SANCTI

ISIDORI

HISPALENSIS

EPISCOPI

OPERA

R: 1896

SANCTI

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

OPERA OMNIA QVÆ EXTANT:

Partim aliquando virorum doctissimorum laboribus edita, partim nunc primùm exscripta, & ad vetustissima Pauli Petauij, Papirij Massoni, & alior. exemplaria, accuratiùs quàm antea emendata:

Per FRATREM IACOBVM DV BREVL *Monachum sancti Germani à Pratis.*

Editio postrema auctior & correctior.

Indices Auctoritatum sacræ Scripturæ, Rerum q. ac verborum, ad calcem totius Operis habentur.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Sumptibus Antonij Hierat, bibliopolæ sub signo Gryphi.

Anno M.DC. XVII.

R. IN CHRISTO PATRI
AC D. DOMINO MARIANO
DE MARTIMBOS COENOBIARCHAE
S. MICHAELIS IN EREMO, MECOENATI SVO,

Frater Iacobus du Breul Monachus
S. Germani à Pratis

S. P. D.

CVM ad certam diem mensis Maii, anni Christianæ salutis 1579. Henricus III. Christianissimus Francorum Rex, comitia clero Gallicano Lutetiæ indixisset, fuissetque ad hoc opus cœnobium nostrum electum : huc conuenerunt viri Ecclesiastici circiter sexaginta. Nimirum Reuerendissimus Cardinalis ac Illustrissimus Princeps, Carolus Borbonius, omnium coryphæus, Archipræsules tres, Episcopi octo, reliqui Abbates, aut aliqua dignitate in suis diœcesibus insignes: omnes autem ob raram scientiam, rerum experientiam, &(quod maius est) vitæ integritatem , ex omnibus magno iudicio absque fauore electi. Quorum ex numero(dignissime Archimandrita)cum domino Margarino de la Bigne, Theologo doctore Parisiensi , pro Rothomagensi prouincia, licet absens, delegatus fuisti. Quod certe maiori tibi cedit honori, quam si præsens extitisses. Quispiam enim maleuolus, ex suo contorto neciustæ mensuræ pede potuisset alios metiri, & dicere, aut præsentia perterritos, aut prece vel precio in hac parte corruptos, lapillum album, tui gratia, in vrnam misisse. Sed colliega tuus, dum putat negotia Ecclesiæ cito terminari posse, vel horas succisiuas ad studendum sibi abunde datura: Rogatus à Michaele Sonnio Bibliopola famosissimo, suscepit curam emendandi opera sancti Isidori Hispalensis Episcopi. Quod absoluere minime valuit, rebus Ecclesiæ iugiter intentus, & nihilominus in septimum diem Februarij sequentis anni productis. Huius autem Bibliopolæ filius, nomen, statum, candoremque morum parentis retinens, nec eo minus boni publici cupidus, me in cella delitescentem sæpe sollicitauit, vt quod alius per ocium absoluere non potuit(licet hoc in fronstispicio & in epistola liminari ad auunculum suum, Cœnomanensem Decanum promittat)ipse consummarem. Quod Deo fauente, viresque cum animi tum corporis, per senilem ætatem fatiscentes sustentante, perfeci collatis multis codicibus chirographis, & potissimum vno V. C. Pauli Petauij, Senatus Parisiensis Consiliarij: altero Papirij Massonj, in eodem Senatu Aduocati, ex editis libris notissimi, & tertio viri probi Sebastiani Niuellij, omnium librariorum decani seu antiquioris. Libri autem duo de officijs Ecclesiasticis adeo corrupti, mendis & lacunis referti erãt, vt nihil supra; Sed hos ex veteri codice M.S. nostræ bibliothecæ, & alio Coloniæ, anno Christi, 1568. apud Geruuinũ Caleniũ, & hæredes Ioánis Quentel impresso emendauimus, & capita integra quæ deerant addidimus. Qui vero libri nostro labore conquisiti in hac editione de nouo prodeant, index operum indicabit. Locorum insuper sacræ scripturæ in textu productorum libros & capita ad marginem notauimus; vt ad ipsos fontes, quasi digito monstrato itinere, sedulus lector recurrat, videatque num quod quærit, contractius quam decebat(vnde nata sit obscuritas)aut perperam citatum fuerit. Qui labor nunquam tanti æstimabitur, quanti mihi constitit: nec mihi tantum, sed & meo fratri Hieronymo le Iuge, baculo senectutis meæ, quem in adiutorium adsciueram. Nam in quibusdam locis auctor non vulgari, sed septuaginta interpretum translatione vtitur; tunc que frustra ad concordantias Bibliorum recurrissem.

IAM tempus est, vt de ipsius S. Isidori parentibus, ortu, sanctitate vitæ, eruditione & obitu, quæ ab historicis Hispanorum didicimus , breuiter referamus. Bœtica Hispaniæ regio , postea ab Vandalis Vuandalicia , & nunc Andeluzia (cuius maxima portio est) dicta, ciuitatem Hispalim, hodie * Seuillam nuncupatam, tantæ amœnitatis, pulchritudinis & opulentiæ habet, vt vetus prouerbium fuerit, Hominibus quos Deus amat, Hispali domum largitur & victum . Spalis vero & Spalensis, suppressa prima syllaba, pro Hispalis & Hispalensis, in vetustissimis M.S. codicibus, atque etiam in alijs impressis passim legitur. Sic Græci Hispaniam Spaniam appellant. Quos Childebertus, secundus Francorum Rex

* Sibilia, Turpino, Similia, Vasæo: B. scilicet in Vrbanato. Quod familiare est Bæticis, vt alibi notauimus.

Christianus, in suo fundationis nostræ Basilicæ pragmatico, ante mille annos edito, imitatus est. Nam de S. Vincentio martyre loquens ait: Cuius nos Reliquias de Spania apportauimus. Igitur S. Isidorus Hispali natus est, patre Seueriano, Theodorici Ostrogothorum & Italiæ Regis filio, matre verò Theodora, inclyto Gothorum Regum sanguine prognata. Idemque de eo, quod de S. Ambrosio legitur: scilicet examen apum ipsi infanti visum in os ingredi & egredi, ac in cœlum vsque euolare, futuræ eius eloquentiæ præsagium. Quæ postea tanta fuit, vt auditores sæpe in stuporem verteret. Habuit fratres S. Leandrum Archiepiscopum Hispalensem, & S. Fulgentium, Episcopum primùm Astigitanum, deinde Carthaginensem, & sororem * Florentiam, sanctarum virginum monasterijs præfectam. Cæsar Baronius Cardinalis, tomo septimo annalium, sub anno Christi 569 addit Theodosiam, Leuuigildi (aliàs Leouigildi) Regis vxorem: Breuiarium Hispalense ponit insuper Iustinam Abbatissam, & Braulium siue Braulionem Cæsaraugustanum Episcopum. Sed Ioan. Vasæus in chronico, sub anno Domini 567. hanc eandem putat esse cum Florentia: hunc verò negat reliquorum fratrem. Defuncto Leandro 27. Februarij, anni 603. (vt in martyrologio Romano notauit idem Baronius) in Archiepiscopum Hispalensem electus est Isidorus, non fraterno successionis iure suffectus, more eorum qui dicunt, Hæreditate possideamus sanctuarium Dei: nec verentur Regij vatis imprecationes eò loci subsequentes. Hanc autem electionem confirmauit S. Gregorius Papa, eique pallium dignitati congruens immò necessarium ad eius exequutionem, misit: vt habet officium eius peculiare, inter proprium Sanctorum Hispanorum, anno Domini 1597. Cæsaraugustæ impressum. Nec Archiepiscopum tantùm, sed etiam, Metropolitanum, Primatẽ, & Episcoporũ summũ, Rodericus Toletanus, Alfonsus à Carthagena, Vasæus, & Braulio cũ fuisse confitentur. Quibus astipulatur * Baronius ita dicens: *Diuersis fulsit miraculorũ signis, primaria dignitate florens, & Romani Papæ in Hispania vires gerens.* Lucas autẽ Tudensis talibus eum extollit encomijs. *Decoratus extitit sanctitate, spiritu prophetiæ clarus, in eleemosynis largus, hospitalitate præcipuus, corde serenus, in sententia verax, in iudicio iustus, in prædicatione latus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione scripturarum cautus, in consilio prouidus, in actu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate clarus, semper pro Ecclesiæ & veritatis defensione mori paratus, & in omni bonitate conspicuus. Præterea Pater fuit clericorum, doctor & sustentator monachorum ac monialium, consolator mœrentium, tutamen pupillorum ac viduarum, attritor superborum, persecutor & malleus hæreticorum.* Quod postremum magna fiducia ab ineunte ætate præstitit. Nam (vt est in lectionibus festi illius) adhuc adolescens, hæresim Arianam (quæ gentem Gothorum Hispaniæ latissimè dominantem penitus iampridem inuaserat) tam constanter palàm arguebat: vt parum abfuerit, quin ab Arianis necaretur. Sed admonitus à Leandro, hunc sibi successorem fore præsagiente, indignationem temperauit. Contra eos vel quosuis alios hæreticos (teste S. Braulione, Archiepiscopo Toletano) librum scripsit, qui hodie desideratur. Quinetiam Æra 661.* id est, anno Domini 623 regni autem Sisebuti Regis septimo, apud Hispalim, in secretario sanctæ Hierusalem concilium celebrauit aduersus Acephalos, hæreticos scilicet, quorum primus auctor ignoratur: & Cyrum quendam Episcopum, istorum hæresim defendentem, per veridica doctorum testimonia confutauit. Sicque per eum floruit alma fides. Quam eius successor longè dissimilis, corrumpere nisus est: vt his verbis declarat Tudẽsis. Successit (inquit) beatissimo Isidoro Theodiscus, natione Græcus, varietate linguarum doctus, exterius locutione nitidus, verùs autem (vt exitus demonstrauit) sub ouina pelle lupus voracissimus. Nam libros quosdam Isidori de naturis rerum, & arte medicina, necnon de arte notoria, antequam in publicum venirent, corrupit, resecans vera, & inferens falsa: atque per quendam Arabem, nomine Auicennam, de Latino in Arabem transtulit. Erroneus quoque in articulis fidei comprobatus, per synodum Archiepiscopali dignitate degradatus est. Qui propterea ad Arabes transijt, & sectæ pseudoprophetæ Mahometi eo seculo exorti adhæsit. In cuius Theodisci detestationem, & ipsa quoque Hispalis Ecclesia (quæ vndecim suffraganeos Episcopos, in libro Theatri orbis nominatos, hactenus habuerat) Primatus, Archipræsulatus, & Metropolitani dignitatibus amissis, in ordinem redacta, & Toletanæ subiecta est Ecclesiæ. Quæ sedis sublimioris degradatio quamdiu durauerit, non satis constat. Nam hodie in pristinum statum releuata, tres tantùm Præsules suffraganeos habet; Malacitanum, Gaditanum, & Fortunatarum insularum. Adeò difficile est, quod semel amiseris, ex toto recuperare. * Constituxit S. Isidorus quædam monasteria & collegia: in quibus studijs sacris & diuinis eloquijs vacans, plurimos discipulos, qui ad eum cõfluebant, erudiuit. Inter quos fuit beatus Ildefonsus, Toletanæ Ecclesiæ postea Archiepiscopus. Fuit etiam in eorum numero Redemptus Clericus, qui eius obitum qualem vidit recenset: asseritque contigisse pridie Kalendas Aprilis, Æra 674. id est anno Christi 636. Valeant ergo aliæ aliorum contrariæ opiniones: teste Plauto *, Pluris est oculatus testis vnus, quàm auriti decem. Relationem præfati Redempti habes infrà. Hactenus de sancto Isidoro. NVNC ad te conuertor domine mi: quo scias quæ causæ me mouerint, vt hunc laborem tuo nomini nuncuparem.

al Florentinam.

Psal. 82.

**Tom.* 7. *Annal. sub anno Christi* 630.

* *Ita Rod. Tolet. lib.* 2. *cap.* 17. *Sed Vasæus ponit sub Anno* 618.

Ex lectionibus festi S. Isidori.

In Truculento.

D. BERNARDVS mellifluus ac mirè spiritualis doctor, vt nos Deo hominibusque de acceptis beneficijs gratos, & ad maiora promerenda idoneos reddat, hæc duæ sacræ scripturæ loca: *(Diligenter considera quæ tibi apponuntur.* Et, *Colligite fragmenta ne pereant.)* ita spiritualiter interpretatur: *Discе in referendo gratiam non esse tardus aut segnis. Discе ad singula dona gratias agere. Diligenter considera, quæ tibi apponuntur: vt nulla videlicet Dei dona debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non pusilla. Denique iubemur colligere fragmenta ne pereant: id est, nec minima beneficia obliuiscі. Nunquid non perit, quod donatur ingratoꝰ? Deinde quæ mala post se ingratitudo vehat, ostendit. Ingratitudo animæ est, exinanitio meritorum, vitutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, siccans sibi fontem pietatis, vorem misericordiæ, fluenta gratiæ.* Abiit autem, vt beneficia quæ abs te accepi, ex quo in tui notitiam per Reuerendissimum ac illustrissimum Cardinalem Borbonium, seniorem, tuum Archipræsulem,

Prou. 23. *Ioan.* 6.

meũm

meum verò primum Mecœnatem, deueni, obliuioni tradam. Absit vt nouem leprosos Euangelicos, corpore quidem sanatos, sed deteriorem ingratitudinis lepram secum reportãtes, sequar. Absit vt pincernæ Pharaonis in gradum pristinum restituti, & interim vatis sui Ioseph immemoris, vnquam sim imitator. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui: maximè apud eos, qui te ob nobilitatem generis, virtutum cumulum, & promeritarum dignitatum fastigium (quorum maxima turba) apprimè norunt. Sed quia gratitudo non modò verbis efferenda, sed etiam opere aliquo confirmanda est: en meos labores in emendando, ac primæuo nitori reddendo Isidoro consumptos tibi offero; obnixè deprecans, vt in his te constantem censorem geras, nec mei gratia quos deprehenderis errores perfunctoriè transeas: quin potius obelis confodias, genuinam lectionem restituens. Conabor saltem exemplar meum nouum ad incudem tuam reuocare ac reformare: nam alia iam distracta & vendita quis posset? Hoc si feceris, de te, quod D. Augustinus ad sanctum Hieronymum scribens, in pari adhortatione ex regio vate adsumit, proferam: *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.*

Luce 17. Gen. 40. Psal. 136. Tó. 2. ep. 8. Psal. 140.

Altera causa, quæ me ad id quod dictum est induxit, recordatio præfati Cardinalis fuit, qui nos ambos vnicè præ cæteris dilexit, & sua familiaritate in tantum vti voluit: vt sæpe ad multam noctem vltro citroque habitis sermonibus nos retineret. Quod in me magis mirum cunctis videbatur: vt scilicet tantus Archipræsul & Princeps, pauperrimo ac ignoranti monacho, quasi Elisæus puero, contracta celsitudine se coæquaret. De te verò non ita: vtpote quem nouerant ob prudentiam, sapientiam, rerumque experientiam ab eo, sicut Ioseph à veteri Pharaone, iamiam constitutum dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ. Quam prouinciam ita prouidè & modestè vsq; ad eius obitum exercuisti: vt nullus esset cuiquam querelæ locus, sed omnia veluti in domo Salomonis, pacatè, tranquillè & ordinatè fierent. Et quia, teste Psalmista, sortes nostræ in manibus Dei sunt: modoque lætæ, modo tristes (prout ipse permittit) contingunt: quàm diuersæ sortes domini mei Principis, Cardinalis & Abbatis extiterint liceat breuiter commemorare: ita tamen vt de aduersis (præter tempus quo coeperunt, & locum vbi per mortem desierunt) nihil proferam: ne moueam Camarinam,

4. Reg. 4. Gen. 41. Psal. 104. Psal 30.

Et patiar telis vulnera facta meis.

Igitur Carolus noster anno Domini 1523. die 22. Decembris, hora vndecima matutina, in castro Firmitatis Iodarensis natus est: susceptoresq; è sacro fonte habuit, fratrem suum maiorem, Antonium Borbonium, Henrici quarti nunc regnantis patrem, & dominum de Hames: Matronas autem virtute ac nobilitate insignes, D. D. de Pleumeson & de Torsy. Cui paternum nomen indiderunt. Nam pater eius Carolus dicebatur: Mater verò Francisca Alenconia, optimi Renati Ducis Alenconij & Margaritæ Lotharingæ. Parthenonis Argentanij in Nortmania fundatricis, filia. Qui vbi excreuit, liberalibusque studijs aptus visus est, ad Regale Campaniæ seu Nauarræ gymnasium Lutetianæ ciuitatis, consodalem Carolum Lotharingum, postea Archiepiscopum Rhemensem ac Cardinalem habituru, mittitur. In cuius fauorem, lapsis aliquot annis rudioris Mineruæ, ad ædes eiusdem Archipræsulatus Lutetiæ sitas migrant: sitque eis lectio de iurisprudentia & de Theologia. Quarum scientiarum altera quælibet vix tota hominis ætate quantumcunq; longæua comprehenditur. Et tamen noster Borbonius biennio expleto ad aulam Regiam euocatur: eiq; præter quasdam Abbatias iam obtentas, Episcoparus Niuernensis, in subsidium sumptuum vitæ aulicæ accedit. Quo relicto, fit Antistes Xanctonensis: & postea decedente Georgio de Ambasia, Legati nepote, Archiepiscopus Rothomagẽsis, anno scilicet domini 1549. in mense Augusto. Sequenti die decima Ianuarij diaconus Cardinalis, tituli sancti Xisti, à Paulo Papa tertio ordinatur. Deinde in presbyterum Cardinalem à Iulio Papa tertio promouetur: & defuncto Cardinali à Meudone cognominato, titulum eius, qui fuit sancti Grisogoni, alio dimisso, adsumit. Quẽ nunquam postea mutauit. Hunc Cardinalem Borbonium huc vsque appellauimus, licet hoc cognomen non vsurpauerit, ante patrui sui Ludouici à Borbonio Cardinalis & Archiepiscopi Senonensis obitum, qui in annum 1556. incidit: sed dicebatur Cardinalis Vindocinensis. Quem his laudibus exornat pius doctor Antonius Demochares, libro 2. de sacrificio Missæ, cap. 20. *Si aliquis in medium constituendus sit, qui pro Missæ defensione consistat his nostris temporibus, quis generosior Princeps, quis alacrior Dux, quàm Carolus Vindocinensis Cardinalis Reuerendissimus producetur? Nonne solus hic plus auctoritate, nobilitate, doctrina, dignitate, bonis moribus, quàm vniuersa aduersariorum cohors præstat?* Ad quod probandum vnico exemplo æterna memoria digno (quamquam & alia non desunt) contentus ero. Anno enim Christi 1575. die Sabbati, decima quarta Iulij, aduesperascente iam luce, cùm esset Rothomagi, primores suorum ciuium eo quo solebat pio affectu monuit, ne amplius sinerent hæreticos conuenticula facere, & concionibus virulentis plebem inconstantem & lapsui pronam decipere, atque ex via salutis in viam perditionis transferre. Nihilominus die Dominica sequenti in quadam vrbis platea, ad tria ferè millia virorum (vt putabatur) conuenerunt, seductorem concionantem audituri. Quod vbi resciuit bonus pastor, linea pontificali, quasi lorica indutus, & prælata Cruce, ex ædibus sancti Andoeni, in quibus morabatur, hora septima matutina egressus est, paucos secum habens comites: nimirum D. Claudium de Saincles Episcopum Ebroicensem, & tres aut quatuor Canonicos (quorum vnum te fuisse certò scimus) nechon ex nobilibus laicis, dominos à Rubeo prato, & Maineuillæ, paucosque alios. Cumque putaretur ad suam basilicam pergere: reflexo itinere venit ad locum, vbi hæretici, & alij nouæ doctrinæ curiosi erant congregati. Quos reuerendo vultu & habitu suo, non aliter quàm Iaddus Hierosolymorũ summus Pontifex stola hyacinthina & tiara Alexandrum magnum, ita terruit: vt ipse pseudoecclesiastes mox conticeret, eiusq; auditores attoniti starent, vim armorum metuentes. Quam ille magna auctoritate fieri cohibuit: eosque blandè affatus, vt in fide Catholica, Apostolica & Romana permanerent hortatus est, nec crederent pseudoprophetis, qui veniunt in vestimentis ouiũ, intus autẽ sunt lupi rapaces.

La Ferté Ioarre en Brie. Le Conuent des Cordeliers d'Argentan. Ioseph. lib. 11. antiq. cap. 8. Matth. 7. c

rapaces. Quot verba dedit, tot aculeos in cordibus adstantium confixit: quibus contriti & compuncti absque tumultu quisque in domum suam recesserunt. Neque vnquam ab hoc tempore auditum est, hæresim publicè Rothomagi prædicatam fuisse. De tanta animarum victoria gloriosus noster Borbonius, ad Ecclesiam properauit, & grates Deo auctori rependit: sæpe apud suos testatus, nunquam sibi iucundiorem illuxisse diem. Attende precor (quisquis hæc lecturus es) & considera, si non in multis Ioseph filio Iacob adsimiletur. Ioseph, filius accrescens in Genesi nominatur, & ab aliis augmentum domini interpretatur. Quantum autem hic in profectum Ecclesiæ excreuerit, dictum est: quum ex Abbate Episcopus, ex Episcopo Archiepiscopus, & tandem Cardinalis fieret, Spartam quamcunque nactam exornans. Ioseph patriarcha, id est, Princeps Patrum fuit: nec minus iste, habens sub se Patres seu Episcopos suffraganeos sex, singulis elementis huius effictæ vocis SACBLE significatos. Ioseph ad imperium patris domo egressus, quæ fuit fratres suos in Dothaim, id est, in defectionem profectos: & hic ad fratres suos, qui à fide defecerant, audiebantque incantatorem, non obturatis in modum aspidis, sed apertis auribus, properauit: iisdemque propemodum verbis, quibus & Ioseph vsus, dixit: Pax vobis, ego sum, nolite expauescere: pro salute enim vestra misit me Dominus ad vos. Et hæc dicens non potuit ita se continere, quin aliquantulum lacrymis genas rigaret: quas tamen, vt minus suæ auctoritati & dignitati congruentes, occultè abstergebat. At qui eum comitabantur, longè copiosiores fundebant: cū ob perspectam pietatem & charitatem tanti pastoris, tùm ob errantium ouium eius in viam salutis reductionem. Erantque istæ lacrymæ iucunditatis & lætitiæ, non doloris aut mœroris: Quales (proh dolor) mutatæ sortes vitæ eius, ab omnibus sincero affectu in eum propensis postea extorserunt. NAM anno Domini 1588. die 23. Decembris cœpit repleri amaritudinibus, & inebriari absinthio: quum irato & mandante Rege, Blesis retentus est, & postmodum per varias stationes ad Fontanetum Comitis, Pictauorum oppidulum deductus. *In quo quidem viro* (vt verbis Alfonsi à Carthagine vtar) *satis cognoscere potuerunt qui viderunt, & etiam non videntes qui audierunt, quanti valoris mundana prosperitas sit: cùm ex summa prosperitate ad summam aduersitatem fortunæ rota frequenter ac velociter humanos successus reuoluat. Constanti tamen nihilominus & patientiam in aduersis vsque ad vitæ terminum nunquam amisit: & qui consolari à suis debuerat, ipsemet eos subtristes consolabatur, sæpe ista memorans: Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Et, *Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? Item illud Machabæorum: Aduersi casus qui accidunt, non ad interitum, sed ad correptionem sunt generis nostri.* Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficii est indicium. Obiit autem in eodem Fontaneti loco anno Christi 1590. die Mercurii, mensis Maii nona, circa horam diei nonam, ætatis suæ sexagesimum septimum annū agens, non veneno (vt quidam suspicati sunt) sed stranguria, quam calculus generabat, ac febre victus. Eram in vrbe Turonica à Reuerendissimo æquè & Illustrissimo Cardinali Vindocinensi, eius nepote, accersitus, quum huius mali nuncii baiulus aduenit: tunc que defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea. Effusum est in terra iecur meum, præ contritione mortis mei Mecœnatis. Quot cateruæ hominum tota die ad eum visendum confluxerint impossibile est referre. Qui recedentes prædicabant eius bonitatem, clementiam & humanitatem, stupebantque eum à morte pulchriorem apparere. Ex hac infausta ciuitate, die 19. Iulij educitur: & (te fidissimo Achate cuncta disponente, eumq; mœsto animo cum suis domesticis deducente) castrum Gailloneum die 8. Augusti ingreditur. Cuius animam iam cœlo frui, anteacta vita, expiata confessione peccata, deuotaque sacramentorum perceptio in ipso vitæ exitu, me credere faciunt. Si quid tamen residui est quod obsit, precor bone IESV, vt hoc sacratissimæ tuæ passionis meritum eluat. In serie Archiepiscoporum Rothomagensium fuit, secundum Democharem, octogesimus primus, vel secundùm alios octogesimus secundus: eamque sedem annis 41. tenuit. Ex eius liberalitate maior pars Bibliothecæ non communis, sed cellæ nostræ (quæ numero librorum, & excellentia auctorum à multis doctis commendatur) prodijt: nec dubium quin in immensum creuisset, si non tam citò hunc nobis Atropos sustulisset. Hanc tamen, quasi in eius locum succedens, nec minori me dilectione prosequens, iamiam aliquot libris præter meritum auxisti. Cuius beneficij memor, non desino quotidie Deum omnium bonorum largitorem precari, vt te donis temporalibus & spiritualibus abundè remuneret, vitamque tuam ad multos annos producat. Mei quoque apud eum (integerrime Abbas, & duplici cānicie ornatissime) memor esto, cùm in orationibus, tum in incruento altaris sacrificio: vt qui docuit me à iuuentute mea, & cuius mirabilia in Ecclesia cum fratribus nostris quotidie pronuncio, vsque in senectam & senium non me derelinquat. Vale, è monasterio nostro sancti Germani à Pratis, ad muros Lutetiæ Parisiorum erecto, anno Christi 1601. die 15. mensis Septembris.

Gen. 49.

Gen. 45.

Thren. 3.

Rom. 6.
Iob. 2.
2. Mach. 6.

Thren. 2.

Psal. 70.

Cliens tuus obsequentissimus

IACOBVS DV BREVL.

PRÆNO-

PRÆNOTATIO LIBRORVM B. ISIDORI A BRAVLIONE CÆSARAVGVSTANO EPISCOPO EDITA.

ISIDORVS *vir egregius, Hispalensis Ecclesiæ Episcopus, Leandri Episcopi successor & germanus, floruit à tempore Mauritij Imperatoris, & Reccaredi Regis: in quo quiddam sibi antiquitas vindicauit, immò nostrum tempus antiquitatis in eo scientiam imaginauit, vir in omni locutionis genere formatus, vt imperito doctog, secundum qualitatem sermonis existeret aptus, congruaverò opportunitate loci, incomparabilis eloquentia clarus. Iam verò quantus sapientia fuerit, ex eius diuersis studijs & elaboratis opusculis perfacilè prudens lector intelligere poterit. Denique de ijs quæ ad notitiam nostram venerunt, ista commemoraui. Edidit libros differentiarum duos: in quibus subtili discretione, ea quæ confusè vsu proferuntur, sensu discreuit. Proœmiorum librum vnum, in quo quid quisque liber sanctæ contineat scripturæ, breui subnotatione distinxit. De ortu & obitu Patrum librum vnum: in quo eorum gesta, dignitatem quoque & mortem eorum atque sepulturam sententiali breuitate subnotauit. Ad germanum suum Fulgentium Episcopum Astigitanum Officiorum libros duos: in quibus originem officiorum, cur vnumquodque in Ecclesia Dei agatur, interprete suo stylo, non sine maiorum auctoritate explicuit. Synonimorum libros duos: in quibus ad consolationem animæ, & ad spem percipiendæ veniæ: intercedente rationis exhortatione, erexit. De natura rerum, ad Sisebutum Regem librum vnum: in quo tam de Ecclesiasticorum Doctorum, quàm etiam de Philosophorum indagine obscura quædam de elementis absoluit. De numeris librum vnum: in quo Arithmeticam (propter numeros Ecclesiasticis scripturis insertos) ex parte tetigit disciplinam. De nominibus Legis, & Euangelicarum librum vnum: in quo ostendit, quid memoratæ personæ mysterialiter significent. De hæresibus librum vnum: in quo maiorum sequutus exempla, breuitate qua potuit diffusa collegit. Sententiarum libros tres, quos floribus ex libris Papæ Gregorij moralibus decorauit. Chronicorum à principio mundi vsque ad tempus suum, librum vnum, nimia breuitate collectum. Contra Iudæos postulante Florentia germana sua, proposito virgine, libros duos: in quibus omnia quæ fides Catholica credit, ex legis & Prophetarum testimonijs approbauit. De viris illustribus librum vnum, cui nos (ista) subiunximus: Monasticæ regula librum vnum: quem pro patriæ vsu, & inualidorum animis decentissimè temperauit. De origine Gothorum & regno Sueuorum, & etiam Vandalorum historia librum vnum. Quæstionum libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam supellectilem recognoscit. Ethymologiarum codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis non libris. Quem quia rogatu meo fecit, quamuis imperfectum ipse reliquerit, ego in viginti libros diuisi. Quod opus omnimodæ Philosophiæ conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinarum humanarumq; rerum scientia meritò erit. Ibi reuandans diuersarum artium elegantia: ibi quæcunque ferè sciri debentur, restricta collegit. Sunt & alia huius viri multa opuscula, & in Ecclesia Dei multo cum ornamento inscripta. Quem Deus post tot defectus Hispaniæ, nouissimis temporibus suscitans, credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne vsquequaque rusticitate veterascere-mus, quasi quandam appositus* [a] *destinam. Cui non immeritò illud Philosophi à nobis aptatur*: Nos, *inquit*, in nostra vrbe peregrinantes errantesque tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt: vt possimus aliquando qui & vbi essemus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotũ, tu domesticam publicamque disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. *Quo verò flumine eloquentiæ, & quot iaculis diuinarum scripturarum seu Patrum testimonijs Acephalitarum hæresim confoderit, Synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant. In qua contra Gregorium præfatæ hæresis Antistitem eam asseruit veritatem. Obijt temporibus Heraclij Imperatoris, & Christianissimi Chintilani Regis, sana doctrina præstantior cunctis, & copiosior operibus charitatis.*

NOTATIO.

[a] Quasi quandam appositum destinam.] *Ita omnino in vetusto codice. Quem locum alij non intelligentes, ex ingenio reposuerunt.* Quandam appositum lucem destinare. *Vtitur ea voce Corippus poëta Afer, libro de laudibus Iustini iuniores, nuper edito à doctissimo Ruyzio Azagrio.*

Et Thomas Libycæ nutantis destina terræ.

Laudes sancti Isidori, & catalogum librorum eius, recensent etiam sanctus Ildefonsus Toletanus Episcopus libro de viris illustribus, cap. 9. qui habetur infrà.

EX SIGEBERTI GEMBLACENSIS LIBRO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

ISIDORVS iunior Hiſpalenſis Epiſcopus multa ſcripſit. Scripſit ad Braulionem Epiſcopum viginti libros Etymologiarum. Scripſit librum Proœmiorum, de libris veteris & noui Teſtamenti: quos in canonem recipit Eccleſia Catholica. De Eccleſiaſticis officijs ad Fulgentium. De ortu, vita & obitu ſanctorum patrum, qui in ſcriptura laudibus efferuntur. Ad Oroſium librum, de ſignificationibus nominum. Ad Siſebutum, librum de Natura rerum. Scripſit & libros duos de differentiis verborum, ſiue de proprietate rerum. Librum ſermonum. Librum Eccleſiaſticorum dogmatum. Scripſit Synonima: vbi inducuntur duæ perſonæ, vna hominis plangentis, altera rationis admonentis. Scripſit & lamentum pœnitentis, diſtinctum alphabeto, addita oratione. Scripſit de conflictu virtutum & vitiorum, librum vnum. De myſterijs Saluatoris, librum vnum. Totum vetus teſtamentum ſimpliciter exponendo percurrit. Scripſit & alia, ſeculari literaturæ competentia, quæ commemorare nihil ad nos.

EX LIBRO IOANNIS TRITHEMII DE SCRIPTORIBVS ECCLESIASTICIS.

ISIDORVS iunior, Epiſcopus Hiſpalenſis poſt Leandrum, vir in diuinis ſcripturis, & in ſecularibus literis nulli ſuo tempore ſecundus, ingenio ſubtilis, ſenſu clarus, eloquio compoſitus, carmine excellens & proſa, non minus ſanctitate quàm doctrina inſignis effulſit. Hic dicitur iunior, ad differentiam ſenioris Epiſcopi Cordubenſis, vel alterius etiam, qui eum præceſſit, Hiſpalenſis Epiſcopi. Scripſit autem iſte Iſidorus iunior multa præclara opuſcula: de quibus dumtaxat reperi ſubiecta.

INCIPIVNT.

AD Braulionem Epiſcopum Cæſarauguſtanum Etymologiarum	lib. 20.	*Diſciplina à diſcendo*
In Geneſim allegoricè	lib.1.	*Hiſtoria ſacræ legis.*
In Exodum	lib.1.	*Quædam myſteria.*
In Numeros	lib.1.	*Ideò hic liber vnus.*
In Leuiticum	lib.1.	*Sequens Leuiticus.*
In Deuteronomium	lib,1.	*Liber Deuteronomij.*
In Ioſue	lib.1.	*Poſt mortem Moſis.*
In Iudicum	lib.1.	*Hiſtoria Iudicum.*
In Ruth	lib.1.	*Videamus nunc.*
In Regum	lib.4.	*Poſt librum Iudicum ſequitur.*
In Paralipomenon	lib.2.	
In Eſdram & Nehemiam	lib.3.	
In Tobiam	lib.1.	
In Iudith	lib.1.	
In Eſther	lib.1.	
In Iob	lib.1.	
In Pſalterium	lib.1.	
In Prouerbia Salomonis	lib.1.	
In Eccleſiaſten	lib.1.	
In Cantica Canticorum	lib.1.	
In librum Sapientiæ	lib.1.	
In Eccleſiaſticum	lib.1.	
In Eſaiam	lib.1.	
In Hieremiam	lib.1.	
In Ezechielem	lib.1.	
In Danielem Prophetam	lib.1.	
In duodecim Prophetas minores	lib.12.	
In Macchabæorum	lib.2.	
In quatuor Euangelia	lib.4.	*Liber generationis, &c.*
In Epiſtolas Pauli	lib.14.	
In Actus Apoſtolorum	lib.1.	
In Epiſtolas Canonicas	lib.7.	
In Apocalypſin	lib.1.	
Interpretationis noui & veteris teſtamenti	lib.2.	*Domino meo & Deiſeruo.*
Proœmiorum	lib.1.	*Quinque libri Moſis.*
Differentiarum	lib.1.	*Inter Deum & Dominum.*
De ortu & obitu Sanctorum	lib.1.	*Adam protoplaſtus.*
Ad Sororem contra Iudæos	lib.2.	*Dominæ ſanctæ Florentinæ ſorori.*

Synonij-

Synonimorum vel soliloquiorum	lib. 2.	*Venit nuper ad manus.*
De illustribus viris	lib. 1.	*Osius Cordubensis.*
De summo bono, siue de sententiis	lib. 3.	*Summum bonum Deus.*
De origine Officiorum	lib. 2.	*Ea quæ de officijs.*
De sancta Trinitate	lib. 1.	
De officio Missæ	lib. 1.	
De computo & natura rerum	lib. 1.	
Sermonum	lib. 1.	
Lamentum pœnitentis	lib. 1.	
De Astronomia	lib. 1.	*Domino & filio charissimo.*
Historiam siue Chronicam	lib. 3.	
De Grammatica & vocabulis	lib. 1.	
Allegoriarum	lib. 1.	
De hæresibus	lib. 1.	
De corpore & sanguine Domini	lib. 1.	
Decretum canonum	lib. 1.	
De proprietate rerum	lib. 1.	
Ecclesiasticorum dogmatum	lib. 1.	
De Cosmographia	lib. 1.	
Mysteria sacræ Scripturæ	lib. 1.	
Epistolarum ad diuersos	lib. 1.	

Alia quoque multa scripsit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Heraclona Imperatore filio Heraclij, anno Domini 630. temporibus Sisebuti Regis Gothorum in Hispania, & ob sanctissimam vitam & conuersationem suam catalogo Sanctorum insertus est. Cuius festum celebratur 18. Kalend. Februarij. Hactenus Trithemius.

EX BELLARMINO, DE SCRIPTORIBUS Ecclesiasticis.

SANCTVS Isidorus Hispalensis Episcopus sedere cœpit in Episcopali sede anno 596. & anno 636. migrauit in cœlum, vt ex Chronicis Hispanien sibus intelligitur: Scripsit multa, quorum catalogum his verbis texit S. Hildephonsus in libro de viris illustribus.

Scripsit, inquit, *opera eximia, & non pauca*, id est:

Librum de genere officiorum.
Librum proœmiorum.
Librum de ortu, vel obitu Patrum.
Librum commentariorum, quem Synonima vocitauit.
Libellos duos ad Florentinam contra æquitias Iudæorum.
Librum de natura rerum ad Sisebutum Principem.
Librum differentiarum.
Librum Sententiarum.
Librum quæstionum, siue expositionis Sacramentorum.
Librum Ethymologiarum, quem non compleuit.

Hæc ille: Sed in edit. Parisiensi anni 1601. adduntur *isti libri:*

De contemptu Mundi.
Norma viuendi.
Exhortatio ad pœnitentiam.
Lamentum pœnitentiæ, versu, & alphabeticè editum.
Oratio S. Isidori prolixa ad peccata deflenda.
Oratio breuior contra insidias Diaboli.
Epist. Massonum de lapsu, & reparatione Sacerdotis.
Chronicum ab initio Mundi vsque ad annum 5. Suinthiliani Regis Gothorum.
Chronicum Gothorum.
Historia Vandalorum.
Historia Suevorum.
De Antiocho Rege, & martyrio Machabæorum.
De Scriptoribus Ecclesiasticis.
De natiuitate Domini, Passione, Resurrectione, Regno, & Iudicio ad Florentinam sororem.
De vocatione gentium ad eandem.
Epistola ad Ludefredum de Episcopi, & aliorum clericorum in Ecclesia officio.
Sententiarum, siue de summo bono libri tres.
Regula Monachorum.
De conflictu vitiorum, & virtutum.
Expositio in Cantica Canticorum.
Liber de viris illustribus.
Glossarum ex diuersis, quæ nomine Isidori Hispalensis circumferuntur, collectum.

OBSERVATIO.

Mirum est, vnde tot opera sancti Isidori prodierint, quorum non meminit sanctus Hildephonsus, qui eadem ætate vixit, qua Isidorus ipse. Ideo suspicor, hæc non esse ab ipso sancto Isidoro scripta, sed ab aliquo alio superaddita. Certè liber de contemptu mundi, & Norma viuendi decerpta sunt ex libro Synonimorum. Item chronicum decerptum est ex lib. 5. Ethymologiarum: aut si non inde decerptum est, non est verisimile chronicum bis ab Isidoro scriptum.

Porrò quæ dicuntur in editione Parisiensi Commentaria in Genesim, Exodum, &c. dicuntur à sancto Hildephonso, quæstiones, siue expositiones Sacramentorum, ex varijs auctoribus collectæ: & qui sunt duo libri ad Florentinam sororem, de natiuitate Domini, &c. & de vocatione gentium: fortasse sunt duo illi, quorum meminit sanctus Hildephonsus, contra nequitiam Iudæorum. Et qui vocantur in editione Parisiensi de officijs Ecclesiasticis, vocantur à sancto Hildephonso, de genere officiorum.

OBITVS BEATI ISIDORI A REDEMPTO CLERCO RECENSITVS.

VISVM est mihi, vt tuæ Sanctitati breuiter exponerem, qualiter bonæ recordationis dominus meus Isidorus, Hispalensis Ecclesiæ Metropolitanus Episcopus pœnitentiam acceperit, finemque confessionem erga Deum, vel homines habuerit; vel quomodo de hoc seculo ad cœlum migrarit, fideli prænotationis meæ stylo, tuæ dilectioni notescerem. Quæ res me primùm compulit pro hac sollicitudine, quam ex amore in eum offertis, vestræ Charitati gratias agere: deinde, quia veras supprimere nequeo, & quod de eo, pauca de multis, colligere potui, te orante, dicere cogor. Dum finem suum, nescio qua sorte, iam prospiceret, & fatigatum corpus ægritudine assidua subtiliter animæ natura præuideret: tanta eleemosyna quotidianis diebus per sex penè menses, seu ampliùs, pluspuam erat solitus, pauperibus ab eo est erogata: vt ab Oriente sole, vsque in vesperum, multi illic in accipiendam manerent substantiam. Post hæc vulnere percussus est: ita vt, dum febris in corpore conualescceret, & cibum reijceret debilitatus stomachus, ad pœnitentiam conualeret: atque suos Coepiscopos, Ioannem scilicet, & Aparcium beatissimos mox adesse faceret præsentes. Et, dum à cellula sua ad basilicam sancti Vincentij Martyris adduceretur, cuncta agmina pauperum clericorum, religiosorum omnium, cunctarumque huius ciuitatis plebium cum vocibus, & magno vlulatu eum susceperunt; vt si ferreum possideret quispiam pectus, solueretur mox in lacrymas, & lamentum totus. Et, dum in prædicti Martyris basilica, iuxta altaris cancellum in medio poneretur choro, mulierum turbas longiùs stare præcepit, vt in accipiendo ipse pœnitentiam, virorum tantùm, non illarum, circa eum cerneretur præsentia. Et, dum à prædictis sacerdotibus, ab vno cilicium, ab altero super se mitti exposceret cinerem: expandens manus ad cœlù, ita exorsus est dicens: *Tu Deus, qui nosti corda hominum, & publicano longè posito, dum pectus percuteret suũ, dimitti peccata dignatus es: qui Lazarum dormientem de monumento post resolutionem carnis die quarto dignatus es resuscitare, & vt Abrahæ Patriarchæ suus eum reciperet, voluisti, suscipe in hac hora confessionem meam, & peccata, quæ innumerabiliter contraxi, ab oculo auser tuis: non reminiscaris mala mea, & iuuentutis delicta ne memineris. Tu, Domine,* non posuisti pœnitentiam iustis, qui non peccauerunt tibi: *sed mihi peccatori, qui peccaui super numerum arenæ maris. Non inueniat in me hostis antiquus, quod puniat. Tu scis, quia post quam infelix ad omnis istud, potius quàm ad honorem, in hanc sanctam Ecclesiam indignè peruenì, peccare nũquam finiui. sed, vt iniquè agerem, laboraui, Et, quia tu dixisti,* quo à in quacunque hora peccator à vijs suis reuerterit, omnes iniquitates suas traderes oblitioni: *huius præcepti memor sum tui. Clamo vtique cũ spe, & fiducia ad te, cuius cælos aspicere non sum dignus præ multitudine peccatorum, quæ conuersantur in me. Adesto, & suscipe orationem meam, & mihi peccatori dona veniam postulatam. Quòd si* cœli non sunt mundi in conspectu tuo: quantò magis ego homo, qui bibi, quasi aquas, iniquitatem, *& sumpsi, vt colo stra, vt lac peccatum?* His igitur consummatis, corpus & sanguinem Domini eum profundo gemitu cordis, indignum se iudicans, ab ipsis suscepit Pontificibus. Deinde eorundem sacerdotum, &, quicunque de clero erant, ciuium, cunctarumque plebium veniam precabatur, dicens: *Deprecor vos, sanctissimi domini mei sacerdotes, sanctam q; congregationem clericorum, & populi: vt pro me infelici & pleno omni sorde peccati ad Dominum vestra porrigatur oratio: vt qui meo merito Dei non sum dignus impetrare clementiam, intercessu vestro merear consequi meorum veniam delictorum. Dimittite mihi, obsecro, indigno, quod in vnumquemque commisi vestrum: si quem contempsi odiosi quem reieci impiè charitatis consortio, si quem maculaui consilio, si quem læsi irascendo: dimittite nunc petenti, immo & pœnitenti.* Et, dum vna voce omnes pro eo indulgentiam postulassent, & vnicuique debiti sua vincula, vel chirographa condonasset: circunstantes iterum admonuit, dicens: *Sanctissimi Domini mei Episcopi, & omnes, qui adsunt, rogo, & obsecro: vt charitatem inuicem vobis exhibeatis, non reddentes malum pro malo: nec velitis esse susurrones in populo. Non inueniat in vobis hostis antiquus, quod puniat: non reperiat à vobis relictum lupus rapax, quem auferat: sed potius ereptam ab ore lupi oue m pastor suis humeris congaudens reportet ad hanc caulam.* Igitur post hanc confessionem, vel orationem, resiluam egenis & pauperibus mox dari iussit pecuniam. Cui tandem fideli sit dubium, vt non statim, dimisso omni facinore, associaretur societatibus Angelorum? Interea se ab omnibus osculari studuit, dicens: *Si ex toto corde dimiseritis ea, qu e in vos aduersa vel praua vsque hactenus intuli, dimittet vobis Creator omnipotens omnia delicta vestra: ita vt sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus perceptur us, sit vobis in remissionem peccatorum: & hoc osculum inter me, & vos maneat in testimonium futurorum.* Completis his omnibus, ad cellulam reductus est: & post diem confessionis, vel pœnitentiæ quartum, pastoralem ugiter curam & finem suum consum mauit in pace. Pridie nonas April. Luna XIX. Æra * DCLXXIV.

Oratio S. Isidori morientis, ad Deum. *Luca 18. Ioan. 11.*

Manassis oratio.

Ezech. 18.

Iob. 15.

Dominicum corpus deuotè sumit.

Veniam petit ab omnibus, & rogat pro se orari.

Ad charitatem omnes hortatur.

Osculo omnes suscipit, in signum charitatis, quæ nunquam excidit.

CONFIR-

CONFIRMAT HANC REDEMPTI OPINIONEM DE ANNO TRANSITVS B. ISIDORI IOANNES GRIALVS,

TALI NOTA AD PRAENOTATIONEM BRAVLIONIS superius recensitam subiuncta.

SIDORVM mortuum sub Chintila Gotthorum Rege ait Braulio. Ex quo multorum errores conuincuntur de anno mortis Isidori: in quo mirum est quàm varient inter se Hispani historici. Certissimè tamen aio mortuum anno Christi 636. Primùm quia Redemptus eius discipulus, obitum Isidori (quem præsens viderat) describens ait, mortuum Æra 674. Quem & inducit populum quatriduò ante mortem sic alloquentem: *Ita sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus perceptiurus, sit vobis in remissionem peccatorum.* Cùm verò compertum sit ex omnibus Martyrologijs, Isidorum mortuum pridie nonas Aprilis, si Paschales Cyclos consulas, reperies planè isto anno 636. Pascha fuisse pridie Calendas Aprilis: & ita baptismum catechumenorum solennem quatriduò præcessisse mortem Isidori. Præterea si mortuus est sub Chintila, vt ait Braulio, necesse est anno primo Chintilæ mortuum. Nam Chintilam cœpisse regnare Æra 674. id est, Christi 636. cognoscitur ex Concilio quinto Toletano. Anno autem secundo Chintilæ videmus habitum sextum Concilium Toletanum. Cui iam non Isidorus (erat enim vita functus) sed Honoratus, Isidori successor interfuit. Itaque verè dictum ab Ildefonso cognoscimus, floruisse Isidorum vsque ad Sisenandum Regem, nulla omnino facta mentione Chintilæ, qui Sisenandum sequutus est: nempè quòd ipso primo anno Chintilæ Isidorus decesserit. Verè quoque illud ab eodem Ildefonso dictum, præfuisse Isidorum Ecclesiæ Hispalensi ferè 40. annis: nempè quod omnino triginta septem anni fuerint ab anno 600. vsque ad 636. vt nunc supputamus.

Attamen in proprio officio Sanctorum Hispanorum, Cæsaraugustæ anno Domini 1597. impresso (quod nos vidimus & legimus) dicitur B. Isidorus anno Christi 635. mortuus atque Hispali sepultus. Vnde postea translatus est in vrbem Legionem à Fernando primo, Castellæ simul & Legionis rege, qui hoc ab Enero Sarraceno Hispali regnante magnis precibus & præmijs impetrauit. Cuius nomine templum ædificatum est Legione: vbi sepultus miraculis clarus colitur, magna populi religione. Hæc ibi.

* Notatur deforis BBB. 5. * fol. 290.

In Victoriana quoque Lutetiæ Parisiorum bibliotheca, chirographis codicibus prædiuite, antiquissimus est * liber in membranis scriptus, post mancam Turpini historiam, itinerarium quoddam ad sanctum Galleciæ Iacobum describens, & loca sacra quæ peregrini inuisere, deuotionis ergo, debeant, commemorans: in quo sic habetur, * *Apud vrbem Legionensem, visitandum est corpus B. Isidori, Episcopi & confessoris, siue doctoris: qui regulam pijssimam clericis ecclesiasticis instituit, & gentem Hispanicam suis doctrinis imbuit, totamq; sanctam Ecclesiam codicibus florigeris decorauit.*

Nihilominus Arnoldus Vvion, ex Belga Duacensi monachus Cannensis, cap. 24. libri secundi *Ligni vitæ* (Lignum autem *vitæ* non aliud, quàm sanctum Benedictum, intelligas: ex quo tot rami, quot sunt ordinis eius congregationes prodierunt) asserit, Beati Isidori sacrum corpus requiescere Bononiæ, in ecclesia Reuerendorum Patrum Cælestinorum. At (vt conijcio) forma & quantitate capsæ seu loculi deceptus, ibi integrum corpus haberi credidit, vbi forsan nonnisi aliquot ossa, aut sacri cineres eius continentur.

Festum sancti Isidori (quod celebratur Hispali die quarta Aprilis) est duplex, omniaque fiunt de communi vnius Confessoris Pontificis & Doctoris, præter tres lectiones secundi nocturni.

EX CONCILIO TOLETANO VIII. CAP. II.

NOSTRI *quoque seculi Doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ nouissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrinæ comparatione nouissimus, & (quod maius est) in seculorum fine doctissimus, atque cum reuerentia nominandus.*

INDEX LIBRORVM S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI.

EX QVIBVS EOS QVI NVNC PRIMVM PRODEVNT IN LVCEM, NOTATVS AD MARGINEM asteriscus indicat.

Riginum, siue ethymologiarum libri viginti. pagina 1.
De differentijs siue proprietate verborum, liber primus. pag. 194.
De differentijs spiritalibus, liber secundus. pag. 185.
Liber de differentijs, siue proprietate verborum. Qui in editione Madritia anni 1599. (præter alios duos superius post ethymologias impressos) repertus est pag. 194.
Synonimorum, siue soliloquiorum, libri duo. pag. 216.
De contemptu mundi libellus. pag. 227.
Norma viuendi. pag. 231.
* *Exhortatio pœnitendi, cum consolatione & misericordia Dei, ad animam futura iudicia formidantem. Quam ex m. s. codice Bibliothecæ S. Mauri Fossatensis, quondam regularis, V. C. Nic. Faber transcribi curauit. pag. 233.*

* *Lamentum pœnitentiæ, versu ac duplici alphabeto editum. Ex eadem Bibliotheca. pag. 234.*
* *Oratio prolixa S. Isidori, ad flenda semper peccata, pro correctione vitæ. Ex eadem Bibliotheca. pagina 239.*
* *Oratio eiusdem breuis, contra insidias diaboli. pag. 244.*
Epistola ad Massanum (aliàs Massonem) Episcopum, de lapsu & reparatione sacerdotis. Ex Bibliotheca S. Germani a Pratis integra reddita: cum antea non nisi fragmenta quædam impressa extarent. pagina 245.
De natura rerum siue de mundo. Ad Sisebutum Regem liber. pag. 246.
* *Chronicon ab initio mundi, vsque ad annum quintum Suinthilani regis Gotthorum, per Garsiam Loaysam emendatum, & scholys illustratum. pag. 200.*
Chronicum Gotthorum. pag. 274.
Historia Vvandalorum. pag. 277.
Historia Sueuorum pag. ibid.
Prœmiorum liber in vetus & nouum Testamentum. 278.

Commentaria

In Genesim. pag. 283.
In Exodum. pag. 305.
In Leuiticum. pag. 315.
In Numeros. pag. 320.
In Deuteronomium. pag. 326.
In Iosue. pag. 330.
In librum Iudicum pag. 333.
In Librum Ruth. pag. 336.
In primum Regum. pag. 337.
In secundum. pag. 343.
In tertium. pag. 344.
In quartum. pag. 345.
In Esdram. pag. 347.

De Antiocho Rege, & Machabæorum martyrio consummato. pag. 347.
Allegoriarum quarundam sacræ scripturæ liber vnus. pag. 348.
De scriptoribus ecclesiasticis, liber vnus. pag. 355.
De vita vel obitu Sanctorum, qui Deo placuerunt. pag. 359.
De Natiuitate Domini, Passione, Resurrectione, regno atque iudicio, ad Florentinam sororem liber 1. pagina 367.
Ad eandem, de vocatione gentium. pag. 379.
De Officys Ecclesiasticis, libri duo. Ex C. M. S. sancti Germani à Pratis emendati. pag. 391.
Epistola ad Ludifredum (aliàs Leudefredum) Cordubensem Episcopum, de Episcopi & cæterorum clericorum in Ecclesia officio pag. 413.
Sententiarum, siue de summo bono libri tres. pag. 414.
* *Epistolæ aliquot præter eas quæ ante Ethymologias & Synonima habentur. pag. 486.*
* *Regula Monachorum. pag. 490.*
* *De conflictu vitiorum & virtutum. pag. 497.*
* *Expositio in Cantica Canticorum. pag. 503.*
* *Liber B. Isidori, De viris illustribus. pag. 511.*
* *S. Ildefonsi liber, de viris illustribus. pag. 511.*
* *Notæ virorum doctorum in quosdam libros B. Isidori, per Ioannem Grialum collectæ & auctæ. pag. 523.*
* *Glossarium ex diuersis, quæ nomine Isidori Hispalensis Episcopi circumferuntur, collectum. pag. 619.*
Scripturæ sanctæ auctoritatum, quæ in hoc opere sparsim citatæ & explicatæ sunt, Index.
Rerum & verborum quæ in hoc opere continentur, Index copiosissimus.

INDEX
SENTENTIARVM, QVÆ EX S. ISIDORI LIBRIS IN CANONEM, A GRATIANO TRANSCRIPTAE SVNT.

Distinct.	*Canon.*	*Ex Isidoro.*	
Dist. 1.	Omnes leges, *&c.*	Ethymolog.	*Distinctio 1. & 2. tota est ex Isidori Etym.*
	Ius generale.	lib. 5. Cap. 2.	
	Lex est constitutio scripta.	3.	
	Mos est longa, *&c.*		
	Consuetudo autem, *&c.*		
	Ius autem naturale.		
	Ius naturale.	4.	
	Ius ciuile.	5.	
	Ius Gentium.	6.	
	Ius militare.	7.	
	Ius publicum.	8.	
	Ius Quiritum.	9.	
2.	Lex est constitutio, *&c.*	10.	
	Plebiscita sunt. †	11.	† *Legitur, scita non plebiscita.*
	Senatusconsultum, *&c.*	12.	
	Constitutio vel Edictum.	13.	
	Responsa prudentum. †	14.	† *Isidorus non legit, Prudentum.*
	Quædam etiam Leges.	15.	
	Satyra verò lex.	16.	
	Rhodiæ Leges.	17.	
3.	Canon, Græcè	lib. 6. cap. 15.	
	Regula dicta est.	ibidem.	
	Priuilegia sunt Leges.	lib. 5. cap. 18.	
	Omnis autem lex.	19.	
4.	Factæ sunt autem Leges.	20.	
	Erit autem lex.	21.	
6.	Non est peccatum.	lib. 3. sentent. cap. 6.	
7.	Moses Gentis Hebrææ.	lib. 5. ethymol. cap. 1.	
	Fuerunt autem hi.	ibidem.	
9.	Iustum est principem.	lib. 3. sent. cap. 52.	
11.	Vsus authoritati.	Syno. lib. 2. cap. 16.	
15.	Canones generalium conciliorum.	Ethymol. lib. 6. cap. 15.	
16.	Canones qui dicuntur. † Epistola Isidori in capite canonum, c. placuit.		† *Hic canon creditur esse alterius Isidori. Nã Hispalensis de canonibus Apostolorum præclarè sensit. Vide notationem huic canoni apud Gratianum additam, iussu Gregorij Papæ 13.*
21.	Cleros & clericos hinc appellamus.	Offic. Eccl. lib. 2. cap. 1.	
23.	His igitur Lege patrum.	Offic. Eccles. li. 2. ca. 1.	
25.	Perlectis Sanctitatis tuæ literis.	Ex Isid. epist. ad Ludifredum.	
29.	Sciendum est quòd pleraque capitula.		
34.	Christiano non dicam plurimas.	De diff. vet. & no. Test.	*1. lib. sent. cap. 22. argumentum est de differentia Testamentorum, nõ inde tamen desumptus videri potest hic canon, vt neque ex differentiarum lib. 1. differ. 28. de Voc. Gent. lib. 2. cap. 13.*
37.	Ideò prohibetur Christianis.	Sent. li. 3. cap. 13. sent. 2.	
40.	Situt viri & mulieris.	Ad Massanum Episc.	
50.	Domino sancto.		
63.	Sum Plebib. Archipresbyter.		
76.	Post Pascha autem.	Offic. lib. 1. cap. 42.	
81.	Valet interdum.	Sent. lib. 2. ca. 10. sen. 7.	

Distinct.	*Canon.*	*Ex Isidoro.*	
cauſ.1.q.1.	Si quis per ignorantiam.		
11. q.3.	Cum excõmunicato necorare.	Ex c. 18.Reg.mon.Iſid.	
ibidem	Pauper dum non habet.	Sent.li.3.c.58.ſen.4. & 5.	
ibidem	Qui peccantibus conſentit. †		† *Non ſolum factor ſed etiam conſcius peccati obnoxius tenetur. Iſidorus de Norma viuendi,ca.12.*
ibidem	Si is qui præeſt, fecerit.		
20.q.1	Quicunq; à Parentib. propriis.		
22.q.1	Non eſt contra Dei præceptũ.	Sent.lib.2.c.31.ſent.2.	
22.q.2	Omne genus mendacii.	Syno.lib.2. cap.10.	
22.q.4	In malis promiſſis.	Ibidem.	
22.q.4	Non eſt obſeruandum.	Sen.li.2.ca.31.ſent.10.	
22.q.4	Si quis præuentus fuerit.		
22.q.5	Quacunque arte verborum.	Sent.li.2.ca.31.ſent.8.	
23.q.2	Iuſtum eſt bellum.	Ethym.lib.18. cap.1.	
23.q.5	Principes ſeculi. †	Sen.li.3. toto ca.53.	† *Concil. Pariſ. li.1.c.2. Aquiſgr part. 3. c.2. citant hunc Iſidori canonem.*
24.q.3	Quidam autem hæretici.	Ethym.li.8.cap.5.	
27.q.2	Coniuges verius appellantur.	Ethym.li.9.c.7.	
27.q.2	Raptus eſt illicitus.	Ethym.li.5.ca.26.	
30.q.5	Fœminæ dum maritantur.	Offic.li.2.c.15.	
32.q.4	Liberi dicti ſunt.	Ethym.lib.9.cap.5.	
32.q.5	Non poteſt Corpus corrumpi.	Syno.lib.2.cap.1.	
32.q.5	Non mœchaberis.	Super Exo. cap.29.	
32.q.7	Non ſolùm de commiſſa fornicatione.	Sent.li.2.c.39.ſent.17. & deinc.	
33.q.2	Hoc ipſum quod canonum.	Ad Maſſonem Epiſ.	
33.q.2	Quos Deus coniunxit.		
De pœnit. diſt.3.	Irriſor eſt,non pœnitens.	Sent.lib.2. cap.16.	
35.q.5	Sane conſanguinitas.	Ex concilio Maticen.	
35.q.4	Conſanguinitas dum ſæpe.	Ethym.lib.9.cap.6.	
35.q.5	Series conſanguinitatis.		
35.q.5	Primo gradu.		
36.q.1	Raptus quoque.	Ethym. lib.5.cap.26.	
conſ. diſt.2.	Qui ſceleratè viuunt.	Sen.lib.1.c.24. Sent.7.	
conſ. diſt.4.	Conſtat Baptiſma.	Offic.lib.2.cap.24.	
ibidem	Romanus pontifex.		
ibidem	Paruuli alio profitente.	Offic.lib.2. cap.24.	
ibidem	Qui in maternis.	Sent.lib.1.ca.24.ſent.5.	

EPISTOLÆ.

QVINQVE sequentes epistolas ab alijs, quæ habentur infrà, segregandas, atque hic collocandas censuimus, quoniam nil ferè aliud loquuntur, nisi de libris ethymologiarum à sancto Braulione diu expetitis, & tandem à beato Isidoro traditis: qui proximè sequuntur.

Domino meo & verè Domino Christiq, electo Isidoro Episcoporum summo, Braulio seruus inutilis sanctorum Dei.

OPie domine, & virorum præstantissime, sera est inquisitio, & tardè data mihi scribendi optio, quia peccatis meis ingruentibus non modò sterilitatis vel inopiæ malo, verùm etiam luis & hostilitatis, quominus inquirerem, horribili sum prapeditus incursu. Nunc autem etsi mille necessitatibus, mille curis attritus post longum miseriæ tempus, veluti ab improbi soporis, vt ita dixerim, grauedine suscitatus, istius meæ suggestionis affaribus dependere præsumo salutis obsequium, & cordis & corporis humilitate prostratus, imprecans excellentissimam tuæ beatitudinis potestatem: vt peculiarem famulum, quem pio illo sacræ dignationis intuitu semper habuisti susceptum, vsque in finem habere iubeas commẽdatum. Nam & ego (Christus nouit) graui dolore discrucior, quod emenso tempore tam prolixo, vel nunc vestrum non mereor videre conspectum: sed spero in illum, qui *non obliuiscitur miserari, nec repellit in finem*, quia exaudiet precem pauperis, & vestro me miserum repræsentabit aspectui. Suggero sanè & omnimoda supplicatione depoſco, vt librum Ethymologiarum, quem iam fauente Domino, audiuimus consummatum, promissionis vestræ memores seruo vestro dirigere iubeatis: quia, vt mihi sum conscius, magna ibi ex parte serui tui postulatione fudasti. Et ideò in me primùm existe munificus, sic in Sanctorum cœtibus, & felix habearis & primus. Gesta etiam synodi in qua Sintharius examinis vestri igni (etsi non purificatus, inuenitur tamen decoctus) quæso vt vestro instinctu à filio vestro domino Rege, nobis dirigantur citò. Nam & nostra eius sic flagitauit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro inuestiganda opus est veritate. De cætero creatoris altissimi pietatem efflagito, vt coronam beatitudinis vestræ pro integritate fidei, & statu Ecclesiæ suæ longo tempore præcipiat conseruare, meque inter oblatrantia præsentis mundi varia, & innumerabilia discrimina munitum reddat tuæ intercessionis gratia, ac reconditum in gremium memoriæ tuæ, turum ab omni tempestate peccati orata vestro efficiat Trinitas sacratissima. *Et manu sua.* Ego seruus Domini Braulio Isidoro: *in Domino fruar te* lucerna ardens, & non marcescens.

Domino meo & Dei seruo, Braulioni Episcopo, Isidorus.

QVia te incolumem cognoui, gratias Christo egi: & vtinam cuius cognoui salutem, in hoc corpore aspicerem & visionem. Quid autem mihi euenit pro peccatis meis, manifestabo: quia non fui dignus tua perlegere eloquia, statim vt accepi pittatium tuum, puer regius ad me venit, dedi cubiculario meo illud pittatium: & confestim ambulaui ad Principem, vt postea perlegerem, & referiberem. Reuersus è palatio Regis non solùm scripta tua non inueni, sed etiam quidquid aliud in chartis fuit, perijt. Et idcirco, scit Dominus, luxi meritum meum, quia non perlegi eloquium tuum, sed rogo vt quæcunque occasio venerit: rescribe mihi. Et gratiam verbi tui non auferas, vt quod ex meo delicto perdidi, iterum gratia tua recipiam. *Et manu sua.* Ora pro nobis beatissime domine.

Domino meo, & verè Domino Christiq, electo Isidoro Episcoporum summo, Braulio seruus inutilis sanctorum Dei.

SOlet repleri lætitia homo interior ac spiritualis, cum inquisitione fungitur amantis: ob id velle meum est, mi domine reuerendissime, nisi culparum macieria mearum obsistat, & benignè te inquisitionem meam amplecti, & querelarum calumniam patienter accipere. Vtrumque enim ago, & officium inquisitionis persoluo, & tibi contra te causarum mearum necessitates dirigo, quod vt benignissimè tuo auditu admittas, in ingressu huius dictationis portuque prostratus peto à culmine vestri apostolatus: & quanquam vacillet calumniæ obiectio, vbi lacrymarum est interceſſio, cum lacrymæ non sint signa calumniæ, tamen sint opto & lacrymabiles calumniæ, & calumniabiles lacrymæ. Sed vtrumque pro licentiola amoris præsumptione, non autem pro arrogantiæ temeritate. Sed iam causam exordiar. Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant, ex quo me memini libros à te conditos Originum postulasse, & vario diuersoque modo præsentem vos me frustratum esse, & absenti nihil inde vos reseripsisse, sed fubtili dilatione modò necdum esse perfectos, modò necdum scriptos, modò meas litteras interciditse, aliaque multa opponentes ad hanc vsque diem peruenimus, & sine petitionis effectu manemus. Ob hoc & ego vertam preces in querelam: vt, quod supplicatione nequiui, vel calumnia lacessendo valeam adipisci. Sæpe namque solet mendico prodesse vociferatio. Quocirca cur, quæso te, mi domine, non tribuas quod rogans? Vnum scias, non dimittam, quasi fingens me nolle negata. Sed quæram, & instanter quæram quousq; aut accipiam, aut eliciam pijssimo Redemptore iubente: *Quærite & inuenietis*, & adijciente: *pulsate & aperietur vobis.* Quæsiui & quæro, etiam pulso. Vnde & clamito, vt aperias. Nam huius argumenti me consolatur inuentio: quia qui contempsisti postulantem, exaudies fortè calumniantem. Hinc & ego scienti tua ingero, nec styli iactatione noui aliquid suggerere insipiens perfecto præsumo. Nec tamen erubesco imperitus disertissimo loqui, Apostolici memor præcepti, quo præciperis *libenter sustinere insipientem.* Quamobrem accipe clamores calumniæ. Cur rogo talentorum distributionem & cibariorum dispensationem tibi creditam hucusque retentas? Iam solue manum, impertire familijs, ne inopia pereant famis. Nosti, quid crediror veniens repoſcat te. Non minuetur tibi, quicquid dederis nobis. Memor esto, paruis panibus multitudinem satiatam, & superasse reliquias fragmentorum magnitudinem panum. An putas donum tibi collatum pro te solummodò esse datum? Et vestrum est, & nostrum: commune est, non priuatum. Et quis dicere vel insanus præsumat, vt priuato tuo gaudeas, qui de communi tantùm inculpabiliter gaudere scias? Nam cùm Deus tibi œconomiam sui thesauri & diuitiarum, salutis, sapientiæ, & scientiæ tenere concesserit: cur larga manu non effundis, quod dando non minues? An cujus in membris superni capitis vnusquisque quod non accepit, hic in altero possideat, vt alteri, quod habet possidendum tenatu fortitan idcò nobis parcus existis, quia quod mutuò à nobis resumas, non habes? Sed si *habenti das*, tantillæ mercedis fructum reportas. Sin verò *non habenti tribuis*, præceptis Euangelicis satisfacis, vt *redundet tibi in retributione iustorum.* Proinde & ego remordeor conscientia, cò quòd in me communicabile nihil boni sentiam, quoniam iubemur *per charitatem seruire inuicem, & vnusquisque quam accepit gratiam in alterutrum illam administrare, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei:*

Matth. 7

2. Cor. 11.

Matt. 14.

atque vnicuique sicut diuisit Deus mensuram fidei in vnam compagem membrorum, dedisse eam ceteris partibus communicare: *quia hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus diuidens singulis prout vult.* Sed ad vnum ac peculiare subsistere, quod præsumis, te retro, ad importunitatem scilicet amicum amicum litteratis, ac nulla membrorum honestorum gratia decoratis. Hæc eo audi vocem meam tot interuentibus [illegible]: *Redde, quod debes.* Nam seruus, seruus es Christi re Christianorum, vt illic sis maior omnium nostrum, & quia nobis causa tibi collatam præsentis gratiæ, ficientibus animis scientiæque fame cruciatis imperiti non dedigneris. Non fum saltim pes, qui ad interiora discurreas pollim aliquo Ecclesiæ membrorum scilicet iudici, obedientiæ discursu parere, nec principatui capitis imperanti obsequendo placere. Quin etsi de inhonestioribus membris me esse sciam: sufficiat, quia quæ te constat a capite percepisse, per me est dignum egerere, nec te, me non egere, e, quamuis minimum, Christi tamen sanguine redemptum. Nam *nec dicit caput pedibus, non estis mihi necessarij: quoniam quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt, & quæ putantur ignobiliora esse, his honorem abundantiorem circumdamus, & quæ inhonestiora sunt nostra, maiorem honestatem habent.* Sic itaque creator noster ac dispensator cuncta dispensat, vt cùm in altero alteri dona diuina, quæ in se non percipit, possidenda tribuuntur, charitas cumuletur. Denique tunc bene multiformis gratia dispensatur: quando acceptum donum & eis, qui hoc non habent, creditur: quando propter eum, cui impenditur, datum putatur. Hoc Apostoli capitulum à nobis in parte præmissum, optimè nouit prudentia charitatis vestræ huic rei congruere totum, & quicquid summatim retigi, te proculdubiò nosse melius latet nullum. Itaque hoc solum superest, quod & magnopere peto, vt præstes postulata, & in non pro me, saltem pro ipsa charitate diuinitus impertita. Pro qua iubemur & nosse & præstare omnia, & sine qua nihil sunt omnia. Sed & si qua superflua, si qua negligenter, si qua minus humiliter aut inutiliter potius effudi quàm dixi: cuncta quæso benignè suscipias, cuncta ignoscas, cuncta ores, vt Deus ignoscat. Ergo & hoc noteseo, libros ethymologiarum, quos à te domino meo poseo, e[illegible]truncatos corrososque iam à multis haberi sciam: Inde rogo vt eos mihi transcriptos, integros, emendatos, & bene coaptatos digneris mittere: ne raptus auiditate in perniciem cogar vitia pro virtutibus ab alijs sumere. Ego autem opto quamuis nullius egeas, & *vltroneæ* dicantur *patere merces*, vt dignatio vestræ benignitatis imperet nobis in id quod possumus & valemus, tantùm vt obsequio nostro vtaris, immò charitate, quæ Deus est, perfruaris. His igitur expletis, erunt mihi quæstiones de sacris diuinisque paginis, quarum mihi expositionem cordis vestri lumen aperiret: si tamen & nobis iubes resplendere, & diuinæ legis obscura reserare. Nec si ista quæ peto percepero, de illis silebo: sed viam reseras capiendæ fiduciæ. Cùm in hac prima fronte non me confoderis, stimulis verecundiæ, & ignauiæ meæ locum dederis veniæ, quod quem diligebas, quamlibet immeritum, non iusseris reprobare: quia ignominiosum valde videtur ac vile, si necdum satiatus quis charitate, ab eo quem amabat inuentui fecedere. Obsequio autem meæ seruitutis deponendo, & cura salutis, quæso pictatem sanctissimæ vestræ potestatis, vt pro me orare digneris: quatenus quotidie fluctuantem animam in malis, tuo intercessu lucreris, & ad portum tranquillitatis æternæ deducas, erutam à miseriis & à scandalis. Dulce mihi fuit diu ad te loqui, quasi coram positus vultum meum tuæ faciei. ideo nec verbositatem cauì: & reuerentiam fortassis incurri. Sed aut hoc aut aliud agere debui: tantùm vt quod nolui si per humilitatem, saltem tribuas per tumultuantem improbitatem. Ecce quantum audaciæ dedit mihi gratia vestræ benevolentiæ. Et ideò si quid in hoc displicuerit, illi imputet: quæ tantum amat, vt timorem tollat. Nam *perfecta charitas foras mittit timorem*: Speciali quoque gratia fretus speciali domino, in quo vires sanctæ Ecclesiæ consistant, suggero: vt quia Eusebius noster Metropolitanus decessit, habeas miseri cordiæ curam. Et hoc Filio tuo, nostro Domino suggeras: vt vtilem illi loco præficiat, cuius doctrina & sanctitas cæteris sit vitæ forma. Hunc autem filium præsentem beatissimæ potestati vestræ per omnia commendo: vt tam de his quæ hic suggessimus, quàm etiam de his quæ suprà questi sumus, eloquio vestro per eum illustrari mereamur.

1. Cor. 12.

1. Ioan. 4.

Domino meo & Dei seruo, Braulioni Episcopo, Isidorus.

TVæ sanctitatis epistolæ me in vrbe Tolerana inuenerunt. Nam permotus fueram causa Concilij. Sed quamuis iussio Principis in itinere positum remeare me admonuisset: ego tamen quia propinquior eram præsentiæ ipsius quàm regressioni, malui potius cursum itineris non intercludere. Veni ad præsentiam Principis, inueni præsentem Diaconum tuum: per eum eloquia tua suscipiens, amplexus sum & legi. & de salute tua Deo gratias egi: desiderio omni desideraos, quamuis debilitate atque fessus, fiduciam tamen habens per Christum in hac vita videndi te: quia *spes non confunditur per charitatem, quæ diffusa est in cordibus nostris.* Codicem ethymologiarum cum alijs codicibus de itinere transmisi: & licet inemendatum præ inualitudine, tamen tibi modò ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum Concilij locum perueniissem. De constituendo autem Episcopo Tarraconensi, non eam quam petisti sensi sententiam Regis: sed tamen & ipse adhuc vbi certiùs conuertat animum illi manet incertum. Pro te autem, vt pro meis peccatis apud Dominum existere digneris intercessor: vt impetratu tuo deleantur delicta mea, & remittantur facinora. *Item manu sua:* Ora pro nobis beatissime domine, & egregie frater.

Domino meo, & Dei seruo Braulioni Episcopo, Isidorus.

EN tibi, sicut pollicitus sum, missi opus de origine quarundam rerum, ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut extat conscriptum stylo maiorum.

INDEX CAPITVM IN LIBRIS ETHYMOLOGIARVM.

LIBER PRIMVS.

De Grammatica.

De disciplina.	Cap. 1.
De septem liberalibus disciplinis.	2
De litteris communibus.	3
De litteris Latinis.	4
De grammatica.	5
De partibus orationis.	6
De nomine.	7
De pronomine.	8
De verbo.	9
De aduerbio.	10
De participio.	11
De coniunctione.	12
De præpositione.	13
De interiectione.	14
De voce.	15
De syllaba.	16
De pedibus.	17
De accentibus.	18
De figuris accentuum.	19
De positura.	20
De notis sententiarum.	21
De notis vulgaribus.	22
De notis iuridicis.	23
De notis militaribus.	24
De notis literarum.	25
De notis digitorum.	26
De orthographia.	27
De analogia.	28
De ethymologia.	29
De glossis.	30
De differentijs.	31
De barbarismo.	32
De solecismo.	33
De vitijs.	34
De metaplasmis.	35
De schematibus.	36
De tropis.	37
De prosa.	38
De metris.	39
De fabula.	40
De historia.	41
De primis auctoribus historiarum.	42
De vtilitate historiæ.	43
De generibus historiæ.	44

LIBER II.

De Rhetorica, & Dialectica.

De rhetorica & eius nomine.	Cap. 1
De inuentoribus rhetoricæ artis.	2
De nomine oratoris & partibus rhetoricæ.	3
De tribus generibus causarum.	4
De gemino statu causarum.	5
De tripertita controuersia.	6
De quatuor partibus orationis.	7
De quinque modis causarum.	8
De syllogismis.	9
De lege.	10
De sententia.	11
De cataſceue & anaſceue.	12
De prosopopœia.	13
De ethopœia.	14
De generibus quæstionum.	15
De elocutione.	16
De trimodo genere dicendi.	17
De colo, commate, & periodis.	18
De vitijs literarum, & verborum, & sententiarum cauendis.	19
De iuncturis verborum.	20
De figuris verborum & sententiarum.	21
De dialectica.	22
De differentia dialectice & rhetoricæ artis.	23
De definitione Philosophiæ.	24
De Isagoge Porphyrij.	25
De categorijs Aristotelis.	26
De peribermenias Aristotelis.	27
De syllogismis dialecticis.	28
De diuisione diffinitionum ex Marij Victorini libro abbreuiata.	29
De topicis.	30
De oppositis.	31

LIBER III.

De quatuor disciplinis Mathematicis.

De vocabulo arithmeticæ disciplinæ.	Cap. 1
De auctoribus eius.	2
Quid sit numerus.	3
Quid præstent numeri.	4
De prima diuisione parium, & imparium.	5
De secunda diuisione totius numeri.	6
De tertia diuisione totius numeri.	7
De differentia arithmeticæ, geometriæ, & musicæ.	8
Quòd numeri infiniti existunt.	9
De geometria inuentoribus, & vocabulo eius.	10
De quadripertita diuisione geometriæ.	11
De figuris geometriæ.	12
De principijs geometriæ.	13
De numeris secundum geometriam quærendis.	14
De musica & eius nomine.	15
De inuentoribus eius.	16
Quid possit musica.	17
De tribus partibus musicæ.	18
De triformi musicæ diuisione.	19
De prima diuisione musicæ, quæ harmonica dicitur.	20
De secunda diuisione, quæ organica dicitur.	21
De tertia diuisione, quæ rythmica nuncupatur.	22
De musicis numeris.	23
De astronomia.	24
De inuentoribus eius.	25
De institutoribus astronomiæ.	26
De differentia astronomiæ, & astrologiæ.	27
De astronomiæ ratione.	28
De mundo, & eius nomine.	29
De forma mundi.	30
De cælo, & eius nomine.	31
De situ sphæræ cælestis.	32
De motu eiusdem.	33
De cursu eiusdem sphæræ.	34
De celeritate cæli.	35
De axe cæli.	36
De cælestibus polis.	37

De cardinibus cæli. 38
De connexu cæli. 39
De anni cæli. 40
De gemina cæli facie. 41
De quatuor partibus cæli. 42
De hemisphæriis. 43
De quinque circulis cæli. 44
De zodiaco circulo. 45
De candido circulo. 46
De magnitudine solis. 47
De magnitudine lunæ. 48
De natura solis. 49
De cursu solis. 50
De effectu solis. 51
De itinere solis. 52
De lumine lunæ. 53
De formis lunæ. 54
De interlucio lunæ. 55
De cursu lunæ. 56
De vicinia e lunæ ad terras. 57
De eclipsi solis. 58
De eclipsi lunæ. 59
De differentia stellarum siderum, & astrorum. 60
De lumine stellarum. 61
De situ stellarum. 62
De cursu stellarum. 63
De vario cursu stellarum. 64
De internallis stellarum. 65
De numero circulari stellarum. 66
De stellis planetis. 67
De præcedentia, & antegradatione stellarum. 68
De remotione, vel retrogradatione stellarum. 69
De statu stellarum. 70
De nominibus stellarum, quib. ex causis nomina acceperunt. 71

LIBER IV.

De Medicina.

De medicina. Cap. 1
De nomine eius. 2
De inuentoribus medicinæ. 3
De tribus hæresibus medicorum. 4
De quatuor humoribus corporum. 5
De acutis morbis. 6
De chronicis morbis. 7
De morbis qui in superficie cutis videntur. 8
De remedys, & medicaminibus. 9
De libris medicinalibus. 10
De instrumentis medicorum. 11
De odoribus & vnguentis. 12
De mitio medicina. 13

LIBER V.

De legibus, & temporibus.

De auctoribus legum. Cap. 1
De legibus diuinis & humanis. 2
Quid differant inter se ius, leges, & mores. 3
Quid sit ius naturale. 4
Quid sit ius ciuile. 5
Quid sit ius gentium. 6
Quid sit ius militare. 7
Quid sit ius publicum. 8
Quid sit ius Quiritium. 9
Quid lex. 10
Quid scita plebium. 11
Quid senatusconsultum. 12
Quid constitutio, & edictum. 13
Quid responsa prudentum. 14
De legibus consularibus, & tribunitijs. 15
De lege satyra. 16
De legibus Rhodijs. 17
De priuilegijs. 18
Quid posit lex. 19
Quare lex facta sit. 20
Qualis debeat fieri lex. 21
De causis. 22
De testibus. 23
De instrumentis legalibus. 24
De rebus. 25
De criminibus in lege constitutis. 26
De pœnis in legibus constitutis. 27
De chronicæ vocabulo. 28
De momentis & horis. 29
De diebus. 30
De nocte. 31
De hebdomada. 32
De mensibus. 33
De solitijs, & æquinoctijs. 34
De temporibus anni. 35
De annis. 36
De olympiadibus, & lustris, & iubilæo. 37
De seculis, & ætatibus. 38
De discretione temporum. 39

LIBER VI.

De libris, & officijs Ecclesiasticis.

De veteri, & nouo Testamento. Cap. 1
De scripturibus, & vocabulis sanctorum librorum. 2
De bibliothecis. 3
De interpretibus. 4
De eo qui primum Romam libros aduexit. 5
Qui apud nos bibliothecas instituerunt. 6
Qui multa scripserunt. 7
De generibus opusculorum. 8
De ceris. 9
De chartis. 10
De pergamenis. 11
De libris conficiendis. 12
De librorum vocabulis. 13
De librarijs, & eorum instrumentis. 14
De canonibus euangeliorum. 15
De canonibus conciliorum. 16
De cyclo Paschali. 17
De reliquis festiuitatibus. 18
De officijs. 19

LIBER VII.

De Deo, Angelis, & fidelium ordinibus.

De Deo. Cap. 1
De Filio Dei. 2
De Spiritu sancto. 3
De eadem Trinitate. 4
De Angelis. 5
De hominibus, qui quodam præsagio nomen acceperunt. 6
De Patriarchis. 7
De Prophetis. 8
De Apostolis. 9
De reliquis in Euangelio nominibus. 10
De Martyribus. 11
De clericis. 12
De monachis. 13
De cæteris fidelibus. 14

LIBER VIII.

De Ecclesia, & sectis diuersis.

De Ecclesia, & synagoga. Cap. 1
De religione & fide. 2
De hæresi & schismate. 3
De hæresibus Iudæorum. 4
De hæresibus Christianorum. 5
De philosophis gentium. 6
De poetis. 7
De Sibyllis. 8
De magis. 9
De paganis. 10
De dijs gentium. 11

LIBER IX.

De linguis & societatibus.

De linguis gentium. Cap. 1
De gentium vocabulis. 2
De regnis & militiæ vocabulis. 3
De ciuibus. 4
De affinitatibus, & gradibus. 5
De agnatis & cognatis. 6
De coniugijs. 7

LIBER X.

Vocum certarum Alphabetum.

LIBER XI.

De homine & portentis.

De homine, & partibus eius. Cap. 1
De ætatibus hominis. 2
De portentis. 3
De transformatis. 4

LIBER XII.

De animalibus.

De pecoribus, & iumentis. Cap. 1
De bestijs. 2
De minutis animantibus. 3
De serpentibus. 4
De vermibus. 5
De piscibus. 6
De auibus. 7
De minutis volatilibus. 8

LIBER XIII.

De mundo, & partibus.

De mundo. Cap. 1
De atomis. 2
De elementis. 3
De cælo. 4
De partibus cæli. 5
De circulis cæli. 6
De aëre, & nube. 7
De tonitruo. 8
De fulminibus. 9
De arcu & nubium effectibus. 10
De ventis. 11
De aquis. 12
De diuersitate aquarum. 13
De mari. 14
De Oceano. 15
De Mediterraneo mari. 16
De finibus maris. 17
De æstibus & fretis. 18
De lacis & stagnis. 19
De abysso. 20
De fluminibus. 21
De diluuijs. 22

LIBER XIIII.

De terra, & partibus.

De terra. Cap. 1
De orbe. 2
De Asia & partibus eius. 3
De Europa. 4
De Libya. 5
De insulis. 6
De promontorijs. 7
De montibus cæterisq; terræ vocabulis. 8
De inferioribus terræ. 9

LIBER XV.

De ædificijs, & agris.

De ciuitatibus. Cap. 1
De ædificijs publicis. 2
De habitaculis. 3
De ædificijs sacris. 4
De repositarijs. 5
De operarijs. 6
De aditibus. 7
De partibus ædificiorum. 8
De munitionibus. 9
De tentorijs. 10
De sepulcris. 11
De ædificijs rusticis. 12
De agris. 13
De finibus agrorum. 14
De mensuris agrorum. 15
De itineribus. 16

LIBER XVI.

De lapidibus, & metallis.

De pulueribus, & glebis terræ. Cap. 1
De glebis ex aqua. 2
De lapidibus vulgaribus. 3
De lapidibus insignioribus. 4
De marmoribus. 5
De gemmis. 6
De viridioribus gemmis. 7
De rubris gemmis. 8
De purpureis. 9
De candidis. 10
De nigris. 11
De varijs. 12
De crystallis. 13
De ignicis. 14
De aureis. 15
De vitro. 16
De metallis. 17
De auro. 18
De argento. 19
De ære. 20
De ferro. 21
De plumbo. 22
De stanno. 23
De electro. 24
De ponderibus. 25
De mensuris. 26
De signis. 27

LIBER XVII.

De rebus rusticis.

De auctoribus rerum rusticarum. Cap. 1
De cultura agrorum. 2
De frumentis. 3
De leguminibus. 4
De vitibus. 5
De arboribus. 6
De propijs nominibus arborum. 7
De arboribus aromaticis. 8
De herbis aromaticis, siue communibus. 9
De oleribus. 10
De odoratis oleribus. 11

LIBER XVIII.

De bello & ludis.

	Cap.
De bello.	1
De triumphis.	2
De signis.	3
De buccinis.	4
De armis.	5
De gladijs.	6
De hastis.	7
De sagittis.	8
De pharetris.	9
De funda.	10
De arcu.	11
De clypeo.	12
De loricis.	13
De galeis.	14
De foro.	15
De spectaculis.	16
De ludo gymnico.	17
De generibus gymnicorum.	18
De saltu.	19
De cursu.	20
De tactu.	21
De virtute.	22
De luctatione.	23
De palæstra.	24
De agone.	25
De generibus agonum.	26
De ludis Circensibus.	27
De circo.	28
De ornamentis.	29
De metis.	30
De obelisco.	31
De carceribus.	32
De aurigis.	33
De quadrigis.	34
De curru.	35
De equis quibus currunt.	36
De septem spatijs.	37
De equitibus.	38
De desultoribus.	39
De pedestribus.	40
De coloribus equorum.	41
De theatro.	42
De scena.	43
De orchestra.	44
De tragœdis.	45
De comœdis.	46
De thymelicis.	47
De histrionibus.	48
De mimis.	49
De saltatoribus.	50
Quid quo patrono agatur.	51
De amphitheatro.	52
De ludo equestri.	53
De retiarijs.	54
De secutoribus.	55
De laquearijs.	56
De velitibus.	57
De ferali certamine.	58
De execratione ludorum.	59
De alea.	60
De pyrgo.	61
De calculis.	62
De tesseris.	63
De figuris aleæ.	64
De vocabulis tesserarum.	65
De tactibus tesserarum.	66
De calculorum motu.	67
De interdictione aleæ.	68
De pila.	69

LIBER XIX.

De nauibus, ædificijs, & vestibus.

	Cap.
De nauibus.	1
De partibus nauium, & armamentis.	2
De velis.	3
De funibus.	4
De retibus.	5
De fabricis. siue fornacibus.	6
De instrumentis fabrorum.	7
De fabricis parietum.	8
De dispositione.	9
De constructione.	10
De venustate.	11
De laquearijs.	12
De crustis.	13
De lithostrotis.	14
De plastis.	15
De pictura.	16
De coloribus.	17
De instrumentis ædificiorum.	18
De lignarijs.	19
De inuentione lanificij.	20
De veste sacerdotali in Lege.	21
De nominibus vestium cæterarum.	22
De proprio quarundam gentium habitu.	23
De pallijs vivorum.	24
De pallijs fœminarum.	25
De stratu & reliquis vestibus, quæ in vsu habentur.	26
De lanis.	27
De coloribus vestium.	28
De instrumentis vestium.	29
De ornamentis.	30
De ornamentis capitis fœminarum.	31
De annulis.	32
De cingulis.	33
De calciamentis.	34

LIBER XX.

De penu, instrumentis rusticis, & domesticis.

	Cap.
De mensis.	1
De escis.	2
De potu.	3
De vasis escarijs.	4
De vasis potorijs.	5
De vasis vinarijs, & aquarijs.	6
De vasis olearijs.	7
De vasis coquinarijs.	8
De vasis repositorijs.	9
De vasis luminariorum.	10
De lectis, & sellis.	11
De vehiculis.	12
De reliquis, quæ in vsu habentur.	13
De instrumentis rusticis.	14
De instrumentis hortorum.	15
De instrumentis equorum.	16

Synonimorum Lib. II.

	Cap.
Elevatio animæ ad omne bonum.	1
De castitate.	2
De oratione.	3
De parsimonia.	4
De humilitate.	5
De timore.	6
De patientia.	7
De inuidia.	8
De mensura in verbo.	9
De mendacio.	10
Quòd Deum nihil lateat.	11
De bono & malo vsu.	12

De sapientia & ignorantia. 13
De doctrina. 14
De curiositate. 15
Quòd malis tuitionibus non sit obtemperandum. 16
Quòd potestas cum humilitate sit suscipienda. 17

Liber de natura rerum.

De diebus. Cap. 1
De noctibus. 2
De hebdomada. 3
De mensibus. 4
De concordia mensium. 5
De annis. 6
De temporibus. 7
De solstitio & equinoctio. 8
De mundo. 9
De quinque circulis. 10
De partibus mensis. 11
De cœlo. 12
De septem planetis cœli, & eorum conuersionibus. 13
De aquis quæ super cœlos sunt. 14
De natura solis. 15
De quantitate solis & luna. 16
De cursu solis. 17
De lumine luna. 18
De luna cursu. 19
De eclipsi solis. 20
De eclipsi lunæ. 21
De cursu stellarum. 22
De positione septem stellarum errantium. 23
De lumine stellarum. 24
De lapsu stellarum. 25
De nominibus astrorum. 26
Vtrùm sidera animam habeant. 27
De nocte. 28
De tonitru. 29
De fulminibus. 30
De arcu cæsti. 31
De nubibus. 32
De pluuijs. 33
De nine. 34
De grandine. 35
De ventis. 36
De nominibus ventorum. 37
De signis tempestatis vel serenitatis. 38
De pestilentia. 39
De Oceano. 40
Cur mare non crescat. 41
Quare mare salsam habet aquam. 42
De Nilo. 43
De positione terræ. 44
De terræmotu. 45
De monte Aethna. 46
De partibus terræ. 47

Commentarij in vetus Testamentum.

IN GENESIM.

Quod est, Præmißio operis ab exordio mundi. Cap. 1
De operibus sex dierum. 2
De Paradisi conditione vel hominis. 3
De præceptis Dei, & persuasione serpentis. 4
De peccato primorum hominum, siue supplicio. 5
De Cain & Abel, eorumq; progenie. 6
De Arca, siue de diluuio mundi. 7
De Noë & benedictionibus eius. 8
De Nembroth gygante, & confusione linguarum. 9
De egreßu Abrahæ à Chaldæis. 10
De victoria Abrahæ, & de Melchisedech. 11
De sacrificio Abrahæ, & de promißione Dei. 12
De Sara, & circumcisione Abrahæ. 13
De tribus viris, qui venerunt ad iliccm Mambre. 14
De Sodomis, de Loth, & filiabus eius. 15
De Abimelech, qui Sarami duceret vxorem voluit. 16
De eo quod obtulit Abraham filium suum. 18
De Isaac & Rebecca. 19
De Cetura, siue de morte Abrahæ. 20
De eo quod Isaac cum Rebecca lusit. 21
De puteis quos fodit Isaac. 22
De Esau & Iacob. 23
De scala quam vidit Iacob. 24
De Lia & Rachel, & de duabus ancillis. 25
De fuga Iacob & Rachel, & de duabus ancillis. 26
De luctu Iacob cum angelo. 27
De Dina, & partu Rachel, & incestu Ruben. 28
De Iuda qui dormiuit cum nuru sua. 29
De hystoria Ioseph. 30
De benedictionibus Patriarcharum. 31

IN EXODVM.

De septuaginta animabus. Cap. 1
De morte Ioseph. 2
De afflictione populi. 3
De masculorum nece. 4
De inuentione Moysi. 5
De occiso Aegyptio. 6
De manifestatione Domini in Rubo. 7
De virga in serpentem conuersa. 8
De manu Moysis in sinum mißa. 9
De aquis conuersis in sanguinem. 10
De ingreßu Moysi ad Pharaonem. 11
De virga in draconem conuersa. 12
De obduratione Pharaonis. 13
De decem plagis. 14
De Pascha. 15
De argento & auro Aegyptiorum sublato. 16
De azyma. 17
De columna ignis & nubis. 18
De diuisione maris. 19
De cantico glorificationis. 20
De aquis maris. 21
De duodecim fontibus & septuaginta palmis. 22
De carnibus alitum & manna. 23
De petra virga percussa. 24
De pugna Amalech. 25
De Petro socero Moysi. 26
De ascensione Moysi ad montem. 27
De monte Sina, & tonitruis, cum fulgoribus & caligine. 28
De decalogo. 29
De duabus tabulis. 30
De eo quod iussum est, Altare de terra facietis. 31
De eo quod ait, Non ædificabitis illud de sectis lapidibus. 32
De eo quod ait, Non accedetis ad eum per gradus. 33
De Hebræo sex annis seruiente. 34
De talione. 35
De decimis & primitijs offerendis. 36
De vitulo combusto igni, & de interfectis tribus millibus hominum. 37
De confractione tabularum. 38
De quadraginta diebus quos ieiunauit Moyses, & de eo quod ait Dominus ad Moysen, Posteriora mea videbis; & de glorificatione Moysi. 39
De ædificatione arcæ. 40
De vrna aurea, tabulis & virga, & de propitiatorio, & Cherubin. 41
De altari. 42
De mensa. 43
De candelabro & oleo. 44
De tabernaculo, & de columnis eius, basibus & capitulis. 45
De tabulis. 46
De obpanso velo in medio tabernaculi. 47
De diuersis donarijs, ad construction em tabernaculi. 48
De vnguento quo perunguntur tabernacula. 49
De incenso composito. 50
De Veste pontificis. 5

IN LEVITICVM.

De figuris hostiarum. Cap. 1
De igne sacrificij. 2
Quòd mel in Dei sacrificio non offertur. 3
Quòd sal in omnibus sacrificijs admiscetur. 4
Quòd in sacrificio oleum offertur. 5
De quatuor generibus principalium oblationum. 6
De sacrificio eius qui iuramentum protulit & oblationem. 7
De filijs Aaron extinctis. 8
De discretione ciborum. 9
De immunditia partus 10
De lepra. 11
De sacerdote magno, & cultu eius. 12
De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium. 13
De ablutione Aaron, & filiorum eius. 14
De oblatione pro sacerdotis delicto. 15
De pecoribus quæ non offerantur in sacrificio. 16
De cæteris cæremonijs. 17

IN NVMEROS.

De mansionibus filiorum Israel. Cap. 1
De Pascha secundi mensis. 2
De Nazaræis. 3
De leprosis fluxis, & immundis. 4
De ætate bellatorum. 5
De Leuitis & custodibus vasorum. 6
De duabus tubis. 7
De sepulchris concupiscentiæ. 8
De septuaginta viris electis. 9
De Mariæ obtrectatione. 10
De exploratoribus. 11
De homine ligna Sabbato colligente. 12
De Chore, Dathan & Abiron. 13
De Aaron cum thuribulo currente. 14
De virga Aaron florente. 15
De vitula rufa. 16
De Mariæ morte. 17
De Moysi titubatione ad petram. 18
De morte Aaron. 19
De serpentium vulneratione. 20
De Seon Rege Amorrhæorum. 21
De Moysi morte. 22
De Balaam. 23
De Phinees sacerdote. 24
De numero populi egressi ex Aegypto. 25
De quinque filiabus Salphaad. 26
De generibus oblationum. 27
De morte Balaam. 28
De filijs Ruben & Gad. 29
De idolis destruendis. 30

IN DEVTERONOMIVM.

Quid significet, quòd vndecim diebus Deuteronomium scribitur. Cap. 1
De quadraginta annis in deserto peractis, & vestimentis non attritis. 2
De non plantando ligno iuxta altare. 3
De asserendo præputio ligni pomiferi. 4
De non operando in primogenito bouis. 5
De non arando simul in bone & asino. 6
De non alligando os bouis triturantis. 7
De non coquendo hædo cum lacte matris suæ. 8
De non induenda veste ex lana & lino contexta. 9
De non accipienda loco pignoris superiore & inferiore mola. 10
De non abominando Aegyptio. 11
De non habendis in sacculo diuersis ponderibus. 12
De duorum aut trium testimonio valituro. 13
De vxore fratris mortui accipienda, eiusque semine suscitando. 14
De formidoloso ac timido, vt non egrediatur ad bellum. 15
De interpretatione septem gentium, quas Dominus tradidit Israeli. 16
Quòd Dominus non septem tantùm, sed decem gentes Abrahæ denumerarit possidendas. 17
De muliere capta in bello, & pilis eius tradendis. 18
Quid significet securis ligna cædens & manubrium effugiens. 19
De homine polluto nocturno somnio. 20
De paxillo in baltheo egredientis ad requisita naturæ. 21
De quadraginta flagellis delinquentibus adhibendis. 22

IN IOSVE.

De morte Moysi, & principatu Iesu Naue. Cap. 1
De duobus exploratoribus, & meretrice Raab. 2
De transitu arcæ, & diuisione Iordanis. 3
De duabus semis tribubus armatis præcedentibus Israel. 4
De duodecim lapidibus. 5
De circuncisione secunda. 6
De excidio Hiericho & saluatione Raab. 7
De furto Achan. 8
De constructione altaris. 9
De benedictionibus & maledictionibus. 10
De Gabaonitis. 11
De prælio in Gabaon. 12
De extinctis gentibus, & terræ diuisione. 13
De diuisione terræ in duabus semis tribubus. 14
De Leuitis qui non acceperunt hæreditatem terræ. 15
Quòd habitacula Leuitarum per omnes tribus decernuntur. 16
Quòd quadraginta duas vrbes Leuitæ in possessionem accipiunt. 17
De Chananeo populo extincto. 18

IN LIBRVM IVDICVM.

De seruitute populi & liberatione. Cap. 1
De Debora & Iahel. 2
De oraculo Angeli ad Gedeon, & sacrificio eius. 3
De oraculo velleris & areæ. 4
De prælio Gedeon cum trecentis. 5
De Abimelech. 6
De Iephte & filia eius. 7
De Samsone & actibus eius. 8

IN LIB. I. REGVM.

De natiuitate Samuelis. Cap. 1
De Propheta ad Heli destinato. 2
De arcæ captiuitate. 3
De sacrificio Samuelis, & lapide adiutorij. 4
De vnctione Saulis Regis. 5
De ieunio indicto à Saule. 6
De Agag rege seruato. 7
De arreptione Saul à Spiritu nequam. 8
De Dauid & vnctione eius. 9
De certamine Dauid & Goliæ. 10
De Saule promittente filiam suam Dauidi in coniugium pro centum præputijs Philistinorum. 11
De Dauide spiritum immundum à Saule per pulsum cytharæ ejiciente. 12
De missis à Saule ad interficiendum Dauid. 13
De missis ad capiendum Dauid, qui prophetauerunt. 14
De aduentu Dauid ad Achimelech sacerdotem. 15
De Dauidis fuga ad Regem Achis. 16
De Dauide qui in spelunca chlamydem Saulis præcidit. 17
De Dauid qui dormienti Saulis hastam tulit. 18
De Amalechitis à Dauide superatis. 19
De Pythonissa à Saule consulta. 20
De occisione Saulis. 21

IN LIB. II. REGVM.

Dauid templum construere prohibetur. Cap. 1
De peccato Dauid & Bersabee. 2
De Absalon. 3

De Dauid aquam sibi afferri iubente, & de cisterna Bethlehem. 4
De Psalmo decimoseptimo. 5
De catalogo virorum fortium. 6

IN LIB. III. REGVM.

De Salomone. Cap. 1
De templi ædificatione. 2
De sapientia Salomonis. 3
De iudicio Salomonis. 4
De regina Austri. 5
De cæteris operibus eius. 6
De diuisione decem tribuum. 7
De Elia & virtutibus eius. 8

IN LIB. IIII. REGVM.

De duobus quinquagenarijs cum militibus suis igne combustis. Cap. 1
De Eliseo qui aquas Hiericо steriles & malignas sanauit. 2
De paruulis ab eo maledictis, & à duobus vrsis deuoratis. 3
Vbi per seruum suum baculum misit, & mortuus non reuixit. 4
De ferro in aquam lapso & ad lignum resiliente. 5
De egritudine Ezechiæ regis, & quindecim additis annis. 6
De diuitijs eius Chaldæis per iactantiam ostensis. 7
De transmigratione à Nabuchodonozor facta in Babylonem. 8

IN ESDRAM.

De septuaginta annis captiuitatis, & Iesu sacerdote. Cap. 1
De vasis domini in Babylonem deportatis, & quòd rex Babylonius diaboli typum gerat. 2
De reditu populi in Hierusalem. 3

De Natiuitate Domini, Passione, & Resurrectione, regno atque iudicio.

Quòd Christus à Deo Patre genitus est. Cap. 1
Quòd Christus ante secula ineffabiliter à Patre genitus est. 2
Quòd Christus Deus & Dominus est. 3
De Sanct. Trinitate testimonia ex veteri Testam. 4
Quòd Christus cum Patre genitus est. 5
Quòd Christus filius Dei, Deus homo factus est. 6
De ineffabili nomine IESV. 7
Quòd Christus de stirpe Dauid natus est. 8
Quòd Christus de Virg. sine virilis coitu genitus est. 9
Quia in Bethleem natus est Christus. 10
Quia stellæ iudicio, natiuitas eius claruit. 11
Quia ei munera obtulerunt Magi. 12
Quia non oleo isto humano, sicut cæteri reges & pontifices Hebræorum, sed à paterno Spiritu vnctus est Christus. 13
Quia pauper & abiectus in primo aduentu suo venerit. 14
Quia signa & virtutes fecit. 15
Quia idem Deus in corpore, ab hominibus esset videndus. 16
Et quia eum non erant agnituri Iudæi. 17
Quia eum non agnoscentes Iudæi congregati sunt aduersus eum. 18
Et quia triginta argenteis adpreciatus & venundatus est. 19
Quia Dominus traditorem suum per panem ostendit Apostolis porrectum. 20
Quia sponte pro nobis semetipsum tradidit. 21
Quia comprehendendus erat. 22
Quia iudicandus erat. 23
Quia falsis testibus accusandus erat. 24
Quia clamauerunt Pilato, vt crucifigeretur. 25
Quia etiam posteritatem suam damnauerunt. 26
Quia flagellatus est, & palmarum sustinuit ictus. 27
Quia arundine caput eius percussum est. 28
Quia spinis coronatus est. 29
Quia veste coccinea indutus est. 30
Quia dum patereturtacuit. 31
Quia crucem suam ipse portauit. 32
Quia ligno crucis suspensus est, atque suffixus. 33
Quia crucifixus est, & manus eius, ac pedes clauis adfixi sunt. 34
Quia inter duos latrones crucifixus est. 35
Quia diuisa sunt vestimenta eius. 36
Quia felle & aceto potatus est. 37
Quia hyssopo circumdederunt spongiam aceto plenam 38
Quia titulus crucis eius corruptus non est. 39
Quia in cruce pendens, Patrem pro inimicis suis deprecatus est. 40
Quia non pro suis, sed pro nostris peccatis crucifixus est. 41
Quia mortuus est. 42
Quia in passione eius tenebræ factæ sunt. 43
Quia non fregerunt crura eius. 44
Quia lanceâ latus eius percussum est. 45
Quia ex latere eius sanguis & aqua manauit. 46
Quia sepultura est traditus. 47
Quia lapis ad ostium monumenti positus est. 48
Quia in infernum descendit. 49
Quia descendens de morte quos voluit, liberauit. 50
Quia in morte corpus corruptionem non vidit, sed statim denudata morte resurgens ab inferis remeauit. 51
Quia tertia die resurrexit. 52
Quia post resurrectionem suam, Christus piscatores Apostolos prædicare gentibus misit. 53
Quia in cœlum ascendit. 54
Quia sedet ad dexteram Patris. 55
Quia regnum eius in cœlo & in terra æternum ac perpetuum permanebit. 56
Quia post ascensionem suam, Spiritum sanctum super Apostolos misit. 57
Quia Apostoli Spiritu sancto repleti, linguis vniuersarum Gentium locuti sunt. 58
Quòd venturum Christum de cœlis iudicem speramus, & quòd ei omne iudicium dedit Pater. 59

DE GENTIVM VOCATIONE.

De Gentium vocatione. Cap. 1
Quia in Christo Filio Dei credere, cunctis Gentibus iussum est. 2
Quia vterque populus, Iudæorum & Gentium, sub Christi regimine vaticinijs Propheratum vocentur. 3
Quia Gentes prius credere poterant in Christum, & postea Iudæi. 4
Quia in finem mundi in Christum crediturisunt Iudæi. 5
Quia lachrimi ex Iudæorum populo, non essent crediturii in Christum. 6
Quia ob incredulitatem Iudæorum, Christus Iudæam defereret, transferetq; ad Gentes. 7
Quia proiectis Iudæis, Gentes introierunt. 8
Quia propter peccatum, quod in Christo præmaricati sunt Iudæi, inde debellati atque dispersi sunt. 9
Quia propter quod negauerunt Christum, inde subuersa est Hierusalem. 10
De spretis Iudæis, & synagoge reprobatione. 11
De perpetua ruina Hierusalem. 12
Quia Iudæi iuxta spem suam nunquam reparabuntur. 13
Quia euacuato carnaliter veteri Testamento, nouum Testamentum daturus est Deus. 14
De cessatione Sabbati. 15
De Circumcisionis consummatione. 16
De Sacrificijs. 17
De escis. 18
Hactenus ritus Iudaicos, & celebrationes diuinis testimonijs confutauimus. 19
Quòd legis scriptura, non solùm historialiter, sed etiam mystico sensu idem spiritaliter sentienda est. 20
Quia testamentum legis Iudæi non intelligant. 21
Quia intelligere legem non possunt, nisi in Christum crediderint. 22
Quia duo Testamenta sunt tradita. 23
Quia baptismus in remissionem peccatorum cunctis fuerat repromissus. 24
Quia chrismate omnes sanctificarentur. 25
Quia per signum crucis credentes saluarentur. 26
Quia panis & calicis sacramentum Deo placitum esset in holocausto, scripturarum testimonijs non taceatur. 27

De Ecclesiasticis officijs LIB. I.

De Ecclesia & vocabulo Christianorum. Cap. 1

De Templis. 2
De Choris. 3
De Canticis. 4
De Psalmis. 5
De Hymnis. 6
De Antiphonis. 7
De Responsoryis. 8
De Precibus. 9
De Lectionibus. 10
De libris Testamentorum. 11
De scriptoribus sacrorum librorum. 12
De Alleluia. 13
De Offertoryis. 14
De Missa & orationibus. 15
De Symbolo Nicæno. 16
De benedictionibus in populo. 17
De Sacrificio. 18
De Tertiæ, Sextæ, & Nonæ horæ officijs. 19
De Vespertinis. 20
De Completis. 21
De Vigilijs. 22
De Matutinis. 23
De Dominica die. 24
De Natali Domini. 25
De Epiphania. 26
De Palmarum die. 27
De Cœna Domini 28
De Parasceue. 29
De Sabbato Paschæ. 30
De Pascha. 31
De ascensione Domini. 32
De Pentecoste. 33
De festiuitatibus Martyrum. 34
De Encæniis. 35
De ieiunio Quadragesimæ. 36
De ieiunio Pentecostes. 37
De ieiunio septimi mensis. 38
De ieiunio Calendarum Nouembrium. 39
De ieiunio Calendarum Ianuariarum. 40
De triduani ieiunij consuetudine. 41
De diuersorum dierum ac temporum ieiunijs. 42
De vario vsu Ecclesiarum. 43
De carnium esu vel piscium. 44

LIBER II.

De Clericis. Cap. 1
De regulis Clericorum. 2
De generibus Clericorum. 3
De tonsura. 4
De Sacerdotibus. 5
De Corepiscopis. 6
De Presbyteris. 7
De Diaconibus. 8
De custodibus sacrorum. 9
De subdiaconibus. 10
De Lectoribus. 11
De Psalmistis. 12
De Exorcistis. 13
De Ostiarijs. 14
De Monachis. 15
De Pœnitentibus. 16
De Virginibus. 17
De Vidua. 18
De coniugatis. 19
De Catechumenis, exorcismo & sale. 20
De Competentibus. 21
De Symbolo. 22
De regula Fidei. 23
De Baptismo. 24
De Chrismate. 25
De manus impositione, vel confirmatione. 26
De suffragijs Ecclesiæ. 27
Quorsum suffragia prosint. 28

Sententiarum LIBER I.

Quod Deus summus & incommutabilis sit. Cap. 1
Quod immensus & omnipotens sit Deus. 2
Quod inuisibilis sit Deus. 3
Quod ex creaturæ pulchritudine agnoscatur creator. 4
Quod ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur. 5
Quod Deo nulla temporum successio adscribatur. 6
De temporibus. 7
De mundo. 8
Vide malum. 9
De Angelis. 10
De homine. 11
De Anima caterisque sensibus. 12
De sensibus carnis. 13
De Christo. 14
De sancto spiritu. 15
De Ecclesia & hæresibus. 16
De Gentilibus. 17
De lege. 18
De septem regulis. 19
De differentia Testamentorum. 20
De Symbolo & oratione. 21
De Baptismo & communione. 22
De Martyrio. 23
De Sanctorum miraculis. 24
De Antichristo & eius signis. 25
De Resurrectione. 26
De Iudicio. 27
De gehenna. 28
De pœnis impiorum. 29
De gloria Sanctorum. 30

LIBER II.

De sapientia. Cap. 1
De fide. 2
De charitate. 3
De spe. 4
De gratia. 5
De prædestinatione. 6
De conuersis. 7
De primordijs conuersorum. 8
De conflictu conuersorum. 9
De remissa conuersione. 10
De exemplis Sanctorum. 11
De compunctione cordis. 12
De confessione peccatorum & pœnitentia. 13
De desperatione peccatorum. 14
De his qui à Deo deseruntur. 15
De his qui ad delictum post lacrymas reuertuntur. 16
De peccato. 17
De leuioribus peccatis. 18
De grauioribus peccatis. 19
De manifestis, occultisq; peccatis. 20
De peccati amore. 21
De peccandi necessitate. 22
De peccandi consuetudine. 23
De peccati recordatione. 24
De cogitatione. 25
De conscientia. 26
De contentione mentis. 27
De sensibus carnis. 28
De sermone. 29
De mendacio. 30
De iuramento. 31
De vitijs. 32
Quòd ex vitijs vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur. 33
De malè vsis virtutibus. 34
De simulatis virtutibus. 35
De appetitu virtutum. 36
De pugna virtutum aduersus vitia. 37
De superbia. 38
De fornicatione. 39
De continentia. 40

De cupiditate. 41
De gula. 42
De ebrietate. 43
De abstinentia. 44

LIBER III.

De flagellis Dei. Cap. 1
De gemina percussione Dei. 2
De infirmitate carnis. 3
De tolerantia diuinæ correptionis. 4
De tentationibus diaboli. 5
De tentamentis somniorum. 6
De oratione. 7
De lectione. 8
De assiduitate legendi. 9
De doctrina sine gratia. 10
De superbis lectoribus. 11
De carnalibus lectoribus, & hæreticis. 12
De libris Gentilium. 13
De collatione. 14
De contemplatione & actione. 15
De contemptoribus mundi. 16
De Sanctis, qui se à consortio seculi separant. 17
De præceptis altioribus monachorum. 18
De humilitate monachi, vel opere. 19
De tepore monachorum. 20
De monachis, qui curis seculi occupantur. 21
De his, qui à Deo mundi amore prepediuntur. 22
De iactantia. 23
De hypocrisi. 24
De inuidia. 25
De simulatione. 26
De odio. 27
De dilectione. 28
De fictis amicitijs. 29
De amicitia ex munere orta. 30
De malorum concordia. 31
De correptione fraterna. 32
De præpositis Ecclesiæ. 33
De indignis præpositis. 34
De inducta præpositis. 35
De doctrina & exemplis præpositorum. 36
De his, qui bene docent & malè viuunt. 37
De exemplis prauorum sacerdotum. 38
De præpositis carnalibus. 39
De iracundis doctoribus. 40
De superbis doctoribus. 41
De humilitate præpositorum. 42
De doctrinæ discretione. 43
De silentio doctorum. 44
De prebenda sacerdotali protectione inplebe. 45
De disciplina sacerdotum in his, qui delinquunt. 46
De subditis. 47
De prælatis. 48
De iustitia principum. 49
De patientia principum. 50
Quòd principes legibus teneantur. 51
De iudicibus. 52
De acceptione personarum. 53
De muneribus. 54
De testibus. 55
De causidicis. 56
De oppressoribus pauperum. 57
De tribulatione iustorum. 58
De amatoribus mundi. 59
De amatoribus misericordiæ. 60
De breuitate vitæ. 61
De exitu. 62

Regula Monachorum.

De Monasterio. 1
De eligendo Abbate. 2
De Monachis. 3
De Conuersis. 4
De opere Monachorum. 5
De officio. 6
De collatione. 7
De codicibus. 8
De mensis. 9
De feriis. 10
De seiunio. 11
De habitu monachorum. 12
De stramentis. 13
De delinquentibus. 14
De sæpius peccante. 15
De culpa indulgenda, vel culpati correctione. 16
De delictis. 17
De excommunicatione. 18
De familiari vita. 19
Quid ad quem pertineat. 20
De infirmis. 21
De hospitibus. 22
De profectione. 23
De defunctis. (e.) 24

FINIS INDEX CAPITVM.

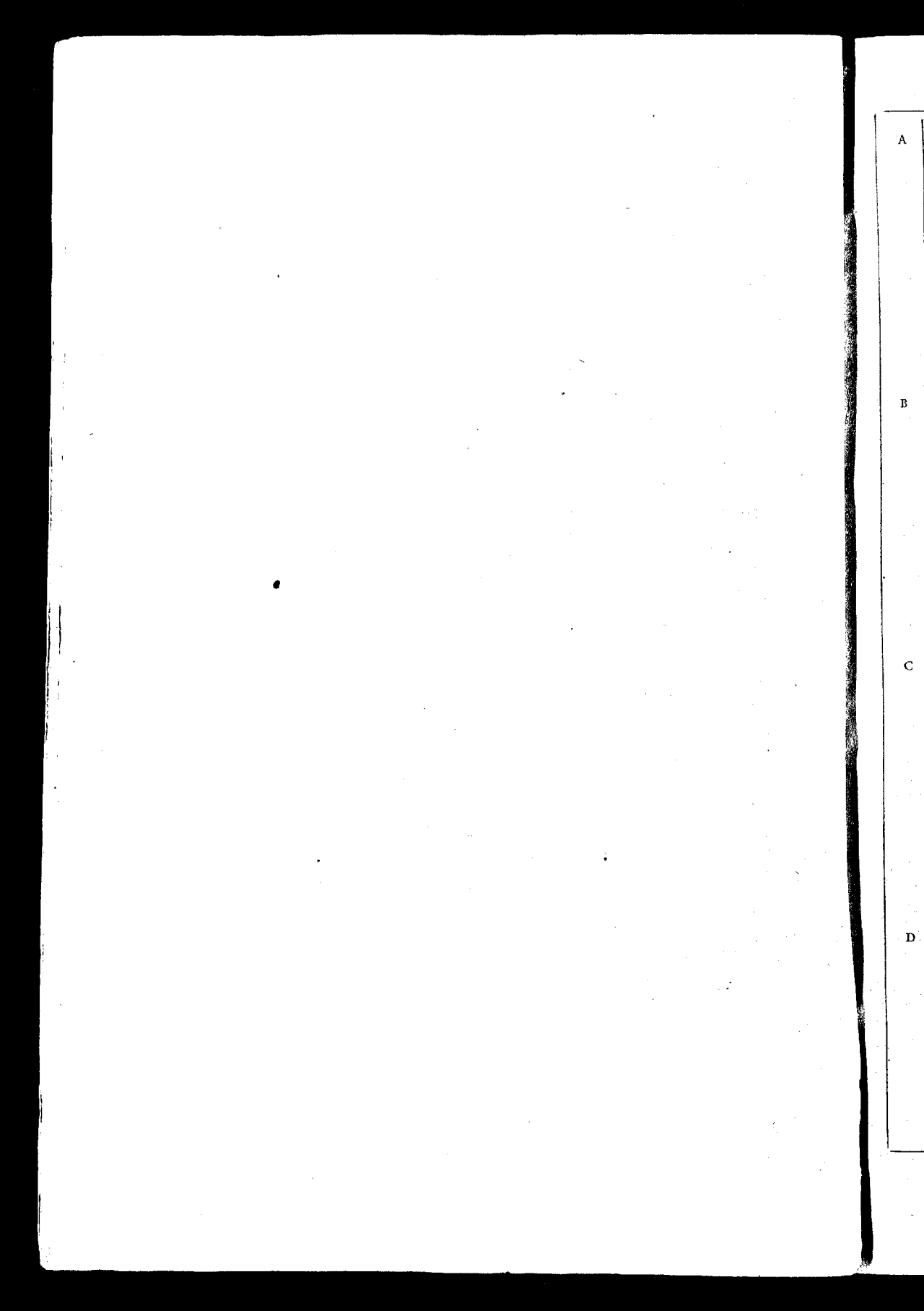
A
B
C
D

S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

LIBER PRIMVS.

DE DISCIPLINA ET ARTE.

CAPVT I.

DISCIPLINA à *discendo* nomen accepit: vnde & scientia dici potest. Nam *scire* dictum est à discere: quia nemo nostrûm scit, nisi qui didicit. Aliter: disciplina, quia *dicitur plena*.

Ars vero dicta est, quod artis præceptis regulisque consistat. Alij dicunt à Græcis hoc tractum esse vocabulum, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, à *virtute*, quam scientiam vocauerunt.

Inter artem & disciplinam Plato & Aristoteles hanc differentiam esse voluerunt, dicentes, *Artem* esse in ijs quæ se & aliter habere possunt: *disciplina* vero est quæ de ijs agit, quæ aliter euenire non possunt. Nam quando veris disputationibus aliquid differitur, disciplina erit: quãdo aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

De septem liberalibus disciplinis.

CAP. II.

DIsciplinæ liberalium artium septem sunt. Prima *Grammatica*, id est, loquendi peritia. Secunda *Rhetorica*, quæ propter nitorem & copiam eloquentiæ suæ, maxime in ciuilibus quæstionibus necessaria existimatur. Tertia *Dialectica*, cognomento *Logica*, quæ disputationibus subtilissimis vera secernit à falsis. Quarta *Arithmetica*, quæ continet numerorum causas & diuisiones. Quinta *Musica*, quæ in carminibus cantibusque consistit. Sexta *Geometria*, quæ mensuras terræ, dimensionesque complectitur. Septima, *Astronomia*, quæ continet legem astrorum. *Vide scis Dissimiliani sup. lib. 2. cap. 24 pag. 116. Item alibi pag. 192. B*

De literis communibus.

CAP. III.

PRimordia Grammaticæ artis, *literæ* communes existunt, quas librarij & calculatores sequuntur, quorum disciplina velut quædam Grammaticæ artis infantia est: vnde & eam Varro *literationem* vocat. *Literæ* autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, vt nobis dicta absentium sine voce loquantur. Verba enim per oculos non per aures introducuntur. Vsus literarum repertus est propter memoriam rerum. Nam ne obliuione fugiant, literis alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri.

Literæ autem dictæ quasi *legiteræ*, quod iter legentibus præstent, vel quod in legendo iterentur.

Literæ Latinæ & Græcæ ab Hebræis videntur exortæ. Apud illos enim prius dictum est *aleph*, deinde ex simili enunciatione apud Græcos tractum est *alpha*. idem apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguæ literam condidit, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum ac literarum esse matrem: sed Hebræi viginti duobus elementis literarum, secundum veteris Testamenti libros vtuntur: Græci vero, XXIV. Latini inter vtramq; linguam progredientes XXIII. elementa habent. Hebræorum literas, à lege cœpisse per Moysen: Syrorum autem & Chaldæorum per Abraham. Vnde cum Hebræis & numero & sono concordant, solis characteribus discrepant. Ægyptiorum literas Isis regina Inachi filia, de Græcia veniens in Ægyptum, reperit, & Ægyptijs tradidit. Apud Ægyptios autem alias habuisse literas Sacerdotes dicunt, alias vulgus, sacerdotales ἱερατικὰς, vulgares πανδήμους. Græcarum literarũ vsum primi Phœnices inuenerunt, vnde & Lucanus:

Phœnices primi (fama si creditur) ausi
Mensuram rudibus vocem signare figuris.

Phœnices dicti à rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem vrbem inibi condiderunt. Hinc est quod & Phœniceo colore librorum capita describuntur, quia ab ipsis literæ initium habuerunt. Cadmus Agenoris filius Græcas literas à Phœnice in Græciam XVII. primus attulit: A. B. Γ. Δ. Ε. Ϝ. Ζ. Η. Θ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Υ. Φ. His Palamedes Troiano bello tres adiecit Η. Χ. Ω. Post quem Simonides miles similiter tres alias adiecit, Ξ. Θ. Ψ.

Y literam Phythagoras Samius ad exemplum vitæ humanæ primus formauit, cuius virgula subteriore significat primam ætatem, incertam quippe, & quæ adhuc se nec vitijs nec virtutibus dedit. Biuium autem quod supereſt, ab adolescentia incipit: cuius dextera pars ardua est, sed ad vitam beatam tendens: sinistra facilior, sed ad labem interitumq; deducens. De qua sic ait Persius:

Et tibi quæ Samios deduxit littera ramos,
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

Quinq; autem esse apud Græcos mysticas literas. Prima Υ, quæ humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda Θ, quæ mortem significat. Nam iudices eandem literam theta apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur theta, ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, *à morte*. Vnde & habet per medium, telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait:

O multum ante alias infelix littera theta.

Tertia T. figuram demonstrans dominicæ crucis. Vnde & Hebraice signum interpretatur, de qua dictum est in Ezechiele *angelo: *Transi per mediam Ierusalem, & signa Thau*

al. per angelum.

Thau in fronte virorum gementium & dolentium. Reliquas vero duas, summam & vltimam, sibi vendicat Christus. Ipse est enim principium & finis, dicens: *Ego sum* A & Ω. Cōcurrentibus enim in se inuicem A ad Ω vsque deuoluitur: & rursus Ω ad A replicatur: vt ostenderet in se Dominus initij decursum ad finem, & finis decursum ad initium.

Omnes autem literæ apud Græcos & verba componunt & numeros faciunt. Nam *Alpha* litera apud eos* vocatur in numeris *vnum*. Vbi autem scribunt *Beta*, vocātur *duo*: vbi scribunt *Gamma*, vocantur in numeris ipsorum *tria*: vbi scribunt *Delta*, vocatur *quatuor*: & sic omnes literæ apud eos numeros habent.

Latini autem numeros ad literas non computant, sed sola verba componunt, exceptis I. quæ vnum, & X. litera, quæ & in figura *crucem* significat, & in numero *decem* demonstrat.

De literis Latinis, Cap. IV.

LAtinas literas Carmentis nympha prima Italis tradidit. *Carmentis* autem dicta, quia carminibus futura canebat. Cæterum proprie vocata *Nicostrata*.

Literæ autem, aut sunt communes, aut liberales. *Communes* dicendæ, quia multi eis vtuntur in communi, vt in scribere & legere. *Liberales*, quia eas tantum illi nouerunt, qui libros conscribunt; reēteq; loquendi, dictandiq; rationem nouerunt.

Literarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter in duas partes, in vocales & consonantes. *Vocales* sunt quæ directo hiatu fauciū sine vlla collisione* varie emittuntur. Et dictæ vocales, quod per se vocem impleant, & per se syllabam faciant, nulla adhærente consonante. *Consonantes* sunt quæ diuerso motu linguæ vel impressione labiorum efficiuntur. Et dictæ consonantes, quiā per sē non sonant, sed iunctis vocalibus consonant. Hæ in duabus partibus diuiduntur: in semiuocalibus & in mutis *Semiuocales* dictæ eo quod quiddam * semisonum de vocalibus habeant. Ab e quippe vocali incipiunt, & desinunt in naturalem sonum, vt f, l, m. *Muta* autem dictę, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum literæ, murmur sonabit, vt b, c, d. Vocales autem & semiuocales, & mutæ à veteribus *sonæ* & *semisonæ* & *insonæ* dictæ sunt.

Inter vocales autem apud Grammaticos i, & v, varias habent significationes: nam modo vocales sunt, modo semiuocales, modo mediæ sunt. Vocales ideo sunt, quia solæ positæ syllabas faciunt, & alijs cōsonantibus coniunguntur. Consonantes habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis cōstitutas, vt, *Iuno, vates*; & habentur pro consonantibus. Mediæ autem idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solæ medium sonum habent, vt, *illius, vnius*. Coniunctæ alijs pinguius sonant, vt *Iunio, vanus*. Solæ autē positæ aliter sonant, aliter iunctæ. I vero propterea interdum *duplex* dicitur, quia quotiescunq; inter duas vocales inuenitur, pro duab. consonantibus habetur, vt, *Troia*. Geminatur enim ibi sonus eius.

V quoque litera proinde interdum est nihil, quia alicubi nec consonans est, vt *quis*. Vocalis enim non est, quia i sequitur; cōsonans non est; quia q præcedit, ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem & *digamma* à Græcis vocatur, quando sibimet alijsque vocalibus iungitur: quæ ideo digamma dicitur, quia duplex est instar F literæ, quæ duplex gamma habet, ad cuius similitudinem coniunctas vocales *digamma* appellari Grammatici voluerunt, vt *votum, virgo*.

Inter semiuocales quædam liquidæ dicuntur, quia interdum in vna syllaba postpositæ alijs consonantibus deficiunt, & à metro excluduntur, ex quibus duæ apud Latinos liquescūt, h, & r, vt, *fragor*, & *flatus*. Reliquæ, m & n, apud Græcos liquescunt, vt *Mnesthēus*.

Decem & septem autem Latinis literis vetus scriptura constabat. Vnde & *Latine nominantur illa ratione, scilicet vel quod ab e, vocali incipiunt, & in mutum sonum desinunt, vt sunt semiuocales: vel quod à suo sono incipiunt, & in vocalem e desinunt, vt sunt mutæ.

H autem litera pro sola aspiratione adiecta est postea. Vnde & à pleriſq; aspiratio putatur esse, non literā: quæ proinde aspirationis nota dicitur, quia vocē eleuat. *Aspiratio* enim est sonus vberius* eleuatus, cui contraria est *prosodia*, sonus æqualiter flexus.

K literam * Saluſtius iudimagister postea Latinis adiecit, vt in sono discrimen faceret duarum literarum c, & q: quæ ideo superuacua dicitur, quia exceptis, *Karta, Kalendis*, superflua iudicatur, per c, enim vniuersa exprimimus.

Q literam nec Græci resonant, nec Hebræi: exceptis enim Latinis, nulla alia lingua hanc habet. Hæc prius nō erat. Vnde & ipsa superuacua est vocata, quia per c, cuncta veteres scripserunt.

X litera vsq; ad Augusti tempora nondum apud Latinos erat: sed pro ea c, & s, scribebant: vnde & duplex vocatur, quia pro c, & s, ponitur, vnde & ex eisdem literis compositum nomen habet.

A Græcis duas literas mutauit Latinitas, y & z, propter nomina Græca, & hæ apud Romanos vsq; ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro z, ss, ponebant, vt, *hilarissat*, pro y, vero i, scribebant.

Vnicuiq; autem literæ tria accidunt, *Nomen*, quomodo vocetur: *Figura*, quo charactere signetur: *Potestas*, quæ vocalis, quæ consonans habeatur. A quibusdam & ordo adijcitur, quæ præcedat, quæ sequatur: vt a prior sit, sequens b. A autem in omnibus gentibus ideo prior est litera, pro eō quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat. Nomina autem literarum gentes ex sono propriæ linguæ dederunt, notatis oris sonis atq; diseretis. Nam postquam eās animaduerterunt, & nomina illis & figuras imposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono literarum formauerunt: vt puta i, & o, quarum vnius sicut exilis sonus est, ita tenuis virgula: alterius pinguis sonus, sicut & plena figura. Potestatem autem natura, voluntas ordinem dedit.

Inter figuras literarum & aspices veteres dixerunt, *apicem* dictum pro eo quod longe sit à pedibus, sed in cacumine literarum apponitur. Est enim *linea iacens super literam æqualiter ducta*.

De Grammatica, Cap. V.

GRammatica, *est scientia recte loquendi*, & origo & fundamentum liberalium artium. Hæc autem in disciplinis post literas communes inuenta est, vt iam qui didicerant literas, per eam recte loquendi rationem sciant. *Grammatica* autem, à *litera* nomen accepit, γράμματα enim Græci *literas* vocant.

Ars vero dicta est, quod artis præceptis regulisq; cōsistat. Alij dicunt à Græcis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, à virtute, quā scientiam vocauerūt.

Oratio dicta est quasi *oris ratio*: nam orare est loqui & dicere. Est autem oratio *contextus verborum cum sensu*. Contextus autem, sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est sensu, voce & litera.

Diuisiones autem Grammaticæ artis à quibusdam triginta dinumerantur; & partes orationis octo: *vox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, positura, nota, orthographia, analogia, etymologia, glossæ, differentiæ, barbarismi, solœcismi, vitia, metaplasmi, schemata, tropi, prosæ, metra, fabulæ, historia*.

De Partibus orationis, Cap. VI.

PArtes orationis primus Aristoteles duas tradidit, *Nomen* & *Verbum*, deinde Donatus octo definiuit, sed omnes ad illā duo principalia referuntur, hoc est, ad Nomē & Verbum, quæ significant personam & actum. Reliquæ appendices sunt, & ex his originem trahunt. Nam pronomen ex nomine nascitur, cuius officio fungitur, vt: *Orator ille*. Aduerbium de nomine nascitur, vt: *doctus, docte*. Participium de nomine & verbo, vt, *lego, legens*. Coniunctio vero & prępositio vel interiectio in complexum istarum cadunt. Ideo & nonnulli quinque partes definiunt: quia istæ superfluæ sunt.

De Nomine, Cap. VII.

NOmen dictum quasi *notamen,* quod nobis vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerũ perit. *Propria* nomina dicta sunt, quia specialia sunt. Vnius n. tamen personam significant. Species propriorum nominũ quatuor sunt: *prænomen, nomen, cognomẽ, agnomen. Prænomen* dictũ, eo q̃ nomini præponatur, vt, *Lucius, Quintus. Nomen* vocatum quia notat genus, vt, *Cornelius.* Cornelij enim omnes in eo genere vocantur. *Cognomen,* quia nomini coniungitur, vt, *Scipio. Agnomen* vero, quasi accedens nomen, vt *Metellus Creticus,* quia Cretam subegit. Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgo, eo quod nomini cognitionis causã superadditur, siue quod cum nomine est.

Appellatiua nomina inde vocantur, quia cõmunia sunt, & multorum significatione consistunt. Hæc in viginti octo species diuiduntur, ex quibus *Corporalia* dicta, quia vel videntur, vel tanguntur, vt, *cælum, terra.*

B *Incorporalia,* quia carent cõrpore, vnde nec videri, neq; tangi possunt, vt, *veritas, iustitia.*

Generalia, quia multarum rerum sunt, vt, *animal,* nam & homo, & equus, & alius, animalia sunt.

Specialia, quia partem demonstrant, vt, *homo.* Species enim animalium homo.

Principalia, quia primam positionem habẽt, nec aliunde nascuntur, vt, *mons, fons.*

Derivatiua, eo quod ex alio nomine deducuntur, vt, *à monte, montanus.*

Diminutiua, quia minuuntur sensu: vt, *graculus, scholasticulus.*

Sono diminutiua, quia sonant sicut diminutiua, sed intellecta principalia sunt, vt, *fabula, tabula.*

Tota Græca, quia ex toto Græce declinantur: vt, *Calisto.* Sic enim Græcus & Latinus dicit.

Tota Latina, quia ex toto in Latinum vertuntur. Græcus dicit, *Odysseus*; Latinus, *Vlysses.*

Media dicta, quia ex parte Græca sunt, & ex parte Latina. Eadem & *notha,* quia corrũpunt vltimas syllabas, manentibus prioribus, vt apud Græcos, *Alexandros, Menandros:* apud Latinos vero, *Alexander, Menander,* dicta autem notha, quemadmodum nothus dicitur quisquis de dispari genere nascitur.

C *Synonyma,* hoc est, plurinomina: eo quod sit in pluribus nominibus significatio vna: vt, *terra, humus, tellus.* Idem enim sunt nomina.

Homonyma, hoc est, vninomia, eo quod sit in vno nomine significatio plurima: vt, *tumulus,* nunc mons brevis est, nunc tumẽs tellus, nunc sepulchrum. Est enim in vnũ nomine significatio diuersa.

Relativa dicta, eo quod ad alium referantur personam: vt, *magister, pater, dominus.* Illa autem quæ dicuntur ad aliquid aliter se habentia, à contraria significatione dicta sunt, vt, *dexter.* Dici enim dexter non poterit, nisi sinister fuerit.

Porro *qualitatis* nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisq; sit ostenditur: vt, *sapiens, formosus, diues. Quantitatis,* quia à mensura trahuntur: vt, *longus, brevis.*

D *Patronymica* dicuntur, eo quod trahuntur à patribus: vt *Tydides,* Tydei filius. *Æneades,* Æneæ filius, quamuis & à matribus ducantur.

Thetica vel *possessiua,* à possessione dicuntur, vt, *Euandrius* ensis.

Epithetа, quæ Latine adiectiua vel supposita appellantur, eo quod ad implendam sui significationem nominib. adiiciãtur: vt, *magnus, doctus* Adijce ea personis, vt, *magnus Philosophus, doctus homo,* & plenus est sensus.

Actualia ab actu descendunt: vt, *rex, dux, cursor, nutrix, orator.*

Gentis à gente veniunt, vt, *Græcus, Romanus.*

Patriæ à patria descendunt, vt, *Athenensis, Thebanus.*

Loci à loco, vt, *suburbanus.*

Verbalia dicuntur, quia de verbo nascuntur, vt, *lector.*

Participalia, quæ sic sonãt sicut participia: vt, *clemẽs, prudẽs.*

Verbis similia à verbi similitudine dicta, vt, *cont. mplator.* Nam & verbum est imperatiui modi, futuri temporis, & nomen, quia comparationem recipit. Hæ autem omnes species à nominum appellatione descendunt.

E Secunda pars, *Nominis cõparatio. Comparatio* dicta, quia ex alterius comparatione alterum præfert. Cuius gradus tres sunt: *positivus, comparativus, & superlativus. Positivus dictus,* quia primus ponitur in cõparationis gradu, vt, *doctus. Comparativus,* ab eo quod comparatus positiuo, præfertur illi: vt, *doctior:* plus enim doctior nouit quam doctus. *Superlativus,* eo quod comparatiuo superferatur, vt, *doctissimus:* plus enim scit quam doctior.

Genera dicta sunt eo quod generent: vt, *masculinum, femininum.* Cætera nomina non sunt genera, sed hoc nominum ratio & autoritas voluit. *Neutrum* dictũ, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum nec femininũ. *Commune* dictum, quod duobus generibus nomen vnum communicat: vt, *hic & hæc canis.* Cui contrarium est *epicœnum:* quia vtrumq; sexũ sub vno genere enunciat, vt, *hic passer.* Est enim incerti sexus, quod nec natura nec oculis discernitur, sed sensus tamen peritia. *Omne* genus dictũ, quia cunctis generibus seruit, masculino, & femininо, neutro, & communi.

F *Numerus* dictus, quia per eum vel *singularia* vel *pluralia* nomina ostenduntur.

Figura, quia vel *simplicia* vel *composita* sunt.

Casus à cadendo dicti, per eos enim inflexa nomina variantur & cadunt. *Nominativus* casus dictus, quia per eundem aliquid nominamus, vt, *hic magister. Genitivus,* quia per eum genus cuiuscunq; quærimus: vt, *huius magistri* filius, vel *quod rem significamus, vt, huius magistri. Dativus,* al. quar. quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus: vt, *da huic magistro. Accusativus,* quia per eum aliquem accusamus: vt, accuso *hunc magistrum. Vocativus,* quia per eum aliquem vocamus: vt, *ô magister. Ablativus,* quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus: vt, auferam *à magistro.*

Hexaptota nomina dicta, quia per sex casus varietates habent, vt est, *vnus. Pentaptota,* quod tantum in quinq; casibus variantur, vt, *doctus. Tetraptota,* quod tantum in quatuor casibus declinantur, vt, *latus. Triptota,* quod tantum G in tribus, vt, *templum. Diptota,* quod tantum in duobus, vt, *Iupiter. Monoptota,* quod vno tantum casu vtuntur, vt, *frugi.*

De Pronomine, Cap. VII.

PRonomen dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum dum iteratur. Nam cũ dicimus, *Virgilius* scripsit Bucolica, addimus, promen, *Ipse* scripsit & Georgica: sic varietas significationis & fastidiũ tollit, & ornatum inducit.

Pronomina autem finita sunt, aut infinita. *Finita* pronomina dicta, eo quod definiunt certam personam: vt, *ego:* me enim statim intelligis. *Infinita* dicuntur quia non sunt certæ personæ. De absentibus enim dicitur & incertis: vt, *quis, quæ, quod.* Minus quam finita appellantur, quia cõmemorationem faciunt notæ personæ, vt, *ipse, iste:* certum est enim de quo dicitur. *Possessiua* vocantur, eo quod nos aliquid possidere ostẽdunt: nam cum dico, *meus, tuus,* definio aliquid meum esse vel tuum. *Relativa* dicuntur, H quia ad interrogationẽ referunt, vt, *quis est?* respondetur, *is est. Demonstrativa,* eo quod habent demonstrationis significationem. Aliquem enim præsentem his demõstramus: vt *hic, hæc, hoc,* quæ tria & articuli nominantur.

Articuli autem dicti, quod nominibus coarctentur, id est, colligantur, cum dicimus, *hic orator.* Inter articulum autem & pronomen hoc interest, quod articulus tunc est quando nomini iungitur: vt, *hic sapiens.* Cum vero non coniungitur, demonstratiuum pronomen est: vt, *hic, & hæc, & hoc.*

Omnia autem pronomina, aut *primigenia* aut *deducta* sunt. *Primigenia* dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Hæc viginti vntum sunt. Finita tria: *ego, tu, ille.* Infinita septem, *quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus.* Minus quam finita sex: *iste, ipse, hic, is, idem, sui* Possessiua

A quinq; : *meus, tuus, suus, & noster & vester.* Reliqua autem deductiua dicuntur, quia ex illis deducta atq; compositа existunt: vt, *quisp.am, aliquis, &c.*

De Verbo, Cap. VIII.

Verbum dictũ eo quod verberato aëre sonet: vel quod hæc pars frequenter in oratione versetur. Sunt autẽ verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas inuicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam: ita verbum, dictum factumque personæ. In persona *verbi agentis & patientis* significatio est. Nam *scribo*, personæ factum est. Item *scribor*, non personæ factum indicat, sed eius à quo patitur.

Verborum genera duo sunt: *Grammaticorum atq; Rhetorum.* Grammaticorum in tria cadunt tempora: *instans, præteritum, & futurum*: vt, *facit, fecit, facier.* Rhetorum autem vniuersa oratio, Verba dicuntur, velut, *Verbum bonus nos cepit, verba bona habuit.* Vbi nõ tantum verba quæ in tria cadunt tempora, sed vniuersa oratio est. Verborum species sunt: *formæ, modi, coniugationes, & genera.*

B *Formæ* verborum inde dictæ, eo quod nos ad vnamquamq; rem informent: per has enim ostenditur quid agimus. Perfecta forma dicitur à perficiẽdo: vt, *lego*: tunc enim dicendum est quando in præsenti tempore legimus. *Meditatiua* dicta à meditantis sensu, vt, *lecturio*, id est, legere meditor. *Inchoatiua* post meditationem ab inchoantis *al* indicio. * iudicio: vt, *calesco. Frequentatiua* à sæpius agendo, vt, *lectito.* Formæ enim, sensum tenent; modi, declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus.

Modi dicti ab eo; quemadmodum sunt in suis significationibus. *Indicatiuus* modus dicitur: quia significationem indicãdi habet, vt, *lego. Imperatiuus*, quia sonum habet imperãdi, vt, *lege. Optatiuus*, quia per ipsum optamus aliquid agere, vt, *vtinam legerem. Coniunctiuus*, quia ei coniungitur aliquid, vt locutio plena sit. Nam quando dicis, *cum clamem*, pendet sensus: quod si dicam, *cum clamem, quare putas quod taceam?* plenus est sensus. *Infinitiuus* dicitur, eo quod tempora definiens, personam verbi non definit, vt, *clamare, clamasse.* Cui si adiungas personam: *clamare debeo, debes, debet*, fit quasi finitum. *Impersonalis* dicitur, quia indiget persona nominis vel pronominis: vt, *legitur*, addis personam à me, *à te, ab illo*, & plene sentitur. Sed *Infinitiuus* modus, persona tantum verbi eget: *Impersonalis* vero vel pronominis persona, vel nominis.

C *Coniugatio* dicitur eo quod per eam ad vnum sonum multa cõiunguntur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat *legebo*, pro *legam*. Harum prima & secunda mittunt futurũ tempus in *bo*, & in *bor*: tertia in *am*, & in *ar*.

Genera verborum inde dicta, quia gignunt. Nam actiuo adijcis r, & gignit passiuum: rursum passiuo adimis r, & parit actiuum. Ipsa autem *actiua* dicuntur, quia agunt: vt, *verbero.* Et *passiua*: quia patiuntur, vt, *verberor. Neutralia*, quia nec agunt nec patiuntur, vt, *taceo, sedeo.* His si r, literã adijcis, nõ sonant Latine. *Communia* autem dicuntur, quia & agunt & patiuntur, vt, *amplector.* Hæc similiter deposita r, litera Latina non sunt. *Deponentia* vero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium à significatione passiua, quod exit in *dus*, vt, *gloriandus.*

D

De Aduerbio, Cap. IX.

Aduerbium dictum est eo quod verbis accidat: vt puta, *bene legi. Bene* aduerbium est, *legi* verbum. Inde ergo dictum aduerbium, quod semper verbo iunctum adimpletur. Verbum n. solum sensum implet, vt, *scribo.* Aduerbium autem sine verbo non habet significationem plenã, vt, *hodie*: adijcis illi verbum, *hodie scribo*; & iuncto verbo, impleti sensum.

De Participio, Cap. X.

Participium dictum, quod nominis & verbi capiat partes, quasi participium. A nomine enim vendicat sibi genera & casus, à verbo tempora & significationes: ab vtroque numerum & figuram.

De Coniunctione, Cap. XI.

E *Coniunctio* dicta quod sensus sententiasq; coniungat. Hæc enim per se nihil valet: sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, vt, *Augustinus & Hieronymus*: aut verba, vt, *scribit & legit.* Vna autem vis omnium, siue copulent, siue disiungant. *Copulatiuæ* autem coniunctiones dictæ, eo quod sensum vel personas coniungant: vt, *ego & tu eamus ad forum ipsum*: & sensum coniunxit. *Disiunctiuæ* dictæ, quia disiungunt res aut personas: vt, *ego aut tu faciamus. Subiunctiuæ* dicuntur, quia subiunguntur: vt, *que*: dicimus enim, *regis, hominq; Deoq;*: non dicimus, *que regi, que homini, que Deo. Expletiuæ* dictæ, quia explent propositam rem, vt puta, si hoc non vis, *saltem* illud fac. *Communes* nominantur: quia vbiuis * præponuntur & subiunguntur: *al.* ponuntur. vt, *igitur hoc faciam, hoc igitur faciam. Causales* dicuntur à causa, eo quod aliquid cogitent facere, vt puta, Occido illum, *quia* habet aurum: causa est. *Rationales* dicuntur à ratione, qua quisq; vtitur in faciendo: vt, quomodo eum occidam *ne* agnoscar, veneno *an* ferro?

F

De Præpositionibus, Cap. XII.

Præpositio dicta, quod nominibus præponatur & verbis. *Accusatiuæ* autem & *ablatiuæ* præpositiones à casibus quibus seruiunt, dictæ. *Loquelares* vero, quia loquelis, id est, verbis semper cohærent, nec aliquid valent solæ positæ: vt, *di, du.* Coniunctæ vero verbis figuram faciunt, vt, *diduco, distrahо.*

De Interiectione, Cap. XIII.

Interiectio est vocata, quia sermonibus interiecta, id est, interposita, affectum commoti animi exprimit: sicut cum dicitur ab exultante, *eia*: à dolente, *heu*: ab irascente, *hem*: à timente, *hei.* Quæ voces quantumcunq; linguarum propriæ sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

De Voce, Cap. XIV.

Vox est aër ictus sensibilis auditu quantum in ipso est. Omnis vox aut est *articulata*, aut *confusa.* Articulata est hominum: confusa animalium. Articulata est quæ scribi potest. Confusa quæ scribi non potest. G

De Syllaba, Cap. XV.

Syllaba Græce, Latine *conceptio* dicitur siue *complexio.* Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν γράμματα, id est, *à conceptione literarum*: συλλαμβάνειν enim dicitur *cõcipere.* Vnde vere illa est syllaba, quæ ex plurib. nascitur literis. Nam vnam vocalem pro syllaba abusiue, nõ proprie dicimus: quæ nõ tam syllaba dicenda est, quam ratio temporum. Syllabæ autem aut *breues*, aut *longæ*, aut *communes* sunt. *Breues* vocatæ, quia nunquam produci possunt. *Longæ*, quia semper produntur: & nunquã corripi possunt. *Communes* autem, quia pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit, & producuntur, & corripiuntur: lege Donatum. Ideo autem syllabæ longæ breuesque dicuntur, quia varias vocum moras aut dupla aut simpla spacia temporis habere videntur. *Diphthongæ* syllabæ Græco nomine dictæ quod in eis binæ vocales iungantur. Ex his apud nos veras esse scimus quatuor, *ae, oe, au, eu. Ei*, vero apud maiores tantum nimodo celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo *tempus* nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba vna est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, & ob id statua honoratus est. H

De pedibus, Cap. XVI.

Pedes sunt qui certis syllabarum temporibus cõsistunt, nec à legitimo spacio vnquam recedunt. Pedes dicti eo quod per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedibus incedimus; ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes CXXIV. sunt, *dissyllabi* IV. *trisyllabi* VIII. *tetrasyllabi* XVI. *pentasyllabi* XXXII. *hexasyllabi* LXIV. Vsque ad quaternas autem syllabas pedes dicuntur: reliquæ σύζυγα vocantur. Ipsi autem pedes habent speciales causas

homi-

nominum quare ita vocantur. *Pyrrichius* dictus est, quia hic assidue vel in certamine vel in ludo puerili sæpius frequentabatur: : siue ab *igne* appellatur, qui Græce πῦρ dicitur, quia veluti ignis celerrier labitur. *Spondæus* dicitur, quia tractum sonat. Nam spondæus tractus quidam dicitur, id est, sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantiũ. Vnde hi & qui tibijs canebant in sacris gentilium, *spondiales* nominabantur.

Trochæus vero ab eo dictus est, quod celerem conuersionem faciat cantilenæ, & quasi rota velociter currat in metris. τροχὸς enim Græce *rota* dicitur.

Iambus dictus est quod ἰαμβίζειν Græci *detrahere* dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes inuectiones vel detractiones implere poëtæ sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo, quod velut venenum quodammodo maledicti aut luoris infundat.

Tribrachius qui & *Chorius* appellatur, dictus, quia fit ex tribus breuibus.

Molossus dictus à saltatione Molossorum, quã exercuerunt armati.

B *Anapestus* Græce dicitur *repercussus*. Græci enim ἀνάπαιστον *repercussionem* dicunt. Qui ideo dicitur repercussus, eo quod repercutiatur à dactylo. Est enim illi contrarius.

Dactylus à digito dictus, quod à longiore nodo inchoans in duas desinat breues. Sic & iste pes iuncturam vnam habet longã & duas breues. Vnde & manus oppansa palma dicitur, & pendentes digiti, *dactyli*.

Amphibrachus, quod in vtraque parte breuem habeat in medio longa interiacente. βραχὺς enim *breuis* dicitur.

Amphimacrus dicitur, quod duæ hinc inde longæ habeant in medio inclusam breuẽ. μακρὸς enim Græce *longus* dicitur.

Bacchius appellatus est, eo quod isto pede *Bacchia*, id est, *Liberi sacra*, celebrabantur.

Antibacchius vel *Palimbacchius* dictus, quia tractus à Bacchio est.

Procceleumaticus eo quod sit ad celeuma canendum aptus.

Dispondeus autem & *ditrocheus*, & *dijambus* dictus, quod geminis constent iambis, spondæis vel trochæis.

C *Antispastus*, quod sit ex contrarijs syllabis, ex breui & lõga breui.

Choriambus vero, quia ex hoc pede cõpositum carmen choris aptissimum sit.

Ionici sanè propter numerorum inæqualem sonum dicti, habent enim binas longas syllabas binasque breues.

Pæones autem à Pæone poëta suo inuentore vocati sunt. Constant ipsi ex vna longa & tribus breuibus: quæ longa iuxta nomina eorum variatim est constituta.

Epitriti quatuor ex diuisione sua nomina acceperunt, & ideo *Epitriti* vocati, quod semper tres longas habeant syllabas & vnam breuem..

Syzygiæ autem sunt pentasyllabi & hexasyllabi pedes, dicti apud Græcos συζυγίαι, quasi quædam declinationes, sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi & hexasyllabi: quia vltra quinque & sex syllabas non procedunt: vnde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen, vt, *Carthaginensium*, *Hierosolymitanorum*, *& Constantinopolitanorum*.

D Accidunt vnicuiq; pedi *arsis* & *thesis*, id est *eleuatio* & *positio* vocis. Neque enim iter dirigere poterunt pedes, nisi alterna vice leuentur & deponantur, vt *arma*, *ar* eleuatio est, *ma* positio. In his duobus per diuisionem pedes legitimi colliguntur. *Æqua* diuisio est quoties arsis & thesis æquali temporum diuisione ceduntur. *Dupla*, quoties ex his vnum alterum duplo vincit. *Sesquipla* vero est, quoties vnum alterum sesquiplo superat. In simpla enim eius parte vnum plus inuenitur: in dupla vno minus habetur. Sesquiplum enim dimidium dicitur. *Triplum* est quando maior pars ter continet totum minus, id est, tria & vnum. *Epitrita* est quando minus continetur à maiore, & eius tertia pars. Ceduntur enim pedum membra vel per æqualitatem, vel per duplum, vel per sesquiplum, vel per triplum, vel epitritum.

Patimur ergo inæquales hos pedes in

Pyrrichium	vt	*fuga*
Spondæum		*æstas*
Dactylum		*Menalus*
Anapæstum		*Erato*
Dispondæum		*oratores*
Proceleumaticum		*auicula*
Diiambum		*propinquitas*
Ditrochæum		*cantilena*
Antispastum		*Salominus*
Choriambum		*armipotens.*

Item, in dupla partimur hos pedes.

Trochæum	vt	*meta*
Iambum		*parens*
Molossum		*Æneas*
Tribrachum		*macula*
Ionicum maiorem		*Iunonius*
Ionicum minorem		*Diomedes.*

Vnus vero tantum est qui tripla partitione dividitur, quæ est maxima, atq; ideo minime metris adest.

Tripla.

Amphibrachus	vt,	*carina.*

Sesqui autem ij sunt.

Amphimacrus	vt	*insula*
Bacchius		*achates*
Antibacchius		*natura*
Pæon primus		*legitimus*
Pæon secundus		*colonia*
Pæon tertius		*Menedemus*
Pæon quartus		*celeritas.*

Restant quos epitrita partitione dividimus.

Epitritus primus	vt	*sacerdotes*
Epitritus secundus		*conditores*
Epitritus tertius		*Demosthenes*
Epitritus quartus		*Fescenninus.*

Sunt igitur æqui decem, dupli vero sex, tripli vnus, sesquipli septem, epitriti quatuor.

al. iteratus, vel vt in aliis exemplaribus, contrarius.

N *Vnterus* syllabarum in pedibus à duabus vsq; ad sex protenditur, vlterius enim non procedit: quia ad vsque sex protenditur, vlterius enim non procedit: quia ad vsq; sex syllabas tenduntur pedes. *Tempora* in pedibus sunt, vt quanta vnusquisq; pes habeat. *Resolutio* est pedũ, quando pro vna longa duæ breues ponuntur, aut pro duabus longis quator breues ponuntur: vt Virgil. *fectaq; intexunt abiete costas*. *Abiete* nũc resolutio est spondæi in proceleumaticum: in qua resolutione semper episynalepha sequitur. Ex vna autẽ longa duæ breues fiunt: ex duabus autem breuibus longa nunquam fit. Findi autem solida possunt, solidari scissa non possunt. *Figura* est cuius nota syllabæ agnoscuntur. Vbi enim circuli partẽ inferiorem bis positam aspicis, pyrrichius est ◡ ◡ vbi i geminum iacens, spondæus. — —

Nam nota breuis inferior semicirculus ◡. nota longa ı iacens. —

Metra pedibus accidunt, vt à trochæo trochaicum, à dactylo dactylicum, à iambo iambicũ, de quibus paulo post dicendum est.

De accentibus, Cap. XVIII.

A *Ccentus*, qui græce *prosodia* dicitur, ex græco nomen accepit. Nam græce προῳδὴ Latine *ad odẽ* græce, Latine *cantus* est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini enim habent & alia nomina. Nam accentus & tonos, & tenores dicunt, quia ibi sonus crescit & desinit. *Accentus* autem dictus, quod iuxta cantum sit; sicut aduerbium, quia iuxta verbũ est. *Acutus* accẽtus dictus, q; acuat & erigat syllabam. *Grauis*, q; deprimat & deponat. Est n. contrarius acuto circumflexus, quia de acuto & graui constat: incipiens enim ab acuto in grauem desinit: atq; ita dum ascendit & descendit circumflexus efficitur. Acutus a. & circumflexus similes sunt, nam vtraque leuat syllabam; grauis contrarius est ambobus, nam semper deprimit syllabas cum illi leuent, vt, *Vnde venit Titan, & nox vbi sidera condit: Vnde* hic grauis est: uninus enim sonat q; acutus & circumflexus. Monosyllaba a. pars orationis si naturaliter breuis est, vt, *vir*, aut positione longa, vt,

A

ter, nullum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, vt, *rex*, circumflectam. Dissyllaba pars orationis, si priorem habuerit longam habet, & vltimam brevem, circumflectitur, vt, *Musa*. Inter, acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam brevem habet, vt, *tabra*, tunc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet secundam, & vltimā brevem, vt, *Mercurius*, tunc mediam circumflectimus. Tetrasyllaba autem & pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. Gravis accentus cum vno accentu poni potest in dictione vna: cum versus nunquam, vt, *Catullus*. In composita dictione vnus acceptus est, vt, *omnipotens, omnipotens*. Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem: vt, *Virtus, in hortore cospicitur: fus*, ne dicas, *versus*: vel propter pronunciationem, ne dicas, *meta*, breviter, & non producta, *mi*: vel discernendæ ambiguitatis causa, vt, *ergo*. Nam cum producitur *go*, caulam significat; cum corripitur, coniunctionem.

B

De Figuris accentuum, Cap. XIX.

Figuræ accentuum decem sunt, quæ a Grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur.

Ὀξεῖα, id est *acutus* accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta, sic ita ´.

Βαρεῖα, id est, *gravis*, linea a summo sinistræ in dexteram deposita, sic ita `.

Περισπωμένη, id est, *circumflexus*, linea de acuto & gravi facta, exprimitur ita ῀.

Μακρὸν autem, id est, *longa*, virgula iacens est ita ¯.

Βραχὺ, id est, *brevis*, pars est circuli inferior, iacens ita ˘.

Ὑφέν, id est, *connunctio*, quia duo verba coniungit, subiecta vi gula versus circumflexa, sic ita ⁻˘.

Diastole, id est, *distinctio*, quæ è contrario separat, dextera pars circuli supposita versui, sic ita ,.

Apostrophos, pars item circuli dextera, & ad summam literam apposita, sic ita᾽, qua nota deesse ostenditur in sermone vltimas vocales, vt *tribunal᾽*, pro *tribunale*.

Δασεῖα, quod interpretatur, *aspiratio*, id est, vbi *h*, litera ponit debet, tali figura notatur ῾.

Ψιλὸν, quod interpretatur *siccitas* siue *parum*, id est vbi *h*, litera esse non debet, tali nota ostenditur ᾽.

C

Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Vnde si iungas has, facis eandem aspirationis notam H, tursum si medium eius apicem scindis, ἁδασεῖαν ⊣ & ψιλὸν ⊢ facis.

De positura, Cap. XIX.

Positura est figura ad distinguendos sensus *per cola & commata, & periodos*: quæ dum ordine suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictæ autē posituræ vel quia punctis positis annotantur: vel quia ibi vox pro interuallo distinctionis deponitur. Has Græci στίξεις vocāt, Latini *posituras*. *Prima* positura *subdistinctio* dicitur, eadem & κῶλον. *Media* distinctio sequens est: ipsa & κόμμα. *Vltima* distinctio quæ totam sententiam claudit, ipsā est περίοδος: cuius vt diximus, partes sunt κῶλον & κόμμα: quarum diuersitas punctis diuerso loco positis demonstratur. Vbi enim in initio pronunciationis necdum plena pars sensus est, & tamen respirare oportet, sit *comma*, id est particula sensus punctusq; ad vnam literā ponitur, & vocatur subdistinctio o, ab eo quod punctū subtus, id est, ad vnam literam accipit. Vbi autem in sequentibus iam sententia sensum præstat, sed adhuc aliquid supereſt de sententiæ plenitudine, sit *colon*, mediumq; literam puncto notamus, & mediam distinctionem vocam⁹, quia punctum ad mediam literam ponimus. Vbi vero iam per gradus pronunciando plenam sententiæ claritudinem facimus, sit *periodus*: punctumq; ad caput literæ ponim⁹, & vocatur distinctio, id est diffunctio: quia integram separat sententiam. Hoc quidem apud oratores. Cæterum apud poetas vbi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, qua ibi posti sententiæ præcisio verbi facta est. Vbi vero post duos pedes de parte orationis nihil supereſt, colon est. Totus autem versus periodus est.

D

De notis sententiarum, Cap. XX.

Præterea quædam *sententiarū notæ* apud celebertimos auctores hactenus fuerunt, quas quantiqui ad distinctionem scripturarum carminibus & historijs apposuerunt. *Nota*, est figura propria in literæ modum posita, ad demonstrādum vnamquamq; verbi sententiarumq; ac versuum rationem. Notæ autem versibus apponuntur numero xxvi. quæ sunt nominibus infrascriptis.

E

Asterisc⁹ apponitur in ijs quæ omissa sunt vt illucescant per eam notam quæ deesse videntur. Stella enim ἀστὴρ Græco sermone dicitur, à quo Asteriscus, *stellula*, est deriuatus.

Obelus, id est, *virgula iacens*, apponitur in verbis vel sententijs superfluè iteratis, siue in ijs locis vbi lectio aliqua falsitate notata est, vt quasi *sagitta* iugulet superuacua, atq; falsa confodiat. Sagitta enim Græce ὀβελὸς dicitur.

Obelus superne appunctatus ponitur in ijs de quibus dubitatur vtrum tolli debeant necne.

Limiscus, id est virgula inter geminos punctos iacens, apponitur in ijs locis quæ sacræ scripturæ interpretes eodem sensu, sed diuersis sermonibus transtulerunt.

Antigraphus cum puncto apponitur, vbi in translationibus diuersus sensus habetur.

Asteriscus cum obelo: hac proprie Aristarchus vtebantur in ijs versibus qui non suo loco positi erant.

Paragraphus ponitur ad separandas res à rebus quæ in connexu concurrunt, quemadmodum in catalogo loca à locis, & regiones à regionib. in agone præmia à præmijs, certamina à diuersis certaminibus separantur.

Positura est figura paragrapho cōtraria, ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines à principijs separat.

Cryphia circuli pars inferior cum puncto ponitur in ijs locis vbi quæstio dubia & obscura aperiri vel solui non potuit.

Antisigma ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus est, sicut & in antiquis auctoribus positum inuenitur.

Antisigma cum puncto ponitur in ijs locis vbi in eodem sensu duplices versus sunt, & dubitatur qui potius eligendus sit.

Diple, hanc scriptores nostri apponit in libris Ecclesiasticorum virorum, ad separanda vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum.

Diple παλιλλογία vel *περιττίγιν* hanc primus Leogaras Syracusanus apposuit Homericis versibus ad separationem Olympi à cœlo.

Diple περίγραμμένη, id est, *cum geminis punctis*, hanc antiqui in ijs apponebant, quæ Zenodotus Ephesius non recte adiecerat, aut detraxerat aut permutauerat, in ijs & nostri ea vsi sunt.

Diple ὠκεανισμένη interponitur ad separandas in comœdijs vel tragœdijs periodos.

Versa obeliſmene, quoties strophe & antistrophus infertur.

Aduersa cum obelo ad ea ponitur quæ ad aliquid respiciunt, vt:

> *Nos ne tibi fluxas Phrygias res vertere fundo*
> *Conamur nos, an miseros qui Troas Achiuis*
> *Obiecit.*——

Diple superne obelata ponitur ad conditiones locorum ac temporum personarumq; mutatas.

Recta & aduersa superne obelata ponitur finita loco suo monade significante similem sequentem quoq; esse.

Ceraunium ponitur quoties multi versus improbātur, nec per singulos obelantur, κεραυνὸς enim *fulmen* dicitur.

Κεῖμαι hæc sola ex voluntate vniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur.

PHILETRO, id est, *fortis vel frontes*: hæc vbi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem ponitur.

ANNOTAT.

Emēdo Phi & Rho. Nota enim ex hisce duabus literis cōposita videtur. Cumq; ipse Isidorus hāc notam dicat solere poni ob sollici-

tudinem,

tudinem, equidem crediderim per hanc notam significari Φροντιστον, hoc est, obscurum esse locum, ideoq; diligentius de eo cogitandum esse.

Anchora superior ponitur, vbi aliqua res magna omnino est.

Anchora inferior vbi aliquid vilissime aut inconuenientius denunciatum est.

Κορωνὶς nota tantum in fine libri apponitur.

Δάδουχον nota quæ ad mendas adhibetur.

Fuerunt & aliæ librorũ notæ pro agnoscendis ijs quæ per extremitates paginarum exponuntur, vt vbi lector in liminari huiusmodi signum inuenerit, ad textum recurrens ejusdem sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem cuius similem superiacentem notam inuenerit.

De Notis vulgaribus, Cap. XXI.

VVlgares notas Ennius primus mille & centum inuenit. *Notarum* vsus erat, vt quicquid pro concione vel contentione, aut in iudicijs diceretur, librarij scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisq; verba, & quo ordine exciperet. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas, sed tãtum præpositionum. Post eum Tertius Persannius, Philargius, & Aquila libertus Mæcenatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contracto omnium digestoq; & aucto numero, opus effecit in quinq; millia. Notæ aũt dictæ, eo quod verba vel syllabas præfixis characterib. notent, & ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerunt proprie iam *notarij* appellantur.

De Notis iuridicis, Cap. XXII.

QVædam autem literæ in libris iuris verborum fitorũ notæ sunt, quo scriptio celebris breuior fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B & F. *bonum factũ*, per S & C *Senatus Consultum*, per R & P. *Res Publica*, per P & R. *Populus Romanus*, per d. & t. *dumtaxat*, per supinam *m* literã, *mulier*, per p, secundum naturam *pupillus*, per P, verso capitẽ, *pupilla*, per vnũ K. *Kaput*, per duo KK iuncta, *Kalumnia Kausa*, per i & e, *iudex esto*, per d & m, *dolum malum*. Cuius generis plurimæ cõsimiles notæ in libris antiquis inueniuntur. Has Iuris notas nouitij Imperatores à codicibus legum abolendas sanxerunt: quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebãt, atq; ita iusserunt scribẽdas in legibus literas, vt nullos errores nullas, ambages afferant, sed sequenda & vitanda aperte demonstrent.

De Notis militaribus, Cap. XXIII.

IN Breuiculis quoq; quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, quæ inspiceretur, quanti ex militibus supereẽssent, quantique in bello cecidissent. T. nota in capite versiculi posita *superstitem* designabat: o vero ad vniuscuiusq; *defuncti* nomen apponebatur. Vnde & habet per medium telum, id est mortis signum, de qua Persius ait:

Et potis est nigrum vitio prosigere theta.

Cum autem pueritiam significare vellent, A litera vsi sunt: sicut mortẽ significabant cum ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione propriæ erant notæ.

De Notis literarum, Cap. XXIV.

NOtas etiãm literarum inter se veteres faciebant, vt si quid occulte inuicẽ scriptura significare vellent mutuo scriberent, testis est Brutus, qui vsus ijs literis ea quæ acturus erat, notabat, ignorãtibus alijs quid sibi vellẽt eæ literæ. Cæsar quoq; Augustus ad filium, cum inquit: *Innumerabilia incudunt assidue quæ scribi ad alterutrum oportet, & esse secreta: habeamus ergo inter nos notas si vis tales, vt cum aliquid notu scribendum erit, pro vnaquoq; litera scribamus sequentem* hoc modo, pro a, b. pro b, c. & deinceps eadem ratione cæteras: pro z autem litera, redeundum erit ad duplex aa. Quidam etiam versis verbis scribebant.

De Notis digitorum, Cap. XXV.

SVnt quædam & digitorum notæ, sunt & oculorũ, quibus secum taciti proculq; distantes colloquuntur: sic mos est militaris, vt quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat: alij quia voce non possunt, gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica, *Quasi in choro pila ludens dotatim dat sese, & communem facit. Alium tenet, alij adnutat, alibi manus est occupata, alij pertuellit pedem, alij dat annulum spectandum, & à labris alium inuocat, cum alio cantat, attamen alijs dat digito literas.* Et Salomon: *Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.*

De Orthographia, Cap. XXVI.

ORthographia Græcè, Latinè *recta scriptura* interpretatur. Ὀρθὴ enim Græcè *recta*, γραφὴ *scriptura* dicitur: hæc disciplina docet quemadmodũ scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione; ita orthographiã de scribendi peritia: vt puta, *ad*, cum est præpositio, d literam, cum est coniunctio, *t*, litteram accipit.

Haud, quando aduerbium est negandi *d*, litera terminatur, & aspiratur in capite: quando autem coniunctio disiunctiua est, per *t*, literam *sine aspiratione* scribitur.

Apud præpositio per d scribitur, sicut, *ad*, vt *apud patrem*; quoniam veteres sæpe *apud*, pro *ad*, vsi sunt, duabus ex ijs medijs literis subtractis.

Interdum autem aliæ literæ in locum aliarum literarũ rite ponuntur. *B & p* literis quædam cognatio est. Nam pro *Pirrho* dicimus *Birrhum*. C, & g quandam cognationem habent. Nam cum dicimus *centum* & *trecentos*, postea dicimus *quadringentos*, g ponentes pro c. porro inter c & q quædam cognatio est: nam *huiusce* per *c. cuiusq;* per *q* scribimus. *Cum* autem præpositio, per *c.* scribenda est, si autem aduerbium fuerit, per *q*. Dicimus enim, *quum lego. Deus* per e solũ: *demon* per æ diphthongũ est notandus.

Equus quod est animal, per e scribendus. *Æquus* quod est iustus, per æ diphthongon est scribendus. *Exul* addita *s* debet scribi: quia exsul dicitur, qui *extra solum* est. *Exultat*, melius sine s litera scribitur. Nam cum ipsa *x*, ex *c* & *s* constat, quomodo cum in ea sit *s*, rursus ei additur alia?

Æquor per diphthongum scribendũ, quia non ab *aqua*, sed ab *æqualitate* nomen est factum.

Forsitan per *n* in fine scribendum, quia integrum eius est, *Forte si tandem*.

Fedus quod est deformis, per e solam scribendum: *fœdus* quod est pactum, cum œ diphthongo scribendum.

Formosus sine n, scribitur: quia à forma vocatur.

Gnatus, quod est, *filius*, per g scribendum: quia facit *generatus*.

H, quæ aspirationis nota est, in Latino tantum vocalibus iungitur: vt, *honor, hoino, humus*. Aspiratur autem & consonantibus, sed in Græcis & Hebræis nominibus. *Heus* autem & *heu* interiectiones per *h*, scribendæ.

I, literam inter duas vocales constitutam bis scribi quidam existimabant, vt *Troija, Maija*, sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in vna syllaba scribuntur. Sed I litera inter duas vocales constituta, pro dupla habetur.

Id, pronomen neutri generis per d scribitur, ab eo q̃ est *is, ea, id*: quia facit, *idem*. Quod si verbum est tertiæ personæ, per *t* notabitur, ab eo quod est, *eo, is, it*: quia facit, *itur*.

K literam antiqui præponebant quoties *a*, sequebatur, vt *Kaput*, * *Kama, Kalamus*. Nunc autem *Kartago* & *Kalendæ* per eandem tantum scribuntur. Omnia autem Græca nomina qualicunq; sequente vocali per æ sunt scribenda.

Lætus per æ, diphthongum scribitur: quia lætitia à *latitudine* vocata est, cui contraria est tristitia, quæ angustiam facit. L, autem litera interdum pro *d*, litera vtimur: vt *latum* pro *datum*, & *calamitate* pro *cadamitate*: à *cadendo* enim nomen assumpsit *calamitas*.

Maximus, an *maximus*, & si quæ similia sunt, qualiter scribi debeant quæritum est. Varro tradidit Cæsarem per *i*, huiusmodi verba enunciare, & scribere solitum esse: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, vt *maximus, optimus, pessimus*, scribatur.

Malo per vnum *l*, scribendum, quia *magis* est *volo*: *Malle*, per duo ll, quia est *magis velle*: *Volo, nolo* per vnum l, *velle* & *nolle* per duo. *Nolo* enim, *non volo* est: *nolle, non velle.*

Os, si vultum aut ossa significat, per *o* solam scribendum est, si personam, h, præponenda est.

Ora finiam, per o, *hora*, diei, per h scribendum.

Onus si de onere venit, per o solam scribendum: si de *honore*, cum h aspiratione.

Præpositio, & *præterea*, per æ diphthongum scribendum.

Pene vero, quod est coniunctio, per e.

Pœna, quod est supplicium, per œ.

Q litera tunc recte præponitur, cum illam statim *u* litera sequitur, & alia quælibet vna pluresve vocales iunguntur, ita vt vna syllaba fiat. Cætera per c scribuntur.

Quæ, pronomen cum *æ* scribendum: *que*, coniunctio, sine æ.

Quid, per d literam scribitur cum pronomen est, per t, cum verbum: cuius positio prima est, *queo, quis, quit*: & in compositione, nequeo, nequis, nequit.

Quod, quando pronomen est, per *d*, scribendũ: quando numerus, per t: quia *totidem* per t scribitur.

Quotidie per q scribendum, non per c, vt fit, *quot diebus.*

R litera, communionem habet cum *s* litera. Itaque apud antiquos *honos, labos, arbos*, dicebatur: nunc *honor, labor, arbor.*

Sat per t scribi oportet, quia integrum eius facit, *satis.*

Sed per *d* oportet scribi: apud antiquos enim *sedum* dicebatur, nos finales duas literas abscidimus.

Tantus sicut & *quantus*, in medio *n* habebant. *Quam* enim & *tam*: vnde & *quantitas, quantus, tantus.*

Væ interiectio cum a scribenda, *Ve* coniunctio, sine a.

Christus, quia Græcum est per X, id est, Ch scribendum: ita *Chrisma.*

Y & Z literis sola Græca nomina scribuntur. Nam cum *usſuria* z, literæ sonum exprimat, tamen quia Latinũ est, per *t*, scribendum est. Sicut *militia, malitia, nequitia*, & cætera similia.

In dubijs quoq; verbis consuetudo veterum erat, vt cum eadem littera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ syllabæ apicem apponebant: vt puta *populus* an arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur: sic & vbi literæ cõsonantes geminabantur, *ficilicum* superponebant, vt *ſella, ſerra, afferes.* Veteres enim non duplicabant literas, sed supra, ficilicos opponebant: qua nota admoneb atur lector geminandam esse literam: & *Siculus*, quia in *Sicilia* insentus est primo.

De Analogia, Cap. XXVII.

Analogia Græce, Latine *similium comparatio, siue proportio* nominatur. Cuius hæc vis est, vt quod dubium est, ad aliquod simile quod non est dubium referatur, vt incerta certis probentur. *Octo* autem modis comparatio analogiæ colligitur, id est, qualitate, comparatione, genere, numero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, & similitudine temporum. Si quidem de ijs vnum defuerit, iam non est *analogia*, id est *similitudo*: sed est *anomalia*, id est, *extra regulam*, vt *lupus* & *lepus*, totum conuenit: sed dissentiunt casu: facit enim *lupi, leporis.* Nam regulariter est, dum quæris verum *trames* masculinum an fœmininum sit, similis est illi in omni declinatione *limes*: & erit masculinũ. Item *fames* si incerti generis esse credis, similis est illi *panis* in declinatione, & erit masculinum. Item ex comparatione positiorum: vt si dicas, *doctus, magnus*, positiui sunt & sui similes. Fit & per diminutionem, vt puta *funem* masculinum esse *funiculus* ostendit; sicut *marmor* neutri generis esse, *marmuſculum* indicat. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione: sed hoc non semper, vt *pistrinum, pistrilla*: sed scire debemus ex positione, id est, primitiuo, declinationem; & ex diminutione, genus colligere.

De Etymologia, Cap. XXVIII.

Etymologia est origo vocabulorum; cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristot. σύνεσιν, Cicero *annotationem* nominauit: quia nomina & verba rerũ nota facit exemplo proposito, vt puta *flumen*, quia fluendo erouit, à *fluendo* dictũ. Cuius cognitio sæpe vsum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cum videris vnde ortũ est nomẽ, citius vim eius intelligis. Omnis n. rei inspectio, etymologiã cognitã, planior est. Non a. omnia nomina à veteribus secundum naturã imposita sunt, sed quædam & secundum placitum: sicut & nos seruis & possessionib. interdum secundum quod placet nostræ voluntati nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologiæ non reperiuntur, quia quædam non secundũ qualitatem qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanæ voluntatis vocabula acceperunt. Sunt a. etymologiæ nominũ, aut ex causa datæ, vt *reges* à *recte agendo*: aut ex origine, vt *homo* quia sit ex *humo*: aut ex cõtrarijs, vt à *lauando, lutum*, dum lutum non sit mundum, & *lucus*, quia vmbra opacus, parum *luceat.* Quædam etiã factæ sunt ex nominum deriuatione, vt à *prudentia, prudens*: quædam etiam ex vocibus, vt à *garrulitate, garrulus*: quædã ex Græca etymologia orta & declinata sunt in Latinum, vt *ſylua, domus*, Græce ὕλη, δόμος. Alia quoq; ex nominibus locorum, vrbium vel fluminũ traxerunt vocabula. Multa etiã ex diuersarum gentium sermone vocantur. Vnde & origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraq; barbara nomina incognita Latinis & Græcis.

De glossis, Cap. XXIX.

Glossa Græca interpretatione linguæ sortitur nomen. Hanc Philosophi *aduerbium* dicunt: quia vocem illam de cuius qualitate requiritur, vno & singulari verbo designat. Quid enim illud sit in vno verbo positum declarat, vt *Continescere est tacere.* Item, *Latus haurit apertum*: *haurit, percutit.* Item cum terminum dicimus finem, aut populatas interpretamur esse vastatas, & omnino cum vnius verbi rem vno verbo manifestamus.

De differentijs, Cap. XXX.

Differentia est species definitionis, quam scriptores artiũ de eodem & de altero nominant. Hæc enim duo quadam inter se cõmunione confusa, conjecta differentia decernuntur, per quam quid sit vtrumq; cognoscitur: vt cum quæritur, quid inter regem sit & tyrannum, adiecta differentia quid vterq; sit definitur, vt, *Rex modestus & temperans; tyrannus vero crudelis.* Inter hæc enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit vtrumque cognoscitur: sic & cætera.

De Barbarismo, Cap. XXXI.

Barbarismus est verbũ corrupta litera, vel sono enunciatũ: littera, vt *floriet*, dum *florebit* dicere oporteat: *sono*, ii pro medio, prima syllaba producatur, vt, *latebræ, tenebræ.* Appellatus autem barbarismus à barbaris gentibus, dum Latinæ orationis integritatẽ nescirent: vnaquæq; enim gens facta Romanorum cum suis * operibus, vitia quoq; & verborum & morum Romam transmisit. Inter *barbarismũ* autem & *barbarolexim* hoc interest, q barbarismus in verbo latino fit, dum corrumpitur; quando autem barbara verba latinis eloquijs inseruntur, barbarolexis dicitur. Itẽ quando in prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur quãdo in metro, *metaplasmus* dicitur. Barbarismus autem fit scripto & pronũciatione. *Scripto* quatuor modis, si quis in verbo literam vel syllabam adijciat, mutet, transmutet, vel minuat. *Pronunciatione* autẽ fit in temporib. tonis, aspirationib. & reliquis quæ sequuntur. *Per tempora* quippe fit barbarismus, si pro lõga syllaba breuis ponatur, aut pro breui longa. *Per tonos*, si accentus in alia syllaba cõmutetur. *Per aspirationem*, si adijciatur h, litera vbi non debet, aut detrahatur vbi esse oportet. *Per hiatum*, quoties in pronunciatione sendetur versus antequã compleatur: siue quoties vocalis vocalem sequitur: vt, *Muſæ Aonides.* Fit barbarismus & per Motacismos, Iotacismos, & Labdacismos.

Motacismus est quoties *m* literam vocalis sequitur: vt, *bonum aurum, iuſtum amicum*; sed & hoc vitium aut suspensione *m* literæ, aut detractatione vitamus.

* al. opibus.

Iotacismus est quoties in *iota* litera duplicatur sonus, vt, *Troja, Maija*: vbi earum literarum adeo exilis erit pronunciatio, vt vnum iota non duo sonare videatur.

Labdacismus est, si pro vno l, duo pronuncientur, vt Afri faciunt: sicut *Colloquium* pro *conloquium*: vel quoties vnū l, exilius, duo largius proferimus, quod contra est: nam vnum largius, duo exilius proferre debemus.

Collisio est quoties nouissimæ syllabæ finis in alterius principio est, vt, *matertera*.

De Solœcismo, Cap. XXXII.

Solœcismus est plurimorum verborum inter se inconueniens cōpositio, sicut barbarismus vnius verbi corruptio. Verbum non recta lege coniuncta solœcismus est: vt si quis dicat, *inter nobis*, pro *inter nos*: aut, *dare veniā sceleratorū*, pro *sceleratis*. Dictus a. solœcismus à ciuibus *Silicibus*, qui ex vrbe Soli, quæ nunc Pōpeiopolis appellatur, profecti, cū apud Italos cōmorantes, suam & illorum linguā vitiose inconuenienterq; confunderent, solœcismo nomen dederunt. Vnde & similiter loquentes, solœcismos facere dicuntur. Solœcismus a. apud Poëtas schemata dicitur, quoties in versu necessitate metri factus inuenitur cū autem nō inuenitur necessitas, permanet solœcismi culpa. Solœcismus fit duobus modis, aut per partes orationis, aut per accidentia partium orationis. *Per partes orationis fit*, si alteram partem pro altera ponamus, vt puta si præpositiones aduerbijs applicemus. *Per accidentia fit*, id est, per ea quæ accidunt partib. orationis, vt puta per qualitates, genera, numeros, figuram, casus. Per ista igitur omnia fiunt solœcismi, sicut Donatus exposuit; fiunt præterea & plurimis modis. Nam Lucilius centū genera solœcismorum dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet, qui regulam rectè loquendi studet tenere.

De Vitijs, Cap. XXXIII. *Vide Lib. 2. cap. 20*

Vitia apud Grammaticos illa dicuntur quæ in eloquio cauere debemus. Sunt autem hæc, *barbarismus, solœcismus, acyrologia, cacemphaton*, & reliqua.

Barbarismus est corruptio verbi vnius: vt si tertiam syllabam quis producat in *Ignoscere*.

Solœcismus cōpositio vitiosa verborum: vt si aliquis dicat, *inter hominibus*, pro *inter homines*.

Acyrologia non propria dictio, vt, *Liceat sperare timenti*. Proprium est autem timenti formidare, non sperare: & *gramineo in campo*. Proprium est graminosum dicere campum, non gramineum.

Cacemphaton dictio obscœna vel incompositę sonans. *Obscœna*, vt, *His animum arrecti dictu*. Incōposita, vt, *Iuuat ire & Dorica castra videre*. Mala enim compositio fit ab ea syllaba incipere, qua superior finierat: sed & si alio modo quolibet impolita dictio proferatur, cacemphaton dicitur.

Pleonasmos adiectio vnius verbi superuacua, vt in Virgilio: *Hactenus aruorum cultus & sydera cœli*. Neque enim alibi nisi in cœlo sunt sidera.

Perissologia adiectio plurimorum verborū superuacua, vt, *viuat Ruben & non moriatur*: cum non sit aliud viuere quam non mori. Et in Esaia, *Aure audietis*. Et apud Ioann. *Quod vidimus oculis nostris*, cum non aliter videmus nisi oculis. Et, *Locutus sum lingua mea*.

Macrologia longiloquium, res non necessarias comprehendens, vt, *Legati non impetrata pace reuertuntur vnde venerant domum reuersi sunt*.

Tautologia, id est, eloquium iteratum, vt, *Si fata virū seruant, si vescitur aura Ætherea, neq; adhuc crudelibus occubat vmbris*. Totum enim quod repetitur vna res est, sed crebro sermone enunciata.

Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, vt, *Cui pharetra ex auro*: deest enim, erat.

Tapinosis est humilitas, statum magnæ rei dictis infirmans: vt, *Apparent rari nantes in gurgite vasto*. Gurgitem posuit pro mari.

Kacosyntheton vitiosa compositio, vt, *Versaq; iuuencum Torga fatigamus hasta*.

Amphibologia, ambigua dictio: quæ fit aut per casum accusatiuum, vt illud responsum Apollinis ad Pyrrhum: *Aio te Æacida Romanos vincere posse*. In quo non est certum, quem in illo versu monstrauerit esse victorem. Fit & amphibologia per incertā distinctionem: vt, *Bellum ingens geret Italia*. Incerta distinctio, vtrū bellum ingens, aut ingens Italia. Fit & per cōmune verbum, vt si quis dicat, *criminatur Cato: vadatur Cicero: prosolatur Brutus: dedignatur Antonius*, nec addat quē, vel à quo. Cato n. philosophus aliorū crimina reprehendebat: Cicero defensor causarum erat: vades n. dicuntur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate non ostendit quēm criminetur Cato, prō quo agat Cicero. Vadat enim, id est causam agit, & non dicit cuius. Fit & per homonymiā, quando vno nomine multa significantur: vt, *acies*, & non addas aut ferri, aut oculorum, aut militum.

De Metaplasmis, Cap. XXXIV.

Metaplasmus Græca lingua, Latine dicitur *transformatio*: qui fit in vno verbo propter metri necessitatē, & licentiam Poëtarum, cuius species hæ sunt.

Prothesis, appositio in principio verbi, vt *gnato* pro *nato*. *Epenthesis* apposititio in medio, vt *relliquias*, pro *reliquias*: &, *maneant in relligione nepotes*, pro *religione*.

Paragoge appositio in fine, vt, *admittier*, pro *admitti*, & *potiſtur*, pro *potest*.

Aphæresis abscissio de principio, vt, *temno*, pro *contemno*.

Syncope, abscissio de medio, vt, *forsan*, pro *forsitan*.

Apocope, abscissio de fine, vt, *sat*, pro *satis*.

Ectasis, productio contra naturam, vt, *Italiam fato profugus, &* Exercet *Diana choros*.

Systole, correptio contra naturam, vt, *Aquosus Orion*, &, *Vrbem q; Eidenam*, cum prima syllaba produci debeat.

Diæresis discissio vnius syllabæ in duas, vt, *Diues pictai vestis*, pro *pictæ*, & *aulai* pro *aulæ*.

Episynalœphe, conglutinatio diarum in vnam, vt, *prende coronas*, & *ianua*, pro *ianua*.

Synalœphe, collisio vocaliū adiuncta vocalibus: vt, *Atq; ea diuersa penitus dum parte geruntur*.

Eclipsis, collisio consonantium cum vocalibus: vt, *Multum ille & terris iactatus & alto*.

Antithesis, contraria positio literæ pro alia litera: *impetu*, pro *impetu*, & *olli*, pro *illi*.

Metathesis, trālpositio literæ, vt, *Euándre*, pro *Euander*, *Timbre*, pro *Timber*.

Inter barbarismū & figuras, hoc est Latinā & perfectā elocutionem esse dicunt Metaplasmū, qui in vno sermone, ratione sit vitiosus. Item inter solœcismū & schema, i. perfectam connexionem sermonū, figura est, quæ fit contextu sermonum ratione vitiosa Ergo metaplasmi & schemata media sunt: & discernuntur peritia & imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

De Schematibus, Cap. XXXV.

Schemata, ex græco in latinum eloquiū *figura* interpretantur, quæ fiunt in verbis vel sententijs per varias distinctionū formas pp eloquij ornatum. Hæc dum multa sunt, apud Grammaticos, ista inueniuntur.

Prolepsis est præsumptio, vbi ea quæ sequi debent, anteponuntur: vt, *Interea reges ingenti mole Latinus*. Debuit n. sic dicere: *Interea reges ingenti mole*, & statim adijcere quod sequitur. *Procedunt castris*: deinde dicere, *Latinus*, &c. sed facta est pro ornamento præsumptio. Et, & qui sequi debuêre reges interpositi sunt in septem versibus, & postea additum est, *Procedunt castris*. Indè præsumptio, quia anteposita sunt quæ sequi debuêre.

Zeugma est clausula, cum plures sensus vno verbo claudūtur, quæ fit tribus modis. Nā aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, q̄ sententias iungit. *In primo*, vt, *Vertitur œnophori fundus sententia nobis*. *In medio*, vt, *Gracia Sulpitio sorti data, Gallia Cotte*. In postremo, vt *Naiaq; h. c tempore Obsequium amicos, veritas odium parit*.

Hypozeuxis est figura superiori contraria, vbi in singulis sensibus propria vinculq; clausula est: vt, *Regem adij, & regi memorat nomen, genusq;*.

Syllepsis est in dissimilibus clausulis, aut pluralis dictio singulari verbo finita, vt, *Sociis & regi recepto*: aut singularis dictio plurali verbo expleta, vt, *Sunt nobis mitia poma*,

A

Cassiane molles, & pressi copia lactis. Supra enim *simi* dixit: hinc debuit dicere, *Et pressi copia lactis.* Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, sed & per accidentia partibus orationis. Nam vbi & pro multis vnus, & pro vno multi ponuntur, syllepsis est. Pro multis vnus, vt est illud: *Vtrumq; armato milite complent*: cum non vno, sed multis militibus. Item pro vno multi, vt in Euangelio, *Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei*: vbi pro vno vterque inducitur blasphemasse.

Anadiplosis est, quando ab eodem verbo quo prior versus finiuit, sequens versus incipit, vt est illud, *Certent & cigni vlulæ, Sit Tityrus Orpheus, Orpheus in syluis, inter delphinas Orion.*

Anaphora est repetitio eiusdem verbi per principia versuum plurimorum, vt, *Nos te Dardania incensa, tuaq; arma secuti, Nos tumidum sub te permensi classibus æquor.*

Epanaphora est in vno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, vt, *Te nemus Angitiæ vitrea te Fucinus vnda, Te liquidi fluêre lacus.*

Epizeuxis in vno sensu congeminatio verbi, vt, *Sic, sic iuuat tre sub vmbra.*

B

Epanalepsis est sermonis in principio versus positi eiusdem in fine replicatio, vt est illud: *Crescit amor nummi quātum ipsa pecunia crescit.*

Paronomasia est in significatione diuersa dictio pene ipsa, vt illud, *Abire an obire te conuenit*, id est, exulem fieri, an mori.

Schesis onomaton, multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulata, vt *Nubila, nix, grando, procellæ, fulmina, venti.*

Paronomaton est multitudo verborum ex vna litera inchoantium, quale est apud Ennium, *O tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.* Sed hoc bene temperat Virgilius, dum non toto versu vtitur hac figura, vt Ennius, sed nunc in principio versus tantum, vt est illud: *Sceua sedens super arma, nunc in medio, vt, Quæq; lacus late liquidos, quæq; aspera dumus.* Nunc autem in fine, vt, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.*

Homoioteton est, cum plurima nomina per vnum casum denunciantur, vt est illud, *Sed neq; currenem, sed nec cognoscit euntem, Tollentemq; manus saxumq; minantem mouentem.*

C

Homæoteleuton est, cum vno modo verba plurima finiuntur, vt *abgt, abscisit, euasit, erupit.*

Polyptoton est cum diuersis casibus sententia variatur, vt, *Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti. Marci dona pape Marco spondete recusas. Marcus dixit ita est, assigna Marce tabellas.*

Hirmos est sententia continuatæ orationis tenorem sinu vsq; vltimum seruans, vt, *Est in secessu longo locus, insula portum*, & reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus vsque ad illud, *Desuper horrendis atrum nemus imminet vmbris.*

Polysyntheton est dictio multis concatenata coniunctionibus, vt, *Tectumq; laremq;, armaq;, Amicleumq; canem.*

Diuelyton vel *asyntheton* figura est, quæ è contrario sine coniunctionibus solute ac simpliciter effertur, vt, *Venimus, vidimus, placuit.*

Antitheton est, vbi contraria contrarijs opponuntur, & sententiæ pulchritudinem reddunt, vt illud, *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis: Mollia cum duris: sine pondere, habentia pondus.*

D

Hypallage est quotiescunque per contrarium verba intelliguntur, vt, *Dare classibus austros*, cum ventis naues demus, non nauibus ventos.

De *Tropis*, Cap. XXXVI.

Tropos Græco nomine Grammatici vocant, qui Latine *modi locutionum* interpretātur. Fiunt autem à propria significatione ad non propriam similitudinem. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus xiii. vsui tradendos conscripsit.

Metaphora est verbi alicuius vsurpata trāslatio, sicut dicimus *fluctuare fegetes, gemmare vites*, dum in ijs rebus fluctus & gemmas non inuenimus, in quibus hæc verba aliunde transferuntur: sed hæ atq; aliæ tropicæ locutiones ad ea quæ intelligēda sunt propterea figuratis amictibus obteguntur, vt lensum legentis exerceant, & ne nuda atque in promptu posita viluescant. Fiunt autem metaphoræ quatuor modis, *ab animali ad animale*, vt, *Aligeros cōscendit equos*, metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas auis, &, *quo cursu deserta petuit*, miscuit volatili cursum quadrupedis. *Ab inanimali ad inanimale*, vt, *Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina.* Miscuit vsum terræ aquis, dum arare & sulcum premere ad terram pertineat, non ad mare. *Ab inanimali ad animale*, vt *florida iuuentus*: miscuit flores inanimales iuuenturi quæ animam habet. *Ab animali ad inanimale*, vt, *Tu Neptune pater cui tempora cana crepanti Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento Profluit Oceanus, & flumina crinibus errant.* Mentum enim & tempora & crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. Sic & alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, vt oratio pernetur. Metaphora autem aut partis vnius est, vt *fluctuare segetes*, non potes dicere *segetare fluctus*: aut *antistrophe* est, id est *reciproca*, vt *remigium alarum.* Nam & *alæ nauium*, & *alarum remigia* dicuntur.

E

Catachresis, est alienæ rei nomen appositū: & eo à metaphora differt, quod illa, vocabulum habenti largitur aliud: hæc quia non habet proprium, alieno vtitur: vt, *Faciemq; simillima Lauro*: &, *Nunc vna ambe iuuenū quibus feruntur Frontibus, & longa sulcant vada salsa carina.* Dum facies, & frons tantum animalium & hominum sint. Quod nomē si poëta non apposuisset nauī, quid proprium eidem parti diceret non haberēt.

F

Metalepsis tropus à præcedente indicans quod sequitur: *Inq; manus carta nodosaq; venit arundo.* Nam per manum verba, per arundinem literæ significatæ sunt.

Metonymia est transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Fit autem multis modis, aut enim per *id quod continet, id quod continetur* ostendit, vt, *theatra plaudunt, prata mugiunt*: dum illic homines plaudāt, hic boues mugiant: aut contra *per id quod continetur id quod continet*, vt, *Iam proximus ardet Vcalegon*, dum non ille, sed domus eius arderet. Item per *inuentorem id quod inuentum est*, vt *Sine Cerere & Libero friget Venus*, &, *Commixtam Vulcanus mittit ad astra fauillam.* Vult enim per Cererem frumēti inuentricem intelligere panem: per Liberum inuentorem vitis, vinum: per Venerem libidinem: per Vulcanū, ignem. At contra per *inuentum inuentorem* demonstrat: vt *vinum precamur*, pro Libero qui vinum apud Græcos inuenit. Item per *efficientem, id quod efficitur*, sicut *pigrum frigus*, quod pigros homines faciat: & *timor pallidus*, eo quod pallidos homines reddat. At contra per *id quod efficitur efficiēs*: vt, *Iungit equos auri genitor, spumantiaq; addit Fræna loris.* Spumantia fræna dixit, cum vtique non ipsa faciant spumas, sed equus qui ea gerit spumis conspergat infusis.

G

Antonomasia est pro nomine, id est, vice nominis posita, vt *Maia genitus* pro *Mercurio*: qui tropus fit tribus modis, *ab animo*, vt, *magnanimusq; Anchisiades*: *à corpore*, vt, *ipse ardua*: *extrinsecus*, vt, *Infœlix puer atq; impar congressus Achilli.*

Epitheton supra positum nomē: præponitur enim proprio nomini, vt, *Alma Ceres, obscœnique canes, importunæq; volucres.* Inter antonomasiam autem & epitheton hoc differt, quod antonomasia, pro vice nominis ponitur: epitheton autem nunquā sine nomine est. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus.

H

Synecdoche est conceptio: cum *à parte totū*, vel à *toto pars* intelligitur. Eo enim & per *speciem genus*, & per *genus species* demonstratur: sed species pars est, genus autem totū. A toto enim pars intelligitur: vt, *Quum multa glomerantur aues, vbi frigidus annus Trans pontum fugat.* Non enim totus annus est frigidus, sed pars anni, id est, hiems. At contra à parte totum, vt, - *Flammas cum regia puppis Extulerat.* Vbi non solum puppis, sed nauis: & non nauis, sed qui in ea: & non omnis, sed vnus flammas extulit.

Onomatopœia, nomen fictum ad imitandum sonum vocis confusæ, vt, *stridor valuarū, mugitus boum, balatus ouium.*

Periphrasis est circumloquium, dum res vna plurimis verbis significatur, vt *aurea vitales carpit.* Significauit enim per copulationem verborum vnam rem, hoc est, viuit.

Hic

Hic autem tropus geminus est: nam aut veritatem splendide producis aut fœditatem circuitu euitat. Veritatem splendide producit, sicut: *Et iam prima nouo spargebat lumine terras Tithoni croceum linquens aurora cubile.* Vult enim dicere iam *lucescebat*, aut *dies ortus erat*. Fœditatem circuitu deuitat, sicut: *Placitumq; petiuit coniugis infusus gremio per membra soporem.* Hoc enim circuitu euitat obscœnitatem, & decenter ostendit concubitum.

Hyperbaton est transcensio, cum verbum aut sententia commutatur. Huius species quinq; sunt, *Anastrophe*, *Hysteron proteron*, *Parenthesis*, *Tmesis*, *Synthesis*.

Anastrophe verborū ordo præposterus, vt, *littora circum*, pro *circum littora*.

Hysteron proteron, sententia ordine cōmutata: vt, *Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit*. Ante enim ad æquora venit, & sic tetigit fluctus.

Parenthesis, vbi interponimus sententiam nostram, qua ex medio remota integer sensus perdurat, vt, *Æneas (neq; enim patrius consistere mentem Passus amor) rapidum ad naues præmittit Achatem*. Est enim ordo, *Æneas rapidum præmittit Achatem*: nam illud in medio parenthesis est.

Tmesis est sectio vnius nominis per interpositionē verborum: vt, *Multum nebula circum Dea fudit amictum*, pro *circumfudit*.

Synthesis est, vbi ex omni parte confusa sunt verba, vt illud, *— Iuuenes, fortissima frustra Pectora, si vobis audendi extrema cupido est Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis. Excessere omnes adytis arisq; relictis, Di quibus imperium hoc steterat, succurritis vrbi Incensæ, moriamur, & in media arma ruamus.* Ordo talis est, *Iuuenes fortissima pectora, frustra succurritis vrbi incensæ, quia excessere di quibus hoc imperium steterat. Vnde si vobis cupido certa est me sequi, audentem extrema, ruamus in media arma & moriamur.*

Hyperbole est excessitas fidem excedens vltra quā credendum est: vt, *Sydera verberat vnda: & Terram inter fluctus aperit*. Hoc enim modo vltra fidem aliquid augetur, nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur, quamuis verba quibus indicatur excedant, vt voluntas loquentis non fallentis appareat: quo tropo non solum augetur aliquid, sed & minuitur: augetur, vt, *velocior aura*: minuitur, vt, *mollior pluma, durior saxo*.

Allegoria est alieniloquium, aliud enim sonat, aliud intelligitur: vt, *tres in littore cernos Conspicit errantes*. Vbi *tres duces belli Punici, vel tria bella Punica* significantur. Et in Bucolicis, *Aurea mala decem mihi*, id est Augustum *decem eclogas* pastorū. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent VII. *Ironia*, *Antiphrasis*, *Ænigma*, *Charientismos*, *Paræmia*, *Sarcasmos*, *Astismos*.

Ironia, est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callide aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur, vt est illud: *Vestras Eure domos, illa si iactet in aula Æolus, & clauso ventorum carcere regnet*. Et quomodo aula, si carcer est? Soluitur enim pronunciatione. Nam *carcer* pronunciatio est: *iactet in aula*, Ironia est, & totum per contrariam pronunciationem enunciatur per Ironiæ speciem, quæ laudando derideat.

Antiphrasis est sermo è contrario intelligendus: vt *lucus*, quia caret luce per nimiam nemorum vmbram: & *manes*, id est mites & modesti, cum sint terribiles & immanes: & *Parcæ & Eumenides*, id est, *Furiæ*, quod nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo & *nani Athlantes, & cæci videntes*, & vulgo *Æthiopes argentei* appellantur. Inter Ironiam autem & Antiphrasin hoc distat, quod Ironia pronunciatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cum dicimus homini agenti male, *Bonum est quod facis*. Antiphrasis vero non voce pronunciantis significat contrarium, sed ijs tantum verbis, quorum origo contraria est.

Ænigma est quæstio obscura, quæ difficile intelligitur, nisi aperiatur: vt est illud, *De comedēte exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo*: significans ex ore leonis fauum extractum. Inter allegoriam autem & ænigma hoc interest: quod allegoria bis gemina est: & sub re alia aliud figuraliter indicat. Ænigma vero tantum sensus obscurus est, & per quasdam imagines adumbratus est, vt: *Quadam filia mater matris, & mater filiarum filia sua*.

Charientismos est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur vti cum interrogatibus nobis, numquid nos quæsierit aliquis: respondetur, *bona fortuna*. Vnde intelligitur, neminem nos quæsisse.

Paræmia est rebus & temporibus accōmodatum prouerbium. Rebus, vt, *Contra stimulum calces*: dum significatur aduersis resistendum. Temporibus, vt, *Lupus est in fabula*. Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur illud prouerbium, Lupus in fabula.

Sarcasmos est hostilis irrisio, cum amaritudine, vt: *referas ergo hæc, & nuntius ibis Pelidæ genitori, illi mea tristia facta, Degeneremq; Neoptolemum narrare memento*. Huic contrarius est Astismus, id est, vrbanitas sine iracundia, vt id: *Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mæui, Atq; idem iungat vulpes & mulgeat hircos*, id est, qui Bauium non odit, pro pœna ei contingat vt diligat Mæuium. Fuerunt autem Mæuius & Bauius poetæ pessimi, & inimici Virgilij. Qui hos ergo diligit, faciat quæ contra naturam sunt, id est, iungat vulpes & mulgeat hircos.

Ομοίωσις est, quæ Latine interpretatur similitudo, per quam minus notæ rei, per similitudinem eius quæ magis nota est, panditur demonstratio. Huius species sunt tres, *Icon*, *Parabola*, *Paradigma*, id est, *Comparatio*, *Exemplum*.

Icon est imago, cum figuram rei ex simili genere conamur exprimere, vt; *Omnia Mercurio similis, vocemq; coloremq;, Et crines flauos & membra decora iuuentæ*. Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.

Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus, vt: *qualis in aruis Æthiopæ Lybicæ visus leo, comminus hostem Consedit*; vbi leoni Cæsarem comparauit, non ex suo, sed ex alieno genere comparationem faciens.

Paradigma est exemplum dicti vel facti alicuius, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conueniens ei, quam proponimus rei, ita: *Tam fortiter periit apud Hippponam Scipio, quam Vticæ Cato*. Similitudo autem tribus modis fit, *à pari, à maiore, à minore*. A pari: *Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio*, à maiore ad minus: *Qualiter expressum ventis per nubila fulmen*, à minore ad maius: *Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus, Threicia fretus cithara, fidibusq; canoris*, quasi dicat, re parua & breui, id est, si ille cithara fretus, ego pietate.

De Prosa, Cap. XXXVII.

Prosa est producta oratio, & à lege metri soluta. Prosam enim antiqui productum dicebant & rectum. Vnde ait Varro, Apud Plautum *prosis* lectis, significare *rectis*: vnde etiam quæ non perflexa numero, sed recta, *prosa oratio* dicitur, in rectum producendo. Alij prosam aiunt dictam ab eo, quod sit *profusa*, vel ab eo quod spacioſius *prorsus* & excurrat, nullo sibi termino præfinito. Præterea sciendū tam apud Græcos, quam apud Latinos lōge antiquiorem curam fuisse carminum, quā prosæ. Omnia n. prius versibus condebantur, prosæ autē studium sero viguit. Primus apud Græcos Pherecides Syrus soluta oratione scripsit, apud Romanos autem Appius Cæcus aduersus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit. Iam ex hinc & cæteri prosam orationem condiderunt.

De Metris, Cap. XXXVIII.

Metra vocata, quia certis pedum mensuris atq; spacijs terminantur, neq; vltra dimensionem temporum constitutam procedunt. *Mensura* enim Græce μέτρον dicitur.

Versus dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositis, certo fine moderantur per articulos: qui *cæsa* & *membra* nominantur. Qui ne longius prouoluerentur, quam iudicium posset sustinere, modum statuit ratio vnde reuerteretur, & ab eo ipso versum vocatum dicunt, quod *reuertatur*.

Huic adhæret *rythmus*, qui non est certo fine moderatus: sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit: qui Latine nihil aliud quam *numerus* dicitur, de quo est illud, *Numeros memini, si verba tenerem*.

A

Carmen vocatur quidquid pedibus continetur: cui datum nomen existimant, seu quod carptim pronunciaretur, vnde hodie lanam quam purgantes discerpunt, *carminare* dicimus: seu quod qui illa canerent, *carere mente* existimabantur.

Metra vel à pedibus nuncupata, vel à rebus quæ scribuntur, vel ab inuentoribus, vel à frequentatoribus, vel à numero syllabarum.

A *pedibus* metra vocata, vt *dactylica, iambica, trochaica.* A trochæo enim trochaicum metrum nascitur, à dactylo dactylicũ: sic & alia à suis pedibus. A numero vero *hexametrum, pentametrũ, trimetrum.* Nam *sedarios* versus nos ex numero pedum vocamus. Hos Græci quia geminos ferunt, *trimetros* dicunt. *Hexametros* autem Latinos primum fecisse Ennius traditur, eosq; *longos* vocat.

Ab *inuentoribus* metra vocata dicuntur, vt, *Anacreontica, Sapphicum, Archilochicum.* Nam Anacreontica metra Anacreon Teius composuit. Sapphica, Sappho mulier edidit. Archilochicum, Archilochus quidam scripsit. Colophonium, Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quoq; repertor est Sotades genere Cretensis. Simonidea quoq; metra Simonides poeta Lyricus composuit.

B

A *frequentatoribus*, vt *Asclepiadea.* Non enim ea Asclepius inuenit, sed proinde ita vocata sunt, quod eis idem frequentissime & elegantissime vsus sit.

A *rebus* quæ scribuntur, vt *heroicum, elegiacum, bucolicum.* Heroicum enim carmen dictum, quod eo virorum fortium res & facta narrentur. Nam heroes appellantur viri quasi aërei & cœlo digni propter sapientiam & fortitudinem: quod metrum authoritate cætera metra præcedit, vtum ex omnibus, tam maximis operibus aptum quam paruis, suauitatis & dulcedinis æque capax. Quibus virtutibus nomen solum obtinuit, vt heroicum vocaretur ad memorandas scilicet heroum res, hoc est fortium. Nam & præ cæteris simplicissimum habetur, constatque duobus pedibus, dactylo & spondæo: ac sæpe pene vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperantius sit vtriusque mixtura, quam si instruatur à singulis. Omnibus quoque metris prius est. Hoc primum Moses in cantico Deuteronomij, longe ante Phereydem & Homerum cecinisse probatur. Vnde & apparet antiquius fuisse apud Hebræos studium carminum, quam apud Gentiles. Siquidem & Iob Moysi temporibus adæquatus hexametro versu dactylo spondæoque decurrit. Hoc apud Græcos Achatesius Milesius fertur primus composuisse: vel vt alij putant Phereycydes Syrus: quod metrum ante Homerum Pythium dictum est: post Homerum heroicum nominatum. *Pythium* autem vocatum volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam cum in Parnasso monte Pythonem serpentem in vindictam matris sagittis insequeretur, accolæ Delphici hoc illum metro horrati sunt, vt ait Terentianus.

C

Elegiacum autem dictum, eo quod modulatio eiusdem carminis conueniat miseris. Terentianus hos elegos dicere solet: quod clausula talis tristibus, vt tradunt, aptior esset modis. Hoc autem vix omnino constat à quo sit inuentum, nisi quia apud nos Ennius eo prior vsus est. Nam apud Græcos sic adhuc lex grammaticorum pendet: vt sub iudice res *religata sit. Nam quidam eorum Colophonium quendam, quidam Archilochum authorem atque inuentorem volunt.

al. relegata.

D

Bucolicum, id est, *pastorale carmen*, plerique Syracusis primum compositum à pastoribus opinantur, nonnulli Lacedæmone. Namque transeunte in Thraciam Xerxe rege Persarum, cum Spartanæ virgines, sub hostili metu neq; egredi vrbem auderent, neque pompam chorumq; agrestem Dianæ deæ pro more exercerent: turba pastorum ne religio periret, eundem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiore parte, quamuis opilionum captariorumque sermones in ijs & cantica inferantur.

Hymnos primum Dauid Propheta in laudem Dei cõposuisse, ac cecinisse manifestum est. Deinde apud Gentiles prima Mnemia Timothoe fecit in Apollinem & Musas, quæ fuit temporibus Ennij longe post Dauid. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur. E

Epithalamia sunt carmina nubentium, quæ decantantur à scholasticis in honorem sponsi & sponsæ. Hæc primum Salomon edidit in laudem Ecclesiæ & Christi. Ex quo Gentiles sibi Epithalamium vendicarunt, & istius generis carmen assumptum hæsit. Quod genus primum à Gentilibus in scænis celebrabatur, postea tantum in nuptijs hæsit. Vocatur autem Epithalamium: eo quod super thalamum decantetur.

Threnos, quod Latine *lamentum* vocamus, primus Ieremias versu composuit super vrbem Hierusalem & populũ, quando captiuus ductus est. Post hunc apud Græcos Simonides poëta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atq; lamentis: similiter & nunc.

Epitaphium Græce, Latine supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit qui iam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita & mores & ætas eorum.

Poëtes dicitur Græco nomine opus multorum librorũ: *poëma* vnius. *Idyllion* paucorum versuum: *distichon*: duorum: *monostichon* vnius. F

Epigramma est titulus, quod in Latinum *superscriptio* interpretatur. ἐπὶ enim *super*, γεγραμμὴ *litera* vel *scriptio* nominatur.

Epodon in poëmate clausula breuis est. Dictum autem epodon, quod adunatur ad speciem elegiaci, vbi præmisso vno longiori alter breuior componitur, atque ita in singulis quibusque maioribus sequentes minores quasi clausulæ recinunt. Clausulas autem Lyrici appellant, quasi præcisos versus integris subiectos, vt est apud Horatium: *Beatus ille qui procul negocijs*, deinde sequitur præcisus, *Vt prisca gens mortalium*: sic & deinceps alterni, quibus aliqua pars deest: & ipsi præcedentibus similes, sed minores.

Centones apud Grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri vel Vergilij ad propria opera more centenario, ex multis hinc inde compositis in vnum farciuntur corpus, ad facultatem cuiusque materiæ. Denique Proba vxor Adelphi centonẽ ex Virgilio de Fabrica mundi, & Euangelijs plenissime expressit, materia composita secundum versus, & versibus secundum materiam concinnatis: sic quoq; & quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cætera styli sui otia Tityrum in Christi honorem composuit: similiter & Æneidos. G

De Fabula, Cap. XXXIX.

Fabulas poëtæ à *fando* nominauerunt: quia non sunt res factæ, sed tantum fando fictæ. Quæ ideo sunt inductæ: vt ficto mutorum animalium inter se colloquio imago quædam vitæ hominum nosceretur. Has primus inuenisse traditur Alcmæon Crotoniensis: appellantur Æsopicæ, quia is apud Frigiam in hac re pollebat. Sunt autem fabulæ aut *Æsopicæ*, aut *Lybisticæ*. Æsopicæ sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quæ animam non habent: vt vrbes, arbores, montes, petræ, flumina. Lybisticæ autem dum hominum cum bestijs, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium.

Fabulas poëtæ quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, vt eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt. *Ad naturam rerum* fabulas fingunt, vt *Vulcanus claudus*, quia per naturam nunquam rectus est ignis, vt illa triformis bestia, *Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra*, id est caprea, ærates hominum per eam volentes distinguere, quarum ferox & hærens prima adolescẽtia, vt leo; dimidium vitæ tempus lucidissimum, vt caprea, eo quod acutissime videat; tunc fit senectus casibus inflexis, vt draco. Sic & Hippocentauri fabulam esse confictam, id est hominem equo mixtum, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. *Ad mores*, vt apud Horatium mus loquitur muri, mustela vulpeculæ, vt per narrationem fictam ad id quod agitur H

verax

A

verax significatio referatur. Vnde & Æsopi tales fabulæ sunt ad morum finem relatæ: vel sicut in libro Iudicum ligna sibi regem requirunt, & loquuntur ad oliuam & ad ficum, & ad vitem & ad rubum, quod rorum vtiq; ad mores fingitur, vt ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur. Sic & Demosthenes orator fabula vsus est aduersus Philippum, qui cũ ab Athenienſibus poſtularet, vt ſibi decem oratores darentur, & diſcederet, finxit ille hanc fabulam, qua diſſuaderet dicens: lupos aliquando paſtoribus, quorum diligentiam decipere voluiſſent, ſuaſiſſe, vt in amicitiam cõuenirent, ea tamen cõditione, vt canes in quibus erat cauſa iurgiorũ, iure illis traderentur, annuiſſe paſtores, & in ſpem ſecuritatis dediſſe canes, quos ouium ſuarũ vigilantiſſimos cuſtodes habebãt. Tunc lupi adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro ſatietate tantum, verum etiam pro libidine laceranerunt. Philippũ hoc quoq; principes populi poſtulare, quo facilius poſſet opprimere ſpoliatam cuſtodibus vrbem.

B

De Hiſtoria, Cap. XL.

Hiſtoria eſt narratio rei geſtæ, per quam ea quæ in præterito facta ſunt dinoſcuntur. Dicta autem Græce Hiſtoria, ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. vel à *videre*, vel *cognoſcere*. Apud veteres enim nemo conſcribebat Hiſtoriam, niſi is qui interfuiſſet, & ea quæ ſcribenda eſſent vidiſſet. Melius enim oculis quæ fiunt deprehendimus quam ea quæ auditione colligimus. Quæ enim videtur, ſine mendacio proferuntur. Hæc diſciplina ad Grammaticam pertinet: quia quicquid dignum memoria eſt, literis mandatur. Hiſtoriæ autem ideo *monimenta* dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum geſtarum. *Series* autem dicta per translationem à ſertis florum inuicem comprehenſorum.

De primis auctoribus Hiſtoriarum,

Cap. XLI.

Hiſtoriam autem primus apud nos *Moyſes* de initio mundi conſcripſit. Apud Gentiles vero primus *Dares Phrygius* de Græcis & Troianis hiſtoriam edidit: quam in foliis palmarum ab eo cõſcriptam eſſe ferunt. Poſt Daretem autem in Græcia *Herodotus* primus hiſtoriographus habitus eſt. Poſt quem Pherecydes claruit ijs temporib. quibus Eſdras legem conſcripſit.

C

De vtilitate Hiſtoriæ, Cap. XLII.

Hiſtoræ gentium non impediunt legentes in ijs quæ vtilia dixerunt. Multi enim ſapientes præterita hominum geſta ad inſtitutionem præſentium hiſtorijs tradiderunt. Siquidem & per Hiſtoriam ſumma retro temporum annorumq; ſupputatio comprehenditur: & per conſulum regumq; ſucceſſum multa neceſſaria perſcrutantur.

De generibus Hiſtoria, Cap. XLIII.

Genus Hiſtoriæ triplex eſt. *Ephemeris* namq; appellatur vnius diei digeſtio: hoc aped nos *Diarium* vocatur. Nam quod Latini *diurnum*, Græci *Ephemeridã* dicunt. *Kalendaria* appellantur, quæ in menſes ſingulos digeruntur.

D

Annales, ſunt res ſingulorum annorum. Quæcunque enim digna memoriæ domi militiæq;, mari ac terræ per annos in commentarijs acta ſunt, ab anniuerſarijs geſtis annales nominauerunt.

Hiſtoria autem multorum annorum vel temporũ eſt: cuius diligentia annui commentarij in libris delati ſunt. Inter Hiſtoriam autem & Annales hoc intereſt: quod hiſtoria eſt eorum temporũ quæ vidimus: annales vero ſunt annorum quos ætas noſtra non nouit. Vnde Saluſtius ex hiſtorialibus, Euſebius & Hieronymus ex annalibus & hiſtoria conſtat. Inter Hiſtoriam, & argumentum, & fabulam intereſt. Nam *Hiſtoriæ* ſunt res veræ, quæ factæ ſunt: *argumenta* ſunt quæ & ſi facta non ſunt, fieri tamen poſſunt; *fabulæ* vero ſunt, quæ nec facta ſunt, nec fieri poſſunt, quia contra naturam ſunt.

E

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. II.

Capita ſecundi Libri.

1 *De Rhetorica eiuſq; nomine.*
2 *De inuentoribus Rhetoricæ*
3 *De nomine Oratoris & partibus Rhetoricæ.*
4 *De tribus generibus cauſarum.*
5 *De gemino ſtatu cauſarum.*
6 *De tripartita controuerſia.*
7 *De quatuor partibus orationis.*
8 *De quinque modis cauſarum.*
9 *De ſyllogiſmis Rhetoricis.*
10 *De lege.*
11 *De ſententia.*
12 *De Cateſceua & Anaſceua.*
13 *De Proſopopœia.*
14 *De Ethopœia.*
15 *De generibus quæſtionum.*
16 *De locutione.*
17 *De trimodo genere dicendi.*
18 *De colo & commate, & periodis.*
19 *De vitijs literarum & verborum & ſententiarum cauendis.*
20 *De iuncturis verborum.*
21 *De figuris verborum & ſententiarum.*
22 *De Dialectica.*
23 *De differentia Dialecticæ & Rhetoricæ artis.*
24 *De diffinitione Philoſophiæ.*
25 *De Iſagogis Porphyrij.*
26 *De Categorijs Ariſtotelis.*
27 *De Perihermenijs Ariſtotelis.*
28 *De ſyllogiſmis dialecticis.*
29 *De diuiſione diffinitionum ex Marij Victorini libro abbreuiata.*
30 *De Tropicis.*
31 *De oppoſitis.*

F

G

DE RHETORICA,

Caput I.

Rhetorica eſt bene dicendi ſcientia, in ciuilibus quæſtionibus, ad perſuadendum iuſta & bona, in rerum perſonarumque negocio, & cauſa. Dicta autem Rhetorica Græca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id eſt, à *copia locutionis*, ῥῆσις enim apud Græcos *locutio* dicitur, ῥήτωρ *orator*. Coniuncta eſt autem Grammaticæ arti Rhetorica. In Grammatica enim ſcientiam recte loquendi diſcimus. In Rhetorica vero percipimus qualiter ea quæ didicimus proferamus.

H

De inuentoribus Rhetoricæ artis,

Cap. II.

Hæc autem diſciplina à Græcis inuenta eſt, à Gorgia, Ariſtotele, Hermagora: & translata in Latinum, à Tullio videlicet & Ticiano & Quintiliano, ſed ita copioſe, ita varie, vel pro ſcientia vel pro loquacitate verborum, vt eam lectori admirari in promptu ſit, comprehendere impoſſibile. Nam membranis retentis, quaſi accreſcit memoriæ ſeries dictionis, ac mox repoſitis recordatio omnis elabitur. Huius diſciplinæ perfecta cognitio Oratorem facit.

De nomine Oratoris, & partibus Rhetorices,

CAP. III.

ORator est igitur vir bonus dicendi peritus. *Vir bonus* consistit natura, moribus, vita, artibus. *Dicendi peritus* consistit artificiosa eloquentia, quæ constat partibus quinque, *Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione*, & fine officij, quod est aliquid *persuadere*. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, *natura, doctrina, vsu*. Natura, ingenio: doctrina, scientia: vsus assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solum in Oratore, sed in vnoquoque homine artifice spectantur, vt aliquid efficiat.

De tribus generibus causarum,

CAP. IV.

GEnera *causarum* tria sunt, *deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale*. *Deliberatiuum* genus est, in quo de quibushibet vtilitatibus vitæ, quid aut debeat aut non debeat fieri tractatur. *Demonstratiuum*, in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur. *Iudiciale*, in quo de ipsius personæ facto, aut pœnæ aut præmij sententia datur. Dictum autem iudiciale, eo quod iudicet hominem, & sententia sua ostendat, vtrum laudabilis præmio dignus sit, aut certe reus comdemnari, liberarive supplicio debeat. *Deliberatiuum* genus vocatur eo quod de vnaquaq; in eo deliberatur. Huius genus duplex est, *suasio & dissuasio*, id est, de expectando & fugiendo, id est, de faciendo & non faciendo. *Suasoria* autem in tribus locis diuiditur, *honesto, vtili & possibili*. Hæc differt aliquid à deliberatiua, quia suasoria eget altera persona, deliberatiua interdū & apud se agit. In suasoria autem duæ sunt, quæ plus valent: *spes & metus. Demonstratiuum* dictū quod vnamquamq; rem aut laudando aut vituperando demonstrat: quod genus duas habet species, *laudem & vituperationem*. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur, *ante ipsum, in ipsum, post ipsum*. Ante ipsum, vt, *quæ te tam læta tulerunt Secula*. In ipsum, vt, *O sola infandos Troiæ miserata labores* Post ipsum, vt, *In freta dum fluuij current, dum montibus umbræ Lustrabunt, cœuexa polus dum sydera pascet: Semper honos nomenq; tuum laudesq; manebunt.*

Pari ordine è contrario & in vituperatione hominis hæc forma seruanda est, *ante hominem, in hominem, post hominem. Locus communis*, locus Rhetoricus nullus est alius, nisi *argumenti sedes*. Hæc vero communitas ad inquisitionem pertinet, vt nunquam manducari commune, etiam immundum. Locus communis ad demonstratiuum vituperationis genus pertinet: quod tamen ab eo in aliquo differt, nam vituperatio quæ contraria est laudi, specialiter ad certam facientis personam adhibetur. Communis vero locus generaliter in facti crimine præponitur: vnde & *communis locus* dicitur, quia absente persona non tantum in hominem, quantum in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in vno tantum, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum,

CAP. V.

STatus *causarum* apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est, constitutio. Græci enim *statum* à contentione ἐπὸ τοῦ ἵστασθαι dicunt. Latini autem non solum à pugna per quam expugnent propositionem aduersarij, sed quod in eo pars vtraq; consistat. Fit autem ex intentione & depulsione. Status autem causarum duo sunt, *rationalis & legalis*. De rationali oriuntur *coniectura, finis, qualitas, translatio*. De fine, *iudicialis & negotialis*. De iudiciali *absolutiua & assumptiua*. De assumptiua, *concessio, remotio criminis, relatio criminis, compensatio*. De concessione, *purgatio & deprecatio*. *Coniecturalis* status est, cum factum quod alij obijcitur, ab alio pernegatur. *Diffinitiuus* status est, cum id quod obijcitur non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur. *Qualitas* est dum qualis sit res quæritur: & quia de vi & genere negotij controuersia agitur, constitutio generalis appellatur. *Translatio* est, cum causa pendet ab eo, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat. *Translatiua constitutio* est, quod actio translationis & cōmutationis indigere videtur. *Iudicialis* est, in qua æqui & recti natura & præmij aut pœnæ ratio quæritur. *Negotialis* est in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit cōsideratur. *Assumptiua* est, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad reculationē, sors aliquid defensionis assumit. *Concessio* est, cum reus omnis non id q̄ factum est defēdit, sed vt ignoscatur postulat: q̄ nos ad pœnitentes probauimus pertinere. *Remotio criminis* est, cum id crimen q̄ infertur ab se & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus dimouere conatur. *Relatio criminis* est: cum ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacessitus sit. *Comparatio* est, cū aliud aliquod alterius factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud q̄ arguitur, dicitur esse commissum. *Purgatio* est, cum factum quidem cōceditur, sed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. *Deprecatio* est, cum & peccasse se, & consultu peccasse reus confitetur, & tamen vt ignoscatur postulat: quod genus perraro potest accidere. Item ex legali statu hæ oriuntur, id est, *scriptum & voluntas, leges contrariæ, ambiguitas, collectio siue ratiocinatio & diffinitio legalis. Scriptum & voluntas* est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. *Legū contraria* status est: quando inter se duæ leges aut plures discrepare videntur. *Ambiguitas* est, cum id q̄ scriptum est, duas aut plures nos significare videtur. *Collectio* vel ratiocinatio est: quando ex eo quod scriptum est, aliud quoq; quod non scriptum est, inuenitur. *Diffinitio legalis* est cum vis verbi quasi in diffinitiua constitutione in qua posita sit quæritur. Status ergo tam rationales quam legales à quibusdam certius XVIII. connumerati sunt, cæterum secundum Rhetoricos libros Tullij XIX. reperiuntur propterea, quia *translationē* inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicauit.

De tripatita controuersia, CAP. VI.

TRipartita controuersia iuxta Ciceronem aut *simplex* est, aut *iuncta*. Et si iuncta erit considerandum est, vtrū ex plurib. quæstionibus iuncta sit, an ex aliqua cōparatione. *Controuersia simplex* est, quæ absolutam continet vnam quæstionem hoc modo: *Corinthijs bellum indictum, an non?* Iuncta est ex pluribus quæstionibus, in qua plura quærūtur hoc pacto: *Vtrum Carthago diruatur: aut Carthaginensibus reddatur: an eo colonia deducatur?* Ex *comparatione*, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum quæritur, ad hunc modum: *Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quam maxime contra Hannibalem posita copiæ sint?*

De quatuor partibus orationis,

CAP. VII.

PArtes *orationis* in Rhetorica arte quatuor sunt, *Exordiū, Narratio, Argumentatio, Conclusio*. Harum prima auditoris animū prouocat: secunda res gestas explicat: tertia fidem assertionibus facit: quarta finem totius orationis complectitur. *Inchoandum* est itaque taliter, vt beneuolum, docilem vel attentum auditorem faciamus: beneuolum precando, docilem instruendo, attentum excitando. *Narrandum* est ita, vt breuiter atq; aperte loquamur. *Argumentandum* ita, vt primum nostra firmemus, dehinc aduersa confringamus. *Concludendum* est ita, vt concitemus animum audientis implere quæ dicimus.

De quinque modis causarum,

CAP. VIII.

SPecies *causarum* sunt quinque, id est, *honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum*. *Honestum* causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus auditoris. *Admirabile* est, quo attentus fit animus eorum qui audituri sunt. *Humile* est, quod negligitur ab auditore, & non

magno-

magnopere attendendum videtur. *Ancps* est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis & turpitudinis participes, vt & benevolentiam pariat & offensam. *Obscurum* est, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocijs causa cernitur implicata.

De Syllogismis, Cap. IX.

Syllogismus Græce, Latine *argumentatio* appellatur. Argumentatio autem dicta est, quasi argutæ mentis oratio, qua inuentum probabile exequimur. Syllogismus igitur est propositionis & assumptionis, confirmationisq; extrema conclusio: aut exambigétis incerto, aut ex fiducia cõprobantis. Constat enim tribus partibus, *propositione, assumptione, conclusione.* Propositione, vt puta, *quod bonũ est, turpem vsum* habere non potest. Consentit audiens, assumpsit ille: *Pecunia turpem vsum habet.* Concluditur, *Ergo pecunia non est bonum.* Syllogismis autem non solum Rhetores, sed maxime Dialectici vtuntur, licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atq; concludat: quæ, vt diximus, propriæ artis Dialecticæ atque Rhetoricæ sunt. Syllogismorum apud Rhetores principaliter genera duo sunt, *inductio & ratiocinatio.* Inductionis membra tria sunt, prima propositio: secunda illatio, quæ & assumptio dicitur: tertia conclusio. *Inductio* est, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius cum quo instituta est: siue inter Philosophos, siue inter Rhetores, siue inter sermocinantes. *Propositio* inductionis est, quæ similitudines concedendæ rei necessario vnius inducit aut plurimorum. *Illatio* inductionis est, quæ & assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur, & cuius causa similitudines habitæ sunt, introducit. *Conclusio* inductionis est, quæ aut concessionem illationis confirmat: aut quid ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de quo quæsito, comprobatur.

Enthymema igitur Latine interpretatur *mentis conceptio*, quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo quod ad fidem pertinet faciendam vtitur syllogismorum lege prætermissa, vt illud: *Si tempestas vitanda est, non est igitur nauigandum.* Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis Rhetoribus quam Dialecticis conuenire iudicatum est. *Ratiocinationis* duo sunt modi. Primus *enthymema*, qui est imperfectus syllogismus atq; Rhetoricus. Secundus *epichirema*, qui est in Rhetoricis latior syllogismus. Enthymematis membra sunt quinque, primũ conuincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile: quintũ collectiuum. Conuincibile, est, quod euidenti ratione conuincit, sicut fecit Cicero pro Mil. *Eius igitur mortis fœdetis vltores, cuius vitã si putaretis per vos restitui posse, nolletis. Ostentabile* est, quod certa rei demonstratione constringit, sicut Cicero in Catilina: *Hic tamen viuit, imo viuit, & iam in senatum venit.* Sententiale est, quod sententia generalis adijcit, vt apud Terentium: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Exemplabile est, quod alicuius exempli comparatione euentum similem comminatur, sicut Cicero in Philippic. *Te miror, Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere.* Collectiuum est, cum in vnum quæ argumenta sunt, colliguntur, sic ait Cicer. pro Milone: *Quem igitur cum gratia voluit, hunc voluit cum aliquorum querela; Quem iure, quem loco, quem tempore, non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere.* Præterea, secundum Victorinum, enthymematis est altera diffinitio ex sola propositione, sicut iam dictũ est: quæ ita constat, *Si tempestas vitanda est, non est nauigatio requirenda.* Ex sola assumptione, vt est illud: *Si inimicus est, occidit, inimicus autem est.* Et quia illi deest cõclusio, enthymema vocatur. Sequitur *Epichirema*, descendens de ratiocinatione latior & executior Rhetoricis syllogismis, latitudine distans & productione sermonis à Dialecticis syllogismis propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus, primus modus tripartitus est: secundus quadripartitus: tertius quinq; partitus. *Tripartitus* epichirematis syllogismus est, qui constat membris tribus, id est, propositione, assumptione, cõclusione. *Quadripartitus* est, qui constat ex membris quatuor: prima propositione, secũda assumptione, & vna propositionis siue assumptionis coniunctione, tertia probatione & conclusione. *Quinquepartitus est*, qui constat ex membris quinque, id est, prima propositione: secunda eius probatione: tertia assumptione: quarta eius probatione: quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica: Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari: cadè enim res alijs genus, alijs pars esse potest. Idem genus & pars non potest, cętera quousq; syllogismi huius membra clauduntur.

al. non habet.

De Lege, Cap. X.

Lex est constitutio populi, quã maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quod rex aut imperator edidit, *constitutio* vel *edictum* vocatur. Institutio æquitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autẽ & mores hoc interest, quod lex scripta est: mos vero est vetustate probata consuetudo, siue lex non scripta: nam *lex à legendo* vocata, quia scripta est. *Mos* autem longa consuetudo est de moribus tractata tantundem. *Consuetudo* autem ius quoddam moribus institutũ, quod pro lege suscipitur cum deficit lex, nec scriptura aut ratione consistat: quando & legem ratio commendat. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod ratione cõstiterit, duntaxat quod religioni congruat, quod disciplinæ conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia est in communi vsu. Omnis autem lex aut permittit aliquid, vt est illud, *Vir fortis petat præmium*: aut vetat, vt, *Sacrarum virginum nuptias nulli petere licet*: aut punit, vt, *Qui eadem fecerit, capite plectatur.* Factæ sunt autem leges, vt earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocẽtia: & in ipsis improbis formidato supplicio refrænetur nocendi facultas. Legis enim præmio aut pœna vita moderatur humana. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum cõsuetudinem patriæ, loco temporiq; conueniens, necessaria, vtilis, manifestaq;, ne aliquid per obscuritatem captionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De Sententia, Cap. XI.

Sententia est dictum impersonale, vt, *Obsequium amicos veritas odium parit.* Hinc si persona fuerit adiecta, i. iudicij, * chria erit ita: offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo: Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo. Nam inter chriam & sententiam hoc interest, quod *sententia* sine persona profertur, *chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiæ persona adijciatur, fit chria: si detrahatur, fit sententia

al. crisis.

De Catasceue & Anasceue, Cap. XII.

Catasceue est confirmatio propositæ rei. *Anasceue* autẽ contraria superiori est. Reuincit enim non fuisse aut non esse quod natũ, aut factum, aut dictum esse proponitur: vt si quis Chimæram neget fuisse, aut fuisse cõfirmet. Inter has & thesin hoc interest, quod *thesis* quãuis & ipsa habeat disputationem in vtramque partem, scilicet negandi & confirmandi, tamen incertæ rei quasi quædam deliberatio vel coarctatio est. *Catasceue* autem & anasceue in his rebus quæ verisimiles nõ sunt, sed pro veris ponuntur, plerumq; versantur. Anasceues prima diuisio est *inconuenies & mendacium.* Inconuenientis species sunt, quod inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. *In dictis*, vt si quis indecora & non respondentia auctoritati dixisse dicatur: vel ut si aliquis infamet Catonem illum Censorium, * inuentutem illam ad nequitiam & luxuriam coartatum. *In factis*, vt si quis abhorrens aliquid à sanctimonia & nomine suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis & Veneris. *Mendacium* autẽ res habet species: incredibile, quod factum non esse credatur: vt adolescentem qui de Siculo littore ingrẽdientes Africam classes videret. Impossibile est,

al. inuenerit illa.

A

est, vt quod Clodius insidiatus Miloni fecerit, & idem occisus sit a Milone. Contrarium est, Nam si insidias fecit, occidit. Qui occisus est, non fecit insidias. Hæc distributio in contrarium, vt, *Clodius insidias fecit Miloni, & occidit*, Confirmatio est. Reformata catastasi proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus. Et id postremum in anastasi requiramus, ne quid aliud significare voluerint qui ista finxerunt: vt Scyllam non marinam, sed maritimam fœminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam & inhospitalem venientibus extitisse.

De Prosopopœia, Cap. XIII.

PRosopopœia est cum inanimalium rerum & persona & sermo fingitur: sicut Cicero in Catilina: *Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens, &c.* Sic & montes, & flumina vel arbores loquentes inducimus, personam, imponentes rei, quæ non habet naturam loquendi quod & tragœdis vsitatum est, & in rationibus frequentissime inuenitur.

B

De Ethopœia, Cap. XIV.

E*Thopœiam* vero illam vocamus, in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus ætatis, studij, fortunæ, lætitiæ, sexus, mœroris, audaciæ. Nam cum pirata persona suscipitur, audax, abrapta, temeraria erit oratio: cum fœminæ sermo simulatur, sexui conuenire debet oratio: iam vero adolescentis improuida: & senis, debilis: & militis fortis: & imperatoris, grauis: & parasiti inasibilis: & rustici, inculta: & Philosophi, peroruata, diuersa oratio dicenda est. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maxime cogitanda, *quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore, quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.*

C

De generibus quæstionum, Cap. XV.

G*Eneraquæstionum* duo sunt: quorum vnum est *finitum*, alterum *infinitum*. Finitum *hypothesis* Græce, Latine *causa* dicitur, vbi cum certa persona controuersia est. Infinitum quod Græce *thesis*, Latine *propositum* nominant. Hoc personam non habet certam, nec inest in aliqua certa circumstantia, id est nec locus, nec tempus. In causa vero certa omnia sunt, vnde quasi pars causæ est propositum.

De Elocutione, Cap. XVI.

IAm vero in *elocutionibus* illo vti oportebit, vt res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne interecunda castis, ne lenia grauibus, ne lasciua seriis, ne ridicula tristibus misceantur. Latine autem & perspicue loquendum. *Latine* autem loquitur, qui verba rerum vera & naturalia persequitur, nec a sermone atque cultu præsentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat: nisi id quoq; suauiter & aperte dicere, ne id quidem tantum: nisi id quod dicit & facere.

D

De trimodo dicendi genere,

Cap. XVII.

DIcenda sunt quoque *summissa leuiter, incitata grauiter, inflexa moderate.* Hoc est enim illud trimodum genus dicendi, *humile, medium, grandiloquum.* Cum enim magna dicimus, granditer proferenda sunt: cum parua subtiliter, cum mediocria temperate. Nam in paruis cautis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In cautis autem maioribus, vbi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiæ & fulgoris exhibendum. In temperatis vero cautis vbi nihil agitur vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderate dicendum: sed & quamuis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper grauiter docere debet, sed summisse cum docet, temperate cum aliquid vel laudat vel vituperat: grauiter cum ad conuersionem animos prouocat. Vtenda tamen verba in summisso genere sufficientia, temperato splendentia, in grandi vehementia.

E

De colo, commate, & periodo,

Cap. XVIII.

COmponitur autem instruiturq; omnis oratio verbis, *commate, colo & periodo. Comma* particula est sententiæ. *Colon* membrum. *Periodos* ambitus vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, ex colis periodos. *Comma* est iuncturæ finitio, vt puta, *Et fiverecor, iudices*, ecce vnum comma: sequitur & aliud comma, *ne turpe sit pro fortissimo viro dicere*: & factum est colon, id est, membrum, quod intellectum sensui præstat, sed adhuc pendet oratio: sicque deinde ex pluribus membris fit periodos, id est, extremæ sententiæ clausula: *ita veterem iudiciorum morem requirunt.* Periodos autem longior esse non debet, quam vt vno spiritu proferatur.

F

De vitijs literarum, & verborum, & sententiarum cauendis.

Cap. XIX.

PRæterea purum & honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitijs, tam in literis quam in verbis, quam etiam in sententijs. *In literis*, vt iunctura apta & conueniens sit: & sic obseruandū, ne præcedentis verbi extrema vocalis in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis, vt *fœmina Ægyptia*: quæ structura melior sit, si consonantes vocalibus applicentur: triumque consonantium, quæ in se incidentes stridere & quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, *r, s, x*, vt est *ars studiorum, rex Xerxes, error Romuli.* Fugienda est & consonans m, illisa vocalibus, vt *verum enim.* Præterea carere debet oratio & omnib. vitjs, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

G

De iunctura verborum,

Cap. XX.

IN *verbis* quoque cauenda sunt vitia, vt non impropria verba ponantur, quæ Græci *acyrologiam* vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen vt aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis nominibus fit vtendum: non tamen longe accitis, sed vt veris proxima & cognata videantur. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quæ fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt.

Ambiguitas quoque & vitium illud cauendum, cum quidam * iactatione eloquētiæ ducti, quod vno aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus longa & circumplexa ambage concludunt, quod vitium *Perissologia* vocatur. Cui contrarium vitium est breuitatis studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoq; sicut in literis & verbis, ita & *in sententijs* vitia, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

al. iactantia.

H

Sunt autem *Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos*, & his similia. At contra orationem extollit & exornat *Energia*, & *Emphasis*, quæ plus quiddam quam dixerat, intelligi facit: vt si dicas, *Ad gloriam Scipionis ascendet*: & Virgilius, *Demissum lapsi per funem.* Cum enim dicit *lapsi*, altitudinem imaginis suggerit. Huic contraria virtus est, verbis minuere quæ natura sua magna sunt.

vide Lib. 1. cap. 33

De figuris verborum & sententiarum, vide Lib. 1. cap. 35. & 36

Cap. XXI.

AVgetur & ornatur oratio etiam *figuris verborum ac sententiarum.* Nam quia directa & perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quam audiendi creat: flectenda est & in alias versanda formas, vt & dicentem reficiat, & ornatior fiat, & iudicem diuerso vultu auditumque deflectat. De quibus plurimæ superius à Donato in schematibus artis Grammaticæ annotatæ sunt.

Vnde

A

Vnde tantum illa hic interponi oportuit, quæ in poemate, aut nunquam, aut difficulter fiunt, in oratione autem libera fiunt.

Anadiplosis est congeminatio verborum, vt, *hic tamen vixit, imo vixit, & iam in senatum venit.*

Climax est gradatio cum ab eo verbo quo sensus superior terminatur, inferior incipit, ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo seruatur, vt est illud Affricani: *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.* Hanc figuram nonnulli *Catenam* appellant, propter quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborũ trahuntur. Fit autem hoc schema non solùm in singulis verbis, sed etiam in contextione verborum, vt apud Grachum. *Puericia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentũ fuit, adolescentia senectutis dedecoramẽtum, senectus reipublicæ flagitium.* Sic & apud Scipionem: *Via atq; gratis coactus cum illo sponsionem feci, facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo cœtu damnaui, damnatum ex voluntate dimisi.*

B

Antitheta, quæ Latine *contrapositæ* appellantur, quæ dum ex aduerso ponuntur sententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentissima existunt, Cicero: *Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc stelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illic turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc deniq; æquitas, temperãtia, fortitudo, prudentia, & virtutes omnes certant; cũ iniquitate luxuria; ignauia cum temeritate, & cum vitijs omnibus: postremo copia cum egestate; bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.* In huiusmodi certamine ac prælio, huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus vsus est, dicens: *Contra malum bonum, & contra mortem vita; sic contra pium peccator: & sic intuere in omnia opera altissimi, bina & bina, vnum contra vnum.* Ecclesiastici cap. 10. C

Synonymia est quoties in cõnexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus, vt ait Cicero: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas.* Item, *Non feram, non patiar, non sinam.*

Epanodos quam *regressionem* nostri vocant: vt, *Principium dignitatis erat pene par, non par fortasse eorum quæ sequebantur.*

C

Antapodosis, quoties media primis & vltimis conueniunt, vt ibi: *Vestrum hoc factum reprehendo, Patres conscripti, nõ meum, ac pulcherrimum quidem factum; verum, vt dixi, non meum, sed vestrum.*

Paradiastole est, quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cum te pro *astuto sapientem* appellas: pro *inconsiderato fortem*, pro *illiberali diligentem.*

Antanaclasis est quæ eodem verbo contrarium exprimit sensum. Quærebat quidam de filio cur mortem suam expectaret: respondente, *Non expecto: imo peto*, inquit, *vt expectes.*

Antimetabole est conuersio verborum, quæ ordine mutato contrarium efficit sensum: *Non vt edam viuo, sed vt viuam edo.* Et illud: *Si consul Antonius, Brutus hostis; si conseruator reipublicæ Brutus, hostis Antonius.*

Exoche: *Quis eos appellauit? Appius, quis produxit? Appius.*

Nunc *figuras sententiarum*, quas opere pretium est cognoscere persequamur.

D

Sententia est dictum impersonale, vt *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Huic si persona fuerit adiecta, *chria* erit ita: *Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo.* Nam inter chriam & sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiæ persona adijciatur, fit chria: si detrahatur, fit sententia.

Sententiarum species multæ sunt: aliæ enim *indicatiuæ*, aliæ *pronunciatiuæ*: vt, *Nusquam tuta fides*: aliæ *imperatiuæ*: vt, *Vade, age nate voca zephyros, & labere pennis.* Aliæ *admiratiuæ*: vt *tantæne animis cœlestibus iræ!*

Aliæ *comparatiuæ*, vt est, *Si vinco & pereo quid ibi me vincere præstat?* Aliæ *superlatiuæ*, quæ cum aliquo motu animi & indignatione promuntur, vt ibi: — *Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames.*

Aliæ *interrogatiuæ*: vt, - *iuuenes, quæ causa subegit Ignotas tentare vias? — Quod genus, vnde domus? pacemne hic fertis an vrma?*

E

Aliæ *responsiuæ*, vt *illinc, istinc.* Aliæ *deprecatiuæ*: vt, *Eripe me his inuicte malis.* Aliæ *promissiuæ*: vt, *Parce metu Cytherea, manent immota tuorum.* Aliæ *concessiuæ*, quæ cum impulsione prohibeant: vt, *Sequere Italiam ventis, pete regna per vndas*: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, pexmixta sunt aliqua quæ vetent latenter, vt, - *ventis pete regna per vndas.* Aliæ *demonstratiuæ*: vt, *En, ecce.* Aliæ *optatiuæ*: vt, *O mihi præteritos referat si Iuppiter annos.*

Aliæ * *derogatiuæ*, vt, *nequaquam.*

al. negatiuæ.

Aliæ quæ cum exclamatione proferuntur: vt, *Quis furor ô ciues pacem conuertit in arma?* Et Cicero, *O dij immortales, vbinam gentium sumus?*

Aliæ *exhortatiuæ*, cum ad sententiam prouocamus: vt *Aude hospes contemnere opes.*

Aliæ *dehortatiuæ*, cum à contrario vitio peccatoq; reducimus. Sunt & *affirmatiuæ*, vt, *quidni, quippe.*

Præceptiuæ: vt, *Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes.*

F

Vetatiuæ, vt, *Neue inter vites corylum fere, neue flagella Summa pete.*

Negatiuæ, vt *non, minime.* Sunt & *miratiuæ*, vt, *Pape! viuere non licet, & fornicari libet?*

Dolentis, vt, *Heu mihi quod nullis amor est sanabilis herbis.*

Flentis similitudinis sic: vt, *Creta vt fertur quondam labyrinthus in alta.*

Admonentis, irridentis, gementis, exhortatiuæ, consolatiuæ, commiserantis, quorum quot sunt genera vel figuræ, tot & in pronunciando voces.

Sunt & *Amphidoxæ*, quarum pars honesta est, pars inhonesta: vt, *non est tua tuta voluntas: Magna petis Phaethon.*

Sunt & aliæ. *Procatalepsis*: cum id quod nobis obijci poterat, ante præsumimus ad diluendum: vt, *Si quis vestrũm, Iudices, aut eorum qui assunt forte mirantur.* Sunt & *Aporiæ*, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur.

G

Cœnosis autem dicitur communicatio consilij cum iudicibus aut aduersarijs, vt si dicas: *Vos consulo, iudices, aut vos aduersarij: quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fueritis.*

Paradoxon est cum dicimus inopinatum aliquid accidisse, vt pro Flacco Cicer. *Cuius laudis prædicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem se esse factum.*

Epitrope, id est, *permissio*, cum aliquid ipsis iudicibus aut aduersarijs permittimus existimanda: vt Caluus in Vaticinium, *Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres quam Catonem.*

Parrhesia est oratio libertatis & fiduciæ plena: vt ibi, *Occidi non Spurium Melium, &c.* Qua figura caute vtendum est, vt Cicero: præmisit enim rationem.

Ethopœia est, cum sermonem ex aliena persona inducimus, vt pro Cælio, Tullius facit Appium cæcum cum Clodio loquentem.

Energia est rerum gestarum aut quasi gestarũ sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus.

Metathesis est, quæ mittit animos iudicũ in res præteritas aut futuras, hoc modo: *Reuocate mentes ad spectaculum expugnatæ miseræ ciuitatis, & videre vos credite incendia, cædes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captiuitates matronarum, trucidationes senum.* In futurum autem, anticipatio eorum quæ dicturus est aduersarius: vt Tullius pro Milone, cum mittit animos iudicum in eum reipublicæ statum, qui futurus est, etiamsi occiso Milone Clodius viueret.

H

Apostiopesis est, cum id quod dicturi videbamur, silentio intercipimus, ita: *Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.*

Epanalepsis est digressio, ita: *Tulit calor me dicendi, & dignitas rerum paulo longius quam volebam; sed redeo ad causam.*

Anamnesis est, commemoratio eius rei quam oblitos fuisse nos longum.

Apotesis est cum id quod in animos iudicum quasi deposueramus, opportune reposcimus.

Aetiologia est, cum proponimus aliquid, eius causam & rationem reddimus.

Characterismus est descriptio figuræ alicuius expressa: vt, *Omnia Mercurio similis vocemq; coloremq;. Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.*

Aberrantes, cum plures sensus breuiter expeditos in vnum locum conferunt, & eum quadã festinatione decurrit: vt Cicero sic: *Rempublicam, Quirites, vitam q; omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberos q; vestros, &c.*

Ironia est cum per simulationem diuersum, quam dicit, intelligi cupit. Fit autem, aut cum laudamus quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusq; exemplum erit: si dicas, *Amatorem reipublicæ Catilinam, hostem reipublicæ Scipionem.*

Diasyrmos, ea quæ magna sunt verbis minuit, aut minima extollit.

Hyphe est quoties in eodem sensu diutius immoramur, sic: *Cui tandem pepercit? cuius amicitiæ fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit?*

Epangelia est promissio, qua iudicem attentum facimus, pollicentes nos aliqua magna aut minima dicturos.

Prosopopœia est, cum in animalium & persona & sermo fingitur. Cicero in Catilina: *Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, &c.*

Parathesis est cum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum, repetituros nos dicentes cum opportunum fuerit.

Pensis, id est, soliloquium, cum ad interrogata ipsi nobis respondemus.

Synaresis est, cum differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos non permittant dicere.

De Didactica, Cap. XXII.

Didactica est disciplina ad discernẽdas rerum causas inuẽta. Ipsa est Philosophiæ species, quæ *Logica* dicitur, id est, rationalis, diffiniendi, quærendi & differendi potens. Docet enim in pluribus generibus quæstionum, quemadmodum disputando vera & falsa diiudicentur. Hanc quidam primi Philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegêre peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinæ argumẽta produxit, & Dialecticam nuncupauit, pro eo quod in ea de dictis disputatur: nam λέξις *dictio* dicitur. Ideo autem post Rhetoricam disciplinã dialectica sequitur, quia in multis vtriq; communia exsistunt.

De differentia Dialectica & Rhetorica artis, Cap. XXIII.

Dialecticam vero & Rhetoricam Varro in nouem disciplinarum libris, tali similitudine diffiniuit: *Dialectica & Rhetorica est quod in manu hominis pugnus astrictus, & palma distensa; illa verba contrahens, ista distendens. Dialectica quidem ad differendas res acutior, Rhetorica ad illa quæ nituntur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit; ista iugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos; hæc autem frequenter & populos.* Solent autem Philosophi antequam ad ifagogen veniant exponendam, diffinitionem Philosophiæ ostendere: quo facilius ea, quæ ad eam pertinent, demonstrentur.

De diffinitione Philosophiæ, Cap. XXIV.

Philosophia est rerum humanarum diuinarumq; cognitio cum studio bene viuendi coniuncta. Hæc autem duabus ex rebus constare videtur, scientia & opinatione. *Scientia* est cum res aliqua certa ratione percipitur: *opinatio* autem cum adhuc incerta res latet, & nulla ratione firmata videtur, vtputa: Sol vtrumne tantus quantus videtur, an maior sit quam omnis terra, item luna globosa sit an concaua: & stellæ vtrum ne adhæreant cœlo an per aërem libero cursu ferantur: cœlum ipsum qua magnitudine, qua materia constat; vtrum quietũ & immobile sit, an incredibili celeritate voluatur: quanta sit terræ crassitudo; aut quibus fundamẽtis librata & suspensa permaneat. Ipsum autem nomen Philosophiæ latine interpretatum, amorem sapientiæ profitetur. Nam Græci σοφὸν *amicum*, σοφίαν *sapientiam* dicunt. Philosophiæ species tripartita est: vna *naturalis*, quæ Græce *Physica* appellatur, in qua de naturæ inquisitione disseritur: altera *moralis*, quæ Græce *Ethica* dicitur, in qua de moribus agitur: tertia *Rationalis*, quæ Græco vocabulo *Logica* appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerum causis vel vitæ moribus veritas ipsa quæratur. In *Physica* igitur causa quærendi, in Ethica ordo viuendi, in Logica ratio intelligendi versatur. Physicam apud Græcos primus perscrutatus est Thales Milesius, vnus ex septem sapientibus. Hic mirante alios cœli causas atq; vim rerum naturalium contemplatione suspexit, quam postmodũ Plato in quatuor diffinitiones distribuit, scilicet *Arithmeticam, Geometriã, Musicam & Astronomiam. Ethicam* Socrates primus ad corrigẽdos componendosq; mores instituit, atq; omne studium eius ad bene viuendi disputationem perduxit: diuidens eam in quatuor virtutes, id est, prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperantiam. *Prudentia* est in rebus, qua discernuntur à bonis mala. *Fortitudo*, qua aduersa æquanimiter tolerantur. *Temperantia*, qua libido concupiscentiaq; frænatur. *Iustitia*, qua recte iudicando sua cuiq; distribuuntur. *Logicam*, quæ rationalis vocatur, Plato subiunxit, per quam discussis rerum moritumq; causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, diuidens eam in *Dialecticã* & *Rhetoricam*. Dicta autem *Logica*, id est, *rationalis*: λόγος enim apud Græcos & sermonem significat & rationem. In his quippe tribus generibus Philosophiæ, etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de natura disputare solet, vt in Genesi & Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbijs & in omnib. sparsim libris: aut de Logica, pro qua nostri Theologicam sibi vendicant, vt in Cantico canticorũ, & Euangelijs. Item aliqui doctorũ Philosophiã in nomine & partib. suis ita diffinierunt: *Philosophia est diuinarum humanarumq; rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia.* Aliter: *Philosophia est ars artium, & disciplina disciplinarum.* Rursus, *Philosophia est meditatio mortis*, quod magis conuenit Christianis, qui seculi ambitione calcata, cõuersatione disciplinabili, similitudine futuræ patriæ viuunt. *Philosophia* diuiditur in duas partes, prima in *speculati am*, secunda in *actualem*. Alij diffinierunt Philosophiæ rationem in duabus consistere partibus, quarum prior inspectatiua est, secunda actualis. *Inspectatiua* diuiditur in tribus modis, id est, prima in naturalem, secunda in doctrinalem, tertia in diuinalem. *Doctrinalis* diuiditur in quatuor partes, id est, prima in Arithmeticam, secunda in Musicã, tertia in Geometriam, quarta in Astronomiam. *Actualis* diuiditur in tribus, id est, prima in moralem, secunda in dispensatiuam, tertia in ciuilem. Inspectatiua dicitur qua supergressi visibilia, de diuinis aliquid & cœlestibus contemplamur, eaque mente solummodo inspicimus, quæ corporeum supergrediuntur obtutum. Naturalis dicitur, vbi vniuscuiusq; rei natura discutitur, quia nihil generatur in vita: sed vnumquodque in ijs vtibus deputatur, in quibus à creatore diffinitum est, nisi forte cum voluntate Dei aliquod miraculum prouenire monstratur. *Diuinalis* dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei: aut spiritales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate discernimus. *Doctrinalis* dicitur scientia, quæ abstractã considerat quantitatem. Abstracta n. quantitas dicitur, quam intellectu à materia seperantes, vel ab alijs accidentibus, vt est par, impar, vel ab huiusce modi, in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, sc. Arithmetica, Geometria, Musica & Astronomia. *Arithmetica* est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. *Geometria* est disciplina magnitudinis immobilisumq; formarum. *Musica* est disciplina quæ de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt his qui inueniuntur in sonis. *Astronomia* est disciplina, quæ cursus cœlestis in syderumque figuras cõtemplatur omnes, & habitudines

Vide l. 6. 1. cap. 2. alias diffiniendo

A

ſtellarum circa ſe & circa terram indagabili ratione percurrit. Porro actualis dicitur, quæ res propoſitas operationibus ſuis explicat: cuius partes ſunt tres, moralis, diſpenſatiua & ciuilis. *Moralis* dicitur, per quã viuendi mos honeſtus appetitur, & inſtituta ad virtutẽ tendentia præparantur. *Diſpenſatiua* dicitur, cum domeſticarum rerum ſapienter ordo diſponitur. *Ciuilis* dicitur, per quam totius ciuitatis vtilitas adminiſtratur.

De Iſagogis Porphyrij. CAP. XXV.

POſt Philoſophiæ diffinitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc Iſagogas Porphyrij expedimus. *Iſagoga* quippe Græce, Latine *introductio* dicitur, eorum ſcilicet qui Philoſophiam incipiunt: continens in ſe demonſtrationem primarum rationũ de qualibet re quid ſit, ſiue; certa ac ſubſtantiali diffinitione declaratur. Nam poſito primo genere, deinde ſpecies & alia quæ vicina eſſe poſſunt ſubiungimus, ac diſcretis communibus ſeparamus, tamdiu interponentes differentias, quouſque ad proprium de quo quærimus ſignata eius expreſſione perueniamus, vt puta: *Homo eſt animal rationale, mortale terrenum, bipes, riſus; capax.* Genus animal cum dictum eſt, ſubſtantia ipſius hominis declarata eſt. Eſt enim ad hominem genus animal, ſed quia late patebat, adiecta eſt ſpecies, terrenum: & iam excluſum eſt id quod aut aethereum aut humidum. Differentia vero, vt bipes, quæ propter animalia poſita eſt, quæ multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa quæ ratione egeant: mortale autem propter id quod non angelus eſt. Poſtea diſcretis atque diſcluſis adiectum eſt proprium in parte poſtrema, riſus capax: eſt enim ſolum hominis quod ridet: ſic perfecta eſt omni ex parte diffinitio, ad hominem declarandum. Cuius diſciplinæ diffinitionem plenam exiſtimarunt Ariſtoteles & Tullius ex genere & differentijs conſiſtere. Quidam poſtea pleniores in docẽdo, eius perfectam ſubſtantialem diffinitionem in quinque partibus velut in membris ſuis diuiſerunt. Quarum prima eſt de *genere*, ſecunda de *ſpecie*, tertia de *differentia*, quarta de *proprio*, quinta de *accidente*. Genus, vt, *animal*. Eſt enim animal commune & generale omnium animam habentium.

B

C

Species, vt *homo*. Eſt enim ſpecialitas, qua ſeparatur à cæteris animantibus. Differentia, vt, *rationale, mortale*. His enim duobus differt homo à cæteris. Cum enim dicitur rationale, diſcernitur ab irrationabilibus & mutis, quæ non habent rationem. Cum mortale, diſcernitur ab angelis, qui neſciunt mortẽ. Proprium, vt *riſibile*. Homo eſt enim qui ridet, & hoc præter hominem nullius animalis eſt. Accidens, vt *color* in corpore, *doctrina*, in animo. Hæc enim temporum varietate & accedunt & mutantur: vt eſt ex omnib. his quinq; partibus oratio plenæ ſententiæ, ita: *Homo eſt animal rationale, mortale, riſibile, boni malig; capax*: ſic enim in omni oratione ſubſtantiali tamdiu interponere debemus ſpecies & doctrinas, quam diu ſecluſis omnib. quæ hoc idem poſſunt eſſe, ad id perueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. Iſagogas autẽ ex Græco in Latinum tranſtulit Victorinus orator, commentumq; eius quinq; libris doctius edidit.

De Categorijs Ariſtotelis. CAP. XXVI.

D

SEquuntur Ariſtotelis *categoriæ*, quæ Latine *predicamenta* dicuntur: quibus per varias ſignificationes omnis ſermo concluſus eſt.

Inſtrumenta categoriarum ſunt tria, ſcilicet prima *æquiuoca*, ſecunda *vniuoca*, tertia *denominatiua*. *Æquiuoca* ſunt, quando multarum rerum nomen vnum eſt, ſed nõ eadem diffinitio, vt, *leo*. Nam quantum ad nomen pertinet, & verus & pictus & cœleſtis leo dicitur. Quantum ad diffinitionem pertinet, aliter verus diffinitur, aliter pictus, & aliter cœleſtis.

Vniuoca ſunt, quando duarum aut plurimarum rerum vnum nomen eſt & diffinitio, vt, *veſtis*: nam & birrus & & tunica nomẽ veſtis poſſunt accipere & eius diffinitionem. Ergo hoc vniuocum in generibus eſſe intelligitur: quia & nomen & diffinitionẽ dant formis ſuis. *Denominatiua* & derinatiua dicuntur quæcunq; ab aliquo ſolo differentiæ caſu ſecundum nomen habent, & appellationem: vt à *bonitate bonus*, à *malitia malus*.

E

Categoriarum autem ſpecies decem ſunt, ſcilicet, *Subſtantia, quantitas, qualitas, relatio, ſitus, locus, tempus, habitus, agere & pati*.

Subſtantia eſt quæ próprie & principaliter ſubſtare dicitur, quæ neq; de ſubiecto prædicatur: neq; in ſubiecto eſt, vt aliquis *homo*, aliquis *equus*. Secundæ autem ſubſtantiæ dicuntur, in quibus illæ quæ principaliter ſubſtantiæ primo dictæ inſunt atq; claudũtur: vt in homine Cicero. *Quantitas* eſt menſura, per quam aliquid vel magnum vel minus oſtenditur, vt, longus, brevis. *Qualitas* eſt: vt qualis ſit orator, aut ruſticus niger aut candidus. *Relatio* eſt, quæ refertur ad aliquid. Cum enim dicitur filius, demonſtratur & pater. Hæc relatiua ſimul incipiunt: nam ſeruus & dominus vno tempore exordium nominis ſumunt: nec aliquã do inuenitur dominus prior ſeruo, nec ſeruus prior domino. Alterum n. alteri præeſſe non poteſt. Porro *ſitus* à poſitione dictus eſt, vt quis aut ſtet, aut ſedeat aut iaceat. *Locus* eſt vbi ſit, in foro, in platea. Loci autem motus habet ſex partes, dexterã & ſiniſtrã, ante & retro, ſurſum & deorſum. Partes quoq; iſtæ ſex duo habent, longe & prope. *Tempus*: vt, hodie, heri. *Habitus* ab habendo aliquid dictus, vt habere ſcientiam in mente, virtutem in corpore: circa corpus veſtimentũ, & cætera quæ ad habendi modũ deſignato à doctoribus numero cõprehenduntur. Iam vero *agere & pati* ab agentis & patientis ſignificatione conſiſtunt. Nam *ſcribo* vocis actum habet, cum facientis rem indicat: *ſcribor* patientis eſt, quam pati ſe oſtendit. In his enim nouem generibus, quorum exempli gratia quædam poſita ſunt, vel in ipſo ſubſtantiæ genere, q; eſt *vsia*, innumerabilia reperiuntur: nam & ea quæ intellectu capimus, id ad alterũ horum decem prædicamentorũ ſermone vulgamus. Plena enim ſententia de his ita eſt: *Auguſtinus magnus prædicator, filius illius, ſtans in templo, hodie infeſtatus, prædicando fatigatur. vsia* autem ſubſtantia eſt, id eſt, proprium, quæ cæteris ſubiacet, reliqua nouem accidentia ſunt. *Subſtantia* autem dicitur ab eo, quod omnis res ad ſeipſam ſubſiſtit. *Corpus* enim ſubſiſtit, & ideo ſubſtantia eſt. Illa vero *accidentia*, quæ in ſubſiſtente atque ſubiecto ſunt, ſubſtantiæ non ſunt, quia nõ ſubſiſtunt, ſed mutantur, vt *color* vel *forma*. De ſubiecto autem & in ſubiecto quaſi de ipſo & in ipſo. Vbi enim dicitur de ſubiecto, ſubſtantia eſt, quaſi dicatur de ſubſtantia. Vbi autem dicitur in ſubiecto, accidẽtia ſunt, id eſt, quæ accidunt in ſubſtantia, vt quantitas, qualitas vel figura. De ſubiecto igitur genera & ſpecies, in ſubiecto accidentia ſunt. Ex his nouem accidentibus tria intra ouſiam ſunt, ſcilicet quantitas, qualitas & ſitus. Hæc enim ſine ouſia eſſe nõ poſſunt. Extra ouſiam vero ſunt locus, tempus & habitus: intra & extra ouſiam ſunt relatio, facere & pati. Appellatas autem categorias conſtat, quia non poſſunt niſi ex ſubiectis agnoſci. Quis enim quid ſit homo poſſit agnoſcere, niſi aliquem hominem ſibi ponat ante oculos, quaſi ſubiectũ nomini? Hoc opus Ariſtotelis intelligendum eſt, quoniam ſicut dictum eſt, quicquid homo loquitur, inter decem prædicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligẽdos, qui ſine rhetoribus & dialecticis apponuntur.

F

G

De Perihermenijs Ariſtotelis. CAP. XXVII.

H

SEquitur dehinc liber *Perihermenias* ſubtiliſſimus nimis, & per varias formas * iterationes q; cauriſſim⁹, de quo dicitur: *A. iſtoteles quando perihermenias ſcripſit, ab. at, calamum in mente tinxit.*

l. rationeſque.

Omnis quippe res quæ vna eſt, & vno ſignificatur ſermone, aut per *nomen* ſignificatur, aut per *verbum*, quæ duæ partes orationis interpretãtur totum quicquid concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio concepræ rei mentis interpres eſt. Hanc Ariſtoteles vir in rerum expreſſione & faciendis ſermonibus peritiſſimus, *Perihermeniam* nominat, quam *Interpretationem* nos appellamus, ſcil. quod res mente conceptas prolatis ſermonibus interpretatur per *cataphaſin* & *apophaſin*, id eſt, per *affirmationem* & *negationem*. Per affirmationem, vt, *homo currit*:

per negationem, vt *homo non currit*. In his itaque perihermenijs, supradictus Philosophus de septem speciebus tractat, id est, *de Nomine, de Verbo, de Oratione, de Enunciatione, de Affirmatione, de Negatione, de Cõtradictione*. *Nomen* est vox significatiua secundum placitum: sine tempore cuius nulla pars significatiua separata, vt *Socrates*. *Verbum* est quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat, sed semper eorum quæ de altero dicuntur notata, vt *cogitat, disputat*. *Oratio* est vox significatiua ad placitum, cuius partium aliquid separatum significatiuum est, vt *Socrates disputat*. *Enũciatiua* oratio est vox significatiua, de eo quod est aliquid vel non est, vt *Socrates est*. *Socrates non est*. *Affirmatio* est enũciatio alicuius de aliquo, vt, *Socrates est*. *Negatio* est alicuius ab aliquo, vt *Socrates non est*. *Contradictio* est affirmationis & negationis oppositio, vt *Socrates disputat*, *Socrates non disputat*. Vtilitas perihermeniarũ hæc est, quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Vnde & Analytica pertractantur.

De Syllogismis dialecticis, Cap. XXVIII.

Sequitur dehinc *dialectici syllogismi*, vbi totius eius artis vtilitas & virtus ostenditur: quorum conclusio plurimum adiuuat lectorem ad veritatem inuestigandam, tantum vt absit ille error decipiendi aduersarium per sophismata fallarum conclusionum.

Formulæ categoricõrũ, id est, prædicatiuorum syllogismorum sunt tres. Primæ formulæ modi sunt nouem.

Primus modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex vniuersalibus dedicatiuis, dedicatiuũ vniuersale directim: vt, *Omne iustum honestum; omne honestum bonum: ergo omne iustum bonum*.

Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatium vniuersale directum: vt, *Omne iustum est honestũ, nullum honestum turpe, ergo nullum iustum turpe*.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari, & vniuersali, dedicatium particulare directum: vt, *Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, ergo quoddam iustum vtile*.

Quartus modus est, qui conducit ex particulari dedicatiua, & vniuersali abdicatiua, dedicatium particulare directum: vt, *Quoddam honestum iustum, nullum honestum turpe, ergo quoddam iustum non est turpe*.

Quintus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuis particulare dedicatium per reflexionem: vt, *Omne iustum honestum, omne honestum bonum, ergo quoddam bonum iustum*.

Sextus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiua & vniuersali abdicatiua, abdicatium vniuersale per reflexionem: vt, *Omne iustum honestum, nullum honestum turpe, ergo nullum turpe iustum*.

Septimus modus est, qui conducit ex particulari & vniuersali dedicatiuis, dedicatium particulare per reflexionem: vt, *Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, igitur quoddam vtile iustum*.

Octauus modus est, qui conducit ex vniuersalibus, abdicatiuo & dedicatiuo, particulare abdicatium per reflexionem: vt, *Nullum turpe honestum, omne honestum iustũ, ergo quoddam turpe non est iustum*.

Nonus modus est, qui conducit ex vniuersali abdicatiuo & particulari dedicatiuo, dedicatiuũ particulare per reflexionem: vt, *Nullum turpe honestum, quoddam honestum iustum, igitur quoddam iustum non est turpe*.

Formulæ secundi modi sunt quatuor.

Primus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatium vniuersale directim: vt, *Omne iustum honestum, nihil turpe honestum, ergo nullum turpe iustum*.

Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus abdicatiuo & dedicatiuo, abdicatium vniuersale dictum: vt, *Nullum turpe honestum, omne iustum honestum, ergo nullum turpe iustum*.

Tertius modus est qui conducit ex particulari dedicatiuo & vniuersali abdicatiuo, particulare abdicatium directim: vt, *Quoddam iustum honestum, nullum turpe honestum, igitur quoddam iustum non est turpe*.

Quartus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatium particulare directim: vt, *Omne iustum est turpe, quoddam malũ non est turpe, quoddam ergo malum non est iustum*.

Formulæ tertij modi sunt sex.

Primus modus, qui conducit ex dedicatiuis vniuersalibus, dedicatiuũ particulare tam directim quam reflexim: vt, *Omne iustum honestum, omne honestum iustum, omne iustum, bonum, quoddã ergo honestum bonum, quoddam bonum honestũ*.

Secundus modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari & vniuersali, dedicatium particulare directim: vt, *Quoddam iustum honestum, omne iustum bonum, quoddam ergo honestum bonum*.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis vniuersali & particulari, dedicatium particulare directim: vt, *Omne iustum honestum, quoddam iustum bonum, ergo quoddam honestum bonum*.

Quartus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatium particulare directim: vt, *Omne iustum honestum, nullum iustum malum, ergo quoddam honestum non est malum*.

Quintus modus est, qui conducit ex dedicatiuo particulari & abdicatiuo vniuersali; abdicatium vniuersale directim: vt, *Quoddam iustum honestum, nullum iustum malum, ergo quoddam iustum non est malum*.

Sextus modus est, qui conducit ex dedicatiuo vniuersali, & abdicatiuo particulari; abdicatium particulare directim: vt, *Omne iustum honestum: quoddam iustum non est malum: Ergo quoddam honestum non est malum*. Has formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat, librũ legat qui in scribitur Perihermenimas Apuleij, & quæ subtilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atq; considerata ad magnas intelligentiæ vias lectorem, præstante Domino, vtiliter introducunt. Nunc ad *Hypotheticos* syllogismos ordine sequenti veniamus. Modi syllogismorum Hypotheticorum qui fiunt cum aliqua conclusione sunt sex:

Primus modus est, *Si dies est, lucet: Est autem dies: Ergo lucet*.

Secundus modus est, *Si dies est, lucet: Non autem lucet: Ergo non est dies*.

Tertius modus est ita, *Non est dies, ergo non lucet, atqui dies est, lucet igitur*.

Quartus modus est ita: *Aut dies est aut nox, Vtiq; dies est: nox ergo non est*.

Quintus modus est ita: *Aut dies est, aut nox, Vtiq; nox non est, Igitur dies est*.

Sextus modus est ita: *Non est dies: Ergo non lucet: Dies autem est: Nox ergo non est*.

Septimus modus est ita: *Non est dies & nox: Vtique nox non est: Ergo dies est*. Modos autem syllogismorum Hypotheticorum si quis plenius nosse desiderat, librum legat Marij Victorini, qui inscribitur de Syllogismis hypotheticis. Hinc ad Dialecticas diffinitionum species accedamus, quæ tanta dignitate præcellunt, vt possint iudiciorũ aperte manifestationes & quædam indicia dictionum ostendere.

De diuisione diffinitionum ex Marij Victorini libro abbreuiata.

Cap. XXIX.

Diffinitio est Philosophorum, quæ in rebus exprimendis explicat quod res ipsa sit, qualis sit, & quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim, *oratio breuis vniuersaq; naturam à communione diuisam propria significatione concludens*. Diuisio diffinitionũ in partes x: v. habetur. Prima species diffinitionis est, *κατὰ δὲ τὴν substantialis*: quæ propriè & verè dicitur diffinitio, vt est. *Homo est animal rationale, mortale, sensus disciplinæq; capax*. Hæc enim diffinitio per species & differentias descendens venit ad proprium & designat plenissime quid sit homo. *Secunda* species diffinitionis est, quæ Græce ὑποτυπωτικὴ dicitur, Latine

tine *notio* nuncupatur: quam notionem communi non proprio nomine possumus dicere. Hæc isto modo semper efficitur: *Homo est quod rationali conceptione & exercitio præsit animalibus cunctis* Non enim dixit quid sit homo, sed quid agat, quasi quodam signo in notitiam deuocato. Ista enim & reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur, & quia illa substantialis est, diffinitionum omnium obtinet principatum. *Tertia* species diffinitionis est, quæ Græce ποιότης; dicitur. Latine *qualitatiua* vocatur, quia ex qualitate nomen accepit, pro eo q̃ quale sit id quod quæritur, euidenter ostendit. Cuius exemplũ tale est, *Homo est qui ingenio valet, artibus pollet, & cognitione rerum aut quod agere debet, eligit, aut animæ uersione quid inutile sit contemnit.* His enim qualitatibus expressus ac diffinitus est homo. *Quarta* species diffinitionis est, quæ Græce ὑποτυπωτικὴ Latine à Tullio *descriptio* nuncupatur: quæ adhibita circuitione dictorum factorumq; rem, quæ sit, descriptione declarat. Quæritur enim, quid sit auarus, quid crudelis, quid luxuriosus, & vniuersa luxuriosi, auari & crudelis natura describitur, vt si luxuriosum volumus

B diffinire, dicimus, *Luxuriosus est victus non necessarij, sed sumptuosi & honoris appetens, in delicijs affluens, in libidine promptus.* Hæc & alia diffiniunt luxuriosum: sed per descriptionem diffiniunt. Quæ species diffinitionis Oratoribus magis apta est quam Dialecticis: quia latitudines habet, quæ similimodo in bonis rebus ponitur & malis. *Quinta* species diffinitionis est, quã Græce κατὰ ἀντίλεξιν Latine *aduerbiũ* dicimus. Hæc vocem illam de cuius * re quæritur, alio sermone designat, vno & singulari, & quodammodo quid illud sit in vno verbo positum, vno verbo aliud declarat: vt, *Cõticescere* est *tacere.* Item cum *terminum* dicimus *finem*: aut *populatas* interpretamur esse *vastatas. Sexta* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ διαφοράν nos *per differentiam* dicimus. Scriptores vero artiũ *de eodem & de altero* nominant: vt cum quæritur, quid sit inter Regem & tyrannũ: adiecta differentia quid vterque sit diffinitur, id est, *rex est modestus & temperans: tyrannus vero impius & immitis. Septima*

C species diffinitionis est, q̃ Græci κατὰ μετάθεσιν, Latini *per translationem* dicunt: vt Cic. in Top. *Latus est, quia fluctus eludit,* hoc varie tractari potest. Modo n. vt moneat, modo vt designet, modo vt laudet ac vituperet. Vt moneat, *Nobilitas est virtutis, modorum apud posteros farcina.* Vt designet, *Apex est* ἀκρότης *corporis.* Vt laudet, *Adolescentia est flos ætatis.* Vt vituperet, *Diuitiæ sunt breuis vitæ longum viaticum. Octaua* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ ἀφαίρεσιν ἢ ἐναντίωσιν Latini *per priuantiam contrarij* eius quod diffinitur, dicunt: *Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum non est,* & his similia. Hoc autem genere diffinitionis vti debemus cum contrarium est notum: vt, *Si bonum est quod prodest cum honestate, id quod tale non est, malum est. Nona* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ ὑποτύπωσιν, Latini *per quandam imaginationem* dicunt: vt, *Æneas est Veneris & Anchisæ filius.* Hæc semper in individuis versatur, quæ Græci ἄτομα appellant. *Decima* species ipsius diffinitionis est, quam Græci κατ' ἐλλιπὴς πλήρωμα ὁμοίου γένους, Latini *per indigentiam pleni ex eodem genere* dicunt, vt si quæratur, *Quid sit thesis?* respondeatur, *Cui vis deest, vt sit arsis. Vndecima* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ ἀναλογίαν, Latini *iuxta* * *rationem* dicunt, vt si quæratur, *Quid sit animal?* respondeatur,

D *vt homo.* Rem enim quæsitam prædicti declarauit exemplum. Hoc est autem proprium diffinitionis, quid sit illud quod quæritur declarare. *Duodecima* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ ἐπαινόν vocant, id est, *per laudem*, vt Tullius pro Cluentio: *Lex est mens & consilium. & animus, & sententia ciuitatis.* Et aliter: *Pax est tranquilla libertas.* Fit & per vituperationem quam Græci ψόγον vocant: vt, *Seruitus est postremum omnium malorum, non modo bello, sed morte quoque repellenda. Tertia decima* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ τὸ ποιός τι, Latini ad aliquid vocant, vt est illud: *Pater est, cui est filius: dominus est, cui est seruus. Quartadecima* species diffinitionis est κατὰ τὸ γένος, Latine *generalis.* Cicero in Rhetoricis: *Genus est, quod plures amplectitur partes.* Item, *pars est, quæ sub sit generi. Quintadecima* species diffinitionis est, quam Græci κατὰ κατηλογίαν, Latini *secundum rei rationem* vocant: vt, *Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris.* Scire autẽ debemus prædictas species diffinitionum topicis merito esse sociatas, quoniã inter quædam argumenta sunt positæ, & nonnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc autem ad Topica veniamus, quæ sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, & origines dictionum.

E

De Topicis, Cap. XXX.

TOpica est disciplina inueniendorum argumentorum. Diuisio Topicorum siue locorũ, ex quibus argumenta ducantur, triplex est. Nam alia in eo ipso de quo agitur hærent: alia quæ dicuntur effecta, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noscuntur: alia quæ assumuntur extrinsecus. Argumenta quæ in eo ipso de quo agitur, hærent in tribus diuisa sunt. Prima *à toto*, secunda *à parte*, tertia *à nota.*

Argumentum *à toto*, cum diffinitio adhibetur ad id q̃ quæritur, sicut ait Cice. *Gloria est laus recte factorum, magnorumq; in republica fama meritorum.*

F *A partibus* est argumentũ, cum is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit.

A nota est argumentũ, cum sui nominis argumento aliquod dicitur, vt Cic. *Consulem*, inquit, *quærebam, quem in isto animali inuenire non poteram.*

Effecta argumenta sunt, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noscuntur. Sunt autem numero quatuordecim, id est, primum *à coniugatis* argumentum est, cum declinatur à nomine & fit verbum: vt Cicero *Verrem* dicit *euerrisse* pronunciam: vel nomen à verbo, cum *latrocinari* dicitur *latro.* Nomen est à nomine, Terentius: *Inceptio est amentium, haud amantium*: dummodo distat vnius appellationis postremitas, in alia vocis declinatione formata. Secundum argumentũ *à genere* est, cum de eodem genere sententia dicitur, vt Virgilius: *Varium & mutabile semper fœmina.* Tertium *à specie* argumentum est, cum generali quæstioni fidem species facit: vt, *At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor. A simili* argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: vt, *Suggere tela mihi, non illum dextera frustra Torserit in Rutulos, fleterit q̃ in corpore Graiũm Iliacis campis. A differentia* argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, vt Virgilius, *Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis. A contrarijs* argumẽtum dicitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur: vt Virgil. *Mortalineque manu factæ, immortale carinæ Fas habeant, certusq; incerta pericula lustret Æneas? A consequentibus* argumentum ducitur, quando positam rem aliquid ineuitabiliter consequitur, vt Virgilius, *Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. Ab antecedentibus* argumentum est, quando aliqua ex ijs quæ prius gesta sunt, comprobantur, vt Cicero pro Milone: *Cum non dubitauerit aperire quod cogitauerit, vos potestis dubitare quid fecerit? à repugnantib.* argumentũ est, quãdo illud q̃ obijcitur, aliqua contrarietate destruitur, vt Cicer. *Is igitur nõ modo de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo dignatus, domi te interficere voluisset? A coniugatis* argumentum est, cum probabiliter ostenditur quid sit ex re quaque venturum, vt Virgilius: *Nos si pellant, nihil abfore credunt. Quin omnem Hesperiam sua sub iuga mittant.*

A causis argumentum est quando consuetudine communi res quæque tractatur, vt Terentius, *Ego nonnihil veritus sum dudum abs te cauere: Ne faceres quod vulgus seruorum solet, dolus vt me deluderes. Ab effectis* argumentum est: cum ex ijs quæ facta sunt aliquid approbatur, vt Virgilius: *Degeneres animos timor arguit. A comparatione* argumentum est, quando per collationem personarum siue causarum, sententiæ ratio sub imputatione formatur, vt Virgil. *Tu potes Æneam manibus subducere Graiũm, Nos aliquid contra Rutulos inuasse nefas sum est.* Item argumenta quæ ducuntur *extrinsecus*, quæ Græce ἄτεχνα, id est, *artis expertia* vocantur, vt est testimonium. *Testimonium* vero constat re: & diuiditur quinque modis, id est, primo ex *persona*: secundo ex *naturæ auctoritate*: tertio ex *temporibus auctoritatis*: quarto ex *dictis factisq; maiorũ*: quinto *ex tormentis.* Tertius ergo superior modus qui est ex temporibus, in octo species derivatur. Prima *ingenio*, secunda *opibus*, tertia *ætate*,

quarta

al. notiones.

al. proportionem.

quarta *fortuna*, quinta *arte*, sexta *vsu*, septima *necessitate*, octaua *coniectatione fortuitorum*. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona non qualiscunq; est, quæ testimonij pondus habet ad faciendam fidē, sed morū probitate debet esse laudabilis. Natura auctoritas est, quæ maxima virtute consistit. Testimonia multa sunt quæ afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vsus, necessitas & concursio rerum fortuitarum. A dictis factisq; maiorum petitur fides, cum priscorum dicta factaq; memorātur. A tormentis fides præbetur, post quæ nemo creditur velle mentiri. Ea vero quæ tractantur in tempore, quia suis nominibus plena sunt, diffinitione nō indigent. Memoriæ quoq; condendum est, Topica oratoribus, Dialecticis, poëtis, & iurisperitis cōmuniter quidem argumenta præstare: sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poëtas, iurisperitosq; pertinet, quando vero generaliter disputant, ad Philosophos pertinere manifestum est. Mirabile plane genus operis, in vnum potuisse colligi quicquid mobilitas ac varietas humanæ mentis in sensibus exquirendis per diuersas causas poterat inuenire conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunq; se verterit, quascunq; cogitationes intrauerit: in aliquid eorum quæ prædicta sunt necesse est vt cadat ingenium.

De Oppositis, Cap. XXXI.

Contrariorum genera quatuor sunt, quæ Aristoteles ἀντικείμενα, id est, *opposita* vocat. Propter quod sibi velut ex aduerso videtur obsistere, vt contraria: nec tamē omnia contraria opposita sunt. *Primum genus* est *contrariorum*, q̄ iuxta Ciceronem *diuersum* vocatur, pro eo quod tantum contraria sibi opponuntur, vt non eorū sint quibus opponuntur, vt *sapientia, stultitia*. Quod genus in tres species diuiditur. Nam sunt quædā ex eis quæ mediū habent: & sunt quædā quæ sine medio sunt: & quædā sunt quæ habent medium, & trā sine nomine sunt nisi vtrumq; contrariorum ei vocabulum erect. Candidum & nigrum medium habent, quia inter eos sæpe color pallidus vel fuscus inuenitur: sine medio sunt quoties vnum de duobus accidit, vt sanitas vel infirmitas. Horum nihil est mediū. Ea autem quorum media sine nomine sunt, vt *felix, infelix*, medium habent: videlicet, neq; à toto felix, neq; in toto infelix. *Secundum genus* est *relatiuorum*: quæ ita sibi opponuntur, vt ad se conferantur, sicut *duplum, simplum*. Horum solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est maius, nisi referatur ad minus, & simplum nisi ad duplum: aut eius cui opponitur. Nam relatiuum relatiuo ita opponitur: vt hoc ipsum quod opponitur, aut eius sit cui opponitur, aut ad id quocunq; modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, eiusq; dupli medium est: sed ita illi opponitur, vt eius sit cui opponitur. Sic paruum opponitur magno: ita vt ipsum paruum ad magnum cui opponitur, sit paruum. Nam quæ superiora dicuntur contraria ita sibi opponuntur: vt eorum non sint quibus opponūtur, nec ad ea quocunq; modo referantur. Siquidem iniquitas iustitiæ ita contraria est, vt non eiusdem iustitiæ iniquitas sit, aut ad illā sit iniquitas. *Tertium genus* oppositorum est *habitus vel orbatio*. Quod genus Cicero *priuationem* vocat, qua ostendit aliquid quempiam habuisse, vnde priuatus est. Cuius species sunt tres: quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore cōgruo. In re, vt cæcitas & visio in in oculis. *In loco*, vt cæcitatis & visionis in oculis locus est. In tempore congruo, vt infantem non dicere, sine dentibus: eum cui dentes ætas adhuc parua negauit. Non enim priuatus dentibus, quos nondum habuit. *Quartum* vero *genus* ex confirmatione & negatione opponitur, vt *Socrates disputat, Socrates non disputat*. Hæc à superioribus ideo differunt, quod illa figillatim dici possunt, hæc nisi connexe dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos multum habet conflictum, & appellatur ab eis valde oppositum: siquidem & tertium non recipit. Nam ex illis quædam habere tertium possunt, vt in contrarijs, candidū & nigrum. Tertium eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In relatiuis quoq;, vt multa & pauca. Tertiū eius, nec multa nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, vt visio & cæcitas. Tertium eius, nec cæcitas nec visio, sed lippitudo. Hic ergo legit, non legit: tertium nihil habet.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. III.

Præfatio lib. tertij de quatuor sequentibus disciplinis.

Mathematica Latine dicitur doctrinalis scientia, *quæ abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quātitas est, quā intellectu à materia separantes vel ab alijs accidentibus, vt est*, par, impar: *vel ab alijs huiusmodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, id est*, Arithmetica, Musica, Geometria, & Astronomia. *Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Musica, est disciplina quæ de numeris loquitur, qui inueniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis & formarum. Astronomia est disciplina quæ cursus cœlestium siderum atq; figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus, vt earum causa competenter possint agnosci.*

Incipiunt capitula Libri tertij.

1 *De vocabulo Arithmeticæ disciplinæ.*
2 *De authoribus eius.*
3 *Quid sit numerus, & vnde dicatur.*
4 *Quid prosient numeri.*
5 *De prima diuisione parium & imparium.*
6 *De secunda diuisione totius numeri*
7 *De tertia diuisione totius numeri.*
8 *De differentia Arithmeticæ, Musicæ & Geometriæ.*
9 *Quot numeri infiniti existunt.*
10 *De Geometriæ inuentoribus & vocabulo eius.*
11 *De quadripartita diuisione geometriæ.*
12 *De figuris geometriæ.*
13 *De numeris secundum geometriam quærendis.*
14 *De musica & eius nomine.*
15 *De inuentoribus eius.*
16 *Quid possit musica.*
17 *De tribus partibus musicæ.*
18 *De triformi musicæ diuisione.*
19 *De prima diuisione musicæ, quæ harmonica dicitur.*
20 *De secunda diuisione, quæ Organica dicitur.*
21 *De tertia diuisione, quæ Rithmica nuncupatur.*
22 *De musicis numeris.*
23 *De Astronomia.*
24 *De inuentoribus eius.*
25 *De scriptoribus Astronomiæ.*
26 *De differentia Astronomiæ, & Astrologiæ.*
27 *De Astronomiæ ratione.*
28 *De mundo & eius nomine.*
29 *De forma mundi*
30 *De cælo & eius nomine.*
31 *De situ sphæræ cœlestis.*
32 *De motu eiusdem.*
33 *De cursu eiusdem sphæræ.*
34 *De celeritate cœli.*
35 *De axe cœli.*
36 *De cœlestibus polis.*
37 *De cardinibus cœli.*
38 *De connexis cœli.*
39 *De ianuis cœli.*

40 *De gemina cœli facie.*
41 *De quatuor partibus cœli.*
42 *De hemisphæriis.*
43 *De quinque circulis cœli.*
44 *De zodiaco circulo.*
45 *De candido circulo.*
46 *De magnitudine solis.*
47 *De magnitudine lunæ.*
48 *De natura solis.*
49 *De cursu solis.*
50 *De defectu solis.*
51 *De itinere solis.*
52 *De lumine lunæ.*
53 *De formis lunæ.*
54 *De interlunio lunæ.*
55 *De cursu lunæ.*
56 *De vicinitate lunæ ad terras.*
57 *De eclipsi solis.*
58 *De eclypsi lunæ.*
59 *De differentia stellarum, syderum & astrorum.*
60 *De lumine stellarum.*
61 *De situ stellarum.*
62 *De cursu stellarum.*
63 *De vario cursu stellarum.*
64 *De interuallis stellarum.*
65 *De numero circulari stellarum.*
66 *De stellis planetis.*
67 *De præcedentia & antegradatione stellarum.*
68 *De remotione vel retrogradatione stellarum*
69 *De statu stellarum.*
70 *De nominibus stellarum : quibus ex causis nomina acceperunt.*

DE VOCABVLO ARITHmeticæ disciplinæ.

Cap. I.

ARithmetica est disciplina numerorum. Græci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores secularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideò primam esse voluerunt, quoniam ipsa vt sit, nulla alia indiget disciplina. Musica autem & Geometria & Astronomia quæ sequuntur, vt sint atq; subsistant, istius egent auxilio.

De autoribus eius. Cap. II.

NVmeri disciplinam apud Græcos primum Pythagoram autumant cõscripsisse : ac deinde à Nicomacho diffusius esse compositam, quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boëtius transtulerunt.

Quid sit numerus, & vnde dicatur, Cap. III.

NVmerus autem est multitudo ex vnitatibus constituta : nam vnum semen numeri esse, non numerum volunt.

Numero *nummus* nomen dedit, & à sui frequentatione vocabulũ indidit. Vnus ex Græco nomen trahit. Græci enim *vnitatem* μονάδα dicunt : sic *duo tria*, quos illi δύο & τρία appellant. Quatuor vero à figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex autem & septem à Græco veniunt. Multis enim nominibus quæ in Græco aspirationem habent, nos pro aspiratione, sc. literam ponimus. Inde pro ἕξ *sex*, pro ἑπτὰ, *septem*, sicut pro *herbillo* herba, *serpillum*. Octo vero per translationẽ, sicut illi ὀγδοὰς & nos *octo* : illi ἐννέα nos *nouem* : illi δέκα nos *decem*. Dicti autem *decem* à Græca etymologia, eo quod ligent & coniungant infra iacentes numeros. Nam δεσμὸς, *conungere* vel *ligare* apud eos dicitur : Porro *viginti* dicti, quod sint decem bis geniti, v pro b litera proposita. *Triginta*, quod à ternario denario gignantur, sic vsque ad nonaginta. *Centum* vero vocati à *cantu*, quod est circulus, ducenti à duo & centum, sic & reliqui vsque ad mille. *Mille* autem à multitudine, vnde & *militia*, quasi multicia : inde & milia, quæ Græci mutata litera scilicet r, pro l, *myriades* vocant.

Quid præstent numeri, Cap. IV.

RAtio numerorum contemnenda non est in multis n. sacrarum scripturarum locis, quantum mysteriũ habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est : *omnia in mensura & numero & pondere fecisti.* Senarius namq; qui partibus suis perfectus est, perfectionẽ mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter & XL. dies : quibus Moyses, & Helias, & ipse dominus ieiunauerunt, sine numerorum cognitione nõ intelligũtur. Sic & alij in scripturis sanctis numeri existunt : quorum figuras non nisi huius artis scientia soluere possumus. Datum est etiam nobis ex aliqua parte sub numerorũ cõsistere disciplina : quando horas per eam discimus, quando de mensiũ curriculo disputamus, quando anni spaciũ redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem, ne cõfundamur, instruimur. Tolle numerum in rebus omnibus, & omnia pereunt. Adime seculo cõputum, & cuncta ignorantiæ cæcatio complectitur, nec differre potest à cæteris animalibus, qui calculi nescit rationem.

De prima diuisione parium & imparium, Cap. V.

NVmerus diuiditur in paribus & imparibus. Par numerus diuiditur in ijs, pariter par, & pariter impar, & impariter par, & impariter impar. Impar numerus diuiditur in ijs, primũ & simplũ, secundum & cõpositum tertium mediocre, qui quodammodo primus & incompositus est. Alio vero modo secundus & cõpositus est. Numerus *par* est, qui in duabus æquis partib. diuidi potest, vt II. IV. VIII. *impar* vero numer⁹ est, qui diuidi æquis partib. nequit, vno medio vel deficiente, vel superãte vt III. V. VII. IX. & sic de alijs. *Pariter par* numerus est, qui secundũ parem numerum pariter diuiditur, quousq; ad indiuisibile perueniat vnitatem : vt puta sexaginta quatuor habet mediũ XXXII. huic autem XVI. Sedecim vero, VIII. octonarius IV. quaternarius II. binarius vnum, qui singularis indiuisibilis est. *Pariter impar* est, qui in partes æquas recipit sectionem, sed partes eius mox indissecabiles permanent. vt VI. & X. XII. triginta & quinquaginta. Mox enim vt hunc numerum diuiseris : incuriis in numerum quem secare non possis. *Impariter par* numerus est, cuius partes etiam diuidi possunt : sed vsq; ad vnitatem non perueniunt, vt XXIV. Hi autem in medietatem diuisi, faciunt XII. rursumq; in aliam medietatem, vt. deinde in aliam tres : & vltra diuisionem non recipit sectio illa, sed ante vnitatem inuenitur terminus quẽ secate non possis. *Impariter impar* est, qui ab impari numero impariter mensuratur, vt XXV. XLIX. qui dum sint impares numeri : ab imparibus etiam partibus diuiduntur, vt septies septem : quadragies nouies : & quinquies quini XXV. Imparium numerorũ, alij simplices sunt, alij compositi, alij mediocres. *Simplices* sunt qui nullam aliam partem habent nisi solam vnitatem, vt ternarius solam tertiam, & quinarius solam quintã, & septenarius solã septimam. His enim vna pars sola est. *Compositi* sunt qui non solum vnitatem metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur : vt nouẽ, XV. XXI. & XXV. Dicimus enim ter ter nouẽ : & septies ter XX. ter quini XV. & quinquies quini XXV. *Mediocres* numeri sunt, qui quodammodo simplices & incompositi esse videntur. Alio vero modo secundi & compositi. Verbi gratia, Nouem ad XXV. dum cõparatus fuerit, primus est & incompositus : quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. XV. vero si comparatus fuerit, secundus est & compositus : quoniam inest illi cõmunis numerus præter monadicũ, id est ternarius numerus : quia nouẽ mensurat ter terni, & quindecim ter quini. Item parium numerorum alij sunt superflui, alij diminuti, alij perfecti. *Superflui* sunt quorum partes simul ductæ plenitudinẽ suam excedunt : vt puta duodenarius, habet enim partes quinque. Duodecimam, quod est vnum, sextam, quod duo : quartam quod tria : tertiam quod quatuor, dimidiam quod sex :

vnum

vnum enim & duo & tria, & quatuor, & sex simul ductæ faciunt, XVI. & longe à duodenario excedunt: sic & alij similes plurimi, vt duodecies simus, & multi superflui tales. *Diminuti* numeri sunt qui partibus suis cõputati, minorem summam efficiunt: vt puta denarius, cuius partes sunt tres. Decima quod est vnum, quinta quod duo, dimidia quod quinq;. Vnum enim & duo & quinq; simul ductæ, octonarium faciunt, longe à denario minorem. Similis est huic octonarius vel alij plurimi: qui in partes redacti infra consistunt. *Perfectus* numerus est, qui suis partib. adimpletur, vt senarius, habet enim tres partes sextã, tertiam & dimidiam. Sextan. eius est vnum, tertia duo, dimidia tres. Hæ partes in summã ductæ, id est, vnum & duo & tres simul eundem consummãt, perficiuntq; senarium. Sunt autem perfecti numeri inter denariũ sex, inter centenarium XXVIII. inter millenarium. CCCCXCVI.

De secunda diuisione totius numeri, Cap. VI.

OMnis numerus aut secundum se consideratur, aut ad aliquid refertur. Iste qui est secundum se, diuiditur sic: Alij enim sunt *æquales*, vt duo: alij sunt *inæquales*, vt tres. Iste qui refertur ad aliquid diuiditur sic: Alij sunt *maiores*, vt duo, alij sunt *minores* vt vnum. Duo enim ad vnum duplum. Maiores diuiduntur sic, multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Minores diuiduntur sic, submultiplices, sub superparticulares, sub superpartiẽtes sub multiplices, subsuperparticulares: submultiplices subsuperpartientes. *Per se* numerus est, qui sine relatione aliqua elicitur: vt I. II. III. IV. V. VI. & cæteri similes. *Ad aliquid* est numerus qui relatiuè ad alios numeros comparatur. Verbi gratia, IV. ad II. dum comparatus fuerit duplex dicitur & multiplex: sex ad III. octo ad IV. & iterum trẽs ad vnũ triplex, sed ad II. IX. ad tria, &c. *Æquales* numeri dicuntur, qui secundum quatitatem æquales sunt. Verbi gratia, duo ad II. tria ad tria. X. ad X. & c. ad c. *Inæquales* numeri sunt, qui ad inuicem comparati inæqualitatem demõstrant, vt III. ad II. IV. ad III. V ad IV. X ad VI. & vniuersaliter maior minori aut minor maiori: huiusce modi dum comparatus fuerit inæqualis dicitur. *Maior* numerus est qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, & aliquid plus: vt, verbi gratia: quinarius numerus trinario numero fortior est, eo quod quinarius numerus habet in se trinarium & alias partes eius duas, & reliqui tales. *Minor* numerus est qui continetur à maiore ad quem comparatur cum aliqua parte sui vt ternarius ad quinarũ continetur ab eo cum duabus partibus suis. *Multiplex* numerus est, qui habet in se illum minorem numerũ bis aut ter aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia: duo ad vnum dum cõparati fuerint, duplex est. III. ad vnum triplex. IV. ad vnum, quadruplex, & reliqui. Econtra & illi superiores qui continent intra se minores, appellantur duces, isti vero comites: *submultiplex* numerus est, qui inter multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia, Vnus à duobus bis continetur, à tribus ter, à quatuor quater, & ab alijs multipliciter. *Superparticularis* numerus est, dum fortior continet inter se inferiorẽ numerum circa quem cõparatur, similiter & vnam partem eius. Verbi gratia, III. ad II. dum comparati fuerint cõtinent inter se duos & alium vnum qui media pars est duorum. Quatuor ad III. dum cõparati fuerint, continent in se III. & alium vnũ qui est tertia pars trium. Item quinq; ad IV. dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, & alium vnum qui quarta pars esse dicitur quaternarij numeri, & cæteri tales. *Superpartiens* numerus est, qui in se inferiorem numerũ totum cõtinet, & super hoc alteras partes eius duas, aut III. aut IV. aut V. aut alias. Verbi gratia V. ad III. dum comparati fuerint, habet in se quinarius numerus trinarium, & super hoc alias partes eius duas VII. ad IV. dum cõparati fuerint, habent in se quatuor, & alias tres partes eius, & vocatur supertripartiens quartas. Nouem ad V. dum cõparati fuerint, habẽt in se quinq;, & alias quatuor partes eius. Iste dicitur supertripartiens quintus. *Subsuperpartiens* numerus est, qui continetur in numeuo superpartiẽti cum aliquibus partib. suis duabus: aut tribus aut pluribus. Verbi gratia, Tria continentur à V. cum alijs duabus partibus suis: V. à IX. cum IV. partib. suis. *Subsuperparticularis* numerus est minor, qui continetur in fortiori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, aut quartarta, aut quinta. Verbi gratia, Duo ad III. III. ad IV. IV. ad V. & cæteri similes. *Multiplex superparticularis* numerus est, qui dum cõparatus fuerit ad numerũ sibi inferiorem cõtinet in se totũ inferiorem numerum multipliciter, aut dupliciter, aut tripliciter, au quadrupliciter cum aliqua parte eius. Verbi gratia, V ad duo dum comparati fuerint, continet in se bis bonos & vnam partem eius. Nouem ad IV. dum comparati fuerint, continent in se bis quaternos octo, & vnam partem eius videlicet quæ est vnum. *Submultiplex superparticularis* numerus est, qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerũ fuerit, continet eum multipliciter cum alijs partib. eius. Verbi gratia, VIII. ad tria dum comparati fuerint, continent in se bis ternos, cum alijs duabus partib. eius. XIV. ad XII. dum comparati fuerint, continent in se bis senos cũ alijs duabus partib. eius. XVI. ad VII. dum comparati fuerint cõtinent inter se bis VIII. cum alijs tribus partib. eius. XXI. ad IX. dum comparati fuerint, continent inter se bis IX. cum alijs tribus partibus eius. *Submultiplex superpartionalis* numerus est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter, cum aliquibus partibus suis. Verbi gratia, III. ad VIII. continentur bis cũ duabus partibus eius, IV. ad XI. continentur bis cum tribus partibus suis.

De tertia diuisione totius numeri, Cap. VII.

NVmeri aut discreti sunt, aut continentes. Iste diuiditur sic, linealis, vt vnus, duo Superficiosi, vt tres. Ternarius n. primus latitudinem pandit. Solidi, vt octo. Is n. est primus cubus. *Discretus* numerus est, quia discretis monadibus continetur. Verbi gratia III. IV. V. VI. & reliqui. *Continens* numerus est qui coniunctis monadib. continetur. Vt verbi gratia, Ternarius numerus in magnitudine intelligitur, id est linea aut spatiũ, aut solidum dicitur. Continẽs similiter: vt quaternarius & quinarius numeri. *Linealis* numerus est qui inchoans à monade linealiter describitur vsq; ad infinitũ. Vnde Alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam hæc litera vnum significat apud Græcos: ista est figura linealis. *Superficialis* numerus est, qui non solum longitudine, sed & latitudine continetur, vt trigonus, quadratus quinquangulus vel circulares numeri, & cæteri: qui semper in plano pede, id est superficie continentur. *Circularis* dum similiter multiplicatus fuerit, à se inchoans ad se conuertitur. Verbi gratia, quinquies quini, vicies quinq;. *Solidus* numerus est qui longitudine & altitudine continetur, vt sunt pyramides, qui in modum flammæ consurgunt. Cubus sunt tesseræ. Sphæræ quibus est æqualis vndiq; rotunditas. *Sphæricus* autem numerus est, qui circulato numero multiplicatus à se inchoat, & in se conuertitur, & quinquies quini, viginti quinque. Hic circulus dum in seipso multiplicatus fuerit: facit sphæram, id est, quinquies XXV. CXXV.

De differentia Arithmeticæ, Geometriæ, & Musicæ, Cap. VIII.

INter Arithmeticam autem, & Geometriã, & Musicã hoc interest, vt media inuenias. In Arithmetica primo sic quæris. Coniungis extrema. & diuidis, & facis mediũ: vt puta fac extrema esse VI. & XII. simul iungis & faciunt XVIII. partiris media & facis IX. ꝙ est analogicum Arithmeticæ, vt medius, quot monadib. superat primũ, ijs superetur ab extremo. Superant enim IX. VI. tribus monadibus, ijs superatur à XII. Secundum vero geometriam ita quæris. Extrema multiplicata tantum faciunt, quantum & media multiplicata, vt puta, VI. & XII. multiplicata facient septuagesies dipondius, media, VIII. & IX. multiplicata tantundem faciunt. Secundum musicam ita: Qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo, vt puta, VI. & VIII. duabus partib. media superant: quæ partes tertia media VIII. superantur ab vltima nona.

Quot

Quot numeri infiniti existunt.

Cap. IX.

NVmeros autem infinitos esse certissimum est: quoniam in quocunque numero finem faciendum putaueris, id est, posse nō dico vno addito augeri: sed quamlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari: verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorum par esse cuicunque alteri possit. Ergo & dispares inter se atque diuersi sunt, & singuli quique finiti sunt, & omnes infiniti sunt.

De Geometria inuentoribus, & vocabulo eius.

Cap. X.

GEometria disciplina primum ab Ægyptijs reperta dicitur, quia inundate Nilo, & omnibus possessionibus eius limo obductis, initium terræ diuidendæ per lineas & mensuras nomen arti dedit. Quæ deinde longius acumine sapientum producta, & maris, & cœli, & aeris spatia metitur. Nam prouocati * studiosi cœperunt post terræ dimensionem & cæli spatia quærere: quanto interuallo luna à terris, à luna sol ipse distaret, & vsque ad verticem cæli quanta se mensura distenderet, sicque interualla ipsa cæli, orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabili distinxerunt. Sed quia ex terræ dimensione hæc disciplina cœpit, ex initio sui & nomen seruauit: nam geometria *de terra* & *de mensura* nuncupatur. *Terra* enim Græce γῆ vocatur, μέτρον *mensura*. Huius disciplinæ ars continet in se lineamenta, interualla & magnitudines, & figuras, & in figuris dimensiones & numeros.

al. studio sic.

De quadripartita diuisione geometriæ.

Cap. XI.

GEometriæ quadripartita diuisio est, in planum, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationabilem, & in figuras solidas. *Planæ figuræ* sunt quæ longitudine & latitudine continentur, quæ sunt iuxta Platonem numero quinque, Trigonus, tetragonus, pentagonus, hexagonus, heptagonus. Iam octonarius in cubum, i. in solidam pergit figuram. *Numerabilis magnitudo est*, quæ numeris arithmeticæ diuidi potest. *Magnitudines rationales* sunt, quarum mensuram scire possumus: irrationales vero sunt, quarum mensuræ quantitas cognita non habetur.

De figuris geometriæ,

Cap. XII.

FIguræ solidæ sunt, quæ longitudine & latitudine & altitudine continentur, vt est cubus, cuius species sunt quinque in plano. Quorum prima *circulus* est, plano pede figura plana, quæ vocatur circumducta: cuius in medio punctus est, quo cuncta conuergunt, quod *centrum* Geometræ, Latini *punctum* circuli nuncupant.

Quadrilatera figura est plano pede quadrata quæ sub quatuor lineis rectis iacet.

Dianatheton grammaton, figura plana.

Orthogonium, id est *rectangulum*, figura plana in plano pede. Est enim triangulum, & habet angulum rectum.

Isopleuros: figura est plana, recta & subtiliter constituta in solidum.

Sphæra, est figura in rotundum formata, partibus cunctis æqualis in solidum.

Cubus est figura propria solida: quæ longitudine & latitudine & altitudine continetur in solidum.

Cylindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum in solidum.

Conon, figura quæ ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium.

Pyramis est figura, quæ in modum ignis ab amplo in acumen consurgit. Ignis enim apud Græcos πῦρ. appellatur. Sicut enim intra decem omnis est numerus, ita intra *circulum* omnium figuratum concluditur ambitus. Prima autem figuras huius artis *punctus* est, cuius pars nulla est. Secunda est *linea* præter latitudinem. *Longitudo* recta linea est: quæ ex æquo in suis punctis iacet. *Superficies* vero, quod longitudines & latitudines solas habet. Superficiei vero fines lineæ sunt, quorum formæ ideo in superioribus x. figuris positæ non sunt, quia inter eas inueniuntur.

De numeris Geometriæ.

Cap. XIII.

NVmeros autem secundum Geometriam ita quæris: Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum & media multiplicata: vt puta, vj. & xij multiplicata faciunt septuagies dipondo, media viij. & ix. multiplicata tantundem faciunt.

De Musica & eius nomine.

Cap. XIV.

MVsica est peritia modulationis sono, cantuque consistens: Et dicta Musica per deriuationem *à Musis*. Musæ autem appellatæ ἀπὸ τοῦ μώσθαι, id est, *à quærendo*, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum & vocis modulatio quæreretur. Quarum sonus quia sensibilis res est, præterfluit in præteritum tempus, imprimiturque memoriæ. Inde à poetis Iouis & Mineruæ filias Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

De inuentoribus eius.

Cap. XV.

MOyses dicit repertorem Musicæ artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluuium. Græci vero Pythagoram dicunt huius artis inuenisse primordia, ex malleorum sonitu & chordarum extensione percussa. Alij Linum Thebeum & Zetum & Amphionā in arte Musica primos claruisse ferunt. Post quos paulatim directa modis, eratque tam turpe Musicam nescire, quam litteras. Interponebatur autem non modo sactis, sed & omnibus solennibus, omnibusque lætis, vel tristioribus rebus. Vt enim in veneratione diuina hymni: ita in nuptijs Hymenæi, & in funeribus threni, & lamenta ad tibias canebantur. In conuiuijs vero lyra vel cithara circumferebatur, & accubantibus, singulis ordinabatur conuiuiale genus canticorum.

Quid possit Musica.

Cap. XVI.

IAque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta: nihil enim est sine illa. Nam & ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, & cælum ipsum sub harmoniæ modulatione reuoluitur. Musica mouet affectus, prouocat in diuersum habitum sensus. In prælijs quoque tubæ concentus pugnantes accendit, & quanto vehementior fuerit clangor: tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem & remiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, & singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur. Excitos quoque animos musica se-

dat, sicut legitur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon & serpentes, volucres, atque delphinos ad auditum suæ modulationis musica prouocauit. Sed & quicquid loquimur vel intrinsecus venarum pulsibus commouemur, per musicos rythmos harmoniæ virtutibus probatur esse sociatum.

De tribus partibus musicæ.

Cap. XVII.

Musica partes sunt tres, id est, harmonica, rythmica, metrica. *Harmonica* est quæ discernit in sonis acutum & grauem. *Rythmica* est quæ requirit incursionem verborum, vtrum bene sonus an male cohæreat. *Metrica* est, quæ mensuram diuersorum metrorum probabili ratione cognoscit: vt verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacon, &c.

De triformi Musicæ diuisione.

Cap. XVIII.

AD omnem autem sonum qui materies cantilenarum est, triformem constat esse naturam. Prima est *harmonica*, quæ ex vocum cantibus constat. Secunda *organica*, quæ ex flatu consistit. Tertia *rythmica*, quæ impulsu digitorum numeros recipit. Nam aut *voce* editur sonus, sicut per fauces aut *flatu*, sicut per tubam, vel tibiam: aut *impulsu*, sicut per citharam: aut per quodlibet aliud quod percutiendo sonorum est.

De prima diuisione musicæ quæ Harmonica dicitur.

Cap. XIX.

PRima diuisio Musicæ quæ *harmonica* dicitur, id est, *modulatio vocis*, pertinet ad comœdos, tragœdos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Hæc ex animo & corpore motum facit, & ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quæ in homine vox appellatur.

Vox est aer spiritu verberatus, vnde & *verba* sunt nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in alijs abusiue non proprie sonitus vox vocatur: vt, *Vox tubæ insremuit, fractasque ad littora voces.* Nam proprium est vt littore resonent scopuli: &, *Dat tuba terribilem sonitum procul ære canoro.* Harmonica est modulatio vocis & concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio.

Symphonia est modulationis temperamentum ex graui & acuto concordantibus sonis, siue in voce, siue in flatu, siue in pulsu. Per hanc quippe voces, acutiores, grauioresque concordant ita vt quisquis ab ea dissonuerit, sensum auditoris offendat. Cuius contraria est diaphonia, id est, voces discrepantes vel dissonæ.

Euphonia est suauitas vocis. Hæc & *melos* à suauitate & melle dicta.

Diastema est vocis spacium ex duobus vel pluribus sonis aptum.

Diesis est spatium quoddam, & deductiones modulandi, atque vergentes de vno in alterum sonum.

Tonus est acuta enunciatio vocis: est enim harmoniæ differentia & quantitas, quæ in vocis accentu vel tenore consistit: cuius genera in quindecim partibus musici diuiserunt: ex quibus hyperlydius nouissimus & acutissimus: hypodorius omnium grauissimus est.

Cantus est inflexio vocis, nam sonus directus est, præcedit autem sonus cantum.

Arsis est vocis eleuatio, i. initium. *Thesis* vocis positio, hoc est finis.

Suaues voces sunt subtiles & spissæ, claræ atque acutæ. *Perspicuæ* voces sunt quæ longius protrahuntur, ita vt omnem impleant continuo locum, sicut clangor tubarum. *Subtiles* voces sunt quibus non est spiritus spissus, qualis est infantium, vel mulierum, vel ægrotantium, sicut in neruis. Quæ enim subtilissimæ chordæ sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. *Pingues* sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. *Acuta vox*, tenuis, alta, sicut in chordis videmus. *Dura* vox est, quæ violenter emittit sonos, sicut tonitruum sicut incudis sonus, quoties in durū malleus percutit ferrum. *Aspera* vox est rauca, & quæ dispergitur per minutos & indissimiles pulsus. *Caca* vox est, quæ mox vt emissa fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius producitur, sicut est in fictilibus. *Vinnolata* vox, est leuis & mollis atque flexibilis. Et vinnolata dicta à *vinno*, hoc est *cincinno* molliter flexo. *Perfecta* autem vox, est alta, suauis & clara. Alta, vt in sublimi sufficiat: Clara, vt aures impleat: suauis, vt animos audientium blandiat. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

De secunda diuisione quæ organica dicitur.

Cap. XX.

SEcunda diuisio organica est in ijs quæ spiritu reflante completa, in sonum vocis animantur: vt sunt tubæ, calami, fistulæ, organa, pandoria, & ijs similia instrumenta.

Organum, vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Vt autem organum dicatur, magis ea vulgaris est consuetudo Græcorum.

Tuba primum à Tyrrhenis inuenta, de quibus Virgil. *Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.* Adhibebatur autem non solum in præliis, sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudij charitatem. Vnde & in Psalterio dicitur. *Canite initio mensis tuba in die insigni solemnitatis vestræ.* Præceptum enim fuerat Iudæis, vt initio nouæ lunæ tuba clangerent, quod etiam hucusque faciunt.

Tibias excogitatas in Phrygia ferunt has quidem diu funeribus tantum adhibitas: mox & sacris gentilium: *Tibias* autem *appellatas* putant, quod primum de cruribus tibiis cruribusque hinnulorum fierent: deinde per abusionem ita cœptas vocari etiam, quæ non de cruribus ossibusque essent: hinc & tibicen quasi tibiarum cantor.

Calamus nomen est arboris proprium, à calendo, i. fundendo voces vocatum.

Fistulam quidam putant à Mercurio inuentam alij à Fauno quem Græci vocant Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta quod vocem emittat.

Sambuca in musicis species est symphoniarū. Est enim genus ligni fragilis vnde & tibiæ componuntur.

Pandorius ab inuentore vocatus: de quo Vir. *Pan primus calamos cera coniungere plures instituit, Pan curat oues, ouiumque magistros.* Fuit enim apud gentiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptauit, & studiosa arte composuit.

De tertia diuisione quæ rythmica nuncupatur.

Cap. XXI.

TErtia est diuisio *rythmica* pertinens ad neruos & pulsus, cui dantur species citharatum diuersarum, timpanum, & cimbalum, sistrum, acitabula aenea & argentea, vel alia quæ metallico rigore percussa reddunt cum suauitate tinnitum, & cætera huiusmodi.

Citharæ ac psalterij repertor Tubal, vt prædictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Græcorum citharæ vsus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharæ initio similis fuisse traditur pectori humano, quod veluti vox de pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellataque eadem de causa. Nam *pectus* Dorica lingua κιθάρα vocatur. Paulatim autem plures eius species extiterunt, vt psalterna, lyræ, barbita, phœnices & pectides, & quæ dicuntur Indicæ, & feriuntur à duobus simul. Item aliæ atque aliæ, & quadrata forma & trigonali.

Chordarum

Chordarum etiam numerus multiplicatus est, & commutatum genus. Veteres autem citharam fidiculam, vel fidicem nominauerunt: quia tam concinunt inter se chordæ eius, quam bene conueniunt inter quos fides sit. Antiquitus autem cithara septem chordis erat, vnde Virgilius, *Septem discrimina vocum.* discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinæ chordæ similem vocem reddat, sed ideo septem chordæ, vel quia totam vocem implent: vel quod septem motibus sonat cælum.

Chordas autem dictas à corde: quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus chordæ in cithara. Has primus Mercurius excogitauit: idemque prior in neruos sonum strinxit.

Psalterium quod vulgo canticum dicitur, à psallendo nominatum: quod ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est autem similitudo citharæ barbaricæ in modum Δ literæ: sed psalterij & citharæ hæc est differentia, quod psalterium lignum illud concauum vnde sonus redditur superius habet, & deorsum feriuntur chordæ, & desuper sonant. Cithara autem è contra concauitatem ligni inferius habet. Psalterio autem Hebræi decachordo vsi sunt propter numerum decalogi legis.

Lyra dicta à varietate vocum, quod diuersos sonos efficiat. Lyram primum à Mercurio dicunt inuentam fuisse, hoc modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quæ cum esset putrefacta, & nerui eius remansissent extenti inter corium: percussa à Mercurio sonitum dedit, ad cuius speciem Mercurius lyram fecit, & Orpheo tradidit, qui erat huius rei maxime studiosus. Vnde & æstimatur eadem arte non feras tantum, sed & saxa atque siluas cantus modulatione applicuisse. Hanc musici propter studij amorem & carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularum commentis collocatam esse finxerunt.

Tympanum est pellis vel corium ligno ex vna parte extensum. Est enim pars media symphoniæ in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum, quod medium est. Vnde & margaritum medium tympanum dicitur, & ipsum vt symphonia ad virgulam percutitur.

Cymbala & acitabula quædam sunt, quæ percussa inuicem se tangunt & sonum faciunt. Dicta autem cymbala, quia cum ballematica simul percutiuntur. Ita enim Græci dicunt cymbala ballematica.

Sistrum ab inuentrice vocatum. Isis enim Ægyptiorum regina id genus inuenisse probatur. Iuuenalis, Isis & irato feriat mea lumina sistro. Inde & hoc mulieres percutiunt, quia inuentrix huius generis est mulier. Vnde & apud Amazonas sistro ad bellum fœminarum exercitus vocabatur.

Tintinnabulum de sono vocis nomen habet, sicut & plausus manuum, stridor valuarum.

Symphonia vulgo appellatur lignum cauum ex vtraque parte: pelle extensa, quam virgulis hinc & inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia grauis & acuti suauissimus cantus.

De musicis numeris. Cap. XXII.

NVmeros autem secundum musicam ita quæris. Positis extremis, vputa vi. & decies dipondius, vides quot monadibus superetur, vi. à xii. & vi monadibus dictis per quadratum, sexies seni faciunt. xxxvi. Coniungis extrema illa, vi ad xii: simul efficiunt xviii. Partiris treties vj. per xviii. efficitur dipondius. Hos iungis cum summa minore scilicet, sexies, erunt viii. & erit medium inter vi & xii. Quapropter viii. superant vi. duabus monadibus, id est, tertia de sexies, & superantur viii. à xii. iiii. monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur. Sed hæc ratio quèadmodum in mundo est ex volubilitate circulorum, ita & in microcosmo in tantum præter vocem valet, vt sine ipsius perfectione etiam homo symphoniis carens non consistat. Eiusdem musicæ perfectione, etiam metra constant, in arsi & thesi, id est, eleuatione & positione.

De Astronomiæ nomine. Cap. XXIII.

Astronomia est astrorum lex, quæ cursus siderum, ac figuras, & habitudines stellarum circa se, & circa terram indagabili ratione percurrit.

De inuentoribus eius. Cap. XXIIII.

ASTronomiam primi Ægyptij inuenerunt. *Astrologiam* vero & natiuitatis obseruantiam Chaldæi primi docuerunt. Abraham autem instituisse Ægyptios astrologiam, Iosephus asseuerat. Græci autem, dicunt hanc artem ab Athlante prius excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse cælum. Quisquis autem ille fuit motu cæli & ratione animæ excitatus per temporum vices, per astrorum * rotatus diffinitosque cursus, per interualorum spatia moderata, considerauit dimensiones quasdam & numeros, quæ diffiniendo ac secernendo in ordinem nectens astrologiam reperit. * al. ratos.

De scriptoribus eius, Cap. XXV.

IN vtraque autem lingua diuersorum quidem sunt de astronomina scripta volumina: inter quos tamen Ptolemeus rex Alexandriæ apud Græcos habetur præcipuus, hic etiam & canones instituit, quibus cursus astrorum inueniatur.

De differentia Astronomiæ & Astrologiæ, Cap. XXVI.

INter astronomiam autem & astrologiam aliquid differt. Nam astronomia conuersionem cæli, ortus, obitus, motusque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. *Astrologia* vero partim naturalis, partim superstitiosa est. *Naturalis* dum exequitur solis & lunæ cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. *Superstitiosa* vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quique etiam duodecim cæli signa per singula animæ vel corporis membra disponunt, siderumque cursu necessitates hominum & mores prædicere conantur.

De Astronomiæ ratione, Cap. XXVII.

ASTronomiæ ratio modis plurimis constat. Diffinit enim quidfit mundus, quid cælum, quid sphæræ situs & cursus, & quid axis cæli & poli, quæ sint climata cæli, qui cursus solis & lunæ atque astrorum, &c.

De mundo & eius nomine. Cap. XXVIII.

MVndus est hic, qui constat ex cælo & terra & mari, cunctisque sideribus. Qui ideirco *mundus* est appellatus, quia semper in *motu* est: nulla enim requies eius elementis concessa est.

De forma mundi, Cap. XXIX.

FOrmatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius & quasi facies, orientalis regio est, vltima pars septentrionalis est.

De cælo & eius nomine.

CAP. XXX.

CÆlum physici rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt, vocatumque hoc nomine, eo quod tanquam vas cælatum impressas habeat figuras stellarum. Distinxit enim id Deus claris luminibus, & implenit sole scilicet, & lunæ orbe fulgenti, & astrorum micantium splendentibus signis adornatur. Hoc autem Græce οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, *à videndo*, eo quod aer perspicuus sit, & ad speculandum purior.

De situ sphæræ cælestis.

CAP. XXXI.

SPhæra cæli est species quædam in rotundum formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus æqualiter conclusa. Hanc sphæram nec principium habere dicunt, nec terminum, ideo quod in rotundum quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat non facile comprehenditur. Philosophi autem, mundi septem cælos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos & velut infertos versari tetro, & è contrario cæteris motibus suis ferri arbitrantur.

De motu eiusdem.

CAP. XXXII.

SPhæræ motus duobus axibus voluitur quorum vnus est septemtrionalis, qui numquam occidit: appellaturque Borealis: alter Australis, qui numquam videtur, & Austronotus dicitur. His duobus polis moueri sphæram cæli dicunt, & cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente vsque ad occidentem circumire: septentrionibus breuiores giros iuxta cardinem peragentibus.

De Cursu eiusdem sphæræ.

CAP. XXXIII.

SPhæra cæli ab oriente & occidente semel in die & nocte vertitur xxiv. horarum spacijs, quibus sol cursum suum supra terras & sub terra sua volubilitate concludit.

De celeritate cæli.

CAP. XXXIV.

TAnta celeritate cæli sphæra dicitur currere, vt nisi aduersus præcipitem eius cursum astra currerent, quæ eam remorarentur, mundi ruinam faceret.

De axe cæli.

CAP. XXXV.

AXis est septentrionalis linea recta, quæ per mediam pilam sphæræ tendit. & dicta axis quod in ea sphæra, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

De cælestibus polis.

CAP. XXXVI.

POli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est Septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Borcus: alter Australis, qui nunquam videtur, Et Austronotus dicitur, & dicti poli, quod sint axium cicli ex vsu plaustrorum, à poliendo scilicet nominati: sed polus Boreus semper videtur, Austronothus nunquam: quia dextra cæli altiora sunt, pressa Austri.

De cardinibus cæli.

CAP. XXXVII.

CArdines cæli extremæ partes sunt axis. Et dicti *cardines*, eo quod per eos vertitur cælum, vel quia ficut cor voluuntur.

De connexis cæli.

CAP. XXXVIII.

COnuexa autem cæli, extrema eius sunt, à curuitate dicta, vt est illud: *Connexum quoties claudit nox humida cælum.* Connexum enim curuum est quasi conuersum seu inclinatum, & ad modum circuli flexum.

De ianuis cæli.

CAP. XXXIX.

IAnuæ cæli duæ sunt, oriens & occidens. Nam vna parte sol procedit, alia se recipit.

De gemina facie cæli.

CAP. XL.

FAcies cæli vel caput, orientalis regio: vltima, septentrionalis. De qua Lucanus, *Sic mundi pars ima tacet, quam zona niualis Perpetuæque premunt hiemes.*

De quatuor partibus cæli.

CAP. XLI.

CLimata cæli, id est *plagæ*, vel *partes* quatuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, vnde aliquæ stellæ oriuntur. Secunda occidentalis, vbi nobis aliquæ stellæ occidunt. Tertia, septentrionalis, vbi peruenit sol in diebus maioribus. Quarta Australis, vbi sol peruenit noctibus maioribus. Orions autem ab exortu solis est nuncupatus. Occidens quod diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo, & tenebras superinducit. Septentrio autem, à septem stellis axis vocatus, quæ in ipso reuolutæ rotantur. Hic proprie & vertex dicitur, eo quod vertitur. Meridies autem vocatur, vel quod ibi sol facit medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat æther. Merum enim purum dicitur. Sunt & alia vij. climata cæli quasi vij. lineæ ab oriente in occidentem, sub quibus & mores hominum dispares, atque animalia specialiter diuersa nascuntur: quæ vocata sunt à locis quibusdam famosis, quorum primum est Merois, secundum Somis vel Sienes, tertium catacorius, id est Aphrica, quartum Rhodus, quintum Hellespontus, sextum Mesopontus, septimum Boristhenes.

De hemisphæriis.

CAP. XLII.

HEmisphærium dimidia pars sphæræ est. Hemisphærion super terras est ea pars cæli, quæ à nobis tota videtur: Hemisphærion sub terra est, quæ videri non potest quam diu sub terra fuerit.

De quinque circulis cæli.

CAP. XLIII.

ZOnæ cæli quinque sunt: quarum distinctionibus quædam partes temperie suæ incoluntur, quædam immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quæ ideo & *zonæ* vel *circuli* appellantur, eo quod in circumductione sphæræ existunt. Quorum primus circulus ideo *Arcticus* appellatur, eo quod inter eum Arcturi signa inclusa prospiciuntur. Secundus circulus θερινὸς qui & *tropicus* dicitur, quia in eo circuiens sol Aquilonis finibus æstatem facit, & vltra eum circulum non transit, sed statim reuertitur, & inde tropicus appellatus. Tertius circulus *himerinus*, qui à latinis ideo *æquinoctialis* appellatur, eo quod sol cum ad eum orbem peruenerit æquinoctium facit, ἡμέρη enim latine, *dies* dicitur atque nox: quo circulo dimidia sphæræ pars constituta perspicitur. Quartus circulus *Antarcticus* vocatus: eo quod contrarius sit circulo quem Arcticum nominamus. Quintus circulus χειμερινὸς *tropicus* quia à Latinis *hiemalis* siue *brumalis* appellatur, ideo sol cum ad eum circulum peruenerit, hiemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, & æstatem ijs qui in Austri partibus commorantur.

***

De circulo zodiaco, Cap. XLIV.

Zodiacus autem circulus est, qui ex linearum quinq; angulis & ex vna linea constat.

De candido circulo, Cap. XLV.

Lacteus circulus via est, quæ in sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est, quam aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De magnitudine solis, Cap. XLVI.

Magnitudo solis fortior est terra, vnde & eodem momento quo oritur, & orienti simul & occidenti æqualiter apparet. Quia vero tanquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat à terris: quæ longitudo facit, vt paruus videatur nobis.

De magnitudine lunæ, Cap. XLVII.

Magnitudo quoque lunæ minor fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit à luna, & tamen à nobis maior quam luna videatur: iam si prope nos accessisset: multo maior quam luna conspiceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita terra fortior est luna per aliquam quantitatem.

De natura solis, Cap. XLVIII.

Sol dum igneus sit, præ nimio motu conuersionis suæ amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, & è contrario elemento virtutem luminis & caloris accipere. Vnde dicimus eum sæpius madidum & rorantem.

De cursu solis, Cap. XLIX.

Solem per seipsum moueri, non cum mundo verti dicunt. Nam si fixus cælo maneret, omnes dies & noctes æquales existerent: sed cum alio loco eras occasurum; alio occidisse hesterno videmus; apparet eum per seipsum moueri, non cum mundo verti. Spacijs enim inæqualibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes. Oriens diem facit occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem hyemem facit, vt hibernis humoribus ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem, æstatem reddit, vt fruges maturitate durentur, & quæ sunt in humidis incocta: feruefacta * mitescant.

al. maturescant.

De defectu solis, Cap. L.

Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit: nam dies est sol super terras, nox est sol sub terra. Ex ipso enim sunt horæ: ex ipso dies, cum ascenderit: ex ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses & anni numerantur ex ipso vicissitudines fiunt temporum. Quando autem per meridiem currit, vicinior est terræ: quando vero iuxta septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus constituit, loca & tempora, ne dum semper eisdem moraretur locis: quotidiano vapore eius * vniuersa consumerentur, sicut Clemens ait: *Cursus diuersos accipit quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, & ordo vicissitudinum * permutationumque seruatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autem ad summum cæli venerit, æstuos accendit calores: descendens rursus autumno temperiem reddit. Vbi vero ad inferiorem redit circulum: ex glaciali compage cæli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.*

al. terra cõsumeretur sed vi. C. *al.* in tutationum motus accipit.

De itinere solis, Cap. LI.

Sol oriens per meridiem iter habet, qui postquam ad occasum venerit, & Oceano se * intinxerit per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad orientem recurrit.

al. iuxerit.

De lumine lunæ, Cap. LII.

Lunam quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globiq; eius vnam partẽ esse lucifluam, aliam vero obscuram, & paulatim se vertendo diuersas formas efficere. Alij è contra aiunt, lunam non suum lumen habere: sed solis radijs illuminari. Vnde & eclypsim patitur: si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Sol enim longe ipsa superior est. Hinc euenit, vt quoniam sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero quam habet ad terras parte obscura sit.

De formis lunæ, Cap. LIII.

Prima figura lunæ *bicornis* est. Secunda *sectilis*. Tertia *dimidia*. Quarta *plena*. Quinta iterum dimidia ex maiore. Sexta iterum sectilis. Septima bicornis.

Septima autem semis, & vicesima secunda semis in suo ordine mediæ sunt: cæteræ autem proportionales sunt.

De interlunio lunæ, Cap. LIV.

Interlunium lunæ est tempus illud inter deficientem & nascentem lunam. Est autem trigesimus dies, quo luna non lucet. Quæ ideo videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur: sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

De cursu lunæ, Cap. LV.

Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spacia moderatur. Quæ ideo obliquo & non recto incedit cursu, vt soli ne incidat in centrum terræ & frequenter patiatur eclypsim. Vicinus est enim circulus eius terræ. Crescens autem orientem cornibus spectat: decrescens, occidentem: merito, quia occasura & amissura est lumen.

De vicinitate lunæ ad terras, Cap. LVI.

Luna terris vicinior est quam sol. Inde & breuiori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter quod sol in diebus 365. ista per triginta dies percurrit. Vnde & antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

De eclypsi solis, Cap. LVII.

Eclypsis solis est quoties luna trigesima ad eandem lineam qua sol vehitur peruenit, eique se obijciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunæ opponitur.

De eclypsi lunæ, Cap. LVIII.

Eclypsis lunæ est quoties in vmbram terræ luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed à sole illuminari putatur, vnde & defectum patitur si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Patitur autem hoc decimaquinta luna eousque, quamdiu centrum atque vmbra obstantis terræ exeat, videatque solem, vel à sole videatur.

De differentia stellarum, siderum, & astrorum. Cap. LIX.

Stellæ, & sidera, & astra inter se differunt. Nam *stella* est quælibet singularis. *Sidera* vero sunt stellis plurimis facta, vt *Hyades, Pleiades*. *Astra* autem sunt stellæ grandes, vt *Orion Bootes*. Sed hæc nomina scriptores confundunt, & astra pro stellis, & stellas pro sideribus ponunt.

De luminæ stellarum, Cap. LX.

STellæ non habere proprium lumen, sed à sole illuminari dicuntur, sicut & luna.

De stellarum motu, Cap. LXI.

STellæ immobiles sunt, & cum cælo fixæ perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed à solis splendore obscurantur.

De cursu stellarum, Cap. LXII.

Sidera autem feruntur, aut mouentur. Feruntur, quæ cælo fixa sunt, & cum cælo voluuntur. Mouentur vero quædam sicut planetæ, id est, erraticæ, quæ cursus suos vagos certa tamen diffinitione conficiunt.

De vario cursu stellarum, Cap. LXIII.

STellæ dicuntur pro eo quod per diuersos * orbes cælestium planetarum feruntur: nam quædam celerius exortæ, tardius occidunt: quædam tardius exortæ citius ad occasum perueniunt. Aliæ pariter oriuntur & non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad suum cursum proprium reuertuntur.

De interuallis stellarum, Cap. LXIV.

STellæ inter se diuersis interuallis distant à terra, propterea dispari claritate magis minusue nostris oculis apparent: nam multæ maioris sunt ils quas videmus conspicuas, sed longius positæ paruæ videntur à nobis.

De numero circulari stellarum, Cap. LXV.

NVmerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur, in quanto tempore circulum suum vnaquæque stella percurrat, siue per longitudinem, siue per latitudinem. Latitudo intelligitur per signiferum, longitudo per proprium excursum. Nam *luna* octo annis fertur explere circulum suum. *Mercurius* annis viginti, *lucifer* annis nouem, *sol* annis decem & nouem, *vesper* quindecim, *Phaeton* duodecim, *Saturnus* trigínta. Quibus peractis ad reuersionem circuli sui ijsdem signis & partibus reuertuntur. Quædam sidera radijs solis præpedita anomala fiunt, aut retrograda aut stationaria, iuxta quod & poeta meminit dicens: *Sol tempora diuidit auri: Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra Ire vetat, cursusque vagos ratione moratur.*

De stellis planetis, Cap. LXVI.

QVædam stellæ ideo *planetæ* dicuntur, id est, *errantes*, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo quod errant, *retrogradæ* dicuntur: vel *anomalæ* efficiuntur, id est, quando particulas addunt & detrahunt. Cæterum quando tantum detrahunt retrogradæ dicuntur, *stationem* autem *faciunt* quando stant.

De præcedentia & antegradatione stellarum. Cap. LXVII.

PRæcedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, & aliquid præter consuetudinem præcedit.

De remotione vel retrogradatione stellarum. Cap. LXVIII.

REmotio vel retrogradatio stellarum est, quando stella dum motum suum agit, simul & retrorsum moueri videtur. Ita omnia in abditis colliguntur.

De statu stellarum, Cap. LXIX.

STatus stellarum est, dum stella semper mouetur: tamen in aliquibus locis stare videtur.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt, Cap. LXX.

Sol appellatus eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

Luna dicta quasi *Lucina*, ablata media syllaba, de qua Virg. *Casta fauet Lucina*. Sumpsit autem nomen per derivationem à solis luce, eo quod ab eo lumen accipiat, acceptumque reddat.

Stellæ dictæ à *stando*, quia semper fixæ stant in cælo, nec cadunt. Nam quod videmus de cælo stellas quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi: qui fiunt dum ventus altiora petens æthereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellæ cadere non possunt: immobiles enim, (vt prædictum est) sunt, & cum cælo fixæ feruntur.

Sidera dicta eo quod ea nauigantes *considerando* iter dirigunt ad cursus consilium, ne fallacibus vndis aut ventis alio deducantur. Quædam autem stellæ idcirco *signa* dicuntur, quia eas nautæ obseruant in gubernandis remigijs, contemplantes aciem fulgoremque eorum, quibus rebus status cœli futurus ostenditur, sed & omnes homines ea intendunt ad præuidendum aeris qualitates per æstatem & hiemem vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu, certis stationibus temporum qualitates significant.

Signorum primus *Arctos* qui in axe fixus, septem stellis in se reuolutis rotatur, nomen est græcum quod latine *Vrsa* dicitur: quæ quod in modum plaustri vertitur, nostri eam *septentrionem* dixerunt. *Triones* enim proprie sunt *boues* aratorij, dicti eo quod terram terant. q. teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit: quia in eo sunt.

Arctophylax dicitur, quod Arcton id est Helicem vrsam sequitur. Eundemque & *Booten* dixerant, eo quod plaustro hæret: signum multis spectabile stellis, inter quas *Arcturus* est, sidus post caudam maioris vrsæ positum in signo Bootis. Vnde & Arcturus dictus est, quasi ἄρκτου οὖρος quia Bootis præcordijs socia collocata est. Occasum autem autumnali tempore.

Orion astrum ante Tauri vestigia fulget: & dictus Orion ab *vrina*, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare & terras aquis & tempestatibus turbat. Hunc Latini *Iugulum* vocant, quod sit armatus, vt gladius, & stellarum luce terribilis atque clarissimus: in quo si hæc fulgeant omnia serenitas portenditur, si obscuratur huius acies, tempestas cernitur imminere.

Hyades dictæ ἀπὸ τοῦ ὕειν id est, à succo & à *pluuiis*. Nam pluuiæ græce ὑετὸς dicuntur. Ortu quippe suo efficiunt pluuias, vnde & eas Latini *suculas* appellauerunt: quia quando nascuntur, pluuiarum signa monstrantur: de quibus Virgilius: *Arcturum, pluuiasque Hyadas geminosque Triones*. Sunt autem in fronte Tauri septem, & oriuntur tempore vernali. *Pleiades* à pluralitate dictæ. Sunt autem stellæ septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur nam latet vna. Has Latini *Vergilias* dicunt, à temporis significatione, quod Vere exoriuntur. Nam occasu suo hyemem, ortu æstatem primæque nauigationis tempus ostendunt.

Canicula stella, quæ & *Sirius* dicitur, æstiuis mensibus in medio centro cœli est: & dum sol ad eam ascenderit: coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius, & dissoluuntur corpora, & vaporantur. Vnde & ex ipsa stella *dies caniculares* dicuntur: quando & molestæ sunt purgationes. Canis autem vocatur propterea quod corpora morbo afficiat: siue propter flammæ candorem, quod ciusmodi sit, vt præ cæteris lucere videatur. Itaquequo magis eam cognoscerent, *Sirion* appellasse.

Cometes ſtella dicta eſt, eo quod comas luminis fundat ex ſe. Quod genus ſideris quando apparuerit, aut peſtilentiam, aut famem, aut bella ſignificat. Cometæ autem Latine *crinitæ* appellantur, quod in modum crinium flammas ſpargunt, quas Stoici dicunt eſſe vltra triginta, quarum nomina & effectus quidam Aſtrologi ſcripſerunt.

Lucifer dictus, eo quod inter omnia ſidera plus lucem ferat. Lucifer enim eſt vna ex planetis. Hæc propriè & *iubar* dicitur, eo quod iubas lucis ex ſe fundat: ſed & ſplẽdor Solis & lunæ ac ſtellarum iubar vocatur: quod in modum iubæ radij ipſorum extendantur.

Veſperus ſtella occidentalis, quem cognominatam perhibent ab Heſpero rege Hiſpaniæ. Eſt autem & ipſa ex quinque ſtellis planetis, noctem ducens & ſequens Solem. Fertur autem quod hæc ſtella oriens luciferum, occidens veſperum facit: de qua Statius:

*— & alterno deperditur * vnus in ortu.*

al. humor.

Planetæ ſtellæ ſunt, quæ non ſunt fixæ in cœlo, vt reliquæ, ſed in aëre feruntur. Dictæ autem *planetæ* ἀπὸ τῆς πλάνης, id eſt, ab *errore*. Nam interdum in Auſtrum, interdum in Septentrionem, plerumque contra mundum nonnunquam cum mundo feruntur.

Hos Romani nominibus deorum ſuorum, ſcilicet *Saturni, Lunæ, Iouis, Martis, Veneris & Mercurij* ſacrauerunt. Decepti enim & decipere volentes, in eorum adulationem, qui ſibi aliquid ſecundum amorem præſtitiſſent, ſidera oſtendebant in cœlo, dicentes, quod illud ſidus eſſet Iouis, & illud Mercurij: & concepta eſt opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmauit, Chriſtus euertit. Iam vero illa, quæ ab ipſis gentilibus ſigna dicuntur. in quibus & animantium imago de ſtellis formatur: vt *Aries, Taurus, Libra* & huiuſmodi alia, ij qui ſidera præuiderunt in numerum ſtellarum ſpeciem corporis ſuperſtitioſa vanitate permoti finxerunt, ex cauſis quibuſdam deorum ſuorum & imagines & nomina conformantes.

Nam *Arietem* primum ſignum, cui vt libræ mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem, id eſt, Iouem vocauerunt: quia in eius capite, qui ſimulachra faciunt Arietis cornua fingunt. Quod ſignum Gentiles ideo inter ſigna primum conſtituerunt, quod in menſe Martio, qui eſt anni principium, ſolem in ſigno illo curſum ſuum peragere dicunt, ſed & *Taurum* inter ſidera collocant, & ipſum in honorem Iouis, eo quod in bouem ſit fabuloſe conuerſus, quando Europam tranſuexit.

Caſtorem quoque & *Pollucem* poſt mortem inter notiſſima ſidera conſtituerunt, quod ſignum *Gemini* dicitur.

Cancrum quoque inde dixerunt, eo quod cum ad id ſignum menſe Iunio ſol venerit, retrogradi tur in modum cancri, breuioreſq; facit dies: hoc enim animal inceſſum habet partem primam: denique ad vtramque partem greſſum dirigit, ita vt prior pars ſit poſterior, & poſterior prior.

Leonem ingentem Hercules in Græcia occidit, & propter virtutem ſuam hunc inter duodecim ſigna cõſtituit, hoc ſignum Sol cum attigerit nimium calorem mundo reddit, & annuos flatus & æſtus facit maiores quam in toto reliquo anno.

Virginis etiam ſignum idcirco inter aſtra collocauerunt, propter quod eiſdem diebus in quibus Sol per illud decurrit, terra exuſta ſolis ardore nihil pariat. eſt enim hoc tempus canicularium dierum.

Libram autem vocauerunt ab æqualitate menſis ipſius, quod õ eo quo Kal. Octobris Sol per illud ſignum currens æquinoctium facit. Vnde & Lucanus:

*— * ad iuſta pondera libræ.*

al. aduſtæ.

Scorpium quoque & ſagittarium propter fulgura menſis ipſius appellauerunt.

Sagittarius vir equinis cruribus deformatur, cui ſagittam & arcum adiungunt, vt ex eo menſis ipſius fulmina demonſtrentur. Vnde & ſagittarius eſt vocatus.

Capricorni figuram ideo inter ſidera finxerunt propter captam Iouis nutricem, cuius poſteriorem partem corporis in effigiem piſcis ideo finxerunt, vt pluuias eiuſdem temporis deſignarent, quas ſolem idem menſis plerumq; in extremis habere.

Porro *Aquarium* & *Piſces*, ab imbribus temporum vocauerunt, quod hyeme quando in his ſignis ſol vertitur, maiores pluuiæ profunduntur. Et miranda gentilium dementia, qui non ſolum piſces, ſed etiam aſtrictes, & hircos & tauros, vrſas & canes, cancros & ſcorpiones tranſtulerunt: nam & aquilam & cygnum propter Iouis fabulas inter cœli aſtra eius memoriæ cauſa collocauerunt.

Perſeum quoque & vxorem eius *Andromedam* poſteaquam ſunt mortui in cœlum receptos eſſe crediderunt: ita vt imagines eorum ſtellis deſignarent, eorumq; appellare nominibus non erubeſcerent.

Aurigam etiam *Erichthonium* inter cœli aſtra collocauerunt, propter quod vidiſſent eum primum quadrigam iunxiſſe. Mirati ſunt enim ingenium eius ad imitationem Solis acceſſiſſe: & propter hoc nomen eius poſt mortem inter ſidera poſuerunt. Sic *Caliſto*, Lycaonis filia, cum ab Ioue compreſſa & fabuloſe ab Iunone in *vrſa* fuiſſet ſpeciem conuerſa, quæ Græce ἄρκτος appellatur, poſt interfectionem ipſius nomen eius Iouis cum filio in ſtellis Septentrionalibus tranſtulit, eamque *Arctton*: filium autem eius *Arctophylacæ* ea appellauit. Sic *Lyra* pro Mercurio in cœlum locata. ſic Centaurus *Chiron* propter quod nutrierat Æſculapium & Achillem, inter aſtra dinumeratus eſt: ſed quoliber modo ſuperſtitiones hæ ab hominibus nuncupentur, ſunt tamen ſidera quæ Deus in mundi principio condidit, ac certo motu diſtinguere tempora ordinauit. Horum igitur ſignorum obſeruationes, vel geneſes, vel cætera ſuperſtitioſa, quæ ſe ad cognitionem ſiderum coniungunt, id eſt, ad notitiam fatorum, quæ fidei noſtræ ſine dubitatione contraria ſunt, ſic ignorari debent à Chriſtianis, vt nec ſcripta eſſe videantur, ſed nonnulli ſiderum pulchritudine & claritate pellecti, in lapſis ſtellarum cæcatis mentibus corruerunt, ita vt per ſupputationes noxias, quæ matheſis dicitur, euentus rerum præſcire conentur: quos non ſolum Chriſtianæ religionis doctores, ſed etiam gentilium Plato, Ariſtoteles, atque alij rerum veritate commoti concordi ſententia damnauerunt, dicentes: Confuſionem rerum potius de tali perſuaſione generari. Nam ſi genus humanum ad varios actus naſcendine ceſſitate premeretur, cur aut laudem mereantur boni, aut mali legum percipiant vltionem? Et quamuis ipſi non fuerint cœlesti ſapientiæ dediti: veritatis tamen teſtimonio errores eorum merito perculerunt. Ordo autem iſte ſeptem ſecularium diſciplinarum ideo à Philoſophis vſque ad aſtra perductus eſt, ſcilicet vt animos ſeculari ſapientia implicatos à terrenis rebus abduceret, & in ſuperna contemplatione collocaret.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

LIB. IV.

Capita libri quarti.

1 De Medicina.
2 De nomine eius.
3 De inuentoribus eius.
4 De tribus hæresibus medicorum.
5 De quatuor humoribus corporis.
6 De acutis morbis.
7 De chronicis morbis.
8 De alopecia.
9 De medicinis & medicaminibus.
10 De libris medicinalibus.
11 De instrumentis medicorum.
12 De odoribus & vnguentis.
13 De mitio Medicinæ.

DE MEDICINA. CAP. I.

MEDICINA est quæ corporis vel tuetur vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantum quæ ars eorum exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus & potus, tegmen & regimen. Defensio denique omnis atque munitio qua sanum corpus nostrum aduersus externos ictus casusque seruatur.

De nomine eius. CAP. II.

NOmen autem medicinæ à *modo*, id est, temperamento impositum æstimatur, vt non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, mediocri autem gaudet: vnde & qui pigmenta & antidota satis vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis non salutem, sed periculum affert.

De inuentoribus medicinæ. CAP. III.

MEdicinæ autem artis auctor ac repertor apud Græcos perhibetur *Apollo*. Hanc filius eius *Æsculapius* laude vel opere ampliauit. Sed postquam fulminis ictu Æsculapius interiit, interdicta fertur medendi cura, & ars simul cum auctore defecit, latuitq; per annos pene quingentos vsque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam reuocauit ad lucem *Hippocrates* Asclepio patre genitus in insula Coo.

De tribus hæresibus medicorum. CAP. IV.

ITaque tres viri totidem hæreses inuenerunt. Prima *methodica* inuenta est ab *Apolline*, quæ remedia sectatur & carmina. Secunda *Empirica*, id est, experientissima, inuenta est ab *Æsculapio*, quæ non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia *Logica*, id est, rationabilis, inuenta ab *Hippocrate*. Iste enim discussis ætatum, regionum, vel ægritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. Empirici ergo experientiam solam sectantur: Logici experientiæ rationem adiungunt: methodici nec elementorum rationem obseruant, nec tempora nec ætates, nec causas, sed solas morborum substantias.

De quatuor humoribus. CAP. V.

SAnitas est integritas corporis, & temperantia naturæ ex calido & humido, quod est sanguis: vnde & sanitas dicta est, quasi sanguinis status.

Morbi generali vocabulo omnes passiones corporis cõtinentur, quod inde veteres morbum nominauerunt: vt ipsa appellatione, mortis, vim quæ ex nascitur demonstrent. Inter sanitatem autem & morbum media est curatio, quæ nisi morbo congruat, non producit ad sanitatem. Morbi enim omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine & felle, melancholia & phlegmate. Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis læduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturæ creuerint, ægritudines faciunt: sicut enim quatuor elementa, sic & quatuor humores, & vnusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aërem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quæ conseruant corpora nostra.

Sanguis ex græca etymologia vocabulum sumpsit, quod ex eo corpus vegetetur, & sustententur & vitat. *Choleram* Græci vocauerunt, quod vnius dici spatio terminetur: vnde & cholera, id est, *fellicula* nominata est, hoc est fellis effusio: Græci enim *fel* χολὴν dicunt.

Melancholia dicta, eo quod ex nigri sanguinis fece admixta sit abundantia fellis. Græci enim μέλαν *nigrum* vocant, *fel* autem χολὴν appellant.

Sanguis latine vocatus quod sit suauis: vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces ac blandi sunt.

Phegma autem dixerunt quod sit frigida. Ex his quatuor humoribus reguntur sani: ex his læduntur infirmi. Dum enim amplius excursum naturæ creuerint, ægritudines faciunt. Ex sanguine autem & felle *acutæ passiones* nascuntur, quas Græci ὀξέα vocant. Ex phlegmate vero & melancholia *veteres causæ* procedunt, quas græci χρόνια dicunt.

De acutis morbis. CAP. VI.

ὈΞΕΊΑ est *acutus morbus*, qui aut cito transit aut celerius interficit, vt *pleuriſis, phrenesis*: ὀξὺ enim acutum apud Græcos & *velocem* significat. χρόνια est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, vt *podagra, phthysis*: χρόνος enim apud Græcos *tempus* dicitur. Quædam autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt.

Febris à feruore dicta est: est enim abundantia caloris.

Φρένησις appellata siue ab impedimento mentis, quia Græci *mentem* φρένας vocant, seu quod dentibus infrendant, nam *frendere* est dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione & dementia ex cholerica vi effecta.

Cardiace vocabulum à corde sumpsit, dum ex aliquo tumore aut dolore efficitur. *Cor* enim Græci καρδίαν vocant. Est enim cordis passio cum formidabili meru.

Lethargus à somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum obliuione & somno ingi. veluti stertentis.

Synanche a continentia spiritus & præfocatione dicta. Græci enim συνάγχειν *continere* dicunt: qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium præfocantur.

Phlegmone est *feruor* stomachi cum extensione & dolore, siue φλεγμονὴ est inquietudo cum rubore, & dolore, & extensione, & duritia, & vastitate. Quæ cum cœperit fieri, inquietudo & febris consequitur. Vnde & dicta est φλεγμονὴ, ἀπὸ τῦ φλέγειν: sic enim sentitur & inde nomen accepit.

Pleuritis est dolor lateris acutis cum febre & sputo sanguinolento. *Latus* enim Græce πλευρὰ dicitur, vnde & pleuritica passio nomen accepit.

Peripneumonia est pulmonis vitium cum dolore vehementi & suspirio: Græci enim *pulmonem* πνεύμονα vocant, inde & ægritudo dicta est.

Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod ex lethali percussu repentinus casus fiat. Græci enim *percussionem* ἀπὸ πλήξειν vocant.

Spasmus latine contractio subita partium aut neruorum cum dolore vehementi. Quam passionem à corde nominatam dixerunt, quia in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione.

Tetanus maior est contractio neruorum à cervice ad dorsum.

Telum lateris dolor est, dictum est autem ita à medicis,

quod

quod dolore corpus transfueberet, quasi gladius.

Ileos dolor intestinorum, vnde & *ilia* dicta sunt: Græce enim ἰλεῖν *obtalere* dicitur, quod se intestina præ dolore inuoluant. Hi & *torminosi*, dicuntur ab intestinorum tormento.

ὑδεροφοβία, id est *aquæ metus*, Græci enim ὕδωρ *aquam* vocant: φόβον *timorem* dicunt: vnde & Latini hunc morbum ob aquæ metum *lymphaticum* vocant. Fit enim vel ex canis rabidi morsu, aut ex * aëris spuma in terrâ proiecta, quam si homo vel bestia tetigerit, aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur.

al. eius.

Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit vt ignis, postea niger, vt *carbo* extinctus.

Pestilentia est contagium, quod cum vnum apprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aëre, & in viscera penetrando inniti tur. Hæc etsi plerunque per aëtias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit: dicta autem pestilentia, quasi *pastulentia*, quod veluti incendium depascat: *Et toto descendit corpore pestis.* Idem & *contagium à contingendo*, quia quem tetigerit, polluit. Ipsa & *inguinia* ab inguinum percussione. Eadem & *lues* à labe & luctu vocata, quæ tantopere acuta est, vt non habeat spatium temporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

B

De Chronicis morbis. Cap. VII.

Chronica est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur, vt podagra, phthisis: χρόνος enim apud græcos tempus dicitur.

Cephalea ex capite vocabulum habet: capitis enim passio est: Græci enim *caput* κεφαλὴν vocant.

Scotoma ab accidente nomen sumpsit, quod repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. *Vertigo* autem est, quoties cunque ventus consurgit, & terram in circuitu mouet. Sic & in vertice hominis arteriæ & venæ ventositatem ex resoluta humectatione gignunt, & in oculis girum faciunt: vnde & vertigo nuncupata est.

C

Epilepsia vocabulum sumpsit, quod mentem apprehendens pariter etiam corpus possideat: Græci enim *apprehensionem* ἐπιλῆψιν vocant. Fit autem ex melancholico humore quoties exuberauerit, & ad cerebrum aduersus fuerit. Hæc passio & *caduca* vocatur, eo quod cadens æger spasmum patiatur. Hos etiam vulgus *lunaticos* vocat, quod per hunc cursum * comitetur eos insania dæmonum. Eadem & *larvatio*, ipse est & *morbus comitialis*, id est, maior & diutinus quo caduci tenentur. Cuius tanta vis est, vt homo valens concidat spumetque. Comitialis autem dictus, quod gentiles cum comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitiorum dies solennis in Kalen. Ianuariis.

al. comitẽ tur eos in fidiæ.

Mania ab insania vel furore vocata. Nam Græcorum vetustas *furorem* μανίαν appellabat, siue à diuinatione, quia *diuinare* Græce μαντεύειν dicitur.

D

Melancholia dicta est à nigro felle: Græce enim *nigrum* μέλαν vocant, *fel* autem χολὴν appellant. Epilepsia autem in phantasia fit, melancholia in ratione, mania in memoria.

Typhi sunt frigidæ febres, quæ abusiue typhi appellantur ab herba quæ nascitur in aqua, quæ latine *forma* atque *status* dicitur: est enim accessionum reuolutio per statuta temporum interualla.

Rheuma græce, latine *eruptio* siue *fluor* appellatur.

Catarrus est fluor rheumæ iugis ex naribus, quæ dum ad fauces venerit, βράγχος vocatur: dum ad thoracem vel pulmonem, φθίσις dicitur.

Coriza est quoties infusio capitis in ossa venerit nariũ: & præfocationem fecerit cum sternutatione, vnde & coriza nomen accepit.

Branchos est præfocatio faucium à frigido humore: Græci enim *guttur* βράγχον dicunt, circa quod fauces sunt, quos nos corrupte branchia dicimus.

Raucedo amputatio vocis. Hæc & *arteriasis* vocatur, eo φ vocem raucam & clausam reddat ab arteriarũ iniuriis.

E

Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam Græci δυσπνοίαν dicunt, id est, *suffocationem.*

Peripneumonia à pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis tumor cum spumarum sanguinearum effusione.

Hæmoptysis emissio sanguinis per os: vnde & nomen accepit, αἷμα enim *sanguis* dicitur.

Phthysis est vlceratio & tumor in pulmonib. qui iuuenibus facilius euenire solet: φθίσις autem apud Græcos dicta, quod sit totius corporis consumptio.

Tussis græce ab altitudine vocatur, quod à profundo pectoris veniat, cuius contraria est superior in faucibus vbi vua distillat.

Apostema à collectione nomẽ accepit: nam collectiones Græci apostemas vocant.

Ἔμπυησις dicta est apostema intrinsecus vel in latere, vel in stomacho cum dolore & febribus, & tussi, & abundantibus spumis & purulentiis.

F

ἡπατικὸν morbus à iecoris passione nomẽ accepit: Græci enim *iecur* ἧπαρ vocant.

Lienosis à splene vocabulum sumpsit: Græci enim σπλὴν *lien* vocant.

Hydrops nomen sumpsit ab aquoso humore cutis: nam Græci ὕδωρ *aquam* vocauerunt, est enim humor subcutaneus cum inflatione turgente & anhelitu fœtido.

Nephritis à renium languore nomen accepit. *Renes* enim Græci νεφροὺς dicunt.

Paralysis dicta corporis impensatione: facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte.

Cachexia nomen accepit à corporis iniuria, vel malo habitu. κακεξίαν enim Græci *malam vexationem* vocauerunt. Fit autem hæc passio ex intemperantia ægrotantis, vel curatione medicaminis, aut post ægritudinem tarda resumptio.

Atrophia nomen accepit à diminutione corporis: nam Græci *nutrimenti cessationem* ἀλφοφίαν dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus, & paulatim conualescentibus.

G

Sarcoma est superfluum carnis incrementum, quo vltra modum corpora faginantur: Græci enim *carnem* σάρκα vocant.

Ischiadas vocata à parte corporis quam vexat. Nam *vertibulorum* ossa quorum summitas illorum initio terminatur, Græci ἰσχία vocant. Fit autem quoties descenderit in recta ossa, & efficitur ibi glutinatio.

Podagram Græci à retentione pedum dicunt nominatam & à feralis dolore: siquidem omne quod immite fuerit abusiue *agreste* vocamus.

Arthritis morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.

Calculus lapis est qui in vesica fit, vnde & nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica.

Strangaria dicta est, eo quod stringat vrinarum difficultatem.

Σατυρίασις iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum, dicta passio à *Satyris.*

H

Diarrhœa iugis ventris cursus sine vomitu.

Dysenteria est diuisio continuationis, id est, vlceratio intestini. Δυς enim *difficultatem* significat, ἔντερα *intestina.* Fit autem antecedente fluore, quam Græci Διάῤῥοιαν vocant.

Lenteria dicta, quod cibum tanquam per lineam intestina nullis obstantibus facit prolabi.

Colica passio nomen sumpsit ab *intestino*, quod Græci κῶλον appellant.

Ragades dicuntur, eo quod fissuræ sint rugis collectæ circa orificium. Hæ & hæmorroides à sanguinis fluore dictæ. Græci enim sanguinem αἷμα dicunt.

De morbis qui in superficie corporis videntur.

Cap. VIII.

Alopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fuluis, aëris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine à similitudine animalis *vulpeculæ* quę Græci ἀλώπεκες vocant.

Parotides

A

Parotides sunt duritiæ vel collectiones, quæ ex febribus vel aliquo alio nascuntur in aurium vicinitates: vnde & παρώτιδες sunt appellatæ: ὦτα enim Græci *auriculam* dicunt.

Lentigo est vestigia macularum parvula rotunditatem formata: a specie lenticulæ dicta.

Erisipelas est quam Latini *sacrum ignem* appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab igne vicina inuaduntur loca, ita vt etiam febris excitetur.

Serpedo est rubor cutis cum pustularum exstantia, & nomen sumpsit à serpendo, eo quod serpat per membra.

Impetigo est sicca scabies: prominens à corpore cum asperitate & rotunditate formæ. Hanc vulgus *farnam* appellat.

Prurigo vocata à perurendo & ardendo.

Νυκτιλωπία est passio qua per diem visus patentibus oculis denegatur, & nocturnis irruentibus tenebris redditur, aut versa vice (vt plerique volunt) die redditur, nocte negatur.

B

Verrucæ aliud sunt: *Satyriasis* aliud. Verrucæ singulatim sunt: saryriasis vero illa fortior, ac circa ipsam plures inueniuntur.

Scabies quoque & lepra vtraque passio asperitas cutis cum pruritu atque squammatione: sed scabies tenuis asperitas & squammatio est. Hinc deniq; nomen accepit, quæ ita veluti purgamenta admittat. Nam scabies quasi *squamies*. *al.* quod velociter.

Lepra vero cutis asperitas squammosa lepidæ herbæ similis, vnde & nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dignoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diuersus apparcat: aut si ita se vbique diffundat, vt omnia vnius coloris quamuis adulterini faciat.

Elephantiasis morbus dicitur ex similitudine elephanti: cuius naturaliter dura & aspera pellis, nomen morbo in hominibus dedit, quia corporis superficiē similem facit elephantorum cuti, siue quia ingens passio est, sicut animal ipsum ex quo deriuatum ducit nomen.

C

Iteritis Græci appellant à cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris *fellei. Hunc morbum Latini *arcuatum* appellant ad similitudinem cœlestis arcus. *Auriginem* vero Varro appellare ait à colore auri. *Regium* autem morbum inde æstimant dictum, quod vino bono & regalibus cibis citius curetur. id est nigri

Cancer à similitudine mariniæ animalis vocatum, vulnus sic medici dicunt nullis medicamentis sanabile. Aut ergo præcidi debet à corpore membrum vbi nascitur, vt aliquantulum viuat: tamen inde mortem quamliber tardius affuturam.

Ordeolus est parvissima & purulenta collectio in capillis palpebrarum constituta, in medio lata, & ex vtroque conducta, hordei granum similans: vnde & nomen accepit.

Furunculus est tumor in acutum surgens, dictus quod ferueat, quasi feruunculus: vnde & Græce ἄνθραξ dicitur, quod sit ignitus.

D

Oscedo est, in qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oriētantium.

Frenusculi vlcera circa rictum oris: similia his quæ fiunt iumentis asperitate frenorum.

Vlcus putredo ipsa: *vulnus* quod ferro fit quasi vi vlcus. Et vlcus quod oler quasi olcus.

Pustula est in superficie corporis turgida veluti collectio.

Papula est parvissima cutis erectio, circumscripta cum rubore: & ideo papula dicta, quasi *pupula simpia. *al.* pupilla.

Sanies dicta quod ex sanguine nascitur, excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocunq; loco nisi vbi sanguis aduenerit, quia omne quod putrescit, nisi calidum & humidum fuerit, quod est sanguis, putrescere non potest. Sanies autem & tabes sibi differunt. Fluere enim sanie viuorum est, tabe mortuorum. E

Cicatrix est obductio vulneris, naturalē colorem partibus seruans, dicta quod obducat vulnera & obcæcat.

De remediis & medicaminibus.

CAP. IX.

MEdicinæ curatio non est spernenda. Meminimus enim & Esaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandasse, & Paulus Apostolus Timotheo modicum vinum prodesse dixit. Curatio autem morborum tribus generibus constat, *Pharmacia*, quam Latini *medicamina* vocant. *Chirurgia*, quam Latini *manuum operationem* appellant, manus enim apud Græcos χεὶρ vocatur: *dieta*, quam Latini *regulam* appellant: est enim obseruatio legis & vitæ. Sunt enim omni curationi species tres: primum genus *dieteticum*: secundum *pharmaceuticum*: tertium *chirurgicum*. Dieta est obseruatio legis & vitæ. *Pharmaceutica* est medicamentorum curatio. *Chirurgia* est ferramentorum incisio: nam ferro exciduntur quæ medicamentorū non senserint medicinā. Antiquior autem medicina herbis tantum ex succis erat. Talis enim medendi vsus cepit: deinde ferro & cæteris medicamentis. F

Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis: vt frigidū calido; vel siccum humido; sicut & in homine superbia sanari nō potest, nisi humilitate sanetur. Ex similib. vero, sicut ligamātum vel rotundo vulneri rotundum: vel oblongo oblōgum apponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris & vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur: quæ duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significant. Nam *antidotum* Græce, Latine *ex contrario datum* dicitur. Contraria enim contrariis medicinæ ratione curantur. At contra ex simili, vt πικρὸς, quod interpretatur amara, quia gustus eius amarus est. Ex conuenienti enim nomen accepit, quia amaritudo amaritudinem morbi soluere solet.

Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. *Hiera* enim dicta quasi diuina. *Arteriaca*, quod apta sint gutturis meatui, & tumores faucium & arteriarum leniant. *Theriaca* est antidotum serpentinum, quo venena pellātur, vt pestis peste soluatur. *Cathartica* Græce, Latine *Purgatoria* dicuntur. G

Catapotia, eo quod modicum potetur seu inglutiatur. *Dyamoron* à succo mora nomen sumpsit, ex quo conficitur. sicut *diacodion* quia ἐκ τῆς κωδείας, id est, ex *papauere* fit. sicut *diaspermaton*: quia ex seminibus componitur. *Electuarium* vocatum eo quod molle sorbeatur. *Trochiscus dictus*: quia in modum totulæ deformatur. τρόχος enim Græce *rota* dicitur. *Collyris* Latinum sonat, quod vitia oculorum detergant. *Epithema* eo quod supponatur, aliis adiutoriis præcedentibus. *Cataplasma*, eo quod inductio sola sit emplastrum eo quod inducatur. *Malagma* eo quod sine igne maceretur & comprehendatur. *Enema* Græce, Latine *relaxatio* dicitur. *Pessaria* dicta quod intus initiantur.

Medicinam iumentorum Chiron quidam Græcus inuenit. inde pingitur dimidia parte homo: dimidia equus. dictus autem Chiron ἀπὸ τῆς χειρίζεσθαι, quia chirurgus fuisse dicitur: vnde appellatus. H

Criticos dies medici vocant, quibus vt credo ex iudicio infirmitatis illud nomen impositum est. quod quasi iudicent hominem, & sententia sua aut puniant aut liberēt.

De libris medicinalibus,

CAP. X.

APhorismus est sermo breuis, integrum sensum propositæ rei scribens.

Prognostica præsisio ægritudinum, à prænoscendo vocata. Oportet enim medicum & præterita agnoscere, & præsentia scire, & futura præuidere.

Dynamis, potentia herbarum & vis & possibilitas. Nā in herbarum cura vis ipsa δυνάμις dicitur vnde & δυνάμεια nuncupatur, vbi eorum medicinæ scribuntur.

Botanicum herbarium dicitur, quod ibi herbæ notentur.

De instrumentis Medicorum, CAP. XI.

ENchiridion dictum quod manu astringatur, dum plurima contineant ferramenta. χεὶρ enim Græce manus vocatur.

Phlebotomum ab incisione vocatum. Nam *incisio* Latine Græce τομὴ dicitur.

Similaria, angistrum. * Spatomelegua quæ à Latinis similitudine cucurbitæ, à suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per iguiculum, dehinc præciso corpori superposita omne quod inter cutem vel altius extuat, siue humorem, siue sanguinem, vocat in superficiem * glisscere.

Pisa à pinsendis seminibus & terendis. Hinc & pigmenta eo quod in pila & pilo aguntur quasi piligmenta Est enim pila vas concauum & medicorum aptum vsui, in qua proprie ptisanæ * fieri & pigmenta concidi solent. Varro autem refert Pilumnium quendam in Italia fuisse, qui pinsendis præfuit aruis: vnde & Pilumni & pistores ab hoc ergo pilum & pilam inuenta quibus far pinsitur, & ex eius nomine ita appellata. *Pilum* autem est vnde contunditur quicquid in pila mittitur.

Mortarium, quod ibi iam semina in puluerem redacta & mortua condiantur.

Citicula est, in qua circumducta collyria resoluuntur, erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolui collirium facit.

De odoribus & vnguentis. CAP. XII.

ODor vocatus ab aëre.

Thymiama lingua Græca vocatur; quod sit odorabile. Nam thymos dicitur flos qui odorem refert: de quo Vergilius: *— redolentq; thymo fragrantia mella.*

Incensum dictum: quia igne consumitur dum offertur.

Tetraidos formulæ incensi in longitudine porrectę, quæ fiunt ex quatuor pigmentis. *Quatuor* enim græce τέτταρες, *formula* εἶδος dicitur.

Stacte est incensum quod ex pressura manat, dictum à Græcis ἀπὸ τῆ στάζειν, quod est *manare & distillare.*

Mirobalanum: quia fit ex glande odorata, de quo Horatius: *Et pressa tuis balanus capillis.* Vnguentum verò est omne quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum commixtione augetur, odoris iucunditatem sumens & longius redolens.

Vnguenta autem quædam dicuntur à locis vt telinum, cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: *Corpus suauis * telino vnguimus.* Hoc conficiebatur in Insula Delo, quæ est vna ex Cycladibus. Sunt & quædam ab inuentorum nomine, vt amaracinum. Nam quidam tradunt regium quendam puerum Amaracum nomine quamplura vnguentorum genera ferentem casu prolapsum esse, & maiorem ex commixtione odorem creasse. Vnde nunc optima vnguenta amaracina dicūtur, sunt autem ex genere flotum. Item quæ à materiæ suæ qualitate dicuntur, vt rosacenm à rosa: cyprinum à flore Cypri * quæ proinde & propriæ materiæ odorem referunt. Ex his quædam simplicia vnguenta sunt, quæ vna tantum specie existunt, vnde & sui nominis referunt odoratum, vt anetinum: est enim syncerum ex oleo & aneto tantum. Composita autem sunt quæ pluribus admixtis fiunt: vnde & nominis sui odorem non habent: quia obtinentibus aliis quæ admiscentur, incertum odorem dicunt: vt cerotum, calesticum, marciatum.

De initio Medicinæ. CAP XIII.

QVæritur à quibusdam, quare inter cæteras artes liberales ars Medicinæ nō contineatur. Propterea, quia illæ singulares continent causas: ista verò omnium. Nam & Grammaticam medicus scire iubetur, vt intelligere vel exponere possit quæ legit: similiter & Rhetoricam, vt veracibus argumentis valeat diffinire quæ tractat: necnon & Dialecticam propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutandas atque curandas. Sic & Arithmeticam propter numerum horarum in accessionibus, & periodis dierum: non aliter & Geometriam propter qualitates regionum, & locorum situs: in quibus doceat, quid quisq; obseruare debeat. Porro Musica incognita illi non erit: nam multa sunt quæ in Græcis hominibus per hanc disciplinam facta leguntur: sicut habetur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoq; medicus Phreneticum quendam per symphoniam pristinæ sanitati restituit. Postremo & Astronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem astrorum & mutationem temporum: nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatib. & nostra corpora commutātur: hinc est quod Medicina secunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum sibi hominem vendicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, LIB. V.

Capita libri quinti.

1 *De authoribus legum.*
2 *De legibus diuinis & humanis.*
3 *Quid differunt inter se ius, leges, & mores.*
4 *Quid sit ius naturale.*
5 *Quid ius ciuile.*
6 *Quid ius gentium.*
7 *Quid ius militare.*
8 *Quid sit ius publicum.*
9 *Quid sit ius Quiritum.*
10 *Quid lex.*
11 *Quid scita plebium.*
12 *Quid Senatusconsultum.*
13 *Quid constitutio & edictum.*
14 *Quid responsa prudentium.*
15 *De legibus consularibus & tribunitiis.*
16 *De lege fatyra.*
17 *De Legibus Rhodiis.*
18 *De priuilegiis.*
19 *Quid possit lex.*
20 *Quare facta est lex.*
21 *Qualis debeat fieri lex.*
22 *De causis.*
23 *De testibus.*
24 *De instrumentis legalibus.*
25 *De rebus.*
26 *De criminibus in lege scriptis.*
27 *De pœnis legibus constitutis.*
28 *De Chronicæ vocabulo.*
29 *De momentis & horis.*
30 *De diebus.*
31 *De nocte.*
32 *De hebdomadā.*
33 *De mensibus.*
34 *De solstitiis & æquinoctiis.*
35 *De temporibus anni.*
36 *De annis.*
37 *De Olympiadibus, lustris & iubileis.*
38 *De seculis & ætatibus.*
39 *De discretione temporum.*

De authoribus legum. CAP. I.

MOyses genti Hebraicæ primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit. Phoroneus rex Græcis primus leges iudiciaq; constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Ægyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensib. dedit. Lycurgus primus Lacedæmoniis iura legū ex Apollinis authoritate cōfinxit. Numa Pompilius qui Romulo successit in regno, primus leges Romanis edidit: deinde cū populus seditiosos magistratus ferre nō posset, Decemviros legib. scribendis creauit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermo nē translatas xij. tabulis exposuerunt. Fuerunt autem hi Appius Claudius, Genurius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt.

Senes

Leges autem redigere in libris primus Consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit: obtrectatorum metu: deinde Cæsar cepit id facere, sed ante interfectus est. Paulatim autem antiquæ leges vetustate arq; incuria exoleuerunt: quarum & si nullus iam vsus est: notitia tamen necessaria videtur.

Leges nouæ à Constantino Cæsare coeperunt & reliquis succedentibus: eranteque permixtæ & inordinatæ. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani codicem factum constitutionum à Constantini temporibus, sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem à suo nomine Theodosianum vocauit.

De legibus diuinis & humanis.

CAP. II.

Diſt. 1. Omnes leges.

OMnes autem leges aut diuinæ sunt, aut humanæ. *Diuinæ* natura: *humanæ* moribus constant: ideoq; hæc differunt, quoniam aliæ aliis gentibus placent.

B

Fas lex diuina est: *ius* lex humana. Transire per agrum alienum fas est, ius non est.

Quid differunt inter se ius, leges, & mores.

CAP. III.

Diſt 1. ius generale.

IVs generale nomen est: lex autem iuris est species. *Ius* autem dictum, quia iustum est: omne autem ius legibus & moribus constat.

inf. ea. diſt.

Lex est constitutio scripta. *Mos* est vetustate probata consuetudo: siue, lex non scripta. Nam lex à *legendo* vocata est: quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantum. *Consuetudo* autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione cõstat, quando & legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat lex erit omne iam quod ratione constiterit, dum taxat quod religioni congruat: quod disciplinæ conueniat: quod saluti proficiat, vocata autem consuetudo, quia in communi est vsu.

inf. ea.

C

Quid sit ius naturale. CAP. IV.

inf. ea.

IVs naturale est, aut ciuile, aut gentium. *Ius naturale* est commune omnium nationum eo quo vbique instinctu naturæ non constitutione aliqua habeatur: vt viri & fœminæ coniunctio: liberorum successio & educatio: communis omnium possessio: & omnium vna libertas, acquisitio eorum, quæ cœlo, terra, marique capiuntur. Item depositæ rei vel commendatæ pecuniæ restitutio: violentiæ per vim repulsio. Nam hocaut si quid huic simile est, nunquam iniustum, sed naturale æquumque habetur.

Quid sit ius ciuile. CAP. V.

inf. ea. diſt.

IVs ciuile est, quod quisque populus vel ciuitas sibi proprium, humana diuinaq; causa constituit.

Quid sit ius gentium. CAP. VI.

inf. ea.

IVs gentium est sedium occupatio, ædificatio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera pacis induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita: & inde ius gentium, quod eo iure omnes fere gentes vtuntur.

D

Quid sit ius militare. CAP. VII.

inf. ea. al. egressio

IVs militare est belli inferendi solennitas: fœderis faciendi nexus, signo dato * congressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitij militaris disciplina; si locus deseratur: item stipendiorum modus: dignitatum gradus: præmiorum honor, veluti cum corona vel torques donatur. Item prædæ decisio: & personarum qualitatibus & laboribus iusta diuisio ac principis portio.

Quid sit ius publicum. CAP. VIII.

inf. ea.

IVs publicum est in sacris & sacerdotibus & in magistratibus.

Quid sit ius Quiritum. CAP. IX.

E

inf. ea.

IVs Quiritum est propriè Romanorum, quod nulli tenent nisi Quirites, id est, Romani tanquam de legitimis hæreditatibus, de cretionibus: de tutelis: de vsucapione, quæ iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum: & in * eisdem solis constituta. Constat autem Quiritum ius ex legibus & plebiscitis, constitutionibus principum, & edictis, siue Prudentium responsis.

al. eosdem solos.

Quid lex. CAP. X.

Diſt. 2. lex

LEx est cõstitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

Quid scita plebeium. CAP. XI.

al. plebes. Diſt. 2. Plebiscita,

SCita sunt quæ * plebs tantum constituunt: & vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod scisciatur & rogat vt fiat.

Quid sit Senatusconsultum. CAP. XII.

F

inf. ea.

SEnatusconsultum, est quod tantum Senatores populis consulendo decernunt.

Quid constitutio & edictum. CAP. XIII.

inf. ea.

COnstitutio vel *edictum* quod rex vel Imperator constituit vel edicit.

Quid responsa prudentium. CAP. XIV.

inf. ea.

REsponsa sunt quæ Iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus: vnde & responsa Pauli dicta: fuerunt enim quidam prudentes & arbitri æquitatis, qui institutiones ciuilis iuris compositas ediderũt: quibus dissidentium lites contentionesq; sopirent.

De legibus consularibus & tribunitiis.

CAP. XV.

Diſt. 2. Quædam.

QVædam etiam leges dicuntur ab iis qui condiderunt, vt consulares: tribunitiæ, Iuliæ, Corneliæ. Nam & sub Octauiano Cæsare suffecti cõsules Papius & Pompeius legem tulerunt: quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens primùm præmia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus in extraneis testamento legaret, quam vt quarta pars superesset hæredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quæ hactenus Aquilia vocatur.

G

De lege satyra. CAP. XVI.

inf. ea.

SAtyra vero lex est, quæ de pluribus rebus simul loquitur, dicta à copia rerum, & quasi à sacietate: vnde & *Satyram scribere* est poëmata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis & Persij.

De legibus Rhodiis. CAP. XVII.

inf. ea.

RHodiæ leges naualiũ commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatæ, in qua antiquitus mercatorum fuit vsus.

De priuilegiis. CAP XVIII.

H

Diſt. 3. Priuilegia

PRiuilegia autem sunt leges priuatorum, quasi priuatæ leges. Nam priuilegium inde dictum, quod in priuato feratur.

Quid possit lex. CAP. XIX.

inf. ea.

OMnis autem lex aut permittit aliquid, vt, *Vir fortis petat præmium*: aut vetat, vt, *Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat*: aut punit, vt, *Qui eadem fecerit capite plectatur*: aut enim præmio, aut pœna vita moderatur humana.

Quare facta sit lex. CAP. XX.

inf. ea.

FActæ sunt leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrenetur nocendi facultas.

Qualis debeat fieri lex,

CAP. XXI.

ERit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum patriæ consuetudinem, loco temporique conueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De causis, CAP. XXII.

PRagma Græcum est, quod Latine *causa* dicitur: vnde & *pragmatica negocia* dicuntur, & actor causarum & negociorum pragmaticus nuncupatur.

De testibus, CAP. XXIII.

TEstes sunt à quibus quæritur veritas in iudicio, quos quisque ante iudicium sibi placitis alligat: ne cui sit postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se: vnde & alligati appellantur. Item testes dicti, quod testamento adhiberi solent: sicut signatores qui testamenta signant.

De instrumentis legalibus,

CAP. XXIV.

VOluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum, quæ quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit.

Testamentum vocatum: quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quod in eo scriptum sit: quia clausum & obsignatum est. & inde dictum testamentum: quia non valet nisi post testatoris monumentum: vnde Apostolus, *Testamentum*, inquit, *in mortuis confirmatur.* Testamentum sane in scripturis sacris non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum & placitum, testamentum vocabant: nam Laban & Iacob testamentum fecerunt, quod vtique etiam inter viuos valeret, & in Psalmis: *Adueſum teſtamentum diſpoſuerunt*, hoc est, pactũ: & innumerabilia talia.

Tabulæ testamenti ideo appellatæ sunt, quia ante chartæ & membranarum vsum in tabulis dolatis non solum testamẽtum, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur: vnde & portitores earum tabularij vocantur.

Testamentum iuris ciuilis est, quin ꝫ testium signis signatum, subscriptione firmatum.

Testamentum iuris prætorij est septem testium signis signatum: sed illud apud ciues fit, inde ciuile: istud apud prætores, inde iurisprætorij. Testamentum autem signare, notare est, vt notum sit quod scriptum est.

Holographum testamentum est manu autoris totum conscriptum atque subscriptum: vnde & nomen accepit. Græci enim ὅλην totam, γραφὴν literam dicunt.

Irritum testamentum est, si is qui testatus est, capite diminutus est, aut si non rite factum sit.

Inofficiosum testamentum est, quod frustra liberis exhæredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

Rũptum testamentum inde vocatur, eo quod nascente posthumo neque exhæredato nominatim, neque hærede instituto disrumpitur.

Suppreſſum testamentum est, quod in fraudem hæredum vel legatariorum seu liberorum non est palam prolatum: quod si non latet, tamen si prædictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur.

Nuncupatio est, quam in tabulis cerisq; testator recitat, dicens: *Hæc vt in his tabulis cerisq; ſcripta ſunt, ita videtur, ita dico. ita lego: itaq; vos ciues Romani teſtimonium mihi perhibete*, & hoc dicitur nuncupatio: *nuncupare* enim est in palam nominare & confirmare.

Ius liberorum est coniugum sine liberis inuicem pro loco pignorum hæreditatis alterna conscriptio.

Codicillum, vt veteres aiũt, sine dubio ab autore dictum, qui hoc scripturæ genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens solennitate verborũ, sed sola testatoris voluntate qualicunq; scripturę significatione expressa: cuius beneficio voluntatibus defunctorum esse constat subuentum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum solennium: ita vt qui titulum scribit eiusdem scripturæ codicellum vocet: sicut autem codicellus fit vice testamenti: ita epistola vice codicellorum.

Cretio est certus dierum numerus, in quo instítutus hæres aut accipit hæreditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi vltra capiendi hæreditates. Cretio autem appellata est quasi decretio, id est, decernere vel constituere: vt puta, *ille hæres eſto mihi*: additur, *ſi intra, infra tot dies.* Adeundarum autem hæreditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset cretio adiecta.

Fideicommiſſum dictũ, vt fiat quod à defuncto committitur. Nam fides dicta, eo quod *fiat*: quod tamen non in directis verbis, sed precariis exposcitur.

Pactum dicitur inter partes ex pace conueniens scriptura, legibus ac moribus comprobata: & dictum pactum quasi ex *pace factum*, ab eo quod est *pango*, vnde, & *pepigit fœdus.*

Placitum quoque similiter ab eo quod *placet.* Alij dicunt pactum esse quod volens quis facit: placitum vero quo quisquam nolens compellitur, veluti quando quisquam paratus sit in iudicio ad respondendum: quod nemo potest dicere pactum, sed placitum.

Mandatum dictum, quod olim in commisso negocio, alter alteri *manum dabat.*

Ratum vero quasi rationabile & rectum: vnde & qui pollicetur dicit: *Ratum eſſe præſtiteor*, hoc est, firmum atque perpetuum: rite autem esse non recte, sed exmore.

Chirographum, cautio vel scriptio duarum instar chartarum. Græce enim *manuſcriptum*, Latine dicitur *cautio.*

Emptio & venditi est rerum commutatio atq; contractus: ex conuenientia veniens.

Emptio autem dicta, quod à me tibi fit: venditio quasi venundatio, id est, à nundinis.

Donatio est cuiusliber rei transactio. Dictam autem dicunt donationem, quasi *domi actionem*: & dotem, quasi *do item.* Præcedente enim in nuptijs donatione, dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus & vxor inuicem emebant, ne videretur ancilla vxor: sicut habemus in iure. Inde est quod præcedente donatione viri, sequitur dos vxoris.

Donatio vſufructuaria ideo dicitur: quia donator ex ea vsum fructum adhuc retinet, seruato cui donatum est iure.

Donatio directa ideo nuncupatur: quia & iure & vsu statim transit in alterum: nec vltra inde aliquid adius donatoris retorquetur.

Conditiones, testium sunt propriæ: & dictæ conditiones à condicendo, quasi condictiones: quia non ibi testis vnus iurat, sed vel duo vel plures. Non enim in vnius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum. Item conditiones, quod inter se conueniat fermo testium, quasi condictiones.

Stipulatio est quasi promissio vel sponsio: vnde & promissores stipulatores vocantur: dicta autem stipulatio, à *ſtipula.* Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant: quam iterum iungentes, sponsiones suas agnoscebant.

Sacramentum est pignus sponsionis: vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque promittit perfidiæ est.

De rebus, CAP. XXV.

HÆreditas est res quæ morte alicuius ad quempiam peruenit, vel legato testamento, vel possessione retẽta. Dicta autem hæreditas à rebus additis, siue ab *ære*, quia qui possidet agrum & censum solvit, inde & res.

Res sunt quæ in nostro iure consistunt.

Iura autem sunt, quæ à nobis iuste possidentur, nec aliena sunt.

Dicta autem res à recte habendo, ius à iuste possidendo. Hoc enim iure possidetur quod iuste, hoc recte quod

bene. Quod autem male possidetur alienum est. Male autem possidet, qui vel suis male vtitur, vel aliena præsumit. Possidet autem iuste, qui non *irritatur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor.

Bona sunt honestorum seu nobilium, quæ proinde bona dicuntur, vt non habeant turpem vsum, sed ea homines ad res bonas vtantur.

Peculium proprie minorum est personarum siue seruorum. Nam peculium est, quod pater vel dominus filium suum vel seruum pro suo tractare *arbitrio patitur. Peculium autem *a pecudibus* dictum, in quibus veterum constabat vniuersa substantia.

Bonorum possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo acquisita.

Intestata hæreditas est, quæ testamento scripta non est, aut si scripta fit, iure tamen nequaquam est edita.

Caduca inde dicuntur, quia eius hæredes ceciderunt.

Familia herciscunda, est diuisio hæreditatis inter hæredes. *Herciscunda* enim apud veteres *diuisio* nuncupatur.

Communis diuisio est inter eos, quibus communis res est: quæ actio iubet postulantibus ijs arbitrum dari, cuius arbitratu res diuidantur.

Finium regendorum actio dicta, eo quod per eam regantur fines *vtriq; ne dissipentur, dummodo non angustiore quinq; pedum loco ea controuersia sit.

Locatio est res ad vsum data cum diffinitione mercedis.

Conductio est res in vsum accepta, cum constituta mercede.

Res credita est, quæ in obligatione ita deducta est, vt ex tempore quo res contrahebatur, certum sit eas deferri.

Vsura est incrementum fœnoris, ab vsu æris crediti nuncupata.

Commodum est id quod nostri iuris est, & ad alios temporaliter translatum est *commodum temporis quamdiu apud eum sit, vnde & commodum dictum est.

Precarium est dū prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, & ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece *additur: quasi *precadium*, r pro d litera commutata.

Mutuum appellatum est, quia id quod à me tibi datur, ex *meo tuum* fit.

Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu furti, incendij, naufragij, apud alium custodiæ causa deponit.

Interest autem in loquendi vsu inter pignus & arram. Nam *pignus* est quod datur propter rem creditam, quæ dum redditur statim pignus aufertur. *Arra* vero est primum quod pro re bonæ fidei *contracta empta, ex parte datur, & postea completur. Est enim arra complenda, non auferenda, vnde qui habet arram non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem. & dicta arra *à re* pro qua traditur. Item inter pignus & fiduciam & hypothecam hoc interest. Pignus est enim quod propter rem creditam obligatur: cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Cæterum dominium penes debitorem est. *Fiducia* est cum res aliqua sumendæ mutuæ pecuniæ gratia vel mancipatur, vel in iure creditur. *Hypotheca* est, cum res aliqua commodatur sine depositione pignoris, pacto vel cautione sola interueniente.

Momentum dictum à temporis breuitate, vt tam cito quam statim saluo negotio reformetur, nec in vllam moram produci debeat quod repetitur: sicut nec vllum spacium est momenti, cuius tam breuis est temporis punctus vt in aliquam moram nullo modo producatur.

Instrumentum est vnde aliquid construimus: vt calamus, ascia, culter.

Instructum, quod per instrumentum efficitur: vt baculus, codex, tabula.

Vsus, quo in re instructa vtimur: vt in baculo inniti: in codice legere, in tabula ludere: sed & ipse fructus agrorum, quia eo vtimur, vsus vocatur. Hæc sunt tria illa.

Vsusfructus autem vocatus, quia solo vsu habetur eius fructus, manente apud alium iure.

Vsucapio est adeptio dominij, per continuationem iustę possessionis, vel biennij, vel alicuius temporis.

Mancipatio dicta est, quia res manu capitur. Vnde oportet eum qui mancipium accipit, comprehendere idipsum quod ei mancipio datur.

Cessio est proprie rei concessio, sicut est illud: *Cedo iure propinquitatis*, Cedere enim dicimus quasi concedere, & quæ propria sunt: nam aliena restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui contra veritatem alicui consentit: vt Cicero, *Cessit*, inquit, *amplissimi viri authoritati, vel potius paruit.*

Interdictum est, quia à iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur: salua propositione actionis eius.

Precium vocatum, eo quod prius illud damus, vt *pro eius vice* rem quam appetimus possidere debeamus.

Commercium dictum à mercibus, quo nomine res vænales appellamus. Vnde mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui vendere & emere solent.

Integri restitutio est causæ vel rei reparatio.

Causa redintegratur quæ vi potestatis expleta non est. Res redintegratur quæ vi potestatis ablata atque extorta est.

De criminibus in lege constitutis,

Cap. XXVI.

Crimen *à carendo* nomen accepit, vt *furtum, falsitas*, &c. quæ non occidunt, sed infamant.

Facinus dictum à faciendo malum, quod noceat alteri.

Flagitium à flagitando corruptelam libidinis, quod noceat sibi. Hæc duo sunt genera omnium peccatorum.

Vis est virtus potestatis, per quam causa siue res vel aufertur vel extorquetur.

Vis priuata est si quisquam ante iudicium armatis hominibus, quemquam à suo deiecerit vel expugnauerit.

Vis publica est, si quis ciuem ante populum vel iudicem vel regem appellantem necauerit, aut torserit, siue verberauerit, vel vinxerit.

Dolus est mentis calliditas, ab eo quod deludat: aliud enim agit & aliud simulat. Petronius aliter æstimat, dicens: *Qui l est, iudices dolus? nimirum vbi aliquid factum est quod legi dolet: habetis dolum, accipite nunc malum.*

Calumnia est iurgium alienæ litis: à *caluendo*, id est, decipiendo dicta.

Falsitas appellata à *fando* aliud quam verum est.

Iniuria est iniustitia, hinc est apud Comicos: *Iniuriæ sequi*: vel, Iniuria est qui audet aliquid contra ordinem iuris.

Seditio dicitur dissensio ciuium, quod seorsum alij ad alios *eunt. Nam hi maxime turbatione rerum & tumultu gaudent.

Sacrilegium proprie est sacrarum rerum furtum, postea & in idolorum cultu hęsit hoc nomen.

Adulterium est illusio alieni coniugij, quod quia alter alterius torum commaculauit, adulterij nomen accepit.

Stuprum, id est, taptiũ, proprie est illicitus coitus, à corrumpēdo dictus, vnde & qui rapto potitur, stupro fruitur.

Homicidij vocabulum compositum est ex *homine* & *cæde*: qui enim cædem in hominem fecisse compertus erat, homicidam veteres appellabant.

Parricidij actio non solum in eum dabatur qui parentem, id est, qui patrem vel matrem interemisset, sed & in eum qui fratrem occiderat, & dictum parricidium quasi parentis cædium.

Interneciei iudicium in eum dabatur, qui falsum testimonium fecerat, & ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. Interneciciautem significatio est, quasi hominis quædam necatio: nam præpositionem *inter*, ponebāt antiqui pro E. Næuius: *Mare interbibere* Et Plautus: *Interluere mare*, id est, ebibere, & eluere.

Furtum est rei alienæ clandestina contractio, *à furuo*, id est,

al. aretium

al. iure.

al. vtriusq;

al. commodo.

al. aditur.

al. contractu.

al. fœuiunt

al. obi tio.

al. int

A

i deſt, fuſco vocatum, quia in obſcuro fit. Furtum autem capitale crimẽ apud maiores fuit ante pœnam quadrupli.

Perſuaſio eſt rei alienæ manifeſti præſumptio. Furtum autem earundem rerum fit, quæ de loco in locum tranſferri poſſunt, perſuaſio autem & earum quæ tranſferuntur, & earum quæ immobiles ſunt.

Inficiatio eſt negatio debitæ rei cum à creditore depoſcitur. Item & *abiuratio, in rei creditæ abnegatio.

al. obiuratio.

Ambitus iudicium in eum eſt, qui largiorem honorem capit & ambit, amiſſurus dignitatem quam munere inuadit.

Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamq; publicam interuertunt: nam à pecunia peculatus eſt dictus. Non autem ſic iudicatur furtum publicæ rei, ſicut rei priuatæ: nam ille ſic iudicatur vt ſacrilegus, quia fur eſt ſacrorum.

Repetundarum accuſatur, qui pecunias à ſocijs cœpit. In hoc iudicio reus ſi ante moriatur, in bona eius iudicium redditur.

Inceſti iudicium in virgines ſacratas, ſiue in propinquas ſanguine, conſtitutum eſt: qui enim talibus miſcentur, inceſti, id eſt, incaſti habentur.

B

Maieſtatis reatu tenentur ij, qui regiam maieſtatem deſeruerunt, vel violauerunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hoſtibus conſenſerunt.

Piaculum dictum quod expiari poteſt, commiſſa ſunt enim quæ erant quoquo ordine expianda.

De pœnis in legibus conſtitutis,

Cap. XXVII.

Dvpliciter *malum* appellatur, vnum quod homo facit, alterum quod patitur. Quod facit, *peccatum* eſt, quod patitur, *pœna*. Malum autem tunc plenum eſt, cum & præteritum eſt, & impetit, vel impendet, vt ſit dolor & metus.

Pœna dicta quod puniat. Eſt autem epithetum nomen & ſine adiectione nõ habet plenum ſenſum, adijcis pœna carceris, pœna exilij, pœna mortis, & imples ſenſum.

Supplicium proprie dicitur non quo quis punitur, ſed qui ita damnatur vt bona eius conſecrentur & in publico redigantur: nam ſupplicia dicebantur *ſupplicamenta*. Et ſupplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & ſupplicare.

C

Octo genera pœnarum in legibus contineri Tullius ſcribit, ſcili. *damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, ſeruitutem & mortem*, his namq; pœnis vindicatur omne perpetratum peccatum.

Damnum à diminutione rei vocatum.

Vincula à vinciendo, id eſt, artando dicta, eo quod conſtringant atq; retineant, vel quia vi ligant colla.

Compedes dictæ, quia continent pedes.

Pedicæ ſunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictæ à pedibus capiendis.

Catenæ autem quod accipiendo tenent vtraque veſtigia, ne progrediantur. Item catenæ quod ſe capiendo teneant plurimis nodis.

Manicæ ſunt vincula, quibus manus capiuntur, licet & manicæ tunicarum ſint.

Neruus eſt vinculum ferreum, quo pedes vel ceruices impediuntur.

D

al. in boue

Boua eſt torques damnatorum, quaſi iugum *boum: ex genere vinculorum eſt.

Carcer, in quo cuſtodiuntur noxij. Et dictus carcer, quod eo homines coerceantur, includanturque, quaſi arcens, ab arcendo ſcilicet. Locum autem in quo ſeruantur noxij carcerem dicimus numero tantum ſingulari: vnde vero emittuntur quadrigæ, *carceres* vocamus numero tantum plurali.

Verbera dicta: quia cum agitantur, aërem verberant. Hinc flagra & plagæ & flagella: quia cum flatu & ſtrepitu in corpore ſonant. Nam plagæ quaſi *flagæ*, ſed plagæ & flagra primæ poſitionis ſunt: flagella autem per diminutionem dicta.

Anguilla eſt, qua coërcentur in ſcholis pueri, quæ vulgo ſcutica dicitur.

Fuſtes ſunt, quibus pro criminibus iuuenes feriuntur, appellati quod præfixi in foſſis ſtent quos palos ruſtici vocant.

E

Vectes dicti, quod manibus vectentur: vnde oſtia ſaxaq; velluntur: ſed hi ad pœnas legum non pertinent.

Virgæ ſunt ſummitates frondium arborumque, dictæ quod viridæ ſunt: vel quod vim habeant arguendi; quæ ſi lenis fuerit, virga eſt, ſi certe nodoſa vel aculeata ſcorpio rectiſſimo nomine vocatur: quia arcuato vulnere in corpus infigitur.

Ictus proprie flagellorum ſunt ab agitando vocati.

Vngulæ dictæ, quod effodiant: hæc & *fidicula*, quia ijs rei in eculeo torquentur, vt fides inueniatur.

Eculeus autem dictus, quod extendatur.

Tormenta vero quod torquendo mentem inueniant.

Eſt & * *lautumna* ſupplicij genus ad verberanduin aptum, inuentum à Tarquinio ſuperbo ad pœnas ſceleratorum. Iſte enim prior latumnas, tormenta, fuſtes, metalla atq; exilia adinuenit, & ipſe prior ex regibus exilium metuit.

al. latomia

F

Talio eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter quis patiatur vt fecit. Hoc enim & natura & lege eſt inſtitutum: vt lædentem ſimilis vindicta ſequatur. Vnde & illud eſt legis: *Oculum pro oculo, & dentem pro dente.* Talio autem non ſolum ad iniuriam referendam: ſed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Eſt enim communis ſermo & iniuriæ & beneficentiæ.

Ignominium dictum, eo quod deſinat habere honeſtatis nomen, is qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum autem ignominium quaſi *ſine nomine*: ſicut ignarus ſine ſcientia, ſicut ignobilis ſine nobilitate. Hoc quoq; infamium, quaſi ſine bona fama: *famâ* autem dicta, quia fando & loquendo peruagatur per traduces linguarum & aurium ſerpens. Eſt autem nomen & bonarum rerum & malorum. Nam fama felicitatis interdum eſt, vt illud eſt, *illuſtris fama*, quod laus eſt: malarum, vt Virgilius: *Fama malum quo non aliud velocius vllum.* Famæ autem nomen certi locum non habet, quia plurimum mendax eſt, adijciens multa, vel demutans de veritate: quæ tamdiu viuit quandiu non probatur. At vbi probaueris, eſſe ceſſat, & exinde res nominatur, non fama.

G

Exilium dictum quaſi *extra ſolum*. Nam exiſl dicitur qui extra ſolum eſt. Vnde poſtliminium redeuntibus hoc eſt de exilio reducendis, qui ſunt eiecti in iniuria, id eſt, extra limen patriæ. Diuiditur autem exilium in relegatis & deportatis.

Relegatus eſt quem bona ſua ſequuntur, *deportatus* quem non ſequuntur.

Proſcriptio exilij procul damnatio, quaſi porro ſcriptio. Item proſcriptus, quia palam ſcriptus.

Metallum eſt vbi exules deputantur ad eruendam venam, marmoraq; ſecanda in cruſtis.

Seruitus à ſeruando vocata, apud antiquos enim qui in bello à morte ſeruabantur, ſerui vocabantur. Hæc eſt ſola malorum omnium poſtrema, quæ liberis omni ſupplicio grauior eſt, nam vbi libertas perijt, vna ibi perierunt & omnia.

Mortium vero diuerſi caſus, ex quibus crux vel patibulum in quo homines appenſi cruciantur vel patiuntur, vnde & nomina habent.

H

Patibulum enim vulgo *furca* dicitur, quaſi ferens caput. ſuſpenſum enim & ſtrangulatum hæc exanimat, ſed patibuli minor pœna, quam crucis. Nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, crux autem ſuffixos diu cruciat, vnde & in Euangelio latronibus, vt morerentur, & de ligno ante ſabbatum deponerentur, crura confracta ſunt, quia ligno ſuſpenſi cito mori non poterant. In ipſo quoque genere necis differt. Crudelius eſt enim in aqua ſpiritu torquentis extingui, ignibus vri, frigore & fame necari, canibus & beſtijs exponi. Nam ferro mori, ætas quoq; maior optauit. Gladius enim ſine grauiori cruciatu compendioſa morte vitam finire nouit.

Culeus eſt parricidale vaſculũ ab occulendo, id eſt, claudendo dictum. Eſt autem vter ex corio factus, in quo parricidæ cum ſimia & gallo & ſerpente incluſi, in mare præ-

A

cipiantur: omnium autem istarum mortium genus animaduersio nominatur.

Animaduersio est, quando iudex reum punit, & dicitur *animaduertere*, id est, animum illuc vertere, intendere vtique ad puniendum reum, quia iudex est. Ideo autem Romani aquam & ignem interdicebant quibusdam damnatis, quia aër & aqua cunctis patet, & omnibus data sunt: vt illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est.

De Chronicæ vocabulo,

CAP. XXVIII.

CHronica Græce dicitur quæ Latine *temporum series* appellatur, qualem apud Græcos Eusebius Cæsariensis episcopus edidit, & Hieronymus presbyter in Latinam linguam conuertit: χρόνος enim Grece, Latine *tempus* interpretatur.

B

De momentis & horis.

CAP. XXIX.

TEmpora autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, seculis, ætatibus diuiduntur. *Momentum* est minimum atque angustissimum tempus, à motu siderum dictum. Est enim extremitas horæ in breuibus interuallis, cum sol aliquid sibi cedit atque succedit. *Hora* Græcum est nomen, & tamen Latinum sonat. *Ora* enim finis est temporis, sicut & oræ sunt fines maris, fluuiorum & vestimentorum.

De diebus, CAP. XXX.

DIes est præsentia solis, siue sol super terras: sicut nox, sol sub terris. Vt enim dies aut nox sit: causa est, aut super terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quatuor horarum est, vsque dum dies & nox spatia sui cursus ab oriente vsque ad alium orientalem solem cæli volubilitate concludat. Abusiue autem dies vnus est spatium ab oriente sole vsque ad occidentem. Sunt autem diei spatia duo interdianum & nocturnum, & est dies quidem horarum viginti quatuor, spatium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies à parte meliore: vnde & in vsu est, vt sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum: sicut & in lege diuina scriptum est: *Factum est vespere & mane dies vnus.*

C

Dies secundum Ægyptios inchoat ab occasu solis: secundum Persas, ab ortu solis: secundum Athenienses, à sexta hora diei: secundum Romanos à media nocte. Vnde & tunc *gallicinium est*, quorum vox diei ostendit præconium, quando & *meonictius* afflatus sit.

Dies dicti à dijs, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacrauerunt. Primum enim diem à *sole* appellauerunt, qui princeps est omnium siderum, sicut & idem dies caput est cunctorum. Secundum à *luna*, quæ soli & splendore & magnitudine proxima est, & ex eo mutuat lumen. Tertium à stella *Martis*, quæ *Vesper* vocatur. Quartum à stella *Mercurij*, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum à stella *Iouis*, quam Phaëtontem aiunt. Sextum à *Veneris* stella, quam Luciferum asserunt: quia inter omnia sidera plus lucis habet. Septimum à stella *Saturni*, quæ sexto cælo locata, xxx. annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex his septem stellis nomina diebus gentiles dederūt, eo quod per eosdem aliquid sibi effici æstimarent dicentes habere à sole spiritū, à luna corpus, à Mercurio ingenium & linguam, à Venere voluptatem, à Marte sanguinem, à Ioue temperantiam, à Saturno humorem: talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerant tam ridiculosa figmenta.

D

Apud Hebræos autem dies prima, *vna sabbati* dicitur, quæ apud nos *dies dominica* est, quem gentiles soli dedicauerunt. Secunda sabbati, secunda feria, quem seculares diem lunæ vocant. Tertia sabbati, tertia feria, quem illi diē Martis vocant. Quarta sabbati, quarta feria, qui Mercurij dies dicitur à paganis. Quinta sabbati, quinta feria est, id est, quintus à die dominica, qui apud Gentiles Iouis vocatur. Sexta sabbati, sexta feria est, quæ apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem septimus à dominico die est, quem gentiles Saturno dedicauerunt, & Saturni nominauerunt. *Sabbatum* autem ex Hebræo in Latinum *requies* interpretatur, eo quod Deus in eo requieuisset ab omnib. operibus suis. Melius autem in vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit: tamen si quem forte consuetudo traxerit, vt illud exeat ex ore quod improbat corde: intelligat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies homines fuisse, & propter beneficia quædam mortalia, quia plurimum potuerunt & inuenerunt in hoc seculo, delati sunt eis ab amatoribus suis diuini honores, & in diebus, & in sideribus: sed prius à nominibus hominum sidera nuncupata, & à sideribus dies sunt appellati.

E

A fando autem feriæ nuncupatæ sunt, quod in eis nobis sit tempus dictionis, id est, in diuino vel humano officio fari: sed ex ijs festi dies hominum causa instituti sunt: feriati, causa diuinorum sacrorum.

Partes dici tres sunt: *mane, meridies & suprema.*

F

Mane, lux matura & plena: nec iam crepusculum. Et dictum mane à *manu*, manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alij mane existimant vocari *à manibus*, id est à dijs quorum conuersatio à luna ad terram est. Alij putant ab aere: quia *manus* id est tarus est atque perspicuus.

Meridies dictus quasi medidies, hoc est medius dies, vel quia tunc purior dies est. *Merum* enim *purum* dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol è medio cælo rutilat, & omnem terram pari claritate illustrat.

Suprema est postrema pars diei, quando sol cursum suū in occasum vertit: dicta eo quod supereſt ad vltimam partem diei.

Serum vocatum à clausis seris, quando iam nox venit, vt vnusquisque somno tutior sit.

Hodie, quasi hoc die, & quotidie non cotidie, vt sit quot diebus.

Cras, quod est postea.

Hesternum est pridie: & dictum hesternum ab eo quod iam dies ipse sit à nobis extraneus & prætereūdo alienus.

G

Pridie autem quasi priori die.

Perendie, id est per ante die vel in anteceſſu & prius.

De Nocte, CAP. XXXI.

NOx à *nocendo* dicta, eo quod oculis noceat. Quæ idcirco lunæ ac siderum lucem habet, ne indecora esset, & vt consolaretur omnes nocte operantes: & vt quibusdam animantibus quæ lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur. Noctis autem & diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi & vigilandi effecta est, & vt operis diurni laborem noctis requies tēperet. Noctem autem fieri dicunt, aut quia longo itinere fatigatur sol, & cum ad vltimum cæli spatium peruenit elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes: aut quia eadē vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, & sic vmbra terræ noctem facit. Vnde & Virgilius, *---ruit Oceano nox, Inuoluens vmbra magna terramq; polumq;.* Noctis partes septem sunt, id est *vesper, crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum.*

H

Vesper à stella occidentali vocatur, quæ solem occidium sequitur & tenebras sequētes præcedit. De qua Virgilius, *Ante diem clauso componet vesper Olympo.*

Tenebræ autem dictæ, quod teneant vmbras.

Crepusculum est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est inter lucem & tenebras.

Conticinium est quando omnia silent. Conticescere enim silere est.

Intempestum est medium & inactuosum noctis tempus: quando agi nihil potest & omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo *intempesta, inactuosa*, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem dinoscitur tempus. vnde est, *Intempestiue venisti*, ergo intempesta dicitur, quia caret tempore, id est, actu.

Gallicinium propter gallos lucis prænuntios dictum.

Matutinum est inter abscessum tenebrarum, & auroræ

aduen-

aduentum: & dictum matutinum, quod hoc tempus inchoantes mane sit.

Diluculum quasi iam incipiens parua diei lux. Hæc & aurora quæ solem præcedit.

Est autem *aurora* diei clarescentis exordium, & primus splendor aëris, qui Græce ἠὼς dicitur, quam nos per deriuationem auroram vocamus, quasi *eo rorat*. Vnde est illud, *Lætus Eoa Eurus equis*: &, Ἑῳαῖος ἀκτῖσι.

De Hebdomada, Cap. XXXII.

Hebdomadæ dicta à numero septem dierum quorum repetitione, & menses, & anni, & secula peraguntur. ἑπτὰ enim Græci *septem* dicunt: hanc nos *septimanam* vocamus, quasi septem luces. Nam *mane* lux est. Octauus autem dies, id est primus, est ad quem reditur, & à quo rursus hebdomadis series oritur.

De mensibus, Cap. XXXIII.

Mensis nomen est Græcum de lunæ nomine tractum. *Luna* enim μὴν Græco sermone vocatur: vnde & apud Hebræos menses legitimi, nõ ex solis circulo, sed ex lunæ cursu enumerantur, quod est de noua ad nouam. Ægyptij autem primi propter lunæ velociorem cursum, & ne error cõputationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinuenerunt: quo tardior solis motus facilius poterat comprehendi.

Ianuarius mensis à *Iano* dictus, cui fuit à gentilibus cõsecratus, vel quia limes & *ianua* sit anni. Vnde & bifrons idem Ianus pingitur: vt introitus anni & exitus demonstretur.

Februarius nuncupatur à *Februo*, id est Plutone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarium dijs superis, Februarium dijs manibus Romani consecrauerunt. Ergo Februarius à februo, id est à Plutone, non à *febre*, id est, ægritudine nominatur.

Martius appellatur propter *Martem* Romanæ gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia ad marem agantur, & ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur & mensis nouorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem & Nouember ab indicijs scilicet germinũ: quia in eo vir descendentibus fructibus nouis transactorum probatur occasus.

Aprilis pro Venere dicitur, quasi *Aphrodis*. Græce enim ἀφρογδίτη *Venus* dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem: quasi *aperilis*.

Maius dictus à *Maia* matre Mercurij vel à maioribus. natu: qui erant principes reipublicæ. Nam hunc mensem maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecrauerunt.

Vnde & *Iunius* dicitur. Ante enim populus in centurias seniorum & iuniorum diuisus erat.

Iulius vero & *Augustus* de honoribus hominum Iulij & Augusti Cæsarum nuncupati sunt. Nam prius *Quintilis* & *Sextilis* vocabantur: quintilis, quia quintus erat à Martio: quem principem anni testantur esse Romani, sextilis similitet quod sextus sit.

September nomen habet à numero & *imbre* quia *septimus* est à martio, & imbres habet. Sic & *October*, *Nouember* atque *December*, ex numero & imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem december finit, pro eo quod denarius numerus præcedentes numeros claudit.

Kalendas autem *Nonas* & *Idus* propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratuum. In ijs enim diebus conueniebatur in vrbibus. Quidam autem *Kalendas* à *calendo* appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur: sicut & apud Hebræos. *Idus* autem plerique latinorum ab edendo dictas putant: quod ij *dies apud veteres epularum essent*. *Nonæ* à *nundinis* vocatæ, nundinæ enim sunt publicæ conuentiones, siue mercimonia.

De solstitijs & æquinoctijs, Cap. XXXIV.

Solstitium dictum: quasi solis statium: quod tunc sole stante crescant dies vel noctes. *Æquinoctium* appellatũ quod tunc dies & nox horarum spatio æquali consistunt. Duo autem sunt solstitia, vnum *æstiuum* octauo Kalendarum Iuliarum, de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos, aliud *hiemale*, octauo Kalendarum Ianuariarum, quo tempore sol altiores incipit circulos petere: Vnde & hiemalis solstitij dies minimus, sicut æstiui maximus inuenitur. Item duo sunt *æquinoctia*, vnum *vernale*, & aliud *autumnale*, quæ Græci ἰσημερίαι vocant. Sunt autem hæc æquinoctia die octauo Kalendarum Aprilium, & octauo Kalendarum Octobrium, quia annus in duas partes tantum diuidebatur: hoc est in æstiuum & in hiemale solstitium & in duo hemisphæria.

De temporibus anni, Cap. XXXV.

Tempora anni sunt quatuor: *ver, æstas, autumnus, & hiems*: dicta sunt autem tempora à communionis temperamento, quod inuicem se humore, siccitate, calore & frigore temperent. Hæc & curricula dicuntur: quia non stant, sed currunt.

Constat autem post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse diuisa. Quorum temporum talem veteres discretionem faciunt, vt primo mense *ver nouum* dicatur, secundo *adultum*, tertio *præceps*. Sic & æstas in suis tribus mensibus, noua, adulta, & præceps. Item hyems *noua, adulta, & præceps* siue extrema Vnde & illud: *Extremæ sub casum hyemis*. Ver autem dictum quod *vireat*. Tunc enim post hyemem vestitur tellus herbis, & in florem cuncta * prorumpunt.

Æstas dicitur ab *æstu*, id est à calore: & æstas quasi vsta, id est *exusta* & arida. Nam calor aridus est.

Autumnus à tempestate vocatur: quando & folia arborum cadunt & omnia matuescunt.

Hyemem autem ratio hemisphærij nuncupauit: quia tunc breuiori sol voluitur circulo. Vnde & hoc tempus *bruma* dicitur: quasi βραχεῖα ἡμέρα id est *breuis*: vel à cibo quod maior tunc sit vescendi appetitus. Edacitas enim G æce *bruma* appellatur: vnde & *imbrumati* dicuntur quibus fastidium est ciborum. Hibernus autem inter hyemẽ & vernum est quasi hyeternus, qui plerunq; à parte totã hyemem significat. Hæc tempora singulis etiã cœli partibus ascribuntur. *Ver* quippe *orienti* datur, quia tunc ex terris omnia oriuntur, *æstas* vero *meridiano*, eo quod pars eius calore flagrantior sit: *hyems Septentrioni*, eo quod frigoribus & perpetuo gelu torpeat: *autumnus occiduo*, propter quod graues morbos habet: vnde & tunc folia arborum defluunt. Vt autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris & caloris, & compugnantia inter se contrariorum aërum.

De annis, Cap. XXXVI.

Annus est solis anfractus: cum peractis trecentis lxv. diebus ad eadem loca siderum redit. Annus autem dictus, quia mensibus in se recurrentibus voluitur. Vnde & *anulus* quasi *annulus*, id est, *circulus*, ϕ in seredeat. Virgilius: *Atq; in se sua per vestigia voluitur annus*: Sic enim apud Ægyptios indicabatur ante inuentas literas, picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. Alij annũ dicunt, ἀπὸ τοῦ ἀναδεῖσθαι, id est, ab *innouatione*: renouatur enim semper.

Tria sunt autem tempora annorum. Aut enim *lunaris*, *annus*, est triginta dierum: aut *solstitialis*, qui xii, continet menses: aut *magnus* omnibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos.

Era singulorum annorum constituta est à Cæsare Augusto: quando primum censum exegit ac Romanum orbem descripsit. Dicta autem Era ex eo quod omnis orbis, *es* reddere professus est reipublicæ.

De olympiadibus, & lustris & iubileis, Cap. XXXVII.

Olympias apud Græcos constituta apud Elidem Græciæ ciuitatem. * Elijs agentib. agonem: & quinquennale certamen quatuor medijs annis vacãtibus: & ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadẽ vocauerunt, *quadriennio*, in vna olympiade supputato.

Lustrum vero est περίοδος: id est *quinquennium*, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas à Romanis: adhuc enim consules, adhuc æra nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatur: eo quod censu per quinquennium in republica peracto, vrbs Roma lustrabatur.

Iubileus interpretatur *remissionis annus*. Est enim Hebraicus & sermo & numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est *quadraginta nouem annis* texitur, in quo clangebatur tubis, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio, debita absoluebantur, confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes & ipsi celebramus post Domini resurrectionem remissa culpa: & totius debiti Chirographo euacuato, ab omni nexu liberi suscipientes aduenientem in nos gratiam spiritus sancti.

De seculis & ætatibus,

CAP. XXXVIII.

Secula generationibus constant, & inde secula quod se *sequantur*. Abeuntibus enim alijs, alia succedunt. Hunc quidam *quinquagesimum annum* dicunt, quem Hebrei iubileum vocant. Ob hanc causam & ille Hebræus qui propter vxorem & liberos amat dominum suum, aure pertusa, seruitio subiugatus, seruire iubetur *in seculum*, hoc est vsque ad annum quinquagesimum. *Ætas* plerunque dicitur & pro vno anno, vt in annalibus; & pro septem, vt hominis; & pro centum; & pro quouis tempore. Vnde & ætas tempus quod de multis seculis instruitur. Et dicta ætas quasi *æuitas*, id est similitudo æui. Nam *æuum* est ætas perpetua: cuius neque initium neque extremitas nascitur: quod Græci ἀίδιον vocant: quod aliquando apud eos pro seculo, aliquando pro æterno ponitur. Vnde & apud Latinos ast deriuatum.

Ætas autem proprie duobus modis dicitur: aut enim *hominis*, sicut infantia, iuuentus, senectus: aut *mundi*, cuius prima ætas est ab Adam vsque ad Noë, secunda à Noë vsque ad Abraham, tertia ab Abraham vsque ad Dauid, quarta à Dauid vsque ad transmigrationem Iudæ in Babyloniam, quinta deinde ad aduentum Saluatoris à carne, sexta quæ nunc agitur vsque quo mundus iste finiatur. Quarum decursus per generationes & regna ita inspicitur.

De discretione temporum,

CAP. XXXIX.

PRima ætas cõtinet in exordio sui creationem mundi. Primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos, secundo in firmamenti appellatione cœlos, tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum & terræ, quarto luminaria cœli, quinto animantia ex aquis, sexto animantia ex terra, & hominem; quem appellauit Adam.

ADam anno CCXXX. genuit Seth à quo filij Dei. CCXXX.

Seth anno CCV. genuit Enos: qui primus cœpit inuocare nomen Domini CCCCXXXV.

Enos anno CLXXXX. genuit Cain. DCXXV.

Cain anno CLXX. genuit Malaleel. DCCXCV.

Malaleel anno CLXX. genuit Iareth DCCCCLX.

Iareth anno centesimo LXII. genuit Enoch qui translatus est. MCXXII.

Enoch anno LXV. genuit Matusalem. MCCLXXXVII.

Matusalem anno CLXVII. genuit Lamech. MCCCCLIV.

Lamech anno CLXXXVIII. genuit Noë, *arca ædificatur*. MDCXLII.

Noë autem anno DC. factum est diluuium. IIMCCXLII.

Secunda ætas.

SEm post diluuium secundo anno genuit Arfaxat, à quo Caldæi. IIMCCXLIV.

Arfaxat anno CXXXV. genuit Sala: à quo antiqui Samaritæ vel Indi fuerunt. IIMCCCLXXIX.

Sala anno CXXX. genuit Heber à quo Hebræi. IIMDIX.

Heber anno CXXXIV. genuit Faleg. *Turris ædificatur*. IIMDCXLIII.

Faleg anno CXXX. genuit Ragau. *dij primum adorantur*. IIMDCCLXXIII.

Ragau anno CXXXII. genuit Seruch. *regnum inchoat Scytharum*. IIMDCCCV.

Seruch anno CXXX. genuit Nachor. *Regnum Ægyptiorum nascitur*. IIIMXXXV.

Nachor an. LXXIX. genuit Tharam. *Regnum Assyriorum & Sicyoniorum exoritur*. IIIMCXIV.

Thara anno LXX. genuit Abraham. *Zoroastes magicam artem reperit*. IIIMCLXXXIII.

Tertia ætas.

ABraham ann. centesimo genuit Isaac ex Sara libera. Nam prius & Ismael à quo & Ismaelitæ. IIIMCCLXXXIV.

Isaac an. sexagesimo genuit Iacob. *Argiuorum regnum inchoat*. IIIMCCCXLIV.

Iacob an. XCI. genuit Ioseph. *Phoroneus Græcis leges dedit*. IIIMCCCCXXXV.

Ioseph ann. CV. vixit. *Græcia segetes habere cœpit*. IIIMDXLV.

Hebræorum seruitutis in Ægypto an. CXLIV. *Atlas Astrologiam inuenit* IIIMDCLXXXIX.

Moyses an. XL. rexit populum in heremo. *Hebræi legem & lucras habere cœperunt*. IIIMDCCXXIX.

Iosue ann. XXVII. *Erichthonius in Troia quadrigam iunxit*. IIIMDCCLV.

Gothoniel ann. XL. *Cadmus literas Græcis dedit*. IIIMDCXXV.

Aoth anno LXXX. *fabulæ fictæ sunt*. IVMDCCCLXXV.

Debbora ann. XL. *Apollo medicinæ artem inuenit & citharam reperit*. IIIMDCCCCXVI.

Gedeon an. XL. *Mercurius lyram* reperit & Orpheo tradidit*. IIIMDCCCCLVI. *al.* cõdidit.

Abimelech ann. tres: *Chorus in Græcia inuentus est*. IIIMDCCCCLIX.

Tola ann. XXII. *Priamus regnauit in Troia*. IIIMDCCCCLXXXI.

Iair anno XXII. *Carmentis Latinas literas reperit*. IIIIMII.

Iephthe ann. VI. *Hercules se flammis iniecit*. IIIIMIX.

Esebon an. VII. *Alexander Helenam rapuit*. IIIIMXVI.

Lapdon ann. VIII. *Troia capta est & Æneas in Italiam venit*. IIIIMXXIV.

Sampson ann. XX. *Ascanius Albam condidit ciuitatem: à qua Albani*. IIIIMXLIV.

Heli Sacerdos ann. XL. *Arca testamenti capitur*. IIIIMLXXXIV.

Samuel & Saul ann. XL. *Homerus fuisse putatur*. IIIIMCXXVIII.

Quarta ætas.

DAuid ann. quadrag. *Carthago à Didone condita. Gad, Nathan & Asaph prophetauerunt*. IIIIMCLXIV.

Salomon anno XL. *Templum Hierosolymis ædificatur*. IIIIMCCIV.

Roboam anno XVII. *Regnum Israel & Iuda diuiditur*. IIIIMCCXXI.

Abia ann. tribus, *sub quo Abimelech pontifex fuit*. IIIIMCCXXIV.

Asa ann. XLI. *Achias Amos Ieu, Iohel & Azarias prophetauerunt*. IIIIMCCLXV.

Iosaphat ann. XXV. *Prophetauit Helias & Helizeus, Abdias & Michæas*. IIIIMCCXC.

Ioram an. IX. *Prophetauit Helias & Helizeus*. IIIIMCCXCIX.

Ochozias anno vno. *Helias rapitur*. IIIIMCCXCIX.

*Athalia anno VII. *Ioiadab Sacerdos claruit*. IIIIMCCCVI. *al.* Gotholia.

Ioas an. XL. *Zacharias Propheta occiditur inter templum & altare. Helizeus moritur*. IIIIMCCCXLVI.

Amasias

A

Amasias an. xxix. *Carthago condita est.* IIIIMCCCLXXV,
Ozias ann. LII. *Olympias à Græcis instituitur, Assyriorumque regnum in Medos transfertur.* IIIIMCCCCXXVII.
Ioathan anno XVI. *Remus & Romulus nascuntur.* IIIIMCCCCXLIII.
Achaz an. XVI. *Roma conditur.* IIIIMCCCCLIX.
Ezechias anno XXIX. *Senatus Romæ fit.* IIIIMCCCCLXXXVIII.
Manasses anno LV. *Sibylla Samia claruit.* IIIIMDXLIII.
Amon an. XIII. *Census primum agitur.* IIIIMDLV.
Iosias anno XXXII. *Thales philosophus agnoscitur.* IIIIMDLXXXVII.
Ioachim anno XI. *Nabuchodonosor Iudæam capit.* IIIIMDXCVIII.
Sedechias an. XI. *Templum Hierosolymis incensum. Sappho mulier diuerso pœmate claruit* IIIIMDCIX.

Quinta ætas.

B

HEbræorum captiuitas ann. septuaginta. *Iudith historia scribitur.* IIIIMDCLXXIX.
Darius anno XXXIV. *Iudæorum captiuitas soluitur.* IIIIMDCCXIII.
Xerxes an. XX. *Sophocles & Euripides, tragœdi celebrantur insignes.* IIIIMDCCXXXIII.
Artaxerxes anno XL. *Esdras incensam legem renouat.* IIIIMDCCLXXIII.
Darius qui & nothus an. XIX. *Hæc ætas habuit Platonem primum rethorem.* IIIIMDCCXCII.
Artaxerxes anno XL. *Hester historia scribitur.* IIIIMDCCCXXXII.
Artaxerxes qui & Ochus an. XXVI. *Demosthenes & Aristoteles prædicantur* IIIIMDCCCLVIII.
Xerxes anno IV. *Xenocrates illustris habetur.* IIIIMDCCCLXII.
Darius anno VI. *Alexander Hierosolymam capit.* IIIIMDCCCLXVIII.
Alexander magnus anno V. *Asiam obtinuit.* IIIIMDCCCLXXIII.
Ptolemæus anno XL. *Machabæorum liber inchoat primus.* IIIIMDCCCXIII.

C

Philadelphus an. XXXVIII. *Septuaginta interpretes agnoscuntur.* IIIIMDCCCLI.
Euergetes anno XXVI. *Iesus Sapientiæ librum componit.* IIIIMDCCCLXXVII.
Philopator an. XVII. *Machabæorum secundi libri historia componitur.* IIIIMDCCCXCIV.
Epiphanes anno XXIV. *Romani Græcos obtinuerunt.* VMXIX.
Philometor an. XXXV. *Scipio Africam vicit.* VMLIII.
Euergetes anno XXIV. *Brutus Hispaniam subegit.* VMLXXXII.
Soter anno XVII. *Thraces Romanis subiiciuntur.* VMXCIX.
Alexander an. X. *Syria Romanis subiecta est.* VMXCIX.
Ptolemæus anno VIII. *Rethorica ars Romæ cœpit.* VMCXVII.
Dionysius anno XXX. *Pompeius Iudæam capit.* VMCLXVII.
Cleopatra an. II. *Ægyptus Romanis subditur.* VMCXLIX.
Iulius Cæsar anno V. *Hic primus Monarchiam tenuit.* VMCLIV.

D

Sexta ætas.

OCtauianus anno LVI. *Christus nascitur.* VMCCXX.
Tiberius an. XXIII. *Christus crucifigitur.* VMCCXXIII.
Caius Caligula anno IV. *Matthæus Euangelium scripsit.* VMCCXXXVII.
Claudius anno XIV. *Marcus Euangelium edidit.* VMCCLI.
Nero an. XIV. *Petrus & Paulus necantur.* VMXCLXV.
Vespasianus anno X. *Hierosolyma à Tito subuertitur.* VMCCLXXV.
Titus an. II. *Hic facundus & pius fuit.* VMCCLXXVII.
Domitianus anno XVI. *Ioannes in Pathmos relegatur.* VMCCXCIII.
Nerua an. I. *Ioannes Ephesum redit.* VMCXCIV.
Traianus anno XIX. *Ioannes Apostolus requiescit.* VMCCCXIII.

E

Adrianus an. XXI. *Aquila interpres habetur.* VMCCCXXX.
Antoninus pius an. XXII. *Valentinus & Marcion agnoscuntur.* VMCCCLVI.
Antoninus verus anno XIX. *Cataphrygarum hæresis oritur.* VMCCCLXXV.
Commodus ann. XIII. *Theodotion tertius interpres habetur.* VMCCCLXXXVIII.
Ælius pertinax anno I. *Nihil habet historia.* VMCCCLXXXVIII.
Seuerus anno XVIII. *Symmachus interpres quartus habetur.* VMCCCCVII.
Antoninus Caracalla anno VII. *Quinta editio. Hierosolymis inuenitur.* VMCCCCX II.
Macrinus an. id est. Huius breuitas vitæ nihil gestorum habetur. VMCCCCXV.
Aurelius Antoninus anno IV. *Sabellij hæresis oritur.* VMCCCCIX.
Alexander annis XIII. *Origenes insignis habetur.* VMCCCCXXXII.
Maximus ann. III. *Iste Germanos vicit.* VMCCCCXXXV.
Gordianus ann VI. *Iste de Parthis & Persis triumphauit.* VMCCCCXLI.

F

Philippus ann. VII. *Hic primus Christianus Imperator fuit.* VMCCCCXLVIII.
Decius an. I. *Antonius monachus claruit.* VMCCCCXLIX.
Gallus an. II. *Nouatus hæresim condit.* VMCCCCLI.
Valerianus anno XV. *Cyprianus martyrio coronatur.* VMCCCLXV.
Claudius an. II. *Iste Gothos ab Illyrico expulit.* VMCCCCLXIII.
Aurelianus anno V. *Iste Christianos persequitur.*
Tatius anno I. Huius breuitas vitæ nihil habet historiæ. VMCCCCLXXV.
Probus anno VI. *Manichæorum hæresis orta est,* VMCCCCLXXXI.
Carus anno II. *Iste de Persis triumphauit.* VMCCCCLXXXIII.
Diocletianus ann. XX. *Iste diuinis libris adustis martyria facit.* VMDIII.
Galerius an. II. Huius breuitas vitæ nihil dignum historiæ contulit. VMDV.

G

Constantinus anno XXX. *Nicæna synodus congregatur.* VMDXXXV.
Constantinus an. XXIV. *Anthropomorphitarum hæresis oritur.* VMDLVIII.
Iulius annis II. *Hic ex Christiano paganus effectus est.* VMDLXI.
*Iouinianus anno I. *Iste iterum Christianus effectus est.* VMDLXI. *al.* Iouianus.
Valentinianus anno XIV. *Gothi hæretici efficiuntur.* VMDLXXXVI.
Gratianus anno VI. *Priscillianus agnoscitur.* VMDLXXXII.
Valentinianus ann. VII. *Hieronymus in Bethleem prædicatur.* VMDXC.
Theodosius anno III. *Ioannes Anachoreta claruit.* VMDXCII.
Arcadius anno XIII. *Ioannes Chrysostomus floruit.* VMDCV.
Honorius anno XV. *Augustinus episcopus claruit.* VMDCXX.
Theodosius anno XXVII. *Nestorius hæresiarches ext. tit.* VMDCXLV. I.
Martianus annō VI. *Chalcedonensis synodus agitur.* VMDCLIII.

H

Leo maior anno XVI. *Ægyptus errore Dioscori * languet.* VMDCLX. *al.* lacrat.
Zenon anno XVII. *Acephalorum hæresis orta est.* VMDCI XXXVI.
Anastasius anno XXXVII. *Fulgentius Episcopus prædicatur.* VMDCXIII.
Iustinus anno VII. *Acephalorum hæresis abdicatur.* VMCCCXXI.
Iustinianus XX. X. anno. *Vandali in Africa à Belisario extinguuntur.* VMDCCLX.
Iustinus anno XI. *Armenij fidem Christi suscipiunt.* VMDCCLXXI.
Tiberius anno VII. *Longobardi Italiam capiunt.* VMDCCLXXVIII

Mauritius anno XXI. *Gothi Catholici effecti sunt.*
VMDcccxcix.
Phocas an. VIII. *Romani cadunt a Persis.* VMDcccvi.

*Eraclius anno XXVII. Residuum sextæ ætatis tempus Deo soli est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsq; in præsentem annum decimum gloriosissimum principis, qui est Eraclius.
VMDcccLVII.

ANNOTATIO.

In alijs exemplaribus additū inueniopost Eraclius anno XXVII. hæc verba.

Huius quarto & quinto religiosissimi principis Silebuti, in Hispania Iudæi baptizantur.

Quarum decursus per generationes & regna: primus ex nostris Iulianus Africanus sub Imperatore Marco Aurelio Antonino, simplicis historiæ stylo elicuit. Deinde Eusebius Episcopus Cæsariensensis: atq; sanctæ memoriæ Hieronymus presbyter, Chronicorum canonem multiplicem ediderunt, historiam regnis simul & temporibus ordinatā. Dehinc alij atq; alij, inter quos præcipue Victor Turonētis Ecclesiæ Episcopus recēsitis priorum historijs gesta sequentium ætatum vsq; ad consulatū Iustini iunioris imperatoris expleuit. Horum nos temporum summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclij imperatoris vel Sumptinali regis Gottorum, quanta potuimus breuitate notauimus tempora, adiacente è latere descendente linea temporum cuius indicio summa præterita seculi cognoscatur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

LIB. VI.

Capita Libri sexti,

1 *De nouo & veteri testamento.*
2 *De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum.*
3 *De Bibliothecis.*
4 *De eo qui primum Romam libros aduexit.*
5 *Qui apud nos Bibliothecas instituerunt.*
6 *Qui multa scripserunt.*
7 *De generibus opusculorum.*
8 *De cera.*
9 *De cartis.*
10 *De pergamenis*
11 *De libris conficiendis.*
12 *De librorum vocabulis.*
13 *De libris & eorum instrumentis.*
14 *De canonibus Euangelicis.*
15 *De canonibus conciliorum.*
16 *De cyclo paschali.*
17 *De reliquis festiuitatibus.*
18 *De officijs.*

LIBER SEXTVS.

De veteri & nouo testamento,

CAPVT I.

VEtus Testamentum ideo dicitur, quia veniente nouo cessauit, de quo Apostolus meminit, dicens: *Vetera transierunt, & ecce omnia facta sunt noua.* Testamentum autem *nouum* ideo nuncupatur, quia innouat. Non enim illud discunt, nisi homines renouati ex vetustate per gratiam, & pertinentes iam ad testamentum nouum, quod est regnum cœlorum.

Hebræi autem vetus testamentum, Esdra authore, iuxta numerum literarū suarum, viginti duobus libris accipiunt: diuidentes eos in tres ordines, legis scil. & prophetarū & & hagiographorum. *Primus* ordo *legis* in quinq; libris accipitur, quorū primus est Bereſith, quod est *Genesis.* Secundus Veelle Semoth, q̄ est, *Exodus.* Tertius Vaicra, q̄ est *Leuiticus.* Quarus Vaiedabber, q̄ est *Numeri* Quintus Elle addebarim quod est *Deuteronomiū.* Hi sunt quinq; lib. Moysi: quos Hebræi *Thorat* vocant, Latini *legem* appellāt. Proprie a lex appellatur: quæ per Moysen data est: Secundus est *Prophetarū* in quo cōtinentur libri octo, quorum primus Iosuæ Ben Nun: qui latine *Iesu Naue* dicitur, secūdus Sophetim, q̄ est *Iudicū*, tertius Samuel, qui est, *Regum primus*, quartus Malachim, qui est *Regum secundus*, quintus *Esaias*, sextus *Ieremias*, septimus *Ezechiel*, octauus *Taresra*, qui dicitur *duodecim Prophetarum*: qui libri quia pro breuitate adiuncti sunt, pro vno accipiuntur. *Tertius* est ordo, *hagiographorum*, id est sancta scribentium: in quo sunt libri nouem: quorum primus *Iob*, secundus *Psalterium*, tertius *Misse*, quod est *Prouerbia Salomonis*, quartus Coheleth, q̄ est *Ecclesiastes*, quintus Sir hassirim, quod est, *Cantica canticorum*, sextus *Dani. l.* Septimus Dibre haiamim, quod est, *Verba dierum*, hoc est, *Paralipmenon*, qui & *Chronicon*: qui in duos libros diuiditur, apud Græcos & Latinos: octauus *Esdræ*, nonus *Hester*, qui simul omnes v. VIII. & IX. fiunt XXII. sicut superius comprehensi sunt. Quidam aūt *Ruth*, & Rimoth, quod Latine dicitur *Lamentatio Ieremiæ*, hagiographis adijciunt, & XXIV. volumina testamenti veteris faciunt, iuxta viginti quatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt.

Quartus est apud nos ordo veteris testamenti, eorum librorum qui in canone Hebraico non sunt. Quorū primus *Sapientiæ* liber est. Secundus *Ecclesiasticus.* Tertius *Tobias.* Quartus *Iudith.* Quintus & sextus *Machabæorum*: quos licet Hebræi inter apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros & honorat & prædicat.

In nouo autem *testamento* duo sunt ordines: primus *Euangelicus*, in quo sunt *Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes.* Secundus *Apostolicus*: in quo sunt *Paulus in quatuordecim Epistolis. Petrus in duabus. Ioannes in tribus. Iacobus & Iudas in singulis. Actus Apostolorum, & Apocalypsis Ioannis.*

Summa autem vtriusq; testamenti trifarie distinguitur, id est, *in historia, in moribus, in allegoria.* Rursus ista tria multifarie diuiduntur, id est, quid à Deo, quid ab angelis vel hominibus gestum dictumq; sit, quid à Prophetis nuntiatum de Christo & corpore eius: quid de diabolo & membris eius: quid de veteri & nouo populo: quid de præsenti seculo & futuro regno atq; iudicio.

De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum.

CAP. II.

VEteris testamenti, secundum Hebræorum traditionem, hi perhibentur auctores. Primus *Moyses* diuinæ historiæ cosmographiam in quinq; voluminibus edidit, quod *Pentateuchum* nominatur.

Pentateuchum autem à quinque voluminibus dicitur, πέντε enim Græce *quinque*, τεῦχος *volumen* vocatur.

Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi & generatio seculi in eo contineatur.

Exodus vero exitum ab Ægypto vel egressum populi Israel digerit, & ex ea causa nomen accepit.

Leuiticus appellatur, eo quod Leuitarum ministeria & diuersitatem victimarum exequitur, totusq; in eo ordo Leuiticus annotatur.

Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressæ de Ægypto tribu sdinumerantur, & quadraginta duarum per eremum mansionum in eo descriptio continetur.

Deuteronomiū Græco sermone appellatur, quod Latine interpretatur *Secunda lex*, id est repetitio & Euangelicæ

legis

A legis præfiguratio, quæ sic ea habet quæ priora sunt, vt tamen noua sint omnia, quæ in eo replicantur.

Iosue liber nomen accepit à Iesu filio Naue, cuius historiam continet, scriptorem vero eius eundem Iosue Hebræi asseuerant, in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subuertuntur, terra populo diuiditur, & per singulas vrbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiæ cœlestisque Hierusalem spiritualia regna præfigurantur.

Iudicum nominantur à principibus populi, qui præfuerunt in Israel post Moysen & Iosue antequam Dauid & cæteri reges existerent. Hunc librum & Ruth edidisse creditur *Samuel*. Liber Samuel eiusdem Samuelis natiuitatem & Sacerdotium & gesta describit, idcirco & ab eo nomen accepit. Et quamuis hic liber Saul & Dauid historiam contineat, vtrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipse vnxit Saul in regnum, ipse Dauid in regem futurum. Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel: sequentia vero eius vsque ad calcem scripsit *Dauid*.

B *Melachim* proinde appellatur: eo quod reges Iudæ & Israeliticæ gentis gestaque eorum per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraice, Latine *Regum* interpretatur. Hunc librum *Ieremiæ* primus in vnum volumen coëgit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias.

Paralipomenon Græce dicitur, quod prætermissorum vel reliquorum nos dicere possimus, quia ea quæ in lege vel in regum libris vel omissa vel non plene relata sunt, in isto summatim & breuiter explicantur.

Librum *Iob* quidam Moysen scripsisse arbitrantur: alij vnum ex Prophetis: nonnulli vero eundem Iob post plagam suæ passionis scriptorem fuisse existimant, arbitrantes, vt qui certamina specialis pugnæ sustinuit, ipse narraret quas victorias expediuit. Principia autem & fines libri Iob apud Hebræos prosaica oratione contexta sunt: media autem ipsius ab eo loco in quo ait; *Pereat dies in qua natus sum*, vsque ad eum locum. *Idcirco ego me reprehendo & ago pœnitentiam*, omnia Heroico metro discurrunt.

C *Psalmorum* liber, Græce *Psalterium*, Latine organum dicitur. Vocatus autem liber psalmorum, quod vno Propheta canente ad psalterium, Chorus consonando respõderet. Titulus autem in Psalmis Hebraicus *Thebilim*, quod interpretatur *Volumen hymnorum*. Auctores autem psalmorum sunt qui ponuntur in titulo, Moyses scilicet & Dauid & Salomon, Asaph, Ethan, Idithim & filij Core, Eman, & reliquorum quos Esdras vno volumine cõprehendit. Omnes autem psalmos apud Hebræos metrico carmine constat esse compositos. Nam in more Romani Flacci, & Græci Pindari, nunc alij iambo currunt, nunc elegiaco personant, nunc Saphico nitent trimetro: vel tetrametro pede incedentes.

Salomon filius Dauid regis Israel iuxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit: quorum primus est Hebraice *Misse*: quem Græci *Parabolas*, Latini *Prouerbiorum* nominant, eo quod in ipso sub quarundam similitudine figuras verborum & imagines veritatis ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intelligendũ legentibus reseruauit. Secundum librum *Cobeleth* vocauit, qui Græce *Ecclesiastes* dicitur, Latine *Concionator*: eo quod sermo eius non specialiter ad vnum sicut in Prouerbijs, sed ad vniuersos generaliter dirigatur: docens omnia quæ in mundo cernimus caduca esse & breuia, & ob hoc minime appetenda. Tertium librum *Sir hasirim* prænotauit: qui in Latinam linguam vertitur *Cantica canticorum*: vbi per epithalamium carmen cõiunctionem Christi & Ecclesiæ mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum: eo quod omnibus canticis præferatur: quæ in scripturis sacris habentur, sicut quædam in lege dicuntur sancta: quibus maiora sunt *Sancta sanctorum*. Horum autem trium librorum carmina hexametris & pentametris versibus apud suos composita perhibentur, vt Iosephus & Hieronymus scribunt.

D *Esaias* euangelista potius quam propheta edidit librum suum: cuius omnis textus eloquentiæ prosa incedit. Canticum vero hexametro & pentametro versu discurrit. *Hieremias* similiter edidit librum suum cum *Threnis* suis: quos nos *Lamenta* vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diuerso metro composuit alphabetum: quorum duo prima quasi sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi nexi sunt & ab vna tantum litera incipiunt, heroicum comma concludunt. Tertium alphabetum timetro conscriptum est, & à ternis literis ijdem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo & secundo habetur. *Ezechiel* & *Daniel* à viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia & fines multis habet obiectantibus intoluta. Daniel vero claro sermone regna mundi pronunciat & tempus aduentus Christi manifestissima prædicatione annotat. Hi sunt quatuor prophetæ qui maiores vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Liber autem duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus prænotatur, qui propterea dicuntur minores quia sermones eorum breues sunt. Vnde & connexi sibimet inuicem in vno volumine commentur: quorum nomina sunt: *Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naumi, Abacuc, Sophonias Aggeus, Zacharias, & Malachias.*

E

F *Esdræ* liber auctoris sui titulo prænotatur, in cuius textu eiusdem Esdræ Neemiæque sermones pariter continentur. Nec quemquam moueat, quod vnus Esdræ dicitur liber: quia secundus, tertius & quartus non habentur apud Hebræos, sed inter apocryphos deputantur.

Hester librum Esdras creditur conscripsisse, in quo eadem regina sub figura Ecclesiæ Dei populum à seruitute & morte eripuisse scribitur, atque interfecto Aman, qui interpretatur * iniquitas, diet celebritas in posteros mittitur.

al. nequitia.

Liber *Sapientiæ* apud Hebræos nusquam est, vnde & ipse titulus Græcam magis eloquentiam redolet. Hunc Iudæi Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiæ nominatur, quia in eo Christi aduentus, qui est sapientia Patris, & passio eius, euidenter exprimitur.

G Librum autem *Ecclesiasticum* certissime *Iesus filius Sirach* Hierosolymita, nepos Iesu sacerdotis magni composuit, cuius meminit Zacharias, qui liber apud Latinos propter eloquij similitudinem Salomonis titulo prænotatur, dictus autem Ecclesiasticus, eo quod de totius ecclesiæ disciplina religiosæ conuersationis magna cura & ratione sit editus. Hic liber apud Hebræos reperitur, sed inter apocryphos habetur.

Iudith vero & *Tobias* siue *Machabæorum libri*, quibus auctoribus scripti sint, minime constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur.

H Quatuor libros Euangeliorum quatuor Euangelistæ singulariter conscripserunt. Primus *Matthæus* conscripsit Euangelium literis Hebraicis & sermonibus in Iudæa initians euangelizare ab humana Christi natiuitate dicens: *Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham*: significans defendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus *Marcus* plenus spiritu sancto scripsit Euangelium Christi eloquio Græco, in Italia secutus Petrum, vt discipulus. Is initium à spiritu prophetali fecit dicens: *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domino*, & reliqua; vt ostenderet Christum post assumptionem carnis Euangelium prædicasse in mundo. Ipse enim Christus & propheta dictus est, sicut scriptum est, *Et prophetam in gentibus posui te.* Tertius *Lucas* inter omnes euangelistas Græci sermonis eruditissimus, quippe vt medicus in Græcia Euangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians à sacerdotali spiritu, dicens: *Fuit in diebus Herodis regis Iudæ sacerdos quidam nomine Zacharias*, vt manifestaret Christum post natiuitatem carnis & prædicationem Euangelij, hostiam fuisse effectum pro salute mundi. Ipse est enim sacerdos de quo dictum est in psalmis, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Vbi enim Christus aduenit: sacerdotium

Iudæorum obmutuit: lex & prophetia cessauit. Quartus *Ioannes* scripsit Euangelium vltimus in Asia, incipiens à Verbo, vt offenderet eundem Saluatorem, qui pro nobis dignatus est nasci & pati, ipsum ante secula Dei Verbum esse: ipsum à cælo venisse, & post mortem iterum ad cælum remeasse.

Hi sunt quatuor Euangelistæ, quos per Ezechielem Spiritus sanctus significauit, in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia: quia per quatuor mundi partes, fides Christianæ religionis eorum prædicatione disseminata est. Animalia autem dicta sunt, quia propter animam hominis per eos prædicatur Euangelium Christi. Nam & oculis plena erant intus & foris, quoniam præuidentur ea Euangelia quæ dicta sunt à prophetis, & quæ promiserant in priori tempore. Crura autem eorum recta, quia nihil prauum in Euangelijs est & alas senas tegentes crura & facies suas: reuelata sunt enim quæ tegebantur in aduentu Christi.

Euangelium autem interpretatur *bona annunciatio*. Græce enim Εὐ bene καὶ ἀγγελία dicitur *annunciatio*. Vnde & angelus *nuncius* dicitur.

Paulus Apostolus suas scripsit epistolas quatuordecim, ex quibus nouem, septem ecclesijs scripsit, reliquas discipulis suis Timotheo, Tito, & Philemoni. *Ad Hebræos* autem epistola à plerisq; Latinis eius esse incerta est, propter dissonantiam sermonis, eandemq; alij Barnabam conscripsisse, alij à Clemente scriptam fuisse suspicantur.

Petrus scripsit duas nominis sui epistolas, quæ Catholicæ ideo nominantur, quia non vni tantum populo vel ciuitati, sed vniuersis gentibus generaliter scriptæ sunt.

Iacobus & *Ioannes* & *Iudas* suas scripserunt epistolas.

Actus apostolorum primordia fidei Christianæ in gentibus & nascentis ecclesiæ historiam digerit. Actum apostolorum scriptorem Lucam esse * affirmant euangelistam: in quo opere nascentis Ecclesiæ infantia texitur, & apostolorum historia * continetur. Vnde & Actus Apostolorum dicitur.

Apocalypsim librum Ioannes Euangelista conscripsit, eo tempore quo ob euangelij prædicationem in insula Pathmos * traditur relegatus. Apocalypsis autem ex Græco in Latinum *reuelatio* interpretatur. Reuelatio enim dicitur manifestatio eorum quæ abscondita erant. iuxta quod & ipse Ioannes dicit: *Apocalypsim Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis.*

Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritū sanctum loquentes ad eruditionem nostram & præcepta viuendi, & credendi regulam conscripserunt.

Præter hæc & alia volumina *Apocrypha* nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est *secreta*, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus ex quibus vsque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima & notissima successione peruenit. In ijs apocryphis etsi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est in eis canonica auctoritas, quæ recte à prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ascribuntur. Nam multa & sub nominibus prophetarum, & recentiora sub nominibus apostolorum ab hæreticis proferuntur: quæ omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

De Bibliothecis,

CAP. III.

Bibliotheca à Græco nomen accepit, eo quod ibi reconditur libri. Nam Βιβλίον *librum* θήκη *repositionem* interpretatur. Bibliothecam veteris testamenti *Esdras* scriba post incensam legem à Chaldæis, dum Iudæi regressi fuissent in Hierusalem: diuino afflatus spiritu reparauit, cunctaque legis ac prophetarum volumina, quæ fuerunt à gentibus corrupta correxit, totumque vetus testamentum in viginti duos libros constituit, vt tot libri essent in lege, quot & litteræ habebantur.

Apud Græcos autem bibliothecam primus instituisse Pisistratus creditur, Athenien sium tyrannus: quam deinceps ab Athenien sibus auctam Xerxes incensis Athenis euexit in Persis, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Græciam retulit. Hinc studium regibus vrbibusque ceteris natum est comparandi volumina diuersarum gentium, & per interpretes in Græcam linguam vertendi. dehinc magnus Alexander vel successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderunt, maxime *Ptolemæus* cognomento *Philadelphus* omnis literaturæ sagacissimus: cum studio bibliothecarum Pisistratum æmularetur, non solum scripturas, sed etiam & diuinas literas in bibliothecam suam contulit. Nam septuaginta millia librorum huius temporibus Alexandriæ inuenta sunt.

Hic etiam & ab Eleazaro pontifice scripturas petens veteris Testamenti, in Græcam vocem ex Hebraica lingua per *septuaginta interpretes* transferre curauit: quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem singuli in singulis cellulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, vt nihil in alicuius eorum codice inuentum esset, quod in cæteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt & alij interpretes, qui ex Hebraica lingua in Græcam sacra eloquia transtulerunt, sicut *Aquila*, *Symmachus* & *Theodotion*: sicut etiam & *Vulgarii* illa interpretatio, cuius autor non apparet: & ob hoc sine nomine interpretis *Quinta editio* nuncupatur. Præterea sextam & septimam editionem *Origenes* miro labore reperit, & cum cæteris editionibus comparauit. Presbyter quoq; *Hieronymus* trium linguarum peritus: ex Hebræo in Latinum eloquium easdem scripturas conuertit, eloquenterque transfudit, cuius interpretatio merito cæteris anteferetur. Nam est & verborum tenacior, & perspicuitate sententiæ clarior.

De eo qui primum Romam libros aduexit,

CAP. IV.

ROmæ primus librorum copiam aduexit *Æmilius Paulus*, Perse Macedonum rege deuicto. deinde *Lucullus* è Pontica præda. Post hos *Cæsar* dedit Marco Varroni negocium causa maxime bibliothecæ constituendæ. Primum autem Romæ bibliothecas publicauit *Pollio*, Græcas simul atque Latinas, additis autorum imaginibus in atrio quod de manubijs magnificentissimum instruxerat.

Qui apud nos bibliothecas instituerunt,

CAP. V.

APud nos quoque *Pamphilus Martyr*, cuius vitam Eusebius Cæsariensis conscripsit, Pisistratum in sacræ bibliothecæ studio adæquare primus contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum millia habuit. *Hieronymus* quoque atque Gennadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quærentes ordine prosecuti sunt, eorumque studia in vno voluminis iniculo comprehenderunt.

Qui multa scripserunt,

CAP. VI.

Marcus Terentius Varro apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Græcos quoque * *Caliretius* miris attollitur laudibus: quod tantos libros ediderit, quantos quisque nostrum * aliena & scribere propria manu vix possit. De nostris quoque apud Græcos *Origenes* in scripturarum labore tam Græcos quam Latinos operum suorum numero superauit. Denique Hieronymus sex millia librorum eius se legisse fatetur. Horum tamen omnium studia *Augustinus* ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, vt diebus ac noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec legere quidem possit.

De generibus opusculorum, CAP. VII.

OPusculorum genera sunt tria. Primum genus *excerpta* sunt: quæ Græce *scholia* nuncupantur, in quibus ea quæ videntur obscura vel difficilia, summatim ac breuiter præstringuntur. Secundum genus, *homiliæ* sunt, quas Latini *verba* appellant, quæ proferuntur in populis. Tertium, *tomi*: quos nos *libros* vel *volumina* nuncupamus. Homeliæ autem ad vulgus loquuntur: tomi vero, id est, libri maioris sunt disputationis. *Dialogus* est collatio duorum vel plurimorum, quam Latini sermonem dicunt. Nam quos Græci *dialogos* vocant, nos *sermones* vocamus. Sermo autem dictus, quia inter vtrumque seritur. Vnde & in Virgilio: *Multa inter se longo sermone serebant. Tractatus*, est vnius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa, sentiendo contractando secum.

Differt autem sermo, tractatus, & verbum. *Sermo* enim altera eget persona: *tractatus* specialiter ad seipsum est: *verbum* autem ad omnes. Vnde & dicitur: *Verbum fecit ad populum.*

Commentaria dicta quasi *cum mente.* Sunt enim interpretationes: vt *commenta iuris, commenta euangelij.* Nam quicquid breuiter componitur, *commentarium* dicitur: quod vero elongatur, *expositio* nominatur.

Apologeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respondere. In defensione enim aut negatione sola positum est, & est nomen Græcum.

Panegyricum est licentiosum & lasciuiosum genus dicendi in laudibus regum: in cuius compositione homines multis mendacijs adulantur. Quod malum à Græcis exortum est: quorum lenitas instructa dicendi facultate & copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitauit.

Fastorum libri sunt, in quibus reges vel consules scribuntur, à *fascibus* dicti, id est potestatibus. Vnde & Ouidij *libri Fastorum* dicuntur, quia de regibus & consulibus editi sunt.

Prooemium est initium dicendi. Sunt enim prooemia principia librorum, quæ ante causæ narrationem ad instruendum audientium aures coaptantur. Cuius nomen plerique Latinitatis periti sine translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos interpretatum, *Præfatio* nuncupatur, quasi prælocutio.

Præcepta sunt, quæ aut quid faciendum, aut quid non faciendum sit docent. Quid faciendum, vt: *Dilige Deum tuum: & honora patrem tuum, & matrem tuam.* Quid non faciendum, vt: *Non mœchaberis, non furtum facies.* Similiter & gentilium præcepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, vt *Nudus ara sere nudus.* Vetant, vt: *Nete inter vites corylum fere, neve flagella, Summa pete.* Primus autem præcepta apud Hebræos Moyses scripsit, apud Latinos Martius vates primus præcepta composuit. Ex quibus est illud: *Postremus dicas, primus tacueas.* Parabolæ & problemata nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere. *Parabola* quippe alicuius rei similitudinem per se gerit, quod licet sit vocabulum Græcum, iam tamen pro Latino vsurpatur. Et notum est quod in parabolis quæ dicuntur per rerum similitudines, rebus de quibus agitur comparantur. *Problemata* autem quæ Latine appellantur propositiones, quæstiones sunt habentes aliquid quod disputatione soluendum sit.

Quæstio aut est quæsitio cum quæritur, *an sit*, aut *quid sit*, aut *quale sit.*

Argumentum vero dictum quasi argutum, vel quasi *argute inuentum*, ad comprobandas res.

Epistolam proprie Græci vocant, quod interpretatur Latine *Missa.*

Ante chartæ & membranarū vsum, in dolatis ex ligno codicellis epistolarum * colloquia scribebantur. Vnde & portitores earum *tabellarios* vocauerunt.

al. eloquia

De ceris, CAP. VIII.

CEræ literarium materies, paruulorum nutrices, ipsæ dant ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi Græci tradidisse produntur: Græci enim & Tusci primum ferro in ceris scripserunt, postea Romani iusserunt, ne graphium ferreum quis haberet. Vnde & apud scribas dicebatur, *Ceram ferro ne cædito.* Postea institutum est, vt in cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satyra dicens, *Vertamus vomerem in ceram mucroneque aremus Osseo-.* Graphium autem græce: Latine scriptorium dicitur. Nam γεγφὴ dicitur scriptura.

De chartis, CAP. IX.

CHartarum vsum primum Ægyptus ministrauit, cœptum apud Memphiticam vrbem. Memphis namq; ciuitas Ægyptiorum est, vbi chartæ vsus inuentus est primum, sicut ait Lucanus, *Conficitur bibula Memphitis charta papiro.* Bibulam autem papyrum dixit quod humorem bibat. Charta autem dicta, quod *carptim* papiri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quam plura sunt. Prima & præcipua *Augustea* regiâ maioris formæ in honorem Octauiani Augusti appellata. Secunda *Libyana* ad honorem *Libyæ* prouinciæ. tertia *Hieratica* dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augustææ, sed subcolorata. Quarta *Tenuotica*, à loco Alexandriæ qui ita vocatur, vbi fiebat. Quinta *Saltica*, ab oppido Salo. sexta *Corneliana*, à Cornelio Gallo præfecto Ægypti primum confecta. septima *Emporetica*, quod eā merces inuoluuntur, cum sit scripturis minus idonea.

ANNOTATIO.

Plinius lib. 13. cap. 12. primum genus chartæ tribuit Augustææ *Secundum* Liuiæ, *à coniuge Augusti, Tertium* Amphitheatricæ *quartum* Saiticæ: *quintum* Tænioticę.

De pergamenis, CAP. X.

PErgameni reges cum charta indigerent, membranas primo excogitauerunt. Vnde & *pergamenarum* nomen hucusq; tradenre posteritate sibi seruatum est. Hæ & *membrana* dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. Fiebant autem primum coloris lutei, id est crocei, postea vero Romæ candida membrana reperta sunt: quod apparuit inhabile esse: quod & facile sordescant, aciemque legentium lædant. cum peritiores architecti neq; aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neq; pauimenta alia quam * eucaristeo marmore, quod auri fulgor hebetat, & * eucaristi viriditas reficiat oculos. Nam & qui nummulariam discunt: denariorum formis mirteos pannos subijciunt, & gemmarum sculptores, scarabæorum terga quibus nihil est viridius subinde respiciunt, & pictores idē faciunt, vt laborēm visus eorum viriditate recreent.

al. caryſteo
al. Caryſti.

Membrana autem aut candida, aut lutea, aut purpurea sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est: quod à confectore vna tingitur parte, id est crocatur, de quo Persius *Nam liber & positis bicolor membrana capillis.* Purpurea vero inficiuntur colore purpureo: in quibus aurum & argentum liquescens, pareat in literis.

De libris conficiendis, CAP. XI.

QVædam * nomina librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breuiore forma, carmina atq; epistolæ. At vero historiæ maiore modulo scribebantur, & non solum in charta vel membranis: sed etiam & * momentis elephantinis textilibusque maluarum folijs atque palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit: * *Hæc tibi Aretcis multum inuigilata lucernis Carmina, quæ ignes nouimus aereos, Lauis in aridulo maluæ descripta libello Persica vexi munera nauicula.* Circumcidi libros Siciliæ primum increbruit. Nam initio pumicabantur. Vnde & ait Catullus. *Cui dono lepidum nouum libellum Arido modo pumice expolitum.*

al. genera.
ita omnia exempl. sed legendum censeo.
in oinētis.

ANNOTATIO.

Vet. codices habent. Queis ignes nouimus aëreos. *alij*, quæ signis nouimus aëreis: *& paulo post pro* Persica, *V. c.* habet Prusiaca. *alij*, Prusaica.

De li-

De librorum vocabulis,

CAP. XII.

CODEX multorum librorum est: *liber* vnius voluminis. Et dictus codex per translationem à corticibus arborum, seu vitium, quasi *caudex*: quod in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat.

Volumen liber est, à *voluendo* dictus: sicut apud Hebræos volumina legis, volumina prophetarum.

Liber est interior tunica corticis quæ ligno cohæret: in qua antiqui scribebant. De quo Virgilius: *Sic alta liber hæret in vlmo.* Vnde & liber dicitur in quo scribimus, quia ante vsum cartæ vel membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. Vnde & scriptores à libris arborum librarios vocauerunt.

De librarijs & eorum instrumentis,

CAP. XIII.

Librarios constat ante *bibliopolas* dictos. Librum enim Græci βίβλον vocant. Librarij autem, ijdem & antiquarij vocantur: sed librarij sunt qui & noua & vetera scribunt: antiquarij qui tantummodo vetera, vnde & nomen sumpserunt.

A scribendo autem *scriba* nomen accepit: officium exprimens vocabuli qualitate.

Instrumenta scribæ, *calamus* & penna. Ex his enim verba paginis infiguntur: sed *calamus* arboris est, *penna* auis, cuius acumen diuiditur in duo: in toto corpore vnitate seruata, credo propter mysterium, vt in duobus apicibus vetus & nouum testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum.

Dictus autem calamus quod liquorem ponat. Vnde & apud nautas *calare* ponere dicitur.

Penna autem à *pendendo* vocata, id est, *volando*. Est enim, vt diximus, auium.

Folia autem librorum appellata, siue ex similitudine foliorum arborum: seu quia ex follibus fiunt, id est, ex pellibus quæ de occisis pecudibus detrahi solent: cuius partes *pagine* dicuntur, eo quod sibi inuicem compingantur.

Versus autem vulgo vocati: quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum: deinde conuertebantur ab inferiore & rursum ad dexteram versus: quos & hodie rustici *versus vocant.

Scheda est quod adhuc emendatur, & nec dum in libris redactum est, & est nomen Græcum, sicut & *tomus*.

De Canonibus Euangeliorum;

CAP. XIV.

Canones Euangeliorum Ammonius Alexandriæ Episcopus primus excogitauit: quem postea Eusebius Cæsariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti sunt, vt per eos scire & inuenire possimus, qui reliquorum Euangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt: *Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes.* Secundus, in quibus tres, *Matthæus, Lucas, Marcus.* Tertius, in quibus tres, *Matthæus, Lucas & Ioannes.* Quartus, in quibus tres, *Matthæus, Marcus, Ioannes.* Quintus, in quibus duo, *Matthæus, Lucas.* Sextus, in quibus duo, *Matthæus, Marcus.* Septimus, in quibus duo, *Matthæus, Ioannes.* Octauus, in quibus duo, *Lucas, Marcus.* Nonus, in quibus duo, *Lucas, Ioannes.* Decimus in quibus *singuli* eorum propria quædam dixerunt: quorum expositio hæc est. Per singulos enim Euangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet. quibus numeris subdita est * era quædam nimio notata: quæ indicat in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est * era. Verbi gratia: Si est * era prima, in primo canone: si secunda in secundo: si tertia in tertio, & sic per ordinem vsq; ad decimum peruenies. Si igitur aperto quolibet Euangelio placuerit scire qui reliquorum Euangelistarum similia dixerunt, assumes adiacentem numerum capituli: & requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique invenies qui & quid dixerunt: & ita demum in corpore inquisita loca, quæ ex ipsis numeris indicantur per singula Euangelia de eisdem dixisse inuenies.

De canonibus Conciliorum,

CAP. XV.

Canon autem Græce, Latine *regula* nuncupatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alij dixerunt regulam dictam vel quod regat, vel quod normam recte viuendi præbeat: vel quia distortum pratumque corrigat.

Canones autem *generalium conciliorum* à temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namque annis persecutione feruente: docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hæreses est scissa: quia non erat licentia episcopis in vnum conuenire, nisi tempore supradicti Imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum conuenientes: iuxta fidem Euangelicam & apostolicam secundum post Apostolos tradiderunt symbolum.

Inter cætera autem *concilia quatuor* esse scimus venerabiles synodos: quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor euangelia, vel totidem paradisi flumina.

Harum *Prima Nicæna* synodus trecentorum octodecim episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Arianæ perfidiæ condemnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis idem Arius asserebat: consubstantialem Deo patri Deum filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit.

Secunda synodus centũ quinquaginta patrum sub Theodosio seniore *Constantinopoli* congregata est, quæ Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem patri & filio spiritum sanctum demonstrauit, dans symboli formam, quam tota Græcorum & Latinorum confessio in Ecclesijs prædicat.

Tertia synodus *Ephesina prima*, ducentorum Episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est, quæ Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnauit: ostendens manere in duabus naturis, vnam Domini nostri Iesu Christi personam.

Quarta synodus *Chalcedonensis* sexcentorum triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum Abbatem Verbi Dei & carnis vnam naturam pronunciantem, & eius defensorem Dioscorum quondam Alexandrinũ Episcopum, & ipsum rursum Nestorium cum reliquis hereticis vna Patrum sententia prædamnauit prædicans eadem synodus Christum Dominum de virgine sic natum, vt in eo substantiam diuinæ & humanæ confiteamur naturæ. Hæ quatuor sunt synodi principales, fidei doctrinam plenissime prædicantes: sed & si qua sunt Concilia quæ sancti patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur.

Synodus autem ex Græco interpretatur *comitatus* vel *cœtus*.

Concilij autem nomen tractum est ex Romano more. Tempore enim quo causæ agebantur, conueniebant omnes in vnum, communique intentione tractabant. Vnde & concilium à communi intentione dictum. Nam *cilia* oculorum sunt. Vnde & *consilium*, id est, *consilium*. d. in l. literam transeunte.

Cœtus vero conuentus est, vel congregatio, à *coeundo*, id est, conueniendo in vnum. Vnde & *conuentus* est nuncupatus: sicut à conuentu cœtus, vel concilium à societate multorum in vnum.

De cyclo Paschali, CAP. XVII.

Paschalem cyclum Hippolytus Episcopus temporibus Alexandri Imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi autores Eusebius Cæsariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoq; natione Aquitanus, atque

Victori-

A — B — C — D — E — F — G — H

al. vorsus. — al. area. — al. area. — Dist. 3. Canon. *inf.* ea. — Dist. 15. Canones.

A

Victorinus amplificatis eiusdem festiuitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandrinæ vrbis Episcopus in xcv. annos per quinquies decem nouies calculans, quoto * Kalendas vel luna debeat paschalis solennitas celebrari, summa breuitate notauit.

al. Kaldie.

Cyclus autem vocatus, eo quod in orbe digestus sit, & quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate, & sine vlla arte. Vnde factum est vt cuiusque materiæ carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc & * laterculum dictum quod ordinem habeant stratum annorum.

al. Latine Cyclum.

Primus cyclus decemnouennalis.

		luna
B. Com an. ij. idus	April.	xx
C. vj. kal.	April.	xvj
Em. xvj. kal.	Maij	xvij
C. vj. idus.	April.	xx
B. C. ix. kal.	April.	xv
E. lj. idus	April.	xvj
C, ij. non.	April.	xix
E. viij. kal.	Maij	xx
B. C. v. idus	April.	xv
C. ij. kal.	April.	xviij
E. xij. kal.	Maij	xix
C. non.	April.	xv
B. C. v. kal.	April.	xvij
E. xvj. kal.	Maij	xvj
C. vj. idus.	April.	xxj
C. ix. kal.	April.	xvij
B. E. idus.	April.	xvij
C. ij. non.	April.	xx
E. viij. kal.	Maij	xxj

B

Secundus cyclus luna.

		luna
C. v. idus	April.	xviij
B. ij. kal.	April.	xx
E. xij. kal.	Maij	xxj
C. non.	April.	xvij
C. v. kal.	April.	xx
B. E. xvj. kal.	Maij	xx
C. kal.	April.	xvj
E. xj. kal.	Maij	xvij
C. idus.	April.	xx
B. C. v. kal.	April.	xv
E. xv. kal.	Maij	xvj
C. v. idus	April.	xx
C. viij. kal.	April.	xv
B. E. idus	April.	xv
C. non.	April.	xviij
C. v. kal.	April.	xxj
E. iiij. idus	April.	xv
B. C. kal.	April.	xvij
E. xj. kal.	Maij	xviij

C

Tertius cyclus luna.

		luna
C. viij. idus	April.	xv
C. iiij. kal.	April.	xviij
B. xv. kal.	Maij	xviij
C. v. idus	April.	xxj
C. viij. kal.	April.	xvij
E. xvij. kal.	Maij	xviij
B. C. non.	April.	xx
E. vj. kal.	Maij	xxj
C. iiij. idus	April.	xvij
C. iiij. non	April.	xx
B. E. xj. kal.	Maij	xx
C. viij. idus	April.	xvj
C. iiij. kal.	April.	xix
E. xiij. kal.	Maij	xx
B. C. iij. non.	April.	xv
C. viij. kal.	April.	xviij

D

E. xvij. kal.	April.	xviij
C. ij. kal.	Maij	xix
B. E. xiij. kal.	April.	xv

E

Quartus cyclus lunæ.

		luna
C. ij. idus	April.	xix
C. vj. kal.	April.	xv
E. xvij. kal.	Maij	xvj
B. C. viij. idus	April.	xviij
C. iiij. kal.	April.	xxj
E. ij. idus	April.	xv
C. ij. non.	April.	xviij
B. E. x. kal.	Maij	xviij
C. xviij. kal.	Maij	xxj
C. ij. kal.	April.	xvij
E. xiij.	Maij	xviij
B. C. iiij. idus	April.	xx
C. vij. kal.	April.	xvj
E. xvij. kal.	Maij	xvij
C. vij idus	April.	xx
B. C. xj. kal.	April.	xv
E. iij. idus	April.	xvj
C. iij. non.	April.	xix
E. ix. kal.	Maij	xx

F

Quintus cyclus luna.

		luna
B. C. vij. idus	April.	xvj
C. iij. kal.	April.	xix
E. xiij. kal.	Maij	xx
C. ij. non.	April.	xvj
B. C. vij. kal.	April.	xvij
E. xvij. kal.	Maij	xix
C. ij. kal.	April.	xv
E. xij. kal.	Maij	xvj
B. C. iij. idus	April.	xviij
C. iij. non.	April.	xxj
E. xvj. kal.	Maij	xv
C. vj. idus.	April.	xviij
B. C. iij. kal.	April.	xx
E. xiij. kal.	Maij	xxj
C. ij. non.	April.	xvij
C. vj. kal.	April.	xx
B. E. xvij. kal.	Maij	xx
C. ij. kal.	April.	xvj
E. xij. kal.	Maij	xvij.

G

A Conditione mundi vsque ad hunc nouissimum cycli annum computantur anni VMDCCCCXX. post cuius expletionem ad primum exordium recurrēdum. Antiquitus ecclesia pascha decima quarta luna cum Iudæis celebrabatur, quocunque die occurreret: quem ritum sancti Patres in Nicæna synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem & mensem inquirere, sed etiam & diem resurrectionis dominicæ obseruare: & ob hoc pascha à decima quarta luna vsque ad vigesimam primam extenderunt ne dies dominicus omitteretur.

H

Pascha autem vocabulum non Græcum, sed hebraicum est: nec à *passione*, quoniam πάσχειν græce dicitur *pati*, sed à *transitu*, hebræo verbo, *pascha* appellatum est, eo quod tunc populus Dei ex Ægypto *transierit*. Vnde & in Euangelio: *Cum vidisset*, inquit, *Iesus, quod venit eius hora vt transiret de mundo ad Patrem*. Cuius nox ideo pernigil dicitur, propter aduentum regis ac Domini nostri, vt rempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inueniat: cuius noctis duplex ratio est: siue quod in eadem tunc vitam recepit cum passus est, siue quod postea eadem hora qua resurrexerit, ad iudicandum venturus est. Eo autem modo agimus pascha, vt nō solum mortem & resurrectionem Christi in memoriam reuocemus, sed etiam cætera quæ circa eum attestantur, ad sacramentorum significationem inspiciamus. Propter initium enim nouæ vitæ, & propter nouum hominem, quem iubemur

induere & exuere veterem: expurgamus vetus fermentum, vt simus noua conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitæ nouitatem primus mensis nouorum in anni mensibus celebrationi paschali mystice attributus est.

Quod vero tertiæ hebdomadæ die pascha celebratur, id est, qui dies occurrit à decima quinta luna vsque in vicesimam primam, hoc significat: qui in toto tempore seculi, quod septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentū *apparuit. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Vbi iam manifestatum est sacramentum prius occultum in prophetico ænigmate, ideo & propter hæc tria seculi tempora resurrectio domini triduana est. Quod vero à quartadecima luna vsque ad vigesimamprimam per dies septē paschalis dies quæritur: hoc fit propter ipsum numerum septenarium, quo vniuersitatis significatio sæpe figuratur, quæ etiam ipsi ecclesiæ tribuitur. propter instar vniuersitatis, vnde & Ioannes Apostolus in Apoc. 7. scribit Ecclesiis. Ecclesia vero in ista adhuc mortalitate carnis constituta propter ipsam mutabilitatem, Lunæ nomine significatur in scripturis.

Varia autem obseruantia opinionum paschalis festiuitatis interdum errorem gignit. Latini namque à tertio nonas Martii, vsque in tertio Nonas Aprilis primi mensis lunam inquirunt, & si decima quarta luna die dominico prouenerit, in alio die dominico pascha pertrahunt. Græci primi mensis lunam ab octauo idus Martias vsque in diem nonarum Aprilium obseruant, & si decima quarta luna die dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant. Huiusmodi igitur dissensio inter vtrosque paschales regulam turbat.

. *Communis annus* dicitur qui tantum *lunationes, hoc est, dies 354. habet. Dictus autem communis, quia sæpe duo communicti incedunt, vt inuicem se in paschali solennitate sequantur: nam embolismus annus est semper solus.

. *Embolismus* annus est, qui tredecim menses lunares, id est, 384. dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi diuinitus reuelatus, in quo iubentur ij qui longius habitant in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen græcum est, quod interpretatur Latine, *super augmentum*, eo quod expleat numerum annorum communium, quibus vndecim lunares dies deesse cernuntur. Embolismi autem anni & communes sic inueniuntur. Si enim à decimaquarta luna paschæ præcedentis vsque ad decimamquartam sequentis 364. dies fuerint, embolismalis annus est: si 354. communis.

Bisextus est post annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta parsassis, id est, duodecim horæ. At vbi quarto anno assem compleuerit, bisextilem annum facit. Dictus autē *bisextus*, quia bis sexies ductus assem facit: quod est vnus dies, sicut quadrantem propter quater ductum, quod est bisextus: quem super dierum curium in anno sol facit: siue quod nequeat *annum subintroducere: nisi bisextæ nonas Mart. computaueris, hoc est & prima die sext. non. Martias, & addito bis sexto alio die sexta nonas Martias iteraueris. A sexto autem non. Martias, vsque in diem pridie Kalendas Ianuarias, in lunæ cursu bisextus apponitur, atque inde detrahitur.

Intercalares autem dies ideireo vocantur, quia interponuntur, vt ratio lunæ solisque conueniat. *Calare* enim *ponere* dicitur, *intercalare, interponere.*

Epacta Græci vocant, Latini *adiectiones annuas lunares*, quæ per vndenarium numerum vsque ad tricenarium in se *resoluuntur. Quas ideo Ægyptii adiiciunt vt lunaris emensio rationi solis æquetur. Luna enim iuxta cursum suum vigintinouem semis dies lucere dinoscitur, & fiunt in annum lunares dies ccclxiii. remanent ad cursum anni solaris dies vndecim, quas Ægyptii adiiciunt. Vnde & adiectiones vocantur: absque his non inuenies Lunam quota sit in quolibet anno & mense & die. Istæ epactæ semper xi. Kal. April. reperiuntur in eadem luna quæ fuerit eo die. Continentur autem circulo decemnouennali: sed cum ad xxix. epactas peruenerit, qui est circulus decemnouennalis iam sequenti anno non addes super viginti nouem, vndecim, vt decem annunties detractis triginta, sed inde reuerteris vt vndecim pronunties.

A — al. aperuit. — B — al. lunas. — C — al. annus subintroduci. — D — al. reuoluuntur. — E — al. absoluto. — F — G — H — al. competentibus.

De reliquis festiuitatibus.

Cap. XVIII.

Festiuitas dicta à festis diebus, quasi *festiditas*, eo quod in eis sola res diuina fit. Quibus contrarii sunt fasti, 'in quibus ius fatur, id est, dicitur. *Solennitas* à sacris dicitur, ita suscepta, vt mutari ob religionem non debeat: à *solito, id est, firmo atque solido nominata.

Celebritas autem nominatur, quod non ibi terrena, sed cœlestia tantum agantur.

Pascha festiuitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est.

Pentecoste, sicut & pascha apud Hebræos celebris dies est, quod post quinque decades paschæ celebratur: vnde & vocabulum sumpsit. πέντε enim Græce *quinque*, in quo die secundum legem panes Propositionis de nouis frugibus offerebantur. Cuius figuram annus iubilæus in testamento veteri gessit: quæ nunc iterum per figuram repromissionis æternam requiem præfigurat.

Epiphania Græce, Latine *apparitio* siue *manifestatio* vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio apparuit Magis adorandus. Quod fuit figura primitiæ credentium gentium. Quo die & Dominici baptismatis sacramentum, & permutatæ in vinum aquæ factorum per dominum figurorum principia extiterunt. Duæ sunt autem epiphaniæ: prima, in qua natus Christus pastoribus Hebræorum angelo nuntiante apparuit: secunda, in qua ex gentium populis stella indice præsepis cunabula Magos adoraturos exhibuit.

Scenopegia solennitas Hebræorum, de Græco in Latinum, *tabernaculorum dedicatio* interpretatur: quæ celebrabatur à Iudæis in memoriam expeditionis, cum ab Ægypto promoti in tabernaculis agebant, & ex eo scenopegia dicitur. σκήνη enim Græce, Latine *tabernaculum* dicitur. Quæ solennitas apud Hebræos Septembri mense celebrabatur.

Neomenia apud nos *Kalendæ*: apud Hebræos autem (quia secundum lunarem cursum menses supputantur) & Græce νέα luna appellatur: inde neomenia, id est, *noua luna*. Erant enim apud Hebræos ipsi dies Kalendarum ex legali institutione solennes: de quibus dicitur in Psalmo: *Canite initio mensis tuba, in die insigni solennitatis vestræ.*

Encænia autem est noua templi dedicatio. Græce enim καινὸν dicitur nouum. Quando enim aliquid nouum dedicatur, *encænia* dicitur. Hanc dedicationis templi solennitatem Iudæi Octobri mense colebant.

Dies palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus & Saluator noster, sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asello sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obuiam ei clamauerunt: *Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel.* Vulgus autem ideo diem hunc *Capitilauium* vocant: quia tunc moris est, lauandi capita infantium, qui vngendi: ne obseruatione quadragesimæ sordidata, ad vnctionem accederent. hoc autem die symbolum * confitentibus traditur, propter confinem Dominicæ paschæ solennitatem: vt qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confitentur agnoscant.

Cœna Dominica dicta est, eo quod in illo die Saluator pascha cum discipulis suis fecerit: quod & vsque hodie, sicut est traditum, celebratur, sanctumque in eo *chrisma* conficitur,

Sabbatum ab Hebræis ex interpretatione vocabuli sui *requies* nominatur: quod Deus in ipso, perfecto mundo, requieuisset. Siquidem & eo die requieuit in sepulchro Dominus, vt quietis illius mysterium confirmaret: quod Iudæis obseruandum in vmbra futuri præceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eius figuram adimpleuit, obseruatio eius quieuit.

A

Dominicus dies proinde vocatur: quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. Qui dies non Iudæis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, & ex illo cepit habere festiuitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditum est: quia erat ante requies mortuorum: resurrectio autem * illius erat, qui resurgens à mortuis non moreretur. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, vt præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ sperarer in fine, iam dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, celebrari cœpit.

al. nullius.

De officiis, CAP. XIX.

OFficiorum plurima sunt genera: sed præcipuum illud quod in sacris diuinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi *efficium*: propter decorem sermonis, vna mutata litera: vel certe vt quisque illa agat, quæ nulli officiant, sed prosint omnibus.

B

Vespertinum officium est in noctis initio vocatum, à stella vespere, quæ surgit oriente nocte.

Matutinum vero officium est, in lucis initio à stella lucifero appellatum, quæ inchoante mane oritur. Quorum duorum temporum significatione ostenditur, vt die ac nocte semper Deus laudetur.

Missa tempore sacrificii est, quando catechumeni foras mittuntur, clamante Leuita: *Si quis catechumenus remansit, exeat foras*: & inde *Missa*: quia sacramentis altaris interesse nō possunt, qui nondum regenerati nōscuntur.

al. collectis & collecta.

Chorus est multitudo in sacris * collectus & dictus chorus, quod initio in modum coronæ circa aras starent & ita psallerent. Alii chorum dixerunt à concordia, quæ in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere conuenienter non potest. Cum autem vnus canit Græce monodia, Latine * ficinium dicitur: cum vero duo canunt, bicinium appellatur: cum multi, *chorus*.

al. Succinium.

al. plausuum.

Nam chorea ludicrum cantilenæ, vel saltationes * classium sunt.

C

Antiphona ex græco interpretatur vox reciproca, duobus scilicet, choris alternatim psallentibus ordine commutato, siue de vno ad vnū: quod genus psallendi Græci inuenisse traduntur. *Responsorios* Itali tradiderunt * quod carmen inde responsorios cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat. Inter responsorios autem & antiphonas hoc differt, quod in responsoriis vnus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori.

al. ques inde.

Lectio dicitur, quia non cantatur vt psalmus vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quæritur.

Canticum est vox cantantis in lætitiam.

Psalmus autem dicitur, qui cantatur ad psalterium quo vsum esse prophetam Dauid in magno mysterio prodit historia. Hæc autem duo in quibusdam psalmorum titulis iuxta musicam arte alternatim sibi apponuntur. Nam *canticum psalmi* est id quod cum organum modulatur, vox

al. cantici.

postea cantantis eloquitur. Psalmus vero * canticū quod humana vox præloquitur, ars organi modulantis imitatur. Psalmus enim à psalterio dicitur, vnde nec mos est ex alio opere eum componi.

D

Tres autem gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incentoris, tertius accentoris.

Diapsalma hebræum verbum quidam esse volunt, quo significatur, *semper*, id est, quod illa quibus hoc interponitur sempiterna esse confirment. Quidam vero Græcum verbum existimant, quo significatur *interuallum psallendi*, vt *psalma* sit *quod psallitur*: *diapsalma* vero *interpositum in psallendo silentium*, vt quemadmodum symphalma dicitur vocum copulatio in cantando, ita diapsalma disiunctio earum, vbi quædam requies * distinctæ continuationis ostenditur. Vnde illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo, vbi diapsalma interposita fuerit, quia ideo interponitur, vt conuersio sensuum vel personarum esse noscatur.

al. distincta.

Hymnus est canticum laudantium, quod de græco in latinum interpretatur, pro eo, quod sit carmen lætitiæ & laudis. Proprie autem hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus, & non sit Dei, non est hymnus: si sit & laus Dei laus, & non cantetur non est hymnus. Si ergo in laudem Dei dicitur, & cantatur, tunc est hymnus.

E

Cui contrarium est *threnum*, quod est lamenti carmen & funeris.

Alleluia diuum verborum interpretatio est, hoc est, *laus Dei*, & est Hebræum. Ia enim vnum est de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Amen significat *vere* siue *fideliter*, quod & ipsum Hebræum est. Quæ duo verba *amen* & *alleluia* nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino tranferre, vel alia lingua annuntiare. Nam quamuis interpretari possint, propter sanctorum tamen auctoritatem seruata est ab Apostolis in his propriæ linguæ antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina, vt etiam Ioannes in Apocalypsi referat se spiritu reuelante vidisse & audiuisse vocem cœlestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum & tonitruum validorum dicentium: *amen & alleluia*: ac per hoc hic oportet in terris vtraque dici sicut in cælo resonant.

F

Osanna in alterius linguæ interpretationem in toto transire non potest. *Osi* enim saluifica interpretatur: *anna* interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. Integre autem dicitur *osianna*, quod nos corrupta media vocali litera & elisa, dicimus *osanna*, sicut fit in versibus cum scandimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit. & dicitur Hebraice *Osanna*, quod interpretatur *saluifica*: subaudiendo vel populum tuum, vel totum mundum.

Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. *Fertum* enim dicitur oblatio quæ alteri offertur, & sacrificatur à Pontificibus, à quo offertorium nominatur, quasi propter fertum.

Oblatio vocatur, quia offertur.

Dona proprie Dei dicuntur, munera hominum. Nam *munera* dicuntur obsequia quæ pauperes diuitibus loco munerum soluunt: ita munus homini datur, donū Deo: vnde etiam in templis *donaria* dicimus. Munera autem vocantur, quia manibus vel accipiuntur, vel dantur.

G

Duo autem sunt quæ offeruntur, donum & sacrificium.

Donum dicitur quicquid argento auroque aut qualibet alia specie efficitur.

Sacrificium autem est victima & quæcunque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut *dedicatur* aut *consecratur*. Quod dedicatur, dicendo datur: vnde & appellatur. Vnde & errant qui dedicationem consecrationem putant significare.

Immolatio ab antiquis dicta eo quod in mole altaris posita victima cæderetur: vnde & mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio panis & calicis conuenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est. Hinc est illud: *Et libauit de sanguine uuæ*. sic & secularium quidam Poetarum: *Nunc*, inquit, *pateras libate tori*. Libare enim proprie *fundere* est: sumptumque nomen de Libero quodam qui in Græcia vsum reperit vitis.

H

Hostiæ apud veteres dicebantur sacrificia, quæ fiebant antequam ad hostem pergerent.

Victimæ vero sacrificia, quæ post victoriam deuictis hostibus immolabantur: & erant victimæ maiora sacrificia quam hostiæ. Alii victimam dictam putauerunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vincta ad aras ducebatur.

Holocaustum illud est, vbi totum igne consumitur quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia administrarent, solebant totas hostias in sacrorū cōsumere flamma, & ipsa erant holocaustomata. ὅλος enim græce, *totum* dicitur, καῦσις *incensio*, & *holocaustum*, *totum incensum*.

Cerimoniæ apud latinos dicuntur sacra omnia, quæ apud Græcos *Orgia* vocantur. Proprie autem vsum est doctoribus à *carendo* appellari cerimonias, quasi *carimonias*, eo quod ea quæ in sacris diuinis offeruntur, in ipso vsu carerent homines, quod etiam nomen in vsu est literarum sanctarum. Alii cerimonias proprie in obseruationibus Iudæorum credunt: abstinentiam scilicet quarundam

A

escarum secundum veterem legem, eo quod obseruantes careant his rebus, quibus se abstinuerint.

Sacrificium dictum, quasi sacrum factum: quia prece mystica consecratur, in memoriam pro nobis Dominicæ passionis: vnde hoc eo iubente corpus Christi & sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terræ, sanctificatui, & fit sacramentũ, operante inuisibiliter Spiritu Dei, cuius panis & calicis sacramentum Græci *Eucharistiam* dicunt, quod latine *bona gratia* interpretatur. Et quid melius corpore & sanguine Christi?

Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit, vt aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autẽ sacramenta, baptismum & chrisma, corpus & sanguis Christi, quæ ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum, virtus diuina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur, vnde & à secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Quæ ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt: quia sanctus in ea manens spiritus, eorundem latenter sacramentorum operatur effectum, vnde seu per bonos seu per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensetur: tamen quia Spiritus sanctus mystice illa viuificat, quæ quondam Apostolico in tempore, visibilibus apparebat operibus: nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur hæc dona, nec malorum attenuantur: *quia neque qui p'ant at est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*: vnde & Græce *mysterium* dicitur, quod secretam & reconditam habeat dispensationem. .

B

Baptismum Græce, Latine *tinctio* interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur, & longe aliud quam erat, efficitur. Prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum, vnde in Canticis scribitur Canticorum, *Quæ est ista quæ ascendit dealbata*? Cuius mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris & Filii & Spiritus sancti cognominatione completur, dicente Domino ad Apostolos: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum diuinorum. Quod autem per aquam baptismum datur, hæc ratio est. Voluit enim Dominus vt res illa inuisibilis, per congruens, sed profecto contractabile & visibile impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum purificatur & animus. Cuius sanctificatio ita est. Inuocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de cœlis, & medicatis aquis sanctificat eos de semetipso: & accipiunt vim purgationis, & in eis vt caro & anima delictis inquinata mundetur.

C

Chrisma Græce, Latine *vnctio* nominatur, ex cuius nomine & Christus dicitur, & homo post lauacrum sanctificatur. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur, ita per vnctionem sanctificatio spiritus adhibetur, & hoc de pristina disciplina, qua vngi in sacerdotium & in regnum solebant, ex quo & Aaron à Moyse vnctus est.

D

Quæ dum carnaliter fit, spiritualiter proficit, quomodo & in ipsa baptismi gratia, visibilis actus est quod in aqua merginur, sed spiritalis effectus, quod delictis mundamur. Hoc significat illud vnguentum quod peccatrix mulier super pedes, & ea quæ dicitur non fuisse peccatrix super caput Iesu fudisse scribitur.

Manus impositio ideo fit vt per benedictionem adu ocatus inuitetur Spiritus sanctus: tunc enim ille paracletus post mundata & benedicta corpora, libens à Patre descendit, & quasi super baptismi aquam tanquam super pristinam sedem recognoscens quieſcit. Nam legitur quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus.

Exorcismus Græce, Latine *coniuratio* siue *sermo increpationis* est aduersus diabolum vt discedat: sicut est illud in Zacharia, *Ostendit mihi Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, & satan stabat à dexteris eius, vt aduersaretur ei, & dixit dominus ad satan, Increpet dominus in te satan, & increpet dominus in te qui elegit Hierusalem.* Hoc est exorcismus, increpare & coniurare aduersus diabolum, vnde sciendum quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui in peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.

E

Symbolum per linguam Græcam *signum* vel *cognitio* interpretatur. Discessuri enim Apostoli ad euangelizandum in gentibus, hoc sibi prædicationis signum vel indicium posuerunt. Continet enim confessionem Trinitatis, & vnitatem Ecclesiæ, & omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei & spei nostræ non scribitur in charta & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco & tempore. Loco, quia non vbique, cum prohibeamur à Christo orare in publico: sed vbi opportunitas deserit: aut necessitas importunerit. Neque enim contra præceptum reputatur ab Apostolis factum, quia in carcere audientibus custodibus orabant & canebant Deo. De tempore vero dictum est: *Sine intermissione orate*, sed hoc in singularibus. Nam est obseruatio quarundam horarum communium: quæ diei interspatia signant, *tertia, sexta & nona*: Similiter & noctis. sed ideo orandi hæ horæ diuisæ sunt: vt si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat: quæ tempora in Scripturis inueniuntur. Primum enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Petrus qua die visionem communionis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Ioanne hora nona templum adiit quando * claudum sanitate reformauit. Sed & Danielem legimus hæc tempora in oratione obseruasse: & vtique ex Israelis disciplina, vt ne minus quam ter in die adoremus. Debitores enim sumus trium personarum, Patris & Filii & Spiritus sancti, exceptis vtique & aliis legitimis orationibus, quæ sine vlla admonitione debentur in ingressu lucis ac noctis siue vigiliarum: sed & cibum non prius sumere, quam interposita oratione debemus. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria: quia priora cœlestia quam terrena.

F

al. paralyticum.

Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum: faciat illi duas alas, ieiunium & eleemosynam, & ascendet celeriter & exaudietur.

G

Ieiunium est parsimonia victus, abstinentiaque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper & vacua, quod vulgo ieiunum vocatur. Vnde ieiunii nomen creditur deriuatum: quod sui inedia viscera vacua & exinanita existunt. Ieiunium autem & *statio* dicitur. *Statio* autem de militari exemplo nomen accepit, pro eo quod nulla lætitia obueniens castris stationem militum rescindat. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrat disciplinam. vnde & milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt autem quidam inter ieiunium & stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia: non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem. statio autem est obseruatio statutorum dierum vel temporum. dierum, vt quartæ feriæ & sextæ ieiunium ex veteri lege præceptum, de qua statione in Euangelio dixit ille, *Ieiuno bis in sabbato*, id est, quarta & sexta sabbati. Temporum autem quæ legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporum statuta sunt, vt ieiunium quarti, quinti, septimi, & decimi mensis, vel sicut in Euangelio dies illi, in quibus ablatus est sponsus, vel sicut obseruatio quadragesimæ, quæ in vniuerso orbe institutione Apostolica obseruatur circa confinium Dominicæ passionis. His tertium genus quidam adiiciunt: quum *Xerophagiam* dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborum. Vnde & nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis vtantur.

H

Pœnitentia appellata, quasi punientia, eo quod ipse homo in se puniat pœnitẽdo quod male admisit: nam nihil aliud agunt quos veraciter pœnitet, nisi vt id quod male fecerunt impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit, cuius altum iustumque iu-

dicium

dicium nullus contemptor euadet. Perfecta est autem pœnitentia, præterita deflere & futura non admittere. Hæc secunda in similitudinem fontis est, vt si forte impugnante diabolo aliquod peccatum irrepserit, huius satisfactione purgetur.

Satisfactio autem est causas peccatorum & suggestiones excludere & vltra peccatum non iterare.

Reconciliatio vero est quæ post complementum pœnitentiæ adhibetur: nam sicut conciliamur Deo, quando primum à gentilitate conuertimur: ita reconciliamur, quando post peccatum pœnitendo regredimur.

Exomologesis Græco vocabulo dicitur, quod Latine *Confessio* interpretatur, cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: *Confitebor tibi Pater Domine cœli & terræ.* Aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgenda cuius indeficiens est misericordia. Ex hoc ergo Græco vocabulo exprimitur & frequentatur *exomologesis*, qua delictum nostrum Domino confitemur, non quidem vt ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei scilicet eius quæ ignoratur professa cognitio. Vtile enim ac iocundum quisquam esse existimauerat, rapere, adulterari, furari, sed vbi hæc æternæ damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis iis confitetur errorem.

Confessio autem erroris, professio est definendi: desinendum ergo à peccatis, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur. Cæterum extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. Itaque exomologesis prosternendi & humiliandi hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco & cineri incubare: corpus sordibus obscurare: animum mœroribus deiicere: illa quæ peccauit tristi tractatione mutare.

Litaniæ autem græco nomine appellantur, quæ latine dicuntur *Rogationes*. Inter *Litanias* vero & exomologesin hoc differt, quod exomologeses pro sola confessione peccatorum aguntur: Litaniæ vero * dicuntur propter rogandum Dominum & impetrandum in aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam vtrumque vocabulum sub vna significatione habetur: nec distat vulgo vtrum Litaniæ, an exomologesis * dicantur. Supplicationis autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriæ aut legitimæ erant apud eos, aut indictæ. Indictæ autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Vnde supplicia dicuntur supplicationes quæ fiebant de bonis passorum supplicia. Sacræ enim res de rebus execrandorum fiebant.

al. indicuntur.

al. indicantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

LIB. VII.

Capita Libri septimi.

1 *De Deo.*
2 *De Filio Dei.*
3 *De Spiritu sancto.*
4 *De eadem Trinitate.*
5 *De Angelis.*
6 *De hominibus qui quondam præsagio nomen acceperunt.*
7 *De Patriarchis.*
8 *De Prophetis.*
9 *De Apostolis.*
10 *De reliquis in Euangelio nominibus.*
11 *De Martyribus.*
12 *De Clericis.*
13 *De Monachis.*
14 *De cæteris fidelium nominibus.*

DE DEO. CAP. I.

BEATISSIMVS Hieronymus vir eruditissimus & linguarum multarum peritus, Hebræorum nominum interpretationem primus in Latinam linguam conuertit. Ex quibus pro breuitate prætermissis multis quædam huic operi adiectis interpretationibus interponenda studui. Vocabulorum enim expositio satis indicat quid velint intelligi. Habent enim quædam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Primum apud Hebræos Dei nomen *El* dicitur: quod alii *Deum*, alii etymologiam eius exprimentes, ἰσχυρὸς, id est, *fortem* interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate premitur, sed fortis est, & sufficiens ad omnia perpetranda.

Secundum nomen *Eloi* est.

Tertium *Eloe*, quod vtrumque in Latinum *Deus* dicitur. Est autem nomen in Latinum, ex græca appellatione translatum. Nam Deus græce Θεὸς dicitur quasi δέος, id est, *timor*: vnde tractum est nomen *Deus*, quod eum colentibus sit timor. Deus autem proprie nomen est Trinitatis, pertinens ad Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quæ in Deo infra sunt posita vocabula referuntur.

Quartum nomen Dei dicitur *Sabaoth*, quod vertitur in Latinum, *exercituum siue virtutum*: de quo in psalmo ab angelis dicitur: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum.* Sunt autem in huiusmodi ordinatione virtutes multæ, vt angeli, archangeli, principatus & potestates, cunctique cœlestis militiæ ordines, quorum tamen ille dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, eiusq; dominatui subiacent.

Quintum nomen *Elion*, quod interpretatur in Latinum *excelsus*, quia supra cœlos est, sicut scriptum est de eo: *Excelsus Dominus, supra cœlos gloria eius.* Excelsus autem dictus, pro valde celsus. Ex enim pro *valde* ponitur, sicut *eximus*, quasi valde eminens.

Sextum nomen *Eieie*, id est, *qui est Deus.* Deus enim solus, quia æternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiæ nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quærenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere præcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum: respondet, *Ego sum qui sum, & dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos*, tanquam in eius comparatione qui vere est, quia incommutabilis est: ea quæ commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod enim dicitur, fuit, non est: & quod dicitur, erit, nondum est. Deus autem esse tantum nouit, fuisse & futurum esse non nouit. Solus enim Pater cum Filio & Spiritu sancto veraciter est: cuius essentiæ comparatum esse nostrum, non esse est. Vnde & in colloquio dicimus: *Viuit Deus*: quia * essentia vita viuit, quam mors non habet.

al. essentiæ.

Septimum *Adonai*, quod generaliter *Dominus* interpretatur, quod dominetur creaturæ cunctæ, vel quod creatura omnis dominatui eius deseruiat. Dominus ergo & Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod timeatur à cunctis.

Octauum *Ia*, quod in Deo tantum ponitur: quod etiam in alleluia in nouissima syllaba sonat.

Nonum *Tetragrammaton*, hoc est, *quatuor literarum*, quod proprie apud Hebræos in Deo ponitur, *ioth, he, vau, he*, id est, duabus *ia, ia*, quæ duplicata ineffabile illud & glorioſum nomen Dei efficiunt: dicitur autem *ineffabilis*, non quia dici non potest, sed quia finiti sensu & intellectu humano nullatenus potest, & quia de eo nihil digne dici potest. Ineffabilis est.

יהוה Iehouah

Decimum *Saddai*, id est, *omnipotens.* Vocatus autem omnipotens, eo quod omnia potest, sed à faciendo quod vult, non à patiendo quod non vult. Quod si ei accideret nequaquam esset omnipotens: facit enim quicquid vult, & inde omnipotens. Dicuntur autem & alia quædam in Deum substantialiter nomina, vt immortalis, incorru-

corruptibilis, incommutabilis, æternus. Vnde & merito cunctæ præponitur creaturæ.

Immortalis, sicut de eo scriptum est: *Qui solus habet immortalitatem*: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconuenienter mortalis dicitur, secundum quam & anima mori dicitur: non quia in corpus vel in aliquam alteram substantiam mutatur & vertitur, sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nūc est, aut fuit, secundum id quod destitit esse, quod erat, mortalis vtique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.

Incorruptibilis appellatur, quia corrumpi & dissolui non potest, nec diuidi. Quicquid enim capit diuisionem & interitum capit. Ille nec diuidi potest, nec interire: inde incorruptibilis est.

Incommutabilis est, quia semper manet & mutari nescit: nec proficit, quia perfectus est: nec deficit, quia æternus.

Æternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium neque finem. Hinc & sempiternus, eo quod sit semper æternus. A quibusdam autem æternus ab æthere creditur dictus, quoniam cœlum sedes eius habetur: vnde est illud, *Cœlum cœli Domino*: & hæc ista quatuor vnum significant, nam vna eademque res dicitur, siue dicatur æternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis.

Inuisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectæ creaturæ cuiusdemq; corporeæ: nam nemo potest ipsam * maiestatem essentiæ Dei videre & viuere, sicut & dictū est Moysi. Vnde * & Ioannes in Epistola sua dicit: Deum nemo vidit vnquam. Res est enim inuisibilis, ideoque non oculo sed corde quærendus est.

Impassibilis est, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana succumbit. Non enim attingunt eum vllæ passiones, vt libido, iracundia, cupiditas, dolor, mœror, inuidia, &c. quibus humana mens turbatur. Sed cum dicitur Deus irasci, aut zelari, aut dolere, nostro vsu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

Simplex autem dicitur siue nō amittendo quod habet: seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud sapere. Nam & esse quis potest. & sapiens non esse: Deus autem habet essentiam, habet & sapientiam, sed quod habet, hoc & est, & omnia vnus est: ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed quod est & quod in ipso est, essentialiter est, excepto quod relatiue ad quamcunq; personam est.

Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura verò bonum, sed non summum est: quia mutabilis est. Et dum sit quidam bonū, nō tamē esse potest & summum *bonum*.

Incorporeus autem vel incorporalis ideo dicitur Deus, vt spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus, eius significatur substantia.

Immensus, quia cuncta concludit, sed omnia intra eius omnipotentiam coartantur.

Per, ectus dicitur, quia nihil ei possit adiici. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus autem qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulum de vsu nostro sumpsit humana inopia sicut & reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, vtcunque dici possit: quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit, sicut sunt & alia.

Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis. nihil enim est quod non originem à Deo traxerit. Ipse & vnus, quia diuidi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantundem capiat potestatis.

Hæc igitur quæ de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter vnam & coæternam substantiam, siue in Patre, siue in Filio eius vnigenito in forma Dei, siue in Spiritu sancto, qui vnus est Spiritus Dei Patris & Filii eius vnigeniti.

Sunt autē & quædam vocabula ex vsu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, siue de inferioribus, & quia in propria natura inuisibilis & incorporeus est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species adscribuntur: vt more locutionis nostræ facilius seipsum insinuet: vt quia omnia videt, dicatur *oculus*: propter quod audit omnia, dicatur *auris*: pro eo quod auertitur, *ambulat*: pro eo quod spectat, *stat*. Sic & in cæteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut & *obliuiscens* & *memorans*. Hinc est quod & Propheta dicit: *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*: non q animam Deus habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam & *facies Dei* in scripturis sanctis, non caro, sed diuina cognitio intelligitur, eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo: *Ostende nobis faciem tuam*: ac si dicatur, Da nobis cognitionem tuam. Sic & *vestigia Dei* dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur: ad perfectum vero omnipotens reperietur, dum in futuro, facie ad faciem quibusque electis præsentabitur, vtipsam speciem contemplentur: cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur. Nam & situs, & habitus, & locus & tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translatiue dicuntur, quippe *sedere super Cherubin* dicitur, quod est ad situ: &, *Abyssus tanquam vestimentum amictus*, quod est ad habitum. Et, *Anni tui non deficient*, quod ad tempus pertinet. Et, *Si ascendero in cœlum tu ibi es*, quod ad locum manet. Nam & in Propheta, Plaustri portantis fœnum species ad Deum ducitur. Et hæc omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiæ eius.

De Filio Dei. Cap. II.

Multis etiam modis *Christus* appellari in scripturis inuenitur diuinis. Nam ipse Dei Patris vnigenitus filius dum esset æqualis Patri, propter salutem nostram formam serui accepit. Proinde quædam nomina in illo ex diuinitatis substantia, quædam ex dispensatione susceptæ humanitatis assumpta sunt. *Christus* namq; à chrismate est appellatus, hoc est, *vnctus*. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt sacrum conficerent vnguentū, quo perungi possent ij qui vocabantur ad sacerdotium vel ad regnum: & sicut nunc regibus indumentum purpuræ insigne est regiæ dignitatis: sic illis vnctio sacri vnguenti nomen ac potestatē regiam conferebat, & inde Christi dicti à *chrismate*, quod est *vnctio* Nam *chrisma*, Græce, latine *vnctio* nuncupatur, quæ etiam Domino nomen accommodauit facta spiritualis, quia spiritu vnctus est à Deo Patre, sicut dicitur in Actibus Apostolorum: *Collecti sunt enim in hac ciuitate aduersus sanctum filium tuum, quem vnxisti*; non vtique oleo visibili, sed gratiæ dono, quod visibili significatur vnguento.

Non est autem saluatoris proprium nomen *Christus*, sed communis nuncupatio potestatis. dum enim dicitur *Christus*, commune nomen dignitatis est, dum *Iesus Christus*, proprium est vocabulum saluatoris. Christi enim nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit nisi tantum in illo regno vbi Christus prophetabatur, & vnde venturus erat.

Messias autem Hebraice dicitur, Græce *Christus*, Latina autem locutione *vnctus*.

Iesus Hebraice, græce σωτὴρ, latine autem *Saluator*, siue *Saluator* interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutifer venit. Etymologiam enim nominis huius etiam Euangelista significat dicens: *Vocabitur nomen eius Iesus*, id est, Saluator, *quia ipse saluum faciet populum suum*. Sicut enim Christus significat Regem, ita Iesus significat Saluatorem. Non itaque nos saluos facit quicunque Rex, sed Rex Saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat: sicut potuit quando voluit.

Emanuel ex Hebræo in latinum significat, *nobiscum Deus*, scilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, vt terrenis viam salutis ad cœlum aperiret. Ad diuinitatis autem substantiam quæ pertinent, ista sunt, Dominus & Deus.

Deus autem dictus propter vnitatem cum Patre substantiam.

Domi-

al. manifestatione. al. vnde & Dominus in Euangelio dicit.

A

Dominus autem propter seruientem creaturam.

Deus autem & homo, quia verbum & caro. Vnde & bis genitus dicitur, siue quia pater eum genuit sine matre in æternitate, siue quia mater sine patre in tempore.

Vnigenitus autem vocatur secundum diuinitatis excellentiam: quia sine fratribus primogenitus est secundum susceptionẽ hominis; in qua per adoptionem gratiæ fratres habere dignatus est quibus esset primogenitus.

Rectius vna, i. conditur enim coessentialis.

Omousios Patri ab vnitate substantiæ appellatur. Substantia enim vel *essentia* Græcè οὐσία dicitur, ἀπὸ τοῦ εἶναι. Vtrumque igitur coniunctum sonat vna substantia. Hoc autem vocatur omousion, quod est, *Ego & Pater vnum sumus*, hoc est, eiusdem cum patre substantiæ. Quod nomen etsi scriptum in sanctis literis non inueniatur, in assertione tamen totius Trinitatis defenditur: quia datur ratio vnde recte dici ostendatur: sicut & pater in illis libris nusquam *Ingenitus* legitur, sed tamen dicendus esse atque credendus non dubitatur. Omousios, *simi is substantiæ*: quia qualis Deus, talis est & imago eius. Inuisibilis Deus & imago eius inuisibilis.

B

Principium, eo quod ab ipso sint omnia, & quia ante eum nihil.

Finis, vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci & mori: & iudicium nouissimum ipse suscipere, vel quia quicquid agimus ad illum referimus: & cum ad eum peruenerimus vltra quod quæramus non habebimus.

Os Dei est, quia verbum eius est. Nam sicut pro verbis quæ per linguam fiunt sæpe dicimus, illa & illa lingua, ita & pro Dei verbo os ponitur, quia mos est vt ore verba formentur.

Verbum autem ideo dicitur, quia per eum omnia condidit siue iussit.

Veritas, quia non fallit, sed tribuit quod promisit.

Vita, quia creauit.

Imago Dei, propter parem similitudinem Patris.

Figura est, quia suscipiens formam serui, operum virtutumque similitudinem, Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designauit.

C

Manus Dei est, quod omnia per ipsum facta sunt. Hinc & dextera propter effectum operis totius creaturæ, quæ per ipsum formata est.

Brachium, quia ab ipso omnia continentur.

Virtus pro eo quod omnem potestatem patris in semetipso habeat: & omnem cœli terræque creaturam gubernet, contineat atque regat.

Sapientia pro eo quod ipse reuelet mysteria scientiæ & arcana sapientiæ. Sed tamen cum sit Pater & Filius & Spiritus sanctus sapientia & virtus & lux, proprie tamen ijs nominibus Filius nuncupatur.

Splendor autem appellatur propter quod manifestat.

Lumen, quia illuminat.

Lux, quia ad veritatem contemplandam cordis oculos reserat.

Sol, quia illuminat omnes.

Oriens, quia luminis fons & illustrator est rerum, & quod oriri nos faciat ad vitam æternam.

Fons, quia rerum omnium origo est, vel quod satiat sitientes. Ipse quoque A & Ω: alpha enim literam nulla præcedit: prima est enim literarum, sicut & Filius Dei ipse enim se principium Iudæis interrogantibus esse respondit. Vnde & Ioannes in Apocalypsi, proprie ipsam literam ponens ait: *Ego sum A & Ω, primus & nouissimus.* Primus, quia ante eum nihil est: nouissimus, quia nouissimum iudicium ipse suscipiet.

D

Mediator, quia inter Deum & hominem medius constitutus est, vt hominem ad Deum perduceret, vnde & illum Græci μεσίτην vocant.

Paracletus, id est, *aduocatus*, quia pro nobis intercedit apud Patrem: sicut & de eo dicit Ioannes: *Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.* Paracletus autem Græcum est, quod latine dicitur *aduocatus.* Quod nomen & Filio & Spiritui sancto adscribitur, iuxta quod & Dominus in Euangelio ait: *Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.*

Intercessor autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra remouenda curam gerit: & pro abluendis nostris criminibus curam impendit.

E

Sponsus, quia descendens è cœlo, adhæsit Ecclesiæ, vt pace noui testamenti essent duo in carne vna.

Angelus dicitur propter annunciationem paternæ ac suæ voluntatis. Vnde & apud Prophetam *magni consilij angelus* legitur, dum sit Deus & dominus angelorum.

Missus dicitur, eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum: vnde & idem dicit, *Ego à Patre exiui, & veni in hunc mundum.*

Homo autem dicitur, quia natus est.

Propheta, qui futura reuelauit.

Sacerdos, quia pro nobis hostiam se obtulit.

Pastor, quia custos.

Magister, quia ostensor.

Nazarenus vero à loco.

Nazaraus à merito, i. sanctus siue mundus, quia pẽccatum non fecit.

F

Siquidem & de alijs inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, vt facilius intelligat.

Dicitur enim *Panis*, quia caro.

Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus.

Flos, quia electos.

Via, quia per ipsum ad Deum imus.

Ostium, quia per ipsum ad Deum ingredimur.

Mons, quia fortis.

Petra, quia firmitas est credentium.

Lapis angularis, vel quia duos parietes è diuerso de circumcisione & præputio venientes in vnam fabricam Ecclesiæ iungit: vel quod pacem in se angelis & hominibus facit.

Lapis offensionis, quia veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines: & factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus: *Iudæis quidem scandalum.*

Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum Catholica Ecclesia constructa est.

G

Sed & Christus *agnus*, pro innocentia.

Ouis, propter patientiam.

Aries, propter principatum.

Hædus, propter similitudinem carnis peccati.

Vitulus, pro eo quod pro nobis est immolatus.

Leo, pro regno & fortitudine.

Serpens, pro morte & sapientia.

Vermis, quia resurrexit.

Aquila, propter quod post resurrectionem ad astra remeauit. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui vsque ad nostrarum passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui cum sit coæternus Dei Patris ante sæcula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam serui accepit, & factus est Filius Dei, hominis filius. Inde quædam de illo in scripturis sanctis secundum formam Dei, quædam secundum formam serui dicuntur. Quorum exempli gratia duo quædam commemorantur, vt singula ad singula referantur. Secundum formam Dei de seipso dixit: *Ego & Pater vnum sumus*: secundum formam serui, *Quoniam maior me est.* Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quæ propter formam serui dicta sunt, volunt transferre ad formam Dei: & rursus ea quæ dicta sunt, vt ad se inuicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ, & faciunt errorem in fide. Sic autem Dei filio coniuncta est humana natura, vt ex duabus substantijs fieret vna persona. Solus ergo homo pertulit crucẽ, sed propter vnitatem personæ & Deus dicitur pertulisse. Hinc est, quod scribitur: *Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent.* Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suæ naturæ permansione, sed ex nostra susceptione.

H

A

De Spiritu sancto, Cap. III.

Spiritus sanctus ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, & substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quã quod ipse est Pater. Spiritus sanctus autem dictus secundum id quod ad aliquid refertur spirans. Spirans vtiq; spiritu inspirans est, & ex eo appellatus *spiritus* est. Proprio autem modo quodam Spiritus *sanctus*, secundum quod refertur ad Patrem & Filium quod eorum spiritus sit. Nam & hoc nomen quod spiritus dicitur, nõ semper secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliquam naturam significat, intelligitur. Omnis enim incorporea natura spiritus in scripturis sacris appellatur. Vnde non tantum Patri & Filio, & Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ & animæ hoc vocabulum congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris & Filij sanctitas est. Nam cum sit & Pater spiritus, & Filius spiritus, & Pater sanctus, & Filius sanctus: proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coessentialis & consubstantialis amborum.

B

Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filij suspicentur. Ideo non prædicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio domini dicentis: *Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Spiritus veritatis qui à Patre procedit & de meo accipiet, ille vobis indicabit omnia.* Hic autem non solum natura procedit, sed semper ad peragenda diuinitas opera * indeficienter procedit.

al indefi-nenter.

Hoc autem interest inter nascentem Filium & procedentem Spiritum sanctum, quod filius ex vno nascitur: Spiritus sanctus ex vtroque procedit: & ideo dicit Apostolus: *Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.*

Spiritus sanctus ex opere etiam angelus intelligitur dictum est enim de illo: *Et quæ vos nunciabit vobis*: & vtique *angelus* Græce, Latine *nuncius* interpretatur. Vnde & duo angeli apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur, quod intelligimus Filium & Spiritum sanctum: nam Pater nunquam legitur missus.

C

Spiritus sanctus quod dicitur *paracletus*, à *consolatione* dicitur. παράκλησις enim Græce, Latine *consolatio* appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit: postquam ab eorum oculis ipse in cœlum ascendit. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem domini sententiam, *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.* Ipse etiam dixit: *Tunc lugebunt filij sponsi, cum ablatus ab eis fuerit sponsus.* Item paracletus pro eo quod consolationem præstet animabus, quæ gaudium temporale amittunt. Alij *paracletum* Latine *oratorem* vel *aduocatum* interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit: ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiæ: ab ipso sancta scriptura inspirata est.

al vnita-tis

Spiritus sanctus ideo *septiformis* nuncupatur, propter dona quæ de * vnita eius plenitudine particulatim recipientes quique vt digni sunt consequi promerentur. Ipse enim spiritus *sapientiæ & intellectus*: spiritus *consilij & fortitudinis*, spiritus *scientiæ & pietatis*: spiritus *timoris Domini*.

D

Spiritus autem *principalis* in Psalmo quinquagesimo legitur: vbi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intellexerunt in Deo, quia scriptum est: *Deus spiritus est.* Quod enim non est corpus, & tamen est, videtur restare vt spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli Trinitatem significatim in spiritu *principali* Patrem: in Spiritu *recto* Filium: in Spiritu *sancto*, Spiritum sanctum.

Spiritus sanctus ideo *donum* dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Iesum Christum cum post resurrectionem à mortuis ascendisset in cœlum, dedisse Spiritum sanctum: quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est, in quantum datur eis, qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est: apud nos autem, donum est, sed sempiternæ salutis Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis gratiarum dona, prout vult. Nam & prophetias quibus vult impartit, & peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.

E

Spiritus sanctus inde proprie *charitas* nuncupatur: vel quia naturaliter eos à quibus procedit, coniungit, & se vnum cum eis esse ostendit: vel quia in nobis id agit, vt in Deo maneamus, & ipse in nobis vnde & in donis Dei nihil maius est charitate: & nullum maius est donum Dei quam Spiritus sanctus.

Ipse est & *gratia*, quæ quia non meritis nostris, sed voluntate diuina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem vnicum Dei verbum proprie vocamus nomine sapientiæ, cum sit vniuersaliter & Spiritus sanctus & Pater ipse sapientia: ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo *charitatis*: cum sit Pater & Filius vniuersaliter charitas.

F

Spiritus sanctus *Digitus Dei* esse in libris euangeliorum apertissime declaratur. Cum enim vnus euangelista dixisset: *In digito Dei eijcio dæmonia*, alius hoc idem ita dixit: *In spiritu Dei eijcio dæmonia*: vnde & digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione agni: & die quinquagesimo à passione domini venit Spiritus sanctus. Ideo autem digitus Dei dicitur, vt eius operatoria virtus cum patre & filio significetur, vnde & Paulus ait: *Hæc omnia operatur vnus atq; idem spiritus, diuidens singulis prout vult.* Sic autem per baptismum in Christo morimur & renascimur: ita spiritu signamur, qui est digitus Dei & spirituale signaculum.

Spiritus sanctus idcireo in *columbæ* specie venisse scribitur, vt natura eius per auem simplicitatis & innocentiæ declaretur, vnde & dominus, *Estote*, inquit, *sine luces sicut columbæ.* Hæc enim auis corporaliter ipso felle caret: habens tantum innocentiam & amorem.

G

Spiritus sanctus inde nomine *ignis*, appellatur, propter hoc quod in actibus Apostolorum per diuisionem linguarum vt ignis apparuit, qui & insedit super vnumquemque eorum.

Propterea autem diuersarum linguarum gratiam Apostolis dedit, vt idonei efficerentur fidelium eruditione populorum.

Quod vero supra singulos sedisse memoratur, id causæ est, vt intelligatur per plures non fuisse diuisus, sed mansisse in singulis totus, sicut vere ignibus mos est. Hanc enim naturam habet ignis accensus: vt quanti ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint: tantis visum suæ lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, & nihilominus ipse in sua integritate permaneat.

Spiritus sanctus nomine *aquæ* appellatur in Euangelio, Domino clamante & dicente, *Si quis sitit veniat ad me & bibat. Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius.* Euangelista autem exposuit vnde diceret. Secutus enim ait: *Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erãt credentes in eum.* Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua quæ significat spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua Spiritus sancti inuisibilis est. Ista abluit corpus, & significat quod fit in anima: per illum autem spiritum sanctum ipsa anima mundatur & saginatur.

H

Spiritus sanctus ideo *vnctio* dicitur, Ioanne Apostolo testante, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Vnde & Dominus oleo exultationis, hoc est, Spiritu sancto legitur fuisse vnctus, sed & Ioannes Apostolus Spiritum sanctum vnctionem vocat dicens: *Et vos*, inquit *vnctionem quam accepistis ab eo, permaneat in vobis, & non necesse habetis, vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus.* Ipse enim Spiritus sanctus vnctio est inuisibilis.

De eadem Trinitate, Cap. IV.

Trinitas appellatur, quod fiat totum vnum ex quibusdam tribus, quasi *Triunitas*, vt memoria, intelligentia, & voluntas, in quibus mens habet in se quandam imaginem diuinæ Trinitatis. Nam dum tria sint, vnum sunt

quia

quia & singula in se manent, & omnia in omnibus. Pater igitur & Filius & Spiritus sanctus Trinitas & vnitas. Idem enim vnum, idem & tria. In natura vnum, in personis tria. Vnum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem. Nam alius pater, alius filius, alius Spiritus sanctus: sed alius quidem nō aliud, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum & coæternum. Pater solus, non est de alio: ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de patre est natus, ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de patre & filio procedit: ideo solus amborum nuncupatur spiritus.

In hac Trinitate alia sunt appellatiua nomina, alia propria sunt. Propria enim sunt essentialia, vt Deus, Dominus, omnipotens, incommutabilis, immortalis: Et inde propria, quia ipsam substantiam significant, qua vnum sunt. Appellatiua vero pater & filius & Spiritus sanctus, ingenitus, & genitus, & procedens. Eadem & relatiua: quia ad se inuicem referuntur. Cum enim Deus dicitur, essentia est, quia ad seipsum dicitur. Cum vero dicitur pater & filius & Spiritus sanctus, relatiue picuntur, quia ad se inuicem referuntur. Nam pater non ad seipsum, sed ad filium, relatiue dicitur: quia est ei filius: sic & filius relatiue dicitur, quia est ei pater: sic Spiritus sanctus, quia est patris filijque spiritus. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia qua vnum sunt. Proinde Trinitas in relatiuis personarum nominibus est, deitas non triplicatur, sed in singularitate est: quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem.

Nomen autem *deorum* in angelis & sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito æquales. De quibus psalmus, *Ego dixi Dij estis*: De patre autē & Filio & Spiritu sancto propter vnam & æqualem diuinitatem non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur: sicut ait Apostolus, *Nobis tamen vnus Deus*, vel sicut voce diuina dicitur: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est*: vt scilicet Trinitas sit, & vnus Dominus Deus sit. Fides apud Græcos de Trinitate hoc modo est vna οὐσία ac si dicatur *vna natura* aut *vna essentia*. Tres hypostases quod resonat in Latinum vel tres substantias. Nam latinitas proprie non dicit de Deo nisi essentiam, substantiam vero non proprie dicit, sed abusiue: quoniam vere *substantia* apud Græcos *persona* intelligitur, *non natura*.

De Angelis. Cap. V.

Angeli Græce vocantur, Hebraice dicuntur *malooth*: Latine vero *nuncij* interpretantur, ab eo quod Domini voluntatem populis nuncient. Angelorum autem vocabulum, officij nomen est non naturæ: semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur vocantur angeli. Quibus ideo pictorum licentia eennas facit, vt celerem eorum in cuncta discursum significent, sicut & iuxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem scilicet. Vnde scriptura sacra dicit: *Qui ambulat super pennas ventorum*. Nouem autem ordines esse angelorum sacræ scripturæ testantur, id est, *angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubin & seraphin*: quorum officiorum vocabula cur ita dicta sint, interpretando exequimur.

Angeli vocantur propter quod de cœlis ad annunciandum hominibus mittuntur: *angelus* enim Græce, Latine, *nuncius* dicitur.

Archangeli Græca lingua, Latina *summi nuncij* interpretantur: qui enim parua vel minima annunciant angeli; qui vero summa, archangeli nuncupantur. Archangeli dicti quod primatum teneant inter angelos: ἀρχὴ enim Græce latine *principatus* interpretatur. Sunt enim duces & principes, sub quorum ordine vnicuique angelorum officia deputata sunt. Nam quia archangeli angelis præsunt, Zacharias propheta testatur dicens: *Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius, & dixit ad eum: Curre & loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Hierusalem*. Si enim in ipsis officijs angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc quod homini diceret angelus ab angelo cognouisset. Quidam autem archangelorum priuatis nominibus appellantur, vt per vocabula ipsa in opere suo quod valeant designetur.

Gabriel Hebraice in linguam nostram vertitur *Fortitudo Dei*. Vbi enim potentia diuina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur. Vnde & eo tempore quo erat dominus nasciturus & triumphaturus de mundo, Gabriel mittitur ad Mariam, vt illum annunciaret, qui ad debellandas aereas potestates humilis venire dignatus est.

Michael interpretatur, *qui vt Deus?* Quando enim aliquid in mundo mirę virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere quod facere prævalet Deus.

Raphael interpretatur *curatio*, vel *medicina Dei* vbicunq; enim curandi & medendi opus necessariū est, hic archangelus à Deo mittitur, & inde medicina Dei vocatur. Vnde & ad Tobiam idem archangelus missus, oculis eius curationem adhibuit, & cœcitate detersa visum eius restituit: nominis n. interpretatione & angeli officiū designatur.

Vriel interpretatur *ignis Dei*, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, & implesse quod præceptum est.

Throni autem, & *dominationes*, & *principatus*, & *potestates*, & *virtutes*, quibus vniuersam cælestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum & dignitates intelliguntur, & pro hac ipsa distributione officiorum alij throni alij dominationes, alij principatus, alij potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus inuicem distinguuntur.

Virtutes angelicæ quædam ministeria perhibetur, per *quæ signa & miracula in mundo fiunt, propter quod & virtutes dicuntur. al. quos.

Potestates sunt, quibus virtutes aduersæ subiectæ sunt, & inde potestatum nomine nuncupantur, quia magni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo nocent, quantum cupiunt.

Principatus sunt hi, qui angelorum agminibus præsunt. Qui pro eo quod subditos angelos ad explendum ministerium diuinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alij qui administrant, alij qui assistunt, sicut per Danielem dicitur: *Milia millium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei.*

Dominationis sunt ij, qui etiam Virtutibus & Principatibus præeminent, qui pro eo quod cæteris angelorum agminibus dominantur, Dominationes vocantur.

Throni sunt agmina angelorum, qui latino eloquio sedes dicuntur: & vocati Throni, quia illis conditor præsidet, & per eos iudicia sua decernit vel disponit.

Cherubin autem & ipsæ sublimes cœlorum potestates, & angelica ministeria perhibentur qui ex Hebræo in linguam nostram interpretantur, *scientia multitudo*. Sunt autem *sublimiora agmina angelorum, qui pro eo quod vicinius positi diuina scientia cæteris amplius pleni sunt, Cherubin, hoc est, plenitudo scientiæ appellantur. al. sublimiorum. Ipsa sunt duo illa animalia supra propitiatorium arcæ ficta ex metallo, proter significandum angelorum præsentiam in quorum medio ostenditur Deus.

Seraphin quoque similiter multitudo angelorum est, qui ex Hebræo in latinum *ardentes* vel *incendentes* interpretantur. Qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos & Deum nulli alij angeli consistunt: & ideo quanto vicinius coram Deo consistunt, tanto magis claritate diuini luminis inflammantur. Vnde & ipsi velant faciem & pedes sedentis in throno Dei. & idcirco cætera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valet, quoniam * Seraphin eam tegit. *al. cherubin.

Hęc igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, vt tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelorum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam, *Qui sedes super Cherubim*, dicitur. Sed ideo isti ordines angelorum priuatis nominibus appellantur: quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum sint omnibus communia, propria tamen hæc nomina suis ordinibus deputantur.

A

Vnicuique etiam, sicut prædictum est, propria officia sunt inuncta: quæ eos promeruisse in mundi constat exordio. Nam quia angeli & locis & hominibus præsunt, per prophetam testatur angelus dicens, *Princeps regni Persarum restitit mihi.* Vnde apparet, nullum esse locum cui angeli non præsint. Præsunt enim & auspicijs operum omnium.

Hic est ordo vel distinctio angelorum: qui post lapsum malorum in cælesti vigore steterunt. Nam postquam apostatæ angeli ceciderunt, hi in perseuerantia æternæ beatitudinis soliditati sunt. Vnde & post cœli creationem in principio repetitur, Fiat firmamentum, & vocatum est est firmamentum cœlum, nimirum ostendens: quod post ruinam angelorum malorum: hi qui permanserunt, firmitatem æternæ perseuerantiæ consecuti sunt, nullo iam lapsu auersi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore & contemplatione manentes nihil aliud dulce habent, nisi eum à quo creati sunt.

B

Quod autem duo Seraphim in Esaia leguntur, figuraliter veteris & noui testamenti significationem ostendunt. Faciem vero & pedes operiunt Dei, quia præterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonia contemplamur. Singuli senas alas habent, quia fabricam tantum mundi quæ in sex diebus facta est, in præsenti seculo nouimus. Quod clamant ter sanctus alter ad alterum, Trinitatis in vna diuinitate demonstrant mysterium.

De hominibus qui quondam præsagio nomen acceperunt.

CAP. VI.

PLerique primorum hominum ex proprijs causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula: vt aut futuris aut præcedentibus eorum causis conueniant. In quibus tamen manente spirituali sacramento nunc tantum ad literam intellectum historiæ persequimur. Vbi autem etymologiæ interpretationem non attinginus: solam ipsam etymologiam in latinum ponimus. Quod autem vnum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur; hoc secundum accentum & literarum enenit diuersitatem, vt in vatijs significationibus nomina * computentur.

C

al. commutentur.

Adam, sicut beatus Hieronymus tradidit, *homo* siue *terrenus*, siue *terra rubea*, interpretatur. Ex terra enim facta est caro, & humus hominis faciendi materies fuit.

Eua interpretatur *vita*, siue *calamitas*, siue, *Væ vita*: quia origo fuit nascendi, calamitas, & *Væ*, quia per præuaricationem causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas. Alij autem dicunt ob hoc etiam Euam vitam & calamitatem appellatam, quia fæpe mulier viro causa salutis est, fæpe calamitatis & mortis origo, quod est Væ.

Cain possessio interpretatur: vnde etymologiam ipsius exprimens pater eius ait: *Cain*, id est, *possedi hominem per Deum*. Idem & lamentatio, eo quod pro interfecto Abel interfectus sit, & pœnam sui sceleris dederit.

Abel luctus interpretatur, quo nomine præfigurabatur occidendus. Idem & *vanitas*, quia cito solutus est atque subtractus.

D

Seth interpretatur *resurrectio*, eo quod post fratris interfectionem natus sit: quasi resurrectionem fratris ex mortuis resuscitaret. Idem & *positio*, quia posuit eum Deus pro Abel.

Enos iuxta propriæ linguæ varietatem, *homo* vel *vir* dicitur. Et congrue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est: *Tunc cœpit inuocari nomen domini*, licet plerique Hebræorum arbitrentur, quod tunc primum in nomine Domini, & similitudine eius fabricata sunt idola.

Enoch, dedicatio. In ipsius enim nomine ciuitatem postea ædificauit Cain.

Camam, lamentatio, vel *possessio eorum*: sicut enim *Cain, possessio*, ita derivatum nomen, quod est *Camam*, facit *possessio eorum*.

Mauusalem interpretatur *mortuus est*. Euidens est etymologia nominis, quidam enim cum patre translatum fuisse, & diluuium præteriisse putauerunt. Ob hoc signanter transfertur & mortuus est, vt ostenderetur non vixisse eum post diluuium: sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in arca euaserunt diluuium.

E

Lamech, percutiens. Ipse enim percussit & interfecit Cain: quod etiam ipse postea perpetrasse vxoribus confitetur.

Noe requies interpretatur, pro eo quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium. Vnde & pater eius vocans nomen eius Noe dixit, *Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris.*

Sem dicitur *nominatus*, eo quod nomen ex posteritatis præsagio accepit. Ex ipso enim patriarchæ & prophetæ & apostoli & * populi Dei, ex eius quoque stirpe & Christus, cuius ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen in gentibus.

al. populus.

F

Kam, calidus: quia ipse ex præsagio futuri cognominatus est. Posteritas enim eius eam terræ partem possedit, quæ vicino sole calentior est. Vnde & Ægyptus vsque hodie Ægyptiorum lingua *Kam* dicitur.

Iapheth, latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur, & quia lata est ex gentibus multitudo credentium, ab eadem latitudine, Iapheth dictus est.

Kanaan filius Kam, interpretatur, *motus eorum.* Quod quid est aliud nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est, pro operè eius maledictus est.

Arphaxat, sanans depopulationem.

Chus Hebraice *æthiops* interpretatur: à posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt * propagati Æthiopes.

al. progeniti.

Nembroth interpretatur *tyrannus.* Iste enim priorarripuit insuetam in populos tyrannidem, & ipse aggressus est aduersus Deum impietatis ædificare turrem.

Heber transitus. Etymologia eius mystica est, quod ab eius stirpe transiret dominus: nec perseueraret in eis, trãslata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebræi.

Faleg diuisio, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra diuisa est.

G

Thara, exploratio ascensionis.

Melchisedech, rex iustus, Rex, quia ipse postea imperauit Salem: *iustus*, pro eo quod discernens sacramenta legis & Euangelij: non pecudum victimas, sed oblationem panis & calicis in sacrificium obtulit.

Loth declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinauit.

Moab, ex patre, & totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

Ammon cuius causa nomen redditur filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim à quo dicti sunt Ammonitæ, vocatur *populus meus.*

Sarai interpretatur *princeps mea*, eo quod esset vnius tantummodo domus materfamillas. Postea causa nominis * immutati ablata de fine litera dicitur *Sara*, id est *princeps* Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut & Dominus pollicitus fuerat Abraham: *Dabo tibi ex Sara filium, & benedicam ei, & erit in gentes: sed & reges populorum erunt ex eo.*

al. immutata.

H

Agar, aduena vel *conuersa.* Fuit enim Ægyptia.

Cethura thymiama interpretatur.

Ismahel interpretatur *auditio Dei*, sic enim scriptum est: *Et vocauit nomen eius Ismahel, quia exaudiuit eum Deus.*

Esau trinomius est, & ex proprijs causa varie nuncupatur, dicitur enim Esau, id est *rufus* ob coctionem rufæ lentis ita appellatus, cuius edulio primogenita perdidit. *Edom*, aut ob ruborem corporis dictus est. quod Latine *sanguineus* dicitur. *Seir* vero, quod fuerit hispidus, & pilosus: quoniam enim natus est totus sicut pellis pilosus erat, atque ideo tribus nominibus appellatur, *Esau*, id est, *rufus. Edon*, id est, *sanguineus*, *Seir*, id est, *pilosus*: quia non habuit lenitatem.

Rebecca, patientia: siue *quæ multum accepit.*

Lia, laboriosa, vtique generando. Plurimos enim dolores quam Rachel fœcunditate pariendi experta est.

A

Rachel interpretatur *ouis*, pro ea enim Iacob pauit oues Labam.

Zelfa os hians.

Bala inuetterata.

Dina transfertur in causam, *iurgij* enim in Sichimis causa extitit.

Thamar, amaritudo, pro viris mortuis. Eadem & *commutans*. Mutauit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit.

Phares, diuisio, ab eo quod diuiserit membranulam secundarum diuersoris. Inde & Phares sortitus est nomen. Vnde & *Pharisæi* qui se quasi iustos à populo separabant, *diuisi* appellabantur.

Zara frater eius in cuius manu erat coccinū interpretatur *oriens*, siue quia primus apparuit, siue quod plurimi ex eo iusti nati sunt, vt in libro Paralipomenon continetur, *Zara*, id est, *oriens* appellatus est.

B

Iob in Latinum vertitur *dolens*, & recte propter percussionem carnis & passiones dolorum. Calamitates enim suas nominis etymologia præfigurauit.

Pharao nomen est non hominis sed honoris: sicut & apud nos Augusti appellantur reges cum proprijs nominibus censeantur. Exprimitur autem in Latinum Pharao, *denegans eum*, vtique Deum, siue *dissipator eius*. Populi enim Dei fuit afflictor.

Iamnes marinus, siue, *vbi est signum eius*. Cessit & defecit signum eius coram signis Moysi, vnde & dixerunt Magi: *Hic digitus Dei est.*

Mambres, mare pelliceum, siue *mare in capite.*

Denique *Moyses* interpretatur *sumptus ex aqua*. Inuenit enim eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colligens adoptauit filium sibi: vocauitque nomen eius *Moyses*, eo quod de aqua sumpsisset eum.

Aaron mōs fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulū accipiens in medio superstitū & interemptorū obuiā stetit, & ruinā mortis quasi quidā mōs fortis exclusit.

Eleazar, Dei adiutorium.

Balac præcipitans siue deuorans.

Balaam vanus populus.

C

Phinees, ori parcens, trās fixit. n. pugione Zambri cū scorto Madianitide, & Domini furorē placauit, vt parceret.

Zambri stella lacessiens, vel *amaricans*. Proprie enim est nomen ab amaritudine vocatum, quod peccando amaricauerit populum.

Raab latitudo, vel *fames*, siue *impetus.*

Iosue interpretatur *saluator*. Ipse. n. in figura Christi populū à deserto saluauit, & in terrā repromissionis induxit.

Caleph quasi *cor* aut *canis.*

* *Gothoniel, tempus eus Deus*, vel *responsio Dei.*

al. Othoniel.

Aoth, glorioſus.

Barach, fulgurans.

Debbora, *apis vel loquax. Apis*, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans aduersus Sisaram, quo peremptо cecinit canticum: inde *loquax.*

Iahel, ascensio.

Gedeon, experimentum iniquitatis eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali præsagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo futuro experimento etymologiam nominis sumpsit.

D

Abimelech, pater meus Rex.

Thola, vermiculus vel coccinum.

Iair, illuminans.

Iephte, aperiens vel *apertus.*

Efebon, cogitatio, siue vinculum mœroris.

Abdo, seruus eius.

Samson, sol eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, & liberauit Israel de hostibus eorum.

Dalila, paupercula, vel situla.

Booz, in fortitudine, siue *in quo robur.*

Noemi, quem interpretari possumus *consolatam*, eo quod marito & liberis peregre mortuis, nurum Moabitidem in consolationem suam retinuit.

Ruth interpretatur *festinans.* Alienigena enim erat ex pōpulo gentili, quę relicta patria festinauit transire in terram Israel: dicens socrui suæ *Quocunque perrexeris pergam.*

Anna, gratia eius, interpretatur, quia dum esset prius sterilis natura postremo Dei gratia fœcundata est.

E

Eli, Deus meus.

Ophni, discalcitatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium sacerdotij, cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait: *Calciati pedes in præparationem Euangelij pacis.* Et Propheta: *Quam speciosi pedes qui annunciant pacem.* Iste ergo discalceatus interpretatur, vt eius nomine veteris Testamenti sacerdotium à veteri populo significaretur ablatum.

Phinees frater Ophni, *os mutum* interpretatur, quo significatur sacerdotij veteris & doctrinæ silentium.

Samuel, nomen eius Deus.

Gessai, in sole sacrificium vel incensum.

Saul, petitio interpretatur: notum est enim quomodo Hebræorum populus eum sibi regem petierit, & accepit nomen non secundum Deum, sed secundum suam voluntatem.

Dauid, manu fortis interpretatur, vtiq; quia fortissimus in prælijs fuit. Ipse & *desiderabilis* in stirpe scilicet sua, de quo dixerat propheta: *Veniet desideratus cunctis gentibus.*

F

Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabulum eius Salomon dicitur, i. *pacificus*, eo quod in regno eius pax fuerit. Secundum nomen *Idida*, eo quod fuerit *dilectus* & amabilis domino. Tertium vocabulum eius *Coeleth*, quod Græce appellatur *Ecclesiastes*, Laine *Concionator*, quod ad populum loqueretur.

Ionathas, columbæ donum.

Absalon, patris pax, per antiphrasin, eo quod bellum aduersus patrem gessisset, siue quod in ipso bello Dauid placatus fuisse legitur filio: adeo vt etiam magno cum dolore extinctum plangeret.

Roboam, latitudo populi, & ipsum per antiphrasin, quod decem tribubus ab eo separatis, duæ tantum ei relictæ sint.

Abia, pater dominus, vel *pater fuit.*

Asa tollens, siue *sustollens.*

Iosaphat, Domini iudicium.

Ioram, qui est excelsus.

G

Achazias, apprehendens dominum.

Athalia, tempus Domini.

Ioas: spirans vel domini robur.

Amasias, populum tollens.

Ozias fortitudo domini.

Azarias, auxilium domini.

Ozias autem ipse est qui & Azarias duplici nomine. Ipse est qui illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra in fronte percussus est.

Ioathan est perfectus. Pulchram etymologiam nominis habet: fecit enim rectum in conspectu Domini, & portam templi ædificauit excelsam.

Achaz apprehendens.

Ezechias, fortis Dominus.

Manasses, obliuioſus. Per multa enim scelera & sacrilegia reliquerat & oblitus fuerat Domini.

Ammon, fidelis vel *honestus.*

Iosias, vbi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulachra combussit.

H

* *Ioachaz, robustus.*

al. Ioathan combuſtus.

Ioachim, vbi est præparatio.

Eliachim, Dei resurrectio.

Ieconias, præparatio Domini.

Sedechias, iustus Domini.

Ieroboam, iudicatio siue *causa populi*, vel, vt quidam aiunt, *diuisio* interpretatur, pro eo quod in regno eius diuisus sit populus Israel, & præcisus à regno stirpis Dauid. Diuisionis enim populi causa iste extitit.

Zambri psalmus, vel *canticum meum.*

* *Amri, crispans meus.*

al. Ambri.

Achab, frater patris.

Iezabel, fluxus sanguinis, vel *fluens sanguinem*, sed melius, *vbi est sterquilinium.* Præcipitatas enim deorsum comederunt carnes eius canes: sicut prædixerat Helias, *Et erunt*, inquit, *carnes Iezabel sicut stercus super faciem terræ.*

Ochozias,

Ochoziæ, apprehendens Deum.

Iehu, ipse, vel est.

Ioathan, robustus.

Sella, umbræ eius, vel *petitio.*

Manaem, consolans.

Phaceæ, aperiens.

Nabuch donosor, prophetia lagunculæ angustæ, siue prophetans istiusmodi signum per somnium scilicet futurorum quod vidisse narratur, & Daniel interpretatus est, siue, sessio in agnitione angustiæ pro ijs qui in captiuitatem ab eo ducti sunt.

Zorobabel apud Hebræos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus. *Zo, iste: ro, magister: babel propriè babylonium* sonat: & efficitur nomen Zorobabel, *iste magister de Babylone* in Babylone enim ortus est, vbi & princeps gentis Iudææ extitit.

De Patriarchis, Cap. VII.

QVorendam patriarcharum etymologiæ notandæ sunt, vt sciamus quomodo suo vocabulo resonent. Nam plerique eorum ex causa propria nomina acceperunt. *Patriarcha* interpretatur *patrum princeps.* Ἀρχὴ enim Græce *principatu* est.

Abram primum vocatus est, *pater videns populum,* propter Israelitas scilicet tantum: postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur, in nomine, sed subauditur, iuxta illud: *Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.*

Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est admirans in gaudio. Risit & mater, quando per illos tres viros promissus est dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac, interpretatur enim *risus*: Sciendum autem quod quatuor in veteri testamento absq; vllo velamine nominibus suis antequam nascerentur vocati sunt: *Ismael, Isaac, Salomon* & *Iosias.* Lege scripturas.

Iacob supplantator interpretatur, siue quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit, siue quod postea deceperit fratrem arte. Vnde Esau dixit: *Iuste vocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me ecce secundo.*

Israel, vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, & oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus est, sicut & ipse ait, *Vidi dominum, & salua facta est anima mea.*

Ruben interpretatur *visionis filius.* Sic enim quando eum peperit Lia, vocauit nomen eius Ruben dicens, *Quia vidit Deus humilitatem meam.*

Simeon interpretatur *auditio Dei.* Sic enim dixit Lia quando eum peperit, *Quia exaudiuit me Deus.*

Leui additus. Dixit enim Lia quando peperit eum non *ambigens de amore viri: *Nunc mecum erit vir meus, quia peperi ei tres filios.*

Iudas confessio dicitur. Quando enim eum peperit Lia, laudem Domino retulit dicens, *Nunc super hoc confitebor Domino,* & ob id vocatus est est Iudas. A confessione itaque nomen eius dictum est: quod est gratiarum actio.

Isachar interpretatur *merces.* Hoc autem ideo, quia mandragoris filij Ruben introitum viri qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde & dum natus est dixit Lia, *Dedit Deus mercedem meam.*

Zabulon interpretatur *habitaculum.* Sextum enim hunc filium genuerat Lia: propterea iam secura dixit, *Habitabit mecum vir meus.* Vnde & filius eius vocatus est *habitaculum.*

*Nepthalim, de * conuersatione* siue *comparatione*: causa nominis eius est. Vnde & dixit Rachel, cum eum peperisset ancilla eius Bala: *Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea.*

Dan interpretatur *iudicium.* Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina eius: *Iudicauit me Dominus, & exaudiens dedit mihi filium.* Causam nominis expressit, vt ab eo quod iudicasset Dominus, filio ancillæ iudicij nomen imponeret.

Gad ab euentu siue *procinctu* vocatus est. Quando enim eum peperit Zelpha, dixit Domina eius Lia, *In fortuna,* id est, quod dicitur, *in procinctu,* vel *euentu.*

Aser beatus dicitur, dum enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia, *Beatam ego, & beatificant me mulieres*: & ab eo quod beata dicatur, ex etymologia nominis *Beatum* vocauit.

Ioseph ab eo quod sibi alium filium addi mater optauerat, vocauit *augmentum.* Hunc Pharao, *Cephanet* appellauit, quod Hebraice *absconditor repertorum* sonat, pro eo quod obscura somnia reuelauit, & sterilitatem prædixit. Tamen quia hoc nomen ab Ægyptio ponitur: ipsius linguæ deberet habere rationem. Interpretatur ergo *Cephanet* Ægyptio sermone *Saluator mundi,* eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio ipse liberaret.

Beniamin interpretatur *filius dextræ* quod est *virtutis.* Dextra enim interpretatur *Iamin.* Mater quippe eius moriens vocauerat nomen eius *Benoni,* id est, *filius doloris mei.* Pater hoc mutauit, filium dextræ nominans.

Manasses dictus ab eo quod sit pater eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur *oblitio.*

Ephraim eo quod auxerit eum Deus, & ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur *augmentum.*

De Prophetis, Cap. VIII.

QVos gentilitas *vates* appellat, hos nostri *prophetas* vocant, quasi præfantores, quia porro fatur & de futuris vera prædicunt. Qui autem à nobis prophetæ, in veteri testamento *videntes* appellabantur: quia videbant ea quæ cæteri non videbant, & prospiciebant ea, quæ in mysterio abscondita erant. Hinc est quod scriptum est in Samuele, *Eamus ad videntem.* Hinc Esaias, *Vidi,* inquit, *Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum,* Et Ezechiel, *Aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei.* Quorundam autem prophetarum nominum etymologiæ annotandæ sunt. Vocabula enim eorum satis ostendunt, quid in futuris factis dictisque suis prænunciassent.

Helias interpretatur *dominus Deus.* Ex futuri ergo præsagio sic vocatur. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadringentis sacerdotibus Baal, inuocato nomine domini descendit de cœlo ignis super holocaustum. Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam & ait: *Dominus ipse est Deus.* Ex hac ergo causa tale prius nomen accepit, pro eo quod per eum postea cognouerit populus dominum Deum. Idem & *fortis dominus* interpretatur: vel propter quod interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab aduersitatem toleravit.

Helisæus, Domini salus interpretatur, vocabulum autem idem ex futuri præsagio suscepit, denique & multas virtutes fecit, & famem pellens populum à morte saluauit.

Natham, dedit, siue *dantis.*

Isaias interpretatur *saluator Domini.* Et merito. Saluator est enim vniuersarum gentium, eiusque sacramenta amplius quam cæteri prædicat.

Ieremias excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: *Constitui te super gentes & regna.*

Ezechiel, fortitudo Dei.

Daniel, iudicium Dei, siue quia in presbyterorum iudicio sententiam diuinæ examinationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberauit: siue quod visiones & somnia quibus per signa quædam & ænigmata futura monstrabantur, sagaci mente discernens aperuit. Hic & *desiderium rerum vir* appellatus est, quia panem desiderij non manducauit, & vinum concupiscentiæ non bibit.

Ozee saluator aut *saluans.* Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriæ prophetasset, domui Iudæ salutem pronunciauit. Propter quod Ezechias rex Iuda, sublatis idolis quæ præcedentes reges consecrauerant, templum domini purgasse ac purificasse monstratur.

Iohel, Dominus Deus, siue *incipiens Deo,* vel, *fuit Dei.* Hoc enim eius vocabulum resonatur etymologiâ incertâ.

Amos populus auulsus. Prophetia enim eius ad populum

fuit

al. ambiens.

al conuersione.

fuit Iſrael, quia iam auulſus erat à Domino, & aureis vitulis ſeruiebat: ſiue auulſus à regno ſtirpis Dauid.

Naum germen ſiue *conſolator*. Increpat enim ciuitatem ſanguinum, & poſt euerſionem illius conſolator Syon dicens: *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.*

Abacuc, amplexans, quia vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur, *amplexatio*, vel quod in certamẽ cum Deo congreditur, amplexantis, id eſt *luctantis* ſortitus eſt nomen. Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare: cur in rebus humanis & mundi iſtius tanta rerum verſaretur iniquitas?

Micheas, quis hic, vel *quis iſte?* Comminatur enim Samariæ ob cauſam ſimulachrorum illo modo de quo Heliu dicit: *Quis eſt iſte inuoluens ſententias?*

Sophonias, ſpeculum vel *arcanum Domini* interpretatur: vtrumque ad prophetas conuenit. Ipſi enim ſciunt myſteria Dei. Vnde ad Ezechielem dicitur: *Speculatorem te poſui domui Iſrael.* Et alibi, *Non faciet Dominus quicquam, niſi reuelauerit ſeruis ſuis prophetis.*

Abdias, ſeruus domini. Sicut enim Moyſes ſeruus Domini, & Apoſtolus, ſeruus Chriſti: ita iſte legatus ad gentes miſſus videt & prædicat quæ prophetali digna ſunt miniſterio & ſeruitute: inde *ſeruus domini.*

Ionas interpretatur *columba* ſiue *dolens*. Columba, pro gemitu quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter triſtitiam quam habuit de ſalute Niniuitarũ: vel propter hederam ſubito areſcentem: cuius vmbraculo tegebatur contra ſolis ardorem. Ipſe eſt & Amathi Sareptanæ viduæ filius, vt Iudæi affirmant, quem reſuſcitauit Helias, matre poſtea ad eum dicente: *Nunc cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt.* Ob hanc cauſam ipſum puerum Amathi vocatum. *Amathi* enim ex Hebræo in Latinam linguam *veritas* dicitur, & ex eo quod verum Helias locutus eſt: ille qui ſuſcitatus eſt *filius* nuncupatus eſt *veritatis.*

Zacharias, memoria Domini. Septuageſimo enim anno deſolationis templi completo, Zacharia prædicante memoratus eſt Dominus populi ſui: iuſſuque Darij reuerſus eſt populus Dei, & reædificata eſt & vrbs & templum.

Aggæus in Latinum *feſtiuus* & *lætus* reſonat. Deſtructum enim templum ædificandum prophetat, & poſt luctum captiuitatis regreſſionis lætitiam prædicat.

Malachias interpretatur angelus Domini, id eſt, nuncius. Quicquid enim loquebatur: quaſi à Domino eſſent mandata, ita credebantur, & inde ità nomen eius Septuaginta tranſtulerunt dicentes, *Aſſumptio verbi domini ſuper Iſrael in manu angeli eius.*

Eſdras adiutor.

Neemias conſolator à Domino. Quodam enim præſagio futurorum nomina iſta ſortiti ſunt. Fuerunt enim in adiutorium & conſolationem omni illi populo redeunti ad patriam. Nam & templum Domini ijdem reædificauerunt, & murorum & turrium opus ipſi reſtauauerunt.

Ananias gratia Dei interpretatur. Idem & *Sidrac* lingua Chaldæa, quod interpretatur *decorus meus.*

Azarias auxilium domini. Idem & *Abdenago*, quod in Latinum vertitur, *Seruiens taceo.*

Miſahel, qui populus domini, ipſe & *Miſas* quod interpretatur *riſus vel gaudium.*

Azia frater meus.

Semeia audiens Dominum.

Aſab congregans.

Ethan, robuſtus, ſiue aſcenſus.

Idithum tranſiliens eos, ſiue ſaliens eos. Quoſdam enim inhærentes humo, curuatos in terram, & ea quæ in imo ſunt cogitantes, & in rebus tranſeuntibus ſpem ponentes tranſiliuit canendo iſte, qui vocatur *tranſiliens.*

Eman accipiens vel formido eorum.

Barachia benedictus Dominus, vel benedictus Domini.

Olda diſtrictio, ſiue diuerticulum.

Iudith laudans, vel confitens Domino.

Heſter abſconſa.

Zacharias memoria domini, ob hoc quia canit *memoriale teſtamenti ſui ſancti.*

Ioannes Domini gratia: eo quod ſit limes prophetiæ, *prænuncius gratiæ*, ſiue initium baptiſmatis, der quod gratia miniſtratur.

Hi ſunt prophetæ veteris nouique teſtamenti, quorum finis Chriſtus, cui dicitur à Patre, *Et prophetam in gentibus poſui te.*

Prophetiæ autem genera ſunt ſeptem. Primum genus *Ecſtaſis*, quod eſt *mentis exceſſus*, ſicut vidit Petrus vas illud ſummiſſum de cœlo in ſtupore mentis cum varijs animalibus. Secundum genus *viſio*, ſicut apud Eſaiam dicentem, *Vidi dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum.* Tertium genus *Somnium*, ſicut Iacob *ſubnixam in cœlum ſcalam dormiens vidit.* Quartum genus *per nubem*, ſicut ad Moyſen & ad Iob poſt plagam loquitur Deus. Quintum genus *Vox de cœlo*, ſicut ad Abraham ſonuit dicens: *Ne injicias manum tuam ſuper puerum.* Et ad Saulum in via: *Saule Saule quid me perſequeris?* Sextum genus, *accepta parabola*, ſicut apud Salomonem in Prouerbijs, & apud Balaam cum euocaretur à Balac. Septimum genus *repletio ſancti ſpiritus*, ſicut pene apud omnes Prophetas.

Alia tria genera *viſionum* dixerunt eſſe. Vnum *ſecundum oculos corporis*, ſicut vidit Abraham tres viros ſub ilice Mambre: & Moyſes ignem in rubo: & diſcipuli transfiguratum Dominum in monte, inter Moyſem, & Heliam, & cætera huiuſmodi. Alterum *ſecundum ſpiritum* quo imaginamur ea quæ per corpus ſentimus, ſicut vidit Petrus diſcum illum ſubmitti de cœlo cum varijs animalibus: & ſicut Eſaias Deum in ſede altiſſima non corporaliter, ſed ſpiritaliter vidit. Non enim Deum forma corporea circumterminat: ſed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur: ita etiam figurate multa monſtratur. Tertium autem genus viſionis eſt, quod neque corporeis ſenſibus, neque vlla parte animæ qua corporalium rerum imagines capiuntur: ſed *per intuitum mentis* quo intellecta conſpicitur veritas: ſicut Daniel prædixit mente vidit quod Balthaſar viderat corpore, ſine quo genere illa duo vel infructuoſa ſunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamen hæc genera *Spiritus ſanctus* moderatur.

Habere autem *prophetiam* non ſolum *bonus*, ſed etiam *malus* poteſt: nam inuenimus Saulem regem prophetaſſe. Perſequebatur enim ſanctum Dauid, & *impletus Spiritu ſancto prophetare cœpit.*

De Apoſtolis, Cap. IX.

Apoſtoli miſſi interpretantur: hoc enim eorum nomen indicat. Nam ſicut Græce ἄγγελοι, Latina *nuncij* vocantur: ita Græce *Apoſtoli*, Latine *miſſi* appellantur. Ipſos enim miſit Chriſtus euangelizare per vniuerſum mundum: ita vt quidam Perſas, Indoſque penetrarent, *docentes gentes, & facientes in nomine Chriſti magna & incredibilia miracula*, vt atteſtantibus ſignis & prodigijs crederetur illis in ijs quæ dicebant & viderant. Habent enim plerique eorum ex ijs cauſas ſuorum vocabulorum.

Petrus, à petra nomen accepit, hoc eſt, à Chriſto ſuper quem fundata eſt *eccleſia*. Non enim à Petro *petra*, ſed *Petrus* à petra nomen ſortitus eſt, ſicut non Chriſtus à Chriſtiano, ſed Chriſtianus à Chriſto vocatur, ideoq; ait Dominus: *Tu eſt Petrus, & ſuper hanc petram*, &c. quia dixerat Petrus: *Tu es Chriſtus filius Dei viui*: deinde ei Dominus, *Super hanc petram*, quam confeſſus es, *ædificabo*, inquit, *eccleſiam meam. Petra* enim erat Chriſtus, ſuper quod *fundamentum* etiam ipſe ædificatus eſt Petrus.

Cephas dictus, eo quod in capite ſit conſtitutus Apoſtolorum: κεφαλὴ enim Græce *caput* dicitur, & ipſum nomen in Petro Syrum eſt.

Simon Bar-iona in linguam noſtram ſonat *filius columbæ*, & eſt nomen Syrum pariter & Hebræum. *Bar* quippe Syra lingua, *filius*, *Iona* Hebraice *columba*, vtroque ſermone dicitur *Bar-iona*. Alij ſimpliciter accipiunt quod *Simon*, i. *Petrus* filius ſit Ioannis, iuxta illam interrogationem: *Simon Ioannis diligis me?* & volunt ſcriptorum vitio depraua-tum, vt pro *Bar-ioanna*, hoc eſt filius Ioannis, *Bar-iona* ſcri-

ptum sit, vna detracta syllaba. *Ioanna* autem interpretatur *Domini gratia*. Et fuisse constat Petrum trinomium: *Petrum, Cepham, & Simon Bar-iona: Simon* autem Hebraice interpretatur * *obediens*.

al. audiēs.

Saulus Hebraico sermone *tentatio* dilectus, eo quod prius in tentatione ecclesiæ fit versatus. *Persecutor* enim erat, & inde nomen habebat istud, quando persequebatur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est *Paulus*, quod interpretatur *mirabilis* siue *electus*. *Mirabilis*, vel quia multa signa fecit, vel quia ab Oriente vsque ad Occasum euangelium Christi in omnibus gentibus prædicauit. *Electus*, sicut in actibus Apostolorum Spiritus sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus ad quod elegi eos*. Latino autem autem sermone Paulus à *Modico* dictus: vnde & ipse ait, *Ego sum minimus Apostolorum omnium*. Quando enim Saulus, superbus, elatus: quando Paulus, humilis & modicus. Ideo sic loquimur, paulo post videbo te, i. post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit: *Ego enim sum nouissimus Apostolorum*: &, *Mihi minimo omnium sanctorum*. Cephas autem & Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, vt essent etiam ipso nomine noui, sicut Abraham & Sara.

B

Andreas frater Petri carne, & cohæres gratiæ secundum Hebræam etymologiam interpretatur *decorus*, siue *respondens*: sermone autem Græco à viro *virilis* appellatur.

Ioannes, quodam vaticinio ex *merito* nomen accepit: interpretatur enim in quo est *gratia*, vel *Dominigratia*. Amplius enim eum cæteris Apostolis dilexit Iesus.

Iacobus Zebedæi à patre cognominatur, quem relinquēs, cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt *filij tonitrui*, qui etiam *Boanerges* ex firmitate & magnitudine fidei nominati sunt. Hic est *Iacobus* filius Zebedæi, frater Ioannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus.

Iacobus Alphæi ob distinctionem prioris cognominatus, qui dicitur *filius Zebedæi*: sicut iste filius Alphæi: cognomentum igitur ambo à patre sumpserunt. Iste est *Iacobus minor*, qui in Euangelio frater Domini nominatur, quia Maria vxor Alphæi soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleophe Ioannes Euangelista cognominat, à patre siue à gentilitate familiæ, aut quacunque alia causa ei nomen imponens. *Alphæus* autem Hebræo sermone in Latinum exponitur *millesimus*, siue *doctus*.

C

Philippus os lampadarum, vel os manuum.

Thomas aby ssus vel geminus, vnde Græce *Didymus* appellatur.

Bartholomæus, filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est, non Hebræum. Ipsa Simeonis Vigil.

Matthæus in Hebræo *donatus* exprimitur. Idem & appellatus *Leui* ex tribu à qua ortus fuit. In Latino autem ex opere Publicani nomen accepit, quia ex eis fuit electus, & in apostolatum translatus.

Simon Cananæus ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galilææ *Cana*, vbi aquas Dominus mutauit in vinum: ipse est qui in alio euangelista scribitur *Zelotes*: *Cana* quippe *zelus* interpretatur.

Iudas Iacobi qui alibi vocatur *Lebbæus*, figuratum nomen habet à *corde*, quod nos diminutiue *corculum* possumus appellare: ipse in alio Euangelista *Thaddæus* scribitur, quem Ecclesiastica tradit historia missum *Edessam* ad Abgarum regem.

D

Iudas Iscariotes, vel à vico in quo ortus est, vel ex tribu *Isachar* vocabulum sumpsit, quodam prætagio futuri in condemnatione sui. *Isachar* enim interpretatur *merces*, vt significaretur *pretium proditoris*, quo vendidit Dominum, sicut scriptum est: *Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos*, &c.

Mathias qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur *donatus*, vt subaudiatur pro *Iuda*: ipse enim in locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors mitteretur.

Marcus, excelsus mandato, vtique propter Euangelium altissimi quod prædicauit.

Lucas ipse consurgens, siue *eleuans*, eo quod eleuauerit per prædicationem Euangelium post alios.

Barnabas filius *prophetæ* vel *consolationis*.

E

De reliquis in Euangelio nominibus, Cap. X.

Maria illuminatrix siue *stella maris*: genuit enim *lumen mundi*. Sermone autem Syro *Maria Domina* nuncupatur, & pulchre, quia *Dominum genuit*.

Elisabeth Dei mei saturitas, vel * *Domini mei iuramentum*.

al. Dei.

Magdalena turris, *Martha* irritans vel prouocans: sermone autem Syro interpretatur *dominans*.

Nathanael donum Dei, quia dolus, i. simulatio dono Dei in eo non fuit.

Zebedæus donatus, siue *fluens iste*.

Zachæus iustus, siue *iustificatus*, siue *iustificandus*: Syrum est nomen, non Hebræum.

Lazarus adiutus, eo quod sit à morte resuscitatus.

Herodes, pellicens, gloriosus.

Caiphas inuestigator aut *sagax*, aut vomens ore: iniquo enim ore suo iustum condemnauit, quamuis hoc mysterio prophetali annunciasset.

F

Pontius declinans, concilium vtique Iudæorum: accepta enim aqua lauit manus suas dicens: *Innocens ego sum à sanguine huius iusti*.

Pilatus os malleatoris, quia dum Christum ore suo & iustificat & condemnat, more malleatoris * vtraque ferit.

al. vtrinque.

Barraba filius magistri eorum, absque dubio Iudæorum magistri, qui est *diabolus, homicidiorum autor*, qui vsque hodie regnat in eis.

De Martyribus, Cap. XI.

Martyres Græca lingua, Latine *testes* dicuntur, vnde & *testimonia* Græce *martyria* nuncupantur. *Testes* autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, & vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Quia vero non testes (quod Latine vtique possumus,) sed Græce martyres appellamus familiarius Ecclesiæ auribus hoc Græcum verbum sonat, sicut multa Græca nomina quæ pro Latinis vtimur.

Martyrum primus in nouo testamento *Stephanus* fuit, qui sermone Hebræo interpretatur *norma*, quod prior fuerit in ministerio ad inuitationem fidelium: idem autem ex Græco sermone in Latinum vertitur *coronatus*, & hoc prophetice, vt quod sequeretur in re vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret: passus est enim & quod vocabatur accepit. *Stephanus* enim *corona* dicitur, humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus.

G

Duo autem sunt *martyrij* genera, vnum in *aperta passione*, alterum in *occulta animi virtute*. Nam multi hostis insidias tolerantes, & cunctis carnalibus desiderijs resistentes, per hoc quod se omnipotenti Deo in corde mactauerunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiamsi persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

De Clericis, Cap. XII.

Clerus & clericus hinc appellatur, quia *Mathias* sorte electus est, quem primum per Apostolos leginus ordinatum, κλῆρος enim Græce *sors*, vel *hereditas* Latine dicitur. Propterea ergo dicti sunt *clerici*, quod *de sorte* sunt *Domini*, vel quia Domini partem habent: generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in Ecclesia Christi deseruiunt, quorum gradus & nomina hæc sunt.

H

Ostiarius, Psalmista, Lector, Exorcista, Acolytus, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, Episcopus.

Ordo *Episcoporum* quadripartitus est, i. *in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis* atque *episcopis*.

Patriarcha Græca Lingua *summus pater* interpretatur, quia primum, i. Apostolicum retinet locum, & ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut *Romanus, Antiochenus*, & *Alexandrinus*.

Archiepiscopus Græce dicitur *summus Episcoporum*: tenet enim vicem Apostolicam, & præsidet tam metropolitanis quam episcopis cæteris.

Metropo-

Stemmata dicuntur ramusculi quos aduocati faciunt in genere cum gradus cognationum partiuntur, vtputa ille filius, ille pater, ille auus, ille agnatus, & cæteri quorum figuræ hæ sunt.

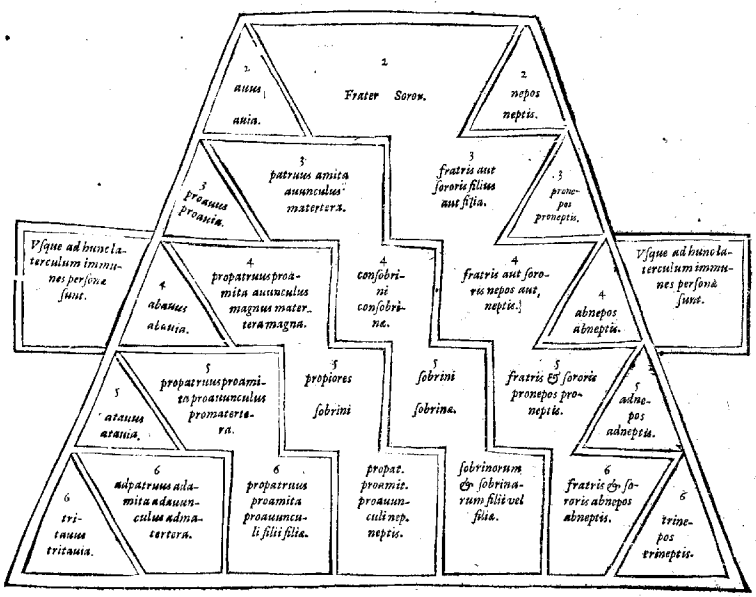

Metropolitani autem à *mensura ciuitatum* vocantur. Singulis enim prouincijs præeminent, quorum autoritati & doctrinæ cæteri *sacerdotes* subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet, solicitudo enim totius prouinciæ ipsis episcopis commissa est. Omnes autem superius designati ordine vno eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo priuato nomine quidam vtuntur propter distinctionem potestatum, quam singulariter acceperunt.

Patriarcha patrum princeps: Ἀρχὸς enim *princeps*.

Archiepiscopus princeps *episcoporum* sicut metropolitanus à mensura ciuitatum.

Episcopatus autem vocabulum inde dictum dictum, quod ille qui superefficitur, *superintendat*, curam scilicet genus subditorum, σκοπεῖν enim Græce, Latine *intendere* dicitur. *Episcopi* autem Græce, Latine *speculatores* interpretantur: nam speculator est præpositus in Ecclesia, dictus eo quod speculetur atque prospiciat populorum infra se positorum mores & vitam.

Pontifex princeps sacerdotum est, quasi *via sequentium*: ipse & summus sacerdos, ipse & pontifex maximus nuncupatur: ipse enim efficit *sacerdotes* atque *Leuitas*, ipse omnes ordines *Ecclesiasticos* disponit: ipse quid vnusquisque facere debeat ostendit. Antea autem pontifices & reges erant: nam maiorem hæc erat consuetudo, vt rex esset etiam sacerdos * & pontifex. Vnde & Romani imperatores pontifices dicebantur.

Vates à *vi mentis* appellatus, cuius significatio multiplex est: nam modo *sacerdotem*, modo *prophetam* significat, modo *poetam*.

Antistes sacerdos dictus ab eo quod ante stat, *primus* est enim *in ordine Ecclesiæ*, & supra se nullum habet.

Sacerdos autem nomen habet compositum ex Græco & Latino, quasi *sacrum dans*, sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrificando vocatus est: consecrat enim & sanctificat.

Sacerdotes gentilium *flamines* dicebantur. Hi in capite habebant pileum in quo erat breuis virga desuper, habens lanæ aliquid. Quod cum * prææstu ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis eos penitus capitibus incedere nefas erat: vnde à filo quo vtebantur, *flamines* dicti sunt, quasi *filamines*. Verum festis diebus filo deposito, pileum imponebant pro sacerdotij eminentia.

Presbyter Græce, Latine *senior* interpretatur non pro ætate vel decrepita senectute, sed propter honorem & dignitatem quam acceperunt, presbyteri nomtnantur: vnde & apud veteres idem *episcopi*, & *presbyteri* fuerunt, quia illud nomen dignitatis, hoc est ætatis. Ideo autem & presbyteri sacerdotes vocantur, quia *sacrum dant*, sicut & episcopi, qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec paracletum spiritum dant, quod solum deberi episcopis lectio Actuum Apostolorum demonstrat.

Leuitæ ex nomine autoris vocati: de *Leui* enim *Leuitæ* exorti sunt, à quibus in templo Dei mystici sacramenti * mysteria explebantur. Hi Græce *diaconi*, Latine *ministri* dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio: ita in diacono ministerij dispensatio habetur.

Hypodiaconi Græce, quos nos *subdiaconos* dicimus, qui ideo sic appellantur, quia *subiacent* præceptis & officijs Leuitarum, qui in Esdra *Nathanei* appellantur, i. in humilitate domino seruientes. Oblationes enim in templo Dei à fidelibus ipsi suscipiunt, & Leuitis superponendas altaribus deferunt: hi apud Hebræos * *Nathinnæi* vocantur.

Lectores à *legendo*, & psalmistæ à psalmis canendis vocati: illi enim prædicant populis quid sequantur: isti canunt vt excitent ad compunctionem animos audientium: licet & quidam lectores ita miseranter pronuncient, vt quosdam ad luctum lamentationemque compellant. Idem etiam *pronunciatores* vocantur, quod porro *annuncient*: tanta enim & tam clara erit vox eorum, vt quamuis longe positorum aures adimpleant.

Cantor autem vocatus, quia vocem *modulatur* in cantu. Huius duo genera dicuntur in *arte musica*, sicut in ea docti homines Latine dicere potuerunt, *præcentor* & *succentor*.

Præcentor, qui vocem præmittit in cantu.

Succentor autem qui subsequenter canendo respondet.

Concentor autem dicitur qui *consonat*, qui autem non consonat, nec concinit, nec cantor, nec succentor erit.

Acolyti Græce, Latine *ceroferarij* dicuntur, à deportandis cereis quando Euangelium legendum est, aut sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis & deportantur, non ad fugandas tenebras, cum sol eodem tempore rutilet, sed ad signum lætitiæ demonstrandum, vt sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur de qua in Euangelio legitur: *Erat lux vera, quæ illuminat*, &c.

Exorcistæ ex Græco, in Latinum *adiuratores* siue *increpantes* vocantur. Innocant enim super catechumenos, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen domini Iesu, adiurantes per eum, vt egrediatur ab eis.

Ostiarij i. *tantores* * qui in Esdra *custodes templi* dicuntur seruorum Salomonis filij, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, vt non ingrederetur eum immundus in omni re: dicti autem *ostiarij*, quod *præsint ostiis templi*. Ipsi enim tenentes clauem, omnia intus, extraque custodiunt, atque inter bonos & malos * habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

De Monachis, Cap. XIII.

MOnachus Græca etymologia *vocatus*, eo quod sit singularis: μονὰς enim Græce *singularitas* dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? Plura autem sunt genera *monachorum*.

Cœnobitæ, quos nos in commune *viuentes* possumus appellare. *Cœnobium* enim plurimorum est.

Anachoritæ sunt, qui post cœnobialem vitam deserta petunt & soli habitant per deserta: & ab eo quod *procul ab hominibus* recesserunt, tali nomine nuncupantur: sed *anachoritæ Heliam & Ioannem*, cœnobitæ Apostolos imitantur.

Eremitæ ij sunt, qui & *anachoritæ*, ab hominum conspectu *remoti*: eremum & desertas solitudines appetentes. Nam * *eremum* dicitur quasi *remotum*.

Abba autem Syrum nomen, significat in Latinum *pater*: quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens: *in quo clamamus Abba pater*: in vno nomine duabus vsus linguis. Dicit enim *Abba* Syro nomine *patrem*, & rursus Latine nominat, i. *patrem*.

De cæteris fidelium nominibus, Cap. XIV.

CHristianus, quantum interpretatio ostendit de *vnctione* dicitur, siue de nomine *autoris & creatoris*. A *Christo* enim *Christiani* sunt cognominati, sicut à *Iuda Iudæi*. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

Christiani autem olim à Iudæis quasi ob opprobrium *Nazarèni* vocabantur, pro eo, quod Dominus noster atque saluator à vico quodam Galileæ Nazaræus sit appellatus.

Non se autem glorietur Christianum qui nomen habet & facta non habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est *Christianus*, quia se factis ostendit Christianum, *ambulans* sicut & ille ambulauit, à quo & nomen traxit.

Catholicus vniuersalis, siue *generalis* interpretatur: nam Græci *vniuersale* καθολικὸν vocant.

* *Orthodoxus* est *recte credens*, & vt credit *recte viuens*: ὀρθὸς enim Græce recte dicitur, δόξα *gloria*: hoc est *vir recta gloria*. Quo nomine non potest vocari qui aliter viuit quam credit.

A

B

C

D

E

F

G

H

al. vel.

al. per æstum.

al. ministeria.

al. Nathanei.

Hæc vsq; ad dictionem Filii, in manuscripto codice non leguntur.

al. tenentes.

Ἔρημος dicitur desertum.

ὀρθὸς enim recta, δόξα opinionem siue sententiam significat.

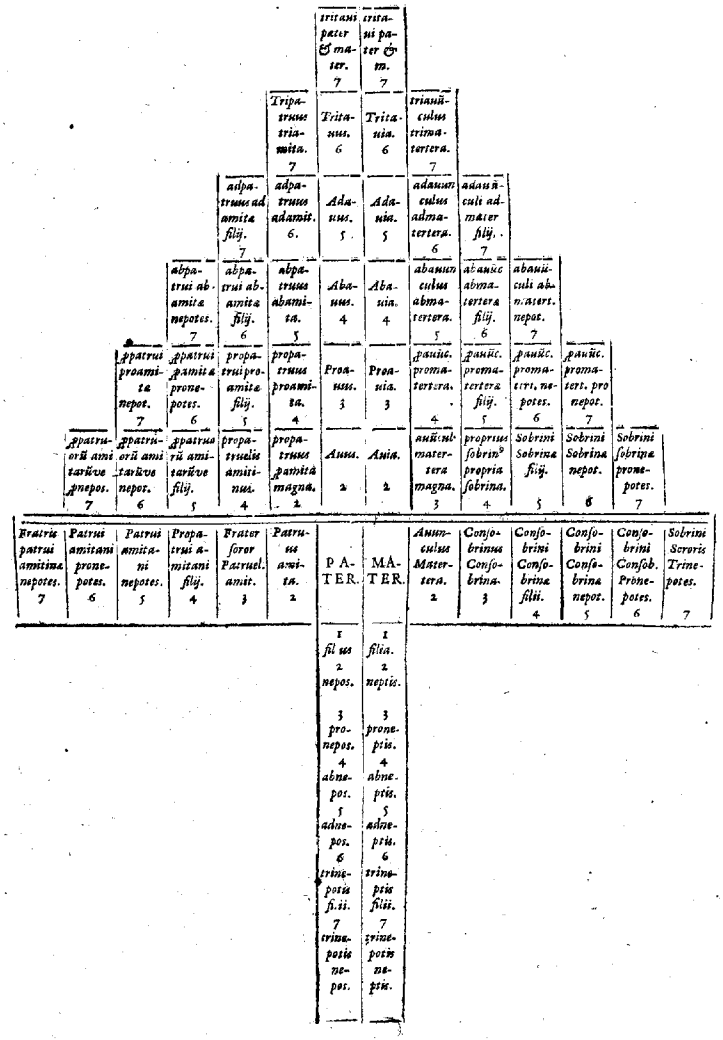
tritauus pater & mater. 7
tritauus pater & m. 7
Tripatruus triauita. 7
Tritauus. 6
Tritauia. 6
trianūculus trimatertera. 7
adpatruus adauita filij. 7
adpatruus adauit. 6.
Adauus. 5
Adauia. 5
adauunculus admatertera. 6
adauūculi admater filij. 7
abpatrui abauitæ nepotes. 7
abpatrui abauitæ filij. 6
abpatruus abauita. 5
Abauus. 4
Abauia. 4
abauunculus abmatertera. 5
abauūc. promatertera filij. 6
abauūculi abmatert. nepot. 7
ppatrui proauitæ nepot. 7
ppatrui pauitæ pronepotes. 6
propatrui proauitæ filij. 5
propatruus proauita. 4
Proauus. 3
Proauia. 3
pauūc. promatertera. 4
pauūc. promatertera filij. 5
pauūc. promatert. nepotes. 6
pauūc. promatert. pronepot. 7
ppatruorū auitarū nepotes. 7
ppatruorū auitarū nepot. 6
ppatruus auitarū filij. 5
propatruelis auitinus. 4
propatruus pauita magna. 2
Auus. 2
Auia. 2
auūculmaterstera magna. 3
proprius sobrinꝰ propria sobrina. 4
Sobrini Sobrinæ filij. 5
Sobrini Sobrinæ nepot. 6
Sobrini sobrinæ pronepotes. 7
Fratris patrui amitinæ nepotes. 7
Patrui amitani pronepotes. 6
Patrui amitani nepotes. 5
Propatrui amitani filij. 4
Frater soror Patruel. amit. 3
Patruus auitus. 2
PATER.
MATER.
Auunculus Matertera. 2
Consobrinæ Consobrina. 3
Consobrini Consobrinæ filii. 4
Consobrini Consobrinæ nepot. 5
Consobrini Consob. Pronepotes. 6
Sobrini Scroris Trinepotes. 7
1 filius 2 nepos. 3 pronepos. 4 abnepos. 5 adnepos. 6 trinepotis fi.ii. 7 trinepotis nepos.
1 filia. 2 neptis. 3 pronepti. 4 abnepti. 5 adnepti. 6 trinepotis filii. 7 trinepotis neptis.

STEM-

Neophytus Græce, Latine *nouellus*, & rudis, fidelis vel *nuper renatus* interpretari potest.

Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptismum percepit: nam κατηχούμενος Græce, *auditor* dicitur.

Competens vocatur qui post institutionem fidei competit gratiam Christi, inde & à *petendo competens* vocatur.

Laicus populi vir: λαὸς enim Græ *populus* dicitur.

Proselytus, i. *aduena* & circumcisus, qui miscebatur populo Dei. Græcum est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. VIII.

Capita Libri octaui.

1 *De Ecclesia & Synagoga.*
2 *De religione & fide.*
3 *De hæresi & schismate.*
4 *De hæresibus Iudæorum.*
5 *De hæresibus Christianorum.*
6 *De Philosophis gentium.*
7 *De Poetis.*
8 *De Sibyllis.*
9 *De Magis.*
10 *De Paganis.*
11 *De Diis gentium.*

De Ecclesia & Synagoga, Cap. I.

Ecclesia Græcum est, quod in Latinum vertitur *conuocatio*, propter quod omnes ad se conuocet. *Catholica*, *vniuersalis* quasi καθ' ὅλον, id est, *secundum totum*: non enim sicut conuenticula hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus approbat ad Rom. dicens: *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo*: siue quod in vnitate cunctos coniungit credentes: hinc & *vniuersitas ab vno* cognominata est, propter quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in Euangelio: *Qui mecum non colligit, spargit.* Cur autem ecclesia, cum vna sit, à Ioanne septem scribuntur, nisi vt vna Catholica septiformi plena spiritu designetur: sicut & de domino nouimus dixisse Salomonem: *Sapientia ædificauit sibi domum & excidit columnas vij.* qui tamen vij. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo: *Ecclesia Dei viui, qua est columna & firmamentum veritatis.*

Inchoauit autem *Ecclesia* à loco vbi venit de cœlo spiritus sanctus, & impleuit vno loco sedentes,

Pro peregrinatione autem præsenti *Ecclesia*, *Sion* dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine promissionem rerum cœlestium speculetur: & idcirco *Sion*, id est, *speculatio* nomen accepit. Pro futura vero patriæ pace *Hierusalem* vocatur, nam *Hierusalem visio pacis* interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate, pacem qui est *Christus*, præsenti possidebit obtutu.

Synagoga Græce, Latine *congregatio* dicitur, quod proprium nomen Iudæorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie *synagoga* dici solet, quamuis & *Ecclesia* dicta sit. Nostram vero Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed super *Ecclesiam*: siue discernendi, causa siue quod inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid: quod scilicet & congregari pecora solent, quorum & greges proprie dicimus congregari, conuocari autem magis est vtentium ratione, sicut sunt homines.

De Religione & Fide, Cap. II.

Dogma à *putando* philosophi nominauerunt, id est, hoc puto esse verum, hoc puto esse bonum.

Religio appellata, quod per eam vni Deo *religamus* animas nostras ad cultum diuinum vinculo seruiendi. Quod verbum compositum est à *religendo*, id est, *eligendo*, vt ita Latinum videatur religio sicut *eligio*.

Tria sunt autem quæ in *religionis* cultu *ad colendum Deum* in hominibus perquiruntur, id est *fides*, *spes*, *charitas*. In *fide* quid credendum, in *spe* quid sperandum, in *charitate* quid sit amandum.

Fides est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valeamus: Nam *credere* iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen *fidei* inde est dictum, si omnio fiat id quod dictum est, aut promissum. Et inde *fides* vocata est ab eo quod sit illud quod inter vtrosque placitum est, quasi inter Deum & hominem, hinc & *fœdus*.

Spes vocata quod sit *pes progrediendi*, quasi est *pes*. Vnde cõtrarium *desperatio*, *deest* enim ibi *pes*, nullaq; progrediendi facultas est, quia dum quisque *punctum amat*, *futuram gloriam non superat*. *Charitas* Græce Latine *dilectio* interpretatur, quod duo in se ligat. Nam *dilectio à duobus* incipit, quod est *amor Dei & proximi*, de qua Apostolus, *Plenitudo*, inquit, *legis dilectio*. Maior est autem hæc omnibus: quia qui diligit, & credit, & sperat. Qui autem non diligit, quamuis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis, non dilectio, sed magis amor dici solet, dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

De hæresi & schismate, Cap. III.

Hæresis Græce ab *electione* vocatur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius sibi esse videtur, vt philosophi Peripatetici, Academici, Epicurei, & Stoici, vel sicut alij qui peruersum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo *hæresis* dicta Græca voce, *ex interpretatione electionis* qua quisque arbitrio suo ad instituenda siue ad suscipienda quælibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet: sed nec eligere quod aliqui de arbitrio suo induxerint. Apostolos autem Dei habemus authores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus assignauerunt. Itaque etiamsi angelus de cælis aliter euangelizauerit anathema vocabitur.

Secta autem *à sequendo & tenendo* nominata. Nam *sectas* dicimus *habitus* animorum ac instituta circa disciplinam vel propositum quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam cæteri.

Schisma à scissura animorum nomen accepit. Eodem enim cultu eodemque ritu credit vt cæteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem *schisma* cum dicunt homines, Nos iusti sumus, nos sanctificamus immundos, & cætera similia.

Superstitio dicta eo quod sit superflua, aut * superstatuta obseruatio. Alij dicunt *à senibus*, quia multis annis superstites per ætatem delirant & errant superstitione quadam, nescientes quæ veteta colant, aut quę veterum ignari asciscunt. *Lucretius* autem superstitionem dicit *superstantium rerum*, id est cælestium & diuinorum quæ *super* nos *stant*, sed male dicit. Hæreticorum autem dogmata vt facile possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit.

De hæresibus Iudæorum, Cap. IV.

Iudei confessores interpretatur. Multos enim ex ijs sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat.

Hebræi transitores dicuntur: quo nomine admonentur

vt de

al. Geneſtæ.

al. Mereſtæ.

24. q. 3. Quidam

al. ſuperinſtituta.

vt de poioribus ad meliora transeant, & pristinos errores relinquant.

Pharisæi & Saducæi inter se contrarij sunt: nam *Pharisæi* ex Hebræo in Latinum interpretantur *Diuisi*, eo quod traditionum & obseruationum suarum, quas illi δευτερώσεις vocant, *iustitiam* perferunt, vnde & *diuisi* vocantur à populo, quasi *per iustitiam*. *Saducæi* interpretantur *iusti*: vendicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem negant, & animam interire cum corpore prædicant. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt.

Esnei dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos omnem abstinentiam.

Morboneï dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare.

al. Geneſiæ. * *Goniſtei* dicti eo, quod de genere Abrahæ esse se gloriantur: nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relinquentes vxores suas, Babylonicis mulieribus adhæserunt: quidam autem Israeliticis tantum coniugijs contenti vel ex eis geniti, dum reuersi essent de Babylonia, diuiserunt se ab omni populo, & assumpserunt sibi hoc nomen iactantiæ.

al. Mereſiæ. * *Meristei* appellati eo quod separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes alijs & alijs spiritibus illos prophetasse: μέρος enim Græce, Latine *pars* dicitur.

Samaritæ dicti quod *legem solam custodiunt*, nam Prophetas non recipiunt.

Hemerobaptistæ, eo quod quotidie vestimenta sua & corpora lauent.

De hæresibus Christianorum, Cap. V.

24. q. 1. Quidam. QVidam etiam *hæretici* qui de ecclesia recesserunt *ex nomine autorum* suorum nuncupantur: quidam vero *ex causis* quas eligentes instituerunt.

Simoniani dicti à *Simone* magicæ disciplinæ perito, cui Petrus in actibus Apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset: hi dicunt creaturam non à Deo, sed à virtute quadam superna creatam.

Menandriani à *Menandro* magno discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non à Deo, sed ab angelis factum esse asseruit.

Basiliani à *Basilide* appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum abnegauit.

Nicolaitæ dicti à *Nicolao* diacono ecclesiæ Hierosolymorum, qui cum Stephano & cæteris constitutus est à Petro: qui propter pulchritudinem relinquens vxorem, dixerat, vt, qui vellet, ea vteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, vt inuicem coniugia mutarentur: quos Ioannes in Apocalypsi improbat, dicens: *Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum.*

Gnostici propter excellentiam scientiæ se ita appellare voluerunt. *Animam* naturam Dei esse dicunt, bonum & malum Deum suis dogmatibus fingunt.

Carpocratiani à *Carpocrate* quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantum, & de vtroque sexu progenitum.

Cerinthiani à *Cerintho* quodam nuncupati. Hi inter cætera circumcisionem obseruant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant: vnde & Græce *Chiliastæ*, Latine *Millenarij* sunt appellati.

Nazarei dicti qui dum Christum qui à vico *Nazareno* est appellatus filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

Ophitæ à *colubro* nominati sunt. *Coluber* enim Græce ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem.

Valentiniani à *Valentino* quodam Platonico sectatore vocati, qui αἰῶνας, id est, secula quædam in originem Dei creatoris induxit: Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit.

Apellitæ, quorum *Apelles* princeps fuit, qui creatorem angelum, nescio quem glorioſum superioris Dei faciens Deum legis Israel, illum igneum affirmans.

Appellitæ quorum author *Appelles*, qui dixit Christum non Deum veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.

Archontiaci à *principibus* appellantur, qui vniuersitatem quam Deus condidit, opera esse archangelorum defendunt.

Adamiani vocati, quod *Adæ* imitentur nuditatem: vnde & nudi orant, & nudi inter se mares fœminæque conueniunt.

Cainiani proinde sic appellati, quoniam *Cain* adorant.

Sethiani nomen acceperunt à filio *Adam*, qui vocatus est *Seth*, dicentes eundem esse Christum.

Melchisedechiani vocati pro eo, quod *Melchisedech* sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

Angelici vocati, quia *angelos colunt.*

Apostolici hoc sibi nomen ideo præsumpserunt, quod nihil possidentes proprium, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo vtuntur.

Cerdoniani à *Cerdone* quodam nominati, qui duo contraria principia asserunt.

Marcionitæ à *Marcione* Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum asseruit, tanquam duo principia creatoris & bonitatis.

Artoteritæ ab *oblatione* vocati. Panem enim & caseum offerunt: dicentes primis hominibus oblationem à fructibus terræ & à fructibus ouium fuisse celebratam.

Aquarij appellati, eo quod aquam solam offerunt in calice sacramenti.

Seuerianiani à *Seuero* exorti, vinum non bibunt, vetus testamentum & resurrectionem non recipiunt.

Tatiani à *Tatiano* quodam vocati, qui & *Encratitæ* dicti, quia abominantur carnes.

Alogi vocantur tanquam sine Verbo: λόγος enim Græce verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Ioannis euangelium & Apocalypsim.

al. Frigia. *Cataphrygiæ* nomen prouinciæ * *Cataphrygia* dedit, quia ibi extiterunt authores eorum *Montanus* & *Prisca* & *Maximilla*: hi aduentum Spiritus sancti non in Apostolis, sed in se traditum asserunt.

Cathari propter munditiam ita se nominauerunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant pœnitentibus veniam peccatorum: viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant: mundiores se cæteris prædicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos vocarent.

Pauliani à *Paulo Samosateno* exorti sunt: qui dixit non semper fuisse Christum, sed à Maria sumpsisse initium.

Hermogeniani ab *Hermogene* quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparuit, matremque elementorum & deam asseruit, quos Apostolus improbat, *elementis seruientes.*

Manichæi à quodam Persa extiterunt, qui vocatus est *Manes*. Hic *Manes* duas naturas & substantias introduxit, i. bonam & malam, & animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuit, nouum ex parte recipit.

Anomiani, i. Latine *sine lege* dicuntur.

Anthropomorphitæ dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deū habere humana mẽbra quę in diuinis libris scripta sunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim Græce, Latine *homo* interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait: *Spiritus est Deus*: incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

Heraclitæ ab *Heraclio* authore exorti: monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna cœlorum paruulos habere non credunt.

Nouatiani ab *Nouato* Romanæ vrbis presbytero exorti, qui aduersus Cornelium cathedram pontificalem conatus inuadere hæresim instituit, nolens apostatas recipere, & rebaptizans baptizatos.

Montani hæretici dicti, quod tempore persecutionis in mon-

Neophytus Græce, Latine *nouellus*, & rudis, fidelis vel *nuper renatus* interpretari potest.

Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptismum percepit: nam κατηχούμενος Græce, *auditor* dicitur.

Competens vocatur qui post institutionem fidei competit gratiam Christi, inde & à *petendo competens* vocatur.

Laicus populari: λαὸς enim Græ *populus* dicitur.

Proselytus, i. *aduena* & circumcisus, qui miscebatur populo Dei. Græcum est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. VIII.

Capita Libri octaui.

1 *De Ecclesia & Synagoga.*
2 *De religione & fide.*
3 *De hæresi & schismate.*
4 *De hæresibus Iudæorum.*
5 *De hæresibus Christianorum.*
6 *De Philosophis gentium.*
7 *De Poetis.*
8 *De Sibyllis.*
9 *De Magis.*
10 *De Paganis.*
11 *De Dijs gentium.*

De Ecclesia & Synagoga, Cap. I.

Ecclesia Græcum est, quod in Latinum vertitur *conuocatio*, propter quod omnes ad se conuocet. *Catholica*, *vniuersalis* quasi κατ' ὅλον, id est, *secundum totum*: non enim sicut contentiosa hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus approbat ad Rom. dicens: *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo*: siue quod in vnitate cunctos coniungit credentes: hinc & *vniuersitas ab vno* cognominata est, propter quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in Euangelio: *Qui mecum non colligit, spargit.* Cur autem ecclesia, cum vna sit, à Ioanne septem scribuntur, nisi vt vna Catholica septiformi plena spiritu designetur? sicut & de domino nouimus dixisse Salomonem: *Sapientia ædificauit sibi domum & excidit columnas vij.* qui tamen vij. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo: *Ecclesia Dei viui, quæ est columna & firmamentum veritatis.*

Inchoauit autem *Ecclesia* à loco vbi venit de cœlo spiritus sanctus, & impleuit vno loco sedentes,

Pro peregrinatione autem præsenti *Ecclesia*, *Sion* dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine promissionem rerum cœlestium speculetur: & idcirco *Sion*, id est, *speculatio* nomen accepit. Pro futura vero patriæ pace *Hierusalem* vocatur, nam *Hierusalem visio pacis* interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate, pacem qui est *Christus*, præsenti possidebit obtutu.

Synagoga Græce, Latine *congregatio* dicitur, quod proprium nomen Iudæorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie *synagoga* dici solet, quamuis & *Ecclesia* dicta sit. Nostrum vero Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed super *Ecclesiam*: siue discernendi, causa siue quod inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid: quod scilicet & congregari pecora solent, quorum & greges proprie dicimus congregari, conuocari autem magis est vtentium ratione, sicut sunt homines.

De Religione & Fide, Cap. II.

Dogma à *putando* philosophi nominauerunt, id est, hoc puto esse verum, hoc puto esse bonum.

Religio appellata, quod per eam vni Deo *religamur* animas nostras ad cultum diuinum vinculo seruiendi. Quod verbum compositum est à *religendo*, id est, *eligendo*, vt ita Latinum videatur religio sicut *eligio*.

Tria sunt autem quæ in *religionis* cultu *ad colendum Deum* in hominibus perquiruntur, id est *fides*, *spes*, *charitas*. In *fide* quid credendum, in *spe* quid sperandum, in *charitate* quid sit amandum.

Fides est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valeamus: Nam *credere* iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen *fidei* inde est dictum, si omnio fiat id quod dictum est, aut promissum. Et inde *fides* vocata est ab eo quod fit illud quod inter vtrosque placitum est, quasi inter Deum & hominem, hinc & *fœdus*.

Spes vocata quod sit *pes progrediendi*, quasi est *pes*. Vnde cõtrarium *desperatio*, *deest* enim ibi *pes*, nullaq; progrediendi facultas est, quia dum quisque *punctum amat*, *futuram gloriam non superat*. *Charitas* Græce Latine *dilectio* interpretatur, quod duo in se ligat. Nam *dilectio à duobus* incipit, quod est *amor Dei & proximi*, de qua Apostolus, *Plenitudo*, inquit, *legis dilectio*. Maior est autem hæc omnibus: quia qui diligit, & credit, & sperat. Qui autem non diligit, quamuis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis, non dilectio, sed magis amor dici solet, dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

De hæresi & schismate, Cap. III.

HAEresis Græce ab *electione* vocatur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius sibi esse videtur, vt philosophi Peripatetici, Academici, Epicurei, & Stoici, vel sicut alij qui peruersum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo *hæresis* dicta Græca voce, *ex interpretatione electionis* qua quisque arbitrio suo ad instituenda siue ad suscipienda quælibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet: sed nec eligere quod aliqui de arbitrio suo induxerint. Apostolos autem Dei habemus authores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus assignauerunt. Itaque etiam si angelus de cælis aliter euangelizauerit anathema vocabitur.

Secta autem *à sequendo & tenendo* nominata. Nam *sectas* dicimus *habitus* animorum ac instituta circa disciplinam vel propositum quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam cæteri.

Schisma à scissura animorum nomen accepit. Eodem enim cultu eodemque ritu credit vt cæteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem *schisma* cum dicunt homines, Nos insti sumus, nos sanctificamus immundos, & cætera similia.

Superstitio dicta eo quod sit superflua, aut *superstatuta obseruatio. Alij dicunt *à fenibus*, quia multis annis superstites per ætatem delirant & errant superstitione quadam, nescientes quæ vetera colant, aut quę veterum ignari ascisc unt. *Lucretius* autem superstitionem dicit *superstantium rerum*, id est cælestium & diuinorum quæ *super* nos *stant*, sed male dicit. Hæreticorum autem dogmata vt facile possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit.

De hæresibus Iudæorum, Cap. IV.

IVdei confessores interpretatur. Multos enim ex ijs sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat.

Hebræi transitores dicuntur: quo nomine admonentur

vt de

al. Genesis.

al. Meresis.

24. q. 1. Quidam

al. superinstituta.

vt de peioribus ad meliora transeant, & priſtinos errores relinquant.

Phariſæi & Saducæi inter ſe contrarij ſunt: nam *Phariſæi* ex Hebræo in Latinum interpretantur *Diuiſi*, eo quod traditionum & obſeruationum ſuarum, quas illi δευτερώσεις vocant, *iuſtitiam* perferunt, vnde & *diuiſi* vocantur à populo, quaſi *per iuſtitiam*.

Saducæi interpretantur *iuſti*: vendicant enim ſibi quod non ſunt, corporis reſurrectionem negant, & animam interire cum corpore prædicant. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia reſpuunt.

Eſſenes dicunt ipſum eſſe Chriſtum, qui docuit illos omnem abſtinentiam.

Morboneí dicunt ipſum eſſe Chriſtum qui docuit illos in omni re ſabbatizare.

al. Geneſtæ. * *Goniſtei* dicti eo, quod de genere Abrahæ eſſe ſe gloriantur: nam cum in Babyloniam veniſſet populus Dei, plerique relinquentes vxores ſuas, Babylonicis mulieribus adhæſerunt: quidam autem Iſraeliticis tantum coniugijs contenti vel ex eis geniti, dum reuerſi eſſent de Babylonia, diuiſerunt ſe ab omni populo, & aſſumpſerunt ſibi hoc nomen iactantiæ.

al. Meretſtæ. * *Meriſtei* appellati eo quod ſeparant ſcripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes alijs & alijs ſpiritibus illos prophetaſſe: μέρος enim Græce, Latine *pars* dicitur.

Samaritæ dicti quod *legem ſolam cuſtodiunt*, nam Prophetas non recipiunt.

Hemerobaptiſtæ, eo quod quotidie veſtimenta ſua & corpora lauent.

De hæreſibus Chriſtianorum, CAP. V.

24. q. 3. Quidam. QVidam etiam *hæretici* qui de eccleſia receſſerunt *ex nomine autorum* ſuorum nuncupantur: quidam vero *ex cauſſis* quas eligentes inſtituerunt.

Simoniani dicti à *Simone* magicæ diſciplinæ perito, cui Petrus in actibus Apoſtolorum maledixit, pro eo quod ab Apoſtolis Spiritus ſancti gratiam pecunia emere voluiſſet: hi dicunt creaturam non à Deo, ſed à virtute quadam ſuperna creatam.

Menandriani à *Menandro* magno diſcipulo Simonis nuncupati, qui mundum non à Deo, ſed ab angelis factum eſſe aſſeruit.

Baſiliani à *Baſilide* appellati, qui inter reliquas blaſphemias paſſum Ieſum abnegauit.

Nicolaitæ dicti à *Nicolao* diacono eccleſiæ Hieroſolymotum, qui cum Stephano & cæteris conſtitutus eſt à Petro: qui propter pulchritudinem relinquens vxorem, dixerat, vt, qui vellet, ea vteretur, verſa eſt in ſtuprum talis conſuetudo, vt inuicem coniugia mutarentur: quos Ioannes in Apocalypſi improbat, dicens: *Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum.*

Gnoſtici propter excellentiam ſcientiæ ſe ita appellare voluerunt. *Animam* naturam Dei eſſe dicunt, bonum & malum Deum ſuis dogmatibus fingunt.

Carpocratiani à *Carpocrate* quodam vocantur, qui dixit Chriſtum hominem fuiſſe tantum, & de vtroque ſexu progenitum.

Cerinthiani à *Cerintho* quodam nuncupati. Hi inter cætera circumciſionem obſeruant, mille annos poſt reſurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant: vnde & Græce *Chiliaſtæ*, Latine *Milleaſtæ* ſunt appellati.

Nazaræi dicti qui dum Chriſtum qui à vico *Nazarenus* eſt appellatus filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis cuſtodiunt.

Ophitæ à *colubro* nominati ſunt. *Coluber* enim Græce ὄφις dicitur. Colunt enim ſerpentem, dicentes ipſum in paradiſum induxiſſe virtutis cognitionem.

Valentiniani à *Valentino* quodam Platonico ſectatore vocati, qui αἰῶνας, id eſt, ſecula quædam in originem Dei creatoris induxit: Chriſtum quoque de virgine nihil corporis aſſumpſiſſe, ſed per eam quaſi per fiſtulam tranſiſſe aſſeruit.

Apellitæ, quorum *Apelles* princeps fuit, qui creatorem angelum, neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei faciens Deum legis Iſrael, illum igneum affirmans.

Appellitæ quorum author *Appelles*, qui dixit Chriſtum non Deum veritate, ſed hominem in phantaſia apparuiſſe.

Archontiaci à *principibus* appellantur, qui vniuerſitatem quam Deus condidit, opera eſſe archangelorum defendunt.

Adamiani vocati, quod *Adæ* imitentur nuditatem: vnde & nudi orant, & nudi inter ſe mares fœminæque conueniunt.

Cainiani proinde ſic appellati, quoniam *Cain* adorant.

Sethiani nomen acceperunt à filio *Adam*, qui vocatus eſt *Seth*, dicentes eundem eſſe Chriſtum.

Melchiſedechiani vocati pro eo, quod *Melchiſedech* ſacerdotem Dei, non hominem fuiſſe, ſed virtutem Dei eſſe arbitrantur.

Angelici vocati, quia *angelos colunt*.

Apoſtolici hoc ſibi nomen ideo præſumpſerunt, quod nihil poſſidentes proprium, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo vtuntur.

Cerdoniani à *Cerdone* quodam nominati, qui duo contraria principia aſſerunt.

Marcioniſtæ à *Marcione* Stoico philoſopho appellati, qui Cerdonis dogma ſecutus, alterum bonum, alterum iuſtum Deum aſſeruit, tanquam duo principia creatoris & bonitatis.

Artoteritæ ab *oblatione* vocati. Panem enim & caſeum offerunt: dicentes primis hominibus oblationem à fructibus terræ & à fructibus ouium fuiſſe celebratam.

Aquarij appellati, eo quod aquam ſolam offerunt in calice ſacramenti.

Seueriani à *Seuero* exorti, vinum non bibunt, vetus teſtamentum & reſurrectionem non recipiunt.

Tatiani à *Tatiano* quodam vocati, qui & *Encratitæ* dicti, quia abominantur carnes.

Alogij vocantur tanquam ſine Verbo: λόγος enim Græce verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, reſpuentes Ioannis euangelium & Apocalypſim.

Cataphrygiæ nomen prouinciæ * *Cataphrygia* dedit, quia ibi extiterunt authores eorum *Montanus* & *Priſca* & *Maximilla*: hi aduentum Spiritus ſancti non in Apoſtolis, ſed in ſe traditum aſſerunt.

al. Frigia.

Cathari propter munditiam ita ſe nominauerunt. Gloriantes enim de ſuis meritis, negant pœnitentibus veniam peccatorum: viduas ſi nupſerint, tanquam adulteras damnant: mundiores ſe cæteris prædicant. Qui nomen ſuum ſi cognoſcere vellent, mundanos ſe potius quam mundos vocarent.

Pauliani à *Paulo Samoſateno* exorti ſunt: qui dixit non ſemper fuiſſe Chriſtum, ſed à Maria ſumpſiſſe initium.

Hermogeniani ab *Hermogene* quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparuit, matremque elementorum & deam aſſeruit, quos Apoſtolus improbat, *elementis ſeruientes*.

Manichæi à quodam Perſa extiterunt, qui vocatus eſt *Manes*. Hic *Manes* duas naturas & ſubſtantias introduxit, i. bonam & malam, & animas ex Deo quaſi ex aliquo fonte manare aſſeruit. Teſtamentum vetus reſpuit, nouum ex parte recipit.

Anomiani, i. Latine *ſine lege* dicuntur.

Anthropomorphitæ dicti pro eo, quod ſimplicitate ruſticaDeũ habere humana mẽbra quę in diuinis libris ſcripta ſunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim Græce, Latine *homo* interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait: *Spiritus eſt Deus*: incorporeus eſt enim, nec membris diſtinguitur, nec corporis mole cenſetur.

Heraclitæ ab *Heraclio* authore exorti: monachos tantum recipiunt, coniugia reſpuunt, regna cœlorum paruulos habere non credunt.

Nouatiani ab *Nouato* Romanæ vrbis presbytero exorti, qui aduerſus Cornelium cathedram pontificalem conatus inuadere hæreſim inſtituit, nolens apoſtatas recipere, & rebaptizans baptizatos.

Montani hærerici dicti, quod tempore perſecutionis in mon-

A

in montibus latuerunt, qua occasione à Catholicæ ecclesiæ corpore se diuiserunt.

Ebionitæ ab *Ebione* dicti, siue à paupertate: Christum enim per * prophetam solum verum iustum putant effectum. Vnde competenter *Ebionitæ* pro *paupertate intelligentiæ* compellati sunt. Hi semijudæi sunt, & ita tenent Euangelium, vt legem carnaliter seruent, aduersus quos Apostolus ad Galatas scribens inuehitur.

Fotiniani à *Fotino* Gallograeciæ Sirmiæ episcopo nuncupati, qui Ebionitarum hæresim suscitans, asseruit Christum à Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

Aetiani ab *Aetio* quodam nuncupati sunt: hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

Aetiani ab *Aetio* quodam sunt vocati: ijdemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico Aetij discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium & Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium.

B

Origeniani ab *Origene* authore exorti sunt, dicentes quod non posset Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, & pro diuersitate peccatorum de cœlis vsque ad terras lapsas, diuersa corpora quasi vincula meruisse, eaque causa mundum factum fuisse.

Noetiani à quodam *Noeto* vocati, qui dicebat Christum eundem esse & Patrem & Spiritum sanctum: ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus non in personis accipiunt. Vnde & *Patripassiani* vocantur, quia patrem passum aiunt.

Sabelliani ab eodem *Noeto* pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse *Sabellium*, ex cuius nomine maxime innotuerunt: vnde & *Sabelliani* vocati sunt. Hi vnam personam Patris & Filij & Spiritus sancti astruunt.

Ariani ab *Ario Alexandrino* presbytero orti sunt, qui coæternum patri filium non agnoscens, diuersis in Trinitate substantias asserit: contra illud quod ait Dominus, dicens: *Ego & Pater vnum sumus.*

Macedoniani à *Macedonio* Constantinopolitano Episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

C

Apollinaristæ ab *Apollinare* vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse.

Antidicomaritæ appellati sunt, pro eo quod Mariæ virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo commixtam.

Metangismonitæ ideo tale nomen acceperunt, quia μετάγγισμα vas dicitur. Asserunt enim esse in Patre filium, tanquam vas minus inter vas maius.

Patriciani à quodam *Patricio* nuncupati sunt qui substantiam humanæ carnis à diabolo conditam dicunt.

Colurbiniani à quodam *Colurbio* nominati, qui dicunt, Deum non facere malum, contra illud quod scriptum est: *Ego Dominus creans mala.*

Hieracitæ à *Hierace*, qui econtrario dicunt eum creasse mala, contra id quod scriptum est: *Fecit Deus omnia bona.*

Donatistæ à *Donato* quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam pene Africam sua persuasione decepit: asserens minorem Patre filium & minorem Filio Spiritum sanctum & rebaptizans Catholicos.

D

Bonosiani à *Bonoso* quodam Episcopo exorti producuntur, qui Christum filium Dei adoptiuum non proprium asserunt.

Circumcelliones dicti, eo quod *circa* ædes sunt, quos Cotopitas vocant supradictæ hæresis habentes doctrinam. Hi amore martyrij semetipsos perimunt, vt violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

Priscillianistæ a *Priscilliano* vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum & Manichæorum, permixtum dogma composuit.

Luciferiani à *Lucifero* Sirmiæ episcopo, qui contra Episcopos catholicos, * qui Constantij persecutione perfidiæ Arianorum consentientes erant, & postea correcti * redirein Catholicam delegerunt, damnantes siue quod crediderant, siue quòd se credidisse simulauerant, quos ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum fletum negationis: hanc illi matris charitatem superbe accipientes, eosque recipere nolentes à communione recesserunt, & cum ipso Lucifero authore suo, qui mane oriebatur cadere meruerunt.

E

Iouinianistæ à *Iouiniano* quodam monacho dicti, asserentes nullam nuptiarum & virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes & simpliciter epulantes esse discrimen.

Eluidiani ab *Eluidio* nominati, qui dicunt post natum Christum, alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse.

Paterniani à *Paterno* quodam exorti, qui inferiores corporis partes à diabolo factas opinantur.

Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in nouissimo die vtrunque resurgere.

Tertullianistæ dicti à *Tertulliano* presbytero Africanæ prouinciæ, ciuitatis Carthaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream prædicantes, & animas hominum peccatorum post mortem in dæmones verti putantes.

F

τεσσαρεσκαιδεκατίται dicti, quod *xiiij. luna* Pascha cum Iudæis obseruandum contendunt. nam τέσσαρες *quatuor* δέκα *decem* significat.

Nyctages à *somno* nuncupati, quod vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes: iura: temerare diuina, qui noctem ad requiem tribuit.

Pelagiani à *Pelagio* monacho exorti: hi liberum arbitrium diuinæ anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa diuina.

Nestoriani à *Nestorio* Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam, non Dei sed hominis tantummodo asseruit genitricem, vt aliam personam carnis, aliam faceret deitatis: neq; vnum Christum in verbo Dei & carne credidit, sed separatim atq; seiunctum alterum filium Dei, & alterum hominis prædicauit.

Eutychiani dicti ab *Eutyche* Constantinopolitano Abbate, qui Christum post humanam assumptionem negauit existere de duabus naturis, sed solam in eo asseruit diuinam naturam esse.

G

Acephali dicti, i. *sine capite*, quem sequuntur hæretici: nullus enim eorum reperitur author à quo exorti sint. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum Christo substantiarum proprietatem negant, & vnam in eius persona naturam prædicant.

Theodosiani & *Gaianitæ*, à *Theodosio* & *Gaiano* appellati, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi peruersi electione vno die sunt ordinati Episcopi. Hi errores Eutychetis & Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus vnam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitæ incorruptam contenduat.

Gnoitæ & *Tritheitæ* à *Theodosianis* exorti sunt, ex quibus *Gnoitæ* ab *ignorantia* dicti, quia peruersitate à qua exorti sunt, id adijciunt, quod Christi diuinitas ignoret futura, quæ sunt scripta de die & hora nouissima non recordantes Christi personam in Esaia loquentis: *Dies iudicij in corde meo. Tritheitæ* vero vocati, quod sicut *tres personas in Trinitate*: ita quoq; *tres* astruunt *deos esse*, contra illud quod scriptum est: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.*

H

Sunt & aliæ *hæreses* sine authore & sine nominibus: ex quibus *aliæ* triformem putant Deum esse: *aliæ* Christi diuinitatem passibilem dicunt: *aliæ* Christi de patre natiuitati initium temporis dant: *aliæ* liberationem hominum apud inferos factam Christi descensionem non credunt: *aliæ* animam imaginem Dei negant: *aliæ* animas conuerti in dæmones & in quæcunque animalia existimant: *aliæ* de mundi statu dissentiunt: *aliæ* innumerabiles mundos opinantur: *aliæ* aquam Deo coeternam faciunt: aliæ nudis pedibus ambulant: *aliæ* cum hominibus non manducant.

Hæ sunt *hæreses* aduersus catholicam fidem exortæ, & ab Apostolis & à sanctis patribus vel concilijs prædamnatæ quæ dū in se multis erroribus diuisæ, inuicem sibi dissentiunt, cōmuni tamen nomine aduersus Ecclesiam Dei conspirant. Sed & quicunque aliter scripturam sacram

intelligit

intelligit quam sensus Spiritus sancti flagitat, à quo conscripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen *hæreticus* poterit appellari.

De Philosophis gentium.

Cap. VI.

Philosophi græca appellatione vocantur, qui latine *amatores sapientiæ* interpretantur. Est enim *philosophus* qui diuinarum & humanarum rerum scientiam habet, & omnem bene viuendi tramitem tenet. Nomen philosophorum primum à *Pythagora* fertur exortum. Nam dum antea Græci veteres *sophistas*, id est, sapientes aut doctores sapientiæ semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur; verecundo nomine *philosophum* id est, *amatorem sapientiæ* se esse respondit, quoniam sapientiam profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris placuit, vt quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Iidem autem philosophi triplici genere diuiduntur, nam aut *Physici* sunt, aut *Ethici*, aut *Logici*.

Physici dicti, quia de *naturis* tractant. *Natura* quippe φύσις græce vocatur.

Ethici, quia de *moribus* disputant. *Mos* enim ἦθος apud Græcos appellatur.

Logici autem quia in *natura* & *moribus* rationem adiungunt. *Ratio* enim græce λόγος dicitur. Diuisi sunt autem *Ethici* in hæresibus suis, habentes quidam nomina ex *authoribus*, vt Platonici, Epicurei, Pythagorici, *alii à locis* conuenticulorum, & stationum suarum, vt Peripatetici, Stoici, Academici.

Platonici à *Platone* philosopho dicti. Hi enim animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, & post multos annorum circulos in diuersa corpora redire animas dicunt.

Stoici à *loco* dicti. *Porticus* enim fuit Athenis quam *Pisianactia* appellabant, in qua picta erant gesta sapientium, atque virorum fortium historiæ. In hac *porticu* sapientes philosophabantur, ex qua & *Stoici* dicti sunt. Græce enim *porticus* στοὰ dicitur. Hanc sectam primus *Zeno* instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum vniforme esse asserunt, dicentes sic, Ille tam nocens erit qui paleas furatus fuerit, quam qui aurum: qui mergum occiderit, quam qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Animam quoque virtutem continentiæ esse negant: affectant gloriam æternam, cum se fateantur non esse æternos.

Academici appellati à *villa* Platonis *academia Athenarum*, vbi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur: sed sicut fatendum est multa incerta & occulta esse, quæ Deus voluit excedere hominis intelligentiam: sic tamen plurima esse, quæ possint & * sensus penetratione comprehendi. Hanc sectam *Archesilaus Cyrenaicus* philosophus reperit: cuius sectator fuit *Democritus*, qui dixit tanquam in puteo alto, ita vt nullus fundus sit: ita in occulto iacere veritatem.

Peripatetici à *deambulatione* dicti, eo quod Aristoteles author eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam animæ esse æternam, de reliquo magna ex parte mortalem.

Cynici ab *immanitate* impudentiæ nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos erat: censentes licitum honestumque esse palam cum vxoribus concumbere, quia coniugium iussum est, publice id prædicantes agendum esse, vt canes in vicis vel plateis. Vnde & à *canibus*, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque traxerunt.

Epicurei dicti ab *Epicuro* quodam philosopho amatore vanitatis non sapientiæ, quem etiam ipsi philosophi *porcum* nominauerunt: quasi * volutans in cœno carnali, voluptatem corporis summum bonum asserens, qui etiam dixit nulla prouidentia diuina instructum esse, aut regi mundum, sed originem rerum atomis, id est, insecabilibus ac solidis corporibus assignauit, quorum fortuitis concursionibus vniuersa nascantur & nata sint. Asseruit tamen Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quam corpus. Vnde & dixit: Non ero postea quam mortuus fuero.

Gymnosophistæ nudi per opacas Indiæ solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina. γυμνὰ enim eo dictum est, quod iuuenes *nudi* exercerentur in campo, vbi pudenda sola tantum se operiunt: hi & à generando se cohibent.

Theologi autem idem sunt qui & *Physici*: dicti autem *Theologi*, quoniam in scripturis suis *de Deo* dixerunt: quorum varia cōstat opinio, quid Deus esset dum quæreretur. Quidam enim corporeo sensu hunc visibilem mundum ex quatuor elementis Deum esse dixerunt, vt *Dionysius Stoicus*. Alii vero spiritualiter intellexerunt mentem esse Deum: *vt Thales Milesius*. Quidam animum in omnibus cōmanentem, & lucidum, vt *Pythagoras*. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, *vt Plato*. Quidam mentem solutam, *vt Cicero*. Quidam & spiritum & mentem, *vt* * *Maro*. Inuentum enim solummodo Deum non vt inuenerunt exposuerunt, quia euanuerunt in cogitationibus suis: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. *Platonici* quidem Deum curatorem & arbitrum & iudicem asserunt. *Epicurei* otiosum & inexercitatum. De mundo autem *Platonici* affirmant incorporalem. *Stoici* corporalem. *Epicurus* atomis. *Pythagoras* ex numeris. *Heraclitus* ex igne. Vnde & *Varro* ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quam vanissime: Qui cum est, inquit, in nobis, ipsi sumus: cum exit, emorimur. Ergo & ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores etiam apud ecclesiam induxerunt hæreses. Inde αἰῶνες & formæ neicio quæ inde apud Arium Trinitas *nominis*, & apud Valentinum, *Platonicus furor*. Inde Martionis Deus melior de tranquillitate, à Stoicis enim venerat, & vt anima interire dicatur, *Epicurus* obseruatur, & vt carnis resurrectio negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur. & vbi materia cum Deo æquatur, *Zenonis* disciplina est, & vbi quid de igneo Deo legitur, *Heraclitus* interuenit. Eadem materia apud hæreticos & philosophos volutatur, idem & retractatus implicatur.

De Poetis. Cap. VII.

Poetæ vnde sint dicti, sic ait *Tranquillus*: Cum primum homines exuta feritate rationem vitæ habere cœpissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum, ac sermonem necessarium commenti sibi vtriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitauerunt. Igitur vt templa illis domibus pulchriora, & simulachra corporibus ampliora faciebant: ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putauerunt, laudesque eorum & verbis illustrioribus & iocundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quæ ποίησις dicitur, poëma vocitatum est, eiusque fictores, poëtæ.

Vates à *vi mentis* appellatos *Varro* auctor est: vel à *vinciendis* carminibus, id est, flectendis, hoc est, modulandis: & proinde poëtæ latine vates olim: & scripta eorum *vaticinia* dicebantur, quod *vi* quadam, & quasi *vesani* in scribendo commouerentur, vel quod modis verba connecterent: *Vire* enim antiquis pro *vincere* ponentibus, etiam per furorem.

Diuini eodem erant nomine, quia & ipsi quoque pleraque versibus efferebant.

Lyrici poëtæ dicti ἀπὸ τῆ λυρᾶς, id est, à *varietate carminum*. Vnde & *lyra* dicta.

Tragœdi dicti, quod initio canentibus præmium erat *hircus*, quem Græci τράγον vocant. Vnde & Horatius: *Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.*

Iam dehinc sequentes *tragici* multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

Comœdi appellati siue à *loco*, quia *circum pagos* agebant,

al. sensibus capi & ratione.

al. voluntatem.

al. Varro.

quos Græci κώμους vocant: siue à comessatione. Solebant enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum prædicant acta: tragici vero res publicas & regum historias: item *tragicorum* argumenta ex *rebus luctuosis* sunt, *comicorum* ex rebus *lætis*.

Duo sunt autem genera *comicorum*, id est, veteres & noui. *Veteres*, qui & ioco ridiculares extiterunt, vt Plautus, Actius, Terentius. *Noui* qui & Satyrici, à quibus generaliter vitia carpuntur, vt Flaccus, Persius, Iuuenalis & alii: hi enim vniuersorum delicta corripiunt, nec vetabatur eis pestilentium quemq; describere, nec cuiuslibet peccata moresque reprehendere. Vnde & *nudi* pinguntur, eo quod per eos vitia singula *denudentur*.

Satyrici autem dicti, siue quod pleni sint omni facundia, siue à *saturitate* & copia. De pluribus enim simul rebus loquuntur, seu ab illa lance quæ plena diuersis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri: aut *à satyris* nomen dictum, qui multa habent, * ea quæ per violentiam dicuntur.

B
al. eaque per vinolentiam diffunduntur.

Quidam autem poëtæ *Theologi* dicti sunt, quoniam de *diis* carmina faciebant.

Officium autem *Poetæ* in eo est, vt ea quæ vere gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa transducat. Vnde & *Lucanus* ideo in numero poëtarum nō ponitur, quia videtur historias composuisse non poëma. Apud Poëtas autem tres *characteres* sunt dicendi: *vnus* in quo tantum *poeta* loquitur, vt est in libris Virgilii Georgicorum. Alius *dramaticus*, in quo *nusquam* poëta *loquitur*, vt est in Comœdiis & Tragœdiis. Tertius *mixtus*, vt est in Æneide. Nam *Poeta* illic *& introducta persona* loquuntur.

De Sybillis. Cap. VIII.

C

Sybillæ generaliter dicuntur omnes fœminæ vates lingua Græca. Nam σὺς Æolico sermone *Deum*, βουλὰς Græci *mentem* nuncupant, quasi *Dei mentem*. Proinde igitur, quia diuinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sybillæ nominatæ sunt. sicut enim omnis vir prophetans vel *vates* dicitur, vel *propheta*: ita omnis fœmina prophetans *Sybilla* vocatur. Quod nomen ex officio non ex proprietate vocabuli est.

Decem autem *Sybillæ* à doctissimis auctoribus traduntur fuisse: quarum prima de *Persi fuit*: secunda *Lybica*: tertia *Delphica* in templo Delphici Apollinis genita, quæ ante Troiana bella vaticinata est: cuiusque plurimos versus operi suo Homerus inseruit: quarta *Cimmeria* in Italia: quinta *Erythræa* nomine *Erophyla* in Babylone orta, quæ Græcis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam & Homerum mendacia scripturam. Dicta autem *Erythræa*, quia in eadem insula, eius inuenta sunt carmina, sexta *Samia*, quæ *Samonota* dicta est à *Samo* insula, vnde fuit cognominata; septima *Cumana* nomine *Amalthea*, quæ nouem libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est & *Cumæa*, de qua Virgilius: *Vltima Cumæa venit iam carminis ætas*. Dicta autem *Cumana* à ciuitate *Cumis*, quæ est in *Campania*, cuius sepulchrū in Sicilia adhuc manet. octaua *Hellespontia* in agro Troiano nata, quæ scribitur Solonis & Cyri fuisse temporibus. nona *Phrygia*, quæ vaticinata est Ancyræ. decima *Tiburtina* nomine *Albunea*. Quarum omnia carmina efferuntur, in quibus de Deo & de Christo, & gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur. celebrior autem inter cæteras ac nobilior *Erythræa* perhibetur.

D

De Magis. Cap. IX.

Magorum primus *Zoroastes* rex Bactrianorum extitit, quem Ninus rex Assyriorum prælio interfecit, de quo Aristoteles scribit, quod *vicies centum millia versuum* ab ipso conditi indiciis voluminis eius declarentur. Hanc artem multa post secula Democritus ampliauit, quando & Hippocrates medicinæ disciplina efloruit. Apud Assyrios autem magicæ artes copiosæ sunt, testante Lucano, *quis nescire * fibra Vacta queat, quis prodat aues, quis fulgura cœli Seruet, & Assyria scrutetur sidera cura?* Itaque hæc vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorum in toto terrarum orbe plurimis seculis valuit. Per quandam scientiam futurorum & infernorum, & inuocationes eorum inuenta sunt aruspicia, augurationes, & ipsa quæ dicuntur *oracula & necromantia*. Nec mirum de magorum præstigiis, quorum in tantum prodiere maleficiorum artes, vt etiam Moysi similimis signis resisterent, vertentes virgas in dracones, aquas in sanguinem.

E
al. fabre.

Fertur & quædam *maga* famosissima *Circe* quæ socios Vlyssis mutauit in bestias. Legitur & de sacrificio, quod Arcades Deo suo Lycæo immolabant, ex quo quicunque sumerent in bestiarum formas conuertebantur. Hinc apparet, nō esse in totum dubium quod nobilis ille Poëta scripsit de quadam fœmina, quæ magicis artibus excellebat. *Hæc*, inquit, *se carminibus promittit soluere mentes Quas velit, est aliis duras immittere curas, Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retro, Nocturnosque ciet manes, mugire videbis Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.* Quid plura? Si credere fas est, de *Pythonissa*, vt prophetæ Samuelis animam de inferni abditis euocaret, & viuorum præsentaret conspectibus, si tamen animam prophetæ fuisse credamus, & non aliquam phantasmaticam illusionem satanæ fallacia factam.

F

Prudentius quoque de *Mercurio* sic ait, *Traditur extinctas sumpto moderamine virgæ In lucem reuocasse animas*. *Aſt alios damnasse neci*. Et post paululum adiecit: *Murmure nam magico tenues excire figuras, Atque sepulchrales scit incantare fauillas. Vita vtilem spoliare alios ars noxia nouit.*

Magi sunt qui vulgo *malefici* ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi & elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine vllo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt. Vnde & Lucanus: *Mens hausti nulla fanie polluta veneni Incantata perit*. Dæmonibus enim accitis audent ventilare: vt quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorum.

Necromantici sunt, quorum præcantationibus videntur resuscitati mortui diuinare, & ad interrogata respondere. Νεκρὸς enim græce *mortuus*, μαντεία *diuinatio* nuncupatur, ad quos suscitandos, cadaueris sanguis adiicitur: nam amare dæmones sanguinem dicunt: ideoque quoties *necromantia* fit, cruor aqua misceatur, vt colore sanguinis facilius prouocentur.

G

Hydromantii ab *aqua* dicti. Est enim *hydromantia* in *aqua* inspectione vmbras dæmonum euocare, & imagines vel ludificationes eorum videre, ibique aliqua ab eis audire, vbi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur scisciari. Quod genus diuinationis à Persis dicitur allatum. *Varro* dicit diuinationis quatuor esse genera, *terram, aquam, aerem & ignem*. Hinc *geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam* dictam constat.

Diuini dicti, quasi *Deo pleni*: diuinitate enim se plenos * assimulant, & astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant.

al. simulant.

Duo sunt autem genera diuinationis: *ars & furor*.

Incantatores dicti sunt, qui artem verbis peragunt.

H

Arioli vocati propter quod circa *aras* idolorum nefarias preces emittunt, & funesta sacrificia offerunt: iisque celebritatibus dæmonum responsa accipiunt.

Aruspices nuncupati, quasi *horarum inspectatores*: dies enim & horas in agendis negotiis operibusq; custodiūt, & quid per singula tempora obseruare debeat homo, intendunt. Hi etiam exta pecudum inspiciunt, & ex eis futura prædicunt.

Augures vero sunt qui volatus *auium* & voces intendunt, aliaque signa rerum vel obseruationes improuisas hominibus occurrentes. iidem & *auspices*. Nam *auspicia* sunt quæ iter facientes obseruant.

Dicta sunt autem *auspicia*, quasi *auium aspicia*: & *augurria*, quasi *auumgarria*, hoc est, auium voces & linguæ. Item *augurium* quasi *auigerium* quod *aues gerunt*.

Duo sunt autem genera *auspiciorum*: vnum *ad oculos*.

alte-

altérum ad *aures pertinens*. Ad oculos, scilicet *volatus*, ad aures, *vox auium*.

Pythones à *Pythio* Apolline dictæ, quod is auctor fuerit diuinandi.

Astrologi dicti, eo quod in astris augurantur.

Genethliaci appellati propter natalium considerationem dierum. *Geneses* enim hominum per duodecim cœli signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus & *euentus prædicare conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitæ qui nascitur. Hi sunt qui vulgo *Mathematici* vocantur: cuius superstitionis genus *Constellationes*. Latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeat cum quisq; nascitur. Primum autem iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur: sicut de his legitur qui Euangelio natum Christum annuntiauerunt: postea hoc nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia vsque ad Euangelium fuit concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de cœlo interpretaretur.

Horoscopi dicti, quod horas natiuitatis hominum speculantur dissimili & diuerso *fatu.

Sortilegi sunt qui sub nomine fictæ religionis per quasdam quas sanctorum sortes vocant, diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcunq; scripturarum inspectione furura promittunt.

Saliſatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quæcunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste significare prædicunt. Ad hæc omnia pertinent & ligaturæ execrabilium remediorum, quæ ars medicorum condemnat: siue in præcantationibus siue in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars dæmonum est ex quadam pestifera societate hominum & angelorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt à Christiano, & omni penitus execratione repudianda atq; damnanda.

Auguria autem aaium, Phryges primi inuenerunt.

Præstigium vero Mercurius primus dicitur inuenisse. Dictum autem *præstigium*, quid *perstringat* aciem oculorum.

Aruspicinæ artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam *Stages. Hic ex horis aruspicinam dictauit, & postea non apparuit. Nam dicitur fabulose arante quodam rustico subito hunc ex glebis exiliuisse & aruspicinam dictasse, qua die & mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam mutauerunt.

De Paganis. Cap. X.

PAgani ex pagis Athenienſium dicti, vbi exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus & pagis gentiles lucos idolaq; statuerunt, & à tali initio vocabulum pagani sortiti sunt.

Gentiles sunt, qui sine lege sunt, & nondum crediderunt. dicti autem gentiles, quia ita sunt vt fuerunt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis seruientes: & nec dum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupabantur: ipsi dicuntur Græce *Ethnici*: *Ethnici* enim ex Græco in Latinũ interpretantur *gentiles*. ἔθνος enim græce, *gens* dicitur. Post fidem autem non debent vocari *gentes*, siue *gentiles*, hi qui ex gentibus credunt: sicut post fidem dici iam non potest Iudæus, restante Paulo apostolo, & dicente iam Christianis: *Quoniam cum gentes essetis*, hoc est, infideles.

Apostatæ dicuntur, qui post baptismum Christi suscepturn ad idolorum cultum & sacrificiorum contaminationes reuertuntur. Est autem nomen Græcum.

De diis gentium. Cap. XI.

QVos autem pagani deos asserunt homines olim fuisse proditur: & pro vniuscuiusque vita vel meritis coli apud suos post mortem cœperunt, vt apud Ægyptum *Isis*: apud Cretam *Iouis*: apud Mauros *Iuba*: apud Latinos *Faunus*: apud Romanos *Quirinus*. Eodem quoq; modo apud Athenas *Minerua*: apud Samum *Iuno*: apud Paphos *Venus*: apud Lemnos *Vulcanus*: apud Naxos *Liber*: apud Delos *Apollo*. In quorum etiam laudibus accesserũt poëtæ, & compositis carminibus in cœlum eos sustulerunt. Nam quorundam inuentiones artium cultu peperisse dicuntur, vt Æsculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt Mercurius, quod mercibus præest: Liber à libertate. Fuerunt etiam & quidam viri fortes aut vrbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulachra finxerunt: vt haberẽt aliquod ex imaginum contemplatione solatium, sed paulatim hunc errorem persuadentibus dæmonibus, ita in posteris constat irrepsisse, vt quos illi pro sola nominis memoria honorauerunt, successores deos existimarent atque colerent.

Simulachrorum vsus exortus est, cùm ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effigies, tanquam in cœlum *receptæ, pro quibus se in terris dæmones colendi supposuerunt, & sibi sacrificari à deceptis & perditis persuaserunt. Simulacra autem à *similitudine* nuncupata, eo quod manu artificis ex lapide aliaue materia eorum* vultus imitantur, in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata atq; confícta, vnde & falsa sunt. Et notandum q̃ Latinus sermo sit, & non Hebræus. Apud eos enim idolum siue simulacrum *Ismael* dicitur. *Iudæi* dicunt q̃ Ismael primus simulacrum luto fecerit. *Gentiles* autem primum *Promatheum* simulacra hominũ de luto finxisse perhibent: ab eoque natam esse artem simulacra & statuas fingendi. Vnde & poëtæ ab eo homines primum factos esse cõfingunt, figurate, propter effigies. Apud *Græcos* autẽ *Cecrops* sub quo primum in arce oliua orta est, & Athenienſium vrbs ex Mineruæ appellatione nomen sortita est. Hic primus omnium Iouem appellauit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolauit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia vnquam visis.

Idololatria, *idolorum seruitus* siue *cultura* interpretatur. Nam λατρεία græce, latine *seruitus* dicitur, quæ quantum ad veram religionem attinet, nonnisi vni & soli Deo debetur. Hanc sicut impia superbia siue hominum, siue dæmonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat, & cui debetur ostendit. *Idolum* autem est simulacrũ quod humana effigie factum & consecratum est iuxta vocabuli interpretationem. εἶδος enim Græce *formam* sonat, & ab eo per diminutionem idolum deductum, quod apud nos *formulam* facit. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa idolum famulatus & seruitus. Quidam vero Latine ignorantes, Græce imperite dicunt, idolum ex *dolo* sumpsisse nomen, quod diabolus creaturæ cultum diuini nominis inuexit.

Dæmonas à Græcis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est, *peritos* ac *rerum præscios*. Præsciunt enim futura multa, vnde & solent responsa aliqua dare. Ineſt enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanæ, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimæ vitæ, partim per Dei iussum angelica reuelatione. hi corporum aëreorum natura vigent. Ante transgressionem quidem cœlestia corpora gerebant. Lapsi vero, in aëream qualitatem conuersi sunt, nec aëris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere *perpessi sunt, qui eis quasi carcer est vsque ad tempus iudicii. Hi sunt præuaricatores angeli, quorum princeps diabolus est.

Diabolus Hebraice dicitur *deorsum fluens*, quia quietus in cœli culmine stare contempsit: sed superbiæ pondere deorsum corruens cecidit. Græce vero *diabolus*, *criminator* vocatur, vel quod crimina quæ ipse inlicit ad Deum referat: vel quia electorum innocentiam criminibus accuset fictis: vnde & in Apocalypsi voce angelica dicitur: *Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac nocte. Satanas* in Latinum sonat *aduersarius* siue *transgressor*: ipse enim est aduersarius, qui est veritatis inimicus: & semper sanctorũ virtutibus cõtraire nititur: ipse & transgressor, quia præuaricator effectus in veritate qua conditus est, non stetit: idem & tentator,

quia

al. euenta.

al. facto & fato.

al. Tages. Sages. Strages.

al. receptor.

al. permissi.

quia tentandam iustorum innocentiam postulat: sicut in Iob scribitur.

Antichristus appellatur, quod *contra Christum* venturus est, non quomodo quidam simplices intelligunt, Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, & post eum veniat Christus. Non sic, sed *antichristus* Græce dicitur, quod est latinè *contrarius* Christo: ἀντὶ enim græce in Latinum *contra* significat. Christum enim se mentietur dum venerit, & contra eum dimicabit, & aduersabitur sacramentis Christi, vt veritatis eius euangelium soluat. Nam & templum Hierosolymis reparare, & omnes veteris legis ceremonias restaurare tentabit: sed & ille Antichristus est qui negat esse Dominum Christum, contrarius enim Christo est: omnes enim qui exeunt de Ecclesia & ab vnitate fidei præciduntur, & ipsi Antichristi sunt.

Bel, idolum Babylonicum est, quod interpretatur *vetus*: fuit enim hic *Belus* pater Nini primus rex Assyriorũ, quem quidam Saturnum appellant, quod nomen & apud Assyrios & apud Afros postea cultum est, vnde & lingua Punica * *Bal* Deus dicitur. Apud Assyrios autem *Bel* vocatur, quadam sacrorum suorum ratione, & *Saturnus* & *sol*.

Beelfegor interpretatur *simulachrum ignominiæ*: idolum enim fuit Moab cognomento *Baal*, super montem *Fegor*, quem Latini *Priapum* vocant, Deum hortorum. Fuit enim de Lampsaco ciuitate Hellesponti, de qua pulsus est, & propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum eum Græci transtulerunt, & in nomine sacrauerunt horrorum, vnde & dicitur præesse hortis propter eorum fœcunditatem.

Beelzebub idolum fuit Accaron, quod interpretatur *vir muscarum*: *zebub* autem musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum, ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idolatriæ, siue propter immunditiam.

Belial, *sine iugo*, Belial Hebraice bel dicitur, idolum Niniuitarum.

Behemoth ex Hebræa voce in latinam linguam *animal* sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, & pro merito suo vt animal brutum effectus sit. Ipse est & *Leuiathan*, id est, *serpens de aquis*, quia in huius seculi mari, volubili velut astutia. *Leuiathan* autem interpretatur *additamentum eorum*, quorum scilicet, nisi hominum? quibus in paradiso semel per culpam præuaricationis intulit mortem, & hanc vsq; ad æternam mortem quotidie persuadendo * adducit vel extendit.

Quædam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere: eaque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc à Poëtis totum fictum est, vt deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infamia plenos fuisse historiæ confitentur: omnino enim fingendi locus vacat, vbi veritas cessat.

Saturnus origo deorum & totius posteritatis à paganis designatur: hunc Latini à *satu* appellatum ferunt, quasi ad ipsum fatio omnium pertineat rerum, vel à temporis longitudine, quod *saturetur* annis. Vnde cum Græci κρόνος nomen habere dicunt, id est, *tempus*, quod filios suos fertur deuorasse, hoc est, annos quos tempus produxerit in se reuoluit, vel eo quod semina vnde oriuntur iterum redeunt. Hunc cœli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in cœlo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturam significandam, vel propter tempora & annos quod in se redeant, vel propter sapientiam quod intus acuta sit. In aliquibus autem ciuitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant, quia Saturnum poëtæ liberos suos deuorasse solitum tradiderũt.

Iouis fertur à iuuando dictus, & *Iupiter* quasi *iuuans pater*, hoc est omnibus præstans. Hunc & priuato titulo *Iouem optimum* dixerunt, dum fuisset incestus in suis: impudicus in extraneis, quem modo taurum fingunt propter Europæ raptum, fuit enim in naui cuius insigne erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetisse concubitum, vbi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam: modo in similitudinem aquilæ fuisse, propter quod puerum ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptauerit: & cygnum quia cantauerit. Et ideo non figuræ istæ sunt, * sed plana de veritate scelera, vnde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant.

Ianum dicunt quasi mundi vel cœli mensium *ianuam*: duas Iani facies faciunt, propter Orientem & Occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa siue tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non Deum faciunt.

Neptunum aquas mundi prædicant, & dictus ab eis *Neptunus*, quasi *nube tonans*.

Vulcanum volunt ignem, & dictus Vulcanus quasi *volans candor*, vel quasi *volicanus*, quod per aerem volet. Ignis enim de nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum præcipitatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquã est rectus ignis, sed quasi claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest.

Pluton Græce, Latine *Dispiter* vel *Ditis pater*, quem alii *Orcum* vocant, quasi receptorem mortium. Vnde & *orca* nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse & Græce *Charon*.

Liberum à liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur, quod idem Liber muliebri & delicato corpore pingitur. Dicunt enim mulieres ei attributas, & vinum propter excitandam libidinem. Vnde & frons eius pampino cingitur: sed ideo coronam viteam & cornu habet, quia cum grate & moderate vinum bibitur lætitiam præstat: cum vltra modum, excitat lites: id est, quasi cornua dat. Idem autem & *Lyæus* ἀπὸ τοῦ λύειν, quod multo vino membra soluantur. Iste & Græce Διόνυσος à monte Indiæ *Nyso*, vbi dicitur esse nutritus. Cæterum est Nisa ciuitas, in qua colitur idem & Liber, vnde *Nisæus* dictus est.

Mercurius sermonem interpretatur. Nam ideo Mercurius quasi *medius currens* dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo & ἑρμῆς Græce, quod sermo vel interpretatio, quæ ad sermonem vtique pertinet ἑρμηνεία dicitur. Ideo & mercibus præesse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Vnde & velox & errans inducitur: alas enim eius in capite & in pedibus, significare volucrem fieri per aera sermonem. Nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enuntiantur. Ideo autem hunc furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet qua serpentes diuidit, id est, venena. Nam bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur: vnde & secundum Liuium legati pacis *Caduceatores* dicuntur. Sicut enim per feciales bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. *Hermes* autem græce dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine *interpres*, qui ob virtutem multarumque artium scientiam *Trimegistus*, *ter maximus* nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, hæc ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus & perspicax habeatur.

Martem Deum belli esse dicunt, & Martem appellatum: quia per viros pugnatur, vt sit Mars quasi *mas*: licet & tria sunt genera consuetudinum, sicut Scytharum: vbi & fœminæ & viri in pugnam eunt. Amazonum, vbi solæ fœminæ: Romanorum aliarumq; gentium, vbi soli mares. Item Martem dicunt quasi effectorem mortium. Nam à Marte *mors* nuncupatur. Vnde & adulterum dicunt, quia belli gerentibus incertus est. Quod vero nudo pectore stat, vt bello se quisque sine formidine cordis obiciat. *Mars* autem * apud græcos *Graditus* dicitur, eo quod in bello gradum inferant qui pugnant, aut quod impigre gradiantur.

Apolli-

A B C D E F G H

al. Baci. *al.* addicit. *al.* plane.

Hæc verba apud Græcos, superuacua esse puto.

Apollinem quamuis diuinatorem & medicum vellent, ipſum tamen *ſolem* etiam dixerunt, quaſi *ſolum*. Ipſum *Titan*, quaſi vnum ex *Titanis*, qui aduerſum Iouem bellum non fecit. Ipſum *Phœbum* * quaſi *Ephebum*, hoc eſt, *adoleſcentem*. vnde & ſol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, & noua luce naſcatur. *Pythium* quoque eundem Apollinem vocari aiunt: à *Pythone* immenſæ molis ſerpente: cuius non magis venena quam magnitudo terrebat. Hunc Apollo ſagittarum ictibus ſternens nominis quoque ſpolia reportauit, vt *Pythius* vocaretur: vnde & ob inſigne victoriæ *Pythia ſacra* celebranda conſtituit.

Dianam quoque ſororem eius ſimiliter lunam & viarum præſidem aiunt. Vnde & virginem volunt, quod quia nihil pariat, & ideo ambo ſagittas habere fingantur, quod duo ſidera de cœlo radios vſque ad terras emittunt: *Dianam* autem vocatam quaſi *Duanam*, quod luna die ac nocte appareat. ipſam & *Lucinam* aſſeuerant, eo quod *luceat*. Eandem & Triuiam quod tribus fingatur figuris. De qua Virgilius: *--Tria virginis ora Dianæ.* quia eadem *luna*, eadem *Diana*, & eadem *Proſerpina* vocatur. Sed cum luna fingitur: *--Subluſtri ſplendet amictu. Cum ſuccincta iacit calamos, Latonia virgo eſt: Cum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia coniunx.* Latonia autem Diana, eo quod Latonis fuerit filia.

Cererem, id eſt, terram à creandis frugibus aſſerunt dictam: appellantes eam nominibus plurimis. dicunt etiam eam & *Opem*, quod *opere* melior fiat terra.

Proſerpinam quod ex ea *proſerpant* fruges.

Veſtam quod herbis vel variis veſtita ſit rebus, vel à *veſtiendo*. Eandem & *Tellurem* & *Matrem magnam* fingunt: turritam cum tympana & gallo & ſtrepitu cymbalorum. *Matrem* vocatam, quod plurima pariat: *magnam*, quod cibum gignat: almam, quia vniuerſa animalia fructibus ſuis alit. Eſt enim alimentorum nutrix terra. quod ſimulachrum eius cum claui fingitur: quia tellus hyeme clauditur, vere aperitur, vt fruges naſcantur: quod tympanum habet, ſignificari volunt orbem terræ. Quod curru vehitur, dicitur, quia ipſa eſt terra quæ pendet in aere. Quod ſuſtinetur rotis: quia mundus rotatur & volubilis eſt. Quod leones illi ſubiiciunt manſuetos, vt oſtendant, nullum genus eſſe terræ tam ferum, quod nõ ſubigi poſſit aut ſuperari ab ea. Quod in capite turritam geſtat coronam, oſtenditur ſuperpoſitas terræ ciuitates, quaſi inſignitas turribus conſtare. Quod ſedes fingunturcirca eam, quia cum omnia moueantur, ipſam non moueri. Quod Corybantes eius miniſtri cum ſtrictis gladiis eſſe fingantur, vt ſignificetur omnes pro terra ſua debere pugnare. Quod gallos huic Deæ vt ſeruirent fecerunt, ſignificant qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere. In eo quippe omnia reperiri. Quod ſe apud eam iactant, præcipitur, inquiunt, vt qui terram colunt ne ſedeant, ſemper enim eſſe quod agant. Cymbalorum autem æreorum ſonitus, ferramentorum crepitus in colendis agris: & ideo ære, quod terram antiqui colebant ære, prius quam ferrum eſſet inuentum. Eandem Veſtam & ignem eſſe putabant: quia terram ignem habere non dubium eſt. vt ex Ætna Vulcanoque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inuiolabile ſit elementum, nihilque naſci poſſit ex eo: quippe qui omnia quæ arripuerit abſumat. Ouidius in Faſtis, *Nec tu aliud Veſtam quam viuam intellige flammam, Nataque de flamma corpora nuda vides.* propterea & virgines ei ſeruire dicuntur, eo quod ſicut de virgine, ita nihil ex igne naſcatur.

Iunonem dicunt quaſi *ianonem*, id eſt, *ianuam* pro purgationibus fœminarum, eo quod quaſi portas matrum natorum pandat, id eſt, nubentium maritis. Sed hoc philoſophi. Poëtæ autem *Iunonem* Iouis aſſerunt ſororem & coniugem: ignem enim & aërem Iouem, *aquam* & *terram* Iunonem interpretantur. quorum duorum permixtione vniuerſa gignuntur. Et *ſororem* dicunt, quod mundi pars eſt. *Coniugem* quod * commixta corda tundit. vnde & Virgil. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Coniugis in gremium deſcendit--.*

Minerua apud Græcos ἀθήνη dicitur, * id eſt, *fœmina*. Apud Latinos autem *Minervam* vocatam quaſi *deam*, & *munus* artium variarum. Hanc enim inuentricem multorum ingeniorum perhibent, & inde eam artem & rationem interpretantur, quia ſine ratione nihil poteſt contineri. Quæ ratio, quia ex ſolo animo naſcitur, animumque putant eſſe in capite, & in cerebro, ideo eam dicunt *de capite Iouis* eſſe natam, quia ſenſus ſapientis qui inuenit omnia in capite eſt. In cuius pectore ideo caput *Gorgonis* fingitur, quod illic eſt omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos comprobat, quod & in antiquis Imperatorum ſtatuis cernimus in medio pectore loricæ, propter inſinuandam ſapientiam & virtutem. hæc *Minerua* & *Tritonia* dicitur. *Triton* enim Africæ palus eſt, circa quam ferunt virginali apparuiſſe ætate: propter quod *Tritonia* nuncupata eſt. Vnde & tanto procliuius dea credita eſt quanto minus origo eius innotuit. *Pallas* autem dicta vel ab inſula *Pallene* in Thracia, in qua nutrita eſt: vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id eſt, ab haſtæ concuſſione, vel quod *Pallantem* gigantem occiderit.

Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod *ſine* * *vi* fœmina eſſe virgo non deſinat. Hanc græci ἀφροδίτην vocant propter ſpumam ſanguinis generantem. ἀφρὸς enim græce *ſpuma* vocatur. Quod autem fingunt Iouem Saturno cœlo patri genitalia abſcidiſſe, & ſanguinem fluxiſſe in mare, atque ex ſpuma maris concreta, Venus nata eſt: illud aiunt, quod per coitum ſalſi humoris ſubſtantia eſt: & inde ἀφροδίτην Venerem dici, quia coitus *ſpuma eſt ſanguinis*, quæ ex ſucco viſcerum liquido ſalſoq; cõſtat. Ideo autem *Venerem*, Vulcani dicunt vxorem, quia Venereum officium non ſine calore conſiſtit. vnde & *frigidus in Venerem ſenior*. Nam Saturnus dicitur Cœlo patri virilia amputaſſe, quæ in mare cadentia *Venerem* creauerunt. Ideo fingitur, quia niſi humor de cœlo in terram deſcenderit, nihil creatur.

Cupidinem vocatum ferunt propter *amorem*. Eſt enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur: quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. *Puer* pingitur, quia ſtultus & irrationabilis amor. Sagittam & facem tenere fingitur. *Sagittam*, quia amor cor vulnerat: *facem*, quia inflammat.

Pan dicunt Græci, Latini *Syluanum*: Deum ruſticorum, quem in naturæ ſimilitudinem formauerunt: vnde & *Pan* dictus eſt, id eſt, *omne*. Fingunt enim eum ex vniuerſali elementorum ſpecie. Habet enim cornua in ſimilitudinem radiorum ſolis & lunæ. Diſtinctam maculis habet pellem, propter cœli ſidera. Rubet eius facies, ad ſimilitudinem ætheris. Fiſtulam ſeptem calamorum geſtat, propter harmoniam cœli in qua ſeptem ſunt ſoni & ſeptem diſcrimina vocum. Villoſus eſt, quia tellus eſt conſeſtita & agitur ventis. Pats eius inferior fœda eſt, propter arbores & feras & pecudes. Caprinas vngulas habet, vt ſoliditatem terræ oſtendat, quem volunt rerum & totius naturæ Deum: vnde & Pan quaſi omnia dicunt.

Iſis lingua Ægyptiorum *terra* appellatur: quam Iſin volunt eſſe. Fuit enim Iſis regina Ægyptiorum Inachi regis filia, quæ de Græcia veniens Ægyptios literas docuit, & terras colere inſtituit, propter quod & terram eius nomine appellauerunt.

Serapis omnium maximus Ægyptiorum Deus. Ipſe eſt *Apis* rex Argiuorum, qui nauibus tranſuectus in Ægyptũ, cum ibidem mortuus fuiſſet. Serapis appellatus eſt, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quam Sarcophagum vocant, σορὸς græce dicitur, & ibi eum venerari ſepultum cœperunt, priuſquam templum eius eſſet inſtructum, velut σορὸς: ſed Apis *Serapis* primo, deinde vna litera commutata *Serapis* dictus eſt.

Apis fuit apud Ægyptios taurus Serapi conſecratus, & ab eo ita cognominatus, quem Ægyptus ad inſtar numinis colebat, eo quod de futuris daret quædam manifeſta ſigna: apparebat enim in Memphis. Quem centum antiſtites proſequebantur, & repente velut lymphatici præcinebant: huius capitis imaginem ſibi in eremo * videri fecerunt.

Fauni à *fando* velut ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce non ſignis oſtendere viderentur futura. in lucis enim cõſule-

bantur

A

Potius ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν, id eſt, purgare.

B

C

Hieroglyphicum.

D

al. miſta concordat.

Potius quaſi ἀπὸ

E

λύω, quod lactata non ſit.

al. vico.

F

G

H

al. Iudæi.

bantur à paganis, & responsa illis non signis, sed vocibus dabant.

Genium dicunt quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu à gignendis liberis: vnde & *genitales lecti* dicebantur à gentibus, qui nouo marito sternebantur.

Hæc & alia sunt gentilium fabulosa figmenta, quæ interpretata sic habentur, vt ea non intellecta damnabiliter tamen adorent.

Fatum autem dicunt esse quicquid dij fantur, quidquid Iupiter fatur: à *fando* igitur fatum dicunt, id est, à loquendo. Quod nisi hoc nomen iam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare, rationabiliter possemus à fando fatum appellare. Non enim abnuere possumus esse scriptum in literis sanctis: *Semel locutus est Deus, duo hæc audiui*, &c. Quod enim dictum est, *semel locutus est*, intelligitur immobiliter, hoc est incommutabiliter est locutus, sicut nouit incommutabiliter omnia quæ futura sunt, & quæ ipse facturus est.

Tria autem fata fingunt in colo & fuso, digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: *præteritum*, quod in fuso iam netum atque inuolutum est: *præsens*, quod inter digitos nentis traiicitur: *futurum*, in lana quæ colo implicata est, & quod adhuc per digitos nentis ad fusum tanquam præsens ad præteritum traiiciendum est.

Parcas dicunt κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime *parcant*. Quas tres esse voluerunt, vnam, quæ vitam hominis ordiatur: alteram, quæ contexat: tertiam quæ rumpat. Incipimus enim cum nascimur: sumus, cum viuimus: desinimus, cum interimus.

Fortunam à fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quandam res humanas variis casibus & fortuitis illudentem: vnde & cæcam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens sine vllo examine meritorum, & ad bonos & ad malos venit. Fatum autem à fortuna separant, & fortunam quasi fit in his quæ fortuitu veniunt, nulla palam causa. Fatum vero appositum singulis & statutum aiunt.

Aiunt & tres *Furias* fœminas crinitas serpentibus, propter tres * effectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, vt nec famæ nec periculi sui respectum habere permittant. Ira quæ vindictam cupit, cupiditas quæ desiderat opes: libido quæ appetit voluptates. Quæ ideo furiæ appellantur, quod stimulis suis mentem *feriant*, & quietam esse non sinant.

Nymphas deas aquarum putant, dictas à nubibus: nam ex nubibus aquæ, vnde deriuatum est. nymphas aquarum deas, quasi * numina *lympharum*. Ipsas autem dicunt & Musas, quas & nymphas, nec immerito: nam aquæ motus musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. Nymphas quippe montium *Oreades* dicunt: syluarum, *Dryades*: fontium *Hamadryades*: camporum, *Naiades*: maris, *Nereides*.

Heroas dicunt à Iunone traxisse nomen, Græce enim *Iuno* Ἥρη appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum Græcorum fabulam Ἥρως fuit nuncupatus, hoc videlicet velut mysticum significante fabula quod aer Iunoni deputetur, vbi volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, quasi ὑπερῴους, id est, *viros aerios & cælo dignos*, propter sapientiam & fortitudinem.

Penates gentiles dicebant omnes deos quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in *penetralibus*, id est, in secretis. Hi dij quomodo vocabantur, vel quæ nomina habuerint ignoratur.

Manes dicunt deos mortuorum, quorum potestatem inter lunam & terram asserunt: à quibus & *mane* dictum existimant, quos putant ab aere, qui *manus*, id est, rarus est. manes dictos, siue quia late manant per auras, siue quia mites sunt in manibus, contrario nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos κατ' ἀντίφρασιν dici manes, hoc est, mites ac modestos, cum sint terribiles & immanes, vt Parcas, vt Eumenides.

Larua ex hominibus factos dæmones aiunt qui meritimali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere paruulos, in angulis garrire tenebrosis.

Lamias quas fabulæ tradunt infantes corripere ac laniare solitas, à *laniando* specialiter dictas.

Pilosi qui græce * Πανῆτες, latine *incubi* appellantur: siue *iniui* ab ineundo passim cum animalibus: vnde & incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est stuprando. Sæpe enim improbi existunt etiam mulieribus, & earum peragunt concubitum, quas dæmones Galli *Dusios* nuncupant, quia assidue hanc peragunt immunditiam. Quem autem vulgo incubonem vocant, hunc Romani *Faunum ficarium* dicunt: ad quem Horatius dicit, *Faune Nympharum fugientum amator, Per meos fines & apricarura, Lenis incedas.*

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. IX.

Capita Libri noni.

1 *De linguis gentium.*
2 *De gentium vocabulis.*
3 *De regnis militiæque vocabulis.*
4 *De ciuibus.*
5 *De affinitatibus & gradibus.*
6 *De agnatis & cognatis.*
7 *De prædictis affinitatibus.*
8 *De coniugiis.*

De linguis gentium.

Cap. I.

INGVARVM diuersitas exorta est in ædificatione turris post diluuium: nam prius quam superbia turris illius in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem, vna omnium nationum lingua fuit, quæ *Hebræa* vocatur, qua Patriarchæ & Prophetæ vsi sunt non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris: initio autem quot gentes, tot linguæ fuerunt, deinde plures gentes quam linguæ, quia ex vna lingua multæ gentes sunt exortæ.

Linguæ autem dictæ in hoc loco *proverbis*, quæ per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur: sicut os dici solet pro verbis, sicut manus pro literis.

Tres autem sunt linguæ sacræ, *Hebræa, Græca, Latina*, quæ toto orbe maxime excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini à Pilato fuit causa eius scripta. Vnde & propter obscuritatem sanctarum scripturarum harum trium linguarum cognitio necessaria est, vt ad alteram recurratur, si quam dubitationem nominis vel interpretationis sermo vnius linguæ attulerit.

Græca autem lingua inter cæteras gentium clarior habetur. Est enim Latinis & omnibus linguis sonantior. Cuius varietas in quinque partibus discernitur: quarum prima dicitur κοινή: id est, *mixta*, siue *communis*, qua omnes vtuntur. Secunda *Attica*, videlicet Athenienſis, qua vsi sunt omnes Græciæ auctores. Tertia *Dorica* quam habent Ægyptii & Syri. Quarta *Ionica*. Quinta *Æolica*, qua se Æoles locutos dixerunt, & sunt in obseruatione Græcæ linguæ eiusmodi certa discrimina: sermo enim eorum ita est dispartitus.

Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est, *Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam. Prisca* est qua vetustissimi Italiæ sub Iano & Saturno sunt vsi incondita, vt se habent *carmina Saliorum. Latina*, quam sub Latino & regibus Tusciæ cæteri in Latio sunt locuti, ex qua fuerũt

duode-

A al. qua. al. effulserunt.

duodecim tabulæ scriptæ. *Romana* quæ post reges exactos à populo Romano gesta est: * quam *Naevius, Plautus, Ennius Virgilius* poetæ: ex oratoribus Græcus & *Cicero* vel cæteri * effuderunt *Mixta* quæ post imperium latius promotum simul cum motibus & hominibus in Romanam ciuitatem irrupit: integritatem verbi per solœcismos & barbarismos corrumpens.

Omnes autem Orientis gentes in gutture linguam & verba collidunt: sicut Hebræi & Syri. Omnes Mediterraneæ gentes in palato sermones feriunt, sicut Græci & Asiani. Omnes occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut Itali & Hispani. Syrus & Chaldæus, vicinus Hebræo est in sermone, consonans in plerisque & literarum sono. Quidam autem arbitrantur linguam ipsam esse Chaldæam, quia Abraham de Chaldæis fuit: quod si hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebræi pueri linguam quam nouerant doceri iubentur?

Omnem autem linguam vnusquisque hominum siue Græcam, siue Latinam, siue cæterarum gentium aut audiendo poterit tenere, aut legendo, aut ex præceptore accipere. Cum autem omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit: nemo tamen tam desidiosus est, vt in sua gente positus suæ gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi animalium brutorum deterior? Ila enim proprie vocis clamorem exprimunt: iste deterior, qui propriæ linguæ caret notitia.

B

Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in principio mundi cum diceret: *Fiat lux*, difficile est inuenire: nondum enim erant linguæ. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter insonuit vox dicentis Dei: *Tu es filius meus dilectus*, vbi à quibusdam creditur illa lingua vna & sola quæ fuit antequam esset linguarum diuersitas: in diuersis autem gentibus creditur quod eadem illis lingua Deus loquatur, qua ipsi homines vtuntur, vt ab eis intelligatur. Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam inuisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam & hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit autem Apostolus: *Si linguis hominum loquar & angelorum.* C vbi quæritur: Qua lingua angeli loquantur, non quod angelorum aliquæ sint linguæ, sed hoc per exaggerationem dicitur: item quæritur, qua lingua in futurum homines loquantur, nasquam reperitur. Nam dicit Apostolus: *Siue linguæ cessabunt*: ideo autem prius de linguis ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguæ exortæ sunt.

De gentium vocabulis.

Cap. II.

D

Gens est multitudo ab vno principio orta, siue ab alia natione secundum propriam collectionem distincta: vt Græciæ, Asiæ: hinc & *gentilitas* dicitur. *Gens* appellata propter *generationem* familiarum, id est, gignendo, sicut nario à nascendo. *Gentes* autem à quibus diuisa est terra quindecim sunt: *de Iaphet* triginta & vna: de *Cham* viginti septem: de *Sem* quinque: quæ sunt per septuaginta tres, vel potius vt ratio declarat, septuaginta duæ, totidemque linguæ, quæ terras esse cœperunt: quæque crescendo prouincias & insulas implenerunt. *Filij Sem* quinque, singulariter gentes singulas procreârunt. Quorum primus *Elam*, à quo Elamitæ principes Persidis: secundus *Assur*, à quo Assyriorum pullulauit imperium: tertius *Arphaxat*, à quo Chaldæorum gens exorta est: quartus *Ludi*; à quo Lydii: quintus *Aram*, à quo Syri, quorum metropolis fuit Damascus.

Filii *Aram* nepotes S. iti quatuor Hus & Vl; & Gether & Mesa. *Hus* Traconitidis conditor, qui inter Palæstinam & Cœlosyriam tenuit principatum: vnde fuit Iob secundum quod scriptum est: *Vir erat in terra Hus nomine Iob*: secundus *Vl*, à quo Armenii: tertius *Gether*, à quo Carmenii siue Carii: quartus *Mesa*, à quo sunt ii qui vocâtur Meones.

Posteritas *Arphaxat*, filii *Sem*, *Heber* nepos Arphaxat, à quo Hebræi sunt. *Ietan* filius Heber, à quo Indorum gens orta est. *Sale* filius Ietan, à quo Bactriani, licet eos alii Scytharum exules suspicentur. E

Ismael filius Abraham, à quo Ismaelitæ, qui nunc corrupto nomine *Saraceni*, quasi à *Sara*, & Agareniab *Agar*.

Nabaioth filius Ismael, à quo *Nabathæi*, qui ab Euphrate in mare rubrum habitant.

Moab & *Ammon* filii Loth, à quibus *Moabita & Ammonitæ*.

Edon filius Esau, à quo *Idumei*. Hæ sunt gentes, quæ de Sem stirpe descendunt, possidentes terram meridianam, ab ortu Solis vsq; ad Phœnices.

Filii *Cham* quatuor à quibus ortæ sunt gentes hæ.

Chus à quo progeniti *Æthiopes*.

Mesraim à quo *Ægyptij* perhibentur exorti.

Phut à quo *Lybij*: vnde & Mauritaniæ fluuius vsque in præsens dicitur *Phut*, omnisq; circa eum regio *Phutensis*.

Chanaan, à quo Afri & Phœnices, & Chananæorum decem gentes.

Item ex nepotibus Cham filii Chus nepotes *Cham* sex. F

Filii *Chus*, Saba, Euilat, Sabata, Rema, Saba & * *Cusa*. al. Zura.

Saba, à quo progeniti & appellati Sabæi de quib. Virg. *Solis est thurea virga Sabæis.*

Euilat, à quo getuli in parte remotioris Africæ eremo cohærentes.

Sabata, à quo *Sabateni*, qui nunc Astabari nominantur.

Rema vero & *Saba* & * *Cusa* paulatim antiqua vocabula perdiderunt, & quæ nunc à veteribus habeant ignorantur. al. Zura.

Filii *Rema*, Saba & Dadan. Hic autem *Saba* per schin literam scribitur in Hebræo: ille autem superior *Saba* per samech, à quo appellantur Sabæi. interpretatur autem nunc *Saba Arabia*.

Dadan, à quo gens est Æthiopiæ in occidentali plaga.

Filii *Mesraim* Labin, à quo Lybii, qui quondam *Phuthei* vocabantur.

Ceslohin, à quo Philistim, quos veteres ἀλλοφύλους, nos modo corrupte Palæstinos vocamus. G

Cæteræ sex *gentes* ignotæ sunt, quæ bello Æthiopico subuersæ, vsque ad obliuionem præteritorum nominum peruenerunt.

Filii *Chanaam* vndecim, ex quo Chananæorum decem gentes, quorum terram iis expulsis Iudæi possederunt. Quorum primogenitus *Sidon*, à quo Sidones: vnde & vrbs eorum in Phœnice *Sidon* vocatur.

Secundus *Eth*, à quo Ethæi. Tertius *Iebus*, à quo Iebusæi, quorum fuit Hierusalem. Quartus *Amorrhæus*, à quo Amorrhæi. Quintus *Iergeseus*, à quo Iergesæi. Sextus *Euæus*, à quo Euæi: ipsi sunt Gabaonitæ, à ciuitate eorum Gabaon, qui supplices venerunt ad Iosue. Septimus *Arachæus* qui Achas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octauus *Aseneus*, à quo Asenei. Nonus *Aradius*, à quo Aradii, qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnicis littore separatam. Decimus *Amareus*, à quo Syriæ nobilis ciuitas quæ vocatur Cœlis. Vndecimus *Amatheus*. Hæ sunt gentes de stirpe *Chami*, quæ à Sidone vsq; ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent. H

Item tribus filiorum *Iaphet*. Filii autem *Iaphet* septem nominantur: *Gomor*, ex quo Galatæ, id est, galli.

Magog, à quo arbitrantur Scythas & Gothos traxisse originem.

Maday, à quo Medos existere putant.

Iauan, à quo Iones, qui & Græci: vnde & *mare Ionium*.

Tubal, à quo Iberi, qui & Hispani, licet quidam ex eo & Italos suspicentur.

Mosoch, ex quo Cappadoces sunt: vnde & vrbs apud eos vsq; hodie *Malcta* dicitur.

Tyras, à quo *Thraces*, quorum non satis immutatum vocabulum est, quasi Thraces.

A

Filii Gomer nepotis *Iapher*. *Ascanaz*, à quo Sarmatæ quos Græci Reginos vocant.

Rifan, à quo Paphlagones.

Gotorna, à quo sunt Phryges.

Filii *Iauan Elisa*, à quibus Græci *Helisæi*, qui vocantur *Æolides*: vnde & lingua quinta Græce *Æolu* appellatur.

Tarsi, à quo *Silices*, vt Iosephus arbitratur: vnde & metropolis ciuitas eorum *Tarsis* dicitur.

Cethim, à quo *Cithei*, id est, Cyprii, à quibus hodieque vrbs * Scythia nominatur.

al. Cithiū.

Dodanim, à quo Rhodii.

Hæ sunt gentes de stirpe *Iapher*, quæ à Tauro monte ad Aquilonem mediam partem Asiæ, & omnem Europam vsque ad Oceanum Britannicum possident. nomina & locis & gentibus relinquentes, de quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent vt fuerunt. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt, ita vt hodieq; appareat vnde fuerant deriuata, sicut & *Assur* Assyrii, ex *Heber*, Hebræi: partim vero temporis vetustate ita mutata sunt, vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes: nec omnium sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire Nam quod ex filio *Cham* qui vocabatur Mesraim, Ægyptii sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli, sicut nec Æthiopum qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plurima tamen gentium mutata, quam manentia vocabula apparent: quibus postea nomina diuersa, diuersa dederunt. Iso. Namque *Indi* ab Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.

B

Seres à proprio oppido nomen sortiti sunt gens ad Orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur: de quibus est illud, *Ignoti facte, sed noti vellere Seres*.

Gangaridæ populi sunt inter Assyrios Indosque inhabitantes circa Gangem fluuium: vnde etiam *Gangaridæ* nuncupati sunt.

Hircani dicti sunt à sylua Hircana, vbi sunt plurimæ tigres.

Bactriani Scythæ fuerunt, qui suorum factione à sediboc suis pulsi iuxta Bactron Orientis fluuium consederunt, ex cuius vocabulo & nomen sortiti sunt. Huius gentis rex fuit *Zoroastes* inuentor magicæ artis.

C

Parthi quoque & ipsi à Scythis originem trahunt. Fuerunt enim eorum exules, quod etiam vocabulo eorum manifestatur: nam Scythico sermone exules *Parthi* dicuntur. Hi similiter vt Bactriani domesticis seditionibus Scythæ pulsi, solitudines iuxta Hircaniam primum furtim occupauerunt, deinde pleraque finium etiam virtute obtinuerunt.

Assyrii ab Assur filio *Sem* vocati, gens potentissima, quæ ab Euphrate vsque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem.

Med. à rege suo cognominati putantur: namque Iason Peliaci regis frater, à Peliæ filiis Thessalia pulsus est, cum Medea vxore sua cuius fuit primigenus Medus rex Atheniensium: qui post mortem Iasonis Orientis plagam perdomuit, ibique Mediam vrbem condidit, gentemq; Medorum nomine suo appellauit. Sed inuenimus in Genesi quod Madai auctor gentis Medorum fuit, à quo & cognominati, vt superius dictum est.

D

Persæ à Perseo rege sunt vocati, qui è Græcia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes graui diuturnoq; bello perdomuit, nouissime victor nomen subiectæ genti dedit. *Persæ* autem ante gyrum ignobiles fuerunt, & nullius inter gentes loci habebantur. *Medi* semper potentissimi fuerunt.

Caldæi qui nunc *Chaldæi* vocantur, à Caseth filio *Nachor* fratris Abrahæ cognominati sunt.

Sabæi dicti ἀπὸ τῆς σεβέσθαι, quod est supplicare & venerari, quia diuinitatem per ipsorum thura veneramur: ipsi sunt & *Arabes* qui in montibus Arabiæ sunt, qui vocantur Libanus & Antilibanus vbi thura colliguntur.

Syri à Surim vocati perhibentur, qui fuit nepos Abraham ex *Cethura*, quos autem veteres Assyrios nunc nos vocamus Syros à parte totum appellantes.

E

Hebræi vocati sunt ab *Heber*, qui pronepos fuit *Sem*.

Israelitæ vero ab *Israel* filio *Isaac*. Nam Patriarcham Hebræorum constat fuisse Israel: à quo duodecim tribus Iudæorum Israelis vocabulum sortiti sunt. Iudæis autem scissura decem tribuum nomina imposuit. Nam antea Hebræi siue Israeli æ nuncupabantur. Ex quo autem in duo regna populus Dei diuisus est: tunc duæ tribus quæ de stirpe Iuda reges habebant, Iudæorum nomen sortitæ sunt. Reliqua pars decem tribuum quæ in Samaria sibi regem constituit ob populi magnitudinem pristinum nomen retinuit *Israel*.

Samaritanorum gens sumpsit exordium ab assyriis, qui transmigrati habitauerunt in *Samaria*: qui Latine interpretantur *custodes*, eo quod captiuato Israel isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

Phœnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnauit, eosq; populos ex suo nomine Phœnices, eamq; prouinciam Phœniciam nuncupauit.

F

Sidones autem à ciuitate quæ vocatur *Sidon* traxisse vocabulum perhibentur.

Saraceni dicti, vel quia ex *Sara* genitos se prædicent: vel sicut gentiles aiunt, quod ex origine Syrorum sint quasi *Syrigenæ*. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt & *Ismaelitæ*, vt liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi *Cedar* à filio Ismaelis. Ipsi *Agareni* ab Agar, qui vt diximus peruerso nomine *Saraceni* vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur.

Philistæi ipsi sunt Palæstini, quia *p* literam semo Hebræus non habet: sed pro eo ϕ Græco vtuntur. Inde *Philistiæ* pro Palæstinis dicuntur, ciuitate vtique sua, iidem & *allophyli*, id est, alienigenæ, ob hoc quia semper fuerunt inimici Israel, & longe ab eorum genere & societate separati.

Chananæi appellati de Chanaan filio *Cham* quorum terram Iudæi possederunt. Ex cuius origine fuit *Emor* pater Sichem, à quo Amorrei sunt nuncupati.

G

Ægyptij ab Ægypto quodam suo rege vocati sunt. Nam antea *Aerij* dicebantur. Interpretantur autem lingua Hebraica Ægyptii *affligentes*, eo quod afflixerint Dei populum priusquam diuino auxilio liberarentur.

Armenius ex Thessalia vnus de numero ducum Iasonis qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine quæ amisso rege *Iasone* passim vagabatur, *Armeniam* condidit gentiq; ex suo vocabulo nomen dedit.

Iazer est Persicus: qui Scythas ab eis diuidit, *Scythiæ* cognominata à quodam limite Scythiæ, à quo perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianosq;, fœminæ autem eorum Amazonum regna condiderunt.

Massagetæ ex Scythatum origine sunt. Et dicti Massagetæ quasi *graues*, id est fortes getæ. Nam sic Liuius *argentum graue* dicit, id est massas. Hi sunt qui inter Scythas atq; Albanos septemtrionalibus iugis inhabitant.

H

Amazones dictæ sunt, seu quod simul viuerent sine viris, quasi ἅμα ζόσαι, siue quod adustis dexteriorib. mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνδ μάζα, Nudabant enim quam adurebant mammam. Has Titianus *vnimammas* dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνδ μάζα, id est, *sine mamma*. Has iam non esse constat: quod earum gentes partim ab Hercule, partim ab Achille, vel ab Alexandro vsque ad internetionem deletæ sunt.

In partibus *Asiaticæ Scythiæ* gentes quæ posteras se Iasonis credunt albo crine nascuntur ab artiduis niuibus & ipsius capilli color genti nomen dedit, & inde dicuntur *Albani*. Horum glauca oculis, id est picta inest pupilla: ad eo vt nocte plus quam die cernant. *Albani* autem vicini Amazonibus fuerunt.

Agnos antea Hunnos vocatos, postremo à rege suo * Abares appellatos dicunt, qui prius in vltima Mæotide inter glacialem Tanaim & Massagetarum immanes po-

al. Auaros.

pulos

pulos habitauerunt. Deinde pernicibus equis Caucali rupibus feras gentes Alexandri clauſtra * cohibente ruperunt: & orientem viginti annis tenuerunt captiuum, & ab Ægyptiis atque Æthiopibus annuum vectigal exegerunt.

Troianorum gens antea *Dardana*, à Dardano rege nominata. Nam Dardanus & Iaſius fratres è Græcia profecti: ex *iis Iaſius* ad Thraciam, *Dardanus* ad Phrygiam peruenit, vbique primus regnauit. Poſt quem filius eius Erictonius; deinde nepos eius *Tros*, à quo Troiani nuncupati ſunt.

Galatæ Galli eſſe noſcuntur, qui in auxilium à rege Bithiniæ euocati, regnum cum eo peracta victoria diuiſerunt: ſicque deinde græcis admixti, primum *Gallogræci*, nunc ex antiquo gallorum nomine *Galatæ* nuncupantur.

Græci ante Theſſali à Theſſalo, poſtea à Græco rege Græci ſunt nuncupati. Nam Græci proprie *Theſſali* ſunt.

Lapithas autem gentem Theſſaliæ fuiſſe aiunt, circa Penion amnem olim inhabitantem, à *Lapitha* Apollinis filia nuncupatos.

Sicionij Græci ſunt nuncupati, à *Sicionio* rege. Hi primum *Agialei* vocabantur, à rege Agialio qui primus Sicionijs imperauit, à quo & Agialea ciuitas nuncupata eſt, quæ nunc Peloponeſis à *Pelope* rege ſuo vocatur. Ipſi ſunt & Arcades, ab *Arcade* rege Iouis & Calyſtæ filio dicti.

Danai à Danao rege vocati. Iidem & *Argiui* ab Argo conditore cognominati. Poſtquam autem rex Græcorum Apis mortuus eſt, huic filius Argus ſucceſſit in regnum, & ex eo Argiui vocati ſunt, qui etiam ab eis poſt obitum vt Deus haberi cœpit, templo & ſacrificio honoratus.

Achei qui & Achiui ab *Acheo* Iouis filio dicti.

Pelaſgi nominati quia cum velis * paſſis verno tempore adueniſſe Italiam viſi ſunt, vtaues. Primo enim eos *Varro* * taliam appuliſſe commemorat. Græci vero Pelaſgos à Ioue & Lariſſæ filio perhibent dictos.

Myrmidones fuerunt Achiuis ſocij: *Dolopes* Pyrrhi dicti autem Myrmidones propter *aſtutiam*, quaſi μύρμηκες id eſt formicæ.

Eratoſtenes autem dicit dictos Myrmidones à Myrmidone duce Iouis & * Eurimeduſæ filio.

Cecropi Athenienſiũ regi ſucceſſit * *Agranus*, cuius filia Athis nomen & regioni & genti dedit. Et ex ea *Attici* cognominati qui ſunt *Athenienſes*.

Ion vir fortis ex ſuo nomine eoſdem Athenienſes vocauit *Iones*.

Macedones à nomine *Macionis* regis antea * Emaci nuncupati ſunt: poſtea Macedones dicti à Macedone rege Deucalionis materno nepote.

Epyrrota à Pyrrho Achillis filio prius *Piride* dicto, poſtea vero à Pyrrho rege ad Italiam tranſire præſumpſerunt.

Dorus Neptuni & Ellopis filius fuit, vnde *Dori* & originem & nomen ducunt. Sunt autem pars Græciæ gentis, ex quibus etiam cognominata eſt tertia lingua Græcorum quæ *Dorica* appellatur.

Lacedæmones à Lacedæmone Semelæ filio dicti. Hi diu perſeuerantes in bello contra Meſſenios, veriti ne diuturnitate prælii * prolis ſpem perderent, præceperunt vt virgines eorum cum iuuenibus domi relictis concumberent, ſicq; ex promiſcuo virginum & maritorum concubitu iuuenes de incertis parentibus nati ſunt, & ex nota materni pudoris *Spartani* vocati ſunt. Nam ipſos eſſe Spartanos quos & Lacedæmones

Thraces ex filio Iaphet qui vocatus eſt Tiras & orti & cognominati, vt ſuperius dictum eſt, perhibentur: licet gentiles eos ex moribus ita dictos exiſtiment, quod ſint truces. Sæuiſſimi enim omnium gentium fuerunt, vnde & multa de eis fabuloſa memorantur: quod captiuos diis ſuis litarent, & humanum ſanguinem in oſſibus capitum * portare ſoliti ſunt. De quibus Virgilius, *Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum.* quaſi crudelium & auarorum.

Iſtrorum gens originem à locis ducit, qui miſſi ad Argonautas perſequendos, vt à Ponto intrauerunt Iſtrum fluuium, à vocabulo *amnis* quo à mari receſſerant, appellati ſunt.

Romani à Romuli nomine nuncupati qui vrbem Romam condidit, gentique & ciuitati nomen dedit. Hiante à Saturno *Saturnij*, à Latino *Latini* vocati ſunt. Nam Latinus Italię rex fuit, qui ex ſuo nomine Latinos appellauit, qui poſtea Romani nuncupati ſunt. Hi & *Quirites* dicti, quia Quirinus dictus eſt Romulus, quod ſemper *haſta* vtebatur. quæ Sabinorum lingua *quiris* dicitur.

Italus quoque *Sabinus*, & *Sicanus* fratres fuerunt, ex quibus nomina populis impoſita & regionibus ſunt. Nam ab Italo *Itali*, à Sabino *Sabini* à Sicano *Sicani*, qui & Siculi cognominati ſunt, iidem & Sicilienſes.

Tuſci Italiæ gens eſt à frequencia ſacrorum, & *thuris* vocata, id eſt * θὸ θύειν. Ἐυάξεν.

Vmbri Italiæ genus eſt, ſed Gallorum veterum propago, qui Apenninum montem incolunt. de quibus hiſtoriæ perhibent quod tempore aquoſæ cladis imbribus ſuperfuerint, & ob hoc ὀμβρίους Græce nominatos.

Marſi gens Italiæ dicta à comite Liberi *Marſia* qui vſum illis vitium oſtendit, & ob hoc illi ſtatuam fecerunt: quam poſtea Romani victis Marſis tulerunt. Marſos autem Græci *Tuſcos* vocant quaſi ὀφιόχους quod multos ſerpentes habeant, & ὄφις *ſerpens* dicatur. illæſos autem eſſe carminum maleficiis, inhabitant autem plagam Apennini montis ſimul cum *Vmbris*.

Gothi à Magog filio Iaphet nominati putantur, de ſimilitudine vltimæ ſyllabæ, quos veteres magis *Getas* vel Gothos vocauerunt: gens fortis & potentiſſima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis, de quibus Lucanus. *Hinc Dacus premat, inde Getes occurrat Iberis.*

Daci autem Gothorum ſoboles fuerunt, & dictos putant Dacos quaſi *Dagos*, quia de Gothorum ſtirpe creati ſunt. De quibus ille, *ibis Aretos procul vſq; Dagos.*

Beſſi barbari fuerunt, qui à multitudine *boum* ſic vocati creduntur. De quibus quidam, *Qui colit terra medio vel ille Diuitis multo boue pileatus Accola ripæ.*

Gipedes pedeſtri prælio magis quam equeſtri ſunt vſi, & ex hac cauſa ita vocati.

Sarmatæ patentibus campis armati inequitabant prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob ſtudium armorum Sarmatæ nuncupari exiſtimantur.

Lanus fluuius fertur vltra Danubium, à quo *Alani* dicti ſunt, ſicut & populi habitantes iuxta Lemannum fluuium Alemani vocantur. De quibus Lucanus, *Deſeruere cauo tentoria fixa Lemanno.*

Longobardos vulgo ferunt nominatos à *prolixa barba* & nunquam tonſa.

* *Vandelicus* amnis ab extremis Galliæ erumpens, iuxta quem fluuium habitaſſe, & ex eo traxiſſe nomen *Vandali* perhibentur.

Germanicæ gentes dictæ quod ſint immania corpora, immaneſque nationes ſæuiſſimis duratæ frigoribus, qui mores ex ipſo cœli rigore traxerunt, ferocis animi & ſemper indomiti, raptu venatuque viuentes. Horum plurimæ gentes, variæ armis, diſcolores habitu, linguis diſſonæ, & origine vocabulorum incertæ, vt * Tolerates, Samſi, Variquadi, Tungri, Marcomanni, Bructeri, Camaſi, Blangianæ, Tubantes, quorum immanitas barbariæ etiam in ipſis vocabulis horrorem quendam ſignificat.

Sueui pars *Germanorum* fuerunt in fine Septentrionis, de quibus Lucanus, *Fundit ab extremo ſtatuos Aquilone Sueuos.* Quorum fuiſſe centum pagos & populos multi tradiderunt. Dicti autem *Sueui* putantur à monte *Sueuo*, qui ab ortu initium Germaniæ facit, cuius loca incoluerunt.

Burgundiones quondam à Romanis ſubacta interiore

A *al.* cohibentia.

B

C

al. pelagi. *al.* Italia expulſos eſſe.

al. Eurimoſæ. *al.* Granus.

al. Amaſani, vel Amacani.

D *al.* Spem prolis amitterent.

al. potare.

E

F

G

al. Vandalicus.

H

al. Olarates Amſiuati. & Sãſi: Variquadi. & Blandiani, & Vbantes

A

al. Coaluerunt, & creuerunt, & conualuerunt.

Germania per castrorum limites positi à Tiberio Cæsare in magnam * coaluerunt gentem, atq; ita nomen ex loci sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta: *burgos* vulgo vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis: plusquam octoginta millia armatorum ripæ Rheni fluminis insederunt, & nomen gentis obtinuerunt.

Saxonum gens in Oceani matris litoribus & paludibus inuiis sita, virtute atque agilitate habilis. Vnde & appellata, quod sit durum & validissimum genus hominum & præstans cæteris piraticis.

Franci à quodam proprio duce vocari putantur. Alii eos à *ferinate* morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalisque *ferocitas* animorum.

Britones quidam Latine nominatos suspicantur: eo quod *bruti* sint, gens inter Oceanum interfuso mari quasi extra orbem posita. de quibus Virgilius, *Toto diuisos orbe Britannos.*

Scoti propria lingua nomen habent à picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur.

B

Galli à candore corporis nuncupati sunt. γάλα enim græce lac dicitur. Vnde & Sibylla sic eos appellat, cum ait de iis, *Tunc latera colla Auro innectiuntur.* Secundum diuersitatem enim cœli, & facies hominum & colores & corporum quantitates & animorum diuersitates existunt. Inde Romanos graues, Græcos leues, Afros versipelles, Gallos natura feroces atque acriores ingenio periuidemus, quod natura climatum facit. Galli autem *Senones* antiquitus *Xenones* dicebantur, quod Liberum hospitio recepissent, postea x in s literam commutata est.

Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenæum, à quo sunt cognominati *Vaccei*, de quibus creditus dixisse poëta: *Lateq; vagantes Vaccei.* Hi Pyrenei iugis peramplam montis habitant solitudinem. Idem & *Vascones* quasi *Vacones* c in s literam demutata. * quod genus Pompeius edomita Hispania, & ad triumphum venire festinans de Pyrenæi iugis deposuit & in vnum oppidum congregauit. Vnde & Conuenarum vibs nomen accepit.

al. quos Gneus.

C

Hispani ab Ibero amne primum liberi, postea ab *Hispalo* Hispani cognominati sunt.

Gallicia à candore dicti finguntur, vnde & *Galli.* Reliquos enim Hispaniæ populis candidiores existũt. Hi Græcam sibi originem asserunt. Vnde & naturali ingenio callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte Aiacis fratris in vsum patri Telamoni dum non recipereturin regnum, Cyprum concessisse ferunt, ibiq; vrbem nomine antiquæ patriæ Salaminam condidisse, inde ad *Galliciam* profectus expositis sedibus ex loco nomen genti dedisse.

al. Sturam; *al.* Septi.

Asiures gens Hispaniæ vocati eo quod circa * *Isturam* flumen † septem montibus siluisque crebris inhabitant.

Cantabri gens Hispaniæ à vocabulis orbis, & Iberi amnis, cui inhidunt, appellati, horum animus pertinax & magis ad latrocinandum & bellandum vel ad perpetiendum verbera semper paratus.

Celtiberi ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nam ex flumine Hispaniæ Ibero vbi consederant, & ex Gallis qui Celtici dicebantur, mixto vtroque vocabulo Celtiberi nuncupati sunt.

D

Afri appellati ab vno ex posteris Abrahæ, qui vocabatur *Afer*: qui dicitur duxisse aduersus Lybiam exercitum, & ibi victis hostibus consedisse, eiusq; posteros ex nomine auaui & Afros & Africam nuncupasse.

Pœni autem Carthaginenses sunt à Phœnicibus nuncupati qui cum Didone profecti sunt.

Tyri vero à Tyria vrbe Phœnicum nuncupati, de qua profecti sunt, & in Africæ littus venerunt.

Getuli Getæ dicuntur fuisse, qui ingenti agmine à locis suis nauibus consendentes, loca Syrtium in Lybia occupauerunt: & quia ex Getis venerant, deriuato nomine Getuli cognominati sunt. Vnde & opinio est apud Gothos ab antiqua cognatione Mauros consanguinitate propinquos sibi vocare.

E

Africam autem initio habuere Lybies, deinde Afri, post hæc Getuli, postremum Mauri & Numides.

Mauri & Numidæ, vt Afri putant, sic sumpserunt exordium & vocabulũ. Nam postquam in Hispania Hercules interiit: & exercitus eius compositus ex variis gentibus amisso duce passim sibi sedes quæreret, ex eo numero Medi & Persæ & Armeni nauibus in Africam transfecti proxima maris loca occupauere: Sed Persæ dum materiam in agris pro construendis domicilis non inuenirent, & ignara lingua commercium prohiberet: per patentes agros & diuersis solitudines vagabantur, & à populationibus vagabundis semetipsos propria lingua *Numides* appellauerunt, id est sine oppido vagos & errantes. Medi autem cum Lybiis se miscuerunt: qui proximam Hispaniam inhabitabant, quorum nomen paulatim Lybies corruperunt, barbara lingua *Mauros* propter Medos appellantes: licet Mauri ob colorem à Græcis nominentur. Græci enim *nigrum* μαυρὸν vocant. Æstifero quippe calore afflati atri coloris speciem ducunt.

F

Massilia ciuitas Africæ est, non longe ab Atlante & hortis Hesperidum: à qua ciuitate Massilii exorti sunt: quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Virgilius. *Hic mihi Massiliæ gentis monstrata sacerdos.*

Gaulali gentes sunt à meridie vsque Oceanum Hesperium peruagantes. His nomen * Gauloen in sula dedit quæ est iuxta Æthiopiam, vbi nec serpens nascitur, nec vinit.

al. Gaule-onrectius, Gaulo.

Garamantes populi Africæ prope Cyrenas inhabãtes, à Garamante rege Apollinis filio nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum condidit. Sunt autem proximæ gentes Æthiopum, de quibus Virgilius, *Extremi Garamantes.* Extremi autem, quia sæui & à consortio humanitatis remoti.

Hesperij vero sunt qui circa Hispaniam commorantur. Nam Hispania Hesperia dicitur.

Æthiopes dicti à filio Cham qui vocatus est Chus, à quo originem trahunt. Chus enim Hebraice Æthiops interpretatur. hi quondam ab Indo flumine consurgentes, iuxta Ægyptum inter Nilum & Oceanum, in meridie sub ipsa solis vicinitate consederunt, quorum tres sunt populi, Hesperi, Garamantes & Indi: Hesperi sunt Occidentis, Garamantes Tripolis, Indi Orientis.

G

Tragoditæ gens Æthiopum: ideo nuncupati quod tanta celeritate pollent, vt feras cursu pedum assequantur.

Pamphili * & hi in Æthiopia sunt: quibus esca est quicquid mandi potest & omnia fortuitu gignentia, vnde & appellati.

al. Panfigi, &, Pangii, forte Pamphagi.

Ichthyophagi quod venando in mari valeant, & piscibus tantum alantur. hi post Indos montanas regiones tenent, quas subactas Alexander magnus piscibus vesci prohibuit.

Anthropophagi, gens asperrima sub regione Siricum sita, qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo anthropophagi nominantur. Itaque sicut his ita & cæteris gentibus per secula aut à regibus, aut à locis, aut à moribus: vel ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt: ita vt prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.

H

Iam vero his qui *Antipodæ* dicuntur, eo quod contrarii stelle vestigiis nostris putantur: vt quasi sub terris positi aduersa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credendum est: quia, nec soliditas patitur, nec centrum terræ, sed neque hoc vlla historiæ cognitione firmatur, sed hoc Poëtæ quasi ratiocinando coniectant.

Titanas autem quosdam in Græcia ferunt fuisse robustos & excellentes viribus populos: quos ferunt fabulæ ab ira contra deos terra ad eius vltionem creatos. Vnde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab *vltione*, quod quasi vlciscendæ matris Terræ causa in deos armati existerent: quos fabulæ à Ioue bello fuisse superatos atq; extinctos fingunt, propter quod è cœlo iactis fulminibus interierunt.

Derenis

De regnis & militiæ vocabulis

Cap. III.

Regnum à regibus dictum. Nam sicut reges à regendo vocati: ita regnum à regibus.

Regnum vniuersæ nationes suis quæq; habuere temporibus, vt Assyrii, Medi, Persæ, Ægyptii, Græci, quorum vices sors temporum ita volutauit, vt alterum ab altero solueretur. Inter omnia autem regna terrarum duo regna cæteris gloriosiora traduntur, Assyriorum primo, deinde Romanorum, vt temporibus & locis inter se ordinata atque distincta. Nam sicut illud prius & hoc posterius: ita illud in Oriente, & hoc in Occidente exortum est: deniq; in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cætera, cæterique reges velut appendices istorum habentur.

Reges à regendo: sicut enim sacerdos à sanctificando, ita & rex à regendo: non autem regit qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde & apud veteres, tale erat prouerbium: Rex eris si recte facias, si non facias non eris.

Regiæ virtutes præcipuæ duæ, *iustitia & pietas*: plus autem in regibus laudatur pietas: nam iustitia per se seuera est.

Consules appellati à consulendo, sicut reges à regendo, & sicut leges à legendo: nam cum Romani regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia binosq; consules sibi fecerunt. Nam fastus regius non beneuolentia consulentis, sed superbia dominantis erat: hinc ergo Consules appellati, vel à consulendo ciuibus, vel à regendo cuncta consilio. Quos tamen ideo mutandos per singulos annos instituerunt, vt nec insolens diu maneret, & moderatior cito succurreret. Inde autem duo pares quia vnus rem ciuilem, alter rem militarem administrabat. Regnauerunt autem annis 467.

Proconsules subiecti erant consulibus, & dicti proconsules eo quod vice consulis fungerentur, sicut procurator curatoris, id est, actoris.

Exconsules autem dicti, quod iam à consulatu exierint siue discesserint peracto vicis suæ anno.

Dictatores quinto anno post reges expulsos Romani sibi creauerunt, dum gener Tarquinii ad iniuriam soceri vindicandam, ingentem aduersus Romam collegisset exercitum. Hi quinquennii temporis imperio vtebantur: plus enim erant in honore quam consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores quasi principes & præceptores: vnde & magistri populi nominabantur. Vnde & *edicta* dicuntur.

Cæsarum nomen à Iulio cœpit, qui bello ciuili commoto primus Romanorum singularem obtinuit principatū. *Cæsar* autem dictus, quod cæso mortuæ matris suæ vtero prolatus eductusq; fuerit: vel quod cum cæsarie natus sit, à quo & Imperatores sequentes Cæsares dicti, eo quod comati essent. Qui enim exsecto vtero eximebantur, *cæsones* & *Cæsares* appellabantur.

Iulius autem ductus, quia ab Iulo Æneæ filio originem duxit, vt confirmat Virgil. *Iulius à magno demissum nomen Iulo.*

Imperator autem nomen apud Romanos eorum tantum fuit prius, apud quos summa rei militaris consisteret & ideo Imperatores dicti ab imperando exercitibus: sed dum diu duces titulis Imperatoriis fungerentur, Senatus censuit, vt Augusti Cæsaris hoc tantum nomen esset, eo quod is distingueretur à cæteris gentium regibus, quod & sequentes Cæsares hactenus vsurpauerunt. Soler enim fieri, vt primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut *apud Albanos* ex Siluii nomine omnes reges Albanorum *Siluii* appellati sunt. sicut & *apud Persas Arsacidæ. apud Ægyptios Ptolemæi. apud Athenienses Cecropidæ.*

Augustus ideo apud Romanos nomen Imperii est, eo quod olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomen primo Senatus Octauiano Cæsari tradidit, vt quia auxerat terras ipso nomine & titulo consecraretur. Dum autem idem Octauianus iam Cæsar & Imperator appellaretur vel Augustus; postea vero dum ludos spectaret, & pronunciatum esset illi à populo vt vocaretur & *Dominus*, statim manu vultuq; auerso, indecoras adulationes repressit, & Domini appellationem vt homo declinauit, atque insequenti die omnem populum grauissimo * edicto corripuit, dominumq; se posthæc appellari ne à liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius Actiæ, quæ nata est de sorore Iulii Cæsaris.

Reges autem ob hanc causam apud Græcos βασιλεῖς vocantur, quod tanquam *bases* populum sustinent: vnde & bases coronas habent. Quanto enim quisque magis præponitur, tanto amplius pondere laborum grauatur.

Tyranni Græce dicuntur iidem Latine & reges: nam apud veteres inter regem & tyrannum nulla discretio erat: vt, *Pars mihi pacis erat, dextram tetigisse tyranni.* Fortes enim reges tyranni vocabantur: nam *tyro fortis*, de quibus Dominus loquitur: *Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram.* Iam postea in vsum accidit, tyrannos vocari pessimos atque improbos reges * luxuriosæ dominationis cupiditatem & crudelissimam dominationem in populis exercentes.

Principes & dignitatis modo significatur & ordinis, sicut est illud Virgilianum: *Princeps ardentem coniecit lampada Turnus*, pro, *primus*. Dictus autem princeps à capiendi significatione, quod *primum capiat*, sicut *municeps* ab eo quod *munia capiat*.

Dux dictus eo quod sit ductor exercitus: sed non statim quicunque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello vero melius ducem nominari conuenit quam regem: nam hoc nomen exprimit in prælio ducentem: vnde Virg. *ducis Euandri*. Salust. *Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum.* Non dixit in * ore consulis.

Monarchæ sunt qui singulare in possident principatum, qualis fuit Alexander apud Græcos, & Iulius apud Romanos. Hinc & *monarchia* dicitur. Μόναρχος quippe *singularitas* Græco nomine, ἀρχὴ *principatus est*.

Tetrarchæ sunt quattam partam regni tenentes. Nam τετράρχαι *quatuor* sunt: qualis fuit apud Iudæam Philippus.

Patricij inde vocati sunt pro eo quod sicut patres filii, ita prouideant reipublicæ.

Præfecti dicti, quod prætoria potestate præsint.

Prætores iidem qui & præfecti, quasi præpositores.

Præsides vero dicti, qui alicuius loci tutelam prælidialiter tenent.

Tribuni vocati, quod militibus siue plebibus iura tribuunt.

Chiliarchæ sunt qui mille præsunt militibus, quos nos millenarios appellamus, & est nomen Græcum.

Centuriones dicti eo quod centum præsunt militibus, sicut *quinquagenarii* qui sunt in capite quinquaginta militum, sicut *decani* ab eo quod militibus decem præferuntur.

Miles dictus, quia mille erant ante in numero vno, vel quia vnus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit & appellauit. Liber vero primus militiæ ordinem docuit.

Miles autem ordinarius dicitur, aut extraordinarius. *Ordinarius* est qui per ordinem militat: nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris. est enim *gregarius*, id est, humilis militiæ. *Extraordinarius est*: qui ob virtutem promouetur ex ordine.

Emeriti dicuntur veterani soluti; militia, qui iam in vsu prælii non sunt, quia mereri militare dicitur, à stipendiis scilicet quæ merentur. iidem & *veterani* dicuntur, quia iam in vsu prælii non sunt: sed post multos militiæ labores quietis suffragium consequuntur.

Equestres milites dicti eo quod equo * sedeant. Item, militat ille in equestri ordine.

Tyrones dicuntur fortes pueri, quod ad militiam deligantur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione natiuitatis: sed ex aspectu & valitudine corporis æstimantur. Vnde & tyrones dicti, qui

al. dicta.

al. luxuriosos, dominationem cupiditate crudelissima.

al. More.

al. Insidet aut.

A

antequam sacramento probati fuerint, milites non sunt. Romanæ autem militiæ fuit mos puberes primo exerceri armis. Nam decimo sexto anno tyrones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius, *Et primo flore iuuentus.* Seruos sane nunquam militasse constat, nisi seruitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuissent Romani, vt ne liberandorum quidem seruorum daretur facultas.

Desertores vocati eo quod desertis militaribus officiis euagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam * contraxerint, cæsi numeris suis restituuntur. sed & qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, & ipsi desertores vocantur.

al. cõstituxerint.

Conscripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus est: sicut transcripti vocantur, cum de alia in aliam legionem transeunt, & inde transcripti, quod nomina dant vt transcribatur.

B

Optiones dicti quod sint electi. Nam *optare eligere* est, sicut est illud, *Optauit q; locum regno*, id est, elegit.

Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias semper agunt. Sunt enim ex numero militum & in porticibus excubant propter regalem custodiam. *Excubiæ* autem diurnæ sunt, *vigiliæ* nocturnæ, vnde & vigiles.

Velites erant apud Romanos genus militiæ, à *volitando* vocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum consedebant, & mus cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, & continuo pedites ipsi ex alia parte, equitibus per quos adiecti fuerant dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his ergo velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti cum regi iam à suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necabantur.

Castra sunt vbi miles steterit. dicta autem castra quasi *casta*, eo quod illic castraretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier.

Militia autem à militibus dicta, aut à multis, quasi multitia, quasi negocium multorum, aut à mole rerum quasi *moletia*.

C

Legio sex militum armatorum est, ab electo vocata, quasi lecti, id est, armis electi proprie autem Macedonum *phalanx*, Gallorum *caterua*, nostra *legio* dicitur.

Legio autem habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.

Centuria est pars excercitus in centenos milites diuisa. Vnde & qui iis præsunt centuriones dicuntur.

Succenturiati sunt, non qui in prima, sed in secunda centuria sunt, quasi sub prima centuria, tamen stricti etiam ipsi & in speculis positi in bello sunt, vt si prima defecerit, isti quos sub * se diximus laborantibus primis subueniant. Vnde & ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolosis instructus.

al. secũda.

Manipulus ducentorum est militum. Manipuli autem dicti sunt milites, siue quia bellum primo manu incipiebant, siue quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est, fasciculos stipulæ, vel herbæ alicuius pro signis faciebant, à quo signo manipulares milites cognominati sunt. De quibus Lucanus: *Conuocat armatos extemplo ad signa manipios.*

D

Turma triginta equites sunt Romani enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur, & fiebant turma.

Cohors quingentos milites habet.

Tria sunt militiæ genera, *sacramentum, euocatio, coniuratio.*

Sacramentum, in quo post electionem iurat vnusquisq; miles se non recedere à militia: nisi post cõpleta stipendia id est, militiæ tempora, & hi sunt qui habent plenam militiam. Nam viginti quinq; annis tenentur.

Euocatio, dum ad subitum bellum non solum milites: sed & cæteri euocantur. Vnde etiam consul solebat dicere, *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur.*

Coniuratio, quæ fit tumultu, quando vicinum vrbis periculum singulos iurare non patitur: sed repente colligitur multitudo & tumultuosa in ira conflatur. Hæc & tumultuario dicitur.

E

In acie autem istæ fere formæ sunt: *Exercitus, classis, nodus, cuneus, ala, cornua, agmen*: quæ formas & nomina ab ipsis rebus de quibus translata sunt imitantur.

Acies dicta, quod ferro armata sit & acumine gladiorum.

Exercitus multitudo, ex vno genere, ab exercitatione belli vocata.

Classes dictæ propter diuisionem exercitus. qui postea manipuli dicti sunt. Vnde & Virgilius, *Classibus hic locus, hic acies certare solebant.* Nam postea & classica nauium dicta.

Nodus proprie est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. Nodus autem dictus, pro difficultate, quod vix possit resolui.

F

Cuneus est collecta in vnum militum multitudo. Vnde propter quod in vnum coit ipsa coitio in vnum, cuneus nominatus est, quasi *conueus*, eo quod in vnum omnes coguntur.

Ala in exercitu triginta equites esse dicuntur. Alæ autem equites ob hoc dicti, quia regunt pedites alarum vice.

Cornua vocantur extremitas exercitus, quod inrorta sit.

Agmen dicitur cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id est, *eundo*. Plautus: *Quo te agis?* Ipse est enim exercitus ambulans. Nam agmen dicitur quod in longitudine directum est, quale solet esse cum exercitus portis procedit: quicquid fuerit aliud, abusiue dicitur.

De ciuibus, Cap. IV.

G

DE imperiis militiæque vocabulis ex parte dictum est, deinceps ciuium nomina summatim subiungimus.

Ciues vocati quod in in vnum coeuntes viuant, vt vita communis & ornatior fiat & tutior.

Domus vnius familiæ habitaculum est, sicut vrbs vnius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani est. Est autem domus * genus familiæ, siue conjunctio viri & vxoris. Incipit autem à duobus, & est nomen Græcum. Nam δώματα Græci *tecta* vocant. Nam familia est, liberi ex liberis legibus suscepti, à femore.

al. genus familia, quam lectionem magis probo Nam domus & pro genere est pro familia accipitur.

Genus autem à gignendo & progenerando dictum: aut à diffinitione certorum prognatorum, vt nationes, quæ propriis cognationibus terminatæ, gentes appellantur.

Populus est humanæ multitudinis, iuris consensu, & concordi communione sociatus. Populus autem eo distat à plebibus, quod *populus* vniuersi ciues sunt, connumeratis senioribus ciuitatis. *Plebs* autem reliquum vulgus sine senioribus ciuitatis. Populus ergo tota ciuitas: vulgus vero plebs est. Plebs autẽ dicta à pluralitate. maior est enim numerus minorum quam seniorum. Populus vero à Greco dicitur, quasi * πολίτων δῆμος id est, *ciuium cœtus*. Vnde & populus dictus est. Græce autem populus dicitur λαὸς, à lapidibus. Vulgus est passim inhabitans multitudo, quasi quisq; quod vult.

Ex coniectura.

Tribus dicuntur tanquam curiæ & congregationes distinctæ populorum, & vocatæ tribus, ab eo quod in principio Romani trifarie fuerunt à Romulo dispertiti, in senatoribus, militibus, & plebibus. Quæ tamen tribus nunc multiplicatæ nomen pristinum retinent.

H

Senatui nomen ætas dedit, quod seniores essent. Alii à finendo dictos accipiunt senatores: ipsi enim agendi facultatem dabant.

Senatusconsultus, à consulendo & tractando est dictus: quod sic fit, vt consulat & nocere non possit.

Patres autem, vt dicit Salustius, à curæ similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos: ita illi rempublicam alebant.

Patres conscripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset: nomina eorum præsente populo in tabulas aureas contulit, atque inde *patres conscripti* vocati.

Primi *ordines senatorum* dicuntur *illustres*, secundi

spectabiles,

A

spectabiles, tertii *clarissimi*. Iam inferiùs quartum aliquod genus non est. Quamuis autem senatoria quisq; origine esset, vsq; ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis.

Censores apud Romanos veteres erant. Est enim censor, nomen dignitatis iudicialis. Censere enim iudicare est. Item censores sunt patrimoniorum iudices, à censu æris appellati.

Iudices dicti quasi ius dicentes populo, siue quod iure disceptent. Iure autem disputare, est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est iustitia in eo.

Præfides rectores sunt prouinciæ: dicti eo quod præsunt.

Prætores autē quasi præceptores ciuitatis & principes. Idem & *quæstores* quasi quæsitores, eo quod quęstionibus præsunt. Consilium enim & causa apud eos est.

Proceres sunt principes ciuium vel ciuitatis, quasi *procedes*, quod ante omnes honore præcedant. Vnde & capita trabium quæ eminent extra parietes * *proces* dicuntur, eo quod primo procedant. Hinc autem ad primores facta translatio: quod à cætera multitudine prominent.

al. proceres.

B

Tribuni dicti eo quod plebi iura vel opem tribuunt. Constituti sunt autē sexto anno post reges exactos. Dum enim plebs à senatu & consulibus premeretur: tunc ipsi tribunos quasi proprios iudices & defensores creauit: qui eorum libertatem tuerētur, & eos aduersus iniuriam nobilitatis defenderent. Vnde & defensores dicti, eo quod sibi plebem commissam contra insolentiam improborū defendant. At contra nunc quidam euersores: non defensores existunt.

Nummarii vocati sunt: qui publicum nummum ærariis inferunt.

Functi, ab eo quod fungantur honore & officio aliquo dicti. Hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia, nihil enim iam faciunt.

Municipes sunt in eodem municipio nati ab officio munerum dicti, eo quod publica munia accipiunt. Munia enim officia sunt, vnde & immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium.

al. loco.

C

Municipales originales ciues & in * locum officium gerentes.

Decuriones dicti, quod sint de ordine curiæ. Officium enim curiæ administrant. Vnde non est decurio qui summam non intulit, vel curiam participauit.

Curiales autem idem & decuriones. Et dicti curiales, quia ciuilia munera procurant & exequuntur.

Principales magistratus & duumuirales curialium officiorum ordines sunt. Principales dicti quod præsint magistratibus.

al. Magistrati.

* *Magistratus* vero quod maiores sint reliquis officiis.

Duumuirales autem qui super duos viros habent potestatem.

Tabellio vocatus eo quod sit portator tabellarum. Idem *exceptor*, idem & *scriba publicus*, quia ea tantum quæ gestis publicantur scribit.

Burgarii à burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta *burgos* vulgo vocant. Vnde & *Burgundionum gentis* nomen inhæsit: quos quondam subacta Germania. Romani per castra disposuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt.

D

Collegiati dicuntur quod ex eorum collegio custodiisq; deputentur qui facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum.

Priuati, sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium, & dicti priuati, quod sint ab officiis curiæ absoluti.

Mercenarij sunt, qui seruiunt accepta mercede, iidem & Barones Græco nomine, quod sint fortes in laboribus: βαρεῖα enim dicitur *grauis*, quod sit fortis. Cui contrarius est leuis & infirmus.

Publicani appellātur cōductores vectigaliū fisci vel rerumpublicarū, siue qa vectigalia publica exigūt, vel quia p negocia seculi lucra sectantur. Vnde & cognominati sunt.

Villicus proprie villę gubernator est. Vnde & à villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem villæ, sed dispensationem vniuersæ domus Tullio interpretāte significat, quod est vniuersarum possessionum & villarum dispensator.

E

Actores idem & *curatores*, ab agendo & curando vocati.

Procuratores, vero, eo qꝺ vice curatoris funguntur, quasi propter curatores: sicut proconsul pro consule.

Coloni sunt cultores aduenæ dicti à cultura agri. Sunt enim aliunde veniētes atq; alienum agrum locatum * tententes, ac debentes conditionem genitali solo propter agriculturam sub dominio possessoris, pro eo quod iis locatus est fundus. Coloni autem quatuor modis dicuntur. Nam Coloni aut Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris priuati.

al. colentes.

Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Non enim habent propriam sedem: sed in terra aliena inhabitant.

Differt autem inter inquilinum & aduenam. Inquilini enim sunt qui emigrant, & non perpetuo permanent. *Aduenæ* autem vel incolæ aduentitii perhibentur, sed permanentes: & inde incolæ, quia iam habitatores sunt, ab incolendo.

F

Indigenæ sunt inde geniti, & in eodem loco nati vbi inhabitant.

Incola autem non indigenam, sed aduenam indicat.

Peregrini dicti eo qꝺ ignorantur eorum parentes à quibus orti existunt: sunt enim de longinqua regione.

Vrbani vocabantur qui Romæ habitabant: qui vero in cæteris locis, *oppidani*. Nam * sola *vrbs*, *Roma*, cætera *oppida*.

al. soli Roma vrbs.

Famuli sunt ex propria seruorum familia orti.

Serui autem vocabulum inde traxerunt, quod hi qui iure belli possent occidi à victoribus, conseruabantur, & serui fiebant, à *seruando* scilicet serui appellati.

Ancillæ à sustentaculo vocatæ, ἀγκὼν enim Græce *cubitus* dicitur, vnde & *anconem* dicimus.

Mancipium est quicquid manu capi, subdique potest, vt homo, equus, ouis. Hęc enim animalia statim vt nata sunt, * mancipium esse putantur: nam & ea quæ in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi siue domari cœperint.

al. mancipia esse dicuntur.

G

Ingenui dicti qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti. Vnde & eos Græci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis.

Libertus autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus: Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati: nunc vero libertinus aut à liberto factus, aut possessus.

Manumissus dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres enim quādo manu mittebāt, alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant: vnde & manumissi dicti, eo quod de manu mitterentur.

Deditirii primum à deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur, quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt, quibus hæc origo nominis fuit. Dum quondam aduersus populum Romanum serui armis sumptis dimicassent, victi se dederunt, comprehensique varia turpitudine affecti sunt. Ex his quidam postea à dominis manumissi propter suppliciorum notas quas manifeste perpessi sunt, ad dignitatem ciuium Romanorum non peruenerunt.

H

Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamētum, sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos hæredes facere poterant, ciues Romani postea sub consulibus per testamenta in vrbe Romana effecti sunt. Dicti autem *ciues Romani*, quia testamento liberi effecti *in* numerum Romanorum ciuium rediguntur. *His* primum aditus erat in vrbe Roma cōmorari, cæteris autem libertis prohibebatur, ne vel in vrbe Roma, vel intra septimum ab vrbe militarium commanerent.

De affinitatibus & gradibus.
Cap. V.

Hæredis nomen imposuit census æris, soluit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est hæreditatis & generis, vt sunt filij & nepotes.

Prohæres est, qui loco hæredis fungitur, quasi pro hærede: est enim aut institutus aut substitutus.

Pater est à quo nascitur initium generis: itaq; is paterfamilias vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratione peracta filium procreet. Patratio enim est rei venereæ consummatio. Lucret. *Et bene patra patrum.*

Genitores autem à gignendo, & parentes quasi parientes.

Idem & *creatores.* Crementum enim est semen masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur.

Mater dicitur quod exinde efficiatur aliquid: mater enim est quasi materia, nam pater causa est.

Paterfamilias autem dictus, quod omnibus in familia sua positis seruis tanquam pater filiis patria dilectione consulit, seruorumque conditionem à filiorum affectu non discernit: sed quasi vnum membrum amplectitur: hinc enim exortum est nomen patrisfamilias. Qui autem inique dominantur in seruis, hoc se nomine nequaquam reputent * appellari.

al. putent.

Materfamilias inde vocatur, quia per quandam iuris solennitatem in familiam transit mariti. Tabulæ enim matrimoniales instrumenta emptionis suæ sunt. Alias sicut *matrona* est mater primi pueri, i. quasi mater nati; *ita materfamilias* illa est, quæ plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.

Auus, patris pater est, ab æuo dictus, i. ab antiquitate.

Proauus, aui pater est, quasi prope auum.

Abauus proaui pater, iam longe ab auo.

Atauus abaui pater.

Tritauus ataui pater, quasi tertauus, i. quartus supra abauum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen est. Familia autem oritur à patre: terminatur in tritauo.

Filius & filia à familia dicti, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt: vnde & *Cornelia familia* stirps ipsa omnis à Cornelio orta. Familia autem à *femore*. Femur enim genus * est & stirps ostenditur. Nam familia pro seruis abusiue, non proprie dicitur.

al. esse stirpis.

Stirps ex longa generis significatione vocatur.

Gnatus dictus quasi generatus. Vnde & per g scribitur.

Soboles eo quod substitutio sit generis. Quadripartitus est autem *ordo filiorum* ita. Vnigenitus, primogenitus, medius, nouissimus. *Vnigenitus* * quod sit vnicus, nec ante, nec post vllus. *Primogenitus* ante quem nullus. Medius, inter omnes. *Nouissimus*, post omnes. Idem & minimus à monade. Nouissimus autem propter quod nouus: quia cæteri præcedendo antiquiores existunt.

al. post quem nullus.

Quatuor etiam modis filii appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina. *Natura*, veluti dicuntur filii Abrahæ Iudæi. *Imitatione*, vt ipsius Abrahæ fidem imitantes ex gentibus, dicente Euangelio: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*, vel sicut eosdem Iudæos Dominus filios esse dicit diaboli, à quo non nominati, vel nati, sed quem fuerant imitati. *Adoptione* quoque, quod humana * consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura sed adoptione dicimus, *Pater noster qui es in cælis. Doctrina*, sicut Apostolus filios suos appellat eos quibus Euangelium prædicauit.

al. humanam consuetudinē.

Filii autem ideo in legibus *liberi* appellantur, vt isto vocabulo secernantur à seruis: quia sicut seruus in potestate domini: sic filius in potestate est patris. Inter etiam filios fit emancipatio, vt sit liber à patre: sicut fit seruo manumissio, vt sit liberatus à domino. Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero & ancilla seruilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem parentis statum sumit.

Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas coniugii: iidem & pueri à pube.

Adoptiuus filius est, qui aut patre iusto, aut auo, aut proauo, cuius potestate per mancipationes est traditus in alienam potestatem, quia vtriusq; fert nomen, vt *Flauius Æmilius*, vel *Scipio Paulus.*

Gemini sunt non duo tantum simul nati, sed & plures. De geminis autem vno abortiuo, alter qui legitime natus fuerit, *Vopiscus* nominatur.

Posthumus vocatur eo quod post humationem patris nascitur, id est post obitum. Iste & defuncti nomen accepit. Sic enim lex voluit vt qui de * defuncto nascitur, defuncti nomine appelletur.

al. post defunctum.

Nothus dicitur qui de patre nobili & matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen Græcum & in Latinitate deficit.

Huic contrarius est *spurius*, qui de matre nobili & patre ignobili nascitur. Item spurius patre incerto matre vidua genitus, velut tantum spurii filius, quia muliebrem naturam veteres spurium vocabant, velut ἀπὸ τοῦ σπόρου, hoc est seminis, non patris nomine. Eosdem & *Fauonios* appellabant, quia quædam animalia Fauonio spiritu hausto * concipere existimantur. Vnde & ii qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine autem *spurii* quasi *extra puritatem*, id est, quasi immundi.

Nepos est qui ex filio natus est, dictus autē nepos quasi natus post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc & posteritas, quasi postera ætas. Nepos autem vtriusque sexus est. Nam vt *neptu* dicamus in iure est propter discretionem successionis admissam.

Pronepos est qui ex nepote conceptus natusque est. Ut dictus pronepos, quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari & progenies: quasi porro post geniti. Nam filii & nepotes non sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas. Sicut autem inferius longe editi progenies dicuntur, ita superius proaui atauique progenitores appellantur: quasi porro generantes. Pronepos dictus quia prope nepotem.

Abnepos, quia seiungitur ab nepote. Est enim inter illum & nepotem pronepos.

Adnepos abnepotis filius.

Trinepos adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tertianepos.

Minores autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen: vt puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus defecerint: merito iam dicimus minores, sicut & maiores dicimus, post patris, aui, proaui, abaui, tritauique vocabulum.

De agnatis & cognatis.
Cap. VI.

Agnati dicti eo quod accedant pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agnoscuntur, quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius nepos, vel ex eo item patruus propinquitate cognationis.

Cognati dicti, quia sunt & ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, qui per fœminini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed alias naturali iure cognati.

Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus.

Consanguinei vocati, eo quod ex vno sanguine, i. ex vno patris semine nati sint: nam semen viri spuma est sanguinis ad instar aquæ in scopulos colliſæ, quæ spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum quod in calice agitatum spumam albentem reddit.

Fratres dicti, eo quod sint ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati.

Germani vero de eadem genitrice manantes: non, vt multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes.

Vterini vocati eo quod sint ex diuersis patribus, & vno vtero editi: nam vterus tantum mulieris est.

Qua-

A B C D E F G H

Ita repositi loco eius quod prius erat, id est, Austro.

de eo enim patruum significat.

A

Quatuor autem modis *fratres* dicuntur in diuinis scripturis, natura, gente, cognatione, affectu. *Natura*, vt Esau & Iacobus, Andreas & Petrus, Iacobus & Ioannes. *Gente*, vt omnes Iudæi fratres inter se vocantur, vt in Deuteronomio: *Si autem emeris fratrem tuum*, qui est Hebræus. Et Apostolus: *Optabam*, inquit, *ego anathema esse à Christo pro fratribus meis*, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ. Porro *Cognatione* fratres vocantur, qui sunt de vna familia, i. patria: quas Latini paternitates interpretantur, cum ex vna radice multa generis turba diffunditur, vt in Genesi dixit Abraham ad Loth: *Non sit rixa inter me & te, & inter pastores tuos & pastores meos, quia omnes fratres nos sumus*. Et certe Loth non erat frater Abrahæ, sed filius fratris eius Aran. Quarto modo *affectu* fratres dicti, qui in duo scinduntur, spiritale & commune. Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocantur: vt, *Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum*. Item cõmune, cum omnes homines ex vno patre nati pari inter nos germanitate coniungimur, scriptura loquente, *Dicite his qui oderunt vos, fratres nostri vos estis*.

B

Germana ita intelligitur vt germanus eadem genitrice manans.

Soror autem vt frater: nam soror est ex eodem semine dicta, ꝙ sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur.

Fratrum filii *patrueles* dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt.

Consobrini vero vocati, qui aut ex sorore & fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini.

Fratrueles autem materteræ filii sunt.

Sobrini consobrinorum filii.

* *Tius*, Græcum nomen est.

Patruus frater patris est, quasi pater alius: vnde & decedente patre pupillum prior patruus suscipit, & quasi filium lege tuetur.

Patruus enim patruum significat.

Auunculus est matris frater, cuius nomen formam diminutiui habere videtur, quia ab auo venire monstratur.

Amita est soror patris, quasi alia mater.

Materter a est soror matris, quasi altera mater.

Socer est qui filiam dedit.

C

Gener est qui filiam duxit: gener autem dictus, quod adsciscatur ad augendum genus.

Socer autem & *socrus*, quod generum vel nurum sibi associauit.

Vitricus autem qui vxorem ex alio viro filium aut filiam habẽtem duxit: & dictus vitricus quasi nouitricius, quod à matre superducatur nouus.

Priuignus est qui ex alio patre natus est, & priuignus dici putatur, quasi priuigenus, quia prius genitus: vnde & vulgo ante natus.

Vocabula autem à gente hæc videntur declinata *genitor, genitrix, agnati, agnatæ, cognati, cognatæ, progenitores, progenitrices, germani, germanæ*.

In quibusdam exemplaribus hæc adiiciuntur.

Hęc consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum subtraxerit, & propinquitas esse desierit: eam rursus lex matrimonii vinculo repetit, & quodammodo reuocat fugientem. Ideo autem vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex ætatibus mundi generatio

D

& hominis status finitur, ità propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

E

De prædictis affinitatibus.

CAP. VII.

AVctor mei generis *pater* mihi est, ego illi *filius* aut *filia*.

Patris mei pater, mihi *auus* est, ego illi *nepos* aut *neptis*.

Patris mei auus, mihi *proauus* est, ego illi *pronepos* aut *proneptis*.

Patris mei proauus, mihi *abauus* est, ego illi *abnepos aut abneptis*.

Patris mei abauus, mihi *atauus* est, ego illi *adnepos* aut *adneptis*.

Patris mei atauus, mihi *tritauus* est, ego illi *trinepos* aut *trineptis*.

De Patruis.

F

PAtris mei frater mihi *patruus* est, ego illi *fratris filius* aut *filia*.

Patrui mei pater mihi *pater magnus* est, ego illi *filii fratris filius* aut *filia*.

Patrui mei auus mihi *propatruus* est, ego illi *filij aut filiæ nepos* aut *neptis*.

Patrui mei proauus mihi *adpatruus* est, ego illi *nepotis aut neptis filius* aut *filia*.

De Amitis.

MAtris meæ soror mihi *amita* est, ego illi *fratris filius* aut *filia*.

Amitæ meæ mater, mihi *amita magna* est, ego illi *filiæ fratris filius* aut *filia*.

Amitæ meæ auia mihi *proamita* est, ego illi *neptis filius* aut *filia*.

Amitæ meæ proauia mihi *abamita* est: ego illi *neptis, nepos*, aut *neptis*.

De Auunculis.

G

MAtris meæ frater mihi *auunculus* est, ego illi *sororis filius* aut *filia*.

Auunculi mei pater mihi *auunculus magnus* est, ego illi *filius sororis filius* aut *filia*.

Auunculi mei auus mihi *proauunculus* est, ego illi *filij nepos* aut *neptis*.

Auunculi mei proauus mihi *abauunculus* est, ego illi *neptis filius* aut *filia*.

De Materteris.

MAtris meæ soror mihi *matertera* est, ego illi *sororis filius* aut *filia*.

Materteræ meæ soror mihi *matertera magna* est, ego illi *sororis nepos* aut neptis.

Auiæ meæ soror mihi *abmatertera* est, ego illi *pronepos sororis* aut *proneptis*.

Proauiæ meæ sorot mihi *promatertera* est, ego illi *neptis filius* aut *filia*.

H

Stemmata dicuntur ramusculi quos aduocati faciunt in genere cum gradus cognationum partiuntur, vt puta ille filius, ille pater, ille auus, ille agnatus, & cæteri quorum figuræ hæ sunt.

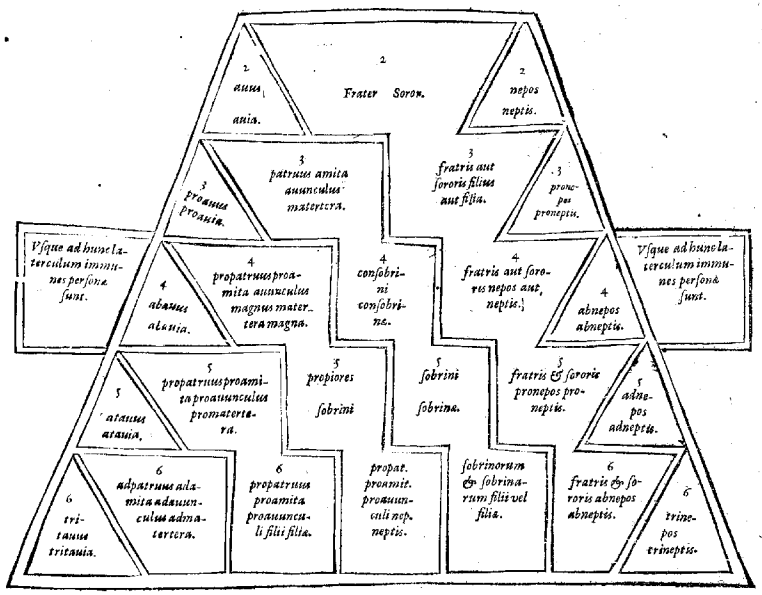

trita-

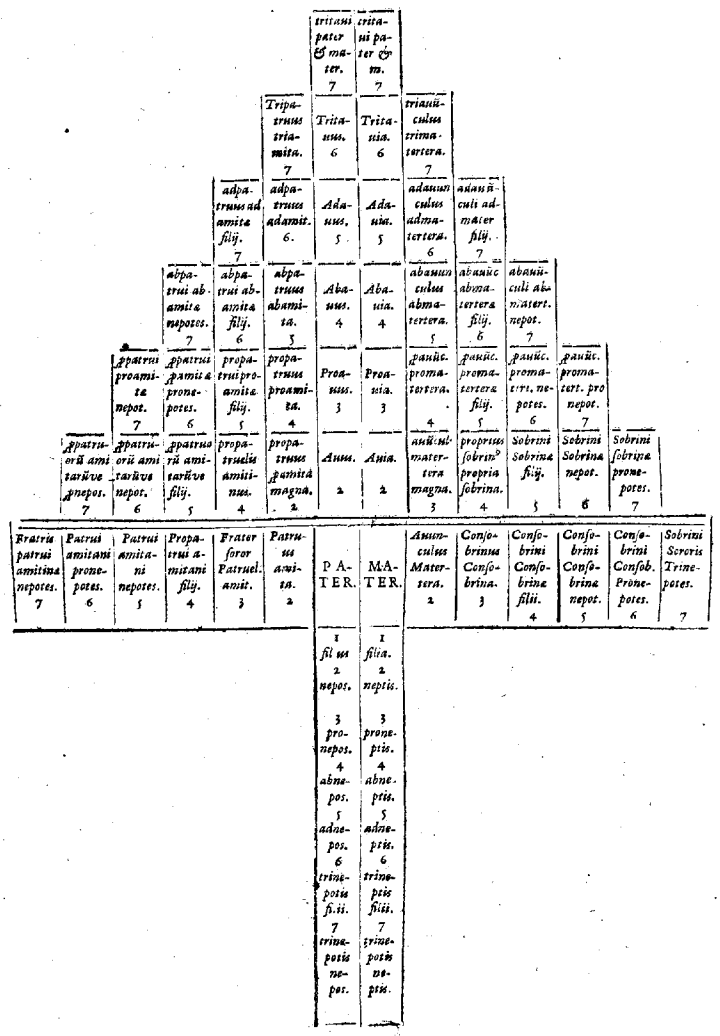
tritauus pater & mater. 7
tritauia pater & m. 7
Tripatruus triamita. 7
Tritauus. 6
Tritauia 6
trianũculus trimatertera. 7
adpatruus ad amitæ filij. 7
adpatruus adamit. 6.
Adauus. 5
Adauia. 5
adauunculus admatertera. 6
adauũculi admater filij. 7
abpatrui abamitæ nepotes. 7
abpatrui abamitæ filij. 6
abpatruus abamita. 5
Abauus. 4
Abauia. 4
abauunculus abmatertera. 5
abauũculus abmatertera filij. 6
abauũculi abmatert. nepot. 7
ppatrui proamitæ nepot. 7
ppatrui ppamitæ pronepotes. 6
propatrui proamitæ filij. 5
propatruus proamita. 4
Proauus. 3
Proauia. 3
ppauũc. promatertera. 4
ppauũc. promatertera filij. 5
ppauũc. promatert. nepotes. 6
ppauũc. promatert. pronepot. 7
ppatruorũ amitarũve ppnepos. 7
ppatruorũ amitarũve nepot. 6
ppatruũ amitarũve filij. 5
propatruelis amitinus. 4
propatruus ppamitæ magnæ. 2
Auus. 2
Auia. 2
auũculi matertera magna. 3
propriusq; sobrinæ propriæ sobrinæ. 4
Sobrini Sobrinæ filij. 5
Sobrini Sobrinæ nepot. 6
Sobrini sobrinæ pronepotes. 7
Fratris patrui amitinæ nepotes. 7
Patrui amitani pronepotes. 6
Patrui amitani nepotes. 5
Propatrui amitani filij. 4
Frater soror Patruel. amit. 3
Patruus amitæ. 2
PATER.
MATER.
Auunculus Matertera. 2
Consobrinus Consobrina. 3
Consobrini Consobrinæ filii. 4
Consobrini Consobrinæ nepot. 5
Consobrini Consob. Pronepotes. 6
Sobrini Sororis Trinepotes. 7
1 filius 2 nepos. 3 pronepos. 4 abnepos. 5 adnepos. 6 trinepotis filii. 7 trinepotis nepot.
1 filia. 2 neptis. 3 pronep tis. 4 abnep tis. 5 adnep tis. 6 trinepotis filiis. 7 trinepotis neptis.

STEM-

STEMMATA STIRPIS
HVMANÆ.

Hæc consanguinitas dum se paulatius propaginum ordinibus dirimens, usque ad ultimum gradum substraxerit, & propinquitas esse desierit; eam rursus lex hæc, matrimonij vinculo reperto, & quodammodo revocat fugientem. Ideo usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex ætatibus mundi generatio & hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

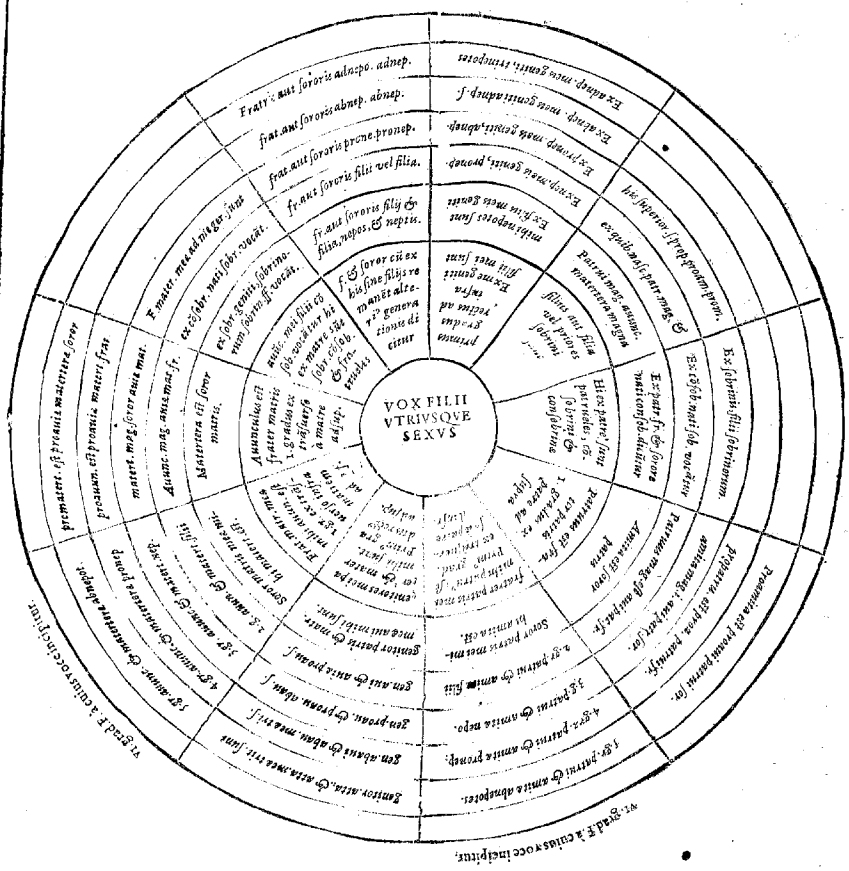

A

De Coniugijs,

Cap. VIII.

Vir sexum significat, non coniugium, nisi adieceris, *vir eius.*

Maritus vero etiam sine adiectione coniugem sonat, & à mare maritus, quasi *mas.* Est enim nomen primæ positionis, quod facit in diminutione *masculus*, in derivatione *maritus.*

Sponsus à spondendo vocatus. Nam ante vsum tabellarum matrimonii cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant se inuicem consentire in iura matrimonii, & fideiussores dabant. Vnde & admissum est vt sponsum dicamus virum, à spondendo, & sponsam similiter. Cæterum proprie *spondere*, *velle* est. Ergo sponsus nõ quia promittit, sed quia sponder & sponsores dat.

Arrabo dicta, quasi arra bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur, quia coniugium bonum est. Quod vero causa fornicationis aut adulterii, malum est, idcirco arrabo non est. Dicta autem arra à *re* pro qua traditur. Est autem *arra* non solum sponsio coniugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data vt compleatur.

Proci nuptiarum petitores, à *precando*, id est, petendo dicti.

Pronuba dicta eo quod nubentibus præest, quæque nubentem viro coniungit, ipsa est & *paranympha*, nam nympha sponsa in nuptiis & nympha pro lauationis officio, quod ad nomen nubentis alluditur.

Coniuges appellati propter iugum quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent propter futuram concordiam ne seperentur. Coniuges autem verius appellantur à prima desponsationis fide, quamuis adhuc inter eos ignoretur coniugalis concubitus, sicut Maria Ioseph coniunx vocatur, inter quos nec fuerat nec futura erat carnis vlla commixtio.

B

Nuptæ dictæ, quod vultus suos velent: translatum nomen à *nubibus* quibus tegitur cælum. Vnde & *nuptiæ* dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur. *Obnubere* enim *cooperire* est.

C

Cuius contraria *innuba*, hoc est, innupta, quæ adhuc vultum suum non velat.

Vxores vocatæ, quasi *vnxores.* Moris enim erat antiquitus vt nubentes puellæ simul venirent ad limen mariti, & postes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis & oleo vngerent. Et inde vxores dictæ, quasi vnxiores, quæ ideo vetabantur limina calcare, quod illic ianuæ & coeant & seperentur.

Matrona est ea quæ iam nupsit, & dicta matrona quasi *mater nati*, vel quia iam mater fieri potest, vnde & matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam, matrem, & matremfamilias. Nam *matrona*, quia iam in matrimonium conuenerunt: *matres*, quia genuerunt: *matresfamiliæ*, quia iam per quandam iuris solemnitatem in familiam mariti transierunt.

Monogamus dictus quia vni tantum nupsit. μόνος enim apud Græcos *vnũ* dicitur, γάμος, *nuptiæ* interpretantur.

Bigamus autem & *trigamus* à numero vxorum vocatus, quasi à duabus vel tribus * mulieribus.

Vidua vocata quod cum viro * vno fuerit: nec circa cõfortium alterius viri post mortem primi coniugis adhæserit. Nam quæ alteri post mortem prioris viri nupserint, viduæ non dicuntur. Item vidua dicta quod sola sit, nec circa confortium alterius viri coniugalia iura custodiat.

* C. quasi duabus vel tribus maritus, secundo non.

D

Fratris vxor *fratissa* vocatur.

Mariti frater *leuir* dicitur.

Duorum inter se fratrum vxores *ianitrices* vocantur, quasi eandem ianuam terentes; vel per eandem ianuam iter habentes.

Viri soror *glos* appellatur.

Sororis vir speciale nomẽ non habet, nec vxoris frater.

Matrimonium est nobilium iusta conuentio & conditio.

Coniugium est legitimarum personarum inter se coeundi & copulandi nuptiæ. *Coniugium* est dictum, quia coniuncti sunt, vel à iugo quo in nuptiis copulantur, ne resolui aut seperari possint.

Connubium autem non à nupta, sed à nubendo formatum. Dicitur autem connubium cum æquales in nuptias coeunt, vtputa ciues Romani, pari vtiq; dignitate. Connubium autem non est cum ciuis Romanus cum Latina iungitur. Quotiens autem connubium non est, filii patrem non sequuntur.

E

Hymenæus dicitur à quodam Hymenæo, qui prius prospere vsus est nuptiis, vel ὑπὸ τῆς ὑμένος, quæ membranæ virginitatis est claustrum.

Contubernium est ad tempus coeundi conuentio, vnde & tabernaculum, quod modo huc, modo illuc præfigitur.

Repudium est quod sub testimonio testium vel præsenti vel absenti mittitur.

Diuortium est quotiens cunque dissoluto matrimonio, alter eorũ alteras nuptias sequitur. Diuortium autem dictum à flexu viarum, hoc est via in diuersa tendens.

Fri'olum est cum eo animo separantur vt rursum ad se inuicem reuertantur. Nam friboli est velut quassæ mentis & effluxæ nec stabilis. Proprie autem fribola vocantur fictilia vasa inutilia.

F

Tres autẽ ob causas ducitur vxor: prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi, *Et benedixit eos dicens: Crescite & multiplicamini*: secũda causa adiutorii, de qua ibi in Genesi dicitur: *Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile*: tertia causa incontinentiæ: vnde dicit Apostolus, *vt qui se non continet, nubat.*

In eligendo marito quatuor spectari solent, *Virtus, genus, pulchritudo, sapientia.* Ex his sapientia potentior est ad amoris effectum. Refert hæc quatuor Virgilius de Ænea, quod his Dido impulsa est in amorem eius.

Pulchritudine, *Quem sese ore ferens.*

Virtute, *Quem forti pectore & armis.*

Oratione, *Heu quibus ille lactatus fatis, quæ bella exhausta canebat!*

Genere; *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.*

Item in eligenda vxore, quatuor res impellunt hominem ad amorem: *pulchritudo, genus, diuitiæ, mores* Melius tamen est si in ea mores quærantur, quam pulchritudo. Nunc autem illæ quæruntur, quas aut diuitiæ aut forma, non quas probitas morum commendat.

G

Ideo autem fœminę sub viri potestate consistunt, quia leuitate animi plerunque decipiuntur. Vnde & æquum erat eas viri auctoritate reptimi. Proinde & veteres voluerunt fœminas innuptas quãuis perfectæ ætatis essent, propter ipsam animi leuitatem, in tutela consistere.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, Lib. X.

De quibusdam vocabulis nominum per Alphabetum distinctis.

H

Rigo quorundam nominum, i. vnde veniãt, non pene omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratia operi interiecimus. Licet origo nominum vnde veniat à philosophis eam teneat rationem, vt per denominationem *homo ab humanitate, sapiens à sapientia* nominetur, quia prius *sapientia*, deinde *sapiens*: tamẽ claret alia specialis in origine quorundam nominum causa, sicut *homo* ab *humo*, vnde proprie est appellatus. Ex quibus exempli gratia quædam in hoc opere posuimus.

A

Aeros, vir fortis & sapiens.

Auctor ab augendo dictus. Auctorem etiam fœmineo genere dici non posse existimant. Nam quædam sunt, quæ in fœminino flecti non possunt, vt *cursor.*

Aitor ab agendo.

Alumnus ab alendo vocatus: licet & qui alit, & qui alitur, alumnus dici potest, i. & qui nutrit, & qui nutritur: sed melius tamen qui * nutritur.

al. nutrit.

Amicus per derivationem, quasi *animi custos*: dictus autem proprie amicus ab *amo*, id est, catena charitatis, vnde & *amici* quod teneant.

Amator, turpitudinis, quia amore torquetur libidinis.

Amabilis autem, quod sit amore dignus.

Amastus, eo quod sit pronus ad amorem.

Astutus ab astu vocatus, qui est callidi & cauti nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere.

Argutus, quia argumentum cito inuenit in loquendo.

Acer, in vnamquamq; formam vegetus ac nimius.

Alacer, à velocitate & cursu, quasi diceret *aliger*.

Armiger, quod arma gerat.

Alacris, lætus, alacriter gestiens, & nullius rei nouitate turbatus.

Agilis ab agendo aliquid celeriter, sicut *docilis*.

Æmulus eiusdem rei studiosus, quasi imitator & amabilis: alias inimicus inuenitur.

Æquus est secundum naturam iustus dictus, ab æqualitate: hoc est ab eo quod sit æqualis, vnde & *æquitas* appellata, ab æqualitate quadam scilicet.

Æqueus ab eo q̃ sit alteri æqualis æuo, i. coæteneus.

Arrogans, eo quod multum rogetur, & ille multum fastidiosus sit.

Audax proprie pro arrogante ponitur.

Animosus, eo quod sit animis & viribus plenus.

Animatus, quasi animo auctus, & quasi animo firmatus.

potius referendum est ad literam E elatus.

* *Ælatus* pro eo quod seipsum super mensuram suam eleuet, dum magnus sibi videtur de his quæ agit.

Attollens, quod se eleuet & erigat.

Ambitiosus, quod honores ambiat.

Auidus dictus ab auendo, *auere* enim cupere est. Hinc & auarus. * Nam quidam auarum esse dixerunt progredi vltra quam sufficit.

al. Nam quid est auarum esse?

Auarus ex eo dictus, quod sit *auidus auri*, & nunquam opibus expleatur, & quantum plus habuerit, tantum plus cupiat: Flacci super hoc concordante sententia, qui ait, *Semper auarus eget*, & Salustius, *Quod neq; auaritia copia, neque inopia minuatur*.

Amarus à sapore translatum nomen habet. Est enim insuauis, nec nouit quenquam ad consortium suum aliqua inuitare dulcedine.

Adulter violator maritalis pudoris, eo quod alterius thorum polluit.

Anceps huc illucque fluctuans ac dubius illud aut illud capiat, & in qua parte declinet anxius.

Atrox, quod sit tetris moribus.

Abstemius à temeto, i. vino, quasi abstinens à vino. ●

Ablactatus, quod sit à lacte ablatus.

Æger quod agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus.

Ægrotus, quod sit æger frequentius, sicut iratus & iracundus.

Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat.

Auspex, eo quod auium auspicia intendat, sicut auceps, quod aues capiat.

Astrosus ab astro dictus, quasi malo sidere natus.

potius legendum Enormis.

* *Ænormis*, eo quod normam & mensuram excedat.

Abactor, est furiumentorum & pecorum, quem vulgo *abigeum* vocant, ab abigendo scilicet.

Atratus & *albatus*, ille à veste nigra, iste ab alba.

Aduena, eo quod aliunde adueniat.

Alienigena qui ex alia gente genitus est, & non ex ea vbi est. Item alienigena, quod alienæ regionis sit, & non eius vbi est.

Accola, eo quod adueniens terram colat.

Agricola, à colendo agro, sicut lyuicola.

Assecla, eo quod sequatur aliquem lucri causa.

Assiduus dicebatur apud antiquos, qui assibus ad ærarium expensum conferendis præerat, & in negotiis quoq; publicis frequens: vnde & per s. nõ per d. scribendum est.

Apparitor nominatus, quod appareat & videatur, & præsto sit ad obsequium.

Attentus, vt aliquid audiens teneat.

Attonitus, veluti furore quodam instinctus atq; stupefactus: dictus autem attonitus à tonitrui strepitu, quasi tonitruo stupefactus & vicino fulgore, & à tactu proximus.

Allectus, quod sit palam electus.

Abactus, quod sit ab actu remotus.

Abortiuus, eo q̃ non oriatur, sed aboriatur & excidat.

Adoptiuus, quia est palam adoptatus in filium.

Ambo ab eo quod est ἄμφω, nomen de Græco Latinum factum, litera tertia demutata.

Alius de multis dicitur, *alter* vero de duobus dicitur.

Æquimanus appellatus, qui vtraque manu gladio incunctanter vtatur.

B

Beatus dictus quasi bene auctus, scil. ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus beatus homo efficitur.

Bonus à venustate corporis creditur dictus: postea & ad animum translatum nomen est. Eum autem dicimus bonum, cui non præualet malum, eumque optimum, qui peccat minimum.

Benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus & dulcis alloquio: nõ autem multum distat benignus à bono, quia & ipse ab benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, qa potest bonus esse & tristior, & bene quidem facere & præstare quod poscitur, non tamen suauis esse nouit consortio. Benignus autem sua cunctos nouit inuitare dulcedine.

Beneficus à benefaciendo alteri dictus: vnde & beneficentia vocatur, quæ proximo prodest.

Beniuolus, quia bene vult. Non tamen dicimus beneuolus sicut nec maleuolus. Sæpe enim ex duabus partibus compositum nomen aut priorem aut sequentem literam corrumpit: nam beneuolentia absurdum sonat.

Blandus, dulcis & inuitans ad familiaritatem sui.

Brutus quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione sine prudentia. Vnde & ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinii superbi genitus, cum eundem casum timeret quem frater incideraf, qui ob diuitias & prudentiam ab auunculo fuerat occisus, vtilem temporis simulauit stultitiam. Vnde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius.

Balbus à balando potius quam loquendo dictus, verba enim non explicat. Inde & *blæsus*, quia verba frangit.

Bucco, garrulus, quod cæteros oris loquacitate non sensu exsuperet.

Biliosus, quod semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur.

Baburrus, stultus, ineptus.

Biothanatus, quod est bis mortuus: θάνατος enim græco sermone *mors* dicitur.

C

Clarus à cælo, quod splendeat: vnde & clara dies, pro splendore cæli.

Celsus à cælo dictus, quod sit sublimis & altus, quasi cælestis.

Castus primum à castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur.

Cæles dictus, quia iter sibi facit ad cælum.

Cælebs, connubii expers, qualia sunt nomina in cælo, quæ absque coniugibus sunt. Et cælebs dicitur, quasi *cælo beatus*.

Celicola, eo quod cælum colat, est enim angelus.

Continens non solum in castitate dicitur, sed & in cibo & potu: in ira quoq; & vexatione mentis & detrahendi libidine. Et continens dicitur, quod se à multis male abstineat.

Clemens, misericors ab eo quod eluat, id est, protegat & tueatur, sicut solet patronus clientem.

Concors à coniunctione cordis appellatus: nam sicut consors dicitur, qui sortem iungit, ita ille concors dicitur, qui corde iungitur.

Concionator, multitudinis allocutor.

Consolator, vnus allocutor: & inde dictus consolator, quod soli se applicat cui loquitur, & solitudinem leuat alloquio suo: hinc & solatium.

Con-

A

Consultus est qui consulitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium.

Constans dictus, quod vndique stat, nec in aliquam partem declinari potest.

Confidens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Vnde & Cecilius: *Si confidentiam habes, confide omnia.*

Cautus, à cauendo dictus.

Callidus, fraudulentus, quia celare nouit, & male peritus. *Callidum* autem veteres non pro astuto tantum, sed etiam pro astute docto ponebant; Hunc & *versutum*, ab eo quod animum cito vertat.

Cupidus à cupiendo multum, i. accipiendo vocatus.

Clamosus, quasi calatnosus à calamo, scilicet quod sonet.

Calumniator, falsi criminis accusator, à *caluendo*, i. frustrando & decipiendo dictus.

Calculator, à calculis, i. lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant.

Compilator, qui aliena dicta suis permiscet, sicut solent pigmentarii in pila diuersa mixta contundere. Hoc scelere quondã accusabatur Mantuanus ille vates, cum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuit, & cum compilator veterum ab æmulis diceretur, ille respondit: *Magnarum esse virium clauam Herculi extorquere de manu.*

B

Contumax ab eo quod contemnat.

Chromaticus, quia non confunditur, nec colorem mutat: græce enim χρῶμα *color* vocatur.

Contumeliosus, quia velox est & tumet in verbis iniuriæ.

Contentiosus ab intentione vocatus, qui non ratione aliqua, sed sola pertinacia vindicat.

Contemptibilis, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus & vilis, i. sine honore.

Crudelis, hoc est, crudus, quem Græci ὠμὸν appellãt per translationem, quasi non coctus nec esui habilis: est enim asper & durus.

Carnifex, quod carnem efficiat.

Cruciarius, eo quod sit cruce dignus.

Collega, à colligatione societatis & complexu amicitiæ dictus.

C

Coætaneus, quasi compar ætatis.

Complex, qui vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad locum vero nunquam complicem dicimus.

Consors, eo quod ad eum pars pertinet bonaprum: nam sortem veteres pro parte ponebant. Consors ergo quod sit communis sorte, sicut dissors dissimilis sorte.

Celer appellatus à celeritate, quia quod vsus exigit velocius facit.

Confinalis ab eo quod sit genere vel loco affinis.

Colonus à colonia, vel ab agro colendo dictus.

Curator quod curam ferat pueris, qui adhuc eius ætatis sunt, vt negotia sua satis administrare non possint.

Cognitor à cognoscendo causam dictus.

Clientes prius colentes dicebantur, à colendis patronis.

Captus, captiuus dicitur quasi capite diminutus ingenuitatis, fortuna enim ab eo excidit, vnde & à viris peritis capite diminutus dicitur.

Columis à columna vocatus, eo quod erectus & firmissimus sit.

D

Comptus à coma dictus, quod sit formosus capillis, vel quia comam nutrit.

Calamistratus à calamistro, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, vt crispi sint: quẽ in cinere calefacere solent qui capillos crispant, vt calamistrati sint.

Corpulentus quod sit corpore validus & lentis carnibus.

Crassus à sagina corporis. à creando carnes.

Comesor, à comedendo satis. Est enim gulæ ac ventri immoderate deditus.

Caupo pessimus de vino aquam faciens.

Candidus, canus dictus à candore, & candidus quasi candor datus. *Studio* enim accedit *candor*. Nam *album* vocari, *naturæ* est.

Clodus, curuus, crispus.

Cæcus appellatus ꝙ careat visu. Est enim luminibus amissis. Cæcus est qui vtroq; oculo non videt.

Caducus à cadendo dictus, id est, lunaticus, eo quod certo lunæ tempore patiatur.

Confusus à * confessione sceleris appellatus. Inde & confusio.

al. confusione.

Conuulsus dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Vnde & conuulsa nauis, cuius eminentia vi tempestatis adimitur: vnde & Virgilius: *Vix septem conuulsa vndis*, quasi mutilatæ.

Consumptus, totus sumptus & deuoratus.

Conciliatrix, ob societatem flagitiosæ consensionis dicta, eo quod intercurrat, alienumque nundinet corpus. Hanc etiam & *lenam* vocant.

Circumforaneus, qui aduocationum causa circum fora, & conuentus vagatur.

* *Colligatus.*

Carpentarius.

al. Collegiarius.

D

E

F

Dominus per derivationem dictus, quod domui præsit, & cunctæ familiæ dominetur.

Diserus, doctus à differendo dictus, disposite enim differt.

Doctus à docendo, inde & doctor.

Docilis non quod sit doctus, sed quia doceri potest: est enim ingeniosus, & ad discendum aptus.

Discipulus à disciplina dictus: disciplina autem à *discendo* vocatur.

Dispensator vocatur, cui creditur administratio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius qui dabant pecuniam, non numerabant eam, sed appendebant.

Dives ab ære vocatus, vel diu vescens.

Decorus, perfectus, à decem dicitur.

Decens, compositus, à numero decem dictus. Hinc & decorus & decibilis.

Directus, eo quod in rectum vadit.

Dilectus à diligentia. Hæc sunt enim signa diligendi.

Delibutus, de oleo vnctus, vt athletæ solent vel in * certamate pueri. Hinc & delibutum gaudio, id est, perfusum vel plenum.

al. certamine.

G

Delicatus, quod sit deliciis pastus: viuens in epulis & nitore corporis.

Defessus, semper infirmus, quasi diu fessus.

Debilis, quod per bilem factus sit fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus.

Decolor, quod desit illi color.

Desperatus vulgo vocatur malus ac perditus, nec iam vllius prosperæ spei. Dicitur autem per similitudinem ægrotorum, qui affecti & sine spe deponuntur. Consuetudo autem erat apud veteres, vt desperati ante ianuas suas collocarentur, vel vt extremum spiritum redderent terræ, vel vt possent à transeuntibus forte curari, quialiquando simili laborauerant morbo.

Degener aut ignobilis, aut quod sit impari genere, aut si dum sit optimo genere natus, inhoneste tamen viuit.

Decrepitus, quod morti sit propior, & quasi ad mortis tenebras * crepat: sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitum, non qui senectute anullus est, sed qui iam crepare desierit, id est, loqui cessauerit.

al. vetust.

H

Depreciatus ab eo quod sit vilis, nec aliquo precio dignus.

Dirus præparcus & reter, quasi diuina ira * in id actus. Nam dirum dicitur, quod diuina infertur ira. Alias dirus, magnus.

al. inductus.

Dehiscens valde hiscens. Hic enim *De* augentis est, vt deamare, desiderare.

Despiciens, eo quod deorsum aspiciat, vel contemptui habeat.

Dolosus, insidiosus vel malignus, ab eo quod deludat. Vt enim decipiat, occultam malitiam blandis sermonibus ornat.

Dubius, incertus, quasi duarum viarum.

Delator dictus, eo quod detegat quod latebat.

Dilator, quia differt ad proferendum.

Desidiosus, tardus piger, à desidendo vocatus, id est: valde sedendo. Idem & residens à residendo: de, enim hic augentis est.

Delirus, mente defectus per ætatem παρὰ τὸ ληρεῖν, vel q̃ à recto ordine & quasi à lira aberret. *Lira* enim est arationis genus, cum agricolæ facta sementе dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit.

Demens idem qui amens, id est, sine mente, vel quod diminutionem habeat mentis.

Despiens, eo quod minus sapere incipit, quam solebat.

Damnatus & damnabilis, quotum prior iam addictus est, sequens potest addici.

Degulator, quod gulæ sit deditus.

E

Eloquens, profusus eloquio.

Exertus in loquendo expeditus. Exerere enim proferre vel expedire est.

Eruditus, quia non rudis sed iam doctus.

Expertus, multum peritus. *Ex*, enim hic pro *valde* ponitur.

Expers vero, qui est extra peritiam & intellectum.

Exornatus, valde ornatus. *Ex*, enim pro valde ponitur: sicut excelsus, quasi valde celsus.

Eximius, quasi valde eminens.

Efficax dictus, quia nullam difficultatem habet in qualibet re facienda: hinc & efficiens à faciendo dictus.

Exspes, quod sine spe.

Expers, quia extra partem, caruit enim parte.

Exsors, quia extra sortem est.

Exsul, quia extra solum situm est, quia trans solum missus, aut extra solum vagus. Nam exulare dicuntur qui extra solum eunt.

Extorris, quia extra terram suam est, quasi ex terris. Sed proprie extorris, cum vi expulsus sit: & cum terrore solo patrio eiectus: & extorris ex terra sua pulsus.

Exterris, extra terram: aut extra terminos suos, quia exterretur.

Exterminator, non ille qui vulgo dicitur ἐξολεθρευτής, sed qui deiicit & expellit à terminis ciuitatis.

Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos suos eiectus: sic & externus, eo quod sit alienæ terræ.

Egens & *egenus*, sine gente & sine genere, indigens.

Exiguus, multum egens. *Ex* enim pro valde ponitur.

Exilis, tenuis, quod possit quamuis per angustũ exire.

Exesus quasi percomesus. Est n. aridus, tenuis & exilis.

Exhaustus, quia consumptus est, & inanis effectus.

Exanguis, quod sit extra sanguinem.

Exanimus est mortuus. Exanimis autem & exanimus dicimus, sicut vnanimus & vnanimis: inermus, inermis, & hoc nostro arbitrio subiacet.

Exustus dicitur, de quo nihil supereſt, quasi valde vstus. Ex enim pro valde ponitur.

Exosus ab odio dictus: nam antiqui & odi dicebant & osus sum: hinc est exosus, quo vtimur, licet iam osus non dicamus.

Effractor, quod sit expugnator clausstrorum.

Exitiosus, eo quod insultis exitio sit.

Executor, ab exequendo: idem & exactor.

Efferatus mente ferina effectus, & vltra humanum modum excedens.

Effrenatus, ab eo quod sit præceps & prouus, & sine freno rationis.

Eunuchus græcum nomen est, quod est *spado*. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent & emittunt, sed ad gignendum inanem atq; inualidum.

Effœta, quod sit frequenti fœtu exhausta: partus enim eam assiduus debilem reddit.

F

Facundus dictus, quia facile fari possit.

Facetus, qui iocos & lusus gestis & factis commendat, à faciendo dictus.

Frugalis, à fruge nominatus, i. à fructu vel parsimonia, siue, vt alii volunt, à modestiæ temperantia.

Fœnerator qui pecuniam deponit apud debitorẽ, quasi fœnoris actor: nam fœnus pecunia est. Fœnerator autem Latine dicitur, & qui dat mutuum, & qui accipit.

Flamines, pontifices idolorum.

Felix dicitur, quæ felicitatem dat: felix qui accipit, & felix, per quem datur felicitas: vt *felix tempus, felix locus.*

Fidelis, pro eo quod fit ab eo id quod dicit vel promittit bonum.

Facilis à faciendo, nec tardus.

Firmus, vnde & formosus.

Fortis, quia fert aduersa, vel quæcũq; acciderint: siue à ferro, quod sit durus, nec molliatur.

Formosus à forma dictus. *Formum* enim veteres calidum & feruens dixerunt. Feruor enim sanguinem mouet, sanguis pulchritudinem.

Fœdus nomen habet ab hirco & hœdo, f litera addita. Hunc veteres in graui significatione ponebant: vt, *Sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes.*

Fragilis dictus, eo quod facile frangi possit.

Fessus, quasi fissus, nec iam integer salute: est autem generale. Dicimus enim *fessus animo*, vt Terent. *Fessus valdè resedit*: & *fessus corpore*, quod magis est proprium: & *fessus rerum*, à casu venientium.

Fatigatus, quasi fatis agitatus,

Formidolosus à *formo*, i. sanguine dictus, cum se à cute vel à præcordio fugiens contrahit sanguis: nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, vnde est illud, *gelidusq; coit formidine sanguis.* Formidolosus autem cum sit timidus, & timendum significat.

Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alii dicunt intelligit. Fatuos originem ducere quidam putant à miratoribus Fatuæ Fauni vxoris fatidicæ, eosque primum Fatuos appellatos, quod præter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius vsq; ad amentiam.

Fautor ab eo quod faueat & consentiat.

Fictor appellatus à fingendo & componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum linit & perttractat, vngit & nitidat.

Fallax quod fando, i. loquendo decipiat.

Ferundus, iracundus: ira enim inflammat.

Frendens, quod mirando frangat dentes & comprimat fremens.

Ferox, ab eo quod feritatem exerceat, vt bestia.

Fur à furando vel *furuo* dictus est, i. à fusco, nam nocturno vtitur tempore.

Factiosum inter opprobria cum seditiosum accipi volumus: cum vero gratiosum ac potentem & quasi magnæ factionis.

Facinorosus à facti commisso nominatus: facit enim quod alteri noceat.

Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque appetat libidinem.

Furcifer dicebatur olim, qui ob leue delictum cogebatur * à dominis, ignominiæ magis quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, prædicans peccatum suum, & monere cæteros ne quid simile peccarent.

Futilis, vanus, superfluus, loquax: & est metaphora à vasis fictilibus, quæ cassa & rimosa non tenent ea quæ ieceris.

Fornicarius & *Fornicatrix* est, cuius corpus publicum & vulgare est. Hæc sub arcuatis prosternebatur, quæ loca fornices dicuntur: vnde & fornicariæ. Virg. *Atque aduerso fornice.*

Fœcunda à fœtu dicta, quasi * fœtu abunda: est enim partu frequens.

Fœta, prægnans.

Flens, quasi lacrymis fluens.

Fugitiuus nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit: nam si paruulus puer à nutrice vel à scholis discesserit, fugitiuus non est.

al. ad nominis ignominiam.

al. fœtida.

A

G

Glorioſus à frequentia claritatis dictus, pro c, g litera commutata. Glorioſus à laurea dictus, quæ datur victoribus.

Gnarus, ſciens, cui contrarius eſt ignarus, neſciens.

Grauis, venerabilis: vnde & contemptibiles leues dicimus. Grauis pro conſilio & conſtantia dictus, quia nō leui motu diſſilit, ſed fida conſtantiæ grauitate conſiſtit.

Grandæuus, quod ſit grandis æuo.

Gratus, gratiam ſeruans: ſed gratus tantum animo, gratiſſimus & animo & corpore dicitur.

Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum.

Gratioſus, quod plus vnicuiq; quam meretur, tribuit.

Garrulus proprie dicitur, qui vulgo verboſus appellatus accedente lætitia nec valens, nec volens tacere, ſumptum nomen à graculis auibus, quæ importuna loquacitate ſemper ſtrepunt, nec vnquam quieſcunt.

Ganeo, luxurioſus & tanquam in occultis locis & ſubterraneis, quæ *ganea Græci vocant*.

Glutto, à gula, i. guloſus.

B

H

Humilis, quaſi humo accliuis.

Honorabilis, quaſi honore habilis, hoc eſt aptus.

Honeſtus, quod nihil habeat turpitudinis: nam quid honeſtas, niſi honor perpetuus, i. quaſi honoris ſtatus?

Humanus, quod habeat circa homines amorem & miſerationis affectum: vnde humanitas dicta, qua nos inuicem tuemur.

Habilis, quod ſit ad habendum commodus atq; aptus.

Honoroſus plus eſt quam honoratus, ſicut ſceleroſus plus eſt quam ſceleratus.

Hirſutus ab eo quod ſit hirtus & pilis horridus.

Hypocrita è græco ſermone, in latinum ſimulator interpretatur. Qui dum intus malus ſit, bonū ſe palam oſtendit: ὑπὸ enim *falſum*, κρίσις *iudicium* interpretatur. Nomē autem hypocritæ tractum eſt à ſpecie eorum, qui in ſpectaculis contecta facie incedunt, diſtinguentes vultum ceruleo minioque colore & cæteris pigmentis, habentes ſimulacrum oris lintea, gipſata & vario colore diſtincta nonnunquam, & collum & manus creta perungentes, vt ad perſonæ colorem peruenirent, & populum dum in ludis agerent, fallerent, modo in ſpecie viri, modo in fœmina, modo touſi, modo criniti anili & virginali cæteraque ſpecie, ætate, ſexuque diuerſo, vt fallant populum dum in ludis agunt. Quæ ſpecies *argumenti translata eſt, in iis qui fallo vultu incedunt, & ſimulant quæ non ſunt: nam hypocritæ dici non poſſunt, ex quo foras exierint.

Humatus, quod ſit humo tectus, i. ſepultus.

I

Ingenioſus dictus, quod intus vim habeat gignēdi quamlibet artem.

Inuentor dictus, quod in ea quæ quærit, venit: vnde & ipſa quæ appellatur inuentio, ſi verbi originem retractemus, quid aliud reſonat, niſi quia inuenire eſt in id venire quod quæritur?

Interpres, quod inter partes medius ſit duarum linguarum dum transfert. Sed & qui inter Deum, quem interpretatur, & homines, quibus diuina indicat myſteria, interpres vocatur.

D

Iuridicus, quia legum iura dicit.

Indoles proprie eſt imago quædam futuræ virtutis.

Iuſtus dictus, quia iura cuſtodit & ſecundum legem viuit.

Innox quod non noceat.

Innocuus, cui nociuum non ſit, ſed apud veteres vtrunque indifferens eſt.

Hilarus Græcum eſt nomen.

Iocundus eo quod ſit ſemper iocis aptus, & hilaritate ac frequentia ſicut iracundus.

Iocoſus, iocis vſus.

Inclytus Græcum nomen eſt. Nam κλυτὸν græci *glorioſum* vocant.

Illuſtris nomen notitiæ eſt, quod clareat multis ſplendore generis, vel ſapientiæ, vel virtutis, cui contrarius eſt obſcure natus.

E

Incolumis à columna nomen habet, quaſi erectus, fortis & ſtabilis.

Immarceſibilis, incorruptus & ſempiternus quod ſit ſine maceratione & languore.

Intemeratus, incorruptus & nulla temeritate violatus.

Infirmus, quia ſine formā.

Imbecillis, quaſi ſine baculo, fragilis & inconſtans.

Inanis, leuis.

Inconſtans, quia non eſt ſtabilis; & quod placet ei, rurſus diſplicet.

Iactans vel arrogans eſt, qui maiorum inſtitutis non acquieſcit: ſed propriam quandam viam iuſtitiæ & ſanctitatis inquirit.

Iracundus dictus, qui accenſo ſanguine in furorem cōpellitur. ὀργὴ enim flamma dicitur, & ita inflammat.

Incentor, ab eo quod incendat atq; inflammet.

Incentor, quia praua ſuggeſtione ad vitia cor aliorum ſuccendit, & perſuadendo inflammat.

Inexpiabilis, quod nunquam expietur, nunquam purgetur.

F

Inlaudabilis, non quia laudatus non ſit, ſed quia laudari non meruit.

Iratus, ira actus.

Impius, quia ſine pietate religionis eſt.

Iniquus proprie dictus, quia non eſt æquus, ſed inæqualis. Inter impium autem & iniquum hoc diſtare nonnunquam ſolet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus eſt impius. Impius namque pro infideli ponitur: & dictus impius, quod ſit à pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur pro eo quod non eſt æquus, ſed prauis operibus maculatur, ne Chriſtianitatis nomine cenſeatur.

Inimicus, quia non eſt amicus, ſed aduerſarius. Duæ autem res inimicos faciunt: fraus & terror. Terror, quod timent. Fraudis malum, quod paſſi ſunt.

Inuidus dictus ab inuidendo felicitati alterius.

Inuidioſus eſt, qui ab alio patitur inuidiam.

Inuiſus, odioſus, ab inuidia & zelo dictus.

Inteſtabilis, cuius teſtimonium non valet, & quod dixerit, irritum improbatumque ſit.

G

Infamis, non bonæ famæ.

Improbus dictus, quod inſtat etiam prohibenti.

Importunus: inquietus: quia non habet portum, id eſt quietem. Vnde & importuni quaſi in nauſi agium cito feruntur.

Infrenis eſt, qui frenis non regitur, vt *Numidæ infreni*.

Infrendens proprie eſt inter ſe comprimens dentes. Nā & *frendere* ſignificat dentibus frangere: vnde *nefrendes infantes* qui necdum dentes habent.

Ingluuioſus à gula & voracitate dictus.

Inglorioſus, quod ſit ſine gloria, id eſt, ſine triumphis. Item *inglorius*, immemor gloriæ.

Informis, ingens, non quod non habeat formam, ſed quod vltra formam magnitudinem habeat.

Inueteratus, eo quod ſit multi veteriſque vſus in malitia.

Immanis, quia non bonus, ſed crudelis & terribilis. *Manum* enim bonum dicitur. Vnde κατ' ἀντίφρασιν *dij manes*, minime boni.

H

Immunis, minime munificus, vt eſt in prouerbio veteri: *Immunem ciues odere ſui*, item immunis, qui non facit munia, id eſt, officio non fungitur. Eſt enim omni priuilegio vacuus.

Indemnis, eo quod ſine damno viuat, & ſine vlla culpa atque periculo.

Iners, ſine arte, & ob hoc ne operis quidem vllius.

Inermis, vel ſine armis vel ſine viribus. Nam ſemper arma pro viribus accipiuntur.

Ignauus, ignarus viæ, id eſt, rationis & vitæ.

Ignarus, non gnarus, id eſt, inſcius vel ſine natibus. Olfeciſſe enim veteres, ſciſſe dicebant.

Ignārus autem duo ſignificat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur.

Sumptum ex D. Auguſtino ſerm. 59. de tempore.

al. ab argumentis.

A

Immemor, qui oblitus est: perdit enim memoriam.

Inscius, quia sine scientia est.

Idiota, imperitus, Græcum est.

Imperitus, sine peritia.

Inconsultus, ab eo quod non accipiat consilium. Item inconsultus, quia est sine consilio & insciis rerum atque ignatus.

Ineptus, apto contrarius est, quasi inaptus.

Inops, qui sine terra est: opem enim terrâ intelligimus, quia opem fert fructificando. Alii inopem intelligunt nõ sepultum, inhumatum, * cui nec animam mane habenti surrexit tumulus.

al. cui nec absenti. ego legẽdum arbitror, cui nec animâ debenti supperit tumulus.

Ignobilis, eo quod sit ignotus & vilis & obscuri generis: cuius nec nomen quidem scitur.

Ircosus, quia sudore corporis fœtido putet.

Ignotus, ignobilis, vel ex improuiso veniens.

Improuisus dictus, eo quod subito fit: & non porro ante visus.

Index, proditor ab indicando.

Indigena vocatus, quod inde genitus sit, id est in eodem loco natus.

B

Impudens, eo quod ab eo pudor & pudicitia procul abest.

Impudicus à * pudore vocatus. * Pudorem enim fetorem dicunt.

al. putore. al. Putorẽ.

Incestus, propter illicitam cõmixtionem vocatus, quasi incastus, sicut qui virginem sacram vel affinitatis suæ proximam stuprauerit.

Internecida est, qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit.

Inficiator, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacium nititur.

Impostor, interceptor proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

Insidiosus, quod insidiatur. Nam proprie *insidere* est dolose aliquem expectare. Vnde & insidiæ non nominatæ sunt.

Incincta, id est, sine cinctu: quia præcingi fortiter vterus permittit.

Inuestis, id est, sine veste: nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis virginitatis.

C

Iscurra vocatur, quia causa escæ quemlibet cõsectatur.

K

Katholicus, vniuersalis: Græcum enim nomen est.

Kharus Græcum nomen est: sicut & kharitas, vnde & *eucharistia* sacrificium, id est, bona gratia.

L

Loculentus ab eo quod sit lingua clarus, & sermone splendidus.

Lector dicitur à legendo id est, percurrendo. Vnde & nauis dicitur legere quicquid transit. Nam legit, transit, præterit, vt *Crebris legimus freta concita terris*. Item lector à colligendo animo quæ legit, quasi collector: sicut illud, *Qui legitis flores*.

Loquax non est eloquens.

D

al. Locus.

* *Latus* à latitudine.

al. multaque.

Locuples, quasi locis plenus, & possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in lib. ij. de Republica. * multa quæ editione ouium & boum, quod tunc res erat in pecoribus & in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi locupletes vocabantur.

Liberalis dictus ab eo, quod libenter donet nec murmuret.

Largus, abundans, affluens.

Longus à linea dictus, propter quod sit rectus.

Longæuus, quasi longi ævi & temporis.

Longanimus siue magnanimus, eo quod nullis passionibus perturbatur, sed ad vniuersa sustinenda patiens est. Cui contrarius est pusillanimis, angustus, & in nulla tribulatione subsistens, de quo scribitur: *Pusillanimis vehementer insipiens.*

Leuis ob inconstantiam vagationis appellatur, quia leui motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.

E

Lubricus ab eo quod labitur.

Labens interdum velox, vt, *Labere nympha polo*, &, *Labere pennis*. Cursu enim lapsus celerior est.

Latro insessor est viarum, à latendo dictus: melius autẽ latro est, quasi *latero*, qui à latere insidiatur viæ.

Lanista, gladiator, id est, *carnifex* Tusca lingua appellatus, à laniendo scilicet corpora.

Lacessitor per translationem dictus à canibus: vel à feris quæ solent lacerando prouocare.

Leno, conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat, & deliniendo seducat.

Libidinosus ab eo quod facit quodlibet.

Libidinosus à Libero, qui puellarum corpore pingitur.

Luxuriosus, solutus in voluptates: vnde & membra loco mota, luxa dicuntur.

Lascivus, quod sit luxus. i. solutus & vanus.

Lymphaticus. quod aquam timeat, quẽ Græci ὑδροφόβον vocant. Lymphaticus proprie dicitur qui vitium ex aqua contrahit: cuius vitium est huc atq; illuc * currere, aut à * fluore aquę sumpto vitio. Sed poetæ iam hoc genus nõminis pro furiosis vsurpant.

F

al. cursus. al. furore.

Luridus, quod sit pallidus, à loro dictus, quod huiusmodi habeant cutem.

Leprosus à pruritu nimio ipsius scabiei dictus: vnde per scribi dicitur.

Luscus quod lucem ex parte sciat: sicut luscitiosus, qui vespere nihil videt. *Luscos coelites* legimus dictos, qui vnũ oculum habuisse perhibentur.

Lotus, * lautus, id est, mundus.

al. lauatus.

Lupa meretrix à rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros & apprehendat.

M

Misericors à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortitus est, & hinc appellata miseria, quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit vbique hæc etymologia: nam est in Deo misericordia sine vlla cordis miseria. *Vide pag. 207. col. 1. B.*

G

Mactus, magis auctus gloria, & est nomen tractum à sacris. Quoties enim thus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: *mactus est taurus vino vel thure*, hoc est, cumulata est hostia & magis aucta.

Munificus dictus, vel quia alicui munera multa dat: vel quia munus suum, i. officium quod debet adimplet: sic & munifex, quia munera fert.

Magnanimus ab eo quod sit magni animi & magnæ virtutis. Cui contrarius pusillanimis.

Magnificus autẽ à magna faciendo vocabulum traxit.

Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu assuetus.

Modestus à modo dictus & temperie: nec plus quicquã nec minus agens.

Mitis, lenis & mansuetus & cedens improbitatibus, & ad sustinendam iniuriam tacens quasi mutus.

Mutus, quia vox eius nõ est sermo, nisi mugitus: vocalé enim spiritum per nares quasi mugiens emittit.

Memor, vel qui memoriã tenet, vel q̃ memoria tenetur.

Magister maior in statione: nã στρεὸν græce statio dicitur.

Minister minor in statione, siue quia officium debitum manibus exequitur.

H

Maior, minor, minimus: à numero monadis, quod post eum non sit alter.

Maximus aut meriti s, aut ætate, aut honore, facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius.

Modicus, paruus, sed abunde, cæterum rationabilis.

Moderatus à modo scilicet & temperamento.

Mediocris, quod modicum illi sufficiat.

Miser proprie eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem proprie mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam.

Miserabilis quod sit miseriæ habilis.

Mœstus naturaliter tristis, non casu. Est enim à natura mentis & animi: vnde & mœstus.

Men-

A

Mendicus dictus, quia minus habet vnde vitam degat, siue quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, & manum extendere, quasi manu dicere.

Mendax, quod mentem alterius fallat.

Malignus, quia malitiæ vorum vel opus peragit.

Malus appellatus à nigro felle, quod græci μέλαν dicunt, vnde & melancholici appellantur homines qui ad conuersationem humanam refugiunt, & amicorum charorum suspecti sunt.

Malitiosus deterior malo, quia frequenter malus: à malo autem peior dicitur, à bono melior.

Melior dictus quia mollior, non durus aut ferreus, nam melius quasi mollius.

Minax à facie oculorum quando furiose ardescunt, vt videns amplius pertimescat.

Minator est monitor, sed monitor dicitur cum prænunciat bona, minator cum prænunciat aduersa.

Mulcator eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio à mulso, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut oppletum sordibus stomachum.

B

Metatores appellantur qui castra designant, à metiendo scilicet. Lucanus: *Hesperios audax vernat metator in agros.*

Mollis, quod vigorem sexus, eneruati corporis dedecore, & quasi mulier emolliatur.

Macer à macie: & macies à macia, eo quod immoderata libido macros faciat.

Mancus, manu ancus, vel manu cassus.

Moribundus, morienti similis, sicut *vitabundus*, viuenti similis. Quando enim dicimus, *morituras est*, vere morituras est: moribundus autem non vere, sed vere similis morienti.

Meretrix dicta, eo quod precium libidinis mereatur. Inde & *meritoriæ tabernæ*: nam & milites cum stipendia accipiunt, *mereri* dicuntur.

Morio à morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu.

Mulio dictus à mulis, eo quod præsidet eisdem vehiculis.

C

Manifestum dicitur, quod in manu est promptum.

N

NOBILIS non vilis, cuius & nomen & genus scitur.

Nubilis, ad nubendum habilis.

Nemo ab *homine* tractum est, id est, *ne homo*, quod est pro nullo.

Nullus autem, quasi *ne vllus*.

Nihili compositum est ex *nil* & *hilo*. Hilum autem Varro ait, significare medullam eius ferulæ quam græci *asphodelon* vocant: & sic dici apud nos *nihilum*, quomodo apud græcos * *ouδενγ*.

Forte δὲ γρ.

Nequam à malo plerique distinguunt: alium perniciosum, alium nugacem existimantes, vt ait Monatius: *Hic adolescens nequam, non malus*, id est, nugax, non perniciosus. Alii confundunt: quasi vtrumque vnum idemque significet.

D

Nequaquam, eo quod * nec quicquam sit, ex eo quod nihil sit veteres esse dictum voluerunt.

al. nequicquam.

Neuter, neque iste neque ille, quasi dicat, nec vterque.

Nefarius, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur.

Nefandus, id est, nec nominandus quidem.

Nuncius enim & qui nunciat & quod nunciatur, id est, ἀγγελος & ἀγγελία: sed nuncius ipse homo genere masculino: id vero quod nunciat genere neutro, vt *hoc nuncium*, & *hæc nuncia*.

Nazaræus, id est, *sanctus Dei*, Nazaræus olim dicebatur, qui sanctam comam nutriebat, & nihil contaminatum conspiciebat, abstinens se à vino omnique sicera, quæ mentem ab integra sanitate peruertit.

Nugas autem Hebræum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, vbi dicit Sophonias. *Nugas, qui à lege recesserunt*, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem.

Nugigerulus appellatus ab eo quod sit garrulus turpis nuncius.

Negligens, quasi *nec legens*.

Nepos dictus à genere quodam scorpionum, qui natos suos consumit, excepto eo qui dorso eius insederit: nam rursus ipse qui seruatus fuerit consumit patrem: vnde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoq; nepotatio pro luxuria ponitur, qua certe quæq; res consumuntur.

Niger, quasi nubiger, quia non serenus, sed fusco coopertus est. Vnde & nubilum diem tetrum dicimus.

O

ORthodoxus * rectæ gloriæ.

Imo rectæ sententiæ.

Orator ab ore vocatus, à perorando nominatus, id est, dicendo. nam *orare* dicere est.

Obaudiens, ab aure, eo quod *audiat* imperantem.

F

Ospes, quod *inf. rat ostiis* pedes.

Ospes facilis, apertus & ostio patens. vnde & *ospitalis* homo dicitur.

Osor, inimicus, ab *odio* dictus: sicut amator ab amore, & est generis communis.

Odibilis, odio habilis.

Obsitus, obsessus, id est, vndique insidiis contallatus.

Obscenus impuræ libidinis, *à vitio obscuro* dictus.

al. Obscurior.

Obtunsus, hebetior & * obtusior, quasi ex omni parte *tunsus*.

Obnixus, contranisus & conabundus.

Obnoxius, quia obligatus est *nexibus* culpæ.

al. Oblactator.

* *Oblectator*, quasi cum *lacte, & fraude*, vt Terentius: *Nisi me lactasses amantem*. vnde & *oblectare* dictum est.

Obtrectator, malignus & qui obstringilando officiendoque non sinat quempiam progredi & augescere.

Orbus, quod liberos non habeat, quasi *oculis amissis*.

G

Opifex, quod *opus faciat* aliquod.

Opilio, custos ouium, quasi *ouilio*.

P

PRudens, quasi *porro videns*. perspicax enim est, & incertorum præuidet casus.

Patiens dictus à pauendo, *pauere* enim ferire est: percutitur enim & tolerat.

Perfectus cui iam nihil adiici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio non adiicitur, quia si dixeris, ille perfectior est, iste perfectus non erit.

Pulcher à specie cutis dictus, quod est rubens pellis: postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, vt: *Os humeros, Deo simile*. aut in capillis, vt: *Namq; ipse decorem Cæsariem*. aut in oculis vt, *lætos oculis afflarat honores*. aut in candore, vt: *Quale manus addunt eburi decus*. aut in lineamentis, vt, *Te multo plus figura & lineamenta hospitis delectabant*. aut in proceritate, vt Turnus. *Vertitur in mediis, & toto vertice supra est*.

H

Pellex à pelliciendo.

Perspicax, splendidus, eo quod *perluceat*.

Perpetuus, perennis.

Perennis ab eo quod sit perpetuus *annis*.

Præsul vocatus, quia præ est solicitudine.

Præpositus appellatus, eo quod sit subiectorum ac famulantium ordinator vel rector.

Patroni à patribus dicti sunt, quod huiusmodi affectum clientibus exhibeant, vt quasi *patres* illos regant.

Pædagogus, cui paruuli assignantur: Græcum nomen est, & est compositum ab eo quod *pueros* * *agat*. i. doceat, & lasciuientem refrenet ætatem.

Imo κατὰ τὴν ἀγωγὴν, id est, institutione.

Præsens dictus, quod sit *præ sensibus*, id est, coram oculis, qui sensus sunt corporis.

A

Prior, quod primus sit in ordine: & primus quasi *præeminens*.

Primus, posterior, postremus.

Potens rebus late patens: vnde & *potestas* quod pateat illi quaqua velit, & nemo intercludat, nullus obsistere valeat.

Præopimus, præ cæteris opibus copiosus.

Pecuniosos Tullius primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est, *pecora*. Ita enim antiqui eos appellabant. paulatim autem per abusionem nomen ad aliud deuolutum est.

Pernicax proprie dicitur, qui in proposito suo ad victoriam perseuerat. Antiqui enim * *victam* dicebant, quam nos victoriam: credo quod inde dicatur herba * vitia, id est, victorialis.

al. vigiam. al. vigia.

Pernix à pernitendo tractum est, id est, in conatibus perseuerando. Alii pernicem velocem intelligunt pedibus. Nam pernicitas pedum est, vt: *Pernicibus igneæ plantis.* sicut celeritas pennarum est, vt: *Celerique fuga sub fidera lapsa.*

B

Piger, quasi pedibus æger. Est enim tardus ad incedendum: quod nomen per vsum transiit ad animum.

Pernox, pernigilans nocte, perseuerans.

Pertinax, impudenter tenens, quasi pertinens.

Petulans nunc quidem pro audace & improbo ponitur: olim autem acerbi flagitatores, & proprie argentariorum coactorum pueri, quod precia rerum crebrius & asperius exigebant: à petendo petulantes vocati sunt.

Procax proprie idem quod petax. Nam procari est petere: vnde & nuptiarum petitores *proci* dicuntur.

Prodigus, sumptuosus atq; consumptor, qui omnia porro agit, & quasi proiicit.

Profugus proprie dicitur qui procul à sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus.

Peregrinus longe à patria positus sicut alienigena.

Proiectus quasi longe & procul iactus, sicut & produxit, quasi porro illum duxit, & prouocauit, quasi porro illum vocauit.

Proiectus, quasi porro eiectus ac proiectatus: vnde, *Proiectatq; saxa Pachyni* id est, porro iactata.

C

Proscriptus cuius bona palam & aperte describuntur, bonisq; fisci agglomerantur.

Præscriptus ordinem significat, sicut & Præscriptiones apud Iurisconsultos.

Procinctus expeditus & armatus, vnde & *In procinctu*, id est cum belli causa arma sumebant.

Præcinctus, eo quod ante se ponat aliquid quo præcingitur. Vnde & de Domino dictum est, *Præcinctus linteo, lauit pedes discipulorum suorum.*

Prædo est qui populando alienam inuadit prouinciam. Prædo ab abigendo prædas dictus, & prædo qui prædam habet.

Prædator est cui de præda debetur aliquid.

Plagiator, ἀπὸ τῆ πλαγίου i. *obliquo*, quod non certa via graditur, sed pelliciendo dolis.

Pirata sunt prædones maritimi ab ingendio nauium transeuntium quas capiebant dicti. Nam πῦρ ignis est.

Pugillator, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit.

Peculator pro eo quod sit pecuniæ publicæ defraudator.

D

Proditor pro eo quod detegit. Item proditor perditor: vt, *Vnius obiram Prodimur.*

Perfidus quia fraudulentus est & sine fide, quasi perdens fidem.

Periurus, quia perpere iurat, id est, male iurat. Periurus autem in verbo *r*, non habet. Nam *peiero & deiero* dicimus.

Præuaricator malæ fidei aduocatus, & qui vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura prætereat, aut inutiliter dubieq; ponat * mercedis gratia licet corruptus. Cicero: *Quid enim tam præuarum?* id est, valide varum.

al. meredem.

Pellax, dolosus & fallax à pelle, id est, vultu. Foris enim vt fallat arridet, sed nequitiam intus gerit.

Profanus, quasi porro à fano. Sacris enim illi non licet interesse. E

Patricida proprie dicitur interfector parentis, quamuis quidam veteres hunc parenticidam dixerint, qui hominem occiderat, quoniam patricidium & homicidium in quocunque intelligi possit, cum sint homines hominibus pares.

Persecutor, non semper pro malo intelligitur, vnde, persecutor, perfecte secutor.

Publicanus est qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negocia seculi lucra sectatur. vnde & cognominatus est.

Peccator, à pellice, id est, meretrice vocatus quasi *pellicator*, quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum significabat. postea transiit hoc nomen in appellationem omnium * iniquorum. Peccator item à pectoris caterua cognominatus, pro eo quod inibi occulta delictorum conduntur.

al. hominum.

Prostitutæ meretrices à prosedendo in meritoriis, vel in fornicibus.

Pellex apud Græcos proprie dicitur à Latinis concuba vel concubina. Dicta autem à fallacia id est versutia, subdolositate vel mendacio. F

Procurus quasi per longum curuus.

Pauidus, est quem vexat trepidario mentis, habet enim cordis pulsationem, cordis motum. nam pauere ferire est, vnde & pauimentum.

Petræ autem & rupes à duritia saxorum nominantur.

Pusillanimis, pusillo animo.

Petulcus dictus ab appetendo, vnde etiam & meretrices petulcas vocamus.

Pisinnus à pusione dictus.

Productus, quasi porro ductus.

Pellicanus, vir sanctus solitudini deditus.

Q.

Quæstor à quærendo dictus, quasi *quæsitor*.

Quæstuosus, querimonio sus.

Querulus, quia querelam infert.

Quietus, quod sit ipse sibi animo securus neminem tangens. G

R.

Religiosos ait Cicero à *relegendo* appellatos, qui retractant, & quasi relegunt ea quæ ad cultum diuinum pertineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo, tanquam ex *eligendo eligentes*, ex *diligendo diligentes*, ex *intelligendo intelligentes*.

Ratiocinator dictus vir magnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabiles constat possit reddere rationem.

Retractator, repetitor, nam *retractare*, est reperere quod omiseras.

Resipiscens, eo quod mentem quasi post insaniam recipiat aut quia * resipit qui sapere desierat. Castigat enim seipsum de mentis, & confirmat animum suum ad rectius viuendum cauens ne iterum corruat.

al. seuus.

al. recipit.

Repentinus à repente. *Repente* autem & aduerbium & nomen potest esse.

Robustus fortis, validus, à fortitudine roboreæ arboris appellatus. H

Rapidus, velox pedibus.

Raptor eo quod corruptor. Inde & rapta eo quod corrupta est.

Reus à re de qua obnoxius est, & *reatus* à reo est nuncupatus.

Reus maiestatis primum dictus qui aduersus rempublicam aliquid egisset, aut quicunque hostibus consensisset. Dictus autem reus maiestatis, quia maius est lædere patriam quam ciuem vnum. Postea aut & hi rei maiestatis dicti sunt, qui aduersus maiestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicæ contulerant, vel vtiles abrogauerant.

Rixosus à rictu canino dictus. Semper enim ad contradicendum

al. forte Sceuus.

A

dicendum paratus est, & iurgio delectatur, & prouocat contendentem.

Rusticus dictus quod rus operetur, id est terram.

S

Sapiens dictus à sapore, quia sicut gustus aptus est ad differentiam saporis ciborum: sic sapiens ad dinoscentiam rerum atque causarum, quod vnumquodq; dinoscat, atque sensu veritatem discernat. Cui contrarius est *insipiens*, quod sit sine sapore, nec alicuius discretionis vel sensus.

Studiosus, quasi studiis curiosus.

Sanctus veteri consuetudine appellatus, eo quod hi qui purificari volebant, sanguine hostiæ tangebantur, & ex hoc sancti nomen acceperunt.

Sincerus, quasi sine corruptione. cui contrarius est insincerus, vitiatus, corruptus.

Supremus, summus, ab eo quod superemineat. Vnde & supremas partes dicimus.

B

Sublimis ab altitudine vocatus honoris. nam proprie sublime dicitur, quod in alto est, vt: *Sublimemque ferens ad sidera cœli.*

Speciosus à specie vel aspectu: sic formosus à forma.

Solers, quod sit sollicitus in arte & vtilis. Solers enim apud antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Terentius, *Adolescentem solertem dabo.*

Superstitiosos ait Cicero appellatos, qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent.

Solicitus quasi solers & citus atq; inrequietus.

Sedulus familiare verbum Terentii: hoc est sine dolo, alias assiduus.

Sodales dicuntur, qui ad symbolum conuenire consueuerunt, quasi suadentes alias quasi sedales. Ipsi & socii dicuntur propter periculi & operis societatem, quasi in vna caliga, & vno vestigio manentes.

Stultus, hebetior corde, sicut quidam ait: *Ego meipsum stultum esse existimo: factum esse non opinor*, id est obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est, qui per stuporem non mouetur iniuria, sæuitiam enim perfert, nec vltus est, nec vlla ignominia commouetur ad dolorem.

C

Segnis, id est, sine igne, ingenio carens. *Se* autem *sine* significat, vt *Sedulus*, sine dolo.

Securus quasi sine cura, id est frigus, per quod inutiles accipimus.

Stupidus, sæpius stupens.

Superbus dictus, quia vult *superuideri* quam est: qui enim vult supergredi quod est, superbus est.

Susurro de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicuius: sed in ore loquitur de altero detrahendo.

Seditiosus, qui dissentionem animorum facit & discordias gignit: quam Græci ὁμόνοιαν dicunt.

al. seuus. *Seuerus* quasi * *satis verus*, tenet enim sine pietate iustitiam.

Simulator dicitur à simulacro. Gestat enim *similitudinem* eius quod non est ipse.

Suasor decipiens, id est, in suam sortem trahens.

Scrupulosus animi minuti & asperi. *Scrupo* enim est arena durior.

D

Sacrilegus dicitur ab eo quod *sacra legit*, id est, furatur.

Sicarius vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. *Sica* enim gladius est à secando vocatus.

al. forte Sceuus. * *Sauus* finister atq; peruersus, à peruersitate. Est enim pessimi & crudelis animi.

Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim *scena* est.

Scorta quæ à Græcis σκύτινα vocabantur, quo defricantur pelles, quibus corruptela fit.

Spurcus, quod sit impurus.

Scelerosus, sceleribus plenus, vt lapidosus locus & arenosus. Plus est autem scelerosus quam sceleratus.

Sator, seminator, vel pater à semine.

Scurra, qui sectari solet quempiam cibi gratia. A *sequendo* ergo inde scurras constat appellatos. Idem *assecla*, à sequendo.

E

Satelles, quod adhæreat alteri, siue à lateris custodia.

Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi *suffactus*. Vnde & consulem suffectum dicimus eum, qui pro alio substituitur.

Secundus, quia *secus pedes*: & tractus est sermo à sequentibus seruis pedissequis. Vnde & *secunda* fortuna dicitur, quod *secundum nos* est, id est, prope nos. Inde & res secundæ, id est, prosperæ. Secundæ autem à sequendo sunt dictæ.

Stipulator, promissor. *Stipulari* enim promittere est, ex verbis iurisperitorum.

Sanus à sanguine, quia sine pallore est.

Sospes salutis hospes.

Salus à sale nomen accepisse putatur.

Subtilis ab extenuatione dictus.

Sequester dicitur, qui certantibus medius interuenit, qui apud Græcos ὁμέσιος dicitur apud quem pignora deponi solent. Quod vocabulum à *sequendo* factum est, quod eius qui electus sit, vtraq; pars fidem sequatur.

F

Sessilis, quod non videtur stare: sed sedere.

Surdus à sordibus humoris aure conceptis. & quamuis multis casibus accedat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet.

Siccus quod sit * exsiccatus, siue per antiphrasin, quod *sit sine succo.* al. exsiccatus.

Sepultus dictus, eo quod sit sine palpitatione vel *sine pulsu*, id est, sine motu.

* *Sagio* ab exigendo dictus. al. Saio.

Sutor à suendis pellibus nominatur.

Subulcus porcorum pastor sicut bubulcus cura boum.

T

Vtor qui pupillum tuetur, hoc est intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur, Quid me mones? Et tutorem & pædagogum olim obtrui.

Testes dicti quod testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod testamentum signent.

G

Tetricus mons in Sabinis asperrimus. Vnde & tristes homines *tetricos* dicimus.

Taciturnus in tacendo * diurnus. al. diuturnus.

Trutinator, examinator, ex iudicii libra perpendens recta, translatione à trutina, quæ est gemina ponderum * lancis al. lanx vel lances.

Tristis, tenax, nummi cupidior quod teneat. Interdum & pertinax.

Truculentus, torus, terribilis, eo quod sit torno vultu &, *turbulento* aspectu, vt *torua* leæna, &, *Cernimus astantes nequicquam lumine torno.*

Turbidus, terribilis.

Teter ab obscura tenebrosaq; vita. Teterrimus pro fero nimium. Tetrum enim veteres pro fero dixerunt, vt Ennius, *Tetrosq; elephantes.*

Terribilis, qui timorem habet & timetur.

Tergiuersator, quod animi quasi *tergum* vertat huc & illuc, nec facile qualis sit intelligitur.

Temulentus à temeto, id est, vino dictus.

Timidus quod *timeat diu*, id est, à sanguine, nam timor sanguinem gelat, quia coactus gignit timorem.

H

Turpis quod sit informis & torpeat.

V

VIR à virtute.

Vtilis ab vtendo bene suo, vel quod bene quid vti possit, sicut docilis quod doceri possit.

Verus à veritate, hinc & *verax*. Maior est veritas quam verus, quia non est veritas à vero, sed verus à veritate descendit.

Veridicus, quia verum dicit, & veritatis assertor est.

Verecundus, quia verum factum erubescit.

Viridis, vi & succo plenus.

Venustus, pulcher, à venis, id est, sanguine.

Viuens, id est, viuus.

Varius, quasi non vnius viæ, sed incertæ mixtæque sententiæ.

Versutus, eo quod eius mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facile vertitur, vnde & *versutia* dicitur contorta sententia. Plautus, *Versutior est quam rota figularis.*

Vilis à villa, nullius enim vrbanitatis est.

Versipellis eo quod in diuersa vultum & mentem vertat. Inde & *versutus* & callidus.

Violentus, quia vim infert.

Vecors mali cordis & malæ conscientiæ.

Vagus, quasi *sine via.*

Vanus à Venere etymologiam trahit. Item *vanus*, inanis, falsus, eo quod sine memoria *euanescat.*

Vesanus * porro sanus.

Vinolentus, qui & satis bibit & difficile inebriatur.

Vexatus, id est, portatus, ab eo quod est veho, vexo, vecto, vt, Vexasse sit portasse.

Veneficus eo quod venenum mortis causa parauit, aut præstitit, aut vendidit.

Vector quasi *vehitor.* Est autem vector & qui vehit & qui vehitur.

Venator, quasi *venabulator*, à venatione scilicet qua bestias premit. Quatuor autem sunt *venatorum* officia, Vestigatores, indagatores, alatores, & pressores.

al. non pro be sanus.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

Lib. XI.

Capita libri vndecimi.

1 *De homine & partibus eius.*
2 *De ætatibus hominis.*
3 *De portentis.*
4 *De transformatis.*

De homine & partibus eius.

Cap. I.

NAtura dicta est ab eo quod nasci aliquid faciat. Gignendi enim & faciendi potens est. Hanc quidam *Deum* esse dixerunt, à quo omnia creata sunt & existunt.

Genus à gignendo dictum, cui deriuatiuum nomen à terra, ex qua omnia gignuntur, γῆ enim græce *terra* dicitur.

Vita dicta propter *vigorem*, vel quod vim teneat nascendi atq; crescendi. Vnde & arbores *vitam* habere dicuntur, quia gignuntur & crescunt.

Homo dictus, quia ex *humo* factus est, sicut dicitur in Genesi, *Et creauit Deus hominem de limo terræ.* Abusiue autem pronunciatur ex vtraq; substantia totus homo, id est, ex societate corporis & animæ. Nam proprie *homo* ab humo. Græci vero hominem ἄνθρωπον appellauerunt, eo quod sursum spectet subleuatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ouidius poëta designat cum dicit, *Pronaq; cum spectent animalia cætera terram, Os homini sublime dedit, cœlumque videre Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.* Qui ideo erectus cœlum aspicit, vt Deum quærat, non vt terram intendat, veluti pecora quæ natura prona & ventri obedientia finxit.

Duplex est autem *homo*, interior & exterior. *Interior* homo anima, *exterior* homo corpus.

Anima autem à ventis nomen accepit, eo quod *ventus* sit. Vnde & *ventus* græce ἄνεμος dicitur, quod ore trahentes aërem viuere videamur: sed apertissime falsum est, quia multo prius gignitur anima quam concipi ore aër possit: quia iam in genitricis vtero viuit. Non est ergo aër anima, quod quidam putauerunt qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.

Spiritum idem esse quod animam, Euangelista pronunciat dicens. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursus potestatem habeo sumendi eam.* De hac quoq; ipsa Domini anima passionis tempore memoratus Euangelista ita protulit dicens, *Et inclinato capite emisit spiritum.* Quid est enim emittere spiritum, nisi quod animam ponere? sed anima dicta propter quod viuit: spiritus autem vel pro speciali natura, vel pro eo quod * spiret in corpore.

al. Inspiret.

Item *animum* item esse quod animam, sed anima vitæ est, *animus* consilii. Vnde dicunt Philosophi etiam, sine animo vitam manere, & sine mente animam durare. vnde & *amentes*, nam mentem vocari volunt vt sciat: animum vt velit.

Mens autem vocata quod *emineat* in anima, vel quod *meminit.* Vnde & immemores amentes, quapropter non anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tanquã caput eius vel oculus. Vnde & ipse homo secundum mẽtem imago Dei dicitur. Ita autem hæc omnia adiuncta sunt animæ, vt vnares sit. Pro efficientiis enim causarum diuersa nomina sortita est anima. Nam & *memoria* mens est, vnde & *immemores* amentes. dum ergo viuificat corpus, *anima* est: dum scit, *mens* est: dum vult, *animus* est: dum recolit, *memoria* est: dum rectum iudicat, *ratio* est: dum spirat, *spiritus* est: dum aliquid sentit, *sensus* est. Nam inde animus sensus dicitur pro iis quæ sentit, vnde & sententia nomen accepit.

Corpus dictum pro eo quod *corruptum* perit. Solubile enim atq; mortale est, & aliquando soluendum.

Caro autem à *creando* est appellata.

Crementum enim semen est masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc & parentes *creatores* vocantur.

Caro autem ex quatuor elementis compacta est. nam terra *carne* est, aër in *halitu*, humor in *sanguine*, ignis in *calore* vitali. Habent vero in nobis elementa suam quæque partem, quibus quid debetur compage resoluta.

Caro autem & corpus diuersa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro. nam caro est quæ viuit, idem & corpus. Corpus quod non viuit, id est, non caro. Nam corpus dicitur aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum. Interdum & cum vita corpus, & non caro, vt herba, & lignum.

Sensus corporis quinq; sunt, visus, auditus, odoratus gustus & tactus. Ex quibus duo aperiuntur, & clauduntur semper, duo patentes sunt.

Sensus dicti, quia per eos anima subtilissime totum corpus agitat vigore sentiendi.

Vnde & *præsentia* nuncupantur, quod sint *præ sensibus*, id est præ oculis, quæ præsto sunt oculis.

Visus est qui à Philosophis *humor vitreus* appellatur. *Visum* autem fieri quidam asseuerant, aut externa ætherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues * venas à cerebro venientes, atque penetratis tunicis in aërem exeuntes, & tunc commixtione similis materiæ visum dantes. *Visus* dictus quod * *viatior* cæteris sensibus, ac præstantior siue velocior ampliusq; vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia. Vicinior est enim cerebro vnde omnia manant, ex quo fit, vt ea quæ ad alios pertinent sensus, videre dicamus, veluti cum dicimus: Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit, sic & cætera.

al. vias.

al. papulã.

al. viator.

Auditus appellatus quod voces hauriat, hoc est aëre verberato sonos suscipiat.

Odoratus quasi aëris *odore* * *attractus.* Tacto enim aëre sentitur, sic & olfactus quod odoribus afficiatur.

al. attactus.

Gustus à gutture dictus.

Tactus eo quod per tractet & tangat, & per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam *tactu* probamus quicquid cæteris sensibus iudicare non possumus. duo autem tactus genera sunt, nam aut *extrinsecus* venit quod feriat, aut *intus* in ipso corpore oritur quod sentiatur.

al. cohibentibus.

A

Vnicuique autem *sensui* propria natura data est. Nam quod videndum est, oculis capitur: quod audiendum, auribus: mollia & dura tactu æstimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur.

Prima pars corporis *caput*, datumq; illi hoc nomen eo quod sensus omnes & nerui inde initium *capiant*, atq; ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Vnde ipsius animæ quæ consulit corpori quodammodo personam gerit.

Vertex est ea pars qua capilli capitis colliguntur, & in qua cæsaries *vertitur*, vnde & nuncupatur.

Caluaria ab ossibus *caluis* dicta, per defectionem, & neutraliter pronunciatur.

Occipitium capitis pars posterior, quasi *contra capitium*, vel quod sit capitis retrorsum.

Capilli vocati, quasi *capitis pili*, facti vt & decorem præstent & cerebrum aduersus frigus muniant atque à sole defendant.

Pili autem dicti à *pelle* qua prodeunt, sicut & pilum dicitur à pila, vbi *pigmentum* contunditur.

B

Cæsaries à *cædendo* vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum esse decet, mulierem non decet.

Comæ sunt proprie non cæsi capilli, & est Græcus sermo. Nam *comas* Græci à secando nominant, vnde κορεῖν *tundere* dicunt. Vnde & *cirri* vocantur, quod etiam idem Græci * *mallonem* vocant.

al. Forte μαλλόν.

Crines proprie mulierum sunt. Dicti autem *crines* eo quod vittis *discernantur*. Vnde & *discriminalia* dicuntur, à quibus diuisi religantur.

Tempora sunt quæ caluariæ dextra lævaque subiacent. Quæ ideo sic nuncupantur, quia mouentur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis mutantur.

Facies dicta ab effigie, ibi est enim *facta* tota figura hominis & vniuscuiusq; personæ cognitio.

C

Vultus vero dictus, eo quod per eum *voluntas* ostenditur animi: secundum voluntatem enim in varios motus mutatur, vnde & differunt sibi vtraq;: nam facies simpliciter accipitur de vniuscuiusq; naturali aspectu. *Vultus* autem animorum qualitates significat.

Frons ab oculorum *foraminibus* nominata est. Hæc imago quædam animi mentis motum specie sua exprimit, dum vel læta vel tristis est.

Oculi vocati, siue quia eos ciliorum tegmina *occultant*: ne qua incidentis iniuriæ offensione lædantur, siue quia lumen *occultum* habent, id est, secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animæ existunt: in *oculis* enim omne mentis iudicium est, vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. *Oculi* autem idem & lumina. Et dicta *lumina* quod ex eis lumen manat, vel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui præponendo refundant.

Pupilla est medius punctus oculi in quos vis est videndi, vbi quia paruæ imagines nobis videntur, propterea *pupillæ* appellantur. Nam parvuli *pupilli* dicuntur. Hanc plerique * *pupillam* vocant: vocatur autem pupilla quod sit *pura* atque *impolluta*, vt sunt puellæ. Physici dicunt easdem pupillas quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus non visis certa est desperatio.

al. papulã.

D

Circulus vero quo à pupilla partes albæ oculi separantur discreta nigredine corona dicitur, quod rotunditate sui ornent ambitum pupillæ.

Voluus autem quidam appellant ipsos vertices oculorum ex similitudine *valuarum*.

Palpebræ sunt sinus oculorum à *palpitatione* dictæ, quia super mouentur. Concurrunt enim inuicem, vt assiduo motu reficiant obturum. Munitæ sunt autem vallo capillorum, vt & apertis oculis si quid inciderit repellatur, & somno * conniuentibus tanquam inuoluti quiescant latentes. In summitate aũt *palpebrarum* locis quibus se vtræque clausæ contingunt extant admoti ordine ferato capilli, tutelam oculis ministrantes, ne irruente sorde facile iniurias excipiant, & exeo noceantur, vt pulueris vel cuiusquam crassioris materiæ arceant contactum, aut ipsum quoq; aërem concidendo mitificent, quod tenuem atq; serenum faciant visum.

al. cohibentibus.

Lacrymas quidam à *laceratione mentis* putant dictas, alii existimant ideo quod Græci δακρύα vocant.

Cilia sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi & dicta *cilia* quod *celent* oculos, tegantque tuta custodia.

Supercilia dicta quia superposita sunt *ciliis*, quæ idcirco pilis vestita sunt, vt oculis munimenta prætendant, & sudorem à capite defluentem depellant.

Intercilium vero est medium illud inter supercilia quod sine pilis est.

Genæ sunt inferiores oculorum partes, vnde barbæ inchoant: nam Græce γένειον barbæ. Hinc & *genæ* quod inde incipiant *gigni* barbæ.

Malæ sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositæ. Vocatæ autem *malæ* siue quod infra oculos *promineant* in rotunditatem, quæ Græci μῆλα appellant siue quod sint *super maxillas*.

E

Maxilla per diminutionem *à malis*, sicut paxillus à palo, taxillus à talo.

Mandibulæ sunt maxillarum partes, ex quo & nomen factum.

Barbam veteres vocauerunt quod virorum sit, non mulierum.

al. Auribus inditum.

* *Auricm* inde dictum nomen à vocibus hauriendis, vnde & Virg. *Vocemq; hic auribus hausi*. Aut quia vocem ipsam Græci αὐδὴν vocant, *ab auditu*. Per immutationem enim literæ aures, quasi *audes* nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit quo sensum excipiant audiendi.

al. Pennula. al. Pennũ & Penna.

* *Pinnula* summa pars auris ab acumine dicta. * *Pinnum* enim antiqui acutum dicebant, vnde & *bipennis* & *pinna*.

al. Manare

Nares idcirco nominantur, quia per eas vel odor vel Spiritus * nare non desinit, quia nos odore admonent, vt norimus aliquid & sciamus: vnde e contra inscii acrudes ignari dicuntur. Olfecisse enim, veteres scisse dicebant. Ter. *Ac non totis sex mensibus prius olfecissem quam ille quicquam coperit.*

F

Narium recta pars propter quod æqualiter sit in longitudine & rotunditate porrecta, *columna* vocatur: extremitas eius, pirula à formula pomi piri. Quæ vero dextra lævaq; sunt. * pinnulæ ab alarum similitudine, medium autem interfinium.

al. Pennulæ.

Os dictum quod per ipsum quasi per *ostium* & cibos intus mittimus, & Spiritum foris proiicimus, vel quia ibi ingrediuntur cibi, & inde egrediuntur sermones.

Labia à lambendo nominata, quod autem superius est, *labium* dicimus, quod inferius eo quod grossius sit, *labrum*. Alii virorum *labra*, mulierum *labia* dicunt.

Linguæ à lingendo cibum putat Varro nomen impositum. Alii quod per articulatos sonos verba *ligat*. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua *illiditur* dentibus & vocalem efficit sonum.

G

Dentes Græci ὀδόντες vocant, & inde in Latinum nomen trahere videntur. Horum primi præcisores dicuntur, quia omne quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes *canini* vocantur, quorum duo in *dextra mamilla*, & duo in *sinistra* sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, & canis ex ipsis ossa frangit, sicut & homo, & quod non possint priores præcidere, illis tradunt, vt confringant. Hos vulgus pro longitudine & rotunditate *colomellos* vocant. Vltimi sunt *molares*, qui concisa à prioribus atque confracta subigunt & molunt, atque immassant, vnde & *molares* vocati sunt.

H

Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in fœminis pauciores existunt.

Gingiuæ, à gignendis dentibus nominatæ. Factæ autem sunt etiam ad decorem dentium, ne nudi horrori potius, quam ornamento existerent.

Palatum nostrum sicut cœlum sursum est positum, &

inde

A

inde palatum à *polo* per deriuationem, sed & græci similiter *palatum* οὐρανὸν appellant, eo quod pro sui concauitate cœli similitudinem habeat.

Fauces à fundendis vocibus nominatæ, vel quod per eas *famur* voces.

Arteriæ vocatę siue quod per eas à pulmone *aer*, hoc est Spiritus fertur, seu quod *arctis*, & angustis meatibus spiritum vitalem retineant, vnde vocis sonos emittunt: qui soni vno modo sonarent, nisi linguæ motus distantias vocis efficeret.

Toles Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per diminutionem *tusillas* vocant, quæ in faucibus *turgescere* solent.

Mentum dictum quod inde *mandibulæ* oriantur, vel quod ibi iungantur.

Gurgulio à gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares pertendit: habens viam qua vox ad linguam transmittitur, vt possit verba collidere, vnde & *garrire* dicimus.

Rumen proximum gurgulioni, quo cibus & potio deuoratur. Hinc bestiæ quæ cibos reuocant ac remandunt, *rummare* dicuntur.

Sublinguium operculum gurgulionis, quasi parua lingua quod foramen linguæ recludit operitve.

Collum dictum, quod sit rigidum & rotundum, vt *columna*, baiulans caput & sustentans, quasi *capitolium*, cuius anteriorpars gula vocatur, posterior ceruix.

Ceruix autem vocata, quod per eam pars cerebrum ad medullam spinæ dirigitur, quasi *cerebri via*. Veteres autem plurali tantum numero *ceruices* dicebant: primus Hortensius ceruicem singulariter dixit. Ceruix autem numero singulari *membrum ipsum* significat. Nam pluraliter contumaciam sæpe demonstrat. Cicer. in Verr. *Prætorem tu* * *accusés frangere ceruices.*

al. accusas frange.

Humeri dicti, quasi *armi*, ad distinctionem hominis à pecudibus mutis, vt hi *humeros*, illi armos habere dicuntur nam proprie armi quadrupedum sunt.

Ala summi humeri pars posterior.

Brachia à fortitudine nominata, βαρὺ enim Græce, grauia & forte significat. In brachiis enim tori lacertorum sunt, & insigne musculorum robur existit. Hi sunt *tori*, i. musculi, & dicti tori, quod illi viscera tota videantur.

Cubitus dictus, quod ad cibos sumendos in ipso *cubamus*.

Vlna secundum quosdam vtriusque manus extensio est, secundum alios *cubitus*, quod magis verum est, quia græce ὠλένη, *cubitus* dicitur.

Ala subbrachia sunt appellatæ, eo quod ex eis in modum *alarum* motus brachiorum inchoet, quas quidã *aschillas* vocant, quod ex his brachia * cilluntur, id est, mouentur, vnde & oscilla dicta ab eo, quod cillantur, id est, moueantur ora. Nam cillere est mouere. Hos quidam subhircos vocant, propter quod in plerisq; hominibus hircorum fœtorem reddant.

al. cillantur.

Manus dicta, quod sit totius corporis *munus*. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atq; dispensat: per eam accipimus & damus. Abusiue autem manus etiam *ars* vel artifex, vnde & *manus* precium dicimus.

Dextra vocatur à *dando*, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atq; salutis adhibetur, & hoc est illud apud Tullium, *Fidem publicam iussu senatus dedi*, i. dextram. Vnde & Apostolus dicit: *Iacobus & Ioannes dextras dederunt mihi*, & reliqua.

D

Læua quod aptior sit ad *leuandum*. *Sinistra* autem vocata, quasi *sine dextra*, siue quod rem fieri sinat. *A sinendo* enim sinistra est nuncupata.

Palma est manus expansis digitis, sicut contractis, pugnus.

Pugnus autem à *pugillo* dictus, sicut palma ab expansis palmæ ramis.

Digiti nuncupati, vel quod *decem* sunt, vel qui *decenter iuncti* existunt. Nam habent in se & numerum perfectum & ordinem decentissimum. Primus *pollex* vocatur, eo quod inter cæteros virtute polleat, & potestate. Secundus *index* & salitaris, seu demonstratorius, quia eo fere salutamus atque ostendimus. Tertius *impudicus*, quod plerumque per eum probri infectatio exprimitur. Quartus *anularis*, eo quod in ipso anulus geritur: idem & medicinalis, quod eo trita collyria à medicis colliguntur. Quintus *auricularis*, pro eo quod eo aurem scalpimus.

E

Vngulus ex græco vocamus: illi enim has ὄνυχας dicunt.

Truncus media pars corporis à collo vsque ad inguina. De quo Nigidius: *Caput collo vehitur, truncus sustinetur coxis & genibus, cruribusq;*

Thorax à Græcis dicitur anterior pars trunci à collo vsque ad stomachum, quam nos dicimus *aream*, eo quod ibi arcanum sit, i. secretum quo cæteri arcentur. Vnde & arca & ara dicta, quasi res secretæ, cuius eminentes pulpæ mamillæ dicuntur. Inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra læuaq; costæ.

Pectus vocatum quod sit *pexum* inter eminentes mamillarum partes, vnde & *pectinem* dicimus, quod pexos capillos faciat.

Mamillæ vocatæ, quia rotundæ sunt, quasi *malæ*, per diminutionem scilicet.

F

Papillæ capita mammarum sunt, quas infantes sugentes comprehendunt. Et dictæ papillæ quod eas infantes quasi *pappant* dum lac sugunt, proinde mamilla est omnis eminentia vberis, papilla vero breue illud vnde lac trahitur.

Vbera dicta, vel quia *lacte vberta*, vel quia vuida humore scilicet lactis in more vuarum plena.

Lac vim nominis à colore trahit, quod sit albus liquor. λευκὸς enim græce, album dicunt, cuius natura ex sanguine commutatur: nam post partum si quid sanguinis nondum fuerit vteri nutrimento consumptum: naturali meatu fluit in mammas, & earum virtute albescens *lactis* accipit qualitatem.

Cutis est quæ in corpora prima est appellata, quod ipsa corpori superpositamcisionem prima patitur. *Cutis* enim græce * *incisio* dicitur, eadem & pellis quod externas iniurias corporis tegendo pellat pluuiasque & ventos solisq; ardores perferat.

Alludit fortasse ad etymologiam δέρματος. Nam δέρμα dicitur ἀπὸ τοῦ δέρειν, quod significat scindo vel cædo.

Pellis autem mox detracta: subacta iam corium dicitur.

Corium autem per deriuationem *caro* appellatur, quod eo tegatur: sed hoc in brutis animalibus proprium est.

G

Pori corporis græco nomine appellantur, qui Latine proprie spiramenta dicuntur, eo quod per eos viuificus spiritus exterius ministretur.

Aruina est pinguedo cui adhærens.

Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quod *palpitet*, resilit enim sæpe. Hanc plerique & viscum vocant, propter quod glutinosa sit.

Membra sunt partes corporis.

Artus quibus colligantur membra, ab *arctando* dicti.

Nerui græca appellati deriuatione, quos illi νεῦρα vocant. Alii latine vocatos *neruos* putant, eo quod per artuum coniunctiones inuicem his inhæreant. Maximam autem virium substantiam neruos facere certissimum est. Nam quanto fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem.

H

Artus enim dicti quod colligati inuicem neruis *arctentur*, i. stringantur, quorum diminutiua sunt articuli. Nam *artus* dicimus membra maiora, vt brachia, articulos: minora membra vt digiti.

al. Compago.

* *Compagia* capita sunt ossium: dicta eo quod sibi *compacta* neruis velut glutino quodam adhæreant.

Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburq; subsistit. *Ossa* autem ab *vsto* dicta, propter quod cremarenturab antiquis, siue, vt alii putant, ab *ore*, quod ibi pateant: nam vbique cute visceribusque obtectacelantur.

Medullæ appellatæ, quod *madefaciant* ossa, irrigant enim & confortant.

al. Vertibula.

* *Vertibulæ* sunt summæ ossium partes nodis crassioribus conglobatæ: dictę ita, eo quod ad inflectionem membrorum illa vertantur.

Cartilagi-

Cartilagines, ossa mollia & sine medulla, quod genus auriculæ & narium discrimen & costatum extremitates habent, siue opercula ossium quæ mouentur. Et dictæ *cartilagines*, quòd leni attritu *carent* dolore dum * flectuntur.

al. plectũtur.

Costas appellari quidam putant, quod ab ipsis interiora *custodiantur*, vt tota mollicies ventris vallata * seruetur.

al. saluetur.

Latus quia iacentibus nobis *latet*. Est enim læua pars corporis, dextro autem *lateri* habilior motus est, * læua fortior, & oneri ferendo accõmodatior. Vnde & *læua* nuncupata, quod aptior sit ad leuandum aliquid & portandum. Ipsa enim gestat clypeum, ensem, pharetram, & reliqua onera, vt expedita sit dextera ad agendum.

al. læuo.

Dorsum est à ceruice vsque ad renes, dictum autem *dorsum*, quod sit superficies *durior* corporis in modum saxi, fortis ad portandum & ad perpetiendum.

Terga, quia in ea supini iacemus in *terra*: quod solus homo potest: nam nuta animalia tantum aut in ventre, aut in latere iacent: vnde & in animalibus *terga* abusiue dicuntur.

Scapula à scandendo dicitur.

Interscapilium spacium quod inter scapulas est, vnde & nominatum.

Palæ sunt dorsi dextra læuaque eminentia membra, dicta quod in luctando eas premimus, quod Græci παλαίειν dicunt.

Spina est iunctura dorsi, dicta eo quod habeat radiolos acutos, cuius iuncturæ spondilia appellantur, propter partem cerebri quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes.

Sacra spina est ima perpetuæ spinæ quam Græci ἰερὸν ὄσεον vocant: quoniam primum infante concepto nascitur, ideoque & *hostia*: id primum à gentilibus diis suis dabatur, vnde & *spina sacra* dicitur.

Renes ait Varro dictos, quod *riui* ab his obscœni humoris nascantur. Nam venæ & medullæ tenuem liquorem defundant in *renibus*, qui liquor rursus à renibus calore Venereo resolutus decurrit.

Lumbi ob *libidinis lasciuiam* dicti, quia in viris causa corporeę voluptatis in ipsis est, sicut in vmbilico mulieribus: vnde & ad Iob in exordio sermonis dictum est: *Accinge sicut vir lumbos tuos*: vt in iis esset resistendi præparatio in quibus libidinis est vsitata dominandi occasio.

Vmbilicus est medius locus corporis, dictus quod sit ibi *vmbo iliorum*: vnde & vmbo appellatur locus in medio clypei, à quo pendet. Ex eo enim infans in vtero pendet, ex eo etiam & nutritur.

Ilium græco sermone appellatum, quod ibi obuoluamus nos. Græce enim εἰλύειν obuoluere dicitur.

Clunes vocatæ, quod sint *iuxta colum*, quod est longa ω. *Nates*, quod in ipsis innitimur dum sedemus: vnde & conglobata est in eis caro, ne prementi corporis mole ossa dolerent.

Genitalia corporis partes sunt, vt nomen ipsum docet: à *gignenda sobole* acceperunt vocabulum, quod his procreatur & gignitur. Hæc & pudenda pro verecundia siue à pube. Vnde & indumento operiuntur: dicuntur autem ista & inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra quæ in promptu locata sunt.

Idem & *veretrum*, quia viri est tantum, siue quod ex eo virus emittitur: nam virus proprie dicitur humor fluens à natura viri.

Testiculi per diminutionem *à testibus* dicti, quorum numerus incipit à duobus. Hi enim semen calamo ministrant, quod ab spinæ medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi.

Viscus est pellis in qua testiculi sunt.

Posteriora vero vocata, quod retro sunt & à vultu auersa ne dum aluum purgamus inquinaremus aspectum.

Meatus inde appellatus, quia per eum *meant*, i. egerunt stercora.

Fœmora dicta sunt, quod ea parte à *fœmina* sexus viri discreperet: sunt autem ab inguinibus vsque ad genua.

Fœmina autem per deriuationem *fœmorum* partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus: vnde & prælatores olim sub *fœminibus* equos amisisse dicebantur.

Coxæ quasi coniunctæ axes: in ipsis enim fœmora mouentur, quorum concaua, vertebra vocantur, quia in eis capita fœmorum vertuntur.

Suffragines, quia *subtus franguntur*, i. flectuntur, non supra sicut in brachiis.

Genua sunt commissiones fœmorum & cruum, & dicta genua, eo quod in vtero sint *genis oppositæ*. Cohærent enim sibi ibi, & cognata sunt oculis lacrymarum indicibus & misericordiæ, nam à genis genua dicuntur: denique complicatum gigni formarique hominem dicunt, ita vt genua sursum sint quibus oculi formantur, vt cauti & reconditi fiant. Ennius, *Atque genua comprimit arti gena*. Inde est quod homines dum ad genua se prosterniant statim lacrymantur. * Voluit enim eos natura vterum maternum rei memorari, vbi quasi in tenebris consedebant, antequam ad lucem peruenirent.

al. cogit.

Crura dicta, quia in iis *currimus*, & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsque ad suras.

Tibiæ vocatæ quasi *tubæ*: sunt enim longitudine & specie similes.

Talus dictus à *tolo*: nam tolus est eminens rotunditas, vnde & fastigium templi rotundi *tolus* vocatur. *Talus* autem sub crure est, sub talo, *calcanei*.

Pedes ex græca etymologia nomen sortiti sunt: hos enim Græci πόδας dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt.

Planta à planitie nuncupatæ, quia non rotundæ, vt in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo: sed *planæ* atque longiores formatæ sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem *plantæ* anteriores partes, quæ etiam ex multis ossibus constant.

Calcis prima pars plantæ, *à callo* illi nomen impositum, quo terram calcamus, hinc & *calcaneus*.

Solum inferior pars pedis, dictum quia eo terræ vestigia imprimimus: sed & *solum* dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi *solidum* vnde & *terra solum*, quod cuncta sustineat, & *solum pedis*, quod totam corporis molem portat.

Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub cutis est, à *visco* quod est inter cutem & carnem. Item viscera vitalia, i. * circumfusa cordis loca, quasi *viscora*, eo quod ibi vita, i. anima continetur. Item viscera capita neruorum ex sanguine & neruis copulata. Eadem *lacerti* siue *mures*, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, vt sit in media parte totius corporis cor: appellanturque à nomine similium animalium sub terra delitescentium. Nam inde *musculi* à murium similitudine, iidem etiam & *tori*, quod illic viscera torta videantur.

al. circaflua.

Cor à græca appellatione deriuatum, quod illi καρδίαν dicunt, siue à *cura*. In eo omnis solicitudo, & scientiæ causa manet. Quod idco pulmoni vicinum est, vt cum ira accenditur, pulmonis humore temperetur. Huius, duæ *arteriæ* sunt, de quibus *sinistra* plus sanguinis habet, *dextra* plus spiritus: vnde & in dextro brachio pulsũ inspicimus.

Præcordia vero sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur, & dicta præcordia, eo quod ibi sit principium cordis & cogitationis.

Pulsus vocatus quod palpitet, cuius indicio aut infirmitatem intelligimus, aut salute. Huius duplex est motus, aut simplex, aut compositus. *Simplex* est qui ex vno * saltu constat: *compositus* est qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit, qui motus certa habent spacia, dactylicum percussum quamdiu sine vitio sunt. Si quando vero *citatiores* sunt, vt δρομαδίζοντες, aut *lentiores*, vt μαραζόντως mortis signa sunt.

al. motu.

Venæ dictæ, eo quod viæ sint natantis sanguinis, atque riui per corpus omne diuisi, quibus vniuersa membra irrigantur.

Sanguis ex græca etymologia nomen duxit, quod vegetetur, & sustentetur, & viuat. Sanguis autem est dum in corpore est: effusus vero *cruor* dicitur. Nam cruor

vocatus, eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruat. Alij autem cruorem interpretantur sanguinem corruptum qui emittitur. Alij aiunt vocatum sanguinem quod suauis sit. Sanguis autem non est integer, nisi in iuuenibus. Nam dicunt Physici minui sanguinem per ætatem, vnde & in senibus tremor est. Proprie autem sanguis animæ possessio est: inde genas lacerare in luctu mulieres solent, vnde & purpureæ vestes & flores purpurei mortuis præbentur.

Pulmo ex græco trahit vocabulum. Græci enim pulmonem πνεύμονα vocant, eo quod cordis flabellum sit, in quo πνεῦμα, id est, *spiritus* inest, per quod & agitantur & mouentur, vnde & pulmones vocati sunt. Nam græce πνεῦμα spiritus dicitur, qui flando & agitando aerem admittit & recipit, à quo mouentur pulmones, & palpitant, & adaperiendo se, vt flatum capiant, stringendo vt eijciant. Est enim organum corporis.

Iecur nomen habet, eo quod ignis ibi habet sedem, qui in cerebro fibuolat. Inde ad oculos, cæteroſque sensus, & membra diffunditur, & calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad vsum pascendi nutriendique singulis membris præbet. In iecore autem persistit voluptas & concupiscentia, iuxta eos, qui de Physicis disputant.

Fibræ iecoris sunt extremitates, sicut extremæ partes foliorum in vitibus, siue quasi linguæ eminentes. Dictæ autem fibræ, quod apud gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent.

Splen dictus à supplemento, ex contraria parte iecoris ne vacua existerent, quem quidam etiam risus causa factum existimant: nam *splene videmus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus.* Quibus quatuor elementis constantibus integrum est animal.

Fel appellatum quod sit folliculus gestans humorem qui vocatur *bilis*.

Stomachus Græce *os* vocatur, eo quod ostium ventris sit, & cibum excipiat, atque in intestina transmittat.

Intestina dicuntur, eo quod coporis interiore parte cohibentur, quæ ideirco longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, vt susceptas escas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur.

*Omentum** membranum quod continet intestinorum maiorem partem, quod ἐπίπλοον Græci vocant.

Diseptum intestinum quod discernit ventrem & cætera intestina à pulmone vel corde.

Cæcum intestinum, quod sit sine foramine & exitu, quod Græci τυφλὸν ἔντερον dicunt.

Ieiuna tenue intestinum, vnde & *ieiunium* dicitur.

Venter autē, & aluus, & vterus inter se differunt. *Venter* est qui acceptos cibos digerit, & apparet extrinsecus, pertingitque à pectore ad inguina, & dictus venter quod per totum corpus vitæ alimenta transmittat. *Aluus* est quæ cibum recipit & purgari solet. Sal. *Simulans sibi aluum purgari.* Et vocatur *aluus*, quod *abluatur*, id est purgetur. Ex ipsa enim sordes stercorum defluunt. *Vterum* solæ mulieres habent in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi. Tamen autores vterum pro vtriusque sexus ventre plerumque ponunt, nec Poetæ tantummodo, sed & cæteri. Vocatus autem vterus, quod duplex sit, & ab vtraque in duas se diuidit partes quæ in diuersum diffusæ ac* replexę circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quod interius impleatur fœtu. Hinc & *vter*, quod aliquid extrinsecus habuerit, vt membra & viscera.

Aqualiculus autem proprie porci est, hinc ad ventrem translatio.

Matrix dicitur quod fœtus in ea generetur, semen enim receptum confouet, confotum corporat, corporatum in membra distinguit.

Vulua vocata quasi *valua* ventris, idest ianua, vel quod semen recipiat, vel quod ex ea fœtus procedat.

Vesica quasi vas aquæ, quia sicut vas aqua, ita de renibus vrina collecta completur, & humore distenditur: cuius vsus in volucribus non habetur.

Vrina autem dicta, siue quod vrat, siue quod ex renibus egeritur: cuius indicio & salus & ægritudo futura monstratur. Qui humor vulgo *lotium* dicitur, quod eo *lota*, id est, munda vestimenta efficiantur.

Semen est quod * iactu fumitur, aut terra aut ab vtero ad gignendum vel fructus vel fœtus. Est enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinæ concrescit in renibus, eiectusque per coitum, & in vtero mulieris susceptus calorem quodammodo viscerum, & menstruali sanguinis irrigatione formatur in corpore.

Menstrua superuacuus mulierum sanguis. Luna autem menstrua * propter circuitum lunaris luminis, quo solet hoc venire profluuium. *Luna* enim græce μήνη dicitur, hæc & *muliebria* nuncupantur: nam mulier solum menstruale est animal. Cuius cruoris contactu fruges non germinant, aceſcunt musta, moriuntur herbæ, amittunt arbores fructus, rubigo ferrum corrumpit, nigrescunt æramenta. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferuntur. Glutinum asphalti quod nec ferro, nec aquis dissoluitur pollutum cruore ipso sponte dispergitur. Post plurimos autem dies menstruos ideo semen non est germinabile, quia iam non est menstrualis sanguis à quo perfusum irrigetur. Tenue semen locis muliebribus non potest adhærere: labitur enim nec habet vim adhærendi. Similiter & crassum vim non habet gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter nimiam sui spissitudinem. Hinc & steriles mares & fœminas dicunt fieri, vel per nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam raritatem.

Primum autem aiunt cor hominis fingi, quod in eo sit & vita hominis & sapientia: deinde quadragesimo die totū corpus expleri, quod ex abortionibus, vt fertur, collectū est. Alij fœtus à capite sumere dicunt exordium: vnde & in auium fœtibus primū oculos fingi in ouis videmus.

Fœtus autem nominatus, quod adhuc in vtero foueatur: cuius secundæ dicuntur folliculus, qui simul cum infante nascitur, continetq; eum: dictus ita, quia eum cum editur, sequitur.

Nasci autem patribus similes aiunt, si paternum semen validius sit: matribus, si matris, hac ratione similes exprimi vultus. Qui autem vtriusque parentis figurā reddunt, æqualiter mixto paterno maternoque semine concipiuntur, aut orum proauorum similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, ita & in hominibus semina celantur, figuras parentum reddituta: ex paterno autem semine puellas nasci, & ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cuius pars maior cum inualuerit, occupat similitudinem sexus.

In corpore nostro quædam tantum vtilitatis causa facta sunt, vt viscera quædam & vtilitatis & decoris, vt sensus in facie, & in corpore manus ac pedes, quorum membrorum & vtilitas magna est, & species decentissima. Quædam tantum decoris, vt mamillæ in viris, & in vtroque sexu umbilicus. Quædam discretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplum: in mulieribus genæ, & angustum pectus: ad concipiendos autem & portandos fœtus renes & latera dilatata. Quod ad hominem, & ad partes attinet corporis ex parte dictum est, nunc ætates eius subiungamus.

De ætatibus hominis. Cap. II.

Gradus ætatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, atque senectus.

Prima ætas *infantia* est pueri nascentis ad lucem, quæ porrigitur in septem annis.

Secunda ætas *pueritia*, id est pura, & necdum ad generandum apta, tendens vsq; ad decimum quartum annum.

Tertia *adolescentia* ad gignendum adulta, quæ porrigitur vsque ad vigesimum octauum annum.

Quarta *iuuentus* firmissima omnium ætatum finiens in quinquagesimo anno.

Quinta ætas *senioris*, id est, *grauitas*, quæ est inclinatio à iuuentute in senectutem, nondum senectus, sed iam nōdum iuuentus, quia senioris ætas est, quam Græci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Græcos non *presbyter*, sed

πρέσβυς

Vide denuo Bedæ V. Bedæ T. 3. col. 495.

γέρων dicitur. Quæ ætas à quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur.

Sexta ætas est *senectus*, quæ nullo annorum tempore finitur, sed post illas quinque ætates quantumcunque vitæ est senectuti deputatur.

Senium autem pars est vltima senectutis, dicta quod sit terminus sextæ ætatis. In his ergo sex spaciis Philosophi vitam descripserunt humanam, in quibus mutatur & curritur, & ad mortis terminum peruenit. Pergamus ergo breuiter per prædictos gradus ætatis etymologias earum in homine demonstrantes.

Infans dicitur homo primæ ætatis, dictus autem infans, quia adhuc *fari nescit*, i. loqui non potest: nondum enim bene ordinatus dentibus, minus est sermonis expressio.

Puer à puritate vocatus, quia *purus* est, & necdum lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt *ephebi*, i. à Phœbo dicti necdum viri, sed adolescentuli leues.

Puer autem tribus modis dicitur, pro *natiuitate*, vt Esaias, *Puer natus est nobis*. Pro *ætate*, vt octennis, decennis. Vnde est illud. *Iam puerile iugum tenera ceruice regebat*. Pro *obsequio & fidei puritate*, vt Dominus ad Prophetam, *Puer meus es tu, noli timere*, dum iam Ieremias longe pueritiæ excessisset annos.

Puella est parvula quasi *pupilla*: vnde & pupillos, non pro conditione, sed pro ætate puerili vocamus. Pupilli autem dicti, quasi sine oculis. hoc est à parentibus orbi. Hi autem vere pupilli dicuntur, quorum parentes ante discesserunt, quam ab eis nomen acciperent. Cæteri orbi vocantur *orphani*, i. qui & pupilli: illud enim Græcum est, hoc Latinum. Nam & in psalmo vbi legitur, *Pupillo tu eris adiutor*. Græcus habet ὀρφανῷ

Puberes à pube, i. à pudendis corporis nuncupati, quod hæc loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem exannis pubertatem existimant, i. eum puberem esse qui quatuordecim annos expleuerit, quamuis tardissime pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui & ex habitu corporis pubertatem ostendat, & generare iã possit.

Puerperæ sunt quæ annis puerilibus pariunt Vnde & Horat. *Laudatur primo prole puerpera nato*. Et dictæ puerperæ, vel quod primo partu grauantur, vel quod primum pueros pariant.

Adolescens dictus, eo quod sit ad gignendum adultus, siue à crescere & augeri.

Iuuenis vocatus quod iuuare posse incipiat, vt in bubus iuuenci, cum à vitulis discesserint. Est enim iuuenis in ipso ætatis cremento positus, & ad auxilium paratus. Nam iuuare hominis est opus aliquid conferentis. Sicut autem triginta perfectæ ætatis est annus in hominibus, ita in pecudibus aciumentis tertius robustissimus.

Vir nuncupatus quod maior in eo vis est, quam in fœminis. Vnde & *virtus* nomen accepit, siue quod vi agat fœminam.

Mulier vero à mollitie tanquam *mollier*, detracta litera, vel mutata appellata est mulier.

Vtrique enim fortitudine & imbecillitate animorum vel corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, vt patiens viro esset, scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum prorueret. Dicitur igitur mulier secundum fœmineum sexum, non secundum corruptionem integritatis, & hoc ex lingua sacræ scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri fuit, nondum contacta à viro, mulier appellata est, dicente scriptura, *Et formauit eam in mulierem*.

Virgo à viridiore ætate dicta est, sicut *virga* & vitula. Alias ab incorruptione, quasi *virago*, quod ignoret fœmineam passionem.

Virago vocata, quia vt *vir agit*, hoc est opera virilia facit, & masculini vigoris est. Antiqui enim fortes fœminas ita vocabant. Virgo autem non recte virago dicitur si non viri officio fungatur. Mulier vero si virilia opera facit, recte virago dicitur, vt Amazones. Quæ vero nunc fœmina, antiquitus *vira* vocabatur, sicut à *seruo serua*: sicut à *famulo famula*, ita à *viro, vira*. Hinc & virginis nomen quidam putant.

Fœmina vero à partibus femorũ dicta, vbi sexus species à viro distinguitur. Alij Græca etymologia fœminam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris fœminæ sunt, tam in mulieribus, quam in animalibus. Vnde nimius amor apud antiquos fœmineus vocabatur.

Senior est adhuc viridior. Ouidius in 6. lib. Senior, *inter iuuenemque senemque*. Ter. *Qui* * *viri iure sumus*.

Adolescentior non vtique magis est adolescens * sed minus, vt senior: minus est * sene, vbi comparatiuus gradus minus significat à positiuo. Ergo *senior* non satis, sicut * *iunior* inter iuuenem & senem, sicut *pauperior* inter ditem & pauperem.

Senes autem dictos quidam putant à sensus diminutione, eo quod iam præ vetustate desipiant. Nam Physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt: inde est quod conuenit sibi infantum ætas & senum. Senes enim per nimiam ætatem delirant, pueri per lasciuiam & infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantum masculini generis est, sicut anus fœminini: nam anus dicitur sola mulier. *Anus* autem appellata à multis annis quasi annosa. Nam si commune esset nomen, * cur diceret Terentius, *senem mulierem?* Hinc & *vetula*, quia vetusta sicut autem à sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est.

Canities autem vocata à candore, quasi candicies. Vnde est illud, *Florida iuuentus, lactea canities*, prout diceret candida.

Senectus autem multa secum & bona affert & mala. Bona, quia nos à potentissimis dominis liberet, voluptatibus imponit modum libidinis, frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autẽ, quia senium miserrimum est, debilitate & odio. Subeunt enim morbi tristisque senectus. Nam duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus & morbus.

Mors dicta quod sit *amara* vel à *Marte*, qui est effector mortium: siue mors à *morsu* primi hominis * quo ille pomi esu mortem meruit.

Tria sunt autem genera mortis, acerba, immatura, naturalis. *Acerba* infantium, *immatura* iuuenum, * *matura*, id est naturalis, senum.

Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam sicut ait Cæsar, ab eo quod est morior in participio præteriti temporis in *Tus* exire debuit, per vnum scilicet u non per duo. Nam vbi geminata est litera nomen est non participium, vt *fatuus, arduus*. Conuenienter itaque factum est vt quemadmodum id quod significat, non potest agendo: ita & ipsum nomen non possit loquendo declinari. Omnis autem mortuus aut funus est aut cadauer.

Funus est si sepeliatur. Et dictum funus à *funibus* accensis, quos ante feretrum papyris ceraq; cum datis ferebant.

Cadauer autem est si insepultum iacet. Nam Cadauer nominatum à *cadendo*, quia iam stare non potest. Quod dum portatur, exequias dicimus: crematum, reliquias: conditum iam sepultum. Corpus autem à consuetudine dicitur. vt illud, *Tum corpora luce carentum*.

Defunctus vocatus, quia compleuit vitæ officium. Nam dicimus defunctos officio, qui officia debita compleuerunt, vnde & honoribus functos. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitæ depositus: siue quod sit diem functus.

Sepulrus autem dictus, eo quod iam sine pulsu & palpitatione est, id est sine motu. Sepelire autem est condere corpus. Nam humare obruere dicimus, hoc est humum inicere.

De Portentis, Cap. III.

PORtenta esse ait Varro, quæ contra naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque conditæ rei natura sit. Vnde & ipsi gentiles Deum modo Naturam, modo Deum appellant. Portentum ergo sit non

A

contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portēta autem & ostenta monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere, monstrare atque prædicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibentur à portendendo, id est præostendendo. *Ostenta* autem, quod ostendere quicquam futurum videantur. *Prodigia*, quod porro dicant, id est futura prædicent. *Mōstra* vero à monitu dicta, quod aliquid significandū demonstrent siue quod statim monstrent quid appareat, & hoc proprietatis est: abusione tamen scriptorū plerunq; corrumpitur. Quædam autē portentorum creationes in significationibus futuris constitutæ videntur. Vult enim Deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia: sicut & per somnos, & per oracula, quibus præmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est: * vt in tēporibus Xerxis regis. Tunc quippe vulpes ex equa creata, dissolui regnum eius portendit. Alexandro ex muliere mōstrum creatum est: quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit, inferiores diuersarū bestiarum, sed viuentes: significasse repentinam regis interfectionem, superuixerant enim deteriora melioribus. Sed monstra quæ in significationibus dantur: non diu viuunt, sed continuo vt nata fuerint occidunt.

al. Xerxi quippe vulpes, &c.

B

Inter portentum & portentosum differt. Nam portenta sunt quę transfiguruntur, sicut fertur in Vmbria mulierē peperisse serpentem. Vnde Lucanus *Matremque suus conterruit infans. Portentosa* vero leuem sumunt mutationem. Exempli causa, cum sex digitis nati. *Portenta* igitur vel portentosa existunt alia, magnitudine totius corporis vltra communem hominum modum, quantus fuit Tityon in nouem iugeribus iacens, Homero testante: alia, paruitate totius corporis, vt Nani, vel quos Græci pygmæos vocant, eo quod sint statura cubitales: alij magnitudine partiū, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani vel * Scinodontes, quibus gemini procedunt dentes: alij à defectu partium, in quibus altera pars plurimum deficit ab altera, vt manus à manu vel pes à pede: Alij à *disiſtione*, vt sine manu, aut capite generata: quos græci, * scrisios vocant: Alia per *numerum*: quando solum caput aut crus nascitur. Alia quæ in parte transfiguruntur: sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Pasiphae memorant genitum Minotaurum quod Græci ἑτερομορφίαν vocant. Alia quæ ex omni parte transfiguruntur in alienę creationis portentum: vt ex muliere virtulum dicit historia generatum. Alia quæ sine transfiguratione mutationem habent locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit, quendam in sinistra parte iecur, in dextera parte splen habuisse. Alia secundum connaturationem, vt in alia manu digiti plures connaturati & cohærentes reperiuntur, in alia minus siue in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationē, sicut ij qui dentati nascuntur, sine barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod prædiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia commixtione generis, vt ἀνδρόγυνοι & ἑρμαφρόδιτοι vocantur, *Hermaphroditæ* autem nuncupati, eo quod eis vterque sexus appareat. Ἑρμῆς quippe apud Græcos *Mercurius* est: ἀφροδίτη *Venus* nuncupatur: hi dextram mamillam viuilem, sinistram muliebrem habentes vicissim coeundo, & gignunt, & pariunt.

forte σκιαπόδων.

C

forte ὑτερο πικούς.

Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium, vt Gigantes, Cynocephali, Cyclopes, &c.

D

Gigantes dicti iuxta græci sermonis etymologiam, qui cos γηγενεῖς existimant, id est, terrigenas, eo quod fabulose parens terra immensa mole & similes sibi genuerit: γῆ enim terra appellatur: γίγας genus, licet & *terræ filius* vulgus vocet, quorum genus incertum est. Falsa autem opinātur quidā imperiti de scripturis sanctis, præuaricatores angelos cum filiabus hominū ante diluuiū concubuisse, & exinde natos Gigantes, id est, nimium grandes & fortes viros, de quibus terra completa est.

E

Cynocephali appellantur, eo quod canina capita habeāt, quoūsq; ipse latratus magis bestias, quam homines confitetur: hi in India nascuntur.

Cyclopes quoque eadem India gignit, & dicti Cyclopes, eo quod vnum oculum infronte media habere perhibentur. Hi & ἀγριοφαγίτας dicuntur, propter quod solas ferarum carnes comedunt.

Læmias in Lybia credunt truncos sine capite nasci, & os & oculos habere in pectore. Alios sine cernicibus gigni, oculos habentes in humeris.

In vltimo autem Orientis monstruosæ gentium facies scribuntur. Aliæ sine naribus, æquali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliæ labro subteriori adeo prominenti, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse, modico tantum foramine calamis * venarum potum haurientes. Nōnulli sine linguis esse dicuntur, inuicem pro sermone vtentes nutu siue motu.

al. aruenarum pastus.

Fanotios apud Scythiam esse ferunt tam diffusa aurium magnitudine, vt omne corpus ex eis contegant: πᾶν enim græco sermone omne, ὠτα aures dicuntur.

F

Artabatitæ in Æthiopia proni, vt pecora ambulare dicuntur, quadragesimum æui annum nullus supergreditur.

Satyri homunciones sunt aduncis naribus, cornua in frontibus habent, & capraruin pedibus similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiam interrogatus Dei seruo respondisse fertur, dicens: *Mortalis ego sum vnus ex accolis heremi, quos vario delusa errore gentilitas, Faunos Satyrosque colit.* Dicuntur quidam & syluestres homines, quos nonnulli *Faunos ficarios* vocant.

Sciopodum gens fertur esse in Æthiopia singulis cruribus & celeritate mirabili: quos inde Σκιάποδες Græci vocant, eo quod per æstum in terra resupini iacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur.

Antipodes in Lybia plantas versas habent post crura & octenos digitos in plantis.

G

ἀντίποδες in Scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes.

In India ferunt esse gentem, quæ μακρόβιοι nuncupantur, duodecim pedum staturam habentes. Est & gens ibi statura cubitalis, quos Græci à cubito *Pygmæos* vocant, de qua supra diximus. Hi montana in die tenent, quibus est vicinus Oceanus.

Perhibent & in eadem India esse gentem fœminarum quæ quinquennes concipiunt, & octauum vitæ annum non excedunt.

Dicuntur autem & alia hominum fabulosa portenta quæ non sunt, sed ficta: & in causis rerum interpretantur, vt Geryonem Hispaniæ regem triplici forma proditum. Fuerunt enim tres fratres tantæ concordiæ, vt in tribus corporibus, quasi vna anima esset.

Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus ferūt, quæ aspicientes se conuertebant in lapides habentes vnum oculum quo inuicem vtebantur. Fuerunt autem tres sorores vnius pulchritudinis, quasi vnius oculi, quæ ita inspectores suos * stupefcere faciebant vt vertere eos putarentur in lapides.

al. stupefaciebant.

H

Sirenas tres fingunt fuisse ex parte virgines ex parte volucres, habentes alas & vngulas: quarum vna *voce* altera *tibiis*, tertia *lyra* canebat. Quæ illectos nauigantes suo cantu in naufragia trahebant. Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam ad egestatem deducebant, iis fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & vngulas, quia amor & volat & vulnerat. Quæ inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creauerunt.

Scyllam quoque ferunt fœminam capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo nauigantes verticibus in se concurrentium vndarum exterrit, latrare existimant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit.

Fingunt & monstra quędā irrationabilium animantiū,

vt *Cer-*

vt *Cerberum* inferorum canem tria capita habentem, significantes per eum tres ætates, per quas mors hominem deuorat, id est, infantiam, iuuentutem & senectutem. Quem quidam ideo dictum *Cerberum* putant quasi sit κρεοβόρος, id est, *carnem vorans*.

Dicunt & *Hydram* esse serpentem cum nouem capitibus, quæ Latine * *scedra* dicitur, quod vno cæso tria capita excrescebant. Sed constat *hydram* locum fuisse euomentem aquas vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno clauso meatu multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam *hydra* ab aqua dicta est: huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem hæresium, dicens: *Hæresis enim velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis creuit: & dum sæpe reciditur pullulat, igni debita incendioque peritura.*

Fingunt & *Chimæram* triformem bestiam, ore leonem, postremis partibus draconem, media capream. Quam quidam Physiologi non animal, sed *Cilicia montem* esse aiunt, quibusdam locis leones & capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus. Hunc Bellerofontes habitabilem fecit, vnde Chimæram dicitur occidisse.

Centauris, id est, hominibus equo mixtis species vocabulum dedit, quos quidam fuisse *equites Thessalorum* dicunt, sed quod discurrentes in bello velut vnum corpus equorum & hominem viderentur, inde *Centauros* fictos asseruerunt.

Porro *Monocentaurum* nomen sumpsisse *ex tauro & homine*, qualem bestiam dicunt fabulose in Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ouidius, *Semibouemque virum, semiuirumque bouem.*

Onocentaurus autem vocatur, eo quod media pars hominis species, media asini esse dicatur, sicut & *Hippocentauri* quod equorum hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

De transformatis, Cap. IV.

Scribuntur autem & quædam *monstruosæ* hominum *transformationes* & commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima *Circe*, quæ socios quoque Vlyssis mutasse fertur in bestias, & de *Arcadibus*, qui sorte ducti, transnatabant quoddam stagnum, atque ibi conuertebantur in lupos. Nam & Diomedis socios in volucres fuisse conuersos, non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione confirmant. Sed & quidam asserunt *Strigas* ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia figuræ sceleratorum mutantur, & siue magicis cantibus, siue herbarum veneficio, totis corporibus in feras transeunt. Siquidem & per naturam pleraque mutationem recipiunt: & corrupta in diuersas species transformantur: sicut de vitulorum carnibus putridis apes: sicut de equis scarabei: de mulis locustæ: de cancris scorpiones. Ouidius: *Concaua lustrorei si demas brachia cancri: Scorpius exibit, caudaque minabitur vnca.*

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, LIB. XII.

Capita libri duodecimi.

1 *De pecoribus & iumentis.*
2 *De bestiis.*
3 *De minutis animantibus.*
4 *De serpentibus.*
5 *De vermibus.*
6 *De piscibus.*
7 *De auibus.*
8 *De minutis volatilibus.*

De pecoribus & iumentis. Cap. I.

Omnibvs *animantibus* Adam primus vocabula indidit, appellans vnicuique nomen ex præsenti institutione, iuxta conditionem naturæ cui seruirent. Genres autem vnicuique *animalium* ex propria lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam atq; Græcam, aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adam: sed illa lingua quæ ante diluuium omnium vna fuit, quæ Hebræa nuncupatur.

Latine autem *animalia* siue animantia dicta, quod *animentur* vita & moueantur spiritu.

Quadrupedia vocata, quia *quatuor pedibus* gradiuntur, quæ dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt, vt cerui, damæ, onagri, &c. sed neque bestiæ sunt, vt leones, neque iumenta, vt vsus hominum iuuare possint.

Pecus dicimus omne quod humana lingua & effigie caret. Proprie autem *pecorum* nomen ijs animalibus accommodari solet, quæ sunt aut *ad vescendum* apta, vt oues & sues: aut *vsui hominum* commoda: vt equi & boues. Differt autem inter pecora & pecudes, nam veteres communiter in significatione omnium animalium pecora dixerunt. *Pecudes* autem tantum illa animalia quæ eduntur, quasi *pecuedes*. Generaliter autem animal pecus à *pascendo* vocatur.

Iumenta nomina inde traxerunt, quod nostrum laborem vel onus suo adiutorio subuectando vel arando iuuent. Nam *bos* carpenta trahit, & dirissimas terræ glebas vomere vertit. *Equus & Asinus* portant onera, & hominum in gradiendo laborem temperant. Vnde & iumenta appellantur ab eo quod iuuent homines: sunt enim magnarum virium animalia.

Eadem quoque *armenta*, vel quod sint *apta armis*, id est bello: vel quod his in armis vtimur. Alij armenta tantum boues intelligunt ab arando, quasi *aramenta*. Discretio est autem inter armenta & greges: nam armenta equorum & boum sunt, greges vero caprarum & ouium.

Ouis molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, *ab oblatione* dictum, eo quod apud veteres in initio non tauri, sed *oues* in sacrificio mactarentur. Ex ijs quasdam *bidentes* vocant, eo quod inter octo dentes duos altiores vocant: quas maxime gentiles in sacrificium offerebant.

Veruex vel à *viribus* dictus, quod cæteris ouibus sit fortior, vel quod sit vir, id est, masculus, vel quod *vermem* in capite habeat: quorum excitati pruritu, inuicem se concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt.

Aries vel ἀπὸ τοῦ ἄρρω, id est, à * Marte vocatus: vnde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur: siue quod hoc pecus à gentilibus primum aris est immolatum. *Aries* quod *aris* imponeretur. Vnde est illud: *Aries mactatur ad aram.*

Agnum quanquam & Græci vocent ἀπὸ τοῦ ἀγνοῦ, quasi *pium*. Latini tamen ideo hoc nomen habere putant, eo quod præ cæteris animantibus matrem agnoscat: adeo vt etiam si in magno grege errauerit, statim balatu recognoscat vocem parentis.

Hœdi ab *edendo* vocati: parui enim pinguissimi sunt, & saporis iocundi: vnde & *edere*, inde & *edulium* vocatur.

Hircus lasciuum animal & petulcum & feruens semper ad coitum, cuius oculi ad libidinem in transuersum aspiciunt, vnde & nomen traxit. Nam hirci sunt oculorum anguli secundum Suetonium, cuius natura adeo calidissima est, vt adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solus huius cruor dissoluat. Maiores hirci *ciniphi* dicuntur à fluuio *Ciniphe* in Lybia, vbi grandes nascuntur.

Capros & *capras* à carpendis virgultis quidam dixerunt. Alij quod *captent aspera*. Nonnulli à *crepitu crurum*, vnde eas * *capreas* vocitatas, quæ sunt capræ agrestes, quas Greci pro eo quod acutissime videant, ἀπὸ τοῦ ἀξὺ δέρκεσθαι dorcadas appellauerunt. Morantur enim in excelsis montibus, & quamuis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt. Eædem autem & capreæ: eædem ibices, quasi auices, eo quod ad instar auium ardua & excelsa teneant, & in sublimibus inhabitent: ita vt de sublimitate vix humanis obtutibus pateant: vnde &

A

meridiana pars ibices aues vocat, quæ Nili fluentis inhabitant. Hæc itaq; animalia, vt diximus, in petris altissimis commorantur, vt si quando ferarum vel hominum aduersitatem persenserit, de altissimis saxorum cacuminibus sese præcipitantes in suis se cornibus illæsa suscipiant.

Cerui dicti ἀπὸ τῶν κεράτων, i. à *cornibus*. κέρατα enim græce *cornua* dicuntur. Hi serpentium inimici cum se grauatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cauernis, & superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum herbam ipsi prodiderunt. Nam ea pasti excutiunt acceptas sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acute audiunt, summissis nihil. Siquando immensa flumina vel maria transnatant, capita clunibus præcedentium superponunt, sibique inuicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt.

Τραγέλαφοι à Græcis nominati, qui dum eadem specie sint, vt *cerui*, villosos tamen habent armos, vt hirci, & menta portensis hirsuta barbis, qui non alibi sunt quam circa Phasicem.

Hinnuli filij sunt ceruorum, ab *innuere* dicti: quia ad *nutum* matris abscondantur.

Damula vocata, quod *de manu* effugiat: timidum animal & imbecille: de quo Martialis: *Dente timetur aper, defendunt cornua cervum, Imbelles damæ, quid nisi præda sumus.*

Lepus quasi *leuipes*, quia velociter currit. Vnde & Græce pro *cursu* λάγως dicitur: velox est enim animal & satis timidum.

Cuniculi genus agrestium animalium, dicti quasi *canniculi*, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur ab speluncis.

Sus dicta, quod pascua *subigat*, id est terram subacta escas inquirat.

Verres, quod grandes habeat *vires*.

Porcus, quasi *spurcus*. Ingurgitat enim se cœno, luto immergit, limo illinit. Horatius: *Et amica luto sus*, hinc etiam *spurcitia* vel *spurcus* nuncupatur.

Porcorum pilos *setas* vocamus, & setas à *sue* dictas, à quibus & sutores vocantur, quod ex setis *suant*, id est consuant pelles.

Aper à feritate vocatus, ablata e litera, & subrogata p. Vnde & apud græcos πὸ ἀγρίου id est, *ferus* dicitur. Omne enim quod ferum est & immite abusiue agreste vocamus.

Iuuencus dictus eo quod *iuuare* incipiat hominum vsus in *excolenda terra, vel quia apud gentiles Ioui semper vbique *iuuencus* immolabatur, nunquam taurus. Nam in victimis etiam ætas considerabatur.

Taurus Græcum nomen est sicut & bos. Indicis *tauris* color fuluus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt flexibilitate qua volunt, tergi duritia omne telum respuunt immiti feritate.

Bouem græci Βῶν dicunt. Hunc Latini *trionem* vocant, eo quod terram terat, quasi *terionem*. Nonius: *Trionem hic moderatur rusticus.* Cuius latitudo pellium à mento ad ceruicem, paleariæ dicuntur, à pelle ipsa, quasi pellearia, quod est generositatis in bone signum. Boum in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirit cum quo ducere collo aratra consueuit, & frequenti mugitu pium testatur affectum si forte defecerit.

Vacca dicta, quasi *boacca*. Est enim ex qualitate mobilium nominum: sicut leo leæna, draco draccena.

Vitulus & *vitula*, à *virulitate* vocati sunt, id est, ætate viridi, sicut virgo. Vitula autem parua est & nondum enixa. Nam enixa, iuuenca est aut vacca.

Bubali vocati per derivationem, quod sint similes *bouum*: adeo indomiti, vt præ feritate iugum cervicibus non recipiant. Hos Africa procreat.

Vri agrestes boues sunt in Germania habentes cornua tantum protensa, vt ex eis mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant.

Camelus causa nomen dedit, siue quod quando onerantur, vt breuiores & humiles fiant, accumbant: quia græci χαμαὶ humile & breue dicut: siue quia curuus est dorso.

*camor enim verbo græco *curuum* significat. Hos licet & aliæ regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. Nam Arabici bina tubera in dorso habent: reliquarum regionum singula.

Dromeda genus est camelorum, minoris quidem staturæ, sed velociores. Vnde & nomen habet. Nam δρόμος Græce *cursus velocitas* appellatur. Centum & amplius miliaria vno die pergere solet. Quod animal sicut bos & ouis & camelus ruminat.

Ruminatio autem dicta est à *rumine* eminente gutturis parte: per quam dimissus cibus à certis animalibus reuocatur.

Asinus & *asellus* à sedendo dictus, quasi *assedus*: sed hoc nomen quod magis equis conueniebat, ideo hoc *animal sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic *præsidere* cœperunt. Animal quippe tardum & nulla ratione retinens, statim vt voluit sibi homo substrauit.

Onager interpretatur *asinus ferus* ὄνος quippe Græci *asinum* vocant. ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos, indomitos, & in deserto vagantes. Singuli aũt fœminarum gregibus præsunt. Nascentibus masculis celant, & testiculos eorum morsu detruncant, quod tamen cauentes matres eos in secretis locis occultant.

Asini *Arcadici* dicti, quod ab Arcadia primum vecti sint magni & alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia & laborem tolerat & negligentiam propemodum non recusat.

Equi dicti, eo quod quando quadrigis iungebantur, *equabantur*, paresque forma & similes cursu copulabantur.

Caballus à cauendo dictus, propter quod gradiens vngula impressa terram *concauat*, quod reliqua animalia non habent: inde & sonipes quod pedibus sonat.

Vinacitas equorum multa, exultant enim in campis, odorantur bellum, & excitantur sonitu tubæ ad prelium: voce accensi ad cursum prouocantur: dolent cum victi fuerint, exultant cum vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, adeo vt aduersarios morsu petant. Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt: obliti mansuetudinis, si mutentur, aliqui præter dominum nullum dorso recipiunt. Interfectis vel morientibus dominis multi lacrymas effundunt. Solius equi est propter hominem lacrymari, & doloris affectum sentire. Vnde & in centauris equorum & hominum natura permixta est. Solent enim ex equorum mœstitia vel alacritate euentum futurum dimicaturi colligere. Ætas longæua equis Persicis, Vngaricis, Epiroticis ac Siculis, in annis vltra quinquaginta: breuior autem Hispanis ac Numidis & Gallicis, frequens opinio est.

Ingenerosis equis, vt aiunt veteres, quatuor spectantur: forma, pulchritudo, meritum, atque color. *Forma* vt sit validum corpus & solidum robore, conueniens altitudo, latitudo, larus longum substrictius, maximæ & rotundæ clunes, pectus late patens, corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus, & cornu concauo solidatus. *Pulchritudo*, vt sit exiguum caput, & siccum, pelle prope ossibus adhærente, aures breues & acutæ, oculi magni nares patulæ, & erecta ceruix, coma densa & cauda vngularum solliditatis fixa rotunditas. *Meritum*, vt sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est indicium fortitudinis, quique ex summa quiete facile concitetur, vel excitata festinatione non difficile teneatur. *Motus* autem equi in naribus intelligitur, virtus in membris trementibus. Color hic præcipue spectandus: *badius aureus, roseus, mirteus, *ceruinus, giluus glaucus, luteolatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus, reliquis varius color, vel cinereus determinus.

Badium autem antiqui *vadium* dicebant, quod inter cætera animalia fortius *vadat*. Ipse est & spadix, quem phœnicatum vocant: & dictus *spadix* à colore palmæ, quam Siculi *spadicam* vocant.

Glaucus vero est veluti pictos oculos habens, & quodã splendore perfusos: nam *glaucum* veteres dicebant album.

B

C

D

E

F

G

H

al. colendo terram.

al. Trionum hic moderator.

forte κριμπάλιον.

al. ruma.

al. adsedus.

al. ab antiquis.

ἀπὸ τῶν βαΐων, hoc est, ramis palmarũ, qui colorẽ spadiceum referunt & hodie Hispani huiusmodi colorem Vayo vocant. Et vn Vayo, equum spadicei coloris vocant.

al. cerumulus.

Giluus

Giluus autem melinus color est subalbidus.

Guttatus, albus nigris interuenientibus punctis.

Candidus autem & albus inuicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est, candidus vero, niueus & pura luce perfusus.

Canus dictus, quia ex candido colore & nigro est.

Scutulatus vocatus propter orbes quos habet candidos inter purpuras.

Varius, quod vias habeat oculorum imparium. Qui autem albos tantum pedes habent, * petali appellantur: qui frontem albam, * calidi.

* *Ceruinus* est, quem vulgo *gauranem* dicunt.

Æranem idem vulgus vocat, quod in modum ærei sit coloris.

Murteus autem est pressus in purpura.

Dosinus autem dictus, quod sit color eius *de asino*, idem & cinereus. Sunt autem hi de agresti genere orti, quos equiferos dicimus, & proinde ad vrbanam dignitatem transire non possunt.

Mauron niger est. Nigrum enim Græci *μαυρὸν* vocant.

Mannus vero equus bremior est, quem vulgo *brunitum* vocant vel *brunitium*.

Veredos antiqui dixerunt, quod *veherent* redas, id est, ducerent, vel quod vias publicas currant, per quas & redas ire solitum erat.

Equorum tria sunt genera, vnum *generosum*, præliis & oneribus aptum: alterum *vulgare* atque gregatium ad vehendum, non ad equitandum aptum: tertium ex permixtione diuersi generis ortum, quod etiam bigenerum dicitur, quia ex diuersis nascitur, vt mulus.

Mulus autem à Græco tractum vocabulum habet. Græce enim quod iugo pistorum subactus, tardas *molendo* ducat in gyrum molas. Iudæi asserunt quod Ana abnepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, vt mulorum inde noua naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ob hoc ad asinas: & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerentur. Industria quippe humana diuersum animal in coitu coegit: sicque adulterina commixtione genus aliud reperit: sicut & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales fœtus oues illius concipiebant, quales vmbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Denique & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos obiiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere & creare possint. Nam & columbarum dilectores depictas ponunt pulcerrimas columbas eisdem locis, quibus illæ versantur, quo rapiente visu similes generent. Inde est quod quidam grauidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias, ne visibus occurrentes similes fœtus pariant. Hæc enim fœminarum dicunt esse naturam, vt quales prospexerint, siue mente conceperint in extremo voluptatis æstu dum concipiunt, talem sobolem procreent. Et enim animal in vsu Venereo formas extrinsecus intus transmittit, eorumq; satiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem.

In animantibus *bigenera* dicuntur, quæ *ex diuersis* nascitur, vt *mulus* ex equo & asino: *burdo* ex equo & asina: *bibrida* ex apris & porcis. *Titirus* ex oue & hirco: * *musino* ex capra & ariete. Est autem dux gregis.

De Bestiis. CAP. II.

BEstiarum vocabulum proprie conuenit leonibus, tygribus, pardis, & vulpibus, canibusq; & similis & cæteris quæ vel ore vel vnguibus sæuiunt, exceptis serpentibus. *Bestiæ* autem dictæ à vi qua sæuiunt.

Feræ appellatæ, quod naturali vtantur libertate, & desiderio suo *ferantur*. Sunt autem liberæ earum voluptates, & huc atque illuc vagantur, & quo animus duxerit eo feruntur.

Leonis vocabulum ex Græca origine inflexum est in Latinum. Græce enim *λέων* vocatur: & est nomen notum, quia ex parte corruptum. Læna vero totum Græcum est sicut & draccena. Vt autem læna *lea* dicatur, vsurpatum est à Poëtis. *Leo* autem Græce, Latine *rex* interpretatur, eo quod sit princeps omnium bestiarum. Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breues ac iuba crispa, imbelles sunt: longi & coma simplici, acres. Animos eorum frons & cauda indicat, Virtus eorum in pectore, firmitas in capite. Septi autem à venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignis magis. Cum dormierint vigilant oculi: cum ambulant caudæ sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inueniat. Cum genuerint catulum, tribus diebus & tribus noctibus catulus dormire fertur: tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Circa hominem leonum natura est benigna, vt nisi læsi nequeant irasci. Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Proftratis enim parcunt: captiuos obuios repatriare permittunt: hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius.

--*Scymnig, leonum*, &c.

Tygris vocata propter * volucrem fugam. Ita enim nominant Persæ & Medi *sagittam*. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis, ex cuius nomine flumen tygris appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluuiorum. Has magis Hircania gignit.

Panther dictus siue quod omnium animalium amicus sit, excepto dracone, siue quia & sui generis societate gaudet, & ad eandē similitudinē quicquid accipit reddit, Παν *omne* dicitur. Bestia est hæc minutis orbiculis superpicta, ita vt oculatis ex fuluo circulis, nigrō vel alba distinguatur varietate. Hæc semel omnino parturit, cuius causæ ratio manifesta est. Nam cum in vtero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum vitibus pollent, odiant temporum moras. Itaque oneratum fœtibus vuluam tanquam obstantem partui vnguibus lacerant, effunditq; illa partum, seu potius dimittit, dolore gente. Ita postea corruptis & cicatricosis sedibus genitale semen infusum non erit acceptum, sed irritum resilit. Nam Plinius dicit animalia cum acutis vnguibus frequēter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se mouentibus catulis.

Pardus secundus post pantherem est, genus varium & velocissimum, & præceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit.

Leopardus ex adulterio leænæ & pardi nascitur, & tertiam originem efficit, sicut & Plinius in naturali historia dicit, leonem cum parda, aut pardum cum leæna concumbere, & ex vtroque coitu degeneres partus creari, vt mulus ex equa & asino.

Rinoceros à Græcis vocatus, Latine interpretatur in *nare cornu*. Idem & *monoceros*, id est, *vnicornis*, eo quod *vnum cornu* in media fronte habeat pedum quatuornita acutum & validum, vt quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam & cum elephante sæpe certamen habet, & in ventre vulneratum profternit. Tantæ autem est fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella præponitur, quæ venienti sinum aperit: in quo ille omni ferocitate deposita caput ponit: sicque soporatus velut inermis capitur.

Elephantem Græci à magnitudine corporis vocatum putant, quod *formam montis* præferat. Græce enim *mons* * *elifa* dicitur. Apud Indos autem à voce *barro* vocatur. Vnde & vox eius *barritus* dicitur, & dentes eius *ebur*. *Rostrum* autem * *promoscida* dicitur, quo ille pabulum ori admouet, & est angui similis, vallo munitus eburneo. Hos boues * *Lucanos* vocabant antiqui Romani: boues, quia nullum animal grandius videbant: * *Lucanos*, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in prælio obiecit Romanis. Nam hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est. In eis enim Persæ & Indi ligneis turribus collocatis, tanquam de muro iaculis dimicant. Intellectu autē & memoria multa vigent. Gregatim incedunt: motu

A

al. petuli & petelli. *al.* candidi. *al.* eorumu lus.

B

C

D

al. Musinco.

E

F

al. celerem & velocē.

G

Vide D. Greg. lib. 31 moral. c. 13. Pierium in fine lib. 2. hieroglyphicon. Pintum in c. 45. Esaiæ. Pepinū ser. 10. de secretis secretorum.

H

al. Elefio.

al. promuscida. & proboscida. *al.* Lucas. *al.* Lucas.

quo valent salutant homines: murem fugiunt: auersi coeunt, quando autem parturiunt, in aquis vel insulis dimittunt fœtus, propter dracones, quia inimici sunt & ab eis implicati necantur. Biennio autem portant fœtus, nec amplius quam semel gignunt, nec plures, sed tantum vnum. Viuunt autem annos trecentos. Apud solam Africam & Indiam elephanti prius nascebantur: nunc sola eos India gignit.

Gryphes vocatur, quod sit animal pennatum & quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis montibus nascitur. omni parte corporis leones sunt: alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti. Nam & homines * vitos discerpunt. *al.* visos.

Cameleon non habet vnum colorem, sed diuersa varietate conspersus, vt pardus. Dictus autem ita, eo quod *cameli similitudinem* habet & *leonis*: huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt facillima conuersione variatur, quod animalium aliorum non est ita ad conuersionem facilis corpulentia. *Cameleon* pardus dictus, quod dum sit vt pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubalis, capite tamen camelo est similis: hunc Æthiopia gignit.

Lynx dictus, quia in *luporum genere* numeratur: bestia maculis distincta terga, vt pardus, sed similis *lupo*. Vnde & ille λύκος, iste lynx. Huius vrinam conuerti in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui ligurius appellatur, quod & ipsos lynces sentire, hoc documento probatur. Nam egestum liquorem arenis inquantum potuerint contegit, inuidia quadam naturæ, ne talis egestio transeat in vsum humanum. Lynces dicit Plinius secundus extra fœtum vnum non admittere.

Castores à Castrando dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quod cum præsenserint venatorem, ipsi se castrant & morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana, redimunt se à parte corporis, propter quod maxime expetuntur. Iuuenalis: Qui se, *Eunuchum ipse fecit, cupiens euadere damnum Testiculi.* Ipsi sunt & Fibri, qui etiam Pontici canes vocantur.

Vrsus fertur dictus, quod ore suo formet fœtus, quasi *orsus*. Nam aiunt eos informes generare partus, & carnem quandam nasci, quam mater lambendo in membra componit. Vnde est illud: *Sic formar lingua fœtum cum protulit vrsa.* Sed hoc immaturitas partus facit, denique tricesimo die generat. Vnde euenit, vt præcipitata fœcunditas informis procreetur. Vrsorum caput inualidum: vis maxima in brachiis & in lumbis. Vnde interdum erecti insistunt.

Lupus Græca derivatione in linguam nostram transfertur. *Lupos* enim illi λύκους dicunt. λύκος autem græce à morsibus appellatur, quod rabie rapacitatis quæque inuenerit trucidet. Alij *lupos* vocatos aiunt, quasi * *leopos*, quod quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus, vnde quicquid pede presserit, non viuit. Rapax autem bestia & cruoris appetens, de quo rustici aiunt, vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur: *Lupus in fabula.* Certe si se prius visum senserit, deponit feritatis audaciam. *Lupi* toto anno non amplius quam duodecim diebus coeunt, famem diu portant, & post longa ieiunia multum deuorant. Lupos Æthiopia mittit cernice iubatos, & * tantum varios, vt nullum colorem dicant illis abesse. *al.* leopes. *al.* tanto.

Canis nomen Latinum, Græcam etymologiam videtur habere. Græce enim κύων dicitur: licet eum quidam à *canore* latratus appellatum æstiment, eo quod insonet, vnde & canere. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus cæteris animalibus habent. Namque soli sua nomina recognoscunt: dominos suos diligunt: dominorum tecta defendunt: pro domino suo se morti obiiciunt: voluntarie cum domino suo ad prædam currunt: corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremo naturæ est, extra homines esse non posse. In *canibus* duo sunt spectanda, aut fortitudo aut velocitas.

Catuli abusiue dicuntur quarumlibet bestiarum *filij*: nam catuli proprie *canum* sunt, per diminutionem distincti.

Lycisci autem dicuntur, vt ait Plinius, canes nati *ex lupis & canibus*, cum inter se forte miscentur. Solent & fœminæ canes noctu in syluis alligatæ admitti ad bestias tygres, à quibus insiliri & nasci ex eodem fœtu canes adeo acerrimos & fortes, vt in complexu leones prosternant.

Vulpes dicta, quasi *volupes*. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadauer volucres rapit & deuorat.

Simiæ græcum est nomen, id est, pressis naribus. Vnde & *Simius* dicimus, quod suppressis naribus sint, & facie fœda, rugis turpiter follicantibus, licet & capellarum sit pressum habere nasum. Alij *finnas* latino arbitrantur sermone vocatas, eo quod multa in eis similitudo humanæ rationis sentitur, sed falsum est. Hæ elementorum sagaces noua luna exultant, media & cana tristantur. Fœtus quos amant ante se gestãt, neglecti circa matrem hærent. Harum genera quinque sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent. Simia enim cum cauda est, quam quidam * cruda vocant. *al.* curam & lunam, & duram, & cluram.

Sphingæ villosæ sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis obliuionem.

Cynocephali & ipsi similes simiis, sed facie admodum canis, vnde & nuncupati.

Satyri facie admodum grata & gesticulatis motibus inquieti.

Callitriches toto pene aspectu à cæteris distant: sunt enim in facie producta barba, & lata cauda.

Leontophonos bestia modica, & ex eo ita vocata, quia capta exuritur: einsque cinere aspersæ carnes, & politæ per compita semitarum leones necant, si quantulumcunque ex illis sumpserint.

Histrix animal in Africa erinacij simile, vocatum à spinarum strictore, quas tergo laxatas emittit, vt canes insequentes vulneret.

Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quod in aquis versetur, & maxime in Nilo. Quæ si inuenerit dormientem crocodilum, volutat se in lutum primum, & intrat per os eius in ventrem, & carpens omnia interiora eius, exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo: hinc ὕδροιμον Græce vocatus, eo quod odore suo & salubria ciborum & venenosa prodantur. De quo Dracontius ait: * *Præcidit fastidia vim cuiuscunque veneni.* *al.* Præcidit.

Stillus autem à *setis* est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur, qui cum aduersus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime obseruat quasi minantem, ad quam cum vim suam trãsfert, decepta corripitur.

Mustio appellatus, quod *muribus* infestus sit. Hunc vulgus * captum à captara vocant. Alij dicunt quod captat, i. videt. Nam tanto acute cernit, vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde & à Græcis venit *catus*, i. ingeniosus, * ἀπὸ τῆς κρίσεως. *al.* cattum. *al.* κρίσεως.

Furo à *furuo* dictus, vnde & *fur*. Tenebrosos enim & occultos cuniculos effodit, & eiicit prædam quam inuenerit.

Melo, quod sit rotundissimo membro, vel quod suos petat, & assidue *mella* captet.

De minutis animantibus, Cap. III.

MVs pusillum animal, græcum illi nomen est, quicquid vero ex eo trahij Latinũ fit. Alij dicunt *mures*, quod ex humore terræ nascuntur. Nam *mus* terra, vnde & *humus*. His in plenilunio iecur crescit, sicut quædam maritima augentur, quæ rursus decrescente luna deficiunt.

Sorex Latinum est, eo quod rodant & in modum *serræ* præcidant. Antiqui autem soricem, *fauricem* dicebant, sicut & clodum claudum.

Mustela dicta, quasi *mus longus*: nam telum à longitudine dictum. Hæc ingenio subdola, in domibus vbi nutrit catulos suos, transfert mutatque sedem. Serpentes

etiam

etiam mures que persequitur: duo autem sunt genera *mustellarum*. Alterum enim *sylvestre* est distans magnitudine, quod Græci *ἰκτίδας* vocant: alterum in *domibus oberrans*. Falso autem opinantur, qui dicunt mustellam ore concipere, aure effundere partum.

Musaraneum, cuius morsu aranea moritur. Est in Sardinia animal perexiguum, araneæ forma, quæ solifuga dicitur, eo quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima est, occulto reptans, & per imprudentiam superfedentibus pestem facit.

Talpa ideo dicta, quod sit damnata cæcitate perpetua & tenebris. Est etenim absque oculis, semper quoque terram fodit, & humum egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Græci *ἀφάλακα* vocant.

Glires dicti sunt, quia pingues eos efficit somnus. Nam *gliscere* dicimus *crescere*. Hyeme enim tota dormiunt & immobiles quasi mortui iacent, tempore æstiuo reuiuiscunt.

Ericius animal spinis coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit se quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid seserit, primum se subrigit: atque in globum conuersus, in sua arma se recolligit. Huius prudentia quædam est. Nam dum abscideris vuam de vite supinus sese volutat super eam, & sic eam exhibet natis suis.

Grillus nomen à sono vocis habet. Hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus: venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, afflata prius puluere ne se abscondat. Ita formicæ complexibus trahitur.

Formica dicta, eo quod fuerat *micas* farris, cuius solertia multa. Prouidet enim in futurum, & præparat æstate q hyeme comedat. In messe autem eligit triticum: hordeum non tangit. Dum pluit * ei super frumentum, totum eiicit. Dicuntur in Æthiopia esse formicæ ad canis formam, quæ arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur.

al. super eius.

Formicoleon, ob hoc vocatus, quia est vel *formicarum leo*, vel certe *formica* pariter & *leo*. Est enim animal parvum formicis satis infestum, quod se in puluere abscõdit, & formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo & formica vocatur, quia aliis animalib. vt formica est: formicis autem vt leo est.

De serpentibus. Cap. IV.

Anguis vocabulum omnium serpentium genus, quod plicari & cõntorqueri potest. Et inde *anguis*, quod *angulosus* & nunquam sit rectus. Angues autem apud gentiles pro geniis locorum erant habiti semper, vnde & Persius: *Pinge duos angues, pueri sacer est locus.*

Colubrum constat ab eo dictum, quod *colat vmbras*, vel quod in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam *lubricum* dicitur quicquid labitur dum tenetur, vt pisces & serpens.

Serpens autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit: nõ apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quæ quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti & stelliones, non serpentes sed reptilia sunt, quia ventre & pectore reptant. Quorum tot venena, quot genera: tot pernicies, quot species: tot dolores, quot colores habentur.

Draco maior cunctorum serpentium, siue omnium animantium super terram. Hunc Græci *δράκοντα* vocant. Vnde & deriuatum est in Latino vt diceretur *drago*, quia sæpe à speluncis abstractus fertur in aëream, concaturque propter eum aër. Est autem cristatus, ore paruo, & arctis fistulis per quas trahit spiritum & linguam exerit. Vim autem non in dentibus sed in cauda habet, & verbere potius quam rictu nocet, innoxius autem est à veneno: sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligauerit, occidit. A quo nec elephas tutus est sui magnitudine corporis. Nam circa semitas deliteſcens per quas elephanti solito gradiuntur, crura eorum nodis illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Æthiopia & India, in ipso incendio iugis æstus.

Basiliscus Græce, Latine interpretatur *regulus*, eo quod *rex serpentium* sit, adeo vt eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat, nam & hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem ad eius aspectum nulla auis volans illæsa transit, sed quamuis procul sit, eius ore combusta deuoratur. A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cauernis in quibus delitescit. Itaque ea visa, fugit, quem illa persequitur & occidit. *Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit.* Est autem longitudine semipedalis, albis maculis lineatus.

Reguli autem, sicut *scorpiones*; arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerint, ibique aliquem momorderint, *ὑδροφόβους* & lymphaticos faciunt.

Sibilus idem est qui & *regulus*. Sibilo enim occidit antequam mordeat vel exurat.

Vipera dicta, quod *vi pariat*. Nam cum venter eius ad partum intumuerit, catuli non expectantes naturæ maturam solutionem, sed corrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus, *Viperei coeunt abrupto corpore nati.* Fertur autem quod masculus ore inserto viperæ semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptum præcidit: ita fit vt parens vterque pereat, masculus dum coit, fœmina cum parturit. Ex vipera autem pastelli fiunt, qui *θηλαιοὶ* vocantur à Græcis.

Aspis vocata quod morsu venena immittat & *aspergat*: *ἰὸς* enim Græci venenum dicunt, & inde *aspis* quod morsu venenato interimat. Huius diuersa genera & species, & dispares effectus ad nocendum: fertur enim aspis cum cœperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis euocat, vt eam de cauerna educat: illa autem cum exire noluerit, vnam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat & opeuit: atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem.

Dipsas genus est aspidis, quæ latine *fistula* dicitur, quia quem momorderit, *siti* perit.

Hypnalis genus aspidis dicta, quod somno necat: hanc sibi Cleopatra apposuit, ac ita morte quasi somno soluta est.

Hemorroïs aspis nuncupatur, eo quod sanguinem sudet quia ab eo morsus fuerit: ita vt dissolutis venis, quicquid vitæ est per sanguinem euocet. Græce enim sanguis *αἷμα* dicitur.

Prester aspis semper ore patenti & vaporante currit. Cuius Poëta sic meminit: *Oraque distendens audus fumantia prester.* Hic quem percusserit, distenditur, enormique corpulentia necatur. Extuberatum enim putredo sequitur.

Seps, tabificus aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit: ita vt liquefiat totus in ore serpentis.

Cerastes serpens dictus, eo quod in capite cornua habeat similia arietum. *κέρατα* enim Græci *cornua* vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca, illiciens sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit, nec vllum indicium sui præbet, nisi ex ea parte qua inuitatas aues vel animalia capit. Est enim flexuosus pluſquam alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur.

Scitalis serpens vocatus, eo quod tanta præfulget tergi varietate, vt notarum gratia retardet aspicientes: & quia reptando pigriot est, quos assequi non valet miraculo sui stupentes capit. Tanti autem feruoris est, vt etiam hyemis tempore exuuias corporis feruentis exponat. De quo Lucanus: *Et scitale sparsis etiam nunc sola pruinis Exuuias posituræ fuæ.*

Amphisbæna dicta, eo quod duo *capita* habeat: vnum in *loco suo*, alterum *in cauda*, currens ex vtroq; capite, tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens. De qua Lucanus: *Et grauis in geminum vergens caput Amphisbæna.* Cuius oculi lucent veluti lucernæ.

Enhydris coluber in aqua viuens. Græci enim ὕδωρ *aquam* vocant.

Hydros aquatilis serpens, à quo icti obturgescunt, cuius quidam morbum *Boam* dicunt, eo quod fimo bouis remedietur.

Hydra draco multorum capitum, qualis fuit in *Lerna* palude prouinciæ Arcadiæ, hæc latine *exedra* dicitur, quod vno cæso tria capita excrescant, sed hoc fabulosum est. Nam constat Hydram lacum fuisse euomentem aquas, vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est.

Chelydros serpens, qui & *chersydros* dicitur, quia & in aquis & in terris moratur. Nam χέρσον, dicunt Græci *terram* ὕδωρ *aquam*: hic per quam labitur terram, fumare facit, quem sic Macer describit: *Seu terga exspirant fumantia virus: Seu terram fumat, qua terer labitur anguis.* Et Lucanus: *Tractique via fumante chelydri.* Semper enim directus ambulat. Nam si torserit se dum currit, statim crepat.

B *Natrix* serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, veneno eum immiscet de quo Lucanus, Et *Natrix violator aquæ.*

Cenchris serpens inflexuosus, quæ semper iter rectum efficit. De quo Lucanus: *Et semper recto lapsurus limite Cenchris.*

Parias serpens qui semper in cauda ambulat, & sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus: *Quo contemptus iter cauda sulcare Parias.*

Boas angis Italiæ immensa mole: persequitur greges armentorum & bubalos: & plurimo lacte * irriguis vberibus se immittit, & surgens interimit, atque inde à boum populatione *Boas* nomen accepit.

al. Riguis se vberib⁹.

Iaculus serpens volans. De quo Lucanus *Iaculique volucres.* Exiliunt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud & perimunt: vnde & Iaculi dicti sunt. In Arabia autem serpentes sunt cum alis, quæ Sirenæ vocantur, quæ non solum plus currunt equis, sed etiam volare dicuntur, quorum tantum virus est, vt morsum ante mors insequatur, quam dolor.

C *al.* Ophiettes. * *Obites* dicta, quod colorem arenæ habeat. De qua Poeta *Quam partis pictus maculis Tensanus Obites Concolor exustis atque in discretus arenis Admotus.*

Seps exigua serpens, quæ non solum corpus, sed & ossa veneno consumit. Cuius Poeta sic meminit: *Ossaque dissoluens cum corpore tabificus Seps.*

Dipsas serpens tantæ exiguitatis fertur, vt cum calcatur non videatur. Cuius venenum ante extinguit quam sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam induat morituri. De quo Poeta: *Signiferum iuuenem Tyrrheni sanguinis Aulum Torta caput retro dipsas calcata momordit. Vix dolor aut sensus dentis fuit.*

al. Scalpiga. * *Salpinga* serpens est, quæ non videtur.

Cæcula dicta, eo quod parua sit, & non habeat oculos.

Centupeda à multitudine pedum dicta.

In tribus exemplaribus manuscriptis non legitur. D * *Brucus* est cuius pene totum corpus in ventre colligitur.

Lacertus reptilis genus est, vocatus ita, quod brachia habeat. Genera lacertorum plura, vt bottax, salamandria, saura, stellio.

Bottax dicta, quod ranæ habeat faciem. Nam Græci ranam βάτραχα vocant.

Salamandra vocata, quod contra incendia valeat, cuius inter omnia venenata vis maxima est. Cætera enim singulos feriunt: hæc plurimos pariter interemit: nam si arbori irrepserit, omnia poma inficit veneno, & eos qui ea ederint, occidit, quæ etiam si in puteū cadat, vis veneni eius potantes interficit. Ista conta incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit. Viuit enim in mediis flammis sine dolore & consumptione, & non solum quia non vritur, sed extinguit incendium.

Saura lacertus, qui quando senescit, cæcantur oculi eius, & intrat in foramen parietis aspicientis cōtra Orientem, & orto sole intendit & illuminatur.

Stellio de colore nomen habet inditum. est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ouidius. *Aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpore guttis.* Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur, vt viso eo pauorem iis afferat & torporem. Sunt & alia genera serpentium, vt *Admoditæ*, *Elephantiæ*, *Chamædracontes.* Postremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidæ sunt, nec percutiunt, nisi quando calescunt: nam quando sunt frigidæ, nullum tangunt. Vnde & venena eorum plus die quam nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & merito, quia frigidi sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis gelidæ pestes & natura frigidæ. Vnde & hyeme in nodos torquentur, æstate soluuntur. Inde est, quod dum quidquam serpentium veneno percutitur, primum obstupescit: & postea vbi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim & hominem extinguit.

Venenum autem dictum, eo quod per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas vegetatione aucta discurrit & animam * extinguit. Vnde non potest venenum nocere, nisi hominis retigerit sanguinem. Lucanus: *Noxia serpentum est admixto sanguine pestis.* Omne autem venenum frigidum est, & ideo anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus esse communia, viuacitate quadam sensus serpens excellit. Vnde & legitur in Genesi *Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terræ.* Dicit autem Plinius, Si creditur, quod serpentis caput etiam si cum duobus enaserit digitis, nihilominus viuit. Vnde & totum corpus obiicit pro capite, ferientibus.

F *al.* eximit, & exigit.

Anguibus vniuersis hebes visus est. Raro in aduersum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeo vt citius audiant quam aspiciant. Nullum autem animal in tanta celeritate linguam mouet, vt serpens: adeo vt triplicem linguam habere videatur cum vna sit. Serpentium vda sunt corpora, adeo vt quacunque eunt, viam humore designent. Vestigia serpētium talia sunt, vt cum pedibus carere videantur: costis tamen & squamarum nisibus crepant, quas à summo gutture vsq; ad imam aluum pari modo dispositas habent. Squamis enim quasi vnguibus, costis quasi cruribus innituntur. Vnde si in qualiber corporis parte ab aluo vsque ad caput ictu caput aliquo collidatur: debilis reddita cursum habere non possit, quia vbicunque ictus ille inciderit, spinam soluit, per quam costarum pedes & motus corporis agebantur. Serpentes autem diu viuere dicuntur, adeo vt deposita vetere tunica, senectutem deponere, atq; in iuuentutem redire perhibeantur.

G

Tunicæ serpentum exuuiæ nuncupantur, eo quod iis quando senescunt sese exuunt, quibus exuti in iuuentutem redeunt. Dicuntur autem exuuiæ & induuiæ, quia exuuntur & induuntur. Pythagoras dicit de medulla hominis mortui quæ in spina est, serpentem creari, quod etiam Ouidius in Metamorphos. libris commemorauit, dicens: *Sunt qui cum clausoputrefacta est spina sepulchro, Mutari credant humanas angue medullas.* Quod si creditur, merito euenit, vt sicut per serpentem mors hominis, ita per hominis mortem serpens. Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus attingere.

H

De vermibus, Cap. V.

VErmis est animal quod plerumque de carne vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine vllo concubitu gignitur: licet nonnunquam & de ouis nascantur, vt scorpio. Sunt autem vermes aut terræ, aut aquæ, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.

Aranea vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata, quæ exiguo corpore longa fila deducit: & telæ semper intenta nunquam desinit laborare, perpetuum sustinens in suo labore suspendium.

Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quia sanguinem fugit. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur fauci-

bus,

bus, vel vbi vſpiam adhæſerit, ſanguinem haurit: & cum nimio cruore maduerit quod hauſit, vt recentiorem denuo ſugat.

Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus aſcribitur non ſerpentibus: animal armatum aculeo: & ex eo Græce vocatum, quod cauda figat: atque arcuato vulnere diffundat venena. Propriũ autem eſt ſcorpionis, quod manus palmam non feriat.

Cantharida vermis terrenus, qui humano corpori ſtatim vt fuerit applicatus ſui adуſtione veſicas efficit plenas humore.

Multipes vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contra ictum contractus in globum complicatur. Naſcitur ſub petris ex humore & terra.

Limax vermis limi dictus, quod in limo, vel de limo naſcatur, vnde & ſordidus ſemper & immundus habetur.

Bombyx frondium vermis: ex cuius textura bombycinum conficitur. Appellatur autem hoc nomine ab eo quod euacuetur dum fila generat, & aër ſolus in eo remaneat.

Eruca frondium vermis oleribus vel pampinis inuolutaab erodendo dicta, cuius meminit Plautus: *Imitatus nèquam beſtiam & maleficam inuolutam in pampino.* Implicat ſe eadem: nec aduolat vt locuſta, vt huc illucque diſcurrens, ſemipaſta dimittat, ſed permanet perituris frugibus & tardo lapſu pigriſq; morſibus vniuerſa conſumit.

Teredonas Græci vocant lignorum vermes eo quod terendo edant. Hos nos *Termites* dicimus Ita enim apud Latinos ligni vermes vocãtur, quos tempore importuno cæſæ arbores gignunt.

Tinea veſtimentorum vermis dicta, quod teneat, & eouſq; inſedeat quo erodat. Inde pertinax dicitur, eo quod in eandem rem itentidem vrgeat.

Vermes carnium, hemicraneus, lumbricus, aſcaridæ, coſti, pediculi, pulices, leudes, tarmus, ricinus, vſia, cimex.

Hemicraneus vermis capitis vocatur.

Lumbricus vermis inteſtinorum, dictus quaſi lumbicus, quia labitur, vel quod in lumbis ſit.

Aſcaridæ, coſti.

Pediculi vermes cutis à pedibus dicti. Vnde & pediculoſi dicuntur, quibus pediculi in corpore efferueſcunt.

Pulices vero vocati ſunt, quod ex puluere magis nutriantur.

Tarmus vermis eſt lardi.

Ricinus vermis eſt canis, vocatus eo quod hæret in auribus canum. κῦνες enim Græce canis eſt.

Vſia vermis eſt porci, appellata quia vrit. Nam vbi momorderit, adeo locus ardet, vt ſtatim ibi veſicæ fiant.

Cimex de ſimilitudine cuiuſdam herbæ vocatus, cuius fetorem habet.

Proprie autem *vermis* in carne * putrefacta naſcitur: *tinea* in veſtimentis: *eruca* in olere: *teredo* in ligno: *tarmus* in lardo. *al.* Putre.

Vermis non vt ſerpens apertis paſſibus vel ſquamarũ niſibus repit quia non eſt illi ſpinæ rigor vt colubri, ſed in directum corpuſculi ſui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat, ſicque agitatus perlabitur.

De piſcibus. Cap. VI.

Piſces dicti vnde & pecus, à *paſcendo* ſcilicet.

Reptilia ideo dicuntur hæc quæ natant, eo quod reptandi habeant ſpeciem & naturam, quamuis ſe in profundum immergant, tamen in natando repunt. Vnde & ait Dauid: *Hoc mare magnum & ſpacioſum manibus: illic reptilia, quorum non eſt numerus.*

Ἀμφίβια ſunt quædam genera piſcium, dicta eo quod ambulandi in terris vſum & natandi in aquis officium habeant. Ἀμφὶ etiam Græce *Vtrumque* dicitur. id eſt, quia in aquis & in terris viuunt, vt *Phocæ*, *Crocodili*, *Hippopotami*, hoc eſt equi fluuiales.

Pecoribus autem & beſtiis & volatilibus ante homines nomina impoſuerunt, quam piſcibus, quia prius viſa ſunt & cognita. *Piſcium* vero poſtea cognitis generibus *nomina inſtituta* ſunt, aut ex ſimilitudine terreſtrium animalium, aut ex ſpecie propria, ſiue moribus, ſeu colore, vel figura; aut ſexu. *Ex ſimilitudine terreſtrium*, vt ranæ, leones, & vituli, & nigri meruli, & pauidi verſo colore, collo & dorſo picti, & turdi albo varij, & cætera quæ ſibi iuxta ſpecies terreſtrium animalium nomina vindicarunt. *Ex moribus terreſtrium*, vt canes in mari à terrenis canibus nuncupari, quod mordeant. Et lupi, quod improba voracitate alios perſequantur. *A colore*, vt vmbri, quia colore vmbræ ſunt: & auratæ, quia in capite auri colorem habent: & varij à varietate, quos vulgo tructas vocat. *A figura*, vt orbis, quia rotundus eſt, totuſque in capite conſtat, vt ſolea, quod ſit inſtar calciamentorum ſoliis. *A ſexu*; vt * maſculus, quod ſit balenæ maſculus: eius enim coïtu concipere belua hæc perhibetur. Hinc & * muſculi coclearum, quorum lacte concipiunt oſtreæ. *al.* maſculus. *al.* maſculi

Balenæ autem ſunt immenſæ magnitudinis beſtiæ, ab emittendo & fundendo aquas vocatæ. Cæteris enim beſtiis maris altius iaciũt vndas: βάλλειν enim Græce *emittere* dicitur.

Cete dicta τὸ κῆτος ἡ πᾶσα κύτη, hoc eſt ob immunitatem. Sunt enim ingentia genera belluarum æqualia montium corpora, quaſi cetus excepit Ionam: cuius aluus tantæ magnitudinis fuit, vt inſtar obtineret inferni: dicente Propheta: *Exaudiuit me de ventre inferni.*

Equi marini, quod prima parte equi ſunt, poſtrema ſoluuntur in piſcem.

Boccas dicunt etiam boues marinos, quaſi boacas.

Cærulei à colore appellati: nam cæruleum eſt viride cum nigro, vt eſt mare.

Delphines certum habent vocabulum, quod voces hominum ſequantur, vel quod ad ſymphoniam gregatim conueniant: nihil in mari velocius iſtis, nam plerumque ſalientes, naues tranſuolant. Quando autem præludunt in fluctibus, & vndarum motibus ſaltu præcipiti feruntur, tempeſtates ſignificare videntur: hi proprie *Simones* nominantur. Eſt & Delphinum genus in Nilo dorſo ſerrato, qui crocodilos tenera ventrium ſecantes interimunt.

Porci marini, qui vulgo vocantur ſuilli, qui dum eſcam quærunt, more ſuis terram ſub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & niſi roſtrum arenis immergant, paſtum non colligunt.

Corui à cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, ſuaque voce proditi capiuntur.

Thymi nomen græcum habent. Hiingrediuntur veris tempore: intrant dextro latere, læuo exeunt. Hocinde ereduntur facere, quod dextris oculis acutius videant, quam ſiniſtris.

Gladius dicitur, eo quod roſtro mucronato ſit, & ob hoc naues perfoſſas mergit.

Serra nuncupata, quia ferratam criſtam habet, & ſubternatans nauem ſecat.

Scorpio dictus, qui læſit dum manu tollitur. Tradunt enim decem cancris cum ocymi manipulo alligatis, omnes qui ibi ſunt ſcorpiones ad eum locum congregari.

Aranea genus piſcis, dictus quod aure feriat: habet enim ſtimulos, de quibus percutit.

Crocodilus à croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra, & in aquis valens, longitudine plerunque viginti cubitorum, dentium & vnguium immanitate armatum, tantaque cutis duritia, vt quamuis fortium ictus lapidum * tergo repercuſſus non ſentiat. Nocte in aquis, die in humo quieſcit: ouain terra fouet: maſcula & fœmina vices ſeruant. Hunc piſces quidam ſerratam habentes criſtam renera vetrium deſecantes interimunt. Solus ex animalibus ſupetiorem maxillam mouere dicuntur. *al.* repercutiat tergore.

Hippopotamus vocatus, quod ſit equo ſimilis dorſo, iuba & hinnitu, roſtro reſupinato aprinis dentibus, cauda tortuoſa, * vngulis binis, die in aquis commoratur: nocte ſepaſcitur, & hunc Nilus gignit. In V. C. nõ legitur.

Pagrum quem Græci phagrum ideo nuncupant quod duros dentes habeat, ita vt oſtreis in mari alatur.

A

Dentrix pro multitudine & granditate dentium dictus.

Lepus à similitudine capitis nuncupatus.

Lupum, vt dictum est, auiditas appellauit, piscem in captura ingeniosum: denique rete circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete.

al. minui

Mullus vocatus, quod mollis atque tenerrimus, cuius cibo tradunt libidinem * inhiberi: oculorum autem aciem hebetari homines vero à quibus sæpe pastus est, piscem olent. Mullus in vino necatus, hi qui inde biberint, tædium vini habent.

Mugilis nomen habet, quod sit multum agilis: nam vbi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete, vt volare piscem videas.

Melanurus eo quod nigram caudam habeat, & nigras pennas, & in corpore lineas nigras μέλαν enim Græci *nigrum* vocant.

Glaucus à colore dictus, eo quod albus sit: Græci enim *album* λεῦκον dicunt. Hic æstate raro apparet nisi tantum in nubilo.

B

Timallus ex flore nomen accepit. Timum quippe flos appellatur, nam dum sit specie gratus & saporeio cundus, tamen sicut flos flagrat, & corpore odores aspirat.

Esicarus dictus, eo quod solus escam ruminare perhibetur, denique alij pisces non ruminant: tradunt autem hunc ingeniosum etiam. Namque inclusum * vasis, non fronte erumpere, nec infestis * luminibus caput inferre, sed aduersum cauda ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire: quem luctatum eius si forte alius escarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda adiuuare nisus erumpentis.

V.C. nassis *al.* vimi-nibus.

Sparus à lancea missili accepit nomen, quod eiusdem figuræ sit. Terrestria enim prius inuenta sunt, quam marina: nam *sparus* est lancea rusticanum missile, à *spargendo* dictum.

Australis piscis, siue quia aquarum vndam suo ore suscipit: siue quia tunc hic pisces oritur, quo tempore tendere in occasum Pleiades cœperint.

Anno saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis puniceis perpetuis, aliisque diuersoloribus designatur: dictus anno, quia non capitur nisi hamo.

C

Echeneis parius & semipedalis pisciculus: nomen sumpsit, quod naui adhærendo retineat. Ruant licet venti, & sæuiant procellæ, nauis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moueri, non retinendo, sed tantummodo adhærendo. Hunc Latini *Moram* appellauerunt, eo quod cogat stare nauigia.

Vranoscopus vocatur ab oculo quem in capite habet, à quo semper supra intendit.

Milago nominatus, quia volat super aquam quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari designat.

Squamatus dictus, quod sit squamis acutis: vnde & eius cute lignum politur.

Ciuitas Syriæ quæ nunc Tyrus dicitur, olim *Sarra* vocabatur, à pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua *sar* appellant: ex quo deriuatum est, huius similitudinis pisciculos sardas sardinasque vocari.

Halec pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus, vnde & nuncupatus.

D

Asorus pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

Anguillæ similitudo *anguis* dedit nomen, origo eius ex limo. Vnde & quando capitur adeo lenis est, vt quanto fortius premeris, tanto citius elabatur. Ferunt autem & Orientis fluuium Gangem anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillæ vino necatæ, qui ex eo biberint, tædium vini habent.

Draco marinus aculeos in branchis habet ad caudam spectantes, qui dum pertenderit, quaquaua ferit venenum fundit, vnde & vocatus.

Murænam Græci μύραιναν vocant, eo quod complicet se in circulos. Hunc fœminini tantum sexus esse tradunt & concipere à serpente, ob id à piscatoribus tanquam à serpente libilo euocatur & capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula protinus: animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.

E

Gongrus polypus, i. multipes: plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis complectitur, non morsu: nec prius dimittit, quam escam circumroserit.

Torpedo vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam quisquam viuentem tangat. Narrat Plinius Secundus, ex Indico mari torpedo etiam procul & è longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamuis prælidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis eius est, vt etiam aura corporis sui afficiat membra.

Sepia dicitur, quia sæpius intercluſa facilius capitur. In coëundo obscenum genus. ore enim cõcipit sicut vipera. Cuius atramenti tanta vis est, vt lucernæ additum, Æthiopes videri ablato priori lumine quidam tradunt.

Lolligo, tradunt in Oceano Mautitaniæ, non procul à Lixo flumine tantam multitudinem lulligines nocari ex aqua, vt etiam naues demergere possint.

F

Conchæ & *cochleæ* hac ex causa vocatæ, quia deficiente luna cauantur, i. euacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunæ membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim cum in augmento fuerit, auget humorem: cum vero in defectum venerit, humores minuuntur: hoc enim Physici dicunt. Conchæ autem primæ positionis nomen, cochleæ vero per diminutionem quasi conculæ.

Concharum multa genera sunt, inter quas & margaritiferæ, quæ *celoë* dicuntur, in quarum carne preciosus calculus solidatur. De quibus tradunt ij qui de animantium scripsere naturis, eo quod nocturno tempore littora appetunt, & ex cœlesti rore margaritum concipiunt, vnde & celoë nominantur.

Murex cochlea est maris, dicta ab acumine & asperitate, quæ alio nomine conchilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lachrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura tingitur, & inde ostrum appellatum, quod hæc tinctura ex testæ humore elicitur.

G

Cancri vocantur, quia conchæ sunt crura habentes, inimica ostreis animalia: eorum enim carnibus viuunt, miro ingenio. Nam quia valida testa eius aperiri non potest, explorat quando ostrea claustra testarum aperiat: tunc cancer latenter lapillum iniicit, atque impedita conclusione ostreæ carnes erodit. Tradunt quidam à decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum coituros. Duo autem sunt genera cancrorum, fluuiales & marini.

Ostrea dicta est à testa, quibus mollities interior carnis munitur. Græci enim *testam* ὄστρεον vocant. Ostrea autem neutro, carnes eius fœminino dicuntur genere.

Musculi sunt, vt prædiximus, cochleæ, à quorum lacte concipiunt ostreæ, & dicti musculi quasi masculi.

Pelorides à Peloro promontorio Siciliæ, vbi abundant cognominatæ sunt. Vnde Virgilius dicit: *Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.*

H

Vngues à similitudine humanarum vnguium dictæ.

Testudo dictus, eo quod tegmine testæ sit adopertus in cameræ modum. Sunt autem quatuor genera, terrestres, maritimæ, lutariæ id est in cœno & paludibus viuentes. Quartum genus fluuiales, quæ in dulci aqua viuunt. Tradunt quidam, quod incredibile est, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

Echinus à terrestri echino nomen traxit, quem vulgus *Ericium* vocat, cuius testa duplex, spinis aculeata in modum castaneæ rum: quando adhuc opertæ de arboribus cadunt. Caro eius mollis & minio similis.

Vrii trib. modis dicitur, vt testudo ac pelorus, & cochlea nam & quod edimus & vbi caro inest, vtrumque dicitur pelorus.

Ranæ

Ranæ à garrulitate vocatæ, eo quod circa genitales ſtrepunt paludes, & ſonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex iis quædam *aquaticæ* dicuntur, quædam *paluſtres* quædam *rubetæ*, ob id quia in vepribus viuunt, grandiores cunctarum. Aliæ *calamitates* vocantur, quoniam inter arundines fruticeſque viuunt, minimæ omnium & viridiſſimæ, *mutæ* & ſine voce ſunt. *Agredilæ* ranæ paruæ in ſicco vel agris commorantes, vnde & nuncupatæ. Negant quidam canes latrare, quibus in offa rana viua fuerit data.

al. Sfungia * *Spongia* à fingere, id eſt nitidare & extergere dicta. Africanus: *Accedo ad te vt tibi ceruicem fingam linteo*, id eſt, extergam. Cicero: *Et fingebatur fungis ſanguinis*, id eſt, al. crure. extergebatur. Animal autem eſſe docetur * cruore inhærente petris. Vnde & dum abſcinditur ſanguinem remittit. Nam alia ſunt viuentia in aquis & diſcurrunt, vt piſces, alia ſtant fixa, vt oſtreæ, echini, ſfungiæ. Ex his alias mares dici, eo quod tenues ſunt fiſtulæ ſpiſſioreſque: alias fœminas, quæ maioribus fiſtulis ſunt ac perpetuis: alias duriores, quas Græci appellant τραχύρους, & nos hircoſas dicere poſſumus ob aſperitatem ſui. Molliſſimum genus earum *penicilli* vocantur, eo quod apertæ ſint ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines vtiles. Candidæ ſfungiæ cura ſiunt: per æſtatem enim ad ſolem ſternuntur, & ſicut cera punica candorem bibunt.

Animalium omnium in aquis viuentium nomina centum quadragintaquatuor. Plinius ait diuiſa in generibus belluarum, ſerpentium communium terræ & aquæ: cancrorum, concharum, locuſtarum, peloridum, polyporum, ſolearum, lacertorum, & lolliginum, & his ſimilia, ex quibus multa quodam naturæ intellectu temporum ſuorum ordinem cognoſcunt, quædam vero in ſuis locis mutatione vagantur. In piſcibus autem fœminis aliæ commixtione maſculi concipiunt, & pariunt catulos, alij ponunt oua ſua ſine maſculi * commixtione ſuſcepta, al. ſuſceptione cõcepta. quæ * idem inſequens ſui ſeminis iactu perfunduntur, & quæ hoc munere fuerint afflata fiunt generabilia, quæ vero perfuſa non fuerint, ſterilia perſeuerant, aut putreſcunt. al. item incõſequẽs. C

De auibus. CAP. VII.

VNum nomen auium, ſed genus diuerſum. Nam ſicut ſpecie ſibi differunt, ita & naturæ diuerſitate: nam aliæ ſimplices ſunt, vt columbæ, aliæ aſtutæ, vt perdix: aliæ ad manum ſe ſubiiciunt, vt accipiter: aliæ reformidant, vt garamantes: aliæ hominum conuerſatione delectantur, vt hirundo: aliæ in deſertis ſecretam vitam diligunt, vt turtur: aliæ ſolo ſemine reperto paſcuntur, vt anſer: aliæ carnes edunt & rapinis intendunt, vt milvus: aliæ * incolæ quæ manent in locis ſemper, vt ſtrutio: aliæ aduentitiæ, quæ propriis temporibus reuertuntur, vt ciconiæ & hirundines: aliæ congregæ, id eſt, gregatim volantes, vt ſturni & coturnices: aliæ ſolitariæ, id eſt, ſolitariæ propter inſidias deprædandi, vt aquila, accipiter & quæcunque ita ſunt: aliæ vocibus ſtrepunt, vt hirundo: aliæ cantus edunt dulciſſimos, vt cygnus al. incurię. & * merula: aliæ verba & voces hominum imitantur, vt pſittacus & pica. Sed & alia ſicut genere, ita & moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera ſint, inuenire quiſpiam non poteſt: neque enim omnes Indiæ & Æthiopiæ atque Scythiæ deſerta penetrare potuit, qui eorum genus vel doctrinis noſſet.

Aues dictæ, eo quod vias certas non habeant: ſed per auia quæque diſcurrant.

Alites quod alis alta intendant, & ad ſublimia remigio alarum conſcendant.

Volucres à volando: nam vnde volare, inde & ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis ſiue manus, & in auibus vola pars media alarum, quarum motu pennæ agitantur, inde & volucres.

Pulli dicuntur omnium auium nati, ſed & animalium quadrupedum nati pulli dicuntur, & homo paruus, pullus. Recentes ergo nati pulli dicuntur, eo quod polluti ſunt: vnde & veſtis nigra polla dicta eſt.

Alæ ſunt in quibus pennæ per ordinem fixo volandi exhibent vſum. Vocatæ autem alæ, eo quod iis aues complexos alant & foueant pullos. E

Penna à pendendo, id eſt volando dicta, vnde & pendere: volucres enim pennarum auxilio mouentur, quando ſe aëre mandant.

Pluma quaſi piluma: nam ſicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma in auibus.

Auium nomina multa à ſono vocis conſtat eſſe compoſita, vt grus, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, graculus, &c. varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur.

Aquila ab acumine oculorum vocata. Tanti enim contuitus eſſe dicitur, vt cum ſuper maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta ſublimitate piſciculos natare videat, ac tormenti inſtar deſcendens raptam prædam pennis ad littus pertrahat. Nam & contra radium ſolis fertur obtutum non flectere, vnde & pullos ſuos vngue ſuſpenſos radiis ſolis obiicit, & quos viderit immobilem tenere aciem, vt dignos genere conſeruat, ſi quos vero flectere obtutum, quaſi degeneres abiicit. F

Vultur à volatu tardo nominata putatur. Magnitudine quippe præpetes volatus non habet: harum quaſdam dicunt concubitu non miſceri, & ſine copula concipere & generare, natoſque earum pene vſque ad centum annos procedere. Vultures autem ſicut & aquilæ etiam vltra maria cadauera ſentiunt: altius quippe volantes multa quæ montium obſcuritate cælantur, ex alto illi conſpiciunt.

* *Gradipes* apud Græcos vocatur auis, apud nos tarda, eo quod graui volatu detenta: ne quaquam, vt cæteræ volucres attollitur velocitate pennarum. forte βραδύπους.

Grues vero nomen de propria voce ſumpſerunt, tali enim ſono ſuſurrant. Hæ autem dum properant, vnam ſequuntur ordine literato. De quibus Lucanus: *Et turbata perit diſperſa littera penna.* Excelſa autem petunt, quo facilius videant quas petant terras. Caſtigat autem voce quæ cogit agmen. At vbi rauceſcit, ſuccedit alia: nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos ſuſpenſis digitis, quibus ſomnos arceant, quod cauendum erit clamor indicat. Ætatem in illis color prodit, nam ſenectute nigreſcunt. G

Ciconiæ vocatæ à ſono quo crepitant, quaſi cicaniæ, quem ſonum oris potius eſſe conſtat, quam vocis, quia cum quatiente roſtro faciunt. Hæ veris nunciæ, ſocietatis comites, ſerpentium hoſtes, maria tranſuolant, in Aſiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas præcedunt, & ipſæ quaſi exercitus proſequuntur. Eximia illis circa filios pietas: nam adeo nidos impenſius fouent, vt aſſiduo incubitu plumas exuãt. Quantum autem temporis impenderint in fœtibus educandis, tantum & ipſæ inuicem à pullis ſuis aluntur.

Olor auis eſt quam Græci κύκνον appellant Olor autem dictus, quor ſit totus plumis albis: nullus enim meminit cygnum nigrum: ὅλον enim Græce totum dicitur. *Cygnus* autem à canendo eſt appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem ſuauiter eum canere dicunt, quia collum longum & inflexum habet, & neceſſe eſt eluctantem vocem per longum & inflexuoſum iter varias reddere modulationes. Ferunt in Hyperboreis partibus præcinentibus citharœdis olores plurimos aduolare, atpeque admodum concinere. Olores autem Latinum nomen eſt: nam Græce cygni dicuntur. Nautæ vero ſibi hanc bonam prognoſtam facere dicunt, ſicut ait Ænilius. H

Cygnus in auſpiciis ſemper lætiſſimus ales.
Hunc optant nautæ, quia ſe non mergit in vndas.

Struthio Græco nomine dicitur, quod animal in ſimilitudine auis pennas habere videtur, tamen de terra altius non eleuatur. Oua ſua fouere negligit, ſed proiecta tantummodo, ſotu pulueris animantur.

Ardea vocata, quaſi ardua, id eſt, propter altos volatus. Lucanus: *Quodque auſa volare Ardea.* Formidat enim im-

A

bres, & super nubes euolat, vt procellas nubium sentire non possit: cum autem altius volauerit, significat tempestatem: hanc multi *Tantalum* nominant.

Phœnix auis Arabiæ, dicta quod colorem phœniceum habeat, vel quod sit in toto orbe singularis & vnica. Nam Arabes singularem & vnicam Phœnicem vocant. Hæc quingentis vltra annis viuens, dum se viderit senuisse: collectis aromatum virgultis, rogum sibi instruit, & conuersa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.

Cynomulgus & ipsa Arabiæ auis, proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus cinnami, & quoniam non possunt ibi conscendere homines propter ramorum altitudinem & fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis, ac sic cinnamia illa deponunt, & preciis amplioribus vendunt: eo quod cinnamum illud magis quam alia mercatores probent.

B

Psittacus in Indiæ littoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua & cæteris auibus latiore. Vnde & articulata verba exprimit, ita vt si eam nō videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens *aue*, vel χαῖρε: cætera nomina institutione discit. Hinc est illud: *Psittacus à vobis aliorum nomina discam: Hoc didici per me dicere, Cæsar aue.*

Halcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea, eo quod hyeme in stagnis oceani nidos faciat, pulloſq; educit, qua excubante fertur extento æquore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere, & eius fœtibus educandis obsequium ipsa rerum natura præbere.

Pellicanus auis Ægyptia habitans in solitudine Nili fluminis, vnde & nomen sumpsit: nam Canopus Ægyptus dicitur. Fertur, si verū est, eam occidere natos suos, eosq; per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, & aspersione sui sanguinis vitificare filios.

Stymphalidæ aues à Stymphadibus Insulis appellatæ, vbi plurimum abundant, aduersus quas Hercules sagittis est vsus. sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes.

C

Diomedias aues à sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulæ in easdem volucres fuisse conuersos, forma fulicæ similes, magnitudine cignorum, colore candido, duris & grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomedia inter scopolos littorum & saxa volitantes, iudicant inter suos & aduenas. Nam si Græcus est propius accedunt & blandiuntur: si alienigena, morsu impugnant & vulnerant, lacrymosis quasi vocibus dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum. Nam Diomedes ab Illyriis interemptus est. Hæ aues Latinè Diomediæ dicuntur, Græci eas *ἡρωΐδες* dicunt.

Memnonides aues Ægyptiæ appellatæ à loco vbi Memnon periit. Nam cæteruatim aduolare dicuntur ex Ægypto ad Ilium iuxta Memnonis sepulchrum, & proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto autem anno ad Ilium veniunt, & cum biduo circumuolauerint tertia die incuntes pugnam viciſſim se vnguibus rostrisque dilacerant.

Herciniæ aues dictæ ab Hercinio saltu Germaniæ vbi nascuntur, quarum pennæ adeo perobscura emicant, vt quamuis nox obtenta densis tenebris sit, ad præsidium itineris dirigendi * late interluceant, cursusq; viæ pateat indicio plumarum fulgentium.

D

al iactę, & proiectæ.

Onocrotalon Græci vocant rostro longo. Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis.

Ibis auis Nili fluminis, quæ semetipsam purgat, rostro in anum aquam fundens. Hæc serpentium ouis vescitur, ex eis escam gratissimam nidis suis deportans.

Meropes, eosdem & gaulos, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur.

Coredulus, genus volatilis est, quasi cor edens.

Monedula, quasi monetula, quę cum aurum inuenit, aufert & occultat. Cic. pro Valer. Flac. *Non plus aurum tibi quam monedulæ committendum.*

Vespertilio pro tempore nomen accepit, eo quod lucem fugiens, crepusculo vespertino circumuolat, præcipiti motu acta, & tenuissimis brachiorum membris suspensa: animal murium simile, non tam voce resonans, quam stridore, specie quoq; volatilis, simul & quadrupes, quod in aliis auibus reperiri non solet.

E

Lusciniæ auis inde nomen sumpsit, quod cantu suo significare solet diei surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem & acredula, de qua Cic. in Prognosticis; *Et matutinos exercet acredula cantus.*

Vlulæ auis ἀπὸ τῆς ὀλολύζειν, id est, à planctu & luctu nominata: cum enim clamat, aut fletum imitatur aut gemitum: vnde & apud augures si lamentatur tristitiam, tacens ostendere fertur prosperitatem.

Bubo à sono vocis compositum nomen habet, auis feralis, omnia quidem plumis, sed grauis semper detenta pigritia: in sepulchris diu noctuque versatur, & semper commoratur in cauernis, de qua Ouidius: *Fœdaque fit volucris venturi nuntia luctus: Ignauus bubo dirum mortalibus omen.* Denique apud augures malum portendere fertur: nam cum in vrbe visa fuerit solitudinem significare dicunt.

F

Noctua dicitur pro eò quod nocte circumuolat, & per diem non possit videre. Nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur: hanc autem insula Cretensis non habet, & si veniat aliunde statim moritur. Noctua autem nō est bubo, nam bubo maior est.

Nycticorax ipsa est noctua, quia nocturna amat: Est enim auis lucifuga, & solem videre non patitur.

Strix nocturna auis habet nomen de sono vocis: quando enim clamat, stridet: de qua Lucanus: *Quod trepidus Bubo, quod Strix nocturna queruntur.* Hæc auis vulgo *Amma* dicitur, ab amando paruulos, vnde & lac præbere dicitur nascentibus.

Cornus siue corax nomen à sono gutturis habet, quod voce coracinet. Fertur hæc auis, quod editis pullis escam plene non præbeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem similitudinem propriį coloris agnoscat. Post quam vero eos tectos plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic prior in cadaueribus oculum petit.

Cornix annosa auis apud Latinos Græco nomine appellatur, quā aiunt augures hominum curas significationibus augere, insidiarum * vias monstrare, futura prædicere. Magnum nefas hæc credere, vt Deus consilia sua cornicibus mandet. Huic inter multa auspicia tribuunt etiam pluuias portendere vocibus, vnde est illud: *Tunc cornix plena pluuiam vocat improba voce.*

G

al. vices.

Graculus à garrulitate nuncupatus, non vt quidam volunt, pro eo quod gregatim volent: cum sit manifestum ex voce eum nuncupari. Est autem loquacissimum genus & vocibus importunum.

Picæ quasi poëticæ, quod verba in discrimine vocis exprimant, vt homo. Per ramos enim arborum pendulæ importuna garrulitate sonantes, & si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanæ vocis imitantur, de qua congrue quidem ait, *Pica loquax certa dominum te voce saluto: Si me non videas, esse negabis auem.*

Picus à Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod ea in auspiciis vtebantur. Nam ferunt hanc quiddam habere diuinum, illo indicio, quod in quacunque arbore nidificauerit, clauus vel quicquid aliud fixum fuerit, diu hærere non possit, quin statim excidat, vbi illa insederit. Iste est picus martius, nam alia est pica.

H

Pauo nomen de sono vocis habet, cuius caro tam dura est, vt putredinem vix sentiat, nec facile coquatur, de quo quidem sic ait, *Mira is quoties gemmantis explicat alas Sipotes hunc sæuo tradere * iure coco.*

al. dure.

Phasianus à Phaside insula Græciæ vnde primum asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud, *Argina primum fum transportata carina, Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.*

Gallus à castratione vocatus. Inter cæteras enim aues huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscissos *gallos* vocabant. sicut autem a leone leæna, & à dracone dracæna, ita à gallo gallina. Cuius membra ferunt quidam, si auro liquefacti misceantur, consumi.

Anas

Anas ab assiduitate natandi aptum nomen accepit: Ex quo genere quædam germanæ dicuntur, quod plus cæteris nutriant.

Anseri nomen anas dedit per deriuationem vel à similitudine, vel quod & ipsa natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit, vt anser, vnde & clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. *Vt refert Liuius lib. 5. Plutarch. in Camillo. Florus lib. 1. cap. 13.*

Fulica dicta, quod caro eius leporinam sapiat. λάγως enim *lepus* dicitur, vnde & apud Græcos λαγῶς dicitur. Est enim auis stagnensis, habens nidum in medio aquæ vel in petris quas aquæ circundant, maritimoque semper delectatur profundo. Quæ dum tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit.

Mergus ab assiduitate mergendi nomen habet. Sæpe autem dimisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, & prænidentes æquoris tempestatem cum clamore ad litera tendunt. Nam in pelago iam grauissimam esse tempestatem cõstat cum ad littora mergi confugerint.

Accipiter auis animo plus armata quam vngulis, virtutem maiorem in minore corpore gestans. Hinc ab accipiẽdo, id est à capiendo nomen sumpsit. Est enim auis rapiendis aliis auibus auida, ideoque vocatur accipiter, id est raptor. vnde & Paulus Apostolus: *Sustineris enim si quis vos accipit*, vt enim diceret, si quis rapit, dixit *si quis accipit*. Fertur autẽ accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos * posse tentare volatus, nullas eis præbent escas, sed verberant pennis & à nido præcipitant, atque à tenero compelluntad prædam ne forte aditi pigrescant.

Capus Itala lingua dicitur à capiendo. Hunc nostri falconem vocant, eo quod incuruis digitis sit.

Miluus mollis viribus & volatu, quasi mollis auis, vnde & nuncupatur, rapacissimus tamen, & semper domesticis auibus insidiatur.

Ossifragus vulgo appellatur auis quæ ossa ab alto dimittit & frangit. Vnde & à frangendo ossa nomen accepit.

Turtur de voce vocatur auis pudica, & semper in montium iugis, & in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum & conuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quæ etiam hyeme deplumata in truncis arborum concauis habitare perhibetur. Cuius contrario columba hospitia humana diligit, domorum semper blanda inhabitatrix.

Columbæ dictæ, quod earum colla ad singulas conuersationes colores mutent, aues mansuetæ, & in hominum multitudine conuersantes ac sine felle, quas antiqui Venerias nuncupabant, eo quod nidos frequentent, & osculo amorem concipiant.

Palumpes, eo quod sint fartæ, à pabulo quas vulgus titos vocant, auis casta, ex moribus appellatur, quod comes sit castitatis. Nam dicitur quod amisso corporali cõsortio solitaria incedat, nec carnalem copulam vltra requirat.

Perdix de voce nomen habet, auis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculum consurgit & obliuiscitur sexum libido ipsa præceps. Adeo autem fraudulenta, vt alteri ouа diripiens foueat, fraus fructum non habet, denique dum pulli proprie vocem genitricis audierint naturali quodam instinctu, hanc quæ eos fouit relinquunt & ad eandem quæ genuit reuertuntur.

Coturnices à sono vocis dictæ, quas Græci ὄρτυγας vocant, eo quod primum visæ fuerint in Ortygia insula. Hæ aduemendi habent tempora. Nam æstate depulsa matia trasmeant.

Ortigometra dicitur auis quæ gregem ducit, eam terræ propinquantem accipiter videns rapit, ac propterea cura est vniuersis ducem solicitare externi generis, per quã caueant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenata, quam ob causam vereres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal sicut & homo caducum patitur morbum.

* *Vpupam* Græci appellant, eo quod stercora humana consideret, & fetenti pascatur fimo, auis spurcissima, cristis extantibus, galeata, semper in sepulchris & humano stercore commorans. Cuius sanguine si se quisquam inunxerit, dormitum pergens dæmones suffocantes se videbit.

Tucos, quos Hispani cuculos vocant, à propria voce constat nominatos. Hi veniendi tempus habent miluorum scapulis suscepti, propter breues & paruos volatus ne per longa aëris spacia fatigati deficiant. Horum saliuæ cicadas gignunt, ouа passeris nido reperta comedit & sua obiicit, quæ illæ suscepta & fouet & nutrit.

Passeres vero sunt minuta volatilia, à paruitate vocata, vnde & pusilli & parui.

* *Merula* antiquitus medula vocabatur, eo quod moduletur. Alij Merulam vocatam aiunt, quia sola volat, quasi mera volans. Hæc cum in omnibus locis nigra sit, in Achaia candida est.

Hirundo dicta q̃ cibos non sumit residens, sed in aere capiat escas & edat garrula auis, & per tortuosos orbes & flexuosos circuitus pernolans, & in nidis construendis educandisque fœtibus solertissima, habens etiam quiddam præscium, quod lapsura deserat, nec apperat culmina, aliis quoque auibus non impetitur, nec vnquam præda est, maria transuolat, ibique hyeme commoratur.

Turdi à tarditate dicti, hyemis enim confinio se referunt.

Turdela quasi minor turdus, cuius stercore viscum generari putatur. Vnde & prouerbium apud antiquos erat, *Malum sibi aucm cacare.*

Furfurio vocatus quod prius farre in farinam redacto pasceretur.

Ficedulæ dictæ quod ficos magis edant. Quod panditur versiculo veteri illo, *Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uuis, Cur potius nomen non dedit uua mihi?*

Carduelis quod spinis & cardibus pascitur, vnde etiam apud Græcos ἀκανθὶς dicta est ab ἄκανθος, id est, *spinis* quibus alitur.

Augures autem dicunt & in gestu, & in motu, & in volatu, & in voce auium signa esse constituta.

Oscines aues vocant quæ ore cantuque auspicium faciunt, vt coruus, cornix, picus.

Alites quæ volatu ostendere futura videntur, quæsi aduersæ sunt, *inhibæ* dicuntur, quod inhibeant, id est vetent: si prosperæ *prepetes*, & ideo præpetes, quia omnes aues priora petunt volantes.

Tertiam faciunt speciem auguriorum in auibus quam communem vocant, ex vtroque commixtam, id est cum aues ex ore & volatu auguria faciunt, sed fides non habet.

Omnium autem genera volucrum bis nascuntur. Primum enim ouа gignuntur, inde calore materni corporis formantur, & animantur.

Ouа autem dicta ab eo quod sint vuida. Vnde & vua eo quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, vuidum quod interius. Quidam autem putant ouum græcam habere originem nominis. Isti autem dicunt ὠὸν v litera ablata. Ouа autem quædam inani vento concipiuntur, sed non sunt generabilia nisi quæ fuerint concubitu masculino concepta, & seminali spiritu penetrata. Ouorum vim tantam dicunt, vt lignum perfusum ouo non ardeat, ac ne vestis quidem contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

De minutis volatilibus.

Cap. VIII.

Apes dictæ, vel quod se pedibus inuicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascantur. Nam postea & pedes & pennas accipiunt. Hæ solertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus fauum condunt, textisque ceris innumera prole castra replent, exercitum & reges habent, prælia mouent, fumum fugiunt tumultu

exasperantur. Has plerique experti sunt nasci de boum cadaueribus. Nam pro his creandis, vitulorum occisorum carnes verberant, vt ex putrefacto cruore vermes nascantur, qui postea efficiuntur apes. Proprie autem *apes* vocantur ortæ de bobus, sicut *crabrones*: de equis, *fuci* de mulis, *vespæ* de asinis.

al. Costras * *Castros* Græci appellant, qui in extremis partibus fauorum maiores creantur, quos aliqui reges putant, dicti quod castra ducunt.

Fucus est maior ape, crabrone minor. Dictus autem fucus quod alienos labores edat, quasi * focus. Depascitur enim quod non laboratit. De quo Virgil. *Ignauum fucos pecus à præsepibus arcet.*

al. Fagus. *Crabrones* vocati à cabo, id est, caballo, quod ex his creentur: sicut autem crabrones nascuntur de equorum carnibus putridis, ita ex eis iterum sæpe nascuntur scarabæi, vnde & cognominati sunt.

Tauri vocantur scarabæi terrestres ricino similes.

B *Bupreſtis* animal est in Italia paruum: simillimum scarabæo, longipedum. Fallit inter herbas bouem maxime, vnde & nomen habet, deuoratumque tacto felle ita inflammat vt rumpat.

Cicendula scarabæorum genus est, eo quod gradiens vel volans lucet.

Blattæ à colore nuncupatæ, siquidem & comprehensæ manum tingunt, vnde & blatteum colorem dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscæ: nam musca lucipeta, & blatta lucifuga est: per noctem enim tantum ambulat.

Papiliones auiculæ sunt, quæ maxime abundant florentibus maluis, quiq; vermiculos stercore suo faciunt nasci.

Locusta quod pedibus sit longis, veluti hasta, vnde & eam Græci tam maritimam quam terrestrem hastago appellant.

Cicadæ ex cuculorum nascuntur sputo, hæ in Italia apud Rheginos multæ sunt, nec vsquam alibi.

Musca ex Græco venit, sicut & mus: hæ sicut & apes necatæ in aqua, aliquoties post vnius horæ spatium reuiuiscunt.

C *Cynomya* Græce vocatur, id est, musca canina. Nam κύων græce canis vocatur.

Culex ab aculeo dictus, quod sanguinem sugat: habet enim in ore fistulam, in modum stimuli, qua carnem tergebat, vt sanguinem bibat.

Cynlphes muscæ minutissimæ sunt, sed aculeis permolestæ, quibus tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cæsus est.

Oestrum animal armentis aculeis permolestum. Oestrum autem Græcum est, quod Latine *asilus* vulgo *tabanus* vocatur.

al. Cum ad me spectas, &c. *Bibiones* sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo *mustiones* à musto appellant, vnde & Afranius, * *Cum me expectares fabulare i ily s, ex ore in oculis tuis bibiones inuolant.*

Gurgulio dicitur, quia pene nihil aliud est nisi guttur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

LIB. XIII.

Capita libri decimitertij.

1 *De mundo.*
2 *De atomis.*
3 *De elementis.*
4 *De cælo.*
5 *De partibus cæli.*
6 *De circulis cæli.*
7 *De aëre & nube.*
8 *De tonitruo.*
9 *De fulminibus.*
10 *De arcu & nubium effectibus.*
11 *De ventis.*
12 *De aquis.*
13 *De diuersitate aquarum.*
14 *De maris nomine.*
15 *De Oceano.*
16 *De Mediterraneo mari.*
17 *De finibus maris.*
18 *De æstibus & fretis.*
19 *De lacis & stagnis.*
20 *De abysso.*
21 *De fluminibus.*
22 *De diluuio.*

PRÆFATIVNCVLA IN LIBRVM SEQVENTEM.

IN hoc libello quasi in quadam breui tabula quasdam cœli causas, situsque terrarum & maris spacia annotauimus, vt in modico lector ea percurrat, & compendiosa breuitate etymologias eorum causasque cognoscat.

De Mundo. CAP. I.

MVNDVS est cœlum, terra, mare & quæ in eis sunt opera Dei, de quo dicitur: Et mundus per ipsum factus est. *Mundus* Latine à Philosophis dicitur, quod in sempiterno motu sit, vt cœlum, sol, luna, aër, maria. Nulla enim requies eius elementis concessa est, ideoque semper in motu est. Vnde & animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa iniquit mouentur. Græci vero nomen mundo de ornamento accommodauerunt, propter diuersitatem elementorum & pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos κόσμος quod significat *ornamentum*. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus.

Quatuor autem esse constat climata mundi, id est plagas, Orientem, Occidentem, Septentrionem & Meridiem:

Oriens ab exortu solis nuncupatus.

Occidens quòd diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo & tenebras superinducit.

Septentrio autem à septem stellis axis vocatur, quæ in ipso reuolutæ rotantur. Hic proprie & vertex dicitur, eo quod vertitur poëta: *Vertitur interea cœlum.*

Meredies vel quia ibi sol faciat medium diem, quasi medidies; vel quia tunc purius micat æther. *Merum* enim purum dicitur.

al. parte. *Ianuæ* cœli duæ sunt, Oriens & occasus: nam vna * porta sol procedit, alia se recipit.

Cardines autem mundi duo, septentrio & meridies, in ipsis enim volutur cœlum.

De Atomis. CAP. II.

Atomos Philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, vt nec visui pateant nec τομὴν, id est, sectionem recipiant, vnde & ἄτομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare & huc atq; illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulueres, qui infusi per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores & herbas & fruges omnes oriri, & ex iis ignem & aquã, & vniuersa gigni atque constare quidem Philosophi gentium putauerunt.

Sunt autem atomi aut in corpore, aut in tempore, aut in numero, aut in litera. In corpore, vt lapis. Diuides eum in partes & partes in ipsas diuides in grana, veluti sunt arenæ, rursumque ipsa arenæ grana diuide in minutissimum puluerem, donec si possis peruenias ad aliquam minutiam quæ iam non sit quæ diuidi vel secari possit. Hoc est atomus in corporibus. in tempore vero, sic intelligitur atomus. Annum verbi gratia diuides in menses: menses, in hebdomadas: hebdomadas in dies: dies in horas:

horarum

adhuc partes horarum admittunt diuisionem quousque peruenias ad tantũ temporis punctum, & quandam momenti stillam, vt per nullam morulam produci possit, & ideo iam diuidi non potest, hoc est atomus temporis: in numeris, vt puta octo diuidũtur in quatuor, rursum quatuor in duo: deinde duo in vnũ. Vnus autem atomus est, quia insecabilis est. sic & in litera. nam orationem diuidit in verba, verba autem in syllabas, syllabam autem in literas. Litera pars minima atomus est, nec diuidi potest. Atomus ergo est, quod diuidi non potest, vt punctus in geometria. Nam τομὴ Græce sectio dicitur, ἄτομον quod secari nequit.

De elementis. Cap. III.

Ὕλη Græci rerum quandam primam materiam dicunt: nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia hæc elementa sunt. vnde & ex eius dertiatione vocabulum acceperunt. Hanc ὕλην Latini *materiam* appellauerunt, ideo quia omne informe vnde aliquid faciendum est semper materia nuncupatur. Proinde & eam poëtæ *syluam* nominauerunt. Nec incongrue, quia materiæ syluarum sunt. Græci autem elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia & communione quadam conueniant. Nam si ea inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, vt modo originem ab igne reperentes vsque ad terram: modo à terra vsque ad ignem, *vt ignis* quidem in aëra desinat, *aër* in aqua desinatur, *aqua* in terram crassescat, rursusq; *terra* diluatur in aquam, aqua rarescat in aërem, aër in ignem extenuetur. Quapropter omnia elementa omnibus constat inesse: sed vnumquodq; eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem diuina prouidentia propriis animantibus distributa: nam cœlum angelis, aërem volucribus, mare piscibus, terram hominibus, cæterisque animantibus creator ipse impleuit.

De Cœlo. Cap. IV.

Cælum vocatum est, eo quod tanquam cœlatum vas impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam cœlatum dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. distinxit enim eum Deus claris luminibus, & impleuit: solis scilicet & lunæ orbe fulgenti, & astrorum micãtium splendentibus signis adornauit. Alias autem à superiori cælando. Hoc autem Græce ὑπὸ τοῦ θεωρεῖν id est à *videndo*, eo quod aër perspicuus sit, & ad speculandũ purior. Cœlum autem in scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit cursu siderum & ratis legibus fixisque firmatum: interdum & cœlum pro aëre accipitur, vbi venti & nubes procellę & turbines fiunt. Lucretius: *Cœlum quod dicitur aër.* Et psalmus. *Volucres cœli* appellat: cum manifestum sit aues in aëre volare: & nos in consuetudine hunc aërem cœlum appellamus: nam cum de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus: qualis est aër? aliquando, quale est cœlum.

De partibus cœli. Cap. V.

Æther locus est in quo sydera sunt, & significat ignem quia à toto mundo in alterum separatus est. Sane æther est ipsum elementum: αἰθὴρ vero splendor ætheris, & est sermo græcus.

Sphæra cœli dicta, eo quod species eius in rotundum formata sit, sed & quicquid tale est à volubilitate sphæra à græcis dicitur, sicut & pilæ quibus ludunt infantes. Nã Philosophi dicunt cœlum in Sphæræ figuram vndique esse conuexum: omnibus partibus æquale, concludens terram in media mundi mole libratam. Hoc moueri dicunt, & motu eius sydera in eo fixa ab Oriente vsque ad Occidentem circuire, septentrionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus.

Axis est septentrionis linea recta, quæue per mediam pilam sphæræ tendit, & dictus axis, quod in eo sphæra vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

Cardines extremæ partes sunt axis, & dicti cardines, eo quod per eos vertitur cœlum.

Poli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est *septentrionalis*, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus: alter *australis* qui nunquam videtur, & austronotus dicitur, & dicti poli quod sint axium * circuli ex vsu plaustrorum, à poliendo scilicet nominati, sed polus Boreus semper videtur, austronotus nunquam, quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri.

Conuexa extrema cœli sunt, à curuitate dicta: nam conuexum curuum est & inclinatum, & in modum circuli flexum.

Lacteus circulus via est quæ in sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est: quam aliqui dicunt viam esse quam circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De circulis cœli. Cap. VI.

HAbitatio ista cœli circulorum distincta zonis, quasdam partes temperie sua incolere permisit: quasdam negauit, enormitate frigoris aut caloris. *Zonæ* autem ipsæ quinque sunt, quæ ideo zonæ vel circuli appellantur, eo quod in circumductione sphæræ existunt. Quorum primus circulus ideo *arcticus* appellatur, eo quod inter eum Arcturi signa inclusa perspiciuntur, quæ à nobis in visarum speciem ficta septentriones appellantur. Secundus circulus ex eo τερπικὸς θερινὸς dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis finibus æstatem faciens vltra eum circulum non transit: sed statim reuertitur, & inde *tropicus* appellatur. Tertius circulus ἰσημερινὸς, qui à latinis ideo *æquinoctialis* appellatur, eo quod sol cum ad eum orbem peruenerit, æquinoctium facit: ἰσημέρι enim latine *dies* dicitur atque nox quo circulo dimidia sphæræ pars constituta prospicitur. Quartus circulus *antarcticus* vocatur, eo quod contrarius sit circulo quem arcticon nominamus. Quintus circulus χειμερινὸς τερπικὸς: qui à Latinis *hyemalis* siue brumalis appellatur, ideo quia cum sol ad eum circulum peruenit, hyemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, æstatem autem iis qui in Austri partibus commorantur. *Zodiacus* autem circulus est, qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζώων, id est animalibus, ita dictus.

De aëre & nube. Cap. VII.

Aer est inanitas plurimum habens admixtum raritatis quam cætera elementa. De quo Virgilius, *Longum per inane secutus.* Aër dictus ἀπὸ τοῦ ἀίσσειν, ab eo quod ferat terram, vel ab eo quod feratur. Hic autem partim ad cœlestem, partim ad terrenam materiam pertinet: nam ille subtilis, vbi ventosi & procellosi motus non possunt existere, ad cœlestem pertinet partem, iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit, terræ deputatur, quique ex se multas species reddit: nam commotus ventos facit, vehementius concitatus, ignes & tonitrua: contractus, nubilia: conspissatus, pluuiam: congelantibus nubibus niuem: turbulentus congelantibus densioribus nubibus grandinem: distentus, serenum efficit: nam aerem densum nubem esse constat: nubem rarefactam & solutam, aërem.

Nubes dictę ab obnubẽdo, id est operiendo cœlum, vnde & nuptæ, quod vultus suos velent, vnde & Nepturnus quod nubat, id est mare & terram tegat. Nubes autem aëris densitas facit. Venti enim aerem conglobant, nubemque faciunt, vnde est illud, *Atque in nubem cogitur aër.*

De tonitruo. Cap. VIII.

Tonitruum dictũ quod sonus eius terreat, nam tonus, sonus. Qui ideo interdum tam grauiter concutit omnia, ita vt cœlum discidisse videatur, quia cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiscrit: turbine inualescente, exitumque quærente: nubem quam excauauit, impetu magno proscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures. Quod mirari quis non debet, cum vesicula quamuis parua magnum tamen sonitum disploſa emittit. Cum tonitruo autem simul & fulgura exprimit, sed illud celerius videtur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius peruenit. Lux autem quæ apparet

paret ante tonitruum, alibi *fulgor* vocatur. Quæ, vt diximus, ideo ante videtur, quia clarum est lumen, tonitruum autem ad aures tardius peruenit.

De fulminibus. Cap. IX.

Fulgur & fulmen ictus cœlestis iaculi à feriendo dicti: fulgere enim ferire est ac percutere. *Fulmina* autem collisa nubila faciunt: nam omnium rerum collisio ignem creat, vt in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in syluis arborum: simili modo in nubibus ignis, vnde & prius nubila sunt, deinde ignes. Ex vento autem & igne fulmina certum est in nubibus fieri & impulsu ventorum emitti: ideo autem fulminis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est, quam noster, id est, qui nobis in vsu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgur, fulgor & fulmen. *Fulgur*, quia tangit: *fulgor*, quia incendit & vrit: *fulmen* quia findit: ideo & cum trinis radiis pinguntur.

De arcu & nubium effectibus. Cap. X.

Arcus cœlestis dictus à similitudine curuati arcus. *Iris* huic proprium nomen est. Et dicitur Iris quasi aëris, id est quod per aërem ad terras descendit. Hic autem à sole resplendet dum cauæ nubes ex aduerso radium solis accipiunt, & arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aër lucidus, & nubes caligantes irradiata ista varios creant colores.

Pluuiæ dictæ, quod fluant quasi fluuiæ. Nascuntur enim de terræ & maris anhelitu, quę cum altius eleuatę fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vt ventorum compressæ stillantur in terris.

Nimbus est densitas nubis intempesta & obscura, & inde nimbus à nube. Sunt autem nimbi repentinæ & præcipites pluuię: nam pluuias vocamus lentas & iuges quasi fluuias, vel quasi fluentes.

Imbres autem & ad nubes & ad pluuias pertinent, dicti à Græco vocabulo quod terram inebrient ad germinandum. Ex his enim cuncta creantur, vnde & Lucretius: *Exigui terra atque anima nascuntur & imbri.* Est autem nomen Græcum.

Grando appellata quod forma eius granorum similitudinem habeat. Hæc autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in niuem, ruptoque aere soluuntur.

Nix à nube vnde venit.

Glacies à gelu & aqua quasi gelacies, id est, gelata aqua.

Gelu autem quod eo stringatur tellus, γῆ quippe *terra* dicitur. Tunc autem maiori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena.

Pruina est matutini temporis frigus: quod inde pruinæ nomen accepit, quia sicut ignis vrit. πῦρ enim ignis: vrere vero & ad solem & ad frigus pertinet. Nam vno sermone duo diuersa significantur, pro eo quod vnum effectum habent. Similis enim est vis & caloris & frigoris, vnde & vtraque saxa rumpunt. Nam & calor vrit, vt est, *Vritur infelix Dido.* Item frigus vrit, vt est, *Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.*

Ros græcum est, quod illi δρόσον dicunt. Alij ros putant dictum, quia rarus est non spissus, vt pluuia.

Nebula inde dicta, vnde & nubila, ab obnubendo, hoc est, operiendo terram, siue quod nubes volens faciat. Exhalant enim valles humidæ nubilas & fiunt nubes, inde nubilum, inde niues. Nebulæ autem ima petunt cum serenitas est, summa cum nubilum.

Caligo vmbra est de spissitudine aëris effecta. Et dicta caligo, quod maxime aëris calore gignatur.

Tenebræ dicuntur quod teneant vmbras. Nihil enim sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia tenebræ dicuntur: sicut silentium non aliqua res est sed vbi sonus non est, silentium dicitur. Sic tenebræ non aliquid sunt: sed vbi lux non est, tenebræ dicuntur.

Vmbra est aer carens sole, dictum autem quod fiat cum solis obiicitur radius. Est autem mobilis & certa, & ex solis circuitu, & ex motu ventorum. Namque quoties mouetur in sole, nobiscū moueri videtur: quia vbi quoquo loco à radiis solis obsistimus, proinde illi lumen auferimus: sicque ingredi nobiscum vmbra, & gestus nostros videtur imitari.

Lux ipsa substantia: *lumen* quod à luce manat, id est, candor lucis, sed hoc confundunt autores.

De ventis. Cap. XI.

Ventus aer commotus & agitatus, & pro diuersis partibus cœli, nomina sortitur diuersa, dicitur autem ventus, quod sit vehemens & violentus. Vis enim eius tanta est, vt non solum saxa & arbores euellat, sed etiam cœlum terramque conturbet, maria commoueat.

Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente *Subsolanus*, a meridie *Auster*, ab occidente *Fauonius*, à septentrione *eiusdem nominis* ventus aspirat habens geminos hinc inde ventorum spiritus. Subsolanus à latere dextro Vulturnum habet, à læuo Eurum. Auster à dextris Euroaustrum, à sinistris Austroafricum. Fauonius à parte dextra Africum, à leua Corum. Porro septentrio à dextris Circium, à sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globū statib. circumagunt. Quorum nomina propriis ex causis signata sunt. Nam Subsolanus ventus, eo quod sub ortu solis nascatur. Eurus, eo quod ab Eoo flat, id est, ab oriente. Est enim Subsolano coniunctus.

Vulturnus, quod alte tonat: de quo Lucretius: *Altitonans Vulturnus & Auster fulmine pollens.*

Auster ab hauriendo aquas vocatus, vnde & crassum aërem facit & nubila nutrit. Hic Græce νότος appellatur, propter quod interdum corrumpat aërem. Nam pestilentiam quæ ex corrupto aëre nascitur, Auster flans in reliquas regiones transmittit: sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo repellit. Euroauster dictus, quod ex vna parte habeat Eurum: ex altera Austrum.

Austroafricus: quod iunctus sit hinc inde Austro & Africo. Ipse & Libanotus, quod sit ei Libs hinc & inde Notus.

Zephyrus græco nomine appellatus: eo quod flores & germina eius flatu viuificentur. Hic latine *Fauonius* dicitur propter quod foueat quæ nascuntur: vnde est illud: *Et Zephyro putris se gleba resoluit.* Austro autem flores soluuntur, zephyro fiunt.

Africus à propria regione vocatus. In Africa enim initium flandi sumit.

Corus est qui ab occidente æstiuo flat, & vocatus Corus, quod ipse ventorum circulum claudat, & quasi chorum faciat. Hic antea *Caurus* dictus, quem plerique *Argesten* dicunt, non vt imprudens vulgus, *Agreste.*

Septentrio dictus, eo quod à circulo septem stellarum consurgit: quæ vertente se mundo resupinato capite ferri videntur.

Circius dictus, eo quod Coro sit iunctus. Hunc Hispani gallicum vocant, propter quod eis à parte * Galliciæ flat. al. Galliæ.

Aquilo dictus, eo quod aquas stringat & nubes dissipet. Est enim gelidus ventus & siccus. Idem & *Boreas*: qui ab Hyperboreis montibus flat. Inde enim origo eiusdem venti est, vnde & frigidus. Natura enim omnium septentrionalium ventorum frigida & sicca est: australium humida & sicca.

Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt, Septentrio & Auster.

Etesiæ autem flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatus agere incipiūt. ἔτος enim Græce, *annus* Latine dicitur. Hæc autem cursum rectum à Borea in Ægyptum ferunt: quibus Auster contrarius est.

Duo sunt autem extra hos vbique spiritus, magis quam venti, aura & altanus.

Aura ab aëre dicta, quasi aërea, quod lenis sit motus aëris. Agitatus enim aër auram facit, vnde & Lucretius: *Aereas auras.*

Altanus, qui in pelago est per deriuationem ab alto, id est mari vocatus. Nam altus est flatus in ripis quem diximus auram. Nam aura terræ est.

Turbo est volubilitas ventorum, & turbo dictus à terra quoties ventus consurgit, & terram in circuitum mittit.

Tempestas aut pro tempore dicitur, sicut vbique historiographi solent, dum dicunt, ea tempestate: aut ab statu cœli, quia magnitudine sui multis diebus oritur. Verno autem & autumnali tempore quam maxime fiunt tempestates: quando nec plena est æstas, nec plena hyems, vnde medium & confine vtriusque temporis ex coniunctione aerum contrariorum efficiuntur tempestates.

Fragor à fractarum rerum nominatus est sonitu: quia sicca quæque & arida frangit facile.

Procella ab eo quod percellat, id est percutiat & euellat. Est enim vis venti cum pluuia. Procellæ enim aut de fulminibus aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis, vnde & propter celeritatem tam ventos quam fulmina alata fingunt poetæ, vt* *Alatis viribus Austri.*

al. Alitis Austri.

De Aquis, Cap. XII.

Aqua dicta quod superficies eius æqualis sit. Hinc & *æquor* appellatum, quia æqualiter sursum est.

Duo autem sunt validissima vitæ humanæ elementa, ignis & aqua, vnde grauiter damnantur quibus ignis & aqua interdicitur.

Aquarum elementum cæteris omnibus imperat. Aquæ enim cælum temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, & cælum sibi vendicant: quid enim mirabilius aquis in cælo stantibus? Parum sit in tantam peruenisse altitudinem, rapiunt & secum piscium examina, effusæ, omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignunt, arbores frutices herbasque producunt, sordes detergunt, peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

De diuersitate aquarum, Cap. XIII.

AQuarum naturæ multa est diuersitas: aliæ enim salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, aliæ sulphuris, aliæ bituminis aliæ curam morborum adhibentes: nam iuxta Romam Albulæ aquæ vulneribus medentur.

In Italia fons Ciceron. oculorum vulnera curat.

In Æthiopia lacus est quo perfusa corpora velut oleo nitescunt.

Zamæ fons in Africa canoras voces facit.

Ex Clitorio lacu Italiæ qui biberint, vini tædium habent.

al. Pli. Cea. In *Chio insula fonte esse dicunt, quo hebetes fiunt.

In Bœotia duo fontes, alter memoriam: alter obliuionem affert.

Cizici fons, amorem Veneris tollit.

Bœotiæ lacus furialis est, de quo qui biberit ardore libidinis exardescit.

In Campania sunt aquæ, quæ sterilitatem fœminarum, & virorum insaniam abolere dicuntur.

In Æthiopiæ fonte rubro qui biberit lymphaticus fit.

al. Lerinus Plin. Linū vocat. *Lechnus fons Arcadiæ abortus fieri non patitur.

Sicilia fontes sunt duo, quorum vnus sterilem fœcundat: alter fœcundam sterilem facit.

In Thessalia duo sunt flumina: ex vno bibentes oues nigras fieri ferunt: ex altero albas, ex vtroque varias.

Clitumnus lacus in Vmbria maximos boues gignit.

Reatinis paludibus iumentorum vngulas indurari dicunt.

In Asphaltide lacu Iudææ nihil mergi potest quicquid animam habet.

al. Sidin. *Plin. lib. 31 cap. 2. In Africa lacu Apuscidamno, &c. Pli. lib. 31. cap. 2. saxa egerere ait.* In India *Sidem vocatur stagnum, in quo nihil innatat, sed omnia merguntur.

At contra in Alce lacu per Porcidamum omnia fluitant, nihil mergitur.

Marsidæ fons in Phrygia saxa* generat.

In Achaia *aqua profluit è saxis Stix appellata, quod illico portata interficit.

Celonum stagnum Siciliæ tetro odore abigit proximantes.

Fons est in Africa circa templum Ammonis, qui *humoris nexibus humum stringit. Fauillas etiam in cespitem solidat.

al. Plin. Arcadia *al.* humores noxios in humū.

Fons Iob in Idumæa quater in anno colorem mutare dicitur, id est puluerulentum, sanguineum, viridem & limpidum, trinis mensibus in anno terens ex his vnum colorem.

In Troglodytis lacus est, ter in die fit amarus, & deinde toties dulcis.

Fons Siloa ad radicem montis Sion, non iugibus aquis, sed in certis horis diebusque ebullit.

In Iudæa quondam riuus sabbatis omnibus siccabatur.

In Sardinia fontes calidi oculis medentur, fures arguunt: nam cæcitate detegitur eorum facinus.

In Epiro esse ferunt fontem, in quo faces extinguuntur accensæ, & accenduntur extinctæ.

Apud Garamantes fontem esse aiunt ita algentem die, vt non bibatur: ita ardentem nocte, vt non tangatur.

Iam vero in multis locis aquæ manant perpetim feruentes, tanta vi vt balnea calefaciant. Quædam enim terræ sunt quæ multum sulphuris & aluminis habent: itaque cum per venas calentes aqua frigida venit vicino sulphuris calore contacta excandescit: nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquæ, vtramque materiam igne plenam, mirisque motibus incalescentem.

De maris nomine, Cap. XIV.

Mare est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum siue salsæ sint, siue dulces, abusiue maria nuncupantur, iuxta illud: *Et congregationes aquarum vocauit maria.* Proprie autem mare appellatum, eo quod aquæ eius amaræ sint.

Æquor autem vocatum, quia æqualiter sursum est, & quamuis aquæ fluctantes velut montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adæquantur. Altitudo enim maris diuersa est, indiscreta tamen dorsi eius æqualitas. Ideo autem mare incrementum non capere, cum omnia flumina & omnes fontes recipiat, hæc causa est: partim, quod influentes vndas ipsa magnitudo eius non sentiat, deinde quod amara aqua dulce fluentum cōsumat, vel quod ipsæ nubes multum aquarum ad se attrahant, siue quod illam partim venti auferant, partim sol exsiccet, postremum quod per occulta quædam terræ formina percolatur, & ad caput amnium fonteſque reuolutum recurrat. Maris autem certum non esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari: nam modo flauum est, modo lutulentum, modo atrum.

De Oceano, Cap. XV.

Oceanum Græci & Latini ideo nominant & quod in circuli modo ambiat orbem: siue à celeritate, eo quod ocyus currat: item quia vt cælum purpureo colore nitet. Oceanus quasi ὠκέανος: iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisque æstibus accedit atque recedit. Respirantibus enim in profundum ventis aut remouet maria, aut resorbet. Quique à proximis regionibus diuersa vocabula sumpsit: vt *Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hircanus, Atlanticus, Gaditanus.* Nam Gaditanum fretum à Gadibus dictum, vbi primo ab Oceano maris magni limen aperitur. Vnde & Hercules cum Gadibus peruenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

De Mediterraneo mari, Cap. XVI.

Mare magnum est quod ab occasu ex Oceano fluit, & in meridiem vergit, deinde ad Septentrionem tendit. Quod inde magnū appellatur: quia cætera maria in cōparatione eius minora sunt. Istud est & *Mediterraneum,* quia per mediam terram vsque ad Orientē perfunditur,

Europam & Africam Asiamque disterminans. Cuius primæ partis *sinus*, qui in Hispanis perfunditur, *Ibericus* & *Balearicus* appellatur. Deinde *Gallicus*, quæ Narbonensem prouinciam alluit. Mox *Ligusticus*, qui iuxta Genuam vrbem est proximus. Post hæc *Tyrrhenus* qui Italiam attingit, quem Græci *Ionium*, Itali *inferum* vocant. Deinde *Siculus*, qui à Sicilia vsque ad Cretam vadit. Deinde *Creticus*, qui in Pamphiliam & Ægyptum pertendit. Inde *Hellespontus*, qui in Septentrionem retorquens, anfractibus magnis iuxta Græcias & Illyricum in angustias septé stadiorum stringitur, quo Xerxes ponte nauibus facto in Græciam commeauit, ibi est Abydos. Inde diffusus ab æquore patente rursus stringitur & facit *Propontidem*, qui mox in quingentos passus coarctatur, fitque *Bosphorus Thracius*, quo Darius copias transportauit. Inde *Ponticus* sinus amplissimus à tergo Mæotidis paludis, quod mare ex multitudine fluminum dulcius quam cæteras, nebulosumque & breuius est, vnde & Ponticum vocatur, quod sit breuius, atque præter phocas & thynnos atque delfinos, alias belluas maiores non patitur.

Sicut autem terra dum vna sit, pro diuersis locis variis appellatur vocabulis, ita & pro regionibus hoc mare magnum diuersis nominibus nuncupatur: nam *Ibericum & Asiaticum* à prouinciis dictum: ab insulis, *Balearicum*, *Siculum*, *Creticum*, *Cyprium*, *Ægæum*, *Carpatium*: nam inter Tenedum & Chium, saxum est in mari potius quam in insula, quod videntibus procul capræ simile creditur, quam αἶγα nuncupant, vnde & *Ægæum* mare est dictum, sic & *Carpatium* mare inter Ægyptum & Rhodum ab insula Carpatho illic posita. Agentibus *Gallicum*, *Ausonium*, *Dalmaticum*, *Ligusticum*. Ab oppidis *Argolicum*, *Corinthium*, *Tyrrium*, *Adriaticum*. Nam Adria quædam ciuitas Illyrico mari proxima fuit, quæ Adriatico mari nomen dedit. A positione cæli, *vt superum & inferum*, quod sit oriens superior, occidens inferior. Est autem *Thuscum* & *Adriaticum*. A memoria regis, vt *Ionium*. Io quippe rex fuit Græciæ, vnde Ionas Athenienses. Hoc mare & *Tyrrhenum* dictum: siue quod Thusciam alluit, id est. Tyrrhenum, siue à Tyrrhenis nautis qui se in hoc mari præcipitauerūt. Et sciendum *Ionum* sinum esse immensum, ab Ionia vsque ad Siciliam, & huius partes esse *Adriaticum*, *Achaicum & Epiroticum*. A moribus accolarum, alibi *Euxinus*, *Axenos* antea appellatus est. A casibus hominum qui cecidetunt in mari, vt *Hellesponticum*, *Icarium*, *Myrteum*: nam Myrteum mare dictum à Myrtili lapsu, quod illic ab Oenomao præcipitatus sit. Icarus vero Cretensis, vt fabulæ ferūt, altiora petens, pennis solis calore solutis mari in quo cecidit nomen imposuit. Erixus quoq; cum Helle sorore sua fugiēs insidias nouercales, conscendit nauem signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autē soror eius perpessa naufragium decidit in mari, & mortua Hellesponto mari dedit nomen. Ab ordine, fluenta Propontidis: nam dictum *Propontum*, quia pontum præuenit: idem & transitu velati gustis meatibus boum, *Bosphorus*. Ægyptium autem pelagus Asiæ datur, Gallicum Europæ, Africum Lybiæ: his vt quæque proxima sunt, venerunt in partes.

Pelagus autem est latitudo maris sine littore & portu. Græco nomine ἀπὸ τῆ πλαγίου, hoc est à latitudine dictum, vnde & *plagia*, eo quod sint importuosa.

De sinibus maris, Cap. XVII.

Sinus dicuntur maiores recessus maris, vt in mari magno Ionius: in Oceano, *Caspius*, *Indicus*, *Persicus*, *Arabicus*, qui & mare rubrum, qui Oceano adscribitur.

Rubrum autem *mare* vocatum, eo quod sit roseis vndis infectum: non talem naturam habet, qualem videtur ostendere, sed vicinis litoribus vitiatur gurges atque inficitur, quia omnis terra quæ circumstat pelago rubra est, & sanguineo colori proxima: ideoque inde minium acutissimum excerpitur, & alij colores quibus pictura variatur. Ergo cum terra hanc habeat naturam, fluctibus subinde diluitur, & quicquid adhæsum est, in colorem cadit: ob hoc etiam in iis littoribus gemmæ rubræ inueniuntur. Lapillus enim huiusmodi humo inuolutus cum inter arenas attritus est, & terræ colorem habet & maris: hoc mare in duos scinditur *sinus*. Ex iis qui ab oriente est *Persicus* appellatur, quia ora illius Persæ inhabitant. Alter vero *Arabicus* dicitur, quod sit circa Arabiam.

De æstibus & fretis. Cap. XVIII.

Æstus ad Oceanum pertinet, *fretum* ad vtrumque mare: nam æstus est maris accessus vel recessus, id est inquietudo, vnde & æstuaria per quæ mare vicissim tam accedit, quam recedit:

Fretum autem appellatum, quod ibi semper mare *ferueat*: nam fretum est angustum, & quasi feruens mare, ab vndarum feruore nominatum, vt Gaditanum vel Siculum: nam freta dicta Varro ait, quasi *feruida*, id est feruētia & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ quod Rhegium dicitur Salustius ex tali causa vocari scribit dicens, Italiæ olim Siciliam coniunctam fuisse, & dum esset vna tellus, medium spacium aut per humiditatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde ῥήγιον nominatum, quia græce *abruptum* hoc nomine nuncupatur. Est autem arctissimum trium milium spacio Siciliam ab Italia diuidens, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde Scylla & Charybdis ostenditur.

Scyllam accolæ saxum mari imminens appellant, simile celebratæ formæ procul visentibus. Vnde & monstruosam speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hominis, capitibus succinctam caninis, quia colliſi ibi fluctus latratus videntur exprimere.

Charybdis dicta quod gurgitibus occultis naues absorbeat. Est enim mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia, profundo emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, & ter absorbet: nam accipit aquas, vt vomat: vomit, vt rursus accipiat.

Syrtes autem sunt arenosa in mari loca. Syrtes autem Salustius à tractu vocari dicit, quod omnia ad se trahant, & appropinquantes vadoso mari hæreant. Hæ autem ad mare Ægyptium vicinæ sunt, & pariter admiscentur. *Vada* vero sunt per quæ in mari vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadunt: quæ virgilius *Breuia* appellat, græci βεγχέα.

De lacu & stagnis, Cap. XIX.

Sunt & quædam maria quæ non miscentur Oceani fluctibus aut mari magno, & dicuntur *lacus* & *stagna*.

Lacus est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus: vt lacus *Asphalti*, lacus *Benacus* & *Larius*, & cæteri quos græci λιμένας, id est *stagna* vocant. Nam fontes labuntur in fluuios: flumina in freta discurrunt. Lacus stat in loco nec profluit: & dictus lacus quasi àquæ locus.

Lacus Asphaltites, idem & mare mortuum vocatum, propter quod nihil gignit viuum, nihil recipit ex genere viuentium. Nam neque pisces habet, neque assuetas aquis & lætas mergendi vsu patitur aues: sed & quæcunque viuentia mergenda tentaueris: quacunque arte demersa statim resiliunt: & quamuis vehementer illisa confestim excutiuntur, sed neque ventis mouetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur: neque nauigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur: nec materiam vllam sustinet, nisi quæ bitumine illustratur. Lucernam accensam ferunt supernatare, extincto lumine demergi. Hoc & *mare Salinarum* dicitur, siue lacus Asphalti, id est bituminis: & est in Iudæa inter Hiericō & Zoaran. Longitudo eius vsque ad Zoaras Arabiæ, dirigitur stadiis septingentis octoginta: latitudo stadiis centum quinquaginta vsque ad vicinia Sodomorum.

Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus, quod quondam Herodes in honorem Tiberij Cæsaris condidit. Est autem in Iudæa omnibus lacis salubrior, & ad sanitatem corporum quodammodo efficacior.

Genesar lacus amplissimus in Indæa longitudine centū quadraginta extenditur stadiis: latitudine quadraginta

diffunditur

diffunditur, crispantibus aquis auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Vnde & Genesar dicitur græco vocabulo, quasi generans sibi auram: denique per diffusiora spacia lacus frequentibus auris spirantibus agitatur: vnde & purior haustus eius, & ad potandum dulcis & habilis.

al. magnitudinis vi. *Benacus* lacus Italiæ in Venetia, de quo fluuius nascitur Mincius, qui lacus * magnitudine sui tempestates imitatur marinas.

Lucrinus & Auernus lacus Campaniæ sunt. Lucrinus autem dictus, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabat. Auernus autem lacus vocatus, quia aues ibi superuolitare non possent. Nam antea syluarum densitate sic ambiebatur, vt exhalantis inde per angustias aquę sulphureæ fœtor grauissimus superuolantes aues halitu suo necaret Quam rem Augustus Cæsar intelligens, deiectis syluis ex pestilentibus amœnia reddit loca.

Lacus autem idem & stagnum, vbi immensa aqua conuenit: nam dictum est stagnum, ab eo quod illic aqua stet, nec decurrat.

De Abysso. Cap. XX.

Abyssus profunditas aquarum impenetrabilis: siue spelunce aquarum latentium, de quibus fontes & flumina procedunt: vel quæ occulte subter eunt, vnde & abyssus dictus. Nam omnes aquas siue torrentes per occultas venas ad matricem abyssum reuertuntur.

Fluctus dicti quod flatibus fiant. Ventorum enim impulsu agitatæ aquæ fluctuant.

Aqua est statiua & sine motu æqualis.

Vnda vero eminens liquor, qui semper in motu est, Lucretius, *Aerias vndas*, id est motus, & corpus illud quod refluctuat. Nam nec vnda per se aqua est, sed aqua in moto quodam & agitatione, quasi abeundo & redeundo vnda vocata.

Latex proprie liquor fontis est. Et dictus latex, quod in venis terræ *lateat.*

Gutta est quæ stat, stilla, quæ cadit. Hinc & *stillicidium*, quasi stilla cadens. *Stiria* enim græcum est, id est gutta. inde fit diminutiuum vt dicimus, *stilla*, dum autem stat aut pendet de rectis vel arboribus, quasi glutinosa est: dum ceciderit, stilla est.

Spuma dicta eo quod spuatur, sordes enim sunt vndarum: vnde & mustum, & ea quæ coquuntur spuma purgantur. Hinc & sputum.

De fluminibus. Cap. XXI.

Fluuius est perennis aquarum decursus, à fluendo perpetim dictus. Proprie autem *flumen* ipsa aqua, *fluuius* cursus aquæ. Prius autem flumen quam fluuius, id est, prior aqua quam decursus. Duo sunt fluminum genera: vnum *torrens*, alterum *viuum*. de quo Virgilius, - *donec me flumine viuo Abluero.*

Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluuia crescit, siccitate *torrescit*, id est arescit. de quo Pacuuius, *Flammeo vapore torrens torret.* Cui Græci ab hyeme nomen dederunt, nos ab æstate: illi à tempore quo succrescit, nos à tempore quo siccatur.

Amnis fluuius est nemore ac frontibus redimitus, & ex ipsa amœnitate amnis vocatur.

Decursus proprie finis cursus, siue aquarum sit, seu quarumlibet rerum.

Riui dicti, quod deriuentur ad irrigandum, id est inducendum aquas in agris. Nam irrigare inducere est.

Gurges proprie locus altus in flumine.

Puteus est locus defossus ex quo hauritur aqua, à potatione dictus.

Fons caput aquæ est nascentis, quasi fundens aqtas.

Quidam autem fluuiorum proprijs ex causis nomina acceperunt, ex quibus nonnulli nominandi sunt qui in historijs celebres memorantur.

Geon fluuius de paradiso exiens atque vniuersam Æthiopiam cingens, vocatus hoc nomine quod incrementa suæ inundationis terram Ægypti irriget: γῆν enim Græce, Latine *terram* significat. Hic apud Ægyptios *Nilus* vocatur, propter limum quem trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi νέαν ἴλυὸν trahens. Nam antea Nilus Latine *Melo* dicebatur. Apparet autem in Nilide lacu, de quo in meridiem versus excipitur Ægypto, vbi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus intumescit, & inundationem Ægypti facit.

Ganges fluuius, quem *Physon* scriptura sacra nominat, exiens de paradiso pergit ad Indiæ regiones. Dictus autem Physon, id est, *caterua*, quia decem fluminibus magnis sibi adiunctis impletur & efficitur vnus. *Ganges* autem vocatus à Gangaro rege Indiæ. Fertur autem Nili modo exaltari, & super Orientis terras erumpere.

Tygris fluuius Mesopotamiæ de paradiso exurgens, & pergens contra Assyrios, & post multos circuitus in mare mortuum influens. Vocatur autem Tygris propter velocitatem instar bestiæ Tygridis, nimia pernicitate currentis.

Euphrates fluuius Mesopotamiæ de paradiso exurgens, copiosissimus gemmis, qui per mediam Babyloniam influit, hic à frugibus vel ab vbertate nomen accepit. Nam Hebraice Euphrata *fertilitas* interpretatur: Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita irrigat sicut Nilus Alexandriam. Salustius autem autor certissimus asserit, Tygrim & Euphratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuiduntur spacio medio derelicto multorum millium, quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animaduertit, aliter de paradisi flumitibus intelligendum.

Indus fluuius orientis, qui à rubro mari accipitur.

Hydaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur, de quo Lucanus: *Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspen.* Et, *qua Medus Hidaspes Accedit pelago, Phœbi surgentis ab igne.* Qui dum sit fluuius Persarum, dicitur tamen contra orientem decurrere.

Ararus fluuius Germaniæ. De quo Virgilius, *Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tygrim.* Currit enim Tygris per Parthiam & Assyriam.

Bactrus fluuius orientis à rege Bactro vocatus fertur, à quo & Bactriani, & vrbs eorum.

Choaspis fluuius Persarum, vocatus eorum lingua quod miram aquæ dulcedinem habeat: adeo vt Persici reges quamdiu inter ripas Persidis fuerunt, sibi ex quo pocula vendicarint. Ex hoc amne quidam Cygnum Ciliciæ fluuium deriuari existimant.

Araxis amnis Armeniæ: qui ab vno monte cum Euphrate diuersa specie oritur, dictus quod rapacitate cuncta prosternat. Vnde & cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundauit vt pontem diueret. Hic breuibus iuteruallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare.

Fluuius Syriæ qui vocatur *Orontes* iuxta Antiochiæ muros decurrentes, qui à Solis ortu oriens non longe ab vrbe mari conditur, quem de originis suæ tractu orientem veteres Latine appellauerunt. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, & zephiris assidue ibi spirantibus tora ciuitas momentis prope omnibus refrigeratur.

Iordanis Iudææ fluuius, à duobus fontibus nominatus: quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His igitur procul à se distantibus in vnum alueum fœderatis, Iordanis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte, & diuidit Iudæam & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Iericho in mare Mortuum influit.

Eusis Caucasæis montibus fusus cum pluribus alijs in Euxinum se præcipitat mare. Vnde & nuncupatur.

Cydnus amnis Ciliciæ, à Tauro monte progrediens, miram aquarum habens suauitatem & quicquid candidum est, Cydnum gentili lingua Syri dicunt. Vnde Cydnus amni huic nomen datum, quia tumet æstate quando niues soluuntur: reliquis anni temporibus tenuis est & quietus.

Cf. Glaz. Orbis in cap. 14. Genes. pag. 61. fol. 64. E. Pauebat ja fontibus, qui Libano prouolat se Libanus, in quo multis fodarabis Iordanis capillus.

Ilas fluuius Asiæ.

Pactolus fluuius Asiæ, arenas aureas trahens, de quo Virgilius: -- *Pactolusque irrigat auro* quem pro aurato fluore alij *Chrysoroam* vocant.

Erinus fluuius Asiæ, qui Smyrnæos secat campos, & ipse fluctibus aureis & arenis plenus, à quo Smyrna vocata est.

Mæander amnis Asiæ flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium præcipitatur in sinum, qui Milerum diuidit & Prienen. Mæander autem vocatus, quod sit flexuosus & nunquam currat rectus. De quo Ouidius: *Quique recuruatus ludit Mæander in vndis.*

Tanus fuit rex Scytharum primus, à quo *Tanais* fertur fluuius nuncupatus, qui ex Riphæis syluis veniens, dirimit Europam ab Asia inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens.

Inachus Achaiæ amnis, Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus à se nominauit, qui exordium Argiuæ genti primus dedit. Ibi est & *Erimantus* ab Erimanto monte dimissus.

Padus Italiæ fluuius à iugis alpium fusus, ex tribus fontibus oritur, ex quibus vni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu dirigit, à quo & Padus est nuncupatus. Hic à Græcis *Eridanus* cognominatur, ab Eridano Solis filio, quem Phaetontem dicunt, qui fulmine percussus in eodem fluuio deiectus est, & extinctus. Augetur autem ex ortu Canis liquescentibus niuibus, & cum accessione triginta fluminum circa Rauennam in Adriaticum mare defertur.

Tiberis Italiæ fluuius à Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluuium cecidit, & de exitu suo nomen dedit. Nam antea *Albula* antiquum nomen à colore habuit, quod muibus albus sit. Ipse est autem *Tibuis*, qui & Tiberis, sed *Tiberis* in cotidiano sermone: *Tibris* in versu dicitur.

Danubius Germaniæ fluuius vocari fertur à ninium copia, quibus magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus famam habet. Idem & *Ister*, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat & nomen, & maiores sibi* ambigendo colligit vires. Oritur à germanicis iugis & occidentalibus partibus barbarorum pergens contra orientem: sexaginta in se fluuios recipit, septem ostijs in Pontum influit.

al. ambien do.

Rhodanus Galliæ fluuius ab oppido Rhodo cognominatus est, quem coloni Rhodiorum vocauerunt, qui rapido concitus cursu, Tyrrheni æquoris fœta scindens, non modicum sæpe nauigantium facit periculum, dum inter se maris fluctus & amnis fluenta decertant.

Rhenus à Rhodani societate fertur vocatus: quoniam cum eodem ex vna * prouincia oritur. Est autem Germaniæ fluuius inter tres Europæ maximos fluuios computatus, qui à iugo alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit.

al. mons.

Iberus amnis, qui quondam totius Hispaniæ nomen dedit.

Minius fluuius Gallicię nomen à colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus inuenitur.

Durius à Græcis quasi Doricus cognominatus.

Tagum fluuium Carthago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit, fluuius arenis aureis copiosus, & ob hoc cæteris fluuijs Hispaniarum prælatus.

Betis fluuius, qui & Beticæ prouinciæ nomen dedit, de quo Martialis: *Betis oliuifera crinem redimite corona, Aurea qui nitidis vellera tingis aquis.* eo quod ibi lanę pulchro colore tinguntur. Betis autem dictus, eo quod humili solo decurrat. βαθὺ enim græci humile vel mersum vocant. Quędam autem flumina in diluuio soluta mole terrarum præclusa sunt, quædam vero quæ non erant abyssi, tunc * præruptis meatibus eruperunt.

al. ruptis.

De diluuiis, Cap. XXII.

Diluuium dictum quod aquarum clade omnia quæ inundauerit deleat.

Primum diluuium extitit *sub Noe*, quando hominum sceleribus offensus Omnipotens, toto orbe contecto, deletis cunctis, vnum spacium cæli fuit ac pelagi. Cuius hactenus indicium videmus in lapidibus, quos in remotis montibus conchis & ostreis concretos, sæpe etiam cauatos aquis vifere solemus.

Secundum diluuium fuit in Achaia, *Iacob patriarchæ, & Ogigi temporibus*, qui Eleusinæ conditor & rex fuit, nomenque loco & tempori dedit.

Tertium diluuium in Thessalia, *Moysi vel Amphitryonis temporibus*, qui tertius post Cecropem regnauit. Cuius temporibus aquarum diluuies maiorem partem populorum Thessaliæ absumpsit, paucis per refugia montium liberatis: maxime in monte Parnaso, in cuius circuitu *Deucalion* tunc regno potiebatur: qui tunc ad se ratibus confugientes susceptos, per gemina Parnasi iuga fouit & aluit. A quo propterea genus hominum Græcorum fabulæ ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam.

Sed & flumina cum insolitis auctа imbribus vltra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant, multaque prosternunt, & ipsa diluuium dicuntur. Sciendum autem flumina cum super modum crescunt, non tantum ad præsens inferre damna, sed etiam & aliqua significare futura.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. XIV.

Capita libri decimiquarti.

1 *De terra.*
2 *De orbe.*
3 *De Asia & partibus eius.*
4 *De Europa & partibus eius.*
5 *De Lybia & partibus eius.*
6 *De insulis.*
7 *De promontoriis.*
8 *De montibus cæterisque terræ vocabulis.*
9 *De inferioribus terræ.*

De terra, Cap. I.

TERRA est in media mundi regione posita, omnibus partibus cæli in modum centri æquali interuallo consistens, quæ singulari numero totum orbem significat: plurali vero singulas partes, cui nomina diuersa dat ratio: nam terra dicta à superiori parte, qua teritur: humus ab inferiore vel humida terra, vt sub mari: tellus autem, quia fructus eius tollimus: hæc & *Ops* dicta, eo quod opem fert frugibus. Eadem & *arua*, ab arando & colendo vocata. Proprie autem terra ad distinctionem aquæ, *arida* nuncupatur: sicut Scriptura ait, Quia vocauerit Deus terram, aridam. Naturalis enim proprietas, siccitas est terræ: nam vt humida sit, hoc aquarum affinitate fortitur. Cuius motum alij dicunt ventum esse in concauis eius, qui motus eam mouet. Salustius. * *Venti per concaua terræ præcipitati rupti aliquot montes * tumulique sedere.* Alij aquam dicunt generalem in terris moueri, & eas simul concutere, sicut vas, vt dicit Lucretius. Alij ἀπογραφὴν eandem terram vocant, cuius plerunque labentes ruinæ supperpositа cuncta concutiunt. Terræ quoque hiatus aut motu aquæ inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concauis terræ erumpentibus ventis.

al. Ventis per caua terræ citatis. *al.* tumidique.

De orbe, Cap. II.

ORbis à rotunditate circuli dictus, quia sicut rota est: vnde breuis etiam rotella orbiculus appellatur.

Vndique enim Oceanus circum flueps, eius in circulo ambit fines. Diuisus est autem trifarie: ex quibus vna pars *Asia*, altera *Europa*, tertia *Africa*, quæ & *Lybia* nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non æqualiter diuiserunt: nam Asia à meridie per orientem vsq; ad septentrionem pertenit. Europa vero à septentrione vsque ad occidentem, atque inde Africa ab occidente vsque ad meridiem. Vnde euidenter orbem dimidium duæ tenent Europa & Africa, alium vero dimidium sola Asia: sed ideo istæ duæ partes factæ sunt, quia inter vtramque ab Oceano mare magnum ingreditur, quod eas interseeat. Quapropter si in duas partes orientis & occidentis orbem diuidas, Asia erit in vna, in altera verò Europa & Africa.

De Asia, Cap. III.

Asia ex nomine cuiusdam mulieris appellata, quæ apud antiquos imperium tenuit Orientis. Hæc in tertia orbis parte disposita, ab oriente ortu Solis, à meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur: à septentrione Mæotide lacu & Tanai fluuio terminatur: habet autem prouincias multas & regiones, quarum breuiter nomina & situs expediam: sumpto initio à paradiso.

Paradisus est locus in orientis partibus constitutus, cuius vocabulum ex græco in latinum vertitur hortus: porro Hebraice *Eden* dicitur, quod in nostra lingua delicias interpretatur. Quod verumque iunctum facit hortum deliciarum: est enim omni genere ligni & pomiferarum arborum consitus, habens etiam lignum vitæ: non ibi frigus, non æstas, sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens totum nemus irrigat, diuiditurque in quatuor nascentia flumina, cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est. Septus enim vndiq; romphea flamma, id est, muro igneo accinctus, ita vt eius cum cælo pene iungatur incendium. Cherubin quoq;, id est, angelorũ præsidium arcendis spiritibus malis super romphea flagrantiam ordinatum est, vt homines flammæ, angelos vero malos angeli boni sub moueant, ne cui carni vel spiritui transgressionis aditus paradisi pateat.

India vocata ab Indo flumine, quo ex parte occidentali clauditur: hæc à meridiano mari porrecta vsque ad ortum solis, & à septentrione vsque ad montem Caucasum pertenit, habens gentes multas & oppida, insulam quoque *Taprobanam* è gemmis & elephantis refertam. *Chryses & Argyren* auro argentoque fœcundas, vtilem quoq; arboribus folijs nunquam carentem. Habet & fluuios *Gangen & Nidan & Hypanen* illustrantes Indos. Terra Indiæ Fauonij spiritu saluberrima, in anno bis metit fruges: vice hyemis & æstatis Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantes ingentes, monoceron bestiam, psittacum auem, ebenum quoq; lignum, & cinnamomum, & piper, & calamum aromaticum. Mittit & ebur, lapides quoque pretiosos, berillos, chrysoprasios & adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas & vnliones, quibus nobilium fœminarum ardet ambitio. Vbi sunt & montes aurei, quos adire propter dracones & gryphas, & immensorum hominum monstra impossibile est.

Parthia ab Indiæ finibus vsque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter inuictam enim virtutem Parthorum, & Assyria & reliquæ proximæ regiones *in eius nomen transierunt. Sunt enim ea Aracusia, Parthia, Assyria, Media & Persia: quæ regiones inuicem sibi coniunctæ initium ab Indo flumine sumunt. Tigri claudun-
tur, locis montuosis & asperioribus sitę, habentes fluuios Hydaspen & Arbem: sunt enim inter se finibus suis discretæ nomina à proprijs authoribus ita trahentes.

Aracusia ab oppido suo nuncupata,

Parthiam Parthi à Scythia venientes occupauerunt, eamq; ex suo nomine vocauerunt: huius à septentrione rubrum mare est, à septentrione Hircanum salum, ab occidua solis plaga, Media. Regna in ea octodecim sunt, porrecta à Caspio littore vsque ad terras Scytharum.

Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluuium primus incoluit: hæc ab ortu Indiam, à meridie Mediam tangit: ab occiduo, Tigrim à septentrione montem Caucasum, vbi portæ Caspiæ sunt. In hac regione primus inuentus est vsus purpuræ, inde primũ crinium & corporum vnguenta venerunt, ac odores quibus Romanorum atque Græcorum effluxit luxuria.

Media & Persia à regibus Medo & Perso cognominatę, quæ scilicet eadem prouincias bellando aggressi sunt. Ex quibus Media ab occasu transuersa Parthia regna amplectitur: à septentrione Armenia circumdatur; ab ortu Caspios videt, à meridie Persiam: huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio minime patitur. Sunt autem Mediæ duæ, maior & minor. Persia tendens ab ortu vsque ad Indos: ab occasu rubrum mare habet, ab aquilone verò Mediam tangit, ab austro Armeniam, quæ Persidæ annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persia primum orta est ars magica, ad quam Nembroth gigas post confusionem linguarum abijt, ibique Persas ignem colere docuit: nam omnes in illis partibus *solent* colunt, qui ipsorum lingua *El* dicitur.

Mesopotamia græcam etymologiam possidet, quod duobus fluuijs ambiatur. Nam ab oriente Tygrim habet, ab occidtio Euphratem: incipit autem à septentrione inter montem Taurum & Caucasum, cuius à meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldæa, nouissime Arabia εὐδαίμων.

Babylonia regionis caput Babylon vrbs est, à qua nuncupata, tam nobilis, vt Chaldæa & Assyria & Mesopotamia in eius nomen aliquando transierint.

Arabia appellata, id est, *sacra*. Hoc enim significare interpretatur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Græci εὐδαίμονα nostri *beatam* nominauerunt: in cuius saltibus & myrrha & cinnamomum prouenit: ibi nascitur auis Phœnix, Sardonix gemma, ἵππος, Molochitas & Pæderos ibi inueniuntur. Ipsa est & *Saba* appellata, à filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Hæc autem angusto tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur cuius septentrionalis Chaldæa claudit. Occasum sinus Arabicus.

Syriam Syrus quidam perhibetur Indigena à suo vocabulo nuncupasse, Hæc ab oriente, fluuio Euphrate, ab occasu, mari nostro & Ægypto terminatur, habens à septentrione Armeniam & Cappadociam: a meridie sinum Arabicum. Situs eius porrectus in immensam longitudinem: in lato angustior. Habet enim in se prouincias Commagenam, Phœniciam & Palæstinam: cuius pars est Iudæa absque Sarracenis, & Nabatheis. Commagena prima prouincia Syriæ à vocabulo Commagæ vibis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur. Huius est à septentrione Cappadocia: ab ortu Mesopotamia, à meridie Syria: ab occasu mare magnum. Phœnix Cadmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sydonem regnauit, eamque prouinciam ex nomine suo Phœniciam appellauit. Ipsa est vbi Tyrus est, ad quam Esaias loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam, à meridie mare rubrum.

Palæstina prouincia Philistiam vrbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon: ex qua ciuitate omnis circa eam regio Palæstina est nuncupata. Huius ab oriente mare rubrum occurrit, à meridiano latere Iudæa excipitur, à septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Ægyptio limite terminatur.

Iudæa regio Palæstinæ ex nomine Iudæ appellata, ex cuius tribu reges habuit. Hæc prius Chanaan dicta est, à filio Cham, siue à decem Chananæorum gentibus, quibus expulsis eandem terram Iudæi possederunt. Initium longitudinis eius à vico Arfa vsque ad vicum Iulladem porrigitur, iti quo Iudæorum pariter & Tyriorum habitatio communis est. Latitudo autem eius à monte Libani vsque ad Tyberiadis lacum extenditur. In medio autem Iudææ ciuitas *Hierosolyma* est, quasi vmbilicus regionis terræ: variarum opum diues, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam existimaaerunt Iudæi eam promissam patribus tertam fluere in lacte & melle, cum hinc illis Deus resurrectionis prærogatiuam polliceretur.

Samaria regio Palæstinæ ab oppido quodam nomen

accepit

A B C D E F G H

D al. eius nomen traxerunt.

A

accepit quod vocabatur Samaria, ciuitas quondam regalis in Israel, quæ nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Hæc regio inter Iudæam & Galilæam media iacet, incipiens à vico, cui nomen est Eleus, deficiens in terra Agrabat. Situs eius natura consimilis nec vllo differens à Iudæa.

Galilæa regio Palæstinæ vocata, quod gignat candidiores homines quam Palæstina. Hæc autem duplex est, superior & inferior, sibi tamen connexæ, Syriæ & Phœniciæ adhærentes. Terra earum opima & ferax & fructibus satis fœcunda.

Pentapolis regio in confinio Arabiæ & Palæstinæ sita. Dicta à quinque ciuitatibus impiorum, quæ cælesti igne consumptæ sunt: terra amplius olim à Hierosolymis vberrima, nunc autem deserta atque exusta. Nam pro scelere incolarum de cælo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissoluit. Cuius vmbra quædam & species in fauillis & arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, vt edendi desiderium gignant. Si carpas, fatiscunt ac resoluuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant.

B

Nabathea regio à Nabath filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudeam & Arabiam & surgens ab Euphrate in mare rubrum porrigitur, & est pars Arabiæ.

Ægyptus quæ prius *Ærea* dicebatur, ab Ægypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ ac mari rubro coniuncta, ab occasu Lybiam habet, à septentrione mare magnum, à meridie vero introrsus recedit, pertendens vsque ad Aethiopiam, regio cæli imbribus insueta & pluuiarum ignara. Nilus solus eam circumfluens irrigat, & inundatione sua fœcundat, vnde & ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit, cæterorum quoque negociorum adeò copiosa, vt impleat necessarijs mercibus omnem etiam orbem terrarum. Finis Ægypti Canopia à Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quæ Lybiæ principium & ostium Nili facit.

C

Seres oppidum orientis, à quo & genus sericum & regio nuncupata est. Hæc à Scytico Oceano & mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus fertilis frondibus, à quibus vellera decerpuntur, quę cęteris gentibus Seres ad vsum vestium vendunt.

Bactria regioni proprius amnis Bactrus vocabulum dedit. Partes eius quæ planæ sunt * propanlis iugis ambiuntur, quæ aduersæ sunt. Indi fluuij fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluuius. Mittit Bactria fortissimos camelos nunquam atterentes pedes.

al. pronis.

D

Scythia sicut & *Gothia* à Magog filio Iaphet fertur cognominata: cuius terra olim ingens fuit, nam ab oriente India, à septentrione per paludes Mæotides inter Danubium & Oceanum vsque ad Germaniæ fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, à dextra orientis parte qua Oceanus Syricus tenditur vsque ad mare Caspium, quod est ad occasum: dehinc à meridie vsque ad Caucasi iugum deducta est: cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem late vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædam portentuosæ ac truces carnibus humanis & eorum sanguine viuunt. Scythiæ plures terræ sunt locupletes: inhabitabiles tamen plures, nam dum in plerisque locis auro & gemmis affluant, gryphorum immanitate accessus hominum ratus est. Smaragdis autem optimis hæc patria est. Cyaneus quoq; lapis & cryſtallus puriſſimus Scythiæ est. Habet & flumina magna Oscoron, Phasiden atque Araxen.

Hircania dicta à sylua Hircana, quæ Scythiæ subiacet, habens ab oriente mare Caspium: à meridie Armeniam: à septentrione Albaniam: ab occasu Iberiam. Est autem sylua aspera, copiosa immanibus feris, tygribus, pantherisque ac pardis: de qua Virgil. Hircanæque admorunt vbera tygres.

Albania à colore populi nuncupata, eo quod albo crine nascantur, hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per ora Oceani septentrionalis vsque ad Mæotides paludes per deserta & incultas extenditur. Huic terræ canes ingentes sunt, tantæque feritatis, vt tauros premant, leones perimant.

E

Armenia nuncupata ab Armene Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quæ passim vagabatur, Armeniam cœpit, & ex suo nomine nuncupauit. Sita est inter Taurum & Caucasum à Cappadocia vsque ad Caspium mare protensa, habens à septentrione Ceraunios montes, ex cuius collibus Tygris nascitur: & in cuius montibus arca post diluuium resedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior & inferior, sicut duæ Pannoniæ.

Hiberia regio Asiæ est, prope Pontum Armeniæ iuncta: in hac herbæ tinctuæ vtiles nascuntur.

Cappadocia vrbs propria nominauit: hæc in capite Syriæ sita, ab oriente Armeniam tangit: ab occasu, Asiam minorem: ab aquilone, mare Cimmericum, & Himiscerios campos, quos habuere Amazones: à meridie vero, Taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad Cilicum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Alis amnis per eam fluit, qui quondam Lydiæ regna diuisit à Persis.

F

Asia minor ab Oriente Cappadocia cingitur: ab aliis partibus vndique mari circumdatur. Nam à septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, à meridie Ægyptium mare. Habet prouincias Bithiniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam Cariam Pamphiliam & Isauriam, Liciam atque Ciliciam.

Prima Asiæ minoris *Bithynia* in Ponti exordio ad solis orientis partem, aduersa Thraciæ iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius *Bebritia* dicta, deinde *Mygdonia*, mox à Bithynio rege Bithynia nuncupata: ipsa est & & maior Phrygia. Nicomedia vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animam exhalauit.

Galatia dicta à priscis Gallorum gentibus à quibus extitit occupata. Nam Galli in auxilium à rege Bithyniæ euocati, regnum cuius eo peracta victoria diuiserunt: ficque deinde Græcis admixti, primum *Gallogræci*, nunc ex antiquo Gallorum nomine *Galatæ* dicuntur, & eorum regio Galatia nuncupatur.

G

Phrygia dicta à Phrygia Europis filia. Hæc Dardania à Dardano Iouis filio dicta: de quo Homerus ait: *Quem primum genuit cælesti Iupiter arce.* Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troiadis superiecta ab aquilonis parte Galatiæ, à meridiana, vicina est Lycaoniæ: ab oriente Lydiæ adhæret: ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio *Troia* est, quam ex suo nomine appellauit. Tros Troianorum rex Ganymedis pater. Duæ sunt autem Phrygiæ, maior & minor. Maior Phrygia Smirnam habet: minor vero Ilium, Lycaoniam.

Cariam Hermus fluuius discernit à Phrygia.

Lydia sedes antiqua regum, quam Pactoli vnda extulit in diuitias, torrentibus aureis: hæc antea *Mæonia* dicebatur, quæ dum pro breuitate duos fratres reges Lydum & Tyrrhenum ferre non posset: hinc ex sorte Tyrrhenus cũ ingenti multitudine profectus loca Galliæ occupauit, & *Tyrrheniam* nuncupauit. Lydia autem à Lydo regis fratre, qui in prouincia remanserat, cognominata est. Coniungitur ab occidente minori Phrygiæ: ab ortu Smirnam vrbem habet, quã Helles fluuius cingit, cuius campos Pactolus & Hermus circumfluunt, arenis aureis ditissimi.

H

Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod vndique auratum aperta flatibus pateat. Metropolim vrbem Seleuciam habet.

Cilicia à Cilice quodam nomẽ traxit, quem ortũ Phœnice dicunt, & antiquiorem Ioue fuisse asserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam, à meridie mare Persicum, à tergo montis Tauri iuga. Hanc * Cygnus amnis interfecat, matrem vrbium habet Tarsum. In ea & * Coriscos oppidum est, vnde crocum plurimum & optimum venit: Ipiramine fl. grantior, & colore * pulchrior auro.

al. Cydnus

al. Corycus.

al. plus.

Lycia nuncupata, quod ab oriente adiuncta Ciliciæ sit. Nam habet ab ortu Ciliciam, ab occasu & meridie mare,

à septen-

à septentrione Cariam. Ibi est mons Chimera, qui nocturnis æstibus ignem exhalat: sicut in Sicilia Ætna & * Vesevus in Campania.

al. Vesulus

De Europa, Cap. IV.

POst Asiam ad Europam stylus vertendus est. *Europa* quippe Agenoris regis Lybiæ filia fuit, quam Iouis ab Africa raptam Cretam aduexit, & tertiam partem orbis ex eius nomine appellauit. Iste autem est Agenor Lybiæ filius, ex qua & Lybia, id est Africa fertur cognominata. Vnde apparet prius Lybiam accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem in tertiam partem orbis diuisa, incipit à flumine Tanai, descendens ab occasu per septentrionalem oceanum vsque ad fines Hispaniæ cuius pars orientalis & meridiana à Ponto consurgens, tota mari magno coniungitur, & in insulis Gadibus finitur. Prima Europæ regio Scythia inferior, quæ à Mæotidis paludibus incipiens, inter Danubium & Oceanum septentrionalem vsque ad Germaniam porrigitur: quæ terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, *Barbarica* dicitur. Huius pars prima *Alania* est, quæ ad Mæotidas paludes pertingit. Post hanc *Dacia*, vbi & *Gothia*: deinde *Germania* vbi plurimam partem Sueui incoluerunt.

B

Germania post Scythiam inferiorem à Danubio inter Rhenum fluuium Oceanumque concluſa, cingitur, à septentrione & occasu Oceano: ab ortu vero Danubio: à meridie Rhèno flumine dirimitur: terra diues virium ac populis numerosis & immanibus. Vnde & propter fœcunditatem gignendorum populorum, Germania dicta est, gignit aues hircinas, quarum pennæ noctu perlucent. Bisontes quoque feras & vrsos atque alces parturit. Mittit & gemmas, crystallum, & succinum, * callaicum quoque viridem, & ceraunium candidum. Duæ sunt autem Germaniæ *superior* iuxta septentrionalem Oceanum: *inferior* circa Rhenum.

al. Callaicum.

Prouincias autem quas Danubius à Barbarico ad mediterraneum mare seclusit: prima est *Mœsia*, à messium prouentu vocata. Vnde eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Hæc autem ab oriente ostiis Danubij iungitur, ab Euro vero, Thraciæ: meridie Macedoniæ: ab occasu Histriæ copulatur. Post Mœsiam autem *Pannonia* est. Inde *Noricus* ager frigidus, & parcius fructuosus. Post quam *Rheticus* ferax frugibus, qui excipit *Galliam Belgicam*.

C

Thraciæ Tyras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alij à sequitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab Oriente Propontis & vrbs Constantinopolis opposita est: à septentrione vero Ister obtendit: à meridie vero Ægæo mari adhæret: ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massigetæ, Sarmatæ, Scythæ, & aliæ plurimæ nationes incoluerunt: Ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes, Ebrum fluuium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

Græcia à Græco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem prouinciæ Græciæ vij. quarum prima ab occidente *Dalmatia*, inde *Epirus*, inde *Hellas*, inde *Thessalia*, inde *Macedonia*, inde *Achaia*, & duæ in mari *Creta* & *Cyclades*. *Illyricum* autem generaliter omnis Græcia est.

D

Dalmatiam à Delmi maxima eiusdem prouinciæ ciuitate traxisse nomen existimant. Adhæret ab oriente Macedoniæ: à septentrione, Mœsi: ab occasu Histria terminatur: à meridie vero Adriatico sinu clauditur.

Epirus à Pyrrho Achillis filio cognominata: cuius pars Chaonia, quæ ante Molossia dicta est, à Molosso filio Pyrrhi, quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrhus Oresti insidiis, Andromacham Helenus susceperat, tenuitque regnum priuigni qui successerat patri, à quo Molossia dicta pars Epiri, quam Helenus postea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominauit, quasi ad solatium fratris extincti.

Hellas dicta à rege Hellene Deucalionis & Pyrrhæ filio à quo & prius Græci Hellenes nuncupati à rege Hellene sunt. Ipsa est & Attica terra *Atta* prius dicta. Nam Graius quidam Græciæ indigena fuit, ex cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Hæc inter Macedoniam & Achaiam media iacet, Arcadiæ à septentrionali parte coniuncta. Ipsa est & vera Græcia, vbi fuit Athenensis ciuitas mater liberalium literarum, & philosophorum nutrix, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius. In ea est & Marathonius campus opinione quondam prælij cruentissimus.

E

Hellades autem duæ sunt prouinciæ, Bœotia & Peloponensis.

Bœotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Agenoris filius Europam sororem à Ioue raptam ex præcepto genitoris quæreret, nec reperiret, patris iram formidans exilium elegit. Nam bouis forte conspectæ secutus vestigia, amplexus est sedem vbi recubauerat: liecque locum de nomine bouis Bœotiam nominauit: vbi & Thebas vrbem constituxit, in qua olim ciuilia bella deronuerunt: & vbi nati sunt Apollo & Hercules maior ille Thebanus. Eadem & *Aonia* vocata, à fonte quodam Apollini & Musis consecrato, qui in eadem Bœotia est.

F

Peloponensis secunda pars Helladis à Pelope regnata atque vocata.

Thessalia à Thessalo rege cognominata, quæ ad meridianam plagam Macedoniæ coniuncta est, cuius à tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina & oppida, inter quæ præcipue Thessalonica & Thebæ. Ibi est mons Parnassus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis, & origo Lapitharum fuit, de quibus fert, quod hi primo equos frenis domuerunt: vnde & Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quoque equorum vsus primum repertus est.

Macedoniæ in exordio ab Emathio rege Emathiæ nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos postquam ibi accepit principatum, mutauit vocabulum, Macedoniamque à suo nomine dixit. Est autem confinis ab Oriente Ægæo mari: à Meridie Achaiæ: ab Occasu Dalmatiæ: à Septentrione Misiæ: patria Alexandri Magni, & regio aureis venis argentoque opima. Lapidem quem * *peranitem* vocant, ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus attolitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiantur.

al. Peonitem.

G

Achaia ab Achæo rege & vrbs & prouincia appellata: hæc pene insula est. Nam absque septentrionali parte qua Macedoniæ iungitur, vndique septa est mari. Ab oriente enim habet Myrteum mare: ab Euro Creticum: à Meridie Ionium: ab Africo & occasu Cassiopas insulas: à sola septentrionali parte Macedoniæ vel Atticæ terræ adiungitur, huius caput est vrbs Corinthus Græciæ decus. Inachus est Achaiæ fluuius.

Arcadia sinus Achaiæ est, vt platani folium, inter Ionium & Ægæum mare exposita, quam Arcas Iouis & Calistæ filius, Pelasgis in ditionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupauit. Ipsa est & Sicyonia à Sicyone rege, à quo & regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluuium magnum Erimantum: Asbestos quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissimæ etiam merulæ ibi nascuntur.

Pannonia ab Alpibus Appenninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio vero fortis & solida duobus saris acribus fluuiis Drabo Saboque vallata. Coniungitur autem cum Norico & Rhetia, habens ab Oriente Misiam: ab Euro Istriam: ab Africo vero alpes Appenninas: ab occasu Galliam Belgicam: à Septentrione Danubij fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.

H

Istriam Ister amnis vocauit, qui eius terram influit: ipse est Danubius. Habet autem Istria à Septentrione Pannoniam.

Italia olim à Græcis populis occupata, magna Græcia appellata est: deinde à regis nomine Saturnia, mox & Latium dicta, eo quod idem Saturnus à Ioue sedibus suis pulsus ibi latuerit: postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante, Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine

amplius quam latitudine à Circio in Eurum extenditur: à Meridie Tyrrheno mari: ab Aquilone Adriatico clauditur: ab Occiduo alpium iugis finitur: terra in rebus omnibus pulcherrima: solis fertilitate pabuli vbertate gratissima. Habet hæc Benacum, Auernum, atque Lucrinum: fluuios, Eridanum & Tiberim, & tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas Serciten, Ligurium & corallium: Boum quoque serpentem, lyncem feram, & Diomedias aues. Italia autem & Hispania ideirco Hesperiæ dictæ, quod Græci Hespero stellam nauigent, & in Italia & in Hispania, duæque hæ ratione discernuntur: aut enim Hesperiam solam dicis, & significas Italiam: aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quia in fine Occidentis est.

Thuscia pars Italiæ, Vmbria vero pars Thusciæ. Thuscia autem à frequentia sacrorum & thuris vocata, ἀπὸ τῆ θυσίαν.

Vmbriam vero historię narrant, eo quod tempore aquosæ cladis imbribus superfuerit. & ob hoc Vmbria Græce cognominata. Est enim in iugis Apennini montis sita, in parte Italiæ iuxta meridiem.

Hetruria pars Italiæ dicta, quod eius fines tendebantur vsque ad ripam Tyberis, quasi ἕτερον θ' θε θ'. Nam ἕτερον θ' *alter*, θε θ' *finis* vocatur. Romæ enim finis antea vnam tantum Tyberis ripã tenebat: alij Etruriam ab Etrusco principe putant. Item & *Tyrrhenia* à Tyrrheno Lidij fratre, qui ex sorte cum populi parte de Mæonia venit ad Italiam. Hæc est & *Thuscia*, sed Thusciã dicere non debemus, quia nusquam legimus. Thuscia autem à frequentia sacrificij & thuris dicta est ἀπὸ τῆ θύειν: illic & aruspici nam dicunt esse repertam.

Apulia est vbi Brundusium situm est, quam, Ætoli secuti Diomedem ducem condiderunt.

Campania habet terras hyeme atque æstate vernantes. Soli ibi mitis, temperies grata, aer purus & blandus.

Gallia à candore populi nuncupata est. γάλα enim Græce *lac* dicitur. Montes enim & rigor cæli ab ea parte Solis ardorem excludunt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente alpium iuga tuentur: ab occasu Oceanus includit, à meridie præcipita Pyrenæi, à septentrione Rheni fluenta atque Germania, cuius initium Belgica, finis Aquitania est, regio gleba vberiae pabulosa ad vsum animantium apta, fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno & Rhodano fluuiis.

Belgis autem ciuitas est Galliæ à qua Belgica prouincia dicta est.

Cisalpina, quia citra alpes.

Transalpina, id est trans alpes, contra Septentrionem.

Rhetia vero quod sit iuxta Rhenum.

Aquitania autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis appellata: aquia ex plurima parte terminus eius est, eamque pene in orbe cingit.

Hispania prius ab Ibero amne *Iberia* nuncupata. Postea ab Hispano Hispania cognominata est. Ipsa est & vera *Hesperia*, ab Hesperia stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam & Galliam, à septentrione Pyrenæis montibus clausa, à reliquis partibus vndique mari concluſa, salubritate cæli æqualis, omnium frugum generibus fœcunda, gemmarum, metallorumque copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna, Betis, Mineus, Iberus & Tagus aurum trahens vt Pactolus. Habet prouincias sex, *Tarraconensem*, *Carthaginensem*, *Lusitaniam*, *Gallæciam*, *Baticam*, & trans freta in regione Africæ *Tingitaniam*. Duæ sunt Hispaniæ *Citerior*, quæ in septentrionali plagã Pyrenæo vsque ad Carthaginem porrigitur: *vlterior*, quæ in meridiem à Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extenditur. Citerior autem & vlterior dicta, quasi citra & vltra: sed citra, quasi circa terras: & vltra, vel quod sit vltima, vel quod non sit post hanc vlla, hoc est alia terra.

De Lybia, Cap. V.

Lybia dicta, quod inde Libs flat, hoc est, Africus. Alij aiunt Epaphum Iouis filium qui Memphim in Ægypto condidit, ex Cassiota vxore procreasse filiam Lybiam quæ postea, in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra Lybia est appellata.

Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi *apricam*, quod sit aperta cælo vel Soli, & sine horrore frigoris. Alij dicunt Africam appellari ab vno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra meminimus. Incipit autem à finibus Ægypti pergens iuxta meridiem per Æthiopiam vsque ad Athlantem montem. A septentrionali vero parte, mediterraneo mari coniuncta clauditur, & in Gaditano freto finitur, habens prouincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Bizantium, Carthaginem, Numidiam, Mauritaniam Cæsariensem, Mauritaniam Tingitanam, & circa Solis ardorem Æthiopiam.

Libya Cyrenensis in parte Africæ prima est à Cyrene vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nuncupata. Hinc ab oriente Ægyptus est, ab occasu Syrtes maiores & Troglodytæ, à septentrione mare Libicum: à meridie Æthiopia, & barbarorum variæ nationes, & solitudines inaccessibiles, quæ etiam basiliscos serpentes creant.

Pentapolis Græca lingua à quinque vrbibus nuncupata, id est, *Berenice*, *Centria*, *Apollonia*, *Ptolomais*, ex quibus Ptolomais, & Berenice à regibus nominatæ sunt. Est autem Pentapolis Libyæ Cyrenensi adiuncta, & eius finibus deputata.

Tripolitanam quoque prouinciam Græci lingua sua designant de numero trium magnarum vrbium: * *Oea*, *Tabracæ*, *Leptis magnæ*: hæc habet ab oriente Syrtes maiores & Trogloditas, à septentrione mare Adriaticum: ab occasu Bizantium: à meridie Getulos & Garamantes vsque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes.

* *Bizanzena* regio ex duabus nobilissimis vrbibus nomen sortita est, ex quibus vna Adrumetus vocatur, altera Bizantium. Hæc sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius millia, fœcunda oleis, & glebis ita præpinguis vt tacto ibi semine, incremento pene centesimo fruges renascantur.

Zeugis vbi Carthago magna, ipsa est & vera Africa inter Bizantium & Numidiam sita, à septentrione mari Siculo iuncta, & à meridie vsque ad Getulorum regionem porrecta, cuius proxima quæque frugifera sunt: vlteriora autem & serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus.

Getulia autem Africæ pars mediterranea est.

Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertæ sedes & vagæ, Numidiæ dicuntur. Incipit autem à flumine * Amsiga, & Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Syrtes minores: à septentrione mare quod intrendit Sardiniam: ab occasu Mauritaniam Sitifensem: à meridie Æthiopum gentes, regio campis præpinguis. Vbi autem syluestris est, feras educat: vbi iugis ardua, equos & onagros procreat: eximio etiam marmore prædicatur, quod Numidicum dicitur. Habet vrbes præcipuas Hipponem, Rhegium & Suficadam.

Mauritania vocata à colore populorum. Græci enim *nigrum* μαῦρον vocant. Sicut enim Gallia à candore populi, ita Mauritania à nigredine nomen sortita est. Cuius prima prouincia Mauritania *Sitifensis* est, quæ Sitifi habet oppidum, à quo & vocabulum traxisse regio perhibetur.

Mauritania vero *Cæsariensis* coloniæ, Cæsareæ ciuitas fuit, & nomen prouinciæ ex ea datum. Vtræque igitur sibi coniunctæ ab oriente Numidiam habent, à septentrione mare magnum, ab occasu flumen Maluam: à meridie montem Atlixim, qui discernit inter fœcundam terram & arenas facentes vsque ad Oceanum.

Mauritania *Tingitana* à Tingi metropolitana huius prouinciæ ciuitate vocata. Hæc vltima Africæ exurgit à montibus vij. habens ab oriente flumen Maluam, à septentrione fretum Gaditanum: ab occiduo oceanum Athlanticum: à meridie * Gaulalum gentes vsq; ad oceanum hesperium perrantes, regio gignens feras, simias dracones, & struthiones. Olim etiam & elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit.

Garaman-

al. Oea.

al. Bizacena.

al. Amsiga. *Plinius vero in Tingitania Ampsagam fluuium ponit.*

al. Gaulacum.

Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem & Aethiopiam, vbi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis.

Aethiopia dicta à calore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color, est enim ibi iugis æstus. Nam quicquid eius est sub meridiano cardine est. Circa occiduum autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem vero plagam deserta: cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orientem vsque in Ægypti fines porrigitur: à me, idie oceano: à septentrione Nilo flumine clauditur, plurimas habens gentes, diuerso vultu & monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque & serpentium referta est multitudine. Ibi quippe Rhinoceros bestia, & Camelopardus, Basiliscus, dracones ingentes ex quorum cerebro gemmæ extrahuntur. Iacinctus quoque & chrysopassus ibi reperiuntur. Cinamomum ibi colligitur.

Duæ sunt autem Aethiopiæ, vna circa Solis ortum: altera circa occasum in Mauritania.

Extra tres autem partes orbis, quarta pars trans Oceanum interior est in meridie, quæ Solis ardore nobis incognita est, in cuius finibus antipodes fabulose inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia, inde regio Carthaginensis, post quæ, Getuliam accipimus, postea Aethiopiam: inde loca exusta Solis ardoribus.

Sciendum sane quod quædam prouinciæ primum de nomine auctoris appellatę sunt: postea à prouincia gentis nomē est factū. Nam ab Italo Italia, & rursus ab Italia Italus: & sic vtimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris: vnde deriuatum est nomen prouinciæ. Ex quo accidit ex vno homine nominari, & ciuitatē & regionem & gentem. Prouinciæ autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namq; gentium, qui ad alios reges pertinebant, cum in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones prouincias appellauerunt. Patria autē vocata, quod communis sit omnium, qui in ea nati sunt. Terram autem significari, vt prædiximus, elementum: terras vero singulas partes, vt Africa, Italia, Eadem & loca. Nam loca & terræ spacia in orbe terrarum multas in se continent prouincias, sicut in corpore locus est pars vna multa in se continens membra: sicut & domus multa in se continens cubicula: sic terra & loca dicuntur terrarū spacia, quorū partes sunt prouinciæ, sicut in Asia, Phrygia: in Gallia, Rhetia: in Hispania, Betica. Nam Asia locus est: prouincia Asiæ Phrygia. Troia regio Phrygiæ: Ilium ciuitas Troiæ. Item regiones partes sunt prouinciarū, quas vulgus conuētus vocat: sicut in Phrygia Troya, sicut in Gallicia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est cuius partes territoria sunt.

Territorum autem vocatum, quasi tauriterium, tritum bobus & aratro. Antiqui enim solo ducto, possessionum & territoriorum limites designabant.

De insulis, Cap. VI.

Insulæ dictæ, quod *in salo* sint, id est, in mari. Ex iis quoque notissimæ & maximæ, quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt, notandæ sunt.

Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe diuisa, à vocabulo suæ gentis cognominata. Hæc aduersa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sita est: circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque millia: multa & magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga & varia copia. Gagates lapis ibi plurimus & margaritæ.

Thanatos insula Oceani freto gallico à Britannia est, varia, tenuis separata, frumentariis campis & gleba vberi. Dicta autem Thanatos, à morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoque gentium vecta sit, angues illico perimit.

Thyle vltima insula Oceani inter septentrionalem & occidentalem plagam vltra Britanniam, à sole nomen habens, quia in ea æstiuum solstitium sol facit, & nullus vltra eam dies est: vnde & pigrum & concretum est eius mare.

Orchades insulæ Oceani vltra Britanniā positæ numero octoginta tres, quarum duodecim desertæ sunt tredecim coluntur.

Scotia eadem & *Ibernia* proxima Britanniæ insula, spacio terrarum angustior, sed situ fœcondior, hæc ab Africo in Boream porrigitur, cuius partes priores Iberiam & Cantabricum oceanum intendunt. Vnde & *Ibernia* dicta. Scotia autem quod ab Scotorum gentibus colitur appellata. Illic nullus anguis, auis rara, apis nulla: adeo vt aduectos inde pulueres seu lapillos si quis alibi sparserit inter aluearia, examina fauos deserant.

Gades insula in fine Beticæ prouinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnæ visuntur, & vnde Tyrrheni maris faucibus oceani æstus immittitur. Est autē à continenti terra centum viginti passibus diuisa, quam Tyrij à rubro profecti mare occupantes in lingua sua Gades, i. *septam* nominauerunt, prò eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmæ, cuius gummi infectum virtum Ceraunium gemmam reddit.

Fortunatæ insulæ vocabulo suo significant omnia fere bona, quasi fœlices & beatæ fructuum vbertate. * Sua enim apte natura preciosarum poma syluarum parturiunt. Fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur: ad herbarum vicem messis & olus vulgo est: vnde gentilium error & secularia carmina Poetarum propter soli fœcunditatem easdem esse paradisum putauerunt. Sitæ sunt autem in oceano contra læuam Mauritaniæ occidtuo proximæ & inter se interiecto mari discretæ.

Gorgones insulæ Oceani obuersæ promontorio quod vocatur * Hesperuceras, quia incoluerunt Gorgones fœminæ aliti pernicitate, hirsuto & aspero corpore, & ex iis insulæ cognomitatæ: distant autem continenti terra bidui nauigatione.

Hesperidum insulæ vocatæ à ciuitate Hesperide, quæ fuit in fine Mauritaniæ: sunt enim vltra Gorgones litæ sub Atlanteum littus in intimis maris sinibus, in quarum hortis fingunt fabulæ draconem peruigilem aurea mola seruantem. Fertur ibi esse maris æstuarium adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul lapsus angucos imitetur.

Chryse & Argere insulæ in Indico Oceano sitæ, adeo fœcundę copia metallorum, vt plerique eas auream superficiem & argenteam habere prodiderint, vnde & vocabula sortitæ sunt.

Taprobana insula Indiæ subiacens ad Eurum, ex quo Oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingētis septuaginta quinque milibus passuum, in latitudine sexcentis viginti quinque milibus stadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gemmis. Pars eius bestiis & elephantis repleta est, partē vero homines tenent: in hac insula dicunt in vno anno duas esse æstates & duas hyemes, & bis locum vernare floribus.

Telos insula est Indiæ, ferens omni tempore folia: hucusque insulæ Oceani.

Item insulæ quæ ab Hellesponto vsque ad Gades in mari magno constitutæ sunt.

Cyprus insula à ciuitate Cypro quæ in ea est, nomen accepit: ipsa est & Paphos Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam diuitiis, & maxime æris: ibi enim prima huius metalli inuentio & vtilitas fuit.

Creta insula Græciæ pars est iungens contra Peloponensem: hæc primum à temperie cæli *Macaronesum*, siue μακάρεων νῆσος appellata est, deinde Creta dicta à Crete quodā indigena, quem aiunt vnum Cretarū fuisse à quibus Iupiter ibi absconditus est enutritus. Est autem insula Græciæ inter ortū & occasum longissimo tractu portecta, à septentrione Græciæ æstibus, ab Austro Ægyptiis vndis perfusa. Fuit autem quondam centum vrbibus nobilis, vnde & hæc *Hecatompolis* dicta est. Prima etiam hæc insula remis & sagittis clauit: prima literis iura * finxit, equestres turmas docuit. Studium musicum ab idæis dactylis in ea cœptum: capris copiosa, ceruis eget, lupos & vulpes aliaque ferarū noxia nusquam gignit, serpens ibi nullus, & noctua nulla, & si inueniatur statim moritur

al. Suapte enim.

al. Pli. Hesperioceras.

al. fixit.

A

mortitur. Laniga est autem vitibus & arboribus. Dyctamnus herba in Creta nascitur & Alimus, quæ admorsa diurnam famem prohibet: phalangos autem venenatos gignit & lapidem qui Idæus dactylus dicitur.

Abydos insula in Europa super Hellespontum posita, angustior & periculoso mari separata, & ὄβυδος Græce dicta, quod introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex nauibus fecit, & in Græciam transijt.

Coos insula adiacens prouinciæ Atticæ, in qua Hippocrates medicus natus est, quæ vt Varro testis est, arte Linificij prima in ornamento fœminarum inclaruit.

Cyclades insulæ antiquitus Græciæ fuerunt quas inde Cyclades autumant dictas, quod licet spacijs longioribus à Delo proiectæ, in orbem tamen circa Delum sitæ sint. Nam orbem κύκλον Græci loquuntur. Quidam vero non quod in orbem digestæ, sed propter scopulos, qui circa eandem sunt, dictas putant Cyclades. Hæ in Hellesponto inter Ægæum & * Malelum mare constitutæ circundantur etiam pelago Mirteo. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tendentes à Septentrione in meridiem millia quingenta: ab oriente in occasum millia ducenta: metropolis earum Rhodus.

al. Mateli.

B

Delos insula in medio Cycladem sita. Et dicta Delos fertur, quod post diluuium quod Ogygij temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radijs Solis illuminata est, sortitaque ex eo nomen, quod prima manifestata sit visibus. Nam δῆλον Græci *manifestum* dicunt. Ipsa est & Ortygia, eo quod primum ibi visæ sunt coturnices aues, quas Græci ὄρτυγας vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem & Dianam. Delos autem & ciuitas dicitur & insula.

Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua rosæ capitolium dicitur esse inuentum, dum ibi ciuitas conderetur: ex quo & vrbs & insula Rhodos est appellata. In hac vrbe Solis Colossus fuit æreus lxx. cubitorum altitudine. Fuerunt & alij centum numero in eadem insula Colossi minores.

C

Tenedos vna ex Cycladibus ad septentrionem sita, in qua olim ciuitas à Tene quodam condita est. Vnde nomen vrbis illius, vel potius insulæ fuit. Nam tenes iste infamatus, vel quod cum nouerca sua concubuisset, fugiens in hanc insulam, vacuam cultoribus obtinuit. Vnde & Tenedos insula dicta est: sic Cicero, *Tenen ipsum, cuius ex nomine Tenedos nominatur.*

Carpathos vna ex Cycladibus à meridie posita contra Ægyptum, à qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Ægyptum & Rhodum. Ex hac insula dicuntur & Carpasiæ naues magnæ & spaciosæ.

Citherea insula vna ex Cycladibus à patre occidua sita: cuius *Porphyrio* antea nomen fuit. Citherea autem vocata, quod ibi Venus orta sit.

Icaria insula vna de Cycladibus, quæ Icario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Miconium procurrentibus saxis inhospitalis est, & nullis finibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interijsse, & de exitu hominis impositum nomen loco.

D

Naxos insula à Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat cæteras: est autem à Delo nouemdecim millia passuum separata, ex qua olim Iouis fertur aduersus Titanas fuisse profectus.

Melos ex numero Cycladum, vna omnium insularum rotundissima, vnde & nuncupata.

Historia dicit ex Iasone natum fuisse Philomelum & Plurum: ex Philomelo Parcantum genitum, qui de suo nomine Paron insulam & oppidum appellauit, prius autem Minoia, deinde *Paros* dicta. De qua Virgilius: *Nitentemque Parum.* Gignit enim marmore candidissimū, quod Parium dicunt. Mittit & Sardan lapidem marmoribus quidem præstantiorem, & inter gemmas vilissimum.

Chios insula Syra lingua appellatur, eo quod ibi mastix gignitur. Syri enim masticem *cio* vocant.

Samos insula est mari Ægæo vbi nata est Iuno: ex qua fuit Sibylla Samia, & Pythagoras Samius, à quo philosophiæ nomen inuentum est, in hac insula reperta prius fictilia vasa tradantur. Vnde & vasa Samia appellata sunt.

E

Sicilia à Sicano rege Sicaniæ cognominata est: deinde à Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem *Trinacria* dicta propter tria ἄκρα id est, *promontoria*, Pelorum, Pachinum & Lilibæum. Trinacria enim Græcum est, quod Latine, *triquetra* dicitur, quasi in tres quadras diuisa, hæc ab Italia exiguo freto discreta, Africum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans: cauernis tamen & fistulis penetrabilis, ventisque & sulphure plena. Vnde & ibi Ætnę montis extant incendia: in cuius freto Scylla est & Charybdis, quibus nauigia aut absorbentur aut collidantur. Fuit autem quondam patria Cyclopum, & postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis, ac primum terris omnibus commissis seminibus a tatro prosecisa. Principem vrbium Syracusas habet: fontem Arethusam, & Alpheum fluuium magnorum generatorem equorum. In ea insula primum est inuenta comœdia. Achates lapidem ipsa primum ex Achate flumine edidit. Parturit & mare eius corallum: gignit & sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum trium millium. Salustius autem dicit Italiæ coniunctam Siciliam fuisse: sed medium spatium impetu maris diuisum & per angustiam scissum.

F

Tapsum insula, stadijs decem à Sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupata, de qua Virgilius, *Tapsumque iacentem.*

Æolie insulæ Siciliæ, appellatæ ab Æolo Hippotæ filio: quem poetæ finxerunt regem fuisse ventorum, sed vt Varro dicit, rectorem fuit istarum insularum, & quia ex earum nebulis & fumo futuros prædicabat flatus vētorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eædem insulæ & *Vulcaniæ* vocantur, quod & ipsæ sicut Ætna ardeant. Sunt autem nouem habentes propria nomina, quarum primam Lyparus quidam *Lyparon* vocauit, qui eam ante Æolum rexit. Altera *Hiera* vocatur, quod sit collibus eminentissimis, reliquæ vero, id est, *Strongyle, Didyme, Fricusa, Phenicusa, Etuxymos, Ericodes, Phœnicodes*: quæ quoniam nocte ardent, Æoliæ siue Vulcaniæ dicuntur. Ex ijs quædam ab initio non fuerunt, quædam postea mari ediræ vsque nunc permanent.

G

Stœchades insulæ Massilienſium sexaginta millium spacio à continenti in fronte Narbonensis prouinciæ, qua Rhodanus fluuius in mare exit. Dictæ autem Græce Stœchades, quasi opere in ordinem sint positæ.

Sardis Hercule procreatus cum magna multitudine à Lybia profectus *Sardiniam* occupauit: & ex suo vocabulo insulæ nomen dedit. Hæc in Africo mari facie vestigij humani in oriente quam occidente latior prominet: fermeparibus lateribus, quæ in meridiem & septentrionem vertunt, ex quo ante commercium à nauigantibus Græcorum ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudine millia cxl. latitudine xl. In ea neque serpens gignitur, neq; lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum, hominibus pernicioſum. Venenum ibi quoque non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos & poetas memorata, apiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes: furibus cæcitatem, si sacramento dato oculos * aquæ eius tetigerint.

al. aquis.

H

Corsicæ insulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quędam Corsa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per internalla corporeaucto remeare videret: cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris digredientem vsq; ad insulam nauigio prosecuta est. Cuius regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellauerūt. Hęc autem insula Græce κύρνη dicitur, à *Cyrno* Herculis filio habitata, de qua Virgilius *Cyrnia Taxos.* Diuiditur autem à Sardinia xx. millium freto, cincta Ligustici æquoris sinu ad prospectum Italiæ. Est autem multis promontorijs angulosa, gignens lætissima pabula & lapidem, quem *Cachiten* Græci vocant.

* *Ebolus*

A

al. Ebosus. & Ebysus. Plinius Ebusus.

* *Ebolus* insula Hispaniæ dicta: quod à zonis non procul sit, quasi ebozos. Nam lxx. stadiis ab ea distat, cuius terram serpentes frigiunt. Huic contraria est *Colubraria*, quæ referta est anguibus.

Baleares insulæ Hispaniæ duæ sunt, *Aphrosiades*, & *Gymnasides*, maior & minor. Vnde & eas vulgus *Maioricam* & *Minoricam* nuncupant. In iis primum insulis inuenta est funda qua lapides emittuntur, vnde & *Baleares* dictæ: βάλλειν enim Græce *emittere* dicitur: vnde & *ballista* quasi missa, & fundibulum. Virgilius: *Balearis verbere funda*,

De promontoriis, Cap. VII.

COmmune est insulis, vt promineant, vnde & loca earum promontoria dicuntur. Sic Salustius de Sardinia: *In Oriente latior prominet quam in Occidente.*

Sigæum promontorium Asiæ, vbi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigæum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio à Laomedonte Troianorum rege, simulauit absessum, & inde contra Troiam cum silentio venit, quod dicitur σιγὴ.

B

Maleum promontorium Græciæ: quod intrat mare, & per millia quinquaginta protenditur, vbi vnda ita æstua est, vt prosequi nauigantes videatur. Hoc autem promontorium à Maleo rege Argiuorum nomen accepit.

Pelorum promontorium Siciliæ respiciens ad Aquilonem, secundum Salustium dictum à gubernatore Hannibalis illic sepulto,

Pachinum promontorium Siciliæ, Austrum spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam πάχος est pinguis & crassus. Austro enim perflatur.

Lilibæum promontorium Siliciæ, Solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nomine ciuitatis, quæ ibi est sita.

Borio promontorium Numidiæ vocatum, eo quod Aquilonem intendat. Hoc * Hippone regium postea dictum, propter quod sit æquore interruptum.

al Hippo-regium, & ita Plinius.

Calpis Hispaniæ promontorium.

C

De montibus cæterisque terræ vocabulis, Cap. VIII.

MOntes sunt tumores terrarum altissimi, dicti quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt qui opinione maxima celebrantur.

Mons *Caucasus* ab India vsque ad Taurum porrectus pro genitum & linguarum varietate quoquo versum vadit, diuersis nominibus nuncupatur. Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem: propter niuium candorem Caucasus nuncupatur. Nam orientali lingua *Caucasum* significat *candidum*: id est, niuibus densissimis candicantem, Vnde & eum Scythę qui eidem monti iunguntur, *Casim* vocauerunt. * Casim enim apud eos *candor* siue *nix* dicitur.

al. Crau.

Mons *Taurus* à pleriſq; idem vocatur qui & Caucasus.

Libanus mons Phœnicum altissimus, cuius meminerunt prophetæ: dictus à thure, quia ibi colligitur, cuius ea pars quæ est super eum ad orientalem plagam respiciens, *Antilibanus* appellatur, id est, contra Libanum.

D

Ararath mons Armeniæ in quo arcam historiæ post diluuium resedisse testantur. Vnde & vsque hodie ibidem lignorum eius videntur vestigia.

Acroceraunij montes propter altitudinem & fulminum iactus vocati sunt. Græce enim κεραυνὸς fulmen dicitur. Sunt autem inter Armeniam & Iberiam, incipientes à portis Caspiis vsque ad fontem Tigridis fluuij.

Hyperborei montes Scythiæ dicti, quod supra, id est vltra eos flat Boreas.

Riphæi montes in capite Germaniæ sunt à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ Græce *impetus* & ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τῆς ἐπιβολῆς.

Olympus mons Macedoniæ nimium præcelsus, ita vt sub illo nubes esse dicantur. De quo Virgilius,—*Nubes ex æthere dejecit Olympus.* Dictus autem Olympus, quasi ὅλως λαμπρὸς, id est *quasi cælum.* Hic mons Macedoniam diuidit à Thracia.

E

Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus, tantoque sublimis, vt in Lemnum vmbra eius pertendat, quæ ab eo lxxvj. milibus separatur.

Parnassus mons est Thessaliæ, iuxta Bœotiam, qui gemino vertice est erectus in cælum. Hic in duo finditur iuga *Cirra* & *Nisa*, vnde & nuncupatus, eo quod in singulis iugis colebantur Apollo & Liber. Hæc iuga à duobus fratribus *Citheron* & *Helicon* appellantur. Nam Helicon dictus ab Helicone fratre Cithæronis.

Item *Ceraunij* sunt montes Epiri, à crebris dicti fulminibus. Græce enim fulmen κεραυνὸς dicitur.

Apenninus mons appellatus, quasi *alpes* * *Pœninæ*: quia Hannibal veniens ad Italiam easdem alpes aperuit, vnde & Virgilius, *Alpes immittit apertas.* Has enim Hannibal post bella Hispaniæ aceto rupit. Iuuenalis: Et *montem rupit aceto.* Et inde loca ipsa quæ rupit Apenninæ alpes vocantur.

al Peninæ.

F

Mons *Ætna* exigne & sulphure dictus: vnde & *Gehenna.* Constat autem hunc ab ea parte qua Eurus & Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris, & vsque ad mare deductas: quæ speluncæ recipientes, in se fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex sulphure, vnde fit quod videtur incendium.

Pyrenæus & ipse à crebris fulminum ignibus nuncupatus. Græce enim *ignis* πῦρ vocatur. Iste est qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet.

Solurius à singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniæ montibus solus altior videatur, siue quod oriente sole ante radius eius in eo quam ipse cernatur.

Calpes mons in vltimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Atlantis finem esse dicunt, de quo Lucanus, *Hesperiam Calpen, summumque impleuit Atlantem.* Athlas Promethei frater fuit & res Africæ, à quo astrologiæ artem prius dicunt excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse cælum. Ob eruditionem igitur eius disciplinæ & scientiam cæli nomen eius in montem Africæ deriuatum est: qui nunc Atlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cæli machinam atque astra sustentare videtur.

G

Alpes autem proprie montes Galliæ sunt, de quibus Virgilius, *Aerias alpes.* Et dicendo *aerias*, verbum expressit à verbo. Nam Gallorum lingua *alpes* montes alti vocantur. Hæ sunt enim quæ Italiæ murorum exhibent vicem.

Colles sunt præeminentiora iuga montium, quasi colla.

Iuga autem montium ex eo appellata sunt: quod propinquitate sui iungantur.

Tumulus est mons breuis, quasi *tumens tellus.* Item tumulus terra congesta, vbi nulla memoria est.

Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. Hinc & *conualles*, depressa loca terrarum inter montes.

Campus est terrarum planities. Dictus autem campus quod breuis sit pedibus, nec erectus vt montes: sed patens & spatio suo porrectus & iacens, vnde & Græce πεδίον dicitur. Sumpsit autem nomen ex Græca etymologia; χαμαὶ enim Græci *humi* dicunt.

Solum est omne quod sustinet, à soliditate dictum scilicet, vnde & de mari Virgilius ait, *Subtrahiturque solum.*

H

Saltus sunt vasta & syluestria loca, vbi arbores exiliunt in altum.

Fauces sunt angustorum locorum aditus inter * arduos montes loca angusta & breuia, dicta à faucium similitudine, quasi *foces.*

al. duos montes locata.

Confragues loca in qua vndique venti currunt, ac saxa frangunt, vt Neuius ait, *In montes vbi venti frangebant lucum.*

Scabra sunt loca situ aspera, vnde & *scabies* dicitur, à corporis asperitate.

Lustra obscura latibula ferarum & luporum cubilia sunt, vnde & lupanaria lustra dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum lustrantur.

Lucus est locus densis arboribus septus, soli lucem de-

trahens. Potest & à colluccendo crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionem gentilium, cultumq; fiebant.

Deserta vocata, quia non seruntur, & ideo quasi deseruntur. vt sunt loca syluarum & montium, contraria vbertimarum terrarum quæ sunt vberrimæ glebæ.

Deuia sunt loca secreta & abdita, quasi extra viam: ipsa sunt & inuia. Inde & auiaria secreta loca, & à via remota, aut tantum ad bilia auibus: vnde est illud: *Inculta rubent auiaria baccis.*

Amœna loca Varro dicta ait, eo quod solum amorem præstent, & ad se amanda alliciant. Verrius Flaccus, quòd sine munere sint, nec quicquam in his officij, quasi *amunia*, hoc est sine fructu, vnde nullus fructus exsoluitur. Inde etiam nihil præstantes, *immunes* vocantur.

Aprica loca quæ sole gaudent, quasi ἀνευφέλιμα, id est, *sine frigore*, siue quod sint aperto cælo.

Opaca vero loca quasi operta cælo, aprico contraria.

Lubricum dici constat locum ab eo quod ibi quis labitur: & lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur.

Æstiua sunt loca vmbrosa, quibus per æstatem vitant pecora solis ardorem. Statius: *Et vmbrosi patuere æstiua Lycæi.*

Naualia sunt loca vbi naues fabricantur. Hoc & *textrinum* vocatur.

Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, vbi hyberna opponere solent. Et portus dictus à *deportandis* commercijs: hunc veteres à baiulandis mercibus baias vocabant, illa declinatione à baia baias, vt à familia familias

Litus est terra aquæ & mari vicina. Et dictum litus, quia fluctu elidatur, vel quod aqua alluitur. Cic. in Top. *Litus est quod fluctus allidit.*

Circumluuium locus quem aqua circumluit. *Alluuium* consumptio riparum ex aquis.

Margo est pars cuiuslibet loci, vtputa maris, vnde & nomen accepit.

Maritima quasi maris intima.

Ostia ab ingressu & exitu fluminis dicta in mari.

Continens perpetua terra nec vllo mari discreta: quem Græci ἤπειρον vocant.

De inferioribus terræ, Cap. IX.

Specus est fossa sub terra quæ prospici potest: σπηλαία Græce, *spelunca* latine.

Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quem Græci χαρωνεία appellant, vel *Acherontea*. Etiam Varro spiraculum dicit huiusce modi locum, & spiracula ex eo dicuntur loca, qua terra spiritum edit.

al. iactus. *Hiatus* præruptio terræ profunda, quasi hiatus: proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata à feris, quarum auiditas oris adapertione monstratur.

Profundum proprie, quasi cuius porro sit fundus: abusiue autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur: vt, *Maria ac terras cælumque profundum.*

Baratrum nimiæ altitudinis nomen est, & dictum baratrum quasi *vorago atra*, scilicet à profunditate.

Erebus inferorum profunditas atque processus.

Styx ἀπὸ τῆς στυγνότητος, id est, à *tristitia* dicta, eo quod tristes faciat, vel quod tristitiam gignat.

Cocytus locus inferi. Cocytus autem nomen accepit Græca interpretatione, luctu & gemitu.

Tartarus vel quia illic omnia *turbata* sunt ἀπὸ τοῦ ταράττειν, vel quod verius, ἀπὸ τῆς τάξεως, id est, à timore frigoris, quod est *algere*, scilicet quia luce soleque caret. Nam neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neq; flatus qui eiusdem motibus incitantur, sed perpetuus stupor: τὸ γὰρ τρέμειν enim *horrere* & *tremere* apud Græcos legitur. *Illic enim erit fletus & stridor dentium.*

Gehenna est locus ignis & sulphuris, quem putant ita nominatum à valle idolis consecrata, quæ est iuxta murum Hierusalem, repleta olim cadaueribus mortuorũ. Ibi enim Hebræi filios suos immolabant dæmonibus, & appellabatur locus ipse *Gehennon*. Futuri ergo supplicij locus vbi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse gehennam & ignis & frigoris in Iob legibus.

Infernus appellatur eo quod infra sit. Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, vnde & in græca lingua origo nominis quo appellabatur inferus, ex eo quod nihil suaue habeat, resonare perhibetur: sicut autem cor animalis in medio eius est, ita & infernus in medio terræ esse perhibetur. Vnde & in Euangelio legimus, *In corde terræ.* Philosophi autem animæ hinc illinc ferantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Lib. XV.

Capita libri decimiquinti.

1 *De ciuitatibus.*
2 *De ædificiis publicis.*
3 *De habitaculis.*
4 *De ædificiis sacris.*
5 *De repositoriis.*
6 *De operariis.*
7 *De aditibus.*
8 *De partibus ædificiorum.*
9 *De munitionibus.*
10 *De tentoriis,*
11 *De sepulchris.*
12 *De ædificiis rusticis.*
13 *De agris.*
14 *De finibus agrorum.*
15 *De mensuris agrorum.*
16 *De stmeribus.*

De ciuitatibus, Cap. I.

DE authoribus conditarum vrbium plerumque dissentio inuenitur: adeo vt nec vrbis quidem Romæ origo diligenter possit agnosci. Nam Sallustius dicit: *Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habitauere in initio Troiani, & cum iis Aborigines.* Alij dicunt ab *Euandro*, secundum quod Virgilius dicit: *Tunc rex Euandrus Romane conditor arcis* Alij à *Romulo*, vt Ennius. *His nata auspiciis illa inclyta Roma.* Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec commentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creauit errorem. Sane quasdam de quibus aut sanctæ scripturæ, aut historiæ gentium certam originem referunt, pauci admodum verbis retexere oportet.

Primus aute diluuium *Cain* ciuitatem *Enoch* ex nomine filij sui in India condidit: quam vrbem sola multitudine suæ posteritatis impleuit.

Primus post diluuium *Nembroth* gigas *Babylonem* vrbem Mesopotamiæ fundauit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliauit, murumque vrbis bitumine & cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit à *confusione*: eo quod ibi confusæ sint atque permixtæ linguæ ædificantium turrim.

Iudæi asserunt *Sem* filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum post diluuium in Syria condidisse vrbem *Salem*: in qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenuerunt Iebusæi: ex quibus & sortita est vocabulum *Iebus*: sicut duobus nominibus copulatis,

Iebus

Iebus & Salem, vocata est *Hierusalem*, quæ postea à Salomone Hierosolyma quasi Ierosolomonia dicta est. Hæc & corrupte à poëtis *Solima* nuncupata est, & postea ab Ælio Adriano *Ælia* vocitata est. Inde ipsa est & *Sion* quæ Hebraice *speculatio* interpretatur, eo quòd in sublimi constructa sit, & de longe venientia contempletur. Hierusalem autem *pacifica* in nostro sermone transfertur. Oppida nobilia, qui vel quæ constituerunt.

Dionysius, qui & *Liber* pater, cum Indiam victor perambulasset, *Nisam* vrbem ex suo nomine iuxta Indum fluuium condidit, & quinquaginta milibus hominum impleuit.

Medus autem Egæi filius *Mediam* construxit. vnde & regio eius Mediæ nomen sortita est.

al. Andiæ. *Parsipolim* vrbem caput Persici regni *Perseus* * Adiæ filius condidit famo famosissimam confertissimamque opibus, à quo & Persida dicta est.

Ctesiphonem quoq; *Parthi* apud Parthiam condiderunt, in æmulationem Babyloniæ vrbis.

B *Susis* oppidum Persidæ aiunt *Memnonis fratrem* constituisse. Dictum autem Susis quod immineat Susæ fluuio. Ibi est regia Cyri, lapide candido & vario cum columnis aureis, & lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum cœli, stellis micantibus præsignatum, & cætera humanis mentibus incredibilia.

Bactrum oppidum Bactriani condiderunt, ex proprio amne illud cognominantes, qui *Bactrus* vocatur.

Carra ciuitas Mesopotamiæ trans Edissam condita à Parthis, vbi quondam Romanus est certus exercitus, & Crassus dux captus.

Edissam vrbem Mesopotamiæ condidit *Nembroth* filius Chus postquam de Babylone migrauit, in qua & regnauit, quæ ante *Iare* cognominata est. Ipse construxit & *

al. calamos. *Calamie* quæ postea verso nomine à Seleuco rege dicta est *Seleucia*. *Philadelphiam* vrbem Arabiæ condidit *Raphaim*, gens antiquissima, quam interfecerunt filij Loth.

C *Seleucus* vnus ex pueris Alexandri post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis vrbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine *Antiochiam* nuncupauit, & Syriæ caput instituit. Ipse quoque *Laodiciam* & *Seleuciam*: ipse *Apamiam* & *Edissam* vrbem construxit.

Damascus Syriæ condita & nuncupata à *Damasco* dispensatore Abrahæ filio. Hæc antea in omni Syria tenuit principatum. Nec dum enim efflorebant ibi Antiochia, Laodicia, & Apamia: quas vrbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi hæredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac.

Gazam oppidum Palæstinæ condiderunt *Euæi*, in qua habitauerunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza, eo quod ibi Cambyses rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Ægytiis intulisset: Persarum enim lingua thesaurus *Gaza* nominatur.

Philistim vrbem condiderunt *Allophyli*: ipsa est *Ascalon*, de qua superius memoranimus: nuncupata ex nomine *Cesloim*, qui fuit nepos Cain & filius Mesrain.

D *Dor* vrbs fuit quondam potentissima, & versa vice *Stratonis turris* postea ab Herode rege Iudææ in honorem Cæsaris Augusti *Cæsarea* nuncupata. In qua Cornelij domum Christi vidit ecclesia, & Philippi ædiculas, & cubiculum quatuor virginum prophetarum.

Ioppe oppidum Palæstinæ maritimum. idem Palæstini ædificauerunt, vbi saxum ostenditur quod vinculorum Andromede adhuc vestigia retinet: cuius beluæ forma eminentior elephantis fuit.

Iericho à tebitæis condita traditur: à quibus & nomen traxisse perhibetur, hanc subuertit Iesus. Postquam instruxit aliam Ozam de Bethel ex tribu Ephraim. Sed & hæc eo tempore quo Hierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta atque destructa est, post quam tertio ædificata est vrbs, quæ vsque hodie permanet.

Sichem Samariæ vrbem, quæ Latine & Græce *Sicima* vocatur, ædificauit *Emor*, appellauitque eam nomine Sichem filij sui. Ipsa est nunc *Neopolis* ciuitas Samaritanorum. E

Bethel vrbem Samariæ condiderunt Iebusæi: quæ prius vocabatur *Luza*. sed postquam dormiens ibi Iacob vidit scalã innitentem cœlo, & dixit: Vere hæc domus Dei est & porta cœli: hac ex causa nomen locus accepit *Bethel*, id est *domus Dei*. Quando autem ibi ab Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est *Bethauen*, id est domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei.

Bethleem Iuda ciuitas Dauid, quæ mundi genuit saluatorem, à Iebusæis condita fertur, & vocata primum *Effrata*. Quando autem Iacob ibi pecora sua pauit, eidem loco Bethleem nomen quodam vaticinio futuro imposuit, quod *domus panis* interpretatur, propter eum panem qui ibi de cœlo descendit.

Ebron ciuitas Iudææ, quæ quondam vocabatur *Arbe*, condita est à gigantibus ante septem annos quam ab eis Tanis vrbs Ægypti condderetur. Ipsa est Arbe à numero ita vocata, quod ibi tres patriarchæ sepulti sunt, & quartus Adam. Ipsa est & *Mambre* vocata: ex vno amico Abrahæ. F

Samariam à qua omnis regio quæ circa eam fuit nomen accepit, *Sennacherib* rex Assyriorum construxit, vocauitque Samariam, id est, *custodiam*, quam quando Israel transtulit, ibi constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coæquauit. Quam postea Herodes à fundamentis instaurans, in honorem Augusti, *Augustam*, id est, *Sebastiam* Græco sermone vocauit. Ibi siti sunt Helisæus & Abdias Prophetæ, & quo maior inter natos mulierum non fuit Baptista Ioannes.

Tiberiadem vero *Herodes* alius in Iudæa in nomine Tiberij Cæsaris condidit.

Tyrus vrbs Phœnicum condita à *Phœnicibus* fuit. Hæc est ciuitas, ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tingitur. Vnde & Tyria dicitur nobilis purpura.

Phœnices à Rubro mari profecti, *Sidonem* vrbem opulentissimam condiderunt: quam à piscium copia Sidon appellauerunt. Nam piscem Phœnices *Sidon* vocant. Ipsi G etiam Tyrum in Syria: ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim, aliasque vrbes in ora maritima condiderunt. Ipsi Thebas in Bœotia duce Cathmo: ipsi postremo in vltima orbis tendentes vrbem in oceano condiderunt, eamque lingua sua Gades nominauerunt. Nam mos erat antiquus Phœnicum gentis, cum multis simul mercandi causa à domo proficisci, & cum incolarum animos cõmercio rerum iis ante incognitarum sibi conciliassent: loca quæ condendis vrbibus idonea videbantur, capere. Ex iis profecta & *Dido* in littus Africæ vrbem condidit, & *Carthadam* nominauit, quod Phœnica lingua exprimit ciuitatem nouam. mox sermone verso *Carthago* est dicta. hanc Scipio deleuit. Quæ autem nunc est, postea à Romanis est condita. Carthago autem antea *Birsa*, postea Tyrus dicta est, deinde Carthago.

Memphin ciuitatem Ægypti ædificauit *Epaphus* Iouis filius, cum in secunda Ægypto regnaret. Hæc est vrbs in qua carta nascitur, vbi etiam optimi mathematici fuerunt. Nam hanc vrbem magicis artibus deditam, pristini vsque ad præsens tempus vestigia erroris ostendunt. H

Tanis Metropolis Ægypti, vbi Pharao fuit & Moyses cuncta signa fecit, quæ in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur *Titanes*, id est gigantes, & ex suo nomine nuncupauerunt.

Heliopolis vrbs Ægypti, quæ Latine interpretatur *solis ciuitas*, sicut lxx. interpretes arbitrantur. Ædificata est autem à *filiis Israel* in qua Putiphares sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel.

Vrbem Alexandriam condidit *Alexander magnus*, cuius & nomen retinet. Hanc enim idem in terminis regionis Africæ & Ægypti constituit, & caput esse regionis Aegypti iussit. Interiacet autem inter Aegyptum & mare, quasi claustrum, importuosa. Hæc est vrbs Aegypti, postea versa in Alexandriam.

Thebas Aegyptias condidit *Cadmus*, quæ inter Aegy-

A

ptias vrbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas commercia Arabes vndique subuehunt. Hinc regio Ægypti *Thebais* dicta est. Thebæ autem & Bœotiæ sunt & Ægyptiæ, vno tamen auctore sunt conditæ.

Ptolemais & Berenice à regibus Ægyptiis nominatæ, à quibus & ædificatæ fuerunt.

Cæsaream Cappadociæ Philippus in honorem Cæsaris ædificauit.

Tarsum Ciliciæ Danaes proles *Perseus* ædificauit. de qua ciuitate Paulus Apostolus, *Natus*, inquit, *Tarso Ciliciæ*. Quidam etiam locus Indiæ Tarsus vocatur.

Seleuciam Isauriæ condidit *Seleucus*: qui & Antiochiam.

Ilus autem Apollinis filius in Phrygia *Ilium* condidit.

Amazones Ephesum in Asia construxerunt.

Theseus vero *Smyrnam* construxit, quæ Homero poëtæ patria extitit, & Smirna vocata, quod eius campos Ermus fluuius secat.

Dioscoriam Colchorum vrbem *Amphitus & Circius* aurigæ Castoris & Pollucis fabricauerunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nam castor & Pollux Græce Διόσκουροι appellantur.

B

Nicomedia à Nicomede rege Bithyniæ ædificata est.

Bithynia condita à *Phœnice*, quæ primum *Mirandina* vocabatur.

Constantinopolim vrbem Thraciæ *Constantinus* ex nomine suo instituit, solam Romæ meritis & potentia adæquatam. Hæc cõdita primum à * Pausinia rege Spartanorum, & vocata *Byzantium*, vel quod tantum pateat inter Adriaticum mare & Propontidem, vel quod sit receptaculum terræ marisq; copiis. Vnde & eam Constantinus aptissimam condere iudicauit, vt receptaculum sibi terra mariq; fieret. Vnde & nunc Romani imperij sedes & totius caput est orientis: sicut & Roma occidentis.

al. Posima.

Epirus Thraciæ condita est à *Pyrrho* & cognominata.

Athenas in Hellade *Cecrops* condidit, & ex su nomine Cecropiam nominauit, hanc Amphion qui in Græcia tertius post Cecropem regnauit, Mineruæ sacrauit, & nomẽ ciuitati Athenas dedit. Nam *Minerua* græce Ἀθήνη dicitur. vnde & Mineruam Græci inuentricem multarum artium asserunt, quia & literæ, & artes diuersorum studiorum, & ipsa Philosophia veluti templum Athenas habuerunt.

C

Corinthum in Achaia condidit *Corinthus* Oretis filius. Hanc Græci Corintheam vocant, hoc est administrationem reipublicæ.

Thebas Bœotiæ Cadmus veniens à Phœnicibus condidit. Thebis Ægyptiis prius ab eo constructis.

Mycenas Lacedæmoniæ condita *à Lacedæmone* Semeles filio.

Sparta à Sparto filio Phoronei vocata: qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam, quam & *Lacedæmoniam* ciuitatem, atque inde Lacedæmonios Spartanos dici.

Achaia ab Acheo constructa.

Pelops qui apud Argos regnauit, Peloponensem vrbem condidit.

Cecrops in insula Rhodo, *Rhodum* ædificauit.

Carpatus Coum.

Aqueus Typhonis filius, *Paphum.*

Angeus Lycurgi filius, *Samum.*

Dardanus autem condidit *Dardaniam.*

D

Thessalonicam Thessalus Græci filius ædificauit, in qua etiam regnauit.

Brundusium construxerunt *Graci.* Brundusium autem dictum est græce: quod *brunda* caput cerui dicatur: sic est enim vt & cornua videantur, & caput & lingua in positione ipsius ciuitatis.

In *Italia* autem à Iano Ianiculum, à *Saturno* Saturnia atque *Latium* conditum, eo quod ibi fugiens latuisset, cognominatum.

Ab *Hercule* in Campania *Pompeia*, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat.

Æneas autem post excidium Troiæ in eandem Italiam veniens, ab vxoris nomine *Lauiniam* condidit.

Ascanius vero relicto Lauiniæ nouercæ suæ regno, *Albam longam* ædificauit. Alba autem vocata propter colorem * suis, longa, quia longum oppidum est, iuxta prolixitatem collis in quo positum est. Ex hac etiam vrbe reges Albanorum appellari cœperunt.

al. fui.

E

Capuam Capis Siluius rex Albanorum construxit, appellatam nomine conditoris, licet & sint qui dicant à capacitate eam Capuam dictam, quod eius terra omnem vitæ fructum capiat: alij à locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput vrbium Campaniæ, inter tres maximas Romam, Carthaginemque numerata: ex qua & prouincia Italiæ Campania dicta est.

Romulus cum interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum constituisset, in eum locum vbi nunc Roma est deuenit: ibique sedes posuit, mœnia construxit, vrbemque ex nomine suo *Romam* vocauit. Hanc autem ante Euander dicitur condidisse, vt est illud: *Tunc pater Euander Romana conditor arcis.*

Ancus Martius ex filia Numæ Pompilij natus hic vrbem in exitu Tiberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hostem moraretur, quam ab ipso situ *Ostiam* appellauit.

Galli quidam intestina discordia & assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes nouas quærentes Italiam proecti sunt, sedibusque propriis Thuscis expulsis *Mediolanum* atque alias vrbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum, ab eo quod ibi sus in medio * lanea perhibetur inuenta.

F

al. media lanea.

Historiis placet à *Mesappo* Græco Mesapiæ datam originem; versa postmodum in nomen *Celabriæ*, quam in exordio * Oenotri frater Peucetius *Peucetiam* nominauerunt.

al. Enotri.

Manto Thiresiæ filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam *Mantuam* condidisse. Est autem Venetia, quæ Gallia Cisalpina dicitur. Et Mantua dicta, quod manes tuetur.

Parthenopia à *Parthenope* virgine quadam illic sepulta, Parthenopia appellata: quod oppidum postea Augustus *Neapolim* esse maluit.

Ad promontorium Leucaten in quo actu Apollinis templum fuit, bellum *Augustus* contra Antonium gessit. Quo victo, vrbem in Actiaco sinu condidit: quam à victoria *Nicopolim* appellauit.

Palantus Partheniorum dux *Parthenios* constituit.

G

Taras Neptuni filius fuit, à quo *Tarentum* ciuitas & condita & appellata est.

Cum Cyrus maritimas vrbes Græciæ occuparet, & *Phocenses* ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, iurauerunt vt profugerent quam longissime ab imperio Persarum, vbi ne nomen quidem eorum audirent: atque ita in vltimos Galliæ sinus nauibus profecti, armisque se aduersus Gallicam feritatem tuentes, *Massiliam* condiderunt, & ex nomine ducis nuncupauerunt. Hos Varro trilingues esse dicit: quod & Græce loquantur, & Latine & Gallice.

Narbonam & Avelatum & Pictauium coloni proprij condiderunt.

Purdegalim appellatam ferunt, quod Murgos Gallos primum colonos habuerit: quibus antea cultoribus impleta est.

Terraconem in Hispania *Scipiones* construxerunt: ideo caput est Terraconensis prouinciæ.

H

Cæsaraugusta Terraconensis Hispaniæ oppidum à *Cæsare Augusto* & situm & nominatum, loci amœnitate & deliciis præstantius ciuitatibus Hispaniæ cunctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum sepulturis.

Afri sub Hannibale maritima Hispaniæ occupantes, *Carthaginem Spartariam* construxerunt, quæ mox à Romanis capta & colonia facta, nomen etiam prouinciæ dedit. Nunc autem à Gothis subuersa atque in desolationem redacta est.

Saguntum Graci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam condiderunt: quam Afri postea bello impetitam deleuerunt.

Emeritam Cæsar Augustus ædificauit, postquam Lusitaniam & quasdam Oceani insulas cepit: dans ei nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam *emeriti* dicuntur veterani, solutique à militia.

A

Vlyſſipona ab Vlyſſe condita & nuncupata: quo loco, ſicut hiſtoriographi dicunt, cœlum à terra, & maria diſiunguntur à terris.

Hiſpalim Cæſar Iulius condidit: quam ex ſuo nomine, & Romæ vrbis vocabulo *Iuliam Romulam* nuncupauit. *Hiſpalis* autem à ſitu cognominata eſt, eo quod in ſolo paluſtri ſuffixis profundo paliſ locata ſit: ne lubrico atque inſtabili fundamento caderet.

Gades oppidum, *à Pœnis* conditum: qui & Carthaginem Spartariam condiderunt.

Septa oppidum, à montibus ſeptem: qui à ſimilitudine fratres vocati Gaditano imminent freto.

Tingis ciuitatis & *Lixis Anteus* auctor eſt, quem Hercules fertur luctæ certamine ſuperatum interfeciſſe. Lix autem à *Lixo* flumine Mauritaniæ nuncupata, vbi antea regia fuit, & *Sala*, quod immineat Salæ flumini.

Cæſaream Mauritaniæ oppidum Iuba rex Maurorum in honorem Cæſaris Auguſti condidit: quam ex eius nomine *Cæſaream* appellauit: ſicut Herodes aliam Cæſaream in Palæſtina, quæ nunc eſt vrbs clariſſima.

Icoſium Cæſarienſis Mauritaniæ oppidum, Hercule illic tranſeunte, *viginti* à comitatu eius diſcedentes conſtruxerunt. Hancne quis impoſito à ſe nomine priuatim gloriaretur, de condentium numero vrbi *Icoſio* nomen eſt datum.

Cyrene regina fuit Libyæ, quæ ex ſuo nomine ciuitatem *Cyrenem* condidit: ex qua & Libyam Cyrenenſem vocauit.

B

De ædificiis publicis. CAP. II.

Ciuitas eſt hominum multitudo ſocietatis vinculo adunata, dicta à ciuibus, id eſt ab ipſis incolis vrbis pro eo quod plurimorum conſciſcat & contineat vitas. Nam *vrbs* ipſa mœnia ſunt: *ciuitas* autem non ſaxa, ſed habitatores vocantur.

Tres autem ſunt ſocietates: *familiarum*, *vrbium*, *gentium*.

Vrbs vocata ab *orbe*, quod antiquæ ciuitates in orbe fiebant: vel ab vrbo parte aratri quo muri deſignabantur, vnde eſt illud: *Optauitque locum regno & concludere ſulco.* Locus enim futuræ ciuitatis ſulco deſignabatur, id eſt, aratro. Cato: *Qui vrbem*, inquit, *nouam condit, tauro & vacca aret, vbi arauerit, murum faciat: vbi portam vult eſſe, aratrum ſuſtollat & portet, & portam vocet.* Ideo autem vrbs aratro circundabatur, diſpari ſexu iuuencorum, propter commixtionem familiarum, & imaginem ſerentis, fructuſque reddentis. Vrbs autem aratro conditur: aratro vertitur. Vnde Horatius:

C

Imprimeret muris hoſtile aratrum.

Oppidum quidam ab oppoſitione murorum dixerunt: alij ab *opibus* recondendis: eo quod ſit munitum: alij quod ſit in eo conuentus habitantium, & *opem* det mutuam contra hoſtem. Nam primum homines tanquam nudi & iuermes, nec cõtra belluas præſidia habebãt, nec receptacula frigoris & caloris, nec ipſi inter ſe homines ab hominibus ſatis erant tuti. Tandem naturali ſolertia ſpeluncis ſylueſtribusq; tegumẽtis tuguria ſibi & caſas virgultis arundinibuſque contexuerunt, quo eſſet vita tutior, ne iis qui nocere poſſent aditus eſſet. Hæc eſt origo oppidorum, quæ quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine & mœnibus diſcrepat à vico & caſtello & pago.

D

Ciuitates autem aut *coloniæ*, aut *municipia*, aut *vici*, aut *caſtella*, aut *pagi* appellantur.

Ciuitas proprie dicitur quam non aduenæ, ſed eodem innati ſolo condiderunt. Ideoq; vrbes à propriis ciuibus conditæ, ciuitates non coloniæ nuncupantur.

Colonia vero eſt quæ defectu indigenarum nouis cultoribus adimpletur. Vnde & colonia à cultu agri eſt dicta.

Municipium eſt quod manente ſtatu ciuitatis ius aliquod minoris aut maioris officij à principe impetrat. Dictum autem municipium à *muniis*, id eſt officiis, quod tãtum munia, id eſt tributa debita, vel munera reddãt. Nam liberales & famoſiſſimæ cauſæ, & quæ ex principe profiſcuntur, ibi non aguntur. Hæc enim ad dignitatem ciuitatum pertinent.

E

Vici & caſtella & pagi ij ſunt, qui nulla dignitate ciuitatis ornantur, ſed vulgari hominum conuentu incoluntur, & propter paruitatem ſui, maioribus ciuitatibus attribuuntur.

Vicus autem dictus à * *vicinis* tantum habitatoribus, vel quod *vias* habeat tantum ſine muris. Eſt autem ſine munitione murorum, licet & *vici* dicantur ipſæ habitationes vrbis. Dictus autem vicus: eo quod ſit *vice ciuitatis*, vel quod vias habeat tantum ſine muris.

al. ab ipſis.

Caſtrum antiqui dicebant oppidum loco altiſſimo ſitum, quaſi *caſam altam*: cuius pluralis numerus caſtra, diminutiuum caſtellum eſt: ſiue quod *caſtrabatur* licentia inibi habitantium, ne paſſim * vagi hoſti pateret.

al. vagãtes hoſti paterent.

Pagi ſunt apta ædificiis loca, inter agros habitantibus. Hæc & *conciliabula* dicta, à conuentu & ſocietate multorum in vnum.

F

Compera ſunt vbi vſus eſt conuentus fieri ruſticorum, & dicta *comperã*, qua multa loca in agris eodem *competunt*, & quo conuenitur à ruſticis.

Suburbana ſunt circumiecta ciuitatis ædificia, quaſi *ſub vrbe*.

Mœnia ſunt muri ciuitatis, dicti ab eo quod *muniant* ciuitatem, quaſi muniimenta ciuitatis, id eſt, tutamenta.

Munitum autem dictum, quaſi *manu factum*: ſic & muri à munitione dicti, quaſi muniti: eo quod muniant & tueantur interiora vrbis. *Mœnia* autem duplicem habent ſignificationem. Nam interdum *mœnia* abuſiue dici ſolent omnia ædificia publica ciuitatis, vt: *Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.* Proprie autem Mœnia ſunt tantum *muri*.

Murus autem turribus propugnaculiſque ornatur.

Turres vocatæ quod *teretes* ſint & longæ. Teres enim eſt aliud rotundũ cum proceritate, vt columna. Nam quamuis quadratæ aut latæ conſtruantur, procul tamen videntibus rotundæ exiſtimantur, ideo quia omne cuiuſq; anguli ſimulacrum per longum aëris ſpacium euaneſcit atq; conſumitur, & rotundum videtur.

Propugnacula pinnæ murorum ſunt dictæ, quia ex his *propugnatur*.

G

Promurale vero eo quod ſit *pro* munitione *muri*. Eſt enim murus proximus ante murum.

Portæ dicitur, quia poteſt vel importari vel exportari aliquid. Proprie autem porta aut *vrbis* aut *caſtrorum* vocitatur, ſicut ſuperius dictum eſt. Vicus, vt prædictum eſt, ipſę habitationes vrbis ſunt, vnde & vicini dicti. Viæ ipſa ſpatia anguſta quæ inter vicos ſunt.

Plateæ perpetuæ ac latiores ciuitatum viæ ſunt: iuxta proprietatem linguæ Græcæ à latitudine nuncupatos: πλάτος enim Græci *latum* dicunt.

* *Quintanæ* pars plateæ quinta eſt, qua carpentum progredi poteſt.

al. Quintana.

Cloacæ dictæ quod iis *percolantur* aquæ. Has primũ Romæ fuiſſe dicunt Tarquinium Priſcum, vt quotiens pluuiarũ inundatio exiſteret, per eas aquæ extra ciuitatem emitterentur, ne maximis perpetuiſq; tempeſtatibus planitiem vel fundamẽta vrbium ſtrages aquarũ ſubuerteret.

* *Imbuli* vel quia ſubuolumina ſunt, vel quia *ſub* iis *ambulant*: ſunt enim porticus hinc inde platearum.

H

al. Imbalia quia ſubuolamina.

Forus eſt exercendarum litium locus, à *fando* dictus, ſiue à *Phoroneo* rege, qui primus Græcis legis dedit. Hæc loca & *prorоſtra* vocantur, ideo eo bello Punico captis nauibus Carthaginenſium, roſtra ablata ſunt, & in foro Romano præfixa, vt eſſet huius inſigne victoriæ.

Curia dicitur, eo quod ibi *cura* per ſenatum de cunctis adminiſtretur.

Prætorium eo quod ibi *prætor ſedeat* ad diſcutiendum.

Gymnaſium generalis eſt exercitiorum locus: tamen apud Athenas locus erat vbi diſcebatur philoſophia, & ſapientiæ exercebatur. Nam γυμνάσιον Græce vocatur, quod Latine *exercitium* dicitur, hoc eſt meditatio. Sed & *balnea*, & *loca* curſorum & athletarum gymnaſia ſunt, eo quod illic omnes in ſuæ artis ſtudio exercitentur.

Capitolium Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanæ vrbis & religionis *caput* summũ. Alij aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolij fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis literis Thuscis notatum inuenit, & proindè *Capitolium* appellauit.

Arces sunt partes vrbis excellæ atque munitæ: nam quæcunque tutissima vrbium sunt, ab *arcendo* hostem arces vocantur: vnde & *arcus* & *arca*.

Circum Romani dictum putant à *circuitu* equorum, eo quod ibi *circum* metas equi currant.

Theatrum autem à spectáculo nominatum, ἀπὸ τοῦ θεάσθαι, quod in eo populus stans desuper atque spectans, ludos scenicos contemplaretur.

Amphitheatrum vero vocatum quod ex duobus sit theatris compositum: nam *amphitheatrum* rotundum est, *theatrum* vero ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens.

Labyrinthus est perplexis parietibus ædificium, qualis est apud Cretam à Dedalo factus, vbi fuerit Minotaurus inclusus, in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum inuenire non valet: cuius ædificij talis est situs, vt aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur centenis vltra gradibus, intus simulachra & * monstrifer æ effigies, in partes diuersas transitus innumeri per tenebras, & cætera ad errorem ingredientium facta, ita vt de tenebris eius ad lucem venire impossibile esse videatur. Quatuor sunt *labyrinthi*: primus *Ægyptius*, secundus *Creticus*, tertius *in Lemno*, quartus *in Italia*, omnes ita constructi, vt dissoluere eos nec vlla secula quidem possint.

al. monstrificæ.

Pharus turris est maxima, quam Græci & Latini in commune ab ipsius rei vsu *Pharum* appellauerunt, eo quod flammarum indicio longe videatur à nauigantibus, qualem Ptolemæus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno nauium cursui ignes ostendere, ad pronuntianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad prælucendi ministerium fabricatas, *Pharos* dicunt: nam φῶς *lux* est, ὁρᾶν *videre*: vnde & *lucifer* græce φωσφόρος appellatur.

Coclee sunt altæ & rotundæ turres, & dictæ cocleæ, quasi *cycleæ*, quod in eis tanquam per *circulum* orbemque conscendatur, qualis est Romæ 185. pedibus.

Therm æ appellatæ quod caleant: græci enim θερμὸν *calorem* vocant.

Balneis vero nomen inditum à leuatione mœroris: nam Græci βαλανεῖον dixerunt quod anxietatem animi tollat. Hæc & *gymnasia* dicuntur, quia tibi athletæ vncto corpore & perficato manibus exercitantur: nam γυμνάσιον græce, latine *exercitium* dicitur, γύμνος vero *nudus*.

Apodyterium vbi lauantium vestimenta ponuntur, ab exuendo dictum: ἀπὸ δύειν enim græce *exuere* dicitur.

Propinæ græcus sermo est, qui apud nos corrupte *propina* dicitur. Est autem locus iuxta balnea publica, vbi post lauacrum à fame & siti reficiuntur, vnde & propina & propinare dicitur: πεῖνα enim græce *famem* significat, eo quod hic locus famem tollat.

Tabernæ olim vocabantur ædiculæ plebeiorum paruæ & simplices in vicis, axibus & tabulis clausæ, vnde & *tabernarij*, quod ibi soleant considere: dictæ autem tabernæ quod ex *tabulis* ligneis erant constructæ: quæ nunc & si non speciem, nomen tamen pristinum retinent.

Macellum dictum, quod ibi *macientur* pecora, quæ mercantibus venundantur.

Mercatum autem à commercio nominatum: ibi enim res vendere vel emere solitum est, sicut & telonium dicitur, vbi merces nauium & nautarum emolumenta reddunntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet, precium rebus impoliturus, & voce à mercatoribus flagitans.

Carcer est à quo prohibentur exire, & dictus carcer à coercendo. Hinc Fronto *Vt per græcari potius amœnis locis, quam coerceri carcere videretur.*

De habitaculis. CAP. III.

Habitatio ab habitando vocata, vt Habitare casas.

Domus ex græca appellatione vocata, nam δόματα Græci tecta dicunt. Est autem *domus* vnius familiæ habitatio, sicut vrbs vniuś populi, sicut orbis, domicilium totius generis humani.

Omne *ædificium* antiqui *ædem* appellauerunt. Alij ædem ab *ædendo* quidem sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto: *Si vocassem vos in ædem ad prandium.* Hinc & *ædificium*, eo quod fuerit prius ad edendum factum.

Aula domus est regia, siue spatiosum habitaculum, porticibusque quatuor conclusum.

Atrium magna ædes est, siue amplior & spatiosa domus, & dictum est atrium, eo quod *addantur* ei tres porticus extrinsecus. Alij atrium quasi ab igne & ligno *atrum* dixerunt, atrum enim fit ex fumo.

Palatium à *Palante* principe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades palanteum oppidum construxerunt, & regiam in ipsius nomine conditam palatium vocauerunt.

Thalamum hac ex causa vocatum ferunt: Cum enim raptæ fuissent à Romanis Sabinæ, ex quibus cum vna ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, *Talamoni* duci eam oraculo responsum est dari, & quoniam hæ nuptiæ fœliciter cesserant, institutum est, vt in omnibus nuptiis *thalami* nomen iteretur. Ægyptij quoque lingua sua loca in quibus nubentes succedunt & incubant, *thalamum* nominant.

Cænaculum dictum à communione vescendi. vnde & *cœnobium* congregatio. Antiqui enim publice & in commune vescebantur, nec vllius conuiuium singulare erat, ne in occulto deliciæ luxuriam gignerent.

Triclinium est cænaculũ, à *tribus lectulis* discumbentium dictum: apud veteres enim in loco vbi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discũbentes epulabantur: κλίνη enim græce *lectus* vel accubitus dicitur, ex quo confectum est, vt *triclinium* diceretur.

Cella dicta quod nos occultet & *celet*.

Cubiculum vero, quod eo *cubemus*, ibique dormientes requiescamus.

Cubile autem cubandi locus est.

Secessus, quod sit locus secretus, id est, sine accessu.

Diuersorium dictum, eo quod ex *diuersis* viis ibi conueniatur.

Hospitium sermo græcus est, vbi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, & iterum inde transiens migrat: inde & *metatum*, quia mutatur. Vnde & legitur, & castra metati sunt, pro mutauerunt. Non enim illic permanet exercitus, sed pertransit.

Mœniana dicta sunt quod *maneamus*. Mœnianus collega Crassi in foro proiecit * materias, vt essent loca in quibus spectantes insisterent, quæ ex nomine eius mœniana appellata est. Hæc & solaria, quia patent soli: post hæc alij lapide, alij materia ædificare porticibus mœniana, & foribus & domibus adiecerunt.

al. macertos.

Tabulata olim ligneæ domus fiebant: inde nomen permanet tabulatorum.

Apogeum est constructum sub terris ædificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus,

Solarium quod *soli* & *auris* pateat, qualis fuit locus in quo Dauid Bersabeam lauantem aspexit & adamauit.

Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hircanus princeps Iudæorum reserato Dauid sepulchro, tria millia auri talenta inde abstraxit, ex quibus 300. Antiocho dedit, vt obsidionem relinqueret, atque vt facti inuidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus Xenodochia, quibus aduentum susciperet pauperum & peregrinorum, vnde & vocabulum sumpsit. Nam ex Græco in latinum ξενοδοχεῖον *peregrinorum susceptio* nuncupatur, Vbi autem ægrotantes de plateis colliguntur νοσοκομεῖον græce dicitur: in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum membra fouentur.

De ædi-

A

De ædificiis sacris. CAP. IV.

Sacra sunt loca, diuinis cultibus instituta, vtpote ea in quibus altaria litantibus de more pontificibus consecrantur.

Sancta, iuxta veteres, exteriora templi sunt.

Sancta autem *sanctorum* locus templi secretior, ad quē nulli erat accessus, nisi tantum sacerdoti. Dicta autem Sancta sanctorum, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sanctiorum comparatione sanctiora sunt, sicut *Cantica canticorum*, quia cantica vniuersa præcellunt. *Sanctum* autem à *sanguine* hostiæ nuncupatum: nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostię sanguine esset cōsecratum aut conspersum: item sanctum quod extat esse sanctum. *Sancire* autem est confirmare & irrogatione pœnæ ab iniuria defendere, & leges *sanctæ*, & mores *sancti* esse dicuntur.

Propitiatorium oraculum inter duo Cherubin. Et dictum propitiatorium quasi propitiationis oratorium: propitiatio enim placatio est.

B

Oracula dicta eo quod inde responsa redduntur, & oracula ab ore.

Penetralia secreta sunt oraculorum & penetralia dicta ab eo quod est *penitus*, hoc est *pene intus*.

Oratorium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliud agere debet, nisi ad quod est factum, vnde nomen accepit.

Monasterium vnius monachi, id est, solitarij habitatio.

Cœnobium ex græco & latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viuentium: κοινὸν enim Græce *commune* dicitur.

Templi nomen generale, pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta quasi *tecta templa*. Sed & locus designatus ad orientem, à *contemplatione* templum dicebatur. Cuius partes quatuor erant, antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans, vnde & quando templum construebant, orientem spectabant æquinoctialem ita vt lineæ ab ortu ad occidentem missæ fierent partes cœli dextra sinistra æquales, vt qui consuleret ac deprecaretur rectum aspiceret orientem.

C

Fana dicta à Faunis quibus templa error gentilium construebat, vnde consulentes dæmonum responsa audirent.

Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, & appellari delubra à *diluendo*. Ipsa nunc sunt ædes cum sacris fontibus in quibus fideles regenerati purificantur, & bene quodam præsagio delubra sunt appellata: sunt enim in ablutionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regeneratorum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio formantur, tres in descensu & tres in ascensu. Septimus vero is est qui & quartus, id est similis filio hominis extinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter.

Basilicæ prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomen habent: nam βασιλεὺς rex, & basilicæ *regia habitationes*. Nunc autem ideo diuina templa basilicæ nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offeruntur.

D

Martyrium locus martyrum græca deriuatione, eo quod in memoriam martyris sit constructum, vel quod sepulchra sanctorum ibi sint martyrum.

Aram quidam vocatam dixerunt, quod incensæ ibi victimæ ardeant. Alij aras dicunt à precationibus, id est, quas Græci ἀρὰς vocant, vnde contra imprecatio fatura dicitur. Alij volunt ab altitudine aras, sed male.

Altare autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.

Pulpitum quod in eo lector vel psalmista positus in publico conspici à populo possit, quo liberius audiatur.

Tribunal eo quod inde à sacerdote tribuantur præcepta viuendi. Est enim locus in sublimi constitutus, vnde vniuersi exaudiri possint. Alius tribunal à tribubus denominatum, quod ad illum tribus conuocentur.

Analogium dictum quod sermo inde prædicetur: nam λόγος græce *sermo* dicitur, quod & ipsum altius situm est.

E

De repositoriis. CAP. V.

Sacrarium proprie locus templi in quo sacra reponuntur, sicut donarium est in quo collocantur oblata, sicut *lectisternia* dicuntur, vbi homines sedere cōsueuerunt: ab inferendis ergo & deportandis sacris, sacrarium nuncupatur.

Donaria vero eo quod ibi dona reponantur, quæ in templis offerri consueuerunt.

Ærarium vocatum, quia prius æs signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in vsu erat auro argentoq; nondum signato, ex quorum metallis quamuis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permanlit ab eo metallo, vnde pecunia initium sumpsit.

Armarium locus est vbi quaruncunque artium instrumenta ponuntur. *Armamentarium* vero vbi tantum tela armorum. Vnde Iuuenalis, *Quicquid habent telorum armamentaria cœli*. Dicta autem vtraque ab *armis*, id est, brachiis, quibus exercentur.

F

Bibliotheca est locus vbi reponuntur libri: βίβλος enim græce *liber*, θήκη *repositorium* dicitur.

Promptuarium dictum eo quod inde necessaria victui promuntur, id est, proferuntur.

Cellarium quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quæ necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem & *cellarium* hoc interest, quod cellarium est paucorum dierum, promptuarium vero temporis longi.

Apotheca autem vel *horrea* à græco, verbum ex verbo repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. Vnde & ἀποθήκη Græco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

De operariis. CAP. VI.

G

Ergasterium locus est vbi opus aliquod fit. Græco enim sermone ἐργάζομαι *operor* significat.

Ergastula quoq; & ipsa à Græco vocabulo nuncupantur, vbi deputantur noxij ad aliquod opus faciendum, vt solent gladiatores & exules qui marmora secant, & tamen vinculorum custodiis alligati sunt.

Gynæcium Græce dictum, eo quod ibi conuentus fœminarum ad opus lanificij exercendum conueniat. *Mulier* enim græce γυνὴ nuncupatur.

Pistrinum quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde & apud veteres non molitores, sed pistores dicti sunt quasi * finsores, à findendis granis frumenti, molæ enim nondum vsus erat, sed granum pilo tundebant: vnde Virgilius, *Nunc torrere igni fruges, nunc frangite saxo.* *al* pinsores.

Clibanus fornax à cliuo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus. *Cliuum* enim ascensum dicimus siue flexuosum.

Furnus per derivationem à farre dictus, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur.

Torcular dictum, eo quod ibi vuæ calcentur, atque extortæ exprimantur.

H

Forus est locus vbi via calcatur, dictus quod ibi feriatur via, vel propter quod ibi teratur pedibus. Vnde & calcatorium dicitur: sed hoc nomen multa significat. Prima species fori, locus est in ciuitate ad exercendas nundinas relictus. Secunda, vbi magistratus iudicare solet. Tertia, quam supra diximus, quam calcatorium nominamus. Quarta, spacia plana in nauibus, de quibus Virgilius, *Laxatque foras.*

Lacus dictus quod ibi decurrit frugum liquor.

De aditibus. CAP. VII.

Aditus ab eundo dictus, quem ingredimur & admittimur.

Vestibulum est vel aditus domus priuatæ, vel spacia adiacēs ædibus publicis. Et vestibulum dictum, eo quod vestiuntur fores, aut quod aditū tecto vestiat, aut à stando

Porticus quod transitus sit magis quam ad standum sita sit, quasi porta, & porticus eo quod sit aperta.

Ianua à Iano quodam appellatur, cui gentiles omnem introitum vel exitum sacrauerunt. Vnde Lucanus: *Ferrea belligeri compescat limina Iani.* Est autem primus domus ingressus: cætera intra ianuam ostia vocantur. Generaliter quidem *ostium* est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictum, siue ostium, quia ostendit aliquid intus. Alij aiunt ostium appellari, quia hostem moratur. Ibi enim aduersariis nos obiicimus, hinc & Ostia Tiberina, quia hostibus sunt opposita.

Fores & *valuæ* claustra sunt. Sed fores dicuntur quæ foras: valuæ, quæ intus reuoluuntur, & duplices complicabilesque sunt, sed generaliter vsus vocabula ista corrumpit.

Claustra ab eo quod claudantur dicta.

Fenestræ sunt quibus pars exterior angusta & interior diffusa est, quales in horreis videmus: dictæ, eo quod lucem fœnerentur. Lux enim Græce φῶς dicitur, vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alij fenestram putant dictam eo quod domui lucem ministrat, compositum nomen ex Græco Latinoque sermone. φῶς enim Græce *lux* est.

Cardo est locus in quo ostium vertitur, & semper mouetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cunctis ianuam regat ac moueat. Vnde & prouerbiale est: *In cardine rem esse.*

Limina ostiorum dicta, eo quod transuersa sunt, vt limes, & per ea sicut in agro iaut introeatur, aut foris eatur.

Postes & *antes* quasi *post* & *ante stantes*. Et antes quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus priusquam denum ingrediamur. Postes eo quod post ostium stent.

De partibus ædificiorum.

Cap. VIII.

Fundamentum dictum quod *fundus* sit domui. Idem & *cementum* à *cædendo* dictum, quod crasso lapide surgat.

Paries nuncupatus, quia semper duo sunt *pares*, vel à fronte, vel à latere, Siue enim tetragonum siue hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est.

Parietinas dicimus quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto & sine habitantibus,

Angulus quod duos parietes in vnum iungat.

Culmina dicta sunt, quia apud antiquos tecta tegebantur culmo, vt nunc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur.

Cameræ sunt volumina introrsum respicientia, appellatæ à curuo: κεκαμένον enim Græce *curuum* est.

Laquearia sunt quæ cameram subtegunt & ornant, quę & lacunaria dicuntur. Principaliter autem *lacus* dicitur, vt Lucilius, *Resultant ædesque lacusque.* Cuius diminutio *lacunar* facit, vt Horatius: *Neque aureum mea renidet in domo lacunar.* Inde fit alia definitio *lacunarium*, & per ἀντίφρασιν *laquearium* facit.

Absida Græco sermone, Latine interpretatur *lucida*, eo quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed vtrum *absidam* an *absidem* dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidam doctorum existimant.

Testudo est camera templi obliqua: nam in modum testudinis veteres templorum tecta faciebant, quæ ideo sic fiebant, vt cœli imaginem redderet, quod cōstat esse conuexum. Alij testudinem volunt esse locum in partem atrij aduersum venientibus.

Arcus dicti quod sint arta conclusione curuati, ipsi & fornices.

Pauimenta originem apud Græcos habent elaborata arte pictura. *Lithostrota* paruulis crustis ac * tessellis tinctis in varios colores: vocata autem pauimenta, eo quod *pauecantur*, id est, cædantur. Vnde & *pauor*, quia cædit cor.

Ostracus est pauimentum testaceum, eo quod factis testis calce admixta feriatur. *Testam* enim Græci ὄστρακα dicunt.

Compluuium dictum, quia aquæ partes quæ circa sunt eo conueniant.

Tessellæ fuere è quibus domicilia sternuntur, à *tesseris* nominata, id est quadraris lapillis, per diminutionem.

Bases fulturæ sunt columnarū, quæ à fundamento consurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. Bases autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone.

Columnæ pro lōgitudine & rotunditate vocatæ: in quibus totius fabricæ pondus etigitur. Antiqua ratio columnarum erat altitudinis, tertia pars latitudinis. Genera rotundarum quatuor: *Dorica*, *Ionica*, *Tuscanica*, *Corinthia*, mensura grossitudinis & altitudinis in se distantes. Quintum genus est earum quæ vocantur *Atticæ*, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum internallis.

Capitolia dicta, quod sint columnarum capita: sicut super collum, caput.

Epistylia sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur, & est Græcum, id est supermissa.

Tegulæ quod tegant ædes, & *imbrices*, quod accipiant imbres.

Latères & *Laterculi*, quod lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis.

Canalis ab eo quod cana sit in modum canæ. Sane canalem melius genere fœminino quam masculino proferimus.

Fistulæ aquarum sunt dictæ, quod aquas fundant & emittant. Nam στέλλειν Græce *mittere* est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & capacitatis modo fiunt.

De munitionibus. Cap. IX.

Mvnitum vel *munimentum* dictum, quia manu est factum.

Cohors vocata, vel quod coartet cuncta quæ interius cuncta quæ interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu sito extraneos, & adire prohibeat.

Vallum est, quod mole terræ erigitur, vt custodia prætendatur: dictum autem vallum à vallis. Nam *valli* fustes sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti, quod figantur & euellantur. Interualla spacia sunt inter capita vallorum, id est stipitum quib. vallum fit, vnde & cætera quoque spacia dicuntur, à stipitibus scilicet.

Agger est cuiuslibet rei aceruatio, vnde fossæ aut valles possunt repleri. Agger proprie dicitur terra aggresta, quæ vallo facto propius ponitur, sed abusiue & muros & munimenta omnia aggerem dicimus.

Maceriæ sunt parietes longi, quibus vineæ aliquæ clauduntur. *Longum* enim Græci μακρὸν dicunt.

* *Formatum* siue *formatium* in Africa vel Hispania parietes de terra appellant, quomodo in forma circumdatis duabus vtrimq; tabulis infertiuntur verius quam instruuntur. Æuis durant incorrupti, ventis, ignibus, omni cæmento fortiores.

Sepes numimenta satorum sunt, vnde & appellatæ.

Caulæ munimenta ouium vel sepimenta ouilium. Est enim Græcum nomen c, detracta. Nam Græci αὐλὰς vocant animalium receptacula.

De tentoriis. Cap. X.

Tabernacula *tentoria* sunt militum quibus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium frigoriscq; iniurias vitant. Dicta autem *tabernacula*, quod cortinæ distentæ funibus, tabulis * interstantibus appenderentur, quæ tentoria sustinerent.

Tentorium vocatum, quod tendatur funibus & palis. vnde & hodie prætendere dicuntur.

Papiliones vocantur à similitudine paruuli animalis volantis, quod maxime abundat florentibus maluis. Hæ sunt auiculæ quæ lumine accenso conueniunt, & circa volitantes ab igne proximo interire coguntur.

De sepulchris. Cap. XI.

Sepulchrum à sepulto dictum. Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est legibus, ne fœtore ipso corpora viuentium contacta inficerentur. *Monumentum* ideo nuncupatur, eo quod mētem moneat

ad de-

A E B F C G D H

Hodie Hispani vocant Papias.

al. in terra stantibus.

al. testellis.

al. Tesqua

A β C D

ad defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum: obliuiſceris mortuum. Hoc eſt illud quod ſcriptum eſt, *Excidit tanquam mortuus à corde.* Cum autem videris, monet mentem & ad memoriam te reducit, vt mortuum recorderis. Monumenta itaque & memoriæ, pro mentis admonitione dictæ.

Tumulus dictus quaſi tumens tellus.

Sarcophagus græcum nomen eſt, eo quod ibi corpora abſumantur, σάρξ enim Græce, *caro*, φάγειν *comedere* dicitur.

Mauſolea ſunt ſepulchra ſeu monumenta regum, à Mauſoleo rege Ægyptiorum dicta. Nam eo defuncto vxor eius miræ magnitudinis & pulchritudinis ſepulchrum extruxit, in tantum vt vſque hodie omnia monumenta precioſa ex eius nomine mauſolea nuncupentur.

Pyra eſt genus ſepulchrorum quadrarum & faſtigiatum vltra omnem celſitudinem quæ fieri manu poſſit, vnde & manſuram vnam vmbrarum egreſſæ nullam habere vmbram dicuntur. Tali autem ædificio ſurgunt, vt à lato incipiant & in anguſto finiantur, ſicut ignis. Πῦρ enim dicitur *ignis*. has Ægyptus habet. Apud maiores enim potentes aut ſub montibus aut in montibus ſepeliebantur. Inde tractum eſt, vt ſuper cadauera aut *pyramides* fierent, aut ingentes *columnæ* collocarentur.

De ædificijs ruſticis,

CAP. XII.

Caſa eſt agreſte habitaculum palis atq; virgultis, arundinibuſq; contextum, quibus poſſint homines tueri à vi frigoris, vel caloris iniuria.

Tugurium caſula eſt, quam faciunt ſibi cuſtodes vinearum ad regimen ſui, quaſi tegurium, ſiue propter ardorem ſolis & radios declinandos, ſiue vt inde homines vel beſtiolas, quæ inſidiari ſolent natis frugibus, abigant. Hanc ruſtici *capannam* vocant: quod vnum tantum capiat.

al. Teſqua **Teſcua* quidam putant eſſe tuguria, quædam loca prærupta & aſpera.

Magalia ædificia Numidarum agreſtium oblonga, incuruis lateribus tecta, quaſi nauium carinæ ſint: ſiue rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta, quaſi magaria, quia *magar* Punici nouam villam dicunt, vna littera commutata l, pro r, magaria, Tuguria.

De agris, CAP. XIII.

Ager Latine appellari dicitur, eo quod in eo agatur aliquid. Alij agrum ex græco nominari manifeſtius credunt. Vnde & villa græce χωρίον dicitur.

Villa à vallo, id eſt, aggere terræ nuncupata, quod pro limite conſtitui ſolet.

Poſſeſſiones ſunt agri late patentes publici priuatique: quos initio non mancipatione, ſed quiſq; vt potuit occupauit, atq; poſſedit, vnde & nuncupati.

Fundus dictus, quod eo fundatur vel ſtabiliatur patrimonium. Fundus autem, & vrbanum ædificium & ruſticum intelligendum eſt.

Prædium, quod ex omnibus patrifamilias maxime præuidetur, id eſt apparet, quaſi præuidium, vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, vt prædæ nomine habebant.

Omnis autem *ager*, vt Varro docet, quadrifarius diuiditur. Aut enim *aruus* eſt ager, id eſt, ſationalis: aut *conſitus*, id eſt, aptus arboribus: aut *paſcuus*, qui herbis tantum, & animalibus vacat: aut *florens*, quod ſunt horti apibus congruentes & floribus. Quod etiam Virg. in quatuor lib. Georg. ſecutus eſt.

Rura veteres incultos agros dicebant, id eſt ſiluas & paſcua, agrũ vero qui colebatur. *Nam* rus eſt quo mel, quo lac, quo pecus haberi poteſt. Vnde & ruſticus nominatur. hæc agreſtium prima & otioſa fœlicitas.

Seges ager eſt in quo ſeritur, vnde & Virg. *Illa ſeges demum votis reſpondet auari Agricolæ.*

Compaſcuus ager dictus, qui à diuiſionibus agrorum relictus eſt ad paſcendum communiter vicinis.

Alluuius ager eſt, quem paulatim fluuius in agrum reddit.

Arciſinius ager dictus eſt, quia certis linearum menſuris continetur: ſed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum, vnde & in ijs agris nihil ſubſiciuorum interuenit.

Noualis ager eſt primum proſciſſus, ſiue qui alternis annis vacat, nouandarum ſibi virium cauſa. Noualia enim ſemel cum fructu erant, & ſemel vacua.

Squalidus ager quaſi excolidus, eo quod iam à cultura exierit, ſicut exconſul, quod à conſulatu diſceſſerit.

Vliginoſus ager eſt ſemper vuidus. Nam *vuidus* dicitur, qui aliquando ſiccatur. Vliginem enim humor terræ naturalis eſt, ab ea nunquam recedens.

Subſiciua ſunt proprie quæ de materia præcidens ſutor quaſi ſuperuacua abijcit. Inde & ſubſicini, agri quos in pertica diuiſos reculant quaſi ſteriles & paluſtres. Item ſubſiciua, quæ in diuiſura agri non efficiunt centurias, id eſt, iugera cc.

Area dicitur tabularum æqualitas. dicta autem area à planitie & æqualitate, vnde & ara. Alij arcam vocatam dicunt, quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod nõ triturentur in ea niſi arida.

Pratum eſt cuius fœni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indidertunt ab eo quod protinus ſit paratum: nec magnum laborem culturæ deſideret. Prata autem ſunt quæ ſecari poſſunt.

Paludes dictæ à Pale paſtorali dea, quod paleam, id eſt pabula nutriatium mentorum.

De finibus agrorum, CAP. XIV.

Fines dicti, eo quod agri funiculis ſunt diuiſi. Menſurarum enim lineæ in terrarum partitione tenduntur, vt dimenſionis æqualitas teneatur.

Limites appellati antiquo verbo tranſuerſi. Nam tranſuerſa omnia antiqui *lima* dicebant à quo & limina oſtiorum per quæ foris & intus itur, & limites quod per eos foras in agros eatur. Hinc & *limus* vocabulum accepit, cingulum quo ſerui publici cingebantur obliqua purpura.

Termini dicti, quod terræ menſuras diſtinguunt atq; declarant. His enim teſtimonia finium intelliguntur, & agrorum intentio & certamen aufertur.

Limites maximi in agris ſunt duo, cardo & decumanus. *Cardo* qui à ſeptentrione directus à cardine cæli eſt: nam ſine dubio cælum vertitur in ſeptentrionali orbe. *Decumanus* eſt qui ab oriente in occidentem per tranſuerſum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat, decumanus eſt vocatus. Ager enim bis diuiſis figuram numeri denarij efficit.

Area ab arcendo vocata. Fines enim agri cuſtodit, eoſque adire prohibet.

Triſinium dictum, eo quod trium poſſeſſionum fines aſtringit. Hinc & *quadriſinium* quod quatuor. Reliqui limites anguſtiores, & inter ſe diſtant imparibus interuallis & nominibus deſignatis.

De menſuris agrorum,

CAP. XV.

Menſura eſt quicquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine, animoque finitur. Maiores itaq; orbem in partibus, partes in prouincijs, prouincias in regionibus, regiones in locis, loca in territorijs, territoria in agris, agros in centurijs, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, deinde climata in actus, perticas, paſſus, gradꝰ, pedes, palmos, vncias & digitos diuiſerunt. Tanta enim fuit eorum ſolertia.

Digitus eſt minima pars agreſtium menſurarum. Inde *vncia* habens digitos tres. *Palmus* autem quatuor habet digitos: *pes* ſedecim digitos: *paſſus* pedes quinq;: *pertica* paſſus duos, id eſt decem pedes.

Pertica autem à portando dicta, quaſi portica. Omnes autem præcedentes menſuræ in corpore ſunt, vt palmus, pes, paſſus, & reliqua: ſola pertica portatur. Eſt enim de-

cem pedum ad instar calami * in Ezechiele templum mensurantis.

Actus est minimus, latitudine pedum quatuor, longitudine centum sexaginta.

Clinata quoque undique versum habent sexaginta pedes.

Actus quadratus undiq; finitur pedibus centum viginti. Hunc Betici *arapennem* dicunt, ab arando scilicet.

Actus duplicatus iugerum facit, & ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit.

Iugerum autem constat longitudine pedum ducentorum xl. latitudine centum viginti.

Actum provincia Betica, rustici *agrum vocant.

Porcam idem Betici triginta pedum latitudine & octoginta latitudine definiunt. Sed *porca* est quod in arando extat.* *Lyra* quod defossum est. At Galli *candetum* appellat in areis urbanis spacium centũ pedum, quasi * centetum. In agrestibus autem* pedum CL. quod aratores *candecum* vocant. Porro *stadialis ager* habet passus cxxv. id est, pedes nexxv. cuius mẽsura octies computata miliare facit, quod constat quinque millibus pedum.

Centuria autem ager est ducentorum iugerum, quia apud antiquos à centum iugeribus vocabatur: sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriæ multiplicatæ sunt, * nomen mutare non potuerunt.

De itineribus, Cap. XVI.

MEnsuras viarum nos *milliaria* dicimus, Græci *stadia*, Galli *leucas*, Ægyptij *signes*, Persæ *parasanges*. Sunt autem proprie quæque spacia.

Milliarium mille passibus terminatur, & dictum milliarium, quasi mille adium, habens pedes quinque millia.

Leuca finitur passibus quingentis.

Stadium octaua pars milliarium est: constans passibus cxxv. Hoc primum Herculem statuisse dicunt, cumque eo spacio determinasse, quod ipse sub vno spiritu conficeret: an proinde stadium appellasset, quod in fine respirasset, simulque stetisset.

Via est, qua potest ire vehiculum, & via dicta à vehiculorum incursu. Nam duos actus capit, propter euntium & venientium vehiculorum occursum.

Omnis autem via aut publica est, aut priuata. *Publica* est quæ in solo publico est, qua iter actus populo patet. Hæc autem ad mare, aut ad oppida pertinet. *Priuata* est quæ vicino municipio data est.

Strata dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius: *Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum.* Ipsa est & *delapidata*, id est, lapidibus strata. Primum autem Pœni dicuntur lapidibus vias strauisse, postea Romani eas per omnem pene orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinerum, & ne plebs esset ociosa.

Agger est media stratæ eminentia, coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est, coacervatione dicta, quam historici *viam militarem* dicunt, vt, *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.*

Iter vel *itus* est via, qua iri ab homine quaqua versum potest.

Iter autem & itiner diuersam habent significationem. *Iter* enim locus est transitu facilis: vnde & appellamus * itum. *Itiner* autem est itus longæ viæ, & ipse labor ambulandi, vt quo velis peruenias.

Semita itineris dimidium est, à semitu dicta. Semita autem hominum est: callis, feratum & pecudum.

Callis est iter pecudum inter montes angustum & tritum, à callo * pecudum vocatum siue callo pecudum perduratum.

Tramites sunt transuersa in agris itinera, siue recta via, dicti quod transmittant.

Diuortia sunt flexus viarum, hoc est, viæ in diuersa tendentes: cadẽ *diuerticula* sunt, hoc est, diuersæ ac diuisæ viæ: siue semitæ transuersæ, quæ sunt alteræ viæ.

Bustum, quia duplex est via.

Competa, quia plures in ea competunt viæ, quasi triuiæ, quatriuiæ.

Ambitus inter vicinorum ædificia locus, duorum pedum & semipedis ad circumeundi facultatem relictus, & ab ambulando dictus.

Orbita vestigium carri, ab orbe rotæ dicta.

Porro *actus*, quo pecus agi solet.

Cluosum, iter flexuosum.

Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod ijs viæ præcurrentium inuestigentur, id est, cognoscantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM, SIVE ETYMOlogiarum,

Liber XVI.

Capita libri decimisexti.

1 *De pulueribus & glebis terræ.*
2 *De globis ex aquis.*
3 *De lapidibus vulgaribus.*
4 *De lapidibus insignioribus.*
5 *De marmoribus.*
6 *De gemmis.*
7 *De viridioribus gemmis.*
8 *De rubris gemmis.*
9 *De purpureis.*
10 *De candidis.*
11 *De nigris.*
12 *De variis.*
13 *De crystallinis.*
14 *De aureis.*
15 *De vitro.*
16 *De metallis.*
17 *De auro.*
18 *De argento.*
19 *De ære.*
20 *De ferro.*
21 *De plumbo.*
22 *De stanno.*
23 *De electro.*
24 *De ponderibus.*
25 *De mensuris.*
26 *De signis ponderum.*

De pulueribus & glebis terræ, Cap. I.

Puluis dictus, quod vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit: nec stare nouit: sicut ait Propheta: *Tanquam puluis, quem proiecit ventus à facie terræ.*

Limus vocatus, quod leuis sit.

Cænum est vorago luti.

Cinis ex incendio dicitur, ab eo enim fit.

Fauilla, quod per ignem effecta sit. Nam φῶς ignis est.

Gleba, quod globus sit. Pulueris enim collectione compingitur, & in vno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta puluis.

Labyna eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta per derivationem, à labe.

Lutum vocatum quidam per antiphrasim putant, quod non sit mundum: nam omne lutum mundum est.

Volutabra appellata, quod ibi apri volutentur.

Vligo sordes limi vel aquæ sunt

Sabulum leuissimum terræ genus.

Argilla ab Argis vocata: apud quos primum ex ea vasa confecta sunt.

Creta,

Creta, ab insula Creta, vbi melior est.

Creta Cimolia candida est: à Cimæa Italiæ insula dicta: quarum altera vestimentorum pretiosos colores emollit: & conficato sulphure quodam nitore exhilarat: altera gemmis nitorem præstat.

Creta argentaria & ipsa candida appellata, eo quod nitorem argento reddat.

Terra Samia à Samo insula dicta, glutinosa & candida, & linguæ lenis, medicamentis & vasculis necessaria.

Puluis Puteolanus in Puteolanis Italię colligitur collibus opponiturque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, vndisque cotidie fortior effectus in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertitur.

Sulphur vocatum, quia igne accenditur. *πῦρ* enim ignis est. Nam vis eius in aquis feruentibus sentitur, nec alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Æolijs inter Siciliam & Italiam, quas ardere dicunt. Inuenitur & in alijs locis effossum. Huius genera quatuor.* Vnum quod foditur translucet & viret, quo solo ex omnibus medici vtuntur. Alterum quod appellant glebam, vsibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est, vsus eius ad lanas * sulfindendas, quia candorem mollitiemque præstat. * Quartum ad licinia conficienda maxime aptum. Sulphuris tanta vis est vt morbos comitiales deprehendat * nitore * impositis ignibus in calice vini, prunaque subdita circumferēs exardescentibus repercussō pallorem dirum velut defunctorum effundit.

Annotatio.

De Creta Cimolia Plin. lib. 35. cap. xvij. Veros autem & pretiosos colores emollit Cimolia, & quodam nitore exhilarat contristatos sulphure. Antea enim dixerat fusūri sulphure & mox desquamari Cimolia.

** Plinius lib. 35. cap. 15. ita habet. Quarto autem ad ellychnia maxime conficienda. Cætero tanta vis est vt morbos comitiales deprehendat nidore, impositum igni. Lysis & Anaxilaus eo, candens in calice nouo, prunaque subdita circumferens, exardescentis repercussu pallorem dirum velut defunctorum offundente conuiuio.*

De glebis ex aqua, Cap. II.

Bitumen in Iudæa de lacu Asphaltite emergit, cuius glebas supernatantes, nautæ scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim à terra exæstuans. Spissantur autem vtraque & densitate coëunt, & vtraque Græci *πισσάσφαλτον* appellant. Natura eius ardens & igni cognata, & neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: vtilis ad compages nauium.

Alumen vocatum à lumine, quod lumoribus præstat tinguendis. Est autem salsugo terræ, conficiturq; hyeme ex aqua & limo, & æstiuis solibus maturatur. Huius species duæ sunt, liquidum & spissum.

Sal quidam dictum putant, quod in igne exiliat. Fugit enim ignem dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal à *salo* & *sole* vocatum existimant: nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus vel scopulis derelicta & sole decocta. Sunt & lacus & flumina & putei è quibus hauritur. Dehinc in salinis ingestus Sole siccatur, sed & flumina densantur in sale amne, reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum * lunæ noctibus: nam in Cyrenca *Ammoniacus* sub arenis inuenitur. Sunt & montes natiui salis, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tantæ alicubi duritiæ, vt muros domosque massis salis faciant, sicut in Arabia.

In natura quoque salis differentiæ sunt. Nam alibi suauis, alibi salsissimus: commune sal in igne crepitat. Tragasæum nec crepitat igne, nec exilit. Agrigentinum Siciliæ flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam.

Sunt & colorum differentiæ: Memphiticus rufus est: in parte quadam Siciliæ purpureus, vbi Ætna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus & lucidus, vt imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur.

Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat: excitat auiditatem, & appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus, delectatio & summa hilaritas. Hinc & salis nomen accepisse putatur. Nihil enim vtilius sale & sole. Denique cornea videmus corpora nauticorū. Quinetiam pecudes, armenta & iumenta sale maxime prouocantur ad pastum: multum largiores lacte, multoque gratiores calci dore. Corpora etiam sal astringit, siccat & alligat. Defuncta etiam à putrescendi labe vindicat, vt durent.

Nitrum à loco sumpsit vocabulum. Nascitur enim in oppido vel regione Ægypti Nitria, ex quo & medicinæ fiunt & sordes corporum vestiumque lauantur. Huius natura non multum à sale distat. Habet enim virtutem salis, & similiter oritur canescentibus * littoribus siccitate.

Aphronitrum Græce, latine spuma nitri est, de quo quidam ait: *Rusticus es, nescis quid Græco nomine dicar. Spuma vocor nitri. Græcus es, aphronitrum.* Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minime fuerit ponderosum & maxime * fricabile, colore pene purpureo.

Chalcanthum dictum, quia chalcidis est *rhymma*, id est, *flos*: vnde & apud Latinos aëris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus: olim in Hispaniæ puteis vel stagnis id genus aquæ habentibus, quam decoquebant, & in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat: sicque electum siccabatur diebus xxx. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc diffusum in quosdam solidatur botros: fit & in scrobibus cauatis, quarum de lateribus decidentes guttæ coalescunt: fit & salis modo, ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictæ virtutis est, vt in leonum & vrsorum ora sparsum tantam vim habeat ad stringendum, vt non valeant mordere.

In codice quodam manuscripto ante vocabulum Aphronitrum habentur hæc:

Nam sicut salem littore maris feruor conficit Solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum vel ipsius maris feruor in littora vlteriora proiecerit: ita in Nitria, vbi æstate pluuiæ proliziores tellurem infundunt, adurit sideris ardor tantus, qui ipsas pluuiales per latitudinem arenarum concoquat in petram: sali quidem vel glaciei aspectu simillimam, sed nihil rigidi rigoris, nil salsi saporis habentem, quæ tamen iuxta naturam salis in caumate durare atque nubiloso aëre fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes seruant, & vbi opus fuerit pro lumento vtuntur. Vnde Iudææ peccanti dicit propheta: *Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus.* Crepitat autem in aqua, quomodo calx viua, & ipsa quidem disperit, sed aquam lauationi aptam reddit.

De lapidibus vulgaribus, Cap. III.

Lapis à terra tanquam densior etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus, quod lædat pedem. Lapis mollis est & sparsus.

Saxa, hærent & à montibus exciduntur.

Petra, Græcum est.

Silex est lapis durus, eo quod exiliat ignis, ab eo dictus.

Scopulus à saxo eminenti, quasi à speculando dictus: siue à regimento nauium, *ἀπὸ τοῦ σκέπτειν*.

Spelæa Græce, *spelunca* Latine. Est autem rupes cauata.

Crepido extremitas saxi * abrupti: vnde & crepido vocata, quod sit abrupti saxi altitudo: sicut hæret pede pes densus, vnde & vocatur.

A

Cautes aspera saxa in mari, dictæ a cauendo, quasi cautæ.

Murices, petræ in littore similes muricibus viuis, acutissimæ & nauibus perniciosæ.

Icon, saxum est, quod humanæ vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur. Εἰκὼν autem Græce, Latine *imago* vocatur, eo quod ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis: licet hoc quidem & locorum natura eueniat, ac plerumq; conuallium.

Calculus est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus, quod sine molestia breuitate sui calcetur: cui contrarius est scrupus, lapillus minutus & asper: qui si inciderit in calciamentum nocet, & molestia est animo: vnde & molestiam animi dicimus scrupulum: hinc & scrupea saxa, id est, aspera.

Cos nomen accepit, quod ferrum ad incidendum acuat.
al. cotis for τὸ κόμμα. *Cos enim Græco sermone incisio nominatur. Ex his aliæ aquariæ sunt: aliæ oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem aquariæ aciem acerrimam reddunt.

B

Pumex vocatur, eo quod spumæ densitate concretus fiat, & est aridus, candore parus, tantumque naturam refrigerandi habens, vt in vase missus, musta deferuere desinant.

Rudos, artifices appellant lapides contusos & calci admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt: vnde & *rudera* dicuntur.

Gipsum cognatum calci est, & est Græcum nomen: plura eius genera. Omnium autem optimum lapis specularis. Est est signis ædificiorum & coroms grarissimus.

Calx viua dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum * continet ignem. Vnde & perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius nitrum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui: oleo extinguitur, quo solet ignis accédi. Vsus eius structuris fabricę necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi calce coniunctus. Calx è lapide albo & duro melior structuræ: ex molli, vtilis tectoriis.
al. gerat.

Arena ab ariditate dicta, non adhærendo in fabricis, vt volunt quidam. Huius probatio, si manu impressa stridat: aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

C

De lapidibus insignioribus,

Cap. IV.

Magnes lapis Indicus ab inuentore vocatus. Fuit autem in India ita primum repertus. Clauis crepidarum, baculique cuspidi hærens cum armenta idem Magnes pasceret: postea & passim inuentus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptum. Nam adeo apprehendit ferrum, vt catenam faciat annulorum. Vnde & eum vulgus *ferrum viuum* appellat. Liquorem quoq; vitri vt ferrum trahere creditur, cuius tanta vis est (vt refert beatissimus Augustinus) quod quidam eundem magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumq; superargentum posuerit: deinde subtermouente manu cum lapide ferrum cursu desuper mouebatur. Vnde factum est, vt in templo quodam similachrum ex ferro pendere in aëre videretur. Est quippe alius in Æthiopia magnes, qui ferrum non ambit, sed respuit. Omnis autem magnes tanto melior est, quanto magis cæruleus.

D

Gagates lapis primum inuentus est in Sicilia, gagatis fluminis fluore reiectus. Vnde & nominatus, licet, in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis & ardens igni admotus, Fictilia ex eo * scripta non delentur: incensus serpentes fugat, dæmoniaços perdit, virginitatem deprehendit: mirum, quia accenditur aqua, oleo restringuitur.
al. sculpta.

Asbestos Arcadiæ lapis, ferrei coloris, ab igne nomen fortitus, eo quod accensus semel nunquam extinguitur. De quo lapide mechanicũ aliquid humana ars molita est: quod gentiles capri sacrilegio mirarentur. Deniq; in templo quodam fuisse Veneris fanum dicunt, ibiq; candelabrum & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, vt eam nulla tempestas, nullus imber extingueret.

E

Pyrites Perticus lapis fuluus aëris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis: quidam facile scintillas emittit: hic tenentis manum si vehemẽtius prematur aduritt: propter quod a bigne nomen accepit. Est alius Pyrites vulgaris, quem viuum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quæ excipiuntur sulphure vel alijs fungis vel folijs, & dicto celerius præbet ignem. Hunc vulgus *focarem petram* vocat.

Selenites, latine *lunaris* interpretatur, eo quod interiorem eius candorem cum luna crescere atq; deficere aiunt. Gignitur in Persida.

Dionysius lapis fuscus & rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita, quia si aquæ mixtus conteratur, vinum flagrat: & quod in illo mirum est, ebrietati resistit.

Thracius niger & sonorus, nascitur in flumine, cuius nomen est pontus in Equitia.

Phrygius lapis, ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter grauis. Est autem gleba pumicosa. Vritur antea vino perfusus, flatusque follibus donec rubescat: ac rursus vino dulci * intinguitur, trinis vicibus, tinguendis tantum vestibus vtilis.

F

al. extinguitur.

Syrius lapis à Syria, vbi reperitur, appellatur: hic integer fluctuari * traditur, comminutus mergi.
al. creditur

Arabicus similis est eborii sine vlla macula. Hic defricatus ad * curem, succum dimittit croco similem.
al. cotem.

Iudaicus lapis albus est, atque in schemate grandis scripturis sub inuicem modulatus, quas Græci γεγμὰς appellant.

Samius à Samo insula, vbi reperitur, vocatus, & est grauis & candidus, poliendi aurum vtilis.

Memphitis vocatus à loco Ægypti, & est gẽmmantis naturæ. hic tritus, atque in ijs quæ vrenda & secanda sunt ex aceto illinitus, ita obstupescere facit corpus, vt non sentiat cruciatum.

Sarcophagus lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies assumũtur. Σὰρξ enim Græce *caro* dicitur, Φάγειν *comedere*. Nascitur autem in Troade * fissilique vena scinditur. Sunt & eiusdem generis in oriente saxa, quæ etiam viuentibus alligata, erodunt corpora.

G

al. filiciscq;

Hæmatites appellatus, eo quod * cute resolutus, in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum liuidus. Est & ferrugineus. Nascitur in vltima Ægypto, Babylonia, & Hispania.
al. cote.

Adamas colore niger, pondere & duritia insignis, vnde & nomen traxit: præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel æs dicitur, quiq; attritus vt hæmathites in colorem redigitur sanguinis.

Iscistos inuenitur in vltima Hispania croco similis, cum leui fulgore, facile friabilis.

Amantos a[illegible]llatus à veteribus, eo quod si ex ipso vestis fuerit * contexta contra ignem resistat, & igni imposita nõ ardeat, sed splendore accepto nitescat, & est scissi aluminis similis, veneficijs resistẽs omnibus, specialiter magorum.
al. cõtracta.

Batrachites similis est testæ laminosæ * scissibilis.
al. sed Isci similis.

Galactites colore cinereus, gustu suauis, sed ideo sic vocatus, quod quidam de se lacteum attritus dimittat.

H

al. Ob(eius Plinio Obsidius dicitur.

Obsius lapis niger translucidus, & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum vmbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India & in Samo * Italiæ.
al. insula. Plinius Myrrax.

Myrrhidas lapis Euphratis sole repercussus coloribus micat varijs.

Aëtites lapides reperiuntur in nidis aquilarum: aiunt binos inueniri, marem & fœminam: nec sine ijs parere aquilas. Harum masculus durus similis gallæ, subrutilus, fœmineus vero pusillus ac mollis. Alligati, partus celeritatem faciunt, etiam à quibus vuluæ excidunt, nisi cito parturientibus auferantur.

Phengites Cappadociç lapis, duritia marmoris candidus atq; transluceus, ex quo quondam templum constructum est à quodam rege foribus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat.

* Emit-

*Emites eboris similis, in quo Darium conditum ferunt Parioque similis candore & duritia, minus tamen ponderosus, qui Porus vocatur.

Ostracites vocatus, quod similitudinem testæ habeat, vsus eius est pro pumice.

**Melantes* lapis dictus, eo quod melleum & dulcem succum emittat.

* *Ismirus* lapis asper & indomitus, & omnia atterens: ex quo gemmæ teruntur.

Chrysites colore similis * ocreæ: inuenitur in Ægypto.

**Amnites* similis nitro, sed durior: gignitur in Ægypto & Arabia, qui nascitur in Æthiopia veluti viridis, sed lacteus, cum resoluitur, remordens vehementer.

Coranus albus est, duriorque Pario.

* *Melitius* veluti viridis & grandis inuenitur in Ægypto.

Tusculanus à loco Italiæ dictus, dissilire igne traditur.

**Samius* lapis fuscus addito oleo etiam lucere fertur. Est & quidam viridis lapis vehementer igni resistens.

Sifnius mollis & candidus, excalefactus oleo nigrescit atque durescit.

Lapides quoque medicinalium mortariorum & pigmentorum vsibus apti. *Edessius* præcipuus & inde colaticus.

Thebaicus quoque & basanites lapides vel ex sese * remittentes.

Specularis lapis vocatus est, quod vitri more transluceat: repertus primum in Hispania citeriore & circa Segobricam vrbem. Inuenitur enim sub terra & effossus exciditur atq; finditur in quamlibet tenues crustas.

De marmoribus, Cap. V.

POst lapidum genera veniamus ad *marmora*. Nam inter lapides & marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis & coloribus commendantur. *Marmor* sermo Græcus est *à viriditate* vocatus, & quamuis postea & alij colores inueniantur: nomen tamen pristinum à viriditate retinuerunt.

Marmorum colores & genera innumerabilia sunt. Nō tamen omnia è rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt pretiosissimi generis: sicut Lacedæmonium viride cunctis hilarius, repertum prius apud Lacedæmones, vnde & vocabulum traxit.

Ophites, serpentium maculis simile est, vnde & vocabulum sumpsit, duo eius genera, molle candidum, nigrum durum.

Augusteum, & *Tiberium* in Ægypto Augusti & Tiberij primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab Ophite, cum illud, vt prædiximus, serpentium maculis sit simile, hæc maculas diuerso modo colligunt. Nam Augusteum vndatim est crispum in vertice, Tiberium sparsa non conuoluta canitie.

Purpurites ex Ægypto, est rubens, candidis interuenientibus punctis. Nominis eius causa, quod rubeat vt purpura.

Basanites ferrei coloris sine duritia. Vnde & nomen ei datum est, inuentus in Ægypto & Æthiopia.

Alabastrites lapis candidus: * intertinctus varijs coloribus: ex quo Euangelici illius vnguenti vasculum fuit. Cauant enim hunc ad vasa vnguentaria: quoniam optime seruare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Ægyptias & Damascum Syriæ, cæteris candidior: probatissimus vero in India.

Parius candoris eximij, *Ligdinus cognomento. hic apud Paron insulam nascitur, vnde & Parius nuncupatus. Magnitudo eius quæ lances craterasque non excedat, vnguentis & ipse aptus.

Coralliticus in Asia repertus, mensuram non vltra cubitos binos: candore proximo eboris ad quandam similitudinem è diuerso niger.

Alabandicus terræ suæ nomine nuncupatus, purpuræ aspectu similis. Iste in oriente igni liquatur, atque ad vsum vitri funditur.

Thebaicus * intertinctus aureis guttis inuenitur in parte Ægypti ascriptus * coticulis ad terenda collitia quadam vtilitate naturali conueniens.

Sienites circa Sienem vel Thebas nascitur: trabes ex eo fecere reges.

Marmora autem quę in officinis sunt, rupibus gignuntur, ex quibus istæ Sienites diuersi coloris maculis distinctus est, cuius primum vsum insulæ Gyclades dederunt.

Lesbius liuidior est paulo hoc, sed & ipse diuersi coloris maculas habens.

Corintheus Ammoniacæ guttæ similis cum varietate diuersorum colorum, Corintho primum repertus: ex eo columnæ ingentes liminaq; fiunt ac trabes.

Charisteum viride, optimum nomen ab aspectu habens, eo quod gratum sit ijs qui gemmas sculpunt: eius enim viriditas reficit oculos.

Numidicum marmor Numidia mittit, ad * cutem succum dimittit, croco similem: vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massa & liminum vsu aptum.

Luculleum marmor nascitur in * Choo insula, cui Lucullus consul nomen dedit: qui delectatus illo primum Romam inuexit, solumque pene hoc marmor ab amatore nomen accepit.

Est & *Limensis πόρος* appellatus à colore cineris, cuius lapidis alligatio contra serpentes laudatur.

Ebur à *barro*, id est, *elephante* dictum. Horatius: *Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?*

De gemmis, Cap. VI.

POst marmorum genera *gemmæ* sequuntur, quæ multum auro decorem tribuunt venustate colorum. Primordia earum à rupe Caucasi. Fabulæ ferunt, *Prometheum* primum fragmentum saxi * eiusdem incluisse ferro ac digito circunde disse: ijsque initijs cepisse anulum atque gemmas.

Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, è quibus nos ea tantum quæ principalia sunt siue notissima annotabimus.

Gemmæ vocatæ, quod instar *gummi* transluceant. *Pretiosi lapides* ideo, quia care valent: siue vt à vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est, magnum & pretiosum vocatur, sicut & in Samuēlis volumine legitur: *Et sermo domini pretiosus erat in Israel*, hoc est, rarus.

De viridioribus gemmis, Cap. VII.

OMnium *gemmarum virentium Smaragdus* principatum habet, cui vetères tertiam post margaritas & vniones tribuunt dignitatem. Smaragdus à nimia viriditate dicitur. Omne enim satis viride **Smaragdum* dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior hoc austeritas est. Nam herbas virentes frondesque exuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aërem. Sculpentibus quoq; gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani. Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia ijs ventis arenę maxime mouentur. Tertium Ægyptij habent. Reliqui in metallis ærarijs inueniuntur, sed vitiosi. Nam aut æræ aut plumbo aut * lapillamentis vel salis similes notas habent.

Smaragdi autem mero & viridi proficiunt oleo, quamuis natura imbuantur.

Chalcosmaragdus dicta, quod viridis sit: & turbida, *aëris venis. Hæc in Ægypto vel Cypro insula nascitur.

Prasius pro viridante colore dictus, sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis * abhorret. Tertium distinctum virgulis tribus candidis.

Beryllus in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem

A
Ita V. C. Ego ex Plinio corrigo Chernites. l. 36. ca. 17. Plin. Melitiē vocat lib. 36. c. 39. V. C. Hispaniis. al. Hispiridius. Corrigo ex Plinio.
Ostreæ.
al. Amites.
al. Moloti.
al. Sabinus
B
al. tenitentes.
C
al. interdistinctus. & interstinctus.
D
al. lychnites.
al. interstinctus.
E
al. cōcolis.
al. cotem.
al. Chio.
F
al. lumēsis.
al. eius.
G
al. amarū.
H
forte capillamentis.
al. hærens.
Emendo ex Plinio. obhorret.

A

autem ad lunas in texangulas formas, vt hebetudo coloris repercussione angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera eius nouem.

Chrysoberillus dictus, eo quod palli-da eius viriditas in aureum colorem resplendeat, & hunc India mittit.

Chrysoprasius Indicus est, colore porri succum referens, aureis interuenientibus guttis, vnde & nomen accepit, quem quidam Beryllorum generis iudicauerunt.

Iaspis de Graeco in Latinum viridis gemma interpretatur. Est autem smaragdo subsimilis & crassi coloris. Species eius xvij. Volunt autem quidam Iaspidum gemmam, & gratiae & tutelae esse gestantibus, quod credere non fidelium sed superstitionis est.

Topazion ex virentigenere est omnique colore resplendens: inuenta primum in Arabiae insula, in qua Troglodytae praedones fame & tempestate fessi cum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula postea quaesita nebulis cooperta tandem a nauigantibus inuenta est. Sed ob hoc locus & gemma nomen ex causa accepit. Nam τοπαζειν Troglodytarum lingua significationem habet quaerendi. Est autem amplissima gemmarum, eadem sola nobilium limam sentit, genera eius duo.

B

Callaica colore viridis, sed pallens & nimis crassa, nihil iocundius autum decens, vnde & appellata. Nascitur in India vel * Germania in rupibus gelidis, oculi modo extuberans.

Cor. ex Pli. Carmania

Molochites spissius virens & crassior quam smaragdus, à colore maluae nomen accepit: in reddendis laudata lignis. Nascitur in Arabia.

Heliotropium viridi colore & nubilo stellis puniceis superspersa cum sanguinis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam deiecta in labris aeneis ' radio Solis mutat sanguineo repercusso. Extra aquam autem speculi modo Solem excipit, deprehenditque defectus eius, subeuntem lunam ostendens Magorum impudentiae. Manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quod admixta herba Heliotropio quibusdam additis ' praecantationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro & Africa, sed melior in Aethiopia.

al precationibus.

C

Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est, vt permeantes naues è profundo petat, & carinis ita tenaciter adhaereat, vt nisi abrasa parte ligni vix seperetur.

Myrrhites dicta est, quod in eo myrrhae color est. Compressus autem vsque ad colorem nardi, spirat suauitatem aromatis. Reperitur in Arabia vel Aegypto myrrhae coloris & odoris, vnde & nomen accepit.

Melichloros bicolor ex vna parte viridis: ex altera melli similis.

Chonspites à flumine Persarum dicta est, ex viriditate fulgoris aurei.

Annotatio.

V. C radios Solis imitatur sanguineo repercussu.

Plinius. deiecta in vas aquae, fulgorem Solis accedentem percussu sanguineo mutat.

D

V. C. & Plinius ita distinguunt, vt post ostendens sit periodus. Et deinde noua sententia, Magorum impudentiae vel manifestissimam, &c.

De rubris gemmis, Cap. VIII.

V. C. venae eius candidae.

Corallius gignitur in mari, forma tamosus, colore viridis & maxime rubens: * baccae eius vel viae candidae sub aqua & molles: deinde concretae durantur & rubescunt, tactuque prorinus lapidescunt. Itaque occupari cuncliique retibus solet aut aeri ferramento praecidi: qua de causa corallius vocitatur. Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretiosum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus resistere affirmant, si creditur.

Sardius dicta, eo quod primum reperta sit à Sardis: haec rubrum habet colorem marmoribus praestans: sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinq;.

Onyx appellata, quod habet in se permixtum candorem in similitudinem vnguis humanae. Graeci enim vnguem ὄνυχα dicunt. Hanc india & Arabia gignit, distant autem inuicem. Nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis: Arabica autem nigra est cum candidis zonis: Genera eius quinque:

E

Sardonix ex duûm nominum societate vocata est. Est enim ex onychis candore & Sardo. Constat autem tribus coloribus: subterius nigro, medio candida, superius mineo. Haec sola in signando nihil ceraè euellit. Reperitur autem apud Indos & Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque.

Haematites rubore sanguineus ac propterea Haemathites vocatur, αἷμα quippe *sanguis* est. Gignitur in Aethiopia quidem, sed principalis in Arabia & in Africa inuenitur. De qua promittunt Magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias.

Succinus, quem appellant Graeci ἤλεκτρον, fului cereiq; coloris, fertur arboris succus esse, & ob id succinum appellari. *Electrum* autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namq; Phaëtonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatus in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem, & electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit * electron plurimi poëtae dixerunt. Constat autem non esse succum populi, sed pineae arboris. Nam accensus tedae nidore flagrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummi, densaturque vt cristallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium foeminarum monilia. Vocari autem à quibusdam harpaga, eo quod attritu digitorum accepta caloris anima folia paleasq; vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocunque autem modo libeat tingitur. Nam Anchusae radice conchilioque inficitur.

F

V. C. Electror, ita & Plinius.

* *Ligurius* vocatus, quod fiat ex vrina lyncis bestiae tempore indurata. Est autem sicut & succinum fulua, attrahens spiritu folia propinquantia.

Cor. ex Pli. Lyncurius

De purpuris, Cap. IX.

G

INter *purpureas gemmas* principatum *Amethystus* Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto violaceo colore, & quasi roseo nitor, & leniter quasdam flammulas fundens. Alterum eius genus descendit ad hyacinthos. Causam nominis eius asserunt, quia sit quiddâ in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem ' sculpturis facilis: genera eius quinque.

Plin. scalpturis.

Saphirus caeruleus est cum purpura, habens pulueres aureos sparsos, apud Medos optimus, nusquam tamen perlucidus.

Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Aethiopia inuenitur, caeruleum colorem habens. Optimus qui nec rarus est, nec densitate ' obtusus, sed ex vtroque temperamento lucens purpuraque refulgens: hic autem non rutilat aequaliter, sed cum facie caeli mutatur. Sereno enim perspicuus est atque gratus, nubilo coram oculis euanescit, atque marcessit, in os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen inuictus. Nam adamante scribitur & signatur.

al. obtusus

H

Hyacinthizon Indicus est Hyacinthum prope referens. Quidam autem eorum cristallis similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum est.

Amethystizon appellatur, quia eius extremus igniculus in amethysti violam exit.

Chelidonia ex hirundinum vocata colore, & duum est generum, quarum vna ex altera parte purpurea, & altera purpurea nigris interuenientibus maculis.

Cyanea Scythiae gemma caeruleo coruscans nitore * purpura interdum & punctulis intermicantibus auratis puluisculis varians.

al. pura.

Rhoditis rosea est, & ex eo nomen accepit.

A

De Candidis, Cap. X.

Margarita prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quod in conchulis maris hoc genus lapidum inueniatur. Ineſt enim in carne cochleę calculus natus, ſicut in cerebro piſcis lapillus. Gignitur autem de cæleſti rore, quem certo anni tempore conchę hauriunt. Ex quibus margaritis quædam *vniones* vocantur: aptum nomen habentes, quod tantum vnus, nunquam duo vel plures ſimul reperiantur. Meliores autem candidæ margaritæ, quam quæ flaueſcunt. Illas enim aut iuuentus, aut matutini roris conceptio reddit candidas: has ſenectus vel veſpertinus aër gignit obſcuras.

Emẽdo ex Plinio *Pedoros*, quã candẽ cum Opalo facit.

B

Plin. in vocabulo.

Pedorus ſecunda poſt margaritam candidarum gemma rum, de qua quæritur in quo colore numerari debeat, toties iactati per alienas pulchritudines nominis, adeo vt decoris prærogatiua *vocabulo facta ſit.

Aſterites candida eſt, incluſam lucem continens veluti ſtellam intus ambulantem, redditque Solis candidantes radios, vnde & nomen inuenit.

Galactites lactea eſt, quæ attrita reddit ſuccum album ad lacteum ſaporem, fœminis nutrientibus illigata fœcundat vbera. Infantium quoque collo ſuſpenſa faliuam facere fertur, in ore autem liqueſcere, & memoriam adimere. Mittunt eam Nilus & Achelous amnes. Sunt qui ſmaragdum albis venis circum ligatum Galactiten vocant.

al. lactis.

Pl. Galaxia.

Galatias grandinis & candorem præfert & figuram, duritie quoque inuicta vt adamas: etiam in igne poſita, manet ſuum frigus.

Solis gemma candida eſt, traxitq; nomen, quod ad ad Solis ſpeciem in orbem fulgentes ſpargit radios.

Selenites tranſlucet candido melleoqne fulgore, continens lunæ imaginem, quam iuxta curſum aſtri ipſius perhibent in dies ſingulos minui atque augeri. Naſcitur in Perſide.

Corr. ex Pl. Cynœdia.

Cynedia inuenitur in cerebro piſcis eiuſdem nominis, candida & oblonga. Præſagire ijs ferunt Magi ſigna tranquillitatis vel tempeſtatis.

C

Emẽdo ex Plin. *Beloculus*.

Beloculus albicans pupillam cingit, nigra medio aureo fulgore lucentem, & propter ſpeciem Aſſyriorum regi Belo dicatam, vnde & appellata.

Epimelas dicitur cum in candida gemma ſuperne nigricat color, vnde & nomen habet.

Exebenus ſpecioſa & candida, qua aurifices aurum poliunt:

De nigris, Cap. XI.

V. C. Agathes.

Achates reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiuſdem nominis, poſtea plurimis in terris. Eſt autem nigra habens in medio circulos nigros & albos iunctos & variatos, ſimilis Hæmatiti. Magi ſuffitu earum, ſi creditur, tempeſtates euertunt: flumina ſiſtunt.

Ex Plinio emendo *Abſectos*. In indice vero Plinii corrupte legitur, *Aperſectes*.

D

Abſectos nigra & ponderoſa diſtincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni ſeptem diebus calorem tenet.

Ægyptilla nigra eſt radice, cærulea facie, ex Ægypto vbi inuenitur vocata.

al. Medea. Veiẽtibus Pli. Veiis. Emẽ. ex Pli. *Baroptis*.

Media nigra eſt à Medea illa fabuloſa inuenta. Habet venas aërij coloris, ſudorem reddit croci, ſaporem vini.

Veientana Italica gemma eſt, à *Vegenis reperte, nigra facie, albis intermicantibus notis.

Bariptos nigra eſt cum ſanguincis & albis notis.

Corr. ex Pl. *Meſomelas*.

Meramelas nigra vena, quemlibet colorem ſecans per medium.

Corr. trichrus.

Veneris crinis nigerrimi nitoris, continens in ſe ſpeciem rufi crinis.

Plin. candidum V. C. habet *aerẽ*. forte legẽdum eſt, *croceum*.

Tricuus ex Africa nigra eſt, ſed tres ſuccos reddit, ab radice nigrum eſt, medio ſanguineum, è ſummo *ocreæ.

Dionyſia nigro mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum flagrat, & odore ſuo ebrietati reſiſtere putatur.

Pyritis nigra quidem, ſed attritu digitos adurit.

De varijs, Cap. XII.

corr. Panchus.

Angrus * varius ex omnibus pene coloribus conſtans, vnde & nominatur.

al. Olea.

* *Olea* barbari nominis ex fuluo & nigro, viridique & candido eſt.

corrigo ex Pl. *Myrrax*

Mitridax Sole percuſſa, coloribus micat varijs. Gignitur in Perſide.

Drofelithus varius nominis cauſa: quia ſi ad ignem applicetur, velut ſudorem mittit.

Opalus diſtinctus, diuerſarum colore gemmarum. Eſt enim in eo carbunculi tenuior ignis: amethyſti fulgens purpura, ſmaragdi nitens viriditas, & cuncta pariter ſub quadam varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola enim eum parturit India.

Pontice à Ponto dicuntur, genere diuerſo nunc ſanguineis, nunc auratis guttis micantes, aliæ habentes ſtellas, aliæ longis colorum ductibus lineatæ.

F

corr. ex Pli. *Hexacontalithos*.

Exacontalithus in parua magnitudine multicolor, vnde & hoc nomen ſibi adoptauit. Tam diuerſis enim notis ſparſus eſt, vt ſexaginta gemmarum colores in paruo eius orbiculo deprehendantur. Naſcitur autem in Lybia apud Troglodytas.

corr. ex pl. *Murrhina*. Emendo ex Pli. *Carmania*.

Murina apud Parthos gignitur, ſed præcipua in * Germania, humorem ſub terra putant calore denſatum, vnde & nomen ſumpſit. Varietas eius in purpuram candoremq; & ignem cum quibuſdam colorum repercuſſionibus, qualeis in cæleſti arcu ſpectantur. Cuius contraria cauſa cryſtallum facit, gelu concreto vehementiore.

De Criſtallis, Cap. XIII.

G

Criſtallus reſplendens & aquoſus colore traditur, quod nix ſit glacie durata per annos. Vnde & nomen ei Græci dederunt. Gignitur autem in Aſia & Cypro: maxime in Septentrionum alpibus, vbi nec æſtate ſol feruentiſſimus inuenietur. Ideo ipſa diuturna & annoſa duritia reddit hanc ſpeciem quæ criſtallus dicitur. Hic oppoſitus radijs Solis adeo rapit flammam, vt aridis fungis vel folijs ignem præbeat. Vſus eius etiam ad pocula deſtinatur. Nihil autem aliud quam frigidum pati poteſt.

Adamas Indicus lapis paruus & indecorus ferrugineum habens colorem & ſplendorem criſtalli. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei auellani repertus. Hic nulli cedit materiæ, nec ferro, nec igni, nec vnquam incaleſcit, vnde & nomen Græca interpretatione, indomita vis accepit. Sed dum ſit inuictus ferri igniſque contemptor, hircino rumpitur ſanguine, recenti & calido macerator, ſicque multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis ſculptores pro gẽmis inſigniendis perforandiſq; vtuntur. Hic autem diſſidet cum Magnete lapide, intantum vt iuxta poſitus, ferrum nõ patiatur * abſtrahi Magneti, aut ſi admotus Magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri ſimilitudine venena deprehendere: mẽtus vanos expellere: maleficis reſiſtere artibus. Genera eius ſex.

al. abſtrahere Magnetem.

Galatias grandinum & candorem & figuram adamantinæ duritiæ habet. Etiam in igne poſitus manet ſuum frigus.

H

Cerauniorum duo genera ſunt. Vnum quem Carmania mittit criſtallini ſimilem, ſplendet tamen cæruleo, & ſi ſub dio poſitus fuerit, fulgorem rapit ſidereum. Ceraunium alterum Hiſpania in Luſitanis littoribus gignit, cui color Pyropo rubenti, & qualititas vt ignis. Hæc aduerſus vim fulgurum opitulari fertur ſi credimus. Dicta autẽ Ceraunia, quoniam alibi non inuenitur, quam in loco fulminis ictui proximo. Græce enim *fulmen*, κέραυνος dicitur.

pli. eiaculat.

Iris apud Arabiam in mari Rubro naſcitur coloris criſtallini, ſexangulata, dicta ex argumento iris. Nam ſub tecto percuſſa Sole, ſpecies & colores arcus cæleſtis in proximos parietes * imitatur.

Emẽdo ex pli. regerit.

Aſtrion ex India eſt, criſtallo propinqua, in cuius centro ſtella lucet fulgore lunæ plenæ. Sumpſit autem nomen quod aſtris oppoſita, fulgorem rapit ac regit.

A

Alectria quasi alectoria.

*Electrina quasi electoria. In ventriculis enim gallinaceis inuenitur, cristallina specie magnitudine fabæ. Hac in certaminibus inuictos fieri Magi volunt, si credimus.

Enhydros ab aqua vocata. Exundat enim aquâ, ita vt clausam in eâ putes fontaneam scaturiginem.

Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. *Carbunculus* autem dictus, quod sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeo vt flammas ad oculos vibret. Genera eius xij. sed præstantiores qui videntur fulgere, & velut ignem effundere. Carbunculus autem Græce ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Libya apud Troglodit as.

Anthracites vocatus, quod sit & ipse coloris igneι, vt carbunculus. sed candida vena præcinctus, cuius proprium est quod iactatus in ignem velut* inter mortuos extinguitur: at contra aquis perfusus exardescit.

Ita cod. omnes: corrigo ex Pli. intermortuus. Corr. ex Pl. *Sandactros*

Scandarisus nascitur in India loco eiusdē nominis. Species eius, quod veluti * intro lucido igne intus fulgent aureæ guttæ. Constat autem inter omnes quantus stillarum accedit, tanto & precium accedere.

B

V. C. intra lucidum ignem Pl. in translucido stellantes. Plin. *Lychnites.*

Lignus ex eodem genere ardentium est appellata à lucernarum flagrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissionem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies: vna quæ purpure radiat: altera quæ cocci rubore. A Sole excalefacta, aut digitorum attritu palcas & chartarum fila ad se rapere dicitur.* Sculpturis resistit, ac si quando sculpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam* animali morsu partem ceræ temptat. Genera eius quatuor.

Plin. Alabandica. Pli. Draconites.

C

al. igneſcit. Plin. gemmeſcit.

Alabandina dicta ab Alabanda Asiæ regione cuius color ad Carchedonium vadit, sed rarus.

Draconites ex cerebro draconis eruitur, quæ nisi viuenti abscisa fuerit non * ingemmiscit: vnde & eam Magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus & spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum Orientis reges præcipue gloriantur.

Plin. *Phlegontis.*

Chrysoprasius Æthiopicus est, quem lapidem lux celat, pro dit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus.

*Flogites ex Persida est, ostentans intra se quasi flammas æstuantes quæ non excant.

Syrtites vocata quoniam in littore Syrtium inuenta primum est in parte Lucaniæ. Color eius croceus: intus stellas continens elanguidas, sub nubilo renitentes.

Ermiscion inter gratissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidam lucem.

De Aureis, Cap. XIV.

D

SVnt quædam gemmarum genera ex specie metallorum vel lapidum cognominata.

Chrysophus aurum tantum videtur esse.

Chrysolithus auro similis est cum marini coloris similitudine, hunc Æthiopia gignit.

Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergēs, matutino tantum aspectu iocundus, rapacissimus ignium, & si iuxta fuerit celerrime ardescens.

Pli. Pallida

Chrysolampis ex auro & igne vocata. * Aurea est enim die & nocte ignea: hanc Æthiopia gignit.

Ammochrysus arenis auro intermixtis nunc bracteatum, nunc puluerisi habet quadrulas. Gignitur in Perside.

Corr. ex Plinio *Leuchrysos.*

Leochrysus colore aureo interueniente candida vena.

Melectrists dicta, quod veluti per aurum sincerum, sic hæc gemma transluceat.

Chrysocolla gignitur in India, vbi formicæ eruunt aurum. Est autem auro similis & habet naturam Magnetis, nisi quod augere aurum traditur, vnde & nuncupatur.

Argyrites similis argento, habens stigmata aurea.

Androdamas argenti nitorem habet, & pen*adamas, * quadrata semper tesseris. Magi putant nomen impositum ab eo quod animorum impetus vel iracundias domare & refrenare dicatur, si credimus. Gignitur in mari Rubro.

Plin. quadrata. item per tesselis similis.

Chalcites aërij coloris est.

Pli. *Chalcophonus.*

Calcofanus nigra est: sed lapidi illisa æris tinnitum reddit.

Balanites duo sunt genera, subuirides & Corinthij æris similitudine, mediam secante flammea vena.

Sideritis à contemplatione ferri nihil dissonat. * In maleficijs quoq; modo si inferatur discordias excitat.

Pli. litigio illata.

Ideus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris, causa nominis eius, quia pollicem humanum exprimit.

Æthiopicus ferrei coloris est, qui dum teritur, succum emittit.

F

Plin. *Smilacis.* *al.* Procon nesio marmori, ita Pli. Plin. rutila *al.* si feruenti aquâ, &c.

Smilianicius in Euphratis alueo legitur* pro connexione marmoris similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.

Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est.

Hephæstitis speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quanquam * rutilet: experimentum eius * si feruenti aquæ addita statim refrigeret: aut si Soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco.

Ostracites lapidosus colore testaceo durior Alteria Achati similis, nisi quod Achates politura pingueſcit. Duriori tanta inest vis, vt aliæ gemmæ * sculpantur fragmentis eius.

al. scalpantur.

Glossopetra similis est linguæ humanæ, vnde & nomen sumpsit. Fertur autem deficiente luna cælo cadere, cui non modicam Magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant.

Sunt & quædam gemmarum genera cognominata ab animalibus.

Echites vipereas maculas exprimit.

Carcinæ marini cancri coloris est.

al. Carcinias.

G

Scorpitis scorpionem & colore & effigie refert.

Myrmecites formicæ reptantis effigiem imitatur.

Taos pauoni est similis.

Hieracites accipitris coloris.

Ætites aquilæ.

Ægophthalmos, caprino oculo similis.

Lycophthalmos quatuor est colorum, ex rutilo * sanguineum, in medio nigrum * candidus cingit vt luporum oculus.

al. sanguineo. *Plin.* sanguinea. V. C. candido cingitur. ita & *Plin.*

Meconites papauer exprimit.

Sunt & quædam gemmæ quibus gentiles in superstitionibus quibusdam vtuntur.

Lyparia suffita, omnes bestias euocare tradunt.

al. Pli. *Lipparia.*

Anancitida in Necromantia dæmonum imagines euocare dicuntur.

al. Pli. *Anachitide* in hydromantia.

Synochitidæ vmbras inferorum euocatas * tenere dicuntur.

Pli. teneri. V. C. tenere pagani.

H

Chelonites oculus est Indicæ testudinis, varius & purpureus. Per hunc Magi impositum linguæ futura præ nunciare fingunt.

Pli. *Brontia* *al.* cadere.

Bronia à capite testudinum, è tonitruis * cadi putatur, & restinguere fulminis ictus.

Hyænia lapis in oculis hyænæ bestiæ inuenitur, qui si sub lingua hominum subditus fuerit: futura eum præcinere dicunt. Sed & *corallius* tempestari & grandini resistere fertur.

Pontica est gemma quædam liuore perlucida: habens stellas rubras: interdum & aureas. Dicunt per eam interrogari dæmones & fugari.

al. stillas.

In quibusdā gemmarum generibus vera à falsis discernere magna difficultas est: quippe cū inuentum sit* ex vero genere alterius in alia falsa trāsducere, vt Sardonyches, * quæ trinis glutinantur gēmis, ita vt deprehendi nō possint.

al. Plin. ex veris gemmis in alterius generis falsas traducere.

A

V. C. qui è eritis. Plí. è ceraunijs.

sint. Fingunt enim eas ex diuerso genere, nigro candido minioq; colore. Nam & pro lapide pretiosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos sub dolo quædam falsa vitiditas, quoadusque non est qui probet simulatum & arguat: sic & alia alio atq; alio modo. Neque enim est sine fraude vlla vita mortalium.

Omnes autem non transluc idas gemmas cæcas appellant, eò quòd densitate sua obscurentur.

De Vitro, Cap. XV.

Vitrum dictum, quod visui perspicuitate transluceat. In alijs enim metallis quicquid intrinsecus continetur absconditur, in vitro vero quilibet liquor vel species qualis est interius, talis exterius declaratur, & quodammodo clausus patet. Cuius origo hæc fuit. In parte Syriæ quæ Phœnice vocatur finitima ludeæ circa radicem montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spacio in mare fluens iuxta Ptolemaïdem: cuius arenæ de torrente fluctu sordibus eluuntur. Hic fama est* pulsa naue mercatorum nitri, cum sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides, glebas nitri ex naue subdiderunt: quibus accensis permixta arena littoris, transluc entes noui liquoris fluxisse riuos, & hanc fuisse originem vitri. Mox vt est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed & alijs mixturis hanc arte* fluduit. Leuibus enim aridisq; lignis *concoquitur, adiecto* cupro ac nitro, continuisq; fornacibus, vt æs liquatur massæq; fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, & aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Tinguitur etiam multis modis, ita vt hyacinthos saphiros que & virides imitetur & oniches vel aliarum gemmarum colores: neque est alia* speculis aptior materia vel picturæ accommodatior. Maximus tamen honor in candido vitro, *proximo in crystalli similitudine. Vnde & ad potandum argenti metalla & auri vitrum * repulit. Olim fiebat & in Italia, & per Gallias & Hispaniam arena alba & mollissima pila molaq; terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere & mensura: ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quæ massa vocabatur * admonitrum, atque hæc recocta fiebat vitrum purum & candidum. In genere vitri & * obsianus lapis annumeratur. Est autem virens interdum & nigeraliquando & translucidus, crassiore visu & in speculis parietum pro imagine vmbras reddente: gemmas ex eo multi faciunt. Hunc lapidem & in India, & in Italia, & ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Fertur autem sub Tiberio Cæsare quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, vt flexibile esset & ductile. Qui dum admissus fuisset ad Cæsarem, porrexit phialam Cæsari. Quam ille indignatus in pauimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pauimento, quæ complicauerat se tanquam vas æneum: deinde malleum de sinu protulit & phialam correxit. Hoc facto Cæsar dixit artifici, *Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum?* Postquam ille iurans negauit alterum hoc scire, iussit eum Cæsar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur: & omnium metallorum precia* abstraherentur. Reuera, quia fi vasa vitrea non frangerentur, meliora essent quam aurum & argentum.

B

Plí. appulsa.

al. forte desit, perficere, aut aliquid huiusmodi. al. coquitur sl. Cyprio, & ita Plin. al. Plin. sequacior. Plin. quam proxima. al. pepulit.

C

al. ex Plin. ammonitrum. Plin. Obsidianus.

Plin. deprehenditur.

D

De Metallis, Cap. XVI.

Metallum dictum Græce ἀπὸ τοῦ μεταλλᾶν, quod natura eius ea sit, vt vbi vna vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: *aurum, argentum, æs, electrum, stagnum, plumbum*, & quod domat omnia *ferrum*.

De Auro, Cap. XVII.

Aurum ab aura dictum, id est, à splendore, quod repercusso aëre plus fulgeat. Vnde & Virgilius: *Discolor inde auri per ramos aura refulsit*, hoc est, splendor auri. Naturale enim est vt metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc & auratij dicti, quorum fulgor splendidos reddit.

Obryzum aurum dictum, quod obradiet, splendore: est enim coloris optimi, quod Hebræi *Ophax*, Græci *cairon* vocant.

Bractea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρέχειν, quod est ἠχεῖν, id est, à crepitando.

Pecunia prius de pecudibus, & proprietatem habebat & nomen. De corio enim pecudum nummi incidebantur & signabantur. Postea à Saturnio æreus nummus inuentus est. Ipse enim signari nummos & scribi constituit. Propterea & ærarium Saturno à gentilibus consecratum est. Alij vt superius, pecuniam à pecudibus appellauerunt: sicut à iuuando iumenta dicta sunt. Omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur à pecudibus, in quibus eorum constabat vniuersa substantia, vnde & pecuarius dicebatur qui erat dives, modo vero pecuniosus. Antiquissimi nondum auro argentoque inuento, ære vtebantur. Nam prius ærea pecunia in vsu hominum fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea qua cepit nomen retinuit. Vnde & *ærarium* dictum, quia prius æs tantum in vsu fuit, & ipsum solum recondebatur, auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis quamuis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permansit ab eo metallo, vnde initium sumpsit.

E

forte κατὰ θεσιν, ita ex cõiectura posui.

F

Thesaurus iuxta græcam proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, à positione, hoc est, à repositio nominatur. Nam θέσις positio dicitur, & est nomen ex græco latinoq; sermone compositũ. Nam θη- græci *repositum* dicunt, χρυσον *aurum*, quod iunctum sonat *repositum aurum*.

Auraria nomen habet ab auro.

Tributa vero, eo quod antea per tribus singulas exigebantur: sicut nunc per singula territoria. Sicut autem in tres partes diuisum fuisse Romanum populum constat, vt qui præerant in singulis partibus, Tribuni dicerentur. Vnde & sumptus, quos dabant populi, tributa nominauerũt.

Vectigalia sunt tributa, à vehendo dicta.

Stipendium a stipe pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erant magis quam annumerare.

G

Moneta appellata est quia monet, ne qua fraus in metallo vel pondere fiat.

Numisma est solidus aureus vel argenteus siue æreus, qui ideo numisma dicitur, quia nominibus principum effigiebusq; signabatur. Primus nũmus ἄργυρος nuncupabatur, quia quamplurimum ex argento percutiebatur.

Numi autem à Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud latinos imaginibus notauit, & titulo nominis sui præscripsit.

Folles dicuntur à sacculo quo conduntur, à continente id quod continetur appellatum.

In numismate tria quæruntur, *metallum, figura, & pondus*. Si ex ijs aliquid defuerit, numisma non erit.

Tria autem sunt *genera argenti, & auri*, & æris: *signatum, factum, infectum. Signatum* est quod in nummis est: *factum* est quod in vasis & signis: *infectum* quod in massis est, quod & graue dicitur, id est, massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt. Dum enim * quacumque causa ardentes sy uæ excoquerent terram, ex ca efactis venis fudit riuos cuiuscumq; structuræ. Siue igitur æs illud fuerat, siue aurum, cum in loca terræ depressiora decurrerit, sumpsit figuram, in quam illud vel profluens riuus vel excipiens lacuna formauerat. Quarum rerum splendore capti homines, cum ligatas attollerent massas, viderunt in ea terræ vestigia figurata, in quæ excogitauerunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

al. quocunque casu.

H

De Argento, Cap. XVIII.

Argentum non longe à græca appellatione distat. Hoc autem illi ἄργυρον vocant. Cum mirum in modum illud dum candidum sit, impressum corpori lineas nigras reddit.

Argentum viuum dictum, quod * excindat materias, in quibus injicitur: hoc & liquidũ, quia percurrit. Inuenitur

al. excedat, forte excidat. Ita Plí.

A

exest æ pe-rūpit vasa

al. destillat

B

C

Pli. prætenui pyropi bractea.

D

al. desidēte

E

F

al. Plin. à stringenda acie.

al. Plin. delicatior.

G

al. vt in eo sim, eius è ferro pendere in aere videretur.

H

al. vncis

al. Pli. Gallecia.

specialiter in metallis, siue in argentarijs fornacibus gutarum concretione tectis inhærens: sæpe etiam & in stercore vetustissimo cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam & ex minio impositio conchulę ferreę patena testea superpositа, tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicq; argentum viuum ex minio * stillat: sine hoc neq; argentum, neq; æs inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, vt si super sextarium argenti viui centenarium saxū superponas, oneri statim resistat. Sin vero auri scrupulum, leuitatem eius raptim sinu recipit: ex quo intelligitur nō pondus, sed naturam esse cui cedit. Seruatur autem melius in vitreis vasis, nam cæteras materias perforat. Potui autem datum interficit, ponderis causa.

Argenti purgamenta λιθάργυρος, quam nos *spumam argenti* appellamus. Fit autem ex argento & plumbo.

De Ære, Cap. XIX.

Æs à splendore aëris vocatum, sicut aurum & argentum. Apud antiquos autem prius æris quam ferri cognitus vsus. Ære quippe prius scindebant terram: ære certamina belli gerebant, eratque in pretio magis: æs aurum vero & argentum propter inutilitatem reijciebātur. Nunc versa vice iacet æs, aurum summo cessit honori: *Sic voluenda ætas commutat tempora rerum.* Et: *Quod fuit in pretio, fit deinq; nullo in honore.* Vsus æris postea transijt in simulacris, in vasis, in ædificiorum structuris, maxime & ad per petuitatem monimentorum, etiam publicæ in eis constitutiones scriptæ sunt.

Cyprium in Cypro insula prius repertum, vnde & vocatum: factum ex lapide eroso, quam Cadmiam vocant, & est ductile, huic si addatur plumbum, colore purpureo fit.

Aurichalcum dictum, quod & splendorem auri & duritiam æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina & Græca. *Æs* enim sermone Græcorum χάλκος vocatur. Fit autem ex ære & igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem.

Corinthium est omnium commixtio metallorum quod casus primum miscuit. Corintho cum caperetur incensa. Nam dum hanc ciuitatem Hannibal cepisset: omnes statuas æneas & aureas & argenteas in vnum rogum congessit & eas incendit. Ita ex hac commixtione fabri fusturerunt & fecerunt parapsides. Sic Corinthia nata sunt ex omnibus in vnum, nec hoc nec illud. Vnde & vsque in hodiernum diem: siue ex ipso, siue ex imitatione eius *æs Corinthium* vel *Colinthia vasa* dicuntur. Huius tria genera, candidum vnum adargenti nitorem accedens, alterum in quo ipsius auri fulua natura est: tertium in quo æqualis cunctorum temperies.

Coronarium ex ductili ære tenuatur in laminas: taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis histrionum præbet, vnde & appellatum.

Pyropum igneus color vocauit. Namq; in singulas vncias æris additis auri scrupulis seris * prætenui bractea ignescit flammaq; imitetur, vnde & pyropum dicitur.

Regulare æs dicitur, quod ab alijs ductile appellatur: quale omne Cyprium est.

Ductile autem dicitur, eo quod malleo producatur, sicut contra fusile, quod tantum funditur. Hæc & *caldarium*, quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne æs diligentius purgatis igne vitijs excoctisque regulare efficitur.

Campanum quoque inter omnia genera æris vocatur à Campania prouincia, quæ est in Italiæ partibus, vtensilib⁹ & vasis omnibus probatissimum.

Æs omne frigore magno melius funditur. Æs rubiginem celerius trahit, nisi oleo perungatur, seruari autem id optime in liquida pice tradunt. Inter omnia metalla æs vilissimum est, & maximæ potestatis, ideo & ænea limina, vnde & Virgilius, *Hinc foribus cardo stridebat ahenis.* Origo æris Cadmia & Chalcitis. Purgamenta æris Cadmia, & origo, & æris flos.

Cadmia gignitur in metallorum æris atque argenti fornacibus * insidente nidore. Namque vt ipse lapis ex quo fit æs Cadmia vocatur: sic rursus in fornacibus existit & nominis sui originem recipit.

Æris flos sit seu gignitur conflationibus, resoluto atque liquato ære, superfusa frigida aqua. Repentina enim densatione tanquam de succo reparatur flos.

Æruginem æs quoque creat. Nam laminæ æreæ super vas aceti acerrimi fermentis superpositæ, atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum teritur & cribratur.

De Ferro, Cap. XX.

Ferrum dictum quod farta, id est, semina frugum terræ condat. Idem & *chalybs* à Chalybe flumine, vbi ferrum optima acie temperatur. Vnde & abusiue dicitur chalybs ipsa materies, vt, *Vulnificusq; chalybs.*

Ferri vsus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in opprobrium species. Nam vnde prius tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohærentibus & implicitis elementis quam ferrum: vnde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene vbique reperitur: sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico, neque alia genera ferri ex mera acie temperantur. Cæteris enim admiscetur mollior complexus.

Differentia ferri plurima iuxta terræ genus. Nam aliud molle plumboque vicinum, rotarum & clauorum vsibus aptum. Aliud fragile & erosum, culturæ terræ conueniens. Aliud sola breuitate placet, clausique caligarijs, aliud rubiginem celerius sentit. Strictūræ vocantur hæ omnes, quod non in alijs metallis: * à stringendo apte vocabulo impositо. Aquarum vero summa differentia est quib. ferrum candens immergitur quo vtilior fiat: sicut Bilbilis in Hispania & tirrasona, Comus in Italia.

In acuendo ferro: oleo * delectatior fit acies, vnde & tenuiora ferramenta oleo restringi mos est: ne aqua in fragilitatem durentur. Aferro sanguis humanus sese vlciscitur. Contactum namq; celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit retinetq; longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriæ templū concamerauit: * vnde & in eo simulacrum ferro in aëre pendere videretur. Ferrum accensum igni nisi dureturictibus, corrumpitur: rubeus non est habile ad tundendū, neq; antequam albescere incipiat, aceto vel alumine illitum ferrum, fit æris simile.

Purgamenta ferri, rubigo & scoria.

Rubigo est vitium rodens ferrum ipsum vel etiam segetes, quasi rodigo mutata vna littera: hæc & ærugo ab erodendo. Nam ærugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non ab æramento.

Scoria vero purgamenta & sordes sunt quæ igne excoquuntur. Et dicta scoria, quia de ferro excutitur.

Rubigine autem caret ferrum, si cerussa & gypso & liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla ceruina, vel cerussa mixta rosaceo vngatur.

De Plumbo, Cap. XXI.

Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo tentata est. Huius vero genera duo sunt, nigrum & candidum: sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inuentum est. Siquidem & in Lusitania & in * Gallicia gignitur, summa terra arenosa, & coloris nigri & ponderis grauis: interueniunt & minuti calculi, maxime torrentib. siccatis, lauant eas arenas, & quod subsidit coquunt in fornacibus. Inueniuntur & in auratis metallis aqua missa calculi nigri, & graues, & dum aurum colligitur cum eo remanent, postea separati conflantur & in plumbum album resoluuntur. Inde & eadem gratias plumbi quæ auri.

Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cuius

origo

origo duplex est. Aut enim solum ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stannum est, secundus argentum, quod remanet superaddita vena, rursusque conflata, fit nigrum plumbum.

India neq; plumbum neq; æs habet, gemmis tantum & margaritis hęc permutat. Nigro plumbo fistulis laminisq; vtimur. Laboriosius in Hispania & Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terræ corio.

De Stanno, Cap. XXII.

Stanni etymologia ὑπολωβάζω, id est separans dicitur & secernens. Mixta enim & adulterata inter se per ignem metalla dissociat, & ab auro & argento æs plumbumque secernit, alia quoque metalla ab igne defendit, & cum sit natura ærtis ferrique durissima, si absque stanno fuerit, vritur & crematur. Stannum illitum æreis vasis saporem facit gratiorem, & compescit virus æruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Ceruśa quoque ex eo sicut ex plumbo conficitur.

De Electro, Cap. XXIII.

Electrum vocatum quod ad radium solis clarius auro argentoque reluceat. Sol enim à poëtis * electron vocatur. Defæcatius est enim hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera. Vnum quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in precio habetur. Tertium quod fit de tribus partibus auri & *argenti vna. Quas partes etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde & nihil interest natum sit an factum: vtrumq; enim eiusdem naturæ est Electrum q̃ est naturale, eiusmodi natura est, vt in conuiuio & ad luminá clarius cunctis metallis fulgeat, & venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, ftridorem edit & colores varios in modum arcus cæleftis emittit.

De Ponderibus, Cap. XXIV.

POnderum ac mensurarum iuuat cognoscere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, à summis vsq; ad ima in mensura & numero & pŏdere disposita sunt atq; formata. Cunctis corporeis rebus pondus natura dedit. *Suum regit omnia pondus.*

Primus Moyses in Heremo filijs Israël pondera & mensuras dedit. Primus Sidon Argiuus ponderum rationem in Græcia constituit, & licet alij antiquiores extiterint, iste hac arte experientior fuit.

Pondus dictum, eo quod in statera libratum pendeat, hinc & *pensum*. Abusiue autem pondus libra vna est. Vnde etiam dipondium dictum est quasi duo pondera, quod nomen adhuc in vsu retinetur.

Trutina gemina ponderum lances æquali examine pendens, facta propter talenta & centenaria appendenda, sicut momentana pro parua modicaque pecunia. Hæc & moneta vocata. Eadem & *statera* nomen ex numero habens, quod duabus lancibus & vno in mestio stilo librata æqualiter stet.

Examen est filum medium quo trutinæ statera regitur, & lances æquantur.* Vnde in lanceis *amentum* dicitur.

Campana à regione Italiæ nomen accepit, vbi primum eius vsus repertus est. Hæc duas lances non habet: sed virga est signata libris & * vncijs & vago pondere mensurata.

Vnicuique autem ponderi certus est modus nominibus proprijs designatus.

Calcus minima pars ponderis, quarta pars obuli est constans lentis geminis granis. Appellatur autē calcus, quod sit paruulus, sicut & lapis *calculus*, qui adeo minimus est, vt sine molestia sui calcetur.

Siliqua vigesima quarta pars solidi est, *ab arboris semine vocabulum tenens.

Cerates oboli pars media est siliquam habens vnam semis. Hunc latinitas *semiobulum* vocat: Cerates autem Græce, Latine siliqua cornuum interpretatur. *Obulus* siliquis tribus appenditur, habens cerates duos, calcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære ad instar sagittæ. Vnde & nomen à Græcis accepit, hoc est sagitta.

Scrupulus sex siliquarum pondere constat. Hic apud Græcos drāma vocatur. Scrupulus autem dictus per diminutionem à lapillo breui qui *scrupus* vocatur.

Dragma octaua pars vnciæ est, & denarij pondus argenti tribus constans scrupulis, id est xviij. siliquis. *Denarius* autem à dando dictus, quia pro decem nummis imputatur.

Solidus nuncupatur, quia nihil illi deesse videtur. Solidum enim antiqui integrum dicebant & totum. Ipse quoque nomisma vocatur, pro eo quod nominibus principium effigiebusque signetur. Ab initio vero vnūm nomisma vnus argenteus erat. Hoc enim ab Assyrijs cœpit. Dicunt enim Iudæi, quod Abraham in terram Chanaan primus hanc aduexit formam. Solidus apud Latinos alio nomine *sextula* dicitur, quod iis sex vncia compleatur. Hūc, vt diximus, vulgus aureum solidum vocat, cuius tertiam partem ideo dixerunt ttemissem: eo quod solidum faciat semissus.

Sextula bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit.

Stater autem medietas vnciæ est, appendens aureos tres, vnde & vocatur stater quod ttibus solidis stet. Hic & *semiuncia*, quia semis habet de vncia. Hic & semissis, quia ponderis * semissem quasi semis assis.

Quādrantem similiter Hebræi codrantem vocant, & vocatur quadra, quod vnciæ quartam partem appendant.

Sicel qui Latino sermone *siclus* corruptè appellatur. Hebræum nomen est, habens apud eos vnciæ pondus. Apud Latinos autem & Græcos quarta pars vnciæ est, & stateris medietas dragmas appendens duas. Vnde cum in literis diuinis legitur siclus, vncia est: cum vero in gentilium libris, quarta pars vnciæ est.

Vncia dicta quod vniuersitatem minorum ponderum sua vnitate vinciat, id est, complectatur. Constat autē dragmis viij. id est, scrupulis xxiv. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus XII. vncijs perficitur, & inde habetur perfecti ponderis genus: quia tot constat vnciis quod mensibus annus. Dicta autem *libra* quod sit libera, & cuncta inter se pondera prædicta concludat.

Mna in ponderibus centum dragmis appenditur, & est nomen Græcum.

Talentum autem summum esse pondus perhibetur in Græcis. nam nihil est chalco minus, nihil talento maius. Cuius varium apud diuersas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est LXXII. librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIV. libras. Est autem triplex, id est, minor, medius, summus. Minor quinquaginta, medius LXXII. librarum, summus CXX. constat.

Centenarium numeri nomen est, eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarij numeri Romani instituerunt.

De Mensuris, Cap. XXV.

Mensura est res aliqua modo suo vel tempore circumscripta. Hæc aut corporis est aut temporis. *Corporis* est, vt hominum, lignorum, & columnarum lōgitudo, vel breuitas. Sed & solem iltum propriam sui orbis habere mensuram, quod Geometrici perscrutari audent. *Temporis* vt horarum, dierum, & annorum. Vnde & metiri pedes horarum dicimus, hoc est mensurare.

Proprie autem mensura vocata, quod ea fruges metiuntur atq; frumentum, id est, humida & sicca, vt modius, vrna, & amphora.

Mensurarum pars minima *cochlear*, quod est dimidia pars dragmæ, appendens siliquas nouem. Qui triplicatus conculam facit.

Concula dragma vna & dimidia adimpletur.

V. C. Electror, ita & Plin.

V. argenti & æruum

In V.C. de est.

al. vncis.

al. ab arbore cuius semen est.

semis est.

Cyathi pondus decem dragmis appenditur, qui etiam a quibusdam * caulacus dicitur.

Oxifalus fit si quinq; dragmæ adduntur ad x.

Acetabulus quarta pars heminæ est, xij. dragmas appendens.

Cotula hemina est habens cyathos sex, quæ idcirco cotula vocatur, quia Græco sermone * cote *inciſio* dicitur, & hemina sextarij in duo æqua inciditur, & cotulam facit.

Hemina autem appendit libram vnam, quæ geminata sextarium facit.

Sextarius duarum librarum est, qui bis assumptus bilibris nominatur: assumptus quater, fit Græco nomine *chœnix*: quinquies complicatus *quinarem* siue *gomor* facit. Adijce sextum, *congium* reddit. Nam congius sex metitur sextarijs: à quo & sextarij nomen dederunt.

Congium autem à congiendo, id est, per augmentū crescendo vocatur. Vnde postea pecuniæ beneficij gratia dari cœpta, congiarium appellatum est. Vnusquisq; enim sui temporis imperator fauorem populi captans, adijciebat vt largior videretur in donis. Congiarium autem specialiter mensura est liquidorum, cuius & rem simul & nomen à Romanis impositum inuenimus.

Metreta est mensura liquidorum. Hæc à mensura accepit nomen. μέτρον enim *mensuram* dicunt Græci: & inde appellata * metreta, licet & vrna & amphora & reliqua huiusmodi nomina mensurarum sint: tamen ista hoc nomen à denarij numeri perfectione accepit.

Metrum ad omnem mensuram pertinet. μέτρον enim Græce, Latine mensura dicitur. Nam & cyathus mensura est, & amphora mensura est, & quicquid plus minusue capit, mensura est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi assumpsit, quod sit mensura perfecti numeri, id est; denarij.

Modius dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIII. id est, sextariorum XXII. Cuius numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus XXII. opera fecerit. Nam prima die vij. opera fecit, id est, materiam informem, angelos, lucem, cœlos superiores, terram, aquam atq; aerem. Secunda die firmamentum solum. Tertia die quatuor maria, semina, sationes atque plantaria. Quarta die tria, solem & lunam & stellas. Quinta die tria, pisces & reptilia aquarum, & volatilia. Sexta die quatuor, bestias, pecudes, reptilia terræ & hominem. Et facta sunt omnia xxij. genera in diebus sex. Et xxij. generationes sunt ab Adam vsq; ad Iacob, ex cuius semine nascitur omnis gens Israel. Et xxij. libri veteris Testamenti vsq; ad Hesterr. Et xxij. litterarum sunt elementa quibus constat diuinæ legis doctrina. His igitur exemplis modius xxij. sextariorum à Moyse secundum sacræ legis mensuram effectus est. Et quamuis diuersæ gentes huic mensuræ pondus vel adijciant ignoranter vel detrahant: apud Hebræos constitutione diuina tali ratione seruatur. Modius enim à modo dictus. Hinc & modica, id est, moderata. Modicis enim modius nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusiue non proprie dicimus.

Satum genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modicum capiens. Cuius nomen ex Hebræo sermone tractū est. *Satum* enim apud eos nominatur *sumptio*, siue leuatio: eo quod qui metitur, eandem mensuram sumat ac leuet. Est & aliud satum mensura sextariorum xxij. capax quasi modius.

Batus vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quæ bath apud eos vel batha nominatur, capiens quinquaginta sextaria, quæ mensura: vna molæ vice proteritur.

Amphora vocata quod hinc & inde leuetur. Hæc Græce à figura sui dicitur: quod eius ansę geminatæ videantur aures imitari. Recipit autem viui vel aquæ pedem quadratum, frumenti verò modios Italos tres.

Cadus Græca amphora est continens vrnas tres.

Vrna mensura est, quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem vrna vas est quod pro condendis defuncto rum cineribus adhiberi solet, de quo poëta, *Cælo tegitur qui non habet vrnam.*

Medimna est mensura quinq; modiorum. Medimna autem Latina lingua vocatur, id est, dimidia, eo quod quinque modijs metiatur, qui est dimidius numerus à perfecto denario.

Artaba mensuræ est apud Ægyptios sextariorum lxxij. composita ex numero, propter lxxij. gentes vel linguas, quæ orbem impleuerunt.

Gomor XP. modiorum onus appendit.

Corus XXX. modijs impletur. Hic ab Hebraico sermone descendit: qui vocatur cora similitudine collis. Cora enim Hebraice colles appellantur. Coacernati enim modij xxx. instar collis videntur, & onus cameli efficiunt.

De signis, Cap. XXVI.

POnderū signa pleriſq; ignota sunt, & inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum & characteres ita vt à veteribus signata sunt subijciamus:

Zeta litera significat dimidium obolum.

Virgula æqualiter iacens & porrecta simpliciter significat obulum.

Geminata virgula duo oboli sunt.

T Latinum significat obolos tres.

F Latinum significat obolos quatuor.

E Latinum demonstrat obolos quinque.

Oboli vero sex propterea characterem non habent, quod in vna dragma sex veniant, quod est pondus denarij argentei.

Heta litera significat siliquas VIII. id est, tremissem.

N Latinum significat nomisma Græcum, id est solidum.

Iota adiuncta beta significat dimidium solidum.

Virgulæ duæ ex vno angulo à læua in dextram se diuidentes, significant dragmam, quam etiam olcem appellant.

N Latinum adiuncto gamma Græco significat semiunciam.

Gamma autem Græce literæ o Latinum in fine adiunctum, significat vnciam.

Lambda Græcum per medium sui i Latinum adiectum significat libram.

Kappa Græcum circa finem cornuum adiuncto y Græco significat cyathum.

Si vero o Latinum habuerit adiunctum, heminam demonstrat quam Græci cotylen vocant.

Xi Græcum si habuerit iunctum E Latinum significat sextarium.

Si vero o Latinum habuerit adiunctum, indicat acitabulum, quod Græci oxifalon vocant.

M Græcum superpositio n, Latino, significat mna.

A Latinum in fine habens Lambda Græcum significat talentum.

Alpha Græcum in dextro brachio superioti o litera coniuncta chœnix est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM, SIVE ETYMOlogiarum,

Liber XVII.

Capita libri decimiſeptimi.

1 *De autoribus rerum ruſticarum.*
2 *De cultura agrorum.*
3 *De frumentis.*
4 *De leguminibus.*
5 *De vitibus.*
6 *De arboribus.*
7 *De proprijs nominibus arborum.*
8 *De arboribus aromaticis.*

9 *De herbis aromaticis vel communibus.*
10 *De oleribus.*
11 *De odoratis oleribus.*

De autoribus rerum rusticarum.

Cap. I.

RERVM rusticarum scribendi solertiam apud Græcos primus Hesiodus Bœotius humanis studiis contulit, deinde Democritus *magnus quoque Carthaginensis in xviij. voluminibus studium agricolationis conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quam deinde Marcus Terentius expoliuit, mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus & Iulius Atticus, Æmilianus siue Columella, insignis orator, qui totum corpus eiusdem disciplinæ complexus est.

Primum ad aratrum boues iunxisse ferunt quendam priuatū hominem & fulminatum nomine Homogirum. Quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inuentorem, quidam Triptolemum. Et hic quæstio est, quomodo prima Ceres ferro in Græcia vertere terram instituit, sed ferro qualicunque, non specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationē primus induxit quidam nomine * Stercutus in Italia. Cuius ara * apico dedicata est Romæ. Hic plura instrumenta agriculturæ reperit, primusq; agros firmauit. Eundem quidam Saturnum putauerunt: vt maiorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret & dignitatem tituli compararet.

al. Magus.

Plin. Stercutius. *al.* à Pico.

De cultura agrorum.

Cap. II.

Cultura est qua frumenta vel vina magno labore quæruntur, ab incolendo vocata. Diuisiue enim antiquorum in iis duobus erant bene pascere & bene arare. Culturaagri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio.

Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat.

Aratio dicta, quia de ære prius terræ culturam exercebant, antequam ferri fuisset vsus repertus. duplex est autem aratio, vernalis & autumnalis.

Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit.

Stercoratio est lætaminis aspersio. Stercus autem vocatum, vel quia sternitur in agris, vel quod exergi oporteat quicquid sordium in ciuitate redundat. Idem & fimus est, qui per agros iacitur. Et dictus *fimus* quod fiat imus, id est, stercus quod vulgo lætamen vocatur, eo quod suo nutrimento læta faciat germina, reddatque pinguia arua & fœcunda.

Occatio est cum rustici satione facta bubus dimissis grandes glebas cædunt & ligonibus frangunt: & dicta occatio quasi *obcæcatio*, quod operiat semina. Occare igitur est operire semina terra, vites vel arbores.

Runcatio est à terra herbas euellere. Nam *rus* terra est.

Sulcus à sole vocatus, quod prosciſſus solem capiat.

Veruactum dicitur, quasi vere actum, id est, verno aratum.

Proscissio est aratio prima cum adhuc durus est ager.

Satio dicta quasi semjnis actio, vel quæ fit satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc cœlo sereno faciendum est: non per imbres. Hinc est & illud Virgilianum, *Nudus ara, sere nudus. Messis* à metendo, id est, recidendo dicta.

Seges autem de semine dicta quod iacimus, siue à sectione.

De Frumentis. Cap. III.

PRima Ceres cœpit vti frugibus in Græcia & habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius memi-

nit Ouidius dicens, *Prima Ceres vnco gl. bam dimouit aratro, Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.*

Frumenta sunt proprie quæ aristas habent: fruges autem reliqua: frumenta autem vel fruges à *fruendo*, hoc est, à vescendo dicta. Nam *frumen* dicitur summa pars gulæ.

Primitiæ proprie sunt quæ de frugibus præcerpuntur.

Triticum vel à tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum eius commolitur & teritur.

Far dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum vsus nondum erat: sed frumentum in pila missum frangebant, & hoc erat genus molendi.

Adoreum tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. *Ador* quondam appellatum ab edendo, quia primo eo vsi sunt homines, siue quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde adorea sacrificia dicuntur.

Siligo genus tritici à selecto dictum. Nam in pane eius species præcipua est.

Trimestre triticum ideo nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur. Nam vbi propter aquam aliamve causam matura satio omissa est, præsidium ab hoc petitur.

Alica Græcum nomen est.

Alicastrum simile est alicæ, pondere & bonitate præcipuum.

Hordeum dictum, quod præ cæteris generibus frumenti aridum ante fiat, vel quod spica eius *ordines habeat. Horum tria genera. Primum *hexaticum* vocatur, eo quod spica eius sex ordines habeat, quod quidam canterinum appellant, quoniam animalia melius quam triticum pascit, & homines salubrius quam malum triticum. Alterum *distichon*, eo quod duos ordines habeat, hoc plerique calaticum vocant. Tertium *trimense*, quia dum cogit necessitas verno seminatur & celeriter colligitur.

V.c. sex ordines.

* *Scindula* à diuisione vocata. Duplex enim est, scinditur, id est, diuiditur.

al. Scandula.

Centenum appellatum, eo quod in plerisque locis iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum renascantur.

Hinc & *milium* à multitudine fructus vocatum.

Panicum dictum, quod in multis regionibus ex eo panis vice hominesſustententur, quasi panis vitium.

Pistum à pasta.

Sisamum Græcum nomen est.

Farrago dicta à farre. Est enim herba hordeacea adhuc viridis: necdum granis ad maturitatem turgentibus.

Spicam de maturis frugibus abusiue dicimus. Nam proprie spica est, cum per culmi folliculum, id est, extremum tumorem aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent.

Arista appellata, quod prius ipsa arescat.

Culmus est ipse calamus spicæ qui à radicibus nascitur. Et dictus culmus, quasi calamus.

Folliculus est theca frumenti, in qua granum seruatur interius. Hæc super spicam vallo instructa munimen præbendi, ne auium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur.

Stipula sunt festa seu vaginæ, quibus culmus ambitur atque fulcitur: ne pondere frugis * curuetur qua ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula dicta ab vsto: collecta enim messe vritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præciditur.

al. curuentur quæ.

Palea à quibusdam vocari dicitur, quod pala ventiletur, vt frumenta purgentur. Gentiles autem paleam à quadam *Pale* frugum inuentrice vocauerunt: quam Cererem esse volunt. De qua Virgilius, *Te quoque magna Pales, & te memorande canemus, &c.* Item alii à pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum sola in pascendis animalibus pastus præbebatur. Cuius natura ex contrario tantum est frigida, vt obritas niues fluere non

sinat: adeo calida, vt matureſcere poma compellat.

De leguminibus. Cap. IV.

Legumina à legendo dicta, quasi electa. Veteres enim electiora quæque legebant: siue quod manu legantur, neque sectionem requirant.

Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lens, pisa, faselum, cicer, lupinum, gratiora in vsu hominum videntur.

Faba græca etymologia à vescendo vocabulum sumpsit, quasi *fagia*. φάγειν enim græce *comedere* dicitur. Primum enim homines hoc legumine vsi sunt. Huius species duæ, quarum altera *communis*, altera *Aegyptia*.

Faba fresa dicta, eo quod eam homines *frendat*, id est, frangant, id est, molendo comminuant.

Lens vocata, quod humida & *lenta* est, vel quod adhæret humi.

Faselum autem & *cicer* græca nomina sunt, sed faselum vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semen abundanter inuenitur.

Lupinum græcum & ipsum nomen est, de quo Virgilius, —*Tristesque lupini*, quia vultum gustantis amaritudine contristant, vnde & illud præamaritudine, nec vermis nec vllum animal comedit.

Medica, vitia, eruum, pabulorum optima sunt.

Medica dicta, quia à Medis translata est in Græciam, tempore quo cum eam Xerxes rex Persarum inuasit. Hæc semel seritur & decem annis permanet, ita vt quater vel sexies possit per annum recidi.

Vitia dicta, quod *vix* ad triplicem perueniat fructum: cum alia legumina prouentum habeant fertilem, vnde & Virg. *Et tenuis fœtus vitia.*

Pisa quod ea *pensabatur* aliquid auri minutum. Nam *pis* aurum dicitur.

Eruum à græco trahit vocabulum. Hoc enim illi ἔρεβον dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit.

De vitibus. Cap. V.

Vitis plantationem primus Noë instituit, rudi adhuc seculo. Apud Græcos autem inuentorem vitis *Liberum* appellant. Vnde & eum gentiles post mortem Deum esse voluerunt.

Vitis dicta, quod *vim* habeat citius radicandi. Alii putant *vites* dictas, quod inuicem se *vittis* innectant, vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, quia quasi brachiis quibusdam quicquid comprehenderint stringunt.

Labrusca est vitis agrestis quæ in terræ marginibus nascitur. Vnde & labrusca dicta à *labris* & extremitatibus terræ.

Codex dictus, quasi *caudex*. Sic enim & veteres clodum pro claudo dicebant.

Sarmentum à serendo, quasi *seramentum*.

Malleolus est nouellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatus ob similitudinem rei: quod in ea parte qua deciditur ex veteri sarmento, hominés vtrumque *mallei* speciem præbeat.

Spadones sunt surculi fruge carentes, ipsa appellatione, quod sint inhabiles fructu & sterilitate affecti.

Sagittæ rustici vocant nouissimam partem *surculi*: siue quia longius recessit à matre, & quasi prosiluit: seu quia acuminis tenuitate reli speciem præfert.

Summitates *vitium* & *fruticum*, flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur.

Palmes vitis materia mollis, quia per nouella brachia emissus fructum affert. Nam ideo rustici partem vitis palmitem vocant. Palmes enim diminutiuum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod à *palma* deriuetur. Palma enim habet nomen * proprium, quod dicitur principale, ac eo quod ex se deriuatum faciat.

al. πρωτότυπον.

Pampinus est folium cuius subsidio vitis à frigore vel ardore defenditur, atque aduersus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, vt & solem ad maturitatem fructus admittat & vmbram faciat. Et dictus pampinus, quod *de palmite* pendeat.

Capreoli dicti quod *capiant* arbores, sunt enim cincinni siue vncinoli: quibus se innectere vites, & suspendere solent arboribus, quo admixiculo freti palmites ventos ac turbines continere queant, & sine lapsu pediculorum fructus suos sustineat, ac sese vaga proceritate diffundat.

Corimbi sunt annuli qui proxima quæq; ligant & comprehendunt: ne longius laxari palmites ventorum flatibus dissipentur.

Vuæ dictæ quod intrinsecus humore sunt plenæ, succique & pinguedinis. Nam humidum est, quod exterius humorem habet, *vuidum* quod interius.

Acinus botrus est.

Racemus est botrionis pars, & botrio græcum est.

Suburbanæ vuæ quædam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum *in vrbicus* venditur. Commendat enim eas & species & saporis iocunditas, ex quibus sunt præcoquæ, duracinæ, purpureæ, dactyli, Rhodiæ, Lybicæ, Ceraunie, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cidonitæ.

Præcoquæ vocatæ, quod cito matureſcant, & ante omnes *sole coquantur*. Has λάγως dicunt, quod currant ad maturitatem velociter vt lepus. Duracinæ autem per totam hyemem.

al. Venunculæ.

* *Venicule* & *Numesianæ*.

Purpureæ à colore dicuntur.

Dactyli à longitudine.

Rhodiæ & *Lybicæ* à regionibus nuncupatæ sunt.

Ceraunie vero quod rubeant velut ignis.

Stephanitæ à rotunditate.

Vnciariæ à magnitudine.

Genera autem *vuarum* quæ vino deseruiunt plurima. Ex quibus *aminea* dicta, quasi *sine minio*, id est, sine rubore. Album enim vinum reddit, quæ cum sint vnius nominis, non vnam speciem reddit. Amineæ enim duæ geminæ ab eo dictæ quod duplices vuas mittunt. *Aminea lagana*, quia plus omnibus laneſcit lanugine. *Rubiliana* dicta, quia eius materia rubet. *Fecinia* minuti acini & duræ cutis vuas habet, nobilitate Amineam sequitur, fœcunditate præcedit. Quam proinde Feciniam vocant, quod plus quam cæteræ fæces afferat. *Apianæ* vinum dulce faciunt: quas nisi cito legas pluuiis & ventis, & maxime apibus infestantur, quarum deprædatione apianæ cognominatæ sunt.

Balanitæ à magnitudine nomen sumpserunt.

* *Balanim* etiam Græce *grande* vocata.

Fortasse ita legendum est, βάλανος enim græce glandem significat.

Biturica à regione nomen sortita est, turbines & pluuias & calores fortissime sustinens, nec in macra terra deficiens, huius meriti & basilisca est.

Argitis græcula vitis generis albi, fertilis, vastam materiam, & breue, & latum folium mittens: cuius fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decidet, aut humore putrescit.

Inerticula nigra est, quam Græci *amaracion* vocant, boni vini & lenis, à quo etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur, quamuis gustu non sit hebes.

Mareoticæ à regione Ægypti *Mareotis* dictæ, vnde prius venerunt, sunt enim & albæ & nigræ.

Elbolæ quas quidam varias appellant neque purpureæ, neque nigræ: ab *elbo* colore ita dictæ, subalbi tamen musti. *Elbum* enim est inter nigrum candidumque colore. Nam elbum nec album nec nigrum est.

Tertius locus *vitium* quæ sola fœcunditate commendantur, abundantia copiosa, multumque vini fluens.

Viticionia vuas magnas magis quam multas habet: nomen autem inde hoc sumens quod multum vini fluat.

Syr aca, vel quia de *Syria* allata, vel quia *nigra* est.

Multa autem genera *vitium* sunt, quæ tamen mutatione loci, & qualitatem & nomen amittunt.

Vitibus inter cætera magis ista conueniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio.

Oblaqueare est circa codicem terram aperire & velut lacus efficere. Hoc aliqui *excodicare* appellant.

Putare est virgam ex vite superfluam resecare cum falgellis

gellis luxuriat. Putare enim dicitur *purgare*, id est, amputare.

Traducere transducere. Propaginare vero flagellum vitis terræ submersum sternere, & quasi porro pangere. Hinc propagines ac propagare & protendere dicuntur.

Fodere vero est foueam facere, quasi *fouere*.

De arboribus. Cap. VI.

Arborum nomen siue *herbarum* ab aruis inflexum creditur, eo quod terris, fixis radicibus adhærent. Vtraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex vno alterum gignitur. Nam dum sementem in terram iecceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, & infra paruum tempus quam herbam videras, arbustam suspicis.

Arbusta arbor nouella & tenera in qua insertio fieri potest, & dicta arbusta, quasi *arboris hasta*. Alii *arbustum* locum in quo arbores sunt volunt accipere, sicut *salictum*. Sic & virectum vbi virgulæ nouellæ & virentes.

Arbor autem & fructifera & sterilis, arbos autem non nisi fructifera. Genere autem fœminino arbores dicimus, poma vero neutro.

Frutex breuis est appellatus, quod terram *fronde tegat*: cuius plurale nomen *frutera* arbor alta est.

Sylua vero spissum nemus & breue. Sylua dicta quasi *xilua*, quod ibi ligna cædantur. Nam græci ξύλον *lignum* dicunt. Multa enim larina nomina græcam plerumque etymologiam recipiunt.

Nemus à *numinibus* nuncupatum, quia pagani ibi idola constituebant. Sunt enim *nemora* arbores maiores, vmbrosæ frondibus.

Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo per antiphrasin, eo quod non *luceat*, siue à luce quod in eo lucebant funalia vel cerei propter nemorum tenebras.

Saltus est densitas arborum *alta* vocata hoc nomine: eo quod exiliat in altum, & in sublime consurgat.

Auiaria secreta nemora dicta, quod ea *aues* frequentant.

Recidiua arborum sunt quæ aliis sectis repullulant. Alii recidiua à *recidendo* dicunt, quia post casum nascuntur. Alii à *recadendo* & repullulando dixerunt: ergo *recidiuum* vbi mors aut casus.

Insitio dicitur, cum fisso trunco surculus fœcundæ arboris sterili inseritur, aut oculorum impositio, cum inciso cortice, libro alienæ arboris germen immittitur.

Plantæ sunt de arboribus: *Plantaria* vero quæ ex seminibus nata sunt, cum radicibus, & à terra propria transferuntur.

Cespites frutices sunt, quasi *cuspites* vel quasi *circa pedes*.

Frondes quod ferant virgulta vel vmbras, sunt autem causa vmbrarum.

Oculi nodi sunt ex quibus frondes exeunt.

Radix appellatur, quod quasi *radiis* quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur. Nam Physici dicunt parem esse altitudinem radicum & arborum. Alii radicem à *similitudine radium* dictam putant, vel quia si eradatur non repullulat.

Truncus est statura arboris insistens radici.

Corticem veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod *corio* lignum tegat.

Liber est corticis pars interior, dictus à *liberato* cortice, id est, ablato. Est autem medium quoddam inter lignum & corticem.

Rami sunt qui de trunco manant, sicut à ramusculis cætera.

Surculi à præcisione serræ nuncupati.

Virgultum est, quod de radice pullulat, ramus qui de ipso robore arboris, *virga* quæ de ramis. Proprie autem Virgultum appellatur, quod ad radicem arboris nascitur, & quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia *ex virga* tollitur. *Virga* à virtute dicitur, quod vim in se multam habeat, vel à viriditate, vel quia pacis indicium est, quod vim regat. Vnde hac vtuntur magi ad placandos inter se serpentes, & idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiam Philosophi & reges ac magistri & nuntii & legati vtuntur.

Flagella dicuntur, vt prædiximus, summæ arborum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus.

Comas vocatas dicunt quasi *comas*.

Folia græce φύλλα dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per derivationem translatum.

Flores nominati, quod cito *defluant* de arboribus, quasi fluores, quod cito soluantur. In his duplex gratia, coloris & odoris. Austro enim flores *soluuntur*, Zephyro *sunt*.

Germen dicimus surculum prægnantem, à *gerendo*: vide & *germinatio*.

Fructus nomen accepit à *frumine*, id est, eminente gutturis parte qua vescimur. Inde & fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum & arborum, quibus vtiq; vimur. In animalibus vero abusiue & translatiue vocamus fructum.

Poma dicta ab *opimo*, id est, à copiæ vbertate. *Matura* dicuntur, quia apta sunt ad *manducandum*: sic & immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt ad manducandum.

Ligna dicta, quia incensa conuertuntur in *lumen*. Vnde & **lucinium* dicitur, quod lumen det.

**Hastula*, à tollendo nuncupata, quasi *abstula*. fomes est hastula quæ ab arboribus excutitur, recisione aut hastulæ ambustæ, aut ligno cauata; à fungis nomine accepto, quod ita capiat ignem. De quo Virgilius, *Rapuitque in vomite flammam*.

Torris lignum adustum, quem vulgus *titionem* appellat extractum ex foco, semiustum & extinctum.

Quisquilia stipulæ immixtæ surculis & foliis aridis. Sunt autem purgamenta terrarum.

Caries putredo lignorum, dictum hoc nomine, quod eueniat lignis virtute *carentibus*.

De propriis nominibus arborum. Cap. VII.

Palma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque frondibus vestita, & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc Græci φοίνικα dicunt, quod *diu duret*, ex nomine auis illius Arabiæ quæ multis annis viuere perhibetur. Quæ dum in multis locis nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in Ægypto & Syria. Fructus autem eius dactyli: à digitorum similitudine nuncupati sunt: quorum etiam & nomina variantur. Nam alii appellant *palmulas*, similes mirobalani. Alii *Thebaici*, qui & *Nicolai*. Alii *nucales*, quos Græci κεγχρώδεις vocant.

Laurus à verbo *laudis* dicta. Hac enim cum laudibus victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem *laudea* nominabatur, postea d litera sublata & subrogata r dicta est *laurus* vt in auriculis quæ initio audiculæ dictæ sunt, & medidies, qui nunc meridies dicitur. Hanc arborem græci δάφνην vocant, quod nunquam deponat viriditatem, inde illa potius victores coronantur. Sola quoq; hæc arbor vulgo fulminari minime creditur.

Malum à Græcis dictum, quod sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer *rotunda* sunt. Malum *Matianum* à loco vocatum, vnde prius aduectum est. Nam multæ arbores nomina ex prouinciis & ciuitatibus de quibus allatæ sunt acceperunt. Virgilius Amantibus quid ex malo quæri soleat ostendit.

Mala cidonia nomen sumpserunt ex oppido, quod est in insula Creta, de qua dicere solent Græci, vrbium Cretensium matrem Cidoniam: ex cuius pomo *cidonitum* conficitur. Fit quoque ex ea & vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat.

**Malomellum* à dulcedine appellatum; quod fructus eius *mellis* saporem habeat, vel quod in melle seruetur,

al. lucinium. Ita hodie Hispani Hastillas vocant, quæ Græci κάφφη.

al. melimelum.

A

vnde & quidam: *Si tibi Cecropio saturata cidonia melle Ponuntur, dicas: hæc melimella placent.*

Malum punicum dicitur, eo quod ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem & *malogranatum*, eo quod inter corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem *malogranata* est generis fœminini, pomum vero generis neutri. Flores malorum à græcis appellati sunt * *quintinas*: Latini *caducum* vocant. Agrestium autem malorum flores Græci βαλαύστον appellauerant, quorum alii *albi*, alii *purpurei*, alii *rosei* reperiuntur similes floribus mali punici. Negant medici mali punici cibo nostra corpora nutriri: sed eo sic opinantur vtendum vt medicari potius non alere videatur.

Cor. κύπριοι.

Malum persicum, cuius breuis admodum vita concessa est, trium generum esse fertur, Duracenum, Armeniacum, & Persicum. *Duracenum* nuncupatur pro eo quod pomum eius in gustu * acorem referat. *Armeniacum* dicitur, quod primum genus ab Armenia sit aduectum: *Persicum* vocatum, quod eam arborem primus in Ægypto seuerit Perseus, à quo se oriundos Ptolemæi ferebant. Hæc in Perside fructum generat interfectorium, apud nos autem iocundum ac suauem. Horum aliud *præcox*, aliud vocatur *æstiuum*.

al. aquorem.

B

Medica arbor cuius nomen etiam in carminibus Mantuanis inclaruit, asportata primum à Medis, vnde & vocabulum sumpsit. Hanc græci κεδρόμηλον, Latini *citriam* vocant, quod pomum eius ac folia *cedri* odorem referant. Malum eius inimicum venenis, & hoc est quod idem poëta intelligi voluit, cui tradat ex illa foueri animam. Hæc arbor omni pene tempore plena est pomis, quæ in ea partim acerba partim matura partim adhuc in flore sunt posita, quod in cæteris arboribus rarum est.

Mella quam Græci *loton* appellant quæ vulgo propter formam & colorem faba Syrica dicitur. Arbor enim est magna, fructum ferens comestibilem, maiorem pipere, gustu suauem, vnde & *mella* vocata est.

Coquimella quam Latini ob colorem primum vocant, alii à multitudine enixi fructus nixá appellant. Cuius generis Damascena melior, à Damasco oppido vnde prius asportata est, dicta: cuius solum pomum stomacho mederi probatur: nam cætera noxia perhibentur. Hæc sola arbor gummi glutinosum, & compactiuum distillat, quo & medici & scriptores vtuntur.

C

Oleomella nascitur in Palmaria Syriæ ciuitate, ex eo ita appellata, quod ex trunco oleum defluat in crassitudine mellis, saporis suauis.

Pomelida sorbo similis, mediocris arbor & flore candidulo, dicta quod * dulcedine sit eius fructus & acuto sapore commixtus. Hæc arbor ætate durat exigua.

al. dulcis.

Melosos arbor in Aphrica Punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui à loco *Ammoniacus* nominatur.

Mespila arbor spinosa, fructu similis malorum: sed paulo breuiore, vnde & appellata, quod pilulæ formam habeant eius poma.

Pirus vocata videtur, quod in *ignis* speciem formata est. nam hoc genus pomi ab amplo incipit, & in angustum finit, sicut ignis. *Pirus* autem arbor, fructus eius *pirum* est.

D

Cuius multæ species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis imposita, vel si pauca vehementer onerosa dicuntur esse.

Cerasus à Cerasonte vrbe Ponti vocata. Nam Lucullus cum Cerasum ciuitatem Ponti deleuisset, hoc genus pomi inde aduexit, & à ciuitate cerasum appellauit. Arbor autem cerasus, pomum vero cerasum dicitur. Hoc etiam & ante Lucullum erat in Italia, sed durum, vnde & cornum appellatum est. Est autem arbor apta hastilibus. Vnde & Virgilius, *Bona bello cornus.*

Ficus Latine à *fœcunditate* vocatur. Feracior enim est cæteris arboribus. Nam ter quaterque per singulos annos generat fructum, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc & Caricæ à copia nominatæ. Ficus *Aegyptia* fœcundior fertur. cuius lignum in aqua missum illico mergitur, & cum in limo aliquamdiu iacuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice naturæ quando madefactum debuit humoris pondere residere. Antea athletæ ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exercitator ad carnis vsum qui fortior cibus est, transtulisset. A senibus quoque in alimentum sumptæ sæpius ficus, rugas eorum feruntur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem colligatos repente mansuescere dicunt.

E

Caprificus appellata, eo quod parietes quibus innascitur *carpitur*. Rumpit enim & prodit ex latebris quibus concepta est. Alii putant *caprificum* dictum, quod ficus arbor eius remedio fœcundetur.

Morus à Græcis vocata, quam Latine *rubum* appellant, eo quod fructus vel virgulta eius rubent. Est enim morus syluestris fructus afferens, quibus in deserto pastorum fames vel penuria confouetur. Huius folia superposita serpenti, feruntur interimere eum.

Sicomorus sicut & morus sunt Græca nomina. Dicta autem *sicomorus*, quod sit foliis *similis moro*. Hanc Latini *Celsam* appellant ab altitudine, quia non est breuis vt morus.

F

Nux appellata, quod vmbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine Latini *iuglandem* vocant, quasi *Iouis glandem*. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioni, cuius pomum tantam vim habet, vt missa inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quicquid eis virulentum est * exudet, rapiat atque extinguat.

al. excludat.

Nuces autem generaliter dicuntur omnia poma tecta corio duriori, vt pineæ, nuces, auellanæ, glandes, castaneæ, amygdalæ. Hinc & *nuclei* dicti, quod sint duro corio tecti. At contra poma omnia mollia, mala dicta: sed cum adiectione terrarum in quibus antea nata sunt, vt Persica, Punica, Matina, Cidonia, &c.

Amygdala nomen Græcum est, quod Latine nux longa vocatur. Hanc alii nucidam vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius, *Cum se nux plurima syluis Induit in florem.* Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, & ad ferenda poma, arbusta sequentia præuenit.

Auellana ab Auellano Campaniæ oppido vbi abundant cognominatæ sunt. Hæc à græcis *pontica* appellantur, eo quod circa Ponticum mare abundent.

G

Castaneam Latini à græco appellant vocabulo. Hanc enim Græci κάστανον vocant, propter quod fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum eiiciuntur quasi castrantur. Hæc arbor semel vt excisa fuerit, tanquam sylua expullulare consueuit.

Ilex ab electo vocata. Huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt: vnde poëta, *Mortales primum ructabant gutture glandem.* Prius enim quam frumenti vsus esset, antiqui homines glande vixerunt.

Suberies arbor ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus eius sues edunt: porcorum enim sunt alimenta non hominum, & dicta suberies quasi subedies.

Fagus & *esculus* arbores glandiferæ ideo vocatæ creduntur, quod harum fructibus olim homines vixerunt: cibumque sumpserunt, escamque habuerunt. Nam *esculus* ab esca dicta, *fagus* vero à Græco vocabulum traxit. φάγειν enim Græce *comedere* dicitur.

H

* *Silicon* quam Latini corrupte *siliquam* vocant, ideo à Græcis tale nomen accepit, eo quod ligni eius fructus dulcis. ξύλον quippe dicunt *lignum*, γλυκὸ *dulce*. Huius arboris pomo succus expressus acacia à græcis dicitur.

al. Silicon, forte ξυλόγλυκον.

Pistacia quod cortex pomi eius nardi pistici odorem referat.

Pinus arbor picea ab acumine foliorum vocata. Pinum enim antiqui *acutum* nominabant. Pinum autem aliam *pitin*, aliam Græci πέυκην vocant, quam nos *piceam* dicimus, eo quod defluat picem. Nam & specie sibi differunt. In * Germaniæ autem insulis huius arboris lacryma gignit electrum. Gutta enim defluens rigore vel tempore in soliditatē dureſcit, & gemmam facit de qualitate

al. forte Carmaniæ.

A

sua nomen accipiens, id est, succinum: eo quod succus sit arboris. Plinius creditur prodesse cunctis quæ sub ea seruantur, sicut nix nocere omnibus.

Abies dicta, quod præ cæteris arboribus longe *eat* & in excelsum promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque leuis habetur. De qua Virgilius, *Et casus abies visura marina.* quia ex ea naues fiunt. Hanc quidam *Gallicum* vocant propter candorem. Est autem sine nodo.

Ex Coniect. μαρὰ τὸ ἄνω ἄειρεσθαι, tametsi ridicula est etymologia.

Cedrus quam Græci κέδρον vocant: quasi * *ceomenes driosioron*, id est, arboris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum vero iocundi odoris est & diu durans: nec à tinea vnquam exterminatur. De qua Persius, *Et cedro digna locutus.* Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur; quæ in conseruandis libris adeo est vtilis; vt perliniti ea nec tineas patiantur nec tempore consenescant. Nascitur in Creta, Aphrica atque Syria.

B

al. κυπάρισσος.

* *Cypressus* Græce dicitur quod caput eius à rotunditate in acumen erigitur. Vnde & *conon* vocatur, id est, alta rotunditas. Hinc & fructus eius *conus*, quia rotunditas eius talis est, vt conum imitetur. Vnde & coniferæ cypariſſi dicuntur. Huius lignum cedro pene proximam habet virtutem. Templorum quoq; trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam oneri cedit: sed ea qua in principio fuerit firmitate perseuerat. Antiqui cypressi ramos prope rogum constituere solebant, vt odorem cadauerum dum verentur * comprimerent iocunditate odoris sui.

al. opprimerent.

Iuniperus Græce dicta: siue quod ab amplo in angustum finiat, vt *ignis*, siue quod conceptū diu teneat ignem: adeo vt si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, vsq; ad annum perueniant. πῦρ enim apud Græcos *ignis* dicitur. *Iuniperus* autem alia *parua*, alia *magna* est.

Ebenus in Iudia & Æthiopia nascitur, quæ cæsa durescit in lapidem. Cuius *lignum* nigrum est, & cortex leuis vt lauri, sed *Indicum* maculosum est in paruis distinctionibus albis ac fuluis. *Aethiopicum* vero, quod præstantius accipitur, in nullo est maculatū; sed est nigrū leue & corneum. Est autem Mareotica palus in India vnde ebenus venit. Lucanus, *Ebenus Mareotica*, inquit. Ebenus autem crepundiis illigatur, vt infantem visu nigra non terreant.

C

Platanus à latitudine foliorum dicta, vel quod ipsa arbor *patula* sit & ampla. Nam πλατὺ Græci *latum* vocant. Expressit huius arboris Scriptura & nomen & formam dicens, *Quasi platanus dilatata sum in platea.* Est autem tenerrimus foliis ac mollibus & vitium similis.

Quercus siue *quernus* dicta, quod ea soliti erant dii gentium *quærentibus* responsa * dare, arbor multum annosa: sicut legitur de quercu Mambræ, sub qua habitauit Abraham: quæ fertur vsque ad Constantis regis imperium per multa secula perduraſſe. Huius fructus * glandula appellatur. E quibus vna agrestis ἀκροδρυὶς dicta, parua formia, sed firmo corpore atque nodoso, quæ medicaminibus & incaustis adhibetur altera βαλανος leuis ac lenis: acinimium perforata. Lucernarum tantum vsibus necessaria.

al. præcaſtere.

al. Galla.

D

Fraxinus vocari fertur, quod magis in asperis locis montanisque *fragis* nascatur. Hinc per deriuationem *fraxinus*, sicut à monte montanus. De quo Ouidius, *Et fraxinus vtilis hastis.*

Taxus venenata arbor. Vnde & *toxica* venena exprimuntur. Ex hac arcus Parthi & aliæ gentes faciunt. Vnde & poeta, *Istireos taxi torquentur in arcus.* Istireos autem dicit Parthicos.

Acer coloribus impar.

Robur autem generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum.

Alnus vocatur quod *alatur* amne. Proxime enim aquæ nascitur, nec facile extra vndas viuit. Hinc & renera & mollis, quia in humecto loco nutritur.

Vlmus nomen accepit, quod *vliginosis* locis & humidis melius proficit. Nam in montanis & asperis minus læta est.

Larex cui hoc nomen à castello Laricino inditum est: ex qua tabulæ tegulis affixæ flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustæ efficiunt.

E

Populus dicta, quod ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex est. Nam altera est *alba*, altera *nigra*. Alba autem populus dicta, quia folia eius vna parte sunt alba, altera viridia. Hæc igitur bicolor habens quasi noctis & diei notas: quæ tempora ortu solis occasuq; constant. Generat etiam resinam circa Eridanum fluuium, vel vt alii memorant in finibus Syriæ.

Tilia dicunt vocatam, eo quod vtilis sit ad vsum *telorum* nitore & leuitate iaculandi. Est enim genus materiæ leuissimæ.

Salix dicta quod celeriter *saliat*, hoc est, velociter crescat, arbor lenta vitibus habilis vinciendis. Cuius feminis hanc dicunt esse naturam, vt si quis illud in poculo hauserit, liberis careat: sed & fœminas infœcundas efficit.

Populus autem & *salix*; & *tilia* molles materiæ sunt, & ad sculpturam aptæ.

Vimen vocatur; eo quod *vim* habeat multam viroris. Natura enim eius talis est, vt etiam si arefacta abluatur, vireſcat: deinde excisa atque in humo fixa, radicibus sese ipsa dimergat.

F

Myrica quam Latini * *tramaritiam* vocant: ex amaritudine nominata. Gustus enim eius nimis amarus est. Hæc arbor in solitudine & saxoso humo nascitur: ex qua etiam arbore maleficis artibus * *mistra*, id est, odia concitari dicuntur.

al. tramãriam.

al. miniſtra odia, forte *mi* σα. id est; odia, tametsi ridicula est etymologia.

Mirtus à mari dicta, eo quod magis litorea arbor sit. Vnde & Virgilius, *Littora mirteta lætissima*, &, *Amantes litora mirtæ.* Hinc est quod & à græcis μυρσίνη dicitur. Medicorum autem libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus plurimis.

Lentiscus, quod *cæspis* ipsius *lentus* sit & mollis. Nam lentum dicimus quicquid flexibile est: vnde & *lentum vimen* & *vites*. Virgilius, *Et lenta vites*: pro, flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, quæ mastix appellatur, cuius plurima & melior in Chio insula gignitur.

Terebynthus arbor, græcum nomen, generans resinam omnium resinarum præstantiorem.

G

Buxus Græcum est nomen à Latinis ex parte corruptū: πύξος enim appellatur apud eos arbor semper virens & lenitatem materiæ elementorum apicibus apta. Vnde & Scriptura, *Scribe in buxo.*

Forte Rododaphne vel Rhododendron.

* *Rodandarum* quod corrupte vulgo *lorandeum* vocatur, quod sit foliis lauri similibus, flore vt rosa, arbor venenata. Interficit enim animalia, & medetur serpentium vexationes.

Herbitum vocauerunt pastores eo quod vice *herbæ* præbeatur pecoribus vbi desunt pascua.

Turbiscus; quod de vno cespite eius multa virgulta surgant quasi *turba*.

Stipa vocata propter quod ex eo *stipentur* tecta. Hinc & *stipula* per diminutionem.

Arundo dicta, quod cito *aresçat*. Hanc veteres cannam vocauerunt; *arundinem* vero postea Varro dixit. Sane sciendum, quod latinum canna de lingua Hebræa sumptum est. Apud eos enim calamus *canna* dicitur.

H

Cicuta autem est, quod est inter cannarum nodos: dicta, quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibunt. vnde & Varro ait: *Indica non magnum in arbore creſcit arundo. Illius & lentus premitur radicibus humor. Dulcia qui nequeant succo concedere mella.*

al. magna.

Sambucus mollis & peruia arbor.

Rhamnus genus est rubi quam vulgo senticem vrsinam appellant, alperum nimis & spinosum.

Sentix dicta à situ, quod est terra inculta: in qua sentices spinæque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam veprem dicebant, quod vi prendat.

Oleaster dictus quod sit foliis *oliuæ* similibus sed latioribus, arbor inculta atque siluestris: amara atque infructuosa. cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis & vertit eam in propriam qualitatem. *Lacryma oleastri* arboris duplex est. Alia enim *gummi* similat sine vllo qualitatis

morsu, alia *ammoniaci* guttam ex stillatione collectam ac remordentem.

Oliua Græce ἔλαιος dicitur, ex quo in latinum tractum est, vt *oliua* dicatur. *Oliua* autem ipsa arbor est, fructus oliua, succus oleum. Est autem arbor pacis insigne, cuius fructus diuersis nominibus appellatur.

Orchades oliuæ Græca etymologia à similitudine testiculorum vocatæ, quos Græci ὄρχεις vocant.

Radiolæ pro eo quod oblongæ sunt in modum *radiorum*.

Paphæ à Papho insula dictæ, vnde prius allatæ sunt.

Lychnie eo quod optimum dent *lumen*. Nam λύχνος lumen est. Vnde & *lignum* nomen accepit, quia aptum est flammis & luminibus.

Pausia quam corrupte rustici pusiam vocant, viridi oleo & suauiapta. Et dicta pausia quod *pauiatur*, id est tundatur, vnde & *pauimentum*.

Syria dicta, pro eo quod de Syria est allata, siue quia *nigra* est.

Crustumia idem & *volemus* dicta: eo quod *volam* compleat magnitudine, hoc est mediam manum: vnde & inuolare dicimus. Quidam autem *volemum* Gallica lingua bonum & magnum intelligunt: *colymbades* appellatæ.

Oleum autem ab *olea* nominatur. Nam vt diximus olea est arbor, vnde deriuatum fit oleum. Sed quod ex albis fuerit oliuis expressum vocatur Spanum, à Græcis ὠμοφάγιον appellatum. Quod autem ex fuluis & nondum maturis fuerit expressum, *Viride* appellatur. Quod vero ex nimium maturis, *Commune* dicitur. Ex iis ad vsum vitæ primum est spanum, secundum viride, tertium commune.

Amurca olei pars aquosa ab *emergendo* dicta, id est quod ab oleo se mergat & fæx eius sit. Hanc Græci *amurcem* vocant ex latina lingua tralucntes vocabulum.

Gumen Græcum nomen est, hoc enim illi κόμμι dicunt.

Resinam Græci ῥητίνην vocant, ῥέειν enim Græce dicitur quicquid manat. Est enim lacryma sudore exhalata lignorum, vt cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum arborum siue virgultorum quæ sudare produntur, sicut & odorata orientis ligna: sicut gutta balsami, ac ferularum vel fucinorum, cuius lacryma durescit in gemmam. Prima est *resina terebynthina* omnium præstantior. Affertur autem ex Arabiæ partibus atque Iudæa & Syria, Cypro & Aphrica, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est *lentiscina*, quæ mastix vocatur: hæc ex Chio insula deportatur. Tertia *pinalis*: quarum alia πιτυίνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida: & afferuntur ex Tyrrhena Colophonia. Vnde etiam nomen *Colophonia* resina sumpsit.

Pix Græcum nomen est: quam illi πίσσαν vocant. Alii volunt *ex pino* picem vocari, hæc à Græcis appellatur * *elodonia*, nos *ramalem* dicere possumus, cui * probatio splendens lenis & munda.

Creandarum *arborum* naturaliter tria sunt genera: aut enim sua *sponte nascuntur*, aut *ex seminibus* fortuitu iacentibus *surgunt*, aut *ex radicibus pullulant*. Nam cætera vsus inuenit fauente natura.

Omnia *poma* Latine neutri generis esse dicuntur: arbores autem fœmini sunt generis: exceptis paucis, vt hic *oleaster*, hoc *silex*, vt Virgilius, *Molle siler*. Item hoc *buxum*, licet & hæc buxus dicatur. Nam superfluam quidam volunt facere discretionem, vt hæc buxus de arbore dicamus: buxum vero de ligno compositum.

al. colemna, forte, cladonia. *al.* natura probabilis.

De arboribus aromaticis.

Cap. VIII.

Aromata sunt quæque fragrantis odoris quæ India vel Arabia mittit, siue aliæ regiones. Nomen autem *aromata* traxisse videntur: siue quod *aris* imposita diuinis inuocationibus apta videantur, seu quod sese aëri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aër contactus?

Thus arbor Arabiæ immensa atque ramosa leniſſimi corticis, ramis ad aceris qualitatem. *Amygdala* modo succum aromaticum fundens album & rasticatione velut in pulverem resolutum: & cum frangitur, intus pingue est & igni appositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum pene scabrosum: minus optimum. Adulteratur autem admixta resina siue gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit: gummi vero liquescit calefactum. *Thus* vero sine aspiratione à *tundendo* dicitur, quia dum gummi guttæ ex arbore cadunt, in glebis miscentur: dum vero glebæ in pulverem redigûtur, thus carpitur & virgulis tunditur, & sic inde manibus tollitur. Hoc & *Libanum* vocatum à monte Arabiæ vbi Sabæi sunt. Nam mons eorum Libanus dicitur vbi thura colligantur.

Myrrha Arabiæ arbor altitudinis quinque cubitorum, similis spinæ, quam ἄκανθον dicunt, cuius gutta viridis atque amara, vnde & nomen accepit myrra. Gutta eius sponte manans pretiosior est, elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmenta eius Arabes ignibus fouent: quorum fumo satis noxio nisi ad odorem storacis accurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt. Myrrha autem *Troglodyta* ab insula Arabiæ dicta, vbi melior colligitur & purior.

Storax arbor Arabiæ, similis malo Cidonio, cuius virgulæ inter Cauliculæ ortũ cauernatim lacrymam fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed cum proprii corticis scrobe seruatur. Illa autem quæ virgis & calamis inhæserit, munda est & albida: dehinc fulua fit Solis causa, & ipsa *storax* calamites pinguis, resinosa, odoris iocundi, humecta & veluti mellosum liquorem emittens. *Storax* autem dicta, quod sit gutta arboris profluens & congelata. Nam Græci *styriam* guttam dicunt, Græce autem στύραξ, Latine *storax* dicitur.

Bidella Indiæ & Arabiæ arbor, cuius lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, leuis, pingtis, æqualiter cerea, & quæ facile molliatur, neque ligno vel terræ commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem admixto gummi: qui non ita amarificat gustu.

Mastix arboris lentisci gutta est. Hæc *granomastix* dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris ceræ punicæ, Vnde & splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina vel thure.

Piperis arbor nascitur in India, & in latere montis Caucasi, quod Soli obuersum est: foliis ad iuniperi similitudinem. Cuius syluas serpentes custodiunt, & serpentes igne fugantur: & inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cuius quidem diuersus est fructus. Nam quod immaturum est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne, piper album: quod vero cute rugosa & horrida fuerit, ex calore ignis trahit & colorem & nomen. Piper si leue est vetustum est, si graue est nouellum: vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vetustissimto piperi humecto argenti spumam aspergere aut plumbum vt ponderosum fiat.

Aloa in India atque Arabia gignitur: arbor odoris suauissimi ac summi. Denique lignum ipsius, vice thymiamatũ adoletur altaribus, vnde & nomen traxisse videtur.

Cinamomum dictum, quod cortex eius in modum *cannæ* sit rotundus & gracilis. Gignitur in Indiæ & Æthiopiæ regionibus, frutice breui: duorum tantum cubitorum: colore subnigro vel cinereo: tenuissimarum virgularum. Nam quod in crassitudinem extenditur despectui est, quod vero gracilius prouenerit, eximium. Quod cum frangitur visibile spiramentum emittit: ad imaginem nebulæ vel pulueris.

Amomum vocatum, quod veluti odorem *cinamomi* referat. Nascitur in Syria & Armenia: frutex eius botrosum semen reddens, sibi connexum, flore albo veluti violæ, foliis similibus brioniæ, odore etiam bono, somnos suauificat.

Casia nascitur in Arabia: virga robusti corticis, & pur-

al. limo.

al. Cyperum.

al. serimine.

A

pureis foliis, vt piperis. Est autem virtutis cinamomi similis, sed potentia inferior: vnde pro cinamomi vice duplex eius pondus in medicamentis admiscetur.

Calamus aromaticus à similitudine *calami vsualis* vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fuluus, fragrans suauitate spiritus. Qui cum frangitur, in multas fit partes sciffilis, æmulans gustu cassiam cum leui acrimonia remordente.

Balsami arbor in Iudæa intra terminos tantum xx. iugerum erat. Posteaquam eandem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus semperque manentibus. Arbor autem blasamum: lignum eius xilobalsamum dicitur: fructus siue semen carpobalsamum: succus opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod percussis ferreis vngulis cortex ligni per cauernas eximij odoris guttam distillat. Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed sincera probatur à melle, si cum lacte coagulauerit: ab oleo, si instillata aqua aut admixta facile fuerit resoluta: præterea si lanæ vestes ex ipsa pollutæ non maculantur. Adulteratum quidem, neque cum lacte coagulat, & vt oleum in aqua supernatat & vestem maculat. *Balsama* autem si pura fuerint, tantam vim habent, vt si Sol excanduerit, sustineri manu non possint.

B

De herbis aromaticis siue communibus,

CAP. IX.

EXtant & quarundam *herbarum* nomina, quæ ex aliqua causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam inuenies. Nam pro locis mutantur etiam nomina.

Folium dictum quod sine vlla radice innatans in Indiæ littoribus colligitur. Quod *ligno proforatum, siccant Indi atque reponunt. Fertur autem paradisi esse herba gustu nardum referens.

al. lino.

C

Nardus herba est spicosa, vnde & à Græcis νάρδοσταχυς appellata, quarum alia *Indica*, alia *Syriaca* vocatur, non quod in Syria nascatur, sed quod mons in quo inuenitur alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, leuis, fulua, comosa, spica parua, odorissima, * Cyprum simulans. Quod si multum in ore tardauerit, linguam siccat. Nardus *Celtica* à regione galliæ nomen traxit. Nascitur enim sæpius in Liguriæ alpibus, & in Syria, frutice paruo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus. Tyrsi eius atque radiculæ vtiles probantur vsibus nostris.

al. Cyperum.

Costum radix herbæ est nascentis in India, Arabia & Syria, sed melius Arabicum: est enim album & leue, suaue, iocundi odoris. *Indicum* colore nigro, & leue vt ferula: *Syriacum* vero pondere graue, colore buxeo, odore acro, summum tamen album, leue, aridum, gustu incendens.

D

Crocus dictus ab oppido Ciliciæ, quod vocatur *Coritium*, quanquam & alibi nascatur, sed non tantum vel tale quale in Cilicia. Vnde & à potiore parte nomen accepit. Nam multæ res nomina sumpserunt à locis vbi plus prouenit, & aliquid melius. Optimum est autem quod fuerit recens, odoris boni, albedine parua, porrectæ longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum inspiratione, & cum carpitur manus inficiens, & leuiter acre. Quod si eiusmodi non fuerit, aut verustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adijcitur, & proditur, si puluerulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.

Crocomagma expressis aromatibus erocini vnguenti atque informato *redimine in panniculos fit: & ideo sic applicatur.

al. ferimine.

Alarum nascitur in vmbrosis montibus, floribus Gassiæ similibus inter quæ flos iuxta radicem purpureus, in quo semen continetur vuarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis & bene redolentibus, & est virtute sissimilis nardo.

E

Fu nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus.

Quipparum à Græcis vocatur, quod habeat virtutem feruentem. Radix eius est iunci trianguli foliis porri similitudinem oliuarum odoriferarum atque acerrimis. Nascitur in paludibus atque varijs locis. Traditur etiam alia species quippari, quæ in India nascitur, & appellatur lingua eorum zingiber.

Emendo κύπειρος.

Iris Illyrica à similitudine *Iris* cælestis nomen accepit. Vnde & Latinis *arcumen* dicitur. Iris quod flos eius coloris varietate eundem arcum cælestem imitetur. *Illyrica* autem dicitur, quia in Illyrico plurima & violentissima est: species eius foliis * gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni.

al. gladiolus.

Acorum foliis viridibus, similibus radicibus, acerrimi odoris, sed iocundi: propter quod & aroamatica est.

Meu foliis pastinacæ similibus.

F

Cardamomum herba, quam vulgus *Nasturgum* vocat.

Schinos melius quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia fuluum, multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius flos σχινάνθος dicitur. ἄνθος enim Græce *flos* nuncupatur.

Timum appellatum, quod flos eius odorem refert. De quo Virgilius: *Redolentque timo flagrantia mella.*

Epitimum Græcum nomen quod Latine dicitur *flos timi*. Nam flos Græce timum vocatur. Est autem flos timbræ similis.

Samsucus est, quem Latini *amaracum* vocant Cuius nominis vsum Virgilius etiam ad Venerem referens ait: *Vbi mollis amaracus illum * Floribus aspirans molli complectitur vmbra.* Apta est autem hæc herba vnguentis. Vnde & nomen traxit *amaracus* à puero cuiusdam regis: qui casu lapsus dum ferret vnguenta, nouum & gratissimum ex confusione odorem creauit.

al. Foribus & dulci aspirans.

Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen à puero quodam nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, deditque nomen herbæ puerilis funeris casus. Est autem radice & flore * violæ similis, pueros à pubertate retinens.

G

al. volui.

Narcissus herba fabulose impositum nomen habet à quodam puero, cuius membra in hunc florem transierunt, qui & nomen *Narcissi* in appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum.

Rosa à specie floris nuncupata, quod rutilante çolore rubeat.

Lilia lactei floris herba, vnde & nuncupata quasi *lidia*, cuius cum candor sit in folijs, auri tamen species intus effulget.

Viola propter *vim* odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria, purpureum, album, melinum.

Acanthus herba Ægyptia semper frondens, spinis plena, flexibili virgulto. In cuius imitatione arte vestis ornatur, quæ acanthina dicitur, & acanthis dicta.

H

Hedera dicta, quod arboribus reptando adhæreat. De qua Virgil. *Inter victrices hederam tibi serpere lauros.* Alij *hedoram* aiunt vocatam, quod *hedis* supra lactis abundantiam in esca à veteribus præbeatur. Hederæ, frigidæ terræ indices sunt secundum Physicos. Nam antipharmacum ebrietatis est, si quis potus hedera coronetur.

Elleborum memorant Græci circa *Elleboros* quendam fluuium plurimum gigni, atque in die à Græcis appellari. Hoc Romani alio nomine veratrum dicunt, pro eo quod sumptum, motam mentem in sanitatem reduxit. Duo sunt autem genera, album & nigrum.

Acone portus est Bithiniæ, qui prouentu malorum graminum vsque adeo celebris est vt noxiam her-

A

bam aconita illinc nominemus. Nam toxica venena ex eo dicta, quod ex arboribus taxeis exprimantur: maxime apud Cantabriam.

Euphorbium dictum, quod eius succus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est, vt duris carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in multis locis, sed maxime in Mauritania.

Laser herba nascitur in monte Oscobagi: vbi & Ganges fluuius oritur: cuius succus dictus primum *lasir*: quoniam manat in modum lactis: deinde vsu deriuante laser nominatum est. Hoc est à quibusdam opium Cyrenaicum appellatum, quoniam & apud Cyrenas nascitur.

Aloe herba amarissimi succi.

Panace herba fragrantis odoris, tyrso ferulæ similis, ex quo profluit succus: qui opopanace dicitur, croceus & pinguis, odore grauis & amarissimus.

Gabanum est genus pigræ enti albi, crescens in monte Amomo Syriæ. Alias succus est ferulæ.

B

Dycta est mons Cretæ, ex quo *dictamnum* herba nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerua vulnerata saltus peragrat. Tantæ enim potentiæ est dictamnum vt ferrum à corpore expellat, sagittas excutiat: vnde & eius pabulo ferę percussæ sagittas à corpore inhærentes eiciunt. Hanc quidam Latinorum **polium Martij* dicunt, propter belli tela excutienda.

al. polegium.

Mandragora dicta, quod habeat mala suaue olentia, in magnitudinem mali Matiani. Vnde & eam Latini *malum terræ* vocant. Hanc poetæ *ἀνθρωπόμορφον* appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem, *ἄνθρωπος* enim Græce, Latine dicitur *homo*. Cuius cortex vino mixtus ad bibendum datur ijs quorum corpus propter curam secandum est, vt soporati dolorem non sentiant. Huius species duæ. Fœmina, folijs lactucæ similibus, mala generans in similitudinem prunorum. Masculus vero folia betæ similia habet.

Papaver herba somnifera: de qua Virgilius--*Lethæo perfusa papauera somno*. Soporem enim languentibus facit. Eius alia est *vsualis*, alia *agrestis*, ex qua fluit succus, quem opium vocant.

C

Colocynthis cucurbita agrestis & vehementer amara, quæ similiter vt cucurbita flagella per terram tendit. Dicta autem colocynthis quod sit fructu rotundo atque folijs vt cucumis vsualis.

Centuarium Græci vocant, quoniam à Chirone Centauro fertur reperta. Eadem & *λιμνήσιος* quia locis humectis nascitur. Eadem & *fel terræ* propter amaritudinem.

Glycyriza Græce ex eo dicta, quod dulcem radicem habeat, *γλυκὺ* enim *dulce* Græci dicunt. Eadem *ἄδιψον*, quia sitientibus sitim sedat.

Dracontea vocata, quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque *draconis* imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat.

Chelidonia ideo dicitur, vel quod aduentum hirundinum videtur erumpere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicuntur.

D

Heliotropium nomen accepit primo, quod æstiuo solstitio floreat, vel quod Solis motibus folia circumacta conuertat. Vnde & a Latinis *solsequia* nuncupatur. Nam & sole oriente flores suos aperit, item sero claudit, cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini *intubum* syluaticum vocant. Hæc & *verrucaria*, quod extinguat verrucas ex aqua potata, vel in cataplasmate posita absterget.

Pentaphyllon à numero foliorum dicta, vnde eam Latine *quinque folium* vocant; herba adeo munda vt purificationi & templis adhiberi à gentibus solita esset.

Hyssopus herba purgandis pulmonibus apta. Vnde & in veteri testamento per Hyssopi fasciculos aspergebantur sanguine qui mundari volebant. Nascitur in petris hærens saxo radicibus.

Acuba harum siue *reuponticum*, illud quod trans Danubium in solo barbarico: istud quod circa Ponticum colligitur nominatum est. Reu autem *radix* dicitur. Reu barbarum ergo quasi *radix barbara*. Reu ponticum, quasi *radix pontica*.

E

Hyosquiamos à Græcis, à Latinis herba calicularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascantur, vt est mali Punici, quorum ora ferrata sunt, habentia intrinsecus semina papaueris similia. Hæc herba *insana* vocatur, quia eius vsus periculosus est. Denique si bibatur vel edatur insaniam facit, vel somni imaginem porrigit. Hanc vulgus *milimindrum* dicit: propter quod alienationem mentis inducit.

Saxifragia vocata, quod semen eius petras in vesica *frangat* atque comminuat.

Gentiana nomen sumpsit vt medici memorant ab inuentore, radicibus aristolochiæ similibus. Nascitur sub alpibus Galatiæ & Asiæ.

Satureia calida & prope ignita. Vnde illi & nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem. Satyrion dicta à Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus * *stirngum* vocat: Venerem enim suscitat. Eadem & orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit: quos Græci *ὄρχεις* vocant. Item & leporina, propter quod caulem mollem emittat.

F

al. stincum.

Vrtica vocata, quod tactus eius corpus adurat. Est enim ignæ omnino naturæ, & tactu perurit: vnde & prætiginem facit.

Artemisia herba Dianæ à gentilibus consecrata est, vnde & nuncupata. Græce enim *Diana* *ἄρτεμις* dicitur.

Chamaemelon Græce dicta, quod mali Martiani odorem habeat: sitque breuis, terræque vicina.

Chamedrys à Græcis appellatur, quod sit breuis, & per terram strata & minuta folijs paruissimis.

Paeon quidam medicus fuit, à quo Pæonia herba perhibetur inuenta, vt Homerus dicit. Hanc quidam *glycyssiden* vocant, quod dulcis saporis, vel * *penterobinam* à numero granorum, vel vt alij *dactylosam* à digitorum similitudine. Nascitur in syluis.

Corrigo pentorobon.

G

Buglossos à Græcis dicta, eo quod folia asperrima ad modum linguæ bouis habeat. Quæ mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda à veteribus memoratur. Conuiuij quoque hilaritatem præbere fertur, pro olere etiam sumitur.

Arnoglossos, id est, *agni lingua*, quæ Romanis *plantago* dicitur, quod planta eius cito adhæreat terræ. Hac multi pro olere vescuntur.

Herpillus quæ apud nos serpillus vocatur, pro eo quod radices eius longe *serpant*. Eadem & matris animula, propter quod menstrua moueat.

Aristolochia dicitur, quod mulieribus fœtis optima sit. Nam superfessa post partum, matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbæ genera sunt duo: quarum vna *aristolochia rotunda* dicitur, propter quod rotundam radicem habeat: altera aristolochia *longa*, quia longam radicem habet, cum ramis & folijs longioribus, quam etiam & *dactylinam* vocant, quod sit radice robore digitali & longa.

Erigenon nomen à Græcis dicitur, quod vere primo senescat. Vnde & eam Latini herbam *senecionem* vocant. Nascitur per macerias.

H

Psyllion dicta, quod semen pulicis simile habeat. Vnde eam Latini herbam *pulicarem* vocant.

Hierabotane ideo à Græcis hoc nomen accepit, quod remedijs ac ligamentis hominum & purificationibus sacerdotum à gentilibus probaretur apta. Vnde & eam pontifices *sagmen* appellabant, quasi *sancinem*, & hæc verbena, quia pura.

Paliurus herba asperrima & spinosa pungens & retinens: vulnerans appropinquantem sibi, & adunco dente comprehendens.

Strutius, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod plerique lanam ex ea lauent. Nascitur in locis cultis.

Cimicia propter similitudinem cimicis. Vnde & eam

Græci

A

Græci *corionem* vocauérunt. Nascitur in locis asperis atque cultis.

Marubium, quod Græci *parasium* dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.

al. Polium. * *Pulegium* apud Indos pipere pretiosius est. Habet autem vim thermanticam, calefacit & deducit, extenuat & purgat & digerit.

Absinthium Græcum nomen, cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur: vnde & absintium ponticum nominatur. Est amarum gustu, suaue odore, temperamentum corpori præstans cuius contusa folia auferendis doloribus vel contusioni corporum vtilissima comprobantur.

Symphyton Græce dictum, eo quod tantam in radice virtutem habeat, vt frusta carnis aspersa in cacabo coagulet.

Polypodion, herba, cuius radix hispida atque crinita, vt est polypus: ex quo derivatum vt polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum terris, siue quercubus vicinis.

B

Polios à Græcis, à Latinis *Omnimorbia*, quod multis morbis subueniat. Nascitur in montibus & duris locis.

In quodam exemplari hæc præterea habentur.

De vna radice multas & tenues fibras mittit seminis plenas: in summitate habens quosdam corimbos canescentes: odore grati & subdulci. Succus eius in aqua cocta à serpentibus percussos sanat: sparsa in domo vel incensa omnes serpentes fugat.

Scammonia, quam Latini *acridium* vocant, herba succi plena, quæ colligitur sub cauata radice. Denique terram rotunda cauitate fodiunt: tum suppositis aut cochleis, aut nucis foliis excipitur succus atque siccatus auferetur. Venit autem sæpius probabilior ex Mysia Asiæ. Huic contrarius atque falsus ex Syria atque Iudæa.

Daucus herba, fœniculi similis foliis thyrso bipalmis. * *Daucus* folijs fœniculi thyrso bipalmis.

C

Circæatia dicta, quod ventrem cito depurget, quam vulgus corrupte *citozotiam* vocant.

Lappa dicta quod habeat caulem ingentem per terram dispositam. Hæc herba à Græcis Φιλάνθρωπος vocatur, quod vestibus hominum inhæreat ob asperitatem sui. Nascitur iuxta muros.

Capillus Veneris vocatus, siue quod delapsos post alopeciam capillos recreat, vel quod capillorum fluores coercet, vel quod sit virgulis nigris lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.

Rubia dicta quod radix eius sit *rubea*, vnde & colorare lanas perhibetur. Est & vtilis puluis ex eius radice factus, siue in cibum sumptus, siue potui datus ad eos qui rabiem patiuntur.

Anchusa cuius radix contrita digitos inficit. Est enim colore sanguineo, vnde etiam pictoribus ad purpuram efficiendam vsui est.

Chamælon quæ Latine *viscarago* vocatur, eo quod *viscum* gignat, in quo hærent aues quæ propria voluntate descenderunt ad escam.

Cicuta propter quod in thyrso geniculatos nodos habeat occultos vt canna: sic dicitur fossa cæca, quæ occulta est. Hæc potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit & expirauit. Persius dicit, —*Socratico quem tollat dira cicuta.* Hæc dum hominibus venenum fit, capellas efficit pingues.

D

Trifolium est quod Græci τρίφυλλον, vocant, quod sit *foliis trinis* per singulas * annotationes.

al. forte, adnotationes. al. lychnia. *Flomos* quam Latini herbam lucernalem vocant, ab eo quod ad * *lucinium* proficiat. Eadem & *lucubros*, quod lucem præbeat vmbris.

Pyretron Græce dicta quod habeat radicem incendiosam atque coaceruantem.

Althea malua agrestis, siue maluæ viscus, sed althea, quod in altum surgit: & viscus, quia glutinosa est.

al. Colota. Plin. eundem herbam Origanum quod Latine * colena interpretatur, propter quod in fusum coloret vinum.

Titimallum vocabulum sumpsit, quod foliorum eorum ad radium solis circumacta conuertat. Nam Græci solem τιτάνα vocant, μάλλον comam ex quo confectum est, vt *titimallon* diceretur. Huius species septem diuersis locis nascentes.

E

gano similem facit sapore.

Strychnos, quæ Latine herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis & stomachi incendium mitigat. Eadem & *vua* lupina propter semen eius vuæ simile.

Cort. Polygonon. * *Pilogonius*, quam Latini herbam sanguinariam vocant, propter quod missa in naribus sanguinem moueat.

Ambrosia, quam Latini apium syluaticum vocant. De qua Virgilius: *Ambrosiaque coma diuinum vertice odorem Spirauere—.*

Apiacum, quod flores eius *apes* maxime appetunt.

Rosmarinum, quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant: cuius folia fœniculi sunt similia atque aspera: & rotatim terræ prostrata.

Mentha agrestis, quam Græci καλαμίνθην, nostri vulgo nepeta vocauerunt: maioris virtutis & vehemens in calore.

F

Genicularis herba substernitur ob scorpionum vim repellendam.

Gladiolus, quod sit foliis gladij similibus, cubitalis, floribus purpureis.

Agaricum radix vitis albæ.

Asphodelus, quam Latini à calore *albutium* vocant.

Squilla, quod nocens sit: de qua superstitio gentilium dicit, quod si integra ad limen suspendatur, omnia mala fugat.

Χαμαιπίτυς à Græcis dicta, quod terræ adhæreat, & odorem pini habeat. Hanc Latini *cucubitalem* vocant, quod ex parte odorem cucurbitæ referat.

Staphysagria nascitur in locis amœnis.

Splenion dicta, *splenem* auferat, siue scolopandryos, eo quod folia ipsius scolopendro animali sint similia. Nascitur in humidis petris.

Vollus appellatus, quod radix eius *volubilis* sit & rotunda.

Sthœchas in insulis Sthœchadibus nascitur, vnde & nuncupatur. G

Cyclaminus Græce dicta à quodam qui Κύκλος vocatus est, qui primus virtutem huius herbæ inuenit, siue quod talis herba habeat radicem rotundam. Græci enim κύκλον rotundum vocant. Cuius radix aut succus si vino fuerit admixtus, ebrios facit. Nascitur in syluosis locis & agris.

Ampelos leuke siue *bryonia*, quam Latini *vitem albam* vocant, vel à qualitate coloris, vel quod eius radix contrita & corpori infricata teneriorem & candidiorem cutem reddat. Nam & succus baccarum eius lac vberibus siccis reddit.

Ampelos melæna id est, *vitis nigra*, eademque labrusca, folia hederæ similia, in omnibus maior quam ipsa vitis alba: baccas similiter habens, quæ baccæ immaturitate nigrescunt: vnde & vocabulum sumpsit.

Viticella vero herba à Latinis appellata, quod sicut vitis quicquid proximum habuerit, apprehendat corimbis, quos annulos appellamus.

H

Buphthalmos florem habet croceum, oculo similem. Vnde à Græcis nomen accepit. Est autem caule molle, folijs coriandri similibus. Nascitur iuxta muros ciuitatum.

Flomos, quam Latini verbascum vocant, quarum altera est masculus, albidioribus foliis atque angustioribus, altera fœmina foliis latioribus atque nigris.

al. opodelon. *Ferula* vocata à medulla. Nam illam Varro tradit esse ferulæ medullam, quam * appodelon Græci vocant. Nonnulli à feriendo ferulam dicunt. Hæc enim pueri & puellæ vapulare solent: huius succus *galbanum* est, papyrum dictum, quod igni & cereis est aptum: πῦρ enim Græci ignem dicunt.

Iuncus dicitur, eo quod iunctis radicibus hæreat.

al. prædicere. *Scirpus* à quo segetes teguntur sine nodo: de quo Ennius. *Quærunt in scirpo foliis * quid dicere nodum.* Et

in pro-

proverbio : *Qui inimicus est, etiam in scirpo nondum quæsit.*

Fucus genus herbæ est, de qua tingitur vestis: dicta, quia mentitur alienum colorem: vnde, & Virgilius: *--Discet mentiri lana colores.*

Alga nascitur in aquis stantibus. Ita denique nomen sumpsit ab algore aquæ: vel quod alliget pedes, quia crassa est foliis aquam ex parte superantibus.

Vlua & typhus herbæ circa fontes & paludes stagnisque nascuntur. Ex quibus vulua, id est, alga mollis & quodammodo fungus, dicta ab vligine.

Typhus vero quæ se ab aquis inflat. Vnde etiam ambitiosorum & sibi placentium hominum tumor typhus dicitur.

Carix acuta herba & durissima sparto similis, de qua Virgilius: *--Et carice pastus acuta.*

Spartus frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus. Volumina enim funium quæ ex eo fiunt, aspera sunt.

Gramen à situ potius dictum, quod plurimorum agrorum sit. Vnde illud Græci ἀγρώστιν vocauerunt: licet omnis herba gramen vocetur, ab eo quod geminetur: sicut robur omnis ligni * species & cutis, ab eo quod firmissima.

Filix à singularitate folij dicta. Denique ex vna virgula altitudine cubitali vna scissa folia gignit * resimplicata, velut pinna.

Zizania quod poetæ semper infelix lolium dicunt, quod sit inutile & infœcundum.

Fœnum dictum, quod eo flamma nutritur, φῶς enim flamma est.

Manipulum dicimus fascem fœni. Et dictus manipulus, quod manum impleat.

De oleribus, Cap. X.

HOrtus nominatur, quod semper ibi aliquid oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet: ortus nunquam sine fructu est.

Olus ab alendo dictum, eo quod primum homines ab oleribus alerentur, antequam fruges & carnes ederent. Tantum enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis.

Caulis est generaliter herbarum & olerum medius frutex: qui vulgo tyrsus dicitur, quod à terra sursum conscendat: ex quo deriuatum est, vt specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur, quia tyrsus ipsius amplius cæteris oleribus coalescit, id est, crescit. Est autem generale nomen. Omnis enim frutex caulis.

Cima dicitur quasi coma. Est enim summitas olerum vel arborum, in qua vigens virtus naturalis est.

Malua ex parte Græco vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλακίζειν, eo quod molliendi aluum soluendique naturam habeat. Cuius succo si si quis se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius ex oleo trita & imposita scorpionibus, creduntur afferre torporem.

Pastinaca vocata, quod radix eius præcipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu iocunda, cibo delectabilis.

Rapa dicta à rapiendo, id est, comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, & folio tenui.

Napus à similitudine rapæ vocatus, nisi quod folijs latior & radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in vtrisque inde pene communis, quia vtrumque semen in alterum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo vt Æmilianus ait, per biennium mutatur in napum: alio vero napus transit in rapam.

Napocaulis ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis: non in radice, sed in thyrso conscendit vt caulis.

Sinapis appellatur quod folijs sit similis napis.

Raphanum Græci, nos radicem vocamus, eo quod deorsum totus nititur, dum reliqua olera in summa magis profiliant: cuius semine macerato quisquis inanis interfecerit, serpentes impune tractabit. Siquidem exipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium, prosunt, sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Vnde & apud veteres ante alias epulas hoc solebant mensis apponere.

Lactuca dicta est, quod abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes fœminas implet. Hæc & in viris Veneris vsum coercet.

Lactuca agrestis est, quam sarraliam nominamus, eo quod dorsum eius in modum serræ est.

Intubus Græcum nomen est. Et intubus quod intus sit tofus.

Cepa vocatur, quia non aliud est, nisi tantum caput.

Ascalonia nuncupata ex vna vrbium Palæstinæ, quæ Ascalon dicitur, vnde prius aduecta est.

Allium dictum quod oleat.

Vlpicum appellatum, quod alij odorem habeat.

Faselos vocari aiunt à Phaselo insula Græciæ, vbi non procul mons Olympus est.

Porrum cuius duo genera sunt, capitatum & sectile. Capitatum melius, sectile paruulum.

Beta apud nos oleris genus, apud Græcos littera est.

Blitum genus oleris, saporis euanidi, quasi vilis beta.

Cucumeres quod sint interdum amari, qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur.

Olus molle triplex, brassica, olisatrum.

Nasturtium sapor appellauit, quod acrimonia sui nasum torqueat.

Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant. φῶς enim ignis est, vnde & * esca vulgo dicitur, quod sit fomes ignis & nutrimentum. Alij dicunt fungos vocatos, quod sint ex eorum genere quidam interemptorij, vnde & defuncti.

Tubera tumor terræ prodit, eaque causa nomen illi dedit.

Volui appellati, quod sint volubiles & rotundi.

Asparagus quod sit spinosa & aspera, & frutex eius ex quo gignitur.

Capparis à Græcis nomen sumpsisse videtur, quod habeat rotunda in summitatibus seminum capitella.

Arborata, hoc est, lapsana.

Lapistrus lapatium. Hæc in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimit.

Carduus genus herbæ spinosæ. Huius natura mordax, & cum austera est, mollis. Frigidus & indigestus succus eius alopecias curat.

Eruca quasi vrica, quod ignitæ sit virtutis, & in cibo sæpe sumpta Veneris incendium moueat. Huius species duæ: quarum altera vsualis, altera agrestis, acrioris virtutis: vtraque tamen Veneris commouens vsum.

Deodoratis oleribus, Cap. XI.

APium dictum, quod ex eo apex, id est, caput antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite præferebat: nunc oleastrum: nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon & oleoselinon.

Petroselinon vocatum, quod sit simile apio, & nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos petrapium dicere possumus. σέλινον enim Græce *apium* dicitur, sed est summum ac probabile Macedonicum: gustu suaue, & odore aromatico.

Hipposelinon, quod sit durum & austerum.

Oleoselinon, quod mollius folio & caule teneriore.

Feniculum Latini vocant, quod eius tyrsi seu radicis succus acuat visum: cuius virtus traditur vt serpentes annuam senectutem eius gustu deponant. Hoc olus Græci μάραθρον vocant.

Liguriticum à regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico & gustu acre.

Anneson

al. cutis & species.

al. res implicata.

al. hodie etiam Hispani fomitem igni accendendo aptum yesca vocant. Itali ipsum nomen Esca retinent.

al. alam.

Anneson, vt Græci dicunt, siue vt Latini *anesum*, herba omnibus cognita, acerrime feruens.

Coriandrum ex Græco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in dulci vino datum proniores reddit in Venerem, si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro inficit traditum est.

Ruta dicta, quod sit feruentissima. Cuius altera agrestis atque virtute acrior, sed vtraque feruentissima comprobatur. Hanc venenis repugnare mustelæ docent, quæ dum cum serpente dimicauerint, cibo eius armantur.

Inula quam rustici * alant vocant, radice aromatica, odoris summi, leni acrimonia. al. alam.

Menta, genus herbæ odoriferæ, huius genera vj.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, LIB. XVIII.

Capita libri decimioctaui.

1 *De bellis.*
2 *De triumphis.*
3 *De signis.*
4 *De buccinis.*
5 *De armis.*
6 *De gladiis.*
7 *De hastis.*
8 *De sagittis.*
9 *De pharetris.*
10 *De fundis.*
11 *De ariete.*
12 *De clypeis.*
13 *De loricis.*
14 *De galeis.*
15 *De foro.*
16 *De spectaculis.*
17 *De ludo gymnico.*
18 *De generibus gymnicorum.*
19 *De saltu.*
20 *De cursu.*
21 *De iactu.*
22 *De virtute.*
23 *De luctatione.*
24 *De palæstra.*
25 *De agone.*
26 *De generibus agonum.*
27 *De ludis Circensibus.*
28 *De Circo.*
29 *De ornamentis Circi.*
30 *De metis.*
31 *De obelisco.*
32 *De carceribus.*
33 *De aurigis.*
34 *De quadrigis.*
35 *De curru.*
36 *De equis quibus currimus.*
37 *De septem spaciis.*
38 *De equitibus.*
39 *De desultoribus.*
40 *De peditibus.*
41 *De coloribus equorum.*
42 *De theatro.*
43 *De scena.*
44 *De orcistra.*
45 *De tragœdis.*
46 *De comœdis.*
47 *De themelicis.*
48 *De histrionibus.*
49 *De mimis.*
50 *De saltatoribus.*
51 *Quid pro patrono agatur.*
52 *De amphitheatro.*
53 *De ludo equestri.*
54 *De retiariis.*
55 *De secutoribus.*
56 *De laqueatoribus.*
57 *De velitibus.*
58 *De ferali certamine.*
59 *De horum exercitatione.*
60 *De tabula.*
61 *De pyrgis.*
62 *De calculis tesserarum.*
63 *De tesseris.*
64 *De figuris aleæ.*
65 *De vocabulis tessrarum.*
66 *De iactu tesserarum.*
67 *De calculorum motu.*
68 *De interdictione aleæ.*
69 *De pila.*

De bellis. CAP. I.

PRimus bella intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanæ societatis fœdus irrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subijcere, vniuersamque Asiam vsque ad Lybiæ fines noua seruitute perdomuit. Hinc etiam studuit orbis in mutuo sanguine grassari alterna cæde.

Quatuor autem sunt genera bellorum, id est iustum, iniustum, ciuile & plusquam ciuile. Iustum bellum est, quod ex prædicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in republica dicit Cicero: *Illa iniusta bella sunt, quæ sunt sine causa suscepta.* Nam extra vlciscendi aut propulsandorum hostium causam, bellum iustum geri nullum potest. Et hoc idem Tullius paruis interiectis subdidit: *Nullum bellum iustum habetur, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus.*

Ciuile bellum est inter ciues orta seditio & concitatio tumultus, sicut inter Syllam & Marium, qui bellum ciuile inuicem in vna gente gesserunt. Plusquam ciuile bellum est, vbi non solum ciues concertant, sed & cognati: quale actum est inter Cæsarem & Pompeium: quando gener & socer inuicem dimicauerunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicauit: & pater aduersus filium arma portauit. Lucanus: *--In fratrem cecidere præmia fratris.* Item, *--Cui cernix cæsa parentis, Cederet.*

Bella itaque dicuntur interna, externa, seruilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per * maria myoparonibus, leuibus & fugacibus, non solum nauium commeatus, sed etiam insulas prouinciasque vastantibus. Quos primum Cneus Pompeius post multam vastationem quam terra marique diu egerat, mira celeritate compressit ac superauit. al. in alio V. C. agami.

Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur: ita tumultus qui ciuili seditione concitatur. Nam *seditio* est dissensio ciuium dicta quod seorsum alij ad alios eant. Alij æstimant dissensionem animorum seditionem vocari, quam Græci διάστασιν vocant. Quo autem differat vtrumque Cicero docet: Potest enim, inquit, esse bellum vt tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanto vt maior timor oriatur: Vnde etiam dictus *tumultus*, quasi timor multus. Grauior autem est tumultus, quam bellum. Nam, in bello * vocationes valent, in tumultu non valent. al. vocationes.

Differt autem bellum, pugna & prælium. Nam *bellum* vniuersum dicitur, vt Punicum. Huius partes sunt *pugnæ*, vt Cannensis, Trimensis. Rursum in vna pugna sunt multa *prælia*. Aliud enim in cornibus, aliud in me-

dia, aliud

dia, aliud in extrema acie geritur. *Bellum* igitur est totum: *pugna* vnius diei *prælium* pars pugnæ est.

Bellum antea *duellum* vocatum, eo quod duæ sit partes dimicantium, vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea * detracta litera d, & mutata u in b, dictum est bellum. Alij per antiphrasin putãt bellum, quod sit horridum: vnde est illud, *Bella horrida bella*, cum Bellum contra sit pessimum.

Prælia dicuntur à premendo, hostis hostem. Vnde & præla, ligna quibus vua premitur.

Pugna vocata, eo quod initio vsus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Vnde etiam pugna duorum est aliquando sine ferro.

Quatuor autem in bello aguntur. Pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur à pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, fœdus primum initur. *Fœdus* est pax, quæ fit inter dimicantes, vel fide, vel à fecialibus, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant fœdera, sicut per seculares bella. Alij fœdera dicta, putant à porca * fœde & crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui à pace resiliisset. Virgilius: *--Et cæsa fingebant fœdera porca.* Fœderis partes *iniuria*. Et dictæ, quasi in dies ocia.

De triumphis, Cap. II.

OMne regnum seculi huius bellis quæritur, victorijs propagatur. *Victoria* dicta, quod vi, id est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quæsita victoria. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel vtrunque. Non est autem iocunda victoria, quæ per immensa detrimenta contingit. Et hoc est quod laudat Salustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse.

Pompa dicta est Græca significatione, ἀπὸ τῆς πομπεύειν, hoc est, publice ostentare. Præcedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen primum est vinum est victoriæ votum.

Trophæum dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς, i. conuersione hostis & fuga. Nam ab eo quod hostem quis fugasset merebatur trophæum: quod occidisset triumphum, qui dictus est ἀπὸ τῆς θριάμβου, id est, *ab exultatione*. Plenæ enim victoriæ triumphus debetur: semiplenæ trophæum, quia nondum plenam est consecutus victoriam. Non enim obtinuit, sed fugauit exercitum. Hæc tamen nomina scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latine dicit potius appellatum, quod is qui triumphans vrbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Nam primum de triumpho duci concedendo *exercitum* iudicare solitum erat: secundo *senatum*: tertio *populum*.

Erat autem apud Romanos mos, vt triumphantes quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sunt priores duces hoc habitu bella inire. Quicunque autem in conflictu vicissent, palma aurea coronabantur, quia palma stimulos habet. Qui vero sine conflictu fugientem prostrassent, laurea: eo quod hæc arbor sine spinis est. Namque & purpuream & palmatam togam triumphantes induebantur, & scorpionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriæ Scipionis: licet & scipio baculus sit quo homines innituntur. Vnde & ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius cœtus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila sedebat ob indicium quod per victoriam quasi ad supernam magnitudinem accederent. Inde & colore rufo perliniebantur, quasi imitarentur diuini ignis effigiem. Quod vero à carnifice contingebantur, id erat indicio, vt ad tantum fastigium euecti mediocritatis humanæ commonerentur.

Duobus autem generibus *deletur* exercitus, aut *internecione*, aut *dispersi*. Salustius, *Hostes*, inquit, *aut oppressi aut dilapsi fugerent*. Sic & vtrunque Virgilius. Internecione, vt: *--Subuersasque obruit puppes.* Dispersione, vt: *Aut age diuersos & dissice corpora ponto.*

* *Expolia* hostium prædæ: *manubiæ, exuuiæ, partes*. Prædæ à *prædando* vocata. Manubiæ eo quod *manibus* detrahuntur. Hę & exuuiæ ab exuendo dictæ, quia exuuntur. Hæ & partes à pari diuisione pro personarum qualitate & laborum iusta diuisione * Expolia autem à *pallijs*, quasi *expalia*: victis enim detrahuntur.

De signis, Cap. III.

Signa bellorum dicuntur, quod ex ijs exercitus & pugnandi & victoriæ receptui accipit *symbolon*. Nam aut per vocem tubæ, aut per symbolon admonetur exercitus * legionum. Principalia *signa* aquilæ, dracones & pilæ.

Aquilæ ideo quod eadem auis Iouis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Iouis aduersus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ suæ auspicatus, eam legioni signum dedit: quo factum est, vt deinceps militum signis committeretur. Cuius Lucanus meminit dicens: *Signa pares aquilæ & pila minantia pilis.*

Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata est. Dehinc à Græcis & Romanis in bello gestari cœperunt.

Pilam in * signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, vt * magis figuram orbis ostenderet.

Vexillum & ipsum signum bellicum, tractum nomen habens à veli diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos fœni, pro vexillis milites habuerunt. Hinc & *manipuli* appellantur. Manipulos enim dicimus fasces fœni, quod manum impleant. Cætera signa diuersis prælata * agminibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quæ exercitus permixtionem præliorum agnosceret.

De buccinis, Cap. IV.

Buccina est, qua signum datur in * hoste, dicta à voce, quasi *vocina*. Nam pagani agrestesque ad omnem vsum buccina ad compita vocabantur. Proprie ergo hoc agrestibus signum fuit, de qua Persius: *Buccina iam priscos cigebat ad arma Quirites.* Huius clangor buccinum dicitur.

Tubam Tyrrheni primum inuenerunt, vnde Virgilius: *Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.* Hanc enim a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque prædæ occasionem vore aut buccina conuocarentur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denunciandā signa bellorum, vt vbi exaudiri præco pro tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis attingeret. Tuba autem dicta quasi tofa, id est, caua. Item *tuba*, quasi *tibia*. Inter tubam autem & buccinam veteres discernebant. Nam buccina insonans solicitudinem ad bella denunciabat. Virgilius: *Qua buccina signum-- Dira dedit.* Tuba autem prælia indicabat, vt: *At tuba terribilem sonitum dedit ære canoro.* Cuius sonitus varius est. Nam interdum canitur vt bella committantur: interdum vt insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui. Nam *receptus* dicitur, quo se exercitus recipit, vnde & signa receptui canere dicuntur.

Classica sunt cornua quæ conuocandi causa, erant facta, & à calando classica dicebantur, de quibus Virgilius: *Classica namque sonant--*. Apud Amazonas autem non tuba sicut à regibus: sed à regina fistro vocabatur fœminarum exercitus.

De armis, Cap. V.

ARma generaliter omnium rerum instrumenta sunt: vnde & vbi reponuntur armaria dicta sunt. Item arma & tela omnium generum, sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela quæ eruittimus. Nam arma duplicia, id est, quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem proprie dicta sunt, eo quod armos tegunt. Nam arma vel

abar-

al. V. C. mutata & detracta litera.

al. fœda.

al. Spolia.

al. Spolia.

al. hostem.

al. Tranquillus.

al. contu
al. conun

al. alpe-
stria.
forte λόγχαι.
V. Cota
habet, V
natui ha-
bilia vel
quæ ven
entem ex
cipiunt,
&c.
al. except
rantque.

A

ab armis dicuntur, id est, humeris, vt:- *Latos huic hasta per armos Acta tremit*--vel ἀπὸ τῶν ἄμων id est, à Marte.

De gladiis, Cap. VI.

Gladius generaliter dicitur ensis in prælio sed ensis ferrum tantum: gladius vero totus. Proprie autem appellatur gladius, quia *gulam diuidit*, id est, ceruicem desecat. Ad hoc enim est factus: nam cætera membra securibus cæduntur, collum gladio tantum. *Acies* autem gladij ab acumine dicta est. *Capulus* vocatur, vel quia caput est gladij, vel quia ibi capitur vt teneatur. Nam alibi acies ferri non finit. Mucro non tantum gladij est, sed & cuiuslibet teli acumen: dictus à longitudine. Nam μακρὸν Græci *longum* dicunt: hinc & *machera*.

Machera autem est gladius longus ab vna parte actius.

B

Framea vero gladius ex vtraq; parte acutus, quam vulgo spatam vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quod ferrea est. Nam sicut ferramentum sic framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea.

Spata à passione dicitur verbo Græco, quoniam πάσσειν Græce dicitur pati: vnde & patior & patitur dicimus. Alij *spatam* Latine autumant dictum, eo quod *spaciosa sit*, id est, lata & ampla. Vnde & *spatula* in pecoribus.

Semispatium gladius est à media longitudine spatæ appellatus, non vt imprudens vulgus dicit, *sine spatio*, dum sagitta velocior sit.

Pugio à pungendo & transfigendo vocatur. Est enim gladius paruus bis acutus lateri adhærens. Item & *clunabulum* dictum, quod religetur ad clunem.

Chelidoniacus gladius ferrum est latum: cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudæ hirundineæ formatur: vnde & *chelidoniacus* dicitur.

Sica à secando dicta est. Est enim gladius breuis, quo maxime vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & sicarij dicti sunt.* Tranquillinus autem dicit: *Dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie recta: procucurrit vnus ad eum corrigendum, tumque àpugnante responsum est, sica pugnabo*: inde sicæ nomen datum est.

al. Tranquillus.

C

Secures signa sunt quæ ante consules ferebantur, ne aut vsum perderent belli, aut vacantes ocio aspectum amitterent gladiorum. Quas & Hispani ab vsu Francorum per deriuationem *Francisças* vocant.

De hastis, Cap. VII.

Hasta est contus cum ferro: cuius diminutiuum facit hastile. Nomen autem hasta ab *æstu* sumpsit: vnde & *æstutia*.

Contus ferrum non habet: sed tantum cuspide acuta est. Virgilius: *Ferrataque trudes & acuta cuspide contos*. Contus autem, quasi conitus. Est enim * conitus acuta rotunditas.

al. contus. *al.* conum.

Trudes amites sunt cum lunato ferro, quæ Græci * aplustria dicunt. Trudes autem dicuntur ab eo, quod trudunt & detrudunt. Virgilius: *Ferrataque trudes*—.

D

al. aspestria. forte δόναξ ἀσπάρτου. V. Cata habet. Venatui habilia vel quæ venientem excipiunt, &c. *al.* exceptantque.

Venabula dicta, quasi * venatui habilia. Excipia, quia venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, * expectantque leones, intrant versos, sit tantum firma manus.

Lancea est hasta, amentum habens in medio: dicta autem lancea, quia æqua lance id est, æqualimento ponderata vibratur.

Amentum vinculum est iaculorum hastilium, quod medijs hastis aptatur. Et inde amentum, quo media hasta religatur, vt scilicet iaculetur.

Claua est, qualis fuit Herculis, dicta quod sit clauis ferreis inuicem religata, & est cubito semis facta in longitudine. Hæc & *cattia*, quam Horatius *catam* dicit. Est enim genus gallici teli ex materia quam maxime lenta, quæ iactu quidem non longe propter grauitatem euolat: sed quo peruenit, vi summa perfringit: quod ita ab artifice mittatur, rursum redit ad eum qui misit. Huius meminit Virgilius dicens: *Teutonico ritu soliti torquere catelas*. Vnde & eos Hispani & Galli, teutonos vocant.

E

Falarica est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale & rotunditatem de plumbo in modū sphæræ in ipsa summitate. Dicitur etiam & ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus quas phalas dici manifestum est. Iuuenalis. *Consulis ante phalas delphinorumque columnas*. A phalis igitur dicta est phalarica: sicut à muro muralis. Sane phalaricam Lucanus dicit neruis imitti tortilibus, & quādam machina, vt: — *Nunc vibrata phalerica neruis*. Virgilius vero ait, *Turnum manu phalaricam iaculasse*.

Pila sunt arma iaculorum atque telorum à torquendo vel emittendo vocata. De quibus Lucanus: *Signa pareśque aquilas & pila minantia pilis*. Cuius singulare pilum dicitur.

Telum vocatur secundum Græcam etymologiam, ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, quicquid longe iaci potest: quanquam abusiue dicatur & gladius vt est illud: *At non hoc telum mea quod vi dextera versat*. Proprie autem telum à longitudine dicitur. Vnde & *mustela* dicitur, quod longior sit quam mus.

F

Cuspis, hastile amentatum, à cespite dicta, quod est virgultum. Virgilius, *Et pastoralem præfixa cuspide myrtum*. Proprie autem cuspis est posterior pars hastæ.

De sagittis, Cap. VIII.

Sagitta à sagaci iactu, id est, veloci iactu vocata. Pennis enim fertur quasi auis, vt celeriter mors percurrat ad hominem. His primum Cretenses vsi sunt: quibus pennæ ideo, vt diximus, agglutinantur, vt leues sint & * perniolent scutatos.

al. præuolent hastas.

Spicula sunt sagittæ vel lanceæ breues, ab spicarum specie nuncupatæ.

Scorpio est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa. Quę dum ad hominem venerit: virus quod figit infundit: vnde & scorpio nomen accepit.

G

De pharetris, Cap. IX.

Pharetra sagittarum theca, à ferendo iacula dicta, sicut & feretrum, vbi funus defertur: quæ ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat.

Coriti proprie sunt arcuum thecæ: sicut sagittarum pharetræ.

Vagina appellatur, eo quod in ea mucro vel gladius baiuletur.

Theca, ab eo quod aliquid receptum tegat, c litera prò g posita. Alij Græco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde *bibliotheca* librorum repositio dicitur.

Dolones sunt vaginæ ligneæ, inter quas latet pugio sub baculi specie. *Dolones* autem à dolo dicti sunt, quod fallant & decipiant ferro cum speciem præferant ligni. Hos vulgus Græco nomine ὀξέα vocat, i. acutos. Vnde & apud medicos *acutus morbus* ὀξὺς vocatur.

H

Arcus vocatur, eo quod arceat aduersarium. Inde & *arces* dicuntur, à quibus arcentur hostes. Item *arcus* ob speciem, quod sint curuati artius.

De fundis, Cap. X.

Funda dicta, eo quod ex eo *fundantur* lapides, id est emittantur.

Balista genus tormenti, ab emittendo iacula dicta, βάλλειν enim Græce mittere, dicitur. Torquetur enim verbere neruorum, & magna vi iacit aut hastas aut saxa. Inde & fundibalus quasi fundens & emittens. Contra balistam testudo valet. Series enim fit armorum vmbonibus inter se * collectis.

al. colligatis.

De ariete, CAP. XI.

ARieti nomen species dedit eo quod cum impetu impingit murum in modum arietum pugnantium. Validæ enim ac nodosæ arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur: deinde retrorsum ducta impetu maiore destinatur: sicq; crebris ictibus concussum muri latus cedit, euantumque irrumpit ac fenestram facit. Contra impulsum arietis remedium est saccus paleis plenus, & in eum locum demissus, quo aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt.

Plutei sunt crates corio crudo intextæ, quæ in opere faciendo hosti obijciuntur.

Musculus cuniculo similis est, quo murus perfoditur, ex quo & appellatur, quasi muruſculus.

De clypeis, CAP. XII.

CLypeus est scutum maius, dictus ab eo quod cleplet, i. cælet corpus, periculisque subducat, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis & iaculis corpus munit.

Clypeus autem peditum est, scutum equitum.

Scutum appellatum, eo quod à se excutiat telorum ictum. Vt enim telis resistatur, clypeus antefertur.

Vmbo scuti pars media est, quasi vmbilicus.

Ancile vocatur scutum breue & rotundum, de quo Virgilius: — *Leua ancile gerebat.* Et ancile dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisum & rotundum. Ouidius *Vtque ancile vocat quod ab omni parte recisum, Quemque notes oculis angulus omnis abest.*

Pelta scutum breuissimum in modum lunæ mediæ. Cuius meminit liber Regum: *Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro, & trecenta aspidas ex auro probato.*

Scetra scutum lorcum sine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri, de quo poeta: *Leuem scetra tegat.*

Parma lenia arma, quasi parcus clypeus. Dicitur autem & testudo scutum. Nam in modum testudinis fit clypeus. Est & testudo scutorum connexio curuata in testudinis more. Namque in animorum generibus milites etiam ab animalibus nomina sumunt, vt aries. Et Salustius, *In modum, inquit, ceruij militaris.*

De loricis, CAP. XIII.

LOrica vocatur, eo quod loris careat: solis enim circulis ferreis contexta est.

Squama est lorica ferrea ex laminis ferreis aut æreis concatenata in modum squamarum piscis, & ex ipso splendore squamarum & similitudine nuncupata est. De cilicijs autem & poliuntur & teguntur loricæ.

De galeis, CAP. XIV.

CAssis de lamina est: galea de corio. Nam galeros coriũ dicitur. Cassidem autem à Thuscis nominatam dicunt. Illi enim galeam cassim nominant: credo à capite.

Apex est quod in summa galea eminet, quo figitur crista, quam Græci κῶνον vocant. Nam conus est curuata, quę in galea prominet, & supra quam cristæ sunt.

De foro, CAP. XV.

FOrum exercendarum litium locus, à fando dictum. Qui locus & *Rostra* vocatur, ab eo quod ex bello Punico captis nauibus Carthaginensium rostra ablata sunt, & in foro Romano præfixa, vt essent huius insigne victoriæ. Constat autem forum causa, lege, & iudice.

Causa vocatur à casu quo cuenit. Est enim materia & origo negocij, necdum discussionis examine patefacta, quæ dum præponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur iustitia. Vocatum autem iudicium, quasi iurisdictio, & iustitia, quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur. Vnde & actores iudiciorum & præpolites quæstores vel quæsitores vocamus.

Negotium multa significat, modo actum alicuius, cui est contrarium ocium, modo actionem causæ, quod est iurgium litis. Et dictum negocium, quasi nec ocium, id est, sine ocio. Negocium autem est in causis, negociatio in commercijs dicitur, vbi aliquid datur vt maiora lucrentur.

Iurgium dictum, quasi iuris garrium, eo quod qui causam dicunt, iure disceptent.

Lis à contentione limitis prius nomen sumpsit. De quo Virgilius: *Limes erat positus litem vt discerneret agri.*

Causa aut argumento aut probatione constat.

Argumentum nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola inuestigatione inuenit veritatem, vnde & dictum argumentum, id est argutum inuentum.

Probatio autem testibus & fide tabularum constat.

In omni autem *iudicio* sex personæ quæruntur, index, accusator, reus & tres testes.

Iudex dictus, quasi ius dicens populo, siue quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est in eo iustitia.

Accusator vocatus, quasi ad causator, quia ad causam vocat eum quem appellat.

Reus à re qua petitur nuncupatus, quia quamuis sceleris conscius non sit, reus tamen dicitur quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur.

Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causæ proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocantur.

Testis autem consideratur conditione, natura & vita. *Conditione*, si liber non seruus. Nam sæpe seruus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. *Natura* si vir, non fœmina. Nam *Varium & mutabile semper Fœmina. Vita*, si innocens & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere societatem.

Duo sunt autem genera *testium*: aut dicendo id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus autem modis testes deliquunt, cum aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt.

De spectaculis, CAP. XVI.

SPectacula, vt opinor, generaliter nominantur voluptates, quæ non per semetipsa inquinant, sed per ea quæ illic geruntur. Dicta autem spectacula, eo quod hominibus publica ibi præbeatur inspectio. Hæc & ludicra nuncupata, quod in ludis gerantur aut in scenis.

Ludorum origo traditur: *Lydij* ex Asia transeuntes in Hetruria consederunt duce Tyrrheno qui fratri suo successerat in regno. Contentione ergo in Hetruria inter cæteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, & inde ludi à Lydijs vocati sunt. Varro autem dicit ludos à lusu vocatos, quod iuuenes per dies festos solebant ludi exultatione delectare populum. Vnde & cum lusum iuuenum & diebus festis & templis & religionibus reputant. Nihil iam de causa vocabuli, dum rei causa idololatria sit. Vnde & promiscue ludi, Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc despicienda est originis macula, ne bonum æstimes quod initium à malo accepit. Ludus autem *gymnicus* est aut *circensis*, aut *gladiatorius*, aut *scenicus.*

De ludo Gymnico, CAP. XVII.

GYmnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, vbi exercentur athletæ & cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit vt omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. Antea enim in locis certantes cincti erant ne nudarentur, post relaxato cingulo repente prostratus &. exanimatus est quidam cursor. Quare ex cõsilij decreto tunc archon Hippomenes, vt nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo *gymnasium* dictum est, quod iuuenes nudi exercentur in campo, vbi sola tantum *pudenda operiuntur.*

De generibus gymnicorum, CAP. XVIII.

GEnera gymnicorum quinque, *saltus, cursus, tactus, virtus atque luctatio.* Vnde ferunt quendam regem tot

filios

al. innitentur. & in nituntur.

al. ambigere.

al. verecunda.

filios adolescentes habentem, totidem generibus de regno iussisse contendere.

De saltu, Cap. XIX.

Saltus dictus, quasi exilire in altum. Est enim saltus altius exilire, vel longius.

De cursu, Cap. XX.

Cursus à velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum.

De iactu, Cap. XXI.

Iactus dictus à iaciendo. Vnde & piscatorium rete iaculatum dicitur. Huic arti vsus est arreptos lapides procul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

De virtute, Cap. XXII.

Virtus est immensitas virium in labore & pondere corporis.

De luctatione, Cap. XXIII.

Luctatio à laterum complexu vocatur, quibus comminus certantes * inuitent, qui Græca appellatione athletæ vocantur. Locus autem luctationis palæstra dicitur.

al. inniterent. & inituntur.

De Palæstra, Cap. XXIV.

Palæstram autem vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est à luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est à motu ruinæ fortis nominatam dicunt, scilicet, quod in luctando cum medios arripiat, fere quatiunt, idque apud Græcos πάλλειν vocatur. Quidam opinantur artem luctandi vrsorum contentione monstratam. Namque inter cæteras feras eos solos & erigi congressos, & subsidere celeriter ac reuerti, & modo manibus tentare inuicem, modo complexu * abigere sese more luctantium dicunt.

al. ambigere.

De agone, Cap. XXV.

Quæ Latini *certamina*, Græci ἀγῶνας vocant, à frequentia qua celebrantur. Siquidem & omnem cœtum atque conuentum agona dici, alij quod in circulis, & quasi agonijs id est fine angulo locis ederentur, nuncupatos agonas putant.

De generibus agonum, Cap. XXVI.

Agonum genera fuisse, immensitas virium, cursus celeritas, sagittandi peritia, standi patientia: ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus: de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli & naualis prælij, perpetiendorumque suppliciorum certamina.

De ludis Circensibus, Cap. XXVII.

Ludi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt. Vnde & qui eos spectant dæmonum cultibus inseruire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, & vtique communis vsus reatus non erat, sed cum ad ludos coactus est naturalis vsus, ad dæmoniorum cultum translatus est. Itaque & Castori & Polluci deputantur hæ species, quibus equos à Mercurio distributos historiæ docent, sed & Neptuno equestris ludus est, quem Græci ἱππικὸν vocant: sed & Marti & Ioui in Indis equi sunt consecrati, & ipsi quadrigis præsunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel à circumeundo, vel vbi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant, & inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebant. Siquidem in litore circa ripas fluminum cursus agitantes, gladios in ordine in ripæ litore ponebant, & erat artis, equum circa pericula torquere. Inde & Circenses dicti putantur: quasi circum enses.

De circo, Cap. XXVIII.

Circus Soli principaliter consecratus est à paganis, cuius ædes medio spacio & effigies de fastigio ædis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spacium quod circuire equi solent. Hunc Romani dictum putant à circuitu equorum, eo quod ibi circum metas æqui currant. Græci vero à Circe filia solis, quæ patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, & ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem magna & venefica, & sacerdos dæmonum, in cuius habitu & operę magicæ artes & cultus idololatriæ recognoscuntur.

De ornamentis, Cap. XXIX.

Ornamenta circi, oua, meta, obeliscus, carcer. Oua, honori Castoris & Pollucis ascribunt, qui illos ouo editos credendo de cigno Ioue non erubescunt. Fingunt autem Circensia Romani ad causas mundi referri: vt sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

De metis, Cap. XXX.

Metarum quippe appellatione proprie terminum ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliquis emensus finis est, siue ad testimonium orientis occidentisque solis.

De obelisco, Cap. XXXI.

Obeliscum * Mespres rex Ægypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus vehementi inundatione Ægyptum nocuisset: indignatus rex tanquam pœnas à flumine exigeret, sagittam in vndas misit. Non multo post graui valetudine correptus, lumen amisit, qui post cæcitatem visu recepto duos obeliscos Soli consecrauit. Obeliscus enim sagitta dicitur: qui ideo in medio Circo ponitur, quia per medium mundum sol currit. Medio autem spacio ab vtraque meta constitutus obeliscus, fastigium summitatemque cœli significat: cum sol ab vtroque spacio medio horarum discrimine transcendit. Summo obelisco superpositum est quoddam auratum in modum flammæ formatum, quoniam sol plurimum caloris atque ignis habet.

al. Messires. *al.* Meseres.

De carceribus, Cap. XXXII.

In Circo vnde emittuntur equi *carceres* dixerunt, ab ea re qua & ille carcer qui est in ciuitate, quod, vt ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercentur, ne exeant antequam signum emittant.

De aurigis, Cap. XXXIII.

Ars Circi *auriga & currus*, equites vel pedites Auriga proprie dictus, quo currum agat, siue quod feriat iunctos equos. Nam *haurit*, ferit dicimus, vt, Latus haurit apertum. Ipse est & *agitator*, id est verberator ab agendo dictus. Aurigæ autem diuobus coloribus sunt: quibus speciem idololatriæ vestiunt. Nam prasinus terræ, venetus cælo & mari à paganis dicatus est.

De quadrigis, Cap. XXXIV.

Erichthonius autem qui regnauit Athenis primus quatuor equos iunxisse fertur, sicut Virgilius autor est dicens, *Primus Erichthonius currus & quatuor ausus iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.* Fuit autem Mineruæ & Vulcani filius de caduca in terram libidine, vt fabulæ ferunt, procreatus, portentum dæmoniacum, imo diabolus qui primo Iunoni currum dedicauit. Tali autore quadrigæ productæ sunt.

De curru, Cap. XXXV.

Currus à cursu dictus vel quia rotas videtur habere multas, vnde & carrum quasi currum. Quadrigarum vero currus duplici temone olim erant perpetuoque, & qui omnibus equis pari, ceretur. Ingo primus * Ciriltenes Sicyonius tantum medios iugauit, eosque singulos ex vtraque parte simplici vinculo applicuit, quos Græci συνωρίδας, Latine *junctos* vocant, à genere vinculi quo prius alligabantur.

al. cristines.

De equis quibus curimus. CAP. XXXVI.

QVadriga, & biga, triga & seiuga ab equorum numero & iugo dictæ Ex quibus quadrigas soli, bigas lunæ, & trigas inferis, seiugas Ioui, desultores Lucifero, & Hespero consecrauerunt. Quadrigas ideo soli iungunt, quia per quattuor tempora annus vertitur, ver & æstatem, autumnum & hyemem Bigas lunæ quoniam gemino cursu cum sole contendit, siue quia & nocte videtur & die. Iungunt enim vnum equum nigrum, alterum candidum. Trigas dijs inferis, quia hi per tres ætates hominẽs ad se rapiunt, id est per infantiam, iuuentutem atque senectam. Seiuga maximus currus, currit Ioui, propter quod maximum deorum suorum eum esse credunt.

Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt siue quia mundus iste circuli sui celeritate transcurrit, siue propter solem, quia volubili ambitu rotat, sicut ait Eunius, Inde patefecit radijs rota candida cælum.

De septem spatijs, CAP. XXXVII.

SEpt spatia quadrigæ currunt referentes hoc ad cursum septem stellarum quibus mundum regi dicunt, sine ad cursum septem dierum potentium: quibus peractis vitæ terminus consummatur, quorum finis est * creta, id est iudicium.

De equitibus, CAP. XXXVIII.

POrro *equites* singulares ideo currere dicunt, quia singulariter vnusquisque cursum vitæ huius peragit atq; transit, alio tempore sequens alium, per vnam tamen viam mortalitatis videlicet ad propriam metam mortis.

De desultoribus, CAP. XXXIX.

DEsultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus veniebat desiliebat & currebat: siue quod de equo in equum transiliebat.

De peditibus, CAP. XL.

PEdites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc à superiore parte curritur ad inferiora, id est ab oriente ad occidẽtem, quia mortales oriuntur & occidunt. Nudi curruntur, quia & hominis in seculo nullæ reliquiæ sunt. Recto spacio currunt, quia inter vitam & mortem nihil distant. Hæc ergo propterea fingunt, vt vanitates suas, & sacrilegia excusare conentur.

De coloribus equorum, CAP. XLI.

CIrca causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt, roseos soli, id est igni, albos aeri, prasinos terræ, venetos mari assimilantes. Item roseos æstati currere voluerunt, quod ignei coloris sint & cuncta tunc flauescant. Albos hyemi, quod sit glacialis, & frigoribus vniuersa canescant: veri prasinos viridi colore, quia tunc pampinus denstatur Item roseos currere Marti sacrauerunt, à quo Romani exoriuntur, & quia vexilla Romanorum cocco decorantur, siue quod Mars gaudeat sanguine. Albos zephyris & serenis tempestatibus: prasinos flori & terræ: venetos aquis vel aeri, quia cæruleo sunt colore: luteos, id est croceos igni & soli: purpureos Iri sacrauerunt, quem arcum dicimus, quod Iris plurimos colores habeat. Sicque dum hac * expectatione deorum cultibus atque elementis mundialibus prophanantur, eosdem deos atque eadem elementa proculdubio colere noscuntur. Vnde animaduertere debes, Christiane, quod Circum numina immunda possideant. Quapropter alienus erit tibi locus quem plurimi sathanæ spiritus occupauerunt. Totum enim illum diabolus & angeli eius repleuerunt.

De theatro, CAP. XLII.

THeatrum est quo scena includitur, semicirculi figuram habens: in quo stantes: in quo stantes omnes inspicient. Cuius forma primum rotunda erat sicut & amphitheatri, postea ex medio amphithcatro theatrum factum est. Theatrum à *spectaculo* nominatum ἀπὸ τῆ θεάσθαι quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem vero theatrum, idem & prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prosternantur. Idem & lupanar vocatum ab eisdem meretricibus: quæ propter vulgati corporis leuitatem lupæ nuncupabantur. Nam lupæ meretrices sunt à rapacitate vocatæ, quod ad se miseros rapiant & apprehendant. Lupanatia autem à paganis constituta sunt: vt pudor infelicium mulierum ibi publicaretur, & ludibrio haberentur tam ij qui facerent, quam quæ paterentur.

De scena, CAP. XLII.

SCena autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orcistra vocabatur, vbi cantabant comici tragici, atque saltabant histriones & mimi. Dicta autem scena Græca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Vnde & apud Hebræos tabernaculorum dedicatio à similitudine domiciliorum σκηνοπηγία appellabatur.

De orcistra, CAP. XLIV.

ORcistra autem pulpitus erat scenæ vbi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetæ comœdi & tragœdi ad certamen conscendebant, ijsque canentibus alij gestus edebant. Officia scenica tragœdi, comœdi, themelici, histriones, mimi & saltatores.

De tragœdis, CAP. XLV.

TRagœdi sunt qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regum luctuoso carmine spectante populo concinebant.

De comœdis, CAP. XLVI.

COmœdi sunt qui priuatorum hominum acta dictis aut gestu canebant, atque stupra virginum & amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

De themelicis, CAP. XLVII.

THemelici autem erant musici scenici qui in organis & lyris & citharis præcinebant. Et dicti themelici, quod olim in orcistra stantes cantabant super pulpitium, quod themele vocabatur.

De histrionibus, CAP. XLVIII.

HIstriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum fœminarum exprimebant: ij autem saltando etiam historias & res gestas demonstrabant, dicti autem histriones siue quod ab Histria id genus sit adductum, siue quod perplexas historijs fabulas exprimerent, quasi histriones.

De mimis, CAP. XLIX.

MImi sunt dicti Hræca appellatione, quod rerum humanarum sint imitatores, nam habebant suum autorem qui antequam mimum ageret, fabulam pronunciaret. Nam fabulæ ita componebantur à poetis, vt aptissimæ essent motui corporis.

De saltoribus, CAP. L.

SAltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Æneas in Italiam secum adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

Quid pro patrono agatur, CAP LI.

ESt plane in artibus scenicis Liberi & Veneris patrocinium, quæ priuata & propria sunt, scenæ de gestu & * fluxu corporis. Nã mollicie Libero & Veneri immolabãt, illi per sexum, illi per * fluxum dissoluti. Quæ vero ibi

vocibus

A. V.C. certa mera, id est iudicium alias V.C. habet actus.

B. D. al. forte ipse elatione.

E. al. luxu forte flexu. al. forte flexum.

vocibus & modis & organis & lyris transiguntur, Apollines & Musas & Mineruas & Mercurios patronos habent. Quod spectaculum odire debes Christiane: * quorum odisti autores.

al cuius.

De amphitheatro, Cap. LII.

Amphiteatrum locus est spectaculi, vbi pugnant gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus: quod in eo iuuenes vsum armorum diuerso motu condiscant, & modo inter se aut gladijs aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes, vbi non odio sed præmio illecti subeunt ferale certamen. Amphitheatrum dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

De ludo equestri, Cap. LIII.

Genera gladiatorum plura, quorum primum *ludus equestrium.* Duo enim equites præcedentibus prius signis militaribus vnus à porta orientis, alter ab occidentis procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus & habilioribus armis, sicque atroci perseuerantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret vt haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quæ armatura pugnabat Marti duelli causa.

De retiarijs, Cap. LIV.

Retiarius ab armaturæ genere, in gladiatorio ludo cõtra alterum pugnantem occulte ferebat rete (quod iaculum appellatur) vt aduersarium culpide insistente operiret, implicitumque viribus superaret, quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

De secutoribus, Cap. LV.

Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura factata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur: ideoque cum retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.

De laqueatoribus, Cap. LVI.

Laqueatorum pugna erat fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutosque prostrare amictos vmbone pelliceo.

De velitibus, Cap. LVII.

Velitum pugna erat, vt vltro citroque tela obiectarent. Erat autem eorum varia pugna & spectantibus gratior quam reliqua: velites autem vocati sunt, siue à volitatione: siue à ciuitate Hetruscorum quæ Veletes vocabatur.

De ferali certamine, Cap. LVIII.

Ferarum pugna erat missas bestias iuuenes excipere & pugnare aduersus eas, vltroneo funere certare, non crimine sed furore.

De horum execratione, Cap. LIX.

Hæc quippe spectacula crudelitatis & inspectio vanitatum: non solum hominum vitijs: sed & dæmonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia præsumit, fidei Christianæ præuaricator effectus qui id denuo appetit quod in lauacro iampridem renunciauit, id est diabolo, pompis, & operibus eius.

De tabula, Cap. LX.

Alea, id est ludus tabulæ inuenta à Græcis in otio Troiani belli à quodam milite nomine Alea, à quo & ars nomen accepit. *Tabula ludituꝛ, pyrgo, calculis, tesserisque.*

De pyrgis, Cap. LXI.

Pyrgus dictus, quod per eum tesseræ pergant, siue quod turris speciem habeat. Nam Græci turrim πύργον vocant.

De calculis, Cap. LXII.

Calculi vocati, quod leues sint & rotundi. Vnde & calculus dicitur lapis breuis qui sine molestia sui breuitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales quasi per calles eant.

De tesseris, Cap. LXIII.

Tesseræ vocatæ, quia quadræ sunt ex partibus omnibus. Has alij *lepusculos* vocant, eo quod exiliendo discurrunt. Olim autem tesseræ iacula appellabantur à iaciendo.

De figuris alee, Cap. LXIV.

Quidam autem aleatores sibi videntur physiologice per allegoriam hanc artem exercere, & sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria seculi tempora, præterita, præsentia & futura, quia non stant sed decurrunt. Sed & ipsas vias senarijs locis distinctas propter ætates hominum trinaris lineis propter tempora argumentantur. Inde & tabulam ternis descriptam dicunt lineis.

De vocabulis tesserarum, Cap. LXV.

Actus quisque apud lusores veteres à numero vocabatur, vt *vnio, binio, trinio, quatrio, quinio, senio.* Postea appellatio singulorum mutata est, & *vnionem canem, trionem suppum, quatrionem planum vocabant.*

De Actu tesserarum, Cap. LXVI.

Actus tesserarum ita à peritis aleatoribus componitur, vt afferat quod voluerit, vt puta senionem, qui eis * actu bonum affert. Vitant autem *canem*, quia damnosus est, vnum enim significat.

Ira in omnibus exemplaribus: sed non dubito quin legendum sit, iactu.

De calculorum motu, Cap. LXVII.

Calculi partim ordine mouentur, partim vage. Ideo alios *ordinarios*, alios *vagos* appellant. At vero qui moueri omnino non possunt *inciros* dicunt. Vnde & egentes homines *inciti* vocantur: quibus spes vltra procedendi nulla restat.

De interdictione aleæ, Cap. LXVIII.

Ab hac arte fraus & mendacium atq; periurium nusquam abest, postremo & odium & damna rerum, vnde & aliquando propter hæc scelera interdicta legibus fuit.

De pila, Cap. LXIX.

Pila proprie dicitur, quod sit pilis plena. Hæc & sphæra à ferendo vel feriendo dicta, de quarum genere & põdere Dorcatius sic tradidit. *Neu tu parce pilos vnaces condere cerui, Vncia donec cri geminam superaddita libram.*

Inter species pilarum sunt, trigonaria & arenaria. *Trigonaria* est qua inter tres luditur. *Arenaria* quæ in * grege dum ex circulo astantium spectantiumqua emissa, vltra iustum spatium pilam excipere lusumque inire consueuerunt. *Cubitalem* lusum appellant, cum duo cominus ex proximo ac pene coniunctis cubitis palam feriunt. *Suam* dicitur *dare* qui pilam crure prolato feriendam colluforibus præbet.

al. Græcia:

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, LIB. XIX.

Capita Libri deciminoni.

1 De manibus.
2 De partibus nauium & armamentis.
3 De velis.
4 De funibus.
5 De retibus.
6 De fabris siue fornacibus.
7 De instrumentis fabrorum.
8 De fabricis parietum.
9 De dispositione.
10 De constructione.
11 De venustate.
12 De laqueatis.
13 De crustis.
14 De lithostrotis.
15 De plastis
16 De pictura.
17 De coloribus.
18 De instrumentis ædificiorum.
19 De lignariis.
20 De inuentione lanificij.
21 De veste sacerdotali in lege.
22 De nominibus vestium cæterarum.
23 De vestibus quarundam gentium.
24 De palliis virorum.
25 De palliis fœminarum.
26 De strato & reliquis quæ in vsu habentur.
27 De lanis.
28 De coloribus vestium.
29 De instrumentis vestium.
30 De ornamentis.
31 De ornamentis capitis fœminarum.
32 De annulis.
33 De cingulis.
34 De calciamentis.

De nauibus, CAP. I.

ARtium quarundam vocabula quibus aliquid fabricatur vel instrumenta artificum vel quæ ministerium exhibent, atque aliquid huiusmodi deinceps ex parte notanda studui.

Artifex generale nomen vocatur quod artem faciat: sicut aurifex qui aurum. *Faxo* enim antiqui pro facio dicebant.

Nauclerus dominus nauis est appellatus, ita quod nauis in sorte eius sit, κλῆρος enim Græce, *ors* dicitur. Cæteri autem in naui in contributione sunt.

Gubernio qui & *gubernator*, quasi cohibernator, quod cohibeat prudentia sua hiberna, id est tempestatis maris.

Nauta à naue dictus per deriuationem. Nauita autem pro nauta poetice dicitur, sicut Mauors pro Mars. Nam rectum est nauta.

Remex vocatur quod remum * gerit, sic autem remex quomodo tubex dicitur nominatiuo casu.

Epibata Græco sermone appellatur, qui latine dicitur superueniens. Hic nihil habet negotij: sed naulo dato in alias terras transire disponit.

Nauim quidam perhibent dictam, eo quod gnauum rectorem quærat, id est, peritum, sapientem, strenuum, qui continere & gubernare nouit propter maritima pericula & casus, vnde est illud Salomonis: *Intelligens gubernacula possidebit.* Lydij autem primum nauim fabricauerunt, pelagique incerta petentes peruium mare vsibus humanis fecerunt.

Rates primum & antiquissimum genus nauigij è rudibus ligni asseribusque consertum. Ad cuius similitudinem fabricatæ naues, ratariæ dictæ. Nunc iam rates abusiue naues. Nam proprie rates sunt connexæ inuicem trabes.

Trieris nauis magna quam Græci * *dulconem* vocant: de qua in Esaia dicitur, *Non transibit per eum trieris magna.* al. durconem. puto legendum δλκάδα.

Carpasia nauis à Carpatho insula nominata: sicut à Rhodo Rhodia: sicut ab Alexandria Alexandrina.

Liburnæ dictæ à Libijs: naues enim sunt negotiatorum. De quibus Horatius, *Ibis Liburnis inter alta nauium.*

Rostratæ naues dictæ ab eo quod in fronte rostra ærea habeant propter scopulos, ne feriantur & collidantur.

Longæ naues sunt, quas * dromones vocamus: dictæ eo quod longiores sint cæteris, cuius contrarius musculus, curtum nauigium. *Droma* autem à decurrendo dicitur. Cursum enim Græci δρόμον vocant. al. forte δρομάδας.

Classis dicta est à Græco vocabulo, ἀπὸ τοῦ καλᾶν, id est lignis, vnde & *calones* nauiculæ quæ ligna militibus portant.

Ancyromacus dictus, pro eo quod celeritate sui anchoris & instrumentis reliquis nauium vehendis sit aptus.

Phaselus est nauigium, quod nos corrupte baselum dicimus. De quo Virgilius, *Pictisque phaselis.*

Scapha quæ κατάσκοπος nauigium, quod Latine *speculatorium* dicitur.

Barca est, quæ cuncta nauis commercia ad litus portat. Hæc naues in pelago propter nimias vndas suo suscipit gremio. Vbi autem appropinquauerit portui, reddit vicem barca naui quam accepit in pelago.

Paro nauigium piratarum aptum, & ex ijs ita vocatum. Cicero. *Tunc sestuchigero tradit mandatque paroni.* Et alibi, *Parunculis ad litus ludit celeribus.*

Mioparo quasi minimus paro, idem & *carabus.* Est enim parua scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet, quales vtuntur Germanorum piratæ in oceani littoribus vel paludibus ob agilitatem. De qualibus Historia, *Gens*, inquit, *Saxonum miioparonibus non non viribus nituntur, fugæ potius quam bello parati.*

Celones quas Græci κέλητας vocant, id est *veloces* biremes vel triremes, agiles, & ad ministerium classis aptæ. Ennius, *Labitur vncta carina per æquor a cana celonis.*

Biremes autem naues sunt habentes remotum ordinem geminum.

Triremes & *quatriremes* trium & quatuor ordinum sic & penteremes & hexeremes quinos vel senos ordines habentes.

Actuariæ naues sunt, quæ velis simul & remis aguntur.

Hippagoge, in quo equos transuehere solitum est.

Pontonium nauigium fluminale tardum & graue, quod non nisi remigio progredi potest.

Hinc & traiectus, id est extentus. Est enim funis latus, vnde & trausenna dicitur extentus funis.

Limbus, nauicula breuis, quæ alia appellatione dicitur & cymba & * caupolus: sicut & lintris, id est carabus quo in Pado paludisque vtuntur. al. caupillus.

Carabus parua scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet.

Portemia nauicula Syriatici generis lata & sine carina à portando vocata. Vtuntur ijs in Pannonia.

Trabariæ, amnicæ naues, quæ ex singulis trabibus canantur: quæ alio nomine *litorariæ* dicuntur. Hæ ex caudice factæ ex vno ligno cauato, & inde caudicæ: quia à quatuor vsque ad decem homines capiant.

De partibus nauium & armamentis. CAP. II.

PVppis posterior pars nauis est, quasi post.

Prora anterior quasi priora.

Cymba locus vnus nauis, quod aquis incumbat.

Carina à currendo dicta quasi currina.

Fori nauium latera concaua, à ferendo onere dicta, siue tabulata nauium quæ sternuntur dicta, ab eo quod incessus ferant vel foris eminent. De quibus Virgilius, *Laxant que foros.*

Colum-

A

V.C. A-grea per-tia loca sunt.

Columbaria in fluminis lateribus nauium loca concauata: per quæ eminent remi, dicta credo, quod sint similia latibulis columbarum in quibus nidificant.

* *Agiatia* sunt loca in naui per quæ ad remiges hortator accedit. De qua Ennius, *Multa foro ponet.* Et, *Agiatia longa repletur.*

Transtra sunt tabulæ vbi sedent remiges, quod in transuerso sint dicta, quæ Virgilius *iuga* appellat.

Remi à remouendis, & decutiendis fluctibus dicti: sicut tonsores à tondendis, & decutiendis capillis.

• *Palmula* est extrema latitudo remi, à palma dicta, qua mare impellitur.

Antennæ autem dictæ, quod ante amnem sint positæ. Præterfluit enim eas amnis. *Cornua* extremæ partes antemnarum sunt, dicta per tropum ab animali ad inanimale.

B

Malus est arbor nauis, qua vela sustinentur. *Malus* autem dictus: quia habet instar mali in summitate, vel quia quasi quibusdam maleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur.

Modius est cui arbor insistit ob similitudinem mensuralis vasis dictus.

Carchesia sunt in cacumine arboris.

Trochleæ, quasi Flitera per quas funes trahuntur. Cinna. *Lucida confulgent alti carchesia mali.*

Trochleæ autem vocatæ, quod rotulas habeant. τρόχος enim Græce rota dicitur.

Parastatæ stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato. *Malum* * *deligatum parastatæ iunctæ.*

al. disligatum.

Clauus est quo regitur gubernaculum. De quo Ennius: *Vt clauum rectum teneam nauimque gubernem.*

Porticulus malleus in manu portatus, quo modus signumque datur remigantibus. De quo Plautus, *Ad loquendum atque tacendum tute habes porticulum.*

Tonsilla vncinus ferreus vel ligneus ad quem in littore defixum funes nauium illigantur. De quo Ennius: *Tonsillas rapiunt, configunt litus ad vncas.*

Anchora dens ferreus ex græca etymologia nomen ducit: quod quasi hominis manus comprehendat vel scopulos vel arenas. Nam manus Græce χεὶρ dicitur. Apud Græcos autem aspirationem non habet. Nam ἄγκυρα dicitur, vnde & apud maiores sine aspiratione proferebatur.

C

Puluinii sunt machinæ quibus naues deducuntur & subducuntur in portum.

Pons scala nauium.

De velis. Cap. III.

VEla Græci ἕλυτρα dicunt, proinde quod aëre mouentur. Apud latinos autem vela à *volatu* dicta. Vnde est illud, *Velorum pandimus alas.*

Genera velorum ἀκάτου, βαίδρομος, δόλων, ἀρτέμων, *Siparum, mendicium.* Ex quibus acatium velum maximum est, & in media naui constitutum.

Epidromos secundæ amplitudinis: sed ad puppim.

Dolon minimum velum, & ad proram defixum.

Artemo dirigendæ potius nauis causa commendatum quam celeritatis.

D

Siparum genus veli vnum pedem habens, quo inuiti nauigia solent in nauigatione quoties vis venti langueſcit. De quo Lucanus, *--Summaque tendens Sipara velorum perituras colligit auras.* quod ex separatione existimant nominatum. *Pes*, extremus angulus veli in quo nautæ locantur.

De funibus. Cap. IV.

FVnes dicti, quod antea in vsum luminis fuerint circumdati cera, vnde & *funalia.*

Restes, siue quod rates contineant: seu quod in iis retia tendantur.

Rudentes sunt funes nauium ex nimio stridore ita dicti.

Spiræ funes quibus in tempestatibus vtuntur: quas nautici suo more * *curcubas* vocant. Spiræ autem à sparto vocatæ.

al. cucurbas.

Propes funis quo pes veli alligatur, quasi propedes. De quo Turpilius: *Quasi cum ventus fert nauim in mare secundus siquis propedon misit si velis sinistrum.*

Tormentum funis in nauibus longus quo prora ad puppim extenditur, quo magis constringantur. Tormenta autem à tortu dicta, sunt restes funesque.

Saphon funis in prora positus. De quo Cæcilius, *Venerio cursu veni, prolato pede vsque ad saphonem.*

Opifera, funes, quæ cornibus antennæ dextra sinistraque tenduntur retrouerso.

Procnesium funis, quo nauis in littore religatur ad palū.

Mitra funis, qua nauis media vincitur.

Anquina, qua ad malum antenna constringitur. De qua Cinna: *Atque anquina regit stabilem fortissima cursum.*

Remulcum funis, qua deligata nauis trahitur vice remi. De quo Valgius: *Hic mea me longo succedens prora remulco Lætantem gratis sistit in hospitiis.*

Struppi, vincula loro vel lino facta: quibus remi ad scalmos alligantur. De quibus Liuius: *Tunc que remos iubet religare struppis.*

E

F

Cataporates * linea cum massa plumbea qua maris altitudo tentatur. Lucilius: *Hanc Cataporatem puer eodem defert vnctum plumbi pauxillum rudis linique mataxam.*

al. Catapatare, sed aut em legendus, luna.

ANNOTAT.

In V.C. ita est. Lucilius: Hanc cataparatem puero ded. defert vnctum plumbi pancillam rudis linique mataxam. In alio V.C. Hanc catastoratem puer eodem d fore, &c. cum plumbi paxillum r. l. m. In alio exempl. Hanc catapolatem puer eodem defert: vnctum plumbi Paxillum, &c.

De retibus. Cap. V.

REtia vocata siue à retinendis piscibus, siue à restibus quibus tenduntur.

Minus autem rete implagium dicitur à plagis. Nam *plagas* proprie dicimus funes illos quibus retia tenduntur circa imam & summam partem.

G

Funda genus est piscatorii retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Eadem etiam à iactando iaculum dicitur. Plautus: *Probus quidem antea iaculator eras.*

Tragum genus retis ab eo quod trahatur nuncupatum, ipsum & verticulum. *Verrere* enim trahere est.

Nassa ex viminibus tanquam rete contextum.

Cassis genus venatorii retis, quod capiat. Hinc est quod *incassum* dicimus, id est, sine causa, quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis est.

Conopeum est rete in similitudinem tentorii contextum propter muscas & culices excludendos, quo magis Alexandrini vtuntur, quia ibi ex Nilo culices copiose nascuntur. vnde & Conopea dicitur. Nam Conopea Ægyptus est.

De fabricis siue fornacibus. Cap. VI.

H

FAber à faciendo ferrum impositū nomen habet. Hinc derinatum est nomen ad alias artium materias: fabros vel fabricas dicere, sed cum adiectione, vt faber lignarius, & reliqua propter operis scilicet firmitatem.

In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum authorem dicunt figuraliter, per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendique potest. Nihil est enim pene quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in æra soluuntur, igne ferrum gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne crematur, lapide cementa & parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida vrendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilib, imputribiles reddit, stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet & medicaminis vsum. Nam sæpe * vri prodest. Pestilentiæ quoque quæ obscu-

al. rurl.

ratione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis.

Habet quoque & aliam in se diuersitatem ignis. Nam alius est ignis qui vsui humano, alius qui *iudicio paret diuino, siue qui de cœlo fulmen astringit, siue qui de terra per vertices montium eructat. *al.* in iudicio apparet.

Ignis autem dictus, quod nihil gigni potest ex eo. Est enim inuiolabile elementum assumens cuncta quæ rapit.

Fabrica duabus rebus constat, ventis & flammis.

Flamma vero proprie fornacis est dicta, quod flatu folium excitetur.

Fornax vero ab igne vocata: πῦρ enim ignis est.

Caminus est fornax, & est Græcum nomen deriuatum. ἀπὸ τοῦ καίεσθαι, id est, à calore.

Fauilla est deserta igne scintilla.

Pruna est quamdiu ardet: cum autem extincta fuerit, *carbo* nominatur. Pruna autem à perurendo dicta est: carbo vero quod flamma careat. Qui dum interisse creditur, maioris hic virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calescit. Cuius tanta vis est & sine igne firmitas, vt nullo humore corrumpatur, nulla vetustate vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, vt ij qui limites figunt, eos infossos terra tibi ternant, & lapides desuper figant, ad conuincendum *litigatorem, vt fixum lapidem post quantalibet secula limitem esse cognoscant. *al.* ad conuincendum litigatorem post quantalibet secula vt fixum.

De instrumentis fabrorum.

Cap. VII.

Incus est in quo ferrum tunditur, à cædendo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id est, feriendo producamus. *Cudere* enim cædere & ferire est. Veteres autem non incudem vocabant, sed *intudem*, eo quod in ea metallum tundatur, id est, tendatur. vnde & *tudis*, malleus, à *tundendo*, id est, tendendo dictus.

Malleus vocatur, quia dum quid calet & molle est, cædit & producit.

Marcus malleus maior, & dictus *Marcus*, quod maior sit ad cædendum & fortior. *Marcellus*, mediocris. *Marculus* malleus pusillus. Lucilius: *Et velut in fabricam feruens cum marculus ferrum, Multorum magnis ictibus tundit.*

Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant, teneantque, siue quod ab iis aliquid forsum capimus & tenemus, quasi *forsicapes*. Nam *forsum* est calidum, vnde & feruidum: vnde & formosos dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

Lima dicta, eo quod lene faciat. Nam limum lene est.

Cilum est vnde operantur argentarii, à quo & cælata vasa dicuntur.

De fabricis parietum.

Cap. VIII.

In fabricis parietum atque tectorum Græci inuentorem *Dædalum* asserunt. Ille enim primus didicisse fabricam à Minerua dicitur. Fabros autem siue artifices Græci τέκτονας vocant, id est, instructores. Architecti autem cæmentarii sunt qui disponunt in fundamentis. Vnde & Apostolus de semetipso, *Vt sapiens*, inquit, *architectus fundamentum posui.*

Machiones dicti à machinis in quibus insistunt propter altitudinem parietum.

De dispositione. Cap. IX.

Ædificiorum partes sunt tres, *dispositio*, *constructio*, *venustas*.

Dispositio est areæ vel solii & fundamentorum descriptio.

De constructione. Cap. X.

Constructio est laterum & alitudinis ædificatio. Constructio autem vel instructio vocata eo quod instringat, & cohærere faciat vt lapides luto, & ligna & lapides inuicem sibi. Nam & intinctio ferri in aqua instructura est. Nisi enim candens tingatur, stringi & cohærere non potest ferrum. Item constructio à multitudine lapidum & lignorum dicta: vnde & strues. Aliud est enim ædificatio, aliud instauratio. Nam ædificatio noua constructio est. Instauratio vero ea reparatur ad instar prioris. Nam veteres instar, pro similitudine ponebant. Inde & instaurare dicebant.

Constructio autem constat fundamento, lapidibus, arena, calce & lignis.

Fundamentum dictum quod fundus sit ædificii. Idem & *mentum* à cædendo dictum, quod crasso lapide surgat.

Lapides in structuris apti, albus, Tiburtinus columbinus, fluuialis, *sfungia, rubrus & reliqui. *al.* isfungia.

Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis denta serta secatur, tractabilis in opere est, ita vt in eo, quasi in tigno literæ scribantur.

Tiburtinus à loco Italiæ dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit.

Tophus ædificiis inutilis est, fundamentis aptus *mortalitate & mollitia. Ex æstu enim & alitu maris fricatur & verberatur imbribus. *al.* mordacitate.

Arenatius lapis concretus maris arenis, hic & bibulus dicitur. Seruat enim humorem acceptum. Idem & in Betica.

Gaditanus ab insula oceani vbi plurimus exciditur.

Piperinus subalbidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus.

*Concleatius cocleis lapillisque & arena concretus, asperrimus & interdum fistulosus. *al.* cochleaticus.

Columbinus à colore auis nuncupatus, natura vicinus gipso & mollitie simillimus.

Molaris in parietibus vtilis: quia est quædam natura eius pinguior, duraque & aspera, ex quo etiam & molæ fiunt, vnde & nomen traxit. Huius quatuor genera, albus, niger, permixtus ac fistulosus * Sfungia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus & cameris aptus. *al.* isfungio.

Silex durus lapis ex cuius genere nigri silices optimi quibusdam in locis & rubentes.

Alibi silices contra vetustatem incorrupti permanent. Iidem & in monumentis sculpti, & incorrupti permanent: quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex iis etiam formæ fiunt, in quibus æra funduntur.

Viridis silex vehementer & ipse igni resistens: sed nusquam copiosius, & vbi inuenitur, lapis non saxum est.

Pallidus in cemento raro vtilis.

Globus contra iniurias fortis, & in structuris infidus: nisi fuerit multa suffrenatione deuinctus.

Fluuiatilis silex semper veluti madens est. Hunc ætate exhiberi oportet, nec ante biennium inseri in structuris domorum, fictilium operum ad parietes & fundamenta: quæ coctis laterculis ad tecta imbriculis teguliſque aptantur.

Tegulæ vocatæ quod tegant ædes, & imbrices quod accipiant imbres. Tegulæ autem primæ positionis nomen, cuius diminutiuum tigillum.

Laterculi vero vocati, quod lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis.

Lateres autem crudi sunt: qui & ipsi inde nominati, quod lati ligneis formis efficiuntur.

Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solent. Sunt enim connexiones cannarum, dicti ἀπὸ τοῦ κεράτειν, id est, quod se inuicem teneant.

Lutum autem vocatum quidam per antiphrasim putant: quod non sit mundum. Nam omne lotum mundum est.

*Calx viua dicta: quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem: vnde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit aquis incenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur quo solet ignis accendi, vsus eius in structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius nisi calce coniunctus. Ira V. CC. *al.* Caleis.

Gipsum cognatum calci est, & est græcum nomen. Plura eius

A

ra eius genera: omnium autem optimum * lapis est specularis. Est enim insignis ædificiorum & coronis gratissimus.

al. de lapide specularis.

Arena ab ariditate dicta: non ab adhærendo fabricis, vt quidam volunt. Huius probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

Columnæ pro longitudine & rotunditate vocatæ: in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor, Doricæ, Ionicæ, Tuscanicæ, Corinthiæ, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quæ vocantur Atticæ: quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis.

Baſes fulturæ sunt columnarum, quæ à fundamento consurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. Baſes autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone.

B

Capitella dicta quod sint columnarum capita, quasi super collum caput.

Epiſtylia sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur, & est Græcum.

Pauimenta originem operis à Græcis habent: vocata autem pauimenta eo quod pauiantur, id est, cædantur, vnde & pauor: quia cædit cor.

Oſtracus est pauimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admixto feriatur. Testam enim Græci ὄστρακα dicunt.

Rudes, artifices appellant lapides contusos & calce admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt: vnde & rudera dicuntur.

Canalis ab eo quod cauus sit in modum cannæ. Sane canalem melius genere fœminino quam masculino proferimus.

Fiſtulæ aquarum sunt dictæ, quod aquas fundant & mittant. Nam Græce φίστειν mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & capacitate fiunt: per quas aquæ per modulos certos diuiduntur. E quibus est vncia & quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, & cæteri modi cuique causæ. Hucusque partes constructionis.

C

De venuſtate. Cap. XI.

Venuſtas est quicquid illud ornamenti & decoris causa ædificiis additur, vt tectorum causa auro distincta laqueatia, & prætonsi marmoris crustæ & colorum * pictura.

al. tincturæ.

De laquearijs. Cap. XII.

Laquearia sunt quæ cameram subtegũt & ornant: quæ & *lacunaria* dicuntur: quod lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gipso vel coloribus habeat pictos, cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, vt Lucius: *Reſultant ædeſque lacuſque.* Cuius diminutio *lacunar* facit: vt Horatius: *Neque aureum Mea renidet in domo lacunar.* Inde fit alia diminutio lacunarium & per antistichon laquearium facit.

D

De cruſtis. Cap. XIII.

Cruſtæ sunt tabulæ marmoris. Vnde & marmorati parietes & crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas rationem excogitauerunt non constat. Fiunt autem arena & ferro serraq; in prætenui linea premente arenas, tractuque ipso secante: sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis & polituris accommodata est.

De lithoſtrotis. Cap. XIV.

Lithoſtrota sunt elaborata arte picturæ pauimentis cruſtis ac tesſellis tinctis in varios colores. *Teſſelli* autem à tesseris nominati, id est, quadratis lapillis per diminutionem.

De plaſtis. Cap. XV.

E

Plaſtice est parietum ex gipso effigies signaque exprimere pingereque coloribus. Plastice autem dictum Græce, quod Latine est *pingere* terra vel gipso similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde & *protoplaſtus* est dictus homo qui ex limo primus est conditus.

De pictura. Cap. XVI.

Pictura autem est imago exprimens speciem alicuius rei, quæ dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta non veritas. Hinc & fucata, id est, ficto quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habentia. Vnde & sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, & fidem dum augere contendunt ad mendacium prouehunt: sicut qui Chimæram tricapitem pingunt vel Scyllam hominem sursum, caninis autem capitibus cinctam deorsum.

F

Picturam autem Ægyptii excogitauerũt primum vmbram hominis lineis circumductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, poſtea diuersis: sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, & inuenit lumen atque vmbras differentiasque colorum: vnde & nunc pictores prius vmbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inuentæ artis.

De coloribus. Cap. XVII.

Colores autem dicti sunt, quod calore ignis vel sole perficiuntur, siue quod in initio colabantur, vt summæ subtilitatis existerent.

Colores autem aut *naſcuntur aut fiunt.* Nascuntur, vt sinopis, rubrica, parætonium, melinum, * fretia, auripigmentum. Cæteri finguntur aut arte, aut permixtione.

Ita omnes Cod. Plin. Eretria.

Sinopis primum inuenta in Ponto est. Inde nomen à Sinope vrbe accepit. Species eius tres, rubra & minus rubens, & inter has media.

G

Rubrica vocata quod sit rubra & sanguineo proxima. Hæc plurimis locis gignitur: sed optima Ponto, vnde & Pontica dicitur.

Siricum rubri coloris pigmentum, ex quo & librorum capita scribuntur. Ipsum est & *Phœniceum*, appellatum ita, eo quod in Syria colligatur in littoribus rubri maris vbi Phœnices inhabitant.

Aliud est *ſericum*, aliud *Syricum.* Nam sericum lana est quam Seres mittunt, Syricum vero pigmentum quod Syri Phœnices in rubri maris littoribus colligunt. Est autem inter factitios. Nam sæpe fit aut sinopide, aut sandice mixtus.

Minium primi Græci in Epheſiorum solo inueniſſe traduntur. Cuius pigmenti Hispania cæteris regionibus plus abundat. vnde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarim.

H

Cinnabaris à dracone & barro, id est, elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ & dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum quicquid solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri.

Praſina, id est, creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima tamen in Lybia Cyrenensi.

Chryſocolla colore prasino est dicta, quod vena eius habere aurum traditur. Hæc & in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis æris, cuius inuentio argentum atque indicum prodit. Nam venæ eius cum iis habent naturæ societatem.

Cypria ab insula Cypro, vbi plurima reperitur.

Sandaracha in insula rubri maris topazon nascitur colore cinnabari, odore sulphureo. Inuenitur autem in au-

reis &

A

reis & argentariis metallis, melior quo magis rufa, quoque magis virus redolet. quanquam & ceruſſa ſi torreatur in fornace ſandarachum facit, vnde & color eſt flammeus. Quod ſi torreatur æqua parte rubrica admixta, ſandicem reddit.

Arſenicum quod Latini ob colorem auri auripigmentũ vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi etiam Sandaracha. Optimum eſt quod in auri colorem tranſit purum & fiſſile, gracili venarum diſcurſu. Quod vero pallidius aut Sandarachæ ſimile eſt, deterius iudicatur. Eſt & tertium genus ſquamoſum, quo miſcetur aureus color. Vis earum vt Sandarachæ, ſed acrior.

Ocra & ipſa in inſula maris rubri topazon gignitur: vbi & Sandaracha. Fit quoque & ocra exuſta rubrica in ollis nouis luto circumlitis quæ quanto magis in camino arſerit, tanto melior fit.

Venetum cæruleum temperare primum Alexandriã reperit. In Italia ex arenæ puluere & nitri flore idem faciunt. Sed ſi Cyprium in fornace aduſtum huic permixtioni addes, veſtoriani ſimilitudo erit.

B

Purpuriſſum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius lanis. Præcipuum eſt, tamen aliud quod adhuc vaſe rudibus medicamentis inebriatur. Proximum eſt egeſto eo addita creta in * vas idem, & quoties id factum eſt, eleuatur bonitas. Pretioſiſſimæ purpuræ cauſa eſt quod * iſcino maxime inficitur rubeaque.

al. ius.
al. ſcino.

Indicum in Indicis inuenitur calamis, ſpuma adhærente limo. Eſt autem coloris cyanei, mixturam purpuræ cerulique mirabilem reddens. Eſt alterum genus in purpuratis officinis, ſpuma in æreis cortinis innatans, quam infectores detrahentes ſiccant.

Atramentum dictum, quod ſit atrum: cuius ſpecies & picturæ & quotidiano vſui neceſſaria eſt, iſtud inter factitios eſt. Fit enim & fuligine plurimis modis ſuper ardentes tedas reſina adiecta, lacuſculo ædificato, quod fumum retineat. Huic pictores cum aqua miſcent gluten, vt illuſtrius reſplendeat. Ad feſtinationem autem operis etiam ſarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti ſpeciem reddunt. Sunt & qui vini faecem ſiccatam excoquant, affirmentq; ſi ex bono vino fax fuerit Indici ſpeciem id atramentum præbere. Sed & ſarmentum vuæ nigræ vino optimo tinctum poſteaquam ſiccitate aruerit ſi exuſas & conteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet, vſtaque plurimum neceſſaria eſt, nullo negotio prouenit. Nam & ſi glebam ilicis bene igne excoquas, & aceto acerrimo ſuperfuſam extinguas, madefacta * ſfungia colorem purpureum reddit. Eam vbi contriueris vſta erit. Omne autem atramentum ſole perficitur.

C

al. iſfungia.

Omnes colores calcis admixtione corrumpuntur.

Melinum dictum, quod eius metalli ferax ſit vna ex Cycladibus inſula Melos nomine. Eſt enim candidum, nec vtuntur eo pictores propter nimiam pinguedinem.

Annulare quod vocant candidum eſt quo mulierbres picturæ luminantur. Fit & ipſum ex creta admixtis vitreis gemmis.

D

Ceruſſa fit hoc modo: In vaſe enim aceto acerrimo impleto ſarmenta aminia in eodem vaſculo collo cabis, ac ſuper ſarmenta tabulas plumbi tenuiſſimas pones, deinde vas diligentiſſime claudes, illineſque ne aliquid inde ſpiraminis exeat. Poſt dies autem xxx. vas aperitur & ex diſtillatione tabularum innata ceruſſa inuenitur. Quod ablatum & arefactum teritur atque iterum aceto admixtum in paſtillis diuiditur & in ſole ſiccatur. Hac obſeruantia ſi laminas æreas ſarmentis ſuperponas, eruginem * creant Chalcantium.

In exc. quõdam exempl. ita legitur, Creant Chalcantũ dictũ, quod calcis eſt thymum, id eſt, flos. vnde & apud Latinos æris flos appellatur.

De inſtrumentis ædificiorum.

Cap. XVIII.

IN ſtructura autem parietum ad normam fieri, & ad perpendiculum reſpondere oportet. *Norma* dicta Græco vocabulo extra quam nihil rectum fieri poteſt. Componitur autem ex tribus regulis, ita vt duæ ſint binorum pedum, tertia habeat pedes duos vncias decem, quas æquali craſſitudine politas extremis acuminibus ſibi iungit, vt ſchema trigoni faciant. Id erit norma.

E

Regula dicta quod ſit recta, quaſi rectula, & impedimentum non habeat.

Perpendiculum eſt quod ſemper appenditur. denique in fabrica niſi omnia ad perpendiculum, & certam regulam fiant, neceſſe eſt vt cuncta mendoſa inſtruantur, vt aliqua praua ſint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia ſupina, & propter hoc vniuerſa * ſunt conſtructa.

Ira h. omnia empl. Ego fuunt, legendum arbitror, non, ſunt.

Linea genere ſuo appellata, quia ex lino fit.

Trulla nomen factum, eo quod trudit & detrudit, id eſt, includit calce vel lutolapides.

Marcellus, machina.

Scala à ſcandendo vocatæ, hærent enim parietibus. Scalæ autem dicuntur, quæ aut vnæ ſunt, aut plures, quia numeri tantum pluralis eſt nomen, vt literæ, quæ epiſtolam ſignificat.

De lignariis. Cap. XIX.

F

LIgnarius generaliter ligni opifex appellatur.

Carpentarius ſpeciale nomen eſt. Carpentum enim ſolum facit, ſicut nauicularius, quia tantum nauium eſt fabricator & artifex.

Sarcitector dictus, quod ex multis hinc inde coniunctis tabulis vnum tecti ſarciat corpus.

Idem & *tignarius*, quia tectoria lignis inducit.

Lignum vocatur Græca etymologia, quia incenſum in lumen conuertitur & in flammam. Vnde & licinium dicitur, quod lument det.

Materia inde dicitur omne lignum, quod ex ea aliquid efficiatur: vel ſi ad ianuam referas, vel ad ſtatuam, materia erit. Ad aliquid enim ſemper materia accipienda eſt, ſicut elementa materiam rerum eſſe dicimus: quia inde ea quæ ſunt facta videmus, & materia quaſi mater dicta.

Trabes vocatæ, quod in tranſuerſo poſitæ vtroſque parietes contineant.

G

Aliud autem ſunt tigna, aliud trabes. *Tigna* enim iuncta trabem faciunt. *Trabes* autem ſunt cum ſunt dolatæ.

Tolus proprie eſt, veluti ſcutum breue quod in medio tecto eſt in quo trabes coëunt.

Cuplæ vocatæ, quod copulent in ſe luctantes.

Luctantes dicuntur, quod erecti inuicem ſe teneant more luctantium.

* *Agrantes.*

In V.C. deeſt.

Aſſeres ab aſſe dicti, quia ſoli ponuntur neque coniuncti.

Scindulæ, eo quod ſcindantur, id eſt, diuidantur.

Epigri & *claui* ſunt quibus lignum ligno adhæret.

Claui autem dicti quaſi calybi, quia ex calybe fiunt, id eſt, ferro. Calybs enim ferrum eſt.

Tabulæ à veteribus tagulæ vocabantur, à tegendo ſcilicet, vnde & tegulæ.

Commiſſura dicitur tabularum coniunctio.

Sectio autem dicta à ſequendo ea quæ ceperit. Nam ſecare ſectari & ſequi eſt.

H

Serra autem nomen de ſono factum eſt, id eſt, à ſtridore.

Serræ circinique vſum Perdices quidam adoleſcens inuenit, quem puerum Dædalus frater matris ſuæ, ſtudiis perdocendum acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur: vt dum materiæ diuidendæ compendium quæreret, ſpinam piſcis imitatus de ferro laminam exaſperans dentium mordacitate armauit: quã ſerram artifices nuncupant. Pro cuius artis inuentione Dædalus magiſter eius inuidiæ liuore permotus præcipitem puerum ex arce deiecit. dehinc exulatum Cretam abiit, ibique aliquamdiu fuit, vt fabulæ ferunt. Ex Creta pennis volauit & inde Ciliciam venit.

Circinus dictus, quod vergẽdo efficiat circulum. Huius modus duplicata linea fit, quæ ſimplex per latitudinem extenſa fuerat. Punctus autẽ in medio * circini centrum à Græcis dicitur: in cuius medium cuncta conuergunt.

forte, circuli.

Securis

Securis vocatur; eo quod ea arbores succidantur: quasi succuris. Item securis, quasi semicuris. Ex vna enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hæc & apud veteres penna vocabatur, vtrumque autem habens aciem, bipennis dicitur: quod ex vtraque parte habeat acutam aciem: quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant. Vnde & autium pennæ, quia actitæ. Et ecce nomen quod reseruauit antiquitatem, quia veteres dicebant pennas non pinnas. Hæc & *dolabra*: quod habeat duo labra. nam securis simplex est.

Dextralis, dexteræ habilis.

Ascia ab astulis dicta, quas à ligno eximit, cuius diminutiuum nomen est *asciola*. Est autem manubrio breui ex aduersa parte referens vel simplicem malleum, aut cauatum, vel bicorne rastrum.

al. Scalprus.

* *Scalprum* dictum, quod scalpturis & foraminibus sit aptum, quasi scalforus. Cuius diminutiuum *scalpellus*.

Terebra vocata à verme ligni, qui vocatur terebra: quem Græci τερηδόνα vocant. Hinc terebra dicta, quod vt vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi tranforans.

Taratrum quasi teratrum. *Scofina* dicta quod hærendo

al. scofim. *al.* Gulnia.

* scophen faciat. *Canterium*, *Gallia* * *Guuia*.

De inuentione lanificii. CAP. XX.

*Minerua*m quandam gentiles multis ingeniis prædicant. Hanc enim primam lanificii vsum monstrasse, hanc etiam telam ordisse & colorasse lanas perhibent. Oliuæ quoque hanc dicunt inuentricem & fabricæ, multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices supplicant, Sed & hoc poëtice fingitur. Non enim Minerua istarum artium princeps est: sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitur, hoc est, ingenium, ideoque sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. Ideo & dea artium Minerua dicitur, quia nihil excellentius est ingenio quo reguntur vniuersa.

De veste sacerdotali in lege. CAP. XXI.

OCTO sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum.

Foderis est tunica sacerdotalis linea, corpori astricta vsque ad pedes descendens. vnde & nuncupatur, ποδήρης enim Græci pedes dicunt. Hæc vulgo camisia vocatur.

al. Abaneth.

* *Abanem* cingulum sacerdotale rotundum polimita arte ex cocco, purpura, hyacintho, contextum, ita vt flores atque gemmæ in eo videantur esse distinctæ.

al. Abaneſt.

Pileum est ex bisso rotundum quasi sphæra media, caput tegens sacerdotale, & in occipitio vitta constrictum. Hoc Græci & nostri *tiaram* vel

al. galeriam.

* *galeam* vocant.

Machil quod est tunica talaris tota thicinyna, habens ad pedes LXXII. tintinnabula: totique intermixta ac dependentia punica mala.

Ephod, quod Latine interpretatur *superindumentum*. Erat enim pallium superhumerale ex quatuor coloribus & auro contextum habens in vtroq; humero lapides duos smaragdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina Patriarcharum.

Logicon, quod Latine dicitur rationale, pannus duplex, auro & quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII. pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumerale contra pectus pontifices annectebatur.

Petalum aurea lamina in fronte pontificis, quæ nomen Dei tetragrammaton Hebraicis literis habebat scriptum.

Batin, siue fœminalia, id est, bracæ lineæ vsque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur.

De nominibus vestium cæterarum. CAP. XXII.

DIuersitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentum, vestimentum, & reliqua.

Tegmen dictum eo quod tegat membra: sicut tegumenta, tecta quæ tegunt corpora.

Indumentum quod intus ad corpus induitur: quasi intumentum.

Vestimentum vero est quod vsque ad vestigium prætenditur, quasi vestimentum, vt est tunica talaris. Sed & hæc consuetudo sermones auctorum confundit.

Discernitur autem *vestitus* à cultu: quoniam lautius intelligitur *cultus*. Item cultus ab habitu. Nam *habitus* ad naturam pertinet, cultus ad homines.

Pleræque autem vestium aut à tempore quo maxime in vsu sunt appellantur, aut à locis vbi vel primum vel maxime vendicantur, aut à genere coloris, aut à nomine repertorum.

Vestis antiquissima hominum fuit *perizomatum*, id est, *succinctorium*: quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales è foliis arborum sibi fecerunt, quãdo post prætuaricationem erubescentes pudenda velabant. Cuius vsum quædam barbaræ gentes dum sint nudæ vsque hodie tenent. Hæc & *campestria* nuncupantur, pro eo quod eisdem iuuenes qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.

Tunica vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. Tonus enim sonus est. Primum autem fuere pelliceæ tunicæ quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt.

Talaris tunica dicta, eo quod ad talos vsque descendat, & ad pedes defluat, sicut pectoralis quia apud antiquos breuis erat: vt tantum pectus operiret, licet nunc profusior sit.

Manicleata tunica, id est, manicata eo quod habeat manicas, quam χειριδώτην Græci vocant.

Dalmatica vestis primum in Dalmatia prouincia Græciæ texta est, tunica sacerdotalis candida cum clauis ex purpura.

Russata quam Græci *phœniceam* vocant, nos *coccineam*, reperta est à Lacedæmoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem quotiens quis in acie vulneraretur, contemplanti aduersario animus augesceret. Hac sub consulibus Romani vsi sunt milites, vnde etiam russati vocabantur. Solebat enim pridie quam dimicandum esset ante principia poni, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ.

al. Lacunata.

* *Lacullata* est, quæ lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.

Iacinthina vestis est aërio colore resplendens.

Melocina quæ maluarum stamine conficitur, quam alii melocinam, alii * maluerlam vocant.

al. Maloellam.

Bombicina est à bombice vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorũ textura bombicinum dicitur, conficiturque in insula Choo.

Apocalama.

Serica à serico dicta, vel quod etiam Seres primi miserunt.

Holoserica tota serica: ὅλον enim *totum*.

Tramoserica stamine lineo: trama ex serico.

Holoporphyra tota ex purpura.

Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt & qui genus quoddam lini byssum esse existiment.

Fibrina, tramen de fibri lana habens caprina.

Masticina & * *mena*.

Mela quod è colore nigro. Græci enim μέλαν nigrum vocant.

Linea, quæ ex solo lino fit.

Linostema vestis est ex lana linoque contexta. Et dicta linostema, quia in stamine linum, in trama lanam habet.

Recta dicitur vestis, quam sursum versum stantesque texunt.

Segmenta, zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Nam & particulas cuiusque materiæ abscisæ præsegminas vocant.

Leudenſis, quod raro filo sit, leuiterque densata.

Pauitenſis, contraria Leudensi, dicta quod grauiter pressa atque calcata sit.

Citro-

Catrosa, quasi concrispa ad similitudinem citri. Neuius: *--Pulchram ex aere vestemque citrosam.*

Velenensis tunica est, quæ affertur ex insulis.

Exotica vestis est peregrina deforis veniens vt in Hispania à Græcis.

Polymita multi coloris. Polymitus enim textus multorum colorum est.

Acupicta vestis acu textilis aut acu ornata. Eadem & *Phrygia*. Huius enim artis periti Phrygii omnes dicuntur: siue quia in Phrygia inuenta est. Vnde & artifices qui id faciunt, *Phrygiones* dicuntur. Virgilius: *Phrygiam chlamydem.*

Trilicis à tribus licijs, quia est simplex & * biplex.

Rasila, quæ vulgo rasilis dicitur.

* *Intripola* vestis illa vocatur, quæ dum sit vetus ad nouam speciem recurratur.

Pannutia nuncupata, quod sit diuersis pannis obsita.

Colobium dictum, quia longum est, & sine manicis. Antiqui enim magis hoc vtebantur.

* *Libitonarium* est colobium sine manicis, quali monachi Ægyptii vtuntur.

Lumbare vocatur, quod lumbis religetur, vel quod lumbis hæreat. Hoc in Ægypto & in Syria non tantum fœminæ, sed & viri vtuntur. Vnde & Hieremias, Trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petræ abscondit, & postea scissum reperit. Hoc à quibusdam & renale dicitur, quia renibus alligatur.

Limus est vestis, quæ ab vmbilico vsque ad pedes producitur. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, * fluxuosam, inde & nomen accepit. Nam *limum* obliquum dicimus.

Licinium vocatum, quod textura eius ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g litera commutata.

Armelausa vulgo vocata, quod ante & retro diuisa atque aperta est, in armos tantum clausa, quasi armiclausa: c litera ablata.

Camisias vocamus, quod in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris.

Femoralia appellata, eo quod fœmora tegant. Ipsa & bracæ, quod sint breues, & verecunda corporis iis velentur.

Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias brachasq; tegant.

Tubraci, quod à bracis ad tibias vsque perueniant.

De vestibus quarundam gentium.

Cap. XXIII.

QVibusdam autem nationibus sua cuique propria vestis est, vt Parthis * sarabara. Gallis linnæ. Germanis renones. Hispanis striges. Sardis * manstrugæ.

Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele, *Et sarabara eorum non sunt immutata.* Et Publius: *Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt?* Apud quosdam autem sarabaræ quædam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite Magorum picta.

Linnæ siga quadra & mollia sunt. De quibus Plautus: * *Linnæ cooperta est textrina Gallia.*

Renones sunt velamina humerorum & pectoris vsque ad vmbilicum, atque intortis villis adeo hispida, vt imbres respuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum, quasi repsat: de quibus Sallustius, *Germani inter illum renonibus corpus tegunt.* Dicti autem renones à Rheno Germaniæ flumine, vbi iis frequenter vtuntur.

Mastruga vestis Germanica ex pelliculis ferarum, de qua Cicero pro Scauro: *Quem purpurat. galis non commouit, eum Sardorum mastruga mutauit.* Mastruga autem dicta, quasi monstruosa, eo quod qui ea induuntur, quasi in ferarum habitum transformentur.

Dinoscuntur & gentes ita habitu, sicut & lingua discordes. Perse brachia & crura liniamentis, caput tiara tegunt. Eminent apicibus saltigiaris Alani: horrent & * malleoli cum * latratoribus linguis Scoti: sacrati vel sagati Alemanni. * Lineati Indi: gemmati Persæ: sericati Seres: pharetrati Armenii.

Nonnullæ etiam gentes non solum in vestibus, sed & in corpore aliqua sibi propria, quasi insignia vindicant, vt videmus cirros Germanorum: granos & cinnabar Gothorum: * stigmata Britonum. Circumcidunt quoque Iudæi præputia: pertundunt Arabes aures, flauent capitibus intextis Getæ, nitent Albani albentibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis, sine equis inertes extant Alani, nec abest * gens Pictorũ nomen à corpore, quod minutis opifex acus punctis & expressos natiui graminis succos includit, vt has ad sui * specimen cicatrices ferat, pictis artubus maculosa, nobilitas.

Habet & sexus institutam speciem habitus, vt in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium, quod maxime virginibus insigne est, quarum & ornatus ipse proprie sic est, vt concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem * ambitu crinium contegat.

De pallis virorum. Cap. XXIV.

PAllium * est quo administrantium scapulæ contegũtur, vt dum ministrant expeditius discurrant. Plautus, *Si quid facturus es appende in humeris pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.* Dictum autem * pallium à pellibus, quia prius super indumenta pellicia veteres induebantur, quasi pellea, siue à palla per deriuationem.

Chlamys est quæ ex vna parte induitur neq; consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc & Græce nomen accepit.

Toga dicta, quod velamento sui corpus tegat atque operiat. Est autem * pallium purum forma rotunda & fusiore, & quasi inundante sinu & sub dextro veniens, super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum vel picturarum aspicimus, easque statuas togatas vocamus.

Togæ autem Romani in pace vtebantur: belli autẽ tempore paludamentis. Mensura togæ iustæ, si sex vlnas habeat.

Toga autem *palmata* dicebatur, quam merebantur ij, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur & toga *picta*, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.

Toga *candida* eademque creata, in qua candidati, id est, magistratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior insigniorque esset. Cicero oratione quam habuit contra competitores, in toga candida scripsit.

Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia, quæ post secus reiicitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex vtroque latere ex humeris picturæ pendeant, vt sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores.

Trabea erat togæ species ex purpura & cocco, qua operti Romanorum reges initio procedebant. Hanc primum Romulus adinuenisse perhibetur, ad discretionem regii habitus. Trabea autem dicta, quod in maiori gloria hominem * transbearet, hoc est, vltra & in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret.

Paludamentum erat insigne * pallium Imperatorũ cocco purpuraque & auro distinctum. De quo Salustius: *Togam*, inquit, *paludamento mutauit.* Erat enim pallium bellicum, dictum, vt quibusdam videtur, quod eo indutus palam faceret Imperator bellum futurum.

Circumtextum est, quod Græce κύκλας dicitur. de quo Virgilius: *Et circumtextum croceo velamen acantho.* Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium.

Diplois Græcum nomen, ab eo quod sit duplex amictus. Horatius: *Contra quem duplici panno patientia velat.* Est autem vestis militaris, cuius vsus Gallicis primum expeditionibus cœpit è præda hostili. De qua est vox illa senatui, *Togis depositis Quirites ad saga conuersi fuerant.*

Sagum autem Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratus vel quadruplex esset.

Penula est pallium cum fimbriis longis.

Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur. Vnde & in distinguenda castrensi vrbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autem

lacernæ

al. Sarrabara. al. mastruca.

al. Linna cooperta est textrina Gallus.

al. malis. al. latrantibus. al. latratoribus. al. Lineati quod probo. Nam Indi ora faciem lineamentis pingunt.

al. flexuosam.

al. bilex.

al. interpola.

al. Leuitenarium.

al. stemata.

al. genti.

al. speciem.

al. ambitus.

al. palleus.

al. palleum.

al. palleum.

al. legendũ censeo mobilitate.

al. transueheret.

al. palleum.

al. Græce.

A

lacernæ quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita *laxis* vt sunt populorum.

Mantum Hispani vocant, quod *manus* tegat tantum. Est enim breue amictum.

Prætexta puerile pallium est, quo vsque ad xvj. annos pueri nobiles sub disciplinæ cultu vtebantur. Vnde & *prætextati* pueri appellati sunt. Dicta autem *prætexta*, quia *prætexebatur* ei latior purpura.

Casula est vestis cucullata, dicta per diminutionem à *casa*, quod totum hominem tegat, quasi minor *casa*. Vnde & *cuculla*, quasi *minor cella*. sic & * Græci Planetas dictus volunt, quia horis erraticis enagantur. Vnde & stellæ planetæ, id est, vagæ suo errore motuque discurrunt.

al. Græce.

Birrus à Græco vocabulum trahit: illi enim *birrum bibrum* dicunt.

Melotes, quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina à collo pendẽs præcincta vsq; ad lumbos. Est enim habitus propriè necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, vt quidam æstimant, de pelliculis *melonum*. Vnde & *melotes* vocatæ sunt..

B

Fimbriæ vocatæ ora vestimentorum, hoc est, *fines* ex Græco vocabulum trahentes. Græci enim terminum ὅρον vocant.

De palliis fœminarum,

CAP. XXV.

REgillum est prælatum reginarum amiculum, vnde & appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura sigbatum: cuius *fimbriæ* aureis staminis summitate resplendent.

Palla est quadrum *pallium* muliebris vestis deductum vsq; ad vestigia, affixis in ordinem gemmis. Et palla dicta, ἀπὸ τῆ πάλλεσθαι, id est, à * nobilitate, quæ est circa finem huiusmodi indumenti: siue quod rugis vibrantibus sinuata crispetur.

al. legendũ censeo mobilitate.

Stola matronale operimentum, quod cooperto capite & scapula à dextro latere in lævum humerum mittitur. *Stola* autem Græce vocatur, quod superemittatur. Eadem & *ricinium* Latino nomine appellatum. eo quod dimidia eius pars retro eiicitur, quod vulgo maiortem dicunt. Vocatum autem dicunt *Maiortem*, quasi Martem. Signum enim maritalis dignitatis & potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est: inde & super caput mulieris est.

C

Amiculum est meretricum pallium lineum. Hoc apud veteres matronæ in adulterio deprehensæ induebantur, vt in tali amiculo potius quam in stola polluerent pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum meretriciæ vestis: nunc in Hispania honestatis.

Theristrum pallium muliebre dictum, quod ἐν θέρει, id est, in æstu & caumate corpora mulierum protegat, quo vsque hodie Arabiæ & Mesopotamiæ mulieres velantur, quibus in æstu tutissimo teguntur vmbraculo. De quo in Isaia legitur.

Anaboladium amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci & Latini *sindonem* vocant.

D

De strata & reliquis quæ in vsu habentur.

CAP. XXVI.

STragulum vestis est discolor, quod manu artificis diuersa varietate distinguitur. Dictum autem, quod in stratu & in amictu aptum sit. De quo Salomon: *Stragulatam vestem fecit sibi.*

Ludices ad ludis, id est, theatris vocatas quidam existimant. Cum enim egrediebantur, de ludi prostibulo iuuenes horum velamento regebant caput & faciem, quia solebant erubescere, qui lupanar introissent.

Galnapes.

Fulcra sunt ornamenta lectorum, dicta quod in iis fulcimur, id est, sustinemur, vel quod toros fulciant, siue caput, quæ reclinatoria vulgus appellat.

Cervicalia autem eo quod ponantur sub cervice vel cubito.

E

Puluillus dictus à puluinari, qui est diuitum lectus.

Culcitræ vocatæ, quod calcentur, id est, farciantur pluma siue tomento, quod molliores calidioresq; sint.

Tapeta dicta, quod pedibus primum sternerentur, quasi *tapedia*.

Sipla tapeta ex vna parte villosa quasi *simpla*.

Amphitaba ex vtraq; parte villosa tapeta. Lucilius: *Siple atq; amphitaba villis ingentibus molles.*

* *Mantelia* nunc pro operiendis mensis sunt, quæ vt nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus præbebantur: siue *mandelia* à mandendo.

al. Mantilia.

Mappæ conuiuii & epularum appositarum sunt, quasi *manupæ*, atque ob id nominatæ: cuius diminutiuum mappella est.

Toralia longæ perpetuæq; mappæ, à *toro* dictæ.

Sabanum Græcum nomen est.

Facitergium & *manutergium* à tergendo faciem vel manus vocatur.

Vela dicta, quod obiectu suo interiora domorum velent.

F

Aulæa vela picta & grandia, quæ ideo aulæa dicta sunt, quod primum in aula Attili Regis Asiæ, cui successit populus Romanus, inuenta sunt.

Cortinæ sunt aulæa, id est, vela de pellibus, qualia ex Exodo leguntur, à quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictæ autem cortinæ à cortiis, eo quod prius ex pellibus fuissent factæ. Vnde & in eodem tabernaculo legis uibetur, cortinas fieri ex pellib. rubris & ex pellibus hyacinthinis.

Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

De lanis, CAP. XXVII.

LANA à laniendo, id est, vellendo dicta. Hinc & vellus dictum, quod prius lanæ vellerentur, non tonderentur.

Linum ex terra oritur, deflexumq; nomen eius ex Græco. Nam *linum* Græci λινάριον dicunt: siue quod sit molle & leue.

G

Stuppa vero cannabi est siue lini. Hæc secundum antiquam orthographiam stuppa dicitur, quod ex ea rimę nauium *stipentur*. Vnde & stipatores dicuntur, qui in vallibus eam componunt.

Tomentum appellatum, quod aut in filo aut in tela *tumeat*, nec subtilitatem habeat.

Canabum à similitudine *cannæ* vocatum, siue à Græca etymologia. Nam illi *canabum* κάνναβιν, vocant.

Byssum genus est quoddam lini nimium candidi & mollissimi, quod Græci *papatem* vocant.

Fibrinum lana est animalium, quæ fibros vocant: ipsos & castores existimant: quos dum venatores sequuntur: ipsi sibi testiculos adimunt.

Aranea vocata, eo quod aëris infusione in frondibus nutriatur.

Sericum dictum, quia id *Seres* primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur à quibus hæc circum arbores fila ducuntur. *Vermes* autem ipsi Græce βόμβυκες nominantur.

H

al. crassitudo.

Placium est stuppa & quasi * crassedo serici, & est Græcum nomen.

De coloribus vestium.

CAP. XXVIII.

TInctura vocata, quia *tingitur*, & in aliam fucatam speciem nitoris gratia coloratur, κόκκον Græci, nos *rubrum* seu vermiculum dicimus. Ev enim vermiculus ex sylvestribus frondibus.

Conchilium dictum, eo quod ex conchulis marinis color eius colligitur. Idem & *ostrum* vocatur.

Ostrum, quod pro colore purpuræ temperatur, plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur siue in iis quos * propior Solis cursus illuminat.

al. propius

Conchilia autem sunt maris, quæ circumcisa ferro lacrymas purpurei immittunt coloris His collectis color purpureus temperatur. Et ostrum exinde appellatum dicunt, quod ex teste humore elicitur.

Purpura apud Latinos à puritate lucis vocatur, apud Græcos autem πόρφυρος dicitur cum aspiratione: apud nos purpura sine aspiratione.

Ferrugo est color purpuræ subnigræ, quæ fit in Hispania, vt, -- *Ferrugine clarus Ibera.* Dicta autem ferrugo, quod omnis purpura prima tinctura huiusmodi coloris existat.

Glaucus color est ferrugineus subniger.

Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum enim est medius color inter album & nigrum, & elbum ab albo deriuatum.

Luteus color rubicundus, quod est croceus. Nam crocus lutei coloris est, vt, *Croceo mutatas vellera luto.*

Menum, quod sit colore nigro. Græci enim μέλαν *nigrum* dicunt.

Masticinum, quod colorem *masticis* habeat.

Blatteum, blauum.

Mesticium, ofticium, quia ex vsto est. Fit enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus. Vnde & color eiusdem tinctuæ flammeus est.

De instrumentis vestium.

Cap. XXIX.

TEla pro longitudine staminum dicta cuius deriuatum est telaria.

Insubuli, quia infra & supra sunt, vel quia insubulantur.

Radij dicti, quia radendo fiunt,

Pectines, quia pexa fila reddant & imprimant.

Colum, quod sit in longitudine & rotunditate, quasi *columna*.

Fusus, quod per ipsum fundatur quod netum est.

Alibrum, quod in eo librantur fila, id est, soluuntur.

Calatum leue gestamen ex ligno vel canna aut ex iunco factum, in qua vel pensa ponuntur, vel leguntur flores κάλαμος enim Græce lignum est, à quo deriuatum est calatum. Nam Latine *quasillum* dicitur Cicero in Philippicis, *Aut vero inter quasilla pendatur aurum.*

Pensum mulierum à *pendendo* dictum. Vnde pensa & impensa netum.

Fila dicta, vel quia ex *pilis* animalium sunt vel quia lanificum filis tenuibus constat in modum pilorum, id est, quasi filorum.

Mataxa à circuitu scilicet filorum. Nam meta circuitus dicitur, vel quod transferatur.

Glubellum corrupte à globo dictum per diminutionem, quasi *globellum*.

Panuliæ vel *panuclæ*, quod ex eis panni texantur. Ipsæ enim discurrunt per telam.

Stamen dictum, quia rectum *stat*.

Trama, quod via recta transmittatur per telam. Est enim filum inter stamen currens.

Licia sunt quibus stamina liganter, quasi *ligia*.

Ordire est texere.

De ornamentis.

Cap. XXX.

HActenus de *veste*: dehinc ad cæterum *cultum* veniamus.

Ornamenta dicta, quod eorum cultu *ora* vultusq; decorentur. Primum ornamentum *corona* insigne victoriæ, siue regii honoris signum. quæ ideo in capite regum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Hæc à Lucilio *corolla*, ab Homero στέφανη dicta est. Huius principium à Libero quodam gentiles existimant, quod is in potando mota vino capita vincire fasciolis instituerit, idcirco olim linei & lanei generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium.

Nomen coronæ hac ex causa vocatum, quod initio circum aras *curreretur*, atq; ad imaginem circuitus vel *chori* est formata & nominata corona.

Imperatores Romani & reges quidam gentium *aureis coronis* vruntur. Persæ *tiaras* gerunt, sed reges *rectas*, satrapæ *incuruas*. Reperta autem *tiara* à Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti exinde vsque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim *cyclades aureas* gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium *vates infula, apice, pileo* siue *galerio* vtebantur.

Infula est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, à qua vittæ ab vtraque parte dependent, quæ infulam vinciunt. Vnde & vittæ dictæ sunt, quod vinciant. *Infula* autem plerumq; lata erat, plerumq; tortilis de albo & cocco.

Apex est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles vtebantur, appellatus ab *apiendo*, id est, à ligando. Nam virgula quæ in pileo erat, contexebatur filo, quod fiebat ex lana hostiæ Galerium pileum ex pelle cæsæ hostiæ factum.

Pileum autem dictum à pelle hostiæ vnde fiebant.

Cidaris * & ipsum sacerdotum erat, quod à plerisque *mitra* vocatur.

De ornamentis capitis fœminarum.

Cap. XXXI.

ORnamenta capitis fœminarum: Diadema, nimbus, capitulum & mitra.

Diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro & gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retro astringitur, & exinde dictum Græce quod præligetur.

Nimbus est fasciola transuersa ex auro assuta in linteo quod est in fronte fœminarum. Plautus: *Quo magis eam aspicio, tanto magis nimbata est.* Nam & lumen quod circa angulorum capita pingitur, nimbus vocatur: licet & nimbus sit densitas nubis.

Capitulum est quod vulgo *capitulare* dicunt. Idem & *cappa*, vel quod duos apices vt cappa litera habeat, vel quia capitis ornamentum est.

Mitra est pileum Phrygium caput protegens quale est ornamentum capitis deuotarum. Sed pileum virorum est, mitræ autem fœminarum.

Redimicula autem sunt, quibus mitra alligatur. Pileum autem, vt prædiximus, à pelle erat. Nam mitra ex lana est.

* *Rigula* est mitra virginalis capitis.

Vittæ sunt quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli, & vittæ dictæ quod *vinciunt*.

Teniæ autem est vittarum extremitas dependens diuersorum colorum.

Item *vitta* est qua corona vincitur: tenia vero extrema pars vittæ, quæ dependet coronæ.

Reticulum est, quod colligit comas, dictum ab eo quod *retinet* crines ne effundantur.

Discriminalia capitis mulierum sunt vocata, ex eo quod caput auro discernant. Nam *discriminare* diuidere dicitur.

Ancile sunt cincinni dependentes prope auriculas, Græco vocabulo auribus dictæ.

Acus sunt quibus in fœminis ornandorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant & sparsos dissipent capillos.

Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ quibus preciosa genera lapidum dependuntur. Harum vsus in Græcia, puellæ vtraque aure, pueri tantum dextra gerebant.

Torques sunt circuli aurei à collo ad pectus vsque dependentes. Torques autem & bullæ à viris geruntur, à fœminis vero monilia & catella. Dictæ autem *torques*, quod sint *tortæ*: & bullæ, quod sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.

Monile

Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex fœminarum pendere collo, dictum à munere. Hoc etiam & serpentum dicitur, quia constat ex amphorolis quibusdam aureis, gemmisq; variis in modum facturæ serpentis. Nonnulli hoc & *segmenta* & longos * habitus: licet & segmentatas vestes dicamus: * vt ipsa: *Et segmentatis dormisset paruula cunis.*

Plerumq; autem & per *monile* omnia ornamenta matronarum significantur quicquid illis munere datur.

Murena vulgo vocatur, quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quædam ordinis flexuosi catena contexitur, in similitudinem murenæ serpentis, quæ ad collum ornandum aptatur. Hæc interdum auri atq; argenti texitur virgulis. Vnde & dicitur in Canticis canticorum: *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

Catellæ sunt *catenulæ* colli inuicem se comprehendentes in modum *catenæ*, vnde & appellatæ.

Dextras communes esse virorum ac fœminarum: quia vtriusq; sexus dextræ sunt, * ampla & ante manicam portantur: & possunt ibi iungi clauo vno.

Armillæ autem proprie virorum sunt collatæ victoriæ causa militibus ob armorum virtutem. Vnde & quondam vulgo *virilia* dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat: quia ipsa quoq; hoc vbi ponitur ambigendo constringit, sed quando armilla latus extenditur, circulus rotundus fit.

Fibulæ sunt quibus pectus fœminarum ornatur vel pallium tenetur: viris in humeris, seu cingulum in lumbis.

Lunulæ sunt ornamenta mulierum in similitudine lunæ bullulæ aureæ dependentes.

Specula dicuntur, in quibus fœminæ vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi fœminæ intuentes considerent speciem sui vultus, & quicquid ornamenti deesse viderint adiiciant.

Perisc elides sunt ornamenta crurum mulierum, siue armillæ pedum à quibus gressus earum ornantur.

Olfactoriola vascula sunt muliebria, in quibus odoramenta gestantur.

De anulis, Cap. XXXII.

PRimus *Prometheus* fertur circulum ferreum incluso lapide digito circumdedisse.

Qua consuetudine homines vsi, *anulos* habere cœperunt. *Anuli* autem per diminutionem dicti à *circulis* & *anis*, qui sunt circa brachia & circum ctura. Vnde signa eorum per diminutionem *sigilla*. Nam signa maiora sunt, sigilla vero quasi minora signa.

Anulos, primum homines gestare cœperunt quarto à pollice digito, quod eo vena quædam vsq; ad cor pertingat, quam notandam ornandamq; aliquo insigni veteres putauerunt.

Apud Romanos *anuli* de publico dabantur, & non sine discrimine. Nam dignitate præcipuis viris gemmati dabantur, cæteris solidi. Anulum *aureum* neq; seruus neque libertinus gestabat, aut in publico: sed anulo aureo liberi vtebantur: libertini *argenteo*: serui *ferreo* vtebantur.

Apud veteres vltra vnum anulum vti infame habitum viro. Graechus in Meuium. Considerate, Quirites, siniſtram eius, en cuius auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem vt mulier est ornatus. Crassus qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam præferens quod pecunia ei immensa creuisset. Multi etiam Romanorum pro grauitate anulum gestare in digito abstinuerunt. Fœminæ non vsæ sunt anulis, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc præ auro nullum fœminis leue est atque immune membrum.

Inter genera *anulorum* sunt virgulus, samothracius, tinius.

Vngulus est gemmatus vocatusque hoc nomine, quia sicut vngula cathi, ita gemma anuli auro accingitur.

Samothracius aureus est quidem, sed capitulo ferreo, à loco ita vocatus.

Tinius purus est, primum in Bithinia fabricatus: quem olim tinam vocabant. Flaccus: Lugente mea vita, nec smaragdos berillosq; mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quæro, nec * cortinalis me perpolibit anulus, nec laspius capillus.

De cingulis, Cap. XXXIII.

Cinctus est lata zona, & minus lata semicinctium, & vtrisque minima cingulum. Nam à cincto per diminutionem *cingulum* nominatur. Cincto autem iuuenes in exercitatione campestri verecunda velabant, vnde & campestris dicebatur.

Baltheus cingulum militare est dictus, propter quod ex eo signa dependent, ad demonstrandam legionis militaris summam, id est, sex milium sexcentorum, ex quo numero & ipsi consistunt. Vnde & *baltheus* dicitur non tantum quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent.

Zona Græcum est, quam illi *ζωστῆρα*, nos *cingulum* nuncupamus.

Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait Cinna: *Strophio lactantes cincta papillas.* Et Prudentius: *Nomen hoc gemmæ strophio illigatæ.*

Lunus est cinctus, quem publice habent serui. Et dictus *lunus*, quia transuersas habet purpuras, id est, *lunas*.

Calculum cingili genus à coacto loro dictum.

Fibula Græcum est, quam illi *φίβλην* dicunt, quod ligat.

Subfibulum, subligaculum.

Redimiculum est quod succinctorium, siue bracile nuncupamus, quod diuidens per cruricem & à lateribus colli diuisum, vtrarumque alarum sinum ambit atque hinc inde succingit, vt constringens latitudinem vestiat corpus, atque coniungendo componat. Hoc vulgo *bracile*, quasi brachiale vocant, quamuis nunc non brachiorum sed renum sit cingulum. *Succinctorium* autem vocatum, quod, vt dictum est, sub brachii, ductum alarum sinum ambit atq; hinc inde succingit.

Fascia est qua tegitur pectus, & papillæ comprimuntur, atq; crispante cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta fascia, quod in modum falciculi corpus alligat. Hinc & *fasciolæ* quibus vulnera colligantur.

Vitta dicta, quod ea pectus *vincitur* instar vitis ligantis.

Limbus est quem nos ornaturam dicimus.

Fasciola est quæ ambit extremitates vestium: aut ex filis aut ex auro contexta assutaque extrema parte vestimenti vel chlamidis. De qua Virgilius: *Sidoniam picto chlamidem circumdata limbo.*

De calciamentis, Cap. XXXIV.

Vtores nuncupati sunt, quod insertis filo porcorum *fetis* suant, id est, consuant, quasi *setores*.

Caligarius vero non à callo pedum, sed à *calo*, id est, ligno vocatus: sine quo consui calciamenta non possunt, quod Græci *καλοπέδιον* dicunt. Fiebant autem prius ex salice tantum: hinc & calciamenta dicta, quod in calo, id est in ligno fiant, vel quod calcentur.

Crepidas Græci ante repertas vsi sunt. Est autem genus singulari forma, & idem vtriq; aptum pedi vel dextro vel siniſtro. Crepidæ autem dictæ, quod cum sono stringantur: siue *à pedum crepitu* in ambulando.

Calceis reges vtebantur, & Cæsares forma eorum.

Patricios calceos Romulus reperit iiij. corrigiarum, assutaque Luna. Iis soli patricii vtebantur. Luna autem in eis nori sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patricii senatores centum fuerint.

Ocreæ tibialia calciamenta sunt, dicta quod *crura tegant*.

Cothurni sunt, quibus calciabantur tragœdi qui in theatro dicturi erant, & alta intonantiq; voce carmina cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum quo heroes vtebantur, sed tale est vt in dextro & læuo conueniat pede.

al. Baxeæ. * *Braxea* calciamentum comœdorum erat sicut tragœdorum coturni. Quos quidam etiam *calones* appellant, eo quod salice fierent. Nam Græci, vt diximus, *lignum* κάλον vocabant.

Talares calcei socci sunt, qui inde nominati videntur, eo, ea figura sint vt contingant talum: sicut *subtalares*, quod sub talo sunt, quasi subtalares.

Obstrigilli sunt, qui per plantas contusi sunt, & ex superiore autem parte corrigia trahitur, vt constringantur: vnde & nominantur.

al. Ossas. al. Ossc. * *Ossas* puto ab * Oso primum factas, & quamuis nunc ex alio genere, tamen nomen pristinum retinent.

B *Mullei* similes sunt conturnorum solo alto: superiore autem parte cum osseis vel æreis malleolis ad quos lora deligabantur. Dicti autem sunt à colore rubro, qualis est *mulli* pisces.

Soleæ sunt quibus tantum pedum plantæ teguntur, dictæ à *solo* pedum. Item *soleæ* materiales ex materia corio intexta.

al. saccum. *Socci* cuius diminutiuum *socelli*, appellati inde quod * soccum habeant in quo pars plantæ inicitur.

Calicula caligæ vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur. Nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur.

Cernui socci sunt sine solo.

Lingulati, quos nos foliatos vocamus.

Clauatæ, quasi *caluiati*, eo quod minutis clauis, id est, acutis soleæ caligis vinciantur.

Perones & culponiæ rustica calciamenta sunt.

al. Baxea. * *Braxeæ* calciamenta mulierum sunt.

Corrigiæ à coriis vocantur, vel à colligatione, quasi *colligiæ*.

C

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, LIB. XX.

Capita libri vigesimi.

1 De mensis.
2 De escis.
3 De potu.
4 De vasis escariis.
5 De vasis potatoriis.
6 De vasis vinariis & aquariis.
7 De vasis oleariis.
8 De vasis coquinariis & pistoriis.
9 De vasis repositoriis.
10 De vasis luminariorum.
11 De lecticis & sellis.
12 De vehiculis.
13 De reliquis quæ in vsu habentur.
14 De instrumentis rusticis.
15 De instrumentis hortorum.
16 De instrumentis equorum.

D

De mensis, CAP. I.

DIrimus Dedalus *mensam & sellam* fecit. Coquinæ apparatum Apicius quidam primus composuit, qui in eo ablumptis bonis morte volutatia periit, & merito: quia is qui gulę atq; edacitati seruit & animam & corpus interficit. Abesu & comesu mensæ factum dicitur vocabulum. Nullum enim alium habet vsum.

Torus dicitur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponuntur.

al. Stiphadium. * *Stesadium* à stipitibus dictum, quasi *stipadium*: sic enim prius ceptum est. *Accubitum* à cibo vocatum, quasi ad cubitum epularum.

Conuiuium apud Græcos à *comportatione* συμβόλου. Apud nos vero à conuictu rectius appellatur: vel quia vitæ collocutionem habet. Item conuiuium dicitur à multitudine *conuescentium*: * nam priuata mensa victus est. Conuiuii triplex est modus *discumbendi, edendi & bibendi*. Discumbendi, vt: *Toris iussi discumbere pictis*. Edendi & bibendi, vt: *Postquam prima quies epulis mensæq; remotæ, Crateras magnos statuunt & vina coronant*.

al. Nam priuatæ mensæ victus conuiuiũ non est. Alia veroexempl. Nam priuata mensa, victus est: conuiuiũ nõ est.

De escis, CAP. II.

F *Cibus* dictus, quia capitur ore: sicuti esca, quia eam os *capit*.

Victus proprie vocatur, quia *vitam* retinet: vnde & ad cibum vocare, inuitare dicitur.

Alimonia dicitur, eo quod eius sumptu corpus alatur. Hanc iuuenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam. Neque enim subsistere poterit caro nisi alimentis. *Alimentum* enim est quo alimur, *alimonium* alendi cura.

Affluentia nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio vltra quam satis est, moduſq; non est.

Opulentia ab *ope* dicta est, quam si discutias, inuenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est, cum incommodius sit sæpe quam * parum?

al. Parum.

Epulæ ab opulentia rerum dictæ. Epulæ autem simplices in duo necessaria diuiduntur, panem & vinum: & in duo superflua, quæ terra & mari vescendi causa exquiruntur.

Dapes autem regum sunt, epulæ priuatorum.

Delicia nuncupatæ, quod iis delectentur homines, easque suauiter appetant.

G *Pulmentum* vocatur à pulte, siue enim sola pultis, siue quid aliud eius permixtione sumatur pulmentum proprie dicitur.

Satietas autem & *saturitas* cibi differunt. Nam *satietas* ex vno cibo dici potest pro eo quod satis sit: *saturitas* autem à saturo nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum.

Crapula est immoderata votacitas, quasi *cruda epula*: cuius cruditate grauatur cor, & stomachus indigestus * efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est, quantum sustentationi naturæq; sufficiat.

al. efficitur

Ientaculum est primus cibus quo ieiunium soluitur, vnde & nuncupatum. Nigidius: *Nos ipsi ieiunia ientaculis lesibus pollimus*.

Prandium ab apparatu edendi dictum: proprie autem veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam: vnde est illud Ducis alloquium, *Prandeamus tanquam ad inferos cœnaturi*.

H *Merenda* est cibus qui declinante die sumitur, quasi *post meridiem edenda* & proxima cœnæ. Vnde & * antecœnia à quibusdam * vocabantur. Item *merendare*, quasi meridie edere.

al. antecœna. al. vocabatur.

Annona tractum est à tempore, quo Romani veteres ad cibos aduocabantur, sicut Martialis: *Imperat excelsos frangere nona toros*. quod adusque hodie Persæ faciunt.

Cœna vocatur à communione vescentium. κοινὸν quippe Græci *commune* dicunt. Vnde & *communicantes*, quod communiter, id est, pariter conueniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem cœna vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In vsu enim non erant prandia.

Panis dictus, qeod cum omni cibo apponatur: vel

quod

quod omne animal eum appetat. πᾶν enim Græce, *omne* dicitur. Cibarius est qui ad cibum seruis datur, nec delicatus. *Fermentarius* fermentis confectis. *Azymus* non fermentatus. Nam ἄζυμος est sine fermento, sincerus. *Acrizymus* leuiter fermẽtatus, quasi acroazymus. *Siligeneus* panis à frumenti genere nuncupatur. Siligo enim genus est tritici. Rubidus, recoctus & rubefactus. *Subcinericius*, cinere coctus & reuersatus. Ipse est & focatius *Clibanitius* in testa coctus.

al. Spõgia. al. Diutius malaxatus.

* *Sfungia* panis aqua * diutissime laxatus, similam modicam accipit, & fermentum modicum, & habet humectationis plusquam omnis panis. Vnde & *spongia* nomen accipit.

al. Lagenum. In manuf. codice deest hoc genus panis. al. Aspersa. Hoc etiã in Ver. C. deest.

Placenta sunt quæ fiunt ex farre, quas alii liba dicunt, eo quod libeant & placeant.

* *Lagaenum* est latus & tenuis panis qui primum in aqua postea in oleo frigitur.

Dulcia sunt genera pistorii operis, à sapore dicta. Melle enim * aspersa sumuntur.

* *Crustula* diminutiuum est à *crusta*: panis oleo consperſus, in medio concauus & tortus. Hæc & torta panis.

Crusta est superficies panis. Ipsa & fragmenta, quia * diuiditur vt fracta.

B

al. diuiduntur.

Similia subtilissima est farina.

Amolum flos farinæ tenuissimum præ leuitate de mola eiectum: vnde & appellatum quasi *amola*.

Farina & *furfures* à farre dictæ, cuius sunt purgamenta.

Polles genus est farinæ candidissimæ.

Fermentum à feruore nuncupatum, quod plus prima hora non potest contineri. Crescendo enim excedit.

Carnes dictæ, quia *caræ* sunt, siue à *creando*: vnde & à Græcis κρέας vocatur.

Crudum, quod sit *cruentum*: * est enim cum sanguine coctum.

Vetus codex ita ita habet, Est enim cum sanguine.

Coctum, quasi *coactum* dicitur, id est, ab igne & aqua violento modo actuq; comestioni aptum. Sed & multi temporis aliquid *coctum* vocatur.

D

Assum, quod ardeat, quasi *arsum*.

Elixum, eo quod in aqua sola decoquitur. *Lixa* enim a qua dicitur, ab eo quod sit soluta: vnde & solutio libidinis luxus, & membra loco mota *luxa* dicuntur.

Frixum à sono dictum, quando in oleo ardet.

Salsum, quasi sale aspersum demptis è medio syllabis tribus.

Rancidum ex vitio nuncupatum, quod raucos efficiat.

Succidia carnes in vsum repositæ, à succidendo dictæ.

Lardum dicitur, eo quod in domo repositum conseruatur. Nam antiqui domos *lares* dicebant.

al. Afrani in prosa, Gallum.

Taxea lardum est Gallice dictum. Vnde dicit * Afranius, *In rosa gallum saginatum pingui pastum taxea*.

Axungia ab vnctione vocata.

Sebum à sue dictum, quasi *suebum*, quod plus pinguedinis hoc animal habeat.

C

Ossa est proprie frustum dentium, cuius diminutiuum *ossellam* facit. Vnde & *ossarij* coci, quia particulatim, id est, *ossatim* excoquunt. Nunc osso est lattantium, quia si in os canis iactur, satiatus illico compescitur & silescit.

Frustum vocatum, quod capiatur à *frumine*: est enim *frumen* summa pars gulæ.

Hæc desunt in V. C. usq; glutinosa sit.

Pulpa dicta, quia cum pulte olim commixta vescebatur. Vnde & *pulmentum* & *pulmentarium* dicitur * *Pulpa* autem est caro sine pinguedine, dicta quia palpitet, retulit enim sæpe. Hanc pleriq; *viscum* vocant, eo quod glutinosa sit.

Lucaniæ dictæ, quod prius in Lucania factæ sunt.

Farcimen caro concisa & minuta, dictum quod eo intestinum *farciatur*, hoc est, impleatur, cum aliarum rerum commixtione.

Minutal vocatum, quod fiat de piscibus & isiciis oleribusq; minutatim concisis.

* *Afratum* quod Latine *spumetum* vocatur: ἀφρὸς enim Græce *spuma dicitur*.

Martisia in mortario ex pisce fiunt, vnde & nominata.

Isocen piscem quendam vocant, ex quo primum *isicia* facta sunt, & quamuis ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum dedit.

Galaticæ à colore lacteo nominatæ. Græci enim γάλα *lac* dicunt.

Sphæra à rotunditate Græco vocabulo appellatur. Quicquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα à Græcis dicitur.

Ius coquinæ magistri à iure nuncupantur, quia ea lex condimenti eius. Hanc Græci * *Zemam* vocant.

Caseus vocatur, quod careat sero quasi *careum*. Nam serum ei omne deducitur, vt ponderibus arguatur.

Colustrum lac nouum, quod neutri generis est.

Lac à Græco sermone derinatum est pro candore. Græci enim *album* λευκὸν dicunt, lac vero & sanguis quod nutrit & quod nutritur. Nam lacte nutrimur, viuimus sanguine.

Quactum, quasi *coactum* & quasi *coagulatum*. * Acceptа enim secum alia specie coagulat.

Mel Græce appellationis est, quod ab apibus nomen habere probatur. Nam *apis* Græce μέλισσα dicitur. Antea autem mella de rore erant, intenebantúrque in arundinum foliis. vnde Virgilius: *Hactenus aërij mellis cœlestia dona*. Siquidem hucusque in India & Arabia * colligatum reperitur, ramis inhærens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce dicitur. Sardum amarum est absinthii causa cuius copia, eius regionis apes nutriuntur.

Fauus vocatur, quia comeditur magis quam bibitur: φαγεῖν enim Græci *comedere* appellant. Aiunt enim medici, & qui de humanorum corporum scripsere naturis, præcipueque Galenus puerorum & iuuenum ac perfectæ ætatis virorum mulierumque corpora insito calore feruere & noxios esse iis ætatibus cibos qui calorem augeant, sanitatiq; conducere frigida quæq; in esum sumere, sicut contrario senibus qui pituita laborant & frigore, calidos cibos & vina vetera prodesse.

E

al. Afrorũ.

Ita excõl. V. Sed nec dubito quin ig̃ē dum sit. ζωμὸν.

F

al. acceperas enim secum alias species.

al. collectum.

De potu, Cap. III.

G

POtio à Græca deriuatione vocatur. Hanc enim illi πότον dicunt.

Aqua generaliter vocata, quod superficies eius æqualis sit, hinc & æquora. Hanc quidam *recentem* vocant, quia reficitur noua à fonte vel à flumine. Nam vetus putrescit, quia non est vtilis vetusta, vt vinum, sed statim sublata de flumine, fonte, vel puteo, fœtescit enim vetusta.

Vinum inde dictum, quod eius potus sanguine venas cito repleat. Hoc alii quod nos cura soluat *Lyæum* appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Sed postquam inuentum est virus lætiferi succi: hoc vinum vocatum est, illud venenum. Vnde & Hieronymus in libro quem de Virginitate conseruanda scripsit. *Adolescentulas* dixit *ita vinum debere fugere vt venenum, ne pro ætatis calore feruenti bibant, & pereant*. Inde est quod apud veteres Romanos fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus.

H

Merum dicimus cum vinum purum significamus. Natti *merum* dicimus quicquid purum atque sincerum est, sicut & aquam meram, nulli vtique rei mixtam. Hinc & *merenda*, quod antiquitus id temporis * pueris operariis, quibus panis merus dabatur, aut quod meridiem eodem tempore, id est, soli ac separatim non vtique in prandio aut in cœna ad vnam mensam. Inde creditmus etiam illud tempus quod post medium diem est, *meridiem* appellari, quod *purum* sit.

al. Pueris & operariis.

Mustum est vinum è lacu statim sublatum. Dictum autem creditur mustum, quod in se limum & terram habeat *mixtam*. Nam *mus* terra est, vnde & humus. Cuius tanta vis feruoris est, vt vasa quamuis grandia ex eo plena absq; spiramine * relicta illico disrumpat.

al. repleta.

Rosaum vinum, id est cum rubore. Rosa enim rubet.

Amineum vero, quasi sine minio, id est, sine rubore: nam *album* est.

Succinatum succinæ gemmæ simile est, id est, fulvi coloris.

Limpidum vinum, id est, perspicuum, ab aquæ specie dictum, quasi limphidum. *Limpha* enim aqua est.

Turbidum quasi terbidum, id est, terra commixtum quod est fæce.

Falernum vinum, vocatum à Falerna regione Campaniæ, vbi optima vina nascuntur.

Colatum vas proprium nuncupauit in quo deportatur.

Gazetum vero à regione vnde defertur. *Gaza* enim oppidum est Palæstinæ.

Infertum vinum dicitur, quod altario libatur atque offertur.

Spurcum quod offerri non licet aut cui aqua admixta est, quasi *spurium*, hoc est immundum.

Honorarium vinum, quod regibus & potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocentia sua: *Cum essem in provincia legatus quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant: nunquam accepi, nec privatus quidem.*

Crudum vinum insuaue, quod seruì potant.

Acetum, vel quia acutum, vel quia aqua mixtum. Vinum enim *aqua mixtum* cito in hunc saporem redigitur. Vnde & *acidum* quasi aquidum, quia aqua lauantur vuæ in torculari post expressum vinum. Est vilis potus seruis aptus.

Conditum vocatum, quod non sit simplex sed commixtione pigmentorum compositum.

Lactatum est potio è lacte.

Mulsum ex melle mixtum. Est enim potio ex *aqua & melle*, quod Græci ὑδρόμελι vocant.

Oenomelum mustum melle admixtum vehementer agitatum atq; commotum.

Hydromelum, quod fiat ex aqua & malis matianis.

Saccatum liquor est aquæ fæci vini admixtus, sacco expressus.

Iuria oximelum appellatum, quod aceti & mellis permixta conficitur materia, vnde & dulcedinem retinet & acorem.

Rodomelum dicitur, eo quod in succo *rosæ mel* admisceatur.

Melicratum vinum melle mixtum.

Medus quasi melus, quia ex melle fit, sicut calamitas pro cadamitas.

Fecula vua pinguis, decocta vsq; ad crassitudinem mellis, ac refrigerata vtilis stomacho.

Passum quicquid ex vua passa compressum effluxerit. Dicitur autem *passum* à patiendo. Nam percutitur vua ficor, & decoquitur, & inde fit passum.

Defrutum dictum est, quod * *defrudetur*, & quasi fraudem patiatur.

Carenum, eo quod seruendo parte careat. Tertia enim parte musti amissa, quod remanserit carenum est. Cui contraria.

Sapa est, quæ seruendo ad tertiam redacta descendit.

Sicera est omnis potio, quæ extra vinum inebriare potest. Cuius licet nomen Hebræum sit, tamen Latinum sonat pro eo quod ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctisq; frugibus aqua pinguior, quasi succus colatur, & ipsa potio sicera nuncupatur.

Cerutia à cerere, id est fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.

Celia à calefaciendo appellata. Est enim potio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactæ frugis, ac deinde siccatur, & postin farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato sapor austeritatis & calor ebrietatis adiicitur, quæ fit in iis patribus Hispaniæ, cuius ferax vini locus non est.

Fex dicta, quod sese vasis emergendo afficiat.

Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Græci γάρον vocabant, & quamuis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, à quo initium sumpsit.

Liquamen dictum, eo quod soluti in salsamento pisciculi eundem humorem * liquant. Cuius liquor appellatur *salsugo* vel *muria*.

Proprie autem *muria* dicitur aqua sale commixta, effectaq; gustu in modum maris.

Succi dicti, quod *sacco* exprimuntur, vt tissanæ.

Tissanæ, Zema, apoZema, Græca vocabula sunt.

De vasis escarum.

Cap. IV.

VAS dictum à vescendo, quod in eo escæ ponantur. Cuius diminutium *vasculum*, quasi vesculum.

Fictilia dicta, quod fiant & fingantur ex terra. *Fingere* enim est facere & formare & plasmare: vnde & *figuli* dicuntur. Et vas fictile dicitur, non fictum in illud quod mendacium est, sed quod formatur vt sit, & habeat aliquam formam: vnde & Apostolus ait: *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti?*

Fictilia vasa in Samo insula prius inuenta traduntur, facta ex creta & indurata igne, vnde & Samia vasa. Postea inuentum est rubricam addere, & ex rubra creta fingere. Antiquiorem autem fuisse dicunt vsum fictiliũ vasorum, quam fundendi æris aut argenti. Apud veteres enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur: sicut ad vina doliis excogitatis: ad aquas aphoris, hydriis ad balnea, nec reliquis quæ in vsibus hominum, aut rota fiunt, à manu aptantur.

Argilla autem ex terra excocta testæ vocabulum suscepit, quia dum mollis esset, efficitur testa, nec communicat vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est.

Aretina vasa ex Aretio municipio Italiæ dicuntur vbi fiunt: sunt enim rubra. De quibus Sedulius: *Rubra quod appositum testa ministrat olus.*

Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Græciæ habere nomen. Alii dicunt cretam esse Italiæ, quæ non longe à Roma nascitur, quæ Samia appellatur.

Celata vasa argentea vel aurea sunt, quæ signis eminentioribus intus extraue expressa: à cœlo vocata, quod est genus ferramenti, quod vulgo * *citonem* vocant.

Crisendita vasa deaurata Græcum est.

Anaglyfa, quod superius sint sculpta, Græci enim ἄνω sursum, γλυφὶν *sculpturam* dicunt id est, *sursum sculpta*.

Discus antea *iscus* vocabatur à specie scuti: vnde & *scutella* per diminutionem. Est enim eiusdem similis. Postea *discus* vocatus est, quod der escas, id est, apponat. A quo & *discumbentes* dicti siue * ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι, id est, quod iaceant.

* *Mesforium* vocatum à mensa per deriuationem, quasi *mensorium*.

Parapsis quadrangulum & quadrilaterum vas, id est paribus ablidis.

Patina, quod dispansis paterinibusq; oris sit.

Lanx grauata, quasi cauata, g pro c litera posita. Hinc & concha, sed illa cauata, ista concaua: sic & Græci hæc nuncupant.

Apophoreta à Græcis à ferendo poma vel aliquid nominata: est enim plana.

Salinum vas aptum salibus. Idem & *sulzica*, quasi salzicà.

Acetabulum, quasi acetaferum, quod acetum ferat.

Cochlear ab vsu prius dictum. Hinc est illud veterum distichon: *Sum cochleis habilis & nec minus vtilis ouis: * Nunquid scis potius, cur cochleare vocor?*

* *Trisfile*, Græce, Latine *tripedes*. Qui autem quatuor pedibus insistunt, abusiue dicuntur.

In *vasculis* autem tria quæruntur quæ placeant, manus *artificis*, pondus *argenti*, splendor *metalli*.

A

De vasis potatoriis,

CAP. V.

Poculum à potando nominatum. Est enim omne vas in quo þibendi est consuetudo.

Phyala dictæ, quod ex *vitro* fiant. Vitrum enim Græce φιάλη dicitur.

Paterę phialæ sunt dictæ, vel quod in ipsis *potare* solemus, vel quod patentes sunt dispansisque labris.

Cratera calix est duas habens ansas. & est nomen Græcum: declinatur autem apud eos, hic crater. Nam Latine hæc *cratera* dicitur. Vnde Persius: *Si tibi crateras argenti.*

Virgilius: *Crateras magnos statuunt & vina coronant.* Fiebant autem primum à connexionibus* virgularum: vnde & dictæ crateræ ἀπὸ τοῦ κεράννυειν, id est, quod inuicem se teneant.

al. virgultorum.

Cyathi quoque & *scyphi, cymbia,* & ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus cymbia sunt pocula ex similitudine cymbæ nauis.

B

Emistis species poculi, qua ductim, id est, vno spiritu bibitur.

al. Bacinæ. al. Baccea. al. ficale.

* *Bachia* primum à *Baccho*, quod est vinum nominata: postea in vsus aquarum transiit.

Calices & *calathi* & * *scalæ* poculorum genera, antea ex ligno facta, inde & vocata. Græci enim omne *lignum* κάλον dicebant.

Ampulla, quasi *ampla bulla*: similis est enim rotunditate bullis quæ ex spumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.

De vasis vinariis & aquariis.

CAP. VI.

Oenoforum vas ferens vinum: οἶνος enim vinum est, de quo aliud est: *Vertitur œnofori fundus sententia nobis.*

C

Flascæ à Græco vocabulo dictæ. Hæ pro vehendis ac recondendis phialis primum factę sunt, inde & nuncupatæ sunt. Postea in vsum vini transierunt manente Græco vocabulo, vnde & sumpserunt initium.

al. ficula.

Lagena & * situla Græca nomina sunt, inflexa ex parte vt fierent Latina. Illi enim λάγηνος nos *lagenam*, illi * *sicile*, nos *situlam* dicimus.

forte σίτυλος

Cantarus.

Hydria vasis genus aquatilis per deriuationem vocata: ὕδωρ enim Græci *aquam* dicunt.

Situla quod sitientibus apta sit ad bibendum, quod vas Græci κάδιον vocant.

Catinum vas fictile quod melius neutro genere dicitur quam masculino, sicut & *salinum* dicitur vas aptum salibus.

Orca est amphoræ species, cuius minore vocabulo *vrceus*, diminutio *vrceolus* est.

Scyphus in quo manus lauamus.

Sertola est orcarum ordo directus vel vas fictile vini, apud Syriam primum excogitatum: sicut * *Cilicienses* à Cilicia nuncupatæ, vnde primum aduectæ sunt.

al. Cilices.

D

Dolium, cupos & *cupas*, à capiendo, id est, accipiendo aquas vel vinum vocatas volunt: vnde & *caupones.*

Vtres ab vtero.

Mulgarium vas, in quod mulgentur pecora. Idem & *Mulctrum*, quod in eo mulgeatur lac.

Labrum vocatum, eo quod in eo lauationem solitum est fieri infantum, cuius diminutum labellum. Idem & *alueum*, quod in eo ablutionem fieri solitum sit.

Pelues vocatæ, quod pedes ibi lauentur.

Siphon vas appellatum, quod aquis sufflando fundat: vtuntur enim hoc orientales. Nam vbi senserint domum ardere, currunt cum siphonis plenis aquis, & extinguunt incendia: sed & cum aras expressis ad superiora aquas emundant.

De vasis olearijs.

CAP. VII.

E

Micadium vas olearium.

Scortia vas olearium, eo quod sit ex corio dictum.

Alabastrum vas vnguentarium à lapide sui generis cognominatum, quem alabastritem vocant vocant, qui incorrupta vnguenta conseruat.

Pyxides vascula vnguentaria ex buxo facta. Nam quod nos *buxum*, Græci πυξὸν vocant.

* *Lenticula* modicum vas æneum vel argenteum quadrangulum in latere apertum, quod & lichitum. Est enim vas olei, quo reges & sacerdotes vngebantur, à *liniendo* dictum.

ANNOTAT.

V. C. ita habent: Lenticulum vasculum olearium, ex are aut argento factum, à liniendo dictum. His enim reges & sacerdotes liniebantur.

De vasis coquinarijs.

F

CAP. VIII.

Omnia vasa coquēdi causa parata *cocna* dicuntur. Plautus: *Ex æneis coculis mihi excocta est omnis misericordia.*

Olla dicta, pro eo quod ebulliat in ea aqua igni subiecto, vt altius * vapor emittatur. Vnde & *bulla* dicitur quæ in aqua venti intus spiritu sustentatur.

al. vaporē emittat.

Patella quasi patula. Est enim olla oris patentioribus.

Cacabus & cucuma à sono feruoris cognominantur. Hæc in Græcis & Latinis communia nomina habent, sed vtrum Latina à Græcis, an Græci à Latinis hæc vocabula sumpserint, incertum est.

Lebetes æneæ sunt Græco vocabulo vocatæ, sunt enim ollæ minores in vsum coquendi paratæ.

Sartago à strepitu soni vocata, quando in ea ardet oleū.

Tripedes appellatæ, quod *tribus pedibus* constent, has Græci *tripodas* vocant.

G

Mola à rotunditate sui vocata, vt mala pomorum: sic & Græci.

Cribrum, quod ibi currat frumētum, quasi * *currifrum.*

al. curri-frugum.

Rotabulum dictum à prorsuendo stercora: siue ignem panis coquendi gratia.

De vasis repositorijs.

CAP. IX.

Azophylacium arca est vbi colliguntur in templo ea, quæ ad indigentiam pauperum mittuntur. Compositum est autem nomen ex lingua Persica & Græca. *Gaza* enim lingua Persarum *thesaurus*, φυλακὴ Græce custodia interpretatur.

Arca dicta, quod arceat visum atque prohibeat. Hinc & *archiuum*: hinc & *arcanum*, id est, secretum, vnde & cæteri arcentur.

* *Cibatum* Græcum nomen est, ꝙ nos arcam dicimus.

al. κιβώτιον.

Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes vel pecuniam custodiendam, vnde & per diminutionem dicitur.

H

* *Mozica*, quasi modica: vnde & *modicum* z pro d, sicut solent Itali dicere ozie pro hodie.

al. Mozicia quasi Modicia.

Scrinia sunt vasa in quibus seruabantur libri vel thesauri. Vnde apud Romanos illi qui libros sacros seruant, *scriniarii* nuncupantur.

Saccus à sago dictus, ꝙ eo consuto efficiatur quasi *sagus.*

Marsupium sacculus nummorum, quē Græci μάρσιππον appellant. Quædam enim Græca nomina in Latinum paulo inflectuntur propter Romanum eloquium.

al. Sitharthiæ & Sistarchiæ.

* *Sitarciæ* nautarum sunt, ab eo quod *sita* sunt.

Inuolucrum dictum, quod aliquid in se teneat *inuolutū.*

Fiscus succus est publicus, vnde & fiscellæ & fiscinæ dicuntur: hunc habent exactores, & in eo mittunt debitum publicum, ꝙ redditur regibus. *Fiscus* autem primæ positionis est, deriuatiuum *fiscina* est, diminutiuum *fiscella.*

A

Canistrum tissis cannis contexitur, vnde & nuncupatur, alii Græcum asserunt.

Cistella à costis ex canna vel ligno quibus contexitur nominata.

Cophinus est vas ex virgultis aptum mundare stercora & terram portare. De quo dicit Psalmista pro Israel. *Manus eius in cophino seruierunt.* Dictus autem cophinus quasi *conus*, quasi *cauus*.

Hæc in V. C nō sunt bona alioquin.

Corbes dicti, quia curuatis virgis contexuntur.

* *Sportula* diminutiuum à sporta: *sporta* autem dicta, quia exporteraliquid, vel quia ex sparto fit. *Spartus* vero est frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus, similis carici herbæ, & funes de eo conficiuntur.

De vasis luminariorum.

CAP. X.

AColendo ignē & ligna, antiqui appellauerunt *focum*: φῶς enim Græce, Latine ignis est, vnde iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et reuera sine calore nihil nascitur, adeo vt de septentrione dicatur, Sterili non quicquam frigore gigni. Varro autem *focos* ait *dictos, quod foueant ignes*, nam ignis ipsa flamma est, quicquid autem ignem fouet focus vocatur, seu arca sit siue quid aliud in quo ignis fouetur.

B

Lucerna à *licinio* dicta est, vnde & breuis est lux, vt Persius, *Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.* Si enim à luce diceretur, non staret versus. *Licinius* autem quasi lucinius. Est enim * candela lucernæ.

al. cicendela.

Candelabrum à candelis dictum, quasi candelaferum, quod candelam ferat.

Cereus per detiuationem nomen à *cera* habet ex qua formatur, de quo quidam: *Hic tibi nocturnos præstabo cereus ignes, Subductis luce altera lux tibi sum.*

Candela à candendo dicitur, eo quod candendo deleatur.

Lacunaria pendentia sunt lumina, quasi lucanaria, id est in aere lucentia.

Funalia sunt quæ intra ceram sunt, dicta à *funibus*, quos ante vsum papiri cera circundatos habuere maiores, vnde & funera dicuntur. Funalia autem Græci * *scolaces* dicunt, quod sint * scoliciæ hoc est mortis. Hos Romani funes & funalia nominabant. *Funalia* candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt aduncos, quibus funiculi cera vel huiusmodi alimento luminis obliti figebantur. Idem itaque & stimuli præacuti funalia dicebantur.

C

Forte σκόλοπες. Ego lego σκόλικες hoc est intorti, tamen hæc etymologia non bene respondeat voci Σκολοπίς. al. lambenti.

Lampas flamma est in vertice lucens, dicta quod * *labentis* motum ostendere videatur.

Fax dicta, quod *focos* faciat, cuius diminutiuum *facula*.

Laterna dicta, quod lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine, vt venti flatus adire non possit, & ad præbendum lumen facile vbique circumferatur.

Lucubrum vocatum, quod luceat in vmbra: Est enim modicus ignis qui solet ex tenui stuppa ceraq; formari.

Pira est quæ in modum aræ ex lignis construi solet vt ardeat, πῦρ enim *ignis* est sed pira est ipsa lignorum congeries, cum nondum ardet: rogus est cum ardere cœpit, *bustum* vero iam exustum vocant.

D

al. Pharū.

* *Farus* est turris maxima, quam Græci & Latini in cōmune ex ipsius rei vsu *pharum* appellauerunt, eo quod flammarum indicio longe videatur à nauigantibus, sicut supradiximus, qualem Ptolemæus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno nauium cursui ignes ostēdere ad pronunciandа vada, portusque introitus, ne decepti tenebris naui gantes in scopulos incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad præluccndi ministerium fabricatas *pharos* dictas. Nam φῶς *lux* est: vnde & *lucifer* Græce φωσφόρος appellatur.

De lecticis & stelis.

CAP. XI.

E

Lectica à lectis herbis vocatæ.

Stratus à sternendo dictus, quasi *storiatus*. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant: nondum laneis stramentis repertis.

Storia, quod sit terra strata.

Cama est breuis & circa terram. Græci enim * *cami* breue dicunt.

legendum χαμαὶ humi dicunt. al. Batanula.

Cubile est cubandi locus.

Grabatum Græcum est.

* *Batonula* est lectus qui in itinere baiulatur, à baiulando, id est deportando.

Pulumar lectus diuitum est, inde & puluillus.

Spingæ sunt in quibus sunt spingatæ effigies, quos nos *gryphos* dicimus.

Punicani lecti parui & humiles primum à Carthagine aducti, & inde nominati.

Lecticæ siue plutei lecti, de quibus * Satilius Rufus de vita sua, *Primum*, inquit, *consuetudinem Imperatorum ipse pro lectu lecticis vtebatur.*

al. Satirius

F

Sponda autem exterior pars lecti, *pluteus* interior.

Geniales lecti proprie sunt qui sternuntur puellis nubentibus, dictiá generandis liberis.

Cunabula sunt lecticli in quibus infantes iacere solebant, dicta quod partui adhibeantur quasi cynabula, nam κύειν est Græce eniti.

Feretrum dicitur quod in eo mortui deferantur, & est Græcum nomen. Nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est *à ferendo*. Nam Latine *capulus* dicitur quod super capita hominum feratur: sic Plautus, *Capularis senex*, id est, vicinus capulo.

Scanna sunt quæ altioribus lectis apponuntur, dicta à scandendo. Hinc & *scabelli* qui lectis patuis vel sellis ad ascensum apponuntur. *Scabellum* autem & suppedaneum dicitur. Nam quod Græci dicunt ὑποπόδιον, dixerunt Latini scabellum, & alii dixerunt suppedaneum, quod sub pedibus sit.

Scansilia gradus sunt, vbi honorati in sedibus hærent.

Sedes dictæ quod apud veteres Romanos non erat vsus accumbendi, vnde & considere dicebantur. Postea vt Varro ait de vita populi Romani: Viri discumbere cœperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in mulierе accubitus. *Sedes* singulari numero proprie regni est, quod Græce θρόνος dicitur. Item *thronum* Græci dicunt, nos *solium*.

G

Subsellia vero cæterorum, *cathedræ* doctorum.

Solium in quo rex sedet propter tutelam corporis sui, secundum quosdam à soliditate dictum, quasi solidum: secundum alios per antistœchon, quasi *sodium*, à *sedendo*. Vnde & *sella* quasi *sedda* dicta est. & *subsellia* quasi *subseddia*.

Selle curules erant in quibus magistratus sedentes iura reddebant. Dictæ autem *curules*, quia apud veteres prætores & consules propter itineris longinquitatem curru forum prouehebantur, sellæ autem quæ post eos vehebantur, quibus sedentes dicere iura solebant à curru curules sellæ sunt nominatæ.

Tripodes scabelli sunt habentes tres pedes: sed & candelabra tripoda sunt, quia similiter habent tres pedes.

De vehiculis.

H

CAP. XII.

Carrum à cardine rotarum dictum, vnde & currus dicti, quod rotas habere videntur.

Rota autem dicta quod *ruat* & *rotundum* à rota vocatū.

Reda genus vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui *retas* dicebant propter quod haberent *rotas*.

Carpentum pompaticum vehiculi genus est, quasi carrum pompaticum.

Plaustrum, vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum plaustrum quia voluitur, quasi dicat * pilaustrum.

d. pilastrum.

Carracutium, vehiculum altissimarum rotarum, quasi *carrum acutum*.

Capsus,

Capsus, carruca vndiq; * contexta, quasi capsa.

Pilentum vel *petoritum* contextum quatuor rotatum vehiculum, quibus matronæ olim vtebantur. Virgilius, *Pilentis matres mollibus.* Horatius, *Plures calones atq; caballi Pascendi, ducenda petorita.* Erant enim antea pilenta veneti coloris, non vt nunc sunt * russati, quibus nisi castæ matronæ vti non poterant, sicut nec vitris.

Basterna vehiculum itineris, quasi *viesterna*, mollibus stramentis est posita, à duobus animalibus deportatur.

De reliquis quæ in vsu habentur.

Cap. XIII.

Baculus à Baccho repertore vitis fertur inuentus, quo homines moti vino inniterentur. Sicut autem à Bacho baculus, ita à baculo *bacillus* per diminutionem.

Fustes dicti quod præfixi in terram stent, quos rustici *palos* vocant, quibus iuuenes pro criminibus feriuntur.

Vectes dicti quod manibus vectentur, vnde hostia saxaque * euelluntur.

Forfices, secũdum etymologiam si à filo dicuntur f, ponitur, vt forfices, quæ sunt sartorum. Si à pilo per p, vt *forpiceps*, quæ sunt tonsorum: si ab accipiendo per c, vt *forpices*, eo quod formum capiant, quæ sunt fabrorũ. *Formum* enim dixerunt antiqui *calidum*, vnde & formosus.

Nouacula ferrum subtile, satisq; acutum. Dicta autem nouacula eo quod innouat faciem. Nouacula est in quadã subtilitate tensum latius ferrum, radendis pilis acutissimũ præparatum, quod licet barbæ segetem metat impressum corpori, tamen substantiam relinquit illæsam.

Pecten dictus eo quod pexos capillos faciat atque compositos.

Calamistrum est acus quæ calefacta & adhibita calefacit & intorquet capillos. Vnde & *calamistrati* appellantur qui comam torquent.

Clauis dicta quod claudat & aperiat. *Catena* quod capiendo teneat.

Horologium quod ibi horas legamus, id est colligamus. Est enim in *solario* positum vbi à clauo per lineam cutrit vmbra, vtquamcunq; diei horam ostendat.

De instrumentis rusticis.

Cap. XIV.

Vomer est dictus quod vi humum eruat, seu ab euomendo terram. De quo Lucretius: *Vnus aratri Ferreus, occulto decrescit vomer in aruis. Sumitque per detrimenta nitorem.*

Aratrum ab arando terram vocatum dicimus quasi *araterrium.*

Buris est curuamentum aratri, dictum quasi * quod fit in similitudine *caudæ bouis.*

Dentale est aratri pars prima in quo vomer inducitur quasi dens.

Cultelli à cultura dicti, eo quod ex ipsis putatione veteres in arbore vtebantur & vite, priusquam falces essent repertæ.

* *Falx* est qua arbores putantur & vites. Dictæ autem sunt falces, quod his primum milites herbam filicem solebant abscindere, vnde est illud: *Pax me certa ducis placidos curuauit in vsus, Agricolæ nunc sum, militis ante fui.*

Falcastrum à similitudine falcis vocatum. Est autem ferramentum curtum cum manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi & *runcones* dicti quibus vepres secantur, à *runcando* dicti.

Serrula est prætenuis lamina ferri, dentium mordacitate resecans arbores seu ramos.

Rastra quoq; aut à radẽdo terrã aut à raritate dentiũ dicta.

Ligones quod terram leuent, quasi leuones.

Scudicia dicta eo quod circa * caudicem terram aperiat, & quamuis eius vsus in reliquis operiatur, nomen tamen ex * caudice retinet. Hanc alii generaliter *fossorium* vocant quod foueam facit, quasi *fouessoriam.*

Sarculum ferrum fossorium est habens duos dentes, à *sarriendo*, id est fodiendo dictum.

Pastinatum vocant agricolæ ferramentum bifurcum quo semina * purgantur. Vnde etiam *repastinari* dictæ sunt vineæ veteres, quæ refodiuntur.

Cylindrus lapis est teres in modum columnæ, qui à volubilitate nomen accepit, de quo Virgilius: *Area cumprimis ingenti æquanda cylindro, Et vertenda manu.*

Tribula genus vehiculi vnde teruntur frumenta, & ob hoc ita vocatur.

Pala quæ *ventilabrum* vulgo dicitur, à ventilandis paleis nominata.

Furcillæ dictæ, eo quod iis frumenta * *cillẽtur*, id est mouentur. Vnde & *oscilla* dicta ab eo quod cilleantur, hoc est moueantur ora. Nam *cillere* est mouere.

Tesseræ sunt, quibus frumẽtorum numerus designatur.

Trapetum, mola oliuaria.

Prelum trabes quo vua calcata premitur, à *premendo* vocatum quasi presiorium.

Lacus prelum quo premitur oleum qua liquatus profluat, & quo ab vuis vel oliuis torquendo oleum vinumque exigitur.

Verennes à vehere, id est exportare nominatæ.

Qualus corbes collaq; prelorum per quæ mustum fluit, à *colando* dictus.

Fiscum quasi fisculum, à colendo oleum dictum, vel quasi *fiscella* olei.

De instrumentis hortorum.

Cap. XV.

Rota dicta quod quasi *ruat.* Est enim machina, de qua à flumine aqua exrahitur. Lucretius: *In fluuio versare rotas atq; haustra videmus.*

Austra autem, id est rota, ab *hauriendo* aquas dicta.

Girgillus quod in girum vertatur. Est enim lignum in transuersa pertica mobile, ex quo funis cum situla vel vtre in puteum dimittitur hauriendæ aquæ causa.

* *Telonem* hortulani vocant lignum longum quo hauriunt aquas. Et dictus telon à longitudine. τηλὺ enim Græce dicitur quicquid longum est. Vnde & *mustela* vocata, quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani *ciconiam* vocant, quod imitetur eiusdem nominis auem, leuantem ac deponentem rostrum dum clangit.

Amalupus, qui & *canicula*, ferreus harpax, qtia si quid in puteum decidit, rapit & extrahit, vnde & nomen accepit. *Harpax* enim dictus quia arripit. ἁρπάζειν enim Græce *rapere* est.

De instrumentis equorum.

Cap. XVI.

Phaleræ ornamẽta equorum sunt, & est sermo Græcus.

Frena dicta quod equos fremere cogant, vel hoc equi *frendant*, id est imprimant dentibus & obmordeant. Vnde & *nefrendes* dicti, adhuc lactantes porculi, quod nondum aliquid frendant, id est comminuant dentibus. Hinc & *faba fresa*, quæ molita est.

Lupati sunt freni asperrimi. Dicti autem *lupati* à *lupinis* dentibus: qui inæquales sunt, vnde etiam eorum morsus vehementer obest.

Camus genus asperi freni est, quo caballi superbi coerceri solent, dictus à curuitate, χαμὸν enim Græci *curuum* dicunt.

Habenæ ab habendo dictæ quod iis equos habeamus, hoc est, teneamus, vnde & equi habiles dicti. Hæc & *retinacula*, à retinendo ora.

Capistrum à capite iumentorum dictum.

Sella à sedendo, quasi sedda.

Antella quasi ante sella, sicut & *postellam* quasi post sellam.

Cingula hominum, generis neutri est, nam animalium genere fœminino dicimus, *has cingulas.*

Sagma, quæ corrupte vulgo dicitur *salma*, à strato sagorum vocatur. Vnde & *caballus sagmarius*, mula *sagmaria.*

Capulum funis à capiendo, quod eo indomita iumenta comprehendantur.

Calcaria dicta, quia in calce hominis ligantur, id est in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos quibus aut pugnandum est aut currendum, propter pigritiam animalium aut timorem. Nam ex timore *stimuli* nancupati, licet sint & libidinis stimuli.

Strigiles nuncupati à tergendo, quod iis equi tergantur.

Character est ferrum coloratum, quo notæ pecudibus inuruntur, χαρακτὴρ autem Græcè Latinè *forma* dicitur.

Cauterium dictum quasi cauturium, quod vrat & prouida sit in eum seueraque cautio, vt dum videtur cuius sit auaritia refrenetur. Quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, vt vis morbi ignis ardore siccetur.

Originum siue Etymologiarum lib. 20. & vltimi,
FINIS.

FRAGMENTA QVÆDAM SANCTI ISIDORI, EX M. S. CODICE BIBLIOTHECÆ MONASTERIIS, DIONYSII IN Francia, quæ videntur ad eius Etymologiarum libros pertinere.

S. Isidori Fragmentum, de Ponderibus.

De Ponderibus vide Isidorum etym. li. 16. c. 24.

TALENTVM est pondo lxiii. quod faciunt lxxx. libræ Atticæ. *Mina* est libra vna & semiuncia. Talentum minas habet lx. *Mina* Græce, Latine *mna* dicitur. *Dragma* habet scrupula iii. *didragma* dragmæ duæ: vnde mina quomodo in libro Hebraicarum quæstionum *semuncia* scribitur. *Stater* enim nummos habens, vt quidam affirmant, vnciam vnam: id est, aureos sex, vt alii putant tres. In Euangelio nomen duorum didragmæ stater datur. *Secel* cum Latina lingua corrupte *siclus* dicitur, vt in quæstionibus suprà dictis indicatur, *uncia* pondus habet: vt alibi scriptum reperi *scrupula sex*, quod & ipse arbitror: nam siclus ipse de Secel de propinquitate ponderis quasi *sicilicus* sonat. *Obolus* enim scrupulum dimidium quod facit *siliquas tres*. In Ezechiele siclus xx. obolos habet.

De mensuris.

COrus enim modii xxx. *Batus* amphora vna, id est modii tres. *Cadus* Græca amphora est: *Ephi*, id mensuræ habet in aridis, quod in liquidis batus. *Metreta* vna, vt quidam dicunt, habet sextarios centum. *Mensura* Græce metron dicitur, vnde & *metreta* appellatur. Notandum vero quod mensura Hebræum nomen est. In Esaia Ægyptiorum mensuræ, quæ tres faciunt modios, x. *Sata* idem sunt quod Ephi, id est modii tres. *Gomor* mensura est Attica, habens, vt quidam opinantur, conicos iij. id est, sextarios xij. xlij. Gomor dicunt paulo minus à sextariis v. quod etiam ipse sequor, eo quod sit decima pars Ephi. Gomor quidam putant modios iij. in sextarios est liquide inspici. *Cotyla* mina est in Ezechiele: decem inquit Cotylæ sunt Gomor.

De variis vocabulis.

ALleluia, in Latinum sonat, *laudate dominum*: *Ia* enim vnum est de decem nominibus Dei, quæ apud Hebræos habentur. *Amen, vere, siue fideliter. Diapsalma*, semper, id est quod illa quibus adnectitur sempiterna comprimet adeo non commutationem metri significat vt quidam existimat vel spiritus propherici refectionem. Sunt etiam, qui diapsalma ideo inseri putant vt ex hoc siue personarum siue sensuum intelligatur esse conuersio. *Osanna, saluifica*, siue *saluum fac*. *Osia* enim *saluifica* interpretatur: *anna* interiectio est deprecantis, ergo integre dicitur *Osianna*, sed dum corripitur corruptum sonat. *Osanna*, est sensus, *saluum fac*, vt subaudiatur, vel *populum Israel*, vel *rotum mundum*. *Rama*, excelsa in Euangelio. *Vox in Rama audita est*, id est, in excelsis. Est tamen & ciuitas quæ *Rama* appellatur. *Racha*, *vanus* aut *inanis*. *Rabbi*, *magister meus*, quod est, *Abba pater*, & hoc Syrum est. *Man, quid Manna, quid est hoc? Anathema, proditio. Maranata, dominus noster venit*, Syrum est. *Anathema maranatha*, sicut quidam dicunt, *proditio in aduentum domini. Mammona, diuitiæ. Theraphim figuræ* vel *imagines*, melius quam *incendia*. *Seraphim* vel *ceruphim*, *ardentes* vel *incendentes*, iuxta illud, *qui facit angelos suos spiritus & ministros suos ignem vrentem*. Ergo *Seraphim* virtutes in cælis esse confirmat, quæ Dominum laudant & in ministeria diuersa mittuntur. *Cherubim*, *scientiæ multitudo*: cæterum, Cherubim ipsum in sancta sanctorum, duo tantum significantur animalia. Aliis vero locis vbi hoc nomen legitur, aut picturam aliquam indicat aut varietatem.

BEATI

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE DIFFERENTIIS SIVE PROPRIETATE VERBORVM,

Liber primus.

Differentia I.

INTER *Polliceri & Promittere* hoc interest, quod promittimus rogati, pollicemur vltro.

2.

Inter *Nullum* & *Neminem* hoc interest, quod nullus potest ad aliquid referri, nemo ad hominem, & est nemo quasi nec homo.

3.

Inter *Intus & Intro* hoc interest, quod intro eo, intus sum: intus venio, foras eo.

4.

Inter *Lustra* producte, & *lustra* correpte hoc interest, quod lustra sunt certa tempora, lustra latibula ferarum, vel turpium hominum receptacula.

5.

Inter *Seruitium* & *Seruitutem* hoc interest, q̃ seruitus necessitas seruiendi, seruitiũ dicimus numerũ seruorum.

6.

Inter *Terminum* & *Finem* hoc interest, quod terminus non sine manu ponitur: finis, vel sermonis vel voluntatis vel cuiusq; rei intelligi potest.

7.

Inter *asperum* & *ferocem* hoc interest, quod asper ad tempus, ferox à natiuitate.

8.

Inter *Flumen* & *Fluuium*, *Amnem* & *Torrentem* hoc interest, quod flumen à fluere dicitur, fluuius à temporali aqua est. Amnes ab ambitu cognominati sunt, torrens qui hyeme intumescit & imbribus niuibusque completur, æstate torrer, id est siccatur.

9.

Inter *innocentem* & *innoxium* hoc interest, quod innocens sanctitate morum intelligitur, innocuus qui non habet nocendi voluntatem.

10.

Inter *Generosum* & *Nobilem* hoc interest, quod generosus nascitur, nobilis opibus fit.

11.

Inter *Regium* & *Regem* hoc interest, quod regius puer regalis est, rex qui regit regnum.

12.

Inter *Dementem* & *Amentem* hoc interest, quod amens in totum caret mente, demens partem retinet, ductus quasi diminuta parte mentis.

13.

Inter *Pecudes* & *Pecora* hoc interest, q̃ pecudes tm̃ oues accipimus, pecora autem mixtura omnium animaliũ est.

14.

Inter *monstrare* & *demonstrare* hoc interest, quod monstramus semel, demonstramus sæpius.

15.

Inter *Diuitem* & *Honestum*, *pecuniosum*, *beatum*, *locupletem*, & *opulentum* hoc interest, quod dives auro argentoque, honestus moribus dicitur: pecuniosus à pecoribus dicitur, beatus ab animo: locupletem agri faciunt, dictus ab eo quod sit locis plenus, opulentus omnibus his plenus, tanquam opibus suis emineris.

16.

Inter *Palam* & *Coram* hoc interest, q̃ palam hominum præsentiam notat, coram personam accipere desiderat.

17.

Inter *Album* & *Candidum* hoc interest, quod album naturale est, candidum cura facit.

18.

Inter *Sensum* & *Intellectum* hoc interest, quod sensus naturale est, intellectus à re obscura.

19.

Inter *Exanimum* & *Inanimum* hoc interest, quod exanimus vita priuatus est, inanimus nunquam habet animam.

20.

Inter *Imbrem*, *Nimbum* & *Pluuiam* hoc interest, quod imber à Græca significatione descẽdit, quasi vmbrosum, qui summa vi cadit & cito descendit. Pluuia est quam impulsu ventorũ nubes exprimũt, vnde & plorare est dictũ, cũ coactæ dolore lacrymæ exprimũtur. Nimbus ẽt erumpit vt aliq̃ partem minorẽ occupet cœli, maiorem serenam relinquat.

21.

Inter *Sanguinem*, *Cruorem* & *Saniem* hoc interest, quod sanguis dicitur cum intrà corpus est, dictus quod nos sanciat, id est contineat: Cruor confusus ideo dictus, quod corruere cogat: Sanies corpus putre.

22.

Inter *Terga* & *Tergora* hoc interest, quod terga hominũ sunt, tergora animalium: numero singulari hominis tergum dicimus, animalis tergus.

23.

Inter *Mi* & *Mihi* hoc interest, quod *mi* pronomen est simplex, *mihi* compositum, vel *mi*, vox affectus, & casum vocatiuum semper desiderat.

24.

Inter *Tum* & *Tunc* hoc interest, quod tum ordinis habet significationem, tunc temporis.

25.

Inter *Iram* & *Iracundiam* hoc interest, quod ira ad tempus, iracundia continetur in corde.

26.

Inter *Noctu* & *Nocte* hoc interest, quod noctu sic dicitur quomodo interdiu, & significat aliquam partem noctis, nocte autem totam noctem intelligimus.

27.

Inter *Fari*, *Loqui*, *fermocinari* & *narrare* hoc interest, q̃ famur cum aliquid dicimus, facunde loquimur natura, fermocinamur, quando contra aliquem sermone contendimus, narramus docte.

28.

Inter *Tenere*, *Sumere*, & *Accipere* hoc interest, q̃ tenemus quę sunt in nostra potestate, sumimus posita, accipimus data.

29.

Inter *Aspicere*, *Suspicere*, *Inspicere*, *Prospicere*, *Despicere*, *Intueri*, *Videre*, *Spectare*, & *Visere* hoc interest, quod nos aspicimus casu, suspicimus in superiorem partem, vel veneramur: inspicimus iudicaturi, prospicimus quæ longe sunt, despicimus inferiorem partem vel languidam: intuemur cum causa, videmus natura, visimus experta.

30.

Inter *Furorem* & *Insaniã* hoc interest, q̃ furor vitiũ tẽporis est, insania ꝑpetua.

31.

Inter *Aliũ* & *Alterũ* hoc interest, q̃ alius à multis, alter à duobus.

32.

Inter *Scelus* & *Facinus* hoc interest, q̃ scelus crimẽ est, facinus ẽt in laude recte dicitur: Saluſtius dicit, *Bonũ facinus.*

Inter

33.

Inter *Dona* & *Munera* hoc interest, quod dona Deo dantur, munera hominibus tribuuntur: & munera quibus homines, id est milites officio funguntur, quæ quidem munia vocantur.

34.

Inter *Vestem* & *Vestimentum* hoc interest, quod vestes fœminarum dicuntur, vestimenta virorum.

35.

Inter *Humidum* & *Vuidum* hoc interest, q̃ humidũ omnino permaduit, vuidum quod ad medium vsq; peruenit.

36.

Inter *Vetus* & *Vetustum* hoc interest, q̃ vetus nouo cõparatur, è contrario vetustum ad antiquitatem refertur.

37.

Inter *Terrere* & *Deterrere* hoc interest, quod qui terret timere cogit, qui deterret prohibet perseuerare.

38.

Inter *Solum*, *Vnum*, *Solitarium* & *Vnicum* hoc interest, quod solus qui à cæteris reiectus vnus initium multorum agit, solitarius qui semper sine cæteris vitit, vnicus habetur solus propter inopiam aliorum.

39.

Inter *Aphæresim*, *Syncopem*, & *Apocopem* hoc interest, q̃ sola aphæresis ex prima parte vocis fit, literas & syllabas detrahens: vt si genus humanum, & mortalia temnitis arma, pro contemnitis. Syncope mediam perdit, vt, apparent raræ nantes, pro natantes Apocope ex vltima, vt, domus luxu instruitur, id est, luxuria.

40.

Inter *Solœcismum* & *Barbarismum* hoc interest quod solœcismus in sensu fit, barbarismus in voce.

41.

Inter *Relictum* & *Desertum* hoc interest, quod relinquimus voluntate, deserimus inuiti.

42.

Inter *Miserari* & *Misereri* hoc interest, quod miseremur cum eodem tempore, & de alicuius casu dolet nobis, & subuenimus laboranti: miserari est consolari tantum & intra affectum doloris esse.

43.

Inter *Orare* & *Precari* hoc interest, quod orare dicitur, quoniam oris ratio dicitur, & qui orat etiam precatur, qui togat deprecatur: non vtique qui precatur orat, quia etiam imperiti ad preces descendunt.

44.

Inter *Nescire* & *Ignorare* hoc interest, q̃ qui nescit omnium notitia caret, qui ignorat aliquid nescit.

45.

Inter *Legatum* & *Oratorem* hoc interest, quod legatus electus est ad officium à ciuitate, & est sacrosanctus: Orator ad orandum missus vt oris ratione exponat q̃ petit.

46.

Inter *Tardum*, *Pigrum*, *Inertem*, & *Segnem* hoc interest, quod tardus dicitur qui trahit tempus, iners sine arte, nullius officii capax, piger per omnia ægro similis, & Segnis emotus est à calore.

47.

Inter *Natum* & *Ignatum* hoc interest, q̃ natus particulariter à verbo nasci, & ignatus dicitur filius à generatione.

48.

Inter *Infamem* & *Famosum* hoc interest, quod famosus tam in bona cogitatione q̃ in mala: infamis tm̃ in mala.

49.

Inter *Iuuentutem* & *Iuuentum* hoc interest: Iuuentus dicitur multitudo iuuenum, iuuenta vnius ætas, vel etiam dea iuuentutis.

50.

Inter *Decus* & *Decorem* hoc interest, quod decus ad virtutem refertur, decor ad corpus.

51.

Inter *Supra* & *Super* hoc interest, quod super est quod eminet, supra quod aliquid substratum habet.

52.

Inter *Metum*, *Timorem*, & *Pauorem* hoc interest, quod metus frustra prospicit, timor subita mentis consternatio est, pauor autẽ motus: inde etiam pauida iuméta dicimus.

53.

Inter *Omnes*, *Cunctos*, & *Vniuersos* hoc interest, quod omnes, quorum mentio est: cuncti qui vbique sunt, vniuersi qui in vno loco versi.

54.

Inter *Vndam* & *Aquam* hoc interest, quod vnda copiosa aqua est, aqua est naturalis.

55.

Inter *Tacere* & *Silere* hoc interest, quod qui desinit loqui, silet: & qui non cœpit, tacet.

56.

Inter *Auxilium*, *Præsidium*, & *Subsidium* hoc interest, quod auxilium laborantibus mittitur, præsidium præparatur, subsidiũ seruatur, vt cum exegerit necessitas detur.

57.

Inter *Sequi* & *Consequi* hoc interest, quod auxilium cõsequimur, præcedentem insequimur inimicum.

58.

Inter *Principium* & *Initium* hoc interest, quod principium totius corporis est, initium quasi primum.

Inter *Simulare* & *Dissimulare* hoc interest, quod simulamus quod nescimus, & negamus nos scire dum dissimulamus quæ scimus.

60.

Inter *Simul* & *Similus* hoc interest, quod simul vna res pariter clareat, vt simul legimus, simul scribimus, similũ lucri recipit significationem, quasi simulitum.

61.

Inter *Scelestum*, *Sceleratum*, & *Sceleratum* hoc interest, quod sceleratus suo scelere vel alieno contaminatus, scelestus scelerum cogitator, sceleratus quasi insidiosus, periculosus, vel totus dies, vel animus, propter arduitatem.

62.

Inter *Reliquos* & *Cæteros* hoc interest, quod reliquos dicimus relictos ex omnibus, cæteros quos nescimus.

63.

Inter *Redibidum* per B. literam, & *rediuiuum* per v. literam hoc interest, quod redibitum est quod nascitur, rediuiuum quod reuiuiscit.

64.

Inter *Patrium* & *Paternum* hoc interest, quod patrium à patria venit, paternum à patre.

65.

Inter *Pometa* & *Pomeria* hoc interest, quod pomeria vaga dicimus sicut oleria & figaria, pometa quasi maleta, ficeta & oleta.

66.

Inter *Ægrum* & *Ægrotum* hoc interest, quod æger animo, ægrotus corpore.

67.

Inter *Prior Venit*, & *ante venit* hoc interest, quod prior ad dignitatem, ante ad tempus refertur.

68.

Inter *Inficere* & *Officere* hoc interest, quod officit qui nocet, inficit qui lanam aut alia inficit.

69.

Inter *Contingere*, *Accidere* & *Euenire* hoc interest, quod contingunt bona, accidunt mala, eueniunt vtraque.

70.

Inter *Grates* & *Gratias* hoc interest, quod grates referimus, gratias agimus.

71.

Inter *Oleas* & *oliuas* hoc interest: oliuas ipsũ fructũ dicimus, vnde fit *oleũ*, oleas arbores dicimus, vnde fiunt *oliueta*.

72.

Inter *Nixus* & *Nisus* hoc interest, quod nixus ad corpus refertur, nisus ad animum, id est conatus.

73.

Inter *Nephandum* & *Nepharium* hoc interest, quod nepharius à præteritis intelligitur, nephandus in opere.

74.

Inter *Nutrit* & *Nutricat* hoc interest, quod mulier nutrit, nutricat nutricius.

Inter

75.

Inter *Maritimum* & *Marinum* hoc intereſt, quod maritimum proximum mari, marinum ex ipſo mari.

76.

Inter *Laniat*, *Lacerat* & *Lancinat* hoc intereſt, quod laniat qui membratim diſtendit, lacerat qui partibus ſuis membra deſtituit, lancinat qui inutiliter membra diſcerpit

77.

Inter *Patulum* & *Patens* hoc intereſt, quod patulum claudi vel tegi non poteſt, patens quod cum reſeratum fuerit iterum claudi poteſt.

78.

Inter *Guttam* & *Stillam* hoc intereſt, quod ſtilla cadit, gutta ſtat.

79.

Inter *Delictum* & *Peccatum* hoc intereſt, quod delinquimus cum iuſſa ſalubria non adimplemus, peccamus cum ea quæ iubentur non agi, præſumimus agere.

80.

Inter *Incolam*, *Accolam* & *Aduenam* hoc intereſt, quod incola eſt qui propriam terram in qua natus eſt excolit, accola qui terram natiuitatis ſuæ, ſed alienam colit, aduena qui de ſua terra in alienam venit.

81.

Inter *Heſternum* & *Externum* hoc intereſt, quod heſternum ab heſterna die dicitur, externum vero extraneum: nam multi imperitorum externa dies dicunt, quod non admittitur.

82.

Inter *Balthea* & *Baltheos* hoc intereſt, quod balthea ipſa lora ſignificamus, cæteros baltheos dicimus.

83.

Inter *Bibere* & *Ebibere* hoc intereſt, quod bibit qui aliquid relinquit in poculo, ebibit qui totum exhaurit.

84.

Inter *Geminatum*, *Iunctum*, & *Duplicatum* quid interſit, quamuis acute intelligentibus breuiter expoſuerimus, tamen ſub exemplis latius doceamus. Geminatum eſt ꝙ ex duabus rebus ſimilibus conſtat, vt Cicero, *gemina audacia*. Iunctum eſt, ꝙ ex duabus rebus paribus conſtat, vt Virgilius *iungentur iam gryphes equis*. Duplicatum eſt cum vna res bis ponitur: *Vergens ad terram duplicato poplite*.

85.

Inter *Decline* & *Decliue* hoc intereſt, quod declinus ſol, decliuus locus, hic intelligendum eſt, *adcline*, *adcliue*, vt adclinus homo, adcliuus locus, ex hoc accliuum dicitur.

86.

Inter *Commentarios* & *Commentaria* hoc intereſt, quod commentarii libri, commentaria volumina dicunt.

87.

Inter *Primum* & *Priorem* hoc intereſt, quod primus è multis, prior ex duobus: ſic inter poſtremum & poſteriorem obſeruabis.

88.

Inter *Diſertum* & *Deſertum* hoc intereſt, quod diſertus orator dicitur, deſertus derelictus.

89.

Inter *Dilatorem* & *Delatorem* hoc intereſt, quod delator eſt qui defert ad accuſandum, dilator qui differt ad proferendum.

90.

Inter *Aduerſum* & *Aduerſus* hoc intereſt, quod aduerſum te aduerſarius, aduerſus te mutator.

91.

Inter *Pauperiem* & *Paupertatem* hoc intereſt, quod pauperies damnum eſt, paupertas qui nihil habet.

92.

Inter *Exprobrare* & *Opprobrare* hoc intereſt, quod exprobrat qui proprium obiectat vitium, opprobrat qui male dictum infert.

93.

Inter *Accerſire* & *Arceſſire* hoc intereſt, quod accerſit qui euocat, arceſſit qui accuſat.

94.

Inter *Aceruum* & *Acerbum* hoc intereſt, quod aceruus moles eſt, acerbus immaturus & aſper.

95.

Inter *Labrum* & *Labium* hoc intereſt, quod labrum ſuperius, labium inferius dicitur.

96.

Inter *Toga*, *Tuga*, *Tuba*, & *Tufa* hoc intereſt, quod toga veſtimentum eſt, tuga, qua aqua deducitur, tuba qua clangitur, tufa lapis qui ex aqua coagulata efficitur, quod tufum dicimus.

97.

Inter *comoſum* & *comatum* hoc intereſt, quod comoſus à comæ vſu dicitur, comatus natura, vt *Comata Gallia*.

98.

Inter *Certo* & *Certius* hoc intereſt, quod certo eſt à certus, & certius à certe.

99.

Inter *Cæcitudinem* & *Cæcitatem* hoc intereſt, quod cæcitas ipſa tanquam viæ ceritas & calamitas dicitur, cæcitudo autem affectio vt *lippitudo* dicitur.

100.

Inter *Caſtimoniam* & *Caſtitatem* hoc intereſt, quod caſtimonia quaſi cæremonia dicitur, caſtitas autem tantum corporis.

101.

Inter *Copias* & *Copiam* hoc intereſt, quod copias exercitus ſignificatione dicimus, copiam autem rerum.

102.

Inter *Circum*, *Circa*, *Circiter* hoc intereſt, quod circum ad tempus, circa ad locũ, circiter ad numerum refertur.

103.

Inter *Fidum* & *Fidelem* hoc intereſt, famulus dicitur fidus: amicus fidelis.

104.

Inter *illius ſimilis*, & *illi ſimilis* hoc intereſt, quod illius ſimilis moribus, illi ſimilis vultu.

105.

Inter *Flemma* & *Plemma* hoc intereſt, quod flemma ſit cum crura abundant ſanguine, plemma cum in manibus vel pedibus calloſis ſulci naſcuntur.

106.

Inter *Mammas* & *Vbera* hoc intereſt, quod mammas hominum, vbera pecorum accipiuntur.

107.

Inter *Auena* ſine aſpiratione, & *Habena* per aſpirationẽ hoc intereſt, quod auena germen eſt ſterile, habenæ retinacula iumentorum.

108.

Inter *Donum* & *Munus* hoc intereſt, quod donum dantis, munus accipientis, illud à dando: illud à muniendo.

109.

Inter *Arguere* & *Coarguere* hoc intereſt, quod coarguere, coercere vel compeſcere eſt: arguere oſtendere vel patefacere, vt Virgil. *Degeneres animos timor arguit*, vnde & *argumenta* dicuntur quæ cauſam oſtendunt.

110.

Inter *Afficere* & *Adficere* hoc intereſt, quod afficimur honore, adficimur morte vel iniuria.

111.

Inter *Aduocatum*, *Inuocatum*, & *Euocatum* hoc intereſt, quod aduocatur daturus patrocinium, inuocatur præſturus auxilium, euocatur præbiturus obſequium.

112.

Inter *Inluuiem* & *Ingluuiem* hoc intereſt, quod inluuies ſordium, ingluuies ventris, illud à non lauando, hoc ab inglutiendo dictum.

113.

Inter *Commonere*, *Admonere*, & *Monere* hoc intereſt, quod commonemus præterita, admonemus præſentia, monemus futura.

114.

Inter *Temeritatem* & *Audaciam* hoc intereſt, quod temeritas ſine conſilio dicitur, audacia poſt conſilium.

115.

Inter *Velocitatem* & *Celeritatem* hoc interest, quod velocitas pedum & corporum dicitur, celeritas animorum atque factorum.

116.

Inter *Viuum* & *Viuentem* hoc interest, quod viuus de viuente, viuens de morituro.

117.

Inter *Nasci* & *Enasci* hoc interest, quod nascitur quod de vtero decidit, enascitur quod de terra aut aqua exurgit.

118.

Inter *Abducere*, *Perducere*, & *Deducere* hoc interest, quod abducimur à re inhonesta, perducimur ad studia, deducimur ad honorem.

119.

Inter *Eluxit* & *Illuxit* hoc interest, quod eluxit qui lutum disposuit, illuxit qui cum lumine apparuit.

120.

Inter *Nunciare*, *Denunciare* & *Renunciare* ac *Adnunciare* hoc interest, quod nunciatur de longinquo, denunciatur in præsenti, adnunciatur de futuro, renunciatur de excusando & repudiando.

121.

Inter *Conscribere*, *Exscribere*, *Transcribere*, *Inscribere*, *Adscribere*, *Describere* hoc interest, quod conscribere vna simul scribere est, exscribere scripturas transferre, transcribere cum ius nostrum ad alium transit, inscribere accusationis, adscribere assignationis, describere dictionis vel ordinis, scribere vero verbum imperfectum est.

122.

Inter *Extruere*, *Instruere*, *Adstruere*, *Constituere*, *Struere* hoc interest, quod extruere est in altū proficere, instruere aciem vel actionem, adstruere affirmare, constituere structo coniungere, struere reliqua superposita supra struere.

123.

Inter *Consuescere*, *Insuescere* & *Adsuescere* hoc interest, quod suescimus bona, insuescimus mala, adsuescimus vtraque.

124.

Inter *Fungi* & *Defungi* hoc interest, quod fungi agere est, defungi peragere est, vnde & mortui defuncti vocantur, eo quod peregerunt vitæ istius cursum.

125.

Inter *Adolescere*, *inolescere*, & *exolescere* hoc interest, quod adolescere augmentum est, inolescere coaugmenti, exolescere euanescendi.

126.

Inter *Deportare*, *Adportare*, *Comportare*, & *Exportare* hoc interest, quod deportare & adportare aliquid adferre est, comportare in vnum locū conferre, exportare tollere.

127.

Inter *Temperantiam*, *Temperationem*, & *Temperiem* hoc interest, quod temperantia animorum est, temperatio rerum, temperies aurarum.

128.

Inter *Recipere* & *Suscipere* hoc interest, quod recipimus rogati, suscipimus sponte.

129.

Inter *Arundinem* & *Hirundinem* hoc interest, quod arundo canna est, hirundo auis quæ tignis adhærere solet.

130.

Inter *Spirare* & *Expirare* hoc interest, quod spirare viuere est, expirare mori.

131.

Inter *Pertinaciam* & *Constantiam* hoc interest, quod pertinacia malæ rei dicitur, constantia bonæ.

132.

Inter *Consequi* & *Assequi* hoc interest, quod sequimur pedibus, assequimur studio.

133.

Inter *Latari* & *Gratulari* hoc interest, quod lætamur de nostris, gratulamur de amicorum bonis.

134.

Inter *Herbosum* & *Herbidum* hoc interest, quod herbidum locum in quo herba est, etiam si aridus esse consueuit, herbosum qui herbam facile generet, etiam si ad tempus aridus sit, & *aquatam* potionem dicimus recte, quanq̃ aliunde recipiat, *aquosum* enim locū qui aquā ex se effundat, sic & meracā potionē, & merosum vinū appellamus.

135.

Inter *Subter* & *Subtus* hoc interest, quod subter re aliqua superiore premitur, & conculcatur, subtus est quod demissum altius non contingitur.

136.

Inter *Sinum* & *Gremium* hoc interest, quod sinum dicimus sinuatæ vestis receptaculum, gremium vero accinctæ vestis secretum.

137.

Inter *Largitatem* & *Largitionem* hoc interest, quod largitas humanitatis est, largitio ambitionis.

138.

Inter *Mulierbe* & *Mulierarium* hoc interest, quod Mulierbe dicitur à Mulieribus factum, Mulierarium à mulieribus ordinatum & per viros gestum.

139.

Inter *Diligere* & *Delegere* hoc interest, quod diligi affectionis est, delegi iudicii: vnde & exercitus delegi iubetur.

140.

Inter *Commodare* & *Mutuo dare* hoc interest, quod cōmodamus amico pro tempore equum, vestem, seruum & similia: mutuo autem damus pecuniam, triticum, vinum vel cætera.

141.

Inter *Ligare* & *Legare* hoc interest, quod Ligat quis vinculo, legat testamento.

142.

Inter *Loqui*, *Obloqui*, *Alloqui*, & *Eloqui* hoc interest, quod Loqui hominis est: Obloqui obtrectatoris, qui obiicit aut opponit: Alloqui hortantis, aut iudicantis: Eloqui, honoris est.

143.

Inter *Percussum* & *Perculsum* hoc interest, quod Percussum corpore dicimus, Perculsum animo.

144.

Inter *Fremorem* & *Fremitum* hoc interest, quod Fremor murmur hominum est, Fremitus bestiarum.

145.

Inter *Flauum*, *Furuum*, & *Fuluum* hoc interest, quod Flauum rubrum dicimus, vt Flaua cæsaries: Furuum, nigrum: Fuluum nigro rubeum, vt fuluum leonem.

146.

Inter *Postulare* & *Poscere* hoc interest, quod postulatur incaute, poscitur improbe.

147.

Inter *Frixum* & *Frictum* hoc interest, quod Frixum à Frigore, Frictum à Frigendo dictum.

148.

Inter *Diutinum* & *Diuturnum* hoc interest, quod Diutinum est quod diu fuit, Diuturnum quod diu durauit.

149.

Inter *Delitum* & *Inlitum* hoc interest, quod delitum quia subitum, inlitum vero lituratum.

150.

Inter *Damnum*, *Dispendium*, & *Detrimentum* hoc interest, quod damnum vnde diminutū sit, dispendium vbi pondus absit, detrimentum quod à terendo nominatur.

151.

Inter *Dominium* & *Dominatum* hoc interest, quod dominium intelligitur quod priuati iuris est; dominatum autem imperii.

152.

Inter *Nixus* & *Nisus* hoc interest, quod Nixus in genua, Nisus à nitendo, id est conando.

153.

Inter *Nubere*, *Enubere*, & *Denubere* hoc interest, quod nubit ciuis ciui, enubit extraneo, denubit quæ in manum viri conuenit.

Inter

154.

Inter *Noxa* & *Noxia* hoc interest, quod noxa pœna est, noxia ipsa culpa.

155.

Inter *Necessitatem* & *Necessitudinem* hoc interest, quod necessitas vim significat, necessitudo coniunctionem sanguinis aut animi.

156.

Inter *Clausum* & *Obturatum* hoc interest, q̃ clausum à claustris, & clauibus dicitur, obturatum autem priorum foraminum sit, tanquam aures obturatæ non clausæ.

157.

Inter *Operire, Adoperire, Inoperire* hoc interest, quod operimus operculo, adoperimus fores, inoperimus cum aliquid iacenti superponimus.

158.

Inter *Pometa* & *Pomeria* hoc interest, quod pometa vbi poma nascantur, pomaria in quo seruantur.

159.

Inter *Palma* & *Palmum* hoc interest, quod palma in corpore, palmum in mensura. Est autem hæc mensura à primo pollice vsq; ad minimum digitum.

160.

Inter *Poplites* & *Suffragines* hoc interest, quod poplites hominum, suffragines animalium.

161.

Inter *præparare*, & *apparare* hoc interest, quod præparat qui desiderium reperit parando, apparat qui parato adiicit, id est accusare parat.

162.

Inter *Stipulationem, Restipulationem, Adstipulationem* & *Constipulationem* hoc interest, quod stipulatio certum habet intellectum, restipulatio si aliquid sit factum quod conuenit, adstipulatio eiusdem pecuniæ, vt vel aliter repetere possit: constipulatio conserta restipulatio si qua dolo malo facta.

163.

Inter *Saturitatem* & *Satietatem* hoc interest, quod saturitas de cibo tantum, satietas de reliquis dicitur rebus.

164.

Inter *Viciniam* & *Vicinitatem* hoc interest, quod vicinia loci esse dicitur, vicinitas personarum.

165.

Inter *Fluctuo* & *Fluctuor* hoc interest, quod fluctuo de animo, quasi fluctus ago, & huc illucque fluo: fluctuor, fluctu feror, ideoque fluctuat mare, fluctuatur nauis: sic inter *luxurio* & *luxurior* discernendum.

166.

Inter *Potero & Potuero* hoc interest, quod potero certum promittentis est, potuero dubitantis.

167.

Inter *Hispanum* & *Hispaniensem* hoc interest, quod Hispanus natione dicitur, Hispaniensis, Massiliensis, & his similia.

168.

Inter *Escendere, Ascendere, conscendere* hoc interest, quod escendimus excelsa vel locum honoris, ascendimus cum in aliquid altius scandimus, conscendimus cum equo vehimur.

169.

Inter *Vterque* & *Vtrique* hoc interest, quod vterque in singularibus, vtrique in pluralibus dicitur.

170.

Inter *Pignero* & *Pigneror* hoc interest, quod pigneror animum tuum, pignero cum pignus tuum capio.

171.

Inter *Mereo* & *Mereor* hoc interest, quod mereo pro merito seruitii, mereor pro opere mercedis: sic rumino, ruminor, & his similia.

172.

Inter *Laurum* & *Lauream* hoc interest, quod laurus est ipsa arbor, laurea corona vel virga.

173.

Inter *Cæruleum* & *Cærulum* hoc interest, quod cærulum dicimus sicut aurum, cæruleum ex cærulo quasi argentum.

174.

Inter *Imum* & *Infimum* hoc interest, quod imus loco, infimus ordine.

175.

Inter *Curam* & *Diligentiam* hoc interest, quod cura cruciatum habet qui commoueat, diligentia rerum administratio.

176.

Inter *Vires* & *Virtutes* hoc interest, quod vires corporis sunt, virtutes animi.

177.

Inter *Animam, Animum, Spiritum*, & *Mentem* hoc interest, quod anima est qua viuimus, animus quo regimur, spiritus quo spiramus, mens qualitas quæ bona aut mala potest referre ad cogitationem.

178.

Inter *Graue* & *Ponderosum* hoc interest, quod graue secundum ferentis qualitatem, ponderosum natura.

179.

Inter *Vltorem* & *Vindicem* hoc interest, quod vlciscimur accepta iniuria, vindicamus ne accipiamus.

180.

Inter *Fallacem* & *Pellacem* hoc interest, quod fallax infidelis dicitur, pellax in verbis, ab appellando, id est, per se loquendo.

181.

Inter *Immolare* & *Mactare* hoc interest, quod immolare dicitur, cum moles in caput iniecta est, mactatum hoc factum, quasi magis auctum.

182.

Inter *Hostiam* & *Victimam* hoc interest, quod hostia perhibetur tũc cum dux in hostes proficiscitur, victima cum vincit, sicut Ouidius in Fast. *victima quæ dextra habet.*

183.

Inter *Eruere* & *Diruere* hoc interest, quod eruuntur latebræ, diruuntur eminentia.

184.

Inter *Nequicquam* & *Nequaquam* hoc interest, quod nequicquam frustra: nequaquam, non significat.

185.

Inter *Iter* & *Itiner* hoc interest, quod iter quo imus, itiner à via dicitur.

186.

Inter *Proprium* & *Propius* hoc interest, quod proprium dominii est, propius autem loci.

187.

Inter *Vereor* & *Reuereor* hoc interest, quod vereor ad metum refertur, reuereor ad effectum.

188.

Inter *Liberos* & *Filios* hoc interest, quod filii masculino genere ponuntur, liberi in vtroque sexu, & quod filii in numero singulari euocari possunt. Nemo enim dicit qui habet filium, vnum liberum habeo, item quod filii promiscue omnis conditionis intelliguntur, tam ingenui quam serui, liberi non dicuntur nisi ingenui.

189.

Inter *Dulce* & *Suaue* hoc interest, quod dulce idem potest esse quod suaue, non vtique suaue quod dulce: dulce enim mel dicimus, & suaue acetum quod dulce non est.

190.

Inter *Bellum* & *Auellum* hoc interest, quod bellum inter exteras gentes, auellum inter ciues dictum, quod auellantur populi in duas partes.

191.

Inter *Exemplum* & *Similitudinem* hoc interest, quod exemplum historia est, similitudo approbatur.

192.

Inter *Diuinationem* & *Diuinitatem* hoc interest, quod diuinitas ad potentiam nominis refertur, diuinatio futurorum præscios facit.

193.

Inter *Vim* & *Virtutem* hoc interest, quod virtus hortari est, vis iniuria.

194.

Inter *Rogum* & *Pyram* hoc interest, quod rogus defunctis paratur, pyra sacrificiis.

195.

Inter *Arma, Armamenta*, & *Tela* hoc interest, quod arma sunt quibus corpora nostra in bello teguntur, armamenta nauium, tela, missibilia, vt iacula.

196.

Inter *Virum* & *Masculum* hoc interest, quod vir specie intelligitur, masculus genere: & quod vir tribus modis intelligitur, natura, virtute & nuptiis, masculus etiam ab homine segregatur, vt in animalibus.

197.

Inter *Profugum, Exulem, Relegatum*, & *transfugam* hoc interest, quod profugus quasi voluntarie reliquerit, exul qui damnatus expellitur, relegatus ad tempus, transfuga qui ad hostes transit.

198.

Inter *Altum* & *Excelsum* hoc interest, quod altum tam in superiorem partem elatum intelligimus, quam ad inferiora depositum, excelsum in superioribus tantum.

199.

Inter *Vim* & *Vires* hoc interest, quod vis impetu & iniuria constat, vires ad bonum, & fortitudinem corporis referuntur, ita vis facit violentiam, vires virtutem.

200.

Inter *Sæuum* & *Crudelem* hoc interest, quod sæuus circa verba est, crudelis monstratur sanguinis.

201.

Inter *Bellum, Aciem, Prælium* & *Pugnam* hoc interest, quod bellum dicitur totus conflictus, acies ordinatur, prælium committitur, pugna geritur, & quod acies tam ferri quam oculorum est.

202.

Inter *Passum* & *Expertum* hoc interest, quod patimur voluntate, experimur necessitate.

203.

Inter *Genus* & *Gentem* hoc interest, quod genus tam hominum quam ferarum est, gens ad congregationem plurium pertinet, & ab vno capite descendit: dicimus enim, *gens Gallorum*.

204.

Inter *Terram, Tellurem* & *humum* hoc interest, quod tertia pars mundi terra est, tellus dea, humus locus sepulturæ dicitur ab humando.

205.

Inter *Mœnia* & *Ædificia* hoc interest, quod mœnia publicorum sunt operum, ædificia priuatorum.

206.

Inter *Omne* & *Totum* hoc interest, quod omne numerositate constat, totum ad partes dicitur.

207.

Inter *Vlcus, Vulnus*, & *plagam* hoc interest, quod vlcus per se exit, vulnus ferro, plaga potest esse planus ictus, sic quod vlcus leuitatis est, vulnus grauitatis, plagæ etiam verbera vocantur.

208.

Inter *Sic* & *Ita* hoc interest, quod sic quidem ostendit exempla, ita ad rationem refertur.

209.

Inter *Duos* & *Ambos* hoc interest, quod duo numerantur, duo congregantur.

210.

Inter *Paret* & *Apparet* hoc interest, quod paret imperio, apparet videntibus.

211.

Inter *Pullum* & *Nigrum* hoc interest, quod pullum albo contrarium est, nigrum colore accipimus.

212.

Inter *Putat, Existimat, Opinatur, Arbitratur* & *suspicatur* hoc interest, quod putat qui dubitat: existimat qui existimaturo, quæ acta sunt, dicit: opinatur, qui opinioni aut sinæ, aut alterius credit: arbitratur, qui dubiæ rei finem imponit: suspicatur, qui latentis rei prospicit formam.

213.

Inter *Prohibere* & *Inhibere* hoc interest, quod prohibere est iure non habere: inhibere, vi dicitur: & quod prohibemus iure, iubemus imperio.

214.

Inter *Ostentum, Prodigium*, & *monstrum* hoc interest, quod ostentum sine corpore solidum nouum se ostendit & oculis & auribus. Prodigium vero, quod solidis corporibus prospicitur, vt in cælo cometes, aut stella, & in nocte lux, interdiu tenebræ. Monstrum vero contra naturam cognitum egreditur, vt serpens cum pedibus, aut cum quatuor alis.

215.

Inter *Conticuere, Obticuere*, & *Reticuere* hoc interest, quod qui conticuit, vndique silentium præstitit, vt antiqui, *Cōticuit tandem factoq; in fine quieuit*: obticuit, qui nullam spem reliquit: reticuit, qui silentio responsa finiuit.

216.

Inter *Sepulchrum, Tumulum, Monumentum*, & *Bustum* hoc interest, quod sepulchrum est locus in quo corpora sepeliuntur, & à sepeliendo dicitur: tumulus, qui cineres tegit: monumentum, quo sepulchrum circundatur, dictum à munitionibus: bustum, in quo ossa sunt, quasi bene vstum.

217.

Inter *Astra* & *Sydera* hoc interest, quod astra sine sydere esse possunt, & astra fixa sunt cælo, sydera mouentur.

218.

Inter *Deripere* & *Diripere* hoc interest, quod deripimus cum è superiori parte, in inferiora rapimus: diripimus cum laniamus & in diuersas partes deducimus.

219.

Inter *Causam* & *Rationem* hoc interest, quod causa multas habet species, ratio paucissimas: & quod ratione efficitur, causa desideratur.

220.

Inter *Italum* & *Italicum* hoc interest, quod Italus homo, Italicus arcus dicitur: ita illud ad personam refertur, hoc ad rem.

221.

Inter *Deuium, Inuium, auium*, & *peruium*, hoc interest, quod inuium est sine via secretum; deuium desertus locus, auium extra viam, peruium per quod commeatur.

222.

Inter *Dexteram* & *Dextram* hoc interest, quod quidam sine causa putauerunt literam E, abundare, sequuti consuetudinem antiquam: vt reprendo & reprehendo, vt vemens & vehemens: ita dextram manum, & dexteram prosperam partem dici.

223.

Inter *Leges* & *Iura* hoc interest, quod iura reperta sunt ab honesta consuetudine, leges, ex iis quæ inter nos probanda facimus: & iura ab vniuscuiusque iustitia dicuntur leges, quod legantur.

224.

Inter *Inuidum* & *Inuidiosum* hoc interest, quod inuidus, quoniam alteri inuidet, inuidiosus, cui inuidetur.

225.

Inter *Protinus* & *Protenus* hoc interest, quod protinus est statim, cōtinuo, aduerbium temporis: protenus, quasi porrotenus.

226.

Inter *Demitto*, & *Dimitto* hoc interest, quod demittit hic qui de alto deorsum mittit: dimittit, qui in multas partes mittit.

227.

Inter *Altaria* & *Aras* hoc interest, quod altaria Deo pōnuntur, aræ etiam defunctis.

228.

Inter *Dimidium* & *Dimidiatum* hoc interest, quod dimidium potest significare partem, nisi subiicias integrum nomen, sine dimidiatum, vt est plena hora dicitur, hora integrum nomen, quasi totum sine hora non potest esse dimidia: ergo aut dimidiata hora, aut dimidium horæ dimidium est, dimidiatum autem diminuta portio.

Inter

229.

Inter *Fiduciam & confidenitam* hoc interest. quod confidentia est cum vitio temeritatis fiduciam habet, si quis honesta constantia viuit.

230.

Inter *Legionem & Dilectum* hoc interest, quod legio dicitur ab eo quod legantur viri fortes & vtiles militiæ, dilecta, quæ maxime diligimus, vt filii vel cognatio patris.

231.

Inter *Assidue & Cotidie* hoc interest, quod assidue sedulitatis est, cotidie autem perseuerantiæ.

232.

Inter *Meret & Meretur* hoc interest, quod qui meret tristis est, meretur autem qui ex alterius iudicio parem beneficio gratiam expectat.

233.

Inter *Plenitudinem & Plenitatem* hoc interest, quod plenitudo corporis est, plenitas rei: ita plenitudinem obesorum hominum, plenitatem variæ rei cuiuslibet dicimus.

234.

Inter *Precor & Deprecor* hoc interest, quod precamur Deum, deprecamur homines.

235.

Inter *Fortunam & fœlicitatem* hoc interest, quod fortuna non est, fœlicitas opus hominis.

236.

Inter *Tueor & Tuor* hoc interest, quod tueor custodio, tuor video.

237.

Inter *Ludibrium & Ludicrum* hoc interest, q̃ Ludibrium in alterius iniuria, ludicrum autem quod ipso delectamur sine cuiusquam iniuria.

238.

Inter *stillam & guttam* hoc interest, q̃ gutta imbrium, stilla scitulæ vel aceti.

239.

Inter *fidum & fidelem* hoc interest, quod fidus etiam amicus dicitur, fidelis seruus.

240.

Inter *cognoscimus & agnoscimus* hoc interest, q̃ agnoscimus cognitos, cognoscimus quos nunquam vidimus.

241.

Inter *clypeum & clupeum* hoc interest, quod clypeum scutum, clupeum vero in quod imagines ponuntur.

242.

Inter *germanum & fratrem* hoc interest, quod germanus est verus frater ex patre & matre, frater vero ex diuerso patre vel matre.

243.

Inter *mersare* vel *mergere* hoc interest, quod mersare sæpius, mergere semel.

244.

Inter *agere causam & dicere* hoc interest, quod agit patronus, dicit reus.

245.

Inter *Eminus & Cominus* hoc interest, quod eminus ex longinquo, cominus pede.

246.

Inter *Capere & Decipere* hoc interest, quod capimus merentes, decipimus innocentes: aut capimus arte, decipimus insidiose.

247.

Inter *Consilium & Sententiam* hoc interest, quod consilium cogitatio, sententia consilii pronunciatio.

248.

Inter *Fors & Fortunam* hoc interest, quod fors casus est, fortuna data est: & quidam, sic valuit fors tanquam mors.

249.

Inter *Voluntatem & Voluptatem* hoc interest, quod voluntas animi, voluptas corporis.

250.

Inter *Interea & Interdum* hoc interest, quod interdum aduerbium temporis est, Interea causa rei.

251.

Inter *Initium & Principium* hoc interest, quod principium totius operis cuiuscunque vnum est, quasi primum operis caput: Initium quod frequentius intelligimus, & totiens accipimus, quotiens aut persona mutatur, quasi intus in alteram rem, & principium semel, initium sepius. Principium: *Arma virumque cano.* Initium: *Musa mihi causas memora.* Inueniuntur tamen principia, quæ natura sui carent, & specie initia habent: vt, *At Regina graui iam dudum saucia cura*, &, *Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.*

252.

Inter *Meditari & Melitari* hoc interest, quod meditamur animo, melitamur corpore.

253.

Inter *homines & bestias* hoc interest, quod bestiæ ventri seruiunt, homines rationi.

Explicit liber primus B. Isidori Hispalensis Episcopi de differentiis siue proprietate verborum.

SANCTI

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, LIBER SECVNDVS, DE DIFFERENTIIS spiritalibus.

DIFFERENTIA I.

INter *Deum & Dominum*, ita quidam distinxerunt: in Dei appellatione, *Patrem*: in Domini, *filium* intelligunt. Sacra scriptura vtrumque & Deum & Dominum affirmat, tamen hæc vocabula inuicem discernuntur. Primum enim, nomen *naturæ* est, pertinens ad amorem: secundum *potestatis*, congruens ad timorem: denique ex Dei vocabulo edisce quid *diligas*, ex Domini appellatione cognosce quid *metuas*.

2.

Inter *Trinitatem & Vnitatem* hæc distinctio est, quod Vnitas propter inseparabilem deitatis substantiam, Trinitas vero propter personarum diuersitatem vocatur. In personis vero discretio est, in diuinitate, nulla distinctio: est enim gignens, genitus, & procedens: tria quidem nomina, sed substãtia vna. Sicut enim ignis, candor, & calor, tria quidem vocabula, sed res vna: ita in relatione personarum Trinitas est, in substantia vero naturæ vnus Deus est, Pater scilicet & Filius & Spiritus sanctus. De Patre enim quia Deus est, testatur Apostolus dicens: *Vnus Deus pater ex quo omnia.* Ita de Filio quia Deus est, alias ipse dicit: *Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* De Spiritu autem sancto quia Deus est, idem qui & supra sic dicit: *Diuisiones donationum sunt, idem autem spiritus: diuisiones operationum sunt, idem vero Deus.* Ecce Pater, Pater & Filius & Spiritus sanctus Deus, sed non triplex Deorum numerus in illa Trinitate credendus. Scriptum est enim: *Ego sum, & non est alius Deus præter me*, & illud: *Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est.* Tres ergo Deos credere, prophanum est, Trinitatem in personis non distinguere, impium est. *1. Cor. 8. Rom. 9. 1. Cor. 12. Deut. 32. Mar. 12.*

3.

Inter personam Patris & Filii & Spiritus sancti ita secernitur, quod *Pater* nec genitus est nec procedens, *Filius* ex Patre genitus, non procedens, *Spiritus sanctus* ex Patre & Filio non genitus sed procedens. Proinde Pater æternitatem habet sine natiuitate, Filius natiuitatem cum æternitate, Spiritus vero sanctus, nec natus nec factus, processionem sine natiuitate. Pater ex nullo exordium ducit, Filius ex patre originem sumit, Spiritus vero sanctus

A ctus ex patre ñ ilioque procedit. Tamen ea quæ à nobis dicuntur de Trinitate, vtcunque poteſt intelligentia humana capere. Nam quis conſiderare ſufficiat ipſius Trinitatis interna myſteria? quomodo Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus tres perſonæ ſunt, vna natura: quomodo pater ingenitus, ſpiritus vero ſanctus nec genitus, nec ingenitus, nec creatura eſſe videtur, ſed increatus: quomodo filius de patre natus eſt, ſpiritus vero ſanctus procedendo non naſcitur: quomodo pater nunquam ſine filio, & tamẽ ſine filio pater genuit filium: quomodo filius nunquam ſine ſpiritu, & tamen ait: *Niſi ego abiero, paracletus non veniet ad vos*: quomodo filius non de ſe, ſed de patre eſt, nec tamẽ eſt poſteriꝰ de quo eſt: quomodo ſpiritus ſanctus de patre procedit & filio, nec tamen ab eis præceditur, à quib. procedit: quomodo tria vnum ſunt, & vnum, tria: quomodo ad ſe inuicem relatiua tria ſunt, eſſentialiter vnũ ſunt? Quis iſta conſideret: quis iſta comprehendat? Si enim humanæ natiuitatis Chriſti ſecreta non capimus, diuinæ naturæ myſteria quomodo capiemus.

4.

B Inter *eſſentiam* & *ſubſtantiam*, hoc quidam diſſinierunt, quod ſubſtantia eſt id quod non ab alio ſed ſemper ex ſe eſt, id eſt, quod propria in ſe virtute ſubſiſtit: Eſſentia vero in Deo idcirco eſt dicta quia ſemper eſt, nec incipiens aliquando, nec deſinens eſt, ſed eſſe ſemper proprium eius eſt. Inter id autem quod filius nunc æqualis, nunc minor, iſta eſt differentia, quod primum æternæ ſubſtantiæ eſt, alterum humanæ naturæ: in forma enim ſerui, quia factus ex muliere, pater maior eſt illo: in forma vero Dei in qua erat ante carnis aſſumptionem patri coæqualis eſt. Pro illo dictum eſt: *Pater maior me eſt*, pro hoc: *Ego & pater vnum ſumus*. Æqualis ergo patri, inquantum Deus: ſubiectus, inquantum homo eſt.

5.

Quid differt inter quod *Chriſtus* nunc *vnigenitus*, nunc *primogenitus* eſſe perhibetur? horum primum ad patrem pertinet, alterum ad nos. Nam ſecundũ diuinitatis excellentiam, vnigenitus eſt à Patre, iuxta Euangelium ꝙ dicit: *Et vidimus gloriam eius, gloriã quaſi vnigeniti à patre, Plenum gratia & veritate.* At vero ſecundum fraternam ſocietatẽ, primogenitus vniuerſæ creaturæ, iuxta id quod Apoſtolus ait: *Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Eſt ergo vnigenitus in ſubſtãtia deitatis, primogenitus in ſuſceptione humanitatis. Primogenitus in gratia, vnigenitus in natura. Primogenitus ergo, iuxta Apoſtolum, in multis fratribus, vnigenitus tamen ex Deo ſolus. Inde eſt ꝙ frater nuncupatur & dominus: frater, quia primogenitus: dominus vero quia vnigenitus. Iam vero, differentię vel ſignificationes nominum eorum quæ in Dei filium diſtinguuntur, plurimæ ſunt: ſcil. ex iis quædam ſunt naturalia, quædã vero ad diuinitatis eius excellentiã pertinentia, quædam vero accidentia. Naturalia ſunt: *Dei filius, Dei verbum, principium, virtus, ſapientia, imago, ſplendor ſiue figura.* Accidentia ſunt iſta, *agnus, ſacerdos, petra ſiue lapis, homo, leo, vitulus aquila*, & his ſimilia. Deus dicitur, quia ex Deo genitus eſt: Omnipotens ab omnipotente, perfectus à perfecto. *Filius Dei* eſt quia dum hoc ſit quod Pater, non eſt tamẽ ipſe qui Pater. *Verbum* eſt filius Dei, quia proprie diuino ore proceſſit, vel quia nihil in ſubſtantia naturæ ſuæ viſibile vel corporeum eſt. vel pro eo quod pater per eum omnia cõdidit vel iuſſit. *Principium*, ex eo quod rerum omnium origo & cauſa ſit. *Dextera*, propter effectus totius corporalis creaturæ quæ per ipſum formata eſt. *Brachium*, quia ab ipſo omnia continentur. *Virtus*, pro eo quod omnem poteſtatem patris in ſemetipſum habeat: & omnem cæli, terræque creaturam gubernet, contineat atq; regat. *Verbum*, quia per illum innotuit pater. *Sapientia* eſt, pro eo quod ipſe reuelet omnia ſcientiæ myſteria & arcana ſapientiæ. *Imago* eſt, propter ſimilitudinis veritatẽ. Species enim patris eſt indifferens, habens indiſcretum in ſe naturam ſiue eſſentiam. *Splendor* appellatur, quia dum ſit pater lux, ita filius ab eo inſeparabiliter quaſi ſplendor ex luce procedit. *Figura* eſt, quia ſuſcipiens formam ſerui, operũ virtutumque ſimilitudine, patris, in ſe, imaginem atq; immenſam magnitudinem delignauit. *Mediator* eſt, quia inter hominem & Deum medius eſt, habens in ſe ſubſtãtiam vtriuſque naturæ & humanę humilitatis formam & diuinitatis excellentiam. Porro *agnus* propter innocẽtiam & paſſionem carnis appellatur. *Sacerdos*, quia ſemetipſum pro nobis patri hoſtiam obtulit. *Petra*, propterea quod firmitas ſit credentium, offenſio & ruina incredulorum. *Lapis angularis*, quia vetus & nouum teſtamentum veluti duo parietes ex aduerſo venientes tanquam angulo ſibimet copulauit, ac fidei vnitate coniunxit. *Homo*, quia ſecundum carnem ex virginitate eſt paſſibilis atq; mortalis. *Leo*, propter regnum & potentiam pro qua in morte Diabolum vicit. *Catulus*, quia propter ſalutem gentium immolatus eſt. *Aquila*, pro eo quod reſurgens ad aſtra cæli reuolauit, & ad ſedem paternam vnde venerat.

6.

Inter natiuitatem Chriſti & natiuitatem noſtram hoc intereſt, quod omnis homo ex viri coitu conceptus eſt: ille non ex virili, hoc eſt, concupiſcentia carnis, ſed de Spiritu ſancto natus. Naturam quippe traxit origine, nõ culpam præuaricationis. Corpus ex virgine ſumpſit, virginitatem maternæ carnis nõn abſtulit. Item nos ex vna generatione ſubſiſtimus, ille ex duabus, diuinitatis & humanitatis. Sed ex prima diuinitatem ſumpſit, ex altera creationem. Natus enim diuina generatione, factus humana. Primum fuit in fine temporum, ſecundum in plenitudine temporis. Item, nos ex duabus ſubſiſtimus ſubſtantiis, corporis quidem & animæ ille ex tribus, Verbi, corporis, & animæ. Inde eſt quod perfectus homo, perfectus prædicatur & Deus, habens in ſe geminam ſubſtantiam, & diuinitatis ſuæ & humanæ natiuitatis naturæ. F

7.

Item hoc diſtat inter mortem Domini & noſtram, nos enim mortem pro merito præuaricationis incurrimus: ille autem mortem ſponte pro noſtra ſalute ſuſcepit, ſecundum quod ipſe teſtatur dicens: *Poteſtatem habeo ponẽdi animam meam, & nemo eam tollet à me, ſed ego pono eam.* Ioan. 10.

8.

Inter ſurrectionem Chriſti & reſurrectionem noſtram ſic diſcrepat: quod nobis reſurrectionis tempus vſque in finem ſeculi differtur: illius vero, die tertio celebratur. Ille vero melius eguit vt reſurgeret, nos illo miſerante reſurgimus. G

9.

Inter creationem mundi & formationem eius hæc eſt differentia, quod originaliter, ſecundum materiæ ſubſtantiam, ſimul cuncta creata ſunt: ſecundum vero diſtinctionem ſpecierum, per ſex dierum alternationem formata ſunt. Totius enim origo creaturæ ſimul extitit, ſpecies tamen & forma per temporum incremẽta proceſſit. Nam primum materia facta cæli & terræ confuſa atq; informis, de qua poſtmodum omnia ſigillatim per ſpecies varias formaſq; proprias prodierunt, de qua ſcriptura loquitur, dicẽs: *Qui feciſti mundum de materia informi*: ſed materia facta eſt de nihilo: mundi autem ſpecies, de informi materia. Proinde duas res ante omnem diem & ante omnia condidit Deus omnipotens: Angelicam videl. naturam, & informem materiam, quę quidem facta ex nihilo, & illa à Deo facta proceſſit: quæ tamen res, ex re facta, nõ æternitate ſed ſola origine, ſicut ſonus cantu. Nam *qui vixit in æternum, creauit omnia ſimul.* Itaque non omnia ex nihilo condidit Deus, ſed quædam fecit ex nihilo, quædam ex aliquo: de nihilo, mundum, angelos & animam: ex aliquo, hominem, & cæteram mundi creaturam. H Eccl. 18.

10.

Quæ ſit differentia paradiſorũ duorum? vnus eſt terrenus, vbi primorũ hominum corporaliũ vita extitit, alter cæleſtis, vbi animæ beatorum ſtatim vt à corpore exeunt, transferuntur, atq; digna felicitate lætantes expectant reſurrectionem corporum ſuorum. De hoc paradiſo dominus ad latronẽ dixit: *Hodie mecũ eris in paradiſo.* Originaliter autem primi hominis culpa, nos de paradiſo expulit, & in hanc exilii peregrinationẽ deiecit. Inde eſt quod præuaricationis ſuæ reatu aſtringimur, vnde & merito ſentẽtiæ Luc. 23.

debitæ

A

debitæ pœnam paternæ prævaricationis exsoluimus: Nam ita primus homo est conditus, vt per augmentum ætatum sine media morte debita, corporalis paradisus commutaretur ad vitam cœlestē: sed quia hoc bono contentus esse noluit, protinus suæ conditionis merito cāruit, mortemque gehennam animæ & carnis inuenit. Ignorantiam vero, & vetustatem obtinuit, atque in omnē progeniem peccati sui prævaricationem transmisit: non tantum in iis proprio delinquunt arbitrio, sed etiam in illis qui nondum implicari valent actuali peccato: id est, quod paruulis lauacri gratia conceditur: quia & si non est illis peccatū proprii operis, ineſt tamen originaliter noxa paternæ prævaricationis. Vnde & Propheta Dauid dicit de semetipso, & humanum genus populi venturi deplorans conqueritur dicens: *In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis peperit me mater mea.* *Psal. 50.*

11.

B

Gradus vel differentiæ rerum, sex sunt: id est, viuentia, irrationabilia, rationabilia, mortalia, immortalia, nouissimus, qui est super omnia Deus, benedictus in secula. Primus gradus est eorum quæ non crescunt, vita motuque carent: qualis est in lapidibus. Secundus in iis quæ crescunt, vitam motumque sine sensu habent, qualis est in herbis vel in arboribus, quibus si minime vita insensibilis motusq; ineſſet, nec germinare itaque nec crescere possent: atque ista quæ vitam sine sensu habent lapidibus præponuntur & terræ. Tertius gradus in iis quæ non solum crescunt & viuunt, sed etiam sentiunt, at non intelligunt. Quartus gradus est in his quæ crescunt, viuunt, sentiunt, & intelligunt, sed tamē mortales, vt animalia sunt, qualis est in hominibus. Quintus est iniis quæ sentiunt & intelligunt & immortales sunt, qualis est in angelis. Sextus, id quod immutabile, & infinitum, & simplex est, quo omnis hæc natura inspiratur, gubernatur, & regitur, quod est Deus. Sed hæc quidem omnia sicut gradibus crescunt, ita sibi qualitate naturæ præcellunt. Nam arbor præfertur lapidi, & pecus arbori, & homo pecori, Angelus, homini, & Deus præponitur Angelis.

12.

C

Inter angelos, & dæmones, & homines, hanc differentiam veteres decreuerunt, quod angeli sunt qui spiritales subiacent Deo, ante omnem creaturam creati, mutabiles conditi, sed contemplatione Dei immutabiles facti, animo impassibiles, mente rationales, tempore æterni, beatitudine perpetui, fœlicitate felices, futuri præscii, iussi mundum regunt, missu corpora excellentiæ resumunt, in cœlestibus commorantur. Dæmones sunt impii Spiritus, subtiles & vagi, animo passibiles, corpore aërei: tempore etenim humanitatis inimici, nocendi cupidi, superbia tumidi, fallacia callidi, semper in fraude noui. Commouent sensus, fingunt * effectus, vitam turbant, somnos inquietant, morbos inferunt, mentes terrent, membra distorquent, sortes regunt, præstigiis oracula fingunt, cupidinem amoris illiciunt, amoris cupiditates infundunt, in consecratis manibus delitescunt, inuocati adsunt, verisimilia mentiuntur, mutantur in diuersas figuras, interdum in angelorum imagine transformantur: hi quondam à sede cœli ob superbiam lapsi, nunc in aëre commorantur. *al. affectus*

13.

D

Homines sunt ratione capaces, intellectu sapientes, ore loquaces, natura magis quam doctrina valentes, statu rigidi, vultu erecti, figura vniuersi similes, & inter se dissimiles & inter se dissimiles, singulari animo, mortales corpore fragili, mente leues, diuersi moribus, pares erroribus, ad studia inertes, proni ad voluntatem Dei, vita caduci, sollicitudine anxii, sigillatim mortales, prole putabiles, vita quasi soli, tempore celeres, tardi ad sapientiam, veloces ad mortem, de præteritis nudi, de præsentibus exigui, de futuris incerti: concipiuntur in iniquitate, in peccato nascuntur, in labore viuunt, in dolore moriuntur, prorsus denuo alii ad gloriam, alii ad pœnam, de fauilla surgentes debitum soluunt. Quæ sit discretio prævaricationis angelicæ, & humanæ naturæ, cur ista redimitur, illa sine fine perit? Prævaricatores quippe angeli ideo veniam non habent, eo quod fragilis carnis nulla grauentur infirmitate. Homines autem post peccatum idcirco ad veniam reuerti possunt, propterea quod pondus infirmitatis, ex lutea traxerunt materia. Probat Psalmista, quod propter carnis conditionem reditus pateat eis ad salutem, sic enim ipse dicit: *Ipse scit figmentum nostrum: memento domine quod terra sumus.* & iterum: *Memorare quæ sit mea substantia.* At vero diabolus vel maligni Spiritus, nec possunt habere veniam, nec merentur sicut scriptum est de eodem Apostata; *Cuius cor quasi lapis obdurabitur*: sc. vt pœnitentiæ compunctione nunquā emolliatur. *Psal. 102.*

14.

E

Inter hominem & pecus ista est discretio. Homo est animal ex corpore animaque viuente compositum, atque spirituali compaginatione formatū, subsistēs ratione, libertque arbitrii voluntate, vitiorum capax atque virtutum. At cōtra, pecus est animal irrationale mortale, motu sanguinis & carnis animatum; vnde & eorum anima post mortem simul cum carne dissoluitur. Rationem autem humani corporis, in singulorum membrorum differentiam, Lactantius, siue plerique authorum ita diffinierunt dicentes, *Homo* dictus ab humo, hic subsistit subsistantiis ex mortali & immortali: *Corpus* autem eius ex ossibus & carnibus constat, diuiditur in quatuor elementa. Habet enim in se aliquid ignis, aëris aquæ & terræ. Ratio terræ in carne est, humoris in sanguine, aëris in Spiritu, ignis in calore. Vitalis quidē & quadripartita humani corporis ratio quatuor elementorum deligna speciem. *Caput* namque ad cœlum refertur, in quo sunt duo oculi, quasi duo luminaria Solis & Lunæ: *pectus* aëri coniungitur, quia sic inde emittitur flatus, sicut ex aëre ventorum Spiritus: *venter* autem mari assimilatur propter collectionem omnium humorum, quasi congregationem aquarum: *Vestigia* postremo terræ comparantur, eo quod sunt vltima membrorum arida & sicca, sicut ex terra. Iam vero in capitis arce *mens* collocata est tanquam in cœlo Deus, vt ab alto speculetur omnia atque regat. Factus est autem homo ad contemplationem cœli rigidus & erectus non sicut pecora in humum prona atque vergentia in cuius summitate caput est collocatum, datumque illi hoc nomen, quod hinc capiant initium sensus & nerui. *Capilli* autē capitis vel ad speciem sunt decoris, vel ad arcendam iniuriam frigoris, siue caloris. In capite autem, vt ait S. Augustinus, *tres* tanq; *ventriculi cerebri* constituti sunt: vnus anterior ad faciē, à quo sensus omnis: Alter posterior ad ceruicem, à quo motus omnis: Tertius inter vtrumq;, in quo memoria vigere demōstratur: nec eū sequitur motus, nec cōspectat homo quod faciendū est, si fuerit oblitus quod fecit. *Facies* dicta est, eo quod notitiam faciat hominis. Inter faciem autem & vultum hæc differentia est, quod facies naturalis & certus oris habitus est: vultus vero varius, & secundum affectionem animi modo lætus, modo tristis, vnde vultuosi dicuntur qui vultum sæpe commutant. Iam barbæ ratio tanquam vultus conferat dinoscentiam. *Barba* est decoris signum, virilitatis indicium, quæ & iuuentutē significat & sexus naturam distinguit. *Oculi* autem in facie concauis foraminibus inclusi sunt, à quo foratu frons nominata est. Idem quoque oculi gemmarum habentes similitudinem membranis perlucentibus conteguntur, per quas membranas quasi per vitrum vel speculum refulgentes, mens ea quæ foris sunt transpicit. In mēdio autem horum orbium scintillæ luminum conclusæ tenentur, quas *pupillas* vocamus, quibus cernendi gratia continetur, & vt oculi munitiores essent ab iniuria, eos Opifex summus illarum, tegminibus occuluit, vnde & oculos esse dictos: quibus adhibitæ sunt palpebræ, à palpitando dictæ, quia concurrentes inuicem oculorum obtutum reficiunt, pilis in ordine astantibus, admunitionem eorum. *Supercilia* quoque pilis breuibus adornata sunt, quasi quibusdam custodiarum aggeribus oculis præbentes ne quid superne incidat. *Aurium* inditū est nomen à vocib. audientis: per immutationē enim literæ, aures veluti *Audes* sunt nominatæ: per has enim vocis sonum quasi per cochleam descendit quod erectus in circulum, orbemque moueatur. *Genæ* à genibus

F

G

H

dictæ, quia complicatum in vtero gigni, formarique hominem dicunt, ita vt genua sursum sint, quibus oculi formentur vt cæci ac reconditi fiant: ideoq; & qui alicuius lacrymas elicere cupiunt genua tangunt ac deprecantur, quod in vtero formauerint oculos atque nutrierint. Ipse genarum tumor instar collium leniter exurgens, ab omni parte, contra imminentes ictus, oculos efficit tutos. *Nares* dictæ quod per eas aër vel Spiritus meare non desinit. in his tria sunt officia: Vnum ducendi Spiritus, alterum capiendi odores, tertium purgamenta cerebri eiicere. *Os* dictum, quasi corporis ostium, cuius species constat in duobus officiis, sumendi victus & loquendi lingua. *Labia* à labendo nominata. Quod autem est superius labium dicimus, quod inferius labrum linguæ nomen aliquando impositum. Hæc interpres animæ vocem motibus suis in verba distinguit vel illisione palati ac dentium vel compressione labiorum. *Dentes* dicti, quasi cibos diuidentes: siquidem escam incidunt & comminuunt atq; opportunius stomacho tradunt: horum priores qui cibum præcidunt, *Aduersi* dentes dicuntur. Molares intimi qui cibos subigunt: *Canini*, qui vicesimo ætatis anno exiſtunt. *Gingiuæ* à gignendis dentibus nominatę, quæ magnã pulchritudinem ori conferunt dum nuditatem dentium tegunt. *Fauces* sunt angustæ fistulæ, quasi foces, per quas vocalis Spiritus ab intimo pectoré exiliens sonum vocis emittit. *Mandibulæ* maxillarum partes sunt quibus mandimus, dicta autem maxilla pro diminutione, sicut paxillus à palo. *Collum* ad instar columnæ vocatum, est enim rigidum & rotundum. *Manus* dictæ eo quod ab ipsis mandimus. *Palma* manus est dispansis digitis, sicut arbor dispansis digitis, sicut contractis digitis *pugnus*, sic digitorum quoque numerus & ordo perfectus est decentissimus. Ex his primus omnium & moderator *Pollex* vocatur, eo quod plurimum inter cæteros polleat, id est, valeat: secundus *index*, & *salutaris* vocatus, quod eo fere ostendimus & salutamus: tertius *Medius*: quartus *Medicus*, quod eo collyrium à medicis colligitur: quintus *Auricularis*, quod eo aurem scalpimus. *Porro pectus hominis* ab aspectu vocatum: in mutis enim animantibus ad terram oppressum est atque ab aspectu remotum: hominis autem, aspectui patens & rectum, plenum enim ratione non decebat esse latens vel humile. *Papillæ* sunt capitula mammę. *Mammæ* autem tumor pectoris leniter exurgens, hæ sunt fœminis ad alendos fœtus datæ, maribus ad cœlũ decus, ne informe pectus esse videretur: neque enim decebat in fœminis alibi esse quam vt animal intelligens ex corde alimoniam sumeret. Porro *vmbilicus* est nota impressa quæ medium ventrem designat, ad hoc factus vt per eum fœtus, dum est in vtero, nutriatur. *Splenis* autem & *iecoris* viscera quasi ex conturbato sanguine videntur esse concreta. Iuxta eos autem, qui de physicis disputant, voluptates venereæ concupiscentiæ consistere dicuntur in iecore: Affectũ aũt iracũdiæ in *felle*, pauoris in corde, in splene lætitiæ, in pulmonibus vero aërem contineri, qui corde per venas quas *arterias* vocant, diffunditur, vt paulatim inspirandi & respirandi tractu totum animæ corpus in iecore ignis habeat fedé, qui velut subuolare ostenditur in excelsum cerebri locũ tanquã in cœlũ corporis nostri, vnde & radii emicant oculorum, & de cuius medio velut centro quædam non solum ad oculos, sed cæteros sensus tenues fistulæ deducuntur. Siquidem in eo officium voluptatis & decoctionis ciborum complexu & calefactu suo in sanguinem mutandorum. *Intestinorum* autem ratio idcirco longis anfractibus in circulorum complexus ordinata sunt modo vt susceptos cibos paulatim egerant, & ex ipsis ea quæ intrinsecus sunt humorem suscipiant. *Anus* dictus eo quod in eum quasi in alueum omnis humor cibo permixtus defluat ac recurrat, & inenarrabili modo ciborum succo vniuersum corpus à latere valles vicinas irrigando adimpleat. Porro aluus, venter & vterus differunt. *Venter* enim est qui apparet extrinsecus, pertinetque à pectore ad inguinem. *Aluus*, interior, pars qua cibus recipi & purgari solet. *Vterum* solæ mulieres habent, in quo concipiunt. Confundunt tamen hoc auctores, & vterum pro vtriusque sexus ventre ponunt. *Gentailia* autem sunt, sicut nomen ipsum docet à gignendo dicta. Natium caro conglobata sedendi officio facta est ne premente corporis mole ossibus cederet. *Femina* sunt femorum partes quibus in equitando tergis equorum adhæremus, vnde & præliatores feminibus equos adiuisse dicuntur. *Genua* à genis dicta, eo quod in vtero cohæreant, & coniuncta sunt oculis. *Tibiæ* autem dictæ sunt quasi tubæ. *Plantæ* vero à planicie nuncupatæ, quia non rotundę vt in quadrupedibus ne stare non possit homo, sed planæ & longiores formatæ sunt, vt stabile corpus efficerent. *Calles* autem à callo pedum nominatę sunt: pedum digiti & decorem & vsum ferunt. nam currere nõ possumus nisi digitis in humum pressis, soloque nitentibus impetum saltumque capiamus. Reliqua ossa corporis velut columnæ quædam quibus caro sustentatur, inserta sunt, & neruorum vinculis colligata vt aptissimo motu flectantur. Hæc Lactantius, cæteriq; de corpore scripserunt.

15.

Inter infantium, pueritiam, & reliquas ætates hoc distat. Primæ ætates singulis annorum hebdomadibus terminantur, propter simplicem vitam. Nam *infantia* septimo anno finitur, quartodecimo *pueritia*, dehinc sequens *adolescentia* duabus constat hebdomadibus propter intellectum & rationem, corporisque virtutem, à vicesimo, quæ nondum erat in pueris & paruulis: hæc ætas à xxv. vsque ad xxviij. Post hanc succedit *iuuentus* tribus hebdomadibus permanens, propter intellectum & rationem, corporisque virtutem. Ista ætas à vigesimo octauo anno exoritur, & quadragesimo consummatur, quando & in fœminis partus deficiunt. Porro *senectus* quatuor hebdomatibus completur accidentem in illis tribus animi & corporis grauitatem. Incipit enim hæc ætas à quinquagesimo anno, & septuagesimo septimo terminatur. Vltima vero, *senium*, nullo certo annorum tempore definitur, sed sola naturæ fine concluditur.

16.

Inter *senectutem* & *senium* hoc differt, quod senectus vergens ætas à iuuentute in senium, nondum tamen decrepita. Senium vero & fessa atq; extrema ætas & vitam vltimam anhelans.

17.

Inter *infantem* & *puerum* hoc differt, infans dicitur qui nondum fari potest: pueri vero à putitate vocati, siue quasi puri, siue quia nondum lanuginem floremq; genarum induunt. Puella autem à paruitate vocata, quasi *pulla*: vnde pupillos non pro conditione, sed pro ætate pueri vocamus, puer autem & masculus & fœmina appellãtur, sicut infans: consuetudo communis hinc puerperam vocauit. Proprie autem *puerperas* dici quæ primum enixæ sunt: & quod pueræ, id est, puellæ ad modum pariant egressæ pueritiam. Masculi *puberes* nuncupantur, qui iam gignẽdi possibilitatem sumunt. Fœminæ vero *virgines*, vel viragines dicuntur. Dicta autem virago vel quod à viro sumpta est, vel quod sit masculini vigoris similis. Pubertatem autem egressi mox adolescentes appellantur. *Adolescens* autem dictus ab adolendo atque crescendo, vnde & quidam de agricultura loquens, naturescentem fructum adolescentem vocauit. Post adolescentiam iuuenes fiunt: *Iuuenes* autem dicti, quod iuuare posse incipiant. Tam vero ætatis mediæ proprie dicuntur vir & mulier. *Vir* autem nuncupatus, vt ait Lactantius, quod maior in eo vis est quam in fœminis: hinc *virtus* nomen accipit. Item *mulier* à mollitie dicta, immutata & detracta litera, veluti *mollior*. Sed ideo viris plus roboris datum est, quo facilius ad patientiam coniugalem fœminæ cogerentur. Mulier autem non pro corruptela integritatis, sed pro sola maturitate ætatis nominatur, sicut & vir pro sola viriditate etiam ab opere fœmineæ commixtionis immunis habeatur. Extremæ iam ætatis senes & *anus* vocantur. Senes autem ita quidam dictos putant, eo quod esse nesciant, & per nimiam ætatem delirant atq; desipiunt, vnde & Plato ait: *In pueris crescit sensus, in iuuenibus viget, in senibus minuitur*. Anus autem ex multis annis dicta, quasi annosa.

18.

Inter *rationale* & *rationabile* hoc interest. Sapiens quidam dicit; Rationale est quod rationis vtitur intellectu, vt ei homo. Rationabile vero quod ratione dictum vel factum est.

19.

Inter *mentem* & *rationem* hoc differt: Mens est animæ pars præstantior à qua procedit intelligentia: Ratio vero est motus quidam animi visum mentis acuens, veraque à falsis distinguens.

20.

Inter *sensum* & *memoriam* hoc interest. Sensus rei cuiusq; adinuentio: Memoria rei inuentæ recordatio: ille excogitata reperit, hæc reperta custodit.

21.

Inter *memoriam*, *mentem*, & *cogitationem* talis differentia est, quod memoria præterita retinet, mens futura præuidet, cogitatio præsentia complectitur.

22.

Inter *intelligibilia* & *sensibilia* taliter veteres discreuerunt. Intelligibilia esse quæ in mente animoque percipiuntur. Sensibilia autem quæ visu, tactuque corporeo sentiuntur. Sunt autem *sensus corporei quinque*: *Visus*, *auditus*, *gustus*, *odoratus* & *tactus*. Visui subiacet habitus & color, seu magnitudo mensuræ: auditui voces & sonus: odoratui interdum flagrantia, vel quæ aliter se habent: gustui sapor amarus seu dulcis: tactui calida vel frigida, dura aut mollia, aspera siue lenia. Hi autem quinque sensus ex partibus elementorum sunt, sed non ex omnibus quatuor elementis terraq; gignuntur. Ex aëre quidem visus; odoratus, auditus: ex terra, tactus saporq; nascitur.

23.

Inter *animam* & *corpus* ita secernitur: Anima est substantia incorporea, intellectualis, rationalis, inuisibilis atque immortalis, habens ignotam originem, nihil tamen in natura sua mixtum concretumq; vel terrenum: nihil humidum fauillæq; vel igneum. At contra, corpus est substantia visibilis atq; mortalis, habens semen ex vitio, & ex terrenæ fæcis materia: sed anima, quia spiritus, talis creatura spiritualis est, initium nouit, finem habere non nouit. Sicut enim angeli, ita animæ sunt: habent enim initium, finem nullum. Corpus autem, quia ex quatuor elementis constat, igne, aëre, aqua, & terra, dum fuerit excidente anima resolutum, redit rursum vnde fuerat ortum: inde & partim mortales sumus. Animæ enim naturam habemus communem cum angelis, carnem cum pecoribus.

24.

Inter *carnem* & *corpus* taliter quidam doctores distinxerunt dicentes: Omnis caro est corpus, non omne corpus caro est: sed caro est, quia propriè sanguine, neruis, ossibusq; distinguitur: corpus vero quanquam & caro dicatur, interdum tamen est aëreum nuncupatum. Quod itaque tactui, visuique subiaceat, plerumque visibile est ac tangibile. Paries corpus est, non caro: lapis corpus est, sed non caro: sic & Apostolus corpora cœlestia appellat, & corpora terrestria. Cœleste corpus solis & lunæ ac stellarum: terrestria, ignis, aëris, aquæ & terræ, & reliquorum quæ absq; anima his censentur elementis.

25.

Inter *animam* & *animum* Lactantius distinguere Philosophos quosdam existimat: Quidam, inquit, aiunt aliud esse animam qua viuimus, aliud animum esse quo sentimus & sapimus: vnde & in valente corpore nonnunquam animus perit, sicut accidere dementibus solet. Addunt quoq; animam morte separari, animum somno. Ob hoc putantibus quibusdam esse diuersa, pro eo quod actionis officio separentur. Qui vero vtrumque indifferenter accipiunt, veracius sic argumentantur, quod neque viuere sine sensu possumus, neque sentire sine vita. Idcirco nequaquam posse dicunt esse diuersum, quod à se minime separatur. sed idem vnum & viuendi habere vigorem, & sentiendi perfrui ratione, & dum sunt vtrumque vnum, varia sumpsere vocabula pro diuersitate affectionum. Sicut enim Spiritus pars animæ est, per quam imagines rerum corporalium imprimuntur, sic animus pars eiusdem animæ est, qua sentitur & sapitur: sicut & mens eiusdem portio est, per quam omnis ratio intelligentiaque percipitur: sicut voluntas, qua intellecta consentiantur: sicut memoria, qua meditata rememorantur. Et hæc quidem dum multiplici constant appellatione, non tamen ita diuiduntur in substantia sicut in nomine, quia eadem vna est anima, quæ dum contemplatur, Spiritus est: dum consentit, sensus: dum sapit, animus est: dum intelligit, mens est: dum discernit, ratio est: dum recordatur, memoria est: dum membra vegetat, anima est: & modo sapit, modo remotis paulisper curis corporis, sopore delinita, quiescit; rursumq; commota ad contemplandas rerum imagines protinus excitata recurrit.

26.

Inter *animam* & *spiritum* hoc Doctores differre dixerunt, quod anima ipsa vita est hominis præstans sensum: motumque corporis. Spiritus autem ipsius animæ est quædam potentia rationabilis, per quam legem naturæ præstare videtur cæteris pecoribus. Certissime autem Spiritum animam esse Euangelista testatur, quia animam, quam Christus in carne suscepit, Spiritum nominauit, cùm dixisset Dominus, *Potestatem habeo ponendi animam meam*: quam sine dubio tunc posuit, quando in cruce inclinato capite tradidit Spiritum. Omnis autem anima spiritus esse potest, non tamen omnis Spiritus anima: nam & ipse Dominus Spiritus est, & tamen anima non est: angeli quoque & venti, Spiritus sunt, animæ tamen non sunt. Ipsam autem animam alii ignem, alii sanguinem esse dicunt: alii in corpoream, nec habere vllam figuram. Nonnulli quoque eandem diuinæ naturæ esse partem impia temeritate crediderunt. Nos autem eandem non ignem, nec sanguinem, sed incorpoream dicimus, passibilem atque mutabilem, carentem pondere, & figura sine calore, nec credimus partem, sed creaturam esse Dei, nec de substantia Dei, vel de qualibet subiecta elementorum materia, sed ex nihilo esse creatam. Nam vt ait quidam: Si eam Deus de semetipso fecisset, nequaquam viriosa, vel mutabilis, vel miserabilis esset. Item si ex elementis visibilibus esset facta, haberet vtique ex terra soliditatem, aut ex aqua humorem, aut flatum ex aëre, aut calorem ex igne: sed quia iis omnibus caret, apparet inde eam non esse, quia cum illis nihil probatur habere commune. Inde prauè à quibusdam dicitur esse corporea, quæ propterid ad imaginem Dei facta est, vt etsi incommutabilis vt Deus non esset, tamen incorporea vt Deus existeret. Si enim corpoream credimus animam, ergo & Deum credimus habere figuram & formam, qui eandem ad suam condidit imaginem. *Huius autem partes*, nonnulli veterum, *tres* esse dixerunt: *Rationabilem*, per quam inuisibilem rem concupiscit: *Irascibilem*, per quam impetus qui iræ sunt, emendat & corripit. *Concupiscibilem*, per quam concupiscentiam carnis spiritali virtute * concupiscit. cuius domicilium quidam in pectore esse voluerunt, quidam vero in capitis arce eam habitare dixerunt, tanquam in cœlo rectorem. Alii autem nullum & certum locum diffiniunt, sed eam per omnes artus infusam discurrere dicunt. De origine eius variæ habentur opiniones, verumtamen sine affirmandi præsumptione. Quid autem inde disputatio patrum senserit, referamus. Inter quos sanctissimus Fulgentius incertam de hac quæstione sic profert sententiam, cuius verba hic interponenda sunt: *Vtrum quidem sicut caro nascentium, sic omnes animæ ex Adam venire credantur, an nouæ fiant, & ex parentibus minime propagentur. Quæ quæstio in definiendo difficilis est, quia contrariis obiectionibus destruitur: nam illi qui nouas animas dicunt singulis corporibus dari, cum illis opponi cœperit, cur anima paruuli quæ non propagatur vt caro, cum carne originalis peccati teneatur consortio: Nunquid iniustus est Deus vt cum carne mittat animam in ignem æternum, quæ cum carne non habet commune peccatum? Hoc cum illis opponitur, omnino deficiunt. At contra illi qui asserunt animas cum ipsis corporibus propagari, posset quidem in paruulis iusto Dei iudicio firmari, vt commune habeant peccatum originale sicut*

commu-

Ioan. 10.

Animam non esse corpoream.

forte melius cõpescit.

communem vindicant vtriusq; propaginem. Sed in consideratione feminum quæ concepta pereunt, & ipsi penitus obmutescunt. Animam quippe humanam, certum est, æternitatem in ipso conditionis suæ munere percepisse, atque necesse esse, suum corpus in quo hic quantulumcumque tempus vixerit, in resurrectione recipiat. Quis ergo dicat animata femina fluxisse, siue illa quæ non concipiuntur, siue quæ nocturna illusione funduntur? quod omnis sapiens videt quam sit absurdum & ratione omnibus modis alienum. His ergo propositionibus de origine animæ partes se inuicem vincunt, quia vnaquæque earum alienæ propositioni deseruit, & ipsi non valent adstruere quod proponunt: ob hoc de hac quæstione cautius quærendum est, maxime quod à sanctis viris nihil certius definitum est, ne contra sanctarum auctoritatem Scripturarum pronuncietur. Illud tamen tenendum est, Parvulorum animas nexu peccati originalis esse astrictas, quæ nisi percipiant baptismatis sacramentum, regni cœlestis participes esse non possunt, sed cum carne & commune habebunt peccatum, & pari iudicio damnabuntur in ignem æternum.

27.

Inter *concupiscentiam carnis & Spiritus* hoc interest. Concupiscentia carnis, est motus animæ turpis in affectu sordidæ delectationis. Concupiscentia vero Spiritus, ardens intentio mentis in desideria sanctæ virtutis. Ista, sibi consentientes perducit ad supplicium sempiternum. *Illa lex peccati*, de munere redemptoris nostri descendens. Hæc autem sibi inuicem pro affectu vitiorum quotidiana collectatione taliter aduersantur. Concupiscentia namq; carnis primum illecebras vitiorum in cogitationibus gignit: Concupiscentia vero spiritus, cogitationes sanctas opponit: illa fabulis, vanisq; oblectatur verbis, ista scripturarum meditationibus atque præceptis: illa gaudet ex spectaculis rerum terrestrium, ista contemplatione cœlestium gaudiorum: illa terrena gaudia quærit, ista gemitus & suspiria trahit: illa corpore somniorum atq; pigritia torpus relaxat, ista vigilias & competentibus orationibus elaborat: illa per ingluiem illecebris ventris & dehiderio guturis æstuat, ista semetipsam ieuniis & abstinentiæ cruciatibus macerat. illa luxuriæ subdita turpitum perpetrationum affectus, quos intentione cogitationis agit, perfectione voluptatis explere contendit, ista castitatis & pudicitiæ pulchritudinem diligit: illa auaritiæ flamma incensa appetit lucrum, & fugit damna temporalium rerum, ista contemnens mundum solum sibi vendicat Christum: illa, inuidia, nullum sibi superiorem, vel æqualem esse permittit, sed interno liuore vulneris de cunctorum profectu tabescit, ista de cunctorum virtutibus gaudet & minorem sibi per charitatem præponit. Illa ita exæstuans, nihil æquanimiter portans, sed perturbata mente vsque ad vocis tumultum exultat, ista nulla exasperatione mouetur, sed per tranquillitatis mansuetudinem patienter omnia sustinet: illa tristitia inficitur, dum quælibet aduersa persenserit, ista nullo mœrore fiangitur, sed etiam mala de proximis portans, ab interiore gaudio non mouetur: illa ambitionis honore inficitur, dum quibuslibet humanis laudibus vel illecebris vanæ gloriæ delinitur, ista humilitatem amat & soli Deo suo, qui inspector est mentis, placere delectat: illa inflata superbia & fastu carnis cur eleuat, ista, ne à celsitudine sua corruat, vsque ad infimita seipsam humiliat Sed quid plura? Concupiscentia carnis in omnium vitiorum multitudinem, sibi consentientes præcipitat: Concupiscentia vero Spiritus mentem lassam ne deficiat, ad spem futuræ gloriæ corroborat. Proinde illa quamuis superet nullatenus desperandum est: quia reparato certamine, possumus etiam gloriosius triumphare: ista quamuis vincat, de victoria non est secura, quia callidus hostis, etli deiectus interdū, tamen victores vltimus vincit, & quos prima congressione non percutit, in finem decipere tendit. hinc est etiam quod ipsa concupiscentia carnis vsque in huius vitæ terminum dimicare non cessat: Sed si concupiscentia spiritus vsque in finem superet, victoriæ secura in æternum cum suis victoribus regnat, quod consumpto concupiscentiæ aculeo, nec carni Spiritus, nec carni Spiritui aduersabitur, sed vtrumq; inuicem æternæ pacis concordia copulante, redemptori suo sine vlla oppugnatione in perpetuum adhærebunt.

27.

Inter *gratiam diuinæ effusionis, & humani arbitrij voluntatem* hoc interest. Arbitrium est voluntas liberæ potestatis, quæ per se sponte vel bona, vel mala appetere potest. Gratia autem est diuinæ gratiæ donum gratuitum, per quod bonæ voluntatis initium, & operis promeretur affectum: diuina quippe gratia præuenitur homo vt bonus sit, nec humanum arbitrium Dei gratiam antecedit, sed ipsa gratia Dei nolentem hominem præuenit vt etiam bene velit. Nam pondere carnis homo sic agitur, vrad prætuaricandum sit facilis, tardus ad pœnitendum: habet de se vnde corruat, & non habet vnde consurgat, nisi gratia Conditoris vt erigatur, manum iacenti extendat. Denique homini per Dei gratiam liberum restauratur arbitrium, quod primus homo perdiderunt. Nam ille habuit inchoandi boni liberum arbitrium, quod tamen Dei adiutorio perficeretur. Nos autem & inchoationem liberi arbitrii & perfectionem de Dei sumimus gratia, qui, & incipere & perficere bonum, de ipso habemus à quo & gratiæ donum datum & liberum arbitrium in nobis est restauratum. Dei est ergo bonum quod agimus propter gratiam præuenientem & subsequentem, nostrum vero est propter obsequentem liberi arbitrii voluntatem. Nam si Dei non est, cur illi reddimus gratias? & si nostrum non est, cur retributionem bonorum operum exspectamus? Proinde ergo in eo quod gratia præuenimur, Dei est. in eo vero quod ad bene operandum peruenientem sequimur, nostrum est. Nemo enim meritis antecedit vt tenenere eum possit quasi debitorem: sed miro modo æquus omnibus. Conditor alios prædestinatos prælegit, alios vero in suis prauis moribus iusto iudicio derelinquit. Inde verissimum gratiæ munus non ex humana virtute, vel ex merito arbitrii consequi, sed solius diuinæ pietatis bonitate largiri. Quidam enim gratissime eius præuenientis dono saluantur effecti misericordiæ vasa: quidam vero reprobi ad pœnam prædestinati damnantur effecti vasa iræ. Quod, exemplo de Iacob & Esau nondum natis colligitur, qui dum essent vna conceptione vel partu edti, parique nexu peccati originalis astricti, alterum tantum eorum ad se misericordia præueniens traxit. Alterum quadam iustitiæ seueritate odio habitum in massam perditionis relictum damnauit, sicut & per Prophetam idem Dominus loquitur dicens: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Vnde consequens est, nullis præuenientibus meritis conferri gratiam, sed sola vocatione diuina quemque saluari, sicut damnari, vel reprobari, siue ex proposito prædestinantis Dei, qui iustus est in reprobatis, misericors in electis, *vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.* Omne autem donum gratiæ non omnibus ad integrum datur, sed singulis dona singula diuiduntur, vt scilicet quasi membra corporis singularia officia habeant, & alter indigeat altero quod non habet alter. Proinde omnium fiunt communia, dum fiunt sibimet membra inuicem necessaria.

Malach. 1. Rom. 9. Locus de prauatus.

28.

Inter *Legem* & *Euangelium* hoc interest, quod in lege litera, Euangelio gratia: illa habet vmbram, ista imaginem: illa data est propter transgressionem, ista propter iustificationem: illa ignoranti demonstrat peccatum, ista agnitum adiuuat vt viretur: illa flagitiis deditos increpat, ista precantes bonitate propria liberat: illa talionem reddendum decreuit, ista etiam pro inimicis orare iussit: illa coniugiorum indultum habens, crescere & generare præcipit, ista continentiam suasit. Illic prædicatur Circumcisio sola carnis, hic lauacrum in ablutione cordis & corporis: illic Chananitidis regnum promissiones rerum temporalium continentur, hic vita æterna regnumq; cœlorū promittitur: illic sabbati otiū & requies

celebra-

celebratur, hic ipsa sabbati requies in Christo habetur, qui dicit, *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam, & inuenietis requiem animabus vestris*: illic esca animalium immundorum prohibetur, hic in corpore Christi, id est, in sanctis suis non admittitur, sed per illa quidem animalia immunda rumores hominum significatur. Illic pecoribus immolatis carnis & sanguinis hostiæ offerebantur, hic sacrificium carnis & sanguinis Christi offertur, quod per illa animalia figurabatur. Illic ex carne agni Pascha celebratur, hic Pascha nostrum immolatus est Christus, qui est Christus, qui est verus agnus immaculatus. Illic Neomeniæ, id est, nouæ lunæ principia celebrantur, hic noua creatura in Christo accipitur, vt Paulus ait, *Si qua in noua in Christo creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt noua.* Quid plura? in lege quippe res gestæ pro figura in significationem futurorum annunciabantur: in gratia vero Euangelicæ veritatis, quæ illic enunciata fuerunt explentur. Item in lege mandata scripta sunt & promissa secundum mandata legem implere vel conseruare iubentur. In lege enim mandata tenentur, promissa vero in Euangelii plenitudine consummantur. Legem enim Euangelia complent, & significatio cepti plenitudo testamentorum. Item nihil amplius lex præstitit, nisi quod per solum peccatum monstrauit, non abstulit, & suo cum errore redactos homines seruos effecit & inde spiritum seruitutis habuisse priorem populum Apostolus docuit: Euangelium vero veniens crudelitatem legis arbouit, peccata quæ lex puniebat per spiritum seruitutis, laxauit per spiritum adoptionis, filios ex seruis reddidit, amorem implendæ legis omnibus condonauit, & si deinceps puniенda commiserit, per eundem adoptionis Spiritum indulget, formam bene agendi præbuit, & vt possint agi quæ docuit, adiutorem spiritum infundit. Nam præcepta legalia, quæ illi populo data sunt, comparatione meliorum etiam non bona dicuntur, quia quæ præcipiuntur non perficiunt. Gratia vero Euangelii quod exterius imperat interius vt perficiatur iubet. Ezechielis etiam testimonio dicitur, *Dedi eis præcepta non bona*, vtique, quod in eis quædam inutilia infirmioribus sensibus agenda permissa sunt, sicut illud vbi Deus Israëlitarum cupiditatem spoliis Ægyptiorum satiari permisit. Nam pro eo quod carnalis populus modum egrederetur vindictæ, lex permittit carnalibus vicem rependere mali, quod Euangelia firmioribus vetant. Proinde ergo non bona, quoniam Euangelio comparata legis præcepta inferiora noscuntur. Ante aduentum enim Redemptoris nostri gentilis populus ideo non obtemperauit legi, quia nondum intelligebatur sensu spirituali. lex enim grauia atque dura secundum literam iubebat, ideo contemnebatur: venit autem gratia Euangelii, temperauit legis austeritatem, applicauitq; sibi Gentilem populum.

Sacrificiū carnis & Sanguinis Christi.

1. Corin. 5.

Exech. 20.

Exod. 3.

29.

Inter *actiuam & contemplatiuam vitam* hæc distantia est: Actiua vita est, quæ in operibus iustitiæ Dei, & proximi vtilitate versatur. Contemplatiua autem, quæ vacans ab omni negotio in sola Dei dilectione defigitur: harum vna in opere bonæ conuersationis, altera in contemplatione immutabilis veritatis est vna quæ ex fide in hac peregrinatione viuit: altera quæ bene viuentes vsque ad regnum perducit. Actiuæ enim vitæ magna sunt præmia, sed contemplatiuæ potiora. Actiua vita ex bonis operibus incipit: contemplatiua vita peruenit ad quod intenditur. Actiuæ vitæ opera cum corpore finiuntur: contemplatiuæ autem gaudia in fine amplius crescunt. Illa autem quamuis vtilis & bona, tamen cum requies venerit, transitura. Ista vero boni operis transitoria merces est, & quies permansura. Contemplatiua vita per Rachel ostenditur, quæ erat pulchra & sterilis, quia per contemplationis otium minus eorum filii generantur. Actiuam autem vitã monstrabat Lia lippa oculis, sed fœcunda; quia actio laboriosa quidem æstimatur nusquam alta considerans, sed in eo quod se erga proximi vtilitatem plus exhibet, fœcundior in operibus, quasi in filiis erescit. Sic & Martha & Maria; quarū vna virtutibus mentem exercebat in opere, altera requiescebat defixa in contemplatione. Hi autem qui ad contemplationis otium venire contendunt, ipsius se in studio actiuæ vitæ exercere debent, vt dum opere iustitiæ fæces peccatorum exhauriunt, cor mundum exhibeant ad videndum Deum. Nam mens quæ adhuc temporalem gloriam quærit, si carnalis concupiscentiæ tentationibus cedit, à contemplatione proculdubio prohibetur. Vnde & populus dum legem acciperet à monte, id est à sublimi contemplatione, quasi carnalium curiositas remouetur & in Euangelio curatus à Legione vult Dominum per contemplationem sequi, sed iubetur domum reuerti, & in actiuæ vitæ operatione versari. In ipso autem contemplationis vel actionis vsu interdum magna differentia animorum est: nam quibusdam sola contemplatio proficit, quibusdam vero actiua sola est consolatio. His media & vtriusque composita vtilior est magis ad refouendas mentis angustias, quæ solent per vnius intentionem nutriri, vt de vtriusq; partibus melius temperentur. Nam quod Saluator per diem signis & miraculis in vrbibus coruscabat, actiuam nobis commẽdabat vitam: quod vero in monte orationis studio pernoctabat, vitam contemplationis significabat. Idcirco Dei seruus iuxta imitationem Christi, nec actualem vitam amittit & contemplatiuam agit: aliter enim incedens offendit. Sicut enim per contemplationem amandus est Deus, ita per actualem vitam diligendus est proximus, ac per hoc sic non possumus sine vtraq; esse vita, sicut & sine vtraq; dilectione esse nequaquam possumus.

30.

Inter *fidem & opus* hoc distat, quod ex fide possibilitas nobis inchoatur, ex opere fides ipsa perficitur: opus enim fide præfinitur, fides operibus consummatur. Opera autem ante fidem nequaquam prodesse, quia nihil valet à malo declinare & agere pertinet ad salutem, qui ipsius salutis vel nescit vel negat auctorem. Item fides sine operibus nequaquam prodest, quia non potest per fidem Deo placere, qui Deum contemnit in opere. Ob hoc & *fides sine operibus mortua est*, iuxta Iacobum, & *opus extra fidem vacuum est*, iuxta Paulum. Paulus prædicat, ante fidem nullo modo esse opus bonum: Iacobus narrat nihil valere sine opere bono, ac per hoc iuxta primum, opera fidem præcedentia nihil prosunt. Iacobus dicit: *Abraham pater noster ex operibus iustificata est.* Paulus dicit: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quid ergo? vtrique se differunt? absit: sed vtrique nos instruunt. Nam secundum Paulum, Abraham ex fide iustificari meruit quando credidit: secundum Iacobum, ex operibus placuit quando tentatus immolandum filium non recusauit.

Iacob. 2.

31.

Inter *Fidem, Spem, & Charitatem* hoc distat. Fides est diuinitatis confessio & religionis solidum fundamentum: Spes est bonorum exspectatio futurorum: Charitas est perfecta dilectio in Deum & proximum. Harum prima credulitatem fouet præsentem: secunda, promissa præstolatur futura: tertia, complectitur amorem æternum. Quæ quidem tria in huius vitæ tempore ita copulantur, vt altera sine altera esse non possit. Deniq; veraciter credere non possumus, nisi ea quæ promissa sunt speremus, neque poterimus sustinere promissa, si defit fidei credulitas firma, nec aderit fructus spei vel stabilitatis fidei, nisi fuerit perfecta charitas Christi, quæ fidem vt credat adiuuet, & spem exspectatione corroboret. Cuius charitati specialiter secundum Apostolum inter virtutes has traditur principatus, & cultus manet in æternum. Nam & fides cessabit, dum futura quæ creduntur aduenerint, & Spes finem habebit, dum beatitudinem, quam quisque bonus præstolatur, acceperit: sola charitas in æternum perseuerabit: ipsa sola vtramq; perducens ad Christum, ipsa sola perfruens gaudio æterno.

32.

Inter *amorem, dilectionem & charitatem* hoc differt: quod

amor

amor & dilectio media sunt & ad vtrumq; parata, siue ad bonum siue ad malum vertuntur: charitas autem non nisi ad bonum tantum. Cuius etiam nomen eo vsq; extollitur vt & ipse Deus, charitas appelletur. Illa autem est perfecta charitas quæ inimicos & patienter sustinet, & benigne refouet. Qui vero ita non agit, longe à charitate discedit. Quatuor autem sunt diligenda, Deus scilicet atq. proximus: caro nostra atq; anima. Prior est autem amor Dei, sequens vero proximi: sed sicut per amorem Dei, amor sit proximi, sic per amorem proximi amor ostenditur Dei. Dilectio in Deum origo est dilectionis in proximum: & dilectio in proximum, cognitio est dilectionis in Deum. Porro dilectio Dei à timore inchoat, sed non sub timore perseuerat. Nam dilectio ex timore, seruilis est non libera, quia non constat ex amore Dei, sed ex timore supplicii. in tribus rebus dilectio Dei exprimitur, vt nihil remaneat in homine quod non diuinæ dilectioni subdatur. Nam dum dicitur, *Dilige Deum ex toto corde tuo*, omnes cogitationes in Deum referendas præcipit: dum vero dicitur, *Ex tota anima*, omnes affectiones animæ ad Deum referri iussit: dum vero adiecit, *Ex tota mente*, indicat omnem rationem humanam qua intelligimus & discernimus in rebus diuinis esse occupandam. Item duo sunt erga dilectionem proximi seruanda, vt ipse præstet aliis quæ sibi præstari & ab aliis vult, & quæ sibi inferri pertimescit, non inferat. Ex qua gemina dilectionis virtute in proximum omnes oriuntur virtutes, quibus autem vtiliter quæ sunt appetenda cupimus, aut quæ vitanda sunt vtiliter præcauemus. Quod enim Deus dicit, *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis* pertinet ad vnam impensionem in proximum. Item quod legitur in veteri testamento, Quod tibi non vis, alteri non feceris, pertinet ad cauendum ne quis malum inferat proximo. Ex his ergo duobus articulis congrue diligitur proximus, dum & beneficii impensione fouetur, & nulla malitia læditur.

33.

Inter *scientiam* & *sapientiam* hoc interest, quod scientia ad cognitionem pertinet, ad contemplationem sapientia. Scientia enim temporalibus vtitur, atq; in euitandis malis seu intelligendis vel appetendis bonis versatur. Sapientia autem tantum æterna contemplatur. Item nonnulli viri inter sapientiam & prudentiam ita intelligere voluerunt, vt sapientiam in diuinis, prudentiam autem vel scientiam in humanis negotiis ponerent. Perfecta autem est scientia, multa agere bona, & de illis laudem non quærere, quæ Deus præcepit facere, & sese seruum inutilem ante Dei oculos existimare.

34.

Inter *sapientiam* & *eloquentiam* ita distinguitur, quod eloquentia constat ex verbis, sapientia ex sententiis. Sed sapientia sine eloquentia prodesse potest, eloquentia sine sapientia valere non potest, melius est indisserta prudentia, quam stulta loquacitas: rerum enim studia prosunt, non ornamenta verborum. Porro sapientiam veteres Philosophiam vocauerunt, id est, omnium rerum humanarum atque diuinarum scientiam. Huius *Philosophiæ partes tres* esse dixerunt, id est, *Physicam, Logicam, Ethicam*: Physica naturalis est, Ethica moralis, Logica rationalis. Harum prima naturæ & contemplationi deputatur: secunda in actione & cognitione recte viuendi: tertia in discernendo verum à falsis versatur, quod trimodum Philosophiæ genus, iuxta sapientes mundi, in partibus suis ita distinguitur. *Ad Physicam* aiunt pertinere disciplinas septem, quarum prima est Arithmetica, secunda Geometria, tertia Musica quarta Astronomia, quinta Astrologia, sexta Mechanica, septima Medicina. Ratio autem earundem disciplinarum breuiter illa est. *Arithmetica* namq; est diffinitio per quam numerorum omnium ratio vel ordo constitit. *Geometria* est disciplina magnitudinis, & figurarum notis, linea mentisq; propriis distincta, & formis: dicta autem Geometria à mensura terræ per quam vniuscuiusque termini delineari solent. *Musica* est ars spectabilis, vocem vel gesta habens in se numerorum: hæc soni certam dimensionem cum scientia perfectæ modulationis habet. Hæc constat ex tribus modis: id est, sono, vocibus & numeris. *Astrologia* est ratio quæ conuersionem cœli & signorum definit, potestates q; , & ortus syderum vel occasus: hanc Mathematici sequuntur. *Mechanica* est quædam peritia vel doctrina ad quam subtiliter fabricam omnium rerum concurrere dicunt. *Medicina* est scientia curationum ad temperamentum corporis vel salutem inuenta. Ex quibus quidem omnibus, quædam religioni conueniunt, quædam vero longe modis omnibus aliena sunt. Digestis generibus siue differentiis Physicæ artis, nunc partes *Logicæ* assequamur: constat autem ex Dialectica & Rhetorica. *Dialectica* est ratio siue regula disputandi, intellectum mentis acuens, veraq; à falsis distinguens. Hæc scientia, sicut quidam ait sicut ferrum venenum, sic armat eloquium. *Rhetorica* est ratio dicendi & iurisperitorum scientia, quam oratores sequuntur. Post Logicam sequitur *Ethica*; quæ ad instructionem pertinet morũ. Hæc enim bene viuendi magistra est, diuiditurque in quatuor principales virtutes, prudentiam scilicet atq; iustitiam, fortitudinem & temperantiam. *Prudentia* est agnitio veræ fidei & scientia scripturarum, in qua intueri oportet illud trimodum intelligentiæ genus. Quorum primum est per quod quædam accipiuntur historialiter sine vlla figura Spiritualiuin, vt sunt decem præcepta. Secundum, per quod quædam in scripturis permixto iure accipiuntur, tam secundum fidem rerum gestarum, quam etiam iuxta figuratũ intellectum, sicut de Sara & Agar primum quod vere fuerint, dehinc quod tropice duo testamenta figurauerint. Tertium genus est quod tantum spiritualiter accipitur sicut de Canticis canticorum. Definito prudentiæ genere, nunc partes *Iustitiæ* subiiciamus. Cuius primum est Deum timere, religionem venerari, honorem referre parentibus, patriam diligere, cunctis prodesse, nocere nulli, fraternæ charitatis vincula amplecti, pericula aliena suscipere, opem ferre miseris, boni accepti vicissitudinem rependere, æquitatem in iudiciis conseruare.

35.

Fortitudo, est animi magnitudo, contemptus honorum vel diuitiarum. Hæc in aduersis aut patienter cedit, aut resistit fortiter, nullis emollitur illecebris, aduersis non frangitur, nec eleuatur prosperis, inuicta est ad labores, fortis ad pericula, pecuniam negligit, auaritiam fugit, contra improbos, animam ad pericula præparat, molestiis nullis cedit, gloriæ cauet appetitus. *Temperantia* est modus vitæ in omni verbo vel opere. Hæc verecundiæ comes est, humilitatis regulam custodit, tranquillitatem animi seruat, continentiam & castitatem amplectitur, fouet decus & honestatem, restringit ratione appetitum, iram comprimit, nec rependit contumeliam. Sed his prudentia agnitionem veri delectat, id est, elegit. *Iustitia* dilectionem Dei & proximi seruat. Fortitudo vim virtutis habet, metumque mortis contemnit. Temperantia affectionem carnis moderatur & restringit appetitũ. Prima enim credit & intelligit secunda diligit, tertia appetitum moderatur, quarta modum imponit.

De Constitutionibus quatuor vitiorum.

Contra hæc tamen quatuor genera, totidem vitia Philosophi opposita dicunt, *Metum* scilicet, *Cupiditatem*, *Gaudium* & *Dolorem*. Nos autem hæc ipsa non perfecta vitia sed media nuncupamus, eo quod propter diuersitatem morum ad vtrumque parata sunt, & modo ad bonum, modo ad malum pro arbitrii voluntate vertuntur. Sic enim nonnullæ virtutes ex se vitia gignunt, veluti si ex mansuetudine interdum nascatur torpor, & ex pietate dissolutio disciplinæ; ex iustitia immoderata vindicta. Ita quatuor ista, si bene vtantur, virtutes sunt: sin minus, ex virtutibus in vitia transeunt hoc modo: denique cum quisque metuit peccare, cupit beatificari, dolet pro peccatis, gaudet in bonis operibus. Iam tunc quia

hi motus

hi motus ab amore ſtudioque boni procedunt, pro virtutibus accipiuntur. At contra dum quiſque metu carendi re aliqua terrena terretur, vel dolore amiſſæ rei frangitur, dumque rerum temporalium cupiditate inflammatur, aut gaudio adeptæ rei extollitur, tunc non virtutes ſunt, ſed vere vitia nuncupantur. Ex his autem duo ſunt futuri temporis antequam quid eueniat, metus & cupiditas: alia duo præteriti, cum quid acciderit, gaudium & dolor. *Septem* autem ſunt *perfecta vel principalia vitia*, ex quibus vitiorum turba exoritur, id eſt, *gulæ concupiſcentia, fornicatio, auaritia, inuidia, ira, triſtitia, inanis gloria*, nouiſſima & ducilla, & earum regina, *ebrietas & ſuperbia*. Ex quibus omnibus duo ſunt *carnalia*, *fornicatio & ingluuies*, reliqua ſpiritualia. Quæ quidem in membris ſuis taliter diſtinguuntur. Primo modo *gulæ concupiſcentia* in, quinque modis diſtinguitur. Primo modo, ſi ante tempus cibos quis appetat: ſicut Ionathas guſtu mellis ieiunium ſoluit. Secundo modo, ſi lautiores eſcas quærat: ſicut populus eremi manna contempta, carnes Ægyptias concupiuit. Tertio modo, ſi diligentius quiſque communes cibos procurer: ſicut filij Heli, extra morem, crudam ab offerentibus carnem tollebant, quam ſibi accuratius præparabant. Quarto modo, ſi viles eſcas nimium quiſque ſumat: Vnde & Propheta Sodomam de panis ſaturitate accuſat. Quinto modo, ſi quiſque ex deſiderio quodcumque ſumat: ſicut Eſau pro lenticulæ concupiſcentia perdidit primogenita. *Fornicatio* quoque trimodo genere diſcernitur. Primum quidem dum per voluptatem luxuriæ, commixtio carnis expletur. Alterum dum ſola attrectatione, luxus carnis per immunditiam prouocatur. Tertium, dum per intentionem turpis cogitationis, nocturna quiſque illuſione polluitur. Eſt & quartum genus fornicationis, iuxta ſcripturam: omnis ſcilicet corruptio mentis: ſicut idololatria & auaritia, ex quibus ſit præuaricatio legis, propter illicitam concupiſcentiam. Porro *Auaritia* gemina diſcernitur pœna: id eſt in concupiſcentia augendæ rei, & in metu rei carendæ, ſicut etiam quidam ait. Non enim vnquam expletur neque ſatiatur cupiditatis ſitis: neque ſolo qui habent, amore augendi exerciantur, ſed etiam amittendi metu. Ipſa quoque *Inuidia* duplici afficitur flamma: id eſt cum melori inuidet in id quod ipſe non eſt: aut dum, quia non libet, conſimilem eſſe ſibi æqualem, dolet. Sequitur *Triſtitia*, cuius tria ſunt genera: quarum quidem triſtitiarum prima (vt ait Caſſianus) temperata & rationabilis de delictorum plenitudine veniens: altera perturbata & irrationabilis de anxietate mentis ſeu deſperatione peccatorum exoriens. Tertia de *Iracundia*, vel de illato damno & de deſiderio prepedito procedens. Iam vero *Inanis gloria*, quadripartitam habet iactantiam. Nam ſunt qui habent dona, & donantem ignorant: & ſunt qui ſe dicunt dona accepiſſe, præcedentibus meritis, non pro gratia largientis. Item quidam ſunt, qui quod non habent, ita ſe habere præ tumore exiſtimant. Item quidam ſunt qui contemnendo alios, ſe aliquid habere ſingulariter putant: pernicioſior autem eſt elatio de ſingularitate iactantiæ veniens. Vltima, *Superbia*, trimodam habet differentiam. Primum namque genus ſuperbiæ eſt, eorum qui per tranſgreſſionem culpæ contemptui habent diuina præcepta. Secundum genus ſuperbiæ eſt, eorum qui ex conuerſatione attolluntur mandatorum, & elatione virtutum. Tertium autem genus eſt ſuperbiæ eorum qui per contumaciam mentis ſubdi dedignantur ſeniorum imperiis. Quæ quidem vitia diuinitus adiuuante gratia è contrario curantur virtutibus. Gulæ enim concupiſcentiam reſpuunt vigiliæ & compunctio cordis. Fornicationem extinguit contritio cordis, & corporis afflictio, & oratio aſſidua, vel laboris exercitium, metus quoque gehennæ, vel amor cœleſtis patriæ. Inuidiam ſuperat amor dilectionis fraternæ: & quia cœleſte regnum non accipiunt niſi concordes. Iram temperat ſapientia, & ratio æquanimitatis. Auaritiam ſubiugat eleemoſyna, & ſpes æternæ retributionis. Triſtitiam ſubiugant fraterna eloquia, & conſolatio ſcripturarum. Arrogantiam calcat metus, ne vana gloria delinitum animum à virtutibus cunctis ſeeludas, & per iactantiam perdat ſemetipſum & per auaritiam. Superbiam deprimit metus diabolicæ ruinæ, atque exemplum humilitatis Chriſti.

D. Greg. li. 30. moral. cap. 27.

1. Reg. 14.

Num. 11.

1. Reg. 2.

Ezech. 16.

Geneſ. 26.

Expliciunt differentiæ ſpirituales beati Iſidori.

SANCTI ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, DIFFERENTIARVM SIVE DE PROPRIETATE SERMONVM, LIBER.

Qui in editione Madritia anni 1599. præter alios duos superius impressos repertus est.

PRÆFATIO.

Isidorus Lectori Salutem.

PLERIQVE veterum sermonum differentias distinguere studuerunt, subtilius inter verba & verba aliquid indagantes. [a] Poëtæ autem [b] gentiles necessitate metrica, confuderunt sermonum [c] proprietates. Sicq; ex his consuetudo obtinuit, pleraq; ab [d] auctoribus indifferenter accipi, quæ quidem quamuis similia videantur: quadam tamen propria inter se origine distinguuntur. De his apud Latinos Cato primus scripsit, ad cuius exemplum, ipse pauciſſimas partim edidi, partim ex auctorum libris deprompsi: tibique Lector, pro [e] delectatione subnotaui.

[a] *Seruius ad illud* 1. *Æneid.* nemora inter frondea. [b] *Alias* Gentilium. [c] *Al.* Proprietatem. [d] *Al.* auctoritatibus. [e] *Al.* pro delectatione legentium.

De littera A.

INTER *Aptum*, & *Vtile* [a]: Aptum ad tempus: Vtile ad perpetuum.

2 Inter *Amicum*, & *Socium*: Amicus constat affectu: Socius re quia consortio constat.

3 Inter *Arrogantem*, & *Abrogantem*, Arrogans superbus, Abrogans, humilis. Arrogans assumit sibi iuditiam: Abrogans demit, id est, negans.

4 Inter *Auarum*, & *Cupidum*: [b] Auarus est, qui e suo non vtitur: Cupidus, qui aliena desiderat.

5 Inter [d] *Amorem*, & *Cupidinem*: Aliud est, inquit Cato, Philippe, Amor longe, aliudq; Cupido. Accessit illico alter, vbi alter recessit: alter bonus, alter malus; Alij verius Amorem & bonum dixerũt, & malum: Cupidinem semper malum. [e] Amoris quadripartita differentia est. Est enim iustus Amor pius, crudelis, obscœnus. Iustus amor est vxorum, pius filiorum, crudelis contra naturam, vt Pasiphaës, obscœnus, meretricum.

6 Inter *Auspicia*, & *Auguria*: Auspicia sunt, [f] quæ inchoantur, & vltro veniunt: Auguria, quæ [g] consuluntur, & consequuntur.

7 Inter *Argumentum*, & *Argumentationem*: Argumentum est, quod in principio libri breuiter causſam pandit: Argumentatio est, quæ in disputatione fidem [h] assertionibus facit.

8 Inter *Artem* & *Artificium*: Ars est natura liberalis: Artificium vero [i] gestum manibus constat.

9 Inter *Absconditum*, & *Absconsum*: Absconsum est, cuiuslibet arte celatum: Absconditum vero, naturaliter abditum. Conditum est enim, non consum. Inde & consuere dicitur, quando [k] rupta atque aperta quæque [l] texuntur. Porro [m] *occultum* ab occulendo, id est, claudendo, dictum. [n] *Arcanum* vero ab arca, vel ab arcendo: eo quod ab eo omnes arceantur, id est, prohibeantur. [o] Inde & *Arces* dicuntur, à quibus arceantur hostes. Inde & [p] *Arca*, eo quod arceat [q] furem. Inde & [r] *Arcus*: eo quod arceat aduersarium.

10 Inter *Ante*, & *Antea*: Ante locum significat, & personam: Antea tantum tempus.

11 [s] Inter *Accubuit*, & *Recubuit* hæc differentia est: Accubuit in triclinio conuiua: Recubuit in cubiculo dominus: *Decubuit* languidus. Accubare enim est corpore toto: adcumbere cubito.

12 Inter *Abscedit*, & *Discedit*: Abscedit, quod à parte qualibet se subtrahit. Quod vero à medio diuiditur, Discedit.

13 Inter *Adulterium*, & *Fornicationem*: quod [t] Adulterium est, alienam vxorem appetere: Fornicatio vero non est adulteratio matrimonij fœderis, sed cum aliis solutis mœchari.

14 Inter *Altum*, & *Excelsum*, *Sublime*, & *Arduum*: [u] Altum, ex superiori parte, & inferiori est: Excelsum, ex superiori tantum: [x] Sublime, excelsum est, cum aliqua dignitate: [y] Arduum, excelsum est cum aliqua difficultate. Item *altus puteus*, *murus excelsus*. Summa videbis in excelso; ima in alto.

15 Inter [z] *Adnisum*, *Innixum*, *Subnixum*, & *Obnixum*: Adnisum [a] conantem ad aliquid: Innixum [b] innitentem in aliquid: vt si quis baculo innitatur, aut columnæ: Subnixũ vero instructum aliquo consilio, aut suffultum ex omni parte: [c] Obnixum autem obstinatũ, vel [d] perseuerantem.

16 Inter *Alloqui*, [e] *Obloqui*, *Eloqui*: Alloqui, hortantis & iubentis: Obloqui, obtrectantis: Eloqui oratoris.

17 Inter [f] *Amare*, & *Diligere* putat differre Cicero: sapiusque sic vtitur, vt distinguat, atque amare ponat pro ardenter amare; at diligere pro leuius amare. Sicut in Epistolis ad Brutum: *Vale* inquit, *& nos ama: vel si id* [g] *maius est*, [h] *dilige*. Et rursus: *Sic igitur facies; me aut amabis; aut, quo contentus sum, diliges.* Item [i] ad Dolabellam: *Quis erat qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, vt mihi nunc deniq; amare videar; antea dilexisse.* Alij dixerunt amare nobis naturaliter insitum; [k] diligere vero electione.

18 Inter *Abjcere*, & *Projcere* distat: quod enim in despectione est, & neglectum, abiicitur. Quod vero foris est penitus à salute, & à beatitudine alienum, hoc proiicitur: [l] Proiicere autem dictum, quasi porro abiicere.

19 [m] Inter *Arguere*, & *Coarguere*: Coarguere est coërcere & compescere: Arguere modo accusare, modo aliquid ostendere, & patefacere est. Virgil. [n] *Degeneres animos timor arguit.* Vnde & *Argumenta* dicuntur, quæ causſam [o] ostendunt.

20 Inter *Adlidere*, & *Elidere*: Adliditur quis proxime: Eliditur longe.

21 Inter *Aspicere*, [p] & *Respicere*, &c. Aspicimus ante nos: Respicimus retro: Suspicimus sursum; Despicimus deorsum; Inspicimus introrsum: [q] Prospicimus longe: Conspicimus circumquaque. Item Aspicimus præsentia: Respicimus præterita: Prospicimus futura. Qui autem in dexteram læuamq; se conuertit, hæc adspectat, non aspicit. [r] Notandum sane, [s] quod si & despiciens dixerimus, [t] nonnunq; diligenter [u] inquirere significamus.

Item

Item [x] Circuminſpicere, [y] quæ nec cernere poſſis. Nam [z] Circuminſpicere, eſt quærere.

22 Inter *Adtendere*, & *Intendere*: Adtendere aſpicere eſt: [a] Intendere vero criminari, aut ad cædem, aut ad iniuriã: [b] Perraro tamen in bono eſt.

23 Inter *Audire*, & *Exaudire*. quod tam boni, quam mali Audiuntur: Exaudiuntur tantum boni.

24 Inter [c] *Adoleſcere* & *Inoleſcere*, Adoleſcere augmenti eſt: Inoleſcere [d] conſueſcere.

25 Inter [e] *Adnunciatur*, [f] *Nunciatur*, [g] & *Denunciatur*: Adnunciatur de futuro: [h] Nunciatur de longinquo: Denunciatur [i] de præſenti: Renunciatur de excuſando, & repudiando.

26 Inter *Aduocatur*, *Inuocatur*, & *Euocatur*: [k] Aduocatur daturus patrocinium: Inuocatur præſtiturus auxilium: Euocatur [l] præbiturus obſequium.

27 Inter [m] *Abducitur*, *Perducitur*, & *Deducitur*: Abducitur quis ad rem inhoneſtam: Perducitur ad [n] ſtudia: Deducitur ad honorem.

28 Inter *Adſicimur*, [o] & *Afficimur*: [p] Adficimur honore: [q] Afficimur iniuria.

29 Inter [r] *Aduerſum te* & *Aduerſus te*: Aduerſum te, aduerſarius: Aduerſus te, imitator.

30 Inter [s] *Alterum*, & *Alium*: Alter de duobus dicitur: Alius de multis. Alter enim ſine vno eſſe non poteſt.

31 [t] Inter [u] *Apparet*, & *Paret*: [x] Apparet qui videtur: [y] Paret, qui obſequitur: [z] non regulæ ratione, ſed diſcernendi intellectus gratia.

32 Inter [a] *Aditum*, & *Oſtium*: Aditus quibus [b] admittitur: Oſtium, quo [c] excluditur.

33 Inter *Arbitrum*, & *Iudicem*: Arbiter ex voluntate ſit: [d] Iudex ex lege.

34 Inter *Aduenam*, & *Conuenam*: [e] Aduenæ de vno loco venientes: Conuenæ de diuerſis.

35 Inter *Album*, & *Candidum*: [f] Album natura: Candidum ſtudio ſiue cura: Albos ergo capillos; ceram candidam dicimus. [g] Item Candidum eſt quadam [h] nitenti luce perfuſum: Album vero quod Auroræ conſtat eſſe vicinum.

36 Inter *Albentem*, & *Albeſcentem*: Albentem dicimus eum, qui iam [i] Albatus: Albeſcentem, eum qui incipit.

37 Inter *Animum*, & *Animam* hoc intereſt: quod [k] Animus conſilij eſt: Anima vitæ. Iſta ſemper eadem eſt: ille pro affectu mutatur. Item mentem antiqui ab animo ſeparauerunt: *Mentem*, vt ſciat: Animum vero vt velit aut poſſit diſcere: [l] Præterea nonnunquam & Animus pro viribus ponitur.

38 Inter *Aluum*, & *Ventrem*, & [m] *Vterum*: Aluus intetius receptaculum cibi eſt, quo ſordes defluunt: Vt Salluſt. [n] *Simulans ſibi aluum purgari*: Venter eſt aſpectus ipſius partis extrinſecus, vt Iuuenalis: *Montani quoque venter adeſt*. Vterus autem proprie prægnantis eſt. Sed & hoc à Poëtis metri neceſſitate variatur.

39 Inter *Arma*, & *Tela*: [o] Arma ſunt, quibus [p] defendimur: [q] Tela, quæ [r] mittimus. Item Arma belli ſunt: *Armamenta* nauium.

40 Inter [s] *Alluuium*, & *Colluuium*: Alluuium conſumptio eſt riparum ex aquis: Colluuium autem congregatio ſordium, quæ fit à fluxione multa.

41 Inter [t] *Aquatum*, & *Aquoſum*: Aquatam potionem recte dicimus: [u] Aquoſum locum, qui ex ſe aquam fundit. Ita & meracam potionem, meroſum autem vinum appellamus.

42 Inter *Apricum*, & *Opacum*: Apricum contrarium [x] eſt Opaco: quaſi apertum cœlo vel ſoli [y] ſine horrore frigoris. Eſt & Apricum, [z] quaſi [a] ſine flatu & frigore. Hinc & Africam dici quidam exiſtimant, quaſi Apricam. At contra [b] Opacum condenſum eſt, & vmbroſum: [c] ſicut & *Amœnum*. [d] Amœna autem dicta eo quod amentur.

43 Inter [e] *Acerbum*, & *Aceruum*: Acerbus per duas vv. ſcribitur & ſignificat [f] molem. Acerbus per b. ſcriptus, ſignificat immaturum.

44 Inter [g] *Arbos*, & *Arbor*: Arbor interdum & ſine fructu: Arbos vero non niſi fructifera. Similiter *Sylua*, & *Nemus*: Sylua interdum eſt fructuoſa: Nemus vero arbores vmbroſæ & infructuoſæ intelliguntur.

45 Inter *Acerbum*, & *Immaturum*: Acerbum eſt longe à maturitate poſitum: Immaturum vero proximum maturitati.

46 Inter [h] *Auenam*, & *Habenam*: Auena per v. litteram herba eſt: Habena per b. litteram lorum eſt. Habenas autem ab habendo dictas putant: quod his equos habemus, hoc eſt tenemus, vnde & equi habiles dicti.

47 Inter *Auem*, & *Volucrem*: Aues dicimus, quæ per aëra [i] leuibus volitant [k] pinnis: Volucres autem non ſolũ aues vocamus, ſed quadrupedes nimia pernicitate currentes: ſed tamen cum adiectione: vtputa volucrem equum, volucrem rigridem. Vt eſt illud Pacuuij: [l] *Volucri currit axe quadriga*. [m] Nam & ſagittæ *volucres* dicuntur: quod his [n] pinnæ conglutinantur. Nam ſine adiectione tantum altem ſonat.

48 Inter [o] *Anguem*, *Serpentem*, & *Draconem*: In mari Angues: in terra Serpentes: in templo Dracones. Vt Virgil.

—— *Tranquilla per alta angues.* —— & paulo poſt:

—— *ſerpens amplexus vterque.* Item:

—— *Delubra ad ſumma dracones.*

49 Inter *Aureum*, & *Auratum*: Aureum ex auro factum: Auratum ex alia materia factum, & mixtum auro operitur.

50 Inter *Animalia*, & *Animantia*: [p] Animalia ſunt, quæ habent animam: Animantia tantum ad animos pertinent.

51 Inter *Auſtrum*, & *Oſtrum*: Auſtrum ventum ſignificat: Oſtrum vero purpuram.

52 Inter *Annuit*, & *Abnuit*: [q] Annuit, conſentit: [r] Abnuit, denegat.

53 Inter *Æs*, & *Es*: Æs metalli materia: Es vero verbum eſt.

54 Inter *Animum*, & *Animam*: Anima ſine differentia: Animus vero varius eſt: [s] quod Animo ſapimus: Anima, qua viuimus.

55 Inter [t] *Ad*, & *At*: Ad præpoſitio eſt: At vero coniunctio.

56 Inter *Adiuro*, & *Abiuro*: Adiuro rogo: Abiuro nego.

57 Inter [u] *Apud*, & *Penes*: quod Apud te tunc dico, quum aliquam partem omnem ſignifico. Nam *Penes* poſſeſſionem ſignificat: Apud autem quaſi corpus & librum, non [x] poſſeſſio. Dicimus autem, *apud te habeo argentum meum*, non, *penes te*: quæ ergo redduntur apud te habeo, quæ poſſidentur, penes te habeo.

58 Inter *Amburere*, & *Comburere*, & *Sepelire*: Comburere eſt igni dare: Amburere ex vtraque adurere: [y] Vrere eſt igni adurere penitus, & ad medullam ignem ſentire. [z] Sepelire eſt ſepulchro cingere, vel corpus humo tegere & oſſa. Inde Virgilius: [a] *Corpus humo patiare tegi*, [b] *aut ſi qua id fortuna vetabit, Abſenti ferat inferias, decoretq; ſepulcro.*

59 Inter *Audacem*, & *Temerarium*: [c] Audax non timet: Temerarius non æſtimat periculum.

60 Inter *Ad forum ire*, & *In forum ire*: Ad forum, ſignificatur aliquis locus, in quem imus: In forum, in ipſum forum.

61 Inter *Afrum*, & *Africum*, & *Africanum*: Afrum dicimus ciuem: Africum ventum: Africanum negotiatorem.

62 Inter *Agnoſcere*, & *Cognoſcere*: [d] Agnoſcimus notos: Cognoſcimus ignotos.

63 Inter [e] *Auferre*, *Adimere*, & *Eripere*: Auferimus rem, quam dedimus: Adimimus [f] ius: Eripimus quod ab [g] aliquo rapimus.

64 Inter *Agere cauſſam*, & *Dicere*: quod Agit patronus: Dicit reus.

65 Inter *Aquam*, & *Vndam*: Vnda ſemper in motu eſt: Aqua vero ſtatiua. Porro *imbres* nubium ſunt: *Lacices* fontium. Nam latex proprie liquor fontis eſt: & dictus, quod in venis terræ lateat.

66 Inter *Æquora*, & *Maria*: [h] Æquora, non tantum aquæ,

aquæ, sed & campi [i] propter æqualitatem dicti: Mare autem, tantum congregatio aquarum.

67 Inter *Æuum*, & *seculum*: [k] Æuum tantum tempus ostendit: Seculum vero perpetuitatem & tempus. Vnde & *in secula seculorum* dicimus.

68 Inter [l] *Æquum*, & *Iustum*: Iustus quippe ex lege est; quasi ius custodiens: Æquus autem est, qui secundum naturam iustus. Etenim iustus à iure viuendo; id est iuxta quod ius est faciendo, vocatur.

69 Inter *Ægrum*, & *Ægrotum*: [m] Æger proprie animo: nam corpore Ægrotus dicitur. [n] Proinde Æger est, & tristis, & male valens? Ægrotus autem, siue Ægrotans tantummodo male valens.

70 Inter *Aegritudinem*, & *Aegrotationem*: [o] Sicut Ægrotatio in corpore, sic Aegritudo in animo nomen habet non seiunctum à dolore. Dolor igitur Aegritudo, id est, causa efficiens Aegritudinem in animo: tanquam Ægrotationem in corpore.

A.

a *C. Fronto.* Aptum loco venit, & tempori: vtile vsus fecit.
b *Etymolog. lib.* 10. *littera.* A. *&* C.
c *al* sua.
d *Vid. Non. in voce* Cupido.
e *al.* iam horum.
f *Malim*: quæ inchoanti quid vltro ven.
g Consolantur *al.m. f.* consulantur. *al.* consultantur.
h *al.* assertionemque.
i *al* gestu & manib.
k *al.* erupra.
l *al.* trahuntur.
m *al.* occultarum.
n *Ser. ad ill. Æn.* Arcana mouebo. *Ipse etymolog. lib.* 20. *cap.* 9.
o *Etymolog. lib.* 15. *cap.* 2.
p *Varro* 4. *de ling. Lat. dict.* arca, *& ipse lib. Etymolog.* 20. *cap.* 9
q *Visum est in Etymologia.*
r *Etymolog. lib.* 18. *cap.* 9.
s *Vide. Acron. Ode* 27. *lib.* 3. *Horatij.*
t *Etymolg. lib.* 5. *c.* 26.
u *Seruij verba sunt ad ill.* 2. *Æn.* terris iactatus, & alto. Altum tamen sciendum est, quod & superiorem, & inferiorem altitudinem significat.
x *Etymolog. lib.* 10. 1t. 5.
y *Sic Seru. interpretatur illud Georg.* Ardua palma, & alta, aut ad quam difficile peruenitur.
z Adnixum *in vno m. f. Seruius tamen, quem Isidorus fere sequitur, alteram scripturam magis probat. ad ill. 1. Æn.* Triton adnixus acuto, &c.
a *al.* conari.
b *al.* innitiad.
c *Vetus glossarium* ἀδιστρόφως. *Non. contra aduersarium colluctantem.*
d *al.* perseuerans.
e *Ex Agratio.*
f *Vid. Non. dict.* amare, & diligere.
g *al.* minus.
h *al.* diliges.
i *Fam. lib.* 9. *ep.* 24.
k *Tunc diligentia Etymolog. lib.* 9. *littera* D.
l *Macrob. lib. Satur.* 6. *c.* 4.
m *Ex Agratio: in quo male pro compescere est compensare, desuntque illa*, modo accusare, modo aliquid, *sicut in Parisien. editione.*
n *Æneid.* 4.
o *Caussam causse est in Agrat.*
p *Ex Agratio in quo male est*, aspicimus sursum, *qui hinc emendandus.*
q *al.* perspicimus.
r *Ex Seru. ad ill. 1. Æn.* Despiciens mare veliuolum.
s *al.* quia *Seruius.*
t *Seru.*
u Inquirens *Seruius.*
x *f.* circumspicere.
y *al.* quærit cernere.
z *f.* circumspicere.
a *Interpretes Terent. act.* 3. *scen.* 4. *Eunuch.* proprie intendere est crimen in aduersarium iacere.
b *al.* pro raro.
c *Ex Agratio. Vid. etiam Non. in dict.* adolere.
d *Forte legi possit ex Seru. ad ill.* 6. *Æn.* modis inolescere mitis, concrescere, *propius tamen vero existimo, vt ex Agratio legamus,* inolescere coaugmenti, *addamusque tertium membrum*: exolescere euanescendi.
e *Ex Agratio.*
f *al.* enunciatur.
g *al.* denunciatur, & renunciatur.
h *al.* enunciatur.
i *al.* in præsenti.
k *Ascon. Pedian. in Diuinationem.*
l *Al.* præstiturus.
m *Ex Agratio, in quo pro* abducitur, *est* adducitur.
n *Al.* studium.
o *Agrat.* afficimus honore, afficimus iniuria, *qui hinc forte emendandus.*
p *Al.* afficimur.
q *Al.* adficimur.
r *Ex Agratio.*
s *Ex Agrat. Vid. Seru. ad illud* 11. *Æn.* Harum vnam inueni, *& ipse etymolog. lib.* 10. *littera A.*
t *Ex Agratio, & Seru. in ill.* 1. *Æn.* Apparent tari nantes. *Vid. etiam Fest. dict.* apparet.
u *Al.* adparat, & appáret.
x *Al.* adparet.
y *Al.* apparet.
z *Al. Hac ab Agratio absunt, & recte.*
a *Videtur differentiam concinnasse ex pluribus verbis Seruij ad illud* 6. *Æn.* Ostia iamque domus patuere. *Habes hæc etiam lib. etymolog.* 5. *c.* 7.
b *Al.* admittimur.
c *Al.* excludimur.
d *Varro* 4. *de ling. Lat.*
e *Ex Seru. ad illud* 8. *Æn.* Tum manus Ausoniæ. *Ipse etymolog. lib.* 10. *littera A.*
f *Ex C. Front. & ipse etymolog. lib.* 10. *littera C.*
g *Ex Seru. ad ill.* 3. *Georg.* color deterrimus albis. *Ex quo pro* Auroræ *leg.* Palloti.
h *Al.* ante.
i *Al.* albus.
k *Etymolog. lib.* 11. *cap.* 1.
l *Etymolog. lib* 10. *littera A.* Animosus, quod sit animis, & viribus plenus.
m *Ex Seru. ad ill.* 2. *Æn.* vterumque armato milite complent. *Ipse etymolog. lib.* 11. *c.* 1.
n *Ex fragmentis incertorum lib.*
o *Etymolog. lib.* 18. *c.* 5. *Aliud discrimen apud Fest. dict.* arma.
p *Al.* defendimus.
q *Seru. ad illud* 9. *Æn.* telorum effundere contra Omne genus.
r *Al.* emittimus.
s *Etymolog. lib.* 14. *c.* 9.
t *Ex Agratio, in quo tamen pro* aquatum, *est* aquaticum.
u *f. Addendum ex Agratio*, quæ aquam aliunde recepit. Aquos.
x *al.* Ex opacum, quasi operrum cœlo.
y *al.* In horrore.
z *al.* quia.
a *Puto mendum subesse scribendumq, ἄνευ φράγνης, id est, sine frigore, sic & in Seru. leg. ad ill.* 5. *Æn.* iapricis statio gratissima mergis. *&* 6. *Æn. ad ill.* terris immittit apricis. *Vid. Fest. dict.* apricum *ipse etymolog. lib.* 3. *cap.* 18.
b *Sic Festus dict.* opacum.
c *Sic etiam vetus Glossar.* Amœnum interpretatur σύνηκλον τόπον.
d *Ipse etymolog. lib.* 14. *c.* 8. *Fest. dict.* Amœna. *Seruius ad illud* 5. *Æneid.* amœna piorum, *&* 6. amœna vireta.
e *Ex Agrat. ipse etymolog. lib.* 17. *c.* 6.
f *al.* mobilem. *Agratius male.*
g *Ex Agrat. & Ipse etymolog lib* 17. *c.* 6.
h *Ex Agrat.* 46. *ipse etymolog. lib.* 20. *c.* 16.
i *al.* leuius.
k *al.* pennis.
l *al.* Volucris erit ex quad.
m *al.* sedet.
n *al.* pennæ.
o *Ex Seruio ad locum* 2. *Æn. citatum ad verbum.*
p *C. Fronto*, animantia animus facit, animalia animam habent.
q *Vid. Non. dict.* innuere, *&* annuere.
r *Sic veteres membrana vocum in Terentio explicantur.* abnuo, nego, subtraho.
s *Non. Marc. dict.* animus, *&* anima.
t *Etymolog. lib.* 1. *c.* 26.
u *Vid. Fest. dict.* apud.
x *al.* possessionem.
y *f. Legend.* vri est penitus, & ad medullam ignem sentire. *Nam dictiones*, est igni adurere, *ex illis superioribus*, est igni dare, *sic male irrepserant.*
z *Etymolog. lib.* 11 *c.* 22.
a Corpus humo patiare regi. 10. *Æn.*
b *Æn.* 9.
c *Ex Agratij mente*, temeritas sine consilio, audacia post consilium. *C. Fronto hinc forte emendandus*, audax non timet, temerarius non prouidet: *nam male alioqui*, audax non prouidet, temerarius non timet.
d *Seru. ad illud* 8. *Æn.* Accipio, agnoscoque libens.

c *C. Fronto,* Auferi, qui dedit, adimit, imperio coactus, eripit, qui plus valet.
f *f. Iussi, vt insita littera R.*
g *al.* Alio.
h *Ex Seru. ad ill. 1. Æn.* quæ me æquora possunt.
i *Non dict.* æquor.
k *Seru. ad ill. 6 Æn.* quem tibi longæuo. Æuum *(inquit)* proprie æternitatis est. *Vnde equus in Isidoro forte legendum censeat.* Æuum tantum perpetuitatem ostendit.
l *Etymolog. lib. 10. dict.* æquus, *littera A.*
m *Ex C. Fronton. & Agratio.*
n *Ex Seru. ad ill. 1. Æn.* curisq; ingentibus æger. *Interpretes Terentij, act. 1. scen. 2. Andr.*
o *al. vt Cicero Tuscul. 3.*

De littera B.

71 INter *Benignitatem*, & *Bonitatem* Stoici ita [a] definiunt: quod Benignitas sit virtus ad benefaciendum exposita, lenis, blanda, dulcis alloquio, ad omnium bonorum familiaritatem inuitans: Bonitas autem bene quidem facere & præstare quod poscitur parata est: non tamen nouit suauis esse consortio, & sua cunctos inuitare dulcedine.

72 Inter *Beatum*, & *Felicem*: [b] Beatus sibi tantum est: [c] Felix: [d] & aliis. Vt est illud Virgilianum: *Sis felix nostrumq; leues* [e] *quæcumq; laborem.* Felix autem dicitur, per quem datur & accipitur Felicitas: vt *felix tempus, felix locus, felix euentus.*

73 Inter *Beatus, Honestus, Fortunatus*: Beatus animo, Honestus moribus, Fortunatus substantia.

74 Inter *Bibere*, & *Potare*: Bibere naturæ est: potare luxuriæ.

75 Inter *Balineum*, & *Balneum*: In prosa quotidiano sermone Balineum, in versu Balneum dicimus.

76 Inter *Barbam*, & *Barbas*: f Barbam hominum, Barbas pecudum, vel herbarum dicimus: Barbas & hominum: vt apud Virgilium:

Barbas incanaque menta Regis Romani.

77 Inter *Buccinam*, & *Buccinum*: Buccina est tuba, qua signum datur in [g] hostes: Buccinus ipse clangor canoris.

78 Inter *Bellum*, & *Prælium*: [h] Bellum indicitur: prælium geritur. In [i] bello enim non statim prælium: in prælio autem statim & bellum. Vnde & apud antiquos [k] tuba prælij signum erat, belli buccina. Item bellum totum est, id est, totus conflictus, vt [l] *Iugurthinum*, *Punicum*. Pugna vnius diei: [m] Prælium pars pugnæ, licet & pugna duorum sit aliquando, & sine ferro: vnde & à pugno dicta est.

79 Inter *Balsamum*, & *Opobalsamum*: [n] Balsamum est arbor ipsa, Opobalsamum succus collectus ex arbore. Nam opos dicitur succus. Probatio autem Balsami, vt dicit Plinius, hæc est: quod si contra solem fetatur, & corruptum non sit, manum ferentis exurit.

80 Inter *Bassos*, & *Bassus*: [o] Bassos nomina propria sunt: [p] Bassus vero appellatiua nomina sunt.

81 Inter [q] *Barbarissimum*, & *Solœcissimum*: Barbarismus fit in vna loquela: Solœcismus in pluribus.

B.

a *Al.* distinguunt.
b *Hoc sensu & Fronto.* Beatus, qui apud Græcos μακάριος.
c *Ex Seru. videtur ad ill. 1. Æn.* Sis felix, *& illud eclog. 5.* Sis bonus, ô felix que.
d *Al.* sequenter & aliis.
e *Al.* quemcumque.
f *Ex Seru. ad ill. 3. Georg.* Barbas incanaque menta. *Porro locus, quem Isidorus citat, est ex 6. Æn. in quo pro* ctines, barbas *legisse constat.*
g *Al.* hostem.
h *Vide Seru. ad illud* 8. *Æn.* qui sese in bella sequantur.
i C. *Fronto.*
k *Ex Seru. 11 Æn. ad illud,* bello dat signum: *& ipse etymolog. lib. 18. c. 1. & 4.*
l *Al.* Iurgium.
m *Sic Non. dicit,* bellum.
n *Ex Seru. ad illud 3. Georg.* Balsamaq; & baccas.
o *Vetus Glossar.* Bassus ὀχυρός.
p *Al.* Balsos.
q *Etymolog. lib. 1. c. 32. Vide Agell. lib 5. c. 20.*

De littera C.

82 INter *Cœlum*, & *Æther*: ita distinguitur: quod non [a] tantum ille [b] astriferus locus: sed & iste aër Cœlum vocatur. Æther autem sublimior cœli pars est, in quo sidera constituta sunt. [c] Sane & Æther aër igneus est superior: *Aethera* vero lux & splendor est Aetheris.

83 Inter *Cras*, & *Crastinum*: Cras ad tempus pertinet, Crastinum ad opus eiusdem temporis.

84 Inter *Castitatem*, & *Continentiam* hoc interest; quod Castitas est corporis incorruptio: Contiientia vero post corruptionem [d] sexui renunciatio. * Primum ex his felicitatis est, non esse, quod metuas: secundum virtutis est, prosternere hostem libidinis, à quo totiens victus atque delectus es. Quo primum cedere humilitatis est: secundum patientiæ. * Harum prima felicitatis est non nosse in totum, à quo postea liberari optabis: Secunda vero virtutis [e] contemnere vitium, quod optime noueris. Alij Continentiam in [f] coniugiis specialibus; Castitatem in virginibus intelligunt. Item quidam Castitatem accipiunt in mente: Virginitatem vero incorpore. Illa est autem vera castitas, quæ nec corpore, nec mente polluitur.

85 Inter *Clamorem*, & *Clangorem*: Clamor rationabilium, Clangor irrationabilium vt anserum, vel tubarum.

86 Inter *Criminatorem* & *Criminantem* hoc interesse auctor Orbilius putat: quod Criminator sit, qui alteri crimen inferat, & id sæpius faciat: Criminans autem, qui crimen inferat, & cum suspicione quoque id faciat quare quis magis noxius videatur. Vt Afranius. [g] *Non sum*, inquit, *tam* [h] *criminosa*, [i] *quam tu, Vip. ra gannire ad aurem nunquam didici* [k] *Dominicam.*

87 Inter *Callidum*, & *Versutum*: [l] Callidus est in disputando subdolus: [m] Versutus autem cuius mens in negotiorum actu ad quamlibet fraudem facile vertitur. Ergo [n] Callidum non pro astuto tantum, sed pro astute docto dicimus: Versutum autem ab eo quod animum cito vertat. Vnde & [o] Plautus: *Versutiores, quam rota* [p] *figularis.*

88 Inter [q] *Curam* & *Sollicitudinem*: Sollicitudo moderata, atq; temperabilis: [r] Cura vero sine moderatione est, vnde & Cura dicta, eo quod *cor vrat.*

89 Inter *Cognitionem*, & *Agnitionem* quidã sic distinguunt: quod Cognitio eorum sit quæ ante non sciuimus, & ea postea scire permittimur: Agnitio vero eorum, quæ prius scientes, deinceps scire desiuimus, eorumque postea recordamur.

90 [s] Inter *Commentarium*, & *Commentum*, & [t] Comicũ: Commentarium liber: Commentum vel Commentatũ volumen, id est, ex diuersis libris [u] comatum: scilicet ex veteri & nouo Testamento.

91 Inter *Coram*, & *Palam*: Coram ad personam refertur: dicimus enim, *Coram illo*: *Palam* autem persona caret, quia idipsum significat, quod omnes sciunt. Ergo Coram ad personam certam refertur, Palam ad omnes.

92 Inter *Cauum*, & *Cauatum*: Cauum naturaliter: Cauatum manu.

93 Inter *Circiter*, *Circa*, & *Circum*: Circiter ad numerum referendum est: Circa ad locum & tempus: Circum vero vndique. Ergo [x] dicimus, circumisse nos orbem, non [y] circasse.

94 Inter [z] *Circumpedes*, & *Antepedes*: Circumpedes sunt obsequia seruorum: Antepedes amicorum.

95 Inter [a] *Contingit*, *Obtingit*. *Euenit*, & *Accidit*: Contingit euentu: Obtingit sorte, Accidit casu, Euenit vel malo, vel bono.

96 Inter *Corripere*, *Obiurgare*, & *Castigare*: Corripimus verberibus: Obiurgamus verbo: [b] Castigamus verbis, cædibus & verberibus.

97 Inter *Cupere*, & *Ambire*: Cupere est terrena lucra, vel quælibet mundi desideria inaniter quærere: Ambire vero honorum gradus vel ordines potestatum appetere.

98 Inter *Cantare*, & *Canere*: Cantare tantum vocibus, vel clamore insonare est: [c] Canere autem interdum modula-

modulari, interdum vaticinati est, id est, futura prædicere.

99 Inter [d] *Conscribere*, *Exscribere*, & reliqua. Placidus, *Conscribere*, inquit, *est multa simul scribere. Exscribere, quod alibi scriptum sit transferre. Transcribere, quum ius nostrum in alium transit. Inscribere accusationis* [e] *est. Adscribere* [f] *assignationis. Describere* [g] *dictionis vel* [h] *ordinis.*

100 Inter *Construere*, & *Destruere*: Construere est ædificare: [i] Destruere vero, exterminare.

101 Inter *Commodare*, & *Accommodare*: [k] Commodare est præstare aliquid: [l] Accommodare vero aptare.

102 Inter *Consuere*, & *Suere*, vel *Adsuere*: Consuere vestiri: Suere codicum: Adsuere coriorum.

103 Inter [m] *Consequimur*, & *Assequimur*: Consequimur pedibus: Assequimur studio.

104 Inter [n] *Consuescimus*, *Assuescimus*, *Insuescimus*: Consuescimus bona: Insuescimus mala: Adsuescimus [o] vtraque.

105 Inter *Capio*, & *Capesso*: Capio aliquando: Capesso frequenter.

106 Inter *Cunctos*, & [p] *Omnes*: Cuncti omnes sunt, si modo iuncti sunt, & simul faciunt aliquid. [q] Aliter; Omnes dicuntur, non Cuncti.

107 Inter *Cæteros*, & *Alios*: quod Cæteri ex eodem numero sunt, Alij ex alio.

108 Inter *Curulem*, & *Curialem*: Curiales officiales publici: Curules vero sellæ, in quibus magistratus sedentes iura reddunt.

109 Inter *Censorem*, & *Censualem*: Censores [r] enim iudices vocatur: Censuales vero officiales, qui censum provinciales exigunt. [s] Interim & [t] Censorium hominem, pulchrum dicimus.

110 Inter *Cognatum*, & *Affinem*, & *Propinquum*, Cognatus eiusdem generis, Affinis nuptiis veniens, Propinquus sanguine, vel affinitate coniunctus.

111 Inter *Columen*, & *Incolumem*: Incolumem animo accipimus, Columen corpore. Columen autem sanitas, vel [u] fistemaculum est, [x] quod à Columna est factum: vnde & *culmen*, vnde & *culmus*.

112 Inter *Comptum*, & *Compositum*: Comptum cura: Compositum natura.

113 Inter *Crassum*, [y] & *Grassum*: Crassum corporis est [z] pinguedinis. Nam Grassari, [a] animi nimiæ crudelitatis.

114 Inter *Crassum*, & *Obesum*: Crassus pinguis est: Obesus plus est, quam pinguis.

115 Inter [b] *Cærulum*, & *Caruleum*: Cærulus est color: Cæruleus, qui ex eo colore confectus est natura. Nam Cærulum ipsum colorem dicimus.

116 Inter *Corpus*, & *Carnem*: [c] in omni carne corpus est: non in omni corpore caro. [c] Caro enim, proprie ossa, & sanguis est, quod tamen & corpus est. Corpus autem & lapis, & lignum est: quod tamen caro non est. Dictum autem corpus à corruptione, & caro à [d] carendo, vel à cadendo.

117 Inter *Capillos*, & *Capillamenta*: Capilli capitis sunt, [e] Capillamenta summitates [f] arborum.

118 Inter *Collum*, & *Cervicem*: [g] Collum semper Cervicem, [h] Cervix autem dum singulari numero dicitur, significat collum: dum plurali, superbiam. Vt Cicero [i] in Verrem: *Pratorum tu accusas*: [k] *Frange cervices.*

119 Inter *Concidit*, & *Concidit*: Concidit, correpta media syllaba, significat cecidisse: Concidit, producta media, significat [l] separasse.

120 Inter *Cassidem*, & *Galeam*: Cassis de lamina est: Galea de [m] corio.

Inter *Clypeum*, & *Clupeum*: [n] Clypeum sentum, Clupeum [o] ornamentum dicimus.

121 Inter *Clypeum*, & *Clupeum*: [p] Clypeus masculino genere est, quem scutum dicimus: Clupeum neutro dicitur imago, ab eo quod clueat, id est, dicatur, & nominetur, & clara sit. Sic & inclytus præclarus dicitur.

122 Inter *Consuetudinem*, & *Ritum*: Consuetudo est [q] solitæ rei vsus, & consensu duorum plurimorumq; factus. Ritus vero ad iustitiam [r] pertinet, quasi rectum, ex quo pium, æquum, [s] sanctumque.

123 Inter *Cognitorem*, & *Procuratorem*: [t] Cognitor non nisi [u] præsens à præsente præsenti datur: Procurator autem & [x] absens constituitur aduersus absentem. Item Cognitor aduersus eum solummodo [y] lite [z] contendit; aduersus quem ad agendum constitutus est: Procurator vero apud omnes. Item Cognitor lini tantum dari solet; [a] id est, est iudicij expediendi gratia: Procurator vero & res omnes administrat.

124 Inter *Cochlearium*, & *Cocleare*: Cochlearius qui vendit: Cocleare vero species.

125 Inter *Cœtum*, & *Cetum*: Cœtus multitudo: Cetum belluam dicimus.

126 Inter [b] *Commune*, & *Epicœnum*: Commune [c] generis est: Epicœnum vero animalium.

127 Inter *Capillatum*, & *Capillosum*: Capillatus capillo grandi: Capillosus, pilosus & hirsutus.

128 Inter *Cornua*, & *Corna*: Cornua animalium, vel antemnarum: Corna vero pomorum genus.

129 Inter *Cœpit*, & *Cepit*: Cepit de capiendo: Cœpit de incipiendo.

130 Inter *Caluum*, & *Caluatum*: Caluus est natura: Caluatus manu: Inde & [d] decaluatus dicimus valide manu decaluator.

131 Inter [e] *Circa*, *Circum*, & *Circiter*: quod Circa est incerti loci de aliqua parte: Circum certi vndique: Circiter numeri pene infiniti.

132 *Causſam*, & *Rationem*: quod Causſa rem, vel rationem antecedit: Ratio in ipsa re est. Item [f] Causſa est, propter quam fit aliquid: Ratio per quam fit.

133 Inter *Ciuile*, & *Ciuicum*: [g] Ciuile est, quod ad ciuitatem pertinet: Ciuicum, quod ipsi cives faciunt.

134 Inter *Cognoscimus*, & *Agnoscimus*: Cognoscimus ignoratos mores: Agnoscimus, quæ nobis exciderant.

C.

a *Vtrumque ostendit Varro lib. 4. de ling. Lat. dict.* cœlum.
b F. astrifer.
c *Ex Serv. ad illud 3. Æn.* nec lucidus æthra Siderea polus.
d *Al.* Sexus p.
e *Al.* c. ea quæ optima.
f *al.* coniugibus.
g *Citat alterum versum Non. dict.* gannire, *ex prosa (Catij,* Rosa) *Affranij.*
h *Al.* criminosus.
i *Al. quantum.*
k *Al.* domini.
l *Vid. Dona. in Terent. act. 3. Scen. 3. Adelph.*
m *Sic Fest. dict.* Versutus, *& ipse lib. 10. Etymolog. littera C. & littera R.*
n *Etymolog. lib. 10. littera C.*
o *In Epidico, Scena. cuius princip.* Fecisti iam.
p *Al.* Figulari.
q *Aliter distinguit Donat. act. 2. Scen. 4. Phorm.*
r *Ex Serv. ad illud 1. Æn.* curisque ingentibus æger, *& 4. Æn.* iamdudum saucia cura.
s *In vno manuscripto hæc tantum.* Inter commentarios & commentaria: commentarii libri, commentaria volumina.
t *F.* commaticum.
u *F* concinnatum, *aut* commatum.
x *Al.* dicamus.
y *Al.* Circaisse.
z *Ex Agrat. ad verbum.*
a *Vide aliud diferentum apud Agratium.*
b *Al.* c. cum credimus.
c *Serv. in ill. Æn.* Arma, virumque cano, *&* 8. *Æn.* in limine adesse canebat.
d *Ex Agrat.* omnia.
e Vel occasionis, *Agrat.*
f Significationis, *Agrat. male.*
g F. dictionis.
h Ordinationis, *m. s. 1. & Agrat.*
i *Leg.* destruere, *missi malo, præeunte Agratio,* extruere vero in excelsum struere.
k *Agrat. dict.* commodatum.
l *Non. dict.* Accommodat.
m *Agrat.* consequimur studio, assequimur voto.
n *Ex Agratio.*
o *Al.* vtrumque,
p *Vid. Front dict.* omnes. *Festus eadem fere habet cum Isidor.* cuncti. *& Ascon. Pedian. in Diuinationem.*

q *Apertior erit lectio.* aliter omnes dicuntur, non cuncti. *Vid. Seru. ad illud* 1. *Æn.* tota armenta sequuntur.
r *al.* tantum.
s *al.* interdum.
t *al.* censorem.
u *Vetus glossar.* columina. ἐπιστηλίγματα, *& columen.* ἐπίστυλον. *dicit. columna ipse etymolog. lib.* 10 *littera* C.
x *al.* quia.
y *Ex Agrat.* crassari, grassari.
z *al.* pinguedo.
a *a.& crud. est Agrat.* aut animi, aut crudel.
b *Ex C. Frontone. dictio autem* natura *loco mota possessioni suæ restituenda, legendumque,* cærulus est color naturæ.
c *Sic lib. etymolog.* 11. *c.* 1.
d Creando *in etymolog.*
e Capillamenta seminum, *lib.* 5.
f *al.* arboris.
g 2. *Ex Seru. ad ill.* 2. *Æneid.* ceruici imponere nostræ. *Etymol. lib.* 11 *c.* 1.
h *al.* collus.
i *Lib.* 5.
k *In altero exemplari,* , frangere ceruices & superbiam inclinare, *quæ, vt glossemata, inducenda.*
l *Sic Acron. od.* 3. *l.* 1. *Horatii in illo versu,* nequicquam Deus abscidit: *exponit* abscidit, separauit.
m *al.* c. fit.
n *Ex Carisio. in C. Frontone: male.* Clupeum armorum, clypeum imaginis.
o *al.* ornamenta.
p *Locus mutilus, quem sic ex Carisio suppleri posse existimo,* Clypeus masculino genere est, quem scutum dicimus, ab eo quod est Clepo, κλύπτω. Id est, celo: quum clupeum imago dicatur, & nominetur à clueo, quod clara sit. *Sic & in Seru. ad ill.* 7. *Æn.* nec clypei cursusque sonant, dicti ab eo quod celent corpus *ἀπὸ τῶ κλύπτω.*
q *al.* Solito rei consensu usus d.
r *al.* pender quia
s *al.* f. respicimus.
t *Fest. dict.* cognitor. c. enim præsens à præsenti præside datur.
u *al.* iussu præsidis præsentis præsenti d.
x *al.* quem a. constituit.
y *al.* litem.
z *al.* defendit.
a *al.* item.
b *Sic lib.* 1. *etymolog. c.* 6.
c *al.* gentis.
d Decalrationis mentio. *Concil. Toler.* 16. *c.* 3. *Emeriten. c.* 15. *& alibi, passim vero in legibus VVisegothorum, erat que perpetua infamiæ nota.*
e *In vno m* s inter circa & circum, quod circa est de aliqua parte loci, circum vndique.
f *C. Fronto.* Caussa docet factum, ratio soluit obscura.
g *Acron. & Porph. in Od. lib.* 2. *Horat. ita tantum distinguunt, quod* ciuicum *antiqua figura dicatur,* ciuile *non item.*

De littera D.

135 INter *Diurna, Diutina, & Diuturna*: Diurna [a] à die dicta sunt, vt diurna merces: Diutina dicta ab eo quod est, quod diu duraverit: Diuturna vero à perpetuitate dicta, quasi æterna.

136 Inter [b] *Disertum,* & [c] *Discretum*: Disertus orator est: [d] Discretus est doctus, à discendo dictus.

137 Inter *Diuitem, & Locupletem*: [e] Diues est pecuniis: [f] Locuples autem fundis: quasi [g] locorum diuitijs plenus.

138 Inter *Defensorem, & Vltorem*: [h] Defensor curat ne fiat iniuria: Vltior id facit, ne impune facta sit iniuria.

139 Inter *Deformem & Turpem*: Deformis ad corpus pertinet: Turpis ad [i] animum.

140 Inter *Dementem, & Delirum*: [k] Demens est cuiuscunque ætatis amens, [l] & sine mente: [m] Delirus autem per ætatem mente defectus. Dictus autem ita eo quod recto ordine; quasi lira aberret. Lira enim est arationis genus, [n] quum agricolæ [o] facta semente dirigunt [p] sulcos.

141 Inter *Dirum, & Atrocem*: Dirus, immisericors, quasi diuina ira [q] in id adactus: [r] Atrox, crudelis, hoc est crudus, neque [s] suauis.

142 Inter *Dolum, & Dolorem*: [t] Dolor est corporis incommoditas siue molestia: [u] Dolus vero occulta malitia, blandis sermonibus adornata.

143 Inter *Dolum, Insidias, & Fraudes*: Dolus animo fit: Insidiæ loco siue telo: Fraus circa fidem [x] mutuam.

144 Inter *Dementiam, & Amentiam*: Dementia tempora-
le: vitium est Amentia perpetuum. [y] Dementia autem dicta, quasi diminutio mentis.

145 Inter [z] *Distinctionem, & Subdistinctionem*: Distinctio finem [a] sensus facit: Subdistinctio [b] suspendit.

146 Inter [c] *Dimidium,* & Dimidiatum: Dimidium, est æqua pars diuisa: Dimidiatum, vtique pars, [d] sed non æqualis.

147 Inter *Diuertit, & Diuortit.* [e] Diuortio est separatio: quum mulier à viro discedit. [f] Diuertit vero, qui à [g] via vel ratione deflectit.

148 Inter [h] *Deluit, & Diluit*: Deluit purgat: [i] Diluit temperat. Liuius de morte Mithridatis: [k] *Quod quum diluisset.*

149 Inter *Dilectum, & Delectum*: [l] Dilectum à diligendo: Delectum ab [m] deligendo.

150 Inter *Directum*, & *Derectum*: [n] Derectum per latum est: Directum per longum.

151 Inter *Discernere*, & *Secernere*: Discernit, qui in duas partes diuidit: Secernit, qui ex multis seorsum multa eligit.

152 Inter *Dicere*, & *Memorare*: Dicit enim, qui semel idem pronunciat: [o] Memorat, non qui semel dicit: sed qui sæpius idem, memoriæ conseruandæ caussa facit.

153 Inter *Derigere*, & *Dirigere*: Derigimus, quæ curua sunt: [p] Dirigimus, quum aliquo tendimus.

154 Inter *Deportare, Comportare*, & *Exportare*: [q] Deportare est aliquid afferre: Comportare in vnum locum conferre. Exportare [r] tollere.

155 Inter *Discedere*, & *Abscedere*, & cætera. Discedere per diuortium dicimus: Abscedere per absentiam: *Secedere* per singularitatem: Decedere per mortem.

156 Inter *Deduco*, & *Diduco*: [s] Deduco de amico [t] producendo: Diduco autem distraho vel [u] diuido. Item quantum ad [x] equos triumphales, refertur: Si equi, duxere triumphos: Si boues, [y] deduxere. Item quantum ad naues: [z] *Subducere* in terram dicimus: [a] *Deducere* autem in mare. Vt, [b] *Deducunt socij naues.*

157 Inter *Duo*, & [c] *Ambo*. vtique qui dicit [d] Duo numerat: qui ambo iungit.

158 Inter *Disparem*, & *Imparem*: Dispar est inæqualis, vel dissimilis: Impar vero, sine pari.

159 Inter *Duo*, & *Bina*: [e] Cicero in epistolis ad filium, *Duas epistolas*, non binas: *binas litteras*, non duas. Quia numeri tantum pluralis est nomen litteræ, quæ epistolam significant. Non dicimus bina, nisi ea quæ singularem numerum non admittunt: vt *bina castra, bina arma.* Ea autem dicimus duo, quæ singularem numerum admittunt.

160 Inter *Domum, & Hospitium*: Domus ad proprios habitatores pertinet. Nam Hospitium tunc vocatur quum aut aliquem recipimus, aut quum ab aliquo ipsi recipimur: [f] vnde & qui venit, & ad quem venitur, hospes dicitur. Sic Plautus; [g] *Hospes necauit hospitem captum mana.*

161 Inter [h] *Decentem. & Speciosum*, & Formosum: Decens motu corporis probatur: Speciosus specie: Formosus, natura, siue forma.

162 Inter *Deformem, & Informem*: Deformis est [i] cui deest forma: [k] Informis vltra formam.

163 Inter *Decus, & Decorem*: Decus ad animum refertur: Decor ad corporis speciem.

164 Inter *Delatorem, & Dilatorem*: [l] Delator, qui defert ad [m] accusandum: Dilator, qui differt ad proferendum.

165 Inter *Draconem*, & [n] *Traconem*: Draco est immanis bellua: [o] Tracones vero sunt hiatus terræ.

166 Inter *Diuitem, Potentem, Fortunatum, Locupletem*, & *Honestum*: Diues est potentia, & virtute: Potens, quasi Deo proximus: Locuples fundis, quasi locis plenus: [p] Fortunatus, [q] subito factus beatus: Honestus moribus, & honore vsus.

167 Inter *Do, & Cedo*: [r] qui dicit Dō, significat quibus detur. Qui dicit Cedo, de se tantum dicit.

168 Inter [s] *Deum*, & *Diuum*: quod Deus semper est: Diuus fit.

169 Inter Damnum, & *Iacturam*, & *Detrimentum.*

iacturam [t] scientes & vltro patimur: Damnum [u] subito, & non credentibus nobis fit: [x] Detrimentum, leue damnum fit in parte.

170 Inter *Donum*, & *Munus*: [y] Donum Deo offertur: Munus hominibus.

171 Inter *Delicta*, & *Delecta*: Delicta peccata: Delecta electa.

172 Inter *Delictum*, & *Iniustitiam*: Delictum quidam leue putauerunt esse peccatum, quasi [z] negligentus derelictum: Iniustitiam vero immane aliquod fœuumque commissum.

173 Inter *Dolum*, & *Dolorem*: Dolus tergiuersatio: Dolor vero corporis inquietudo.

174 Inter *Dolosum*, & *Inimicum*: Dolosus est qui occulta machinatione grassatur: Inimicus vero, qui mala facit apertius.

175 Inter *Deduco*, & *Diduco*: Deduco amicum: Diduco, distraho.

176 Inter *Directum*, & *Derectum*: [a] Directum in rectum vadens: [b] Derectum in latere rectum.

177 Inter *Disco*, & *Doceo*: Discit qui non nouit: Docet vero, qui nouit.

D.

a *Aliter adiecta nullo sensu.*
b *Ex Agratio.*
c *al.* dissertum.
d *Lege*, desertus, est derelictus, à deserendo dictus. *Ex Agratii mente neutra harum lectionum, quas m.s. habent, tolerari potest al.* differtus est doctus, à differendo, &c.
e *Rectius forte Fronto*, dies, quia diuidendi facultatem habet. *Varro à dino deducit.*
f *al.* locis plenus.
g *Sic fere Fronto. 9. Terent. Scaurus, & ipse Etymolog. lib. 10. littera L.*
h *Sic & Fronto*, vltio vindicat factum: vindicta vel vindicatio futura prohibet.
i *al.* alimam crimen. *al m.s.*
k *Fest. dicit.* meute captum. *Ipse Etymol. lib. 10. littera D.*
l *f. Id est.*
m *Non. dicit.* delictus, & *ipse in Etymologiis.*
n *al.* cum qua.
o *al.* iacta.
p *In Etymol. additur*, in quos omnis seges decurrit, *quod cum minime verum sit, fortassis & illic ea verba tollenda, aut scribendum ex Non.* in quos omnis vligo decurrit.
q Indignatus *f* natus, *vt Festus. Vide Seru. ad illud 2. Æneid.* quæ mens tam dira.
r *Fest. dictione*, atroces.
s *al.* suasibilis.
t *Sic Cic. Tusc. 2.* Dolor motus asper in corpore, à sensibus alienus.
u *Ipse Etymol. lib. 10. littera D. dicit*, dolosus.
x *al.* iniuria.
y *Lib. 10. Etym. littera D.*
z *Etymol. lib. 1. c. 18.*
a *al.* mentis vel sensus.
b *al.* mentem susp.
c *Agrat. & copiose Agell. lib. 3. c. 14.*
d *al.* si.
e *f.* Diuortium.
f *Non. dicit.* diuortium.
g Sunt enim diuerticula, quæ ab hoc verbo, semitæ transuersæ à latere, viæ militares, *Seru. ad illud 9. Æneid.* ad diuortia nota.
h *Ex Agratio.*
i Vellunat, *quod tamen abest ab Agratio.*
k *Ex lib. 10. vt constat ex Flori epitome*, erat locus.
l *Ex eadem mente Agratius*, diligi affectionis, diligi iudicii.
m *al.* eligendo.
n *Hinc legendum constat apud Agratium vnde sumptus quoad sensum locus*, directum in latera aptatum. *Sic & Etymol. lib. 10. lit. D.* directus eo quod in rectum vadit.
o *Fest. dict.* Memorare.
p *Sic Paulus ex Festo.* Dirigere apud Plautum inueniur pro discedere, *sed* discindere, *legit vir eruditi. Et* quum aliquo *al.* quum ad aliquem.
q *Forte scribendum ex mente Agratii de port.* ca deferte, *male tamen ipse*, deponere. Apportare est aliquid afferre comp. &c.
r De loco tollere, *Agrat.*
s *Sic Seru. ad ill. 1. Æn.* despiciens mare veliuolum, deduco prosequor, diduco diuido.
t *al.* perducendo.
u *al.* seu pono. *i.f.* seu dispono.
x *Malim*, currus.
y *al.* durere.
z *Ex Seru. ad ill. 1. Æn.* subducere classem.
a *al.* diducere.
b *Æneid. al.* diducunt.
c *al.* duos ambos.
d *al.* duos ambos.
e *Ex Seru. ad illud 8. Æneid.* frenaque bina. *Vide eundem ad illud 1. Æn.* Bina manu lato crispans hastilia ferro. *al. Cic. epistolarum ad fil.*
f *Ex Seru. ad illud 8. Æn.* Ne vero hospes, ne quære.
g *Mostellaria scen. cuius initium*, Habeo Neptune mag. grat.
h *C. Fronto.* Decens in gestu est, & motu corporis, speciosus: *male legitur*, formosus ab excellenti specie dicitur, forma naturæ bonum, vnde etiam formosus dicitur.
i *al.* fœda form.
k *Lib 10. Etymol. littera I.*
l *Ex Agratio.*
m *al.* Caussandum.
n *al* Truaconem.
o *al.* Truacones.
p *C. Fronto.* cui forte aliquid contingit.
q *F.* subsantia.
r *C. Fronto.* cedo sibi posse, & est immobile: dat qui non finite facit datum.
s *Ex Seruio ad illud 5. Æn.* genus alto à sanguine diuum,
t *al.* scienter.
u *al.* insolito & nobis nescientibus fit.
x *Sic Ascon. Pedian. 3. orat. contra Verr.* detrimentum vel vnius partis dici potest.
y *Seru. ad illud 5. Æn.* struemque suis altaria donis. Dona, *ait*, superiorum, munera inferorum, *& clarius C. Fronto.* Donum quod diis datur: munus, quod amicis vel cliens, vel libertus officii causa mittunt. *Ipse ead. lib. Etymol. 6. c. 19.*
z *f.* negligentia.
a *al. derectum.*
b *al.* directum.

De littera E.

178 INter *Externum*, & *Hesternum*: Hesternum dicimus pridianum: Externum autem extraneum, hoc est, alienum.

179 Inter *Eloquentem*, & *Loquacem*: [a] Sinceritas facundiæ Eloquentum est: effusa & incondita temeritas, Loquacium: Vnde & Salustius: [b] *Loquax magis, quam facundus.* Et Cicero: *Hunc loquacem esse habitum, nunquam disertum.*

180 Inter *Expertem*, & *Expertum*: [c] Si enim Expertum rerum diximus, significamus peritum: Si expertem, [d] ignarum.

181 Inter *Exercitatum*, & *Exercitum*: [e] Exercitus, laboribus fatigatus: Exercitatus, vel arte vel studio peritus.

182 Inter *Exosum*, & *Odiosum*: Exosus dicitur, qui aliquem odit: Odiosus qui oditur.

183 Inter *Ebrietatem*, & *Ebriositatem*: f quod Ebrietas aliquando est: Ebriositas frequens temulentia vini est. De qua Apostolus ait: [g] *Neque Ebriosi regnum Dei possidebunt.* Pulchre aût quidam non ignobilis orator, quum ebrium [h] è somno describeret excitatum, ait: *Neque dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat.* Qua sententia expressit, quodammodo nec mortuum eum fuisse, nec vivum.

184 Inter *Euentum*, & *Euenta*: Euentus ipsa res est: [i] Euenta autem dicuntur, quæ ab euentu veniunt.

185 Inter *Egestatem*, & *Paupertatem*: quod Egestas peior est quam paupertas: Paupertas enim potest esse honesta: nam Egestas semper [k] turpis est.

186 Inter *Experientiam*, & *Scientiam*: Experientia in malo dici potest: vt pœnas expertus: Scientia autem in bono tantum.

187 Inter *Emittit*, & *Admittit*: Emittimus [l] alios à nobis: Admittimus alios ad nos. Sic quidam virgini cuidam ait: *Murum sexui tuo exstrue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.*

188 Inter *Existimare*, & *Arbitrari*. Existimare apud animum nostrum est: [m] Arbitrati iudicium animi proferre.

189 Inter *Emere*, & *Redimere*, id differt: quia qui Emit, alienum emit: qui autem Redimit, id emit proprie, quod suum fuit, & suum esse desiit.

190 Inter *Spectare*, & Exſpectare: Expectatur venturus: Spectatur qui videtur, [n] vel adprobatur.

191 Inter *Efferunt*, & *Eferunt*: [o] Efferunt qui [p] exportant, per duo ff. Eferunt autem qui [q] laudando [r] extollunt, per vnũ f. Cicero: Nimium fortaſſe hæc illi eferunt.

192 Inter *Exſequimur*, *Perſequimur*, & *Proſequimur*. Exſequimur [s] mortem in qua vindicta eſt: Perſequimur fugientem: Proſequimur, quum fungimur officio.

193 Inter *Extemplo*, & *Illico*: [t] Extemplo, repente vel ſtatim, vel ſubito: [t] Illico mox vel continuo.

194 Inter *Extinctum* & *Reſtinctum*: Extinctum dicimus lumen, vt Cicero: *lumina ciuitatis extincta ſunt*: Reſtinctum vero incendium. Vt idem Cicero: *ſubiectos prope iam ignes, circumdatoſque reſtiniximus.*

195 Inter [u] *Equitem*, *Equeſtrem*, & *Sequeſtrem*: [x] Sequeſtris dicitur, qui certantibus medius interuenit: per quem vtraq; pars [y] æquam fidem ſequatur. Eques autem eſt, qui equo ſedet [z] in armis. Equeſtris vero locus vel ordo. Vt ſi dicas: ille homo Equeſtris eſt. Idem [a] militat ille in Equeſtri ordine. [b]

196 Inter *Exanimem*, & *Exanimatum*: [c] Exanimis, eſt mortuus: Exanimatus vero, timens. Vt eſt illud: *Exanimata ſequens impingeret agmina muris.*

197 Inter [d] *Eu*, & *Heu*: Eu interiectio dolentis eſt: Heus aduerbium vocantis.

198 Inter *Enſem*, & *Gladium*: [e] Enſis eſt ferrum tantum: Gladius vero totus. Mucro autem non tantum gladij, ſed & cuiuſcunque teli acumen eſt. Item Gladium generaliter dicimus: Enſem in prælio: Mucronẽ in opere.

199 Inter *Spolia*, & *Exuuiæ*: [f] Exuuiæ ducum ſunt: Spolia priuatorum.

200 Inter eum qui in inſulam *Relegatur*, & eum, qui *Deportatur*, magna differentia eſt: [g] Primo quod [h] Relegatum, bona ſequuntur, niſi fuerint ſententia adempta: Deportatum non ſequuntur, niſi palam ei fuerint conceſſa. Ita fit vt relegato, mentionem bonorum in ſententia [i] habeti, non profit, deportato noceat. Item diſtant & in loci qualitate. Quod cum Relegato quidem humanius tranſigitur: Deportaris vero ſolent inſulæ aſſignari, quæ ſunt aſperrimæ, quæque ſunt paulo minus ſummo ſupplicio comparandæ.

201 Inter *Eremum*, & *Deſertum*: Eremus eſt in via ſolitudo, vbi nunquam habitatum eſt: Deſertum, vbi aliquando habitatum, & derelictum eſt.

202 Inter [k] *Execrationem*, & *Iurationem*: Execratio, [l] vt puta ſi malum non patior: Iuratio, ſi bonum mihi euenit.

203 Inter *Expertum*, & *Experrectum*: [m] Expertum, aliquid agnitum: Experrectum à ſomno.

204 Inter *En*, & *Em*: En, quum oſtendis: Em, quum increpas.

205 Inter *Ebrium*, & *Ebrioſum*: Ebrius ad tempus multum bibit: Ebrioſus ſemper multum bibit.

206 Inter *Æquum*, & *Equum*: Equus, quod eſt animal, per e, & u, ſola ſcribendum. Quando vero pro iuſto [n] ſcribitur per æ, diphthongon geminata u u, eſt ſcribendum.

E.

a *Varr. 4. de ling. Lat.* Loquax, qui nimium loquitur, eloquens qui copioſe loquitur. *Ipſe etymolog. lib. 10. littera C. & L.*

b *Citatur idem fragmentum ab Agell. Lib. 1. c. 15. incertum vnde.*

c *Ex Seru. ad ill. 3. Aen.* exercite fatis. *Ipſe etymolog. lib. 10. littera E. dictionibus*, expertus, & expers.

d De re vel cauſſa quæ agitur: *vt gloſſema reiiciendum, nec Seruius agnoſcit.*

e *Ex Seruii loco citato*: exercite, inquit, fatigate: exercitatus peritus: exercitus laboribus: exercitatus ſtudiis.

f *Innuit idem diſcrimẽ Cicero Tuſc. quæſt. lib. 4.*

g *1. Corint. c. 6.*

h *al.* à ſomno.

i *Non dict.* euentus: *ex lib. 1. Lucretii*: Euentum dici poterit quodcunque erit actum.

k *Epitheton Virgilianum*, turpis egeſtas.

l *al.* à nobis ad alios.

m *Non. dict.* arbitratij.

n *al.* animi noſtri eſt.

o *Ex Seruio, ad illud 1. Geor.* multo expectata labore, *quin & expectare pro probare ab eodem vſurpatur 2. Geor.* craſſaque terga, Expecta.

p *Eadem Agratius, nihil tamen de duplici ff.* effertur, *inquit*, qui portatur: & efferunt, qui laudando extollunt.

q *al.* aſportant.

r *f* laudando.

s *Varr. lib. 6. de ling. Lat.* extemplo eſt continuo. *al.* extemplo ſubito, illico continuo.

t *Non.* illico ſignificat ſtatim mox.

u *al.* æquum

x *Seru. ad illud. 11. Æne.* & pace ſequeſtra: ſequeſter eſt medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus ſeponitur. *Et ſic fere Feſt. al.* æquus.

y *al.* æqua fide æquatur.

z *Dux illæ voces* in armis, *ab Iſidoro li. 9. Etymolog. cap. 3. vbi agit de militibus equeſtribus, omittuntur & ſane mihi ſuſpectæ ſunt. Fortaſſis adiecerat equitem, et iam pro equo ipſo ſumẽ addudũ Virgilij loco 3. Georg.* Atque equitem docuere ſub armis, inſultare ſolo. *Non dict.* equitem & equites.

a *al.* miles.

b *al.* ſequeſter ſuſpector penoris dicitur. *f.* ſuſceptor pignoris.

c *Ex Ser. ad illud 1. Aen.* Exanimumque auro corp. *& interpretibus Terentij actu 1. Scen. 4. Andria, & alibi.*

d *Ex Agratio.*

e *Lib. 8. Etymolog. c. 6.*

f *Videtur ex Seru. ad illud 11. Aen.* ipſos terræ duces.

g *Etymolog. lib. 5. c. 27.*

h *al.* qui relegatum.

i *Lego* non haberi poſſit.

k *Videtur ex Seru. ad illud 2. Aen.* vos aræ, enſeſque nefandi: execratio eſt aduerſorum deprecatio: iuſurandum vero optare proſpera.

l *f.* vt malum non patiar.

m *Ex C. Frontone.* Expertus eſt aliquid aut in bona parte, aut in mala: experrectus de ſomno.

n *f.* accipitur.

De littera F.

207 INter *Fidelem*, & *Fidum*: [a] Fidus amicus dicitur: Fidelis famulus. Item Infidelis eſt, qui caret firmitate: Infidus, qui fide.

208 Inter *Famoſum*, & *Infamem*: [b] Famoſus eſt, de quo fama loquitur ſeu bene, ſeu male: Infamis vero, tantum malæ famæ eſt.

209 Inter *Ferocem*, & *Ferum*: [c] Ferox dicitur animus: Ferus leo.

210 Inter *Fallacem*, & *Mendacem*: Omnis homo fallax id agit, vnde quiſq; falllatur: non aũt omnis vult fallere, qui mentitur. Sicut Mimi, & Comœdiæ, & multa poemata, vbi mendacium delectandi potius ſtudio, quam fallendi voluntate ſcribitur. Nam & omnes [d] fere, qui iocantur, mentiuntur.

211 Inter *Furiatum*, & *Furioſum*: [e] Furioſus eſt, qui ferarum ritu fertur, & ab eo furor nunquam recedit: Furiatus qui furit ex cauſſa.

212 Inter *Furioſum*, [f] *Furentem*, & *Iratum*: Furioſus eſt corde: [g] Furens cauſſa: [h] Iratus merito.

213 Inter *Ferocitatem*, & *Feritatem*: Ferocitas ſæpe laudi habetur. Eſt enim ferocitas militum: & Ferox iuuentus dicitur. Feritas autem dirus animi habitus.

214 Inter *Formidinem*, *Pauorem*, & *Metum*, ſiue *Timorem*: Formido obiicitur vel oculis vel animo, ſine adhibita ratione, & maxime paruulis. Pauor autem cum timiditate animi ſubita eſt conturbans occaſio: quæ tamen ſolutur ratione vel tempore, nec ſtat. Item Metus eſt motus interior animi ſubitus, ſiue cordis, factus ex aliqua triſti recordatione. Timor vero, eſt accedens dolor mentis extrinſecus, ex aliqua accidenti occaſione. Porro timiditas animi, vitium ſempiternum eſt. Nam Timor, pro tempore eſt. Itaque in viro forti eſt aliquando Timor, Timiditas nunquam. Eſt autem & bonus Timor & malus. Malus eſt quum temporalia bona, quiſque ſibi [i] ſubtrahi perhorreſcit: bonus, quum quanto quis Deum ardentius diligit, tanto eum diligentius offendere pertimeſcit. Nam timere interdum prodeſt, & decet pro qualitate temporum atque cauſſarum.

215 Inter *Facinus*, & *Flagitium*, ita videtur diſtinguere Auguſtinus: *Quicquid enim* inquit *agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum & corpus ſuum, Flagitium vocatur:*

Quidquid vero agit, vt alteri nocet, dicitur Facinus. Et hæc duo genera sunt [k] *omnium peccatorum. Sed Flagitia priora sunt: quæ quum corruperint animum in Facinora prosiliunt.*

216 Inter *Phantasiam*, & *Phantasma*: Phantasia est imago alicuius corporis visa, & cogitando postea in animo figurata: vt puta, aui, vel patris species, quem aliquando vidimus: ac, dum cogitando memoramus, Phantasiam dicimus. Phantasma vero est ex imagine cognita, aliqua, quam vidimus, imago formata: vt puta species aui quem numquam vidisse meminimus: sed tamen eius species non memoria, sed motu animi figuratur. De cognitis ergo speciebus memoria collecta, Phantasia est: De incognitis species animo figurata, Phantasma. Nam figurata Phantasmata nihil aliud sunt, quam de specie corporis, corporeo sensu abstracta: figmentoque memoriæ, vt acceptæ sunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel distendere, vel ordinare, vel turbare, vel quidlibet figurare cogitando facillimum est: sed, quum verum quæritur, cauere & vitare difficile. Item Phantasia est incognitarum rerum ex cognitis coniectura: Phantasma vero rerum incognitio cognitarum.

217 Inter *Fiduciam*, & *Confidentiam*: [l] Fiducia in bonis rebus: Confidentia in malis est.

218 Inter *Famam*, & *Gloriam*: Gloria quippe virtutum est: Fama vero vitiorum. Ennius in Achille: *Summam tu tibi pro mala vita famam extolles: & pro bona* [m] *parata gloriam:* [n] *Malevolentes enim famam tollunt,* [o] *benevolentes gloriam.*

219 Inter *Fatum*, & *Fortunam*, pagani ita separabant: Quod enim fortuito venit, nulla palam causa, Fortunam vocabant: Fatum vero quidquid appositum singulis & statutum erat: [p] vt puta, Fati esse dicebant, quod nascimur, quod occidimus: Fortunæ quidquid in vita varietatis [q] accidit.

220 Inter *Falsitatem*, & *Mendacium*: Negare quod [r] verum est, Falsitas est: Fingere quod [s] verum non est, Mendacium est. Vnde & Cato: *Tu, inquam, si* [t] *verum supprimis, Falsarius agnoscēris: si falsa confingis, Mendax esse* [u] *videris.*

221 Inter *Falsum*, & *Fictum*: [x] Falsum ad oratores pertinet vbi veritas sæpe ita luditur, vt quæ facta sunt, negentur: Fictum vero ad Poetas: vbi quæ facta non sunt, facta dicuntur. Falsum est ergo quod verum non est: Fictum quod tantum verisimile est.

222 Inter *Fertilem*, & *Fructuosum*: Fertilis, est ager: Fructuosum, quod cuique compendium est.

223 Inter *Frondeum*, & *Frondosum*: [y] Frondeum est, totum factum de frondibus, vt totus: Frondosus vero est [z] locus. Licet enim abundet frondibus: non tamen est de frondibus totus. Sic & [a] Gramineum, & Graminosum.

224 Inter *Flecti*, & *Deflecti*: Flecti est [b] retro & in proximum: Deflecti vero longius, & in deuium.

225 Inter *Frui*, & *Vti* hæc distinctio est: quod Fruimur, quo nequaquam carere possumus: Vtimur, quæ aliquando, nec semper habemus. Ac per hoc, Vti temporale est: Frui vero æternum.

226 Inter *Fremere*, & *Frendere*: Fremere, est furorem mentis, vsque ad vocis tumultum excitare: [c] Frendere vero proprie dentes comprimere & concutere. Vnde *frenis* dicta, quod hæc equi frendant, id est, [d] premant dentibus & mordeant. Hinc & *frenetici* dicti, eo quod dentes concutiant.

227 Inter *Flere*, & *Plorare*: Flere: est vbertim lacrymas fundere, quasi fluere: [e] Plorare est quasi cum voce flere: [f] *Plangere*, cum lacrymis pectus, aut faciem tundere. *Lamentari*, est cum aliquibus dictis miserabilibus flere. *Mœrere*, cum silentio dolere. *Lugere*, est cum habitus mutatione. Lacrymas autē à lacerationē mentis dictas. Lugentes vero dicti, quasi luce egentes: vnde & [g] luctus dicitur.

228 Inter *Fodere*, & *Effodere*: Fodere, est tantum sollicitare terram: Effodere, hoc ipsum faciendo eruere aliquid, vel inuenire, cui contrarium est Infodere.

229 Inter *Famulari* & *Obsequi*: Famulari, est debiti: Obsequi, voluntatis proprie.

230 Inter *Flagitare*, & *Flagitiare*: quod flagitare idem est, quod [h] acriter interpellare: Flagitiare vero est [i] impurare.

231 Inter *Fugiunt*, & *Diffugiunt*: Fugiunt pariter Diffugiunt diuisi.

232 Inter *Fatemur*, & *Confitemur*: [k] Confiteri proprie arbitrij est: [l] Nam fateri, coacti est animi, non voluntatis [m].

233 Inter *Fecisti*, & *Nunquid fecisti?* percontandi differentia est. Nam quo loco volumus nobis responderi factum esse, quod est imperatum, dicimus: Fecisti? quo loco volumus negari, hoc modo dicimus: Nunquid fecisti?

234 Inter *Fluit*, & *Defluit*: Fluit quod naturaliter decurrit, vt humor: Defluit autem, quod ætate, vel vetustate dissoluitur: vt ætas hominum, folium arboris: Fluere autem tribus modis dicimus, humore rerum, [n] sanie viuorum, tabe mortuorum.

235 Inter *Funebre*, *Funereum*, & *Funestum*: Funebre, luctuosum: Funereum, quod ex funere constat: Funestum vero, quod [o] funere inquinatum est. Itaque funestus famulus dicitur, qui aliquo funere pollutus est, quo minus sacra peragere potest.

236 Inter *Fragrat*, & *Flagrat*: Fragrat per r, litteram ad odorem refertur: per l, ad flammam & ignem. [p] Nam quando incendium significat quod flatu alitur per l, dicimus: & quando odorem, [q] quia fracta specie maior est, per r, [r] enunciatur.

237 Inter *Fratrem*, & *Germanum*: [s] Fratres dicuntur, qui ex eodem patre nascuntur, & non [t] ex eadem matre. Qui vero [u] ex eodem patre & matre, Germani appellantur. Et est Germanus ex eadem genitrice, vel ex eodem germine manans.

238 Inter *Firmum*, & *Valentem*: Firmus ex firmitate naturæ: [x] Valens vero ex præcipuis viribus, vt Athleta.

239 Inter *Figuram*, & *Formam*: [y] Figura est [z] artis: Forma naturæ.

240 Inter *Farctum*, & *Partum*: Farctum dicimus, qui non est editus, & intra ventrem iacet: Partum, qui editus est.

241 Inter *Fessum*, & *Fatigatum*, & *Lassum*: [a] Fessum animo & [b] cura: Fatigatum, ex itineris longitudine; Lassum, labore.

242 Inter *Frameam* & *Macheram*: [c] Framea appellatur gladius ex vtraque parte acutus, quam vulgo *Spatam* [d] dicunt: Machæra autem, gladius est longus, ex vna parte acutus.

243 Inter *Fœdus*, & *Pacem*: Fœdus namque pacem præuenit. Nam posterius Pax accipitur, prius Fœdus initur.

244 Inter *Flumen*, & *Fluuium*: [e] Flumen, torrentem, &c. Fluuius, perennis aquarum decursus generaliter, à fluendo dictus. Et proprie flumen ipsa aqua: Fluuius, cuius aqua: *Torrens* autem inde dictus, quia pluuia crescit, siccitate torrescit, id est, arescit. [f] Vnde & Pacuuius: *flammeo vapore torrens torret.* Porro *Riuus* vocatur, qui subito ex pluuia fit, celeriterq; decurrit, ac deficit: [g] *Fons* autem est [h] caput aquæ nascentis: *Amnis* autem fluuius est nemore [i] & frontibus redimitus, [k] & ex ipsa amœnitate Amnis vocatur.

245 Inter *Fulgura*, & *Fulmina*: [l] Fulgur, est splendor [m] micantis nubis: Fulmen autem mucro est feruidus, ventorum violentia è nubibus ad terras emissus. Tria sunt autem hæc [n] Fulgor, Fulgur, & Fulmen: [o] Fulgor, qui tangit: Fulgur, quod incendit & vrit: Fulmen, quod findit. Et ideo cum trinis radiis finguntur.

246 Inter *Florida*, & *Floculenta*: Florida sunt arbores & herba: Florulenta campi, vel prata. Sic & alia intelliguntur similia.

247 Inter *Frumenta*, & *Fruges*: [p] Frumenta sunt arida & sicca: Fruges vero liquidæ. Frumenti autem nomen tractum est à frumine, id est, eminente [q] gutturis parte.

248 Inter *Feras*, & *Bestias*: Omnis Bestia Fera, non omnis Fera Bestia: [r] Bestiæ namque sunt, quæ morsu vel vnguibus sæuiunt: vt pardi, leones tygrides, [s] à vastando dictæ. Feræ autem etiam illæ sunt, [t] quæ etsi non sæuiunt tamen syluestres sunt, dictæ autem feræ, quod [u] & naturali vrantur libertate, & desiderio suo ferantur.

249 Inter *Fastos*, & [x] *Fastos dies*: [y] Fasti vniuersaliter

compre-

comprehensi, tam boni quam mali: Dies [z] fasti, quibus sunt contrarij nefasti.

250 Inter *Fastos dies*, & *Nefastos dies*: [a] quod Fasti dies sunt, quibus iudicia exercere, & causſam dicere vel agere licet: Nefasti dies dicti, ab eo quod nefas sit, quicquam his diebus agere vel dicere, vel sacrum facere. Ergo festis diebus contrarij sunt nefasti.

251 Inter *Festos, dies* & *Sollemnes*: Festi dies ex consuetudine dicũtur: Sollemnes vero, qui ad omnes pertinent: vt parentalia. Vt quum quis defuncti officia expleuerit, dicitur sollemnia præstitisse.

252 Inter *Fulmen, Fulgorem, & Fulgur*: Fulmen, quod ferit: Fulgor est, quod apparet: Fulgur, quod conditur, si cadat de cælo.

253 Inter [b] *Fœdus*, & *Fœdus*: Fœdus turpis: Fœdus, placitum.

254 Inter *Fides*, & *Fidis*: [c] Fides in fide: Fidis de chorda.

255 Inter *Fœnum*, & *Fœnus*: Fœnum palea: Fœnus lucrum est.

256 Inter *Fragrat*, & *Flagrat*: Fragrat, redolet: [d] Flagrat, verberat.

257 Inter *Fauorem*, & *Fauum*: Fauor adiutorium est, Fauum vero mel.

258 Inter *Furatum*, & *Furtatum*: Furatum, eum qui furtum facit: Furtatum, quod furatur fur.

259 Inter *Fatum*, & *Fatuum*: Fatuum, segnem. Fatum vero, fortunæ decretio est.

260 Inter *Fastos*, & *Fastus*: [e] Fastus de superbia: Fastos de libris.

261 Inter *Fœminam*, & *Femina*: Fœmina de homine: Femina femora sunt.

262 Inter *Forfices*, & *Forcipes*: [f] Forfices, id est tisorias: Forcipes, tenaces.

263 Inter *Fornicationem*, & *Adulterium*: [g] Adulterium est, coniungalis tori iniquinamentum: Fornicatio vero, amor legitimo coniugio solutus & vagus, explendæ libidinis consectandæ licentiam. Scripturæ autem solent fornicationem vocare [h] omnem illicitam corruptionem: sicut est idololatria, & auaritia, ex quibus fit transgressio legis: [i] propter illicitam concupiscentiam. Fornicatio autem sumpsit nomen à quibusdam ædificiis arcuatis quos fornices antiqui vocabant, in quibus meretrices constitutę prostituebantur. Meretrices autem dicuntur à *merendo*, id est, promerendo stipendia libidinis. Vnde & milites, quum stipendia accipiunt, *mereri* dicuntur.

F.

a *Ex interpretibus Terentij, Act. 1. Scen. 2. Phorm.*
b *Vide Non. dict.* Fama.
c *Ex C. Frontone.*
d *al.* bene qui loquuntur.
e *Ex Seru. ad illud 2. Aen.* furiata mente Chorebus.
f *al.* furientem.
g *al.* furiens.
h Ex *interpretibus Terentij act. 1. Scen. 1. And. & act. 3. Scen. 1. Hecyra.*
i *al.* abstrahi pertimescit.
k *al.* hominum.
l *Ex Ser. ad illud 1. Aen.* generis fiducia vestra.
m *al.* parata gloria.
n *f.* male viuentes.
o *f.* bene viuentes.
p *Ex Seru. mente ad ill. 4. Aen.* quem dederat cursum fortuna peregi.
q *al.* occiderit.
r *al.* vere.
f *al.* vere.
t *al.* vera nobis comprimis.
u *al.* iudicaberis.
x *Ex interpretum. Terentij mente act. 1. Eunuch. Scen. 2.*
y *Ex Ser. ad ill. 2. Aen.* nemora inter frondea. *Vnde locus antea mutilus restitutus.*
z *al.* locus.
a *al* germineum, & germinosum.
b *al.* à recto.
c *Lib. 10. Etymol. littera F.*
d *al* imprimant!
e *Fest. dict.* plorare.
f *Sic vetus gloss.* plangoribus.
g *f.* lucus.
h *Vetus gloss.* flagitauerit.
i Male imputare. *i m. f. Impura res est.*
k *Non. dict.* confiteri.
l *Serv. ad illud 4. Aen.* Anna fatebor enim.
m *al.* profiteri, id est.
n *Seru. ad ill. 8. Aen.* Sanie taboque fluentes *contra sentit.* sanies mortui est, tabo viuentis, scilicet sanguinis.
o *al.* in funere.
p *Ex Seru. ad ill. 1. Aen.* fragrantia mella, *in altero m. f. erat*, nam quando flammam & ignem, qui incendium significat. *forte* legendum; nam quando flammam & incendium significat. *præeunte Seruio.*
q *al* qui à fracta.
r *al.* pronunciatur.
f *Sic lib. etymolog. 9. c. 6.*
t *Ex eod. lib. citato videtur legendum*, ex eadem matre, non patre, *& infrà*, est enim germanus ex eadem genitrice, non ex eodem germine manans. *alioqui sibi contrarius Isidorus his duobus locis, & Seruio. vnde sumpsit ad illud 5. Aen.* Hæc germanus Eryx.
u *al.* eadem matre & patre.
x *Interpretes Terentij act. 3. Scen. 5. Hecyra.* validus, robustus & habitior corpore.
y *C. Fronto* figura artis opus, forma naturæ bonum.
z *al.* hominis.
a *Vid. Seru. li. 8. Aen. ad illud*, ter fessus valle resedit. *Etymolog. lib. 10. littera F. Aliter Verrius apud Diomedem lib. 1.* quod fatigatus sit, cum quis per alium laborare compellitur, fessus vero, cùm quis labore deficit, vt lassus.
b *al.* corpore.
c *Sic lib. 18. etymolog. c. 6.*
d *al.* vocant.
e *C. Fronto contra*: flumen idem fluit & manet: fluuius temporibus siccatur. *Est autem totus fere hic locus ex lib. 13. etymolog. cap. 21. ex quo verba* fluuius cuius aqua. *in* fluuius decursus aquæ, *mutanda videntur.*
f *Fest. dict.* torrens, *ex Antiopa citat, porro dictio* torret, *& hic & in Etymol. in* terræ, *mutanda, legendumque*, flammeo vapore torrens terræ fœtum exusserit.
g *Varr. lib 4. de ling. Lat. dict.* fons, *& Festis à fundendo.*
h *al.* corpus.
i *al.* ex frontibus.
k *Varr. & Fest melius à circumeundo, aut circumando.*
l *Sic fere Non. dict.* fulmen.
m *al.* micantibus nubibus.
n *al.* fulgus. *f.* fulgos.
o *al.* fulgus.
p *A Seru. dissentit, qui ad ill. 1. Aen.* frugesque receptas, *qui frumenta & fruges confundit, & lib. 1. Georg.* siliqua quassante legumen.
q *Ex Seruio lege:* sub mento gutturis parte, *sunt hæc lib. 7. Etymolog. c. 3.*
r *Etymolog. lib. 12. c. 2.*
f *al.* a vi, qua fœuiunt *Etymolog.*
t *al.* dictæ quod.
u *Ex Seru. ad ill. 1. Aen.* pinguisque fetinæ, *& in etymolog.*
x *al.* fastus.
y *Festus dict.* fasti, & *Seru. ad illud 3. Aen.* stirpis Achilleæ fastus.
z *al.* fastus.
a *Fest. dict.* festis diebus. *Varr, lib. 5. de ling. Lat. dict.* fasti dies.
b *F.* Inter fœdum, & fœdus: Fœdum turpe, fœdus placitum.
c *Forte ex Agratio legen.* fides de fidelitate, fidis de chorda.
d *Hinc flagratores, quod mercede flagris cædebantur. Fest. dict.* flagratores.
e *Ex Agratio.*
f *Melius Seru. ad ill. 8. Aen.* Versantque tenaci forcipe ferrum: Forfices sunt, quibus incidimus. Forcipes quibus aliquid forsum tenemus. nam forsum est calidum. *Fest. dict.* forcipes.
g *Etymolog. lib. 5. c. 26.*
h *Ezechiel. 16. multis locis. Osea 2. c. 14. ali.*
i *al.* per illicitam.

De littera G.

263 INter *Grates*, & *Gratias*: Grates Deo aguntur: Gratiæ vero hominibus quoniam referri [a] possunt. Idcirco optime Deo conuenit, quod relationem significat ad [b] latriam.

264 Inter [c] *Gaudium*, & *Lætitiam* Stoici sic distingunt: Gaudium quippe esse aiunt elationem [d] animi, in his quæ digna sunt, exultantis: Lætitiam vero effrenatam

[e] animi

[c] animi elationem, quæ modum nesciat: & in his quoque, quæ vitio sunt mixta, lætetur. Vnde & scriptura: [f] *Non est gaudium impiis, dicit Dominus.*

265 Inter *Grauitatem*, & *Grauitudinem*: Grauitas ex pondere animi, & ex sententia constat: Grauitudo autem corporis est.

266 Inter *Graue*, & *Grauidum*: [h] Graue de natura dicitur: Grauidum de [i] accedenti fœcunditate: vt arbor grauida pomis.

267 Inter *Garrire*, & *Loqui*: [k] Loquitur, qui recte & [l] temperanter dicit: [m] Garrit, qui aut multa verba dicit, aut sordide loquitur.

268 Inter *Gerere*, & *Ferre*: [n] Gerimus nostra & veluti natura aliqua, quæ in nobis sunt. Ferimus vero imposita nobis veluti onus. Sed Virgilius permixte vtitur: [o] *fidus quæ tela gerebat Achates.* Gerebat pro ferre posuit.

269 Inter *Grauatur*, & [p] *Ingrauatur*: [q] Ingrauatur pondere alieno: Grauatur suo.

270 Inter *Gentem*, & *Gentes*, & *Genus*: [r] Gens nationis est, vt Græciæ, Assyriæ. Hinc & Gentilitas dicitur: Gentes autem familiæ, vt Iuliæ, Claudiæ: Genus vero ad qualitatem refertur: vt pecoris, pomi.

271 Inter *Græcum*, *Græcanicum*, & *Græcense*: [t] Græcus homo dicitur; Græcanica, res: Græcense, quale in Græcia solet fieri.

272 Inter *Gallum*, & *Gallicum*, & *Gallicanum*: [t] Gallum in Gallia natum: Gallicum ex Gallia latum: Gallicanum [u] quod aliquid ex Gallia affert.

273 Inter *Germanum*, & *Sororem*: Soror enim ab eodem germine, non ab eodem vtero: [x] Germana vero ex vtriusque manans germine.

274 Inter *Genitorem*, & *Patrem*: [y] Genitor natu ævo vocabulum est, sine originis: Nam Pater dignitatis & honoris nomen est. Vnde & sanctos viros ac seniores, *Patres* dicimus. Genitores [z] vero nostri, à quibus nati sumus.

275 Inter *Generat*, & *Parturit*: Generare masculos dicimus: Parturire fœminas. Vt puta, *ille generauit, illa parturiit.*

276 Inter *Gubernatorem*, & *Nautam*: quod omnis Gubernator, nauta esse potest: omnis nauta, Gubernator [a] esse non potest.

277 Inter *Grande*, & *Maximum*: [b] Grande ad corpus pertinet: Maximum ad animum.

G.

a *al.* non possunt.
b *al.* latam.
c *Cic. Tusc.* 4. Cum ratione animus mouetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem inaniter & effuse animus exultat, tum illa lætitia gesticos, vel nimia dici potest: quam ita definiunt: sine ratione animi elationem.
d *al.* animæ.
e *al.* anima.
f *Isaiæ cap.* 18. *& 57. vbi in vulgat.* non est pax imp. *dicit Dominus.*
g *al.* gaudere.
h *Non. dict.* graue. *Seru. ad ill.* 5. *Aen.* nodisque grauatum.
i *al.* accidenti.
k *Ex Varronis sententia lib.* 5. *de ling. Latina, qui loqui à loco deriuat. quod suo quæque loco verba dicantur.*
l *al.* temperanter.
m *Non. dict.* garrire.
n *Vid. Non. dictionibus*, ferre, & gerere.
o 1. *Aeneid.*
p *al.* ponderatur.
q *al.* ponderatur.
r Gens & nationis, & familiæ. *Seru. ad ill.* 1. *Aen.* Gens inimica mihi.
s *C. Fronto fere* eodem sensu Corinthium ciuem dicimus, Corinthiacum vas: Corinthiensem fontem.
t *Sic Fronto.* Gallus natione, Gallicus ex Gallia,
u *f. scrib.* Gallicanus qui al.
x *Sibi ipsi contrarius Isidorus supra.*
y *Seruius tamen ad ill.* 1. *Aen.* Prospiciens genitor Venerabilis inquit, vt Tybri pater, ergo nomen & ad verum pertinet, & ad honorem refertur.
z *al.* non nisi à quib. n. s.
a *al.* dici.
b *C. Fronto.* Grande incremento, magnum amplitudine.

De littera H.

278 INter *Hodie*, & *Hoc die*: Hodie est, quasi primum fiat: hoc die, quasi aliquando factum referamus.

279 Inter *Hunc diem*, & *Hanc diem*: Dies masculini generis bonum tempus apud veteres indicabat: fœminini malum: Veluti in Iob, maledicta dies.

280 Inter *Habeo*, & *Ab eo*: Habeo retineo: Ab eo, hoc est, ab ipso.

281 Inter *Hos*, & *Os*: Si Hos cum h, scribimus, significamus personam. Sine h, significat vultum.

282 Inter *Heresim*, & *Schisma*: Schisma esse eadem opinantem, atque eodem ritu colentem, quo cæteri, solo congregationis delectari discidio: Hæresim autem esse longe alia opinantem, quam cæteri, aliámque sibi, ac lõge dissimilem peruersi dogmatis instituere culturam. Hæresis autem Græce ab electione dicitur: quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius esse videtur. Secta autem à diuisione dicta est, quasi sectio. Vnde & sectæ Philosophorum, vel Hæreticorum dicuntur.

283 Inter *Honus*, & *Onus*: Honos [a] de honore: Onus de onere.

284 Inter *Hora* & *Ora*: [b] Hora cum h, littera, dicrum: Sine h, regionum vel finium, siue oris significatio, quo loquutio exprimitur.

285 Inter *Honustus*, & *Oneratus* hoc interest; quod [c] Oneratus est, qualicunque pressus pondere: Honustus vero, cui ipsum onus honori est, vt si quis spolia hostium ferat. Sed Oneratus aspirationem non habet: quia ab onere venit: [d] Honustus vero quia ab honore descendit retinet aspirationem.

286 Inter *Hauritur*, & *Exhauritur*: Hauritur aqua: Exhauritur puteus.

287 Inter *Herbidum*, & *Herbosum*: Herbidum dicimus locum, in quo herbarum viriditas nunquam cessat: Herbosum autem qui facile herbam generat, & ad tempus arescit.

H.

a *al.* honus regionum, *sed vox* regionum, *irrepsit ex sequenti articulo.*
b *Ex Agroetio.*
c *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* spoliis orientis onustum.
d *Vetus gloss.* honus honor παρὰ τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ. *Varro etiam* 4. *de ling. Lat.* dictum onus & honos qui sustinet temp.

De littera I.

288 INter *Inferum*, & *Infernum*: Pars superior [a] Inferni Inferus est: vbi quieuerunt ante aduentum Christi animæ iustorũ. Pars vero inferior, Infernus: in quo [b] truduntur animę impiorum, qui plurimum peccauerunt. De quo Propheta animam suam liberatam esse [c] gaudet dicens: [d] *quia liberasti animam meam ab Inferno inferiori.*

289 Inter *Initium*, & *Principium*: Initium est rerum, à quo quid incipit: vt fundamenta domus, carina nauis: Principium autem, verborum exordium est.

290 Inter *Iudicium*, & *Iustitiam*: Iustitia est studium recte viuendi: Iudicii vero æquitas recte iudicandi: quisquis ergo bene [e] viuendo seruit, Iustitiam facit: quisquis recte iudicat in subditis, Iudicium custodit. Prophanatur autem Iudicium astutiæ tempore, non dignitate. Nam primum oportet quemque esse iustum, prouidere rectitudinem: & post hoc adsequitur in iudiciis æquitatẽ. Horum primum virtutis est, alterum honoris. Neque enim quisquam potest peruenire ad honorem, nisi per virtutem. Differt enim Iustitia à Iudicio. Solet enim dici Iudicium prauum, quod iniustum est: Iustitia verò nunquam, & iniusta esse non potest.

291 Inter *Incantatorem*, *Magum*, *Aruspicem*, *& Maleficum*: [g] Incantatores sunt, qui rem [h] verbis peragunt. Magi, qui de sideribus philosophantur: Malefici qui sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorũ. Aruspices, qui [i] exta pecundum inspiciunt, &

ex eis futura prædicunt.

292 Inter *Indoctum*, & *Indocilem*: [k] Indocilis est, qui penitus non potest[l] discere. Indoctus, qui nondum [m] discit, & tamen discere potest. [n] Ad hanc formam similia distingue: vt puta, *immotus*, & *immobilis*, & his similia.

293 Inter *Innoxium*, & *Innocuum*: [o] Innocuus est cui non nocetur: Innoxius, qui non nouit nocere.

294 Inter *Impurum*, & *Impudicum*: [p] Impudicus, qui turpitudinem flagitij infert: [q] Impurus, qui patitur.

295 Inter *Immemorem*, & *Ignarum*: [r] Immemor est, qui oblitus est: Ignarus, qui insçius. Vnde & *nares* dictæ, quæ nos [s] odore admonent, vt [t] cognoscamus aliquid & scimus. Vnde & [u] olfeciſſe, sciſſe veteres dicebant.

296 Inter *Inertem*, & *Segnem*: [x] Iners sine arte, & ob hoc neque [y] operis quidem vllius: Segnis, [z] quasi sine igne: quomodo securus, sine cura; id est, frigidus: per quod inutilem accipimus.

297 Inter *Insanum*, & *Insanientem*: Insanus est qui perpetuo animi furore tenetur: Insaniens subito incitatus indignatione, vel ira.

298 Inter *Impium*, & *Peccatorem* hoc distare solet: [a] quod omnis Impius peccator: non tamen omnis peccator impius habendus est. Impius quippe est, quisquis à fidei pietate alienus efficitur: Peccator vero, qui praua actione fœdatur.

299 Inter *Iniquitatem*, & *Peccatum* sic distare dicit Ambrosius: quod Iniquitas ad mentis acerbitatem refertur: Peccatum vero ad prolapsionem corporis. Præcedit igitur Iniquitas; Peccatum sequitur. Sed grauior est Iniquitas, tanquam materia peccatorum: in cuius comparatione leuius est peccatum. Item peccatum est, quod admittitur: piaculum autem id, quod admissum est, & id, quod expiatur admissum. Iniquitatis autem tres sunt differentiæ: suggestionis, delectationis, & consensus. Inter iniquitates & peccata sanctus Hieronymus, hanc differentiam facit: Iniquitates dicimus, quæ ante susceptam fidem, siue per ignorantiam, siue per scientiam committuntur. Peccata vero, quæ post cognitionem fidei, vel gratiam baptismatis contrahuntur: [b] totidemque & peccata, verbi, operis, & consensionis.

300 Inter *Inuidum*, & *Inuidiosum*: quod [c] Inuidus feliciori inuidet: Inuidiosus autem [d] is est, qui ab alio patitur. [e] Inuidiam. Nihil autem honestum, quod non inuidiosum. Nemo quippe inuidet misero: - quis autem bonus & non inuidiosus.

301 Inter *Iram*, & *Iracundiam*: [f] Ira præsens est, & ex caussa nascitur: Iracundia autem vitium naturale, & perpetuum est. Item Iratus pro tempore concitatur: Iracundus autem [g] frequenter irascitur, & ad leuem sermonis auram, quasi à vento folium, commouetur. De talibus dicit scriptura: *Vir iracundus inhonestus est*. Et iterum: *Iracundus effodit peccata*.

302 Inter *Ignominiam*, & *Infamiam*: [h] Ignominia ponitur [i] potestate alicuius: Infamia autem fit multorum consentiente sermone.

303 Inter *Incusare*, & *Accusare*: [k] Incusamus potiores: Accusamus pares. Item Incusamus verbo: Accusamus crimine & facto.

304 Inter *Iubere*, & *Imperare*: Iubere apud veteres non idem erat, quod Imperare. Nam Iubere ibi dicebatur, vbi voluntatis erat obsequium: Imperare autem, vbi [l] debito quisque imperio parebat.

305 Inter *Iactamur*, & *Fatigamur*: [m] Iactamur in [n] maris fluctibus: Fatigamur in terris.

306 Inter *Iaceo*, & *Iacio*. Iaceo accubantem significat: Iacio vero mitto demonstrat.

307 Inter *Ignem*, & *Focum*: Ignis ipsa flamma est: [o] Focus vero fomes, ac nutrimentum ignis. Nam Varro, *Focus*, [p] ait, *dictus, quod foueat ignem*. Focus ergo dictus à *fotu*.

308 Inter *Ianuam*, & *Ostium*: [q] Ianua est aditus primus in domum: Ostium in quemlibet locum domus. Similiter vero Ianua, vel [r] est clausa, vel patens: Fores autem & Valuæ [s] ipsæ clausæ sunt, sed fores, quæ foras vertuntur: *Valuæ* quæ intus aperiuntur: & duplices, multiplices, complicabilesque sunt. [t] Portæ vero proprie murorum dicuntur: atque [u] ideo dictæ, eo quod antiquitus [x] portato aratro designabantur, quando circumducebantur gyrus, atque [y] vrbs signabatur.

309 Inter *Illius similis*, & *Illi similis*: Illius similis ad mores refertur: Illi similis ad vultum.

310 Inter *Iuuentam*, & *Iuuentutem*: [z] Iuuentus est iuuenum multitudo: [a] Iuuenta autem [b] hominum est ætas. Iuuentas vero [c] decus iuuentutis. Sed auctores in plerisque locis aliter posuerunt.

311 Inter *Inficere*, & *Officere*: [d] Inficere est colorem mutare: Officere est alicui nocere.

312 Inter *Inuenire*, & *Reperire*: [e] Inuenimus inquisita: Reperimus, vltro occurrentia.

313 Inter *Inquirere*, & *Quærere*: [f] Inquirimus ea de quibus dubitamus: Quærimus [g] ignota.

314 Inter *Impendere*, & *Impendére*: Impendere corrupte ab eo venit, quod est impendo, impendere. Impendere autem, si e, litteram producas, significat imminere, ab eo quod est impendeo.

315 Inter [h] *Iuuat*, & *Iubat*: Iuuat, delectat; Iubat, adiuuat.

316 Inter *Illicem*, & *Ilicem*: [i] Illicem cum duobus ll, significat inductorem: Ilicem per vnum l, arborem indicat.

317 Inter *It*, & *Id*. Id, pronomen est: It vero, vadit.

318 Inter [k] *Inquit*, & *Inquid*: Vt puta vbi inquid dictum.

319 Inter *Insitum*, & *Insertum*: [l] Insitas arbores dicimus: Insertas vero [m] caussas, aut fabulas.

320 Inter *Illud*, & *Illuc*: Illud pronomen: Illuc aduerbium est.

321 Inter *Imprecari*, & *Deprecari*: Imprecari, maledicere: [n] Deprecari, excusare, & expurgare.

322 Inter *Incolam*, & *Inquilinum*: [o] Incola [p] quidem, & Inquilinus signum est perditæ patriæ. Sed Inquilinus dicitur, quamdiu peregrinatur. Incola quum inuenerit sedem.

323 Inter *Indigenam*, & [q] *Indigentem*: [r] Indigentes egeni sunt: [s] Indigenæ, inde geniti.

I.

a *Inferi infernum vterque m. s. mendose.*
b *al.* traduntur.
c *al.* congaudet.
d *Psalm.* 83. & eruisti animam meam.
e *al.* viuendi seruiat.
f *al.* iniqua & iniusta.
g *Etymolog. lib.* 8, *c.* 9.
h *al.* verbo.
i *al.* secta.
k *Ex Serv. Æneid. lib.* 8. Is genus indocile. *al.* indocibilis.
l *al.* docere. *f.* doceri.
m didicit, *ex Serv.*
n *al.* ab hac forma.
o *Ex Serv. ad ill.* 10. *Æn.* omnes innocua.
p *al.* impurus.
q *al.* impudicus.
r *Ex Serv. ad ill.* 1. *Æn.* neque enim ignari sumus ante malorum. *Ipse etymolog lib.* 10 *littera* I.
s *al.* ad odorem.
t *al.* noscamus.
u *al.* olfari res veteres dicebant.
x *Fest. dict.* iners, *est autem ex Serv. ad ill.* 1. *Æn.* instant ardentes Tytii, *ipse etymolog. lib.* 10. *littera* I.
y *al* operique vtilis.
z *Etymolog. lib.* 10. *littera* S.
a *Ex Ambrosio.*
b *al.* totidemque.
c *Etymolog. lib.* 10. *littera* I.
d *al.* idem est.
e *al.* malum.
f *Terentii interpretes act.* 4. *scen.* 6. *Heauton.* Ira de caussa est, iracundia de vitio multum irascentis. *Distinguit etiam Cicero* 4. *Tusc. & Fronto*, Iratus ex offensa est, iracundus natura.
g *al.* frequens.
h *Ex C. Fronto.* Ignominia imponitur ab eo, qui potest animadnersione notare, infamia ex multorum sermone nascitur.
i *al.* in potestate.
k *Ex Serv. ad ill.* 1. *Æn.* talibus incusat. *qui tamen amplius quam noster.*
l *al.* dubio.
m *Ex Serv. ad ill.* 1. *Æn.* terris iactatus & alto.

n *al.* mars
o *Fest. dict.* focus. *& Serv. ad ill.* 12. *Æn.* in medioque focos.
p *al.* autem.
q *Ex Serv. ad ill.* 1. *Æn.* foribus cardo stridebat ahenis.
r *al.* cum clausstris vel.
s *al.* ipsa clausstra.
t *Vid. Serv. ad ill.* 2. *Aen.* iamque propinquabant portis. *& lib.* 5. *Aen. ad illud.* vrbem designat aratro. *Ipse etymolog. lib.* 15. *c.* 2.
u *al.* inde.
x *al* portatura rotæ designat.
y *al.* vrbo.
z *Ex Serv. ad ill.* 1. *Aen.* lumenque iuuentæ:
a *al.* iuuentas.
b *Leg.* iuuenum *ex Serv.*
c *Leg.* Deus *ex mente Serv. & Acron. in Od.* 3. *lib.* 1. *Horatij Hæc est ilia & sic fere Agratius. Vid. & Non. dict.* iuuentus.
d *Ex C. Fronto.* infector colorem mutat, offector, officio obest.
e *C Fronto*, inuenimus nostra, reperimus aliena.
f *Ex C. Frontone.*
g *al.* nota disciplinam *Fronto.*
h *Puto inter* iuuat, *&* iuuat, *vt supra inter* paret *&* paret, *vt tantum iuuat, discrimen significationis sub eadem voce, vt inter nobilis & nobilis, notus & notus, sed hoc in vno tantum codice.*
i *Ex Fest. dict.* inlex.
k *Corruptus locus, atque hoc quoque abest ab altero m.s.*
l *Ex Serv. ad ill.* 2. *Georg.* mutaramque insita mala ferre pyrum, *sed in altero lib.* Inserras vero caules aut fabulas, *vt amplius de Servij loco deliberandum censeam.*
m *al* caules aut f.
n *Agrat. vid. Agell. cap.* 16. *lib.* 6.
o *Vid. Etymolog. lib.* 8. *c.* 4. *Fest. dict.* inquilinus.
p *al.* qui & inq.
q *al* indigetem.
r *al.* indigetes.
s *Ex Serv. ad ill.* 8. *Aen.* tum manus Ausoniæ.

De littera L.

324 INter *Libertatem*, & *Liberalitatem*: Libertas conditionis est: Liberalitas vero beneficentiæ, & largitatis: vt nudum vestire, captiuos redimere, pauperi victum[a] administrare.

325 Inter *Laudabilem*, & *Laudandum*: Laudabilis est, qui laudari potest: Laudandus, qui laudari debet.

326 Inter *Luxuriosum* & *Prodigum*: [b] Luxuriosus, quasi solutus in voluptates: vnde membra loco mota luxa dicuntur: [c] Prodigus autem sumtuosus: qui omnia porro agit, & quasi proijcit.

327 Inter *Lasciuum*, & *Petulantem*: Lasciuus luxu, Petulans temeritate. Petulantia autem libido dicitur, ab eo quod petit male alienum pudorem.

328 Inter *Litigiosum*, & *Litigatorem*, Litigiosus est, de quo litigatur; quasi ager: Litigator, qui litigat.

329 Inter *Lætitiam*, & *Exsultationem*: Lætitia est, mentis gaudium: Exsultatio vero verborum, atque membrorum. Rursus exsultatio [d] à iubilatione distinguitur. Vbi enim verba sufficiunt lætitiæ, & lingua idonea est mentis gaudium explicare, exsultatio est. Vbi vero non potest quisque conceptum gaudium verbis [e] annunciare: sed ipsum animi [f] effusi lætitiam in vocem quandam [g] exsultationis erumpit, iubilatio est.

330 Inter *Lethum*, & *Mortem*: quidam tentauerunt facere discretionem, dicentes: Lethum per se venit: Mors vero infertur.

331 Inter *Libidinem*, & [h] *Liuidinem*: Libido per b, cupiditas est animi [i]: Liuido per u, liuor est corporis. Sunt autem multæ variæq; libidines sicut Libido vlciscendi, quæ ira vocatur: sicut Libido habendi pecuniam, quæ auaritia nominatur: sicut Libido quomodocumque vincendi, quæ [k] pertinacia dicitur: sicut Libido gloriandi, quæ iactantia nuncupatur. Et cum sint multarum libidines rerũ: neque cuius rei libido sit adiicitur: non solet animo occurrere, nisi illa tantum, qua obscœnæ partes corporis ad flagitiorum immunditias excitantur. Sed merito ista inter cætera, hoc sibi nomen proprie obtinuit: quia in carne corruptibili plus cæteris sæuit. Dicta autem Libido, eo quod libeat alienum pudorem, siue quamcumque rem appetere. *Cæterum addit ex ep. Libidine, ab eo quod libeat dicta esse. Non addimus hic.*

332 Inter *Laudem*, & *Laudationem*: Laus est eius, qui laudatur: Laudatio vero eius, qui Laudat. Item Laus [l] est, in qua virtus enitet: Laudatio, ipsa [m] laudantis oratio. [n] Laus & lætitia sine celebratione vocis in animi admiratione consistit: Laudatio vero, rei cuiusque prædicatio est, adminiculo orationis ornata.

333 Inter *Largitatem*, & *Largitionem*: [o] Largitas, humanitatis est: Largitio ambitionis.

334 Inter *Lætari*, & *Gratulari*: [p] Lætamur de nostris bonis: Gratulamur de [q] amicorum.

335 Inter *Legere*, & *Lectitare*: Legere ad tempus refertur: Lectitare ad frequentiam: [r] interdum & Legere nauticum verbum est: quia & nauis dicitur *Legere*, quicquid transit.

336 Inter *Labium*, & *Labrum*: [s] Labium superius dicimus: Labrum inferius. Rostrum non [t] nisi auium, quod incuruum est. [u] Vanissime autem quidam [x] nititur facere discretionem: vt virorum labra, mulierum labia [y] dicantur.

337 Inter *Lactantem*, & *Lactentem*: [z] quod Lactans est, quæ lac præbet: Lactens, cui præbetur.

338 Inter *Leges*, & *Iura*: [a] Ius dicitur: Lex scribitur. Vnde & Virgilius: *Iura dabat, legesque viris.* Item leges humanæ: [b] Iura diuina sunt. Ideoque & iuramentum dicitur id est, sacramentum in [c] Deo. Hinc & Virgilius: *Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura.*

339 Inter *Leges*, & *Mores*: [d] Lex est scriptis edita: Mos autem, lex quædam viuendi, nullo vinculo [e] adstricta, siue lex non scripta, sed tantum cum vsu retenta.

340 Inter *Latronem*, & *Furem*: Qui alienum [f] inuolat, Fur est: qui furatur & occidit, Latro est. Proprie autem [g] Latro à latitando [h] insidiis dictus: [i] Fur autem à furuo vocatus, id est, nigro: nam noctis vtitur tempore. Pulchre autem Plautus [k] cuidam, qui furabatur, ait: [l] *Tu trium literarum homo*: id est, *fur.*

341 Inter *Locum Religiosum*, & *Sacrum*, & *Sanctum*: Quod Sacrum vocamus, quod ad Deos superos pertinet. [m] Religiosum, quod ad Deos inferos: Sanctum vero, quod aliqua sanctitate sanctum est: vt sunt tauri apud [n] Homerum [o] soli sancti: sacri, sacrosancti.

342 Inter *Labat*, & *Lauat*: Labat nutat: Lauat [p] lotorem esse.

343 Inter *Latum*, & *Lethum*: Lætum gaudentem: Lethum mors dicitur.

344 Inter *Labium*, & *Labrum*: Labium oris: Labrum vasis, à rostro, quod incuruum est.

345 Inter *Lympham*, & *Nympham*: [q] Lympham aquam: Nympham deam.

346 Inter *Litem*, & *Rixam*: Lis inter duos committitur, & mota finitur: Rixa inter multos, & [r] iurgio constat.

347 Inter *Ligat*, & *Legat*: Ligat quis vinculo: Legat testamento.

348 Inter *Limen*, & *Limitem*: [s] Limen, ædium est: Limes, regionum, vel finium.

349 Inter *Libat*, & *Immolat*: [t] Veteres Immolare dicebant, quando victimas in [u] mole altaris ponentes ignem [x] sacrificiis subiiciebant. Libare autem quanto pateras mero plenas aris fundebant. Nam libare proprie fundere est. Vnde & *Liber* vocatur: [y] qui vini vsum in Græcia ostendisse fertur. Nos ergo iuxta verborum distinctionem Immolamus panem: Libanus calicem.

L.

a * *Al.* tribuere, vel administrare.
b *Vid. Non. dict.* luxum, *& dict.* luxuria, *ipse lib. etymolog.* 10. *littera L.*
c *Fest. dictione* prodegetis, *& dict.* prodiguæ hostiæ.
d *al.* ad iubilationem.
e *al* nunciare.
f *al.* diffusi.
g *al.* exultationis.
h *f.* libidinem.
i *f.* liuedo
k *Non. dict.* pertinacia.
l *al.* eius ipsa virtus enitens. *f.* eius in quo virtus eniter.
m *al.* laudatio oratio num.
n *al.*

n *al.* laudem lætitiam, sine celeb.
o *Ex Agratio.*
p *Ex Agratio.*
q alienis *Agrat.*
r *Ex Serv. ad ill.* 1. *Georg.* primi lege littoris oram, *& ill.* 3. *Aen.* littoraque Epiri legimus, *&* 2. *Aen.* pars cætera pontum pone legit.
s *Ex Agratio.*
t est, nisi quod incurnumest. *Agrat.*
u *Ex Serv. ad ill.* 2. *Eclog.* calamo triuisse labellum.
x *al.* tentant.
y *al.* dicant.
z *Ex Serv. ad ill.* 1. *Georg.* lactentia turgent.
a *Ex Serv. ad citata verba ab Isidoro, quæ sunt* 1. *Aen.*
b *Serv. ad locum citatum, qui est* 2. *Aen.*
c *al.* domino.
d *Sic fere ipse lib.* 2. *etymolog. c.* 10. *& lib.* 4. *c.* 3.
e *al.* adstrictus.
f *al.* aliquid subtrahit, fur est.
g *Sic ipse etymolog. lib.* 10. *littera* L. *Varro quod circa latera ferrum habeat. Fest. quod à latere adoriatur, aut ἀπὸ λαστέως.*
h *f.* in insidiis.
i *Serv. ad illud* 3. *Georg.* Nocturnum stabulis furem.
k *al.* de quodam.
l *Plautus Aulularia.*
m *Vid. Fest. dict.* religiosus, *& Macrob. lib.* 3. *Satur. c.* 3.
n *ὀθνεῖα.*
o *f.* soli sancti, *duæ sequentes dictiones forte glossema.*
p *f.* lotorem, *aut* lauatorem.
q *Etiam Fest. distinguit dict.* lympha.
r *al.* iniuria.
s *Ex Agratio, qui forte ex Isidoro supplendus.*
t *Eadem fere lib. Etymolog.* 6. *c.* 16.
u *al.* mola.
x *al.* sacrificium.
y *al.* quia.

De littera M.

350 INter *Misericordiam*, & *Miserationem*: Bene velle, misericordiæ est: Bene facere, miserationis. Dicitur enim Miseratio, quasi Misericordiæ actio. Nam [a] Misericordia, affectus tantum cordis est, quo compellimur, vt miseris subueniamus. [b] Quapropter Misericordia condolere misero nouit: etsi non sit, vnde tribuatur. Miseratio autem ex opere comprobatur. *Vide pag. 98 col. 2. F.*

351 Inter *Memorare*, & *Commemorare*: Memorantur pauca; Commemorantur multa.

352 Inter *Mansuetum*: & *Modestum*. [c] Mansuetus est, qui nulli iniuriam irrogat: [d] Modestus, qui nec læsus irascitur.

353 Inter *Miserum*, & *Misellum*: [e] Miserum, viuentem adhuc dicimus: Misellum, mortuum.

354 Inter *Miserandum*, & *Miserabilem*: [f] Miserabilis est, cui misereri possumus: Miserandus, cui misereri debemus.

355 Inter *Memoriosum*, & *Memorem*; [g] Memoriosus memoriam habet: Memor vero, beneficij, vel defensionis memor est.

356 Inter *Moram*, & *Tarditatem*: Mora est quæ impedit: Tarditas quæ impeditur: Mora in re: Tarditas in homine.

357 Inter *Mendum*, & *Mendacium*: [h] Mendum in libro proprie dicitur; vnde & emendare dicimus. Nam mendacium in cæteris rebus est.

358 Inter *Malitiam*, & *Malignitatem*: [i] Cogitatio quippe prauæ mentis, Malitia dicitur; Malitiæ votum-vel opus Malignitas appellatur.

359 Inter *Multationem*, *Pœnam*, & *Supplicium*; [k] Multatio potest esse, & sine sanguine, in damno pecuniæ: Supplicium cum sanguine: [l] Pœna vero, dolor sine sanguine.

360 Inter *Munus*, & *Donum*; [m] Munus est debitum: [n] vt patrono: Donum, honorarium est: Item [o] Donum, dantis est: Munus, accipientis: Dictum autem Donum à dando: Munus à muniendo, vel à [p] monendo.

361 Inter *Meruit*, & *Promeruit*: [q] Meruit commune est, & ad pœnam, & ad præmium: Promeruit tantum ad præmium, Nam promeritus dicitur; qui bene facit: sic immeritus, qui male

362 Inter *Magnum*, & *Grandem*; Magnum ad animum [r] referimus: Grandem ad corpus.

363 Inter [s] *Mutuum dare*, & *Commodare*: [t] Qui mutuum dat, aliud recepturus est: qui commodat, vtique idem sibi reddi desiderat.

364 Inter *Monere*, & *Admonere*: [u] Monet qui præcipit: Admonet, qui, quod exciderat memoriæ reducit.

365 Inte *Meretur*, & *Mœret*; Qui Meretur, dignus est aliquo beneficio: Qui mœret, tristis est.

366 Inter *Miramur*, & *Admiramur*: [x] Admiramur uirtutes: Miramur opera.

367 Inter *Miseremur*, & *Miserescimus*: [y] Miseremur, quãtum necesse est: Miserescimus amplius, quam necesse est. Item Miseremur rogati: Miserescimus vltro.

368 Inter *Monemus*, *Admonemus*, & *Commonemus*: Monemus futura: Admonemus præsentia; Commonemus præterita.

369 Inter *Multitudinem*, & [z] *Numerum*: Multitudo numero fit: Turba [a] loca posita. Possunt enim pauci in angusto turbam facere.

370 Inter *Mihi*, & *Mi*: Mihi dativus casus est; Mi vocatiuus.

371 Inter *Municipem*, & *Municipalem*: Municipes sunt Curialium maiores; dicti eo quod fisci munera accipiant: [b] Municipales autem originales ciues sunt, & in [d] locum officium gerentes.

372 Inter *Mammillas*, & *Mammas*, & *Vbera*: [c] Mammillæ virorum sunt: Mammæ mulierum: Vbera [f] pecorum. *Papillæ* autem sunt nuclea summa mammarum, quæ sugentes comprehendunt.

373 Inter *Matronam*, & *matremfamilias*, [g] Melesius Grammaticus arbitratur hoc interesse, quod Matrona dicatur mater primi pueri: Materfamilias, quæ plures perperit. Alij dixerunt Matronam elici, quæ in matrimonium cum viro conuenerit, & [h] in eo matrimonium actum: Matrem vero familias eam esse, quæ in matri manu mancipioque est; aut [i] in cuius maritus manu mancipioque esset: quoniam in familiam quoque mariti, & sui heredis [k] veniisset. [l] Matronæ autem & virgines nubiles dicuntur, quæ matres iam fieri possunt. [m] Quoniam per quandam iuris solennitatem in familiam migrant mariti.

374 Inter *Mortuum*, & *Emortuum*: Mortuum iam [n] exanimatum corpus: Emortuum vero, vicinum mortui.

375 Inter *Mare*, & *Maria*: [o] Mare, elementum est totum: Maria vero, partes maris. Sicut terræ partes sunt: Terra vero, tantum elementum.

376 Inter *Montes*, & *Colles*: Montes tumores terrarum: Colles prominentiora iuga montium, quasi [p] colla.

377 Inter *Malogranatam*, & *Malogranatum*: Malogranata fœminini generis arbor est: Malogranatum vero generis neutri, pomum est. Sicut *Persicus*, & *Persicum*: Persicus generis fœminini arbor; Persicum generis neutri fructus est. *Buxus*, & *Buxum*: Nam Buxum [q] neutrum, lignum est: Buxus [r] fœmininum, arbor est.

378 Inter *Magis*, & *Potius*: Magis est alterum ex duobus præferre, vtrum comparet: Potius alterum damnat.

379 Inter *Mala*, & *Malas*: Mala poma sunt: Malæ vero maxillæ.

380 Inter *Marem*, & *mare*: Marem masculum: Mare elementum est aquæ.

381 Inter *Mentientem*, & *Fallentem*: Considerandum est, quod ille mentitur, qui vult videri, quod non est: [s] Qui autem non volens aliud putat quam est, non mentitur, sed fallitur, Inest ergo omni mentienti voluntas fallendi; [t] Res autem fallendi, voluntas non est mentiendi. Nam & lapis fallit, & multa corpora [u] specie fallunt, vt remi fracti in vnda; dum sint integri: sed & turres, quasi currentes, oculos nauigantium fallunt. Et tamen hoc [x] naturæ agunt specie, non mentiendi voluntate.

382 Inter *Monile*, & *Munile*: Monile dicitur harpago, à monendo: eo quod moneat, mulierem esse sub potestate viri: Munile vero dicitur vestimentum; à muniendo. Vel munile dicitur ornamentum ex gemmis, quod solet ex fœminarum pendere collo; dictum à munere.

M.

a *Al.* misericordia.
b Quippe videtur *in altero m f.*
c *Test. dict.* manifestus, *Non. dict.* manifestum.
d *Mon. dict.* modestus. *Ipse etymolog. lib.* 10.
e *Ex lib.* 10. *etymolog. littera M. potius legendum videtur*, misellum viuentem adhuc, miserum mortuum.
f *Etymolog. lib.* 10. *littera M.*
g *Ex C. Front. qui paullo copiosius*, memoriosus habet ad dicta factaque referenda memoriam: memor beneficii memoriam, vel iniuriæ refert. *Vnde in Isidoro pro* defensionis *malim* offensionis *reponi.*
h *Carisius sic fere, mendum, & mendam discriminat*: mendum in mendacii significatione distinguitur, menda in culpa operis, aut corporis.
i *Sic Cicero* 3. *de natur. deor.* est enim malitia, versuta & fallax nocendi ratio.
k *Ex Varrone mente* 5. *de ling. Lat.* multa à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum.
l *Varro ibid.* pœna à puniendo, aut pœnitendo, quod post peccatum sequitur.
m *Ex Front. & Etymolog. lib.* 6. *c.* 19. *vide supra.*
n *al.* in patrono.
o *Ex Agratio ad verbum.*
p mouendo *Agretius*: *male opinor.*
q *Interpretes Terent. act.* 2. *scen.* 2. promeruit, adiunit, profuit: *cui contrarium est commeruit, vnde quis pro immeritus commeritus legendum suspicari possit. Vel ex illo loco Hecyr. actu* 3. *scen.* 5. quæ nunquam quidquam erga me commerita est pater. *Vt idem interpretes* mereri bonâ dicimus, commereri mala. *Vid. Serv. ad ill.* 4. *Aen.* nunquam regina negabo Promeritam.
r *al.* refertur.
s *Ex Agratio abbreviatum.*
t *al.* mutuare.
u *C. Front.* monet, propter benivolentiam, admoneri, vt confirmeri memoriam.
x *Ex Agratio.*
y *Ex Serv. sensus expressius ad ill.* 2. *Aen.* miserescimus vltro.
z *Lege* (*inducta dictione* numerum, *quæ male ex sequenti versu irrepserat*) turbam.
a *f.* loci positu. *C. Fronto*, turbam angustus locus facit.
b *Etymolog. lib.* 9. *c.* 4.
c *f.* loco.
d *al.* originis.
e *Ex Etymolog. lib.* 11. *c.* 1.
f *al.* pecudum.
g *Leg. Helius Melissus ex Agell lib.* 18. *c.* 6. *vbi hæc eius opinio recensetur. Vid. etiam lib. etymolog.* 9. *cap.* 18.
h *al.* ideo matrimonium dictum.
i *al.* in eius: in cuius *Agell. apertius.*
k locum venisset *Agell.*
l *Vid. Seruium ad illud* 9. *ff.* multis è matribus ausa.
m *Locus non integer, & ex Seruio, vnde est ad illud* 11. *Aen.* Tyrrhena per oppida matres, *ita explendus.* Matres familias vero, quæ in matrimonium cõuenerunt per coemptionem, quon. &c. *nam alioqui descriptio illa minime matronis conuenit, sed matribus familias tantum. Vid. etiam Serv. ad ill.* 7. *Aen* quæritur hæres. *& forte etiam tertium membrum de matre desideratur, consule lib.* 9 *c.* 8. *etymolog. Vid. Fest. dict.* matrifamilias, *& Non. dict.* matronæ, & matresfamilias.
n *al.* examine.
o *Ex Serv. ad ill.* 6 *Aen.* tot maria intraui.
p *Varro. à colendo* 4. *de ling. Lat.*
q *al.* neutri.
r *al.* fœminini.
s *f.* qui.
t *al.* res autem fallunt quibus tamen vol.
u *f.* species etiam fallunt vt.
x *f.* natura ag. species.

De littera N.

383 INter *Necessit.atem*, & [a] *Necessitudinem*: Necessitas aliquid fieri cogit: Necessitudo autem affectus est, vel vinculum propinquitatis.

384 Inter *Nihil*, & *Nihili*: [b] Nihil aduerbium est: Nihili autem homo, nullius momenti.

385 Inter *Nudum*, & *Nudatum*: [c] Ea enim Nudata dicuntur, quæ vestiri solent: Ea Nuda, quæ non solent tegi Item, Nudus illius rei, aut illa re bene dicitur. Nudatus vero ab illo [d] denunciatur.

386 Inter *Negamus*, & *Abnegamus*: Negamus si quid obiicitur: Abnegamus, si quid petitur.

387 Inter *Neminem*, & *Nullum*: [e] Neminem ad hominem referimus: Nullum ad omnia.

388 Inter *Nomen, Prænomen, Cognomen*, & *Agnomen*: [f] Nomen, est vocabulum propriæ appellationis: [g] Prænomen, quod nominibus, [h] ob dignitatem generis [i] præponitur: vt *Publius Virgilius*, Non enim [k] possumus dicere *Virgilius Publius.* Cognomen, quod ex familia generis venit: vt puta *Scipio Cornelius*; à Cornelia familia ortus. Agnomen, quod ex virtute, vel vitio trahitur: vt *Scipio Africanus*; pro eo quod Africam vicerit: vel *Lentulus Sura*; pro eo quod maiores habuerat suras. Proinde Nomen à proprietate venit: [l] Prænomen à dignitate: [m] Cognomen ab origine: [n] Agnomen vero ab specie, vel actione.

389 Inter *Nascitur*, & *Enascitur*: [o] Nascitur, quod [p] ab vtero decidit: Enascitur, quod ex terra, aut aqua exsurgit.

390 Inter *Nautam*, & *Nauitam*: [q] Nauita poeticum est. Nam dictus est à Nauta: sed caussa metri à poetis vna littera addita est,

391 Inter *Num*, & *Nunc*: Num, nunquid: Nunc, modo.

392 Inter *Ne*, & *Næ*: Næ, si præponitur, aduerbium est, & acuto accentu pronunciatur: Ne vero si subiungatur, coniunctio est, & presso accentu.

393 Inter *Nigro*, & *Migro*: Nigro nigrum facio: Migro [r] demutatio est.

394 Inter *Neutrum*, & *Neutralem*: Neutrum, nomen, aut pronomen, vel participium: Neutrale vero, verbum est.

395 Inter *Notus*, & [s] *Notus*: Notus, cognitus; notus iudicio: Notus, Auster.

396 Inter *Nobilem*, & *Nobilem*: [t] Nobilis, generosus: [u] Nobilis, notus omnibus.

397 Inter *Nomina*, & *Numina*: Nomina, sunt vocabula: [x] Numina, potestas.

N.

a *Eodem sensu C. Fronto. & Scaurus de orthographia.*
b *Agratius & Carisius fere eadem.*
c *Ex Serv. sensus expressius ad illud* 12. *Aeneid* nudato capite.
d *al.* denunciamus.
e *Breuiter Frontonem expressit.* nullos tam in re, quam in persona: nemo in persona dicitur; vt nemo homo. *f.* ne homo.
f *Testibus Sosipatro, Donato, Diomede, & aliis*, Nomen est, quod originem gentis declarat, vt Cornelius. Prænomen, quod nomini Gentilitio præponitur, vt Publius. Cognomen, quod nominibus Gentilitiis subiungitur, vt Scipio. Agnomen, quod extrinsecus addi solet, aliqua ratione, vel euentu quæsitum, vt Africanus. *Hic vero in vtroque manuscripto Cognomen, & Agnomen sedes permutarant. Reduximus tamen vtrumque in suum locum, non modo in quos dixi auctoribus, sed ipso etiam Isidoro lib.* 1. *Etymolog. cap. de Nomine.*
g *al.* prænomen.
h *al.* dignitate.
i *al.* præponitur.
k *al.* dicimus.
l *al.* prænomen.
m *Leg.* cognomen.
n *Leg* agnomen.
o *Ex Agratio.*
p *De Agratio.*
q *Fest. in dict.* nauitas.
r *al.* de loco mutatio.
s *al.* notu.
t *Ex Non dict.* nobile.
u *Sic Titinnius male factis nobilitarent, quod notificarent Non. exponit.*
x *Ex Serv. ad ill. Eclog.* 4. stabili fatorum numine Parcæ.

De littera O.

398 INter *Oscului*, & *Pacem*: [a] Pacem amicis: [b] filiis Osculum dari dicimus: Vxoribus Basium: Scorto [c] Suauium. Item, Osculum charitatis est. Basium [d] blanditiæ: [e] Suauium voluptatis. Quod quidam etiam versibus his distinxit: [f] *Basia coniugibus, sed & oscula dantur amicis, Suauia lasciuis miscentur grata labellis.*

399 Inter *Occasionem*, & *Opportunitatem*: Conuenienter in litteris ponitur, Occasio artifit: Opportunitas se præbuit, vel secunda successit.

400 Inter *Obseruationem*, & *Obseruantiam*: [g] Obseruatio

curæ,

curæ,doctrinæ,& artis est: Obseruantia vero cultus & religionis est.

401 Inter *Opus*, & *Operationem*: Opus dicitur, ipsum quod fit: Operatio autem, ipsa rei actio est.

402 Inter *Omne*,& *Totum*: [h] Omne ad multitudinem, & ad numerum pertinet: [i] ad numerum, vt omnes homines:ad multitudinem,vt omnis familia, omnis exercitus, omne pecus, dicimus. Totum vero ad magnitudinem pertinet,vt totum corpus, tota terra, totum cælum. Ergo totus homo,si ad corpus referamus:Omnis homo, si de vniuersis. Proinde omne in diuersis partibus ponitur:Totum autem sine partibus debet esse.

403 Inter *Orare*,& *Exorare*: [k] Orare, est poscere: Exorare, impetrare.

404 Inter *Obesse*,& *Officere*: Qui obest,nocet: qui Officit, vult nocere.

405 Inter *Officere*, & *Inficere*: [l] Officere est alicui velle nocere:Inficere,colorem mutare.

406 Inter *Olet*,& *Redolet*: [m] Olet res vel male, vel bene: [n] Redolet tantum bene.

407 Inter *Oracula*, & *Delubra*: [o] Oracula, Templa sunt,vbi oratur;vnde & responsa reddutur. [p] Delubra autem, templa fontes habentia ad purificandos, & abluendos fideles. Et inde Delubra à diluendo appellata, Vnde & prius hæc loca altaria non habebant: vt tantum Delubra essent, non Templa.

408 Inter *Orbum*, & *Cæcum*: [q] Orbus est, qui filios amittit: Cæcus est,qui oculos perdit.

409 Inter *Occidit*, & *Occidit*: Occidit correpta media, eum qui mortuus est significat: Occîdit autem producta media,eum qui interficit.

410 Inter *Oleam*, & *Oliuam*:auctores ita distinguunt,vt [r] Olea ,sit fructus: Oliua arbor, quia multitudo dicitur Oliuetum; vt [s] quercetum,& [t] pometum.Enimuero sine [u] discrimine Poetæ,& oleam & oliuam [x] pro fructu sæpe posuerunt. Sed consuetudo obtinuit oliuam fructum dicere. Nec vetat,quo minus,& arboris, & fructus idem nomen [y] sit.

411 Inter *Odorum*, *Odorabile*,& Odoriferum. [z] Quod enim per se odorem mittit, odorum est: [a] Odorabile vero,quod [b] aliunde accipit odorem:Odoriferum,quod odorem sequitur.

412 Inter [c] *Operam*,& *Opera*:Operam, quæ fit:Opera vero,quod fit.

413 Inter *Ostium*, & *Hostiam*: Ostium, quod aperitur: Hostia,sacrificium.

414 Inter *Ortus*, & *Hortos*: Ortus processus : Hortos agros [d] dicit.

415 Inter *Oblitum*,& *Oblitum*:Oblitum correpte,perfusum:Oblitum producte,immemorem.

416 Inter *Offerre*, & *Inferre*: Offerre, est vltro præbere: Inferre,importare.

O.

a *Interpretes Terentii Scen.*2. *Act.*3.*Eunuch.* oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suauia libidinum.*Seru.ad il.*1.*Æneid.* oscula libauit natæ, sciendum osculum religionis esse, suauium voluptatis.
b *al.*amicis vel filiis osc.
c *al.*sauium.
d *al.*blanditium.
e *al.*sauium. *al.*basia coniugibus sedet oscula d.
f *al.*quid fi:coniugibus teneris bas.
g *Recte Ascon.*2.*in Verr.* obseruant modo speculantur, alias venerantur.
h *Vide Seruium in illud* 1. *Æneid.* tora armenta sequuntur.
i *al.*vt omnis.
k *Ex Seruio ad illud* 3. *Æneid.*exorat pacem diuûm.
l *Supra ex C. Frontone.*
m *al.*olent.
n *al.*redolent.
o *Etymolog.lib* 15.*c.*4.
p *Vide Seru. ad illud* 2. *Æneid.*delubra ad summa dracones, *& ill.*4.delubra adeunt.*Ascon.Pedi.in Diuinationem Cicer.*
q *Vid.Fest dict.*orba.
r *Vide Seruium ad illud* 2.*Georg.*sed truncis oleæ melius.
s *al.*querquetum.
t *al.*vinetum.
u *al.*crimine poetarum.
x *al.*fructum dicere,nec.
y *al.*sumpsit.
z *Ex Seru. ad ill* 4.*Æn.* odora canum vis,*ex quo pro* odoriferum. odorisequum,*leg.videtur.*
a odoratum,*Seru.*
b alicunde,*Seru.*
c *Velpotius*:Opera,quæ facit. Opus,quod fit.
d *f.*dicimus.

De littera P.

417 INter *Prudentiam*, & *Sapientiam*: [a] Prudentia in humanis rebus:Sapientia in diuinis [b] distribuitur.

418 Inter *Pudorem*, & *Pudicitiam*: [c] Pudor,corporis est: Pudicitia, mentis.

419 Inter *Pietatem*, & *Affectionem*: Pietas, inter deuinctos sanguine exhibetur:Affectio,inter extraneos.

420 Inter *Patientiam*, & *Tolerantiam*: Tolerantia [d] animi est: Patientia corporis. Vt Sallustius: [e] *Corpus patiens inediæ,algoris.*

421 Inter *Peritum*,*Prudentem*,*Callidum* & *Facundum*:Peritus, vsu doctus: [f] Prudens, veluti prouidens, vtilis rerum futurarum ordinator: [g] Callidus, [h] per exercitationem artis instructus:Facundus,qui facile possit fari.

422 Inter *Pudentem*, & *Verecundum* hoc interest: quod pudens opinionem veram falsamque metuit: Verecundus autem non nisi [i] veram timet.

423 Inter *Profanum*,& *Nefandum*, & *Nefarium*: [k] Nefarius,vt Varro existimat,non dignus farre.Quo primo cibi genere vita hominum [l] sustentabatur. Nefandus,id est, nec nominandus quidem.Profanus autem,cui sacris non licet interesse.De quoSallustius:*Sacra polluet profanus.*Profanus ergo,porro,id est,longe à fano.

424 Inter *Peccaturem*,& *Immundum*: Quod omnis Peccator,Immundus est:non tamen omnis Immundus,Peccator. Peccator enim est, qui transgreditur præcepta Dei: & necesse est hunc & immundum esse, quia transgreditur: Immundus autem est, & qui cum vxore sua dormierit, aut mortuum tetigerit : non tamen ideo Peccator est.

425 Inter *Ploratum*, *Planctum*, & *Fletum*: Ploratus, tantum lactymarum est.Planctus,tantum vocum. Fletus ad vtrumque pertinet.

426 Inter *Pigritiam*, & *Torporem*: Torpor, dormitantis est.Pigritia, vigilantis.

427 Inter *Perseuerantiam*,& *Pertinaciam*: Perseuerantia, in virtute est: [m] Pertinacia,in vitio.

428 Inter *Præsidium*, *Auxilium*, & *Subsidium*: [n] Præsidium est aliquo loco vtili positum. Auxilium, quod ab exteris datur. Subsidium, quod postea superuenit.

429 Inter *Potentiam*, & *Potentatum*: Potentia est [o] sui cuiusque solius : Potentatus vero [p] auctoritas est iudicialis.

430 Inter *Pestem*, & *Pestilentiam*: Pestis, ipsum est nomen [q] morbi: Pestilentia vero, id quod exse [r] efficit. Pestilentię autem tres modi sunt;aut ex terra,aut ex aqua, aut ex aere.

431 Inter *Passionem*, & *Propassionem*, Hieronymus in Matthæum distinguit, dicens: Quod Passio reputatur in culpa:Propassio licet [s] culpam habeat,tamen non [t] tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata, hic Propassione percussus est: Si vero consenserit,& de cogitatione affectum fecerit,(sicut scriptum est in Dauid, *Transierunt in affectum cordis*) de Propassione, transit ad Passionem, & huic non voluntas deest,sed occasio.

432 Inter *Percunctationem*, & *Interrogationem*, Augustinus hoc interesse existimat, dicens: [u] Quod ad Percunctationem multa responderi solent : veluti quid est hoc, aut illud ? vt respondeantur diuersa, vel varia. Ad Interrogationem non multa respondentur ? Sed aut non, aut [x] etiam pronunciabitur. Veluti, factum dictumue est ? verum, aut falsum est ? respondetur, aut non, aut [y] etiam.

433 Inter *Perfectum*, & *Consummatum* hoc distat: quod

Perfectum est, cui iam addi nihil aliud potest: Consummatum vero est, quodlibet opus in finem deductum.

434 Inter *Patens*, & *Patulum*: [z] Patulum dicimus, quod naturaliter semper patet; vt nares, arbor: Patens vero, quod aperitur & claudatur; vt ostium, oculi. Sic [a] lucidum, & lucibile: Lucidum est, quod aliunde illuminatur: Lucibile quod per se lucet.

435 Inter *Penetrale*, & *Penetrabile*. [b] Quod penetrat, penetrale dicitur: Quod autem penetratur, penetrabile. [c] Penetralia autem sunt domorum secreta: & dicta ab eo, quod est penitus.

436 Inter *Post*, & [d] *Pone* hoc videtur interesse: quod Post semper chronicōs ponimus: cum dicimus, Post [e] tempus veniam: Pone vero, post tergum.

437 Inter [f] *Precari*, & *Imprecari*, & Deprecari: Precari, est rogare: Imprecari [g] est optare: Deprecari est excusare, vel expurgare. Cicero: [h] *Quid, inquit, faciat Hortensius? Auaritiene crimina frugalitatis laudibus deprecetur?*

438 Inter *Poscere*, & *Exposcere*: [i] Poscere, minus est, quam Exposcere. Nam Poscunt, qui simpliciter petunt: Exposcunt, qui desiderant.

439 Inter *Polliceri*, & *Promittere*: [k] Polliceri [l] dicimur, quod sponte promittimus, nec rogati; promittere quod petitur. Ergo Promittimus, rogati: Pollicemur vltro. Item pollicemur [m] scriptura: promittimus verbo.

440 Inter *Properare*, & *Festinare*; [n] Marcus Cato sic distinguit dicens: qui vnumquodque mature transigit, is Properat. Qui multa simul incipit, neque perficit, is Festinat. Ego [o] vnumquodque, quod adortus eram, transigebam.

441 Inter [p] *Primum*, & *Priorem*: Primus è multis: Prior è duobus: Primarius à dignitate.

442 Inter *Plures*, & *Pluris*: [q] Pluris est, quod maiori summa laxatur: Plures vero de multitudine [r] scribimus.

443 Inter *Petiuit*, & *Expediuit*: Petiuit, pro parum [c] ponitur: Expetiuit, pro satis petiuit. Et [r] inimicissime, ac vehementer admisus est. Ex enim pro valde ponitur.

444 Inter *Pyram*, & *Rogum*: [u] Pyra, est constructio lignorum, antequam ignis admotus est: Rogus est, dum ardet: [x] Bustum vero, posteaquam arsit.

445 Inter *Plebem*, & *Populum*: [y] Plebs à Populo eo distat, quod Populus est generalis vniuersitas ciuium cum senioribus: Plebs autem pars humilis & abiecta.

446 Inter *Pauperiem*, & *Paupertatem*: [z] Pauperies damnum est: Paupertas ipsa conditio.

447 Inter *Procliuum* & *Decliuum*: Procliuus, est ascensus; Decliuus, descensus facilis.

448 Inter *Puerperam*, & *Puellam*: [a] Puellam, iuuenem dici, & ætate paruulam, quasi pullam: [b] Puerperam vero, quæ primum puerum enixa est, & in annis puerilibus parit. Vnde & [c] Horatius: *Laudantur simili prole puerperæ.*

449 Inter *Pampineum*, & *Pampinosum*: [d] Pampineum, est totum de pampinis: Pampinosum, quod pampinis plenum est.

450 Inter *Populum*, & *Populos* Quum enim populos numero plurali dicimus, vrbes significamus: Quum populum, vnius multitudinem ciuitatis intelligimus.

451 Inter *Pontificem*, & *Vatem*: [e] Pontifex tantum summum Sacerdotem significat: Vates autem plura significat, aut sacerdotes, aut poetas, aut prophetas.

452 Inter *Profugum*, & *Exsulem*: [f] Profugus voluntate: Exul necessitate.

453 Inter *Patrium*, & *Paternum*: Paternum est, quod patris fuit; vt fundus paternus: Patrius dicitur [g] patri similis; vt, patrius [h] animus.

454 Inter *Proprius*, & [i] *Propius*: [k] Proprius, est nomen: Propius vero, iuxta me.

455 Inter *Pragnantem*, & *Grauidam*, hæc differentia est: Prægnantem esse, quæ concepit: Grauidam, quam vteri grauedo proximam partui ostendit.

456 Inter *Pignera*, & *Pignora*: [l] Pignera sunt rerum: Pignora filiorum, & affectuum.

457 Inter *Portentum*, & *Monstrum*: [m] Portentum est, quod ex formis diuersis proponitur: Monstrum, quod extra naturam nascitur, vel nimis grande, vel nimis breue.

458 Inter *Portentum*, & *Portentosum*: [n] Portentum dicitur, quod ex omni parte naturæ mutationem sumens aliquid portendere futurum videtur: Sicut biceps caput in corpus vnum: vel sicut in Xerxis [o] regia ex equa vulpem ferunt creatam. Per quod eius solui regnum ostensum est. Nam Portentosa dicuntur, quæ ex parte corporis sumunt [p] mutationem: vt exempli caussa, cum sex digitis nati, siue cum aliqua [q] prauitate membrorum.

459 Inter *Portentum*, & *Ostentum*: Portentum nascitur, & in sua permanet qualitate: [r] Ostentum vero subito offertur oculis, & subducitur: sic Portentum dicitur à portendendo: id est, porro ostendendo: sicut & Prodigium, quod porro dicat: id est, futura de longe prædicat. Monstrum sane à monitu, vel monstrando dictum; quod aliquid significando demonstret, & statim. Quinque sunt autem genera *prodigiorum*, vt Varro dicit: id est, Portentum, Ostentum, Prodigium, Miraculum, & Monstrum.

460 Inter *Pueritiam*, & *Pubertatem*: [s] Pueritia, est tenera, & parua ætas; à puritate ita vocata: [t] Pubertas autem ætas adulta est: quæ iam gignere potest; dicta à pube, id est, à pudendis corporis: quod hæc loca tunc primum lanuginem [u] inducunt. [x] Pueritia autem à septimo anno, pubertas à quarto decimo incipit.

461 Inter *Percussum*, & *Perculsum*: [y] Percussum corpore dicimus; Perculsum animo. Cicero [z] de signis *tanquam ipsa illa face* [a] *percussus esset.*

462 Inter *Parricidam*, & *Paricidam*: [b] Parricidam dicimus, qui occidit parentem: Paricidam, qui socium, atque parem.

463 Inter *Procellam*, & *Tempestatem*: [c] Procellas non tam terrarum, quam cæli esse: Tempestates autem fluctuum sunt.

464 Inter *Plantas*, & *Plantaria*: Quod [d] Plantæ, sunt raptæ de arboribus: Plantaria vero, quæ ex seminibus nata sunt, & cum radicibus, & terra propria transferuntur.

465 Inter *Pomarium*, & *Pometum*: [e] Pomarium est, vbi poma [f] ponuntur: Pometum, vbi poma nascuntur: [g] Pomerium, [h] vbi poma inueniuntur.

466 Inter *Pyram*, & *Pyrum*: Pyra est [i] rogus ardens: Pyrum vero pomum.

467 Inter *Piscatorem*, & *Piscarium*: Piscator est, qui capit: Piscarius est, qui vendit.

468 Inter *Puluereum*, & *Puluerulentum*: Puluereum, [k] factum: Púluerulentum est, puluere plenum.

469 Inter *Pennas*, & *Pinnas*, & *Pennum*: Pinnæ sunt murorum: Pennæ auium, à pendendo; Pennum extremitas ferri aeuti.

470 Inter *Prædam*, *Lucrum*, & *Compendium*: [l] Præda ex hoste: Lucrum ex negotio: [m] Compendium proprie ex pondere.

471 Inter *Pompeij Porticum*, [n] *Pompeiam*, [o] & *Pompeianam*: Pompeij, est ipsius Pompeij: Pompeia, publicata: Pompeiana, si ad aliam [p] domum transit.

472 Inter *Populum*, & *Plebem*: Quod Populus est vniuersus cum Senatu & ciuibus Romanis: Plebs tantum vilior numerus.

473 Inter *Partem*, & *Partim*: Partem nomen: Partim aduerbium est.

474 Inter *Postremum*, & *Posteriorem*: Postremus de multis: Posterior de duobus.

475 Inter *Principium*, & *Initium*: Principium, prima pars: Initium, vniuscuiusque rei incipientis cœptum.

476 Inter *Pendent*, & *Pendunt*: Pendent suspensi: Pendunt aliquid ponderantes.

477 Inter *Penè*, & *Pene*: Penè aduerbium est: [q] Pene [r] turpissima pars corporis.

P.

a *Lib. 2 differentiarum 36.*
b *al.* tribuitur.
c *Sic*

c *Sic fere distinguit Non. inter castitatem & pudicitiam, dicit.* castitas.
d *al.* animæ.
e *al.* catili.
f *Sic Cicer. 6. de Republ.* prudentiam ait nomen nactam à prouidendo.
g *Interpretes Terentij, act. 3. scen. 3. Adelph.* callidus dicitur, qui callum sibi vsu artis induxerit.
h *al.* pro exercitatione.
i *al.* vera.
k *Ascon. Pedian. 3. in Verr. Non. dicit.* nefarius, *ipse etymolog. lib. 10. littera* N.
l *al.* sustinebatur.
m *Varr. 4. de ling. Lat. initio Non. dicit.* peruicacia.
n *C Front.* Subsidium, quod subest deficientibus, Præsidium imponitur, Auxilium repentinum est, ita subsidium ad secundos casus præparatur. Præsidium ad custodiam: Auxilium, vt possit, ex insperato venit. *Vide Fest.*
o *al.* suæ. 2 *m. f.*
p *al.* auctoritatis.
q *al* verbi.
r *al.* efficit.
s *al.* pro culpa habeatur.
t *al.* retinetur.
u *Ex interpretibus Terent. videtur sumpsisse D. Augustinus, act. 5. scen. 4. Andria.*
x *al.* Sic pronunciabitur, *forte*, etiam pron.
y *al. &.*
z *Ex Serv. ad illud Eclog. 1. Tityre tu patula.*
a *Ex Serv. ad ill. 6. Æn.* lucentemq; globum lunæ, *ex quo videtur legendum* lucens, *non* lucidum. *Fronto tamen ita etiam fere distinguit inter* lucidum & luminosum.
b *Ex Serv. lib. 10. Æn. ad ill.* nostrum penetrabile telum.
c *Ex Serv. ad ill. 7. Æn.* penetralibus altis, *& illud 6.* regnis penetralia nostris.
d *Fest. dicit.* poue. *& Serv. ad ill. 2. Æn.* Pone subit coniux.
e *f. dictio* tempus *superat.*
f *Ex Agrat. qui hinc forte augendus.*
g *al.* Exoptare.
h *Lib. 2. in Verr.*
i *Serv. ad ill. 9. Æn.* sit tibi quæ posco, *aliter, quam Isodorus*
k *Ex Serv. ad ill. 1. Æn.* ditione tenerent, Pollicitus.
l *f.* dicimur.
m *al.* minus. *f.* minis.
n *In oratione quam de suis virtutibus habuit. Agell. lib. 6. cap. 14. Non. dicit* festinare. *Fest. dicit.* properare. *C. Fron.* qui properat, apparet non esse defessus: qui festinat, videtur esse defatigatus.
o *al.* nunquam quidquam, quod adortus eram, transibam. Ortus. *m. f. forte*, orsus.
p *Ex Agratio.*
q *Ex Agratio.*
r *al.* scribitur.
s *f.* petiuit.
t *Lego* enixissime, *aut* intensissime.
u *Ex Serv. ad illud 2. Æn.* constituere pyras.
x *Fest. dicit.* bustum.
y *Sic 9. Terent. Scaurus de Orthograph.* populus est, in quo omnis pars ciuitatis, omnes eius ordines continentur: plebs ea dicitur, in qua gentes ciuium patritiæ non insunt.
z *Fest. dicit.* pauperies: *ex quo forte scribendum:* paupertas est damn. quod quadrupes facit.
a *Lib 10. etymolog. littera P.* puella est parnula, quasi pupilla, *& lib. 11. c. 1.* pupilla, quod pura sit, & impollura, vt sunt puellæ: *& sic dictionem* pullam *in* pupillam *forte quis mutandam censeat: cum & Græcis ἡ κόρη vtrumq; & pupillam, & puellam significet. Voxtamen* pullam *non temerè reiicienda, quandoquidem & Non.* pullum, *inquit*, ætatis nouellæ, ab antiquo verbo pullare, *quod vetus glossarium agnoscit, est ἡ παιδίον, βάσκειν· pulli παιδία· quod vt. Ipse certe hanc eandem lectionem superiore libro habet.*
b *Etymolog. lib. 11. c. 2.*
c *Lib. 4. Ode 6.*
d *Serv. ad illud 1. Æn.* nemora inter frondea.
e *Lib. etymolog. 7. c. 12.*
f *Vid. Ser. ad ill. 1. Æn.* profugus, Latinaq, venit littora.
g *al.* patri affectus.
h *al.* amor.
i *al.* proprium.
k proprium. 2. *m. f.*
l *Ex Agratio.*
m *Fronto. Sic*, portentum, quod porro & diutius manet, futurumque postmodum aliquid significat, monstrum est contra naturam, vt est Minotaurus, *& infra*, in monstro rectus ordo naturę vertitur: in portento differtur euentus. *Non. dicit.* monstra.
n *Etymolog. lib. 11. c. 3.*
o *Herodian.*
p *al.* notationem.
q *f.* pranitare.
r *C. Fronto, eodem sensu*, ostentum, quod præter consuetudinem offertur, *& infra*, in ostento raritas administrationem (*Lego* admirationem) facit.
s *Hæc eadem fere Etymolog. lib. 11. cap. 2. & libro secundo differt.*
t *Fest. dicit.* pubes.
u *f.* induunt.
x *Lib. 2. different.*
y *Ex Agratio.*
z designat. 2. *m. f.*
a percussos esse. *Agrat.*
b *Lib. 5. Etymolog. c. 25.*
c *Ex Serv. ad ill. 1. Æn.* creberque procellis Africus, *& ipse etymolog. lib. 13. c. 11.*
d *Ex Serv. ad ill. 2. Georg.* Hic plantas tenero abscindens de corpore.
e *Ex Sosipatro Carisio.*
f *al.* transponuntur.
g *Puto glossema proxime præcedentium verborum.*
h *al.* ipse locus arborum.
i *al.* robur.
k *Lego* ex pulnere factum.
l *C. Fronto*, præda victos spoliat.
m *C. Fronto*, compendium vtique ad pondus pertinet.
n *Ex C. Frontone.*
o Pompeigena. 2. *m. f.*
p dominationem transiit: *Lego ex Frontone.*
q *Fest. dicit.* penem.
r *al.* nouissima.

De littera Q.

478 INter *Quatenus*, & *Quatinus*: a Quatenus aduerbium est: Quatinus coniunctio causalis: vt si dicas: Quatinus hoc sine plaga non facis, en tibi plagas. Aduerbium est autem quatenus, aut temporis, aut loci: Temporis, cum dicimus; Quatenus hoc modo res exercebis.

479 Inter *Quoniam*, & *Quia*: Quoniam præponitur, & sic sequentem sensum alligat: vt, quoniam b dicis, dico. Quia, postponitur, & superiorem sensum confirmat. Vt scias, quia didici.

480 Inter *Quam dudum*, & *Iam dudum*, Quam dudum interrogantis est: Iam dudum respondentis.

481 Inter *Queritur*, & *Quiritur*: c Quiritur de implorando: Quæritur, de inquirendo.

482 Inter *Questus*, & *Quæstus*: d Quæstus lucri: Questus lacrymarum.

483 Inter *Qua*, & *Que*: Quæ pronomen est: Que vero coniunctio est.

484 Inter *Quod*, & *Quot*: Si per d, scribitur Quod, pronomen personale est: si per t, Quot, numerus.

Q.

a *C. Fronto*, quatenus, quatine, quatinus, quoniam. *Fest. dicit.* quatenus.
b *al.* dicit.
c *Ex Agrat. vnde legendum constat*, inter quæritur & queritur deplorando, quæritur de inquirendo, *nisi male* quiritur *in* quiritatur *mutandum.*
d *Ex Agratio, in quo male est* lucro.

De littera R.

485 INter *Recens*, & *Nouum*: Recens nascitur: Nouum fit. Vnde & Virgilius: *Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit.*

486 Inter *Religionem*, & *Fidem*: Fides est credulitas, qua Deum confitemur: Religio est cultus, quem illi credentes exhibemus. a Dicta autem fides ab eo, quod fit id, quod inter vtrosque placitum est: quasi inter Deum & hominem dicta quoque religio: eo quod ea homines religantur vinculo seruiendi ad cultum diuinitatis. Religio autem est in virtute: b Superstitio vero in cultu inlicito.

487 Inter *Rationale*, & *Rationabile*: Rationale, c & Angelus, & homo: Rationabile, quod ratione, vel agitur, vel dicitur.

488 Inter *Rusticum*, & *Rusticanum*: Rusticus, operarius dici potest: Rusticanus, paterfamilias.

489 Inter *Rusticitatem*, & *Rusticationem*: Rusticitas morum est: Rusticatio operis.

490 Inter *Rationem*, & *Ratiocinationem*: Ratio est mentis [d] motus in his, quæ [e] dicuntur discernere, vel connectere valens: Ratiocinatio autem rationabilis est, subtilisque disputatio, atque à certis [f] ad incertorum indagationem nitens cogitatio.

491 Inter *Regium*, & *Regale*: [g] Regium est ipsius regis: Regale dignum rege. Sic & Regia, & Regalis: Regia domus in qua est: Regalis rege digna.

492 Inter *Rubor*, *Robur*, & *Robor*: Rubor coloris est: Robur virtutis: [h] Robor arboris.

693 Inter *Reptilia*, & *Repentia*: [i] Reptilia aquarum sunt: Repentia terræ.

494 Inter *Rivum*, *Fontem*, *Torrentem*, & *Flumen*: Rivus subito fit: Fons est caput atque decursus, in quem naturalis manat aqua: Torrens pluviæ [k] fluctus præceps: Fluvius aquæ decursus generaliter.

R.

[e] *Cicer. Off.*
[d] *Non dest.* Superstitionis.
[e] *al.* vt Angelus.
[d] *al* motum.
[e] discuntur
[f] *al.* aut incertis ad certorum.
[g] *Ex C. Front. dict.* regium.
[h] *Veteres glossar.* τοῦ δὲ ξύλε μελαίδρυος.
[i] *Etymolog. lib.* 12. *c.* 6.
[k] *al.* pluvia. fluctus & præceps.

De litera. S.

495 Inter *Sidera*, *Astra*, *Stellas*, & *Signa*: [a] Sidera illa dicuntur, quibus navigantes considerant, quod ad cursum dirigant consilium: Astra autem, sunt stellæ grandes, vt Orion: Stellæ autem, multiiuges, vt Hyades, Pleiades: Signum vero, quo animantis imago formata est, vt Taurus, Scorpio, & huiusmodi.

496 Inter [b] *Sempiternum*, & *perpetuum*: hoc [c] distat: quod Sempiternitas ad Deum pertinet: Perpetuitas ad Angelos, vel ad [d] animas hominum. Primum enim semper fuit, nec vnquam esse desinit: Alterum esse cœpit, sed esse perpetuum non desinit.

497 Inter *Sensum*, & *Intellectum*: Sensus ad naturam refertur: Intellectus ad artem.

498 Inter *Sacrum*, *Religiosum*, & *Sanctum*: Sacrum vocamus, quod ad Deum pertinet: Religiosum, quod ad homines iustos: Sanctum vero, quo aliquid sancitur, quoque violato, pœna committitur: Sacrum vero, & Sanctum est: Sanctum vero non continuo Sacrum. Item Sanctum in bonam partem ponitur: [e] Sacrum vero duo significat, & bonum, & malum: Bonum, vt illud [f] *inter flumina nota, & fontes sacros*: Malum, vt [g] *Auri sacra fames*. Et, [h] *Sacra panduntur porta*. Et, [i] *Leno sacer*. Et, [k] *Sacer hircus*. Vnde & ignis sacer dicitur hulcus horribile. Alma autem abalendo dicta. Vnde & apud Paganos Alma Ceres dicta est, alimentorum inuentrix.

499 Inter *Sapientem*, & *Prudentem* ita discerni solet: vt Sapiens vocetur is, qui intellectum æternorum rimatur: Prudens vero, qui ea, quæ sensibus corporis experiuntur.

500 Inter *Stultum*, *Fatuum*, & *Stupidum*: [l] Quidam veterum Fatuum existimant, qui nec quod fatur ipse, nec quod alij dicunt, intelligat: Stultum vero, hebetiorem corde. Vnde Afranius. *Ego*, inquit, *me stultum existimo: Fatuum esse non opinor*. Id est, obtutis quidem sensibus, non tamen nullis: [m] Stupidus vero dictus est quasi lapideus, quasi stolidus.

501 Inter *Sævum*, & *crudelem*: Sævus in ira: Crudelis in sanguine.

502 Inter *Stuprum*, *Incestum*, & *Adulterium*: Stuprum [n] in virgine: [o] Incestum in parente, vel vidua: [p] Adulterium in nupta. Dictum autem incestum, quasi incastum.

503 Inter *Satietatem*, & *Saturitatem* [q] Satietas vario genere spectaculorum contingit: Saturitas vero ciborum est.

504 Inter *Superbiam* & *Arrogantiam*: [r] Arrogantia, est inanis gloria, de eo, quod quisque est. Superbia vero, supergrediens elatio mentis, de eo quod non est. Superbiæ autem gemina est differentia: Vna, quæ spirituales, ac summos viros per virtutem iactantium deiicit: Altera, quæ carnales erga seniorum imperium inobedientes reddit. Dicta autem superbia, quia r super vult, quam quod est.

505 Inter *Scientem*, & *sciolum*: Sciens est peritus scientia & rebus: Sciolus, simulator scientiæ ac peritiæ, Scienti contrarius est: Et quidquid alius sciat, ipse videri vellet scire. Aut qui se profitetur scire omnia, aut etiam futura prædicere.

506 Inter *Spurcum*, & *Spurium*: [t] Spurcus non tantum impurus, sed & sævus: [u] Spurius autem patre incerto, matre vidua genitus, quasi tantum Spurij filius. Quia muliebrem naturam antiqui [x] Spurium vocabant. Eosdem & Fauonios quidam appellant: quia quædam animalia Fauonij spiritu hausto concipere existimantur.

507 Inter *Sceleratum*, *Scelestum*, & *Sceleros um*: Grämatici dicunt, [y] Sceleratum illum esse, in quo [z] fit Scelus: Vt Cicero, *O a te Scelerate, qui subactus, & prostitutus es*. Scelestum autem per quem fit. Vt Terentius, *Scelesta, quem lupo commisisti*. Sceleros us, qui facit: vt idem, *Ego illum Sceleros um miser a nolens pertuli*. Sed hæc auctores non vsquequaque custodiunt.

508 Inter *Salutem*, & *Salubritatem*, Salus est integritas corporis: Salubritas, saluti conueniens causa, per quam [b] sanitas vel reseruatur, vel restauratur.

509 Inter *Super*, & *Supra* hoc interest: [c] Super est, quod [d] imminet: Supra, quod substratum aliquid habet. Item [e] Super interdum aut nimium, aut satis accipimus.

510 Inter *Subter*, & *Subtus*: [f] Subter est quod re aliqua superiore deprimitur & [g] proculcatur: Subtus quod demissum altius, non contingitur.

511 Inter *Supremi*, & *Supprimi*: [h] Supremi & summi, significat & imi: Supprimi autem, occultati.

512 Inter *Sumere*, & *Accipere*: [i] Sumimus ipsi: Accipimus ab alio. Cum enim damus, dicendum est Accipe: Quum [k] permittimus ipsi tollere, [l] dicimus, Sume. Item Sumimus per nos: Accipimus à volentibus: Tollimus à [m] non volentibus. [n] Item auferimus iure, quidquid dedimus: [o] Assumimus iussu: Eripimus vi.

513 Inter *Sperare*, & *Exspectare*: [p] Exspectamus, & bona & mala: Speramus autem tantum bona: [q] Miro autem modo Virgilius verbi huius proprietatem à propria significatione secernit, dicens: [r] *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem*, dum omne quod exhorret animus, rectius temere dicatur: [s] Sed Grammatici hoc exponũt dicentes: Sperare dixit pro timere. Quod & Lucanus distinguens ait, *Liceat sperare timenti*.

514 Inter *Scire*, & *Nosse*: Scire est, reddere rationem, quam noueris: Nosse, referre tantummodo, quod audieris.

515 Inter *Simulare*, & *Dissimulare*: [t] Dissimulamus nota: Simulamus ignota. [u] Qui enim fingit se scire, quod nescit, Simulat: Qui autem quod scit, nescire se dicit, Dissimulat. Vnde & Sallustius: [x] *Ille Simulator incerti, ac certi Dissimulator erat*.

516 Inter *Sistere*, & *Consistere*, & *Assistere*: Sistere est interdum resistere, vel prohibere, id est, qui aliquam rem in loco stare facit. Vt Virgilius: *Sistere aquam fluuiis*: [y] Assistere vero, & ante vnum, & coram multis: Consistere in medio adesse.

517 Inter *Seruire*, & *Inseruire*: Seruire tantum dominis: Inseruire cuiusque præceptis.

518 Inter *Spirare*, & *Exspirare*: [z] Spirare vitere est: Exspirare mori.

519 Inter *Surgere*, & *Exsurgere*, & reliqua: Surgitur à loco: Exsurgitur à somno: Insurgitur ad vindictam: Consurgitur ad auxilium.

520 Inter *Subiicitur*, & *Supponitur*: Subiicitur cito: Supponitur lente.

521 Inter *Simul*, & *Semel*: Semel ad numerum pertinet: Vt, Semel, bis: Simul ad congregationem: Vt, [a] Globati simul feruntur in arma viri.

522 Inter *Sepulchrum*, & *Monumentum*: [b] Sepulchrum tantummodo tumulus defunctorũ est: [c] Monumentum

vero

vero, nunc Sepulchrum, nunc historia rerum gestarum: [d] Dictum eo quod mentem moneat, vel ad memoriam defuncti, vel ad recordationem rei scriptæ. Porro Tumulus bifarie, nunc tumens tellus, nunc Sepulchrum vocatur. Sepulchrum autē à sepulto dictum. Sepultus vero, eo quod sine palpitatione vel pulsu sit, id est, sine motu. [f] Cadauer autem à cadendo dictum.

523 Inter *Sacrificium*, & *hostiam* hæc vetus erat discretio, quod Sacrificium spontanea oblatio erat: [g] Hostia vero, quæ deuictis hostibus immolabatur. Hæc & Victima vocabatur. Alij Victimam ideo dictam putant, quia ictu percussa cadit: vel quia vincta ad aras perducitur.

524 Inter *Sedes*, & *Thronos*: [h] Sedes non tantum vnius, sed multorum est. Nam [i] Solium vnius tantum est, & Regum: [k] Sedes quibuscunque proprium. Solium autem solius sessione, vel à soliditate dictum. Solium Latini, Græci Thronum dicunt: [l] Sedes autem dictæ, quia apud veteres Romanos non erat vsus accumbendi. Vnde, & considere antiquo more dicitur. Nam Veteres, Sedentes epulabantur. Postea, vt ait Varro de vita populi Romani, viri discumbere cœperunt, mulieres sedere. Quia turpe illis erat, [m] discumbere mulierem.

525 Inter *Seruum* & *Famulum*: [n] Serui sunt in bello capti, quasi Seruati: Sicut Mancipium, ab hostibus quasi manu captum. Famuli autem ex propriis familiis orti.

526 Inter *Seruitutem*, & *Seruitium*: [o] Seruitus est conditio seruiendi: Seruitium numerus [p] Seruientium.

527 Inter *Socerum*, & *Socrum*: Socerum virum dicimus: Socrum fœminam.

528 Inter *Similitudinem*, & *Figuram*: Similitudo est, quū secundum aliquam speciem visam, imago vel pingitur, vel formatur. Figura est, quum impressione formæ alicuius imago exprimitur, veluti si in cera ex annulo effigiem sumat: aut si figulus in argillam, manum vultumque aliquem imprimat, & fingendo Figuram faciat.

529 Inter *Sanguinem*, & *Cruorem*: [q] Sanguis est dum in corpore manet: Effusus vero, Cruor fit. Cruor autem à cruditate vocatur: Vnde & crudelitas dicta, & Crudus. Alij dicunt, [r] Cruor victimarum esse Sanguinem hominum. Vt Virgilius: [s] *Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa*: id est, Sanguine virginis occisæ.

530 Inter *Sinum*, & *Gremium*: Sinum dicimus sinuatæ vestis receptaculum: Gremium interius [t] adcurtatæ.

531 Inter *Senium*, & *Senectutem*: [u] Senectus est grauior ætas, post iuuentutem succedens. Senium autem, vltima ætas post Grauitatem veniens. [x] Sic Senes, & Senior. Nam senior adhuc viridior. Vt illud Virgilianum: [y] *Iam Senior: sed cruda Deo viridisque Senectus.* Et Terentius: *Quo iure sum vsus adolescentior: non vtiq, magis adolescens, sed minus.* Vt Senior minus Senex. Senecta autem, est ipsa sors [z] siue conditio senecturi accedens.

532 Inter *Sonum*, & *Sonitum*: [a] Sonus est, quidquid auditur sensibile: [b] Sonitus vero, [c] confusio vocis tubarum.

533 *Exuuiæ*, ad exspoliatos *Spolia*, ad exspoliantes.

534 Inter *Stillam*, & *guttam* Palæmon Grammaticus ita distinguit: [d] Gutta, inquit, stat: Stilla cadit.

535 Inter *Stationem*, & *Portum*: [e] Statio est, vbi ad tempus stant naues: Portus vbi hyemant. Nam Portus locus [f] ignotus est ab accessu ventorum: vbi hyberna opponere solent.

536 Inter *Serenum*, & *Tranquillum*: Serenum enim [g] ad cœlum referri potest, ad mare non potest. Serenum enim cœlum dicimus: [h] Tranquillum mare.

537 Inter *Saxa*, & *Lapides*: Saxa tantum durissima. Nam lapis, & dura, & mollis est petra.

538 Inter *Specum*, & *Antrum*: Specum Latini, Græci [i] Autrum dicunt. Sunt autem loca, ex quibus repercussæ voces simaginem referunt.

539 Inter Semitam, Callem, & Tramitem: [k] Semita hominum est: Callis vero pecorum vel ferarum est. Callis etiam dicitur via stricta, à calcando ita dicta. Tramites vero trāsuersa sunt in agris itinera: proprie ergo Callis semita tenuis, Callo pecorum prædurata. Semita autem quasi [l] Semis via. [m] Semita dicta, qua potest ire vnum vehiculum. [n] Huius duplex [o] Actus vocatur: propterea, quod duo capit, vel propter euntium, & venientium vehiculorum occursus.

540 *Suscipere* est, de superiore aliquid cadens corporale: *Suscipere* caussam incorporaliter. Suspicere sursum aspicere, aut venerari.

541 Inter *Simulare*, & *Dissimulare*: Qui Simulat vult videri facere, quæ non facit: qui Dissimulat, non vult videri facere, quæ facit.

542 Inter *Somnum*, & *Somnium*: [q] Somnus, quo dormimus: Somnium, quod dormientes videmus.

543 Inter *Sum*, & *Suum*: Sum verbum est: Suum pronomen est.

544 Inter *Sæuit*, & *Seuit*: Sæuit, irascitur: Seuit Satorem dicit.

545 Inter *Suus*, & *Sus*: Suus, pronomen est: Sus, animal est.

546 Inter *Syram*, & *Suram*: Syra gentis suæ fœmina: Sura pars pedis.

547 Inter *Sartorem*, & *Sarcinatorem*: [r] Sartorem, agrum Sarrientem: [s] Sarcinatorem, vestes Sarcientem.

548 Inter *Similem*, & *Simulantem*: Similem, talem: Simulantem, talem mentientem.

549 Inter *Strenuum*, & *Externum*: Strenuum, fortem: Externum, extrancum dicimus.

550 Inter *Statum*, & *Staturam*: [t] Statum, quæstionem, vel scenicam vestem: Staturam, quantitatem cuiusque rei.

551 Inter *Scripturam*, & *Lectionem*: [u] Lectio in opere est: Scriptura in affectu, vel pictura.

S.

a *Etymolog. lib. 3. c. 56 & 70.*
b *Lib sententiarum D. Isidor.*
c *al.* discrepat.
d *al.* animam.
d *Seru. ad ill.* 1. *Æn.* templis indicit honorem. *Et illud* 3. *Æn.* Auri sacra fames.
f *Virg Eclog.* 1.
g *Æn. lib.* 3.
h *Æn. lib.* 2.
i *Plaut.*
k *Ouid.*
l *Etymolog. lib.* 10. *littera S. Interpretes Terentij act.* 5. *Scen.* 9. *Eunuch.*
m *Non. dict.* stupidus.
n Cum viduis: *Non. dict.* stuprum.
o *Etymolog. lib.* 10. *littera I.*
p *Etymolog. lib.* 5. *c.* 26. *& lib.* 10. *littera A.*
q *Carisius*, "Saturitas in cibo tantum dicitur, in cæteris vero satietas. *C. Fronto. breuius.* Saturitas ventris, satietas animi.
r *C. Fronto*, Superbia à superhabendo: arrogantia etiam in pauperem cadit.
s *al.* semper vult quod non est.
t *Non. dict.* spurcum.
u *Etymolog. lib.* 9. *c.* 5.
x *al.* Iurisconsulti.
y *Sic interpretes Terentij act.* 4. *Scen.* 3. *Eunuch.* Scelerosus, est multorum: Scelestus, vel vnius: Scelerosus, proprie auctor Sceletis: Scelerarus, in quo scelus sit commissum, vel constitutum.
z *al.* fit scelus.
a *al.* O tu.
b *al.* ætas, vel saluatur, vel.
c *Ex Agrat.*
d Eminet, *Agratius.*
e *Seru. ad illud* 3. *Æn.* O mihi sola mei super Astyanactis imago.
f *Ex Agratio.*
g *al.* conculcatur.
h *Fest. dict.* Supremum. *Non, dict.* Supremum.
i *Sic C. Fronto*, Sumimus quæ posita sunt, accipiamus, quæ porriguntur.
k *al.* præcipimus.
l *al.* discendum est.
m *al.* nolentibus.
n *Lego* adimimus.
o *Ex Front. qui ita*, auferr qui dedit, adimit, (*lege in Isidoro* adimimus) imperio coactus: eripit, qui plus valet.
p *Ex interpretibus Terentij act.* 2 *Scen.* 6. *Andria.*
q *Seru. ad versum citatum.*
r 4. *Æneid.*

f *al.* quam sperare.
t *Ex Seru. ad ill.* 1. *Æn.* Dissimulant, & nube caua speculantur amicti. *al.* Dissimulamus notum. Simulamus ignotum.
u *C. Front.* qui simulat, probare vult quod non est.
x *Puto Isidorum scripsisse adducto loco ex bello Catilinario & exposito:* cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator. Simulator incerti, ac certi dissimulator erat. *Nisi forte ab alio glossema adiectum.*
y *Nescio an scripserit Isidorus*: adsistete vero ante vnum, consistere coram multis: *& reliqua quæ alteri exemplari deerant, omittenda.*
z *Ex Agratio, qui forte hinc emendandus.*
a *al.* Conglobati.
b *Fest. dict.* sepulchrum. *Etymolog. lib.* 15. *c.* 11.
c *Isidor. ibidem.*
d *Seru. ad illud* 6. *Æn.* illa hæc monumenta reliquit.
e *Etymolog. lib.* 15. *c.* 11.
f *Etymolog. lib.* 11. *c.* 2.
g *Etymolog. lib.* 6. *c.* 19.
h *Etymolog. lib.* 20. *c.* 11.
i *Seru. ad ill.* 1. *Æn.* solioq; alte subnixa resedit.
k *al.* illad cuiuscunque.
l *Isidor proxime citato loco.*
m *al.* discumbere visum.
n *Etymolog. lib.* 8. *c.* 4.
o *Ex Sosipatro Caris.*
p *al.* Seruorum est.
q *Etymolog. lib.* 11. *c.* 1.
r *Seru. ad ill.* 8. *Æn.* tepidusq; cruor fumabat ad aras.
s 2. *Æneid.*
t *al.* adeuratæ.
u *Etymolog. lib.* 11. *c.* 2.
x *Forte legend. ex citato loco Isidori,* sed sene minus est senior.
y *Vid. Ser. ibidem Æn.* 6.
z *al.* atque conditio. s.a.
a *al.* sonus est.
b *al.* sonus vero.
c *al.* confusæ vocis.
d *Ex C. Fronto, qui tamen Palamonem non nominat.*
e *Ex Seru. ad illud* 2. *Æn.* statio male fida carinis, *& ill.* 10. Frangere nec tali puppes statione recus.
f *Forte legend.* remotus, *ex Etymolog. lib.* 14. *c.* 8.
g *Sic Virg. Georg.* 1. cœlo properanda sereno, *&* hyemes optare serenas, *& alibi,* vnde serenas Ventus agat nubes, *& sæpe alias.*
h Tranquilla per alta. 2. *Æneid.*
i *Agnoscit etiam hanc vocem vetus glossarium.*
k *Ex Seru. ad ill.* 4. *Æn.* Conuectant calle angusto: *& ipse etymolog. lib.* 15. *c.* 16.
l *Varr.* 4. *de ling. Lat.* quasi semiiter. *Ipse Etymolog. lib. citato,* à semiitu.
m *Legend.* Via dicta, *neq; enim semita vehiculum, sed via capit.*
n *al.* cuius duplex.
o *Paulus ad Fest. dict.* Actus. *Varr.* 4. *de ling. Lat. duobus locis. Ipse Etymolog. lib.* 15 *c.* 15.
p *Vide supra.*
q *Ex Seru. ad ill.* 5. *Æn.* tibi tristia somnia portans, *qui tamen,* somnium, quod dormientes videmus.
r *Ex Non. videtur dict.* Sartores.
s *C. Front.* Sarcinatrix, quæ sarcinas seruat.
t *Interpres Terentij act.* 3. *Scen.* 5. *Eunuch.* Statura corpori adscribitur: status ad habitum refertur. *Ergo status est σχῆμα, statura longitudo corporis, pro* quæstionem *autem, malim* quæstionis, *aut* quæstionum. *Porro dictiones* scenicam vestem *forte in σχῆμα contrahenda: legendus locus:* statum quæstionis, vel schema: *aut,* statum quæstionis vel schema siue vestem. *Vide Asco. Pedian. in* 3. *oration. contra Verrem.*
u *Quid si legamus:* Inter scripturam, & scriptionem: scriptio in opere, scriptura in affectu. v.p.

De litera T.

552 INter *Terram,* & *Tellurem,* & Humum: [a] Terra, squalida est, & inculta est: Tellus fructifera: Humus autem, inferror & deorsum & [b] humida. Vnde & humati, sepulti. Generaliter autem vbiq; Terra est, non vbiq; Humus. Et in parietib. Terra est, hoc est in lateribus, & nō est Humus. Humus autem terra humida est, & ab humore vocata: sicut & Terra, sicut & terra naturali siccitate torreat: Sicut & Tellus, quod [c] fructus eius tollimus.

553 Inter *Temperantiam,* & *Temperationem* sic discernitur: [d] vt Temperantia animorum sit: Temperatio rerum.

554 Inter *Timentem.* & *Timidum:* [e] Timidus est, qui semper timet: Timens vero qui ad tempus formidat ex caussa. Tali intellectu distinguitur, pauidus & pauens, prouidus & prouidens, superbus & superbiens, languidus & languens, furibundus & furens. & cætera similia.

555 Inter *Tremulum,* & *Trementem:* Tremulus est natura: Tremens, tempore.

556 Inter [f] *Temeritatem,* & *Audaciam:* Temeritas, sine consilio dicitur: Audacia post consilium.

557 Inter *Tum,* & *Tunc:* [g] Tum, temporis est futuri: Tūc, præteriti.

558 Inter *Tribuere,* & *Attribuere:* Tribuimus, quū aliquid donamus: Attribuimus, dum ordines officiaque distribuimus.

559 Inter *Tulit, Abstulit,* & *Sustulit:* Tulit qui fert: Abstulit, qui ab alio tulit: Sustulit, qui sursum tulit.

560 Inter *Tumidum* & *Turgidum:* Tumet corpus ægroti: Turget cadauer.

561 Inter *Testor, Contestor,* & *Obtestor:* [h] Testor sæpenumero ad iusiurandum pertinet, vt Virgil. *-per sidera testor:* Contestor autem ad iudices: Obtestor ad aduersarios.

562 Inter *Terga,* & *Tergora:* [i] Terga sunt hominis, quod singulariter Tergum facit: Tergus vero quadrupedum est. Vnde pluraliter tergora *coria* dicuntur.

563 Inter *Tumultum,* & *Bellum:* Bellum est contra hostes exortum: [k] Tumultus vero domestica appellatione concitatus. Hic & Seditio nuncupatur. Nam Seditio est [l] discessio ciuium. Quod n. seorsum alij in alios eunt, seditio dicitur. Alij putant propter dissensionem animorum, Seditionem [m] vocari, quam Græci diastasin vocant.

564 Inter *Turbidum,* & *Turbulentum:* Turbidum de natura est: Tubulentum fit.

565 Inter *Terrenum, Terrestre,* & *Terrosum:* Terrenum, opus dicimus: Terrestre, vt maritimum: Terrosum vero, frumenti genus arenosum.

566 Inter *Tuus,* & *Tus:* Tuus pronomen est: Tus vero pigmentum.

Inter *Tempore,* & *Tempori:* Tēpore, ablatiuo casu: Tempori aduerbium est.

567 Inter *Tuum,* & *Tum:* Tum aduerbium est: Tuum pronomen.

568 Inter *Tristitiam,* & *Mœstitiam:* Mœstitia cordis est: Tristitia vultus. Mœstum ergo, vel mœrentem animo dicimus: Tristem aspectu. Item Mœstitia temporis est, & fit aliquando ex aliquo accidenti dolore: Tristitia vero, vitium naturæ perpetuum est.

T.

a *Etymol. lib.* 4. *c.* 4. *de ling. Lat. dict.* Terra.
b *al.* humida tellus.
c *al* fructum.
d *Ex Agrat. qui addit* temperies ventorum.
e *Ex Seru. ad ill. Eclog.* 7. timidisq; superuenit Ægle.
f *Vide supra.*
g *al.* Tum temporis est præsentis, tunc temporis futuri est.
h *Sic Seru. ad ill.* 2. *Æn.* Testor numen ait.
i *Caris. breuius tergum hominis, tergum pecoris nominatur. Vid. Ser. in ill.* 1. *Æn.* Tergora diripiunt costis.
k *Tumultus proprium significationem, vide apud Serv. ad ill.* 8. *Æn.* Vt belli signum, &c. *& ill.* 7. Ipse vocat pugnas.
l *al.* dissensio.
m *al.* vocatam.

De litera V.

569 INter *Vetus* & *Antiquum:* [a] Vetus annis enumeratur: Antiquum seculis.

570 Inter *Virtutem,* & *Fortitudinem:* Virtus in animi vigore & habitu est: cuius pars est fortitudo mentis. Quæ ex quatuor virtutib. vna est. Licet & corporis robur, fortitudo vocetur.

571 Inter *Vecordem,* & *Vesanum:* [b] Vecors mali cordis: Sicut Vesanus non [c] probe sanus.

572 Inter *Velocitatem,* & *Celeritatem:* [d] Velocitas pedum est: Celeritas animorum.

573 Inter *Vastitatem,* & *Valetudinem:* Vastitas corporis est: Vastitudo, solitudo.

574 Inter *Voluptatem,* & *Voluntatem:* [e] Voluntas, est desiderium nondum adeptæ rei: Voluptas vero, rei adeptæ delectatio vel bonæ, vel malæ. *Gen. 31.*

575 Inter *Verbera,* & *Flagella:* [f] Verbera, quodlibet genus flagellatorum est. Nam Flagella proprie virgarū sunt. Et [g] dicta eo quod flatu agitentur, & sonent.

576 Inter *Valetudinem,* & *Infirmitatem:* Valetudo, spera esse potest, & aduersa: Infirmitas semper infesta est.

577 Inter *Vulnus,* & *Vlcus:* [h] Vulnus ad animū refertur: Vlcus, ad corporis iniuriam. Item Vulnus, corporis recēs plaga: Vlcus vero inueteratum Vulnus.

578 Inter *Verbum*, & *Sermonem* Verbum vnius pars orationis est, iuxta Grammaticos. Nam Sermo plurimorum verborum oratio est. [i] Sermo autem à ferendo dictus, quod nos cum præpositione dicimus à differendo: Hinc & sermo sancti Hilarij, & Augustini dicitur, id est, dissertio Hilarij & Augustini.

579 Inter *Vltra*, & *Citra*: Vltra illuc, vel amplius: Citra, huc ad nos, intra nos.

580 Inter *Vlcisci*, & *Vindicare*: [k] Vlciscimur iniuriam factam: Vindicamus, ne fiat.

581 Inter *Videre*, *Aspicere*, & *Intueri*: [l] Videmus natura: Aspicimus voluntate: Intuemur cura.

582 Inter *Venerunt*, & *Venduntur*: Vendunt, qui venundant: Veneunt, qui venduntur.

583 Inter *Volo*, & *Opto*, & *Cupio*, Volo, minus est, quam Opto: Opto, minus est, quam Cupio.

584 Inter *Vnum*, & *Vnicum*: Vnus, ex multis: Vnicus, solus est. Solus itaque vnus numeratur: Vnicus intra numerum finitur.

585 Inter *Vnus*, & *Solum*: Vnus ad numerum pertinet: Solus è multis intelligitur.

586 Inter *Vter*, & *Vtrum*: Sin, dicimus: Vtrum vis, [m] eligere significat: aut hoc, aut illud. Vter autem accipitur pro personis: Sicut verbi gratia: Vter vult, veniat ad me, id est: qui vult de duobus.

587 Inter *Vrbem*, & *Ciuitatem* ita distinguit Cicero, vt [n] Vrbem mœnia Ciuitatis significent: Ciuitas incolas Vrbis. Nam ad Dolabellam sic scripsit: *Liberasti Vrbem à periculo, Ciuitatem à metu.* [o] Vrbem autem ab Vrbo, quem [p] aratrum, vel sulcum veteres dicebant aut ab [q] orbe dictam putant, cuius in se imaginem Respub contineret. Porro Oppidum ad habitantes pertinet: Ciuitas ad leges: Vrbs ad vtrunque.

588 Inter *Virum*, & *Hominem*: Vir [r] mas est, non fœmina: Homo mas est & fœmina, Fœmina autem, naturale nomen est, genefale Mulier: Speciale virgo, vel nupta, vel quæ etiam ætatis nomina accedunt.

589 Inter *Vultum*, & *faciem*: [s] Facies est naturalis oris habitus, immutabilis: Vultus vero pro rerum ac temporum qualitate varius & [t] mutabilis, & secundum affectionem animi modo lætus, modo tristis. Vnde & [u] Vultuosi dicuntur, qui vultum sæpe commutant. Itaque Lucilius hæc quasi distinguens ait: *Quæ facies, qui vultus viro.* Dicimus autem & Vultum cœli, & Vultum [x] maris. Quia & mare sæpe in varios motus, ventorum flatib. mutatur: & cœli vultus ex luce in tenebras, & ex sereno in nubilum commutatur: sicut & hominum cum mentibus vultus.

590 Inter *Virginem*, & *Viraginem*: Virgo est, quæ virum nescit: Virago autem, quæ virum agit, hoc est opera virilia facit. Non autem solum Virgines, Viragines, sed & corruptæ mulieres, quę virilia faciunt, Viragines rectè dicuntur.

591 Inter *Viuum*, & *Viuentem* [y] Viuum, de victuro dicimus: Viuentem de morituro.

592 Inter *Ve*, & *Que*: Ve, distinguit: Que coniungit.

593 Inter *Væ*, & *Ve*: Ve sine a, coniunctio coniunctiua est: Væ cum cum a interiectio dolentis est.

594 Inter *Vocem*, & *Sonum*: Vox, est hominis: Sonus, crepidinis.

595 Inter *Vuidum*, & *Humidum*: [z] Humidum est quod extrinsecus habet aliquid humoris: Vuidum vero, quod intrinsecus: Vnde & vuæ dictæ.

596 Inter *Valles*, & *Conualles*: [a] Valles sunt depressa [b] loca camporum: Conualles, montium interualla.

597 Inter *Vndam*, & *Aquam* [c] Vnda, semper in motu est: Aqua vero, statiua. Porro Imbres, nubium sunt: Latices, fontium. Nam Latex proprie, liquor fontis: & [d] dictus, quod in venis terræ lateat.

598 Inter *Vicum*, & *Viam*, & *Plateam*: [e] Vici dicuntur ipsæ habitationes in vribibus: Viæ autem spatia angusta, quæ inter Vicos sunt, quarum perpetuas & latiores, Plateas vocamus. Nam Platea iuxta proprietatem linguæ Græcæ, à latitudine nomen accepit.

599 Inter *Viridia*, & *Virentia*: Viridia, sunt ligna: Virentia, sunt campi, vel [f] prata.

600 Inter *Visus*, & *Visos*: Visos, participia dicta: Visus, nomina apellatiua.

601 Inter *Virum*, & *Virus*: Virum, hominem: Virus, venenum dicit.

602 Inter *Viuit*, & *Bibit*: Viuit, de vita: Bibit de potione.

603 Inter *Victum*, & *Victum*: Victus, vinculatus: Victus, superatus.

604 Inter *Vis*, & *Bis*: Vis, quæ ad voluntatem pertinet: Bis, duabus vicibus.

605 Inter *Vllam*, & *Ollam*: Vllam, aliquam: Ollam, vas.

606 Inter *Vallum*, & *Murum*: Non quod Murus, etiam Vallum: Nam vtique quod Vallum, Murus est.

607 Inter *Vagire*, *Mugire*, & cætera: Infans Vagit, bos Mugit, equus Hinnit, asinus [g] Rgit, vel Rudit, leo Rugit, elephas Barrit, sus Grunnit, otis Balat, serpens Sibilat, rana Coaxat, coruus Crocitat, grus Atsat, miluus Iugit, canis Baubat, vel latrat, vulpes Gannit.

608 Inter *Vespereſcit*, & *Vesperascit*: Vespereſcit, id est, sero fit: Vesperascit, sol ad occasum declinat.

609 Inter *Viperinum*, & *Viperetum*: Viperinus pullus: Vipereus, ad similitudinem serpentis.

V.

a *C. Fronto sic*, Antiquum est, quod excessit: patrum memoriam: vetus annorum multorum sentit vtilitatem.
b *Sic Fest. dict.* vecors.
c *al.* propriè sanus.
Ex Agrat. qui amplius, velocitas pedum, & corporum: celeritas animorum, atque factorum.
d
e *Fronto. breuius*, Voluntas facto gaudet, voluptas fieri cupit, *quem Isidor. velut explicauit.*
f *Etymolog. lib. 5. cap. vltimo.*
g *Ex Seru. ad ill.* 17. 2. *Geor.* neue flagella summa pete. *Etymolog. lib.* 17. *c.* 5. *&* 6.
h *Agratius.* Vlcus est, quod nascitur: vulnus, quod ab alio infertur. *& Ser.* Vlcus tecta, & clausa est malignitas: vulnus liuida, & patens.
i *Etymolog. lib.* 5. *c.* 8.
k *Ex Frontone, qui ita*: Vlcio, vindicat factum: Vindicta vel vindicatio, futura prohiber.
l *Ex Frontone, in quo tamen pro* aspicere, *&* aspicimus, *rectius est* spectare, *&* spectamus, *nam* aspicere ex improuiso, *idem auctor docet.*
m *Lego* eligè.
n *Ex Seru. ad ill.* 2. *Æn.* festa velamus fronde per vrbem. *Vide Non. dictum.* Inter vrbem & ciuitatem. *al.* Vt vrbe mœnia ciuitatis significet, ciuitate incolas vrbis.
o *Seru. ad ill.* 1. *Æn.* Vrbs antiqua fuit: *& Donat. ad ill.* 5. Vrbem designat aratro.
p Pars aratri non aratrum, neque sulcus, sed quo sulcus fit, *melius distinctiusque ipse lib. Etymolog.* 15. *cap.* 2.
q *Seruius loco citato* ab orbe, *quod antiqua ciuitates in orbem fiebant.*
r Vir maris, non fœminæ: homo, maris & fœminæ. *m. f. mendose.*
s *Ex veteribus Terentij interpretibus actu* 1. *Scen.* 1. *And. in quibus tamen pro* facies, forma *est. Vid. Non. d.* facies, *& potissimum dict.* vultus & facies, *& Seru. ad ill.* 1. *Æneid.* Tu faciem illius.
t *al.* commutabilis.
u *Non. dict.* vultuosum.
x *Æn.* 5. Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos Ignorare iubes? *& ibi Seru.*
y *Ex Agratio.*
z *Ex Seru. ad ill.* 10. *Eclog.* Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.
a *Etymolog. lib.* 14. *c.* 8. *Fest. dict.* conuallis.
b *al.* colla.
c *Lib.* 13. *Etymolog. c.* 20.
d *A lapsu, Fest. dict.* latex.
e *Etymolog. lib.* 15. *c.* 2. *dict.* vicus, *& dict.* plateæ.
f *al* prati.
g Ragit vel, *puto glossema. Vide carmen Ouidio attributum de variis animalium vocibus.*

De littera Z.

610 INter *Zelum*, & *Inuidiam*: Zelus interdum & in bonam partem accipi potest: Quum quis nititur ea, quæ meliora sunt, æmulari. Inuidia vero, vt dictum est, aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem: quum, aut quod ipse est, aliud esse non vult: aut alium videns esse meliorem, dolet, se non esse consimilem. Pulchre autem quidã [a] Græcum versum transferens elegiaco mutro, de inuidia lusit dicens.

Iustius inuidia nihil est: quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, excruciatq; animum.

[b] *Inuidiæ* autem nomen dictum est, à nimis intuendo [c] fœlicitatem alterius: vt est illud, [d] Quisnam florem inuidet meum.

Z.

[a] *Cuius auctoris incertum.*
[b] *Cic. Tusc. 3.*
[c] Fortunam *Cicer.*
[d] *Alij ex Menalippo, sed detruncatus versus, qui apud Ciceronem ita legitur,* Florem quisnam liberum inuidit meum. *Apud Non. dict.* Inuidiæ. Vnde aut quis mortalis florem liberum inuidit meum. *Trochaicis numeris.*

SANCTI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, SYNONYMA SIVE SOLILOQVIA.

ARGVMENTVM.

IN subsequenti hoc libro, qui nuncupatur Synonyma, id est, multa verba in vnam significationem coeuntia, sanctæ recordationis Isidorus, Archiepiscopus ex Hispania, introducit personam hominis in ærumnis præsentis seculi se esse destentis, & pene vsque ad desperationem lapsi. Cui mirabili concursu Ratio obuians, leni hunc moderamine consolatur, atque à lapsu desperationis ad spem veniæ reformat, & quemadmodum tergiuersantis mundi lapsum euadat, & formulam vitæ spiritalis quam arripiat, mirabiliter docet. Deinde ad contemplationis ascensum summoperè prouehens, in arcem vsque perfectionis adducit. Is denique in perfectum virum perductus, eidem rationi debitas grates exoluit. In quo denique opere quisquis intenta mente lector nititur pergere, sine dubio reperiet quo pacto caueat vitia, quomodo desleat peccata commissa, qualiter per lamenta pœnitentiæ reparatus, ad fructum sanctæ operationis accedat, vt non cum mundi concupiscentiis pereat, sed æternis præmiis remuneratus viuat cum Christo Domino nostro, qui cum Patre & Spiritu sancto viuit & regnat in secula. seculorum. Amen.

IN NOMINE DOMINI, IN CHRISTO CHARISSIMO ET DILECTISSIMO FRATRI BRAVLIONI, *Archidiacono, Isidorus.*

QVIA non valeo te perfrui oculis carnis, perfruar saltem eloquiis: vt ipsa mihi sit consolatio, incolumem literis cognoscere, quem cupio videre. Vtrumque bonum esset si liceret: sed quia nunc non licet, vel mente de te reficiat, si corporali obtutu non valeo. Dum pariter essemus postulaui te, vt mihi decadem Sancti Augustini transmitteres. Posco quoquo modo me cognitum ei facias. Mittimus vobis Synonymorum libellum, non quod alicuius vtilitatis sit, sed quia eum volueris. Commendo autem hunc puerum, commendo & memetipsum, vt ores pro me misero: quia valde langueo & infirmitatibus carnis & culpa mentis. In vtraque tuum præsidium posco, quia per nihil mereor. De cætero peto, vt dum vita comite portitori adnos regredi fuerit opportunitas, vestris nos iubeatis lætificari eloquiis.

HAnc epistolam nunquam antea impressam exhibuit nobis codex M. S. V. C. Pauli Petauij, Regij in Senatu Parisiensi Consiliarij. Sequebatur & alia eiusdem Isidori ad lectorem epistola: quæ cum infra proœmium libri de cõtemptu mundi faciat, fideliusq; (schedulæ dictione, nequaquam huic loco congruente, in librum commutata) referatur: hanc modo prætermittendam censuimus. Quæ vero Synonyma *Isidorus appellauit, ea præfatus codex* Soliloquia *nuncupat, atque in duos libros diuidit. Quam diuisionem etiam Io. Trithemius in suo de scriptoribus Ecclesiasticis operè habet, nosq; eam rẽtinemus: existimantes tamen Soliloquia ad secundum librum, vbi solus homo loquitur, peculiarius spectare: qui & in capita seu locos communes partitus est, cum prior vno contextu fluat.*

ANIMA mea in angustiis est, spiritus meus æstuat, cor meum fluctuat: angustia animi possidet me, angustia animi affligit me. Circumdatus sum enim malis, circumseptus ærumnis, circumclusus aduersis. Obsitus sum miseriis, opertus infœlicitate, oppressus angustiis. Non reperio vspiam tanti mali perfugiũ, tanti doloris non inuenio argumentum. Luendæ calamitatis indicia non comprehendo, minuendi doloris argumenta non colligo, effugiendi funeris vestigium non inuenio. Vbique me infœlicitas mea persequitur, domi forisque me calamitas mea non deserit. Vbicunque fugero, mala mea me insequuntur: vbicunq; me vertero, malorũ meorum vmbræ me comitãtur. Velut vmbram corporis, sic mala mea fugere nõ possum. Ego ille homo ignoti nominis, homo obscurę opinionis, homo infimi generis, cognitus per me tantum. mihi. Nulli vnquam malum feci, nulli calumniatus sum, nulli aduersus extiti, nulli molestiam intuli, nulli inquietus fui, sine vlla querela apud omnes vixi: Vitam meam lædere omnes nituntur, omnes contra me frendent atq; insaniunt. Conserta manu in me pericula ingerunt, ad exitium me pertrahunt, ad periculũ me adducũt, ad discrimen vocant meam salutem. Nullus mihi protectionem præbet, nullus defensionẽ adhibet, nullus adminiculũ tribuit, nullus malis meis succurrit: destertus sum ab omnibus: quicunq; me aspiciunt, aut fugiunt, aut fortasse me persequuntur, intuentur me quasi infœlicem nescio quem. Loquuntur mihi dolo verbis pacificis, occultã malitiam blandis sermonibus ornant, aliud ore promunt, aliud corde volutant, opere destruũt quod sermone promittunt: sub pietatis habitu venenato animo incedunt. Velant malitiam fuco bonitatis, calliditatem simplicitate occultant, amicitiã dolo simulant, ostendunt vultu quod

in corde

in corde non gestant. Cui credas, cui fidem adhibeas, quem fido proximum sentias? Vbi iam fides? Periit fides, ablata est fides, nusquam tuta fides. Si legitimum nihil est, si veritas iudicij nulla est, si æquitas abiicitur, si iustitia cunctis negatur: pereunt leges auaritia iudicante, iura nihil valent cupiditatis amore, præmia & dona legibus vires abstulerunt. Vbique venale iudicium est. Nullus legibus metus, nullus iudicij timor est, impunita manet male viuendi licentia. Nemo peccantibus contradicit, nec scelus vlciscitur quisquam, omne crimen inultum manet, iniqui salui sunt, probi pereunt. Boni indigent, improbi abundant: scelerati potentes sunt, iusti egent. Iniqui honorantur, iusti eiiciuntur. Iniqui lætantur, iusti in mœrore & luctu sunt, impius præualet aduersus iustum. Damnatur bonus malo. Honoratur iniquus pro iusto. Iustus damnatur pro impio. Nocentes impunes sunt. Innocentes pro nocentibus pereunt, nullare impediente, nulla causa, nulla criminatione, nulla malitia. Crimen mihi obiiciunt, crimen mihi impingunt, criminis nodos contra me nectunt, criminis & suspicionis locum in me conuertunt, in crimen me periculumq; deducunt, obiiciunt mihi crimen cuius non habeo conscientiam. Nihil exploratum est, nihil pate factum est, nihil inuestigatum est, nihil repertum est. Non tamen quiescunt aduersum me mala consingere, non quiescunt falsa testimonia præparare, non desinunt accusatores obiicere, iudices non sinunt cõscribere, testium & iudicum falsa & crudeli sententia iudicor. Testium falsa sententia ad necem innocens ducor. Ex eodem concilio testes, ex eodem conciliabulo iudices, ex eodem cœtu accusatores. Improbos iudices opponunt, falsos testes obiiciunt, in quorum testimonio confidentia est. Nemo ab aliis dissentit, nemo discordat, nemo consilium eorum repudiat. Cui dicam, cui loquar, quem adeam, quem potissimum quæram? A quo consilium petam? In quo animum meum ponam? Omnibus odiosus sum, omnium charitate destitutus sum. Proiecerũt me omnes à se, abominationem omnes minantur. exhorrescunt me omnes, repudiãt omnes, abdicationem intendunt. Volo ad eos confugere, sed minantur: cui pio eorum deprecari vestigia, sed fugiunt, auersantur & odiunt. Supplicando propitios eos habere volo, illi autem magis molesti sunt. Interdum adiungunt se ficta charitate, non ad consolationem, sed ad tentationem. Loquuntur simulate, & si tacent, non est simplex silentium. Quærunt quod accusant, quærunt quid prodant, explorant vnde decipiant. Ego autem reclinato capite, humiliato vultu, deposita facie, sileo, taceo, obmutesco, nulli respondeo, incepto persisto silentio. Ori meo custodiam posui, ori meo signaculum dedi, vocem à sermone repressi, linguam à locutione restrinxi, etiam de bono interrogatus taceo. Malo enim reticere improbis quam respondere. Illi autem non quiescunt, illi amplius fæuiunt: percussum amplius persequuntur me, magis magisque irruunt super me. Obstrepunt etiam super me clamoribus. Captant omnes motus meos. Omnia verba mea inquirunt. Seductione quadã me decipere tentãt: quod contra me agunt quotidie. Iactant in me petulantia conuicia. Voce, ambitu, strepunt super me. Prosiliunt, voce aperta, contumelias & opprobria super me iactitant. Ab alio protocati, ad me omnes arma conuertunt. Omnes in me fæuiunt, omnes in exitium meum intendunt, omnes in mortem meam manus suas præparant. In tanto igitur metu, in tanto pauore, in tanta formidine contabui miser, pallui miser; exanguis effectus sum, emarcuit cor meum. Pauore æstuo, formidinis metu tabesco, timor & tremor animam meam quassauerunt. Si exilio rursus sum, si exilio damnatus sum, si exilij pœnam lugeo, si damnationem exilij gemo, vinculo seruitutis addictus, conditionis pondere pressus, seruili opere mancipatus, ego infaustus, mẽdico infelix, publicam pasco alimoniam: nemo egenti manum porrigit, indigenti nullus succurrit, apud nullum miserationedignus sum. Omnium misericordia dissolutus sum, qui misereatur non est. Omnes mendicantem spernunt, esurientem nec micis suis reficiunt. In os sitientis nullus stillat guttam refrigerij, nullus mihi præbet vel modicum rorem. Effectus sum enim cunctis abominabilibus. Quicunque me contuentur, vt vlcerosum contemnunt, vt fœtentem expuunt, & leprosum tangere horrent,. Iacet caro astricta ferro, iacet pressa catenis, iacet ligata vinculis, iacet vincta compedibus. Non desunt tormenta, non desunt cruciamenta, non sunt minus supplicia, quotidie recrudescit in me fæuitia. Corporis mei carnifices nouis me cruciatibus lacerant, inaudito genere pœnarum viscera mea & membra dilaniant, quicquid possunt super me, crudele excogitant. Caro mea plagis tecta computruit, semiusta latera sanies fundunt, lacerata membra putredinem fluunt. Cum fletibus sanguis manat, cum lacrymis cruor stillat: non est solus cruor lacrymarum, sed vulnerum. Consumptus sum in dolore miser, in dolore & animus & corpus deficit. Mens iam victa est, anima dolore præclusa est. Multa intolerabilia sensi, multa acerba sustinui, multa grauia pertuli, tam graue & crudele vulnus excepi, inopinato vulnere oppressus sum, momentaneo interitu percussus sum, improuisum me in tantum mali calamitas vitæ coniecit: ignorantem oppressit subita calamitas, repentini interitus casusque me subruerunt. Cur infelix natus sum? cur in hanc miseram vitam proiectus sum? Quid miser hanc lucem vidi? vt quid misero huius vitæ ortus occurrit? Vtinam ocius egrederer à seculo quamlibet fessus, qua iam ratione recederem? Sed heu miseris expectata mors tarde venis. O mors quam dulcis es miseris! quam suauis es ô mors amare viuentibus! quam iucunda es ô mors tristibus atque mœrentibus! Accedat ergo ad vitæ magnum malum mortis grande solatium. Sit vitæ terminus finis tantorum malorum. Det finem miseriæ requies sepulturæ. Et si non vita, saltem vel mors miseri incipiat. Mors malorum omnium finem ponit, mors calamitati terminum præbet, omnem calamitatem mors adimit. Melius est bene moti quam male viuere: melius est non esse quam infœliciter esse. Ad comparationem miseriarum mearum, fœliciores esse mortuos quam viuentes. Parcite dolori meo, quæso parcite, mœrori meo quæso ignoscite. Angustiæ meæ veniam date, indulgete meis doloribus, in tanto dolore contra me commouere nolite. Percussionem enim meam plango, calamitatem meam deploro, familiarem eladem miseriæ meæ lugeo, non valeo consolari miser. Impatiens est enim dolor meus, infinitus est mœror meus. Nullatenus lenitur vulnus meum, nullus lacrymis modus est, nullus dolorum finis est. Iam nulla fiducia animi est, iam ferre non potest animus, iam victus miseriis concidit animus. RATIO. O homo, quid tantum diffidis animo? cur adeo mente debilitaris? cur animo tantum diffinderis? cur spei fiduciam omnem amittis? Quare tanta pusillanimitate deficeris? quare in aduersa fragueris? Omitte tristitiam, define esse tristis, tristitiam repelle à te, mœstitiæ noli succumbere, noli te multæ dare tristitiæ. Repelle à corde dolorem, ab animo exclude dolorem, inhibe impetum doloris, vince animi dolorem, supera mentis dolorem. HOMO. Qualiter, quo pacto, quomodo, quemadmodum, qua ratione, qua arte, quo consilio, quo ingenio? RATIO. Omni opere, omni vi, omni arte, omni ratione, omni consilio, omni ingenio, omni virtute, omni instantia. Sume luctamen contra tempotales molestias. Esto in cunctis casibus firmus, patienter tolera omnia, omnia aduersa æquo animo tolera. Noli singularem conditionem tuam intendere: non est sola tua à te considerãda calamitas, non est sola tua à te pensanda acerbitas. Respice similes aliorum casus, intende miserias eorum quibus acerbe aliquid accidit. Dum tibi aliena pericula memoras, mitius tua portas: aliorum enim exempla dolorem releuant, alienis malis facilius consolatur homo. Quid incusas acerbissima tua decreta? Quid causas tui periculi tantum luges? Non sunt noua tua supplicia, habes exempla calamitatis. Quanti tales casus, quanti talia pericula pertulerunt? Patienter ab vno ferendum est quod multis accidit tolerabile. Pœna huius vitæ breuis est. Et qui affligit, & qui affligitur mortalis est, tribulatio huius temporis finem habet. Transeat omnia seculi huius nec per-

A manet quia omne quod venit stare non potest. Nihil est diu, nihil tam longum quod non in breui finiatur. Habent sub cœlo finem suum omnia. Impossibile est vt homo sis & non gustes angustias. Dolor & tristitia omnibus communia sunt. Omnia in hoc seculo euentu simili sustinemus. Nemo in perpetuum expers mali est: nemo est qui in hoc seculo non doleat, nullus est qui in hac vita positus non suspiret. Vita ista lacrymis plena est: vita ista à fletibus inchoat. Qui nascitur, à fletu incipit viuere: flentes prosicimur in hanc miseram vitam: ipse ortus sequentium dolorum est genitus. Interpone ergo tibi rationem, præualeat tibi ratio, tempera animum ratione, vim tanti mœroris reprimat ratio. Confirmato animo nullum periculum pertimesces. *Oportet nos per multas tribulationes introire in regnum Dei. Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.* Quod in præsenti est tribulationis in nobis, momentaneum est & leue: quod æternum est in nobis, supra modum est pondus excellens gloriæ. Vtilis est tribulatio, vtiles sunt vitæ huius pressuræ.

B Malorum prauitas non te occidat, sed erudiat, prauorum aduersitas non te deiciat, sed extollat. Humana tentatio arguat te, non interficiat. Quanto enim in hoc seculo frangimur, tanto in perpetuum solidamur: quanto in præsenti affligimur, tanto in futuro gaudebimus. Si hic flagellis atterimur, purgati in iudicio inueniemur. Semper Deus hic vulnerat, quos ad salutem perpetuam parat. In fornace probatur aurum, vt sorde careat: tribulationis camino purgaris vt purior appareas. Persecutionis igne conflaris, vt omni peccatorum sorde purgeris. Ad probationem sunt ista omnia quæ sustines: non igitur murmures, non blasphemes, non dicas, Quare sustineo mala? Cur affligor? Vt quid mala patior? Sed magis dic, Peccaui, vt etiam dignus non recepi, æqualem vindictam peccati mei non sentio, minus me percussum quam merebar, agnosco, iuxta modum criminis, minor est retributio vltionis. Secundum meritum peccatorum, dispar est causa pœnarum. Non sunt tanta supplicia, quanta extiterunt peccata. Qui enim in flagellis murmurat, Deum plus irritat, furorem Dei prouocat, iram Dei in dignanis plus sibi aggerat. Qui vero aduersa patienter tolerat,

C Deum citius placat. Si enim vis purgari, in pœna te accusa, & Dei iustitiam lauda. Ad purgationem tuam proficit, si ea quæ pateris, ad iustitiam Dei retuleris: si prorrogata miseria, humilis Deum glorificaueris. Corripit enim te Deus flagello piæ castigationis, & arguit & exercet in te disciplinam. Et qui parcendo te ad se vocat, feriendo vocat vt redeas. Cogita homo quoslibet mundi cruciatus, intende animo quascumq; seculi pœnas, quoscumque tormentorum dolores, quascumque dolorum acerbitates: compara hoc totum gehennæ & leue est omne quod pateris. Si timeas, illas pœnas time. Istæ enim temporales sunt, illæ æternæ. Istæ finem habent, illæ perpetuæ sunt. In illis moriendo, tormenta recedunt: in illis moriendo, æternus dolor succedet. Si enim conuersus fueris, emendatio est quod pateris. Conuersum namque à peccatis flagella absoluunt, conuerso instantia flagella ad purgationem proficiunt. Qui enim hîc castigatus corrigitur, illic liberabitur: qui vero nec sub flagello corriguntur, & temporali pœna & æterna damnabuntur. Et

D in hoc prius iudicantur seculo, & illic denuo in futuro. His duplex damnatio est, gemina his percussio est, quia & hîc habent initium tormentorum, & illic perfectionem pœnarum. Scito autem homo, nullum tibi aduersari potuisse, nisi Deus potestatem dedisset, nec potestatem habuisset in te aduersarius, nisi permitteret Deus. Vniuersa quæ accidunt tibi absq; Dei non veniunt voluntate. Iniquorum potestas super te, ex Dei datur licentia. Qui tibi aduersantur, Dei faciunt consilium. Manus Dei te ad pœnam tradidit, indignatio Dei te affligere iussit, ipse iratus iussit in te mala omnia exercere. Nam & quod infirmaris, quod corporis morbis afficeris, quod languorum stimulis cruciaris, quod passionibus animæ quateris, quod mentis angustia torqueris, quod grassante impugnatione spirituum agitaris, hoc ipsum pro peccato tibi diuina iustitia irrogat, & ipsum pro culpa tibi diuini iudicij infertur sententia. Omnis enim aduersitas rerum, E delictorum tuorum meritis excitatur, tua contra te dimicant arma, sagittis tuis confoderis, telis tuis vulneraris. Per quæ enim peccasti, per hæc & torqueris. Securus es enim carnem, flagellaris in carne: in ipsa gemis in qua peccasti, in ipsa gemis in qua deliquisti. Ipsa est tibi censura supplicij, quæ fuit causa peccati. Vnde corruisti ad vitia, inde luges tormenta. Discute conscientiam tuam, intende mentem tuam, examina te, loquatur tibi cor tuum, considera meritum tuum. Iuste arguêris, iuste flagellaris, recto iudicio iudicaris. Procella iusta contexit te, iustitiæ pœna te premit. Nihil enim boni agis, nihil recte facis, nihil æquum perficis, nihil iustum geris, nihil Deo dignum informas. Quotidie peccas, quotidie laberis, quotidie præceps in deterius vadis. Elatio tua non residet, superbia non deponitur, timor & iactantia non cohibetur. Rapit te furor, inflammat ira, clamor excitat, commouet indignatio: paratus ad iram supra modum irasceris; supra mensuram animi furore moueris. Zelaris bonis, inuides melioribus, alienis fœlicitatibus æmularis, alienis virtutibus semper inuidus extitisti. Cui vnquam non detraxisti? quem non lacerasti? Cuius non abrosisti vitam, cuius non iactasti infamiam? Fallax, inconstans, infidus, auarus, tenax, sterilis, inhumanus, infructuosus: cecidisti in concupiscentias seculi, defluxisti in cupiditatibus mundi. Flagrans in terreno amore, congeris res perituras, nescit satiari cupiditas tua esca. Si in libidine perdutas, si in flagitio perseueras, si in luxuria permanes, si in carnali amore persistis: Heu quamdiu, quem ad finem, quousque errabis homo? Iam tandem peccare quiesce, iam tandem desine ab scelere; aliquando mores malos commuta in melius. Cur in peccati sordibus permanes? Cur in voluntate peccandi persistis? Noli diu errare miser, de malo iam mutare in melius: pone peccati finem, pone legem nequitiæ. Habeat culpa modum, habeat iniquitas terminũ: culpas tuas vel verberatus agnosce. HOMO. Heu me indignum! heu me infœlicem! heu me miserum! nesciebam quod pro mea iniquitate percutior, ignorabam quod pro meo merito iudicor, quod iustum iudicium de mea sit iniustitia. Tu autem mihi indicasti, tu mihi manifestasti, tu mihi notum fecisti, per te cognoui quod nesciebam. Iam pro certo scio, iam certum habeo, iam non me latet, manifestum mihi est, satis mihi cognitum est, perpensum mihi est satis, iam exploratum est mihi. Occultum mihi iam non est, iam mihi non est ambiguum, iam non est mihi absconditum. RATIO. Inde est, homo, inde omnis calamitas ista, inde est ista acerbitas, inde ista crux, inde ista pœna, inde ista æruma. Ex te natæ sunt causæ peccatorum tuorum, non ex aliquo casu, non ex aliquo euentu, non ex quolibet fortuitu. Iste languor propriæ culpæ est, ista ægritudo propriæ iniquitatis est. An aliud tibi videtur, an aliter putas, an aliter existimas, an aliter sentis, an aliud contueris, an aliud iudicas, an aliud deputas? HOMO. Nihil sane, nihil prorsus, nihil penitus, nihil omnino: nihil habeo quod contradicam, credo veritati, negare non possum, fateor esse verum. Quis hoc dubitat, quis istud ambigat, quis istud neget? RATIO. Si ita est si certum habes, si perpensum est, si exploratum est, auferà te iam vitiũ, crimen remoue à te, à vanitatis te malo coërce, à vitio & peccato te retrahe. Fuge iam vitæ maculam, fuge vitę turpitudinem, puritate vitæ veteres maculas ablue. HOMO. Bene dicis, bene doces, bene instruis, bene admones, bene persuades, bene instituis. Ego optabam à peccati nexu resolui, cupiebam à consuetudine mala retrahi, desiderabam à vitio recedere, quærebam vsum nequissimum superare. Sed heu difficile est prauam consuetudinem vincere, praua vsus vix aboletur, assidua consuetudo in naturam vertitur: assiduo vsu innaturatur vitium. Animus sceleribus astrictus, diuelli ab eis vix potest. Tanta sunt mea vitia, vt vix euelli possint: vix credo peccata mea vllo spatio temporis posse exolescere. Vltro me miserum antea vitiaui, spontaneo me dudum pollui, proprio me prius arbitrio perdidi, propria voluntate me maculaui. Bonus eram sponte mea ad peccatũ dilapsus sum: liber etiam. spõte mea factus sum debitor mor-

F

G

H

Proprium arbitrium prolibero

tis. In-

A

tis. Infœlix ego, peccatum ſponte mihi primus ipſe paraui. Ego priùs occaſionem peccandi amplexus ſum. Nunc peccari vſu adſtrictus detineor, mala conſuetudo me ſibi grauiter implicauit, vſus peccandi neceſſitatis vinculis me adſtrinxit. A delicto diſcedere volo, nec valeo. Quæro à lapſu reſurgere, & non valeo vſui repugnare. Trahor boni amore, retrahor malæ conſuetudinis lege. Longa conſuetudo in me vim ſibi & legem fecit. Longus peccandi vſus me ſuperatum obtinuit, peccata mea conſuetudine duruerunt. Volo agere bonum, ſed deſideria conſueta non ſinunt. Conſuetudine peccandi quando neſcio, ſic delinquo, peccati vſum & quando nõ opto, incurro. Repugnante carnali conſuetudine, implere bona non valeo: prauo vſui contraire nitor, ſed carnis deſiderio adgrauor. Ad iuſtitiam me amor erigit, ſed ad peccatum conſuetudo conſtringit. Ratio. Reluctа contra malam conſuetudinem, contra conſuetudinem peccandi tota virtute repugna. Vince vſum carnalem etiam cum dolore. Quamuis cum dolore, vſui malo reſiſte: quamuis cum difficultate, pernicioſam conſuetudinem vince. Propone tibi aduerſus præſentes carnis ardores, futuri ſupplicij ignes. Superet æſtum libidinis recordatio æterni iudicij. Memoria ardoris gehennæ, ardorem excludat luxuriæ. Fornicationis pœnam, metus grauioris ſupplicij vincat: fortior dolor, dolorem minorem exſuperet. Patienter leuiora porrabis, ſi grauiora fueris recordatus. Verſetur etiam ante oculos tuos imago futuri iudicij, prouide quod poſtmodum eris paſſurus, futuram Dei ſententiam cogita, futura Dei iudicia ſuper te formida. Terreat te gehennæ metus, terreat te futuri iudicij ſententia, renouet te pœnarum tertor à culpa. Vitæ tuæ terminum quotidie intuere, omni hora habeto mortem præ oculis. Ante oculos tuos tenebrarum ſemper verſetur aduentus, de morte tua quotidie cogita, finem vitæ tuæ conſidera. Recole ſemper diem mortis incertum, eſto ſollicitus ne ſubito rapiaris. Quotidie dies vltimus appropinquat, quotidie ad finem tendimus, quotidie viam vitæ tranſimus. Ad mortem quotidie properamus, ad vitæ terminum quotidie tendimus, momentis decurrentibus ad finem ducimur. Neſcimus quid hodie nobis contingat, neſcimus quando extremum tempus nobis adueniat, ignoramus ſi hac nocte animam noſtram conditio mortis repoſcat. Finis noſter nobis abſconditus eſt, venturi exitus ignorantia nobis incerta eſt. Improuiſus eſt mortis occaſus, incertus euentus & finis omnium. Dum neſcimus repente mors venit, dum non æſtimamus, improuiſi tollimur: dum ignoramus, repente ſubtrahimur. Timeamus ne dies illa tanquam fur nos rapiat: ne nos turbo diuini iudicij, dum ignoramus, diripiat: ne nos repente interitus auferat: ne ignorantes, calamitas ſubito comprehendat: ſpiritus qui ad peccandum ſuccendit, peccantem ſæpe ſubito rapit. Qui viuentes inflammat, morientes ſubito deuorat. Qui inflectit ad vitia, pertrahit ſubito ad tormenta. Quantos ad pœnã mortis improuiſa calamitas ſtrauit! quantos improuiſus exitus rapuit! quanti ſubito ſubſtracti deficiunt! quanti dum mori non exiſtimant, auferuntur! quanti ad mortẽ ſubito rapiuntur! quanti repente ad æterna ſupplicia deducuntur! Aſpice ergo ex alieno merito quid timeas, reſpice ex alieno exitio quid paueſcas. Euita foueam in qua vides coram te alium cecidiſſe: pericula aliena in te pertimeſce, alienos caſus tua fac eſſe pericula. Morientis vocatio, tua ſit emendatio, & aliorum perditio tua ſit cautio. Retrahat te à peccato impiorum interitus, abſtrahat te à culpa pereuntium pœna: delinquentium finis te corrigat, reproborum interitus te abducat, iniquorum pœna ad tuam ſalutem proficiat. Quod male feciſti, dum potes, emenda: dum potes à peccato & vitio te reuoca. Dum tempus eſt, clama: dum datur ſpatium, luge: dum eſt licentia pœniteas. Feſtina, dum potes, plange dum adhuc anima verſatur in corpore; dum adhuc viuis, remedium tibi futurum adquire. Priuſquam te dies mortis præueniat, priuſquam te profundum abſorbeat, priuſquam te infernus rapiat. Vbi iam nullus indulgentiæ locus, vbi nulla pœnitentiæ patet libertas, nulla correctionis datur licentia: vbi nullus eſt ad confeſſionem recurſus, ad veniã nullus regreſſus. Homo. Verũ dicis, verum loqueris, narras mihi quod oportunum eſt, informas me quod magis mihi expedit: nihil eſt melius, nihil gratius, nihil acceptius, nihil iucundius: nihil magis me delectat, nihil me magis gratificat. Id ſolum quæro, id ſolum ſcire volo, id noſſe tantũmodo cupio, ſi eſt ſpes in confeſſione, ſi eſt fiducia, ſi eſt remiſſio, ſi eſt venia, ſi eſt indulgentia, ſi eſt locus per pœnitẽtiam regredi ad iuſtitiam. Ratio. Eſt plane, eſt prorſus, eſt vtique, eſt profecto, eſt proculdubio. Confeſſio ſanat, confeſſio iuſtificat, cõfeſſio peccati veniam donat. Omnis ſpes in confeſſione conſiſtit, in confeſſione miſericordia eſt. Certiſſime igitur crede, nullo modo hæſites, nullo modo dubites, nullatenus de miſericordia deſperes: habeto ſpem in confeſſione, habeto fiduciam, nõ deſperes remedium ſanitatis: qui enim veniã de peccato deſperat, plus ſe de deſperatione, quam de commiſſo ſcelere damnat. Deſperatio auget peccatum, deſperatio peior eſt omni peccato. Corrige igitur te & indulgentiæ habeto ſpem: depone iniuſtitiam & ſpera vitã: depone iniquitatem & ſpera ſalutem. Quamui enim criminoſus, quamuis ſceleratus, quamuis criminib infandis oppreſſus, nõ denegatur pœnitentiæ locus: facile pœnitentibus diuina miſericordia ſubuenit. Per pœnitentiam indulgẽtia datur, per pœnitentiam delicta abſterguntur. Homo. Heu miſerum me! ſpem perdideram, fiduciam amiſeram, diffideram animo, fractus fuerat animus, in deſperatione pœnæ recideratanimus. Iam regreſſus ſum ad ſpem, iam recepi fiduciam, ſpem indulgentię iam habeo: de pietate Dei ſpero, de bonitate Dei non dubito. Habitabo iam in ſpe, erexit me ad ſpem pietas eius, dedit mihi ſpem vitæ in pœnitentia. Si Deus igitur reſpexerit, ſi in auxilium mihi acceſſerit, ſta impletum quod cupio adiuuerit: ho facere decreui, hoc ſtatui, deſixum hoc animo meo eſt, euelli hoc animo non poteſt. Ratio. Deus tibi optata tribuat, Deus votis tuis faueat, Deus votorum te compotem faciat, Deus voluntatem tuam in bonum perficiat, Deus vota tua confirmet, Deus votis ſuffragetur, Deus tibi optas tribuat tuis. Deus tibi vota tua accedere faciat: omnia Deo fauente agas. Si igitur cordi eſt, ſi voluntati eſt, ſi voti eſt, ſi animi eſt, ſi deſiderij eſt: ora iã, pete nunc, obſecra, ne taceas, erumpe in vocem & clama fortiter. Plange iniquitates tuas, mala quæ geſſiſti flendo commemora: reatus tui dolorem plange, pœnam tuam flendo cognoſce. Lamenta pœnitentiæ te lauent, mœroris vnda te irriget, compellat te plangere fluuius lacrimarum. Homo, Heu mihi infœlix anima, in tantis peccatis, in tantis criminibus, in tã multis iniquitatibus, quid primum plorem? quid primum plangam? quid priùs lugeã? quas lacrymas ſumam? non ſufficit memoria referre tantorum criminum geſta: peccata quoq; mea mihi ſenſum doloris tulerunt. Hebetudine cordis coagulatæ ſunt lacrymæ. Obriguit animus nullo mœrore compunctus. Anima mea in ſtuporem conuerſa eſt, inſenſata facta eſt anima mea. O lacrymæ vbi vos ſubduxiſtis? vbi eſtis fontes lacrymarum? vbi es mœroris vnda? vbi eſtis lamenta? Redite obſecro lacrymæ, mouemini fontes lacrymarum, aſpergite me fletibus, fluite ſuper faciem meã, humectate maxillas meas, genas meas irrigate, date mihi planctũ amarum. Inter omnes ego grauius cecidi, inter omnes deterius corrui, omnium impiorum pœnas ſcelere meo vici, tartarea tormenta vix malis meis ſufficiunt. Non eſt peccatum ſuper peccatum meum, non eſt iniquitas ſuper iniquitatem meam, nequiorem me cunctis peccatoribus penſo, comparatione mea nullus iniquus eſt. Iuſte pœnas debitæ infelicitatis exſoluo, iuſte tantis ſupplicijs conteror, ex meo peccato mala mihi omnia aduenerunt. Deus iſta in me inducit, affligit me iuſto iudicio, rependitur factis meis congrua viciſſitudo. Minus tamen retribuitur quam ipſe deliqui, peccatorum meorum minor viciſſitudo rependitur, plaga mea culpa mea durior inuenitur. Leuior eſt peccato meo pœna damnationis. Grauius eſt quod amiſi, leuius eſt quod tolero. Grauior eſt culpa quam feci, minor eſt vindicta quam perfero. Penſo malum quod geſſi, non eſt tantum quod patior. Leuior

B Remedia contra carnis concupiſcentias, & voluptates.

C

D

E

Cõfeſſionis fructꝰ.

Deſperatio.

F

G

Cordis hebetudo ex peccatis.

H

plaga mea pōdere peccatorum meorum. Aliud est, prorsus aliud quod amplius me affligit, quod me magis contristat, quod me magis perturbat, quod me magis terrificat. Cui simile malum nullum inuenitur, cui incomparabilis omnis pœna est, quod omnibus suppliciis antefertur, quod antecellit cuncta tormenta, quòd exuperat omnia mala. RATIO Heu anima, quid est quod multum metuis, quid est quod te magis corripit, quid est quod amplius ad mœstitiam te adpellit? Quid amplius reformidas? quid amplius pauescis? quid amplius metuis? HOMO. Metuo diem iudicij, metuo diem tenebrarum, diem amarum. Perpendo quidem malū quod tolero, sed amplius quod restat, formido. Lugeo quæ in hac vita patior, sed post hanc ne grauiora patiar pertimesco. Sentē tiam licet tolerem in pœna, torméta tamen gehennæ formido ex culpa. Iā presens pœna laniat, sed futuro me magis conturbat. Grauia sunt quæ iam sustineo, grauiora in perpetuum timeo. De presentibus quidem pœnis doleo, sed de futuris amplius ingemisco. Succurre mihi Deus meus antequam moriar, antequam me mors præueniat, antequam me tartara rapiāt, antequam me flamma comburat, antequam tenebræ me inuoluant. Subueni priusquam gehennæ ignibus deuorer, priusquam sine termino crucier. Reus enim timore iudicij tui rerreor, pauore peccati iram tuā formido, immanitate sceleris trepidante coscientia metuo. Si enim vix iustus saluabitur, ego impius vbi ero? Quid faciam dum venerit tremendi formido iudicij: cum examen iudicij venerit, quid respondeā? Quid ero dicturus, cum ante tribunal Christi fuero presentatus? Væ diem illum, quando peccaui! væ diem illum quando transgressus sum! væ diem illum quando malum expertus sum! Vtinam non illuxisset mihi, vtinam non fuisset ortus super me, vtinam non aparuisset. O dies detestanda, ô dies abhominanda, ô dies penitus nec dicenda, quæ me in hoc seculum protulit, quæ mihi claustra partus aperuit, quæ ortus mei ostia reserauit. Dies illa à luce in tenebris permutetur, profunda illum caligo confundat, æterna illum cæcitas obruat. Amittat temporis statum, omni memoria extinguatur, nullis seculis digna memoretur. Melius mihi fuerat non esse ortum, melius non fuisse genitum: melius vt non fuissem in seculo procreatus, quam æternos perperi cruciatus. Flete me cœlum & terra, luge me omnis creatura, plorate me omnia elementa. Ingemiscite super me vniuersum genus, & quo potestis vitæ sensu super me lamentum effundite. Peccaui crudeliter, lapsus sum fortiter, cecidi grauiter, corrui miserabiliter: nullum inuenitur peccatum, cuius sordibus non sim coinquinatus, nullus est morbus vitiorum, à quo non traxi contagium, nulla sordium sentina extitit quæ in me miserum non confluxit. Probrosus, sceleratus, flagitiis cunctis obrutus, innumerabiliter frequentaui impudicitiā fœditatis. Vt bene viuerem vltra promisi, quod pollicitus sum nunquam seruauti. Semper ad peccatum meum redij, semper delicta mea iteraui. Nūquam in melius mutaui mores, nunquam à malis factis recessi. Plurimos etiam maculaui me perdens, plurimos prauis moribus, in iniquitatem pertrahi. Scelere meo multæ animæ perierunt, exemplis vitæ meæ multi subuersi sunt. Ego multis causa malorum fui. Per me, multorum propositum maculatū est: per me, nomen sanctitatis laceratum est. Orate pro me ad Dominum viri sancti, obsecrate pro me plebs omnis sanctorū, implorate pro me omnis chorus iustorum, si forte misereatur mei Deus, si forte recipiat me, si forte deleat peccatum meum, si auferat iniquitatem meam, si misericordiam præstet mihi. Iratus est enim super me nimis, cōplenit furorem suum in me, effudit iram indignationis suæ super me, propter multitudinem iniquitatis meæ. quia creuerunt auersiones, quia multiplicatæ sunt præuaricationes. Væ mihi quia defluit anima mea, væ mihi quia consumptus sum. Afflicta mœrore, contrita luctu, extenuata gemitu, quis miserebitur tui anima? Quis consolabitur te, quis dabit lamentum pro te? Magna est sicut mare contritio tua, afflictio tua sicut pelagus sæuiens, dolor tuus quasi fluctus tumens. Quæ tempestas non irruit super te, quæ procellæ non acciderunt tibi? Plena es fluctibus, plena es tempestatibus anima. Omnes moles molestiarum, omnes turbulentissimæ tempestates super caput tuum intonuerunt. Vbi es custos hominum? vbi es animarum redemptor? vbi es pastor? cur spreuisti me? cur auertisti faciem tuam à me? Vt quid longe factus es à me cōsolator animæ meæ? Reuertere iam Deus meus, ne me obliuiscaris in finē, ne me in perpetuum deseras, ne me ad perdendum in potestate dæmonum derelinquas. Licet offensa sit grauis, tu autē clemens, tu pius es, tu multæ miserationis. Nullum relinquis, nullum spernis, nullum detestaris, nullum recusas à misericordia: sed vltro ferens, clementer peccantes expectas vt redeant. Quanti enim scelerati, quanti luxuriis dediti, quanti concupiscentiis saginati, bonitate tua ad indulgentiam peruenerunt? Ostende & in me clemētiam tuam, pateat & mihi venia, pateat & indulgentia. Non abneges vni quod plurimis contulisti. Scelera mea non defendo, peccata mea non vindico: displiceat mihi quod feci, offensam fateor, errorem confiteor, culpam agnosco, vocem confessionis aperio. Suscipe quæso domine, vocem confitentis, attende vocem precantis, audi vocem peccatoris clamātis. Peccaui Deus, miserere mei: peccaui Deus, propitiare mihi: parce malis meis, ignosce peccatis meis, indulge sceleribus meis, dele culpas meas gratia tua. Si enim iniquitates nostras recordatus fuerisl quis sustinebit? ad examen tuum nec iustitia iusti secura est. Quis est enim iustus, qui se audeat dicere sine peccato? Quis præsumat coram te aliquid de iustitia? nullus enim mundus in cōspectu tuo. Ecce inter sanctos nemo est immaculatus. Ecce qui seruierunt Deo non fuerunt stabiles, & in angelis reperta est prauitas. Stellæ non sunt coram te mundæ, cœli non sunt mundi in conspectu tuo: quanto magis ego abhominabilis & putredo, filius hominis vermis, hausi quasi gurges peccatum, & bibi quasi aquas iniquitatem? Qui commoror in puluere, qui habito in domo lutea, qui terrenum inhabito fundamentū. Memorare Domine quæ sit mea substantia, memento quia sum terra, memento quia cinis & puluis sum. Operi manuum tuarum porrige dexteram, consule infirmę materiæ, succurre carnali fragilitati meæ. Infirmæ conditioni pareat regressus salutis. Pateant tibi vulnera mea, coram te ægritudo mea. Tu vides quanto saucius sim & languidus. Medicinam qua sanet tribue, medelam qua curer, impende. Respice infectum vitiis, reforma corruptū peccatis Extingue in me flammas concupiscentiæ, iacula ignita diaboli me vltra non penetrent, non exardescant in me vlterius. Tu enim scis tentationes quas porto, tu scis fluctus quos patior tu nosti tentationes quas tolero. Vbi lapsus sum, vbi fluxus sum, vbi infelix demersus sim, tu scis Incurri negligēs in ruinam, corrui incautus in turpitudinis foueam, descendi in profundum malorum miser. Educe animam meam captiuam ab inferis, non me concludat profundum, non mihi deneget exitum. Ecce dies metuendus iam imminet, iam dies vltimus appropinquat: nihil supereſt mihi præter tumulum, nihil supereſt præter sepulchrum. Parce mihi antequam eam, munda me antequam ab hac vita recedam, solue priusquam moriar peccatorum meorum vincula.

RATIO. Commotus sum ad lacrymas tuas, ad fletus tuos compunctus sum. Lamentatio tua me resoluit, lamentatio tua lacrhymas mihi exigit. Lamentando ad lacrymas me coegisti, lamentando ad fletum me cōmouisti, ad lamentum tuum lacrymas fudi, ad planctum tuū lacrymis resolutus sum. Deus tibi omnia optata tribuat, Deus culpas tuas parcendo ignōscat peccata tua laxando dimittat. Criminum tuorum maculas abluat, ab omni te mali labe detergat, liberet te ab imminente peccato. Age itaque iam vt oportet, age vt decet, age vt dignum est, age vt æquum est, age vt rectum est. Propone vlterius vt non pecces, ne vltra delinquas, statue. Caue culpas tuas iterare, caue mala repetere. Ad vitium ex quo te abstidisti ne reuoces, quæ deliquisti ne iteres. Transacta mala ne repetas, quo lapsus denuo non delinquas. Non te polluas post lamentum, post pœnitentiæ luctum non redeas ad peccatum, ne denuo committas. Deplo-

rato

raro delicta, ne rursus facias quod iterum plangas, ne culpam pro qua veniam postulas iterare præsumas: inanis est pœnitentia, quam frequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum tardius sanatur, frequens peccans & lugens veniam vix meretur. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata: nihil valet veniam malis poscere, & mala denuo iterare. Persiste ergo in confessione, esto in pœnitentia firmiter confirmatus. Vitam bonam quam cœpisti tenere, non deseras, propositum bonæ vitæ conserua iugiter. Beatus eris si permanseris, beatus si perseueraueris. Salus perseuerantibus promittitur, præmium perseuerantibus datur. Beati qui custodiunt iudicium & faciunt iustitiam in omni tempore. Non est beatus qui bonum facit sed qui incessabiliter facit. *Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

Explicit liber primus.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

VÆ so te, anima, deprecor te, imploro te, ne quid inconsulte geras, ne temere aliquid facias, ne repetatur malum, ne renascatur peccatum, ne redeat iniquitas, ne recurrat malitia, ne denuo exoriatur nequitia, ne resumat iniustitia vires. Scito homo temetipsum, scito quid sis, scito cur ortus sis, quare natus sis, in quos vsus genitus sis, quare sis factus, qua conditione sis editus, ad quæ rem sis in seculo procreatus. Memento conditionis tuæ, esto quod factus es, qualem te fecit, qualem te factor condidit, qualem te creator instruxit. Serua rectam fidem, tene sinceram fidem, custodi intemeratam fidem. Maneat in te recta fides, sit in te incorrupta fides confessionis. Nulla te insipiens doctrina decipiat, nulla religio peruersa corrumpat, nulla prauitas à fidei societate auertat, nihil temere de Christo loquaris, nihil de Domino prauum vel impium sentias, nihil peruerse sentiendo in dilectione eius offendas. Esto in fide iustus, habeto fidem rectam, conuersionem sanctam. Ab omnibus quæ lex vetat abstine, omnia quæ scriptura prohibet, caue. Non delinquas in opere, qui in fide perfectus es. Fidem turpiter viuendo non polluas, fidei integritatem morib. prauis nõ corrumpas. Non admisceas virtutibus vitium, non adiungas bonis malum. Malum mixtum bonis contaminat plurima: vnum enim malum multa bona perdit. Qui in vno peccauerit, eum omnibus vitiis subiacere manifestum est. Per vnum enim peccatum multæ iustitiæ pereunt, per vnum malum multa bona possunt subuerti. In id quod delectatur corpus, animum non declines, carnali delectationi consensum non præbeas, non des animam tuam in potestate carnis, refrena mentem ab appetitu illius. Cor tuum quotidie examina, priuata examinatione occultorum tuorum discute latebras. A cogitatione noxia custodi animum, mentem tuam turpis cogitatio nõ subripiat. Discerne cogitationes tuas, quid vites, quid facias. Munda conscientiam tuam à peccato, sit mẽs tua pura, nullæ ibi resideant sordes: sic vitium à te abstergę, vt nec animo quippiam apud te remaneat. Scito te & de cogitationibus iudicandum. Deus conscientias iudicat, Deus non solum carnem, sed mentem examinat, Deus iudex, & de cogitationibus iudicat animã. Quando titillat cogitatio praua, non consentias illi, quando suggerit aliquid illicitum, non ibi teneas animum. Primam peccati suggestionem contemnas, non sinas eam in corde tuo manere. Quacunque hora venerit, expelle illam: vt apparuerit scorpio, contere eum. Calca serpentis caput, calca prauæ suggestionis initium. Culpam emenda ibi vbi nascitur: ipso initio cogitationi resiste, & euades cætera. Aduersum initium cogitationis certare, & vinces. Caput cogitationis exclude, & cætera superantur. Si sumpseris cogitationes à corde, non prorumpas in opere. Si cogitationi non consentis, operi cito resistes: quem delectatio non rapit, consensus sibi non subdit. Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit. Dum anima labitur, statim caro ad peccandum parata est. Anima enim carnem præcedit in crimine, nihilque potest caro facere, nisi quod voluerit animus. Munda ergo cogitatione animum, & caro non peccabit: si enim volueris vinci, omnino non poteris. Audi anima quæ loquor, ausculta quæ dico, attende quæ moneo. Nulla iam immunditia polluaris, nulla libidine maculeris: ab omni te carnis corruptela suspende, ab omni carnis corruptione te extrahe. Luxuria vltra non inualescat, libido vltro non te deuincat. Custodi à fornicatione corpus tuum, vide ne vnquam carnali contagione inquinẽris. Fornicatione contaminati deterius peccatum puta. Omnibus peccatis fornicatio maior est: graue peccatum fornicatio est, fornicatio vniuersa antecedit mala: fornicatio grauior est morte: melius est enim mori, quam fornicari: melius mori, quam libidine maculari: melius animã effundere, quam eam per incontinentiam impendere. Continentia hominem Deo proximum facit & vbi ista manet, ibi & Deus manet.

E *32. q. 1. Nõ poteſt.*

F

De castitate. CAP. II.

CAstitas hominem cœlo iungit, castitas hominem pertrahit ad regnum. Castis cœli regnum promittitur, casti hæreditatem cœli expetunt. Libido vero in infernũ hominem demergit, libido ad tartara hominem mittit, ad pœnas tartari hominem libido perducit. Quod si adhuc carnales molestias sentis, si adhuc carnalis libidinis suggestione pulsaris, si animum tuum fornicationis titillat memoria, si te adhuc luxuria tentat, si adhuc libido inuitat, memoriam mortis tibi obiice, diem exitus tui tibi propone, finem vitæ tuæ ante oculos tuos tibi adhibe. Præpone tibi futurum iudicium, præpone tibi futura tormenta, præpone tibi futura supplicia, præpone tibi inferorum perpetuos ignes, præpone tibi gehennæ pœnas horribiles.

De oratione. CAP. III.

ORa lacrymis indefinenter, ora iugiter, precare Deum diebus ac noctib. Sit sine cessatione oratio, sit frequens oratio, sint orationis arma assidua, oratio non deficiat. Insiste orationi frequenter, insiste orationi assidue, geme semper & plange. Surge in nocte ad precem, vigila & ora. Persiste in oratione ad precem, incumbe nocturnis vigiliis admodum clausis oculis rursum ora. Oratio feruens diaboli iacula submouet, oratio continua diaboli tela superat. Hæc prima est virtus aduersus tentationum incursus, hæc prima tela aduersus hostium tentamenta. Immundos spiritus precis expellit frequentia: immundos spiritus orationis euicit instantia. Dæmonia oratione vincuntur, oratione dæmonia superantur, omnibus malis præualet oratio.

G *Idem text. repetitur lib. de contemnẽdi, cap. de oratione.*

De parsimonia. CAP. IV.

ADime quoque tibi saturitatem panis, parsimonia corpus tuum castiga. Ieiuniis & abstinentiæ inseruire, pallida ora gere, aridum corpus porta. Esuri & siti, abstine & aresce. Non potes tentationes vincere, nisi de ieiuniis eruditaris. Escis enim libido crescit, ciborum saturitas carnis luxuriam suscitat. Edacitatis vitio crescit carnis tentatio. Saturitati libido semper adiuncta est. At cõtra ieiunio libido frangitur, ieiunio luxuria superatur. Sequestrata saturitate nõ dominatur luxuria. Abstinentia enim carnem superat, abstinentia luxuriam frænat. Libidinis impetum abstinentia frangit, libidinis virtute mẽ abstinentia soluit. Sitis & fames carnis luxuriam interimit, fames & sitis carnis luxuriam superat. Vino quoq; multo grauatur mens. Vinum vitus est præualens animo, vino luxuria excitatur, vino fomes libidinis enutritur. Venis vino repletis luxuria in membris pullulat, pocula instrumenta luxuriæ sunt. Igni enim adiecto fomite, incendium magis crescit. Adiecta enim materia plus augeretur flamma. Oculi quoque prima tela libidinis, vitio prima concupiscentia mulieris. Mens enim per oculos capitur. Aspectus namque concupiscentiam nutrit, effectum facit,

H

animum titillat, cor vulnerat. Subtrahe ergo visum, reprime oculos à petulantia. Non eos defigas in speciem carnis, nullam ad concupiscendum aspicias, nullam hoc animo attendas, vt concupiscas. Tolle occasionem peccandi, aufer materiam delinquendi. Si vis esse à fornicatione tutus, esto corpore & visione discretus. Corpore quippe se inuictus, à peccati intentione discedis. Circa serpentem enim positus, non eris diu illæsus. Ante ignē consistens, & si ferreus sis, aliquando dissolueris. Proximus periculo diu tutus nō eris. Per assiduitatem cito peccat homo. Sæpe familiaritas inuplicat, sæpe occasio peccādi voluntatem facit, sæpe quos voluntas non potuit, assiduitas superauit. Otio etiam deditos cito luxuria subripit, vacantem luxuria cito præoccupat. Grauius libido viri, quem otiosum inuenerit. Cedit autem libido rebus, cedit operi, cedit industriæ & labori. Libidinem quippe carnis sæpe labor vicit. Corpus enim labore fatigatum, minus delectatur flagitium. Quapropter præcaue vitiū, non diligas otium, non ducas vitam in otio. Fatiga corpus laboribus, exerce operis cuiuslibet studium. Quære tibi opus vtile, quo animus plicetur. Cum opere vaca lectioni, vaca meditationi scripturarum, vaca in lege Dei. Habeto in diuinis libris frequentiam, assiduitas legendi sit tibi, sit tibi frequens lectio, sit tibi quotidiana legis meditatio. Lectio vicē demit erroreni, lectio à mūdi subtrahit vanitate. Lectio docet quid caucas, lectio ostendit quo tendas. Multum proficis cum legis, si tamen facias quod legis, si iam & cætera bona placent, si & alia grata sunt, si inuoto sunt, si in bonis cunctis animus est attentus, si in bonis cunctis animus est præparatus.

De humilitate. Cap. V.

Esto humilis, esto in humilitate fundatus. Humilitate minimum te fac, nulli te præponas, nulli te superiorem deputes. Existima omnes superiores esse tibi. Omnium minimum te existima, inferiorem te omnibus deputa. Quamuis summus sis, humiliatem tene. Si humiliatem teneris, habebis gloriam. Quanto enim humilis fueris, tanto te sequitur gloriæ altitudo: cauc iactantiam, cauc ostentationis appetitum, cauc gloriæ inanis studiū. Non te arroges, non te iactes, non te insolenter extollas. Alas superbiæ non extendas, elationis pennas nō erigas. Nihil de te præsumas, nihil tibi boni tribuas. De iustitiæ veritate nulla elatione superbias, de bono opere non glorieris. Humiliare vt exalteris, ne exaltatus humilieris. Qui enim attollitur, humiliatur: qui exaltatur, deiicitur. Qui eleuatur, prosternitur: qui inflatur, allidítur: de excelso grauior casus est de alto maior ruina est. Initium enim peccati superbia. Superbia angelos depossuit, tumor regna dissoluit. Elatio excelsos deiecit, arrogantia sublimes humiliauit. Humilitas autem casum nescit, humilitas non nouit, humilitas ruinam nunquam incurrit, nunquam lapsum passa est humilitas. Cognosce homo, quia Deus humilis venit, quia se in forma serui humiliauit, factus obediens vsque ad mortem. Ambula sicut & ille ambulauit, sequere eius exemplum, imitare vestigia eius. Existe vilis, existe abiectus, existe despectus. Displice tibi, despectus esto apud temetipsum. Qui enim sibi vilis est, ante Deum magnus est, qui sibi displicet, Deo placet. Esto igitur paruus in oculis tuis, vt sis magnus in oculis Dei: Tanto enim eris apud Deum pretiosior, quanto fueris ante oculos tuos despectior. Porta quoque semper verecundiam in vultu de recordatione delicti, porta pudorem in facie de memoria commissi peccati, peccati pudore oculos tuos attollere erubesce. Incede deposita facie, incede abiecto vultu, mœsto ore, perculso corde, lugubri veste, sacco inuolutus, operum cilicio corpus. Semper lugens, semper mœrens, semper suspiria cordis emittens. Sit compunctio in corde, sit lamentum in pectore. Ad lacrymas semper esto paratus, dilige lacrymas, suaues tibi sint lacrymæ. Delectet te planctus & luctus. Planctus & compunctionem fac tibi semper, planctum & lacrymas nunquam deseras. Nullate res de peccato securum faciat, nullare securitatis deceptio blandiatur, nulla securitas deceptum a pœnitentiæ intentione suspendat. Incessanter in corde tuo spes & formido consistat: pariter sint in te timor atque fiducia, pariter spe: & metus. Sic spera misericordiam, vt iustitiam metuas: sic spes indulgentiæ erigat, vt metus gehennæ semper affligat.

De timore. Cap. VI.

Timor enim semper emendat, timor expellit peccatum, timor reprimit vitium, timor facit hominem doctum atque sollicitum. Vbi vero timor non est, ibi perditio est morum. Vbi timor non est, ibi dissolutio vitæ est. Vbi timor non est, ibi scelerum abundantia est. In infirmitatibus tuis non contristeris, in languoribus tuis gratias age Deo. Valere te magis animo opta quam corpore, valere te magis mente quam carne. Aduersa corporis remedia sunt animæ. Ægritudo autem corpus vulnerat, mentem curat. Languor vitia excoquit, languor vires libidinis frangit. Si prosperitas arriserit, non attollaris, si aduersitas acciderit, non deiiciaris. Si fœlicitas eluceat, non sis iactans, si calamitas contigerit, pusillanimis non existas. Habeto temperamentum in prosperis, habeto patientiam in aduersis. Probari te in dolore cognosce ne frangaris, probari te in prosperitate cognoisce ne exalteris. Æqualis esto in omnibus, mentem nec gaudio nec mœrore commutes. Omnia æquali iure sustine, ad nullam insolentiam commuteris. Nullus te imparatum inueniat, nullus sit casus quem meditatio tua non præueniat. Propone tibi nihil esse quod non accidere possit, præmeditare contra omnia futura, futuras semper commentare miserias. In secundis meditare quo pacto aduersa feras, ne aliquid aduersum accidat semper animo cogita. Sapientis est periculi præuidere iacturam. Omnia meditata leuiora accidunt, expectata mala tolerabiliter feruntur. Cedit aduersus casus consilio, perspecta res non admiratur cum acciderit. Aduenientes impetus meditatio frangit, pcogitatio futuras molestias attenuat, præuisio malorum lenit aduentum. Inopinatum enim malū fortiter ferit, acerba sunt quę cogitata non fuerunt, grauia sunt in quibus improuisi incurrimus. Repentinū malum cito frangit: quod prouisum non est, vehementer affligit. Subita maris tempestas terrorem excitat, improuisus hostis facile opprimit. Omnia repentina grauiora existunt, quæ repente accidunt, grauiora occurrūt. Ad bona igitur & ad mala præpara cor tuum, & bona & mala prout tibi euenerint, porta & aduersa & prospera prout cumque euenerint, tolera. Quodcunque euenerit tibi, mente libera sustine. Si præuenerit iracundia, restringe illam, si præoccupauerit, mitiga eam. Tempera furorem, tempera indignationem. Cohibe animi motum, refrena iracundiæ impetum. Si non potes iram vitare, vel tempera: si non potes furorem cauere, vel cohibe. Promptior esto ad susciendam, quam ad reddendam molestiam. Disce mala tolerare potius quam facere. Disce mala ferre potius, quam referre. Caue ne sis vltor iniuriarum tuarum.

De patientia. Cap. VII.

Esto pariens, esto mansuetus, esto modestus. Serua patientiam, serua modestiam, serua mansuetudinem. Despice opprobria illatæ contumeliæ, irrisionum probra despiciendo exsupera. Diffimulando errores detrahentium calca, contumelias detrahērium patientia exsupera. Sagittas contumeliæ patientiæ clypeo frange, præpara contra asperum verbum tolerantiæ clypeum, contra linguæ gladium, patientiæ præbe scutum. Quamuis quisque irriter, quamuis incitet, quamuis exasperet, quamuis insultet, quamuis lacesset, quamuis conuitietur, quāuis criminetur, quamuis ad litem prouocet, quamuis ad iurgium vocet, quamuis conuitium dicat, quamuis iniuriam faciat, quamuis afficiat contumeliis, tu file, tu tace, tu dissimula, tu contemne, tu non loquaris, tu exerce silentium. Iniuriam non respondeas, conuitium non retorqueas, contumeliam non reperas, tene silentij patientiam, tacendo citius vinces. Disce à Christo modestiā. disce tolerantiam. Christum attende, & non doleas in-

iurias

iurias. Pro nobis namque passus, reliquit nobis exemplū. Palmis percussus, flagellis cæsus, sputis derisus, clauis confixus, spinis coronatus, cruci damnatus semper conticuit. Magna est virtus si non lædas à quo læsus fueris. Magna est fortitudo, si etiam læsus, remittas: magna est gloria si cui possis nocere parcas. Quando autem conuiciaris, propter peccata tua contigit tibi. Quando iniuriaris, mala tua id faciunt. Quicquid tibi contingit aduersum, pro peccato tuo existima venire. Consideratione ergo iniustitiæ dolorē tempera: leuius portabis, si pro quibus infertur, intenderis. Cum ergo derogatur tibi, tu ora, cū maledicitur tibi, tu benedic, maledicenti benedictionem oppone, irrascentē patientia delinire, blandimento iracundiam furentis dissolue. Vincenequitiam lenitate, vince bonitare malitiam. Inimicos pacis omni modestia placa, mala aliorum tuo bono exsupera. Tranquilla etiam mente illatas contumelias prode, aperi tranquillo corde dolorem iniuriæ. Vulnus quamuis graue sit, si apertum est, euaporat. Valde enim comedit animum vulnus inclusum. Quanto enim magis id tegis, tanto maxime auges. Aperi ergo hoc grato animo, & non te excruciabit. Si contristaueris in aliquo fratrē tuum, satis facilli. Si peccaueris in eum, age pœnitentiam coram eo. Si offenderis cuiquam, repropitiare eum prece. Perge velociter ad reconciliationem tuam, offensionis tuæ cito veniam postula. Non dormias, nisi prius reuertaris ad pacem, non requiescas, nisi reconciliatus fueris fratri. Reuoca eum celerrimo dilectionis affectu, reuoca cum humilitate ad gratiam, humilitatis affectu illi prosterne te, supplici animo veniam deprecare. Petenti quoque tibi veniam, libenter indulge, poscenti indulgentiam placanter dimitte. Reuertentem statim amplectere, redeuntem confestim benigna susçipe charitate. Dimitte, vt dimittatur tibi ignosce, vt ignosci tibi possit. Non habebis indulgentiam nisi dederis. Et si ille non supplicet, & si sibi non postulet dimitti, si deprecandi humilitatem non sibeat, si peccatum suum mala conscientia non agnoscat, tu relaxa ex corde, tu dimitte ex animo, tu gratis indulge, tu veniam propria voluntate concede. Dolorem cordis non referues, dolorem animi non retentes. Auferà corde fraternam offensionem, alienæ nequitiæ nō reserues dolorem. Odium enim à regno Dei hominem separat, à cælo subtrahit, à paradiso deiicit. Odium nec passione admitur, nec martyrio expiatur, nec sanguine fuso deletur.

De inuidia, Cap. VIII.

QVid Zeli referam ignem? Inuidia cuncta virtutum germina concremat, inuidia cuncta bona ardore pestifero deuorat. Hæc primum sibimet nocet, primum se mordet, primum suum auctorem rodit. Inuidia animæ tinea est. Sensum comedit, pectus vrit, mentem afficit, cor hominis quasi quædam pestis depascit. Occurrat igitur contra Zelum bonitas, aduersus inuidiam charitas præparetur. De bono alterius non doleas, de alterius profectibus non tabescas. Nulla prosperitate lacereris, nullius felicitate crucieris, nullis inuidentiæ fascibus agiteris, Pacem ama, pacem dilige, pacem cum omnibus retine, omnes in mansuetudine & charitate amplectere. Nō sis in pace inuidus: non sis leuis in amicitia. Retine semper vinculum constantiæ. Habeto animi benignitatem, habeto placabilitatem mentis. Promptus esto in affectu, affabilis in sermone, grato animo affare omnes. Nullus exiftat sermo iurgiorum, qui concordiam diuidat. Fuge rixas, vita lites, caue contentiones. Tolle occasionem litis, litem sperne, vine semper in pace. In nulla causa contendas, in nulla actione decertare studeas. Contentio contradictionem exigit, contentio lites parat, contentio rixas gignit, contentio faces odiorum accendit. Pacem bonam contentio extinguit, concordiam contentio rumpit. Si ceciderit inimicus tuus, noli gratulari, in ruina aduersarij noli extolli, non læteris super inimici interitu, ne superueniant in te similia, ne forte conuertat Deus ab eo in teirā suā. Sit magis erga humiliatū humanus affectus, sit erga delictum compassionis intuitus. Nō delectet te dolere super eum qui afflictus est. Condole in alienis calamitatibus, sociare fletibus in alienis mœroribus. Non sis durus, non sis ferreus, non sint tibi dura præcordia. Sic alienam miseriam tanquam tuam luge. In tribulatione alterius esto tristis. Cum plangentibus plange, cum flentibus fle, cum lugentibus mentis affectum coniunge. In omnibus actibus tuis, in omni opere tuo, in omni conuersatione tua, imitare bonos, æmulare sanctos. Habero ante oculos exempla iustorum, imitando considera. Exempla sanctorum propone tibi sint tibi patrum exempla disciplinæ instrumenta. Intende ad bene operandum virtutes sanctorum, intende ad bene viuendum documenta iustorum. Nullum vitæ tuæ scandalizet infamia, nullum opinio tua contristet. Disce bono flagrare præconio, habeto testimonium bonum, custodi bonam famam tuam, nullis fœtoribus obscuretur, nullis laceretur opprobriis. Cane autem gloriam popularem vita admirationem vulgi. Contemne fauores, contemne laudem popularis fauoris. Esse magis bonus q̄ videri studе. Nō exquiras si quis te extollat, aut si quis contemnat te. Nec fauor te seducat, nec vituperatio te frangat. Qui laudem non appetit, nec contumeliam sentit. Si contemnis laudem, facile & vituperationem reiicies. Non ideo te bonum existimes, si bonus prædiceris. Non linguam alienam, sed conscientiam tuam interroga. Discerne te tu non alieno iudicio, neque ex aliorum sermone, sed ex tua te mente metire. Nemo magis scire potest qui sis, sicut tu, qui conscius tui es. Quid enim prodest, dum malus es, si bonus prædiceris? Aut quid boni laus pertinet ad rem, si alius es, & aliud esse fingaris? Quapropter vita simulationem, vita fictionem, obscuriori veste non simules sanctitatem. Qualis haberi vis, talis esto. Professionem tuam & habitu, & incessu demonstra. Sit in gressu tuo simplicitas, in moru puritas, in gestu grauitas, in incessu honestas. Nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil leuitatis in incessu tuo appareat. Animus enim in corporis habitu apparet. Corporis gestu animus perditur, corporis gestu animi habitus panditur. Incessus ergo tuus imaginem lenitatis non habeat, incessus tuus alterius oculos non offendat. Non præbeas de te spectaculū, non des aliis de te obtrectandi locū. Non te adiungas leuibus personis, nec te admisceas vanis. Vita malos, caue iniquos, fuge reprobos, sperne ignauos à te. Bonis te coniunge, bonorū consortium appete, bonorum societatem require, sanctis indiuidue adhære. Si fueris socius conuersationis, eris & virtutis. Qui cum sapientibus graditur, sapiens est: qui cum stultis, stultus est. Similis enim simili coniungi solet. Infamiam tibi nutris, si indignis te sociaueris. Melius est habere malorum odium, quam consortium. Conclude etiam aures tuas ne audias malum. Despice sermones impudicos, fuge inhonesta verba, nulla aures tuas sermonū impudicitia subrepat. Vanus sermo cito polluit mentem, & facile agitur, quod libenter auditur. Nihil vnquam ex ore tuo quod impedire possit, procedat, nihil quod non expediat, sonus vocis erumpat. Hoc procedat ex labiis, quod aures non polluat audientis. Cauenda est verborum obscœnitas, fugienda est turpitudo sermonis. Sermo vanus, vanę conscientiæ index est. Mores hominis lingua pandit. Qualis sermo ostenditur, talis & animus comprobatur. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Ab otioso etiam sermone linguam compesce, ineptas fabulas non loquaris, turpia & inania verba non garrias. Qui enim otiosa verba non reprimit, ad noxia cito transit. Minor culpa maiorem generat. Paulatim increscunt vitia, & dum parua non vitamus, in magnis prolabimur. Minima igitur euita, & ad maiora non peruenies. Prauta sperne, & in deterius non incides. Ea quæ loqueris grauitate atque doctrina digna existant. Sit sermo tuus irreprehensibilis, sit expectationi audientium vtilis. Stude loqui non quod libet, sed quod oportet. Discerne quid loquaris, quid taceas, & in loquendo & in tacendo peritus esto. Multum ante delibera quid dicas. Fuge casus linguæ, lingua tua nō te perdat. Tolle insidianti occasionē, non pateat inimici iaculis os tuum, non loquaris

quod excipiat aduersarius. Pone custodiam ori tuo. Labiis tuis signaculum præbe. Oppone linguæ tuæ claustra silentij, circumclude linguam munitione custodiæ. Intende opportunitatem loquendi, tempus proferendi sermones inquire. Scito quo tempore loquaris, considera quando dicas, tempore congruo loquere, tempore congruo tace: tace vsque quo interrogeris, non loquaris nisi interrogatus, non dicas priusquam audias. Interrogatio os tuum aperiat, sint verba tua pauca, tolle verbositatem sermonis superflui, loquendi modum non excedas, ne immoderatione linguæ incurras pericula. Multiloquium non effugit culpam. Multiloquium non declinat peccatum. Fluuius exundans cito colligit lutum, vltra modum flatus maris periculum parit, imbrium nimietas periculum suscitat. Linguosus homo imperitus est. Sapiens verbis vitur paucis, breuem sermonem sapientia facit. Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis.

De mensura in verbo, Cap. IX.

MAneat igitur mensura in verbo, in sermone sit statera. Semper verba tua modera. modum loquendi nō transeas. Abscinde etiam linguæ vitium ditrahēdi. Alienā vitam non laceres, de malo alieno os tuum non coinquines. Non detrahas peccanti, sed condole. Quod in alio detrahis, hoc in te potius pertimesce. Detractiō graue vitium est, detractio graue peccatum est, detractio graue crimen est, detractio grauis damnatio est. Hoc omnes reprehendunt, omnes vituperant. Hoc fœdius nihil est, hoc summæ turpitudinis est: Canum mos est lacerare, canum dente pestifero mordere, soli canes oblatrare nouerunt. Quando alij detrahis, te discute, quando aliū mordes, tua peccata redargue. Si vis detrahere, tua te peccata retorqueant. Non alterius peccata, sed propria cernas, vitia tua, non aliena intende, nunquam detrahes si te perspexeris. De tua igitur correctione esto sollicitus, de tua salute & emendatione esto attentus. Detrahētes non audias, susurrantibus auditum non præbeas Pari reatu detrahentes & audientes tenentur. Quod ad te quoque non pertinet, noli quærere, quid inter se loquantur homines, cognoscere nunquam desideres, noli quærere quid quisque dicat vel faciat. Euita curiositatem, omitte curas alienæ vitæ. Nulla curiositas animum tuum capiat, nulla te concupiscentia detestandæ curiositatis subripiat, nec oblitus tuorum morum alienos perquiras. Tanta cura corrige vitia tua, quanto studio prospicis aliena.

De mendacio, Cap. X.

2.2.q.2.O-mne genus. OMne quoque genus mēdacij summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum. Nec per testes mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitium alicuius defendas. Caue mendacium in omnibus. Mendacio enim fides tollitur, error inducitur, veritas aboletur. Nullum iustum mendacium, omne mendacium peccatum est, omne quod à veritate discordat, iniquitas est. Leges seculi falsarios damnant, mendaces puniunt, fallaces perimunt. Si mendacium apud homines legē damnatur, si fallacia humano iudicio plectitur, si falsitas capitali pœna conscribitur, quanto magis ante Deum testem verborum & operum? Ante quem & de otioso verbo rationem vnusquisque reddet, ante quem & pro otioso sermone pœnas quisque lugebit. Os enim quod mentitur, occidit animam, & perdes omnes qui loquuntur mendacium, & testis falsus non erit impunitus. Refuge ergo fallaciam, declina mendacium, caue falsitatem, purum loquere, nunquam mentiaris. Esto in verbo verax, neminem mētiendo fallas, neminem mentiendo in errorem inducas, neminem mendacio fallente decipias. Nullum circumscribas verbis, nullum argumentis verborum seducas. Non aliud dicas, & aliud facias, non aliud loquaris, & aliud animo teneas. Prohibe etiam tibi iuramentum, tolle iurandi vsum, iusurandum interdic tibi. Periculosum est enim iurare, assiduitas iurandi periurium facit, iurandi vsus ad periurium ducit. Sit in ore tuo *Est*, sit in ore tuo *Non est*, veritas iuramento non indiget. Fidelis sermo sacramenti retinet locum. Firma etiam sit sacramenti tui fides. Fac bonum quod spopondisti. Non sis in verbis facilis, & in opere difficilis. Coram Deo facile aliquid non promittas, sine consideratione virium nihil voueas, quod non potes facere, non pollicearis. Multum Deo reus eris, si non reddis quod voueris. Displicent Deo qui vota sua non implent, inter infideles computantur, qui quod vouerunt, non impleuerunt. Melius est enim non promittere, quam post votum promissa non reddere. In malis autem promissis rescindatur fides, in turpi voto, muta decretum, quod incaute vouisti, non facias. Impia est promissio, quæ scelere impletur. 2.2.q.4. *In malis.*

Quod Deum nihil lateat, Cap. XI.

ANte Deum nihil est occultum. Verbum iniquū nec in corde tuo dicas. Verbum malū nec silentio abscondi potest. Omne verbum absconsum non celabitur. Pandetur enim in manifesto, quod in occulto deprimitur. Quod intus agis vel dicis, palam positū puta. Lapides enim quibus conscriis loquimur non celabunt, & ipsi parietes quod audierunt, non tacebunt. Si homines tacent, iumenta loquentur. Ita ergo peccatum declina quasi celare non possis. Ibi peccata, vbi Deum esse nescis. Nihil celatur ante Deū. Videt occulta, qui fecit abscondita. Diuinis enim iudiciis eris reus, quamuis sis humanis abscōditus. Deus vbique præsens est, spiritus eius totū implet. Maiestas eius omnia penetrat elementa. Cuncta suæ potentiæ attingit præsentia. Extra eum locus nullus est. Cognitioni eius nihil occultum est, omnia secreta vis virtutis eius irrumpit. Nulla sibi latere patitur, nullis obicibus vt non penetret, impeditur. Ipse cogitationes nouit, ipse cor inspicit. Quod intus agitur aut latet, ipse videt, quod intus disponitur ipse comprehendit, & iam q̄ homo in se ignorat, ille nouit. Nemo potest etiam semetipsum effugere. Et si te non damnat publica fama, condemnat propria conscientia. Nulla pœna grauior conscientia. Si vis autem nunquam tristis esse, bene viue. Secura conscientia tristitiam leuiter sustinet, bona vita gaudium semper habet. Conscientia autem rei semper in pœna est, reus animus nunquam securus est. Mens enim malæ conscientiæ proptiis agitatur stimulis. Si enim in bono permanseris, tristitia elongabitur à te. Si in iustitia perseueraueris, tristitia non occurret tibi, Nec plaga nec mors te terrebit, si benè & pie vixeris. Consilium autem & opus tuum semper ad dominum conuerte. In omni opere tuo Dei auxilium posce, omnia diuinę gratię diuino dono adscribe. Nihil meritis tuis attribuas, in virtute tua nihil præsumas. Vis autem virtutes tuas augeri? noli prodere. Occulta virtutes pro elatione, absc̄de bona facta pro arrogantia. Fuge videri quod esse meruisti, quod manifestando potes amittere, tacendo custodi. Vitia vero cordis tui reuela, prauas cogitationes illico manifesta. Vitium enim proditum cito curatur, crimen tacendo ampliatur, silentio culpa crescit. Si patet vitium, fit ex magno pusillum, si latet vitium, fit ex minimo magnum. Si regitur, magis creditur esse malum. Malum autem cauere potius quam emendare oportet. Melius est vt euites vitium, quam vt emendes, ne forte cum incurreris, reuocare non possis.

De bono & malo vsu, Cap. XII.

VSus enim difficile vincitur, consuetudo vix superatur, quod inoleuerit, non facile tollitur. Ancipitem diu delibera sententiam, ante factum cogita diu, ante opus præmeditare diu. Matura consilium, vt perficere possis quod vis. Quod vis agere, diu exquire, diu proba, & fic age. Cum diu cogitaueris, tunc fac quod probaueris. Nihil ex præcipiti magnum, consilij mora melior est. In rebus autem certis, bene agendi tarditas remoueatur à te. Tolle moras, in crastinum nihil differas. In bonis dilatio nocet. In id quod expedit, differre impedit. Absit

negligen-

negligentia corporis vitium pigritiæ procul sit. Vitia cito capiunt mentes. Per torporem enim vires & ingenium diffluunt. Negligentia & torpor dissoluit animum. Natura obscuratur desidia, desidia frigescit ingenium, torpor exuperat sensum. Hebetudo scientiæ lumen extinguit, solertia meliorem reddit, peiorem facit negligentia. Sensum desidia obtundit, segnitiem industria acuit. Excellentior fit natura doctrina, ardentius fit ingenium subiecto studio. Tardiora enim ingenia studiis acuuntur. Torporem naturæ industria excitat, sensus tarditatem assiduitas acuit. Exercitatione proficit sensus, experientia plus scitur. Sæpe natura moribus immutatur, sæpe natura cōsuetudine superatur. Assiduitas enim mores facit: iugis vsus in naturam se vertit. Omnia vsui cedunt, vsui omnia parent, res ipsa se agit, vt vsus erit. Quod cum difficultate cæperis, per vsum cum voluntate perficies.

De sapientia & ignorantia, Cap. XIII.

NIhil sapientia melius, nihil prudentia dulcius, nihil sapientia suauius, nihil stultitia peius, nihil insipiētia deterius, nihil ignauia turpius. Ignorantia mater errorum est, ignorātia vitiorum nutrix, peccatum magis per ignorantiam prævalet. Ignorans enim quid sit culpæ dignum non sentit, ignorantia nec quando delinquit, agnoscit. Insipiens assidue peccat, indoctus facile decipitur, stultus in vitia cito delabitur. Prudens vero cito deprehender, celerius errores agnoscit. Noxia non vitamus, nisi per sapientiæ insidias. Scientia enim à malis abstinet, sapiens omnia prudenter examinat. Inter bonum & malum sapiens intelligendo diiudicat. Summum bonum est scire quid caueas, summa miseria nescire quo tendas. Dilige igitur sapientiam, & manifestabitur tibi, accede ad illam, & appropinquabit tibi, assiduus esto illi, & instruet te.

De doctrina, Cap. XIV.

BOnum quod audieris, dic, bonum quod dideceris, doce. Discendi & docendi non contemnas studium. Scientiam quam aure concipis, ore effunde. Sapientiam cum cæteris impartiris, tibi magis hancauges. Doctrina quanto amplius data fuerit, tanto magis abundat. Sapientia dando largior fit, retinendo minoratur. Largiendo redundantior est sapientia, & dum plus confertur, plus abundat. Verbum tamen præcedant opera quæ ore promis, opere adimple: quæ ore doces, exemplis ostende. Esto non solum magister, sed imitator virtutis. Non enim est satis laudare quod dicis, nisi dictis facta coniunxeris. Cum enim doces, cum erudis, cum instruis, noli verborum obscuritate vti. Ita dic, vt intelligaris, nec simplicibus displiceas, nec prudentes offendas. Iuxta sensum audientis erit sermo doctoris. Secundum mores est impertienda doctrina. Iuxta vulnus adhibeadum est remedium. Vnicuique secundum professionem suam docendum est. In doctrina ipsa ab humana laude te tempera. Sic instrue alios, vt te custodias, sic doce, vt humilitatis gratiam non amittas. Caue ne dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitu demergaris.

De curiositate, Cap. XV.

NVlla sit tibi curiositas sciendi latentia: caue indagare quę sunt à sensibus remota. Nihil vltra quam scriptū est, quæras nihil amplius perquiras quam diuinæ litteræ prædicant. Scire non cupias, quod scire non licet. Curiositas periculosa præsumptio est, curiositas damnosa peritia est. In hæreses enim pronocat, in fabulas sacrilegas mentem præcipitat. In caussis obscuris reddit audaces, in rebus ignaris facit præcipites. In disputatione autem tolle certamen, tolle pertinacem vincendi defensionem. Cede cito veritati, non contradicas iustitiæ, non contendas euacuare quod rectum est. Iure, non fraude contende, nec te peritiorē aliis iudices, nec te ad disputationes contrarias præpares, nec vt vincas, oppugnare coneris. In omni disputatione tene rationem. Plus dilige audire, quam docere, plus auscultare, quam loqui. In principio audi, loquere nouissimus, postremus dicas, primus taceas. In omni re finis intenditur, extrema quæruntur. Melior est enim finis quam principium, melior est sermo nouissimus, quam primus. Discе autem quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris. Antea esto auditor, postea doctor. Per disciplinā nomen magistri accipe. Venerare omnes scientiæ melioris ac vitæ, venerare vnumquemq; pro suo merito, potiori gradu sanctitatis, competentē reuerentiam tribue. Iuxta dignitatem redde vnicuique honorem. Superiori te æqualem non exhibeas. Senioribus præsta obedientiam. Famulare impiis, eorum auctoritati cede, obsequere voluntati, defer obsequia iusta maioribus, obedi cunctis in bonis præceptis.

Quod malis iussionibus non sit obtemperandum, Cap. XVI.

MAlum facere iussus, non adquiescas, malum facere iussus, non consentias. Noli in malū potestari cuiq; consentire, etiam si pœna cōpellat, si supplicia immineāt, si tormenta occurrant. Melius est mortem pati quā pernicioſa iussa complere. Melius est ab homine iugulari quam damnari æterno incendio. Similis enim est qui obtemperat in malo ei qui agit malum. Facientem & obsequentem vna pœna constringit. A subditis autem venerari magis, quam timeri studе. Subiecti plus te reuereantur quā metuant, plus tibi officio dilectionis, quā necessitate adhæreant. Talem te redde subditis, vt magis ameris quam timearis. Ex reuerentia enim amor procedit, odium timor adfert, fidem metus tollit, affectus restituit. Timor non seruat diuturnam fidem. Vbi timor est, audacia sequitur, vbi metus est, desperatio occurrit. Quapropter tempera domini austeritatem, summa bonitate subditos rege, non sis terribilis in subiectis. Sic eis dominare, vt tibi delectentur seruire, & in disciplina & in modestia modū para. Nec nimium nec parum indulgeas, nec modicum nec satis ignoscas. Tene modū in omni opere. in omni re tenē temperamentum. Nihil intemperantius agas, nec minus nec nimium aliquid, nec vltra quam oportet, nec infra, etiam in bonis immoderatus esse non decet. Bona immoderato vsu noxia efficiuntur. Nimietas enim omnis in vitio deputatur. Omne autem quod cum moderatione fit, salubriter fit, quæ cum tēperantia fiunt, salubria sunt. Perspice quoq; quid cui aptū sit tēpori, quid, vbi, quando, qualiter, quandiu facere debeas. Caussas autē rerū & temporum regulas inspice, singulorum operum discretiones agnosce. Diligenter distingue omnia quæ agis, qualiter bonum incipias, qualiter cito peragas. In omni actione tene discretionem, in nulla re indiscretus appareas. Serui vnicuiq; virtuti congrue in tēpore suo, cum bene distinxeris opus tuum, optime intus eris. Quicquid cum discretione feceris, virtus est, quicquid sine discretione gesseris, vitium est. Virtus enim indiscreta, pro vitio deputatur, virtus sine discretione, vitij obtinet locum. Multa sunt consuetudine vitiata, multa prauo vsu præsumpta, multa contra pudicos mores illicite vsurpata. A dime consuetudinem, seruа legem. Cedat consuetudo auctoritati, prauum vsum lex & ratio vincat. Quod tibi vis fieri, fac alteri, quod vis vt faciat alius tibi, hoc & tu facito illi. Talis esto aliis, quales optas circa te esse alios. Testimonio tuo nulli noceas, ad nullius periculum vocem testificationis adhibeas. Sermo tuus nec animæ cuiusquam, nec rebus impediat. Quod non vis fieri tibi, alteri nunquam inferas, ne patiaris similia. In te seruа modestiam, in aliis conserua iustitiam. Tene iuris æquitatem, sequere veritatem iudiciorum, in omnibus seruа iustitiam. Nullum contra veritatem defendas, dum iudicas nullius personæ affectu deflectaris à vero. Pauper an diues sit, cauſam perspice, non personam. Sperne etiam munus, ne per id iustitia corrumpatur. Munera semper veritatem prævaricant. Cito enim violatur auro iustitia, cito corrumpitur munere. De iusto iudicio temporalia lucra non appetas. Pro iustitia nullū seculi præmium quæras. Iustitiam pro sola æterna remuneratione distribue. Qui enim præsentia dona affectat, futuram gloriam non sperat. Qui bona hic

Dist. 11. Vsus auctoritati.

recepit, vt erius quod expectet, præmium nō haber. Dum enim iudicas, pro futura mercede iudica, nec quæras in terra rependi tibi, quod tibi in futuro debetur. Excute manus tuas ab omni munere, si in excelsis vis habitare. In iudicio autem sine misericordia non sedeas. Custodi discretionem iustitiæ. Non sis plus iustus quam iustum est. Omne enim quod nimis est, vitium est. Impia iustitia est, fragilitati humanę non ignoscere. Tene ergo rigorem in discussione iustitiæ, misericordiam in diffinitione sententię. Iustitiæ examen sequatur pietas, districtionis censuram temperet indulgentia. Ita clemens esto in alienis delictis, sicut in tuis, nec quenquam districtius quam te iudices, ne caliter te, nec aliter alios suspenses. Sic alios iudica, vt ipse iudicari cupis. Dum enim indulges alieno vitio, & tibi misereris. Quo enim iure in alium statueris, eo iure teneberis. Qua lege & pœnæ conditione quempiam iudicaueris, eadem ipse iudicandus es. Lex tua te constringit, iudicium quod aliis ponis, ipse portabis. In eo enim in quo iudicas, condemnandus es. Et in qua mensura mensus fueris, remetietur tibi. Omnia primum quære, vt cum iustitia defendas. Nullum condemnes ante iudicium, nullum iudices suspicionis arbitrio. Ante proba, & sic iudica. Non qui accusatur, sed qui vincitur, reus est. Quod nosti tuo, quod nescis diuino committe iudicio. Periculosum est enim de suspicione quempiam iudicare. Incerta non iudicemus, quousque veniat dominus qui latentia producit in lucem, qui illuminat abdita tenebrarum, qui manifestat consilia cordium. Quamuis enim vera sint, credenda non sunt, nisi quæ certis indiciis demonstrantur, nisi quæ manifesto examine conuincuntur, nisi quæ ordine iudiciario publicantur. In summo honore, summa sit humilitas, quamuis summus sis, humilitatem tene, quamuis sis sublimis potestatis, in te celsitudinem reprime. Non te extollat honor, præsidę humilis culmen sublimitatis. Tanto maiori humilitate conspicuus esto, quanto magna es dignitate prælatus.

Quod potestas cum humilitate sit suscipienda.

Cap. XVII.

IMpositas quoque tibi curas humiliter susce pe, traditum ministerium mente subdita exple. Esto obediens diuinę dispensationi, voluntati eius contraire non audeas. Iura potestatis adeptæ moderanter exerce, potestatis iura accepta ordinato animo administra. Omnia non turbulento, sed tranquillo corde dispone, caue honores, quos tenere sine culpa non potes. Sublimitas honorum, magnitudo si clerū est. In maiori gradu, maior sine dubio est pœna. Potentes enim potentiora tormenta patiuntur. Iudicium enim durissimum in his qui præsunt. Cui multum datur, multū ab eo exigitur. Cui plus committitur, plus ab eo quæritur. Honores secum pericula gestant, cito periclitatur potestas. Quanto maior honor, tanto maiora pericula, Alta enim arbor ventis fortius agitatur. Excelsæ turres grauiori casu procūbunt. Altissimi montes crebris fulminibus feriuntur. In potentem cadit inuidia, cito patet insidiis. Gloria enim inuidiā parit, inuidia vero pericula. Quamuis quisque in seculi gloria refulgeat, quamuis purpura auroque resplendeat, quamuis cultu pretioso redimitus emineat, quāuis sit multitudine præmunitus, quamuis excubantium armis protectus, quāuis innumeris obsequētiū cuneis obstipatus, quāuis agminibus tutus, semper tamen urpœna est, semper in angustia est, semper in mœrore, semper in discrimine. In fericis stratis cubat, sed turbidus: in pluma iacet, sed pallidus: in lectis aureis, sed turbatus. Breuis est huius mūdi felicitas, modica est huius seculi gloria, caduca & fragilis tēporalis potentia. Dic vbi sunt reges, vbi principes, vbi imperatores, vbi locupletes rerum, vbi potentes seculi, vbi diuites mundi. Transierunt quasi verba, velut somnium euanuerunt, quæruntur, & non sunt. Diuitię vsque ad periculum perrahunt, diuitiæ nunquam sine peccato adquiruntur, gazæ semper cumulum peccatorum faciunt. Multi propter opes periclitauerunt, multi propter diuitias in discrimen venerunt. Multis exitiabiles fuerunt diuitiæ, multis mortem generauerunt opes. Nunquam mentis requiem habet, qui curis terrenis se subdit. Solicitudines enim rerum semper mentem conturbant, curæ seculares mentē exagitant. Si ergo vis esse quietus, nihil seculi appetas. Semper mentis requiē habebis, si à te mundi curas abieceris, Si præsentia despexeris, siue dubio æterna inuenies. Si calcaueris humanas & seculares, facile & leuiter cælestem gratiam accipies, & cum eo regnabis, qui viuis & mortuis dominatur. Semper æterna quiete frueris, si te ab strepitu terrenarum actionum abstraxeris. Diuitiæ enim nunquam sine peccato administrantur. Valde rarum est, vt qui diuitias possident, ad requiem tendant. Qui curis terrenis se implicat, à Dei amore se separat. Qui in rerum amore defigitur, Deo nullatenus delectatur. Curæ enim rerum ab intentione Dei auertunt. Nemo potest amplecti Christum simul & seculum. Difficile est cælestibus & terrenis curis pariter inseruire. Difficile est Deū simul & mundum diligere: vtraque simul amari æqualiter non possunt. Propter Deum ergo renuncia omnibus, à seculi curis te propter Deum suspende. Sine impedimēto seculi Deo deseruire stude. Nullus te amor mundi à Dei amore separet, nulla te solicitudo rerum ab intentione Dei suspendat. Esto mortuus mundo, & mundus tibi. Mundi gloriam tanquam mortuus non quæras, ab affectu vitæ istius te separa, sicut sepulcrus non habeas curam de seculo, tanquam defunctus ab omni te priua negotio. Cōtemne viuens, quæ post mortē habere non potes. Quod habes, habero ad misericordiā, suffragetur virtus tua egeni inopiā. Si quem positū in necessitate cognoueris, si quē ad inopiam redactum, si quem in direptionē alicuius exinanitum, si quem oppressum, si quem humiliatum, nullum contemnas, nullū spernas, nullum despicias, vacuum nullū dimittas. Nullus à te tristis abeat, nemo à te confusus abscedat. Omnibus cōmunica, omnibus tribue, omnibus præbe. Non eligas cuius misereatis, ne forte prætereas eum qui mereatur accipere. Incertū est pro quo magis placeas Deo. Nescis pro quo tibi maior fructus iustitiæ præparetur. Quicquid tribuis, cū affectu tribue: quicquid largiris, cum hilaritate largire, præbe misericordiam sine murmuratione. Maior sit benevolentia quam quod datur, maior gratia quā quod impenditur. Tale erit opus tuum, qualis fuerit intētio tua. Quod enim affectu bono dispensatur, hoc accipiet Deus. Qui enim cum tædio dat, mercedem perdit. Qui cum tristitia largitur, remunerationis non percipit fructum. Non est enim misericordia, vbi non est benevolentia. De tuis iustis laboribus ministra pauperibus. Non auferas alteri, vnde tribuas alteri. Non te misericordem ostendas alieno spolio. Nihil prodest, si alterum inde reficis, vnde inanem alium facis. Cōtemnitur ipsa miseratio, & non propitiatur. Talis misericordia peccata non purgat, sed ampliat. Bonum quod facis, misericordiæ causa, non iactantię facito. Nihil studeas propter laudem, nihil propter temporalem opinionem, nihil, propter famem, sed propter vitam æternam facere. Quicquid agis, pro futura age mercede. Æternæ remunerationis expectatio teneat te amplius. Non quod ad huius seculi, sed quod ad vitæ æternę gloriam proficiat, quæras, Si enim hic laus quæritur, illic remuneratio amittitur. Iusti enim mercedem non hic, sed in futuro recipiunt, futura merces non præsens promittitur iustis: in cælo, non in terra merces promittitur sanctis. Non est hic expectandum, quod alibi debetur. Ecce hic accepisti monita, data est tibi viuendi regula, Nulla te iam ignorantia à peccato excusat, non es iam vitæ nescius, non es imprudens aut ignarus. Legem quam debeas sequi, disposui, qualis debeas esse descripsi. Cognitionem mandatorum habes, iam scis quid sit recte viuere. Vide ne vltra offendas, vide ne deinceps bonum quod nosti, despicias. Vide, ne quod legendo respicis, viuendo condemnas Donum scientiæ acceptum retine, imple opere, quod didicisti perceptione. Homo. Gratias ago, gratias refero, gratiarum actiones rependo, actiones gratiarum persoluo. Ago atque habeo vberem tibi gratiam. Quantas valeo gratias celebro, quantas pro viribus possum gratias ago. Multa sunt mihi gloriosa à te collata, multa spe-

A

ciali miseratione largita. Omnia mihi placent, omnia grata sunt, omnia inciderunt animo, omnia mihi blandiuntur, omnia me oblectant. Quid igitur satisfactionis persoluam, quam remunerationem impendam? Quid compensare possum donis tuis, nisi vt tuis præceptis vtar. Tibi semper obtemperabo, tibi parebo, tibi iubenti obediam. Tu es enim dux vitæ, tu magister virtutis. Tu es quæ tanquam regula directum ducis, tu es, quæ à recto nunquam discedis, tu es, quæ à veritate nunquam auerteris. Tu nutrix bonorum, magistra morum, indagatrix virtutum, sine qua nihil vita hominis nosse potest. Per te cunctis viuendi regula datur, per te de vitæ prauitate ad meliorem vitam homines adducuntur, præceptis tuis formantur animæ. Si quid distortum est, tu corrigis, si quid corrigendum est, tu emendas. Nihil mihi te carius, nihil mihi te dulcius. Tu mihi supra vitam meam places.

Amen.

B

SANCTI ISIDORI DE CONTEMPTV MVNDI LIBELLVS AVREVS.

IN hoc libello multa repetuntur, quæ prius in libris Synonymorum seu Soliloquiorum iisdem ferme verbis dicta sunt: quorum quidem nonnulla (vt per otium licuit) adnotauimus. Denique eosdem habet interlocutores, hominem & rationem: vt addubitem, num ab alio collectus fuerit.

PROOEMIVM.

Intelligit consolationē Ciceronis: qua se de obitu filiæ mœstum consolatus est.

VENIT ad manus meas quidam liber Ciceronis cuius forma persuasit animo meo quoddam lamentum mihi & omnibus peccatoribus condere: imitatus non eius perfectum operis eloquium, sed meum votum, O homo quicunque es, perlege; & dum aduersitatibus mundi angeris, teipsum censorio iudicio discute: & statim cognosces, quia omnes afflictiones, quas in hoc seculo pateris, retributione tibi iustissima inferuntur.

C

Homo loquitur.

Idem principium est libri primi Synon.

ANima mea in angustijs posita est, spiritus meus æstuat, cor meum fluctuat, angustia affligit me, circundatus sum malis, circunspectus criminibus, vbique infœlicitas mea me persequitur, vbicunque sum, mala mea insequuntur me sicut vmbra mortis, & sic mala mea fugere non possum. Cur ego miser natus sum? cur ego miser veni in mundum videre lucem? O mors quam dulcis es miseris & suauis, amare viuentibus! Mors malorum hominum finem imponit, melius est bene mori, quam male viuere, melius est non esse, quam infœliciter esse.

D

Ratio loquitur.

OHomo esto in cunctis casibus firmus, patienter tolera omnia, nō est à te ista acerbitas pœnarū, dum tibi aliena pericula memoras, minus tua delebuntur. Pœna huius mundi breuis. Tribulatio huius mundi finē habet, transeunt omnia quæ in mundo sunt, nec permanēt, quum in breui finiuntur, & omne quod finem habet, breue est. Impossibile est quod si homo es, non gustes angustias & dolores, quia angustiæ & pœnæ sunt omnibus cōmunes. Nemo est, qui in hoc seculo non doleat, nullus est qui in hac vita non suspiret. *Oportet enim nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei, & condignæ passiones huius temporis non sunt ad id quod æternum* supra mundum est: vides enim sunt tribulationes huius vitæ humana tentatio non te occidit, sed probat te. Quanto magis in hoc seculo frangimur, tanto in perpetuo solidamur: quanto in præsenti affligimur, tanto in futuro gaudebimus: semper hic Deus vulnerat, quos ad salutem parat perpetuam, si hic à flagellis atteritur, purgati in iudicio inueniemur, in fornace probatur aurum, vt careat sordibus. Ad perditionem tuam non fiunt ista, sed ad probationem. Non murmures, non blasphemes, non dicas *quare ista sustineo: sed peccaui, sed, vt iudignus, nō* recepi. Æqualem peccati mei pœnā non sentio, mihi minus percussus, quam merebar agnosco, non sunt tanta supplicia, quam fuerunt peccata. Nā qui in flagellis murmurat, dominus plus cruciat. Cogita ô homo quascunque mundi pœnas & cruciatus sustineas, compara hos tantum gehennæ ignis, sentiamus illas pœnas. Time hic committere peccata, pœnæ istæ sunt temporales, illæ sunt sine fine. Si fueris conuersus, nihil enim est, quod pateris. Qui hic castigatur, & corrigitur, illic liberabitur. Tua contra te dimicant arma, sagittis tuis vulneratis, per quæ peccasti, per hæc & torqueris, secutus es carnem, in carne flagellaris, in ipsa geme, quia in ipsa peccasti. Vnde corruisti ad vitia, inde habebis tormenta. Discute conscientiam tuam, loquatur tibi cor tuum, si capit te furor, inflammat ira, commouet indignatio, supra modum irasceris, zelaris bonis inuidis, in leuioribus alienis à fœcibus inuidus. Cui non detraxisti, cuius non lacerasti vitam, & iactasti infamiā. Quotidie nouis precibus inuolueris, noua peccata semper facis, infœlix non te pudet per multas aspergi libidines, iam tandem cessa peccare, noli miser diu perseuerare in peccato. Impone finem peccatis, habeat iniquitas tua terminum, vel finem delictorum tuorum considera magnitudinem, pertracta homo, ne pereas vide.

E

Act 14. Rom. 8.

F

Homo loquitur.

Heu me miserum tanta sunt vitia mea, vt vix dilui possint, spontaneo me studio pollui, proptio me arbitrio perdidi, bonam voluntatem maculaui. Volo facere bona, sed desidero semper nociua, voluptatibus carnis arguor, & à consuetudine peccati.

G

Ratiō loquitur.

Reducta igitur ô anima contra prauam consuetudinē, vince sensum carnalem; pone tibi aduersus præsentes ardores carnis, ignem futuri iudicij, memoria ardoris gehennæ excludat ardorem luxuriæ, fornicationis pœnam metus supplicij æterni vincat. Patienter leuiora portabis, si grauiora fueris recordatus, proinde quæ in futuro paueris, versetur in animo tuo & mente & oculis imago futuri iudicij, & futuram Dei sententiam semper cogita & formida. Terreat te gehennæ ignis, vitæ tuæ terminum pone. Et quotidie respice, & de morte tua semper cogita, finem vitæ semper considera, esto sollicitus, ne subito moriaris. Quotidie vltima dies approximat, ad mortem curimus, nescimus quid hodie, aut cras, nobis eueniat; finis noster absconditus est à nobis, proximus est nobis mortis occursus. Timeamus ne dies illa nos apprehendat, & ne nos repentinus interitus subito rapiat, ne calamitas æterna nos comprehendat. Spiritus qui ad peccandum succendit, cito rapit peccatrem, quem inflectit ad vitia, perttrahit subito ad tormenta. Quantos ad pœnam improuisus exitus rapit? Quanti vero ad mortem subito rapiuntur, & ad infernum demerguntur.

H

Ratio loquitur de exemplis respiciendis.

Aspice ergo quid timeas ex alienis tormentis, respice ex alieno periculo quid paueſcas; vita foueam, certe in qua vides alium cecidisse; pericula aliena in te formida, alienos casus in te pertimesce. Vocatio autem morientis tua sit emendatio. Aliorum perditio, tua sit castigatio. Retrahat te à peccato interitus impiorum, delinquentium finis te corrigat.

Ratio loquitur de conuersione peccatoris.

Quod male feci sti dum adhuc potes emenda, dum tempus est, clama, dum datur tibi spatium, luge, dum datur tibi licentia, pœnite, dū potes, festina. Dum adhuc

viuis

A

Da cõuersione & cõfessione

Homo loquitur.

Ratio loquitur.

Homo loquitur.

B

1. *Petri* 1.

C

Homo loquitur ad Deum.

Ps. 84. j

D

Ps. 119.

Iob.

Iob.

vitus, remedium tibi futurum acquire, priusquam mors præueniat, priusquam infernus te recipiat, vbi nullus est indulgentiæ locus, vbi nulla pœnitendi libertas, vbi nulla datur licentia correctionis, vbi nullus est recursus ad confessionem, ad veniam nullus regressus.

Habeas confessionem, habeto fiduciam. Confessio sanat, confessor veniam inuenit, Ergo nullatenus de misericordia Dei desperes, sed ad pœnitentiam reuertere: depone iniustitiam, spera vitam, relinque iniquitatem spera salutem. Nulla tam grandis culpa, quam desperatio Quãuis peccator sis criminibus vestitus, non denegabitur tibi locus pœnitentiæ, facile peccantibus, per misericordiam omnia delicta absterguntur.

Heu me miserum spem perdidi, fiduciam amisi, fractus fuit animus meus, de desperatione tamen regressus sum, iam habeo fiduciam, iam spem habeo de pietate Dei, spero de misericordia Dei, non dubito, iam in pace redeo.

Ergo age dum licet, pete, quærere non cesses, erumpe in vocem fortiter, clama, plange iniquitates tuas, malitiam tuam deplora, quæ praue egisti fletibus dilue, & quæ illicite commisisti terge lacrymis.

Heu me in fœlicem, tantis peccatis & criminibus sum irretitus, quem primum plorem, quem primum plangam, quem luctum faciam, non possum referre memoriã tantorum criminum gestorum, peccata mea mihi sensum doloris tulerunt, coagulatæ sunt lacrymæ meæ, obriguit animus meus, nullo mœrore compungitur, anima mea in stupore versa est, insensata est anima mea, ô lacrymæ vbi estis reclusæ? vbi estis fontes lacrymarum? aspergite faciem meam, humectate maxillas meas, genas meas irrigate, date mihi planctum amarum, hei mihi tam grauiter cecidi, tam grauiter lapsus sum, lugeo, quia in hoc seculo patior, sed ne grauiora in futuro patiar pertimesco. Omnia præsentia me dilaniant. Sed futura me magis conturbant: grauia sunt quæ sustinco, sed grauiora in perpetuum pertimesco. (Omnia præsentia.) Succurre mihi Deus meus antequam moriar, antequã mors præueniat, antequam me tartarus rapiat, priusquam ab igne inferi deuorer, priusquam me flamma subiiciat, priusquam sine fine crucier. Deus timore tuo terreor, & paturem prœmetuo, diem iudicij pertimesco, vbi *si iustus vix saluabitur*, vbi ego miser apparebo, quid faciam cum venerit formido tremendi iudicij? quid ero dictutus cum ante tribunal Christi fuero præsentatus? væ mihi in die illa, in qua peccaui, & quando exiui de vtero matris meæ. Melius fuisset mihi, si natus non essem quam me æternus cruciaret interitus! Plorate me cælum & terra, lugete me omnis creatura, flete me omnia elementa, quia cecidi grauiter, lapsus sum crudeliter, & corrui miserabiliter. Nullum inuenitur peccatum, cuius sordibus non sim inquinatus, semper ad peccatũ redij, semper peccata mea iterauj, nunquam in melius mutaui mores nunquã à peccatis recessi, plurimos maculaui, multos prauis moribus peruerti, ego multis causa malorum fui, orate pro me ideo omnes sancti.

Conuertere Deus meus, mei ne obliuiscaris in finem, non me in perpetuum deseras, nec me in potestate diaboli derelinquas, licet sim peccator, tu autem es clemens, tu pius, tu multæ miserationis. Nullum relinquis, nullum recusas ad misericordiam, sed vltro foris tarditatẽ peccatoris expectas vt redeat. Quanti scelerati, quanti luxuriis diditi, quanti concupiscentiam secuti per misericordiam ad indulgentiam peruenerunt? Multis non mœrentibus veniam gratis donasti. *Ostende* in me *misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis*, non abneges quod omnibus promisisti. Scelera mea non defendo, peccata mea tibi manifesto, displicet mihi quod feci, displicet mihi quod peccaui, Deus mihi propitiare. Errorem meum cõfiteor, culpam meam cognosco, reatum meum aperio. Suscipe tacte pater omnipotens clamorem meum, peccaui Deus meus, parce malis meis, *suna animam meam, quia peccaui tibi, si enim iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?* Nullus sine peccato, nullus mundus à delicto est inter sanctos nemo immaculatus, & *inter angelos reperta est prauitas. Si astra non sunt munda in conspectu tuo, quanto magis abhominabilis est homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem, qui iacet in puluere, & habitat in domo, Culta & habet terrenũ fundamentum?* Memorare quia substantia cinis sum & puluis, ergo *operi manuum tuarum porrige dexteram.* Consolare infirmum, & leua iacentem, pareant tibi vulnera mea, da medicinam, per quam sanari debeam, medelam impende, munda vitiatum, reforma corruptum, extingue in me flammam & iacula ignita diaboli vt vltra nõ penetrent. Tu enim scis tentationes quas patior, tu scis vbi lapsus sum, vbi infœlix demersus sum. Corrui incautus in foueam turpitudinis, descendi miser in profundum omnium malorum habitaculum. Ecce dies metuendus aduenit, vltima dies appropinquat, parce mihi antequam vadam, antequam de vita ista egrediar, solue vincula peccatorum antequam moriar.

E

Ratio loquitur ad animam.

F

De sui ipsius consideratione.

De breuibus cogitationibus vitandis.

G

De castitate.

De oratione. Idem est tex. lib. 2. syno. cap. j.

H

De ieiunio.

Age itaque ô anima vt dignum est, age vt rectum est, propone vt amplius non pecces. Caue culpas tuas iterare. Caue mala repetere, post pœnitentiæ luctum non redeas ad pecatum. Culpam pro qua veniam postulasti, iterare non præsumas, caue ne facias quod iterum plangas, *inanis est pœnitentia quam inquinat culpa*; vulnus iteratum, tardius sanatur; *nihil prosunt lamenta si replicantur peccata.*

Persiste in confessione, sta in pœnitentia fortiter, viam bonam quam cœpisti non deseras, propositum bonæ vitæ iugiter conserua, tunc erit perfectum opus tuum, si vsque in finem perdurauerit. Salus perseuerantibus datur, præmium perseuerantibus promittitur, non est *beatus* qui incipit bonum, sed *qui perseueranit vsque in finem.* Quæso te ô anima, deprecor te ne quid vltra leuiter agas, ne quid temere facias, non redeat iniquitas, quia *peccata non nocent, quando non placent.*

Scito ô homo temetipsum, scito quid es, quid eris, & quare natus sis, & qua conditione sis factus, & propter quid sis in seculo procreatus. Memento conditionis tuæ, qualẽ te fecit Deus, qualem te factor condidit, qualem te creator instituit. *Considera vnde venis, & erubesce; vbi fis, & ingemisce; quo vadis, & contremisce.*

Cor tuum quotidie discute, & examia mentem tuam, nulla te insipiens doctrina decipiat, sed esto in fide iustus, nihil contra præceptum Dei facias, in illis quibus delectatur corpus, animam non declines, carnalibus delectationibus non consentias, calca subiectione vitium, culpam ibi emenda vbi nascitur, à cogitatione noxia custodi animam tuam, & mentẽ tuam. Sit animus tuus ab omni pollutione purgatus: sit mens tua pura, nullæ sordes ibi resideant; *in ipso initio cogitationis resiste, vt euadas.*

Custodi te à fornicatione, nulla iam immunditia polluaris, nulla in te fornicatio conualescat, melius est mori quam libidinibus maculari. Continentia hominem Deo proximum facit. Castitas enim hominem Deo iungit, Castitas in cælum hominem pertrahit. vbi ista manserit, ibi etiam & Deus permanet. Castitati regnum cælorum promittitur. Fornicatio autem in infernum demergit, & ad pœnas æternas perducit: quod si adhuc carnis molestias sentis, si adhuc carnis stimulo tangeris, si adhuc caro te impugnat, si adhuc luxuria certat, memoriam mortis cogita, diem exitus tui præpone tibi, præpone etiam tibi futurum iudicium, & futura tormenta, perpetuos ignes, & pœnam æternam.

Ora lacrymis indesinenter, ora iugiter, precare Deum die ac nocte, fit oratio tua sine cessatione, sit frequẽs oratio tua vt non deficiat; semper geme, semper emitte lacrymas *ductum vnigeniti, fac* planctũ amarum, surge in nocte ad precẽ, orationes sint arma tua. Oratio frequens iacula diaboli submergit, hæc virtus est aduersus tentationum incursus, immundus spiritus frequenti oratione vincitur, oratio dæmonia superat, omnibus malis præualet oratio.

O homo, tolle securitatem, nec in te confidas. Corpus tuũ castiga ieiuniis, & abstinẽtia exerce corp⁹, pallida ora gere, porta aridũ corp⁹, in fame & siti, & abstinẽtia aresce. *Abundantia ciborũ sunt fomenta viriorũ.* Non potes tentationes & diabolũ vincere, nisi ieiuniis erudiaris, escis enim libido crescit. Ciborũ satietas luxuriam suscitat nimium

vitium

A

vitium edacitate crescit. Saturitati libido semper est adiuncta, *per ieiunium libido restringitur, per ieiunium* libido superatur, *abstinentia enim carnem superat, & luxuriam refrænat.*

De potu & aspectu.

Pocula quippe instrumenta luxuriæ sunt, igni enim adiecto fomite incendium magis crescit: adiecta igni materia plus augetur flamma, oculi tui prima tela libidinis, visio prima concupiscentia mulieris, mens enim per oculos capitur: subtrahe visum, abstrahe oculos à petulantia, nõ eos defigas in specie carnis, nullam ad concupiscendum aspicias, tolle occasionem peccati, auferi materiam delinquendi. *Si vis esse à fornicatione tutus, esto corpore & visione discretus.* (1. a. fœminis semotus.)

De fugiendo consortio mulierum.

Corpore quippe seiunctus à peccati intentione discedes. Contra serpentem positus non eris diu illæsus. Ante ignem consiste & feruebis; proximus periculo diu tutus non eris. *Sæpe quod voluptas non potuit assiduitas superauit. Vide pa. 222.*

De labore.

Ociositati enim deditum, cito luxuria subripit, gratius libido vrit, quem ociosum inuenit. Cedet libido laboribus, cedet operi, cedet industriæ, & labori: quapropter præcaue, ocium non diligas, ocium non ducas, corpus laboribus exerce, quære tibi opus vtile, quo animæ tuæ implicetur intentio dum operatur.

B

De lectione

Vaca lectioni diuinæ in meditatione scripturarum, vaca in lege Dei, habeto in diuinis lectionibus frequentiam assiduitas legendi sit tibi: lectio enim docet quod caueas, lectio ostendit quod teneas, quo tendas, quo sensus & intellectus augetur; *multum proficis cum legis, si tamen facis quod legis.*

De humilitate tenenda. Idem refert lib. 2. sy. no. c. 5.

Esto humilis, esto in humilitate fundatus, esto nouissimus & vltimus omnium, nullius præponas, nulli te superiorem deputes, existima omnes superiores esse tibi quamuis sis summus, humilia te, & si hoc feceris, habebis gloriam. Quanto eris humilior, tanto sequetur te altitudo. Caue iactantiam, caue gloriæ studium, non te extollas de aliquo. Vexillũ Christi est humilitas; excelsa est patria, humilis via quæ quærit patriam, non recuses viam: qui intrat per ostium, quod est Christus, humiliet se, & sic sano capite poterit intrare. Alas superbiæ non extendas, pennas elationis non erigas. Nihil enim de te præsumas, nihil boni tibi tribuas. Nulli superbias de bonis factis, ne glorieris, descende vt ascendas, humiliare vt exalteris, ne exaltatus humilieris. Qui exaltatur deijcitur, & qui eleuatur prosternitur. De excelso grauior casus est, de alto ruina maior. Superbia angelos depossuit, inflatos deiecit arrogantia, sublimes humiliauit.

C

De constantia mentis.

In infirmitatibus tuis ne contristeris, in languoribus tuis gratias age Deo. Vale magis mente, quam carne, aduersis probari te in dolore cognosce, non extollaris in prosperis, æqualis esto in omnibus: mentem, nec gaudio, nec mœrore commutes, quodcunque euenerit tibi libera mente sustine.

De patientia in aduersis.

Promptior esto ad suscipiendum, quam ad inferendum molestiam. Esto patiens & mansuetus, serua patientiam & mansuetudinem, præpara te contra asperum verbum, tolera clypeum, nulli vnquam resiste, sed omnibus prompto animo pare, vera patientia ponenda, vbi malitia ab aliquo infertur. Quamuis quisque irritet, quamuis criminetur, quamuis conuitium dicat, quamuis iniuriam faciat, tu sile, tu tace, tu dissimula, tu exerce silentium, iniuriæ non respondeas per contumeliam, non condemna, tacendo citius vinces. Disce à Christo modestiam, Christum attende & non dolebis iniurias, pro nobis namq; passus reliquit exemplum, palmis enim percussus, flagellis cæsus, & sputis derisus, clauis confixus, spinis coronatus, lancea perforatus, cruci damnatus semper conticuit, quicquid tibi aduersum contigerit, pro tuo crede venire peccato. Considerationem ergo iustitiæ dolorem tempera, leuius portabis, si pro quibus inferuntur, intenderis.

D

De pace habenda.

Pacem ama, pacem dilige, pacem & mansuetudinem cum omnibus retine, & charitatem amplectere, proba te amplius amare, quam ipse ameris, odientes ad pacem inuita, habeto stabilitatem mentis & animi benignitatem, promptus esto in affectu, affabilis in sermone, grato animo affare omnes, fuge rixas, vita lites. Caue contentiones, litis occasionem tolle, viue semper in pace, in nulla causa contendas, in nulla actione decertare studeas. Contentio odium & scandalum facit, & discordiam concitat.

E

De compassione habenda.

Si ceciderit inimicus tuus noli gaudere, sed adiuua eum & de interitu inimici tui similiter, ne forte conuertat Deus iram suam, & veniat super te. Qui autem gaudet de inimici sui casu, cito incidet in eum. Condole ergo super illum qui afflictus est. In alienis calamitatibus, & mœroribus non sis durus, non sis ferreus, non sint tibi dura præcordia, sed alienam miseriam, quasi tuam luge.

In omnibus actionibus tuis, in omni opere tuo, & in omni conuersatione tua, sequere bonos, æmulare sanctos, noli imitari prauos, habeto ante oculos exempla bonorũ, intende ad bene operandum virtutes sanctorum. Intende ad bene viuendum documenta iustorum, habeto testimonium bonum, bonam famam custodi.

De custodia aurium.

Claude & aures tuas ne audiant malum, respue sermones impudicos: fuge inhonesta verba. *Vanus enim sermo cito pollut mentes audientium, & facile agitur quod libenter auditur.*

F

De custodia oris.

Nihil de ore tuo exeat quod alicui noceat, hoc procedat de labijs tuis, quod aures non polluat auditoris, fugienda est turpitudo sermonis. Sermo vanus index est vanæ conscientiæ. Mores omnium lingua ostendit, & qualis sermo ostenditur, talis & animus comprobatur. Ab ocioso sermone compesce linguam. Sermo enim ociosus, non erit sine culpa. Caue à fabulis & verba vana non loquaris, respice verbum quod ædificat audientes, vnusquisq; reddet rationem in die iudicij, ante faciem iudicis stabunt verba. Qui ociosum verbum non reprimit, cito ad noxã transit. Si sermo tuus reprehensibilis sit expectationi audientium vtilius studeloqui, nõ quodlibet, sed quod oportet, discerne quid loquaris, quid taceas, diu ante cogita quid dicas, cum non possis q̃ dicis repetere, fuge casus linguæ, lingua tua non te perdat. Amicũ semper habebis silẽtium. Scito quo tempore loquaris, considera quando dicas tempori congruere, loquere tempore congruo, tace, tacitus quoq; sis vsque ad interrogationem, & non dicas priusquã audias. Interrogatio os tuum aperiat, sint verba tua pauca, tolle verbositatem sermonis superfluam, linguosus homo imperitus est. Sapiens vir paucis vtitur verbis. Scientia facit breuem sermonem, loqui multum stultitia est, maneat igitur in verbo mensura, in sermone sit statera, modum loquendi non transeas.

G

De contemptu laudis.

Caue gloriam laudis, populi contemne fauorem, despice laudem, desidera occulte magis esse bonus in conspectu Dei, quam ab hominibus laudari. Non exquiras si quis te extollat, aut si quis condemnat, ne forte seducat, ne vituperatio frangat, si contemnis laudem facile & vituperationem reijcies, non ideo te bonum existimes, si bonus prædiceris; in aliena lingua conscientiam tuam interroga, discerne te tuo non alieno iudicio, neque ex aliorum sermone, sed ex tua mẽte te metire, nemo magis scire potest quid sis, sicut tu qui conscius tibi es. Quid enim prodest dum malus es si bonus prædiceris?

De honesta conuersatione.

Quapropter vita simulationem, vita fictionem, obscuriori velte non similes sanctitatem, qualis haberi vis talis esto. Sit in ingressu tuo simplicitas, in motu puritas, in gestu grauitas, in incessu honestas, nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil leuitatis in incessu appareat. Non præbeas de te alijs spectaculum, non des de te alijs obtrectandi locum. Cunctis ergo benignus, nemini blandus, paucis familiaris.

H

De bonorũ consortio.

Vita malos, caue iniquos, fuge improbos, sperne ingratos, à te fuga turmas hominum, maxime eorum qui ad vitia proni sunt. Bonis te coniunge, bonorum consortium appete, bonorum societatem require. *Qui cum sapientibus graditur sapiens erit. Amicus stultorum efficitur similis.* Similis enim simili coniungi solet, periculosum est enim vitam cum malis ducere, & cum his qui prauè viuunt sociari. Melius est habere odium malorum, quam eorum societatem.

Contra vitium detractionis

Abscinde à lingua tua vitium detractionis, alienam vitam detrahendo non laceres, de malo alieno os tuum non

non inquinies, non detrahas peccantibus, sed condole, & in alijs detrahis, in te potius pertimesce, quãdo alijs detrahis, te discerne, quãdo alium mordes, tua peccata redargue. Si vis detrahere, ad tua peccata recurre, vitam tuam respice non alienam. Nunquam alijs detrahes, si te bene ipsum respicies, de tua salute esto sollicitus, detrahentes non audias, susurrantibus auditum non præbeas, pari reatu detrahentes, & audientes tenentur. Quodad te non pertinet, noli quærere, quid inter se loquantur homines cognoscere nunquam desideres. *Tanto corrige vitia tua, quanto studio prospicis aliena.*

Contra genium mendacij in c.22.q.2. Omneg. n°

Omne genus mendacij quantum potes summopere fuge, nec casu, nec studioloquaris falsum, quia *os quod mentitur occidit animam.* Refuge ergo fallaciam, declina mendacium, cave falsum, pure loquere, esto in verboverax, omne quod à veritate discordat iniquitas est, neminem mentiendo decipias, neminem mentiendo in errorem inducas. Non aliud loquaris, & aliud facias, non aliud dicas, & aliud animo teneas.

De iuramento.

Prohibe etiam tibi iuramentum, tolle iusiurandi vsum quia periculosum est, assiduitas iurandi periurij consuetudinem facit, veritas iuramento non indiget, fidelis sermo iuramenti retinet locum. *Sit in ore tuo est, non non.*

B

De voto reddendo.

Fac bonum quod spopondisti, & non sis in verbis facilis & in factis difficilis. Melius est non promittere, quam post promissa non soluere, displicet Deo qui vota sua non reddunt: in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, & quod incaute vouisti, ne facias. Impia enim promissio cum peccato adimpletur.

Quod Deo placeant omnia.

Verbum iniquum nec in corde tuo dicas, verbum malum nec in silentio abscondi potest. quod intus agis vel dicis palam positum puta. Si homines tacent, iumenta loquuntur. Ita ergo peccatum declina, quasi celare non possis, ibi pecca, vbi Deum nescis esse, nihil celatur ante Deum, diuinis enim iudicijs eris reus. Quamuis sis hominibus absconditus, ipse cor inspicit: quod intus disponitur, ipse comprehendit, etiam quod homo in se ignorat, ille nouit.

De conscientia.

C

Nemo potest semetipsum etiam effugere, & si te non damnat publica fama, condemnat propria conscientia, nulla pœna grauior conscientia, vis autem nunquam esse tristis, bene viue. Secura mens tristitiam leuiter sentit, bona vita semper gaudium habet. Conscientia autem rea semper in pœna est, reus autem animus nunquam securus est, mala mens multis percutitur stimulis. Si autem in iustitia permaseris, nec plaga nec mors terrebit te. Conscientiam autem & opus tuum semper ad Deum conuerte. In omni opere tuo auxilium Dei posce, nihil præsumas, in audacia tua nihil imponas.

Quæ virtutes sint occultæ.

Vis autem virtutes tuas augere, noli prodere, occulta virtutes tuas pro elatione, absconde bonam famam pro arrogantia; fuge videri quod esse meruisti, quod manifestando potes amittere, tacendo custodi.

De confessione.

Vitia vero cordis tui reuela, praua cogitationes illico manifesta, quia occidunt animam, peccatum enim proditum cito curatur, crimen autem tacendo ampliatur, silentio culpa crescit. Si patet vitium, fit ex magno pusillum, si celatur, magis crescit, malum autẽ cave, priusquam emendare oporteat, melius est enim vt vites vitia quam emendes, ne cum incurreris, reuocare non possis.

D

De præmeditatione.

Ante factum cogita, ante opus præmeditare diu quam vis agere, diu; acquire, diu proba & sic age, cum diu cogitaueris tunc fac quod probaueris. In bonis autem agendis tarditas remouetur à re, quod bene agere vis, tolle moras in crastinum nihil differas, in bonis dilatio nocet; in his quæ expedit, differre impedit.*

vide ca. 10 & seq. De sapiẽtia

Nihil sapientia melius, nihil prudentia vtilius, nihil scientia gratius, nihil stultitia peius, summum bonum est scire quod caueas, summa miseria est nescire quo tendas. Ignorantia est mater erroris, & est nutrix vitiorum. Indoctus cito decipitur: sapiens autem cito reprehendit. Insidias nouias non vitamus nisi per sapientiam. Sapiens autem omnia prudenter examinat. Inter bonum & malum sapiens diiudicat. Dilige igitur sapientiam & manifestabitur, accede ad illam, & veniet ad te, esto illi assiduus, & instruet te.

E

De doctrina Idẽ tex. lib. de Norma vi. c. 11.

Disce quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris, ante sis auditor quam doctor, per disciplinam nomen magnum accipies, & bonum, quod didiceris doce, discendi & docendi non contemnas studium, doctrina quanto plus fuerit data, tanto plus abundat. Sapientia dando fit largior, retinendo minuitur: verbum tamen semper præcedant opera, quod ore dicis opere imple, quod verbo doces operibus ostende. Esto non solum magister, sed imitator virtutis. Si doces & facis gloriam habebis, sic instrue alios vt te ipsum custodias. Sic doce vt humilitatem non amittas, cum autem doces, noli vti obscuritate verborum, ita loquere vt intelligaris. Cave ne dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitu demergaris: in omni tempore, sis paratus ad docendum, nullum tempus sit vacuum quo non ædifices, aperte prædica. Suspicieda est etiam varietas personarum, & quem quoquo modo erudias tracta. Communia omnibus, secretiora perfectioribus loquere; aperta, cunctis; operta paucis annũcia: non erubescas loqui quod nosti defendere, quæ alijs decesse videris tace: collationes enim faciendo, quæ alijs obtecta sunt, clarescunt, conferendo difficilia aperiuntur.

F

v. c. 11. & se.

Nulla autem tibi sit curiositas scire latentia, scire non cupias quod scire non liceat, in disputatione tolle certamen, tolle pertinaciam vincendi, cede cito veritati, non contradicas iustitiæ, non contendas euacuare quod rectum est, plus dilige audire quam dicere, in principio audi, nouissimus loquere, melior est sermo nouissimus quam primus, & *melior finis orationis, quam principium*, in omni re finis attenditur.

De curiositate.

Venerare vnumquemq; pro suo merito sanctitatis, secundum dignitatem redde vnicuiq; honorẽ, superiorem ne æstimes æqualem, senioribus præsta obedientiam, famulare imperijs eorum, obedi cunctis in bonis præceptis. Ita autem obtempera homini, vt voluntatem Dei non offendas, impositas tibi curas humiliter exple, esto obediens diuinæ dispensationi, voluntati eius contraire non audeas omnia non tribulato, sed tranquillo corde dispone.

De obedientia. Idẽ tex. lib. de Norma vi. c. 12.

A subditis magis venerari stude quam timeri, subiecti plus reuerentur quam cõditionis necessitate deseruiant. Talem te redde subditis, vt magis ameris quam timearis. Summa charitate subditos rege, non sis terribilis in subditos, sic eis dominare vt tibi delectẽtur seruire, & in disciplina modestiæ modum serua, nec nimium nec parum indulgeas: tene modum in omni opere tuo & in omni re tene temperamentum, ne nimis, ne minus aliquid, ne infra, ne vltra quam oportet, bona quæq; immoderato vsu noxia efficiuntur in omni actione tene discretionem, temperare cuncta prudentis est, ne de bono fiat malum, prospice quoque aliquid cui aptum sit, tempera vbi, quando, qualiter, quandiu facere iubeas. Causas rerum & temporum regulas inspice: singulorum operum discretionem agnosce. Cum bene distinxeris opus tuum, optime iustus eris, quod tibi vis fieri facalteri. Talis esto alijs quales optas esse alios. Testimonio tuo nulli noceas, non inferas alijs mala, ne patiaris similia, in te serua modestiam, in alijs conserua iustitiam, tene viris veritatem, cave falsitatem, nullum contra veritatem defendas, nullum contra iudices, in omnibus veritatem custodi, nulla ambitione mouearis, nec munera accipiendo causam alterius malam facias, semper *munera dissipant veritatem* de iusto iudicio, temporalia bona non appetas, pro iustitia nullum præmium quæras, iustitiam pro salute vitæ æternę distribuas, qui pro sententia munera affectat, futuram gloriam non habebit. Impia iustitia est humanæ fragilitati non ignoscere, non ames damnare, sed magis emendare & corrigere, tene rigorem in discussione iustitiæ, misericordiam in diffinitione sententiæ. Ita clemens esto in alienis culpis sicut in tuis. Non iudices aliquem districtius quam te, sic alios iudica vt ipse iudicari cupis. Qua pœna alium iudicaueris eadem ipse iudicandus eris, lex tua te constringit, iudicium quod alijs imponis ipse portabis. *In qua mensura mensus fueris remetietur tibi* & adijcietur, nullum iudices arbitrio alicuius; periculosum est ex suspicione aliquem

De prælatione. Idem vbi supra.

G

De eleemosyna.

H

quem iudicare, ante proba & sic iudica. In dubijs Dei iudicio reserua sententiam, quod nosti tuo, quod nescis diuino committe iudicio.

De contemptu mundi.

Quamuis sis humilis humilitatem tene quamuis sublimis, superbiam reprime. Caue autem honorem, quia sine culpa teneri non potest. Sublimitas honorum magnitudo scelerum est. In maiori gradu sine dubio maior est pœna. Qui paruus est proximus est veniæ, *potentes autem potentiora tormenta patiuntur, & potentioribus maior instat cruciatus, iudicium durissimum fiet his qui præsunt*, potestates cito patiuntur minas, & quanto maior honor, tanto maiora pericula. Alta arbor vento forti agitatur, excelsæ turres grauiorem casum faciunt, altissimi montes sæpe fulgorib. feriuntur. In potentibus hominibus cito cadit inuidia, gloria enim inuidiam facit. Inuidia vero periculum facit.

Quamuis aliquis in gloria fulgeat, licet purpura, & bysso resplendeat, quamuis precioso cultu præmineat, quamuis filiorum multitudine fortis muniatur, quamuis protectus armis, quamuis diues in omnibus, semper in pœna est, semper in angustia, semper in mœrore, semper tepidus in pluuia iacet, pallidus in lectis aureis iacet, sed turbatus, breuis est mundi fœlicitas, caduca est & fragilis mundana fœlicitas, prana est huius seculi gloria. Dic vbi sunt principes, vbi sunt reges, vbi Imperatores, vbi potestates, vbi diuites mundi? qui quasi flumen cucurrerunt, & sicut vmbra euanuerunt, & velut somnium trãsierunt & non sunt. Diuitiæ vsque ad periculum ducunt, vsque ad infernum protrahunt, diuites nunquam mentes habent. Si vis semper esse quietus, mundana non appetas, diuitias non quæras, diuitiæ nunquam sine peccato acquiruntur, nunquam sine dolore amittuntur. Valde rarum est, vt qui diuitias possident ad requiem tendant. Quique rerum mundi amore defigitur, in Deo nullatenus delectatur. O homo, non poteris habere Christum & mundum, & non poteris amplecti simul Dei gloriam, & mundi malitiam, difficile est Deum & mundum diligere, à turbis mundi te suspende, & Deo seruire stude. Mundi gloriam tanquam mortuus non aspicias, ab affectu vitæ istius te separa, & sicut sepulcrum non habeas curam de seculo. Contemne viuens, quod post mortem habere non potes.

De eleemosyna.

Quod habes habeto ad misericordiam, quicquid tribuis cum charitate tribue, præbe misericordiam sine murmure, da eleemosynam sine tædio, maior sit beneuolentia quam datum. Tale erit opus tuum qualis fuerit intentio tua. Quod affectu bono dispensatur, hocaccipit Deus, qui autem cum tædio dat, mercedem perdit. Non enim misericordia est, vbi non est beneuolentia. Non facias misericordiam de spolio alieno. Bonum quod facis, per misericordiam facito, non per iactantiam, nihil propter humanam laudem facias, sed propter vitam æternam, quicquid facis pro remuneratione vitæ æternæ facias. Si laus hic quæritur, remuneratio perditur. Ecce fili ostendi tibi normam viuendi, nulla ignorantia amodo te excuses à peccato, non vitæ æternæ inscius, nõ sis imprudens, aut ignarus, legem quam debes sequi, descripsi tibi. Cognitionem mãdatorum habes, iam amodo scis, quid sit recte viuere. Vide ne vllum offendas, ne bonum quod nosti dimittas, donum sanctum acceptum retine.

ISIDORVS DE NORMA VIVENDI.

HÆc norma viuendi ex Isidori Synonymis ac libro De contemptu mundi hinc inde maiore ex parte excerpta, potius quendam consarcinatorem habet auctorem, quam Isidorum. Neque enim crediderim tantum virum cramben bis coctam nobis apponere vnquam statuisse.

AGe fili, vt oportet: age vt decet: age vt dignum est. Propone tibi vt non pecces, vt culpas tuas non reiteres, post lapsum denuo ne delinquas. Bona & la prout eueniunt tolera: quæcunque eueniunt mente libera sustine: patientiæ & manluetudini ante omnia operam des: irrisionem despiciendo superа: sagittas contumeliæ patientiæ clypeo frange: præpara contra omnem aspectum clypeum patientiæ: contra linguæ gladium, tolerantiæ præbe scutum: tacendo siquidem melius vinces. Disce à Christo modestiam, disce & moderantiam, tolerantiamq; Christi attende, & non dolebis iniurias. Maxima est virtus, si non lædis à quo læsus fueris, vel & si læsus permittis. Maxima est virtus, si cuicumq; nocere potuisti, parcis: quando enim cruciaris propterea, peccata tua præcingunt te: quando minaris, mala tua iter faciunt: quicquid tibi aduersi euenit, propter peccata tua tibi euenit. Considerationeigitur iustitiæ dolorem tempera: melius dolorem portabis, si pro quibus tibi eueniunt intendas. Cum igitur tibi derogatur, ora: cum maledicitur, tunc benedic, maledictioni benedictionem oppone, & irascentem patientia delinire stude, blandimento iracundiam seruescentẽ dispelle, nequitiam bonitate verbi vince, malitiam benignitate, inimicos omnes modestia placa: aliorum mala tua bonitate supera. Tranquilla mente illatas contumelias perde. Aperi tranquillo corde dolores: Vulnus in imo corde quamuis graue sit, apertum euaporat: valde autem comedit animum inclusum. Quanto enim magis tegis, tanto magis auges: aperi igitur grato animo, & non te excruciet.

Patientia.

SI triſtaueris in aliquo fratrem tuum, satisfac ei. Si peccaueris in illum, pœnitentiam age coram eo. Si offenderis aliquem, propitia eum prece, parce velociter, ad reconciliationem offensioni tuæ cito veniam postula, non dormites nisi conuertaris ad pacem, non requiescas nisi reconciliatus fueris fratri tuo, reuoca eum celerrimo dilectionis affectu. Reuoca eum humilitate ad gratiam: humilitatis affectu illi te prosterne, & supplici modo veniam deprecare: petenti quoq; tibi veniam, libenter indulge, & poscenti indulgentiam placatus dimitte. Reuerentiam sanctam amplectere, & confestim benigna suscipe charitate: peccanti iuste non retribuas, sed culpam dimittas scituras quia in te est venturum iudicium, non habebis indulgentiam nisi dederis. Et si ille non supplicet, sibiq; humiliter dimitti non postulet, si peccatum suum mala consuetudine non cognoscat conscientia, tu tamen ex corde relaxa, veniam quoque propria voluntate concede: auferà corde fraternam offensam vel offensionem, & alienæ nequitiæ non seruito: odium enim à Deo separat, nec sanguine fuso deletur.

Reconciliatio.

PAcem ama, pacem dilige, pacem cum omnibus habe, & tene, omnesq; in manſuetudine & charitate complectere. Præpara amplius amare quam ameris ipse: non sis in pace infidus, non sis leuis in amicitia, retine semper vinculum constantiæ: odientes ad pacem inuita.

Pax sectanda.

DIscerne te tuo non alieno iudicio, nec ex alieno sermone, sed ex tua te mente metire. Nemo melius & magis scire potest quid tu sis quam tu, cum conscius tui es. Quibus vero prodesit, si malus, si bonus prædiceris, aut quæ laus hominum pertinet ad te, si alius es, quam laudaris? Quapropter vita simulationem, vita hypocrisin: sub obscuriori veste non simula sanctitatẽ. Qualis habere vis, talis esto professione tua & habitu: & in incessu tuo sit simplicitas, & in motu puritas. Nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ in incessu tuo appareat: gestus enim corporis signum est mentis, non præbeas de te alijs spectaculum, nec alijs obtrectandi locum.

Cognitio sui ipsius.

Hypocrisis vitanda.

NOn te adiungas leuibus personis, nec te admisceas vanis. Vita malos, caue iniquos, fuge malignos, sperne ignaros, fuga à te turbas hominũ, maxime illius ætatis

Societas nõ malorum sed bonorũ amplectenda.

A

qui ad vitia prompti sunt. Bonis iungere, & sanctis indiuidue sociare. Si feceris, socius conuersationis eorum eris & virtutum: periculum enim est pessimis sociari: melius est eorum odium, quam consortium.

6 *Aures sermoni malo occludatur.*

Os pariter custodiendum à turpiloquio.

Ite ab otioso sermone.

Matth. 12.

B

Eccles. 19. Minora negligenda ad maiora vitanda. Orsi tarda secunda.

CLaude aures ne audias aliquid impudicum: vanus enim sermo cito pollui mentem, & facile læditur turpibus & malis omnibus, agituq; libenter quod libenter auditur. Nemo enim creditur odisse, quorum relatione non læditur. Nihil ex ore tuo procedat quo turpescas, vel quod turpe sit: sed hæc erumpant ex ore tuo & ex labijs quæ aures non polluant audientium: sermo enim vanus conscientiæ vanæ est index. Mores hominis lingua pandit, & qualis sermo ostenditur, talis animus comprobatur. Ab otioso sermone compesce linguam, nec inania verba loquaris: sermo enim otiosus non erit sine iudicio. Vnusquisq; enim redditurus est rationem sermonum suorum: ante vniuscuiusq; hominis faciem stabunt verba sua. Qui verba mala non reprimit, ad noxia cito transit: & qui minima non respuit, in maxima valde prorumpit, minor namq; culpa, maiorem generat. Particulatim crescunt vitia, & dum parua non cauemus, in magnis prolabimur: minora itaq; deuita, & ad maiora non deuenies. Ea quæ loqueris, grauitate atq; doctrina existant culta, sitque sermo tuus irreprehensibilis, ad expectationem audientium vtilis: stude loqui omnino quod libet, secundum quod oporet: discerne quid loquaris, quid taceas. Intende, & loquere, & loquendo peritus esto. Multum auté delibera quod loqui vis, ne reuocare non possis quod dixeris: fuge casus linguæ, nec pateat iniuriæ iaculis os tuum. Cum amico semper habeto silentium, vide opportunitatem loquendi, & proferendi sermonem & expendendi. Maneat in ore tuo mensura, in sermone tuo sit statera. Abscinde à lingua tua vitium detrahendi, & de alieno malo os tuum non coinquines: quod in alio detrahis, hoc in te potius permiscet.

Detractio vitanda.

7 *Curiositas procul sit.*

C

QVod inter se loquuntur homines, hoc nunquam scire desideres, nec quæras aliquem qui dicat tibi, omitte causam quæ ad animam tuam non pertinet, nec oblitus morum tuorum alienos prescruteris: tanto animo corrige vitia tua, quanto studio prospexeris aliena.

8 *Idem fere lib. 2. c. 10. de mendacio*

OMne genus mendacij summopere fuge, non studio loquacium fratrum, nec qualibet fallacia vitam alicuius defendas, nullum mendacium iustum, quod à veritate discordat, in quo etiam prohibetur duplex iuramentum: assiduitas enim iuramenti, periurij assuetudinem facit. Fac bonum quod spopondisti, non in verbo facilis, & factis & operibus difficilis: sine consideratione vnquam nil facias vel præsumas: quando non poteris facere, non pollicearis facere. Multum Deo reus eris, si non reddideris quod voues, in malis autem promissis rescinde fidem. Non est promissio quæ dolore adimpletur.

9 *Vana gloria fuga. Humilis fuganda. Confessio.*

D

SI vis tuas adimplere virtutes, prodere noli: occulta virtutes pro elatione, absconde bona facta pro arrogantia fuge videri quod esse meruisti: qui manifestando poteras amittere, tacendo custodi. Vitia vero cordis tui reuela, prauas cogitationes manifestas illico, peccatum enim reuelatum cito curatur, simulata culpa crescit. Si patet vitium, ex magno fit pusillum: si latet peccatum, ex minimo fit maximum. Melius est autem vt vites vitium, quam vt emendes, ne forte cum incurreris, pessima consuetudine reuocare non possis. Consuetudinis vincula vix soluuntur, & inolita diu tarditus corriguntur.

10 *Matura agendum.*

INcipientem diu delibera sententiam, & quod vis diu agere, diu exquire, proba & age: nil enim in agendo præcipiti consilio, sed mora melius est. In rebus autem bonis tarditas remouenda est: in bonis enim dilatio nocet, & quod expedit, differre impedit. In bonis abest remissa segnities, abest negligentia. Carnis vitia cito captant inertes: per torporem enim vires & ingenium defluunt, & desidia natura corrumpitur. Hebetudo scientiæ lumen extinguit: solertia autem meliorē reddit. Ardentius fit ingenium subiuncto studio, & tardiora ingenia studijs acuuntur. Torporem naturæ industria excitat, spiritus tarditatē assiduitas acuit. Expergiscentia perficit spiritum, expergiscētia plus scitur, sæpe namq; consuetudo naturam superat, sæpe ex consuetudine, naturæ est effectus, assiduitas enim mores facit, iugis vsus in naturam se vertit: quod cum difficultate, per vsum sine difficultate perficies.

E

11 *Idem lib. de contēptu, c. de doctrina*

DIsce quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris. Bonum autem quod didiceris doce sapientiam cum cæteris impertieris, tibi hanc auges, sapientia exinde longior fit, retinendo minor est, & dum plus confertur abundat. Verba tua præcedat opus, quæ ore promis, quæ ore promittis, opere adimple, quę verbis doces, executione exhibe & ostende. Esto non solum magister, sed imitator virtutum. Si doces & facis, tunc gloriosus eris. Non enim satis est laudare quod dixeris, nisi dictis facta commisceas. In doctrina tui ipsius, ab humana te laude tępera: sic instrue alios, vt te ipsum custodias, sic doce vt humilitatis gratiam non amittas. Caue, ne dum alios docēdo erigis, ipse laudis appetitione derogeris. Cum autem instruis eos, obscuritate noli vti, sed ita dic, vt intelligaris, ne loquendo simplicibus displiceas, ne prudentes offendas: iuxta spiritum audientium erit sermo doctorum. Secundum mores incipienda est doctrina: iuxta vulnus adhibenda sunt remedia, variæ enim voluntates diuersam disciplinam desiderant. Vnusquisque igitur secundum suam professionem est docendus. Inspicienda est vilitas personarum, & vnumquéque taliter in erudiendo tracta. Committe omnib. secreta professionis tuæ, loquere aperte. Cunctis operta, paucis annuncia: ne erubescas loqui quod nosti defendere: & ꝙ tibi scientiæ sentis deesse, ab alijs quære: quærendo enim obtecta clarescunt, & difficilia cōferendo aperiuntur. Nul la sit tibi curiositas sciendi latentia, nec vltra quam scriptū erit quæras scientiæ. Non cupias, quod scire non licet. In disputatione non contradicas iustitiæ, nec contendas euacuare quod rectum est. In omni disputatione rectum tene & plus dilige audire quam loqui. In principio audi, in fine loquere. In omni re finis attendatur, extrema quærantur, meliorq; est sermo nouissimus quam primus.

Humana laus non quærenda.

F

Obscuritas in docendo vitanda.

G

12 *Idem text. li. de contēptu mundi c. de obedientia & de prælatione.*

VEnerare omnes scientia & vita meliores, & vnumquemq; pro suo merito sanctitatis, potiori gradui cōpetentem reuerentiam tribus, nec te æqualem sanctiori exhibeas. Senioribus præsta obedientiam & eorum senio obsequio obedi. Cunctis in præceptis sic obtempera, vt obtemperando hominum votis, Deum nō offendas. Malum visus facere, non consuescas: necadhuc si pœnæ immineant, peccanti cuiquam acquiescas: melius namq; est pati mortem quam pernicios a mala adimplere. Nō solum quippe factorum, sed consciis peccati tenetur obnoxius: neque immunis est à scelere, qui vt faceret male obediuit. Similis est qui obtemperat malo, ei qui facit malum: facientem & obsequentem pari pœna constringe. A subditis magis venerari quam timeri stude, vt tibi plus dilectionis officio, quam contradictionis necessitate adhæreant. Subiecti te plus reuereantur quam timeant: ex reuerētia etenim amor procedit, & odium tremor confert: fidem metus tollit, affectus restituit. Timor non seruat diuturnam fidem: vbi timor audet, cum sequitur robur: vbi timor, audentia sequitur, & vbi metus, desperatio occurrit. Quapropter tempera oris sementem, summaq; bonitate subditos conuenit regere: non sis terribilis in subiectis, sed sic dominare, vt tibi delectent seruire.

H

13 *Sit modus in rebus.*

TEne modum in omni tempore, vt nihil intemperatū agas, nec minus, nec vltra quam oportet, nec in bonis nisi moderatus esse non debes. Omnia enim medicamenta vtilia sunt, & cum tępore omnia fiunt vtilia: recta enim immoderato vsu corrumpuntur, omnis nimietas in vitio est. Prospice igitur quid aptum sit tibi, & tempera vbi, quando, quare, quandiu facere debeatur, causas rerum & tempora inspice, & singulorum operum discretiones diligenter distingue. Dignosce omnia quæ agis quare bonum

incipias,

incipias, quare peragas: in omni operatione discretionem tene, nec in aliquo indiscretus sis. Cum bene discreueris multa esse consuetudine vitiata, multa prauo vsu præsumpta, & multa contra pudicos mores vsurpata, tunc minime consuetudinem seruæ & legi vsus, auctoritas cedat, prauum vsum lex & ratio vincant. Testimonio tuo nulli noceas, nec ad alicuius periculum vocem testificationis adhibeas. Sermo tuus nec animam cuiusquam, nec res impediat, nullum contra veritatem defendas.

Testimonium sit incorruptū.

CVm iudicas, ne vllius personæ affectu deflectaris à viro paupere aut à diuite: causam prospice, non personam. Sperne munus, ne per hoc iustitia corrumpatur: munera enim semper veritatem præuaricant, & cito à viro violatur iustitia. De iusto iudicio temporalia lucra non appetas, pro iustitia nullum tibi præmium quæras dum iudicas: pro futuro seruia mercedem, nec quæras in terra rependi, quod tibi in futuro debetur. *Excute manus tuas ab omni munere*, si in cælis velis habitare, in iudicio quoq; sine misericordia ne ideas. Custodi iustitiam discretionis, & noli plus iustus esse quam oportet: Omne enim quod nimiū est, vitium est. Impia iustitia est fragilitati humanæ non ignoscere: non igitur ames damnare, sed emendare potius quam corrigere. Tene rigorem in discretione iustitiæ, iudicij examen sequatur pietas, disciplinæ rigorem temperet indulgentia. Ita clemens esto in alienis delictis sicut in tuis, nec quem quam districtius iudices, quam sicut teipsum. Sic alios iudica, vt te iudicari cupis: dum enim indulges aliena peccata, tibi misereris; iudicium quod alijs imponis ipse portabis. In eo enim in *quo iudicas, eis iudicandus, in qua mensura mensus fueris, remeti.tur tibi.*

Munera spernenda.

Isai. 33.

Misericordia rigorē iustitiæ tēperet.

Matth. 7.

OMnia quæ inquisieris, cum iustitia diffinias, nunquam iudices suspicionis arbitrio. Ante proba, tunc iudica: non enim qui accusatur, sed criminator reus est: periculum est aliquid præsumptuose iudicare. In ambiguis de iudicio seruia sententiam. Quando nescis, diuino seruia iudicio: non nitaris damnare iudicio humano quod Deus suo examini seruat. Incerta non iudicemus quoadusque nouissime veniat Dominus, qui latentia producat in lucem. Quamnis enim non credenda sint, ideo tamen dimittentur, nisi quæ certis indicijs approbantur, & quæ manifesto examini committuntur, & quæ ordine iudiciario comprobantur. In summo honore tibi suprema sit veritas, quamuis sublimis sis potestatis, in te celsitudinem reprime. Non te extollat honor, sed præsideat humilitas culmen sublimitatis. Tanto esto maiori humilitate conspicuus, quanto es magna dignitate præclarus. Impositas tibi curas humiliter exple, & traditum tibi ministerium mente subdita suscipe. Esto obediens diuinæ dispositioni, & voluntati eius contraire non audeas. Iura potestatis adeptæ moderanter exerce, & omnia non turbulento, sed tranquillo corde dispone. Cautehonores, quos siue culpa tenere non poteris. Sublimitas enim honorum, magnitudo scelerum: in maiori gradu sine dubio pœna maior.

Iudicium sit reūm.

SI vis esse quietus, nihil seculi appetas. Semper requiem mentis habebis, si à te curam mundi abijcias, semperque quiete æterna frueris, si te à strepitu terrenarum rerum abstraxeris. Abijce à te quicquid bonum propositum impedire poterit, & toto animo odies damna quæ diligit mundus. Quicquid habes, habeto ad misericordiam. Suffragetur virtus tua in operibus. Non eligas cui misereare, ne forte prætereas illum qui meretur accipere. Omnibus da, ne forte cui non dederis, ipse sit Christus. Et cui largiris, cum hilaritate largire: & quicquid tribuis, cum affectu tribue. Tribue misericordiam sine murmuratione, præbe eleemosynam sine tædio. Maior autem sit benevolentia, quam quod datur: maior sit gratia, quam quod impenditur: tale erit opus tuum, qualis fuerit intentio tua. Quod enim affectu bono dispensatur, hoc accipit Deus: qui autem cum tædio dat, perdit mercedem suam. Qui cum tristitia manum porrigit, fructum amittit remunerationis: non est misericordia, vbi non est benevolentia. De tuis iustis laboribus ministra pauperibus. Non auferas vni, vnde tribuas alteri. Nihil prodest si alium inde reficis, vnde alium inanem facis. Condemnat miseratio ista, non propitiat. Bonum quod facis, misericordiæ causa, non iactantiæ facito: nil propter temporalem opinionem, nihil propter famam, sed propter vitam æternam, & Dei charitatem. Quicquid agis, pro futura mercede age, æternæ remunerationis expectatio te teneat. Amplius quidquid egeris causa gloriæ, hoc est facti tui. Si dederis ita vt hominibus innotescat, non homini, sed propriæ personæ præstitisti, nec quod ad æternæ, sed quod ad huius vitæ gloriam proficit. Ecce accepisti modica, data est tibi norma viuendi: nulla te ignorantia excusat, non es iam vitæ nescius, non es imprudens aut ignarus, legem quam debes sequi, dispositionis qualis esse debeas descripsi. Cognitiones mandatorum habes. Iam scis quid est recte viuere, vide ne vltra offendas, vide ne quod recipis legendo, contemnas viuendo. Bonum scire acceptum retine, & imple opere quod didicisti præceptione. Vide demeneps ne bonum quod accepisti, despicias. Amen.

Misericordia sine murmuratione.

Eleemosyna.

Cōtemptus mundi.

FINIS.

SANCTI ISIDORI ARCHIEPISCOPI EXHORTATIO POENITENDI CVM CONSOLATIONE ET MISERICORDIA DEI, ad animam futura iudicia formidantem.

VT fluctuas anima, mœrorum quassata procellis? Vsquequo multimoda cogitatione turbaris? Mens confusa tædijs, itineris deuia carpens, tramites caliginis subducta luce percurrit. Non ablatas res, Sellulas mundi, fasces que suspires: nec casus honotis sed ruinas animæ plora. Non hæc defunctoria doleas exitia carnis: sed perseuerantia tartari tormenta formida. Nec ærumnas carceris abigas, quibus in fine carebis: sed iuges Auerni miserias prospectans euita. Quæ hic redimi facili compendio possunt, si mundi affectus in amorem Christi conuertas, & te non negligas ab iniquitate priuare. Cuncta peccata à corde diutissa propellas, res iniquas penitus remoue, saltemq; percussus abhorre, vt sinceritate rudi vel sero reniteas. Abiecit te mundus, percussitque, reseripsit, derisit. Quare non consideras quid à te Christus exquirit? Nō humana manu talia te perpeti putes, sed hæc prouenisse diuino iudicio crede. Irritasti contra te dominum offensa delicti, qui te flagris arguens corripit, coërcet, affligit, flagelli impendio monet, vt errata cognoscas & agnita pœnitens corrigas, distringas, emendes. Hoc sentire debes, quod instanti verbere pulsatus, vt beniuolus à malo segregatus existas: & pernicioſa respuens, innoxia quæras. Vult contritionis nunc te examinare camino, quo conflatus pristinas vitiorū sordes amittas. Cur ergo per quæq; diffusus mente vacua curris? Ad calcē examinis, sensus tui collige gressus. Discute cor tuum, cautius interroga mentem. Quid ludibriosum retiner vel gessit exponat. Quid sæuum, quid noxium concepit vel operit pandat: & dum est licentia, totum prædamnare festina. Ecce perpetrata cuncta coram oculis constant, & secreto murmure mens vniuersa proponit. Quid admissa crimina nisi lamenta requirunt? Quid vult facti vulnus, nisi malagmata fletus? Nullum scelus aliter nisi pœnitendo expiatur: immo, puniendo, ne sit iam vltra, deletur. Ergo si rusſe nequiter viuendo displicet, surge decenter. Melius agendo præcurre iudicem futurum, timens perdentem iniquos. Hunc illum post seculi crimina opere iustitiæ placa. Atros ignes inferi, quod est mors secunda, pauescse: sed admissa pœni-

A

cus primi peccata, & vires. In hac vita lacrymis extingue
tutari flammas, & necando crimina vires eiusdem mortis.
Mors illic non repetit, quos hic viuentes amittit. Nam qui
se peccato diuinit, iustitiæ iungit: & spiritus vitæ obsequés
mandata custodit, peccata repudians morti seruire contem-
nit. Vitra iam non moritur nec inters dominabitur illi:
neque eum tartarus excipiet in morte, sed cœlum nulla-
tenus dubites in hoc, nec vnquam diffidas: nam sic prote-
stantem diuina dicta decernunt ad regnum. profecto
transiterunt cum Christo victuri, qui pœnituisse mala per-
petrata probantur. Nulla te res dubium de misericordia
reddat. Nam parcere Deus promptus est clementer; in-
dignis atque pœnitentibus veniam libenter donare. Tan-
tum si pœnitas nec iam pœnitenda committas. & ob hoc
incorrupte atque subdamnator vocatus vertas pœnitentiam in
punitionem? perich. Labor sine fructu est, & spes vanissi-
ma valde, sic peccata plangere, vt non desinatur peccare.
Quasi quis instructa destruat, diruta reformet, si quod la-
uat hodie polluat & sordidet cras: sic enim non lotus ha-
beatur, sed semper immundus. Nec capit hæc insinodi venia,
sed prouocat iram: quoniam non diluit, sed dilatat crimi-
na gesta. Tu deniq; cautius talium exempla declinans,
& iam peccasse pœnitens iam peccare desiste. Dissipa præ-
teritas lacrymarum opere culpas. Da eleemosynam si ha-
bes, redime probra, & sequi vanissima respue, contemne-
re cura. sit iam abdicabile, sit abhominabile semper pecca-
tum, quod cœlo distrahit, in infernum deponit. Melius sit
regni gloriam nitore carpere, quam regni iacturam sor-
dium horrore perferre. Conuersus ad dominum post te-
nebras lucem arripe, amplectensque vitam mortalia facta
relinque. Confitere illi, compungere, plangito, roga, dic,
peccaui nimium, parce, miserere proclama. Curua cordis
genua, prostratus corpore in terram. Obsecra assidue, pro-
fusis lacrymis ora. Lenias vt humilis, quem exasperasti su-
perbus. Nam Dei clementiam humiles & flentes acqui-
runt, non ridentes impetrant, neq; contumaces exorant.
Certe te pœniteat, perperam quæcunq; gessisti. Vt odiens
horreas, quicquid indecenter amabas. Quod pudore con-
grue rubor verecundus aspernit, rite demū veniam lacry-
marum preces requirat. His namque fomentis animæ pec-
cata medetur. Et omnia vulnera priscam sanitatem recep-
tant. Sic namq; diuinum fedas cito furorem: sic profecto
capies quicquid lacrymando deposcis. sic deniq; poteris
euadere quicquid claudit, obligat, officit, affligit, obumbrat, & ad Dei gratiam hoc modo redire gaudebis. Quam-
uis sis peccator impius, malignus iniquus, criminis omni
genere contagioque pollutus, pete à Deo veniam, hæsitās
nequaquam in fide, qui omni peccamine cunctos pœni-
tentes expurgat. Omne dimittit facinus vera pœnitudo
delicti: nec est crimen vllum, quod nequaquam lacrymæ
tergant. Quamuis de iustitia terrenæ iudicij dies, nunc mi-
sericordia certa pœnitudo potitur. Delinquentem Deus
de præterito damnat, si bonus ex malo fuerit extremo re-
pertus. Et dicitur impio, Si impietates relinquat, opera
iustitiæ faciat, extremo conuersus, impietas illius omnis
oblita demitur, mortiq; sublatus æterna per secula viuat.
sic deniq; Paulus fidelis ex infido factus cunctis caret cri-
minibus quæ impie gesserat olim. sic ex publicano venit
Euangelista Matthæus. sic que Cyprianus ex Mago facer-
dos & martyr. sic & Augustinus ardentior carnis amator,
fit ex Manichæo, mundi probatus magister: sic & Niniui-
tæ impia, obscœna, nefanda deflentes flagitia, vitam pœ-
nitendo merentur. Manasses qui idolis templum reple-
uerat Dei, & de cœlo prudem datam prophanauerat legem
post amisso regno captiuus & ferreis vinculis multis liga-
tus Dominum pœnitentia placans regno restitutus est,
nexibus culpisque solutus. sic Dauid stupri culpam homi-
cidijque redemit. Et Achaz similiter cœlitus pendentem
cuasit iram. De quo communus dixerat vlcisci Deus. Pe-
trus fide lapsus, rursus pœnitendo resurgit. sic & Euangelij
meretrix ac publicanus paruis fusis lacrymis multo se pia-
culo mundant. Et plurimi alij quos olim scripturæ decla-
rant, post crimina cælibes factos pœnitudine viros. sic e-
contra polum habentes ad tartara cadunt, qui bona priora
malum appetendo relinquunt. vt dicitur iusto: Si ab ini-
quitate egressus iniquus extiterit, omnis iustitia eius de-
pereat, & ipse morte damnetur. sic Iudas olim subito ma-
lignus effectus omne bonum perdidit, quod dudum bea-
te peregit. sic & Salomoni nihil imputatur de bono quod
antea gessit, sed extremo malo damnatur. In qua volunta-
te postremo quispiam vel actu fuerit inuentus, in hac iudi
candus erit. sicut de hoc ipso Dominus locutus est dicens,
In quo te inuenero, in hoc te iudicabo. Et si credis, ampli⁹
hos ipsos diligit Deus, qui post prauitates esse rectiores
studeant: ac se post vitia virtutib. magnis exercent, quam
qui mala grauia nunquam perpetrasse noscuntur, & bona
præcipue torpentes agere piget. sicut quispiam dominus
illum magis seruum amplectitur qui post damna quædam
potiora lucra reportat, quam qui nihil perdidit, & nihil
augmenti fecit. sic imperator illum magis militem amat,
qui post fugam remeans, hostem persequendo prosternit,
quam qui numquam fugit, & nil vnquam fortiter fecit, sic
agricola illam terram plus amat, quę vberes illi post spinas
affert fruges, quā illam quæ tribulos vel spinas numquam
nutriuit, & fertilem messem numquam aliquando produ-
xit. Non desperes veniā, sed potius spera salutem si factu-
rus optima, pessima damnare decernas. Corrige delictum
muta mores, renoua vitā, & nulla te plecti dolebis postea
pœna. Non erit in crimine, quem pœnitet ante fuisse: nec
dicetur impius qui fuerit denuo pius. sequētia vero carmi-
na constructa lamentis suspirando lectita, nonnumquam
plorando decanta. Nā potest Dominus transferre in gau-
dium luctum, & aduersa omnia in prosperitatem mutare.
Quem æternis laudibus glorificant in cœlo cœli, & sum-
mis honoribus cultores efferunt mundi. Amen.

B

C

D

Suriusto 5 de ianuarij dete 26. Sep

E

F

G

H

INCIPIT LAMENTVM POENITENTIÆ DVPLICI ALPHABETO EDITVM, EXCEPTIS TRIBUS LITERIS, id est A. B. & N. in quibus aliquantis versibus multiplicatur, vbi exorat pro indulgentia peccatorum.

Audi Christe tristem fletum
Amarumq; canticum:
Quod pertulsus & contritus
Modulatur spiritus,
Cerne lacrymarum fluxus,
Et auscultа gemitus.
Ad te multum vulneratus
Vocem fletus eleuans,
Alta de profundo cordis
Emitto suspiria,
Precibus si forte velis
Placatus ignoscere.
Alleua calamitatis
Importuna pondera,
Quę me diutius premit
Et elidit impie,
Nec discedit vt resumam
Vitæ respiraculum.
Ablato consolatore
Quadro clausus lapide
Gemo lugens & suspiro,
Miserere, clamitans,
Pulso rogans tota die,
Sed tu semper dilatas.
Ad iuuentutis delictum,
Et ad ignorantia,
Non me teneas exoro:
Sed misericorditer
Prætermissam hoc dispone
Iam indigno parcere.
Ab antiqua pietate

Ne declines obsecro:
Nam iustitiæ rigorem
Si me sequi iubeas,
Mille sum debitor pœnis,
Mille dignus mortibus.
Aspice iam Deus clemens
Ærumnas quas tolero,
Remoue contritiones
Et flagella prohibe:
Ne me precor indignatus
Opprimas & conteras.
Annos meos in dolore,
Vitam in gemitibus
Vilis factus consummaui:
Parce mihi deprecor,
Iam non possum sustinere,
Da dexteram, & eripe.
Aggrauasti manum plagæ
Super me validius,
Carnem meam dira flagellorum
Vltione conterens,
Cæde, ferro, sorde, peste,
Tenebrarum carcere.
Auges tempora pressuræ,
Ludus addis onera,
Differens afflicto valde
Dare mihi requiem,
Contra quod grates rependo
Non resultans murmuro.
bAbes dico veritatem
Vt occidas impium:
Sed rogo post disciplinam
Da placatus veniam,
Quia non mortem iniqui,
Sed vitam desideras.
Accuso me, non excuso,
Laudans te quod mitis es,
Iuxta modum delictorum
Parua datur vltio,
Hoc & ampliora, clamo,
Dignus sum excipere.
Ad remedium malorum
Æterni iudicij,
Satius nunc flagello
Temporali pereuti,
Quam perennibus futuro
Dari cruciatibus.
Adhibe si placet adhuc
Tormentorum stimulos,
Quibus defluant vetera
Putridaque crimina:
Salus tantum vita demum
Subsequatur morbidum.
Adhibe, sed non iratus,
Vt sit tolerabile
Quod me propter mea iubes
Perpeti facinora:
Quatenus correpto rursum
Sis mitis post verbera.
Amarum hoc est & leue,
Quia pertransibile,
Sed amarius & graue
Quod irreuocabile,
Quo pœnarum non est finis,
Nec dolori requies.
Ardens illic vrit flamma
Damnatorum corpora,
Vltra reditum non sperat
Quem illa susceperit,
Cuius pauore tabesco,
Liquesco formidine.
Arbiter & testis æquus,
Ipse dum adueneris,
Iustam reddere mercedem
Singulorum meritis;
Quo me saluare decernas,
Opus non inueniet.
Adeo districtum cernens
Examen iudicij,
Duco vitam in mœrore
Iugiter & gemitu,
Iustum iudicem visurus,
Iam pauesco territus.
Amarus & pauidus tunc
Vultus tuus impijs,
Per quem nullus impunitus
Erit habens crimina,
Nisi qui lacrymis illa
Nunc viuens abstersérit.
A tranquillitate tua
Tu numquam mutaberis,
Sed mitis parebis iustis,
Terribilis impijs,
Quos habuerit de culpa
Reos conscientia.
Ab iniquis iustos omnes
Segregans velociter,
Pones hœdos ad sinistram,
Et agnos ad dexteram,
Hos æternæ luci dabis,
Illos autem tenebris.
Ab ira furoris tui
Quis non conturbabitur?
Quæ à nulla creatura
Cohiberi poterit,
Cum peremeris iniquos
Oris tui gladio.
Amputans verbo, non ferro
Ceruices peccantium,
Tu perdes in tempestate
Festinantes impios,
Vitæ sempiternæ iustis
Conlaturus præmia.
Accipite, dicet illis,
Regnum paratum est vobis
Pro fructibus iustitiæ
Et misericordiæ.
His & illis, quæ fecistis,
Cuncta tu testificans.
Adstabunt ante tribunal
Tuum omnes animæ,
Quicquid in carne gesserint,
Narrantes ad singula,
Quid tum pro nefandis miser
Criminibus respondeam?
Adsertio phalerata
Iustum nullum facies:
Actus boni tantum facta
Non verba recipies,
Data singulis talenta
Cum vsuris expetens.
Abactis & refutatis
Excusationibus,
En homo, tantum dicetur,
Et opera illius,
Quæ præcernens, vt meretur,
Confestim recipiet.
Arcana tunc secretorum
Omnis conscientiæ
Sic lustrabis, velut vultus
Cernitur in speculo.
Heu mihi, qui parebo
Peior omni pessimo.
Ad personam non conuertens
Visum, sed ad merita:
Natalibus insignem,
Sublimem prudentia
Facies tibi consortem,
Sed insontem opere.
Abominabilis erit

A

Coram te iniquitas,
Nullus enim immundorum
Tibi sociabitur,
Quomodo tunc fœtens hircus
Mundis iungar ouibus?
Ante te iusti nec erit
Secura iustitia,
Quam si districte perquiras,
Et ipsa peccatum est,
Qui si iusto nisi parcas,
Væ periclitabitur.
Arguens in veritate
Decernes iudicium,
Et in equitate tua
Iustus vix saluabitur,
Vbi tunc ego parebo
Peccator & impius.
Annalibus reseratis,

B

Nudabuntur publicæ
Omnium hominum facta;
Cogitatus impij
In statera tu librabis
Omnia inpondere.
Adpenso bono vel malo,
Pars hæc operarium
Vendicabit, quam momenti
Lance declinauerit,
Quid agam, si pondus mali
Me læua iactauerit?
A iustitia diuerti
Nullo modo poteris,
Nec personam acceptabis,
Nec vllius munera:
Sed reddes vnicuique
Iuxta sua opera.
Aspicient mali iustos,
Cum beatitudinem
Gloriæ promeruerint,
Et dolebunt acriter,
Quod non vixerint sic iuste,

C

Vt sic essent liberi.
A dolore in dolorem
Nequiorem transient,
Cum, Abite maledicti,
Illis ipse dixerit,
In ignem, qui est paratus
Vobis & diabolo.
A requie beatorum
Vita vel consortio
Se sublatos ipsi entes,
Iunctosque diabolo,
Vt æternis cum eodem
Dentur cruciatibus.
Alleuabunt vlulatum,
Et rugitum immanem,
Planctum magnum facientes,
Amarum & validum,
Quale numquam fuit factum,
Neq; dictum vel visum.
Ad gentem gens, vir ad virum

D

Pectora percutient,
Tribus ad tribum, & regnum
Contra regnum ferient,
Viri denig, seorsum,
Et seorsum fœminæ.
Angeli tunc copulabunt
Scelere consimiles,
Quos cursim precipitantes
Dabunt flammis inferi,
Vt par pœna semper vrat,
Quos par culpa sociat.
Habebunt vitæ præcisi
Sublatiq, gaudio,
Quo perennis erit luctus,
Dolorque perseuerans,
Et consolatio nulla,

E

Nec vnquam reuersio.
A te quisquam non reuoluet
Prolatum iudicium,
Nec ab illo, quem tu ipse
Iudicans perdideris,
Vltione sempiterna
Prauos omnes puniens.
A Deo prærogatiua
Mitto precum commoda,
Fundens lacrymas dum viuo,
Rogans dum intelligo,
Ne me iuxta mala mea
Condemnandum censeas.
Aspera sunt quæ peregi,
Acerba & grauia:
Propter quæ si persequi
Me iuste decreueris,
Morti debitor & pœnæ

F

Noui quod reperies.
Ad iniquitatem meam
Si conuertas oculos
Facto pœna quæ condignum
Neminem reperies
Cum quo me cremandum putes
Comburendum censeas.
Ad delictorum mensuram
Criminumque copiam,
Ipsa pœna tartarorum
Vix credo sufficient,
Dum nec talia nec tantæ
Quis iniquus fecerit.
Anxius ob hoc suspiro
Quod impie gesserim,
Pessimorum peccatorum
Saucius sum vulnere
Difficile tantis malis
Esse saluus arbitror.
Arctor vndique pressuris,
Comprimor angustiis,
Fluctuat mens in mœrore

G

Cor natat in lacrymis
Nec vllo timore multo
Requies est animi.
Arui polique marisque
Non turbabor finibus,
Quin & hæc ignis ardore
Resoluta defluent,
Vbi me miser abscondam
Quo ante te fugiam?
Ab immensitate tua
Mundi gyrum clauditur?
Cœlum terramque tu reptes
Et sine te nihil est,
Qui placatum te non habet
Iratum quo fugiet?
Agitur mens ægra passim
Diuersa considerans,
Nec elucet euadendi
Vspiam effugium,
Sed abs te Domine fuga,

H

Et ad te reuersio.
Arma sumens pœnitentiæ
Saccum & cilicium,
Pulso pietatis aures
Viscera clementiæ,
Verba fletus & doloris
Ingerens cum lacrymis.
Audi preces & placare,
Mens quas ægra parturit,
Considerauisque dolores
Impende malagmata,
Quia tua sum factura,
Tuaque plasmatio.
Adhibe precor medelam,

Pessimis vulneribus
Profluentia præstringens
Vitiorum vlcera,
Corrupta redintegrando
Sanitate perpeti.
Auser me de luto fecis
Peccatorum omnium:
Emundare non contemnas
Antequam discutias:
Et non ero tunc immundus
Si me nunc piueris.
Accipis & peccatores,
Sed quos nunc iustificas,
Respicis multos, vt Petrum,
Si deflentes pœnitent,
Sicque lapsos ad inferna,
Reuehis ad æthera.
Apud te redemptio est
Et misericordia:
Quam nisi propitiatus
Parcere decreueris,
Væ mihi quod malos omnes
Precedam ad victimam.
Ac per hoc opto misellus,
Ne fuissem genitus:
Quia & lux ipsa præsens
Iam mihi tenebræ sunt
Æternæ damnationis
Pauendo perniciem.
Boni nihil habiturus
Quod malis obijciam,
Pœnarum metu quassata
Tremit conscientia,
Dum formidat infinita
Subire discrimina.
Bone Deus perituro
Nunc subueni exoro,
Nunc & ab ira perenni
Et à morte libera,
Vt quem iustitia punit
Tu salues clementia.
Benigne Pater ignosce
Quod agnoscens fateor,
Pronuncia malum meum,
Non vindex operio,
Excipe professionem,
Et da indulgentiam.
Bonitatis pietatem
Multis non mœrentibus,
Gratis peccata dimittens
Indulsisti veniam:
Non defraudes vni, quod tu
Dedisti quamplurimis.
Blanditus confessione
Placaris humilium,
Ad ignoscendum citius
Flentis voce flecteris,
Pœnitentis assuetus
Consulere lacrymis.
Breuis non est manus tua
Vt præstare nequeas,
Multus es ad ignoscendum
Hinc indulge clamito
Miserere, ne disperdas:
Parce ne intermas.
Bipliçi quaso flagello
Noli me percutere,
Suspende paululum iram
Habe patientiam,
Quia multum ego miser,
Sed tu plus misericors.
Conuersus ad pietatem
Restitue gratiam,
Vitam cum peccato simul
Ne velis extinguere,
Serua benedictionem
Receptandæ venia.
Carnem pro peccato suo
Quantum placet attere,
Plagas enim temporales
Libenter excipiam,
Precor tantum ne perennes
Indignatus inferas.
Doloribus hic affligе,
Mœroribus affice,
Per flagella modo purga
Ne in futuro punias
Carnis pœna quæ deliquit
Redimatur anima.
Decerne clementer pie
Perditum requirere,
Mira qui benignitate
Abiectos recolligis,
Et aduersos reconuertis,
Oberrantes corrigis.
Erraſſe me dudum plango,
Pollutus & prodigus
Meretricio amore
Bona perdens patria,
Hinc ad te vilis egenus
Et percussus vemeo.
Ego me indignum loco
Filiorum clamito,
Quod paternitatis tuæ
Renuens admonita
Vagus per quaquam defluxi,
Cucurri per auia.
Feci malum miser ego
In insipientia
Prouocaui te ad iram
Duris facinoribus,
Quibus digne consternatus
Magno luctu conteror.
Fletibus tamen reuertor
Confitendo pœnitens,
Auser indignationem
Culpæ factus immemor,
Et paterna pietate
Sume precor erroneum.
Punire si tamen adhuc
Plagis me dijudicas,
Fer me sicut quos diligis,
Castiga & argue,
Sed clementer vt emendes,
Non vt interficias.
Graues vt culpæ merentur
Non ita desauias,
Tempera seueritatem,
Desine percutere
Vsque ne plaga contritus
Desperem & peream.
Hoc interdum te deposco,
Ne temptationibus
Quibus subinde peruertor
Violenter obruar,
Victus ne miser succumbam
Da precor auxilium.
Heu dire me tandem precor
Ne permittas decipi,
Nam sufferre temptamenta
Dæmonum non potero,
Desiderij eorum
Malitiam refrena,
Inde te benigne Deus
Adcluis efflagito,
Quantulumcumque placare,
Vt & hic indulgeas,
Ne longa pœna subactus
Miser valde factus sim.
In dolore sempiterno

A

Carnem ne constituas,
Ne crudeliter exire
Compellatur anima.
Da cruciatibus finem,
Requiescat spiritus.
Carpe mores, visita me,
Immo veni libera,
Surge dicito captiuo.
Prodi foras misero,
Relena carcere trusum,
Pande iam absconditum.
Caput & reliquos artus
Aqua munda dilue,
Atque internos squalores
Purifica gratia:
Cunctis vt abire sinas
Defectum feracibus.
Lugeo confusus mala,
Quæ gessisse memoror,
Fundo preces & lamenta
B Contristatus animo,
Precor oblatam ne neges
Pœnitenti veniam.
Lacrymæ contra peccatum
Non quidem sufficiunt:
Sed quod non valeo paruis
Expiare fletibus,
Oro pietate demas,
Abluas clementia.
Miseratione tua
Fac iustum ex impio,
Fulgidum de tenebroso,
Nitentem ex horrido,
Innocentem ex iniquo,
Viuentem ex mortuo.
Miseratus iam omitte
Noxas mihi criminis,
Eripiens plasma tuum
De manu diaboli,
Memento figmenti tui,
C Et esto placabilis.
Manus tuæ me fecerunt,
Formauerunt digiti,
Corpus in ventre materno
Per membra delineas,
Tua virtute creatam
Quo clausisti animam.
Ne des in ruinam mortis
Opus tuum Domine,
Propter carnale peccatum
Quod lamentis oluit
Possibile prædixisti,
Atque vt mirabile.
Nullum perire protestans
Quamuis graui crimine
Carnaliter polluatur,
Si redeat pœnitens,
Et non hæsitet in fide
Sumi posse veniam.
D Nuncians pro te & tuis
Missis & discipulis,
Pœnitemini, clamorum
Prope regnum factum est,
Et omnis peccati datur
In Christo remissio.
Non in multis iustis ita
Te gaudere perhibes,
Vt in vno erroneo
Peccatis turpissimo
Veni quærere & saluare
Dolens quod perierat.
Nulla tam grandis est culpa
Cui non sit venia,
Omne facinus peccati
Delet pœnitentia,

Si reiectis malis quisquam
E Sanus hanc peregerit.
Nullum est malum quod nequit
Aboleri lacrymis,
Omne peccatum dixisti
Dimitti hominibus,
Spiritus tantum sancti
Excepta blasphemia.
Nunquid fixum verbi tui
Soluetur propositum?
Absit hoc domine Deus
Vt repellas quempiam,
Qui post malum respiciens
Te conuersus sequitur.
Obyce bonitatem,
Et vince malitiam,
Præbe moram pœnitendi,
Tempus mortis dilata,
Fac vt salus subsequatur,
F Ne tollat interitus.
Omnino confidens credo
Quod nolens perire me
Subiecisti flagellis
Quibus respiscerem,
Vt abhominando culpam
Redirem ad gratiam.
Placeat Christe damnatum
Reparare naufragum,
De interitus errore
Te quærente redeam,
Atque de maligno dignus
Efficiar famulus.
Peccaui tibi, peccaui,
Et deliqui nequiter,
Sed conuersum nolo perdas,
Et quæ posco tribuas,
Vt me mundes ante mortem,
Et dum viuo redimas.
Quis fuerim ne requiras
Sed quis esse cupio,
Veteri culpa ne quæso
G Reputes damnabilem,
Cerne corrigendi votum,
Et relaxa debitum.
Quanquam de restu facti
Sit mihi confusio,
Nouis quod defuenquã
At non de principio,
Aut pro bono tu corones,
Aut pro malo iudices.
Recipe Domine Pater
Fuga lapsum famulum,
Tolle mortem pœnitenti
Te precantem libera,
Et cum electis ad vitam
Agni libro reuoca.
Reprobari me ne sinas
Quem pro meis meritis
Ingenti pressura polis
Et limas diutius,
D Sed quem viuentem fatigas
H Recipe post obitum.
Solue Christe vincla pedum,
Ligamenta criminum,
Resera limen obscurum
Tenebrosi carceris,
Redde iam luci sepultum,
Peregrinum patriæ.
Tolle furorem perennem,
Ab animo principis,
Te propitiante fiant
Iam mihi placabiles,
Quos aduersos diuturna
Miser ira tolero.
Veni Iesu, ne tarderis,

Mors antequam rapiat,
Fessum de pulvere leua,
Et me reconcilia,
Lacrymas iuges absterge,
Cor triste lætifica.
Christe qui diuersitate
Gratiarum diueses,
Fructum & meritum precor
Viuenti contribuas,
Ne me sterilem procernens
Succidas in posterum.
Macerari me post mala
Ne permittas obsecro:
Habeam munere tuo
Collata quæ offeram,
Quibus à læua sublatus
Transeam ad dexteram.
Zabulo me non coniungas
Ad mortem cum impijs,
Nec in tartari baratro
Patiaris obrui,
Qui venisti te credentes
De morte redimere.
Gloriam iam vigil canam
Alphabetum finiens,
Tibi Patri Filioque
Inclyto Paraclyto,
Cui laus erit & potestas
Per æterna sæcula. Amen.

INCIPIT ORATIO SANCTI ISIDORI ARCHIEPISCOPI, PRO CORREPTIONE VITÆ flenda semper peccata.

DEvs omnium mirabilium auctor, misericordiarum pater & consolationis, in tribulatione refrigerium, cuius gratia præuentus homo sua peccata considerat, plangit & emendat; cuius respectu & munere incipit vel bonum facere, vitare malum & refutare, sequi iustitiã, & declinare ab iniquitate, desiderare perennia, & horrescere peritura, confiteri misericordias tuas, & abnegare impietates suas: quia nihil proprium habet homo, sed conuersio & profectus illius donum tuum est: nec à se quisquam potest corrigi sed à te: dicente Propheta, *Scio Domine, quia non est hominis via eius: nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos*: & Apostolus ait, *non volentis neq; currentis, sed miserantis est Dei*: & ipse dicis, *Miserebor cui voluero, & clemens ero qui mihi placuerit.* Adesto igitur supplicationibus meis, intende deprecationem meam. Et quod expeto perfice propitius, & intende placatus. Tu enim abstraxisti me de laqueis mundi, & eduxisti me de retiaculo peccatorum. Tu reseratti os meum ad confitendum tibi, cum essem peccatis omnibus obligatus: & fecisti intelligere me quomodo aut pro quibus obsecrarem te. Posuisti fiduciã in corde meo postulandi necessaria animæ meæ: quoniam (vt Propheta dixit) volens misericordiam reuerteris & misereris, obliuiscens mala hominum, & peccata benignitate pertransiens: & ipse dixisti, *Petite & accipietis, quarite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis.* Qui enim petis & pulsari licentiam tribuit, dare sine dubio & aperire paratus est: nec est auarus ad impertiendum, qui petere clamat non habentibus: ac per hoc ipse se postea pœnitebit egere, qui ad dandum sibi à dispensatore congruentia remedia, modo neglexerit impetrare. Ideo silere nequeo tactu gratiæ superuenientis admonitus. Nam fateor, Domine, quod indignum me præuenit misericordia tua, & dum in grabbato multorum peccatorum seculi huius mortifero quodam iacerem sopore depressus, misisti gratiam tuam cum flagellorum strepitu suscitare damnabili torpentem, segnitia, vt apertis oculis expergefactus, dum in me nihil victus boni operis recognoscerem, venirem ad te, vitę petiturus alimoniam, ne me egestas superueniens in nouissimo præfocaret. Idcirco consurgens ad te lamentationum clamoribus prece multifaria pietatis tuæ pulsans auditus, per alphabetum quod præmisi, singulas eius litteras rigãs flumine lacrymarum. Compulit enim me pauor iudicij tui flere diutius, & gratia tua fecit fiducialiter exorare, credens quia in te Deo meo transgrediar murũ omnium iniquitatum mearum quæ circundederunt me, atque prærreptus angustiarum mearum afflictionibus, pertranseam ad amplitudinem latissimæ iocunditatis, scilicet nõ huius seculi sed futuri. Hanc ob rem non desinam exorare te, donec miserearis mei & salues animam meam: quæ confitetur tibi hodie in conualle ista plorationis, quia introduxisti me: quia non meo merito sed tuo dono ad arctissimæ pœnitentiæ claustra perueni, & in fontem lacrymarum illius ingressus sum, varias nequitiæ maculas lauaturus, quæ nondum me petente sed te præstante mihi conlata est, tuaque misericordia procurante, nec dum eam quærerem inueni. Ecce iam non minimo tempore in æstu afflictionis eius desudo, sub districtionis eius regula laboro. Cum ipsa contendens cotidiana examinatione discutior, pressura illius magnos mihi gemitus trahit, & flere me quia deliquerim magis magisque compel.it, & gratias tibi referre iugiter docet pro patientia tua magna, qua diutius sustinuisti me lasciuientem, & seruasti tempus correctionis quo relicta prænaricatione conuerterer, ne peccatum incessanter persequens in æternum cum peccato periré: & nunc misericorditer erudiens me in virga tua operaris salutẽ meam, subtrahens de corruptione vitam meã, & animam de interitu: vt scirem electionẽ bonorum iniqua prætergredi. Et hoc confidens spero: quia sicut induxisti pœnitentiæ tribulationes, ita & indulgentiæ miserationes impertias. Non solum aurem, sed & benedico nomen sanctum tuum, quia distulisti euentum mortis: ne in peccati torpore ad pœnam sempiternam desiperẽ; & subueniisti mihi de longe prouidens remediũ curationis meę, eo quod vlcere pestifero laceratam animam meam huius pœnitentiæ medicaminibus tradideris sanandam. Bona enim mihi est stimulatio illius, quæ offensiones præteritas fugere docet, & futuras cauere me præmonet. Leue reputo iugum oneris eius, quia grauiores tollit cruciatus quam inferat, & dum temporaliter premit, æternaliter redimit. Amabilia sunt mihi vincula illius quæ nũc in paruo ligant, vt absolutum in perpetuum faciant. Placitæ sunt exteriores sordes illius, eo quod earumdem scabrositate interius anima piaculis emundetur. Et fuaior nunc mihi est eius amaritudo, quam dulcedo luxuriosæ vitæ in præterito: quia per illam vitam anima præfocatur, per istam vero ab huiusmodi morte resurgitur. Quod illa fordidauit, ista diluit. Quod cruentau tilla, medetur & sanat hæc. Si enim noxium exterius cernerem in corpore vulnus, aut aliquem intrinsecus sentirem viscerum dolorem, ocyus omnino ad medicum currerem, secandam cum doloribus ferro traderem carnem, & ignito cremãdam cauterio, atq; causa reparandæ salutis amarissima bibere non recusãrem antidota. Cur ergo ista moleste feram, per quæ anima de sempiterno interitu saluti perpetuæ restauratur? Quid retribuem tibi Deus pijssime amator hominum? & clemens iustificator peccatorum, pro his quæ præstitisti mihi? Calicem salutis accipiam, nomen tuum obinde cũ laudibus inuocabo: in viam vitæ reduxisti gressus meos, grates tibi referre non desinam. Hæc est enim via per quam de inferis ad cœlum recurritur, de peccato ad iustitiam reditur, de offensione ad tuam gratiam reuocatur: & vt in breui concludam, omnis ruinę hęc est reparatio. Hęc deniq; orante publicano in templo superat iustitias Pharisęi, in hac reddit iustiorem: hęc Lazarum per flagella temporalia ad requiem deduxit ęternam. Tibi Domine laus & gloria, qui percutis & sanas, vulneras & mederis. Das dolorem transitorium, & post paululum ęterna iocunditate refrigeras, quoniam iustus & pius es: iustus, quia nequaquã delinquenti parcis: pius autem, quia pœnitenti misericordiam

A cordiam non subtrahis: item iustus & pius es, quia prius hic hominem à peccatis emendas, & postea ab æterno supplicio liberas. Peccatori enim, vt præsuli, non parcis, dum eum aut flagello temporali ad purgationem ferís, aut iudicio æterno puniendum relinquis: aut ipse in se homo pœnitendo punit quod male commisit: ac perinde est quod delinquenti parcere nequaquam diceris. Nullum enim peccatum impunitum relinqui potest, quoniam pœnam peccata merentur: sed aut punit hoc homo, & liberas eum tu: aut si ille distulerit, punis tu: iuxta quod dicit Apostolus: Si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. Quasi diceret, si nos in hoc seculo à peccato discerneremus, pœna nos peccati futura non plecteret. Necesse est ergo homini punire peccatum, vt æternum non incurrat supplicium: nam à punitione pœnitentia nomen accepit, quasi punitentia: dum ipse homo pœnitendo punit quod male admisit. Nam nihil aliud agunt quos veraciter pœnitet nisi vt quod male fecerint, impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus, tu parcis, cuius altum iustumq; iudicium nullus contemptor euadit. Perfecta est autem pœnitentia, præterita delere, & futura non admittere. Hæc secundum similitudinem fontis est, vt si forte impugnante diabolo aliquod peccatum inrepserit, huius satisfactione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorum & suggestiones excludere, & vltra peccatum non iterare. Ipsa autem pœnitentia iuxta qualitatem delictorum agenda est: nam sicut leuia peccata occulta oratione delentur: ita grauia coram Ecclesia per pœnitentiam & satisfactionem remittuntur. Vnde quia pœnitentiæ satisfactio iudicio tuo, non humano pensatur, & occulta est indulgentiæ tuæ miseratio, flere sine intermissione necesse est. Nec vnquam de peccato securitatem habere pœnitentiam oportet: quia inimica illius hæc est: parturit enim illi negligentiam, & negligentia sæpe insollicitos ad vitia transacta reducit: sed tantum debet esse promptus ad pœnitendum, quãtum & pronus ad peccandum extitit: tantoque sublimius per humilitatem proficere, quanto inferius per elationem noscitur prolapsisse: & non solum plangere quia malum quod non debuit fecit, sed etiam quia bonum non gessit quod debuit. Cautissimum enim hæc res non inertem iustificat operarium: pœnitentia enim vera in omni sancto opere sollicitius anxiatur. Non habet omnino risus, fabulas vanas non recipit, neque desiderijs inquinatur, factisque proteruis: terrena non concupiscit, cælestia desiderat, de fine suo cogitat, iudicium futurum semper intendit, & qualiter coram Deo digne appareat, hoc quotidie sibi procurat, soli Deo militat, in nullis mundi negotijs inuoluitur. In vigilijs & orationibus frequentissima est, in ieiunijs exercitata, in cibo & potu moderata, in labore & lectione assidua, in caritate perennis, in castitate perpetua, in sermone verissima in iuramento continens, benigna est & patiens, inuidia non succenditur, ira non superatur, cauet iactantiam, humilitatem amat; contumeliam non rependit, odit auaritiam, fugit vanam gloriam, superbiam detestatur, gaudia respuit, gemitus, suspiria & tribulationes amplectitur, sciens quia misericordia tua non negligentibus neq; ridentibus conceditur: sed afflictis & cõtritis corde donatur, sicut ipse ait: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* & iterum, *Væ vobis qui nunc ridetis, quoniam lugebitis & flebitis.* & Apostolus, *Miseri*, inquit, *estote & lugete & plorate: risus* ves-
B ter in luctum conuertetur, & gaudium in mœrorem. Humiliamini ante dominum, & exaltabit vos. Certum sane est quod omnis culpa fletu resoluitur, si renouata morum prauitate transacta malitia non repetatur. Nam non sufficit à malo discedere, nisi subsequatur bonum etiam operari: sicut scriptum est, *Declina à malo & fac bonum.* & alibi, *Quiescite agere peruerse, discite benefacere*: quatenus peccato satisfactio pœnitudinis opposita, simulque præterita malitia succedente bonitate cooperta & obuoluta pereat, & minor inuenta mortificetur. Quamobrem quia per satisfactionem fletus, lapsa rursum erigitur anima, & huiusce modi lauacro nitoris pristini recipit dignitatem, expedit mihi augere fletus, & celebres facere lacrymas, super crebro repetitas iniquitates meas quas innumerabiliter frequentaui. Non enim mihi ploraſſe ſufficere puto iuxta copiam delictorum: plangam ob hoc aſſidue in amaritudine delicta mea, ſi forte tibi placeat vſquequaq; mundare me ab illis. Vtinam mei capitis in cruorem latices verterentur, & pro lacrymis ſanguinem funderem: vt crudelia peccata crudelibus lamentis abſtergerem, quibus me olim ignauta fatuitate nequiter vulneraui. Immenſis idcirco tædijs ſatagens euertitur anima mea, quæ etiam exaruit formidine tui furoris exterrita. Conuerſa eſt in ſuccum abſyntij vita mea, felle & acero redundant viſcera mea, dolorib. profundis corrumpũtur præcordia, ſuſpiriũ ſuſpirio excipitur, & gemitus in gemitũ inruit. Timore futurarum pœnarum, & præſenti flagellorum ærumna, incuruatus & humiliatus ſum vſq; in finem: nec poſſum onere multiplici prægratatus caput erigere. Stat mors, ſtant & immenſa crimina coram oculis meis: & res nulla non eſt vnde poſſit eſſe redemptio. Ob hoc ineffabiliter conturbatus, nec regimine vtor, nec conſilium anguſtia preſſuræ vſq; in deſperationis perducit articulũ, & velut in araneæ filo conſiſtens ſtatus mentis nutat, vt ſubruat, interdum timens propter auſteritatem cnlparum, ne nolis ignoſcere, interdum confidens propter lenitatem miſericordiarũ quia ſtatuas liberare, & inter ſpem & metum non eſt parua commotio cordis mei: quia ſi vis perdere, incitat iuſtitia, ſi autem vis ſaluare, inuitat miſericordia: & licet flagella præſentia conuerſum à peccatis abſoluant, mens tamen ideo tirubat, ne plagæ meæ non ſufficiat ad expurganda omnia delicta mea: & tamen ſapientiæ tuæ ſubtilitas, ita exterius inrogat pœnas, ſicut interius proſpicit culpas, ſed quis de iudicio tuo poterit eſſe quietus, cum apud diſtrictionem examinis tui nec iuſtitia iuſti ſecura ſit? ſi etiam de otioſo ſermone reddenda eſt ratio, quomodo ſecurus ero qui principalia mala commiſi? Non eſt omnino ſecuritas in mente mea à vultu iudicij tui, neq; pax in conſcientia mea à facie peccatorum meorum. Ideo magna eſt velut mare contritio mea, quia peſſima eſt plaga mea. Quæro portum euaſionis, & nequaquam reperio, quomodo regredi de pedica deceptionis ſathanæ: inlaqueauit pedes meos, & nullo modo prævaleo. Vociferor dolorum multitudine ſuperatus, & non eſt qui eruat. Laboro in luctu & gemitu cõpeditus & deſertus in anguſtia carceris, nec eſt qui conſoletur. Heu me, heu miſerum & infœlicem, quem pœnæ iuſtiſſimæ terrẽt, quem vltiones dignæ cõminuunt, quem flagella & iurgia recte conlidunt, quem variæ miſeriarum afflictiones opportune depopulãtur: quia peccaui nequiter, deliqui crudeliter, erraui vehementer, corrui fortiter. Væ mihi qui me tantis malis pollui, tanto malo fœdaui, qui non ſapui euitare ne biberẽ de veneno calicis diaboli, quod necauit animam. Et modo non indigerẽ denuo viuificari, qui circunſpectiſſime non cuſtodiui ne trãſ foderer lanceas illius, & eſſem modo ſine vulnere, & non quæreré medicinam, qui non intellexi vt fugerem, & non inretirer laqueis eius, vt eſſem modo liber & non clamaré pro reſolutione. Infœlix ego homo, quis me de tantis nexibus liberabit, & de diſcriminе mortis huius, niſi gratia tua pater omnipotens per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, quem poſuiſti redemptionem in ſalute mundi: & in cuius iuſtitia & ſanctificatione omnis deletur iniquitas, & mortis euacuatur imperium: qui factus eſt (vt Propheta dicit) petra refugium erinacijs? Ideſt ſuſceptio & ſaluatio peccatoris, de quo & Ioannes ait: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtũ, & ipſe eſt propitiatio per peccatis noſtris, non pro noſtris tantum ſed etiam pro totius mundi: in quo omnis eſt à te conſtituta ſaluatio, dicente Petro Iudæis: Non eſt in alio aliquo ſalus: nec aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat ſaluos fieri: qui habet claues mortis & inferi, qui reſerat portas abyſſi: & claudit oſtia tenebrarum, aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit: cui dediſti omnem poteſtatẽ in cælo & in terra. In cuius nomine omne genu flectitur cæleſtium, terreſtrium & infernorum: qui eſt vir voluntatis tuæ: in cuius manu perficitur omne q̃ eſt placitum coram te. Qui cum ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ tuæ, portãs omnia verbo virtutis ſuæ, ſedens ad dexteram tuam, purgationẽ peccatorum faciés,

& te

& te pro peccatoribus interpellans, qui est vniuersæ rei principium & finis: quia & ante eum nulla extiterit creatura, & per ipsum facta cœpit esse vniuersa creatura, & ipse erit consummatio omnis creaturæ, cum finem mundo & iudicium dederit: quoniam ipse est vir quē præparasti iudicare viuos & mortuos, nec iudicas tu quenquā, sed omne iudicium dedisti ei: qui solus habet potestatem perdere & liberare, quia complacuit tibi in illo: exaltasti eum super omnes cœlos, & super omnem principatum & potestatem, & dominationem, dans illi gloriam & honorem, cōstituens eum super omnia opera manuum tuarum, & subiiciens vniuersa sub pedibus eius: per quem facta & condita sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, à quo continentur, in quo constant vniuersa: per quem fundasti terram: stabiliti cœlos, conclusisti abyssum, vallasti mare: quia sapientia & consilium, virtus, manus & dextera tua ipse est, concreante & conuiuificante cooperante atque conuiuificante omnia, & quæ sunt in omnibus Spiritu sancto, qui à te & ab eodem filio tuo procedit ineffabiliter: cui & ego ab ineunte ætate fideliter credidi: cui & peccasse confiteor, & à quo veniam profunda cordis humilitate deposco. Vnde Domine mi Iesu quia multæ sunt miserationes in manu tua, & non pateris perire quenquam, sed omnes vis saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: quoniam execrando mortem non lætaris in perditione viuorum: neque vis interitum hominis sed salutem, & ob hanc causam te ipsum humilians, cum esses Deus, vt homo inueniretur qui vtique perierat, fieri homo dignatus es. Ad te mihi redeundum esse de præuaricationibus meis opportune decreui: suscipe me in manibus tuis reuertentem cum fletibus coram te: excipe dignanter preces cōfessionum mearum & salua confitentem: noli contemnere pœnitentiam Domine, pœniteт me errasse, & doleo nunc stulte dudum perpetrasse nequissima: sed noli à me auertere faciem tuā quia si vis potes me mundare: tibi enim mortificandi & viuificandi & liberandi, ligandi & soluendi potestas est: animam meam diuersorum criminum tradidi nexibus inligandam, quam & scelere pessimo, sicut inspicis, vulneraui: solue Domine solue iam vincula colli mei, quibus ad te diu clamo multipliciter obligatus, & enudato vulneri miseratus adhibe medicinam. Redde mihi pristinam sanitatem: & viuat anima mea remedio tui. Dirum si quidem arguas vulnus meum, nec ego dirum esse diffiteor, te tamen hoc medicari indubitanter posse confido: quia nihil esse tibi difficile nihil impossibile credo: eo quod omnia possibilia apud Dominum te perhibente didicerim, cum trāsire camelum per foramen acus facile protestaris. Deliqui, Domine, deliqui multū, & hāc ob causam, sicut ipse præcernis, tribulationes meæ dilatatæ sunt nocte & die torquentes cor meum. Non enim culpæ meæ vel peccatorum parua congeries, ideo multi gemitus mei, & mens mea magnæ perturbationis euersione mœstissima: sed consideratione magnarum & innumerabilium miserationum tuarum à labe discriminis surgere paulatim renitens me direxit ad spem indulgentiæ pietas tua: vt in fide nihil hæsitans petam veniam, & non moriar, sed viuam. Ideo reuersus ad percutientem me & habentem potestatem super plagas meas, te scilicet & dominum meum curuo tibi genua mea, & sedula oratione cum confessione pœnitudinis in contritione ieiunii deprecor te dans gloriam nomini tuo in laude & benedictione frequentissima. Hoc enim docuisti me in solitudine conclusionis meæ. Nunquid non hoc modo reparabis casus ruinæ meæ? credo plane quod facias. Habeo igitur spem in confessione, in qua constantissime solidatus nec desperaui, nec desperabo. sed perfecta vtor fiducia: qua, erasa & abolita de corde nequitia, possim postulatione præmissa ab omni morte criminum per te reuiuiscere, & omni cōluuione peccatorum, interiecta confessione, purificari: quia fidelis es in verbis tuis, & quæ protesserunt de labiis tuis non facies irrita: non sunt enim consummatæ miserationes tuæ: neque præcisa est in hac vita quocumque casu ruentibus surgendi fiducia: quoniam in omnigeno peccato posuisti reditum, & seruasti pœnitentiam in remedio peccatoris. *Nolo*, dicens, *mortem impii, donec reuertatur & viuat.* Et iterum: *Si dicente me ad impium, morieris, & conuersus ab impietate sua pœnitentiam egerit, iustitiam fecerit, in mandatis vitæ ambulauerit, & reliqua, vita viuet & non morietur.* Et in Hieremia, *Repente loquar aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem & destruam & disperdam illud: si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiā super malo quod cogitaui vt facerem ei, &c.* Rursumque, *Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem, reuertatur vnusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras & studia vestra. Qui dixerit, nequaquam, desperauimus, post cogitationes nostras ibimus, & vnusquisque prauitatem cordis sui mali faciemus.* Et ad Hierusalem cum prono populo omni crimine sceleratissimo ætate post idola declinante retinere dicis: *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris, cursor leuis explicans vias tuas: Onager adsuetus in solitudine animæ suæ adtraxit ventum amoris sui, nullus auertet eam. Vulgo dicetur, Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens ab eo duxerit virum alterū, numquid reuertetur vltra ad eam? numquid non polluta & contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, dicit Dominus. Leua in directum oculos tuos, & vide vbi nam prostrata sis: tu qui sedebas expectans eos quasi latro in solitudine, polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis: quamobrem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ergo saltem amodo voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ tu es. Numquid irascetis in perpetuum, aut perseuerabis vsque in finem?* Et iterum: *Reuertere aduersatrix Israel, ait Dominus, ad me, & non auertam faciem meam à vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, & nō irascar in perpetuum. Conuertimini reuertentes; quia ego vir vester adsumam vos, si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberis.* Ipse autem per Hieremiam, permanenti in scelere populo nec velle reuerti adhuc retinendo patientiam dicis, *Nolis subtrahere verbum si forte audiant, & reuertatur vnusquisque à via sua mala, & pœnitet me quod cogitaui facere eis propter malitiam studiorum suorum.* Et in Esaia dicit: *Ego sum qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum: Si reuertamini & requiescatis, salui eritis.* Et iterum: *Reuertere ad me, non obliuiscaris me, & redimam te. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor: scio enim quia præuaricans præuaricabis & transgressorem ex ventre vocaui te: propter nomen meum longe faciam furorem meum, & laude mea infrenabo te ne intereas.* Et iterum peccatoribus vt per pœnitentiam abluantur, ais, *Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruerse, discite benefacere;* & reliqua. *&, si fuerint peccata vestra quasi phœnicium, velut nix dealbabuntur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana munda erunt.* Et præuaricanti ac delinquenti populo, & nolenti conuerti, de quo iam dixeras vt pro immanitate facinorum ira tua disperderes eum, in Osee dicis, *Conuersum est in me cor meum, pariter in me conturbata est in me pœnitudo mea, non faciam in furore iræ meæ. Non conuertam vt disperdam te: quoniam Deus ego & non homo, in medio tui sanctus.* Si enim auerso populo nec pœnitenti, qui te relinquens omnibus se abominationibus & impudicitiis & idolis subiecerat, tanta patientia sustinens talem misericordiam obtulisti, quantum placabilior esse poteris super eum qui non est auersus abs te, & pro peccato suo pœnitens incuruatus deprecatet te? Recte idcirco alius Propheta clamat, *Conuertimini ad Dominum, quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & compræstabilis super malitia.* Dauid autem ait, *Miserator & misericors Dominus, patiens & multum misericors, non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuet nobis.* Et in Salomone, *Misertus est Dominus pœnitentibus.* & rursum, *Quoniam pius & misericors est Dominus, & remittens in tempore tribulationis peccata omnibus exquirentibus se in veritate.* Hinc etiam cum Prophetæ testimonio Apostolus exhortatur, dicēs, *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris: adeamus ergo cum fiducia ad thronum gloriæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio oppor-*

A *opportuno.* Tu autem Domine laborantibus in iniquitate, & oneratis pondere peccatorum clamas: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos requiescere faciam.* Et multa alia huiusmodi, quæ de omnibus scripturis scribere longum est. Tantæ igitur patientiæ, tantarumque misericordiarum Dominum desideranter quæram, audacter ad eam, libenter sequar, fortiter amplectar, humiliter teneam, nullatenus dimittã, fiducialiter deprecabor, in cuius miseratione & misericordia patet mihi per pœnitentiæ viam ad vitam de morte regressio, ad cœlum de inferno recursus, ad lucem de tenebris aditus. Hoc ergo imprimis Domine peto, & sic ad reliqua transeam: da mihi deuotissimam ad pœnitendum mentis intentionem, quæ sit acceptabilis & placita coram te: da humilitatis compunctionem, vt suspiret mens mea ex affectu tuo, & ingemiscat in vulnere tuo, cordis resoluta duritia. Excita omnes sensus præcordiorum meorum, vt clament ad te internæ vocis fortitudine, si forte quandoquidem audias deprecantem, commoueantur suspiria peccatoris mei, &

B sonet in auribus tuis murmurans gemitus. Relaxa oculorum meorum habenas, & largo fontis manantes flumine palpebræ meæ profluant aquas, vt piacula cunctorum criminum abluantur impetu lacrymarum, currantque sine defectu tramites venarum capitis mei, donec abstergatur omnis immunditia iniquitatis. Repleatur os meum veracissimæ confessionis sermonibus, quibus delectatus & parcere clementer studeas, & præstare veniam non moreris; fiatque mihi fructuosa pœnitudo mea gaudium ex luctu parturiens, ex indigentia indulgentiam afferens, & ex labore requiem adducens: quatenus angusto calle carceralium afflictionum ad vitæ me perducas introitum, & catenæ ferreæ vinculo resolutionem facias accipere peccatorum. Ecce Domine tempus instat confessionis, & dies remissionis adsunt, quibus promissa venia petentibus condonatur: quid enim amplius tibi confitear & cum omnibus iniquis me esse non denegem nequiorem, quos comparatione mea iustos esse constitues? quia nullius sceleris peccatorum, nullius facinoris defuit vitium, cuius me sordibus non coinquinauerim, cuius

C non sim pollutus contagio: præceps ad libidinem, improbus ad petulantiam, frequês ad luxuriam, inuerecundus ad fornicationem, crimen quotidie crimini superponens, non cessãti pessimis deteriora contingere, voluntate diruis, mente prauus, moribus inhonestus, corde pollutus, & labiis blasphemus, iracundus & contumeliosus. Propter quod confundor & erubesco nunc extollere oculos, indignum me videre cœlestia sidera iudicans. Sed fac propter gloriam nominis tui Deus meus. Pone mihi confitenti tibi veniam in salutem, & indulgentiæ concede remedium: vt propitius effectus atque placabilis deleas vniuersa facinora peccatorum meorum, & non requiras iniquitates meas, quas iuuenturis & ignorantiæ meæ gessit ætas lubrica, rudis, lasciua, vana, & insipiens, ad malum prona, ad bonum pigerrima, velox ad mortem, ad vitam difficilis, cui exosa sunt opera lucis, & tenebrarum amantissima, quæ cadere diligit, surgere negligit, amara est illi salus & dulcis perditio, solue Domine reum inexplicabilibus nodis adstrictum, & abruptis laqueis

D criminum, abire facito liberatum: vt salues me in bona voluntate tua, & non peream in mea malitia, neque descendam in infernum, vnde vltra non est ascensio: quia copiosior est misericordia tua, quam peccatorum meorum abundantia. Et amplius tu benignissimus, quam ego nequissimus. Ego quidem malignus & præceps, tu autem mitis & patiens: ego ad corruendum pronus & fragilis, tu ad erigendum promptus & fortis. Si retro gesta respicias, periturum illico censeas: si velle præsens & votum intendas, credo quod saluare me iudices, eo quod direxeris cor meum in desideriis tuis, quibus mente meam ardentius seruire conspicis, quia sitit te anima mea pariter & caro delectatur. Redime me Domine Deus meus ab omnibus angustiis meis, & placeat tibi de ineritu etiam pere me. Reuoca me de ianua mortis, & reduc me in via æterna, vt curram in semitam mandatorum tuorum, & ambulem in veritate tua. Non me tenebrarum cauerna

E retineat, non baratrum abysi vel antra concludant: sed patefacito mihi lux lucis aditũ æternæ vitæ. Refera portum, quia tu es Deus contriti cordis excipiens lacrymas, & pœnitentium acceptãs humiliationẽ. Nec enim vocaberis in nõ peccantibus pius, sed cũ conuersus fueris impio & peccatori misertus à malo. Semper corrui in deterius, & de malis in peiora defluxi: sed valde peritus es artifex, sciens de inutili vtile tibi vasculum figurare: hoc est enim ab initio opus tuum iustos ex iniquis efficere, & dignos ex indignis formare: erigere rursum elisos, & labentium antiquas reparare ruinas: quoniam, vt ipse protestaris, nõ est opus sanis medicus, sed male habentibus: hæc etiam causa fecit te in hunc mundum descendere vt peccatores saluos faceres quorum principalior ego sum: & si tunc inimicos aduersarios aduersos & impios cum

F doloribus tuæ passionis saluos facere voluisti: amicos, nunc conuersos & pœnitentes perdere poteris? Absit. Delectat vere te peccatoribus si conuertantur indulgere, qui pro peccatoribus mortem non recusasti suscipere. Nam nequaquam pro iniquis crucem ascenderes, si iniquis parcere recusares. Si enim legioni dæmonũ impœnitenti & sine lacrymis porcorum gregem expetitum nõ negasti, quanto magis animæ fideli te fletibus imprecanti facilius cõcedere peccatorum veniam promptior eris? fidus ob hoc tibi pœnitentiæ meæ preces & lacrymas offero, saluabis me sicut & cæteros quos deliquisse pœnitet. An infœcunda remanebit ex me, vel in me solum arida & inrita fiet fiducia, & promissio pietatis & indulgentiæ tuæ, per quam omnes saluantur conuersæ cognationes terræ? Nunquid in vno pœnitente fiet insufficiens multa clementia tua, quæ nunquam dando potest minorari, nec alicuius egestatis effectu coartatur? Nunquid in me solum te continebis, ne postulata largiaris misericordiæ fructu factus sterilis? Num dolebis contra me in perpetuum, propter peccatum parui temporis: quod tua prouidentia disponente execrans & abhorrens pœniteo: cum sum ego creatura ex terra & cinere corruptibilis & mortalis? tu autem Deus creator incorruptibilis & immortalis? Nunquid obduratus in clementia attritum & humiliatum non exaudies, aut iudicabis punire confitentem tibi: aut obsecrantem te, disperdere censes? Non ita

G credam nec velle te suspicabor, quia hoc impium, & contra naturam diuinæ pietatis. Ideo supplex & confidens exoro misericordiam tuam, vt petitiones meas benigna voluntate perficias. Inclina Domine aurem tuam, & audi, aperi oculos tuos, & vide desolationem meam. Vide afflictiones multas & miserias, quæ me, sicut plaustrum paleas, conterunt, sicut laneam tineæ deuorant, sicut lignum putridum consumunt: & furorem mitescens suspende flagellum. Iam miserere mei, placare & reuertere, parce animæ meæ, parce peccatis meis. Non me obliuiscaris in finem, non mihi in perpetuum irascatis, non me vsquequaque deseras, neque perituram vllatenus derelinquas, sed restitue mihi gratiam tuam, & saluum me fac in loco periculi, quo iacet caro mea præstricta ferro, percussa plagis, fatigata pœnis, fessa languoribus, humanis deserta curis, segregata consortiis, quadris obserata lapidibus, in sterquilinio & fœtoribus iusto iudicio dedita, in tenebris & vmbris mortiferis diuturnis exposita miseriis. Quæ ipse cuncta prospicis qui sedes super Cherubim, & abyssos intueris. Iam antiqua facta est & vetusta

H contritio, & percussio mea, nec est qui memoretur pietatis tuæ, neque qui compunctus corde recogitet dicens, iam propter Dominum miserebor mortalis, mortali æternum dedit carcerem ferrumque perenne. Ereptionis non est mihi misericordia reseruata, iudicio sum inteuocabili condemnatus, quia benedictum reuertamur impertire veniam perituro. Recordare Domine misericordiarum tuarum super me, & grauem hanc atque prædũram muta sententiam, quia tu dixisti, non affliges in æternum proximum tuum, quia misericordiam volo & non sacrificium, atque contra impietatem qua licet iuste morior, tu tamen quia pius es, clementer vitæ para suffrãgium: impende domine propitius diuinum, vbi humanum recessit auxilium: vnicus tantum tibi relictus sum:

A & adiuua me solitarium. Non sis mihi alienus in diebus angustiæ, neque derelinquas in tempore tribulationis, protegens custodire me non desinas, & foueus alere ne cesses. Confirma oculos tuos super me, ne peream, tuere & salutifica me: esto animæ meæ simul & corpori viuificator, & vita, omniumque infirmitatum mearum sanator & sanitas, vt viuam munere beneficii tui, & conlaudem te in vita mea coram fratribus meis, donec placatus inspiratione tua, & quiescat indignatio tribulantis me, quoniam tibi potestas est, vt hic corda principum corpori placentur inflectere, & illic à futuris pœnis animam liberare, cui nemo dicturus est, quid fecisti? nec quisquam resultabit iudicio tuo, neque voluntati resistet: neque vero audebit arguere tunc quispiam reum, quem tu nunc à culpis suis feceris absolutum: sed erit sine aliqua contradictione beatus, sicut scriptum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum: & Apostolus, *Si Deus*, inquit, *pro nobis, quis contra nos? Deus est qui* B *iustificat: quis est qui condemnet*? Proba me Domine, proba me in camino humiliationis, quo diutius indignum examinas. Rogo tantum ne reprobes noxias peccaminum comburere rubigines, pernitiosos vlcera criminum squalores: vt de adulterina plumbi commixtione aurum purissimum & rutilans educas, & accelera vt eripias me sic à flagello temporali, culparum mearum excessus refera: vt nihil in futuro quod punias, sed quod beatifices derelinquas. Hic me Domine Deus ab omnibus munda criminibus, hic ab omni vitiorum coniuuione deterge hic ab omni peccatorum vinculo solue, vt aut si viuentem laxaueris, purificatus abeam, aut si vocare decreueris, vsquequaque mundatus adsumar. Tu meam animam in corpore positam rege, tu exeuntem à corpore suscipe, tibique in æternum adhærere concede: vt nullatenus pereat res per multas lacrymas commendata tibi Domino Deo & creatori suo. Quod si adhuc in carne mihi prolixior vita seruatur, noua præconiorum honestate componatur. Exue me fœditate omnium vitiorum, & indue dignitatem cunctarum virtutum, caritatis & benignitatis, C humilitatis, & continentiæ injiciens interfere germina. Cupiditatis autem & auaritiæ, vanitatis & arrogantiæ, iræ & impatientiæ, cæterarumque nequitiarum putridas amputa vetustates, circuncide superflua, inhonesta defeca, elata deprime, noxia & infœcunda recide, vt maliginæ arboris amaritudo, bonos succos generet demutata, dulces tibi post molestiarum acerbitatem parturias fructus, vt quod nō habuit prius natura, offerat amodo collatum ex gratia. Peccandi à me fuga occasionem, & in exercitium boni excita sollicitudinem. Rursum peccandi tolle desiderium, & omnes exclude carnales affectus. Non sit in anima mea concupiscentia fœdæ libidinis, sed amor inhabitet pulcherrimæ castitatis. Mundi huius ambitio longe sit à me, vt impedimento illius, à recto proposito non declinem. Tui tantum timoris & amoris opto in me gratiam semper inesse, quorum in fructu ab omni vitiorum mortalitate denuo reuiuiscam. Nam per timorem à malo recedit ur: & per caritatem bonum opus peragitur. Rursumque quod operatur caritas, per amorem custodit timor, ne pereat per elationem. Item caritas festinat Deo coniungi, & timor non dimittit ab eo separari. D Ipse est timor sanctus permanens in seculum seculi. Noxiæ prosperitates & amicitiæ huius seculi non mihi appropinquent: aduersitates autem tempera, vt possim sustinere: quoniam prosperitas deiicit, aduersitas erudit: & sæpe ad peccandum prosperitas animum illicit: aduersitas autem & à peccato suspendit, & præsentem odire vitam, atque futuram desiderare semper prouocat & suadet. In nullis ergo mundi negotiis me vlterius permittas inuolui, sed tibi soli militem, tibi semper seruiam: te incessanter adorem, tibi die noctuque psallam. Malarum cogitationum semina, rorem & incentorem inutilium desideriorum, ac bonæ intentioni contrariorum repelle à me, & contra omnia temptamenta illius, captiosasque deceptiones, auxilii tui & defensionis pone præsidium, vt ad perseuerantiam bonā inflexibilem me præcernens confusus abscedat. Omnia peccata mea flere tantum non desiderare permittas. Fac me odire quæ odis, amplecti quæ diligis. Obtemperet mens mea mandatis tuis, & voluntas mea voluntati tuæ concordet: vt nihil turpe, nihil iniustum, nihil inhonestum, nihil indecens vel impium in cōscientiæ meæ delectamento obortum inhæreat: sed amore tuo intentio mentis anhelans, iustitiæ & pietatis operam assequatur. Sit autem opus mundum, & oratio, sicut præcipis, in occulto, vt nō ad oculum seruiam quasi hominibus placiturus. Legum tuarum ammonita, & patrum honestissima gesta scire me permitte, & factis implere concede. Ab omni laqueo peccati me retrahe, & ab omnium errorum labe suspende. Disciplinæ tuæ repagulis semper astringe, & ne vlterius decidam firmissime tene. Trahe me post te, & duc quocumque placet. & ne dimittas vllatenus retrogradum terga rursum diuerti: sim in tuo timore sollicitus, in amore perfectus, in fide constans, in spe nullatenus dubius, dilectione proximi ferueam, odii ardore non vrar, nec inuidiæ liuore tabescam. Sanctum semper opus inspira vt cogitem, compelle vt faciam, suade vt diligam, confirma vt teneam, custodine perdam. Mater & regina septem principalium vitiorum superbia non ingrediatur, nec requiescat in domicilio cordis mei, neque soboles eius mihi adhæreat, id est, gulæ, concupiscentiæ fornicatio, auaritia, inuidia, ira, tristitia, vana gloria. Da autem mihi è contrario profundam humilitatem, qua curuetur altitudo superbiæ: da mensuratam abstinentiam, qua superflua vētris refrenetur edacitas. Da castitatem, cordis munditiam, qua immunda luxuria sopiatur: da velle largifluum ad erogandum eleemosynam, quo tenax auaritia respuatur. Da perfectæ dilectionis amorem: quo zelus extinguatur inuidiæ. Concede tolerantiæ patientiam, per quam ira superata deficiat: tribue æterni gaudii spem, quo tristitiæ amaritudo demulceatur: fac deinde sic intrinsecus in mente de bono opere gloriari in te, vt vanæ gloriæ foris ex me procedat iactantia: dona etiam mihi in omnibus tenere iustitiam, magnanimitate temperantiam: & fac me cum simplicitate esse prudentem: vt & beatam vitam sinceriter agam, & malum prudenter refugiam: atque fraudulentam & deceptoriam astutiam diaboli, ne me per speciem boni fallat, vt & discernere rationabiliter valeam & præuidere: fac me post hæc mitem & benevolum, pacificum & mansuetum, modestum & verecundum, reuerentem & trepidum, æquum & sine simulatione veridicum, & sine dolo rationabilium, bonisque concordem, in vigiliis & ieiuniis & oratione constanter strenuum: da etiam in mansuetudine moderatum habere sermonem, & amico subinde frui silentio: vt loquar quod condecet, taceam quod loqui non oportet: vel quicquid ex virtutum fructibus conferre dignaberis mortificata iactantia, patronā seruet humilitas. Da sine aliquo errore prauæ religionis, immaculatam tibi seruare fidem, & iuxta fidem dignum esse operarium: vt fidem rectam opere prauo non polluam: & quem bene credendo confiteor, male viuendo non denegem: quemque strenua fide sequor, actu negligentiæ non offendam: fac me in sancto conuersantem proposito sequi iustitiam, diligere misericordiam, amare veritatem, refutare mendacium, falsum nihil meditari vel loqui: te indesinenter timere, religionem venerari, pacem cum omnibus sine dolo tenere, discordes ad concordiam reuocare, caritatem insimulatam offerre, nullum scandalizare, nulli me præferre, sed inferiorem omni infimo iudicare, principibus & potestatibus in nullo resistere, in omnibus obtemperare, reuerentiam & honorem exhibere senioribus, obedientiam & caritatem æqualibus offerre, gratiam opportunæ dilectionis iunioribus ostendere, fraterna onera siue pericula æquanimiter sustinere, amicum velut animam meam venerari, parentem & proximum sicut mei ipsum diligere, cunctisque simul prodesse, non obesse, nulli nocere, nulli aduersari, nullum calumniari, nulli offendiculū ponere, nulluni iudicare, nulli detrahere, nullam cōdemnare, nulli iniurios um esse, nullius carpere vitā, nullius explorare rectam semitam, de me tantum esse sollicitū, ma-

A

lum pro malo nequaquam rependere, iniuriarum mearum nec memorem vllatenus esse nec vindicem, sed omnem bonitate superare malitiam, maledicẽti benedictionem parare, aduersa pati non inferre, inimicum vt amicum diligere, conuitia & contumelias irascentium sustinere, non rependere, iniuriæ cito obliuiſci, offensо me festinanter ignoscere, ad veniam concedendam semper paratum esse, aliena non concupiscere, nec occasione qualibet auferre, mea vero non habentibus misericorditer erogare, debitum debitori dimittere, reformare quod inique direptum est, pignus reddere mutuanti, & nihil alienum apud me retinere, esurientem deinde reficere, sitientem potare, hospitem colligere, nudum operire, visitare languidum, requirere carceratum, consolari tristem, afflicto & lugenti compati, non habenti præbere necessaria, victum & vestitum diuidere cum egeno, amplecti indigenam, fouere domesticum, amare peregrinum, redimere captiuum, suscipere aduenam, tueri pupillum, & orphanum, suffragari viduæ, subuenire oppresso, præstare auxilium desolato, dirumpere colligationes impietatis, confractos relinquere liberos, & omne onus diruinpere, vel quæq; præceptorum tuorum documenta declarant, ardenter exquirere, diligenter legere, prudenter tractare, festinanter exercere, desideranter implere. Auerte Domine à vanitate oculos meos, & transgressus meos ab iniustitiæ semitis. Non recipiant aures meæ opprobrium aduersus proximum, neq; relicta veritate pruriant audire fabulas vanitatis, aut verba mendacii: neque lingua mea pruriat detrahere, aut maledicere principi aut sacerdoti, aut cuiquam subsequenter hominum. Non sit scurrilis nec vaniloqua, non maledica non dolosa. Non decipiam proximum, bonam dicens viam illius, cum maligna fortasse paturit, sed humili compassione commotus loquar priuatim veritatem, & auertatur ab errore, & si quidem audierit, saluetur anima illius, & meorũ (sicut scriptum est) operiatur multitudo peccaminum. Sim in audiendo festinus, in respõdendo moderatus. Non scientia inflet, non arrogantiæ tumore distendar, sed sermone & opere bono redundans, humilis semper existam, vt surgam non decidam, erigar non subruar, ascendam non descendam. Non me laudes corrumpant, non vituperationes conturbent: non adulationes decipiant, non mendacia deludant: non prosperitas eleuet, non aduersitas curuet: non fœcunda opinio extollat, non siniſtra deiiciat: non iucunditas mutabilem reddat, non tristitia dissimilem faciat: sed in omnibus sit vita mea æqualis, & vultus vno modo constans. In salute collaudem, in infirmitate gratias agam, in correptione non resultem, in flagello nõ murmurem, de bono opere non extollar, nihil boni facti mihi asscribam, pro nulla re in me glorier neque confidam: sed gloria, spes, virtus, laus & omnis delectatio animæ meæ tu ipse sis: te corde credam, te laudibus confitear, te vox mea sonet, te lingua mea iugiter prædicet tibi non mihi placeam, tuamque non meam faciam voluntatem, & omnis mens mea te meditetur, te delectetur, & sequatur intentio, vt memetipsum abnegans sequar te cũm cruce mea, perdere pro te promptus animam meã, vt per te inueniam illam: quatenus nouum tibi hominem ex inutili vetustate, cunctis vitiorum vepribus concrematis, pœnitentiæ caminus restituat, & morum pratitate comptissimum extrema vitæ reformet: vt in hoc abdicatis erroribus nihil in me siorum antiquus hostis in futuro recognoscat vel reperiat. Nunc itaque Domine Deus meus cum magna exultatione glorifico nomen tuum sanctum, qui perfistens erudisti insipientiam meã, & emollisti dũritiam perflagratores tuos, donec vel innitus auditrem voces tuas me diutius clamitantes, & conuersus sequerer præconantem mihi iuxta capitulum psalmi dicentis: *In freno & chamo maxillas eorum constringe qui non adproximant ad te.* Et ego Domine cognoui & intellexi sonum clamoris tui, & reprehendens me conuersus sum, & egi pœnitentiam coram te, sicut hæc dies probat, idcirco in laudem tuam & consolationem meam Prophetica tibi verba decantem: castiga me Domine, quia eruditus sum quasi iuuenculus indomitus. Postquam

B

C

D

E

enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, confusus sum & erubui, quoniã sustinui opprobrium adolescentiæ meæ, & recordatus sum Deo meo, & dixit: *Confitebor Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius*: in tua enim misericordia reuixit anima mea, & surrexit à mortuis, quoniam segregasti me à peccatis adolescẽtiæ meæ, & à iuuentute mea corripuisti me, & conuertisti me, & egi pœnitentiam coram te. Ideo bonæ spei factus sum vir, quia seruasti mihi tempus conuersionis, quo considerans peccata mea compunctus sum, & egi pœnitentiam coram te. Lætus iam deinde tibi nunc & semper innumeras gratias referam, te totis visceribus implorans, tibi me tota deuotione commendans, quia vt inuenirer tu quæsisti me, vt redirem tu compulisti me, vt verberarer tu respexisti, vt confiterer tu es operatus, vt me recognoscens plangerẽ tu dedisti mihi. Pone, Domine, lacrymas meas in conspectu tuo, & perueniat ad te in cœlum deprecatio mea publicani & peccatoris. Placita tibi fiat confessio oris mei, & pro munerum oblationibus, quas manu non offero, hunc contriti cordis mei fletum tibi in sacrificium summitto: & hanc pœnitentiæ actionem pro acceptione, si mihi fuerit denegata, suscipito, quia & actio à te iniungitur, non acceptio demandatur. Esto Domine adiutor & protector meus in salutem, & misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ: atque in vmbris lætabilibus collocatus vmbra alarum tuarum me protegens recrea. Dum vero diem vocationis induxeris, ecce Domine flens dico, introibo miser, tremebundus & pauidus viam amarissimæ mortis obscurissimam, ignotam & intermediabilem profunda demergentem caligine. Adesto precor & subueni, atque in manus tuas commendatum tibi spiritum suscipe, liberans animam meam de ore draconis sæuissimi, & de manu atrocissimi inferni cũ acceperis eam, & auferas me de medio vmbræ mortis: imo deducas super semitam lucis nemorosam & clarissimam regionem viuentium. Colloca me Domine in caulis tutissimis gregum tuorum, & associatum numera cum ouibus tuis in supernarum mansionum gubernaculis, quo sancti tui Abraham, Isaac & Iacob, amœnitate fruentes lucis & refrigerii, cum vniuersa multitudine sanctorũ tuorum inhabitent: quia tu es pastor bonus qui ducis & reducis perdita, tuetis & saluas inuẽta, foues & sanas languentia, & tu es misericors Dominus, qui sperantes in te non confundis, requirentes te non derelinquis, reuertentes ad te non despicis, sed exultando & laudando suscipis, amplius gaudens coram angelis tuis super vnum pœnitentem & conuersum errulum, quam super nouem & nonaginta numeros beatorum: cui est cum Patre & Spiritu sancto vna deitas, gloria, virtus, imperium & potestas in secula seculorum, Amen.

F

G

H

ORATIO SANCTI ISIDORI CONTRA INSIDIAS DIABOLI.

TV Domine verus doctor, & præstitor, qui creator es, & redemptor, largitor, & munitor, aduocatus, ac iudex, terribilis, & clemens, qui cæcis mentibus donas aspectum, qui infirmis possibile esse facis quod præcipis, qui sic pius es, vt assidue rogari velis, sic munificus, vt neminé desperare permittas, indulge mihi peccata omnia, ac vniuersos errores, & tua gratuita bonitate, bone Iesu, perduc me ad illam contemplationem desiderabilem vbi iam errare non possim. Per quanta enim vitia corrui tu scis, qui occultorum es cognitor. Quam misera & prona est mea fragilitas, tu nosti, quali hoste incessanter affligar & premar agnoscis. Te, Christe Deus, bellator fortissime, & triumphator semper victoriosissime, quærit impar certamen, te expetit mortalis infirmitas, maiestatis enim tuæ gloria est, si leo rugiens ab infirmaone superetur, si spiritus violentissimus à debilissima

carne

carne vincatur, & si saltem illius dominationem permittente tuo iusto iudicio ad tempus patimur, nequaquam illius insatiabilibus faucibus sorbeamur. Fac illum, amator hominum, tristem de humana lætitia, qui de nostra offensione exultat.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI EPISTOLA, AD * MASSANVM EPIscopum, ex Codice manuscripto Bibliothecæ Cœnobij sancti Germani à pratis.

De lapsu sacerdotis, & reparatione.

Domino vere sancto meritisque beato fratri Massano Episcopo, Isidorus Episcopus. Veniens ad nos famulus vester, vir religiosus Nicetius, literas honorificentiæ vestræ nobis detulit, in quibus agnitio salutis vestræ nihilominus perpatuit: maxime per eum portitorem, cuius lingua epistola viuens erat. Vnde pro salute vestra gratiarum actionibus Deo nostro repensis, inquantum valuit mediocritas nostra inquisitioni vestræ studuit respondere: poscentes vestrorum meritorum suffragiis, diuinis nos cõmendare conspectibus. Verum quod sequenter in epistolis fraternitas tua nobis innotuit, videlicet quod *in canone Ancyritano, capitulo xix.* legitur, post lapsum corporalem restaurandum honoris gradum post pœnitentiam: & alibi legitur, post huiusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum: hæc diuersitas hoc modo distinguitur. Illos enim ad pristinos gradus redire canon præcipit, quos pœnitentiæ præcessit satisfactio, vel condigna peccatorum confessio. At contra hi qui neque à vitio correpti emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum quod admittunt etiam vindicare quadam superstitiosa temeritate nituntur: nec gradum vtique honoris, nec gratiam communionis recipiunt. Ergo ita est vtraque diiudicanda sententia: vt necesse sit illos restaurari in locum honoris, qui per pœnitentiam reconciliationem meruerunt diuinæ pietatis. Hi enim non immerito consequuntur ademptæ dignitatis statum, qui per remendationem pœnitentiæ recepisse noscuntur vitæ remedium. Id autem ne forte magis ambiguum sit, diuinæ auctoritatis sententia confirmetur. Ezechiel enim Propheta sub typo prævaricatricis Hierusalem ostendit per pœnitentiæ satisfactionem, pristinum restaurari honorem. *Confundere* (inquit) *ô Iuda: & porta ignominiam tuam.* Et post paululum: *Et tu*, inquit, *& filiæ tuæ revertimini ad antiquitatem vestram.* Quod dixit, *Confundere*, ostendit post peccati opus debere quemque erubescere: & post confessionem, pro admissis sceleribus verecundam frontem humi prostratam demergere, pro eo quod dignum confusione perpetrauerit opus. Deinde præcipit, vt portet ignominiam depositionis suæ, lugens cum humilitate. Quam si portauerit, reuocari; secundum Prophetam, ad priorem statum poterit. Idem Ioannes Euangelista Angelo Ephesi Ecclesiæ inter cætera simile quiddam scribit: *Memor esto vnde ceciderís, & age pœnitentiam: & prima opera fac. Alioquin veniam tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco eius.* In angelo Ecclesiæ, præpositum vtique, id est, sacerdotem ostendit: iuxta Malachiam, qui dicit: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem exquirunt de ore eius: quia angelus Domini est.* Præpositus ergo lapsus in vitium per Euangelistam monetur, vt memor sit vnde ciderit, & pœnitentiam agat, & prima faciat opera: vt non moueatur candelabrum eius. Nam candelabrum angeli, doctrina sacerdotalis, vel honor potestatis quem gestat intelligitur. Iuxta quod scriptum est apud Samuelem, in damnationem Heli: *Oculi eius caligauerant: nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur.* Lucerna quippe Dei fuerat, quando dignitate sacerdotali pollens, iustitiæ claritate fulgebat. Extinctam Propheta asserit, dum ob scelera filiorum sacerdotis potestatem meritorumq; lumen amisit. Candelabrum ergo siue lucerna sacerdotis (quæ intelliguntur charismata honoris) tunc penitus, iuxta Ioannem, extinguitur vel mouetur: quando post delicti casum, neglecta pœnitentia, admissa scelera non deflentur. Non enim dixit, *pro eo quod cecidisti commouebo candelabrum tuum*: sed, *nisi pœnitentiam egeris, mouebo candelabrum tuum.* Erga quemquam præpositum peccantem si præuenerit pœnitentia delicti, vtique sequitur & meriti. Et in proverbiis: *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. Qui confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur.* Nam & ipsum quod canonum censura post septem annos remeare pœnitentem in statum pristinum præcipit, nõ hoc ex electione propria arbitrii Patres, sed potius ex sententia diuini iudicii sanxerunt. Nam legitur quod Maria sõror Aaron Prophetissa cum obtrectationis * aduersus Moysen incurrisset delictum, illico stigmate lepræ perfusa est. Cumque peteret Moyses vt emundaretur, præcepit eam Dominus extra castra septem diebus egredi, & post emundationem rursus eam in castra admitti. Maria ergo soror Aaron, caro intelligitur sacerdotalis, quæ dum superbiæ dedita sordidissimæ corruptionum contagiis maculatur, extra castra septem diebus, id est, extra collegium sanctæ ecclesiæ, septem annis proicitur: vbi post emundationem vitiorum, loci siue pristinæ dignitatis recipit meritum. Ecce inquantum valui concilij Ancyritani antiquam plane & plenam auctoritate sententiam sacris testimoniis explanaui, ostendens eum, prio honori posse restaurari, qui per pœnitentiæ satisfactionem nouerit priora delicta deflere. Eum vero non posse restaurari, qui nec luget quæ gessit, & lugenda sine vllo pudore religionis vel timore iudicii diuini committit. In fine autem epistolæ huius hoc adiiciendum putaui, vt quotiescumque in gestis conciliorum discors sententia inuenitur: illius concilii teneatur sententia, cuius antiquior aut potior est auctoritas. *Data sub die ij. Kal. Martij * anno ij. Regnante Domino nostro Victorico glorioso Rege.*

* Erat annus Christi 609. Nam iste Victericus regnare cœpit Aera 645. id est, anno Christi 607. Auctores, Rodericus Toletanus, lib. 2. de rebus Hispaniæ. cap. 16. & de iisdem Rodericus Santius, parte 2. cap. 22. Item Io. Vasæus in suo chronico, sub eodem anno.

A

al. Masonem, & Massenum.

B Dist. 50. Domino sancto.

C

Exech. 16.

E

Apoc. 2.

Malach. 2.

Reg. 13.

F

Pron. 28.

33. quæst. 2. Hoc ipsum.

Num 12. al. detractionis.

G

BEATI ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, DE NATVRA RERVM, AD SISEBVTVM REGEM, LIBER.

Rotarum liber appellatur, in codice M. S. V. C. Pauli Petauii.

PROLOGVS.

Illustri Domino & Filio Sisebuto, Isidorus S.

DVM te præstantem ingenio facundiaque, ac vario flore literarum non nesciam, impendis tamen amplius curam, & quædam ex rerum natura vel causis, à me, tibi efflagitas suffraganda. Ego autem satisfacere studio, animoque tuo, decursa priorum monumenta non demoror, expediens aliqua ex parte rationem dierum & noctium ac mensium, anni quoque metas, & temporum vicissitudinem naturam etiam elementorum, solis denique ac lunæ cursus, & quorundam causis astrorum, tempestatum scilicet signa atque ventorum, necnon & terræ positionem, alternos quoque maris æstus. Quæ omnia secundum quod à veteribus viris, ac maxime sicut in literis catholicorum virorum scriptæ sunt proferentes, breui tabella notauimus. Neque enim earum rerum naturam noscere superstitiosa scientia est, si tantum sana sobriaque doctrina consideretur. Quinimo si ab inuestigatione veri modis omnibus procul abesset, nequaquam rex iste sapiens diceret: Ipse mihi dedit horum quæ sunt scientiam veram, vt sciam dispositionem cœli, & virtutes elementorum, conuersationes, mutationes & diuisiones temporum, annorum cursus & stellarum dispositiones. Quapropter incipientes à die, cuius pene prima procreatio in ordine rerum visibilium extat; dehinc cætera, de quibus opinari quosdam gentiles vel ecclesiasticos viros nouimus, prosequamur: eorum in quibusdam causis & sensus & verba ponentes, vt ipsorum auctoritas dictorum fidem efficiat. Explicit præfatio.

Incipiunt capitula.

1 *De diebus.*
2 *De noctibus.*
3 *De hebdomada.*
4 *De mensibus.*
5 *De concordia mensium.*
6 *De annis.*
7 *De temporibus.*
8 *De solstitio & æquinoctio.*
9 *De mundo.*
10 *De quinque circulis.*
11 *De partibus mundi.*
12 *De cælo.*
13 *De septem planetis.*
14 *De aquis quæ super cælos sunt.*
15 *De natura solis.*
16 *De quantitate solis & lunæ.*
17 *De cursu solis.*
18 *De lumine lunæ.*
19 *De lunæ cursu.*
20 *De eclipsi solis.*
21 *De eclipsi lunæ.*
22 *De cursu stellarum.*
23 *De positione septem stellarum errantium.*
24 *De lumine stellarum.*
25 *De lapsu stellarum.*
26 *De nominibus astrorum.*
27 *Vtrum sydera animam habeant.*
28 *De nocte.*
29 *De tonitru.*
30 *De fulminibus.*
31 *De arcu.*
32 *De nubibus.*
33 *De pluuiis.*
34 *De niue.*
35 *De grandine.*
36 *De ventis.*
37 *De nominibus ventorum.*
38 *De signis tempestatis vel serenitatis.*
39 *De pestilentia.*
40 *De Oceano.*
41 *Cur mare non crescat.*
42 *Quare mare salsam habeat aquam.*
43 *De Nilo.*
44 *De positione terræ.*
45 *De terræmotu.*
46 *De monte Ætna.*
47 *De partibus terræ.*

De diebus. CAP. I.

DIES, est Solis orientis præsentia, quousque ad occasum peruenias. Dies geminè appellari solet: propriè à Solis ortu donec rursus oriatur; abusiuè à Solis ortu vsquequo eat ad occasum. Spatia diei duo sunt, interdianum & nocturnum. Et est dies horarum xxiiij. spatium horarum xij. Partes diei tres sunt, *mane, meridies, & suprema.* Initia diei alii à Solis ortu putant, alii ab occasu, alii à media nocte. Nam Chaldæi à Solis ortu, diei initium faciunt, totum id spatium vnum diem appellantes. Ægyptii autem ex initio noctis, sequentis diei originem tradunt. Romani autem à medio noctis oriri diem volunt, & in medio noctis finiri. Dies in principio operum Dei, lumen habebat exordium, ad significandum hominis lapsum. Nunc autem à tenebris ad lucem, vt non dies obscuretur in noctem, sed nox lucescat in diem, sicut scriptum est, de tenebris lumen clarescere: quia à delictorum tenebris liberatus homo ad lucem fidei scientiamq; peruenit. Prophetice autē dies scientiam diuinæ legis significat: nox vero ignorantiæ cæcitatē: secundum Oseam prophetam, qui dicit: *Nocti assimilauit matrem tuam.* Osee 4.

Factus

Factus est populus meus tanquam non habens scientiam. Item nonnunquam dies prosperitatem significat seculi: nox vero aduersitatem. *Fasti dies* sunt, in quibus ius fatur, id est dicitur, & *nefasti*, quibus non dicitur. *Feriati dies*, in quibus res diuina fit, & abstinent homines oportet à litibus. *Profesti*, festis contrarij, id est sine festi religione. Festi tantundem ocij & religionis sunt. *Atri* dies sunt, qui & communes vocantur. *Syderales*, in quibus sydera mouentur, & homines à nauigationibus excluduntur iuncti continuo triginta. *Præliares*, quibus fas est hostem bello lacessere: de quibus liber Regum testatur, dicens: *Eo tempore quo solent reges ad bella procedere. Intercalares* dies sunt qui iuxta Ægyptios supersunt duodecim mensibus, & incipiunt à nono Calendas Septembris, & quinto Calendarum memoratarum finiuntur. Dies *Epactarum* sunt vndecim, qui per singulos annos ad cursum lunarem accrescunt. Nam dum in annum lunæ cccliij. dies habeant, remanent ad cursum anni Solarem dies xj. quos *Epactas* Ægyptij vocauerunt, pro eo quod ad inueniendam lunam per totum annum adijciantur. *Solstitiorum* dies sunt, in quibus Sol stat crescenti spatio dierum vel noctuum. Æquinoctiales dies sunt, in quibus dies & nox æqualibus horarum spatijs euoluuntur.

A

Ita vetustissimi 70. sed vulgata editio habet, *Nolle facere fecisti iniquitatem tuam.*

3. Reg. 21.

B

C

G

Dan. 9.

D

De noctibus, Cap. II.

NOx est Solis absentia, quandiu ab occasu rursus ad exortum recurrit. Noctem autem fieri vmbra terrarum, quam datam ad quietem corporis credimus, non ad alicuius operis officium. Duobus autem modis nox in scripturis accipitur, id est, aut tribulatio persecutionis, aut obscuritas cœci cordis. Nox autem à *nocendo* dicta, quod oculis noceat. Noctis partes sunt septem: *Crepusculum, vesperum, conticinium, intempestum, gallicinium, crepusculum, & matutinum. Crepusculum* dicitur, id est, creperum, quod dubium est, inter lucem & tenebras. *Vesperum*, oriente stella cui hoc nomen est. *Conticinium*, quando omnes silent: conticere enim silere est. *Intempesta*, id est, importuna, quando agi nihil oportet, & omnia quieta sunt. *Gallicinium* autem dictum est, propter Gallos lucis præ-nuncios. *Crepusculum matutinum*, inter absessum noctis, & diei aduentum.

De hebdomada, Cap. III.

HEbdomada apud Græcos & Romanos septem dierum cursu peragitur. Apud Hebræos autem septem anni sunt. Declarat hoc Daniel de septuaginta hebdomadis, quæ sunt anni ccclxj. in quorum fine completa est Dei sententia de subuersione vrbis Hierusalem, & destructione templi siue altaris. Hebdomada autem septem ferijs constat. *Feria* quoque à *fando* dicta, quasi *fari*: eo quod in creatione mundi per singulos dies, dixit Deus, fiat. Item quia dies sabbathi ab initio feriatus habetur. Inde dies Solis prima feria nuncupatur, quia primus est à feria. Item dies lunæ proinde secunda feria: quia secundus est à feria: id est, à sabbatho, qui est feriatus. Sic & cæteri dies tali ex numero sumpserunt vocabula. Apud Romanos autem hi dies à planetis, id est, erraticis stellis vocabulum acceperunt. Primum enim à *Sole* vocauerunt, qui princeps est omnium syderum, sicut idem dies caput est cunctorum dierum. Secundum *à luna*, quæ Soli & splendore & magnitudine proxima est, & ex eo mutuat lumen. Tertium à stella *Martis*, quæ vesper vocatur. Quartum à stella *Mercurij*, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum à stella *Iouis*, quam Phaetonta dicunt. Sextum à *Veneris* stella, quam Luciferum asserunt, qui inter omnia sydera plus lucis habet. Septimum, à stella *Saturni*, quæ sexto cœlo locata, triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem gentiles ex his septem stellis nomina dierum dederunt, eo quod per eosdem aliquid sibi effici æstimarent, dicentes habere ex Sole spiritum: ex Luna, corpus: ex Mercurio, linguam & sapientiam: ex Ioue temperantiam: ex Venere, voluptatem: ex Saturno, tarditatem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta.

E

F

G

H

De mensibus; Cap. IV.

MEnsis est luminis lunaris circuitus: hic redintegrat, siue nouat lunam. Cuius figura plerumque huius vitæ cursus intelligitur, quæ suis incrementis, quasi mensis peragitur, ac diminutionibus certissimis terminatur. Mensem autem anciqui diffinierunt, quandiu Luna zodiacum circulum perducit. Antiqui autem gentiles mensibus nomina quædam ex dijs suis, quædam ex causis, quædam vero ex numero imposuerunt, incipientes à Martio: quia ex ipso anni exorientis ordinem seruauerunt. Hunc autem *Martium* propter honorem Romuli sic appellauerunt: quia eum Martis filium esse crediderunt, *Aprilem* vero nullo deorum suorum nomine, sed de re propria, quasi *aperilem* nominauerunt: eo quod tunc plurimum germinis aperiatur in florem. Inde mensem *Maium*, pro Maia Mercurij matre, quam deam sibi propter maiores decreuerunt. Deinde *Iunium* à Iunone, quam sororem vel coniugem Iouis fuisse testantur. Alij autem sicut Maium pro maioribus: ita pro minoribus Iunium vocare dixerunt. Item *Iulium* à Iulio Cæsare: *Augustum* vero ab Octauiano Augusto vocauerunt. Nam prius Iulius *Quintilis*, & Augustus *Sextilis* vocabatur. Sed eorum nomina à Cæsaribus Iulio & Augusto sunt commutata. Nam *September*, eo quod septimus sit à Martio, qui est principium veris. Simili quoque ordine, *October, Nouember, & December* ex numero imbrium atque veris vocabulum acceperunt. Porro *Ianuarium* ex nomine Iani vocauerunt, sed specialiter Ianuarius appellatur, eo quod *ianua* sit anni atque principium. *Februarium* autem à februis sacris Lupercorum appellauerunt. Itaque apud antiquos latinos decem mensibus cursus anni computabatur. Sed Ianuarium Romani, Februarium Numa Pompilius addidit, atque duodecim mensibus annum distinxit. Plerique autem asserunt Cignum * Sabinorum regem prius annum in menses diuisisse, & Calendas & intercalares dies instituisse. In codicib. autē sanctarū scripturarū duodecim mēses fuisse anni & ante diluuiū ostendūtur. Sicut enim ibi legitur, *Aqua autem imminuebatur vsque ad decimum mensem. Vndecimo autem mense, prima die mensis apparuerunt capita montium.* Sic enim tunc denumerabatur mensis, sicut & nunc. Sed non quos Calendæ, sed quos luna cœpta & finita concludit. *Calendæ* autem à *colendo* dictæ: apud antiquos enim semper mensium principia colebantur. *Idus* quoque dicti à diebus, & *Nonæ* à nundinis. Menses autem omnes apud Latinos ex Calendis sumunt principia. Apud Hebræos ex lunæ nascentis recursu. Apud Ægyptios autem principia mensium ante Calendas quatuor vel quinque dies pronunciantur, iuxta quod formula subiecta declarat.

al. Cingum.

Gen. 8.

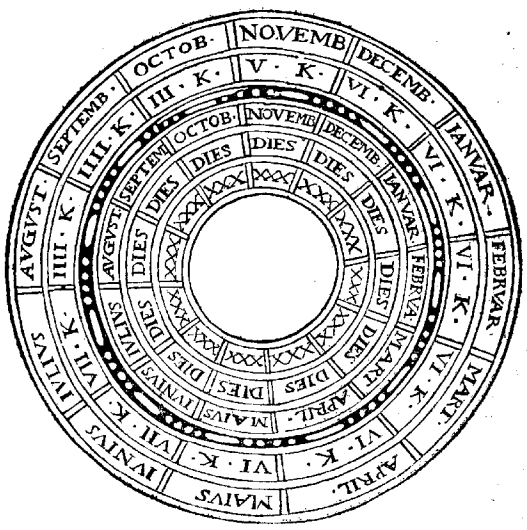

Dehinc reuerteris ad quarto Calendas Septembris, taliq́ue ratione complentur dies cclv.xii.mensium Ægyptiorum. Quinque dies supersunt quos *epagomenas* vel *intercalares*, siue addititicios vocauerunt. De quibus superius memoratum est.

De concordia mensium, Cap. V.

Ianuarius cum Decembrio in horarum mensura concordat. Februarius cum Nouembrio spatium æquale consummat. Martius consentit Octobrio. Aprilis æquat Septembrio. Maius respondet Augusto. Iunius compar est Iulio.

De annis, Cap. VI.

Esa. 61.

2. Cor. 6.

Annus, est circuitus solis ac reditus per duodecim menses. Cuius quidem nomen figuratiue significat omne tempus vitæ huius, sicut per Esaiam dicitur: *Prædicare annum Domini acceptabilem.* Quoniam non ille quo Dominus prædicauit solus fuit acceptabilis sed hoc totum tempus, iuxta quod ait Apostolus: *Ecce nunc tempus acceptabile.* Finem denique huius anni diem iudicij adiunxit, dicens: *Prædicare annum Domini, & diem retributionis.* Annum autem quasi *anum* dici quidam putant, id est *circulum*: vnde & *anuli* dicti sunt diminutiue. Principium autem anni alij à bruma putant, vt populi Romani: alij ab æquinoctio verno, vt Græci: alij ab autumno, vt Ægyptij. Annum autem sapientes huius mundi partim ciuilem, partim naturalem, partim magnum esse dixerunt. *Ciuilis annus* est qui in huius astri recursu per menses duodecim terminatur. Annus naturalis est, cum se luna soli supponit, vt inter orbem solis & oculos nostros media facta, tenebras totius orbis efficiat, quod dicitur eclipsis. Cuius ratio diutius obscura fuit, sed à Milesio quodam philosopho exposita est. Annus *magnus* dicitur quando omnia sydera certis temporibus numerisque completis, ad suum locum vel ordinem reuertuntur. Quem annum antiqui xx. anno finiri vel adimpleri dixerunt. *Solsticialis* annus est, cum sol expleto per omnia signa circuitu, in id vnde principium cursus sui sumpsit, recurrit: ipse est solaris annus veluti similis, qui diebus cclxv. peragitur. Annus *lunaris* communis est, qui per xii. Lunares menses decurrit, id est, per dies cclliij. Annus *Emboli mus* est, qui lunas 13. & dies 384. habere monstratur, in quo anno longius dies Paschæ protenditur. Annus *bissextilis* est, in quo vnus dies per quadriennium ex quadrantis ratione summa colligitur. Annus *Iubileus* est remissionis, qui septem annorum hebdomadibus, id est, xlix annis texitur, in quo iuxta legem Moysi clangebantur tubæ, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio. *Olympias* est apud Græcos annus quartus, ab olympio agone, qui venit trāsactis annis quatuor. In cuius finem sortitur agonis tempus propter quadriēnij cursum Solis, & propterea quod singulis annis trium horarum consumptione in quadriennium dies vnus completur. Hoc tempore mittebant circum ciuitates admonere, vt non solum vndique, sed ab omni genere, omnique ætate sexus conueniretur. *Lustrum* quinquennij tempus est apud Romanos. Dictum autem Lustrum: quia census per quinquennium in republica agebatur: deinde post actum censum sacrificio facto vrbs Romana lustrabatur. *Indictiones* Romani inuenerunt; quæ per singulos annos vsque ad quintum decimum venientes, rursus ad primi anni principium reuoluuntur. *Æra* quoque Cæsaris Augusti tempore posita est: Dicta est autem *æra*, ex quo orbis æs reddere professus est reipublicæ. Æra à die Calendarum Ianuariarum adcrescit. Bissextus autem à sexto Calendas Martij vsque ad diem pridie Calendarum Ianiarum, in lunæ cursu apponitur. Annus Ægyptiorum sine bissexto habet initium à quarto Calendarum Septembrium: cum bissexto autem, à tertio Calendarum supræscriptarum.

De temporibus, Cap. VII.

Sic ait Ambrosius: *Tempora sunt vices mutationum, in quibus Sol certa cursus sui dimensione anni orbem diffusa varietate distinguit.* Tempora autem à motu syderum sunt. Vnde & Deus cum hæc instituret, dixit: *Et sint in signa, & tempora, & dies, & annos*, id est, in aliquo mutabili motu cuius aliud prius, aliud posterius præterit, eo quod simul esse non possit. Tempus, iuxta Hebræos, integer annus est secundum illud in Daniele: *Tempus, & tempora, & dimidium.* Per tempus annum significat, per tempora duos, & per dimidium, menses sex. Iuxta Latinos autem vnius anni quatuor tempora adscribuntur, hyems, ver, æstas, atque autumnus. *Hyems* est cum Sol meridianis partibus immoratur, tunc enim Sol longius abest, terraque rigescit gelu atque stringitur, & prolixiora sunt spatia noctis quam diei. Hinc causa oritur, vt hybernis flatibus nimia vis niuium pluuiarumque fundatur. *Ver* est cum Sol ex meridianis decedens partibus superterram

Gen. 1.

Dan. 7.

terram redit, & noctis ac diei exæquat tempora, & temperiem aeris reducit, atque fouens omnia, repetendos cogit in partus, vt terga germinet, ac resoluta salcis semina reuiuiscant, atque omnium generum, quæ in terris vel aquis sunt, annuis fœtibus succeſſio propagetur. *Æſtas* eſt cum Sol in ſeptentrionem ſe ſubrigit & ſpatia diurna producit: noctes vero arctat & adſtringit. Itaque quo magis vim aſſiduo aeri huic copulatur atque miſcetur, eo amplius aerem ipſum vaporat, & humore exſiccato terram fatesçit in puluerem, & adoleſcere facit ſemina, & tanquam ſuccos virides matureſcere cogit poma ſyluarum. Tunc & quia ſol æſtiuus flagrat ardoribus, minores vmbras facit in meridianum: quoniam exalto hunc illuminat locum. *Autumnus eſt* dum rurſus Sol à ſummo cœli deſcendens, infringit æſtuum magnitudinem, & pauliſper relaxato ac depoſito calore præſtat temperiem, ſequenti tempeſtate ventorum & turbine procellarum, & vi fulminum tonitruumque ſonantium. Quoniam certis diſtinctionibus viciſſitudines temporum iuxta priorum diffinitiones perſtrinximus: nunc qualiter eadem tempora naturalibus circulis ſibi inuicem colligantur, expediamus. Ver quippe conſtat ex humore & igne. Æſtas ex igne & ſiccitate. Autumnus ex ſiccitate & frigore. Hyems ex frigore & humore. Vnde etiam ſunt tempora à communionis temperamento dicta. Cuius communionis hæc eſt figura.

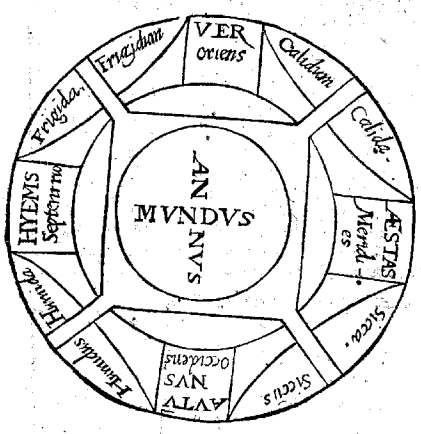

Quorum *temporum* hæc ſunt *principia*. Ver exoritur octauo Calendas Martias, permanens diebus nonaginta vno.* Æſtas incipit nono Calendas Iunias, diebus nonaginta vno.* Autumnus ſumit principium decimo Calendas Septembris, diebus nonaginta tribus. Hyems inchoat ſeptimo Calendas Decembris diebus nonaginta, vnde fiunt anni dies ccclxv. Hæc itaque ſecundum naturalem temporum differentiam. Cæterum iuxta allegoriam, hyems temporalis intelligitur tribulatio, quando tempeſtates & turbines ſeculi incumbunt. Æſtas eſt fidei perſecutio, quando doctrina per fidei ariditatem ſiccatur. Ver autem nouitas eſt fidei ſiue pax, quando poſt hyemis tribulationem tranquillitas Eccleſiæ redditur, quando menſis nouorum, i. Paſcha agni celebratur, quando terra floribus, i Eccleſia ſanctorum cœtibus decoratur. Annus itaque ambitu ſolis & menſium explicatur. Tempora mutationum vicibus euoluuntur. Menſis lunæ incremento ſenioque conficitur. Hebdomada ſeptenario dierum numero terminatur. Dies & nox recurſantium luminum, ac tenebrarum alternis vicibus reparantur. Hora motibus quibuſdam mentis expletur.

De ſolſtitio & æquinoctio, Cap. VIII.

Solſtitia duo ſunt: Primum *hyemale* octauo Calendas Ianuarij, quo Sol ſtat, & creſcunt dies. Alterum *æſtiuum*, octauo Calendas Iulias, quo Sol ſtat, & creſcunt noctes. His contraria duo *æquinoctia* ſunt: vnum *vernale*, octauo Calendas Aprilis, ex quo dies creſcunt: alterum *autumnale*, octauo Calendas Octobris, quo dies imminuuntur. Solſtitium autem dicitur, quaſi *Solis ſtatio*. Æquinoctium vero, quod tunc dies & nox in æquitatem horarum duodenarum reuertantur, coæquatis ſpatijs ſuis. Solſtitium autem æſtiuum ideo *lampas* dicitur: eo quod ex eo die lampas Solis claritatem maiorem accipiat, calorem que nimium aduentu æſtatis infundat.

De mundo, Cap. IX.

Mundus eſt vniuerſitas omnis quæ conſtat in cœlo & terra. De quo Apoſtolus Paulus ait: *Præterit enim figura huius mundi.* Secundum autem myſticum ſenſum, mundus competenter *homo* ſignificatur: quia ſicut ille ex quatuor concretus eſt elementis: ita & iſte conſtat ex quatuor humoribus, vno temperamento commixtis. Vnde & veteres hominem in communione fabricæ mundi conſtituerunt. Siquidem Græce *mundus* κόσμος, *homo* autem μικρόκοσμος, id eſt, *minor mundus* eſt appellatus: licet & per mundum nonnunquam ſcriptura peccatores inſinuet: de quibus dictum eſt, *Et mundus eum non cognouit.* Formatio mundi ita demonſtratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in ſeptentrionalem plagam: ita declinatur in auſtralem. Caput autem & quaſi facies, orientalis regio, vltima pars ſeptentrionalis. Nam partes eius quatuor ſunt. Prima pars mundi eſt orientis. Secunda meridiana. Tertia occidentis. Vltima vero & extrema, ſeptentrionalis. De qua Virgilius ſic ait:

Quam circum, extrema dextra lœuaque trahuntur
Cæruleæ & glacie concretæ.

Et Lucanus:

Sic mundi pars ima iacet, quam Zona niualis
Perpetuæque premunt hyemes.

De quinque circulis, Cap. X.

In diffinitione autem mundi, circulos aiunt philoſophi quinque: quos Græci *parallelos*, id eſt, *zonas* vocant, in quibus diuiditur orbis terræ. Has Virgilius in Georgicis oſtendit dicens: *Quinque tenent cœlum Zonæ.* Sed ſingamus eas in modum dexteræ noſtræ, vt pollex ſit circulus arcticus frigore inhabitabilis. Secundus circulus therinus temperatus habitabilis. Medius circulus hyſmerinus, torridus inhabitabilis. Quartus circulus exemerinus, temperatus habitabilis. Quintus circulus antarcticus, frigidus inhabitabilis. Horum primus ſeptentrionalis eſt. Secundus ſolſtitialis. Tertius æquinoctialis. Quartus hyemalis. Quintus auſtralis. De quibus Varro dixit:

At quinque ætherius Zonis accingitur orbis,
Ac vaſtant imas hyemes mediamque calores:
Sic terræ extremas inter mediaque coluntur,
Quam Solis valido nunquam vis auxerat igne.

Quorum circulorum diuiſiones talis figura demonſtrat.

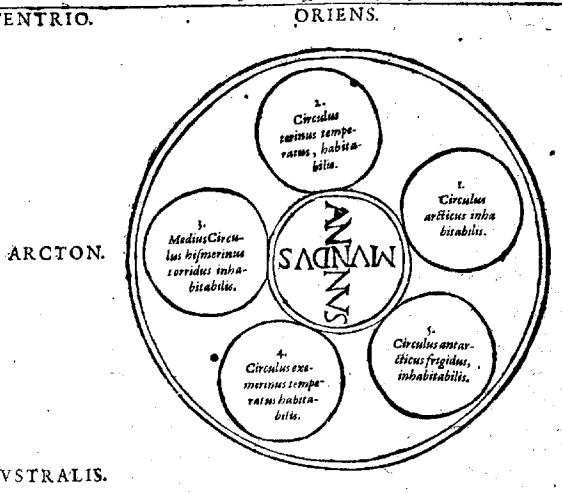

Sed ideo æquinoctialis circulus inhabitabilis est: quia Sol per medium cœlum currens nimium istis locis facit feruorem: ita vt nec fruges ibi nascantur propter exustam terram, nec homines propter nimium ardorem habitare permittantur. Ac etiam Septentrionalis & australis circuli sibi coniuncti, idcirco non habitantur: quia à cursu Solis longe positi sunt, nimioque cœli rigore ventorumque gelidis flatibus contabescunt. Solstitialis vero circulus, qui in oriente inter septentrionalem & æstiuum est collocatus, vel iste qui in occidente inter æstiuum & australem est positus, ideo temperati sunt; eo quod ex vno circulo rigorem, ex altero calorem habeant. De quibus Virgilius:

Has inter mediamque duæ mortalibus ægris,
Munere concessæ diuûm.

Sed qui proximi sunt æstiuo circulo, ipsi sunt Æthiopes nimio calore perusti.

De partibus mundi. CAP. XI.

PArtes mundi quatuor sunt: *Ignis, aer, aqua, terra.* Quarum hæc est natura. *Ignis* tenuis, acutus & mobilis. *Aer* mobilis, acutus & crassus. *Aqua* crassa, obtusa & mobilis. *Terra* crassa, obtusa, & immobilis. Quæ etiam sibi ita commiscentur. Terra quidem crassa, obtusa & immobilis, cum aqua crassitudine & obtusitate colligatur. Deinde aqua aeri crassitudine & mobilitate coniungitur. Rursus aer igni communione acuti & mobilis colligatur. Terra autem & ignis à se separantur, sed à duobus medijs aqua & aer iunguntur. Hæc itaque ne confusa minus colligantur, subiecta expressi pictura.

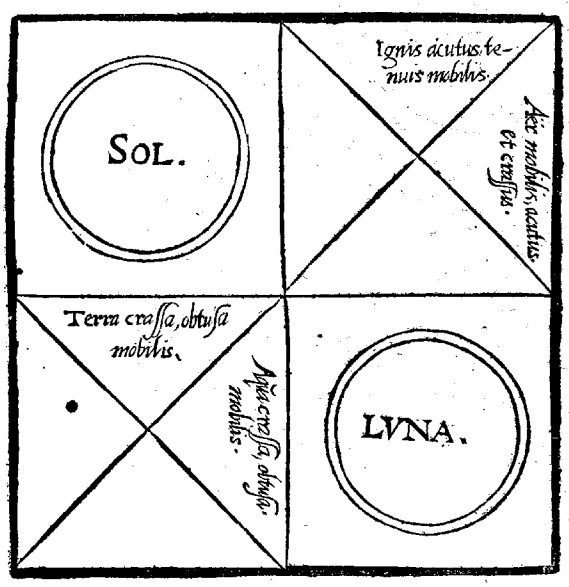

CÆterum sanctus Ambrosius eadem elementa per qualitates, quibus sibi inuicem quadam naturæ communione commiscentur, ita his verbis distinguit: *Terra, inquit, arida & frigida est: aqua humida atque frigida: aer calidus atque humidus: ignis calidus atque siccus. Per has enim singulas qualitates sic sibi singula elementa commiscentur. Terra enim*

To. 4. lib. 3. Hexaemeron. cap. 4.

enim cum sit arida & frigida, coniungitur aquæ per cognationem qualitatis frigidæ. Rursus aqua aëri per humorem, quia humidus est aer: aqua vero quasi quibusdam duobus brachiis, frigoris atque humoris, altero terram, altero aerem videtur complecti: frigido terram, aerem humido. Ipse quoque aer medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam & ignem, vtrumque illud elementum sibi conciliat: quia aqua humore, & igni calore coniungitur. Ignis quoque cum sit calidus & siccus, calore aëri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur. Atque ita sibi per hunc circuitum, & quendam chorum concordi societate conueniunt. Vnde & Græce στοιχεῖα dicuntur, quæ latine elementa dicimus, quod sibi conueniant & concinant. Quorum distinctam communionem subiecti circuli figura declarat.

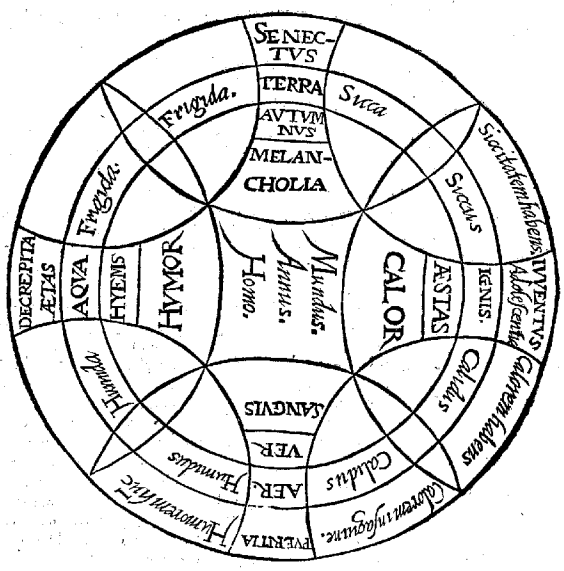

De cœlo, CAP. XII.

CAElum spiritualiter Ecclesia est, quæ in huius vitæ nocte sanctorum virtutibus quasi claritate syderū fulget. Pluraliter autē cœli nomine *sancti* omnes intelliguntur. Siquidē per cœlos etiam Prophetas & Apostolos accipere debemus. De quibus scriptū est: *Cœli enarrant gloriā Dei*: vtiq; quia ipsi aduentum & mortem, ipsi quoq; resurrectionem Christi, & gloriā mundo annunciauerunt. De cœli autem nomine sic dicit sanctus Ambrosius in libris quos scripsit de creatione mundi: *Cœlum Graco nomine ἀπὸ τοῦ κοίλου dicitur. Apud Latinos autē propterea* cœlum appellatur, *quia impressa stellarum lumina, veluti signa habens, tanquam* cælatum *dicitur, sicut argentum quod signis eminentibus refulget,* cœlum *vocauerunt.* Cuius esse subtilem naturam etiam scriptura demonstrat, dicens, quod *firmauit cælum sicut fumum* Partes autē eius, Chous, axis, cardines, conuexa, poli, sydera. *Chous,* quod cœlum cōtinet. Vnde habemus: *Vix complent chorum terroribus cœli. Axis,* linea recta quæ per mediam pilam sphæræ tendit. *Clima,* cardo vel pars cœli, vt clima *orientale,* & clima *meridianum. Cardines* extremæ axis partes sunt. *Conuexa,* extrema cœli. *Poli* ex cælestibus circuli cacumina, quibus maxime sphæra nititur: quorum alter ad Aquilonē spectans *Boreas*; alter terræ oppositus Austro, *Notus* dictus est. Cœlum autem ab Oriente ad Occidentem semel in die & nocte verti sapientes existimant. Hoc autem rotundum, volubile atq; ardens esse dixerūt. Cuius sphærā super aquas esse putauerunt, vt in ipsis voluatur, eiusq; incendium temperent. Sphæram autem cōfirmāt nec principium habere, nec terminū, pro eo quod rotōditate sua, quasi circulo, vnde incipiat vel vbi desinat facile nō comprehendatur. Æqualiter enim ex omni parte fertur esse collecta, & ad omnia similiter respiciens, atque à centro terræ æquis spatijs distincta: ipsāq; sui æqualitate ita stabilis, vt eam in nullam partem declinare vndique æqualitas collecta permittat, ac nullo fulcimēto subnecta subsistentetur. Cuius perfectionem sphæræ vel circuli, multis argumentationibus tractans rationabilis Plato, fabricatoris mundi opus insinuat. Primo quod ex linearum quinque angulis Zodiacus dictus, ex vna linea constet. Secūdo quod sine initio est, & sine fine. Tertio quod à puncto efficitur de vno quod motū ex se habeat. Deinde quod careat iudicio Angelorum, & quod in stellarum figuras omnes includat, & quod motū inenarrabilem habeat. Siquidē sex alij motus errabiles sunt, aut à tergo dextra læuaq; sursum deorsumq;. Postremum, & quod necessitate efficiatur, & vt hæc linea vltra circulum duci non possit. Duo sunt autē, vt diximus, axes quibus cœlum voluitur, Boreas, qué Aquiloniū vocamus, & Arctos, id est, Septentriones, quæ nobis semper apparent. Cui contrarius est Notus, qui australis dicitur. Hic est qui terra, vt ait Cicero, tegitur, & *aphanes* à Græcis nominatur. Tanta autem polus celeritate ferri dicitur, vt nisi aduersus eius præcipitem cursum astra currant, mundi ruinam faciant. Fertur enim eius princeps volubilitas cursu syderum temperari. Vnde Lucanus,

Syderibus quæ sola fugam moderantur olympi
Occurrunt quæ polo diuersa potentia cursu.

De septem planetis cæli, eorum conuersionibus, CAP. XIII.

AMbrosius sanctus, *in libro Hexaemeron sic loquitur, dicens: Legimus in Dauid: Laudate Deum cæli cælorū. Vtrum enim vnum sit cælum an plures, contentio est, dum aliqui multos esse asserunt: alij autem propter vnū alios esse negant. Philosophi autem mundi septem cælos, id est, planetas globorū consono motu introduxerunt. Quorū orbibus connexa manorant omnia, quos sibi innexos & vēlut insertos versari retro, & contrario cæteris motu ferri arbitrantur. Siquidem in Ecclesiasticis libris & cæli cælorum leguntur, & Apostolus Paulus vsque ad tertium cælum fuisse intelligitur raptus. Sed de numero eorum nihil sibi præsumat humana temeritas. Fecit autem eos Deus non informes vel confusos, sed ratione quadam ordine suo distinctos. Nam superioris circuli cælum proprio discretū termino, & æqualibus vndique spatijs collectum extendit, atq; in eo virtutes spiritualium creaturarum constituit.*

Cuius

Lib. 2. cap. 2. Psal. 148.

1. Cor. 12. 2. 6. quæst. 1. Episcopi.

Esa 51. Ita 70. sed vulg. trās. habet, *Cæli sicut fumus liquescent.*

Lib 5. Hexaem. cap. 122.

A

Cuius quidem cæli naturam, artifex mundi huius Deus aquis temperauit, ne conflagratio superioris ignis inferiora elementa succenderet. Debinc circulum inferioris cœli, non vniformi sed multiplici motu solidauit, nuncupans eum firmamentum, propter sustentationem superiorum aquarum.

De aquis quæ super cœlos sunt, CAP. XIV.

Lib. 2. Hexaemeron. cap. 3.

HÆc est Ambrosij sententia, Aquas super cœlos, sapientes mundi huius aiunt esse non posse, dicentes, igneum esse cœlum: nec posse concordari cum eo naturam aquarum. Addunt quoque, dicentes, Rotundum ac volubilem atque ardentem esse orbem cœli, & in illo volubili circuitu, aquas stare nequaquam posse. Nam necesse est vt defluant & labantur, cum de superioribus ad inferiora orbis ille detorquetur, ac per hoc nequaquam eas stare posse aiunt, cum axis cœli concitò se motu torquens eas voluędo effunderet. Sed hi tandem insanire desinant, atque confusi agnoscant, quia qui potuit cuncta creare ex nihilo, potuit & illam aquarum naturam gracili soliditate stabilire in cœlo. Nam cum & ipsi dicant volui orbem

B

stellis ardentibus refulgentem, nonne diuina prouidentia necessario prospexit, vt inter orbem cœli & supra orbem redundaret aqua, quæ illa feruentis axis incendia temperaret?

De natura Solis, CAP. XV.

Lib. 2. Hexaemeron, cap. 3.

HAEc sunt verba Ambrosij in libro Hexaemeron. Solem, inquit, philosophi negant calidæ esse naturæ, eo quod albus sit, non rubicundus aut rutilus in speciem ignis; & ideo aiunt, quod nec ignitus natura sit: & si quid habet caloris, ferant ex nimio motu conuersionis accidere. Quod ideo dicendum putant, vt nihil videatur humoris consumere: quia calorem, quo humor vel minuitur vel plerumque exhauritur, non habeat naturalem. Sed nihil agunt, cum ista componunt: quia nihil interest, vtrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione vel ex alia causa. Nos autem sicut credimus eum habere virtutem illuminandi, ita etiam vaporandi. Igneus est enim Sol: ignis autem & illuminat & exurit. Quidam autem dicunt Solis ignem aqua nutriri, & ex contrario elemento virtutem luminis, & vaporis accipere: vnde frequenter Solem videmus madidum atque roratum: in quo euidens dat iudicium, quod elementum aquarum ad temperiem sui sumpserit. Hæc quantum ad naturam sui pertinet. At vero iuxta spiritualem intelligentiam Sol Christus est, sicut in Malachia scriptum est:

C

Malach. 4.

Vobis autem credentibus iustitiæ Sol orietur, & sanitas in pennis eius. *Merito autem Christus Sol intelligitur: quia ortus occidit secundum carnē, & secundum spiritum de occasu rursus exortus est. Item Sol illuminat & exurit, & opaco sopore confouet sanos, fel vicitantes vero flagrantia geminati caloris incendit: ita Christus credentes fide, spiritu vegetante illuminat, negantes se æterni ignis ardore torrebit.*

De quantitate Solis & Lunæ, CAP. XVI.

Lib. 4. ca. 6.

RVrsus in eodem opere Doctor idem ita testatur: Solis radius nulli propior, nulli longinquior est. Similiter & lunæ globus æqualis est omnibus. Similis Sol, & Indis & Britannis, eodem momento ab vtrisque videtur cum oritur. Nec cum vergit in occasum minor apparet orientalibus quam occidentalibus: nec occidentalibus cum oritur inferior quam orientalibus æstimatur. Quantum distat, inquit, oriens ab occasu. Hæc enim sibi inuicem distant. Sed Sol à nullo distat, nulli præsentior, nulli-

D

que remotior est. Neque moueat quemquam, quod tanquam cubitalis in orbe suo videtur cum oritur: sed considerare oportet quantum interfit spatij inter Solem & terram, quod aspectui nostro infirmitatem, & quandam ægritudinem visualem intundit. Hunc autem ampliorem aliquot partibus quam terram esse sapientes describunt. Lunam minorem esse dicunt, quam Solem. Omnia enim quæ proxima sunt nobis, maiora videntur: longinquitate autem locorum, visus langueſcit. Lunam ergo videmus prope nos esse, nec eam maiorem aspectui nostro quam Solem. Ideoque cum Sol longe superior sit quam luna, & tamen à nobis videtur. Iam si prope nos accesserit, multo maiorem futurum,

De cursu Solis, CAP. XVII.

DIcunt antiqui Aratus & Higynus, Solem, per seipsum moueri, non cum mundo verti vno loco manentem. Nam si fixus maneret, necesse erat eodem loco occidere & exoriri, à quo pridie fuerat exortus: quemadmodum cætera sydera oriuntur & occidunt. Prætereà, etsi ita esset, consequens erat dies & noctes omnes esse æquales, & quam spatiosus hodiernus dies esset, tam longus semper esset futurus. Nox quoq; simili ratione semperę qualis permaneret. Sed quoniam inæquales dies aspicimus, & Solem alio loco oriturum, alio occidisse hesternum videamus, adeo qui diuersis locis occidit & exoritur: putant eum philosophi nequaquam cum mundo fixum esse Solem, sed ipsum per se moueri. Qui postquam ardentem rotam Oceano tinxerit, per incognitas nobis vias ad locum vnde exierat, regreditur: expletoque noctis circulo

E

rursus de loco suo festinus erumpit obliqua & facta linea per austrum pergit ad boream, & ita ad orientem reuertitur. Hyemis autem tempore per plagam meridianā curritur. Æstate vero Septentrioni vicinus est. Sed quando per austrum currit, viciniorterræ est: quando vero iuxta Septentrionem sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersa cassus constituit loca & tempora: ne dum semper in ijsdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret, sed, vt Clemens ait, diuersos accipit cursus quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensetur, & ordo vicissitudinum permutationumque seruetur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autem ad summum cœli venerit, æstiuos accendit calores: Descendens

F

rursus autumnum temperie reddit. Vbi vero ad inferiorem redierit circulum, ex glaciali compagine cœli, rigorem nobis hyberni frigoris relinquet. Ex ipso enim sunt horæ: ex ipso dies cum ascenderit, ex ipso etiam nox cum occiderit. Ex ipso menses & anni numerantur: ex ipso vicissitudines temporum fiunt, cum sit ipse minister bonus, genitus ad vicissitudines temporum moderandas. Tamen vbi secundum voluntatem Dei correctio mortalibus datur, incandescit acrius, & vrit mundum vehementioribus flammis, ac perturbatur aer, & plaga hominum, & corruptio terris injicitur, & lues animantibus, & pestilens per omnia mortalibus annus. Quod autem Sol oriens per Austrum, id est, meridianum iter habet, & decursa australi parte inuisibilis, vadit in locum suum radians.

G

Ad instar quippe Ecclesiæ fabricatus est hic mundus, in quo Dominus Iesus Christus Sol æternus partem suam percurrit, vnde & meridianum vocat. Aquiloni vero, id est, aduersæ parti non oritur, sicut ijdem cum in iudicium venerint, dicent: *Iustitiæ lumen non luxit nobis, & Sol non est ortus nobis.* Timentibus autem Dominum oritur Sol iustitiæ, *& sanitas in pennis eius*, sicut scriptum est. Malis vero meridie nox est, sicut legitur: *Dum sustinent ipsi lumen, facta sunt tenebræ: dum sustinent fulgorem, in obscura nocte ambulauerunt.*

Malach. 4.

De lumine Lunæ, CAP. XVIII.

AIt sanctus Augustinus in Psalmi decimi expositione. *Quæritur,* inquit, *vnde habeat luna lumen.* Duæ tantū opiniones traduntur, sed quæ sit harum verior, dubium fertur quemquam scire posse. Alij namque dicunt proprium eam lumen habere, globique eius vnam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, & dum mouetur in

H

circulo suo, eandem partem qua lucet paulatim ad terras conuerti, vt videri à nobis possit, & ideo prius quasi corniculato lumine fulget. Nam & si formes pilam ex parte media candidam, & ex parte obscuram, tunc eam partem quæ obscura est, si coram oculis habeas, nihil candoris aspicies, cum cœperis illam candidam partem paulatim ad oculos conuertere, primum veluti cornua candoris videbis: dehinc sensim crescet, donec tota pars candens opponatur oculis & nihil obscurum alterius partis videatur. Quam si denuo paulatim conuerteris, incipit obscuritas apparere & candor minui, donec iterum ad cornua redeat, ac si totus candor ab oculis auertatur, & sola iterum obscura pars possit videri. Quod fieri dicunt, cum lumen lunæ videtur crescere vsq; ad quintam decimam, & rursus vsque ad tricesimam minui, & redire ad cornua, donec penitus nihil in ea lucis appareat. At contra alij dicunt lunam non suo fulgere lumine, sed à Sole accipere lumen. Sol enim illi loco superior est. Hinc euenit, vt

quando

quando sub illo est, parte superiore luceat: inferiore vero quam habet ad terras, obscurata sit. Cum vero ab illo discedere cœperit, illustretur, etiam à parte quam habet ad terram, incipiens à cornibus. Sicque paulatim Sole longius discedente, pars omnis subterior illuminatur, donec efficiatur quintadecima luna. Post dimidium autem mensem cum cœperit ex alio semicirculo propinquare Soli, quanto magis superiori parte illustratur, tanto magis ab ea parte quam terris auertit non potest excipere radios Solis, & propterea videtur decrescere. Illud certe manifestum est, & cuilibet aduerrenti facile cognitu, quod luna non augeatur ad oculos nostros, nisi à Sole recedendo, neque minuatur, nisi ad Solem ex parte alia propinquando. Ab illo ergo accipit lumen, & cum sub illo est semper exigua est: cū vero ab illo longius abcesserit, fit ampla, suoque ambitu plena. Si enim suo lumine vteretur, necesse erat semper eam esse æqualem, nec die XXX. exilem fieri: & si suo lumine vteretur, huius numquam eclipsis fieret. Cæterum quantum ad intellectum pertinet mysticum, luna huius mundi speciem tenet: quia sicut ista menstruis cōplexionibus deficit, ita mundus ad conflationem tēporum currens, quotidianis defectibus cadit. Luna quippe elementi sui varietate diuersis cursibus desinit vt crescat, crescit vt desinat. Sed ideo alternis vicibus commutationem syderis reprælentat: vt doceat homines ex ortu morituros, & ex morte victuros. Atque ideo cum senescit, mortem corporum prodit: cum augetur, æternitatē indicat animarum. Nonnunquam vero eadem luna etiam Ecclesia accipitur, pro eo quod sicut ista à Sole, sic Ecclesia à Christo illuminatur. Sicut enim luna deficit atque crescit: ita Ecclesia defectus habet & ortus. Frequenter enim defectibus suis creuit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & Confessorū martyrio coronatur. Itē sicut luna larga est roris, & dux humentium substantiarum, ita Ecclesia baptismi & prædicationum. Et quemadmodum luna crescente crescunt omnes fructus, atque ea minuente minuuntur: non aliter intelligimus & Ecclesiā, in cuius incremento proficimus cum ipsa. Cum vero persecutionē patitur & minuitur, & nos cum ipsa patimur & minuimur. Itē sicut septem formas habet luna: sic tot gratias meritorum Ecclesia. Primam enim figuram luna bicornem habet. Secundam sectilem, Tertiam dimidiam. Quartam figuram plenam habet, Quintam iterum dimidiam ex maiore. Sextam iterum sextilem. Septimam bicornem. Eodem constat numero etiā distributio charismatum, quæ per Spiritum sanctum toti Ecclesię conferuntur. Septima autem semis, & vicesima secunda semis, in sui orbe media est. Cæteræ proportionales sunt.

De Lunæ cursu, Cap. XIX.

LVnam per alios ortus & occasus, Hyginus ait, necesse est moueri, non stare, idque facilius quam de Sole licet intelligere: quia cum à Sole accipiat lumen, & ita nobis lucere videatur, non est dubium eandem moueri potius quam stare. Terris autem vicina luna breuiori orbe conteritur, & iter quod Sol in diebus CCCLXV. peragit, ista per *triginta dies* percurrit. Vnde & antiqui mēses in lunæ annos vero in Solis cursu posuerunt. Itaq; luna per trecētos dies duodenis vicibus cursum perficiens, consummat annum secundum Hebræos, aliquibus diebus adiectis, Secundum Romanos, bissextus semel in quadriennio, vnius diei adiectione, celebratur. Cuius etiam augmentis detrimentisque mira quadā prouidentiæ arte, omne quod gignitur alitur atq; crescit. Nā & defectum eius compatiuntur elementa, & processu eius quæ fuerint exinanita cumulantur, vt animantium cerebrum maritimorum, sicuti & auium, ostreæque in augmento lunæ pleniores reperiri feruntur.

De eclipsi Solis, Cap. XX.

SOlem sapientes dicunt altius currere: lunam autem proximam esse terrę. Hæc ergo dum deorsum ad idē signum vel lineam, qua Sol vehitur, peruenerit, obiicit se Soli, & tenebras totius orbis efficit. Quod tantum inter menstrua contingit. Nam tunc luna in eadem parte signi, qua Sol vehitur, ideoque sit illi proxima, & oppositione sui obscurari ab oculis nostris lumen eius videtur: veluti si aliquis oculi manum expansam opponat, quanto magis id fecerit, eo minus ille videre poterit: quanto autem procul discesserit, eo magis illi omnia poterunt apparere. Simili itaque ratione cum ad Solis locum vel lineam Luna peruenerit, tunc proxima ei esse videtur, & radios eius ita coram oculis nostris obscurare, vt lumen non possit eiicere. Cum autem luna ab eo loco discesserit, tunc Sol lumē eiicit & ad oculos nostros transmittit. Quapropter ita Soli obiicitur Luna, sicut lunæ opponitur terra: quæ vtraque lumina cum ad terras non perueniunt, defeciſſe dicuntur. Alii autē dicunt defectum Solis fieri, si foramen aeris quo Sol radios fundit, aliquo spiritu cōrahatur siue obturetur. Hæc physici & sapientes mundi. Cæterum doctores nostri mistice huius eclipsis mysterium, in Christo dixerunt esse completum, tunc cū internupto æterni fœderis cursu insolito, turbata ordinem suū elementa perdiderunt, cum sacrilegæ factum coniurationis Solite verus horrescens, insertis in populo Iudaico errorū tenebris paululum semetipsum per mortē abscondit, ac de cruce depositus, sese in sepulchro abditus obscurauit, donec tertia die augustior solito huic mundo, id est, gentibus, claritatis suæ potentiam præsentaret: ac sicut Sol in virtute sua refulgens, tenebras operti seculi illuminaret.

De eclipsi Lunæ, Cap. XXI.

LVna non deficit, sed obumbratur: nec diminutionē sentit corporis, sed obiectu obumbrantis terræ, casum patitur luminis. Hanc enim philosophus non habere lumen proprium, sed eandem à Sole illuminari defendit: & quia ea dimensione distat à Sole, vt per mediam terram si quid directum trāiiciatur, cōtingere possit Solem sub terram, lunam autem supra terrā: & quia vsque ad lunarem circulum vmbra terræ extenditur, adeo euenit nonnunquā, vt Solis radii, obiiciente se mole terræ vel vmbra, ad eam non perueniant. Patitur autē hæc quintadecima luna quoutsque centrum atque vmbram obstantis terræ exeat, videatque Solem, vel à Sole videatur. Constat ergo lunam ex Solis radiis lumen accipere: & dum obiectu terræ Solem non aspexerit, tunc lumen amittere. Nā dicunt historici omnem terrā montibus claudi, quorum vmbra fertur luna subito non apparere. Vnde Lucanus:

Iam Phœbe totum fratricum redderet orbem,
Terrarum subita percussa expalluit vmbra.

Figuraliter autem per *lunæ defectum*, *Ecclesiæ persecutiones* intelliguntur: quando martyrū cædibus & effusione sanguinis, tanquem illo defectu & obscuratione, quasi cruentam faciem luna ostendere videatur, & à nomine Christiano terreantur infirmi. Sed sicut ista post defectum perspicua illustratione clarescit, adeo vt nihil detrimenti sensisse videatur: ita Ecclesia, postquam per martyrum confessionem, suum pro Christo sanguinem fuderit, maiore fidei claritate latius refulget, atque insigniori lumine decorata, semetipsam latius in toto orbe diffundit.

De cursu stellarum, Caput XXII.

STellæ quidē cū mundo verluntur: stante mundo stellæ vagæ feruntur, exceptis his quæ *planetæ* vocantur, *i. errantes*, quæ vagis mouentur ordinibus. Cæteræ quæ *aplanes* appellātur, vno loco *fixæ* cum mundo voluuntur. Ideo autem *planetæ*, i, errantes dicuntur, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Partibus autem diuersis interse mouentur sydera. Nam quædam superius, quædam inferius currunt. Inde & illa quæ terris propinquiora sunt, quasi maiora nobis videntur, quam ea quæ circum cęlum voluuntur. Longinquitate enim locorum

A

visus languescit. Hinc accidit vt interuallo longe inter se distantium circulorum, alia celerius, alia tardius ad cursus sui exordium reuertantur. Nam quædam sydera celerius exorta, serius occidere existimantur: quædã etiam tardius cæteris exorta, citius ad occasum perueniunt. Quædã vero pariter oriuntur, non simul occidunt. Omnia autem suo tempore ad cursum proprium reuertuntur. Radiis autem Solis prepedita sydera *anomala* fiunt aut *retrograda*, aut *stationaria*. Iuxta quod & poeta meminit, dicens.

— Sol tempora diuidit, atque.
Mut at nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.

De positione septem stellarum errantium,

Capvt XXIII.

B

IN ambitu quippe septem cælestiũ orbium, primum in inferioris sphæræ circulo *luna* est constitua. Ideo proxima terris posita vt nocte nobis facilius lumen exhibeat. Deinde secundo circulo *Mercurii* stella est collocata, Soli celeritate par: sed vi quadam, vt philosophi dicunt, contraria. Tertio circulo *luciferi* circumuectio est, quæ inde à gentibus *Venus* est dicta, quod inter quinque stellas plus lucis habeat. Nam, vt prædiximus, quẽadmodum Sol & luna, ita & hæc vmbrã facit. Quarto circulo *Solis* cursus est collocatus, qui proinde, quia omnibus est lucidior, medius est constitutus, vt tã superioribus quã inferioribus lucem præstet. Ratione aũt diuina sic constitutus est, quia præclara omnia in medio esse debent. Porro quinto circulo *Vesper* sydus dicitur collocatũ: quam illi *Marti* assignant. Sexto *Phaetontis stellam*, quam *Iouis* appellant. Iam summo cælo, id est in mũdi vertice, stella *Saturni* est posita, quæ quidem dum sũmum cælum teneat, sublimiorque sit omnibus, natura tamen eius frigida fertur, approbante Virgilio:

Frigida Saturni sese quo stella receptat.

Hæc autem sydera errantia appellantur, non quod ipsa errent, sed quod nos errantes faciant: quæ sydera Græce *planetæ* dicuntur. In Sole enim & luna omnibus notitia est ortus & occasus, adeoque Sol & Luna directo cursu vehuntur. Istæ vero retrograduntur vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt & detrahunt, retrogradi dicuntur: stationem autem faciunt, quando stant. Anni autem singularum stellarum hi sunt, qui in sphæra subiecta continentur. Quibus peractis ad reuertionem circuli sui iisdem signis & partibus veniũt. Nã luna XIX. annis fertur explere cursum suum. Mercurius annis XXIII. Lucifer annis IX. Sol annis XIX. Vesper annis XV. Phaeton annis XII. Saturnus annis XXX. Quorum orbium atque stellarum positionẽ subdita demonstrat figura.

C

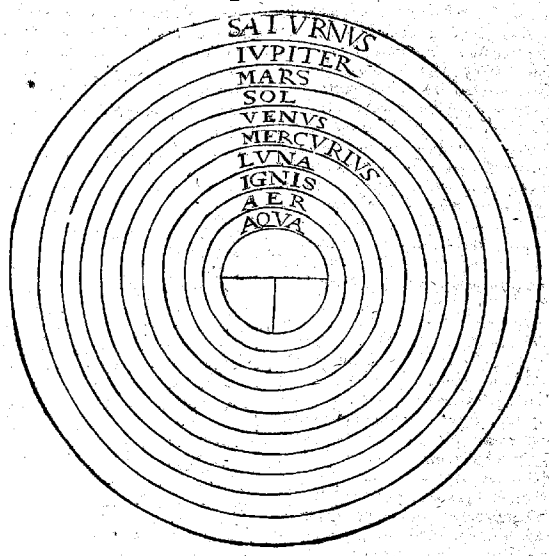

D

De lumine stellarum, Cap. XXIV.

STellas non habere proprium lumen, sed à Sole illuminari dicuntur, nec eas vnquam de cælo abscedere, sed veniente Sole celari. Omnia enim sydera obscurantur Sole oriente, nec cadunt. Nam dum Sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub eius luminis fulgore euanescunt: ita vt præter Solis ignem nullus syderis splendor videatur. Hinc igitur & *Sol* appellatur, eo quod *solus* appareat, obscuratis cũctis syderibus. Nec mirum hoc de Sole, cum etiam plena luna, & tota nocte fulgente, pleraque astra non lucent. Esse autẽ etiam per diem in cælo stellas probat Solis eclipsis, quod quando Sol obiecto orbe lunæ fuerit obscuratus, clariora in cælo videantur astra. Stellæ autem secundum mysticum sensum, sancti viri intelliguntur. De quibus dictum est: *Qui numerat multitudinem stellarum.* Sicut enim omnes stellæ à Sole illuminantur: ita sancti à Christo gloria cœlestis regni glorificantur. Et sicut præ fulgore Solis, & vi maxima luminis eiusdem sidera obtunduntur: ita & omnis splendor sanctorum in comparatione gloriæ Christi quodammodo obscuratur. Et quemadmodum stellæ sibi differunt claritate: ita iustorum diuersitas meritorum discretione.

E

F

G

H

De lapsu stellarum, Cap. XXV.

FAlsa autem opinio & vulgaris est nocte stellas cadere, cum sciamus ex æthere lapsos igniculos ire per cælum, portarique ventis, vagaque lumen syderis imitari: stellas autem immobiles fixasq; permanere in cælo. Nam illud quod ait Poeta:

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi, noctisque per vmbras
Flammarũ longos à tergo albescere tractus.

Virgilius li. 1. Georg.

Et iterum:

Lapsa per æthram
Aere dispersa trahere candentia sulcos

Sydera,

Sydera, & summis etiam quæ fixa tenentur. Astra polis. --
Sed hic poetæ voluntarie ad opinionem, vulgi se contulerunt. Cæterum philosophi, quibus curæ est, mundi quærere rationem, illa asserunt quæ superius memorata sunt.

De nominibus astrorum, CAP. XXVI.

LEgitur in Iob, dicente Domino, *Nunquid coniungere vales micantes stellas Pleiades, & gyrum Arcturi poteris dissipare? Nunquid producit luciferum in tempore suo, & vesperum super filios terræ consurgere facit?* Et iterum alibi: *Qui facit Arcturum & Orionem & Hyadas.* Hæc nomina *stellarum* dum in scripturis legimus, vanis deliramenris ascensum non præbeamus: qui falsis opinionibus vocabula ista in astris ex auium nominibus vel aliarum creaturarum vocabulis imposuerunt. Non enim stellarum, gentilium sapientes nomina sicut & dierum indiderunt. Quod vero eisdem nominibus sacra vtitur scriptura, non eorum idcirco vanas approbat fabulas, sed faciens ex rebus visibilibus inuisibilium rerum figuras, ea nomina pro cognitione ponuntur, quæ late sunt cognita, vt quicquid incognitum significat facilius per id quod est cognitum humanis sensibus innotescat. *Arcturus* est ille, quē Latini *Septentrionem* dicunt, qui septem stellarum radiis fulgens, in seipso reuolutus rotatū *plaustrum* vocatur; quia in modum vehiculi voluitur, & modo tres ad summa eleuat, modo quatuor inclinat. Hic autem in cæli axe cōstitutus semper versatur, & nunquam mergitur. Sed dū in seipso volvitur & nox finitur. Per hunc Arcturum, id est Septentrionem, *Ecclesiam* septenaria virtute fulgentem intelligimus. Nam sicut in axe cæli Arcturus semper inclinatur, rursumque erigitur, & ecclesia diuersis quidem aduersitatibus humiliatur, sed mox consurgēs spe & virtutibus eleuatur: & sicut ex tribus & quatuor Septentrio efficitur: ita Ecclesia ex fide Trinitatis & operationibus quatuor virtutum principalium consummatur. Fide enim & operibus homo iustificatur. *Bootes* stella est, quæ plaustrum, id est, septentrionem sequitur, qui etiam ab antiquis *Arctophilax* dicitur, siue *minor arctos*, Vnde & quidam eam septentrionem dixerunt. Hūc spectant præcipue qui nauigare nosc untur. De qua Lucanus:

Velox vbi nocte Bootes:

quia cum orta fuerit, cito facit occasum.

Pleiades sunt multæ iuges stellæ, quas etiam *Botrum* appellamus, à similitudine stellarum. Nam & ipsæ septē esse dicuntur, licet amplius quam sex nullus conspicere potest. Hæc ab oriente surgunt, & appropinquante diei claritate stellarū eius ordo distenditur. Pleiades autem ex pluralitate Græci ἀπὸ τοῦ πλεῖον appellant. Has Latini *Virgilias* appellauerunt, eo quod vere oriantur, & eo magis cæteris prædicantur, quod his exorientibus æstas significatur, occidentibus hyems ostenditur, quod aliis penitus non est traditum signis. His autem stellis ab eo quod septem sunt, & splendida micant, *Sancti* omnes septiformi spiritus virtute fulgentes significantur: ab eo autem quod sibi vicinantur, sed non se contingunt, charitate proximos & tempore diuisos Dei prædicatores ostendunt. *Orion* stella est. Hic autem Orion gladius dictus est. Vnde etiam eum Latini *Iugulum* vocāt, fidus, vt videtur, armatum & stellarum luce terribile, quod ignorare magnæ difficultatis est, adeo quia quāuis rudes oculos, tamen præ fulgoris splendore in seipso rapit. His quippe Orionesin ipso pōdere temporis hyemalis exoriuntur, suoque ortu imbres & tempestates excitant, & maria terrasque perturbant. Oriones autē signant *Martyres*. Nam sicut isti nascuntur in cælo tempore hyemis: ita in Ecclesia martyres procedunt tempore persecutionis. Procedentibus Orionibus mare turbatur & terra: obortis vero martyribus, tertenorum & infidelium corda tempestate iactantur. *Lucifer* stella est nitens, quæ omnium maxima & clarior esse videtur. Nam quemadmodū Sol & luna, ita hæc vmbram facit. Ista igitur orientem Solem præcedit, atque mane nuncians tenebras noctis lumine sui fulgoris aspergit. Cuius figura est *Christus*, qui velut Lucifer per incarnationis mysterium producitur: per quem lux fidei tanquam dies secutura monstretur. Lucifer autem bipartitus est, sicut pars sancta est, sicut Dominus in Apocalypsi de se & Ecclesia dicit, *Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida & matutina.* Item: *Qui vincit, dabo ei stellam maturinam.* Pars autem alia Luciferi diabolus esse dignoscitur. De quo scriptum est: *Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? qui etiam* in cælo super stellas dicit se sedem posituru, & cadens de cælo confringitur. *Vesperus* est stella occidentalis noctē ducens. Hic Solem occidentem sequitur, & tenebras succedentes præcedit. Hic autem *Antichristi* exprimit typum: qui tanquam vesper, consurgit, vt ait Iob, super filios terræ, vt cæcæ noctis successu carnalium corda offuscet. Quod ideo auctore Deo fit, quia pro infidelitate præcedenti, qua renuerunt Christo credere, Antichristum suscipere meruerunt. *Cometes* stella est, quæ velut comas luminis ex se fundit. Hæc cum nascitur aut regni mutationem fertur ostendere, aut bella, aut pestilentias surgere. De qua Prudentius ait: *Tristia cometa intercedit.* Et Lucanus.

Et terris minitantem regna cometem,

Genethliaci autem omnes stellas erraticas quibusdā temporibus cometas fieri dicunt, & prout cuique sunt motus ita secunda vel aduersa portendere. Sirius stella est, quam vulgo *Canem* appellant. Sirius quippe appellata propter flammæ candorem, quod eiusmodi sit, & præ cæteris lucere videatur. Hæc oriens mundum ardoris nimio calore incendit, & æstu suo fructus exurit. Interdum & morbo afficit corpora, corrumpens flagrantia ignis. Ab hac enim stella *dies caniculares* vocantur, quoniam hi plus flagrant ardoribus, quam totius æstatis tempus.

Vtrum sidera animam habeant,

CAP. XXVII.

SOlet autem quæri, vt ait sanctus Augustinus, vtrum Sol, Luna & stellæ corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos, & si habent, vtrum ab eis & vitaliter inspirentur: sicut animantur carnes per animas animalium: an sola sine vlla commixtione præsentia, dum motus alicuius corporis sine anima esse non possit. Stellæ quæ cū tanto ordine ac tanta ratione mouentur, vt in nullo prorsus aliquando casus earum impediantur, vtrum animantes sint & rationabiles videantur, non facile comprehendi potest. Salomon autem cum diceret de sole, *Gyrans gyrando vadet spiritus, & in circulos suos reuertetur*: ostendit ipsum Solem spiritum esse, & quod animal sit & spirat & vegetat, & anulos orbes suos cursu expleat, sicut & poeta ait, *Interea magnum Sol circum ciclum voluitur annum.* Et alibi, *Lunā lucentem globum Titaniaque astra Spiritus intus alit.*

De nocte, CAP. XXVIII.

AMbrosium in libro Hexameron legi dicentem: *Quæritur qualiter* spatium aeris occupet vmbra terræ efficiens nobis noctem cū Sol recedit à nobis, diemque obducit, cum inferiora axis septentrionalis illuminat. Omne enim corpus vmbram facit: & naturaliter vmbra corpori adhæret, adeo vt etiam pictores vmbras corporum, priusquā pinxerint, nitantur exprimere: idque artis asserāt non intermittere vim naturæ. Ergo sicut in die, cum à parte Solis aliquod corpus hominis vel arboris occurrit ex ea parte qua lumen repercutitur, vmbra subsistit: sic cum recedente die Sol ad locum peruenerit vbi occidere dicitur, ibi montium magnitudine à nobis separatur. Sicque terræ obiectu à septentrionali parte obumbraturaer, adeo, vt nobis noctem efficiat hæc ipsa vmbra terrarum:

De tonitru, CAP. XXIX.

TOnitrua autem ex fragore nubium generantur. Cōceptæ enim intra sinum nubium ventorum spiritu versantur, & virtutis suæ mobilitate in quamlibet partē

A

erupernt, magno concrepant murmure: & in morem exilientium de stabulis quadrigarum, sonus fragoris eorum ad aures nostras emittitur. Alias autem tonitru *diuinæ vocis superna* est *increpatio*: siue *clara prædicatio*: sanctorum per orbem terrarum in auribus fidelium perstrepentium, per quod possit culpam suam admonitus agnoscere mundus.

De fulminibus, Cap. XXX.

Aiunt naturalium scrutatores causarum, quod ex collisione atq; attritu nubium *fulgura* generentur, ad instar silicum duriorum quos cum expulseris inuicé sibi medius ex his ignis elabitur, vel quemadmodum si lignum ligno teras ignem emittit. Vnde & Papinius: *Fulgur aque attritis quotiens micuere procellis.* Hac itaque ratione cum nubila inuicem in se fuerint collisa, illico fulmina emittuntur. Dehinc sequuntur tonitrua: quæ licet sonitu tardiora sint, præcedente cõcursi luminis claritate, pariter tamen cum fulgore emittuntur. Sed eorum sonitus tardius penetrat aures, quam oculos splendor fulguris, ad instar securis arborem procul cædentis: cuius quidem ante cernis ictum, quam ad aures perueniat sonitus. Ergo nubium attritu fulmina nascuntur. Nunquam enim sereno cælo fulgura micuerunt. Vnde & Virgilius: *Non aliàs cælo cecidêrunt plura sereno Fulgura.* Fit enim fulmen, nube, imbre & vento. Nam cum ventus in nubibus vehementer agitatus est, sic incalescit vt incendatur. Dehinc, vt prædictum est, fulgura & tonitrua simul exprimuntur: sed illud clarius videtur quod clarum est: hoc autem tardius ad aures peruenit. Post fulminis autem iactum, ventorum erumpit violentia: sicque furorem tempestatis, quam in nubibus concluſi agebant exeuntes ad terras emittunt. Lucretius autem dicit fulmina ex minutis seminibus cõstare, adeo penetrabilia, vt vbicunque fulmen ceciderit, fulgoris ardorem emittat. Virgilius: *Et late circum loca fulgure fumant.* & Lucanus: *Æthereoque nocens fumauit fulgure * ferrum.* In fulminibus, sanctorum accipiuntur *miracula*, claritate signorum ac virtutum micantia, atque ad intima cordis peruenientia, Sublimia loca amplius sentire dicuntur ventorum vel fulminis iniuriam, quam humilior terra. Vnde & Horatius:

-- Feriunt que summos Fulgura montes.

Nimis autem excelsiora loca tempestatibus esse secura, vt Olympus, qui celsitudine sua nec impetus ventorum, nec fulminum ictus sentit, quia nubes excedit.

De arcu, Cap. XXXI.

Clemens Romanus Antistes & martyr ita scribit: Arcus in aere ex imagine Solis hoc modo formatur. Dum enim sol in nubibus rarescentibus ex aduerso refulserit, radiosque suos directa linea humori nubilo trãsfundens impresserit, sit repercussio splendoris eius in nubibus, è quibus fulgor emicans arcus speciem formar. Sicut enim impressa cera anuli imaginem exprimit: sic nubes contra ex rotunditate Solis figuram sumẽtes, orbem efficiunt, & arcus effigiem fingunt. Apparet autem hic non semper, sed cum rarescunt nubila cæli. Nam rursus cum in se coeunt nubes atque densantur, cõfestim arcus formatus soluitur. In nubium enim densitate arcus aerem in perfecto gyro complectitur. Denique sine Sole & nubibus nunquam apparet arcus, quia ex ipsis radiis Solis species eius formatur. Quadricolor enim est, & ex omnibus elementis in se rapit species. De cælo enim trahit igneum colorem: de aquis purpureum, de aere album, de terris colligit nigrum. Hic autem arcus pro eo quod à Sole resplendet, in nubibus, Christi gloriam indicat in prophetis ac doctoribus refulgentem. Alii duobus coloribus, id est, aquoso & igneo, duo iudicia significari dixerunt: Vnum pro quo diudum impii perierunt in diluuium: alterum per quod postmodum peccatores cremandi sunt in inferno.

B

al. sulphure.

C

D

De nubibus, Cap. XXXII.

E

Notandum est ex libro Iob, quod cogitur aer iste visibilis vt conglobetur: conglobatus vero in nubes vertitur. Sic ipse dicit: *Subito aer cogitur in nubibus, & ventus transiens fugabit eas.* Et Virgil. *Conjurgunt venti, atque in nubibus cogitur aer.* Nubes autem, sancti *prædicatores* intelliguntur: qui verbi diuini pluuiam credentibus fundunt. Aer autem iste tenuis, vacuas hominum mentes vagasque significat, qui condensatus in nubes vertitur: quia collectione ab inani vanitate, infidelium mentes fidei solidantur. Et sicut ex nube inani fiunt nubes pluuiales: sic ad fidem de mundi vanitate colliguntur sancti prædicatores. Nubes autem dictæ sunt, quod vultus suos velent. Vnde & *Neptunus*, quod nube & mari terram negat.

Iob 37.

De pluuiis, Cap. XXXIII.

Legi in Amos prophèta: *Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciẽ terræ.* Vt enim medicinalis cucurbita calore superioris circuli, humorem & sanguinem sursum trahit: sic amarissimæ aquæ maris, per tenuissimos vapores in aere suspensæ, paulatim concrescunt, ibique igne Solis decoctæ, in dulcem pluuialem sapotem vertuntur. Dehinc grauescente nube modo vi expressæ ventorum, modo Solis calore dissolutæ, in tetræ faciem sparguntur. A nubibus ergo rapiuntur aquæ maris, & iterum ab ipsis redduntur in terris, & sicut diximus, vt dulces possint esse pluuiæ, coguntur igne Solis. Alii autem dicunt non tantummodo aquis maris nubes excrescere, sed etiam exhalatis terræ vaporibus, nebulas adolescere: quibus densatis coactisque nubes altius surgere, atque iisdem habentibus pluuias effundere. Nubes autem, vt prædiximus, Apostoli signantur atque doctores. Pluuiæ ergo nubium, eloquia sunt Apostolorum, qui quasi guttatim, id est, sensualiter veniunt, sed abundantius doctrinæ fœcunditatem infundunt.

Amos 5.

F

De niue, Cap. XXXIV.

G

Ait Ambrosius, quod plerunque glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ solidantur in *niuem*, & erupto aere nix funditur.

De grandine, Cap. XXXV.

Simili quoque ratione *grandinum* coagulatio fit. Aquæ enim niuium rigore ventorum stringuntur in glaciem atque durescunt. Dehinc glacies ipsa partim frigore ventorum comminuitur in fragmina: partim solis vapore resoluta, frustatim ad terras elabitur. Quod autem rotunda videtur, hoc Solis calor efficit, & mora refrenantis aeris: dum per longum spatium à nubibus vsque ad terras decurrit figuraliter grando, perfidiæ duritia est, torpore malitiæ frigida. *Nix* autem *homines increduli* sunt frigidissimi atq; pigri, & infimæ torpore mentis depressi. Item alio intellectu, niues sunt homines dilectione frigentes, qui etsi existant candidi, puritate baptismatis, non tamen feruent spiritu charitatis.

De ventis, Cap. XXXVI.

H

Ventus est aer commotus & agitatus approbante Lucretio. Ventus enim fit agitando percussus aer. Quod etiam in loco tranquillissimo, & ab omnibus ventis quieto breui flabello approbari potest: quo & micas abiicientes aerem commouemus, flatumque sentimus. Quod cum venerit occultiore quodam motu cælestium vel terrenorum corporum, per magnum spatium mũdi, ventus vocatur, & ex diuersis partibus cæli nomina diuersa sortitur. Quidam autem aiunt quod ex aquis aer & ex aere venti nascuntur. Clemens autem dixit, eo quod montes excelsi certis quibusdam habeantur in locis, ex suis velut compressus & coãgustatus aer, ordinatione Dei cogatur & exprimatur in ventos: quorum inspiramine & fructus germẽ concipiat, æstiuusque ardor tem-

periem fumat cum Pleiades ignitę ardoribus incanduerunt. *Venti* autem interdum *angelorum* intelliguntur *spiritus*: quia à secretis Dei ad salutem humani generis perueniunt. Item nonnunquam vẽti, *incentores spiritus* poni solent, pro eo quod malæ suggestionis flatu, ad terrena desideria iniquorum corda succendant secundum quod scriptum est: *Tollet eum ventus vrens.* Iob. 27.

De nominibus ventorum, CAP. XXXVII.

PRimus ventorum cardinalium *Septentrio* frigidus & niualis, flat rectius ab axe, & facit arida frigora & siccas nubes. *Circius* qui & Thracias, hic à dextris Septentrionis intonans, facit niues, & grandinum coagulationes. *Aquilo* ventus, qui & *Boreas* vocatur, ex altero flans gelidus atque siccus & sine pluuia, qui non ducit nubes, sed stringit, & non immerito dya. formam induit, qui iniquitate frigoris gentilium corda constringit. Secundus ventorum cardinalium *Subsolanus*, qui & *Apeliotes* Hic ab ortu solis intonat & est temperatus. *Vulturnus* ipse, qui & *Cacias* vocatur dexterior Subsolani. Hic dissoluit cuncta atque desiccat. *Eurus* ex sinistro latere veniens Subsolani orientem nubibus irrigat. Tertius ventorum *Auster* plagæ meridianæ cardo, qui & *Euronotus* ex humili flans, humidus calidus atque fulmineus, generans largas nubes & pluuias latissimas, soluens etiam flores *Euroauster* calidus ventus dexter intonans austri, *Euronotus* ventus est temperatus, calidus à sinistris austri spirans. Quartus est cardo *Zephyrus*, qui & *Fauonius*, ab occidente interiore flans. Iste hyemis rigorem gratissima vice relaxat, flores conducit *Africus*, qui dicitur *Libs* Zephyri dextro latere intonans, generat tempestates & pluuias, & facit nubium coagulationes & sonitus tonitruorum, & crebrescentium fulgurum visus, & fulminum impulsus. *Corus*, qui & *Argestes*, à sinistra parte Fauonii aspirans: eo flante in oriente, nubila sunt in India serena. Inde flatus ventorum pares inuicem sibi cursus emittunt, id est, facie ad faciem hic ordo sequitur. Septentrio cũ Austro, Subsolan⁹ cum Fauonio. Circius cũ Euro. Vulturnus & Afric⁹, Aquilo & Euronotus, Eurus & Corus. Hi in flatibus suis lineas rectas sequũtur, quorum nomina & elementa in picturis inuenies, id est, primum incipies à Septentrionali & vnumquemque cardinalem cum bino ramusculo inuenies dextro & sinistro. Hos inter rotam circuli, si à Septentrione versos rotatim legas, in gyrum inuenies ordines eorũ.

ORIENS.

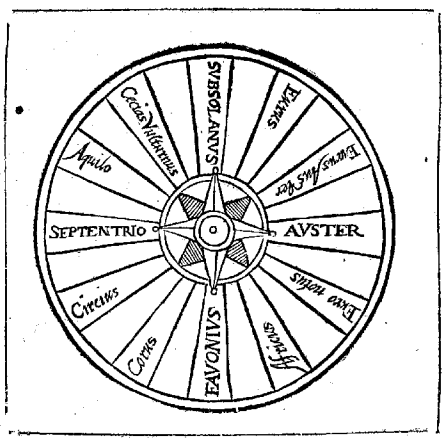

OCCIDENS.

Quosdam autem Tranquillus propriosque locorum flatus certis appellat vocabulis: quo ex numero sunt in Syria *Syrus*, *Carbasus* in Cilicia, in Propontide *Tracias*, in Attica *Schyron*, in Galecia *Circius*, in Hispania *Sucronensis*. Sunt præterea quidam innumerabiles ex fluminibus aut stagnis aut finibus nominati. Duo tamen sunt extra hos vbique spiritus magis quam venti, *Aura* & *Altanus*

Versiculi de supra nominatis ventis.

QVattuor à quadro consurgunt limite venti.
Hunc circum gentum dextra lęuaque trahuntur.
Atque ita bisseno circundant flamine mundum.
Primus A pertia alto suspirat ab axe.
Hinc nostri lingua nomen Septentrio finxit.
Circius hinc dextro gelidus circuntonat antro;
Thraciam Graii propria dixere loquela.
Hinc lenis Boreas glaciali turbine mugit
Frigidus hinc Aquilo proprio vectatur in oris.
At subsolanus flat rectus Solis ab ortu,
Gregaza Polioreu, alio nunc nomine signat,
Hinc Volturnus a dextra que parte leuatur,
Altica Calciani Graii que littora signat.
Nubifero flatu leuigas irrigat Eurus,
Dorica qui simile designat nomine lingua,
At Notus medio Solis dat flamina cursu,
Austrum rite vocant, quia nubila flatibus haurit.
Euronothus cui dexter adest, quem nomine mixto
Euroaustrum Latia dixerunt voce Latini.
Libonotus lanam calidis attenuat auris.
Æstibus immensis ardens austro africus inest.
Solis ab occasu flores Zephyri tuba seruat,
Ex Italia nomen cui fixum est voce Fauoni,
Hinc dextram tangit dictus Lips Attica lingua.
Africus huic propria veniens regione vocatur.
At tu Core feris Zephyri de parte sinistra,
Argestem quem Graii vocant ore Camena.

Seq. versus non habentur in vet. cod. M S.

De signis tempestatis vel serenitatis,

CAP. XXXVIII.

TEmpestas turbo est diuini iudicii, sicut propheta dicit: *Deus, in tempestate & turbine via eius.* Serenitas autem gaudium est lucis æternæ. Signa autem tempestatũ nauigantibus Tranquillus in partis sic dicit: *Mutatio tẽ-* Nahum 1.

A

pestatis exspectanda est in asperis, cum in nocturna nauigatione scintillat ad remos & ad gubernacula aqua. In austrum venti mutatio est, cum fulliginesi hirundinesve volant, aut cum delphini totos se saltibus ostendunt, & caudis aquam feriunt. Nam semper inde ventus oritur, quo illi feruntur. Nec mirum est, muta animalia diuinare sub gurgite. Semper enim incipientis aurae motu aquae inclinantur, quam per mutationem maris primi undarum incolae sentiunt. Itaque propter impetum pugnant, siue metu ne deferantur in littore, siue natura, ne auersorum cernices vnda praecipiter. Quid ergo? Delphini tantum hanc iniuriam timent: Imo & caeteri pisces. Sed hi tantum apparent, quia exiliunt. Item Varro ait signum esse tempestatis, dum de parte aquilonis fulget, & dum de parte Euri intonat. Nigidius quoque, Luna si summo corniculo maculas nigras habuerit in primis partibus mensis, imbres ait fore. Sin autem media, tunc cum plena sit, in eo corniculo serenat. Certe si ruber, quasi aurum, vetos ostendit. Fit enim ventus ex aeris densitate, densitate obducta Sol & luna rubescunt. Item si cornua eius tecta fuerint nebulis, tempestas futura est. Aratus autē dicit, si Aquilonium cornu lunae sit erectius, aquilonē imminere. Item si cornu australe sit erectius, notum imminere. Quarta autem luna, futurarum index certissima habetur aurarum. Item idem Virgilius dicit. Si Sol in ortu suo maculosus sit, atque sub nube latens, aut si dimidia parte apparuerit, imbres futuros. Item Varro ait, si exoriens concauus videbitur, ita vt è medio fulgeat, radios faciat partim ad austrum, partim ad aquilonem, tempestatem humidam atque ventosam. Item idem, Si Sol, inquit, rubeat, sincerus forte dies erit: si palleat, tempestates significat. Nigidius quoque, Si pallidus, inquit, Sol in nigras nubes occidat, Aquilonem ventum significat. Item Dominus in Euangelio, Si facto, inquit, vespere rubicundum fuerit caelum, mane serenum erit. Si mane rutilat triste caelum, tempestas futura erit, & cum Auster ventus flauerit, aestus erit.

B

Matth.16.

C

D

De pestilentia, CAP. XXXIX.

PEstilentia est morbus late vagans, & contagio suo quae contigerit, interimens. Haec enim egritudo nō habet spatium ręporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit. Quae sit vero causa huius pestilentiae quidam dixerunt, quando pro peccatis hominū plaga & correptio terris inicitur, tunc aliqua ex causa id est, aut siccitatis, aut caloris sui, aut pluuiarum intemperantia, aera corrumpuntur. Sicque naturalis ordinis perturbata temperie inficiuntur elementa, & fit corruptio aeris, & aura pestilens, & oritur pernicies & corruptelae vitium in hominibus & caetera animantia. Vnde & Virgilius, *Corrupto caeli tractu miserandaque venit Arboribusque satisque lues.* Item alii aiunt pestifera semina rerum multa ferri in aerem atque suspendi, & in extremas caeli partes aut ventis aut nubibus transportari. Deinde quae feruntur aut cadunt per loca & germina cuncta, ad animalium necem corrumpunt: aut suspensa manent in aere, & cum spirantes trahimus auras, illa quoque in corpus pariter absorbemus, atque inde languescēs morbo corpus, aut vlceribus tetris, aut percussione subita exanimatur. Sicut enim caeli nouitate vel aquarum, corpora aduenientium tentari consueuerunt, adeo vt morbum concipiant: ita etiam aer corruptus ex aliis caeli partibus veniens, subita clade corpus corrumpit, atque repente vitam extinguit.

De Oceano, CAP. XL.

CVm *Oceanus* in se in reciprocis aestibus reuertatur, quidam aiunt in profundis Oceani esse quosdam ventorum meatus, veluti mundi nares. Per quas emissi anhelitus vel retracti, alterno accessu recessuque, nunc euaporante spiritu efflent matria, nunc retrahente reducant. Quidam autem volunt cum augumento lunari crescere Oceanum, & quod tanquam eius quibusdam spirationibus retrorsum trahatur, & iterū eiusdem impulsu acretractu, in mensuram propriam refundatur. Ali quoque solem Oceani vndis, alii sidera dicunt: Solem quidē de Oceano aquam haurire ignibus suis, & circum omnia sidera fundere, vt ea temperet: quia sunt ignea. Vnde dicunt, quia cum haurit vndas, erigit Oceanum. Sed vtrum ventorum spiritu aquae erigantur, an lunari cursu increscant; an Sole trahente decrescant; hoc soli Deo cognitum est, cuius & opus mundus est, soliusque omnis mundi ratio nota est. Oceani autem magnitudo incomparabilis & intransmeabilis latitudo perhibetur. Quod etiam Clemens discipulus Apostolorum nisus est indicare cum dicit: *Oceanus intransmeabilis est hominibus, & hi qui vltra eum sunt mundi.* Philosophi autem aiunt quod post Oceanum terra nulla sit, sed solo denso aere nubium contineatur mare sicut terra subtetius, ideo & Lucanus:

E

Cum mare conuolnit gentes, cum littora terris,
Noluit vlla pati caelo contenta teneri:
Tum quoque tanta mali moles creuisset in astra;
Ni Supetum rector pressisset nubibus vndas.

F

Cur mare non crescat, CAP. XLI.

CVr mare maius non fiat, ac tantis fluuiorum copiis nullatenus crescat, Clemens episcopus sanctus dicit, eo quod naturaliter salsa aqua fluentum dulce in se receptum consumat, eoque fit vt illud salsum maris elementum quantalcunque recipiat copias aquarum, nihilominus exhauriat. Adde etiam quod venti rapiūt, & vapor calorque Solis absumit. Denique videmus lacus multasque lacunas paruo sub momenti spatio, ventorū flatibus solisque ardore consumi. Salomon autem dicit: *Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur.* Ex quo intelligitur marē, quod etiā per quosdam occultos profundi meatus aquae reuolutae ad fontes suos refluant, & solito cursu per suos amnes recurrant. Mare autem propterea factū est, vt omnium cursus fluuiorum recipiat. Cuius cum sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorsi eius æqualitas est. Physici autem dicunt mare altius esse terra.

Eccles.1.

Quare mare salsam habeat aquam, CAP. XLII.

RVrsus Ambrosius Doctor docuit, dicens, Mare idcirco dicunt philosophi veteres salsas atq; amaras habere aquas, pro eo quod ea quae ex diuersis fluuiis in eum influunt, solis calore ac vētorum flatibus absumātur, tantūmque diurno vapore consumi, quantum per singulos dies ex omnib. amniū cursibus in ipsum inuehatur. Quod ex solis quadam diiudicatione * fieri perhibetur, qui quod purum ac leue est, ad se rapit: quod vero graue ac terrenum, relinquit, quod etiam amarū & impotabile sit.

li.2.hexaemeron.c.3. circa fin.

G

*al.*ratione.

De Nilo, CAP. XLIII.

ÆGyptus aeris calorem semperque solē habet: nūquam imbres vel nubes recipit. Cuius loca Nilus fluuius æstatis tempore inundat, quo pro pluuiis vtuntur. Oritur n. fluuius idem inter austrum & ortum. Etheſiarum autem flatus à Zephyri parte, i. ab occiduo flant, & habent certum tempus. Nascuntur enim mense Maio, quarum flatus initio languens est, sed per dies augescit, Nam flant ab hora sexta in decimam. Harum igitur flatu resistente vndis oppositis, quae etiam ostiis eius, quibus in mare influit arenarū cumulis Nili fluctus intumescunt, ac retro reuerti coguntur. Sicque quae erumpēres propelluntur in austrum. Quibus congestis, Nilus in Ægyptum erumpit. Quiescētibus quoque Etesiis ruptisque arenarum cumulis, rursus in suū alueum redit fluuius.

H

Depositione terrae, CAP. XLIV.

QValiter terra super aerem fundata libratis credatur stare pōderibus, sic dicit Ambrosius: De terrę autē qualitate siue positione sufficiat secūdum scripturā Iob, Sciendum, quia suspendit terram in nihilo. Philosophi quoq; similiter opinantur aere denso terram sustineri,

A & quasi spongiam mole sua immobilem pendere, sicque vt æquabili motu hinc atque inde veluti aratrum suspensa remigiis ex omni parte librata propendeat, nec in partem possit inclinare alteram: verum tamen densitate aeris sustineatur. An super aquam pendeat, quia scribitur: *Qui fundauit terram super aquas*: vel quomodo aer mollis tantam molem possit sustentare tertam: aut si super aquas est tam immane pondus, quomodo non demergitur, aut quomodo æquitatis libram teneat, ne in alteram partem propensa incumbat. Hoc nulli mortalium scire fas est nec nobis discutere aut perscrutari licet cuiquam tantam diuinæ artis excellentiam, dum constet eam lege maiestatis Dei, aut super aquas, aut super nubes stabilem permanere. Quis enim, inquit Salomon, *sufficit narrare opera illius, aut quis inuestigabit magnalia eius?* Ergo quod mortalium naturæ secretum est, diuinæ potentiæ relinquendum est.

Psa.103.

Eccles.18.

De terræmotu, CAP. XLV.

B Sapientes dicunt terram in modum spongiæ esse, conceptumque ventum rotari & ire per cauernas. Cumque tantum ierit, quantum terra capere non possit, huc atque illuc ventus fremitum & murmura mittit. Dehinc quærentis viam euadendi, dum sustinere eum terra non potuerit, aut tremit aut dehiscitur, vt ventum digerat. Inde autem fieri terræmotum, dum vniuersa ventus cõclusus concutit. Vnde & Salustius: *Venti*, inquit, *per caua terræ præcipitati, rupti aliquot montes tumultique federe.* Ergo, vt diximus, tremore terræ vel spiritu venti per caua terræ, ruina inferiorum motusque inde exitit. Sic enim & Lucanus ait: *Terraque discente in solitis tremuerunt montibus Alpes.* Terræmotum autem illuc assidue fieri vbi caua terrarum sunt, in quibus venti ingrediuntur, & faciunt terræmotum. Nam vbi arenosum est, aut solida est terra, non ibi fit terræmotus. Terræ autem motio pertinet ad iudicium, quando peccatores & terreni homines, spiritu oris Dei concussi, commouebuntur. Item terræ commotio, hominum terrenorum est ad fidem conuersio. Vnde scriptum est: *Pedes eius fleterunt, & mota est terra*, vtique ad credendum.

C

De monte Aetna, CAP. XLVI.

DE monte autem Aetna Iustinus in libro historiarum ita scribit, dicens: Siciliæ tellus tenuis ac fragilis, & cauernis quibusdam fistulisque ita penetrabilis, vt ventorum tota ferme flatibus pateat, necnon & ignibus generandis nutriendisque soli ipsius naturalis. Materia quippe intrinsecus strata sulphure & bitumine traditur. Quæres facit vt spiritus cum igne introrsus reluctante, frequenter & in pluribus locis nunc flumas, nunc vapores, nunc fumum eructet. Inde denique Ætnæ montis per tot secula durat incendium, vt vbi actior per spiramenta cauernarum ventus incubuit, arenarum moles egerantur. Accedunt & perpetua fomenta insularum Æolidum, veluti ipsis vndis alatur incendium. Neque enim in tam angustis terminis alitus durare tot secula tantus ignis potuisset, nisi & humoris nutrimentis aleretur. Hinc igitur fabulæ Scyllam & Charybdim peperere. Hinc latratus auditur, hinc mõstra, hinc reddita simulacra: dum nauigantes magnis vorticibus pelagi dissidentis exterriti, lauare putant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit. Nã aquarum ille concursus raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta terræ diffusus: nutrimenta ignis incendat. Constat autem ignis Ætnæ, ad exemplum gehennæ, cuius ignis perpetua incendia spirabunt ad puniendum pecatores, qui cruciabuntur in secula seculorum. Nam sicut isti montes in tanta temporis diuturnitate vsque nunc flammis æstuantibus perseuerant, ita vt nunquam extingui possint: sic ignis ille æternus ad cruciandũ corpora damnatorum, finem nunquam est habiturus.

De partibus terræ, CAP. XLVII.

NVnc terræ positionem definiamus, & mare quibus locis interfusum. Inde autem ordinem exponamus Terra, vt testatur Hyginus, mundi media regione collocata, omnibus partibus æquali dissidens interuallo centrum obtinet. Oceanus autem regione circunducti onis sphæræ profusus, prope totius orbis ambit fines. Itaque & signa occidentia in eum cadere existimantur. Regio autem terræ diuiditur trifaric: è quibus vna pars *Europa*, altera *Asia*, tertia *Africa* vocatur. Europam igitur ab Africa diuidit mare ab extremis Oceani finibus, & Herculis columnis, Asiam autem & Lybiam cum Ægypto disterminat os Nili fluuii, qui Canopicũ appellatur. Asiam ab Europa Thanus diuidit, bifariã se coniiciens in paludem, quæ Eothis appellatur. Asiam beatissimus Augustinus à meridie per orientem vsque ad septentrionem perducit. Europa vero à septentrione vsque ad occidentem. Atque inde Africa ab occidente vsque ad meridiem. Vnde videntur orbem dimidium duæ tenere, Europa & Africa, Alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo illæ duæ partes factæ sunt: quia in vtrãque ab Oceano ingreditur quicquid aquarum terras inf luit, & hoc mare magnum nobis facit. Totius autem terræ mẽsuram, Geometræ centum octoginta millium stadiorum æstimauerunt.

Hoc ca. non habetur in C. M. S.

E

F

G

CHRONICON
D. ISIDORI ARCHIEPISCOPI
HISPALENSIS, EMENDATVM
SCHOLIISQVE ILLVSTRATVM,

PER GARCIAM DE LOAISA, SACRÆ THEOLOgiæ D. Archidiaconum de Guadal, Ecclesiæ Toletanæ Canonicum.

IOANNES VASAEVS CAP. 4. CHRONICI HISPANIÆ.

INVENI *Chronicon titulo Isidori iunioris, tanquam Isidori Pacensis Episcopi, ab initio mundi vsque ad quintum annum Suinthilani Gotthorum Regis qui fuit annus domini sexcentesimus vigesimus sextus. Sed hoc ego Chronicon S. Isidori Hispalensis Archiepiscopi, non Isidori Pacensis esse certo mihi persuadeo: præsertim quum ipse etiam sanctus Isidorus in Etymologiis suis se ad eum vsque annum Chronicon suum perduxisse testetur. Vidi quidem in eodem codice aliud Chronicon Isidoro Hispalensi Episcopo inscriptum: sed quum in vltimo Trasamundi Vandalorum in Africa Regis anno desinat: alterius potius atque eius Africani quam S. Isidori Hispalensis esse arbitror, præcipue cum rationem potius cum Regibus Vandalorum in Africa quam Gotthorum in Hispania habeat. Neque obest iunioris cognomentum, quod D. Isidoro Hispalensi conuenit, non huic Pacensi. Dicitur vero D. Isidorus Iunior, propter Isidorum Cordubensem Episcopum qui Pauli Orosii tempore floruit. Quod ita esse, Etymologiarum S. Isidori titulus indicat in cuius libri frontispicio ad hunc legitur modum.* Incipit epistola Isidori Iunioris Hispalensis Episcopi ad Braulionem Cæsaraugustanum Episcopum. *Hæc ego pluribus excussi, propter contrarias opiniones: & sententiam meam dixi, facile cessurus, si quis compertiora in medium adducat.*

Anni ab orbe C.

BREVEM temporum seriem, per generationes & regna primus ex nostris [1] Iulius Africanus, sub Imperatore Marco Aurelio Antonino simplici historiæ stilo elicuit: * Dehinc Eusebius Cæsariensis Episcopus, atque sanctæ memoriæ Hieronymus Presbyter Chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam regnis simul, & temporibus ordinatam, post hos alii, atque alii: inter quos præcipue Victor [2] Tunnensis Ecclesiæ Episcopus, recensitis prædictorum historiis, gesta sequentium ætatum, vsque ad Consulatum Iustini *Iunioris, expleuit. Horum nos temporum summam, ab exordio mundi, vsque ad Augusti, § Heracleii, & * Sisebuti Gotthorum Regis principatum, quanta potuimus breuitate, notauimus, adiicientes è latere descendentem lineam temporum: cuius indicio summa præteriti sæculi cognoscatur.

C *Deinde.

* Minoris explicuit. * & Sisibuti vel Suinthilani § Hispaniæ Regum tempora compendiosa breuitate notauimus.

D

NOTÆ DOCTORIS GARCIÆ de Loaisa.

1. IVLII *Africani temporum scriptoris meminit, præter alios Eusebius in Chronico, sub anno Redempti orbis 224. & alibi* Augustinus *aduersus Faustum:* Hieronymus *catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, & præfatione in Danielem.* Suidas *dictione* Ἀφρικανὸς *& dictione* κεστὸς, Iustinus *in elegantissimo opusculo* τῶν ἐξαποτάκτων, *quod apud me est antiquum haud mediocriter editum & omnium copiosissime* Photius *in Bibliotheca, quam de libris à se lectis conscripsit, qui auctor quum & ipse hinc vsque non sine maximo vtilitatis dispendio in tenebris lateat, operæpretium arbitror eius verba apponere: ea sunt numero 34. in hunc modum:* αἰτησαμένου ἀδελφιανὸν ἱστορίαν: ὃν ἐγὼ ὁ κὺ τὸν λεγόμενον κεστὸν, οὐ λόγοις εὐσυβόλοις, ἰδ' ἐν δὲ συντόμοις τισὶν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν αὐχηρῶν φυρδὶς ἐμπαλλαττόντων, ἀξιοῖ δὲ ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενείας, καὶ μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπιτρέχειν δὲ διαλαμβάνει τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς βασιλέων· βασιλεῖς δὲ οὗτοι οὓς φησὶν ὑπὸ συγγραφὴν σωστέλλεσθαι, ὑπὸ ὅσα ἐξηγεῖται δὲ τῶν βιβλίων πέντε, οὗτος ὧν ὡς ἐλεγεῖ ἐν γράφει περὶ τοῦ κ. σωσάννας διηγήματος, ὡς οὐκ ἐν αὐτοῖς οὐ τοῖς ἑβδομηκοῖς εὑρισκομένου ὧν ὡς δὲ ἀκόλουθον τῇ ἑβραϊκῇ ἰθυμολογίᾳ, ἀπὸ τὸ ἀπὸ τοῦ σχίσει, ἢ τὸ ἀπὸ τοῦ σχίσει, ἃ καὶ ἐπιλυόμενος ὁ ἐρεχθίνης αὐτὸν γράφει, γράφει δὲ Ἀφρικανὸς ὡσὲ ὑπεστειλεν ἐν εἰς ἰκανὸν, τὸν νομιζομένων διαφωνίαν περὶ μαθαίαν, καὶ λουκᾶ, περὶ τῆς τοῦ συνήθους ἡμῶν γενεαλογίας σύμφωνον ἔδειξεν. *Legimus inquit, Africani historicon. Hic ille est, qui etiam Cesorum (nam ita inscribuntur) libros quatuordecim composuit. Et licet brevis admodum succinctusque sit, nihil tamen eorum, quæ scitu digna sunt, prætermittit. Orditur vero ab orbis creatione, quam Moyses posuit, vsque ad Christi aduentum progrediens. Summatim etiam ea, quæ à Christi temporibus, vsque ad Macrini Romanorum Imperatoris imperium euenere, complectitur, quo tempore ipse, vt de se testatur, opus hoc absolutum esse, continens in vniuersum annos quinques mille septingentos, viginti tres: estque in tomos quinque distinctum. Idem ad Origenem scribit, super iis, quæ de Susanna narrantur, quo modo ipse nihil tale vnquam in Hebræorum monimentis legerit, neque omino quidquam nomen cum etymologia Hebræa consentiat: neque τὸ ἀπὸ τοῦ σχίσει, σχίσει, neque τὸ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι quæ cuncta Origenes diluens ei respondit. Scribit etiam ad Aristidem Africanus diluicide ostendens discordiam, quæ à nonnullis in Matthæo & Luca de Saluatoris nostri generatione inesse existimatur, concordem prorsus esse, sibique per omnia consonare. Hæc Photius.*

2. Tunensis] *recte hoc pacto: perperam alias,* Turonensis: *fuit enim Victor Tunnensis Ecclesiæ in Africa Episcopus, vt ex Isidoro, libro de viris illustribus, constat. Corrige etiam hanc vocem in principio Chronici Adonis Viennensis.*

3. Heraclii & Suinthilani.] *Alias,* Heraclii & Sisebuti. *libro vero Etymol. 6. cap. 38. vnde hæc præfatio est, ita lege,* Heraclii Imperatoris, & Suinthilani.

Sub his enim principibus Isidorus claruit, vt patet ex D. Ildefonso in additione Virorum illustrium ad Isidorum, & ex Braulione Cæsaraugustano. De qua re latius in nota vltima.

E

F

G

H

PRIMA ÆTAS SÆCVLI.

RErum omnium creaturas sex diebus Deus formauit. Primo die condidit lucem: Secundo firma-

Anni ab orbe C.

mentum

mentum cæli: Tertio speciem maris, & terræ: Quarto sydera: Quinto pisces, & volucres: Sexto bestias, atque iumenta. Nouissime ad similitudinem suam, * primum hominem Adam.

4 Adam annorum * CCXXX. genuit Sed, qui pro Abel natus est, interpretaturque resurrectio, quia in ipso resuscitatum est semen iustum, quod est filiorum Dei.

PRIMA AETAS SAECVLI.

4. *Adam, auctore Iosepho libro 1. cap. 2. Antiquitat.* rufum *sona, quod è rubra terra formatus esset. Idem ex eodem Zonaras tomo 1. Augusti. vero Psal. 95. Adam* orbem terrarum *significare ait: quod toto orbe terrarum sparsus sit: quo modo & Cyprianus, tractatu de Sina, & Sion. Obserua vero Isidorum in annorum supputatione fere 70. interpretes sequi, vt Iulius Africanus, Origenes, Eusebius, aliique ex patribus antiquis, quam alij contra reiiciunt. Augustinus libro 15. De ciuitate Dei, cap. 13. existimat hanc annorum deprauationem, qua in codicibus est, vitio eius accidisse, qui de bibliotheca Ptolomæi, primus 70. interpretationem describendam sumpsisset. Editio nostra*, Vixit, *inquit*, Adam centum triginta annos, & genuit filium, ad imaginem, & similitudinem suam, vocauitque nomen eius Seth. *Quam numerandi rationem etiam sequitur Philo, & Hebræorum Chronicon iuxta Hebraicam diuinæ scripturæ veritatem. D. Hieronymus quæstionibus in Genes.* Sciendum, *inquit*, quod vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus ducentorum, & quod excurrit, annorum genuisse quis dicitur, in Hebræo habeat centum annos, & reliquos, qui sequuntur.

* Seth annorum CCV. genuit Enos, qui primus cæpit inuocare nomen Domini.

* Enos annorum CXC. genuit Cainam, cuius nomen interpretatur natura Dei. Per idem tempus Cain primus, ante diluuium, ciuitatem condidit, quam de sola multitudine suæ posteritatis impleuit.

Cainam annorum CLXX. genuit Malaleel, * cuius nomen dicitur plantario Dei.

Malaleel annorum CLXV. genuit Iared, qui interpretatur descendens, siue * roborans.

Iared annorum CLXII. genuit * Enoch, qui translatus est à Deo 5 qui etiam nonnulla scripsisse * fertur, sed ob antiquitatem, suspectæ fidei à patribus refutata sunt.

5 *Iudas Apostolus testimonium ex libro Enoch sumit*: Prophetauit, *inquit*, de his septimus ab Adam, Enoch, dicens: Ecce venit Dominus, &c. *Reiicitur tamen liber ille à Canone: Et Augustinus lib. 18. De ciuit Dei, cap. 38. affirmat non fuisse ab Enoch scriptum, quem Hieronymus inter Apocryphos commemorandum censet lib. virorum illustrium, de Iuda Apostolo agens. Contra Tertullianus libro* De habitu mulierum, *fuisse ab Enoch scriptum asserit, neque in armarium Iudaicum admitti, à Christianis tamen non esse reiiciendum, vnde ipse integras sectiones citat. præsertim libro De idolatria, de pudicitia, de cultu virginum. Idem facit Origenes homilia 28. & in Anacephalæosi libro 4. de principiis. De Enoch, & libro ab eo scripto, eruditissime differit in epistolam Iudæ, loco vigesimo, de prophetia, Petrus Martines, insignis doctor Hispaniæ nostræ.*

Enoch annorum CLXV. genuit * Mathusalem, qui iuxta annorum seriem 6 vixisse XIV. annis post diluuium reperitur. * Sed non reperitur in arca fuisse: propter quod eum nonnulli cum patre suo Enoch, qui * translatus fuerat aliquantulum fuisse, donec diluuium præteriret, falsa opinione existimant. Hac generatione concupierunt filii Dei filias hominum.

6. *De hac multorum hominum libros agitata quæstione fusè disputat Hieronymus, super Genesin. Et Augustinus super Genesin, quæstio ne 2. & libro de ciuitate Dei 15. cap. 10. & 11. & Ado in breuiario Beda itemque libello de sex ætatibus.*

* Mathusalem annorum, 7 * CLXVII. genuit Lamech. * Hac generatione Gigantes nati sunt. Hac quoque ætate Iubal ex genere Cain artem musicam reperit, cuius etiam frater Tubal Cain æris, ferrique, artium inuentor fuit.

Lamech annorum CLXXXIIX. genuit Noe, qui diuino oraculo arcam ædificare iubetur, anno ætatis suæ quingentesimo. His temporibus, vt refert * Iosephus, scientes illi homines quod aut igne, aut aquis perire poterant, in duabus columnis, ex latere, & lapide factis, studia sua conscripserunt, * ne deleretur memoria eorum, quæ sapienter inuenerant. Quarum lapidea columna fertur diluuium euasisse, & hactenus in Syria permanere.

7 *In hac sententia est D. Augustinus libro de ciuit. 15. c. 10. & 11. & D. Hieronymus quæstion. in Genes. & venerabilis Beda, in Chronico. A quo tamen numero Complutens. & Regia bibliorum editio duobus annis, qui in illis minus sunt, discrepant. Alii vero aliter hac de re sentiunt, inter quos est Nicephorus, qui in chronologia sua centum, & octoginta septem annos natum Mathusalem genuisse Lamech asseuerat. Cuius sententia etiam Ado subscribit, consentitque Aldina, & Germanica bibliorum editio. Caterum in hac temporis diuersitate, Hieronymi, Augustini, Isidorique sententiam coibentium amplectior quod* LXX. *quos hic nostri, toto hoc pene opusculo, auctores habet, in eadem fuisse animaduertam, vt testatur Lucas Diaconus in quadam præfatione, quam Isidori chronico præfixit.*

Noe anno sexcentesimo factum legitur diluuium, cuius * aream Iosephus sedisse refert in montes Armeniæ, qui vocantur 8 Ararat. Fuerunt autem Noe filii tres: ex quibus 9 septuaginta duæ gentes sunt ortæ; id est quindecim de Iaphet, triginta de Cham, viginti septem de Sem.

8 *Sunt hi montes in Armenia superiore; prope Persas, qui Græcis* Taurus *appellantur, & Armeniam scindunt: A Beroso, vt auctor est Iosephus, libro 1. antiq. c. 4.* Cordyæus *mons, & à Damasceno* Baris *appellatur. Vide Hieron. de locis Hebraic.*

9 *Augustin libro 15. ciuitat. c. 3 colligit 73. nimirum 15. de Iaphet, 31. de Cham, 27. de Sem, quamuis capite 11. eiusdem libri, septuaginta duas linguas, & gentes totidem tantum, exortas fuisse ex Noe, probet.*

Finitur prima ætas 10 per annos MM. CCXIII.

10 *In his decem hominum ætatibus eundem annorum numerum, ab Adam, vsque ad diluuium sequuntur Eusebius, Hieronymus, Zonaras, Isidorus libro Etymol. 6 c. 39. & alii. Ex Hebræorum vero sententia tantum sunt à creatione mundi, vsque ad diluuium, anni M. DC. LVI. vt patet ex Genes. c 4. & 5. & Hebræorum Chronologia. Est & apud me Chronicon Græcum. S. ἀνωνύμου vbi anni MM CC. LXII. referuntur, cuius hæc sunt verba: ὁ τῶν ἑβδομήκοντα ἔτη τοῦ Σὴθ, ἔζησε τοσαῦτα δὲ τὰ Νῶε ἔτη γενέσεως β, ὁ, ξ, β, ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς ἐπὶ τῆς γῆς,* anno centesimo Sem, sexcentesimo vero Noe, creationis autem mundi bis milesimo, ducentesimo sexagesimosecundo factum est diluuium super terram. *Quem numerum Antonius Contius, in notis ad Nicephori Chronologiam, reprehendum censuit. At Iosephus lib. 1. Antiq. c. 4 diuersam ab Hebraica veritate, & LXX. interpretum supputationem sequitur: ait enim ab Adam vsque ad diuinum Salem pluuiam fluxisse annos bis mille, sexcentos, quinquaginta sex. Adeo sunt variæ, & discrepantes de mundi ætate sententiæ, quod codicum corruptione accidisse arbitror (facile enim in notis numerorum erratur.) Et inde tot fere de annis mundi opiniones, quot scriptores inuenies.*

SECVNDA AETAS SAECVLI.

SEm anno secundo post diluuium, quum centum esset annorum, genuit Arphaxad, à quo gens * Chaldæorum exorta est. Iste Sem fertur fuisse 2 Melchisedech: qui primus post diluuium, condidit vrbem Salem quæ nunc vocatur 3 Ierusalem.

SECVNDA ÆTAS SÆCVLI.

Iosephus lib. 1. Antiquit. cap. 14. Sem existimat fuisse vertum Noe filium, Iaphet vero fuisse natu maximum. Et licet Genes. 5. scriptum sit: Noe genuit Sem, Cham, & Iaphet, & aliis locis primus numeretur in ordine, affirmant tamen aliqui Hebræorum id, propter eius dignitatem, tantum factum. Vtpote ex quo Christus genus duxit, fuisseque natu minimum: idque hac ratione adfirmant, quod fere semper minores natu in genealogia, & prædictionib. Saluatoris potissimum locum obtineant vt de Isaac. Iacob, Ioseph. Manasses, Dauid, Salomon. D. Augustinus lib. 16. De ciuit. Dei, c. 2. Sem, Cham, & Iaphet historiam de saluatoris vita ac morte interpretatur.

2 *Idem ait Hieronymus Quæst. in Genesin. & epistola ad Euagrium affirmat, vsque ad sacerdotium Aaron, omnes primogenitos ex stirpe Noe, quorum series in hac secunda ætate describitur, sacerdotes fuisse, victimasque Deo immolasse, & hac sunt primogenita, quæ Esau fratri suo Iacob vendidit Genes. 25.*

3 *Hieronymus epistola ad Dardanum, & ea, quæ est ad Euagrium sic inquit:* Prius Iebus, postea Salem, tertio Hierusalem, nunc Aelia. *Ioseph. lib. 7. Antiquitat. c. 3. ait quosdam fuisse, qui dixerint, & iam Homerum postam Hierosolymam hanc vrbem appellasse, quæ appellatio ei primum à Dauid, expulsis de summa arce Iebusæis, est attributa. Verum hac ciuitas postea, merito suo, vt rerum, ita nominum quoque, vagam volubilemque fortunam experta est. De quibus ominibus vide quæ illustrissimus Iniesta de Mendoza, quem honoris causa nomino, eruditissime in suo libro Memorial congessit.*

4 Arphaxad annorum CXXXV. genuit Sala, à quo antiqui Salamitæ vel 5 * Medi.

4 *In editione LXX. interpretum dicitur Arphaxad genuisse Cainam, & Cainam Sala, quod Hebræi reiiciunt, à quibus tantum, e cem genetationes enumerantur à Noe vsque ad Abraham, sicuti ab Adam, vsque ad Noe. Beatus tamen Lucas c. 3. vndecim recoxit Cainam hanc generationis seriem inferens, in hoc Græcorum ad quos*

scribe-

A
* hominē primum quem appellauit Adam. 230.
*Gen. 5. secundum LXX.

B
435.
* Seth vero. *Gen. 5.* 625.
**Gen. 5.* & Iosephus Antiquitat. Iudaic. lib. 1. cap. 3. & Cedrenus statim initio. Eadē & Ado Viennēsis, ex Isidoro, vt pleraque omnia. 795.

C
Gen. 5.
* qui nomine. 960.
Gen. 5.
* *roborans* erat in vno m. S. verum male, vt constat ex Hieronymo. 1122.
**Gen. 5.*
* perhibetur. *Anni ab orbe C.*

D
1287.
* Mathusalam.
* hæc à quibusdā m. ff. desūt
*Exillo *Gen. 5.* ambulauit cum Deo & non apparuit. 1434
*Mathusala.
*vnus m. f. C. habet clxxii. alii clxxvii.
**Gen. 6.*
*artis. 1642.
*lib. antiq t. cap. 4.
*ne deletentur memoria, quæ sapienter inuenerant.

E
Anni ab orbe C. 2262
Gen 7.
* Quod Moysi dictum Taba, non tā arcam significat,

F
quam quoduis vas nauigationi aptum, vt apud Græcos ναῦλον. Locus autem Iosephi est lib. 1. antiq c. 5

G
2244
Gen. 11.
* Iosephus lib. 1. antiq & Hieronymus quæst. in Genes.

H
Anni ab orbe C.
2379.
Gen. 11.
*Indi.

A

scribebat, exemplaria sequutus, quibus LXX. editio illa temporibus receptissima, & tantum nota erat. D. Hieronymus huius quæstionis difficultate pene obrutus fatetur ingenue, se, propter ingenij tarditatem, nodum hunc dissoluere non posse. Sic Beda prologo in acta Apostolorum, Aug. lib. 2. contra epist. Parmen. Recentiores etiam grauiter in hac quæstione se torquent, præsertim Lipomannus, Catena in Genes. Sixtus Senens. li. 5. bibliotheca, annot. 88. & li. 7. hæres. 7. Et Hermannus Contractus, libello De sex ætatibus.

5 Sic recte, ni fallor, ex Luca Iudensi hunc locum restitui, quum antea legeretur: Samaritani vel Medi. Constat enim ex Iosepho li. 8 antiq. c. 12. Samaritas, a quodam Samaro, nomen sibi inuenisse.

2509 Gen. 11. 2643 Sala annorum CXXX. genuit Heber, à quo Hebræi nuncupati sunt.

Heber annorum CXXXIV. genuit Phaleg, cuius tempore turris Babel ædificata est, 6 factaque linguarum diuisio. Huius turris altitudo 7 * quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim * à latioribus in angustias coarctata, vt pondus imminens facilius sustentaretur. Describunt ibi templa marmorea, lapidibus pretiosis, auroq; distincta, & multa alia, quæ videntur incredibilia. Hanc turrim 8 Nembrod Gigas construxit, qui post confusionem linguarum, migrauit inde ad Persas, eosq; ignem colere docuit.

Anni ab orbe C.

* quinque milia, centũ septuaginta quatuor.

* angustiis ortibus.

6 *A diluuio, vsque ad diuisionem linguarum fluxere, secundum Hebraicam supputationem, ducenti septuaginta duo anni, ex vnaq; lingua Hebræa, 72. lingua, vt ipsis Hebræis placet, factæ sunt: quod colligunt à capitib. familiarum, teste Augustino li. 16. de ciuitate Dei c. 11.*

7 *Locus hic in quibusdam mutilus videtur, sed qui facile ex D. Hieronymo, vnde ad verbum desumitur, in integrum restitui potest. Is igitur super Isaiam, c. 14. ad illud:* Perdam Babylonis nomen, *Arx, inquit, id est Capitolium illius vrbis, est turris, quæ ædificata post diluuium, in altitudine quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim de lato in angustiæ coarctata, vt pondus imminens facilius à latoribus sustentetur. Describunt ibi templa marmorea, aureas statuas, plateas lapidibus auroque fulgentes, & multa alia, quæ videantur incredibilia. Iosephus li. 1. Antiq. ca. 9. huius turris altitudinem & latitudinem admirandam esse ait. Situm vrbis Strabo commemorat li. 16. Geographiæ, murorum circuitum refert Herodotus quadringentorum octoginta stadiorum fuisse. Multa de hac re ab aliis traduntur, qui Græcas, Latinasque scripserunt Historias.*

B

8 *Iosephus li. 1. Antiq. cap. 9. ait Nembrod fuisse nepotem Noe, ex filio Cham, turrimq; eam Babylonia nomine vocatam, à confusione. Caterum Gen. 10. dicitur Cham genuisse Chus, Chus, porro Nembrod, idq; etiam habet i Paralipomen. c. 1. Nota obiter, quod de eo scribitur Gen.*

10 Et erat robustus venator coram Domino, *ab Augustino, De ciuita. Dei. li. 16. c. 4. legi,* contra Dominum. *Sic, inquit, intelligendus est Gigas ille venator contra Dominum. Quid autem significatur hoc nomine, quod est venator, nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinctor? Alij volunt illud,* coram Domino, *hyperbolem esse, quod non fuerit sub cælo qui quam ei æqualis potentia: vnde vertitur,* potens venatione coram Domino.

Phaleg annorum * CXXX. genuit Rehu. His temporibus primum templa constructa sunt, & quidam principes gentium, tanquam 9 Dii, adorari cæperunt.

C

* CXXXIV. iuxta LXX. secundum Hebræos autẽ XXX. tantum, vt constat ex Gen. 11. sed eũ Isidoro facit Nicephorus.

Anni ab orbe C.

2905 Gen. 11. * prius

* Alii scribunt Taurus. Tu vide Herma. Contract. 3035. Gen. 11. 3114.

D

* Sic Nicephorus Genes. 11. Secũdum Hebraicã veritatem XXX secũdũ septua-

9 *Hinc idololatria ortum habuit: Nam mortuo Belo, Ninus eius filius, in solatium doloris, statuam patri dicauit, & honores sacrificiaq; tribuit: Auctores sunt Hieronymus, in Oseam c. 2. Egesippus de idolorum origine. Fulgentius li. 1. Mytholog. Cyrillus li. 3. contra Iulianum.*

Rehu annorum CXXXII. genuit Seruch, 10 sub quo Scytharum regnum exortum est: vbi * primus regnauit * Tanaus.

10 *Quatuor regna vno fere tempore exorta, Assyriorum, ab ortu, Sicyoniorum ab occasu, Scytarum, ab Aquilone, Ægyptiorum, à meridie. Eusebius auctor est. Sed Assyriorum multo erat potentius, & fusiliminis cæteris, vt tradit Augustinus li. 16. de ciuita. Dei c. 17.*

Seruch annorum CXXX. genuit Nachor. Ægyptiorum regnum sumit, principium: vbi primus regnauit 11 Zoes.

11 *Atticus dicitur, auctore Herodoto, & Iosepho li. 8. antiq. c. 6.*

Nachor annorum * LXXIX. genuit Thare, sub quo regnum Assyriorum, Sicyoniorumque exoritur. Sed primus in Assyrus regnauit 12 Belus: quem quidam 13 Saturnum existimant: primusq; in Sicyoniis 14 Ægialeus, à quo Ægialea nuncupata est, quæ hactenus Peloponesus vocatur.

12. *Ita Eusebius in Chronico: Thare, inquit, anno vigesimo octauo Assyriorum Rex primus, Belus mortuus est, quem Assyrij Deũ nominauerunt, & alii dicunt Saturnum: atque filio suo regnum tradiderunt: vocabatur autem Ninus. Et idem principio regni Assyriorum: Primus omnium Asiæ, exceptis Indis. Ninus Beli filius regnauit annis 52. quem locum ita legi deprehendi in vetusto m. s. Eusebij codice:* Primus omnis Asiæ, exceptis Indis, Ninus, Beli filius, regnauit. *Eamque lectionem amplector, ex Augustino li. 17. De ciuita. Dei & ex ipso Eusebio lib. 10. De præparatione.*

13 *Cicero li. 1. de natura Deorum physicam rationem, non inelegantem, inclusam in fabula Saturni ait, dicique* Saturnum, *quod* annis saturetur.

14 *Eusebius:* Thare anno quadragesimo nono Sicyoniorum, in Græcia, regnauit Europs, defuncto Ægialeo: qui primus Sicyoniorum regnauit, ex quo territorium Peloponesiorum Ægialea vocabatur. *Pausanias Corinthiacis, & Clemens Alexand. Strom. li. 1.*

E

ginta. CLXXIX.

Thare annorum * LXX. genuit Abraham. Per idem tẽpus Ninus Rex Assyriorum regnauit qui primus 15 bella instituit, & armorum instrumenta inuenit. Hac ætate magica ars, in * Perside, à Zoroaste Bactrianorum Rege, reperta est. A Nino Rege occiditur. * Muri quoque Babyloniæ à Semiramide, Regina Assyriorum. * ædificantur.

3184.[1] * Sic LXX. interpret. & Hebræi. * Persida. * mutique * ædificati sunt.

A diluuio, vsque ad natiuitatem Abrahæ, anni DCCCCXLII.

Finitur secunda ætas per annos ter mille CLXXXIV.

Anni ab orbe C.

15 *Vide Eusebium, & Augustinum li. 21. c. 14. ciuitat. & Iustinum initio Historiæ. Post verba autem,* armorũ instrumenta, *in vno m. s. erant hæc, quæ sequuntur:* Cuius vxor Semiramis Babyloniæ muros instaurauit. Ninus etiam bello vicit Cham: qui adhuc viuebat, & regnabat in Bactra, & dicebatur Zoroastres, id est magicæ artis inuentor, qui & septem liberales artes in quatuordecim columnis scripsit, septem æneis, & septem lateritiis.

F

Tertia Ætas.

ABraham annorum C. genuit Isaac, ex Sara libera. Nam primum ex ancilla Agar, * genuerat Ismael, à quo Ismaelitarum gens, qui postea Agareni, ad vltimum [1] Saraceni sunt dicti.

3284. *Gen. 22.* * genuit.

Tertia Ætas.

1 POpuli Arabiæ, postea à Mahometo, Dei flagello, Saraceni dicti, in enim se Dei prophetam ambitiose, & mendaciter iactans, multos Asiæ, & Africæ populos ad fidei Christianæ defectionem commouit, quos falsa religione imbuens, Saracenos ex Dei præcepto vocari dicebat, à Sara legitima vxore Abrahæ, tanquam legitimos diuinæ promissionis hæredes. Et inde Saracenorum regnum sumit exordium, sub Heraclio Imperatore.

Isaac annorum LX. genuit geminos, quorum primus Esau, à quo [2] Idumæi, secundus Iacob, qui cognominatus est * Israel, à quo & Israelitæ sunt nuncupati. Hoc tempore regnum Græcorum inchoat, vbi primus [3] regnauit Inachus.

G

3344. * post lustrum cum Angelo *Genes. 32.*

2 *Sic Genes. 36 Esau appellatur* pater Idumæorum, *& Eusebius in Chronico. Hos Strabo li. 6. ait populos esse inter Iudæam, & Arabiam sitos ad occasum, Casio monti proximos, & à Nabathæis ortos.*

3 *Eusebius in Chronico:* Castor Chronographus de Argiuorum regno quod loquitur, consequenter persequemur. Reges Argiui ab Inacho, vsque in Schelenum, filium Cecropi, quem locum ex veterum. fita corrige Castor de Argiuorum regno ita loquitur: persequemur consequenter Argiuorum ab Inacho, vsque in Schenelacum, *&c. Pausanias etiam li. 2. Corinthiac. Schenelam suum Crotopi facit. De hoc Aug. li. 18. c. 8. ciuitas.* Phorobas, *inquit*, Rex Argiuorum sextus fuit, & septimi Regis Triopæ filius Iasus, & Rex nonus Schenelas, siue Schenelaus, siue Stenelus, varie quippe in diuersis auctoribus inuenitur. *Hæc Augustinus.*

4 Iacob annorum * XCI. genuit Ioseph. His temporib, Serapis Iouis filius Ægyptiorum Rex moriens, in Deos transfertur, & Memphis ciuitas in Ægypto conditur. Tunc apud lacum * Tritonidem Minerua in specie virginali apparuit, quæ plurimis claruisse ingeniis prædicatur. Hæc enim inuentrix fabricæ fuisse dicitur: clypeũ, & arcum hæc repetit: ordiri telam, & colorare lanas hæc docuit. Hac etiam ætate * Phoroneus Rex Inachi filius claruit, qui primus in Græcia leges, iudiciaque instituit.

3435 * XC. *Genes. 25.*

H

Anni ab orbe C.

* Augustin. lib. 18. c. 8. ciuit. Euseb chron. * Eusebius chron. Isid. lib. 5. etymol.

4 *In alio m. s. erat* Iacob annorum LX. *verum mendose, vt ex sacris litteris manifesta computatione colligitur. Nam Ioseph de carcere eductus, vt Pharaoni Regi somnium interpretaretur, annorum erat triginta, Princeps totius Ægypti constitutus. Genes. cap. 41. Idem, dum per fratres patrem accersiri iubet, annorum tri-*

ginta

A

3145 * Genes. 6. Aug. li. 18. c. 6. ciuit. in alio m.s. est Ioseph annos CX. à primæuo subsistit viuens.

3689 * Hebræorũ seruitus in Ægypto anno 5. CXLIV.

Hic, &c.

B

* Atlas magnus est astrologus habitus, Astrologiamque reperiens, motum cæli, &c.

* & hic post.

* Procillus alias Trobilus. Eusebio Etiã Argilus.

* Euseb. chro. & tuguſt. li. 18 c. 9. ciuit.

Anni ab orbe C.

* primum. vide Euseb. chron.

C

* Euseb. chr. Clem. Alexand. Strom. 1.

3729 * Exod. 16.

D

* conſtruitur.

ginta nouem. Nam ſeptem ab expoſito ſomnio ſterilitatis elapſi fuerant, & ſecundo abundantia tam fere exacto Iacob in Ægyptum venit. Geneſ. 45. & coram Pharaone reſpondit, ſe in centeſimo trigeſimo ætatis anno conſtitutum. Geneſ. 47. ſi itaque ſubducamus XXXIX. annos, à centum triginta, remanebunt vtique nonaginta, & vnus anni, quos agebat Iacob, dum Ioſeph in ſenectute genuit.

5 Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. Apis, inquit, Rex Argiuorum ædificauit Memphim, vt dicit Ariſtippus in primo Arcadicorum. Atiſteas vero Argiuus dicit eum nominatum eſſe Saraspim, & eum eſſe, quem colunt Ægyptii. Nymphodorus autem Amphipolitanus, in tertio de legibus Aſiæ, dicit, Apim taurum mortuum, & condirum loculo, qui *σορὸς* Græce dicitur, fuiſſeque repoſitum in templo Dæmonis, qui colebatur: & hinc appellatum fuiſſe Soraspim. Poſtea quadam eorum, qui illic habitabant, conſuetudine, Sarapim. Eſt autem Apis tertius ab Inacho, *qui locus ad verbum eſt apud Euſebium lib. 10 Præparat. Vide Auguſtin. ex Varron. lib. 18. c. 5. ciuitat. Tacitum lib. 2. 6. & Iulium Firmicum in erudito libello De myſteriis, & erroribus profanarum religionum.*

* Ioſeph vixit annos CX. Ex hoc tempore Græcia, 6 Argo regnante, habere ſegetes cæpit, delatis aliunde ſeminibus.

6 Argus fuit quartus Argiuorum Rex, filius Apis, Euſeb. Chron.

7 * Hebræorum ſeruitutis, in Ægypto, anni CXLIV. poſt obitum Ioſeph reperiuntur. His temporibus 8 Prometheus fuiſſe ſcribitur, quem fingunt fabulæ de luto formaſſe homines. Tunc etiam frater eius * Atlas Aſtrologiam reperit, motumque cæli, & rationem primus conſiderauit. Tunc fuit & Mercurius, nepos Atlantis, multarum artium peritus. * Et ob hoc, poſt mortem, in Deos translatus. Hac etiam ætate primus * proclytus quadrigam iunxit, eodemq; tempore * Cecrops Athenas condidit, &, ex nomine Minervæ, Atticos Athenienſes vocauit. Iſte etiam bouem immolatis, primus in ſacrificio, gentili ritu, Ioui adorari præcepit. Hoc tempore in Græcia Corinthus condita, ibique picturæ ars à Cleanthe reperta eſt. Tunc * primi Curetes & Corybantes modulatam in armis ſaltationem, & conſonam inuenerunt. Tunc etiam fuiſſe ſcribitur in * Theſſalia ſub Deucalione factum diluuium, & Phaetontis fabuloſum incendium.

7 Ægyptiaca ſeruitus tribus modis ſupputari ſolet, inter à tria diuerſa temporum initia. Primo ab illa memorabili promiſſione, facta Abrahæ Geneſ. 12. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monſtrauero tibi. *Ab hac igitur profectione Abrahæ, de Haram, in terram Chanaam, vſque ad exitum filiorum Iſrael de oppreſſione, & dura ſeruitute Pharaonis, ſunt anni 430. atque ita eos enumerat Paulus, ad Galat. 3.* Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius, &c. *Et paulo poſt:* Hoc autem dico: teſtamentum confirmatum à Deo, quæ poſt quadringentos, & triginta annos facta eſt lex. *Et exodi 12.* Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in Ægypto fuit quadringentorum triginta annorum, quibus expletis eodem die egreſſus eſt omnis exercitus. *Illud vero obſeruandum poſt illa verba.* Qua manſerunt in Ægypto, *in Græcis codicib. amplius legi, & συγγενεῖαι, & notauit Auguſtinus, Quæſtionibus in Exodum, expendens hunc locum, ita, vt tota illa peregrinatio, in terra Chanaan, & in Ægypto fuerit 430. annorum. Sic Cyrillus, & Rupertus. Secunda ſupputatio eſt ab eo tempore, quo Iacob cum filiis ſuis deſcendit in Ægyptum, in qua numerantur ducenti, & quindecim anni. Tertia & poſtrema à morte Ioſeph, quo ſublato fuit vera illa, & operoſa ſeruitus, qua gens Hebræa exacerbatione, iniuriis, perſecutionibuſque omnis generis atrita, tandem diuino beneficio, duce Moyſe, in libertatem aſſerta eſt. Durauit que per annos 144. vt colligunt Euſebius in chronico, Auguſtinus lib. de ciuit. 16. cap. 43. & quæſtionibus in Exodum.*

8 Clemens Alexandrin. lib. 1. Stromat. Tempore Piropæ Prometheus, & Atlas, & Epimetheus. *Euſebius à Prometheo ob id homines factos fuiſſe credidum ait, quod cum eſſet ſapiens feritatem eorum, & nimiam imperitiam, ad humanitatem, & ſcientiam tranſigueret. Idem Auguſt lib. 18. c. 2. ciuitat.*

* Moyſes annos XL. in eremo fexit populum, de ſeruitute Ægyptia liberatum. Hoc tempore Iudæi per Moyſem ſimul cum lege, 9 & litteras habere cæperunt. Tunc templum Delphis * conſtituitur: vitis in Græcia inuenitur.

9 Primus litterarum inuentor fertur fuiſſe Thautus, teſte Euſebio, lib 1. c. 7. Præparat: verum idem lib. 10. probat ab Hebræis repertum eſſe, & propagatam litterarum inuentionem. Idem Iſidorus lib. Etymol. 1. c. 3. Hieron. Prafat. in libros Regum. Theodor. ſuper Geneſ c. 5. in illud, Ambulauitque cum Deo, & non apparuit, *de Enoch, inquit, quod primus litteras didicit, & primus deſcripſit cæleſtia ſigna.*

Ioſue ſucceſſor Moyſi regit populum annos * XXVII. His temporibus primus * Erichthonius, Athenienſium princeps, in Græcia quadrigam iunxit. 10 Othoniel annos XI. 11 Cadmus regnat Thebis, qui primus Græcas litteras * inuenit. Per idem tempus * Linus, & Amphion, primi tunc apud Græcos in muſica arte claruerunt. 12 Idæique * Dactyli ferrum metallum in Græcia eodem tempore inuenerunt.

10 De eo Iudicum tertio. Iudæ autem Iudicium Iſidorus præterm itt, vel quia parum rexit populum, vel quia non fuit Iudex, ſed dux belli tantum, vt eſt Iudicum 1. A Ioſepho lib. 5. cap. 7. Othoniel Cenez vocatur.

11 Clemens Alexand 1. Strom. Cadmus, *inquit*, fuit Phœnix qui Græcis litterarum inuentor exiuit, vt ait Ephorus. Vnde etiam ſcribit Herodotus litteras appellatas fuiſſe Phœnicias. Alii autem dicunt, Phœnices & Syros, primos excogitaſſe litteras. *Hæc Clemens.*

12 De Idæis Dactylis Euſeb. in chronico: Idæi, *inquit*, Dactyli, his temporibus erant, qui ferrum reperierunt. *Clemens Alex. 1. Strom. Idæos Dactylos fuiſſe ſapientes tradit, inuentores litterarum, & numerorum muſicorum: propter quam, inquit, cauſam ſunt appellati, qui ſunt apud Muſicos* Dactyli. *Phryges autem erant, & Barbari Idæi Dactyli. Et paulo poſt:* Celmis & Dannaneus Idæis Dactylis ferrum primi inuenerunt in Cypro. *Alius autem Idæus ferri inuenit temperaturam, fuerunt autem Idæi Dactyli Minervæ filij, & ſoli, vel, vt alij volunt, Saturni, & Aliopes: qui alio nomine Corybantes appellantur. Vide Stephanum de vrbibus, & Scholia in Apollonium.*

* Aod annos LXXX. His temporibus fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo, quod iubente Cerere ſerpentium pinnis geſtatus, 13 * inde gentibus frumenta volando diſtribuerit. De Hippocentauris, quod equorum, hominumque fuerint natura permixti. De cerbero cricipite Inferorum cane. De Phryxo, & Helle eius * ſorore. De Gorgone meretrice, quod crinita ſerpentibus fuerit, & aſpicientes ſe conuertebat in lapides. De Bellerophonte, quod equo pennis volante ſit vectus. De Amphio, ne φ citharæ cantu, lapides, & ſaxa commouerit.

13 Aliter Euſebius Chronico: Triptolemus longa naui Eleuſin veniens, ibi frumenta diſtribuit. *Auguſtin. lib. 18. cap. 13. cum Iſidoro. His temporibus fabula fictæ ſunt de Triptolemo: qui iubente Cerere anguibus portatus aliis ibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit.*

* Debbora annos XL. Per idem tempus Apollo Citharam condidit, & medicinæ artem inuenit. Fabula quoque tunc ficta de fabro Dædalo, & de Icaro eius filio, quod * aptatis ſibi pennis volauerint. Hac ætate primus regnat Latinis 14 Picus qui fertur fuiſſe Saturni filius.

14. Sic Virgil 7. Æneid. Fauno Picus patriſque parentem Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus auctor. *Aliter Euſebius quam Iſidorus, qui Picum facit tertium Regem Latinorum.* Ante Æneam, inquit, *Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, Latinus, in Italia regnauerunt circiter annis 130.*

15 * Gedeon annos XL. Hac ætate vrbs 16 Tyria conſtruitur. Alter quoque 17 Mercurius lyram reperit, & Orpheo * tradidit. Hoc tempore * Philæmon primus apud Pythium 18 chorum inſtituit. Tunc etiam dicitur fuiſſe magiſter Herculis, Thrax Linus, in arte muſica clarus. Argonautarum quoque nauigatio tunc ſcribitur.

15 Poſt Debboram, alienigenæ Hebræum populum ſeptem annis ſibi ſubiecerunt, qui coniunguntur temporibus Gedeonis, ex Iudæorum traditionibus, vt refert Euſeb. chron.

16 In oraculo Ezechielis de ea ſit crebra mentio, & apud Melam li 1. cap. 12.

17 Cic. lib 3. de natura Deorum Mercurios quinque fuiſſe oſtendit.

18 Hieronymus epiſtola ad Dardanum tomo 4. de diuerſis generibus muſicorum inſtrumentorum. Antiquis temporibus, *inquit*, fuit chorus quoque ſimplex pellis, cum duabus ciconiæ æreis: & per primam inſpirarur, per ſecundam vocem emittit. *Plura ibi habes de aliis inſtrumentis muſicis, vt eſt, de organo, tuba, ſiſtula, bombulo, cithara, ſambuca, &c.*

* Abimelech annos tres. Iſte ſeptuaginta fratres ſuos interfecit. Hercules Ilium vaſtauit, & in Lybia Antheum * palæſtricæ artis inuentorem interemit.

19 * Thola annos XXIII. Huius temporibus in Troia, poſt Laomedonta, regnauit Priamus. Tunc fabula ficta eſt de 20 Minotauro beſtia labyrintho incluſa.

19 Ioſue

E

Anni ab orbe.

3756 * Euſeb. chro. Nicephor. Clemens Alex. 1. Strom.

* Virgil. 3. Georg. Primus Erichthonius currus, & quatuor ausus iungere equos, adinuenit.

* Euſeb. chro. ſub anno 3780. Linus à Thebis pro quo in ſ. Linus Thebanus.

F

* Euſ. chr. Solinus c. de Creta & Suidas dictione Δαίων δάκτυλοι.

3876 * c. 3. Iudicum Clem 1. Strom Euſeb. chr.

* indigentibus terris forte legendum Aug. li. 18. c. 13. ciui. Ex quo pleraque hæc ſumitur & Euſeb.

* in vno m ſ addit. quod ariete vehiti per aera volauerint lege:

G

per mare tranauerint.

3916 * c. 5. Iudicum.

* coaptatis ſecũ. Aug. lib. 18. c. 13. ciuit.

Anni ab orbe C.

3956 * 1. Reg. 8. Clemẽs Alex. 1. Stro. Euſ. chron.

H

* dedit.

* Philamo Euſeb.

3959 * Iudic. 9 Clẽ. Alex. 1. Strõ. Abimelech

* palæſtrã 3982 * Iudic. 10 Clẽ. Alex Strom. 1. poſt Archi-

A

melech Bolcam filium Beda susceptisse principatū affirmat.

19 *Iosephus lib.5. Antiq.cap.12.* Post Abimelech Iair Galadius susceptit principatum, prætermittens regnum Tholæ.

20 *Eusebius anno orbis conditi 3960. vt nunc legitur*, Et, *inquit*, quæ de Minotauro dicuntur, quem Philochorus in secundo Attidis libro scribit magistratum Minois fuisse, Taurum nomine, inhumanum atque crudelem. *Quo in loco corrupte est*, magistratum Minois, *pro*, magistrum militum, *vt constat ex Plutarcho in Theseo, & Seruio apud Virgilium 6. Minos vero Rex à Græcis mire celebratus fuit, quod cum Ioue per nouem annos familiariter esset versatus, vt refert Clemens Alex. Strom.2.*

4004 * *Iudic.9. Ioseph lib.5.ca.12. Clemens Alex præterm itit Iair.* Anni ab orbe C.

* Iair anns XXII. Per idem Tempus Hercules agonem Olympicum instituit. 21 Carmentis nympha latinas litteras repert.

21 *Carmentis Euandi mater, qui Romæ templum Panis quod Lupercal appellatur condidit, vt testatur Clemens Alexand. Strom.1. indo Carmentalis porta, apud Virgil. Æneid 8.* Et Carmentalem Romano nomine portam. *Vnde Seruius.* Et *Isidorus lib.1. Etymol. cap.3.* Carmentis, *inquit*, dicta, quia carminibus futura canebant.

4010 * *Iudic.11. & 12.* * *Euseb. chr. sub anno* 4000 * 4017 *Iudic.12.* B

* Iephte annos VI. Huius tempore * Hercules quinquagesimum secundum annum agens, ob morbi dolorem, sese flammis iniecit. Per idem tempus Alexander Helenam rapuit, Troianumque bellum decennale furrexit.

22 * Abesan annos VII. Amazones primum arma sumpserunt.

22 *Sic est c.12. Iudic. Iosephus lib.5. antiq.c.12. Absanic (habet) de tribu Iudæ, ciuitatis Bethleem. Clemens Alex.1. Strom. Abathan appellat. In Eusebii Chronico est, Hesebon, vt in quibusdam Isidori exemplaribus.*

4025 * *Iudic.12.*

23 * Abdon annos VIII. Huius anno tertio Troia capta est, & Æneas Italiam venit.

23. *Refert Iudicum historia cap.12. post Abesan, qui septem annis iudicauit Israel successisse Aialon, siue Elon, qui iudicauit Israel decem annis. Post quem iudicauit Abdon annis octo. Verum Eusebius in Chronico sequutus septuaginta, annos Aialonis reticuit, vt ipse testatur.* Post Hesebon, *inquit*, in libro Hebræorum fertur Iudex Aialon rexisse populum annos 10. qui non habetur apud 70. interpretes. Idem Iosephus lib.5. cap.12. vocatur que ab eo Elon, de tribu Zabulon. *Sic Clemens 1. Strom. à quo appellatur Eglon.*

4045 * *Iudic.16.*

* Sampson annos XX. Ascanius Æneæ filius 24 Albam condidit. Vlyssis quoque fabulæ siue Sirenarum eodem tempore fictæ sunt.

24 *Liuius ab situ porrecta in dorsum vrbis, longam Albam appellatam scribit. lib.1.*

4085 * *Sic Euse. & Niceph. Aliter Ioseph.* * post annos 862. teste Euse. C

* Heli sacerdos annos 25 XL. Area testamenti ab alienigenis capitur 26 Regnum Sicyoniorum * finitur.

25 *Eusebius Chron.* Heli sacerdos annos 40 *In Hebraorum libro anni inueniuntur 40. In septuaginta autem interpretatione 50. Iosephus lib.2.c.6. quadraginta annos affirmat tenuisse principatum, vixisse vero nonaginta: atque ita Clemens Alex. lib.1. Strom.*

26 *Finem accepit Regnum Sicyoniorum post 862. annos, vt Eusebius testatur. ita nullum in terra imperium excellens, florens, perpetuumque est, quoniam que veniet seculum illud immortale, in illuminatione vultus Dei decoratum.*

4125 * *1. Regum 4. & Ioseph. lib.5. antiq.c.16.*

27 Samuel, & Saul annos * XL. Lacedæmoniorum Regnum exoritur. Atque in Græcia 28 Homerus primus poeta fuisse putatur. A promissione Abrahæ, vsque ad Dauid, anni DCCCXI.

Finitur tertia ætas per annos quater mille. CXXV.

Anni ab orbe C.

27 *Iosephus lib.6. antiq.cap.13. loquens de morte Samuelis*, Qui præfuit, *inquit*, populo solus, post mortem quidem Heli sacerdotis, annis duodecim: cum Saul vero Rege, annis decem & octo. *Venerabilis Beda in libello de sex ætatibus*: Samuel, *inquit*, annis duodecim, vt docet Iosephus. Saul primus Hebræorum Rex annis viginti. Et huius quia in canonica scriptura non habetur mentio, de antiquitatum Iosephi libris, tempus Regni notauimus. *Clemens Alex. lib.1. Strom. Samuelem viginti septem annis, cum Saul Regnum obtinuisse scribit, & mortuum esse duobus annis ante Saul. Chronicon Græcum m.s. vtrique annos viginti tribuit, ita vt Eusebius, & Isidorus non absre tot etiam annos posuisse videantur.*

28 *Clemens Alexand. lib.1. Strom scribit, Cratetem Grammaticum dixisse, Homerum fuisse circa reditum Heraclidarum hoc est octoginta annis post captam Troiam. Eratosthenes vero centesimo anno post captam Troiam fuisse refert. Theopompus autem quingentis annis post eos, qui in Ilio militarunt vixisse asserit. Alias de ætate Homeri opiniones vide eodem loco.*

D

Qvarta aetas saecvli.

4166 * *3. Regum 2.1. paralip.29*

* Dauid regnat annos 1 XL. Cottus Athenienſium Rex ſponte ſe, pro ſalute patriæ, hoſtibus offerens interimitur. Et Carthago à 2 Didone ædificatur, * prophetantibus in Iudæa 3 Gath, Nathan, & Asaphar.

E

* *prophetabant.*

Qvarta aetas saecvli.

1 *Libro 3. Reg. c.2. dicitur in Hebron regnasse septem annos, & in Hierusalem 33. qui collecti fiunt quadraginta, idem est 2. paralip. c.9. Et Clemens Alex. 1. Strom.*

2 *Eusebius anno mundi 3980. ex sententia Philostrati scribit, Azaro, & Carthagine, Tyrius Carthaginem fuisse conditam. Idem tamen anno 4154.* Carthago, *inquit*, condita est, vt quidam volunt, à Charcedone Tyrio, vt vero alii à Didone filia post Troianum * excidium annis 143.

*alias bellum.

3 *Sic Eusebius Chronico. 2. paralip. dicitur, quod Asaphat constituitur princeps laudantium nomen Domini, &c. 29. quod hymnos composuit.*

Salomon regnat 4 annos XL. Iste, quarto Regni sui anno, templum Hierosolymis ædificauit consummauitque anno 5 octauo.

4205

4 *Sic 3. Regum cap 11. & 2. paralip. cap.9 Clemens Alex. 1. Strom. Iosephus autem lib.8. c.7. antiq. ait, eum regnasse annis octoginta, vixisse quatuor & nonaginta.*

5 *Regum 3. cap.6. ædificatam domum Domini dicitur annis septem. Idem Iosephus lib.8. c.4. Sed hic Isidorus Eusebium sequens, annum quartum Regni, quo cœpit ædificare templum, connumerat cum septem. Beda ait: annis septem ædificatur, octauo dedicatur.*

F

* Roboan regnat annos XVII. Regnum Israel à Iuda diuiditur: sub quo decem tribus à duabus separatæ sunt, & Reges in 6 Samaria habere cæperunt. Hac ætate Samos * conditur, & Sibylla 7 Erythræa illustris habetur.

4222 * *3. Reg. 12. & 2. paral 12. & 13. Ioseph. li. 8. c. 8. Clem. 1. Strom.* * *condita.* Anni ab orbe C.

6 *Ibi primo regnat Ieroboam, de quo 3. Regum c.12. & 2. Paral. 12. & 13.*

7. *De Erythræa Sibylla vaticinio, vide Augustinum lib.18. ca.23. ciuit. & Lactant. Firmian. lib.1. de diuinis institutionibus.*

4225 * *3. Regum 15. 2. Parali. 13. Euseb. Ioseph. Beda. Verum Clemens Alex. huic annos 23. attribuit, ait q. fuisse filiū Sado.*

* Abia regnat annos tres: Sub quo Hebræorum Pontifex Maximus 8 Abimelech insignis est habitus.

8 *Abimelech erat filius Sadoc, vt Clemens Alex. est auctor Strom. I.*

G

* Asa regnat annos XLI. 9 Prophetabant in Iudæa Achias, Amos, * Iehu, Ioel, & Azarias.

4266 * *3. Regum 16.2. Paralip.16.*

9 *In aliis m.ſſ. legitur, prophetabant in Iudæa Aggæus, & Iehu, Amos & Ioel, & Zacharias, & Micheas. Verum aliorum codicum lectionem sequi malo: Nam & Eusebius chronico: prophetabant, inquit, Abias Sameas, & is, qui fuerat apud altare Samaria Iehu, Ioede, Azarias, qui & Anania. Idem ait ipse Isidorus lib.5. etymol. cap.39. Aggæus autem temporibus Regis Darii prophetauit, vt constat ex ipsius prophetia, c.1. Similiter & Zacharias, vt ipse de se auctor est, prophetia sua initio, & Eusebius in Chronico, Hieronymus etiam prologo eiusdem prophetiæ.*

4291 * *3. Reg. 12. 2. Paralip 2.*

* Ioſophat regnat annos 10 XXV. Prophetabant Helias, & Helisæus, & 11 Abdias, Azarias, & Micheas.

10 *In Clemente Alex. 1. Strom. scribitur, Iosaphat annos tantum regnasse quinque.* Quo tempore, *inquit*, prophetarunt Helias Thesbites, & Micheas, filius Ieble, & Abdias, filius Ananiæ. *De prophetis Isidorus lib.7 Etymol. c.7.*

11 *Hieronymus in prologo eius prophetiæ ex Hebraorum scriptis colligit, hunc tempore Achab Regis Samaria floruisse, centumque prophetas, à persequutione impia Iesabelis, conseruasse, eosque specubus inclusos pane & aqua pauisse, vt etiam videre est 3. Reg. c.18.*

4299 * *4. Reg. 8. 2. Paralip. 21.*

* Ioram regnat annos VIII. Prophetabant Helias, & Helisæus, & Abdias.

400 * *4. Reg. 8. 2. Paralip. 22.* * eius.

* Ochocias regnat annum I. Helias rapitur, * cuius 12 septem insignia miracula numerantur.

12 *Helia Thesbitis, sacerdotis magni, insignia septem miracula hæc sunt. 1. triennii siccitate cælum clausit. 2. erauit ruſum, & cælum dedit imbrem. 3. mortuum mulieris filium ad vitam reuocauit. 4. eius virtute hydria farinæ non defecit: vas olei perpetuo fonte manauit. 5. eius verbo ignis de cælo super sacrificium descendit. 6. duos quinquagenarios, cum militibus, cælesti igne combussit. 7. Iordanem transiens, tacta melotis abrupit.* Isidorus lib. de vita, & morte sanctorum.

H

4307 * *4. Reg. 11. 2. Paral. 22.*

13 * Athalia regnat annos VII. 14 Ionadab, filius Rechab, sacerdos clarus habetur, & 15 Ioiada Pontifex, qui solus post Moysen, vixisse annos centum triginta perhibetur.

13 *Clemens Alex. lib. 1. Strom. Gotholia regnat octo annis: erat ex genere Achab.*

14 *Ionadab fuit filius Semma, fratris Dauid. Regum 2. capit. 13.*

A

Et alius Ionadab, filius Rechab, qui vixit sub Iehu, & aliis Regibus. 4. Reg. 10. & Hieremiæ 35.

15 *Fuit Ioiada sacerdos bonus, & pietate vitaque innocentia insignis. De eo dicitur* 2. Paralip. c. 24 *quod mortuus est, quum esset* CXXX. annorum.

Anni ab orbe C. 4347

* Ioas regnat annos XL. Zacharias propheta interficitur. Heliſæus moritur: 16 cuius virtutes quatuordecim prædicantur, 17 Lycurgusque legislator apud Græciam insignis habetur.

*4 Reg. 12. 2. Paral. 24.

16 *Heliſæus Heliæ diſcipulus his miraculis claruit. Primo Iordanem tranſitu ſuo diuiſum refrenans, undam retro conuertit. 2. Aquas Hiericho ſteriles, fœcundas fecit. 3. Pueros inſultantes ſibi, beſtiis vorandos tradidit. 4. Sterilem mulierem fœcundauit. 5. Et eius filium ſuſcitauit. 6. decem panibus plebem refecit. 7. Naaman à lepra liberauit. 8. Lepra aſperſit diſcipulum. 9. Ferrum aquis ſupernatare fecit. 10. Hoſtes Syriæ cæcitate percuſſit. 11. Incredulo mortem prædixit. 12. Hoſtem quadrigarum fragore fugauit, obſidionemque diſperſit. 13. Famem repulit. 14. Poſt mortem cadaueri vitam dedit. Sic fere* Iſidorus *lib. de vita, & obitu ſanctorum patrum.*

17 *In vno m. ſ. eſt*, Lycurguſque legislator Apollonius. *Exiſtimo legendum*, legislator Apollinis: *vt ita dictum accipiamus, quod quaſcunque leges Lacedæmonijs ferebat, id Apollinis inſtinctu facere ſe dictitaret. Vide Plutarch. in eius vita, Valerium Maximum atque alios.*

B

* Amazias regnat annos 18 XXIX. Carthaginem hoc tempore quidam aſſerunt conditam: alii vero ſuperius.

4376 *4. Reg. 14. 2. Para. 25. 4428 *4. Reg 14. 1. Paral. 16.

18 *Apud Clement. Alex. 1. Strom. corrupte legi exiſtimo*: Amaſias eius filius annis 39 *pro* 20. *Nam ita Euſebius, Ioſephus, Nicephorus, & alii.*

19 * Azarias annos LII. 20 Olympias primum Græcis inſtituitur. Agnus in Græcia loquitur. Sardanapalus Rex ſponte incêdio conrematur. Aſſyriorumq; regnum in Medos transfertur. Tunc Heſiodus poeta claruit. Atque Phidon Argiuus menſuras & pondera reperit, Oſee, Amos, Iſaias, & 21 Iona, in Iudæa, hac ætate, prophetantibus.

19 *In alio m. ſ. erat Ozias, quomodo & apud Nicephorum, & in Chronico Græco, quod apud me eſt: recte, ſic enim etiam appellatur lib. 2. Paralip. cap. 26. & à Clemente Alex. 1. Strom.* Ozias, *inquit*, ſedecim annorum erat, cum regnare cœpiſſet, & 52. annis regnauit ſuper Hieruſalem, fuitque leproſus. *Idem annotauit Procopius Gazæus, in commentarijs ſuper Iſaiam, ad titulum prophetiæ. Huius autem tempore regnum Aſſyriorum ad Medos translatum fuiſſe, tradunt Euſebius, Beda, Ado Tudenſis, & alii.*

20 *De tempore, quo prima Olympias fuerit conſtituta, à pleriſque dubitatum eſt. Euſebius Chronico, ex Africani ſententia, ſcribit eam tempore Ioathan regis Hebræorum primam numerari cœptam. Idem lib. 10. præparat. eam ad Iſaiæ tempora trahit. Clemens Alexan. 1. Strom. in 34. anno Nicandri, primam Olympiadem cum aliis ponit. Chronicon noſtrũ Græcum, omniũ clariſſimè:* ΝΑ ἔτει Ὀζίου τοῦ καὶ Ἀζαρίου βασιλεύσαντος Ἰούδα πρώτη Ὀλυμπιὰς ἔτυχε τοῦ στεφανοῦσθαι Ἡ ἔκτεινε τὸν Ἀβεὶλ ὁ τοῦ Βεσηρὶς Ἰωὰλ τοῦ Βαθουὴλ, Ὡ ὁ δὲ Μιχαίας ὁ Μορασθίτης. *Quinquageſimo primo, inquit*, anno Oziæ Regis Iuda, qui etiam Azarias appellatur, prima Olympias inſtituta eſt, ſub Iphiro: quo tempore prophetabat Eſaias, filius Amos. Oſee filius Beeri, Ioel filius Bathuel, Oded, & Michæas Moraſthites. *Et mox:* ἡ πρώτη ὀλυμπιὰς ἠχμὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοσαύτας.

Prima Olympias apud Græcos incœpit, quæ quatuor eſt annorum.

21 *Hieronymus in prologo ſuper Ionam, affirmat Ionam prophetaſſe temporibus Ieroboam, filii Ioas. Auguſtinus lib. 18. de ciuit. c. 27. regnante Oſia, prophetaſſe Auctor eſt. Idem & Clemens Alexan. 1. Strom ſicut Iſidorus.*

* Ioathan regnat annos XVI. Remus Romulusque naſcuntur, prophetantibus in Iudæa, Oſee, Ioel, Iſaia, & Michæa.

C

Anni ab orbe C. 4444

*4. Reg. 15. 2. Paral. 27.

Achas regnat annos XVI. Cuius temporibus Romulus Romam * condidit. Et 22 Sennacherib, Aſſyriorum Rex, decem tribus 23 ex Samaria, in Medos tranſtulit: atque in Iudæam Samaritas accolas miſit.

4460 *Olympiad. 7. Diony. Halic.

22 *Quod hic Sennacherib tribuitur 4. Reg. c. 17. & 18. & Tobiæ c. 1. de Salmanaſar dicitur, quem Euſebius utroque nomine cenſeri ait: quum tamen Tobias 1. pater Salmanaſar, filius Sennacherib dicatur. Ioſephus libro 10. Antiquit. c. 1. patrem vocat Sennacherib, Clemens 1. Strom. Salmanaſar.*

23 *Duæ voces ex Samatia, à pleriſque m. ſ. deficiunt, non recte, vt conſtat ex Adone & Clemente, primo Strom. vbi ait Salmanaſar, Regem Aſſyriorum tranſmigrare feciſſe eos, qui habitabant in Samaria, ad Medos, & Babylonem.*

D

Ezechias regnat annos XXIX. ſub quo prophetabant Iſaias, & Oſee. Hoc tempore * Romulus primus milites ex populo ſumpſit, centumque à populo nobiliſſimos viros elegit, qui ob * ætatem ſenatores, ob curam, ac ſolicitudinem Reipub. patres vocati ſunt.

4489 * *Liuius li. 1. Euſe. Aurel. Dionyſ. Halic.*

* Manaſſes regnat annos LV. per idem tempus Romanis præfuit Numa Pompilius, qui primus apud Romanos, Pontifices, & virgines Veſtales inſtituit, falſorumque deorum numerositate ciuitatem impleuit.

24 Duos menſes in annum, Romanis, ad decem menſes, adiecit: Ianuarium Diis ſuperis, Februarium Diis inferis dedicauit. Tunc quoque Sibylla Samia claruit.

24 *Sic Euſebius in Chronic.* Duos menſes anno addidit, Ianuarium, & Februarium: cum ante hunc tantum decem menſes, apud Romanos, fuiſſent: adeo, vt vltimus December diceretur. Capitolium quoque à fundamentis ædificauit, & congiarium dedit axes (*lege* aſſes) ligneos, & ſcorteos.

25 * Ammon regnat annos XII. Huius temporibus Tullus Hoſtilius, Romanorum Rex, prior in Repub. cenſum egit: quod adhuc per orbem terrarum incognitum erat, primuſque purpura, & faſcibus vſus eſt.

25 *Reg. 4. c. 21.* viginti duorum annorum erat, quum regnare cœpiſſet, duobus quoque annis regnauit in Hieruſalem, interfectus à ſeruis ſuis occubuit. *Idem Clemens Alexand. 1. Strom. & Ioſephus lib. 10. cap. 4. antiqui. qui eum vixiſſe quatuor & viginti annos, & in regno egiſſe duos ait. Nicephorus tamen, vt Iſidorus, duodecim eius regni annos enumerat. Idem facit Euſebius 70. ſuppatationem ſequutus, cum ipſe teſtetur, Hebræos tantum duos annos regni illius agnoſcere, verum hæ diſcrepantes ſententiæ facile conciliari poterunt, ſi decem annos, quibus Ammon cum patre regnauit, duobus iungas, quibus ſolus.*

26 * Ioſias regnat annos XXXII. 27 Thales Mileſius, Philoſophus Phyſicus claruit, qui defectibus ſolis acutiſſima perſecutione comprehenſis, Aſtrologiæ numerum primus inueſtigauit, prophetantibus in Iudæa, Hieremia, Olda, & Sophonia.

26 *Regum 4. cap. 22. de Ioſia Rege iuſto, & æqui obſeruantiſſimo habes. De eodem c. 25. dicitur*: Non fuit ſimilis illi, neque poſt eum ſurrexit ſimilis, triginta vno anno regnauit in Hieruſalem. *Idem Clemens Alex. 1. Strom. & Ioſephus lib. 10. cap. 6. Euſebius annum vnum addit, vt Iſidorus.*

27 *Euſeb. chronic. agnoſci ait Olympiade 36. Laertius naſci eundem anno 1. Olympiadis 35. neſcio quam bene vtrumque. Plinium de his conſule lib. 2. natur. hiſtoria. cap. 12.*

E

* *Liuius, Victor, Dionyſ. Halic. & alii.*

4544 * *4. Reg. 21 duodecim annorum erat cum regnare cœpiſſet, & 55. ann. regnauit in Hieruſalẽ. Idem 2. Parali. 32.*

4556 * *4. Reg. 21.* Anni ab orbe C. 4588

F

* *4. Reg. 22.*

4599 * *4. Reg. 23. 2. Paral. 36.*

28 * Ioachim regnat annos XI. Huius tertio anno Nabuchodonoſor Iudæam captam tributariam fecit. Tunc Daniel, Ananias, Azarias, & Miſael, in Babylone clarueruntꝰ.

28 *Ante hunc regnauit Ioachas tribus menſibus, vt præter ſacras literas, auctor eſt Euſebius, Ioſephus, Nicephorus, Theodoretus, & chronicon noſtrum Græcum. Hunc Eliachim vocat Hieremias, teſte Anaſtaſio, poſt quem ſucceſſit Ioachim, qui alio nomine Eliachim dicitur, teſte Ioſepho, lib. 10. c. 7. antiquit.*

G

* Sedechias regnat annos XI. Hunc Rex Babylonis, ſecundo veniens, ad Hieruſalem, cum populo captiuum duxit, templo incenſo, anno ædificationis ſuæ 29 CCCCLIV. Per idem tempus Sappho mulier in Græcia diuerſo poemate claruit. Solon leges Athenienſibus dedit.

4610 * *4. Reg. 24. 2. Par. 26.*

A Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis anni CCCCLXXXV.

Finitur quarta ætas, per annos quater mille, ſexcentos, & decem.

29. *Euſebius 442. annos hic ponit ex ſententia Clementis Alex. 1. Stro. Ioſephus vero, lib. 10. c. 10. Templum concrematum, poſt quadringentos ſextuaginta annos, & menſes ſex, dieſque decem Niceph. in chronologia poſt annos 424. Anaſtaſius 434. Ita ſunt varia & diſcrepantes de temporibus ſententia.*

QVINTA AETAS SAECVLI.

H

* HEbræorum captiuitas annorum 1 LXX. in quibus ignis ab altari Dei ſublatus, & abſconditus in puteo poſt ſeptuageſimum regreſſionis ſuæ annum, adſumitur inuentus viuus. Per idem captiuitatis tempus, Iudith hiſtoria conſcribitur. Pythagoras quoque Philoſophus, & Arithmeticæ artis inuentor, & Pherecydes, hiſtoriarum primus ſcriptor, atque Xenophanes, tragœdiarum inuentor, inſignes habentur.

Anni ab orbe C. 4680 * *2. Macha. 2. c. 2.*

QVINTA AETAS SAECVLI.

1 *Ita eſt apud Ieremiam. c. 25. Seruient omnes gentes iſta Regi Babylonis ſeptuaginta annis. & c. 29. cum cœperint impleri in Babylo-*

A

ne septuaginta anni, visitabo vos Paralip. etiam 2. cap. 36. dicitur Cyrus demisisse populum captivum anno regni sui primo, ad explendum sermonem Domini, quem loquutus fuerat, per os Ieremiæ. Idem Esdræ lib. 1. c. 1. & 2. Idem Daniel c. 9. Iosephus lib. 11. c. 1. Nicephor. Chronolog. Clemens Strom. 1. fuisse ait hanc captivitatem septuaginta annorum, paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum.

4714 Darius regnat annis [2] xxxiv. 3 Huius secundo anno Iudæorum resoluta est captiuitas, & quo tempore in Hierusalem non reges, sed Principes *fuerunt, vsque ad Aristobulum. Tunc Romani, pulsis Regibus, Consules habere cœperunt.

*habuerunt.

2 *Eusebius annis 36. Sic Herodotus, Nicephorus, & alii. Clemens Alexandr. 1. Strom. quadraginta sex numerat, qui ita colligit Regum Persarum tempora. Cyrus regnauit annis 30. Cambyses 1 9. Darius 46. Xerxes 26. Artaxerxes 41. Darius 8. Artaxerxes 42. Ochus vel Arses 3. ita, vt sint in vniuersum, anni 235. Alexander Macedo, extincto Dario Rege Persarum. Et inde ortum habuit regnum Macedonum. Hæc Clemens, vnde apud eundem mendum in numeris esse existimo, quum ad annos ducentos triginta quinque Persarum extendat imperium, quæ summa cum annis Regum non conuenit. Obserua hoc insuper loco alios præterea Reges ab Eusebio poni, sed reiici à Clemente, Isidoro, & aliis, quod menses duntaxat aliquot regnarunt, vt Artabanus menses 7. Secundus Xerxes menses 2. Sogdianus menses 8. vt etiam eandem ob causam à plerisque omittantur Imperatores Otho, Galba, Vitellius, vt notauit Plutarchus in vita Galbæ. De Regibus Persarum, vide Herodotum, & Thucydidem, & Methastenem. Hi non statuunt Imperium Cambysis ante Darium, aduersus quos est Plato lib. de legibus, Clemens, Iosephus, Orosius, & Nicephorus in chronolog. & consonum est sacris literis, ex Esdra 1. c. 2. & in annorum supputatione etiam discrepantes, & varie reperiuntur sententiæ, vt constat ex Tertullia 10 aduersus Iudæos.*

B

Anni ab orbe C.

4734

3 *Ita Eusebius, & Clemens Alexan. 1. Strom. Iosephus lib. 11. cap. 2. & 3.*

Xerxes regnat annis 4 xx. Æschylus, Pindarus, Sophocles, & Euripides, Tragœdiarum scriptores, celebrantur insignes. Herodotus quoque historiarum scriptor, & Zeuxis agnoscitur pictor.

4 *Vide Iosephum lib. 11. c. 5. Paulus Orosius lib. 2. c. 9. annis 20.*

4774 Artaxerxes, qui & Longimanus, regnat annos xl. Eo regnante Esdras sacerdos incensam à gentibus legem renouauit, & Nehemias Hierosolymorum muros restituit. Aristarchus etiam, & Aristophanes, atque Sophocles, Tragœdiarum scriptores habiti *sunt. Hippocrates quoque medicus, ac Socrates Philosophus, & Democritus claruerunt.

*in alio in C. Gratianus quoque Comicus primus, & Hipp. &c.

C

4793

Darius, qui & Nothus, regnat annis 5 xix. Hæc ætas habuit Philosophum Platonem, & Gorgiam primum Rhetorem.

5 *Ita Eusebius. Tertull. aduersus Iudæos, Nicephorus, Beda, & alii. Ado tantum agnoscit annos 18.*

4833 Artaxerxes regnat annis [6] xl. Huius tempore Esther historia docetur esse expleta. Plato quoque, & Xenophon, Socratici insignes habentur.

6 *Eusebius, Nicephorus, Tertull. aduersus Iudæos, Beda, alii. Hic ab Hebræis & fuerus dicitur à 70. interpretibus* Artaxerxes *cognomento* Mnemon, *non* Memnon, *vt in Eusebio & aliis.*

4859 Artaxerxes, qui & Ochus, regnat annis 7 xxvi. Demosthenes orator primus agnoscitur, & Aristoteles Dialecticus primus prædicatur. Plato moritur.

7 *Eusebius, Beda, & Chronicon Græc. Niceph. 12. habet Tertullianos aduersus Iudæos 24. Clemens Alex. 3. qui hunc eundem cum Arse facit.*

4863 Arses, Ochi filius, regnat annis [8] iv. Xenocrates Philosophus illustris habetur.

8 *Eusebius Nicephor. Beda, Ado autem 3. duntaxat ponit. Aliter Tertullian. aduersus Iudæos.*

4869 *Illyrios.

D

9 Darius regnat annis vi. Alexander * Illyricos, & Thraces superans, dehinc Hierosolymam capit. Atque templum ingressus, Deo hostias immolat. Huc vsque Persarum regnum stetit. Dehinc Reges Græcorum incipiunt.

9 *Iosephus li. 11. c. 7. & 8. Diodorus Siculus lib. 17. Hic fuit Arsacis filius, Ochi nepos, cuius meminit Quintius Curtius, Plutarchus, Arrianus, breuiter omnes, qui res Alexandri Magni memoriæ tradiderunt. Tertulliano, & Curtio hic* Melas *cognomento dicitur. Codmanus primum appellatus Iustino lib. 10.*

4874 Alexander Macedo regnat annis [10] v. Huius enim quinque anni postremi in ordine temporum numerantur, quibus monarchiam Asiæ, destructo Persarum regno, obtinuit. Nam septem eius priores in Persarum Regibus supputantur. Dehinc Alexandriæ Reges inciperunt.

10 *Sic Iosephus & ipse in Etymologia lib. 5. Tertullianus annos 16. Nicephorus in Chronico, sublato Dario, regnasse ait annos 6. rerumque potitum, ante Darii mortem annis 12. mortuum in Babylone ætatis anno trigesimoquinto, vel vt alii trigesimosexto, octodecim igitur annis ex Anastasii sententia regnum obtinuit. Atque ita Clemens Alexand. 1. Strom. qui ita Macedonum Reges enumerat.* Alexander annis regnauit 18. Ptolemæus Lagi F. 40. Ptolemæus Philadelphus 27. Euergetes 25. Philopator 17 Epiphanes 24. Philometor 35. Fuscon 29. Lathurus 36. Dionysius 29. Cleopatra 22. Postquam fuit regnum Cappadocum octodecim dierum. Fiunt ergo simul coniuncta Macedonum tempora anni trecenti duodecim, dies octodecim. *Hæc Clemens. Tertullianus lib. aduersus Iudæos aliter.*

E

Anni ab orbe C.

Ptolemæus, Lagi filius, regnat annis xl. [11] * Hic Iudæam capiens, plurimos Hebræorum in Ægyptum transtulit. Hoc tempore Zeno Stoicus, & Menander Comicus, & [12] Theophrastus Philosophus claruerunt. Per idem tempus Machabæorum liber inchoatur primus.

4914 *Eusebius. chron. Niceph. Epipha. Clem. 1. Strom.

F

11 *Fuse de hac re habes apud Iosephum lib. 15. c. 19. & Zonaram to. 1.*

12 *Apud Eusebium in Chron. ita habes:* Theophrastus Philosophus agnoscitur, qui à diuinitate loquendi, vt ait Cicero, nomen accepit. Theodorus Athenæus agnoscitur. *Vbi nota corrupte legi* Athenæus *pro* Athæus: *adeo enim dictus fuit vt constat ex Laertio in Aristippo.*

Ptolemæus Philadelphus regnat annis xxxvii. Hic *Iudæos qui in Ægypto erant, absoluit, & vasa sancta Eleazaro Pontifici restituens, Septuaginta interpretes petiit, ac diuinas scripturas in Græcum eloquium [13] transtulit. Per idem tempus Aratus Astrologus agnoscitur, atque argentei nummi Romæ primum [14] * cuduntur.

4952 * Omnia ex Eusebio, chro. Vide etiam Iosephum li. 12. Antiq. Iudaic. c 2. * constituuntur.

13 *De hac re an. 70. interpretes fuerint spiritu Dei affiati nec ne est quæstio inter Augustinum & Hieronymum. Vide Augusti. lib. 18. ca. 42. & 43. ciuit. & Hierony. in proœmio Paralip. & in epist. ad August. Consule etiam Iustin in Apologetico, Tertull. aduersus gentes. Iosephum lib. 12. c. 2. Philonem denique Iudæum in vita Moysis.*

14 *Eusebius Chron.* Argenteus nummus primum in vrbe figuratus, *vbi lego,* signatus.

4978 * Sic Eusc. Niceph. vero xxv.

G

Ptolemæus Euergetes regnat annis * xxvi. Sub quo Iesus, filius Sirach, sapientiæ librum composuit.

vt Tertull. & Clemes. Epiph. 24.

Ptolemæus Philopator regnat annis * 17 Ab isto Iudæi prælio victi, lx. millia armatorum corruerunt. Per idem tempus Siciliam Marcellus Consul obtinuit.

4995 * Sic Clé. Euseb. Niceph. Tertull. Ado. Epiph. autem xxi.

Ptolemæus Epiphanes regnat annis *24. Huius tempore gesta sunt, quæ secundi libri Machabæorum historia continet. Hac ætate Romani victos Græcos liberos esse iusserunt, dicentes, impium * est, seruos esse, apud quos Philosophia primum * orta est, magistra morum, inuentrix liberalium disciplinarum. Per idem tempus [15] Ennius, primus poeta Latinus, insignis Romæ * celebratur.

5019 * Ita Clé. Tertull. Euseb. & alii. Niceph. 27. Epiph. 22. *Anni ab orbe C.* * esse. * inuenta. * est celebratus.

H

15 *Locum de Ennio, qui apud Eusebium corruptus est, obiter emendare liber. Sic enim nunc legitur:* Ennius poeta septuagenario maior, articulari morbo periit, sepultusque est in Scipionis monumento, via Appia, intra primum ab vrbe milliarium. Quidam ossa eius Rhodiam ex laniculo translata affirmant. *Vbipro,* Rhodiam, *substituo* Rudias, *fide M. scripti codicis adiutus, reique veritate id ita cogente, fuit enim Ennii patria Rudia, vetus Apuliæ oppidum, teste Mela lib. 2.* Post Barium, *inquit,* Egnatia, & Ennio ciue nobiles Rudiæ, *quo eius ossa translata verisimile est.*

5054 * Sic Euse. Niceph. Ado. & alii.

Ptolemæus Philometor regnat annis *35. [16] Hunc Antiochus prælio superauit, & Iudæos varia calamitate oppressit. Per idem tempus Scipio Africam vicit. Terentius Comicus claruit.

5083 * Proconsule.

16 *Leguntur hæc Machabæorum 2. vbi Antiochus* radix peccati *appellatur.*

5100 * Sic Eusebius. Niceph. vero ann. 16. mens. 6. Epiphan. an. 15.

Ptolemæus Euergetes regnat annis [17] xxix. Hoc tempore * Consule Bruto, Hispania à Romanis obtenta.

17 *Ita Eusebius, Niceph. Epiphanius, & alii. Tertull. 27. Hic Clementi Fuscon est. Male in lib. etymologiarum D. Isidori Parisius anno 1580 impresso, Euergetes annis 24 duntaxat regnasse scribitur.*

Ptolemæus Soter regnat annis * xvii. Varro, Ciceroque nascuntur. Thraces Romanis subiiciuntur.

Pto-

A 5110. *Epip. 12. *Euſ. chr. 5118.

Ptolemæus Alexander regnat annis * x. Syria per Gabinium ducem, in Romanorum dominium tranſiit. Poeta quoque * Lucretius naſcitur, qui poſtea ſe furore amatorio interfecit.

Ptolemæus Cleopatræ filius regnat annis 8. Per idem tempus [18] Plotius Gallus Romæ Latinam Rhetoricam docuit primus. Tunc quoque Salluſtius Hiſtoriographus naſcitur.

18 *De hoc Euſebius in Chronic.* Plotius, *inquit*, Gallus primus Romæ Latinam Rhetoricam docuit, de quo Cicero ſic refert: memoria teneo primum Latine docere cœpiſſe Plotium quendã. *In m.ſſ. eſt amplius*, memoria teneo pueris nobis primum, *&c.*

5148 *Epip. 31. *Xiphil. in Pompeio. * effecit. * agnoſcitur. eſt vero hic M. Portius cato, Stoicus philoſophus.

Ptolemæus Dionyſius regnat annis * x xx. Pompeius, Hieroſolyma capta. Iudæos Romanis * tributarios * fecit. Per idem tempus Cato Philoſophus * claruit, Virgilius naſcitur Mantuæ, Horatius Venuſii. Tunc etiam [19] Apollodorus præceptor Auguſti, clarus habetur, & Cicero laude oratoria celebratur.

19 *Apollodorus Pergamenus Græcus orator, præceptor Claudii & Auguſti, vt conſtat ex Suetonii Octauio.*

B *Anni ab orbe C.* 5150 *Auletis, auctore. Strabone, lib. 17.

Cleopatra regnat annis [20] II. Hæc * Ptolemæi Regis Ægyptiorum fuit filia, & fratris Ptolemæi ſoror, & coniux effecta: Quem dum fraudare regno voluiſſet, tempore belli ciuilis, in Alexandria occurrit Cæſari vrbem obſidenti, & [21] per ſpeciem, atque ſtuprum, regnum ſibi, & necem Ptolemæo, apud Iulium, impetrauit. Atq; Alexandriæ regnum, tertio anno regni Cleopatræ per Iulium Cæſarem, in ditionem Romanorum tranſiit.

20 *Euſebius annos 22. habet, & Plutarchus in Antonio, & Nicephorus, & alii. Epiphanius amplius ponit 32. Iſidorus duos tantum ponit. Nam Iulius Cæſar tertio Cleopatræ regni anno, ſolus poſt occiſum à ſpadonibus Alexandrini Regis Pompeium, obtinuit quidquid Romano pareбat Imperio. Indeque Alexandrinum regnum in Romanorum ditionem tranſiit, vt idem infra affirmat, idem eſt apud Tudenſem, in c. m.ſ. & ideo hunc annorum numerum placuit retinere, quem etiam etymologiarum, m. ſ. codd. habent. Idque exigit locus in Tiberio, vbi dicitur Chriſtus paſſus annis peractis à principio mundi 5229. à qua ſupputatione Euſebius ipſe tantum duos annos diſcrepat.*

21 *De Cleopatra ſic fere Xiphilinus, ex Dione, in Iulio Cæſare:* Cleopatra, *inquit*, forma pulcherrima fuit, tum vero flore ætatis, & facundia omnibus præſtans, eratque apud omnes, quibus cum verſabatur, gratioſa. *Et paulo poſt do Cæſare loquens*, Ipſe Aegyptũ in ſuam poteſtatem ditionemq; redegit, tradiditque Cleopatræ, cuius cauſa bellum geſſerat.

C 5551.

Caius Iulius Cæſar regnat annis [22] V. Hic antea Cõſul creatus, Gallias obtinuit: de Britannia triumphauit: poſtremum ciuili bello aduerſus Pompeium adhibito, monarchiam totius Imperii obtinuit. Ex cuius nomine ſequentes Imperatores, Cæſares * vocati ſunt.

* appellati.

A tranſmigratione Babylonis vſque ad natiuitatem Domini noſtri Ieſu Chriſti, anni DLXXXVII.

Finitur quinta ætas per annos quinquies mille centum, quinquaginta quinque.

22 *Euſebius annos quinque ponit, & menſes 7. Nicephorus annos 4. menſes 7. ſic etiam Chronicon Græcum, m. ſ. & Beda, niſi quod pro menſibus 7. tantum 6. habet. Clemens 1. Strom. annis 3. dumtaxat, menſibus 4. diebus 5. imperaſſe ſcribit.*

Sexta Ætas Saecvli.

5211 *Octauianus. D *in alio m. additur, & obſeruatur, verum gloſſema. * ſexagintanouem. Eſt autem locus Danielis. c. 9. *Anni ab orbe C.*

* Octauius [1] Auguſtus regnat annis [2] LVI. Iſte in Imperio poſt Siculum bellum triumphos tres egit, Dalmaticum, Aſiaticum, poſtremo Alexandrinum aduerſus Antonium, inde Hiſpanũ: Deinde terra marique pace toto orbe parta Iani portas * clauſit. Sub cuius Imperio * ſeptuaginta hebdomadæ, [3] in Daniele ſcriptæ, complentur, & ceſſante regno, & ſacerdotio Iudæorum, Dominus Ieſus Chriſtus in Bethleem Iudæ, ex virgine naſcitur, anno regni eius XLII.

Sexta Ætas Saecvli.

Auguſti nomen inde ſumptum ait Suetonius in Auguſto, quod loca religioſa, & in quibus augurato quid conſecratur, auguſta dicanturab auctu, vel ab auiũ geſtu, guſtuve. Dio etiam in Monarchia; Auguſtum dictum ait, quaſi qui hominum naturam excederet, propterea quod ea, quæ ſacroſancta, & in maximo honore ſunt, auguſta eſſe dicuntur. quamobrem, inquit, eum Græci σεβαστὸν nominabant, ſcilicet cultu, & honore digniſſimum. Cuius nomine appellato, quemadmodum Imperatoris, *ad cæteros, qui eum ſubſequuti ſunt, pertinuit, propter ſummum, & ampliſſimum eorum Imperium.*

2 *Sic Euſebius, Victor, & alii. Nicephorus, & Caſſiodorus menſes ſex adiicunt. Clemens 1. Stro. ann. 46. menſes 4. diem 1. Dion.* Mortuus eſt, *inquit*, 14. Calend. Septembris, quo die primum Conſul factus fuerat, vixitque annos ſeptuaginta quinque, menſes decem dies 26. *Erat enim nono Calendas Octobris natus. Regnauit, poſtquam victoria potitus eſt apud Actium, quatuor & quadraginta annos, diebus tredecim exceptis. Verum Euſebius & Iſidorus eius Imperium numerant à morte Iulii Cæſaris.*

3 *Locus eſt inſignis Danelis 9. quem Tertullianus aduerſus Iudæos multo aliter interpretatur, quam cæteri Chronographi. ſic enim inquit:* A primo anno Darii debemus computare, quando hanc viſionem vidit Daniel. Videamus igitur anni, quo modo impleantur, vſque ad aduentum Chriſti. Darius enim regnauit annis 19. Artaxerxes regnauit annis 40 Deinde Rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit ann. 24. Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus eſt, annis 22. Alexander Macedo annis 10. Deinde, poſt Alexandrum, qui & Medis & Perſis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnum ſuum firmauerat, quando & nomine ſuo eam appellauit. Poſtea regnauit illic in Alexandria Soter annis 35. cui ſuccedit Philadelphus, & regnauit annis 38. Huic ſuccedit Euergetes annis 25. Deinde Philopator annis 17. Poſt hunc Epiphanes, annis 24. Item alius Euergetes, ann 27. Soter ann. 34. Ptolemæus ann. 37. Cleopatra annis 20. mnuſibus 5. Item adhuc Cleopatra conregnauit ſub Auguſto annis 13. Poſt Cleopatram Auguſtus aliis annis 48. Nam omnes anni imperii Auguſti fuerunt anni 56. Videamus autem quoniam quadrageſimo & primo anno Imperii Auguſti, quo poſt mortẽ Cleopatræ imperauit, naſcitur Chriſtus, & ſuperuixit idem Auguſtus, ex quo naſcitur Chriſtus, ann. 15. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Chriſti anni 41. Efficiuntur autem anni 4357. menſes 5. Vnde adimplentur 62. hebdomadæ, & dimidia, quæ efficiunt annos 4357. menſes 6. in diem natiuitatis Chriſti. Et manifeſtata eſt iuſtitia æterna, & vnctus eſt ſanctus ſanctorum, id eſt, Chriſtus, & ſignata eſt viſio & prophetes, & dimiſſa ſunt peccata, quæ per fidem nominis Chriſti, omnibus in eum credentibus, tribuuntur. Et infra.

Itaque oſtendentes & numerum annorum, & tempus 60. duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc veniſſe Chriſtum id eſt, natum, videamus quid aliæ 7. & dimidiæ hebdomades, quæ ſunt ſubdimiſæ, in abſciſſione priorum hebdomadarum, in quo actu finẽ adimpletæ. Poſt enim Auguſtum, qui ſuperuixit poſt natiuitatem Chriſti, anni 15. efficiuntur, cui ſuccedit Tiberius Cæſar, & imperium habuit annis 22. menſibus ſeptem, diebus viginti: huius quintodecimo anno imperii paſſus eſt Chriſtus, annos habens quaſi 30. quum pateretur. Item Caius Cæſar, qui & Caligula, annis 3. menſib. 8. diebus 13. Tiberius Claudius annis 13. menſibus 7. diebus 20. Nero Cæſar annis 11. menſib. 9. diebus 13. Galba menſibus 7. diebus 6. Otho menſib. 3. diebus 5. Vitellius menſibus 8. dieb. 10. Veſpaſianus anno primo imperii ſui debellauit Iudæos, & ſiunt anni 42. menſes 6. Nam imperauit annis 11. atque ita in diem expugnationis ſuæ Iudæi impleuerunt hebdomadas 70 prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, poſtea ceſſauerunt illic libamina, & ſacrificia, quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio exterminata eſt, poſt paſſionem Chriſti. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, ſicut eſt in Pſalmis prophetatum: *Exterminauerunt manus meas, & pedes.* Quæ paſſio huius exterminii intra tempora 70. hebdomadarum perfecta eſt ſub Tiberio Cæſare, Coſſ. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, menſe Martio, temporibus Paſchæ, die 8. Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad veſperam, à Moyſe fuerat præceptum. Itaque omnis ſynagoga filiorum Iſrael eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: *Sanguis huius ſuper nos, & ſuper filios noſtros, & ſi hunc dimiſeris, non es amicus Cæſaris*: vt adimpleri poſſent omnia quæ de eo fuerant ſcripta.

Hæc Tertullianus, verum Clemens Alex. 1. Strom. exiſtimat, natum Dominum noſtrum 28. anno Auguſti, cum primum tiberet cenſum, deſcriptionemq; fieri, hebdomadaſque Danielis ita fere connumerat, vt Tertullianus, paſſumque Chriſtum, quintodecimo anno Imperii Tiberii dum ageret annum 30. quamuis in annorum computatione diſcrimen eſt inter eos. Euſebius vero ab vtroque diſſentit, & 10. anno imperii Auguſti exiſtimat Danielis Vaticinium in Hircano vltimo Iudæorum Sacerdote completum, & hebdomadu facere annos 483. Ita in annorum ratione nihil eſt conſtans, neque certum. De hac re vide etiam Auguſtinum lib. de ciuit. Dei 18. cap. 34 & Cedrenum in compend. & inter noſtros neotericos Finum, atque Galatinum, & Burgenſem Hiſpanum in doctiſſimo Scrutinio ſcripturarum.

Tiberius, 4 filius Auguſti, regnat annis [5] XXIII. Iſte, dum per cupiditatem [6] Reges ad ſe venientes non remitteret, multæ gentes à Romano imperio receſſerunt. [7] Huius decimo octauo regni anno Dominus * crucifixus eſt, annis peractis, à principio mundi, quinquies mille ducentis, viginti nouem.

Anni ab orbe C. 5234 * Eutropius, & Euſebius chron.

A

+ *Adoptione intellige. Erat enim filius Liuiæ uxoris ipsius, & c. Caij Drusi Neronis.*

5 Sic Eusebius vel 21 *(inquit)* vt aiunt nonnulli. *Nicephorus, Orosius, Victor, Cedrenus, Tertull. aduersus Iudæos, ei tantum annos 22. tribuit, menses 7 dies 20. Dion Nicæus annos 22. menses 7. dies 5. Sic Zonaras, nisi quod dies 7. habet.*

6 De hoc ita Eusebius in Chron. Tiberius multos Reges ad se, per blanditias euocatos, nunquam remisit, in quib. Archelaum Cappadocem, cuius in prouinciam versam Mazacam nobilissimam ciuitatem Cæsaream appellari iussit. *Lege vero ex m. ff.* Cuius regno in prouinciam verso, *&c. Hæc de eo scribunt Tacitus, & Dion in Tiberio.*

7 De die & anno mortis Christi, varia sanctorum sunt sententia, vt apud Tertullian. aduersus Iudæos, Clementem, & Eusebium, cæteroque antiquos patres quæ omnia Onufrius Panuinus Augustinianus in vnum collegit, eleganti edito Scholio, li. 2. Commentariorum in Fastos.

5238 * Lege Dionem in Tiberio. * Ioseph. antiq. libr. 18. ca. 15. & belli Iudaic. lib. 2. cap. 7. * Eusebi* chron.

B

Caius 8 Caligula regnat annis 9 IV. * Hic auaritia, crudelitate, & luxuria sæuus fuit, atque in deos se transferens, in templo Hierosolymorum * statuam Iouis Olympii, sub nomine suo poni iussit. Per idem tempus 10 * Matthæus Apostolus Euangelium primus in Iudæa scripsit.

8 Dion in Tiberio Caligulæ *cognomen propterea huic datum scribit, quod quum fuisset magna ex parte in exercitu educatus, caligis militaribus pro vrbanis vteretur. Augustum etiam Cæsarem* Caligam, *à militibus, per illusionem, ab vsu caligarum, vocatum fuisse testatur Dion. in August.*

9 Euseb. Clem. Nicep. & Cassiodorus ann. 3. mens. 10. Iosephus libr. bells Iudaici cap. 10. ponit ann. 3. menses 6. Aliter libr. 19. Antiquit. ca. 1. Extinctus est *(inquit)* Caius quarto imperii sui anno minus mensibus quatuor *Tertull. aduersus Iudæos an. 3. mens 8. dies 13 ponit.*

10 Græce ne, an Hebraice scripserit Matthæus, quæri solet. Hieronymus in Catalogo Hebraicum, *inquit*, Euangelium eius habetur vsque hodie in bibliotheca Cæsariensi *Idem li 3. contra Pelagian. Similiter Eusebius li. 3. hist. eccl. c. 18. & li 4. c. vltimo. Nazianzen. etiam Irenæus, & Nicephorus c. 45. li. 2. testantur eum patrio sermone euangelium suum scripsisse.*

5252

Claudius regnat annis 13 XIV. Eo regnante, Petrus Apostolus, contra Simonem Magum, Romam pergit. 12 Marcus quoque Euangelista Alexandriæ Christum prædicans, Euangelium scripsit.

Anni ab orbe C.

11 Nicephorus agnoscit annos duntaxat 13. mensem 1. Epiphanius annos totidem, menses 2. Iosephus libr. 20. capite 10. antiq. imperasse scribit annis 13. mensibus 8. diebus 20. Sicut Dion & Zonaras. Suetonius simpliciter ait, cum decimoquarto imperii anno excessisse. Eusebius & Cassiodorus numerant annos 12. menses 9. dies 28. Tertullianus annos 13. menses 7. dies 20. Clemens 1. Strom. annos.

12 Eusebius libr. 2. histor. Eccles. cap. 5. & 16. Nicep. libr. 2. cap. 15. & 16.

C

5266 * Sueton. Euseb. chr. * F. forte e. patris, ex Eusebi chr. Hæc erat Domitia: ex Dione.

Nero regnat annis 13 XIV. Hic iniuriæ, crudelitati, & luxuriæ deditus, * retibus aureis piscabatur: 14 matrem & * sororem prostituit, & interfecit. Senatum multum extinxit: multas Reipubl. prouincias, & vrbes amisit: vrbem quoq; Romam incendit, vt Troiani excidii imaginem spectaret. Huius temporibus Simon Magus, cum altercationem proposuisset cum Petro, & Paulo, Apostolis, dicens se quandam virtutem esse Dei magnam, medio die dum ad patrem volare promittit in cælum, à dæmonibus, à quibus in aere ferebatur, adiurante eos Petro, per Deum, Paulo vero orante, dimissus crepuit: 15 Ob cuius necem à Nerone Petrus crucifigitur, Paulus gladio cæditur. Hac tempestate Persius Poeta moritur. Lucanus quoque, ac 16 Seneca præcepto Neronis interficiuntur.

D

13. Sic Eutropius, Sueto. chronicon Græcum, Ado, alii Eusebius ann. 14. mens. 7. diebus 28. Epiph. ann. 13. mens. 7. diebus 27. Nicephor. ann. 13. mense 1. Dion Nicæus vixisse ait ann. 30. regnasse 13. menses 8. diduo minus. Paulus Orosius li. 7. Principatum, *inquit*, adeptus, est, manifestque in eo annis non plenis *14. Tertullianus contra omnium sententiam undecim tantum annos, menses 9. dies 13. ponit. Cassiodorus annos 13 mens 7 dies 27.*

14 Dion in eius vita existimat eum non habuisse consuetudinem cum matre Agrippina, sed cum alia huius simi. i, ad quam alludens, dicebat se cum matre consuetudinem habere. De matris morte Dion copiose, & Sueton.

15 Ita Nicephorus lib. 2. c. 36. Chrysostomus lib 1. aduersus vituperatores vitæ monasticæ. Res gestas Petri cum Simone Mago conscripsit Lucas Tudeus.

16 Mores & mortem Senecæ ita describit Dion in Nerone, nescio an vere, & vtraque maxime aliena fuisse à vero philosopho: Cum enim Tyrannidem, *inquit*, improbaret, Tyranni præceptor erat, quumque insultaret iis, qui cum principibus versarentur, ipse a palatio non decedebat. Assentatores detestabatur: quum ipse Reginas conferet, & libertos: Diuites reptabendebat is, cuius facultates erant aureorum triciesentena millia: quique luxum aliorum damnabat, quingentos tripodas habuit de lygno cedrino, pedibus eburneis, similes & pares inter se, in quibus cœnabat. Mortuus denique est, contra quam philosophum decebat, animo abiecto, atque imbecillo.

E

17 Vespasianus regnat annis 18 X. Iste in disciplina militari strenuus multas prouincias, quas Nero amiserat, bellando Reipub. restituit. Inimemor offensarum fuit, conuitia in se dicta leuiter tulit. Huius secundo anno Titus Hierosolymam cepit, atq; subuertit: vbi 19 vndecies centena millia Iudæorum fame & gladio perierunt. Sed & præter hos quoq; centum millia publice venundata.

Anni ab orbe C. 5278

17 Ante Vespasianum imperauerunt, Galba, Otho, & Vitellius annum vnum, menses 9 teste Eusebio, qui propterea forte etiam ab Isidoro omittuntur, & ab Oroso: quod Plutarchus in Galba hos non tam Romani imperii, quam comœdiæ cuiusdam fuisse Imperatores scribat. Ex Dione, Galba imperauit menses 9. dies 13. Otho dies 90. Vitellius annum vnum, diebus decem exceptis: ex Clemente vero Galba menses 7. dies 6. Otho menses 5. diem vnum, Vitellius menses 7. diem vnum.

18 Eusebius Nicephor. Chronicon Græcum, & Cassiodorus annis 9. mens. 11 diebus 22. Epiphanius annis 9. mens 7. diebus 12. Dion annis 10. diebus sex minus, sic & Zonaras Orosius bono principatus anno profluuio mortuum scribit. Tertullianus ait annis 11. regnasse Cedrenus annis 10. diebus 8.

F

19 Sic Eusebius: Titus Iudæa capta, & Hierosolymis subuersis, sexcenta millia virorum interfecit. *Iosephus vero scribit vndecies centena millia fame, & gladio periisse, & alia centum millia captiuorum publice venundata. hæc Eusebius.*

Titus regnat annis 20 II. Iste in vtraque lingua tanto facundissimus extitit, vt causas Latine ageret, poemata, & tragœdias Græce componeret: tanto autem bellicosissimus fuit, vt in * oppugnatione Hierosolymorum, sub patre militans, * duodecim * propugnatores, duodecim sagittarum confoderet ictibus. Porro in imperio tantæ bonitatis fuit, 21 vt nullum omnino puniret, sed conuictos aduersus se coniurationis dimitteret, atq; in eadem familiaritate, qua antea habuerat, retineret. Huius etiam inter omnia fuit illud celebre dictum, 22 perdidisse diem, quo nihil boni fecerat.

5278

* expugnatione. * Sueton. septem * pugnatores, in alio m. s. Verum illa lectio ex Sueton. confirmatur.

20 Suetonio & Dioni regnauit annis 2. mensibus totidem, diebus 20. Eusebio annis 2. mens. 8. Europ ann. 2. mens. 8. diebus 20. Nicephoro, Cassiodoro, Beda & aliis, annis 2 mens. 2. Epiphanio ann. 2. men. 2. diebus 2. cum Isidoro Orosius facit li 7. Zonaras ponit annos duos sex diebus minus Cedrenus annos 3.

G

21 Dion in huius vita: Titus, *inquit*, non modo Senatorem; quamdiu principatum tenuit, nullum interficiendum iussit, sed nec alius quisquam sub eius imperio morte affectus est. De criminè impietatis nunquam cognouit, neque permisit aliis, vt cognoscerent. Nemo enim, inquit, iniuria me afficere, aut insequi contumelia potest. propterea quod nihil ago, quod reprehendi mereatur. Ea vero quæ falso de me dicuntur, prorsus negligo.

22 Suetonius memorabilem, inquit, meritoque laudatam vocem dedit: Amici, diem perdidi.

Anni ab orbe C. 5294

Domitianus frater Titi regnat annis 23 XV. Hic post Neronem secundus, superbia execrabilis, 24 Deum se appellari iussit, 25 Christianos persequi paganis instituit. Sub quo Apostolus Ioannes in Pathmos insulam relegatus. Apocalypsim scripserit. Iste multos Senatorum in exilium misit, ac peremit * cunctos quoq;, qui de genere Dauid erant, interfici iussit, vt nullus Iudæorum, ex regali superesset origine.

* Euseb. chr. Oro. sius libr. 7.

H

23 Eusebius annis 15, menstibus 5. sic Epiphanius, Cassiodorus, & Nicephorus. Suetonius simpliciter decimoquinto imperii anno mortuum asserit, sicut Orosius. Dion Nicæus, Regnauit, inquit, annis 15. diebus 5. Zonaras ann. 15. mensibus 11.

24 Eusebius: Primus Domitianus Dominum se, & Deum appellari iussit. *Idem Dion Suetonius.* Pari, *inquit*, arrogantia, cum procuratorum suorum homine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: Dominus, & Deus noster sic iubet: vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam, appellaretur aliter.

25 Hæc fuit secunda Ecclesiæ persequutio, prima enim fuit sub Nerone de qua Eusebius li. 3. historiæ eccl. c. 13. & Aug. li. 18. ca. 52. de ciuit. Dei, & Paulus Orosius libr. 7. & Alex. Monachus libello εἰς βίους & σωτηρίας ἁγίων, qui in bibliotheca mea est nondum editus.

Nerua regnat anno 261. Vir imperio moderatus, æqualem se & 27 communem omnibus præbuit. Huius * tempore Ioannes Apostolus ab exilio Ephesum * re-

5295 * tẽporib. * redit.

dii

A

dixit, atque efflagitatus ab Asiæ Episcopis, euangelium nouissimus edidit.

26 *Eusebius anno vno, mensibus 4. Sic Nicephorus, Cassiodorus, Epiphanius, Clemens, & Zonaras. Dion, Eutropius, Beda, Ado, & alii 9. dies adiiciunt.*

27 *Mores huius eleganter Xiphilinus ex Dione depingit*: Statuas, *inquit*, aureas aut argenteas sibi fieri vetuit, bonaque quæcunque adhuc inuenta sunt in palatio, restituit iis, quibus ea Domitianus, per iniuriam ademerat. Ciuibus Romanis, qui in summa forent egestate, agrum dedit, ad aureorum sexcenta millia, eius agri emptione, diuisioneque quibusdam viris Senatorii ordinis imperata. Quumque egeret pecunia, magnum numerum vestium multaque vasa argentea, atque aurea, & reliquam suppellectilem, non modo de priuatis suis, sed etiam de principalibus rebus, multa etiam prædia, multasque domos, atque in summa omnia, præter ea, quæ necessaria erant, vendidit. Neque vero in pretiis harum rerum sordidus, sed in hoc ipso benignus erga multos & liberalis fuit. *Hæc Dion, qui & alia adiungit quæ summam huius viri moderationem arguunt.*

5314 *Anni ab orbe C.*

Traianus regnat annis 28 XIX. Isti mirabili virtute Romanum imperium, vsque in orientem, longe late- * reduxit. que * produxit. 29 Babyloniam, & Arabiam cepit, & vsque ad Indiæ fines, post Alexandrum, accessit, 30 liberalis cunctis atque tranquillus. Cuius inter alia dicta illud fertur egregium, vt dum * interrogaretur, * F. arguere-tur. quod nimium circa omnes communis esset, respondit, talem se Imperatorem esse priuatis, qualem sibi Imperatorem priuatus optasset. Simon Cleophas, Hierosolymorum Episcopus, huius tempore crucifigitur, & requieuit Ioannes Apostolus.

B

28 *Sic Epiphanius, Chronicon Græcum, Orosius, cum aliis. Eusebius ann. 19. mens. 6. vt Nicephorus & Zonaras, Clemens, Strom. ann. 19. mens. 7. diebus 15. A Dione, Eutropio, Beda, Cedreno, & Adone ponuntur anni 19. mens. 6. dies 15. vt & à Cassiodoro.*

29 *In alio ms. erat*, Asiam, Babyloniam, & Arabiam cepit. *Eusebius ita*: Traianus, victo Rege Decebalo, Daciam fecit prouinciam. Heberos, Sauromatas, Afraenos (*lege* Adiabenos) Arabes, Bosphoranos, Colchos in fidem accepit, Seleuciam & Ctesiphontem & Babylonem occupauit. *Quod autem pro Afraenos Adiabenos legam, facit Dion apud Xiphilinum, qui ait hunc Adiabenem omnem, quæ pars Assyriæ ad Ninum pertinuit, in potestatem suam redegisse. Fuit autem Traianus, vt est apud Xiphilinum, à Nerua Cæsar & Imperator factus, quum tamen ipsi propinqui non deessent. Neque enim ille coniunctionem sanguinis antepositit publicæ vtilitati: neque vt ursus eum deterruit quod Traianus homo Hispanus, nec Italus erat, nec Italicus, quodque ante eum nemo alterius nationis Imperium Romanorum obtinuisset. De Traiano præter alios ex antiquis scripsere, Dion, Sextus Aurelius, Eutropius, Sextus Rufus, Ammianus Marcellinus lib. 14. Plinius in Panegyrico, & lib. 1. epistolarum.*

C

30 Postquam (*inquit Dion*,) Romam venit, multa fecit ad emendandum, corrigendumque statum Reipubl. atque in gratiam bonorum quorum in primis curam gessit: nam ciuitatibus Italiæ multa largius est, ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit. *Et mox* Traianus, *inquit*, nulli inuidebat, perdebatque neminem: bonos omnes ornabat honoribus, & dignitatibus augebat, ex quo fiebat, vt neque timerer quenquam, nec haberet odio. Nullam fidem habebat calumniatoribus, nulla ira tenebatur, abstinebat ab aliena pecunia, non minus quam ab iniquis cædibus, magnos sumptus fecit, belli pacisque temporibus multa eaque apprime necessaria ædificauit. *Lege apud eundem plura, quæ huius viri mores vitamque commendant.*

5335 *flumen. *Anni ab orbe C.*

31 Adrianus regnat annis 32 XXI. Iste Traiani gloriæ inuideris, prouincias orientis Persis reddidit, & Euphratem * fluuium finem Imperii Romani posuit. Idem quoque Iudæos secundo effectos rebelles subiugat, vrbemque Hierosolymã restaurat, eamque ex suo nomine 33 Æliam vocat. Peridem tempus Aquila Ponticus, Interpres secundus post septuaginta, oritur: Et 34 Basilides hæresiarcha agnoscitur.

D

31 *De hoc ita Spartianus*: Origo Imperatoris Adriani verustior à Picentibus, posterior ab Hispaniensibus. Siquidem Adria ortos maiores suos, apud Italicam Scipionum temporibus resedisse, in libris vitæ suæ Adrianus ipse commemorat. *Adriano pater Ælius Adrianus, cognomento Afer, fuit consobrinus Traiani imperatoris, mater Domitia Paulina Gadibus orta. Dion, quod erat municeps Traiani dicit.*

32 *Sic Eusebius, Orosius, Nicephorus, alii, Dion, & Zonaras ann. 20. mens. 9. Eutropius ann. 21 mens. 10. dieb. 20. & ita Cassiodorus, nisi quod diem auferat. Libellus de vitis Imperatorum ann. 21. mens. 11. vt Spartianus, Cedrenus ann. 24.*

33 *Dion*, Æliam, *inquit*, Capitolinam appellauit, & coloniam deduxit: & vbi templum Dei fuerat, alterum Ioui ædificari curauit, Iudæis grauiter ferentibus, quod externæ gentes in sua vrbe habitarent, sacraque peregrina in ea fierent.

34 *De Basilide hæretico Euseb. lib. 4. histor. Eccles. c. 7. & Irenæus lib. 1. c. 27. Aug. de hæresibus. Nicephorus diuersis in locis.*

E

Antoninus Pius regnat annis 35 XXII. * Iste propter clementiam tale cognomentum accepit, quia in omni regno Romano, cautionibus incensis, cunctorum debita relaxauit: vnde & pater patriæ appellatus est. Iste primus imperium * Romani orbis, cum Antonino Iuniore, æquata potestate, diuisit. Eo regnante 36 Valentinus, & Marcion, hæresiarchæ produntur, atque Galenus medicus, Pergamo genitus, Romæ Clarus habetur.

5357 * Iste ob hoc tale cogno. & c Vide Orosium lib. 7. c. 9. *Romanæ vibis.

35 *Sic Epiphanius. Eusebius vero ann. 23. mens. 3. Orosius & ex eo Ado Vienensis annis 20. & non plenis tribus imperasse tradunt. Eutropius 23. integros agnoscit, vt chronicon Græcum. Nicephorus 22. tantum mens. 3. Libellus de vitis Imperatorum nuper sub Aurelii Victoris nomine Antuerpiæ editus 20. dum taxat agnoscit, contra Xiphilinus ex Dione 24. & cum eo Cedrenus.*

36 *Forte legendum ex Eusebio, & Paulo Orosio lib. 7. c. 9.* Valentinus & Cerdo magister Marcionis. *Quamuis constat ex eodem Eusebio lib. 4. histor. eccles. c. 10. Marcionem & Cerdonem, eodem tempore Romæ pernersa sua dogmata disseminasse.*

F

37 Antoninus * minor regnat annis XVIII. Hic ad Parthos profectus, Seleuciam Assyriæ vrbem, cum quadringentis millibus hominum cepit: de Parthis & Persis triumphauit. Eo regnante * Montanus Cataphrygarum auctor, & Tatianus à quo hæresis 38 Encratitarum, exorti sunt.

5375 * Iunior. * Vide Eusebium l. 4. ca. 27. hist. eccl. & h. 5. c. 15. & 17.

37 *Hic cognomento Philosophus fuit vir bonus, vt ait Dion, quippe in quo nihil fuit, simulatique ineffet. Hunc Orosius annis 14. tantum imperasse ponit. Euseb. Beda, & Ado an. 19. mens. 1. Nicephorus ann. 19. mens. 2. Zonaras ann. 19. dieb. 11. Cedrenus 19. dies omittit.*

Anni ab orbe C.

38 *De hac hæresi vide Eusebium lib. 4. c. 27. histor. Eccles. & Irenæum libr. 1. aduersus hæreses. c. 9. dicunturque Encratitæ, quasi continentes, postea Seueriani à Seuero Tatiani successore appellati. De quibus vide præterea Nicephorum lib. 4. eccles. histor. cap. 4. & cap. 11.*

5388. *Theodotion Ephesius, & Aquila Ponticus, vterque Iudæus proselita. Euseb. hist eccles. lib. 5. c. 8.

Commodus regnat annis 93 XIII. Iste luxuriæ multæ fuit. Sub hoc * Theodotion Ephesius, interpres tertius apparuit, atque Irenæus Episcopus Lugdunensis, doctrina habetur insignis.

39 *Sic Eusebius, Orosius, Herodianus, Beda, Nicephorus, alii. Eutropius vero ann. 12. mens. 8. Dion ann. 12. mens. 9. dieb. 14. vt Clemens & Zonaras, Cedrenus 14. dies omittit.*

5389 G

Ælius Pertinax regnat anno 40 I. 41 Hic supplicante Senatu, vt vxorem Augustam, & filium Cæsarem faceret, renuens, ait sufficere sibi debere, quid ipse imperaret inuitus.

40 *Eusebius, Epiphanius, Nicephorus & alii 6. tantum menses ponunt. Eutropius 81. dies, Dion 57. vt etiam Zonaras, & Cedrenus.*

41 *Ita Eusebius, sed aliter Capitolinus*: Pertinax, *inquit*, neque vxoris Augustæ appellationem recepit, & de filio dixit, quum meruerit.

42 Seuerus Pertinax regnat annis 43 XVIII. Iste multa bella feliciter gessit: Parthos vicit Arabiam obtinuit, 44 Britanniam bellando recepit, litterarum & Philosophiæ scientiam habuit. Huius tempore 45 Symmachus interpres quartus, agnoscitur. * Narcissus Hierosolymorum Episcopus virtutibus plurimis celebratur: Tertullianus Afer in Ecclesia * illustris habetur: Origenes Alexandriæ studiis eruditur.

5407 *Euseb, li. 6. c. 13. eccl. hist. de Origene. c. 2. eod. lib. *Insignis habetur.

42. *Ante Seuerum Pertinacem, ponendus erat Didius Saluius Iulianus, qui vt tradit Dion, imperauit dies 66. seu, vt Eutropius & Orosius, mens. 7.*

43 *Sic Euseb. Epiphanius, Nicephorus, aliique pene omnes. Eutropius ann. 19. mens. 10. Dion ann. 17. mens. 8. diebus 3. Zonaras in Dione annos legit 16. in diebus & mensibus ei alioqui par. Cedrenus ann. 17. mens. 8.*

H

44. Tempore Titi Cn. Iulius Agrippa primus Romanorum Britanniam circumfusam vndique mari cognouit. *Dion in Tito.*

45 *De Symmacho Eusebius lib. 6. eccles. histor. c. 13. vbi de Narcisso, & Origene celebris fit mentio.*

Antoninus 46 Caracalla, Seueri filius, regnat annis 47 VII. Hic impatiens libidinis fuit: Nouercam suam vxorem duxit. Nihil memorabile gessit. Huius tempore in Hierico quinta editio diuinarum scripturarum inuenta est cuius auctor non apparet.

5414

46 *Antoninus Caracallus dictus, vt scribit Dion, quod proprium genus indumenti excogitauit in modum penulæ. Id barba-*

A Anni ab orbe C. 5415.

rum difficillumque, & consultum erat ex multis partibus, eoque inductus erat semper, ex quo Caracallus cognominatus est: iussit militibus, vt se eodem genere vestis induerent. Vide Eutrop. & alios. Nouerca eius appellabatur Iulia, ex Eusebio & Dione, & aliis.

47 Sic Epiphanius, Nicephorus, & alij. Spartianus & Cedrenus ann. 6. vt & Eusebius, cum Eutropio. Orosius in imperio manssisse ait annis non plenis 7. Dion. 6 mens. 2. diebus aliquot.

Macrinus regnat anno 48 I. Hic cum filio regnans, nihil memorabile temporis breuitate gesserunt. Nam post annum vnum, seditione militari, pariter 49 interfecti sunt.

48 Ita Eusebius, Niceph. Orosius, alii: Dion & Zonaras anno 1. mense 2. tribus diebus exceptis, Eutropius ann. 1. mens. 2 pessime Cedrenus ann. 8.

49 Eusebius Chronico: Macrinus occiditur in Archelaide: Herodianus, in Chalcedone Bythiniæ vrbe Verum Dion de eius morte sic habet: Chalcedonem nauigauit, ibique remansit: eo venere milites missi à Pseudantonino, à quibus comprehensus, perductus est in Cappadociam, vbi postquam intellexit filium suum captum esse, deiecit se ex vehiculo (nec enim vinctus erat) fregitque humerum: nec ita multo post occisus est.

B 5419. * Hic Pseudantoninus, Heliogabalus, Sardanapalus dictus & postea Tiberinus. *perēptus. 5432.

* Aurelius Antoninus regnat annis 50 IV. Hic dum obscœnissime viueret, & ipse 51 tumultu militari * interemptus est. Cuius temporibus sexta editio inuenta est Nicopoli: Sabellius hæresiarcha oritur.

50 Ita Eusebius, Nicephorus, Orosius, alii: Eutropius ann. 2. mens. 8. Dion ann. 3. mens. 9. diebus 4. Herodianus an. 6. Zonaras & Cedr. ann. 3. mens. 9 dieb. 4.

51 Eusebius Chronico: Antoninus Romæ occiditur tumultu militari cum matre Semasyra, Semiamira, Lampridius, Soemida, Herodianus, Semea, Eutropius.

Alexander regnat annis 52 XIII. Hic 53 Persas gloriosissime vicit: ciuib. fauorabilis fuit. Huius temporibus Origenes Alexandriæ clarnit, & Romæ Vlpianus insignis Iurisperitus.

52 Sic plerique omnes. Vnus Herodianus annos 14. Eutropius ann. 13. dies 8. Cedrenus ann. 13. mens. 8. Zonaras 10. tantum annos habet.

53 Euseb. in Chron. Alexander Xerxem Regem Persarum gloriosissime vicit, vbi ex Lampridio & Herodiano Artaxerxem videtur legendum, sicut & in Orosio & Cassiodoro.

5435. C Maximinus regnat annis 54 III. Iste primus ex militari 55 corpore, absque decreto Senatus, Imperator efficitur, & Christianos 56 persequitur.

54 Sic Eusebius, Niceph. Chronicum Gracum, & alii. Eutropius ann. 3. & diebus aliquot. Zonaras & Cedrenus, nescio quomodo, ann. 6.

55 In alio erat, militari cohorte, verum censui legendum, ex militari corpore, authoritate Eusebii (sic enim inquit, Primus ex corpore militari) & aliorum codicum.

Anni ab orbe C. 5441. 56 De hac persecutione præter alios scribit Aymon lib. 6. c. 7. & Alexan. Monachus περὶ ὑψίστου πατρὸς.

Gordianus regnat annis 57 VI. Hic rebellantes Parthos, & Persas afflixit. Rediens victor de Persis, fraude suorum interiit. Huius temporib. 58 Zepherinus, testimonio Spiritussancti in specie columbæ super caput eius descendentis, Romæ episcopus ordinatur.

57 Ita Eusebius, Niceph. Paulus Eutropii interpolator, Orosius atque alii omnes.

58 In alio m. s. est Flauianus, verum id lego Zepherino accidisse apud Eusebium lib. eccles. histor. c. 21. & apud Nicepho. lib. 5. c. 26. Idem etiam Fabianæ euenisse refert Aymon lib. 6. cap. 10. In m. s. etiam vbi Flauianus legitur post dictionem, ordinatur, additur: licet quidam hoc verius de Zepherino adfirment.

5448. D Philippus regnat annis 59 VII. Iste primus inter Imperatores credidit Christo. Huius etiam primo anno millesimus annus Romanæ vrbis fuisse docetur expletus.

59 Sic Eusebius, Nicephorus, Orosius, Cedrenus, aliique pene omnes. Zonaras à quibusdam traditum ait annos 5. imperasse, à nonnullis 6. & totidem menses.

5449. Decius regnat anno 60 I. Huius temporibus S. Antonius monachus in Ægypto docetur exortus: à quo primum monasteria condita sunt.

60 Sic Chronicon Græcum m. s. Eusebius vero, Nicephorus, Ado, & alii annum vnum ponunt, & 3. menses. Eutropius ipsum cum filio imperasse tradit biennio: Orosius triennio: Cassiodorus biennio mensibus 4.

5451. Gallus & Volusianus eius filius regnant annis 61 II. 62 Nouatus, Cypriani Episc. Presbyter, Romam veniens, Nouatianam hæresim condidit.

61 Beda ac ceteri fere omnes 4 menses adiiciunt. Nam quod in Nicephoro legantur imperasse vno dumtaxat anno & mensibus 4 sine mendo non puto, vt liquet ex enumeratione Consulum, apud Cassiodorum.

62 De Nouato hæretico scribit Eusebius lib. 6. eccles. histor. cap. 33. & Pacianus epistola tertia ad Symphor. & Socrates lib. 4. c. 23 qui in concilio Romano condemnatur, vt constat ex Eusebio l. 6. c. 39. Theod. lib. 3. Cypria. li. 2. epist. 1. & li 4. epist. 2.

Valerianus cum Gallieno regnant annis * XV. Cyprianus primum Rhetor, deinde Episcopus martyrio coronatur. Gotthi quoque Græciam, Macedoniam, Asiam, Pontumque depopulantur. Valerianus Christianis persecutionem mouens, à Rege Persarum Sapore captus, ibi in dedecore vitæ consenuit.

5466. * Niceph. 12.

Claudius regnat annis 63 II. Iste Gothos Illyricum, Macedoniamque vastantes superat. 64 Paulus Samosatenus, hæresiarcha agnoscitur.

5468.

63 Sic & in Eusebio scribendum, testis est Zonaras, in Claudio pro quo nunc legitur, anno 1. mens. 9 vt in Niceph. Eutropius intra biennium morbo periisse ait.

Anni ab orbe C.

64 De Paulo Samosateno, vide Euseb. li. 7. histor. eccles. c. 25. Epiphan. hæres 9. & in concilio Antiocheno conuictus est. Aymon li. 7. c. 7. & 10. Nicepb. lib. 6. c. 26. & 29.

Aurelianus regnat annis 65 VI. Iste Romanorum imperium bellando pene ad fines priores perduxit, 66 qui persequutionem aduersus Christianos efficiens, fulmine corripitur, * & sine mora occiditur.

5474. F * &, nec mora.

65 Ita Cedrenus: verum Eusebius, Nicephorus, Orosius, Eutropius, & Zonaras imperio sex annos potitum tradunt, paucis mensibus exceptis.

66 Eusebius in Chronico sic habet: Aurelianus cum aduersus nos persecutionem mouisset, fulmen iuxta eum, comitesque eius ruit, ac non multo post inter Constantinopolim, & Heracleam in Cænophorio viæ veteris occiditur. Flauius Vopiscus ita: Cum iter faceret apud Cænophorium mansionem, quæ est inter Heracleam, & Byzantium, malitia Notarii interemptus est. Vide præterea de eius morte Euseb. li. 7. eccles. histo. cap. 26. Aymon lib. 7. cap. 2. Nicepb. li. 6. cap. 19. Ado, Beda, & reliqui omnes à suis interisse scribunt.

Tacitus regnat anno 67 I. Huius vitæ breuitas, gestorum nihil dignum, historia prænotat.

5475.

67 Ab aliis sex menses ei assignantur, & Cedreno anni 2.

Probus regnat annis 68 VI. Iste militia strenuus, & ciuilitate præclarus, Gallias à barbaris * occupatas bellando Romanis restituit. Huius tempore 69 Manichæorum hæresis orta est.

5481. * præoccupatas.

68 Menses 4. Eusebius, Nicepb. Eutropius, Orosius, aliique adiiciunt. Zonaras non integris sex annis imperasse scribit.

69 De hæresi Manichæorum à Mane Persa exorta scribit Eusebius, li. 7. eccles. histor. c. 25. Hilarius de Trinitate, li. 6. Cyrillus cateches. 6. Epiphan. hær. 66.

G

Carus cum filiis Carino & Numeriano regnat annis * II. Carus postquam de Persis triumphauit, victor circa Tigridem castra ponens, ictu 70 fulminis concidit.

5483. * Sic Euse. chron. Nicepb. Orosius, Vopiscus.

70 Eusebius Chronico ita habet: Carinus prælio victus apud Murgum occiditur: Vopiscus, apud Murtium.

Diocletianus & Maximianus regnauerunt annis 71 XX. Diocletianus, diuinis libris aduftis, Christianos toto orbe * persequitur. * Iste primus gemmas vestibus, calceamentisque inseri iussit, dum sola purpura retro principes vterentur. Hi autem Imperatores varia bella gesserunt. Persis victis, recepta Mesopotamia. Qui postea, pariter fastigio imperii relicto, priuati vixerunt.

5503. * anno Domini 288. Ado. * Euseb. chron.

71 Sic Eusebius, Niceph. Orosius, alii. Cedrenus 22. Aurelius Victor 25. non sine mendo, vt liquet ex supputatione Consulum, in Cassiodoro.

H

Galerius regnat annis 72 2. Huius imperii breuitas nihil dignum historiæ contulit.

5505. Anni ab orbe C.

72 Eusebius chronico, Galerius inquit, biennio Augustus imperium tenuit, mox cum alio annis sex.

Constantinus regnat annis 73 XXX. Hic Persis bellum parauit, ad cuius aduentum adeo trepidauerunt, vt supplices occurrerent, promittentes imperata perficere. 74 Christianus quoque effectus licentiam dedit Christianis libere congregari, & in honorem Christi basilicas construi. * His temporibus hæresis Arriana exoritur. Nicæum quoque concilium à Constantino, ad condemnationem Arrii congregatur. Tunc & Donatistarum schisma oboritur. Per idem tempus 75 crux Christi, ab Helena, Constantini matre, Hierosolymis reperta est. Constantinus autem, in extremo vitæ suæ, ab Eusebio Nicomediēsi Episcopo baptizatus, in Arria-

5535. * Huius.

num

num dogma conuertitur. Heu pro dolor, 76 *bono vsus principio, & fine malo.

73 *Eusebius, Beda & Ado 10. menses addunt. Nicephorus 31. annos habet. Chronicon Gracum m. f 30. ann. & menses 1. Ex Aurelio Victore colliguntur anni 32. Cedrenus trigesimo tertio imperij anno mortuum scribit Aurelius etiam Victor ponit post Galerium alios duos Galerios Armentarium, & Galerium Maximinum & Alexandrum.

74 De baptismo Constantini prater Eusebium, & Zonaram, initio tomi 3. scripsit copiose Cedrenus, in eius vita. Quod fuerit à Syluestro sanctissimo Roma Papa baptizatus septimo imperij sui anno, & à lepra liberatus refert Niceph. li. 7. c. 45. Ambrosius vero de obitu Theodosij, quod in vita extremo baptismi gratiam obtinuerit affirmat. Idem testatur Alexander Monachus li. de inuentione salutifera crucis, quem Nicomedia obiisse ait, hoc oportune adeptum, vt in Iordane, quod summopere desiderauerat, baptizaretur. quam sententiam etiam probat Hermes, Socrates, & Theodoretus, vt auctor est Nicephorus libr. 8. cap. 54. quibus consentiunt Ruffinus Oros. Cassiodor. & alij.

75 An crux, in qua salus nostra, vitaque auctor pependit, habuerit quatuor brachia, & an corpus Domini nostri quatuor fuerit clauis transfixum disputat pie & eleganter Lucas Episcopus Tudensis Hispanus aduersus Albigenses, quem m. s. in bibliotheca habeo. De eius inuentione Alexand. Monachus nondum editus, qui apud me est Grace m. s.

76 Hanc sententiam docte refellit Cedrenus in compendio hist. in vita Constantini.

A

* bonus principio, & fine malus

B

5559. * Vide Oros. & Alonem.

Anni ab orbe C.

Constantius, & Cõstans regnauerunt annis 77 xxiv. Constantius crudelitate morum terribilis, à Persis multa perpessus est. Deinde Arrianus effectus * Catholicos toto orbe persequitur. Cuius etiã fauore Arrius fretus, dum Constantinopolim, ad ecclesiam pergeret, aduersus nostros, de fide dimicaturus, diuertens 78 per forum Constantini, ad necessariã causam, viscera eius repente, simul cum vita effusa sunt. Per idem tempus Athanasius, & Hilarius doctrina, & confessione fidei celebrantur. Hæresis Anthropomorphitarum in Syria, & Macedonia, & Constantinopoli nascitur. Donatus artis grãmaticæ scriptor, ac 79 præceptor Hieronymi, Romæ illustris habetur. Antonius Monachus moritur. 80 Ossa Andreæ, & Lucæ Apostolorum Constantinopolim transferuntur.

77 Sic Grosius, Niceph. Cedren. & chronic. Gracum. Hieronymus in suo ad Eusebium chronico, menses 5. diesque 12. addit. In Adone ponuntur anni 18. mens. 5. dies 14.

C

78 De morte Arrii Ruffinus li. 10 eccles. hist. c. 13. & Cedren. cum Epiph. li 2 contra hæres. sic inquit. noctu Arrius ad sellam progressus, necessarii oneris deponendi gratia, crepuit, quemadmodum & Iudas quondam. Idem Theodoretus li. 1 eccl. hist. c. 14.

79 Hieronymus Donatum vocat præceptorem suum multis in locis, præsertim in commentariis in Eccl. c. 1. in illud: quid est quod fuit: & in Apologia, aduersus Ruffinum, & scripsisse commentarios in Virgilium ait.

80 Postea Melphin ossa Andreæ Apostoli translata sunt. Caput Pio Secundo Romam allatum, & in basilica D. Petri collocatum.

5561.

Iulianus regnat annis 81 2. Hic ex clerico Imperator, ac paganus effectus, ad Idolorum cultum conuertitur, ac Christianis martyria intulit: Liberales litteras Christianos docere, vel discere vetuit. Qui etiam, dum in odium Christi, templum Hierosolymis Iudæos reparare permisisset, atque ex omnibus profluciis Iudæi collecti, noua templi fundamenta iacerent, subito nocte oborto terræ motu, saxa, ab imo fundamentorum excussa, longe lateque sparsa sunt: * Igneus quoque globus ab interiori æde templi egressus, plurimos eorum suo prostrauit incendio. Quo terrore * reliqui pauefacti, Christum confitebantur inuiti. Et ne hoc casu crederent factum, sequenti nocte in vestimentis * eorum crucis apparuit signum. Iulianus autem contra Persas procedens, facta congressione, iaculo suscepto, 82 interiit.

* Vide Cedren.

* aliqui.

* eorum.

D

81 Consentit Nicephorus, & chronicon Gracum. Hieronymus à quibusdam anno 1. mens. 7. ab aliis annis 2. mens. 8. regnasse traditum ait. Orosius 1. ponit imperij annum, & mens. 8. Paulus Diaconus tertio imperij anno extinctum asserit.

82 De morte Iuliani varie sunt opiniones, vt est apud Niceph. li. 10. c. 24. & Hieronym. in additionibus in chronicon Eusebij, & Zonar. li. 13. & Cedrenum, & Aymonem de Christianarum rerum memoria lib. 9. Paulus Orosius sic li. 7. c. 30. Itaque postquam à Ctesiphonte castra mouit, dolo cuiusdam transfugæ in deserta perductus, cum vi sitis & ardore solis, atque insuper labore arenarum confectus, petiret exercitus, Imperator tanto rerum periculo anxius, dum per vasta deserti incautus euagatur, ab obuio quodam hostium equite, conto ictus, interiit.

Anni ab orbe C.

Iouianus regnat anno 83 1. Qui, dum se ab exercitu Imperatorem * legi conspiceret, seq; Christianum affirmans, Paganis præesse non posse adiceret, & nos, inquit omnis exercitus, qui per Iulianum, nomen Christi abiecimus, tecum Christiani esse volumus. Quibus ille auditis imperij sceptra suscepit, firmataque pace cum Persis, rediit: 84 qui lege protinus data Christianis priuilegia reddidit ac templa idolorum claudi præcepit.

E

5562. * hic. * fieri. De his cõsule Zonaram, Cedrenũ, & Niceph. li. 10. c. 28

83 Menses 8. Hieronymus, & Orosius 9. Niceph. Cedrenus amplius 15. dies ponunt. Chronicon Gracum mens. 10 dies 15.

84 Cedrenus ait edictum per totum Romanum imperium emisisse. idem Nicep. li. 10. c. 39. Ammianus Marcellin. Christiana legis studiosum fuisse asserit.

Valentinianus, & Valens frater eius, regnant annis 85 xiv. Gothi apud Istrum bifarie, in duobus Fridigerno & Athalarico diuisi sunt Regibus. Sed 86 * Fridigernus Athalaricum Valentis, Arriani Imperatoris auxilio superans, suadente eodem, in huius beneficii gratiam, ex Catholico Arrianus cum omni gente Gotthorum effectus, errorem sequutus est ipsius. Tunc quoque 87 Gilfulas Gothorum Episcopus, ad instar Græcarum literarum. * Gothis tunc reperit litteras, & vtrumque testamentum linguam in propriam transtulit. 88 Photinus quoque, & 89 Eunomius, atque Apollinaris, hæresiarchæ, eodem tempore agnoscuntur.

5576.

* Niceph. li. 11. ca. 48. F

* Gothicas.

85 Sic & Chronicon Gracum ἐβασίλευσεν, inquit, μηνὰς δύο ὁ αὐτὸς βαλεντινιανὸς ἔτη ιδ. Niceph. ann. 10. mens. 9. Orosius li 7 ca. 32. in imperio mansisse ait annis 11 Cedrenus Valentinianum 11. annis imperasse, Valentem, postea triennio scribit.

86 In alium ferant, sed Fridigernum Alarienses superans: verum corrupte, vt constat ex Eutropio in Valente, qui Athalaricum à Fridigerno, auxilio Valentis victum affirmat.

87 Eutropius li. 12. in Valente Vlfilas Episcopus Arrianus qui moratus sub Constantio fuerat, & cum Eudoxio & Actio Arrianis. Niceph. li. 11. c. 48. cum vocat Vlphilam. Rodericus Toletanus in sua hist. Gulilam li. 2 ca. 1. Ado Vlfilam. Sunt qui Gulfilam, & Gulfilam.

88 Concilium Syrmiense aduersus eum congregatur. Niceph. li. 9. c. 3. Socrat. li. 1. c. 29. Sozomenus li. 4 ca. 5. & 6. A Damaso damnatur Niceph. li. 12. c. 17. & 18.

89 Ruffinus li. 10. ca. 25. Aug. li. de hæ. c. 54. Hieron. in 4. Osea. Aduersus eum scripsit Basilius, & primum Concilium Constantinopolitanum in eum est habitum Damaso P. M. de hæres. Apollinaris est, apud Aug. hære. 53. & Theodor. li. 5. c. 10.

F

Gratianus, cum fratre Valentiniano, regnat annis 90 vi. Ambrosius, Mediolanensis Episcopus, in Catholicorum dogmate claruit. 91 Priscillian. hæresim infandã nominis sui * in Hispania inuexit. Martinus, Episcopus Turonorum Galliæ ciuitatis, multis miraculorum signis effulsit.

5581.

Anni ab orbe C.

* Ecclesiæ Hispaniæ, infectatis.

90 Concordant Orosius, Prosper, Paulus Diaconus, Zonaras, & alij Ado 7.

91 De Priscilliano vide Aug. libr. de hæres hæres. 7. & Hier. ad Ctesiphontem & in catalogo: Leonem Papam epist. 93 Severum Sulpit. lib. 2 eccl. hist. Concil. Tolet. 1. & Bracar. vbi eius errores, & impietas reprehenduntur.

Valentinianus cum Theodosio regnat annis 92 viii. * Synodus Constantinopoli. c l, sanctorum patrum colligitur à Theodosio, in qua omnes hæreses condemnantur. Hieronymus presbyter in Bethlehem toto mundo clarus habetur. Priscillian⁹, accusante * Itacio, à Maximo Tyranno gladio cæditur. Per idem tempus caput Ioannis Baptistæ Constantinopolim est perductum, & in septimo milliario ciuitatis humatum. Gentium quoque templa, per totum orbem, iubente Theodosio, eodem tempore subuertuntur. Nam adhuc intemerata manebant.

5586.

* Fuit hæc aduersus Macedonium acta Vide Bed. li. de sex ætat.

* Consule Sulpitium Seuerum H

92 In alio exemplari 9. sed 8. scribendum existimo ex supputatione Cass. qui apud Cassiodorum recensentur Prosper 7. tantum ponit in etymologiarum m. ff. Codd. nunc 6. nunc 7. aliquoties etiam 8. & 9 habentur.

* Theodosius, cum Arcadio & Honorio regnat annis 93 iii. Per idem tempus Ioannes Anachorita virtutum miraculis habetur insignis, qui etiam, Theodosio consulente, de 94 Eugenio Tyranno victoriam illi prædixit.

5593.

* Hispan⁹ fuit. ibi eium ortus & nutritus.

93 Conuenit Prosper & ipse in etymologiis. Eutropius libro 13. mansitque in imperio annis vndecim, cum iam in Orientis partibus

A

5606. * xiv.

sex annis, Graciano largiente, & simul imperante regnasset. *Idem Paulus Orosius lib. 7. c. 35. Idem Paulus Diaconus lib. 13. in princi.*

94 *De isto Eugenio Grammatico, & litterarum doctore, postea milite, vide Paulum lib. 13. in principio. De Ioanne autem Anachorita est insignis mentio apud Ruffinum lib. 11. c. 32. & 19. & Prosp. cum Zonara, & Paulo Diacono lib. 13.*

Arcadius cum fratre Honorio regnat annis 95 * xiii. Huius temporibus Augustinus Episcopus, doctrinę scientia insignis habetur, Ioannes quoque Constantinopolitanus, & Theophilus Alexandrinus, illustres Episcopi prædicantur. Per idem tempus 96 Donatus, Epiri Episcopus, virtutibus insignis est habitus. Qui draconem ingentem, expuens in ore eius, peremit, quę octo iuga boum ad locum incendii vix trahere potuerunt: nec aerem putredo eius corrumperet. Per idem tẽpus * corpora sanctorum, Habacuc, & Micheæ, prophetarum, diuina reuelatione prodiuntur. Gotthi Italiã deprædantur. Vvandali atque Alani Gallias aggrediuntur.

* Sozomenus lib. 7. c. 28. & Beda de sex. ætta.

95 *Ita Prosper, Cassiod. Sigebertus, & Tudens. Niceph. addit mens. 3. Cedren & Chronicon Græcum 14 annos ponunt, vt in margine ex quodam m. s. annotatum videsEpitome chron. Seueri cognomento Sulpitij, quæ apud me est m. s. 12 tantum agnoscit. Paulus Orosius li. 7. c. 36. post patris excessum 12. annos regnasse affirmat.*

96 *Ex Sozomeno li. 7. c 45. constat sanctum Donatum Eudrea in Epiro, fuisse Episcopum, & Nicephoro lib. 12. c. 45. vbi Eurea, in Epiro, dicitur Episcopus.*

Anni ab orbe C.

B

5621 * Vvanda li quoque Hispanias, Alani, & Sueui Gal. Iniam o. cupant. * Augustpsul. 47. Prosper 217. fuisse ait.

Honorius, cum Theodosio minore, fratris filio, regnat annis 97 xv. His imperantibus Gothi Romam capiunt, * Vvandali quoque & Alani, & Sueui Hispanias occupant. Hac tẽpestate Pelagius, aduersus Christi gratiam erroris sui dogmata prædicat, ad cuius damnationem, concilium, apud Carthaginem, * ccxiv. Episcoporum congregatur. Hoc tempore Cyrillus, Alexandriæ Episcopus, insignis est habitus.

97 *Ita Cassiod. Tudensis, Ado, & ipse in Etymologiis. Sigeb. annum vnum detrahit. Prosper vnum adiicit.*

5648 * Vvanda lorũ rex * tyrannt. * subuertit.

C

* Idem Polon. & Ado. * reliqui facti sunt fidei: deceſſerunt &c.

Theodosius minor, Arcadii filius, regnat annis 98 xxvii. * Vvandali ab Hispania, ad Africam * transeunt. Ibi catholicam fidem Arriana impietate * subuertunt. Per idem tempus Nestorius, Constantinopolitanus Episcopus, suæ pestifidiæ molitur errorem: aduersus quem Ephesina synodus congregata, eius impiũ dogma condemnat. * Hoc etiã tempore diabolus, in specie Moysi Iudæis in Creta apparens, dum eos per mare pede sicco, ad terram repromissionis promittit perducere, plurimis necatis, * reliqui, qui saluati sunt confestim ad Christi gratiam conuertuntur.

98 *Ita Cassiod. Paulus Diaconus Tudensis, & alij. Sigebertus tradit eum vtrique regno solum 3. annis imperasse, posteaque sibi Valentinianum Placidæ amitæ suæ, ex Constantio filium adsciuisse, cum eodemque alios 24. annis regnasse, qui simul collecti nostrum numerum explent. Prosp. 39. an. ponit. Beda 26. Mart. Polo. 27. vt noster hic.*

5654 * Vide Zonaram to. 3. in vita Martiani. & Nicep. lib. 15. c. 2. & Paul. Diacon. l. 13. 5670.

D

Martianus regnat annis 99 vi. Cuius initio * Chalcedonense concilium geritur: vbi Eutyches, cum Dioscoro Alexandrino Episcopo, condemnantur. Huius autem sexto imperii anno, 100 Theodoricus Rex Gothorum, cum ingenti exercitu Hispaniam ingreditur.

99 *Ita Paulus Diac. Sigebertus, Tudens. & alij. Cassiod. cum Cedreno 7. Ado Vinnen. Martianus inquit, imperator obiit sexto imperij sui an 6. mens. completo.*

100 *In alio m. s. Theod. Augusti. & Sigeb. Theod. similiter, Ado Vienn. Roderic. Tolet. li 2. c. 8. Theodoricus.*

Leo maior, cum Leone minore regnat annis 101 xvi. Alexandria, & Ægyptus synodum Chalcedonensem detrectans, errore Dioscori hæretici languens, immundo repleta spiritu, canina rabie latrat. Per idem tempus apparuit hæresis Acephalorum. Chalcedonense concilium impugnantium, qui ideo 102 Acephali, id est, sine capite nominantur, quia quis primus eam hæresim introduxerit, non inuenitur: Cuius hæresis peste plurimi hactenus Orientalium languent.

Anni ab orbe C.

101 *Ita Nicephorus, Cassiodorus, Paul. Diacon. Sigebertus, Palmerius, & alij. Beda cum Cedreno 17. Zonaras 18.*

102 *Nicephorus lib. 18. c. 45. ducem huius hæresis facit Severum Antiochenum, & subdit Acephalos ob eam causam sic dictos, quod sub Episcopis non essent.*

Zenon regnat annis 103 xvii. Ab isto Acephalorũ hæresis defenditur, & decreta Chalcedonensis * concilii abdicantur. Iste 104 Zenon Leonem Augustum filium suum interficere quærens, pro eo mater eius aliũ figura similem obtulit, ipsumque Leonem occulte clericum fecit, qui in Clericatu vsque ad Iustiniani tempora vixit. Per 105 idem tempus, corpus Barnabæ Apostoli, & Euangelium Matthæi, eius stylo scriptum, ipso reuelante, repertum est.

E

5687. * Synodi.

103 *Ita Nicepho. Cassiod. Ado, & alii. In Sigeberti chronico scribitur 19. annis regnasse, sunt qui dicant an. 17. mens. 6. Consule chronicon Mercatoris & Onuphrii fastos. Cum Isidoro faciunt Græci nostri Annales, ἐβασίλευσεν Ζήνων ἐτη ιζ.*

104 *Gotfridius in Pantheo, historicus non indiligens, Conradi III. à sacris sacrinis præfectus Chron. part. 16. versibus id extulit:*

Zeno pater patriæ regna paterna tenet.
Inclytus eius erat Leo filius, vnicus hæres.
Militia validus, prælia sæpe gerens.
Ille necem quæsisse patris falso reputatur.
Zeno pater, cui dicta patent, iubet vt moriatur.
Mater ab oppositis obuiat arte satis, *&c.*

105 *Cedrenus, Eo, inquit, tempore reliquiæ B. Apostoli Barnabæ inuentæ sunt. In Cypro iacebat cadauer id sub arbore cerasio, Euangelium, quod S. Matthæus composuerat in pectore gerens, manu Barnabæ scriptum.*

F

Anastasius regnat annis 106 xxvii. Iste Acephalorum errorem vindicans, Episcopos Chalcedonensis synodi defensores exilio damnat: euangelia quoque, tanquam ab idiotis Euangelistis composita, reprehendit, atque emendat. * Eo tempore. Fulgentius Episcopus in confessione Dei, & scientia * claruit. Trasemundus Vvandalorum Rex, in Africa catholicas ecclesias claudit, & * cxx. Episcopos in Sardiniam mittit, contra catholicos sæuit. Per idem tempus apud Carthaginẽ Olympus quidam Arianus, in balneis sanctam Trinitatem blasphemans, tribus * ignеis iaculis. Angelo immittente, visibiliter est combustus. 107 Barbas quoq; quidam Arianus Episcopus, dum contra regulam fidei quendam baptizans dixisset: baptizat te Barbas, in nomine patris, per filium, in spiritu sancto, statim aqua fontis illius, quæ fuerat ad baptizandum deportata, nusquam * apparuit. Quod aspiciens qui baptizandus erat, confestim ad catholicam ecclesiam abiit, & iuxta morem euangelicæ fidei, baptismum Christi suscepit.

5714.

* Paulus Diac. l. 15. * floruit. * Paulus & Ado.

* ignitis,

* cõparuit.

106 *Sic ipse in Etymologiis, Tudensis, & Ado cum Paulo Diacono. Nicephorus vero, & Cedrenus mens. 4. addunt: Zonaras 3. Euagrius lib. hist. 3. c. 44. imperii anno vigesimo septimo, mensibus, & diebus 3. additis, excessisse tradit. Consule Onuphrium. Godefredus anno imperii 28. fulmine ictum interisse scribit. Pomponius Lætus ponit an. 24. mens. 2. dies 29.*

107 *Legendum, contra omnium exemplarium scripturam, historiæ veritate cogente,* Barbam quoque quidam Arianus Episcopus, dum contra regulam fidei baptizans, dixisset baptizo te Barba, *&c. Ex Paulo Diacono lib. 15.* Ceterum, *inquit,* Deuterius Episcopus Arianorum Byzantii baptizans quendam virum Barbam nomine, cum contra regulam fidei, *&c. & Cedreno.*

G

Anni ab orbe C.

Iustinus maior regnat annis 108 ix. Iste synodi Chalcedonensis amator, Acephalorum hæresim abdicat. Huius tempore, post Trasemundum * Childericus, ex Valentiniani Imperatoris 109 * captiua filia génitus, in Vvandalis regnum suscepit. qui sacramento à Trasemũdo astrictus, ne catholicis in regno suo faueret, antequã regnum susciperet, Episcopos ab exilio deuerti iussit, eisque proprias ecclesias reformare præcepit.

5723. * Hilderi. * vide. Ado. Paul. & Turens.

H

108 *Sic Beda, Cedrenus, Chronicon Græcum, Palmerius, & alii. Nicephorus 3. menses adiungit. Zonaras 20. dies Marcellinus, Theodorus Lector. & Euagrius lib. 4. histor. c. 9. ann. dies 23. Sigebertus an. 10. Paulus Diaconus 11. 109. Ex Eudoxia Valentiniani Principis filia, qua Trasemundo nupsit, ex quo Childericum suscepit.*

Iustinianus regnat annis 110 xxxix. Iste Acephalorũ hæresim suscipiens, omnes in regno suo Episcopos iii tria Chalcedonensis concilii capitula damnare compellit. In Alexandria * Theodosiana, & Gaiana, hæteses oriuntur. In Hispaniam, per Athanaildum Tyrannũ, Romanus miles ingreditur. Belisarius Patricius mirabiliter de Persis triumphauit. Qui deinde à Iustiniano in Africam missus, Vvandalorum gentem deleuit. In

5762. * A Theodosio Alexandrino episcopo. Niceph. l. 29. c. 18. De Gaiana hæresi vide

Italia

Italia quoque * Tottila Ostrogothorũ Rex, à 112 Narsete Romano Patricio superatus. Per idem tempus corpus sancti Antonii monachi diuina reuelatione repertum Alexandriam perducitur, & in ecclesia S. Ioannis Baptistæ humatur.

110 *Conuenit Tudensis, Ado, & ipse in etymologiis. Sigebertus* 38. *tantum habet annos: quibus Nicephorus dies* 7. *adiungit. Zonaras, & Cedrenus ann.* 38. *mens.* 7. *dies* 13. *Paulus Diaconus* 38. *ann. men. & dies omittit lib.* 16.

111 *Isidorus de viris illustribus in Iustiniano*: De synodo Chalcedonensi tria capitula damnare contendit, id est, Theodori numerosi, Vastini Episcopi dicta, & rescripta Theodoreti.

112 *Narses Eunuchus, Cubicularius Iustiniani, Exarchus Italiæ factus. Paulus lib.* 16. *& Ado.*

Iustinus minor regnat annis 113 XI. Hic eâ, quæ aduersus Chalcedonensem synodum fuerant edita, destruxit, & 114 Symbolum CL. Patrum, sacrificii tempore, concinendum populo præcepit Armenii tunc primum fidem Christi suscipiunt. Gepidæ extinguuntur à Longobardis. Per idem tempus * Martinus, Bracarensis episcopus, apud Galleciam prudentia, & doctrina catholicæ fidei, carus habetur. Narses Patricius, post, quam sub Iustiniano Augusto, Totilam Gotthorum Regem in Italia superauit, Sophiæ Augustæ Iustini coniugis minis perterritus, Longobardos à Panoniis inuitauit, eosque in Italiam introduxit. Hac tempestate * Leuegildus Rex Gotthorum, quasdam Hispaniæ regiones sibi rebelles, in potestatem sui regni, superando redegit.

113 *Iustinus minor Sigeberto* 12. *annis imperauit Nicephoro* 12. *ann. mens.* 2. *dieb.* 20 *Zon. & Ced. ann.* 13.

114 *Tempore Iustini sub Vigilio Papa congregatum est concilium Constantinopoli anum: verum non intelligitur, nisi de prima synodo Constantinopolitana* 150. *Patrum sub Theodosio seniore celebrata, in qua Symboli forma data est; quam tota Græcorum, & Latinorum praedicat confessio in ecclesiis. Vide de hac re Valafridum, de rebus eccles. c.* 22 *& concil. Tolet.* 4.

Tiberius regnat annis 115 VII. Longobardi, pulsis Romanis, Italiam adeunt: Gotthi, per Ermenegildum Leuegildi Regis filium, bifariè diuisi, mutua cæde vastantur.

115 *Conuenit Beda Ado, & ipse in Etymologiis, Cedrenus, & annales Græci ann.* 4. *Zonaras an.* 4. *mens.* 10. *dies* 8. *Nicephann.* 5. *Sigebert. & Tuden. ann.* 6. *De varietate annorum Tiberij, Contius in notis ad Nicephori chronologiam disserit.*

Mauricius regnat annis 116 XXI. Sueui à Leuegildo Rege obtenti Gothis subiiciuntur: * idem quoque Gotthi, Recaredo religiosissimo principe prouocante, ad fidem catholicam conuertuntur. * Abares aduersus Romanos dimicantes auro, magis quam ferro pellunt. (Ab Hunnis Thracia occupatur. Hoc tempore 117 Leander Episcopus in Hispaniis ad gentis Gotthorum conuersionem doctrina fidei & scientiarum claruit.

116 *Concordat Sigebertus, Ado & Beda. Niceph. an* 20. *men.* 4. *Cedren. ann.* 20. *men.* 3. *dieb.* 2. *Palmerius ann.* 20. *sic Zonaras: & ipse Niceph. eccles. histor. similiter Pomponius Lætus.*

117 *Leandri vitam describit D. Isidorus libello de viris illustribus.*

Phocas regnat annis 118 VIII. Iste seditione militari Imperator effectus, Mauricium Augustum & multos nobilium interfecit. Huius tempore 119 Prasini, & Veneti per Orientem & Ægyptum ciuile bellum faciunt, ac sese mutua cæde posternunt. Prælia quoque Persarum grauissima aduersus Rempub. excitantur: à quibus Romani fortiter debellati, prouincias plurimas, vsque ad Euphratem fluuium, & ipsam, vt dicunt, Hierosolymam amiserunt.

118 *Sic Niceph. Zonaras, Cedrenus, Ado, Tudens. & alij. Onuphrius ann.* 8. *mens.* 4, *dieb.* 9.

119 *Antiquis quatuor aurigantium, teste Cassiodoro, factiones à colore nominatæ fuere*, Veneta, Prasina, Alba, Rosea, *quibus, vt scribit Suetonius, duas alias addidit Domitianus, alteram* Aurati, *alteram* Purpurei *panni. Igitur id genus hominum seditiosorum à coloribus nomina accepit. Xiphilinus in Caligula tradit huic Imperatori aurigam quendam à colore vestis viridis, Prasinum appellatum, maxime in deliciis fuisse.*

Heraclius deinde quintum agit imperii annum. Cuius initio Sclaui Græciam Romanis tulerunt, Persæ, Syriam, & Ægyptum, plurimasque prouincias. In Hispania quoque 120 Sisebutus Gothorum Rex quasdam eiusdem Romanæ militiæ vrbes cepit, & Iudæos sui regni subditos ad Christi fidem conuertit.

120 *Sisebutus Rex optimus, & religiosissimus fidei catholicæ propugnator, & cultor acerrimus, Gundimari Regis successor, concilium quartum Toletanum, quæ magna synodus appellatur, congregauit: vbi c.* 55. *dicitur temporib. religiosissimi Principis Sisebuti Iudæos ad fidem Christianam coactos fuisse. Ad hunc Isido. librum De natura rerum scripsit.*

Fiunt igitur ab exordio mundi, vsque in præsentem æram DCLIV. hoc est in anno quinto Imperatoris Heraclii, & 121 quarto gloriosiss. Principis Sisebuti, anni quinquies mille octingenti quatuordecim.

121 *In alio m. serat* quinto: *verum mele, cum ex Isid. ipso in historia Gotthorum constet, Sisebutum Heraclij anno* 2. *ad publica gubernanda quæstum. Obserua autem esse quosdam qui existimant Isidorum his Chronicon suum edidisse primo vsque ad annum* 5. *Heraclij, & quintum Sisebuti, vempe ad annum mundi* 5814. *deinde vero additus ann.* 21. *vsque ad* 18. *Heraclii & 7. Suintile nempe ad annum ab orbe condito* 5827. *In multis exempl. primam inuenio conclusionem huius Chronici. in exemplari autem Sorianensi, quod omnium antiquissimum est, duplex eius conclusio legitur. prior quidem quam nos potissimus, posterior vero hoc modo*: Heraclius deinde 18. agit imperii annum, cuius initio Sclaui *&c.* Fiunt igitur ab exordio mundi vsque in præsentem æram 865. hoc est in anno 18. imperii Heraclii & 7. religiosi principis Suintilani 5826. Residuum sæculi tempus, *&c. vt sup. Vasæus lib.* 1. *Annal. Hispanic. c.* 4 *affirmat se inuenisse Chronicon Isid. vsque ad* 5. *annum Suintilani, qui fuit annus Domini* 626. *Est etiam apud me Chronicon Isidori in diuersam ab omnibus aliis conclusionem habens. Verum de hac duarum editionum opinione dicã quod sentio. Existimo Chronicon hoc D. Isid. semel duntaxat ab eo euulgatum fuisse, cum in præfatione dicat (vt in antiquiss. quibusque & emendatissimis exemplaribus legitur) se scribere vsque ad Sisebuti tempora, aliquot vero annis post, librum Etymologiarum ab eodem fuisse conscriptum, in cuius lib.* 6. *c.* 38. *vsque ad* 5. (*alias* 7.) *Suintilani annum, & Heraclij* 18. *progreditur. Nam illud certum est, Isidorum vltimo librum Etymologiarum ad Eraulionis Cæsaraugustani perditionem scripsisse, vt testatur D. Ildefonsus in additione virorum illustr.* Scripsit quoque, *inquit*, vltimo, ad petitionem Braulionis Cæsaraugustani episcopi, librum Etymologiarum, quem cum multis annis conaretur perficere, inexpleto opere diem extremum visus est clausisse. *Idem affirmat Braulio ipse in eius vita, aitque opus hoc relictum fuisse titulis, non libris distinctum, quod postea ab ipso factum est. Puto itaque conclusionem, quæ est in Etymologiis, ab aliquo in Chronicon translatam, & vicissim Chronici in Etymologias, & in Chronico legendum* vsque ad 5. Sisebuti annum, *in Etymologiis*, vsque ad 7. Suintilani. *Hæc mihi occurrunt: qui secus sentit non reiicio eius coniecturam.*

Residuum sæculi rempus, humanę inuestigationi incertum est: omnem enim de hac re quæstionem Dominus noster Iesus Christus abstulit dicens: * *Non est vestrum scire tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Et alibi: * *De die autem, in quit, illa & hora, nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi Pater solus.* Vnusquisque ergo de suo cogitet transitu: sicut sacra scriptura ait: * *In omnibus operibus memorare nouissima.* Quando enim vnusquisque de sæculo migrat, tunc illi consummatio sæculi est.

BEATI

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, HISTORIA, SIVE Chronicon Gothorum.

DE ÆRA.

SVBTRACTIS *ab Æra triginta octo annis, semper remanebit annus incarnationis Dominicæ. Ergo Æra 214. est annus Domini 176. Nos igitur in margine huius Chronici annos Dominicos notabimus, illos cum Æra concordantes. Per Æras autem numerare desiere Hispani anno Christi 1383. sub Ioanne primo Castellæ & Legionis Rege.* Auctor Franciscus Tarapha, de Regibus Hispaniæ.

GOTHORVM antiquissimum esse regnum certum est, quod ex regno Scytharum est exortum. Isti nanque sunt quos Alexander vitandos pronũciauit, Pyrrhus pertimuit, Cæsar exhorruit. Per multa quippe sæcula & regno & regibus vsi sunt: sed quia in Chronicis adnotati non sunt, ideo ignorantur. Ex illo autem in historiis inditi sunt, ex quo aduersum se Romani eorum virtutem experti sunt: quorum oportet tẽpora & reges per ordinem cursim exponere, & aliqua eorum gesta de historiis libenter retexere.

176. ÆRA CCXIV. anno * Valeriani & Galieni Imp. Gothi descensis Alpibus, quibus inhabitabant, Græciam, Macedoniam, Pontum & Asiam, atque Illyricum vastauerunt: ex quibus Illyricum & Macedoniam XV. ferme annis tenuerũt. Deinde à Claudio Imp. superati, sedes proprias repetunt. Romania. Claudium Aug. pro eo quod tam fortissimam gentem à finibus reipub. remouisset, insigni gloria honorantes, in foro illi aureum clypeum, in Capitolio auream statuam collocauerunt.

C

231. ÆRA CCLXIX. anno XXVI. Constantini Imperatoris, Gothi regionem Sarmatarum aggressi, copiosissimis super Romanos irruerunt agminib. Aduersus quos idem Constantinus aciem instruxit, ingentiq; certamine vix superatos vltra Danubium expulit, de diuersis gentibus virtutũ gloria clarus, sed de Gotthorum victoria amplius gloriosus: quem Romani, acclamante Senatu, publica laude prosecuti sunt, quod tantam gentẽ vicerit, quod pacẽ reipublicæ reformauerit.

270. ÆRA CCCVIII. anno Valentis V. Gothorum gentis administrationem *Athanaricus* accepit, regnans annos XIII. qui persecutionem aduersus fidem communem voluit exercere contra eos qui in locis suis Christiani habebantur: ex quibus plerique, quia idolis immolare non adquieuerunt, martyrio coronati sunt. Reliqui autem coacti sunt de regno suo exire, & in Romanam transire regionem.

D

377. ÆRA CCCXV. anno * Valentis Imp. Gothi aduersum se in *Athanarico* & *Fridigerno* diuisi sunt, alternis se cædibus populantes: sed Fridigernum Athanaricus Valentis Imp. auxilio superans, huius rei gratia cum omni gente Gothorum in Arrianam hæresim deuolutus est. Tunc *Galsilas* eorum episcopus Gothicas literas adinuenit, & scripturas sacras in eandem linguam conuertit.

378. ÆRA CCCXVI. anno XIV. Valentis Imperatoris, Gothi qui primum Christianos à terra sua expulerant, postmodum ipsi ab Hunnis expulsi sunt, transitoq; Danubio fluuio Valentis Imp. potestati se, non depositis armis, dederunt, accepta ab eo ad habitandum Thracia. Sed vbi viderunt se opprimi à Romanis, contra cõsuetudinem propriæ libertatis, resumptis armis rebellando Thraciam ferro incendiisque depopulantur: deletoque Romanorum exercitu, ipsum Valentem iaculo vulneratum in quandam villam fugientem incendunt: vt merito, iuxta cuiusdam sententiam, ipse ab eis temporali cremaretur incendio, qui tam pulchras animas ignibus æternis tradiderat. *Valẽs Imp. igni combustus.*

ÆRA CCCCXIX. anno Imperii Theodosii Hispani tertio, *Athanaricus* cum Theodosio ius amicitiæ disponens, mox Constantinopolim pergit: ibique XV. die, ex quo fuerat à Theodosio fauorabiliter susceptus, interiit. Gotthi autem proprio rege defuncto, aspicientes benignitatem Theodosii Imperatoris, inito fœdere, Romano se imperio tradiderunt. 381.

ÆRA CCCCXLVI. anno XIV. Arcadii & Honorii Imp, post Athanaricum duo reges Gothis imperauerũt: qui pacis fœdere rupto ad deprædandam Romaniam se dederunt. Quorum vnus *Radagaisus* Scytha atque paganus, cum cc. fere millibus Italiam belli feritate aggreditur, promittens sanguinem Christianorum diis suis litare, si vinceret. Cuius exercitus à Romanis in montuosis locis conclusus, fame est potius quam ferro consumptus: ipse postremum rex captus est & interfectus. 408. G

ÆRA CCCCXLVII. an. Honorii & Arcadii Imperatorum, alter ille *Alaricus* Christianus quidem, sed hæreticus, pro consorte regni amisso in vindictam sanguinis suorum profectus in Italiam, vrbem irruit, & obsessam capit: sicq; Roma irruptione atque impetu magnæ cladis euersa est. Tantum autem Gothi clementes ibi extiterunt, vt votum antea darent, vt si ingredierentur vrbẽ, quicunq; Romanorum in locis Christi inuenirentur, in eos agere belli iure non liceret, sed ibi & feriendi refrenaretur immanitas, & captiuãdi cupiditas coerceretur. Sicq; post hoc votum aggredientes vrbem, quoscunq; in locis sacris Christi vel martyrum vel basilicis confugientes inuenerunt, in vastationem vrbis non miserunt, nec cruentus sæuiit in eos gladius, commiserantibus hostibus. Sed & qui extra loca martyrum erant, & nomen Christi vel sanctorum nominabant, & ipsis simili misericordia hostilis furor pepercit. Sic euaserunt multa millia Romanorum, quibus Gothi propter Christũ misericorditer pepercerunt. Vnde & hucusque Romani, qui in regno Gothorum cõsistunt, adeo amplectuntur, vt melius sit illis cum Gothis pauperes viuere, quã inter Romanos potentes esse, & graue iugum tributi portare 409. *Oroſii. 7. c. 39. Caſſiod. lib. 12. variarũ. epiſt. 20. Gothi Chriſtianis in templa profugia parcũt.* H

tare. Gothi autem post tertium diem quo Romam ingressi sunt, nullo hoste cogente, sponte discedunt.

411. ÆRA CCCCXLIX. an. primo Theodosii minoris, Alarico mox post captã vrbem defuncto, *Athaulfus* Gothus Italiæ regno præficitur annis septẽ Iste quinto regni anno de Italia succedit ad Gallias, ibique Placidiam filiam Theodosii principis, Arcadii & Honorii Imperatorum sororẽ, quæ à Gothis Romæ capta fuerat, vxorem sibi assumpsit, nullo ex ea semine subsistente. Qui dum à Constantino Romano patricio admoneretur, vt relictis Galliis Hispanias peteret, per quendam Gothũ apud Barcionam inter familiares fabulas iugulatur.

416. ÆRA CCCCLIIII. anno VII. Theodosii minoris, post Athaulfũ Gothis *Sigericus* princeps electus est, qui dum ad pacem cũ Romanis esset promptissimus, mox à suis est interfectus.

ÆRA & anno quo supra, *Vallia* succedẽs tribus annis regnauit, belli causſa princeps à Gothis effectus, sed ad pacem diuina prouidentia ordinatus. Mox enim vt regnare cœpit, fœdus cum Imperatore Honorio pepigit: Placidiam sororem eius honorifice reddidit. Romani quoque nominis causa intra Hispanias cædes magnas Barbaris intulit: Vvandalos Silingos in Betica omnes bello extinxit. Alanos, qui Vvandalis & Sueuis potentabantur, adeo *** vt extincto Vtaco rege ipsorum, pauci qui superfuerant oblito regni nomine, Gunderici regis Vvandalorum, qui in Gallia residerant, se patrocinio subiugarent. Isti sunt Vvandali qui postea Sueuorũ obsidione relicta ad Beticam transierunt; captaque Hispali in Africam migrauerunt: Vallia autem confecto bello Hispaniæ, dum instructa nauali acie in Africam transire disponeret, in fretum Gaditani maris vi tempestatis interceptus in Hispani. redire coactus est. Qui deinde per Constantium Romanum patriciũ, ad Gallias reuocatur, data ab eo Gothis ob meritum victoriæ ad habitandum secunda Aquitania vsque ad Oceanum, cum quibusdam ciuitatibus confinium prouinciarum.

429. ÆRA CCCCLXVII. anno * Theodosii minoris; *Teudricus* post Valliam regnat annis XXIII. qui regno Aquitanico non cõtentus, pacis Rom. fœdus recusat, exercitũ mouet, Arelatẽ nobilissimum oppidũ Galliæ obsidet: à cuius obsidione imminẽte virtute Aetii Romanæ militiæ ducis, remotus abscedit. Extincto autẽ à Valetiniano Imp. Aetio, dum Teudoricus Narbonæ esset insertus, rursus Theudo à Litorio duce Rom. militiæ Hunnis auxiliantibus effugatur; Litorius autem dũ primum res prosperas aduersus Gothos gessisset, dentio responsis dæmonũ deceptus, in bello à Gothis amisso exercitu miserabiliter superatur, & qui antea hostium milibus cęsis feliciter vicerat: dum fallacia dæmonũ oracula quærit, ignobiliter victus interiit. Theudoricus autẽ sumpto contra Hunnos prælio, in campis Cathalaunicis superatus occubuit; Gothi autem dimicante Turismodo, Theudorici regis filio adeo exutere victores, vt Attila rex Hũnorũ prælio victus, metu insequẽtis exercitus, nusquam comparauisse dicatur.

451. ÆRA CCCCXC. anno Marciani Imp. primo *Turismodus* filius Theudorici regnauit anno vno. Qui postquã de Hunnis triumphauit, dum multa ageret insolentius, Theudorico & Frigdarico est fratribus interfectus.

453. ÆRA CCCCXCI. an. Marciani Imp. *Theudoricus* post fraternam necẽ in regnum succedens, imperauit annis XIII. Qui pro eo quod Imperatori Auito sumendi imperialis fastigii cũ Gallis auxilium præbuisset: Aquitanias, cum ingenti exercitu & cum ingenti licentia eiusdẽ Auiti Imperatoris ingreditur. Cui cum magna copia rex Sueuorũ Rectiarius occurrens, duodecimo Asturicensis vrbis milliario, apud fluuium qui Vrbicus appellatur; inito mox certamine superatus est: cęsis suorum agminibus, aliquantis captis plurimisque fugatis, ipse postremum rex telo sauciatus fugit. Theudorico autem cũ exercitu ad ciuitatẽ Bragarensem pertendente, die Dominico, etsi incruenta, tamen satis lamentabilis eiusdẽ direptio ciuitatis, & Romanorum magna capitiuitas fuit. Rectiarius vero adlocũ Portuculę profectus, regi Theudorico captus adducitur: quo perempto, cæteris qui de priori certamine superfuerant sese tradentibus, aliaquantis nihilominus interfectis, regnum Sueuorum pene destructum est & finitum. Reliqui Sueui, qui remanserant in extrema Galliciæ, Massiliæ filium nomine Masdrum sibi regem constituunt, regnumque reparatur Sueuorum. Theudoricus autem de Gallicia ad Lusitaniam victor succedens, dũ Emeritensem vrbẽ deprædari moliretur, beatissimę Eulaliæ martyris terretur. ostentis. Mox aduersis sibi nunciis territus, de Emerita egressus, Gallias repetit, & partẽ exercitus, cum suis ducibus, iterum ad campos Galliciæ dirigit: qui cæsa Asturicensi regione rursum reuertuntur ad Gallias. Nẽc mora. Gothicꝰ exercitus duce Ceurila à Theudorico ad Hispanias missus, succedit ad Beticã. Post quẽ sequenti anno Sigericus cũ alia parte exercitus dirigitur & Ceurilas reuocatur ad Gallias. Pars autẽ Gothici exercitus à Sunierico & Nepotiano ducibus ad Galliciam directa, Sueuos apud Lusitaniã deprædatur. In Gallias autem Agrippinus Comes & conciuis Egidio Comiti Romano æmulus, vt Gothorũ merreetur auxilia, Narbonã tradidit Theudorico. Post aliquod legati Sueuorũ ab Arismodo rege Masdræ filio, rege Sueuorũ, missi ad Theudoricum venerunt; pacẽ amicitiamq; poscentes. Similiter Theudoricus Arismodo remittit, cũ armorum adiectione, munera directa etiã & coniugi quã haberet. Salianem quoq; legatum denuo Teudoricus mittit ad Arismodũ: qui reuersus ad Gallias, Theudoricũ ab Euricofratre suo reperit interfectum.

ÆRA D.IIII. an. imperii Leonis octauo, * *Euricus* pari scelere quo fratẽr, succedit in regnũ annis XV III In quo honore profectus & crimine, statim bello desæuit; partesque Lusitaniæ deprædatur. Qui prius capta * Pampilona, Cęsaraugustã inuadit, totamq; Hispaniam superiorẽ obtinuit. Terraconensis etiam nobilitatem; quæ ei repugnauerat, exercitus irruptione peremit. In Gallias autem regressus, Arelatẽ & Massiliam vrbes cepit, suoque regno vtramq; subiecit. Iste quodam die cõgregatis in colloquiũ Gothis, tela quæ habebant omnes in manib⁹, à parte ferti, alia roseo, alia croceo colore mutata, naturalem ferri speciẽ aliquandiu non habuisse comperit. Sub hoc rege Gothi legũ institutа scripta habere cæperunt: nã antea tantũ morib. & consuetudine tenebantur. Obiit Arelate Euricus morte propria functꝰ.

484. ÆRA DXXII. anno XI. Zenonis Imperatoris, Eurico mortuo *Alaricus* filius eius apud Tholosensem vrbẽ princeps Gothorum efficitur: eosque rexit annis XXIII. Qui cum à puertia vitã in otio & cõuiuio peregisset, tandem prouocatus à Francis, in regione Pictauensis vrbis prælio inito, extinguitur: eoque interfecto regnum Tolosanum occupantibus Francis destruitur.

507. ÆRA DXLV. an. XVII. Anastasii Imp. *Gesselicus* superioris Regis ex concubina filius, Narbonę princeps efficitur: & regnauit annis quatuor, sient genere vilissimus; ita, infelicitate & ignauia sumtus. Denique dum eadẽ ciuitas à Gundebaldo Burgundionũ Rege direpta fuisset, iste cũ multis vi, dedecore, & cum magna suorum clade apud Barcilonam se cõtulit. Ibi moratus, quousque regni fascibus à Theudorico fugæ ignominia priuaretur. Inde profectus ad Africam, Vvandalorum suffragiũ poscit, quo in regnum posset restitui. qui dũ non impetrasset auxilium, mox de Africa rediens, ob metũ Theudorici Regis, Aquitaniam petit. Ibi anno vno delitescens, Hispaniã reuersus ab Ebbaue Theudorici Regis duce duodecimo à Barcinonia vrbe milliario, cõmisso prælio superatus in fugã vertitur, captusq; trans fluuium Driencium Galliarum occiditur.

561. ÆRA DLIV. anno XXVII Anastasii Imperatoris. *Theodoricus iunior* dum iamptidem à Thracia & Pannonia veniens, fugato Arnulfo Rege Ostrogothorũ, regnasset in Italia annis X. & octo, rursus expulso Rege Vvisigothorum Geselico regnauit in Hispania annis XV. sicque prius Italo regno potitus, postea Hispaniam texit, quam superstes ejusdem Amalarico nepoti reliquit. Per hunc dignitas vrbis Romæ non parua est restituta mu-

A

B

C

D

E

S. Eulaliã et martyrio coronata Emeritæ fertur.

F

466. Hic à Greg. Turon. lib. 2. cap. 25 hist. Franc. Eurix nuncupatur. Abalius Euricꝰ.

Veteribus Pompeiopolis.

G

H

A

526. *Hunc locũ emendandum ex lectione Baronii, tomo 7. annaliũ sub anno Christi 531. quem numerum, quoque deinceps regni Amalarici numero 526. succedit effectum.*

531. *Hic anno Concilium Toletanum secundum.*

B

Hæc falsa sunt, & vt scribit Baronius to. 7. annaliũ sub anno Christi 612. Sabarico patrio addita quam ab ipso Isidoro cementita.

542.

546.

555.

C

570.

Idem al. Leouigildus. Pro Sabaria Rodericus Santius habet Sabandi it.

D

ros enim eius iste redintegrauit: ob quam causam à Senatu inauratam statuam meruit.

ÆRA DLXIV. IX. anno Iustini Imperatoris, defuncto Theuderico, *Amalaricus* nepos eius quinque annis regnauit. Qui cum ab Childeberto Francorum Rege Narbonæ prælio superatus fuisset, Barcinonã fugiens venit, omniumque contra se odio excitato, apud Narbonam in foro ab exercitu iugulatus interiit.

ÆRA DLIX. nona Iustiniani Imp. tempore, post Amalaricum *Theudis* in Hispania creatur in regnum per annos XVI. menses quinque. Qui dum esset hæreticus, pacem tamen concessit Ecclesiæ Dei: vt licentiam Catholicis Episcopis daret in vnum apud Toletanam vrbẽ conuenire, & quæcunque ad Ecclesiæ disciplinam necessaria existerent, dicere licenterque disponere. [Iste Francorum Reges quinque Cæsaraugustam obsidentes, omneque fere Tarraconensem prouinciam bello depopulantes, misso duce Teudiselo fortiter debellauit, atque à regno suo non pace, sed armis exire coegit.] Vulneratur autem à quodam in palatio, qui iamdiu dementis speciem, vt regem deciperet, simulauerat. Finxit enim arte insaniam, & quasi furore repletus perfodit principem. Quo vulnere prostratus occubuit, & vigladii indignantem animam exhalauit. Fertur autem inter effusionem sanguinis coniurasse homines suos, ne quis interficeret percussorem suum: dicens recepisse se dignam vicissitudinem, quod & ipse priuatim ducem suum solicitatum occiderat.

ÆRA DLXXX. anno XII. Iustiniani Imperatoris interempto Theudi *Theudiscl*us Gothis præficitur. Regnauit anno vno. mensibus VII. Hic pari cõturbatorum manu inter epulas cœnæ, gladio confossus extinguitur.

ÆRA DLXXXIIII. anno XVI. Iustin. Imperat. extincto Teudiselo, *Agila* rex creatur, regnãs annis quinq;. Cuius tertio anno Athanagildus tyrannidem regnandi cupiditate arripuit Gothi autẽ Agilã apud Emeritã fide sacramẽti oblita interimunt, & Athanagildo se tradunt.

ÆRA DXCIII. anno XXX VIII. Iustiniani Agila perempto, *Athanagildus* regnum, & inuaserat, tenuit annis XVI. Iste cum iamdudum sumpta tyrannide Agilam regno priuare quæreret, militũ sibi auxilia ab Imp. Iust. poposcerat: quos postea submouere à finibus regni molitus non potuit aduersus quos huc vsque cõfligitur. Nã frequentibus antea prælijs cæsi, nunc vero multis casibus fracti ac diminuti sunt. Decessit autẽ Athanagildus Toleti propria morte, vacante regno mensibus quinq;.

ÆRA DCVIII. anno II. Iustini minoris post Athanagildum *Liuba* Narbonæ regnẽ præficitur, regnauitque annis tribus. Qui secundo anno postquam adeptus est principatum Leuuigildum fratrem suum socium regni constituit, Hispaniæque administrationi præfecit. Ipse autem Galliæ regno contentus est. Sicque regnum duos capit, cum nulla potestas patiens consortis sit. Huic autem in ordine temporum vnus tantum annus reputatur, reliqui Leuuigildo adnumerantur.

ÆRA DCVIII. anno secundo Iustini minoris, * *Leuuigildus* adepto Hispaniæ & Galliæ regno ociũ periculosum ratus, regnum bello ampliare statuerat. Subegit Aragones, cepit Sabariam. Orospeda ab eo deuicta est. cesserant etiam armis illius omnes rebelles Hispaniæ vrbes. fudit quoque diuerso prælio militem & quædam castra ab eis occupata dimicando recepit. Erminigildũ deinde imperiis suis tyrannizantem obsessum exsuperauit. Postremo bellum Sueuis intulit, regnumque eorũ in ius gentis suæ mira celeritate transmisit, & magna ex parte potitus, Hispaniã ampliauit. Nã antea gens Gothorum angustis finibus arctabatur: sed obfuscauit in eo error impietatis gloriam tantæ virtutis. Deniq; iniquæ perfidiæ furore repletus, in Catholicos persecutione cõmota, plurimos Episcoporũ exilio relegauit, Ecclesiarum reditus & priuilegia tulit, multos quoque terroribus suis in Arrianam hæresim & pestilentiam impulit: plerosque sine persecutione, illectos auro tebusque decepit. Ausus quin etiam inter cætera hæresis suę cõtagia rebaptizare Catholicos, & non solũ ex plebe sed etiã ex

E

facerdotalis ordinis dignitate, sicut Vincentiũ Cæsaraugustanum, quẽ de Episcopo apostatã fecit, & tanquã à cœlo in inferna proiecit. Extitit autẽ & quibusdã suorũ pernicioſus. Nã vi cupiditatis & liuoris, quoscunq; potẽtes ac nobiles vidit, aut capite dãnauit aut opibus ablatis proscripsit. Ærariũ quoq; ac fiscũ primus iste auxit: primusq; inter suos regali veste opertus, solio resedit. Nã ante eũ & habitus & cõsessus cõmnis vt genti, ita & regib⁹ erat. Condidit a. cititatem in Celtiberia, quã ex nomine filii sui Recopolim nominauit. In legibus quoq; ea quæ ab Eurico incondite cõstituta videbantur correxit, plurimas leges prætermissas adiiciens, pleraſq; superfluas auferẽs. Obiit, pria morte Toleti, anno regni sui XVIII

ÆRA DCXXIII. Leuuigildo defuncto, filius eius *Recaredus* regno est coronatus, cultu prædirus religionis & patriis moribus longe dissimilis. Nãque ille intreligiosus & bello promtissimus, hic fide pius & pace præclarus: ille armorũ artibus gentis imperiu dilatans, hic glorioſus eandẽ gentẽ fidei trophæo sublimans. In ipsis enim regni sui exordiis Catholicã fidẽ adeptus totius Gothicæ gentis populos, inoliti erroris labe detersa, ad cultum rectæ fidei reuocauit. Synodũ etiam ad condẽnationem Arrianæ hæresis congregauit. Cui concilio idem glorioſissimus princeps interfuit, suaque eũ præsentia & subscriptione firmauit. In belli quoque gloria satis clarus ac præcipuus extitit. Francos enim cũ sexaginta fere milibus armatorũ in Galliã Gothicam irruentibus, misso Claudio duce aduersus eos, glorioso triũpho repulit. Nulla vnquã in Hispaniis victoria Gothorum vel maior vel similis extitit. Prostrati sunt enim & capti multa millia, residua pars exercitus in fugã versa, Gothis post tergum insequentibus vsque ad regni sui confinia cæsa est. Sæpe etiam & lacertos cõtra Romanas insolentias & irruptiones Vasconũ mouit: vbi non magis bella tractasse, quam potius gentẽ quasi in palæstræ ludo pro vsu certaminis videtur exercuisse. Prouincias autem quas paret prælio conquisiuit, iste pace conseruauit, æquitate disposuit, moderamine rexit. Multi quoq; aduersus eũ tyrannidẽ assumere cupientes, detecti sunt, fuæq; machinationis consiliũ implere non potuerunt. Fuit autẽ placidus, mitis, egregiæ bonitatis, tantamq; in vulgus gratiam habuit, & tantam in animo benignitatẽ gessit, vt omniũ mentibus influens, etiam malos ad affectũ sui amoris attraheret: adeo liberalis, vt opes priuatorũ, Ecclesiarũ prædia direpta à parte & fisco adsociata, iuri proprio restitueret. Adeo quoque clemens fuit, vt populi tributa sæpe indulgentiæ largitione donaret. Multos etiam ditauit rebus, plurimos sublimauit honoribus, opes suas in miseris, thesauros suos in egenis recõdens: sciens ad hoc illi fuisse collatum regnum, vt eo salubriter vteretur, bonis initiis bonum finẽ adeptus. Fidem enim rectæ gloriæ quam primũ percepit, nouissime publica cõfessione pœnitentiæ cumulauit. Quintodecimo anno Toleti morte propria decessit.

585. *Emendauimus vt monet Baronius to. 7. sub anno Christi 585.*

F

G

ÆRA DCXL. anno post Recaredũ principẽ filius eius *Liuba* regni suscepit sceptra annis duobus: ignobili quidẽ matre progenitus, sed virtutum indole insignitus: quẽ in primo flore adolescẽtiæ Vitericus sumpta tyrannide innocuũ regno deiecit præcisaq; eius dextra occidit. anno ætatis * xx. regni vero secundo.

602 *Liuba, 2. huius nominis.*

* alii, 16.

604

H

ÆRA DCXLII. extincto Liuba *Vitericus* regnum, & viuente illo inuaserat, sibi vendicat annis VII. vir quidem strenuus in armorũ arte, sed tamen expers victoriæ. Nãq; aduersus Romanũ militẽ bella sæpe molit⁹, nil satis gloriæ gessit, nisi quod Sagõtiam per duces suos obtinuit. Hic in vita plurima illicita fecit, in morte autẽ quia gladio periit. Mors quippe innocentis inulta in illo non fuit. inter epulas n. prandii coniuratione suorũ est interfectus. Corp⁹ vero ei⁹ viliter est exportatũ atq; sepultũ.

610.

ÆRA DCXL. octaua, *Gundemarus* post Vitericũ princeps efficitur annis duob⁹. Hic Vasconesvna expeditione vastauit, alia militẽ Rom. obsedit. Toleti propria morte decessit.

ÆRA DCXLI. *Sisebutus*. post Gundemarũ regali fastigio euocatur, regnans annos V III. menses sex. Qui in

initio

initio regni sui Iudęos ad fidem Christianam permouens æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. Potestate enim compulit, quos prouocare fidei ratione oportuit. Sed sicut scriptum est, siue per occasionem siue per veritatem, Christus adnuntietur, in hoc gaudeo & gaudebo. Fuit autem lingua nitidus, literarum studiis ex parte imbutus. In bellicis quoque causis fauorem habuit præliorum, Asturęs enim rebellantes misso exercitu per ducem suum Richilanem in ditionem suam reduxit. Rocconęs arduis montibus undique circumseptos similiter per duces deuicit. De Romanis quoque præsens feliciter triumphauit, & quasdam vrbes pugnando subegit: adeo clemens post victoriam, vt pene omnes ab exercitu suo hostili præda in seruitutem redactos pretio dato absolueret, eiusque thesaurus redemptio captiuorum existeret. Hunc alii morbo, alii veneno asserunt interfectum. Hi sunt anni Goth. regum ab exordio Athanarici regis vsque ad istum Sisebutum, anni CCL. vnus. ÆRA DCLXVI.

HIST. VVANDALORVM.

WANDALI cum Alanis & Sueuis pariter Hispanias ingrediuntur. Hi pace inter se inita, forte ad inhabitandum sibi prouintiarũ diuidunt regiones. Gallitiam Wandali & Sueui occupãt. Alani Lusitaniam & Carthaginensem prouintias. Wandali autem cognomine Silingi Beticam sortiuntur. Hispani autem per ciuitates & castella residua barbaris dominantibus se subiugant. In Hispanias *Gundericus* primus rex Wandalorum succeſſit, regnans in Gallitiæ partibus annis XVI. qui dum rupto fœdere pacis Sueuos in Neruasis montibus obsideret, relicta tandem Gallitia cum omnibus Wandalis ad Beticam transiuit: captaque Hispali cum ireuerenter in Ecclesiam ipsius ciuitatis manus extendisset, mox Dei iudicio à dæmone correptus interiit. Cui *Gaiſericus* frater suus ex Catholico apostata factus succedit in regnum annorum sexaginta: qui de Beticæ prouintiæ litore ad Mauritaniam venit, & Africa relicta in Hispaniam transfretauit. Cui Valentinianus Occidentis Imperator non valens obsistere, pacem mittit, & partem Africæ quam Vvandali possederant tanquam pacifico tradidit, conditionibus ab eo sacramenti acceptis ne quid amplius inuaderet. Ille autem sacramenti religione violata Carthaginem peruadit, Siciliam deprædatur, Panormum obsidet, Arrianam pestilentiam per totam Africam intromittit, sacerdotes Ecclesiæ expellit, martyres plurimos efficit. Aduersus quem Theodosius minor Orientis Imperator bellum præparauit, quod ad effectum non venit. Hunnis enim Thraciam Illyricumque vastantibus, exercitus Vvandalorum à Sicilia reuocatur, & ad defendendos Thraces & Illyrianos transmittitur. Geiſericus autem non contentus solis Africæ vastationibus, nauibus aduectus Romam ingreditur, direptisq; opibus Romanorum per quatuordecim dies, relicto Valentiniano, filias eius multaq; millia captiuorum secum tulit: moxque Carthaginem rediit, & per legatos postulata pace à Valentiniano filias eius ei Constantinopolim mittit, sicque post multarum prouintiarum clades & Christianorum spolia atque neces moritur regni sui anno * sexagesimo. *Hunnericus* autem filius eius regnauit annis septem, mensibus quinque, habens in coniugio Imperatoris Valentiniani filiam, quam pater eius Roma captiuam cum matre abduxerat, qui & ipse Arriano suscitato furore, Catholicas per totam Africam atrocior patre perſequitur Ecclesias, tollit sacerdotes, & cuncti ordinis clericos in exilium mittit: monachos quoque atque laicos quatuor circiter millia exiliis durioribus relegauit, martyres fecit, confessoribus linguas abscidit, qui linguis abscisſis perfecte vsq; ad finem suum locuti sunt. Tunc Lætus Neptensis ciuitatis Episcopus glorioso martyrio coronatur. Hunnericus autem inter innumerabiles suarum impietatum stragęs, quas in Catholicos exercuerat, octauo regni sui anno, vt Arrius pater eius, interioribus cunctis effusis, miserabiliter vitam amisit. Cui succedens * *Gundamundus* regnauit XII. annis, qui statim pacem Ecclesiæ donauit, & Catholicos protinus ab exilio reuocauit. Quo defuncto, *Trasemundus* regnauit annis XXVII. mensibus quatuor. Iste Arriana insania plenus Catholicos infectatur, Ecclesias claudit, in Sardiniam exilio ex omni Africana Ecclesia * CXX. Episcopos mittit. Apud Carthaginem moritur. Post quę regnauit * *Hildiris* ex filia Valentiniani Imper. genitus à Geiſerico captiuata, quæ Hunnerico filio suo fuerat iuncta. Regnauitque Hildiris annis septem & tribus mensibus. Iste sacramento à prædeceſſore suo Trasemundo fuerat obstrictus, ne Catholicis in regno suo Ecclesias aperiret, aut priuilegia restitueret. Qui priusquam regnaret, ne religionem sacramenti violaret, præcepit sacerdotes Catholicos ab exilio reduci, & Ecclesias aperiri. Quę *Gilimer* assumpta tyrannide regno priuauit, & cum filiis carceris custodiæ mancipauit. Post hæc Gilimer tyrannus regnauit annis iij. mensibus octo: qui multos nobilium Africæ prouinciæ crudeliter extinxit, multorumque substantias tulit. Aduersus quem Iustinianus Imper. incitatione Læti Episcopi (qui ab Hunnerico Vvandalorum rege martyr fuerat factus) exercitum in Africam Beliſario magistro militum duce mittit: quę Beliſarius cum omni gente Vvandalorum prælio fugauit. Africam cepit centesimo XVII. Vvandalorum ingreſſionis anno. In ipso autem Beliſarii occursu, priusquam congreſſio fieret, Gilimer tyrannus Hildirim regem cum quibusdam generis eius affinibus occidit. Beliſarius Gilimerum tyrannum capit, & cum eum diuitiis suis ex rapinis prouintiarum Africæ conquisitis Constantinopolim Iustiniano Imperatori duxit: Sicque regnum deſtructum est & finitum Vvandalorum. Fiunt simul à primo anno Gunderici Regis, quo in Hispaniam ingreſſus est, vsque ad Gilimeri casum & Vvandalorum interitum anni CXXIII. & menses septem.

HISTORIA SVEVORVM.

SVEVI duce *Hermerico* rege cum Alanis & Vvandalis simul Hispanias ingreſſi sunt ÆRA CCCCXCVII. Hi Gallitiam cum Vvandalis occupant. Vvandalis autem transeuntibus in Africam, Gallitiam soli Sueui sortiti sunt, quibus præfuit Emericus annis quatuordecim. Gallici autem in parte prouinciæ regno suo vtebantur: quos Emericus assidua vastatione deprædans, tandem ob morbi dolorem eis pacem dedit: quo morbo diutiſſime per annos septem oppreſſus interiit. Post quem * *Riccila* filius eius succeſſit & regnauit annis octo. Hic iubente patre ab eo missus, Vndebotum Ro. militiæ ducem cum suis omnibus copiis ad Singilium Beticæ fluuium inito bello proſtrauit, magnis eius auri argentique copiis occupatis. Post obitum autem patris suscepto regno Hispaniã ab eo obtenta cum Betica, Carthaginenſes prouincias in suam redegit potestatem. Quo defuncto *Rechiarius* succedit in regnum annis nouem. Hic accepta in coniugio Theudoridi regis Gothorum filia in initio regni sui deprædatur. Mox ad Theudoridum socerum suum profectus Cæsaraugustanam regionem cum auxilio Gothorum rediens deprædatur, irruptaque per dolum Ilerdensi * vrbe egit ibi magnam captiuitatem. Ad vltimum dum Theudoridus rex Hiſpaniam ingrederetur, inito prælio aduersus eum, primo fugatus deinde captus occiditur. Occiso Rectiario Sueui bifarie diuiſi, pars *Fratam*, pars *Maſdram* sibi regem constituunt. *Maſdras* autem cum manu Sueuorum statim Lusitaniam deprædatur, acta illuc Romanorum cæde prædisque contractis. Ciuitas etiam Oliſepona sub specie pacis intratur. Nec mora, Fratam mortuo, Sueui, qui cum eo fuerant, ad Masdram reuertuntur: regionem Gallitiæ adhærentem flumini Durio deprædantur. Masdras autem peracto tertio anno regni sui iugulatur. Quo extincto inter *Frumarium* & *Remiſmundum* Maſdræ filium oritur de regni potestate diſſenſio. Sed Frumarius, cum manu quam habebat, Flauiensem ciuitatem grandi euertit excidio. Remiſmundus autem vicina sibi pariter Arigensium loca & Lucensis conuentus maritima populatur. Frumario autem mortuo,

A *Rom.10.* *Philip.1.*

B

C

D * Anno tãtum 40. ſecundum Roderi-cum, cap. 14.

E * Roderi-cus 130.

F

G Eſt annus domini, 459.

H

al. Rechi-la.

al. Hilde-ricus.

Eadem Rodericus Toleta-nus, cap. 11. hiſtoriæ Vvanda-lorum.

Rodericus cap. 12. po-nit 18. an-nos.

Rodericus dicit fuiſſe Eccleſiam S. Vincen-tii.

Rodericũ ſunt tan-tum 113. anni.

Oppoſitũ ſcribit Ro-dericus Remimũ Maſdram primum obiiſſe, cuiuſque ſe-quaces ad Fratam tranſiiſſe.

al Cora-mundus & Gunde-marus.

A

Remisimundus omnes Suevos in suam ditionem revocat, pacem cum Gallicis reformat, legatos fœderis mittit ad Theodoridum regem Gothorum: à quo etiam per legatos & arma & coniugem quam haberet, accepit. Tertio regni anno ad Lusitaniam transit.* Colibriam pace deceptam diripit. *Olisipona quoque ab eo occupatur: ciues vero qui illic præerant, custodiendos tradidit Lusidio. Huius tempore Aiax natione Galata, effectus apostata & Arrianus, inter Suevos regis sui auxilio fidei Catholicæ hostis emersit: cuius seductione Suevi à fide Cath. recedentes, in Arrianum dogma declinant. Post multos deinde reges regnum Suevorum suscepit Theudemirus: qui fidem Cath. adeptus, Arrianæ impietatis errore destructo, Suevos vnitati fidei reddidit. Huius temporibus Martinus monasterii Dumiensis Episcopus, fide & scientia claruit. Cuius studio pax Ecclesiæ reddita est, & multa monasteria condita. Post Theudemirum, Miro, Suevorum princeps efficitur, & regnauit annis 13. Hic bellum secundo sui regno anno contra Roccones intulit: deinde in auxilium Leouigildi Gothorum regis aduersus rebellem filium ad expugnandam Hispalim pergit, ibiq; vitæ terminum clausit. Cui * Eburicus filius in regnum succedit: quem adolescentem Audeca, assumpta tyrannide, regno priuat: & monachum factum in monasterio damnat. Pro quo non dilata est sententia: mox enim Leouigildus Gothorum Rex, Suevis bellum inferens, obtento eodem regno Audecam deiecit, atq; detonso eo, post regni honorem, presbyteri officio consecrauit. Sic enim oportuit, vt quod Regi suo fecerat, rursum idem ab alio, congrua meriti vicissitudine, pateretur. Regnum autem Suevorum deletum in Gothos transfertur: quod mansit annis centum septuaginta septem annos.

E

al. Coimbriam & Conimbricam. al. Vlysbona.

al. Euricus.

Idem scribunt Rodericus Toletanus & Vasæus.

B

IN NOMINE SANCTÆ TRINITATIS INCIPIT LIBER PROOEMIORVM

BEATI ISIDORI DE LIBRIS VETERIS ac noui Testamenti.

F

DILENTVD o Noui, Veteriſque Testamenti, in canone Catholicæ Ecclesiæ, iuxta veterum priorum traditionem ista est. In principio videlicet, quinque libri Moysi, *Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerus & Deuteronomium*, id est, recapitulatio legis, & quasi secunda lex. Hinc succedunt libri *Iesu Naue*, vel *Iudicum*, siue libellus cuius est titulus *Ruth*: qui non ad historiam Iudicum, vt Hebræi adserunt, sed magis ad principium Regum pertinere videtur. Hos sequuntur *quatuor libri Regum*, quibus quidem *Paralipomenon libri duo*, à latere annectuntur: quia earundem gestarum rerum continent causas, quæ in libris Regum esse noscuntur. Quanquam & alia sint volumina, quæ in sequentibus diuersorum inter se temporum texunt historias. Vt *Iob* liber, vel *Tobiæ*: *Hester* siue *Iudith*, nec non & *Esdræ*, seu *Machabæorum libri duo*. Sed hi omnes præter librum Iob, Regum sequentes historiam: deinceps Iudæorum Annales suis quibusque temporibus prosequuntur, continentes tristia siue læta, quæ post excidium Hierusalem Iudaico populo acceſſerunt. Ex quibus quidem libros Tobiæ & Iudith, siue Machabæorum Hebræi non recipiunt. Ecclesia tamen eosdem inter Canonicas scripturas enumerat. Occurrunt dehinc Prophetarum libri, in quibus est *Psalmorum liber vnus*, & *Salomonis libri tres, Prouerbiorum* scilicet & *Ecclesiastes*, deinde *Cantica canticorum*. Duo quippe illi egregiæ & sanctæ institutionis libelli (*Sapientiam* dico, & alium qui vocatur *Ecclesiasticus*) licet dicantur ab *Iesu filio Syrach* editi: tamen propter quandam eloquii similitudinem, Salomonis sunt titulo prænotati, qui tamen in Ecclesia parem cum reliquis Canonicis libris tenere noscuntur authoritatem. Supersunt libri *sedecim Prophetarum*, ex quibus *quatuor* sunt, qui *maiora* volumina condiderunt: id est, *Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel*. Reliqui vero xij. breues sunt, & contigui, & ob hoc vno volumine coarctati. Quorum nomina sunt hæc; *Osee, Iohel, Amos, Abdias, Iona, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias*. Quidam autem *Hieremiæ Lamentationes segregantes*, de volumine eius secernunt. Sicque quadraginta & quinque libros Veteris Testamenti suscipiunt. Hinc occurrit *Testamentum Nouum*, cuius primū *Euangeliorum* libri sunt quatuor, *Matthæus & Marcus, Lucas* atque *Ioannes*. Sequuntur deinde *Epistolæ Pauli Apostoli* xiij. id est, *ad Romanos, ad Corinthios duæ, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duæ, ad Colossenses, ad Timotheum duæ, ad Titum vero, & ad Philemonem, & ad Hebræos singulæ. Epistolæ quoque Ioannis iij. Petri duæ, Iudæ & Iacobi singulæ. Actus etiam Apostolorum*, à Luca Euangelista conscripti, & *Apocalypsis Ioannis*. Fiunt ergo in ordine vtriusque Testamenti libri lxxij. Hæc sunt enim noua & vetera, quæ de thesauro Dei proferuntur: & quibus cuncta sacramentorum mysteria reuelantur. Hi duo Seraphim, qui in confessione sanctæ Trinitatis iugiter decantantes trishagion hymnum dicentes erumpunt. Hæ literæ sacræ, hi libri integri numero & auctoritate. Aliud cum istis nihil est comparandum. Quicumque extra hos fuerint, inter hæc sancta & diuina nullatenus sunt recipienda. Disputationes igitur Veteris ac noui Testamenti ordine librorum, vel numero cursim breuiterque parua narratione subiiciamus.

C

Esa. 6.

Genesis iuxta fidem historiæ, describit fabricam mundi, & hominis cōditionem, cataclysmum, & diuisionem terræ, confusionem quoque linguarum, gestaque omnium Patriarcharum, vsque ad ingressionem Israel in Ægypto.

G

Exodus continet Hebræorum seruitutem ac x. plagas Ægypti, egressum populi & nubem protegentem, transitum etiam rubri maris, mersumque cum curribus Pharaonem, & gloriæ decantationem. Congressum quoque eremi, cibum mannæ, fluenta in dulcedinem versa, pugnam Amalech, mandata etiam decalogi, & arcam testamenti, dedicationemque tabernaculi & oblationem.

In Leuitico autem lex sacrificiorum hostiarumque diuersitas, indumentaque pontificum & Leuitarum ministeria describuntur. Ciborum etiam discretio & diuersitas peccatorum, purgationesque vel hostiæ ordinantur.

D

In Numeris vero egressæ de Ægypto tribus enumerantur. Quadraginta quoque ac duarum per eremum mansionum sacramenta signantur.

H

In Deuteronomio autem, quæ est secunda lex, narrantur ea quæ inter Pharan & Obeth, & Laban, & Asaroth vsque ad Cades Barnæ, fuerunt populo dicta à Moyse, mandata videlicet atque promissa, maledictiones peccatorum, & promissiones beatitudinis. Ibi canit canticum Moyses, & dat benedictioneni filiis Israel. Ibi terra promissionis conspecta moritur atque sepelitur. Nonnulli etiam Hebræorū quatuor tantum libros computant legis, id est, Genesim, Exodum, Leuiticum & Numerum: Deuteronomium autem repetitionem eorundem librorum, & quasi quoddam legis meditatorium dicunt, ea duntaxat ratione, pro eo quod illa quatuor propriis rerum gestarum continent causas, iste vero omnia quasi iterando continet.

In Iesu Naue quoq; filii Israel duce Iesu Iordanem transeunt, ac secundo circuncidūtur. Subuertis quoque dehinc Chananæorum Gentibus, diuisionem terræ eorum hæreditates sorte suscipiunt.

In libro Iudicum continentur peccata & seruitutes Israel, exclamationesque populi, & miserationes Dei.

Liber Ruth eiusdem Moabiridis texit historiam, de cuius stirpe seu familia descendit Dauid. Hunc Hebræi libellum, ad Iudicum librum subiungunt, pro eo quod in diebus Iudicum gesta esse commemorantur, quæ in eo scripta sunt. At contra Latini, pro eo quod genus regni Dauid retexat ad ortum, & ex eadem Moabitide Ruth, ad corpus libri Regnorum veracius eum pertinere contendunt.

Regum liber, quamquam apud Latinos propter prolixitatem sui in quatuor partibus sit desectus: apud Hebræos tamen in duobus diuisus est voluminibus. Quorum primum *Samuel* scripsit, Arcam Domini à Iudæis transisse ad gentes: Heli quoque sacerdotium in Samuelem mystice fuisse translatum, & in Dauid Saulis regis imperium.

Malachim vero, regis Iudæ, & Israeliticæ gentis gesta per ordinem digerit temporum. Ipsum quoque Israel, ob errorem idololatriæ, narrat in Assyrios transmigratum. Ad extremum edocet venisse Nabuchodonosor Hierosolymam, captiuumque duxisse principem ac populum, & subuertisse vrbem & templum.

Paralipomenon apud Hebræos sub vnius Libri volumine continetur, appellaturq; ab eis *Dibre Haiamin*, id est, *verba dierum*. Apud nos autem propter prolixitatem sui, in duas diuisus est partes. Hæc est autem historia illa ordinem generationum & temporum continens, in qua scilicet re non parua sanctarum eruditio continetur. Nam quæ in historia Veteris Testamenti in locis suis aut omnino omissa sunt, aut fortasse non plene digesta, in isto summatim ac breuiter explicata sunt. Cuius quidem series è latere legis siue regnorum adiuncta procedit, perueniens ad illud vsque tempus quo & regnorum textus finitur.

Iob liber continet eiusdem sancti viri damna, funera vel flagella, & contumeliosa consolantium dicta. Lamenta quoque eius, in quibus totius mundi deplorat miseriam. Consolationes etiam Dei ad eum per turbinem, eiusq; duplicem bonorum in fine remunerationem. Hic autem ex suis passionibus & verbis, Christi expressit imaginem. Coniux vero eius carnalium typum designat; qui intra Ecclesiam positi, vitam spiritualium moribus suis scandalizant. Amici vero eius, speciem prætulerunt hæreticorum, ac figuram peruersorum dogmatum. Porro Helius, qui aduersus Iob graui exprobratione inmittur, significat eos, qui intra Ecclesiam arroganter prædicant, & præ tumore cordis ac scientiæ factu, quidquid proferunt, superbiæ exemplis ostendunt.

Liber Psalmorum, quanquam vno concludatur volumine, non est tamen editus vno eodemque auctore. Decem enim pene Prophetæ sunt, qui eos diuerso tempore scripserunt, id est, Moyses, Dauid, Salomon, Asaph, Eteman, Etham, Idithum, & filii Choræ, Aser, & Heliazab, siue Esdras. Nonnulli etiam Aggæi & Zachariæ esse æstimant. De his autem qui sine titulis sunt, traditio veterum talis est, vt cuius authoris præscriptio præcesserit, cæteri qui sine titulo sequuntur, ipsius esse credantur. Est autem hic liber allegoricus ac typicis sacramentis signatus. Specialiter autem quod natus, quod passus, quod surrexit Christus, pene omne Psalmorū resonat organum. Sciendum tamen, quod apud Hebræos omnes Psalmi permixti fuerunt, & inordinati, quos quidem primus Esdras in vno volumine coëgit, & in ordinem numerumque disposuit, ac occulto sacramenti mysterio alios aliis prætulit ordine, dum posteriores videantur in tempore. Nam secundum historiæ cursum, tertius Psalm. quinquagesimo posterior est, sed propter mysterium in ordine prior est. Sic enim habentur & cæteri: quia spiritus eos præordinauit, vt voluit.

Salomon tria volumina edidit. Primus ex his, *Prouerbiorum liber* est. Secundus, qui appellatur *Ecclesiastes*. Tertius, cuius titulus est, *Cantica Canticorum*. In quibus quidem tribus libris, trium generum disciplinas composuit, quibus ad rerum scientiam peruenitur. In primis namque Ethica, id est, moralis. Post hæc Physica, quæ qualitatem naturæ comprehendit. Ad vltimum Theorica, id est, contemplatiua. In prouerbiis enim moralia docens per communem quendam loquendi vsum altiorem intelligentiam edidit, conseruationemque mandatorum, & doctrinæ cœlestis institutionem, succinctis verbibus breuibusque sententiis coaptauit. Sunt autem *Prouerbia* sub verbis aliis res alias explicantia, quæ aliter quam dicuntur, intelliguntur, plus in virtute sententiarum, quam in sono verborum, quæ Græci Pharith vocant, habentes. *Ecclesiastes* vero rerum vanitatem discutiens, cuncta in mundo caduca & vana esse reprehendit, rerumque omnium fragilitate perspecta, renuntiare mundo monuit.

In Canticis autem *Canticorum* supergressus visibilia, atque cõtemplans ea quæ sunt cœlestia vel diuina, sub specie sponsi & sponsæ, Christi Ecclesiæque vnitatem declarat, atq; animam ad amorem cœlestium excitans, perueniendum ad consortium Dei prouocat. Illud etiam non est omittendum, quod à Doctoribus nostris traditur, apud Hebræos hanc fuisse obseruationem, ne cuiquam librum hunc legere permitterent, nisi viro iam perfectæ scientiæ & roboratæ fidei: ne forte per imbecillitatem infantiæ, & fidei imperitiam, non tam erudiret cognitio lubricas mentes, quam potius ad concupiscentias corporales conuerteret. Quandoquidem moris est apud eos, omnes scripturas à Doctoribus & à sapientibus tradi pueris, simul & eas quas *δευτερώσεις* appellant; ad vltimum quatuor ista reseruari, id est, principium Genesis, in quo mundi creatura describitur & Ezechielis Prophetæ principia, in quibus de Cherubim refertur: & finem, in quo templi ædificatio continetur: & Cantici Canticorum librum.

Liber Sapientiæ, qui vocatur *Panarethos*, Christi aduentum, qui est sapientia Dei patris, passionemque eius aperta manifestatione denuntiat.

Ecclesiasticus vero, morum pene omnium disciplinam; & sanctæ religionis conuersationem affatim copioseque describit. Dictus est autem Ecclesiasticus, pro eo quod in medio cœtu populi, id est, coram Ecclesia fuerit habitus. Hic enim propter nimiam sensus similitudinem, & eloquii paritatem, Salomonis titulo prænotatur. Constat autem hunc librum à Iesu filio Syrach editum fuisse, & inter reliquos sanctarum scripturarum libros pari habitum veneratione.

Isaias Propheta, qui interpretatur *Salus Domini*, hic postquam de altari missus calculus labia eius purgauit, dignus efficitur sancti Spiritus Prophetia. Speculaturque duo Cherubim in ænigmate duorum testamentorū cum duodecim aliis, id est, Apostolis; qui prædicatione sua totum mundum veloci celeritate discurrunt, tegentes faciem & pedes sedentis in throno Dei, id est, occultantes ea, siue quæ ante seculi fuerunt exordia, siue quæ post transactam huius mundi figuram futura sunt. Hic tamen post visionem Iudæ & Hierusalem, aduersus cæteras gentes, quæ in circuitu eius sunt, Prophetiæ conuertit sermonem, & iuxta qualitatem locorum & vitæ diuersitatem, quæque essent eis mala ventura, denuntiat. Post captiuitatem Hierusalem, ruinam Babyloniæ comminatur, deinde necem Philistim, vastationem Moab, exterminium Damasci, Ægypti commotionem, & solitudinem maris deserti: obsidionem quoque Edom, fugam & interitum Arabiæ, & excidium vallis Sion, subuersionem etiam Tyri siue quadrupedum. Sed figuraliter in visione Iudæ Synagoga proiicitur, & Ecclesia Domino copulatur. In ruina Babyloniæ confusio totius mundi superbiaque arguitur, & finis eius monstratur. In vastitate Moab, error scientiæ secularis, in silentium luctumque mutatur. In euersione Ægypti, totius mundi idololatriæ destruitur, Templique Domini ædificatio prædicatur. In contritione Philistim, luctus eorum monstratur, qui abiiciunt iugum Christi, & eleuant se contra scientiam Dei. Porro per Damascum prædicatio ostenditur gentium, & ruina populi Iudæorum. Per onus maris deserti, huius seculi tentatio declaratur: & quæ illi uentura sunt ostenditur. Per Idumæam oritur sol iustitiæ gentium: & tenebræ veniunt populo Iudæorum. Per Arabiam prædica-

F Origenes homilia prima in Cantica Canticorum.

A

tur aqua baptismatis, præbenda his qui fugerint gentium errores. Per eorum blasphemias, perditio prædicatur Hierusalem & hæreticorum, qui de sublimitate Ecclesiæ ceciderunt. Per Tyrum, gentibus prædicatur, vt seculi errore depolito, ad Christum dominum conuertantur. Reliqua vero eius, de Ecclesia gentium sunt, siue de consummatione mundi. Prophetauit autem annis fere septuaginta, sub regibus quatuor Iudæ, ordine atque genere sibimet succedentibus, id est, Ozia, Ioathan, & Achaz, ad vltimum Ezechia. Sub quo pars magna voluminis prophetiæ eius vsque ad calcem texitur.

Hieremias Propheta, *excelsus Domini*, simplex in loquendo, & ad intelligendum facilis, qui in omnibus dictis & passionibus suis Redemptoris nostri imaginem prætulit. Hic postquam in typo Christi regna destruxit diaboli, iustitiæque & fidei ædificauit imperium, iubetur prophetare super omnes gentes, Ægyptum videlicet & Palæstinos, Moab & Amon, Edom, Damascum & Cedar, & super regna Assur, nec non super Elam & Babylonem. Inter hæc autem vidit virgam vigilantem diuinæ correptionis & potestatis, ollam quoque succensam, id est, Iudæam plebem igne carnalium desideriorum ardentem. Aspicit & duos cophinos ficorum, in præfiguratione duorum populorum. Descendit & in domum figuli, & vidit diminutionem vasis prioris, & noui instaurationem, ad designandum defectum prioris populi, & successionem futuri. Sumit etiam calicem supplicii, atque vniuersis gentibus porrigit. Accepit & lumbare sub exemplo populi Iudæorum, quodq; putrefactum, proiicit illud in dispersionem trans flumen gentium. Ostendit & calicem aureum Babylonis, per quem inebriatus est mundus lethifero idololatriæ hausto. Iubetur proiicere in Eufratem volumen lapidi alligatum, ad demonstrandum interitum Babylonis, vel figuraliter totius mundi. Increpat etiam delinquentes, & ad conuersionem prouocat. Ad vltimum, plangit ruinam Hierusalem, templique excidium, & dispersionem gentis. Exorsus est autem duodecimo anno regni Iosiæ regis Iuda, Prophetiaque eius per quatuor reges extensa est id est, sub Iosia, & Eliachim, & Ioachim, & Sedechia, sub quo euersa est Hierosolyma. Septuaginta duobus annis & tribus mensibus prophetauit, excepto illo tempore, quo post euersam Hierusalem in Ægypto cum populo fuit.

B

C

Ezechiel in Latinum vertitur, *fortitudo Dei*. Hic figurans tropice Christum, stat iuxta fluuium seculi, & præclara contuetur mysteria, cernit similitudinem gloriæ Dei, & quatuor animalia in similitudinem Euangeliorum, & rotas se inuicem continentes, in typum Testamentorum. Vidit & aurigam, id est, Christum, deorsum igne iudicii sursum electri id est, diuinitatis fulgore rutilantē. Comedit quoque librum diuinæ legis, in quo scriptum est lamentum pœnitentium, & carmen iustorū, & væ eorum qui post peccata pœnitentiam non egerunt. Dehinc accepit laterem, in quo obsessæ Hierusalem pictura describitur, vel in quo sub typo Christi, eiusdem Hierusalem, id est, totius Ecclesiæ; quæ est è latere Christi formata, mysteria describuntur. Capit etiam hic Propheta somnum sinistri lateris, in typum mortis peccatorum, qui ad læuam positi, æterna supplicia sustinebunt. Ac demum à sinistro, in dextro latere dormire iubetur, propter spem eorum, qui per mutationem morum resurrectionis gloriam obtinebunt. Aspicit interea & duas virgas sibimet copulantes, in similitudinem circumcisionis & gentium. Sed & Aquilam sub Nabuchodonosor vel Antichristi figura magnis alis & volucri celeritate totius mundi imperia occupantem plangit. Præterea sub specie principis Tyri, beatitudinem diaboli, quam amisit, & ruinam eius magnam cum lamentatione deplorat. Ad vltimum, fumiculum vel atundinem gestans, metitur sub specie sanctorum mystice Hierusalem. Inter hæc mystica subiicit quædam moralia, falsis comminatur Prophetis, atque speculatoribus præcipit ne reticeant malitiam. Quatuor etiam vltionum pœnas peccatoribus prædicat: animasque redire ad corpora sua propherat. Ostendit quoque vnumquemque pro se rationem domino redditurum, nec in

D

progeniem posse vltra defundi labem paterni delicti. Obiurgat inter hæc sub Oholla & Oholiba, omnem turpitudinem Samariæ & Hierusalem, natiuitatemque obiicit contumeliosam. Sæpe etiam ad pœnitentiam captiuos prouocat populos, & post præuaricationem admonet redire conuersos. Hic autem trigesimo quinto ætatis suæ anno & captiuitatis quinto, in Chaldæa exulans prophetauit, ibique vaticinium consummauit.

E

Ezech.23.

Daniel interpretatur *iudicium Dei*, qui etiam de Christo cunctorum manifestior est Prophetarum. Denique iste nō solum venturum prædicauit, vt cæteri, sed etiam tempus incarnationis vel passionis, per ordinem Regum, vel numerum diffiniuit annorum, ita vt potius non videatur futura prædicere, sed quasi transacta narrare. Hic autem quatuor regnorum cernit frequentius viliones, eorumque differentias sub diuersis imaginibus intromittit. De Antichristo quoque ostendit, quod ipse sit cornu pusillum, id est, paruo tempore regnaturus. De consummatione Hierusalem vel mundi plura scripsit, siue de die iudicii, & regno sanctorum. In fine autem voluminis Prophetiæ suæ, Susannæ historiam, & Belis Draconisque fabulam ponit. Hic autem liber, apud Hebræos non Hebraicis quidem literis, sed Chaldaica lingua scriptus est. Prophetauit in Babylone, quando & Ezechiel.

F

Hosee Propheta, qui intelligitur *Saluans*, in duodecim primus, profundior reliquis in sententiis, & operosior intellectu. Iste ad eas tribus quæ vocantur Ephraim & Samaria, domus Ioseph & Israel loquitur. Sed per Ephraim hæreticos arguit, qui recedentes qualicumque ex causa ab Ecclesiæ vnitate, participes facti sunt idolorum. Per Samariam autem, eorumdem hæreticorum demonstrat figuram, qui præceptorum Dei custodes se esse mentiuntur, & sub prætextu veritatis mendacium colunt. Historialiter Iudæos in Christum vltimo tempore credituros pronuntiauit. Tertium quoque resurrectionis dominicæ diem prædixit. Prophetauit autem in diebus Oziæ Regis Iuda, siue Hieroboam Regis Israel, quando & Esaias.

G

Iobel Propheta, qui interpretatur *incipiens*, iste ad Iudam tantū & Hierusalem vaticinium proferens, in principio sui voluminis post voluptuosa conuiuia ad luctum prouocat Hierusalem, excidiumq; eius pronuntiat. Prædicat quoque vocationem gentium, & super congregatos credentes superuenturum Spiritum sanctum. Prophetauit sub Ioatham rege Iuda, quando & Micheas.

Amos, qui interpretatur *onus*, vaticinauit in Samaria & Hierusalem, tria & quatuor scelera gentium, sub totius mundi figura describens. Primum scelus, quod omnes in Adam peccauerunt. Secundum, quod in se naturalem legem, immemores rationē, non intellexerunt. Tertium quoque eorum, qui datæ legi non obedierunt. Quartum inexpiabile eorum, qui in Christo non crediderunt. Pro quibus sceleribus intonat dominum ignem, id est, sententiam æterni iudicii, illaturum. Hic autem aduentum Christi sub Dominica voce ita prædicat: Ego firmans tonitruum, & creans spiritum, & annuntians hominibus Christum suum. Reliqua vero, quæ de Amasia & Hierusalem, siue Israel loquitur, tropologice ad hæreticos referenda sunt. Prophetauit autem sub rege Ozia, eo tempore quo Hosee & Esaias.

H

Abdias, id est, *seruus Domini*, inter omnes Prophetas breuior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis. Iste contra Idumæam loquens, increpans mystice superbiam Edom, prioris videlicet populi audaciam, quod Christum occiderit in monte Sion, futuram salutem & sanctum (qui est Christus Dominus) annuntiat, atque in monte Esau, per quem figuratur Ecclesia gentium futurarum, intonat Domini regnum. Prophetauit sub Iosia Rege Iuda, quando Micheas.

Ionas, qui interpretatur *Columba*, tam sermone quam naufragio suo, passionem Christi mortemque eius vel resurrectionem figurat. Siue quod de naui in mare, tanquam de cruce in terram proiectus est, siue quod in ventre ceti exceptus, tanquam in sepultura tetræ tribus diebus ac noctibus reconditus est: vel quod in figura Niniue, pœnitentiam mundo prædixerit. In sequentibus au-

tem

A tem typum gerit Iudæorum, qui salutem gentium non tantum aduenire noluerunt; sed dum venit, inuisi. Nimirum quoq; gentium significat speciem, Ionas vero in hoc loco, Iudæorum. Nam quemadmodum Niniuitarum salus ad æmulationem prouocauit Ionam; ita redemptio gentium scandalum fecit Iudæorum. Merito & contra Orientē ciuitatis sedisse legitur sub vmbra hederæ: quia eadem plebs separans se à salute Ecclesiæ, dolore tabida contra Christum, id est, Orientem Ecclesiæ, linguam suam mouere nititur, sedens sub vmbra Legis. Quæ vmbra verme arefacta est, quia adueniente Christo vetera transierunt, & ecce facta sunt omnia noua. Prophetauit autem sub Oziæ rege Iuda, quando Hosee, Amos, & Esaias prophetarunt.

Micheas Propheta (qui interpretatur, *Quis iste?*) comminatur Samariæ iram Domini, ob causam simulacrorum: interitumque populi Israel venturum denuntiat. Locum etiam, in quo Christus nasceretur, demonstrat. Prophetauit sub Iosia, quando & Sophonias.

B *Naum*, qui est *consolator*, simulacra gentium exterminanda pronuntiat, nec non & vrbem sanguinum Hierusalem: post cuius interitum, pedes annuntiantis pacem, id est, Saluatoris aduentum proclamat.

Abacuc, *amplexans* siue *luctator fortis*, in principio voluminis sui describit diabolū cum membris ac moribus suis. In fine vero pronuntiat aduentū passionemq; Saluatoris.

Sophonias, *speculator mysteriorum* Dei, & absconditus, cernit captiuitatem vrbis Hierusalem à Romanis futuram, per vocem clamoris à porta piscium, & per collium contritionem, id est, montis Sion, qui est collis Hierusalem; nec non & aliarum gentium euersionem prædicat, terroremque diuini iudicii intonat. Loquitur etiam contra Moab & Amon. Sed per ipsos tamen finitimi populi Dei, & proximi Catholicis sacramentis, hæretici arguuntur. Hic tertium diem resurrectionis Christi prophetat, atque in aduentum Christi, totum orbem sub vno iugo, Domino seruiturum annuntiat. Prophetauit autem sub Iosia, quando & Hieremias.

C *Aggeus*, qui interpretatur *solennis*, hic in vaticinii sui textu, templum Domini restaurandum præcipit. Contritionem prædicat gentium, vel cōmotionem totius mundi prædicit, ac sub figura Zorobabel, Christi aduentum. Septuagesimo autem anno captiuitatis populi, prophetauit, duobus tantum mensibus Zachariam vaticinio suo præcedens.

Zacharias, qui nominatur *memoria Domini*, postquam Deum in patribus prophetauit, vidit & virum sedentem super equum rufum, in figura corporis Christi roseum sanguinem passionis, siue merita gentium populum significantia. Aspicit & cornua quatuor, siue fabros, in figura gentium, quæ Iudam & Israel dispergentes graui pondere depresserunt. Intuetur similiter & Iesum, sordibus carnis & mortalitate vestitum; & his ablatis, indutum immortalitate & gloria. Cernit & lapidem, qui est Christus, septem habentem oculos, id est, septiformis Spiritus plenitudinem. Inter hæc intuetur turrim & tinionem extinctum, id est, diabolum. Candelabrum videlicet in figura Christi, cum lucernis septem, quæ sunt Ecclesiæ, nec non & duas oliuas ad dextram & ad sinistram candelabri positas, duorum Testamentorum typum significantes. Assumit quoque idem duas virgas funiculi & decoris, in typum Iudæorum & gentium. Aspicit deinde duas mulieres, id est, hæreticorū plebem & Iudæorum, in alis suis leuantes amphoram, id est, diabolicam doctrinam: massamque plumbi, quod est pondus peccati grauissimum: siue volumen volans, in quo peccata hominum & supplicia describuntur. Vidit & quadrigas quatuor, vno prædicationis Euangelicæ iugo currentes. Post hæc aspicit equos missos ad prædicationem mundi. Primum rufum prædicationem martyrii. Secundum nigrū squalorem pœnitentiæ. Tertium album, candorem baptismatis. Cernit quoque & tubas, sanctorum gestantes figuram, per quas Dominus mundo canit, atq; angelum. In quo duo ex aduerso populi iunguntur. Siue paxillum, figuraliter Christum infixum in cordibus populorum. Describit namque & pastorem Antichristum, opus & intentionem in sinistris habentem. Equum quoque in figura plebis hæreticorum, & ascensorem eius diabolum. Prædicat etiam fontem in domo viri Dauid, patentem in lauacro regenerationis. [Alia quæcumque scribit aut de aduentu Domini, aut de passione eius, vel de sæculi fine, siue de iudicio futuro.] Prophetauit autem anno secundo Darii regis Medorum, his temporibus, quibus & Aggæus, anno lxx. desolationis templi & captiuitatis populi.

Malachias, qui interpretatur *Angelus*, in principio vaticinii sui demōstrat odium Iudæorum in Esau & dilectionem minoris populi in Iacob. In sequentibus autem veteres Iudæ victimas reprobat, & sacrificium transferri annuntiat. In fine vero, aduentum Domini, diem quoq; iudicii, iustorumque præmia, & impiorum pœnas. Ioannem etiam prædicat ante primū aduentum Domini missum, & Heliam ante secundum aduentum annuntiat esse mittendum. Inter hæc nonnulla moralia, & disciplinis congruentia explicat: in quibus corripit populum siue sacerdotes despicientes nomen Dei, atq; eius sacramenta pollutis oblationibus & sacrificiis violantes. Præmonet etiam Episcopos doctos, & sine macula esse debere & absque personarum acceptione, populos veritatem instruere. Discordes quoque arguit. Decimas & primitias reddendas Apostolis Ecclesiæ præcipit. Obiurgat & eos, qui coniuges suas despiciunt, & aliarum amore nectuntur. Similiter & illos, qui miseriam suam dolentes, fœlicitatem laudant eorum, qui huius mundi prosperis perfruuntur. Prophetauit autem nouissimus in Babylone quando & Aggæus & Zacharias.

Esdras scripsit, populum Dei, expleto captiuitatis tempore, impetrante Cyro rege Persarum, in Hierusalem fuisse reuersum, ac sub Zorobabel, & Iehu filio Iosedech sacerdote magno, siue Neemia, muros Hierusalem, templum & altare renouatum, ius quoque sacerdotum restitutum, & sanctæ religionis cultum multisq; opibus gentium principumque Persarum muneribus perornatum; Machabæorum libri duo licet non habeantur in Canone Hebræorum; tamen ab Ecclesia inter diuinorum voluminum annumerantur historias. Prænotant autem prælia inter Hebræorum duces gentesq; Persarum pugnamque sabbatorum & nobiles Machabæi triumphos:

D fœdus quoque amicitiarum cum Romanorum ducibus, factaque legatione:

E

Zach. 6.

F Hæc non habentur in vet. Cod. m. s.

G

H

PRÆFATIONES LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

EVANGELIORVM prædicatio quamuis quadrifaria sit, una est tamen, quia ex uno eodemque ore diuinitatis processit. Hæc sunt enim quatuor flumina de uno fonte Paradisi manãtia, quæ quadruplici unione decurrunt, ac per totum mundum cœlestis prædicationis ministrantes fluenta gratiæ & fidei virorem infundunt. Hæc est illa in Zacharia quadriga Domini, in qua per omnem orbem euectus, Ieu iugo collã tibi cunctarum gentium subiecit. Hi sunt etiam quos sub quatuor animalium specie vilio prophetalis scribit, id est, hominis, leonis, vituli & aquilæ. Namque *primum* vt *homo*, ordinem humanæ nationitatis designat. *Secundus*, ad instar *leonis* rugientis, statum in principio sui diuinæ potestatis fortitudinem intonat. *Tertius*, victimam sacerdotis præmittens, quasi *vitulum*, mortem insinuat. *Quartus*, more *aquilæ* aspectus cœlum, terram auidus transuolat, atque nationitatem Verbi occulta mysterii intelligentia penetrat. Sed & hæc tria illa animalia, quæ in terra gradiuntur, actualem vitam sequẽdo, ea tantummodo prosecuti sunt, quæ homo Christus Iesus in terris temporaliter gessit. Quartum animal contemplationis acie cœlestia inspicit, & palmam operum, plurima diuinitatis sacramenta digessit. Et his primus & vltimus ea prædicauerunt, quæ ex ore Christi audierunt, vel quæ ab illo facta vel gesta viderunt. Reliqui medii duo, ea tantummodo, quæ ab Apostolis cognouerunt. Quorum quidem Matthæus Euangelium in Iudæa primus scripsit. Deinde Marcus in Italia. Tertius Lucas in Achaia. Vltimus Ioannes in Asia. Ex quibus solus tantum Matthæus prædicationis suæ historiam Hebraico perstrinxit stylo: reliqui vero Græci sermonis eloquio ediderunt.

Epistolas Paulus Apostolus quatuordecim prædicationis suæ perstrinxit stylo; ex quibus aliquas propter typum septiformis Ecclesiæ, septem scripsit Ecclesiis, cõseruans potius, non excedens numerum sacramenti, propter septiformem Spiritus efficaciam. Scripsit autem *ad Romanos*, *ad Corinthios*, *ad Galatas*, *ad Ephesios*, *ad Philippenses*, *ad Thessalonicenses*, *ad Colossenses*, *ad Hebreos*. Reliquas vero postmodum singularibus edidit personis; vt rursum illum septenarium numerum ad sacramentum vnitatis cõuerteret. Argumenta autem earundem Epistolarum hæc sunt. In primis Romanæ plebis fidem collaudat. Corinthios gemina doctrina castigat. Apud Galatas per gratiam fidei excludit opera Legis. Ephesios magnificat in fide quam acceperunt. Laudat Colossenses, pro eo quod in fide steterunt. Philippenses Euangelium custodisse gratulatur. Thessalonicenses in prima Epistola fide creuisse & operibus: in secunda, persecutiones toleraße fortiter gloriatur. Instruit quoque per Timotheum & Titum Ecclesias. Philemonem de emendato seruo Onesimo rogat. Vltimo Hebraeos, qui in Christo crediderũt, & postmodum persecutionibus Iudaicis torti, à fide recesserunt, confortat, & ad gratiam Euangelii reuocat.

Petrus scripsit duas Epistolas, quæ *Canonicæ nominantur. Scripsit autem eas, his qui ex circumcisione credentes, in dispertionem gentium erant. Quæ quidem videntur quibusdam esse planiores, dum tam profundis repletæ sint sensibus, vt per eas, qui possunt perscrutari diuinæ scientiæ sensum, quasi per breue quoddam receptaculum, magna sibi mysteria reuelare contueantur.

Iacobus frater Domini scripsit *vnam* Epistolam, ad ædificationẽ Ecclesiæ pertinentem, cuius sententiæ immensam scientiæ claritatem legentibus videntur infundere.

Ioannes Apostolus *tres* scripsit Epistolas; quarum prima officium charitatis commendans, tota in amore Dei & fraterna dilectione versatur. Secunda quoque, quæ electis scribitur, dilectionis hortatur officiũ: denotat etiam seductores, & ab hæreticis admonet declinandum. Tertiam autem Gaio scripsit; in qua collaudat eum in studio veritatis, & opere misericordiæ. Deinde denotat proteruiam cuiusdam Diotrephi, & Demetrio perhibet testimonium veritatis.

Iudæ Epistola increpat blasphemãtes in Christo & quosdam impudicos, sub exemplo impiorum, qui per superbiam & luxuriam sempiternis ardoribus traditi sunt: pro quibus admonet Ecclesiam, vt eos arguat, & ad pœnitentiam cohortetur.

Actuum Apostolorum historia, nascentis Ecclesiæ fidem opusque describit, cuius quidem scriptor Lucas Euangelista monstratur. Continet autem quæ in Iudæa, vel gentibus, per gratiam sancti Spiritus, tam à Petro, quam ab omnibus Apostolis operata vel gesta sunt.

In Apocalypsi, Ioannes, postquam scribere septem iubetur Ecclesiis, aspicit filium hominis sedentem in throno, & viginti quatuor, seniores, & quatuor animalia procidentia ante thronum, in dextera quoque tenentis librum septem sigillis signatum, in quo bellum, egestas, mors, clamor interfectorum, finis quoq; mundi notatur. Scribit deinde duodecim millia seruorum Dei, qui signantur in frontibus. Ibi septem Angeli tubis canunt, sequente grandine & igne cum sanguine in terram. Tertia quoque pars terræ ibi comburitur, & tertia pars maris sanguis efficitur, astraque ipsa rutilantia tertiam partem fulgoris amittunt. Ibi de putei fumo locustæ producuntur, dæmoniorum accipientes potestatem lædendi, qui nõ sunt agni cruore signati. Præterea comedit Euangelista librũ Testamenti, oris prædicatione suauissimũ, & operis difficultate amarum. Metiturque cœleste templum, describitque verba viginti quatuor seniorum, & Arcam Testamenti, ac mulierem amictam sole, pugnamque Michaëlis cum dracone, ruinamque draconis conspicit. Præterea & Antichristi figuram, habentem capita regni septem. & cornua potestatis & mysterium nominis narrat. Inter hæc & canticum Testamenti nouum, speculaturque angelos gestantes phialas, cernitque similiter interitum bestiæ, vel beatitudinem eorum, qui vestimenta sui corporis absque macula, hoc est, absque carnis voluptate, seruauerint. Exequitur denique interitum meretricis Babyloniæ, & nuptias agni, & aduentum iudicii, & interitum Antichristi, vel sempiternam punitionem diaboli. Ad vltimum memorat resurrectionem mortuorum, cœlique nouitatem & terræ, descriptionemq; Hierusalem, flumen etiam baptismi, mundum lignum vitæ Dominum nostrum Iesum Christum, cui est honor, gloria, & imperium, in secula seculorum, Amen.

Explicit liber Proœmiorum.

BEATI ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, COMMENTARIA IN VETVS TESTAMENTVM.

PRÆFATIO.

Meminit huius libri Sixtus Senensis lib. 4. Bibliothecæ sanctæ.

HISTORIA sacræ legis non sine aliqua prænunciatione futurorum, gesta atque conscripta est. Nec pertineret ad præfigurationis mysterium tam multiplex rerum vmbra gestarum, nisi doceret Apostolus, dicens: Lex figuram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Proinde quædam quæ in ea figuratim dicta vel facta sunt, & sunt plena mysticis sacramentis, adiuuante superna gratia, in hoc Opusculo exequentes intexuimus, veterum & Ecclesiasticorum sententias congregantes, veluti ex diuersis pratis flores lectos ad manum fecimus: & pauca de multis breuiter perstringentes, pleraque etiam adijcientes, vel ex aliqua parte mutantes, offerimus, non solum studiosis, sed etiam fastidiosis lectoribus satisfacientes, quos nimia longitudo sermonis abhorret. Breui enim expositione succincta, non faciunt de prolixitate fastidium. Prolixa enim vel obscura & occulta tædet oratio: breuis & aperta delectat. Et quia iampridem iuxta literam à nobis sermo totus contextus est, necesse est, vt præcedentis historiæ fundamentum, allegoricus sensus sequatur. Nam figuraliter quædam ex his intelliguntur vere, tanquam prophetica indicia præcedentia futurorum. Sane non omnia, quæ in lege & Prophetis scripta sunt, mysteriorum ænigmatibus obteguntur: sed pro his, quæ aliquid significant, etiam quæ nihil significant connectuntur. Sicut enim in cytharis & huiusmodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, sonorum aliquid resonant, sed tantum chordæ: cætera tamen in toto cytharę corpore ideo facta sunt, vt essent ibi, quo necterentur & quo tenderentur, illa quæ ad cantilenæ suauitatem modulaturus est artifex: ita in his propheticis narrationibus, quæ obteguntur, aut aliqui sonant ii significationem futurorum: aut si nihil sonant, ad hoc interponuntur, vt sit vnde illa significantia, tanquam sonantia connectantur. Has autem rerum gestarum figuras super veteris testamenti historias, de mysticis thesauris sapientium, vt prædiximus, depromentes, in vnam formam compendio breuitatis contraximus: in quibus lector non nostra legit, sed veterum relegit. Quod enim ego loquor, illi dicunt: & vox mea, ipsorum est lingua. Sumpta itaque sunt ab auctoribus Origine, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Cassiano, Augustino, Fulgentio, ac nostris insigniter temporibus eloquenti Gregorio.

INDEX CAPITVM IN GENESIM.

1 *Præmissio operis ab exordio mundi.*
2 *De operibus sex dierum.*
3 *De paradisi conditione vel hominis.*
4 *De præceptis Dei & persuasione serpentis.*
5 *De peccato primorum hominum siue supplicio.*
6 *De Cain & Abel, eorumque progenie.*
7 *De Archa, siue de diluuio mundi.*
8 *De Noe & benedictionibus eius in maximis minimoque collatis filiis.*
9 *De Nembrot gigante, & confusione linguarum.*
10 *De egressu Abrahæ à Chaldæis.*
11 *De victoria Abrahæ & Melchisedech.*
12 *De sacrificio Abrahæ & promissione Dei.*
13 *De Sara & circuncisione Abrahæ.*
14 *De tribus viris, qui venerunt ad ilicem Mamre.*
15 *De Sodomis & de Loth, & filiabus eius.*
16 *De Abimelech, qui Saram ducere vxorem voluit.*
17 *De natiuitate Isaac & expulsione Agar cum filio.*
18 *De eo quod obtulit Abraham filium suum.*
19 *De Isaac & Rebecca.*
20 *De Cetura, siue de morte Abraham.*
21 *De eo quod Isaac cum Rebecca lusit.*
22 *De puteis, quos fodit Isaac.*
23 *De Esau & Iacob.*
24 *De scala, quam in visione vidit Iacob.*
25 *De Lia & Rachel, & de duabus ancillis.*
26 *De fuga Iacob & Rachel, quæ furata est deos patris sui.*
27 *De lucta Iacob cum angelo.*
28 *De Dina, & partu Rachel, & incestu Ruben.*
29 *De Iuda qui dormiuit cum nuru sua.*
30 *De historia Ioseph.*
31 *De benedictionibus Patriarcharum.*

Quod est, Præmissio operis ab exordio mundi.

CAPVT I.

CREATVRA cœli & terræ quomodo historialiter ab exordio principij condita sit, legimus: sed qualiter in Ecclesia spiritaliter à doctoribus accipiatur, intelligamus. *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Principium. Christus est: sicut in Euangelio ait: *Ego sum principium, qui & loquor vobis.* In hoc igitur principio fecit Deus cœlum: id est, spirituales, qui cælestia meditantur & quærunt. In ipso fecit & carnales, qui necdum terrenum hominem deposuerunt. *Terra autem erat inanis & vacua.* Terra scilicet carnis nostræ inanis & vacua erat, priusquam doctrinæ acciperet formam. *Et tenebræ erant super faciem abyssi:* quia delictorum cæcitas, & ignorantiæ profunda obscuritas, corda nostra tegebat. *Et spiritus Dei ferebatur super aquas.* Spiritus autem Dei super cor nostrum tenebrosum & fluidum, quasi super aquas iam superferebatur, in quo subsistentes requiescerenius, cuiusque viuificaremur flatu, & cuius vnda abluemur.

Genes. 1.

Ioan. 8.

A

De operibus sex dierum, CAP. II.

DIxit *buoque Deus: Fiat lux*: id est, illuminatio credulitatis appareat. Prima enim die lucem fidei dedit, quia prima est in *confessione fides. Vnde & ipsum primum in mandatis præceptum est; *Dominus Deus tuus Deus vnus est*. Propter quam fidem ipse Dominus etiam visibiliter in mundo apparere voluit. Iam tunc Deus, iuxta præscientiæ suæ gratiam, diuisit iustos, id est, filios Dei & lucis, à peccatoribus tanquam à *tenebris, istos vocans diem, illos noctem, nam quod in lucis nomine iusti appellantur, audi Apostolum. *Fuistis*, inquit, *aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*. Deinde secunda die disposuit Deus firmamentum, id est solidamentum sanctarum scripturarum. *Firmamentum* enim in Ecclesia, scripturæ diuinæ intelliguntur, quia cœlum plicabitur sicut liber. Discreuitque super hoc firmamentum *aquas*, id est, cælestes populos & Angelorum, qui non opus habent hoc suscipere firmamentum, vt legentes audiant verbum Dei. Vident enim semper & diligunt eum: sed superposuit ipsum firmamentum legis suæ, super infirmitatem inferiorum populorum, vt ibi suscipientes, cognoscant qualiter discernant inter carnalia & spiritualia, qualiter inter aquas superiores & inferiores. Post hæc die tertia collegit in vnum aquas inferiores salsas: hoc est, homines infideles, qui cupiditatum tempestate, & tentationum carnalium fluctibus quatiuntur, & in seipsis quasi amaritudo includuntur. Segregauitq; ab eis *aridam*, populum scilicet fontem fidei sitientem, fixitq; dehinc superbórum limites; & coercuit eos: ne turbulentis iniquitatum suarum fluctibus, aridam id est animam sitientem Deum conturbent, liceatque ei germinare bonorum operum fructus secundum genus suum, diligens proximum in subsidijs necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem: vt ex sua infirmitate compatiatur ad subueniendum indigentib. Producens lignum forti robore & fructiferum, id est, beneficum, ad eripiendum eum qui iniuriam patitur de manu potentis, & prebendo protectionis vmbraculú valido robore iusti iudicij. Deinde quarta die emicuerunt *luminaria* firmamento legis infixa, id est, Euangelistæ & doctores scripturæ sacræ disputando cohærentes, & omnibus inferioribus lumen sapientiæ demonstrantes. Prodijt etiam simul & cætera micátium *syderum* turba: id est, diuersarum virtutum in Ecclesia numerositas: quæ in huius vitæ obscuritate, tanquam in nocte refulgentes *diuidant in hoc firmamento scripturæ sensibilia & *intelligibilia, quasi inter lucem perfectorum, & tenebras paruulorum, & sint in signis virtutum & miraculorum. *Sint* etiam *in tempora annos*: * quia prædicatores propris temporibus viuunt & transeunt: verbum autem Domini manet in æternum. Quare autem terra primo germinauerit, deinde facta sint luminaria: nisi quia post opera bona venit illuminatio lucis ad contemplandam speciem superne virtutis? Inter hæc, die quinta facta sunt in aquis *reptilia* animarum viuarum: homines scilicet renouati in vitam per baptismi sacramentum. Facta sunt & *volatilia*: id est, & sanctæ animæ ad superna volantes. Post hæc, sexta die produxit terra *animam viuam*, quando enim caro nostra abstinens se ab operibus mortuis, vita virtutum germina parturit, secundum genus scilicet suum: id est, vitam imitando sanctorum sicut ait Apostolus: *Imitatores mei estote*. Secundum quippe genus nostrum viuimus, quando in opere bono sanctos viros quasi proximos imitamur. Deinde produxit terra *bestias*, id est, homines in potentia rerum siue ferocitate superbiæ. Similiter & *pecora*, id est, fideles in simplicitate vitæ viuentes. *Serpentes* quoque innoxios: sanctos scilicet vitos, astutiæ vinacitate bonum à malo discernentes, & in quantum fas est, reptando scrutantes terrena, per quę intelligant sempiterna, non illos venenosos, qui se in huius mundi terrenis cupiditatibus collocant.

De Paradisi conditione vel hominis,
CAP. III.

POst hæc *fecit Deus hominem ad imaginem suam*: perfectum scilicet virum, qui non quemlibet sanctorum virorum imitando, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo, operatur iustitiam, vt ipsam intelligat & sequatur. Ad cuius imaginem factus est, secundum veritatem. Ste etiam accepit potestatem piscium maris & volatilium, cæli, pecorumque, ferarum quoq; atque reptantium: quia *spiritalis* quisq; effectus, & Deo similis factus, secundum Apostolum, *iudicat omnia: ipse autem à nemine iudicatur*. Quod vero sequitur, *masculum & fœminam fecit eos*; spiritales in ecclesia & obedientes ostendit: quia sicut viro subdita est mulier: sic spiritali & perfecto viro obediens est is qui minus perfectus est: sicut Apostolus ait: *Rogamus vos fratres, vt cognoscatis eos qui in vobis laborant, & præsunt vobis in Domino*. Dicitur enim eis: *Crescite & multiplicamini, fiue in linguis*, siue in spiritalibus intelligentiæ gradibus: vt dominentur rationi s intellectu omnium carnalium perturbationum, quasi insensibilium animantium. Omnis autem herba seminalis & omne lignum fructuosum quod hominibus datum est in escam, fideles sunt de oblationibus suis sanctorum necessitatibus communicantes. Vnde Apostolus ait: *Nam si in spiritalibus participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis*. Hæc sunt fructifera ligna. In istis ergo gradibus, tanquam in quibusdam diebus, vesperæ est ipsa præfectio singulorum operum, & manè inchoatio sequentium. Post istorum itaque quasi sex dierum opera bona valde, sperat homo quietem, mente cõstitutus in spiritali paradiso: quo significatur vita beata, vbi fons est sapientiæ, diuisus in quatuor partes virtutum: vbi edat ligni vitæ gratiam, vbi vtiles disciplinas morum quasi fructus lignorum carpat. Est namque *paradisus* vita beatorum. *Quatuor flumina*, quatuor virtutes. Virtus est animi habitus, naturę decus, vitæ ratio, morum pietas, cultus diuinitatis, honor hominis, æternæ beatitudinis meritum. Cuius scilicet partes quatuor principales quæ designantur per quatuor paradisi flumina Prudentia, Fortitudo, Iustitia, Temperantia. *Prudentia* est rerum diuinarum humanarumque, prout homini datum est, scientia: per quam intelligitur quid cauendum sit, & quid faciendum. Et hoc est quod in Psalmo legitur: *Mirabilia testimonia tua. Fortitudo* est animi patientia & lõganimitas & perseuerantia in bonis operibus, & victoria contra vitiorum genera. *Iustitia* est animi nobilitas vnicuique rei propriam tribuens dignitatem. In hac diuinitatis cultus & humanitatis iura vera iudicia & æquitas totius vitæ conseruatur. *Temperantia* est vitæ modus, ne quid nimis homo vel amet, vel odio habeat: sed omnes huius vitæ varietates considerata temperet diligentia. Hæc sunt quatuor flumina. *Ligna* eius omnes vtiles virtutes & disciplinæ lignorum fructus. mores piorum *Lignum* vitæ, ipsa bonorum omnium mater est sapientia: de qua scriptum est Salomone dicente: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus*. Lignum *scientia boni & mali*, transgressio est mandati, experimentum veritatis puriter & erroris. Hactenus sex dierum opera qualiter in Ecclesia spiritaliter intelligantur, explicata sunt. Deinde quid in figuram seculi significent, subijciendum est. Sex diebus consummauit Deus omnia opera sua, & septimo requieuit. Sex ætatibus humanum genus in hoc seculo per successiones temporum Dei opera * insinuant. Quarum prima est ab Adam vsque ad Noe secunda à Noe vsq; ad Abraham: tertia ab Abraham vsque ad Dauid: quarta à Dauid vsque ad transmigrationem in Babylonia: quinta deinde vsque ad humilem aduentum domini nostri Iesu Christi: sexta quæ nunc agitur, vsque quo mundus finiatur, donec excelsus veniat ad iudicium. Septima vero intelligitur in requie sanctorum, non in hac vita, sed in alia, vbi vidit requiescentem pauperem diues ille cum apud inferos torqueretur: quæ scilicet non habet vesperam: quia enim iam nullus ibi rerum defectus, terminusque claudit. Pergamus ergo breuiter per has omnes mundi ætates, & replicantes ordinem temporum eorum iustitiæ eius differentias distinguamus. *Primo* enim *seculo* factus est, tanquam lux homo in paradiso. In qua ætate filios Dei in lucis nomine diuidit Deus à filijs hominum, quasi à tenebris fitque huius diei vespera diluuium. *Secundum seculum* factum est, quasi firmamentum inter aquam & aquam: Archa vtique illa quæ nataiit inter

pluuiam

al. conuersione.

al. tenebrosis.

Ephes. 5.

B

C

al. diiudicent. al. intelligentia. al. qui.

D

1. Cor. 4.

B

1. Cor. 2.

1. Thess. 5.

Rom. 15.

Genes. 2.

Quæ sequuntur hemicirculis in margine notata sunt quæ diffinitiones quatuor virtutum, non habentur in quibusdam C. M. S.

G

" " Psalm. 118. " " " " " " " " " " " "

Prou. 3.

al. insinuant.

H

Luce 1

Matth.

Gen. 2

A

pluuiam & maria, huius veſpera fuit confuſio linguarum. *Tertium ſeculum* factum eſt, quando ſeparauit populũ ſuum à gentibus per Abraham, diſcernens eum quaſi aridam ab aquis, vt proferret germen herbarum & lignorũ: id eſt, ſanctos & fructum ſanctarum ſcripturarum. Huius veſpera fuit, peccatum & malitia peſſimi regis Saul. Inde *quartum ſeculum* cœpit à Dauid, quãdo conſtituit Deus luminaria in firmamento cœli: id eſt, ſplendore regni, tanquam ſolis excellentiam, & in lunæ ſpecie Soli obtemperãtem tanquã ſynagogam, & ſtellas principes eius. Cuius ætatis fit veſpera in peccatis regũ, in quibus gens illa meruit captiuari in Babyloniam. Porro *quinto ſeculo*, id eſt in tranſmigratione Babyloniæ, facta ſunt quaſi animalia in aquis, & volatilia cæli: quia tunc Iudæi inter gentes, tanquã in mari viuere cœperunt: nec habebant ſtabilem locum, tanquã volantes aues. Huius diei quaſi veſpera eſt multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum: quando ſic exacerbati ſunt, vt etiam dominum Ieſum Chriſtum non poſſent agnoſcere. Iam *ſextum ſeculum* fit in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti. Nam ſicut in ille ſexta die primus homo Adam de limo terræ ad imaginem Dei formatus eſt: ſic in iſta ſexta ætate ſeculi ſecũdus Adam, id eſt, Chriſtus in carne de Maria virgine natus eſt ille in animam viuentem, hic in ſpiritum viuificantem. Eſt ſicut in illa die fit anima viua: ſic in iſto ſeculo vitam deſiderantes æternam. Et ſicut in illo ſexto die ſerpẽtium & ferarum genera terra produxit: ita & in hac ſexta ætate ſeculi, gentes vitam appetẽtes æternam eccleſia generauit. Quem etiam ſenſum vas Petro oſtenſum manifeſtauit, & quemadmodum in illo die creatus eſt maſculus & fœmina: ſic in iſta ſeculi ætate manifeſtatur Chriſtus & Eccleſia. Et ſicut ibi præponitur homo in die illa pecoribus, ſerpentibus, & cœli volatilibus: ita Chriſtus in hac ætate gentibus, populis & nationibus vt ab eo regantur, vel carnali concupiſcentiæ dediti, ſicuti pecora, vel terrena curioſitate obſcurati quaſi ſerpẽtes, vel elati ſuperbia quaſi aues. Et ſicut in illo die paſcitur homo & animalia quæ cum eo ſunt herbis ſeminalibus & lignis fructiferis, & herbis viridibus: ſic in iſta ætate ſpiritalis homo, qui bonus miniſter eſt Ieſu Chriſti cum ipſo populo ſpiritaliter paſcitur ſanctarum ſcripturarum alimentis, & lege diuina ad concipiendam fœcunditatem rationum atque ſermonum, tanquam herbis ſeminalibus, partim ad * humilitatem morum, converſionis humanæ, tanquam lignis fructiferis, partim ad vigorem fidei, ſpei, & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, quæ nullo æſtu tribulationum ariſcunt, ſed ſpiritalibus cibis ſicut iſtis alimentis paſcitur, vt multa intelligat. Carnalis autem, id eſt, paruulus in Chriſto, tanquam pecus Dei, vt multa credat, quę intelligere nondum poteſt: tamen eoſdem cibos omnes habent. Huius autem ætatis quaſi veſpera, vtinam nos non inueniat! Illa eſt enim, de qua Dominus dicit, *Putas veniens filius hominis inueniet fidem ſuper terram?* Poſt iſtam veſperam *ſiet mane* cum ipſe Dominus in claritate venturus eſt. Tunc requieſcent cum Chriſto ab omnibus operibus ſuis, hi quibus dictum eſt: *Eſtote perfecti, ſicut pater veſter qui in cœlis eſt.* Tales enim faciunt opera bona valde. Poſt talia enim opera ſperanda eſt requies in die ſeptimo, qui veſperam non habet. Sequitur hinc recapitulatio vniuerſæ conditæ creaturæ. Iſtæ generationes cœli & terræ quando creatæ ſunt, in die quo fecit Deus cœlum & terram, mare & omne virgultum agri, omnemque herbam regionis, antequam eſſet ſuper terram. Superius ſeptem dies enumerati ſunt; nunc vnus dies dicitur, quo fecit Deus cœlum & terram, omne virgultum agri, & omnem herbam regionis. Huius diei nomine, omne tempus huius vitæ ſignificatur, in quo cœlum & terra factum eſt: id eſt, in quo creaturæ viſibiles diſponuntur, adminiſtrantur atq; exiſtunt. Sed quid ſibi vult quod nunc nominato cœlo & terra, adiecit *virgultum agri & herbam regionis*. & tacuit cætera quæ ſunt in cœlo & in terra, vel etiam in mari: niſi quia per virgultum agri inuiſibilem creaturam demonſtrat intelligi, ſicut eſt anima? Dictum autem eſt virgultum propter vigorem vitę: herba, propter eandem vitam nunquam marceſcentem. Deinde quod addidit, *antequam eſſet ſuper terram*, intelligitur antequam anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus ſordidata, tanquam ſuper terram nata, vel ſuper terram recte eſſe dicitur. Vnde & adiecit. *Nondum enim pluerat Deus ſuper terram*: quaſi aperte diceret, antequam peccaret anima, nondum nubibus ſcripturarum pluuiam doctrinæ Dominus ad animam irrigandam conceſſerat; nondum propter hominem, qui eſt terra, Dominus noſter nubilum carnis noſtræ aſſumpſerat, per quod imbrem ſancti Euangelij largiſſimum infudit. Quod vero ſubiunxit, *& homo non erat qui operaretur terram*: hoc ſignat, quia nullus homo operatus eſt in virginem, vnde natus eſt Chriſtus. Ipſe eſt enim lapis de monte abſciſſus ſine manibus: id eſt, abſque coitu & humano ſemine de virginali vtero, quaſi de monte humanæ naturæ, & ſubſtantia carnis abſciſſus. *Sed fons aſcendebat è terra irrigans vniuerſam ſuperficiem terræ.* Terra autem mater virgo dominj Maria rectiſſime accipitur: de qua ſcriptum eſt: *Aperiatur terra & germinet ſaluatorem.* Quam terram irriguit Spiritus ſanctus, qui fontis & aquæ nomine in Euangelio ſignificatur. *Formauit* igitur *Dominus hominem de limo terræ*: id eſt factus eſt Chriſtus, iuxta quod ait Apoſtolus, ex ſemine Dauid ſecundum carnem, tanquam de limo terræ. *Et inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ*: vtique infuſionem ſancti Spiritus, qui operatus eſt hominem Chriſtum. *Et factus eſt homo in animam viuentem*: ſcilicet, vt qui perfectus erat Deus, perfectus crederetur & homo. *Plantauerat autem Dominus Deus paradiſum voluptatis à principio.* Paradiſus Eccleſia eſt. Sic enim de illa legitur in Canticis Canticorum: *Hortus conclusus ſoror mea.* A principio autem paradiſus plantatur: quia Eccleſia Catholica à Chriſto, qui eſt principium omnium, condita eſſe cognoſcitur. *Exuius de paradiſo exiens*, imaginem portat Chriſti, de paterni fontis fluentis irrigat Eccleſiam ſuam verbo prædicationis, & dono baptiſmi. De quo bene per Prophetam dicitur: *Dominus Deus noſter fluuius glorioſus, exiliens in terrã ſitientem.* Quatuor autem paradiſi flumina, quatuor ſunt Euangelia, ad prædicationem in cunctis gentibus miſſa. Ligna fructifera, omnes Sancti ſunt; fructus eorum, opera eorum. Signum vitę, ſanctus ſanctorum, vtiq; Chriſtus: ad quem qui porrexerit manum, viuet in æternum. Lignum autem ſcientiæ boni & mali, proprium eſt voluntatis arbitrium, quod in medio noſtri eſt poſitum, ad dignoſcendum bonum vel malum. De quo, qui relicta Dei gratia guſtauerit, morte morietur. *Tulit igitur Deus hominem, & poſuit eum in paradiſo.* Aſſumpſit Deus carnem, & factus eſt caput Eccleſię. Vt operaretur & cuſtoditet illum: id eſt, vt voluntate patris ex omnibus gentibus Eccleſiam adimpleret, atque impleretur ſermo quem Dominus dixit: *Ego ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, cuſtodiui.* Dixit quoque Deus: *Non eſt bonum eſſe hominem ſolum.* Arguuntur hæretici, qui Chriſtum ſolum hominem putant, & non etiam Deum. *Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi*: quia in ipſo homine ſuſcepto, Eccleſia Deo copulata eſt. *Appellauit* autem *Adam nominibus ſuis cuncta animantia & volatilia cœli, & beſtias terræ*: ſignificans gentes, quæ ſaluæ fierent in Eccleſia, & per Chriſtum nomen erant acceptura: quod prius non habuerant. Sicut ſcriptum eſt: *Et vocabo ſeruos meos nomine alio.* Adæ vero non inueniebatur adiutor ſimilis eius. Vtique, quoniam quamuis fidelis aut iuſtus ſit quiſque, Chriſto tamen æquari non poteſt. *Quis enim* (inquit Moyſes) *ſimilis tibi in dijs domine?* Nam & Dauid ait: *Speciouſus forma præ filijs hominum.* Nemo enim poterat à morte genus humanum liberare, & ipſam mortem ſuperare, niſi Chriſtus: ſicut & in Apocalypſi dicitur: *Nemo inuentus eſt dignus, neque in cœlo, neque in terra, neque infra terram; aperire librum, niſi leo de tribu Iuda. Immiſit ergo Dominus Deus ſoporem in Adam. cumque obdormiſſet, tulit vnam de coſtis eius, & adificauit coſtam, quam tulerat de Adam, in mulierem.* Dormit Adam, & fit illi mulier de latere. Patitur Chriſtus, dormit in cruce, pungitur lancea, & profluunt ſacramenta, ex quibus formetur Eccleſia. Hanc dormitionem cantat Propheta, dicens: *Ego dormiui & quieui & reſurrexi, quoniam Dominus ſuſcitauit me.* Sequitur. *Et poſuit carnem pro ea.* Sic Chriſtus carnem ſuam mortiendo poſuit in patibulo crucis pro Eccleſia. *Dixit quoque Adam:*

E

Dan. 2.

Eſa. 45.

F

Rom. 1.

Cant. 4.

G

Ioan. 17.

Eſa. 65.

H

Pſal. 85.

Pſal. 44.

Apoc. 5.

Pſal. 3.

Act. 10.

al. vtilitatem.

Luce 18.

Matth. 5.

Gen. 2.

A *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea.* Quia siue sancti spirituales & fortissimi in tentationibus, siue minus perfecti, vtrique vnum corpus Christi sunt, & vna Ecclesia. *Hæc vocabitur virago: quoniam de viro sumpta est.* Sic & à Christo Ecclesiæ nomen datum Christianum, quæ de eius latere sumpta est. Hæc igitur omnia facta sunt in figura, quæ erant in Ecclesia profutura. *Quamobrem relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna.* Hoc interpretans Apostolus ait: *Hoc autem dico in Christo & in Ecclesia.* Ergo quod per historiam completum est in Adam, per prophetiam significatur in Christo, qui reliquit patrem, cum dicit: *Ego à patre exiui, & veni in mundum. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Reliquit & matrem: id est, Synagogam Iudæorum, veteri testamento carnaliter inhærentem, quæ illi erat mater ex femine Dauid secundum carnem: & adhæsit vxori suæ, id est, sanctæ Ecclesiæ, vt in pace noui testamenti essent duo in carne vna: quia cum sit Deus omnia apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps noster, vt illius capitis corpus esse possimus. Post hæc vocatur Eua vita & mater viuorum, quæ de viri sui latere sumpta est. Et Dominus dicit in Euangelio: *Si quis non manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam.* Iam deinde præceptum, quod accepit figuraliter Christus, nos accipimus in illo: quia vnusquisque Christianus non incongrue gestat personam Christi, dicente ipso domino: *Quod fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis.*

Ephes 5.

Ioan 16. Philip. 2.

B

Ioan. 6.

Matth. 25.

De præceptis Dei & persuasione serpentis,

CAP. IV.

DIcitur ergo Euæ: *Ex omni ligno paradisi comede. De ligno autem scientiæ boni & mali, ne comedas.* Præcipitur enim nobis vt frnamur omni ligno paradisi, quo significantur spirituales deliciæ. Fructus autem spiritus, est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, continentia, sicut dicit Apostolus. Et non tangamus lignum in medio paradisi plantatum scientiæ boni & mali: id est, ne velimus superbire de natura arbitrij nostri, quæ media est, vt decepti post scientiam boni, experiamur & malum. Serpens autem ille sapientior omnium bestiarum, indicat diabolum: qui inde serpens dicitur, quod volubili versatur astutia. Sed quid est quod ipse per mulierem decepit, & non per virum? Quia non potest ratio nostra seduci ad peccandum, nisi præcedente delectatione in carnali infirmitatis affectu: quæ magis obtemperare debet rationi, quam in virum dominari. Hoc enim in vnoquoque homine geritur, in occulto quodam secretoque conitigio. Suggestionem quippe serpentem accipimus: mulierem vero animalem corporis sensum: rationem autem virum. Ergo quando occurrit mala suggestio, quæ serpens loquitur. Sed si sola cogitatio oblectetur illius suggestionis, & refrenante ratione, consensus explendi operis non succedat: sola mulier videtur comedisse illicitum. Quod si ipsum peccatum etiam mens perpetrandum decernat, iam vir deceptus est, iam mulier cibum dedisse viro videtur. Illecebræ enim consentire, de ligno prohibito manducare est. Tunc quippe iure à vita beata, tanquam à paradiso expellitur homo, peccatumque ei imputatur, etiam si non subsequatur effectus: quia etsi non est in factis culpa, in consensione tamen rea tenetur conscientia. Hæc secundum anagogen. Cæterum iuxta metaphoram poterit callidus serpens iste hæreticorum versutiam designare. Nonnulli enim loquacius atque subtilius promittunt illicita curiositate secretorum, ad apertionem atque scientiam boni & mali: & in ipso homine, tanquam in arbore quæ plantata est in medio paradisi, eam dignoscentiam demonstrare. Contra hunc serpentem clamat Apostolus, cum dicit: Metuo, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic sensus vestri corrumpantur. Seducitur autem verbi huius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per illam decipitur Adam, non Christus sed Christianus. Dicit ergo iste ad mulierem. Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis ex omni ligno paradisi? Sic & hæreticorum curiosa cupiditas, sic praui prædicatores ad diligendam erroris fallaciam, auditorum carnalium corda succendunt, dicentes: Quare fugitis scientiam habere latentem? Noua semper exquirite, boni malique scientiam penetrate. Vnde apud Salomonem mulier illa hæreticorum speciem tenens, dicit: Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. Subiecit deinde idem serpens. Quacumque die comederitis ex eo, statim aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Sic & omnes generaliter hæretici diuinitatis meritum profitentur, atque scientiæ pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos, quos simpliciter credentes inuenerint. Et quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertionem conantur adducere, vt interior oculus obscuretur.

C

Genes 3.

D

2. Cor 11.

E

Prou. 9.

F

al. vtuntur.

De peccato primorum hominum, siue supplicio,

CAP. V.

VIdit igitur mulier quod bonum esset lignum, tulitque de fructu illius, & comedit. Mulier comedit anteaquam vir: ideo quia facilius carnales persuadentur ad peccatum, nec tam velociter spirituales decipiuntur Et dedit viro suo, & comedit: vtique quia post delectationem carnalis concupiscentiæ nostræ, etiam nostra ratio subijcitur ad peccandum. Cumque cognouissent se esse nudos, consuerunt folia fici. Folijs fici se contegunt, qui seculum asperum amplectuntur, qui pruginе voluptatis carnalis* afflantur: quique decepti hæretica prauitate, & gratia Dei nudati, tegumenta mendaciorum, tanquam fici folia colligunt, facientes sibi succinctoria prauitatis, cum de domino vel Ecclesia mentiuntur. Cumque audijssent vocem Dei deambulãtis in paradiso ad auram post meridiem. Deambulat Deus in illis, & non stat, qui stabiles in eius præcepto non perseuerant. Et bene ad auram post meridiem: quia iam ab eis aufertur lux illa feruentior veritatis, appropinquantibus errorum tenebris. Absconderunt se à facie Dei in medio ligni paradisi. In medio autem ligni se abscondit, qui auersus à præcepto creatoris, in erroris atque arbitrij sui voluptatibus viuit. Vocauitque Deus Adam, & dixit: Vbi es? Hic ostendit, quod si qui à fide vel bonis operibus ad mendacia sua desideriaque labuntur, non despicit illos Deus: sed adhuc vt redeant per pœnitentiam vocat: quia non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Ergo non est desperandum quibuslibet peccatoribus, dum & ipsi impij ad spem indulgentiæ prouocentur. Dicitur autem post hæc serpenti: Maledictus eris inter omnia animantia. Super pectus tuum & ventrem gradieris. Nomine pectoris, significatur superbia mentis, nomine autem ventris significantur desideria carnis: his enim duabus rebus serpit diabolus ad eos quos vult decipere: id est, aut terrena cupiditate & luxuria, aut superbiæ insana ruina Et terram manducabis: id est, ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis. Omnibus diebus vitæ tuæ, id est, omni tempore quo ages hanc potestatem, ante illam vltimam pœnam iudicij. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius. Semen diaboli, est peruersa suggestio. Semen autem mulieris, fructus est boni operis, quo peruersæ suggestioni resistitur. Ipsa caput illius conteret, si cum mens in ipso initio malæ suggestionis excludit. Ille insidiabitur calcaneo ipsius: quia mentem quam prima suggestione non decipit, decipere in finem tendit. Quidam autem hoc quod dictum est, Inimicitias ponam inter te & mulierem, de virgine, de qua Dominus natus est, intellexerunt: eo quod illo tempore ex ea Dominus nasciturus, ad inimicum deuincendum, & ad mortem, cuius ille auctor erat, destruendam, promittebatur: sicut in Dauid scriptum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Nam & illud quod subiunctum est:

Ezech. 34.

G

H

Psal. 131.

Ipsa

A ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius, hoc de fructu ventris Mariæ, qui eſt Chriſtus, intelligunt: id eſt, tu eum ſupplantabis, vt moriatur. Ille autem victor reſurget, & caput tuum conteret, quod eſt mors. Sicut & Dauid dixerat ex perſona patris ad filium: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.* Aſpidem dixit mortem, baſiliſcum peccatum, leonem Antichriſtum, draconem diabolum. De pœna autem mulieris quid ſignificat quod ei dicitur, in dolore paries filios? niſi quia * voluntas carnalis, cum aliquam malam conſuetudinem vult vincere, patitur in exordio dolores: atque ita per meliorem conſuetudinem parit bonum opus quaſi filios. Quod vero adiecit, Et conuerſio tua ad virum tuum, & ipſe dominabitur tui: hoc ſignificat, quod illa carnalis * voluntas, quæ cum dolore luctauerat, vt faceret conſuetudinem bonam, iam ipſis erudita doloribus, cautior fit: & ne corruat obtemperat rationi, & libenter ſeruit quaſi viro iubenti. Vocatur deinde Eua mater viuorum, quæ de viri latere facta eſt. Et dicit Dominus in Euangelio, Si quis non manducauerit meam carnem, & biberit ſanguinem meum, non habebit in ſe vitam. Et omnia quæ illic intelliguntur enucleatim, minuatimque tractanda Chriſtum & Eccleſiam proloquuntur, ſiue in bonos Chriſtianos, ſiue in malos. Neque fruſtra dixit Apoſtolus, Adam qui eſt forma futuri, vt illud, Relinquet homo patrem, & reliqua. Vocaturque dehinc mater viuorum, id eſt, recte factorum: quibus contraria ſunt peccata, quæ nomine mortuorum ſignificantur. Iam vero per ſententiam quæ in virum refertur, ratio noſtra arguitur: quæ & ſuper peccati concupiſcentia ſeducta, & a paradiſo beatitudinis remota, habet maledictiones terrenæ operationis, habet & dolores temporalium curarum quaſi ſpinas & tribulos. Sic tamen dimittitur à paradiſo beatitudinis, vt operetur terram, id eſt, vt in corpore iſto laboret & colloret ſibi meritum redeundi ad vitam beatam, quæ paradiſi nomine ſignificatur, poſſitque aliquando manum porrigere ad arborem vitæ, & viuere in æternum. Manus autem porrectio bene ſignificat crucem vel cruciatum pœnitentiæ, per quem vita æterna recuperatur. Accepit etiam tunicam pelliceam diuino iudicio: quo nomine corporis mortalitas ſignificatur in hiſtoria. In allegoria autem à carnalibus ſenſibus abſtractæ voluptates, quæ carnaliter viuentem diuina lege conſequuntur & contegunt. Qui ſi ſe aliquando ad Deum conuerterit, per flammeam frameam id eſt, per temporales tribulationes peccata ſua agnoſcendo & gemendo, & per Cherubim, id eſt per plenitudinem ſcientiæ, quod eſt charitas, peruenieat ad arborem vitæ Chriſtum, & viuet in æternum. Cherubim namque plenitudo ſcientiæ interpretatur. Framea vero verſatilis poſita ad cuſtodiendam viam ligni vitæ, temporales pœnæ intelliguntur. Nemo enim poteſt peruenire ad arborem vitæ, niſi per has duas res, tolerantiam ſcilicet moleſtiarum, & ſcientiæ plenitudinem, id eſt, per charitatem Dei & proximi. Plenitudo enim legis charitas eſt.

Pſal. 90.

al. voluptas.

al. voluptas.

B Sequentia non habentur in C.M.S. ſed nec in alio Coloniæ anno 1530. impreſſo.

Iean. 6.

Rom. 5.

C

Rom. 13.

De Cain & Abel, eorumque progenie.

D *Geneſ. 4.*

CAP. VI.

ADam vero cognouit vxorem ſuam, quæ concepit & peperit Cain. Rurſumq; peperit fratrem eius Abel. Natiuitates duorum filiorum Adam, ſimilitudinem habent duorum populorum, qui erant diuerſis temporibus ad fidem venturi, pari opere & diſſimili charitate ante Deum. Fuit autem Abel paſtor ouium, & Cain agricola. Sed ſicut Cain ſacrificium ex terræ fructibus reprobatur: Abel autem ſacrificium ex ouibus & earum adipe ſuſcipitur: ita noui Teſtamenti fides ex innocentiæ gratia Deum laudans, veteris teſtamenti terrenis operibus anteponitur. Dixit Deus ad Cain, Si recte offeras, recte autem non diuidas, peccaſti, Vtique quia & ſi Iudæi antea recte illa fecerunt, in eo tamen infidelitatis rei ſunt: quia Chriſto veniente, iam tempus noui Teſtamenti à tempore veteris Teſtamenti non diſtinxerunt. Quia ſi obtemperaſſet Deo Cain, dicenti, Quieſce: ſub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius, & ad ſe conuertiſſet peccatum ſuum, ſibi hoc tribuens & confitens Deo: ac ſi adiutus indulgentiæ gratia, ipſe peccato ſuo dominaretur, non illo ſibi dominante, ſeruus peccati fratrem occideret innocentem: Sic & Iudæi, in quorum hæc figura gerebantur, ſi quieſcerent à ſua perturbatione, & tempus ſalutis per gratiam in remiſſionem peccatorum cognoſcentes, audiret Chriſtum dicentem, *Non veni vocare iuſtos ſed peccatores in pœnitentiam*: tunc ad ſe conuerterent peccatum ſuum in confeſſione, ſicut in Pſalmo ſcriptum eſt: *Ego dixi, domine miſerere mei: ſana animam meam quia peccaui tibi*: eidemque peccato quamdiu eſſet adhuc in eorum mortali corpore, per ſpem gratiæ liberi dominaretur. Tunc autem ignorantes Dei iuſtitiam, & ſuam volentes conſtituere, elati de operibus legis, non humiliati de peccatis ſuis non quieuerunt, ſed offenderunt in lapidem offenſionis, & exarſerunt in iracundiam, aduerſus Chriſtum: cuius opera videntes eſſe Deo accepta, doluerunt. Itaque poſt hæc *occiditur Abel minor natu*, à fratre maiore natu. Occiditur Chriſtus caput populi minoris natu, à populo Iudæorum maiore natu: ille in campo, iſte in Caluariæ loco. Interrogat Deus Cain, non tanquam ignarus eum à quo diſcat ſed tanquam iudex reum quem puniat. Et dicit: *Vbi eſt frater tuus?* Ille reſpondit neſcire ſe, nec eius ſe eſſe cuſtodem. Vſque nunc quid nobis reſpondent Iudæi, cum eos Dei, hoc eſt ſanctarum ſcripturarum voce, interrogamus de Chriſto? Neſcire ſe Chriſtum reſpondent. Fallax enim Cain ignoratio, Iudæorum eſt falſa negatio. Eſſent autem quodammodo Chriſti cuſtodes, ſi Chriſtianam fidem accipere ac cuſtodire voluiſſent. *Dixit Deus ad Cain: Quid feciſti? Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Sic arguit in ſcripturis ſanctis vox diuina Iudæos. Habet enim magnam vocem Chriſti ſanguis in terra: cum eo accepto, ab omnibus gentibus reſpondetur, *Amen.* Hæc eſt vox clara ſanguinis Chriſti, quam ſanguis ipſe exprimit ex ore fidelium eodem ſanguine redemptorum. *Dixit Deus ad Cain: Maledictus eris à terra, quæ aperuit os ſuum, & ſuſcepit ſanguinem fratris tui de manu tua.* Non dixit maledicta terra, ſed terra quæ aperuit. Maledictus eſt, enim populus Iudæorum infidelis, à terrea, id eſt, ab Eccleſia quę aperuit os ſuum in confeſſione peccatorum omnium de manu perſecutoris, nolentis eſſe ſub gratia, ſed ſub lege: vt eſſet ab Eccleſia maledictus, id eſt, vt oſtenderet eum Eccleſia maledictum, teſtificante Apoſtolo: *Quicunque enim ſub operibus legis ſunt, ſub maledicto legis ſunt. Cum operatus fueris terram non dabit tibi fructus ſuos.*

Rom. tòi

Verba ſunt D. Auguſt. G lib. 12. contra Fauſtum, cap. 10.

In ipſa enim terra quam Chriſtus portauit: id eſt, in eius carne, ipſi operati ſunt ſalutem noſtram, crucifigendo Chriſtum, qui mortuus eſt propter delicta noſtra. Nec tamen eis dedit eadem terra virtutem ſuam: quia non iuſtificati ſunt virtute reſurrectionis eius, qui reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, qui & ſi crucifixus eſt ex infirmitate carnis, viuit tamen in virtute Dei. Hæc eſt ergo virtus terræ illius, quam non oſtendit impijs & incredulis. Vnde nec reſurgens eis à quibus erat crucifixus apparuit, tanquam Cain operanti terram, vt granum illud ſeminaretur. *Vagus & profugus eris*, ſiue, vt in Septuaginta ſcriptum eſt, *gemens & tremens eris in terra.* Nunc ecce, quis non videat, quis non agnoſcat in totam terram quacunque diſperſus eſt ille populus, quomodo ſit vagus in gentibus & profugus ab Hieruſalem, quomodo gemat mœrore amiſſi regni, & tremat terrore ſub innumerabilibus populis Chriſtianis? Ideoque reſpondit Cain dicens: *Maior eſt iniquitas mea, quam vt veniam merear. Ecce eiicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcondar, & ero vagus & profugus in terra. Igitur omnis qui inuenerit me, occidet me.* Vere inde vagus & profugus gemit & tremit: ne regno etiam terreno perdito, iſta viſibili morte occidatur. Hanc dicit maiorem cauſam, quam eam quod ei terra noſtra non dat vrirturem ſuam, ne ſpiritalitet moriatur. Carnaliter enim ſapit, & abſcondi à facie Dei, id eſt, iratum habere

Pſal. 40.

E

F

H

A bere Deum, graue non putat: sed hoc timet, ne inueniatur & occidatur. Carnaliter enim sapit, tanquam operans terram, cuius virtutem non accepit. Sapere autem secundum carnem, mors est: quam non intelligens ille amisso regno gemit & corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondit Dominus? *Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur*: siue (vt Septuaginta transtulerunt) *septem vindictas exsoluet*: id est, non sic quomodo dicis corporali morte interibit genus impium carnalium Iudæorum. Sed quicunq; eos ita perdiderit, septem vindictas exsoluet: id est, auferet ab eis septē vindictas quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi. Hoc enim toto tēpore (quod septenario dierum numero volutur) quod non interijt gens Iudæa, satis apparet fidelibus Christianis: sed quod subiectionem solam dispersionemque meruerint: iuxta quod ait scriptura, *Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur legis tuæ, disperge illos in virtute tua & destrue eos. Posuit Dominus in Cain signum, vt non eum interficeret omnis qui inuenisset eum.* Hoc reuera mirabile est quemadmodum omnes gentes quæ à Romanis subiugatæ sunt, in ritum Romanorum sacrorum transierint, eorumque sacrilegia obseruanda & celebranda susceperint. Gens autem Iudæa siue sub paganis regibus siue sub Christianis, non amisit signum legis & circumcisionis suæ, quo à cæteris gentibus populisque distinguitur. Sed & omnis Imperator vel rex, qui eos in regno suo inuenit, cum ipso signo eos inuenit, nec occidit. Id est, non effecit vt non sint Iudæi certo ac proprio obseruationis signo à cæterarum gentium communione discreti, nisi quicunque eorum ad Christum transierit: vt iam non inueniatur Cain, nec exeat à facie Dei, ne habitet in terra Naid. *Exiit ergo à facie Domini, & habitauit in terra Naid*: quod dicitur interpretatum, *commotio*, siue *instabilis & fluctuans, & fœdis incerta.* Contra quod malum Deus rogatur in Psalmo: *Ne dederis in motum pedes meos & manus peccatorum non moueat me: & qui tribulant me, exultabunt si motus fuero, &, Deus, à dextris ne commouear.* Nunc vero & Iudæi & omnes qui diuersis erroribus contumaces sunt resistendo veritati, exeunt à facie Dei: id est, à misericordia dilectionis eius: vel a participatione lucis eius, & habitant profugi in terra commotionis: id est, in pertur barione carnali contra iocunditatem Dei: hoc est, contra Eden, quod interpretatur *epulatio*, vbi est plantatus paradisus. *Cognouit autem Cain vxorem suam, & concepit & peperit Enoc, & ædificauit ciuitatem.* Quid ergo sibi per figuram vult, quod impiorum progenies ciuitatem in ipsa mundi origine construxit: nisi quod noueris impios in hac vita esse fundatos, sanctos vero hospites esse & peregrinos? Vnde & Abel tanquam peregrinus in terris, id est, populus Christianus non condidit ciuitatem. Superna enim est sanctorum ciuitas, quamuis hic pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Ædificauit autem eam ex nomine filij sui Enoc. Ille filius Enoc, in cuius nomine condita est ciuitas, id est, terrestris Hierusalem, quæ interpretatur possessio, significat istam ciuitatem & initium & finem habere terrenam, vbi nihil plusquam quod cernitur, speratur. *Porro Enoc genuit Irad, & Irad genuit Mamahel: & Mamah. l genuit Mathusael: & Mathusael genuit Lamech. Qui accepit duas vxores, nomen vni Ada, & nomen secundæ Sella.* Notandum autem quod in progenie Seth, nulla ibi progenita fœmina nominatim exprimitur, nisi tantum in progenie Cain fœmina commemoratur: quo significatur terrenam ciuitatem vsque in finem fui carnales habituram generationes, quæ matrimonium ac fœminarum coniunctione prouenium. *Dixit quoque Lamech vxoribus suis: Audite verba mea & auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuore meo. Septies vindicabitur de Cain, de Lamech autem septuagies septies.*

Psal. 58.

B

Hæc non habentur in C. M.S. nec in impresso Colonie 1530.

Psal. 65. Psal. 35. Psal. 17. Psal. 90.

C

D Digamia quinta generationē à Cain profecta.

Iam alibi secundum historiam dictum est, quod ab Adam vsque ad Christum septuaginta & septem generationes inueniantur: in quibus peccatum Lamech, id est, totius mundi sanguinis Christi effusione solutum est. Siquidem & in populo Iudæorum propter interfectionem Christi, septuaginta & septem vindictæ sunt statutæ: iuxta illud Euangelicum, in quo dictum est Petro Apostolo: non solum septies, sed etiam septuagies septies si pœnituerit, fratri remittendum: id est, Iudæum reuertentem post septuaginta & septem vindictas statutas recipiendum ad indulgentiam Christi. *Cognouit quoque Adam vxorem suam, & peperit filium, vocauitque nomen eius Seth.* Sed & Seth natus est filius, quem vocauit Enos. *Seth* quippe interpretatur *resurrectio*, qui est Christus: & *Enos* filius eius interpretatur *homo*, qui cœpit inuocare nomen Domini. Quid hoc intelligitur, nisi quia in confessione vitæ omnis homo, qui est filius resurrectionis, quamdiu peregrinatur in terris? Item ex duobus illis hominibus, Abel, qui interpretatur *luctus*, & frater eius Seth, qui interpretatur *resurrectio*, mors Christi, & vita eius ex mortuis figuratur. Ergo, vt breuius dicam, Abel, luctus, Seth, resurrectio, Enos, homo: quia post luctum resurrectio, de resurrectione homo inuocans Deum. Item *Enos genuit Cainam, Cainam autē genuit Malalehel. Malalehel genuit Iared. Iared genuit Enoch.* Hic autem Enoch septimus ab Adam qui placuit Deo, & translatus est, septimam requiem significat: ad quam transfertur omnis qui tanquam sexta die, id est, sexta ætate seculi per Christi aduentum formatur. Transactis enim sex millibus annis, facto etiam iudicio, & renouatis cœlo & terra, transferentur sancti in vitam perpetuæ immortalitatis. Quod autem per Seth ab Adam vsque ad Noe denarius numerus insinuatur, complementum mandatorum in Ecclesiæ operibus figuratur. Cui numero si adijciuntur res filij Noe medio reprobato, duodenarius consummatur: qui in Patriarcharum, Apostolorumque numero insignis habetur, propter septenarij partes, altera per alteram multiplicata. Nam ter quaterni, vel quater terni ipsum faciunt. Quod vero progenies ex Adam per Cain vndenario numero finitur, transgressio mandatorum siue peccatum ostenditur. Nam dum Lamech septimus ab Adam reperiatur scriptus, adduntur ei tres filij, & vna filia, vt vndenarius numerus compleatur: per quod demonstratur peccatum. Nam & ipse numerus à fœmina clauditur: à quo sexu initium peccati commissum est, per quod omnes morimur: scilicèt vt voluptas carnis, quæ spiritui restiterat, sequeretur. Vnde & ipsa filia Lamech *Noemma*, id est, *voluptas*, interpretatur. Quod Mathusalam, secundum septuaginta, vltra diluuium numerantur anni: vt * quemadmodum solus est Christus, cuius vita nullam sensit ætatem: in maioribus quoque illius non sensisse diluuium videretur.

Genes. 5.

E Matth. 18.

F

G

a*. quoniam.

De Arca, siue de diluuio mundi,

Cap. VII.

NOe autem per omnia, omnesque actus eius Christum significat. *Noe* enim *requies* interpretatur, & Dominus dicit: *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* Solus iustus inuenitur Noe in sua gente, cui septem homines donantur propter iustitiam suam. Solus Christus iustus est atque perfectus, cui septem Ecclesiæ, propter septemplicem spiritum illuminantem, in vna ecclesia condonantur. Quod vero Noe per aquam & lignum liberatur: lignum quippe & aqua crucem designat & baptisma. Sicut enim ille cum suis per lignum & aquam saluatur: sic familia Christi per baptismum & crucis passionem sanatur: arcam exstruxit Noe de lignis non putrescentibus: Ecclesia construitur à Christo ex hominibus in sempiternum victuris. Arca enim ista Ecclesiam demonstrabat, quæ natat in fluctibus mundi huius. Quod autem eadem arca de lignis quadratis fieri iubetur: vndique stabilem vitam sanctorum significat, ad omne opus bonum paratorum. Quacunque enim verteris quadratum, firmiter stat. Quod bitumine conglutinantur arcæ ligna extrinsecus & intrinsecus, vt in compage vnitatis significetur tolerantia charitatis: ne scandalis ecclesiam tentantibus, siue

Matth. 11.

Genes. 6.

H

ab his qui intus ſunt, ſiue ab eis qui foris ſunt; cedat fraterna iunctura, & ſoluatur vinculum pacis. Eſt enim bitumen feruentiſſimum & violentiſſimum gluten, ſignificãs dilectionis ardorem, vi magnæ fortitudinis, ad tenendam ſocietatem ſpiritalem omnia tolerantem. Quod archa trecentis cubitis longa eſt, vt ſexies quinquaginta compleantur: ſic & ſex ætatibus omne huus ſeculi tempus extenditur. In quibus omnibus Chriſtus nunquam deſtitit prædicari: in quinta per prophetiam prænunciatus, in ſexta per Euangelium diffamatus. Poteſt quidem & in his trecentis cubitis ſignum ligni paſſionis oſtendi. Ipſius enim literæ, T, numerus, crucis demonſtrat ſignum: per quod ſocij Chriſti paſſionis effecti per baptiſmum, longitudinem vitæ æteruæ percipimus. Quod véro cubitis quinquaginta latitudo eius expanditur, ſicut dixit Apoſtolus, *Cor noſtrum dilatatum eſt*, vnde niſi charitate ſpiritali? Propter quod ipſe iterum dicit: *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis.* Quinquageſimo enim die poſt reſurrectionem ſuam Chriſtus Spiritum ſanctũ miſit, quo corda credentium dilatauit. Quod autem eius altitudo triginta cubitis ſurgit, quem numerum decies habet in trecentis cubitis longitudo: quia Chriſtus eſt altitudo noſtra, qui triginta annorum gerens ætatem, doctrinam euangelicam conſecrauit, conteſtans legem non ſe veniſſe ſoluere, ſed adimplere. Legis autem cor in decem præceptis agnoſcitur. Vnde decies trecenis arcæ longitudo perficitur: vnde & ipſe Noe ab Adã decimus computatur. Quod ſexies longa ad latitudinem, & decies ad altitudinem ſtiam humani corporis inſtar, oſtendit in quo Chriſtus apparuit. Corporis enim longitudo à vertice vſque ad veſtigia, ſexies tantum habet quam latitudo quæ eſt ab vno latere ad alterum latus: & decies tantum quam altitudo: cuius altitudinis menſura eſt in latere à dorſo ad ventrem. Velut ſi iacentem hominem metiaris ſupinum, ſeu pronum, ſexies tantum longitudinis eſt à capite vſque ad pedes quam latus à dextra in ſiniſtram, vel à ſiniſtra in dexteram: & decies quam altus à terra. Vnde facta eſt archa trecentorum cubitorum in longitudine, quinquaginta in latitudine & triginta in altitudine. Item quod eadem archa collecta in vnum cubitum deſuper conſummatur: ſic Eccleſia quæ eſt corpus Chriſti, in vnitatem collecta ſublimatur & perficitur. Vnde dicitur in Euangelio: *Qui mecum non colligit, ſpargit.* Quod autem aditus ſit ei à latere: nemo quippe intrat Eccleſiam, niſi per ſacramentum remiſſionis peccatorum, quod de Chriſti latere aperto manauit. Quod inferiora arcæ bicamerata ac tricamerata conſtruuntur, ſic ex omnibus gentibus vel bipartitam multitudinem congregat Eccleſia, propter circunciſionem & præputium: vel tripartitam, propter tres filios Noe: quorum progenie repletus eſt orbis. Et ideo arcæ inferiora iſta dicta ſunt: quia in hac terrena vita eſt diuerſitas gentium. In ſummo autem omnes in vnum conſummantur, & non eſt iſta varietas: quia omnia & in omnibus eſt Chriſtus, tanquam nos vno cubito deſuper cæleſti vnitate conſummans. Quod cuncta animalium genera includuntur in archa, ſignificat quia ex omnibus gentibus & nationibus congregatio fit in Eccleſia. Quod etiam Petro demonſtratus ille diſcus ſignificat. Quod munda & immundaibi ſint animalia: ſic in Eccleſiæ ſacramentis, boni & mali verſantur. Quod ſeptena ſunt munda, & bina immunda, non quia pauciores ſint mali quam boni: ſed quia boni ſeruant vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Sanctum autem ſpiritum diuina ſcriptura in ſeptiformi operatione commendat, ſapientiæ ſcilicet & intellectus, conſilij & fortitudinis, ſcientiæ & pietatis, & timoris Dei. Vnde & ille numerus quinquaginta dierum ad aduentum ſancti Spiritus pertinens, in ſeptem ſeptenis, qui fiunt quadraginta nouem, vno addito conſummatur. Propter quod dictum eſt: *Studentes ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis.* Mali autem in binario numero ad ſchiſmata faciles, & quodammodo diuiſibiles oſtenduntur. Quod ipſe Noe cũ ſuis octauus numeratur: quia in Chriſto ſpes noſtræ reſurrectionis apparuit: qui octaua die, id eſt, poſt ſabbati ſeptimum, primus à mortuis reſurrexit. Qui dies à paſſione eſt tertius: in numero autem dierum, qui per omne tempus voluntur, octauus & primus. Quod poſt ſeptem dies ex quo ingreſſus eſt Noe in arcam, factum eſt diluuium: quia in ſpecie futuræ quietis, quæ ſeptima die ſignificata eſt, baptizamur. Quod præter arcam omnis caro quam terra ſuſtentabat, diluuio conſumpta eſt: quia præter eccleſiæ ſocietatem, aqua baptiſmi quamuis eadem ſit, non ſolum non valet ad ſalutem, ſed valet potius ad perniciem. Quod quadraginta diebus & quadraginta noctibus pluit: quia omnis reatus peccatorum in decem præceptis legis admittitur per vniuerſum orbem terrarum: qui quatuor partibus continetur. Decem quippe quater dicta, quadraginta ſiunt. Siue ille reatus, quod ad dies pertinet ex rerũ proſperitate, ſiue quod ad noctes ex rerum aduerſitate contractus ſit, ſacramento baptiſmi cæleſtis abluitur. Quod Noe quingentorum erat annorum cum ei locutus eſt dominus, vt arcam ſibi faceret, & ſexcentos agebat annos quando in eam fuiſſet ingreſſus. Vnde intelligitur per centum annos arca fabricata: Quid aliud hic videntur centum anni ſignificare, niſi ætates ſeculi ſingulas? Vnde & iſta ſexta ætas completis quingentis vſque ad ſexcentos, ſignificat in manifeſtatione Euangelica Eccleſiam conſtrui. Et ideo qui ſibi ad vitam coſulit, fit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, vt intret in fabricam ſanctam: quia & ſecundus menſis anni ſexceteſimi, quo intrat Noe in arcam, eandem ſenariam ætatem ſignificat. Duo enim menſes ſexagenario numero concluduntur. A ſenario autem numero & ſexaginta cognominantur, & ſexcenti, & ſexcenta millia, & ſexcenties, & quicquid deinceps in maioribus ſummis per eundem articuli numeri in infinita incrementa conſurgit. Et quod viceſimus & ſeptimus dies menſis commemoratur, ad eiuſdem quadraturæ ſignificationem pertinet, quæ iam in quadratis lignis expoſita eſt: ſed hic euidentius, quia nos ad omne opus bonum paratos, id eſt, conquadratos quodammodo Trinitas perficit: in memoria, qua Deum recolimus: in intelligentia, qua cognoſcimus: in voluntate, qua diligimus. * Tria enim ter, & hoc ter fiunt viginti & ſeptem, qui eſt numeri ternarij quadratus. Quod ſeptimo menſe arca ſedit, hoc eſt, requieuit, ad illam ſeptimam requiem ſignificatio recurrit, in qua perfecti requieſcunt. Ibi quoque illius quadraturæ numerus iteratur. Nam viceſima & ſeptima die menſis ſecundi, commendatum eſt hoc ſacramentum. Et rurſus viceſima & ſeptima die ſeptimi menſis, eadem commendatio confirmata eſt, cum arca requieuit. Quod enim promittitur in ſpe, hoc exhibetur in re. Porro ipſa ſeptima requies cum octaua reſurrectione coniungitur: neque enim corpore reddito finitur requies, quæ poſt hanc vitam excipit ſanctos, ſed potius tantum hominem, non adhuc ſpe, ſed iam reipſa omni ex parte ſpiritus & corporis perfecta, & immortali ſalute renouatum, in æternæ vitæ munus aſſumit. Quia ergo ſeptima requies cum octaua reſurrectione coniungitur: & hoc in ſacramento regenerationis noſtræ, id eſt, in baptiſmo, altum profundumque myſterium eſt. Quod quindecim cubitis ſupercreuit aqua, excedens altitudinem montium: octo itaque & ſeptem quindecim faciunt: ſed octo ſignificant reſurrectionem, ſeptem, quietem. Hoc igitur ſacramentum reſurrectionis & quietis, tranſcendit omnem ſapientiã ſuperborum: ita vt nulla gens poſſit indagare ſcientiæ ſuæ altitudine reſurrectionis quietem. Et quia ſeptuaginta à ſeptem, & octoginta ab octo dinumerantur, coniuncto vtroq; numero centum quinquaginta diebus exaltata eſt aqua, eandem commendans nobis atque confirmans altitudinem baptiſmi, in conſecrando nouo homine ad tenẽdam quietis & reſurrectionis fidem. Quod poſt dies quadraginta emiſſus coruus, non eſt reuerſus aut aquis vtique interceptus, aut aliquo ſupernatante caſauere illectus: ſignificat homines in immunditia cupiditatis terrerimos, & ob hoc ad ea quę foris ſunt in hoc mũdo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter archã id eſt, præter eccleſiã baptiſmus occidit, ſeduci & teneri.

2. Cor. 6. Rom. 5.

Luce 11.

Act. 10.

Geneſ. 7.

Epheſ. 4.

A Quod columba emissa, non inuenta requie, reuersa est, ostendit per nouum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus vitam, quæ in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem spiritalem, oliuæ fructiferum surculum retulit: quo significaret nonnullos etiam extra ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis: posteriori tempore, * more columbæ, tanquam in osculo pacis ad vnitatis societatem posse perduci. Quod post alios septem dies dimissa non est reuersa, significat finem seculi, quando erit sanctorum requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur quamdiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum traditur regnum Deo & patri: vt in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysterijs corporalibus egeamus. Cur sexcentesimo & vno anno vitæ Noe aperitur arcæ tectum? Finita quippe sexta ætate seculi, renelabitur absconditum, sacramentum atque promissum.

al. in ore.

B Cur vigesimo & septimo die secundi mensis dicitur siccasse terra? tanquam finita esset iam baptizandi necessitas, in numero dierum quinquagesimo & septimo. Ipse enim est dies secundi mensis vigesimus septimus: qui numerus ex illa coniunctione spiritus & corporis septies octonos habet, vno addito propter vnitatis vinculum. Cur de archa coniuncti exeunt, qui disiuncti intrauerunt: sic enim dictum erat, quod intrauerunt in archam Noe, & filij eius, & vxor eius, & vxores filiorum eius: seorsum autem viri, seorsum fœminæ commemoratæ sunt; nisi quod in hoc tempore caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem? Postmodum autem exeunt Noe, & vxor eius, filij eius, & vxores filiorum eius. Hoc est, commemorantur coniuncti masculi & fœminæ: quia in fine seculi atque in resurrectione iustorum omnimoda & perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia, vel concupiscentia resistente. Cur animalia, quamuis munda & immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca non offeruntur Deo in sacrificio nisi munda? Quid deinde velit sibi Deo loquente ad Noe, & tam rursus ab exordio? quia multis modis eam significare oportebat figuram Ecclesiæ, commendante quod progenies eius benedicitur ad implendam terram. Quod dantur eis in escam cuncta animalia, sicut in illo dicto Petro dicitur, *Macta & manduca.* Quæ electo sanguine iubentur manducari ne vita pristina, quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeant tanquam effusionem per confessionem. Quod vero testamentum Deus posuit inter se & homines, atque omnem animam viuam, ne perdat eam diluuio: arcum scilicet, qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de Sole resplendet. Illi enim non pereunt diluuio, qui in Prophetis, & in omnibus diuinis scripturis, tanquam in Dei nubibus, agnoscunt Christi gloriam, & non quærunt suam.

C Sequentia non habẽtur in C. M. S. sed nec in impresso Coloniæ 1550.

Act. 10.

De Noe & benedictionibus eius.

Cap. VIII.

Genes. 9. D IAm vero illud quod post diluuium de vinea quam plantauit, inebriatus est Noe, & nudatus in domo sua, cui non appareat Christi esse figuram? Qui inebriatus est, dum passus est: nudatus est, dum crucifixus est in domo sua: id est, in gente sua, & in domesticis sanguinis sui, vtique Iudæis. Tunc enim nudata est mortalitas carnis eius, Iudæis scandalum, gentibus stultitia: ipsis autem vocatis Iudæis, tanquam Sem & Iapheth, Dei virtus & Dei sapientia. Quia quod stultum est Dei sapientius est quam homines; & quod infirmum est Dei, fortius est quam homines. Proinde in duobus filijs, maximo & minimo, duos populos figurat, vnam vestem fidei à tergo portantes: sacramentum scilicet iam præteritæ atque dominicæ transactæ passionis. Nuditatem patris non intuentur, quia in Christi nece non consentiunt, & tamen honorant velamento, tanquam scientes vnde sint nati. Quam nuditatem, id est, passionem Christi, videns Cham derisit: & Iudæi, Christi mortem videntes, subsannauerunt. Sem vero & Iaphet, tanquam duo populi, ex circumcisione & præputio credentes, cognita nuditate patris, qua significabatur passio salutaris, sumentes vestimentum posuerunt super dorsa sua, & intuentes auersi operuerunt nuditatem patris, nec viderunt quod verendo texerunt. Quodam enim modo passionem Christi regimus, id est, sacramento honoramus: eiusque mysterij rationem reddentes, Iudæorum detractionem operimus. Vestimentum enim significat sacramentum: dorsa, memotiam præteritorum: quia passionem Christi transactam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram. Medius autem frater Cham, id est, populus impius Iudæorum: ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec vltimus in gentibus credidit. Vidit nuditatem patris: quia consensit in nece Christi domini Saluatoris. Post hæc nunciauit foras fratribus: per eum quippe manifestũ est, & quodammodo publicatum, quod erat in prophetia secretum. Ideoq; fit seruus fratrum suorum. Quid est enim hodie aliud gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, baiulans legem & prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ, vt nos honoremus per sacramentũ quod nunciauerunt illi per literam? Post hæc benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honorauerunt. *Benedictus* (inquit) *Deus Sem: sit Chanaan puer illius. Dilatet Deus Iaphet. & habiter in tabernaculis Sem.* Hic Sem maior natu, ipse est ex quo Patriarchæ, Prophetæ, & Apostoli generati sunt. Iaphet autem Gentium est pater: qui etiam *latitudo* interpretatur. Cum ingenti enim multitudine dilatatus est populus ex gentibus, qui cum Propheris & Apostolis erat habitaturus. Siquidem & vidimus, iuxta Noe patris propheticam benedictioné, in tabernaculo Sem transisse habitationem Iaphet: hoc est, in domo legis & prophetarum Ecclesiam potius iustificari, minorem quidem tempore: sed gratia longe maiorem. Cham porro, qui interpretatur callidus, medius filius, tanquam ab vtroque discretus, nec in primitijs Israelitarum, nec in plenitudine gentium permanens, significat non solum Iudæorum sed etiam hæreticorum genus callidum, non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum feruere primordiæ & pacem perturbare sanctorum. Sed & omnes qui Christiano vocabulo gloriantur & perdite viuunt, ipsius figuram gestare videntur. Passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, & adnunciant bene profitendo, & male agendo exhonorant. De talibus enim scriptum est: *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Ideo & Cham in filio suo maledictus est, tanquã in fructu suo, id est, in opere suo. Vnde conuenienter & ipse filius Chanaan interpretatur motus eorum. Quod aliud quid est, quam opus eorum? Item quod Cham peccante, posteritas eius damnatur: significat quod reprobi hic quidem delinquunt, sed in posterum, id est, in futurum sententiam damnationis excipiunt. Sed plebs Iudæa, quæ dominum crucifixit, etiam in filijs pœnam damnationis suæ transmisit. Dixerunt enim: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Benedictis igitur duobus filijs Noe, atque vno eorum medio maledicto, deinceps generationes eorum texuntur: ex quibus septuaginta duæ gentes sunt ortæ: id est, quindecim de Iaphet, triginta de Cham, viginti septem de Sem.

E

F

G

Matth. 7.

Matth. 27.

H

Et hæc pariter desunt in C. M. S. & alio impresso Coloniæ.

De Nembroth gigante, & confusione linguarum.

Cap. IX.

Genes. 10. PRimus post diluuium inter homines *Nembroth*, filius Chusi, noua imperij cupiditate tyrannidem arripuit, regnauitq; in Babylonia: quę ab eo quod ibidem confusę sunt linguę, Babel appellata est, quod interpretatur *confusio.* *Genes. 11.* Cuius ædificandæ turris idem Nembroth, extitit auctor: quiq; pro eo quod naturam suam excedere volens, cæli alta penetrare contendit, nõ incongrue diabolo cõparat: qui cogitatione cordis sui intumescẽs, super sydera exaltare se voluit: id est, sũper omnem potestatẽ Angelorum, Deo se coæquare disponens dum dicit: *Ascendã super*

altitudinem

A altitudinem nubium, & ero similis altissimo: Quod autem dicitur venator, quid significatur hoc nomine nisi terrenarum animarum deceptor, & capiens homines ad mortē? Turris enim superbia huius mundi est, vel impia dogmata hæreticorum: qui postquam moti sunt ab Oriente, id est à vero lumine recesserunt, & venerūt in campum Sennaar, qui interpretatur excussio dentium, statim aduersus Deū impietatis suę ędificant turrim, ac dogmatum superbiam nefario ausu confingunt, volentes curiositate non licita, ipsius cæli alta penetrare. Sed sicut illi per superbiam ab vna lingua in multas diuisi sunt: ita & hæretici ab vnita fidei confessione segregati, inter se diuersitate errorīs, quasi per dissonantiam linguæ inuicem secernuntur: & quos armat aduersus Deum elatæ conspirationis pernicios a consensio, rursus intercedente dogmatum discordia, diuidit oborta repente confusio. Quos quidē ipsa Trinitas damnat in quam offenduit, ipsa eos dispergit, dum dicit: *Venite & confundamus linguas eorum*, in varietate vtique erroris siue schismatum. Eo autem tempore, quando linguarum facta est varietas, in sola domo Heber, quę antea fuit, B lingua remansit. Nunc quoque in sola Ecclesia, quæ est domus Christi, vnitatem esse confessionis & fidei pacem diuisis omnibus reprobis atque dispersis agnoscimus. Restat deinde de actibus Abrahæ, vel de his quæ illi repromiserat Dominus exponendum.

De egressu Abrahæ à Chaldæis,

CAP. X.

Genes. 12. LOcutus est enim ei Dominus: *Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui.* Quis autem alius exiit de terra, & de cognatione sua, vtapud exteros locupletaretur, & esset in gentem magnam, nisi Christus, qui relicta terra & cognatione Iudæorum, præpollet nūc, vt videmus in populis Gentium? Sed & nobis ad exemplum Christi exeundum de terra nostra est, i. de facultatibus huius mundi, operibusque terrenis, & de cognatione nostra, id est de conuersatione & moribus vitiisq; prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate iuncta sunt: siue de domo patris nostri, id est, ab omni memoria mundi, vt ei renunciantes, possimus in populo Dei dilatari, & in terram C repromissionis cælestis omnium, cum tempus aduenerit, introduci. Duæ autē repromissiones Abrahæ dantur: vna per quā terra Chanaan possessurum semen eius promittitur, dum dicit Deus: *Vade in terram quam demonstrabo tibi, faciamque te in gentem magnam.* Alia vero longe præstantior est, non de carnali sed de spirituali semine, per quod pater est non vnius gentis Israeliticæ, sed omnium gentium quæ fidei eius vestigia consequuntur. Quod promitti cœpit his verbis: *Et benedicentur in te vniuersæ cognationes terræ.* Egressus autem Abraham de terra hoc est de Aran venit ad Sichem: acceptoque secundo oraculo de promissione terræ ipsius, ædificauit altare. Et profectus inde, habitauit in eremo. Inde famis inopia pulsus, descendit in Ægyptum, vbi vxorem suam dixit esse sororem. Nec mentitus, quia propinqua erat sanguine. Quam tamen Pharao rex Ægypti vxorem volens accipere, grauissimis territus monstris, multisque propter eam malis afflictus (vbi esse eius diuinitus vxorē didicit) confestim illæsam cum honore restituit. Hoc itaque cum de Abimelech, dicere cœperimus, exponemus. D Genes. 13. Reuerso igitur Abraham ex Ægypto vnde venerat, tunc Loth fratris filius in terra Sodomorum salua charitate discessit, vitans discordiam: quia diuites facti erant, & pastores eorum inuicem rixabantur. Permansit autem Abraham in terra Chanaan, habitauitque iuxta quercum Mambre.

De victoria Abrahæ, & de Melchisedech,

CAP. XI.

Genes. 14. DEinde à quinque regibus, qui Sodomis irruerant captū Loth liberat, habens secum in prælio trecētos decē & octo vernaculos: Sed quid hæc victoria Abrahæ de quinq; regibus indicabat, quos ille fidei pater in prælio superauit: nisi quod fides nostra si confirmata sit in spiritu principali, totidē corporis nostri sensus verbo Dei subigit? Nam sicut ille de proximo in regibus victor extitit: ita & fides nostra pro anima victrix de exteriore homine triumphabit. Quod verò ille non multitudine nec virtute legionum, sed tantū trecentis decem & octo comitibus aduersarios principes debellauit: iam tūc in sacramēto crucis (cuius figura per T, litteram Græcam in numero trecentorū exprimitur) imaginabatur: quod nos Christi passio liberaret à dominatu quinq; carnalium sensuum, qui nos antea variis vitiis captiuatos exsuperauerant.

De sacrificio Abrahæ, & de promissione Dei,

CAP. XII.

REuertenti igitur à cæde hostium Abraham, occurrit ei mox *Melchisedech* rex Salem, sacerdos Dei inenarrabili parente progenitus: *benedixitque Abrahæ, offerens panem & vinum in sacrificium Deo.* Hunc Melchisedech Hebr. 7. Apostolus Paulus sine patre & sine matre commemorans, figuraliter refert ad Christum. Ipse est enim solus F de patre sine matre genitus, per diuinitatem: ipse de matre sine patre, per humanitatem. Ipse quoque sacerdos æternus, ad quem dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Vtique propter mysterium sacramenti, quod Christianis celebrare præcipit: vt non secundum Aaron pecudum victimas, sed oblationem panis & vini: id est, corporis & sanguinis eius sacramentum in sacrificium offeramus. Quod vero Patriarcha magnus decimas omnis substantiæ suæ Melchisedech sacerdoti post benedictionem dedit, sciens spiritaliter melius sacerdotium futurum in populo gentium, quam leuiticum, quod de ipso in Israel erat nasciturum, futurumque vt sacerdotium Ecclesiæ habentis præputium benediceret in Abraham circunciso sacerdotium synagogæ. Qui enim benedicit, maior est quam qui benedicitur. Vnde & sacerdotes ex semine Abrahæ nati fratres suos benedicebant, id est populum Israel: quibus illi decimas dabant secundum mandatum, vere vt maioribus & eminentioribus suis. Nomen autem ipsum Melchisedech, *rex pacis*, vel *rex iustitiæ* interpretatur. Quod bene refertur ad Christum. Ipse est enim rex pacis, quia per G ipsum reconciliamur Deo. Ipse est rex iustitiæ, quia ipse venit, vt discernat sanctos ab impiis. Idem quoque vnus sacerdos & rex, quia ad redemptionē omnium hostiam Deo patri seipsum obtulit, & verus rex in præsenti seculo populum suum regit, & in futurum iudicabit.

Post hanc victoriam, factum est verbum domini ad Genes. 15. Abraham in visu, dum esset de posteritate sollicitus, & sibi videret non nasci filium, & tamen semini suo factam promissionem teneret: statim sit illi in figura duplex promissio seminis eius: id est, in similitudine arenæ maris, vel in multitudine stellarū cæli futura. Eiicies ergo Abraham Deus foras ostendit illi stellas cæli, dicens: *Sic faciam semen tuum*, id est, Christianam gentem, cuius tu pater in fide subsistis: sic faciam lumen resurrectionis coruscare. Deinde monstrauit ei arenam maris, & dixit: *Sic erit in multitudine semen tuum*: hoc est, erit quidem copiosa gens Iudæorum, sed sterilis & infœcunda manebit sicut arena. Post hæc cum repromitteret ei Deus quod esset possessor repromissionis terræ futurus, signum petiit per quod agnosceret, non quasi dubitans an fieret, sed H quomodo futurum esset exquirens. Cui Dominus hanc similitudinem proposuit: *Sume*, inquit, *mihi vaccam trienem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. Tollens igitur Abraham vniuersa hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se alterutrum posuit, aues autem non diuisit. Descenderuntque volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham. Cumque occubuisset Sol, pauor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum: apparuitque clibanus fumans, & ignis transiens inter media illa quæ diuisa erant. Dictumque est ei: Cognoscendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua: & seruient & affligetur*, &c. Iste est itaque

A modus promissi seminis Abrahæ, & ista est figura. Per vaccã enim significata est plebs posita sub iugo legis. Per capram, eadem plebs, per cætris futura. Per arietem, eadẽ plebs etiam regnatura. Quæ animalia ideo trima dicuntur: quia per articulos temporum ab Adam vsq; ad Noe, & inde vsque ad Abraham, ac deinde tanquam tertiam vsque ad Dauid ætatem gerens ille populus adoleuit. Per turturem & columbam spiritales in eo populi figurati sunt, indiuidui filij promissionis, & hæredes regni futuri. Quorum ætas temporalis ideo tacetur, quia æterna meditantes, transgressi sunt desideria temporalia. Sed quid est quod animalia illa tria diuiduntur aduersus se inuicem partibus constituta, nisi quod carnales & in populo veteri, & nunc inter se diuiduntur? Porro aues idcirco non diuiduntur, quia spiritales indiuidui sunt: scissa non cogitant, non seducuntur ab hæreticis, sed pax est semper in ipsis: siue à turbis se remouent, vt tutur, siue inter illas conuersentur, sicut columba: vtraque tamen auis est habens simplicitatem & innocentiam. Per volucres autem descendentes super corpora, quæ diuisa erant, spiritus immundi significantur, pastum quendam suum de carnalium diuisione quærentes. Quod autem illis confidens abigebat illas Abraham, significat multos carnales merito sanctorum in fine mundi ab angustijs liberandos. Quod autẽ circa solis occasum pauor irruit in Abraham, & horror magnus & tenebrosus, significat circa huius seculi finem, magnam perturbationem ab Antichristo in sanctis futuram. De qua dicit
Matth. 24. Dominus in Euangelio: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio.* Quod vero adiungitur, *Cum occubuisset Sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampis ignis transiens inter media illa quæ diuisa erant*, significat post finem seculi futurum diem iudicij: quo per ignem segregabuntur sanctorum populi & iniquorum.

De Sara & circumcisione Abrahæ.

CAP. XIII.

B

C Quod vero dictum est ad Abraham, *Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in seruitutem redigent, & affligent eos quadringentis annis*, hoc de populo Israel, qui erat in Ægypto seruiturus, apertissime prophetatum est: non quod sub Ægyptijs quadringentis annis seruierint: sed quoniam ille numerus in eadem afflictione completus est: qui computatur ab illo tempore, quo ista Abrahæ promittuntur, peracto. Iam tunc, propter peregrinationem futuram, ne commisceretur semen eius inter gentes, datur ei circuncisio in signum his verbis: *Circumcidetur in vobis omne masculinum.*
Genes. 17. *Infans octo dierum circumcidetur in vobis, tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur. Masculus autem, cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit. Sed & Sarai non vocabitur Sarai, sed Sara: & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt.* Hic iam declaratur promissio de vocatione gentium: in Isaac filio promissionis, id est, gratia, non natura: quia de sene patre & sterilimatre hic nasciturus. Et quia hoc non per regenerationem, quæ est in Ismael, sed per generationem futurum erat, ideo ibidem imperata est circuncisio, quando de Sara promittitur filius in typo Ecclesiæ, non quando Ismael qui typum tenuit Iudæorum. Sed quid aliud circumcisio significat, nisi renouatam naturam per baptismum post expolationem veteris hominis? Et quis est octauus dies nisi Christus, qui hebdomade complet:, hoc est post sabbatum resurrexit? Quod vero non solum filios, sed & seruos & vernaculos & emptitios circumcidi præcepit, ad omnes gratiam redemptionis pertinere testatur. Ibi parentum mutantur nomina, vt omnia resonent nouitatem. Nam Abram quod antea vocabatur, interpretatur *pater excelsus*: Abraham autem, *pater multarum gentium* Quo nomine pronunciabatur, quod multæ gentes fidei eius vestigia sequerentur. Illud autem quid sit quod dictum est: *Masculus qui non circumcidetur octaua die, peribit anima illa de populo suo, quia pactũ meum irritum fecit?* Cur autem pereat anima paruuli incircuncisi, dum ipse pactum Dei irritum non fecit: sed qui cum circuncidere neglexerunt, nisi vt significaretur quod paruuli nõ secundum opus, sed secundum originẽ in primo homine pactũ Dei dissipauerunt, in quo omnes peccauerunt? Nascuntur enim omnes non proprie, sed originaliter peccatores. Quem nisi regeneratio liberet, peribit anima eius de populo suo: quia pactum Dei irritum fecit, quando in Adam originaliter etiam ipse peccauit.

D

E

De tribus viris, qui venerunt ad ilicem Mambre.

CAPVT. XIIII.

DEinde apparuit Dominus Abrahę in cõualle Mãbrę, *Genes.* 18. sedenti in ostio tabernaculi sui; cumq; leuasset oculos, apparuerunt tres viri stantes iuxta eum. Quos cũ vidisset, adorauit, & ait: Domine si inueni gratiam in oculis tuis, lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore. Et abiit Abrahã ad Saram, & iussit eam ex tribus satis facere subcinericios panes, quos apposuit illis cum vitulo quem pauauerat: similiter & lac & butyrũ. Ipse vero stabat iuxta eos sub arbore. Cumq; comedissent, dixerunt ad eũ: Vbi est Sara vxor tua? at ille: Ecce, inquit, *in* tabernaculo est, cui dixit: Reuertens veniam ad te tẽpore isto, & habebit filiũ Sara vxor tua. Quo audito Sara risit. Notandum quippe quod Abraham triplicem habeat figuram in semetipso. Primam Saluatoris, quando relicta cognatione sua venit in hunc mundum: alteram patris, quando immolauit vnicum filium: tertiam vero, quæ in hoc loco est, figuram gestauit sanctorum, qui aduentum Christi cum gaudio susceperunt. Tabernaculum autem illud Abrahæ, typum Hierusalem habuit, vbi pro tempore Prophetæ & Apostoli habitauerunt: vbi & primum Dominus aduenies à credentibus exceptus, ab incredulis est in ligno suspensus. In tribus autem viris qui venerunt ad illum, Domini Iesu Christi prænunciabatur aduentus, cum quo duo angeli comitabantur: quos plerique Moysen & Eliam accipiunt: vnum priscæ legis latorem, qui per eandem legem aduentum Domini indicaturus in fine mundi venturus est, denunciaturus secundum Christi aduentum, atque eius Euangelium Iudæis prædicaturus. Vnde & in monte Dominus cum fuisset transfiguratus, hi duo, Moyses & Elias cum eo ab Apostolis visi sunt. Quod vero Abraham tres videns vnum adorauit, Dominum scilicet Saluatorem ostendens, cuius etiam aduentum est præstolatus: iuxta quod etiam Dominus in Euangelio ait: *Abraham quæsiuit diem meum videre, vidit, & gauisus est.* Tunc enim futuri aspexit mysterium sacramenti. Vnde & pedes eorum lauit: vt in extremo mundi lauacri purificationem demonstraret futuram. Pedes enim nouissima significant. Siquidem & coniunium præparat, vitulum scilicet saginatum. Iste autem vitulus tener saginatus, domini Iesu Christi est corpus. Hic est vitulus Domini, qui propter salutem credentium ad arborem crucis est immolatus. Hic est vitulus dominici corporis, qui in Euangelio pro peccatore occiditur filio. Sed & butyrum & lac cum carne vituli apposuit. Lac quippe priscæ legis habuisse figuram, Apostolus nos admonet, dicens:
1. Cor 3. Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Tradiderat enim illis legis mandatum, quasi lac de vberibus duarum tabularum expressum: hoc est, testamentum fidei. Necdum enim poterant propter infantiam sensus sui, Euangelicæ doctrinæ solidam & robustam escam accipere. Butyrum autem vberrimum & pinguissimum Euangeliorum est testimonium: quod veluti oleum fidelibus in signum datur. Sed proinde vitulum cum lacte, & butyrum * Abraham edendum apposuit: quia nec corpus Domini, quod est vitulus, sine lacte legis, nec lac legis sine butyro: hoc est, sine Euangelij testimonio esse potest. Tria autem fuit, vnde Sara panes subcinericios fecit, trium filiorum Noe imaginem indicauerunt: ex quibus omne genus humanum natum est. Qui diuinæ Trinitati credentes, ex aqua baptismatis per Ecclesiam (cuius imago Sara erat)

F

G

Matth. 17.

Ioan. 8.

Luca 15.

H

al. butyro.

conser-

conſpergendi eſſent, & in vno pane Chriſti corporis rediget. Hæc ſunt illa tria ſata, quæ mulier in Euangelio cognoſcitur fermentaſſe. Azymi autē panes dicuntur, eo quod ſine fermento malitiæ, ſine rancore nequitię, & ſine feruore peruerſę doctrinę oporteat eſſe credentiū vnitatē. Subcinericij autem ideo, vt per pœnitentiam præteritorum delictorum, Spiritus ſancti vapore decocti, velut eſca beneplacita Deo acceptabiles efficiantur. Sub arbore autem eos ſediſſe, paſſionis dominicæ erat ſignum, cuius ipſi ſunt prædicatores. Quod autem promittit Deus Saræ ſterili filium, dicens, *Circa hoc tempus veniam*, non de temporibus ſignificat, ſed de qualitate aduentus ſui: quando per filium repromiſſum, fidelis erat populus naſciturus. Iſta eſt enim Sara ſterilis, cui per Prophetam Dominus dicit: *Lætare ſterilis Hieruſalem, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis: quoniam plures filij deſertæ, magis quam eius quæ habet virum.* Riſus autem Saræ, non eſt dubitatio, ſed propheratio. Qui riſus duplicem habet ſignificantiam, ſiue quod riſus eſſet futurus incredulis Chriſtus; ſiue quod omnes ſuos inimicos in iudicio ſuo eſſet riſurus. Vnde & ipſe qui natus eſt de Sara, riſus nomen accepit. *Iſaac* enim ex Hebræa lingua in Latinum ſermonem, *riſus* interpretatur. Deinde rurſum idem Iſaac promittitur filius futurus in gentem magnam, & benedicentur in eo ait omnes gentes terræ. Quibus verbis duo hiſtorialiter illi promiſſa ſunt: gens Iudæorum ſecundum carnem, & omnes gentes ſecundum fidem.

Matth.13. Luce 13. *Eſa.54. Luce 4.*

De Sodomis, de Loth, & filiabus eius,

Cap. XV.

POſt hanc promiſſionem vertitur in cinerem Sodoma, liberato Loth cum filiabus ſuis, Sed quid ſignificat, quod à quinquaginta iuſtis vſque in decē ſi inuenirētur in Sodomis, dixit Dominus vtbē eſſe ſaluandam? Numerū quippe quinquagenarium propter pœnitentiæ poſuit ſignum, ſi forte conuerterentur & ſaluarentur. Quinquagenarius enim ſemper ad pœnitentiam refertur. Vnde & Dauid in eodem numero Pſalmum ſcripſit pœnitentiæ. Proinde quando aſpicit Deus delinquentium vitam, nequaquam velle reuerti ad pœnitentiam, quam quinquagenarius numerus præfigurat; confeſtim ardorem immoderatæ luxuriæ compeſcit & conſumit igne gehennæ. Vſque ad decem autem iuſtos non perire Sodomam dixit: quia ſi inquolibet per decem præceptorum cuſtodiam Chriſti nomen inueniatur, iſte non perit. Denarij enim numeri figura crucem Chriſti demonſtrat. Nam & quod quinq; ciuitates ſunt, quæ imbribus igneis conflagratæ ſunt, illud (niſi fallor) ſignificat, quod omnes illi quinque ſenſus corporis ſui tractauerunt libidinoſe, in illo futuro incendio concremandi ſunt. Ipſe autem Loth frater Abraham, iuſtus & hoſpitalis in Sodomis, qui exillo incendio, quod erat ſimilitudo futuri iudicij, meruit ſaluus euadere, typum figurabat corporis Chriſti, quod in omnibus ſanctis, & nunc inter iniquos atque impios gemit: quorum factis non conſentit, & à quorum permixtione in ſeculi fine liberabitur, illis damnatis ſupplicio ignis æterni. Vxor autem eius eorum ſcilicet genus figurauit, qui per gratiam Dei vocati, retro reſpiciunt: & ad ea quæ reliquerant, redire contendunt. De quibus Dominus: *Nemo* (inquit) *ponens manum ſuam ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei.* Vnde & illi prohibetur retro reſpicere: per quod oſtenderet non eſſe redeundum ad veterem vitam, qui per gratiam regenerati, vltimum cupiunt euadere iudicium. Quod vero eadem reſpiciens remanſit, & in ſalem conuerſa eſt, exemplum præſtat ad condimentum fidelium, vnde alij ſaliantur. Nam & ipſum non tacuit Chriſtus, dicens: *Mementote vxoris Loth*: ſcilicet, vt nos tanquam ſale condiret, vt non tanquam fatui negligeremus, ſed prudentes caueremus. Hoc enim & illa admonuit, cum in ſtatuam ſalis conuerſa eſt. Illud vero quod Loth ardentem Sodomam fugiens Segor venit, & nequaquam ad montana conſcendit, quid innuit? Ardentem Sodomam fugere, eſt illicita carnis incendia, vel mundi deſideria declinare. Altitudo vero montium; ſpeculatio eſt perfectorum. Sed quia multi ſunt iuſti, qui mundi quidem illecebras fugiunt, ſed tamen in actione poſiti, contemplationis apicem ſubire nequeunt: hoc eſt, quod exiit quidem Loth de Sodomis, ſed tamen ad montana non peruenit: quia damnabilis vita relinquitur, ſed adhuc celſitudo ſpeculationis ſubtiliter non tenetur. Inde idem Loth ad Angelum dicit: *Eſt ciuitas iuxta, ad quam poſſum fugere parua: & ſaluabor in ea. Nunquid non modica eſt, & viuet anima mea in ea?* *Iuxta* igitur dicitur, & tamen ad ſalutem tuta eſſe perhibetur: quia actualis vita, nec à mundi curis ex toto diſcreta eſt, nec tamen à gaudio æternæ ſalutis aliena. In ipſo autem Loth, quando filiæ concubuerunt cum eo, non illud quod cum à Sodomis liberatus eſt, ſed aliud figuratum eſt. Tunc enim ipſe Loth futuræ legis videbatur geſtare perſonam: quam quidam ex illa procreati & ſub lege poſiti male intelligendo quodammodo ſe inebriant, eaque non legitime vtendo, infidelitatis opera patiunt. *Bona eſt* enim *lex*, inquit Apoſtolus, ſi quis ea legitime vtatur. *Genes.19. Luce 9. Luce 17.* *1.Tim.1.*

De Abimelch, qui Saram ducere vxorem voluit,

Cap XVI.

SEquitur dehinc hiſtoria de Abimelch; quando Abraham tacuit Saram vxorem ſuam, & dixit ſororem; ne ſe occiſo ab alienigenis captiua poſſideretur: certus de Deo, quod eam violari non permitteret, ſicut nec primum à Pharaone. Vnde & Abimelech ſomno commonitus, non commaculauit eam concubitu; ſed intactam reſtaurauit marito. Veruntamen quis tunc in illo figurabatur viro, ſcire volo, & cuius ſit vxor, quæ in hac peregrinatione, atque inter alienigenas pollu macularique non ſinitur, & ſit viro ſuo ſine macula & ruga. In gloriam quippe Chriſti recte viuit Eccleſia, vt pulchritudo eius honor ſit viro eius; ſicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honorabatur: eique dicitur in Canticis Canticorum: *O pulchra inter mulieres.* Ipſius pulchritudini merito reges offerunt munera, ſicut Saræ obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans formæ decus, quod amate potuit & violare non potuit. Eſt enim & ſancta Eccleſia Domino Ieſu Chriſto in occulto vxor, Occulte quippe, atque in abſcondito ſecreto ſpiritali anima humana inhæret verbo Dei, vt ſint duo in carne vna: quod magni coniugij ſacramentū in Chriſto & in Eccleſia commendat Apoſtolus. Proinde regnum terrenum ſeculi huius, cuius figuram gerebant reges, qui Saram polluere non ſunt permiſſi, non eſt expertum, nec inuenit Eccleſiam coniugem Chriſti, niſi cū violare tentauit. Diuino enim teſtimonio per fidem martyrum ceſſit, correctumque in poſterioribus regibus honorauit munere, quam corruptioni ſuæ ſubdere in prioribus non valuit. Nam quod tunc in eodem rege prius & poſterius figuratum eſt, hoc in iſto regno prioribus & poſterioribus regibus adimpletum eſt. Cum autem dicitur de patre eſſe ſoror Chriſti Eccleſia, non de matre, non de terrena generatione, quæ euacuabitur, ſed gratiæ cæleſtis, quæ in æterno manebit cognatio commendatur. Secundum quam gratiam genus mortale non erimus accepta poteſtate, vt filij Dei vocemur & ſimus. Neque enim gratiam hanc de Synagoga matre Chriſti ſecundum carnem, ſed à Deo patre percepimus. Hanc vero cognationem terrenam vocans propter aliam vitam, vbi nemo moritur, negare nos Chriſtus docuit, non fareri cum diſcipulis ait: *Ne vobis dicatis patrem in terra. Vnus eſt enim pater veſter qui in cælis eſt.* Quod autem Eccleſia, cuius vxor ſit occultatur alienigenis, cuius autem ſoror non tacetur, hanc interim cauſa facile occurrit, quia occultum eſt & difficile ad intelligendum quomodo anima humana verbo Dei copuletur, ſiue miſceatur, ſiue quid melius eſt, & aptius dici poteſt cum ſit illud Deus iſta creatura. Secundum hoc enim ſponſus & ſponſa, vel vir & vxor, Chriſtus & Eccleſia dicuntur. Qua vero cognatione ſint fratres, Chriſtus Ieſus & omnes ſancti, gratia diuina non conſanguinitate terrena: hoc eſt, de *Matth.23.*

patre; non de matre, & affabilius dicitur, atque capacius auditur. Nam inter se omnes sancti per eandem gratiam fratres sunt, sponsus autem cæterorum societate nullus illorum est.

De natiuitate Isaac, & expulsione Agar cum filio.

Cap. XVII.

Genes.21. CEntenarius itaque Abraham genuit ex Sara vxore sua filium, quē vocauit *Isaac*. Hunc cum vidisset mater eius ludentem cum Ismael, dixit ad Abraham *Eiice ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Nunc igitur quærendum est cur antea Sara voluit maritum de ancilla suscipere filium, aut cur nunc cum matre iubet expelli de domo: quod fecit non *Galat.4.* zelo accensa, sed mysterio prophetiæ compulsa. Agar quippe secundum quod ait Apostolus, in seruitutem genuit carnalem populum. Sara vero libera populum genuit, qui non est secundum carnem, sed in libertatem vocatus est, qua libertate liberauit eum Christus. Hoc igitur mysterio figurabatur priorem populum in seruitute peccatorum generatum, in domo Saræ, id est, in Ecclesia, non manere in æternum, neque esse hæredem, vel consortem cultoribus Christi, nec cum filio nobili, id est, fideli populo regnum cælestis gloriæ posse fieri. Cum igitur ejiceret Abraham Agar de domo, *accepit panes & vtrem aquæ, & dedit Agar: & imposuit super humeros eius infantem, & dimisit eam. Exiens autem Agar errabat in solitudine. Et cum morientem siti filium proiecisset sub arbore: apparuit ei Angelus Domini, & demonstrauit fontem aquæ, & potauit filium suum.* Quid ergo significat quod exiens Agar, infantem in humeros suos imposuit, nisi quod peccator populus & insipiens cervicem matris suæ Synagogæ grauauit, dum dicit: Sanguis huius super nos, & *Matth.27.* super filios nostros? Panes autem hoc indicabant, quod verus sacerdotium panes propositionis, sicut scriptum est, ponaret secum & vesceretur. Vter vero aquæ qui defecit, Iudaica purificatio significabatur defectura; siue doctrina eorum carnalis in pelle mortua clausa, id est, in carne veteris hominis præuaricationis sententia damnata: quæ nec refrigerium præstat, nec satiat sitim, sed æstu tepida vomitum facit. Quod vero in solitudine errat Agar cum filio suo, significabat Synagogam cum populo suo expulsam de terra sua, sine sacerdotio & sacrificio in toto orbe errare, & viam, quæ est Christus, penitus ignorare. Quod filius illius siti deperit, ostendit populum nullam habere spiritalem purificationem. Quod vero filium morientem siti sub arbore proiecit, & sic demonstrante Angelo aspicit fontem, significabat quosdam ex eo populo ad vmbram ligni crucis refugium perituros. Quod exclamat puer plorans, & exaudiuit eum Deus, & sic demonstrante Angelo aspicit fontem: hoc pro illis dicitur, qui ex Iudæis ad Christum conuertuntur, ac flentes retro actos errores exaudiuntur, referaturque oculis cordis, vident fontem aquæ vitæ, id est Christum filium *Ioan.7.* Dei, qui dicit, *Ego sum fons aquæ vitæ. qui sitit, veniat & bibat.* Vnde & *Ismael exaudito* interpretatur. Angelus *Malach.4.* autem ille similitudo est Heliæ, per quem populus iste crediturus est: sicut per Malachiam dicitur: *Ecce ego mittam vobis Eliam, qui conuertat corda patrum in filios.* Verum quod statim vocauit Angelus Domini Agar dicens: *Surge tolle puerum, quia in gentem magnam faciam eum*: hoc significabat, siue quod copiosus Iudæorum populus esset regnaturus in seculo: siue quod cælestis regni gloriam consecuturi essent, qui ex eis credidissent in Christum. Quod autem eundem angelum qui loquitur ad Agar, prius *Angelum* Scriptura prænunciat deinde *Deum*, filium Dei eum fuisse credendum est: qui per legem & Prophetas semper locutus est. Qui propter obedientiam paternæ voluntatis angelus vocatur: Deus autem secundum naturam patris, quia vere & ipse Deus sicut & pater.

De eo quod obtulit Abraham filium suum.

Cap. XVIII.

IVbetur deinde Abraham immolare vnicum filium *Genes.22.* suum. Ille autem obtemperans Deo, soluit votum, strauit asinum, imposuit ligna, seruos longe dimisit, solus cum filio ascendit, triduo ad locum peruenit. Antequam veniret filius ad locum sacrificij, ipse sibi immolandus ligna portabat. Deinde Abraham gladio armatur, & cum iam pene ferret, admonetur vt parceret: & non tamen sine sacrificio, sine sanguine fuso recedit. Apparet namque aries in vepre inhærens cornibus, immolatur, peragiturque sacrificium. Peracto sacrificio, dicitur ad Abraham: *Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.* Age nunc, videamus quid sub huius sacramenti lateat mysterio. Iste enim Abraham quando vnicum filium suum perduxit ad immolandum, habebat personam Dei patris. Sed quid est quod cum senex susceperit? non enim senescit Deus, sed ipsa prænunciatio de Christo iam quodammodo senuerat, quando natus est Christus. Inchoata est enim ab *Genes.2.* Adam vbi dictum est: *Erunt duo in carne vna.* Sacramentum illud magnum in Christo & in Ecclesia. Et completum est sexta ætate seculi, qua senecta significabatur Abrahæ; quia ipsum sacramentum Dei longæuum erat iam. Et senectus Saræ in plebe Dei, hoc est in multitudine Prophetarum, hoc idem significat: quia in fine temporum ex ipsa plebe sanctarum animarum natus est Christus. Sterilitas autem eius intimat, quod in hoc seculo spe salui facti sumus, & in Christo tanquam in Isaac omnes nati sumus, quem partum Ecclesia in fine temporum mirabili Dei gratia, non naturali fœcunditate procreauit. Iam deinde sequentis historiæ sacramentum, quid imaginarie prætendebat, inspiciendum est. Quis ergo in Abraham, vt prædictum est, per illam immolationem figurabatur, nisi pater excelsus? Quis in Isaac nisi Christus? Nam sicut Abraham vnicum filium & dilectum, Deo victimam obtulit: ita Deus vnigenitum filium suum pro nobis omnibus tradidit. Et sicut Isaac ipse sibi ligna portauit, quibus erat imponendus, ita & Christus gestauit in humeris lignum suæ crucis, in quo erat crucifigendus. Duo autem serui dimissi, & non perducti ad locum sacrificij, Iudæos significabant, qui cum seruiliter viuerent: & carnaliter saperent, non intelligebant ** humanitatem Christi, non intelligebant passionē Christi: ideo non peruenerunt ad locum sacrificij. Cur autem duo serui, nisi quia populus ipse in duas partes diuidendus erat? Quod factum est Salomone peccante, quando diuisus est idem populus loco regni non errore impietatis: quibus etiam sæpe per Prophetas dicitur, *Auersatrix Israel, & præuaricatrix Iuda.* Asinus autem ille, insensata est stultitia Iudæorum. Ista insensata stultitiā portabat omnia sacramenta, & quod ferebat, nesciebat. Iam quod dictum est eis, *Expectate hic cum asino: postquam autem adorauerimus, reuertemur ad vos,* Apostolum audi: *Cæcitas,* inquit, *ex parte in Israel facta est.* Quid est, *expectate hic cum asino? Vt plenitudo,* inquit, *gentium intret,* hoc est, postquam adorauerimus, vbi sacrificium dominicæ crucis impletum per gentes fuerit prædicatum: hoc est, vt plenitudo gentium intraret. Quid est, *reuertemur ad vos? Et sic omnis Israel salua fiet.* Triduum autem illud in quo venerunt ad locum immolationis, tres mundi significat ætates: vnam ante legem, aliam sub lege, tertiam sub gratia. Ante legem, ab Abraham vsque ad Moysen. Sub lege, à Moyse vsque ad Ioannem. Inde iam ad Dominum, & quicquid restat, tertius dies gratiæ est. In qua tertia ætate, quasi post triduum sacramentum sacrificij Christi completum est. Deinde Isaac ligatis pedibus altari supponitur, & Dominus in ligno suspensus cruci affigitur. Sed illud quod figuratum est in Isaac, traiectum est ad arietem. Cur? Quia Christus ouis. Ipse enim filius, ipse agnus: Filius, quia natus; aries, quia immolatus. Sed quid est

al. humilitatem.

Ierem.3.

Rom.11.

quod

quod in vepribus hærebat aries ille? Crux cornua habet: sic enim duo ligna compinguntur in se, cum speciem crucis reddunt. Vnde scriptum est de eo: *Cornua in manibus eius.* Cornibus ergo hærens aries, crucifixum Dominum significabat. Vepres autem spinæ sunt. Spinæ iniquos & peccatores significant, qui suspenderunt Dominum in cruce. Inter spinas itaque peccatorum, suspensus est Dominus: sicut per Ieremiam dicit idem: *Spinis peccatorum suorum circundedit me populus hic.* Alij huncarietem cornibus in vepribus obligatum, eundem Christum senserunt, ante quam immolaretur spinis à Iudæis coronatum. Peracto igitur sacrificio, dicitur ad Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Quando enim hoc factum est, nisi quando dicit ille aries: Foderunt manus meas & pedes meos, & dinumerauerunt omnia ossa mea? Hoc enim quando peractum est, illud in psalmis sacrificium tunc in ipso psalmo dictum est: *Commemorabuntur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.* Immolato igitur ab Abraham ariete pro Isaac filio suo, vocauit nomen loci illius, Dominus videt, pro eo quod est Dominus videri se fecit: vtique per incarnationem. Deinde moritur Sara centesimo vigesimo anno vitæ suæ; & empto agro ab Effron, sepeliuit eam. Sed quid sibi velit quod Sara in sepulchro duplici sepelitur: nisi quia anima quæ seculo moritur, vt Deo viuat gemina vitæ requie suscipitur: id est, in actione boni operis, & contemplatione diuinitatis?

Abacuc. 3.

Psal. 21.

Genes. 23.

De Isaac & Rebecca.

Cap. XIX.

Genes. 24.

ERat autem Abraham senex, dierumque multorum. Dixitque seruo suo seniori, qui super omnia eius erat: *Pone manum tuam sub femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cœli & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum: sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac.* Sed quid sibi velit quod Abraham seruo suo dixit, postulans iureirando fidem: *Pone*, inquit, *manum tuam sub femore meo, & adiuro te per Deum cœli?* Quid vult Deus cœli ad femur Abrahæ, nisi vt cognoscatur sacramentum? Per femur enim, genus intelligitur. Ergo quæ fuit illa coniuratio, nisi quia significabatur de genere Abrahæ venturum in carne Deum cœli? Senior autem iste seruus imaginem habuit legis, per quam sponsa Christi Ecclesia desponsabatur: qui tamen propter antiquitatem senior nuncupatur. *Abiit itaq; puer in Mesopotamiam, in ciuitatẽ Nachor: sterit q; circa fontem, quærens sponsam filio Domini sui.* Sic & lex, quæ post fidem est, venit ad fontem baptismatis, & *ibi orans, occurrit ei virgo Rebecca*, id est, Ecclesia. Videt autem Rebecca puerum, id est, sermonem propheticum. Deponit de humero hydriam, vtique elatam seculi facuidiam, & ad humilem propheticum se inclinat sermonem. Suscipit fidei ornamenta, vel morum: accepit aureos scripturarum sensus, & clarum argenti eloquium. Sicque secuta puerum Rebecca, venit ad Isaac. Secuta verbum propheticum Ecclesia, venit ad Christum. Quæ tamen cameli dorso deducitur, qui ad Christum ex gentilitate Ecclesia properans, intortis vitiosisque vitæ veteris conuersationibus inuenitur. Quæ Isaac viso, descendit: quia Deo agnito, vitia sua gentilitas deseruit, & ab elatione celsitudinis, viam veræ-humilitatis petiuit. Quæ etiam & verecundata pallio velatur: quia coram eo de erroribus priotis vitæ confunditur. Quod vero inclinato iam die egressus est in agro Isaac: hoc significabat, quod extremo huius mundi tempore veluti diei fine, veniens Christus, quasi in agrum foras exiit: quia cum sit inuisibilis, se tamen visibilem in hoc mundo venienti ex gentibus Ecclesiæ demonstrauit. Inuenit autem eum Ecclesia ad puteum visionis: id est, in contemplatione & intelligentia veritatis, vbi intellectum percipiat altiorem, siue lauacrum aquæ vbi purificetur: sicque deinc copulatur sponso suo Christo, adhærens illi gloria, æternitate & regno.

De Cetura siue de morte Abrahæ.

Cap. XX.

QVid autem sibi vult, quod Abraham post obitum Saræ, Ceturam duxit vxorem? Nunquid ob incontinentiam, dum esset ætate grandæuus? Absit. Sed propter filiorum procreationem, dum illi semen quasi stellæ cœli ex Isaac filio promitteretur. Ergo quid sibi vult ista Cetura, nisi quia sicut Agar & Ismaël significauerunt carnales veteris Testamenti: sic & Cetura & filij eius significabant hæreticos qui se ad Testamentum nouum existimant pertinere? Sed vtrique concubinæ dicuntur: sola Sara semper vocatur vxor, sicut scriptum est: *Vna est enim columba mea, perfecta mea. Dedit autem Abraham cuncta quæ possidebat filio suo Isaac: filiis autem concubinarum largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo.* Quid hoc significat, nisi quia dantur nonnulla munera filiis concubinarum? Quid est, carnalium? Sed non peruenient ad regnum promissum, nec hæretici, nec Iudæi, quia carnalia lucra sectantur. Præter Isaac enim nullus est hæres, vtique quia non carnis filij, sed filij promissionis deputantur in semine. Deinde mortuus est Abraham centum septuaginta quinque annorum, sepultusque est in spelunca duplici; in cuius interiore parte Adam esse positum traditio Hebræorum testatur.

Genes. 25.

Cant. 6.

De eo quod Isaac cum Rebecca lusit.

Cap. XXI.

ORta dehinc fame super terram, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara, ex præcepto & benedictione Domini: ibique Rebeccam vxorem suam timoris causa finxit sororem. Quam rex alienigena Isaac coniugem tunc esse cognouit, quando eum *cum ea ludentem vidit.* Quid autem sibi velit in sacramento Christi & Ecclesiæ, quod tantus Patriarcha cum coniuge luserit, coniugiumque illud inde sit cognitum? Videat profecto quisquis, ne aliquid errando in Ecclesia peccet, si secretum viri eius in scripturis sanctis diligenter intueatur: & inueniet eum maiestatem suam, qua in forma Dei æqualis est patri, paulisper absconditisse in forma serui; vt eius capax esse humana infirmitas posset, eoque modo se coniugi congruenter aptaret. Quid enim absurdum, imo quid non conuenienter futurorum prænunciationi accomodatum, si prophetia Dei aliquid carnale luserit, vt eum caperet affectus vxoris, cum ipsum verbum Dei caro factum sit, vt habitaret in nobis?

Genes. 26.

De puteis quos fodit Isaac.

Cap. XXII.

POst hæc refert scriptura illud, quod Isaac postquam benedixit eum Dominus, & magnificatus est valde, aggressus est opus, & cœpit fodere puteos, quos foderant pueri patris eius Abrahæ. Sed inuidentes ei Palæstini, obstruxerunt eos, implentes humo & reliqua. Quis est iste Isaac, nisi saluator noster, qui cum descendisset in istam * terram Gerara, primo omnium illos puteos fodere voluit, quos foderant pueri patris sui? Moyses puteum legis foderat. Dauid & Salomon & Prophetæ libros scripserunt veteris Testamenti: quos tamen terrena & sordida repleuerat intelligentia Iudæorum. Hos cum vellet purgare Isaac, vt ostenderet quia quæcunque lex & Prophetæ dixerunt, de eo dixerunt: *Rixati sunt cum eo Palæstini*, id est, Iudæi à regno Dei alieni. Sed *discessit ab eis.* Non enim potest esse cum eis, qui in puteis aquam habere nolunt, sed terram. Et dicit eis: *Ecce relinquetur domus vestra vobis deserta.* Fodit ergo Isaac nouum puteum: imo pueri Isaac fodiunt. Pueri Isaac sunt Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes, Petrus, Iacobus, Iudas, & Apostolus Paulus & cæteri Apostoli vel Doctores. Qui omnes noui Testamenti puteum foderunt; & inuenerunt aquam viuam, quæ fit fons aquæ salientis in vitam æternam. Sed pro his adhuc altercantur illi qui terrena sapiunt, nec noua condi patiuntur, nec vetera purgari. Euangelicis puteis contradicunt, Apostolis aduersantur & Prophetis. Et quoniam in omnib. contradicunt ligantes, dicitur ad eos:

al. istũ torrentem.

A

Quoniam indignos vos feciſtis gratia Dei, ex hoc iam ad gentes ibimus. Poſt hæc fodit tertium puteum Iſaac, appellauitque nomen loci illius *latitudo*, dicens: *Nunc dilatauit nos Dominus, & fecit creſcere ſuper terram.* Vere dilatatus eſt Iſaac, & impleuit omnem terram ſcientia Trinitatis, & in toto orbe latitudinem Eccleſiæ collocauit. Prius tantum in Iudæa erat notus Deus, & in Iſrael nominabatur; nunc autem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Exeuntes enim pueri Iſaac, per vniuerſum orbem terræ foderunt puteos, & aquam omnibus oſtenderunt, baptizantes Apoſtoli omnes gentes in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Sed quid eſt quod puteos, quos aperuit Abraham, Iſaac ſic vocauit eos, ſicut pater eius, niſi quia Moyſes apud nos etiam Moyſes appellatur, & Prophetæ vnuſquiſque ſuo nomine appellantur, nec mutantur, quaſi eorundem vocabula puteorum? Hæc myſtice. Aliter autem Iſaac apud alienam gentem puteos fodiſſe deſcribitur, quo videlicet exemplo diſcimus, vt in hac peregrinationis ærumna poſiti, cogitationum noſtrarum profunda penetremus. Et quouſque nobis veræ intelligentiæ aqua reſpondeat, nequaquam noſtræ inquiſitionis manus ad exhaurienda cordis terrena torpeſcat. Quos puteos Allophyli inſidiantes replent, quia nimirum immundi ſpiritus cum nos ſtudioſe confodere conſpiciunt, moleſtas nobis tentationum cogitationes immergunt.

Pſal. 75.

B

De Eſau & Iacob. Cap. XXIII.

IGitur Iſaac dum rogaret Dominum, vt pareret vxor eius quæ ſterilis erat, conceſſit Dominus quæ poſtulabat. Illidebanturque gemini in vtero eius incluſi angustia. Quæ dum agerentur, interrogauit Dominum, accepitque reſponſum: *Duæ gentes in vtero tuo ſunt, & duo populi de ventre tuo dividentur, populuſq; populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.* Quod figuraliter factum etiam ipſis Iudæis non credentibus notum eſt, qualiter populus Eccleſiæ Synagogæ populum ſuperauit, & quomodo plebs Iudæorum tempore maior, ſeruit minori populo Chriſtianorum. Siquidem & in ſingulis nobis hoc dici poteſt, quod duæ gentes, & duo populi ſunt intra nos, vitiorum ſcilicet atque virtutum: ſed iſte minor eſt, ille maior. Semper enim plures ſunt mali quam boni, & vitia numeroſiora virtutibus ſunt: ſed tamen & in nobis gratia Dei, populus populum ſuperat, & maior ſeruit minori. Seruit enim caro ſpiritui, & vitia virtutibus cedunt. *Procedit autem Eſau primus ruſus, & totus tanquam pellis hirſutus. Deinde exiit frater eius Iacob, & manus eius impleta erat calcaneo Eſau.* Sed cur ille totus rubeus & hiſpidus, niſi quia prior populus Prophetarum, & Chriſti fuit cruore pollutus, ac de peccati & nequitiæ ſqualore extitit circundatus? Cuius ideo minor calcaneum tenuit; quia myſtice maiorem populum minor ſuperaturus eſſet. Nam & iſte Eſau primogenita ſua propter eſcam fratri ſuo eidem iuniori venundauit, ac poſtmodum paterna benedictione ſibi promiſſa priuatus eſt: ſignificat eundem Iſraëliticum populum: qui à Deo (vt Exodi indicat liber) primogenitus filius nuncupatus eſt: qui propter præſentis ſeculi lucra non ſolum primatus ſui honorem amiſit, verum etiam & regni cœleſtis præmium præparatum adipiſci nō meruit, Domino quodammodo eidem exprobante, cum dicit: *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti voluntatem meam.* Primogenita autem ipſa veſtis erat ſacerdotalis, qua maiores natu cum benedictione patris induti, victimas Deo velut Pontifices offerebant. Hoc dono terreni amoris deſiderio caruerunt Iudæi cum gloria regni futuri. Iam ſequitur deinde ipſa benedictio in Iacob: quæ tamen quid figuraliter indicauerit, Hippolyti martyris verba, ſicut ea excellentiſſimæ ſcientiæ ac doctrinæ Hieronymus replicauit, in hoc loco ponenda ſunt. Iſaac, inquit, portat imaginem Dei patris, Rebecca Spiritus ſancti Eſau populi prioris & Zabuli, Iacob Eccleſiæ & Chriſti. Senuiſſe Iſaac, conſummationem orbis oſtendit: oculos eius caligaſſe, fidem periſſe de mundo, & religionis lumen ante eum neglectum eſſe ſignificat. Quod filius maior vocatur, acceptio legis eſt Iudæorum. Quod eſcas eius atque capturam dilexit pater, homines ſunt ab errore ſaluati, quos per doctrinam vnuſquiſq; venatur. Sermo Dei repromiſſionis eſt benedictio, & ſpes regni futuri: in quo cum Chriſto ſancti regnaturi ſunt, & verum ſabbatū celebraturi. Rebecca plena Spiritu ſancto, & ſciens quod audiſſet antequam pareret, quia maior ſeruiet minori, formam gerit in hoc loco Spiritus ſancti, quæ futura nouerat in Chriſto, in Iacob ante meditatur. Loquitur ad filium minorem: Vade ad gregem, & accipe mihi inde duos hœdos: præfigurans carneum Saluatoris aduentum: in quo eos vel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxij. Siquidem in omnibus ſcripturis, hœdi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autem duos iubetur afferre duorum populorum ſignificatur aſſumptio. Quod teneros & bonos, docibiles & innocentes animas ſignat. Stola Eſau, fides & ſcripturę ſunt Hebræorum, quæ illis primo datæ ſunt & poſtmodum gentilium indutus eſt populus. Pelles autem quæ eius brachiis circundatæ ſunt, peccata vtriuſque plebis, quæ Chriſtus in extenſione manuum crucī ſecum pariter affixit. Ipſe enim in corpore ſuo, non ſua ſed aliena peccata portauit. Quod Iſaac quærit ab Iacob cur tam cito venerit, admiratur velocem in Eccleſiis credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hoſtia placens Deo ſalus eſt peccatorum. Quod poſtremus conſequitur benedictionem, & eius odore perfruitur, virtutem reſurrectionis & regni aperta voce pronunciat. Taliter n. benedicitur: *Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni.* Odore nominis Chriſti, ſicut ager, mundus impletur. Cuius eſt benedictio, *de rore cœli*: hoc eſt, de verborum copia diuinorum. *Et de pinguedine terræ*, hoc eſt, de congregatione populorum. *Multitudine frumenti & vini*: hoc eſt, multitudo quam colligit de ſacramento corporis & ſanguinis ſui. *Illi enim ſeruiunt populi ex omnibus gentibus ad eum conuerſi. Ipſum adorant tribus*, id eſt, populi ex circumciſione credentes. *Ipſe eſt dominus fratrum ſuorum*; quia plebi dominatur Iudæorum. *Ipſum adorant filij matris eius*, quia & ipſe ſecundum carnem ex ea natus eſt. *Ipſum qui maledixerit, maledictus eſt: & qui benedixerit, benedictionibus replebitur.* Chriſtus, inquam, noſter, ex ore populi patrem eius ignorantis benedicitur, id eſt, veraciter Deus dicitur. Sed alius à Iudæis benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promiſſam repetente maiore, expauit Iſaac, & alium ſe pro alio benedixiſſe cognouit: nec tamen indignatur reuelato ſibi ſacramento; ſed confirmat benedictionem in filio, dicens: *Benedixi eum, & benedictus eſt.* Hæc eſt benedictio prima Iſaac, quæ data eſt minori populo Chriſtianorum. Neque tamen maiorem filium conſtat penitus fuiſſe deſpectum: quia cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Iſrael ſaluus erit. Cuius tamen ſecundæ benedictionis prophetatio hæc eſt: *In pinguedine terræ, & in rore cœli erit benedictio tua.* In pinguedine terræ, vtique in fœcunditate rerum & potentia regni, quæ in illo populo fuit; & in rore cœli erit benedictio tua, id eſt, in eloquiis Dei. Ipſis enim credita ſunt eloquia Dei, & legis teſtamenta. *Viues gladio*, id eſt, quia ſanguini populus iſte deditus, necem in Chriſto vel Prophetis exercuit. *Et fratri tuo ſeruies minori*, ſcilicet populo Chriſtiano. *Tempuſque veniet, cum excuties & ſolues iugum de ceruicibus tuis*: dum peragnitionem fidei, ad gratiam Chriſti conuerſus, depoſueris onus legis, quando iam non ſeruies populo minori, ſed per fidem frater vocaberis. Igitur Eſau poſt benedictionem patris, inuidię ſtimulis concitatus, necem fratri ſuo Iacob fraudulenter excogitat. Hoc nimirum & Iudaicus populus in Chriſto præmeditatus, non ſolum Dominum patibulo crucis tradidit: verum etiam credentes in illo vſque ad effuſionem ſanguinis perſecutus eſt. Iacob autem dolos fugiens fratris relicta domo, patria, vel parentibus, vadit in regionem longinquam, vt acciperet ſibi vxorem. Non aliter Chriſtus relictis parentibus ſecundum carnem, id eſt, populo Iſrael, & patria, id eſt, Hieroſolyma & omnibus regionibus Iudeæ, abiit in gentibus accipere ſibi inde Eccleſiam:

C

D

E

F

G

H

Exod. 4.

Matt. 21.

Geneſ. 27.

vt imple-

A

vt impleretur quod dictum eſt: *Vocabo plebem meam non plebem meam, & non dilectam plebem, dilectam. Et erit in loco vbi dictum eſt: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.*

De ſcala quam vidit Iacob.

CAP. XXIV.

Geneſ. 28. PErgens autem Iacob in Meſopotamiam, venit in locum vbi nunc Bethlehem vocatur, & poſuit ſub capite ſuo lapidem magnum. Et dormiens vidit ſcalam ſubnixam, innitentem cœlo, & Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes. Hoc viſo, euigilauit, vnxitque lapidem, dicens: Vere hic domus Dei eſt, & porta cœli. Et his dictis, diſceſſit ſomnus. Iſte Iacob, mors ſiue paſſio Chriſti eſt. Lapis ad caput eius, qui nominatim quodammodo dictus eſt, etiã Chriſtus vnctus ſignificatur: caput enim viri Chriſtus eſt. Quis enim neſcit Chriſtum ab vnctione appellari? Domus autem Dei, quia ibi natus eſt Chriſtus in Bethlehem. Porta vero cœli, quia ibi in terram deſcendit: ibi iterum ad cœlum conſcendit. Erectio autem lapidis, reſurrectio Chriſti eſt. Porro ſcala Chriſtus eſt, qui dixit: *Ego ſum via.* Per hanc aſcendebãt

B & deſcendebant Angeli, in quibus ſignificati ſunt Euangeliſtæ, & prædicatores Chriſti. Aſcendentes vtique eum ad intelligẽdam eius ſupereminentiſſimam diuinitatem, excedunt vniuerſam creaturam, vt eum inueniant verbum in principio Deum apud Deum: per quem facta ſunt omnia. Deſcendentes autem, vt eum inueniant factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret. In illa enim ſcala à terra vſque ad cœlum, à carne vſque ad ſpiritum: quia in illa carnales proficiendo, velut aſcendendo ſpirituales fiunt. Ad quos lacte nutriendos, etiam ipſi ſpirituales deſcendunt quodammodo, cum eis non poſſunt loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: Ipſe eſt ſurſum in capite ſuo: ipſe deorſum in corpore ſuo, quod eſt Eccleſia. Ipſum ergo ſcalam intelligamus, quia ipſe dixit: Ego ſum via. Ad ipſum ergo aſcen-

C Geneſ. 29. ditur, vt in excelſis intelligatur. Et ad ipſum aſcenditur, vt in membris ſuis paruuli nutriantur. Et per illum ſolum ſe erigunt, vt eum ſublimiter expectent. Per ipſum etiam ſe humiliant, vt eum ſublimiter ac temperanter adnuncient. Poſt hanc viſionem inde Iacob iter faciens, videt oues & paſtores, ad puteum aquæ viuæ, & lapidem magnum ſuperpoſitum puteo. Figuraliter per oues iuſtorum populi ſignificabantur: ſicut illud quod dictum eſt in Euangelio: *Statuet oues ad dexteram.* Paſtores vero Prophetæ

Matt. 25. ſunt, qui vſq; ad aduentum Domini Spiritu ſancto mundati, Iſrael populum gubernabant. Lapis puteo ſuperpoſitus, figuram Domini præferebat. Puteus, gratiam Spiritus ſancti per prædicationem Chriſti venturam ad Eccleſiam ex gentibus, quæ obtecta erat, nondum adueniente homine facto Chriſto.

De Lia & Rachel, & de duabus ancillis.

CAP. XXV.

D IGitur Iacob pergens Meſopotamiam, accepit vxores duas, filias Laban fratris Rebeccæ. Hoc eſt, primo Liam: ſecundo Rachel. Inde ſibi accepit Liæ ancillam nomine Zelfam, & ancillam Rachel, Balam. Ex quibus quatuor genuit duodecim filios, & vnam filiam. De Lia ſcilicet genuit Ruben, Simeon, Leui, Iudam, Iſachar, Zabulon. De Rachel autem, Ioſeph & Benjamin. De Bala ancilla Rachel, Dan & Nepthalin. De Zelpha ancilla Liæ, Gad & Aſer.] Hic ſunt duodecim filij Iſraël. Nunc autem notandum eſt quid rerum figurauerunt quatuor vxores Iacob: quarum duæ liberæ, & duæ ancillæ fuerunt? Videmus enim Apoſtolum in libera & ancilla, quas habebat Abraham, duo teſtamenta intelligere: ſed ibi in vna & in vna facilius apparet quod dicitur: Hic etiam duæ ſunt & duæ. Deinde etiam ibi ancillæ filius exhæredatur: hic vero ancillarum filij ſimul cum filiis liberarum, terram repromiſſionis accipiũt. Vnde hic procul dubio aliquid aliud ſignificatur. Quamquam enim duæ liberæ vxores Iacob, ad nouum Teſtamentum, quo in libertate vocati ſumus, exiſtimentur pertinere: non tamen fruſtra erunt duæ, niſi quia duæ vitæ nobis in Chriſti corpore prædicantur. Vna temporalis eſt in qua laboramus: alia æterna, in qua contemplationem Dei contemplabimur. Lia namque interpretatur *laborans*: Rachel autem, *viſum principium* ſiue *Verbum*. Actio ergo huius vitæ, in qua viuimus ex fide, laborioſa eſt in operibus, & incerta quo exitu perueniat ad vtilitatem eorum quibus conſulere volumus. Ipſa eſt Lia prior vxor Iacob: ac per hoc & infirmis oculis fuiſſe commemoratur. Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ noſtræ. Spes vero æternæ contemplationis Dei; habens certam intelligentiam veritatis, ipſa eſt Rachel Vnde etiam dicitur: *Bona facie, & pulchra ſpecie.* Hanc enim amat omnis pie ſtudioſus, & propter hanc ſeruit gratiæ Dei. Quia peccata noſtra, & ſi fuerint ſicut *fenicium, tanquam nix dealbabuntur. Laban quippe interpretatur dealbatio: cui ſeruiuit Iacob propter Rachel. Neq; enim ſe quiſque conuerit ſub gratia remiſſionis peccatorum ſeruire iuſtitiæ, niſi vt quiete viuat in verbo: ex quo videtur principium, quod eſt Deus. Ergo propter Rachel, non propter Liam ſeruitur. Nam quis tandem amauerit in operibus iuſtitiæ laborem actionum atque paſſionum? quis eam vitam propter ſeipſam expetierit, ſicut nec Iacob Liam? Sed tamen ſibi nocte ſuppoſitam in vſum

F generandi amplexus, & fœcunditatem eius expertus eſt. Dominus enim eam, quia per ſe ipſam diligi non poterat, primo vt ad Rachel perueniretur, tolerari fecit. Deinde propter filios commendauit. Ita vero vnuſquiſque vtilis Dei ſeruus ſub dealbationis peccatorum ſuorum gratia conſtitutus, quid aliud amans in conuerſatione ſua meditatur, niſi doctrinam ſapientiæ? Quam plerique ſe percepturos putant, ſtatim vt ſe in ſeptem præceptis legis exercuerunt: quæ ſunt de dilectione proximi, ne cuiq; noceatur: id eſt: *Honora patrem tuum & matrem tuam: Non mœchaberis: Non occides: Non furaberis: Non falſum teſtimonium dices: Non concupiſces rem proximi tui.* Quibus obſeruatis, poſteaquam homini pro concupita delectatione doctrinæ per tentationes varias, quaſi per huius ſeculi noctem tolerantia laboris adhæſerit, velut pro Rachel, Lia inopinata coniungitur. Et hanc ſuſtinet, vt ad illam perueniat ſi perſeueranter amat. Acceptis aliis

G ſeptem præceptis, ac ſi ei dicatur: Serui alios ſeptem annos propter Rachel, vt ſis pauper ſpiritu, mitis, lugens, eſuriens, ſitiensque iuſtitiam: miſericors, mundi cordis, pacificus. Vellet enim homo, ſi fieri poſſet, ſine vlla tolerantia laboris, quæ in agendo, patiendoque amplectenda eſt, ſtatim ad pulchræ contemplationis delicias peruenire. Sed hoc non poteſt in terra morientium. Hoc enim videtur ſignificare quod dictum eſt ad Iacob: *Non eſt mos in hoc loco, vt minor habeatur priuſquam maior.* Quia non abſurde maior appellatur, quæ tempore prior eſt. Prior eſt autem in hominis eruditione labor boni operis, quam requies contemplationis. Ad vnum ergo contendendum eſt, ſed propter hoc multa ferenda ſunt. Itaque duæ ſunt vxores Iacob liberæ: ambæ quippe ſunt filiæ remiſſionis peccatorum, hoc eſt, *dealbationis*, quod eſt *Laban* Verumtamen vna amatur, alia toleratur. Sed quæ toleratur, prius ipſa & vberius fœcundatur, vt ſi non propter ſeipſam, certe propter filios diligatur. Labores enim iuſtorum maximum fructum habent in eis, quos regno Dei generant, inter multas tentationes & tribulationes prædicando Euangelium ad eos propter quos ſunt in laborib. abundantius in plagis ſupra modum, in mortibus ſæpius. Propter quos foris pugnas, intus timores, gaudium & coronam ſuam vocant. Naſcuntur autem eis facilius atque copioſius ex illo ſermone fidei, quo prædicant Chriſtum crucifixum.

H Rachel autem clara aſpectu, mente excedit Deo: & videt in principio verbum Deum apud Deum, & vult parere, & non poteſt: quia generationem eius quis enarrabit? Ideoque contemplandi otia appetit, vt diuinitatem ineffabilem cernat. Vacari vult ab omni negotio, & ideo ſterilis: quia in variis preſſuris non ſubuenit. Sed quia & ipſa interdum procreandi charitate inardeſcit, vult enim docere quod nouit: videt ſororem labore agendi filiis abundantem, & dolet potius currere homines ad eam *virtutem, qua eorum neceſſitatibus conſulitur, quam ad illam vnde diuinum aliquid diſcitur. Hic

Eſai. 1. Vulg. ed. coccinum

Gen. 30.

al. vitam.

dolor

dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est: *Et zelauit Rachel sororem suam.* Proinde quia purus intellectus spiritalis substantiæ verbis carne editis exprimi non potest. Elegit doctrina sapientiæ per quaslibet corporeas similitudines insinuare diuina: sicut elegit Rachel ex viro suo & ancilla suscipere filios, quam sine filiis omnino manere. *Bala* quippe ancilla Rachel, interpretatur *inueterata.* De veteri quippe vita carnalibus sensibus dedita, corporeæ concitantur imagines, etiam cum aliquid de spiritali & incommutabili substantia diuinitatis auditur. Suscepit & Lia de ancilla sua filios amore habendi numerosiorem prolem accensa. Inuenimus autem *Zelsam* eius ancillam interpretari, *Os hians*: quapropter hæc ancilla eos figurat, quorum in prædicatione fidei Euangelicæ os hians erat, & cor non erat. De qua scriptum est: *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est à me.* Et de quibus Apostolus ait: *Qui prædicas non furandum, furaris.* Veruntamen vt etiam per hanc conditionalem libera illa vxor Iacob laborans filios hæredes regni suscipiat, ideo Dominus dicit: *Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite.* Vnde Apostolus: *Siue*, inquit, *occasione, siue veritate Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo: tanquam & ancilla pariente de prole numerosiore lætatur.* Est vero quidam Liæ fœtus ex beneficio Rachel editus, cum virum suum secum debita nocte cubiturum acceptis à filio Liæ mandragoricis malis cum sorore cubare permisit. Quid enim de mandragora dicendum est? deinde rem comperi pulchram & suaueolentem, sapore autem insipido. Et ideo in illo mandragorico pomo figurati intelligo fumum bonum popularem. Vnde dicit Apostolus: *Oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt.* Qui licet parum sapiant, reddunt tamen plerunque laborieorum per quos sibi consulitur, & splendorem lucis, & odorem bonæ opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi peruenium eorum qui sunt in Ecclesia, nisi quicunq; in actionum periculis & labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica inuenit exiens in agrum: hoc est, honeste ambulans ad eos qui foris sunt. Doctrina vero illa sapientiæ, quæ à vulgi strepitu remotissima, in contemplatione veritatis dulci delectatione designatur, hanc popularem gloriam quantulamcunq; non adsequeretur, nisi per eos qui in mediis turbis agendo & fudando populis præsunt. Quia dum isti actuosi & negotiosi homines, per quos multitudinis administratur vtilitas, & quorum auctoritas populis cara est, testimonium perhibent, etiam vitæ propter studium conquirendæ & contemplandę veritatis otiosæ quodammodo mala mandragorica per Liam veniunt ad Rachel. Ad ipsam vero Liam per filium primogenitum: id est, per honorem fœcunditatis eius, in quo est omnis fructus laboriosæ, atque inter certamina tētationum periclitantis actionis. Quam plerique bono ingenio præditi, studioque flagrantes, quamuis idonei regendis populis esse possint, euitant tamen propter turbulentas occupationes, & in doctrinæ otium toro pectore, tanquam in speciosæ Rachel feruntur amplexus: & quia bonum est, vt etiam hæc vita latius innotescens, popularem gloriam mereatur. Iuiustum est autem vt eam consequatur, si amatorem suum administrandis Ecclesiasticis curis aptum & idoneum, in otio detinet: nec gubernationem communis vtilitatis appetit. Propterea Lia sorori suæ dicit: *Parumne est tibi, quod virum meum accepisti, insuper & mandragoram filij mei vis accipere?* Per vnum virum significant eos omnes qui cum sint agendi virtute habiles & digni quibus regimen Ecclesiæ committatur, ad dispensandum fidei sacramentum: illi accensi studio doctrinæ, atque indagandæ & contemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remouere, atque in otio discendi atque docendi volunt confedere: Ita ergo dictum est: *Parum est tibi quod accepisti virum meum, insuper & mandragoras filij mei vis accipere?* Ac si diceretur: Parum est quod homines ad laborem rerum gerendarum necessarios, in otio detinet vita studiosorum, insuper & popularem gloriam requirit. Proinde vt iuste eam comparet, impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte: vt scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accomodati sunt, etiam si scientiæ vacare delegerint, suscipiant experientiam tentationum, curarumque sarcinam pro vtilitate communi, ne ipsa doctrina sapientiæ, cui vacare statuerant, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significant: & quod necessarium est ad exhortationem discentium. Sed plane vt hanc curam suscipiant, vi coguntur. Satis & hoc significatum est quod cum veniret de agro Iacob, occurrit ei Lia, eumque detinens, ait: *Ad me intrabis, conduxi enim te pro mandragoris filij mei.* Tanquam diceret: Doctrinæ quam diligis vis conferre bonam opinionem? noli fugere officiosum laborem. Hæc in Ecclesia geri quisquis aduerterit, cernit & experitur in exemplis quod intelligimus in liberis. Quis non videat hoc geri toto orbe terrarum, venire homines ab operibus seculi, & ire in otij vsum cognoscendæ & contemplandæ veritatis, tanquam in amplexu Rachel, & excipi de transuerso ad Ecclesiasticam necessitatem, atque ordinari in labore, tanquam Lia dicente: Ad me intrabis? Quibus istud mysterium Dei dispensantibus, vt in nocte huius seculi filios generēt fidei. Laudatur ab Apostolis etiam illa vita, cuius amore conuersi, spem seculi reliquerūt, & ex cuius professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, vt illa professio ex qua se conuerterunt, quia tales rectores populus dedit, non infametur, sed clarius glorificetur, tanquam Iacob non recusante noctem Liæ, vt Rachel pomis suaueolentibus & clare nitentibus potiatur. Quæ aliquando & ipsa præstante misericordia Dei per seipsam parit vix tandem quidem, quia perrarum est, vt, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Et quicquid de hac re pie sapienterque dicitur, & sine phantasmate carnalis cogitationis, & salubriter vel ex parte capiatur. Alio quoque sensu Liam & Rachel Victorinus martyr, & cæteri in similitudinem Ecclesiæ vel Synagogæ interpretati sunt. Liam enim maiorem natu, Synagogæ tenuisse existimant typum, quia priōr Dei genuit populum. Et quidem & oculis legitur grauidā, quia lex per Moysen data cooperta est atque signata: Rachel autem iuniorem & pulchra, prius sterilis & postmodum fœcunda; similitudo est Ecclesiæ. Iunior, quia tempore posterior? pulchra, quia corpore & spiritu sancta. Oculi eius decori, quia Euangelium prospicere meruerunt. Quæ etiam tam diu sterilis fuit quousque synagoga populum generauit. Cur autem Iacob pro Rachel seruiuit, & supponitur ei Lia maior; nisi quia Dominus vt Ecclesiam assumeret, prius sibi Synagogam coniunxit? Seruitus itaque ipsius Iacob septem annorum pro duabus vxoribus, huius vitæ præsentis tempus significat, quæ per septem dies voluitur, in qua Dominus formam serui accepit, factus obediens paternæ voluntati vsque ad mortem. Ille enim pro ouibus seruit: & Dominus noster ait, *Non venit filius hominis ministrari, sed ministrare.* Ille oues pauit; & Dominus in Euangelio dicit, *Ego sum pastor bonus.* Ille mercedis lucro varium sibi pecus abstulit: Christus diuersarum gentium varietatem sibimet congregauit. Ille tres virgas amputatis corticibus in alueis aquarum oppositi, vt earum contemplatione multiplicarentur eius oues. Et Dominus noster in aqua baptismatis trium personarum nomina, Patris, & filij, & Spiritus sancti, populo fideli proposuit; vt quisquis hoc pleno corde perspexerit, efficiatur ouis Dei.

Esaiæ 29. Matt. 15. Rom. 2.

Matth. 23. Philip. 1.

1. Tim. 3.

De fuga Iacob & Rachel, & de duabus ancillis.

CAP. XXVI.

POst longam igitur seruitutem, quam Iacob apud socerum suum pro vxoribus velut mercede sustinuit, præcepit ei dominus vt reuerteretur in patriam suam. Tunc ignorante socero, cum vxoribus, cum comitatu properauit. Laban autem consecutus est eum in monte Galaad cum furore: atque idola quæ Rachel furata erat, apud eum requisiuit, nec reperit. Quid ergo sibi hoc ipsum figuraliter velit inspiciendum est. Dum enim Laban superius aliam gerat personam: nunc tamen diaboli

Gen. 31.

typum figurat. Laban quippe interpretatur *dealbatio*. Dealbatio autem diabolus non inconuenienter accipitur: qui cum ſit ex merito tenebroſus, trãs figurat ſe velut Angelum lucis. Huic ſeruiuit Iacob, id eſt, ex parte reproborum Iudaicus populus; ex cuius carne incarnatus Dominus venit. Poteſt etiam per Laban mundus hic exprimi, qui cum furore Iacob perſequitur: quia electos quoſque qui redemptoris noſtri membra ſunt, perſequendo opprimere conatur. Huius filiam, id eſt, ſeu mundi ſeu diaboli, Iacob abſtulit, cum ſibi Chriſtus Eccleſiam ex gentilitate coniunxit. Quam & de domo patris abſtrahit: quia per Prophetam dicit: *Obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui.* Quid vero in idolis, niſi auaritia deſignatur? Vnde & per Paulum dicitur: *Et auaritia, quæ eſt idolorum ſeruitus.* Laban ergo veniens apud Iacob idolum non inuenit: quia oſtenſis mundi theſauris, diabolus redemptori noſtro veſtigia in eo concupiſcentiæ terrenæ non reperit. Sed quæ Iacob non habuit, ea Rachel ſedendo cooperuit. Per Rachel quippe, quæ & ouis dicitur, Eccleſia figuratur. Sedere autem eſt humilitatem pœnitentiæ appetere, ſicut ſcriptum eſt: *Surgite poſtquam ſederitis.* Rachel ergo ſedendo idola cooperuit: quia ſancta Eccleſia Chriſtum ſequens, vitium terrenæ concupiſcentiæ per humilitatem pœnitentiæ cooperuit. De hac coopertione vitiorum per Prophetam dicitur: *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.* Nos igitur Rachel illa ſignificauit: qui idola ſedendo premimus, ſi culpas auaritiæ pœnitendo damnamus. Quæ vtique auaritiæ immunditia, non illos qui viriliter currunt impedit, quibus dicitur: *Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum.* Sed his maxime euenit, qui quaſi effœminato greſſu gradientes, per blandimenta ſeculi reſoluuntur. Vnde & illic einſdem Rachelis hæc verba ſunt: *Iuxta conſuetudinem fœminarum nunc accidit mihi*: id eſt, quaſi muliebria ſe habere innotuit. Laban autem poſtquam perſecutus eſſet Iacob, & inuenifſet eum, & locuti eſſent inter ſe inientes fœdus, tulit Iacob lapidem, & erexit illum in titulum, dixitque fratribus ſuis: *Afferte lapides.* Qui congregantes fecerunt tumulum, quem & vocauit Laban, *Tumulum teſtis*: & Iacob, *Aceruum teſtimonij.* Inter fideles enim tam Iudæos quam gentes, teſtis eſt lapis eminens in ſimilitudinem Chriſti, & aceruus lapidum qui eſt multitudo credentium.

A

Pſal. 44.

Coloſſ. 3.

B

Pſal. 126.

Pſal. 31.

Pſalm. 26.

C

De luctu Iacob cum Angelo.

CAP. XXVII.

HIs tranſactis Iacob mittit nuntios ad Eſau fratrem ſuum, mittit & munera. Poſt hæc tranſductis omnibus ſuis per torrentem, ipſe remanſit ſolus. Et ecce vir luctabatur cum illo: præualuitque ei Iacob, nec dimiſit eum donec benedictionem extorqueret, ſacrumq; Iſrael nomen acciperet.] In quo principaliter ſacramenti dominici imago præfigurata eſt. Vir enim ille, typum Chriſti euidentiſſime geſſerat: cui tamen ideo præualuit Iacob vtiq; volenti, vt myſterium figuraret paſſionis Chriſti. Vbi viſus eſt Iacob in Iudæorum typo: hoc eſt in corporis ſui ſobole præualuiſſe Deo, & quaſi cum infirmo, ita cum carne eius luctamen inire & inualeſcere in paſſione eius, ſicut ſcriptum eſt, cum dicerent, *Crucifige.* Et tamen Iacob benedictionem ab eodem Angelo quem victor ſuperauerat, impetrauit. Cuius nominis impoſitio, vtique benedictio fuit. Interpretatur autem *Iſrael*, *Videns Deum*: quod erit in fine præmium ſanctorum omnium. Tetigit porro illi idem angelus latitudinem femoris, & claudum reddidit. Sicque erat vnus & idem Iacob benedictus & claudus. Benedictus in his qui in Chriſtum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris eius neruus vel latitudo, generis multitudo eſt. Plures quippe ſunt in ſtirpe, qui degenerantes à fide patrum, & à præceptis auctoris ſui deuiantes, in erroris ſui ſemitis claudicant. De quibus prophetice dictum eſt: *Et claudicauerunt à ſemitis ſuis.* Qui tamen populus poſt tactis ſibi virilibus non ſolum claudicat ſed & torpeſcit, ne vltra iam generare filios poſſet. Denique quod adiecit idem Patriarcha vidiſſe ſe Deum facie ad faciem, cum ſuperius virum ſecum narraret fuiſſe luctatum: id ſignificat, quia idem Deus homo erat futurus, qui cum Iacob populo luctaretur.

Geneſ. 32.

D

E

De Dina & partu Rachel & inceſtu Ruben.

CAP. XXVIII.

POſt hæc Sichem filius Hemor, Dinam filiam Iacob violauit. Qui poſt concubitum eius, familiæ Iſrael voluerat ſociari. Quem Symeon & Leui fratres, virginitatis ſororis vindices, dolo cum omni populo eius interfecerunt.] Sed quid ſibi velit quod ſcriptum eſt: *Egreſſa eſt Dina vt videret mulieres regionis illius? Quam cum vidiſſet filius Hemor Sichem euehi princeps terræ illius, adamauit: & rapuit dormiuitque cum illa, vi opprimens virginem: & conglutinata eſt anima eius cum ea, triſtemque blanditiis delinuit.* Dina quippe vt mulieres videat extraneæ regionis, egreditur: quando vnaquæque mens ſua ſtudia negligens, actiones alienas curans, extra habitum atque extra ordinem proprium euagatur. Quam Sichem princeps terræ opprimit: quia videlicet inuentam in curis exterioribus diabolus corrumpit. Et adglutinata eſt anima eius cum ea: quia vnitam ſibi per iniquitatem reſpicit, & quia cum mens à culpa reſipiſcit, humiliatur atque admiſſum flere conatur. Corruptor autem ſpes ac ſecuritates vacuas ante oculos vocat, quatenus vitiatam triſtitiæ ſubtrahat. Recte illic adiungitur, *triſtemque blanditiis delinuit.* Modo enim facta aliorum graniora, modo nihil eſſe quod perpetratum eſt, modo miſericordem Deum loquitur, modo adhuc tempus ſubſequens ad pœnitentiam polliectur? vt dum per hæc decepta mens ducitur ab intentione pœnitentiæ ſuſpendatur: quatenus tunc nulla bona percipiat, quam nunc mala nulla contriſtant: & tunc plenius abſorbeatur ſuppliciis, quæ nunc gaudet etiam in delictis. Dehinc loquitur Deus ad Iacob, vt habitaret in Bethel. Ibi Rachel cum pareret Beniamin mortua eſt. Sed quid ſibi vult quod cum eundem Beniamin Rachel pareret, vocauit nomen eius, *Filius doloris mei*: niſi futurum prophetans ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios Eccleſiæ perſecutionis ſuæ tempore? Aliter, per Beniamin terreſtris figurabatur Hieruſalem, quæ eſt in tribu eiuſdem Beniamin: cuius populus graui matrem dolore affecit, effundendo ſanguinem prophetarum: inſuper etiam in necem Chriſti impiis acclamando vocibus, *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* Interea Ruben concupiſcentia motus libidinis, in concubinam patris ſui præceps efferbuit. Quod inceſti crimen non ſcriberetur, niſi futura peruerſitas populi prænunciaretur. Quanquam & in illo qui hoc commiſerit, conſideretur eſſe flagitium. In ſcripturis autem prophetia eſt futurorum. Namque per Ruben primogenitum, populus primogenitus Iſrael ex circumciſione ſignificatur: qui thorum concubinæ polluit, id eſt, legem veteris Teſtamenti ſæpe præuaricando commaculauit. Quod autem in concubina lex veteris Teſtamenti ponatur, Paulus Apoſtolus edocuit, dicens: *Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera.* Hæc autem ſunt duo teſtamenta. Agar, quæ concubina fuit, in veteris Teſtamenti ponitur typo. Vna eſt enim perfecta columba genitrici ſuæ, quæ virgo, caſta, regina, ſponſa regi Eccleſiæ per Euangelium iungitur Chriſto.

Gen. 34.

F

Gen. 35.

G

Matth. 27.

Galat. 4.

H

De Iuda qui dormiuit cum nuru ſua.

CAP XIX.

IAm deinde Iudæ factũ conſideremus, qui eum ſua nuru concubuit, & quid ſignificauerit futurorum. *Thamar* ergo nurus Iudæ, intelligitur plebs Iudæa: cui de tribu Iuda reges tanquam mariti adhibebantur. Merito enim nomen eius *amaritudo* interpretatur: ipſa enim Domino fellis poculum dedit. Duo enim genera principum, qui non recte operabantur in plebe, vnum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, ſignificantur in duobus filiis Iudæ: quorum vnus erat malignus vel fœnus ante Deum: alter in terram fundebat ſemen, ne ſemen daret ad fœcundandam Thamar. Nec ſunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi

Geneſ. 38.

humano

A humano: vnum nocentium, alterum præstare nolentium. Et si quid boni habent in hac terrena vita perdentium, tanquam in terra furidentium. Et quia in malo prior est ille qui nocet, illo qui non prodest, ideo maior dicitur: ille minor & sequens, qui fundebat semen in terram. Nomen quoque maioris qui vocatur Her, interpretatur pellicius: qualibus tunicis induti sunt primi homines in pœna damnationis suæ, dimissi ex paradiso. Sequentis autem nomen, qui vocatur Onan, interpretatur mœror eorum. Quorum nisi quibus nihil prodest, cum habeant vnde prodesse possint, atq; id perdât in terra? Maius porro malum est ablatæ vitæ, quod significat pellis: quam non adiutæ, quod significat mœror eorum: Deus tamen ambos occidisse dictus est. Vbi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius vero filius Iudæ, quod illi mulieri non iungitur, significat tempus ex quo reges plebi Iudæorum cœperunt de tribu Iudæ non fieri. Ideo erat quidem filius Iudæ, sed eum Thamar maritum non accipiebat: quia erat eadem tribus Iudæ: sed iam in populo nemo inde regnabat. Vnde & nomen eius *Sela*, interpretatur *dimissio eius*. Non pertinent sane ad hanc significationem viri sancti & iusti: quia licet illo tempore fuerint, ad nouum tamen pertinent Testamentum, qui prophetando scientes vtiles fuerunt: qualis Dauid fuit. Eo sane tempore, quo iam Iudæa cœperat reges ex tribu Iuda non habere, non computandus Herodes maior in regibus eius, tanquam maritus Thamar. Erat enim alienigena: nec ei sacramento illo mysticæ vnctionis tanquam coniugali fœdere cohærebat: sed tanquam extraneus dominabatur. Quam potestatem à Romanis & à Cæsare acceperat. Sic & eius filij tetrarchæ, quorum erat vnus Herodes patris nomine appellatus: qui cum in Pilato in Passione Domini concordauit. Isti ergo alienigenæ vsque adeo non deputabantur in regno illo mystico Iudæorum vt ipsi Iudæi publice clamarent

B

Iona.19. frendentes aduersus Christum, *Nos non habemus regem nisi Cæsarem.* Neque hoc verum, nisi illa vniuersali dominatione, Romanorum quippe etiam Cæsar rex erat, non proprie Iudæorum: sed vt Christum negarent, & hunc adorarent: ideo se tali voce damnarunt. Illo enim tempore, quo iam de tribu Iuda regnum defecerat, veniendum erat Christo vero saluatori nostro Domino, qui

C

non obesset, multumq; prodesset. hinc enim fuerat prophetatum: *Gen.49.* *Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est expectatio gentium.* Iam isto tempore omne quoq; magisterium Iudæorum, & mystica vnde Christi vocabantur, vinctio ipsa defecerat secundum prophetiam Danielis. Tunc venit cui

Dan.9. repositum erat expectatio gentium, & vnctus est sanctus sanctorum, oleo exultationis præ participibus suis. Natus est enim Herodis maioris tempore: passus est autem Herodis minoris tetrachæ. Huius itaque venientis ad oues quæ perierant domus Israel, figuram gessit iste Iudas. cum iret ad tondendas oues suas in Thamna, quod interpretatur deficiens. Iam enim defecerat princeps ex Iuda, & omne magisterium atque vnctio Iudæorum, donec veniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen Hiras: & interpretatur *Odollamites testimonium in aqua.* Cum hoc plane testimonio Dominus venit, habens quidem testimonium maius Ioanne.

D

Sed tamen propter oues infirmas, hoc testimonio est vsus in aqua. Nam & ipse *Hiras*, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur *frater mei visio*. Vidit omnino fratrem suum Ioannes. Fratrem secundum semen Abrahæ, secundum conationem Mariæ matris eius, & Elisabeth matris suæ, eundemque Dominum & Deum suum: quia sicut ipse dixit, *Et ex plenitudine eius accepit.* Vidit omnino, & ideo in natis mulierum maior illo non surrexit: quia ex omnibus prænunciantibus Christum, ipse vidit quem multi iusti & Prophetæ cupierunt videre, & non viderunt. Salutauit ex vtero, agnouit perfectius ex columba, & ideo tanquam Odollamites vere testimonium perhibuit in aqua. Venit autem Dominus ad oues tondendas, hoc est, exonerandas sarcinis peccatorum: ex quibus in Ecclesiæ laude in Canticis Canticorum dicitur: *Dentes eius, velut grex detonsarum.* Iam deinde Thamar habitum mutat, nam & commutans interpretatur. Thamar mutat habitum, mutat & nomen: & fit de synagoga, Ecclesia. Sed in ea prorsus nomen amaritudinis manet. Non illius amaritudinis, in qua Domino fel ministrauit: sed illius in qua Petrus amare fleuit. Nam & *Iuda*, Latine *confessio* est. Confessioni ergo amaritudo miscetur, vt vera pœnitentia præsignetur. Hac pœnitentia fœcundatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. Oportebat enim Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Hierusalem. Nam & ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe Ecclesiæ gerit Thamar, ex gentibus euocatæ, sedens cum hoc habitu ad portam Nemam, vel Enahin, quod interpretatur fontes. Currit enim velut cervus ad fontes aquarum, peruenire ad semen Abrahæ. Illic enim non cognoscente fœtarur: quia de illo prædictum est: *Populus quem non cognoui, seruiuit mihi.* Accepit in occulto annulum, monile & virgam. Vocatione signatur, iustificatione decoratur, glorificatione exaltatur. *Quos enim prædestinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit.* Sed hæc, vt dixi, adhuc in occulto, * vbi fit & conceptio sanctæ vbertatis. Mittitur autem promissus hœdus tanquam meretrici. Hœdus exprobratio peccati, per eundem Odollamitem, tanquam increpantem & dicentem, generatio viperarum. Sed non eam inuenit peccati exprobratio, quam mutauit confessionis amaritudo. Post vero iam publicis signis annuli, monilis & virgæ, vicit temere iudicantes iudæos, quorum iam personam Iudas ipse gestabat. Qui hodie quoque dicunt non hunc populum esse Christi, nec habere nos semen Abrahæ. Sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, iustificationis & glorificationis, erubescant sine dubio & confundantur, & nos magis quam se iustificatos esse fateantur. Pignora enim refert habere secum Ecclesia. Accusaretur enim à Iudæis, quasi adulteratrix legis: sed ostendit virgam, id est, signum passionis, & monile legis legitimæ & annulum pignus immortalitatis. Quod autem scriptura inducit patientem Thamar, & duos in vtero geminos habentem: quorum scilicet primus, qui dicitur Zara, misit manum suam, & obstetrix ligauit coccinum: & dehinc illo manum intrinsecus retrahente, posterior qui Phares vocatur, porrexit manum & nascendo præcessit: figuraliter cogtuit quod extenderit Israel in legis opera manum suam: & eam prophetarum & ipsius saluatoris pollutam cruore contraxerit. Postea vero prorumperit populus gentium: scilicet vt futuri essent nouissimi qui erant primi: & primi futuri essent qui erant nouissimi.

E *Cant. 6.*

F *Psal.17.* *Rom. 8.* *al.verbi.*

G *Matth. 20.*

De historia Ioseph. Cap. XXX.

DEhinc historia sequitur Ioseph, qui venditus à fratribus in Ægypto perductus, atque ibidem sublimatus est. Ioseph vnus ex duodecim filiis Iacob, quem pater præ cæteris filiis dilexit, Christum dominum figurauit. Quem Deus pater secundum carnem natum cæteris filiis ex Abraham stirpe progenitis prætulit. Vnde & ibi dicitur: *Amabat eum Iacob, eo quod in senectute genuisset eum.* Senescente enim mundo illucescens Dei filius per Mariæ virginis partum seruis aduenit, tanquam filius senecturis, secundum sacramentum susceptí corporis: qui erat ante, sicut semper apud patrem. Tunica autem polymita, quam fecit ei pater, varietatem populorum ex omnibus gentibus in corpore Christi cõgregatam significauit. Somnium vero illud per quod fratrum manipuli adorauerunt manipulum eius, illud est quod in Christo completum est: *Adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes seruiẽt ei.* Scilicet per fidem fructum bonorum operum offerentes. Ipse est quem Sol & Luna, & stellæ adorant: de quo sole dictum est: *Laudate eum sol & Luna, & omnes stellæ.* Ipsum enim excellentia sanctorum in Solis nomine, & Ecclesiæ claritas sub imagine Lunæ, & omnium numerositas populorum in figura stellarum adorant. Vnde pa-

Gen.36.

Sumpsit ad verbũ hoc quæ sequitur, ex D. Augustin. serm.81. de tempore.

H *Psal.71.* *Psal.148.*

ter suus

A ter ſuus increpauit eum, dicens: *Nunquid ego & mater tua, & fratres tui adorabimus te?* Obiurgatio iſta patris, duritiem populi Iſrael ſignificat: pro eo quod ex ſe natum Chriſtum eſſe cognoſcunt, & adorare contemnunt. Iacob mittit Ioſeph filium ſuum, vt de fratribus ſollicitudinem gereret: & Deus pater miſit filium ſuum vnigenitum, vt genus humanum peccatis languidum viſitaret. Mittitur vtique ab illo patre de quo ſcriptum eſt: *Miſit Deus filiũ ſuum in ſimilitudinem carnis peccati*, vt videret ſi recte eſſent oues: Dominus inquit in Euãgelio *Non veni niſi ad oues perditas domus Iſrael.* Inuenit ergo Ioſeph fratres ſuos in Dothain. *Dothain* interpretatur *defectio.* Vere in grandi defectione erant, qui de fratricidio cogitabant. Cumque vidiſſent Ioſeph fratres ſui procul, occidere eum cogitauerunt. Et Iudæi videntes verum Dominum Ieſum Chriſtum, vt eum crucifigerent, vnum omnes conſilium ſtatuerunt, dicentes: Crucifige eum. *Fera peſſima deuorauit eum*: id eſt, Iudaica beſtia interfecit eum: de qua Dominus in Euangelio dicit: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum.* Nudauerunt Ioſeph fratres ſui tunica polymita, & talari: & Iudæi Chriſtum per mortem crucis expoliauerunt tunica corporali. Polymitam autem, id eſt, decoratam omnium virtutum diuerſitate. Reſperſerunt autem tunicam hœdi ſanguine: quia falſis eum teſtimoniis accuſantes, in inuidiam deduxere peccati omnium peccata donantem. Mittitur dehinc in ciſternam id eſt, in lacum & Chriſtus expoliatus carne humana deſcendit in infernum. De ciſterna quoque leuatus ille Iſmaelitis, id eſt, gentibus venditur: & Chriſtus poſteaquam de inferno egreditur, ab omnibus gentibus fidei commercio comparatur. Ille per Iudæ conſilium triginta argenteis diſtrahitur, & hic Chriſtus per conſilium Iudæ Scharioth eodem numero venundatus eſt. Dehinc Iacob poſteritatis ſuæ deplorans diſpendia, quaſi pater filium lugebat amiſſum: quaſi propheta flebat interitum Iudæorum. Denique ſcidit veſtimentum ſuum: quod in paſſione Domini legimus factũ à principe ſacerdotũ. Sed & velum templi ſciſſum eſt, vt propheta & nudatum populum ſuum, & diuiſum oſtenderet regnum. Igitur Ioſeph deſcendit in Ægyptum: & Chriſtus in mundum. Emit eum Eunuchus, id eſt, caſtus in diſciplinis Euangelicis populus. Erat autem Ioſeph pulchra facie: ita & de Chriſto Dauid ait: *Specioſus forma præ filiis hominum: diffuſa eſt gratia in labiis tuis.* Sed mulier, inquit, in eum oculos iniecit, vt adulteriũ cum illa perpetraret. Iſta mulier figura erat Synagogæ, quæ ſæpe, ſicut ſcriptum eſt, mœchata eſt poſt Deos alienos. Similiter volebat & Chriſtum in adulterij ſui ſcelere tenere: vt negaret ſe eſſe Deum, & Phariſæorum magis & Scribarum, quam legis præcepta ſeruaret, quæ illi velut maritus erat. Chriſtus autem non acquieſcens illicitæ doctrinæ adulterinæ Synagogæ, manu veſte corporis apprehenſus, carne ſe exuit, & liber mortis in cœlum aſcendit. Calumniata eſt meretrix, vbi eum non potuit tenere dicens, quod templum Domini blaſphemaret, & legis diceretur eſſe tranſgreſſor. Sed illum non carcer terruit, non inferna tenuerunt: quinetiam vbi velut puniendus deſcenderat, inde alios liberauit. Denique inuenit Ioſeph duos Eunuchos de domo regis in carcere vinctos: duorum populorum credentium vel incredulorum figuram ſignificantes: qui concluſi ſub peccato Adæ, tranſgreſſione obnoxij tenebantur. Qui ideo dicuntur Eunuchi: quia caſtam acceperant regulam diſciplinæ: *Eloquia*, inquit, *Domini caſta.* Denique poſtrinam lucem domino ab inferis reſurgente, & legis obſcura vt Ioſeph ſomnia reuelante, ſolutus à peccatis credentium populus: & inferni carcere liberatus, redditur miniſterio diuinæ legis. Incredulus autem & impius populus Iudæorum, quia in conuerſionis ligno non credidit, tranſgreſſionis ligno ſuſpenditur, vt illi alteri Eunucho contigit, qui Iudæorum imaginem indicauit. Præterea narrat Pharao ſomnium, interpretatur Ioſeph. Sed quid ſignificant ſeptem anni, qui in ſeptem ſpicis plenis, ſeu qui in ſeptem vaccis pinguibus oſtendebantur, niſi ſeptem chariſmatum ſpiritalium dona, quibus vbertas fidei larga pietate redundat? At contra ſeptem ſteriles & ieiuni, fa-

Matth. 15.

Geneſ. 39.

Pſal. 44.

Geneſ. 40.

Pſal. 11.

Matt. 41.

mem veritatis & iuſtitiæ nouiſſimis temporibus ſignificabant. Congregauit autem Ioſeph per ſeptem annos omnem frugum abundantiam: id eſt, frumenta fidei ſanctorum horreis condens, per illa ſcilicet chariſmata ſeptem, quaſi per ſeptem annos: vt cum ſeptem anni inopiæ cœperint, id eſt, cum iniquitas occurrerit, ſeptem capitalium criminum ſub antichriſto, quando fames fidei fuerit & ſalutis, tunc ſancti pariter & fideles habeant copioſam inſtitiæ frugem, ne fides eorum inopia ſermonis attenuata deficiat. Inde Ioſeph, qui typum Chriſti induerat, currum meruit, & præco præconatuit ante eum, & conſtituit illum Pharao ſuper vniuerſam terram Ægypti: & Dominus noſter poſtquam eſt diſtractus à Iuda, vt Ioſeph à fratribus, & de infernorum carcere ſurrexit, aſcendit currum regni cœleſtis. De quo dictum eſt: *Currus Dei decem millium.* Et accepit poteſtatem à patre prædicandi & iudicandi: ſicut Paulus Apoſtolus ait: *Et dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen: vt in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium, & infernorum.* Accepit quoque & annulum, pontificatum ſcilicet fidei: quo credentium animæ ſalutis ſigno ſignificantur, frontibuſque & cordibus noſtris per ſignum crucis figura æterni regis exprimitur. Induiturque ſtola byſſina: id eſt, carnem ſanctam byſſo ſplendidiorem, & ſtolam immortalitatis. Accepit quoque torquem aureum, id eſt, bonum intellectum. Præco ante eum præcedit, id eſt, Ioannes Baptiſta, qui iter eius præcedens præconabat, dicens: *Parate viam domino.* Habebit & alium præconem tubam angeli: quia ipſe dixit: *Veniet in tuba angeli.* Vocatur quippe Ioſeph lingua Ægyptiaca, *Saluator mundi.* Quid manifeſtius de Chriſto, quando ſub figura Ioſeph ſaluator oſtenditur? Non tantum vnius terræ Ægypti, ſed etiam totius mundi. Triginta annorum erat Ioſeph, quando in conſpectu regis Pharaonis: totidemque annis legitur fuiſſe Chriſtus, quando ſub typo Pharaonis in conſpectu Herodis apparuit reuelatus. Accepit ergo ex gentibus vxorem, id eſt Eccleſiam: ex qua genuit duos filios, id eſt, duos populos ex Iudæis & gentibus congregaros. Igitur poſt vbertatis annos, in vniuerſo orbe fames præualuit: merito, quia non erat qui faceret bonitatem. Poſt hæc Ioſeph à penuria frumenti ſaluat Ægyptum: & Chriſtus fame verbi liberat mundum. Aperuit enim horrea ſua Chriſtus in omni vrbe terrarum, & erogatione frumenti ſui omnia ſubiugauit. Niſi enim Ioſeph fratres vendidiſſent, defecerat Ægyptus: niſi Chriſtum Iudæi crucifixiſſent, perierat mundus. *Ioſeph* interpretatur *Augmentatio*, ſiue *Ampliatio.* Sed in illo Ioſeph ampliationem non habuit, niſi ſola Ægyptus: in noſtro vero Ioſeph, augmentum habere meruit vniuerſus mundus. Ille erogauit triticum: noſter erogauit Dei verbum. *Et in omnem terram exiit ſonus eorum.* Dixit Iacob filiis ſuis: *Eſt frumentum in Ægypto.* Dicit Deus pater: *Ex Ægypto vocaui filium meum.* Deſcendunt igitur decem proceriores, id eſt, Iudæi, quaſi decalogi legis in numero conſtituti: quos ipſe cognoſcens, non eſt agnitus ab eis. Cognoſcuntur & Hebræi à Chriſto: ipſi autem non cognoſcunt eum. Dederunt illi quidam pecuniam: ſed Ioſeph, id eſt, Chriſtus, triticum dedit & argentum reddidit: quia non pecunia emitur Chriſtus, ſed gratia. Vidit Ioſeph B niamin fratrem ſuum paruulum: myſtice quoque vidit Ieſus Paulum, quando circumfulſit eum lux. Paruulus dicitur, quia nondum maturam in carne fidei ætatem gerebat: Vnde etiam & adoleſcens legitur, quando lapidantium Stephanum veſtimenta ſeruabat. Fleuit Ioſeph: & cæcitas Pauli, fletus eſt Chriſti. Lauat faciem ſuam, vt amiſſum ei lumen reſtituat: lauat faciem ſuam Chriſtus, vbi baptizatus eſt Paulus: per quem Dominus Ieſus à plurimis videtur. Dehinc ſcyphus argenteus ſoli ſacculo iuniotis inſeritur. Sed quid ſibi vult quod inuctus eſt in ſacco Beniamin ſcyphus Ioſeph: niſi quia in corpore Pauli iam doctrinæ cœleſtis præfulgebat eloquium, dum eſſet eruditus in lege? Sed quia ſubiectus non erat, intra ſaccum non erat ſcyphus. Doctrina intra legem, lucerna intra modium. Miſſus tamen Ananias manum poſuit, marſupium ſoluit. Marſupio ſoluto, argentum

Pſalm. 18. *Geneſ.* 42. *Oſea* 11. *Matth.* 2.

Gen. 43.

Act. 7.

Gen. 44.

A

refplenduit, & decidentibus squamis, velut quibusdam
facci vinculis, soluto facco, id est, depositolegis velamine, adeptus est gratiam libertatis. Et reuelata facie sermonis, Euangelium prædicat. Dati sunt ei triginta argentei, cum quinque stolis optimis. Triginta argenteos à Christo accepit quinque prædicat Trinitatem, siue Christi crucem. Ideoque Paulus ait: *Neque enim iudicaui scire me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Quinque autem stolas accepit, id est sapientiæ omniumque sensuum multiplices disciplinas. Præcellit igitur Paulus, eius exuberat portio meritorum: sed tamen habent & fratres, id est, alij prædicatores gratiam suam. Binas stolas, id est, vt confiteantur Christum & Deum esse & hominem, iuxta quod in Prouerbiis legitur: *Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus*, id est, mystica vel morali intelligentia. Mittuntur & patri munera. Filius honorat patrem: Christus populum suum promissis inuitat muneribus ad Deum patrem suum. Portant hæc munera asini: illi gentiles inutiles & laborioſi. Nunc autem viles portant in typo Christi munera: portant in Euangelio munerum largitorem. Dimisit Ioseph fratres suos, qui nunciauerunt patri, dicentes: Ioseph viuit, & ipse dominus est in omni terra Aegypti. Expauit autem Iacob, id est, plebs incredula: sed postquam gesta Christi agnouerit, reuiuiscit spiritus eius, & qui mortuus videbatur, fide resurrectionis Christi viuificatur. Vocatur ergo à filiis suis: id est, à Petro & Paulo & Ioanne populus Iudæorum in unitatem ad gratiam. Occurrit illis Iudas, quod interpretatum est, *Confessio*: quia præcedit iam confessio, quos antea perfidia possidebat: & sic Ioseph verus Christus occurrit, qui senescentem iam suscipiat vltimis temporibus populum Iudæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionem suæ gratiæ. Et imponit manum suam super oculos eius, & cæcitatem aufert. Cuius distulit cæcitatem, vt postremus crederet, qui ante non putauit esse credendum. Vnde & Apostolus ait: *Quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Tradidit post hæc patribus & fratribus optimam terram Gessen, præbens eis habitationem: quia fames oppresserat terram. Sic & Dominus eligens optimam terram patribus, id est, Patriarchis & prophetis, ex quibus Christus secundum carnem est genitus, siue omnibus sanctis, de quibus in Euangelio dicit: *Hi sunt fratres mei, qui faciunt voluntatem patris.* His igitur dat terram, scilicet repromissionis regni Dei, de qua dicit Propheta: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Dehinc Ioseph festinans accipere benedictionem patris, duos filios suos obtulit, Manassem & Ephraim. In quibus, sicut factum est in Esau & Iacob, dicente Domino maiorem seruit minori, ita & in istis duobus filiis Ioseph. Nam maior Manasses, qui interpretatur Obliuio, typum gessit Iudæorum: quia oblitus est Deum suum qui fecit eum. Minor autem Christianorum, qui fœcunditatem sonat, quod est proprium populi humoris, qui corpus est Christi, qui fœcundatus est in latitudine mundi. Hos quidem cum benedicere vellet Iacob, posuit Ioseph Ephraim ad sinistram, Manassem autem ad dexteram illius constituit. Astille cancellatis manib. crucis mysterium præfiguans, transtulit in minorem dextera, maiori sinistram figuraliter superposuit. Sicque crucis similitudo super capita eorum denotata, Iudæis scandalum, Christianis futuram gloriam præsignauit: senioremque per crucis mysterium sinistrum factum de dextro, & iuniorem dextrum de sinistro, quia Iudæis in nostra deserta labentibus, nos illorum gloriam adepti sumus. Talique sacramento maiori populo Iudæorum præpositus est minor populus gentium. Vnde & ipsdem Patriarcha ait, *Hic quid minor in populum: sed hic exaltabitur.*

B

C

D

De benedictionibus Patriarcharum.

CAP. XXXI.

HIs completis, vocauit Iacob filios suos, vt benediceret eos mystico ordine, loquens vero tanquam futurorum præscius. Dixitque eis quæ nouissimis temporibus futura erant; incipiens ita: *Ruben primogenitus meus.* Secundum mysticam intelligẽtiam Ruben prioris populi videtur ostendisse personam. Cui etiam Dominus per prophetam dicit *Israel primogenitus meus.* Etenim iuxta quod primogenitis debebatur, ipsius erat accipere sacerdotium atque regnum. Additur: *Tu virtus mea.* vtique quia ex ipso populo fundamentum fidei: & ex ipso virtus Dei, qui est Christus, aduenit principium doloris mei. Quomodo autem ipse sit principium doloris, nisi dum patri Deo semper irrogaret iniuriam, dum conuertit ad eum dorsum & non faciem? Iste prior in donis, quia primis ipsis data sunt eloquia Dei: primis ipsis legislatio, & Testamentum siue promissio. Iste maior in imperio. Vtique pro magnitudine virium: quia copiosius cæteris in hoc sæculo populus idem regnauit. Effusus es autem sicut aqua: Peccando in Christum, quasi aqua quæ vasculo non tenetur, voluntatis effusus est impetu. Et idcirco addidit: *Vltra non creſcas.* Quia populus ipse postquam in vniuerso orbe dispersus est, valde imminutus atque abbreuiatus est. Sed quare talia meruit, ita subiecit: *Quia ascendisti cubile patris tui.* Non sicut Iudæi intelligunt, hoc proinde dictum est, eo quod cum Bala concubina patris sui concubuerit: Prophetia enim futura prænunciabat, non quæ fuerant gesta, ipsa Patriarcha dicente: *Annunciabo vobis quæ ventura sunt nouissimis diebus.* Et ideo in præterito non est referendum, quod ille futurum prædixit. Prædicebat enim Domini passionem, & primogenitæ plebis audaciam: quia ascendit cubile Dei patris sui, & maculauit stratum eius quando corpus Dominicum, in quo plenitudo diuinitatis requiescebat, raptum in cruce suspendit, & ferro commaculauit. Post hæc conuertitur ad Symeon & Leui dicens: *Symeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia.* Per Symeone & Leui, Scribæ & sacerdotes Iudaici populi intelliguntur. De Symeone enim scribæ erant Iudæorum. De tribu vero Leui, principes Sacerdotum. De quibus scriptum: Quia consilium fecerūt, vt Iesum morti traderent. De quo consilio iste Patriarcha, qui iam mente Deū videbat, dicit: *In consilio eorum non veniat anima mea.* Et reliqua.* Orabat iam illo tempore sanctus iste Patriarcha nō videre tantorum scelerum crimen, quæ in nouissimis temporibus facturi erant Iudæi. Sequitur: *Quia in furore suo occiderunt virum*: id est, Christum. iuxta quod Esaias ait: *Væ animæ ipsorum: quia cogitatio ipsorum consilium malum aduersus se dicentes: Alligemus iustum: quia inutilis est nobis.* [*Et in dolore suo suffoderunt murum.*] quando lancea confoderunt illud spiritale & fortissimum propugnaculum, quod custodit Israel. *Maledictus furor eorum*] quia pertinax vtique ad tantum scelus perpetrandum: quando furore accensi & ira, obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes illi: *Crucifige, crucifige. Et si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.*[*Et indignatio eorum.*] quia dura: dum Barrabam latronem peterent, & principem vitæ crucifigendum postularent. *Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel.* Hic duo nominantur, diuisio & dispersio: idcirco quia nonnulli ex ipsis Domino crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Diuisi enim dicuntur ij, qui ab eis separantur, & veniunt ad fidem. Dispersi autem ij, quorum patria tempore subuerso, per orbem terræ incredulum genus spargitur. *Iuda te laudabunt fratres tui* Per hunc enim Iudam, verus confessor exprimitur Christus: quiex eius tribu secundum carnem est genitus. Iplum laudant fratres sui, Apostoli scilicet & omnes cohæredes eius, qui per adoptionem filij Deo patri effecti sunt. Et Christi fratres per gratiam, quorum ipse est dominus per naturam. *Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum.* Isdem enim manibus, atque eodem crucis trophæo, & suos texuit, & inimicos, & aduersarias potestates curauit: iuxta quod pater promittit ei, dicens: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* [*Adorabunt te filij patris tui*] Quoniam multi ex filiis Iacob adorant eum, per electionem gratiæ salui facti. *Catulus leonis Iuda.* Quoniam nascendo parvulus factus est, sicut scriptum est: *Parvulus natus est nobis.* [*Ad prædamisti mi ascendisti*] id est, ascendens in crucem, captiuos

E

F

G

H

Genes. 45.
1. Cor. 2.
Prou. 31.
Genes. 46.
Ro. 11.
Genes. 47.
Psal. 26.
Genes. 48.
Genes. 49
Matth. 27.
al. horrebat videre
Esa. 3.
Luc. 23.
Ioan. 12.
Matth. 27
Psal. 109.
Esa. 9.
Ephes.
Ioan.
Ioan.
Esai.
Ioan.
Hebr.

A

ptiuos populos redemiſti. Et quos ille leo contrarius inuaſerit, tu moriens eripuiſti. Denique rediens ab inferis, aſcendiſti in altum, captiuam duxiſti captiuitatem. *Requieſcens accubuiſti vt leo.* Manifeſtiſſime in paſſione Chriſtus recubuit, quando inclinato capite tradidit ſpiritum: ſiue quando in ſepulchro ſecurus, velut quodam corporis ſomno, quieuit. Sed quare vt leo, & velut catulus leonis? In ſomno enim ſuo leo fuit: quia non neceſſitate, ſed poteſtate hoc ipſum impleuit, iuxta quod & ipſe dixerat: *Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & nemo eam tollit à me, ſed ego eam pono.* Quod vero addidit, *& vt catulus leonis*: inde enim mortuus, vnde & natus. Phyſici autem de catulo leonis ſcribunt, quod cum natus fuerit tribus diebus & tribus noctib. dormit. Tunc deinde patris fremitu vel rugitu, veluti tremefactus cubilis locus, ſuſcitare dicitur catulum dormientem. Quod valde conuenienter de paſſionis morte aptatur in Chriſto: qui tribus diebus & tribus noctibus in cubili ſepulchri iacens, ſomnum mortis impleuit. Bene ergo Chriſtus vt leo requieuit: qui non ſolum mortis acerbitatem non timuit, ſed etiam in ipſa

B

morte mortis imperium vicit. Bene idem iterum vt catulus leonis: quia die tertio reſurrexit. Vnde & ſic adiungitur de reſurrectione eius: *Quis ſuſcitabit eum?* hoc eſt, nullus hominum, niſi ipſe, iuxta quod idem de corpore ſuo dixit: *Soluite hoc templum, & in triduo ſuſcitabo illud.*

Non deficiet princeps de populo Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Hic locus manifeſtiſſime ad Iudam refertur: tamdiu enim fuit ex ſemine eius apud Iudæos intemerata ſucceſſio regni, donec Chriſtus ad redemptionem mundi ex virgine naſceretur. Probant hoc hiſtoriæ Iudæorum, quibus oſtenditur primum alienigenam regem in gente Iudæorum fuiſſe Herodem, quo tempore Chriſtus natus eſt. Quod ſi putant Iudæi non veniſſe Chriſtum, ergo de tribu Iuda vſque hodie Iudæorum permanet regnum. Itaque non defuit rex de populo Iuda, donec veniret cui repoſitum eſt. Sed quia non ſolum Iudæis profuit qui mittendus erat, ideo ſequitur: *Et ipſe erit expectatio gentium, alligans ad vineam pullum ſuum.* Pullus ſuus, ex gentibus populus, cui adhuc nũquam fuerat legis onus impoſitum: hunc copulauit ad vineam Apoſtolorum, qui ex Iudæis ſunt. Nam vinea Domini Sabaoth, domus eſt Iſrael. *Et ad vitem, ô fili mi, aſinam tuam.* ipſe dixit: *Ego ſum vitis vera.* Ad hanc vero vitem alligat aſinam ſuam, cui ſuperſedet Eccleſia ex nationibus congregata. Hanc itaque ad

C

vitem corporis ſui alligauit, vinculo charitatis & diſciplinæ Euangelicæ nexu: vt de imitatione illius viuens, efficiatur hæres Dei, & cohæres Chriſti. Alij namque hanc aſinam Synagogam iterpretantur, tardigradam ſcilicet, & graui pondere legis oppreſſam. *Lauabit in vino ſtolam ſuam*, ſiue carnem ſuam in ſanguine paſſionis, ſiue ſanctam Eccleſiam in illo vino, quod pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum. *Et in ſanguine vuæ pallium ſuum.* Pallium gentes ſunt, quas corpori ſuo coniunxit, ſicut ſcriptum eſt: *Viuo ego, dicit Dominus, niſi hos homines induam ſicut veſtimentum.* Nos quippe Chriſtus in ſanguine ſuo mundauit, quando ſicut botrus in ligno crucis pependit. Tunc enim ex latere eius ſanguis & aqua profluxit: ſed

D

aqua nos abluit, ſanguis redemit. *Pulchriores oculi eius vino.* Oculi Chriſti, Apoſtoli & Euangeliſtæ ſunt: qui ſcientiæ lumen vniuerſo corpori Eccleſiæ præſtant. Hi pulchriores vino probantur: quia doctrina eorum auſteritatem vini veteris exuperat, id eſt, priſcæ legis traditionem. Euangelica enim præcepta longe clariora ſunt, quã veteris Teſtamenti mandata. *Et dentes lacte candidiores.* Dentes prædicatores ſancti ſunt, qui præcidunt ab erroribus homines, & eos quaſi comedendo in Chriſti corpore transferunt. Nomine autem lactis, doctrina legis ſignificatur, quæ carnalem populum, tanquam paruulos poculo lactis alebat: cuius quidem candidiores lacte effecti ſunt doctores Eccleſiæ, quia fortem & validum cibum verbi manducant, mandunt atque diſtribuunt. De quibus dicit Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos: *Perfectorum autem eſt ſolidus cibus.* Et bene candidiores lacte dentes eius dicit: Omnes enim qui perfecti ſunt, & qui ſcripturarum cibos explanantes ſubtilem & minutum intellectum, qui ſpiritalis cibus dicitur, Eccleſiæ corpori ſubminiſtrant, candidi debent eſſe & puri, atque ab omni macula liberi. *Iſachar, aſinus fortis.* Iſachar, quod interpretatur *merces*, refertur ad populum gentium: quem Dominus ſanguinis ſui precio mercatus eſt. Hic Iſachar aſinus fortis adſcribitur: quia prius gentilis populus quaſi brutum animal & luxurioſum erat, nullaque ratione ſubſiſtens. Nunc vero fortis redemptoris dominio colla ſubiiciens, & iugum diſciplinæ Euangelicæ perferens. Hic *accubans inter terminos, viditque requiem quod eſſet bona, & terram quod optima.* Inter terminos namque accubare, eſt præſtolato mundi fine requieſcere, nihilque de his quæ nunc verſantur in medio quærere, ſed vltima deſiderare. Et fortis aſinus requiem videt, & terram optimam: cum ſimplex gentilitas idcirco ſe ad robur boni operis erigit, quia ad æternæ vitæ patriam tendit. Vnde etiam & *ſupponit humerum ſuum ad portandum*: quia dum ad promiſſam requiem peruenire deſiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Vnde & *factus eſt tributis ſeruiens*: hoc eſt, regi & Chriſto ſuo fidei dona, operumque bonorum munera offerens. *Zabulon in littore maris habitabit, & in ſtatione nauium.* Zabulon qui interpretatur *Habitaculum fortitudinis*, Eccleſiam ſignificat fortiſſimam ad omnem tolerantiam paſſionis. Hæc in littore maris habitat, & in ſtatione nauium: vt credentibus ſit refugium, & periclitantibus demoſtret fidei portum. Hæc contra omnes turbines ſæculi immobili & inconcuſſa firmitate ſolidata, expectat naufragium Iudæorũ & hæreticorum procellas, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ. Quorum eſti tunditur fluctibus: frangit tamen ipſa fluctus, non frangitur, nec vllius hæreſeos tempeſtatibus cedit, nec vlli vento ſchiſmatum commota ſuccumbit. *Pertendit* autem *vſque ad Sydonem*, hoc eſt, vſque ad gentes peruenit. Legitur etiam in Euangelio inde aſſumptos eſſe aliquos Apoſtolorum, & in ipſis locis Dominum ſæpe docuiſſe, ſicut ſcriptum eſt; *Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem Galilææ, Gentium populus, qui ſedebat in tenebris vidit lucem magnam.* Dan iudicabit populum ſuum, ſicut alia tribus in Iſrael. *Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita*, &c. Alij dicunt Antichriſtum prædici per hæc verba de iſta tribu futurum. Alij de Iuda, à quo traditus eſt Chriſtus, hæc ſcripta prænunciant, *& per equitem & equum*, Dominum cum carne ſuſcepta deſignari volunt. Retrorſum autem cadere, vt in terram reuerteretur vnde aſſumptus eſt. Sed quoniam die tertia reſurrexit, ideo ait, *Salutare tuum expectabo Domine.* Sicut & per Dauid dicit? *Non relinques animam meam in inferno.* Hęc quidam ita exponunt. Alij vero hanc Prophetiam ad Antichriſtum transferunt. De tribu enim Dan venire Antichriſtum ferunt, pro eo quod in hoc loco Dan & coluber aſſeritur & mordens. Vnde & non immerito, dum Iſraeliticus populus terram in caſtrorum partitione ſuſciperet, primus Dan ad Aquilonem caſtrametatus eſt: illum ſcilicet ſignificans qui in corde ſuo dixerat: *Sedebo in monte teſtamẽti in lateribus Aquilonis. Aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ergo altiſſimo.* De quo per Prophetam dicitur: *A Dan auditus eſt fremitus equorum eius*, qui non ſolum coluber, ſed etiam ceraſtes vocatur. Ceraſta enim Græce, *cornua* dicuntur: ſerpenſq; hic cornutus eſſe perhibetur, per quem digne aduentus Antichriſti aſſeritur: quia cõtra vitam fidelium cum morſu peſtiferæ prædicationis armabitur etiam cornibus poteſtatis. Quis autem neſciat ſemitam anguſtiorem eſſe quam viam? Fit ergo Dan coluber in via: quia in præſentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quaſi parcendo blanditur. Sed in via mordet: quia eos, quibus libertatem tribuit, erroris ſui veneno conſumit. Fit iterum *ceraſtes in ſemita*: quia quos fideles reperit, & ſeſe ad præcepti cœleſtis anguſta itinera conſtringentes, non ſolum nequitia callidæ perſuaſionis impedit, ſed etiam terrore poteſtatis premit. Et in perſecutionis angore poſt beneficia fictæ dulcedinis, exercet cornua poteſtatis. Quo in loco equus hunc mundum ſignificat: qui per elationem ſuam, in curſu labentium temporum ſpumat. Et

E

F

G

H

Eſai. 5.

Ioan. 15.

Ioan. 2.

Ioan. 10.

Ephes. 4.

Hebr. 5.

Pſal. 15.

Eſa. 14.

Ierem. 8.

A

ad exemplum equitis, & cõfringere.

quia Antichristus extrema mundi apprehendere nititur, cernastes ille equi vngulas mordere perhibetur. Vngulam quippe equi mordere, est extrema fe culi feriendo *corrigere. vt cadat ascensor eius retro. Ascensor equi, est quisquis extollitur in dignitatib. mundi: qui retro cadere dicitur, & non in faciem: licet Saulus ceci ciderit memoratur. In facie enim cadere est in hac vita suas vnumquemq; culpas agnoscere, eademq; pœnitendo deflere. Retro vero, quo non videtur cadere, est ex hac vita repente decidere, & ad quæ supplicia ducatur ignorare. Et quia Iudæa erroris sui laqueis capta, pro Christo Antichristum expectat, bene Iacob eodem loco repente in electorum voce conuersus est, dicens: *Salutare tuum expectabo Domine*, id est, non sicut infideles Antichristũ, sed cum qui in redemptionem nostram venturus est, verum credo fide liter Christum *Gath, accinctus prœliabitur ante eum.* Iste Gath accinctus, personam Domini exprimit qui in primo aduentu humilitatis suæ ante aduentum Antichristi prœliaturus occurrit. *Accinctus gladio* verbi sui *circa femur potentissime: quo inimicos diuisit*, id est, filium à patre, filiam à matre, nurum à socru: iuxta quod legitur in Euangelio: *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium.* Quod autem ipse accingetur retrorsum, claritas Domini nostri in secundo regno eius ostenditur: quia cum venerit Antichristus, idem occurret retrorsum, id est, post eius vestigia Christus celeri aduentu progredietur, vt interficiat eum gladio oris sui. Vnde & bene idem Gath, *Latruncultus* interpretatur: eo quod posterior, id est, secus pedes, quasi latrunculus rapido atque impetuoso aduentu exiliat cõtra apertam Antichristi oppugnationem. Hinc est quod Euangelista proclamat, dicens: *Quia dies Domini sicut fur, ita in nocte veniet.* Christus ergo & ante & retro præliari contra Antichristum scribitur. Ante cum namque, in occulto aduentu humilitatis: post cum manifestus in gloria maiestatis. Demonstrat aperte Moyses prophetiam Patriarchæ huius specialiter pertinere ad Christum. Sic enim ait: *Benedictus*, inquit, *in latitudine Gath. Quasi leo requieuit, cepitque brachium & verticem, vidit principatum suum.* Agnoscant itaque quis requieuerit sicut leo, nisi Christus in sepulchro suo. Quis comfregerit verticem brachiaque potentum, nisi redemptor noster, qui humiliauit virtutem & superbiam excelsorum. Quis vidit principatum suum, nisi ille cui datus est principatus, & honor, & regnum? *Aser pinguis panis eius, & præbebit delitias regibus.* Aser cuius nomen significat *Diuitias*, idem Christus est, cuius est altitudo diuitiarum, sapientiæ & scientiæ: qui propter nos factus est pauper cum dives esset. Cuius panis pinguis factus est: caro scilicet eius, quæ est esca sanctorum. Quam si quis manducauerit, non morietur in æternum. Iste etiam præbet delitias sapientiæ regibus: id est, qui sensus proprios bene regunt, qui dominantur vitiorum suorum: qui castigant corpora sua, & in seruitutem subiiciũt. *Nephthalim*, quod interpretatur *Dilatatio*, Apostolos & prædicatores sanctos significat: quorum doctrina in latitudine totius mundi effusa est. Ex hac enim tribu fuerunt Apostoli, qui sunt principes Ecclesiarum & duces & principes Zabulon, & principes Nephthalim. Qui sine dubio ad personam referuntur Apostolorum. *Ipsi sunt filij excussorum*, id est, Prophetarum: qui in manu Dei potentis positi sunt, & tanquam sagitta excussa peruenerunt vsque ad fines terræ. Vnde & bene hîc Nephthalim *Cervus emissus* scribitur: quia nimirum Apostoli siue prædicatores veloci celeritate exilientes, in morem cervorum transcendunt implicamenta seculi huius. Sicque excelsa ac sublimia meditantes, dant eloquia pulchritudinis: id est, prædicant cunctis gentibus doctrinam Domini Saluatoris. *Filius adolescens Ioseph.* Hæc prophetia post passionem Domini, paternæ vocis imaginem prætulit: quia redeuntem in cœlum post victoriam Christum pater alloquitur, dicens: *Filius adolescens Ioseph. Filius adolescens*, vtique in gentibus: quia cum ob incredulitatem Synagogæ populum reliquisset, innumeram sibi plebem Ecclesiæ ex omnibus gentibus ampliauit. Quod & Dauid cecinit, dicens: *Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ.*

Pſal. 120.

D

Pſal. 21.

Filius adolescens decorus aspectu. Omnes enim superat illius pulchritudo: iuxta quod in Psalmis & de ipso canitur: *Speciosus forma præ filiis hominum.*

E

Pſal. 44.

Filiæ discurrerunt super murum: id est, gentes vel Ecclesiæ, quæ crediderunt in Christum. Hæc super soliditatem fidei, quasi super murũ amore pulchritudinis Christi accedẽtes discurrunt: vt verum sponsum per contemplationem aspiciant & osculo charitatis illi copulentur & adhæreant. Sed obiurgati sunt eum, quando falsis testimoniis calumniantes, sanctum Domini opprimere synagogæ populi tentauerunt. Inuiderunt; illi habentes iaculamenta; enim quisquam in Ioseph coniecit sagittas, vel aliquod vulneris telum: sed hoc specialiter euenit in Christo. *Sedet in forti arcus eius.* Christus enim arcum suum & arma pugnandi posuit in Deo, qui fortis est propugnator, cuius virtute conciditur omnis nequitia perfidorum. Et *dissoluta sunt vincula brachiorum eius*, quibus fratres ad Pilatum eum vinctum duxerunt, vel quibus eum suspensum ligno crucifixerunt. *Resciſſa sunt* enim per manus Iacob: hoc est, per manum omnipotẽtis Dei Iacob, ex cuius ore ipse Dñs bonus pastor egredi⁹ est, lapis & firmitas credentium in Israel. Deus patris tui erit adiutor tu⁹. Quis adiuuit filiũ, nisi sol⁹ Deus pater? qui dixit: *Iacob puer meus, suscipiet eũ anima mea.*

F

Matth. 10.

Et omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum. Vniuersa enim subiecit ei, cœlestia per benedictionem cœli, & terrena per benedictionem abyssi iacentis deorsum: vt omnibus angelis & hominib. dominaretur. Benedictionibus vberum, id est, siue duorum testamentorum, quorum altero nunciatus est, altero demonstratus: siue benedictionibus vberum Mariæ, quæ vere benedicta erat, quia eadem sancta virgo de se Domino potum lactis immulsit. Vnde illa mulier in Euangelio ait: *Benedictus venter qui te portauit, & vbera quæ fuxisti.* Benedictionibus vberum & vuluæ. Etiam hîc benedicitur vulua eiusdẽ matris illa vtiq; virginalis, quæ nobis Christum Dominum edidit: de qua pater per Ieremiã dicit: *Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te.*

Luca 11.

Ierem. 1.

Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum tuorum. Benedictiones, inquit, patris tui cœlestis, quæ datæ sunt tibi à summo cœli, & abyssi confortatæ sunt, id est, præualuerunt benedictionibus patrum tuorum. Vltra omne enim sanctorum meritum Patriarcharũ siue Prophetarum, cõaluit benedictio omnipotentis patris in filio: ita vt nullus sanctorum ei æquetur, *donec venerit desiderium collium æternorum.* Colles isti, sancti sunt, qui Christi aduentum prophetantes, magno cum desiderio incarnationem eius expectauerunt. De quibus & Dominus dicit: *Quia multi iusti & Prophetæ cupierunt videre quæ videtis.* Hi ergo sancti dicti sunt colles propter excellentiam sanctitatis. Qui etiam *æterni* vocantur: quia vitam consequũtur æternam, nec intereunt cum mundo, sed esse creduntur æterni. *Fiant in capite Ioſeph*: omnes scilicet benedictiones istæ super caput Christi ponuntur, quas incarnatus accepit. *Et super verticem Nazarei*, de quo scriptũ est: *quia Nazarœus vocabitur*, id est, sanctus Dei, intra fratres suos: quia ipse est caput omnium eminens vniuersorum sanctorum, quos etiam & fratres vocat in Psalmis: *Beniamin lupus rapax, mane comedẽs prædam, ad vesperam diuidet spolia.* Quibus dictis Apostolus Paulus designatur de Benjamin stirpe progenitus. Qui mane rapuit prædam: id est, in primordiis fideles quos potuit deuastauit. Vespere autem spolia diuidit quia fidelis postmodum factus, sacra eloquia audientibus descriptione mirifica dispensauit. Legimus quendam ex Doctorib. ad vrbem Hierusalem ea quæ de Beniamin scripta sunt referentem. Benjamin, inquit, *filius doloris* interpretatur. Hic sorte hæreditatis eum locum accepit, in quo terrena est Hierusalem, quæ nunc propter incredulitatem abiecta est atque repulsa. Hæc enim in filiis sub persona Benjamin designatur. Nam sicut Benjamin vltimam cõsequitur benedictionem: ita & idẽ populus vltimus est saluandus, posteaq̃ plenitudo gentium introierit. Dicitur enim Benjamin *Lupus rapax*. Lupus scilicet, quia ipse populus effudit sanguinem Prophetarum atque iustorum: rapax autem, propter multam

Matt. 17.

Matt. 2.

G

H

auidita-

auiditatem dicitur. Ex multa enim fame verbi Dei, & inedia venit rapax: quia & ipse violenter diripuit regnum Dei. Hic autem mane comedit prædam. Mane illud creditur tempus, quo legem accepit. Tunc enim mundo prima quidem illuminatio scientiæ data est. Comedit autem mane: quia legem quam mane accepit comedit adhuc & meditatur: licet sequens legem iustitiæ in legem fidei nõ peruenerit. *Ad vesperam autem diuidet spolia.* Vespera est illud tempus nouissimum, quo conuertur. Tunc ergo diuidet escam: quia tunc intelliger dividendam esse literam à spiritu: & tunc cognoscet, quia *litera occidit spiritus autem viuificat.* Quia ergo iam per gratiam Domini illuminatus incipit in lege spiritalia diuidere ac separare à corporalibus, ideo dicitur ad vesperam diuidere escam, quod tota die in lege meditans ante non fecit. Quæritur autem de Iacob, cur omnes quos de liberis & de ancillis genuit, æquales honore filios & hæredes constituerit: nisi vt ostenderet quod Christus Dominus omnibus gentibus quæ per fidem corpori eius conciliantur, cunctis pari honore & gloria habitis, cœlestia præmia largiatur. Nec est discretio, Iudæus, an Græcus, Barbarus an Scytha, seruus an liber sit: quia per omnia & in omnib. Christus est. Propterea enim figuram serui Saluator noster & Dominus induit, & pro libero & seruo seruiuit: vt omnibus credentibus in se æquale donum bonorum cœlestium largiatur. Nec præfertur apud illum, qui secundum carnem nobilior sit. Quicunque enim fidem Domini promeretur, nullis maculis carnalis natiuitatis obfuscatur. Nam hoc ita futurum etiam per Prophetam significatur, dicente Domino: *Erit in nouissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem.*

CAPITA IN LIBRVM EXODI.

1 *De septuaginta animabus.*
2 *De morte Ioseph.*
3 *De afflictione populi.*
4 *De masculorum nece.*
5 *De inuentione Moysi.*
6 *De occiso Ægyptio.*
7 *De manifestatione Domini in rubo.*
8 *De virga in serpentem conuersa.*
9 *De manu Moysi in sinum missa.*
10 *De aquis conuersis in sanguinem.*
11 *De ingressu Moysi ad Pharaonem.*
12 *De virga in draconem conuersa.*
13 *De obduratione Pharaonis.*
14 *De decem plagis.*
15 *De Pascha.*
16 *De argento & auro Ægyptiorum sublato.*
17 *De azyma.*
18 *De columna ignis & nubis.*
19 *De diuisione maris.*
20 *De cantico glorificationis.*
21 *De aquis amaris.*
22 *De duodecim fontibus & septuaginta palmis.*
23 *De carnibus alitum & manna.*
24 *De petra virga percussa.*
25 *De pugna Amalech.*
26 *De Ietro socero Moysi.*
27 *De Ascensione Moysi in montem.*
28 *De monte Sina & tonitruis cum fulgoribus & caligine.*
29 *De decalogo.*
30 *De duabus tabulis.*
31 *De eo quod iussum est, Altare de terra facietis.*
32 *De eo quod ait: Non ædificabitis illud de sectis lapidibus.*
33 *De eo quod ait: Non accedetis ad eum per gradus.*
34 *De Hebræo sex annis seruiente.*
35 *De talione.*
36 *De decimis & primitiis offerendis.*
37 *De vitulo combusto igni, & de interfectis tribus millibus hominum.*
38 *Conflactione tabularum.*
39 *De quadraginta diebus quos ieiunauit Moyses, & de eo quod ait Dominus ad Moysen: Posteriora mea videbis. Et de glorificatione Moysi.*
40 *De ædificatione Arcæ.*
41 *De vrna aurea, tabulis & virga, & de propitiatorio & Cherubin.*
42 *De altari.*
43 *De mensa.*
44 *De candelabro & oleo.*
45 *De tabernaculo, & de columnis eius, & basibus & capitulis.*
46 *De tabulis auratis, de decem cortinis, & de vndecim velis cilicinis.*
47 *De operimento velo in medio tabernaculi.*
48 *De diuersis donariis ad constructionem tabernaculi.*
49 *De vnguento quo perungitur tabernaculum.*
50 *De incenso compositio.*
51 *De veste pontificis.*

QVÆDAM *mysteria ex libro Geneseos, & obscuriora rerum gestarum, quæ allegoricis sunt obiecta figuris, ex libris maiorum breuiter excerpta perstrinximus. Nonnulla vero sequentis legis typica & figurata mysteria, sigillatim ex literis sanctorum virorum sublata, subiunximus, pauca scilicet ex eorum stylo promentes. Nam omnia legis quis poterit indagare? quæ tam immensa sunt, vt nec iuxta historiæ textum explicari facile possint. Proinde tantum secuti sumus, quantum continuo operi sufficiendum putauimus, vt nec libellus excedat modum, nec lector incurrat fastidium.*

De 70. animabus. CAP. I.

PRIMO omnium *septuaginta animæ* cum Iacob introierunt in Ægyptum. *Septuaginta discipuli* ad prædicandum verbum Dei toto mittuntur mundo. Aliter hæ septuaginta animæ, quæ in Ægypto ingressæ sunt mystice in numero remissionis accipiuntur: scilicet vt huic seculo quod per Ægyptum figurabatur, post tanta peccata à sacrilegia donaretur remissio peccatorum. Ægyptus enim hic mundus esse figuraliter multis prophetarum vocibus adprobatur. *Exod. 1.*

De morte Ioseph. CAP. II.

MOrtuo Ioseph & fratribus eius, creuerunt filij Israel, & inualuerunt nimis. Sic & noster verus Ioseph, postquam pro omnibus gustauit mortem, per quam destruxit diabolum, qui habebat mortis imperium, multiplicatus est fidelium populus. Nisi enim ficut ipse ait, cecidisset, granum frumenti in terram & mortuum fuisset, non vtique fructum nunc plurimum totius orbis terræ Ecclesia sustulisset. *Ioan. 12.*

De afflictione populi. CAP. III.

AFfligit Pharao filios Israel luto & latere. Israel similitudo est populi nostri, Pharao autem Zabuli, qui imposuit iugum grauissimum seruitutis ex luto & latere operariis, id est, terrenis & lutulentis operibus incubare, admixtis paleis: hoc est leuibus & irrationabilibus factis, vt his vitiorum actibus populum Dei comprimere, & pectora omnium muro incredulitatis posset obdurare, vt nemo esset, qui regnum eius aut disperderet, aut vinceret.

De masculorum nece. CAP. IV.

IVbetque quoque masculos Pharao occidi, & fœminas viuere. Sic postea Zabulus, ne robur fidei prævaleret, conabatur, vt interfectis virtutibus vitia remanerent. Fortissimosque & viriles animi sensus, vnde cœlestia sapimus & diuina, id est, rationem, prudentiam, constantiam, inno-

A

centiam & fidem in homine occidere, & illud in eos viuere quod fœmineum, quod imbecillum & fragile, & pronum ad vitia cernitur: id est, ambitionem, violentiam, libidinem, iracundiam, crudelitatem, furorem, & cætera his similia, quæ in fœminarum figura sunt.

De inuentione Moysi. Cap. V.

Exod. 2. DEinde Moyses ad ripam fluminis expositus reperitur. Et Dominus, cuius Moyses typum induerat, ad flumen lauacri, & ad aquam baptismatis à credentibus inuenitur. Plorabat infans: quia Christus Dominus veteris hominis quem induerat, peccata deflebat: vnde ad resuscitandum Lazarum fleuit, Iudæorum deplorans perfidiam. Filia Pharaonis descendens ad lauacrum fluminis, collegit infantem. Ecclesia ex gentibus lauacri salutaris sanctificationem desiderans, Christum excepit à Synagoga matre carnali expulsum quasi infantem: quia tunc paruulus videbatur, cum in homine cerneretur. Inuenit illa Moysen in clusum in vasculo typico, q̃ ex multis agrestibus virgulis fit. Inuenit Ecclesia Christum reconditum in cordibus sanctorum, qui in vnitatem sunt contexti ex multorum fratrum membris. Omnes vnum in Christo corpus effecti sunt, & eum religiosa obseruatione suscipientes tuentur.

B

De occiso Ægyptio. Cap. VI.

INterea Moyses peregrinum fratrem ab Ægyptio liberauit. Ab Ægyptio iniuriam perpetientem inultum esse fratrem non ferens, fratrem defendit, & eundem Ægyptium occidit. Cuius figura facillime occurrit iniuriosum in hac peregrinatione diabolum, à Domino Christo nobis defensis occidi. Quod in fabulo arenæ obruit interemptum, manifestum est eius iam morticinam præsentiam in eis latere qui non habent stabile fundamentum. Vnde & Ecclesiam Dominus in petra ædificat: & eos qui audiunt verbum eius & faciunt, comparat prudenti viro, qui ædificat domum suam super petram, vt ne tentationibus cedat & corruat. Illos autem qui verbum audiunt & non faciunt, comparat stulto ædificanti super arenam, cuius tentata domus, ruinam efficit magnam. *Matth. 7.*

C

De manifestatione Domini in Rubo.

Cap. VII.

Exod. 3. DEinde dum pasceret Moyses oues Iethro soceri sui, vidit ardere rubum, & non comburi. Apparuit in rubo Dominus Moysi, mittens eum ad gentem, quam præsciebat iniquam futuram. Et erat flamma in rubo, id est, in spinis: & rubus non cremabatur. Rubus, spinæ peccatorum Iudaicorum. Flamma in rubo, verbum Dei. Quod ergo illis lex data est, flamma erat in rubo. Quod data lege non sunt consumpta peccata, rubus nec sub igne concremabatur. Alij in rubo flammante & non vrente, Ecclesiam intelligunt inflammari persecutionib. & eam loquente Domino illa non perire. Quod vero Dominus Moysi in eodem rubo apparuisse legitur, ostendit non alibi quam in Ecclesia cum credentibus apparere: quia nullus digne consistere vel Deum videre potest, nisi qui cuncta terrena & mortalia deposuerit vitia: quod significabant illa Moysi calciamenta deposita. Habet quippe & aliam figuram id quod Moyses discalciari iubetur. Vererum namque consuetudo erat, vt si sponsa sponsum repudiare vellet, discalciaret ille, & hoc esset signum repudij. Proinde Moyses discalciari iubetur: ne ad Ecclesiam, quæ in rubo significabatur, quasi sponsus calciatus accederet. Hoc enim Christo seruabatur, qui verus sponsus erat, de quo dicit Ioannes: Cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamenti. Vtique sicut dictum est Iosue & Moysi. Hebræi autem dicunt propterea in rubo apparuisse Deum Moysi, & non in alio ligno, ne forte sculperent in eodem Iudæi idolum. Semper enim Deus abstulit occasionem idolatriæ. *Deut. 25.* *Ioan. 1.*

D

De virga in serpentem conuersa.

Cap. VIII.

Exod. 3. MIttitur dehinc Moyses ad liberandum populum Israël. *Qui dicit Domino: Quod signum habebo vt credant mihi quia tu me misisti? Et Deus ad illum: Proyce,* inquit, *virgam quam manu gestas in terram. Et proiecit. Et factus est serpens. Et expauit Moyses, & fugit. Et ait illi Dominus: Apprehende caudam eius. Et apprehendit. Et facta est iterum virga.* Quid enim hic significat serpens? Serpens enim persuasit homini mortem. Ergo mors à serpente. Virga itaque in serpente, Christus est in morte. Et tamen expauit & fugit Moyses. Quid est ab illo serpente fugisse Moysen, nisi quod legitur in Euangelio factum: Mortuus est Christus, expauerunt discipuli, & ab illa spe, in qua fuerant, recesserunt. Sed quid dictum est, apprehende caudam eius: Quid est cauda, nisi posteriora? Hoc significauit: Posteriora mea videbis. Primo enim factus est serpens, sed cauda apprehensa, facta est virga: quia primo occisus est, post ea peractis omnibus ad id quod fuerat resurgendo reuersus est. Vbi per vitæ reparationem morte consumpta, nihil in eo serpentis apparuit. Est enim in cauda serpentis seculi finis: quia sic mortalitas Ecclesiæ per lubrica temporum voluitur, alij eunt, alij veniunt: per mortem tanquam per serpentem, mors seminata est. Sed fine nouissimo velut cauda seculi redimus ad manum Dei, atque apprehensi reparabimur, & nouissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera Dei, virga regni eximus.

E

F

Ioan. 3.

Osee. 13.

De manu Moysi in sinum missa.

Cap IX.

ITem datur aliud signum Moysi: *Mitte,* inquit, *manum in sinum tuum. Et misit. Protulit, inquit, eam. Et produxit. & inuenta est alba,* id est, immunda: albor enim in cute, lepra est, non candor. Ipsa enim hæreditas Dei, id est, populus eius ab eo foras missus, immundus factus est. Sicut scriptū est de ea: *Vt quid auertis faciem tuam & dexteram tuam de medio sinu tuo?* Sed quid illi ait? *Reuoca in sinum tuum.* Reuocauit. Et reuersa est ad colorem suum. Sic & plebs Iudæa nunc aliena est à sinu Dei, & foris immunda remansit: sed reuocat eam, & redit ad pristinum colorem, dum agnouerit Deum saluatorem. *Nunc enim cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & sic omnis Israël saluus fiat.* *Iob 41.* *Psal. 73.*

G

De aquis conuersis in sanguinem.

Cap. X.

DEinde aquæ missæ in terram à Moyse vertuntur in sanguinem, id est, populi in sanguinis Christi fidem. *Aquæ* enim, ait Apocalypsis, *quas vidisti, populi sunt & gentes,* *Apoc. 17.*

De ingressu Moysi ad Pharaonem.

Cap. XI.

POst hæc intrant ad Pharaonem Moyses & Aaron, petentes viam trium dierum producere in desertum populum Israel, & ibi sacrificare domino Deo.] Quæ est via trium dierum, quæ nobis incedenda est: vt exeuntes de Ægypto peruenire possimus ad locum in quo immolare debeamus? Via ista Christus est, qui dixit: *Ego sum via, veritas & vita.* Quæ via triduo nobis incedenda est. Qui enim confessus fuerit Dominum Iesum in ore suo, & credideri in corde suo, quod Deus suscitauit eum à mortuis tertia die, saluus erit. Hæc est ergo tridui via, per quam peruenitur ad locum, in quo Domino immoletur, & reddatur sacrificium laudis. Abominationes, inquiunt, Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. Oues quippe Ægyptij edere dedignantur: sed quod abominantur Ægyptij, hoc Israelitæ Deo offerunt: quia simplicitatē conscientiæ, quam sapientes huius seculi, hoc est, ciues Ægypti quasi fatuitatem deputant, hanc iusti Deo in sacrificium immolant: & per id Deo placere procurant, quod seculo & mundo abiectum & contemptibile esse cōsiderant, secundum Apostolum qui ait: Nam *quæ stulta* *Exod. 5.* *Ioan. 14.* *1. Cor. 1.*

H

sunt

A

sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. Ex quo autem cœpit loqui Moyses ad Pharaonem, affligitur magis populus Dei. Ex quo in animam hominis sermo Dei perlatus fuerit, acrius callidus hostis consurgit, & maiora vitia, quibus vincatur, immittit. Prius vero quam veniret sermo qui argueret vitia, in pace durabant. Sed vbi sermo Dei facere cœperit vniuscuiusque discrimen, tunc conturbatio magna consurget.

De virga in draconem conuersa.

CAP. XII.

Exod.7. PRoiecit deinde Moyses virgam coram Pharaone, & serpens facta, deuorauit serpentes Ægyptiorum.] significans quod Verbum caro fieret, qui serpentis diri venena euacuaret, per remissionem & indulgentiam peccatorum. Virga est enim verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperij. Virga serpens facta est: quoniam qui erat filius Dei ex Deo patre natus, filius hominis factus est, natus ex virgine. Qui quasi serpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis.

B

Ioan.3. Vnde ipse Dominus ait: *Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet filium hominis.* Virga enim Moysi in draconem conuersa, magorum absorbuit virgas: & Christus post gloriæ suæ dignitatem, factus est obediens vsque ad mortem, & per ipsam mortem carnis, consumpsit aculeum mortis, attestante Propheta: *Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus, inferne.*

Oseæ 13.

De obduratione Pharaonis. CAP. XIII.

INdurauit Dominus cor Pharaonis: scilicet quia diabolum ita induratum post peccatum, vt pœnitentiæ compunctione nunquam emolliatur, sicut in Iob de eo scriptum est: *Cor eius indurabitur quasi lapis.*

Iob 41.

De decem plagis. CAP. XIV.

C

DEhinc inferuntur plagæ in Ægyptum.] Hæc illa in Ægyptijs corporaliter gesta sunt, spiritaliter tamen nunc geruntur in nobis. Ægyptus namque seculi forma est. *Prima plaga*, in qua primo *aquæ verturtur in sanguinem.* Aquæ Ægyptiæ, erratica & lubrica Philosophorum sunt dogmata. Quæ merito in sanguinem vertuntur: quia in rerum causis carnaliter sentiunt. Sed vbi crux Christi mundo huic lumen veritatis ostendit, huiusmodi eum correptionibus arguit, vt ex qualitate pœnarum proprios agnoscat errores.

Exod.8. In *secunda* vero *plaga ranæ* producuntur, quibus indicari figuraliter arbitrãtur carmina poetarum: qui inani quadam & inflata modulatione, velut ranarum sonis & cantibus, mundo huic deceptionis fabulas intulerunt. Rana est enim loquacissima vanitas. Nihil enim ad aliud animal ipsum vtile est, nisi quod sonum vocis improbis & importunis clamoribus reddit.

Post hæc in *tertia plaga sciniphes* producuntur. Hoc animal quidem pennis suspenditur per aera volitans: sed ita subule est, & minutum, vt oculi visum nisi acute cernentis effugiat. Corpus autem cui insederit, acerbissimo terebrat stimulo: ita vt quem volare quis non valet videre, sentiat statim stimulantem. Hoc ergo animalis genus subtilitati hæreticæ comparatur: quæ subtilibus verborum stimulis animas terebrat, tantaque calliditate circumuenit, vt deceptus quisque nec videat nec intelligat vnde decipiatur. Quod vero in tertio signo magi cessauerunt, dicentes, *Hic digitus est Dei*: magi illi typum hæreticorum atque animositatem habuerunt. Declarat hoc Apostolus dicens: *Sicut Iannes & Mambres restiterunt Moysi, sic & hi resistunt veritati: homines mente corrupti & reprobi circa fidem, sed vltra non proficient.* Dementia eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Hi autem qui per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt; fatentes sibi aduersum esse Spiritum sanctum, qui erat in Moyse. Tertio enim loco ponitur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei. Vnde & illi deficientes in tertio signo, dixerunt: *Digitus Dei est hic.* Sicut autem conciliatus & placatus Spiritus sanctus præstat requiem mitibus & humilibus corde: ita contrarius & aduersus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscæ illæ breuissimæ significauerunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes: *Digitus Dei est hic.*

D

2. *Tim.3.*

E

Quarto loco *muscis* Ægyptus percutitur. Musca enim nimis insolens & inquietum animal est: in qua quid aliud quam insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Ægyptus ergo muscis percutitur, quia eorum corda qui hoc seculum diligunt, desideriorum suorum inquietudinibus feruntur. Porro septuaginta interpretes *cynomiam*, id est, *caninam muscam* posuerunt: per quam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas & libido arguitur carnis. Potest quidem hic locus significare etiam per muscam caninam, forensem hominum eloquentiam, qua veluti canes alterutro se lacerant.

Iam vero *quinto* in loco, *animalium nece* vel pecudum Ægyptus verberatur. Vecordia in hoc arguitur, stultitiaque mortalium, qui tanquam irrationabilia pecora, cultum & vocabulum Dei imposuerunt figuris, non solum hominum, sed & pecudum ligno & lapidibus impressis. Amonem Iouem in ariete venerantes, & Anubem in cane, Apin quoque colentes in tauro: & cætera quoque, quæ Ægyptus deorum suorum portenta miratur, & in quibus cultum credebant inesse diuinum, in his viderunt miseranda supplicia.

Exod. 9.

F

Vlcera post hæc & vesicæ cum feruoribus *sexto in verbere* producuntur. In vlceribus arguitur dolosa huius seculi & purulenta malitia: in vesicis tumens & inflata superbia in feruoribus ira ac furoris insania. Hucusq; enim talia per errorum suorum figuras mundo supplicia inferuntur.

Post hæc vero verba, veniunt de superius, scilicet *voces, tonitrua & grando & ignis discurrens.* In tonitruis enim increpationes ac diuinæ correptiones intelliguntur: quia non cum silentio verberat: sed dat voces, & doctrinam cælitus mittit, per quam possit culpam suam castigatus agnoscere mundus. Dat & grandinem, per quam tenera adhuc vastentur nascentia vitiorum. Dat & ignem, sciens esse spinas & tribulos, quos debeat ignis ille depasci. De quo dicit Dominus: *Ignem veni mittere in terram.*

G

Luc. 12.

Per hunc enim ignem, incentiua voluptatis & libidinis consumuntur.

Quod autem *locustarum octauo* in loco fit mentio, putatur à quibusdam per hoc genus plagæ diffidentis à se & discordantis humani generis inconstantia confutari. Alio quoque sensu, locustæ pro mobilitate leuitatis accipiendæ sunt, tanquam vagæ & salientes animæ in seculi voluptates.

Exod.10.

Nona plaga tenebræ factæ sunt, siue vt mentis eorum cæcitas arguatur; siue vt intelligant diuinæ dispensationis & prouidentiæ obscurissimas esse rationes. Potuit enim Deus tenebras latibulum suum, quas illi audacter & temere perscrutari cupientes, & alia ex alijs asserentes, in crassas & palpabiles ignorantiæ tenebras deoluti sunt.

Psal.17.

Ad vltimum delentur primogenita Ægyptiorum, siue principatus & potestates, & mundi rectores tenebrarum harum, siue auctores & inuentores falsarum, quæ in hoc mundo fuerunt, religionum, quas Christi veritas cum suis extinxit & deleuit auctoribus. Porro quod sequitur, *in diis eorum fecit iudicium*, illud Hebræi autumant, quod nocte qua egressus est populus, omnia in Ægypto templa destructa sunt, siue motu terræ, siue tactu fulminum. Spiritaliter autem dicimus, quod egredientibus nobis ex Ægypto, errorum idola corruant, & omnis peruersorum dogmatum cultura quatiatur.

Exod.11.

H

De Pascha. CAP. XV.

INterea fit Pascha. In occisione agni occiditur Christus. De quo in Euangelio dicitur: *Ecce agnus Dei: Ecce*

Ioan.1.

A

qui tollit peccata mundi. Vespere immolatur agnus. In vespera mundi passus est Dominus. Prohibentur enim qui Pascha faciunt, ossa frangere. Non franguntur in cruce ossa Domini, adtestante Euangelista, qui ait: *Os eius non comminuetis.* Sanguine agni illiniuntur Israelitarum postes, ne vastator Angelus audeat inferre perniciem. Signantur signo dominicæ passionis in frontibus fideles populi ad turelam salutis: vt hi soli ab interitu liberentur qui cruore dominicæ passionis corde & fronte signati sunt; qui etiam ore loquuntur, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Vnde & appellatur ipsa solennitas **phase*, quod nos *tránsitum* possumus vocare, eo quod de peioribus ad meliora pergentes, tenebrosam Ægyptum derelinquamus. Quod autem ait de agni illius esu, *omnis alienigena non comedet ex eo in vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras*: hoc de Christi corporis sacramento, cuius agnus ille figuram obtinuit, proprie tenetur scriptum: cuius corpus & sanguis in vna domo, id est, in vna Ecclesia vesci præcipitur; nec efferri foras, in plebibus scilicet hæreticorum, quæ ab eadem Ecclesiæ Catholicæ vnitate foris vagantur.

Ioan.19.

Psal.4.

al. Pascha.

B

De argento & auro Ægyptiorum sublato.

CAP. XVI.

PRæcepit dehinc populo Deus per Moysen, vt ab Ægyptijs sibi commodata peterent quæ auferrent. Sicque Moyses & populus proficiscens auro & argento spoliauit Ægyptios iussu Domini Dei nihil iniuste iubentis. Quid ergo hæc præfigurauerunt, nisi quod in auro & argento ac veste Ægyptiorum significatæ sunt quædam doctrinæ, quæ ex ipsa consuetudine gentium, non inutili studio discuntur? Sed siue illud significet, siue illud quod ex ipsis gentibus animæ pretiosæ, tanquam vasa aurea & argentea cum suis vtique corporibus, quæ vestes significant, adiungunt se populo Dei, vt simul de hoc seculo, tanquam de Ægypto liberentur.

C

Exod.13.

De Azyma. CAP. XVII.

QVod vero ait, fermento sublato, sic profectos esse filios Israel de Ægypto; hoc & à nobis modis omnibus, si fieri potest, elaborandum est, vt exeuntes à seculi huius illecebris, non ambulemus in fermento veteris malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis: quod est in noui hominis conuersatione, relicto pristino homine cum vitijs suis. Et illi quidem septem diebus azyma comedebant. Nos vero simpliciter & pure vescimur in his septem diebus, quibus mundus iste peragitur, qui semper in suo ordine reuoluuntur, & quotidie nobis agnus occiditur, & Pascha quotidie celebratur, si fermentum malitiæ & nequitiæ non habeamus, si innouati nihil ex veteris corruptionis malitia delectemur. Nam quid est aliud fermentum, nisi corruptio naturæ? Quod & ipsum prius à naturali dulcedine recedens adulterino

al. anguore.

* acrore corruptum est: in hac nobis præcipitur mansione, vt semper egressionis ex Ægypto memores simus, vt celebremus Pascha, id est, transitum nostrum de peioribus ad meliora, & primogenita nostri veteri: id est, nostrorum operum, cunctarumque virtutum principium Domino consecremus.

D

De columna ignis & nubis. CAP. XVIII.

IAm tunc videtur Dominus nocte in columna ignis, & per diem in columna nubis, præcedens populum, & dux itineris factus.] Nubes ista præcedens Christus est, idem etiam columna: quia rectus & firmus & fulciens infirmitatem nostram. Per noctem lucens, & per diem non lucens; vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Potest & sic non incongrue accipi, quod Christi Sacramentum tanquam in die manifestatum est in carne, tanquam in nube: in iudicio vero, tanquam in terrore nocturno: quia tunc erit magna tribulatio seculi, tanquam ignis, & lucebit iustis, & ardebit iniustis.

E

De diuisione maris. CAP. XIX.

Exod 14.

SEquentibus inde Ægyptijs, percutit Moyses virga aquas, & transierunt filij Israel per medium mare rubrum.] Quid mare rubrum, nisi baptismum Christi sanguine consecratum? Hostes sequentes cum rege, qui à tergo moriuntur, peccata sunt præterita quæ delentur, & diabolus, qui in spiritali baptismo suffocatur. Premunt quidem Ægyptij, vrgent & instant peccata, sed vsque ad aquam baptismi.

De Cantico glorificationis. CAP. XX.

Exod.15.

POst transitum rubri maris canit Canticum populus Deo, Ægyptijs & Pharaone submersis. Non aliter & fideles postquam de lauacro consecundunt, extinctis peccatis hymnum in voce gratulationis emittunt dicentes: *Cantemus Domino; gloriose enim honorificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare.* Quod tamen melius & dignius ille dicit, qui habuerit tympanum in manu sua sicut maria: id est, carnem suam crucifixerit cum vitijs & concupiscentijs, & mortificauerit membra sua quæ sunt super terram. Iam dehinc ducitur post maris transitum populus per desertum: baptizati scilicet omnes per mundum, non perfruentes promissa patria, sed quod non vident sperando, per patientiam expectando, tanquam in deserto sunt, & illic laboriosæ & periculosæ tentationes, ne reuertantur corde in Ægyptum. Nec ibi tandem Christus deserit, nam & illa columna non recedit.

Galat.5.

Coloss.3.

F

De aquis amaris. CAP. XXI.

EGressus populus de mari rubro, occurrit eremus, in qua tribus diebus ingredientes non habuerunt aquâ & peruenerunt ad fontem Marat, qui ex amaritudine nomen accepit. Murmurat populus videns aquas & potare non sustinens. Mittit lignum Moyses in aquas, & factæ sunt dulces.] Intellige amaras aquas occidentis litteræ & legis habere figuram. Quibus si immittatur confessio crucis, & passionis dominicæ sacramentum iungatur, tunc efficitur aqua miræ suauitatis: & amaritudo litteræ vertitur in dulcedinem intelligentiæ spiritalis. Vnde & scriptum est: *Constituit Dominus populo suo legem & iudicia, & tentauit eum,* Alio quoque sensu, quod aquæ amaræ, ligno in se suscepto, dulce sunt, indicio etat amaritudinem gentium per lignum crucis Christi in vsum dulcedinis quandoque esse vertendam. Sciendum vero iuxta superiorem sensum, quod primum ductus est Israel ad aquas salsas & amaras: & ligno monstrato à Domino dulcibus effectis, postea venitur ad fontes. Primo enim ducitur populus Israel ad litteram legis, in qua donec permanet, de amaritudine recedere non potest.

G

De 12. fontibus & 70. palmis.

CAP. XXII.

CVm ergo per lignum vitæ, dulcis fuerit effecta, & intelligi lex spiritaliter cœperit, tunc de veteri Testamento transitur ad nouum, & venitur ad duodecim fontes, id est, ad duodecim Apostolos. Ibi enim arbores reperiuntur septuaginta palmarum. Non enim duodecim soli Apostoli fidem Christi prædicauerunt; sed & alij septuaginta missi ad prædicandum verbum Dei referuntur: per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret. Siquidem & isti duodecim fontes septuaginta palmarum arbores irrigantes, Apostolicâ gratiam figurant, populos in septenario numero decuplato rigâtem: vt per septiformem spiritus donum legis decalogus impleatur.

H

De carnibus alitum & manna. CAP. XXIII.

Exod.16.

MVrmurat interea populus in deserto propter famem, & cõuersus respexit procul in nube gloriam Dei: aspexitque *vespere coturnicem, & mane* diei alterius *manna.* Quid enim per volucrum escas, nisi prædicationes

diuinitus

A diuinitus missæ intelliguntur? Quæ transcurrunt per verba sonantia, quasi per aerem volatilia pennata: quibus per fidem pascuntur hi qui ad patriam regni cælestis peruenire contendunt. Potest quidem & volucrum esca, veteris significare legis eloquia; quæ plebem carnalem, tanquam carne alebat per verba diuitus missa, quasi per volatilia. Vnde & vespere dantur: quia cuncta quæ carnaliter illis concessa sunt, finem erant habitura. Manifestato autem lumine fidei, datur manna populo. Manna vtiq; quod est Christus, qui tanquam panis viuus de cælo descendit, qui per nubes Euangelicas vniuerso orbi pluitur. non iam murmuranti populo & tentanti Synagogæ, sed credenti, & in illo spem ponenti datur Ecclesiæ. Hoc est autem manna indeficiens: hic est panis viuus & cælestis cibus Angelorum: quo Dei verbum corruptibiles incorruptibiliter pascit. Quod vt manducaret homo; caro factum est, & habitauit in nobis. Quo etiam qui vescuntur, spiritaliter viuunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes mortui sunt. Non incongrue per manna, etiam cælestia significantur legis eloquia. Vnde & interpretatio nominis sic sonat: *Manna* enim interpretatur, *quid est hoc?* Cum enim audimus legem Dei recitari in Ecclesia, interrogamus doctores, dicentes: Quid est hoc? Hoc autem manna minutum erat sicut semen coriandri, & suaue. Quid verbo Dei minutius, quidue subtilius? aut quid dulcius, & suauius eloquiis Dei, quæ sunt dulcia super mel & fauum? Sed quid est, quod sexta die duplum colligi iubetur, quod etiam sufficiat in sabbato? Sexta dies, ista est sexta ætas mundi in qua nunc sumus. In hac ergo duplum colligit, qui propter spem vitæ æternæ verbum Dei & audit & facit. In hac duplum recondit, qui & bene viuit & aliis misericordiam præbet. Quod reponebatur pro sabbato non corrumpebatur: bona enim opera facta propter futuram requiem, in futuro seculo permanent. Qui vero infideles erant, & præter causam sabbati seruabant de manna, ebulliebant ex eo vermes & computrescebat. Sic & qui propter præsentem vitam & amorem seculi thesaurizant, his illi vermes ebulliunt qui nunquam morientur. Isti sunt vermes, quos generat auaritia & diuitiarum cæca cupiditas his qui habent pecunias, & videntes in necessitate fratres suos, claudunt ab eis viscera sua, sed & is, qui post susceptum verbum Dei peccat, efficitur ei ipsum verbum Dei vermis, qui eius semper conscientiam fodiat & arcana pectoris rodat. Quanquam & vermis sit Christus, ipso loquente: *Ego autem sum vermis, & non homo.* Sicut enim ipse est aliis in ruinam, aliis in resurrectionem: ita & ipse in manna fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus vermis efficitur.

B

Psal. 118.

C

Psal. 21.

De petra virga percussa, Cap. XXIIII.

Exod. 17. POst manna queritur populus ab ardore sitis, & fons de petra erupit.] Eadem autem petra, quæ percussa aquam euomuit, Christi figuram habuit. Ad quem velut virga lignum passionis accessit; vt emanaret credentibus gratia. Percussa enim petra, fons manauit: Percussus in cruce Christus, sitientibus lauacri gratiam & donum Spiritus sancti effudit. Petram enim istam figuram habuisse Christi probat Apostolus, cum dixit: *Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra: Petra autem erat Christus.* Quod autem sitiens populus propter aquam murmurat aduersus Moysem, & propterea iubet Deus vt ostendat eis petram de qua bibant, quid hoc significat, nisi quia si quis est qui legens Moysem murmurat aduersus eum, & displicet ei lex quæ secundum litteram est scripta, ostendit ei Moyses petram, quæ est Christus, & adducit eum ad ipsam, vt inde bibat & reficiat sitim suam

1. *Cor.* 10.

D

De pugna Amalech, Cap. XXV.

POst hæc Moyses ascendit in montem & Iosue contra Amalech militat. Tenet virgam Moyses, brachiaque sua in modum crucis extendit:] Sicq; hostis, id est diabolus, viam cælestis patriæ intercludere moliens signo crucis Dominicæ superatur. Dum leuaret manus Moyses, vincebat Israel: rursus si inclinasset, superabat Amalech.] Eleuantibus enim nobis actus nostros ad cælum, rectores tenebrarum subiiciuntur. At contra remissis orantes manibus, hoc est terrenam conuersationem sectantes, hostis victor insequitur. Sedit Moyses super lapidem, de Zacharia, qui septem habebat oculos, & in Samuelis volumine appellatur lapis adiutorij, & vtramque manum eius Aaron & Hur, quasi duo populi, aut duo testamenta sustentant.

E

Zach. 3. 1. *Reg.* 7.

De Ietro socero Moysi, Cap. XXVI.

Exod. 18. DEuicto autem Amalech, venit Ietro socer Moysi, adducit Sephoram, id est, Ecclesiam, & vtrumque filium ex vtroq; populo procreatum. Dat Moysi consilium septuaginta seniorum. Audit eum Moyses, & facit quæcumque dicit ei.] Vbi magnæ admirationis est, vt Moyses Propheta Deo plenus, qui cum Domino facie ad faciem loquebatur, ab homine gentili consilium acciperet, & faceret omnia quæcumque diceret illi: nisi vt formam humilitatis populorum principibus daret, & futuri sacramenti designaret imaginem. Sciebat enim quandoque futurum, quod per populum ex gentibus congregatum, ea quæ in lege deerant, eo suggerente complerentur, bonumque & spiritualem intellectum afferret ad legem Dei, & sciebat, quod audiret idem populus legem, & faceret omnia quæcumque diceret, legisque diminutio succedente Euangelio completetur.

F

De ascensione Moysi in montem, Cap. XXVII.

Exod. 19. ACcessit itaque post hæc populus quadragesima septima die egressionis ex Ægypto ad montem Sina: ibique Moyses ascendit ad Dominum, & Dominus ad eum descendit.] Mons quippe, altitudo contemplationis nostræ est, in qua ascendimus, vt ad ea quæ vitia infirmitatem nostram sunt intuenda subleuemur. Sed in hanc Dominus descendit; quia sanctis multum proficientibus parum de se aliquid eorum sensibus aperit.

G

De monte Sina, & tonitruis, cum fulgoribus & caligine, Cap. XXVIII.

Exod. 20. IAm deinde quinquagesima die post passionem Domini, quam Pascha illud præfigurabat, datus & Spiritus sanctus, promissus paracletus, descendens super Apostolos, & qui cum eis erant in centum viginti Mosaicæ ætatis numero constitutis: & diuisis linguis credentium, totus Euangelica prædicatione mundus impletus est. Dicitur illic *Lex scripta digito Dei.* Et Dominus dicit de Spiritu sancto: *In digito Dei eiicio dæmonia.* Aspicit illic cunctus populus voces & lampades, montemque fumantem, tonitrua & fulgura, clangoremque buccinæ perstrepentem. In vocibus namque & tonitruis, clamor prædicantium intelligitur. in lampadibus claritas miraculorum: in sonitu buccinæ fortis prædicatio sanctorum. Quæ omnia in aduentu Christi & Spiritus sancti completa sunt; quando omnes discipuli Christi in varietate linguarum præceptis & ignis intonuerunt. Interpretatur autem Sinai *Rubus*, quod significat Ecclesiam; in qua & Dominus loquitur Moysi. Quod autem legem daturus Dominus in igne & fumo descendit, hoc significat, quia & fideles claritatis suæ ostensione illuminat, & infidelium oculos per fumum erroris obscurat. Quod vero videtur in caligine, hoc significat, quia impij qui terrena sapiunt, caligine malitiæ eum descendentem, id est, in humilitate nascentem, non cognouerunt. Aliis in caligine visus, legem dedit: quia veritatem suæ legis non sequuturis infidelibus, quasi per caliginem dixit: vt videntes non videant, & audientes non audiant.

H

De de-

De decalogo, Cap. XXIX.

DAt igitur inde Dominus Moysi legem ignorantiæ nostræ & cognitionis suæ. Eandemque in decem verba constituit, & in saxeis tabulis digito suo scripsit. Quare in tabulis lapideis? Signat Iudæos dura cervice fuisse. Et hæc quidem præcepta ita sunt distributa, vt tria pertineant ad dilectionem diuinæ Trinitatis, septem vero ad amorem fraternum, quibus societas humana non læditur.

Primum decalogi mandatum ad Deum patrem pertinet, dum dicit: *Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* Vtique vt hæc audiens, vnum Deum patrem colas, & in multos fictos deos fornicationem tuam non effundas.

Secundum præceptum ad filium pertinet, dum dicit, *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*: id est, ne æstimes creaturam esse filium Dei, quoniam omnis creatura vanitati subiecta est: sed credas eum esse æqualem patri, Deum deorum, verbum apud Deum, per quem omnia facta sunt.

Tertium mandatum de sabbato, ad Spiritum pertinet sanctum, cuius dono requies nobis sempiterna promittitur. Nam quia Spiritus sanctus dicitur, propterea & septimum diem sanctificauit Deus. In alijs enim diebus operum non est nominata sanctificatio, nisi in sabbato, vbi dicitur: Requieuit Deus. Proinde igitur hoc mandatum pertinet ad Spiritum sanctum, tam propter nomen sanctificationis, quam etiam propter æternam requiem ad donum Spiritus sancti pertinentem. Dicitur enim ibi: *Memento vt diem Sabbati sanctifices: Sex diebus operaberis: & facies omnia opera tua. Septimus autem dies sabbatum est Domini Dei tui. Non facies omne opus in eo.* In sex dierum opere, sex millium annorum operatio continetur. In septimo vero requies illius beati regni & tempus ostenditur, quod carnaliter Iudæi sapientes & celebrantes peccant. Et hoc ne nos ad fidem mendaciter fallentes aptemus, clamat per Prophetam Deus: *Neomenias & sabbata vestra odiuit anima mea.* Quomodo ergo sanctificata erunt sabbata illa quæ odit Deus? Illud ergo sabbatum est sanctificatum, vbi post bona vitæ huius opera, requies nobis æterna promittitur. Ideoque quicquid agimus, si propter futuri seculi requiem faciamus, veraciter sabbatum obseruamus.

Esa. 1.

Post hæc tria præcepta, septenarius succedit numerus mandatorum *ad dilectionem proximi* pertinens, & incipit ab honore parentum. Quod tamen in ordine quartum est: *Honora patrem tuum & matrem tuam.* A parentibus enim suis homo aperit oculos, & hæc vita ab eorum dilectione sumit exordium. Inde hoc mandatum primum est in septem, sicut & Dominus in Euangelio ait: *Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum.* Sed quomodo primum, quia quartum, nisi quia, vt prædictum est, in septenario numero, qui pertinet ad dilectionem proximi, primum est in altera tabula? Nam ideo duæ tabulæ legis datæ sunt. Iubetur ergo in hoc præcepto filijs honorare parentes, neque contumeliosos illis existere: sed officio pietatis reuerentiam debitam præstare. Nam qui parentibus honorem deferre non nouit, quibus parcere poterit qui suos odit?

Matth. 15.

Quintum, Non mœchaberis: id est, ne quisquam præter matrimonij fœdus alijs fœminis misceatur ad explendam libidinem. Nam specialiter adulterium facit, qui præter suam ad alteram accedit.

32. q. 5. Nō mœchaberis.

Sextum, Non occides. Etenim non solum opere perpetrans homicidium facit: sed etiam & qui incurrit in eum esurientem & nudum qui mori possit, nisi indumentum cibumque porrigendo subueniat, & idem homicida tenebitur.

Septimum, Non furtum facies, quod est vitium rapacitatis.

Octauum, Non falsum testimonium dices: quod est crimen mendacij & falsitatis.

Nonum, Non concupisces vxorem proximi tui. In hoc præcepto vetat intentionem adulterinæ cogitationis. Nam aliquid aliud est tale facere præter vxorem: aliud non appetere alienam vxorem. Ideo duo præcepta sunt, *Non mœchaberis*, &, *Non concupisces vxorem proximi tui.*

Decimum, Non concupisces rem proximi tui. In quo præcepto damnat ambitionem seculi, & refrenat concupiscentiam rerum. Itaque horum primum prohibet superstitionem, secundum errorem, tertium interficit seculi amorem, quartum impietatem, quintum allidit fornicationem, sextum crudelitatem, septimum rapacitatem, octauum perimit falsitatem, nonum adulterij cogitationem, decimum mundi cupiditatem. Et notandum, quia sicut decem plagis percutiuntur Ægyptij: sic decem præceptis conscribuntur tabulæ; quibus tegantur populi Dei & dæmones occidantur.

De duabus tabulis, Cap. XXX.

CVr autem in *duabus tabulis* scripta est lex, nisi aut propter duo testamenta significanda, aut propter illa duo præcepta dilectionis Dei, & dilectionis proximi, in quibus tota lex pendet & prophetæ? Hæc enim in tabulis singulis explicata sunt. In vna enim tria præcepta ad Dei pertinentia charitatem: in altera vero septem pertinentia ad proximi societatem. Sed cur lapideæ eædem tabulæ fuerunt nisi ad significandum cor Iudæorum lapideum? Per lapidis insensibilitatem, demonstrauit duram eorum mentis stoliditatem: de qua propheta dicit, *Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum.* Vnde & Apostolus: *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Neque enim hoc tabulæ carnales volunt, vt carnaliter sapiamus: sed quia in comparatione lapidis qui sine sensu est caro sentit. Idcirco per lapidis duritiem, significatum est cor non intelligens; & per carnalem sensibilitatem, significatum est cor intelligens.

Ezech. 36.

2. Cor 3.

De eo quod iussum est, Altare de terra facietis.

Cap. XXXI.

QVod autem additur ibi à Domino: *Non facietis vobis Deos argenteos & aureos: altare de terra facietis mihi*: Altare enim de terra Deo facere, est incarnationem Mediatoris sperare. Tunc quippe à Deo nostrum munus accipitur, quando in hoc altari nostra humilitas, id est, super dominicæ incarnationis fidem posuerit quicquid boni operatur. In altari ergo de terra oblationum munus offerimus, si actus nostros dominicæ incarnationis fide solidamus.

Psal. 3.

De eo quod ait, Non ædificabitis illud de sectis lapidibus.

Cap. XXXII.

DEinde adiecit: *Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus: si enim leuaueris super illud cultrum, polluetur.* Secti lapides, hi sunt qui vnitatem scindunt, ac diuidunt semetipsos à societate fraterna per odium vel schismata: tales in corpore suo non recipit Christus, cuius corporis figuram altaris illius constructio obumbrabat. Isti vero non secti lapides, ex quibus altare construi iubetur, hi sunt qui fidei morumque vnitate solidantur: de quibus dicit Apostolus: *Vos estis lapides viui, coædificati in domus spiritales.* His non est iniectum ferrum, quia incorrupti sunt, & iacula maligni ignita non receperunt. Omnes vnum altare faciunt; quia vnitatem fidei vel concordiam charitatis sequuntur.

Exod. 20.

Exod. 2

De eo quod ait, Non accedetis ad eum per gradus.

Cap. XXXIII.

NOn accedes per gradus, ad altare meum, id est, non gradatim vnum alio præferens ad me peruenies, neque priorem neque posteriorem tempore discernes; quia diuisum & sequestratum vnitatis Dominum propitium non habebis: hoc enim Ariani faciunt, qui insecabilem Patris, Filij, & Spiritus sancti substantiam diuidunt. Iam deinde quam plura legis præcepta dantur, quibus omissis, quæ opportuniora sunt, dicenda sunt.

Exod. 1 & 34.

De

De Hebræo sex annis seruiente,

CAP. XXXIV.

PRæcipitur enim post hæc in lege, vt Hebreus puer si forte in seruitutem deuenerit, sex annis seruiat, septimo vero anno liber dimittatur. Quod si egredi à seruitute noluerit propter vxorem & filios, perforabitur auricula eius. & erit seruus in seculum, Hæc de præsenti non dicitur seculo, sed de futuro: quia in sex ætatibus huius seculi seruientes, in septimo die æterno sabbato liberamur: si tamen voluerimus esse liberi, dum adhuc in seculo seruimus peccato. Si autem noluerimus, perforabitur nobis auricula in testimonium nobedientiæ, & cum vxore & filiis nostris, quos prætulimus libertati, id est, cum carne & operibus eius, iugiter peccati seruierimus in æternum.

De talione, CAP. XXXV.

ILlud vero quid significat, quod in hac lege *oculos pro oculo* dari iubetur? Oculus enim est, quisque doctor, tãquam vitæ demonstrans iter. Idem autem si intentionem auditoris per aliquam pernicioſam doctrinam conetur extinguere, si oculum lædat animæ, & intellectum eius turbat, auferatur necesse est ab Ecclesiæ præsulatu: & intellectus eius turbulentus ac ferox, qui scandalum fidei generat, proiiciatur: Sed & si quis dentem læsit auditoris, per quem scripturarum cibos comminuebat, & diuidens spiritualiter distinguebat, vt subtilem ex his ad interiora animæ transmitteret sensum: Quisquis ergo huiusmodi euellens dentem conatur à corpore Christi præcidere, auferatur dens ille. De talibus enim dicitur: *Dentes peccatorum contriuisti.* Si quidem & *manus pro manu; & pes pro pede* poscitur. Manus est actio operantis: pes est, per quem inceditur ad bona opera vel mala. Præcidatur ergo ille qui scandalum facit, non solum in fide, sed etiam in actibus qui per manum significantur, aut offendiculum præber, quo pedes læduntur. Recipiat etiam cumbustionem, qua combussit, & gehennæ fraternam tradiditanimam. Per quæ singula ostenditur, vt iste percussor omnibus detruncatus membris à corpore excidatur Ecclesiæ, vt cæteris videntis timorem habeant, & non faciant similiter.

De decimis & primitiis offerendis,

CAP. XXXVI.

IVbetur quoque inter hæc Israelitico populo *decimas frugum cunctarumque primitias rerum* offerre Domino. Spiritualiter quippe primitiæ frugum vel primogenitorum, principia bonorum operum ostendunt, vel ipsam bonam voluntatem, quæ prior est opere, quam Pelagiani sibi tribuendo offendunt. Deus autem dum illa sibi à nobis iubet offerri, indicat nos ad ipsius gratiam pertinere. In decimis itaque Domino offerendis denarius numerus perfectionem significat: quia vsque ad ipsum numerus crescit. Ideoque sicut in primitiis principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorũ operum ad Deum referre præcipimur, à quo & boni operis initium, & perfectionis percipimus effectum. Verum quod dixit, *primogenita asini mutabis oue,* Per asinum hoc loco immunditia, per ouem vero innocentia designatur. Asini quoque primogenita oue mutare, est immundæ vitę primordia ad innocentię simplicitatem conuertere: vt postquam omnia illa peccator egit, quæ vt immunda Dominum respuit, ea iam agendo proferat, quæ Dei sacrificio munda imponat. Quod vero sequitur, *si non redemeris, occidetur,* quia nimirum mens immunda & delictis obnoxia, si non fuerint in melius commutata, necabitur morte perpetua.

De vitulo combusto igni, & de interfectis tribus millibus hominum,

CAP. XXXVII.

DEscendens itaque Moyses de monte cum tabulis, dum audisset populum quod fuerat ad idola consecratus, indignos eos iudicans accipere legem, proiecit de manibus suis tabulas: quibus confractis, incendit vitulũ quem plasmauerant.] Sed quid sibi velit iste vitulus, quę fecerunt sibi filij Israel in solitudine, vel quid significet quod Moyses ipsum vitulum igne combussit, minutatimque concidit, & in aquam aspergens potum populo dedit? Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est operatione Spiritus sancti scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quibus eas legeret, iudicauit: Si denique vt ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum & contriuit, & in aqua sparsit atque submersit, vt quid etiam potum hunc populo dedit? Quem non excitet factum hoc, ad quærendam & intelligendam propheticam significationem? Occurrat ergo iam intentis mentibus, quia Diaboli corpus significabatur in vitulo: id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor est Diabolus. Aureum præterea, quia videntur idololatriæ ritus, velut à sapientibus instituti. De quibus dicit Apostolus: *Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum atque serpentum.* Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Ægyptiorum etiam primates, & tanquam docti homines adorare figmenta. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas gẽtilium idololatriæ deditorũ. Hanc sacrilegam societatẽ Dominus Christus illo igne combussit: de quo in Euangelio ait: *Ignem veni mittere in terram:* vt quoniam non est qui se abscondat à calore eius, dum in eum credunt gentes, igne virtutis eius diabolica in eis forma soluatur. Totum deinde corpus illud comminuitur, id est, ab illamalæ conspirationis conflatione discissum verbo veritatis humiliatur, & comminutum in aquam mittitur, vt eos Israelitæ, id est, Euangelij prædicatores ex baptismo in sua membra, id est, in dominicum corpus transferant. Quorum vni Israelitarum, id est, Petro de ipsis gentibus dictum est: *Macta & manduca.* Si macta & manduca, quare etiam non concide & bibe? Ita iste vitulus per ignem zeli & actem verbi, & aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur absorptus est. Nunc autem quid etiam Propheticæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos qui sibi absente ipso idolum fabricauerant, sine vlla cuiusque necessitudinis distinctione insit interimi. Facile est autem vt intelligatur hominum illorum interemptione, significari vitiorum talium necem: qualibus ad eandem idololatriam defluxerunt. In talia quippe vitia fluere nos iubet Apostolus, cum dicit: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus.* De porta vero vsque ad portam ire, est à vitio vsque ad vitium, per quod ad mentem mors ingreditur, cum gladio increpationis discurrere. Sed & ipse numerus trium millium interfectorum, triplicem formam indicat peccatorum. Omne enim peccatum, aut facto, aut verbo, aut cogitatione committitur.

De confractione tabularum.

CAP. XXXVIII.

AScendit itaq; Moyses denuo in montem. Iterum que dat ei Deus legem in alijs tabulis, ad instar priorum præcisis.] Sed quid significauerunt eædem tabulæ, quas primũ à Domino Moyses accepit, & sine mora confregit? Tabulę illæ imaginẽ demonstrabant priscæ legis, nõ post longũ interuallũ pro populi peccato cessaturis. Aliæ vero

ad in-

A

ad instar ptiorum iteratо inciſæ, noui Testamenti habuere figuram. Istæ non franguntur, vt ostenderetur noui Testamenti eloquia permansura. Vnde & merito decem verbis legenda signantur: vt per eundem numerum figura crucis exprimeretur. Huius enim formæ in decus X, littera est. Nam recto vno apice à summo vsque ad imum ducitur. Rursus alio non dispari, per transuersa brachiorum componitur. Vnde & ipse ait: *Non veni legem soluere, sed implere.* Vtique per passionem crucis: cuius imago fuit in tabulis.

Matth. 5.

De 40. diebus quos ieiunauit Moyses, & de eo quod ait Dominus ad Moysem, Posteriora mea videbis. Et de glorificatione Moysi,

Cap. XXXIX.

B

QVid autem sibi velit quod Moyses quadraginta diebus ieiunauerit? Cuius actionis quædam figura est in huius numeri consideratione: quadragenario enim numero, & Moyses & Helias & ipse Dominus ieiunauerunt. Præcipitur enim nobis ex lege, & Prophetis, & ex ipso Euangelio, quod testimonium habet à lege & Prophetis: vnde etiam in monte inter vtramq; personam medius saluator effulsit, vt à mundi illecebris auiditatem nostram, tanquam ieiunio temperantiæ refrenemus, quandiu perfectio decalogi legis per quatuor eiusdem mundi partes, id est, toto orbe prædicatur, vt decem quater ducta quadragenarium numerum signent. Quid vero petunt Moyses, vt claritatem Domini videret, dicens: *Si inuenigratiam apud te, ostende mihi teipsum manifeste?* Accepit enim in præsenti congruum responsum, quod faciem Domini videre non posset, quam nemo videret & viueret. Quid est ergo, *faciem meam videre non poteris*: nisi quia quamuis vsque ad paritatem angelicam, humana etiam post resurrectionem natura proficiat, & ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen eius essentiam plene non præualet, quam nec ipsa perfectio Angelica in toto vel integre attingit scire, secundum Apostolum, qui ait: *Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum*, vt subaudias, & Angelorum? Sola enim sibi integre nota est Trinitas, & humanitati susceptæ, quæ tertia est in Trinitate persona. Iam deinde in sequentibus verbis Dei, futuri Christi Ecclesiæque mysterium figuratum est. Gestauit quippe Moyses typum populi Iudæorum, in Christum postea crediturι. Ideo illi dictum est: *Cum transiero, posteriora mea videbis.* Quidam hunc sensum in Euangelio dicunt fuisse completum, cum ascendisset Dominus in montem, quando apparuit Moyses colloquens cum Iesu. Et ideo ibi completam aiunt istam promissionem, quam accepit in monte Sina, cum dictum est: *Posteriora mea videbis.* Vidit ergo posteriora eius, id est, vidit quæ in posteritoribus & nouissimis facta sunt. Quod autem ait Dominus ad Moysem: *Est locus apud me: stabis super petram*, & paulo post, *Tollam manum meam & videbis posteriora mea*: quia enim ex sola Ecclesia Catholica Christus cõspicitur, apud se esse locũ Dominus perhibet, de quo videatur. In petra Moyses ponitur, vt Dei speciem contempletur: quia nisi quis fidei soliditatem tenuerit, diuinam præsentiam non agnoscit. De qua soliditate Dominus, *Super hanc petram*, inquit, *ædificabo Ecclesiam meam.* Quod vero descendente denuo Moyse cum tabulis, facies eius glorificata videtur, sed tamen velamine tegitur, hoc significabat, vt ostenderet eam legem mystico esse velamine coopertam, rectamque infidelibus & occultam. Sermo quippe legis habet scientiæ gloriam, sed secretam: habet & cornua duorum testamentorum: quibus contra dogmata falsitatis intecdit armata. *Cum enim Moyses legitur, velamen est positum super cor eorum.* Et manifeste dum legis & Prophetarum scripturam, per nimiam stoliditatem cordis, carnaliter accipiunt infideles, illis tota facies Moysi quodam velamine tegitur: ita vt non possint, loquentis legis gloriam sustinere. Sed si conuersi fuerint ad Deum, auferetur velamen, occidens littera morietur, viuificans spiritus viuificabitur. Dominus enim spiritus est, & lex spiritualis est. Vnde & Dauid orabat in Psalmo: *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.*

Philip. 4.

C

Matth. 16.

D

E

Psal. 118.

De ædificatione arcæ, Cap. XL.

IAm nunc arcam Testamenti Domini inspicianus, in qua erant repositæ tabulæ legis. Per hanc arcam, quam de lignis imputribilibus Moyses fabricauit, Ecclesia Christi significatur, ædificata ex omnibus sanctis, mente & corpore incorruptis, habentibus etiam interius duas tabulas testamenti: id est, obseruantiam legis & Euangelij. Intus autem ac foris inauratur arca: & sic Ecclesia quasi aurum radiare debet tam interius vitæ splendore, quam exterius doctrinæ & sapientiæ claritate. Corona autem aurea per circuitum, & quatuor circuli aurei, qui per quatuor angulos iubentur adiungi, id significant: quia in eo quod Ecclesia per quatuor mundi partes dilatata tenditur, proculdubio quatuor sancti Euangelij libris accincta prædicatur. Quæ tamen intra vnius coronæ ambitum, id est, intra eiusdem fidei vnitatem concluditur. Vectes quoque de lignis Sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur: quia fortes perseuerantesque doctores, velut imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhærentes, sanctæ Ecclesiæ vnitatem denuncient, & quasi intromissi circulis arcam portent. Qui auro quoque iubentur operiri; vt cum sermone aliis insonante, ipsi etiam vitæ splendore fulgeseant.

Exod. 37.

F

De vrna aurea, tabulis & virga, & de propitiatorio, & Cherubim.

Cap. XLI.

IN hac testamenti arca fuit vrna aurea: tabulæ quoque & virga Aaron. Hæc arca, vt prædictum est, Ecclesia est, habens duas tabulas lapideas: id est, duplicis testamenti perpetuam firmitatem. Vtram quoque auream intelligimus carnem Christi puram atque sinceram: quæ reconditum in se manna perpetuæ diuinitatis conseruat, & Angelici illius panis, perennem cælestemque gerit dulcedinem. Necnon etiam virgam Aaron, id est, eiusdem summi verique pontificis nostri Iesu Christi salutare vexillum, immortalis memoriæ semper viriditate frondens. Aliter. Virga Aaron quæ ante fuit ficca & post viridis, significat Dominum Iesum prius siccum in passione, & post virentem in resurrectione. Vel matrem Domini significat virga: quia sicut virga sine humore & auxilio terræ fructificauit: sic Maria sine humano coitu Deum genetauit.

G

Iam porro per propitiatorium super arcam testamenti positum, idem ipse Christus insinuatur: qui inter Deum & hominem medius propitiator interuenit, de quo dicit Apostolus: *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* Hoc propitiatorium arcæ superponitur, sicut & Christus qui caput est Ecclesiæ: cuius à dextris & à sinistris duo Cherubin assistunt, quod est plenitudo scientiæ, id est, dilectio Dei & proximi, qua Dominus ostenditur. Nemo enim potest peruenire ad Deum, nisi per charitatem: plenitudo enim legis dilectio est. Alij eadẽ duo Cherubin, duo in telligunt testamenta, quæ multitudinis suæ scientia, propitiatorium Dei, id est, Christi sacramenta obumbrant, testante Propheta: *In medio duorum animalium cognoscêris.* Hi versis vultibus se respiciunt, in spirituali sensu vertuntur. Tunc enim alterutrum melius sibi concordant, & in omnibus rectius consonant. Siquidem ex vtroque latere oraculum vel propitiatorium tegunt: quia vetus & nouum testamentum tam Christi sacramenta, quam Ecclesiæ mysteria sub ænigmatum figuris operiunt.

Rom. 3.

H

De Altari, Cap. XLII.

ALtare autem illud corpus Christi significabat, siue omnes sanctos, in quibus ardet semper diuinus ignis, & semper consumitur caro.

Exod. 35.

De

De mensa, Cap. XLIII.

Exod. 37.

POsita vero *mensa*, pacis & fidei Ecclesiæ gestabat typum, in qua pascimur alimentis scripturarū. Ad cuius vnitatem ex toto orbe vocibus Apostolicis Dei populus congregatur, Salomone dicente: *Sapientia ædificauit sibi domum, parauit mensam suam, miscuit vinum in createre, & reliqua, dicens: Venite, edite de meis panibus.*

De candelabro & oleo, Cap. XLIV.

al. tamorum.

Candelabrum illud septem * calamorum, Spiritus sancti gestabat imaginem: qui septiformi gratia illustrat omnem Ecclesiam in vnitate fidei consistentem. Alij idē candelabrum Christum intelligunt, gestantem septem Ecclesias, in quibus septiformis Spiritus sancti splendor emicat. Huic candelabro fiunt emunctoria, quæ in Esaia forcipes nuncupantur. Et hæc quidem duo testamenta interpretati sunt, quibus peccata purgantur, quæque inter se sancti Spiritus vnione iunguntur. Extra velum autem testimonij quod obpansum est, candelabrum ardere præcipitur; quia sine vllo veteris Testamenti velamine, Spiritus sancti iam veritas fulget. Oleum vero quod de arboribus oliuarum sumendum Dominus præcipit, eandem gratiam Spiritus sancti ostendit, habentem in se pacem & misericordiam per Saluatoris aduentum: vnde in cordibus nostris lumen veritatis accenditur. Sequitur nunc figura tabernaculi, quod iubente Domino Moyses fabricare iubetur. Tabernaculum hoc, per allegoriam Ecclesia est in huius vitæ eremo constituta: de quo Psalmista ait: *Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die malorum.* Variis itaque speciebus tabernaculum instruitur, partim pretiosis, partim vilioribus: per quod monstratur alios sanctos, alios peccatores esse in Ecclesia: Fideles autem omnes esse intra corpus Ecclesiæ constitutos, infideles vero extra sinum collocatos.

Esa. 6.

Psal. 26.

De tabernaculo, & de columnis eius, basibus & capitulis, Cap. XLV.

IPsum autem *tabernaculum* cum in typo Ecclesiæ fieret, columnas eius quatuor fundi argenteas Dominus iussit. Columnæ istæ, quatuor Euangelistæ sancti sunt, fidei firmitate fundati. Argenteæ autem dicuntur, propter diuini eloquij claritatem. Harum columnarum bases Prophetæ sunt, qui suo gestamine structuram portant Ecclesiæ. Supra fundamentum enim Prophetarum Euangelistæ collocant Ecclesiam, eorumque auctoritate Euangelicam fidem confirmant. Caput autem columnarum aureum ille est de quo dicit Apostolus: Quia caput viri Christus.

De tabulis, Cap. XLVI.

INterim & *tabulas deauratas* erigi præcepit, & fundi earum bases argenteas iubet. Quid enim per tabulas, nisi doctores & Apostoli, extensa in mundum prædicatione dilatati? Quid per bases argenteas, nisi, vt prædictum est, Prophetæ, signantur: qui superimpositas tabulas ipsi firmi ac fusiles sustinent? Quia Apostolorum & Doctorum vita, dum eorum prædicatione instruitur, eorū auctoritate solidatur. Vnde coniunctæ bases binæ singulis tabulis supponuntur: quia dum Prophetæ sancti in verbis suis de Mediatoris incarnatione concordant, subsequentes prædicatores Ecclesiæ indubitanter ædificant. Et cum in semetipsis non discrepant, illos in se robustius figunt. Quod autem argenteas ait bases & tabulas deauratas, ostendit præcepta Apostolorum longe clariora esse quam Prophetarum. Tentoria autem quæ ansulis assuta, & circulis suspensa atque innexa funibus ad modum cortinarum viginti & octo in longum atq; in latum quatuor cubitis distenduntur, reliqua credentium plebs intelligitur, quæ hæret & pendet in funibus fidei. *Funis* autem *triplex non rumpitur*; quæ est Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia.

Eccles. 4.

Quod autem viginti octo cubitorum in longum distenduntur, & in latum quatuor cortinæ vnius mensuræ, inserta lex Euangelio designatur. Septenarius namque numerus legem significare solet, multis septenarij numeri Sacramentis. Qui cum sociatur ad Euangelia quatuor, quater septem consequenter vigesimum octauum numerum faciunt. Decem autem cortinæ fiunt: vt integrum perfectionis numerum teneant; & legis decalogum signent. Quæ tamen quinquagenis aureis circulis sibi, met connectuntur: quia omnes fideles per donum Spiritus sancti, fidei & charitatis vinculo sociantur. Quinquagenarius enim numerus ad Spiritū pertinet sanctum. Vnde & quinquagesimo die post Pascha descendit de cælo Spiritus sanctus. Quod vero vndecim vela cilicina fieri præcipitur; in cilicio peccatum ostenditur, propter hœdos ad lœuam positos. Quoniam ergo superius in decem cortinis, sanctos perfectionem legis tenentes ostenderat: rursus in vndenario ciliciorum numero (quoniam transgreditur denarium) transgressores legis, hoc est, peccatores in Ecclesia intelliguntur. Sed tamen & ipsa saga cilicina quinquagenis ansulis copulantur, propter pœnitentiæ signum, & spem remissionis peccatorum per indulgentiam. Vnde & quinquagesimus Psalmus veniæ & remissionis est. Possunt quidem & hæc tentoria cilicina, quibus tabernaulum tegebatur, vt pluuias & ventos & turbines tolerarent, grossæ hominum mentes accipi, qui aliquando in Ecclesia occulto Dei iudicio, quamuis duri sint præferuntur. Vnde & bene sequenter pelles arietum ibi subiecit, vt per arietes duces præpositosque Ecclesiarum ostenderet. Qui, quia deseruire curis temporalibus non timent, oportet vt tentationum ventos & pluuias de huius mundi contrarietatibus portent, vt hi qui intra Ecclesiam spiritaliter quasi byssus, hyacintus & purpura fulgent, securi interius resplendeant: dum præpositi & rectores eorum contra procellas & turbines seculi foris laborant.

De obpanso velo in medio tabernaculi, Cap. XLVII.

QVod vero in medio tabernaculi *velum* extenditur, & exterior pars ab interiore separatur, illud significat, quod nunc populis Ecclesiæ ea quæ promissa sunt velut obpansa, quousque aduenias videre non liceat. Sic enim & Apostolus ait: *Nunc videmus per speculum & in enigmate, tunc autem facie ad faciem.* Quandiu igitur in hoc mundo sumus tanquam per speculum veritatem videmus; positi quasi in sancta, nondum peruenientes ad *Sancta sanctorum.* Sancta enim possunt esse ea quæ in præsenti seculo habere sancta conuersatio potest. Sancta vero sanctorum in quæ semel tantummodo intratur, ad cælum dicit esse transitum, vbi est propitiatorium & Cherubim, vbi & mundis corde apparere poterit Deus. In qua tamen conuersatione constituti non sine adiutorio Spiritus sancti consistimus. Habemus enim ex vno Spiritus sancti fonte septem lucernas, quæ illuminent populum Ecclesiæ: id est, septemplicem Domini gratiam missam in vniuerso orbe terrarum; quæ populos Ecclesiæ fulgore Spiritus sancti diuersa chrismatum claritate illustrat. Aliter, potest quidem hoc obpansum velum quod partem tabernaculi interioris occultabat, ne prospicerentur illic reposita, tempus illud significare quod fuit sub lege. Quia quæ lex & Prophetæ cecinerunt, occulta erant, & interiecto velamine videri non poterant: Sed posteaquam Christus aduenit tempore passionis, velum illud à summo vsque deorsum diuisit; omnia illa quæ antea erant occulta, per Domini passionem ad nostram fidem sunt reuelata, dicente Apostolo: *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum: quia Spiritus omnia scrutatur, & ea quæ sunt alta Dei.*

1. Cor. 13.

1. Cor. 2.

De diuersis donariis, ad constructionem tabernaculi,

Cap. XLVIII.

OFferuntur autem vno studio familiæ Israel *munera*, & tamen diuersa donaria ad constructionem tabernaculi, iuxta quod scriptum est: *Aurum, argenteum, æs, lapides pretiosi.* Tunc præterea byssum, coccum, hyacinthum & purpuram, pelles arietum rubricatas, & pelles hyacinthinas, sed & ligna imputribilia, pilos quoque caprarum offerunt ad cõstructionem tabernaculi. Sed & quicquid in cultu & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt, armillas & inaures & annulos & dextralia. Omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Si quis habuit hyacinthum & purpuram, coccum bis tinctum, byssum & pilos caprarum. Figura itaque prioris tabernaculi, Ecclesiæ typus est. Per hæc itaque munera significantur Ecclesiæ meritorum dona, quibus ornatur Ecclesia. Fides eius auro comparatur: Sermo prædicationis argento. Quod vero quæ in ornamento siue tabernaculo necessaria sunt viri cum mulieribus præbent: hoc significat, quia inter Ecclesiam virtutes fortium quæ per viros exprimuntur, & exigua opera infirmorum quæ per mulieres intimantur, omnia locum inueniunt, & ad vsum sanctæ ædificationis accipiuntur. Collatio vero ipsa non sit necessitate, sed sponte; quia fides spontanea est. Nam per armillas quæ lacertos adstringunt, præpositorum valde laborantium opera demonstrantur. Per inaures, subditorum obedientia exprimitur. Per annulos, signaculum secretorum ostenditur. Vnde & quædam minus intelligentibus occultantes, quasi sub signaculo recondunt doctores, ne indignis quibuslibet Dei sacramenta credantur. Vnde & iustus lætatur, & dicit: *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.* Psal. 118. Porro per dextralia, opera bona & dextra commemorantur. Per vas aureum in donaria Domini separatum, diuinitatis intelligentia accipitur, quæ tanto ab inferiorum amore distinguitur, quanto ad sola quæ æterna sunt amando sublevatur. Porro per hyacinthum, spes cælestium præmiorum ostenditur. Per purpuram, cruor ac tolerantia passionum, amore regni perpetui exhibita, declaratur. Per bis tinctum coccum, charitas demonstratur, quæ pro perfectione sui bis tingitur, quia Dei & proximi dilectione decoratur. Per byssum, immaculatæ carnis incorruptio, & splendidissimus sanctimoniæ candor ostenditur. Byssus enim, linum est candidum. Per pilos caprarum, ex quibus ciliciorum asperitas texitur, dura pœnitentiæ afflictio designatur. Dum igitur alij per armillas & annulos forte magisterium exercent: alij per inaures & dextralia deuotam audiendi obedientiam, rectamque operationem exhibent: alij per vas aureum præclaram subtilioremque Dei intelligentiam tenent: alij per hyacinthum, purpuram & coccum audita cælestia spetare, credere, amare non desinunt, etiam quæ adhuc subtiliori intellectu minime cognoscunt: alij per byssum incorruptionem carnis offerunt: alij per caprarum pilos deplorant aspere quod libenter admiserunt. Ecce ex tanta diuersitate operum conficitur tabernaculum, sicut ex diuerso puluere vnus compingitur globus terræ, infusione Spiritus sancti irrigatus. Iam porro ligna Sethim imputribilia omnes sancti intelliguntur mente & corpore incorrupti: neque cum seculo pereuntes, sed permanentes æterni. Lapides quoque precioli, confessores, Apostoli, sacerdotes, omnesque iusti. Quos etiam lapides viuos beatus Petrus Apostolus dicit: *Vt fitis,* inquit, *lapides viui, coædificati in templum Dei.* 1. Pet. 2. Hæc igitur offeruntur, omnia in templo Dei vel in tabernaculo: vt nullus desperet salutem. Offert & alius aurum, id est, sensum, & alius argentum id est, eloquium. Alius vocem æris. Sicq; fiunt multa in tabernaculo Dei, mensa scilicet & candelabrum, altare, columnæ, bases, tabulæ, createres, scyphi, thuribula, phialæ, mortariola, emunctoria, paxilli, tentoria: quibus diuersitatibus tota illa tabernaculi, id est, Ecclesiæ pulchritudo distinguitur. Nam tabernaculum Ecclesia est: in qua est mensa, id est, vnitas fidei, vel certe scriptura sacra, qua vniuersi fideles spirituli cibo pascũtur. Candelabrũ quoque cum septem lucernis Christus est cũ septem Ecclesiis. Emunctoria quoque eius, hoc est, geminum testamentum. Et columnæ, doctores sancti, fidei firmitate solidati. Nec non & bases, id est, Prophetæ suo fundamine structuram gestantes Ecclesiæ. Ibi etiam & tabulæ, Apostoli prædicationis latitudine dilatati. Ibi tentoria, præpositi videlicet & prædicatores, qui exterius laborant contra huius seculi turbines. Sunt ibi & crateres, id est, distributiones donorum. Sunt & paxilli, hoc est, principes Ecclesiæ in quibus pendent omnia genera populorum, quasi vasorum. Scyphi quoque, doctrinæ eloquia siue sensus. Necnon & thuribula virtutes scilicet operum bonorum, vel orationes sanctorum, quibus odor suauitatis ascendit ad Dominum. Phialæ quoque, Apostoli & doctores pleni vitalibus aquis. Ibi lilia, virginitatis candor. Sunt & mortariola laborum passionumque tolerantiæ: quibus mortificantur membra pœnitentium. Et hæ quidem species dispensationesque donorum sunt, diuisæ per Spiritum sanctum fidelibus: vt in singulis distributionibus perfectum Christi tabernaculum constituatur, in quo habitat Deus in medio sanctorum.

De vnguento quo perungitur tabernaculum,

Cap. XLIX.

POtro *vnguentum* quo perungitur tabernaculum, chrisma est quo vngitur populus fidelis in Ecclesia, in quibus diuinitas tanquam in tabernaculo habitat. Potest quidem intelligi hoc vngentum etiam virtutes sanctorũ, siue odor iustitiæ longe lateque diffusus. De quo dicit Apostolus: *Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo Iesu, & odorem iustitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.* 2. Cor. 2.

De incenso composito, Cap. L.

INcensum autem quod ex quatuor odoratissimis generibus in maximam subtilitatem comminutis: id est, stacte, onicha, galbano & rhure componitur: hæc in forma orationum fidelium constituta esse beati Ioannis Apocalypsis ostendit: *Et illi quidem viginti quatuor seniores procidunt ante agnum, habentes singuli citharas & phialas aureas plenas incenso, quæ sunt orationes sanctorum.* Apoc. 5. Quanquam & speciem quatuor elementorum, horum quatuor odorum naturam significare videantur: vt thus quod perlucidum est, aeri comparetur, stactem vero aquis, galbanus & onix terræ atque igni: vt per hæc omnium quæ in cælo, & infra cælum, & in terra & in aquis sunt, placitum Deo incensum sit hæc creaturæ laudis oratio. Sanguis autem ille, quo Moyses populum aspergit ac purificat, & tabernaculum testamenti & omnia quæ in eo erant, dicens, hic sanguis Testamenti mirifice sanguinem domini Iesu prædicare monstratur: quo omnium credentium corda purgantur, quo fides Ecclesiæ signatur, quo omnis populus Ecclesiæ, id est, corpus omne tabernaculi sanctificatur, dicente Domino discipulis: *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur,* Matth. 26. ad implendum in veritate id quod per Moysem fuerat ostensum in imagine.

De veste pontificis, Cap. LI.

IAm nunc *indumenta pontificis* quæ sint, quæque portius significent, demonstrandum est. Sacerdos autem Aaron illum significat, ad quem dicitur: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Psal. 109. Vestis eiusdem sacerdotis, Ecclesia est, de qua dicit Apostolus: *Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam.* Ephes. 5. Quatuor colores ex quibus vestis eius contexitur, meritorum est diuersitas: quæ intra sanctam Ecclesiam in Christi corpore rutilat. Poderem autem illam, id est, sacerdotalem lineam, incarnationem Christi accipimus, quæ de terra est, & significatur in pedibus. Linum de terra exoritur. Cidarim super caput eius & auream laminam, splendorem diuinitatis intelligimus: vt vnus atque idem secundum hominem podere,

secundm

A

secundum Deum cidari ornatus esse videatur. Fœminalia vero illa quibus induitur, castitatem corporis Christi & integritatem ostendunt. Cingulum vero illud, quo sacerdotale pectus astringitur, chorus sanctorum vel concordia figuratur: qui in vnitate fidei Christum amplectuntur. Tunica autem illa talaris à capite vsque ad plantas demissa, eadem est Ecclesia Christi, vsque ad finem temporum permansura. Hæc vestis sit tota hyacinthina. Hyacinthus enim aereo colore resplendet: scilicet vt omnis Ecclesia quæ sursum sunt, sapiat, & tota ad amorem cælestium surgat. Mala autem punica in inferioribus posita, eiusdem Ecclesiæ vnitatem declarant. Nam sicut in malo punico vno exterius cortice multa interius grana muniuntur: sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit, quos intus diuersitas meritorum tenet. Tintinnabula inter mala granata testimonia consonantia, intelliguntur prophetæ & doctores sancti in medio Ecclesiæ collocati: quorum lingua, doctrina & scientia resonans, tangit vtrasque acies tintinnabuli: id est, partes legis & Euangelij. Hæc autem tintinnabula in extremo

B

vestimento sunt posita: idcirco vt de fide mundi & de vita futura disputantes nunquam sileant. Superhumerale autem pallium, saluatoris insinuat potestatem & regnum, sicut scriptum est: *Principatus eius super humeros eius.* *Esa. 9.*
Duo quoque lapides smaragdini in superhumerali ad dextram & læuam positi, duo sunt populi: gentilis dexter, & Iudæus qui fuit aliquando dexter sinister est, habentes in se sculpta nomina duodecim Patriarcharum: id est, ad imitandum vitæ exempla sanctorum Apostolorum. Alij eosdem duos lapides, duo Testamenta dixerunt, siue litteram & spiritum, in quibus tenentur legis vniuersa mysteria: in dextra spiritus, in læua littera. Rationale vero pectori superpositum quaterno lapidum distinctum ordine, sermonem figurat Euangelicum: qui quadruplicato ordine veritatem fidei nobis & doctrinam Trinitatis exponit. Cui conuenit in geminis Apostolicus sermo, tam virtute quam numero. Hoc autem rationale duplex est: quia Euangelicæ doctrinæ scientia aperta est & abscondita, simplex & mystica. Item idem sacerdotes Christus non incongrue interpretatur in membris suis, & maxime in pontifice, qui moratur in sanctis, & offert victimam

C

populo, carnem immaculati agni sacro ore conficiens. Primo enim quod in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimitur: significat vt sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat. In quo etiam rationali vigilanter adiungitur, vt duodecim Patriarcharum nomina describantur. Adscriptos etenim sanctos patres semper in pectore ferre debet, quorum exempla imitari non cesset. Et quod in vtroque humero sacerdos velamine superhumeralis astringitur: vt contra aduersa ac prospera, virtutum semper ornamento muniatur. Et quod superhumerale ex auro & hyacintho & purpura & bis tincto cocco & torta fieri byssо præcipitur, quanta sacerdos claresсere virtutum diuersitate debeat demonstratur. In sacerdotis quippe habitu aurum fulget, dum intellectu sapientiæ emicat. Cui hyacinthus, qui aero colore resplendet, adiungitur: scilicet vt omne quod tractat ad amorem cælestium surgat. Huic admiscetur regalis purpura: vt suggestiones vitiorum veluti ex potestate regia comprimat. Coccus quoque bis tinctus ipsius superhumerali adiungitur: vt ante interni iudicis oculos omnia virtutum bona ex charitate decorentur. Quæ charitas, quia

D

in dilectione Dei & proximi pendet, quasi ex duplici tinctura refulget. Cui bis tincto cocco torta byssus adiungitur: de terra enim byssus decenti specie oritur: per quod candens decor & munditiæ corporalis castitas designatur. Quæ videlicet torta pulchritudini superhumeralis innectitur: quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro affligitur. Siquidem & balteo præcingitur, per quod renum incentiua, & luxuriæ libidines restringantur. Tabernaculum autem sacerdos ingrediens tintinnabulis ambitur: vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni inspectoris iudicium ex silentio offendat. Mala quoque punica tintinnabulis coniunguntur: vt per eius doctrinam vnitas fidei designetur. Quod autem in prima parte tabernaculi quotidie sacerdos ad immolandas hostias introibat, instantia nobis quotidiana præcipitur: vt ab eo loco vbi populus Dei cælestibus vocibus eruditur, nunquam abscedamus, sed quotidie confessionis & laudis spirituale sacrificium offeramus: id est, humilitatem animarum nostrarum, quæ sunt veræ hostiæ, sicut scriptum est: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Illud autem quod semel in anno pontifex relicto populo ingrediebatur in sancta sanctorum vbi erat propitiatorium, significat pontificem nostrum, Dominum nostrum Iesum Christum, qui in carne positus per totum annum erat cum populo, annum illum de quo dicit Euangelista: *Euangelizare pauperibus misit me, & vocare annum Domini acceptum, & diem propitiationis.* Iste ergo semel in isto anno in die propitiationis intrat in Sancta sanctorum: id est, completa dispensatione prædicationis penetrauit cælos, intrans ad patrem: vt eum propitium humano generi faciat, & exoret pro omnibus in se credentibus.

E

Psal. 50.

Luc. 4.

F

CAPITA LIBRI LEVITICI.

1 *De figuris hostiarum.*
2 *De igne sacrificij.*
3 *Quod mel in Dei sacrificio non offertur.*
4 *Quod sal in omnibus sacrificiis admisceatur.*
5 *Quod in sacrificio oleum offertur.*
6 *De quatuor generibus principalium oblationum.*
7 *De sacrificio eius qui turamentum protulit & oblationem.*
8 *De filijs Aaron extinctis.*
9 *De discretione ciborum.*
10 *De immunditia partus.*
11 *De lepris.*
12 *De sacerdote magno & cultu eius.*
13 *De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium.*
14 *De ablutione Aaron & filiorum eius.*
15 *De oblatione pro sacerdotis delicto.*
16 *De pecoribus quæ non offeruntur in sacrificio.*
17 *De cæteris cæremonijs.*

G

De figuris hostiarum. CAP. I.

HOSTIARVM diuersitates exequitur sequens *Leuiticus* liber: quarum typus imaginem passionis Christi præferebat. Nam postquam ipse oblatus est, omnes illæ hostiæ cessauerunt, quæ in typo vel vmbra eiusdem præcesserant, præfigurantes illud sacrificium quod vnus & verus sacerdos obtulit mediator Dei & hominū. Cuius sacrificij * promissas figuras in victimis animalium celebrare ante oportebat, propter emundationem futurā carnis & sanguinis. Per quam vnam victimam fieret remissio peccatorum de carne & sanguine contractorum, quæ regnum Dei non possidebunt: quia eadem substantia corporalis in cælestem commutabitur qualitatem. Ipse enim in vitulo propter virtutem crucis offerebatur: ipse in agno propter innocentiam, in ariete propter principatum, in hirco propter similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum: in turture & columba propter Deum & hominem: quia mediator Dei & hominum, in duarum substantiarum coniunctione ostendebatur. Porro in similagine conspersionis, credentium per aquam baptismatis * collectam Ecclesiam (quæ corpus est Christi) perspicue demonstrabat. Nos autem moraliter munus Deo offerimus vitulum, cum carnis superbiam vincimus: agnum, cum irrationabiles motus & insipientes corrigimus: hœdum, dum luxuriam superamus: columbam, dum simplicitatem mentis ostendimus: turturem, dum carnis seruamus castitatem. Panes azymos, dum non in fermento malitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis ambulamus.

al. promissiuas.

Leuit. 2.

al. collecturam.

1. Cor. 5.

De igne sacrificij. Cap. II.

Leuit.1. IGnis in sacrificio id significabat, velut absorbens mortem victoria. In eo autem populo hæc rite celebrata sunt, cuius regnum & sacerdotium prophetia erat venturi regis & sacerdotis, ad regendos & congregandos fideles in omnibus gentibus, & introducendos in regnum cœlorum, ad sacrarium angelorum, ad vitam æternam. Huius itaque veri sacrificij sicut religiosa sacramenta Hebræi celebrauerunt: ita sacrilega imitamenta pagani. Nam *quæ immolant gentes* (ait Apostolus) *dæmonijs immolant, & non Deo.* Antiqua enim res est prænunciatiua, immolatio sanguinis, futuram passionem mediatoris ab initio generis humani testificans. Hanc enim primus Abel obtulisse in sacris literis inuenitur.

Quod mel in Dei sacrificio non offertur. Cap. III.

Leuit.2. B Exod.12. QVod *mel in* Dei sacrificio non offertur, indicat apud Deum nihil voluptuosum, nihil huius mundi placere, nihilque quod non habeat mordacis aliquid veritatis. Vnde & Pascha cum amaritudinibus manducatur.

Quod sal in omnibus sacrificijs admisceatur. Cap. IV.

EContrario admisceri in omnibus sacrificijs *sal* iubetur scilicet, vt omnia quæ ad Christi honorem offerimus, sal rationis ac discretionis semper accipiant.

Quod in sacrificio oleum offertur. Cap. V.

QVod vero in sacrificio *oleum* offerebatur, significat, vt quicquid ad cultum Christi & deuotionem sanctorum impendimus, totum cum hilaritate faciamus: nihil, vt ait Apostolus, ex tristitia aut ex necessitate. *Hilarem* enim *datorem diligit Deus.* Oleum enim hilaritatem significat, sicut scriptum est: *Vt exhilaret faciem in oleo.*

2. Cor. 9. Psal. 103.

De quatuor generibus principalium oblationum. Cap. VI.

C IN exordio autem Leuitici, quatuor genera principalium oblationum describuntur, quæ in odorem suauitatis Domino offerri iubentur: id est, *primum, vitulum de armentis sine macula: secundum, agnum de ouibus: tertium turturem & columbam: quartum, similagine conspersam in azymo oleo vnctam, in clibano coctam.* Reliqua autem sacrificia pro qualitatibus causarum, in persona populi offerebantur. Primum itaque sacrificium, id est, vitulus ex armentis. Christum demonstrat ex Patriarcharum progenie descendentem. Hic arator crucis suæ tertam carnis nostræ perdomuit, atque Spiritus sancti semine, virtutum fruge diruit. Hic vitulus sine macula est, quia sine peccato ad passionem ducitur. Offertur autem non in tabernaculo, sed ad ostium eius: quia extra portam passus est Christus. Per filios autem Aaron sacerdotis offertur sanguis eius: Quod de Anna & Caipha intelligitur: qui consilium facientes, effuderunt sanguinem Christi. Secunda hostia de ouibus agnus oblatus est, id est Christus, propter innocentiam figuratus. Hic est agnus, qui apud Etiam in sacrificium adducitur & ab Ioanne omnibus demonstratur, dicente: *Ecce agnus Dei, Ecce qui tollit peccata mundi.* Bene ergo in sacrificio agnus offertur: vt innocentiæ & passionis Christi figura demonstraretur. Bene & hœdus: quia per eius mortem auctor peccati diabolus agnoscitur ingulatus. Tertium sacrificium dicitur turtur & columba. Turturem carnem Christi esse manifestum est Salomone dicente: *Speciosa genæ tuæ sicut turturis.* Per columbam Spiritus sancti figuram declarat dicens Ioannes Baptista: *Super quem videris spiritum descendentem sicut columbam, hic est filius meus.* Ac per hoc turturem & columbam, id est, carnem Christi Spiritui sancto sociatam, per mysterium passionis sacrificium Deo in odorem suauitatis accipimus. Ista tria sacrificia offert homo, id est, Christus Iesus. Quartum autem anima offert, id est, Ecclesia offert sacrificium de similagine, Ecclesiæ catholicæ figuram pronuncians, quæ ex conuenientibus credentium membris quasi similæ ex multis credentium granis collecta est, & legis & Euangeliorum mola inter litteram & spiritum separata, per aquam baptismatis adunata, charismatis oleo perunctæ, sancti Spiritus igne solidata, & per humilitatem Spiritus Deo hostia placens effecta. Hæ sunt quatuor oblationes, quadriformem Christi & Ecclesiæ habitum demonstrantes.

Leuit.2. E

De sacrificio eius, qui iuramentum protulit & oblationem. Cap. VII.

Leuit.5. DE eo autem qui iuramentum protulit, vt vel male, vel bene quid faceret, atque hoc ipsum oblitione transcendit, dicitur: Offerat agnam de gregibus, siue capram, orabitque pro eo sacerdos & pro peccato eius. Sin autem non poterit offerre pecus, offerat duos turtures, aut duos pullos columbarum: vnum pro peccato, & alterum in holocaustum. Iuramentum namque proferre, est voto nos diuinæ seruituti alligare, & cū bona opera promittimus, bene nos facere spondemus. Cum vero abstinētiam cruciatumque carnis nostræ vouemus, male ad præsens nobis facere iuramus. Sed quia nullus in hac vita perfectus est, vt quamlibet Deo deuotus sit, intra ipsa quantulumcumque pia vota non peccet: pro peccato agna offerri de gregibus siue capra præcipitur. Quid enim per agnā, nisi actiuæ vitæ innocentiam? Quid per capram, quæ in summis extremisque sæpe pendens rupibus pascitur, nisi contemplatiua vita significatur? Qui ergo se conspicit, promissa hæc & proposita non impleſſe, in sacrificium Dei se studiosius debet, vel innocentia boni operis vel in sublimi pastu contemplationis accingere. Et bene agna de gregibus, capra vero offerri de gregibus non iubetur: quia actiua vita multorum est, contemplatiua vero paucorum. Et cum hæc aginus, quæ multos agere & egisse conspicimus, quasi agnam de gregibus damus. Sed cum offerentis virtus ad agnam capramque non sufficit, in remedio pœnitentis adiungitur, vt duo columbarum pulli vel duo turtures offerantur. Scimus, quia columbarum pulli vel turtures pro cantu gemitus habent. Quid ergo per duos columbarum pullos, vel duos turtures, nisi duplex pœnitentiæ nostræ gemitus designatur? Vt cum ad offerenda bona opera non adsurgimus, nosmetipsos dupliciter desecamus: quia & recta non fecimus, & prauа operati sumus. Vnde & vnus turtur pro peccato: alter vero offerri in holocaustum iubetur. Holocaustum namque, totum incensum dicitur. Vnum ergo turturem pro peccato offerimus, cum pro culpa gemitum damus. De altero vero holocaustum facimus, cum pro eo quod bona negleximus, nosmetipsos funditus succendentes igne doloris ardemus.

F

G

De filijs Aaron extinctis. Cap. VIII.

Leuit.10. FIlij autem Aaron, qui imponentes altari ignem alienum, ab igne diuino exusti sunt, illos significauerunt, qui Dei traditione contempta alienas doctrinas appetunt, & magisteria humanæ institutionis inducunt. Quos increpat Dominus, & obiurgat in Euangelio, dicens: *Reiecistis mandatum Dei, vt traditionem vestram statuatis.* Videtur & ignem alienum incendere, quisquis corpore vel secularis alicuius cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens, audet ad altare Domini appropinquare. Quæ non recipiunt nisi illius accensionem, de quo ait Dominus: *Ignem veni mittere in terram.* Hoc igne nos Dominus Iesus semper incendat, vt illuminemur in sensibus, ne flagremus in vitijs.

H

De discretione ciborum. Cap. IX.

Leuit.11. NVnc autem de discretione ciborum vbi lex de mundis & immundis quædam animalia ad esum quasi

munda

D Esa.11. Ioan.1. Cant.1. Ioan.1.

munda conceſſit: quædam vero interdixit, quaſi nõ munda. Primum enim ſciendum eſt, quicquid à Deo inſtitutum eſt, mundum eſſe, & in ipſa inſtitutionis auctoritate purgatum non eſſe culpandum: ne in creatorem culpa redundaret. Deinde legitur ad hoc filiis Iſrael datum, vt per illam proficerent: & redirent ad mores, quos cum ante à patribus accepiſſent, in Ægypto propter conſuetudinem barbaræ gentis corruperant. Ergo vt homines emundarentur, pecora culpata ſunt: ſcilicet vt omnes qui eadem vitia habebant, æquales pecoribus exiſtimentur. Nam in animalibus mores pinguntur humani, & actus & voluntares, ex quibus ipſi fiunt mundi vel immundi. Hæc itaque munda eſſe dicit. *Omne*, inquit, *quod habet diuiſam vngulam, & ruminat in pecoribus, comedetis.* Quod cum diceret, non pecora, ſed mores hominum diſcernebat. Denique hi homines mundi ſunt qui ruminant: qui in ore ſemper portant quaſi cibum diuina præcepta. Hi & vngulam findunt: quia duo Teſtamenta legis & Euangeliorum credentes, ſefirmo greſſu innocentiæ, iuſtitiæque cuſtodiunt. Item Iudæi ruminant quidem verba legis, ſed vngulam non findunt: quia nec duo teſtamenta recipiunt, nec in patrem, filiumque fidei ſuæ greſſus ſtatuunt: Propterea immundi habentur. Hæretici quoque, licet vngulam findant, in patrem & filium credentes, & duo teſtamenta recipientes: ſed quia doctrinam veritatis in ore non ruminant, nihilominus & ipſi immundi ſunt. Nam quod adiecit ſcriptura, dicens *ex omnibus quæ gignuntur in aquis & habent pennulas & ſquamas, hæc comedetis. Quicquid autem pennulas & ſquamas non habet, abominabile erit vobis.* Quod ergo in piſcibus ſquamoſa & aſpera pro mundis habentur, hiſpidi & hirci, & firmi in fide ac graues mores approbantur hominum. Quæ autem ſine ſquamis ſunt, dicuntur immunda: in quibus leues & lubrici & infidi, & effœminati mores improbantur. Quid autem ſibi vult quod lex dicit, *Camelum non manducabis*, niſi quod de exemplo animalis vitam damnat informem & criminibus tortuoſam? Cum autem in cibum *porcum ſiemque* prohibet, reprehendit cœnoſam vtiq; & luteam, & gaudentem vitiorum ſordibus vitam. Et cum *leporem* accuſat, deformatos vtiq; in fœminas viros damnat. Quis autem corpus *muſtellæ* cibum faciat? Sed furtum reprehendit. Quis *lacertæ*? Sed odit vitæ incertam varietatem. Quis poſtremo *ſtellionem* veſci poſſit, vt hoc lex magnopere prohibet? Sed maculas mentium execratur. Quis *accipitrem*, aut *miluum*, aut *aquilam*? Sed odit raptores ac violentos ſcelere viuentes. Quis *vulturem*? Sed execratur prædam de aliena morte quærentes. Sic & cum *coruum* prohibet, * voluptates vel magnitudinem vitiorum vetat. *Paſſerem* quoque dum interdicit, intemperantiam coarguit. Quando *noctuam*, odit lucifugas veritatis. Quando *charladrium*, nimiæ linguæ intemperantiã denotat. Quando cygnum prohibet, ceruicis altæ ſuperbiam denotat, Quando *veſpertilionem*, quærentes tenebris noctis ſimiles errores. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execratur quæ in illis non ſunt criminoſa, quia in hoc nata, ſed in homine culpata, quia contra naturam, non ex inſtitutione, ſed ex errore quæſita ſunt. Sed fuit tempus aliquando antiquum quo iſtæ vmbræ vel figuræ exercendæ erant à populo vel gerendæ, vt abſtinendum eſſet à cibis, quos inſtitutio quidem mandauerat, ſed lex interdixerat. Verum iam finis legis Chriſtus aduenit, aperiens clauſa legis & obſcura referans: atque omnia ſacramenta, quæ nobis texerat antiquitas, magiſter inſignis & doctor cæleſtis, & inſtitutor reſeratæ virtutis patefecit. Sub quo dicitur, Iam omnia munda mundis: inquinatis autem & infidelibus nihil mundum, ſed pollutæ ſunt eorum & mens, & conſcientia. Ex quibus conſtat omnia iam iſta ſuis benedictionibus reddita, quæ carnali populo fuerant pro moribus interdicta. Cauendum eſt autem ne quis licentiam iſtam puret in tantum eſſe permiſſam, vt & immolata ſacris poſſit manducare. Quantum enim ad creaturam Dei pertinet, omnia munda ſunt: ſed cum dæmonibus immolata fuerint, inquinata fiunt. Vnde & Apoſtolus ait: *Si quis autem vobis dixerit; hoc immolatitium eſt idolis, nolite manducare.*

al. voluntates nigras culpat.

Tit 1.

1. *Cor.* 8.

De immunditia partus, Cap. IX.

SEquitur quæſtio de immunditia partus, & contagione lepræ. Ait enim: Mulierem quæ concepit ſemen & peperit maſculum, ſeptem diebus eſſe immundam, octauo purificari. Quæ autem fœminam peperit, bis ſeptem diebus in immunditia ſcribitur permanere. In talibus ergo quædam myſteria latentis arcani non eſt dubium contineri, Septimana enim huius præſentis vitæ tempus videri poteſt: quia in ſeptimana dierum conſummatus eſt mundus. In quo donec ſumus in carne poſiti, ad liquidum puri eſſe nõ poſſumus, niſi octaua venerit dies quod eſt futuri ſeculi tempus. In quo tamen die purgandus eſt ille qui viriliter egit: Statim enim munda efficitur mater eius quæ genuit eum. Purgatam namque vitiis carnem ex reſurrectione ſuſcipiet. Qui nihil vero in ſe habuit virile aduerſus peccatum, ſed remiſſus & effœminatus permanſerit in actibus ſuis: iſte neque in præſentis ſeculi hebdomada neque in futura purgabitur ab immunditia ſua.

Leuit. 12.

De lepris, Cap. XI.

LOcutus eſt dominus ad Moyſen, & Aaron, dicens: *Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuerſus color ſiue puſtula, aut quaſi lucens quidpiam, id eſt plaga lepræ, adducetur ad Aaron ſacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorum eius. Qui cum viderit lepram in cute & pilos in album mutatos colorem, plaga lepræ eſt, & ad arbitrium eius ſeparabitur.* Lepra, doctrina eſt falſa. Proinde leproſi non abſurde intelliguntur hæretici, qui vnitatem veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitentur erroris, veraque falſis admiſcent: ſicut & lepra veris falſiſque locis humana corpora variando commaculat. Huius ſcilicet lepræ inuenimus legislatorem ſex ſpecies in homine poſuiſſe. Prima capitis & barbæ: ſecunda caluitij & recaluationis Tertia carnis & cutis. Quarta cutis corporis & cicatricis albæ cum rubore. Quinta vlceris & cicatricis. Sexta viſtionis. In capite lepram portat, qui in diuinitatem Patris, vel in ipſo capite quod Chriſtus eſt, peccat. Caput enim viri, Chriſtus eſt. Hanc lepram habent Iudæi, Valentiniani, Marcioniſtæ, Photiniani, Manichæi, Arriani, Sabelliani, Macedoniani, Anthropomorphitæ, Priſcillianiſtæ, Donatiſtæ, Neſtoriani, Eutychiani, quique omnes in caluaria lepram gerunt: quia erroris ſui perfidiam apertæ pratitate defendunt. In barba lepram gerunt, qui de Apoſtolis & ſanctis Chriſti peruerſe aliquid ſentiunt, atque eos falſum quodlibet prædicaſſe confingunt. Sicuti enim barba ornamentum eſt viri: ita ſancti Apoſtoli & doctores ornamentum præſtant corpori Chriſti. In corpore lepram habent, qui Eccleſiæ detrahunt: ſicut Carpocratiani, qui negant carnis reſurrectionem: ſicut Nouatiani, qui nuptias damnant, & peccantibus pœnitentiam negant: ſicut Eraclitæ, qui inter alios errores regnum cæloru parulos habere non credunt: ſicut * Eriani, qui vetant pro defunctis offerri ſacrificium. In carne & cute gerunt leprã, qui carnalia vel exteriora ſuadere conantur: vt Cherinthiani, qui reſurrectionem futurã in carnis voluptate exiſtimant: ſic Euticiani, qui dicunt in fide manentibus, quamuis carnaliter viuant, non poſſe computari peccata. In cicatrice ſanati vlceris lepram portat, qui poſt cognitionem Dei & medicinam & manifeſtationem fidei quam à Chriſto ſuſcepit, rurſum in ipſa cicatrice aſcendit aliquod iudicium erroris prioris, aut perfidia veteris dogmatis. In carne viua lepram geſtat, qui de anima, quæ vita eſt carnis, aliquid falſum exiſtimat, ſicut Luciferiani, qui dicunt animam de carnis ſubſtantia propagatam: ſicut Arabici, qui animam ſimul cum corpore mori putant. In cicatrice viſtionis lepram habent Manichæi: qui mania abſtinentię cruciatu corpora ſua exurunt, & per infidelitatem non munditię inde, ſed leprã gignunt. De talibus prædicabat Apoſtolus: *Diſcedent*, inquit, *quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere, & abſtinere à cibis quos*

al. Eritiani.

1. *Tim.* 4.

A *Deus creauit adpercipiendam.* Sed adhuc adiecit colores leprarum: id est, pallidam, rubentem, albam liuidam, nigram, floreſcentem. Itaque dum pallidam lepram dicit, imbecillem & fragilem fidem animæ denotat, vt is qui perdito colore integræ ſanitatis erroris infirmitate lángueſcit. Cum autem rubicundam lepram oſtendit, homicidij cruore mentem inſectam denotat. Cum vero albam, illos hæreticos, qui ſe mundos appellant, ſiue reliquos qui de falſo merito gloriantur, ſicut Pelagius & Nouatus. Cum autem acrem vel liuidam lepram commemorat, inuidiæ & liuoris notas execratur. Cum vero nigram inſinuat, ſacrificiorum fumo & buſto idololatriæ denigratam conſcientiam deteſtatur. Cum autem floreſcentem toto corpore, & cooperientem omnem pelliculam corporis à capite vſque ad pedes dicit, auaritiæ crimen oſtendit: quia nunc floridũ & iocundum putat hominem fœlicem eſſe in hoc mundo, & diuitem videri in ſeculo. Hæc enim peſtis auaritiæ omne hominum genus quaſi totum corpus crebro erroris ſuiſtius contagio commaculat.

B Cum autem lepram, quæ habet ruborem cum pallore permixtum, cum hominem denotat, qui cum ſit imbecillis animo & mendax, facile in furore protumpit & leuitate morum cito perturat. Pallor enim mentientem linguam ſignificat, Rubor autem, iracundiam manifeſtat. Eſt itaque lepra peccati, quæ ſacrificiorum oblationibus
Pſal.50. emundatur: id eſt, contrito corde & humiliato. *Sacrificium* enim *Deo ſpiritus contribulatus.* Eſt idololatriæ, quæ aqua diluitur baptiſmi. Eſt & hæreticorum, quæ ſeptem dierum purgatione extra caſtra habetur: id eſt, per ſeptiformis Spiritus agnitionem purificatur. Eſt quæ viſu ſacerdotis aufertur, ſcilicet per doctrinam. Genus autẽ lepræ quod mundari omnino non poteſt, eorum eſt qui in Spiritu ſancto peccant, nec dicunt pœnitentes poſſe cõſequi veniam. De his aut veritas: *Qui peccauerit in Spiritu ſancto, non remittetur ei neque in hoc ſeculo, neque in futuro.* Quod
Matth.12. vero iubetur leproſis vt exeant de caſtris, & ſedeant foris donec mundetur lepra eorum, id intellegitur hæreticos priuici debere ab Eccleſia: donec à proprio errore purgentur, & ſic reuertantur ad dominum. Eiuſmodi vero
C diſſutus tunicis, capite deoperto, & ore obuoluto, ſedere iubentur, lepræ mundationem expectantes. Diſſutis tunicis: id eſt, omnibus ſecretis manifeſtis. Capite deoperto, vt à cunctis eius lepra videatur. Ore clauſo, ne vlterius impia doceat vel loquatur. Sed adhuc adiecit ſcriptura lepram eſſe in vaſis, in parietibus domus, in veſtimento, in trama, in ſtamine. Lepra in parietibus domus, hæreticorum congregatio denotatur, quæ per ſacerdotem purgari iubetur. Lepra in vaſculis, vnicuique homini proprij corporis delicta ſunt. Lepra in ſtamine vel in veſtimento, peccata quæ extra corpus committuntur, vel quæ in ipſo corpore perpetrantur. Stamen enim anima hominis intelligitur, & trama molliſſimi corporis ſenſus. Quod vero leproſi in lege, ad ſacerdotem mittuntur, indicat pro emundatione hæreticorum antea ſacrificium eccleſiam Deo offerre debere, & ſic reconciliari vnitati eccleſiæ.

De ſacerdote magno & cultu eius,

Cap. XII.

D *Leuit.21.* Dixit dominus ad Moyſen: *Pontifex, id eſt, ſacerdos maximus inter fratres ſuos, ſuper cuius caput fuſum eſt oleum vnctionis, & cuius manus in ſacerdotio conſecratæ ſunt, veſtituſque eſt ſanctis veſtibus, caput ſuum non diſcooperiet, veſtimenta non ſcindet, & ad omnem mortuum omnino non ingredietur. Super patre ſuo quoque & matre non contaminabitur. Nec egredietur de ſanctis, ne polluat ſanctuarium Dei: quia oleum ſanctæ vnctionis Dei ſuſum eſt ſuper eum. Ego Dominus. Virginem ducat vxorem. Viduam & repudiatam & ſordidam atque meretricem non accipiat, ſed puellam de populo ſuo, ne contaminet ſemen ſuum.* Sacerdos maximus inter fratres ſuos, hic eſt de quo ſcribitur cum reſurrexiſſet à
Ioan.20. mortuis: *Vade ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum, ad Deum meum, & Deum veſtrum.* Super cuius caput fuſum eſt vnctionis oleum, iuxta quod propheta Dauid ait: *Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Cuius conſecratæ ſunt manus.] Iſte conſecratas habet manus] dum eas in paſſione extendit pro expiatione totius ſeculi. Veſtimentum aũt eius nõ ſcinditur: id eſt, non patitur diuidi in hæreſes & ſchiſmata Eccleſiam ſuam, quæ illi inhærendo veſtis eſt propria. Cuius indumenti figura fuit tunica illa Ieſu, non conſutilis, ſed per totum textilis, quæ in paſſione non ſcinditur, ſed à poſſidente indiuidua ſeruatur. *Ad mortuum non accedet*, quia peccatum non fecit. Per peccatum enim mors intelligitur, ſicut ſcriptum eſt: *Anima quæ peccauerit ipſa morietur.* In patre & matre non contaminabitur.] In matre Chriſtus non eſt pollutus, cum ante ſecula naſceretur de patre. Similiter in patre non eſt commaculatus, cum in ſeculo naſceretur ex matre. Solus enim ipſe in ſeculum mundus ingreſſus eſt, procedens ex vtero virginali ſine contagione virili. Nam nos omnes dum peccamus, contaminamur in patre, à quo creati ſumus, ſi in hæreſim deuoluamur. Item in matre contaminamur,* ſi credentes Deum in aliquo Eccleſiam lædimus: vel libertatem matris cæleſtis indigna peccati ſeruitute fœdamus. *De ſanctis non diſcedat*] quia per ſuſceptionem carnis Chriſtus ſic deſcendit in mundum, vt numquam deſeret cælum. *Viduam, repudiatam aut meretricem non ducat vxorem, ſed virginem.* Vidua & repudiata, eſt Synagoga: de qua loquitur Dominus per Eſaiam, dicens: *Quis eſt hic liber repudij matris veſtræ quod diuiſi* eam?* Meretrix autem hæreſis eſt, quæ multorum errori vel libidini patet. Tales non copulantur Chriſto, niſi ſola Eccleſia virgo, quæ non habet maculam aut rugam: de qua Apoſtolus ait: *Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Dicitur quidem & anima ſponſa eſſe: ſed illa quæ fidei ſimplicitate & actuum puritate incorrupta probatur & virgo. Eſt & vidua anima, quæ diſcedens à iugo infidelitatis legis, Euangelij præcepta non ſeruat. Eſt etiam repudiata, quæ peccando à Chriſti corpore ſeparatur, etiam ſi non proiiciatur ab Epiſcopo. Eſt & meretrix, quæ ad ſe recipit amatores: id eſt, contrarias poteſtates, & dæmones qui deſiderium capiunt pulchritudinis eius. Pulchra namque à Deo creata eſt anima & ſatis decora: quæ imaginem habet & ſimilitudinem Dei. Dehinc ſequitur: *De genere ſuo ducat vxorem*, animam ſcilicet, quæ ei fide conIungitur. *Nec contaminabit ſemen ſuum*, id eſt, verbum Dei, quod in Eccleſia prædicatur, ſicut in Euangelio ſcriptum eſt: *Ne dederitis ſanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne conculcent eas pedibus ſuis.* Hucuſque quæ de ſummo ſacerdote prædicta ſunt myſtice ad Chriſtum pertinuerunt. Dehinc & ipſa ſic interpretantur in membris ſuis, & maxime in ſacerdotibus, ad quos pertinent ſpiritualia ſacramenta. Qui etiam quantis polleant priuilegiis, breuiter percurrendum eſt. Dicit enim
Leuit.21. de eo: *Caput ſuum non diſcooperiet*, id eſt, vt ſacramẽta Chriſti, qui caput eius eſt, velamento myſteriorum honoret. *Veſtimenta ſua nõ ſcindet*: ne in hæreſim vel ſchiſmata transeat. *Super omnem animam quæ mortua eſt, non ingrediatur*, ad omne peccatum quod ad mortem pertinet, non accedat. *Super patre ſuo & matre non inquinabitur*, ſcilicet ne tanta indulgeat pietate parentum amori, vt Dominum ſuum offendat & creatorem: neque ira miſereatur propinquis, vt erga Deum videatur culpabilis. Quanti enim Epiſcopi, quanti monachi, dum curam gerunt parentum ſuas animas perdiderũt? *De ſanctis non egrediatur*, vt ſemper in opere & cogitatione ſancta moretur: qui enim loquitur quod otioſum, & reprehenſione dignum eſt, de ſanctis egreditur, & polluit ſanctificationem Dei, quia non incedit vt ſeruus Chriſti. *Viduam, & repudiatam & meretricem non ducat vxorem, ſed virginẽ*: i. nihil de veteri homine & priſtina voluptate amplectatur, ſed vitã omni, puritate florentem pollideat. *De genere ſuo ducat vxorem*, vtique vitam amplectatur ſanctorum, quorum per fidem proximus eſt. Inter hæc præcipitur iiſdem *vt miniſtrantes in templo vinum & ſiceram non bibant*, ne ebrietate & crapula & curis huius vitæ prægrauentur corda eorum. Nec patrem habeant

E *Pſal.44.*

F *al.* ſi credẽtes Deo in eccleſia aliquem lædimus.

Eſa.50.

al. dimiſi.

2.Cor.11.

G

Matth.7.

Leuit.21.

H

in terra

in terra nisi solum Deum: ne dum de terrenis cogitant, superna obliuiscantur. Ab huius quoque conuiuio iubentur vicinus & mercenarius separari, & seruis tantum ciborum dari reliquias. Vicinus hæreticus est, qui proximum se titulo Christiani nominis asserit. Mercenarius Iudæum ostendit, qui fructum obseruantiæ legis carnaliter quærit. Cum istis ergo sacerdos Dei non participet Euangelij pabulum, quod est ad refectionem animarum, sed tantummodo cum seruis Christi. Datur de his quæ superferũtur altari, sacerdoti pectus & brachium dextrum. In pectore legis mundas cogitationes, doctrinæque notitiam: in brachio dextro opera bona ad pugnam contra diabolum, & armatam manum, vt quod corde conceperit, operum exemplo perficiat. Datur ei & de priuato maxilla, vt eloquẽtiam habeat. Datur & de victimis venter, cuius inditio discat luxuriam extinguere, & contemnere gulam.

De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium.

CAP. XIII.

INter hæc iubetur ipsis sacerdotibus, vt nulla debilitate insignes sint: nec cæcus, nec claudus, vel paruo, aut grãdi, vel torto naso, nec fracto pede, aut manu, nec gibbosus, nec lippus, nec albuginem habens in oculo, nec iugẽ scabiem, nec impetiginem in corpore, nec ponderolus: quæ omnia referuntur ad animæ vitium. Mores enim in homine, non natura damnantur. Nam cęcus sacerdos est, qui scripturæ scientiam non intelligit, & quo grẽsium doctrinæ vel operis porrigat, per ignorantiam nescit. De talibus scriptum est per Esaiam: *Speculatores eius cæci omnes.* Claudus quidem est, qui intelligit quid docere debeat: sed tamen præcepta quæ docet, non implet. Paruo autem naso est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. Grandi & torto naso est, furibundus & minax, cum superbiæ arrogantia, vel immoderata discretione. Fracto autem pede vel manu est, qui viam Dei quam docet, pergere non studet. Gibbosus quoque sacerdos est, quem terrenæ cupiditatis pondus deprimit, & tardius ad superna intendit. Lippus vero est, cuius ingenium ad cognitionem veritatis emicat, sed hoc carnaliter viuendo obscurat. Albuginem quoque habet in oculo, qui arrogantia sapientiæ excæcatur. Iugem vero scabiem habet, cui carnis petulantia sine cessatione dominatur. Impetiginem quoque habet in corpore, qui auaritia vastatur in mente. Quę nisi in paruo cõpescitur, nimirũ sine mensura dilatatur. Ponderosus vero est, qui et si turpitudinem non exercet opere: ab hac tamen cogitatione cõtinua sine moderamine grauatur in mente. Talis nec sancta ingredi nec nomen antistitis poterit possidere: quia & terrenis desideriis grauatur, & expers est scientiæ veritatis.

De ablutione Aaron & filiorum eius.

CAP. XIV.

PPræterea quid est illud, quod iuxta præcepta Dei lauisse Aaron & filios eius legitur Moyses?] Iam tunc purgationem mundi, & rerum omnium sanctitatem baptismi sacramenta significabant. Non accipiunt vestes, nisi prius lotis sordibus: nec ordinãtur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascantur. Quod autem Moyses lauat, legis indicium est. Præceptis enim Dei lauandi sumus: & cum parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus: tunc induemur veste linea nihil in se mortis habente, sed tota candida: vt de baptismo consurgentes cingamus lumbos in veritate, & tota peccatorum pristinorum turpitudo celetur. Vnde & Dauid: *Beati*, inquit, *quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.*

De oblatione pro sacerdotis delicto.

CAP XV.

QVid autem sibi velit lex imaginaria, quæ iubet vitulum pro peccato sacerdotis immolari, & sanguine eius septies digito sacerdotis populum aspergi: deinde duos hircos offerri debere: vnum in quo sors Domini venit occidendum esse, & sanguine eius vt de sanguine vituli digito sacerdotis populum aspergendum: alterum vero in quo omnia peccata & maledictiones totius populi imponendæ essent, in locum desertum perducendum, ibique esse dimittendum?] Sed prius est necesse vituli sacrificium pandere, & tunc etiam hircorum causam mysteriaque eorum narrare. Vitulus itaque hic, qui pro peccato sacerdotis & totius populi emundatione occidi iubetur, figuram Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi in semetipso portabat: qui non solum pro peccatis sacerdotalis populi, verum & pro omni genere humano, cunctisque nationibus Deo patre permittente est immolatus, sicut Apostolus ait: *Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum.* Merito & hoc in loco de eius vituli sanguine septies populus digito sacerdotis aspergi iubetur: vt redemptio & purificatio nostra in Christi sanguine collata, per gratiam septemplicis spiritus demõstretur. Duo autem hirci duorum populorum figuram aperta ratione demonstrauerunt, propter originalis peccati præuaricationem, hircorum formam gerentes. Quorum est similitudo in Euangelio, hœdi, id est, peccatores ad sinistram futuri. Sed ex his, qui in Christo credidissent, & pœnitentiam delictorum suorum toto corde egissent, baptismi gratiam cõsecuti, hi in similitudinem huius hirci, qui in similitudinem Domini venit, figuram accipiũt. Cuius sanguis cum sanguine vituli permisceri iubetur: vt consortes passionis Christi effecti, participes gloriæ ipsius efficiantur. Sed quid est hircum in sortem Domini venire, nisi vt populus credentium, cuius ille figuram habebat, consors & cohæres Domini haberetur in regno, sicut Apostolus ait: *Hæredes Dei sumus, cohæredes autem Christi?* Alius vero hircus, qui in sortem Domini non venit, similitudinem tenet infidelium, qui nunquam in Christum credere voluerunt. Hi vtique accipiunt maledictionem totius populi, & omnes iniquitates humani generis & proficiuntur in desertum locum. Sed quid est omnes iniquitates & maledictiones accipere: nisi quia omnia peccata quæ ab Adam vsq; ad Christum humanum genus admisit, illi soli sunt perceptur, qui nec credere in Christo, nec expiari Christi sanguine voluerunt? Et sic onusti & prægrauati iniquitatib. & maledictionibus totius populi, id est, humani generis, in desertum locum proficientur, id est, in tenebras exteriores, vbi fletus & stridor dentium, & in stagno ignis, quod est gehenna, vbi ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur.

De pecoribus quæ non offeruntur in sacrificio.

CAP. XVI.

DIuersitas victimarũ, quæ vel offerri debeant, vel non offerri, in hoc libro Leuitico dinumerantur: sed per comparationem pecorum, conuersatio hominum demonstratur. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus quam de ouibus animal immaculatum offerat, vt acceptabile sit. Omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulam, si scabiem vel impetiginem, non offeretis ea Domino, neque adolebitis ex eis super altare Domini. Bouem & ouem aure & cauda amputatis, voluntarie offerri possibile est: votum autem ex his fieri non potest. Omne animal, quod vel contritis, vel tonsis vel sectis ablatisque testiculis est, non offeretis Domino, & hoc in terra vestra omnino non facietis. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro, & quicquid aliud dare voluerit, quia corrupta & maculata sunt omnia, non suscipietis ea.] Primum reiicitur à sacrificio maculatum animal vel varium: id est, homines in quib. diuersitas est peccatorũ, & nunc in libidine & cupiditate, nũc in diuersis criminibus demurantur. Reiicitur & cæcũ animal: id est, qui nec Deum videt, nec opera eius facit. Fractum quoque, id est, vitiis carnalibus vexatum ac colliſum. Reiicitur & cicatricem habens: qui non digna satisfactione pœnitentiæ, vulnera peccatorum deplorat: sed adhuc veteris morbi signũ per desideria voluptatis interius gestat. Reprobatur & lingua amputata, qui Dominum non confitetur, neque diuinam legem meditatur. Reiicitur & papulam habens,

A qui pruritu libidinis & ardore concupiscentiarum exæstuat. Similiter & scabiosum, qui peccatum carnis perficit contagione operis. Iam vero impetiginem habens, hæreticorum figurat collectionem: quæ frequenter se in Ecclesiæ corpus immergit, & vt impetigo liuorem facit. Porro aure amputati sunt, qui verbo Dei non obediunt, non faciendo quæ iussa sunt. Qui vero caudam habet amputatam, ille est, qui bonum quod incepit perseueranti fine non perficit. Porro defectum vel testiculis amputatum, indicat eos, qui cum corpore viri sint, turpitudinis vsu effœminantur. His ergo criminibus inuoluti à sacrificio Domini reprobantur: nec efficiuntur consortes passionis Christi, nec cœlestis sanctificationis participes.

De ceteris ceremoniis.

CAP. XVII.

B SED neque panes alienigenæ offerantur Domino, id est, doctrina hæreticorum, vel studia superstitiosa secularium literarum, quæ extra fidem sunt, & aliena putantur. Tales enim repudiantur hostiæ à Domino, & reiicitur huiusmodi sacrificium ab Ecclesia Catholica. Sed tamen etiam in his figuræ nostræ fuerunt: quia nostra mundatio nobis sine sanguine Christi nulla est.

CAPITA LIBRI NVMERI.

1 *Catalogus mansionum.*
2 *Pascha secundi mensis.*
3 *Nazarei.*
4 *Leprosi fluxi & immundi.*
5 *Acta bellatorum.*
6 *Leuitæ & custodes vasorum.*
7 *Duæ tubæ.*
8 *Sepulchra concupiscentiæ.*
C 9 *Septuaginta viri electi.*
10 *Mariæ obtrectatio.*
11 *Exploratores.*
12 *Homo ligna colligens.*
13 *Dathan & Abiron.*
14 *Aaron cum thuribulo.*
15 *Virga florens.*
16 *Vitula rufa.*
17 *Mariæ mors.*
18 *Moysi titubatio ad petram.*
19 *Mors Aaron.*
20 *Serpentium vulneratio.*
21 *Seon rex Amorrhæorum.*
22 *Moysi mors.*
23 *Balaam diuinus.*
24 *Phinees sacerdos.*
25 *Numerus populi egressi ex Ægypto.*
26 *Quinque filij Salphaad.*
27 *Generalia oblationum.*
28 *Mors Balaam.*
D 29 *Filij Ruben & Gad.*
30 *De idolis destruendis.*

Deo hic liber vnus ex quinque libris Moysi Numeri appellatus est; eo quod egressæ multitudinis Israeliticæ ex Ægypto in eodem, & perfectorum virorum computatio & numerus temeatur insertus. In quo etiam, profectiones eorum & mansiones à finibus Aegypti, vsque ad locum & tempus in quo Moyses defunctus est, numerantur. In quo & dies dedicationis tabernaculi & oblationum modus, non sine mystici numeri sacramento & ratione dinumeratus est.

De mansionibus filiorum Israel. E

CAP. I.

CATALOGVS autem mansionum filiorum Israel, quæ à prima vsque ad vltimam numerantur, simul quadraginta & duæ sunt: de quibus Matthæus loquitur: *Ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim:* id est, generationes simul quadraginta & duæ. per has currit Hebræus, qui de terra festinat transire ad cœlum: & Ægypto seculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si illo numeri sacramẽto perueniamus ad regnum cœlorum: sub quo Dominus atque Saluator à primo Patriarcha peruenit ad virginem, quasi ad Iordanem, quæ pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratia redundauit. *Num.* 33. *Matth.* 1.

Prima mansio est Rameſſe vrbs, quæ in extremis finibus Ægypti erat, in qua populus congregatus exiit in desertum altera die post Pascha in conspectu Aegyptiorum. *Rameſſe* interpretari quidam *commotionem* vel *tonitruum* putauerunt: vtique quia cum commoti fuerimus ad Euangelicam tubam, & excitati tonitruo, cũ gaudio eximus in mente primo, quando hyems præterit, quando veris exordium est, quando cuncta renouantur. Eximus quintadecima die mensis primi in crastinũ Paschę, pleno mensis lumine, post esum agni immaculati, & calceatos pedes de Euangelio, cum Apostolo, & accinctos lumbos de pudicitia, & baculos in manibus præparatos. *Exod.* 12. *Num.* 33. F *Epheſ.* 6.

Secunda mansio est Soccoth, in qua coquunt panes azymos, & primum tendunt tabernacula. Vnde & locus nomen accepit. *Soccoth* quippe interpretatur *Tabernacula* siue *Tentoria*. Cum ergo exierimus ex Aegypto, id est, à seculo, primum tabernacula figamus, scientes nobis *ad interiora pergendum, & ad sanctam terram cœlestem iter accelerandum. *al.* ad altiora.

Tertia mansio est Ethan, quæ est in extremo solitudinis, in qua primum Dominus præcedens populum ducit in columna ignis. *Ethan* sonat *fortitudo*, siue *perfectio*. Præparemus ergo nobis fortitudinem, assumentes perfectum robur, vt inter errorum tenebras & confusionem noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoq; nos ter nubé habeat protegentem: vt his ducibus ad terrã sanctæ promissionis peruenire valeamus. G

Quarta mansio est Phihairoth, quæ est cõtra Beelsephon. *Phihairoth* interpretatur *os nobilium*. Proinde assumpta fortitudine nobilitemur in Domino, contemnentes & Beelsephon, qui interpretatur Dominus Aquilonis, eiusq; superbiam declinemus. Ab hac mansione profecti filij Israël, transierunt per medium mare in desertum: viderunt q; Pharaonem cum suo exercitu peruentem & Mariam præcinentem in tympanis. *Exod.* 14. *Exod.* 15.

Quinta mansio est Mara, ad q̃ venerunt filij Israël transito rubro mari post triduum. *Mara* autem interpretatur *amaritudo*. Post prædicationem enim Euangelij & tabernacula transmigrantium, post assumptam fortitudinem fidei, & post baptismum atque victoriam, rursus venitur ad amaritudinem: vt *voluptas atque luxuria, vitæ amaritudine terminetur: & per crucis lignum, quasi per cruciatum iterum suauitas compescatur. *al.* voluntas. H

Sexta est Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, in figura duodecim Apostolorum & septuaginta discipulorum secundi ordinis. De quorum fontibus doctrinæ potum haurimus, & dulces fructus victoriæ carpimus. Vnde & bene *Helim* vertitur in *arietes fortes*: ipsi enim sunt robusti principes gregis, duces ouium, doctores gentium. *Exod.* 15.

Septima mansio est iterum ad mare rubrum. Quæritur hic quomodo post transitum rubri maris, & fontes amaros, & Elim ruſus ad mare rubrum venerint: nisi forte in itinere pergentibus sinus quidam maris occurrit, iuxta quem castrametati sunt. Aliud est enim transire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur *Exod.* 16.

per

per Euangelicam disciplinam & cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare, & præterita discrimina poni ante oculos.

Exod. 16. *Octaua mansio* est in solitudine *Sin*, qua tenditur vsq; ad montem Sinai. Interpretatur autem *Sin*, *rubes* vel *odium*: quia posteaquam venerimus in locum Ecclesiæ, de qua Dominus nobis sit locuturus, grande odium meremur inimici.

Matth. 7. Luc. 11. *Nona mansio est in Daphca*, quę dicitur *pulsatio*, iuxta quod Dominus ait: *Pulsate & aperietur vobis.* Sensusq; est manifestus: quia postquam venerimus ad locum Ecclesiæ, incipimus sacramenta pulsare.

Matth. 13. *Decima mansio est in Alus*, quod interpretatur *fermentum*, quod tollens mulier cõmiscuit farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. In hac solitudine murmurat populus propter famem: accepitq; vespere coturnicem, & mane alcetus diei manna. Et nota in decima mansione manna tribuit id est, post decalogi perfectionem, angelorum panem manducari.

Exod. 17. B *Vndecima mansio est in Raphidim*, quæ interpretatur *dissolutio frenum*, vel *remissio mansuũ*. In hac sitienti populo fons de petra Oreb, in similitudinem Christi aquam etupit Ibi Iesus in typo Saluatoris contra Amalech militat, & in signo crucis dæmonum aduersum nos tentamenta furgentia deuincuntur. Ibi venit Iethro ad Moysen, dans consilium septuaginta seniorum & in typum Ecclesię ex gentibus congregatæ, legis imminutio Euangelio suggerente completur. Pulchre autem dissolutio ac sanitas fortium Raphidim dicitur: vel propter dissipatum Amalech, vel propter sanatum Israel.

Exod. 19. *Duodecima mansio est in solitudine Sinai.* Vbi statim tibi veniet in mente apostolicus numerus. *Sinai* quippe interpretatur *rubus*: quo significatur Ecclesia, in qua nobis Apostoli prædicant. In hac mansione Moyses ascendit ad Dominum, ibiq; descendit Dominus in mõte Sinai, dans legem populo suo. Ibi fabricatur tabernaculum. Ibi præcipitur varietas hostiarum, vasorum diuersitas, indumenta pontificis, sacerdotum ac Leuitarum ceremoniæ. Ibi numerus populorum & Leuitarum, & per singulas tribus populi distributio. Oblationes quoque principum in hac mansione descriptæ sunt. Duæ quoq; argenteæ tubæ, ad promouenda castra ibidem fieri iubentur.

C

De Pascha secundi mensis. Cap. II.

IBique præcipitur immundis, qui primo mensę Paschæ interesse non potuerint, vt secundo mense conueniant. Sed quid sibi velit quod hi qui longius habitant vel immundi in anima fuerint, in secundo mense Pascha iussi sunt facere? Quod nimirum in typum intelligitur populi gentium: qui cum omnibus dæmonibus fornicati, immundi videbantur in anima: salubri vero cõfessione mundati, ad secundam natiuitatem, quasi ad secundum mensem transire præcipiuntur.

De Nazaræis. Cap. III.

Num. 6. IVbetur quoq; in hac mansione *Nazaræis*, vt vinum & siceram & omne quod de vuis est nõ bibant nec comedant, nec de vua quidem passa, vel acetum quod est ex vino. Sed & in Prouerbiis præcipitur, vt potentes, qui iracundi sunt vinum non bibant: ne cum biberint, obliuiscantur sapientiæ. Quid ergo Nazaræorum nomine, nisi abstinentium continentiumq; vita designatur? His in vino luxuria prohibetur, in sicera omnis voluptas terrena. Sicera enim ex diuerso conficitur genere: sicut voluptas ex diuersa vitiorum oritur passione. Illi enim vinum non bibunt, & siceram bibunt, qui ad decipiendos homines vmbras quasdam & imagines simulant habere virtutum.

Exod. 31. D Vua passa illi vescuntur, qui propter humanos oculos abstinentiæ pallore inficiuntur, vt gloriam capiant ab hominibus. Acetum autem hi bibunt, qui post vitæ sanctitatem, in vetustatem præteritorum vitiorum labuntur, & corruptione veteris nequitiæ delectantur. Præcepit itaq; Deus, vt qui sanctitatis inducrent titulum, cunctis his careant vitiis, nullamque huiusmodi perturbationem appetant, quæ statum mentis euertat.

De leprosis, fluxis, & immundis. Cap. IV.

E

Num. 5. IN hac mansione proficiuntur de castris leprosi, fluxi & immundi. Leprosi, hæretici, fluxi cogitatione, immundi opere, vt tanquam coinquinati & morbidi à castris Ecclesiæ separentur, ne contagione morum suorum vitam polluant innocentium.

De ætate bellatorum. Cap. V.

Num. 1. IBi ab anno vicesimo annumerantur populi, qui ad prælium eliguntur. Sed cur ab anno vicesimo, nisi quia ab hac ætate contra vnumquemque vitiorum bella nascuntur? ideoque ad pugnam eliguntur, vt habeant contra libidines conflictum, ne luxuriis superentur.

De Leuitis & custodibus vasorum. Cap. VI.

Num. 8. IBi etiam ab anno vicesimo & quinto Leuitæ tabernaculo seruire mandantur: vtà quinquagenario custodes vasorum fiant. Quid n. per annum quintum ac vicesimũ in quo flos iuuentutis oboritur, nisi contra ipsa vnusquemque vitiorum bella signantur? Et quid per quinquagenarium, in quo & subilæi requies continetur, nisi interna quies edomito bello mentis exprimitur? Quid vero per vasa tabernaculi, nisi fidelium animæ delignantur? Leuitæ ergo ab anno vicesimo & quinto, tabernaculo seruiũt, & quinquagenario vasorum custodes fiunt: vt videlicet qui adhuc impugnantium vitiorum certamina per consensum delectationis tolerant, aliorum curam suscipere non præsumant. Cum vero tentationum bella subegerint, cum apud se iam de intima tranquillitate securi sunt, animarum fortiantur custodiam. Sed quis hæc prælia sibi perfecte subigat, cum Paulus dicat: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati?* Sed est aliud bella fortiter perpeti aliud bellis enerviter expugnari. In istis exercetur virtus, ne extolli debeant: in illis omnimodo extinguitur, ne subsistant. Præcepit deinde ibi lex Leuitis omnes pilos carnis radere; quia hi qui in obsequiis assumuntur diuinis, debent ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundi apparere, ne illicitas cogitationes mens proferat, & pulchram animæ speciem quasi pilis fructificantibus deformem reddat.

Rom. 7.

G

De duabus tubis. Cap. VII.

Num. 10. POst hæc iubentur etiam fieri duæ tubæ, quarum clangore populi moueantur ad prælium. Sic enim scriptũ est de his ad Moysen: *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles.* Et paulo post: *Cum concisus clangor increpuerit, mouebuntur castra.* Per duas enim tubas exercitus ducitur: quia per duo testamenta siue per duo præcepta charitatis, ad proclinctum fidei populus euocatur. Quæ idcirco argenteæ fieri iubentur: vt prædicatorum verba eloquij nitore refulgeant, & auditorum mente nulla sui obscuritate confundant. Idcirco ductiles, quia necesse est, vt hi qui venturam vitam prædicant, per tribulationum præsentium tunsiones crescant. Bene autem dicitur, *cum concisus clangor increpuerit, mouebuntur castra*: quia nimirum cum subtilior ac minutior prædicationis sermo tractatur, auditorum mentes contra tentationum certamina ardentius excitantur. Iam abhinc promouentur filij Israel de monte Sina, & transeunt in sepulchris concupiscentiæ.

H

De Sepulchris concupiscentiæ. Cap. VIII.

Num. 11. TErtiadecima *mansio est in sepulchris concupiscentiæ*; vbi populus fastidiens cœlestem panẽ, carnes Ægyptias desiderauit, multosque subito deuorauit incendium. E quibus edocemur, vt qui conuersationem reliquimus seculi, & Ægyptias ollas, id est, carnalium desideriorum feruores contempsimus: non debere murmurare contra cœlestem panem, nec virulentias Ægyptiorum, quæ sunt magnarum carnium, sed simplicem inanẽ

cibum

A cibum: id est, puram cœlestemque vitam quærere. Alioquin si post perceptum Angelicum manna, quod est cœlestis vita siue doctrina, rursus carnes Ægyptias, quæ sunt carnales huius seculi voluptates, & concupiscentias pristinorum morum voluerimus appetere, vorabimus nauseam. Et statim Domini igne torquebimur, desideriumq; nostrum vertetur in tumulos; vt simus sepulchra dealbata, quæ foris patent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia.

De septuaginta viris electis.

CAP. IX.

Ibidem. IN hac mansione descendit Spiritus sanctus super septuaginta viros electos, & tunc Dominus descendit in nubem, & retraxit de spiritu qui erat super Moysen, & imposuit super septuaginta viros. Descendente enim in nube carnis Christo, diffusa est per fidem Spiritus sancti gratia super populos ex septuaginta gentium linguis electos, venitque super omnes donum illud virtutis cœlestis, quod quondam fuerat in Moyse atque Prophetis.

B *De Maria obtrectatione.*

CAP. X.

Num.12. QVarta decima mansio est in solitudine Haseroth. In hac Aaron sacerdos locum incidens offensionis cum sorore sua Maria fratri vterque obtrectant, quod alienigenam accepisset vxorem: vnde illico Maria contagio lepræ effloruit. Quo loco euidens fuit figura mysterij, quod sacerdotalis illa plebs patrum, Christo Saluatori aduersus Ecclesiam congregatam ex gentibus derogaret. Ideoque lepræ sordes perfunditur, nec redit ad Dei tabernaculum, donec statutum plenitudinis gentium tempus adimpleatur. Tunc enim eadem plebs pristinam poterit percipere sanitatem, dum eis septiformis spiritus agnitio, ad veniam fuerit suffragata.

Num.33. *Quintadecima mansio est in Rethma*, quæ transfertur sonitus siue iumperus. Fertur autem hoc lignum ignem multo tempore conseruare, ita vt si prunę eius cinere fuerint adopertæ, vsque ad annum perueniant. Ex quibus discimus post sepulchra concupiscentiæ, siue atria transire nos ad lignum multo tempore calens, vt simus feruentes spiritu, & claro sonitu, atque in altum exaltata voce Euangelium Domini prædicemus. Ab hac mansione vsque ad tricesimam secundam hæ continentur historiæ, quæ quia non sunt per mansiones singulas distributæ, à nobis quoque in commune dicentur.

C *De exploratoribus.*

CAP. XI.

Num.13. DVodecim exploratores mittuntur ad terram sanctam. Botrus refertur in ligno, & Christi passio demonstratur. Murmurat populus Iudæorum, gigantium imperum reformidans. Pugnant contra Amalech & Cananæum nolente Deo: & victus intelligit quæ debeat in terra sancta exercere sacrificia. Dathan & Abiron filij Chore consurgunt contra Moysen & Aaron, & terræ voragine glutiuntur. Inter mortuos & viuentes pontifex medius thuribilo armatus ingreditur: & currens ira Dei sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron florem profert & folium, & in æternam memoriam virens siccitas consecratur. Vitula rufa concrematur in holocaustum, & cinis eius peculiaris aspersio est.] Quorum quidem figuras breuiter annotantes, à duodecim exploratoribus incipiemus. Duodecim exploratores missi ad explorandam terram vberem, qui terruerunt populum, ne crederent posse accipere terram à Domino repromissam, Scribarum & Pharisæorum prætulerunt indicium. Sicut enim illi per Moysen missi sunt, vt soli fœcunditatem sollicita cõsideratione tractarent: ita & isti per legem & Prophetas iussi sunt, vt per scripturarum inuestigationem dominicum specularentur aduentum, in quo erat terra, id est, caro sancta, in qua regnum Dei, & vbertatem fructuum spiritualium, & vitam æternam consequi possint. Sed sicut illi desperatione terruerunt populum, ne de Dei promissione confideret: ita & isti scribæ & Pharisæi suaserunt populo Iudæorum: ne crederent Christum: ad Ægyptum seculi huius redire cupientes, repudiantes manna fidei, quærentes ollas peccatorum nigras, & cepas blasphemiarum putidas, & pepones vitiorum ac libidinum corruptione marcentes. Ille autem botrus vuæ quem in ligno de terra repromissionis duo aduexere vectores, quid significat? Botrus dependens è ligno, vtique Christus est ex ligno crucis promissus gentibus de terra genetricis Mariæ secundum carnem terrenæ stirpis visceribus effusus. Duo baiuli qui sub onere botri illius incedebant, populus est vterque. Cuius prior Iudaicus cæcus & auersus, ignarus pendentis gratiæ, & pressus onere suspensi, cui subiicietur iudicanti: de quibus dicitur: *Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua.* *Psal. 68.* Qui vero posterior veniebat, populi gentium gerebat figuram, qui credens & Christum ante oculos habens, semper eum portans videt, & quasi seruus Dominum & discipulus magistrum sequitur, sicut ipse Dominus in Euangelio ait: *Si quis vult venire post me, tollat crucem suam, & sequatur me.* *Matth.16 Marc. 8.* Hic est autem botrus, qui effusus in salutem nostram, vinum sanguinis sui crucis contritione profudit, atque expressum passionis suæ calicem Ecclesiæ propinauit. Hic est botrus, quem malo granatum socia muneris gratia secuta est, nostra scilicet Ecclesia mater, habens intra se per granorum numerum multitudinem populorum: per ruborem sanguinis Christi signaculo coruscantem, habentem etiam intus distincta grana, sicut Apostolus ait: *Diuisa charismata & dona Spiritus sancti gratia distributa.* *1.Cor.12.* Quibus omnib. indignos se increduli iudicantes, terram carnis Christi fluentem lacte & melle accipere non meruerunt, quam per fidem serui eius, id est, populi Christiani consecuti sunt. De cuius doctrina quotidie dicit Ecclesia: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.* *Psal. 118.* Ficum autem quam cum botro de terra repromissionis attulerant, imaginem legis attulisse Euangelicis edocemur exemplis: sicut & botrum constat figuram Saluatoris ostendere, quemadmodum in Canticis Canticorũ Ecclesia de Christo dicit: *Frater meus vt botrus cypri:* *Cant. 1.* quia nec Christus sine lege, nec lex sine Christo esse poterit.

De homine ligna sabbato colligente.

CAP. XII.

Num.15. POst hæc quidam homo die sabbati colligens ligna necatur à populo. Quid autem insinuat, quod tam atrociter iussu Dei fuerit idem ab omni populo trucidatus? Quod facile ab infidelibus proponitur. Intelligant ergo, quia hæc omnia in typo acciderunt illis. Scripta sunt autem ad correctionem nostram. Ille enim pristinus carnalisque homo, qui diem sabbati violare ausus est dum ligna colligeret, propter quod est punitus, formam significabat eius qui hodie in Christo signatus inuenitur agere carnale corpus, id est, contrahere ligna, fœnum, stipulam, ad escam ignis æterni conuenientem. Quæ dum colligit in suam perniciem, si fuerit deprehensus, pellitur ab omnibus & statim occiditur, dum iudicatur à spiritualibus. Sic ergo omnia quæ illis Iudæis per legem acciderunt, figuraliter intelligenda sunt.

De Chore, Dathan & Abiron.

CAP. XIII.

Num.16. SEquitur iam excidium Chore, Dathan & Abiron, qui sibi contra Moysen & Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vendicantes, pœnas pro suis conatibus expenderunt. Per hos itaque significantur hi qui hæreses & schismata facere conantur, & multos secum trahendo decipiunt, contemnentes sacerdotes Christi: & se à clero eius plebisque societate segregantes, constituere audent Ecclesias, & aliud altare precemque alteram illicitis vocibus faciunt dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia prophanantes. Hi quia contra Dei ordinationem nituntur, ob temeritatis audaciam terræ compagibus ruptis, viuentes profundo hiatu merguntur: nec tantum hi qui duces eorum sunt, sed & illi qui consentiendo participes eorundem effecti sunt, in ignem æterni iudicij præparata vltione peribunt.

De Aaron cum thuribulo currente.

Cap. XIV.

Ibidem. DEinde Aaron sanctus ruina mortis populum videns ruere, thuribulum accipiens cucurrit obuiam quassationi, stansque in medio superstitum ac peremptorum, lerhalem plagam obiectu sui, quasi quidam murus exclusit.] Iste sacerdos Dominus IESVS Christus est, princeps principum sacerdotum. Sacerdos iste ruinam mortis in mundo aspiciens, occurrit à summo cœlo, venitque obuiam, quasi gigas ad currendam viam. Stetitque inter viuos & mortuos: quia natus & mortuus. Sicque thuribulum passionis suæ accipiens, & in odorem suauitatis prætendens, suspendit ignis æterni perniciem, & inimicam perculit mortem.

De virga Aaron florente.

Cap. XV.

Num. 17. B VIrga autem *Aaron*, quæ post siccitatem floruit, caro insinuatur Christi, quæ postquam de Iesse radice succisa est, viuacius mortificata reuiuiscit. Itaque virga post ariditatem virescens, Christus est post mortem resurgens. Ipsum enim virgam, ipsum florem intelligimus: vt in virga regnantis potentia, & in flore puchritudo eius monstretur. Vnde & in Canticis Canticorum, idem dicit: *Cant. 2.* *Ego sum flos campi & lilium conuallium.* Alij virgam hanc quæ sine humore florem protulit, Mariam virginem putant, quæ sine coitu edidit verbum Dei. De qua scriptum est: *Esa. 11.* *Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, id est, Christus, qui futuræ typum præferens passionis, candido fidei lumine & passionis sanguine purpurabat: flos virginum, corona martyrum, gratia continentium.

De vitula rufa. Cap. XVI.

Num. 19. REstat interea *vitula rufa* in holocaustum concremata, cuius cinis expiatio populi erat. Sic enim dicitur de illa ad Moysen & Aaron: *Præcipe filiis Israel, vt adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum: tradetisque eam Eleazaro sacerdoti, quæ ducta extra castra immolabitur in conspectu omnium. Et intinget digitum Eleazar in sanguine eius, & asperget contra fores tabernaculi septies, comburetque eam cunctis videntibus tam pellem & carnes eius, quam sanguinem, & simum flammæ tradetis. Lignum quoque cedrinum & hyssopum, coccumque bis tinctum, sacerdos mittet in flammam quæ vaccam vorat, & tunc demum lotis vestibus & corpore, ingredietur in castris, & commaculatus erit vsque ad vesperum. Sed & ille qui combusserit, lauabit vestimenta sua & corpus, & immundus erit vsque ad vesperum. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ, & effundet extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam asperionis, quia pro peccato vacca combusta est. Et habebunt hoc filij Israel & aduenæ sanctum iure perpetuo. Et qui tetigerit mortuum, & propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio, & die septimo emundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit vel septimo, non poterit emundari.* Vitula rufa, caro est saluatoris nostri, rosea sanguine passionis, ætatis integræ, quia perfecta ætate passionem suscepit. Quod autem non est impositum super illam iugum, hoc ostendit, quia caro Christi non est subiugata delicto, neque victa ab vllo peccato. Quod autem apprehensam eiiecerunt filij Israel extra castra, astante Eleazaro sacerdote, populum Iudæorum significat, & consensum sacerdotum in necem Domini, quem eiectum extra Hierusalem crucifixerunt. Sicut ergo qui offerunt vitulam immundi sunt: sic & qui apprehenderunt Dominum peccatores habentur. Et sicut is qui colligit cinerem aspersionis mundus est: sic & omnes mundi sunt, qui passionem Christi prædicauerunt gentibus, & in toto orbe terrarum doctrinam eius asperserunt, populosque Domino collegerunt. Lignum autem & hyssopum, crucem putamus & baptismum. Per hyssopi enim fasciculum aspergebantur agni sanguine qui mundari solebant, typice figurantes lauacrum baptismatis & ablutionem æterni fontis. Coccum autem bis tinctum figuram sacri sanguinis significare, quo peccatores abluuntur. Bis tinctum autem: quia per eum & corpore & corde mundamur. Hæc enim tria ad purgationem peccatorum * pertinent. Primo per cedrum fides ligni crucis: secundo per hyssopum, martyrium: tertio per coccum, sanguinis dominici sacramentum. Sicut autem die tertia illi purgari iubentur: ita & omnis anima purgatur ab omnibus delictorum sordibus, quæcumque credit Christum Dominum die tertia à mortuis resuscitatum. Huiusmodi etiam homo mundus erit in die septima, id est, in regno sanctorum adueniente Domino: & beatus ac lætus parte cœlestis illius regni potietur. Qui autem non fuerit asperfus, id est, huius gratiæ fide munitus, peribit anima illa de cœtu sanctorum, & de populo fidelium. Ex sanguine autem huius vitulæ ideo septies tabernaculum iubet aspergi: quia septem sunt Spiritus sancti charismata, quæ per Christi sanguinem super Ecclesiæ populos distribuuntur, per quem ab omni delicto purgantur, sicut Apostolus ait: *1. Cor. 6.* *Iam abluti estis in sanguine Christi & passione eius.* Quod vero vitula cum pelle & ossibus suis comburitur, & agnus ille Paschalis pari modo concrematur, ne ossa eius confringantur; hoc ostendit quod Domini Iesu Christi corporis ossa in passione non essent confringenda, sicut Euangelista testatur. Moraliter autem vacca rufa, cuius cinis expiatio populi est, non aliter immolari & offerri ad altare Domini poterit, nisi qui rerrena opera non fecerit, iugumque delicti non contraxerit, nec vinculis peccatorum fuerit alligatus. Iam dehinc post exploratores & botrum, post excidium superborum, & sacerdotale thuribulum, postque virgam florentem & vitulæ combustæ asperfionem, reuertamur ad mansiones. *Ioan. 19.*

Sextadecima mansio est in Remon Phares, quod Latine dicitur *mali punici diuisio*, quæ significat Ecclesiam: quæ quasi multa grana vno cortice contegit, dum omnem turbam credentium in fidei vnitate concludit. *Num. 33.*

Septimadecima mansio est in Lebna, quæ Latine transfertur *in laterem*. Leginus Ægyptios lateres, quos populus faciens ingemuit; ex quibus discimus in itinere istius vitæ de alio in alium transitu nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinem Ecclesiasticum sæpe ad lateres, id est, ad carnalia opera transmigrare. *Num. 33. Exo. 1. & 5.*

Octauadecima mansio est in Resse, quæ *in frenos* vertitur. Si enim post profectum, rursum ad lutulenta opera descendimus, infrenandi sumus, & rursus vagi atque præcipites scripturarum retinaculis dirigendi. *Num. 33.*

Nonadecima mansio est in Chebelata, quæ interpretatur *Ecclesia*: scil. vt vagi currentium gressus scripturarum frenis ad Ecclesiam retrahantur, & ad fores quas ante reliquerant, rursus festinent intrare. *Ibidem.*

Vicesima mansio est in monte Sepher, quæ interpretatur *pulchitudo*, id est, Christus. Et vide quid profint frena. A vitiis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, & in Christo monte pulcherrimo ascendere faciunt: de quo scriptum est: *Venite, ascendamus ad montem Domini.* *Ibidem.* *Esai. 2.*

Vicesimaprima mansio est in Harada, quæ vertitur in *miraculum*. Et vide quam pulcher est ordo virtutum. Post frenos in Ecclesiam intromittimur, post habitationem ad montem Christi ascendimus: in quo positi miramur in eis quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. *Num. 33.*

Vicesimasecunda mansio est in Maceloth, quæ *in cœtu* vertitur, id est, in Ecclesia. In hac enim consistit multitudo credentium, iuxta quod scriptum est: *Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum.* *Ibidem.* *Psal. 133.*

Vicesimatertia mansio est in Tahath, quæ interpretatur *pauor*: quia dum quisque venit ad Ecclesiam, atque ascendit in montem pulcherrimum Christum, & stupore & miraculo Christi magnitudinem confitetur. Adiungat deinde timorem, qui custos est beatitudinis, vt altum non sapiat: quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* *Num. 33.* *Iacob. 2.* *1. Pet. 5.*

Vicesimaquarta mansio est in Thare, quam nonnulli ver-

runt,

A

runt, *in malitiam* siue *pasturam*. Quod bene ad præpositos Ecclesiarum, vel ad custodiam animæ refertur; vt sollicitus sit quisque qui habet pauorem, ne leo diabolus in caulas ouium: id est, in Ecclesias per diuersa vitiorum foramina introire nitatur.

Ibidem. *Vicesimaquinta mansio est in Methcha*, quæ vertitur in *dulcedinem*. Ascendisti enim in excelsum patris, admiratus es virtutum choros, timuisti ruinam, abegisti insidiatores: dulcis re fructus protinus laboris insequitur, vt merito dicas: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel o-rimeo.*

Psal. 118.

Num 33. *Vicesimasexta mansio est in Hesmona*, quæ Latine *festinationem* sonat. Scilicet vt postquam dulces fructus laboris sumpserimus, non simus quiete contenti & otio: sed rursum ad vlteriora properantes, obliuiscamur præteritorum, & in futura nos extendamus.

Ibidem. *Vicesimaseptima mansio est in Moseroth*, quod interpretatur *vincula*, siue *disciplina*: scilicet vt festino gradu pergamus ad magistros, eorumque teramus limina, & præcepta virtutum ac mysteria scripturarum vincula putemus esse * æterna. Hæc sunt Christi vincula, de quibus in Esaia legitur: *Viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculis.* Sunt & alia diaboli vincula, quibus disruptis vicit hostes Samson. De quibus Propheta dicit, *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.*

B

al. tenēda.

Esa. 45.

Psalm. 115.

Num. 33. *Vicesimaoctaua mansio est Beneiaacam*, quæ per interpretationem transfertur in *filios necessitatis* seu *stridoris*. Qui sint isti filij necessitatis, ipse Psalmus nos docet: *Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum.* Quæ est tanta necessitas, quæ nolentibus imponatur? Cum diuinis scripturis fueris eruditus, & leges earum ac testimonia vincula quoque scieris veritatis, cotendens cum aduersariis, ligabis eos & vinctos duces in captiuitatem; & de hostibus quondam atque captiuis liberos Dei efficies, vt repente dicas cum Sion: *Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiuata: & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola, & isti vbi erant?* Porro quod interpretatum est *filios stridoris*, ad illum sensum refertur, quod timore supplicij, & eius loci vbi est fletus, & stridor dentium, deferentes diaboli vincula Christo Domino credentium turbæ colla submittant.

Psal. 28.

Esa. 49.

C

*Num.*33. *Vicesimanona mansio est in monte Gadgad*: quod interpretatur *nuncius*, siue *accinctio*, vel certe *concisio*. Non enim aliter possumus magistri discipulorum atq; credentium eos facere filios necessitatis: nisi præceptores eorum interfecerimus crudelissimos. In occisionem eorum non parcat manus nostra armum aut extremum auriculæ de ore leonis extrahere. At vero de nuntio & accinctione, hoc breuiter dici potest, quod vere filiis necessitatis grandes ad virtutes stimulos suggeramus, cum eis nunciauerimus præmia futurorum, & accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quicquid magister fecerit, in monte consistit.

Ibidem. *Tricesima mansio est in Tabatha*, quæ interpretatur *bonitas*, quæ est Christus.

1. *Cor.* 7. *Tricesimaprima mansio est in Ebrona*, quæ interpretatur *transitus*, id est, mundus: de quo Apostol. ait: *Præterit enim figura huius mundi.* In hunc venientes sancti Dei cupiit ad meliora transire. De quibus Psalmista canit: *Et non dixerunt qui præteribant, benedictio Domini super vos.*

D

Psal. 128.

*Num.*33. *Tricesimasecunda mansio est in Asiongaber*, quæ transfertur in *ligna viri*. Possunt hæc ligna viri saltuum & arborum omnium genera multitudinem gentium figurare. Vsque huc solitudo Faram decem & octo continet mansiones, quæ descriptæ in catalogo in superiore itinere non pronuntur.

Ibidem. *Tricesimatertia mansio est in deserto Sin*: hæc est Cades. Sin autem sancta interpretatur tropo per antiphrasim, sicut lucus, cum minime luceat: vel bellum, quod tamen sit horridum.

* *
*

De Mariæ morte. CAP. XVII.

E

IN hac mansione moritur Maria & sepelitur. Videtur in Maria prophetia mortua: in Moyse & Aaron legi & sacerdotio Iudæorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudine huius mundi educere, nisi solus Iesus, id est, Saluator verus Dei filius.

*Num.*20.

De Moysi titubatione ad petram.
CAP. XVIII.

IN hac mansione propter aquas contradictionis Moyses offendit Deum, & prohibetur transire Iordanem. Turbatus enim murmure populi dubitanter petram virga percussit: quasi illud non posset Deus facere, vt aqua de petra flueret, quod ante iam fecerat.] Quid ergo hîc fides Moysi insinuat, quod aquam de petra eiiciendam titubauerit? Hanc prophetiam recte intelligamus fuisse de Christo. Dum enim Moyses in scripturis sanctis aliam atque aliam pro re aliqua significanda personam gerat; nunc tamen populi Iudæorum sub lege positi personam gerebat, eumque prophetica prænunciatione figurabat. Nam sicut Moyses petram virga percutiens, de Dei virtute dubitauit: ita ille populus, qui sub lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens eum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra manauit aquam sitientibus; sic plaga dominicæ passionis, effecta est vita credentibus. Habemus enim de hac re præclaram & fidelissimam vocem Apostolicam, cum inde loqueretur, dicens: *Petra autem erat Christus.* Hanc ergo carnalem de Christi diuinitate desperationem, in ipsius Christi altitudine Deus mori iubet, cum mortem carnis Moysi in monte imperat fieri. Sicut enim petra Christus, ita & mons Christus. Petra, humilis fortitudo; mons eminens magnitudo. Quod sicut Apostolus ait, *petra erat Christus*: ita ipse Dominus, *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*: se scilicet montem, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asseruit ciuitatem. Prudentia enim carnis viuit, cum tanquam petra percussa, Christi humilitas in carne contemnitur. *Christus* enim *crucifixus, Iudæis scandalum est, gentibus autem stultitia.* Et prudentia carnis moritur, cum tanquam montis eminentia Christus excelsus esse agnoscitur. Ipsis enim vocatis Iudæis & Græcis, Christus Dei virtus & Dei sapientia est.

F

Ibidem.

Matth. 5.

1. *Cor.* 10.

1. *Cor.* 1.

G

De morte Aaron. CAP. XIX.

*Num.*33. TRicesimaquarta mansio est in monte Hor, in extremis finibus Edom, in quem Ascendit Aaron iuxta præceptum Domini, & mortuus est anno quadragesimo egressionis ex Ægypto: eo scilicet anno, quo nouus populus repromissionis terram intraturus erat. Et quanquam in monte sacerdotium Eleazaro filio suo deseliquerit, lexq; eos qui eam impleuerint, perducat ad summum: tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Iordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus remansit, & plangit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Iesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in Euangelio ad paradisum transmigratio. Audit quoq; Chananæus quod venisset Israel, & in locum exploratorum, vbi quondã populum offendisse nouerat: ineunt prælium, & captiuum ducunt Israel. Rursusq; in eodem loco pugnatur ex voto, victor vincitur, victi superant. Per quod intelligimus, vt cum nos Dei auxilio destitutos hostes inuaserint, duxerintque captiuos, non desperemus salutem: sed iterum armemur ad prælium. Potest fieri vt vincamus, vbi victi sumus, & in eodem loco triumphemus, in quo fuimus ante captiui.

*Num.*20.

De serpentium vulneratione.
CAP. XX.

*Num.*33. TRicesimaquinta mansio est in Selmona. Tricesima sexta mansio est in Phinon. Hæ duæ mansiones in ordine historiæ non inueniuntur. In his mortuo Aaron murmurãt Israelitici populi contra Deum & Moysen, manna fastidiunt, & à serpentibus vulnerantur.] Sed quid illud significat, quod morsus mortiferi serpentum exaltato & re-

Ibidem.

H

*Num.*21.

A

ſpecto æneo ſerpente ſanabantur: niſi quod nunc in typo Saluatoris, qui ferum antiquumque ſerpentem in patibulo triumphauit, Diaboli venena ſuperantur: ita vt qui vere expreſſeque imaginem filij Dei paſſionemque eius conſpexerit, ſeruetur? Hoc enim ſignificant & verba ipſius Domini dicentis: *Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in deſerto, ſic oportet exaltari filium hominis: vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Quod vero æneus eſt ſerpens, ipſe Chriſtus intimatur, qui ligno ſuſpenſus eſt; æs quippe metallis alijs durabilius eſſe ſolet. Et apte æneus ſerpens ligno ſuſpenſus eſt, vt Dominus & in ſerpente mortuus, & in ære ſignificaretur æternus: videlicet, vt & indicaretur per humanitatem mortuus, & tamen eſſet quaſi æneus per diuinitatem. Pulchre autem prima manſio *Salmona* interpretatur *imaguncula*: quia nimirum ibi imago expreſſa eſt Saluatoris, per ſerpentem æneum qui in ligno pependit. Pulchre etiam & ſecunda *Fenon*, interpretatur *Os*: quia poſteaquam paſſionem filij Dei cognouimus, quod corde credimus ore pronunciamus legentes illud Apoſtoli: *Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*

Ioann. 3.

Rom. 10.

B

Tricesimaſeptima manſio eſt in Oboth: quæ vertitur in *Magos*, ſiue *Pythones*: vnde demonſtratur, quia poſt imaginem Dei, quæ in cordis ratione monſtratur, & confeſſionem fidei, quæ ore profertur, conſurgunt ſerpentes & artes maleficæ ad bella nos prouocant. Sed nos cuſtodia circumdantes cor noſtrum, obduremus aures noſtras, ne audiamus voces incantantium, & ſirenarum carmina negligamus.

Num. 33.

Triceſimaoctaua manſio eſt in Ieabarin in finibus Moab, quę ſignificat *aceruos lapidum tranſeuntium*, id eſt, ſanctos, per iſtud ſeculum ad alias manſiones tranſire feſtinantes.

De Seon Rege Amorrhæorum,

CAP. XXI.

Num. 33. Num. 21.

Triceſimanona manſio eſt in Dibongad. In hac geritur bellum contra Seon Regem Amorrhæorum, & Og regem Baſan. In his regibus licet res geſta cognoſcatur: tamen per conditiones virtuteſque nominum ſpiritualis ſignificatio eſt ſubiecta. *Seon* namque interpretatur *tentatio oculorum*. Per quod figuratur diabolus, qui transfigurat ſe velut in Angelum lucis, & per hæreſim vel ſchiſma veriſimilia mentitur, vt fallat incautos. Hunc Amorrhæi, id eſt, *amaricantes* habent regem. Niſi enim quædam ſimulatio veritatis præcedat, non ſunt hæreſes amaricantes, non ſchiſmata exacerbantium in Eccleſia. Iſte ergo rex occiditur in vnoquoque homine, quando quiſque damnat ſimulationem, & diligit veritatem. *Og* vero rex interpretatur *Concluſio*, *Baſan* autem *Confuſio*. Id enim agit diabolus ſemper, vt concludat viam ad Dominum, opponendo idola ſua, ne credatur in Chriſtum. Concluſio enim præcedit vt rex, ſequitur confuſio vt plebs: quia quos modo concludit ne credant in Chriſtum, quando apparuerit Chriſtus, omnes confundentur. Manſio autem iſta *Dibongad*, interpretatur *Fortiter intellecta tentatio*: quia nimirum ſi ſuperetur ſimulario, quæ per ſchiſma vel hæreſim exacerbat Eccleſiam, & concluſio, quæ per ſacrilegium claudit fidei viam, nihilominus tentatio intelligitur, ac deinde intellecta fortiter ſuperatur.

C

Quadrageſima manſio eſt de Dibongad in Helmon-Deblataim: quæ vertitur in *contemptum plantarum, ſiue opprobriorum*. Et per hoc dicimus omnia dulcia ac illecebras voluptatum prætereuntes in ſeculo contemnendas, & opprobria diligenda. Quæ, & ſi falſo obijciantur, beatitudinem pariunt, ſaluatore pleniſſime docente, qui ait: *Cum exprobrauerint vos homines, beati eritis.*

Num. 33.

Luc. 6.

D

De Moyſi morte,

CAP. XXII.

Num. 33.

QVadrageſimaprima manſio eſt in monte Abarim contra faciem montis Nabo: quæ vertitur, in *monte tranſeuntium*; & eſt contra faciem montis Nabo, vbi moritur & ſepelitur Moyſes, terra promiſſionis ante conſpecta. *Nabo* interpretatur *Concluſio*, in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porro gratia Euangelij abſque vllo fine tenditur, *in omnem* enim *terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Simulque conſiderandum, quod habitatio tranſeuntium in montibus ſita ſit; & adhuc profectu indigeat. Poſt montes enim plurimos ad campeſtria Moab, & Iordanis fluenta deſcendimus; qui interpretatur *Deſcenſio*. Nihil enim tam periculoſum eſt, quam gloria cupiditatis & iactantia, & animus conſcientia virtutum tumeſcens.

E

Deut. 34.

Pſalm. 18.

“

“

De Balaam, CAP. XXIII.

Num. 33.

QVadrageſimaſecunda manſio eſt in campeſtribus Moab, ſuper Iordanem, iuxta Hiericho, vbi fixerunt tentoria, à domo ſolitudinis vſque ad Beſſachatain in planicie Moab. In quadrageſimaſecunda, quæ extrema manſio eſt, quædam quæ ſunt geſta narremus. Sedens in ea populus à diuino Balaam, quem mercede conduxerat Balac, iuſſu Dei benedicitur, & maledictio mutatur in laudes. Sed quid eſt quod iſte Balaam dum peruenire ad propoſitum tenderet, aſina cui præſidebat, dum vidiſſet Angelum loquitur? Quæ eſt enim hæc aſina, niſi bruta gentilitas? Quam quondam Balaam, id eſt, ſeductor idololatriæ, quaſi brutum animal, & nulla ratione renitens quo voluit errore ſubſtrauit. Sed iſta Angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit: & vidit & detulit, & locuta eſt: vt agnoſceremus poſterioribus temporibus ſub aduentu magni Angeli Dei gentilem illam plebem, mutata duritie, ſtoliditatiſque natura, ſolutis Deo linguis locuturam: ita vt quæ erat ſubiecta perfidiæ, in vocem fidei & confeſſionis erumpat. Licet & caro noſtra per hoc animal poſſit intelligi. Plerumque enim caro per moleſtias tacta flagello ſuæ menti Deum indicat, quem mens ipſa carni præſidens, non videbat: ita vt anxietatem ſpiritus proficere in hoc mundo cupientis velut iter tendentis impediat: donec ei inuiſibilem qui ſibi obuiat, innoteſcat. Vnde & bene per Petrum dicitur: *Correptionem habuit ſuæ veſaniæ ſubiugale mutum*; quod in hominis voce loquens, Prophetæ inſipientiam redarguit. Inſanus quippe homo à ſubiugali muto corripitur; quando elata mens humilitatis bonum quod tenere debeat, ab afflicta carne memoratur. Sed huius correptionis donum idcirco Balaam non obtinuit; quia ad maledicendum pergens, vocem non mentem mutauit. Conſilium quippe dedit regi Balac, vt mulieres in meritorio poneret, & ante ianuas earum aras; vt venientes filij Iſrael prius ſacrificarent idolis, & ſic ingrederentur ad mulieres. Vnde & fornicatus eſt Iſrael cum filiabus Madian. Sed quid eſt quod iſte Balaam populum Dei poſſe decipi certa ratione collegit, dans conſilium vt exilla parte, qua infirmari nouerat filios Iſrael, pernicioſi eis laquei tenderentur, non dubitans eos oblata copia fœminarum, fornicationis ruina protinus collapſuros: quia concupiſcibiles animæ eorum partes ſciebat eſſe corruptas? Ita ergo vnumquemque noſtrum nequitiæ ſpirituales verſuta malignitate in figura Balaam pertentant, illis præcipue affectibus animæ inſidioſos laqueos præſtruentes, quibus nos ſenſerint ægrotare: vt verbi gratia, cum viderint rationabiles animæ noſtræ partes eſſe vitiatas, illo nos ordine decipere moliantur.

F

Num. 22.

2. *Petr. 2.*

G

H

De Phinees ſacerdote,

CAP. XXIV.

Num. 25.

SEd *Phinees* ſacerdos zelatus, vt Domini furorem placaret, Zambrim, & ſcortum Madianitidem pugione tranſfigit; ſignificans per crucem Chriſti non ſolum idololatriam, ſed etiam omnem carnis affectum, vel concupiſcentiam perimi ſeculi; & tunc placari Deum, dum carnis extinguitur deſiderium. Poſt hæc numeratur tur-

A

sum populus, numerantur & Leuitæ, vt interfectis primo carnalibus, nouus Dei populus censeatur, qui per baptisma Iordanis transeat, & cælestis hæreditatis repromissionem percipiat.

De numero populi egressi ex Ægypto,

CAP. XXV.

Num. 26. POrro quod sexcenta millia armatorum de Ægypto numerantur egressa, & ex ipsis nō sunt amplius quam duo tantum in terram repromissionis ingressi, hæc figura demonstrat, multos per baptismum ad fidem transire, sed ad patriam cælestem valde paucissimos peruenire, secundum figuram illam in Euangelio, in qua multi vocati, pauci vero inueniuntur electi. Quod vero duo tantum ingrediuntur, aut propter eos, qui ex vtroque populo regni cælestis promissionem adipiscuntur: aut propter illos, qui per duas vitas, actionis & contemplationis ad æternam beatitudinem prædestinantur. *Mat. 20. 22*

B

De quinque filiabus Salphaad,

CAP. XXVI.

Num. 27. INterpellant dehinc quinque filiæ Salphaad, & iudicio Dei hæreditatem accipiunt inter fratres suos. Nec legis plebs ab Euangelij possessione excluditur. Deinde Iosue in monte succedit Moysi, & dicit quæ spiritualiter debeant offerri in Ecclesia. Legi etenim succedit Euangelium, ibique lex facienda præcepta admonet, & gratia complet.

De generibus oblationum,

CAP. XXVII.

Num. 28. PRimum quidem quid offerri debeat per singulos dies, dehinc quid in sabbato propter spem quietis æternæ, quid in Calendis pro innouatione vitæ, quid in Pascha quando consepelimur cum Christo per baptismum, quasi à mortuis transeuntes ad vitæ nouitatem, quid in Pentecoste propter gratiam Spiritus sancti, & indulgentiam remissionis peccatorum, quid in Neomenia mensis septimi, quid in ieiunio eiusdem mensis decimi diei, quid in scenopegia quando figuntur tabernacula quintodecimo die supradicti mensis.

C

De morte Balaam, CAP. XXVIII.

Num. 31. DEhinc texitur bellum contra Madianitas, & mors diuini Balaam. In cuius nece, error perfidiæ ligno crucis infigitur. Fitque deinde de Amalech prædæ diuisio, & oblatio ex ea animalium tabernaculo Dei.

De filijs Ruben & Gad,

CAP. XXIX.

Num. 32. POst hæc filij Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasse, iumenta plurima habentes, circa Iordanem possessionem accipiunt, & in repromissionis terra hæreditatem habere nolunt; figurate indicantes quia qui post mundi implicamenta occupantur, habitationem cælestis patriæ nequaquam desiderant.

D

De idolis destruendis,

CAP. XXX.

Num. 33. DEhinc populus admonetur vt in terra sancta idola destruat, & nullus de prioribus habitatoribus seruetur; ad significandum, vt dum in terram sanctæ repromissionis per fidem ingredimur, simul cum idolatria omnia etiam vitia extinguamus.

E

CAPITVLA LIBRI DEVTERONOMII.

1 *Quid significet quod vndecim diebus Deuteronomium * scribitur.* à Moyse.
2 *De quadraginta annis laborioſe peractis à filijs Iſraël, & veſtimentis eorum non attritis.*
3 *De non plantando ligno iuxta altare Domini.*
4 *De auferendo præputio ligni pomiferi.*
5 *Non operaberis in primogenito bouis, & non tondenda primogenita ouium.*
6 *De non arando ſimul in boue & aſino.*
7 *De non alligando os bouis triturantis.*
8 *De non coquendo hœdo cum lacte matris ſuæ.*
9 *De non induenda veſte ex lana & lino contexta.*
10 *De non accipienda loco pignoris ſuperiore & inferiore mola.* F
11 *De non abominando Ægyptio.*
12 *De non habendis in ſacculo diuerſis ponderibus.*
13 *De trium teſtium teſtimonio valituro.*
14 *De vxore fratris accipienda, eiuſq; ſemine ſuſcitando.*
15 *De formidoloſo ac pauido, vt non egrediatur ad bellum.*
16 *De interpretatione ſeptem gentium, quas Dominus tradidit Iſrael.*
17 *Quod cum Abraham de futuris Dominus loqueretur, non ſeptem, ſed decem legitur gentes dinumeraſſe.*
18 *De muliere capta in bello, & radendis pilis eius.*
19 *Quid ſignificet ſecuris ligna cadens, manubrium effugiens.*
20 *De homine polluto nocturno ſomnio.*
21 *De paxillo in balteo egredientis ad requiſita naturæ.*
22 *De quadraginta flagellis delinquentibus adhibendis.*

Quid ſignificet quod vndecim diebus Deuteronomium ſcribitur,

CAPVT I. G

LIber Deuteronomij repetitio est præcedentium quatuor librorum legis. Nam dum illi & in se proprias continent causas, iste tamen replicat omnium. Habet autem & ipse propria innumera sacramenta: è quibus pauca pro exercitio lectoris studui memoranda. *Deuteronomium* autem *secunda legislatio* dicitur, quod significat Euangelium. In cuius principio notandum est, quid indicet quod vndecim diebus idem Deuteronomium à Moyse scribitur, nisi ad significandum Iudaicæ plebis lapsum in Euangelio, per transgressionem decalogi mandatorum?

De 40. annis in deserto peractis & veſtimentis non attritis,

CAP. II.

QVID autem significauerunt illi quadraginta anni, quibus laborioſe peractis, filij Israël ad repromissionis terram transierunt?] Per hos quadraginta annos totum seculi tempus significatur: in quo viuit Ecclesia sub laboribus & periculosis tentationibus, sperando quod non videt per patientiam, quousque ad promissam æternæ felicitatis perueniat patriam. Ideo & Dominus quadraginta diebus ieiunauit, & tentatus est in eremo. Corpus enim eius, quod est Ecclesia, necesse est tentationes laboresque patiatur in hoc seculo, quoadusque veniat illud tempus, vbi post tentationes accipiat consolationes. Porro quod vestis Israël per tot annos in eremo nulla vetustate corrupta est, & morticina pellis calciamentorum tandiu sine labe duravit, potest figurare futuram incorruptibilitatem corporum, vbi ea quæ corruptibilia sunt sine corruptione permanebunt. *Deut. 2.* H *Matth. 4.* *Deut. 29.*

De

A

De non plantando ligno iuxta altare,

CAP. I.

Deut. 16. NOn plantabis omne lignum iuxta altare Dei, nec facies nemus in terra. Interdicitur quippe nemus complantetur in templo. Nemus frondentes arbores & infructuosæ sunt, solum ad delectationem visus plantatæ. Tales sunt & gentiles, qui rationem suam verborum decore componunt, vt non couertantur à vitijs, sed delectentur, atque istiusmodi seductione persuadeant. Nos autem secundum præceptum iuxta altare Dei nemus non plantamus, si circa dominicam fidem nihil in verbis infructuosum, nihil audientiæ seculari illecebrosum componimus: sed sola puritate veritatis scientiam prædicationis tenemus. Hoc nemus in prædicatione sapientiæ plantare vitabat Apostolus, cum dicebat: *Loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus & virtute.* 1. Cor. 2.

B

De auferendo præputio ligni pomiferi,

CAP. IV.

Deut. 20. QVando ingressi fueritis terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum, pomorumque germina immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Ligna quippe pomifera, sunt opera virtutibus fœcunda. Præputia itaque lignorum auferimus, cum de ipsa inchoationis infirmitate suspecti, primordia operum nostrorum non approbamus. Poma autem quæ germinant, immunda existimamus, nostrisq; cibis non aptamus: quia cum primordia boni laudantur operis, dignum est vt hoc animum non pascat operantis: ne dum accepta laus suauiter carpitur, fructus operis intempestiue comedatur.

De non operando in primogenito bouis,

CAP. V.

Deut. 15. C NOn operaberis in primogenito bouis, & non tondebis primogenita ouium. In primogenito quoque bouis operari, est bonæ conuersationis primordia in exercitio publicæ actionis ostendere. Ouium quoque primogenita tondere, est ab occultationis suæ tegmine humanis oculis inchoantia bona nostra denudare. In primogenito ergo bouis operari prohibemur, atque à primogenitis ouium detondendis compescimur: quia & si quid robustum incipimus exercere, hoc in aperto citius non debemus ostendere. Sed cum vita nostra simplex quid innocuum inchoat, dignum est, vt secreti sui velamina non relinquat, nec hoc humanis oculis quasi subducto vellere ostendat. Ad sola ergo diuina sacrificia, boum primogenita, ouiumque proficiant, vt quicquid forte innocuum incipimus, hoc ad honorem intimi iudicis in ara cordis immolemus. Quod ab illo proculdubio tanto libentius accipitur: quanto & ab hominibus occultatum nullo laudis appetitu maculatur. Sæpe autem nouæ conuersationis primordia, adhuc carnali vitæ sunt commixta. Et idcirco innotescere citius nō debent: ne cum laudantur bona quę placent, deceptus laude sua animus, deprehendere in eis nequeat mala quæ latent.

D

De non arando simul in boue & asino,

CAP. VI.

Deut. 22. NOn arabis in boue simul & asino. In bouis nomine populus ex circuncisione positus sub iugo legis accipitur: in asino autem, populus gentium pertinens ad Euangelium. In boue quippe & asino simul arat, qui sic recipit Euangelium, vt Iudaicarum superstitionum, quæ in vmbra & imagine præcesserant, cerimonias non relinquat. Item nonnunquam in boue, bene operantium vita, in asino stultorum vecordia figuratur. Quid est ergo *non arabis in boue simul & asino?* ac si diceret: Fatuum sapienti in prædicatione non socies, ne per eum qui rem implere non valet, & illi qui præualet obsistas. Bouem quippe & asinum si necesse sit, vnusquisque sine detrimento operis iungit. Sapientem vero & stultum non vt vnus præcipiat & alter obtemperet, sed vt pariter æquali potestate annuncient verbum Dei, non sine scandalo quisque comites facit.

De non alligando os bouis triturantis,

CAP. VII.

Deu. 25. & 1. Cor. 9. 1. Tim. 5. Philipp. 4. NOn alligabis os bouis triturantis. Dictum est quod in bouis nomine, vita vniuscuiusque operantis exprimitur. Dicit quodam in loco Apostolus Paulus, reprehendens & dolens, quod *nemo illi communicauerit in ratione dati & accepti.* Quid est *in ratione dati & accepti*, nisi quod alio in loco aperte expositit, dicens: *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est vt carnalia vestra metamus?* hoc significat, *non alligabis os bouis triturantis.* Vnde & idem Apostolus alio loco dicit: Dignus est operarius mercede sua. Vult ergo scriptura doctoribus præstari carnalia, à quibus spiritualia consequuntur, quia prædicatores occupati in doctrina, necessaria sibi prouidere non possunt. 1. Tim. 5.

F

De non coquendo hœdo cum lacte matris suæ,

CAP. VIII.

Deut. 14. NOn coques hœdum in lacte matris suæ, Hœdus hîc sub peccatoris figura introducitur. Proinde peccans nō est coquendus in lacte matris suæ, id est, non est pūrgandus mediocribus tenerrimisq; Ecclesiæ disciplinis: sed austerioribus præceptis eius sunt excoquenda peccata, cuius magna sunt crimina, vt qui per lasciuię blandimenta se perdidit, fortiori disciplina se redimat.

De non induenda veste ex lana & lino contexta,

CAP. IX.

Deut. 22. G NOn induces vestem lana linoque contextam. Per lanam simplicitas, per linum vero subtilitas designatur. Et nimirum vestis quæ ex lino lanaque conficitur, linum interius celat, in superficie lanam demonstrat. Vestem ergo ex lana linoque contextam induit; qui sub locutione innocentiæ, intus subtilitatem celat malitiæ. Hoc secundum moralem sensum. Cæterum iuxta aliam allegoriam, lineis vestibus misceri lanam vel purpuram, & linostima veste indui, est inordinate viuere, & diuersi generis professiones velle miscere: vt vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptiarum, aut ea quæ se non continens nupsit, speciem virginitatis gerat: omnimodo hoc peccatum est, & si quid inconuenienter ex diuerso genere vel religione in vita cuiusque contexitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus.

De non accipienda loco pignoris superiore & inferiore mola,

CAP. X.

Deut. 24. H 2. Cor. 11. NOn accipies loco pignoris superiorem aut inferiorem molam. Accipere namque, aliquando dicimus auferre. Vnde & aues illæ, quæ rapiendi sunt auidæ, accipitres vocantur. Vnde & Apostolus Paulus dicit: *Sustinetis enim si quis deuorat, si quis accipit.* Ac si diceret, si quis rapit. Pignus vero debitoris est confessio peccatoris. A debitore enim pignus accipitur, cum à peccatore iam confessio peccati tenetur. Superior autem & inferior mola, est spes & timor. Spes quippe ad alta subuehit, timor autem cor inferius premit. Sed mola superior & inferior ita sibi necessario iunguntur, vt vna sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris pectore itaque necessanter debet spes & formido coniungi: quia pœnitentia incassum misericordiam sperat, si non etiam iustitiam pertimescat. Incassum

E

A

iustitiam metuit, si non etiam in misericordiam confidit. Loco igitur pignoris mola superior aut inferior tolli prohibetur, quia qui prædicat peccatori tanta dispensatione componere prædicationem debet, vt nec derelicta spe timorem subtrahat, nec subtracta spe in solo eum timore derelinquat. Tollit enim superiorem molam, si flenti peccatori dicat, Non habebis veniam de commissis. Tollit inferiorem, si peccantem deceptione palpet. Ac si dicat: Age mala in quantum vis absque metu: nam Deus pius est, & ad indulgendum paratus. Sed vtiliter tunc mola vtraque habetur, si & spes sit cum emendatre formidine, & emendans formido fuerit cum spe.

De non abominando Ægyptio,

CAP. XI.

Deut. 23. NOn *abominaberis Ægyptium, eo quod fuisti incola in terra eius.* Quamuis enim mundo renunciantes, Ægygyptiam terram, id est, pristinam seculi conuersationem vel concupiscentiam declinemus: tamen dum præsentis seculi necessitatibus subdimur, quasi Ægyptiam nationem nequaquam extinguimus. Et licet ab ipsa quadam discretione separemur, non de superfluis cogitantes, sed sumus secundum Apostolum victu quotidiano indumentoque contenti. Hoc enim figuraliter mandabatur in lege, *Non abominaberis Ægyptum.*

B

1. Tim. 6.

De non habendis in sacculo diuersis ponderibus,

CAP. XII.

Deut. 25. NOn *habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus: nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis erit tibi & verus,*

Leuit. 19. *vt multo viuas tempore super terram.* Hoc & idem legislator etiam in Leuitico interdicit, Salomone quoque patrem

Prouer. 11. super hoc sententiam proferente: *Pondus magnum & pusillum, & mensuræ duplices, immunda sunt vtraque ante Dominum, & qui facit ea in admunitionibus suis compedietur.* Proinde non solum illo corporali, sed etiam spirituali modo studendum est nobis, vt nec diuersa pondera in cordibus nostris, nec in domo conscientiæ nostræ mensuras duplices habeamus; id est, ne ipsi ea quæ districtionis regulam molliunt remissiore indulgentia præsumentes, eos quibus verbum Dei prædicamus districtioribus præceptis, & grauioribus quam ipsi perferre possumus obruamus ponderibus. Quod cum facimus, quid nisi diuerso pondere atque mensura præceptorum Domini meretedem frugemque vel appendimus vel metimur? Si enim aliter ea nobis, aliter fratribus nostris dispensemus, recte increpamur à Domino, eo quod stateras diuersas aut mensuras duplices habeamus, secundum

Prouer. 20. illam sententiam Salomonis qua dicitur: *Abominatio est Domino pondus duplex, & statera dolosa non est bonum in conspectu eius.*

C

De duorum aut trium testimonio valituro,

CAP. XIII.

D

Deut. 19. NOn *stabit aduersus alterum vnus testis, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Licet historialiter hæc sit diuina seruanda sententia; tamen & cum contra quoslibet impios vel hæreticos agimus, necesse nobis est scripturas sanctas in testimonium vocare. Sensus quippe nostri & attestatio, sine his testibus non habent fidem. Vnde magis conuenit ad probationem & ad firmitatem verbi intellectus mei vt adhibeam duos testes, nouum & vetus Testamentum: adhibeam etiam & tres, Euangelium, Prophetam & Apostolum; sicque stabit omne verbum.

De vxore fratris mortui accipienda, eiusque semine suscitando,

CAP. XIV.

E

ILlud quoque quod vxorem fratris ad hoc frater iussus Deut. 25. est ducere, vt non sibi sed illi sobolem susciteret, eiusque vocaret nomine quod inde eidem nasceretur, quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia vnusquisque Euangelij prædicator ita debet in Ecclesia laborare, vt defuncto fratri, hoc est, Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est, & quod suscitatum fuerit, eius nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non carnaliter in præmissa significatione, sed spiritualiter in completa veritate, quos in Christo Iesu se per Euangelium commemorat genuisse, suscitans eos & increpans corrigit esse volentes Pauli. *Numquid Paulus*, inquit, *pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Tanquam diceret: Defuncto fratri vos genui: Christiani vocamini, non Pauliani. At vero qui electus ab Ecclesia ministerium euangelizandi renuerit, ab Ecclesia merito digneque contemnitur. Hoc est enim quod in eius facie iubetur expuere, non sane sine signo huius opprobrij, vt calciamento pedis vnius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus ipse Apostolus ait: *Et calciati pedes in preparatione Euangelij pacis.* Et de quibus commemorat per Prophetam: *Quam speciosi pedes eorum qui annunciant pacem, qui annunciant bona!* Qui enim sic Euangelicam fidem tenet, vt & sibi possit & Ecclesiæ prodesse, & non renuit, bene intelligitur vtroque pede calciatus. Qui autem sibi putat, ideo quia credit satis esse consultum, curam vero lucrandorum aliorum refugit, quasi vnius pedis calciamentum cum dedecore amittit.

1. Cor. 1.

F

Ephes. 6.

Esa. 52. Nah. 1. Rom. 10.

De formidoloso ac pauido, vt non egrediatur ad bellum,

CAP. XV.

HOmo *formidolosus & corde pauido non egrediatur ad bellum.* Vadat & reuertatur ad domum suam, ne paueré faciat corda fratrum suorum, sicut & ipse timore perterritus est. Quibus verbis edocet non posse quemquam professionem contemplationis vel spiritualis militiæ arripere exercitium, quia adhuc nudari terrenis opibus pertimescit, ne rursus ad infirmitatem mentis reuertatur, suoque exemplo alios à perfectione Euangelica reuocet, & infideli terrore infirmet. Iubentur itaque tales vt discedentes à pugna, reuerrantur in domum suam: quia non possunt duplici corde bella Domini præliari. Vir enim duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis. Tales quippe oportet, vt ne initium quidem renunciationis accipiant. Quibus melius est vt in actiua vita consistant, quam tepide contemplatione exequentes, maiori discrimine semetipsos inuoluant. Melius est enim non vouere, quam vouere & non reddere. Similiter & ille à tali malitia prohibetur, qui vxorem duxerit, qui plantauerit vineam velut propagines filiorum. Non enim potest seruire diuinæ militiæ seruus vxoris, secundum illud Apostoli: *Qui cum vxore est, sollicitus est quomodo placeat vxori, & diuisus est.* Nec potest sequi studium contemplationis qui adhuc in delectatione defigitur carnis. *Nemo*, inquit Apostolus, *militans Deo, implicat se negotijs secularibus, vt ei placeat cui se probauit.*

Deut. 20.

G

1. Cor. 7.

H

2. Tim. 2.

Dei interpretatione septem gentium, quas Dominus tradidit Israeli,

CAP. XVI.

CVm *introduxerit te Dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te, Hethæum, Gergesæum & Amorræum & Chananæum, & Eseresæum & Euæum & Iebusæum septem gentes multo magis maioris numeri quam tu es & robustiores, tradideritque eos Dominus* Deut. 20.

tibi,

A

tibi, percutiet eos vsque ad internecionem. Septem istæ gentes, septem sunt principalia vitia, quæ per gratiam Dei vnusquisque spiritualis miles exuperans, exterminare penitus admonetur. Quod vero maioris numeri esse dicuntur, hæc ratio est, quia plura sunt vitia quam virtutes. Et ideo in catalogo quidem dinumerantur septem nationes: in expugnatione vero earum sine numeri ascriptione ponuntur: ita enim dicitur: *Et deleuerit gentes multas coram te.* Numerosior est enim quam Israël carnalium passionum populus, qui de hoc septenario fomite vitiorum ac radice procedit. De gastrimargia namque nascuntur comessationes, ebrietates. De fornicatione, turpiloquia, scurrilitas, ludicra atque stultiloquia. De philargyria, mendacium, fraudatio, furta, periuria, turpis lucri appetitus, falsa testimonia, violentiæ, inhumanitas atque rapacitas. De ira, homicidia, clamor, & indignatio. De tristitia, rancor, pusillanimitas, amaritudo, desperatio. De acedia, otiositas, somnolentia, importunitas,

B

inquietudo, peruagatio, instabilitas mentis & corporis, verbositas & curiositas. De cenodoxia, contentiones, hæreses, iactantia ac præsumptio nouitatum. De superbia, contemptus, inuidia, inobedientia, blasphemia, murmuratio, detractio, aliaque quam plura similia. Quæ cum sint multo maioris numeri quam virtutes, deuictis tamen illis septem principalibus vitijs, ex quorum natura ista procedunt, omnes protinus conquiescunt, ac perpetua pariter cum his internecione delentur. Quod autem hæ pestes robustiores sint, manifesta naturæ ipsius impugnatione sentimus. Fortius enim militat in membris nostris oblectatio carnalium passionum quam studia virtutum: quæ non nisi summa contritione cordis & corporis adquiruntur. Quod vero istarum perniciosarum gentium regiones salubriter possidere præcipimur, ita intelligitur. Habet enim vnum quodque vitium in corde nostro propriam stationem: sed si cum spiritualibus populis, id est, virtutibus contra se dimicantibus fuerint vitia superata, locum quem sibi in corde nostro concupiscentię vel fornicationis spiritus retinebat, deinceps castitas obtinebit. Quem furor ceperat, patientia vindicabit. Quem tristitia mortem operans occupauerat, salutaris & plena gaudij lætitia possidebit. Quem acedia vastabat, incipiet

C

excolere fortitudo. Quem superbia conculcabat, incipiet excolere humilitas: & ita singulis vitijs expulsis, eorum loca, id est, effectus contrarios possidebunt filij Israël, id est, animæ videntes Deum.

Quod Dominus non septem tantum sed decem gentes Abrahæ dinumerarit possidendas,

CAP. XVII.

Deut. 34.

ILlud vero quod cum Abraham de futuris Dominus loqueretur, non septem gentes legitur dinumerasse, sed decem, quarum terra semini eius danda promittitur. Qui numerus adiecta idololatria gentium, blasphemia Iudæorum & errore hæreticorum, euidentissime adimpletur. Quibus ante notitiam Dei & gratiam baptismi vel impia gentium, vel blasphema Iudæorum multitudo subiecta est, donec intellectuali Ægypto commoretur. Si autem abrenuncians quis & egressus exinde per gratiam Dei

D

ad eremum peruenerit spiritualem, de impugnatione triū gentium liberatus, contra septem tantum quæ per Moysen dinumerantur bella suscipiet.

De muliere capta in bello, & pilis eius radendis,

CAP. XVIII.

Deut. 21.

SI, inquit, *exieris ad bellum contra inimicos tuos, & videris mulierem decora specie, & concupieris eam, rades omnes pilos capitis eius & vngulas eius, & indues eam vestimentis lugubribus, & sedebit in domo lugens patrem suum & matrem suam, & domum paternam, & post triginta dies erit tibi vxor.* Dicant Iudæi quomodo apud eos ista seruentur, quid causæ, quid rationis est decaluare mulierem, & vngulas eius abscidi? Verbi causa, Ponamus quod ita inuenerit eam is qui dicitur inuenisse, vt neque capillos neque vngulas habeat; quid habuit quod secundum legem demere videretur? Nos vero quibus militia spiritualis est, & arma non carnalia, sed potentia Deo, si decoram mulierem, id est, animam quæ à Deo pulchra creata est in gentili conuersatione inuenerimus, & sociare voluerimus eam corpori Christi, deposito idololatriæ cultu, induitur lugubribus pœnitentiæ indumentis: & deplorat patrem & matrem, hoc est, omnem memoriam mundi, eiusque carnales illecebras. Deinde verbi Dei nouacula & doctrina omne peccatum infidelitatis eius quod mortuum est & inane abraditur: hoc enim sunt capilli capitis, & vngulæ mulieris. Atque ita demum salutaris lauacri vnda purificata, coniungitur sanctis Dei: scilicet cum iam nihil in capite mortuum, nihil in manibus ex illis quæ per infidelitatem mortua dicuntur, habuerit, vt neque sensibus, neque actibus immundum aliquid aut mortuum gerat. Quod vero post triginta dies iubet eam duci in vxorem, ternario namque ac denario numero fides opusque significatur. Per fidem ergo trinitatis atque opus legis recte sociatur: quæcunque anima vero Israëlitæ, corpori scilicet Christi, adhærens illi sine macula sinceritate fidei & actuum puritate. Alij putauerunt hanc mulierem decoram specie rationabilem aliquam disciplinam significari, quæ sapienter dicta inueniuntur apud gentiles. Hanc ergo & nobis repertam, oportet primum de ea auferre & resecare omnem superstitionis eius immunditiam, & sic eam in studio veritatis assumere. Nihil enim mundum habent disciplinæ gentilium: quia nulla apud infideles sapientia est, cui immunditia aliqua vel superstitio non sit admixta.

E

F

Quid significet securis ligna cædens & manubrium effugiens,

CAP. XIX.

Deut. 19.

ILlud autem quid significet, quod Dominus per Moysen præcepit, dicens: *Si quis abierit cum amico suo simpliciter in syluam ad ligna cædenda, & lignum securis fugerit manum, ferrumque lapsum de manubrio amicum eius percusserit & occiderit, hic ad vnam suprædictarum vrbium fugiet & viuet: ne forte proximus eius, cuius effusus est sanguis, doloris stimulo persequatur, & apprehendat eum, & percutiat animam eius.* Ad syluam quippe cum amico imus, quotiens ad intuenda delicta subditorum conuertimur: & simpliciter ligna succidimus, cum delinquentium vitia pia intentione resecamus. Sed securis manum fugit, cum sese increpatio plus quam necesse est in asperitatem pertrahit: ferrumque de manubrio prosilit, cum de correptione sermo durior excedit. Et amicum percutit & occidit: quia auditorem suum prolata contumelia ab spiritus dilectione interficit. Correpti namq; mens repente ad odium proruit, si hanc immoderata correptio plusquam debuit addicit. Sed is qui incaute ligna percutit, & proximum extinguit, ad tres necesse est vrbes fugiat, vt in vna earum defensus viuat: quia si ad pœnitentiæ lamenta conuersus in vnitate sacramenti sub spe, fide & charitate absconditur, reus perpe

G

trati homicidij non tenetur. Quem extincti proximus cum inuenerit, non occidit: quia cum districtus iudex venerit, qui se nobis per naturæ consortium iunxit, ab eo proculdubio culpę reatum non experit, quem sub eius venia, spes, fides, & charitas abscondit.

H

De homine polluto nocturno somnio,

CAP. XX.

Deut. 23.

SI fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus somnio sit, egredietur extra castra, & non reuertetur priusquam ad vesperam lauetur aqua. Et post solis occasum, regredietur in castra. Nocturnum quippe somnium, est tentatio occulta, per quam tenebrosa cogitatione turpe aliquid corde concipitur, quod tamen corporis opere non expletur. Sed somnio nocturno pollutus egredi extra castra præcipi-

A tur: quia videlicet dignum est, vt qui immunda cogitatione polluitur, indignum se cunctorum fidelium societatibus arbitretur. Culpæ suæ meritum ante oculos ponat, & ex bonorum se existimatione despiciat. Pollutum ergo extra castra exire, est turpi impugnatione laborantem sese ex continentium comparatione despicere. Qui ad vesperam aqua lauatur, cum defectum suum conspiciens, ad pœnitentiæ lamenta conuertitur: vt fletibus diluat omne quod animum occulta inquinatione accusat. Sed post occasum Solis ad castra redeat, quia deferuescente tentationis ardore, necesse est, vt iterum fiduciam erga societatis bonum sumat. Post aquam quippe occumbente Sole ad castra reuertitur, qui post lamenta pœnitentiæ frigescente flamma cogitationis illicitæ, ad fidelium merita præsumenda reparatur, vt iam se à cæteris longe esse non æstimet, qui mundum se per obitum intimi ardoris gaudet.

B *De paxillo in balteo egredientis ad requisita naturæ,*

CAP. XXJ.

Deut. 23. IVbetur præterea Israëlitico populo per Moysen, vt cum egreditur ad requisita naturæ, mittat paxillum in balteo, & fossa humo abscondat quæ egesta fuerint. Naturæ enim corruptibilis pondere grauata mens nostra, quædam cogitationum superflua quasi ventris grauamina erumpit. Sed portare sub balteo paxillum debemus: vt videlicet ad reprehendendos nosmetipsos semper accincti, acutum circa nos stimulum compunctionis habeamus, qui incessanter mentis nostræ terram pœnitentiæ dolore confodiat, & hoc quod à nobis fœtidum erumpit, abscondat.

De 40. flagellis delinquentibus adhibendis,

CAP. XXII.

Deut. 25. C QVod autem pro mensura peccati quadraginta flagellis delinquentes argui iussit, iam prædictum est quod per quadragenarium numerum figura significetur huius temporis, in quo Ecclesia per quatuor mundi partes diffusa, sub decalogo legis viuit. Quadragenario ergo numero delinquentes cædimur, si in hoc tempore pœnitentiæ verberibus flagellemur. Debet ergo vnusquisque peccator temporalibus flagellis atteri: quatenus in iudicio purgatus valeat inueniri. Beatus enim homo, qui corripitur à Deo. Nulla enim in æternum animaduersio affligere poterit, quos hic pœnitentiæ disciplina percusserit. Si enim hic pro peccatis cædimur, illic sine peccato inuenimur.

Iob 5.

CAPITA LIBRI IOSVE.

1 *De morte Moysi, & principatu Iesu Naue.*
2 *De duobus exploratoribus, & meretrice Raab.*
3 *De transitu arcæ & diuisione Iordanis.*
D 4 *De duabus semis tribubus armatis præcedentibus Israël.*
5 *De duodecim lapidibus.*
6 *De circumcisione secunda.*
7 *De excidio Hierico, & saluatione Raab.*
8 *De furto Achan.*
9 *De constructione altaris.*
10 *De maledictionibus & benedictionibus.*
11 *De Gabaonitis.*
12 *De præliis in Gabaon.*
13 *De extinctis gentibus, & terræ diuisione.*
14 *De diuisione terræ in duabus semis tribubus.*
15 *Quod Leuitæ non acceperunt hæreditatem terræ.*
16 *Quod habitacula Leuitarum per omnes tribus decernuntur.*
17 *Quod quadraginta duas vrbes Leuitæ in possessionem accipiant.* E
18 *De Cananæo populo extincto.*

De morte Moysi, & principatu Iesu Naue,

CAPVT I.

POst mortem Moysi, loquitur Dominus ad Iosue, dicens: *Moyses seruus meus mortuus est, surge, & transi Iordanem tu & omnis populus in terram quam ego dabo filijs Israël.* Defunctus est ergo Moyses, defuncta est lex. Legalia præcepta iam cessant, & obtinet Iesus, id est, Saluator Christus filius Dei principatum. Introducit populum in terram, de qua dicit Dominus: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* *Iosue 1.* *Matth. 5.*

De duobus exploratoribus & meretrice Raab, F

CAP. II.

ISte Iesus mittit duos exploratores ad Hierico vrbem: qui suscipiuntur à meretrice Raab. Iesus ille dux populi, in semetipso Dominum Iesum Christum & vocabulo ostendit & facto. Hierico autem ciuitas, mundus iste est, ad quem dominus Iesus Christus ad perscrutandos mores hominum duo testamenta direxit. Nam in eo, vt credentium fidem aut rebellium pœfidiam plenius comprobaret, ante aduentum iudicij sui, quasi exploratores duos, legem & Euangelium destinauit. Raab vero typum tenet Ecclesiæ, quæ de extraneis atque alienis gentibus congregata est: quæ antea viuens in desiderijs carnis, fornicabatur in idolis. De talibus ait Dominus, quod præcedent vos meretrices in regno cælorum. Hæc igitur testamenta Domini sola suscipit, & eadem fideliter conseruat, amicis omnino non tradidit, ipsa potius periclitari optans, dummodo illæsa ac salua seruaret. Hæc casurum mundum, sicut illa ciuitatem firmiter credidit. Hæc pro se ac suorum omnium salute, pactum cum testamentis Domini fecit. Hæc in domo sua coccum, id est, sanguinis signum posuit. Extra hanc si quis inuentus fuerit, ruinam seculi atq; incendium mundi nulla ratione vitabit. *Iosue 2.* *Matth. 21.* G

De transitu arcæ, & diuisione Iordanis,

CAP. III.

POpulus cum arca testamenti transeunt Iordanem. Sed quid sibi velit quod Iordanem eadem arca transeunte, per sacerdotes & Leuitas deducitur, turba, sicque stante aqua fluminis in cumulum, Dei populus iter incedit innoxium? Hæc omnia implentur in Ecclesiæ populis mystica operatione. Dum enim quis ad baptismi venerit fontem, & consistente sacerdotali & Leuitico ordine initiatus fuerit mysticis sactamentis, tunc sacerdotum mysterijs per baptismum, quasi per Iordanis fluenta ingreditur, & terram cælestis repromissionis adipiscitur. Quod vero pars aquarum fluminis quæ retro resiluit, perseuerans in dulcedine, pars vero in amaro confluxit gurgite maris, hęc figura baptizatorum varietatem designat, quia omnes qui baptizantur, partim quidam ex ipsis acceptam gratiæ cælestis dulcedinem custodiunt, partim vero in peccatorum amaritudinem conuertuntur. Quod vero sacerdotalis ordo & Leuiticus iter ostendit populo Dei, magisterium sacerdotale monstratur. Ipsi enim docent populum exire de Ægypto: id est, de erroribus mundi, & transire per eremi vastitatem, id est, per seculi tentationes. Quod vero sacerdotalis & Leuiticus ordo assistit arcæ testamenti, in qua lex portatur, proculdubio, vt ipsi illuminent populum. *Iosue 3.* H

A

De duabus semis tribubus armatis præcedentibus Israël,

CAP. IV.

Num. 34. Iosue 14. INterea duæ semis tribus, quæ trans Iordanem à Moyse acceperunt terram, relictis mulieribus & infantibus cum fratribus transeuntes, præbebant illis pugnandi auxilium, vsquequò & ipsi consequerentur hæreditatem.] Isti qui per Moysen accipiunt hæreditatem trans Iordanem, & cum fratribus suis armati ac præcincti incedunt: illi hoc loco intelliguntur qui primum per Moysen hæreditate legis potiti sunt: vnde & primogeniti sunt omnes. Ruben quippe primogenitus Iacob est ex Lia. Gad primogenitus eius de Zelpha. Manasses primogenitus est Ioseph, de Ægyptia filia sacerdotis Phutipharis. In his ergo primogenitis figuraliter illi ex priori populo designantur, qui per legem placuerunt Deo, quique non requieuerunt, sed expediti ad auxilium fratrum suorum consurgunt. Laborantibus enim nobis in agone huius vitæ, atque habentibus certamen contra contrarias potestates, veniunt in auxilium nobis illi qui ante aduentũ Christi per legem iustificati sunt. Videmus enim Esaiam, Ieremiam, accinctos expeditosque ad auxilium nostrum, de voluminum suorum iaculis cordis nostri acerrimos hostes vulnerantes. Accingitur & Daniel ad auxilium nostrum, cum nos de regno Christi, & de Antichristi futuri fraude instruit atque præmonet. Adest & Ezechiel, sacramenta nobis cælestia in quadriformibus rotarum circulis signans. Docet & Oseæ his senas agminis turmas, & præcedunt nos succincti is lumbis in veritate, quam prædicant ad auxilium nostrum. Isti ergo viri fortes pugnant nobiscum, quousque cælestis repromissionis patriam consequamur.

B

De duodecim lapidibus,

CAP. V.

Iosue 4. C TRanseuntes itaque filij Israël Iordanem, sustulerunt de medio fluminis duodecim lapides, quos pro testimonio posuerunt in loco secundæ circumcisionis:] ad significandum nobis, vt dum de lauacro consurgimus, Apostolicæ vitæ exempla firmissima nobiscum gestare debeamus, quorum semper testimoniũ ad imitamenta virtutum contueamur.

De circumcisione secunda,

CAP. VI.

Iosue 5. D POst Iordanis autem transitum venit Iesus in Galgala, ibique iubetur facere sibi cultros lapideos, & circumcidere secundo filios Israël.] Percontentur inde Iudæi, quomodo potest secundo quis circumcidi circumcisione carnali. Semel enim circumcisus, vltra nõ habet quod secundo possit auferri. A nobis autem quibus lex Christi spiritualis est, conuenienter ista soluuntur. Dicimus enim circumcisionem primam fuisse per legem in Ægypto: sed si à lege transeat quis per baptisma Iordanis ad Euangelium, tunc accipit secundam circumcisionem spiritualem per petram, qui est Christus. Sicque tali circumcisione purgatus, caret Ægypti opprobrio, id est, illecebra corporalium vitiorum. Nomen autem loci *Galgala*, quod interpretatur *reuelatio*, ostendit dum in præputio infidelitatis ambulauerit quisque, per huius vitæ desertum oculos ei esse cæcatos. Videamus & consequentia. Post Euangelij circumcisionem, statim in loco reuelationis Pascha celebratur, immolaturque agnus ille pro mundi salute occisus: ac deficiente manna typicæ legis, primum comedit populus panem corporis Christi, quem incorrupta repromissionis terra, id est, mater Domini virgo Maria protulit, cuius granum in terra cadens, fructum plurimum attulit. Et vide ordinem. Post quam enim sub Iesu Christo duce positi per lauacri fluenta transimus, ac per fidem spirituali circumcisione signamur, tunc his gradibus peruenientes, celebramus Pascha: id est, immolatum Christum pro mundi salute credimus, ac deinde credentes statim illo pane dominici corporis pascimur. Occurrit deinde nobis princeps militiæ virtutum cælestium Christus tenens gladium Euangelij ad resecandam carnis nostræ pollutionem. Percunctatio autem Iosue dicentis ad Angelum, *Noster es, an aduersariorum?* discretionem sanctorum insinuat, qui inter bonum & malum per discretionem diiudicant, ne eos aduersarius per speciem boni fallat. Vnde & Ieremiæ dicitur: Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. *Ierem. 15.*

E

De excidio Hierico, & saluatione Raab,

CAP. VII.

CIrcundatur post hæc Hierico, expugnaturque, aduersus quam gladius non educitur, aries non dirigitur, nec tela vibrantur. Tubæ solummodo sacerdotales septem diebus continuis adhibentur: sicque circumacta arca, muri Hierico subruuntur.] Hierico autem, per interpretationem luna dicitur. Luna vero mundi huius speciem tenet: quia sicut luna menstruis completionibus deficit: ita hic mundus ad completionẽ temporum currens quotidianis defectibus cadit. In arca vero Ecclesia figuratur: in tubis autem æreis prædicatores fortes accipiuntur. Hanc ergo vrbem Hierico diebus septem ferentes arcam Israëlitæ, æneis tubis clangentibus circumeunt, & muri eius per arcæ præsentiam atq; ad æreorum tubarum sonitum cadunt: quia in hoc tempore quod septem dierum vicissitudine voluitur, dum fertur arca, id est, dum orbem terrarum circumiens mouetur Ecclesia, ad prædicationis voces, quasi ad tubarum sonitum muri Hierico, id est, elati mundi ac superba infidelitatis obstacula corruũt, donec in fine temporum mors nouissima inimica destruatur, & ex impiorum perditione vnica domus Raab, tunquam vnica Ecclesia liberetur, munda à turpitudine fornicationis per fenestram confessionis in sanguine remissionis. Ista enim meretrix in Hierico, tanquam in hoc seculo moratur: quæ vt saluari possit, per fenestram domus suæ, tanquam per os corporis sui coccum mittit: quod est sanguinis Christi signum pro remissione peccatorum confiteri ad salutem. Qui inuenti sunt in domo illius, salui facti sunt ab interitu vrbis: & quicunque intra Ecclesiam reperiuntur, ipsi tantum saluantur. Extra hanc autem domum, id est, extra Ecclesiam, nemo saluatur. *Iosue 6.* F G

De furto Achan, CAP. VIII.

FVratur interea de anathemate vrbis Hierico Achan pallium & regulam auream: pro quo irascente Deo perierunt quidam manu hostili ex populo.] Hierico itaque, vt dictum est, mundi gerit figuram. De anathemate ergo eius fraudans in tabernaculo suo abscondit, qui seculares mores in secretis Ecclesiæ inserit: qui sub cultu Dei manens, solemnitates seculi vel spectacula diligit: qui sortilegos, aruspices & augures inquirit: vel qui cæteros ritus persuadet, qui prius in Hierico, id est, in hoc seculo habebantur. Ipse ergo, quia post fidei indumentum, conuersationis seculatis cultum inducit, quasi pallium de anathemate tollit. Sed & ille de anathemate Hierico fraudat, qui in Ecclesiam hæreticorum infert dogmata, vel superstitiosa secularium litterarum studia. Hæc est enim regula aurea luculento sermone aptata. Hanc fraudari sunt Arrius, Marcion & Basilides. Furati sunt enim isti regulas aureas de Hierico & Philosophorum sectam non rectam conati sunt in Ecclesia introducere, & maculare omnem Ecclesiam Domini: ita vt alij perderentur multi per eos. Ideoq; abiecti pro anathemate, quasi aceruo lapidum, ita multitudine peccatorum suorum oppressi atque extincti sunt. Quorum auctor ac peremptor rex ex Hai, hoc est diabolus, qui per illorum impietatẽ fidelium quosdam euicerat, rursum superatus euincitur, atque à populo Dei suspensus, ligni crucis virtute necatur. *Iosue 7.* H

De constructione altaris, CAP. IX.

SVperatis ergo hostibus, ædificauit Iesus altare Deo excelso ex lapidibus integris, in quibus nó erat iniectum ferrum, sicut præceperat Moyses Iesu Naue: & immolauit sacrificium, & scripsit in lapidibus Deuteronomium legis Moysi.] Videamus itaque qui sint isti lapides ex quibus ædificatur altare. Omnes igitur qui in Iesum Christum credunt, lapides viui dicuntur, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis lapides viui, ædificati in domos spirituales.* His non est iniectum ferrum: quia incorrupti & immaculati carne & spiritu sunt, & iacula maligni ignita non receperunt. Hi vnum altare faciunt, in vnitate fidei concordiaque charitatis. In his quoque Deuteronomium, id est, secundam Euangelij legem Iesus Dominus noster scribit. Audiamus itaque eum dicentem: *Dictum est antiquis, non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Hanc igitur Iesus notat legem in cordibus credentium, hanc scribit in eorum mentibus qui altaris constructione digni sunt.

De benedictionibus & maledictionibus, CAP. X.

POst hæc omnis populus & maiores natu, duces ac iudices præcedebant hinc & inde arcam, steteruntque sicut præceperat Moyses in Deuteronomio sex tribus in monte Garizim, vt benedicerent populum, & ipsæ tribus quæ nobiliores sunt, id est, Simeon, Leui, Iuda, Isachar, Ioseph & Beniamin. Aliæ vero sex ignobiliores stetrerunt è regione in monte Ebal, vt maledicerent: inter quos & Ruben, qui maculauerat thorum parentis, & Zabulon vltimus filius Liæ, & ancillarum filij.] Et hæc quidem veteris historiæ referant gesta. Sed inspiciendum est quid in enarratione mysticæ intelligentiæ referatur. Qui sunt ergo isti qui incedunt iuxta montem Garizim, & qui sunt qui incedunt iuxta montem Ebal? Illi namque qui in hoc loco iuxta montem Garizim incedunt electi ad benedictionem, eos figuraliter indicant qui non metu pœnæ, sed cælestis promissionis amore succensi, veniunt ad salutem. Illi vero damnati, qui iuxta montem Ebal incedunt, in quo maledictiones prolatæ sunt illos indicant, qui non amore benedictionum vel promissionum, sed futurorum suppliciorum timore complent quæ in lege scripta sunt, vt perueniant ad salutem. Omnes autem circa arcam incedunt, quia ab Ecclesiæ sinu non discedunt. Sed nobiliores esse illos dicimus, qui desiderio boni ipsius æternæ benedictionis amore quod bonum est, agunt: quam illos qui pro mali metu bonum sectantur. Solus ergo Iesus potest ex omnibus populis huiusmodi mentes animosque condiscere: & alios quidem statuere in monte Garizim ad benedicendum: alios vero statuere in monte Ebal ad maledictionem. Non vt maledictiones accipiant: sed vt intuentes præscriptas maledictiones & pœnas peccatoribus constitutas, incurrere caueant, ac semetipsos timoris supplicio corrigant.

De Gabaonitis, CAP. XI.

INterea Gabaonitæ perditionis metu perterriti, cum fraude & calliditate venerunt ad Iesum, pannis calciamentisque veteribus induti, deprecantes vt saluarentur, statimque ab Iesu salutem accipiunt. Quorum tamen dolum vt cognouit, ligni cæsores vel aquæ gestatores eos constituit.] In quorum figura illi ostenduntur, qui de mundo ad Ecclesiam venientes, habent fidem in Deum, & inclinant caput suum sacerdotibus sanctis, quibus ministrant & seruiunt, & aliquid vtilitatis impendunt, ad ornatum etiam Ecclesiæ vel ministerium prompti sunt: in moribus vero suis & conuersatione pristina detinentur, induentes veterem hominem cum actibus suis, inuoluti vetustis vitijs, sicut & isti pannis & calciamentis veteribus obtecti. Et præter hoc quod in Deum credunt, & erga seruos Dei vel Ecclesiæ cultus videntur esse deuoti, nihil habent emendationis vel innouationis in moribus. Tales igitur tantummodo quasi quoddam salutis signum intra Ecclesiam temporaliter perferunt: inter spirituales autem id est, inter sanctos Dei regnum æternum vel libertatem minime consequuntur.

De pralio in Gabaon, CAP. XII.

QVod autem in Gabaon pugnante Iesu Naue stetisse perhibetur sol & luna, donec Israelis inimici delerentur, dicente scriptura: Stetit, inquit, Sol super Gabaon, & luna super vallem Elam. Et adiecit scriptura, & dicit, quia nunquam sic audiuit Deus hominem.] Iesus igitur noster Solem stare fecit, non tunc solum, sed multo magis modo in aduentu suo, dum nos bellum gerimus aduersus vitiorum gentes, & colluctamur aduersus principes & potestates & rectores harum tenebrarum, aduersus spiritualia nequitiæ in cælestibus. Sol nobis iustitiæ indesinenter assistit, nec deserit vnquam nos, nec festinat occumbere: quia ipse dixit, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Quinque autem reges, quinque sensus corporeos indicant: qui Gabaonitas, id est, carnales homines expugnant. Hi ad speluncam confugiunt, cum se terrenis in corpore positi actibus mergunt. Qui tamen pugnante Iesu, id est, prædicatione Euangelica superantur, atque ingrediente verbo Dei in nobis, id est, intra spelunçam corporis nostri omnes pariter interficiuntur.

De extinctis gentibus, & terræ diuisione, CAP. XIII.

EXtinctis deinde vel delctis gentibus, Iosue sorte diuidit populis terram repromissionis.] Eiecit ergo & Christus à facie fidelium suorum quodammodo gentes, gentilium errorem malignos spiritus: & sorte diuisit terram in nobis omnia operans vnus atque idem Spiritus, ac diuidens dona propria vnicuiq; prout vult.

De diuisione terræ, in duabus semis tribubus, CAP. XIV.

REfertur autem in his diuinis eloquijs prima & secunda hæreditatis facta diuisio. Prima quidem per Moysem: secunda vero quæ fortior est, per Iesum. Sed Moyses trans Iordanem duabus tantum & semis tribubus, Ruben scilicet & Gad, & dimidiæ tribui Manasse possessionem decreuit: cæteræ vero omnes per Iesum susciputit.] per quod indicatur ꝙ plures per fidem Iesu Christi promissa cælestia essent percepturi, quam qui per legem adepti sunt. Nam illæ duæ semis tribus proculdubio priorem populum adumbrabant. Sed ideo duæ semis dicuntur, quia hi qui in lege agebantur, contigerunt cognitione trinitatis, sed perfectam eius scientiam non habuerunt, sicut & Ecclesiasticus liber loquitur, dicens: *Qui non perfecit primo scire sapientiam, & infirmior non inuestigauit illam.* Hic autem nouem semis tribus, quæ per Iesum repromissionem terræ sanctæ susciputit, vt prædictum est, figuram noui populi tenuerunt: quæ à Iesu domino nostro per fidem & gratiam æternæ repromissionis, hæreditatis post lauacrum, quasi post Iordanis transitum susceperunt. Sed proinde & ipsæ nouem semis tribus dicuntur quæ sub Iesu hæreditate potiuntur, & non integre decem, qui numerus consummatus dicitur & perfectus: quia nec in ipso aduentu Domini vel incarnatione eius cuncta nobis per semetipsum perfecte annunciata sunt. Vnde & ipse dixit discipulis: *Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem spiritus veritatis, qui à Patre procedit: ille de meo accipiet, & annunciabit vobis omnia.* Perfectio itaq; ad summam cunctorum bonorum in Spiritu sancto consistit: alioquin nihil in eo perfectum putabitur, cui Spiritus sanctus deest.

De

1. Petr. 2.
Exod. 20.
Matth. 5.
Iosue 9.
Iosue 10.
Matth. 28.
Num. 34.
Iosue 13.
Iosue 13.
Eccles. 24.
Ioan. 16.

De Leuitis qui non acceperunt hæreditatem terræ,

CAP. XV.

Iudic. 14. QVod vero Leuitæ non acceperunt hæreditatem terræ:] vtique quia Dominus noster Iesus Christus ipse est hæreditas eorum, & possessio non dabitur eis in Israël. *Ego enim sum possessio eorum.* Clericorum enim hæreditatem & possessionem ob hoc se dici voluit Deus: quia ministri altaris ipsius effecti sunt, & sors, propter quod & clerus sors interpretatur. Ergo Deum hæreditate merito possidet, qui vt absque impedimento deseruire Deo valeat, pauper spiritu esse contendit: vt congrue illud Psalmistæ dicere possit, *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.* Psalm. 15.

Quod habitacula Leuitarum per omnes tribus decernuntur,

CAP. XVI.

B Iosue 21. QVod vero habitacula Leuitis ab Iesu per omnes tribus decernuntur,] significatur, vt hi qui in Ecclesia Dei scientiæ operam dantes doctrinæ gratiam administrant, rursum ab omnibus quibus dispensant diuina, terrena subsidia quæ non habent recipiant: vt impleatur illud quod Apostolus præcepit, dicens: *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est vt carnalia vestra metamus?* Et merito isti in cunctis tribubus diuisi dicuntur: quia dispensatione cunctorum viuunt. 1. Cor. 9.

Quod 42. vrbes Leuitæ in possessionem accipiunt,

CAP. XVII.

Iosue 21. Iosue 21. QVod autem quadraginta duas vrbes accipiunt,] indubitanter ipsa prædicatio sanctorum signatur: ipsi enim possident doctrinam, quæ legis decalogo constat, & quadrifido Euangelij numero, quasi quatercdenas vrbes habentes. Quibus etiam duæ adijciuntur: quia nimirum cuncta quæ prædicant, morali ac mystico sensu annunciant.

C

De Cananæo populo extincto,

CAP. XVIII.

Iosue 16. ILlud autem quod cum Israëlitico populo percepta repromissionis terra partiretur: Ephraim tamen tribui Cananæus omnis gentilis populus non occisus, sed factus tributarius dicitur, sicut scriptum est in libro Iudicum: *Habitauit Cananæus in medio Ephraim tributarius.*] Iudic. 1. Quid enim tributarius, quid Cananæus gentilis videlicet populus, nisi vitium signat? Sæpe enim in magnis virtutibus terram repromissionis ingredimur: quia spe intima de æternitate roboramur. Sed dum post interempta vitia sublimia, quædam tamen parua retinemus, quasi Cananæum in terra nostra viuere concedimus. Qui tamen filius tributarius efficitur: quia hoc ipsum vitium quod subiugare non possumus, ad vsum nostræ vtilitatis humiliter retorquemus: vt eo de se mens & in suis vitia sentiat, quod suis viribus etiam parua quæ appetit, non expugnat. Vnde bene rursum scriptum est: *Hæ sunt gentes quas Dominus dereliquit, vt erudiret in eis Israelem.* Ad hoc namque quædam minima vitia nostra retinentur, vt interior sensum nostrum sollicitum in certamine semper exerceat, & eo de victoria non superbiat, quo viuere in se hostes conspicit, à quibus adhuc vinci formidat. Israël ergo reseruatis gentilibus eruditur: quando in quibusdam minimis vitijs eleuatio virtutis nostræ comprimitur, & in paruis sibi resistentibus discit, quod ex se maiora non subijcit.

D Iudic. 3.

CAPITA LIBRI IVDICVM.

1 *De seruitute populi & liberatione.*
2 *De Debora & Iahel.*
3 *De oraculo angeli ad Gedeon, & sacrificio eius.*
4 *De oraculo velleris & areæ.*
5 *De prælio Gedeon cum trecentis.*
6 *De Abimelech.*
7 *De Iephte & filia eius.*
8 *De Samson & actibus eius.*

De seruitute populi & liberatione,

CAPVT I.

HIstoriâ *Iudicum* non parua mysterium indicat sacramenta. Primum quod post Iosue succedunt iudices: sicut & post Christum successerunt Apostoli, & Ecclesiarum rectores ad gubernandos & regendos fideles, quos ipse ad spem æternæ repromissionis perduxit. Per omnia autem in hoc volumine delicta Iudaici populi & seruitutes, clamor quoque eorum, & miserationes Dei describuntur. Nam multis annis pro suis offensis multorum regum imperijs seruierant, & iterum conuersi liberati sunt. Sed quid est quod sæpe peccantes in manu hostili traduntur: nisi quod nostra peccata quando delinquimus vires hostibus præbent? Et quando nos facimus malum in conspectu Domini, tunc confortantur aduersarij nostri, id est, dæmones spiritualium nequitiarum virtutes. Sed iterum quando conuertimur, suscitat Dominus saluatores & iudices, hoc est, principes seculi & doctores, quos ad subsidium Deus mittit eorum qui ad se toto corde clamauerint: sicut misit Othoniel, qui expugnauit Cusam Rasathaim regem Mesopotamiæ: sicut misit Aoth: sicut misit Iahel & Deboram quæ interfecerunt Sisaram: quarum historia pro suis mysterijs breuiter memoranda est.

De Debora & Iahel,

CAP. II.

Iudic. 4. DEbora enim Prophetes vxor Lapidoth, *iudicabat populum in illo tempore: & sedebat sub palma inter Rama & Bethel in monte Ephraim, ascendebantque ad eam filij Israel in omne iudicium.* Debora, quæ interpretatur *Apis* siue *loquela*, in prophetiæ forma accipienda est, de qua scribitur: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Consideremus vbi locus prophetissæ esse describitur. *Sub palma*, inquit. Sub palma sedem habet prophetissa, quia quos suis institutionibus erudit, ad palmam supernæ vocationis adducit. Inter medium autem Rama, & inter medium Bethel sedere prophetissa dicitur: quia *Rama* interpretatur *excelsa*, *Bethel* autem *domus Dei*, vtique quia nos in domo Dei positos non quæ in terra sunt quærere docet, sed quæ in cælis sunt. Hæc misit & vocauit ad se Barach. *Barach* interpretatur *coruscatio.* Coruscatio est, quæ habet quidem lucem, sed non permanentem: ad modicum enim temporis resplendet & desinit. Hic ergo Barach formam gerit prioris populi, qui primo omnium per prophetiam inuitatus ad audienda eloquia Dei, refulsit quidem in legis splendore, & breui tempore coruscauit, sed non diu permansit. *Cum ergo dixisset Debora ad Barach*, id est, prophetia ad priorem populum, *Tibi præcepit Dominus, & tu ascende in monte Thabor, & accipe decem millia viros.* Respondit Barach, ex persona prioris populi ad prophetissam; *Non ascendam nisi & tu ascenderis mecum.* Dicit ad eum Debora: *Ibo tecum, sed non erit primatus tuus in via qua incedis, sed in manu mulieris tradet Dominus Sisaram*: euidenter ostendens quia non est in illum

populum

A populum primatus, nec permanet apud eam victoriæ palma, sed apud Iahel mulierem, id est, Ecclesiam. Nam Iahel iita alienigena, in cuius manu victoria facta est, figuram tenet Ecclesiæ ex gentibus congregatæ. *Iahel* enim interpretatur *ascensio*, quia per Ecclesiam ascenditur ad cælum. Ista palo, id est, claue, Sisaram hostem interficit, id est, ligni crucis acumine & virtute diabolum interimit, quod Barach, id est, prior populus per legis præcepta facere non potuit: sola enim ista per lignum in quo spiritualibus sacramentis credentium salus est, fidei hostem affligit: quem deinde mortuum pellibus obregit, id est, inclusum in carnalium cordibus derelinquit. Non enim tarent mortifera ipsius, non incorruptibilitate vitæ viuentibus, & peccata mortalia perpetrantibus, qui dum prauc viuentes segregantur à corpore Christi, efficiuntur membra diaboli.

De oraculo Angeli ad Gedeon, & sacrificio eius,

Cap. III.

B *Iudic. 6.* TRaditur deinde populus Israël in manu Madiam, pro cuius liberatione loquitur angelus domini ad Gedeon: cuius gesta quid mystice significent, demonstrandum est. *Gedeon* namque cum sub quercu tritici messem virga caederet, & à paleis frumenta excuteret, angelum vidit; accipiens ab eo oraculum, vtà potestate hostium, populum Dei in libertatem deduceret. Iste Gedeon figuram gestabat Christi, qui sub vmbra sanctæ crucis prædestinato incarnationis futuræ mysterio constitutus, rectitudine iudicij, quasi per virgam electionis sanctos à vitiorum paleis sequestrabat. Hic ergo Gedeon cum audisset ab angelo, quod deficientibus populorum millibus in vno viro Dominus plebē suam ab hostibus liberaret, protinus hœdum coxit: cuius carnes secundum præceptum angeli simul cum azyma super petram posuit, & ius carnium desuper effudit. Quæ dum angelus virgæ cacumine tetigit, statim de petra ignis erupit, atq; ita sacrificium quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum haberet corporis Christi, Paulo attestante: *Petra autem erat Christus.* Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret: nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates purgaret animarum. Caro enim haudi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt: *Quis nos cibabit carne?* Quod igitur extendit angelus virgam, & tetigit petram de qua ignis exiuit, ostendit, quod caro domini spiritu repleta diuino, peccata omnia conditionis humanæ exureret. Vnde & Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram.* Aduertit igitur vir doctus & prælagus futurorum, superna mysteria, & ideo secundum oracula, occidit vitulum à patre suo idolis deputatum, & ipse septennem alium vitulum immolauit Deo. Quo facto manifestissime reuelauit, post aduentum Domini omnia gentilitatis abolendo esse sacrificia, solamq; sacrificium Deo dominicæ passionis, pro redemptione nostra religione populi deferendum. Et enim vitulus ille erat in typo Christi, in quo septiformis spiritualiū plenitudo virtutum, sicut Esaias dicit, inhabitat.

1. *Cor. 10.* C

Luc. 12.

D

De oraculo velleris & areæ,

Cap. IV.

Iudic. 6. PRæuidit ergo mysterium victoriæ Gedeon, & tamen licet fortis & fidus, pleniora adhuc de Domino futuræ victoriæ documenta quærebat: vt vna nocte lanæ vellus in area poneretur, & esset super illud tātummodo ros, & super omnem terram siccitas. Et rursus similiter poneretur vellus, & super totam terram ros flueret, & siccitas esset in vellere. Quærit fortasse aliquis, vtrum quasi incredulus esse videatur, qui frequentibus iam fuerat indicijs informatus. Absit. Non enim ille ambiguus erat: sed nimirum futura mysteria præuidebat. Quæ etiam prouidus diligentissime explorabat, vt amplius crederet & mysterium, dum intellexisset oraculum. Quid ergo vellus complutum, & area sicca, & postea complura area sicco vellere significat, nisi quod primo vna gens Hebræorum habuit gratiæ mysterium, totus orbis vacuus erat? Nunc autem in manifestatione Christi totus habet hic orbis, illa vacua est. Area enim illa, totum orbem terrarum significat. Denique quando totus orbis infructuoso cultu gentilis superstitionis arebat, tunc erat ros ille cælestis visitationis in vellere. Postea vero quam oues quæ perierunt domus Israël, quæ sub figura velleris demonstrabantur, fontem aquæ viuæ negauerunt: ros fidei exaruit in pectoribus Iudæorum, gratiamque suam imber ille diuinus in corda gentium deriuauit. Inde est quod nunc fidei rore totus orbis humescit: Iudæi vero Prophetis & omnibus charismatibus caruerunt. Nec mirum si perfidiæ subcunt siccitatem, quos Dominus prophetici imbris vbertate priuauit, dicens: *Mandabo nubibus desuper, ne pluant super eam imbrem.* Idcirco autem illam gentem velleris nomine significauit, vel quia spolianda esset doctrinæ auctoritate, sicut ouis vellere, vel quia in obauditu eandem pluuiam detinebat, quam nolebat sibi præposito prædicari: id est, in circumcisis gentibus reuelari.

Esai. 5.

E

F

De prælio Gedeon cum trecentis,

Cap. V.

Iudic. 7. POST hanc diligentissimam mysterij explanationem, cum iam contra Madianitas Gedeon dimicare contenderet, & exercitus multitudinem ad bella produceret: diuina illi admonitione præceptum est, vt ad fluuium veniens, omnes quos flexis genibus aquas haurire conspiceret, ab illorum conflictu remoueret. Actumque est, & trecenti viri tantummodo qui stantes aquas manibus hauserant, remanserunt. Cum his Gedeon ad prælium pergit, eosque non armis, sed tubis, lampadibus & lagenis armauit. Nam sicut illic scriptum est, accensas lampades miserunt inter lagunculas & tubas in dextera: lagenas autem in sinistra tenuerunt: & ad hostes suos cominus venientes cecinerunt tubis, confregerunt lagunculas, lampades apparuerunt, & hinc tubarū sonitu, illinc lampadarum coruscatione territi hostes, in fugam versi sunt. De hoc namque bello per prophetam dicitur: *Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian.* Eripiens quippe gentilitatem Dominus, superauit iugum oneris eius: cum eam aduentu suo ab illa dæmoniacæ tyrannidis seruitute liberauit. Superauit sceptrum exactoris eius: cum regnum eiusdem diaboli, qui pro pestifera perpetratione vitiorum consueuerat tributa deb.ta pœnarum exigere, de fidelium corde destruxit. Quid hoc est, quod tale bellum per prophetam ad medium adducitur? An indicare nobis propheta studuit quod in aduentu redemptoris nostri contra diabolum illam sub Gedeone duce pugnæ victoriam designauit? Talia illic nimirum acta sunt, quæ quanto magis visum pugnandi transeunt, tanto amplius à prophetandi mysterio non recedunt. Quis enim vnquam cum lagenis & lampadibus ad prælium venit? Quis contra arma veniens, arma deseruit? Ridicula nobis hæc profecto fuerant, si terribilia hostibus non fuissent. Sed victoria ista attestante didicimus, ne partia hæc quæ acta sunt, flocci pendamus. Gedeon itaque ad prælium veniens, redemptoris nostri signat aduentum, de quo scriptum est: *Tollite portas principes vestras, & elevamini porte æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio.* Hunc redemptorem nostrum non solum opere, sed etiam nomine prophetauit. *Gedeon* namque interpretatur, *Circuiens in vtero.* Dominus enim noster per maiestatis potentiam omnia circumplectitur: & tamen per dispensationis gratiam intra vterum virginis venit. Quid est ergo, *circuiens in vtero*, nisi quia omnipotens Deus Christus intra vterum fuit per infirmitatis substantiam, & extra mundum per potentiam maiestatis? *Madian* vero interpretatur *de iudicio.* Vt enim hostes eius repellendi destruendique essent, non de iudicio repellentis, sed de iudi-

G *Esai. 9.*

H *Psal. 23.*

cio iuste iudicandis fuit. Et idcirco Dei iudicio vocantur, qui alieni à gratia redemptoris iustę damnationis meritum etiam in vocabulum nominis trahunt. Contra hos Gedeon cum trecentis pergit ad prælium. Solet in tricenario numero plenitudo perfectionis intelligi. Quid ergo per prædictum tricenarium numerum designatur, nisi perfecta cognitio Trinitatis? Cum his quippe Dominus noster aduersarios fidei destruit, cum his ad prædicationis bella descendit, qui possunt diuina cognoscere, qui sciunt de Trinitate, quæ Deus est, perfecte sentire. Notandum vero est, quia iste trecentorum numerus in T, littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transuersam lineam id quod in cruce eminet, addetur, non iam crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in tau T, littera continetur, & per tau literam, sicut diximus, species crucis ostenditur: non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictum est: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Qui sequentes Dominum tanto verius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos charitatis compassione cruciantur. Inde per Ezechielem prophetam dicitur: *Signa tau super frontes virorum gementium & dolentium.* Vel certe in his trecentis qui in tau littera continentur, hoc exprimitur, quod ferrum hostium crucis ligno superetur. Ducti itaque sunt ad fluuium, vt aquas biberent: & qui aquas flexis genibus hauserunt, à bellica interdictione remoti sunt. Aquis namque, doctrina sapientiæ designatur. Stante autem genu, recta operatio designatur. Qui ergo dum aquas bibunt genu flexisse perhibentur, & ab idolorum certamine prohibiti recesserunt, hi sunt qui doctrinam cum operibus rectis non hauriunt. Qui vero doctrinæ fluenta ita hauriunt, vt nequaquam in pratis operibus carnaliter inficiantur, hi Christo duce contra hostes fidei ad prælium pergunt. Vadunt ergo cum tubis, cum lampidibus, cum lagenis: atque iste fuit, vt diximus, ordo præliandi. Cecinerunt tubis, intra lagenas autem sunt missæ lampades, confractis vero lagenis lampades ostensæ sunt: quarum coruscante luce hostes territi, in fugam verruntur. Designatur itaque in tubis clamor prædicationum: in lampadibus claritas miraculorum: in lagenis fragilitas corporum. Tales quippe secum dux noster ad prædicationis prælium duxit, qui despecta salute corporum, hostes suos moriendo prosternunt, eorumque gladios non armis, sed patientia superant. Armati enim venerunt sub duce suo ad prælium martyres nostri, sed tubis, sed lagenis, sed lampadibus. Qui sonuerunt tubis dum prædicant: confregerunt lagenas, dum soluenda in passione sua corpora hostibus gladijs opponunt. Resplenduerunt lampadibus, dum post solutionem corporum miraculis coruscarunt. Moxque hostes in fugam versi sunt: quia dum mortuorum martyrum corpora miraculis coruscare conspiciunt, luce veritatis fracti, quod impugnauerunt, crediderunt. Cecinerunt ergo tubis, vt lagenæ frangerentur. Lagenæ fractæ sunt, vt lampades apparerent. Apparuerunt lampades, vt hostes in fugam verterentur. Id est prædicauerunt martyres, donec eorum corpora in morte soluerentur. Corpora eorum in morte soluta sunt, vt miraculis coruscarent. Coruscauerunt miraculis, vt hostes suos ex diuina luce prosternerent. Et notandum, quod steterunt hostes ante lagenas; fugerunt ante lampades: quia nimirum persecutores sanctæ fidei prædicatoribus adhuc in corpore positis restiterunt. Post solutionem vero corporum apparentibus miraculis in fugam versi sunt: quia pauore conterriti à persecutione fidelium cessauerunt. Intuendum est etiam id quod illic scriptum est: quia in dextera tubas, lagenas autem in sinistra tenuerunt. Pro dextera enim habere dicimus, quicquid pro magno pensamus. Pro sinistra vero, quod pro nihilo ducimus. Bene ergo illic scriptum est, quod in dextera tubas, & in sinistra lagenas tenuerunt: quia Christi martyres pro magno habent prædicationis gratiam: corporum vero vtilitatem pro minimo. Quisquis enim corporis vtilitatem plus facit quam gratiam prædicationis, in sinistra tubam, atque in dextera lagenam tenet. Si enim priori loco gratia prædicationis attenditur, & posteriori vtilitas corporis: certum est, quia à dextris tubæ, & à sinistris lagenæ tenentur.

De Abimelech, CAP. VI.

MOritur Gedeon, & reliquit septuaginta filios, & vnum nomine Abimelech, natum ex concubina: qui conduxit sibi viros vagos & abierunt post illum, & in domum patris sui, & occidit fratres suos septuaginta viros super lapidem vnum, & remansit Ioathan minor, quoniam absconsus erat, &c.] Hoc factum si nihil propheticum indicaret, quid opus erat vt magno opere scriberetur, vtrum Gedeon septuaginta filios & multas vxotes habuisset, sed & concubinam, de qua vnum & malum filium suscepisset? Quod cum turpe factum sit, tunc etiam turpius esset, si hæc posteris ad exemplum in diuinis libris scripta viderentur: nisi magnæ alicuius rei imaginem earum rerum gesta per typos & figuras ostenderent. Gedeon igitur, vt superius dictum est, typum Domini tenebat. Plurimæ vxores eius, multæ sunt nationes, quæ per fidem Christo adhæserunt. Septuaginta vero filij eius, septuaginta linguæ sunt in hoc mundo diffusæ, in quibus sibi per fidem dominus filios generaturus erat. Concubinam hoc in loco synagogam vocat, quæ nouissimis temporibus Antichristo est creditura: de qua Ioannes Apostolus in Apocalypsi ait: *Qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga satanæ.* De qua vltimis temporibus nequissimus filius, id est, Antichristus est generandus. Eritque filius ancillæ, id est, Synagogæ illius peccatricis: quia qui peccatum, inquit, facit, seruus est peccati. Hic, inquam, congregatis sibi impijs, sicut Abimelech fecit, regnum improbe vsurpabit: interfectisque nobilibus filijs, id est, his qui ex diuersis nationibus & linguis in Christum credentes à Deo sunt generati, inducturus est persecutionem vt sanctos omnes interficiat. Sed super septuaginta, inquit, fuit iunior filius ex nobili matrimonio, qui se abscondetat. Hic, inquit, ascendit in verticem montis Garizim: & exclamauit voce magna ad populum Sichimorum, ponens eis parabolam. Hic ergo iunior filius qui fugit vt gladium inimici euaderet, figura est residui populi Israël prædicante Elia extremis temporis crediturj, & Antichristi gladium euasuri. *Ascendit*, inquit, *iste in verticem montis Garizim.* Sed cur montem ascendit? Quia nec prophetare, nec persecutionem Antichristi quisquam euadere potest, nisi qui prius in montem benedictionis, id est, in sublimitatem fidei ac virtutum ascenderit. Hic est enim mons Garizim, qui à Moyse in benedictione deputatur. Itaque cum ascendisset, clamauit & dixit: *Audite me viri Sichem. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem, dixeruntque oliuæ: Impera nobis. Quæ respondit: Numquid possum amittere pinguedinem meam qua Dij vruntur & homines, & venire vt inter ligna promouear? Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, & super nos accipe regnum. Quæ respondit eis: Nunquid possum relinquere dulcedinem meam, fructusque suauissimos, & ire vt inter cætera ligna promouear? Loquuta sunt quoque ligna ad vitem: Veni, & impera nobis. Quæ respondit, Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, & inter cætera ligna promoueri? Cum ergo repudiata fuissent ligna syluæ ab oliua & ficu & vite, venerunt ad rhamnum, vt eum sibi facerent regem.*] Sed prius videamus cur oliua, ficus & vitis super ligna regnare nolucrunt. Ligna quippe syluæ, intelligimus homines esse vagos & vanos, æterno incendio præparatos. His ergo merito noluit nec oliua, nec ficus regnare nec vitis, quia non merebantur. Oliua enim gratiam Spiritus sancti, & vnctionem pacis significat. Ficus autem sacræ legis imaginem tenet, sicut in Euangelio scriptum est: *Quidam paterfamilias plantauit vineam, & in vinea sua plantauit ficum.* Quis paterfamilias nisi Deus, qui familiæ suæ, id est, omnium credentium pater est? Plantauit ergo vineam, id est, populum, quia vineam ex Ægypto transtulit. Et vtique populum non vineam ex Ægypto transtule-

Matth. 16. Marc. 8.

Ezech. 9.

Iudic. 9.

Apoc. 2.

Deut. 27.

Oliua gratia Spiritus sancti.

Matth. 21.

rat.

A
Ficus lex

rat. In hac vinea plantauit ficum: hoc est, in populo suo posuit legem. Quæ lex primitiuum populum sicut grossos aridos & inutiles deiecit in terram, & postea alios fructus generauit: id est, populum Christianum, quem ad debitam Euangelicæ disciplinæ maturitatem & suauissimam pinguedinem Christi, cum gloria & honore perduxit. Sed vitis noluit regnare eis. Vitem autem saluatoris nostri typum habere manifestum est, sicut ipse in Euangelio ait: *Ego sum vitis vera.* Igitur quia iam in reprobum sensum, sicut Apostolus dixit, Futurus erat populus, ille qui Antichristo est seraturus, quem ligna syluæ appellat, & necesse est vt credat mendacio, id est, Antichristo, qui veritati Christo noluit credere: ideo &à regno vitis, id est Christi, ab oliua, id est, Spiritus sancti gratia, &à fico, id est, diuinæ legis dulcedine reprobatus, venit ad rhamnum. Rhamnus enim genus rubi est, quam vulgo sentem vrsinam appellant, asperum nimis & spinosum, per quod merito typus Antichristi significatur: qui omni asperitate & efferitate humanum genus est vastaturus. *Sed exiet*, inquit, *ignis de rhamno*, id est, iniquitas de Antichristo: *& omnes qui in eo confident, cum ipso pariter deuorabit.* Videtur ergo Gedeon Christi imaginem habuisse, septuaginta vero filij, septuaginta linguæ sunt, vel nationes, qui credentes per secundam regenerationem filij Dei esse meruerunt. Abimelech vero filius ancillæ, typum tenet Antichristi fortasse. Qui congregatis perditis nationibus, regnum sibi improbe vsurpabit, omnesque sanctos vi & persecutione omnique crudelitate trucidabit. Ioathan vero iunior, figura est sanctorum. Sicut enim Ioathan per fugam recessit, & reliqui interfecti sunt fratres: sic nemo euadere poterit persecutionem Antichristi, nisi qui per fugam recesserit, & in montem benedictionis ascenderit. Hic est mons quem sancti circumdabunt, quem & sanctus Moyses in benedictionibus, sicut iam superius dictum est, in Deuteronomio posuit.

Virus, Christus.
Ioan. 15.
Rom. 1.
Rhamnus Antichristus.
B
Deut. 27.

De Iephte & filia eius,

Cap. VII.

C
Iudic. 10.
Iudic. 11.

ADiecerunt deinde filij Israël deseruire Baalim & dijs alienis, traduntur que in manus filiorum Ammon. Tunc Iephte Galaditidis fugiens à facie fratrum suorum, constituitur in principem ob pugnam filiorum Ammon. Qui rediens post triumphum, immolauit filiam, quæ sibi post victoriam prima occurrerat: sic enim votum spoponderat, vt quicquid sibi reuertenti primum occurreret, Domino immolaret. Quis ergo in Iephte prænunciabatur, nisi Dominus Iesus Christus & saluator noster: qui à facie fratrum suorum, id est, Iudæorum abscedens, in gentibus principatum accepit? Quia omnia humanæ salutis sacramenta tanquam iratus expleuit: & quasi filiam, ita carnem propriam pro salute Israëlis Domino obtulit. Iurasse enim patri ac vouisse vnigenitum legimus, psalmo dicente: *Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob*: scilicet vt sacramentum religionis, in carnis suæ passione pro salute generis humani expleret. Hæc ergo secundum historiam gestorum, ita per Christum acta sunt, vt videantur pro religione quam iurauerat esse completa. Post mortem Iephte traditur Israël in manus Allophylorum, nascitur que Samson, qui liberat Israël.

Psal. 131.
D

De Samsone & actibus eius,

Cap. VIII.

Iudic. 13.

SAmson autem quondam Domini Nazaræus, habet quiddam in typum Christi gestum. Primum quod ab Angelo natiuitas eius adnunciatur: deinceps quoniam Nazaræus dicitur, & ipse liberat Israël de hostibus: postremo quod templum idolorum subuertit, & perierunt multa millia hominum qui illum illuserant. Natiuitas ista Samson, quæ per angelum annunciatur, similitudinem habet primum prophetarum, qui natiuitatem Domini secundum carnem annunciauerunt: deinceps angeli etiam qui ad Mariam loquitur, dicens: *Maria, inuenisti gratiam ante conspectum Domini, & accepisti in vtero, & paries filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Hic enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.* Samson autem interpretatur *Sol.* Sed quia & redemptor noster Sol appellatur, audi ipsum dominum Iesum per prophetam eo nomine vocitari: *Orietur vobis Sol iustitiæ & sanitas in pennis eius.* Vere enim hic Sol iustitiæ est, qui omnium credentium montes cælesti lumine clarificat. Hic vere Nazaræus & sanctus Dei, in cuius similitudinem ille Nazaræus est nuncupatus. Iste ergo cum tenderet ad ministerium nuptiarum, leo rugiens occurrit ei. Sed quis primum erat in Samson obuium leonem necans, cum petendæ vxoris causa ad alienigenas tenderet, nisi Christus: qui Ecclesiam vocaturus de gentibus dicit: *Gaudete, quia ego vici mundum?* Quid sibi vult ex ore leonis occisi fauus extractus, nisi quia vt conspicimus leges ipsæ regni terreni, quæ aduersus Christum ante fremuerant, nunciam perempta feritate dulcedini Euangelicæ prædicationis monimenta præbent? Item quid in semetipso expressit, quod paucos quidem dum viueret, interemit: destructo autem templo, hostes innumeros cum moretetur, occidit? Quia nimirum Dominus ab elatione infidelitatis paucos cum viueret, plures vero cum templum sui corporis solueretur, extinxit, atque elatos ex gentibus, quos viuendo sustinuit, simul omnes moriendo prostrauit. Iam vero reliqua eius, quod ei mulier subdola caput raserit, & Allophylis illudendum tradiderit, quod captiuatus est, quod cæcatus est, quod ad molam deputatus est, in his non Christus, sed illi figurantur qui solo tantummodo in Ecclesia Christi nomine gloriantur, & malis actibus iugiter implicantur. Vir enim in nobis, sensus rationalis intelligitur. Caro autem quasi in typo mulieris accipitur. Si enim mulieri, id est, carni nostræ blandienti libidine vel alijs malis operibus consenserimus, gratia spiritus quæ Nazaræi crine significatur, nudati: expoliamur atque decipimur. Ita enim superbis & peccatoribus violata Christi gratia, sicut Samson incisa coma, diabolus illudit. Sed quid est quod Samson ille ab allophilis captus, postquam oculos perdidit, ad molam deputatus est? Quia nimirum maligni spiritus postquam tentationum stimulis intus aciem contemplationis effodiunt, foris hominē in circuitum laborum mittunt. Quod si aliquando idem homo agendo pœnitentiam redeat, illi velut coma reducitur: id est, gratia reflorescente reparatur ad virtutem. Deinde cupiditatis ac luxuriæ subuersis columnis, victores hostes deijcit, & reparato certamine in finem fortissime à dæmonibus triumphabit.

Iudic. 16.
E
F
G

Libri Iudicum finis.

Caput vnicum in librum Ruth.

Ruth. 1.

VIdeamus nunc & *Ruth.* Habet enim ista typum Ecclesiæ. Primum quod alienigena est ex populo gentili. Quæ relicta patria & omnibus quæ illic erant, vadit in terram Israël. Et cum prohiberet eam socrus sua pergere secum, perseuerabat, dicens: *Quocunque perrexeris, pergam. Populus tuus populus meus, & Deus tuus, Deus meus: quæ te morientem terra susceperit, in ea moriar.* Quæ vox sine dubio typum in illa fuisse Ecclesiæ manifestat. Sic enim Ecclesia ex gentibus ad Dominum conuocata, relicta patria sua, quod est idololatria, & omissa vniuersa conuersatione terrena, profitetur dominum Deum suum esse, in quem sancti crediderunt, & illuc se iturum vbi caro Christi post passionem ascendit, & ob eius nomen in hoc seculo pati vsque ad mortem, & cum sanctorum populo, Patriarchis scilicet & Propheris consociandam: de quorum societate quod sanctis ex stirpe Abrahæ eminentibus consociaretur, Moyses in cantico ostendit, dicens: *Lætamini gentes cum plebe eius*, id est, qui ex gentibus estis credituri, cum illis qui primi electi sunt, æterna lætitia exultate. Ingressa autem Ruth

H

cum

cum socru sua in terram Israel, ob merita obsequiorum suorum prouideretur vt homini coniungeretur ex Abrahæ stirpe venienti. Et primum quidem huic quem ipsa propinquum magis esse crēdebat, qui negat se posse illi nubere. Et recedente illo per testimonium decem maiorum Booz illi coniungitur, & ab ipsis decem senioribus viris benedicitur. Sed quod prius ille cognatus confiteretur se eidem nubere non posse, hoc loco Ioannis Baptistæ figuram ostēdi æstimamus, qui cum ipse à populo Israël Christus putaretur, & interrogaretur quis esset, non negauit, sed confessus est, dicens, Christum se non esse. Et perseuerantibus his qui missi erant, & inquirentibus quis esset, respondit: *Ego sum vox clamantis in deserto.* & nouissime confitetur ipse de Domino, dicens: *Qui habet sponsam, sponsus est.* Se autem amicum sponsi manifestat, cum adiecit, *amicus autem sponsi est, qui stat, & audit eum, & lætatur propter vocem sponsi.* Hunc ergo Christum existimabant, quia Christum in die visitationis suæ venisse non intelligebant esse Ecclesiæ sponsum, qui propheticis esset vocibus ante promissus. Sed sicut ille propinquus negauit, & postea Ruth iungitur Booz, ita Christus qui vere sponsus Ecclesiæ est, quem omnium Prophetarum oracula cecinerant, dignatus est Ecclesiam assumere, & ex omnibus gentibus per totum orbem terrarum Deo patri innumeros populos offerre. Quod vero excalceat se cognat⁹ ille, vetus consuetudo erat, vt si sponsa sponsum repudiare vellet, discalciaretur ille, vt hoc esset signum repudii. Proinde excalceari iubetur, ne ad Ecclesiam quasi sponsus calceatus accederet: hæc enim Christo seruabatur, qui sponsus erat. Decem autem maiorum natu benedictio hoc ostendit in nomine Domini Iesu omnes esse gentes saluandas ac benedicendas.. Iota enim apud Græcos decem significat, quæ prima littera nomen Domini Iesu summam perscribit. Quæ res, vt diximus, omnes gentes per ipsum saluandas esse ac benedicendas demonstrat. Ne dubiter ergo quisquam hæc vt dicta sunt, credere: cum videat vniuersa & ab initio figuris antecedentibus præcucurrisse, & per aduentum Domini manifestata & adimpleta sic esse, & quæ supersunt hoc modo perficienda in veritate, consonantibus omnibus & vocibus & figuris sanctarum scripturarū, quę adimpleuit is qui pollicitus est per filium suum Iesum Christum Dominum regem & saluatorem nostrum: cum quo est illi honor & gloria in secula seculorum, Amen.

CAPITA LIBRI PRIMI REGVM.

1 *De natiuitate Samuelis.*
2 *De Propheta ad Heli destinato.*
3 *De arcæ captiuitate.*
4 *De Sacrificio Samuelis, & lapide adiutorij.*
5 *De vnctione Saul regis.*
6 *De ieiunio indicto à Saule.*
7 *De Agag rege seruato.*
8 *De arreptione Saul à Spiritu nequam.*
9 *De Dauid & vnctione eius.*
10 *De certamine Dauid & Goliæ.*
11 *Vbi Saul ad Dauid precentum præputiis Philistinorum filiæ promittit connubium.*
12 *Vbi canens Dauid spiritum repellebat immundum à Saul.*
13 *Vbi missit Saul ad domum Dauid custodes vt interficeretur.*
14 *Vbi missi ad Dauid capiendum prophetare cœperunt.*
15 *Vbi Dauid ad Achimelech sacerdotem venit.*
16 *Vbi Dauid ad reg. m Achus fugit.*
17 *Vbi in spelunca Dauid Saulis chlamydem præcidit.*
18 *Vbi Dauid dormiente Saul hastam tulit.*
19 *Vbi Amalechitæ à Dauid superantur.*
20 *Vbi Pythonissam consulit Saul.*
21 *Vbi occiditur Saul.*

De natiuitate Samuelis, CAP. I.

POST librum Iudicum, sequitur *Regum*. Et aspice tempora, primo Iudicum postea Regum, sicut erit primo Iudicium, postea regnum: in quibus quippe temporibus multis & variis modis sacramenta Christi & Ecclesiæ reuelantur. Nam ab ipso exordio regum, commutatum sacerdotium in Samuelem reprobato Heli, & commutatum regnum in Dauid, reprobato Saule, exclamat prænunciati nouum sacerdotium, nouumque regnum, reprobato veteri, quod vmbra erat futuri in Domino Iesu Christo. Nonne ipse Dauid cum panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus, in vna persona vtrumque futurum, id est, in vno Iesu Christo regnum & sacerdotium figurauit? Itaq; ipsa Samuelis sacerdotis successio nouum, vt prædictum est, sempiternumque sacerdotium præfigurabat, qui est Iesus Christus, Heli sacerdote reprobato, id est, Iudaico sacerdotio abiecto. Mater quoq; ipsa Samuelis, quæ prius fuit sterilis, & posteriori fœcunditate lætata est, cuius etiam nomen, id est, *Anna, gratia eius* interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam postremo Dei gratiam significat, qua nobis Christus oritur: ipsam quoq; Ecclesiam, quę olim sterilis, nunc fœcunda in Dei laude lætatur. Quæ nihil aliud in cantico suo prophetare videtur, nisi mutationem veteris Testamēti vel sacerdotii, in nouum Testamentum vel sacerdotem, qui est Christus. Nisi forte quis dicat nihil Annam prophetasse, sed Deum tātummodo propter filium impetratum exultanti prædicatione laudasse. Quid ergo sibi vult quod ait, *Arcum potentium fecit infirmum, & infirmi accincti sunt virtute: pleni panibus minorati sunt, & esurientes transierunt terram, quia sterilis peperit septem, & fœtosa in filiis infirmata est?* Nunquid ipsa septem pepererat, quamuis sterilis fuerit? Vnicum habebat, quando ista dicebat. Sed nec postea septem peperit, siue sex, quibus septimus esset ipse Samuel, sed tres mares & duas fœminas. Deinde in illo populo cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit, *dat virtutem regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui*, vnde dicebat, si non prophetabat? Dicit ergo Ecclesia Christi, ciuitas regis magni, gratia plena, prole fœcunda. Dicit, quod tanto ante de se prophetatum per os huius piæ matris agnoscit. *Confirmatum est cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo salutari meo, &c.* Interea Samuel erat ministrans in templo Dei, accinctus Ephoth. Porro filii Heli diuina sacrificia temerantes, peccabant coram Domino, & deridebant per eos multi sacrificium Dei. Vnde & Heli sacerdos pro eorum iniquitate damnatus est, quod eos peccantes minus seuera animaduersione plectebat. Me miserum! & quidem coercuit, & quidem corripuit, sed lenitate & mansuetudine patris, non auctoritate & seueritate pontificis. Qua sententia discant sacerdotes, quomodo ipsi propter peccata filiorum, id est propter scelera populi puniantur. Quiq; etiam quamuis sancti sint, culpa tamen subditorum rei si non coërceant, reputantur.

De Propheta ad Heli destinato.

CAP. II.

VEnit autem quidam Propheta Dei ad Heli sacerdotem, & dixit ei: Hæc dicit Dominus, Nunquid non aperte reuelatus sum domui patris tui, cum esset in Ægypto, in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, vt ascenderet ad altare meum, & adoleret mihi incensum, & portaret Ephod coram me, & dedi domui patris tui omnia de sacrificiis filiorum Israel? Quare ergo calce abiicitis victimā meam, & munera mea quæ præcepi vt offerrentur in templo? & magis honorasti filios tuos quam me, vt comederetis primitias omnis sacrificii Israel populi mei? Propterea ait Dominus Deus Israel: Loquens loquutus sum, vt domus tua & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum. Nunc autem dicit Dominus, Absit hoc à me, sed quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Ecce dies venient, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua, & videbis Christum æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel.]

Quæ prophetia de mutatione sacerdotii non est in Samuele

A

nuele completa; sed in Domino Iesu Christo adumbrata. Nam post Samuelem prophetam, postea sacerdotes fuerunt de genere Aaron, sicut Sadoch & Abiathar regnante Dauid, & alii deinceps antequam tempus veniret ex quo ista de sacrificio mutando per Christum effici oportebat. Nam cum diceret, *Loquens loquutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum: nunc autem dicit Dominus, Absit hoc à me, sed quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles*: ecce isti sunt dies qui prænunciati sunt, iam enim venerunt: nullus enim sacerdos est secundum ordinem Aaron. Nam & illud quod ibi sequitur, *Suscitabo mihi sacerdotem fidelem*, de Christo noui Testamenti vero sacerdote dicitur. Quod vero adiungitur. *Et erit, qui remanserit in domo tua, veniet vt oretur pro eo* non proprie dicitur de domo huius Heli, sed illius Aaron, de quo vsque ad aduentum Iesu Christi homines remanserunt. De quo genere etiam huc vsque non desunt qui veniant & conuertantur. De quibus alius Propheta dixit: *Reliquiæ saluæ fient*. Vnde & Apostolus, *Sic ergo*, inquit, *& in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ sunt*. De talibus enim residuis bene intelligitur esse quod dictum est, *Qui remanserit in domo tua, veniet vt oretur pro eo*. Profecto qui credit in Christo, sicut temporibus Apostolorum ex ipsa gente plurimi venerunt & crediderunt. Neque nunc desunt, qui licet rarissime tamen credant, vt impleatur in his quod hic homo Dei locutus est. Quod vero continuo sequutus adiunxit, *& offeret nummum argenteum, & tortam panis*: quid per nummum argenteum, nisi oris confessio designatur, quæ sit credentibus ad salutem? Argentum enim pro eloquio poni solet, Psalmista testante, vbi canitur: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum*. Sed quod dicit iste qui venit, *dimitte me obsecro ad vnam partem sacerdotalem, vt comedam buccellam panis*; sacerdotalem partem corpus Christi, id est, Ecclesiam dicit. Cuius plebis ille sacerdos est, mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Cui plebi dicit Apostolus Petrus, *Plebs sancta, regale sacerdotium*. In hac parte sacerdotali postulat comedere buccellam panis. Quibus verbis ipsum sacrificium Christianorum eleganter expressum est, de quo dicit sacerdos ipse: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*: ipsum vtiq; sacrificium, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech.

Esa. 10. *Rom.* 9.

B

Psal. 11.

1. *Pet.* 2.

C

Ioan. 6.

De arcæ captiuitate.

Cap. III.

1. *Reg.* 4.

IGITVR posteaquam hæc in figura mutationis veteris Testamenti à Propheta illo pronunciata sunt ad Heli, offenso Domino Israel, instruxerunt aciem Philistæi contra Israel. Tollunt autem Israelitæ arcam ad tuitionem suam; captaque est ab hostibus arca, nec solum sibi victi sunt, & in fugam versi, imo etiam magna strages facta est occisorum.]

D

1. *Reg.* 5.

Nonnihil tamen futurorum significat res gesta hæc. Prophetice enim arca illa ab alienigenis capta, indicabat testamentum Dei transituum ad gentes. Quando enim nunciatum est Heli sacerdoti captam fuisse arcam Domini, cecidit de sella, & mortuus est. Transeunte arca Domini ad gentes, periit atque interiit sacerdotium Iudæorum: duoque filii Heli corruerunt; quorum vnius vxor viduata, & mox in partu mortua est, propter eandem perturbationem.] Quo euidenti signo præfiguratum est, post extinctum sacerdotium Iudæorum carnalen interiisse Synagogam, illi carnaliter adhærentem, prostratoque Heli de sella, pontifices Iudæorum sedem habere vacuam, & gloriã sacerdotii regniq; extinctam. Sed quid est quod dum posuissent Philistini arcam Domini in templo Dagonis Dei sui, intrauerunt templum, & inuenerunt Deum suum prostratum, atque confractum caput eius, duasque manus abscissas? Statim enim vt testamentum Domini peruenit in gentibus, confestim idola, quæ decep am possidebant orbem destructa sunt, omnisq; error simulachrorum periit, præsentiam Dei ferre non sustinens. Nam in manibus Dagon, præcisis opus idololatriæ amputatum, & in capite eius superbia diaboli abscissa significabatur, à quo initium peccati fuit. Quod vero in limine, vt certum scilicet, præfinitumque sui idololatria finem agnosceret. Limes enim finem itineris significat. Etiam & illud ad magnam pertinet ædificationem & significationem in ipsa ruina Dagon Dei sui, atque fractura, quod dorsum illius solum inuenerunt, fractis eius omnibus membris. Dorsum quippe fugam significat: quicumque enim fugiunt persequentibus dorsum dant. Vnde & scriptum est de hostibus, *quoniam pones eos dorsum*. Vbi sunt enim idola? perierunt, & si aliqua remanentia ab aliquibus absconduntur, fugerunt. Quod autem percussi sunt in posteriora hi qui arcam Dei captiuauerunt, hæc pœna signum videtur: quia si qui susceperint testamentum Dei, & posteriora vitæ dilexerint, ex ipsis iustissimè cruciabuntur; quæ sicut Apostolus ait, exitimare debent eadem sicut stercora. Qui enim sic assumunt testamentum diuinum, vt in posteriora respicientes, veteri se vanitate non exuant; similes sunt hostibus illis, qui arcam testamenti captiuam iuxta idola sua posuerunt. Et illa quidem vetera etiam nolentibus cadunt; quia *omnis caro fœnum, & claritas hominis vt flos fœni. Aruit fœnum, & flos cecidit*: arca autem Domini manet in æternum, secretum scilicet testamentum regnum cœlorum, vbi est æternum Dei verbum. Vaccæ autem illæ Allophylorum arcam Dei gestantes, fugam sanctorum renunciantium seculo designauerunt, qui nullum delicti iugum traxerunt. Nam licut ille pignorum affectibus à recto itinere minime digressæ sunt; ita sancti mundo renunciantes, parentelæ obtentu non debent à bono proposito præpediri, sicut & Moyses ait, *Qui dicunt patri suo & matri, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos, hi testamentum Dei, & præcepta eius seruauerunt. Iudicia tua, Iacob, & legem tuam ô Israel!* Ille enim scire Deum familiarius appetit, qui pro amore pietatis eius nescire desiderat quodcunque carnaliter sciuit.

B

Psal. 28.

F

Esa. 40. 1. *Pet.* 1.

Deut. 33.

De sacrificio Samuelis & lapide adiutorij.

Cap. IV.

1. *Reg.* 6.

SAmuel autem post mortem Heli regebat Israel. Congregato autem omni populo, exclamauit ad Dominum pro Israel, & exaudiuit eum. Et cum offerret holocaustum, accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, intonuit super eos Dominus, & confusi sunt, & offenderunt coram Israel, atque superati sunt. Tunc assumpsit Samuel lapidem vnum, & posuit eum inter Maspha & inter Siceleth: quod interpretes septuaginta transtulerunt, Masphar nouam & veterem, & vocauit nomen eius, *Lapis adiutorij*, & dixit: *Vsque ad huc auxiliatus est nobis Deus? Maspha* interpretatur *intentio*. Lapis ille adiutorii medietas est Saluatoris, per quem transeundum est à Maspha vetere ad nouam, id est, ab intentione quæ exspectabatur in carnali regno, quo erat beatitudo falsa carnalis, ad intentionem, quæ per nouum Testamentum exspectatur, in regno cœlorum, vbi est beatitudo verissima spiritualis; qua quoniam nihil est melius, huc vsque auxiliatur Deus. Iste Samuel inuocato nomine Domini, exauditus est, & in tempore messis pluuiam impetrauit. Pluuia enim in sanctis scripturis, verba sunt Euangelii siue legis; sicut & Moyses dicit, *Exspectetur sicut pluuia eloquium meum, & descendant sicut ros verba mea*. Hanc igitur pluuiam dedit mundo Christus in tempore messis, id est, quando gentes colligi oportebat, vt sicut frumentum in horreis; sic intra Ecclesiæ sinum congregarentur. Iudicauit autem Samuel Israel omnibus diebus vitæ suæ, fueruntq; vsque ad eum iudices & principes super Israel. Porro filii Samuel declinauerunt post auaritiam, & accipiebant munera: & tam iniqui iudices extiterunt, vt populus nequaquam eos ferens, regem sibi in similitudinem cæterarum gentium postularent.

H

Deuter. 32.

1. *Reg.* 8.

A

De vnctionis Saulis Regis.

CAP. V.

1. Reg. 9. QVibus dedit Deus *Saul* regem, vngiturque iubente Domino, prior à Prophera in regnum; qui & ipse
2. Reg. 1. quidem in id quod vnctus est, imaginem Christi portauit. Vnde & beatus Dauid, qui & ipse Christus nuncupatus est, ait ad eum qui se finxerat Saul occidisse: *Quomodo non timuisti manum tuam iniicere in Christũ Domini?* Hinc est quod ab humero sursum Saul supereminebat omnibus, quia caput nostrum sursum est, quod est Christus. In id autem quod reprobatus, postea & reiectus est; succedente in regno Dauid, populi vt prædictum est Israel personam gestauit. Qui populus regnum adeptum erat, amissurus, Christo Domino nostro per nouum Testamentum non carnaliter, sed spiritualiter regnaturo.

De ieiunio indicto à Saule.

CAP. VI.

B

1. Reg. 14. ISTE autem Saul dum pergeret dimicaturus aduersus Philistæum indixit toto exercitui ieiunium, quousque reuerteretur à prælio. Sed Ionathas filius eius, videns super faciem agri mel, extendit summitatem virgæ, & intinxit in fauum mellis, & gustauit, & illuminati sunt oculi eius. Non vtique ad videndum illuminati sunt oculi eius qui antea videbat, sed ad discernendum, quia vetita tetigerat. Tunc enim casus ille, sicut & Adam, fecit illum attentum reddiditque confusum. Quo facto admonetur vt omnes illecebras voluptatum in seculo debeat contemnere is qui Deo militat militare. Non enim potest contra Allophylos spirituales, id est, aduersus principes tenebrarum, viribus animisq; concurrere, qui adhuc huius mundi negligit dulcedinem declinare. Mel enim distillant labia meretricis, quod est delectatio voluptatis carnalis, de quo putatur iuxta mysticos intellectus hunc gustasse Ionatham, & forte deprehensum vix precibus populi liberatum.

De Agag Rege seruato.

C

CAP. VII.

1. Reg. 15. INiit iterum Saul prælium aduersus Amalech, interfectisque cunctis hostibus, pepercit Agag regi, nec voluit dispergere omnia iuxta præceptum Domini, nesciturque ei Dominus. Veniens autem Samuel sumpsit gladium, & in frusta concidit Agag. Quando legunt quidam in scripturis, quod sancti nulli hostium parcunt, efficiunturque crudeles & humanũ sanguinem sitientes, dicunt quia & iusti ita percusserunt hostes, vt non relinqueretur ab his qui saluus fieret: & non intelligunt in his verbis obumbrari mysteria, & hoc magis nobis indicari, vt pugnantes aduersus vitia, nullum penitus ex his relinquere debeamus, sed omnia interimere. Nam si pepercerimus, reputatur nobis in culpam, sicut reputatum est Saul, qui vnum seruauit regem Amalech. Quomodo enim quisque iustus manebit, si adhuc aliquid peccati in semetipso seruauerit, sicut Saul? At vero sancti in figura Samuelis ita sæuiunt super hostes suos, id est, super vitia peccatorum, vt non permittant relinqui aliquod peccatum impunitum.

D

De arreptione Saul à Spiritu nequam.

CAP. VIII.

1. Reg. 61. IGitur recedente à Saul Domino propter inobedientiam, arreptus est maligno Spiritu à Domino, *irruebatque in eo Spiritus Domini malignus.* Si *Domini*, cur malus? Si *malus*, cur Domini? Sed duobus verbis comprehensa est hæc sententia: Et in Deo potestas iusta, & in diabolo voluntas iniusta. Nam idem Spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem spiritus Domini per acceptam iustissimam potestatem. Inde ergo Spiritus Domini appellatus est diabolus, propter ministerium: quia omnibus etiam spiritibus malis bene vtitur Deus, vel ad damnationem quorundam, vel ad emendationem vel ad probationem. Et quamuis malignitas à Domino non sit, potestas tamen nisi à Deo non est, sicut & alibi dictum est. Etiam *sopor Domini* occupauerat milites eiusdem Saul, cum Dauid hastam & scyphum abstulisset à capite dormientis. Non quia sopor tunc in Domino erat, vbi ipse dormiret: sed quia ille sopor, qui tunc homines apprehenderat, nutu Dei erat infusus, ne Dauid serui eius in eo loco præsentia sentiretur. Dicitur ergo *Spiritus Domini malus*, hoc est, minister Dei ad faciendum in Saul quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat. Quoniam Spiritus ille voluntate qua malus erat, non erat Dei: creatura vero qua conditus erat & potestate, quam non sua, sed domini omnium æquitate acceperat, Dei erat.

E

De Dauid & vnctione eius,

CAP. IX.

F

1. Reg. 16. ITaque Saule propter inobedientiam reprobato, mittit Dominus Samuelem ad Iai, & sumpto cornu olei, vnxit in regem Dauid. Sed videamus vnde Dauid prophetice Christum significauerit. *Dauid* enim interpretatur *Manu fortis*, siue *desiderabilis*. Et quid fortius leone illo de tribu Iuda, qui vincit mundum? Et quid desiderabilius illo de quo dicitur: Veniet desideratus cunctis gentibus? Vngitur iste Dauid in regem, futurum denuncians per vnctionem illam Christum: Christus enim à charismate appellatur. Dauid ab officio pastorali pecorum, ad hominum regnum transfertur. Noster autem Dauid ipse Iesus, ab ouibus Iudaicis plebis ablatus, in regnum gentium translatus est. In Iudaica enim plebe non est modo Christus. Ablatus est inde: nunc gentium greges pascit. Erat autem Dauid in canticis musicis eruditus. Diuersorum enim sonorum rationabilis moderatusq; concentus concordi varietate, compactam ordinatæ Ecclesiæ insinuat vnitatem. Quæ variis modis quotidie resonat, & suauitate mystica modulatur. Iste adhuc puer in cythara suauiter imo fortiter canens, malignum Spiritum qui operabatur in Saule compescuit; non quod cytharæ illius tanta virtus erat, sed figura crucis Christi, quæ de ligno & extensione neruorum mystice gerebatur, ipsaque passio cantabatur, iam tunc spiritum dæmonis opprimebat. Leonem quoque & vrsum idem Dauid necauit; vrsum videlicet diabolum, leonem Antichristũ: Alterum nunc hominibus latenter insidiantem: alterum in posterum manifestissime sæuientem.

G

De certamine Dauid & Goliæ.

CAP. V.

1. Reg. 17. ISte Dauid in prælio gigantem superauit, cum aduersus populum Dei alienigenæ dimicarent. Prouocauit superbia humilitatem, prouocauit diabolus Christum. Accepit arma bellica sanctus Dauid, vt aduersus Goliã procederet. Hæc arma per ætatem & paruam staturam corporis portare non potuit, abiecit onerantia, & accepit quinque lapides de flumine, & posuit in vase pastorali. His armatus processit & vicit. Hoc quidem ille Dauid: Sed si mysteria perscrutemur, in Dauid Christus intelligitur: qui tempus reuelationis noui Testamenti insinuandę & commendandę gratiæ præuidens, arma deposuit, quinq; lapides tulit. Deposuit ergo corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus. Deposuit quæ non obseruamus: quia in veteri lege & legimus & non obseruamus: sed tamen ad aliquam significationem præmissa & posita intelligimus. Demq; hæc arma deposuit, tanquam onera sacramentorum veteris legis, & ipsam legem accepit. Quinq; enim lapides quinq; libros Moysi significant. Tulit ergo quinq; illos lapides de flumine, id est, de seculo. Labitur enim mortale seculũ, & præterfluit quicquid venit in mundum. Erant enim in flumine tanquam in populo. Primo lapides erant illic inutiles & vacabant, nihil proderant, transibant super fluuios. Sed quid fecit

H

A Rom. 15.

Dauid vt lex ipsa vtilis esset? Accepit gratiam, quæ legem implere posset. Lex enim sine gratia impleri non potest: plenitudo enim legis charitas. Quia ergo gratia fecit impleri legem, significatur gratia lacte. Hoc enim est in carne gratuitum, vbi mater non quærit accipere, sed satagit dare. Hoc mater gratis dat, & contristatur si desit qui accipiat. Quomodo ergo ostendit Dauid legem sine gratia opera non posse, nisi cum illos lapides quinque, quibus significabatur lex in libris quinq;, quos cum iungere voluit gratiæ, posuit in vase pastorali, quo lac mulgere consueuerat: His armatus processit aduersus Goliam superbum, se iactantem, & de se præsumentem. Tulit vnum lapidem & deiecit diabolum; in fronte percussit, & cecidit, ex eo loco corporis vbi signum Christi non habuit. Hoc quoq; licet attendas, quinque lapides posuit, vnum misit. Quinq; libri lecti sunt, sed vnitas vicit: *plenitudo enim legis charitas*, vt ait Apostolus. *Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Deinde illo percusso atque deiecto, gladium eius abstulit, & deinde caput illi abscidit. Et hoc facit noster Dauid. Deiecit diabolum de suis, quando credunt maligni eius, quos ille in manu habebat, & de quibus cæteras animas trucidabat; conuertunt linguas suas contra diabolum, & & sic Goliæ de gladio suo caput inciditur.

Ephes. 4.

B

De Saule promittente filiam suam Dauidi in coniugium, pro centum præputiis Philistinorum.

CAP. XI.

1. Reg. 18.

INterea victoria Dauid animum Saul regis offendit, indignantis quod sibi in mille, & Dauid in decem millia conclamantium publicæ gratulationis ora insonarent, hinc inuidia Saulis, & semen odiorum aduersus Dauid. Quem dissimulator callidus, vt sine insidiis suis posset offerre discrimini, statuit eum Michol filiæ suæ nuptiis alligari, si centum sibi allophilorum præputia victor offerret. Pro quibus centum, ducenta dedit. Et vnde creditur regio petite voto, inde auctus est gloriosiori tropheo. Ita & Iudæi dum contra voluntatem Dei Christum interficere niuntur: per id salutem gentium egerunt, per quod credidерunt extinguere. Quod vero Dauid alienigenarum præputia attulit, & sic denuo filiæ Saul nuptiis hæsit, significabat quod Christus non prius Synagogam connubio suo sponderet, nisi antea gloriosus in gentibus fieret. Prius enim in nationibus resecauit carnis pollutionem, & postea copulatus est Synagogæ. *Postquam* enim, sicut scriptum est, *introierit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet.* Dupla autem, id est, ducenta præputia attulit, siue pro Iudæis & gentibus adquisitis, siue quia maior est numerus adquisitionis populi gentium, quam credentium Iudæorum.

C

Rom. 11.

De Dauide spiritum immundum à Saule per pulsum cytharæ ejiciente.

CAP. XII.

1. Reg. 19.

AVxit deinde odium Saul aduersus Dauid, ita tantum vt rex ad medelam sui spiritus Dauid de more psallentem iaculo conaretur contigere. Sed quid est quod dum Saulem Spiritus aduersus inuaderet, apprehensa Dauid cythara eius velaniam mitigabat?] Per Saulem enim Iudæorum elatio, per Dauid autem humilitas Christi significatur. Cum ergo Saul ab immundo spiritu arripitur, Dauid cauente eius velania temperatur: quia cum sensus Iudæorum per blasphemiam in furorem vertitur, dignum est vt ad salutem mentes eorum quasi dulcedine cytharæ locutionis Euangelicæ tranquillitate reuocentur.

D

De missis à Saule ad interficiendum Dauid.

CAP. XIII.

Idem.

MIttit Saul custodes ad domum Dauid, vt custodirent eum, & interficeretur. Abscessit autem Dauid nocte, & fugit atque saluatus est. Cumque venissent nuncii Saul, inuenerunt statuam in lecto Dauid positam, & pellem pilosam caprarum ad caput eius.] Audiamus ergo quid hoc significet: quod miserit Saul ad custodiendam domum Dauid, vt eum interficeret. Hoc non ad crucem Domini, sed tamen ad passionem eius pertinet. Crucifixus enim Christus, & mortuus & sepultus est. Erat ergo illa sepultura tanquam domus, ad quam custodiendam misit regnum Iudæorum, quando custodes adhibiti sunt sepulchro Christi. Quomodo ergo custodita est domus, si Dauid figurabat Christum; vt Christus interficeretur, dum non in sepultura Christus, sed in cruce sit interfectus? Refertur ergo hoc ad corpus Christi: quia interficere Christum, erat tollere nomen Christi. Neq; enim crederetur in Christum, si mendacium præualeret custodum; qui corrupti sunt vt dicerent, quia dormientibus nobis venerunt discipuli eius & abstulerunt eum. Hoc est itaque velle Christum interficere, nomen resurrectionis eius extinguere: vt mendacium Euangelio præferretur. Sed sicut illud non valuit Saul vt interficeret Dauid: sic nec hoc potuit regnum Iudæorum efficere, vt memoriam Christi deleret. Isti autem qui de Saul virtute, id est, de regno Iudæorum in Christum præsumere voluerunt, offenderunt in lapidem offensionis, tanquam in statuam. Et hœdus eis visus erat agnus: quia in quem peccatum non inuenerunt, quasi peccatorem persecuti sunt.

E

Matth. 28.

F

De missis ad capiendum Dauid, qui prophetauerunt.

CAP. XIV.

1. Reg. 19.

IGitur Dauid regiæ manus ictum euitans, eiusque persecutionem declinans fugit, venitque ad Samuelem. Et misit Saul nuncios qui apprehenderent Dauid. Samuel autem erat inter prophetas & cœtum prophetarum, qui illo tempore prophetabant. Nuncii autem qui missi sunt, accepto eiusdem Spiritu prophetarunt. Missisque aliis hoc contigit, & tertiis nihilominus. Postea vero cum & ipse Saul venisset, factus est super eum Spiritus Dei; & ambulabat ingrediens, & prophetabat.] Quæritur autem quomodo & illi cum missi essent ad tenendum hominẽ, & ad necem ducendũ, tales spiritu effici meruerũt. Et Saul ipse qui miserat, veniens & ipse sanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit spiritum illum & prophetare. Quantum enim ad litteram attinet, non est mirum hominem reprobum ad monumentum transitorie prophetasse; dum etiam multi similes prophetiæ donum legantur habuisse, sicut Balaam ille reprobus, quem non tacet scriptura iudicio diuino esse damnatum, sed tamen prophetiam habebat. Nec illa verba parum attestantur huic sententiæ, quæ in Euangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die: *Domine, Domine nonne in nomine tuo prophetauimus; & in nomine tuo multas fecimus?* Quibus tamen dicturus est, *Non noui vos; discedite à me operarij iniquitatis.* Mystice autem exemplum huius Saul nunciorumque eius in hac sententia, figurat nonnullos hæreticos, qui aliquid boni de muneribus sancti Spiritus habẽt, sicut testamenta legis & Euangelii, sicut baptismi sacramentum: qui cum ad Ecclesiam Catholicam veniunt, non est in eis vllo modo violandum aut quasi non habeant tradendum: sed tamen eos non ideo debere salutem confiteri; quia non improbamus quod illos accepisse credimus. Sed oportet eos cognoscere vnitatem & societatem in vinculo charitatis; sine qua omnino quicquid habere potuerint, quamuis sanctum sit atque venerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti præmio vitæ æternę, quanto illis donis non bene vsi sunt quæ in hac vita, quæ transitoria est, acceperunt. Item exemplum atq; imago huius Saul nunciorumq; eius in hoc loco, Iudæorum non incongrue gestat personam, qui dum aduersari cupiunt Christo, habent in ore sacramenta legis & prophetarum ad testimonium Christi, & cum Ecclesia, quasi cum prophetis de scripturis disputant, sicut illi cum prophetis vaticinabant.

G

1. Pet. 2.

Matth. 7.

H

De ad-

A

De aduentu Dauid ad Achimelech sacerdotem.

Cap. XV.

1.Reg. 21. SVrexit itaque Dauid iterum, & fugit in illa die à facie Saul, venitque ad sacerdotem Achimelech: à quo & gladium Goliæ sustulit, & panes propositionis accepit. Quæ res sacerdoti mortem attulit, & animaduersionem religiosæ intulit ciuitati.] Hæc itaque gestorum fides est: sed quantum ad sacramentum prophetiæ pertinet, in Christo Domino nostro impletum est. Qui positus in carne dum infectationem declinaret Iudaicam, ad Apostolos transiit. Cum quibus & desideratum sibi cibum sumpsit: desiderio enim desiderauit manducare Pascha. Ex quibus Goliæ, id est, diaboli arma sustulit: fortis enim spolia ipse diripuit. His ergo à quibus receptus est Christus, tribulationes induxit diabolus & mortem. *Omnem* enim, vt ait Apostolus, *qui in Christo volunt pie viuere, persecutionem patiuntur.* Et Dominus ait: *Si me persecuti sunt, & vos persequentur.* In Doech autem Idumæo, Iudæ proditoris persona consistit: per quem ita operatus est Zabulus, vt eius proditione facta in Christo, postea persecutionem Ecclesia pateretur: & occiderentur quamplurimi discipuli Christi & sacerdotes, & pro nomine eius persecutiones grauissimas perferrent.

Ioan. 8.

2.Timot. 3.

Ioan. 15.

B

De Dauidis fuga ad Regem Achis.

Cap. XVI.

1.Reg. 21. INterea Dauid cum fugeret Saul, latere voluit apud regem quendam Getti, nomine Achis. Sed cum gloria eius sibi fuisset commemorata, ne per liuorem rex ad quę confugerat aliquid in eum machinaretur, finxit insaniam: & quasi furore correptus, mutauit os suum; defluebantque saliuæ in barbam eius, collabebaturque in manibus eorum, & procedebat ad ostia portæ. Et dixit Achis rex: Quid huc mihi adduxistis istum? Nunquid deerant nobis furiosi? Et sic eum dimisit. Achis interpretatur, *quomodo est?* per quod significatur ignorantia & verbum mirantis & non agnoscentis. Quod ingente Iudæorum impletum est, qui dum viderent Christum, non agnouerunt; coram quibus mutauit os suum, & abiit. Erant enim ibi præcepta legis ca nalia. erat sacrificium secundum ordinem Aaron. Postea ipse de corpore & sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Mutauit ergo os suum in sacerdotio, mutauit in præceptis, dans aliud testamentum euacuata carnali operatione, atque inde collapsus est in manibus eorum, quando eum comprehendentes crucifixerunt. Et procedebat ad ostium portæ, hoc est, humiliabat se: hoc est enim procedere vsq; ad ostium fidei nostræ. Ostium enim portæ, initium est fidei. Inde incipit Ecclesia, & peruenit vsque ad speciem: vt cum credit ea quæ non videt, mereatur perfrui, cum eum facie ad faciē videre cœperit. Quod vero in illo quasi furore saliuæ decurrebant super barbam eius, Apostolus hæc aperit, dicens: *Iudæi signa petunt: & Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis vero vocatis Iudæis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Saliuæ enim significant stultitiam & infirmitatem. Sed quod stultum est Dei, fortius est hominibus. Non tanquam saliuæ offendant: sed attende quia super barbam decurrunt. Quomodo enim in saliuis infirmitas, sic in barba virtus ostenditur. Texit ergo virtutem suam corpore infirmitatis suæ: & quod foris secus infirmabatur, tanquam in saliua apparebat: intus autem diuina virtus tanquam barba tegebatur.

1.Corin. 1.

C

D

De Dauide qui in spelunca chlamydem Saulis præcidit.

Cap. XVII.

1. Reg. 24. DEhinc in eremo Engaddi cum persequendum Dauid Saul appeteret, ingressus est Dauid in speluncam, & ibi latebat. Sic rex improuisis exceptus insidiis, quod innocuo moliebatur, inciderat. Scriptum est enim: Qui fodit foueam proximo suo, ipse incidit in eam. Dauid autem bona pro malis rettribuens, inimicum non occidit; sed pro testimonio facti, oram chlamydis regiæ abstulit: cum faciliùs esset exceptum insidiis aduersarium perdere, magis quam fallere.] Quid ergo est quod iste fugiens à facie Saul, in spelunca latuit: nisi vt occultaretur, & non inueniretur? Quid est contegi spelunca, nisi contegi terra? Qui enim fugit in speluncam, terra tegitur ne videatur. Portabat autem terram Iesus, id est, carnem quam acceperat de terra: & in ea se occultabat, ne à Iudæis inueniretur Deus. *Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Quare ergo Dominum gloriæ non inuenerunt? Quia spelunca se texerat id est, carnis infirmitatem oculis obiiciebat: & maiestatem diuinitatis, corporis tegmine tanquam speluncæ abdito occultabat. Illi ergo non cognoscentes Deum, persecuti sunt hominem. Nec mori potuit nisi in homine, nec crucifigi potuit nisi in homine: quia nec teneri potuit nisi in homine. Opposuit ergo male quærentibus terram, seruauit bene quærentibus vitam. Fugit ergo secundum carnem in speluncam à facie Saul: quia passus est, vsque adeo se occultans Iudæis vt moreretur. Sed quare vsque ad mortem voluit esse patiens, vt fugeret à facie Saul in spelunca? Etenim spelunca inferior terræ pars potest accipi. Et certe manifestum est, & notum omnibus, corpus eius in monumento positum esse, quod erat excisum de petra. Hoc ergo monumentum spelunca erat: illuc fugit noster Dauid à facie Saul. Tamdiu enim persecuti sunt illum Iudæi, quoadusq; poneretur in spelunca. Sed quid est quod persecutor ad purgandum ventrem speluncam ingreditur, nisi quod Iudæi in Christum conceptam mentis malitiam, quasi odorem fœtidum emiserunt? Et cogitata apud se noxia, factis deterioribus dum Christum permunt, ostenderunt. Sed tamen Dauid Saulum occidere noluit, & cum eum in abdito occultatus antro haberet in potestatem, reseruare potius quam occidere maluit: ita & Christus dum esset in spelunca carnis, persecutorem populum in potestate habuit, & non occidit. Scriptum enim erat de eis per prophetam. *Ne occideris eos.* Tantum denique Dauid summitatem chlamydis eius silenter abscidit; vt ostenderet prophetia, Christum Iudæos non occidisse: sed eis tantum regni gloriam abstulisse: sicque eos persecutione sua vacuos sede vel imperio reliquisse. Chlamydis enim abscisio regni est ademptio. Hoc etiam alio loco idem Saul cum per inobedientiam peccasset, ostendit. Nam cum veniam precaretur, rogaretq; Samuelem vt reuerteretur cum illo, ad placandum Deum, & noluisset, sed conuertens faciem suam abiret, tenuit Saul pinnulam vestimenti eius, & diripuit eam. Et dixit ad eum Samuel: *Diripuit Dominus regnum Israel de manu tua hodie: & dabit illud proximo tuo, & diuidetur Israel in duos populos.* Ergo Israel persona figuram tenebat populi: qui populus amissurus erat regnum, dum persequitur Christum,

E

Prou. 26.

1. Corin. 2.

F

G

1. Reg. 15.

De Dauid qui dormienti Sauli hastam tulit.

Cap. XVIII.

H

1. Reg. 26. QVod consequenter iterum demonstratum est, quando idem Dauid fugiens à facie Saul ingressus est in castra regis. Cumque eum dormientem inuenisset, non percussit, non occidit; sed solam lancem quæ erat ad caput eius & lenticulam sustulit, dormientibusque cunctis egressus castris, transiuit in cacumen montis. Quid est hoc? Persequebantur Iudæi Christum; sed persequendo dormiebant; quia non vigilabant corde. Duritia enim cordis, obdormitio est. Dormiunt in vitam veterem, non euigilant in nouam. Venit Christus, non eos occidit; sed tulit ab eis scyphum aquæ, id est, gratiam legis. Tulit & sceptrum regale, regni scilicet potestatem, quam pro magno habebant, & vnde se protegebant temporaliter, & quam aduersus Deum per incredulitatem gerebant. Deinde Dauid noster de castris eorum

eorum egressus, transcendit in altitudinem montis cœlorum.

De Amelechitis à Dauide superatis.

Cap. XIX.

1.Reg.30. INterea fugiens Dauid dum pergeret cum Achis rege Philistinorum in prælium aduersus Israel, insurgentes Amalechitæ irruerunt in Siceleg: & succedentes eam, captiuarunt omnia quæ erant Dauid & puerorum eius. Reuersus ergo Dauid ad persequendos Amalechitas, inuenit Ægyptium puerum lacessentem, quem Amalechitæ ægrotum in itinere reliquerant. Hunc autem Dauid inuentum cibo refecit, ducemq; sui itineris fecit. Sicq; Amalechitam persequitur epulantesq; repetit, & funditus extinguit.] Quid est enim quod Ægyptius Amalechitæ puer in itinere lassatur: nisi quod amator præsentis seculi, peccati sui nigredine opertus, sæpe ab eodem seculo infirmus despectusque relinquitur; vt cum eo nequaquam currere valeat, sed fractus aduersitate torpescat: Sed hunc Dauid inuenit: quia redemptor noster veraciter manu fortis, nonnunquam quos despectos à mundi gloria reperit, suo amore conuertit. Cibo pascit, quia verbi scientia reficit. Ducem itineris eligit, quia suum etiam prædicatorem facit. Et qui Amalechitam sequi non valuit, dux Dauid efficitur: quia is quem indignum mundus deseruit, non solum conuersus in suam mentem Deum recipit, sed prædicando hunc etiam vsque ad aliena corda perducit. Quo videlicet duce, Dauid Amalechitam conuiuantem inuenit & extinguit: quia ipse Christus prædicantibus mundi lætitiam destruit, quos mundus comites habere despexit.

De Pythonissa à Saule consulta.

Cap. XX.

1. Reg.28. POst mortem autem Samuelis, congregati sunt Philistini contra Israel. Consuluitque Saul Dominum, & non respondit ei. Quæsiuit autem Saul Pythonissam, quæ suscitaret illi Samuelem. Statimque suscitatus ait ad eum: Quare inquietasti me, vt suscitarer? &c.] Quæritur secundum historiam, vtrum Pythonissa ipsum propheram de inferno euocauerit, an aliquam imaginariam illusionem fallacia dæmonum factam. De qua quæstione beatæ memoriæ Augustinus Episcopus, Simpliciano Mediolanensi Episcopo ita scripsit: *Inquiris*, inquam, *vtrum potuerit malignus spiritus excitare animam iusti, & tanquam de abditu mortuorum repagulis vel receptaculis euocare, ita vt videretur & loqueretur cum Saul. Nonne magis mirandum est, quod satanas ipsum dominum assumpsit, & constituit super pinnam templi? Quolibet enim modo fecerit, factum est: ita vt Samuel excitaretur, similiter latet, nisi forte quis dixerit facilioremdiabolo fuisse licentiam ad Dominum viuum vnde voluit assumendum, & vbi voluit constituendum, quam ad Samuelis Spiritum defuncti sui sedibus excitandum. Quod si illud in Euangelio nos ideo non conturbat, quia Dominus voluit atque permisit, nulla diminutione suæ potestatis & diuinitatis id fieri, sicut abipsis Iudæis quamquam peruersis atque immundis & facta diaboli facientibus, & teneri se & vinciri & illudi, & crucifigi atque interfici passus est: ita non est absurdum credere ex aliqua dispensatione diuina voluntatis permissum fuisse vt non inuitus nec dominante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ Pythonissam illam & Saulem latebat, spiritus propheræ sancti se ostenderit aspectibus regis diuinæ eum sententia perciussurus. Quanquam in hoc facto potest adesse illius factior intellectus, vt non vere Spiritum Samuelis excitatum requie sua credamus; sed aliquod phantasma & imaginariam illusionem diabolicis machinationibus factam. Quam propterea scriptura Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt: sic omnia quæ pinguntur atque finguntur earum rerum quarum imagines sunt nominibus appellantur, propriisq; nomen incunctanter adhibetur: & dicitur, ille Cicero, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector. Hoc flumē Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quam pictæ imagines. Vnde & Cherubin cum sint cœlestes virtutes, fictitamen ex metallo quod imperauit Deus super Arcam fieri Testamenti magnæ rei significandæ gratia, non aliud quam Cherubin in illa quoque figmenta vocabantur. Item dum quisque videt somnium, non dicit, vidi imaginem Augustini, sed vidi Augustinum; cum eo tempore quo aliquid tale aliquis vidit, ignoraret hoc Augustinus; vsque adeo manifestum est non ipsos homines, sed imagines eorum videri. Et Pharao spicas se dixit vidisse in somnis & boues, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt, easdem imagines appellari: non mirum est quod scriptura dicit Samuelem visum, etiam si forte Samuelis imago apparuit, ficto machinamento eius qui transfigurat se in Angelum lucis, & ministros suos subornat, velut ministros iustitiæ. Iam vero si illud inquit, mouet quomodo a maligno Spiritu Sauli vera prædicta sunt; potest & illud mirum videri, quomodo dæmones agnouerunt Christum, quem Iudæi non agnoscebant. Cum enim vult Deus etiam infirmos inferosque Spiritus aliqua vera cognoscere, temporalia duntaxat ad istam mortalitatem pertinentia, facile est & non incongruum vt omnipotens & iustus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur, vt malum quod eis imminet, antequam veniat præcognoscendo patiantur, occulto apparatu mysteriorum suorū etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat; & quod audiunt ab Angelis, pronuncient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel iubet vel finit. Vnde etiam Spiritus Pythonis in actibus Apostolorum adtestatur Paulo Apostolo, & Euangelistæ esse conatur. Miscent isti tamen fallacias, & verum quod potuerunt non docendi magis quam decipiendi sine pronunciant. Et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Saulem prædicaret moriturum, dixit etiam esse secum futurum, quod vtique falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonis à malis in Euangelio legimus, cum inter superbum illum diuitem, quiiam apud inferos tormenta patiebatur, & illum qui ad eius ianuam vlcerosus iacuerat, tam in requie constitutum, magnum chaos interiectum esse testetur. Aut si propterea Samuelei dixit, Mecum eris, vt non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quod vtique homo fuerit, & vterque mori potuerit, iamque mortuus vitæ mortem pronunciabat. Secundum vtrumque igitur intellectum habere exitum hanc lectionem, qui non sit contra fidem, video. Nisi forte profundiori inquisitione inueniatur ad liquidum posse animam humanam cum ex hac vita migrauerit, magicis carminibus euocari, & viuorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta gestantem, vt non solum videri valeat, sed & agnosci. Et si potest, vtrum etiam iusti anima non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus mysteriis summæ legi obtemperans, vt si fieri non posse claruerit, vt non vterque sensus in huius scripturæ tractationem admittatur: sed illo exclusa imaginaria similitudo Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit, siue non possit, tamen fallacia Satanæ atque imaginum simulandarum callida operatio, decipiendis sensibus humanis multiformis inuigilat: pedetentim quidem ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed potius existimemus tale aliquid factum a maligno spiritu Pythonissæ illius ministerio, quamdiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur. Hæc sunt quæ tunc de Pythonissa & Samuele scripsit beatissimus Augustinus.

De occisione Saulis.

Cap. XXI.

1. Reg.31. IGitur exorto prælio, percusserunt Philistæi Israel plaga magna, corruerunt; in prælio Saul & Ionathas. Quos deniq; pius propheta figuraliter deflet, qui cum potentes essent, & semper hostibus præualerent, sauciati illico ac vulnerati in medio prælio corruerunt. Quomodo, inquit ceciderunt potentes in medio pugnæ: hoc etiam modo pium Christianorum genus deflet eos qui pugnantes cum dæmonibus labuntur in seculo quod est lubricum: *Gelboe* enim montes, interpretantur *lubrici montes.*

CAPITA

CAPITA LIBRI SECVNDI REGVM.

1 *Vbi admonetur Dauid ne templum construat.*
2 *De peccato Dauid & Bersabee.*
3 *De Absalon.*
4. *De Dauid aquam sibi dari iubente, & de cisterna Berl-leem.*
5 *De Psalmo 17.*
6 *De catalogo virorum fortium.*

Dauid templum construere prohibetur. CAP. I.

2.Reg.7. POst mortem itaque Saul, vngitur Dauid in regno, transfertque arcam testamenti in ciuitatem suam. Qui cum vellet templum Domini ædificare, admonetur per Prophetam à Domino, ita: *Non tu ædificabis mihi domum, quia vir sanguinum es.*] Quid est igitur quod erga exteriora bella laboranti Dauid interdicitur, ne domus Dei ab eo ædificetur? Templum quippe Dei nos sumus, quiad verâ vitam in eius habitatione construimur, Paulo attestante, 1.Cor.3. qui ait: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Sed vir sanguinum templum Dei ædificare prohibetur, quia qui adhuc actibus carnalibus incubat, necesse est, vt instruere spiritualiter Ecclesiam non præsumat; quia nequaquam pure maculam in membro considerat oculus, quem puluis grauat, & superiectas sordes tangere non valet manus, quæ lutum tenet.

De peccato Dauid & Bersabee. CAP. II.

2. Reg. 11. NVnc quid de peccato Dauid prophetia signauerit, quanta possumus breuitate perstringamus. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt quid etiam hoc factum præfigurauerit. Dauid, vt diximus, interpretatur *manu fortis, siue desider abilis.* Bersabee interpretatur *puteus satietatis*, siue *puteus septimus.* Quamlibet autem harum nominis eius interpretationem in id quod dicere intendimus, assumamus, satis congruit. Nam in Cantico Canticorum sponsa, quæ illi Ecclesia est, vocatur *puteus aquæ viuæ* Et huic puteo septenarii numeri nomen in Spiritus sancti significatione coniungitur, propter rationem Pentecostes; quo die de cælo missus Spiritus sanctus descendit. Ad quadraginta nouem autem, quod est septies septé, vnum additur, quo vnitas commendatur. In hac ratione Cantic. 4. viuit Apostolica illa sententia, *sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Dono itaque spiritali, hoc est, septenario, facta est Ecclesia Eph. 4. puteus satietatis: quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam, quam qui biberit, non sitiet in æternum. Iam vero qui fuerit maritus eius, quid aliud quam diabolum nominis eius interpretatio significat? Huius erant pessimo coniugio deligati omnes quos gratia Dei liberat, vt ecclesia sine macula & ruga saluatori proprio copuletur. *Vrias* namque interpretatur *lux mea Dei.* Etheus autem *abiectus*, siue quod in veritate non steterit, sed à luce sua superna, quam de Deo habebat, superbiæ merito abscissus est, siue quod cadendo veris viribus perditis, transfigurat se in Angelum lucis, audens dicere, lux mea Dei est. Ergo iste quidem Dauid scelerate grauiterque peccauit. Quod scelus eius, etiam per Prophetam Deus arguit increpando, & ipse abluit pœnitendo. Veruntamen ille desiderabilis omnibus gentibus, quasi in solarium deambulans, quia in Sole posuit tabernaculum suum, adamauit Ecclesiam super rectum se lauantem, id est, mundantem à sordibus seculi, & domum luteam spirituali contemplatione transcendentem atque calcantem. Et inchoata cum illa primæ conuentionis notitia, postea ab ea penitus separatum diabolum occidit, eamque sibi perpetuo connubio copulauit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non extinguamus. Amemus ipsum Dauid quantum amandus est, qui nos à Diabolo per misericordiam liberauit. Amemus & istum Dauid, qui tam graue in se vulnus iniquitatis, pœnitentiæ & humilitatis confessione sanauit. Sed fortasse quis dicat si Dauid imaginem Christi gerebat, quomodo multas vxores & concubinas habuisse scribitur; cũ has res Christus & horreſcat & damnet? Hoc enim per figuram fiebat. Multæ enim vxores Dauid, multarum gentium & nationum imaginem indicabãt, quæ per fidem Christi consortio iungentur. Concubinæ vero eius, significant hæreticorum Ecclesias, quæ sub Christiani nominis titulo manere se gloriantur. Sed quia propter carnalia lucra sectantur Christum, non coniuges, sed concubinæ vocantur. Denique nunc reges si plures habeant vxores vel concubinas, crimen est; quia iam transierunt figuræ, pro quibus vxorum vel concubinarum venia concedebatur. At nunc, quia figuræ transierunt, venia nulla datur.

De Absalone. CAP. III.

1. Reg.15. ILlud vero quid significet, quod parricida filius *Absalon* patrem insequens, primo pater eius declinans fugit ante faciem eius securus de victoria: quia sciebat impium perire. Quem etiam fleuit magno luctu, & deplorauit exitum patricidæ. Scribitur enim fugisse Dauid à facie bellantis aduersum se filii. Et quoniam scriptum est, de populo Iudæorum, *Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me.* Filius vero eius impius significat tropice, eundem populum Iudaicum, qui eum tradidit. Absalon autem, sicut quidam interpretantur, intelligitur *patris pax.* Quod mirum videtur in historia, quemadmodum patris pax possit intelligi, qui patrem bello persecutus est. Sed qui diligenter ad allegoriam intendunt, inspiciunt Absalon, esse Hierusalem, quæ etiam & ipsa pax interpretatur. cuius facie Christus fugit, quando eam patiendo deserens in gentibus per fidem successit. Alii Absalon Iudam traditorem intelligunt, quem tanta, & tam mirãda patientia Christus pertulit, tanquam bonum, cum eius cogitationes non ignoraret, & cum quo habuit conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui futurum discipulis mysterium commendauit & tradidit. Quod denique in ipsa traditione osculũ accepit, bene intelligitur pacem Christum exhibuisse traditori suo, quam ille tam sceleratæ cogitationis interno bello vastaret. Et ideo Absalon patris pax dicitur: quia pater habuit pacem quam ille non habuit.

De Dauid aquam sibi afferri iubente, & de cisterna Bethleem. CAP. IV.

2. Reg.23. ITem ipse Dauid in prælio Philistinorum cum sitiens conuersaretur in bello, & aquam quæreret: Quis mihi, inquit, potum dabit de lacu qui est in Bethleem? Et ad portas erat iter lacus, & Dauid interfusus hostibus, & media hostilia cinxerat septa castrorum. Præcesserunt itaque tres viri multitudinem aduersariorum, & aquam de lacu qui erat in Bethleem obtulerunt regi bibendam. Sed rex noluit bibere, sed profudit illam Domino, dixitque: Non contingat mihi hoc facere, vt sanguiné virorum qui abierunt, exanimis bibam.] Vicit ergo naturam, vt sitiens non biberet, & exemplum de se præbuit quo omnis exercitus tolerare sitim disceret. Quod si altius velis spectare & introspicere mysterium, sitiebat Dauid non aquam quæ est in Bethleem, sed oriundum in eadem Bethleem ex virgine Christum in spiritu præuidebat. Ergo volebat bibere non aquam fluminis, sed lauacrũ ex latere Christi fluens, hoc est, non aquarum sitiebat elementorum, sed sanguinem Christi. Vnde non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluenta; sed illud sacrificium, in quo est remissio peccatorum. Illum sitire fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis, sed pericula aliena deleret.

De Psalmo 17. CAP. V.

2. *Reg.* 22. QVæritur autem cur solus septimus decimus Psalm. in libris Regum reperiatur conscriptus. Nec immerito Psalmus iste in regnorum libris solus inuenitur: quia regnum illud significat vbi aduersarium non habebimus. Titulus enim eius est: *In die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul Regis.* Quis enim figuratur in Dauid, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine Dauid, qui vtique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos? Vnde & illi persecutori quem voce mactauit, & in suum corpus traiiciens quodammodo manducauit, insonuit de cælo: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quando enim eruetur hoc corpus de manu omnium inimicorum eius, nisi cum & illa nouissima inimica destruetur mors, vt perueniatur ad regnum Dei?

De Catalogo virorum fortium.

CAP. VI.

2. *Reg.* 23. DEhinc texitur catalogus virorum fortium in figura sanctorum. Qui licet virtutum sublimitate proficiant, tamen vsque ad excellentiam diuinæ Trinitatis nequaquam attingunt. Inde est quod ibi scriptum est, *vsque* *Ps.* 88. *ad tres non peruenit.* Quis enim æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios Dei?

CAPITA LIBRI TERTII REGVM.

1 *De Salomone.*
2 *De templi ædificatione.*
3 *De sapientia Salomonis.*
4 *De iudicio Salomonis.*
5 *De regina Austri.*
6 *De cæteris operibus eius.*
7 *De diuisione decem tribuum.*
8 *De Helia & virtutibus eius.*

De Salomone. CAP. I.

SVccedit deinde *Salomon*, in quo quidem non nulla imago rei futuræ facta est, in eo quod templum ædificauit, & pacem habuit, secundum nomen suum: Salomon quippe interpretatur *pacificus*. Ac per hoc tale vocabulum illi verissime congruit, per quem mediatorem ex inimicis accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius. Idem ipse est ille pacificus, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legemque mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in se, in vnum nouum hominem, faciens pacem his qui longe, & pacem his qui prope. Ipse in Euangelio dicit, *Pacem meam relinquo vobis.* His & multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur. *Ioan.* 14.

De templi ædificatione. CAP. II.

3 *Reg.* 6. NAm id quod ædificauit templum excellentissimum Domino, & ibi Christum significat, qui ædificauit domum Deo in cælestibus, non de lignis & lapidibus, sed de hominibus sanctis, hoc est, fidelibus, quibus dicit Apostolus. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Quod 1. *Cor.* 3. vero eadem domus de lapidibus dedolatis atq; perfectis ædificata est, & malleus & securis & omne ferramentum non est auditum in templo Dei cum ædificaretur. Quid domus illa, vt prædictum est, nisi sanctam Ecclesiam, quã in cælestibus Dominus inhabitat, figurabat? Ad cuius ædificationem electorum animæ, quasi quidam expoliti lapides deferuntur. Quæ cum ædificatur in cælis, nullus illic disciplinæ malleus resonat: quia dolati atque perfecti illuc lapides ducuntur, vt locis iuxta mentium congruis disponantur. Hic enim foris tundimur vt illic sine reprehensione inueniamur. Altitudo autem templi huius dominici, ad fidem refertur, longitudo ad spem, latitudo ad charitatem. His enim tribus virtutibus quasi lineamentis sanctæ Ecclesiæ cælestis structura consurgit. Porro quod parietes templi interius ligno teguntur, hoc ob mysteriũ dominicæ crucis imaginatum est; sub cuius tutela protegũtur omnes sancti, qui indisruptæ pacis perseuerantia tanquam lapides viui in structura Ecclesiæ vnitate fidei solidantur. Et bene interius vestitur ligno templum: quia corde creditur ad iustitiam. Quod vero tempore dedicationis gloria Domini impleuit domum, gloria Domini intelligitur Christus, cuius fide repletus est vniuersus mundus. De qua gloria cum pro adorato vitulo Dominũ precaretur Moyses, vt parceret populo peccatori, respondit Dominus: *Propitius ero illis: veruntamen ego viuo, & viuit* *Ps.* 76. *nomen meum: quia implebitur gloria mea omnis terra.* Vnde & Angeli clamabant pastoribus: *Gloria in excelsis Deo, &* *Luc.* 2. *in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Quod autem nebula impleuit domum Dei, & non poterant sacerdotes ministrare, propter nebulam: hæc sententia superbos iudæorum pontifices ac doctores insinuat: qui dum Natiuitatis Christi sacramenta inuestigare despiciunt, debitum fidei suæ ministerium per erroris nebulam perdiderunt. Ita enim eorũ mentes infidelitatis caligo repleuit: vt exigentibus propriis meritis, non agnoscant cultum credulitatis. Quod vero Salomon idem, in eodem templo duodecim boues æreos fecit, quos in æreo labro constituit, qui facie quidem per diuersas partes attendunt, sed in vno loco per posteriora colliguntur: Quid aliud per duodecim boues, quam duodecim Apostolos credimus designari? Qui facie quidem per diuersa respiciunt, sed ita in labro sunt positi, vt posterioribus adunentur. Qui in hac præsenti vita ad prædicationis officium in diuersis mũdi partibus sunt diuisi: in illa vero vita, quæ huic vitæ posterior est, quia post hanc videtur, interna gloriæ vnitate conueniunt. Per diuersum ergo mundum prædicando respiciunt; sed in vnum conueniendo consistunt. Ideo autem ærei: quia clamor prædicationis eorum in toto mundo insonuit, sicut scriptum est: *In omnem terram exiuit sonus* *Psal.* 18. *eorum.* Labrum autem orbem terræ intelligimus, cuius ambitum lustrauerunt Apostoli docẽtes gentes vt baptizarentur in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.

De sapientia Salomonis. CAP. III.

3. *Reg.* 4. LOcutus est autem Salomon tria millia parabolas, & fuerunt carmina eius quinque millia. Quid enim per tria millia parabolas, nisi plenitudo fidei in lege & in Euangeliis à Christo tradita designatur? Quæ dum tota multipliciter per allegoriarum sensus sub mysterio Trinitatis differitur, quasi tria millia parabolæ nuncupantur. Carmina autem eius quinq; millia, in quinq; sensibus corporis intelliguntur. Quos qui in diuersis virtutibus bene regit, beatus est: & per eos quasi quinq; millia carmina domino canit. Disputauit autem Salomon à cedro vsque ad hyssopum. Cedri nomine celsitudo gloriæ in electis accipitur, sicut & propheta testatur dicens: *Iustus vt palma florebit: & sicut cedrus, quæ est in Libano, multiplicabitur.* Hyssopus autem herba humilis est, saxo hærens: qua significatur humilitas Christi. Redemptor quippe noster à cedro vsque ad hyssopum disputauit: quia ab alta excellentia cælestis gloriæ, vsq; ad carnis humilitatẽ descendendo peruenit. Si quidem & cedri nomine, prauorum superba elatio designatur, sicut per Dauid dicitur: *Vox Domini cõfringentis cedros.* A cedro itaque Christus vsque ad hyssopum disputat: quia ipse prauorum corda & humilium iudicat. Super ligna autem disputauit, dum in cruce pependit. Tunc enim in cedro, seculi arrogantiam inclinauit, quando eam vsque ad hyssopi humilitatem, id est, vsque ad crucis stultitiam ac contemptibilem fidem deduxit. *Ps.* 91. *Ps.* 28.

De

De iudicio Salomonis. Cap. IV.

3. Reg. 3. LEgitur quoque idem sapientissimus primum habuisse iudicium inter duas mulieres de pietate certantes: quarum in vna dilectio ardebat, in altera simulatio subripiebat. In illo ergo iudicio Salomonis, Christi figura fuit: vbi mulier illa improba, plebs scilicet Synagogæ vel hæreticorum, veræ matris, hoc est, Ecclesiæ filium appetebat: quem non vt seruaret, sed reuera vt interimeret cupiebat. Sed sicut gladio Salomonis dirimente, proprie matris gemitus iste verus repertus est partus: ita & spiritu Iesu Christi docente, plerumque hi qui à matre seducti & capti sunt errore hæreticorum, nonnunquam merentur pro semetipsis gementem recognoscere Ecclesiam matrem. Vnde satis conuenienter apparet hanc mulierem hæreticorum vel Synagogæ figuraſſe impietatem: qui & suos nequiter nutriendo interimunt, & alienos quousq; perdant, illiciendo persuadent.

De Regina Austri. Cap. V.

3. Reg. 10. REgina autem Austri, quæ ab interuallis vltimis excitata veniens, Salomonis audire sapientiam concupiuit: iam tunc per illam ventura de gentibus regina desiderans Christum figurabatur. Quæ iuxta prophetam est circumamicta varietate, in vestitu deaurato, & populi sui & paternæ domus oblita currebat cum barbara gente non animo, quæ in aperto peregrina, sed in occulto sanctorum fieri ciuis oprabat. Vnde non solum præmio cælestis resurrectionis beata, sed etiam potestate Apostolica de Iudæis adulteris iudicandis in ipsius ore iudicis digna censetur: quia Christum in Salomone mirata, verum reginæ cælestis affectum in imagine mystica Ecclesiæ prouidentis impleuerat.

Psal. 44.

De cæteris operibus eius. Cap. VI.

3. Reg. 11. IAm porro de cæteris operibus Salomonis quid dicam? Quem vehementer arguit sancta scriptura atque condemnat, nihil de pœnitentia eius vel in eum indulgentia Dei omnino commemorans. Nec prorsus occurrit quid saltem in allegoria boni significet hæc eius flenda submersio, nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus. Posset hoc fortasse non absurde intelligi: si illæ propter Salomonem desererent deos suos, & coleret Deum eius. Cum vero ipse propter illas offendit Deum suum, & coluit deos earum, non est quid inde boni coniectari possit. Nec tamen nihil arbitror significare, sed malum: sicut de vxore filiabusque Loth diximus. Apparet enim in persona huius Salomonis mira excellentia & mira subuersio. Quod igitur in illo diuersis temporibus extitit, prius bonum & posterius malum, hoc in Ecclesia in isto seculo adhuc, simul & vno tempore ostenditur. Nam bono illius bonos Ecclesiæ, malo autem illius malos Ecclesiæ significatos puto, tanquam in vnitate illius arcæ, sicut in vno illo homine bonos in granis, malos in paleis: aut in vnitate vnius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis.

De diuisione decem tribuum.

Cap. VII.

3. Reg. 12. ILlud vero quod post mortẽ Salomonis decem tribus à templo separatæ sunt, & duæ relictæ, satis indicat quod de tota illa gente Apostolus ait: *Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt.*

Rom. 11.

De Elia & virtutibus eius.

Cap. VIII.

QVid autem significauerunt magni illi ac insignes prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt Helias & Eliſæus discipulus eius? Pascitur enim Helias tempore famis à coruis mane afferentibus panem, & ad vesperum carnes: vt intelligant illi Christum, cui quodammodo salutem nostram esurienti confitentur peccatores fidem primitias spiritus nunc habentes. In fine autem velut ad vesperam seculi, carnis resurrectionem. Mittitur Helias pascendus ad alienigenam viduam: quæ volebat duo ligna colligere priusquam moreretur. Non hic solo ligni nomine, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Benedicitur farina eius & oleum, fructus & hilaritas charitatis, quæ cum impenditur, non defecisse dicitur. Hilarem enim datorem diligit Deus. Vidua autem ista, vt opinor, Ecclesia significatur: quam Christus non frumenti, sed verbi pane satiat. De qua dicit Dauid: *Viduam eius benedicens benedicam.* Illam scilicet viduam, quam Apostolus ait: *Mortuo viro, quibus velit nuptiis libera est:* quia desinente lege, cui finis est Christus, ad gratiæ libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis nupsit. Huius nunc in vasis oleum gratiæ & benedictionis farina non defecit. In omnibus foris gentibus fame manente: quarum cibi vitæ esuriem, & fidei Trinitatis inediam congrue præfigurauit illa quondam triennio fames. Quod vero per Eliam in tempore siccitatis nubes illa apparuit, & postea futuræ pluuiæ signum in vestigio hominis ostensum est: significabat quod nascente Christo in vestigio hominis, ad terras imber de cælo descenderet, qui nos à peccato mundaret.

2. Cor. 9.

Psal. 131.

Rom. 7.

3. Reg. 18.

CAPITA LIBRI QVARTI.

1 *De duobus quinquagenariis cum militibus suis igne combustis.*
2 *De Eliseo qui aquas Hierico steriles & malignas sanauit.*
3 *De parunlis ab eo maledictis, & à duobus vrsis deuoratis.*
4 *Vbi per seruum suum baculum misit, & mortuus non reuixit.*
5 *De ferro in aquam Lapso & ad lignum resiliente.*
6 *De egritudine Ezechiæ regis, & quindecim additis annis.*
7 *De diuitiis eius Chaldæis per iactantiam ostensis.*
8 *De transmigratione à Nabuchodonozor facta in Babylonem.*

De duobus quinquagenariis cum militibus suis igne combustis.

Cap. I.

4. Reg. 1. MIttit rex impius duos quinquagenarios cum subditis suis militibus vt exhibeant Eliam, qui diuino igne consumpti sunt. Tertius autem missus saluatur. Quinquagenarius namque numerus pœnitentiæ confessio est, qua declaratur remissio peccatorum. Iudæi ergo nolentes Christum Deum esse perfectum, nec principem pœnitentiæ, dicunt ad eum: *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Hi futuro diuini ignis incendio extinguuntur. Tertius autem quinquagenarius, quia conuersus ad fidem Trinitatis pœnitentiæ sacramenta cognouit, indulgentiam meruit.

Ioan. 8.

De Eliseo, qui aquas Hierico steriles & malignas sanauit.

Cap. II.

4. Reg. 2. POstulatur Eliseus à poculo, vt aquas Hierico steriles & malignas sanaret. Accepit vas rude fictile, & adiecit in eo sal, & demersit illud in flumine, & statim sanatæ sunt.

Quo

A Quo facto pronunciabat propheta, quod Verbum caro fieret & habitaret in nobis. Inde similitudinem verbi falcem, id est, sapientiam dedit in vas fictile, in corpus scilicet humanum, iniiciens in aquam demersit: quod quidem figurabat, quia omnes populi, qui sub figura aquarum in toto mundo steriles erant, per Christi incarnationem fœcunditatem & benedictionem acceperunt essent.

De parvulis ab eo maledictis, & à duobus vrsis deuoratis.

CAP. III.

Ibidem. IPse quoq; Eliseus figuram Christi gessit. Denique vocabulum ipsum, *Salus Dei* interpretatur. Salus autem Dei quis est alius, nisi filius eius, qui & saluator vtique vocatur? Parvuli vero illi illudentes saluti Dei, id est, Eliseo, Iudæorum habuere personam: qui ad crucem dominu saluatori subsannabant. Quod dicunt *Ascende calue, ascende calue*: quia in Caluariæ loco Christus ascensurus erat in crucem. Quod vero conuersus maledixit eis Eliseus, *& exierunt duo vrsi de syluis, & interfecerunt quadraginta duos pueros blasphemantes*: ita & Christus post passionem suam & resurrectionem ex mortuis, posteaquam ascendit ad cælos, sicut Eliseus ascendit in Bethel, id est, in domum Dei, conuersus maledixit Iudæis. Et quadragesimo secundo anno passionis suæ, immisit duos vrsos de syluis gentium, Vespasianum scilicet & Titum, eosque crudeli strage deleverunt.

B

De mortuo non resuscitato per tactum baculi ab eo missi.

CAP. IV.

4. *Reg.* 4. MIttit Eliseus per seruum baculum super mortuum, & non reuiuiscit: venit ipse, coniungit & coaptat se mortuo, & reuiuiscit. Misit sermo Dei legem per seruum suum, & non profuit in peccatis mortuo generi humano. Venit ipse descendens de cælorum sublimitate quasi de montis altitudine, humiliauit seipsum, cõformauit se nobis, mortuisq; membris sua membra composuit, nostræque mortalitati de suo corpore medicinam aptauit. Denique suscitat mortuum septies oscitantem: quia septiformem spiritum humano dat generi, per quod vinificatum à morte peccatorum resurgat.

C

De ferro in aquam lapso, & ad lignum resiliente.

CAP. V.

4. *Reg.* 6. CVm securibus ligna cæderentur, de ligno ferrum exiliens, in profundum fluminis immersum est, atq; in lignum desuper ab Eliæo proiectum, reuersum est. Ità cum impios Iudæos operata præsentia Christi tanquam infructuosis arboribus cæderet: quia de illo Ioannes dixerat: *Iam securis ad radicem arborum posita est*, ab eis interueniente passione corpus ipsum deseruit, atque ad inferni profunda descendit. Quod in sepultura depositum, tanquam ad manubrium spiritu redeunte surrexit.

Luc. 3.

D

De ægritudine Ezechiæ Regis, & quindecim additis annis.

CAP. VI.

4 *Reg.* 20. REcumbenti in lectulo Ezechiæ, grauique ægritudine laboranti, ex persona domini Isaias propheta adortus est eum, prædicans illi quod moreretur. Illo autem exorante dominum in ipso præstituto termino mortis, confestim dominus vocem eius exaudiuit, & quindecim annos vitam deprecantis extendit. Qui numerus quindecim annorum quid sacramenti contineat mysteriumque videamus. Nam, vt Apostolus ait, *secundum quod quis operatus fuerit, ita recipiat*. Ideoque ille rex, quia decalogum legis cum quinque libris Moysi integra cõseruatione compleuerat, ideo quindecim annos secundum legis numerum, quam custodierat ad vitam auctos accepit: per quod figuraliter sciremus, quia quicunque per numeri istius mysterium, totius legis plenitudinem custodiunt, æternę salutis præmium consequuntur, ac per legis consummationem, ad vitæ æternæ plenitudinem transeunt. Cuius quidem regis pro signo proferendę salutis, decem gradus domus suæ, in quibus vmbra descendere consueuerat, sole retrorsum ad ortum vnde descenderat, regressus scribitur. Qui numerus quid mysterii habeat, videamus. Nam gradus isti temporum ordines sunt: per quos vmbra figuratum Christi descenderat, & per quos iterum Sol iustitiæ Christus post resurrectionem ascendit. Primus itaque gradus descensionis de Deo, in angelo fuit: quia *magni consilii Angelus* erat. Denique & Iacob sic loquitur: *Et dixit*, inquit, *angelus Dei: Ego sum Deus cui vnxisti titulum, & vouisti votum*: vt & angelum & Deum ostenderet. Secundus gradus descensionis de Angelo in patriarchis fuit: quia in omnibus, vt ait Apostolus, ipse est operatus. Tertius in legis datione: quia & in lege ipse locutus est. Quartus gradus in Iesu Naue, vt populum in terram repromissionis induceret. Quintus in iudicibus: quia eundem populum per eos ipse regebat. Sextus in regibus Iudæorum: quia in eis ipse regnabat. Septimus in prophetis: quia per eos est nunciatus. Octauus in pontificibus: quia ij, le summus sacerdos est patris. Nonus in homine. Decimus in passione. Per hos enim decem gradus, ipse per vmbram legis priscæ Christus descendit: ac rursus post resurrectionem suam Sol iustitiæ Christus per eosdẽ gradus sursum ascendit in cælum: & omnem illam vmbram legis veritatis radiis illustrauit, obscuta reuelans, clausa referans, & omnia tecta denudans.

Esa. 9. *Gen.* 31. 1. *Cor.* 12. E F

De diuitiis eius, Chaldæis per iactantiam ostensis.

CAP. VII.

4. *Reg.* 20. QVod Ezechias Rex diuitias suas Chaldæis appetitu ostentationis prodidit, & propterea perituras per Prophetam audiuit, significat Dei seruum, qui dum virtutes vanæ gloriæ studio manifestauerit, & prodiderit, mox eas perdere, & dæmones operum suorum dominos facere, sicut ille per ostentationis appetitum, thesauros suos esse sub dominio Chaldæorum fecit.

G

De transmigratione à Nabuchodonozor facta in Babylonem.

CAP. VIII.

NAm ipsa in Babyloniam transmigratio, quo etiam spiritus Dei per Ieremiam prophetam iubet vt pergant, & orent pro eis ipsis, in quorum regno peregrinantur, quod in illorum etiam pace pax esset istorum & ædificarent domos, & nouellarent vineas, & plantarent hortos, quis non agnoscat quid præfiguraverit, qui attendat viros Israelitas, in quibus dolus non est per Apostolicam dispensationem, cum in Euangelico sacramẽto ad regnũ gentium transmigrasse? Vnde nobis Apostolos tanquam Ieremias replicans dicit: *Volo ergo primo omnium fieri deprecationes & orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & his qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum & acceptum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire.* Ex hoc quippe etiam illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, Basilicæ Christianorum congregationum, & nouellatæ vineæ populi fidelium, & plantati horti. Vbi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat: sub cuius vmbraculis longe lateque porrectis, etiam *appetita superbia gentium, tanquam in cæli volatilibus confitendo requieſcit.

1. *Tim.* 2.

al. altipet.

CAPITVLORVM IN ESDRAM ELENCHVS.

1 *De septuaginta annis captiuitatis, & Iesu sacerdote.*
2 *De vasis Domini in Babylonem deportatis, & quod rex Babylonius diaboli typum gerat.*
3 *De reditu populi in Hierusalem.*

De septuaginta annis captiuitatis, & Iesu sacerdote.

CAP. I.

IAM quod etiam post septuaginta annos secundum eiusdem Esdræ prophetiam reditur à captiuitate, & templum renouatur, quis fidelis Christi non intelligat post euoluta tempora, quæ septenario dierum numero repetitione transcurrunt, etiam nobis, id est, Ecclesiæ Dei, ad illam cælestem Hierusalem, & ab huius seculi peregrinatione redeundum. Per quem, nisi per Iesum Christum vere sacerdotem magnum? Cuius figuram gerebat ille Iesus sacerdos magnus illius temporis, à quo templum ædificatum est post captiuitatem: quem Prophetа Zacharias vidit cum sordido habitu, deuictoque diabolo, qui ad eius accusationem stabat, ablatam ei sordidam vestem, & datum indumentum honoris & gloriæ, sicut corpus Iesu Christi, quod est Ecclesia aduersario in fine temporũ per iudicium superato, à luctu peregrinationis in gloria sempiternæ salutis assumitur. Quod etiam in Psalmo dedicationis domus apertissime canitur: *Conuertisti luctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, & accinxisti me lætitia, vt cantet tibi gloria mea, & non compungar.*

De vasis Domini in Babylonem deportatis, & quod Rex Babylonius diaboli typum gerat.

CAP. II.

QVod autem vasa domini sacrificiis vel sacramentis mysticis deputata, Rex quondam Babylonius de Hierusalem abstulisse, pariterq; cum captiuis abduxisse, & suis vsibus deputasse, miserante autem Deo post solutam captiuitatem, vasa illa relata sunt, non *conflata, & diuino rursum cultui mancipata: rex Babylonius diabolus est, qui fidelium populum errorum captiuitate vinctum de Hierusalem, id est, Ecclesia in Babyloniam, id est, confusionem hæreticæ prauitatis, abduxit. Sed & partem vasorum, id est, sacramentorum, simul cum captiuis asportauit. Nam vasa sacramentorum ipsa sacramenta significant, per quæ diuini cultus perfectio adimpletur. Detulerunt namque ex his nonnulla secum ex nostris, hæretici in primis nomen ipsum Christi, quo se Christianos vtique dicunt, asportauerunt, Legem, Euangelium, Apostolum, Psalterium, Baptismum, Amen, Haleluia.

al. confracta.

De reditu populi in Hierusalem.

CAP. III.

CVM autem respectu Domini, ignorantiæ confusione relicta, populus ad Hierusalem, id est, visionem pacis, quæ est Ecclesia Dei viui, duce domino, redire festinat: hæc vasa, id est, sacramẽta secum deferens non immutat, sed reportat vtique integra: nec confingit quasi in melius renouanda, sed ea templo restituit, vsibusque diuinis accommodat: ita vt ea secum non perdita, sed etiam apud impios seruata fuisse plebs restituta congaudeat. Nec delemus Euangelium, nec obliteramus Apostolum. Amen quoque & Haleluia non commutamus, baptisma non iteramus.

DE ANTIOCHO REGE, ET MACHABÆORVM MARTYRIO CONSVMMATO.

DE Machabæis autem fratribus quid loquar, qui sub Antiocho rege pro sacris legibus dira tormenta perpessi sunt? Mater pia cum diuersis supplicijs vrgeretur, non solum non fleuit, sed & gaudens hortabatur ad gloriam passionis: sic & mater Ecclesia gaudet, atque in martyribus suis conlætatur, maioremque gloriam per martyria filiorum consequitur, dum eos per septiformem spiritum superasse diabolum gratulatur. Quis poterit omnia quæ illis veteris legis & prophetarum libris figurate annunciantur quantalibet breuitate perstringere? Nisi quis forte putat ingenio fieri, vt ea quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad mysticas significationes interpretando vertantur. Hoc forte ludæi possunt dicere, siue pagani: eis autem qui se Christianos esse volunt, premit ceruicem Apostolica auctoritate, dicens: *Omnia hæc in figura contingebant illis.* Et hæc omnia figuræ nostri fuerunt in quos finis seculorum omnium venit: suntque vniuersa mysteriis consummata, per Dominum nostrum Iesum Christum: cui laus est & honor & gloria, regnum & potestas, cum Patre & Spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

Finis Comment. in vetus Testamentum.

BEATI

BEATI ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, ALLEGORIÆ QVÆDAM. SACRÆ

Scripturæ: & primo Allegoriæ veteris Testamenti.

DOMINO ſancto, ac reuerendiſſimo fratri Oroſio Iſidorus. Quædam notiſſima nomina legis, Euangeliorumque ſub *allegoria* imaginatie obteguntur & interpretatione aliqua egent breuiter deflorata: contraxi celeriter vt plana atque aperta lectoribus rederem. Quæ quia inexplicata ſunt adnotata, breuis materiola dicendi coegit, & nec libelli modum permiſit efficere, nec pleniſſime figurarum myſteria explicare. Erat quidem ſenſus ita, vt ex dictis quæ poſita ſunt, & præcedentia & ſubſequentia intelligantur. Hæc itaque cognitioni tuæ, vt tractanda atque probanda offerimus, quid in ratione verborum ac ſenſuum inerudite depẽderet, emendandum ſolicite cures. Ego enim, mihi chariſſime, in huius operis reprehenſione excuſabilem meipſum æſtimabo; quia hæc non meo conſeruaui arbitrio, ſed tuo commiſi corrigenda iudicio.

Adam figuram *Chriſti* geſtauit: nam ſicut ille ſexta die formatus eſt ad imaginem Dei: ita ſexta mundi ætate, filius Dei carnis formam induit, hoc eſt formam ſeruiacepit, vt reformatet hominem ad ſimilitudinem Dei.

Eua, deſignat *eccleſiam* factam per myſterium lauacri, quod de latere morientis Chriſti profluxit.

Abel, paſtor ouium, *Chriſti* tenuit typum, qui eſt verus paſtor, ponens animam ſuam pro ouibus ſuis, venturus rector fidelium populorum.

Cain, frater eius ætate maior, qui eundem Abel occidit in campo: *priorem* ſignificat *populum*, qui interfecit Chriſtum in Caluariæ loco.

Enos filius Cain, in cuius nomine pater condidit ciuitatem, ſignificat *impios* in hac tantum vita fundatos.

Seth qui *reſurrectio* interpretatur, demonſtrat *Chriſtum Ieſum*, in quo eſt vera reſurrectio, & vita fidelium.

Enos, filius eius qui ſpe inuocauit nomen domini, declarat *in ſpe viuentem eccleſiam*, donec ad beatitudinẽ promiſſæ felicitatis perueniat.

Lamech, *ſeculi huius* figuram tenuit, cuius peccatum Chriſtus, per ſanguinis ſui effuſionem poſt lxxvij. mundi generationes abſoluit, iuxta quod eas Lucas Euangeliſta ſcripſit.

Enoch, qui fuit ſeptimus ab Adam, & translatus eſt, ſignificat ſeptimam *requem futuræ reſurrectionis*: quando transferentur ſancti in vitam perpetuæ immortalitatis.

Noe, qui interpretatur *requies*, ſimilitudinem præfert *Domini*, in cuius eccleſia requieſcunt quicunq; ab huius ſeculi excidio liberantur, ſicut in Arca.

Sem vero *Patriarcharum & Apoſtolorum* tenuit typum qui ex eius ſtirpe naſcuntur.

Iapheth figurauit *populum gentium*, qui verſatur in eccleſiis Iſraelitarum.

Cham iudæorum deſignat imaginem, qui Chriſti carnem atque mortem deriſerunt.

Chanaan filius eius, qui pro patris delicto maledictione damnatur, *poſteritatem* indicat *Iudæorum*, qui in paſſione Domini damnationis ſententiã exceperunt, clamantibus Iudæis, *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.*

Nembroth gigas, *diaboli* typum expreſſit, qui ſuperbiæ appetitu culmen celſitudinis appetiuit, dicens: *Aſcendam ſuper altitudinem nubium, & ero ſimilis altiſſimo.*

Heber, in cuius domo propria loquela remanſit, cæteris linguis diuiſis, *redemptorem* noſtrum inſinuat, in cuius eccleſia vnitatis fides ſine ſchiſmate perſeuerat.

Melchiſedec, qui de fructibus terræ ſacrificium Domino obtulit, *regnum Chriſti*, qui eſt verus rex iuſtitiæ, vel ſacerdotium figurauit, cuius corporis & ſanguinis ſacramentum, id eſt, oblatio panis & vini in toto orbe terrarum offertur. Genes. 14.

Abraham, Dei patris geſtauit typum, qui filium ſuum dilectum pro mundi ſalute tradidit immolandum.

Tres angeli ad eum venientes, diuinam hiſtorialem inſinuant *Trinitatem*. Gen. 18.

Duæ autem *vxores*, quas habuit Abraham, id eſt, liberã & ancillam: Apoſtolus *duo* eſſe *teſtamenta* deſignat. Geneſ. 16. & 21.

Iſaac, & Iſmahel duos populos ex vtroque teſtamẽto precedentes ſignificant. Ad Galad. 4.

Puer Abraham, imaginem *priſcæ legis* deſignat, per quem prophetice Domino noſtro Ieſu Chriſto ſponſa eccleſia præparata eſt.

Eſau, hiſpidus atq; rufus, *populus* eſt *primus* in Chriſtum & prophetas impia perſecutione ſanguinis, & indicio piloſæ cutis, tegmine peccatorum horribilis. Gen. 27.

Iacob autem *Chriſtum* demonſtrat, ſiue populum gentium, qui Dei patris benedictione prælatus eſt priori populo Iudæorum. Ibid.

Laban, *legis & diaboli* habuit typum, ex cuius corpore adſumpſit ſibi Chriſtus duas coniuges, plebis ſcilicet circumciſionis, & gentium.

Lya, *Synagogæ* figuram habuit, quæ infirmis oculis cordis ſacramenta Dei ſpeculari non potuit.

Rachel vero, clara adſpectu, *eccleſiæ* typum tenuit, quæ contemplationis acie Chriſti myſteria cernit.

Vir, qui cum Iacob luctam iniit, Chriſti certamen cum populo Iſrael figurauit: nam ſicut Iacob claudicauit in certamine, ita Iudæi claudicauerunt fide in Domini paſſione. Geneſ. 32.

Loth typum habuit *ſanctorum*, qui in fine ſeculi ab impiorum incendio liberabuntur. Geneſ. 19.

Vxor Loth, eorum tenuit typum, *qui* per gratiam Dei vocati, poſtmodum *retro reſpiciunt*. Ibidem.

Conſequenter ipſe *Loth*, *legis* geſtauit perſonam, de qua infidelitatis opere pereunt, qui etiam carnali intellectu vtuntur.

Filiæ eius duæ, Samariã ſignificant & *Hieruſalem*, quę fornicantur in lege per adulterium illicitæ doctrinæ. Ibidem.

Ruben primogenitus, interpretatur viſionis filius, *populum* figurauit, qui violauit cubile Dei patris, quando carnem, quam ſibi Chriſtus ſponderat, confixit in patibulo crucis. Gen. 31.

Simeon ſcribas deſignat *Iudæorum*, qui in furore ſuo occiderunt prophetas, & in dolore ſuo ſuffoderunt fixuris clauorum Chriſtum firmiſſimũ murum, in quo credentes ſtabili robore communiuntur.

Leui, & author & figura eſt *principum ſacerdotum*, qui Chriſtum crucifixerunt.

Iudas, ſignificat *Chriſtum*, qui in cubili ſepulchri quaſi leo ſecurus, corporis ſomno, victoque mortis imperio, poſt triduum reſurrexit.

Iſachar, *eccleſiæ* tenuit typum, qui ſubiecit humerum ſuum ad crucis onus portandum.

Zabulon eandem ſignificat *eccleſiam*, quæ ſecus fluctus huius vitæ inhabitantes, omnes tentationes & turbines ſeculi portat.

Nephtalim, exprimit *omnes ſanctos prædicatores*, qui inſtar cerui tranſilientes, ad ſuperna ſe erigunt, cunctiſque credentibus doctrinæ eloquia conferunt.

A

Dan, Antichristum significat, qui in via vitæ huius vngulas equi, id est, extrema seculi supplantare nititur, morsu pestiferæ prædicationis, vnde eiiciat eos, qui extolluntur in huius mundi delitiis.

Gad, Christum demonstrat, qui secundo aduentu suo contra Antichristum accinctus virtute iudicis præliandum se nunciat.

Aser, eundem demonstrat dominum *Iesum Christum*, cuius pinguis est panis in ore fidelium.

Genes. 37. *Ioseph*, qui venditus est à fratribus, & in Ægypto sublimatus, *redemptorem* nostrum significat à populo Iudæorum in manus persequentium traditum, & nunc in gentibus exaltatum.

Benjamin, Pauli Apostoli imaginem prætulit, qui & minimus omnium Apostolorum fuit electione, & de tribu eius descendit: iste est lupus rapax, mane persecutor diripiens, vespere doctor pascens.

Manasses, prioris populi figuram gestauit.

Ephraim autem *gentium*, qui per benedictionem Patriarchæ præpositus est maiori populo Iudæorum.

B

Genes. 38. *Thamar ecclesiæ* imaginem gestat, quæ à Christo per annulum fidei, & virgam crucis, conceptionem sanctæ meruit vbertatis.

Ibidem. Duo *gemini in vtero Thamar, duos populos* figurauerunt, quorum posterior natus, qui manum prior ex vtero misit, quia gentium populus antea quidem est per Prophetas, ostensus: & postea reuelatus. Cuius ideo obstetrix ligauit dexteram cocco, quia idem populus per sanguinē Christi, crucis notatus est signo.

Genes. 34. *Dina* filia Iacob, *synagogam vel animam* significat, quam exterioribus seculi curis repertam, Sichem princeps terræ opprimit, id est, diabolus vitio concupiscentiæ carnalis corrumpit.

Genes. 31. • *Sala*, concubina Iacob, quam Ruben incesto crimine polluit, significat *legem veteris Testamenti*, quam populus Israel præuaricando commaculauit.

Iob. 2. *Iob*, in factis dictisq; suis personam exprimit *Redemptoris*.

Vxor eius, quæ eum ad male dicendum prouocat, *carnalium prauitatem* designat.

C

Tres amici Iob, typum tenuerūt *hæreticorum*, qui sub specie consolandi, studium seducendi gerunt.

Heliud vero, *doctorem superbum & arrogantem* demonstrat, qui durius interpretationem suam fidelibus intra sanctam ecclesiam irrogat.

Pharao figuram habuit *diaboli*, qui in huius seculi captiuitate populum Dei perdere, & terrenis vitiorum operibus prægrauare tentauit.

Exod. 2. *Filia Pharaonis*, quæ Mosen expositum ad ripam fluminis collegit, *ecclesia gentium* est, quæ Christum ad flumen salutaris lauacri reperit.

Exod. 13. *Moses*, typum *Christi* gestauit, qui populum Dei à iugo diabolicæ seruitutis eripuit, & ipsum diabolum in æterna pœna damnauit.

Aaron sacerdotes, qui cruore victimarum populum expiabat, significat *Christum*, qui sacrificio sanguinis sui peccata diluit mundi.

Num. 12. *Maria soror Mosi, Synagoga* speciem prætulit.

Exod. 2. *Vxor Mosi Æthiopissa*, figurauit *ecclesiam ex gentibus* Christo coniunctam, cuius ob causam zeli, Synagoga obtrectans aduersus Christum, illico contagio lepræ perfunditur.

D

Amalech, designat *diaboli* figuram, qui obuius Dei populo, per signum crucis euincitur.

Seon quoque rex Amorrhæorum, qui vertitur in Latinum *tentatio oculorum*, eundem *diabolum* significat, qui mendacio fallendi, se velut lucis angelum transfigurat. Ipse est rex Basan, qui interpretatur *conclusio*, qui intercludere molitur difficultate vitiorū viam fidei nostræ, ne pateat nobis transitus ad regnum promissum æternum.

Septuaginta viri seniores, super quos cecidit spiritus Dei, *lxx. nationum linguas* in hoc mundo diffusas ostenderunt, ex quibus multi credentes, gratiam Spiritus sancti acceperunt.

Num. 16. *Dathan & Abyron*, & cæteri, qui se à Mose & Aaron segregantes, sacrificium vsurpare, ac sumere conati sunt, *hæreticorum* prauitatem designant & perniciem eorum, qui se à sacerdotibus Christi, & à societate ecclesiæ diuidunt, & sacrificia prophana sumunt.

E

Balaam, qui cadens apertos oculos habet, typum eorum tenuit, *qui per fidem cognitionem Dei habent, sed obscuratis operibus corruunt.* Num. 22.

Phinees, qui Zambri, & sociam in adulterio cōuersantes pariter interemit, figuram tenuit *sanctorum doctorum*, qui Iudæos & hæreticos spirituali mucrone in amplexu falsæ doctrinæ concurrentes ferunt. Num. 25.

Ille *qui in Sabbatho ligna collegit*, significat eum, quem *tum peccato dies iudicij inuenerit.*

Duodecim exploratores, scribarum & Pharisæorum imaginem tenuerunt, qui Israeliticum populum auerterunt, ne confiderent gratiam diuinæ repromissionis adipisci posse per Christum.

Duo portitores, qui de terra promissionis, botrum in ligno humeris gestauerunt, *duorum populorum* significantiam expresserunt, quorum prior Iudaicus gradiens aduersus terga dat Christo, posterior Christianus eum quem vehit, inspicit & sequitur Christum. Num. 13.

F

Iesu Naue imaginem *Saluatoris* expressit, qui nos in terram repromissionis induxit, & in regnum cælestis gloriæ collocauit.

Raab, figuram habet *ecclesiæ* quæ per coccum, id est, per passionis dominicæ signum, ab interitu mundum liberauit.

Duo exploratores missi ab Iosue in Hierico, quos suscepit Raab, *duo* intelliguntur *testamenta* in mundum missa, quæ susceptæ ecclesia ex gentibus congregata. Iosue 2.

Achor, qui de Hierico anathemate concupiuit, significat *nequam Christianum*, qui perceptam fidem, seculares mores vel mundi illecebras adpetit.

Gedeon, qui cum ccc. viris perrexit ad prælium, typum *Christi* gestauit, qui in signo crucis de mundo victoriam reportauit, trecentorum enim numero, qui iuxta Thau litteram continetur, species crucis ostenditur. Iudic. 7.

Sysara typus *diaboli* fuit. *Iabel* autem, quæ de ligno tempora eius transfudit, *ecclesiæ* typū expressit, quæ per vexillum crucis diaboli imperium interfecit.

G

Ipsa quoque *Debbora* eiusdem *ecclesiæ* typum portans, deuicto in Sysara diabolo, canticum cælestis gloriæ proclamat.

Iephte qui post victoriam filiam immolauit *Redemptoris* ostendebat figuram, qui ex mundo triumphans, carnem propriam in sacrificium obtulit. Iudic. 11.

Samson Saluatoris nostri mortem & victoriam figurauit, siue quia de faucibus diaboli gentes, quasi fauum ab ore prærepti leonis abstraxit, siue quia post mortem plures lucratus plurimo sq; moriens, quam viuus extinxit.

Dalila quæ Samson verticem decalauit, *synagogam* significat, quæ Christum in loco Caluariæ crucifixit. Iudic. 16.

Ruth, alienigena quæ Israelitico viro nupsit, *ecclesiam ex gentibus* ad Christum venientem ostendit.

Booz autem *Christum* verum ecclesiæ sponsum expressit.

Anna quæ fuit sterilis, & postmodum fœcunda effecta est, *ecclesiam* Christi, quæ prius in gentibus erat sterilis, nunc largiter pollet per vniuersam terram, prole numerosæ fœcunditatis. 1. Reg. 1.

H

Heli sacerdos reprobatus, abiectionem *sacerdotij veteris* Testamenti præfigurauit. 1. Reg. 3.

Samuel vero, qui reprobato Heli in ministerio sacerdotali successit, *noui sacerdotii* successionem abiecto veteri sacerdotio pronunciauit. Ibidem.

Duo *filii Heli* sacerdotes, qui capta à gentibus Arca perempti sunt, significant *posteritatem sacerdotij prioris* fuisse extinctam, & legis testamentum ad culmen gentium esse translatum. 1. Reg. 4.

Saul regni Iudaici insinuat repromissionem, vel *reprobationem*, siue eiusdem populi æmulationem, qui Dauid, id est Christum, iniusto odio inuidiæ conatus est occidere.

Dauid, filii Dei & *Saluatoris* nostri expressit imaginem,

A

siue quod insectationem Iudæorum iniusta persecutione sustinuit, siue quia Christus ex eius stirpe carnem adsumpsit.

Vrias Ethæus, typum habuit *diaboli*: cuius coniugio prius erat copulata ecclesia, quam Christo concupiuit lauantem à sordibus seculi semetipsum, & per lauacri vndam purificantem.

Salomon, Christi prænunciat figuram, qui ædificauit domum Deo in cælesti Hierusalem, non de lignis & lapidibus, sed de sanctis omnibus.

3. Reg. 10. & 2. Par. 9

Regina Austri quæ venit ad audiendam sapientiam Salomonis, *ecclesia* intelligitur, quæ ad Verbum Dei ab vltimis finibus terræ congregatur.

Roboam filius Salomonis, *& Ieroboam* seruus, quibus Israel in duas partes diuisus est, significant *diuisionem* illam in Domini aduentu faciendam, in qua pars credentium ex Iudæis regnat cum Christo, qui est ex Dauid genere ortus. Pars vero secuta Antichristum, cuius ad cultum nefandæ seruitutis errore cõstricti sunt.

4. Reg. 2. B

Golias, designat *diabolum*, cuius cleuationis superbiam, Christi prostrauit humilitas.

Helias Christum demonstrat, quia sicut igneo curru ad superna sublatus est, ita Christus carnem suam in qua natus est, & passus, & resurrexit, adsumpsit in cælum.

3. Reg. 17.

Vidua ad quam mittitur Helias pascendus, *ecclesia* est, ad quam per fidem Christus venisse legitur, cuius farinæ & oleo benedicitur, & non deficit, id est, gratia corporis Christi, & chrismatis vnctio, quæ toto mundo quotidie impenditur, & nunquam minuitur.

Elisæus, eundem *redemptorem* dominum figurauit, qui de montis altitudine, id est, cælorum descendens sublimitate, humiliauit seipsum à forma Dei, vsque ad formam hominis, ac mortuis membris, sua membra compositi: nostræ mortalitati, suo corpore medicinam aptauit.

4. Reg. 2.

Pueri qui *insultãtes Elisæo*, clamabant, *Ascende calue, ascende calue*, & inuasi ab vrsis perierunt, indicãt *populum Iudæorum*, qui per stultitiam detulerunt Christum, in loco Caluariæ crucifixum, & capti à duobus vrsis id est, Tito & Vespasiano, interierunt.

4. Reg. 4. C

Puer Elisæi cum baculo ad resuscitandum mulieris filiũ missus, typum *priscæ legis* ostendit, quæ generi humano transmissa, nihil præstitit, nisi quod in virga solam austeritatem seueritatis monstrauit.

Ibidem.

Sunamitis filius mortuus, humani generis figuram tenet, super quem Christus septies oscitans, spiritum septiformis gratiæ. spiritaliter adspirat, per quem à morte peccator reuiuiscat.

Septem millia viri, de quibus dictum Heliæ, quod non curuauerunt genua ante Baal, significant *numerum sanctorum*, qui spiritu septiformis gratiæ adimpleti, diabolo renunciauerunt.

Naaman Syrus significat *populum ex gentibus*, maculis delictorum pollutum, atq; à Christo per sacramentum baptismi purificatum.

2. Par. 26.

Oζias rex, qui ob meritum scelerum suorum in fronte contagio lepræ perfunditur, *regnum* indicat *Iudæorum*, qui dedecus & malum perfidiæ in fronte gerunt, vbi crucis signum portare debuerant.

4. Reg. 20. 2. Paral. 32. Isa. 38. Eccl. 48. D

Eζechias rex, cui pro bono opere. xv. anni ad vitam adiiciuntur, significat *omnes sanctos* quibus ad adquirendam vitam æternam, v. libri legis cum x. verbis decalogi dati sunt, vt per complementum legis, & præceptorum regni cælestis plenitudinem consequantur.

4. Reg. 23. 2. Paral. 35

Iosias rex qui celebrauit Pascha, & de templo Domini idola multa depulit, significat *Christum*, qui pro nobis passionem susceptit, atque omnia execrabilia gentiũ de templis corporis nostri deiiciens, igne virtutis suæ exusta cõminuit, atq; in huius seculi torrentem proiecit.

4. Reg. 25.

Sedechias, cuius oculos in Remblatha, rex Babylonis euulsit, in Latinum vertitur Remblatha, multa hæc. Ideoq; iste significat *eos, qui* in huius mundi multa actione inuoluuntur, atque *à diabolo capti, intelligentiæ oculos perdunt.*

Esaias formam *Euangelistarum & Apostolorum* expressit, qui vniuersa sacramenta Christi, non quasi figuram, sed quasi præsentia prædicauit. E

Ieremias autem in verbis & passionibus suis, *mortem & passionem* figurauit Domini Saluatoris.

Ezechiel imaginem *Christi* gestauit, qui positus in terrena peregrinatione populum salutaribus præceptis instigat.

Daniel qui vitam cælibem tenuit, similitudinem habuit continentia sua, eorum qui sunt in vita sancta, & terrenorum copiis non aburuntur.

Oζeas Christi demonstrat figuram, qui ex fornicatione gentium adsumpsit in corpore suo ecclesiam.

Iohel qui interpretatur incipiens, indicat typice eos, qui fidei hostium, & diuinæ scientiæ *incipiunt* cognoscere sacramentum.

Amos pastor & rusticus, *Christi* est typus, qui ab officio pastorali pecorum, id est, ab Hebræorum regimine translatus, nunc alios greges pascit in cantibus.

Abdias, qui in Samaria centum pauit prophetas, significat omnes fidei *prædicatores*, qui in hoc mundo alimentis sacrarum scripturarum omnes credentes reficiunt. 3. Reg. 18. F

Ionas Christi mortem figurauit, qui tribus diebus ac noctibus in corde terræ, quasi in ventre ceti, quieuit. Ioan. 2

Abacuc luctator fortis, *populus est fidelis*, qui super excelsa constitutus in cruce Dominum contemplatur dicens: *cornua in manibus eius, ibi confirmata est virtus gloriæ eius.*

Sophonias, qui interpretatur *speculator*, vel absconditum domini, significat eos, qui per *contemplationis* arcanum, ad perfectum perueniunt meritorum.

Aggæus & Zacharias figuram gestauerunt *sanctorum*, qui nobis in huius peregrinationis vita, futurum tempus liberationis declarant.

Malachias, qui Angelus domini interpretatur, typum *Saluatoris* nostri tenuit, qui Angelus magni consilii dicitur.

Iesus sacerdos magnus, figuram gerebat Christi, per quẽ ex peregrinatione seculi huius, ad cælestem Hierusalem nobis fuisse regressus comprobatur.

Zorobabel sacerdos, typus est Domini *Saluatoris*, qui reduxit de captiuitate populum, & de viuis lapidibus construxit Domino templum. 1. Esd. 2. 3. 4. 5. G

Iudith & Hester, typum *ecclesiæ* gestant, hostes fide puniunt, ac populum Dei ab interitu eruunt.

Tobias, priscæ legis imaginem tenuit, cuius oculos Iudaici populi hirundines obcæcant, dum eos luminis sacramenta male intelligentes obcæcant.

Tobias filius eius, domini nostri *Iesu Christi* imaginem habuit, qui velut absconditam, & obcæcatam figuia caliginatam legem, claritate suæ virtutis illuminat.

Tres pueri prætulerunt figuram *sanctorum*, qui corpus suum in persecutionem pro Christi nomine obtulerunt. Daniel. 3.

Susanna figuram *ecclesiæ* habet, quam testes falsi Iudæi quasi adulteram legis accusant. Daniel. 13.

Nabuchodonozor rex, typus *diaboli* fuit, qui hæreticorum plebem erroris captiuitate detiẽtam de Hierusalem, id est, de Ecclesia in Babyloniam, id est, in ignorantiæ confusionem abduxit. 4. Reg. 25.

Princeps coquorum, qui muros Hierusalem subuertit, hic significat, quia omnis qui *veteri desiderio* seruit, virtutes animæ destruit. H

Machabæi vij. qui sub Antiocho acerbissima perpessi tormenta gloriosissime coronati sunt, significant *Ecclesiam* septiformem, quæ ab inimicis Christi multam martyrum stragem pertulit, & gloriæ cælestis coronam accepit. 2. Mach. 7.

ALLE-

ALLEGORIÆ NOVI TESTAMENTI.

QVatuor *Euangelistæ IESVM Christum*, sub quatuor animalium vultribus figuraliter exprimunt.

Matthæus enim, eundem *Redemptorem nostrum natum & passum* annuncians in similitudinem hominis comparat.

Marcus à solitudine exorsus, leonis figuram induit, & *Christi regnum* inuictum, potentiamque proclamat.

Lucas quoq; per vituli mysticum vultum, *Christum* pro nobis prædicat *immolatum*.

Ioannes autem per figuram Aquilæ, eundem *Dominum* post resurrectionem carnis demonstrat euolasse in cælum.

Petrus personam *Ecclesiæ* gestat, quæ habet potestatem dimittendi peccata, atq; reducendi ab inferis homines ad cælestia regna.

Apostoli quoq; omnes, totius *Ecclesiæ* portant typũ, quia & iidem in dimittendo peccata similem acceperunt potestatem, habẽtes quidem & formam patriarcharum, qui per verbum prædicationis, in toto orbe terrarum, Deo populos spiritaliter genuerunt.

Septuaginta duo discipuli, significant *illustrationem totius orbis*, per Euangelium Trinitatis. xxiiij. enim horis mundus omnis peragitur, qui numerus triplicatus propter eandem Trinitatem in septuaginta duobus deducitur. Idcirco autem mittuntur bini, propter prædicandum Dei honorem & proximi, vel mysteriorum gemina testamenta.

Ioseph typice *Christi* gestauit speciem.

Maria autem *Ecclesiam* significat, quæ eum sit desponsata Christo, virgo nos de Spiritu sancto concepit, virgo etiam parturit.

Zacharias sacerdos, qui angelo iubente obmutuit, *silentium legis & Prophetarum*, adueniẽte Christo, ostendit.

Ioannes formam habuit *legis*, qui Christum annunciauit, & remissionem peccatorum per lauacri gratiam prædicauit.

Magi figurauerunt *Gentium populum*, legem fidei cognituri: indicantes sacramentorum muneribus Christum, per thus esse Deum: per myrrham, hominem passum, atque sepultum: per aurum, regem omnium seculorum.

Herodes, qui infantum necem intulit, *diaboli formam* expressit, vel *Gentium*, qui cupientes extinguere nomen Christi de mundo, in cæde martyrum sæuierunt.

Muti in Euangelio significantur, qui *fidem Christi non confitentur*.

Cæci, qui *fidem* quam credunt nequaquam intelligunt.

Surdi, qui non exhibent obedientiam *præceptorum*.

Claudi, qui implere præcepta salutaria negligunt.

Homo prudens qui ædificauit domum suam supra petrã, significat *doctorem fidelem*, qui in Christo doctrinæ suæ, & vitæ stabilimentum constituit.

Ille vero *qui ædificauit domum* suam super arenam, *hæreticorum* dogma designat, quæ sic ædificatur, vt ruinam faciat magnam.

Leprosus, quem Christus descendens de monte primũ curauit, *humanum* indicat *genus* delicti contagio maculosum, hoc redemptor dum de cælorum altitudine, quasi de monte descendit, vario cultu dæmonum detrusit, atq; in vnitatem fidei reparauit.

Centurio, fidem *gentium* significat.

Puer autem *Centurionis*, & *filia Chananæa mulieris*, quos Christus non veniens ad eos saluat, *easdem gentes* ostendunt, quas dominus non corporali præsentia visitauit, sed per fidem verbi saluauit.

Ipsa quoque *mulier Chananæa*, *Ecclesiæ ex gentibus* gerit *figuram*, quæ tanquam canis quærebat micas de mensa dominorum: id est, satiari doctrinis Apostolorum & Prophetarum.

Socrus Petri febriens, significat *Synagogam* æstu carnalium desideriorum accensam, cuius filia est pars illa credentium, quæ data est Petro regenda.

Scriba repudiatus, qui propter quæstum dominum sequebatur, significat eos, qui Christi fidem, non propter Dominum, sed propter lucrum seculi, Ecclesias appetunt.

Dæmoniacus, quem Dominus in regione Genesarenorum, à legione curauit, significat *gentilem populum*, multorum cultibus dæmoniorum obnoxium.

Pastores porcorum fugientes, qui ea quæ gesta sunt nunciant in ciuitatem, significant *principes impiorum*, qui dum fidem Christi fugiant, virtutes tamen eius stupentes, mirantur & prædicant.

Paralyticus iacens in lectulo, *anima est*, vitiis desolata in corpore suo, quæ dum fuerit gratia Christi per peccatorum remissionem sanata, confestim pristino robore recepto, resurget, & lectum carnis, in quo debilis ante iacebat ad domum virtutum reportat, vt se intra conscientiæ suæ secreta constringat, & nequaquam in exterioribus vltra voluptatibus dissoluta discurrat.

Archisynagogæ filia, ad quam dum curandam pergeret dominus, tamen priusquam ad eam veniret dominus, tetigit eum à tergo mulier, quæ profluuio sanguinis laborabat, figuram habuit Ecclesiæ venientis ex Gentibus, quæ dum post præuaricationem, & post passionem, & post ascensionem Christi credidit, quasi à tergo dominum tetigit, & ante accipere salutem, quam Synagoga promeruit.

Duo cæci iuxta viam sedentes, significant vtrosq; *populos Iudæorum*, atq; *gentium* per fidem Christi, Christo adpropinquantes, qui dixit, *Ego sum via*.

Dæmonium habens, cæcus & mutus, qui scribitur à Saluatore curatus, indicat eos qui ex idololatria gentium, ad fidem dominicam conuertuntur, quibus tamen expulso à corde dæmonum cultu, dum primum lucem percepernt fidei, postea ad laudandum Deum eorum lingua resoluitur, vt confiteantur eum, quem ante negauerunt.

Homo, manum habens aridam, significat *Synagogam*, vel animam minime operib. influctuosam, cui cum dicitur, *Extende manum tuam*: admonet semper porrigendam eleemosynam pauperibus.

Homo, de quo immundus spiritus exiens, & rursus eum occupat, significat *populum Iudæorum*, & *hominem pœnitentem*, cui per subsecutam negligentiam, acrius mentem occupat carnis voluntas, adiunctis secum septem aliis spiritibus vitiorum: id est, iracundia, auaritia, inuidia, atque veteri ingluuie, inani gloria, fornicatione atque superbia.

Paterfamilias proferens de thesauro suo noua & vetera, *Christus est*, proferens de impenetrabili sapientia sua gemina *testamenta*, scilicet *Vetus*, in quo fœlicitas terrena promittitur, & *Nouum*, per quod regnum cælorum speratur.

Homo, qui seminauit in agro suo granum sinapis, *Christus est*, qui seminauit fidem in mundo, in quo volucres cæli, id est, spiritales animæ, requiescunt.

Mulier, quæ fermentum abscondit in satis tribus, significat *sapientiam* spiritalis doctrinæ, feruentem in Trinitatis amore.

Homo, qui absconditum thesaurum in agro reperit, ille est, qui in isto mundo venditis omnib. Christum, vitamque æternam adquirit.

Quinque millia viri, qui quinque panibus & duobus piscibus pasti sunt, *Ecclesiæ* sunt *populi*, qui per quinque corporis sensus, alimento legis spiritalis, à Christo reficiuntur, & duplici testamento, quasi gemellis piscibus, saturantur.

Quatuor autem *milia viri*, qui aliis septem panibus aluntur, eadem *Gentium Ecclesia* est, quæ in quatuor partibus mundi diffunditur, atque vbertate septiformis gratiæ recreatur.

A

Matt. 17.

Ille quisque, nunc *in ignem*, nunc *in aquam cadebat*, *mundum* significat. *Ignis* autem, inflammantem *cupiditatem*: *aqua carnis voluptatem* demõstrat: in quibus semper arreptus quotidiano lapsu præcipitatur.

Ibidem.

Luc. 9.

Marc. 9.

Moses & *Helias* qui apparuerunt cum Domino in monte, *lex* & *prophetia* intelliguntur, quarum vocibus passio, & resurrectio, & gloria Domini declaratur.

Luc. 15.

Homo habens centum oues, & relictis illis ouem perditam quærit, ac repertam humeris reuehit, figuram *Christi* expressit, qui relictis milibus angelorum in cælo, ouem quem perierat in Adam, vt bonus pastor, quæsitam in gentibus reperit, atque crucis suæ humeris ad paradisum reportauit.

Mulier quæ perditam reperit drachmam, *Ecclesia* est, quæ animam diaboli laqueis adfecta dum inuenerit per pœnitentiam & Angelorum & hominum facit lætitiam.

Matt. 18.

Debitor decem milia talẽtorum significat homines, qui Deo sunt obnoxii per transgressionem decem præceptorum: sed sicut nobis poscentibus à Domino peccati vincula relaxantur, ita vnusquisq; nostrum dimittat exemplo Domini, ne dum minima debita in nobis peccantibus non concedimus, maiora nostra exoluere, cum vsuris pœnarum cogamur.

B

Matt. 19.

Mar. 10.

Diues, qui camelo comparatur, *personam* indicat *Iudæorum*, qui de legis potentia gloriantur, quanquam propter terrena Dominum colunt, non habent regnum cælorum, vbi facilius Gentium populus criminibus tortuosus, & sarcinis peccatorum grauatus ingreditur per foramen acus, quasi per angustias passionis dolorum ac laborum.

Matt. 20.

Paterfamilias, qui operarios ad vineam conducit, denarium promittit, *Christus* est, qui vocat omnes ad culmen fidei, promittens eis præmium perfectæ beatitudinis.

Operarij hora prima conducti, hi sunt qui à rudimentis infantiæ cultum fidei consecuti sunt.

Qui autem *hora tertia*, hi qui *ab adolescentia* ad fidem accesserunt.

Qui vero *sexta conducti* sunt, hi sunt, qui in *iuuentutis ætate* crediderunt.

C

Qui autem *hora nona* accesserunt, illi sunt qui iam à *iuuentute in senectutem* declinati, gratiam perceperunt.

Ibidem.

Qui vero *ad vltimam horam*, illi, qui iam *decrepiti*, & in extremo vitæ suæ tempore vocati ad Christum venerunt: qui tamen prioribus parem mercedem æternæ beatitudinis accipiunt. In illis conseruans Christus iustitiam qui prima hora natiuitatis operati sunt. In istis impendens misericordiam qui vna vitæ hora laborauerunt.

Matt. 21.

Duo filii missi ad operandum vineam, *duorum populorum* typum demonstrant. *Primus* enim *missus* vocatur *gentium* populus per naturæ intelligentiam ad operis diuini culturam: qui tamen prius contumax extitit & sese iturum negauit. Adueniente autem Domino, priorem contumaciam sequente emendat obedientia. *Secundus* autem *missus*, *Iudæos* per legis cognitionem manifestat, qui respõdit: *Omnia quæcunq; dixerit Dominus faciemus.* Sed idcirco damnatur, quia non solum in professiõnem legis pręuaricatus est, sed & in ipsum dominum vineæ per parricidales manus excreuit.

Matt. 21.

Luc. 20.

D

Homo, qui vineam plantauit, *Deus* est qui condidit Hierusalem, in qua ædificauit turrim & torcular fodit: videlicet templum & altare & sæpe circumdedit, id est, angelorum munitione vallauit.

Ibid.

Coloni autem quibus vineam locat, *populus* est *Israel*, qui sub diuino cultu possedit Hierusalem.

Ibidem.

Serui autem qui tempore fructuum missi sunt, interfecti sunt à colonis: *Prophetæ* intelliguntur, quorum sanguis effusus est à Iudæis, dum ab eis quererent iustitiæ fructum & legis.

Ibidem.

Filius autem nouissime missus, quem erectum coloni extra vineam occiderunt, *Christus* est, quem crucifixerunt Iudæi eiicientes eũ extra portas Hierusalem.

Ibidem.

Coloni quoque, quos dominus vineæ perdit, *populi Iudæorum* intelliguntur, qui olim vt videntur, dispersi atque peremptisunt. Illi autem agricolæ, ad quos vinea transferri præcipitur, significant Apostolos, vel successores Apostolorum.

E

Matt. 22.

Rex, qui fecit nuptias filio suo, *Deus pater* intelligitur, qui copulauit ex virgine, carnis virginem Christo. *Serui* vero, qui missi sunt vocare inuitatos, *Apostoli* sunt atq; *Prophetæ*, qui Iudæos per legem & Euangelium prouocauerunt. Sed illi modo terrenis voluptatibus, modo carnis & legis onere pressi, solennitatem aduentus Domini contempserunt: ex quo quasi indigni esse existimantur vitæ æternæ: Gentes autem introisse manifestantur.

Ibidem.

Rex iratus, qui misit exercitus suos: & perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit: *Deus pater* est, qui suscitauit Vespasianum Cæsarem Romanorum, qui & populum gladio vastauit, & ciuitatem Hierusalem funditus, cum suis vniuersis euertit, ita vt vlterius belligerare non possit.

Ibidem.

Hominem autem, *non habentem vestem nuptialem* in accubitu, qui loquente rege obmutuit, quem iubet serui ablatum mitti in tenebras exteriores: ille est, qui in fide quidem cum cæteris requieuit. Sed si inuentus fuerit in die iudicii, vestem carnis habere pollutam, confestim iubetur ab angelis tolli, & mergi in gehennam ignis æterni.

F

Luc. 7.

Duo debitores, ex quibus vnus debebat fœneratori denarios quingentos, & alter quinquaginta, significant vtrumque *populum Iudæorum & Gentium*. Ex quibus ille qui quinquaginta denarios debuit, Iudæorũ typum habuit: ille vero qui quingentos, Gentis figuram expressit, qui ab initio mundi, debitor semper existens, chirographum peccati per pœnitentiam non soluit. Adueniente itaque Christo, tandem credidit, atque vberiore misericordia fructum accepit: vnde, quia plus illi cõcessum est à Christo, amplius diligit Christum. Sicut scriptum est. Cui plus dimittitur, plus diligit.

Mare. 12.

Septem vero *fratres*, qui vni mulieri nupserunt & sine filiis mortui sunt, *homines infideles* intelliguntur, qui per septem mundi ætates, in hac terra totam vitam suam sine fructu iustitiæ consumpserunt.

Matt. 24.

Duo in lecto, illi significantur, qui remoti à turbis in otio quodammodo vitæ vacare videntur.

G

Ibidem.

Duæ molentes, qui negotiis temporalium rerum circumseuntur.

Ibidem.

Duo in agro, qui in *ministerio Ecclesiæ*, tanquam in agro Dominico operantur: ex quibus aduenięte nocte, id est, seculi aduersitate quidam permanent in fide, & adsumuntur ad vitam: quidam decidunt, & relinquuntur ad pœnam.

Matt. 25.

Quinque virgines sapientes, omnes animæ sanctæ intelliguntur, quæ per quinque sensus corporis, nullam admittunt cordis corruptionem: idcirco quinario numero computantur.

Ibidem.

Quinque autem *virgines fatuæ*, quæ non habent in vasis oleum, illæ animæ sunt, quæ habẽt quidem integritatem corporum, sed non seruant intra conscientiam boni operis testamentum, dum in facie gloriantur apud homines, & non corde apud Deum. Ideoque quia in vasis peccatorum suorum mentis splendorem non gerunt, aduenientę Domino à regni eius gaudio secludentur.

Ibidem.

Homo peregre proficiscens, qui tradidit bona sua seruis suis, *Christus* est, qui post resurrectionem suam, ad cælos regrediens, tradidit Euangelicam gratiam, Euangelicis negociatoribus fenerandam. Sed primus seruus, in quinque talentis sibi datis, quinque libros legis accepit, quos doctrina & opere, decem præceptorum amplificauit.

H

Alius, *duobus talentis*, *duo testamenta* promeruit, eaque morali mystico sensu, pie dispensando duplicauit.

Tertius, sub figura vnius talenti, gratiæ donum acceptum in terrenis voluptatibus obscurauit, ideoque proiectus est in infernum, quia nullum inde operatus est fructum.

Alij in primo seruo sensus cordis & corporis acceptos. *In secundo*, intelligentiam & opus. *In tertio*, rationem intellexerunt.

A

Iuuenis filius viduæ, quem Dominus mortuum extra portas vrbis suscitauit, significat eum, qui palam quodlibet mortiferum crimen admittit, quiq; nonnunquam audito Verbo Dei, à morte peccati resurgit; & per pœnitentiam Christo viuere incipit. Redditurque *viduæ* matri suæ id est, *communioni Ecclesiæ*. *Luc.* 7.

Homo qui descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, ipse *Adam* figuratur in genere suo, qui dum descendit de Paradiso cælesti in mundum, incidit in Angelos tenebrarum. *Luc.* 10.

Samaritanus descendens, qui vulnera eius curauit, *Christus* est custos noster, qui de cælo descendit, & genus humanum à vulneribus peccatorum curauit. *Ibidem.*

Stabularius, *Apostoli* sunt, vel *successores eorum*, qui infirmitatem nostram prædicatione Euangelica recreant. *Ibidem.*

Martha, quæ excepit Christum in domum suam, & ministrabat, significat *Ecclesiam* in hac vita, Christum in corde excipientem, & in opere iustitiæ laborantem. *Ibidem.*

B

Maria soror eius, quæ sedebat secus pedes Christi, & audiebat Verbum, demonstrat eandem *ecclesiam in futuro seculo*, ab omni opere cessantem, & in sola contemplatione sapientiæ Christi requiescentem. *Ibidem.*

Homo, qui media nocte postulabat ab amico tres panes, similitudinem exprimit cuiusque, qui in media tribulatione Dominum postulat, vt det ei scientiam Trinitatis. *Luc.* 11.

Diues, cuius vberes fructus ager attulit, significat hominem *luxuriis deditum*, & abundantem peccatis, quem immoderate plus amplius peccare desiderantē, arguit Dominus dicens: *Stulte, hac nocte auferunt animam tuam abs te; quæ parasti, cuius erunt?* *Luc.* 12.

Quinque illi in domo vna, id est, pater, mater, filius, filia, nurus, ex quibus duo in tres, & tres in duos diuiduntur, significant humanum genus, fide & religione inuicem separatum, partim in discissione schismatis, qui duo significant: partim in numero, quod tria demonstrant. *Diuisus* est enim *filius* aduersus patrem suum; id est, *populus ex Gentibus veniens*, aduersus diabolum, cum quo antea fuerat sociatus. Diuisa est & *filia* aduersus matrem suam, id est, *plebs ex Iudæis credens*, aduersus impiam Synagogam. Diuisa est & *nurus*, aduersus socrum suam; *Ecclesia* videlicet ex Gentibus, aduersus matrem sponsi sui Synagogam, de qua secundum carnem Christus fuerat procreatus. Qui homines separantur, sibi inuicem renunciantes: alii terrenam, alii cælestem gloriam adpetentes. *Ibid.*

C

Galilæi xviii. super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, *interitum* plebis Iudæorum insinuat. *Luc.* 13.

Decem & *octo* apud Græcos ex iota & Thita, litteris exprimuntur, quibus figuris nomen Iesu scribitur, in quem illi credere nolentes pariter à Romanis cum sua vrbe prostrati sunt. *Homo*, qui arborem fici in vinea sua plantauit, *Christus* est, qui Synagogam in Iudaico populo condidit, quam cum Dominus quasi inutilem iussisset abscidi, ait illi à colonis Apostolis fossa humilitatis, adhibetur & stercus, id est, confessio peccatorum, sicque in nouissimo credendo commutabitur in melius, dabit fructus iustitiæ copiosos.

D

Mulier, quæ xviij. annos infirmitatem habens à Domino curata est, *Ecclesiæ* typus est, quæ in fine temporum, salutem fidei consecuta est. Sex enim ætatibus mundus iste completur, cuius tamen tempus, habet tripartitam discretionem, vnam, ante legem: alteram, in lege: tertiam, sub gratia. Sexies ergo terni, decem & octo efficiunt. Quo numero, tempus hoc nostræ salutis insinuatur, quando à Satanæ vinculis soluti, quibus curuati eramus, donum salutis, & spem supernæ contemplationis accepimus. *Luc.* 13.

Hydropicus, quem Dominus curauit, demonstrat & hos, quos fluxus carnalium voluptatum exuberans aggrauat. *Luc.* 14.

Homo habens duos filios, *Deus* est, habens duos populos, quorum maior figuram tenuit Iudæorum, qui permansit in Dei cultu. Alter *iunior Gentium*, qui conditore desertō, seruus factus est idolorum, quem per egestatem fidei reuertentem, clementer suscepit Deus pater, & pro conuersione eius, sub vituli typo, suum immolat vnicum. Tribuit etiam annulum fidei, & stola immortalitatis induit eum, quanquam Iudæis frater liuoris torqueatur inuidia, propter salutem tamen eius, in gaudium concinit angelorum symphonia. *Luc.* 15.

E

Dispensator prodigus, quem Dominus à villicatione remoueri præcepit, & fraudem faciens domino suo, relaxauit debitoribus partem, vt haberet, vnde in posterum viueret. Hæc comparatio, ad exemplum nostri posita est: nam si ille à Domino suo laudari promeruit, quia fraudem ei faciens in posterum sibi de alienis rebus prouidit: quanto magis Christo placere possumus, si ex propriis nostris misericordiam indigentibus faciamus, à quibus recipi in tabernacula æterna possimus? *Luc.* 16.

Diues, qui induebatur purpura, significat *Iudæorum superbiam*, florentem quondam imperii claritate, vel honoris excellentia. *Ibidem.*

F

Mendicus vlcerosus, demonstrat *Gentilem populum*, confessionibus peccatorum humiliatum. *Ibidem.*

Quinque fratres diuitis illius, qui apud inferos torquebatur, *Iudæi* intelliguntur, qui sub quinque libris legis positi sunt. *Ibidem.*

Decem leprosi, qui mundantur à Domino, *hæretici* significantur, qui in varietate colorum, diuersitatem habent schismatum. Quique ideo ad sacerdotes mittuntur, vt detersa omni varietate errorum, vnitatis percipiant sacramentum. *Luc.* 17.

Iudex iniquus, qui Dominum non timebat, assidue tamen deprecantem viduam exaudiuit, similitudo est, qua demonstrat quantam spem habere debet, qui Dominum indesinenter exposcit. Cum etiam apud aures iniqui iudicis valuerit frequens instantia viduæ deprecantis. *Luc.* 18.

Ipsa autem *vidua* significare potest *Ecclesiam* perseuerantia sui petentem vltionem de inimicis suis diabolis vel hæreticis. *Ibidem.*

G

Pharisæus orans in templo, *Iudæorum* est *populus*, qui ex iustificationibus legis extollit merita sua. *Ibidem.*

Publicanus vero *Gentilis* est, qui longe à Deo positus, confitetur peccata sua. Quorum vnus superbiendo, recessit humiliatus: alter confitendo, Deo appropinquare meruit exaltatus. *Ibidem.*

Cæcus, sedens secus viam, *populum* demonstrat *Gentilem*, qui per Christi gratiam, fidei meruit claritatem. *Ibidem.*

Zachæus, *gentilis* est *populus*, gratia meritorum pusillus, qui tamen à terrenis actibus subleuatus per lignum dominicæ crucis mysterium contemplatur. *Luc.* 19.

Homo nobilis, qui in longinquam abiit regionem, accipere sibi regnum, *Redemptorem* nostrum significat, qui vsque ad fines terræ peruenit, accipere regnum in populis Gentium. *Ibidem.*

Ciues, qui noluerunt eum regnare, *Iudæi* intelliguntur, qui Christum regem spreuerunt. *Ibidem.*

Seruus, qui mnam vnam accipiens, decem adquisiuit, significat *doctores*, qui accepta gratia Euangelii, in x. verbum prædicamentis, bene vsi sunt, & docendo, multos in fide adquisierunt: id circo, aduenientē Domino laudabuntur, quia lucrati sunt. *Ibidem.*

H

Qui vero *ex vna quinque adquisiuit*, illos demonstrat, qui mandatum Dei seruantes, consequuntur scientiam legis in quinque libris Mosi scriptam, eamq; docendo ad vsum salutis necessariam fœnerantur. *Ibidem.*

Qui vero *vnam, ipsam in sudario conseruauit*, ostēdit eum, qui creditum sibi gratiæ donum, delicate, otioseque tractauit, vnde & recte amittit collatam gratiam, qui per negligentiam prædicare contempsit, vt ei augeretur quod laborauit. *Ibidem.*

Vidua, quæ in gazophylacio, duo iecit minuta, *animam fidelem* demonstrat, quæ in thesauro cordis sui, fructum dilectionis Dei & proximi seruat. *Luc.* 21.

Sponsus, *Christus* est, cuius nuptiæ cum Ecclesia celebrantur, *Ioan.* 2.

A

brantur, in cuius coniunctione, aqua in vinum mutatur, quia credentes per lauacri gratiam transeunt ad passionis coronam.

Ibidem. *Architriclinus, Moses* intelligitur, qui miratur meliorem & sanctiorem populum, per Iesum in Euangelium congregatum, quam illum priorem ab Ægypto inductum. Finitum enim vinum, ostendit sublatam esse gratiam Spiritus sancti à Iudæis, & per Apostolos in Gentibus contributam.

Ioan. 4. *Mulier Samaritana*, mystice intelligitur *Synagoga*, quinque libris legis quasi v. viris secundum sensum carnis subiecta, quam misericorditer Dominus prouocat haurire aquam viuam, lauacri scilicet percipere gratiam, vel secretam legis intelligentiam.

Ioan. 8. *Mulier adultera*, quæ offertur à Iudæis Domino lapidanda, est *Ecclesia* ex Gentibus, quæ prius relicto Deo, in idolis fuerat fornicata: hanc volebat Synagoga zelans interfici, & Christus eam saluat per remissionem delicti: nec finit eam perire, qui nouit veniam condonare peccantibus.

B

Matt. 16. *Simon* leprosus, *gentilis* est *populus*, qui est à Redemptore mundatus.

Ibidem. *Mulier*, quæ vnguento caput Domini vnxit, *Ecclesia* est, quę fructum suí operis, fideique odorem, ad laudem Dei, & Christi gloriam refert.

Ioan. 5. *Angelus* ille, ad cuius descēsum mouebatur aqua, quinque porticibus cincta, Christus est, in cuius aduentu turbatus est *Iudæorum populus*, quinque libris conclusus, descendente enim Angelo, commouebatur aqua & sanabatur infirmus, descendente de cælis Christo, commotus est in passione eius idem populus, & sanatus est mundus.

Ioan. 9. *Cæcus* à natiuitate, quem Dominus postquam vnxit oculos, ad piscinam Siloe misit, lauandum significat, *genus humanum*, à natiuitate, id est, à primo homine errorum tenebris venundatum, cuius oculos Dominus de sputo & luto liniuit, quia *Verbum caro factum est*. Et lauari oculos in piscina iussit, vt baptizatus in Christo, acceperit legem fidei, & credidit in eum, qui humilis in mundo apparuit.

C

Ioan. 11. *Lazarus*, quem Dominus triduanum fœtentem de monumento suscitauit, significat *mundum*, quem grauissima peccati consuetudo corruperat, qui tamen quarta die mortis resuscitatur. Prima enim dies est mortis, tracta ex Adam propago mortis. Altera dies mortis est, transgressio legis naturalis. Tertius est dies mortis, præuaricatio datæ legis. Quartus dies mortis est, tempus Euangelicæ prędicationis, in quo die, Dominus suum opus respiciens misericorditer, resuscitare dignatus est.

D

Seruus principis sacerdotum, cuius dextra amputatur auricula, *Israëliticus* est populus, incredulitate similis effectus: hic dextram aurem amittit, dum ad sinistram per intellectum litteræ transit, cui Dominus in his qui credunt auditum restaurat fidei, & obedientiam Euangelici facit mandati. *Matt. 26.*

Princeps sacerdotum qui scidit vestimentum suum in Domini passione, indicat *Hebræum populum* nudatum sacerdotio euacuatum in regno scisso. *Ibidem.*

Barrabas, qui Iudæis dimittitur, significat *Antichristum*, quem illi errantes, meruerunt suscipere pro Christo. *Matt. 27.*

Herodes & Pilatus qui cum essent discordes in passione Domini amicitia fœderantur: indicant primum *diuisos* fuisse vtrosque *populos* circumcisionis & gentium, qui tamen per passionem Domini in fide concordauerunt. *Luc. 23.*

E

Simon Cyrenæus cui gestandam crucem imposuerunt, *Gentilitatis* intelligitur *populus*, qui peregrinus in lege, obediens efficitur Euangelio, crucis ipse Christi vector, & fidei baiulus factus. *Ibidem.*

Duo latrones, *populum* exprimunt *Iudæorum* ac *Gentium*, quorum *vnus incredulus*, blasphemat Christum in cruce pendentem: *alter fidelis* Iudæos increpat blasphemantes. *Ibidem.*

Quatuor milites, qui quatuor partes sibi de IESV vestimentis fecerunt, præfigurauerunt *quatuor partes mundi*, quæ diuiserunt sibi eloquia Christi: sicut scriptum est, *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa. Mulieres* quæ Apostolis Domini resurrectionem annunciant, *lex & prophetia* intelliguntur: quæ gloriam resurrectionis Christi, antequam reuelaretur, quasi præcursus prædicauerunt. *Septem discipuli*, cum quibus Dominus post resurrectionem suam conuiuasse describitur, septimam indicant post resurrectionis futuræ requiem, per quam omnes sancti per Christum æterna beatitudinis refectione saturabuntur.

F

Finis Allegoriarum sacræ Scripturæ.

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI DE SCRIPTORIBVS ECCLESIASTICIS, LIBER.

OSIVS Condubensis ciuitatis Episcopus, scripsit ad sororem suam de laude virginitatis Epistolam, pulchro ac diserto comptam eloquio. In Sardicensi etiam concilio quamplurimas ipse edidit sententias. Hic autem post longum senium vetustatis, accersitus à Constantio principe, minisque perterritus, metuens ne senex & dies, damna rerum vel exilium pateretur, illico Arrianæ impietati consensit. Cuius quidem vitam, vt meruit, confestim exitus crudelis finiuit. Nam * post impiam, vt ait quidam, Osii præuaricationem, dum sanctus *Gregorius* Eliberitanus Episcopus in Cordubensem vrbem, iuxta imperiale decretum, adductus fuisset, ac minime vellet illi communicare: commotus Osius dicit Clementio Constantii præfecti vicario, vt mitteret eum in exilium. At ille, Non audeo (inquit) Episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab Episcopatu eieceris. Vt autem vidit sanctus Gregorius quod vellet Osius dare sententiam, appellat Christum totius fidei suæ visceribus exclamans: Christe Deus, qui venturus es iudicare viuos & mortuos, non patiaris hodie humanam proferri sententiam aduersus me minimum seruum tuum; qui pro fide nominis tui vt reus assistens, spectaculum factus sum: sed tu ipse quæso in causa tua hodie iudica, ipse sententiam tuam proferre dignare per vltionem. Non ego quasi metuens, de exilio fugere cupio: cum mihi pro tuo nomine nullum supplicium graue sit, vt multi præuaricationis errore liberentur, cum præsentem viderint vltionem. His dictis ecce repente Osius residens factus, quasi regalis imperii cum sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter & ceruicem, ac desessu in terram eliditur, atque illico expirauit. Tunc admirantibus cunctis, etiam Clementius ille Gentilis expauit. Ex licet esset iudex, tamen timens ne in se simile supplicium vindicaretur, prostrauit se ad pedes sancti viri, obtestans vt sibi parceret, quæ in eum diuinæ legis ignoratione peccasset: & non tam proprio arbitrio quam mandantis imperio. Inde est quod solus Gregorius est numero vindicantium integram fidem, neque in fugam versus est, neque passus est exilium. Vnusquisque enim timuit de illo vlterius iudicare.

*Hæc quę de Osio sequuntur, falsa esse probat auctoritatibus SS. Athanasii & Hilarii, Baronius to. tertio annalium sub anno Christi 357.

II.

*ITacius Hispaniarum Episcopus, cognomento & eloquio clarus, scripsit quendam librum sub Apologetici specie, in quo detestanda Priscilliani dogmata & maleficiorum eius artes libidinumq; eius probra demonstrat: ostendens Marcum quendam Memphiticum, magiæ scientissimum, discipulum fuisse Manis & Priscilliani magistrum. Hic autem cum Vrsacio Episcopo ob necem eiusdem Priscilliani (cuius accusatores extiterant) Ecclesiæ communione priuatus, exilio condemnatur, ibique die vltimo fungitur, Theodosio maiore & Valentiniano regnantibus.

al. Idacius.

III.

Siritius clarissimus pontifex & Romanæ sedis Antistes, scripsit decretale opusculum, directum ad Eumerium Taraconensem Episcopum: in quo inter alias Ecclesiasticas disciplinas, constituit hæreticorum baptisma nequaquam ab Ecclesia rescindendum. Reperimus & aliam eius Epistolam ad diuersos Episcopos missam: in qua condemnat Iouinianum hæreticum atque Auxentium, cæterosq; eorum sequaces. Præfuit Romæ annos 14. obiitq; sub Theodosio & Valentiniano Imperatoribus.

IV.

PAulinus presbyter explicuit in benedictionibus Patriarchatum triplici intelligentiæ genere libellum satis succincta breuitate compositum. Idem etiam petente Augustino conscripsit Ambrosii vitam signis florentem, atque doctrinis & meritis Apostolorum non imparem. Siquidem & Constantius Episcopus Germani vitam contexuit, obitumq; Paulini Osanius edidit.

V.

PRoba vxor Adelphi proconsulis, fœmina inter viros Ecclesiasticos idcirco posita sola, pro eo quod in laude Christi versata est, componens Centonem de Christo Virgilianis coaptatum versiculis: cuius quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium. Quod tamen opusculum legitur inter Apocryphas scripturas insertum.

Habetur to. 8. Bibliothecæ Patrum.

VI.

IOannes sanctissimus Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopus, cognomento Chrysostomus, cuius oratio & plurimam cordis compunctionem, & magnam studiosquentiam tribuit. Edidit iste Græco eloquio multa & præclara opuscula, quibus vtitur Latinitas. Legi eius duos De lapsis libellos scriptos ad quendam Theodorum lamentis & exhortationibus plenos. Vtpote illum à bona conuersatione deiectum, & qui monachi vitam cum eo in vno eodemque monasterio exercuerat, ideo conuersationis ibi factæ eum in libris ipsis admonuit, prouocans eum ad propositū, atq; ostendens nulli peccatori, vel impio, si ad pœnitentiā redeat, desperandū. Legimus etiā eiusdem librum alium, cuius prænotatio est, *Nemmem posse lædi ab alio nisi à semetipso*, ad personam quoq; cuiusdā nobilissimę matronę Gregoriæ. Reperitur opus eius insigne de conuersatione & institutione morum, seu de compunctantia virtutum & vitiorum. Est etiam & alius liber eiusdē apud Latinos De cōpunctione cordis. Alterq; scriptus ad quendam Eutropiū, cum Palatio pulsus ad altare confugisset. Multos præterea composuit, diuersosq; tractatus: quos enumerare per longum est. Cuius quidem studii etsi non omnia, tamen quamplurima eloquentiæ eius fluēta de Græco sermone Latinum translata sunt. Hic autem 13. anno Episcopatus sui, discordia Theophili Alexandrini Episcopi oppressus, fauentes Episcopi, non sine Arcadio imperatore, damnauerunt eum innocentem, atq; ab Episcopatu deiectum, Ponto in exilium retruserunt.

A

VII.

Edulius presbyter edidit tres libros dactylico heroico metro compositos; quorum primus signa & virtutes veteris Testamenti potentissime resonat: reliqui gestorum Christi sacramenta & miracula intonant.

VIII.

Possidonius Africanæ prouinciæ Episcopus stylo prosequutus est vitam sancti Augustini, cuius etiam operi subiecit indiculum scriptorum eius, enumerans quanta idem beatissimus doctor scripserit, vbi plusquam quadringenta volumina supputantur. Homeliarum vero & Epistolarum quæstionumq; infinitus modus sit, vt pene vix possit quisquam articulo suo aliena tanta scribere, quanta ille proprio labore composuit.

IX.

B *Rimasius* Africanus Episcopus composuit sermone scholastico de hæresibus tres libros, directos ad Fortunatum Episcopum, explicans in eis quod olim beatissimus Augustinus in libro hæreseorum imperfecto, morte interueniente, reliquerat. In primo namq; ostendit quid hæreticum faciat, in secundo & tertio digerens quid hæreticum demonstret.

X.

Roterius Alexandrinæ antistes Ecclesiæ, scripsit Epistolas ad Leonem Romanæ sedis Episcopum, De festiuitate Paschali. Hunc autem Leonis Augusti temporibus, Dioscori hæretici successores, authore Timotheo seditione facta crudelissime peremerunt: ipsumque Timotheum sibi pro Alexandrino Episcopum statuerunt.

XI.

Pascharius Siciliensis Episcopus edidit vnam Paschalem Epistolam ad Leonem supradictum Papam directam: in qua refert Paschalis mysterii miraculum, his verbis. *Est*, inquit, *possessio quæ appellatur Meltinas, in montibus arduis ac sylua densissima constituta: illic perparua vili atq; opere constructa Ecclesia est, in cuius Baptisterio nocte sacrosancta Paschali, Baptizandi hora, cum nullus canalis sit vel fistula, nec aqua omnino vicina: fons ex se repletur, paucisque qui adfuerint consecratis, cum deductorium nullum sit, vt venerat aqua ex se, discedit,* claruit sub Theodosio iuniore Imperatoris Arcadii filio.

C

XII.

Vliamus quidam cognomento *Pomerius*, octo libros de animæ natura in dialogi morem conscripsit. Quorum primus continet quid sit anima, vel qualiter credatur ad imaginē Dei facta. In secūdo loquitur, vtrū anima corporea sit. In tertio disserit primo homini vnde anima facta sit. In quarto vtrum noua anima sine peccato fiat; an peccatum primi hominis ex illo propagatum originaliter trahat. In quinto describit, quæ sit facultas animæ. In sexto eloquitur vnde sit ea discordia, qua carni Spiritꝰ vel caro spiritui aduersatur. In septimo autem describit de differentia vitarum ac mortium, vel resurrectione carnis & animæ, siue de morte carnis ac de eius resurrectione. In octauo loquitur de his quæ in fine mundi futura sunt, vel de quæstionibus quæ solent de resurrectione proponi, siue de finibus bonorum atque malorum. Hic tamen in secundo eiusdem operis libro, Tertulliani erroribus consentiens, animam corpoream esse dixit, quibusdam fallacibus argumentis hoc astruere contendens. Edidit etiam vnum librum de virginibus instituendis: alios quoque tres de futuræ vitæ contemplatione vel actuali conuersatione, necnon etiam de vitiis atque virtutibus.

D

E

XIII.

Vgipius Abbas, ad quendam diaconum libellum de vita sancti monachi Seuerini transmissum breui stylo composuit, scripsit etiam regulam monachis consistentibus in monasterio sancti Seuerini, quam eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit. Claruit post consulatum Mauortii iunioris, Imperatore Anastasio regnante.

XIV.

F *Vlgentius* Afer Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, in confessione fidei clarus, in in scripturis diuinis copiosissime eruditus, in loquendo quoque dulcis, in docendo ac differendo subtilis. Scripsit multa, ex quibus legimus de gratia Dei & libero arbitrio libros responsionum septem, in quibus Fausto Galliæ Regiensis vrbis Episcopo prauitati Pelagianæ consentienti respondens, obnititur eius profundam destruere calliditatem. Legimus & eiusdem librum de sancta Trinitate ad Directum Felicem notarium, librum quoque regulæ veræ fidei, & alium de sacramento incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Extant & duo eiusdem libri de veritate prædestinationis, ad Episcopos missi: in quibus demonstrat quod Dei gratia in bonis humanam voluntatem præueniat: & quod Deus quosdam prædestinationis suæ munere iustificans præelegit, quosdam vero in suis reprobis moribus occulto quodam iudicio derelinquit. Est & liber altercationis eius, quo de fide, cum Tralimundo rege, idem Fulgentius disputauit. Ad Ferandum quoque, Ecclesiæ Carthaginensis diaconum, vnum de interrogatis quæstionibus scripsit libellum. Inter hæc composuit multos tractatus, quibus sacerdotes in Ecclesia vterentur. Plurima quoque feruntur ingenii eius monumenta, hæc tantum ex pretiosis eius doctrinæ floribus carpsimus: sors melior cui delitias omnium librorum eius præstiterit Deus. Claruit sub Trasimundo rega Wandalorum, Anastasio imperatore regnante.

F

G

XV.

Vcherius Episcopus elegans sententiis, ornatus in verbis, edidit ad Hilarium Arelatensem Antistitem, eremi deserta petentem, vnum opusculum de laude eiusdem eremi luculentissime & dulci sermone dictatum. In quo opere laudamus doctorem etsi pauca, pulchra tamen dicentem: breuitas enim, vt quidam ait, laus est interdum in alia parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet.

XVI.

Hilarius Arelatensis Episcopus scripsit vitam parentis, & prædecessoris sui sanctissimi ac venerabilis Honorati Episcopi, suaui ac præclaro præditam eloquio.

XVII.

Aprugius Ecclesiæ Pacensis Hispaniarum Episcopus, disertus lingua & scientia eruditus, interpretatus est Apocalypsim Ioannis Apostoli subtili sensu atque illustri sermone, melius pene quam vetercs Ecclesiastici viri videntur exposuisse. Scripsit & nonnulla, quæ tamen ad notitiam nostræ lectionis minime peruenerunt. Claruit temporibus Theodi principis Gothorum.

H

XVIII.

Iustinianus Imperator quosdam libros de incarnatione Domini edidit, quos etiam per diuersas misit prouincias. Condidit quoque & rescriptum contra Synodum Illyricianam, & aduersus Africanos Episcopos, in quo tria capitula contendit damnare; id est, Theodori Mopsuesteni Episcopi dicta siue rescripta, Theodori Episcopi Epistolam quæ dicitur Hibe Edesseni Episcopi.

XIX.

F *Acundus* Ermianensis Ecclesiæ Episcopus duodecim libros pro defensione trium capitulorum scripsit:

quorum

quorum ſtylo elicuit præfata tria capitula in proſcriptione Apoſtolicæ fidei & Synodi Calchedonenſis impugnatione fuiſſe damnata, id eſt, Epiſtolam Hibe Edeſſeni Epiſcopi, directam ad Marim Perſam, & Theodori Mopſueſteni Epiſcopi dictam. Claruit poſt conſulatum Baſilii an. 10. regnante Iuſtiniano imperatore.

XX.

Vſtinianus Eccleſiæ Valenſis Epiſcopus, ex quatuor fratribus & Epiſcopis matre eadem progenitis, vnum ſcripſit librum reſponſionũ, ad quendam Ruſticum de quæſtionibus interrogatis. Quarum prima reſponſio eſt, de Spiritu ſancto: ſecunda eſt, contra Bonoſiacos, qui Chriſtum adoptiuum & non proprium dicunt: tertia reſponſio eſt de baptiſmo Chriſti, quod iterare non licet: quarta reſponſio eſt de diſtinctione baptiſmi Ioannis & Chriſti: quinta reſponſio eſt quia filius ſicut pater inuiſibilis ſit. Floruit in Hiſpaniis temporibus Teudi principis Gothorum.

XXI.

Habetur to. 1. Biblioth. Patrum.

Vſtus Orgelitanæ Eccleſiæ Epiſcopus & frater prædicti Iuſtiniani edidit libellum expoſitionis in Canticis Canticorum: totum valde breuiter atque aperte per allegoriarum ſenſum diſcutiens. Huius quoque fratres Nebridius & Helpidius, feruntur ſcripſiſſe quædam, de quibus quia nobis incogniti ſunt, magis reticendum fatemur.

XXII.

Martinus Dumienſis monaſterii ſanctiſſimus pontifex, ex Orientis partibus nauigans venit in Gallias; ibique conuerſis ab Arriana impietate ad fidemque Catholicam Sueuorum populis, regulam fidei & ſanctæ religionis conſtituit, Eccleſias informauit, monaſteria condidit, ſuæque inſtitutionis copioſæ præcepta compoſuit. Cuius quidem ego ipſe legi librum de Differentiis quatuor virtutum, & aliud volumen Epiſtolarum; in quibus hortatur ad vitæ emendationem, fidei conuerſationem, inſtantiam orationis, eleemoſynarum diſtributionem & ſuper omnia culturam virtutum omnium, pietatem. Floruit regnante Tedimico rege Sueuorum, temporibus illis quibus Iuſtinianus in republica & Athagildus in Hiſpaniis imperium tenuerunt.

XXIII.

Habetur to. 5. Biblioth. Patrum.

Avitus Epiſcopus ſcientia ſecularium litterarum & doctrinarum clarus, edidit quinque libellos heroïco metro compoſitos: quorum primus eſt de mundi origine, ſecundus de peccato originali, tertius de Dei ſententia, quartus de diluuio mundi, quintus de tranſitu maris rubri. Scripſit & ad Fuſcinam ſororem de laude virginitatis librum vnum, pulcherrimo compoſitum carmine & eleganti epigrammate coaptatum.

XXIV.

Habetur to. 7. Biblioth. Patrum.

Dracontius compoſuit heroïcis verſibus hexaemeron creationis mundi, & ſcripſit luculenter quod compoſuit.

XXV.

Habetur to. 8. Biblioth. Patrum.

Victor Tunonenſis Eccleſiæ Africanæ Epiſcopus, à principio mundi vſque ad primum Iuſtini Iunioris imperii annum, breuem per conſules annuos bellicarum Eccleſiaſticarumque rerum nobiliſſimam hiſtoriam promulgauit, laude & notatione illuſtrem, ac memoria dignam. Hic pro defenſione trium capitulorum, à Iuſtiniano Auguſto exilio in Ægyptum eſt tranſportatus. Vnde rurſus Conſtantinopolim euocatus dum à Iuſtiniano imperatore & Euticio Conſtantinopolitanæ vrbis Epiſcopo, obtrectatoribus eorundem trium capitulorum reſiſteret: rurſus in monaſterium eiuſdem ciuitatis mittitur cuſtodiendus, atque in eadem damnatione vt dicunt permanens moritur.

XXVI.

Ioannes ſanctæ memoriæ Conſtantinopolitanus Epiſcopus, natione Cappadox, vir inæſtimabilis abſtinentiæ, & eleemoſynis tantum largiſſimus, vt etiam zelo auaritiæ Mauritius Imperator aduerſus eum permotus, pauperes vrbe pellendos ediceret, Græco eloquio edidit reſcriptum de Sacramento Baptiſmatis ad beatæ recordationis Dominum meum & prædeceſſorem Leandrum Antiſtitem. In quo nihil ponit proprium: ſed replicat tantummodo patrum antiquorum de trina merſione ſententias. Claruit temporibus Mauricii principis, & defunctus Auguſto eodem regnante.

XXVII.

Gregorius Papa Romanæ ſedis Apoſtolicæ præſul, compunctione timoris Dei plenus, & humilitate ſumus, tantumque per gratiam Spiritus ſancti ſcientiæ lumine præditus, vt non modo illi præſentium temporum quiſquam Doctorum, ſed ne in præteritis quidem illi par vnquam fuerit. Hic in exordio Epiſcopatus ſui edidit librum Regulæ paſtoralis, directum ad Ioannem Conſtantinopolitanæ ſedis Epiſcopum: in quo docet qualis quiſque ad officium regiminis veniat, vel qualiter dum venerit viuere vel docere ſubiectos ſtudeat. Idem etiam efflagitante Leandro Epiſcopo, librum beati Iob myſtico ac morali ſenſu diſſeruit, totamque eius propheriæ hiſtoriam in triginta quinque voluminibus largo eloquentiæ fonte explicuit. In quibus quidem quanta myſteria Sacramentorum aperiantur, quantaq; ſint in amorem vitæ æternæ morum præcepta, vel quantum clareant ornamenta verborum, explicare nemo ſapiens valebit: etiam ſi omnes artus eius vertantur in linguas. Scripſit & quaſdam Epiſtolas ad prædictum Leandrum: è quibus vna in eiſdem libris Iob titulo præfationis annectitur, altera eloquitur de merſione baptiſmatis, in qua inter cætera ita ſcriptum eſt: Reprehenſibile, inquit, nullatenus eſſe poteſt, infantem in baptiſmate mergere vel ſemel vel ter: quando in tribus merſionibus, perſonarum Trinitas, & in vna poteſt diuinitatis ſingularitas deſignari. Fertur tamen idem excellentiſſimus vir & alios libros morales ſcripſiſſe, totumque textum quatuor Euangeliorum ſermocinando in populis expoſuiſſe, incognitum ſcilicet nobis opus; fœlix tamen & nimium fœlix, qui omnium ſtudiorum eius potuit cognoſcere dicta. Floruit autem Mauricio Auguſtino imperante, obiitque in ipſo exordio Phocæ Romani principis.

XXVIII.

Leander genitus patre Seueriano Carthaginenſis prouinciæ Hiſpaniæ, profeſſione monachus, & ex monacho Hiſpalenſis Eccleſiæ prouinciæ Beticæ conſtitutus Epiſcopus, vir ſuauis eloquio, ingenio præſtantiſſimus, vita quoque tanquam atque doctrina clariſſimus; vt etiam fide eius atque induſtria populi gentis Gothorum ab Arriana inſania ad fidem Catholicam reuerterentur. Hic namque in exilii ſui peregrinatione, compoſuit duos aduerſus hæreticorum dogmata libros, eruditione ſanctarum ſcripturarum ditiſſimos, in quibus vehementi ſtylo Arrianæ impietatis confodit ac detegit prauitatem, oſtendens ſcilicet, quid contra eoſdem habeat Eccleſia Catholica, & quantum diſtet ab eis religione & fidei ſacramentis. Extat & aliud laudabile eius opuſculum aduerſus inſtituta Arrianorum, in quo propoſitis eorum dictis ſuas reſponſiones opponit. Præterea edidit vnum ad Florentinam ſororem de inſtitutione virginum & contemptu mundi libellum, titulorum diſtinctionibus prænotatum. Siquidem & in Eccleſiaſticis officiis idem non parua elaborauit ſtudio. In toto enim Pſalterio dupliciter editione orationes conſcripſit. In ſacrificiis quoque

laudibus

laudibus & psalmis multa dulcisona composuit. Scripsit & Epistolas multas ad Papam Gregorium, de baptismo vnam, alteram in qua præmonet cuiquam mortem non esse timendam. Ad cæteros quoque Episcopos plurimas promulgauit familiares Epistolas, etsi non lapis splendidas verbis, acutas tamen sententiis. Floruit sub Reccaredo viro religioso ac principe glorioso; cuius etiam temporibus mirabili obitu actualis vitæ terminum clausit.

XXIX.

Vrinianus Carthaginis Spartanæ Episcopus in scripturis doctus, cuius quidem nonnullas Epistolas legimus. De sacramento denique baptismatis vnam, & ad Eutropium Abbatem (qui postea fuit Valentiæ Episcopus) plurimas. Reliqua vero industriæ & laboris eius ad nostram notitiam minime venerunt. Claruit temporibus Mauritii Augusti. Occubuit Constantinopoli, veneno, vt ferunt, extinctus ab æmulis. Sed, vt scriptum est, iustus quacunque morte præoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.

XXX.

Euerus Malacitanæ sedis Antistes, collega & socius Luciani Episcopi, edigit libellum vnum aduersus Vincentium Cæsaraugustanæ vrbis Episcopum, qui ex Catholico in Arrianam prauitatem fuerat deuolutus. Est & alius eiusdem de virginitate ad sororem libellus, qui dicitur Anulus: cuius quidem fatemur cognouisse titulum, ignorasse eloquium. Claruit temporibus prædicti imperatoris, quo etiam regnante vitam finiit.

XXXI.

Ioannes Gerundensis Ecclesiæ Episcopus, natione Gothus, prouinciæ Lusitaniæ Scalluinatus. Hic cum esset adolescens Constantinopolim perrexit, ibique Græca & Latina eruditione nutritus, septimo demum anno in Hispanias reuersus est: eodem tempore, quo incitante Leouigilde Rege, Arriana feruebat insania. Hunc supradictus rex, cum ad nefandæ hæresis credulitatem compelleret, & hic omnino resisteret, exilio rursus Barcinonam relegatus, per decem annos multas insidias & persequutiones ab Arrianis perpessus est: qui postea condidit monasterium quod nunc Biclaro dicitur, vbi congregata monachorum societate, scripsit regulam ipsi monasterio profuturam. Sed & cunctis Deum timentibus satis necessaria omnia addidit, & in libro Chronicorum ab anno primo Iustini iunioris principatus, vsq; in annum octauum Mauritii principis Romanorum & quarto Reccaredi regis anno, historico compositoque sermone valde vtilem historiam & multa alia scripsisse dicitur, quod ad nostram notitiam non peruenit.

XXXII.

Vtropius Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, dum adhuc in monasterio Sirbitano degeret, & pater esset monachorum, scripsit ad ad Papam Licianum, cuius suprafecimus mentionem, valde vtilem Epistolam; in qua petit ab eodem pro qua re baptizaris infantibus chrismæ post hæc vnctio tribuatur. Scripsit & ad Petrum Episcopum Hircaincensem, de distinctione Monachorum, salubri sermone compositam Epistolam, & valde Monachis necessariam.

XXXIII.

Maximus Cæsaraugustanæ ciuitatis Episcopus multa versu prosaque componere dicitur. Scripsit & breui stylo historiolam de iis quæ temporibus Gothorum in Hispaniis acta sunt historico & composito sermone.

Sed & multa alia scripsisse dicitur, quæ necdum legi.

Explicit liber de scriptoribus Ecclesiasticis.

BEATI

ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, DE VITA VEL OBITV SANCTORVM QVI DEO placuerunt.

PRAEFATIO quorundam Sanctorum, nobilissimorumque virorum ortus, vel gesta cum genealogiis suis, in hoc libello edita sunt. Dignitas quoque, & mors eorum, atque sepultura sententiali brevitate notata. Quæ quamvis omnibus nota sunt, qui per amplitudinem percurrunt scripturarum, facilius tamen ad memoriam redeunt, dum brevi sermone leguntur, qui in scriptura laudibus præfuerunt.

Adam.
Abel.
Enoch.
Noë.
Melchisedec.
Abraham.
Isaac.
Iacob.
Loth.
Ioseph.
Iudas.
Ruben.
Symeon.
Leui.
Zabulon.
Isachar.
Dan.
Gad.
Aser.
Neptalim.
Benjamin.
Effraim.
Manasses.
Iob.
Moses.
Aaron.
Iosue.
Phinees.
Gedeon.
Iephte.
Samson.
Samuel.
Dauid.
Salomon.
Helias.
Elisæus.
Esaias.
Hieremias.
Ezechiel.
Daniel.
Oseas.
Iohel.
Amos.
Abdias.
Ionas.
Naum.
Abacuc.
Sophonias.
Aggæus.
Zacharias.
Malachias.
Nathan.
Achias.
Addo.
Azarias.
Helias.
Elisæus.
Zacharias.
Thobias.
Tres pueri.
Esdras.
Zorobabel.
Hester.
Iudith.
Machabæi.
Zacharias.
Elisabeth.
Iohannes.
Maria.
Simon Petrus.
Paulus.
Andreas.
Iacobus.
Iohannes.
Philippus.
Thomas.
Bartholomæus.
Matthæus.
Iacobus Alphæi.
Iudas Iacobi.
Mathias.
Simon Zelotes.
Lucas Euangelista.
Marcus Euangelista.
Barnabas.
Timotheus.
Titus.

I.

ADAM protaplastus, & colonus Paradisi, princeps generis & dilectus, ad imaginem Dei factus, vniuersitati prælatus, qui creaturæ nomina dedit, atq; in eis potestatem dominandi accepit. Hic in deliciis florentis paradisi constitutus, inter redolentes aromatum sylvas, ac vernantia floribus arua, rudis habitator, nouæ vitæ gaudia peragebat. Vbi tellus fœcundatur perpetuo virore, vbi fons decurrens quadrifluo labitur. Sed postquã serpentis dolo, lingua pollutus fœminea, per tactum ligni loci beatitudinem prophanauit, paradiso proiectus terram sentibus squalentem, operarius gemens incoluit: amissaq; immortalitate, in puluerem, (vnde carnis sumpserat ortum, post cursum annorum nongentorum triginta) rediit. Hinc iam posteritas in crimine huius parentis, exul est paradisi facta, ac labori mortiq; subacta ingemuit. Sepultus est autem in loco *Arbe*: quid locus nomen à numero sumpsit, hoc est, *quatuor*, pro eo quod tres Patriarchæ ibidem sint sepulti, & hic quartus Adam. Hæc est Ebron Metropolis vrbs Allophylorum; in qua fertur quondam fuisse habitatio gygantum, vbi etiam & Dauid postea vnctus est in regem. Est autem ciuitas fortis Iudæ in sacerdotibus separata, distans ad australem plagam millibus xxij. procul ab Hierusalem.

II.

ABel filius Adam, & pastor ouium, in vita innocens, in morte patiens, post mortem non silens. In martyrio primus, in obedientia summus, in sacrificiis Deo placens. In meritis fratri displicens, quem Cain impius, & fratricidã nouus, ira stimulante, inuidiq; innocuum, ferro mundum, sanguine immaculatum prostrauit: cum adhuc innocens ferrum, cruoris humani facinus non haberet.

III.

ENoch filius Iareth, septimus ab Adam, placens Deo, malorum nescius, mortis ignarus: qui sceleratorum hominum non ferens angustias, à perniciosis contractibus mundi subtractus, meruit in eum locum transferri, vnde fuerat protoplastus exclusus, scilicet in æqualem habitationem beatæ vitæ. Sublatus est autem annorum CCCLXV. Manet autem hactenus in corpore; in consummatione mundi restituet cum Helia mortalem vitæ conditionem.

IV.

NOë filius Lamech, decimus ab Adam, secundus restaurator orbis, atq; reparator iustitiæ insignis, longanimis in spe, sapiens, in opere iustus, Arcam condidit, admonitus introiuit, nec corruit turbulenti diluuii fluctib. nec fragores ventorũ, vel murmura cœli expauit. Gestatur per procellas, nec mergitur. Serpentib. sociatur

& bestiis, nec terretur. Cui ferae colla submittunt, alites famulantur: namq; auem misit, redeuntem sustinuit: sed perfida fraude corui decipitur. Merito columbae gestatis ore ramum paciferum edocetur: referatisque foribus Arcae, bestias & cuncta animantia per septem dies abire permittit. Ipse postmodum egressus cum liberis, Deum collaudat, electus victimas immolat. Cuius arcam veteres resedisse testantur in Armenia, super montes Arath. Hic nongentesimo L. anno mortuus est.

V.

Melchisedec, rex Salem, sacerdos, altissimi, primusque iure oblatorum sacrificii, cuius origo secreta. Hunc esse aiunt Hebraei Sem primogenitum Noë, tritauum Abrahae. Ipse est enim pater patrum, Prophetarum & Apostolorum origo. Ipse est, qui paternae pietatis benedictione, Dominus fratris esse promeruit. Qui versis incedens vestigiis, patris genitalia texit, nec deriuit ebrium, vt procax & reprobus filius, sed velauit vt verecundus. Vnde accidit in lege Iudaeorum, parentes à filiis nunquam videri nudatos. Hic Abraham reuertente post victoriam, benedixit. Idem in typo veri sacrificii, de frugibus terrae primus panem & vinum Deo obtulit: quia sacerdotium & regnum iure primogenitis debebatur, antequam Aaron sacerdotio fungeretur. Hic etiam prior omnium post diluuium vrbem Salem condidit. In qua etiam & regnauit, quae postea Iebus, siue Solyma, & nunc deriuato vocabulo, Hierosolyma vocitatur. Vixit annis sexcentis, & perdurauit vsq; ad LXX. aetatis Abrahae annum, & mortuus est, ac sepultus in ciuitate sua Hierusalem.

VI.

Abraham pater gentium, filius Tharae, de stirpe Sem, natione Chaldaeus, fide primus, exul spontaneus, obediens in praeceptis, credulus in promissis, pauper in patria, in peregrinis locuples, in praeliis victoriosus, in victoria non auarus. Reges quinque superauit, & spoliis exuit, captiuumq; parentem reduxit. Eo summus, vt Trinitatem in typo videret, & vnitatem in mysterio veneraretur: eo fidelis, vt in promisso germine, contra spem naturae crederet. Adeo iustus, atque deuotus, vt indulgentiam vnici pignoris, diuinitati non praeponeret: sed incūctanter praeceptis Dei parens ad immolandum filium religiosus parricida gladio dexteram armaret. Qui dum distringit ferrum, vnicum pignus in victimam oblaturus, nec natum perdidit & hostiam non amisit. Filium enim in sacrificium obtulit, & arietem pro filio immolauit. Obiit CLXXV. annorum, sepultusq; est in agro Ephron, in spelunca duplici: in cuius interiori parte sepultum fetunt Adam, in exteriori vero Abraham. Distat autem hic locus, vt Iosephus edocet, vij. ab vrbe Ebron stadio. Ibique adserit Abraham & filium eius monumentum habere pulcherrimum, instructo marmore, & opere elegantissimo, illuc etiam & therebintum magnam arborem à constitutione fuisse adseuerat. Hanc Hieronymus vsque ad Constantini imperium regis perduraſſe scribit: ipse est enim quercus Mamrae Amorthaei, quae fuit curia Abrahae; quae apud gentiles in tanta extitit veneratione, vt eam muri ambitu circumseptam, solenni consecratione colerent.

Genes. 22.

Genes. 25.

VII.

Isaac filius Abraham, ex repromissione in terra Chanaan genitus, semen aeternum vocatus. Coniugalis vitae castimonia clarus, promptus ad gratiam, ad ignoscendum paratus, qui excludentes non armis, sed patientia vicit, qui poenitentes cum bonitate recepit. Qui per timorem Dei eo vsque detulit honorem patri, vt ad aram sponte sacrificandus accederet, atque in figuram Christi mortem non recusaret. Obiit CLXXX. annorum, sepultusque est iuxta patrem suum.

Genes. 22.

VIII.

Iacob filius Isaac, natus in terra Chanaan, dilectus matri, supplantator fratris, humilis quoque & simplex, & innocenter habitans domum: qui peregre profectus, dum consortio egeret hominum, comitatum meruit Angelorum. Hic tamen postquam primogeniti praeripuit benedictionem, obediuit matri, & fraternae iracundiae patienter cessit, patriamq; & parentes relinquens, exul effectus, seruitutem longam sustinuit, laborem famis pertulit, & frigoris. Seruiuit socero, vt pastor mercenarius pauit gregem, expectans non diuisionem, sed de gregis lucro mercedem. Hic autem cum Domino colluctans, praeualuit. Hic facie ad faciem Deum vidit. Hic famis inopia pulsus, cum praeclara progenie ingressus est Aegyptum. Emensis CXLVII. annis, naturae reddit obitum, & à filiis reductus est in terram Chanaan, & sepultus iuxta patrem.

IX.

Loth filius Aram, consanguineus Abrahae, pater Moab & Amon: apud Chaldaeos natus, homo iustus, hospitalis. In Sodomis pie, casteque inter nefariam gentem conuersatus, qui propter solum hospitalitatis officium etiam susceptor effectus est angelorum. Sulphureum exitium, ac Sodomitarum euasit incendium. Mansitque postea in vrbe Segor, quae est iuxta mare mortuum, ibiq; balsamum gignitur, & copiosa poma palmarum.

X.

Ioseph princeps Aegypti, filius Iacob ex Rachel, ortus in terra Chanaan, benedictus in primogenito ab Israel, & accipiens primatum Ruben, dilectus patri, & solus haeres paternae possessionis. Hic zelo sublatus à fratribus, in lacum mittitur, ob inuidiam venditur, factus humilis vsq; ad seruitutem, patiens vsque ad carcerem, pudicus vsque ad passionem, sit interpretatione sapiens, in consilio futuro prudens, in regno particeps, in foecunditate ordinator prouidus. In fame dispensator iustus, ad reddendum pro malo bonae retributionis gratiam promptus, dum iniuriam fratribus non rependit: sed fame depulsis necessitate subsidia cōtulit. Principatus est in Aegypto annis LXXX. Exactisque aetatis CX. annis, longe quietis gratiam, diem vltimum concluſit. Sepultusque est in Aegypto; cuius ossa transtulerunt filii Israel in Sichem ciuitatem patris sui Iacob, quam Graeci Sichimam vocant. Ipsa est autem; quae nunc vocatur Nicopolis, vrbs Samaritanorum, vbi sepulchrum eius vsq; hodie cernitur.

XI.

Iudas regalis successionis, insignis prosapia, cui ducatus bellorum, & Israel traditur regnum: qui nomen genti ex suo nomine dedit, praepotens vt leo in regni virtute, & clarus in splendore potentiae. Cuius quidem imperii posteritas non cessauit, quousq; Christus quasi catulus leonis ex germine eius ortus ascenderit, atq; spes gentium ex virginali procedens vtero coruscarit.

XII.

Ruben primogenitus filius Israel, aetate fratribus maior, sed posteritatis numero minor, paternum thorum polluit, atque ordinem primogenitae dignitatis amisit.

XIII.

Symeon princeps scribarum, & violatae pudicitiae vindex, non habens hereditatem, sed manens in tribu Iuda, particeps in possessione.

XIV.

Leui sacerdotalis author originis, cum tribu Iuda permixtione generis vnctus, sed in Israel totus diuisus, carens propriae sortis funiculo, & habitans in vniuersis sceptris fratrum.

XV.

Zabulon possessor maris magni, & littorum, & dominans in cunctis vrbibus Sidonum.

XVI.

Sachar studiosus in laboribus terrae, possidens Galilaeam, & de benedictionibus sui fructus dona portigit regibus.

XVII.

Dan, cuius ex germine Samson, & sceptrum tenet Israël, fortis Nazaraeus, & triumphator in hostibus, obsidens in morem serpentis Philistinorum semitas, & equitatum eius spiritu oris sui depopulans.

XVIII.

Ad in procinctu prælii expeditus, pro filiis trans Iordanem relictis aduersus hostes gentis dimicat, & forti brachio victor triumphat.

XIX.

Aser diuitiis insignis, replens delitiis principes.

XX.

Ephtalim in pinguedine terræ vberrimus, & doctrina legis abundans.

XXI.

Beniamin inter fratres ortu posterior, imperio prior: cuius natiuitatis processus matri dedit occubitum. Ipse lupus vorax, & sanguinarius, qui super basem sortis suæ mane hostiæ sanguinem fundit, & ad vesperam escas principibus & sacerdotibus diuidit.

XXII.

Fraim semen Ioseph, & adoptiuus filius Israel, in numero Patriarcharum benedictionis testamento relictus, minor ætate fratris, sed prælatus gratia benedictionis; in cunctis fortior, & inter fratres dominator inuictus, hic partem tribus Leuitarum accipit.

XXIII.

Manasses dilatatus in millibus vna cum fratre suo, mystice possedit Ioseph tribum. Hi omnes patres Apostolorum, & principes populi Iudæorū, tribus Iacob: & præclara progenies Israel. Quibus pater moriens pro diuitiarū copiis, sanctificationis gratiam dereliquit. Qui, regnante Ioseph in Ægypto, regnauerunt, ibique etiam post longam vitæ quietem, occubuerunt atque sepulti sunt.

XXIV.

Iob filius Saræ de Bosra, rex Idumæorum, quartus post Esau, successor Balæ filii Beor, homo Gentilis, fide stabilis, humilitate summus, hospitalitate præcipuus, in disciplina mansuetus, in eleemosynis largus, dies in censu, exemplo factus egenus, locuples in liberis, repente orbatus, tentationi traditur; sed contra tentationem, fidem religionis armans, fit gloriosus in certamine, æquanimis in dolore, damna rerum pertulit, funera pignorum doluit, corporisque vulnera patienter excepit, & inter supplicia semper Deum glorificauit. Male suadentem insuper sapienter sustinuit coniugem: verba amicorum ratione superauit. Pro tanta virtute patientiæ, duplicin fine remuneratione subleuatur, recipiens post rerum casum duplicem claritatem bonorum. Post noctem enim tristitiæ, diem genuit: post fœtores vlcerum, cassiæ fragrantiam edidit. Post abiectionem cornu, inunctionem regni promeruit: & tubiam in accinctu laudis adsumpsit. Vixit autem post plagam clxx. annis: & fuerunt omnes dies vitæ eius ccxlviij. anni, & mortuus est, atque sepultus in regione sua. Hunc Hebræi adserunt non fuisse de genere Esau, sed de genere Nachor, fratris Abraham descendisse stirpe, & fuisse eum temporibus Patriarcharum. Nachor autem genuit Chus, de cuius stirpe creditur generatus: quod in exordio voluminis sui notatur, *Vir erat in terra Chus, nomine Iob, &c.*

XXV.

Moyses filius Amram, ex tribu Leui, dux & Propheta in Israel, regis filiæ adoptiuus, Dei amicus, Pharaonis dominus, in rubo flammante & non vrente, vocibus angelicis euocatur. Quem vbi exemplo formaret Deus, in sirium positam eius manum iussit emori, & rursus retractam, vigori & motui reddidit caloris. Cuius facies spe foris gloriæ illuminatur, humilis in recusando mysterio, subditus in suscipiendo, in conseruando fidelis, in exequendo pertigil, in regendo populo vigilans, in corrigendo vehemens, in amando ardens, in sustinendo patiens. Qui pro subiectis se Deo interposuit consulenti opposuit irascenti. Hic pro populi libertate, propriam obiecit salutem regis sæuissimi, non minas, non tela repudiauit. Qui etiam extulit contra dracones eius virgam, ac per manum Dei oppugnatoris Israel, decē plagis eius imperium verberauit. Primum in cruorem vertit fontes & flumina, dehinc ranarum multitudine vrbes, muscarum nubibus aëra compleuit, mortem intulit iumentorum. Percussit vlcere homines, vastauit grandine terras. Obduxit tenebris cœlū. Post hæc exspoliauit Ægyptios, eductisque populis, eremi pandit iter, flammea præcedente columna: nec mora, mare transiens diuidit. Refrenatisque hinc inde aquarum cumulis pergente populo, viam sicco vestigio præbuit, hostes dehinc operuit fluctibus, atque amaras aquas per tactum ligni in suauitatem conuertit. Quin etiam esurienti Israel cœleste præbuit pabulum, volucrumque escis repleuit locum castrorum, percussit insuper petram, atque extemplo duro saxorum, copiosa fluenta manauerunt. Ascendit quoque verticem montis Sinai, faciem Domini contemplaturus, ibi xl. dierum ieiunia pertulit: descendens, legem acceptam à Deo, populo tradidit, rituque religionis instituit. Inter hæc quoque bella gessit, victoriis claruit, virgam in manu tenens hostes quos non contigit separauit: lethiferos aspidum morsus, ærei serpentis adspectu, sanauit: Dathan & Abyron tertæ compagibus ruptis, profundos in hiatus deiecit. Ad extremum, conscendit montem Thabor, terramque repromissionis demonstrante Domino, adspicit. Mortuusque est, iubente Domino, in monte Abarim: sepultusque est à Domino in valle Moab, quæ est in Arabia. Rexit autem populum Dei in eremo, annis xl. Obiitque annorum cxx. Quidam autem eum viuere testantur, pro eo quod sepulchrum eius non reperitur, & quia adparuit Domino in monte cum Helia. Mortuum autem illum esse, non raptum, certissime sacra scriptura testatur.

XXVI.

Aaron, frater Moysi, & insignis miraculorum socius, atque in lege sacerdos Domini primus. Cuius virga sorte electa fronde germine floruit. Quique thuribulum in dextra gestans, furenti se flammæ opposuit, atque stans inter viuos & mortuos, obiectu sui corporis trāsire ignē, ad agmen viuentium non permisit. Hic per hostiam victimarum & sanguinis, futuram Christi passionem expressit. Hic ius & principatum sacerdotii, per ordinem generis, & successionis suæ transmisit. Anno autem xl. egressionis filiorum Israel de terra Ægypti, cum esset annorum cxx. mortuus est iuxta præceptum Domini in monte Hor, qui est iuxta petram insignem Arabiæ vrbem. Ibi & sepulta iacet soror eius Maria, vbi etiam & nunc vsque ostenditur rupes, qua percussa Moyses aquas sitienti populo præbuit. Est autem hic locus in extremis finibus Idumæorum.

XXVII.

Iosue, filius Nun, ex tribu Ephraim, in Ægypto natus; Moysi discipulus, & potestate successor, nonique prælii triumphator. Qui quousque expediretur victoria, vt sol staret cœlo, imperauit: Iordanis etiam cursum transitu suo stare fecit. Ciuitatis Hiericho inexpugnabiles muros clangentium tubarum sono, deiecit. Chananæorū euertit regna, reges extinxit: ac populum Dei solus in terram repromissionis induxit, eamque sorte distribuit. Viginti septem annis præfuit. Occubuitque ex. annorum, atque sepultus est in Tamnasar ciuitate sua, quæ sita est in latere montis Gair, contra Aquilonem: ibique hodie insigne monumentum eius ostenditur. Est autem in tribu Dan.

XXVIII.

Phinees sacerdos, filius Eleazari, zelum Domini agens, coëuntem impudicum simul cum Madianitide telo percussit, atque perpetuas sacerdotii insulas, præmiumque victimarum in generationibus seculi meruit, pro eo quod zelo diuini amoris accensus, iram Domini feriendo placauit.

XXIX.

Gideon filius Ioas, ex tribu Manasses, genitus in solitudine, liberator populi, & multorum pater extitit filiorum, manu fortis, consilio strenuus, signis explorans futuræ documenta victoriæ, potentiamque Dei in vellere cognouit. Hic cum ccc. viris, aquam lingua lambentibus, non tela in dextris, sed tubas, nec læua clypeum, sed

hydrias proferentibus, hostem terrore perculit, ac victor de Amalech fortiter triumphauit. Iudicauit Israel annos xl. mortuusque est senex, & sepultus in sepulchro Ioas patris sui in Efrata, de familia Ezri.

XXX.

Iephte ortus ex tribu Gad, felix in præliis fidelis in promissis, adfectum pietatis exuperans tolerantia mentis. Hic vouerat Deo, vt si quid illi post victoriam reuertenti primum occurreret, immolaret. Nam rediens ex hostibus, Amonitarum triumphator, ne polluereturlabe periurii, pollicitam sponsionem compleuit: ac filiam, quæ prima victori occurrerat, imo lauit. Iudicauit Israel vj. annis, & mortuus est: sepultusque in ciuitate sua Galaath, quæ est in dimidia tribu Manasse.

XXXI.

Samson filius promissionis, generatus à patre Manue ex tribu Dan, Nazaræus vocatus, liberator Israel & omnium fortissimus. Iste fugientem necauit leonem, fauumque ab ore mortui tulit. Seras quoque portarum humeris tollens, in vertice montis imposuit. Vulpium caudis igne iunctis, totam regionem Philistinorum succendit. Vinctus etiam rescindis funibus, in maxilla asini mille viros peremit. Nexuorum interea vincula, vt lanea fila disrupit. Post hæc auaritia illecebrosæ mulieris deceptus, detonsis crinibus, vim suæ virtutis amisit. Nec mora, effossis oculis columnas templi concutiens, ruina oppressus pariter cum hoste defecit. Iudicauit Israel annis xx. & positus est in sepulchro patris sui, in ciuitate Sebul, quæ est in tribu Iuda, decimo procul lapide ab Eleuteropoleo, contra Septentrionalem plagam, iuxta viam quæ ducit Nicopolim.

XXXII.

Samuel Propheta filius Helcana de Ramathà, de tribu Efraim, connumeratus Moyses in sacerdotibus Dei, ab ipsis cunabulis Domino consecratus, sedulus in ministerio, in gente princeps, in templo vates. Cuius verbo obtemperauerunt cœli, occurrerunt nubila, effusi sunt imbres. Hic triumphator ex hostibus, adiutorii lapidem posuit: hic primus principes in regno vnxit. Sepultus est in viculo suo Ramatha, qui est secus Bethlehem.

1. Reg. 15.

XXXIII.

David idem rex & Propheta, ortus de genere Iuda, filius Iesse, natus in Bethlehem puer pastor ouium, inter fratres ætate iunior, mente præstantior, à Domino in regno vocatus, à propheta in regno vnctus, belliger iuuenis, in certamine singularis, in triumpho gloriosus, vincendo veteranus, patiens in aduersis, prudens in periculis, in peccato proprio dolens, in alieno funere lugens, promptus ad pœnitentiam, velox ad veniam, in cõuitio mitis, ad misericordiam facilis. Qui inimicum regem, dum posset nõ nocuit, sed tantum reseruauit traditum, & vindicauit occisum. Hic leonem & vrsum sine gladio interfecit. Citharæ suauitate immundum spiritum depulit, gigantes expugnauit. Igitur quadragesimo interea regni, & lxx. ætatis anno, diem vitæ suæ supremum consummauit: sepultusque est in ciuitate sua Bethlehem, quæ alio vocabulo vocatur Eufrata. Ibi etiam dominus noster Iesus Christus, secundum carnem est genitus. Ibi etiam Rachel cum Benjamin peperisset, occubuit. Ibi etiam sepulchrum esse patris sui ostenditur. Est autem hic locus in tribu Iuda vj. ab Hierusalem miliario positus, contra meridiem in itinere, quo pergitur Ebron.

XXXIV.

Salomon, filius Dauid, editur ex Bersabea in Hierusalem. Antequam nasceretur, vocatus sapientissimus omnium, & dominici dedicator templi, felix imperio, paternis meritis impar, dilectus Deo, sapiens in iudicio, in sententia iustus, pacificus in regno. Qui popposcit sapientiam, & impetrauit: vt sciret disputationem orbis terrarum, & virtutes elementorum, naturas animalium, & cogitationes hominum. Hic quoque mores, rerum naturas reperit, & sacramenta ecclesiæ reuelauit: cuius principia bona fuerunt, nouissima autem mala. Nam post miram virtutum gloriam, amore deprauatus fœmineo, acceptam sapientiam perdidit, & in profundum idololatriæ flenda ruina demersit. xl. annis regnauit. L. & duobus vitam peregit. Dehinc filium imperio & vitæ dedit, sepultusque est in ciuitate patris sui Bethleheem.

XXXV.

Helias Thesbites, sacerdos magnus, atque Propheta, habitator solitudinis, fide plenus, deuotione summus, in laboribus fortis, industria solers, excellenti ingenio præditus, in exercitatione disciplinæ rectus, in sancta meditatione assiduus, metuque mortis intrepidus. Verberauit tyrannos, sacrilegos interfecit, multisque signis virtutum effulsit, & triennii siccitate clausit imbribus cœlum. Orauit rursum & cœlum dedit pluuias. Mortuum mulieris filium suscitauit. Cuius virtute hydria farinæ nõ defecit: vas olei perpetuo fonte manauit. Cuius verbo, super sacrificium ignis de cœlo descendit, duos quinquagenarios cum militibus cœlesti igne combusit. Iordanem transiens, tactu meloris abrupit. Post hæc igneo curru in cœlum raptus ascendit: venturus iuxta Malachiam Prophetam in fine mundi, præcursurus Christum, nuntiaturus vltimum eius aduentum, cum magnis virtutibus, prodigiisque signorum: ita vt etiam bellum gerat Antichristus aduersus eum, vel qui cum eo venturus est, & occidet eos. Cadauera quoque eorum in plateis insepulta iacebunt. Dehinc suscitati à Domino, regnum Antichristi plaga magna percutient. Post hæc veniet Dominus, & interficiet Antichristum gladio oris sui, & eos qui adorauerunt eum. Et regnabit Dominus cum omnibus sanctis suis, in gloria sempiterna.

XXXVI.

Eliseus, Heliæ discipulus ex Amelmoth oppido ex tribu Ruben, cuius ortu aurea vitula in Galgalis mugitum dedit, eiusque vox in Israel personuit. Tunc quidam præsagus vates prædixit, Hodie in Israel natus est Propheta, qui cuncta eorum destruet idola. Hic gemino Heliæ glorificatus spiritu, plurimis atque magnis virtutum signis emicuit. Iordanem tranfitu suo diuisum refrenans, vndas retro conuertit. Aquas Hiericho steriles, demisso vasculo ad fœcunditatem perduxit. Pueros insultantes sibi verbo tradens bestiis repente vorauit: sanguineas aquas in necem hostium decurrere fecit. Inter hæc sterilem conceptione fœcundauit, eiusque filium mortuum suscitauit. Ciborum temperat amaritudinem: denique ex decem panibus plebem refecit, reliquias collegit, & Naaman lepra stigmatib. lauacro Iordanis purgauit. Lepra quoque maledictum adsperfit discipulum: ferrum securis in Iordane mersum ligno in aquas misso supernatare fecit. Hostes Syriæ cæcitate percussit: mortem incredulo prædicauit, fragore quadrigarum fugauit hostem. Obsidionem dispersit, famem depellit. Postremo, post mortem exanimi cadaueri vitam dedit. Cuius sepulcrum vsque hodie in Sebastea ciuitate ostenditur, honore satis digno, & digna habitum veneratione.

XXXVII.

Esaias, filius Amos, non illius Prophetæ sed alterius, qui simili nuncupatus est nomine. Ille enim ex numero pastorum fuit, de oppido Tecue: hic autem genere nobilis ortus in Hierusalem, quem etiam aiunt Hebræi socerum fuisse Manasse. In quo tanta fuit sanctitas, & vitæ excellentia, vt vnam tantum dicatur habuisse tunicam cilicinam: quaque etiam postmodum pro delicto populi abiecta, sacco membra cooperuit. Sed & hoc ad extremum deposito, iuxta Domini imperium, nudo corpore, nudoque vestigio, in conuentu populorum conuersatus est. Sicque feruoren æstiuum, hyemisque pruinas, atque imbrium potestates sustinuit: vt Dei præceptis obediret, & populi deploraret delicta. Hic quindecim gradibus recedentem vmbram retro ascendere iussit. Huius oraculo, rex Ezechias mortis dilationem promeruit: quę Manasses extensum à vertice per medium secuit, atrociquè supplicio excruciatum, extinxit. Tradunt autem Hebræi, duabus ex causis interfectum fuisse Esaiam. Vna, quod eos appellauit principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ. Altera, quod restante Domino ad Moysen, *Non poterit vir videre faciem meam*, iste ausus est exclamare, *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum*. Non arbitrantes

cæci-

cæcitati mente Iudæi, quod in sequentibus faciem & pedes Dei, Seraphin texisse narrauerat, ac media tantum eius vidisse scribat. Iacet sub quercu Rogel, iuxta decursus aquarum: quas olim Ezechias rex Iuda, tumulo constructo terræ operuerat.

XXXVIII.

Hieremias, ex tribu sacerdotali ortus, in vico Anatoth, qui est tribus millibus ab Hierusalem, Sacerdos in Iudæa positus, Propheta in Gentibus consecratus, antequam plasmaretur, agnitus, antequam procederet sanctificatus: & vt virgo permaneret admonitus. Hic prædicare puer cœpit, arguens populum ob delicta, & sæpius eundem cohortans ad pœnitentiam. Sed plebis perfidæ sæuientis crudelitate adficitur sæpe, atque ligatur: in carcerem etiam mittitur, & proiicitur in lacum. Ad vltimũ, apud Thamnas, in Ægypto à populo lapidatus est, sepultus in eo loco, vbi Pharao habitauit. Verumtamen, quia precibus suis serpentibus ab eo loco effugatis, Ægyptios à noxio aspidum morsu eripuit, insigni eum veneratione, amplissimoq; honore, iidem Ægyptii colunt, sepulcrumque eius insigni cultu hactenus venerantur.

XXXIX.

Ezechiel, sacerdos filius Buzi, genitus in terra Sarara, in typo Christi, filius hominis nuncupatus. Hic captiuus cum Ioachim in Babylonia ductus, ad concaptiuos prophetauit, corripiens eorum offensiones, & zelo Dei motus, cuncta eorum crimina turpitudinesque arguens. Quem dux populi Israel interfecit: pro eo quod seueritate pontificali corriperetur ab eo, ob impietatem sacrilegii. Sepultus est à populo in agro Mahurim, in sepulchro Semeæ faxar.

XL.

Daniel, de tribu Iuda, genere nobilis, princeps omnium Chaldæorum sacerdotum, regumque prosapia, & florens patriæ nobilitate. Hic sub Ioachim rege Iuda, filio Iosiæ post primum excidium Hierusalem, cum tribus pueris admodum puer in Babylonem translatus est. Vir gloriosus, & adspectu decorus, mente humilis, corpore castus, perfectus in fide, egregius in opere, in virtute summus, in prodigiis clarus, insignis cognitor secretorum cœlestium, præscius futurorum, visionum interpres. Qui continuatis ieiuniis, & orationis instantia, futura prænotescere meruit sacramenta. His virtutum portentis, atque signis effulsit principium. Sceleratorum senum iudicia reprehendens, castitatem fœminæ reuelauit. Tribus hebdomadibus dierum exorans, pro populo ieiunauit. Simulacrum Bel diuinæ aspirationis argumentis elisit: draconem Babyloniæ numen eiusdem gentis, ossa, pice adipe capillorum confecta, diuinæ mentis instinctu, incredibili admiratione disrupit. Et in lacum missus, rabiem mitigauit ferarum, atque virtute animæ fortis, inter frementes securus epulatur leones. Hunc Darius, postquam cum Cyro Babylonium subuertit imperium, honore maximo habitum secum tulit, & in Mediam abduxit. Qui etiam fertur dedisse signa in montibus super Babyloniam, dicens: Dum montis arbores fumauerint, finem instare Babyloniæ: dum visi fuerint incendiis conflagrare, finis erit totius mundi. Idem, dum ad Parthiam non defluxerit Tigris, regressio erit populi ad Hierusalem. Vixit autem vsque ad tempus Darii regis Persarum annis ex. Sepultusque est iam senex in spelunca regia solus in captiuitate cum gloria.

XLI.

Oseas de tribu Isachar, ortus in Bethlemoth, hic prænuntians dedit signũ, Veniet Dominus quum quercus quæ est in Silo, ex semetipsa in duodecim diuisa fuerit partes, totidemque quercus effecerit: & accidit ita. Hic in terra sua sepultus placida quiete dormiuit.

XLII.

Iobel, filius Phathuel de tribu Ruben, natus in agro Bethoron, permulta super Ierusalem prophetauit, & de consummatione gentium. Estque cum gloria & honore mortuus, & humatus in dicto agro Bethoron.

XLIII.

Amos, pastor & rusticus, & roborum moras distribuens non negare, sed gratiæ vocatione. Hic autem fuit ex oppido Tecue, quod distat ad australem plagam, sex millibus contra Bethlehem. Vltra autem, nulla est habitatio, sed sola in eremo diffusa vastitas patens, vsque ad mare rubrum, atque Indorum fines solis tantum pastoribus conscia & lata vacantium pecorum. Ex hac itaque pastorali regione fuit Amos, vnus de numero pastorum, quem dominus ablatum inde, misit ad populum Israel, præcipiens ei, vt Samariam pergeret, & ibi quæ ventura erant, prophetaret. Quem Amazias rex frequenter plagis affecit. Nouissime Ozias filius eius, vecte per tempora transfixo, crudeli morte necauit. Tamen semiuiuus, euectus in terram suam, post aliquos dies, dolore nimio vulneris animam cunctantem efflauit: sepultusque est cum patribus suis.

XLIV.

Abdias, de terra Sichem ortus in agro Bethaccaron. Iste est, qui sub Achaz rege Samariæ centum pauit prophetas. Iste est tertius ille dux, cui pepercit Helias: qui postmodum relicto Oziæ regis ministerio, Heliæ factus discipulus prophetauit, quique etiam morte propria obiit, sepulrus cum patribus suis in Sebastea ciuitate, vbi Elisæus prophetauit, & Ioannes Baptista venerabiliter requiescit.

XLV.

Jonas columba & dolens, filius Amathi, qui fuit de Geth ciuitate natus, ad Gentium præconium mittitur, missus cõtemnit, cõtemnens fugit, fugiens dormit: propter quem periclitabatur nauis, sed sors latentem reperit. Cetus abiectus deuorauit, & orantem reuomuit: reiectus, prædicauit subuersionem. Sed contristatur in pœnitentia vrbis, & saluti gentium inuidet. Gaudet etiam sub hederæ virentis vmbra, & dolet subito arescente. Et tradunt Hebræi hunc esse viduæ filium, quem à mortuis suscitauit Helias. Cuius sepulchrum in quadam vrbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo miliario Sephorum, itinere quo pergitur Tyberiadem.

XLVI.

Naum, de tribu Symeon, in Bathafarim natus, ibique mortuus, suo iacet tumulo.

XLVII.

Habacuc, de tribu Symeon, in agro Bethacat ortus est, & hic ante biennium reuersionis filiorum Israel, de captiuitate in agro Sabarta vita decessit.

XLVIII.

Sophonias, de tribu Symeon, filius Chusi in agro Saraba ortus, & gloriosa maiorum suorum stirpe progenitus, prophetauit, mortuusque est atque sepultus in agro suo.

XLIX.

Aggæus natus in Babylonia, iuuenculus Hierusalem venit, ædificationem templi ex parte conspexit. Hic iuxta sacerdotum monumenta glorioſe sepultus quiescit.

L.

Zacharias, filius Barachiæ, cum eodem Aggæo, & eodem tempore prophetauit.

LI.

Malachias post egressionem populi, in Sopha est genitus, vir iustus, & adspectu decorus, quem Iudæi Malachiam, id est, angelum domini ideo asserunt vocitatum: quia quæcunque prædicabat, confestim angelo de cœlis adueniente, confirmabantur. Hic autem admodum iuuenis moritur, atque in agro proprio sepelitur.

LII.

Nathan Propheta ex Gabaonitis, qui Dauid regem legem Dei docuit, & peccatum quod gessit in Bersabeæ præuaricator, manifestauit. Hic etiam quod non ædificaret Dauid domino templum, prædixit. Hic Salomonem vnguento in principem consecrauit. Obiit autem senex, sepultusque est cum dignitate.

LIII.

Achias Silonites, de ciuitate Heliæ, Salomoni regi prædixit, quod per mulieres à mandatis Dei decli-

H De eius vita, morte & sepultura Isidotus nihil dicit: aliqua vero Epiphanius libro de vita Prophetarum.

naret. Et mortuus est Achias, atque sepultus iuxta quercum in Silo.

LIV.

ADdo, in Samaria natus est. Qui ad Hieroboam immolantem idolis missus, in sermone Domini venit, eumque arguit immolantem. Huncad propria reuertentem, leo in via strangulauit, sepultumque eum tenet Bethel, ac Prophetam qui eum fefellerat.

LV.

AZarias, in terra oritur Gabatha, mortuus atque sepultus in agello suo.

LVI.

HElias Thesbites, de terra Arabum, cum esset in vtero matris suæ in Galaath, Suba pater eius somnium vidit: quod nascentem Heliam viri candidis vtentes vestibus salutabant. Quem in igneis institis fascibus obuoluebant, atq; pro cibo ignem ei ad nutriendum eum subministrabant. Hoc visum pater eius prophetis in Hierusalem indicauit: hocque ab eis recepit responsum, *Ne timueris*, inquiunt, *erit enim natio eius lumen, verbumque eius sapientia. Iudicabit enim Hierusalem in gladio & igne.*

LVII.

ELiseus, ex Amelmaoth, de terra Ruben cum nasceretur, vitula aurea cum magno boatu clamauit in Galgalis: ita, vt scilicet in Hierusalem boatus ipse audiretur. Dicit sacerdos præsciens futurorum: Propheta, inquit, in Israel hodie nascetur qui cuncta sculptilia destruet. Mortuus est igitur Eliseus: & in Samaria sepultus est.

LVIII.

ZAcharias, filius Ioiadæ sacerdotis, cxxx. annos agens, congregatis in atrio domus Domini populis, iuxta Ioas regis imperium, missis in eum lapidibus extinctus est. Hunc subleuatum continuo sacerdotes iuxta patrem sepeliunt.

LIX.

TObias, filius Ananiæ, ex tribu Nephtalim de ciuitate Cibihel, quæ est in regione Galilææ. Hic captiuus ductus est à Salmanazar rege Assyriorum in Niniue. Vir in timore Dei summus, in opere magnificus, in misericordia gloriosus, in exequiarum curis deuotus. Qui dum mortuos sepeliret, & inopes pasceret, cæcitate luminibus caruit: & post tenebras reseratis oculis, lumen claritatis præmeruit. Iacet in Niniue ciuitate, sepultus in pace.

LX.

TRes pueri, stirpe regia clari, memoria glorioſi, scientia eruditi, fide pares, deuotione stabiles, incorrupti corpore, sobrii mente, iudices prouinciarum, & regionum principes, paternarum quoque memores legum, & à cibis gentilium vel immolatis nequaquam polluti, leguminibus vitam degentes, & oleribus. Hi vigore virtutis, contempserunt mortem, idolum non adorauerunt. Regem cæuissimum fidei Dei virtute vicerunt. Restinxerunt quoq; camini flammantis incendia: & inter horrendas spillæ caliginis flammas hymnum apertis vocibus cecinerunt. Iacent in Babylonia pariter sub vno specu positi, & cum magna veneratione sepulti.

LXI.

ESdras sacræ scriptor historiæ, atque alter lator legis post Moysen. Hic etiam legem incensam ex Gentibus renouauit, Hebraicarumque literarum elementa inuenit. Hic reduxit Israel, & reædificare fecit Hierusalem. Mortuus est autem, ac sepultus cum patribus suis in Hierusalem.

LXII.

ZOrobabel, & Nehemias, ex tribu Iuda, sub Dario rege templum Domini ædificant, muros Hierusalem extruunt, atque Israel ad pristinum statum reducunt: cultum quoque religionis, eiusque sacerdotes, & Leuitas restituunt. Item, & ipsi in Hierusalem sepulti sunt.

LXIII.

ESther regina, filia fratris Mardochei, de stirpe Benjamin, captiua de Hierusalem in vrbem Susim translata, atque ad spectu formæ, & perspicua virginitatis excellentia, regi Persarum connubiis copulata. Hæc vt populum suum à periculo liberaret, morti se obtulit. Amicum regis aduersus populum Dei nefaria persuadentem, trucidandum persuasit: gentemq; liberam ab excidio eruit, atque à seruitute eripuit. Iacet sepulta in Susis vrbe Medorum, in qua etiam regnauit.

LXIV.

IVdith, filia Merari, de tribu Symeon, magnanimis, in gloria virorũ præstantior. Hæc pro salute populi morti se obtulit: nec trepidauit furorem regium. Nam dormientem necauit principem, & saluo pudore, suis ciuibus triumphalem victoriam reportauit. Vixit autem annis cv. Sepulta est in spelunca viri sui Manasse, in Baccuni ciuitate, quæ est in tribu Iuda, inter Dotham & Balmon.

LXV.

MAchabei vij. fratres, in fide stabiles, in spe fortes, diuinæ legis constantissimi obseruatores, inter tormenta acerbissima patientes, ab Antiocho rege, pro lege Dei, cum matre eorum atrociter interempti, coronas martyrii meruerunt.

VITA ET MORS SANCTORVM NOVI TESTAMENTI.

LXVI.

ZAcharias & Elizabeth ante Deum iusti, steriles in iuuentute, fœcundi in senio, requiescunt in Hierusalem.

LXVII.

IOannes Baptista filius Zachariæ, ex tribu Leui, in Hierusalem ortus, angelo denuntiante conceptus, prænuntius Christi, præco iudicis, Propheta altissimi, vox Verbi, amicus sponsi, testis Domini, lucerna luminis, terminus Prophetarum, baptismatis initium. Qui prænuntiatis, parentis vocem abstulit: genitus, officium linguæ resoluit. Qui, necdum editus, Christum prophetauit: salutauit ex vtero, in columba agnouit, in deserto monstrauit, cuius vestimentum lanugo fuit camelorum: habitatio, eremus: victus, mellis & locustarum cibus. Hic dum Herodem prohiberet, fraternum violare coniugium, carceralibus tenebris mancipatus est. Cuius caput regis filia ludens à patre præmium postulauit: at ille desectum malæ poscenti filiæ ebrius inter pocula dedit. Sepultus est in Sebaste oppido Palestinæ, quæ olim Samaria vocabatur: quam Herodes rex Iudææ, Antipatris filius, ob honorem Cæsaris Augusti, Græco nomine Augustam vocauit.

LXVIII.

MAria, quæ interpretatur *domina*, siue *illuminatrix*, clara ex stirpe Dauid, virga Iesse, hortus conclusus, fons signatus, mater domini, templum Dei, sacrarium Spiritus sancti, virgo sancta, virgo fœta, virgo ante partum, virgo post partum, virgo in partu. Salutationem ab angelo accepit, & mysterium Conceptionis agnouit. Partus qualitatem inquirit, & contra legem naturæ obsequii fidem non renuit. Quam Dominus ipse in cruce positus, per sanguinis Testamentum, virgini commendauit discipulo: vt ipsum mater haberet vicecomitem, quem filius nouerat integritatis esse custodem. Hanc quidam corporalis necis passione adserunt ab hac vita migrasse: pro eo, quod iustus Symeon complectens brachiis suis Christum, prophetauerit, dicens, *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Quod quidem incertum est, vtrum pro martyrii gladio dixerit, an pro verbo Dei valido & acuto præ omni gladio ancipiti. Specialiter tamen nulla docet historia Mariam gladii animaduersione peremptam: quia nec obitus eius vspiam legitur, dum tamen nec reperiatur sepultura.

LXIX.

SImon Petrus, filius Ioannis, frater Andreæ, ortus in vico Bethsaïda prouincia Galilææ, quæ est iuxta stagnum Genezaret. Cuius prima vocatione nominis Barjona, legis directa generatio est. Petrus in Christo Ecclesiæ firmamen-

A

mamentum est. Cephas corporis Christi, principatus & caput est. Simon Ioannis, virginitatis generatio incorrupta est. Qui dum apud Ioannem habeatur tertius, iuxta Marthæum eligitur primus: nec immerito, quia Apostolorum princeps est, & confessor primus filii Dei, & discipulus & pastor humani gregis, petra ecclesiæ, clauicularius regni, amator domini, atque negator. Confitendo laudatus, præsumendo elatus, negando lapsus lacrymando purificatus, confessione probatus, passione coronatus. Cuius nomini ex opere datur titulus, ex merito potestas imponitur. Hic in Gallitia, Ponto, Cappadocia, Bithynia, Asia, atque Italia Euangelium prædicauit, atq; harum virtutum signis effulsit. Pendulo gressu feruidus, mare calcauit: præteriens vmbra infirmos sanauit. Claudo pristinum integrauit officium: paralytici fluida membra, in proprium reparauit statum. Ananiam & Zaphiram reos perfidiæ, mortis animaduersione damnauit. Symonem etiam magicis artibus cœlum conscendentem, ad terram elisit. Hic postquam Antiochenam ecclesiam fundauit, sub Claudio Cæsare, contra eundem Symonem magum Romam pergit, ibique prædicans Euangelium, viginti quinque annis, eiusdem tenuit pontificatum. Septimo autem & tricesimo anno post passionem Domini, à Nerone Cæsare, in vrbe Roma, deorsum verso capite, vt ipse voluit, crucifixus est. Sicque post Apostolicum meritum etiam martyrio coronatur: sepultus Romæ in Vaticano, secus viam triumphalem, tertio lapide ab vrbe ad orientalem plagam.

B

LXX.

Paulus, qui ante Saulus, Apostolus Gentium, aduocatus Iudæorum, à Christo de cœlo vocatus, in terram prostratus, qui oculatus cecidit, cæcatus surrexit, ex persecutore effectus est vas electionis: ex lupo, ouis. Inter Apostolos vocatione nouissimus, prædicatione primus. In lege Gamalielis discipulus, in Euangelio Christi seruus, cuius patria Iudæa fuit, genitus de tribu Benjamin. Hic secundo post ascensionem Domini anno baptizatus, dignitatem meruit Apostolatus: atque plus omnibus laborans, multo latius inter cæteros Verbi gloriam seminauit, atque doctrinam Euangelicam, sua prædicatione compleuit. Incipiens enim ab Hierosolymis, vsque ad Illyricum & Italiam, Hispaniasque processit, ac nomen Christi multarum manifestauit gentium populis, quibus ante non fuerat declaratum, cuius miracula ista esse noscuntur. Raptus, tertium cœlum conscendit, seducentem Pythonis spiritum discedere imperauit, ac discessione damnauit. Adolescenti mortuo, vitalem redintegrauit spiritum. Cæcitate percutit magum: claudo proprium reformauit incessum. Diri serpentis nec sensit nec corruit morsu: sed igni dedit arsurum. Patrem etiam Publii, à febribus orando sanauit. Ob amorem Christi, multas passiones, grauiaque corporis sustinuit tormenta: in primis Iudaicas persecutiones, & Gentium miserias, & laborem, famem, sitim, frigus, & nuditatem, die noctuque profundi maris naufragia, & mille pericula. Rabiem ferarum, verbera, carcerales tenebras, & tormenta, cathenarum squalores, & vincula. Inter hæc ligatur à Iudæis, traditur Gentibus, lapidatur, ad necem, in sporta per murum demittitur, virgis cæditur, pœnis artatur. In carcere vinctus terræmotu facto resoluitur. Ad vltimum, à Nerone gladio cæditur, eo die, quo & Petrus crucifixus est. Sic enim oportuerat, vt hi, qui simul confessi sunt, vno die coronarentur. Sepultus Romæ in via Ostiensi, anno post passionem domini xxxvij. tertio ab vrbe Roma miliario, contra orientalem plagam.

C

LXXI.

Andreas, qui interpretatur decorus, frater Petri, secundum Ioannem primus: iuxta Matthæum, à primo secundus. Hic in sorte prædicationis, Scythiam, atque Achaiam accepit, in qua etiam ciuitate Patras cruce suspensus, occubuit.

D

LXXII.

Iacobus, filius Zebedæi, frater Ioannis, quartus in ordine xij. tribubus, quæ sunt in dispersione Gentium, scripsit atque Hispaniæ & occidentalium locorum populis Euangelium prædicauit, & in occasu mundi lucem prædicationis infudit. Hic ab Herode Tetrarcha gladio cæsus, occubuit. Sepultus in Carmarica.

E

LXXIII.

Ioannes, Apostolus & Euangelista, filius Zebedæi, frater Iacobi, virgo electus à Domino, atq; inter cæteros magis dilectus: qui etiam super pectus Magistri recumbés, & Euangelii fluenta, de ipso sacro dominici pectoris fonte potauit, & quasi vnus de paradisi fluminibus verbi Dei gratiam in toto terrarum orbe diffudit. Quique in locum Christi Christo iubente, successit, dum, suscipiens matrem Magistri discipulus, etiam ipse pro Christo, alter quodammodo derelictus est filius. Hic dum Euangelium Christi in Asia prædicaret, à Domitiano Cæsare in Pathmos insulam metallo relegatur, vbi etiam postea Apocalypsim scripsit. Interfecto autem à Senatu Domitiano, exilio resolutus, recessit Ephesum. Ibique ob hæreticorum refutandas versutias, efflagitatus ab Asiæ Episcopis, Euangelium nouissimus edidit. Cuius quidem inter alias virtutes magnitudo signorum hæc fuit, mutauit in aurum syluestres frondium virgas, litoreaque saxa in gemmarum fragmina in propriam reformauit naturam. Viduam quoque præcepto populi suscitauit, & redituum iuuenis corpus, reuocata anima reparauit. Bibens lethiferum haustum non solum euasit periculum, sed eodem prostratos poculo, in vitæ reparauit statum. Hic anno lxviij. post passionem domini Saluatoris, sub Traiano principe, longæuo vetustatis senio fessus, cum diem trãsmigrationis suæ imminere sibi sentiret, iussisse fertur effodi sibi sepulcrum, atque inde vale dicens fratribus, facta oratione, viuens tumulum introiuit: deinde, tanquã in lectulo in eo requieuit. Vnde accidit, vt quidam eum viuere adserant: nec mortuum eum in sepulcro, sed dormientem iacere contendunt. maxime pro eo, quod illic terra sensim ab imis scaturiens ad superficiem sepulchri conscendat, & quasi flatu quiescentis deorsum ad superiora puluis ebulliat. Quieuit autem apud Ephesum vj. Calendas Ianuarii.

F

LXXIV.

Philippus, à Bethsaida ciuitate, vnde & Petrus, Galatis prædicat Christum, Barbarasque gentes, vicinasque tenebris, & tumenti Oceano coniunctas ad scientiæ lucem fideiq; portum deduxit. Deinde in Hierapoli Phrygiæ prouinciæ vrbe, crucifixus lapidatusque obiit. Rectoque sepulcus cadauere, simul cum filiabus suis ibidem requieuit.

G

LXXV.

Thomas, Apostolus Christi, Didymus nominatus, & iuxta Latinam linguam, Christi geminus, & similis Saluatori, audiendo incredulus, videndo fidelis. Hic Euangelium prædicauit Parthis & Medis & Persis Hircanisque, ac Traianis, & destinans orientalem plagam, & interua Gentium penetrans. Ibiq; prædicationem suam vsque ad titulum suæ passionis perducens, lanceis transfixus occubuit in Calaminia ciuitate Indiæ, vbi & sepultus est in honore.

H

LXXVI.

Bartholomæus Apostolus: nomen ex Syria lingua suscipiens, Lycaoniam in sorte prædicationis accepit: atque Euangelium iuxta Matthæum apud Indos in illorum linguam conuertit. Ad vltimum in Albano maioris Armeniæ vrbe viuens à Barbaris decoriatus, sicque terræ conditus est.

LXXVII.

Matthæus Apostolus & Euangelista, qui etiam ex tribu sua Leui sumpsit cognomen, ex publicano à Christo electus, ex peccante translatus, primum quidem in Iudæa euangelizat, postmodum in Macedonia prædicat: requiescitin montibus pastorum.

LXXVIII.

Iacobus Alphæi, Episcopus Hierosolymorum primus, cognomento iustus, Soforis matris domini filius, vnde & frater domini vocatur. Homo lucis & operarius

veritatis: tantæque etiam sanctitatis, vt fimbriam vestimenti eius certatim cuperent attingere populi. Hic dum in Hierusalem Christum Dei filium prædicaret, de templo à Iudæis præcipitatus, lapidibus opprimitur. Ibique iuxta templum humatur. Quem Iosephus tantæ sanctitatis in Iudæa perhibet extitisse, vt propter eius interfectionem Hierosolyma credatur esse diruta.

LXXIX.

Iudas, Iacobi frater, in Mesopotamia, atque in interioribus Ponti euangelizans, feras & indomitas Gentes, quasi belluarum naturas, sancto dogmate mitigat, & fidei diuinitate subiugat.

LXXX.

Mathias de lxxij. discipulis vnus, & pro Iuda Iscarioth duodecimus inter Apostolos subrogatus, electus est sorte, & solus sine cognomine. Cui datur Euangelium prædicationis in Iudæa.

LXXXI.

Simon Zelotes, qui prius dictus Chananæus, zelo Domini feruens, par in cognomento Petri, & similis in honore, accepit Ægypti principatum: & post Iacobum iustum, cathedram tenuit Hierosolymorum. Post annos autem cxx meruit sub Traiano per crucem sustinere martyrii passionem, Iacet in Bosphoro.

LXXXII.

HI fuerunt Christi discipuli, prædicatores fidei, & doctores Gentium: qui dum omnes vnum sint, singuli tamen eorum propriis certisque locis in mundo ad prædicandum, sortes proprias acceperunt. Petrus namque Romam accepit: Andreas, Achaiam: Iacobus, Hispaniam: Ioannes, Asiam: Thomas, Indiam: Matthæus, Macedoniam: Philippus, Galliam: Bartholomæus, Lycaoniam: Simon Zelotes, Ægyptum: Mathias, Iudæam: Iacobus frater Domini, Hierosolymam: Iudas frater Iacobi, Mesopotamiam. Paulo autem, cum cæteris Apostolis, nulla sors propria traditur: quia in omnibus magister & prædicator eligitur. Nam sicut Petro & reliquis circumcisionis est Apostolatus datus: ita Paulo præputii in Gentibus. Hic autem septem ecclesiis, & tribus euangelizat discipulis.

LXXXIII.

Lucas Euangelista, & Apostolicæ conscriptor historiæ, natione Syrus, arte medicus, Græco eloquio eruditus, quem plerique tradunt proselytum fuisse; & Hebræas literas ignorasse. Hic tamen fuit Pauli discipulus, & indiuiduus comes peregrinationis eius, quique ab incunte pueritia, castissimus fuit, & Euangelicæ prædicationis opus exercuit. Obiit lxxiiij. *vitæ suæ anno, sepultus in Bithynia. Cuius quidem ossa, regnante Constantino, in Constantinopoli sunt translata.

LXXXIV.

Marcus, Euangelista secundus, Petri discipulus, eiusque in baptismate filius. Cuius quidem Euangelium nonnulli à Petro Romæ dictatum ferunt. Hic, *ne ad sacerdotium promoueretur, abscidisse sibi pollicem fertur. Primus tamen Alexandriæ cathedram tenuit primusque ecclesiam Ægyptiorum fundauit. Tantis doctrinæ & continentiæ virtutibus florens, vt omnes discipuli Christi, eius imitationem sequerentur. Mortuus est viij. Neronis anno, placita quiete sepultus.

LXXXV.

Barnabas, qui & Ioseph, natione Cypriæ ciuitatis, à Cyro rege Persarum conditæ, cum Paulo in Gentibus Apostolatum adeptus. Deinde propter Ioannem discipulum, qui etiam cognomento Marcus appellatur, seiunctus à Paulo, nihilominus Euangelicæ prædicationis iniunctum sibi opus exercuit.

LXXXVI.

Timotheus, Ephesiorum Episcopus sanctus, de ciuitate Tharensium, patre Græco, id est, Ethnico, matre autem Iudæa, vt refert Apostolus, dicens: Quæ habitauit fides in auia tua Loide, & matre tua Eunica, certum autem scio quod in te quoque. Hic autem fuit discipulus Pauli, eiusque spiritalis filius, quem puerum, proprie secum idem Paulus adsumpsit. Qui pudicus & virgo permansit: quique apud Ephesum, in monte, qui vocatur Pion, cum magno honore sepultus, quiescit.

LXXXVII.

Titus, Pauli discipulus, & in baptismo filius, natione Græcus, & ex gentibus solus à Paulo Apostolo post Euangelium circumcisus, quem ad struendas Cretæ ecclesias præfatus reliquit Apostolus.
Ibique in pace defunctus est, atque sepultus.

BEATI

E

* Ita in præf. D. Hiero. super Lucã. Attamen idem auctor in catalogo scriptorũ eccl. dicit eum 84. ann. vixisse, sine vxore. Sed hæc verba addita fuisse credibile est. Nam in antiquis codicibus nõ habentur. Glo. ord. hãc diuersitatem vitio Librariorum accidisse putat.

F

* Dist. 55. Si quis abscidit, in glo. super ver. clericus. Et habetur etiã in prologo Euangelij ipsius S. Marci. Sed hoc cuiusdam Marci Anachoretæ factũ falso tribui Marco Euangelistæ, docet Baronius to. 1. annalium, sub an. Christi 45. numero marginali 46.

BEATI ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, AD FLORENTINAM SOROREM SVAM, DE NATIVITATE Domini, Passione & Resurrectione, Regno atque iudicio.

Sanctæ Sorori Florentinæ, Isidorus S.

QVAEDAM, quæ diuersis temporibus, in veteris Testamenti libris pronunciata sunt, de Natiuitate Domini & Saluatoris nostri, secundum deitatem, vel de corporatione eius, de Passione quoque & Morte, siue de resurrectione regno atque iudicio, pro viribus scientiæ ex innumerabilibus; pauca proferenda putaui, vt Prophetarum auctoritas fidei gratiam firmet, & infidelium imperitiam adprobet. Hæc ergo, Sancta Soror, te petente, ob ædificationem tui studij, tibi dedicaui; vt qua consorte perfruor sanguinis, cohæredem faciam & mei laboris.

Quod Christus à Deo patre genitus est,

CAP. I.

VDæi nefaria incredulitate Christum Dei filium abnegantes, impij, duri corde, Prophetis veteribus increduli, nouis abstrusi, aduentum Christi malunt ignorare quam nosse, negare quam credere. Quem enim venturum accipiunt, venisse iam nolunt? quem resurrecturum legunt, resurrexisse non credunt. Sed ideo ista non intelligere se fingunt, quia sacrilegio suo hæc impleta, cognoscunt. Ad quorum repellendam perfidiam, quædam ex veteri Testamento adgregauimus testimonia, quibus Christum genitum ab omnipotente patre cognoscant: ipso testante, *Tecum principium: in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te.* Ex vtero itaque, id est, ex illa intima & incomprehensibili patris substantia: siue ex illo diuino atque immenso paterni pectoris arcano, quo pater genuit, de corde bonum eructat verbum: sicut & ipse alias ait, *Eructauit cor meum verbum bonum.* Atque alibi ipse Pater sic dicit, *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Quod non est dictum Dauid neque vlli sequentium regum. Nam ibi additur, *Pete à me & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Quod neque Dauid, neque genti Hebræorum concessum est, nisi tantummodo Christo, cuius nomen est per omnes gentes diffusum: cui & reges obediunt, & gentes seruiunt. Sicut & alibi de eo scriptum est, *Adorabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes seruient ei.* Item Salomon dum patris nomen mysteriumque natiuitatis Christi, secundum deitatem vellet agnoscere, his verbis intonat in Prouerbijs, dicens, *Quis ascendit in cælum, atque descendit? quis contigauit aquas, quasi in vestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomen est eius, aut quod nomen filij eius, si nosti?* Hunc filium Dei in Daniele, rex ille impius adspiciens, dixit *Ecce video viros quatuor solutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti, similis filio Dei,* quem fideliter credimus, nec nullatenus dubitamus, Dominum saluatorem. Sed obijcitur quod in Daniele iste *filius Dei*, superius etiam *angelus* dicitur. Adsentio. Nam & Christus filius Dei Angelus dicitur. Sic enim ait Propheta de ipso, *Veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, angelus testamenti, quem vos deideratis.* Christus enim, in eo quod à patre genitus est, filius Dei vocatur: in eo quod sæpe à patre missus ad adnunciandum patribus legitur, angelus nominatur. De quo etiam ipse pater ad Legislatorem ita protestatur, dicens: *Ecce ego mitto angelum meum, qui præcedat, & custodiat te in via, & introducat ad locum, quem parauit. Obserua eum, & audi vocem eius, ne contemnendum putes, quia non dimittit cum peccaueritis, & est nomen meum in illo.* Quis est ergo iste angelus, cui Deus & potestatem suam dedit & nomen? Quod si dicitur, aliqua alia est potestas angelica, hoc nefas est credere, quis enim in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios Dei? Qui enim non æquabitur natura non potest æquari & nomine. Ipse est enim filius, qui semper à patre missus, visibiliter apparebat hominibus. Ex ipsa ergo missione, recte angelus nuncupatur. Esaias autem apertius filium à Deo genitum confirmans, ita adnunciat, *Vox Domini reddentis retributionem inimicis suis:* ipsis videlicet, qui non credunt, Iudæis antequam parturiret peperit: *& antequam veniret partus eius peperit masculum.* Quasi aperte diceret, Antequam virgo parturiret in carne, genuit filium pater diuinitate: & antequam tempus virginis parturiendi veniret, genuit eum sine tempore pater. Vnde inferius ait? *Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic simile?* Reuera, quia nihil tale hominibus accidit, aut vspiam simile. Post hæc subiunxit, *Nunquid, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? & qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus?* Quibus omnibus testimonijs cogendus est infidelis: vt eligat sibi è duobus, aut Christum filium Dei credere, aut mendaces putare Prophetas qui ista cecinerunt.

Quod Christus ante sæcula ineffabiliter à patre genitus est,

CAP. II.

QVod si quæritur, quando, vel quomodo pater filium genuerit: Respondeo, Cur quæritur tempus, quan-

A do sit Dei filius genitus, dum sit sua natiuitate æternus? Sicut scriptum est de eo, *Egressus eus à principio à diebus æternitatis.* Et iterum, *Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius.* Sed & pater eundem *ante lucíferum*, id est, ante omnia tempora genuisse testatur: quod & ipse filius Dei Verbum, virtus & sapientia, de sua natiuitate
Prou 8. confirmat dicens: *Necdum erant abyssi & ego iam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes grauimole constiterant, ante colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, & flumina & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege gyro vallabat abyssos, quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram, cuncta componens.* Tali igitur auctoritate, ante omnia sæcula, filius à patre genitus esse declaratur: quando à patre per illum cuncta creata esse noscuntur. Illud denuo quæritur, quomodo idem sit genitus, dum sacræ natiuitatis eius sarcana, nec
Esa. 53. Apostolus didicit, nec Propheta cõperit, nec angelus sciuit, nec creatura cognouit, Esaia testante, qui dicit, *In humilitate iudicium eius sublatum est, generationem eius quis enarrabit?* Idcirco, si eius natiuitas à Propheta non potuit enarrari: quis profitebitur nosse quomodo potuit à patre
Iob 28. filius generari? Hinc est & illud in libro Iob, Sapientiam Dei patris vnde inuenies? latet enim ab oculis hominum & à volucribus cœli abscõsa est: id est, etiam ipsis angelis incognita. Item ibi, *Radix sapientiæ cui reuelata est?* origo scilicet filij Dei. Ideoque quod super angelorum intelligentiam atque scientiam est, quis hominum potest narrare? Scire autem manifestum est, solum patrem quomodo genuerit filium: & filius, quomodo genitus sit à patre. Siquidem & gignendi filij quæritur ratio, eo quod filius non nisi ex duobus nascatur. Habeat inquam sibi huiusmodi generis ortum conditio caduca mortalium: Christus enim ex patre ita emicuit, vt splendor à lumine, vt verbum ab ore, vt sapientia ex corde.

Quod Christus Deus & Dominus est.

Cap. III.

C POst declaratum Christi diuinæ natiuitatis mysterium, deinde, quia idem Deus & Dominus est, exemplis sanctarum scripturarum adhibitis, demonstremus. Si Christus Deus non est, cui dicitur in Psalmis; *Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præconsortibus tuis?* Quis est igitur iste Deus vnctus à Deo? Respondeant nobis, Ecce Deus vnctus à Deo dicitur: & vtique Christus ipsa vnctione mõstratur, cum Deus vnctus insinuatur. Dum enim audis Deum vnctũ, intellige Christum: Christus enim à chrismate, id est, ab vnctione vocatur. Hunc Christum sub persona Cyri per Esaiam pater Deum & Dominum ita esse testatur, dicens:
Esa. 45. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius adprehendi dexteram: vt subiiciam ante faciem eius Gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam ante eum ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesaurum absconditum, & arcana secretorum: vt scias, quia ego Dominus qui voco nomen tuũ Deus Israel.* In persona enim Cyri, Christus est propheratus, vbi ei subiugatæ sunt gentes in fide, & regna. Præterea, quia nullus in regno Israel Cyrus est dictus. Quod si de Cyro Persarum rege quis hæc crediderit prophetatum: absurdum & profanum esse cognoscat, vt homo impius & idololatriæ deditus, Christus & Deus & Dominus nuncupetur. Vnde & translatio Septuaginta non habet, *Christo meo Cyro*: sed habet, *Hæc dicit Dominus Christo meo Domino.* Quod in persona specialiter Christi Domini nostri accipitur. Si Christus Deus non est, dicant
Genes. 1. quem sit affatus Deus in Geneli, cum diceret, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Sic enim subiungitur: *Et creauit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creauit illum:* Quærant ergo, quis Deus creauit, aut ad cuius Dei imaginem condidit hominem, quem creauit. Quod si respondeant, Ad angelorum: num angelus æqualem cum Deo habet imaginem; cum multum differet imago creaturæ ab eo qui creauit? Aut, nunquid angelus cum Deo potuit hominem facere? Quod ita existimare, magnæ dementiæ est. Cui ergo dicitur, aut ad cuius imaginem conditus homo creditur: nisi ad eius, cuius vna imago cum Deo est, & vnicum nomen diuinitatis est? Item, si Christus non est Dominus: quis Dominus pluit ignem in Sodomis à Domino? Sic enim ait in Ge-
Genes. 19. nesi, *Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham, sulphur & ignem à Domino.* In qua sententia nemo dubitat secunda esse persona. Nam quis est ille Dominus à Domino, nisi proculdubio filius à patre, qui semper ab eodem patre missus, descendere solitus est, & ascendere? quo testimonio & Deitas & distinctio personarum, patris filijque, luce clarius demonstratur. Item si Christus Dominus non est, de quo dicit Dauid in Psalmis, *Dixit Dominus*
Psal. 109. *domino meo, sede à dextris meis*: id est, qui dum Christus secundum carnem sit filius Dauid, in spiritu tamen Dominus eius & Deus est. Si Christus Dominus non est, de quo ait Dauid in libris Regum, *Dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Iacob.* Egregius Psalmista Israel. *Spiritus Domini locutus est per me, & sermo eius per linguam meam.* Item, si Christus Dominus non est, quis est ille Dominus exercituum, qui à domino exercituum mittitur: ipso dicente in Zacharia *Hæ dicit Dominus Deus exercituum, post gloriam* F *misit me ad Gentes, quæ expoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi eius. Quia ecce leuabo manum meam super eos, & erunt præda his qui seruiebant sibi: & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me.* Age nunc, cuius sit hæc vox, nisi Saluatoris, quia omnipotens Deus, à patre omnipotente missum se esse testatur? Missus est autem ad Gentes post gloriam deitatis, quam habuit apud patrem: quando exinaniuit seipsum, & formam serui accipiens effectus est obediens vsque ad mortem. Quique etiam & in sequentibus loquitur, dicens: *Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et adplicabuntur gentes multæ ad dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scient, quia Dominus exercituum misit me ad te.* Quis est igitur iste Dominus, à domino exercituum missus, nisi idem Dominus Iesus Christus? Superest de Spiritu sancto, de cuius deitate sic ait Iob: *Et spiritus Dei est, Spiritus domini fecit me,* G
Iob 33. *& spiraculum omnipotentis viuificauit me.* Ecce & me sicut & te fecit Deus, vt eundem spiritum ostenderet esse Deum.

De Trinitate significantia,

Cap. IV.

P Atet, Veteris testamenti apicibus, patrem & filium, & Spiritum sanctum; esse Deum: sed hinc isti filium & Spiritum sanctum non reputant esse Deum, eo quod in monte Sina, vocem domini intonantis audierint, *Audi Israel Dominus Deus tuus Deus vnus est.* Ignorantes in Trinitate vnum esse: Deum patrem, & filium, & Spiritum sanctum: nec tres Deos, sed in tribus personis, vnum nomen individuæ maiestatis. Quæramus ergo in scripturis Veteris Testamenti, eandem Trinitatem. In libro quippe primo Regum, ita scriptum est: *Dixit Dauid filius Isai, dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Iacob.* Egregius Psalmista Israel, *Spiritus domini locutus est per me, & sermo eius per linguam meam.* Quis autem esset, adiecit: *Deus Israel* H *mihi locutus est, fortis Israel, dominator hominum iustus.* Dicendo enim, *Christum Dei Iacob*, & filium patrem ostendit. Item dicendo, *Spiritus domini locutus est per me*, sanctum Spiritum euidenter aperuit. Idem quoque in Psalmis, *Verbo*, inquit, *domini, cœli firmati sunt, Spiritu oris eius, omnis*
Psal. 32. *virtus eorum.* In persona enim domini, patrem accipimus: in Verbo filium credimus: in spiritu oris eius, sanctum Spiritum intelligimus. Quo testimonio, Trinitatis numerus & communio cooperationis ostenditur. Sic & in consequentibus, idem propheta ait. *Mittit verbum suum, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ.*
Psal. 147. Ecce tria, Pater qui mittit, verbum quod mittitur, & Spiritus eius qui flat. Nam cum dicitur in Genesi, *In principio fecit Deus cælum & terram, & Spiritus domini ferebatur super aquas*: ibi in domini voca-

bulo

bulo pater intelligitur: In principio, filius agnoscitur, qui dicit, *In capite libri scriptum est de me, vt faciam voluntatem tuam*, quia dixit Deus, & fecit Deus. In eo vero, qui superferebatur aquis, Spiritus sanctus significatur. Nam & cum tibi dicit Deus, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, per pluralitatem personarum, patens significatio Trinitatis est. Vt tamen vnitatem deitatis ostenderet, confestim admonuit, dicens, *Fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam*. Et cum dicit idem Deus, *Ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis*: Ipsa pluralitas personarum, Trinitatis demonstrat mysterium. Cuius Trinitatis sacramentum & Aggæus Propheta ita aperuit ex persona domini dicens; *Spiritus meus erit in medio vestri*. Ecce Deus qui loquitur, ecce spiritus eius. Post hæc de tertia persona, id est, de filio, ita subiecit; *Quia ecce ego commouebo cœlum & terram, & venient desideratus cunctis gentibus*. In Esaia quoque sub propria cuique persona, distinctio Trinitatis, dicente eodem filio, ita ostenditur: *Ego primus, ego nouissimus: manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cœlos. Non à principio in abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram*. Et consequenter adiecit, *Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius*. Ecce duæ personæ, Dominus & Spiritus eius qui mittunt: & tertia persona eiusdem domini, qui mittitur: Item alibi per eundem Prophetam, Trinitatis sic demonstratur significantia. *Ecce, inquit, puer meus, suscipiam eum: dilectus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum*. Pater filium dilectum puerum vocat, super quem dedit spiritum suum. De quo Dominus Iesus Christus propria persona testatur, Spiritus domini super me. Alio quoque loco idem Esaias, totam Trinitatem in digitorum numerum comprehendens, sic prædicat dicens, *Quis mensus est pugillo aquas, & cœlum palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ?* In tribus quippe digitis Propheta trinam diuinæ omnipotentiæ æqualitatem, sub quadam mysterij lance librauit: & parilitate virtutis cooperationem potentiæ & vnitatem substantiæ (quæ vna, eademque in Trinitate est, in tribus digitis declarauit. Cuius Trinitatis mysterium alias se cognouisse testatur idem prophetа dicendo: *Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum*. Quem vt trinum in personis ostenderet, & vnum in diuinitate monstraret, sequenter ait. Et duabus alis volabant, & clamabant alter ad alterum, & dicebant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum: plena est omnis terra gloria eius*. Ecce, trinâ sanctificationem sub vna confessione, cælestis persultat exercitus: vnam gloriam Trinitatis, Seraphim trina repetitione proclamant. Nam quid ter sanctus indicat, nisi eiusdem trinæ omnipotentiæ gloria demonstrata est, & in deitate trium personarum significatio? Non autem sicut tres personæ, ita & tres Dij credendi sunt: sed in eis personis, vna diuinitas prædicanda est, secundum Moysi sententiam dicentis, *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est*. Et iterum, *Ego sum Deus, & præter me, non est alius*.

Aggæi 2.

Esa. 40.

Esa. 6.

Quod Christus cum patre genitus est, CAP. V.

SEd contra, hic obijcit pernicioſa Iudæorum perfidia dicens Si pater Deus est, & filius Deus est, ergo duo sunt, & non est vnus Deus. Proinde audiant Esaiam veram personam vocantem Deum, & dicentem, *Tu es Deus, & in te est Deus*. In eo enim dum dicit, *Tu es Deus*, patrem ostendit: in eo vero quod subiecit, *in te est Deus*, filium declarauit. Sed tamen vt eundem patrem & filium, vnum Deum ostenderet, subiecit, *Non est absque Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel*. Alias quoque vnitum nomen patris & filij comprobatur, ipso patre atque legislatore Moyse dicente, *Attende illi, & ne inobediens fueris ei: est enim nomen meum in illo*.

Quod Christus filius Dei, Deus homo factus est, CAP. VI.

HVc vsque mysterium cælestis natiuitatis in Christo, ac significantiam diuinæ Trinitatis ostendimus: deinde Scripturæ authoritate eundem filium Dei, natum in carne, monstremus. Manifestantes primum, quia idem filius Dei, propter nostram salutem incarnatus, & homo factus est. Sic enim de eo prædicat Esaias, *Paruulus, inquit, natus est nobis, filius datus est nobis, & factus est principatus eius super humeros eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis eius non erit finis*. Paruulus enim Christus, quia homo est natus nobis, non sibi. Quod enim homo factus est, nobis proficit; & ideo nobis natus est. *Filius* autem *datus est nobis*: cuius, nisi Dei filius? *Principatus super humeros eius*: siue, quia crucem propriis humeris ipse portauit: siue quia titulum regni super humeros & caput eius, Pilatus scripsit. Erubescant itaque impij Iudæi, & agnoscant inuocare Christum filium Dei natum, & per assumptionem corporis paruulum factum: de quo Dauid ait, *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*. Ideo, quia dum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Ad quem, cum pater in Psalmis, de illa æterna natiuitate diceret, *Ex vtero ante luciferum genui te*, rursum futuram eius incarnationem item ostendens subiecit: *Et quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ*. Hanc corporationem filij Dei, & Spiritus sanctus in Psalmis, ita prænunciauit, dicens: *Ad Sion autem dicitur. Et vir natus est in ea, & ipse fundauit eam excelsus*. Ecce, qui nascitur in Sion, & qui in ipsa ciuitate factus est humillimus, ipse est qui fundauit eam excelsus. Et quia idem est Dominus, sequitur, *Dominus numerauit scribens populis, iste natus est ibi*. Quis est vir, scilicet, & excelsus & Dominus: Vir, quia homo factus: excelsus, quia eum supra se cœli & & Angeli suscipiunt: Dominus, quia cunctæ cœli, terræque creaturæ illi deseruiunt. Verum, quoties inimici Christi omnem hanc prophetiam natiuitatis eius audiunt, concluſi dum non habeant quod proponat, argumentantur, dicentes: Necdum venisse Christum, de quo hæc omnia ora Prophetarum præsagia cecinerunt. Quæramus ergo tempus natiuitatis Christi: vtrum iam aduenerit an venturus adhuc expectetur. In Daniele igitur tempus aduentus eius certissime ostenditur, & anni enumerantur, & manifesta signa eius pronunciantur. Et post aduentum eius & mortem futura Iudæorum excidia, ibi certissime manifestatur. Sic enim ad eum Angelus; *Daniel, aduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomadæ abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleantur iniquitates, & adducatur iustitia sempiterna, & impleantur visio & Prophetia, & vngatur Sanctus sanctorum*. Quæ scilicet septuaginta hebdomadæ, si à tempore Danielis numerentur, procul dubio Sanctus sanctorum, Dominus Iesus Christus, olim venisse cognoscitur. Hebdomadæ namque in sacris eloquijs, septem annis terminantur, dicente domino ad Moysen, *Numerabis tibi septem hebdomadas annorum*, id est, septies septem, quæ simul faciũt annos quadraginta nouem. A tempore itaque Danielis Prophetæ, vsq; ad præsens tempus, pluſquam centum quadraginta hebdomadæ adnumerantur. Ideoque iam venit Christus, quem adnunciabit sermo propheticus. Post septuaginta enim hebdomadas, natus & passus ostenditur Christus. Et ciuitatem Hierusalem in exterminatione fuisse, & sacrificium vnctionemque cessare. Sic enim subiecit idem Propheta: *Et occidetur Christus, & ciuitatem & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli, statuta desolatio*. Post passionem igitur Christi, venit Titus, & debellauit Iudæos, & destruxit vrbem & templum, & cessauerunt libamina & sacrificia quæ vltra illuc celebrari non potuerunt: vt impleretur quod fuerat antea à Propheta prædictum. Sed duritia cordis Iudaici, quia ipsi Christum interemerunt, inde eum adhuc venisse non credunt. Probauimus Dominum nostrum Iesum Christum secundum carnem iam natum fuisse. Sed adiecit incredulus, Cur in carne venit? Audi ergo causam, Deus cum hominem fecisset, summa beatitudine prædituum, & diuinæ imaginis decore ornatum, posuit eum in paradiso, vt esset Deo subiectus, & cæteris creaturis

Esa. 9.

Psal. 8.

Psalm. 86.

Daniel 9.

Leuit. 25.

prælatus:

prælatus: ille autem rebellis effectus, contempta diuinitate, indictum violauit præceptum. Quem proiectum ob superbiam Deus non occidit, sed exulem paradiso fecit: expectans, vt per pœnitentiam reparari posset ad veniam. Et cum ille non reuocaretur ad viam virtutis, deditlegem per Moysen; vt vel per ipsam reuerteretur ad amorem Dei, & operationem iustitiæ. Sed cum nec hanc quidem, contumax & incredulus custodiret; venit tandem filius Dei, & corpus humanum adsumpsit: vt dum videretur, crederetur, omissisque nudis dæmonum simulacris, reconciliaretur gratiæ conditoris. Hæc est causa natiuitatis Christi, quam Iudæi, & si patiantur natum, scandalizantur tamen crucifixum & mortuum: non intelligentes, quia sicut propter redemptionem mundi voluit nasci, ita & pati oportuit: cuius passionem & mortem, in suo loco scripturarum testimonio adprobabimus. Hinc vero sequamur debitum ordinem, & cuius demonstrata est post gloriam deitatis humana natuitas, demonstretur genus & patria.

De ineffabili nomine Iesu,

CAP. VII.

PRima enim appellatio nominis *Iesu*, inuenitur in figura Domini nostri Iesu Christi, antea prædicata. Nam Iosue quidem, qui Naue filius nominabatur à Moyse, Iesus cognominatus est. Hic enim post obitum Moysi dux effectus, principatum obtinuit, & terram promissionis hæreditare distribuit. Mutatio nominis quid significabat, nisi quia defuncto Moyse, id est, defuncta lege & legali præcepto cessante, dux nobis Dominus Iesus Christus erat futurus: qui nos per Iordanis fluenta, id est, per gratiam baptismi sanctificatos, & omnibus vitiorum generibus expulsis, vel Angelorum malorum hostibus effugatis, perduceret ad terram repromissionis melle & lacte manantem, id est, vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius? Ideo enim vir ille huius sacramenti imaginem susceperit, vt Iesus nominaretur, ad significandum illum verum Iesum de quo in Psalmis scriptum est: *Venite, exultemus in Domino, iubilemus Deo salutari Iesu patre nostro.* Vbi ostenditur Dominum esse Iesum. De quo & alibi in Psalmis: *Quia placet sibi Dominus in populo suo, & exaltauit mansuetos in Iesu.* Hoc enim in Hebræo sic habetur scriptum. Quod autem ex semine Abrahæ futurus esset Dominus noster Iesus Christus, Genesis ostendit, dicente Abraham ad puerum suum: *Pone manum sub femore meo, & iura per Deum cæli.* Quo verbo Christum Dominum cœli de genere suo testabatur in carne esse venturum. Per femur enim genus intelligitur. Significabatur enim de semine Abrahæ, futurum in carne Dominum cœli. De quo semine, per Esaiam facta fuerat à Domino repromissio. *In semine,* inquit, *tuo benedicentur omnes gentes,* id est, in Christo. De quo Psalmista ait: *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum.* De hoc semine & per eundem Esaiam, vox Domini loquitur, *Educam,* inquit, *de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos.* De quo alibi idem Propheta, *Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes facti essemus.* Et quia de tribu Iuda secundum carnem Christus expectandus esset, Iacob Patriarcha significat, dicens: *Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium.* Certum est enim, vsque ad ortum Christi non defuisse principes populi Iudæorum ex genere Iuda, nec duces de femoribus eius, vsque ad Herodem alienigenam regem, qui per ambitionem in regni inrepserat potestatem. Statim enim vt hoc factum est, & defecit dux ex semine Iudæ, aduenit ille qui mittendus erat, quem Gentes & populi expectabant. Iudæi autem peruicacia impudicæ frontis dicunt, nondum esse id tempus expletum: mentientes nescio quem regem ex genere Iudæ in extremis Orientis partibus regnum tenere. Nec attendunt mente cæcati simulationis suæ mendacium detegi: quia iam sicut nullum templum, nullum altare, nullum sacrificium, ita nullus rex, nullus sacerdos remansit Iudæis. Neque enim mendax esse potest Oseas Propheta, qui dicit: *Sedebunt filij Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus:* quæ omnia, quis non videat nunc in ipsis esse completa.

Quod Christus, de stirpe Dauid natus est,

CAP. VIII.

ECce, ex qua tribu nasciturus esset Christus, docemur. Quod autem ex Dauid stirpe secundum carnem futurus esset, per Spiritum sanctum ita prænunciatus est in Psalmis: *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: De fructu ventris tui, ponam super sedem meam. Semel iurauit in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta, in æternum, & testis in cœlo fidelis.* Item in libro Paralipomenõ, *Et factum est verbum Domini ad Nathan, dicens, Vade, & dic seruo meo Dauid. Hæc dicit Dominus: Adnuncio tibi, quod ædificaturus sit tibi domum Dominus, cumque impleueris dies tuos, vt vadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis, & stabiliam regnum eius. Ipse ædificabit mihi domum, & firmabo solium eius vsque in æternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: Et misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo qui ante te fuit. Et statuam eum in domo mea, & in regno meo, vsque in sempiternum: & thronus eius erit firmissimus in perpetuum.* Hæc omnia quisquis in Salomone putat fuisse impleta, multum errare videtur. Nam qualiter in Salomone intelligẽdum est quod dictum est, *Postquam dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis, & stabiliam regnum illius?* nunquid de illo Salomone creditur esse prophetatum? Minime. Ille enim patre suo viuente cœpit regnare. Nam hic dicitur, *Quia cum completi fuerint dies vitæ tuæ, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum.* Ex quo intelligitur, alius esse promissus, qui non ante mortem Dauid, sed post mortem eius pronunciatus fuerat suscitandus, qui ædificaret domum Domini: non de patientibus manufactis, sed de lapidibus viuis & pretiosis, id est sanctis & fidelibus. Nam & illud quod subiecit, *Fidelis erit domus eius, & regnum eius vsque in sempiternum coram me:* attendat & adspiciat quisquam, non de Salomone esse pronunciatum. Salomonis quippe domus plena fuit mulieribus alienigenis colentibus idola: & ipse ab eis idololatria seductus, dum bonus fuisset in initio, malos exitus habuit. Ergo quis est iste, cuius domus est fidelis in perpetuum, & qui post mortem Dauid promittitur suscitandus? Ille vtique est, de quo ipse Dauid exæstuans clamat, dicens in Psalmo octogesimo octauo, *Tu vero distulisti Christum tuum.* Non est ergo ille Salomon, sed nec iste Dauid, sed dilatus est Christus. Ecce apparuerunt promissiones prædictæ non in Salomone, sed in Christo Domino nostro, qui ex Dauid genere ortus est, fuisse completæ. De quo ipse per Hieremiam Dominus dicit, *Et suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis, saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster.* Adhuc idem Esaias de Christo, quia ex semine Dauid natus est secundum carnem, in consequentibus, dicit, *In die illa, radix Iesse, qui stat in signum populorum; ipsum Gentes deprecabuntur: & erit sepulchrum eius gloriosum.* In signum populorum stat radix Iesse, quando Christus signaculum crucis exprimit in frontibus eorum. Ipsum Gentes deprecabuntur, quod iam hoc cernitur fuisse completum. Sepulchrum autem eius, in tantum est gloriosum, vt excepto quod redempti per mortem eius gloriam ei exhibemus, etiam locus ipse coruscans miraculis, gloriæ suæ causa, ad se omnem contrahat mundum. Hic locus in Hebræo sic habet, *Et erit requies eius gloriosa:* vtique quia moriens, caro eius non vidit corruptionem, secundum Psalmi sententiam, *Quia non derelicta est anima eius in inferno: nec dedit sanctum suum videre corruptionem.* Iste est qui per Nathan ex semine Dauid promittitur; qui etiã & per Esaiam Prophetã ita pronunciatur, *Egredietur,* inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.* Hæc virga de radice Iesse, virgo est Maria, de Dauid radice exorta: quę genuit florẽ, dominũ Saluatorẽ.

De quo

A De quo etiã sequitur, *Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: & replebit eum spiritus timoris Domini.* Ideo autem tanta dona spiritus super eũ prædicãtur, quia in eo nõ ad mensurãm Spiritus inhabitat sanctus, sicut in nobis, sed tota ineſt plenitudo diuinitatis & gratiarum. Iſte eſt, qui non ſecundum viſionem oculorum, & auditum aurium iudicat, ſed eſt iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. In cuius Eccleſia habitat lupus cum agno: ille vtique qui ſolebat ab ea rapere prædam, dum ad eam conuertitur quaſi cum innocentibus commoratur. In cuius ouili, pardus cum hœdo accubat permixtim, ſcilicet ſubdoli cum peccatoribus. Ibi etiam vitulus de circunciſione, leo de ſeculi poteſtate, ouis de populari ordine, ſimul morantur: quia in fide communis eſt conditio omnium. Puer autem paruulus minans eos, ille eſt vtique qui ſe humiliauit pro nobis vt paruulus. Bos aurẽ & leo ibi comedent paleas: quia principes cum ſubiectis plebibus communem habent doctrinam. Delectatur quoque infans ab vbere ſuper foramine aſpidis: dum Gentes, quæ ſolebant venena aliquãdo præbere, conuerſi etiam paruuli Chriſti fidem delectantur audire. Cauerna enim reguli, corda ſunt infidelium: in quibus ille ſerpens tortuoſus requieſcebat, quem ablactatus comprehẽſum, exinde captiuum traxit: vt in monte ſancto eius (quod eſt Eccleſia) non noceret. Iam vero, quia ore prophetico de Moab naſcenti Chriſto perhibetur teſtimonium, idem Eſaias teſtatur, *Ponam enim ſuper his qui fugerint de Moab leonem & de reliquiis terræ. Emitte agnum dominatorem terræ, de petra deſerti ad montem filiæ Sion.* De hac enim gente Moabitarum egreſſus eſt agnus immaculatus, qui tollit peccata mundi, qui dominatur in orbem terrarum. Petra autem deſerti Ruth ſignificat: quæ deſtituta morte mariti, de Booz genuit Obeth, & de Obeth Ieſſe, & de Ieſſe Dauid: & de Dauid ſtirpe natus eſt Chriſtus. Montem autem filiæ Sion, aut hiſtorialiter ipſam vrbem Hieroſolymam dicit: aut iuxta tropologiam Eccleſiam in ſpecula, id eſt, in virtutum ſublimitate locatam.

Eſa. 15. *Eſa. 16.*

B

C

Quod Chriſtus de virgine, ſine virili coitu, genitus eſt.

CAP. IX.

HActenus de nomine & gente & genere Domini noſtri Ieſu Chriſti, Teſtamenti veteris fidem præſtrinximus: dehinc generationem eius ſecundum carnem, de virgine oſtendamus. Eſaias enim ſancto Spiritu plenus, futuræ incarnationis filij Dei, ſic prænunciat ſacramentum, ſic enim dicit & adiecit. Loquitur ad Achaz Dominus, dicens, *Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo, in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra.* Et ſubiecit, *Audite itaque domus Dauid*, id eſt, genus Dauid. Nam bene ad domum Dauid loquebatur, id eſt, ad ſtirpem regiam, de qua deſcendit Maria. Et adiecit: *Propter hoc dabit vobis Dominus ipſe ſignum. Ecce virgo in vtero concipiet, & pariet filium: & vocabitur nomen eius Emanuel, quod eſt interpretatum, nobiſcum Deus.* Quia ergo ille, quem in vtero virgo concepit & peperit, nobiſcum Deus vocatur: Deus vtique in vtero virginis conceptus, natuſque cognoſcitur. Erubeſcunt itaque Iudæi increduli, & Chriſti gratiæ ſua colla ſubmittant. Ecce enim, quem virgo peperit, nobiſcum Deus appellatur. Quo loco argumentantur Iudæi, quod in Hebræo non virginem, ſed iuuenculam oſtendat ſermo propheticus pariturum. Aduerſus quos reſpondetur, non eſſe ſignum, ſi iuuencula pariat, quod eſt ætatis: Sed hoc eſſe ſignum ad rei nouitatem ſi virgo pariat, quod eſt integritatis. Dum enim dicit Dominus, *Dabo vobis ſignum*, inſinuat quoddam inſigne miraculum, virginem videlicet pariturum: quod proculdubio ſignum non eſſet, niſi nouum extiterit. Oportebat enim Chriſtum propter inſigne miraculum ſecundum carnem naſci de virgine. Sequitur de eo: *Butyrum & mel* (fructus eſt Eccleſiæ venientis ex circunciſione) *comedet.* Butyrum, quaſi bonis ſub iugo, id eſt, ſub lege poſita. Mel vero, Eccleſia, venientis ex gentibus, cuius fructu, id eſt, opere paſcitur Chriſtus.

Eſa. 7.

D

Sequitur & dicit: *Et priuſquam cognoſcat puer vocare patrem aut matrem.* Quod enim dixit, priuſquam cognoſcat, id eſt, priuſquam cognoſcere faciat diuinitate Deum habere ſe patrem, & carnis ſuſceptione, virginem matrem: iuxta illud quod in Geneſi ſcribitur, dicente Domino ad Abraham, *nunc cognoui, quod times Deum*, id eſt, nunc cognoſcere feci. Abſit enim apud Deum eſſe ignorantiam, vt nunc cognoſceret, quod ante neſciret. Quantę autem poteſtatis exiſtat idem Emanuel, prædictus propheta ſequenter adnunciat, dicens, *Et erit extenſio alarum eius, implens latitudinem terræ*, O Emanuel! Quem qui de virgine natum credimus, patrem in Pſalmis dicentem audiamus. Nam cum dixiſſet Propheta de Chriſto, *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis.* Conſeſtim vox patris conſecuta eſt, dicentis ad filium: *Ante luciferum genui te.* Et quaſi de vulua orietur tibi ros adoleſcentiæ tuæ. *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ ſuæ reges.* Et Dauid, *Vt inhabitet*, inquit, *gloria in terra noſtra, miſericordia & veritas occurrerunt ſibi, iuſtitia & pax complexæ ſunt ſe. Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cœlo proſpexit.* Quæ eſt veritas de terra orta, niſi Chriſtus de fœmina natus, filius Dei de carne procedens? nam caro terra eſt. Quando enim natus eſt Chriſtus, iuſtitia de cœlo proſpexit. Non enim daretur è cœlo iuſtificatio, niſi Chriſtus in carne naſceretur. Et vt oſtenderet, quod ipſa veritas de terra orta homo eſſet, ſequenter adiunxit: Iuſtitia ante eum præibit: & ponet in via greſſus ſuos. Item idem Dauid, *Terra*, inquit, *dabit fructum ſuum.* Terra, Maria, dedit fructum ſuum Chriſtum. Sed quis eſt iſte fructus? *Benedicat nos Deus, Deus noſter, benedicat nos Deus.* Hunc terræ fructum, prædictus Eſaias Propheta alibi manifeſtius adnunciat, dicens, *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum; aperiatur terra, & germinet ſaluatorem, & iuſtitia oriatur ſimul. Ego Dominus creaui eum.* Cœli ipſi, qui & nubes, id eſt, Prophetæ, per quos Chriſtus aduenies, prophetabatur. Terra, Maria: quæ fide aperta, non corruptione, genuit ſaluatorem: quia ſolus Dominus eum creauit, non virilis commixtio ſeminis. Vnde & Eſaias ait. *Generationem eius quis enarrabit.* Nullus enim hominum natiuitatis Chriſti in conſpectu conſcius fuit. Solo enim Verbo Dei, virgo prægnans apparuit. Quod etiam & Daniel Propheta figuraliter prædixerat, dicens: *Vidi lapidem de monte abſciſſum, ſine manibus præcidentium: & cum veniſſet in terram, repleuit orbem terræ.* Ecce, lapis iſte, Chriſtus eſt, ſine manibus abſciſſus, implens omnem terram, quia in omnibus Gentibus, regnum eius eſt. De quo lapide per Eſaiam Deus loquitur, *Ecce, mitto in fundamentis Sion lapidem pretioſum, electum, angularem; & qui crediderit in eum, non confundetur.* Hunc enim vidit Daniel abſciſſum de monte, id eſt, de populo Iudæorum. Sine manibus, hoc eſt, ſine operatione virili ex Maria natum. Quam ſine dubio virginem fuiſſe credimus, ante partum: virginem permanſiſſe poſt partũ. Ezechiele Propheta teſtante, *Conuertit me ad viam portæ ſanctuarij exterioris, quæ reſpiciebat ad Orientem, & erat clauſa. Et dixit Dominus ad me, Porta hæc clauſa erit, non aperietur: & vir non tranſiet per eam; quoniam Dominus Deus ingreſſurus eſt per eam, eritque clauſa.* Quo teſtimonio, ſanctam Mariam & virginem concepiſſe & permanſiſſe conſitetur. Genitalia namq; fœminea, pro eo quod clauſtra partus aperiunt, portæ dicuntur. Sicut ait Iob: *Quia non clauſit portas ventris, qui portauit me.* Dominus enim noſter Ieſus Chriſtus, mirabiliter & potentialiter natus, tanquam ſponſus proceſſit de thalamo ſuo, id eſt, ex virginis vtero. Poſt cuius ortum, nullum cum Maria conueniſſe, nullum ex eius vtero genitum extitiſſe conſtat.

E

Geneſ. 22.

Eſa. 8.

Pſal. 109.

Pſal. 84.

F

Eſa. 45.

Idem.

G

Eſa. 53.

Daniel 2.

Eſa. 28.

Ezech. 44.

H

Iob 3.

Pſal. 18.

Quia in Bethleem natus eſt Chriſtus,

CAP. XII.

PRædiximus natiuitatem Domini noſtri ex virgine; locum quoque originis ſuæ oſtendamus. Nam in Bethleem natus eſt: ad quam dicitur per Micheam Prophetam:

Michæ 5.

A

Michæa 5

phetam: *Et tu Bethleem domus Eufratha, paruulus es in millibus Iuda, ex te enim egredietur, qui sit dominator in Israel; & egressus eius à diebus æternitatis. Propter hoc dabit eos vsque ad tempus in quo parturiens pariet.* Sicque postquam locum originis eius prædixit, deinde regnum eius futurum in toto orbe subiecit, dicens, *Stabit & videbit, & pascet gregem suum in virtute Domini, & in honorem nominis Dei sui erunt; quoniam nunc magnificatur vsque ad terminos terræ, & erit iste pax.* De hoc loco natiuitatis Christi, & Abacuc Propheta ficait: *Deus ab Africo venier.* Bethleem enim regio, vbi natus est Christus, de Hierusalem ad meridianam respicit plagam. Merito ergo ab Africo venisse scribitur, quia à Bethleem venturus esse prædicebatur.

Habacuc 3.

Quia stellæ indicio, natiuitas eius claruit,

CAP. XIII.

Num. 24.

B

IN Numeris diuinus ille Balaam sic cecinit dicens: *Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israel.* Magi enim ab Orientis partibus venientes, primi Christi natiuitatem, stella indice nunciauerunt: scilicet, vt quem olim princeps artis eorum prædixerat, illi inspecto sydere demonstrarent.

Quia ei munera obtulerunt Magi,

CAP. XIV.

Esa. 18.

FIT hoc Prophetæ nobis narrant. Sic enim Esaias ait, *In tempore illo, deferetur munus Domino exercituum, à populo diuulso & dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit alius.* Hoc autem dicit, propter Persarum robustissimam gentem. Ad cuius tunc potentiam, nullus populus comparabatur: de quibus Magi venientes, Christo munera detulerunt. Et iterum ipse, *Omnes*, inquit, *de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino adnunciantes.* De

Esa. 60.

C

Psal. 71.

his numeribus & Dauid prædicauit, dicens, *Et dabitur ei de auro Arabiæ.* Et rursus, *Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent.* Nam & Magos reges habuit Oriens.

Quia non oleo isto humano, sicut cæteri reges & pontifices Hebræorum, sed à paterno spiritu vnctus est Christus,

CAP. XV.

Esa. 61.

ESaias ex persona eiusdem Christi sic canit, dicens, *Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me: euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem & cæcis visum.* Simili modo & Psalmographus, diuino adflatus

Psal. 44.

spiritu, ita ad eundem Christum loquitur dicens: *Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ, præ consortibus tuis.* In qua sententia, primo

D

Propheta diuinitatem Christi, ac perpetuitatem demonstrat: sequenter, pro æquitatis virga sceptrum potestatis eius, regnumque denunciat. Postremo, quod idem Deus à Deo vnctus sit, indicat. Non quidem oleo communi, sicut cæteri participes sui, id est, principes, qui imaginario præcellerant, sed oleo lætitiæ. Quo mystice demonstratur Spiritus sanctus, cuius cælesti infusione & virtute, Christus est consecratus.

Quia pauper & abiectus in primo aduentu suo venerit,

CAP. XVI.

Esa. 62.

SAnctus Esaias sic indicat, dicens: *Dicite filiæ Sion, ecce rex tuus venit tibi, iustus & saluans, pauper: sedens super asinum & pullum subiugalis.* Item apud eundem ex persona Dei patris: *Ecce*

Esa. 52.

meus puer seruus meus, exaltabitur & elevabitur, & sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi: sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma inter filios hominum. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est nunciatum de eo videbunt: & qui non audierunt, contemplati sunt. Quis credidit auditui nostro: & brachium Domini cui reuelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo: & sicut radix de terra sitienti. Non est species ei neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspectus; & desideranimus eum despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, & quasi abscondituus vultus eius & despectus: vnde nec reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem humiliatus est propter iniquitates nostras: & adtritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in via sua declinauit, &: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducitur, & quasi agnus coram tondente, obmutescit, & non aperuit os suum. De angustia & de iudicio sublatus est, generationem eius quis enarrabit? Quia abscissus est de terra viuentium, propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua: eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius, & Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur: pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificauit ipse seruus meus multos; & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quod tradidit in morte animam suam, & cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus orauit. In qua lectione, non solum, quia abiectus apparuit Christus, sed etiam ibi eius generatio cælestis exprimitur, infirmitates quoque susceptæ carnis eius manifestantur: contumelia quoque passionis eius, crux, mors, sepultura ibi monstratur, & quod innocens damnatur, & tacens ibi panditur. Deus enim suscipiens in carne pauperis formam, se humiliare dignatus est. Qua causa, vt salus perditis redderetur, & iam vsque ad mortem obediens factus est; Esaia teste: *Non clamabit, neque audiet quis in plateis vocem eius, calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: sed in veritate profert iudicium quo adusque ponat in terra iudicium, & in nomine eius Gentes superabunt.* Et Hieronym. quod veniret Deus in carne abiectus & humilis ita prædixit: *Domine fac pro nomen tuum quia multæ sunt auersiones nostræ. Tibi enim peccauimus: expectatio Israel, saluator eius in tempore tribulationis. Quare sicut colonus futurus es in terram, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es quasi vir vagus, & fortis qui non potest saluari? Tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum super nos inuocatum est, ne derelinquas nos.* Dum enim dicit, *tibi peccauimus*, exprimit Iudæorum personam, qui in Deum peccauerunt, quando venientem eum in forma hominis crucifixerunt. Obtulit enim se aspectibus hominum, tanquam vagum hominem & inquilinum: illi autem putantes hoc tantum esse, quod videbatur, occidunt hominem, quasi qui non posset saluari.

E

Esa. 53.

F

Esa. 42.

Hierem. 14.

G

Quia signa & virtutes fecit, CAP. XVII.

H

Esa. 35.

GEnera quoque & virtutes curationum tanto antè præscripta sunt per Esaiam Prophetam dicentem: *Ecce*, inquit, *Deus noster ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet claudus quasi cerous & plana erit lingua mutorum.* Et iterum:

Esa. 61.

Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. Ad adnunciandum mansuetis misit me, vt mederer contribulatis corde, prædicarem captiuis redemptionem, & cæcis visum. Hæc enim omnia sanitatum signa in aduentu Christi facta sunt. Statim enim vt natus est, præcedente stella, adorauerunt Magi & obtulerunt munera. Deinde varia aduentus eius repræsentauit miracula. Cæcis enim, vt Deum cognoscerent, profundæ noctis caligo detergitur. Defunctis rediuiuæ lucis gratia redditur: vt animæ viuificarentur. Surdi, vt auditum fidei susciperent, audire cœperunt. Claudi, vt ad Deum currerent, incessu alacri vegetantur. Muti vt Deum confiterentur, claris vocibus clamauerunt.

runt. Leprosi pro abolendis cõtagijs animæ, lurida membra deposuerunt. Effectu enim maiestatis suæ multa fecit, quæ prætereunda non sunt, dum cuncta legantur. Nam excellentiæ suæ virtute, pendulis gressibus tumentis aquoris fluctus calcauit, & maris magni procellas, suo imperio mitigauit. Iam vero passionis eius obitum, etiam elementa tremuerunt: Dum sol fugit, dum tellus concutitur, saxaque sese inlidentia dissoluuntur: siquidem, & ipsa mors eum tenere non potuit. Nam resurgens die tertia ad sedem paternam reuolauit ministerijsque Angelorum reducitur à terris ad cœlum. Plura quoque & similia eius omnipotentia facta sunt. Sed dicit incredulus, quod & Prophetæ miracula multa fecerunt. Verum est: nullus tamen eorum, vt Christus, mortuus resurrexit, & in cœlum ascendit.

Quia idem Deus in corpore, ab hominibus esset videndus,

Cap. XVIII.

Esa. 52. *Psal. 83.* *Psal. 67.* PEr Esaiam testatur Dominus, dicens: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum.* Et Dauid: *Ambulabunt de virtute in virtutem, & videbitur Deus deorum in Sion.* Et iterum: *Visi sunt ingressus tui Deus, ingressus Dei mei regis.* Vtique quibus venit in mundum, & quibus iterum ascendit in cœlum. Tunc enim manifestatus est, & reuelatus occultus aduentus eius. Quem Iudæi si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. De cuius etiam corporali visione, supradictus Esaias ita adnunciauit: *Inglorius, inquit, erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. Quibus non est nunciatum de eo, videbunt*: & qui non audierunt contemplati sunt. Et Hieremias in libro Baruch, *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ab eo, qui inuenit omnem viam prudentiæ, & ostendit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.* Et Abacuc, *Domine*, inquit, *audiui auditum tuum & timui. In medio duorum animalium cognosceris: dum appropinquauerint anni, innotescetis: dum venerit tempus ostenderis.* Item ipse, *Videbunt te Gentes, & dolebunt populi*, id est, Iudæi. Siquidem & prædictus Esaias de ipso sic cecinit, *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius, vt lampas accendatur. Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum.* Et iterum, *Vox speculatorum tuorum leuauerunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt.* Et infra, *Parauit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium Gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

Esa. 52. *Baruch 3.* *Abacuc 3.* *Esa. 62.* *Esa. 52.*

Et quia eum non erant agnituri Iudæi,

Cap. XIX.

Hierem. 5. SIc prædixerat Hieremias ex persona Domini: *Prauaricatione prauaricata est in me domus Iuda, ait Dominus. Negauerunt me & dixerunt: Non est ipse.* Hoc etiam nunc vsque Iudæi de Christo dicunt, non est ipse: expectantes alium, qui est Antichristus. Et Esaias, *Non est species ei neque decor: & vidimus eum, & non erat adspectus: & desiderauimus eum despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem ferre infirmitatem: & quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eum.* Quibus verbis, incredulitatem Iudæorum significat à quibus visus est Christus, non habere speciem neque decorem: vnde, nec reputatus est esse Deus. Quem tamen, quia non essent agnituri, neque recepturi, idem Esaias alias adprobat, dicens: *Audite cœli, & auribus percipe terra, quia Dominus locutus est. Filios nutriui & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus meus me non intellexit.* Et iterum, *Auditionem audietis, & non intelligetis: & cernentes videbitis, & non scietis. Incrassatum est enim cor populi huius.* Vnde & Ezechiel, *Factus est sermo Domini ad me, dicens, Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum & non vident, & aures ad audiendum, & non audiunt.* Sic enim excæcati sunt, vt saluatorem nec agnoscerent, nec susciperent. Et cuius diem Abraham vidit, & lætatus est: & cuius aduentum Prophetæ magno cum desiderio expectauerunt: isti & viderunt & non agnouerunt, insuper & blasphemauerunt clamantes, *Nos non habemus regem, nisi Cæsarem*, & cætera quæ sequuntur. Cuius populi duritia sic non mutatur, quomodo nec Æthiopis color, aut pardi varietas. Hieremia testante, *Si immutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas.*

Esa. 1. *Esa. 6.* *Matth. 13.* *Ezech. 12.* *Hierem. 3.*

Quia eum non agnoscentes Iudæi, congregati sunt aduersus eum,

Cap. XX.

SEd quia cum Iudæi non agnoscentes, congregati sunt, ad interficiendum eum, & vniuersalem adfensum in passione eius præbuerunt, ita legitur, *Quare fremuerunt Gentes* id est, Romani: *& populi meditati sunt inania?* hoc est, Iudæi, *Adstiterunt reges terræ* hoc est, Herodes & Pilatus: *& principes conuenerunt in vnum*, scilicet, principes sacerdotum, & seniores Iudæorum, *aduersus Dominum & aduersus Christum eius.* Et iterum, ex eiusdem Domini persona: *Circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me.* Canum autem nomen in eos, est etiam per Prophetam alterum constitutum. In Esaia enim scriptum est, *Omnes canes cœci, nescientes latrare.* Canum enim mos est (vt ait noster Hilarius) pastorem adludere, gregem nosse, insidiantes feras persequi. At vero isti cœci canes, pastorem suum non videntes, officium non intelligentes, latratus suos à feris ad regem, à furibus ad Dominum retorserunt. Vnde & alius Propheta de his ita dicit, *Facti sunt mihi in sagittam reciprocam.*

Ioan. 8. *Ioan. 19.* *Psal. 2.* *Psal. 21.* *Esa. 56.*

Et quia triginta argenteis, adpreciatus & venundatus est,

Cap. XXI.

PEr Zachariam ita ipse prænunciauit. *Si bonum est*, inquit, *in conspectu vestro, date mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me. Proijce illud ad statuarium decorum precium, quod adpreciatus sum ab eis.* Hæc enim nota omnibus causa est. Iudas enim pœnitentia motus pecuniam reportauit & proiecit in templum: abijt & laqueo se suspendit, vt impleretur quod dixerat Sapiens: *Testis falsus non erat impunitus, eo quod vendit argento iustum.* Quam pecuniam bene Dominus mercedem suam dixit: multa enim opera apud eos fecerat, reddens vitam mortuis, lucem cœcis, surdis auditum, gressum claudis: pro quibus omnibus, Iudæi nefanda æstimatione, mortem triginta argenteorum, mercedem illi restituerunt.

Zach. 11. *Prou. 19.*

Nam & quia Dominus traditorem suum, per panem ostendit Apostolis porrectum,

Cap. XXII.

ETiam in Psalmis commemorauit in se impletum, dicens: *Qui edebat panes meos, ampliauit aduersum me supplantationem.* Et iterum, *Tu vero homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos.* De ipso autem Iuda proditore, Hieremias præscius, ita ante prædixit: *Peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino.* Quod siue ad Iudam siue ad Iudæos non incongrue conuenit, qui sic peccauerunt in Christum vt non sit peccatum eorum atramento conscriptum, quod deleri forsitan potest: sed stylo ferreo in vngue adamantino exaratum, id est, quod deleri non possit præ duritia cordis eorum, nisi crediderint.

Psal. 40. *Psal. 54.* *Hierem. 17.*

Nam & ipse sponte pro nobis semetipsum tradidit,

CAP. XXIII.

Esa.53. ESaias dicit, *Oblatus est quia ipse voluit.* Et infra, *Pro eo quod tradidit in mortem animam suam, videbit semen longæuum: & voluntas Domini in manu eius dirigetur.* Et ipse per Hier.11. Hieremiam Prophetam sic loquitur: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius: hoc est in manus Iudæorum qui eum interfecerunt.*

Quia comprehendendus erat,

CAP. XXIV.

Thren.4. HIeremias Propheta longe ante ita prædixit, *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris.* Quo vaticinio demonstrauit aperte, & Christum Dominum esse, & traditum pro nostris peccatis fuisse. Item Sap.lib.dicit: *Dixerunt inter se impij, Comprehendamus iustum, quia inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat.* Et infra, *Sic enim est verus filius Dei, suscipiet illum, & liberabit eum de manu contrariorum.* Et infra, *Videamus reuerentiam illius, probemus patientiam ipsius, morte turpissima condemnemus eum, id est, affixione crucis.*

Quia iudicandus erat, CAP. XXV.

Psal.50. CLamat Dauid, sub figura populi peccantis in Deum, *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* Veniens enim Christus in corpore, tanquam se reum constituit, & iudex hominum hominibus ad iudicandum se præbuit: sicque mitis & patiens, dum iudicatus est, vicit: quia nihil in eo dignum quod iudicaretur populus persecutor inuenit. Vnde & Propheta aduentum iudicij eius adnuncians sic Michea 6. comminatur contra eundem populum dicens. *Audite quæ Dominus loquitur: Surge & contende iudicio aduersus montes, & audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ, quia iudicium Domini cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur dicens. Popule meus quid feci tibi, & quid molestus fui tibi, responde mihi; quia eduxi te de terra Aegypti, & de domo seruientium liberaui te, & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron & Mariam.* Vbi ostendit beneficia, & præstita Domini in populum suum. Et contra hæc aduersus eum mala eorum, & quid iuxta hic eidem populo venturum sit, deinde subiungit, *Audite tribus, quis approbauit illud? adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis.*

Quia falsis testibus accusandus erat,

CAP. XXVI.

Osea 7. PEr Oseam Prophetam idem Dominus sic dicit, *Væ,* inquit *eis, quoniam recesserunt à me vastabuntur, quia præuaricati sunt in me. Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & ipsi in me cogitauerunt malitiam: reuerti sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus.* Et Malachias, *Si inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, & dixistis, quid locuti sumus contra te.* Et in Psalmis dicit, *Insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi.* Et Sapiens de Iuda dicit, *Testis falsus nõ erit impunitus: pro eo quod vendidit pro argento iustum.*

Quia clamauerunt Pilato, vt crucifigeretur,

CAP. XXVII.

Hier.12. PEr Hieremiam Christus de synagoga prædixerat, dicens, *Reliqui domum meam, facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in silua, dedit contra me vocem suam, blasphemans vtique, & dicẽs, Crucifige, crucifige.* Et alibi ipse dicit, *Super quem aperuistis os vestrum, & aduersus quem laxastis linguas vestras?* Et Esaias: *Ruit,* inquit, *Hierusalem, & Iudas comidit, quia linguæ eorum contra Dominum.* Item ipse, *Expectaui vt faceret iudicium, fecerunt autem iniquitatem, & non iustitiam, sed clamorem.*

Quia etiam posteritatem suam damnauerunt,

CAP. XXVIII.

NAm quia peccantes Iudæi etiam in Christo posteritatem suam damnauerunt, dicentes, *Sanguis huius super nos, & super filios nostros.* Olim cum obiurgatione Esaias illis prædixerat dicens: *Semen pessimum preparate filios vestros occisioni, in iniquitate patrum vestrorum.* Venientibus enim in Iudæam Gentibus propter scelera patrum, etiam filij trucidati sunt. Sub quorum persona & Hieremias interitum eorum ita deplorat, dicens: *Patres nostri peccauerunt, & non sunt, nos autem iniquitates eorum exoluimus.* Idem Hieremias, *Sacerdotes non dixerunt, vbi est Dominus, & tenentes legem, nescierunt me, & pastores præuaricati sunt in me. Propterea adhuc iudicio contendam vobiscum, ait Dominus, & cum filiis vestris disponam.* Item ipse, *Quare ergo est factus in prædam? Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam: posuerunt terram eius in solitudinem, & ciuitates eius exustæ sunt, & non est qui habitet in eis.*

Quia flagellatus est, & palmarum sustinuit ictus,

CAP. XXIX.

Iob 16. IOb de eo sic dicit, *Exprobrantes & conspuentes percusserunt maxillam meam, satiati sunt pœnis meis.* Et in Psalmis ipse dicit, *Ego ad flagella paratus sum.* Et iterum: *Congregata sunt in me flagella, & ignorani.* Similiter & per Esaiam, *Non sum,* inquit, *contumax, neque contradico, corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus.* Et per Hieremiam dicit: *Posui scapulas meas ad flagella, & maxillas meas ad palmas.* Item de ipso idem Hieremias: *Dabit,* inquit, *percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.*

Psal.37. Psal.34. Esa.50. Thren.3.

Quia arundine caput eius percussum est,

CAP. XXX.

ET sustinet patienter, Esaias prædixerat, dicens, *Arundinem quassatam non conteret.*

Esa.42. Matth.12.

Quia spinis coronatus est, CAP. XXXI.

ET spinea quia corona capiti eius imposita est, scribitur hoc in Canticis Canticorum, ex persona patris de contumelijs filij iniquitatem Hierusalem mirantis atque dicentis, *Exite & videte filiæ Hierusalem regem in corona, qua coronauit eum mater eius, id est, coronam spineam quam capiti eius imposuit Synagoga.* Sed per Hieremiam idem filius sic dicit, *Spinis peccatorum suorum circundedit me populus hic.* Et apud Esaiã, *Plantauit,* inquit, *vineam electam, & expectauit vt faceret vuas, fecit autem spinas:* vtique, quia degenerans à Patriarcharum fructu, non fructus iustitiæ, sed spinas mortis, & crucis suo attulit creatori.

Cant.3. Esa.5.

Quia veste coccinea indutus est,

CAP. XXXII.

NAm quod milites inludentes veste coccinea induerunt eum. Prænunciauit hoc Esaias Propheta, dicens, *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? quare rubrum est vestimentum tuum, tanquam calcantium in torcular?* At ille respondens, *Torcular,* inquit, *calcaui solus.* Calcare enim torcular, solum se dixit: quia solus propter mundi peccatum, passionem suscepit, soluque delicta omnium sanguine suo lauit.

Esa.63.

Quia dum pateretur, tacuit, CAP. XXXIII.

NAm quia dum pateretur, tacuisse scribitur. Hoc Prophetarum voces testantur. Esaias enim sic de illo ait, *Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum.* Hic enim in passione Pilato interroganti, nihil locutus est, sed humilitate iudicium eius sublatum est. De quo & ipse alibi, *Non clamabit neque audiet quis in plateis vocem eius.* Item idem Christus per eun-

Esa.53. Esa.42.

dem

dem Prophetam, *Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, corpus meum dedi percutientibus.* Et ipse alibi, *Tacui, silui, nunquid semper tacebo?* Primo enim tacuit vt iudicaretur: quando sicut agnus coram tondente se fuit sine voce, nec aperuit os suum, suamque compescuit protestatem. In nouissimo autem sic de eo scribitur, *Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit.* Tacuit enim vt iudicaretur, quando venit occultus: nequaquam autem tacebit vt iudicet, quando venerit manifestus.

Quia crucem suam ipse portauit,

CAP. XXXIV.

ESaias, prædixit, *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, & factus est principatus eius super humeros eius.* Quis enim regum potestatis insignia in humero portat, & non aut in capite coronam, aut aliqua propriæ vestis ornamenta? Sed solus rex seculorum Christus, gloriam potestatis suæ & sublimitatis in humeris extulit. Quod etiam *Isaac* figurauit: qui cum à patre hostia duceretur, ligna ipse sibi portauit, Christi eximiam tunc præfigurans passionem, lignum passionis suæ gestantis.

Quia ligno crucis suspensus est, atque suffixus,

CAP. XXXV.

HIeremias Propheta ex persona Christi prædixerat, dicens, *Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam, & non cognoui, quia super me cogitauerunt consilia, dicentes, Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium.* Hæc enim, quæ passurus erat Dominus à Iudæis, quasi si iam facta fuissent, Propheta commendat. *Nam, cui est lignum in pane missum, nisi Christo affixo carnis in ligno?* Panem enim corpus eius agnoscimus. Lignum in pane esse fides nostra, crucem agnoscit in corpore: quia vita corporis sui, panis est. Scriptum est enim, *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, & timebis die ac nocte, & non credes vitæ tuæ.* Sed in Psalmis iterum: quia extendit manus suas in cruce, sic dicit, *Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum,* Siue quod veniente quasi mundi vespera, siue quod declinante iam sole ad vesperam, Dominus in cruce animam posuit, eleuans manus suas in idem crucis lignum, atque offerens se ipsum Deo pro nobis sacrificium: vt per illud sacrificium, delerentur peccata nostra. Apud Esaiam quoque de crucis eius prædicatione, ita scribitur, *Et erit principatus eius super humeros eius,* id est vexillum suæ crucis quod suis protulit humeris: iuxta vaticinium Dauid Prophetæ, qui dicit, *Dominus regnauit à ligno.* Abacuc quoque passionē crucis Christi ita prænunciauit, dicēs: *Cornua in manibus eius sunt.* Quod quid est aliud nisi trophæū crucis? Idem ipse de Ascensione crucis, in qua exaltatus omnia traxit ad seipsum, ita dicit, *Dominus fortitudo mea, constituet pedes meos in consummatione: super excelsa imponet me, vt vincam claritate eius.*

Quia crucifixus est, & manus eius, ac pedes, clauis adfixi sunt,

CAP. XXXVI.

PEr Dauid ipse loquitur dicens, *Foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi vero considerauerunt & conspexerunt me.* Quibus verbis in cruce corpus significat extentum manibus pedibusque confixis, & clauorum transuerberatione confossis. Quod Dauid passus non est, qui sine vlla corporis passione legitur in pace quieuisse: sed hoc de Christi prædictum est passione; qui à populo Iudæorum clauis in ligno confixus est. Manus enim & pedes non confodiuntur, nisi eius qui in ligno suspenditur. Item in Canticis Canticorum, *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei plenі myrrha.* Quod specialiter dixit propter fixuras clauorum, & per malitiam, qua crucifigendus erat. Ita enim idem Dominus de semetipso dixit: *Si adfiget,* inquit, *hoc Ao Deum, quia vos configitis me? Et dixistis, in quo configimus te?* Et subiecit Deus post hæc illis, *Me vos configitis gens tota.* Quod pertinet ad mysterium dominicæ Passionis, in qua Iudæi Christum crucifixerunt, quando sceleratas manus iniecerunt in eum. Quod etiam per Zachariam iterum Deus memorat, dicens: *Et adspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum vt doleri solet in morte primogeniti.* Hoc enim factum deprehendimus in Iesu, quem confixerunt Iudæi in cruce: quem & dolebunt à se crucifixum in iudicij die, cum viderint eum in patris, ac sua maiestate regnantem.

Quia inter duos latrones crucifixus est,

CAP. XXXVII.

NAm quod inter duos latrones crucifigendus esset, longe ante per Esaiam prædicatum est, Et *inter iniquos deputatus est.* Et Abacuc Propheta, *in medio*: inquit, * *duorum animalium, cognoscetis,* id est, in medio duorum latronum.

Quia diuisa sunt vestimenta eius,

CAP. XXXVIII.

POst crucis sententiam, sequitur rerum diuisio, & sors super vestem, quam per Dauid idem Dominus ante prædixerat, dicens, *Diuiserunt sibi vestimenta mea; & super vestem meam miserunt sortem.* Quæ prophetia, quemadmodum sit expleta, Euangelica narrat historia. Nam dum vestimenta alia à militibus fuissent diuisa, pro tunica autem dicunt, *Non scindamus eam, sed mittamus sortem cuius sit.* Erat enim tunica omni parte contexta.

Quia felle & aceto potatus est.

CAP. XXXIX.

QVod autem pendenti in cruce, acetum cum felle mixtum dederunt, hoc iam fuerat in Psalmis prædictū à Domino, *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.* Quod quidem & alias ad Hierusalem ipse sic proclamat, *Ego te plantaui vineam electam, quomodo facta es in amaritudinem vitis aliene?* Deus enim bonam plantauerat vineam, hoc est, Iudæorum gentem: illa vero vitio suo deprauata, conditorem amaritudine potauit. Pro quo & Moyses, *Vua,* inquit, *eorum vua fellis, & botrus amaritudinis ipsis,* vnde & superius obiurgans eos dicit: *Sic populo fatua & non sapiens, hæc Domino retribuisti.*

Quia hyssopo circundederunt spongiam aceto plenam,

CAP. XL.

NAm quod hyssopo circundederunt spongiam aceto plenam, in Psalmis dictum fuerat, *Asperges me hyssopo, & mundabor.* Vnde & in lege per hyssopi fasciculum aspergebantur agni sanguine, qui mundari volebant: quo significaretur per passionem Domini, peccata ablui mundi.

Quia titulus crucis eius corruptus non est,

CAP. XLI.

PRo quo titulo dixerunt Iudæi, *Noli scribere rex Iudæorum.* Et respondit Pilatus, *Quod scripsi scripsi.* Iam enim in Psalmo quinquagesimosexto fuerat prophetatum: *Ne corrumpas titulū inscriptionem.* In cuius Psalmi serie non solum passio vel mors, sed etiam resurrectio & ascensio Domini prædicatur.

Quia in cruce pendens, patrem pro inimicis suis deprecatus est,

CAP. XLII.

ESaias dicit, *Ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus oranit.* Et in Psalmis sic: *Pro eo,* inquit, *quod eos diligebam, aduersabantur mihi: ego autem orabam pro eis.* Item Abacuc dum dixisset de eo; *In medio duorum animalium cognoscetis:* subiecit, *Cum conturbata fuerit anima mea, in ira, misericordiæ tuæ memor eris.* Prælegauit enim Prophetа sub hac sententia in semetipso Iudæorum personam, qui Christum commoti ira crucifixerunt. Vbi tamen ille memoratus misericordiæ suæ, dixit: *Pater, ignosce illis: quia nesciunt quid faciunt.*

A
Esa. 50.
Esa. 42.
Psal. 94.
B
Genes. 22.
Esa. 9.
C
Hierem. 11.
Deut. 28.
Psal. 140.
D
Esa. 9.
Abacuc 3.
Psal. 21.
Cant. 5.
Malach. 3.
E
Zachar. 12.
Esa. 53.
Luce 22.
Abacuc 3. Ita vertunt 70. sed vulg. editio habet, In medio duorum.
F
Psal. 21.
Ioan. 19.
Psal. 68.
Hier. 2.
G
Deut. 32.
Psal. 50.
Leuit. 14. & Num. 19.
Ioan. 19.
Psal. 56.
H
Esa. 53.
Psal. 108.
Abacuc 3. Hanc 70. versionē sequitur Theodoretus.

Et quia non pro suis, sed pro nostris peccatis crucifixus est,

CAP. XLIII.

Esa. 53. PRo iniquitatibus populi sui, ductus est ad mortem, & dabit impios pro sepultura eius. Et iterum, *Vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus propter scelera nostra, & liuore eius sanati sumus.* Et iterum, *Omnes nos quasi oues erauimus, unusquisque in uiam suam declinauit, & Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum.* Iuxta Apostolum qui dicit, *quia cum peccatum non cognouisset, ipse pro nobis peccatum factus est,* quare autem pro nobis passus est, hæc est causa.

2. Cor. 5.

Quia mortuus est, CAP. XLIV.

Genes. 49. B Psal. 67. POst flagella & crucem, fellisque & aceti potationem, sequitur mors eius: quam lex ipsa non siluit, dicens: *Recubans dormiuit ut leo, & ut catulus leonis, quis suscitauit eum?* Clamat etiam & eadem mortem eius & sexagesimus septimus Psalmus, *Deus noster Deus saluos faciet nos, & Domini mors, & Domini exitus.* Quid apertius diceretur? *Dominus enim Iesus, qui interpretatur Saluator, ipse est Deus noster, saluos faciens nos.* Quem quia oportuit nasci, & à vita exire per mortem: ideo subiunctum est, Domini mors, & Domini exitus. Item & per Esaiam, *Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum.* Pro peccatis populi sui ductus est ad mortem. Iudæi autem Christum, quem sperant moriturum, non sperant resurrecturum: ideoque respondeant, *Quis est iste, quem Propheta adnunciat?* Item apud Hieremiam sic dicit, *Inebriani animam lassam, & omnem animam esurientem saturaui. Ideo quasi de somno suscitatus sum & vidi, & somnus meus dulcis est mihi.* Danieli quoque Angelus de occisione & morte Christi sic loquitur, dicens, *Scito & animaduerte ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem, usque ad Christum ducem hebdomades septem, & hebdomades lxij. erunt. Et post hebdomadas lxij. occidetur Christus: & non erit eius populus, qui eum negaturus est.* Vnde & ibi sequitur clades Iudæorum, quæ postea completa est. *Ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce uenturo,* id est, Romanus exercitus cum Vespasiano. Item in Sapientia sic legitur de morte eius, *Contumeliis & tormentis interrogemus eum, ut sciamus reuerentiam illius, & probemus patientiam ipsius. Morte turpissima condemnemus eum.*

Esa. 53. Hier. 31. Daniel 9. C Sap. 2.

Quia in Passione eius tenebræ factæ sunt,

CAP. XLV.

QVod vero media die in Passione eius tenebræ factæ sunt, & sol ipse refugit, hoc etiam diuini libri loquuntur, Amos Propheta testante, *Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.* Et Hieremias, *Exterrita est,* inquit, *quæ parturit,* id est, *Hierusalem, & adflicta est anima eius.* Occidet ei *Sol cum adhuc medius dies esset; confusa est & mal. dicta. Reliquias eorum in gladio dabo:* quod factum est per Vespasianum.

Amos 8. Ierem. 15. V. ed. Infirmata est quæ peperit.

Quia non fregerunt crura eius,

D CAP. XLVI.

Exod. 12. Ioan. 19. POrro, quia non fregerunt eius crura, nisi tantum latronum, iam prædictum fuerat, *Os eius non comminuetis.* Præceptum enim fuerat eis celebrare Pascha, in ouis similitudine, in qua Dominicæ Passionis vmbra præcesserat, qui tanquam ouis ad occisionem ductus est. Illa enim figura agni, Christi passionem significabat.

Et quia lancea latus eius percussum est,

CAP. XLVII.

Iob 18. SIc prænunciatum est ab ipso per Iob, *Confregit me, & posuit me quasi in signum. Circumdedit me lanceis suis: conuulnerauit lumbos meos. Conscidit me vulnere super vulnus,* id est, vulnere lanceæ super vulnus clauorum. Vnde etiam & per Dauid, *Super dolorem vulnerum meorum addiderunt.* Sic est ab eo prænunciatum, & per Hieremiam, *Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ.* Et iterum de ipso populo sic ait idem Dominus per Prophetam, *Facti sunt mihi in sagittam reciprocam.* Et Zacharias, *Viderunt in quem confixerunt,* vtique *hominem quem crucifixerunt.* Quo etiam testimonio promissus est Christus, in ea qua crucifixus est carne venturus.

E Psal. 68. Thren. 3. Zach. 12.

Nam quia ex latere eius sanguis & aqua manauit,

CAP. XLVIII.

ZAcharias dicit, *Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Et iterum, *Cum egrederetur vir ab oriente: ecce, aquæ redundantes à latere dextro,* scilicet *Christi.* Item de eadem aqua, quæ ex latere eius profluit, Propheta alius sic dicit, *Flumina aquæ viuentis egredientur de ventre illius.* Aquæ scilicet baptismatis, quæ credentes viuificant, & quæ sitientibus largiuntur, quando impletur quod scriptum est, *Lauamini, mundi estote: &, Lauabis me, & super niuem dealbabor.*

Zach. 9. Ezech. 47. F Esa. 1. Psal 50.

Quia sepulturæ est traditus, CAP. XLIX.

INPsalmis dicitur, *Collocauerunt me in obscuris, sicut mortuos seculi.* Quasi diceret, sicut hominis, vtique quia ipse Deus erat. Item Esaias, *Erit Dominus in signum æternum, quod non auferetur. Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Et alibi, *Dabo impios pro sepultura eius, & diuites pro morte eius.*

Psal. 142. Esa. 55. Esa. 11. Esa. 53.

Quia lapis ad ostium monumenti positus est,

CAP. L.

POstquam sepultus est, lapis ad ostium monumenti adpositus est. Per Hieremiam item idem ait: *Lapsa est in lacum mea vita, & posuerunt lapidem super me.* Et iterum, *Concluſit vias meas lapidibus quadris, circumædificauit aduersum me, vt non egrediar.*

G Thren. 3. Ibidem.

Quia in infernum descendit, CAP. LI.

SIc idem Dominus in Ecclesiastico dicit: *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & inluminabo sperantes in Deum.* Item in Psalmis, *Vita mea in inferno adpropinquabit: æstimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.* Descendit enim sicut homo in infernum, sed solus inter mortuos liber fuit, quia mors illum tenere non potuit.

Eccl. 24. Psal. 87.

Quia descendens de morte, quos voluit, liberauit,

CAP. LII.

ITem quia in infernum descendens, eos qui captiui erant, à diabolo eruit, & sic iterum ad cælestia remeauit. Per Oseam ita ante prænunciauit: *Ego,* inquit, *ego capiam & vadam, tollam & non est qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum,* id est, *ad cæleste solium.* Et infra, *De manu,* inquit, *mortis liberabo eos, de morte redimam illos. Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus inferne.*

H Osee 5. Osee 13.

Quia in morte corpus corruptionem non vidit, sed statim deuicta morte resurgens ab inferis remeauit,

CAP. LIII.

ET hoc per Prohpetam idem in Psalmis prædixit, *Caro mea requiescet in spe: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* De

Psal. 15.

qua

qua resurrectione & in Psalmo tertio ita cantatur, *Ego dormiui & quieui, & exurrexi, quoniam Dominus suscitauit me.* Vbi quid aliud indicat prophetia, quod dormierit & resurrexerit, nisi somnus iste mors esset, & euigilatio resurrectio? Quod & in quadragesimo Psalmo manifestius ostenditur, vbi dicit, *Tu autem Domine, miserere mei, & resuscita me, & retribuam illis.* Nunquid qui dormit, non adijcit et vt resurgat? Item ibi, *In pace dormiam & requiescam, quoniam tu domine singulariter in spe constituisti me.* Singulariter, quia tantum solus ipse sic requieuit, vt confestim post mortem resurgeret. Item per Esaiam de eadem resurrectione sua, sic clamat, *Nunc exurgam: dicit Dominus, nunc exaltabor, & nunc sublevabor.* Vbi aperte testimonium resurrectionis & ascensionis ostenditur: Vnde & ibi zelum Iudæorum subiecit, dicens, *Concipietis errorem & parietis, spiritus vester vt ignis vorabit vos.*

A Psal. 3. Psal. 40. Psal. 4. Esa. 33.

Quia tertia die resurrexit, Cap. LIV.

B Osea 6.

OSeas prædixerat, dicens. *Venite & reuertamur ad Dominum: quia ipse cepit, & sanabit nos.* Viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. Omnia enim hæc in Christo ita completa sunt. Quinta feria enim traditus, Paraseue passus, Dominica circa diluculum resurgens, ab inferis remeauit. Vnde & subiunxit Propheta, *Quasi diluculum præparatus est egressus eius.* Quod autem dixit, *Resurgemus & viuemus in conspectu eius*, hoc Prophera de sua persona, vel sanctorum eloquitur, qui in inferno erant, & cum illo tertia die resurrexerunt.

Quia post resurrectionem suam, Christus piscatores Apostolos prædicare Gentibus misit,

Cap. LV.

Hier. 16. Matth. 4. C

PEr Hieremiã ante sic meminit, dicens, *Ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos.* Denique secundum Matthæi Euangelium legitur, quod Iesus veniens iuxta mare Galilææ, Petrum & Andream fratrem eius vidit mittentes retia in mare, quibus dixit: *Venite post me, & faciam vos piscatores hominum.* Similiter & duos fratres Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius dum vidisset in nauicula cum patre Zebedeo texentes retia, prouocans eos, de piscatoribus piscium, piscatores reddidit hominum. Scilicet, vt prædicationis rete, cũctos credentes de profundo seculi huius extraherent. Post hos piscatores, sequitur: *Et mittam venatores & venabuntur eos de montibus, & de collibus, & de cauernis petrarum:* quod specialiter ad conuersionem pertinet Gentium, quos vndique Apostoli cœperunt, qui super adsumptionem constituti sunt animarum. Quos quia post gloriam resurrectionis suæ Dominus ad prædicandum iu Gentibus mitteret. Et per Esaiam sic prælocutus est, dicens, *Veniam*, inquit, *vt congregem cum omnibus Gentibus & linguis: & venient & videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum:* vtique crucis. *Et mittam ex eis qui saluati fuerint, ad Gentes in mare*, in Africam in Lybiam, *tendentes sagittam*, id est, velocem prædicationis sermonem. In Italiam quoque & Græciam, & qui ad insulas longe, & ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. In qua sententia, specialiter missi Apostoli prophetantur. Simulque & quod per totum mundum prædicauerint Euangelium, idipsum Propheræ non tacuerunt: de quibus etiam & in Psalmis ante prædictum est: *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

Hier. 16. Esa. 66. D Psal. 18.

Quia in cœlum ascendit, Cap. LVI.

IAm vero quia post resurrectionem suam in hominis formam Christus in cœlum vsque ad patrem ascendit, Daniel dicit: *Aspiciebam in visu noctis, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit*, id est, vsque ad patrem. Post hæc adiecit: *Et in conspectu filiorum obtulerunt eum, & dedit ei potestatem & regnum: & omnis populus, tribus & lingua ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod nõ corrumpetur.* Huius ascensionem in cœlis prorsus Psalmista sic indicat, *Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo: Exultauit vt gygas ad currendã viam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius.* Veniens enim de cœlo, vsque ad inferos descendit: regressusque repetit mansionem suam, ascendens ad sedem patris, de quo antea solus exiuit. Cuius ascensus in cœlum vel introitus, quibus gaudijs declaretur, Psalmographus indicat. Videntes enim potestates æthereæ carnem Christi ascendentem in nubibus, & portas cœli ingredientem, dixerunt, *Tollite portas principes vestras, & eleuamini porta æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.* Hunc ascensum eius & alibi commemorans Dauid, dicit, *Ascendens super cherubin & volauit, volauit super pennas ventorum.* Et iterum, *Ascendit in altum cepit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Qui vtique nisi fuisset in terra, non diceretur ascendere. Sed quid est, captiuam duxit captiuitatem: nisi, quia deuicta morte, ipsam carnem, quam è terris adsumpserat, quasi captiuam in cœlum ducebat? Vnde & post hæc Propheta hortatur omnes gentes, prouocans eas ad laudem Christi, eundemq; ascensum eius, eiidemque iterum sic prænuncians, *Regna terræ cantate Deo, psallite domino, psallite Deo, qui ascendit super cælos cœlorum ad Orientem.* Quia idem locus in Orientis partibus est, vbi Christus resurrexit, & vnde in cœlum ascendit. Et post hæc subdidit, *Visi sunt ingressus tui Deus, ingressus Dei mei regis.* Videntibus enim omnibus Apostolis, atque quingentis viris, sic ascendit in cœlum. Huius ascensionem & Salomon in Cant. prædicat Cant. *Ecce, hic saliens super montes, transiliens super colles.* Et Amos dicit: *Ædificauit Dominus in cœlo ascensum, * & pollicitationem in terra firmauit.* Sed & illud quod per Esaiam Dominus dicit, *Nunc consurgam, nunc exaltabor, nunc sublimabor: testimonium resurrectionis & ascensionis Christi declarat.* Quasi aperte diceret, Nunc exurgam à mortuis, nunc exaltabor in cœlo, nunc sublimabor in regno. Vnde & alibi ipse Esaias; *Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur & eleuabitur, & sublimis erit valde.* Quod vtique ad ascensionem cœli, & gloriam pertinet regni.

E Psal. 18. Psal. 23. Psal. 17. Psal. 67. Ephes. 4. F Psal. 67. Cant. 2. Amos 9. Esa. 33. * Ita vertunt 70. V. E habet, fasciculum suum. Esa. 52. G

Quia sedet ad dexteram patris,

Cap. LVII.

Psal. 109. H

IN Psalmis scriptum est, *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.* Inquirant ergo Iudæi, cui dictum est à domino, Sede à dextris meis. Nunquid archangelo? non opinor. Neque angelo, neque prophetæ, nam nullus horum in ea gloria est: sed ille, quem digno confessu suo inuisibilis Deus habet, hic sedet ad dexteram patris: qui sicut confessu Dei dignus est, ita & natura dignus est, & nomen est. De quo dicit & Psal. *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam.* Et iterum, *Dominus in cœlo parauit sedem suam, & regnum eius omnium dominabitur.*

Psal. 46.

Quia regnum eius in cœlo & in terra æternum ac perpetuum permanebit,

Cap. LVIII.

Dan. 7.

DAniel dicit, *Videbam in visione noctis, & ecce, cum nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad vetustum dierum peruenit, & in conspectu eius prælatus est, & ipsi datus est principatus, & honor, & regnũ, & omnis populus, tribus & lingua, ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna, quæ nõ auferetur, & regnum eius quod nõ corrumpetur.* Quo testimonio ostenditur, ita accepisse Christum ab omnipotente Deo dominationem & regnum: vt potestas eius æterna sit, & regnum eius sine vllo corruptionis fine permaneat. Et iterum idem Daniel: *In diebus illis, suscitabit dominus cæli regem, qui in æternum non commouebitur. Et regnum eius populo alteri non dabitur. Percutiet & conteret vniuersa regna, & ipsum stabit in*

Dan. 2.

A

æternum. Et Esaias *Propheta de eodem: Multiplicabitur,* inquit, *eius imperium, & pacis eius non erit finis.* Et in Psalmis sic legitur: *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec extollatur luna,* id est, vsque ad consummationem seculi.

Esa. 9.
Psal. 71.

Quia post ascensionem suam, Spiritum sanctum super Apostolos misit,

CAP. LIX.

Psal. 67.
Ephes. 4.

DAauid dicit: *Ascendit in altum, cepit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Post ascensionem enim suam misit Spiritum sanctum, in quo omnium est plenitudo donorum. De quo & per Iohelem prophetam adnunciat, dicens: *Erit,* inquit, *post hæc effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt: & iuuenes vestri visiones videbunt: sed & super seruos meos & ancillas in diebus illis effundam de spiritu meo.* Et Zacharias, *Effundam,* inquit, *super domum Dauid, & super habitantibus Hierusalem spiritum gratiæ & precum.*

Iohel. 2.

Zach. 12.

B

Quia Apostoli Spiritu sancto repleti, linguis vniuersarum gentium locuti sunt.

CAP. LX.

Psal. 18.

ET hoc ante prænunciatum est, dicente Psalmista: *Non sunt loquelæ neque sermones: quorum non audiantur voces eorum.*

Quod autem venturum Christum de cœlis iudicem speramus, & quod ei omne iudicium dedit pater,

CAP. LXI.

Ezech. 21.

PEr Ezechielem ita adnunciatur, *Hæc dicit Dominus Deus, Auser cidarim, tolle coronam. Nonne hic est qui humiles subleuabit, & sublimes humiliabit? Iniquitatem autem ponam eam. Et hoc non factum est, donec veniat cuius est iudicium, & tradam ei.* De quo Esa. *Dominus sicut fortis egredietur, & sicut vir prælator. Suscitabit zelum, vociferabitur, & clamabit, super inimicos suos confortabitur. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut patiens loquar, dissipabo & absorbebo simul.* Hoc ad secundum aduentum attinet, in quo non humilis vt iudicetur, sed vt iudex fortis egredietur. Neque tacebit quod in priori aduentu fecit: aut patiens erit, sicut fuit in passione carnis: sed iudicans vociferabitur. Loquetur vt pariens, quia repente quasi pariens, conruens, suos hostes est oppressurus. Hoc etiam & testimonio Psal. docetur, vbi dicit, *Deus manifeste veniet Deus noster, & non silebit:* vtique quia & si in primo humilitatis suæ aduentu, tacuit dicatus: in secundo, dum manifestus venerit vt iudicet, non tacebit: sed clamabit, vt reddat singulis secundum opera eorum. *Ignis ante eum ardebit, & in circuitu eius tempestas valida.* Ignis ante ipsum ardebit, qui vt ligna. fœnum stipula, delinquentium consumpturus est opera: ac si aurum & argentum, lapidesque preciosos, iustorũ probaturus est gesta. Qui dicturi sunt, *Transiimus per ignem & aquam; & induxisti nos in refrigerium. Aduocabit cælos sursum & terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos eius, qui ordinent testamentum eius super sacrificia, & adnunciabunt cæli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est.* Et Esaias; *Auditam,* inquit, *faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachij sui ostendet, in commmatione furoris, & flamma ignis deuorantis. Allidet in turbine & in lapide grandinis.* Brachium enim Dei, Christus est: qui in flamma & terrore tempestatis ad iudicãdum venturus est. De cuius iterum iudicio idem Propheta sic dicit; *Consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus seculorum. Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem?* Hic secundus Christi prædicatur aduentus: vt ea virtute consurgat in iudicio ad separationem bonorum atque malorum, qua virtute surrexit in generationibus seculorum. Hoc est, in principio quando percussit superbum, id est, diabolum, separando eum à bonorum consortio angelorum. De cuius Christi iudicio, & Micheas Propheta sic loquitur dicens: *Audite colles iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia iudicium Domini cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur, dicens: Populo meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi.* Tunc enim, iuxta Zachariam, *Videbunt in quem confixerunt, & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.* Dolebunt enim eum à se crucifixum, cum viderint iudicantem, & in patris ac sua maiestate regnantem. Iob quoque ante legem Euangelicis virtutibus clarus, redimendum se & resuscitandum, & Deo iudici, qui venturus est iudicare viuos & mortuos, præsentandum, prophetica authoritate pronunciat, dicens: *Credo enim quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum.* Quem Deum? nisi qui videndus est in iudicio: sicut legimus, *Videbunt in quem compunxerunt.* Quem quidem dicunt in eo loco iudicaturum impios, vbi ipse est iudicatus, Ioele Propheta testante, *Exurgam,* inquit, *& ascendent omnes gentes in vallem Iosaphat: ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu.* Iam plerique ibi asserunt futurum iudicium, vbi passus est Dominus, Esaia probante, *Consummationem & eleuationem Dominus Deus exercituum faciet in medio orbis terræ.* Quæ consummatio & adbreuiatio processura potest esse, nisi iudicij futuri? Sed vbi sit medium terræ, illud fidele de passione testimonium Dauid ostendit, qui dicit, *Deus autem rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ.* Nulla enim alia est salus nostra, nisi redemptio domini nostri Saluatoris & iudicis, quæ in medio terræ orta est.

C

Esa. 42.

Psal. 49

Psal. 65.
Esa. 49.

D

Esa. 30.

E

Esa. 51.

Micheæ 6.

Zach. 12.

F

Iob 19.

Ioelis 3.

Esa. 10.

Psal. 73.

G

Epilogus operis.

ECce noui Testamenti iudicem & regem de Prophetis, ecce Christum ex lege omnium dominum tenet. Ista omnia in libris Hebræorum legunt Iudæi, & non intelligunt: quia omnia signata sunt illis, propheta testante: *Et erunt sermones libri huius, sicut sermones libri signati. Quem si quis dederit homini nescienti literas & dicat, lege: respondebit, nescio literas. Et rursum si det alteri scienti literas, & dicat, lege: ille respondebit, non possum, signatus est enim.* Et sunt Testamenti veteris signacula, quæ filius & hæres resignauit, cordis nostri oculos inluminans: sicut scriptum est, *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.* Habemus enim ad intelligendum Christum ducem, legem, testes prophetas, ex quibus diuinitatem eius & nomen, gentem quoque & genus patriam, natiuitatem, virtutes, & curationes, comprehensiones, palmas, flagella, conputationes, suspensionem, fellis & aceti potationem, mortem, sagittam, sepulchrum, infernum, incorruptionemque corporis, resurrectionem carnis, ascensionem eius in cœlis, regnum atque iudicium declarauimus.

Esa. 29.

Esa. 8.

H

ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, LIBER DE GENTIVM VOCATIONE, AD EANDEM FLORENTINAM SOROREM SVAM.

PRÆFATIO.

QVADAM ex parte Domini & Saluatoris nostri Natiuitatem, Passionem, Resurrectionem, cæliquæ Ascensionem, explicui. Sequens vero Opusculum vtriusque populi Prophetiam, id est, Iudæorum ac Gentium, demonstrabit. In quo opere, Sancta Soror, poteris expaucis animaduertere, quanta Prophetarum voces, in abiectione Iudaicæ plebis & ceremoniarum cecinerunt, quantaque in laude populi, Noui vel veteris Testamenti, intonuerunt.

De Gentium vocatione.

CAP. I.

IN principio autem opusculi huius, de Gentium credulitate loquēdum est, vt facilius reliqua cōtineantur, dum ipsa fides ecclesiæ antea declaratur. Deniq; cum pro adorato vitulo dominū precaretur Moyses, vt parceret populo peccatori, respondit dominus, *Propitius ero illis: veruntamen, viuo ego. & viuit nomen meum, quia implebitur gloria mea omnis terra.* Proinde, quia omnes Gētes ad vnius Dei veri cultum essent vocandæ, Dauid Propheta testatur, dicens, *Reminiscentur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur Gentium.* Et rursum: *Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Notum fecit Dominus salutare suum, ante conspectum Gentium, reuelauit iustitiam suam.* Quam pluralitatem Gentium, ita declamat adunari ad Dei cultum, *In conueniendo*, inquit, *populos in vnum, & regna vt seruiant domino.* In vnum itaque, id est, in vnum gregem: vt qui diuersorum ritu simulacrorum regna multa, & populi dicebantur, in vnam conueniendo fidem, vnus Dei populus, vnumq; regnum vocetur. Huius populi congregatio ex Gentibus, ipsa est ecclesia, cui in Psalmis voce Prophetica dicitur, *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui: quia concupiuit rex speciem tuam.* Prouocat enim Propheta plebē Gentium obliuiscere populum suum, id est, infidelium cœtum, & domum patris sui: Babyloniam, scilicet, quæ diaboli & domus & coniux est, & Christo fidei coniugio copulare. Ad cuius populos Esaias clamat, dicens: *Congregamini, & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex Gentibus.* Nescierunt enim qui leuant signum sculpturæ suæ, & rogant Deum non saluantem. Qui sunt isti saluati ex Gentibus, nisi qui crediderunt ex Gentibus? Quod vero dicit, *Congregamini, & accedite simul:* ostendit, in vnā debere Gentes fidem, communionemq; conglobari. Item ipse, *Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, & non est alius. In memetipso iuraui, egredietur verbum de ore meo, & non reuertetur: quia mihi curuabuntur omnia genua, & iurabit omnis lingua in domino.* Hoc iam contuemur fuisse completum: quando in omnibus terræ finibus, Dei dilatatur ecclesia. Qua Prophetia, erubescant Iudæi, qui dum Deum sibi peculiariter defendentes, dum audiunt, *Iurabit omnis lingua in Domino*, id est, non tantum Hebræorum populus, sed & omnis Gentium multitudo. Adhuc idem Esaias, posteaquam Christi, quam in carne protulit humilitatem digessit, denuo laudem ecclesiæ Gentium, pro qua talia protulit, ita prædicauit: simulque quod per vniuersum mundum sit ipsa vna sic prophetando aperuit, dicens: *Lauda sterilis quæ non paris, decanta laudem & hinni quæ non pariebas: quoniam iam multæ filiæ desertæ, magis quam eius quæ habebat virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas, longos fac funiculos tuos & clauos tuos consolida. Ad dextram enim & læuam penetrabis: & semen tuum Gentes hæreditabit: & ciuitates desertas inhabitabit.* Et iterum: *Creauit fructum labiorum pacem: pacem ei qui longe est & ei qui prope.* Hoc & Apostolus exponit, vbi dicit: *Pro ecclesia ex circumcisione, & expræputio veniente, euangelizauit pacem his qui longe, & pacem his qui prope.* Et iterum: *Quæsierunt me, qui ante non interrogabant: inuenerunt, qui non quæsierunt me: dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Item ipse idem: *Domus mea, domus orationis vocabitur cunctis populis, ait Dominus.* Ad vltimum autem sic ait: *Venio, vt congregem cum omnibus in omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam, & ponam in eis signum, & mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in mare, in Africam, in Lidyam tenentes sagittam.* Hæc Esa. Hier. autem gentium compromissionem sic ostendit: *Et congregabuntur omnes gentes in nomine Domini in Hierusalem & non ambulabunt post prauitatem cordis sui.* Et post paululum: *Iurauit Dominus in veritate, & in iudicio, & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.* Item idem ipse de vocatione gentium: *Domine*, inquit, *fortitudo mea, ad te gentes venient ab extremis terræ, & dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri.* Item idem Hier. ad populum Israeliticum, *Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audite gentes.* Item in Osea: *Et miserebor eius qui fuit sine misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu. Et ipse dicit, Deus meus es tu. Et erit in loco vbi dictum est: Et non plebs mea vos ibi vocabuntur filii Dei viui.* Item in Sophon. *Quia tunc reddam populis labium electum, vt vocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno, & post hæc adorabunt eum viri de loco suo omnes insulæ gentium.* In quo etiam loco vocatio gentium prophetatur, nec iam locum orationis vnum, in quo carnalis populus Deum quodammodo videbatur includere: sed pro vno omnem locum esse orationis ostendit, dum dicit: *Adorabit eum vir de loco suo.* Micheas quoque congregare omnes gentes prænuntiat, vt fidei disciplinam percipiant. Ita, *Et erit*, inquit, *in nouissimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum populi, & properabunt Gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus ad montem Domini & domum Dei Iacob, & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius, quia de Sion egredietur lex & verbum Domini de Hierusalem: & iudicabit populos multos & corripiet Gentes fortes vsque in longinquum nouissimis diebus.* Hi sunt

in quibus Saluatoris resplenduit fides. Præparatus autem mons super verticem montium, Christus est: quia ipse est caput Apostolorum & Prophetarum. Domus vero Domini, ecclesia Christi est, super eundem stabilita: ad quem Gentium congregatur diuersitas. Lex autem de Sion exiit, & Verbum domini de Hierusalem siue vt veniret in Gentibus, relictis ob incredulitatem Iudæis: siue quia in eadem plebe positus Iesus, dixit discipulis suis, *Ite, docete omnes gentes.* Item Zacharias de ecclesia Gentium, sic dicit: *Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce venio, & habitabo in medio tui, ait dominus, & adplicabuntur Gentes multæ ad Dominum in die illo: & erunt mihi in populum. & habitabo in medio tui: & scies, quia Dominus exercituum misit me ad te.* Item ibi: *Hæc dicit Dominus exercituum. Vsquequo veniant populi & habitent in ciuitatibus multis? & vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Deum exercituum, vadam tam, & ego. Et venient populi multi & Gentes robustæ, ad quærendum Dominum exercituum in Hierusalem.* His ergo tot, tantisque testimoniis, erubescant Iudæi, Gentium conuersarum æmulatores, & tandemque conuicti cognoscant, atque audiant in Deuteronom. Dominum proclamantem: *Erit in Gentes ad caput, in ores edulus autem populus ad caudam.*

Matth. 28.

Deuter. 28.

Quia in Christo filio Dei credere, cunctis Gentibus iussum est.

Cap. II.

Genes. 48. IAcob in benedictionibus Patriarcharum dixit *Non deficet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gentium.* Et Dauid ex persona eiusdem Christi in Psalmis, *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* *Psal. 2.* *Psal. 17.* Et iterum: *Constitues me in caput Gentium. Populus quem non cognoui seruiit mihi, obauditu auris obaudiuit mihi.* Similiter & alibi de eodem Psalmographus idem sic dicit, *Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius, & benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes Gentes seruient ei.* *Psal. 71.* De cuius dominatione etiam superius sic fuerat prælocutus: *Et dominabitur a mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terræ.* Quod testimonium, nec Salomoni congruit, nec Dauid. Notum est enim, quibus terminis regnum conclusum extitit Salomonis, sed hoc in Christo videmus fuisse completum: cuius ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen eius in Gentibus. Hic & à flumine dominandi sumpsit exordium, vbi baptizatus est à Ioanne, & peruenit per fidem in Gentibus, vsque ad terminos terræ. Item, in eisdem Psalmis de eius æterna natiuitate & potestate in Gentibus, ita dominus loquitur: *Ante Lucifer rum,* inquit, *genui te, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Iudicabit in nationibus.* *Psal. 109.* Et Esaias. *In die illa, erit radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum Gentes deprecabuntur.* *Esa. 11.* Et post alia: *Leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ.* *Esa. 5.* Item idem Esaias, de Christo Domino nostro in Gentibus regnaturo, *Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos & extendens eos, firmans terram, & quæ germinant ex ea, dans flatum populo qui est super eam & spiritum calcantibus eam: Ego Dominus, vocaui te in iustitia, & prehendi manum tuam, & seruauite, & dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum de domo carceris, sedentes in tenebris. Ego Dominus, hoc est nomen meum.* *Esa. 42.* Hoc enim iam constituimus esse completum pro Christo, qui lux factus est in carcere ignorantiæ Gentium positarum. De quibus & ipse alibi dixit: *Educam cæcos in viam quam nescient: in semitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem:* vt impleretur quod per eundem Prophetam fuerat dictum: *Gentium populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis.* *Esa. 42.* Item ipse de Gentium vocatione ad Christum: *Attendite ad me populi meus & tribus mea audite, quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est iustus meus, egressus est saluator meus.* Et post hæc: *Gaudete & laudate simul deserta Hierusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium: & viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* Adhuc per prædictum Esaiam vox diuina Christum in carne iudicem Gentium ita adnuntiat: *Ecce,* inquit, *seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, iudicium Gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur foris vox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In veritate educet iudicium, & legem eius insulæ expectabunt.* Seruus quippe, sed ex susceptione hominis Christus: qui quoniam prius ad Iudæos veniens non est receptus, iudicium in Gentibus protulit: quale iudicium, nisi vt fide iustificarentur? Cuius vox non audietur foris, hoc est, in hæreticis & Iudæis, extra Dei ecclesiam positis. Item de ipso in Esaia, *Ecce, intelliget seruus meus, exaltabitur & eleuabitur, sublimis erit valde, sicut obstupuerunt in te multi, sic inglorioſus erit inter viros adspectus eius, & forma eius inter filios hominum. Iste asperget Gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est narratum, de eo viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt.* Item qui supra de eo: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus: ecce, gentem quam nesciebas, vocabis. Et gentes quæ non cognouerunt te, ad te current propter Dominum Deum tuum, & sanctum Israel, qui glorificabit te.* Quæ prophetia omnis, de vocatione Gentium manifesta est, quia in Christo essent credituræ. Et Abacuc: *Ita,* inquit, *Dominus loquitur, Scribe visum aperte, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul adparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.* De incredulis autem Iudæis, ira sequitur: *Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso.* Siquidem & per Aggæum, de Christo in gentibus regnaturo, sic cecinit idem Dominus, dicens: *Spiritus meus erit in medio vestri, nolite timere, quia hæc dicit Dominus. Adhuc modicum, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam: & mouebo omnes Gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.* Quod si de Antichristo hanc prophetiam infidelis intelligat, mendacium est. Proculdubio illum non Gentes desiderant, sed soli Iudæi expectant.

Esa. 52. *Esa. 42.* *Esa. 52.* *Esa. 55.* *Abacuc 2.* *Agg. 2.*

Quia vterque populus, Iudæorum & Gentium, sub Christi regimine vaticiniis prophetarum vocentur.

Cap. III.

ESaias dicit: *Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, & duas oues: & præ vbertate lactis, comedet butyrum.* Vacca boum plebs est ex Iudæa, veniens ex semine Patriarcharum. Oues duæ, ecclesia veniens de gentibus. Et idcirco duæ oues, & vna vacca: quia auctior est ex gentibus ecclesiæ numerus, quam ex Iudæa. Homo autem, qui nutriet eas, ipse est Christus, qui per Hieremiam dicit: *Conuertimini filii reuertentes, dicit Dominus: quia ego vir vester & adsumam vos, vnum de ciuitate & duos de cognatione. Et dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.* Superius namq; dixerat per Esaiam: *Nutriet homo vaccam vnam & duas oues:* quę hominem Deus nunc semetipsum esse ostendit, qui adsumet duos de cognatione & vnum de ciuitate. Quia minor est numerus credentium ex circumcisione quam ex præputio. Hanc autem ciuitate, Iudæam dicit suę Hierusalem: cognationem vero, eius gentes. Pastores autem Apostolos, vel ecclesiæ doctores Christi gratiam prædicantes. Sic & alio loco idem ipse Hieremias Iudæos seruire Christo proclamat: *Et erit in die illa, ait Dominus exercituum. Conteram iugum meum de collo tuo & vincula illius dissumpę: & non dominabuntur eis amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo: & Dauid regi suo: quem suscitabit eis.* De quo Hieremias: *Ecce dies veniens, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam * super terram. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster.* Cuius

Esa. 7. *Hier. 3.* *Esa. 7.* *Hier. 23.* *Hier. 33.* *al. in terra*

ortum

Psal. 9. *Esa. 11.* *Esa. 5.* *Esa. 42.* *al. ambulabat.* *Esa. 9.* *Esa. 51.*

A

ortum propter vtramque gentem vox patris, per Pſalmiſtam ita adnuntiat, *Commemorabor ſuperbiæ Babylonis ſcientibus me: Ecce, Paleſtina & Tyrus cum AEthiopia, iſte natus eſt ibi. Ad Sion autem dicetur vir, Et vir natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam excelſus. Dominus narrabit ſcribens populos, iſte natus eſt ibi.* In Babylone Palæſtina & Tyro Æthiopia, Gentes ſignificantur. In Sion vero Hebræorum populus, quia pro vtrarumque ſalute gentium, natus eſt Chriſtus. Item Ezechiel Chriſtum ſub perſona Dauid, ſuper vtramque gentem ſic prædicat regnaturum: *Rex*, inquit, *vnus erit, omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, nec polluentur vltra in diis ſuis: & ſaluos eos faciam de vniuerſis ſedibus ſuis, in quibus peccauerunt, & mundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus. Et ſeruus meus Dauid, rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnibus eorum.* Quia Chriſtus rex Iudæorum eſt, Eſaias indicat dicens: *Dicite filiæ Sion: ecce, rex tuus venit tibi, iuſtus & ſaluans, pauper, ſedens ſuper aſinum indomitum.* Daniel autem Propheta, poteſtatem Chriſti, non ſolum ſuper Gentes, ſed etiam ſuper Iudæos à Deo patre datam, ſcribens, ſic ait: *Aſpiciebam in viſione noctis: & ecce, cum nubibus cœli, quaſi filius hominis veniebat: & vſque ad antiquum dierum peruenit, & in conſpectu eius obtulerunt eum.* Nam poſteaquam dixit eum aſſumptum in cœlum & perductum vſq; ad patrem, adiecit: *Et data eſt ei poteſtas, & honor, & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ ipſi ſeruient.* Quæ tribus, niſi Hebræorum populus? Quæ linguæ, niſi Gentium nationes? Amos quoq; Propheta, ad Chriſti regnum Iudæos ſic prouocat dicens: *Præpara te in occurſum Domini Dei tui Iſrael: quia ecce ego firmans tonitruum, & creans ſpiritum, & adnuntians hominibus Chriſtum ſuum.* Sic & Eſaias: *Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini.* De quo Dauid ait: *In lumine tuo videbimus lumen.* Inter hæc & Micheas Propheta dum locum originis Chriſti declararet, ita eum ſuper Iſrael dominaturum ſubiunxit: *Et tu*, inquit, *Bethlehem domus Eufrata, non es minima in milibus Iuda, ex te mihi prodiet dominator in Iſrael.* Quo loco oſtendit Chriſtum, dominum eſſe Iudæorum, eiuſque regimine eundem populum ſubiugandum. Vbi & poteſtatem eius per vniuerſum mundum ita prænuntiauit: *Stabit*, inquit, *& videbit, & paſcet gregem ſuum in virtute Domini, in honorem nominis Dei ſui erunt, quoniam nunc magnificatur vſque ad terminos terræ, & erit iſte pax.* Cuius aduentum Iudæis prædicandum, Eſaiæ ſic dominus loquitur, *Super montem excelſum aſcende tu, qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem: dic ciuitatibus Iuda. Nolite timere: ecce Deus veſter, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram eo, ſicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos.* Zacharias autem Propheta, de Chriſti regno, in Iudæis & Gentibus, ita proclamat. *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem: ecce, rex tuus venit tibi iuſtus, & ſaluator, & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum aſinæ, & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad fines terræ.* Quæ Prophetia, quomodo fuiſſet completa in Chriſto, Euangelia ipſa teſtantur.

Nam & quia prius Gentes credere poterant in Chriſtum, & poſtea Iudæi.

D

CAP. IV.

DAuid Propheta oſtendit, videns enim quod ad Iudæam redimendam veniſſet Dominus, ſed ante gẽtilitas credaret, & poſtmodum Iudæa ſequeretur, dicit: *AEthiopia præueniet manus eius Deo*: id eſt, priuſquam Iudæa credat, ſaluandam ſe offert omnipotenti Deo peccatis nigra gentilitas: ſicut & Eſaias ait, *Donec plenitudo Gentium introeat, & ſic omnis Iſrael ſaluus fiat.* Et in Deuter. *Eritis Gentes in caput*, incredulus autem populus in cauda, quaſi in nouiſſimo conuerſurus.

Et quia in finem mundi in Chriſtum crediturí ſunt Iudæi.

CAP. V.

TRanſeuntibus quippe iſtis carnalibus Iudæis, poſtea in nouiſſimis temporibus, filii eorum in Chriſto crediturí ſunt, Oſea Propheta teſtante: *Quoniam diebus multis, ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, ſine manifeſtationibus*: vtiq; quemadmodum nunc eſſe videntur. Deinde ſequenter adiungit: *Et poſtea reuertentur filii Iſrael, & inquirent Dominũ Deum ſuum, & Dauid regem ſuum, & ſtupeſcent in Domino, & in bonis ſuis in nouiſſimis diebus.* Quæ omnis Prophetia proculdubio de Chriſto eſt, qui in Dauid nomine ſignificatur: de cuius ſemine ſecundum carnem eſt genitus. De quo Hieremias dicit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium & iuſtitiam ſuper terram. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter.* Malachias quoque ante finem mundi Heliam ſic dicit eſſe mittendum ad conuerſionem Iudæorum: *Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Ante aduentum enim iudicii, mittet Dominus Heliam, ad cõuertendum cor filiorũ ad cor Patriarcharum & Prophetarum: vt credat poſteritas eorum in Domino Ieſu Chriſto, quem illi prophetantes expectauerunt. Nam ſi hactenus Iudæi recte credunt, quid eſt, in quo per Heliam conuerti eos in nouiſſimo Propheta teſtatur? Nunc enim mente cæcati ſunt, nec poſſunt intelligere Saluatorem, quem audiunt, niſi in finem mundi, dum fuerit conſummatio ſeculi. Pronuntiat enim hoc Dominus per Eſaiam Prophetam, dicens: *Audite audientes, & nolite intelligere, & videte viſionem, & nolite cognoſcere: excæca cor populi huius, & aures eius adgraua, & oculos: ne forte videant oculis ſuis, & auribus ſuis audiant, & corde ſuo intelligant, & conuertantur, & ſanem illos.* Et dixit Propheta: *Vſquequo Domine?* Et dixit Dominus, *donec deſolentur ciuitates abſque habitatore, & domus ſine homine: & terra relinquetur deſerta, & longe faciet Dominus homines. Tunc conuertetur, & erit in oſtenſione ſicut terebinthus, & ſicut quercus, quæ expandit ramos ſuos: ſemen ſanctum erit quod ſteterit in ea.* Ecce, adparet eos nunc à lumine fidei & veritatis eſſe alienos. Audiunt enim Chriſtum, & non intelligunt: vident, & non agnoſcunt. Sed quamdiu ita erunt? quouſq; ſubuertantur vrbes, & terra pene redeat in deſerto. Tunc enim conuerſi videbunt crediturí in Chriſto, atq; intelligentes, ſanabũtur & cognoſcent omnia. Iuxta quod & Hieremias dicit: *In nouiſſimo dierum cognoſcetis ea.* De hac nouiſſima credulitate Iudæorum, & Sophonias ſic dicit: *In tempore illo, ſaluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo. Et ponam eos in laudem, & in nomen in omni terra confuſionis eorum, in tempore illo, quo adducam vos, & in tempore quo congregabo vos. Dabo enim vos in nomen & in laudem in omnibus populis terræ, cum conuertero captiuitatem coram oculis veſtris, dicit Dominus.* Claudicãtem plebẽ Iudæam dixit, quæ nunc à ſemitis fidei claudicat. Sicut Pſalmus teſtatur dicens: *Et claudicauerunt à ſemitis ſuis.* Et hanc ſe ſaluaturum in nouiſſimo Deus pronuntiat, dum dicit: *Saluabo claudicantem.* Et per Ezechielem: *Poſt dies, inquit, multos viſitaberis, & nouiſſimo annorum venies.* Et paulo ſuperius, quia baptizandi ſunt: *Tollam*, inquit, *vos de Gentibus, & congregabo vos de vniuerſis terris, & adducam vos in terram veſtram, & effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris, & ab vniuerſis idolis veſtris mundabo vos. Et dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio veſtri. Et auferam cor lapideum de carne veſtra, & faciam vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea cuſtodiatis: & operemini, & habitetis in terra quam dedi patribus veſtris, & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. Et ſaluabo vos ex vniuerſis inquinamentis veſtris.* Hic eſt enim populus in nouiſſimis conuerſurus, quem Iacob Patriarcha ſub figura Benjamin, *Lupum mane comedentem prædam, & veſpere ſpolia dividentem* prophetat: vtique,

quia

E

Oſee 3.

Hier. 23.

F

Malach. 4.

Eſa. 6.

G

Hier. 30.

Sophon. 3.
Mich. 4.

Pſal. 17.

H

Ezech. 38.

Ezech. 36.

Geneſ. 49.

A

quia initio mundi idem populus, quasi in mane legem accepit: in vespera autem mundi, dum fuerit crediturus, diuidet inter nouum Testamentum & vetus. Nam de his quæ ad Israel in futuris promittuntur, ad eandem partem dicitur, quæ creditura est in Christo, quando in nouissimis temporibus conuersuri sunt: quale est illud apud

Osee 1. eundem Oseam: *Et erit in loco vbi dicetur ei, Non populus meus dicetur ei, non filii Dei viuentis. Et congregabuntur filii Iuda, & filii Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum.* Hoc in nouissimis erit temporibus, quando Helia prædicante, conuertetur Iuda ad Christum, vt sit vnum cum Israel spiritaliter, id est, cum populo Gentium, iam Deum ex fide videntium, ponentem sibimet caput vnum, quod est Christus. Ascendentesque de terra, hoc est, à carnali terrenaque spe ad promissa cœlestia.

Sed quia plurimi, ex Iudæorum populo, non essent crediturі in Christum.

Cap. VI.

B

MOyses Legislator eandem eorum incredulitatem ante prænuntiauit: *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, & timebis die ac nocte, & non credes vitæ tuæ.* Vnde &

Esa. 53. Esaias: *Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini, cui reuelatum est? & vidimus eum, & non erat adspectus.* Quibus verbis incredulitatem Iudæorum designat, qui Christum videntes, non receperunt: quem quia nec credere, nec cognoscere potuerunt, ilico excidium habituros sic Hieremias prædixit: *Ascendite muros eius, & dissipate, auferte propagines eius, quia non sunt Domini. Prævaricatione prævaricata est in me domus Iuda, ait Dominus: Negauerunt*

Hiere 5. *me, & dixerunt, non est ipse.* Hoc nunc vsque Iudæi de Christo dicunt: *Non est ipse*, expectantes alium, qui est Antichristus. Vnde & Dominus, *Ego*, inquit, *veni in nomine patris mei, & non recepistis me: alius veniet in nomine suo, & recipietis eum.* Item, apud eundem Hieremiam, *Ecce, sermo Domini factus est eis in opprobrium, & non suscipiunt illud vsque*

Hierem. 6. *adhuc*: quia Gentibus obedientibus Christo, Iudæi eum non essent recepturi, in Psalmis ostenditur. Nam cum

C *Psal. 17.* per Prophetam diceret idem Christus, *Constitues me in caput Gentium, & populus quem non cognoui seruiuit mihi*: Continuo subiunxit incredulitatem Iudaicam, dicens: *Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inueterauerunt & claudicauerunt à semitis suis.* Qui sunt alieni, nisi Iudæi? qui rectè alieni nuncupantur, pro eo, quod in perfidia permanentes, ab æternæ vitæ præmiis abdicati sunt, quæ nobis secundum fidem, à Dei filio promittuntur. Hæc quoque in Christo Iudæorum praua incredulitas, etiam per Esaiam

Esa. 6. ita est adnotata, dicente Domino illis, *Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere: excæca cor populi huius, & aures eius ad grauta & oculos: ne forte videant oculis suis, & auribus suis audiant, & corde suo intelligant, &*

Esa. 65. *conuertantur, & sanem illos.* Et alio loco: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem, qui*

Hierem. 5. *ambulant vias non bonas.* Quibus Hieremias, *Audite populus stultus, & sine corde: oculi, sunt illis, & non videbunt, aures sunt illis, & non audient: aut me non timebitis, dicit Dominus, aut à facie mea non formidatis, qui constitui terminum maris, arenam, imperium æternum, & non transgredietur illud. Et tu habebitur,*

D *& non poterit, & resonabunt fluctus eius, & non transgredietur illud. Populo autem huic factum est cor inobediens, & incredulum.* Et alibi idem ipse: *Quomodo dicitis sapientes nos sumus, lex Domini nobiscum est? vere mendacium operatus est stylus*

Hier. 8. *mendax scribarum. Confusi sunt sapientes & perterriti & capti sunt: verbum enim proiecerunt, & sapientia nulla est in eis.* De quibus Esaias: *Qui peccare*, inquit, *faciebant homines in verbo, & declinauerunt frustra à iusto.* Pro quo eos idem Pro-

Esa. 46. pheta ita increpat dicens: *Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam: non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Hierusalem gloriam meam.* Ipse autem Propheta & credulitatem Gentium & incredulitatem Iudæorum in Christo ita adnuntiat: *Quæsierunt me qui ante non interrogabant: inuenerunt me*

Esa. 65. *qui non quæsierunt. Dixi: ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomen meum: expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Quæsierunt enim nunc Gentes quæ ante non interrogabant, quia ad eos Prophetæ non veniebant: & inuenerunt, quando illis Christum nuntiauerunt. Quid vero Iudæa plebs nisi quod sequitur: *Expandi manus meas ad populum incredulum?* Et iterum de eadem repromissione Gentium: *Et erunt campestria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo qui requisierunt me. Et vos qui reliquistis Deum, numerabo vos gladio, & omnes in cæde corruetis.* Cuius ergo populi sunt istæ repromissiones, nisi Gentium, qui requisierunt Deum? De quibus superius ait: *Quæsierunt me, qui ante non interrogabant.* Et qui sunt, qui reliquerunt Deum, & corruerunt cæde, nisi Iudæorum populus? De quo iam ait, *Expandi manus meas ad populum incredulum.* Contra hunc sunt quæ sequuntur, *Ecce serui mei comedent, & vos esurietis*: quia vescente pane verbi Dei, vocato ex Gentibus populo, Iudæa arescit ieiuna.

E

Ibidem.

Esa. 65.

Et quia ob incredulitatem Iudæorum, Christus Iudæam desereret, transiretque ad Gentes.

Cap. VII.

F

HIeremias Propheta prædixerat, dicens: *Tibi peccauimus, expectatio Israel saluator eius. Quare sicut colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es quasi vagus vir, & qui non potest saluari?* Quid ergo in hac sententia intelligitur: nisi quia videbat Propheta in spiritu, q̃ veniens Christus, relicturus esset Iudæam, & iret per fidem in Gentibus? Idcirco dicebat, *Quare sicut colonus futurus es in terra, & sicut viator declinans ad manendum?* Hoc est, venisti in terram, cito recessurus à Iudæis. Sicut & alibi ex persona Domini idem Propheta dicit:

Hiere. 14. *Quis dabit me in solitudine diuersorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis? quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum, & extendunt linguam suam, quasi arcum mendacii, & non veritatis.* Vox enim ista Christi est, qui in solitudine Gentium, diuersorium, id est, ecclesiam constituit: in qua conuerterentur errantes, derelinquens populum Iudæorum. Quibus per Malachiam dicit, *Non*

Hiere. 9. *Malach. 1.* *est vlra mihi voluntas in vobis, dicit Dominus. Ab ortu enim solis, vsque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus.* Cum illis enim ante fuit Deus: sed postquam pro peccato suo abiecti sunt, redemptor mundi in populo Gentium transiit. Cuius vniuersitas, nunc per totum orbem terrarum exultat, & dicit: *Magnificauit Dominus facere cum illis. Magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes.* Ad

G populum enim Israel, prius venit Christus: sed quod non esset crediturі, Propheta non tacuit, dicens: *Prius ad*

Esa. 41. *Sion dicet, ecce adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo & vidi & non erat: neque ex istis quisquam qui interit consilium, & interrogatus responderet verbum.* Sed quia ad Gentes transiit, sequitur: *Ecce seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum,*

Esa. 42. *iudicium Gentibus proferet.*

Quia proiectis Iudæis, gentes introierunt.

Cap. VIII.

H

ECce, ostensum est Iudæos pro scelere, quod in Christo peccauerunt, abiectos dispersosque fuisse: sed quia proiectis illis, Gentes in eorum sedibus per fidem erant succesturæ, non siluerunt & hoc Prophetæ. Esaias enim sic dicit: *Educ foris populum cæcum, & oculos habentem:*

Esa. 43. *surdum, & aures eius sunt, omnes Gentes congregatæ sunt simul, & collecta sunt tribus.* Quis in vobis adnuntiet istud, & quæ prima sunt, audire nos faciat? Ecce foras educitur. Israel habens oculos, & aures ad terrenas promissiones, & colligetur in vnum diuersitas Gentium: vt vbi illi vocati sunt, isti ingrediantur: & ad illos pertineat hæreditas, quæ illis fuerat repromissa. Adhuc quia eædem Gentes in sedibus Iudæorum succesturæ erant, idem Propheta alio loco adprobat, dicens: *In die illa cantabitur canticum*

Esa. 26. *istud in terra Iuda: Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea murus & antemurale: aperite portas, & ingrediatur gens iusta & custodiens veritatem, vetus error abiit. Seruabis pacem,*

quia

A

quia in te sperauimus: quia incurauabit habitantes in excelso. Ciuitatem sublimem humiliauit, humiliauit eam vsque ad terram. Detraher eam vsque ad puluerem, & conculcabit eam pes pauperis, gressus egenorum. Quo vaticinio ostenditur, iustum humilemq; Gentium populum succeſſiſſe in locum, quem ſuperba plebs Iudæorum perdiderat. Talia & alibi idem

Eſa.25. Propheta ſub gratiarum actione Domino dicit: *Domine Deus meus es tu, & exaltabo te: confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia & cogitationes antiquas fideles, Amen. Quia poſuiſti ciuitatem in tumultum: vrbem firmam in ruinam, domum alienorum: vt non ſit ciuitas, & in ſempiternum non edificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robuſtarum timebit te.* Alio quoque in loco ad eoſdem Iudæos ſub exprobatione, ita loquitur, dicens: *Et dimittetur nomen veſtrum in iuramentum electis meis: vos autem interficiet, & ſeruos ſuos vocauit nomine alio: in quo, qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur à Deo, Amen. Et qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen.* In terra itaque iurat, id eſt, in carne à Chriſto accepta: in quo, quicunque iurat, vere in Deo iurat.

B

Quia propter peccatum, quod in Chriſto præuaricati ſunt Iudæi, inde debellati atque diſperſi ſunt.

Cap. IX.

Eſa. 63. Esaias prænuntiauit dicens: *Ipſe redemit eos, & portauit eos, & leuabit eos cunctis diebus ſeculi. Ipſi autem ad iracundiam prouocauerunt, & adflixerunt Spiritum ſancti eius, & conuerſus eſt eis in inimicum, & ipſe debellauit eos.* Item per Oſeam Prophetam, *Væ*, inquit, *eis quia receſſerunt à me: & vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me. Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia, & receſſerunt à me, & ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & ipſi in me cogitauerunt malitiam. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſque iugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus. Abiecit eos Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt*

Oſee 7. *vagi in nationibus.* Et Eſaias, poſteaquam prædicauerat de

Eſa. 53. Chriſto dicens: *Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt.* Subiecit ſtatim, *Propter ſcelus populi mei, percuſſi eum: & dabo impios pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius.* Et reliqua. Et

C per Hieremiam, idem filius pro ſua paſſione Iudæorum

Ierem.12. ſic infert fuiſſe perditionem. dicit enim: *Facta eſt mihi hæreditas mea, quaſi leo in ſylua: dedit contra me vocem, ideo odiui eam. Nunquid auis diſcolor hæreditas mea mihi? nunquid auis tincta per totum? Venite, congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad deuorandum. Congregamini*, dixit, venerunt enim beſtiæ agri, hoc eſt, feroces principes Gentium, & traditi ſunt illis ad deuorandum populi Iudæorum: propterea quod contra Deum dederunt. vnde & ſubiungit, Propter ine exterminata eſt exterminatione omnis terra. Chriſti enim hæc vox eſt. Multa enim prius peccata fecerunt filii Iſrael: ſed nunquam ſic traditi ſunt tam longæ perditioni & captiuitati. Quando autem compleuerunt menſuram patrum ſuorum, & poſt prophetarũ necem, Chriſtum interfecerunt: tunc peccata peccatis cumulantes, traditi ſunt in longam exterminationem. Idcirco nunc dicitur: *Propter me exterminatione exterminata eſt omnis terra.* Quod quia non intelligunt, proinde ſe traditos direptioni, Eſaias Propheta hoc ante prænuntiauit, dicens:

D Eſa.42. *Effudit Dominus ſuper populum ſuum indignationem furoris ſui, & forte bellum, & combuſſit eum in circuitu & non cognouit, & ſuccendit eum, & non intellexit.* Quorum interitum, mœrens Hieremias Propheta, ita deplorat, *Facti ſunt*, inquit,

Thren.1. *filii mei perditi, quoniam inualuit inimicus.* Et iterum: *Quos educaui & nutriui, inimicus meus conſumpſit.*

Quia propter quod negauerunt Chriſtum, inde ſubuerſa eſt Hieruſalem.

Cap. X.

Hierem.5. Per Hieremiam ſic prædicat idem Dominus dicens: *Aſcendite muros eius & diſſipate, auferte propagines eius: quia non ſunt Domini. Prænaricatione enim prænaricata eſt in me domus Iuda, ait Dominus. Negauerunt me & dixerunt: Non*

Eſa.3. *eſt ipſe.* Item Eſaias: *Ruit Hieruſalem, Iuda concidit: quia lin-*

guæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum. Quo teſtimonio demonſtrat vrbem Hieruſalem, & prouinciam Iudææ pariter concidiſſe, cauſamque oſtendit ſceleris eorum, quia contra Dominum blaſphemauerunt, dicentes: *Tolle, tolle, crucifige talem. Nos non habemus regem, niſi Cæſarem.* Siquidem & Dauid propter Chriſti paſſionem, futuram vrbis ac Iudæorum calamitatem, ex perſona eiuſdem Chriſti, ita prædixit: quando illi ſicut Euangelium loquitur, dederunt fel atque acetum, *Dederunt*, inquit, *in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem & in ſcandalum. Effunde ſuper eos iram tuam, & indignatio iræ tuæ adprehendat eos. Fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet.* Hoc enim poſtea expletum eſt, quod fuerat ante prædictum: factum eſt enim in hac ipſa vrbe Hieruſalem. Nam poſtquam Chriſtum amaritudine potauerunt, & poſtquam clamauerunt aduerſus filium Dei, vt occideretur, ſucceſſit deinde vindicta à domino. Debellata eſt ciuitas, expugnati Iudæi, multaque millia interfecta: nulluſque illuc modo permittitur accedere Iudæorum, vbi Chriſtum crucifigendum adclamauerunt. Item in Daniele angelus ille, poſtquam occiſionem Chriſti prædixit, ſubſecutam protinus ſubuerſionem Hieruſalem pronuntiauit dicens: *Et ciuitatem &*

Dan.8. *ſanctuarium diſſipabit populus cum duce venturo*, id eſt, Romanus exercitus cum Veſpaſiano. Cuius vaſtitati Eſaias

Eſa. 5. propheta, lamentabile carmen compoſuit, in quo eadem Hieruſalem plangitur, & ruina illius perpetua, ſermone prophetico decantatur, ſub ſimilitudine vineæ, quam plantauerat Deus. Turrem & torcular, templum ſcilicet & altare. Quæ hæc igitur vinea, quamdiu vberrimos adtulit fructus, habuit cuſtodem Deum. De quo ſcribitur,

Pſal. 120. *Non dormitabit, neque obdormiet, qui cuſtodit Iſrael.* Poſtquam vero ſpinas attulit creatori, reliquit eam Deus: & ſtatim vaſtauit eam aper de ſylua, & vindemiauerunt eam omnes tranſeuntes viam: ita dicente Domino, *Et nunc*

Eſa. 5. *oſtendam vobis quid facturus ſim vineæ meæ. Auferam maceriam eius*, hoc eſt, tollam angelorum auxilium. De quibus in

Pſal 33. Pſalmis ſcriptum eſt, *Emittit angelum Dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos, & diripietur ab aduerſariis.* De-

G *ſtruam muros eius*, vt inimicis Gentibus pateat *Et nubibus mandabo deſuper, ne pluant ſuper eam pluuiam.* Quod non de priore captiuitate prophetarum eſt: illo enim tempore, poſt captam vrbem, & Hieremias prophetauit, & Daniel, & Aggæus, & Zacharias, futura dixerunt. Sed hoc de nouiſſima captiuitate prædictum eſt: quia poſt paſſionem domini, nec prophetas, nec Apoſtolos habuerunt Iudæi, qui imbres præberent virtutum. Sed è contrario illud eis accidit, quod in Leuitico peccantibus eis promiſit Dominus: *Ponam cælum vobis æreum, & terram ferream.* Et in Deut. *Erit cælum ſuper te æreum, & terra ſub te ferrea.* Et rurſum: *Dabit Dominus pluuiam terræ tuæ, & cinis de cælo deſcendet ſuper te, donec tradat te & deleat.* Sed quare iſta acciderunt illis? quia ſpectauit Deus vt facerent iuſtitiam, & largitorem tantorum munerum ſuſciperent. Illi autem fecerunt ſpinas, quibus Chriſtum coronauerunt. Fecerunt & clamorem, quo vociferati ſunt contra Dominum, vt crucifigeretur.

Leuit. 16. Deut. 28. Ibidem.

H

De ſpretis Iudæis, & ſynagoga reprobatio.

Cap. XI.

Eſa.50. Per Eſaiam ſic Dominus loquitur: *Quis eſt hic liber repudii matris veſtræ, quod dimiſi eam? aut quis eſt creditor meus, cur vendidi vos? Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis: & in ſceleribus veſtris, dimiſi matrem veſtram.* Similiter & per

Oſee 2. Oſeam: *Iudicate matrem veſtram: iudicate quoniam ipſa non eſt vxor mea, nec ego vir eius.* De cuius populi reprobatione, & per Hieremiam: *Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meam: facta eſt mihi hæreditas mea, ſicut leo in ſylua. Dedit ſuper me vocem ſuam: propterea odiui eam.* Eſaias autem Iudæorum captiuitatem æternam, ſic exprimit, dicens: *Terra veſtra deſerta, ciuitates ſuccenſæ igni, regionem veſtram in conſpectu veſtro alieni deuorabunt, & deſo-*

Eſa.1. *labi-*

labitur sicut in vastitate hostili. Quæ captiuitas, & licet sub Babylonis tempore ex parte completa sit, plenius tamen sub Romana captiuitate impleta est: quando vniuersam Iudæam Romanus vastauit exercitus, atque vrbs Hierusalem euersa atque succensa est.

De perpetua namque ruina Hierusalem.

CAP. XII.

ESaias ait, *Desolabitur sicut in vastitate hostili, & derelinquetur filia Sion, sicut umbraculum in vinea.* Ita enim euersa est Hierusalem, & destituta manifestatis sacramẽtis Christianæ veritatis, quemadmodum deseruntur tabernacula vinearum, expletis vindemiis. Nam sicut tabernaculum non sui causa, sed vindemiæ fit: ita & vetus populus, non suæ causa salutis, sed Christianæ extitit veritatis. Item ipse, *Super humum*, inquit, *populi mei spinæ, & vepres ascenderunt*: quanto magis super omnes domos gaudii, ciuitatis exultationis? *Domus enim*, inquit, *dimissa est, multitudo orbis relicta est, tenebræ & palpatio facta sunt super speluncas vsque in æternum.* Item idem Esaias, perpetuam ruinam terrenæ Hierusalem, & vocationem Gentium ita pronuntiat dicens: *Domine Deus meus es tu, & exaltabo te: confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia & cogitationes antiquas fideles, Amen. Qui posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, domum alienorum, vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas Gentium robustarum timebit: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes à turbine, umbraculum ab æstu. Spiritus enim robustorum, quasi turbo impellens parietem, sicut æstum in siti, tumultum alienorum humiliabis: & quasi calorem sub nubem torrentem, propagines fortium marcescere facies. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte, hoc conuiuium pinguium medullatorum vindemiæ defecatæ.* Et Ezechiel, *Porro cum dedero, inquit Dominus, gloriam in terra viuentium.* Hoc vero demonstrans, futuram Ecclesiæ ex Gentibus claritatem, ad terrenam Hierusalem vertit sententiam oraculi dicens: *In nihilum redigam te, & non eris: & quæsita, non inuenieris vltra in sempiternum.* De cuius quoq; vrbis ruina perpetua, sic etiam dicit Dominus ad Hieremiam: *Et conteres lagunculam in oculis eorum, qui bibunt tecum: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: sic conteram populum istum, & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non poterit vltra restaurari.* Sophonias autem æternam desertionem ipsius ciuitatis sic prædicit: *Hæc est*, inquit, *ciuitas gloriosa, habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me non est alia amplius. quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? Omnis qui transit per eam, sibilabit, & mouebit caput suum. Væ prouocatrix & redempta ciuitas! columba non audiit vocem, & non suscepit disciplinam.* Ad vltimum quoque Daniel, ita destructionem Hierusalem indicat, vsq; ad consummationem mũdi perseuerare. *Post hebdomadas*, inquit, *septuaginta duas, occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas. Et post finem belli, statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sanctuarium, & in templo erit abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem, perseuerabit desolatio.*

Quia Iudæi iuxta spem suam nunquam reparabuntur.

CAP. XIII.

HIeremias dicit, *Ciuitates Austri clausæ sunt, & non est qui aperiat. Translata est omnis Iudæa transmigratione perfecta*: id est, inreuocabili captiuitate. Item ipse, *Quia obliti sunt mei populus meus, frustra libantes, & impingentes in viis suis, & in semitis Israel; vt ambularent per eas in itinere non trito, vt fieret terra eorum in desolationem, & in sibilum sempiternum. Omnis qui præterierit per eam, obstupescet, & mouebit caput suum. Sicut ventus vrens dirigam eos.* Hanc etiam sempiternam carnalis Israel desolationem, idem Propheta alibi proclamat dicens: *Argentum reprobum vocate eos; quia Dominus proiecit illos.* Et post paulum: *Et derelinquam populum meum, & recedam ab eo.* Et alio loco: *Et derelinquam vos, & ciuitatem vestram, quam dedi vobis, & patribus vestris. Et dabo vos in opprobrium sempiternum, & in ignominiam æternam, quæ nunquam obliuione delebitur.* Amos quoque Propheta, de his plenissime prædicat, atque ita auersatum Deum dicit ab Israel, ne illis vnquam misereatur, sed inseparabiliter in æternam desolationem permaneant. Sic enim ait: *Audite verbum hoc, quod ego leuo super vos planctum. Domus Israel cecidit, non adiiciet vt resurgat. Virgo Israel proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.* Ecce vbi sic cecidit plebs illa vt non resurgat. Siquidem & ceremonias carnales eiusdem plebis, sic cadendo euacuat, veniente veritate, ne aliquando queant resuscitari, cum dicit: *Proiecta est in terram suam, non est qui resuscitet eam.* Quod veraciter de ipsa terrena accipitur Iudæorum spe. Sequiturq; in eodem Propheta, *Venit finis super populum meum Israel; non adiiciam, vt pertranseam per eum, & stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus. Multi morientur, in omni loco proiicietur silentium.* In cuius prophetico textu tertio repetit, sic se auersatum fuisse ab Israel Deum, ne illis, vt prædixi, iuxta spem ipsorum vnquam misereatur. In prioribus enim dicit, *Cecidit, non adiiciet, vt resurgat virgo Israel.* In secundo dicit, *Ecce, ego ponam trullam in medio populi Israel, non adiiciam vltra inducere eum.* Tertio quoque dicit: *Venit finis super populum meum Israel, non adiiciam vltra, vt pertranseamper eum.* Quæ omnia pertinẽt ad carnale ipsius populi regnum, vel obseruantiam: quia vltra inreparabilia erunt. Nam illæ repromissiones reparationis, quas eorum Propheta sermo complectitur, illi parti promittuntur, quæ ex Iudæis in Deum creditura est; nam nec omnes Iudæi redimendi sunt, nec omnes salui erunt. Sed sceleratis & peccatoribus contritis, atque consumptis, hi qui fideles electi fuerint, saluabuntur.

Sed quia euacuatio carnaliter eodem veteri Testamento nouum Testamentum eisdem daturus est Deus.

CAP. XIV.

CLarissime per Esaiam Prophetam Dominus adnuntiat, dicens: *Ne meminueritis*, inquit, *priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce, ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificauit me bestia agri, dracones & struthiones, quia dedi in deserto viam, flumina in inuio.* Talibus enim vaticiniis legem veteris Testamenti cõmendat obliuisci, & Noui facit mentionem, dicendo: *Ne memineris priorum: ecce facio noua.* Et vt demonstraret, quæ essent noua, tum adiecit: *Ponam in deserto viam, & in inuio flumina.* Quo significaret, in Gentibus suam dedisse doctrinam, vbi glorificat eum bestia agri, dum ipsum credentes conlaudant, etiam regna mundi, quem populum sibi adquisitum dicit. Cæterum contra Israel, quæ sequuntur, adiungit, *Nonne inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel?* De cuius quidem noui Testamẽti promissione, sequenter idem Dominus per eundem Prophetam, ita adnuntiat: *Quæ prima fuerunt ecce venient, noua quoque ego adnuntio, antequam oriantur, audita vobis faciam.* Quibus verbis & vetus Testamentum veniisse declarat & Nouum adnuntiat; quod Christiana ætate completum est. Prima enim sunt vetera nouorum, sed ordine, non dignitate. Vnde & pacta, quæ tempore posteriora sunt, euacuatis anterioribus, maiora priorum habentur. Per Hieremiam quoque Prophetam Testamentum nouum se daturum, euacuato priore, sic Dominus pollicetur: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iudæ fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris, in die, quando adprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc est pactum, quod feriam cum domo Israel.* In quo loco vocationis prophetarum Testamenti noui est facta commemoratio, quod quia discrepare potuit à veteri Testamento, inde adiungit, *Non secundum Testamentum, quod dedi patribus eorum.* Est enim in vtroque mirabilis differentia præceptorum.

rum. In illo enim exceptis sacramentis, quæ vmbra erant futurorum, cætera promissa temporalia sunt: Sabbathum scilicet & Circumcisio, & multiplex sacrificiorum ritus, ciborumque obseruantia, ac dierum ceremoniæ, quæ omnia carnali congruunt vetustati. At contra in Testamento nouo, cordis bonum promittitur, vitæ æternæ fœlicitas pollicetur. Et non quidem foris in lapideis diptychis, sed intrinsecus in tabulis cordis. Vnde & ita subiungit: *Quia hoc est Testamentum quod ordinabo domui Israel, post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in cordibus eorum, & in mente eorum scribam eam.* Quod significaret, eam spiritaliter in cordibus eorum operari debere, secundum interiorem hominem, vetustate carnalis operationis mutata. Intus enim circumcisio, non præcisione carnis, sed cordis purgatione: intus sabbathum, non per abstinentiam seruilium operum, sed per abstinentiam peccatorum. Quam legem etiam Gentibus reuelari, per Esaiam sic Dominus protestatur, dicens: *Lex à me exiet, & iudicium meum in lucem Gentium.* Per quod ostenditur, commune esse fœdus Testamenti noui, Iudæis & Gentibus, Osea etiam Propheta testante: *In die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum. Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestiis agri, & cum volucribus cœli, & reptili terræ. Et arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiduciales. Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & misericordia, & miseratione, & sponsabo te mihi fide, & scies quia ego Dominus.*

De cessatione Sabbathi.

Cap. XV.

MErito Sabbathum carnaliter Iudæi custodirent, si quid sit Sabbathum, nossent. Nomen quidem sabbathi vsurpant, sed quid ipsum valeat, ignorant. Legem quippe carnaliter custodire delectantur, dum tota spiritaliter intelligatur, dicente Domino per Prophetam: *Aperiam in parabolis os meum, loquor propositiones ab initio.* Ergo si lex & Prophetæ in parabolis & in ænigmatibus constant, non est accipienda sabbathi obseruatio nisi spiritaliter. Tam carnalia otia eius, & à Domino & à patribus dissoluta sunt. Nam si crimen est sabbathi otium non obseruare, cur Deus operatur in sabbatho? Sic enim scriptum est in Genesi, *Compleuitque DEVS die septimo opus suum quod fecerat.* Ergo in principio sabbathum dissolutum est, dum Deus operatur in ipso, explens cuncta in eo, & benedicens in ipso diei; quia vniuersa in illo compleuit. Item si crimen est sabbathi otia non obseruare, cur Iesu Naue, discipulus ac successor Moysi, præcipiebat Domino, septem diebus continuis, inter quos vtique & sabbathum erat, exercitum & arma produxit, atque circumeunte Arca, tubisque clangentibus, Hiericho muros subuertit. Quid autem de Machabæis eloquar, de quibus scriptum est: *Et nolebant Iudæi in die sabbathi vindicare se de alienigenis.* Postea consilio accepto, pugnauerunt die sabbathi, & triumphauerunt de hostibus. Quibus testimoniis edocemur, non pertinere ad fidem istam sabbathi elementarium diem, sed alium spiritalem. Nam hoc carnale sabbathum non est datum propter purificationem, sed propter tentationem, dicente in lege Domino: *Vt tentem eos, vtrum ambulent in vtis meis, annon sex dies colligetis manna, septimo non colligetis.* Itaque dum dicit: *Vt tentem eos*, adparet sabbathum non fuisse præceptum propter iustificationem, sed propter tentationem. Hinc est quod loquitur Deus per Ezechielem Prophetam dicens: *Dedi eis præcepta non bona*: vtique quia quædam carnali populo carnaliter agenda permissa sunt. Quæ tamen adueniente Euangelio cessauerunt; sicut & per Prophetam dicit: *Cessare faciam omne gaudium eius, & sabbatha eius.* Quæ quidem alias idem Dominus odisse se dicit: *Neomenia*, inquit, *& sabbatha vestra oduit anima mea.* Ideoque si sabbatha æterna sunt, cur ea Deus, cessare mandauit? Si bona sunt, cur odiuit? Sabbathum enim, quem Israëlitæ acceperunt in munere, significat requiem mentis, vt nulla in hac vita terrenorum desideriorum adpetitu fatigetur; nam sabbathum requies interpretatur. Ista autem Iudæorum otiosa festiuitas consumitur in luxuriis, & ebrietate, comessatione, deditis omnibus in libidinem, & in fructu temporalis vitæ, ventri Venerique viuentibus. Sed quæritur: Si non est, inquiunt, custodiendum sabbathum; quare dictum sit in mandatis Dei: *Memento, vt diem sabbathi sanctifices? Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septima die sabbathum Domini Dei tui est: non facies in eo omne opus.* In opere enim sex dierum, sex millium annorum opera demonstrantur. Mille autem anni, apud DEVM, quasi vnus dies comparatur, sicut testatur Propheta: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies vna.* Horum dierum sabbathum, septimi millesimi anni tempus ac requies futuri regni ac seculi est, vbi iam nulla erit operatio rerum, sed requies sola sanctorum. Nam ista temporalia sabbatha odit Deus, dum dicit: *Neomenia & sabbatha vestra oduit anima mea*: & bene dixit, *vestra*, quia non sunt illa, quæ Deus præcepit, sed quæ sibi populus carnalis elegit. Nam de illis dixit: *Sabbatha mea prophanastis.* Vnde dinoscitur sabbathum temporale, humanum esse: sabbathum autem diuinum, illud æternum esse. De quo per Esaiam dicitur: *Et erit*, inquit, *mensis ex mense, & dies de die, & sabbathum de sabbatho: & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit Dominus.* Et item quæritur, quare dixerit Hieremias: *Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbathi, nec inferatis per portas Hierusalem, & nolite eiicere onera de domibus vestris in die sabbathi.* Ergo audi eius prophetiæ mysterium. Pondera portat in sabbatho, quem dies iudicij inuenerit cum suo delicto. Pondera portat in Sabbatho, qui credens in Christo non desinet à peccato. Ipse est enim requies animarum, sicut & idem ait: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* Adhuc tertio quæritur, quare homo ille, qui ligna colligebat in die sabbathi, a tro citer iussu Dei fuerit à populo trucidatus, quod facile ab infidelibus proponitur. Intelligant ergo, quia hæc omnia in typo acciderunt illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram. Ille enim pristinus carnalisque, qui diem sabbathi violare ausus est, dum ligna colligeret, propter quod est & punitus, formam insinuabat eius qui in die iudicij cum carnali opere fuerit inuentus, id est, contraxisse ligna, fœnum vel stipulas, ad escam ignis æterni conuenientes. Hæc enim colligens, in suam perniciem, dum fuerit in die vltimo iudicatus, pellendus est ab omnibus Angelis, & statim morte nouissima puniendus. Sic ergo omnia quæcumque illis Iudæis per legem acciderunt, formaliter intelligenda sunt.

De circuncisionis consummatione.

Cap. XVI.

NAm tibi, post populi perpetuam captiuitatem, post vrbis æternam ruinam, carnales Iudæorum obseruantias & celebrationes euacuatas enunciani. Accipe ergo primum caussam circumcisionis, quia enim ex semine Abrahæ secundum carnem erat Christus futurus, in quo cunctarum gentium fuerat benedictio repromissa, & ab Abraham vsque ad Christum multa erant secula post futura; præuidens Deus, ne genus Abraham reliquis Gentibus misceretur, & paulatim propago eius fieret incerta, populum Iudaicum circumcisionis signo notauit; vt viuentes inter

Ægyptios atque Assyrios, inter Babylonios, siue Chaldæos, hoc signaculo ab his vel à cæteris gentibus nationibusque distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circumcisus. Soli quippe sine gentis alterius commixtione viuebant: at vbi Iordanis alueum, Israeliticus transiuauit, atque in terram repromissionis peruenit, signum circumcisionis futuro ex commixtione gentium prouidit errori: quam rationabiliter esse custoditam credimus, quoniqne nasceretur Christus, qui ex semine Abrahæ fuerat repromissus: qui non iam per circumcisionem carnis, sed per amputationem vitiorum mundaret corda omnium gentium: quod non carnis circumcisionem, sed cordis, Moyses filiis Israel, ita futuram prænunciabat dicens: *In nouissimis diebus, circuncidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui.* Vnde & Hieremias prædicens iam illud proximum tempus, Iudæos ad nouum Testamentum, & ad circumcisionem cordis, non corporis, ita prouocat dicens: *Hæc dicit Dominus viro Iuda & Hierusalem. Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas, circumcidimini Domino Deo vestro, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Iuda, & habitatores Hierusalem: ne forte egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat.* Quibus verbis admonetur Hierusalem, à vetustate circumcisionis & legis, quæ spinis comparatur & vepribus, ad gratiam noui transire Testamenti: & per fidem Euangelij, cordis circumcisionem tenere, non carnis. Iuxta quod legimus Petro Apostolo dicente: *Vide purificans corda eorum.* Quam similiter fidem, iam non per prisca signacula carnis, & iniuriam corporis, sed per nouam gratiam lauacri spiritalis adipiscendam Dominus per Esaiam adnunciat dicens: *Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueantini Ecce, noua faciam, quæ nunc orientur, & cognoscetis ea:* & vt ostenderet, quæ essent ipsa noua, subiecit: *Faciam in deserto viam, & flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, & plebem meam quam adquisiui.* Quid ergo hoc indicabat, nisi baptismatis purificationem: in qua non iam vetusta circumcisione carnis quisque signatur, sed sola gratia sacræ vndæ, per fidem abluitur? Verum, quia hanc cordis circumcisionem Hebræi non recipiunt, Hieremias prædixit, dicens: *Omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel, incircumcisus est corde.* Nam quod & ab Iesu duce secundo legitur, populus circumcisus, vt significaret in eremo cessasse circumcisionem, quæ in Ægypto exercebatur, & à Domino saluatore cordis circumcisionem, postmodum credentes esse mundandos. Et bene cultris lapideis circumcilio secunda fit, quia petra Christus est, per quem spiritali circumcisione credentes, purgantur ab omnibus illecebris vitiorum.

Deut 30. *Hier em. 4.* *Act. 15.* *Esa. 43.* *Hier. 9.*

De Sacrificiis.

Cap. XVII.

IAm vero veteris reprobatione, quod victimæ eorum abhorrerentur, & in abominationem transierint, per Esaiam sic Dominus dicit: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambuletis in atriis meis? Ne adferatis vltra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi, Neomeniam, & sabbatha, & festiuitates vestras alias non feram. Inquit sunt cœtus vestri. Calendas vestras, & solemnitates vestras, odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. Et cum multiplicaueritis orationem, non audiam, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Item ipse de Iudæorum sacrificiis: *Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum.* Quæ sunt hæc morticinia, nisi veteris legis sacrificia: quæ, quoniam iam remota sunt, velut abiecta stercora reputantur? Vnde & idem Propheta alias de ipsis eorum sacrificiis, sic dicit: *Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebrat canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo.* Item Hieremias, de repulsis à Domino victimis, & holocaustis Iudæorum: *Vt quid mihi thus de Saba offertis, & calamum suaueolentem de terra longinqua? Holocaustomata vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi.* Propterea hæc dicit Dominus: *Ecce, ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres, filij, simul vicinus, & proximus, & peribunt.* Vide, quia eorum sacrificia non propter se carnaliter commendantur, sed propter solam cordis & fidei obedientiam, quam increduli amiserunt. Vnde adhuc idem Propheta sic dicit: *Holocaustomata vestra, & victimas vestras comedite ipsi, quia non sum loquutus patribus vestris, & non præcepi eis in die, quæ eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis DEVS, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omnia quæ mandauì vobis vt bene sit vobis. Et non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam; sed abierunt in voluptatibus, & prauitate cordis sui mali.* In qua sententia, subaudiendum est: Non præcepi eis de verbo holocaustomata, quasi illa pro seipsa diligetem: sed vt eorum fidei obedientiam adprobarem. Item ipse qui supra: *Scribam,* inquit, *multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt: hostias afferent, immolabunt carnes, & comedent, Dominus autem non suscipiet eas.* Et post hæc detestans eorum sacrificia: *Non libabunt,* inquit, *Domino vinum, nec placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium: omnes qui comedent eum, contaminabuntur, non intrabunt in domum Domini.* Et Iohel, *Interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio.* Item Malachias: *Non est mihi voluntas in vobis, ait Dominus, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum Gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum nomen meum in Gentibus, ait Dominus.* Quo testimonio patet, sacrificia Iudæorum immunda esse, & reprobata, & sola oblatio gentium Domino esse accepta.

Esa. 1. *Esa. 66.* *Hier. 6.* *Hier. 7.* *Osea 8.* *Osea 9.* *Ioel. 1.* *Malach. 1.*

De escis.

Cap. XVIII.

IN Regum libro sic dicit: *Factus est sermo Domini ad Heliam, dicens: Surge & vade in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi. Præcepi enim ibi mulieri vidue, vt pascat te.* Et surrexit, & abiit in Sarepta, ad portam ciuitatis, & accepit à vidua escam, & manducauit. Tunc Helias iussu Dei vasa eius repleuit, & apud ipsam alienigenam hospitatus, escis gentilibus vixit: quod fieri non liceret, nisi lex spiritaliter data fuisset. Dum enim quædam in lege, quasi non munda, in cibo damnantur, mores hominum proculdubio significantur, quia non admittit DEVS in sanctis suis ad æternam vitam prædestinatis, quicquid per illa immunda animalia in moribus hominum comparatur. Omnia enim quæcumque à Deo in ipsis primordiis mundi creata sunt, suæ vocis authoritate non tantum bona, sed etiam valde bona probantur. Ideo, quæcumque in genere significantur animalium immundorum, rectius deriuantur in moribus hominum.

3. Reg. 17.

Hactenus ritus Iudaicos, & celebrationes diuinis teſtimoniis conſtatuimus.

Cap. XIX.

DEhinc ſacramenta noſtræ fidei perſtringamus, manifeſtantes primum, quia non ſolum propter Iudæos teſtamentum legis datum eſt, ſed & propter omnes Gentes. Hæc enim Propheta teſtatur dicens: *Adnunciabitur Domino generatio ventura, & adnunciabunt cœli iuſtitias eius populo, qui naſcetur, quem fecit Dominus.* Pſalm. 21. Et iterum ipſe: *Donec adnunciem brachium tuum generationi omni quæ ventura eſt: potentiam tuam & iuſtitiam tuam Deus.* Pſal. 70. Et Eſaias: *De Sion egredietur lex, & Verbum Domini de Hieruſalem, & iudicabit Gentes, & arguet populos multos in longinquum.* Eſa. 2. Dauid etiam in Pſalmis: *Tunc dicent inter Gentes, magnificauit Dominus facere cum illis, magnificauit Dominus facere nobiſcum, facti ſumus lætantes.* Pſal. 125. Quibus teſtimoniis manifeſtatur prius Iudæis eſſe teſtamentum legis conceſſum, poſtea vero gentibus: quod propterea collatum eſt illis, quia in eo cognoſcere poterant Chriſtum, quem Iudæi mente cæcati, nequaquam intelligunt.

Quod legis ſcriptura, non ſolum hiſtorialiter, ſed etiam myſtico ſenſu idem ſpiritaliter ſentienda eſt.

Cap. XX.

DOcet Dominus in Pſalmis: *Attendite popule meus in legem meam, inclinate aurem veſtram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum; loquar propoſitiones ab initio.* Pſal. 77. Quod etiam & Propheta in alio Pſalmo confirmat, dicens: *Inclinabo ad ſimilitudinem aurem meam, aperiam in Pſalterio ænigmata mea.* Pſal. 48. In ſimilitudine enim & ænigmate, ſentiuntur omnia legis. Ænigma enim obſcura eſt ſimilitudo, per quam monetur homo, vt cor ſuum acuat, & ad interiora intelligenda confugiat. Sic quoque Sapientia per Salomonem dicit: *Scribe legem dupliciter & tripliciter in corde tuo.* Dupliciter enim ſentitur lex: vt primum ſecundum hiſtoriam, deinde ſecundum ſacramentorum intelligentiam ſentiatur. Tripliciter autem ſcribitur, dum non ſolum hiſtorialiter vel myſtice, ſed etiam moraliter, quid in vnumquemque gerere debeat, edocetur. Vnde & Arca, quæ conſtruebatur à Noë, bicamerata & tricamerata fieri iubetur: quod in Eccleſiam omnis legis materia & hiſtoria locum habeat, & myſticum ſenſum recipiat, & informationem morum contineat. In parabolis enim & ænigmatibus ſcripta eſt lex: & ipſæ parabolæ & propoſitiones, habent myſticas expoſitiones. Hinc eſt, quod Iudæis obrecta & clauſa ſunt omnia: qui niſi credideriut, ad earum intelligentiam peruenire non poſſunt.

Quia teſtamentum legis Iudæi non intellegunt.

Cap. XXI.

SIgnata enim habent iſta omnia ſacramenta ſcripturarum, & ignorant quod legunt. Legunt quippe omnia, & non intelligunt. Sicut de eis cecinit Dominus ad Prophetam: *Dic, inquit, populo huic, auditione audietis & non intelligetis: & cernentes videbitis, & non ſcietis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius.* Et iterum: *Auferet Dominus ab Iuda, & ab Hieruſalem validum & fortem, iudicem & Prophetam, ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici.* Et quidem cuncta abſtulit ab eis Deus, & ſignauit illis omnia ſacramenta, iuxta duritiam cordis eorum, ne forte intelligant: eodem Eſaia teſtante de ipſis: *Et erit, inquit, vobis viſio, ſicut verba libri ſignati, quem cum dederint ſcienti litteras, dicent: Lege iſtud: & reſpondebit: Non poſſum, ſignatum eſt enim.* Sed quidam adiecit de ſcientibus: *In illa die audient ſurdi verba libri huius, & de tenebris, & caligine oculi cæcorum videbunt.* Patefacta ſunt enim Gentibus legis myſteria, Iudæis vero clauſa ſunt. Sicut & Daniel dicit: *Clauſi ſunt, ſignatique ſermones vſque ad tempus conſummationis: quouſque addiſcant multi, & impleatur viſio, vt cognoſcant omnia hæc.* Dan. 12. Nam quod Moſi facies velamine tegebatur, dum deſcenderet de monte cum tabulis, id ſignificabat: quia præ cæcitatis caligine Iudaicus populus legem ipſam non poſſet agnoſcere: dum enim legitur Moſes, velamen eſt poſitum ſuper cor eorum. Exod. 34.

Quia intelligere legem non poſſunt, niſi in Chriſtum crediderint.

Cap. XXII.

LOquente Eſaia: *Si non crediderit is, non intelligetis:* Iuſtus enim ex fide mea viuit, ait Dominus per Prophetam. Inde & Abraham pater Gentium factus eſt, quia credidit Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Iſti autem quamuis legem & Prophetas teneant, tamen non indulgendum eſt eis Hieremia teſtante: *Et dixit Dominus ad me, Si ſteterit Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum: ejice illos à facie mea, & egredientur.* Hier. 15. Per Moſen quippe lex, per Samuelem Prophetæ intelliguntur. Quos quamuis Iudæi habeant, propter erroris tamen impietatem proiecti ſunt. Opera enim eorum, & iuſtitia ſine fide Chriſti, nihil eis prodeſt, teſtante Domino per Eſaiam: *Quia mei oblitus es, ecce, ego adnunciabo iuſtitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.* Eſa. 57.

Quia duo Teſtamenta ſunt tradita.

Cap. XXIII.

SEd quoniam duo Teſtamenta, Nouum & Vetus, ab omnipotente Deo ſunt tradita, Salomon in Canticis Canticorum declarat. In ianuis noſtris omnia bona, noua & vetera frater meus, ſeruaui tibi. Et alio ſcripturæ loco ita repromittit Deus: *Dabo,* inquit, *vobis pluuiam temporaneam, & ſerotinam:* vetus ſcilicet Teſtamentum, & nouum, & vtroque imbre vos inrigabo. Imber enim pro doctrina accipitur Teſtamentorum. Vnde eſt illud: *Expectetur ſicut pluuia ſermo meus, & effundet ſuper terram imbrem.* Cant. 7. Hier. 5. De quibus & Dominus dixit: *Simile eſt regnum cœlorum patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.* Matth. 13.

Quia baptiſmus in remiſſionem peccatorum cunctis fuerat repromiſſus.

Cap. XXIV.

ET quia per baptiſmum erat purgatio peccatorum futura, non per circumciſionem, quæ baptiſmi fuerat forma, Scripturarum voces idipſum aperte declarant. Eſaias enim futurum baptiſma myſticum ſic præcinebat futuris credentibus dicens: *Hauritis aquas cum gaudio de fontibus Saluatoris.* Eſa. 12. Quibus verbis etiam ipſum Saluatorem oſtendit Propheta, de cuius fontibus aquas purificationis prædicat orientas, id eſt, de fontibus IESV. Hoc enim Hebræorum lingua, Saluator exprimitur. Vnde & ipſe clamat: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat.* Ioan. 7. Ad quod baptiſmi ſacramentum idem Eſaias Iudæos & Gentes ita prouocat dicens: *Omnes ſitientes venite ad aquas.* Has aquas & hunc fontem, & per Iohelem prænunciabat Spiritus ſanctus dicens: *Diſtillabunt,* inquit, *montes dulcedinem, & colles fluent lacte, per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, &* Ioel. 3. Eſa. 55.

Matth. 13. Eſai. 3. Eſa. 29. Geneſ. 6. Pſal. 125. Pſal. 77. Pſal. 48. Eſa. 6. Matth. 13.

A

fons de domo Domini egredietur, & irrigabit orbem terrarum, id est, vniuersitatem omnium Gentium. De hoc fonte & Zacharias: *In die*, inquit, *illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatorum, & menstruatæ.* Dic quæso, quis est iste fons patens: nisi in quo omnes renascimur, per quem & peccatorum purificantur delicta, & sordes menstruatæ, hoc est, immundæ animæ, salutari lauacro abluuntur? De cuius aquis & alibi idem Propheta testatur: *Et erit*, inquit, *in die illa exibunt aquæ viuæ de Hierusalem, medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare Nouissimum. In die illa erit Dominus vnus, & nomen vnum: & reuertetur omnis terra vsque ad desertum.* Quæ sunt igitur istæ aquæ viuæ, nisi baptismata: quæ hominem cœlestis spiritus infusione viuificant? Sed cur de Hierusalem exire adnunciantur: nisi quia Dominus in populo eodem consistens, ait discipulis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti?* Sed harum pars media vadit ad mare Orientale, id est, ad populum circumcisionis: & media ad mare Nouissimum, quod est ad populum Gentium fide postremum; vt omnibus sitientibus largiatur tam Iudæis, quam gentibus qui in Domino credunt. De quibus aquis adhuc & per Ezechielem Prophetam dicitur: Quod egrediantur de domo Domini, & crescant in fluuium, & pergant ad solitudinem, siue ad mare mortuum, & omnia ad quæcumque venerint, viuificentur atque sanentur. Sic enim idem Propheta dicit: *Conuerti me ad portam domus Domini, & ecce aqua egrediebatur subter limen domus ad Orientem. Facies enim domus respiciebat ad Orientem, aquæ autem descendebant in latus templi ad extremum, ad Meridiem altaris. Et conuerti me ad viam foris portæ exteriorem, quæ respiciebat ad Orientem: & ecce, aqua redundans à latere dextro*, id est, à Christi latere. Deinde dicit: *Et transduxit me per aquas, & ait ad me: Aquæ istæ, quæ egredientur Orientales, & descendent ad plana deserti, vtique Gentes sunt: intrabunt enim mare, & exibunt, & sanabuntur aquæ, & omnis anima viuens, quæ respicit, quocumque venerit torrens, viuet, & erunt pisces multi satis*, id est, regenerati. Et adiecit: *Postquam venerint aquæ illæ, & sanabuntur, & viuent omnia, ad quoscumque venerit torrens. Et stabunt super illa piscatores*, hoc est, Apostoli atque Doctores: *plurima species erunt piscium eius.* Hoc dixit ad significandam varietatem gentium, ad vndam lauacri venientium. Vnde & adiecit: *Sicut pisces maris magni multitudinis nimia, in ripis eius; ex vtraque parte omne lignum pomiferum. Non deficiet folium ex eo, & non deficiet fructus eius per singulos menses, adferre primitiua quæ de sanctuario egredientur: & erunt fructus eius in cibum, & folia eius ad medicamina.* Micheas quoque Propheta, eiusdem baptismi sacramenta, sub figura transitus maris, ita reuelat, dicens: *Secundum diem egressionis tuæ, de terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. Videbunt Gentes, & confundentur: manus suas ponent super os suum, Dominum Deum nostrum sanctificabunt, & timebunt. Quis Deus similis tibi, qui aufers iniquitatem, & transfers peccatum reliquiarum? quia misericors est, conuertetur, & miserebitur nostri. Deponet iniquitates nostras, & proiicies in profundum maris omnia peccata nostra.* In qua sententia, lector animaduerteris, manifestissime reuelari mysterium baptismi. *Secundum*, inquit, *diem, egressionis tuæ de Ægypto ostendam eis mirabilia:* deinde hostes sequentes, id est, delicta nostra. Præterea, sicut Ægyptios in mare proiectos, ita in baptisma deleta delicta, atque extincta, ita pronunciat, dicens: *Quoniam misericors est, conuertet & miserebitur nostri. Demergit delicta nostra, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Quid clarius hoc testimonio, quidve apertius? omnis enim per fidem verus Israel exit ab Ægypto, dum renunciat seculo. Ingrediturque mare rubrum, baptismum scilicet Christi cruore signatum. Tunc hostes insequentes intereunt; quia statim delicta moriuntur, vbi animæ regeneratorum resurgunt.

Zach. 11.

Zach. 14.

Matth. 28.

B

Ezech. 47.

Ibidem.

C

Mich. 7.

D

Legimus quoque Aaron in præfiguratione baptismi, aquis ablutum: eiusque filij sacerdotium paterno iure participes, laticis etiam sanctificatione purificantur. Iam tunc quidem purgatio illa baptismi formam gerebat, cuius nunc lauacri sacramento abluitur omnis populus Ecclesiæ, quod est corpus veri, & magni sacerdotis in remissionem peccatorum, & lotis sordibus in sanctificationem diuino cultui consecratur. Esaias namque Propheta, inter cætera ostendit nequaquam posse delicta Iudæorum dimitti, nisi abluti baptismo fuerint. Dicit enim per eundem Prophetam Spiritus sanctus: *Laboraui sustinens, si multiplicaueritis orationes, non audiam, manus vestræ sanguine plenæ sunt. Lauamini, mundi estote.* Pro omnibus quippe victimis, quas memorauerat idem Propheta, pro cunctis Neomeniis & Sabbathis, atque solemnitatibus, solam baptismi purificationem præcepit: pro cunctis quoque inquinamentis peccatorum, solum regenerationis lauacrum, quo tantum peccata abluuntur. Quod quia Iudæi respuunt, audiant Dominum per Prophetam Ezechielem sibi comminantem: *Et factus est*, inquit, *sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, Notas fac Hierusalem abominationes suas, & dices, hæc dicit Dominus: Hierusalem radix tua, & generatio tua de terra Chananæa, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa: & quando natus es in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non est lota in salutem*: vbi ostenditur, quod in peccatis grauibus sit Hierusalem; & inde peritura esset, quod non sit lota aqua in salutem: quod est plena significatio baptismi. Ad eos autem, qui conuertuntur ad Christum, & baptizantur, sic ibi sermo Domini sequitur: *Et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus, Laui te aqua, mundaui sanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo*: Significans per pactum, Testamentum Nouum: Per aquam & oleum, baptismum & Chrisma. Cuius baptismi purificationem sic Spiritus sanctus per eundem Prophetam illis futuram promittit, dicens: *Tollam quippe vos de Gentibus, & congregabo de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Et vt nouum Testamentum suscipiant, sic sequitur: *Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri. Faciam, vt in præceptis meis ambuletis & iudicia mea custodiatis, & operemini.*

E

Exod. 29.

Esa. 1.

F

Ezech. 16.

Ezech. 36.

G

Ezech. 36.

Quia Chrismate omnes sanctificarentur.

Cap. XXIV.

IOquitur Dominus ad Mosen, dicens: *Sume tibi aromata prima, & oleum de oliuetis; facieque vnctionis oleum sanctum, vnguentum compositum: & vnges ex eo tabernaculum testimonij, & Arcam testamenti, mensamque cum vasis suis, candelabrum & vtensilia eius, altaria thymiamatis, & holocausti, & vniuersa quæ ad cultum eorum pertinent. Sanctificabisque omnia & erunt Sancta Sanctorum. Qui tetigerit ea, sanctificabitur. Aaron & filios eius vnges: Sanctificabisque eos: vt sacerdotio fungantur mihi: filius quoque Israel dices: Hoc oleum vnctionis, sanctum erit mihi in generationes vestras.* Figura enim huius prioris tabernaculi, ad typum Ecclesiæ ducitur; cuius omnis diuersitas populorum in testimonio sanctitatis perungitur. Quæ per illa vniuersitatem operum figurabatur; vt sacri chrismatis sanguine delibuti, omnes sanctificentur, atque sanctificati in Dei gloriam præparentur.

Exod. 30.

H

Quia per signum crucis credentes saluarentur.

Cap. XXV.

CRucis autem figura, quæ fidelium frontes ad tutelam salutis signat, per Ezechielem Prophetam legitur demonstrata: *Et vocauit*, inquit, *virum qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis: & dicit ad eum, Signa Thau in frontes virorum gementium & dolentium, super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.* Et post hæc adiecit: *Transite per ciuitatem, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini: simul adolescentulum & virginem, parvulum & mulieres interficite vsque ad internecionem. Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis.* Intelligere ergo nos oportet hanc sententiam. *Thau* quippe littera, speciem crucis demonstrat. Cuius signaculo prænotati sunt quicumque ab exitu huius seculi liberantur. Eiusdem typum præfigurabat in Ægypto sanguis ille agni immaculati, quo imaginarie signantur postes corporis nostri: vt merito loquamur, dicentes: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* De hoc signo dicit Esaias ex persona Domini: *Ecce venio, vt congregem cum omnibus gentibus, & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam, & ponam in signum, vtique crucis.* Et alibi: *Et erit*, inquit, *Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur.* Quod etiam & alibi idem Propheta significare voluit de Christo dicens: *Et eleuabit signum in nationibus.* Vbi ostendit, quod eleuato signo crucis, gentes ad eum venirent, atque crederent. Cuius sacræ crucis gloria est & in Psalmo prædicta: *Dicite in nationibus, Dominus regnauit, & ligno.* De qua cruce Domini Christi, per Ezechielem ita Dominus loquitur: *Gladius exacutus, & limatus, vt cædat victimas. Exacutus es, qui moues sceptrum filij mei. Succidisti lignum, & dedi eum ad leuigandum, vt teneatur manu.* Quo testimonio, & filium Dei crucifixum ostendit, & crucis eius signum suscipiendum, ab omnibus voce diuina pronunciatur. Cuius Crucis figuram de duobus lignis compositam idem Ezechiel ita figuraliter prænunciat, dicens: *Factus est sermo Domini ad me dicens: Et tu fili hominis sume tibi lignum vnum, & scribe super illud Iudæ & filiorum Israel socij eius: & tolle lignum alterum, & scribe super illud Ioseph lignum Ephraim, & cunctæ domus Israel sociorumque eius, & adiunge illa vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in vnione in manu tua.* Vbi ostendit Iudam & Hierusalem in vnum conuerti debere, & crucis signum suscipere: quod per duo ligna significatum est. Hæc sunt duo ligna, quæ illa vidua alienigena, ad quam mittitur pascendus Helias, volebat colligere priusquam moreretur. Vbi non solum ligni nomine, sed etiam & numero lignorum, signum crucis expressum est.

Quia panis & calicis sacramentum Deo placitum esset in holocausto, scripturarum testimonijs non tacetur.

Cap. XXVI.

HVius enim sacrificij præfiguratio, in sacerdote Melchisedec antea fuit expressa. Ille enim sacerdos Dei excelsi, cum benediceret Abrahæ ob mysterium futuri holocausti, panem & vinum in sacrificio Domino obtulit. Hoc enim ille primum in typo filij Dei expressit, ad quem Psalmista ex persona patris sic dicit: *Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.* Hoc est iuxta ritum huiusmodi sacrificij, quod & in passione sua proficiens, Christus impleuit: quodque etiam & Apostolos in commemorationem suam fieri iussit. Non ergo iam victimas Iudaicas, quales sacerdos Aaron obtulit, credentes offerunt, sed quales idem Melchisedec rex Salem, immolauit; id est, panem & vinum, quod est corporis & sanguinis Domini verissimum sacramentum. De quo idem Dominus dixit: *Qui manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.* Cuius quidem sacrificij sacramentum, & in Salomone, pro immolatione panis ac vini ita monstratur: *Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, miscuit vinum suum, proposuit mensam suam, misit seruos suos, dicentes; Si quis est paruulus, veniat ad me. Et insipientibus loquitur: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis. Derelinquite insipientiam, & viuetis: & ambulate per vias prudentiæ.* Dei ergo sapientia Christus, constituit sibi domum, sacrosanctam Ecclesiam; in qua mactauit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis, in calice sacramenti diuini: & præparauit mensam, hoc est, altare Domini, cum mittens seruos suos, Apostolos atque Doctores ad insipientes, id est, ad omnes gentes, verum Deum ignorantes, dixit eis: *Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis:* id est, sancti corporis escam sumite, & poculum sanguinis sacri percipite. Cuius quidem gratiam, quia Gentes sumunt & Iudæi non meruerunt, declarat hoc Propheta Esaias dicens: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce, serui mei comedent, & vos esurietis: ecce, serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce, serui mei lætabuntur, & vos confundemini: ecce serui mei lætabuntur præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus, vlulabitis. Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis: & interficiet te Dominus Deus, & seruos suos vocauit nomine alio*, id est, Christiano. In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, Amen. Interficietur enim Israel, & succedet ex gentibus populus. Tollitur illis vetus Testamentum, redditur nobis nouum, conceditur nobis salutaris cibi gratia, & poculum sanguinis Christi, illis fame & siti arentibus. Mittitur & nouo populo nomen aliud, scilicet Christianum: & omnia quæ sunt gesta nouitatem gratiæ resonant.

Recapitulatio operis.

OInfelicium Iudæorum dementia deflenda! Ecce Saluatoris aduentum nec Testamenti veteris authoritate intelligunt, nec eum venisse accipiunt. Gentium conuersionem legunt, & de sua reprobatione minime confunduntur. Sabbathi obseruationem suscipiunt, quem reprobatum scripturæ testificatione cognoscunt. Circumcisionem carnis venerantur, qui cordis munditiam perdiderunt. Nos autem sub gratia positi, omnia hæc facta, & celebrationes, quæ futurorum erant indicia, iam cognoscimus esse completa. Quicquid enim huiusmodi sacramenti prophetabatur, iam Christus impleuit: qui non venit soluere legem, sed adimplere: adueniente ergo veritate, vmbra cessauit. Ideoque iam carnaliter non circumcidimur: quia in circumcisionis typo, promissi baptismatis sacramento mundamur. Sabbathi otium superuacuum ducimus: quia iam reuelatam spem quietis æternæ tenemus. Veteris legis sacrificia non immolamus: quia per eadem sacrificia, aut Christi passionem, aut carnalium vitiorum mortificationem insinuatam cognoscimus. Azyma non obseruamus; quia expurgata veteris vitæ malitia, in noua fidei gratia ambulamus. Differentias ciborum non custodimus: quia cuncta illa spiritaliter discernimus in moribus hominum, quæ immundorum significabat diuersitas animalium. De agni esu, Pascha non celebramus: quia pascha nostrum iam immolatus est Christus: qui pro illo agno figurabatur, qui tanquam ouis, ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. Neomenias nouæ lunæ non custodimus; quia iam in Christo noua

A

creatura, vetera transierant: & ecce, facta sunt noua. Scenopegias, id est, solennitates tabernaculorum non obseruamus; quia tabernaculum Dei sancti eius sumus, in quibus habitat in æternum.

Dicis formulas spiritalis intelligentiæ componendas, tibique mittendas pro studio paternæ erga te solicitudinis æstimaui: quibus perceptis, in omni scriptura diuina, facile se ad intellectum sensus intenderet. Nam cum litte a occidat, Christus autem viuificet; necesse est, ad illa spiritalium interiora sermonum, spiritu viuificante penetrare. Vniuersum porro scripturam tam veteris instrumenti quam noui, ad intellectum allegoricum esse sumendam, admonet nos vel illud, quod in veteri Testamento legimus: *Aperiam in parabolis os meum, loquar ænigmata antiqua.* Vel illud item in nouo Testamento scribitur: *Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis.* Nec mirandum, quod sermo diuinus, Prophetarum, Apostolorumque ore prolatus, ab vsitato illo hominibus scribendi modo multum recesserit, facilia in promptu habens, magna interioribus suis continens: quia & reuera fuit congruum, vt sacra Dei dicta sicut à cæteris scriptis merito, ita & specie discernerentur: nec illa cœlestium arcanorum dignitas, passim atque indiscrete cunctis pateret, sanctumque canibus, & margaritas porcis exponeret: vt sicut pennæ columbæ deargentatæ apparent, & eius posteriora specie auri splendentis intadiant: ita scripturæ diuinæ prima quæque argento fulgerent, auro occultiora rutilarent. Recte itaque procuratum est, vt illa eloquiorum castitas, promiscuis cunctorum oculis, abditu suo, quasi quodam velamine pudicitiæ, contegeretur. Hac diuina optime dispensatione prouisum est, vt scripta ipsa ita tegerentur cœlestibus obumbrata mysteriis; sicut secreto suo ipsa diuinitas operiebatur. Igitur cum in libris sanctis *oculi Domini, vterus Domini, pedes, arma etiam Domini*, scripta reperiantur, longeque absit à Catholica Ecclesiarum fide, DEVM corpore determinari, qui sit inuisibilis, incomprehensibilis, infinitus: requirendum est, qualiter ista per Spiritum sanctum figurali expositione referantur. Hîc enim inueniuntur Dominici interiora templi: hîc illa Sancta Sanctorum.

Psal. 67.

Corpus ergo scripturæ sacræ sicut traditur in litera est.

* *
*

B

E

F

D. IOANNIS COCHLÆI EPISTOLA DEDICATORIA DVORVM SANCTI ISIDORI LIBRORVM DE diuinis Officijs.

Eximiæ pietatis ac eruditionis viro Domino Roberto Ritleio Anglo, insigni artium ac sacræ Theologiæ Doctori, & reuerendiss. Domini Gutheberti Episcopi Dunelmensis à secretis, &c. Ioannes Cochlæus.

Sanctus ac eruditus Pontifex Isidorus apud Hispanos ob eximiam & vitæ sanctimoniam & doctrinæ pietatem, rectitudinem ac vbertatem non solum Regibus ac populis charus & admirandus extitit, verum etiam in publicis Patrum conciliis dignitate conspicuus atque auctoritate præcipuus cunctis præminebat: adeo vt Patres in octauo Concilio Toletano publicis eum laudibus in hæc verba efferre dignati fuerint. Nostri (inquiunt) seculi doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ nouissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrinæ comparatione non infimus, atque, & quod maius est, iam seculorum finitorum doctissimus, cum reuerentia nominandus Isidorus, &c. Huius igitur viri tam probati iam olim & authentici duos edo libellos, velut nuncios ac testes meæ erga te gratitudinis ac beneuolentiæ. Quos editos antea non vidi. Reperi autem eos in codice vetusto, antiquis Amalarij Treuerensis olim sub Carolo magno Archiepiscopi libris, quos de diuinis composuit officijs. Faxit Deus, vt iuxta votum & intentionem meam sic exeant, vt & tibi sint grati, & cum fructu efficaciter admoneant officij sui Episcopos & Presbyteros nostros, & nouarum quoque sectarum duces ac propugnatores ab impijs cœptis reuocent, atque à barbarica contra vetusta sacra & antiquas Ecclesiæ ceremonias Gygantomachia salubriter deterreant & auertant. Quod præstare dignetur is à quo est omne datum optimum & omne donum perfectum. Bene vale. Ex Dresda Misniæ ad Albim, 3. Calendas Ianuarias, Anno Domini 1534.

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI DE ECCLESIASTICIS OFFICIIS, LIBRI DVO.

Domino meo & Dei seruo Fulgentio Episcopo, Isidorus Episcopus.

QVÆRIS à me originem *Officiorum*, quorum Magisterio in Ecclesijs eruditur, vt quibus sint inuenta authoribus, breuibus cognoscas indicijs. Itaque vt voluisti, libellum de genere officiorum ordinatum misi, ex scriptis vetustissimorum authorum, vt locus obtulit, commentatum. In quo pleraque meo stylo elicui: nonnulla vero ita, vt apud ipsos erant, admiscui, quo facilius lectio de singulis fidei authoritatem teneret. Si qua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit: quia non sunt referenda ad culpæ meæ titulum, de quibus testificatio adhibetur authorum.

CAPITA LIBRI PRIMI.

1 De Ecclesia & vocabulo Christianorum.
2 De Templis.
3 De Choris.
4 De Canticis.
5 De Psalmis.
6 De Hymnis.
7 De Antiphonis.
8 De Responsoriis.
9 De Precibus.
10 De Lectionibus.
11 De libris Testamentorum.
12 De scriptoribus sacrorum librorum.
13 De Alleluia.
14 De Offertoriis.
15 De Missa & orationibus.
16 De Symbolo Nicæno.
17 De Benedictionibus in populo.
18 De Sacrificio.
19 De Tertiæ, Sextæ & Nonæ horæ officijs.
20 De Vespertinis.
21 De Completis.
22 De Vigilijs.
23 De Matutinis.
24 De Dominica die.
25 De Natali Domini.
26 De Epiphania.
27 De Palmarum die.
28 De Cœna Domini.
29 De Parasceue.
30 De sabbato Paschæ.
31 De Pascha.
32 De Ascensione Domini.
33 De Pentecoste.

34 *De festiuitatibus Martyrum.*
35 *De Encæniis.*
36 *De ieiunio Quadragesimæ.*
37 *De ieiunio Pentecostes.*
38 *De ieiunio septimi mensis.*
39 *De ieiunio Calendarum Nouembrium.*
40 *De ieiunio Calendarum Ianuariarum.*
41 *De triduani ieiunij consuetudine.*
42 *De diuersorum dierum ac temporum ieiunijs.*
43 *De vario vsu Ecclesiarum.*
44 *De carnium vsu vel piscium.*

PROLOGVS.

QUæ in officijs Ecclesiasticis celebrantur, partim sanctarum Scripturarum authoritate, partim Apostolica traditione, vel consuetudine vniuersalis Ecclesiæ statuta reperiuntur. Quorum quidem primordia repetentes, quibus orta fuerint, vt prædiximus, authoribus referamus.

LIBRI PRIMI

CAPVT I.

De Ecclesia & vocabulo Christianorum.

PRimum à Petro Apostolo Ecclesia in Antiochia est fundata, ibique primum nomen Christianorum per eius prædicationem est exortum, sicut Actus Apostolorum testantur. Vocantur autem *Christiani*, deriuato vocabulo ex nomine Christi. Nam sicut ex Iudæ nomine vocabulum traxerunt Iudæi, à quo in illa gente regiæ stirpis dignitas claruit: ita à Christo Christianæ genti nomen inhæsit. Cuius est in gentibus Iudaïsque prærogatiua dignitas potestatis. *Ecclesia* autem vocatur proprie, propterea quod omnes ad se vocet, & in vnum congreget. *Catholica* autem ideo dicitur, quia per vniuersum mundum est instituta: vel Catholica, quia vniuersalis in ea doctrina est ad institutionem hominum de visibilibus rebus cælestium ac terrestrium: vel propterea quod hominum omne genus trahit ad se, ad pietatis subiectionem, tam principum quam etiam principatui subiectorum, oratorum & idiotarum: vel propterea quod generaliter curat hominum peccata, quæ per corpus & animam perficiuntur.

Act. 11.

De Templis. CAP. II.

TAbernaculum Moyses legislator primum Domino condidit. Salomon deinde templum prudentiam petiturus instituit. Nostrorum posthæc temporum fides in toto mundo Christi *atria* consecrauit.

Exod. 40. 3. Reg. 6.

De Choris. CAP. III.

D

CHoros idem Moyses post transitum rubri maris primum instituit, & vtrorum que sexuum distinctis classibus se ac sororem præcinere Deo in choris carmen triumphale perdocuit. Chorus ab imagine ductus est coronæ, & eo ita vocatus. Vnde Eccl. liber scribit stantem sacerdotem ante aram, & in circuitu eius coronam fratrum. *Corona* enim proprie multitudo canentium est, quique apud Iudæos non minus à decem constat canentibus: apud nos autem incerto numero à paucioribus plurimisve, sine vllo discrimine, constat.

Exod. 15.

Eccles 50.

De Canticis. CAP. IV.

CAnticum idem tunc Moyses primus inuexit, quando percussa Ægypto decem plagis, & Pharaone submerso Israeliticus populus per intacta maris itinera ad desertum gratulabundus egressus est, dicens: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est.* Idem author in Deut. Canticum præsagium futurorum conscripsit. Deinde Debbora non ignobilis fœmina in libro Iudicum hoc ministerio functa reperitur: postea multos non solum viros, sed etiam fœminas spiritu diuino completas, Dei ceciniſſe mysteria. *Canticum* autem vox humana est: *Psalmus* vero, qui canitur ad psalterium.

Exod. 15.

E

Iudicum 5.

De Psalmis. CAP. V.

PSalmis vsum esse primum post Moysen Dauid Prophetam, in magno mysterio prodit Ecclesia. Hic enim à pueritia in hoc munus à Deo specialiter electus, & cantorum princeps, psalmorumq; thesaurus esse promeruit. Cuius psalterium idcirco cum melodia cantilenarum suauium ab Ecclesia frequentatur: quo facilius animi ad cõpunctionem flectantur. Primitiua autem Ecclesia ita psallebat, vt modico flexu vocis, faceret psallentem resonare: ita vt pronuncianti vicinior esset quam canenti. Propter carnales autem in Ecclesia, non propter spirituales, consuetudo est instituta canendi: vt qui à verbis non compunguntur, suauitate modulaminis moueantur. Sic namque & beatissimus Augustinus in libris Confessionum suarum, consuetudinem approbat canendi in Ecclesia: vt per oblectamentum aurium, infirmus animus ad affectum pietatis exurgat. *Nam in ipsis* (ait) *sanctis dictis religiosius & ardentius mouentur animi nostri ad flammam pietatis cum cantatur, quam si non cantetur.* Omnes enim affectus nostri, pro sonorum diuersitate vel nouitate, nescio qua occulta familiaritate excitantur magis cum suaui & artificiosa voce cantatur.

F

10. Confess. cap. 33.

De Hymnis. CAP. VI.

HYmnos primum eundem Dauid Prophetam condidisse ac ceciniſſe manifestum est, deinde & alios Prophetas. Postea quidem & tres pueri in fornace positi, conuocata omni creatura, creatori omnium Hymnum canentes dixerunt. Itaque in Hymnis & Psalmis canendis non solum prophetarũ, sed etiam ipsius Domini & Apostolorum habemus exemplum, & præcepta de hac re vtilia ad mouendum pie animum, & inflammandum piæ & diuinæ dilectionis affectum. Sunt autem diuini Hymni: sunt & ingenio humano compositi. Hilarius autem Gallus, Episcopus Pictauiensis, eloquentia conspicuus, hymnorum carmine floruit primus. Post quem Ambrosius Mediolanensis Episcopus, vir magnæ gloriæ in Christo, & clarissimus doctor in Ecclesia, copiosus in huiusmodi carmine claruisse cognoscitur; atque inde *hymni* ex eius nomine *Ambrosiani* vocantur, quia eius tempore primum in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt: cuius celebritatis deuotio posthac per totius Occidentis Ecclesias obseruatur. Carmina autem quæcunque in laudem Dei dicuntur, *hymni* vocantur.

Dan. 3.

G

De Antiphonis. CAP. VII.

ANtiphonas Græci primum composuerunt, duobus choris alternatim concinentibus, quasi duo Seraphim, duoque testamenta inuicem sibi conclamantia. Apud Latinos autem primus idem beatissimus Ambrosius antiphonas constituit, Græcorum exemplum imitatus: exhinc in cunctis Occiduis regionibus earum vsus increbuit.

Esa. 6.

H

De Responsorijs. CAP. VIII.

RResponsoria ab Italis longo ante tempore sunt reperta: & vocata hoc nomine, quod vno canente, chorus consonando respondeat. Ante autem id solus quisque agebat nunc vnus interdum, interdum duo vel tres communiter choro in plurimis respondente.

De Precibus. CAP. IX.

PRecibus Deum deprecari Christus nobis composuit & constituit. Cum ergo quærerent Apostoli Domino

Luce 11.

A

supplicare, & nescirent quomodo deprecarentur, dixerunt Christo: *Domine, doce nos orare*, id est, compone nobis preces. Statim Dominus de libro iuris cælestis docuit quomodo orarent, & quomodo à Domino impetrarent. Ex hoc perducta est consuetudo Ecclesiæ, Dominum precibus expoſcere contra ægritudines animę: & vti precibus instar earum quas constituit Christus: quasque primum Græci cœperunt componere, quibus Domino supplicaretur.

De Lectionibus. Cap. X.

Lectiones pronunciare, antiquæ institutionis esse Iudæorum traditio docet. Nam & ipsi legitimis præfinitisque diebus, ex lege & Prophetis lectione in Synagogis vtuntur, & hoc de veteri patrum institutione seruantes. Est autem lectio, non paruæ audientium ædificatio. Vnde oportet vt quando psallitur, ab omnibus psallatur: cum oratur, oretur ab omnibus: quando lectio legitur, facto silentio, æque audiatur à cunctis. Nam & si tunc superueniat quisque, cum lectio celebratur, adoret tantum Deum, & præsignata fronte aurem sollicite accommodet. Patet tempus orandi cum omnes orant, & patet tempus cum volueris orare priuatim. Obtentu orationis, ne perdideris lectionem: quia non semper eam quilibet paratam potest habere, cùm orandi potestas in promptu sit. Nec putes paruam nasci vtilitatem ex lectionis auditu. Siquidem oratio fit ipsa pinguior, dum mens recenti lectione saginata, per diuinarum rerum, quas nuper audiuit, imagines currit. Nam & Maria soror Marthæ, quæ sedens ad pedes Iesu sorore neglecta verbum intentius audiebat, bonam partem sibi elegisse Domini voce firmatur. Ideo & diaconus clara voce silentium ammonet: vt siue dum psallitur, siue dum lectio pronunciatur, ab omnibus vnitas conseruetur: vt quod omnibus prædicatur, æqualiter ab omnibus audiatur.

B

Luc. 10.

De libris testamentorum.

Cap. XI.

C

Quoniam lxxij. linguæ erant in hoc mundo diffusæ, congrue prævidit Spiritus sanctus vt tot libri essent, quot & nationes, in quibus populi & gentes ad percipiendam fidei gratiam ædificarentur.

De scriptoribus sacrorum voluminum.

Cap. XII.

Veteris autem Testamenti scriptores secundum traditionem Iudæorum vel Hebræorum habentur. Primus Moyses scripsit Pentateuchum. Iesus Naue edidit librum suum. Iudicum autem & Ruth & Samuelis primam partem scripsit Samuel: sequentia Samuelis vsque ad calcem scripsit Dauid. * Malachim totum edidit Hieremias, nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. Iob librum Hebræi putant scripsisse Moysen; alij vnum ex Prophetis. Psalterium vero scripserunt decem Prophetæ id est, Moyses, Dauid, Salomon, Asaph, Eman, Ethan, Iditum, & filij Chore, id est, Aser, Elana, Eliasaph, Abiathar. Sunt & qui Esdram & Aggæum & Zachariam scripsisse dicunt. Salomon scripsit Prouerbia, & Ecclesiasten, & Cantica Canticorum. Esaias scripsit librum suum. Hieremias scripsit librum suum, cum Lamentationibus eius. Viri Synagogæ sapientes scripserunt Ezechielem, duodecim Prophetas, Danielem, Paralipomenon & Hester. Esdras scripsit librum suum. Omnes hos libros idem Esdras Propheta, post incensam legem à Chaldæis, afflatus Spiritu sancto reparauit, dum Iudæi regressi fuissent in Hierusalem, cunctaque Prophetarum volumina, quæ fuerat à gentibus corrupta, correxit: totumq; vetus Testamentum in vigintiduobus libris constituit: vt tot libri essent in lege, quot & literæ habentur. Primam post Esdræ editionem de Hebræo in Græcum lxx. Interpretes ediderunt, sub Ptolomæo Ægyptiorum rege successore Alexandri: qui in legendo studiosus fuit, omniumque gentium libros congregauit. Iste enim ab Eleazaro principe sacerdotum multa dona mittens ad templum, petijt vt senes de duodecim tribubus Israel transmitterentur, qui interpretarentur omnes libros. Et vt fidem interpretationis adueniret, singulis eorum qui fuerant destinati, singulas cellulas dedit: & assignans omnibus omnes scripturas iussit interpretari. Qui cum per lxx. dies istius rei negotium adimplessent, omnium simul interpretationes, quas per diuersa segregati, nullo ad nullum propinquante fecerunt, congregauit in vnum. Atque ita omnes libri interpretati per Spiritum sanctum inuenti sunt, vt non solum intellectu verum etiam in sermonibus consonantes inuenirentur. Hæc fuit prima interpretatio vera ac diuina, hos libros meditari omnium gentium Ecclesiæ cœperunt primum, eosdemque de Græco in Latinum interpretes primi Ecclesiarum proulsores tradiderunt. Posthæc, secundam editionem Aquila, tertiam & quartam Theodotion & Symmachus ediderunt, ambo Iudæi proselyti. Quintam & sextam editionem Origenes reperit, & cum cæteris supradictis editionibus comparauit. His sunt itaque tantum, qui Scripturas sacras de Hebræo in Latinum verterunt, quique etiam numerantur. Nam Latinorum interpretum, qui de Græco in Latinum eloquium transtulerunt, vt meminit sanctus Augustinus, infinitus numerus est. Si cui (inquit) primis fidei temporibus ad manus venit codex Græcus, atque aliquantulum sibi vtriusque linguæ peritiam sensit, ausus est statim interpretari, atque inde accidit tam innumerabiles apud Latinos extitisse interpretes. De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas conuertit: cuius editione generaliter omnes Ecclesiæ vsquequaque vtuntur, pro eo quod veracior sit in sententijs, & clarior in verbis. Librum Sapientiæ Salomon scripsisse probatur, illis quibus ibi legitur, *Tu me* (inquit) *elegisti regem in populo tuo, & dixisti ædificare Templum in nomine sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ.* Hoc opus Hebræi (vt quidam sapientium meminit) inter canonicas scripturas recipiebant, sed postquam comprehendentes Christum interfecerunt, memorantes in eodem libro tam euidentissima de Christo testimonia, quibus dicitur, *Dixerunt inter se impij, Comprehendamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris*, & promittit scientiam Dei se habere, & *filium Dei se* nominat. Et infra, *Si verus est filius Dei, suscipiet illum, & liberabit de manu contrariorum.* Ac deinde, *Vt sciamus reuerentiam eius, & probemus patientiam ipsius, morte turpissima condemnemus eum.*: Collatione facta, ne nostri eis pro tam aperto sacrilegio derogarent, à Propheticis voluminibus reciderunt, legendumque suis prohibuerunt. Librum autem Ecclesiasticum composuit Iesus, filius Sirach Hierosolymita, nepos Iesu sacerdotis, de quo meminit Zacharias: qui liber apud Latinos propter eloquij similitudinem, Salomonis titulo prænotatur. Præterea Iudith & Thobiam siue Machabæorum libros, qui authores scripserint, minime constat. In nouo autem Testamento quatuor libros Euangeliorum, quatuor Euangelistæ singuli scripserunt: quorum solus Matthæus Hebræo scripsisse perhiberur eloquio, cæteri Græco. Paulus Apostolus suas scripsit epistolas, ex quibus nouem septem Ecclesijs destinauit, reliquas discipulis suis misit, Timotheo, Tito, & Philemoni. Ad Hebræos autem epistola pleriſque Latinis eius fuisse, incerta est, propter dissonantiam sermonis, eandemque alij Barnabam conscripsisse, alij à Clemente scriptam fuisse suspicantur. Petrus scripsit duas nomine suo epistolas, quæ Catholicæ nominantur: quarum secunda à quibusdam eius esse non creditur, propter stili sermonisque distantiam. Iacobus suam scripsit epistolam, quæ & ipsa à nonnullis eius esse negatur: sed sub nomine eius ab alio dictata existimatur. Ioannes epistolas tres edidit, quarum tantum prima à quibusdam eius esse asseritur, reliquæ duæ Ioannis cuiusdam presbyteri existimantur: cuius iuxta Hieronymi sententiam, alterum sepulchrum apud Ephesum demonstratur. Iudas suam edidit epistolam. Actus Apostolorum Lucas composuit,

Id est, tertium & quartum Reg.

D

E

Videtur in. ad gentes. Iren. lib. 3. cap. 25. August. de ciu. Dei. li. 18. c. 42. & de do. Chri. lib. 2. c. 15.

F

2. de doct. Chri. c. 11.

Sapien. 10.

G

Ibid. c. 2.

H

sicut

sicut audiuit vel vidit. Apocalypsin Ioannes Euangelista scripsit, eodem tempore quo ob Euangelij prædicationem in insulam Pathmos traditur relegatus. His fuit scriptores sacrorum librorum, diuina inspiratione loquentes, ad eruditionem nostram præcepta cælestia in ecclesia dispensantes. Autor autem earundem scripturarum Spiritus sanctus esse creditur. Ipse enim scripsit, qui per prophetas suos scribenda dictauit. Iam tibi post psalmorum originem atque hymnorum, post sanctorum etiam librorum numerum postulata sequentia prænotabo.

De alleluia. Cap. XIII.

LAudes, hoc est, *Alleluia* canere, antiquum est Hebræorum. Cuius expositio duorum verborum interpretatione vel compositione consistit, hoc est, laus Dei. De cuius mysterio Ioannes in Apocalypsi refert, spiritu reuelante vidisse aut audisse vocem cælestis exercitus Angelorum, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem validorum tonitruorum dicentium; *Alleluia.* Ex quo nullus debet ambigere, cum hoc laudis mysterium digna fide & deuotione celebretur, Angelis esse coniunctum. *Alleluia* autem, sicut & *Amen*, de Hebræa in aliam linguam nequaquam transferuntur, quia interpretari minime queant: sed, sicut aiunt Doctores, seruatur in eis antiquitas, propter sanctiorem authoritatem. In Africanis autem regionibus non omni tempore, sed tantum dominicis diebus, & quinquaginta post Domini Resurrectionem Alleluia cantatur, pro significatione futuræ resurrectionis, & lætitiæ. Verum apud nos, secundum antiquam Hispaniarum traditionem, præter dies ieiuniorum vel quadragesimæ, omni tempore canitur Alleluia. Scriptum est enim, *semper laus eius in ore meo.* Quod vero post consummatam psalmorum, siue lectionum prædicationem Alleluia in fine cantatur, hoc in spem futuri facit ecclesia, significans post annunciationem regni cælorum, quæ in hac vita per vtrumque Testamentum mundo prædicatur, actionem nostram non esse futuram, nisi in laude Dei. Sic enim scriptum est: *Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te.* Hinc est, quod & liber psalmorum in laude concluditur, vt eadem post finem seculi laus æterna monstretur.

Apoc. 19.

Psal. 83.

De offertorijs. Cap. XIV.

OFfertoria, quæ in sacrificiorum honore canuntur, Ecclesiasticus liber indicium est veteres cantare solitos, quando victimæ immolabantur. *Sic enim porrexit,* inquit, *sacerdos manum suam in libationem, & libauit de sanguine uuæ, & fudit in fundamentum altaris odorem diuinum excelso principi. Tunc exclamauerunt filij Aaron in tubis ductilibus, & fomuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Domino.* Non aliter & nunc in sono tubæ, id est, vocis prædicatione, cantus accendimur, simulque corde & opere laudes Domino declamantes, iubilamus, in illo scilicet vero sacrificio, cuius sanguine saluatus est mundus.

Eccles. 50.

De Missa & orationibus. Cap. XV.

ORdo autem *Missæ* vel orationum, quibus oblata Deo sacrificia consecrantur, primum à sancto Petro est institutus: cuius celebrationem vno eodemque modo vniuersus peragit orbis. Prima earundem oratio, admonitionis est erga populum, vt excitentur ad impetrandum Deum. Secunda inuocationis adest, vt clementer suscipiat preces fidelium, oblationemque eorum. Tertia autem effunditur pro offerentibus siue pro defunctis fidelibus: vt per idem sacrificium veniam consequantur. Quarta posthæc infertur pro osculo pacis, vt charitate omnes reconciliati inuicem, digni sacramento corporis & sanguinis Christi consocientur: quia non recipit dissensionem cuiusquam Christi indiuisibile corpus. Quinta infertur illatio in sanctificatione oblationis, in qua etiam ad Dei laudem terrestrium creatura, virtutum cælestium vniuersitas prouocatur, & Osanna in excelsis cantatur: quod saluatore de genere Dauid nascente, salus mundi vsque ad excelsa peruenierit. Porro exhinc sexta succedit confirmatio Sacramenti: vt oblatio qtiæ Domino offertur, sanctificata per Spiritum sanctum, corpori Christi & sanguini confirmetur. Harum vltima est oratio, quam Dominus noster orare discipulos suos instituit, dicens: *Pater noster qui es in cælo.* In qua oratione, vt Patres scripserunt, septem petitiones continentur. Sed in tribus primis æterna poscuntur: in sequentibus quatuor temporalia, quæ tamen propter æterna adipiscenda petuntur. Nam cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra*, hic quidem ista tria inchoantur: sed in illa vita sperantur, vbi Dei sanctificatio & voluntas & regnum in sanctis suis immortaliter permanebit. Iam vero *panis quotidianus*, qui vel animæ vel carni tribuitur, hic exposcitur: hic etiam post subsidium cibi, *venia* ad exemplum fraternæ indulgentiæ postulatur: hic ne *in peccati tentationem* incidamus exposcimus. Hic vt post omnia *à malo liberemur*, Dei auxilium imploramus, illic autem istorum nihil est. Hanc itaque orationem Saluator noster docuit, in qua & spes continetur fidelium, & confessio peccatorum: de qua Propheta prædicens ait: *Et erit, omnis quicunque inuocauerit nomen Domini saluus erit.* Hæ sunt itaque septem sacrificij orationes, commendatæ Apostolica Euangelicaque doctrina: cuius numeri ratio instituta videtur, vel propter septenariam sanctæ ecclesiæ vniuersitatem, vel propter septiformem gratiæ spiritum, cuius dono ea quæ offeruntur sanctificantur.

Ioel. 2.

De Symbolo Nicæno. Cap. XVI.

STmbolum autem, quod tempore sacrificij populo prædicatur, sanctorum patrum trecentorum decem & octo collatione apud *Synodum Nicænam* est editum. Cuius veræ fidei regula tantis doctrinæ mysterijs præcellit: vt de omni parte fideli loquatur, nullaque pene sit hæresis cui per singula verba vel sententias non respondeat. Omnes enim errorum impietates, perfidiæque blasphemias calcat, & ob hoc vniuersis ecclesijs pari confessione à populo proclamatur.

De benedictionibus in populo. Cap. XVII.

BEnedictionem in populo dari à sacerdotibus, antiqua per Moysen benedictio pandit & comprobat: qua benedicere populo sub sacramento trinæ inuocationis iubetur. Ait enim ad Moysen Dominus, *Sic benedices populum meum, & benedicam illos: Benedicat te Dominus & custodiat te, ostendatque faciem suam tibi, & misereatur tui. Conuertat dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem, Amen.*

Num. 6.

De sacrificio. Cap. XVIII.

SAcrificium autem quod à Christianis Deo offertur, primum Christus dominus noster & Magister instituit: quando commendauit Apostolis corpus & sanguinem suum, priusquam traderetur: sicut legitur in Euangelio. *Accepit* (inquit) *Iesus panem & calicem, & benedicens dedit eis.* Quod quidem sacramentum Melchisedech rex Salem figuraliter in typum corporis & sanguinis Christi primus obtulit, primusque mysterium tanti sacrificij imaginarie idem expressit, præferens similitudinem Domini & saluatoris nostri Iesu Christi sacerdotis æterni, ad quem dicitur. Tu es in æternum sacerdos secundum ordinẽ Melchisedech. Hoc ergo sacrificium Christianis celebrare præceptum est, relictis ac finitis Iudaicis victimis, quæ in seruitute veteris populi celebrari imperatæ sunt. Hoc itaque fit à nobis, quod pro nobis ipse dominus fecit, quod non mane, sed postea, nam in vesperum obtulit. Sic enim Christum oportebat id implere circa vesperam

Matth. 26.

Psal. 109.

diei:

dici: vt dominus hora ipsa sacrificij ostenderet vesperam mundi.

Proinde autem non communicauerunt ieiuni Apostoli: quia necesse erat, vt Pascha illud typicum antea impleretur, & sic deinde ad verum Paschę sacramentū transirent. Hoc enim mysterium tunc factum est, quod primum discipuli corpus & sanguinem Domini nostri, non acceperunt ieiuni. Ab vniuersa autem ecclesia nunc à ieiunis semper accipitur. Sic enim placuit Spiritui sancto per Apostolos, vt in honore tanti sacramenti ieiunum in os Christiani prius Dominicum corpus intraret, quam cæteri cibi, & ideo per vniuersum orbem mos iste seruatur. Panis enim quem frangimus, corpus Christi est, qui dicit. *Ego sum panis viuus*, &c. Vinum autem sanguis eius est, & hoc est quod scriptum est, *Ego sum vitis vera*. Sed panis, quia confirmat corpus, ideo corpus Christi nuncupatur: vinum autem quia sanguinem operatur in carne, ideo ad sanguinem Christi refertur. Hæc autem duo sunt visibilia: sanctificata tamen per Spiritum sanctum in sacramentum diuini corporis transeunt. Proinde autem, vt sanctissimus Cyprianus ait, Calix dominicus vino aquæ mixtus offertur: quia videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur: & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & iungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini, sic miscetur in calice domini, vt commixtio illa ab inuicem non possit separari, sicut ecclesia non potest diuidi à Christo. Sic autem in sacrificando calice domini, offerri sola aqua non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis incipit esse sine populo: si autem aqua sit sola, populus esse incipit sine Christo. Quando autem miscetur vtrumque, & adunatione confusa sibi inuicem copulantur: tunc spirituale sacramentum & cæleste perficitur. Sic vero calix domini nostri Iesu Christi non potest esse aqua sola: aut vinum solum, nisi vtrumque sibi misceatur, quomodo nec corpus domini potest esse simila sola, aut aqua sola, nisi vtrumque adunatum fuerit & copulatum, & panis vnius compage solidatum. Quo & ipso sacramẽto populus noster ostenditur adunatus: vt quemadmodū grana multa in vnum collecta, & commolita, & commixta vnum panem faciunt: sic in Christo, qui est panis cælestis, vnum sciamus esse corpus, cui coniunctus sit noster numerus & adunatus. Dicunt aliqui, nisi aliquo interueniente peccato. Eucharistam quotidie accipiendam: hunc enim panem dari iubente Domino, quotidie nobis postulamus, dicentes: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Quod quidem bene dicunt, si hoc cum religione & deuotione & humilitate suscipiunt: ne fidendo de iustitia, superba præsumptione id faciant. Cæterum si talia sunt peccata, quæ quasi mortuum remoueant ab altari, prius agenda pœnitentia est: ac sic deinde hoc salutiferum medicamentum suscipiendum. *Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit*. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore quis accipiat quo debet agere pœnitentiam. Cęterum si tanta non sunt peccata, vt non excommunicandus quisque iudicetur, non se debet à medicina dominici corporis separare: ne dum forte diu abstinens prohibetur, à Christi corpore separetur. Manifestum est enim, viuere eos qui corpus eius attingunt. Vnde timendum est, ne dum diu quisque separatur à Christi corpore, alienus permaneat à salute, ipso dicente, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Qui enim peccare iam quicuit, communicare non desinat. Coniugatis autem abstinendum est à coitu, plurimisque diebus orationi vacare, & sic deinde ad Christi corpus accedere. Relegamus libros Regnorum, & inueniemus sacerdotem Abimelech de panibus propositionis noluisse prius dare Dauid, & pueris eius, nisi antè eos interrogaret, vtrum mundi essent pueri à mulieribus, non vtique ab alienis, sed à propriis coniugibus: & nisi eos audisset ab heri & nudiustertius vacasse ab opere coniugali, nunquam panes quos prius negauerat concessisset. Tantum interest inter propositionis panes & corpus Christi, quantum differt inter corpus & vmbram, inter imaginem & veritatem, inter exemplaria futurorum, & ea ipsa quæ per exemplaria figurabantur. Quapropter eligendi sunt aliqui dies, quibus prius homo continentius viuat, quo ad tantum Sacramentum dignus accedere possit.

Sacrificium pro defunctorum fidelium requie offerri vel pro eis orari, quia per totum hoc orbem custoditur, credimus quod ab ipsis Apostolis traditum sit. Hoc enim vbique Catholica tenet Ecclesia: quæ nisi crederet fidelibus defunctis dimitti peccata, non pro eorum spiritibus vel eleemosynam faceret, vel Deo sacrificium offerret. Nam & cum Dominus dicit, *Qui peccauerit in Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc seculo neque in futuro*, demonstrat quibusdam illic dimittenda peccata, & quodam purgatorio igne purganda. Ergo, in quodam loco à sancto Augustino dictum est, Defunctorum animæ, suorum fine dubio viuentium releuantur pietate, cum pro illis sacrificium offertur, vel eleemosynæ fiunt: si tamen sibi quisque aliquod meritum præparauit, dum adhuc in corpore viueret, pro quo ista prosint quæcunque pro illo fiunt. Nam non omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ quā quisque gessit in corpore? Nam pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, & si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque consolationes viuorum sunt. Quibus autem prosunt, aut ob id prosunt vt sit plena remissio peccatorum, aut certe vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

De tertia sextæ & nonæ horæ officiis,

Cap. XIX.

HOram *tertiam, sextam & nonam* Daniel & tres pueri supplicationibus denouerunt, scilicet vt ab ortu diei in tempus precationis tres horæ porrectæ trinitatis nobis reuerenti im declararent, patiterque à tertia ad sextam, atque inde a d nonam, per paria lucis interualla, ratis dimensionibus interminata trinitas ter die rogata coleretur. Illud etiam occurrit ad probationem venerabilis Trinitatis, quod Spiritus sanctus hora tertia, hoc est suo loco & numero & tempore, descendit ad terras impleturus gratiam quam Christus promisit. Nam & sexta hora Christus passus, in nonam patibuli cruciamenta porrexit. Tali enim sacramento legitimis ad precem temporibus per ternas horas, trinitatis perfectio aut laudatur celebritatibus, aut precibus impetratur, & si computetur diuturna celebritas per quaternarium vsque in vespertinum officium, hoc est quaternitas significatur, quia mundus quadrifarie diuisus, in trinitate saluatur. Siquidem & in nocte stationes & vigiliæ militares in quatuor partes diuisæ, ternis horarum spaciis secernuntur: vt & in ipsis nocturnis mundialibusque officiis, Trinitatis mysterium veneretur.

De vespertinis, Cap. XX.

VEspertinum diurni finis officium diurnæ & alternæ lucis occasus est, cuius ex vetere Testamento solēnis est celebratio. Deniq; hoc tempore veterū sacrificia offerri, adoleriq; altario aromata & thus, mos erat. Cuius rei testis est hymnidicus ille regio ac sacerdotali functus officio, dicens, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo Domine, eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. In nouo quoque testamento: eo tempore dominus & saluator cœnantibus Apostolis mysterium sui corporis & sanguinis initio tradidit: vt tempus ipsum sacrificij vesperum ostenderet seculi. Proinde in honorem ac memoriā tantorum sacramentorū, in temporibus nos adesse decet Dei conspectibus, & personare in eius cultibus, orationū nostrarum illi sacrificium offerentes, atq; in eius laudibus pariter exultantes. Vesperum autem nominatur à sydere quod vesper vocatur, & decidente sole exoritur. De quo Propheta ait: *Et vesperum super filios hominum prodire facis.*

De completis. CAP. XXI.

DE *Completis* autem celebrandis id etiam in patrum inuenimus exemplis, Dauid propheta dicente, *Si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Psal. 131. Quis non stupeat tantam in Dei amore animi deuotionem, vt somnum sibi, sine quo vtique corpora humana deficiunt, penitus interdixerit, donec locum ac templum domino fabricandum, in pectore suo rex & Propheta reperiret? Quæ res nos debet fortiter admonere, vt si ipsi locus domini volumus esse, & tabernaculum eius, ac templum cupimus haberi, in quantum possumus exempla sanctorum imitemur: ne de nobis dicatur, quod intelligitur: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Psal. 75.

De vigiliis. CAP. XXII.

ANtiqua est *Vigiliarum* deuotio, familiare bonum omnibus sanctis. Esaias Prophera denique exclamat ad Dominum dicens, *De nocte vigilat spiritus meus ad te Deus, quia lux præceptatua sunt super terram.* Esa. 26. Item Dauid & regio & prophetico sanctificatus vnguento, ita canit; *Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustitiæ tuæ.* Psal. 118. Hoc namque tempore vastator angelus transiens, primogenita Ægyptiorum percussit. Vnde & nos vigilare oportet, ne periculo Ægyptiorum admisceamur. Iisdem etiam horis se venturum esse in Euangelio saluator astruit. Vnde ad vigilandum auditores suos exsuscitans dicit, *Beati serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes. Et si vespertina hora (inquit) venerit, & si media nocte, & si galli cantu, & inuenerit eos vigilantes, beati sunt. Ideo & vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet, qui est primogenitus à mortuis.* Exod. 12. Matth. 24. Luc. 12. Siquidem nec verbis solum docuit vigilias, sed etiam confirmauit exemplo. Nam testatur Euangelium, quia erat *Iesus pernoctans in oratione Dei.* Act. 16. Paulus quoque & Silas in custodia publica circa medium noctis orantes hymnum (audientibus cunctis) vincti dixisse memorantur: vbi terræ motu repente facto, & concussis carceris fundamentis, ianuæ sponte apertæ, & omnium vincula sunt soluta. Vnde oportet his horis psallendi orandique frequentiam nos in sanctis habere officiis, finemque nostrum vel si aduenerit sub tali actu expectare securos. Est autem quoddam genus hæreticorum, superfluas existimantium sacras vigilias, & spiritali opere infructuosas, dicentes Iura temerari diuina, qui noctem fecit ad requiem, sicut diem ad laborem. Qui hæretici Græco sermone * *Nyctages*, hoc est *somniculosi*, vocantur. * al. nyctazontes.

De Matutinis, CAP. XXIII.

DE Matutinorum antiquitate & authoritate testis est idem Dauid Propheta, dicens: *In matutinis meditabor in te: quia fuisti adiutor meus.* Psal. 62. Et alibi: *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua.* Psal. 118. Cassianus autem dicit, matutinæ solennitatis officium nouo adhuc tempore institutum, primitus in Bethlehem monasterio, vbi Dominus noster Iesus Christus pro redemptione humanæ salutis ex virgine nasci dignatus est sicque ex illo per vniuersum mundum eiusdem celebrationis inualuit consuetudo. Diluculo autem proinde oratur, vt resurrectio Christi celebretur: Matutina enim luce radiante, dominus & saluator ab inferis resurrexit: quando cœpit oriri fidelibus lux, quæ moriente Christo occiderat peccatoribus. Siquidem & eodem tempore cunctis spes futuræ resurrectionis creditur: cum iusti & omnes ab hac temporali morte, quasi à sopore somni resurgentes euigilabunt.

De dominica die, CAP. XXIV.

DOminicum *diem* Apostoli ideo religiosa solennitate sanxerunt: quia in eo redemptor noster à mortuis resurrexit. Quique ideo Dominicus appellatur: vt in eo à terrenis operibus, vel à mundi illecebris abstinentes tantum diuinis cultibus seruiamus, dantes scilicet diei huic honorē & reuerentiam, propter spem resurrectionis nostræ, quam habuimus in illa. Nam sicut ipse Dominus Iesus Christus & saluator noster tertia die resurrexit à mortuis: ita & nos resurrecturos in nouissimo seculo speramus: Vnde etiam in Dominico die stantes oramus, quod est signum futuræ resurrectionis. Hoc agit vniuersa Ecclesia, quæ in peregrinatione mortalitatis inuenta est, expectans in fine seculi, quod in domini nostri Iesu Christi corpore præmonstratum est, qui est primogenitus à mortuis. Sabbatum autem priori populo in otio corporaliter celebratum legimus, vt figura esset in requiem. Vnde & *Sabbatum requies* interpretatur. Dies tamen Dominicus non Iudæis, sed Christianis per resurrectionem domini declaratus est, & ex illa cœpit habere festiuitatem suam. Ipse est enim dies primus, qui post septimū reperitur octauus. Vnde & in Ecclesiastead duorum. Testamentorum significationem dicitur: *Illi septē, & illi octo.* Eccles. 11. Primo enim solum celebrandum Sabbatum traditum est, quod erat antea requies mortuorum. Resurrectio autem nullius erat vsque ad Christum dominum: qui resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Iam postquam facta est talis resurrectio in corpore domini, vt præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in finem: dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, in festiuitate succesit. Apparet autem hunc diem etiam in sacris scripturis esse solennem. Ipse est enim primus dies seculi. In ipso formata sunt elementa mundi. In ipso creati sunt Angeli. In ipso quoque à mortuis resurrexit Christus. In ipso de cælis super Apostolos Spiritus sanctus descendit. Manna eodem die in eremo primum de cælo datum est. Sic enim dicit Dominus. Sex diebus colligetis manna: in die autem sexto duplum colligetis. Exod. 16. Sexta enim dies est parasceue, quæ ante Sabbatum ponitur. Sabbatum autem septimus dies est, quem sequitur Dominicus, in quo manna primum de cælo venit. Vnde intelligant Iudæi, iam tunc prælatam esse Iudacio Sabbato Dominicam nostram. Iam tunc indicatum, quod in Sabbato ipsorum gratia de cælo ad eos nulla descenderit: sed in sancta Dominica, in qua primum Dominus eam pluit.

Dominicæ diei prærogatiua.

De natali Domini, CAP. XXV.

NAtalis *dies* Domini ea de causa à patribus votiuæ solennitatis institutus est: quia in eo Christus pro redemptione mundi nasci corporaliter voluit, prodiens ex vtero virginis, qui erat in patris imperio. Cuius susceptæ incarnationis causa hæc fuit. Postquam enim inuidia diaboli parens ille primus spe seductus inani cecidit, confestim exul & perditus in omni genere suo radicem malitiæ suæ & peccati transduxit: crescebatque vehementius in malum omne genus mortalium, diffusis vbique sceleribus, & quod est omnium nequius, cultibus idolorum. Volens ergo Deus terminare peccatum, consuluit verbo, lege & prophetis, signis, plagis, prodigiis. Sed dum nec sic quidem erroris suos ammonitus agnosceret mundus: misit Deus filium suum vt carne indueretur, & hominibus appareret, & peccatores sanaret. Qui ideo in homine venit: quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Vt autem videretur, Verbum caro factum est, assumendo carnem, non mutatum in carnem. Assumpsit enim humanitatem, non amisit diuinitatem. Ita idem Deus & idem homo, in natura Dei æqualis patri, in natura hominis factus est mortalis in nobis, pro nobis enim de nobis, manens quod erat, suscipiens quod nō erat, vt liberaret quod fecerat. Hæc est ergo Dominicę natiuitatis magna solennitas, hæc est diei huius noua & gloriosa festiuitas, aduentus Dei ad homines factus. Itaque dies iste pro eo quod in eo natus est Christus, natalis dicitur: quicunque ideo obseruare per reuolutum circulum anni festa solennitate debemus, vt in memoriam reuocetur quod natus est Christus.

De Epiphania, Cap. XXVI.

Epiphaniorum diem proinde festa solennitate viri apostolici signauerunt: quia in eo per stellam est saluator ostensus, quando inuenerunt magi Christum in præsepio iacentem, & adorauerunt eum offerentes ei competentia munera Trinitatis, aurum, thus, & myrrham, regi Deo atque homini purissimo. Ideo ergo diem hûc annuæ celebritatis sacrauerût: vt mundus agnoscat Deum quem elementa cælitus prodiderunt, Siquidem eo die idem festus etiam Iordanis lauacro tingitur, diuisoque cælo, Spiritus sancti descendentis testimonio Dei filius esse declaratur: cuius diei nomen ex eo quod apparuit gentibus *Epiphania* nuncûpatur. *Epiphania* enim Græce, *apparitio* vel *ostensio* dicitur. Tribus ergo ex causis hæc dies hoc vocabulum sumpsit: siue quia tunc in Baptismo suo Christus populis ostensus fuerit: siue quod eo die sideris ortu magis est proditus: siue quod primo signo peraquam vinum factum multis est manifestatus. Refert autem Cassianus apud Græcos Natiuitatem Domini, & Epiphaniorum solennitatem non bisarie, vt in occiduis prouincis, sed vnius diei festiuitate celebrari Epistolę quoque Pontificis Alexandrini ad vniuersas ecclesias Ægypti vel monasteria diriguntur, quibus & initium Quadragesimæ & dies Paschæ denunciantur.

De die Palmarum, Cap. XXVII.

Dies palmarum ideo celebratur: quia in eo dominus & saluator noster, sicut propheta cecinit: tendens Hierosolymam asello sedisse perhibetur. Tunc gradiens ramis palmarum multitudo plebium obuiam ei, clamauerunt, *Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel.* In ramis enim palmarum significabatur victoria, qua erat dominus mortem moriendo superaturus, & trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus In asello autem super quem sedendo Hierosolymam venit indicabat simplicia corda gentilitatis: quæ præsidendo atque regendo perducebat ad visionem pacis. Hoc autem die symbolû Competentibus traditur, propter confinem dominicæ paschæ diem solemnitatis: vt quia iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confiteantur, agnoscant. Vulgus autem ideo eum diem *capitilauium* vocat: quia tunc moris erat lauandi capita infantum, qui vngendi sunt, ne forte obseruatione Quadragesimæ sordidata, ad vnctionem accederent.

De cœna Domini, Cap. XXVIII.

Cœna Domini, hæc est quinta feria vltimæ hebdomadis quadragesimæ, quando Dominus & Saluator noster post typicum illud Pascha completum, ad verum transiens mysterium corporis & sanguinis sui primum Apostolis tradidit: quando post sacramenta cælestia discipulus fallax & proditor pretium à Iudæis accepit, & Christi sanguinem vendidit.

Eo etiam tempore & die Saluator surgens à cœna, pedes discipulorum lauit, propter humilitatis formam cõmendandam, ad quam docendam venerat, sicut & ipse consequenter exposuit: quod etiá decebat potentissimũ, vt facto doceret, quod obseruare discipulos præmoneret. Hinc est quod eodem die altaria templique parietes & pauimenta lauantur, vasáque purificantur quę sunt domino consecrata. Qua die etiam sanctum chrisma conficitur: quia ante biduum Paschæ Maria caput ac pedes domini vnguento perfudisse perhibetur. Vnde & Dominus discipulis suis dixit: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur.*

De Parasceue. Cap. XXIX.

Parasceue, id est, sexta sabbati, ideo in festiuitate habetur: quia in eo die Christus mysterium crucis expleuit, propter quod venerat in hûc mundum: vt quia ligno percussi fueramus in Adam, rursus per ligni mysteria sanaremur. Huius enim causa triũphi, humana pusillitas Christo per omnem mundum celebritatem annuam præbet pro eo quod dignatus est sanguine passionis suæ seculum redimere, & peccatum mundi per crucem morte de uictâ absoluere. Cuius quidem crucis iniuriam non pertulit illa diuinitas, sed sola susceptæ humanitatis natura passa est: diuinitas vero exors iniuriæ mansit. Tripartita autem ratio Dominicæ passionis ostenditur. Prima itaq; causa est, vt Christus pro reatu mundi redemptio daretur, & hostis antiquus velut hamo crucis caperetur: scilicet vt quos absorbuerat euomeret, & prędam q̃ tenebat amitteret non potentia victus, sed iustitia, nõ dominatione, sed ratione. Secunda causa est, vt secuturis hominibus vitæ magisterium præberetur. Ascendit enim crucem Christus, vt nobis & passionis & resurrectionis præberet exemplum: passionis ad confirmandam patientiam, resurrectionis ad excitandam spem: vt duas vitas nobis ostenderet in carne, vnam laboriosam, alteram beatam: laboriosam, quam tolerare debemus: beatam, quam sperare debemus. Tertia causa est susceptæ crucis, vt superbia seculi & inflata sapientia per crucis stultam, vt putatur, prædicationem, humiliata, corrueret: vt pateret id quod stultum Dei est quando sit hominibus sapientius: & quanto sit fortius tota hominum fortitudine quod infirmum Dei est.

Docet autem Apostolus Paulus nos illuminatos debere habere oculos cordis ad intelligendum quæ sit latitudo crucis, & longitudo, altitudo, & profundum. Cuius latitudo est transuersum lignum quo extenditur manus: longitudo à latitudine deorsum versus vsque ad terram: altitudo à latitudine sursum vsque ad caput: profundum vero quod terræ infixum absconditur: quo signo crucis omnis vita sanctorum describitur.

Dicitur enim homini *tolle crucem tuam, & sequere me.* Dum enim crucifigitur caro, cum mortificantur mẽbra nostra super terram, fornicatio, immunditia, luxuria, & cætera, dumque exterior homo corrumpitur vt interior renouetur de die in diem, passio est crucis. Et hæc quidem dum sint bona opera, tamen adhuc labriosa, quorum merces requies est. Et ideo dicitur, *spe gaudentes*, vt cogitantes scilicet requiem futuram, cum hilaritate & laboribus operemur.

Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transuerso ligno, vbi figuntur manus. Per manus enim opus intelligitur: per latitudinem hilaritas operantis, quia tristitia facit angustias. Porro per altitudinẽ crucis, cui caput adiũgitur, expectatio supernæ retributionis de sublimi iustitia Dei significatur, vt & ipsa bona opera non propter beneficia Dei terrena ac temporalia faciendo credantur: sed potius propter illud quod desuper sperat fides quæ per dilectionem operatur. Iam vero per longitudinem, qua totum corpus extenditur, ipsa tolerantia significatur, vt longanimes permaneamus: vnde longanimes dicuntur. Per profundum autem hoc est partem illam ligni quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne quod eminet, inscrutabilia indicantur iudicia Dei: de quibus occulta eius volũtate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, aliùs autem sic.

De Sabbato Paschæ, Cap. XXX.

Sabbati paschalis veneratio hinc celebratur, pro eo quod eadem die Dominus in sepulchro quieuit. Vnde bene Hebræo sermone Sabbatum *requies* interpretatur: siue quod dominus in eo requieuitdie mundo perfecto: siue quod in eo dominus & redemptor noster quieuit in sepulchro. Hic autem dies inter mortem Christi & resurrectionem medius est, significans requiem quandam animarum ab omni labore, omnique molestia post mortem, per quam fit transitus post resurrectionem carnis ad illam vitam, quam dominus noster Iesus Christus sua resurrectione præmonstrare dignatus est.

De Pascha, Cap. XXXI.

IAm vero *Paschale sacramentum*, quod nunc in Saluatoris nostri mysterio manifestissime celebratur, in

Matth. 3.
Collat. 10.
Zach. 9. Matth. 21.
Ioan. 12.
Capitilauium, dies palmarum quomodo appellata.
Matth. 26. Ioan. 13.
Matth. 26.
i.
i. Cor. 1.
Ephes. 3.
F
G
H

A
Exod.12

veteri Testamento figuraliter primum gestum est, quando agno occiso, Pascha celebrauit populus Dei in Ægypto, cuius figura in veritate completa est in Christo, qui sicut ouis ad occisionem ductus est. Cuius sanguine illitis postibus nostris, id est cuius signo crucis signatis frontibus nostris, à perditione huius seculi, tanquam à captiuitate Ægyptia liberamur. Cuius quidē diem paschalis resurrectionis, non solum pro eo celebramus, quod in eodem à mortuis resurrexit: sed etiam pro aliis sacramentis, quæ per eundem significantur. Quia enim sicut

Rom.4

dicit Apostolus, *mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram*: transitus quidem de morte ad vitam in illa passione Domini & resurrectione sacratus est. Nam & vocabulum istud quod *Pascha* dicitur, non Græcum sed Hebræum est, neque enim à *passione*, quam Græce dicunt πάθος· sed à *transitu* Hebræo verbo *Pascha* appellatum est: quod & maxime Euangelista expressit, cum celebraretur à Domino Pascha cum discipulis suis. *Cum vidisset* (inquit) *Iesus quia venit hora eius vt transiret de mundo ad patrem.* Transitus ergo de hac vita mortali in aliam vitam immortalem, hoc

B
Ioan.13.

est de morte ad vitam, in passione domini & in resurrectione commendatur. Hic transitus modo à nobis agitur per fidem, quæ nobis datur in remissionem peccatorum: quando consepelimur cum Christo per baptismum, quasi à mortuis transeuntes, de peioribus ad meliora, de corporalibus ad spiritualia, de conuersatione huius vitæ ad ipsam futuræ resurrectionis & gloriæ. Propter ipsum ergo initium nouæ vitæ ad quam transimus, & propter ipsum nouum hominem quem iubemur induere & exuere veterem, vetus fermentum expurgantes, vt simus noua conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc vitæ nouitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic attributus est, nam ipse dicitur mensis nouorum. Quia vero in tempore toto seculi nunc tertium tempus apparuit: ideo resurrectio Domini triduana est. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia: vbi iam manifestatum est sacramentum, quod ante erat in

C

prophetico ænigmate occultum. Hoc ergo in lunari numero significatur. Quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandam perfectionem mysticus apparere, in tertia hebdomada, lunæ pascha celebratur, id est, qui dies occurrerit dominicus à quintodecimo in vigesimum primum. Sed nec solum propter tempus tertiū, quia inde incipit hebdomada tertia, sed etiam propter ipsum conuersionem lunæ. Tunc enim illa ab inferioribus ad superiora conuertitur, & hæc nobis de luna similitudo assumitur, de visibilibus ad inuisibilia, de corporalibus ad spiritualia sacramenta transire, vt magis magisque huic seculo moriamur, & vita nostra abscondita sit cum Christo, omnemque lucem studij nostri,

Coloss.3.

quæ ad inferiora vergebat, ad superiora conuertamus, ad illam scilicet æternam contemplationem immutabilis veritatis. Vsque ad vigesimum primum, ideo Pascha obseruatur propter numerum septenarium quo vniuersitas sæpe figuratur: qui etiam ipsi ecclesiæ tribuitur, instar vniuersitatis, ideoque & Ioannes Apostolus in Apocalypsi scripsit septem Ecclesiis. Ecclesia vero adhuc in ista mortalitatis carne constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine in scripturis sæpe vocatur. Quod vero anniuersarius dies Paschalis non ad eundem diem anni redit, sicut dies quo creditur Dominus natus: hoc fit propter Dominicum diem & lunam.

D

Manifestum est enim, quo die Dominus crucifixus sit, & in sepulcho fuerit, & resurrexit. Adiuncta est enim ipsorum dierum obseruatio per Nicænum Concilium vniuerso orbi Christiano, & persuasum, eo modo pascha celebrari oportere, vt non solum lunam paschalem, sed & diem Dominicum in quo resurrexit à mortuis expectare debeamus. Inde est quod ad eundem diem anni non reuertitur pascha: nam Iudæi tantundē mensem nouorum & lunam obseruanti diem autem addendum patres nostri censuerunt, vt & nostra festiuitas à Iudæorum festiuitate distingueretur.

De Ascensione Domini, Cap. XXXII.

E

Ascensionis Dominicæ solennitas ideo celebratur: quia in eodē die post mundi victoriam, post inferni regressum, Christus ascendisse memoratur ad cælos, sicut scriptum est: *Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Quæ festiuitas ideo per reuolutum circulum annorum celebratur, vt humanitas assumptæ carnis ascendentis ad dexteram patris in memoriam renouetur: cuius corpus ita in cælo esse creditur, vt erat quando ascendit, quod & vox angelica protestatur dicens. *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*, id est, in eadem

Psal.67.

Act.1.

specie carnis atque substantia, cuius profecto carnis immortalitatem donauit, naturam non abstulit. Dextera autem patris, ad quam idem filius sedere creditur, non est corporea (quod nefas est de Deo sentire) sed dextera patris, est beatitudo perpetua, quæ sanctis in resurrectione promittitur, id est, sanctæ ecclesiæ, quæ est corpus Christi: sicut & sinistra eius recte intelligitur miseria & pœna perpetua, quæ impiis debitur.

F

De Pentecoste, Cap. XXXIII.

INitium sane & causa *festiuitatis Pentecostes*, paulo latius reperenda est. Pentecostes enim dies hinc cœpit exordium, quando Dei vox in Sina monte desuper intonantis audita est, & lex data Mosi. In nouo autem Testamento Pentecoste cœpit, quando aduentum sancti Spiritus, quem Christus promisit, exhibuit, quem ait non esse venturum nisi ipse ascenderet in cælum. Denique dum portam cæli Christus intrasset, decem diebus interpositis intremuit subito orantibus Apostolis locus, & descendente Spiritu sancto super eos inflammati sunt, ita vt linguis omnium gentium Dei magnalia loquerentur.

Exod.20.

Act.2.

Aduentus itaque sancti Spiritus de cælo supra Apostolos, in varietate diffusus linguarum, solennitatem transmisit in posteros: eaque de causa Pentecoste celebratur, & dies ipse proinde insignis habetur. Concordat autem hæc festiuitas Euangelij, cum festiuitate legis. Illic enim posteaquam agnus immolatus est, interpositis quinquaginta diebus data est lex Moysi, scripta digito Dei: hic

G

postquam occisus est Christus, qui sicut ouis ad immolandum ductus est, celebratur verum Pascha, & interpositis quinquaginta diebus, datur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei, super cxx. discipulos Mosaicæ ætatis numero constitutos. Siquidem & hæc festiuitas aliud obtinet sacramentum. Constat enim ex septimana septimanarum. Sed dierum quidem septimanæ generant eandem Pentecostem, in qua fit peccati remissio per spiritum sanctum. Annorum vero septimanæ quinquagesimū

Esa.53.

annum faciunt, quia apud Hebræos *iubileus* dicitur: in quo similiter terræ fit remissio, & seruorum libertas, & possessionum restitutio, quæ precio erant comparata. Septies etenim septem multiplicati, quinquagenarium ex se generant numerum; assumpta monade, quam ex futuri seculi figura præsumptam esse, maiorum authoritas tradidit. Fit enim ipsa & octaua semper & prima, imo ipsa est semper vna quæ est domini dies. Necesse est enim sabbatismum animarum populi Dei illuc occurrere, atq; ibi compleri, vbi datur pars his qui octo sicut quidam disserens, Salomonis dicta sapienter exposuit. Idcirco autem totius quinquagesimæ dies post Domini resurrectionem resoluta abstinentia in sola lætitia celebrantur, propter figuram futuræ resurrectionis: vbi iam nō labor sed requies erit lætitiæ. Ideoque his diebus nec genua in oratione flectuntur, quia sicut quidam sapiens ait, inflexio genuum pœnitentiæ & luctus indicium est. Vnde etiam per omnia eandem in illis solennitatem, quam die Dominico custodimus: in qua maiores nostri nec ieiunium agendum, nec genua esse flectenda, ob reuerentiam dominicæ resurrectionis tradiderunt.

H

Eccle.11.

De

De Festiuitatibus martyrum, Cap. XXXIV.

FEstiuitates Apostolorum seu in honore martyrum festiuitates antiqui patres in veneratione mysterio celebrari sanxerunt, vel ad excitandum imitationem, vel vt meritis eorum consociemur, atque orationibus adiuuemur: ita tamen vt nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrium offeramus, quamuis in memoriis martyrum constituamus altaria. Quis enim Antistitum, in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit, *Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane?* sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit apud memorias eorum quos coronauit: quo ex ipsorum locorum amore maior affectus exurgat ad augendam charitatem, & in illis quos imitari possumus, & in illo quo adiuuante possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac vita coluntur sancti homines Dei, quorum cor ad talem pro Euangelica virtute passionem paratum esse sentimus Sed illos tanto deuotius, quanto securius post certamina omnia superata: quanto etiam fidentiore laude prædicamus iam in illa vita feliciores victores, quam in ista adhuc vsque pugnantes. At vero illo cultu, qui Græce *latria* dicitur, Latine vno verbo dici non potest, cum sit quædam propriæ diuinitatis debita seruitus, nec colimus, nec colendum docemus nisi vnum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificij, vnde & idololatria dicitur eorum qui hoc etiam idolis exhibent, nullo modo aliquid tale offerimus, aut offerendum præcipimus, vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo. Et quisquis in hunc errorem dilabitur, corripitur per sanam doctrinam; siue vt corrigatur, siue vt caueatur: dum etiam ipsi sancti vel homines vel angeli exhiberi sibi noluit, quod vni Deo deberi norunt. Apparuit hoc in Paulo & Barnaba, cum commoti miraculis quæ per eos facta sunt Lycaonij, tanquam diis immolare voluerunt. Conscissis enim vestibus suis, confitentes & persuadentes se deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt. Apparuit & in angelis, sicut in Apocalypsi legimus, Angelum se adorari prohibentem ac dicentem adoratori suo: *Vide ne feceris, conseruus tuus sum. & fratrum tuorū: Deum adora.* Recte itaque scribitur homini ab angelo prohibium esse adorare, nisi vnum Deum, sub quo ei esset & ille conseruus. Non ergo fit à nobis ille diuinæ religionis cultus in angelos aut in martyres, quia non sic habentur vt tales honores quærant vt Deus: quia nec ipsi volunt se coli pro Deo, sed illum à nobis coli volunt pro illuminante lætantur. Honorandi sunt ergo martyres propter imitationem, non adorandi propter religionem: honorandi charitate, non seruitute.

De Encæniis, Cap. XXXV.

ANnuas festiuitates ecclesiarum ex more veterum celebrari in Euangelio legimus, vbi dicitur; *Facta sunt Encænia Hierosolymis.* Encænia autem festiuitas erat dedicationis templi, Græce enim Καινὸν dicitur *nouum.* Quandocunque enim nouum aliquid fuerit dedicatum, Encænia vocatur. Illum enim diem quo dedicatum est templum à Salomone (sicut Regum liber & Paralipomenon narrat) Iudæi solenniter celebrabant, & ipse dies apud illos festus agebatur, qui licet vsus in illis exoleuit, quia caruerunt & cultu & templo: Christiani tamen seruant morem illum patrum, in quos gloria translata videtur. Omnes autem festiuitates pro veritate religionum diuersaque in honorem martyrum tempora, ideo à viris prudentibus instituta sunt: ne forte rara congregatio populi, fidem minueret in Christo. Propterea ergo dies aliqui constituti sunt, vt in vnum omnes pariter conuenient: vt è conspectu mutuo & fides crescat, & lætitia maior oriatur.

De ieiunio quadragesimæ, Cap. XXXVI.

IEiuniorum tempora secundum scripturas sacras quatuor sunt, in quibus per abstinentiam & lamentum pœnitentiæ, Domino supplicandum est. Et licet omnibus diebus orare & abstinere conueniat: his tamen temporibus amplius ieiuniis & pœnitentiæ seruire oportet. Primum ieiunium *Quadragesimæ* est, quod à veteribus libris cœpit ex ieiunio Moysi & Eliæ, & ex Euangelio: quia totidem diebus dominus ieiunauit, monstrans euangelium non dissonare à lege & prophetis. In persona quippe Moysi lex, in persona Heliæ propheta accipiuntur, inter quos in monte Christus gloriosus apparuit: vt euidentius emineret q̄ de illo dicit Apostolus, *Testimonium habens in lege & Prophetis.* In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadragesimæ constitueretur, nisi confinis, atque contigua dominicæ passionis? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui etiam opus est continentia: vt ab ipsius mundi illecebris ieiunemus in sola manna viuentes, id est, cælestibus spiritualibusque præceptis. In numero autem quadragenario vita ista propterea figuratur, quia denarius est perfectio beatitudinis nostræ: creatura autem septenario figuratur, quæ adhæret creatori, in quo declaratur vnitas Trinitatis per vniuersum mundum temporaliter adnunciata. Et quia mundus à quatuor ventis delineatur, & à quatuor elementis erigitur, & à quatuor anni temporum vicibus variatur, denarius quater ductus in quadraginta consummatur: quo numero ostenditur ab omni temporum delectatione abstinendum, ac ieiunandum esse, & caste continenterque viuendū. Licet & aliud Sacramenti mysteriuni exprimatur, quod quadraginta diebus eadem ieiunia celebrantur. Lege enim Mosaica vniuerso populo generaliter est præceptum, decimas & primitias Domino Deo offerre. Itaque dum in hac sententia principia voluntatum consummationesque operum nostrorum referre ad Dei gratiam admonemur: in supputatione tamen quadragesimæ summa ista legalium decimarum expletur. Totum enim anni tempus xxxvj. dierum numero decimatur. Subtractis à quadragesima diebus Dominicis, quibus ieiunia resoluuntur, his diebus quasi pro totius anni decimis ad Ecclesiam concurrimus, actumque nostrorum operationem Deo in hostiam iubilationis offerimus. Cuius quidem quadragesimę legibus, sicut ait noster Cassianus, quique perfecti non tenentur, nec exigui huius canonis subiectione contenti sunt. Quem profecto illis, qui per totum anni spatium delicijs ac negotiis secularibus implicantur Ecclesiarum principes statuerunt: vt vel hac legali quodammodo necessitate constricti, his saltem diebus vacare domino cogerentur, ac dierum vitæ suæ, quos totos quasi quosdam fructus fuerant voraturi, vel decimas domino dedicarent.

De ieiunio Pentecostes, Cap. XXXVII.

SEcundum ieiunium est quod iuxta canones post Pentecosten alio die inchoatur, secundum quod & Moyses ait: *Initio hordearij messis, facietis vobis hebdomadas septem.* Hoc ieiunium à plerisque ex authoritate Euangelij, post Domini ascensionem completur, testimonium illud dominicum historialiter accipientibus, vbi dicitur: *Nunquid possunt filij sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Veniet autem dies, cum auferetur ab illis sponsus, & tunc ieiunabunt.* Dicunt enim post resurrectionē domini xl. illis diebus, quibus cum discipulis postea legitur conuersatus, nō oportere ieiunare, nec lugere, quia in lætitia sumus. Postea vero cū tempus illud expletur, Christus volans ad cælos, præsentia corporali recessit, tunc indicendum ieiunium est: vt per cordis humilitatem & abstinentiam carnis, meream rè cælis promissum Spiritum sanctum accipere.

De ieiunio septimi mensis, Cap. XXXVIII.

TErtium ieiunium est quod à Iudæis agebatur post tabernaculorum solennitatem, quod decima die septimi mensis celebrat Ecclesia. Hoc enim primum in lege à domino institutum est, dicente ad Moysen: *Loquere filiis Israel, dicens, dies septimi mensis dies expiationis vocabitur, & sanctus erit vobis, & humiliabitis animas vestras*

A in ieiunio. Omnis anima quæ afflicta non fuerit & se non humiliauerit in ipso die ieiunio, exterminabitur de populo suo. Omnis anima quæ fecerit opus in in ipso die, perdet anima illa de populo suo. Quo quidem ieiunio vsos fuisse antiquos, Esdræ libet meminit. Postquam enim redierunt (inquit) filij Israel in Hierusalem, & fecerunt sibi tabernaculorũ lætitiam magnam, dehinc conuenerunt in ieiunio & saccis, & humus super eos, & steterunt & confitebantur peccata sua, & iniquitates patrum suorum, & consurrexerunt ad stndum, & legerunt in volumine legis domini Dei, sui, quater in die, & quater in nocte, confitebantur & adorabant dominum Deum suum. Hoc etiam mense septimo, sol secundum computum incipit facere minus de die, & nox esse maior, id est, octauo Calendarum Octobris, quando æquinoctium est. Ideoque & ieiunium habetur in hoc mense: quia ostenditur in defectione solis & noctis augmento, vita nostra deficere, aduenientе morte: quæ mors iudicio Dei & resurrectioni præparatur.

2. Esdræ 9.

B *De ieiunio Calendarum Nouembrium,*

CAP. XXXIX.

Cap. 36. QVartum ieiunium Calendarum Nouembrium est, quod diuina autoritate initiatum vel institutum, Hieremiæ Prophetæ testimonio declaratur, dicente ad eum Domino: *Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia verba quæ locutus sum tibi aduersum Israel & Iudam, & aduersus omnem gentem, si forte reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati eorum, Vocauit ergo Hieremias Baruch filium Neriæ, & scripsit Baruch ex ore Hieremiæ omnes sermones Domini, quos locutus est ad eos, in volumine libri. Et præcepit Hieremias Baruch dicens: Ingredere, & lege de volumine, quod scripsi ex ore meo, verba Domini, audiente populo in domo Domini in die ieiunij legis, si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini, & reuertatur vnusquisque à via sua mala: quoniam magnus furor Domini, & indignatio quã locutus est Dominus aduersus populum hunc. Et fecit Baruch filius Neriæ, iuxta omnia quæ præceperat Hieremias Propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini. Factum est autem, in mense nono prædicauerunt ieiunium in conspectu Domini omni populo in Hierusalem.* Hac ergo autoritate diuinæ scripturæ ecclesia morem obtinuit, & vniuersale ieiunium hac obserua tione celebrat.

C *De ieiunio Calendarum Ianuariarum,*

CAP. XL.

IEiunium Candelarum Ianuariarum propter errorem gentilitatis instituit ecclesia. Ianus enim quidam princeps paganorum fuit: à quo mensis Ianuarius nuncupatur. Quem impetiti homines, veluti Deum colentes, in religionem honoris posteris tradiderunt, diemque ipsum scenis & luxuriæ sacrauerunt. Tunc enim miseri homines, & quod peius est, etiam fideles sumentes species monstruosas in ferarum habitu transformantur. Alij fœmineo gestu demutati, virilem vultum effœminant. Nonnulli etiam de fanatica adhuc consuetudine quibusdam ipso die obseruationum auguriis profanantur: perstrepũt omnia saltantium pedibus, tripudiantium plausibus, & quod his turpius est nefas, nexis inter se vtriusque sexus choris, inops animi, furens vino turma misceatur. Proinde ergo sancti Patres considerantes maximam partem generis humani eodem die huiusmodi sacrilegiis ac luxuriis insidere, statuerunt in vniuerso mundo per omnes Ecclesias publicum ieiunium: per quod agnoscerent homines in tantum se praue agere, vt pro eorum peccatis necesse sit omnibus ecclesiis ieiunare.

D *De triduani ieunij consuetudine,*

CAP. XLI.

TRiduanis autem diebus ieiunare de exemplo sumptum est Niniuitarum: qui damnatis pristinis vitiis, totos se tribus diebus ieiunio ac pœnitentiæ contulerunt & operti saccis Deum ad misericordiam prouocauerunt.

De diuersorum dierum ac temporum ieiuniis,

CAP. XLII.

PRæter hæc autem legitima tempora ieiuniorum, omni *sexta feria* propter passionem Domini à quibusdam ieiunatur: sed & Sabbati dies à plerisque, propter quod in eo Christus iacuit in sepulchro, ieiunio consecratus habetur, scilicet ne Iudæis insultandum præstetur, quod Christus sustinuit moriendo. Die autem Dominico semper est reficiendum vt resurrectionem Christi & gaudium nostrum gentibus prædicemus: præsertim cum Apostolica sedes hanc regulam seruet. Post Pascha autem vsque ad Pentecosten licet traditio Ecclesiarum abstinentiæ rigorem prandiis relaxauerit: tamen si qui monachorum vel clericorum ieiunare cupiunt, non sunt prohibendi, quia Antonius & Paulus & cæteri patres antiqui, etiam his diebus in eremo leguntur abstinuisse, neq; soluisse abstinentiam, nisi tantum die Dominico. *Quis enim parsimoniam non laudet, ieiunium non prædicet? Ieiunium res sancta est, opus cæleste, ianua regni, forma futuri, quod qui sancte agit, Deo, iungitur, alienatur mundo? spiritualis efficitur. Per hoc enim prosternuntur vitia, humiliatur caro, diaboli tentamenta vincuntur.*

Dist. 76. post Pascha.

F *De vario vsu Ecclesiarum,*

CAP. XLIII.

HÆc & alia multa sunt quæ in Ecclesiis Christi geruntur; ex quibus tamen quædam sunt quæ in scripturis canonicis commendantur, quædam quæ non sunt quidem scripta, sed tamen tradita custodiuntur. Sed illa quidem quæ toto orbe terrarum seruantur, vel ab ipsis Apost. vel ab authoritate principali conciliorum instituta intelliguntur: sicut Domini Passio, & Resurrectio, & Ascensio in cælum, & aduentus Spiritus sancti, quæ reuoluto die anni ob memoriam celebrantur: sed & si quid aliud est quod seruatur ab vniuersis, quaque se diffundit Ecclesia. Alia vero quæ varie per diuersa loca obseruantur, sicuti est quod aliqui ieiunant Sabbato, alij non, alij quotidie communicant, alij certis diebus, aliis nullus dies prætermittitur, quo non offeratur sacrificium, alibi Sabbato tantum offertur & dominico, alibi tantum dominico, & si quid aliud huiusmodi animaduerti potest, totum hoc genus rerum, vt quibuscumq; placuit sacerdotibus Ecclesiæ vel religionis cui præerant, instituerunt: nec disciplina in his melior est graui prudentique Christiano, nisi vt eo modo agat quo agere viderit Ecclesiam ad quam forte deuenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra mores bonos habetur, indifferenter sequendum, & propter eorum, inter quos viuitur, societatem, seruandum est; ne per diuersitatem obseruationum schismata generentur.

Aug. epist. 118.

G *De Carnium vsu, vel piscium,*

CAP. XLIV.

CArnes autem & vinum post diluuium hominibus in vsum concessa sunt; nam in initio permissum non fuerat, nisi tantum illud, vt scriptum est: *Lignum fructiferum, & herbam seminalem dedit vobis in escam.* Postea vero per Noe data sunt in esum cuncta animalia: vini quo q; tunc attributa licentia est. Sed postquam Christus, qui est principium & finis, apparuit, hoc quod in principio suspenderat, etiam in temporum fine retraxit, loquens per Apostolum suum, *Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.* Et iterum, *Qui infirmus est, olera manducet.* Non igitur quia carnes malæ sint, ideo prohibentur sed quia earum epulę carnis luxuriam gignunt. Fomes enim ac nutrimentum omnium vitiorum, *Esca ventri, & venter escis. Deus autem* (vt scriptum est) *& hunc & hanc destruet.* Piscem sane, quia eum post resurrectionem accepit Dominus, postumus manducare. Hunc enim nec Saluator, nec Apostoli prohibuerunt.

Idem Rabanus lib. 2. Instit. Cler. cap. 27. Genes. 1. Genes. 9. Dist. 35. Ab exordio.

H Rom. 14. 1. Cor. 6. Ioan. 21.

Explicit Liber primus.

CAPITA

CAPITA LIBRI SECVNDI.

1 *De Clericis.*
2 *De regulis Clericorum.*
3 *De generibus Clericorum.*
4 *De tonsura.*
5 *De Sacerdotibus.*
6 *De Corepiscopis.*
7 *De Presbyteris.*
8 *De Diaconibus.*
9 *De custodibus sacrorum.*
10 *De Subdiaconibus.*
11 *De Lectoribus.*
12 *De Psalmistis.*
13 *De Exorcistis.*
14 *De Ostiariis.*
15 *De Monachis.*
16 *De Pœnitentibus.*
17 *De Virginibus.*
18 *De Viduis.*
19 *De Coniugatis.*
20 *De Catechumenis, exorcismo & sale.*
21 *De Competentibus.*
22 *De Symbolo.*
23 *De regula Fidei.*
24 *De Baptismo.*
25 *De Chrismate.*
26 *De manus impositione, vel confirmatione.*
27 *De suffragiis Ecclesiæ.*
28 *Quorum suffragia prosint.*

PROLOGVS IN LIBRVM II.

QVoniam origines causasq; Officiorum, quæ in communi ab Ecclesia celebrantur, ex parte aliqua explicuimus, deinceps exordia eorum quæ diuino cultu ministerio religionis impenduntur, ordine prosequamur.

De Clericis. CAP. I.

Dist. 21. Cleros. Act. 1.

IIaq; omnes qui in Ecclesiastici ministerij gradibus ordinati sunt, generaliter *Clerici* nominantur. Cleros enim vel clericos hinc appellatos doctores nostri dicunt, quia Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum, & sic omnes, quos illis temporibus Ecclesiarum principes ordinabant, sorte eligebant. Nam *cleros sors* interpretatur, vnde & *hæreditas* Græce *cleronomia* appellatur, & *hæres, cleronomos*. Proinde ergo clericos vocari aiunt, eo quod in sortem hæreditatis Domini dentur; vel pro eo quod ipse Dominus sors illorum est, sicut de eis scriptum est, loquente Domino, *Ego hæreditas eorum*. Vnde oportet vt qui Deum hæreditate possident, absque vllo impedimento seculi, Deo seruire studeant, & pauperes spiritu esse contendant: vt congrue illud Psalmistæ dicere possint, Dominus pars hæreditatis meæ.

Num. 18. Deut. 18.

Psal. 15.

De regulis Clericorum. CAP. II.

Dist. 23 His igitur.

HIs igitur lege Patrum cauetur, vt à vulgari vita seclusi, à mundi voluptatibus sese abstineant, nec spectaculis, nec pompis intersint, conuiuia publica fugiant, priuata non tantum pudica, sed & sobria colant. Vsuris nequaquam incumbant, neque turpium occupationes lucrorum, fraudisque cuiusquam studium appetant, amorem pecuniæ quasi materiam cunctorum fugiant: secularia officia negotiaque abiiciant, honorum gradus per ambitiones non subeant. Pro beneficijs medicinæ Dei munera non accipiant: dolos & coniurationes caueant: odium, æmulationem, obtrectationem atque inuidiam fugiant. Non vagis oculis, non infreni lingua aut petulanti, tumidoque gressu incedant, sed pudorem ac verecundiam mentis simplici habitu incessuque ostendant. Obscœnitatem etiam verborum, sicut operum, penitus execrentur. Viduarum ac virginum visitationes frequentissimas fugiant, contubernia extranearum fœminarum nullatenus appetant, castimoniam quoque inuiolati corporis perpetuo conseruare studeant, aut certe vnius matrimonij vinculo fœderentur. Senioribus quoque debitam obedientiam præbeant, neque vllo iactantiæ studio semetipsos attollant. Postremo in doctrina, in lectionibus, Psalmis, Hymnis, Canticis, exercitio iugi incumbant. Tales enim esse debent, qui diuinis cultibus se mancipando studeant: scilicet vt dum scientiæ operam dant, doctrinæ gratiam populo administrent.

De generibus Clericorum. CAP. III.

DVo sunt igitur genera clericorum. Vnum Ecclesiasticorum sub regimine Episcopali degentium. Alterum Acephalorum, id est, sine capite, quem sequantur ignorantium. Hos neque inter laicos secularium officiorũ studia, neque inter clericos religio detentat diuina: sed solutos atque oberrantes, sola vaga vita complectitur. Quique dum nullum metuentes, explendæ voluptatis suę licentiam consectantur, quasi animalia bruta libertate ac desiderio suo fruuntur, habentes signum religionis, non religionis officium, Hippocentauris similes, neque equi, neque homines, *mixtumque* (vt ait Poeta) *genus, proleseque biformis*. Quorum quidem sordida atque infami numerositate, satis superque nostra pars Occidua polluitur.

De tonsura, CAP. IV.

Num. 6.

TOnsuræ Ecclesiasticæ vsus à Nazaræis, nisi fallor, exortus est: qui prius crine seruato, denuo post vitæ magnæ continentiam deuotione completa, caput radebant, & capillos in ignem sacrificij ponere iubebantur: scilicet, vt perfectionem deuotionis suæ Domino consecrarent. Huius ergo exempli vsus ab Apostolis introductus est, vt hi qui in diuinis cultibus mancipari, Domino consecrantur quasi Nazaræi, id est, sancti Dei, crine præciso innouentur. Hoc quippe & Ezechieli Prophetæ iubetur, dicente Domino, *Tu fili hominis, sume tibi gladium acutum, & duces per caput tuum & barbam*: videlicet quia & ipse sacerdotali genere Deo in ministerium sanctificationis deseruiebat. Hoc & Nazaræos illos Priscillam & Aquilam in Actibus Apostolorum primos fecisse legimus * Petrum quoque Apostolum, & quosdam discipulorum Christi, qui in huiusmodi cultu imitandi extiterunt. Est autem in clericis tonsura signum quoddam quod in corpore figuratur, sed ia animo agitur: scilicet vt hoc signo in religione vitia resecentur, & criminibus carnis nostræ quasi crinibus exuamur, atque inde innouatis sensibus, vt comis rudibus enitescamus, *expoliantes* nos iuxta Apostolum *veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum qui in agnitionem Dei renouatur*. Quam renouationem in mente oportet fieri, sed in capite demonstrari, vbi mens noscitur habitare.

Ezech. 15.

Act. 18. al. Paulũ.

Ephes. 4. Coloss. 3.

Quod vero detonso capite superius, inferius circuli corona relinquitur, sacerdotium regnumque Ecclesiæ in eis existimo figurari. Tiara enim apud veteres constituebatur in capite sacerdotum. Hęc ex bysso confecta rotunda erat quasi sphæra media, & hoc significatur in parte capitis tonsa. Corona autem latitudo aurei est circuli, quæ regum capita cingit. Vtrumque itaque signum exprimitur in capite clericorum: vt impleatur etiam quadam corporis similitudine quod scriptum est, Petro Apostolo docente, *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*.

1. Petr. 2.

Quæritur autem, cur, sicut apud antiquos Nazaræos, non ante, coma nutritur, & sic tondetur. Sed qui hæc exquirunt, aduertant quid sit inter illud propheticum velamentum, & hanc Euangelij reuelationem. De qua dicit Apostolus: *Cum transieris ad Christum, auferetur velamen*. Quod autem significabat velamen interpositum inter faciem Moysis & aspectum populi Israel, hoc significabat

1. Cor. 3.

illis temporibus etiam coma sanctorum. Nam & Apostolus comam pro velamine esse dicit. Proinde iam non oportet, vt velentur crinibus capita eorum, qui Domino consecrantur, sed tantum vt reuelentur: quia quod erat occultum in sacramento prophetię, iam in Euangelio declaratum est.

De sacerdotibus, Cap. V.

VEniamus nunc ad *sacratissimos ordines* clericorum, eorumque originem singulariter demonstremus: quod est *sacerdotij* fundamentum, vel quo authore pontificalis ordo adoleuit in seculo. Initium quidem sacerdotij Aaron fuit: quanquam & Melchisedec prior obtulerit sacrificium, & post hunc Abraham, Isaac & Iacob. Sedisti spontanea voluntate, non sacerdotali authoritate ista fecerunt. Cæterum Aaron primus in lege sacerdotale nomen accepit, primusque pontificali stola indutus victimas obtulit, iubente Domino ac loquente ad Moysen: *Accipe* (inquit) *Aaron & filios eius, & applicabis ad ostium tabernaculi testimonij. Cumque laueris patrem cum filiis, indues Aaron vestimentis suis*, id est, linea & tunica, *& superhumerali & rationali, quod constringes balteo, & pones tiaram, & oleum vnctionis fundes super caput eius, atque hoc ritu* consecrabitur. *Filios quoque illius applicabis & indues tunicis lineis, cingesque balteo*, Aaron scilicet & liberos eius: *& impones eis mitras, eruntque sacerdotes mei lege perpetua.* Quo loco contemplari oportet, Aaron summum sacerdotem, id est, Episcopum fuisse: & filios eius presbyterorũ figuram præmonstrasse. Fuerunt enim filij Aaron, & ipsi sacerdotes, quibus merito adstare debuissent Leuitæ, sicut summo sacerdoti. Sed hoc fuit inter summum sacerdotem Aaron & filios eiusdem Aaron, qui & ipsi sacerdotes fuerunt, quod Aaron super tunicam accipiebat poderem, stolam sanctam, coronam auream, mitram, & zonam, brachiale aureum, & superhumerale, & cætera quæ supra memorata sunt. Filij autem Aaron super tunicas lineas cinctitantummodo & thiarati, ita astabant sacrificio Dei. Sed fortium quæritur & hoc, cuius figuram faciebat Moyses? Si enim filij Aaron presbyterorum figuram faciebant, & Aaron summi sacerdotis, id est, Episcopi, Moyses cuius? Indubitanter Christi. Et vere per omnia Christi, quoniam similitudo fuit mediatoris Dei, qui est inter Deum & hominem Iesus Christus, qui est dux populorum, verus princeps sacerdotum, & Dominus pontificum, cui est honor & gloria in secula seculorum, Amen. Hactenus de primordiis sacerdotalibus in veteri Testmento diximus.

In nouo autem Testamento post Christum sacerdotalis ordo à Petro Apostolo cœpit, ipsi enim primus datus est pontificatus in Ecclesia Christi. Sic enim loquitur ad eum Dominus: *Tues* (inquit) *Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum.* Hic ergo ligandi soluendique potestatem primus accepit, primusque ad fidem populum virtute suæ prædicationis adduxit: siquidem & cæteri Apostoli cum Petro par consortium honoris & potestatis acceperunt, qui etiam in toto orbe dispersi, Euangelium prædicauerunt: quibusque decedentibus successerunt Episcopi, qui sunt constituti per totum mundum in sedibus Apostolorum, qui iam ex genere carnis & sanguinis eliguntur, sicut primum secundũ ordinem Aaron, sed pro vnuscuiusque vita meritoque, quod in eum Dei gratia contulerit, sicut ad Heli Dominus pronunciauit dicens: *Hæc dicit Dominus Deus Israel. Dixit domus tua & domus patris tui permanebunt coram me, vsque in æternum, & nunc dicit Dominus; nequaquam, sed glorificantes me glorificabo, & qui me spernit, spernetur.* Quatuor autem genera sunt Apostolorum; vnum tantum à Domino, vt Moyses. Alterum per hominem & Deum, vt Iosue. Tertium tantum per hominem, sicut his temporibus multi fauore populi & potestatũ in sacerdotium subrogantur. Quartum autem genus ex se est, vt pseudoprophetæ & pseudoapostoli. *Apostoli* autem in Latina lingua *missi* interpretantur: quia ipsos misit Christus euangelizare, ad illuminationem omnium gentium. *Episcopatus* autem, vt quidam prudentium ait, nomen est operis, non honoris. Græcum est enim atque inde dictum vocabulum, quod ille qui superefficitur, superintendit curam scilicet subditorum gerens. *Scopus* quidem *intentio* est. Ergo Episcopos Latine *superintendentes* possumus dicere: vt intelligat non se esse Episcopum, qui non prodesse, sed præesse dilexerit.

Quod vero per manus impositionem à præcessoribus Dei sacerdotibus Episcopi ordinantur, antiqua institutio est. Isaac enim patriarcha sanctus, ponens manum suam super caput Iacob, benedixit ei: similiter & Iacob filiis suis. Sed & Moyses super caput Iosue manum suam imponens, dedit ei spiritum virtutis, & ducatus, in populo Israel. Sic & supernus impletor legis & Prophetarum, Dominus noster Iesus Christus, per manus impositionem Apostolis suis benedixit, sicut in Euangelio Lucæ scriptum est: *Et perduxit eos trans Bethaniam, & eleuauit manus super eos & benedixit eos. Factum est autem cum benedixisset illis, discessit ab eis, & ipsi reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.* Et in Actibus Apostolorum ex præcepto Spiritus sancti, Paulo & Barnabæ ab Apostolis manus imposita est in Episcopos & sic missi sunt ad euangelizandum.

Quod autem à trigesimo anno sacerdos efficitur, ab ætate scilicet Christi sumptum est, ex qua idem orsus est prædicare. Hæc autem ætas, profectu iam non indiget paruulorum: sed perfectionis vi plena est & robusta, & ad omnem disciplinæ ac magisterij exercitium præparata.

Quod vero vnius matrimonij virginalis sint qui eligendi sunt in ordinem Pontificatus, & in veteri lege mandatum est, & plenius scripsit Apostolus dicens, *Vnius vxoris virum.* Sacerdotem quærit Ecclesia, aut de monogamia ordinatum, aut de virginitate sanctum Digamus enim haud fertur agere sacerdotium. Porro quod Episcopus non ab vno sed à cunctis comprouincialibus Episcopis ordinatur, id propter hæreses institutum agnoscitur; ne aliquid contra fidem Ecclesiæ vnius ordinantis tyrannica authoritas moliretur. Propterea ab omnibus conuenientibus constituitur, ac non minus quam à tribus præsentibus, cæteris consentientibus testimonio litterarum. Huic autem dum consecratur, datur baculus: vt eius indicio subditam plebem vel regat, vel corrigat, vel infirmitates infirmorum sustineat. Datur & anulus, propter signum pontificalis honoris, vel signaculum secretorum. Nam multa sunt quæ carnalium minusque intelligentiam sensibus occultantes sacerdotes, quasi sub signaculo abscondunt; ne indignis quibusque sacramenta Dei aperiantur. Iam vero quod seculares viri nequaquam ad ministrandum Ecclesiæ assumantur, eadem authoritas Apostolica monet & dicit; *Manus cito nemini imposueris.* Et iterum, *Non neophytum, ne in superbiam elatus putet se non tam ministerium humilitatis, quam administrationem secularis potestatis adeptum, & condemnatus superbia sicut diabolus per iactantiam deiectatur.* Quomodo enim valebit secularis homo sacerdotis magisterium ad implere: cuius nec officium tenuit, nec disciplinam agnouit? Aut quid docere poterit, cum ipse non didicit? Nunc vero sæpe cernimus plurimos ordinationem talibus facere, nec eligunt qui Ecclesiæ prosint, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus maiorum quispiam rogauerit, & vt deteriora dicam, qui vt ordinentur, muneribus imperrauerunt. Taceo de reliquis. Alij successores filios vel parentes faciunt, & conantur posteris præsulatus relinquere dignitatem: cum hoc nec Moyses amicus Dei facere potuit, sed Iesum de alia tribu elegit; vt sciremus principatum in populo non sanguine defendendum esse, sed vitæ meritis. Interdum autem & iuxta meritum plebium, eliguntur personæ rectorum; vnde nouerint populi, meriti sui fuisse regimen peruersi suscepisse pontificis. Quod autem quis post baptismum aliquo mortali peccato corruptus ad sacerdotium non promoueatur, lex ipsa testatur. Moyses enim in lege præcepit sacerdotibus, ne aliquod pecus vitiatum ad aram Deo offerant: quod ipsum postea spernentibus

sacerdoti-

Gen.27.48 Num.27.

Luca vlt.

Act.13.

Leuit.21. 1.Tit.3.

1.Tim.5.

Num.27.

Leuit.1. & 21.

sacerdotibus Israel, per Malachiam improperauit Deus dicens. *Vos autem sacerdotes qui polluistis nomen meum, & dixistis, in quo polluimus eum? Offerentes super altare meum panem pollutum, & offerebatis cæcum & languidum, nonne malum est?* Vnde & in Numeris vitula rufa (cuius cinis expiatio est populi) non aliter iubetur offerri ad altare Domini, nisi quæ terrena opera non fecerit, iugumque delicti non traxerit, nec vinculis peccatorum fuerit alligata. Sed quid plura subiiciamus? Si enim is qui in Episcopatu mortale aliquod peccatum admiserit, non debet offerre panes Domino: quanto magis ante ordinationem peccator inuentus, repudiari debet, vt non ordinetur? Quapropter quia lex peccatores à sacerdotio remouet, consideret se vnusquisq;, sciens quia potentes potenter patientur tormenta: retrahat se ab hoc non tam honore quam onere, & aliorum locum qui digni sunt nõ ambiat occupare. Qui enim in erudiendis atque instituendis ad virtutem populis præerit, necesse est vt in omnibus sanctus sit, & in nullo reprehensibilis habeatur. Qui enim alium de peccatis arguit, ipse à peccato debet esse alienus. Nam qua fronte subiectos arguere poterit, cum illi statim possit correptus ingerere, ante doce te quæ recta sunt? Quapropter qui negligit recta facere, desinat recta docere. Primitus quippe semetipsum corrigat, qui alios ad bene viuendum ammonere debet: ita vt in omnibus semetipsum formam viuendi præbeat, cunctosque ad bonum opus doctrina & opere prouocet. Cui etiam scientia scripturarum necessaria est; quia si Episcopi tantum sancta sit vita, sibi soli prodest, sic viuens. Porro si & doctrina & sermone fuerit eruditus, potest cæteros quoque instruere, & docere suos, & aduersarios reuincere, qui nisi refutati fuerint atque conuicti, facile possunt simplicium corda peruertere. Huius sermõ debet esse purus, simplex, apertus, plenus prauitatis, & honestus, plenus suauitatis & gratiæ, tractans de mysterio legis, de doctrina fidei, de virtute continentiæ, de disciplina iustitiæ, vnumquemque ammonens diuersa exhortatione, iuxta professionem morumq; qualitatem, scilicet vt prænoscat quid, cui, quando vel quomodo profetat. Cuius præ cæteris speciale officium est, scripturas legere, percurrere canones, exempla sanctorum imitari, vigiliis, ieiuniis, orationibus incumbere, cum fratribus pacem habere, nec quenquam de membris suis discerpere, nullum damnare, nisi comprobatum, nullum excommunicare, nisi discussum. Quique ita humilitate pariter & authoritate præesse debet: vt neque per nimiam humilitatem suam, subditorum vitia conualescere faciat: neq; per immoderantiam seueritatis, potestatem exerceat: sed tanto cautius erga commissos sibi agat, quanto durius à Christo indagare formidat. Tenebit quoque illam supereminentem donis omnibus charitatem, sine qua omnis virtus nihil est: custos enim castitatis charitas, locus autem huius custodis humilitas. Habebit etiam inter hæc omnia & castitatis eminentiam; ita vt mens Christi dedita, ab omni inquinamento carnis sit munda & libera. Inter hæc oportebit eum sollicita dispensatione curam pauperum gerere, cũrientes pascere, vestire nudos, suscipere peregrinos, captiuos redimere, viduas ac pupillos tueri, peruigilem in cunctis exhibere curam, prouidentiam habere distributione discreta. In quo etiam hospitalitas ita erit præcipua, vt omnes cum benignitate & charitate suscipiat. Si enim omnes fideles illud Euangelicum audire desiderant, *Hospes fui & suscepistis me*; quanto magis Episcopus, cuius diuersorium cunctorum debet esse receptaculum? Laicus enim vnum aut duos suscipiens, impleuit hospitalitatis officium: Episcopus si non omnes susceperit, inhumanus est. In negotiis autem secularibus dirimendis oportet eum causam merito discernere non gratia: neque enim sic debet Episcopus suscipere potentem, vt contristet contra iustitiam pauperem, neque pro paupere auferre iustitiam à potente. Non defendat improbum, nec sancta indigno committenda arbitretur: neque arguat & impugnet cuius crimen non reprehendit. erit quoque illi etiam iuxta Apostolum mansuetudo, patientia, sobrietas, moderatio, abstinentia, siue pudicitia; vt non solum ab opere immundo se abstineat, sed etiam ab oculi, oris & cogitationis errore: ita vt dum nullum vitium in se regnare permittit, impetrare veniam subditorum facinoribus valeat. Qui enim ista sectauerit, & Dei minister vtilis erit, & perfectum sacerdotium consummabit.

De Corepiscopis. Cap. VI.

Corepiscopi, id est, vicarij Episcoporum, iuxta quod canones ipsi testantur, instituti sunt, ad exemplum lxx. seniorum, tanquam sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. Hi in vicis & villis instituti gubernant sibi commissas Ecclesias, habentes licentiam constituere lectores, subdiaconos, exorcistas: presbyteros autem & diaconos ordinare non audeant, præter conscientiam Episcopi, in cuius regione præesse noscuntur: hi enim à solo Episcopo ciuitatis, cui adiacent, ordinantur.

De presbyteris. Cap. VII.

Presbyterorum ordo exordium sumpsit à filiis Aaron, vt dictum est; qui enim sacerdotes vocabantur in veteri Testamento, hi sunt qui nunc appellantur presbyteri; & qui nuncupabantur principes sacerdotum, nunc Episcopi nominantur. *Presbyteri* autem interpretantur *seniores*, quia seniores ætate Græci presbyteros vocant. His enim sicut Episcopis dispensatio mysteriorum Dei commissa est. Præsunt enim Ecclesiis Christi, & in confectione diuina corporis & sanguinis consortes cum Episcopis sunt, similiter & in doctrina populorum & in officio prædicandi. Sed sola propter authoritatem summo sacerdoti clericorum ordinatio & consecratio reseruata est; ne à multis Ecclesiæ disciplina vendicata, concordiam solueret, scandala generaret. Nam Paulus Apostolus eosdem presbyteros vt vere sacerdotes sub nomine Episcoporum asserit, loquens ad Titum. *Huius rei* (inquit) *gratiâ reliqui te Cretæ, ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, quemadmodum ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditus. Oportet enim Episcopum sine crimine esse.* Qua sententia ostendit presbyterum etiam sub Episcopi nomine taxari. Vnde & ad Timotheum de ordinatione Episcopi & Diaconi scribens, de presbyteris omnino tacuit: quia eos in Episcopi nomine comprehendit. Secundus enim primo coniunctus gradus est, sicut ad Philippenses de Episcopis & diaconibus scribit, cum vna ciuitas plures Episcopos habere non possit. Et in Actibus Apostolorum presbyteros Ecclesiæ Hierosolymam iturus congregauit, quibus inter cætera, *Videte* (inquit) *gregem, in quo vos Spiritus sanctus Episcopos ordinauit*; vnde etiam tales in Ecclesia presbyteros constituendos esse sicut Episcopos, & Apostolus ad Titum loquitur, & canones ipsi testantur. Presbyteri autem merito & sapientia dicuntur, non ætate. Nam Moysi præcepit Deus, vt eligat presbyteros. Vnde & in Prouerbiis dicitur, *Gloria senum canities.* Quæ est hæc canities? huad dubie quin sapientia; de qua scriptum est: *Canities hominum prudentia est.* Cumque nongentos & amplius annos ab Adam vsque ad Abraham vixisse homines legamus, nullus alius appellatus est prius presbyter, id est, senior, nisi Abraham qui paucioribus annis vixisse conuincitur. Non ergo propter decrepitam senectutem, sed propter sapientiam, presbyteri nominantur. Quod si ita est, miror cur insipientes constituantur.

De Diaconibus. Cap. VIII.

Diaconorum ordo à Leui tribu accepit exordium. Præcepit enim Dominus Moysi, vt post ordinationem Aaron sacerdotis & filiorum eius, rursus Leui tribus in diuini cultus ministeriis ordinarentur & consecrarentur Domino pro omnibus primogenitis, & seruirent pro Israel coram Aaron & filiis eius in tabernaculo Domini, excubantes in templo die & nocte, ipsique gestarent arcam & tabernaculum, & omnia vasa eius, & in circuitu tabernaculi castra ipsi constituerent, & in promo

A

Concil. 3. Arel. Can. 1 Act. 6.

uendo tabernaculo ipsi deponerent, rursus ipsi componerent. A xxv. annis & supra in tabernaculo seruire mandatum est, quam regulam cõstituerunt sancti patres & in nouo Testamento. In Euangelio autem primordia eorum in Actibus Apostolorum ita leguntur *Conuocantes autem duodecim Apostoli multitudem discipulorum dixerunt: Non placet nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Quid ergo est fratres? Considerate ex vobis viros boni testimonij septem plenos Spiritu sancto & sapientia, quos constituamus in hanc rem: nos vero erimus orationi & ministerio sermonis instantes.* Et *placuit hic sermo coram omni multitudine & elegerunt Stephanum plenum fide & Spiritu sancto, Philippum & Procorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam Antiochensem. Hi omnes steterunt ante Apostolos, & cum orassent, imposuerunt illis manus: & verbum Dei crescebat, & multiplicabatur numerus credentium.* Exhinc iam decreuerunt Apostoli vel successores Apostolorum, vt per omnes Ecclesias septem diaconi, qui sublimiore gradu essent cæteris, circa aram Christi quasi columnæ altaris assisterent, & non sine aliquo septenarij numeri mysterio. *Hi* sunt enim quos in Apocalypsi legimus septem Angeli tubis canentes. Hi sunt septem candelabra aurea. *Hi* voces tonitruorum. Ipsi enim clara voce in modum præconis admonent cunctos siue in orando siue in flectendo genua, siue in psallendo, siue in lectionibus audiendo, ipsi etiam, vt aures habeamus ad Dominum clamant, ipsi quoque euangelizant: siue ipsis sacerdos nomen habet, officium non habet. Nam sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro dispensatio sacramenti est: illi orare, huic psallere mandatur. Ille oblata sanctificat, hic sanctificata dispensat. Ipsis enim sacerdotibus propter præsumptionem non licet de mensa Domini tollere calicem, nisi eis traditus sit à diacono. Leuitæ inferant oblationes in altaria, Leuitæ componunt mensam Domini, Leuitæ operiunt aream Testamenti. Non enim omnes vident alta mysteriorum quæ operiuntur à Leuitis; ne videant qui videre non debent, & firmant qui seruare non possunt: quique propterea altari albis induti assistunt: vt cœlestem vitam habeant, candidique ad hostias immaculatique accedant, mundi scilicet corpore, & incorrupti pudore. Tales enim decet Dominum habere ministros, qui nullo carnis corrumpantur contagio, sed potius eminentia castitatis splendeant. Quales enim diaconi ordinentur, Apostolus Paulus plenissime scribit ad Timotheum. Nam cum præmisisset de sacerdotum electione, continuo subiunxit, *Diaconi similiter irreprehensibiles*, hoc est, sine macula, sicut Episcopi, *pudici vtiq;* id est, à libidine abstinentes: *non bilingues*, scilicet ne conturbent habentes pacem: *non multo vino dediti*, quia vbi ebrietas, ibi libido dominatur & furor: *non turpe lucrum sectantes*, ne de cœlesti ministerio lucra terrena sectentur. Est quoque terreni lucri appetitio, plusquam de æternis de præsentibus cogitare. Post hæc autem subiecit: *Hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes.* Hi vtique sicut Episcopi ante ordinationem probari debent, si digni sunt, & sic ministrent.

B

Apoc. 1. & 8.

C

1. Tim. 3.

De custodibus sacrorum. Cap IX.

D

Num. 8.

CUstodes sacrarij, Leuitæ sunt. Ipsis enim iussum est custodire tabernaculum, & omnia vasa templi: quique ab anno quinquagesimo eliguntur, vt post fœdomitum carnis conflictum, iam quieti, mundo corpore pariter & mente Deo seruiant, præferentes speciem grauitatis, ne fallantur consilio, ne fidem deserant, neque quicquam intemperantius agant.

De Subdiaconibus. Cap X.

1. *Esdræ 8. De his Ra. banus li. 1. Instit. cler. c. 8. Amalarius lib. 1 de offic. eccl. cap. 11.*

SUbdiaconi, qui apud Græcos *hypodiaconi* vocantur, in Esdra inueniuntur, appellantúrque ibi *Nathinæi*, id est, in humilitate Deo seruientes. Ex eorum ordine fuit ille Nathanael qui in Euangelio Ioannis diuina proditione commonitus, saluatorem meruit confiteri, quique etiam ad primum diuinitatis indicium fidelis enituit, protestante Domino, ac dicente, *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Denique isti oblationes in templo Domini suscipiunt à populis, isti obediunt officiis Leuitarum, isti quoque vasa corporis & sanguinis Christi diaconibus ad altarium offerunt. De quibus quidem placuit Patribus, vt quia sacra mysteria contrectant, casti sint, & continentes ab vxoribus, & ab omni carnali immunditia sint liberi, iuxta quod illis Prophera dicente iubetur; *Mundamini qui fertis vasa Domini.* Hi igitur ordinantur, sicut sacerdotes & Leuitæ, manus impositionem non suscipiunt: sed patenam tantum & calicem de manu Episcopi, & ab Archidiacono scyphum aquæ cum aqua manili & manutergium accipiunt.

E

Ioan. 1.

Esa. 52.

4. Carth. canon. 5.

De Lectoribus. Cap. XI.

LEctorum ordo formam & initium à Prophetis accepit. Sunt enim Lectores qui verbum Dei prædicant, quibus dicitur, *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Isti quippe dum ordinantur, primum de eorum conuersatione Episcopus verbum facit ad populum. Denique coram plebe tradit eis codicem apicum diuinorum, ad Dei verbum annunciandum. Qui autem ad huiusmodi promouetur gradum, iste erit doctrina & libris imbutus, sensuumque ac verborum scientia pernatus: ita vt in distinctionibus sententiarum intelligat vbi finiatur iunctura, vbi adhuc pendet oratio, vbi sententia extrema claudatur. Sicque expeditus * vim pronunciationis tenebit; vt ad intellectum omnium mentes sensusque promoueat, discernendo genera pronunciationis, atque exprimendo omnium sententiarum proprios affectus, modo indicantis voce, modo dolentis, modo increpantis, modo exhortantis, siue his similia secundum genus propriæ pronunciationis. In quo magis & illa ambigua sententiarum adhibenda cognitio est. Multa enim sunt in scripturis, quæ nisi proprio modo pronuncientur contrariam reddunt sententiam. Sicuti est, *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat?* Quod si confirmatiue non seruato genere pronunciationis suæ dicatur, magna peruersitas oritur. Sic ergo pronunciandum est, ac si diceret, *Deus ne qui iustificat?* vt subaudiatur, *non.* Necesse est ergo in tantis rebus scientiæ ingenium: quo proprie singula conuenienterque pronuncientur. Præterea & accentuum vim oportet scire lectorem: vt nouerit in qua syllaba vox protendatur pronunciantis. Plerunque enim imperiti lectores in verborum accentibus errant; & solent irridere nos imperitiæ hi qui videntur habere notitiam artis grammaticæ, detrahentes & iurantes penitus se nescire, quod dicimus. Porro vox Lectoris simplex erit, & clara, ad omne pronunciationis genus accommodata, plena succo virili, agrestem & subrusticum effugiens sonum, non humilis, nec adeo sublimis, non fracta nec tenera, nihilq; fœminæum sonans, neque cum motu corporis, sed tantm cum grauitatis specie. Auribus enim & cordi consulere debet lector, non oculis: ne potius ex seipso eos spectatores magis quam auditores faciat. Vetus opinio est, Lectores pronunciandi causa præcipuam curam vocis habuisse, vt exaudiri multum possent. Vnde & dudum lectores præcones vel proclamatores vocabantur.

F

Esa. 58.

al. vsum.

Rom. 8.

G

H

De Psalmistis. Cap. XII.

PSalmistarum, id est, cantorum princeps vel auctores, Dauid, siue Asaph extiterunt. Isti enim post Moysen primi Psalmos composuerunt & cantauerunt. Mortuo autem Asaph, filij eius in hunc ordinem subrogati sunt à Dauid. Erantque Psalmistæ per successionem generis, sicut & ordo sacerdotalis: ipsique soli continuis diebus in templo canebant candidis induti stolis, ad vocem vnius respondente choro. Ex hoc veteri more Ecclesia sumpsit exemplum nutriendi Psalmistas; quorum cantibus ad affectum Dei mentes audientium excitantur. *Psalmistam* autem & voce & arte præclarum illustremque esse oportet; ita vt ad oblectamenta dulcedinis inciter mentes auditorum. Vox autem eius non aspera, non

1. Paral. 6.

rauca

rauca, vel dissonans, sed canora erit, suauis, liquida, atque acuta, habens sonum & melodiam sanctæ religioni congruentem, non quæ traducem exclamat artem, sed quæ Christianam simplicitatem in ipsa modulatione demonstret, nec quæ musica vel theatrali arte redoleat, sed quæ compunctionem magis audientibus faciat. Antiqui enim prius quam cantandum erat, cibis abstinebant: psallentes tamen legumine in causa vocis assidue vtebantur. Vnde & Cantores apud gentiles *fabarij* dicti sunt. Vereres lamina pectori imposita sibi ad cantica exclamanda psallendis vocibus rationem demonstrauêre. Solent autem ad hoc officium etiam absque conscientia Episcopi sola iussione presbyteri eligi quinq; quos probabiles in cantandi arte esse constiterit.

Cantores quondam fabarii dicti.

De Exorcistis. Cap. XIII.

1. *Esdræ* 2.

IN ordine & ministerio Ecclesiæ, decet esse *Exorcistas* secundum officia, quæ in templo Salomonis erant disposita, quæ posterius sunt ab Esdra dispertita. Et inuenimus eos quos scilicet Esdras actores memorat templi, nunc esse exorcistas in Ecclesia Dei. Fuerũt enim sub Esdra actores Templi, seruorum Salomonis filij, qui actum Templi totius sub cura sua haberent, aut sacris actionibus deseruirent. Et cum fuissent ex ordine & ministerio Templi, longe fuerunt ab officio altaris Dei: quia nec Psalmistis, nec ostiariis, nec sacrorum seruis attingere licebat munera altaris, nisi tantummodo Leuitis. Quid ergo? Nullam aliam curam habebãt actores templi, nisi ad sarta tecta reficienda: vt quæcumque fuissent vexata in ædificio templi aut delapsa, per eosdem actores de thesauris dominicis reficerentur, atque excolerentur.

Ergo actores templi, Exorcistæ sunt in populo Dei. Quomodo enim actor prudens & bonus scit, quis sit Domini sui census, & omnis substantiæ modus, & redigit apud se totius possessionis instrumenta originalia: sic exorcista redigit in suam diligentiam totius regni Domini secreta, & regnum Dei memoriæ commendat de scripturarum testimoniis, vnde exerceat donum, quod illi est à Spiritu sancto concessum, secundum Apostoli præconium. Exorcistas enim memorat Apostolus, cum dicit: *Nunquid omnes habent donationes sanationum?* Hi enim cum ordinantur, sicut ait canon, accipiunt de manu Episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, accipientes potestatem imponendi manus super energumenos, siue baptizatos, siue catechumenos.

1. *Cor.* 12.

4. *Carth. canon.* 7.

De Ostiariis. Cap XIV.

1. *Paral.* 23. 2. *Para.* 23.

OStiarij sunt, qui in veteri Testamento ianitores templi vocabantur: qui præerant portis templi Hierusalem, quique ordinati per vices suas omnia interiora templi vel exteriora custodiebant. Hi denique inter sanctum & iniquum discernentes, eos tantum in Ecclesia qui sunt fideles recipiunt. Intrare enim templum nisi per eos non possumus, habent enim in potestate tam bonos recipiendi quam reiiciendi indignos.

De Monachis. Cap XV.

4. *Reg.* 1. & 4. *Hier.* 35. *Matth.* 3.

VNde ad *Monachos* studium defluxerit paupertatis, vel quis huius conuersationis extiterit author, cuius isti habitum imitantur, videamus. Quantum enim pertinet ad authoritatem veterum scripturarum, huius principes Elias & discipulus eius Elisæus fuerunt; siue alij Prophetæ qui habitabant in solitudine, vrbibusque relictis faciebant sibi casulas prope fluenta Iordanis. Huius etiam propositi in Euangelio Ioannes Baptista extitit: qui eremum solus incoluit, locusta tantum & agresti melle nutritus. Iam deinde progeniti sunt conuersationis huius nobilissimi principes, Paulus & Antonius, Hilarion, Macharius, cæterique patres, quorum exemplis per vniuersum mundum adoleuit sancta institutio monachorum. Sex autem sunt genera monachorum quorum tria optima, reliqua vero teterrima, atque omnibus modis euitanda.

Primum genus est *Cœnobitarum*, id est, in commune viuentium, instar sanctorum illorum, qui temporibus Apostolorum Hierosolymis vendita ac distributa omnia sua dabant indigentibus, qui habitabant in sancta communi vita, non dicentes aliquid proprium, sed erant illis omnia communia, & anima vna, & cor vnum in Deum. Horum igitur institutione, monasteria sumpsêre principium.

Act. 2. 4.

Secundum genus est *Eremitarum*, qui procul ab hominibus recedentes, deserta loca & vastas solitudines sequi atque habitare perhibentur; ad imitationem scilicet Eliæ & Ioannis Baptistæ, qui eremi secessus penetrauêre. Hi quippe incredibili mundi contemptu, sola solitudine delectantur, herbis tantum arescentibus vlcitantes, aut pane solo, quieis per certa internalla temporum defertur, vel aqua contenti: sicque secretissimi penitus & ab omni hominum conspectu remoti, diuino tantum colloquio perfruuntur: cui puris mentibus inhæserunt: cuius amore non solum mundum, sed etiam hominum consortia reliquerunt.

F

Tertium genus est, *Anachoretarum*; qui iam cœnobitali conuersatione perfecti, includunt semetipsos in cellis procul ab hominum conspectu remotis, nulli præbentes accessum, sed in sola contemplatione diuina viuentes perseuerant, id est, theorica. Sed isti examinatione cœnobiorum probati in omnibus disciplinis monasterij per xxx annos, ad hanc contemplationem, per obedientiam eliguntur.

Collatione 18. cap. 8.

Quartum genus est, qui sibi Anachoretarum imaginem blandiuntur. Isti, vt ait Cassianus, in primordiis suis feruore quodam breui cœnobij perfectionem videntur expetere: sed continuo tepefacti, dum pristinos mores ac vitia resecare contemnunt, nec iugum humilitatis ac patientiæ diutius sustinere contenti sunt, subdique seniorum imperio dedignantur, separatas expetunt cellas, & solitarij sedere desiderant: vtà nemine lacessiti, mansueti vel humiles existimentur, quæ institutio, imo tepor, hos quos semel infecerit ad perfectionem nunquam permittit accedere. Hoc enim modo non solum non abscinduntur, verum etiam in deterius eorum vita conualescit: vt quoddam lethale intestinum virus, quod quanto amplius celatum fuerit, tanto profundius serpens insanabilem morbum generat ægrotanti. Pro reuerentia enim singularis cellæ, nullus iam vitia solitarij audet arguere, quæ ille ignorare maluit quam curari.

G

Quintum genus est *Circumcellionum*, qui habitu monachorum vsquequaque vagantur, venalem circumferentes hypocrisin, circumeuntes prouincias, nusquam manentes, nusquam fixi, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alij quæ non viderunt confingunt opiniones suas habentes pro Deo: alij membra martyrum (si tamen membra martyrum sunt) sibi vendicant: alij fimbrias & phylacteria sua magnificant, gloriam captantes ab hominibus; alij criniti incedunt, ne vilior habeatur tonsuræ sanctitas quam comata. Vnde videlicet qui eos viderit, antiquos illos, quos legimus, cogiter, Samuelem & Eliam, & cæteros Alij honores, quos non acceperunt, se habuisse protestantur: alij parentes vel consanguineos suos in illa vel in alia regione se audisse, & videre, & ad eos pergere mentiuntur, & omnes petunt, ab omnibus exigunt aut sumptum lucrosum egestatis, aut simulatæ pretium sanctitatis; cum intereà vbicumque in factis suis malis aut verbis deprehensi fuerint, vel quoquo modo innotuerint, sub generali nomine monachorum, propositum eorum blasphematur.

H

Sextum genus est monachorum, & ipsum teterrimum atque neglectum, quod per Ananiam & Saphiram in exordio Ecclesiæ pullulauit, & Apostoli Petri seueritate succisum est, quique ab eo quod semetipsos à cœnobiali disciplina sequestrant, suasque appetunt liberi voluptates, Ægyptiorum lingua *Sarrabaitæ* siue *Remnitæ* nuncupantur. Constituunt enim sibi cellas, easque falso nomine monasteria nuncupant, libertique ab imperio seniorum, arbitrio suo viuunt, certatim in operibus laborantes; non vt indigentibus distribuant, sed vt acquirant pecunias quas recondant; & (sicut ait de ipsis sanctus Hieronymus) quasi ars sit sancta, non vita, quic-

Act. 5.

Epist. 22. *ad Eustoch. Audisti a.*

quid

A quid vendiderint maioris est pretij. Reuera (vt idem dicit) solent certare ieiuniis, & secreto victu reficiunt. Apud hos affectata sunt omnia, fluxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis grossior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum; & si quando dies festus venerit, satiantur ad vomitum. Inter cœnobium autem & monasterium, ita distinguit Cassianus, quod monasterium possit etiam vnius monachi habitatio nuncupari, cœnobium autem non nisi plurimorum. Quorum quidem conuersationem, vt Patrum edocet institutio, breuiter intimabo.

Hi quippe (vt prædictum est) contemptis primum atque desertis mundi huius illecebris, in communi vitam sanctissimam congregati simul agunt, viuentes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus, in vigiliis, in ieiuniis, nulla superbia tumidj, nulla inuidia liuidi, sed modesti, verecundi, placati, concordissimam vitam, sectantur, cogitationes suas alterutrum reuelantes, inuicem discutiunt & corrigunt. Nemo quicquam terrenum forte peculiari possidet, pretiosis vel coloratis vestibus non induuntur, sed vilissimis atque finceris lauacris vtuntur, nunquam delectatione corporis, sed raro & propter necessitatem languoris. Sine consultu abbatis nusquam progrediuntur, neque aliquid ab eis sine nutu paternæ iussionis assumitur. Operantur autem manibus ea quibus corpus possit pasci, & mens impediri non possit.

Canunt autem Psalmos, manibus operantes: & ipsum laborem tanquam diuino celeumate consolantur. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant, eo quod sint denis præpositi: vt neminem illorum cura sui corporis impediat à proposito mentis, neque in cibo neque in vestimento, neque si quid aliud opus est vel quotidianæ necessitati, vel mutuæ (vt adsoler) valetudini. Ipsi autem Decani tradunt ea præposito. Præpositus autem cum magna sollicitudine omnia disponens, præsto facit quicquid illorum vita propter imbecillitatem corporis postulat: retionem tamen ipse reddit ei quem Patrem vocant. Ili vero Patres intellectu, tolerantia, discretione insignes, omnibus rebus excelli, nulla superbia consultunt his quos filios appellant, magna sua in iubendo authoritate, illorum in obediendo voluntate. Conueniunt autem omnes frequenter nocte ac die dato signo, festina cum properatione ad orationem solemnium horarum, celebrantes fixa intentione cordis, & vsque ad consummationem psalmorū sine fastidio persistentes. Item conueniunt diebus singulis interpositis, dum adhuc ieiuni sunt, in collatione ad audiendum patrem. Audiunt autem eum incredibili studio, summo silentio, affectusque animorum suorum, prout eos prouocauerit differentis oratio, vel gemitu vel fletu significantes. Corpus deinde cum silentio magno reficiunt tantum, quantum saluti necesse est, coercente vnoquoque eorum per parsimoniam concupiscentiæ gulam: ne grauetur eorum cor vel in his ipsis quæ præsto sunt parce & vilissime. Itaque non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum: sed etiam ab omnibus quæ ventris & gutturis prouocant appetitum. Sane quicquid necessario victui superest ex operibus manuum & epularum restrictione, tanta cura egentibus distribuitur, vt nihil remaneat quod abundauerit. Ad cuius sanctę militiæ propositum veniūt non solum liberi, sed etiam plerumque ex conditione seruili, vel propter hoc potius libertandi. Veniunt quoque ex hac vita rustica & ex opificum exercitatione & ex plebeio labore, tanto vtique fœlicius quanto fortius educati: qui si non admittantur, graue delictum est. Multi enim ex eo numero viri magni imitandique extiterunt.

1. Cor. 1. Nam propterea & *infirma mundi elegit Deus, vt confunderet fortia: & stulta mundi elegit, vt confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt euacuaret, & non glorietur omnis caro coram Deo.* Simili quoque modo extant & cœnobia fœminarum, hoc est *Monachales virgines*, sollicite casteque seruientes Deo. Quæ habitaculis suis segregatæ ac remotæ à viris quam longissime, pia tantum sanctitate ac castitate iunguntur & imitatione virtutis. Ad quas iuuenum nullus accessus est, neque ipsorum quamuis grauissimorum & probatissimorum senum, nisi vsque ad vestibulum necessaria præbendi quibus indigent gratia. His præsunt singulæ grauissimæ ac probatissimæ nō tantum instituendis componendisque moribus, sed etiam instruendis mentibus peritæ atque paratæ. Lanificio etiam corpus exercent atque sustentant, vestesque ipsas monachis tradunt, ab his inuicem quod victui opus est resumentes. Hos mores ac vitam hanc institutionem tenere videntur cœnobia virginum, sicut monachorum. Monachi autem secundum humilitatem eliguntur. Multos enim ex eis cenodoxia commaculat, multos abstinentia inflat, extollit scientia. Faciunt enim bona, sed propter famam, non propter vitā æternam; scilicet vt aut affectent gloriam laudis, aut perueniant ad fastigium desiderati honoris. In his sæpius dis- 1. Cor. 8.
cordia oritur, inuidiæque liuor de fraternis profectibus gignitur, amor temporalium rerum grassatur, sequentes terrenas concupiscentias tanto inaniter, quanto sæpius, vt ante humanos oculos, impudenter. Tales itaque nequaquam monachi vocitandi sunt; quia Deo sola professione, non actione coniunguntur.

De pœnitentibus. Cap. XVI.

Pœnitentibus Iob exemplum primus exhibuit; quando post funera vel post flagella adhuc in sui redargutione etiam in cilicio & cinere lamenta pœnitudinis sumpsit, dicens *Idcirco ago pœnitentiam in fauilla & cinere.* Iob. 42. Post hunc nobis Dauid pœnitentię magisterium præbuit, quādo graui vulnere elapsus, dum audisset à Propheta peccatum suum, confestim pœnituit, & culpam suam confessione pœnitentiæ sanauit. Sic Niniuitæ & alij multi 2. Reg 12.
peccata sua confessi sunt, & pœnitentiam egerunt; displicuerunt illis quales fuerūt, & quales facti sunt per Deum Iona 3.
illi placuerunt. Est autem pœnitentia medicamen vulneris, spes salutis, per quam peccatores saluantur, per quam ad misericordiam dominus prouocatur: quæ non temporę pensatur, sed profunditate luctus & lacrymarum. Pœnitentia autem nomen sumpsit à *pœna*, qua anima cruciatur, & caro mortificatur. Hi vero qui pœnitentiam agunt, proinde capillos & barbam nutriunt, vt demonstrent abundantiam criminum, quibus caput peccatoris grauatur. Capilli pro vitiis accipiuntur, sicut scriptum est, * *Crinibus peccatorum suorum vnusquisque constringitur.* Vir quippe si comam nutriat, ignominia Prou. 5. Vulg. ed. Funibus.
est, vt ait Apostolus. illam ergo ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum. Quod vero in cilicio prosternuntur (per cilicium quippe recordatio est 1. Cor. 11.
peccatorum) propter hœdos ad sinistram futuros. Inde ergo confitentes in cilicio prosternimur, tanquam dicentes: *Et peccatum meum contra me semper est.* Cinere autem asperguntur, vt sint memores, quia cinis & puluis sunt: vel quia puluis, id est, impij facti sunt. Vnde & illi præuaricatores primi homines recedentes à Deo, malisque factis offendentes creatorem, in puluerem vnde primum sumpti sunt redierunt. Bene ergo in cilicio & cinere pœnitens deplorat peccatum: quod in cilicio asperitas & compunctio peccatorum, in cinere puluis ostenditur mortuorum: & idcirco in vtroq; pœnitentiam agimus, vt & compūctione cilicij aguoscamus vitia quæ per culpam commisimus: & per fauillam cineris, perpendamus mortis sententiam ad quam peccando peruenimus. Pœnitentiæ autem remedium Ecclesia Catholica in spe indulgentiæ fidenter alligat ad exercendos homines, & post vnum baptismi sacramentum, quod singulari traditione commendatum, sollicite prohibet iterandum, medicinali remedio pœnitentiæ subrogat adiumentum; cuius remedio egere se cuncti agnoscere debent, pro quotidianis humanæ fragilitatis excessibus, sine quibus in hac vita esse non possumus: honorum duntaxat dignitate seruata; ita vt à sacerdotibus & Leuitis Deo tantum teste fiat, à cæteris vero astante coram Deo solenniter sacerdote: vt hoc tegat fructuosa confessio, quod temerarius appetitus aut ignorantiæ notatur cōtraxisse neglectus: vt licut in baptismo oēs iniquitates remitti, vel per

martyrium

martyrium nulli peccatum creditur imputari: ita pœnitentiæ compunctione fructuosa, vniuersa fateamur deleri peccata. Lacrymæ enim pœnitentium, apud Deum pro baptismate reputantur. Vnde quamlibet magna sint delicta, quamuis grauia, non tamen est in illis Domini misericordia desperanda. In actione enim pœnitudinis (supra dictum est) non tam consideranda est mensura temporis quam doloris: quia cor contritum & humiliatum Deus non spernit. Veruntamen quanto in peccando fuit ad malum promptior mentis intentio, tanto deuotior debet esse in pœnitendo. Duplex autem pœnitentiæ genus est, vel dum plangimus quod male gessimus; vel dum non agimus quod agere debeamus. Ille autem vere pœnitentiam agit, qui nec pœnitere præterita negligit, nec adhuc pœnitenda cõmittit. Qui vero lacrymas indesinenter effundit, & tamen peccare non desinit; hic lamentum habet, sed mundationem non habet. Si autem ad pœnitentiam conuertuntur, perturbari non debent, si rursus post emendationem relicta vitia corda pulsant; dum non possint bonæ conuersationi nocere, si talis cogitatio non erumpat in consensu vel opere. Ferre enim sine perfectione vitiorum cogitationes, non est ad damnationem, sed ad probationem: nec est occasio subeundi discriminis, sed potius augendæ perfectionis. Nam & si quis circa finem suum per pœnitentiam desinat esse malus, non ideo debet desperare, quod in termino est vltimo vitæ: quoniam Deus non respicit quales ante fuimus, sed quales circa finem vitæ existimus. Ex fine enim suo vnumquemque aut iustificat, aut condemnat, sicut scriptum est: *Ipse iudicat extrema terræ.* & alibi, *Vniuersorum finem ipse considerat.* Proinde non dubitamus circa finem iustificare hominem, per pœnitentiæ compunctionem: sed quia raro id fieri solet, metuendum est ne dum ad finem differtur conuersio, incerta occupet mors prius quam veniat pœnitentia: pro quare & si bona est ad extremum conuersio, tamen multo melior est quæ longe ante finem agitur, vt ab hac vita securius transeatur.

Psal. 90.

1. Reg. 1. Iob. 28.

De virginibus. Cap. XVII.

NVnc autem quæ sit *sacræ virginitatis* integritas, vel à quo tam sancti propositi sumpsit exordium, breuiter intimabo. Quantum enim pertinet ad vetus Testamentum, Elias & Hieremias, & Daniel castitatis & continentiæ bonum primi constituisse dinoscuntur: quantum vero ad nouum, virorum virginum caput est Christus, fœminarum virginum caput est Maria. Ipsa earum auctrix, ipsa mater nostri capitis, qui est virginis, filius, & & virginum sponsus. Inde agmina virorum, & puellarum sanctarum, inde sectatores & sectatrices perpetuæ continentiæ pullulauerunt, appetitum libidinis castigantes, nec solum in corpore, sed etiam in ipsa concupiscentiæ radice castrantes, cœlestemq; vitam angelicam in terrena mortalitate meditantes, atque in carne corruptibili incorruptionem perpetuam retinentes; quibus cedit omnis fœcunditas carnis, omnis pudicitia coniugalis. Nam cum & ipsa vniuersalis Ecclesia Virgo sit, desponsata vni viro, sicut dicit Apostolus: quanto digniore honore sunt membra eius, quæ hoc custodiunt, etiam in ipsa carne, quod tota Ecclesia custodit in fide? Sed tamen sic laudetur virginitas, ne nuptiæ condemnentur. Oportet enim non damnare quod bonum est, sed addere quod melius est. Ante aduentum quippe Christi, coniugia placuere Deo: post aduentum eius virginitatis. Prima enim Dei sententia crescere & generare præcepit: secunda sententia continentiam suasit. Nonne enim sic locuta est vox illius, *Crescite & multiplicamini?* Quia iam alia vox superuenit dicens: *Væ prægnantibus & nutrientibus.* & illud, *Tempus item collectum est. Reliquum est vt qui vxores habent tanquam non habentes sint*: & nisi fallor, vnius eiusdemque Dei pronunciatio est vtraque. Tunc quidem Deus in primordio sementem generis emisit, indultis coniugiorum voluptatibus habenis, donec mundus repleretur: nunc vero in extremitatibus temporum compressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat. Vnde & Salomon prouidens in spiritu ait: *Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus.* Quia præcepti veteris est, vt terra procreationibus impleretur: nouo vero, vt continentia atque virginitate cœlum impleatur. Quam tamen adeo ardui sublimisque pœnij esse constat: vt dicentibus Apostolis quodam loco, *Si sic est hominis causa cum vxore, non expedit nubere*; responderit Dominus, *Qui potest capere capiat.* Non ergo præceptum de continentibus, sed suasio est: nec iniungitur virginitas vt sit necessitatis, sed voluntatis, Apostolo protestante: *De virginibus præceptum Domini non habeo: sed consilium do, tanquam & ipse scientiam Dei habens. Existimo ergo hoc bonum opus esse propter instantem necessitatem; quoniam bonum est homini sic esse.* Attamen qui tentationem carnis non tolerant, necesse est vt portum coniugij petant. Vnde & idem Apostolus. *Qui se* (inquit) *non continet, nubat: melius est enim nubere quam vri.* Et iterum, *Si acceperis* (inquit) *vxorem, non peccasti.* si nupserit virgo, non peccauit: & si non vis maior esse, esto vel minor, quia liberæ voluntatis es. Nuptiæ enim peccatum non sunt: sed per sollicitudinem mundi, qui nubunt legem Dei seruare vix possunt. Sed illos dicit non peccare si nubant, qui nondum vouerunt Deo castitatem: cæterum qui vel quæ in corde suo promisit, si aliud fecerit, habet damnationem: quia primam fidem (sicut ait idem Apostolus) irritam fecit. Quod enim erat per naturam licitum, per votum sibi fecit illicitum; sicut Ananias, & Saphira, quibus de precio possessionis suæ retinere nihil licuit: ob quam causam & subita morte prostrati sunt. In Euangelio autem virginum diuersa genera memorantur: sed illis specialiter regni possessio deputatur, qui se amore Dei castrauerunt, id est, quos impossibilitatis necessitas non cogit, sed quos voluntas efficit continentes. Sic enim scriptum est Domino disputante: *Sunt spadones, qui sic nati sunt; sunt aliqui qui ab hominibus facti sunt: & sunt qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum.* Quibus etiam per Esaiam Prophetam Dominus dicit, se daturum in domo sua, & in muris suis locum nominatum, meliorem multo quam filiis & filiabus suis. Nam illis qui sic nascuntur, aut quibus ipsum virile membrũ debilitatur, vt generare nõ possint, sicut Eunuchi potentum & regum, sufficit quod Christi sunt, & Dei præcepta custodiunt; eo tamen proposito, vt coniugia si possent haberent. Ideoque cæteris coniugatis in domo Dei fidelibus adæquantur; quod castrati sunt propter seculum, non propter regnum cœlorum. Neque enim vxores animi virtute, sed carnis necessitate non ducunt. Tantum autem est virginibus castitatis donum, vt etiam Ioannes eos tantum agni vestigiis inhærere præscribat, qui contaminati à mulierum coitibus non fuerint. Ipsi enim sunt cxliiij millia sanctorum citharistarum illibatæ virginitatis, inuiolatæ castitatis in corde, qui sequuntur agnum quocumque ierit, quem nemo sequi vel auditu valet nisi tantum virginitas. Sequuntur itaque agnum & cæteri fideles, qui virginitatem amiserunt: sed non quocumque ierit ille, sed quousque ipsi potuerint. Vnde ne tantæ sanctitatis donum corrumpatur, cauendum est: multos extollit virginitas, eleuat continentia. Fideliter dico, facilius sequuntur agnum, & si non quocumque ierit, certe quousque potuerint coniugati humiles, quam superbientes virgines. Quomodo enim sequitur quis, ad quem accedere non vult? Aut quomodo accedit ad quem non venit vt discat, quomodo mitis sit & humilis corde? Pergant ergo viam sublimitatis virgines pede humilitatis, sequatur Christum tenendo perseueranter quod vouerunt ardenter: ita vt professæ ac seruatæ virginitati cæteris etiam moribus congruant, sine quibus proculdubio otiosa manet & inanis virginitas. Boni enim actus, si addantur virginitati, Angelicam vitam hominibus, & cœli mores exhibent in terris. Ille ergo virgines esse probantur, quæ sic continentiæ inseruiunt, vt nullis criminibus, nullaque terrenæ sollicitudinis onere prægrauentur. Curam enim mundi coniugalis copula gignit, Paulo dicente, *Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo: qui autem*

Matth. 19. Eccles. 3. Matth. 19. 1. Cor. 7. Ibidem. Act. 5. Matth. 19. Esa. Apoc. 14. 1. Cor. 7.

A

cum vxore est, sollicitus est quomodo placeat vxori. Vnde agnoscitur non posse placere Deo huiusmodi continentiæ votum, quod præpeditur secularium impedimento curarum. Nihil enim expeditos prodest esse actione carnis, qui illigantur secularibus curis: nisi tantum quod sibi maiora acquirunt supplicia, pro eo quod seculum minime vincunt, qui carnem vincere non potuerunt. Quæritur autem cur fœminæ virgines in benedictione velentur. Quarum hæc causa est. In gradibus enim vel officiis ecclesiasticis fœminæ nullatenus præscribuntur: nam neque permittitur eis loqui in ecclesia, vel docere, sed neque contingere vel offerre aliquid virilis muneris, aut sacerdotalis officij sortem sibi vendicare. Ideoque hoc tantum quia virgo est, & carnem suam sanctificare proposuit, idcirco venia fit illi: vt in Ecclesia notabilis vel insignis introeat, & honorem sanctificati corporis in libertate capitis ostendat, atque mitram quasi coronam virginalis gloriæ præferat in vertice.

De viduis. Cap. XVIII.

B

Ruth. 1. 3. Reg. 17. 4. Reg. 4. Iudith 13.

Luc. 2.

1. T

VIduarum multa exempla sunt, quarum prima in scripturis legitur Noëmi, & vidua ad quam Elias missus esse scribitur, & vidua Sunamitis, quæ solebat Elisæum suscipere, & victum administrare ei, & Iudith illa admirabilis vidua quæ de Holoferne Assyriorum principe triumphauit, saluoque honore pudoris hoste deuicto rediit. In nouo autem Testamento, Anna prima vidua legitur, quæ dominum cognouit infantem, quæ meruit eius diuinitatis gratiam agnoscere, antequam potuisset verbum eius audire: cuius quidem gradus virginitati pene coniunctus est, vnde & Christum quem virgo peperit, vidua prima cognouit. Fœlix ergo virgo quia intacta: fortior vidua quia experta: vtrique tamen apud Deum merces, maior illi, subsequens isti. Illam autem viduam Apostolus vocat, quæ post vnius coniugij interceptum; virili sexui renunciat. Dicit enim, *Vidua eligitur non minus annorum lx. vnius vxor viri.* Vnde consequens est, vt quæ plurimis fuit nexa maritis, caruerit veræ nomine viduitatis:

C

Act. 9.

Tit. 2.

Qualis autem esse vidua debeat, idem Apostolus expressit dicens: *Si fuerit in operibus bonis, testimonium habens,* vtique sicut Tabitha, *si filios educauit,* subauditur Deo, *si hospitio suscepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministrauit,* hoc est ægrotis vel in carcere positis, *si omne opus bonum subsecuta est*: breuiter vniuersa concludens, *vt in omnibus sit exemplum bene viuendi.* Et iterum, *Anus similiter in habitu sancto,* vtique, vt ipse eatum incessus, & motus, vultus, sermo, atque silentium quandam sacræ continentiæ præferat dignitatem. Post hæc adiecit, *Non criminatrices, non multo vino seruientes, sed paruo vtentes.* Nam solet hac ætate frigescere in luxuria, vino se tradunt pro luxuria. Post hæc addidit, *bene docentes,* vt prudentiam doceant. Docere illis quidem permittit, sed vt fœminis, & hoc non in Ecclesia, sed priuatim. Nam hoc genus mulierecularum solet esse garrulũ, vnde & curiosas & verbosas qualdã viduas idem Apostol⁹. notat, & hoc vitiũ dicit venire ex otio. Simul autem (inquit) & *otiosæ discunt circumire domos*: scilicet dum nullo timore detentæ, nec mariti potestati subiectæ sunt, non solum otiosæ, verum etam curiosæ discurrunt, loquentes quæ non oportet. Prædicat autem idem Apostolus damnationem habere viduas, quæ post propositum continentiæ nubere cupiunt: *Cum enim* (inquit) *luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*: id est, quia in eo quod primo voluerunt, non steterunt. Nec tamen air, nubunt, sed nubere volunt: multas enim earum reuocat à nubendo, non amor præclari propositi, sed aperti dedecoris timor. Igitur quæ nubere volunt & ideo non nubunt, quia impune non possunt: hæ melius non vouerent & nuberent quam vrerentur, id est, quam occulta flamma concupiscentiæ vastarentur, quas pœnituisse professionis forma declarat, sed piget confusionis. Quæ si non cor dirigant, vt Dei timore rursum libidinem vincant in mortuis deputandæ sunt: si in deliciis agant. Vnde dicit Apostolus: *Vidua quæ in deliciis est, viuens mortua est,* siue in laboribus atque ieiuniis, nulla cordis correctione, sed magis ostensioni quam emendationi seruiens.

Act. 9.

1. *Tim. 5.*

D

Ibidem.

1. *Cor. 7.*

1. *Tim. 5.*

E

De coniugatis. Cap. XIX.

DE *Coniugatis* lex naturæ à sæculo est. Deus enim fecit Adam, & dedit ei adiutorium Euam, cum procreationis subsecuta sententia, dicens, *Crescite & multiplicamini, & repletè terram.* Sed facta eadem mulier prius solatio quam coniugio fugit, donec de paradiso inobedientia eiiceret, quos intra paradisum obedientia tenuisset. Hic post beatæ sedis excessum, mulierem suam pulsus agnoscebat, libro Geneseos dicente, *Et cognouit Adam mulierem suam, & concepit, & peperit filium Cain.*

Genes. 1.

Genes. 4.

Cum ergo adiectum laborem nuptiæ præcesserunt, tribulos, spinasque passuri præuios adiere conuentus, secuta sunt in procreationibus tædia. Vnde & parturæ præcessit tale edictum, *In dolore* (inquit) *& in mœrore paries filios tuos*: quos vtique creatos diuersi dolores, vt cernimus, luctusque sortipuerunt. Vnde & Apostolus prædicans, ait, *tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Non tamen coniugiorum honorabilis thorus, & immaculatum cubile sine fructu est: nam soboles inde sanctorum, & quod laudatur in virginitate coniugij est. Ideoq; nec peccatum nuptias dicimus: nec tamen eas bono vel virginalis continentiæ, vel etiam vidualis continentiæ coæquamus. Coniugia autem tantum per se bona sunt: per ea vero quæ circa se sunt, mala fiunt. Per id namque mala fiunt, per quod dicit Apostolus, *Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi.* & iterum, *Propter fornicationem, vnusquisque habeat suam vxorem.*

Genes. 3.

F

1 *Cor. 7.*

Hebr. 13.

1 *Cor. 7.*

Quod autem non vnus & multæ, sed vnus & vna copulantur, ipsa prima diuinitus facta coniunctio in exemplum est. Nam cum Dominus hominem figurasset, eiq; parem necessariam prospexisset, vnam de costis eius mutuatus, vnam illi fœminam finxit: sicque Adam & mulier Eua inter se nuptiis iuncti, formam hominibus de originis authoritate & prima Dei voluntate sanxerunt. Item secundum spiritales nuptias, sicut vnus Christus & vna Ecclesia: ita & vnus vir, & vna vxor tam secundum generis documentum, quã secundum Christi sacramentum. Numerus autem matrimonij à maledicto viro cœpit Lamech, qui duabus maritatus tres in vnam carnem effecit. Sed dicit aliquis, quod & Patriarchæ simul pluribus vxoribus vsi sunt: ergo propterea licebit nobis plures ducere siue habere. Sane licebit. Sed si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti superfuerunt, quibus plures nuptiæ figurentur. Sed secundas autem nuptias propter incontinentiam iubet Apostolus, Melius est enim denuo vni viro nubere, quam explendæ libidinis causa cum pluribus fornicari: sæpius enim nubendi licentia iam non est religionis sed criminis.

G

Genes. 4.

Ephes. 5.

1. *Cor. 7.*

Iam quod in ipsa coniunctione connubij à sacerdote benedicuntur, hoc est à Deo in ipsa prima coniunctione hominis factum. Sic enim scriptum est: *Fecit Deus hominem ad imaginem suam, masculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos dicens, Crescite & multiplicamini.* Hac ergo similitudine fit nunc in Ecclesia, qua tunc factum est in paradiso. Quod vero eisdem virginibus legitime nubentibus vni viro adhibeantur pronubæ, hoc fit scilicet propter monogamiam, & si auspicij causa, tamen auspicium boni est.

1. *Cor. 7.*

Matth. 19.

H

Quod vero eædem fœminæ dum maritantur, velãtur, scilicet vt nouerint se per hæc viris suis esse subiectas & humiles: vnde & ipsum velamen vulgo *mauortem* vocant, id est, martem: quia signum maritalis dignitatis ac potestatis est in eo. Caput enim mulieris vir est: licet proinde velentur, dum nubunt, vt verecundiam mulieris agnoscant, quia iam sequitur inde quod pudeat. Vnde Rebecca cum ad sponsum diceretur, simul vt eum conspexit, salutationem vel oscula sustinuit, sed tamen statim sentiens quid esset futura, pallio caput velauit. *Obnubere* enim velare dicitur, hinc etiam & *nuptæ* dictæ quod vultus suos velent. Vnde & *nubes* dictæ eo quod terram aut æthera obregant.

1. *Cor. 11.*

Genes. 24.

Quod autem nubentes post benedictionem vitæ in-

Prou. 18.

A

uicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem coniugalis vnitatis dissipent.

At vero quod eadem vitta candido purpureoq; colore permiscetur, candor ad munditiam vitæ, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur: vt hoc signo continentiæ lex tenenda ab vtrisque ad tempus admoneatur, & post hæc ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apostolus coniugatis: *Abstinete vos, ad tempus, vt vacetis orationi*, hoc ille candor vittæ insinuat: quod vero subiungit: *Et iterum reuertimini in idipsum*, hoc purpureus color ille demonstrat. Illud vero quod in primis anulus à sponso sponsæ datur, fit hoc nimirum vel propter mutuæ fidei signum, vel propter id magis vt eodem pignore eorum corda iungantur. Vnde & quarto digito annulus idem inseritur, quod per eum vena quædam (vt fertur) sanguinis ad cor vsque perueniat. Antiquitus autem non amplius vno dabatur: ne pluralitas amorem vnum carperet. Penes Israel autem illicitum erat puellam viro tradere, nisi post manifestum sanguinem maritalem.

1. Cor. 4.

B

Apud veteres in eligendis maritis quatuor ista spectabantur, virtus, genus, pulchritudo, oratio: in fœminis tria, si generosa, si bene morata esset, si pulchra. Nunc autem non genus ac mores, sed magis diuitiæ in vxoribus placent: nec quæritur quam sit fœmina pudica, sed potius quam sit formosa, quæ & concupiscendi libidinem nutriat, & multorum post se suspiria trahat. Pulchra enim (vt ait quidam sapiens) cito adamatur: & difficile custoditur quod plures amant.

Illæ tamen sunt certæ nuptiæ, quæ in coniugio non libidinem, sed prolem requirunt, neque enim sic instituę sunt vt carnis voluptatibus seruiant, sed tantum vt fructum propaginis quærant. Nam & ipsæ dotales tabulæ indicant, quod causa procreandorum liberorum ducitur vxor. Quando ergo quisque luxuriose amplius viuit, quam necessitas procreandorum liberorum cogit, iam peccatum est. Vnde necessum est, vt quotidianis eleemosynis ac precibus intercedant, qui thori coniugalis pudicitiam frequentius per incontinentiam commaculant. Nuptialia autem bona tria sunt, proles, fides, sacramentum. In fide attenditur, ne præter vinculum coniugale cum altero vel altera concumbatur. In prole, vt amanter suscipiatur, pudicè nutriatur. In Sacramento, vt coniugium non separetur, neque causa prolis alteri coniungatur.

C

Ephes. 5.

Sacramentum autem ideo inter cõiugatos dictum est, quia sicut non potest Ecclesia diuidi à Christo, ita nec vxor à viro. Quod ergo in Christo & in Ecclesia, hoc in singulis quibusque viris atque vxoribus coniunctionis inseparabile Sacramentum. Vnde & Apostolus: *Præcipio* (inquit) *non ego sed Dominus, vxorem à viro non discedere.* Prohibet enim dimitti quacunque ex causa ne aliis coniungatur secundum consuetudinem Iudæorum, quam Dominus interdixit dicens: *Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, & aliam duxerit, mœchatur.* Solum (vt ait Hieroymus) adulterium est quod vxoris vincat affectum, imo cum illa vnam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit, à marito non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura: *Qui adulteram tenet, stultus & impius est.* Vbicunque est igitur fornicatio & fornicationis suspicio, libere vxor dimittitur. Quid ergo, si sterilis est, si deformis, si ætate vetula, si fœtida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix & maledica? Tenenda est, velis nolis, & qualiscunque accepta est habenda. Cum enim esses liber, sponte te seruituti subiecisti, cumque habet quis vxorem (vt ait Lanctantius) neque seruam, neque liberam habere potest, vt matrimonij fidem seruet, neque enim iuris publica ratio est, si sola mulier adultera est, quæ virum habens ab altero polluitur, & maritus si alteram habeat à crimine adulterij alienus habetur: dum diuina lex duos in vnum matrimonij corpus coniunxerit, adulter sit, quisquis compagem corporis in diuersa distraxerit.

Matth. 5. & 19.

D

Pron. 18.

Seruanda igitur fides ab vtroque alteri est, imo vero exemplo continentiæ docenda est vxor à viro, vt se caste gerat. Iniquum est enim vt id exigat quod præstare non possit. Caput enim mulieris est vir, vbi autem melius viuit mulier quam vir, caput deorsum pendet domus. Ideo præcedere debet vir in omnibus bonis factis mulierem suam: quia caput est, vt illa imitetur virum, & sequatur vere vt corpus caput suum, sicut Ecclesia sequitur Christum. Hortatur autem Apostolus, vt propter orationem abstineant, atque pari consensu tempora sanctificationis obseruent, *& sine impedimento carnali orationib. vacent. Nam in vetere Testamento ante omnes sanctificati sunt à mulieribus, & sic descendenti Deo in monte assistere meruerunt. Item hortatur idem Apostolus mulieres subditas esse viris suis: nam multæ ergà simpliciores viros diuitiis prælatæ & nobilitate, Dei sententiæ non recordantur, qua subiectæ sunt illis. Ait quippe Dominus ad mulierem, *Conuersio tua ad virum tuum, & ipse tui dominabitur.* Obediendum est itaq; sanctæ scripturæ præceptis, & seruiendum viro quadam seruitute libera & dilectione plena. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Et cum caput mulieris vir sit, caput autem viri Christus, quæcunque vxor non subiicitur viro, hoc est, capiti suo, eisdem criminis rea est, cuius & vir si non subiiciatur Christo capiti suo. Verbum autem domini blasphematur, vel dum contemnitur prima Dei sententia, & pro nihilo ducitur: vel dum Christi Euangelium infamatur, dum contra legem fidemque naturæ seruitur. Ergo ea quæ Christiana est & ex Deo legi subiecta, non præesse desideret: cum etiam gentiles fœminæ seruiant viris suis cõmuni lege naturæ. Seruatur ergo lex naturæ & Dei, si mulier marito subiecta est. At contra, si illa imperare viro desiderat, & ordo naturæ corrumpitur, & domus illa misera & peruersa vocabitur.

1. Cor. 7.

al. vt.

Exod. 16.

Colos. 3.

Genes. 3.

1. Cor. 11.

E

F

De Catechumenis, de Exorcismo & sale.

Cap. XX.

IAm rationem *Sacramentorum*, siue ordinem ad fidem venientium prosequamur. Quorum gradus primus est catechumenorum, secundus competentium, tertius baptizatorum.

Catechumeni sunt, qui primum de gentilitate veniunt, habentes voluntatem credendi in Christum, & quia primum exhortationis præceptum est in lege Dei, *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* Inde est vt is cui per sacerdotem quasi per Moysen Deus primum loquitur, catechumenus, (id est, audiens) nominetur: scilicet vt vnum agnoscens Deum, relinquat errores nefarios idolorum. Puto autem omnes à Ioanne in pœnitentiam baptizatos, catechumenorum prætulisse figuram. Exorcizantur autem hi primum, deinde salem accipiunt, & vnguntur. *Exorcismus* autem sermo increpationis est contra immundum spiritum, in energumenis siue catechumenis factus: per quem ab illis diaboli nequissima virtus & inueterata malitia vel violenta incursio expulsa fugetur. Quod significabat lunaticus ille, quem increpauit Dominus Iesus, & exiit ab illo dæmonium. Potestas autem diaboli exorcizatur, & insufflatur in eis, vt ei renuncient: atque eruti à potestate tenebrarum, in regnum sui domini per sacramentum baptismatis transferantur. Quod quia paruuli per se renuciare non possunt, per corda & ora gestantium adimpleatur. *Sales* autem in ministerio catechumenis dãdos à patribus ideo est institutum: vt eorum gustu condimentum sapientiæ percipiant, neque dissipentur à sapore Christi, nec sint fatui & retro respiciant sicut vxor Loth, ne malum exemplum dantes ipsi remaneant & alios condiant: quemadmodum illa quæ cum liberaretur à Sodomis in via posita, retro respexit, ibique remansit facta statua salis. Quo signo condirentur hi, qui per fidem mundo & actibus desiderijsque eius renunciant: vt affectionis pristinæ non recordentur, neq; ad seculi illecebras reuocentur: quia secundum saluatoris sententiam, ponens manum ad aratrum, & respiciens retro, regno cœlorum aptus esse non potest.

Matth. 15.

Genes. 19.

Luc. 9.

G

H

A

De competentibus.

Cap. XXI.

POst catechumenos secundus competentium gradus est. *Competentes* autem sunt, qui iam post doctrinam fidei, post continentiam vitæ, ad gratiam Christi percipiendam festinant. Ideoque appellantur competentes, id est, gratiam Christi petentes: nam catechumeni tantum audiunt, necdum petunt. Sunt enim quasi hospites & vicini fidelium: de sortis audiunt mysteria, audiunt gratiam, sed adhuc non appellantur fideles. Competentes autem iam petunt, iam accipiunt, iam catechizantur, id est, imbuuntur institutione fidei & sacramentorum. His enim salutare symbolum traditur, quasi communicatorium fidei, & sanctæ confessionis indicium: quo instructi agnoscant, quales iam ad gratiam Christi exhibere se debeant.

B

De Symbolo. Cap. XXII.

Symbolum autem quod idem competentes accipiunt, tali ratione institutum maiores nostri dixerunt. Tradunt enim his verbis, quod post ascensionem Domini & saluatoris nostri ad patrem, cum paraduentum Spiritus sancti discipuli eius inflammati, linguis omnium gentium loquerentur, vt illis nulla gens extera, nulla lingua barbara eis inaccessa vel inuia videretur, præceptum est eis à domino datum ad prædicandum Dei Verbum, ac

Matth. 28. singulas quasque nationes adire. Discessuri autem ab inuicem, normam prius sibi futuræ prædicationis in commune constituunt: ne localiter ab inuicem discedentibus, diuersum aliquid vel dissonum prædicaretur his qui ad fidem Christi inuitabantur. Omnes ergo in vno positi, & Spiritu sancto repleti, breue sibi prædicationis indicium conferendo in vnum quod sentiebant componunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam constituunt.

C

Symbolum autem hoc ex multis & iustissimis causis appellare voluerunt. *Symbolum* enim Græce & *indicium* dici potest, & *collatio*: id est, quod plures in vnum conferunt. Quod quidem fecerunt Apostoli in his sermonibus in vnum conferendo vnusquisque quod sentit. Indicium autem vel *signum* idcirco dicitur, quod in illo tempore, sicut Paulus Apostolus dicit, & in Actibus Apo-

Act. 15. stolorum refertur, multi se simulabant esse Apostolos Christi, nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum lineis nunciantes. Idcirco igitur istud iudicium posuêre, per quod is agnosceretur qui Christum vere secundum Apostolicas regulas prædicaret. Denique vt in bellis ciuilibus hoc obseruari ferunt, quoniam armorum habitus par & sonus vocis idem & mos vnus est, atque eadem instituta bellandi, sed vt ne quando belli surreptio fiat, symbola discreta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine vel signa, vel indicia nuncupantur, vt si forte quis occurrerit de quo dubitetur, interrogatus symbolum prodat, si sit hostis an socius. Idcirco autem hoc Patres nostri non scribi membranis, sed retineri cordibus tradiderunt: vt certum esset, ne nimium ex lectione, ex scripturum vitio depranata, hæreticum fas esse (vt fieri solet) sed ex Apostolorum traditione fidem didicisse catholicam. Discessuri itaque (vt dictum est) ad prædicandum, istud vnanimitatis & fidei suę Apostoli indicium posuêre. Est autem symbolum per quod agnoscitur Deus: quod quique proinde credentes accipiunt, vt nouerint qualiter contra diabolum fidei certamina præparent. In quo quidem pauca sunt verba, sed omnia continentur sacramenta. De totis enim scripturis hæc breuiatim collecta sunt ab Apostolis: vt quia plures credentium literas nesciunt, vel qui sciunt, præoccupationibus seculi scripturas legere non possunt, hæc corde retinentes habeant sibi sufficientem scientiam salutarem. Est enim breue fidei verbum, & olim à

Esa. 10. Rom. 9. propheta dictum, *Verbum breuiatum faciet Dominus super terram.*

De regula fidei.

Cap. XXIII.

HÆc est autem post Apostolorum symbolum *certissima fides*, quam Doctores nostri tradiderunt, vt profiteamur patrem & filium & spiritum sanctum vnius esse essentiæ, eiusdemque potestatis & sempiternitatis vnum Deum inuisibilem: ita vt singulis personarum proprietate seruata, nec substantialiter diuidi, nec personaliter debeant omnino confundi. Patrem quoque confiteri ingenitum, filium genitum, Spiritum autem sanctum nec genitum, nec ingenitum, sed ex patre filioque procedentem; filium autem à patre nascendo procedere, Spiritum vero sanctum paracletum procedendo non nasci. Ipsum quoq; filium perfectum ex virgine hominem sine peccato suscepisse: vt quem sola bonitate creauerat, sponte lapsum, misericorditer repararet. Quem vero veraciter crucifixum, & tertia die resurrexisse, & cum eadem ipsa carne glorificata ascendisse in cœlum, in qua ad iudicium viuorum & mortuorum expectatur venturus. Et quod diuinam humanamque naturam in vtroque perfectus vna Christus persona gestauerit: quia nec geminauit vtriusq; substantiæ integritas personam, nec confudit geminam vnitas personæ substantiam. Altero quippe neutrũ excluſit: quia vtrumque vnus intemerato iure seruauit. Quod noui & & veteris Testamenti salubri commendatur authoritate illa per Prophetiam, ista per historiam veraciter persoluta, quod neque de Deo neque creatura veraciter sit cum paginis aut hæreticis aliquid sentiendum, in his quibus à veritate dissentiunt: sed quod in vtroque testamento diuina protestantur eloquia, hoc tantummodo sentiendum: quod sine hominem siue vniuersa, nulla necessitate Deus creauit, & nullam omnino esse visibilem inuisibilemque substantiam: nisi aut quæ Deus sit, aut à bono Deo bona creata sit: sed Deus summe & incommutabiliter bonus: creatura vero, inferius & mutabiliter bona. Et quod animæ incerta sit origo, & quod angelorum origo & natura vel animæ, non sit pars diuinæ substantiæ, sed Dei creatura, ex nihilo conditæ, & in corpore esse euidenter ostenditur. Quoniam igitur apprehendi & transferri potest, corporea esse nihilominus ostenditur. Ad imaginem autem Dei creata est, probitate morum, sine qua fides diuini cultus ociosa torpescit, & cũ qua integritas diuini cultus perficitur: vt vnusquisque Deum proximumque in Deo diligens, vsque ad dilectionem quoque inimicorum pertendendo proficiat, & proficiendo perueniat. Alterum quoque alterius pollui non posse peccato, vbi par non renetur voluntatis consensio.

Legitimas nuptias non credimus damnandas, licet ex eis quoque originali peccato obnoxia credatur nasci posteritas, eisque iure fidelium virginum vel continentium præferenda doceatur integritas. Nec vnum Trinitatis baptisma (quod nefas est) iteratur: neque pro diuersitate tradentium ministrorum singulis putetur quibusq; conferri, sed à Deo singulari potestate donari: De quo dictum

Ioan. 2. legimus, *Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto: & ego vidi & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.* Et ne pœnitentiæ remediis nos non egere putemus, pro quotidianis humanæ fragilitatis excessibus, sine quibus in hac vita esse non possumus: ita vt pœnitentiæ compunctione fructuosa, vniuersa fateamur deleri peccata, sicut scriptum est. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.* *Psal. 31.*

Nullum quoq; suis viribus, sed per diuinam gratiam capiti Christo subiungi, atque in diruptæ pacis perseuerantia in vnitate Ecclesiæ ipsius solidari, nec humanæ voluntatis arbitrio boni quicquam reputandum existimari: sed secundum propositum voluntatis Dei, omnem numerum electorum Dei acquiri. Bona quoque temporalia bonis, malisque communia à Deo creari, eiusdem dispensatione singulis quibusq; vel tribui vel negari. Quorum bonorum in vnoquoq; fidelium non habitus

bitus, sed vsus aut improbandus est, aut probandus. Certa vero æternaque bona solos bonos posse in futuro consequi, quorum pignore Ecclesiam nunc informatam credimus teneri, hic habentem primitias Spiritus sancti, in futuro perfectionem: hîc sustineri in spe, postea pasci in re: hîc videre per speculum in ænigmate, in futuro autem facie ad faciem, cum ad speciem fuerit perducta per fidem. Quod donec perficiatur in nobis, vt summi Dei fruamur bonis æternis, temporalibus fruendo in Deo, non oberimus & proximis. Eandem quoque nos spem resurrectionis habere, vt eodem ordine eademque forma qua ipse Dominus resurrexit à mortuis, nos quoque resurrecturos esse credamus, in eodem corpore in quo sumus, viuimus, & mouemur, non naturam vel sexum mutantes, sed tantum fragilitatem & vitia deponentes. Ipsum quoque Sathan cum Angelis suis atq; cultoribus æterno incendio condemnandum: neq; secundum quorundam sacrilegam disputationem, ad pristinam (id est, Angelicam) dignitatem, ex qua propria malignitate cecidit, reducendum. Hæc est Catholicæ traditio fidei, veraque integritas: de qua si vnum quodlibet respuatur, tota fidei credulitas amittitur.

1.Cor.13.

Matth.25

De Baptismo. CAP. XXIV.

BAptisma Sacramentum si prima repetens ab origine pandam, baptizauit Moyses in nube & in mari, in typo & in figura. Ita Paulus pronunciauit. Habuit ergo mare tbrum figuram Baptismi aquæ: nubes vero spiritus sancti, manna panis vitæ. Illic enim, patrum sicut exempla docent, Ægyptius demergitur, & Dei populus liberatus renouatur Spiritu sancto, qui etiam per mare rubrum inffenso transit vestigio. Baptizauit & Ioannes, sed non ex toto Iudaiace: non solum enim in aqua, nec tamen in Spiritu sancto: sed hoc solum addidit quod in pœnitentia baptizauit, sicut ait Paulus in Actibus Apostolorum. Ioannes baptismo pœnitentiæ baptizauit populum: cui tamen ita datum est baptizare in aqua, vt Christus qui in aqua & Spiritu sancto baptizaturus erat, Ioannis baptismate manifestaretur in Israel, quando Spiritus sancti descensione & Patris voce Filius Dei palam cunctis ostensus est. Cœpit ergo perfectum baptisma à Iesu, ipse enim baptizauit primo in Spiritu sancto, sicut Ioannes dicit: *Ego quidem baptizo in aqua, medius autem vestrum stat quem vos nescitis: ipse baptizabit vos in Spiritu sancto & igni.* Hæc est perfectio baptismi. Deus enim est qui baptizat, vt possint & qui baptizantur fieri filij Dei. Tria sunt autem *genera baptismi*, quorum *primum* est, quo sordes peccatorum per regenerationis lauacrum abluuntur. *Secundum*, quo quis sanguine suo per martyriũ baptizatur: quo baptismo Christus baptizatus est, vt & in hoc, sicut & in cæteris, formã daret credentibus, sicut dicebat ad discipulos, filios Zebedæi: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, & baptismo quo ego baptizor, baptizari?* Itaque sanguis & aqua, baptismatis gemina figura est. Baptisma vnum, quo regeneramur ex aquæ lauacro: aliud, quo consecramur in sanguine. Est & *tertium* baptisma lacrymarum, quod laboriosius transigitur: sicut ille, qui per singulas noctes stratum suum rigauit: qui imitatur cõuersionem Manasse, & humilitatem Niniuitarum per quam misericordiam consecuti sunt. Qui imitabatur publicani illius orationem in templo, stantis à longe & percutientis pectus suum: quique nec ausus fuit oculos ad cœlum eleuare. Baptismum autem aqua est, quæ tempore passionis Christi de latere profluxit, nullumque aliud elementum est quod in hoc mundo purget omnia, viuificet cuncta: ideoque cũ baptizamur in Christo, per ipsum renascimur, vt purificati viuificemur. Fons autem origo omnium gloriarum est, cuius septem gradus sunt, tres in descensu, propter tria quibus renunciamus: tres in ascensu, propter tria quæ confitemur: septimus vero is est, qui & quartus, similis filio hominis, extinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. In patre autem & filio & Spiritu sancto salutaris baptismi dona consistunt. Vnde nequaquam baptismi sanctificatur officio, nisi qui sub Trinitatis tingitur sacramento, sicut Dominus ait: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti*, & reliqua. Proinde si omissa qualibet Trinitatis persona baptisma detur, manifeste in regenerationis aqua nil agitur, nisi tota Trinitas inuocetur. Nam Dominus cum à Ioanne baptizaretur, eundem baptismum sub Trinitatis sacramento legitur peregisse, dicente domino: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Pater in voce, filius in corpore, Spiritus sanctus in columbæ probatur venisse specie. Duæ sunt autem pactiones credentium. Prima pactio est qua renunciatur diabolo & pompis eius, & vniuersæ conuersationi illius. Secunda pactio est, qua se in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum credere fatetur. Semel autem nos oportet in Christo lauari, quia Christus semel pro nobis mortuus est. Si enim vnus Deus & fides vna est, necessarium est, vt & vnum baptisma sit: quia & Christi mors vna pro nobis est, in cuius imagine mergimur, per mysterium sacri fontis, vt conspeliamur Christo, morientes huic mundo, & ab iisdem aquis quibus in forma resurrectionis eius emergimur per mysterium, non reuersuri ad corruptionem, sicut & ille minime reuertitur ad mortem. Quod si postea quisque præuentus fuerit in aliquo peccato, non iterum lauacri beneficio, sed pœnitentia expiatur, quæ in similitudine fontis peccata mortificat. Perfectis autem ætate baptismum vel ad purgationem originalis noxæ, vel ad ablutionem actualis peccati proficere credimus: paruulis autem vt ab originali peccato abluantur, quod ab Adam prima natiuitate cõtraxerunt. Qui si priuꝫ ex aqua & Spiritu sancto regenerentur transierint: procul dubio à saluatore nostro Christo alienati sunt, testante Domino. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei.* Quique proinde iidem paruuli alio protestante baptizantur, quia adhuc loqui & credere nesciunt: sicut etiam ægri, muti, vel surdi, quorum vice alius profitetur, vt pro eis dum baptizantur respondeat. Quamuis autem per regenerationem pereat originale peccatum, pœna tamen mortis quæ per præuaricationem mandati introiuit manet in eis, quos à reatu originis purgat baptisma saluatoris. Et hoc proinde, vt homo nouerit pro futuræ beatitudinis spe se regenerationem consequi, non vt à pœna temporalis mortis possit absolui. Illud vero quod nec priuatis nec clericis sine gradu baptizare liceat, nisi tantum sacerdotibus, in Euangelio legimus Apostolis tantum permissum, Iesu post resurrectionem dicente illis. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Et hoc cum dixisset, insufflauit, & ait eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt.* Et in alio loco: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & filij, & Spiritus sancti.* Vnde constat baptisma solis sacerdotibus esse traditum, cuiusque mysterium nec ipsis Diaconibus explere est licitum absque episcopis, vel presbyteris nisi illis procul absentibus vltima languoris cogat necessitas: quod & laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quisquam sine remedio salutari de seculo euocetur. Hæretici autem, si tamen in Patris & Filij & Spiritus sancti attestatione docentur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed sola chrismate & manus impositione purgandi. Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: ideoque nihil interest, hæreticus an fidelis baptizet. Quod sacramentum tam sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur. Habet quidem hæreticus baptismum Christi: sed quia extra vnitatẽ fidei est, nihil ei pdest. At vbi ingressus fuerit, statim baptisma quod habuerat foris ad perniciẽ, incipit illi iam prodesse ad salutem. Quod enim accipit, approbo: sed quia foris accipit, improbo. Dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur: character est enim regis mei baptismus nõ error sacrilegus, corrigo desertorem non muto characterem.

1.Cor.10.

Matth.3.

Act.19.

Ioan.1.

Marc.10.

Psal.6.

2. Parla.33.

Iona 3.

Luc.18.

Dan.3.

Coloss.2.

Matt. vlt.

Matth.3. Luc.3.

Ephes.4. Rom.9.

Ioan.3.

Ioan.20.

Matth.vlt.

Vide Aug. con. Parm. lib.2. c.12.

De Chrismate. CAP. XXV.

CHrismatis vnguentum Moyses in Exodo, iubẽte Domino, composuit, & confudit: quo primi Aaron &

Exod.30.

A

ijs eius in testimonium sacerdotij & sanctitatis perunctí sunt. Deinde quoque & reges eodem chrismate sacrabantur. Vnde & *Christi* nuncupabantur, sicut scriptum est: *Nolite tangere Christos meos.* Eratque eodem tempore in regibus & sacerdotibus tantum mystica vnctio qua Christus figurabatur, vnde & ipsum nomen à chrismate ductum est. Sed postquam Dominus noster, verus rex & sacerdos æternus, à Deo patre cœlesti mystico vnguento est delibutus: iam non soli potifices & reges, sed omnis Ecclesia vnctione chrismatis consecratur, pro eo quod membrum est æterni sacerdotis & regis. Ergo quia genus regale & sacerdotale sumus: ideo post lauacrũ vngimur, vt Christi nomine censeamur.

1. Pet. 2.

B

De manus impositione vel confirmatione.

CAP. XXVI.

Act. 8.

SEd quoniam post baptismum per episcopos datur Spiritus sanctus cum manuum impositione, hoc in Actibus Apostolorum fecisse meminimus Apostolos. Sicenim legitur: *Factum est autem vt dum Apollo esset Corinthi, Paulus peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum: ibique cum inuenisset quosdam discipulos, dixit ad illos. Si Spiritum sanctum accepistis credentes?* At illi dixerunt ad eum. Sed neque si Spiritus sanctus est audiuimus. Ille vero ait. In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt. In Ioannis baptismate. Ait autem Paulus. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ plebem, dicens, in eum qui post eum venturus erat vt crederent, hoc est in Iesum Christum. Quod cum audissent, baptizati sunt in nomine Domini Iesu: & cum imposuisset illis manum Paulus, venit Spiritus sanctus super illos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

C

Act. 8.

Item in alio loco: *Cum audissent qui erant Hierosolymis Apostoli, quia recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad illos Petrum & Ioannem. Qui cum venissent, orauerunt pro eis vt Spiritum sanctum acciperent: nondum enim in illum eorum descenderat, sed tantum baptizati erant in nomine Domini nostri Iesu Christi. Tunc imponebant illis manus, & accipiebant Spiritum sanctum.*

Spiritum autem sanctum accipere possumus, dare autem non possumus: sed vt detur, Deum inuocamus. Hoc autem à quo potissimum fiat, quemadmodum Papa sanctus Innocentius scribit, subiiciam. Dicit enim, non ab alio quam ab episcopo fieri licere: nam presbyteri licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem solis pontificibus deberi, vt vel consignent, vel paracletum Spiritum sanctum tradant, non solum Ecclesiastica consuetudo demonstrat, verum & illa lectio Apostolorum, quæ asserit Petrum & Ioannem esse directos, qui iam baptizatis traderent Spiritũ sanctum. Nam presbyteris (siue extra Episcopum, siue præsente Episcopo baptizant) chrismate baptizatos vngere licet. sed quod ab Episcopo fuerit consecratum: non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur Episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum.

Innocentius 1. Decretum.

Sequentia non habentur in codice impresso Colonie, 1568. cum aliis de eadem materia auctoribus.

D

De suffragijs Ecclesiæ. CAP. XXVII.

SIcut pertinet ad diuinæ iustitiæ seueritatem propter venialia punire homines: ita pertinet ad bonitatem diuinæ misericordiæ eosdem per suffragia eleuare. Prosunt ergo *suffragia* defunctis non ad meritum vitæ æternæ, sed ad solutionem pœnæ, & hoc ad pœnarum mitigationem vel celeriorem liberationem. Sunt autem quatuor modi suffragiorum generales, ad quos omnes alij reducuntur, scilicet, *oratio, ieiunium, eleemosyna, & sacramentum altaris*: quorum numerus sic accipitur, quoniam defunctus à pœna absolui potest duobus modis: scilicet per viam gratiæ, & per viam iustitiæ. Per viam gratiæ cuiusliciter: Primo per intercessionem publicam capitis, quę est in oblatione facti altaris: Secundo per intercessionem quasi priuatam membrorum, scilicet per orationes iustorum. Similiter per viam iustitiæ dupliciter: Primo per modum redemptionis pœnæ scilicet per eleemosynarum largitionem: Secundo per modum solutionis pœnæ, scilicet in ieiuniorum afflictione. Si autem quæritur quando incipiat valere defuncto id quod per se fieri mandauit: dicendum quod opus operans, id est, meritum autoris, statum prosequitur mortuorum, de bonis quæ præcepit fieri pro anima sua. Sed non opus operatum, id est, fructus ipsius operis vsquequo fiant: quia primum valet ex merito absoluto, sed secundum ex merito conditionali.

E

Quorum suffragia prosint.

CAP. XXVIII.

ADhoc quod valeant suffragia, requiritur aliquid ex parte agentis, & aliquid ex parte mortui recipientis. Ex parte agentis, requiritur, quod sit in charitate: & quod intentionem suam dirigat ad illos quibus vult vt opera sua proficiant. Distinguendum est tamen quod suffragia per malum possunt fieri dupliciter: vel per authorem, & sic nõ prosunt nisi forte per accidens, scilicet in quantum per eleemosynas mali hominis excitantur boni pauperes ad orandum pro defunctis: vel vt per ministrum, & hoc dupliciter, quia vel faciens est vt minister publicus Dei & Ecclesiæ, sicut quando sacerdos malus celebrat Missam, vel agit exequias mortuorum: & talia semper prosunt, quia malitia ministri non nocet operi boni authoris, sicut patet in domino iusto dante eleemosynam per malum. Si vero facit ea, vt minister priuatæ personæ, existens tamẽ in charitate siue defuncti, siue alterius esset, talia prosunt: quia opus illud licet sit mortuum quo ad ministrum, non tamen quo ad authorem: Si vero malus minister facit aliqua de mandato eius qui non est in charitate, non prosunt. Aliqui etiam exigitur ex parte accipientis ad hoc vt suffragia prosint illi. Primum est quod ipse sit in charitate. Vnde non valent his qui sunt in inferno: quia sunt à corpore Christi mystico separati. Vnde nulla spiritualis influentia peruenitad eos: sicut influentia corporalis non valet membris à corpore amputatis. Secundum est indigentia. Veruntamen non valent beatis: quia non sunt amplius in via, sed in termino: nec possunt ad altiora ascendere, sed potius econtrario, illorum suffragia prosunt nobis. Vtrumque est in his qui sunt in purgatorio, scilicet charitas & indigentia. Vnde sicut potest homo satisfacere pro altero viuente qui per se non valet, ita potest esse pro defuncto. Nota quod suffragia prosunt defunctis: sed magis & minus pro diuersitate meritorum & mortuorum, vel pro qualitate viuorum qui magis sollicitant pro aliquibus quàm pro aliis. Illa enim suffragia quæ spiritualiter fiunt pro aliquibus, plus valent illis quã aliis, licet etiam aliis quodammodo communicentur. Suffragia vero quæ cõmuniter pro defuncto fiunt quamuis pro modulo suo omnib. prosint: illis tamen amplius, qui dum essent in via magis meruerunt, vt sibi prodessent. Quamuis autem (vt dictum est) suffragia non prosint illis qui sunt in cœlo, nec illis qui sunt in inferno: tamen aliquo modo prosunt. Vnde nota, quod valent illis qui sunt in purgatorio, per modum purgationis. Valent saluatis in cœlo per modum coniunctionis: quia multiplicatio saluandorum augmentat gloriam accidentalem. Valent & damnatis in inferno, per modum diminutionis. Quanto enim plures saluantur per meritum ecclesiæ, tanto pauciores damnabuntur: & ita minor erit pœna per subtractionem consortij illorum. Valent etiam impijs per modum meriti. Quod autem pro paruulis defunctis celebrantur Missæ mortuorum, hoc non fit propter illorum indulgentiam, cum statim euolent ad gloriam, sed propter gratiarum actionem.

F

G

H

IN operibus S. Isidori, anno Christi 1580. Lutetiæ impressis sequebatur libellus de ecclesiasticis dogmatibus: quem nos integrum inter opera D. Augustini repertum sustulimus. Quanquam nec Augustini, nec Isidorieſt, sed Gennadij Massilienſis presbyteri non satis Catholici, eiusq; nomine citatur à multis: vt à S. Thoma. Quodlibeto 12. artic. 10. *A Magistro sententiarum* lib. 2. dist. 8. *ab Walafrido Strabone* lib. de rebus Ecclesiasticis, cap. 20. *propterea hunc libellum Louanienſes reiecerunt in appendicem tomi tertij D. Augustini, cum antidoto.*

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI EPISTOLA.

Quod Episcopi & cæterorum sit officium in Ecclesia.

LVDIFREDO CORDVBENSI EPISCOPO S.

DIlectis sanctitatis tuæ literis gauisus sum, quod optatam salutem tuam earum relatu cognoui. De his autem quæ in consequentibus insinuare eloquij tui sermo studuit, gratias ago Deo, quod solicitudinem officij pastoralis impendis: qualiterque ecclesiastica officia ordinentur, perquiris. Et licet omnia prudentiæ tuæ sint cognita, tamen quia affectu fraterno me consulis, ex parte qua valeo, expediari: & de omnib. ecclesiæ gradibus quid ad quemq; pertineat, eloquar. *Ad Ostiarium* namq; pertinet claues ecclesiæ, vt claudat & aperiat templum Dei, & omnia quæ sunt intus extraque custodiat: fideles recipiat, excommunicatos & infideles excipiat. *Ad Exorcistam* pertinet exorcismos memoriter petinere, manusque super energumenos & catechumenos in exorcizando imponere. *Ad Acolythum* pertinet præparatio luminariorum in sacratio: ipse cereum portat: ipse suggesta pro Eucharistia subdiaconis præparat. *Ad Psalmistam* pertinet officium stia calicis canendi, scilicet dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, & quicquid pertinet ad canendi peritiam. *Ad Lectorem* pertinet lectiones pronunciare: & ea quæ prophetæ vaticinarint, populis prædicare. *Ad Subdiaconum* pertinet calicem & patenam ad altare Christi deferre, & leuitis tradere, eisque ministrare: vrceolum quoque & aquam, manile, & manutergium tenere episcopo: presbyteris & Leuitis pro lauandis ante altare manibus aquam præbere. *Ad Diaconum* pertinet assistere sacerdotibus, & ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi: in baptismo, scilicet in chrismate, & patena, & calice: oblationes quoque inferre & disponere in altari: componere etiam mensam domini, atq; vestire, crucem ferre, & prædicare euangelium & Apostolum. Nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconis nouum prædicare præceptum est: ad ipsum quoque pertinet officium precum, & recitatio nominum. ipse præmonet aures habere ad Deum, ipse hortatur clamare, ipse donat pacem & ipse annunciat. *Ad Presbyterum* pertinet sacramentum corporis & sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, & benedicere dona Dei. *Ad episcopum* pertinet basilicarum consecratio, vnctio altaris, & confectio chrismatis: ipse prædicta officia & ordines ecclesiasticos distribuit, ipse sacras virgines benedicit: & dum præcesserit vnusquisque in singulis, ipse tamen est præordinator in cunctis. Hi sunt ordines & ministeria clericorum: quæ tamen auctoritate pontificali in Archidiaconi cura & Primicerij ac Thesaurarij solicitudine diuiduntur.

Dist. 25. presbiter. & duo part. 6. cap. 20.

Archidiaconus enim imperat Subdiaconis & Leuitis, ad quem ista pertinent ministeria: ordinatio vestiendi altaris à leuitis, cura incensi, & sactificij necessaria solicitudo: quis leuitarum apostolum & euangelium legat, quis preces dicat, seu responsoria in dominicis diebus aut solennitatibus decantet? Solicitudo quoque parœciarum & ordinatio, & iurgia ad eiusdem pertinent curam: pro reparandis diœcesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti: ipse inquirit parœcias cum iussione episcopi, & ornamenta, vel res basilicarum, & parœciarum gesta, & libertatum ecclesiasticarum episcopo idem refert. Collectam pecuniam de communione ipse accipit, & episcopo defert, & clericis propriis partes idem distribuit. Ab Archidiacono nunciantur episcopo excessus diaconorum. Ipse denunciat sacerdoti in sacratio ieiuniorum dies atque solennitatum, & ab ipso publice in ecclesia prædicantur. Quando vero Archidiaconus absens est, vicem eius Diaconus sequens adimplet.

Archipresbyter vero se esse sub Archidiacono, eiusque præceptis sicut episcopi sui, sciat obedire: & quod specialiter ad eius ministerium pertinet, super omnes presbyteros in ordine positos curam agere, & assidue in ecclesia stare: & quando episcopi sui absentia contigerit, ipse vice eius missarum solennia celebret, & collectas dicat, vel cui ipse iniunxerit.

Ad primicerium pertinent acolythi, exorcistæ, psalmistæ, atque lectores: signum quoque dandum pro officio clericorum, pro vitæ honestate: & officium cantandi, & peragendi solicite lectiones, psalmum, laudes, Responsoria officiorum quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque & modus canendi in choro pro solennitate & tempore: ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Si quid etiam necessarium est pro reparatione basilicarum quæ sunt in vrbe, ipse denunciat sacerdoti. Epistolas episcopi pro diebus ieiuniorum parœcianis per ostiarios ipse dirigat. Clericos quos delinquere cognoscit, ipse distringat: quos vero emendare non valet, eorum excessus ad agnitionem episcopi deferat. Basilicanos ipse constituat, & matriculam ipse disponat. Quando autem primicerius absens est, ea quæ dicta sunt, ipse exquirat, qui ei aut lege est proximus aut eruditione.

Ad Thesaurarium pertinet ostiarij basilicarum ordinatio, incensi præparatio, cura chrismatis conficiendi, cura baptisterij ordinandi, præparatio luminariorum in Sacratio & in sacrificiis.

* *
*

SANCTI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI,

Sententiarum.

Libri Tres diligentia Garciæ Loaisæ emendati, & notis illustrati.

LIBER PRIMVS.

Quod Deus summus & incommutabilis sit.

CAP. I.

SVMMVM bonum Deus est, quia incommutabilis est, & corrumpi omnino non potest. Creatura vero bonum, sed non summum est; quia mutabilis est: & dum sit quidem bonum, non tamen esse potest & summum.

Quid est Dei immortalitas, nisi eius incommutabilitas? Nam & Angeli, & animæ immortales sunt, sed immutabiles non sunt: Idcoque Deus solus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis est. Nam anima moritur, dum deserente Deo de bono in malum mutatur: *sic & Angelus est mutatus, dum deserto Deo est lapsus.

Quod materiam habet, vnde existat, mutabile est: quia de informi ad formam transit. Quod vero non habet materiam, immutabile est, sicut Deus vtriq; est. Itaq; bene, ac subsistantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incommutabilitas, * inde & merito cunctæ præponitur creaturæ.

Opus non cōsilium apud Deum credimus mutari: nec variari eum, quia per varia tempora diuersa præcipit; sed manens idem incommutabilis, & æternus, quid cuique congruum esset tempori, * ab ipsa æternitate in eius manet dispositione consilij.

Non vsu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem eius, atq; aliud magnitudinem ipsius debemus: sicut aliud est homo, aliud pulchritudo eius; quia desistente pulchritudine homo manet. Ac per hoc quia ita intelligit Deum, corporeum esse credit: dum pulchritudo, & magnitudo Dei ipse Deus sit.

Ideo Deus dicitur simplex, siue non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, & aliud quod nō in ipso est. * Inordinate dici, seu conferri vitiis ea, quæ ordinata sunt in Deo, patet: vtpote simplicitas, quæ aliquando dicitur pro stultitia, & non est in Deo. Apud Deum vero summa simplicitas est. Iuxta hanc regulam, & cætera æstimanda sunt.

Quod immensus & omnipotens sit Deus.

CAP. II.

NOn ideo cœlum, & terram implet Deus, vt contineant eum; sed vt ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus implet omnia, sed cum sit idem vnus, vbique tamen est totus. *Nec ita putandus est esse in omnibus Deus, vt vnaquæque res pro magnitudine portionis suæ capiat eum, id est, maxima maius, & minima minus: dum sit potius ipse totus in omnibus, siue omnia in ipso.

Omnipotentia diuinæ maiestatis cuncta potestatis suæ immensitate concludit, nec euadendi potentiam eius quispiam aditum inuenire poterit, quia ille omnia circumquaque constringit. Cuncta enim intra diuini iudicij * potentiam coarctantur, siue quæ continenda sunt, vt salua sint, siue quæ amputanda sunt, vt pereant. Nullatenus ergo dicimus posse effugere Deum quempiam: Qui enim eum non habet placatum, nequaquam euadet iratum,

Immensitas diuinæ magnitudinis ista est, vt intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum: extra omnia, sed non exclusum: Et ideo interiorem, vt omnia contineat: ideo exteriorem, vt * incircumscripta magnitudinis suæ immensitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator; per id vero quod interior, gubernare omnia demonstratur. Ac nec ea, quæ creata sunt, sine Deo essent, Deus intra omnia est: Verum ne extra Deum essent, Deus exterior est, vt omnia concludantur ab eo.

De consummatione alicuius facti dicitur perfectio: Deus autem qui non est factus, quomodo est perfectus? sed hunc sermonem de vsu nostro sumit humana inopia, sicut & reliqua verba: quatenus id quod ineffabile est, vtcunque dici possit: quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit.

Dum localis non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat Sanctis, de loco in locum prædicatur ab eis. Nam Deus qui nec loco mouetur, nec tempore, in seruis tamē suis & tempore, & loco mouetur, quoties ab eisdem localiter prædicatur.

*Dum de Deo nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, nec secundum situm, nec secundum habitum, aut motum aliquid digne dicatur, ineſt tamen ei quodammodo latitudo charitatis, qua nos & ab errore colligit & continet in veritate. Ineſt ei & longitudo, qua nos longanimiter malos portat, donec emendatos patriæ futuræ restituat. Ineſt ei & altitudo, per quam omnem sensum suæ scientiæ immensitate exuperat. Ineſt ei & profundum, quo damnandos * infernis * iuxta æquitatem disponens, prædestinat.

Quod inuisibilis sit Deus.

CAP. III.

CVM de Deo loquens scriptura plerunque dicit: *Ecce Deus*: non quasi visibilem ostendit, sed vbiq; esse præsentem significat. Per id quod dicit: Ecce Dominus; vel quod magnitudinem diuinitatis eius nullus sensus possit attingere, etiam nec angelicus: quamuis vsque ad patrilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, & ad contemplandum Deum * indefessa cōsurgat: videre tamen eius essentiam plene non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire; secundum Apostolum, qui ait: *Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum*, vt subaudias etiam, Angelorum. Sola enim Trinitas sibi integre nota est, & humanitas à Christo suscepta, * quę tertia est in Trinitate persona.

Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur, Opus vero eius, quod vtique æquari ei non potest, atque iudicia à nullo penitus sciuntur. Dei secreta iudicia non posse sensu penetrari vel angelico, vel humano constat: & ideo quia occulta, & iusta sunt, tantundem venerari ea opus est, & timere

non

A

B

Aug. lib. de fide ad Petr. c. 3. & in Enchir. ad Laurent. cap. 11.

Ex D. Greg. li. Mor. 18. c. 17.

sic & Angelus dū deseritur Deo est lapsus Aug. li. 8 super Gen. ad lit. c. 20.

vnde.

C

Ex Greg. li. 16. Mor. cap. 4.

ab ipsa æternitate.

D. Greg. li. 18. Mor. c. 28. & Aug. li. 6. de Trinit. c. 6. & li 5. c. 6.

ordinate.

D

Ierem. 25.

Non. Aug. li. de fide ad Petr. c. 3. & super Gen. ad lit. Ad Ephes. c. 4. Greg. lib. Mor. 16. c. 2 Aug. lib. de ciuit. Dei cap. 1.

Omnipotentiam.

E

F

Aug. li. de verbis Dñi. de cōtemp. sæcul. c. 1. Ex Aug. ad verbum in spec. c. 23. Greg. li. 2. Mor. c. 16.

in arcum scriptæ.

Aug. de spec. cul. c. 7.

Aug. li. de cognitio. vera vitæ. c. 29. Aug. in epist ad Hieron. de origine animæ.

Cum Aug. ad verbum li. de spec. C. 12. Greg. lib. Mor. 10. c. 7. Ad Ephes. cap. 3.

inferius.

iusta æquitate.

Dum. Gregor. 27 Mor. c. 4.

in diuersa cōsurgat.

Ad Phil. 4.

Forte, qui, vel quę humanitas, vt pro homine sumatur. Gregor. lib. Mor. 5. c. 20 & li. Mor. 27. c. 2. Gregor. lib. dialog. 2. cap 15.

non discutere aut inquirere, secundum Apostolum, qui ait: *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit.*

Quod ex creaturæ pulchritudine agnoscatur creator.

Cap. IV.

Ex Greg. lib. Moral. 26.c.8. componitur.

SÆpe ad incorpoream creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo * comparatur, vt magna considerentur ex paruis, & ex visibilibus inuisibilia æstimentur, atque ex pulchritudine factorum effector operum agnoscatur; non tamen paritate consimili, sed ex quadam subdita, & creata specie boni.

Sicut ars. * Sicut opus, vel ars in artificem retorquet laudem, ita rerum creator per creaturam suam laudatur; & quando sit excellentior, ex ipsa operis conditione monstratur. Ex pulchritudine circumscriptæ creaturæ pulchritudinem suam, quæ circumscribi nequit, facit Deus intelligi: vt ipsis vestigijs reuertatur homo ad Deum, quibus auersus est; vt quia per amorem pulchritudinis creaturæ, à creatoris forma se abstulit, rursum per creaturæ decorem ad creatoris reuertatur pulchritudinem. Quibusdam gradibus intelligentiæ per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem; id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; à sensibilibus surgens ad rationabilia à rationabilibus surgens ad creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum irrationabilia, & insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deum laudamus. Sed id eo dicuntur laudare & ipsa, quia eandem laudem earum parturit causa.

B

Augustin. Psal. 144.

Quod ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur.

Cap. V.

C

Gregor. lib. 20. Moral. c.23. Aug. lib. quæst. ad Simplic. q.2.

NOstro *Zelare* Deus dicitur, vel *dolere*. Horum enim motuum apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita est præcipitanda mentis sententia, vt credamus posse Deo furoris, vel mutationis * accedere perturbationem; sed ipsam æquitatem iustitiæ, qua reos punit, * iracundiam sacra lectio nominauit: quoniam quod iudicantis æquum est, furor est, & indignatio patientis. Ita ergo intelligere opus est & alias passiones, quas de affectione humana ducit scriptura ad Deum; vt & iuxta se incommutabilis sit credendus, & tamen pro causarum effectibus, vt facilius intelligatur, nostræ locutionis, & mutabilitatis genere appelletur.

decidere. iram.

consuluit. Ex Aug. in Spec. c 12.

Tam clementer Deus humanæ infirmitati * consuluit, vt quia eum, sicut est, non possumus agnoscere, nostræ locutionis moræ se ipsum nobis insinuet. Vnde & membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, & passionum indigna dici de se voluit: quatenus ad sua, per nostra nos traheret, & dum condescendit nobis, consurgeremus ei.

D

Titul* hic in veterib. m.ſſ. omittitur, ſicut & ſequentis capitis, duoq; hæc capita cũ ſuperiori connectũtur.

Quod ex rerum inferiorum similitudine, & humanis motibus figuratur Deus.

Cap. VI.

Ex Aug. de Spec. c.22.

MVltis modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit: quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Plerumque de corporibus ad Deum sumuntur qualitatum species, quæ tamen in Deo non sunt: quia in propria natura incorporeus est, & incircumscriptus, sed pro efficientijs causarum in ipso species scribuntur; vt quia omnia videt, dicatur *oculus*: & propter quod audit omnia, dicatur *auris*: pro eo autem quod auertitur, *ambulat*: pro eo quod expectat, *stat*. Sic & in cæteris horum similibus ab humanis motibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est *obliuiscens*, & *memorans*. Hinc est, quod Propheta dicit *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*. non quod * Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Et alibi simili figura & *vermis*, & *scarabeus* intelligitur. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur: * qui vsque ad nostratum passionum seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Nam & Christus *agnus*, non pro natura, sed pro innocentia; & *leo*, pro fortitudine, non pro natura: & *serpens*, pro morte, & sapientia, non pro natura scribitur. Nam & in Prophera plaustri portantis fœnum species ducitur ad Deum. Et hæc omnia ideo per figuram Christus, quia nihil est eorum ad proprietatem substantiæ eius. *

Greg. lib. 32 cap. 6.

Quod non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum: neque pro substantiæ proprietate sed pro efficientijs causarum, verum species in ipso describuntur.

Cap. VII.

FAlluntur quidam stultorum, dum legunt, *ad imaginem Dei factum esse hominem*: arbitrantes Deum esse corporeum, dum non caro, * id est, corpus, sed anima, * id est, spiritus Dei imaginem habet. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit: quia mentem, non carnem ad similitudinem suam creauit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, & dum non inueneris, hoc est Deus.

Facies Dei in scripturis * sanctis, non caro, sed diuina cognitio intelligitur; ea quidem ratione, qua per faciem conspectum quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: *Ostende nobis faciem tuam*; ac si dicatur: da nobis cognitionem tuam.

Os Dei vnigenitus eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus illa, & illa lingua: * ita & pro verbo, os Dei ponitur: quia mos est; verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit, per id quod efficitur, nominatur, bene os pro verbo ponis; sicut linguam pro verbis; sicut manus pro literis.

Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum vero omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis præsentabitur; vt ipsam speciem contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur: & hoc est, quod per speculum videri Deus dicitur. Sic & cætera.

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.

Cap. VIII.

Ex Aug. in dialog. ad Oros. & Greg. lib. 20 Mora. c.23 dicitur.

OMnia tempora præcedit diuina æternitas: nec in Deo præteritum præsens, futurumue aliquod * creditur: sed omnia præsentia in eo dicuntur, quia æternitate sua cuncta complectitur: Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum * ascribantur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non essent tempus, sed essent æternitas: nec mutarentur tempora, sed starent.

Præsens, præteritum, & futurum nostrum est habere, non Dei. verbi causa dicimus pro præsenti, teneo codicem; pro præterito, tenui; pro futuro tenebo. Vniuersitatem vero Deus tenet: & pro tenuit, & tenebit, tenet dicitur.

Sed nec * ipsorum Angelorum discessio, accessioue est temporum. Nam duas esse in creaturis res, * quibus vicissitudo temporum non valet, * Angelis scilicet, propter quod incõmutabili inhærent creatori, siue * materiæ illi informi, priusquam ex ea omnia ista, quæ temporaliter iam voluuntur, formarentur, nec * ipsi vtique

ipſis Angelis. quarum. Angelos. materiam illam informem. ipſis.

valebat

valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quæ * super cœlos sunt; sed ad eas, quæ sub cœlo sunt, * pertinere cognoscitur. Non enim Angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub cœlo versamur, in hoc infirmo mundo.

A supra. pertinet, deestque cognoscitur, inquibusdã m.ss.

De temporibus.

CAP. IX.

NVlla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est: quia dum sit ipsum tempus creatura, * in principio cum mundo factum esse credendum est. Ideo ergo principium dicitur, quod ex ipso cœpit rerum vniuersarum exordium.

Ex Augusti. lib. 1. super Genes. ad lit. c. 5. tamen mundi

Nullum spatium corporaliter habent tempora, quia ante abscedunt pene, quam veniat. Ideoque in rebus nullus status est temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni, vnum tempus est: nec vnus annus, est vnum tempus: nec vnus mensis, vnum est tempus: nec dies, nec hora: quia dum hæc omnia particulis accedunt suis, & decedunt, quo modo vnum dicendum est, quod non simul est?

B

Vtrum sit præteritum, futurumve tempus, sicut præsens, & si est, scire oportet qualiter, aut vbi est: sed aduerte * cuncta & futura & præterita, & præsentia in animo * potius requirenda.

Augustin. lib. confess. 11. c. 10. quod cuncta sunt potius req.

Tria ista præterita, præsentia, & futura in animo tantum inueniri constat: præterita reminiscendo, præsentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur aduenientia, intuemur præsentia, recolimus transeuntia. Hæc non ita in Deo sunt, cui simul omnia adsunt.

De mundo.

CAP. X.

MVndus ex rebus visibilibus, sed tamen inuestigabilibus constat. Homo autem ex rerum vniuersitate compositus, quasi alter in breui quodam modo creatus est mundus. Ratio mundi de vno considerandi est homine. Nam sicut per dimensiones ætatum ad finem homo vergit: ita & mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit: quia vnde homo, atque mundus crescere videtur, inde vterque minuitur.

C

Augustin. de Ciuit. Dei li. 11. c. 6. & lib. 5. super Genes. c. 5.

Frustra dicitur per tanta retro tempora Deo vocanti nouam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in sito æterno maneret consilio huius mundi constructio: nec tempus ante principium, sed æternitas fuit. Tempus vero à substitutione creaturæ, non creatura cœpit à tempore.

Augusti. li. 3. contra Maxim. c. 2. iam non

Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequam cœlos faceret? Cur noua voluntas in Deo, vt mundum condoret, orta est? Sed noua voluntas in Deo exorta non est; quia & si in re mundus * non erat, in æterna tamen ratione, & consilio semper erat.

Augusti. lib. de Gen. contra Manich. c. 2.

Dicunt quidam: Quid subito voluit Deus facere mundum, quem ante non fecit? voluntatẽ Dei immutari arbitrantes, qui aliquando voluit, & aliquando nõ voluit. Quibus respondendum est. Voluntas Dei Deus est; quia non ipse aliud est, aliud voluntas eius; sed hoc est illi velle quod ipse est: & quod ipse est, vtique æternum, & incommutabile est. Hæc est ergo voluntas eius.

D

Augusti. lib. 12. confess. c. 29. & lib. 1. super Gene ad lit. c. 14.

Materies ex qua formatus est mundus, origine non tempore res à se factas præcessit, vt sonus cantum. Prior enim est sonus cantu; quia simultas cantilenæ ad sonum vocis, non sonus pertinet ad suauitatem: ac per hoc vtrumque simul sunt, sed ille, ad quem pertinet cantus, prior est, idest, sonus.

Genes. 1.

Materia, ex qua cœlum, terraque formata est, ideo informis vocata est, quia nondum ex ea formata erant, quæ formari restabant; verum ipsa materia ex nihilo facta erat.

Aliud est aliquid fieri posse, aliud fieri necesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inseruit: fieri autem posse est, quod extra cursum inditum * naturarum, creator: vt faceret, quando voluit, sibi reseruauit.

E natura.

Non ex hoc substantiam habere credendæ sunt tenebræ: quia dicit Dominus per Prophetam: *Ego dominus formans lucem, & creans tenebras*: sed quia Angelica natura, quæ non est præuaricata, lux dicitur; illa autem quæ præuaricata est, tenebratum nomine nuncupatur. Vnde & in principio, lux à tenebris diuiditur. Sed quia & hos, & illos Deus creauit, * ideo dicitur: *Formans lucem, & creans tenebras.* Verumtamen bonos Angelos non tantum creans, sed etiam formans; malos vero tantum creans, non formans. Hoc & de hominibus bonis, malisque accipiendum est.

Ex Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. Esai. 45. Augusti. lib. de Gene. ad lit. c. 3. inde Esai. 45.

Post annumeratam cæli terræque creaturam, ideo nominatur in Genesi spiritus Sanctus vt quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur: quorum creator Spiritus Sanctus superferri diceretur. Quod & Apostolus indicat, dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

Gen. c. 10. Ad Ephes. 1.

Ideo superferri aquis Sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistentes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

F

Vnaquæque natura suo pondere nititur. Ignis autem & oleum merito superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri vniuersæ creaturæ Spiritus Sanctus probatur.

Ex Augusti. lib. 3. confess. c. 9. August. ibid.

Dies ptior factus Angeli sunt, quorum propter vnitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est vnus; & iccirco ipse repetitur semper in executione creaturæ, * Qui dies, hoc est natura Angelorum, quando creaturam ipsam contemplabatur, quodam modo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturæ contuitu, sed laudem eius ad Deum referens, * eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuo mane fiebat. Si vero permaneret neglecto creatore in creaturæ aspectu iam non vespera, sed nox vtique fieret.

August. lib. 3. super Gen. c. 55. & Eucherius. Gen 1. Quia eandem.

Dum se creatura melius in Deo, quam in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quæ maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio vero sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longe inferior est, vespera nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, vt se plenius nosse potuisset, ad Deum se referebat creatura, in quo se diem agnoscendo melius fieret.

Augusti. l. 11. de ciuit. Dei. c. 9. & li. 4. super Gen. ad lit. G

Non sic quemadmodum nos transitorie dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit: *Fiat cœlum* in principio. Illud enim sempiterne in verbo vnico dictum est. Si transitorie dictum est à Deo, fiat, erat vtique creatura aliqua vnde iam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret, fiat: nulla extitit creatura, ipsum fiat, quod dictum est, in æternitate verbi, non in vocis sono enunciatum est.

Genes. 1.

Augusti. lib. 2. de Gẽ. ad lit. c. 2. & 9.

Non septies à Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfecte ab illo est visa: sed dum nos singula videntes laudamus * fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: *Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.* Proinde sicut ipse & per nos loquitur, ita videt, & laudat per nos: sed per se perenniter, ac sempiterne, videt per nos vero temporaliter.

Augusti. lib. de Gen. contra Manicha. c. 8. est. Matth. 10.

H

Attende vniuersaliter creaturam in principio valde bonam vocari, singulariter vero tantum bonam: quia & membra corporis, cum sint singula bona, maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valde bonum corpus efficiunt.

Ex Augusti. super Genes. 4. ad lit. c. 24.

Decor elementorum omnium in pulchro, & apto consistit, sed pulchrum est, quod per se ipsum est pulchrum; vt homo ex anima, & membris omnibus constans. Aptum vero est, vt vestimentum, & victus. Ideoque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento, & victui est homo necessarius, sed ista homini. ideo autem illa apta, quia non sibi sicut homo, pulcha, aut ad se, sed ad aliud, idest, ad hominem accommodata, non sibimet necessaria. Hoc & de cæteris elementorum naturis dicendum est.

Cuncta

A

Cuncta quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites imminensa.

Vnde malum.

Cap. XI.

Ioan. 1. MAlum à Diabolo non est creatum, sed inuentum, ideo ni hil est malum, quia sine Deo factum est nihil: Deus autem malum non fecit, Non quia alicubi, aut aliquando erat malum, vnde fieret Diabolus malus; sed quia vitio suo dum esset Angelus bonus, superbiendo* factus est malus: & ideo recte dicitur ab eo inuentum malum.

effectus.

Nullam esse creaturam malam constat, quia natura omnis aut incommutabilis est, vt Deus: aut commutabilis est, vt creatura. Malum vero ideo natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cum discedit, natura manet, & malum, quod inerat, nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse; quod nihil, quod naturale est, nocet.

B

Ex Aug. lib. de natura boni.

Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ: quæ in tantum testatur eam esse bonam, vt illam Deus pro malo non relinquat inultam.

Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à Diabolo fuisse creata, vnde & ab ipsis duæ naturæ, bona, & mala putantur, sed vitia natura non sunt; & dum vere à Diabolo sint, non tamen creata sunt.

Augustin. in Enchi. c. 11.

Quum ob causam permiserit Deus mala aboriri statim, nisi vt ex contrarijs malis bonæ naturæ decor emineret? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus *antitheton* Græce dicitur, quod latine *oppositum*, vel *contra positum* nominatur, & fit pulchra* locutio, quando mox contraria* prosperis proferuntur. Ita & in rebus permixtum est malum, vt naturæ bonum ad comparationem excelleret mali.

locutio. positis torte.

Genes. 1. Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando & ipsa, quæ in creaturis videntur esse pœnalia, si bene vtantur, & bona & prospera sunt, si male vtantur, nocent. Ita ergo * pensanda est creatura ex nostro vsu non bona; nam ex sua natura valde bona.

C

prependendæ. demes.

Si radas supercilium hominis, paruam rem * demis, sed totius corporis ingeris fœditatem: Ita & in vniuersitate creatura est; si extremum vermiculum natura malum dixeris, vniuersæ creaturæ iniuriam facis.

Cuncta mala per peccatum primi hominis, pro pœna sunt translata in vniuersum genus humanum: Proinde quæcunque videntur mala, partim nobis fatuunt origine partim culpa.

Greg. lib. super. 4. Reg. cap. 3. imputari.

Mala dicunt multa in creaturis peruersi, vt ignem, quia vrit; vt ferrum, quia occidit, vt feram, quia mordet: sed commoda ipsorum non intendens homo accusat in illis, quod sibi debet potius * imputare: cuius pro peccato ista effecta sunt noxia, quę illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subiecta. Nostro vitio, non suâ natura nobis mala sunt ea, quæ nobis nocent. Nam lux, * cum sit bona, infirmis oculis noxia est: & tunc oculorum vitium, non lucis est, sic & cætera.

dum.

D

Ex Gregor. lib. Moral. 6. cap. 5. Sapient. 5. Sapien. 16.

Cum creaturarum stimulis, & elementorum aduersitatibus homo verberatur, peccati hoc exigit pœna, vt Deo superbiens homo, ea quæ infra ipsum sunt, patiatur aduersa. Vnde & in *Sapientia* legitur pro Deo: *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos.* Merito ergo peccatorum hoc actum est, vt naturaliter prospera mutentur homini in aduersa. Vnde & Salomon dicit Creatura exardescit in tormentum, aduersus iniustos, & leuior est ad benefaciendum his, qui in Deo confidunt.

Non erit caro subiecta animæ, nec vitium rationi, si animus nō est subditus conditori. Tunc autem recte subijciuntur nobis omnia, quæ sub nobis sunt; si nos subijcimur ei, à quo nobis illa subiecta sunt: Nam & quæ videntur subiecta esse ei, qui Deo subiectus non est; ille potius subijcitur eis, qui suam voluntatem subiugat amori eorum, quæ sibi esse subiecta existimat.

E

De Angelis.

Cap. XII.

Ex Greg. hom. 34. in Euang. ANgelorum nomen officij est, non naturæ: Nam secundum naturam spiritus nuncupantur. Quando enim de cœlis ad annunciandum hominibus mittuntur, ex ipsa annunciatione *Angeli* nominantur: natura enim spiritus sunt. Tunc autem Angeli vocantur, quando mittuntur.

Gregor. lib. Moral. 5. c. 29. & lib. 15. cap. 4. Claritas.

Natura Angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura: sed facit eos incorruptos * charitas sempiterna: Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles Angelos: Nam si natura incōmutabiles essent, Diabolus non vtique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturę suffragatur in illis contemplatio creatoris: inde & priuatus est apostata Angelus; dum fortitudinem suam, non à Deo, sed à se voluit custodiri.

F

Ex D. Aug. Genes. l. ecclesi. 1.

Ante omnem creaturam Angeli facti sunt, dum dictum est: *Fiat lux*: De ipsis enim dicit scriptura: *Prior omnium creata est sapientia.* Lux enim dicuntur participando luci æternæ. *Sapientia* enim dicuntur * ingenitæ inhærendo sapientiæ. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen finit eos contemplatio mutari diuina.

genitæ.

Ante omnem * creaturam mundi creati sunt Angeli: & ante omnem creationem Angelorum Diabolus conditus est; sicut scriptum est: *Ipse est principium viarum Dei.* Vnde & ad comparationem Angelorum Archangelus appellatus est. Primus enim creatus extitit ordinis prælatione, non temporis quantitate.

creationē *Gregor. lib. Moral. 32. c. 12. lib. 40. Ex Gregor. ibid.*

Primatum habuisse inter Angelos Diabolum, constat excellentia prælationis, ex qua fiducia cecidit. ita vt sine reparatione laberetur. Cuius prælationis excellentiam Propheta his verbis * enunciat: *Cedri non fecerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi: quoniam speciosiorem fecit eum Deus.*

adnuncia: *Ezech. 31.*

Ex Greg. ibid.

Distat conditio angelica à conditione hominis: homo enim ad Dei similitudinem conditus est; Archangelus vero qui lapsus est, *Signaculum Dei similitudinis* appellatus est; testante Domino per Ezechielem: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in delitijs paradisi Dei fuisti.* Quando enim subtilior est eius natura, tanto plenius extitit ad similitudinem diuinæ * veritatis expressa.

G

Ezech. 28.

Prius de cælo cecidisse Diabolum creditur, quam homo conderetur. Nam mox vt factus est, in superbiam erupit; & præcipitatus est de cœlo. Nam iuxta veritatis testimonium ab initio mendax fuit, & in veritate non stetit; quia statim vt factus est, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, sed non stando confestim à veritate est lapsus.

Sic in omnibus M. S. antea virtutis. *Augustin. 11. de Gen. ad Literam. Ioan 8. ibi Augustin.*

Vno superbiæ lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, & homo cecidit, & Diabolus; sed homo reuersus ad pœnitentiam Deo se inferiorem esse * cognouit; Diabolus vero non solum * hoc contentus, quod se Deo æqualem existimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se * fecit; secundum Apostoli dictum, qui ait de Antichristo *qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.*

cognouit. in hoc. H

dicit. 2. Thess. 2.

Diabolus ideo non petit veniam, quia non compungitur ad pœnitentiam: membra vero eius per hypocrisim deprecantur, quod tamen pro mala conscientia adipisci non merentur.

Discat humana miseria, quod ea causa citius prouocetur Deus præstare veniam, dum infirmo compatitur homini; quia ipse homo traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc est, ex carne, qua inclusa anima detinetur.

Gregor. lib. Moral. 22. cap. 5.

Apostatæ vero Angeli ideo veniam non habent, quia carnalis fragilitatis, nulla infirmitate grauati sunt, vt peccarent, homines autem post peccatum idcirco reuertūtur

Gregor. lib. Moral. 4. cap. 11.

ad veniam

ad veniam, *quia ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis: ideoque pro infirma carnis conditione, reditus patet homini ad salutem: sicut & * Psalmista dicit: *ipse scit figmentum nostrum. Memento Domine, quod terra sumus.* Et iterum: *Memorare*, inquit, *quæ mea substantia.*

Postquam apostatæ Angeli ceciderunt, cæteri perseverantia æternæ beatitudinis solidati sunt: vnde & post cæli creationem in principio repetitur: *Fiat firmamentum, & vocatum est firmamentum cælum.* Nimirum ostendens quod post Angelorum ruinam, hi qui permanserunt, firmitatem meruerunt æternæ perseverantiæ, & beatitudinis, quam antea minus acceperant. Vnde oportet agnosci, quod malorum iniquitas Sanctorum seruiat * vtilitati; Quia vnde mali corruunt, inde boni proficiunt.

Bonorum Angelorum numerus, qui post ruinam Angelorum malorum est diminutus, ex numero electorum hominum * supplebitur: qui numerus soli Deo est cognitus.

Inter Angelos distantia potestatum est, & pro graduum dignitate ministeria eisdem sunt distributa, aliique alijs præferuntur, tam culmine potestatis, quam scientia virtutis: subministrant igitur alij aliorum præceptis, atque obediunt iussis. Vnde & ad Prophetam Zachariam Angelus Angelum mittit, & quæcunque annunciare debeat, * præcipit.

Nouem esse distinctiones, vel *ordines Angelorum*; sacræ scripturæ testantur, id est, *Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Potestates, Cherubin, & Seraphin.* Horum ordinum numerum etiam Ezechiel Propheta * describit, sub totidem nominibus lapidum, cum de primatu apostatæ Angeli loquereretur, *Omnis*, inquit, *lapis pretiosus operimentum tuum; sardius, topazius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, beryllus, saphyrus & carbunculus, & smaragdus.* Quo numero lapidum ipsi ordines designati sunt Angelorum, quos apostata Angelus ante lapsum, quasi in vestimento ornamenti sui affixos habuit: ad quorum comparationem, dum se clariorem cunctis aspexit, confestim intumuit, & cor suum ad superbiam eleuauit.

Angeli semper in Deo gaudent, non in se: malus vero ideo est diabolus, quia non quæ Dei, sed quæ sua sunt, requisiuit. Nulla autem maior iniquitas, quam non in Deo, sed in se velle quempiam gloriari.

Angeli in verbo Dei cognoscunt omnia, antequam in re fiant: & quæ apud homines adhuc futura sunt, Angeli iam reuelante Deo, nouerunt; præuaricatores Angeli etiã sanctitate amissa, non tamen amiserunt viuacem creaturę Angelicæ sensum: Triplici enim modo præscientiæ acumine vigent; * scilicet, subtilitate naturę, experientia temporum, reuelatione superiorum potestatum.

Quoties Deus quocunque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatæ Angeli mittuntur: qui tamen diuina potestate coercentur, ne tantum noceant, quantum cupiunt. Boni * autem Angeli ad ministerium salutis humanæ deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant * omnia iussu Dei, testante Apostolo: *Nonne omnes*, inquit, *sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.*

Angeli corpora, in quibus hominibus apparent, de superno aere sumunt, solidamque speciem ex cælesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestius demonstrentur:

Singulæ gentes præpositos Angelos habere creditur, quod ostenditur testimonio Angeli Danieli loquentis: *Ego* (inquit) *veni, vt * enunciarem tibi: sed princeps regni Persarum restitit mihi.* Et postalia: *Non est, qui me adiuuet, nisi Michael princeps * vester.*

Item omnes homines Angelos habere probatur, loquente Domino in Euangelio: *Amen dico vobis, quia Angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.* Vnde & Petrus in Act. Apost. cum pulsaret ianuam, dixerunt intus Apostoli: *Non est Petrus, sed Angelus eius est.*

Si Deum Angeli contuentur, & vident, cur Petrus Apostolus dixit: *In quem desiderant Angeli Dei conspicere?*

* Item, si eum non contuentur, nec vident, quomodo iuxta sententiam Domini, *Angeli eorum semper audent faciem patris qui in cælis est?* sed bene vtrumque est. Nam veraciter credimus, quod * Deum & Angeli vident, & videre desiderant, & habent, & habere festinant, & amant, & amare nituntur. Si enim sic videre desiderant, vt * affectu desiderij non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet; necessitas ista pœnalis est: sed à beatis Angelis omnis pœna longe est, quia nunquam sine pœna & beatitudo conuenit. Rursum si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere soler; & scimus illos Dei visionem, quam & desiderant, fastidire non posse: quid ergo est, nisi vt miro modo, simul vtrumque credamus, quia & desiderant, & satiantur? sed desiderant sine labore, & satiantur sine fastidio. Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterũ, ne sit in facietate fastidium; satiari desiderant. Vident ergo Angeli faciem patris per satietatem; sed quia satietas ista fastidium nescit, Angeli desiderant in eo prospicere semper.

Vbicunque in scripturis sanctis, *pro Deo Angelus* ponitur, non pater, non Spiritus Sanctus: sed pro incarnationis dispensatione, solus *filius* intelligitur.

Ante dominicæ incarnationis aduentum discordia inter Angelos, & homines fuit. Veniens autem Christus pacem * in se, & Angelis, & hominibus fecit. Eo quippe nato clamauerunt Angeli: *In terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Per incarnationem igitur Christi non solum Deo reconciliatus est homo, verum etiam pax inter homines, & Angelos reformata est. Discordia igitur ante aduentum Christi hominum, & Angelorum fuisse perid maxime agnoscitur, quod salutati in veteri testamento ab hominibus Angeli despiciunt se salutari ab eis, quod in nouo testamento à Ioanne factum non solum reuerenter Angelus non suscipit, verum etiam ne faciat, interdicit.

Ob hoc homo in veteri testamento despicitur, nec resalutatur ab Angelo, eo quod homo ad hunc modum transisset in Deum.

Suscipitur autem homo à Deo, & reuerenter saluatur ab Angelo. Nam & Mariam Angelus Gabriel legitur salutasse; & Ioanni Angelum salutanti ab eodem Angelo dicitur; *Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum.* Per quod agnoscitur, per incarnationem dominicam pacem hominibus fuisse, & Angelis redditam.

De homine.

Cap. XIII.

OMnia sub cælo propter hominem facta sunt, homo autem propter se ipsum: inde & omnia per figuram ad eius similitudinem referuntur. Communia homini omnia naturalia esse cum omnibus rebus, quæ constant, & in homine omnia contineri, atque in eo omnium rerum naturam consistere patet. Vniuersitatis creaturæ homo magna quædam portio est: tantoque gradu est cæteris excellentior, quanto imagini diuinæ viciniot. Quantum cæteris creaturis præstet homo dignitate virtutis, ex ipsa reuerentia discitur creationis, dum per omnia dixit Deus: *Fiat, & facta sunt.* Creare vero hominem cum quadam æterni consilij deliberatione * voluit, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.*

*Quia enim boni sumus naturaliter cõditi, culpę quodam modo merito contra naturam mali sumus effecti.

Sicut præscisuit Deus hominem peccaturum: ita & præsciuit qualiter illum per suam gratiam repararet, qui suo arbitrio deperire potuisset.

Originaliter Adam, & Eua simul creati sunt, specialiter vero, postea mulier de latere viri formata est. Pariter ergo conditi sunt vterque, rationis ordine, non pariter temporis vnitate.

Vir ad imaginem Dei factus est, mulier ad imaginem viri formata est: Vnde & illi lege naturæ subiecta est.

Item vir propter semetipsum factus est, mulier ad adiutorium viri creata est.

A
propter a quid. Psalmus. *Psal.* 102. *Psal* 88.

Genes 1. *Ex Gregor. lib* 26. *Moral. c* 24. *& lib.* 34. *c.* 7

humilitas i.

Aug. in Enchiri. lib. 3 *c* 29. complebitur.

B
Gregor. lib. 4 *Moral. ca.* 11. *idem homili.* 34. *in Euang. Zachar.* 2. præcepit. *Ex Gregor. homil.* 34. *in Euang. & li.* 32. *Moral. c.* 18. descripsit. *Ezech.* 28.

Angeli boni.

C
Additur in quibusdã: bona autẽ præter ipsum optata.
Augustin. ide li. 12. *de ciuit. c.* 1. id est. tamen. omnia iussa Alias animas iussu. *Hebræor.* 1.

D
Augusti. lib. 15. *de ciuitate c.* 23. *& li. de mirab. sacræ scripturæ. lib.* 3. *& Grego. li.* 28. *Moral. c.* 2. *Gregor. lib. Moral.* 17. *cap* 8. *Daniel.* 10. nuntiatẽ. nostẽ. *August. serm.* 68. *ad fratres in erem. Matth.* 18. *Act.* 12. *Ex Gregor. tota sentẽ-*

E
tia li. 18. *Moral. c.* 28. Item. 1. *Petr.* 1. *Matth.* 18. Deum Angeli, & videnti & videre, sicut Gregor. Omnes cc. effectu.

Aug. lib. 2. *de Trinit.*
F
Gregor. lib. 27. *Moral. cap.* 8. inter se. *Apocalyp.* 19. *&* 22.

Luc. 2.

Apocal. 19.
G

Gregor. homil. 29. *in Ascensione Domini.*

Gregor. lib. Moral. 9. *cap.* 36. *& Augu. super Gen. in lib. imperfecto.*

H
Genes 1. voluerit.

Qui.

Genes 1.

Ad Rom. 7. *& ad Ephes.* 4.

1. *ad Corint.* 11. *Genes.* 2.

A

Homo propter peccatum tunc traditus est Diabolo quando audiuit: *Terra es, & in terram ibis.* Tunc enim dictum est & Diabolo: Terram manducabis. Vnde & Prophetа ait serpenti: *Puluis est panis eius.* Serpens enim Diabolus est: puluis, impij: & ipsi sunt cibus Diaboli.

Gene. 2.

Esai. 65.

Quia praua voluntate ad ima collabimur, recte ad bene agendum cum labore consurgimus: quod non ita esset, si delectatio flagitium primorum hominum non persuasisset, quibus ad bene viuendum tantum velle sufficeret; & sine difficultate statim actio obtemperaret.

Augusti. lib. 4 de ciuit. c. 15.

Diuisio, & pugna vt sit in hominis animo, pœna peccati est, ex primo homine in omnes eius filios propagata, vt qui noluit cum Deo esse vnitus, esset in se ipso diuisus: & qui imperanti Domino noluit esse subiectus, fieret sibimetipsi rebellis, atq; contrarius. Vnde nec sibi poterit subiugari, si prius Deo non fuerit subiugatus: sibique seruiet nolens, qui Deo noluit volens.

Quam varie per diuersa humanum *defluxerit genus, dum se ab vna stabili semperque manente diuinitatis soliditate subtraxit. Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi iam requiem mentis infigit. Sed dum ei non sufficit, mutata intentione ad alias atque alias actiones transit: dum quæ per diuersa requiem solidã quærit, nec inuenit, in labore miser, & varietate viuit, & vacuus à requie manet. Quamuis eadem mutabilitas non sit hominicreata, sed pro merito primæ prætuarationis illi accessit; iam tamen naturalis facta, quia originaliter à primo homine, sicut & mors in omnes homines transit.

defluxit. Gregor. 26. Moral. c. 36 & cap. 12. & 27.

B

De anima ceterisque sensibus.

Cap. XIV.

VIta corporis, anima vita animæ, Deus: Et sicut corpus mortuum est sine anima; ita anima mortua est sine Deo.

Ex Aug. de spiritu & anima.

Anima hominis, non est homo: sed corpus, quod ex humo factum est, id tantum homo est. Inhabitando autem in corpore anima ex *ipsa participatione carnis, hominis nomen accepit: sicut Apostolus, interiorem hominem dicit animam, non carnem conditam esse ad Dei imaginem. Male ergo à quibusdam creditur animam hominis esse corpoream, quæ per id ad Dei imaginem facta est, vt si non incommutabilis, vt Deus, esset tamen incorporea vt Deus existeret.

C

ipso participio. *2 ad Corint. 4 & ad Eph. 4. ad Col. 3.*

Sicut Angeli, ita & animæ habent initium, finem vero nullum. Nam quædam in rebus temporalia sunt, quædam perpetua, quædam vero sempiterna. Temporalia sunt quibus inest ortus, & obitus. Perpetua, quibus ortus, non terminus. Sempiterna, quibus, nec ortus, nec; terminus.

Animam non esse partem diuinæ substantiæ, vel naturæ; nec esse eam priusquam corpori misceatur, constat sed tunc eam creari, quando & corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorum sententiæ dicunt esse animam, priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur indicijs. Nam vtrum antea fuissemus, nec ipsi nouimus, nec quis hominum dicat, habemus. Non est ergo quærendum, quod quærendo magis est irridendum.

D

Gentiles & hæretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid recte sentire possunt, qui auctorem, ad cuius imaginem facta est, non nouerunt? Et ideo multa errore digna dixerunt.

Gregor. lib. 25. Moral. c. 3. & Augustini de vera vita cognitione. cap. 5.

Mutabilis est anima, non localiter, sed tẽporaliter suis affectionibus. Corpus autem & loco & tempore mutabile est: quia & tẽpore * mutatur, & loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est, ad animã mutabilitas cogitationũ. Quæ varietas malæ motiõnis tunc mẽti inhærlit, quãdo ab æternorũ contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, à quo male recessit; & iusta damnatione incõstans, per rerũ raptus varietatẽ defluxit.

mouetur.

Multum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commixtione carnis, qua * detinetur inclusa. Ex eius enim parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: *Corpus * quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena * habitatio sensum multa cogitantem.*

retinetur.

De sensibus carnis.

Cap. XV.

NOn virtute, non sensu corporis: sed ratione mentis excellimus animalibus cæteris.

Pro rebus corporis vtendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Illecti autem homines visu corporearum rerũ nihil putant * aliud esse, * præter quod carnis sensu cõcipiunt. Sicut præcellunt sibi corporei sensus diuersitate locorũ: * ita sibimet virtute sentiendi præcellunt. Nam sicut præstantior est odoratus sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate: sic auris odoratu. Longius enim audimus, quã odoramus: & sic oculi, auribus: longius enim videmus, quam audimus. Animus autem & loco, & merito, his vniuersis sensibus superfertur. In arce enim capitis constitutus, quod illi corporaliter nõ attingunt, iste intellectualiter cõtuetur. Amplius * excellit oculorum sensus cæteris sensibus: quandoquidem quæ ad alios pertinent sensus * inde dicamus, veluti cum dicimus: Vide, quomodo sonat, vide, quomodo sapit. &c.

Ex Augusti. lib. confess. 10. c. 35.

aliter. præterquã quod. ita sibimet ipsis virtutes sentiẽdi. Nam.

F

excedit.

vnde.

sed se.

Quemadmodum oculus, ita & animus cærera videt, * sese non intuetur. Aliarum enim rerũ origines, species, & magnitudines perspicit, de se autem tanta veri ignorantia inficitur, vt in his omnibus nihil * incertius contẽpletur.

certum.

Homo, qui miraris fy derum altitudinem, & maris profunditatem, animi tui abyssum intra, & mirare si potes. Multa cogitantes sine sensu carnis, & sine imaginibus viuis, animo tantum cernentes intuemur, memoriaque * ibi eas figente, tenemus. Multa quoque intelligimus sensu, quæ lingua explere non possumus.

Augusti, confess. 10. c. 8.

mente sibi eas figere.

Innoxios esse infantes opere, non innoxios cogitatione, quia motum, quem gerunt mente, nondum possunt explere opere: ac per hoc in illis ætas est imbecillis, non animus. Ad nutum enim voluntatis nondum obtemperat illis fragilitas corporis; nec adeo opere nocere possunt, sicut cogitatione mouentur.

Ex causa vocabulum sortitia est cogitatio. Cogendo enim, * animam reminiscí quod memorię commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus, memoria est. Ipsa est enim custos rebus inuenis: ipsa cogitatis: de qua ad liquidum difficile est aliquem disputare, quia grandis eius perplexitas est, & animus ipse est.

G

animum.

Imago à sensibus corporis remoti, sue speciei similitudinem relinquit in memoria: beatitudinem autem non per imagines licut cærera, sed sicut gaudium sine imagine reminiscimur. Dum obliuionem * rememoramus, non per se ipsam adest. Quod si per se ipsam adesset, vtique non obliuisceremur.

Ax Augusti. lib. 10. cõfess. c. 21.

memoramur.

Communem hominis, animalium; esse memoriam, nullum autem animalibus irrationalibus intellectum inesse, nisi homini tantum prædito ratione. Cæteris enim in ipsa qualitate considerationis suæ, sensus carnis, non intelligentia mentis est.

De Christo.

Cap. XVI.

H

FIlij Dei perfecta natiuitas, nec cœpit esse, nec desijt: ne præterita sit, si desijt & ne imperfecta sit si adhuc sit: sed sit æterna, sic & perfecta, quatenus in ea natiuitate æternitas, & perfectio habeatur.

Ex Gregor. li. Moral. 19. c. 1.

Ioann. c. 12.

Ex vtero virginis minor dicitur patre Christus, videlicet iuxta humanam assumptionem, non iuxta diuinitatem.

omnium.

Christus & in forma serui seruus, & in serui * hominũ Dominus. Christus in forma serui propter conceptionis excellentiam, Dominus est * hominum: quia & si suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

omnium. Ex Gregor. libro Moral. 18. ca. 16. Augusti. lib. Mudit. c. 16.

Mediator Dei, & hominũ, homo Christus Iesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est: sed in vtraq;

natura

A

natura idem vnus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec postea meritum vt Deus esset, accepit: sed Deus verbum manente incommutabili essentia, quę illi cum patre, & Spiritu Sancto est coæterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua & impassibilis pati, immortalis mori, & æternus ante sæcula temporalis posset ostendi.

Ex Greg. vbi supra. aliud lit ex

Mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus, quamuis *aliud ex patre, alind & virgine, non tamen alius ex patre, alius ex virgine: sed ipse æternus ex patre, ipse temporalis ex matre: ipse qui fecit, ipse qui factus est: ipse de patre sine matre, ipse de matre sine patre: ipse conditoris templum ipse conditor templi: ipse auctor operis, ipse opus auctoris: manens vnus de vtroque, & in vtraque natura; nec naturæ copulatione confusus, nec naturæ distinctione geminatus.

Ex Greg. 29 Moral. c. 1. consulit.

Ideo Deus in homine venit, quia per se ipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed vnde nobis * consuluit, inde despectionem tulit: quia infirmitatem quam pro nobis suscepit, homo superbus despexit. *Ob hoc infirma, & stulta mundi elegit, vt fortia & sapientiora, per quæ non cognoscebatur confunderet.*

1. ad Cor. 1.

B

Sicut cibum fortem imualidus infans capere non potest, nisi à matre prius editus, in lactis succum vertatur, vt * quod in cibo non potuit vti, sugendo potetur in lacte per carnem: ita & nos, dum essemus infirmi ad conspiciendam verbi æternitatem, factum est ipsum verbum caro, vt enutriti per carnem, fortioresque effecti, cibum * solidum, id est, * verbum Domini cum patre sempiternum contemplando, vt Angeli fruiemur.

quo.

validum. verum Deum.

Prima Dei dona esse, quibus nos nobis reos esse ostendit. Qui dum iacemus sub reatu culpæ, iustos nos esse credebamus: Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, & de sua morte nobis medicinam aptauit, vt non esset ostensor tantum vulneris, sed & sanator.

Matth. 15.

Primum ad Israel venit Christus, sicut & ait *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Ad populum enim Israel prius venit, sed quod non essent crediturí, Propheta non tacuit dicens: *Primus ad Sion dicet: adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo; & vidi, & non erat neque exstitit quisquam qui iniret consilium & interrogatus responderet verbum.* Sed quia ad gentes transiuit, sequitur: *Ecce seruus meus suscipiam eum, electus meus complacuit sibi in illo anima meadedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.*

Isai. 41.

C

Isai. 42.

Quãuis ordinẽ nostræ liberationis nescierit diabolus, sciuit tamen quod pro saluatione hominum Christus aduenit: sed quod sua idem nos morte redimeret, ignorauit: vnde & cum occidit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanũ genus sciisset, nõ eum vtiq; peremisset.

Ex Greg. lib. Moral. 33. c. 10.

Quod nouerit Diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Euangelij testimonio docetur; quem vt vidit, cognoscendo pertimuit, dicens: *Quid nobis & tibi fili Dei? venisti ante tempus perdere nos.*

Greg. ibid.

Christus, sicut peccatum, quod pœna dignum est: non admisit; ita pœnam peccati nostri suscepit: vt per in debitam pœnam suam, debitam ablueret culpam nostram: vt per hoc amitteret Diabolus qui reos tenebat, dum vnum interfecit, qui nihil peccati * admiserat. Ideoque quos quasi iuste tenuit, amisit: quia iniuste redemptorem nostrum occidit.

Greg. lib. 3. Mor. c. 11.

cõmiserat.

D

Illusus est Diabolus morte Domini, quasi auis. Nam ostensa Christus suæ carnis mortalitate, quam interimendam ille appetebat, abscondit diuinitatẽ; vt laqueum quo eum velut auem improuidam prudenti irreriret decipula. Nam si innoxius Christus non occideretur, homo Diabolo addictus per præuaricationẽ non absolueretur.

Ex Greg. li. Mor. 33. cap. 10.

Diabolus dum in Christo carnẽ humanitatis impetit, quæ patebat, quasi hamo diuinitate eius captus est, quæ latebat. Est enim in Christo hamus, diuinitas: esca autem caro: linea genealogia, quæ ex Euangelio recitatur: Tenens vero hanc lineam Deus pater est de quo Apostolus:

1. ad Cor. 11

Caput Christi Deus. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad summa contexens inchoat à Ioseph, & consummat in Deum, dicens: *Qui fuit Heli*, & perficiens lineam generis, ait: *Qui fuit Dei.*

Luc. 1.

* Ideo Dominus in inferno descendit, vt his qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam aperiret reuertendi ad cœlos, iuxta testimonium Isaiæ dicentis *Posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati.* Viam quippe Christus in profundum maris posuit, * cum in infernum descendens, sanctis ite: ad cœlos reuertendi mostrauit.

E

idcirco.

Isai. c. 51.

quando.

Sancti ex tempore resurrectionis Christi statim vt de corpore exeunt, mox ad cœlestem habitationem ascendunt, quod antiquis patribus non dabatur. Namante aduentum Saluatoris, quanquam sine pœna supplicij; tamẽ non in cœlo, sed in inferno Sanctorũ animæ tenebantur: pro quibus absoluendis Dominus in infernum descẽdit.

Ex Greg. lib. Mor. 4. c. 33. *Matth. 28.* Hęc in editis sunt sed in nostris M. fl. desiderantur. Vbi forsitã percõtatur quispiã quid sit,

Christus in cœlum ascendens, discessit quidem carne, sed præsens est maiestate, secundum illud, quod ipse ait: *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.*

F

quod legitur: Nemo ascẽdit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cælo. Quo modo proinitur hominib. cœlorum ascẽsio, & magis dũ ipse dicat: Pater volo vt vbi sum ego, & ipsi sint mecũ, si tantum ipse, solus ascẽdit in cœlũ? Sed si membra cõiunxeris capiti, vnus in se, & in nobis Christus. Recte ergo & ipse ascendit solus, quia & nos ia ipso ascẽsu sumus.

Sed & Christum ad dexteram patris, non vt dexteram corpoream habeat pater: sed dextera patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.

De Sancto Spiritu.

Cap. XVII.

SPiritus Sanctus creator est, sicut pater, & verbum, testante Propheta: *Spiritus Domini fecit me, & spiraculum omnipotentis vinificauit me.*

Spiritus Sanctus patris, & filij est: & inde vnum sunt pater, & filius: quia nihil habet pater, quod non habet filius. Non enim res vna, & duorũ consubstãtialis poterit simul ab eis procedere, & simul inesse, nisi vnum fuerità quibus procedit.

Spiritus Sancti pignus accepit Ecclesia; vt per eum in vno corpore vnum fierent credentes, per quem pater, & filius vnum essentialiter sunt; ipso Saluatore ad Patrem dicente: *Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.*

Christus non tantum à patre, sed etiam à Spiritu Sancto se missum testatur, dicente Propheta: *Accedite ad me, & audite hoc. Non à principio in abscondito locutus * sum ex tempore, antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus misit me, & spiritus eius.*

Spiritus Sanctus, pro eo quod consolator sit, paracletus nuncupatur. Nam latine *paracletis*, *consolatio* dicitur. Et re vera dum dona sactamẽtorum distribuit, consolationem animæ præbet. Credo equidem, quod magnam lætitiam sentit, qui aliquid, reuelante spiritu, * didicit.

Donum Sancti Spiritus in membris Ecclesię sigillatim diuiditur, & in singulis singula dona * tribuuntur gratiarũ habuit, de quo ita legitur: *Plenus gratia, & veritate.* In Christo ergo omnis plenitudo gratiarum est; Nam singulis electis, singula dona tribuuntur.

In Spiritu Sancto omnis gratia donorum cosistit. Ipse enim, prout vult, gratiarum dona largitur, alijs dans sermonem sapientiæ, alijs fidem: atque ita vnicuiq; virtute Spiritu Sancti diuisio gratiarum tribuitur, & in omnibus idem vnus habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quę proferre humanus sermo non potest.

Ex Ang. in epist. ad Dei natum 106 *Iob 33.* *Ioan. 17.* *Esai. 48.* sum vobis dicit. *Ex Gregor. li. 24. Mor. cap. 10.* distribuũtur. *Ioan. 1.*

G

Ante aduentum Domini tantum Prophetæ, * & pauci ex omni populo iusti, donum Sancti Spiritus merebantur: post aduentum autem Domini Spiritus Sanctus cunctis est credentibus distributus: iuxta quod per Prophetam Dominus loquitur; dicens: *Et erit in nouissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ.* Cunctis enim nunc gentibus gratia Sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, vt in populo Israel, sed in omni credentium multitudine Spiritus Sancti gratia manet.

H

Paul. 1. ad Cor. 12. ad Galat. & Patriarchæ. *Ioel. 2.* sed & reprobis. *Ex Greg li. 7. Mor. c. 1. 1. Reg. 10. Num. 22. Matth. 7. Luc. 13.* litis.

Aliquando non dignis, * & reprobis dona Spiritus Sancti conferuntur, sicut Saulo data est prophetia, & Balaam. Vnde & multi in fine dicturi sunt: *Domine virtutes in tuo nomine fecimus, quibus dicturus est Dominus: Nescio vos vnde estis.*

Christi aduentum non tantũ plebis Iudeæ, sancti prophetantes expectauerunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosq; Sanctos viros prophetiæ donũ habentes; quibus per Spiritũ Sanctũ Christus reuelabatur, & à quibus eius

expecta-

A

expectabatur aduentus, sicut Iob, sicut Balaam: qui Christi vtique prædicauerunt aduentum.

Conuersio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat, vt fieret: & iam tunc à Sanctis Prophetis occulte per Spiritum Sanctum prædicabatur aduentus Christi, sicut dicit Propheta: *Cum appropinquauerint anni cognoscēris, dum aduenerit tempus, ostenderis.* Nunc vero reuelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus vero notum erat, quodtum tamen manifeste dicebatur, eo quod tempus ostensionis non esset.

De lege.

Cap. XVIII.

Deum. eum. Ex Greg. li. 30. Mor. c. 29.

VIa per quam itur ad Christum, lex est, per quam vadunt ad * eum hi, qui, vt est, intelligunt * eam.

Sanctarum scripturarum altitudo, quasi montes pascuæ sunt: ad quos dum quisque iustorum conscendit, se pascuæ indeficientis refectionem inuenisse congaudet.

B

In scripturis sanctis, quasi in montibus excelsis, & viri perfecti habent sublimia intelligentiæ, quibus gressus contemplationis, quasi cerui erigant: & simplices quasi parua animalia inueniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipsi refugiant.

Grægo. l. 1. Mor. c. 12. & Augustl. 18. super Genes. ad literam vltimo.

Scriptura sacra infirmis, & sensu paruulis, secundum historiam humilis videtur in verbis: cum excellentioribus autem viris altius incedit, dum eis sua mysteria pandit, ac per hoc vtrisque manet communis, & paruulis, & perfectis.

Greg. li. 1. super Eze. hom. 6. & l. 31. Mora. c. 12.

Scriptura sacra pro vniuscuiusque lectoris intelligentia variatur, sicut manna, quod populo veteri pro singulorum delectatione varium dabat saporem. * Iuxta sensuum capacitatem singulis sermo * Domini cōgruit. Et dum sit pro vnius cuiusque intellectu diuersus, in se tamen permanet vnus.

sensus enim capacitate. dominicus.

Ideo in libris sanctis quædam obscura, quædam aperta reperiuntur, vt intellectus lectoris, & studium augeatur. Nam si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent. Rursus si cuncta clausa existerent, confestim diffidentiam gignerent. Ne ergo de obscuris desperatio fiat, ea quæ manifesta sunt, satiant, & ne de intellectis fastidium existat, ea quæ clausa sunt, desiderium excitant. Nam pleraque quanto magis latent, tanto magis * desiderium præbent.

Gregor. li. 1. Mor. li. 34. c. 7.

C

exercitii.

Ex Grego. Mor. li. 34. c. 7. Psal. 68.

In scripturis sanctis sæpe ea, quæ futura sunt, quasi facta narrantur, sicut est illud: Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Sed cur futura quasi præterita scribuntur, nisi quia ea, quæ adhuc facienda sunt in opere, iam facta sunt in diuina prædestinatione? Nobis igitur temporaliter accidūt, quæ à conditore * omnibus sine tempore prouidentur.

omnium.

Proprerea * Propheta rerum futurarum gesta præsentibus miscet rebus, vt ita credātur illa futura, quem admodum ista cernuntur esse completa. More enim suo per præsentia, de futuris loquitur: sicut in persona Ierusalem de Ecclesia: Et sicut in persona Effraim de hæreticis.

prophetia.

Pro factis diuinis plerumque & dicta ponuntur, idcirco, quia non operatione manuum Deus, sed dicendi imperio operatur, sicut scriptum est: *Dixit, & facta sunt: mandauit, & creata sunt.*

Psal. 32.

D

Quod in scripturis sacris vna bis reperitur sententia, aut confirmationis causa est, aut mysterii: sicut lex, & gratia: sicut initium, & perfectio: sicut bonū, & melius.

prophetis.

Lex diuina tribus distinguitur partibus, historia, præceptis, & * prophetia. *Historia* est in his, quæ gesta sunt. *Præcepta*, in his quæ iussa sunt. *Prophetia* in his, quæ futura pronunciata sunt.

scientiam.

Lex diuina triplici sentienda est modo. Primo, vt historice: Secundo, vt tropologice: Tertio, vt mystice intelligatur. Historice na mq; iuxta literam: tropologice, iuxta mortalem * sententiam: mystice, iuxta spiritalem intelligentiam. Ergo sic historice oportet fidem tenere vt eam & moraliter debeamus interpretari, & spiritaliter intelligere.

E

decem præcepta sunt. hic Aug. l. de decem chor. c. 5. *ad Exam.*

* Tria, & septem præcepta sunt, sed tria ad amorem Dei pertinent, septem ad homines. Illa tria quæ * ad amorem Dei pertinent, in vna tabula scripta fuerūt, reliqua septem in secunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primum est: *Diliges Dominum Deum tuum.* In secunda: *Honora patrem tuum, & matrem.* Hinc est quod Saluator scribæ interroganti, quod Præceptum est primum in lege? ait: *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est*, hoc primum est. Secundum vero simile est huic, *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Vnum namque præceptum de prima tabula dixit, quod ad Dei pertinet amorem, alterum vero de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.

Matt. 28.

De Ecclesia & hæresibus.

Cap. XIX.

Ex D. Gre Mor. li. 9. c. 9.

GEmina est Ecclesiæ pulchritudo: vna, quam hic bene viuendo consequitur: altera, per quam illic ex retributione glorificabitur.

Greg. ibid. F

Ecclesiæ propter Christum geminæ tribulationes existunt: id est, siue quas à paganis pertulit in martyribus: siue quas ab hæreticis perfert in diuersis concertationibus. Vtrasque autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo.

Apud Gre. l. 18. Mora. c. 1 & 19. c. 8.

Sancta Ecclesia catholica, sicut male viuentes in se patienter tolerat: ita male credentes à se repellit.

peruica. ita

Sancta Ecclesia contra gentilium, atque hæreticorū * pertinaciam summopere sapientiam, & patientiam opponere studet sed exercetur eius sapientia, cum tentatur verbis: exercetur patientia, cum tentatur gladiis. Nunc enim persecutionibus appetitur, nūc falsis assertionibus lacessitur.

Ex Greg. l. 7. epist. ad Anast.

Causa prauitatis hæreticæ, doctrinis est propagata Ecclesia, nam antea simplici tantum fide vigebat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide: & per acumina hæresum Ecclesiæ magistri creuerūt. Nam tunc claritas manifestatur veritatis assertio, quando paruerit quælibet dissensio.

Ad Rom. 1. G

mundi sūt. gente.

Sancta Ecclesia ideo dicitur Catholica, pro eo quod vniuersaliter per omnem sit mundum diffusa. Nam hæreticorum Ecclesiæ in partibus mundi coarctantur: hæc vero in toto orbe diffusa expanditur: Paulo attestante Apostolo. *Gratias* (inquit) *ago Deo meo, pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.* Hæreses autem in aliquo angulo * mundi, aut in vna * prouincia inueniuntur veriari. Ecclesia vero catholica, sicut per totum mundum extenditur, ita & omnium * gentilium societate constituitur.

gentium.

Qui sunt hæretici, nisi qui relicta Dei Ecclesia priuatas elegerunt societates? de quibus Dominus dicit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Ierem. 12.

Causa hæresis ob quam rem fit? ad exercitationem fidei. Via vero per quam fit, obscuritas est diuinarum scripturarum, in qua caligantes hæretici aliud, quam se res habebat, intelligūt: nec esse possunt, * quia id ipsum quod existunt, hæreses iam non sunt. Male enim sentiendum esse iam desierunt, ad nihilum enim tendunt.

quia id ipsum quod existunt hæreses iā

H

non sunt; male enim sentiendo essentiam non acquirunt.

Hæretici ingenti studio mendacia sua discunt, & labore vehementi, ne in vnitatem Ecclesiæ veniant, decertant: de quibus per Propheram congrue dicitur, Docuerunt linguam suam loqui mendacium, & vt inique agerent, laborauerunt.

Ierem. 9. *ipse. abinuicem. uni.*

Dum vicissim hæretici mutuo se lacerant, quando alterutrum * se in proprias sectas inducunt: sic tamen inuicem sese collidunt, vt contra Ecclesiam pari erroris spiritu decertent. Et qui * inuicem diuisi sunt, in aduersitate Ecclesiæ simul existunt * vniti: eisque, qui, pro eo quod tantum valeant hæreses, videntur habere veritatem, hoc respondendum est: Non ideo saluti præponēdi sunt morbi, quia plerumque ita generaliter mundum occupant, vt parum saluti * loci relinquant.

locum.

De hæreticis.

CAP. XX.

NOn posse hæreticos habere veniam, nisi per Ecclesiam catholicam constat: sicut & amici Iob non per se placare * Deum potuerunt, nisi pro eis Iob sacrificium obtulisset.

Opera bona, quæ hæretici faciunt, & iustitia illorum, nihil eis prodest, testante Domino per Esaiam: *Quia mei oblitus es ecce ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.*

Hæretici, quamuis legem, & Prophetas adimpleant, ex eo tamen quod Catholici non sunt, non est Deus in eorum conuentibus, ipso Domino * testante: *Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Eiice eos à facie mea, & egrediantur.* Per Moysen quippe, & Samuelem, legem accipe, & Prophetas: quos quamuis hæretici opere implere * contendant, propter erroris tamen impietatem à vultu Dei proiiciuntur & à iustorum cœtibus separantur.

Paganus & hæreticus ille, * quia nunquam fuit cum Dei populo: iste, quia recessit à Dei populo. Vterque recedentes à Christo ad Diaboli pertinent corpus.

Qui ab idololatria ad iudaismum, vel hæresim transeunt, iuxta Prophetam, de malo ad malum egressi sunt, & Dominum non cognouerunt: quia de infidelitatis errore in errorem alium tranfierunt.

Cuius doctrinam quisque sequitur, & huius & filius nuncupatur, sicut & per Prophetam Amorræum patrē & Gerhæam matrem esse Israel Dominus dicit, non vtique nascendo, sed imitando. Sic & in meliorem partem *filii Dei* nuncupantur, qui præcepta Dei custodiunt. Vnde & nos, non natura, sed adoptione clamamus * dicentes: *Pater noster, qui es in cœlis.*

Non solum tantum natiuitate, sed etiam imitatione filios posse alicuius vocari. Nam Iudæi secundum carnem filii Abrahæ, secundum vero * conuersationem filii Diaboli nuncupantur: ac per hoc illi sunt semen Abrahæ, qui eius imitantur fidem, non qui ex eius generati sunt carne.

* De errore auctoris trahitur à quibusdam & nomē, & culpa: vt ipsius vocabulo censeatur, cuius & errorem insequitur, sicut Ecclesiæ * Pergami in Apocalypsi dicitur: *Habes tenentes doctrinam Balaam, & Iezabel.* Doctrinam igitur Balaam dicitur habere, propter imitationem non propter præsentiam corporalem.

De gentilibus.

CAP. XXI.

PHilosophi gentium, non sicut oportet, Deum quærentes, in Angelos * inciderunt præuaricatores: factusque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam.

Multum mundi Philosophi prædicantur in dimensione temporum, cursuque syderum, ac discussione elementorum, & tamen hoc non nisi à Deo habuerunt. Volando enim * superne, vt aues aerem, & * mergentes in profundum, vt pisces mare, & pecora gradientes, terram descripserunt: verum tamen tota mente auctorem eorum intelligere noluerunt.

Quare non possunt animalia bruta interrogare? quia nesciunt ratiocinare. Ideo non dissimiles gentiles homines animalibus extiterunt, qui talia non considerantes, & ipsa amplius diligentes vsque ad eorum cultum euanuerunt.

Via Christus est: siquis in ea non graditur, non est quo modo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi vrique Deum cognouerunt, sed quia displicuit illis humilitas Christi, in inuio transierunt, & non in via. Ideoque euanescentes gloriam Dei in mendacium mutauerunt & rectitudinem viæ relinquentes, in anfractibus inciderunt * errorum.

Primum vniculque est scire, quid appetat: secundum vero est, vtid quod appetit, apprehendat: Imperfecta quippe sapientia est, quo tendas scire: & nescire iter, per quod expediat, ire. Quid enim prodest, siquis famis tempore vbertatis regionem videat, & viam per quam ad illam pergat, ignorat? ecce patriam quisque quærit, sed qui viam perdidit, errando gradituir, non proficiendo quantoque plus ambulat, tanto magis ab eo, quod quærit elongatur.

Qui viam regiam, hoc est, Christum deserit, & si videat veritatem, à longe videt: quia nisi per viam, non est, quomodo ad eam appropinquet. Quod si gradiens per desertum, leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in Diaboli faucibus hæserit.

De differentia testamentorum.

CAP. XXII.

QVidam hæretici ideo non recipiunt vetus testamentum, pro eo quod aliud in tempore prisco, aliud agatur in nouo. Non intelligentes quod Deus quid cuique congruerit tempori * incognita quadam distributione concesserit: sicut in lege imperat nuptias, in Euangelio virginitatem commendat: in lege oculum pro oculo auferre, in Euangelio alteram præbere percutienti maxillam. Sed illa pro tempore fragili populo, ista vero perfecto, vttique tamen pro tempore sua quæque conuenientia commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis prædicandus est: quia manens incommutabilis, quid cuique (vt diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

Sub veteri testamento minoris culpæ erant peccata quia in eo non ipsa veritas, sed vmbra veritatis aderat. Nam in testamento nouo præceptis altioribus veritate manifesta facta quædam, quæ in illo populo vmbræ veritatis deseruierant, deserenda nobis præcipiuntur. Illic enim fornicatio, & retributio iniuriæ permissa sunt, nec nocebant, in testamento autem nouo graui animaduersione damnantur, si admittantur.

De symbolo, & oratione.

CAP. XXIII.

FIdei symbolum, & dominica oratio pro tota lege paruulis Ecclesiæ ad cœlorum regna sufficit capessenda. Omnis enim latitudo scripturarum in eadem oratione dominica, & symboli breuitate concluditur. Vnde & Propheta Esaias dicit: *Abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum, super vniuersam terram: Attendite, & audite eloquium meum.* Sed hæc abbreuiatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: *Omnem legem, & Prophetas in duob. præceptis dilectionis Dei & proximi pendere,* aut propter ipsam orationem dominicam, vel symboli breuitatem, in quibus (vt prædictum est) omnem * scripturæ coarctari cernimus latitudinem.

De baptismo & communione.

CAP. XXIV.

SOlam Ecclesiam catholicam habere baptismum ad salutem Zacharias Propheta testatur: *In die* (inquit) *illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus in Ierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.* Domus quippe Dauid, & Ierusalem Christi Ecclesia est, in qua manat fons in ablutionem peccatorum. Hæretici autem id solum imaginaria ostentatione faciunt, ideoq; illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicii testimonium datur.

Pro solo reatu originali luūt in inferno nuper nati infantuli pœnas, si renouati p lauacrū nō fuerint. Proinde

A

Ex Greg. li. 35. Mor. c. 5. sibi Deū.

Augustin. de fide ad Petrum Esai. c. 55.

attestante. *Ierem. 15.*

contendunt.

qui.

B

Cyprian. de vnitate Eccl. Aug. li. 18. de ciuit. Dei. c. 1. Ierem. 9. Ezech. 16.

Paul. ad Rom. 8. Ideo.

Matth. 3. Ioan. 8. Actor. 13. conuersionem.

de erroris auctore.

C

Isidorus li. etym. 8. c. 5. Perga. & Thyatiræ in Apocal. Habes illic, &c. *Apocal. 2.*

Gregor. li. Mora 25. c. 12. ecciderūt.

superbe. immergētes dimergentes.

D

Ad Rom. 1. euanuerunt in cogitationibus. *Psal. 6. Ro. 1.*

E

erroris.

F

August. li. confes. 3. c. 7. & quinto sermone de aduentu. magna. *Deuter. 25. Matth. 19. Deuter. 19. Matth. 5.*

G

Esai. c. 30.

scripturarum.

H

Zachar. c. 13.

A originali.

Adæ causa nuper natus infans, si non regeneratur, damnatur, quia * originis noxietate perimitur.

Cur paruuli peccato originali carentes per baptismum & nec dum proprium habentes delictum, à bestiis, pœnisque cæteris laniantur. Hæc igitur causa est. Baptismus enim à pœna æterna, non à præsentis vitæ supplicio liberat. Quod si à pœna præsenti homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptismi præmium, non illud æternum. Ergo soluto reatu peccati, manet tamen quædam temporalis pœna, vt illa vita feruentius requiratur, quæ erit à pœnis omnibus aliena.

Nullus negat fidelium etiam post baptismum, quo peccata delentur, quotidie quandiu in isto sæculo sumus, ad Deum nos debere conuerti. Quod quamuis sine intermissione sit quotidie agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

De conf. D 4. c. qui in materiis.

Qui in maternis vteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit, quem generatio nõ præcessit.

Psal. 39. ibid. Gregor.

Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ viuunt sed fidem, quam verbo tenent, operib. destruunt, de ipsis legitur: *Multiplicati sunt super numerum*, vt subaudias, in regno prædestinatorum.

B De conse. D. 10. Qui scelerate. Ierom. 11. 1. Cor. 11.

Qui scelerate viuunt in Ecclesia, & cõmunicare non desinunt, putantes se tali cõmunione mundari: discant nihil ad emendationem proficere sibi, dicente Propheta: *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas?* & Apostolus: *Probet*, inquit, *se ipsum homo & sic de pane illo edat, & de calice bibat.*

De septem regulis.

CAP XXV.

cæteras.

Septem esse, inte * cætera, regulas locutionum sanctarum scripturarum quidam sapientes dixerunt.

Esai. 61.

Prima regula est de Domino, & eius corpore, quæ de vno, aut ad vnum loquitur: atque in vna persona, modo caput, modo corpus ostendit, sicut Esaias ait: *Induit me vestimento salutari quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* In vna enim persona duplici vocabulo nominata caput, id est, sponsum & Ecclesiam, id est, sponsam manifestauit. proinde notandum in scripturis, quando specialiter caput describitur, quando & caput, & corpus: aut quando ex vtroque transeat ad vtrumque, aut ab altero ad alterum: sicque quid capiti, * vel corpori conueniat, prudens lector intelligat.

quid.

Osea 11.

Secunda regula est de Domini corpore vero, & permixto. Nam videntur quædam vni conuenire personæ, quod tamen non est vnius, vt est illud: *Puer meus es tu Israel, ecce deleui, vt nubem, iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua: conuertere ad me, & redimam te.* Hoc ad vnum non congruit. Nam altera pars est, cui peccata deleuit, cum dicit: *Puer meus es tu.* Et altera, cui dixit: *Conuertere ad me, & redimam te.* Qui si conuertantur, eorum peccata delentur. Per hanc enim regulam, sic ad omnes loquitur scriptura, vt & boni redarguantur cum malis, & mali laudentur * cum bonis. Sed quid ad quem pertineat qui prudenter legerit, discet.

pro.

Tertia regula est de littera, & spiritu, id est, de lege, & gratia: lege, per quam præcepta facienda admonemur, gratia, per quam vt operemur, iuuamur. Vel quod lex non tantum historicæ, sed etiam spiritaliter sentienda sit. Namque & historice oportet fidem tenere, & spiritaliter legem intelligere.

D

Quarta regula est de specie, & genere, per quam pars pro toto & totum pro patre accipitur: veluti si vni * populo, vel ciuitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum: sicut in psalmis: *Et adorabunt*, inquit, *eum filiæ Tyri in muneribus filiæ.* Tyri filiæ gentium, ab specie ad genus: per Tyrum enim vicinam

genti. Psal. 44.

tunc huic terræ, vbi prophetia erat, significabat omnes gentes credituras Christo. vnde & bene sequitur: *Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites terræ.* Sic & per Esaiam Prophetam dum aduersus Assyrium dominus comminatur dicens: *Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum.* Et *erit Babylon illa gloriosa, & regnis inclyta, sicut subuerit Dominus Sodomam, & Gomorram.* Nam licet aduersus vnam ciuitatem Babylonem, per Esaiam Dominus comminetur, tamen dum contra eam loquitur transit ad genus de specie, & conuertit generaliter contra totum mundum sermonem. Certe si non diceret aduersus vniuersum orbem, non adderet infra generaliter: *Et disperdam omnem terram, & visitabo super orbem mala. &c.* quæ sequuntur ad internecionem mundi pertinentia: vnde & adiecit. *Hoc est consilium, quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus eius extensa super omnes gentes.* Item, dum sub persona Babyloniæ arguit vniuersum mundum dicens: *Disperdam omnem terram, & visitabo super orbis mala*, & cætera, quæ sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia: rursus ad eandem quasi de genere ad speciem reuertitur, dicens quæ eidem ciuitati specialiter contingerent. *Ecce ego suscitabo super eos Medos.* Nam regnante Balthasar, à Medis est obtenta Babylonia. Sic & onus Aegypti ex persona eiusdem, totum vult intelligere mundum, dicendo: *Et concurrere faciam Aegyptios aduersus Aegyptios, regnum aduersus regnum*: cum Aegyptus non multa regna, sed vnum habuisse describitur regnum.

E

Esa. 14. Idem 13.

ibid.

ibid.

F Esa. 19.

Quinta regula est de temporibus, per quam aut pars maior temporis per partem minorem: aut pars minor temporis per partem maiorem inducitur, sicut est de triduo dominicæ sepulturæ: dum nec tribus plenis diebus, ac noctibus iacuerit in sepulcro: sed tamen à patre totum triduum accipitur. A toto pars, vt est illud: *Et erunt dies vitæ hominis anni centum viginti:* dum tantum centum vsque ad diluuium inueniantur, ex quo hæc à Domino statuta sunt. Vel sicut illud, quod quadringentis annis prædixerat Deus, filios Israel in Aegypto seruituros, & sic inde egressuros: qui tamen dominante Ioseph, Aegypto dominati sunt, nec statim post quadringentos annos egressi sunt, vt fuerat repromissum, sed quadringentis triginta peractis ab Aegypto recesserunt, & ad hanc temporum regulam pertinent illa * quæ dum adhuc futura sunt, quasi iam gesta narrantur, vt est illud: *foderunt manus meas, & pedes meos dinumerauerunt omnia ossa mea, & diuiserunt sibi vestimenta mea* & his similia: in quibus futura, tanquam iam facta sint, ita dicuntur. Sed cur quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur? Quia quę nobis adhuc futura sunt, apud Dei æternitatem iam facta sunt. Quapropter quando aliquid faciendum esse pronunciatur, secundum nos dicitur: quando vero quæ futura sunt, iam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem accipienda sunt: apud quem iam omnia facta sunt, quæ futura sunt.

in quibus quæ adhuc faciẽda erãt, iam facta numerantur.

G Psal. 21.

Sexta regula est de recapitulatione. Recapitulatio enim est, dum scriptura redit ad illud, cuius narratio iam transierat: sicut cum filios filiorum Noe scriptura commemorasset, dixit illos fuisse in linguis & gentibus suis: & tamen postea, quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur, *Et erat*, inquit, *omnis terra labium vnum: & vox vna omnibus erat.* Quomodo ergo secundum suas linguas erant, si vna lingua erat omnibus: nisi quia ad illud, quod iam transierat, recapitulando est reuersa narratio. Recapitulatio enim est, dum rerum præteritarum causæ futuris miscentur gestis, sicut & in Genesi, dum sexto die hominem dicit factum fuisse, denuo recapitulat formatum dicens: *Formauit Deus hominem ad imaginem suam:* Nec non & vbi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit septimo die requieuisse, recapitulando subiungit: *Istæ generationes cœli, & terræ, quando creatæ sunt, in die quo creauit Deus cœlum, & terram, & omne virgultum agri, antequam orietur super terram.* Nondum enim pluerat Dominus Deus super terram, & homo non erat, qui operaretur terram: sed *fons ascendebat de terra irrigans vniuersam superficiem terræ.* Gen. 10.

Gen. 10.

Hæc quãuis in excusis legantur, tamen.

H in omnib. M. ss. nostris deesse. Gen. 2.

Hæc omnia recapi-

tulando in serie narrationis rebus futuris nectuntur, cũ intra sex dies etiam hæc patrata videantur.

Septima regula est de Diabolo, & eius corpore, quia sæpe dicuntur ipsius capitis, quæ suo magis conueniunt corpori: sæpe vero eius videntur dicta membrorum, & non nisi capiti congruunt. (Sicut in Esaia, vbi dum contra Babyloniam, hoc est contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est ad Diabolum, oraculi sententiam deriuat dicens. *Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris?*) Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, vt est illud in Euangelio de zizaniis tritico admixtis, dicente Domino: *Inimicus homo hoc fecit*, hominem ipsum Diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus, sicut in Euangelio dicitur: *Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis Diabolus est*, Iudam vtique indicans, quia Diaboli corpus fuit. Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum, & huius capitis corpus sunt omnes iniqui: Sicq; cum membris suis vnus est, vt sæpe quod corpori eius dicitur, ad eum potius referatur: rursum quod illi, ad membra iterum ipsius deriuetur.

Esai. 14.

Matth. 13

Ioan. 6.

De Martyrio.

CAP. XXVI.

DEI seruus aduersitate * vlla non frangitur, sed se pro veritatis defensione vltra certamini offert, nec vnquam pro veritate diffidit.

Sæpe ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam præcedunt: & qui sunt ordine postremi, fiunt nonnunquam in certamine primi.

Vir sanctus vltro se in * agone pro certamine non debet offerre iustitię: sed tamen, * si agonis fructum videt vbertimum, non debet declinare laboris periculum. Quod si maior est labor, quam animarum lucrum, declinandus est labor, quē minimum comitatur augmentum. Vtrum quę enim fecit Apostolus, qui & periculis se vltro dedit, vbi maximum animarum lucrum vidit, & sapienter se periculo abstulit, in quo potiorem laborem quam lucrum esse * perspexit. Vltro se Paulus * ad Ephesum periculis obtulit, quia potius periculo lucrum vidit. Damasci autem ideo periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum.

Discę quomodo se ad martyrium offerat quisque vltro, vel quomodo iuxta sententiam Dei cingatur ab altero, & quo non vult ipse ducatur, nisi quod & propter gloriam futuram de certamine iustus gaudet, & propter passionis violentiam refugit subire, quod dolet.

Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrii de vsu bellandi, in quo exercitatus quisque in prælio, & per audaciam certamen aggreditur, & per timorem cunctatione mouetur.

Item accipe exemplum martyrii, de repidatione humani corporis ad salutem, dum quisque & de spe reparationis gaudet & de incisionibus malorum ceu amarissimis poculis mœret.

nulla.

pro agone certaminis debet offerre. Vide scholia.

agonis fructum videns.

præspexit apud Actor. 11. 2. Corin 11.

Ioan. vltri.

De Sanctorum miraculis.

CAP. XXVII.

ETSI si Apostolis virtus data est signorum, propter fidem genitum nutriendã? Ecclesiæ tamen data est virtus operum, propter eandem fidem ornandam. Et tamen in ipsis Apostolis plus erat mirabilis virtus operum, quam virtus signorum. Ita & nunc in Ecclesia plus est bene viuere, quam signa facere.

Quod nunc Ecclesia non ea miracula faciat, quæ sub Apostolis faciebat, ea causa est, quia tunc oportebat mundum * miraculis credere, nunc vero iam credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideo tunc signa fiebant exteriùs, vt interius fides, * roboraretur.

Ex Gregor. homil. 29.

per miracula corobaretur.

Iam fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam vt laudetur, quærit. Scriptum est enim: *linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus.* Ecce lignum non est fidelibus necessarium, qui iam credidcrunt, sed infidelibus, vt conuertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publii de infirmitate febrium virtutibus curat: infirmantem vero. Timotheum fidelem, non oratione sed medicinaliter reparat, vt noueris miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

Ex Gregor. li. 27. Mor. c 14. 1. Cor. 14. Actor. 28.

Antequam Antichristus appareat, virtutes ab Ecclesia, & signa cessabunt, quatenus eam quasi abiectiorem persequatur audacius. Ob hanc vtilitatem cessabunt sub Antichristo ab Ecclesia miracula, & virtutes, vt per hoc Sanctorum clareat patientia, & reproborum, qui scandalizabuntur leuitas ostendatur, & persequentium audaica ferocior efficiatur.

Ex Gregor. li. 34. Mor. c. 2.

De Antichristo, & eius signis.

CAP. XXVIII.

OMNIS qui secundum Christianæ professionis * normam aut non viuit, aut aliter docet. Antichristus est.

formam.

Plerique autem Antichristi tempora non visuri sunt, & tamen in membris Antichristi inueniendi sunt.

Antequam veniat Antichristus, multa eius membra præcesserunt, & prauæ actionis merito caput proprium præuenerunt, secundum * Apostolum, qui iam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reueletur.

2. Thess. 2

Magnitudo signorum fiet sub Antichristo, vt electi, si fieri potest, in errorem mittantur. Sed si electi, quomodo sunt in errorem mittendi? Ergo ibunt in errorem titubationis ad modicum, præ multitudine prodigiorum, non tamen deiiciendi sunt à stabilitate sua terrorum impulsu, atque signorum. Vnde & ideo ponitur, *si fieri potest*: quia electi non perire possunt, sed cito resipiscentes cordis errorem religione coercebunt: scientes prædictum à Domino esse, vt dum hoc fecerint aduersarii, non conturbentur Sancti.

Apostoli sententiã. alius M. ff. Apostoli testimonium. Ex Gregor li. 33. & c. 27. Mini 24.

Tam mira facturus est prodigia, & signa, dum venerit Antichristus, vt etiam electis quoddam cordis gignatur scrupulum, quod tamen cito exsuperet in illis ratio: per quam scient in deceptionem reproborum, & electorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim & persecutores sustinebunt: & facientes prodigia. Proinde & durius bellum sustinebunt, quia non solum contra persequentes, sed etiam * miraculis coruscantes dimicaturi sunt.

cõtra miracu.

Grauius sub Antichristi temporibus, contra Ecclesiam desæuiet synagoga, quam in ipso aduentu Saluatoris Christianos est persecuta.

cum.

*Dum in Martyres Diabol⁹ iam exercuerit crudelitatem magnam etiam ligatus, crudelior erit tamen * Antichristi temporibus, quando etiam erit soluendus. * Nam si tanta ligatus facere potuit, quanta solutus faciet?

sub Antic.

Nã, si tanta ligatus quanta solutus faciet.

Quanto propinquius finem mundi Diabolus videt, tanto crudelius persecutiones exercet: vt quia se continuõ damnandum conspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehennæ ignibus addicatur.

Ex Gregor. lib. Moral. 34. c. 10.

Quanto * breuius tempus videt sibi restare Diabolus, vt damnetur: tanto in magna persecutionis ira mouetur, diuina iustitia permittente: vt glorificentur * electi, fordidentur iniqui, & vt Diabolo durior crescat damnationis sententia.

breue. iusti.

De Resurrectione.

CAP. XXIX.

INchoatio pacis Sanctorum est in hac vita, non perfectio. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorpta carnis infirmitate conualuerint.

Resurrectio mortuorum, vt Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est: in ætate, scilicet, iuuentutis, quæ profectu non indiget, & absque inclinatione defectus in perfectione ex vtraque parte & plena est, & robusta.

Quamuis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocantur, tamen ex eo quod hanc seruitutem corruptionis patiuntur adhuc iugo seruitutis addicti, sunt accepturi plenam Dei filiorum libertatem, dum corruptibile hoc induerit incorruptionem.

Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem præsentabitur: vt ipsam speciem contempletur, quam nunc per speculum videre conatur.

In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, & reproborum, qui ad sinistram ituri sunt, Ecclesia Dei compleri dicitur: in fine autem sæculi sicut zizania à frumento disiungi.

De iudicio.

CAP. XXX.

IVdicii diem nouit Christus, sed in Euangelio dicere, * & scire discipulos noluit: Nam dum dicit idem Dominus per Prophetam: *Dies vltionis in corde meo*, *indicat se non nescire, sed nolle indicare.

De domo Domini, sicut scriptum est, incipit iudicium, quando electi, id est domus Dei, hic per flagella iudicantur: Impersii vero illic ad damnationem iudicandi sunt. Vnde & sequitur: *Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non crediderunt?*

Ad districti examen iudicis, nec iustitia iusti secura est, nisi pietate diuina: vt & ipsa iustitia, qua quisque iustus est, Deo iustificante iustificetur. Alioquin apud Deum, & ipsa peccatum est. Inde est quod ait Iob: Innocentem, & impium ipse consumit: Consumitur quippe à Deo* innocens, quando ipsa innocentia liquidius requisita, & diuinæ innocentiæ comparata nihil efficitur, nisi * & ibi misericordiæ pietate homo iustificetur. Cōsumitur item à Deo impius, quando examinis diuini sublimitate requiritur, eiusque detecta impietas iudicata damnatur.

Consumitur * innocens, & impius simul sine carnis, non pœna damnationis.

Doctus pariter, & indoctus moriuntur, sed morte carnis, non pœna damnationis. Omnia autem pergunt ad vnum locum, dum morte corporali in terram & iustus, impius reuertuntur. Retributio autem dissimilis, sicuti per eundem Salomonem dicitur: *Quid plus habet sapiens à stulto, nisi quod illuc pergit, vbi vita est?* Ergo omnes in terram pariter redeunt: Nam vbi vita est, non pariter pergunt.

Gemina punitur sententia impius, dum aut hic pro suis meritis, mentis cæcitate percutitur, ne veritatem videat, aut dum in fine damnabitur, vt debitas pœnas exoluat.

Geminum est diuinum iudicium: vnum, quo & hic iudicantur, homines, & in futuro: alterum quo propterea hic iudicantur, ne illic * damnentur. Ideoque quibusdam ad purgationem temporalis proficit pœna, quibuldam vero hic inchoat damnatio, * vt illic perfecta sperarur perditio.

In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua * iudicatus est, videbunt, vt doleant, diuinitatem vero eius non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim diuinitas eius ostenditur, vtique ad gaudium demonstratur.

Pro diuersitate conscientiarum, & mitis apparebit in iudicio Christus electis, & terribilis reprobis. Nam qualem quisque conscientiam tulerit, * talem & iudicem habebit: vt manente in sua tranquillitate Christo, illis solis terribilis appareat, quos conscientia in malis accusat.

Duæ sunt differentiæ, vel ordines hominum, in iudicio, hoc est, electorum, & reproborum, qui tamen diuiduntur in quatuor. Perfectorum ordo vnus est, qui cum Domino iudicat, & alius, qui iudicatur: vtrique tamen cum Christo regnabunt. Similiter ordo reproborum partitur in duobus, dum hi, qui intra Ecclesiam sunt mali, iudicandi sunt, & damnandi: qui vero extra Ecclesiam inueniendi sunt, non sunt iudicandi, sed tantum damnandi.

Primus igitur ordo eorum, qui iudicantur, & pereūt, opponitur illi ordinini * bonorum, de quo sunt, qui iudicantur, & regnant. Secundus ordo eorum, qui nō iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini * perfectorum, in quo sunt hi, qui non iudicantur, & regnant: Tertius ordo eorum qui iudicantur, & regnant, illi ordini est contrarius. de quo sunt qui iudicantur, & pereunt. Quartus ordo eorum qui non iudicantur, & regnant, oponitur illi contrario ordini, in quo illi sunt, qui non iudicantur, & pereunt.

De gehenna.

CAP. XXXI.

DVplex damnatorū pœna est, in gæhenna, quorum & mentem vrit tristitia, & corpus flamma * iuxta vicissitudinem: vt qui mente tractauerunt, quod perficerent corpore, simul & animo puniantur, & corpore.

Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere, & ad aliquid non habere: hoc est, habere lumen ad damnationem, vt videant impii vnde doleant, & non habere ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Apta fit comparatio de camino trium puerorum, ad exemplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, & arsit ad comburenda ligamina vinculorum: ita ignis gehennæ, & lucebit miseris ad argumentum pœnarum, vt videant, vnde doleant, & non lucebit ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Inter huius vitæ, & futuræ infelicitatis miseriam, multa discretio est. Illic enim & miseria est propter cruciationem dolorum, & tenebræ propter lucis auersionem: quorum vnum in hac vita, id est, miseria est, aliud non est, in inferno autem vtrunque est.

De pœnis impiorum.

CAP. XXXII.

SIcut fasciculi lignorum ad combustionem, de similibus colligantur, ita in iudicii die similis culpæ rei suis similibus iungentur: vt ex æquo pœna constringat quasi in fasciculum, quos actio similis fecit in malum.

Sicut vnusquisque sanctus in futuro iudicio pro quantitate virtutum glorificabitur: ita & vnusquisque impius, pro quantitate facinorum condemnabitur, nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo, sed iuxta qualitatem criminum. Propheta * affirmante, discretio erit pœnarum.

vnus M. s. testante: tibi Domine misericordia, quia reddes singulis, secundum opera sua.

Alius M.s. Qui reddet vnicuique secundum opera sua. Reliqui vt excussus.

De charorum quoque suorum suppliciis additur etiam pœna defunctis: sicut apud inferos, diuitis sermo prædicat euangelicus, sicut pro augendo Iudæ supplicio,

A

cio, dicit etiam Psalmista: Commotione mouebuntur filii eius, & mendicent.

Impii ex hoc durius in iudicio puniendi sunt, mentis dolore, ex quo visuri sunt iustos gloriæ beatitudinem meruisse.

Ex Greg. l. 9 Moral. c. 19. Luc. 16. Psal 108. Ex Greg. l. 34 Mora. c. 7.

Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus, quando sub aspectu omnium bonorum Angelorum, & hominum cum eis, qui de parte eius erunt, in ignem æternum mittendus est.

Dum sublatus fuerit Diabolus, vt damnetur, multi electi qui in corpore sunt inueniendi, Domino ad iudicium veniente, metu concutiendi sunt, videntes tali sententia impium esse punitum: quo terrore purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc peccati remanserit, metu ipso, quo Diabolum damnari conspiciunt, purgabuntur. Hinc est, quod ait Iob: Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli, & * territi purgabuntur.

Iob. 41. exterriti.

Multos posse perire ex eis in die iudicii, qui nunc electi esse videntur, & sancti: * dicente Propheta: Vocabit Dominus iudicium ad ignem, & deuorabit abyssum multam, & comedet partem domus. Pars quippe domus deuorabitur, quia illos etiam infernus absorbebit, qui nunc se esse inpræceptis cælestibus gloriantur, de quibus Dominus dicit: Multi dicent mihi in illa die Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nescio qui estis.

docente. Amos 7.

B

Matth. 7.

E

De gloria Sanctorum.

CAP. XXXIII.

NOn faciet in futurum cor miserum iustorum * ex compassione damnatorum condolendi affectio, vbi tantum erit Sanctorum de Dei contemplatione gaudium, vt tristitiæ nullus tribuatur introitus.

Ex Greg. homil 40. est apud Mag. in 4. Distin. 50.

Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior, ita & Sanctorum requies comparata damnationi malorum gloriosior erit.

Sic iustitia iniustitiæ, sic virtus vitio.* Crescit ergo sanctorum gloria, dum debita damnantur impii pœna.

ergo sanctorũ crescet.

Post resurrectionem Sanctis in carne promissa est cœlorum ascensio, dicente ad Patrem Christo: Volo, vt vbi ego sum, & ipsi sint mecum. Si enim membra capitis sumus, & vnus in se, & in nobis est Christus, vtique vbi ipse ascendit, & nos ascensuri sumus.

Ioan. 17.

F

NOTÆ.

NOTÆ
ET EMENDATIONES
In librum primum
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

SVMMVM *bonum.* Hinc ortum habuit, vt hic liber de summo bono à quibusdam appelletur, a prima voce titulum libro imponentibus, more Hebræorum: cum tamen à B. Isidoro inscriptus sit *Sententiarum liber*, vt auctor est Braulio Cæsaraugustanus Antistes, consentientibus etiam omnibus cc. M. ff. & Gratiano, Iuone Carnotensi, aliisque Decretorum collectoribus. In Concilio etiam Toletano 8. sic scriptum est: *Nostri sæculi Doctor egregius, Ecclesia Catholica nouissimum decus: præcedentibus ætate postremus, doctrine comparatione non infimus: atque quod maius est, iam sæculorum finitorum doctissimus, cum veneratione nominandus Isidorus, in libro Sententiarum secundo.* Quo in loco Petrus Crabbe & Iouerius pro *sæculorum finitorum*, legunt, *in sæculorum fine.* Sententia autem Isidori, quæ illic citatur, est *lib. 2. c 31. de iuramento*, & habetur apud Gratianum *22. q. 4. c. Non est obseruandum.*

Quid est Dei immortalitas.] Ex D. Gregorio, quem in his Sententiis potissime sequitur Isidorus, cum propter insitam admirabilem in eo Sanctissimo viro morum doctrinam (quæ in eius scriptis præter cæteras quam plurimas maximasque virtutes mire elucet) tum propter amborum ex mutua familiaritate fratris Leandri, & Gregorii conceptum, vt ex lib. 1. *Epist. Greg. indill. 9 epistola ad Leandrum* liquido constat. Inde eius scripta velut augustissima colit, ac veneratur. Gregorius itaque *lib. Moral 12. c. 17. Quid enim* inquit, *mutabilitas, nisi mors quædam est. &c.* Totius sententiæ explicationem vide apud Augustinum *lib. 3. contra Maximum, c. 12.*

Nam & Angeli & anima.] Omnes M. ff. cc. coniunctionem posteriorem reliciunt: *Nam Angeli animæ*, sed retinenda, vt in editis. Locus est apud Gregorium *lib. Moral. 25 c. 4.* Idem Augu. *lib. de essentia diuinitatis, c. primo.*

Nam anima moritur.] Augustinus *lib. de duabus animabus c. 8.* mortem animæ auertionem esse à Deo dicit *lib. 4. de Trinitate c. 3.* sicut anima Deo deficiente &c.

Quod materiam habet.] Omnis variatio, & permutatio rerum à materia ortum habet; eo quod materia habet concretam priuationem: ex priuatione autem nascitur appetitus, & ex appetitu impulsus ad aliam formam, vt Aristoteles docuit *libr. 1. Physic.* Deus vero alienus est ab omni materia, vt docet Thomas Aquinas *lib. 1. contra gentes. c. 16. & 17.* doctissime.

Itaque bene.] Augustinus *lib. 5. de Trinitate c. 1.* probat, quòd aliqua sint, quæ proprie prædicentur de Deo, vt est illud: *Ego sum qui sum*, &, quod sit immortalis.

Opus non consilium.] Ex Gregorio *lib. Moral. 16. c. 4.* Idem Augustinus *in speculo c. 4.* Et hoc est, quòd etiam eleganter asserit idem Augustinus *lib. 1. de ciuitate Dei. c. 13. Nouit quiescens agere, & agens quiescere, & potest ad opus nouum, non nouum, sed sempiternum adhibere consilium.* D. Ambr. *lib. 3. offic. c.* 10. probat Deum frequenter mutare sententiam, reprehendens iuramentum Herodis, & impium sepiùs facinus. Est de hac re longa disputatio in Concilio Toletano 8.

Ideo Deus dicitur simplex.] Est apud Magistrum sententiarum *lib. 1. Dist. 8.* ex Gregorio *lib. 16. Moral. c. 20.* & Augustinus *libr. de essentia diuinitatis.*

Inordinate dici.] Hieronymus *in libello de his, quæ Deo in scripturis attribuuntur.* Et Isidorus ipse fusè explicat hanc sententiam *lib. 7. etymol. c. 1. de Deo.* Quem locum sumpsit ex Gregorio *lib. 32. Moral. c. 6.* dum interpretatur illud Iob: *Commouisti me aduersus eum*, ibi enim inquirit, an sit in Deo commotio.

Simplicitas quæ aliquando dicitur pro stultitia.] Gregorius *epist. 78. ad Maurilium Augustum. Simplicitatis vocabulo*, inquit, *me fratrem appellat.* Et *simplex* sumitur pro non malo, non versuto. Matth. 10. *Estote prudentes, sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Et Prouerb. 10. *benedicta omnis anima simplex.* Et: *qui simpliciter ambulat, in fiducia ambulat.*

CAP. II.

Non ideo.] Interpretatur locus Ieremiæ 25. *Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus.* Quem locum sic fere ad verbum explicat Augustinus in *Speculo c. 21.* Gregor. *homil. 8. super Ezechielem* Et Chrysostomus *in homil. de Sancto, & adorando spiritu, tom. 3.*

Nec particulatim.] Phrasis est Augustini *in Speculo. c. 2 & 3.* Vide Hilar. 2. *de Trinitate.*

Sed hunc sermonem.] Augustinus *super Ioannem tractatu 13.* elegantèr hoc dixit: *Omnia* inquit, *possunt dici de Deo, & nihil digne dicitur de Deo: sed nihil latius hac inopia, qua congruum nomen non inuenit.*

In suis ambulat Sanctis.] Augustinus *epistola 28.* ad Hieronymum de origine animæ, ostendit, quo pacto Deus in suis ambuler Sanctis.

Quodam modo latitudo.] Locus Paul: *ad Ephes. c. 3.* Augustinus *in Speculo* vt dixi, *& in epistola ad Paulinum, epistola 112. c. 13.* & Gregor. *lib. Moral. 10. c. 7.* sicut Isidorus interpretatur.

Inferna.] Omnes M. ff. cc. legunt, *inferius.* Recte; sic etiam est hæc sententia apud Augustinum *in Speculo.* Et Gregor. 10. *Moral. c. 7.* Ex quibus locis, velut è fontibus Isidorus eam hausit.

CAP. III.

Cum de Deo.] Ex Gregorio *lib. 27. Moral. c. 4.* vbi exponit illud *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.*

Secundum Apostolum.] Locus est Pauli *ad Philippenses 4.* Augustinus *in Enchirid. ad Laurent. c. 63. Pax Dei*, inquit, *quæ præcellit omnem intellectum, vt in eo quod dicit omnem, nec ipse intellectus sanctorum Angelorum esse possit exemptus, sed Dei soltus.*

Et ideo quia occulta, & iusta sunt.] Gregorius *lib. 32 Moral. c. 5.* vnde locus Isidori desumptus. *Superna*, inquit, *scientia, & si non est cognita, non tamen creditur iniusta, sed eo saltem iustum creditur omne quod patitur, quo minimum constat, quod Deo auctore patitur.*

CAP. IV.

Sicut opus vel ars.] Omnes cc. M. ff. legunt: *sicut ars in artifice.* Quam lectionem probo similis est sententia in Augustino *libr. 2. de libero arbitrio. c. 7.*

Irrationabilia & insensibilia non per se.] Ex Augustino psal. 148. *ipsa quidem per se* (loquitur de irrationabilibus) *voce sua, & corde suo non laudant Deum: sed ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus;*

Dixerunt antiqui, quod nihil tam bebes sit, quod non sensum habeat in Deum.] Antiquos Philosophos vocat, qui de Dei natura varie scripserunt, & senserunt, vt Cicero in libris De natura Deorum docuit, & Iuuè alia, esse Deum animum per omnes mundi partes vndique diffusum, & omnem naturam commeantem, à quo cuncta, quæ nascuntur animalia vitam, & spiritum capiant, quam sententiam Virgilius mire expressit.

Principio cœlum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Vide Saluianum lib. 1. de Prouidentia.

CAP. V.

Nostro usu zelare Deus dicitur.] De nominibus, quæ Deo attribuuntur, D. Hieronymus librum scripsit, & D. Augustinus, quem *De essentia diuinitatis* appellauit, à quibus Isidorus hic frequenter sententias accipit.

Perturbatio nulla est.] Augustinus lib. 1. contra aduersarium legis, & Propher c. 20 *Ira Dei non habet perturbati animi ardorem.* Et psal. 78 *Ira & zelus, non sunt perturbationes Dei.*

Iracundiam sacra lectio nominauit.] Duo cc. M. ff. *Iram sacra lectio nominauit.* vnus M. f. consentit cum excuso. Iram, & iracundiam promiscuè in diuinis literis inuenio Deo attribui. De ira, Iob 9. *Deus, cuius iræ nemo resistere potest.* Et psal. 2. *Loquetur ad*

eos in ira sua. Paulus: *revelabitur ira Dei.* Et: *Thesaurizas tibi iram in die ira:* Et alia. De iracundia, apud Isaiam c. 16. & 30. *me ad iracundiam provocastis.* Et Ieremi. 4. Et Apocalyp. 15. *plenus iracundia Dei.*

CAP. VI.

Trahit, quem re vera iuxta.] Locum mutilum in excusis, ex fide omnium M. ſſ. reſtitui, & ex Auguſtino lib. de Speculo c. 12. ex quo tota ſententia Iſidori deſumpta eſt. *Multis ſiquidem modis,* inquit, *ad ſignificandum te hominibus, de rebus inferioribus ad te ſpecies ducis, quem revera iuxta propriam naturam, inviſibilem conſtat eſſe, & in totum incomprehenſibilem & incircumſcriptum.*

Pro eo autem, quod auertitur, ambulat.] Auguſtinus dupliciter explicat ſignificationem huius vocis in Deo, libr. de eſſentia diuinitatis: *Ambulare dicitur Deus,* inquit, *non de loco ad locum tranſeundo, quod impium eſt, ita credere, ſed deambulatio eius eſt in cordibus Sanctorum delectari, ſicut ſcriptum eſt:* & inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus: *vel certe ambulare Dei eſt in Sanctis prædicatoribus ſuis de loco in locum tranſire.* Hæc Auguſtinus. Huius poſterioris acceptionis Iſidorus meminit ſupra c. 2. ſententia quinta. *Dum localis,* inquit, *non ſit Deus, localiter tamen in ſua ambulat ſanctis, dum de loco ad locum prædicatur ab eis.* Aliter vero deambulare Dei interpretatur ab Auguſtino Sermone 3. de verbis Apoſtoli, ſemper illud: *Spiritu ambulate, & deſideria carnis, ne perfeceritis: deambulat,* inquit, *in nobis præſentia matieſtatis, ſi latitudinem inuenerit charitatis.*

Propheta dicit.] Locus eſt apud Hieronymum ibidem. c. 51. *Iuranit Dominus exercituum per animam ſuam.* Iurare Dei, *Auguſtino auctore,* promiſſionis eſt firmamentum. Sic ſuper illud pſal. 109. *Iuranit Dominus* & ſermone 17. de aduentu Domini in carne. & lib de ciuitate Dei, 16. c. 32.

Vermis & ſcarabæus.] Vermis dicitur pſal. 21. *Ego ſum vermis & non homo, opprobium hominum, & abiectio plebis.* Et Oſeæ 5. *Ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iacob.* Et Iob. 25. *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Exponuntur hæc ab Auguſtino, ſuper Ioann. Tom. 2. *vermis* ſignificatur abiectus, & contemptus, & ſine ſpecie, & decore. Eſai. 53. & pſal. 108. & *non homo,* id eſt, non vir fortis, & robuſtus, quam emphaſim Chaldæus paraphraſtes expreſſit: *Ego autem ſum vermis, & debilis, & non fortis, portans vitia operationes hominum.*

Scarabæus.] Gregor. lib. 30. Moral. c. 29. ſic inquit, exponens illud Iob. 19. *Quo dimiſit onagrum liberum? Nec indignum quis iudicet, per tale animal Dominum poſſe figurari, dum conſtat omnibus, quia per ſignificationem quandam in ſcriptura ſacra, & vermis, & Scarabæus ponuntur. Sicut ſcriptum eſt:* Ego autem ſum vermis, & non homo. *Et ſicut apud Septuaginta interpretes dicitur:* Scarabæus de ligno clamabit. Hæc Gregorius. Eſt autem locus, quem innuit apud Abacuc. c. 2. *Lapis de pariete clamabit:* pro quo Septuaginta poſuerunt, καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται πάντα. Id eſt, *Scarabæus de ligno loquetur ea.* Symmachus aliter: *iunctura ædificii lignea, loquetur ea.* Vide Diuum Hieronymum.

Nam & Chriſtus agnus.] De diuinis nominibus prolixa, & varia eſt diſputatio. Nam alia eſſentialiter dicuntur de Deo, vt ſunt affirmatiua, quæ perfectionem ſignificant, alia de Deo Patre, alia de Filio, alia de Spiritu Sancto per appropriationem, alia ſimilitudine ſumpta ex paſſionibus, & permutationibus creaturarum: alia vero per figuram qualia ſunt agnus, leo, vermis. De his omnibus Dionyſius Areopagita primus occulte & laconice diſſeruit, poſtea Hieronymus, & Auguſtinus: vltimo Thomas Aquinas via, & ratione animum informauit. Neoterici aliqui non indocte in eodem argumento verſantur, quavis dum à Thoma recedunt, nec ſibi nec aliis ſunt adiumento.

Serpens promorte, & ſapientia, non pro natura.] Peſſima diſtinctione locus erat corruptus in aliquibus excuſis. Frequens autem eſt in diuinis literis mortem, & ſapientiam ſerpentem appellari. Auguſtin. lib. 3. de Trinitate c. 10. *Per ſerpentem enim intelligitur mors, quæ ſumta eſt à ſerpente in paradiſo, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonſtrante.*

Quem re vera iuxta propriam ſubſtantiam inviſibilem eſſe, & incorporeum conſtat.] Hæc verba in nullo C. M. ſ. extant, tamen retinenda, cenſui, propter ſententiæ veritatem, & auhoritatem excuſi codicis.

CAP. VII.

Falluntur quidam ſtultorum.] Ex Auguſtino in Speculo. c. 13. *Falluntur,* inquit, *Anthropomorphitarum hæreſis ſectatores, qui dum legunt, hominem ad imaginem,* &c. Idem Gregorius lib. Moral 32 c. 6. Caſſianus de origine huius hæreſis diſſerit collat. 10. Niceph. lib. 11. c 14. & Cyrillus ad Epiſcopum Caloſiriun.

Facies.] Locus eſt apud Hieronymum & Auguſtinum in lib. de eſſentia diuinitatis, & Gregor. lib. Moral. 24. c. 3. & adducit illud Geneſ. 32. *Et poſtquam Iacob cum Angelo loquutus eſt, ait: Vidi Dominum, facie ad faciem: ac ſi dicat: Cognoui Dominum, quia me cognoſcere ipſe dignatus eſt:*

Inorationa.] Vt nunc in orationibus eccleſiaſticis præponuntur hi verſus. ver. *Oſtende nobis faciem tuam* Reſ. *Et ſalutare tuum da nobis.* ex pſalmo 79. Et Auguſtin. libr. de eſſentia diuinitatis: *Oſtende nobis Domine faciem tuam, & ſalui erimus,* hoc eſt, inquit, *da nobis cognitionem tuam.*

Quo is, qui efficit, per id, quod efficitur, nominatur.] Huius figuræ vſum agnoſcit Auguſtinus libr. 3 de Trinitate c. 10. explicans locum illum Ioannis 3. *Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in deſerto. &c. Sic,* inquit, *per ſerpentem intelligitur mors, qua facta eſt in paradiſo, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonſtrante.* Et rurſus eodem libro, cap. 11. ſic exponit locum illum Geneſ. 22. *Nunc cognoui, qui timens Deum.*

Ita & pro verbo os Dei ponitur.] ec. M. ſſ. ſic legunt: ita & pro Dei verbo, os ponitur; lingua pro verbis. lege: pro verbo, conſentientibus omnibus M. ſſ.

Per ſpeculum agnoſcitur.] Interpretatur locum Pauli, 1. ad Corint. 13. *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate.* vt Auguſtinus vltimo de Trinitate c. 8. & 9. Gregorius veſtigia Dei, quibus ad ſpeciem ſupernam tendimus, multipliciter interpretatur, lib. Moral. 10. c. 6.

CAP. VIII.

Sed nec ipſorum Angelorum.] Ex Auguſtino libr. 12. Confeſſ. c. 12. *Duo reperio,* inquit, *quæ feciſti,* &c. vbi interpretatur locum Geneſ. 1. *In principio creauit Deus cœlum & terram:* Et per cœlum intelligit naturam intellectiuam, per terram, primam materiam informem. Terra enim erat inanis, & vacua. Eſt quippe materia prima auctore Ariſtotele 2. Phyſicorum, ab omni expoliata & denudata forma, ac ſpecie.

CAP. IX.

Ideo ergo principium dicitur.] Geneſis primo dicitur: *In principio creauit Deus cœlum & terram.* Ex multis huius loci interpretationibus, quæ à Baſilio, Hilario, Hieronymo, & Ambroſio traduntur, illam amplectitur, *vt in principio* ſignificet in exordio temporis formatum cœlum, & terram fuiſſe.

Nullum ſpatium.] Ex Auguſtino lib. 11. confeſſ. c. 12. & ſequentibus, vbi diſſoluit hanc quæſtionem, quod præteritum, & futurum, & præſens non eſt ſpatium in rebus, ſed cogneſcuntur in animo, qui expectat futurum, attendit præſens, præteritorum meminit. Philoſophi mire ſe torquent in intelligentia illius ſententiæ Ariſtotelis 4. phyſicorum: *Tempus non eſt ſine anima.* Vide Gregorium lib. Moral. 4 c. 2.

Verum ſit præteritum.] Ex Auguſtino lib. 11. Confeſſ. c. 20. Sunt enim hæc in anima tria quærenda.

Sed aduerte cuncta.] *Sed aduerte quod cuncta,* habent cc. M. ſſ.

In animo potius.] *In animo ſunt potius,* eſt in cc. M. ſſ.

Tria iſta præterita.] Ex Auguſtino in eodem loco.

CAP. X.

Creatus eſt mundus.] Vnde à Paulo appellatur creatura mundi ad Roman. 1. *Inuiſibilia Dei, à creatura mundi,* eo quod ſua natura complectatur omnia. Quamuis hunc locum aliter interpretatur Hieronymus, & Theophyl. *à creatura mundi,* inquiunt, id eſt à creatione & conſtitutione, id enim etiam ſignificat vox Græca κτίσις ſed primæ expoſitioni fauet illud: *quod continet omnia, ſcientiam habet vocis* & Gregorius lib. Moral. 6. c. 7. dum de homine interpretatur Marci locum c. 6. *Prædicate Euangelium omni creaturæ,* id eſt homini, qui commune aliquid habet cum omnibus creaturis, eſſe, augeri, ſentiendo viuere, & intelligere.

Dies prior factus. Angeli ſunt.] Quærit B. Athanaſius in quæſtion. ad Antiochum principem quæſtione prima: vnde facti ſint Angeli. Creatos vero Angelos antemundi conſtitutionem cenſere multi ex antiquis patribus, Dionyſius Areopagita libr. de cœleſti hierarchia cap. 10. & D. Maximus in prima centuria Theolog. & conſtitut. Apoſtolorum Clemens lib. 8. & Gregorius Nazian. in ſermone de natali Chriſti, & in ſecundo de Paſcha, & Damaſcenus lib. 2. Orthodoxæ fidei, & Epiphanius aduerſus hæreſes, diſputans contra hæreſim Pauli Samoſateni, & in ſynodica epiſtola Sophronii Patriarchæ Hieroſolymitani miſſa ad Honorium principem. Quæ epiſtola recitata fuit in ſexta ſynodo, actione vndecima. Verſat quæſtionem hanc Auguſtinus lib. 1. ſuper Geneſim ad literam c. & concludit rem eſſe ſecretiſſimam & humanis coniectutis impenetrabilem. Atque hi omnes in eo conſentiunt, quod affirment Angelos creatos ante mundi formationem.

Quodam modo veſperaſcebat.] Hæc ex Auguſtino. Nam vt auctor eſt D. Thomas in p. q. 58. artic. 6. hoc quod dicitur de cognitione matutina, & veſpertina Angelorum, introductum eſt ab Auguſtino lib. 4. ſuper Geneſim c. 22. & li. 5. c. 4. & lib. 11. de Ciuitate Dei c. 9. Qua de re ſubtiliter & doctiſſime diſſeruit Ioannes Picus Mirandula in Heptaplo. D. Thomas ſic explicat ſententiam Auguſtini, vt hic Iſidorus: *ſicut in die conſueto,* inquit, *mane eſt principium diei, veſpere autem terminus, ita cognitio ipſius primordialis eſſe rerum, dicitur cognitio matutina. Et hæc eſt, ſecundum quod res ſunt in verbo. Cognitio autem ipſius eſſe rei*

creata, secundum quod in propria natura consistit, dicitur cognitio ve spertina.

Non sic.] Legebatur antea: *Nam sic*, verum male, consentientibus omnibus vv. cc. & sequenti sententia, & ex Augustino libro 1. super Genesim ad literam cap. 2. & 9. vbi de hac re accurate agit.

Sic transitorie.] Pro quo D. Augustinus dicit, *utrum temporaliter an in verbi æternitate.* li. 1. super genesim ad literam, c. 2. & 9.

CAP. XI.

Malum non fecit.] In codice Goth. secunda sententia est. *Creditur ab hæreticis, mentem à Deo, vitia à Diabolo fuisse creata, vnde ab ipsis dua natura, bona & mala putantur. Sed vitium natura non est, & dum vere à Diabolo sit, non tamen creatum est, non quia alicubi, aut aliquando.* Verum hæc sententia est quarta infra. Augustinus Tract. 2. expositionis in Ioannem interpretatur illud: *Sine ipso factum est nihil*, de peccato, & malo, quod nihil est. Et lib. de natura boni.

Nullam esse creaturam malam.] Ex Augustino in Enchir. ad Laur. c. 12.

Salomon dicit.] Locus est sapientiæ 16. Creatura inquit, tibi factori deseruiens, exardescit in tormentum adnectus iniustos, &c. pro exardescit autem, in aliquibus M. ſſ. est excandescit.

CAP. XII.

Charitas sempiterna.] In aliquibus M. ſſ. cc. est, claritas sempiterna, verum legendum. vt in editis, *charitas*, sic enim habet Greg. li. Moral. 5. c. 29. Vnde sententia hæc desumpta est, quia ergo ipsa quoque natura angelica est in semetipsa mutabilis, quam videlicet mutabilitatem vicit, per hoc quod ei, qui semper idem est, vinculis amoris alligatur, &c.

Apostata Angelus.] Gregorius li. Moral. 4. c. 13. de apostata angelo interpretatur illud Apoc. 20. *Vidi Angelum descendentem de cælo, & habentem clauem Abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in Abyssum.* Et illud, quod est infra, *Cum completi fuerint mille anni, soluetur Satanas.* vbi sic inquit: *Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt tunc stantium Angelorum ditioni substratus sit. Quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram eius relaxantibus tota se suis contra nos viribus solutus exerceat.*

Ad similitudinem diuinæ veritatis expressa.] In editis erat, *virtutis*, verum posui, *veritatis*, consentientibus omn. M. ſſ. cc. Et quamuis locus sit deductus ex Greg. hanc vocem Isidorus addit sententiæ Gregor. sic enim est apud eum libr. 32. Moral. cap. 18. & *quia subtilior ipse eius natura, in eo in illo similitudo Dei plenius creditur expressa.*

Memento Domine quod terra sumus.] Locus est psal. 102. In vulgata habetur. *Recordatus est quoniam pulvis sumus.*

CAP. XIII.

Communia homini.] Ita Sancti interpretantur illud Sapientiæ 1. *hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis.* Et illud Matth. vltimo, *Prædicate Euangelium omni creaturæ*: vt nomine omnis creaturæ homo intelligatur, præsertim Gregorius homil. 29. in ascensione Domini: & libr. 6. Moral. cap. 7. de hac re supra cap. 10.

Originaliter Adam, & Eua.] Id patet ex illo Genes. 1. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram.* Homo enim vtrumque sexum comprehendit. Vnde Eua, vocatur virago, & imago viri, homo vero imago, & gloria Dei, à Paulo 1. ad Corinth. ca. 11. Ita interpretatur Augustinus li. de Trinitate 12. c. 7. & Gen. 5. dicitur, *hic est liber generationis Adam. In die qua creauit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum, masculum, & fœminam creauit eos.* Et Paulus. 1. ad Corinthios. 11. cum dicat: *Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem* concludit, *Omnia autem ex Deo.* Ambros. ibi: *ambo vnum sunt in natura*: id vocat Isidorus originaliter esse vnum, specialiter vero postea mulier de latere viri formata est. Hanc sententiam probat Gregorius libr. 33. Moral. cap. 10. *Rerum quippe*, inquit, *substantia simul creata est, sed simul species formata non est*, &c. Obserua obiter, Augustinum, & Gregorium in rerum formatione dissentire. cum Augustinus multis in locis super Genesim probet, omnia esse facta simul secundum substantiam, & secundum speciem, præsertim libr. 4. super Genesi ad literam ca. 34. Gregorius vero dicit in substantia esse facta simul, sed non in specie. In qua sententia est Isidorus hic, & libr. 2. Differentiarum. c. 10. *In creatione*, inquit, *mundi, & formatione, in qua hæc est differentia, quod originaliter secundum materia substantiam simul cuncta creata sunt, secundum distinctionem vero rerum per sex dierum alternationem formata sunt.* Philo lib. 1. legis allegoriarum, rusticanæ simplicitatis esse, inquit, putare sex diebus. aut vtique certo tempore mundum conditum. Refellit hic Isidorus sententiam eorum, qui dicunt Androgynos creatos Adam & Euam, id est, hominem in quo duo sint corpora maris, ſ. & fœminæ circa dorsum copulatos, ita vt esset homo à principio geminus, vt Plato in conuiuio seu de amore asseruit, postea vero sectus, vt exaduerso ad prolis procreationem coniungerentur: è latere enim protoplasti non è costa mulierem formatam affirmant, voce Hebræa, *Zela*, latus, & costam significante: In hac sententia fuit Franciscus Georgius. Verum D. Augustinus Platonicos infectatur li. 5. de Genes. ad lit. c. 22. Inquiens: *rursus, ne in homine vterque sexus esse putaretur, sicut in his, quos Androgynos vocant: pluraliter subiecit, masculum, & fœminam, creauit eos.*

Vir ad imaginem Dei.] Ex Paulo 1. ad Corinth. c. 11. *Vir imago, & gloria Dei est, mulier autem gloria viri.* Mulier dicitur gloria viri, sicut opificium ex viro. Augustin. de catechiz. rudibus explicat, quo pacto vir potissimum dicatur imago Dei per subiectionem. vnde Actorum 17. *fecit ex vno omne genus hominum.*

Homo propter peccatum.] Ita interpretatur Gregorius in enarratione in septem psalmos pœnitentiales psalm. 4. exponens illud: *Et terræ eius miserebitur. Per terram*, inquit, *accipimus peccatores: vnde serpenti à Domino dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.* Idem libr. 2. Moral. cap. 30. Idem & Ambros. lib. de pœnitentia. c. 13. & Augustinus lib. de agone Christi. ca. 1.

Et Propheta.] Esai. 65. sic legendum: *Et Propheta ait serpenti: pulvis panis eius.* Hieronymus interpretatur locum eodem modo.

CAP. XIV.

Anima hominis non est homo. Isidorus vocis etymologiam consideratur in hac sentencia, vt homo dicatur ab *humo*, quod est corpus, & non ab anima. Id explicat li. Etymolog. 11. cap. 1. *Homo proprie ab humo dicitur, absque vero pronuntiatur ex vtraque substantia totus homo, id est, ex societate animæ & corporis: Nam proprie homo ab humo.* Idem lib. Differentiarum c. 1. D. Gregorius libr. 14. Moral. c. 16. *Eo enim*, inquit, *quod dicitur homo terrenus, exprimitur & infirmus: homo enim ab humo appellatus est.* Cicero de natura Deorum, *Deus hominem*, inquit, *humo excitatum, celsum, & erectum constituit.* Verum Augustinus libr. 19. de ciuitate Dei, cap. 3. diluit hanc quæstionem ex sententia Varronis, qui hominem dici putat, proprie ex vtraque substantia compositum, animæ & corpore, & lib. De moribus Eccl. c. 4. difficile dixit esse, hanc controuersiam diudicare. aut si ratione facile, oratione longum est. Idem Hieronym. ad Damasum in explanatione symboli, & Magister sententiarum in 3. dist. 2. errare eos affirmat, qui dicunt hominem non à substantia, sed à proprietate dici. Verum noster Isidorus vocis etymon explicat, non hominis naturam. Et de homine exteriori differit, de quo Paulus. 2. ad Corinthios *Licet u, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen u, qui intus est, renouatur de die in diem.*

Male ergo à quibusdam.] Id D. Augustinus lib. de hæres. cap. 86. attribuit Tertulliano. Et eam refellit libr. de quantitate animæ. De Tertulliano autem Africæ prouinciæ presbytero, qui primo illic illustris habitus est, postea vero in turpem hæresim Montani impostoris, & aliorum prolapsus est, Hieronymus in epistola ad Magnum Oratorem, Nicephli. 4. c. 34. Vincentius Lirinensis, & Hilarius in commentariis ad Matthæum.

Non esse partem.] Augustinus de spiritu, & anima. Et idem Isidorus libr. 2. Differentiarum. cap. 27. & concilium Bracarens. 1. can. 5.

Philosophorum sententia.] Animam esse corporis formam probauit concilium Viennense, sub Clemente V. & Concil. Lateranense. sess. 8. sub Iulio 2. & Leone X. Augustinus li. de Eccl. dog. ca. 13. & Gregorius li. 7. epist. Regist. c. 33. secundino, Omnes fere hæreses de anima, in hac sententia Isidorus complexus est, quas Neoterici copiose refellunt.

CAP. XV.

Sicut præcellunt.] De varia humanorum sensuum positione, & præeminentia inter se. Galenus de vsu partium, Cicero in libris De natura Deorum: Basilius, & Ambros. in Hexaemero, & Greg. li. Moral. 11. c. 3.

Amplius excedit.] Omnes cc. M. ſſ. habent: *excellit.* Id Aristoteles probat libr. 2. de anima. ca. vlt. visus, inquit, maxime est sensus.

Inde dicamus.] Integra sententia est ex Augustino libr. epistolarum epist. 112.

Vocabulum sortita.] Cogitatio à *cogendo* dicta, vt Augustinus docet libro 10. Confess. cap. 11. Lactantius libro 6. de vero cultu: *cogitatio nihil aliud est, quam mentis agitatio.* διάνοια ab Aristotele vocatur, in brutis æstimatiua, & inter sensus communes reponitur.

Rerum omnium thesaurus.] De memoria acutissime scripsit Augustinus li. 10. confess. c. 8. à quo hæc omnia fere deprompta sunt ibidem. c. 14. quod sit ventet animi. Et li. 4. de Trinitate, ca. 2. 11. quod non solum sit præteritorum, sed etiam præsentium. Idem Isidorus li. differen. c. 21. Aristoteles quod sit præteritorum (li. de memoria & reminiscentia) resumptio alicuius apprehensi sensu, vel intellectu.

Et

Et animus ipse est.] Augustinus id probat libr. 10. Confess. cap. 14.

Imago à sensibus corporis remota. Aristoteles *lib. de memoria, & reminiscentia cap.* 1. imaginis naturam exprimens, sic inquit: *Vt enim animal pictum in tabula animal est, & imago: & cum unum, idemque sit, utraque est, sed tamen ratio diuersa existit, considerari quoteſt vt animal est, & vt imago. Sic dephantasmate, quod in nobis est, censere oportet, & ipsum quippiam in se, & alterius simulacrum esse. Namquatenus in se, seorsumque spectatur spectrum ac visum est, quatenus vero ad aliud refertur, imago, & monumentum.* Hæc de imaginis natura ex Aristotelis sententia, maxime ad huius loci intelligentiam conducunt, & ad quæstionem de imaginum adoratione enodandam aduersus hæreses nostri temporis, denique Thomæ Aquinatis veram sententiam explicandam.

Beatitudinem autem non per imagines.] In editis est: *similitudinem*, sed Gotthus M.ſ. *beatitudinem* habet. & alii M. ſſ. ec, quam lectionem posui, ductus auctoritate Augustini *lib. Confess.* 10 *c.* 20. vnde locus iste desumptus est: ibi enim probat, quod meminimus eorum, quorum nunquam speciem habuimus, vi beatitudinis, & gaudii. Et infra, *c.* 25. inquirens, in quo memoriæ gradu reperiatur Deus, sic inquit, *Quia sicut non est imago corporalis, nec affectio viuentis, qualis cum lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur.*

Communem.] Aristoteles id probat lib. de memoria & reminisc.

CAP. XVI.

Perfecta natiuitas.] Tota sententia est ex Gregor *lib. Moral.* 29. *c.* 1. Verum de duplici Christi natiuitate, Lactan. *lib. 4. de vera sapientia* eleganter disserit, *cap.* 8. Et Damascen. lib. 3 de Orthodox. fide c. 7.

Prius editus] *Editum* in aliquibus M. ſſ. similitudo hæc desumpta est ex Pauli 1. *epistola ad Corint.* 3. *& ad Hebræos* 5. *& Petri* 1. *epist. c.* 1.

Diabolus.] Ex Gregor. *lib.* 33. *Moral. c* 10.

Quasi hamo.] *Quasi hamo diuinitatis eius captus est, qui latebat*, est in M. ſſ omnibus. Quam lectionem amplector, testimonii Gregorii ductus lib. 33. Moral. cap. 10. *Quasi hamus quippe fauces glutientis tenuit, dum in illo & esca carnis patuit, quam deuorator appeteret, & diuinitas passionis tempore latuit, qua noceret.*

Est enim in Christo hamus.] Ex eodem Gregorio *lib.* 33. *Moral. c.* 12. vbi exponit illud Iob, *An extrahere poteris Leuithã hamo.* Quod etiam Ezechiel *c.* 32. futurum prædixerat: *Extraham te in hamo meo, & extendam te super terram.* Et Abac. 1. *Totum in hamo sublatum it, traxit illum in sagena sua.*

Pœnaliter.] Refutat hæresim eorum, qui dicebant Dominum in infernum descendisse, & omnes ibi eum confitentes extraxisse, & saluasse. Quam Gregorius improbat *lib. 6. epistolarum, epist.* 179.

Sancti ex tempore.] Totus sententiæ sensus, & ordo, est, apud Gregorium *lib. 4 Moral. c.* 32.

In inferno Sanctorum.] De duplici inferno ita Gregor. *lib. Moral* 12. *c.* 7. *Nec tamen ita infernorum animas ad infernum deimus descendisse, vt in locis pœnalibus teneantur, sed esse superiora in inferni loca, esse alia inferiora credenda sunt, vt & in superioribus inde requiescerent, & in inferioribus inuisti cruciarentur.* Vnde & Psalmista psalm. 85. propter præuenientem se Dei gratiam dicit: *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.*

Vbi forsitan percunctatur quispiam, quid sit quod legitur: Nemo. &c.] Tota hæc sententia in nullo M. ſ. est, neque in edito antiquo, neque in duobus codicibus ante sexcentos annos, litteris Longobardicis exaratis: Quare vt notham è textu reieci.

Ad dexteram patris.] Gregorius *lib* 2. *Moral. c.* 21. *Dextera Dei Angelorum pars electa, sinistra autem Dei pars Angelorum reproba designatur.* Idem Isidorus lib. Officiorum. 2.

CAP. XVII.

Propheta] Locus est apud Esaiam cap. 48. Hieronymus in eodem loco, *Breui versiculo*, inquit, *Trinitatis nobis ostendit mysterium.*

Nam Latine Paracletus.] Idem Cyprianus in libello de Spiritu Sancto: *Adesto*, inquit, *Sancte Spiritus, & paracletum tuam expectantibus illabere cœlitus* Idem Isidorus *Etymol. lib* 7 *c.* 3.

Reuelante Spiritu.] Gotthus vnus habet: *reuelante Spiritu Sancto.* Alii cc consentiunt cum edito.

Donum Sancti Spiritus.] Ex Augustino *super Ioannem tract.* Et Gregor. *lib.* 24 *Moral. c* 10.

De qua ita legitur] Ioan. 1. *c. plenus gratia & veritatis.*

Plenus gratia & veritate.] Vulgata editio, *plenum gratia & veritatis* sunt qui legant πλήρη id est, *plenam*, scilicet gratiam & veritatem. Alii vertunt *plenus gratia & veritate.*

Ante aduentum] Ex Tertulliano deductum puto. quia *lib. de Trinitate*, sic inquit, *vnus ergo & idem spiritus, qui in Prophetis, & in Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Caterum ibi, non vt semper illu ineſſet. hic, vt in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hic totus effusus*, & affert Ioelis Prophetæ testimonium, vt Isidorus.

Per Prophetam.] Ioel 2. & habetur Actorum 2. vbi dicitur à Petro: *& erit in nouissimis diebus effundam.* &c. Apud Ioel est: *Et erit, post hæc effundam.* Hieronymus *in comment. in Ioel* adducens locũ Actor. 2. legit, *& erit post hæc*, καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, sicut est apud Ioelem. Esaias clarius eandem sententiam expressit, c. 44. *Effundam aquas super sitientem, & flumina super aridam: Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam, & germinabunt inter herbas quasi salices, iuxta præterfluentes aquas.* Hæc Esaias. Quod vero dicitur apud Ioelem, *Antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis*, dicitur Actor. 2. *Antequam veniat dies Domini magnus, & manifestus.* sic Græca Complutensis editio bibliorum τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, vertit, *magnus, & illustris.* Theophylacti interpretis in Act. Apostolorum: *Antequam veniat dies Domini ille magnus, & illustris.* In Hebraica veritate dicitur *horribilis.* In versione 70. *illustris.* Hieronymus diem hunc, aut resurrectionem putat esse, aut certe multa post tempora diem iudicii, qui vere magnus, & horribilis erit.

Sicut Saulo.] Sic est apud Tertull. *lib. de anima*, vbi inquit, *Denique*, inquit, *Saulem tam Dei spiritus postea vertit in alium virum, id est, in Prophetem, cum dictum est: Quid hoc filio Cis? an Saul & in Prophetis?* *Quem & malus spiritus postea vertit in alium virum*, scilicet, id constat, 1. *Reg.* 10. Causæ damnationis Saul sunt apud Gregorium *lib. Moral.* 34. *c.* 15. nempe quia fastu susceptæ potestatis intumuit: vt constat ex diuina increpatione *Regum.* 1. *cap.* 15. Nec vere à Iudæis excusatur vocabuli ambiguitate, *vt in bibliotheca* Sixtus Senens. ad notauit *lib.* 3. & alii *super lib.* 1. *Regum.* Augustinus *lib.* 17. *Ciuitatis Dei*, elegantissime interpretatur disruptionem regni Israelis in persona Saulis.

Et Balaam.] Tertull. *lib.* 4. *aduersus Marcionem*, B. Gregor. *lib.* 1. *super Ezech. homil.* 10. Origines *homil.* 13 innumeros affirmat libros diuinationum suarum reliquisse. Eius doctrinam recenset *Apocalyp. c.* 10.

Dicturi sunt: Domine.] *Dicturi sunt Domino*, habent. cc. M. ſſ. locus est Matth. 7. *In nomine tuo virtutes multas fecimus.* illud quod sequitur. *Nescio vos vnde estis*, est apud Lucam *cap.* 13 *quoquo sitis*, habent cc. M. ſſ. sic & ipse Lucas.

Sicut Iob.] Quod probat Gregorius *lib.* 14. *Moral. c.* 29. ex illis verbis: *Scio enim quod redemptor meus viuit.*

Sicut Balaam.] Numerorum 24. *Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel.* Quem locum ita exponit Cyprianus *in lib. aduersus Iudæos, & in libello de stella, & Magis, in principio.*

Conuersio gentium. veteri populo latebat.] Vt habet Paulus ad Ephes. 3. *Quod aliis gentibus*, inquit, *non est agnitum filiis hominum, sicut nunc reuelatum est, gentes esse cohæredes & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium.* Et Actor. 10. dicitur in conuersione Cornelii Centurionis cohortis Italicæ, quod *stupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effusa est.* Et cap 11. dictum est Petro: *Quare introisti ad viros præputium habentes? Et audito Petro tacuerunt omnes, & glorificabant Deum dicentes: Ergo & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.* Gregor. *ib* 10. *Moral. c.* 38. probat, quod vocatio gentium ab antiquo in Dei consilio abscondita sit. De gentium vocatione, vide Isidori elegantem libellum.

CAP. XVIII.

Hoc caput in M. ſſ. collocatur post. 21 de gentibus, & Philosophis.

Quasi montes pascua.] Est apud Gregorium *lib.* 30. *Moral. c.* 29. dum interpretatur locum illum Iob. 39. *Circumspicit montes pascua sua, & virentia quæque perquirit.*

In scripturis Sanctis.] Sensus est apud Augustinum, dum exponit locum illum psal. 103. *montes excelsi cervis, petra refugium herinaceis* Vbi Augustin. legit: *petra refugium hircis, & leporibus.* Perpendit hunc locum D. Hieronymus super Ezech. lib. 13. c. 45. *Hircus*, inquiens, *animal est semper ad excelsa festinans, & nihil periculi sustinens in præcipitijs: & ibi inuenit viam, vbi cæteris animantibus interitus est: vnde & Græco sermone, caprarum, & hircorum grex, sublimium conuersatio dicitur, hoc est, αἰπόλιον quasi ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ, siquidem ἄκρον* excelsum, *πόλος* conuersationem significat. Idem ad Demetriadem, *Sic*, inquit, *statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus: pro quo multi herinaceos legunt. Animal parvum, ac fugax, & spinarum sentibus prægnatum.* Et ad Suniam Sephanim animal esse ait, maius ericio, habens similitudinem muris, & vrsi, vnde & in Palæstina, δρυομῦν dici, magnamque illorum in ea regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare. Hæc ex Hieronymo. Alii *cuniculum.*

Manet communis.] Id Gregorius probat Homil. 10. super Ezech. lib. 1. & homil. 6. *Quid autem rota*, inquit, *nisi sacram scripturam designat, quæ ex omni parte ad auditorum mentes voluitur?*

In scripturis Sanctis.] De vsu præteriti, & futuri differit Gregorius *lib.* 34. *Moral. c.* 3. & Augustinus *lib. de verbis Apostoli ser.* 2. *& lib.* 4. *super Numer. & in enarratione psal.* 103. & Tertull. *libr.* 1. *aduersus Marcionem.* Quam temporis enallagen frequentem esse in diuinis literis, vt futurum pro præterito ponatur, probat

psal-

psalmus 6. *Lauabò per singulas noctes lectum meum*, pro *laui*. Et Esaias c. 38. *Sicut pullus hirundinis sic clamabo, & meditabor vt columba*. pro *meditatus sum, & clamaui*. Præteritum ponitur aliquando pro futuro, vt psal. 54. *Ego autem ad Deum clamaui, & Dominus saluauit me*. hoc est, *saluabit me*. Sequitur enim: *Et exaudiet vocem meam*. Futurum pro præsenti, psal. 144. *Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur*.

Propterea Prophetæ.] *Propterea prophetæ*, habent M. S.

Rerum futurarum gestu præterita præsentibus. Sic est in omnibus M. SS. *rerum futurarum gesta præsentibus*. editi fere omnes consentiunt.

Ierusalem de Ecclesia.] Id frequens est in diuinis literis, vt constat ex Gregorio *in cant. c. 6.* & Hieronymo *super Ezech. c. 16.* & ex Augustino *lib 17. de ciuitate Dei c. 3. Tripartita*, inquit, *reperiuntur eloquia Prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Ierusalem spectantia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad vtramque*. Hieronymus *super Ezech. c. 17.* Quod quatuor modis dicitur Ierusalem, exempla nos ponimus: primo modo dicitur; iuxta Iudæos, illa ciuitas terrestris, quam planxit Christus, Matth. 23. *Ierusalem Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt*. Secundo, Sanctorum est congregatio. psal. 38. *Fundamenta eius in montibus Sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob*. Tertio, est multitudo Angelorum, Dominationum, Potestatum, & cœlestis paradisi. Paulus ad Galatas 4. *Quæ autem sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum*. ad Hæbreos 12. *Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem*. & hæc est, quæ describitur Apocal. 12. Quarto pro Ecclesia militante & triumphante Apocalyp. 21. *Vidi ciuitatem Sanctam Ierusalem*. Hieronymus etiam in Ezechiel. c. 23. affirmat, quod quidquid de Ierusalem τροπικῶς dicitur, ad animam referri possit.

Ephraim de hæreticis.] Oseæ 4. *Particeps Ephraim idolorum, dimitte eum*. Et c. 5. *Calumniam patiens Ephraim, fractus iudicio quia cœpit abire post sordes*. Et illud: *Ero tinea Ephraim, & putredo Iacob*. Tinea enim totum vestimentum consumit. Iob 13. *Sicut vestimentum*, inquit, *quod comeditur à tinea*. Putredo non ita Sic n. hæresis est tinea Ephraim, peccatum verò, putredo Iacob.

Sicut scriptum est.] Psal. 32. *Dicere* enim, iussionem importat multoties in diuinis literis: vt est illud Pauli ad Rom. 12. *Dico autem per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere, quam oportet sapere*. Græce λέγω, vt Latini dicunt: *iubeo saluere*, & *dico salutem*. Et illud: *Dic vt lapides isti, panes fiant*, id est, *iube, vt lapides, &c.*

Quod in scripturis sacris.] Hieronymus *super Ezech. c. 33.* admonuit in scripturis sacris hoc obseruare debemus, quod ibi videtur aliqua similitudo esse sententiæ, non in omnibus eadem dici, sed vel subtrahi plerumque vel addi, & singulorum inter se verborum diserepantium haberi rationem.

Lex diuina.] Lex à *delectu* dicta: iubet siquidem quæ eligenda, faciendaque sunt, vt Cicero lib. 1. de legibus docuit. Vnde Paulus ad Rom. 3. *Per legem*, inquit, *cognitio peccati*. Lex accipitur pro veteris testamenti libris. Esai. 2. *De Sion exibit lex*. Et apud Paulum in epistol. ad Rom. c. 1. *Si autem Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem. &* c. 7. *Lex Sancta*. & liber Psalmorum, *lex* à Christo D. N. appellatur Ioan. 10. *in lege vestra scriptum: Quia ego dixi dii estis*. vt Augustinus ibid. tract. 48. adnotauit. Et Amalarius Taurinensis lib. de officio Missæ. Distinguitur etiam lex à psalmis, & Prophetis. Matth. 11 *lex, & Prophetæ vsque ad Ioannem*. Et illud: *oportet impleri quæ scripta sunt in lege, & Prophetis, & psalmis de me*. Matth. 22.

Tribus distinguitur.] De partitionibus veteris & noui testamenti, vide Epiphanium *lib. de mensuris, & ponderibus*; & Ioannem Damascenum *libr. 4. de orthodox fid.* & Gregor. Nazian. *in tarminibus*, & Hieronym. *in præfatione lib. Regum* & Isidor. *lib. 6. etymolog c. 1.* Obiter adnotandum duxi, non aliter hic Isidorum de partibus diuinæ legis differre, quam in lib. 6. Etymol. Nam ibi post veteris testamenti partitionem in legalia, prophetica, & hagiographa, *Sic* inquit: *Summa vtriusque testamenti trifarie distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria*. Hæc ille: vt intelligas præcepta, ad mores: Prophetas, ad allegoriam pertinere. Nam diuisio illa celebris ac peruagata, in tres explanationis species, seu Partes allegoricam, tropologicam, anagogicam, iuxta triplicem præteriti, præsentis, ac futuri differentiam, ab antiquis patribus traditur, ita vt allegorica expositio, præteritarum in veteri lege vmbrarum ac figurarum prænotiones, & prodigia manifestet, vnde Prophetæ ad allegoricam exponendi rationem pertineant. Adde etiam merito Prophetis tribui dicendi genus allegoricum, propter tropos, verborum enigmata, & translationes, vt Tertullianus adnotauit *aduer sus Marcionem lib. 3.*

Historia præceptis.] *In historia, in præceptis, & in prophetia*, habent omnes. cc. M. SS.

Lex diuina.] Augustinus lib. vnico super Genesim ad literam c. 2. *Quatuor modi*, inquit, *à quibusdam scripturarum tractatoribus traditur legu exponendæ: secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum etymologiam. Historia est, cum siue diuinitus, siue humanitus, res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia cum veteru, & noui testamenti congruentia demonstratur. Etymologia, cum dictorum, factorumque causa redduntur*. Idem *de vtilitate credendi ad Honoratum c. 3.* diuidit scripturam secundum historiam etymologiam, analogiam, & allegoriam.

Primo vt historice.] Sensus historicus scripturæ, qui literalis est, inter omnes est potentissimus, & efficacissimus, & ad probandam fidei auctoritatem, reliquis multo illustrior: estque fundamentum, & basis omnium expositionum diuinæ scripturæ, cuius difficultatem adnotauit Hieronymus *in præfatione commentariorum in Abdiam*. & Augustinus lib. 1. *Retractationum*. Verum si sola historia, & nuda legatur, non intellectus literæ spiritus, modicam habet vtilitatem, & ita appellatur à Hieronymo *Ezech.* 4. vilior intelligentia; & à Gregorio *libr. 15. de Ciuitate Dei c. 27.* non esse illis consentiendum asserit, qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt repudiata historiæ veritate sensus enim vtilis scripturæ ad docendū, ad arguendum, ad corrigendum, & ad iusta eruditionem, vt perfectus sit homo Dei, ex litera & spiritu constat: litera enim sola occidit, spiritus autem viuificat. animumque in omne opus bonum instruit. Vnde Gregorius lib. 16. Moral. c. 10. *Vt* inquit, *modo nos nuda pascat historia, modo sub textis litera velata medullitus nos reficiat spiritualis allegoria*.

Tropologice.] Tropologica expositio idem est, quod moralis exemplum ponamus aquæ: ex illo Geneseos. 1. *Congregatæ aquæ in locum vnum*, significat aquam elementalem: verum tropologice tribulationes significat, vt in illo psalmi 65. *transiuimus per aquam, & ignem, & eduxisti nos in refrigerium*. Et Esai. 34. *Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te*. Et illud: *Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam*. Significat etiam tropologice sapientiam. Prouerb. 18. *Aqua profunda verba ex ore viri & torrens redundans; fons sapientiæ*. Et illud: *Fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam*. Eccles. *Aqua sapientiæ salutaris potabit eos*. Significat etiam hæreses: Prouerb. 9. *Aquæ furtiuæ dulciores sunt*. Et humanas prosperitates Ioan. 4. *Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum*. Spiritus Sancti infusionem? Ioann. 7. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent*. Euangelista id interpretatur. *hoc autem*, inquit, *dixit de spiritu, quem acceperūt credentes in eum*. Significat etiam populos Apocalyp. 17. *Aquæ vero populi sunt*. De sensu tropologico Hieronymus sic scribit in Ezech. c. 4. *Eisdem literis historia curtit, & tropologia, sed illa humilior est; ista sublimior; illa habet terra, ista ad cœlestia sublimat*.

Mystice.] Mysticum sensum hic Isidorus vocat spiritualem intelligentiam. Hieronymus cuius diuinæ scripturæ partitionem Isidorus sequitur, sic habet in 12. quæst. in Abdiam. *Triplex in corde nostro descriptio, & regula scripturarum est: prima vt intelligamus eas iuxta historiam, secundū iuxta tropologiam: tertia iuxta intelligentiam spiritualem. In historia eorum, qua scripta sunt, ordo seruatur. In tropologia de litera ad maiora consurgimus; & quidquid in prioripopulo carnaliter factum est, iuxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta conuertimus. In spirituali sensu ad sublimiora transimus, terrena dimittimus de futurorum beatitudine, & cœlestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra futuræ beatitudinis sit*. Hactenus Hieronymus. D. Eucherius *in libro Spirituali formularum*, quatuor ponit diuinarum expositionum genera, historicum, tropologicum, allegoricum, anagogicum. De historica, tropologica, & allegorica, expositione, iam ex mente Augustini disputauimus. Nunc de anagogica expositione, quam Eucherius vocat; quæ ad sacratiora cœlestium figurarum secreta perducit: vt si aquam exponamus de æterna beatitudine: vt in Ieremiæ 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ*. Et de Angelis psal. 148. *Aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini*. Poterit sub mystica, & spirituali intelligentia allegorica, & anagogica collocare. Ita Eucherius, Hieronymus, & Isidorus consentiunt in multiplici, & varia scripturarum partitione.

Tria, & septem præcepta.] *Tria, & septem, decem præcepta* habent omnes cc. M. SS. quam sectionem maxime probo. Sic enim est apud Augustinum *lib. de decem chordis c. 5.* vnde sententiam desumpsit Isidorus *& lib. 15. contra Faustum cap. 4.*

In vna tabula scripta fuerunt.] Hanc partitionem præceptorum in tabulis, nempe quod fuerint tria in vna, & septem in alia scripta, sequuntur plurimi Latinorum Sanctorum, vt Augustinus *in locu citatis, & libr. de decem chordis c. 5.* probat suam sententiam ex illo Pauli. *Primum mandatum in repromissione*. verum in hac sententia non est constans, cum *libr. quæstionum veteris testamenti q. 7.* quatuor verba affirmet esse exarata in prima tabula, quorum primum statuit, *Non sint tibi Dij alieni præter me*. Secundum, *Non facies tibi vllam similitudinem*: Tertium non *sumes nomen Dei tui in vanum*: Quartum: *Sabbathum Domini Dei tui seruabis, & non facies in eo vllum opus seruile*. Reliqua in secunda, ita vt primum verbum secundæ tabulæ sit, *Honora patrem tuum, & matrem tuam*, ex illo Apostoli ad Ephes. 6. *Honora patrem tuum, & matrem, quod est mandatum primum in repromissione*. Quomodo, inquit, esset primū nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset? *In repromissione* autem ideo dicitur, quia statim subiicitur, *vt sis longæuus super terrā, & bene sit tibi*, hęc est promissio facta iis, qui mādata custodiunt. Iosep *li. 3. Antiq. c. 6.* & Philo *in lib. Quis rerū diuinarum heres sit*, in vtraq; tabula quinq; esse præcepta tradita affirmat. Sunt qui dicunt has tabulas tēpore

A

vltimi Hierosolymitani excidii sub Romanis Imperatoribus in templo Dei fuisse, in quem a Tito Augusto, inter cetera captæ vrbis spolia, in triumphum allatas.

CAP. XIX.

Hæreticorum *pertinaciam.*] *Hæreticorum peruicaciam* est in ca. Goth. & aliis.

Nunc enim persequutionib. appetitur, nunc falsis assertionib. lacessitur.] Hæc sententia in nullo M.I exrat. Verum retinendam puto, eo quod est in antiquo edito, & apud Gregorium *li. 18. Moral. c. 1.* a quo tota desumitur. *Sancta*, inquit, *Ecclesia summopere habere sapientiam, & patientiam studet: sed exercetur eius sapientia cum tentatur gladius. Nunc vero de ea persequutione loquitur in qua non gladius, sed falsis assertionibus lacessitur.* Hactenus Gregorius.

Cui sapranitatis.] Idem Gregorius *lib. 7. epistolarum, epistola ad Anastasium indict. 1.* Leander Hispalensis Episcopus Sanctissimus Isidori frater in homilia habita in tertio concilio Toletano in conuersione gentis Gothorum, quam apud me habeo nondum typis excusam, elegantissime propagationem ecclesiæ depinxit dum ab hæreticis infestatur.

Nam tunc clarius,] Augustinus tractatu in conf. *Marth. & Luc: Veiles sient*, inquit, *hæretici ad inueniendam veritatem, dum calumniantur ad seducendum in errorem: negligentius enim veritas quæreretur, si mendaces aduersarios non haberet.*

B

Sancta Ecclesia dicitur catholica.] Quid vox catholica significet, docuit Vincentius Lirinensis Gallus in illo libello aureo *aduersus hæreses.* Clemens Alexandrinus *lib. Strom. 7.* vnam esse catholicam Ecclesiam, hæreticorum vero Ecclesiam, seu potius conciliabula, non esse vnam, neque catholicam. Nam hæreses hanc vnitatem in multitudinem scinduut, vnde alij appellantur ex nomine, vt ex Valentino, Marcione, & Basilide aliæ ex loco, vt Peratici, aliæ autem ex gente, vt Phrygum hæresis, aliæ autem ex operatione, vt Encratitarum. Aliæ autem ex propriis dogmatibus, vt Docetarum, & Hermogenitarum, &c. In quo loco ad vium aspicere licet nostri temporis hæresi a nomina varia, & accipites, lectasque repugnantes in quas insanum vulgus, & indoctum scinditur.

Paulo attestante] Ad Romanos 1. *Gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.* Cyprianus vocat Ecclesiam Romanam fortem in fide, eo quod in cathedra Petri fit fundata, & in eius vnitate, *libr. de vnitate Ecclesiæ.* Notas vero Ecclesiæ Catholicæ Augustinus esse in Romana, Ecclesia docuit libro contra epistolam Manichæi c. 4. *Multa sunt*, inquit, *quæ me in Ecclesia gremio iustissime tenent. Tenet me consensio populorum, atque gentium, tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, charitate aucta, vetustate firmata: tenet me ab ipsa sede Petri, Apostoli, cui pascendas oues suas post resurrectionem suam Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum successio Sacerdotum: Tenet postremo ipsum Catholicæ nomen, quid non sine causa inter tam multas hæreses sola obtinuit.* Hæc Augustinus.

C

Oportet hæretici.] Hæresis ab *electione* dicitur, teste Hieronymo *in epistolam ad Galatas c. 5.* Et Clemens Alexandrinus *li. Strom. 7. Hæresis* inquit, *electio est.* Et Tertullianus *lib. de præscrip. aduersus hæreticos.* Elegans descriptio hæreticorum est apud Cyprianum *lib. de vnitate Ecclesiæ.* Et inter alia, *Hi sunt*, inquit, *qui se vltro aput temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nomine Episcopatū dante, Episcopi sibi nomen assumunt.* Et infra: *Hos eosdem denuo Dominus designat, & denotat, dicens, Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi lacus detritos, qui non possint aquam portare.* Augustinus *lib. de vtilitate credendi ad Honorium. ca. 1. Hæreticus est, qui alicuius temporalis commodi, & maxime vanæ gloriæ, principatusque gratia, falsa ac noua opiniones vel gignit, vel sequitur.* Viuam huius rei his calamitosis temporibus habemus imaginem.

Ad exercitationem fidei.] Sic Paulus 1. ad Corinth 11. *Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant in vobis.* Tertullianus li. aduersus hæreses in principio, *Hæreses*, inquit, *ad languorem, & interitum fidei producas.*

Via vero per quam fit.] A veritatis obscuritate ortas esse hæreses docet eleganti simile Clemens Alexandrinus *libr. Strom. 7. &* Tertull. libr. *præscrip. aduersus hæreticos.* Augustinus originem, & progressum hæreseon varie tradit: Nam *li. de Genesi contra Manichæos*, hæreses ortas dicit à superbia: *Mater*, inquit, *omnium hæreticorum est superbia lib. 83.* quæst. quod manant à falsa scripturæ intelligentia. *Non possit*, inquit, *error oboriri palliatis nomine Christiano nisi de scripturis non intellectis:* vide Hieronymum in epistolam ad Galatas c 5. & habetur q. 3. c. *Hæresis*, hæreticum appellat eum, qui aliter scripturam intelligit, quam sensus spiritus efflagitat, & Hilarius *de intelligentia*, inquit, *hæresis, non de scriptura est sensus, & non sermo facit crimen.* Tertull. *de præscript. aduersus hæreticos*, à Philosophia effluxisse hæreses tradit: *ipsa denique hæreses*, inquit, *à Philosophia subornantur.*

D

Simul existunt vniti.] In M. ff. *vni.* Innocentius tertius eleganter hæc idem dixit, facies quidem diuersas habere, sed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate conuenirent id ipsum.

habetur *de Hære. libr. 5. ca. Excommunicauimus.*

E

CAP. XX.

Hoc caput in M. f. vno ductu cum superiore est testante domino per Esaiam. Jin excusis legebatur, *per Hieremiam*, verum emendaui *Esaiam*, consentientibus omnibus M. ff. & veritate. Locus est Esaiæ ca. 57.

Filii Dei.] Iustorum variæ sunt in diuinis literis appellationes, vocantur *filii Dei*, vt Ioann. 8. *illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est.* Ioannis 1. *dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Ad Rom. 5. *In spem gloriæ filiorum Dei.* & 8. *Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Et Genes. 6. vocantur *filii Dei*, qui in fide vnius Dei altissimi, & eius cultu virtute, pietate, & obseruantia mortalibus reliquis ventri deditis, qui vitam ducunt impiam, & exlegem & idolatris longe excellunt: vnde & per excellentiam sunt appellati *filii Dei.* Vocatur etiam Christus D. N. *filius Dei altissimi*, per naturam, Iusti autem per gratiam adoptionis. Aliis etiam nominibus iusti appellantur, vt *filii resurrectionis*, Lucæ 20. Et *filii regni* Marc. 13. *Filii nuptiarum*, Marc. 2. *Filii sponsi*, Luc. 5. *filii pacis* Luc. 10. *filii lucis* Luc. 16. & Ioann. 20. Iustinus Martyr, Iosephus Hebræus, Tertullianus, & Lactantius Firmianus Angelos Genes. 6. filios Dei appellatos existimant. Quam sententiam grauissime refellit Theodoretus quæst. in Genes. q. 47. & sic interpretatur illud de Enos, Genes. 4. *Iste cœpit inuocare nomen Domini* ex versione Aquilæ: *Tunc exorsus est appellatione in nomine Domini:* quæ verba significare videntur, quod hic sua pietate primus diuinum nomen adeptus est, vt à confanguineis Deus appellaretur, à quo deinceps posteri filii Dei, perinde ac nos à Christo Christiani. Hæc Theodoretus.

F

CAP. XXIII.

Fidei *Symbolum.*] Symbolum, & Dominicam orationem continere fidem, spem, charitatem docet, Augustinus *in Enchiridio ca. 6. & 7.* Symbolum autem illud ab ipsis editum magna cum cura & Spiritus Sancti instinctu, apertum est ex Ruffino *in expositione symboli*, & Augustino *in Sermone secundo Dominica Palmarum:* vbi quam singuli Apostoli partem contulerint docet in hunc modum: *Quod Grace symbolum dicitur*, Latine collatio *nominatur.* Collatio ideo dicitur, quia collata in vnum totius Catholicæ legis fides, symboli colligitur breuitate, cuius textum vobis modo Deo annuente dicemus. Petrus dixit: *Credo in vnum Deum patrem omnipotentem.* Ioannes dixit, *Creatorem cœli & terræ* Iacobus dixit, *Credo & in Iesum Christum filium eius vnicum, Dominum nostrum.* Andreas dixit: *Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine* Philippus ait: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus*, Thomas ait: *Descendit ad inferna, tertia die resurrexit à mortuis.* Bartholomæus dixit: *Ascendit ad cœlos: sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis.* Matthæus dixit: *Inde venturus est iudicare vivos & mortuos.* Iacobus Alphæi: *Credo & in Spiritum Sanctum, ecclesiam catholicam* Simon Zelotes dixit: *Sanctorum communionem: remissionem peccatorum.* Iudas Iacobi: *carnis resurrectionem.* Matthias compleuit. *Vitam æternam, Amen.* Ambrosius etiam *Sermone 38. de iejunio & quadragesima* Symbolum appellat *fidei ciuium* duodecim articulum operatione conflatam: Irenæus lib. 1. cap. 2. *tesseram fidei vnanimem*, & Leo in epistola ad pulcheriam Augustam. Ambrosius libr. 3. de virginitate vocat *signaculum cordis*, & esse anchoranis horis quotidie recitandum. Pro fidei autem Symbolo, Apostolorum intelligitur: vt in Concil. Laod. c. 46. *Baptizatos oportet fidei Symbolum discere*, & c. 47 Similiter in concilio Agathensi c. 9. in concilio Maguntino sub Carolo Magno cap. 45. De Symbolo Apostolorum lege Hieronymum in in epistola ad Pammachium. & Augustinum libro ad Catech. & Clementem Romanum in epistola ad Iacobum fratrem Domini.

G

Dominica oratio.] A patribus *quotidiana oratio* dicitur, vt Cyprianus in eius expositione, & Augustino li. 21. Ciuitat. cap. 27. Et Concilio Toletano 4. cap. 9. Quia quotidie dicitur, & quia delet minima & quotidiana peccata.

Propheta Esaias.] Locus est apud Esaiam c. 10. vbi Hieronymus sic inquit: *Pro cunctis laciniosa legis cæremoniis dedit præceptum brevissimum dilectionis & fidei.* Cyprianus in expositione orationis Dominicæ locum interpretatur de Symbolo fidei, & Augustinus li. de perfectione iustitiæ hominis respons. 11. Et contra Faustum li. 15. c 4. *diptychum Ecclesiæ* appellat duo dilectionis præcepta.

H

CAP. XXIV.

Hæretici autem id solum imaginaria ostentatione faciunt.] Isidorus non damnat baptisma hæreticorum, vt Cyprianus cum Episcopis Africæ, de quo Hieronymus in dialogo contra Luciferianos sic inquit, *Cyprianus lacus contritos fugere nec bibere de aqua aliena voluit: idcirco hæreticorum baptisma reprobans ad Stephanum tunc Romanæ vrbis Episcopum, qui à Beato Petro vigesimus sextus fuit super hac re Africanam synodum direxit: sed conatus eius frustra fuit.* Verum hic Isidorus loquitur de baptismo adultis collato ab hæreticis cum inuocatione sanctissimæ Trinitatis qui licet fit sacramentum, characteremque in animo obsignet, nihil tamen illis ad salutem remissionemque peccatorum prodest, quousque ab Ecclesia suscipiatur *Non enim illis ad remissionem peccatorum*, inquit, *sed ad supplicii testimonium*

monium datur. Quam sententiam probat Augustinus libro 3. contra Donatistas. ca. 14. & lib. de baptismo cap. 11. & habetur de consecr. D. C. *Tunc valere incipit ad salutem baptismus cum fictio à veraci confessione recessit.* Idem Gregorius ad Cyriacum epistola 61. lib. 9. Registri. Et Nicolaus Pontifex ad consulta Bulgarorum. ca. 3. Quid vero de baptismo ab hæreticis collato sentiret Isidorus liquet lib. 2. de officiis c. 24 dum inquit: *Hæretici autem, si tamen in patris & filij & Spiritus Sancti attestatione docentur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate & manus impositione purgandi: Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: Ideoque nihil interest hæreticis, an fidelis baptizet: quod sacramentum tam Sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur: Habet enim hæreticus baptismum Christi, sed quia extra fidei vnitatem est, nihil prodest. At vbi ingressus fuerit, statim baptisma quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem, quod enim accipitur approbo, sed quia foris accipitur improbo, dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur. Character est enim Regis mei, non error sacrilegus: recognigo desertorem non muto characterem.* Hæc Isidorus. Nouissime sacra Tridentina Synodus sess. 7. cap. 4. Verum esse baptisma, inquit, quod datur in canone forma Ecclesiæ ab hæreticis.

In inferno nuper nati infantes.] Infernus multiplex est, vt adnotauit doctissime sicut omnia D. Thomas Aquinas. *Infernus*, inquit, *quadruplex: scilicet damnatorum, puerorum, Purgatorium, & sanctorum patrum. In primo sunt tria, tenebræ gratiæ, tenebræ gloriæ, & pœna sensus: A quo æterno supplicio vinam liberemur. In secundo sola dico prima, tenebra gratiæ, & gloriæ. In tertio tantum secundum & tertium, tenebra gloriæ, & pœnæ sensus. In quarto tantum secundum, tenebra gloriæ, vocaturque hic sinus Abrahæ.* De quo Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. Diuus Gregorius lib. 7. epistolarum epistola 53. ad Secundinum de receptaculo agit animarum paruulorum, qui sine baptismo discedunt.

Proindè Ada causa nuper natus infans si non regeneratur, damnatur.] Gotthus c. & alius perantiquus sic habent: proinde cum ex causa nuper natus damnatur infans, si non regeneratur, quia originis noxietate perimitur. Locus etiam manifestus ad probandam originis maculam esse in pueris à parentibus contractam, & esse omnes natura procreatos filios iræ.

Qui in maternis vteris.] Habetur hæc sententia in Collectaneis Gratiani de Conse. d. 4. & apud Iuon. part. 1. cap. 185. & apud Magistrum lib. 4. Sent. dist. 6.

De ipsis legitur.] Psalm. 39. Ita interpretatur & Augustinus. Verum Basilius & Theodoretus aliter locum interpretantur in Scholiis psalmorum.

In regno prædestinatorum.] Sic habent omnes cc. M. ss. & editus antiquus quam lectionem posui & deleui, *in regno reproborum*: ex Gregorio, & Augustini expositione, vnde Gregorius subiungit de illis qui sunt super numerum: *Hic enim fidelibus per confessionem admixti sunt, sed propter vitam reprobam illic numerari in sorte fidelium non merentur.*

Qui scelerate viuunt in Ecclesia.] habetur tota sententia *de consecr. d. 2. c. Qui scelerate viuunt*: fragmentum vero eius *de consecr. d. 4. c. Qui in maternis vteris*, in fine capitis.

CAP. XXV.

Ticonius Donatista.] has septem regulas veluti claues aperiendi sensus diuinæ scripturæ reconditos excogitauit quarum meminit Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana c. 30. *Ticonius*, inquit, *quidam, qui contra Donatistas inuictissime scripsit, cum fuerit Donatista, & li. 2. contra epistol. Parmeniani c. 28.* vocat eum Magistrum, eiusque interpretandi diuinam scripturam legis & formulas tanti fecit, vt Cypriani expositionibus prætulerit vt constat *lib. 2. retractat & lib. 3. de doctrina Christiana c. 30.* de harum regularum vtilitate sic inquit: *Necessarium duxi ante omnia quæ mihi videntur, libellum Regularum scribere & secretorum leges, veluti claues & lumina fabricare sunt enim quadam regula mystæ, qua vniuersa legis reuelata obtinent, & veritatis thesauros aliquibus visibiles faciunt. Quarum si ratio regularum, sine inuidia, vt communicamus, accepta fuerit, clausa quæque patefient, & obscura dilucidabuntur, vt quisque prophetiarum immensam syluam perambulans, his regulis quodam modo quasi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur.* Et subdit: *caute sane legendus est non solum propter quædam, in quibus, vt homo errauit, sed maximè propter illa, qua sicut Donatista hæreticus loquitur.* Meminit & Cassiodorus harum regularum in *præfat. comment. in psalm.* Scripsit idem Ticonius expositiones in Apocalyp. Ioannis, vt auctor est Gennadius & Beda in Apoc. extat nunc liber Regularum editus in Bibliotheca Sanctorum à Margarino Theologo Parisiensi compilata tom. 6. floruit Theodosio & filiis eius imperantibus anno Domini CCCXC.

Qua de vno aut ad vnum loquitur.] *Qua de vno ad vnum loquitur* in excusis est. Quam lectionem non probo. Nam sensus ita est, vt sola ratione discernatur cum in vna persona duo distinguuntur, ratione & cogitatione officia, vnde sola ratione completeris quando à capite ad corpus transitum fit.

Esaias ait.] Est hoc exemplum Esaiæ c. 61. apud Ticonium & Augustinum: quamuis 70. vtuntur versione, *Sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornatu ὡς νυμφίῳ ἔθετό μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησε με κόσμῳ.* Isidorus vulgatam semper amplectitur versionem.

Vero & permixto.] Ticonius dixit: *de Domini corpore bipartito*: quam vocem Augustinus correxit, affirmans quod non debuit ita appellari, sed potius *de Domini corpore vero atque mixto*, aut, *vero atque simulato*, vel, *de permixta Ecclesia.*

Puer meus es tu.] Oseæ 11. Ticonius inter alia huc locum Oseæ adfert.

Tertia regula.] Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana ita sentit, quod potius sit magna quæstio quam regula.

De litera & Spiritu.] Ticonius appellat hanc regulam tertiam, *de promissis & lege*, Augustinus, *de spiritu & litera*, vel *de gratia & mandato.*

Quarta regula est de specie & genere.] Tota hæc regula corrupte legitur in excus. eam restitui ex c. Gott in s. antiquo. eius meminit Gregorius lib. 3. Moral. & homilia 26. in Euangel. super illud: *Tulerunt Dominum meum. & nescio vbi posuerunt eum.*

Sicut in Psalmis.] Psal. 44. *adorabunt eum filia Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.* Sic Augustinus super Psalmos legit: *Adorabunt eum filia Tyri*, ita vt sententiæ periodus non claudatur in, *adorabunt enim*, vt in multis codicibus interpunctum inuenio. Idem: *Filia Tyri, filia gentium. à parte refertur ad totum. Tyrus vicina huic loco vbi prophetia erat, significabat gentes crediturus Christo.* Theodoretus *super psal.* sic legit. *Quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabis eum: & filia Tyri in muneribus.* Et adfert interpretum diuersas sententias, & per filias Tyri totam impietatem significari affirmat. *Mos est*, inquit, *sacræ Scripturæ à parte totum demonstrare. Sic alibi per Libanum omnem superstitionis cessationem prædixit: Nam Libanus inquit, cum excelsis cadet.* Sic etiam D. Basilius: à quo Theodoretus Scholia in psalmos fere collegit.

Per Esaiam] cap. 14. *vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum.*

Et erit Babylon.] Locus est apud eundem Esaiam c. 13. *Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorrham.*

Quinta regula est de temporibus.] Duobus modis dicit Ticonius hanc vigere regulam, aut per Synecdochen, aut per legitimos numeros: vocat legitimos numeros eos, quos eminentius scriptura commendat, vt est septenarius, denarius, duodenarius. Vide ipsum Ticonium, & Augustinum.

Sicut est de triduo Dominicæ sepulturæ.] Augustinus *lib 3. de doctrina, & lib. 4. de Trinitate. cap. 6.* & Ticonius in regulis, huc locum late versant.

Vt à toto pars.] In Gotth. C. & alio vetustissimo illud exemplum scripturæ erat quod in excusis desiderabatur. *Item à toto pars, vt est illud: & erunt dies vitæ hominis CXX. dum tantum centum vsque ad diluuium inueniantur. Ex quo hæc à Domino statuta sunt, vel sicut illud quadringentis*, &c. Est vero locus ille Genes. 6. *dixitque Deus, non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est: eruntque dies illius centum viginti annorum.* Quem locum Lactantius Firmianus lib. 2. diuinarum institution. c. 14 ita exponit, vt dicat Deum iratum, breuiori spatio vitam hominum circumscripsisse, & abrogata viuendi longitudine, quam ante diluuium habuerant, intra centum & viginti annorum spatium coercuisse. Idque ex Iosepho accipit Firmianus lib. 1. Antiquit. Verum aliter interpretatur locum Hieronymus lib quæst. Hebraic. *Hoc est*, inquit, *dabo centum viginti annos ad pœnitentiam. Non igitur humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est; sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt. Quia vero pœnitentiam agere contempserunt, voluit Deus tempus expectare ducentum, sed viginti annorum spatiis imputatis, induxit diluuium anno centesimo agenda pœnitentia destinato.* Quam etiam expositionem Chrysostomus est amplexus, *Homil. 22. in Genes.* verum eam improbat Gennadius veluti absurdam, & à Deo penitus alienam, cum semper Deus ad vindictam tardo ingrediatur passu. Vide *Catenam Græcorum Patrum in Pentateuchum.* Quod vero Deus, vt censet Hieronymus, viginti annos amputauit ex decreto tempore, liquet. Nam Genes. 5. dicitur: *Quingentorum annorum erat Noe cum genuit Sem, Cham, & Iaphet.* ca. 6. dicitur: *Erunt dies vitæ illius centum viginti annorum.* deinde c. 7. *Sexcentorum annorum erat Noe, cum aqua diluuii inundauerunt super terram.*

Vel sicut illud, quod quadringentis annis prædixerat Deus filiis Israel in Ægypto seruituros.] Genes. 15. dicitur quod quarta generatione reuerterentur in terram promissionis, quod etiam ita implerum est. Nam primus Iacob cum filiis ingressus est Ægyptum, Moses vero quartus à Iacob populum eduxit. De computatione horum annorum lege Scholium nostrum in Chronicon Isidori.

Ad hanc temporum regulam.] In excusis legitur: *est & alia de temporibus figura, per quam quædam quæ futura sunt quasi iam gesta* &c. Verum M. ss. lectionem probo. Omniaque supra *cap. 18. de lege numer.* 7. posita sunt, ibique adnotaui sententiam esse ab Augustino desumptam *lib de verb. Apostoli.*

In quibus qua dum adhuc futura sunt quasi iam gesta.] Gotthus & alii duo Codd. antiqui sic habent: *In quibus quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur: Sed quando aliquid faciendum pronunciatur, secundum nos dicitur*, &c. Reliqua verba, quæ in editis & aliis M. ss. reperiuntur, in his duobus non extant.

A *Sexta regula est de recapitulatione*] Augustinus de hac regula sic scribit: *Sextam regulam Ticonius Recapitulationem vocat in obscuritate scripturarum satis vigilanter inuentam! Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrantur, cum ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio reuoceatur, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur.*

Sicut cum filios filiorum Noe Scriptura commemorasset.] Codex Gaudal. sic habet: *sicut in Esaia, vbi dum contra Babylonem, hoc est, contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est, ad Diabolum, oraculi sententia deriuatur, dicens: Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris: Sicut cum filiis filiorum Noe scriptura commemorasset* &c. Hæc habentur *Esai.* 14. Verum ad hanc regulam non pertinent, sed ad septimam de Diabolo & eius corpore, vt patet ex Augustino.

Recapitulatio enim est dum rerum præteritarum causa futuris miscentur gestis &c. vsque ad septimam regulam.] Hæc omnia in nullo extant, c. M. S. eorum quos nactus sum ad huius operis correctionem, inter quos duo erant membranei antiquissimi literis Gothicis scripti, vnus ecclesiæ Toletanæ æra 953. exaratus, alius ex insigni Collegio Quetensi apud Salmanticam, eo antiquior, vt ex literis miram vetustatem præ se ferentibus colligere licet. Quapropter omnia velut aliena à germana lectione in margine reieci.

Sicut in Esaia.] Quæ in parenthesi includuntur in Gothico tantum Cod. Ecclesiæ Toletanæ in margine addita inuenì, locus est *Esaiæ c.* 14. & apud D. Augustinum in exemplo septimæ regulæ, & apud Ticonium.

B *Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum.*] Angelus apostata est Lucifer de quo Esaiæ. 14. *Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer*, Idem vocatur & *draco*, & *serpens antiquus*, *Diabolus*, & *Satanas*, Apocal. 12.

CAP. XXVI.

Isidorus martyris nomen hoc capite non tantum illis tribuit qui extremam mortem gloriose pro Christo passi sunt, sed illis etiam, qui a confessione nominis Christi nulla tormentorum atrocitate, abduci potuerunt. Idem facit vbique Cyprianus martyrum eximius laudator. Tertullianus autem hos *designatos martyres* appellat, illos verò absolute *martyres*.

Vir sanctus vltro se in agone pro certamine non debet offerre iustitiæ.] VV. CC. ad vnum omnes legunt: *vir sanctus vltro se in agone pro certamine debet offerre iustitiæ.* Tollunt enim negationem, *non*. Verum ita sensus non conuenit iis, quæ sequuntur, *sed tamen si agonis fructum videt vberrimum, non debet declinare laboris periculum.* Quapropter existimo negationem, vt in editis est, retinendam. Thomas 22. quæst. 124. *Martyrium*, inquit, *oblatum debet tolerari patienter, sed non debet quæri: quia non debet dari occasio agendi iniuste*, Hæc ille. Vnde Cyprianus fugit martyrium, vt constat ex primo lib. Epistol. Et Athanasius, vt patet, ex homilia super Matthæum c. 10. & ex Apologia de fuga sua, prope medium. Hinc eleganter Cyprianus ait epist. 83. *Dominus confiteri nos magis voluit quam profiteri.* Verum quid de virginibus illis dicemus, quæ ob castitatis & pudicitiæ amorem, ne turpiter violarentur, C mortem sibi aqua, vel ferro, vel laqueo conscierunt? Quas etiam sancta Ecclesia inter diuas martyres connumerat, vt constat ex D. Ambrosio *lib. 3. de virginibus*, ad Marcellinam sororem, de Pelagiæ & filiarum morte, & Eusebio Cæsariense *libr. 8. Eccles. histor.* de virginibus Antiochiæ, & Sophronia, quæ se occidit ne vim à Maxentio pateretur? Hieronymus super Ionam exponens illud cap. 1. *Tollite me & mittite me in mare*, sic inquit: *Non est nostrum, mortem arripere, sed illatam ab aliis libenter accipere, vnde in persequutionibus non licet propria perire manu, absque eo, vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere.* Augustinus verò *lib. 1. de Ciuit. Dei* multis capitibus probat nulla prorsus causa fas esse sibi mortem inferre. Quod si dixeris id licere, ne virginitatis integritas omittatur, respondet corporis sanctitatem, animi sanctitate manente non amitti. Verum eodem lib. velut de sententiæ suæ vigore nonnihil remittens, quæstionem hanc sic concludit: *Sed quædam scripsimus sanctæ fœminæ tempore persequutionis, vt infectatores sua pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturum se flumen proiecerunt, eoque modo defunctæ sunt, earumque martyria in ecclesia Catholica, veneratione celeberrima frequentantur.* De his nihil temere audeo iudicare. *Vtrum enim Ecclesia aliquibus fide dignis testificationibus, vt earum memoriam sic honoret diuina persuasit auctoritas nescio, Et fieri potest, vt ita sit. Quid si hoc fecerunt non humanitus decepta, sed diuinitus iussa, nec errantes sed obedientes? sicut de Sampsone aliud nobis fas non est credere. Cum autem Deus iubet, seque iubere sine vllis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset?* Hæc Augustinus: ex cuius verbis, illud aduersus hæreticos nostri temporis obiter notandum, Ecclesiam sanctos suos diuina persuasione actam honorare. Hic etiam in quæstionem factum Raziæ [de quo est *Machabæor.* 2. c. 14.] solet vocari. Quod D. Augustinus improbat *lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentii cap.* 23. & *epistola* 61. *ad Dulcitium*, vbi eum laudari ait, non quia seipsum interfecit, sed quod esset vir strenuus, ciuitatisque ac patriæ amator. Nam alioquin turpe est, & animi impatientis, sibi manus inferre, vt docet Aristot. 3. Ethicorum c. 10. vnde labitur Cicero Offic. 1. dum Catonis mortem laudans, honestum ac licitum esse asserit, virum fortem, vbi res postulauerit, se violenta manu perimere.

Ad Ephesium.] Id liquet ex *Actorum cap.* 19. Paulo enim volente egredi ad populum, non permiserunt discipuli eius. E

De incisionibus malorum] vox malorum in nullo M. S. cc. apparet, ac ne in edito quidem pe tantiquo: forte legendum & de incisionibus membrorum, ceu amarissimis poculis mœrent.

CAP. XXVII.

Plus erat mirabilis virtus operum, quam virtus signorum.] Id constat ex Lucæ 10. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Quod docte etiam probat venerabilis & Sanctus Beda super Ioannem cap. 1.

Plus est bene viuere, quam signa facere.] Id eleganter probat Cyprianus in oratione de vnitate Ecclesiæ ex illo Matth. 7. *Multi enim dicent in illa die: Domine, domine in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis, nunquam vos cognoui: recedite à me, qui operamini iniquitatem.* Sic enim legitur apud Cyprianum, pro quibus in editione vulgata est: *Multi dicent mihi in illa die &c. Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me.* Idem probat D. Ambrosius in comment. epistolæ primæ ad Corint. c. 12 exponens illud: & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. F

Quod nunc Ecclesia.] Quare miracula in Ecclesia nunc cessauerint, causas etiam reddit Augustinus *lib. 1 Retract. c. 13. & lib. de vera religione c. 25.* & Ambros. *super 1 epistolam ad Corinth. cap. 12. in fine*, D. Gregorius *lib. 27. Moralium*, docet etiam Ecclesiam olim adminiculis miraculorum indiguisse, nunc vero non item: *Paulus*, inquit, *egregius prædicator Miletum veniens, plenum insidelibus insulam, sciens patrem Publii dysenteria, febribusque vexatum, orando sanauit, & tamen agrotanti Timotheo præcepit dicens: modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.*

CAP. XXVIII.

Antichristus est.] Antichristus Lati ne dicitur *contrarius Christo*, vt auctor est Augustinus *in primam Canonicam Ioannis tractat. 3. & in libello de Antichristo*, si modo eius est. & Gregorius *li. 29. Moral. c. 6. Rebellis Christo* vocatur à Tertulliano *lib. de præscript. aduersus hæretic.* & Ioanne *epistola 1. c. 2. Mendax* dicitur. *Quis est*, inquit, *mendax, nisi qui negat, quoniam Iesus non est Christus, hic est antichristus* Apocal. 13. *Bestia* nominatur: *Homo peccati, & filius perditionis*, à Paulo 2 *ad Thessal. c. 2.* Hæc aliaque multa nomina illi per translationem, & allegoriam in diuinis literis tribuuntur.

Antequam veniat Antichristus, multa eius membra præcessere] Membra Antichristi sunt hæretici, & improbi Christiani, qui ore Christum confitentur, factis autem negant. ex Augustin. tractat. 3. super 1. epist. Ioann. *Quisquis talis*, inquit, *negat Christum, Antichristus est.* Quorquot enim habet Ecclesia periuros, fraudatores, adulatores, ebriosos, fœneratores, aliosque id genus sceleratos hominès, Antichristos, hoc est aduersarios Christi esse idem recte asserit. Quod ipsum etiam de hæreticis censet, ex illo eiusdem loci: *Antichristus est, qui negat patrem, & filium. Omnis spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus.*

Secundum Apostolum.] Locus Pauli est 2. ad Thess. cap. 2. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis* In quem locum D. Thomas Aquinas sic ait: *Sicut omnia bona Sanctorum ante Christum, fuerunt figura Christi, sic in omni persequutione Ecclesiæ, Tyranni fuerunt quasi figura Antichristi.* Græci hunc Pauli locum de Nerone dictum accipiunt, in qua sententia etiam D. Ambrosius est in hunc locum.

Quia electi perire non possunt.] *Quia electi perire non possunt*, in M. ll. est quam lectionem probo: non excusorum, à quibus abest, *perire*.

Tam mira facturus est prodigia.] Num vera futura sint miracula ac prodigia Antichristi, vide Augustin. *li. 20. de Ciuitat. Dei. c. 19.*

Durius bellum sustinebunt.] Quam atrox Antichristi bellum futurum sit, patet ex illo Esaiæ 14. *Hic homo qui concitat terram, commouet Reges, qui ponit orbem terræ totum desertum.* Sic enim legit Cyprianus, interpretaturque de Antichristo *li. 3. testimoniorum ad Quirinum* Vulgata editio ita habet: *Nunquid iste est vir, qui turbauit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, & vrbes eius destruxit.*

Sed etiam miraculis coruscantes.] *Sed etiam contra miraculis coruscantes*, M. ll. cc. habent. Quam lectionem, vt meliorem amplector.

Quanto breuius tempus.] Breue tempus est in M. ll. de tempore aduentus Antichristi Vide piam ac prudentem sententiam Augustini. *li. 18. de Ciuit. Dei cap. 53.*

CAP. XXIX.

Quamuis nunc filiorum Dei.] Sic habent omnes cc. M. ll. fideles autem vocantur filii Dei per adoptionem epistola 1. Ioan. *c. 3. Videte*, inquit, *qualem charitatem dedit nobis pater, vt filii Dei nominemur & simus.* Et statim: *Nunc filii Dei sumus* [per gratiam videlicet] *& nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam quum apparuerit similes ei erimus: quoniam videbimus eum, sicuti est.*

CAP.

CAP. XXX.

Sed in Euangelio dicere, & scire discipulos noluit] *Sed in Euangelio dicere se scire discipulis noluit.* M. ff. legunt nonnulli. Cæterum Gothus Toletanus omnium fidelissimus cum edito consentit. Locus vero est Marc. 13. his verbis: *De die autem illo vel hora nemo scit: neque Angeli in cœlo, neque filius, nisi solus pater.* Et Matth. 24. *De die autem illa, & hora nemo scit, neque filius hominis.* Quorum locorum interpretationem vide apud Augustinum 83. *quæstionum quæst.* 6. & Hieronymum *in Matthæum.* Ambros. *lib. 5. de fide c.* 8. Theophyl. *super Marcum c.* 13. Gregor. *lib. 3 super primum Regum c.* 3. Qui omnes partes ideo dicunt filium iudicii diem nescire, quia eum indicare noluit hominibus. Alii Doctores neoterici dicunt, Christum, quatenus homo erat, diem iudicii non cognouisse naturali notitia. Nam solus Deus nouit ex sua naturali notitia tempora, & momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Vnde apud Matthæ. c. 24. additur. *neque filius hominis.* Nam; quatenus verbum, nouit sicut pater. Quam interpretationem videtur etiam sequi Basilius *in epistola ad Amphilochium*, dum Matthæi & Marci hæc loca interpretatur. Cæteris vero omnibus occultum esse, multis sacrarum literarum testimoniis confirmatur. Matth. 24. *Sicut autem in diebus Noe, ita erit & aduentus filii hominis.* Lucæ 16 *Sicut in diebus Loth* &c. & 1. ad Thessal. c. 5. *cum dixerint homines, pax & securitas, veniet repentinus interitus.* Et ibidem: *Dies Domini sicut fur in nocte.* & Lucæ 12. *Quando non putatis, filius hominis veniet.* Et alibi: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam.* Apocalyp. 3. *Veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.*

De domo Dei sicut scriptum est] 1. Petri cap. 4. Quoniam tempus est vt incipiat iudicium de domo Dei: vbi iudicium Græce κρίμα pro afflictionibus accipiendum.

Vt ipsa iustitia qua quisque iustus est, Deo iustificante iustificetur.] Pulchre differentiam iustitiæ, qua Deus & homo iusti dicuntur, expressit aduersus vaesana hæreticorum huius temporis dogmata. de qua sic etiam *in Concilio Tridentino Sess. 6. c. 6.* scriptum est: *Demum vnica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit: qua videlicet à Deo donati, renouamur spiritu mentis nostræ, & non modo reputamur, sed vere iusti nominamur, & sumus, iustitiam in nobis recipientes.*

Nec illic damnentur.] *Ne illic iudicentur*, est in omnibus M. ff. quæ lectio videtur cum illo Pauli quadrare 1. ad Corinth. 11. *Si nosmetipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur?* Et cum illo Sapient. *ante iustitiam, prepara iudicium.*

Et ad purgationem temporalis proficit pœna. [Ioan. 15. *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem qui fert, purgabit eum.* Gregorius: *Palmes fructuosus purgari dicitur, quia per disciplinam recidit ur, ad vberiorem gratiam.*

In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus est, videbunt.] Gothus, *in qua iudicaturus est, videbunt, non male* sententia hæc est apud Augustinum *super Ioannem tract. 23. & de Trinitate lib. 1 c. 3. & 16. & 17.* Est etiam in Magistro Sententiarum *lib. 4 distinct. 48.*

Diuinitatem vero eius.] Ex illo Esaiæ 26. *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.*

Pro diuersitate conscientiarum, &c.] Gregor. *lib. 25. Moral. c. 5. & 6.* desumitur autem sententia ex illo Pauli ad Romanos 2. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum.* Quem locum ita etiam Ambrosius interpretatur.

Non sunt iudicandi] secundum illud Ioannis 3. *Qui non credit iam iudicatus est. & illud* Pauli ad Rom. 2. *Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.*

CAP. XXXI.

De Gehenna.] Theophylactus super Matthæum c. 10. exponens illud: *Timete autem magis eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Gehennam*, inquit, *quum dixit, significat perpetuum pœnam. Gehenna enim dicitur, à semper nascendo.* Hic est ille vermis de quo ait Esaias: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Cui conuenit illud Titii, vt est in fabulis:

—Rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

CAP. XXXII.

Nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo.] *Nec deerit in supplicio futurus damnationis ordo*, est in Gothi. & aliis M. ff. in vno vero perantiquo sic legitur, *nec deerit in suplicij die futurus damnationis ordo.*

Dicit etiam Psalmista.] Psalm. 108. legiturque in editione vulgata: *nutantes transferantur filij eius & mendicent.* Hebræus sermo habet: *oberrent liberi eius.* Nutantes autem est instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi, & errantes.

Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus.] *Apocal. cap.* 20. ponitur ordo iudicii & apud Paulum 1. *ad Corinth. c.* 15.

Dicente Prophetæ] *docente prophetæ* et in c. Gothi. locus est Amos c. 7. *Ecce vocabit iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorabit abyssum multam. & comedit simul partem.* Vox autem *domus*, quæ apud Isidorum est, in nullo bibliorum exemplari legitur, neque in versione LXX. cuius hæc sunt verba καὶ ὁ κύριος κρίνει δίκην ἐν πυρὶ καὶ κατέφαγεν τὸν μέγα &c. vbi Hieronymus: *comedit partem*, inquit, *hoc est ad Sanctos illius peruenit, qui in peculio Domini, & in eius parte reputantur.* Theodoretus in eundem locum: *partem*, inquit, *appellat Israel. Sic enim etiam Moses, inquit, & facta est pars Domini populus eius Iacob.*

CAP. XXXIII.

Sic Iustitia.] In excuso erat, *sicut:* verum Gothus legit, *sic iustitia iniustitia, sic virtus vitio crescit. Ergo Sanctorum excrescit gloria*, &c. vt sit superioris sententiæ reddito, similitus est in omnibus ferè VV. CC.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

De Sapientia.

CAP. I.

MNIS qui secundum Deum sapiens est, Beatus est. Beata vita cognitio diuinitatis est. Cognitio diuinitatis virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est.

Nullus autem magis sapiēs, quam quem docuerit Deus.

Excelsior est rebus omnibus sapientia: nec esse potest vlla iustitia sine prudentia.

Qui secundum seculum sapiēs est, secundum Deum stultus est. Vnde Propheta, *stultus*, inquit, *factus est omnis homo à scientia sua.*

Primum est scientiæ studium quærere Deum, deinde honestatem vitæ, cum innocentiæ opere.

Nullus sapientiam Dei plene recipit, nisi qui se ab omni abstinentia actionum curæ contendit. Vnde & scriptum est: *sapientia scribe in tempore otii, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam.*

Non ad paruæ intelligentiæ arcem peruenit, qui scit secreta Dei se penetrare non posse: Tunc autem Deum recta cognoscimus, quando eum perfecte scire * non negamus.

Interdum quædam nescire conuenit. Nullus autem in culpa maior est, quam ille qui Deum nescit.

Inuestigationem veri multorū est quærere, sed paucorum est inuenire. Ea autem, quę supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt. Quicquid supra hominis intellectum est, quærendum nō est. Consilio autem diuino seruandum est, vt hoc credatur esse iustitia, quod diuinæ placuerit voluntati. Non enim poterit esse iniustum quod iusto * placet iudici.

Omnis sapientia ex scientia, & opinatione cōsistit. Melior est autem ex scientia veniens, quam ex opinatione sententia. Narti illa vera est, ista dubia.

Ad maioris culpæ cumulum pertinet scire quemquā quod sequi debeat, & sequi nolle, quod sciat. Vnde & Dominus, *seruus*, inquit, *sciens voluntatem Domini sui & non faciens, * digne plagis vapulabit multis.* Et Iacobus: *scienti bonum & non facienti, peccatum est illi.*

Simplicitatem cum ignauia vocari stultitiam, simplicitatem vero cum prudentia, vocari sapientiam.

Vtile est multa scire & recte viuere: quod si vtrumque non valemus, melius est vt bene viuendi studium, quam multa sciendi sequamur.

Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum, nec esse beatum, multa scire, sed esse magnum, beate viuere.

Nihil prodesse * homini scire prudētiam cum ignorantia Dei: & nihil obesse scientibus Deum, ignorantiam mundi. Perfecte autem scit qui prius Deum, & ista non pro se, sed pro Deo scit.

Nihil obesse cuiquam, si per simplicitatem aliquam de elementis indigne sentiat, dummodo de Deo vera pronunciet. Nam quamuis de incorporeis corporeisque naturis nequeat quisque disputare, beatum tamen illum facit vita recta cum fide.

D. Greg. l. 18. Mor. c. 25. & li. 13. cap. 14.

Iere. 10. & 50.

Ex Greg. fere ad verbum li. 18. Mor. c. 25.

& locus desumitur ex Greg. l. 25. Mor. ca. 25.

Ecclesi. 38.

Ad Heb. 11. Ad Ro. 14.

De Fide.

CAP. II.

NOn posse ad veram beatitudinem peruenire, nisi per fidem: beatum autem esse, qui & recte credendo bene viuit, & bene viuendo, fidem rectam custodit.

Deus si creditur, merito inuocatur, & quæritur: ac per hoc tunc perfecte laudatur, quando inuocatur & creditur.

Non tantum id credendum est quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspicimus, id est, Deum. Sine fide nemo potest placere Deo: omne enim quod non est ex fide peccatum est.

Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque exemplis sua detur. A quibus autem exigitur violenter, perseuerare in eis non potest: exemplo, vt quidam ait, nouellæ arboris, cuius si quis * cacumen violenter impresserit, denuo dum laxatur, in id quod fuerat, confestim reuertitur.

Sicut homo libero arbitrio conditus, sua sponte diuertit à Deo: ita ex propria mentis conuersione credendo, recurrit ad Deum: vt & libertas agnoscatur arbitrii, per propriam voluntatem, & beneficium gratiæ, per acceptam fidei * firmitatem.

In corde respicit Deus fidem, vbi se non possunt homines excusare, qui ore simulant veritatis professionem, & corde * retentant erroris impietatem.

Sicut nihil proficit fides, quæ ore retinetur, & corde non creditur: ita nihil profutura est fides, quæ corde tenetur, si ore nō profiteatur. De tali enim fide propheta ita quosdam obiurgat dicens: *Periit fides, ablata est de ore eorum.* Fides enim quæ corde creditur, confessione oris ad salutem profertur.

Ad Ro. 10.

Vacuam esse sine operibus fidem, & frustra * de sola fide blandiri, qui bonis operibus non ornatur.

Qui crucem portat, debet & mundo mori. Nam ferre crucem & mori, mortificare seipsum est: ferre & non mori, simulatio hypocritarum est.

Qui per fidem, cognitionem Dei habent, & operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur, qui eadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

* Carnalium est, fidem non pro virtute animi, sed pro commodo * quærere temporali. Vnde & Dominus dicit: *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus meis.*

Christianus malus dum secundum Euangelii doctrinam non viuit, etiam ipsam fidem, quam verbo colit, oborta tentatione facile perdit.

Multi fide tantū Christiani sunt, opere vero à Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandē per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt aperte mali, per terrorem ficte boni noscuntur.

Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, & aliis quidem proficiunt: ipsi vero amore terreno implicati, cœlestia non requirunt, sed verbo tantum fidem defendunt.

Quidam pro fide etiam hæreticos insequuntur, sed per arrogantiam, eos qui intra Ecclesiam sunt, contemnunt. Aduersarios quidem fidei confutant pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiæ.

De Charitate.

CAP. III.

QVamuis nonnulli fide, atque operibus Sanctis esse videantur participes: tamen, quia priuantur charitate fraternæ dilectionis, nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: *Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.*

Ex Greg. l. 18. Mor. c. 14. adferit, id testimonium Pauli ad Cor. 13. i. Cor. 13.

A

Sine amore charitatis, quamuis quisque recte credat, ad beatitudinem peruenire non potest: quia tanta est charitatis virtus, vt etiam prophetia, & martyrium, sine illa esse nihil credantur.

Ex Greg. l. 28. Mo. c. 9. Coloss 3.

Nullum præmium charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatū. Vnde & vinculū perfectionis charitas, ab Apostolo dicitur, eo quod vniuersæ virtutes eius vinculo religentur.

Ex Greg. l. 10. Mor. c. 12. adfertq; illud Can. 8. valida.

Dilectio Dei morti comparatur, dicente Salamone: *valida est, vt mors dilectio.* idcirco, quia sicut mors violenter separat animam à corpore: ita & dilectio Dei violenter segregat hominem à mundo & carnali amore.

Qui Dei præcepta contemnit, Deum non diligit. Neque enim Regem diligimus, si odio leges eius habemus.

Tenenda est cum Sanctis viris vnitas charitatis: & quanto se quisque subtrahit mundo tanto opus est, vt se associet bonorum consortio.

Heb. 11. Ro. 14.

F

Charitas in dilectione Dei & proximi constat. Seruat autem in se dilectionē Dei, qui à charitate non diuiditur proximi: Qui à fraterna societate secernitur, à diuinæ charitatis participatione priuatur. Nec poterit Deum diligere, qui nescitur in proximi dilectione errare. Christus Deus & homo est. Totum ergo Christum nō diligit, qui hominem odit.

B

Bonorum * discretionis est, non odire personas, sed culpas: & *recta dicta pro falsis non spernere, sed probare.

discretio excus. recte.

Qui imperfecti sunt in Dei amore, * sæpe à viciis separare disponunt, sed pondere vitiorum grauari, rursus ad ea vitia, quæ optant relinquere, * reuoluuntur.

sæpe vitia superare. *Greg. l. 11. Mor. c. 5.* voluntur.

De spe.

CAP. IV.

QVi male agere non desistunt, vana spe, indulgentiam de Dei pietate requirunt: quam recte quærerent, si ab actione praua cessarent.

Greg. l. 20. Mor. c. 7. & ex li. 33. c. 11.

Metuendum valde est, vt neque per spem veniæ, quā promittit Deus, perseueranter peccemus: neque quia iuste peccata distringit, veniam desperemus: sed vtroq; periculo euitato, & à malo declinemus, & de pietate Dei veniam speremus. Omnis quippe iustus spe & formidine nitet: quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ * adducit.

addicit.

De gratia.

CAP. V.

C

INterdum peccantibus nobis Deus sua dona non retrahit, vt ad spem diuinæ propitiationis mens humana consurgat. Nam non potest conuersum spernere, quia peccantem suis beneficiis prouocat ad se redire.

Ex Greg. l. 18. Mor. c. 23. Psal. 110.

Confessionem hominis non esse humanæ virtutis. Nam si confessionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: *Confessio & magnificentia opus eius?* Ab illo enim nobis omnia bona, sua gratia præueniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confessionem fidei accipere mereamur.

Profectus hominis, donum Dei est. Nec à se potest quisquam, sed à Domino corrigi. Non enim quicquam boni habet proprium homo, cuius via non est eius testante Propheta: *Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet & dirigat gressus suos.*

D

Ierem. c. 10.

Sciant liberi arbitrii defensores, nihil posse homines in bonum sua præualere virtute, nisi diuinæ gratiæ sustententur iuuamine. Vnde per Prophetam Dominus dicit: *Perdito ex te tua Israel tantum in me auxilium tuum* Quasi diceret, * vt pereas tuo merito, vt saluetis meo auxilio.

Osee. 13. vt pereas tui est meriti, vt saluetis mei auxilii.

Hominis meritum, superna gratia non vt veniat inuenit, sed postquam venerit, facit: atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum quod remuneret, quæ solum inuenerat quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus * inferni crucem ascendit, de cruce paradisum adiit? Reus quidem ille, & fraterno sanguine venit cruentus, sed diuina gratia in cruce mutatus, Sciendum, quod & nostra sit iustitia in his quæ recte agimus: & Dei gratia, eo quod eam mereamur. Hæc enim & dantis Dei, & accipientis est hominis: Sicut & *panem nostrum* dicimus. quem tamen à Deo accipere postulamus.

Ex Greg. l. 18. Mor. c. 18. fere ad fin.

Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantummodo electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem * & si plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur.

In diuisione donorum, diuersi percipiunt diuersa Dei munera: non tamen conceduntur vni omnia, vt si pro humilitatis studio, quod alter admiretur in altero. Nam quod in Ezechiele animalium alæ altera ad alteram percutiuntur, virtutes sanctorum designantur, mutuo sese affectu prouocantium atque alterno exemplo inuicem sese erudientium.

E

Verbum. diaboli. *Gre. eodem loco.*

Loquitur de Gratia perseuerātia, nam de iustificante, concil. Triden sess. 6. c. 17. licet, *Greg. l. 24. Mo. c. 6. & Hom. 10. in Ezech.*

F

Exec. 1. Ita interpretatur Greg. Hom. 3. in Ezech.

Munera gratiarum alii ista, alii vero donantur illa. Nec dantur ita habere vni, vt non egeat altero.

Posse fieri non est dubium, vt hi, quos quidam virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina præuenti gratia, quoldam compendio sanctitatis præueniant: & dum sint conuersione postremi, subito efficiuntur virtutis culmine primi.

Dum quisque aliquod donum accipit, non apperat amplius quam quod * meruerit: ne dum alterius membri officium arripere tentat, id quod meruit perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

meruit.

Mali dona ideo ad damnationem accipiunt, quia illis non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem vtuntur. Bonis male vtuntur, qui ea, quæ à Deo illis donata sunt, in malos vsus assumunt, sicut ingenium, sicut & cætera Dei dona.

Multis Dei donis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognoscimus. Nam quod sapientes sumus, quod diuites, quod potentes existimus, non alterius sed potius diuino munere sumus. Vtamur ergo optime diuinis beneficis, quatenus & Deum non pœniteat dedisse, & nobis accepisse sit vtile.

G

Ex Greg. l. 25. Mor. c. 9. & 11. c. 5. & de obdu ratione Hom. 11. in Ezech.

Sicut auferre DEVS dicitur homini donum alii quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit: Sic & obdurare dicitur Deus hominem, non eius faciendo duritiam, sed non auferendo eam, quam sibi ipse nutriuit. Non aliter & obcæcare dicitur quosdam Deus, non vt in eis eandem ipse cæcitatem faciat: sed quod pro eorum inutilibus meritis, cæcitatem eorum ab eis ipse non auferat.

Plerisque Dei dona dantur, perseuerantia vero doni non datur. Et inde est, quod quidam principia habent conuersionis * bonæ, sine vero malo clauduntur. * Electi vero & conuersionis dona accipiunt & perseuerantiam doni. Ea ergo causa est, quod quidam & bene incipiunt, & bene finiunt.

bonæ. Electi vero accipiunt cōuersionis donū &c.

H

De Prædestinatione.

CAP. VI.

GEmina est prædestinatio, siue electorum ad requiem, siue reproborum ad mortem. Vtraque agitur diuino iudicio, vt semper electos superna & interiora sequi faciat: semperque reprobos infima & exteriora, deserendo, sectari permittat.

Ex Gre. l. 13. Mor. c. 20.

Sicut ignorat homo terminum lucis & tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit: ita plenius nescit, quis ante suum finē, luce iustitiæ præueniatur, vel quis peccatorum tenebris vsque in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum, conuersus resurgat

A ad lucem. Cuncta hæc Deo patent, hominibus vero latent.

Quamuis iustorum conuersatio in hac vita probabilis sit, incertum tamen hominibus esse, ad quem sint finem prædestinati sed omnia* seruari futuro examini.

Mira dispositio est supernæ distributionis, per quam hic iustus amplius iustificatur, impius amplius sordidatur: malus ad bonum aliquando conuertitur, & bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, & non valet: vult alter esse malus, & non permittitur interire. Datur ei quod sit malus, qui vult esse bonus: alius nec vult, nec datur ei vt sit bonus. Iste nescitur in errore & moritur: ille in bono quo cœpit, vsque ad finem perdurat. Tandiu in bono iste stat, quousque cadat: ille male diu viuendo, in fine saluatur, respectusque conuertitur.

Vult prodesse in bono iustus, nec prævalet: vult nocere malus & prævalet. Iste vult Deo vacare, sed sæculo impeditur: ille negotiis implicari cupit, nec proficit.

Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro iusto. Et in hac tanta obscuritate, non valet homo diuinam perscrutari dispositionem, & occultum prædestinationis perpendere ordinem.

reseruari. *Apocalyp. 22.*
Ex Gregor. super ad verbum li. 25. Mor. c. 32. vsque ad finem huius capitis.

B

De Conuersis.

CAP. VII.

Mat. 10 & 24. *Ex Gr. l. 9. expos. in 1. Reg. ca. 13.* *Eccles. 2.*

INchoantibus præmium promittitur, sed perseuerantibus datur, sicut scriptum est: *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

Tunc enim placet Deo nostra conuersio: quando bonum quod inchoamus, perseuerâti fine complemus. Nam sicut scriptum est: *Væ his qui sustinent iam perdiderunt*, id est, opus bonum non consummauerunt.

Indulgentia peccatorum scriptum est, vbi, quando, vel qualibus datur. Vbi quippe, nisi intra Ecclesiam catholicam? Quando, nisi ante venturi exitus diem: Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Qualibus, nisi conuersis, qui per humilitatem ad paruulorum transeunt imitationem? de quibus dicitur: *Talium est enim regnum cælorum.*

Ex Gre. l. 8. Mo. c. 8. & l. 9. c. vlt. 2. ad Cor. c. 6

Matth. 19.

C

Luc. 18. Marc. 10.

Nemo perpendere potest, quanti sit ponderis iniustitia, vel quanti fulgoris radio iustitia clareat, nisi qui prius toto mentis nisu conuertatur ad Deum: quatenus ipso lumine, quo illustratur, & suam fælicitatem agnoscat, & lumen, quod cæco corde non intuebatur, intelligat.

Tunc autem inattingibilem intelligi posse iustitiam dum eam quisque sequi conuersus tentauerit: quia lux non intelligitur, nisi cum videtur.

Iudicium quod in hominis potestate consistit: conuersionis est gratia, per quam nosmetipsos iudicamus, quando flentes mala nostra punimus, & bono, quod ex Deo nobis est, solidius inhæremus.

primum. secundum. tertium. *Ejus. 58.*

Tripartitus describitur esse vnius cuiusque conuersi profectus: id est,* primus, corrigendi à malo* secundus, faciendi bonum.* tertius, consequendi boni operis præmium. Nam quod ait Propheta: *Solue fasciculos deprimentes*, mali est emendatio. Quod vero adiecit. *Frange esurienti panem tuum*, operis boni est actio. In eo vero quod subiungit: *Tunc erumpet quasi** *mane lumen tuum*, operis boni est retributio. Ergo non proficit facere bonum, nisi correctum fuerit malum: Nec poterit quisquam ad contemplationem Dei proficere, nisi se prius in bonis studuerit actibus exercere.

D

Goth. C. Martinũ lumẽ quo modo legit etiam D. Hiero. in interpretatione super hunc locum. *Ex Greg. l. Mo. l. 26 c. 22.* *Psal. 31.*

Multis modis terret Deus homines, vt vel sero conuertantur, atque exinde magis erubescant, quod tandiu expectati sunt, vt redirent. Nam nunc mitis, nunc plagis, nunc reuelationibus quosdam concutit: vt qui voluntate conuerti despiciunt, commoti terroribus corrigantur.

Plerique ex sola mentis deuotione conuertuntur ad Deum: nonnulli vero coacti plagis conuertuntur, qui ex deuotione non conuertebantur.* Iuxta illud Psalmi dicentis, *In frano & chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.*

Plerique autem dum deuotione non conuertuntur, plagæ stimulis feriũtur: qui tamen nec sub verbere sentiunt, vt aliquatenus corrigantur, sicut Ægyptus, qui & pœnas* dedit, & emendare nequiuit. De talibus enim ait Propheta: *Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt suscipere disciplinam.*

Nonnulli viri seculares elatione mentis tumentes, postmodum conuersi ad Deum, religiosa sequuntur obedientia Christum: & qui antea celsitudine mundiali tumebant, postea ipsam elationem in studio humilitatis commutant.

Quidam sunt, qui iam secrete conuersi sunt, quorum conuersio, quia non procedit ad publicum, apud æstimationem humanam quales fuerunt, tales adhuc esse putantur, iam tamen in Dei oculis surrexerunt. Item quidam adhuc humano iudicio stare cernuntur, iam tamen in oculis Dei cecidgerunt.

Multi apud homines reprobi sunt, & apud Deum electi: * atque multi apud homines electi putantur, & apud Deum reprobi existunt, Salomone dicente: *Vidi impios sepultos, qui cum adhuc viuerent in loco Sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum.* Nullus ego putet se electum, ne forte iam apud Deum sit reprobus.

E

Iuxta capitulum Psalmi.

Iuit. *Ierem. 5.*

Greg. lib. 2. Mora. c 16. & l. 18. c. 12.

Ex Gr. l. 25. Mo. c. 7. & c. 10.

arq; item multi.

F

Eccles. 8.

De Primordiis conuersorum.

CAP. VIII.

TRimodum genus est conuersionis ad Deum, inchoationis cum dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cum requie. Sed tamen plerunque, alii incipiunt à dulcedine, alii à tentationum amaritudine.

Ex Gr. 24. Mor. c. 7.

Omnis conuersus ante ex fletu inchoet* peccatorum, & sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lachrymis purganda sunt vitia quæ gessimus, & tunc mundata mentis acie, id quod quærimus cõtemplemur: vt dum antea flendo, peccati * caligo à nobis detergitur, mundatis cordis oculis libere superna inspiciantur.

peccat mundare nequitiã.

macula, excus.

Ante necesse est timore conuerti ad Deum,* vt metu futurarum pœnarum carnales illecebræ deuincantur. Deinde oportet, abiecto timore, ad amorem vitæ æternæ transire. Perfecta enim charitas, foras mittit timorem: qui autem timet, pœnam habet, & non est perfectus. Vnde & Apostolus: *Non enim*, inquit, *accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis*: per quem scilicet iam non peccati pœna seruos comprimit, sed amor iustitiæ liberos reddit.

Gre. l. Mo. 9. ca. 22.

G

vt & metu. *Ioan. 1. c. 4. Ad Ro. 8.*

Necesse est omni conuerso, vt post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat quasi filius, nec semper sub timore iaceat quasi seruus. Tunc enim amorem nostræ conuersionis ostendimus, si denuo vt patrem diligimus, quem prius seruili mente vere vt Dominum formidabamus.

Primordia conuersorũ blandis refouenda sunt modis, ne ab asperitate incipiant, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conuersum sine lenitate erudit, exasperare potius, quam corrigere nouit.

Greg. l. 4. Mora. c. 7.

H

Conuersus quisque antea ab opere corrigendus est, postea vero à cogitatione, vt prius refrænet prauum actum, deinde apperitum ac delictum: vt quod iam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

Omnis noua conuersio, adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conuersatio vetus, funditus ab animo extirpetur.

Quisquis ex deteriore iam melior esse cœpit, caueat de acceptis extolli virtutibus: ne grauius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum iacebat.

De

De conflictu conuersorum.

CAP. IX.

QVisque conuersis si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, & summa virtutum subire contendat: * si adhuc forte aliqua aduersa de carnis molestiis tolerat, non frangatur: quia dispensator bonorum nouit aduersitates reprimere vitiorum successione virtutum.

Tunc magis grauari se quisque impulsu vitiorum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit: sicut populus Israel grauiori onere ab Aegyptiis premitur, dum per Moysen diuina illi cognitio aperitur.

Vitia enim ante conuersionem quasi pacem * cum homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt. Fiunt autem inimica conuersio, quæ peccatori prolpere blandiebantur: atq; item fiunt blanda conuersio, quæ peccatori aduersa exiterunt.

Multos habet conflictus Dei seruus ex recordatione operum præteritorum: multique post conuersionem etiam nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem: scilicet vt semper habeant, pro excutienda inertia, hostem cui resistant, dummodo non consentiant. Vnde & nouerint serui Dei, se etiam à peccatis iam esse mundatos: sed tamen cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

Ante conuersionem præcedit turba peccatorum, post conuersionem sequitur turba tentationum. Illa se obiiciunt, ne ad Deum conuertamur: ista se ingerunt, ne * liberius cordis oculis Deum cernamus: vtriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intentionemque nostram sæpe fraude multimoda intercludit.

Vtile est Dei seruo, post conuersionem tentari, quatenus à torpore negligentiæ, sollicitantibus vitiis, ad virtutes animum per exercitium præparet vitiorum.

De remissa conuersione.

CAP. X.

MVltos remissa conuersio in pristinos errores reduxit, ac viuendi tepore resoluit: horum ergo exempla quisq; conuersus cuita, nedum timorem Dei à torpore incipis, rursus mundanis erroribus * immergaris.

Tepidus in conuersione, otiosa verba, & vanas cogitationes, noxias esse non conspicit: quod si à torpore mentis cuigilauerit, ea quæ leuia existimabat, confestim quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

Fraus & desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem vero faciamus Deo, quotiens de ipsius donis & muneribus gloriam propriam, & humanam laudem appetimus, & de bono opere nostro nos metipsos, non Deum laudamus. Delidiam vero agimus, quoties per torporem, languide ea quæ Dei sunt operamur.

Omnis ars seculi huius strenuos amatores habet, & ad exequendum promptissimos: & hoc proinde fit, quia præsentem habet operis sui remunerationem. Ars vero diuini * amoris pleroſque habet sectatores languidos tepidos, pigritiæ inertia congelatos: sed hoc proinde fit, quod labor eorum non pro præsenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideoque dum eorum laborem mercedis retributio non statim cõsequitur, spe pene dissoluta languescunt. Vnde & magnæ illorum gloria * prædicatur, qui bonæ cõuersionis * principia, augmento solidiore consumant: atque eo ad promerendam retributionem clariores præparantur, quo firmius duri itineris labores & inchoant, & consummant.

Quidam primo conuersionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente vero progressu, dum immoderate terrenis rebus incumbunt pulueri * infimi appetitus obscurantur, vnde & Dominus de bonis seminibus in spinis iactatis dicit: quod autem cecidit in spinis, hi sunt qui audiũt verbũ Dei, & sollicitudine seculi, vel fallacia diuitiarũ suffocãt verbũ, & sine fructu efficiũtur.

Nuper conuersi nequaquam debent in cunis exterioribus prouehi. Nam si implicentur, confestim quasi plantata arbuscula, & necdum radice præfixa, concutiuntur pariter & arescunt.

Valet interdum conuersis pro * animæ salute mutatio loci. Plerunque enim dum mutatur locus, mutatur & mentis affectus. Congruum est enim inde etiam corporaliter auelli, vbi quisque illecebris deseruiuit: nam locus vbi prauè quisque vixit, hoc in aspectu mentis * apponit, quod semper ibi vel cogitauit, vel gessit.

De exemplis Sanctorum.

CAP. XI.

AD conuersionem seu correctionem mortaliũ, multum prosunt exempla bonorum. Mores enim inchoantium, non queunt proficere ad bene viuendum, nisi perfectorum informentur exemplis patrum.

Reprobi autem non attendunt documenta bonorum, quæ imitentur ad melius: sed proponunt sibi exempla malorum, * quibus ad suorum morum peruersitatem * vrantur in peius.

Ob hanc vtilitatem scribuntur sanctorum ruinæ, & reparationes, vt spem faciant * saluti humanæ: ne quisquam post lapsum, pœnitendo desperet veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.

Sciant flagitio dediti, ad quam vtilitatem eorum exempla proponantur sanctorum: scilicet, vt aut sint quos imitentur ad reparationem, aut certe ex eorum comparatione, duriùs de inobedientia puniantur.

Propterea virtutes Sanctorum ad exemplum nostri Deus proposuit, vt quanto de imitatione eorum cõferri possunt nobis iustitiæ præmia, tanto de perseuerantia mali sint grauiora tormenta.

Si enim boni incitamentum diuina, quibus admonemur præcepta, deessent, pro lege nobis Sanctorũ exempla sufficerent. At contra, dum & nos Deus præceptis suis admoneat, & vitæ Sanctorum boni operis nobis exempla proponat, nulla est iam de reatu excusatio: quia & lex Dei ad aures nostras quotidie pulsat, & factorum documenta bonorum, cordis nostri intima prouocant.

Et si prauorum sæpe secuti sumus exempla, cur non imitemur Sanctorum digna & Deo placita facta? & si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari iustos in bonum.

Orandus est Deus, vt virtutes, quas præparauit Sanctis ad coronam, nobis ad profectum sint positæ, non ad pœnam. Proficient autem ad profectum nostrum, si * tot exempla voluerimus imitati virtutum. Certe si ea potius auersati, quàm imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, qui ea legendo implere neglexim⁹.

Multi * vitam Sanctorum imitantur, & de moribus alterius effigie virtutis sumunt: tanquam si imago quælibet intendatur, & de eius similitudine species * picta formetur: sicque fit ad imaginem similis ille, qui ad similitudinem viuit imaginis.

Qui Sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seseque in illo quasi in speculo prospicit, vt adiiciat, quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso considerat: sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adiicit.

Perfectorum est iam virorum non quemlibet Sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad cuius imaginem facti sunt iustitiam operari. Et hoc indicat quod scribitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, quia ipsam intelligendo imitatur diuinitatem, ad cuius factus est similitudinem. Ille ergo tantus est vt non egeat homine demonstratore iustitiæ, sed ipsam contemplando imitetur iustitiam.

Exempla Sanctorum quibus ædificatur homo, virtutes faciunt cõsectari virtutes humilitatis ex Christo: deuotionis ex Petro: Charitatis ex Ioanne: obedientiæ ex Abraham: patientiæ ex Isaac: tolerantiæ ex Iacob: castimoniæ ex Ioseph: mansuetudinis de Moyse: cõstan-

tiæ de Iosue: benignitatis de Samuele: misericordiæ de Dauid: abstinentiæ de Daniele: sic & cætera facta priorum, quo labore, quo moderamine, quaue intentione vel compunctione gerantur, vir Sanctus imitando considerat.

A
1. Reg 16.

De Compunctione Cordis.

CAP. XII.

Gre. li. 23. Mora. c. 21. & Ho. 22. in Ezech.

COmpunctio cordis, est humilitas mentis cum lachrymis, exoriens de recordatione peccati, & timore iudicii.

Illa est conuersis perfectior compunctionis affectio, quæ omnes à se carnalium desideriorum affectus repellit: & intentionem suam toto mentis studio in Dei contemplatione defigit.

Geminam esse compunctionem, qua propter Deum anima cuiusque electi afficitur, id est, vel dum operum suorum mala considerat, vel dum desiderio æternæ vitæ suspirat.

B
Gre. ho. 22. in Ezech. & alib. Gre. l. Mor. 23. c. 21. cõpungitur.

Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens iustitædio salubri* pungitur: hoc est, memoria præteritorum facinorum: recordatio futurarum pœnarum: consideratio peregrinationis suæ in huius vitæ longinquitate: desiderium supernæ patriæ, quatenus ad eam quantocius valeat peruenire.

Matth. 26. Luc. 22.

Quisq; dum peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari præsentia: quando id quod se admisisse recolit, interius erubescit, suoque iudicio pœnitendo iam punit. Nã tunc Petrus fleuit, quãdo in eum Christus respexit. Vnde & Psalmista: *Respexit*, inquit, *& commota est, & contremuit terra.*

Gressus Dei sunt in corde hominis interioris, quãdo bona desideria surgunt vt calcentur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano præsentem: vnde se tunc magis, homo acuere ad compunctionem debet, quando sentit Deum interius operantem.

C
manſuetudine.

Quomodo mens hominis iusti ex vera compũctione rapiatur, & qualiter infirmata reuertatur, degustata lucis* magnitudine, illum nosse posse, qui iam aliquid exinde gustauit.

Gr. l. Mor. 12. c. 10. & l. 24. ca 6. assumant.

Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt, sed tantum ad hoc esse se peccatores* assignant, vt ex ficta humilitate confessionis, locum inueniant Sanctitatis.

De confessione peccatorum & pœnitentia.

CAP. XIII.

Greg. ibid. & l. 14. M. c. 6. circa finem.

EX eo vnusquisque iustus esse incipit, ex quo sui accusator exiterit. Multi autem econtra, semetipsos peccatores fatentur, & tamen semetipsos à peccato non subtrahunt.

seipsum.

Magna iam iustitiæ pars est,* semetipsum nosse hominem, quod prauus est: vt ex eo diuinæ virtuti subdatur humilius, ex quo suam infirmitatem agnoscit.

D

Bene se iudicat iustus in hac vita, ne iudicetur à Deo damnatione perpetua. Tũc autem iudicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitentiam sua prauа facta condemnat.

Gr. l. 25. M. c. 5. & 6.

Amaritudo pœnitentiæ facit animum, & sua facta subtilius discutere, & dona Dei, quæ contempsit, flendo commemorare. Nihil autem peius, quam culpam agnoscere, nec deflere.

Ex Greg. l. 8. Mor. c. 11.

Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, siue quia per negligentiam bonum non fecit: seu quia malum per audaciam perpetrauit. Quod enim oportuit, non gessit, & gessit quod agere non oportuit.

Ex Gre l. 9. epistolarii epistola 39.

Ille pœnitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit: condemnando scilicet ac deflendo quo gessit, tanto in deplorando* profusius, quanto exticit in peccando procliuius.

E
profundius.

Ille pœnitentiam digne agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat, Nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum, quasi siquis* lauet laterem crudum, quem quanto magis lauerit, tanto amplius lutum fecit.

Est apud Mag sen. l. 4. Dist. 14. & de pœnitentia Distin. 3. c. 9. abluit.

Quamuis quisque sit peccator & impius, si ad pœnitentiam conuertatur, consequi posse veniam creditur.

Nullus enim de bonitate Dei dubitat, sed sola accipientium prauitas conferri sibi indulgentiam abnegat.

In hac vira tantum pœnitentiæ patet libertas, post mortem vero nullam correctionis esse licentiam cõstat. Vnde & Dominus dicit: *Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est: veniet autem nox, quando nemo potest operari.* Hinc & Propheta: *Date*, inquit, *Domino Deo* nostro gloriam antequam* contenebrescat:* id est, antequam mors æterna præueniat. In hac vita dum estis, Deum per pœnitentiam glorificate.

Ex Greg. l. 5. in 1. Reg.

Adhuc in hoc sæculo pœnitentiam operantibus Dei misericordia subuenit. In futuro autem iam non operamur, sed rationem nostrorum operum ponimus.

Ier. 13. & ibi Hieron. vestro. tenebrescat.

F

Per id deteriorantur plerunque iniqui, quod per patientiam Dei spatium accipiunt emendandi: qua illi mora viuendi non vtuntur ad pœnitẽtiam, sed ad peccandi vsurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus sibi ad pœnitendum indultum, ad libertatem praui operis* vertit.

vtitur. Gre. l. 18. Mor. c. 7. Esai. 55.

Festinare debet ad Deum pœnitendo vnusquisque dum potest, ne si dum potest, noluerit, cum tarde voluerit, omnino non possit. Proinde Propheta ait. *Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est.* Et vbi inueniri potest, nisi in hac vita, in qua etiam & prope est omnibus inuocantibus se? Nam tunc iam longe erit quando dixerit: Ite in ignem æternum. Modo autem non videtur, & prope est: tunc autem videbitur, & prope non erit,* quia videri poterit, & non poterit inueniri.

Matth. 18.

quia.

Si quando quisque peccare potest, pœnitet, vitamq; suam viuens ab omni crimine corrigit, non dubium, quod moriens ad æternam transeat requiem.

G

Qui autem praue viuendo, pœnitentiam in mortis agit periculo, sicut eius damnatio incerta est, sic remissio dubia. Qui ergo cupit certus esse in morte de indulgentia, sanus pœniteat, sanusq; perpetrata facinora deleat.

Sunt qui pœnitentibus securitatem cito pollicentur, quibus bene per Prophetam dicitur:* *Curabant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax, & non erat pax.* Cum ignominia igitur curat contritionem, qui peccanti, & non legitime pœnitenti promittit securitatem. Vnde & sequitur: *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt:* id est, confusi sunt non pœnitendo, sed pœnas luendo.

Vide Magist. sentem. l. 4. D. 20. & Gre. l. 2. expos. in 1. Re. c. 2. & apud Grat. de Pœn. D. 7. * Iere. 6. & ibi Hieron. cõmemorator. sic. pœnitentiæ.

H

Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atq; aliter qui de malo opere erubescens corrigitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur: iste, quia se malum fecisse* memoratur.

Quamuis per pœnitentiam propitiario peccatorum* fit, sine metu tamen homo esse non debet: quia* pœnitentis satisfactio, diuino tantum pensatur iudicio, nõ humano. Proinde quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim vnquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem. Nã securitas negligentiam parit: negligentia autem sæpe incautum ad vitia transacta reducit.

Dum per pœnitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si forte post hæc, intercedente securitate, quælibet culpa subrepserit, confestim delectationes pristinæ vitiorum mentem auidius irrepunt: pulsantesque hominem in consuetis operibus grauius petrahunt: ita vt sint nouissima hominis illius peiora prioribus.

De

De desperatione peccantium.

CAP. XIV.

NOn per locorum spatia, sed per affectum bonũ vel malum itur, receditur à Deo. Neque enim gressu pedum, sed gressu operum vel morum elongamur, vel propinquamus ad Deum.

Perpetrare flagitium aliquod, mors animæ est: contemnere pœnitentiam, & permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare, ad mortem pertinet: desperare vero in infernum descendere. Vnde & scriptura ait: *Impius dum in profundum malorum venerit; contemnit.*

Sæpe Diabolus eos, quos conuerti ad pœnitentiam aspicit, immanitate scelerum perculsos ad desperationem deducit: vt subtracta spe veniæ, trahat in diffidentiam, quos non potuit retinere perseuerantes in culpa. Sed pœnitens præuidere debet callidas contra se hostis insidias: sicque Dei iustitiam metuat, vt tamen, quamuis in magnis sceleribus, de misericordia eius confidat.

Amplius lætatur Deus de anima desperata, & aliquando conuersa: quam de ea, quæ nunquam exitit perdita: Sicut de prodigo filio, qui mortuus fuerat & reuixit, perierat, & inuentus est: de cuius regressu magnum fit gaudium patris.

Non aliter coram Deo & Angelis copiosius est gaudium de eo qui à periculo liberatur, quam de eo qui nũquam nouit peccati periculum. Quanto enim contristat res perdita, tanto magis si fuerit inuenta lætificat: Sicut in Euangelio, Pastor ille exultat, qui perditam ouẽ inuentam humeris suis gaudens reportat.

Nullus desperare debet veniam, etiam si circa finem vitæ cõuertatur ad pœnitentiam. Vnumquemque enim Deus de suo fine, nõ de vita præterita iudicat. Hoc quippe & legis testimonio edocetur: quod homo de suo extremo iustificatur, quando Deus pro asini primogenito ouem iussit offerri, hoc est immunditiam vitæ prioris mutandam in innocentiam boni finis. Vnde & cauda iubetur offerri in hostiam, id est, vitæ extrema in pœnitentiam.

Multi superna respersi gratia in extremis suis ad Deum reuertuntur per pœnitentiam, & quæcumque mala gesserunt quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant. quibus iuste totum quod delinquerant, ignoscitur; quia ipsi quod male gesserunt, pœnitendo cognoscunt.

In vita hominis, finis quærendus est: quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitæ etimus.

De his qui à Deo deseruntur.

CAP. XV.

DEserente Deo, nullum pœnitere: Deo respiciente, sua vnumquemque facta videre & plangere, & vnde ceciderit cogitare. Nonnulli autem ita despiciuntur à Deo, vt deplorare mala sua non possint etiam si velint.

*Consilium immundorum spirituum, hoc est quia ipsis negatum est, post præuaricationẽ regredi ad iustitiam obseratæ aditum pœnitentiæ hominibus * cupiunt, ne vel ipsi reuertantur ad Deum, eosque socios in perditione habere contendunt, quibuscumque fraudibus insistentes, vt aut deseratur à Deo, aut flagelli immanitate desperent.

Ingemiscendum est itaque, & postposita securitate lugendum: ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate dæmonum relinquatur. Nam reuera, quem Deus deserit, dæmones suscipiunt.

Dominici contemptores præcepti, statim vt auertuntur à Deo, à malignis spiritibus occupantur, à quibus etiam, vt mala faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: *Inimicos Dei persequuntur tenebræ*, quæ intelliguntur dæmones. Vnde & in psalmo legitur: *Immissiones per Angelos malos.*

Quidam reproborum in potestate dæmonum, occulto Dei iudicio, & iustissimo relinquuntur. Esaias testante: *Ipse misit eis furorem, & manus eius diuisit eis eam in mensura, vsque in æternum possidebunt eam.*

Quidam delectorum dimittuntur diuina iustitia incidere in errorem peccati *sed tamen miseratione eius reducti denuo conuertuntur. De talibus enim per Prophetam Dominus loquitur: *Et dimisi eum, & reduxi eum, & reddidi ei consolationem.*

Nonnunquam etiam reuertens Deus ad hominem, quem deseruerat, rursus affligens visitat: & per lamenta lachrymarum, ac pœnitentiæ afflictionem à peccatis expurgat, dicente Iob ad Deum: *Propter superbiam*, inquit, *quasi leænam capies me, reuersusque mirabiliter me crucias.* Reuertens enim Deus hominem eruciat; quandoquidem quem peccantem deseruerat, flagellando iterum visitat.

Malis actibus contra nos amplius cœlestem iracundiam nequaquam prouocare debemus: quin potius, si pœnitendo digna Deo acta gesserimus, seueritatem eius in clementiam commutabimus. Nã ille qui nos malos tolerat, non dubium est quòd conuersis clementer ignoscat. Nam quod seruatur nobis tempus pœnitentiæ, vt non simul morte obruamur præcipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, vt nos non damnet crudeliter, sed expecter ad pœnitentiam patienter.

De his qui ad delictum post lachrymas reuertuntur.

CAP. XVI.

IRrisor est non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet: nec videtur Deum poscere subditus, sed substantiæ superbus.

Canis reuersus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum. Multi enim lachrymas indesinenter fundunt. & peccare non desistunt; Quosdam accipere lachrimas ad pœnitentiam, & effectum pœnitentiæ non habere constat: quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lacrymas fundunt; nunc vero reuiuiscente visu, ea quæ fleuerant, iterando committunt.

Qui & præterita vult plangere, & actionibus sæcularibus incubare, iste iustam mundationem non habet; quoniam adhuc agit, quæ pœnitendo deflere * debuit.

Esaias peccatoribus dicit: *Lauamini mundi estote.* Lauatur itaque & mundus est; qui & præterita plangit & flenda iterum non * committit. Lauatur; & non est mundus, qui plangit quæ gessit, nec tamen deserit, sed post lachrimas, ea quæ fleuerat, repetit. Sic denique alibi animam pœnitentem, atque iterum delinquentem sermo diuinus increpat, dicens: *Quam vilis facta es, nimis, iterans viam tuam.* Quisque ergo culpas præteritas plorat, hunc necesse est modum tenere: vt sic admissa defleat, ne iterum flenda committat. Væ mihi misero Isidoro, qui & pœnitere retro acta negligo, & adhuc pœnitenda committo.

De peccato.

CAP. XVII.

DVobus modis peccatum committitur, id est, aut * vi cupiditatis, aut metu timoris: dum vel quisque vult adipisci quod cupit; vel timet ne incurrat, quod metuit.

Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur ex opere. Admittitur corde suggestione dæmonũ delectatione carnis, * consensu mentis defensione elationis. Committitur opere, nunc latenter, nunc palam, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo gradibus & corde delinquitur, & opere malitia perpetratur.

Tribus modis peccatum geritur hoc est ignorantia infirmitate, industria, * periculo autem pœnarum diuerso. Ignorãtiæ namq; modo, peccauit Eua in paradiso sicut Apostolus ait: *Vir non est seductus, mulier autem* sedu-

A B C D E F G H

Ex Greg. l. 25. Mor. c. 3.

Greg. lib. 8. Mor. c. 10. Prouer. 18.

Luce. 15. Matth. 21.

Exod. 7. Epist. Greg. ad secundinũ. Luce. 15.

Greg. l. 27. Mor. c. 11.

Exod. 13.

Ir. l. 1. Mor. c. 21. Exod. 19. & Leu. 7. Gr. l. 27. Mor. c. 11. in fine.

Greg. li. 11. Mor. c. 5.

consilio excus. i. cupiant.

Greg. l. 25. Mor. c. 9. Nahum 1. Psal. 77.

Esa. 34. & Esai. 57.

Greg. l. 9. Mor. c. 34.

De Pœnit. Distin. 3. est apud Mag. in 4. D. 14. Prouer. 26

affectum.

possit.

Gre. l. Past. cura par. 3. admon. 31. Estque loc. apud Esaiã c. 1. admittit. Ierem. 2.

apud Mag. sent. l. 2. D. 42. vitiõ.

Greg. l. 4. Mor. c. 25. consensione.

Ex Gr. l. 25. Mor. c. 11. est apud M. sent. 2. D. 22. 1. ad Ti. peticula

A autem pœnarum diuersa sunt. *Genes. 2. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioann. 18. Greg. ibid.*

seducta in præuaricatione fuit. Ergo Eua peccauit ignorantia, Adam vero industria: quia non seductus sed sciens prudensque peccauit. Qui vero seducitur, quid consentiat euidenter ignorat. De infirmitate autem Petrus deliquit, quando ad metum interrogantis ancillæ Christum negauit, vnde & post peccatum amarissime fleuit.

Grauius est infirmitate, quam ignorantia quemquam delinquere: grauiusque industria, quã infirmitate peccare. Industria namq; peccat, qui studio ac deliberatione mentis malum agit: infirmitate autem, qui casu vel præcipitatione deliquit. Nequius autẽ & de industria peccant, qui non solum non bene viuunt: sed adhuc & bene viuentes si possint, à veritate diuertunt.

Sunt enim qui ignoranter peccant, & sunt qui scienter. Sunt etiam & qui pro ignorantiæ excusatione scire nolunt vt minus culpabiles habeantur: qui tamen seipsos non muniunt, sed magis decipiunt.

Greg ibid. Luc. 12. B

Nescire enim simpliciter ad ignorantiã pertinet: noluisse vero scire, ad contumaciam superbiam. Voluntatem quippe propriã domini velle nescire, quid aliud est quam velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur de ignorantia se excuset: quia Deus non solum eos iudicat, qui à cognitione sua reuertuntur, sed etiam qui nescierunt: testante eodem Domino per Prophetam *disperdam*, inquit, *homines à facie terræ, & eos qui auertuntur post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum.* Et Psalmus: *Effunde* inquit, *iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt.*

Sophon. 3.

Psalm. 78.

De leuioribus peccatis.

CAP. XVIII.

Ex Greg. l. Mora. 21. ca. 9. MVlti vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt. Nam quamuis in hoc seculo magna iustitiæ quisque claritate resplendeat, nunquam tamen ad purum, peccatorum sordibus caret: Ioanne Apostolo * testante, qui ait: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.*

attestante. *1. Ioann. 1.* C

Quædam sunt facta similia peccatis: sed si bono animo fiant, non sunt peccata: vtpote potestas, si non se vlciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio, vlciscatur in * eum qui deliquit.

reum.

Item sunt peccata leuia, quæ ab incipientibus quotidiana satisfactione purgantur: quæ tamen à perfectis viris velut magna crimina euitantur. Quid autem homines peccatores de magnis sceleribus agere debent, quãdo etiam perfecti leuia quæque delicta quasi grauissima lugent?

Greg. part. 3. d. 2. pastor. Curæ, ad monit. 34.

Non solum grauia, sed & leuia sunt cauenda peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt: sicut solent ex * paruis & minimis guttis immensa flumina crescere. Innumerositas enim in vnum coacta, exundantem efficit copiam.

paruissimis.

Peccata quæ incipientibus leuia sunt, perfectis viris grauia * reputantur.

deputantur.

Tanto enim maius cognoscitur esse peccatum, quanto maior qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus, iuxta ordinem meritorum: & sæpe quod minoribus ignoscitur, maioribus imputatur. D

De grauioribus peccatis.

CAP. XIX.

Greg. l. 25 Mor. 9. Et est apud Magist. sen. in 2. Distinct. 36. EXperimento vel contemptu minorum peccatorum maiora committi peccata, vt durius feriantur pro magnis sceleribus, qui de paruis corrigi noluerunt. Iudicio autem diuino in reatum nequiorem labuntur, qui distringere sua facta minora contemnunt.

Multi à crimine in crimen corruunt, qui cognitionẽ Dei habentes, timorem eius * negligunt: & quem nouerunt per scientiã, per actionem non venerantur. Idcoque cæcantur diuino iudicio punienda committere,

neglexerunt.

& in pœnam cõmissi facinoris, facinus deterius addere. E

Sæpe peccatum, alterius peccati causa est quod committitur, cum aliud ex ipso quasi sua soboles oriatur: sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluuie.

Pœna peccati peccatum admittitur, quando pro merito cuiusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo præcedens peccatũ causa est sequentis peccati: sequens vero peccatum pœna est præcedentis delicti. Precedentia itaque peccata, sequentium sunt criminum causa, vt illa quæ sequuntur sint præcedentium pœna.

Præcedentium peccatorum pœna, ipsa vocatur indurario veniens de diuina iustitia. Hinc est quod ait Propheta: *Indurasti cor nostrum, ne timeremus te*: neque enim quicunq; iusti sunt, à Deo impelluntur vt mali fiant, sed dum mali iam sunt, indurantur, vt deteriores existant, sicut & Apostolus dicit: *Quoniam charitatem Dei non receperunt, vt salui fierent, immisit illis Deus spiritum erroris.* Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia iã peccata præcesserunt, vt iusto iudicio eius mereantur in deterius ire. Talia quippe peccata precedentibus aliis peccatis prolabuntur in pœnam, quam peccata merentur.

Esa. 63. 17

2. ad Tim. 2. 10

F

Quædam de ira Dei veniunt peccata, quæ pro merito aliorum compensantur peccatorum. Vnde & Propheta, Ecce inquit, tu iratus es & nos peccauimus, in ipsis fuimus semper, tanquam si diceret: quia semper, in peccatis fuimus, iratus es, vt deterius peccaremus.

Esa. 64. 5

Quid enim sit iram Dei mereri, quid vero prouocare, prudens lector debet scire. Grauior est namque ira quæ prouocatur, quam ea quæ meretur. Nã meremur, quando ignorando peccamus: prouocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus.

Greg. l. 26. Mor. c. 28.

Nunc iram Dei dum * viuimus, vitare possumus, Timeamus ergo, ne veniente illo terrore iudicii, sentiri possit, vitari non possit.

viui sumus excus.

De manifestis occultisque peccatis.

CAP. XX.

Ex Greg. l. 4. Mo. c. 25. & al. in cura Pastor. Esai. c. 3. MAioris est culpæ manifeste, quam occulte peccare. Dupliciter enim reus est qui aperte delinquit: quia & agit & docet. De talibus Esaias dicit: *& peccata sua quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt.* G

Multi enim publice deliquentes, sine vllo pudore sua flagitia prædicant, nec vllã vtuntur sceleris verecundia.

Quædam iam iustitiæ portio est, iniquitatem suam hominem abscondere, & in semetipso de peccatis propriis erubescere.

Greg. in Psalm. 7. Ad Eph. 4.

Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam dicit Apostolus: *Et clamor auferatur à vobis cum omni malitia*, id est, cum ipsis peccatis.

Ex eo ipso quo quisque peccatum quod agit abscondit, * indicat iam esse iudicium: quia non erubescitur, nisi de conscientiæ reatu. Ergo ex hoc ipso quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi iam iudex fit.

iudicii iã est iudicium.

De peccati amore.

CAP. XXI. H

ALiud est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicii. Qui enim amore charitatis Dei nõ peccat, horrescit omne malum, amplectando iustitiæ bonum: nec eum delectat peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui vero sola pœna supplicii in se vitia reprimit: quamuis non expleat opus peccati, viuit tamen in eo voluntas peccandi: doletque sibi esse illicitum, quod lex prohibere dinoscitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit, qui amando iustitiam facit, non is, qui eam solo metu pœnarum inuitus custodit.

Quidam & diligunt peccatum, & faciunt: quidam diligunt tantum, & non faciunt: plerique vero faciunt

tantum

tantum & non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, & tamen iustitiam odiunt. Grauius autem peccat, qui non solum peccatum diligit, sed & facit, quam qui non facit, & diligit: grauiusque interdum, qui diligit, & non facit, quam qui facit, & odit. Grauissimum est non solum facere, sed & diligere peccatum.

Greg. li. 6. Mor. c. 11.

Sunt quidam, qui confestim peracto flagitio cõfunduntur, & sunt qui non solum non dolent gessisse malum, sed etiam de ipso malo opere gloriantur. Sicque ad comparationem mali fit deterius, dum de vitiis gratulantes, extolluntur in peiius. De talibus ait Salomon: *qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis.*

Prouerb. 2.

De peccandi necessitate.

CAP. XXII.

INterdum quod mali sumus, necessitate potius, * quã voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali, in voluntatem boni.

hon.

Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant: pertimescentes temporalem inopiam. Et dum præsentis seculi necessitatem refugiunt, a futuris bonis priuantur.

Item, nonnulli peccatum voluntate; non necessitate committunt, nullaque coacti inopia existunt iniqui: sed tantum gratis cupiunt esse mali. Neque enim ipsam rem amant quam apperunt; sed ipsa tantum peccati malitia delectantur.

De peccandi consuetudine.

CAP. XXIII.

MElius est peccatum cauere, quam emendare. Facilius enim resistimus, hosti, a quo nondum victi sumus quam ei a quo iam superati ac deuicti cognoscimur.

Ex Greg. l. 4. Mor. c. 15.

Omne peccatum antequam admittatur, amplius pertimescitur. Quantumuis autem graue sit, dum in vsu venerit, leue æstimatur, & sine vllo metu committitur.

coualescit. consensionem: consensio.

Istis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, * coalescit omne peccatum. Cogitatio namque prana delectatione parit: delectatio * consensum: consensus actionẽ: actio consuetudinem: consuetudo necessitatem. Sicque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorũ tenetur astrictus, ita vt ea euelli nequaquam valeat, nisi diuina gratia manum iacentis apprehendat.

nequissimum.

Peccatum admittere, cadere est in puteum: consuetudinẽ vero peccandi facere, os putei est coangustare, ne is qui cecidit valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationem ad conuersionẽ libertatis cõmutat: Ipse n. miserante, peccata dimittuntur, qho protegẽte fit, ne in deterius peccãdo eatur.

Esa. 31.

* Malum est peccare, peius est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facile, ab hoc cum magno labore resurgitur: dum malæ consuetudini repugnatur.

commitat.

Malè agendi consuetudinem, recessum esse Propheta asserit in profundum, cuius vsu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, vt etiam quando non vult, peccatum * admittat. A lapsu vero cito resurgere, non est in profundum ire.

D

Ad Rom. 7.

Apostolus legem peccati dicit esse in membris * suis, quæ lex consuetudo est, quam peccando concipimus, & non ab ea; cum volumus, discedimus: quia iam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

nostris.

corrigit.

Multum veri amor * agit in homine, sed resultat caro malæ consuetudinis lege. Bene autem audacter pro bona conscientia exultat, qui valenter in se reprimit, quod insolenter impugnat.

Frequenter peccare cauendum est, nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerunque Deus nobis salutem operatur, quanto mirabile est tanto perrarum est. Propterea metuendum est confidere ita saluari, ne forte dũ expectamus à vitiis sanari, & vitia multiplicemus, & salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut cito conuersi à lapsu consurgere.

Omnino peccare cauendum est, quod si humana fragilitate peccatum subrepserit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Cito enim corrigitur culpa, quæ cito cognoscitur. * tardius autem sanatur vulnus quod iam putrescentibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

tarde.

Iteratio peccati grauior est, sicut est si morbus super morbum veniat: sicut si imber super imbrem occurrat.

Mora peccandi immanitatem facit sceleris, vnde & Prophera: væ, inquit, *qui trahitis iniquitatẽ in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatũ.* Trahit enim iniquitatem in funiculo, qui tardat conuerti ad Deũ. Trahere enim iniquitatem, est moram facere in iniquitatibus. Vnde & Psalmista: Prolongauerunt iniquitates suas, Dominus iustus concidet cernices peccatorum. *

Ex Greg. l. Mo. 33. c. 9. Esai. c. 5.

Psal. 128.

De peccati recordatione.

CAP. XXIV.

BOnum est homini semper ante oculos propria * habere delicta secundum Psalmographi sententiam: *Et peccatum meum ante me est semper.* Sicut enim non oportet reminisci peccati affectu: sic semper necesse est vnusquemque suum in flendo commemorare peccatum.

adhibere. F

Psal. 50. & ibi Greg.

Apud iustũ recordatio peccati, facit tædium animi. Qui autem luxuriæ, & cupiditati subditi sunt, tantumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

Ex Greg. ibid. & Augus. Psalmus. Psal. 31.

Seruo Dei tanta recordatio esse debet peccati, vt ea quę gessit, sæpe lachrymans cõfiteatur. Vnde & * Psalmista dicit: *conuersus sum in ærumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci, Dixi, pronunciabo aduersum me iniustitias meas Domino.* Supra enim dixerat: *Quoniam tacui*, hoc est, non sum confessus: *inueterauerunt omnia ossa mea dum clamarem tota die.* Quid ergo taciusse se pœnitet, nisi confessionem * peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defensionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor extiterit; necesse est vt pœnitendo accuset; quod superbiens prauè admisit.

peccati. suorum.

De Cogitatione.

CAP. XXV.

BIpartita est causa peccandi, id est, operis & cogitationis, quorum vnum iniquitas dicitur; quod opere geritur: aliud iniustitia, quod cogitatione admittitur.

G

Greg. l. Mor. 10. c. 11. Greg. ibid.

Prius autem actio rescanda est, postea cogitatio. Prius prauæ opera, postmodum desideria: vicissim autem & a cogitatione opera procedunt; & ab opere cogitatio nascitur: quamuis & si ab opere malo quisque vacet, pro sollus tamen prauæ cogitationis malitia non erit innocens. Vnde & Dominus per Esaiam: *Auferte*, inquit, *malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.*

Esa. c. 1.

Non etiam solum factis, sed & cogitationibus deliquimus, si eis illicite occurrentibus delectemur.

Greg. l. Mor. 15. c. 9.

Sicut vipera a filiis in vtero positis lacerata perimitur: ita nos cogitationes nostræ intra nos enutritę occidunt: & conceptio interius viperea veneno consumunt, animamque nostram crudeli vulnere perimunt.

H

Non est arbitrii nostri cogitationes prauę suggestionis præuenire: iacere autem * in animo cogitationem, nostræ attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpæ propriæ imputatur. Nam cogitationes illicitas * suggerere, dæmonum est: cogitationibus oblectari peruersis, nostrum est.

In mẽ cõgitationũ.

occurrere.

Plerumque fieri solet vt immunditiæ corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentib. opponantur, & nolentes eas cogitemus: quantumcunque ab eis aciem mentis auertere nitimur, tanto se magis animo ingerunt, obscœnisque iii nobis motibus obrepunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in pœnam sui peccati.

Dum

A

Dum vnusquisq; diuina illuminatione præuenitur, statim molestiis turpium cogitationum pulsatur. Sed Dei seruus iudicio timoris Dei earum tentamenta à semetipso reiicit: bonisque contra obiectis * cogitationibus turpes à se repellit.

cogitationes turpes.

Magna obseruantia circa cordis est custodiam adhibenda, quia aut bonæ aut malæ rei ibi consistit origo, * sicut scriptum est: *Ex corde exeunt cogitationes malæ.* Ideoque si prius prauæ cogitationi resistimus, in lapsum operis non incurrimus.

nam sicut. *Matth. 15.*

Non est timendum si bona malaque in cogitationem veniant, sed magis gloriandum est, si mens mala à bonis intellectu rationis discernat.

Item nihil iuuat, quod inter bonum & malum sensu pudentiori discernimus, nisi opere aut mala * cognita caueamus, aut bona intellecta faciamus.

cogitata. excus.

De Conscientia.

CAP. XXVI.

HVmana conditio dum diuersis vitiositatibus mentem conturbat etiam ante pœnas gehennæ per * incondirum animæ appetitum iam pœnas conscientiæ patitur.

incognitũ.

B

Omnia fugere poterit homo præter cor suum. Non enim potest à se quisque recedere. Vbicunque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

Ex Greg. l. 27. Mor. c. 16. Greg. ibid.

Quamuis humana iudicia subterfugiat omnis qui mala agit: iudicium tamen conscientiæ suæ effugere nõ potest. Nam etsi aliis cælat quod egit, sibi tamen cælare non potest, qui plene nouit malum esse quod gessit. Duplex sit ergo in eo iudicium, quia & hic suæ conscientiæ reatu punitur, & illic perpetuali pœna damnatur.

Psal. 41. & ibi Augus.

Hoc. n. significat. *Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarum.* Abyssus enim abyssum inuocare, est de iudicio suæ conscientiæ ire ad iudicium damnationis prrpetuæ. *In voce cataractarum*, id est, in prædicatione Sanctorum.

De intentione mentis.

CAP. XXVII.

Greg. lib. 1. Mor. c. 20.

OCulus hominis intentio est eius operis. Si ergo intentio eius bona est, & opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malæ intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen iam non est, quoniam ex sua intentione aut probatur bonum, aut reprobatur indignum. Bona est ergo intentio, quæ propter Deum est: mala vero, quæ pro terreno lucro aut vana gloria est.

C

potuerant.

Qui opus bonum bona intentione non faciũt, per hoc magis cæcantur opere, per quod illuminari * poterant.

Vnusquisque bonum opus quod agit, intentione bona agat, quoniam pro mala intentione plerunque opus bonum quod agimus perdimus, & minus à culpa vacamus.

Supra c. 7. Regul. 13.

Sæpe quæ apud hominum iudicium bona patent, apud examen diligentissimi & acutissimi iudicis reproba deteguntur. Ideoque omnis Sanctus vereatur, ne forte bonum quod agit, pro aliqua animi intentione in oculis Dei reprobum sit.

D

De sensibus carnis.

CAP. XXVIII.

PEr sensus carnis morbus irrepit mentis. Vnde & per Prophetam Dominus dicit *Omnes cogitationes terræ ab Aquilone venient, & ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem.* Regna Aquilonis vitia sunt, quæ sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animæ ingerunt: Ideoque in ipsis portis, id est, in ipsis sensibus regnant.

Ierem. 1.

Neque enim aliunde peccamus nisi videndo, audiendo, attrectando, gustando, atque tangendo. Vnde & alias dicitur, *Intrauit mors per fenestras nostras.* Et alibi: *Extranei ingrediebantur per portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem.* Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrepunt, & eam illecebrando deuincunt.

E

Gre l. Mor. 21. c. 1. Ierem. 9. Abdiæ 1. ca. 1.

De Sermone.

CAP. XXIX.

DVm quædam parua vitiorum verba non euitamus, in * magno linguæ prolabimur * crimine: & dum facta quædam non grauia libere, ac sine metu committimus, ad * potiora scelera & horrenda, peccandi consuetudine, labimur.

Ex Greg. 3. part. cura Pastor. admonit. 13. magnum, crimen. peiora. *Greg. ibid.*

Sicut plerunque multiloquorum stultitia reprehenditur: ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illicenim satis laxando linguam, in leuitatis vitio defluunt, isti nimis reticendo, ab vtilitate torpescunt.

F

Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi ore loquaces verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

Gre l. Mor. 32. c. 2. Matth. 12.

Sicut falsitatis crimina à proficientibus pertimescuntur: ita otiosa verba à perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone iniusto pœna exoluitur.

Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut malos mores bona colloquia corrigunt: ita praua bonos mores corrumpunt.

1. ad Corin. 15. Ex Greg. par. 3. cura pastor. admonit. 15. Psal. 40. excessus operis. *Esai. 5.*

Custodia ori ponitur, dum quisq; non se iustum, sed quod magis verum est, peccatorem fatetur.

Manum super os ponit, qui bonis operibus linguæ * excessum corrigit. Manum super os ponit qui malæ locutionis culpas, bonæ actionis velamine tegit.

Loquens quæ ad Dominum pertinent, nec faciens, & si inutilis sibi est audientibus tamen prodest.

Qui de sapientia laudari se affectant, loquentem Prophetam attendant: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes.

Ex Greg. l. Mor. 23. c. 10. sapientia.

Recte ex sententia dicit, qui veram sapientiam gustu interni saporis sentit. A sentiendo enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia,

G

Ille enim vere sapit, qui recte & secundũ Deũ sapit.

In suam dicunt contumeliam doctores, si dum sint ab eis dicta sapienter, nimium tamen eloquenter. Horret enim sapientia spumeum verborũ ambitum: ac fuco mundialis eloquentiæ inflatis sermonibus peroratum.

Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non vt veritatem ab eis quærant: sed vt facundiam sermonis eorum agnoscant, more poetarum: qui magis compositionem verborum, quam sententiam veritatis sequuntur.

*Qui bonum sine charitate dicit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit aliis: ipse tamen sibi manet insensibilis.

Hæc sententia in nullo m. s. *Ex Greg. l. Moral. 24. c. 13.*

Quadrimoda est dicendi ratio, quia præuidendum est, quid, cui, quando, vel quomodo aliquid proferatur.

Ex Greg. l. Mora. 8. c. 22.

Item quadrimoda est dicendi ratio, cum aut bene sentiendo, quid bene profertur, aut nihil sentiendo, nil dicitur: aut parum sentiendo loquacitas sola ostendatur, aut optime sentiendo non eleganter profertur, quod intelligitur.

H

Ex Greg. l. Mor. 23. c. 1.

Item quadripartita est loquendi ratio, qua vel bonũ bene, vel malum male, seu bonum male, vel malum bene profertur.

Bonum quippe bene loquitur, qui ea quæ recta sunt, humiliter annunciare videtur. Malum male loquitur, qui quodliber flagitium persuadere conatur. Bonũ male loquitur, qui quodcunque rectum, arroganter prædicare sentitur. Malum bene loquitur, qui aliquod narrando vitium detestatur, vt ab eo homines auertantur.

Corde bene loquitur, qui charitatẽ non dissimulat.

Ore

Ore bene loquitur, qui veritatem annunciat. Factis bene loquitur, qui alios bonis exemplis ædificat.

Corde male loquitur, qui interius cogitationes noxias meditatur, & cogitat. Lingua male loquitur, qui pro eo quod male agit flagellatur & murmurat. Factis male loquitur, qui male viuendo, exemplis suis alios ad praue viuendum informat.

Semel bene loquitur, qui se pœnitendo redarguit: Bis bene loquitur, * qui bene viuendo & alios instruit.

Semel male loquitur, qui post vitium cito corrigitur. Bis male loquitur, qui male viuit, & male docet, Item bis male loquitur, qui & male cogitat, & male refert cogitata. Item bis male loquitur, qui & bonum, quod debuit, non egit: & malum, quod non oportebat, admisit.

Mali mala respondent pro bonis, & aduersa pro optimis. Boni bona respondent pro malis: & prospera pro aduersis.

Aduersus conuitium linguæ, fortitudo adhibenda est patientiæ, * vt tentationis verba, quæ foris impugnant, tolerantiæ virtute deuicta discedant.

Non omnis qui patitur probra, iustus est: sed qui pro veritate * ab aliis innocens patitur, ille tantummodo iustus est.

Inter vituperationes linguæ & opprobria hominum, isto se remedio mens iusti corroborat: vt tanto solidius in Deum figatur interius, quanto exterius ab humanis spernitur sensibus.

Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, & virus quod feruet in animo, facile reiicit.

Vulnera enim mentis aperta cito exhalant: clausa, nimis exulcerant.

Qui dolorem iniuriæ clauso pectore tegit, quanto amplius * per silentium linguam premit, tanto acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Vnde & vere quidam Poetarum gentilium dixit: Quoque magis tegitur, rectus magis æstuat ignis. Cæcus enim languor vehemens est, ac nimius: quia *tacitum viuit sub pectore vulnus.*

Iob.33. semel loquitur Deus & secundo id ipsum non repetit.

Ex Greg. 3. part. cura Pastor. admonit. 15. magnum crimen, peiora. *Greg. ibid.*

vt tentatio verbi quæ foris impugnat tolerantiæ virt. deui. decedat.

B mox patitur.

silentio.

De Mendacio.

CAP. XXX.

MEndaces faciunt, vt nec vera dicentibus credatur Reddit enim sæpe hominem multa falsitas, etiam in veritate suspectum.

Sæpe vera prætermittit, qui falsa dicturus est, vt cum primum acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

Multis videntur vera esse quæ falsa sunt: & ideo non ex Deo, sed ex suo mendacio loquuntur.

Nonnunquam falsitas veriloquio adiungitur. & plerunque à veritate incipit, qui falsa confingit.

Latent sæpe venena circumlinita melle verborum: & tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.

Nonnunquam peius est mendacium meditari, quã loqui, nam interdum quisque incautus solet ex præcipitatione loqui medacium: meditari autem non potest, nisi per studium. Grauius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quam is, qui ex præcipitatione sola mentitur.

Summopere cauẽdum est omne mendacium, quãuis nonnunquam sit aliquod mendacii genus cuipæ leuioris, * si quisque pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: *Os quod mentitur occidit animam:* & *Perdes eos qui loquuntur mendacium*: hoc quoque mendacii genus perfecti viri summopere fugiunt, vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum * præstare alienæ carni nituntur: quanquam hoc ipsum peccati genus facillime credamus relaxari. Nãsi quælibet culpa sequenti mercede purgatur, quanto magis hæc facile abstergitur, quam merces ipsa comitatur.

Multa mentiuntur multaque fingunt homines propter * humanam laudem: sicque fit, vt & isti mentiendo pereant, & eos quos laudant ad vanæ gloriæ ruinam perducant.

Sicut bene sibi conscius, non metuit alienæ linguæ conuitium, ita & qui laudatur ab alio, non debet errorem alienæ laudis attendere, sed magis vnusquisque testimonium conscientiæ suæ quærat, cui plus ipse præsens est, quam ille qui eum laudat.

Opus enim *suum vnusquisque probet*, vt ait Apostolus. Et tunc in seipso tantum quisque gloriam habebit, id est: occulte in sua conscientia, non palam, in aliena lingua.

Perfecti qui alta radice fundati sunt, & si flamine laudis, ac vituperationis vt cumque quasi ventorum interdum curuentur impulsu, funditus tamen non deiiciuntur sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

Bona mens ad malum, nec præmiis, nec terroribus vincitur: Nam iniqui terrorem blanditiis miscent, vt aut oblectatione quenquam decipiant, aut terroribus frangant.

Qui laudatur, in auditorum amore inseritur: sed si veraciter & non ficte laudetur, hoc est, si vera sunt quæ de illo dicuntur.

De Iuramento.

CAP. XXXI.

SIcut mentiri non potest qui non loquitur, sic periurare non poterit, qui iurare non appetit. * Cauenda est igitur iuratio, nec ea vtendum, nisi in sola necessitate.

Non est contra Dei præceptum iurare, sed dum vsum iurandi facimus, periurii crimen incurrimus. Nunquam ergo * iuret, qui periurare timet.

Multi dum loquuntur, iurare semper delectantur, dum oporteat hoc tantum esse in ore: *Est, est: Non, non.* Amplius enim quam est, & non est, à malo est.

Multi vt fallant, periurant, vt per fidem sacramenti, fidem faciant verbi: Sicque fallendo dum periurant & & mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

Interdum & falsis lachrymis seducti decipimur, & creditur dum plorant, quibus credendum non erat.

Plerunque sine iuramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum, qui non credunt quod dicimus, iurare compellimur, talique necessitate iurandi consuetudinem facimus.

Sunt multi ad credendum pigri, qui non mouentur ad fidem verbi. Grauiter autem delinquunt, qui sibi loquentes iurare cogunt.

Quacunque arte verborum quisque iuret, Deus tamen qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur intelligit.

Dupliciter autem reus fit, qui & Dei nomen in vanum assumit, & proximum dolo capit.

Non est * obseruandum iuramentum quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuo cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum, quam permanere in stupri flagitio.

Iurare Dei, est illa prouidentia qua statuit non conuellere statuta. Pœnitentia autem Dei rerum mutatio est: non pœnitere autem, statuta non reuocare, vt est illud: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, id est, quæ statuit non mutabit.

De vitiis.

CAP. XXXII.

REcedens homo à Deo, statim vitiorum traditur potestati, vt dum patitur infesta vitia, reuertendo vnde ceciderat, respiscat.

* Et si Sancti toto animi nisu, contendunt superare vitia, nec extinguunt: quid agunt: hi, qui non solum non oderunt vitia, sed toto ea amore sectantur [illegible]

Ex Greg. l. 9. epist. Ep. ad Theoristam Patritium.

F

Ex Greg. l. Mor. 32. c. 2. Matth. 12.

1. ad Corin. 15.

Ex Greg. par. 3. cura pastor. admonit. 35. Psal. 40. excessus operis. *Esai. 5.*

Ex Greg. l. Mor. 23. c. 10. Sapientia.

G

Greg. l. Mo. 28. cap. 4.

D

quisquam *Sapient. 1. Psal. 5.*

præstare vitam & ita est apud Gr. li. Mo. 18. cap. 4. *Ex Gre. lib. Mo. 18. c. 4.*

Cauendũ esse iurationem dicimus. 22. quæst. 1. & Apud Mag. in 3. D. 39.

iurare debet. *Ex Augu. in Epist. ad Galat. c. 1. in fine. Matth. 5.*

G

22. q. 5. M. Sent. 3. D. 31.

consertũdum. *22. q. 4. & Concil. Tol. 8. c. 2. Magist. in 3. D. 39. Ex Aug. in Psal. 109.*

H *Psal. 109.*

Si sancti viri toto nisu.

Satis delicate ſe palpat, qui vult ſine labore vitia ſuperare, dum peccati legem, quam ſibi deſeruiendo vitiis fecit, ſine violentia doloris reſecare non poſſit.

Perfecte renuntiat vitio, qui occaſionē euitat in perpetrando peccato. Nam ſi velis tantundem non peccare, & data occaſione peccaueris: tu tibi & reus, & iudex es: quia & commiſſa damnas, & damnata committis. Se autem iudice reus eſt, qui vitia & accuſat & perpetuat.

Quædam vitia dum non perfecte vitantur, ſuos in ſe faciunt relabi auctores. Nam ſi vnum vitium diſtricte vitetur, & alia negligantur, inanis labor eſt. Non enim poteſt in vnius obſeruatione virtutis fortiter perdurare, cuius alia vitia dominantur in corde.

Nonnunquam hominem ſua vitia perſequuntur: quia nimirum qui prius volendo ea ſibi fecit ſocia, poſtea ſentit etiam nolens ſtimuloſa.

Nonnulli non antea in errorem vitiorum labuntur, niſi prius interioris rationis perdiderint oculos: ſicuti Samſon, non antea ab Allophylis ad erroris ligatus eſt machinam, niſi poſt quam ei ſunt lumina oculorum extincta.

Quidam vegetati mentis ratione vitiorum ſuperantur incurſu, ſicque deinde intentionem bonorum operum perdunt: Sicut Rex Babylonis in oculis Sedechiæ prius filios ipſius interfecit, & poſtea oculos eius euulſit: ac per hoc, poſt malorum operum conſuetudinem, & interemptionem bonorum, perit quorūdam & ratio.

Quod ex vitiis vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur.

CAP. XXXIII.

Sic gignuntur ex peccato peccata, vt dum non euitantur parua, incidatur in maximis: & dum defenduntur admiſſa nec lamentantur, ex flagitio ad ſuperbiam itur. Vnde fit, vt duplicati ſit criminis reus, qui & admittit ſcelera per voluntatem, & defendit ea per contumaciæ tumorem.

Sic vitio vitium gignitur, ſicut virtus virtute concipitur. Ex vitio enim gignitur vitium: Sicuti Dauid, qui dum non euitauit adulterium, perpetrauit & homicidium.

Item virtus virtute concipitur, ſicut per veritatem Euangelicæ prædicationis, virtutem martyrii Apoſtoli meruerunt.

Incordibus ſeculariter viuentium, inuiſcem ſibi ſuccedunt vitia: vt dum vnum abierit, ſuccedat aliud, iuxta Iohelis Propheræ teſtimonium; qui ait: *Reſiduum eruca comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Per id ergo iſta ſub vitiorum allegoria colliguntur, quia ſequitur: Expergiſcimini ebrii, & flete.

Aliquando vtiliter peccatur in minimis vitiis vt maiora vtilius caueantur. Lege Paulum Apoſtolum minora permittentem peccata, ne maiora perpetrentur. Veraciter autem ſanantur vitia, quæ virtutibus, & non vitiis excluduntur. Quorundam autem quædam latentia vitia tunc apparent, quando ab aliis vitiis deſinunt.

De male vſis virtutibus.

CAP. XXXIV.

Interdum & male vſæ virtutes ex ſe vitia gignunt: quod fit per immoderatum animi appetitum, * cui non ſufficit donum quod meruit, * niſi aut laudes, aut lucra damnanda quæſierit.

Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando pro tempore opportuno minime relaxantur: Sicque fit, vt quæ loco congruo virtutes ſunt, incongruo vitia deputentur: veluti ſi pro fratris aduentu canonicum non ſoluatur ieiunium.

Virtutum igitur diſcretionem à Paulo Apoſtolo ſume, qui ad tempus egit quod agendum eſſe omnino prohibuit,

Item quædam virtutes, dum diſcretionem non ſeruant, in vitia tranſeunt. Nam ſæpe iuſtitia dum ſuum modum excedit, crudelitas * ſæuitiam gignit: & nimia pietas, diſſolutionem diſciplinæ parturit: & zeli ſtudiū, dum plus eſt quam oportet, in iracundiæ vitium tranſit: & multa manſuetudo, torporis ſegnitiem gignit.

Prudentis autem viri diſcretio ſolerter proſpicit, ne bonum intemperanter agat, * & de virtute in vitium tranſeat.

Item apud quoſdam ex virtute vitium gignitur, dum quiſque de caſtitatis & abſtinentiæ meritis gloriatur. Nam & qui eleemoſynam vanæ gloriæ cauſa impartit, ex virtute vitium facit. Sed & is qui de ſapientia arrogantiam habet, & qui pro iuſtitia præmium appetit, & qui aliquod donum Dei quod meruit in ſuam laudem conuertit, aut in malos vſus aſſumit, proculdubio virtutem in vitia transfert.

Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus pereant. Iterum Deus arte potentiſſima ex noſtro vitio virtutes format, quibus nos ab iniquitate reformet.

De Simulatis virtutibus.

CAP. XXXV.

Quædam vitia ſpecies virtutum præferunt, ideoque pernicioſius ſuos ſectatores decipiunt, quia ſe ſub velamine virtutum tegunt. Nam vitia, quæ ſtatim virtutibus contraria apparent, cito, dum in palam venerint, emendantur propter quod ſequaces eorum de talibus criminibus erubeſcunt.

Carnales autem plerunque * per inſenſibilem mentis cæcitatem non agnoſcunt vitium eſſe culpabile, quod dignum videtur damnatione.

Item quædam vitia ſpecies virtutum eſſe videntur, ſed tamen virtutes non ſunt. Nam interdum ſub prætextu iuſtitiæ crudelitas agitur: & putatur eſſe virtus, quia nimirum eſt vitium: ſicut & remiſſa ſegnities manſuetudo eſſe creditur. & quod agit, torpens negligentia putatur * agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem lagitatis imitatur vitium prodigæ effuſionis: & virtutem parcitatis, triſtis tenacitas imitatur: & vitiū pertinaciæ abſconditur ſub virtute conſtantiæ. Item timor ſub ſpecie obedientiæ occultatur, & dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium eſt timoris. Sed & procacitas vocis, pro veritatis libertate accipitur: & vitium pigritiæ, quietis virtutem imitatur. Porro vitium inquietudinis, virtutem ſe vult vocari ſolicitudinis: & præcipitationis facilitas, feruor boni ſtudii creditur: & bene agendi tarditas, conſilii mora eſſe videtur, * dum tamen iſta ſit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia ſpecies virtutum imitantur: & inde ſe nonnulli eſſe iuſtos confidunt, vnde maxime reprobantur.

* Aptum exemplum vitiorum de latronis ſpecie ſumitur. Nam ſicut ex inſidiis latro prodit, ſeque iter agentibus iungit, fingens ſe ſocium, donec decipiat improuiſum, & dum ſubito eruperit, ad exitium latro manifeſtus oſtenditur: ita ſe miſcent interdum periculoſe virtutibus vitia, quouſque omnem boni operis efficaciam in ſuis vſibus rapiant, vt anima quæ ſibi erat placens de virtutibus, deceptam ſe conſpiciat vitiis damnabilibus.

De appetitu virtutum.

CAP. XXXVI.

Ad virtutes difficile conſurgimus, ad vitia ſine labore delabimur. Iſta enim prona, illa ardua ſunt. Grandes enim ſudores perpatimur, vt ad cœlum conſcendere valeamus.

Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen non à ſummis inchoant, ſed à modicis aſſueſcunt, & ſic in maximis proruunt.

Sicut

A
Ex Ciu. l. 7. Mor. c. 12.

Gre. ibid.

Ex Gr. l. 6. Mor. c. 13.

Iudic. 16.

B

Iere. 39. & 50. & 4. R. 25.

Ex Greg. l. Mo. 10. c. 9.

C

2. Re. c. 11.

Ex Greg. l. 33. Mor. ca. 23. & in Ezech. Ho. 12.

D

dum non ſufficit aliquid donū. niſi inde aut acquiſierit.

Ex Greg li. 28. Mo. c. 6. Act. 15.

E

Ex Gr. l. 31. Mor. c. 17. & 32. c. 17. vitium.

ne de.

F

Ex Greg. l. M. 32. c. 17.

inſenſualitatem mentis no

Ex Gr. ibi. & li. Paſt. cur. par. 3. admon. 17.

G

eſſe.

ctum.

Apertum. Gre. li. Mo. 9. c. 13.

H

De incremento virtutum. Gr. li. Mor. 22. cap. 14.

A

Sicut paulatim homo à minimis vitiis in maximis proruit: ita à modicis virtutibus gradatim ad ea quæ sunt excelsa conscendit.

Qui autem inordinate virtutes comprehendere nititur, cito periclitatur. Hæc est causa in rerum natura, vt quæcunque velociter ad profectum tendunt, sine dubio & celeriter finiantur: Sicut herbæ, quæ tanto festinius pereunt, quanto celerius crescunt. At vero contra, arbores alta radice fundatæ, ideo perdurant diutius, quia gradatim ad profectum perueniunt.

Nihil prodest admixto malo, agere aliquod bonum sed prius est cohibendum à malo, deinde exercendum bonum. Hoc enim indicat Propheta, cum dicit: *Quiescite agere peruerse, discite benefacere.* *Esai. c. 1.*

Prius vitia extirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes. Nam cohærere & coniungi non potest veritas cum mendacio: pudor cum petulantia: fides cum perfidia: castitas cum luxuria.

Quædam sunt summæ virtutes, quædam vero mediæ. Fides, spes, & charitas summæ virtutes sunt. Nam à quibus habentur, vtique veraciter habentur.

B

Aliæ vero virtutes mediæ sunt, quia & ad vtilitatem, & ad perniciem possunt haberi: si de his arroganter quisque * tumuerit, vtpote doctrina, ieiunium, castitas, scientia, siue temporales diuitiæ, de quibus scilicet & bene operari possumus, & male. intumuerit.

Quisquis ex deteriore iam meliore esse cæpit, caueat de acceptis extolli virtutibus, ne grauius per virtutes corruat, quam prius ex lapsu vitiorum iacebat.

Quem Deus iustificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quædam illi virtutum dona tribuit, quædam retrahit: vt dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur, humilietur.

Quisquis dono cœlestis gratiæ inspiratus ad virtutes erigitur, si forte, * moderante Dei manu aliqua aduersitate reprimitur, ne de acceptis virtutibus * attollatur, frangi non debet: quia & hoc ipsum quod plagis humiliatur æquanimiter ferre, proculdubio virtutis est magnæ. moderantis. extollatur.

C

De Pugna virtutum aduersus vitia.

CAP. XXXVII.

VNc se viri Sancti * veracius à vitiorum colluuione detergunt, dum ab eis contra singula vitia virtutes singulæ opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad vtilitatem confligunt, vt ipso certamine * vel mens exerceatur, vel ab ea elationis concursu animus restringatur. veracius vitiorum. vel alienatione concussus animus præst. Alius C. vel ab elatione conuersus animus.

Aduersus impetus vitiorum contrariis virtutibus est pugnandum. Contra luxuriam enim cordis est adhibēda munditia: contra odium dilectio est præparanda: contra iracundiam patientia proponenda. Porro contra timorem, fiduciæ adhibenda est virtus, contra torporem, Zeli prælium. Tristitiæ quoque gaudium, accidiæ fortitudo, auaritiæ largitas, superbiæ humilitas opponenda est, sicque singulæ virtutes nascentia contra se vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute diuinæ charitatis extinguunt.

D

Libidinem abstinentia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantum mens ab illicito appetitu reuocatur.

Aduersus iram tolerantia dimicat: ira autem semetipsam necat: sustinendo autem patientia victoriam portat.

Tristitiæ mœrorem, spes æterni gaudii superat: & quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis leuit.

Aduersus inuidiam præparetur charitas: & aduersus iræ incendia mansuetudinis adhibeatur tranquillitas. *Ex Greg. l. Mor. 31. ca. 17.*

Superbiam autem Diaboli imitantur superbi: aduersus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur elati.

Principalium autem septem vitiorum regina & mater superbia est, eademque septem principalia multa de se parturiunt vitia, quæ ita sibimet quadam cognatione iunguntur, vt ex altero alterum oriatur.

Sicut Princeps septem vitiorum superbia, nos eorum potestatibus subdit: ita Christus septiformi gratia plenus, à dominatu vitiorum nos eruit: & quos illa addicit septemplici vitio, iste liberat septiformis gratiæ dono.

E

De Superbia.

CAP. XXXVIII.

OMni vitio deterior est superbia, seu propter quod à summis personis & primis assumitur: seu quod de opere iustitiæ & virtutis exoritur, minusque culpa eius sentitur. Luxuria vero carnis ideo notabilis omnibus est, quoniam statim per se turpis est. Et tamen * dispensante Deo, superbia minor est. Sed qui * detinetur superbia, labitur in carnis luxuria: vt per hanc humiliatus, & à confusione exurgat, & à superbia. dispensante. superbe & non sentit labitur carnis &c.

Omnis peccans superbus est, eo quod faciendo vetita contemptui habeat diuina præcepta. Recte ergo initium omnis peccati superbia: quia nisi præcesserit mandatorum Dei inobedientia, transgressionis non sequitur culpa. F *Eccles. 10.*

Omnis superbia tanto in imo iacet, quanto in altum se erigit: tantoque profundius labitur, quanto excelsius eleuatur. Qui enim per propriam superbiam atollitur, per Dei iustitiam inclinatur. *Ex Greg. l. Mo. 32. c. 7.*

Qui inflantur superbia, vento pascuntur, Vnde & Propheta: *Omnes*, inquit, *pastores tuos pascet ventus*, hoc est superbiæ spiritus. *Hiere. 22.*

Qui de suis virtutibus superbiunt, ex ipsis iudicandi sunt operibus, quibus pro virtutibus vtuntur: quia rem bonam, non bona voluntate faciunt. Nam reuera sine humilitate virtus quælibet, & sine charitate in vitio deputatur.

Merito * superbiæ, diabolus à superna beatitudine corruit. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitantur: & exinde grauius corruunt, quia de excelso labuntur. superbia.

G

Superbia sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Hæc enim aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut nouissime de virtutibus deiicit. * Vnde & omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes, quam per vitia humanam mentem exterminat. inde.

Ibi cadit superbia, vbi & nascitur: vt non sit superbis aliud culpa aliud pœna: sed ipsa culpa sit illis & pœna.

De superbia * nascitur arrogantia, non de arrogantia nascitur superbia. Nam nisi præcesserit occulta elatio mentis, non sequitur aperta iactantia laudis. Ita ergo in culpa præponitur superbia arrogantiæ, sicut præfertur ex origine. *Ex Greg. l. Mo. 32. c. 7.* nasci arrogātiam non de ar. nasci superbiam.

Plerunque ad elationis emendationem prouidentia Dei aliquo casu nonnulli cadunt, pro quo lapsu reprehensi à semetip sis humiliter * sapiunt, & de muneribus Dei laudari non * appetunt: sed laudant Deum à quo acceperunt, vnde laudari se volunt. sapiant. appetant sed laudent.

H

Vtilius est arroganti in quocunque vitio labi, & humilem post casum Deo fieri: quam per elationem superbire, grauioremque * ruinæ damnationem per superbiam sumere. ruinam & damnationem.

De Fornicatione.

CAP. XXXIX.

EX culpa superbiæ plerunque in abominandam carnis immunditiam itur. Nam alterum pender ex altero: sed sicut per superbiam mentis, itur in prostitutionem libidinis: ita per humilitatem mentis, salua fit castitas carnis. Deus autem nonnunquam deiicit occul- *Ex Greg. li. Mor. 26. c. 13*

A
Greg. ibid. Genes. 3.

tam mentio superbiam, per carnis manifestam ruinam.

Libidinis nasci immunditiam de animi occulta superbia constat exemplo primi hominis, qui mox, vt per superbiam contra Deum tumuit, statim carnis libidinē sensit, & pudenda operuit. Quapropter vnusquisq; suæ deputet culpæ quod cecidit quotiens libidine vincitur: quia nisi præcessisset latens superbia, non sequeretur libidinis manifesta ruina.

Greg. loco citato. vitat.

Nonnunquam gemino vitio Christianus à Diabolo appetitur, & occulto per elationem, & publico per libidinem. Sed dum *euitat quis libidinem, cadit in elationem. Itē dum incaute declinat elationem, cadit segniter in libidinem: sicque ex occulto vitio elationis iter in apertum libidinis: & de aperto libidinis, itur in occultum elationis. Sed Dei seruus discrete vtrunque pensans, sic cauet libidinem, vt non incurrat elationem: & sic premit elationem, vt non resoluat animum ad libidinem.

in cæt. vit.
B

Luxuriosis atque superbis dæmones plus fautores, existunt, dumque * cæteris in vitiis spiritus maligni deseruiant, his tamen maiori familiaritate iunguntur: eisque amplius iuxta eorum desiderium famulantur.

Ex Greg. l. 31. Mo. c. 3. Iob. 40.

Principaliter his duobus vitiis diabolus humano generi dominatur, idest, superbia mentis, & luxuria carnis. Vnde & Dominus in Iob loquitur de Diabolo dicens: *sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus.* Per calamum enim inanis superbia, per loca vero humentia carnis demonstratur luxuria. Per hæc enim duo vitia diabolus humanum possidet genus: vel dum mētem in superbiam erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

Multi luxuriæ subditi sunt, & contumaci superbia de ipso luxuriæ opere gloriantur: & inde magis elati sunt, vnde humiliati debuerant.

Greg. lib. 4. Mor. ca. 33. Psal. 10.

Ad comparationem mali fit deterius, quando non solum flagitia committuntur, sed etiam de ipsis flagitiis vanitate laudis perditi, extolluntur, sicut scriptum est: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ.* Quid enim peius est, quam in flagitiis miseros gaudere de quibus iam debent copiosius plorare.

C

Libido tunc magis quæritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: *Prima * fornicationis oculorum tela sunt. Secunda verborum.* Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura vbi adhuc liber affectus est.

fornicatio.

Qui delectationem libidinosę refrænat suggestionis non transit ad consensum libidinis. Cito enim resistit operi, *qui titillanti consensum non accommodat delectationi.

qui titillanti se nō accōmodat delectationi. Alii C.C. qui titillant non accom. delectationem. 2. ad Co. 12. astant. proficit.

Durius impugnatur qui vsque ad consensum, & si non vsque ad perpetrationem tentatur, quam is qui sola suggestione pro conditione carnis tentamentis solicitatur.

D
seruis.

Stimuli carnis qui in Paulo excitante Sathanæ Angelo inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis * habitant. Quam reluctantem dum in se expugnat * perficitur, & de infirmitate libidinosæ titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis.

de carne.

*Seruo Dei multa certamina de sua carne mouentur: nam quamuis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen * in carne quam exterius gestat, interna prælia tolerat. Deus autem qui hæc ad probationem permittit, gratia protegente suos non deserit.

perficiatur. iam adulterium extat in &c. cogitationes. Esai. 32.

Ideo nonnunquam electi in lapsu carnali corruunt, vt à vitio superbiæ, qua de virtutibus tument, sanentur. Et qui de virtutum affectibus existunt superbi, vt cadant, carnis vitio humilientur, vt surgant.

Antequam * perpetretur adulterium in opere, * iam extat in cogitatione. Ex corde enim primum * fornicationes sunt auferendæ, & non prorumpent in opere. Hinc est quod per Prophetam dicitur: *Accingite lumbos vestros, super vbera vestra:* hoc est in corde libidines resecate, quæ ad lumbos pertinent. Nam cor super vbera est, non in lumbis.

Libidinis immoderata licentia, nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicatione, carne luxuriante, laxauerit: nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus dæmonibus transitū quę immoderate metas pudoris excesserit, crimen criminibus adiicit, paulatimque ad deteriora procedit.

E

Non ita suauis est amantium immo amentium incerta carnis libido, sicut experta: nec ita delectat fornicatio, dum primum committitur: nam repetita maiorem delectationem ingerit. Iam vero si in vsum venerit, tanto perditis * dulcior fit, vt * superare difficilē sit. Vnde & sæpe ex consuetudine delinquendi, quasi captiui ad peccandum cum quadam violentia trahimur: sensusque nostros contra rectam voluntatem in nobis rebellare sentimus.

dulcis. superari difficile possit.

Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quam amor castitatis: adhuc peccatum in homine regnat. Certe si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, iam non regnat peccatum, sed regnat iustitia. Nam non solum de commissa fornicatione peccatum regnat in homine: sed si adhuc * delectatur, atque animum teneat, proculdubio regnat.

F
32. 9. 7. delectetur.

Fornicatio carnis, adulterium est: fornicatio animæ, seruitus idolorum est. * Est autem & spiritalis fornicatio, secundum quod Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam iam mœchatus est eam in corde suo.

Est autem immundus spiritus in fornicando secundum &c. Au. li. 1. de Sermo. Domini. in mon. c. 11. vitiū fornicationis maximū scelus est Grat. verum. in nullo ms violatur. faciens. Maxime exeuf.

Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamuis quisque diuersa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus & regnum Dei clauditur, & homo à Deo separatur.

G
autem.

Inter cætera septem vitia * fornicatio maximi est sceleris: quia per carnis immunditiam templum Dei * violat, & tollens membrum Christi, * facit membrum meretricis.

*Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quam per cętera vitia. Cum enim ille variis tentamentis illectos homines conetur peruertere, magis * tamen mœchandi desiderium suggerit: quia vtrique sexum in hoc vitio amplius ægrotare intendit.

Dæmones scientes pulchritudinem esse animæ castitatem, & per hanc hominem Angelicis meritis, è quibus illi lapsi sunt, coæquari, liuore perculsi inuidiæ, iniiciunt per sensus corporis, opus desiderium que libidinis, quatenus à cœlestibus deorsum deiectam animam pertrahant, secumque quos vicerint gloriantes ad tartara ducant.

Quando impulsu dæmonum mens ad delectationē fornicationis impellitur, diuini iudicii metus, & æterni tormenta incendii ante oculos proponantur: quia nimirum omnis pœna grauioris supplicii formidine superatur. Sicut enim clauus cläuum expellit: ita sæpe recordatio ardoris gehennæ, ardorem * excludit luxuriæ.

remouet.

Quidā in iuuentute luxuriosę viuentes, in senectute continentes fieri delectantur: & tunc eligunt * seruire castitati, quando eos libido seruos habere contemnit.

seruare castitatem.

H

Nequaquam in senectute continentes vocandi sunt, qui in iuuentute luxuriosę vixerunt. Tales non habent præmium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim expectat gloria, in quibus fuerint laboriosa certamina.

De Continentia.

CAP. XL.

A Deo datur continentia: sed *petite*, inquit, *& accipietis.* Tunc autem tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur.

Matth. 7.

Prælatam virginitatem esse * nuptiarum coniugio. Illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium concessum est, virginitas admonita tantum, non iussa. Sed ideo tantum admonita, quia nimis excelsa.

1. Cor. 7. nuptiis. Illud.

Geminum est bonū virginitas, quia & in hoc mundo soli-

A

solicitudinem sæculi admit, & in futuro æternum castitatis præmium percipit.

Greg. li. Pastor Curæ admonit 29. part. 3. Locus Esai. c. 56.

Virgines fœliciores sunt in vita æterna, Esaia testante: *Hæc dicit Dominus Eunuchis. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum: & nomen melius a filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.* Nec dubium quod qui casti perseuerant & virgines, Angelis Dei efficiuntur æquales.

Amanda est pulchritudo castitatis, cuius degustata delectatio dulcior inuenitur, quam carnis. Castitas enim fructus suauitatis est, & pulchritudo inuiolata Sanctorum. Castitas securitas mentis est, & sanitas corporis: vnde & aliquos gentilium gymnicos legimus perpetuam Veneris abstinentiam exercuisse, ne virtutem libidine frangerent. Luxuriosa namque vita carnem cito debilitat, fractamque celeriter ducit ad senectutem.

Omne peccatum per pœnitentiam recipit vulneris sanitatem: virginitas autem si labitur, nullatenus reparatur. Nam quamuis pœnitendo veniæ fructum percipiat, in corruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

B

Greg. li. 6. Exposit in 1. Reg. 3. Matth. 25.

Virgo carne non mente, nullum præmium habet in repromissione. Vnde & insipientibus virginibus Saluator in iudicio veniens, dicit: *Amen dico vobis, nescio vos.* Vbi enim iudicans mentem corruptam inuenerit, carnis proculdubio incorruptionem damnabit.

Nihil prodest incorruptio carnis, vbi non est integritas mentis. Nihilque valet mundum esse corpore eum qui pollutus est mente.

Multi sunt reproborum, qui carnalis corruptelæ cõtagium nesciunt: qui sicut infœcundi sunt corpore, ita sterriles manent mente operisque boni fœcunditate: qui recte de virginitate gauderent, si aliis prauis operibus non inseruirent.

Qui continentiam profitetur, & ab aliis terrenis desiderijs non subtrahitur, quamuis hunc luxuria carnis non polluat, diuersa tamen mundanæ conuersationis operatio macular.

Greg. li. Moral. 23. c. 4. & li. 9. Epistolarũ Epistola ad Theotistã.

Virgines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur, qui gloriam boni operis foris appetunt, quam intra conscientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promissa cœlestia non peruenient: quia ipsi sibi virginitatis præmium per elationis vitium auferunt, hoc est enim in Euangelio non habere virgines in vasis oleum, id est non seruare intra conscientiam boni operis testimonium: sed in facie gloriari apud homines, non in corde apud Deum.

C

Ruina adulterii excipitur destinatione matrimonii: melius que est vxorem ducere, quam per libidinis ardorem petire.

Quosdam coniugale decus, non pro gignendis filiis delectat, sed hoc pro turbulenta carnis, & libidinosa consuetudine appetunt: sicque bono male vtuntur.

August. li. de bono cõiug. c. 14.

Vitia per se mala sunt, coniugia vero & potestates per se quidem bona sunt: per ea vero quæ circa ea sunt mala existunt. Coniugia enim per id mala sunt, per quod dicit Apostolus: *Qui autem cum vxore est, cogitat quæ mundi sunt.* Et: *propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat.* Sic & potestates per elationem, per oppressionem, per iustitiæ quoque præuaricationem malæ existunt. Nocent enim nuptiæ, nocent & potestates, sed per id quod eis iuxta ponitur, non per se: exemplo itineris recti iuxta quod spinæ nascuntur, quæ surgentes à latere nocent eis, qui recto itinere gradiuntur.

1. Cor. 7.

D

Greg li. 1. in 1 Reg. se mens e rigere.

De Cupiditate.

CAP. XLI.

NOn posse quempiam spiritalia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

Non potest ad contemplandum Deum * mens esse libera, quæ desideriis huius mundi, & cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspicere poterit oculus, quem puluis claudit.

Omni peccato peior est auaritia, & amor pecuniarum. Vnde & per Salomonem dicitur: *Nihil est scelestius quam amare pecuniam, hic enim animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua.*

E

Eccles. 10. Greg. l. 20. Mor. c. 12.

Cupiditas omnium criminum mater est. Vnde & Apostolus ait: *Radix omnium malorum cupiditas est: quam quidam appetentes errauerunt a fide.* Si ergo succiditur radix criminum, non pullulant cæteræ soboles peccatorum.

1. ad Timoth 6.

Multi causa cupiditatis terrenæ, etiam ipsam fidem * abnegauerunt. Cupiditatis enim Christum vendidit. Nam & plerique tantum in rebus alienis est desiderij, vt etiam homicidium perpetrare non vereantur: Sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suæ sanguinis expleuit effusione.

renuntiauerunt.

3. Reg. c. 21.

Sæpe iniqui mala, quæ concupiscunt, assequuntur, quatenus de affectu mali desiderij fortius puniantur. Electos autem suos Deus non dimittit ire in desideriorum malorum perfectionem, sed in dolorem mentem conuertit eorum, pro eo quod in sæculo nequiter appetunt: vt hac experientia * respiscant, & conuertantur ad Deum, à quo mente recesserunt. Deum ergo sibi propitium nouerit aduersari, qui quod temporaliter concupiscit, non permittitur adimplere. Secreto autem Dei iudicio fieri creditur, vt durius pereant hi, quorum cupiditatem effectus statim sequitur actionis.

respiscant reuertãt ad Deum.

F

Nunquam satiari nouit cupiditas. Semper enim aditus eget: quantoque magis acquirit, tanto amplius quærit: nec solum desiderio augendi excruciatur, sed etiam amittendi metu afficitur.

Greg. li. M. 15. c. 12. Sunt verba Horatii li. 1. epistolarum epistola 2.

Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus. de hac vita. Si bona mundi huius peritura credimus, cur peritura tanto amore cupimus?

Pleriq; potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, vt de confiniis suis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus recte per Prophetam dicitur: *Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum ad agrum copulatis vsque ad terminum loci. Numquid soli vos habitabitis in medio terræ?* Tales quippe homines infernum id est, diabolum rapere ad perditionem idem Propheta * consequenter annunciat, dicens, *Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius & sublimes gloriosique eius ad eum.* Nec mirum * quod morientes inferni ignibus deputentur, qui viuentes flammam cupiditatis suæ minime extinxerunt.

Gr. 3. part. Past. cura admonit. 21. E. 4. c. 5.

Esai. eodem c. sequenter.

si iniqui moriẽtes.

Qui desiderio * cupiditatis exæstuant, flatu diabolicæ inspirationis vruntur. Accendit enim mentem Eue superbia, vt de ligno vetito manducaret. Accendit Cain mentem inuidia, vt fratrem occideret. Accendit Salomonem luxuriæ facibus, vt per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab * cupiditate, vt homicidium auaritiæ annecteret. His ergo inspirationibus diabolus corda hominum occultis depraua cupiditatibus.

suæ cupidi *Gen. 2. Gen. 4. 3. Regũ 11.*

G

cupiditas. *3. Reg. 21.*

De Gula.

CAP. XLII.

PRima * concupiscentiæ suggestio panis est, cui si minime ceditur, diuersa edacitatis desideria non comprimuntur. Vnde & Daniel, *Panem*, inquit, *desiderii non comedi*: hoc est eius concupiscentiam non * implẽui.

Prior. *Daniel 10.*

expleui.

Prima est luxuriæ materies saturitas panis. Vnde & Propheta Sodomam de satietate panis accusat, dicens: *Hæc fuit iniquitas Sodomorum, superbia, saturitas panis, & abundantia.* Panem quippe Sodomitæ immoderate sumentes, in turpitudinem defluxere flagitiorum, atque inde meruerunt, comitante superbia, cœlestibus aduri incendiis, ex quo modum non tenuerunt edacitatis.

Ex Greg. l. Mor. 30. c. 13. Ezech. 16.

H

Vtile est cauere gulam ciborum que concupiscentiam. Quid enim tam noxium, quam vt animus seruiat ventri & escæ, quæ sunt destruenda, testante Apostolo, ac dicente: *Deus autem & hunc, & hanc destruet.*

Gr 3. part. Past. cura admon. 20. 1. ad Cor. 6.

Proxima est ventri libido: sicut loco, * ita vitio. Vbi enim ventris cura, ibi & eorum, quæ circa ventrem sunt, proxima. In ordine namque membrorũ genitalia ven-

sic.

A

Leopp ser. 3. de iesunio. differunt cibos inuentos esse vt contineant an. Plato dialogo 8. de Repub. duplicē causam affert, cur cibus necessarius sit. aciem. Gre. l. Mor. 30. c. 13. fomentis. frangitur. Greg. hom. 40. in Euang. accipere. per Proph.

B

ita vt comminetur Dominus. dimisturum. Esai. c. 22. Ex Gr. l. 3. Past. cura admon. 20. motus cupiditatis abstinentia. Ierem. 19.

Gr. l. Mor. 30. c. 13.

C

Greg. ibid.

Greg. ibid.

Greg. l. Mo. 30. c. 14. obtepit.

D

escæ.

flam. suscitat.

fruiunguntur: Dumque vnum ex his immoderate reficitur, aliud ad luxuriam excitatur.

Non ad luxuriam, vel ad saturitatem sed tantummodo vt corpus suitenteretur, epulis est vtendum. Nam vt Philosophi * dixerunt, Cibandus est venter vt continear animam, non vt corrumpar.

Qui nimium cibis vruntur, quanto magis ventrem pascunt, tanto amplius * sensum mentis obrundunt. Nam Graeci dixerunt, ex crasso ventre subtilem sensum gigni non posse. Nam gulae saturitas nimia, aciem mentis obtundit, ingenitumque hebescere facit.

Libidinis ignes ciborum * fomite increscunt: corpus autem quod abstinentia * frangit, tentatio non exurit. Vnde & tres pueros abstinentes flamma Babilonii incendii & si tetigit, non combussit: quia nimirum & si desideriorum carnalium ignis abstinentium mentes inflammat, vsque ad consensum tamen concupiscentiæ, vel operis non exurit.

Qui abundantia est epulārum, ardentis diuitis interdat supplicium, cuius tanta in inferno inter ignes erat inopia, quanta hic epularum fuerat copia. In hoc enim seculo esurire, & sitire noluit, propterea illic inter flammas sitiens, stillam aquæ quæsiuit, nec * meruit.

Considerandum quam vehementer arguantur comessatio & sumptuosa conuiuia. * Nam per Prophetam cominatur Dominus: se non hanc * relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Esaiam: *Ecce gaudium & lætitia occidere vitulos, & iugulare arietes: comedere carnes, & bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini.*

Sicut omnes carnales * cupiditates per abstinentiam relecantur: ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruuntur. Inde est quod & princeps cocorum muros Ierusalem subuertit: quia & venter cui seruitur à cōcis, virtutes animæ destruit. Neque enim posse quempiam virtutum perfectionem attingere, nisi prius ventris edomuerit ingluuiem.

Nemo potest dominari cæteris vitiis, nisi prius ingluuiem restrinxerit ventris. Nec quisquam facile poterit à semetipso spiritus immundos expellere, nisi per abstinentiam gulæ. Tunc enim hostes, qui extra nos sunt à nobis fortius superantur, quando prius, quæ intra nos sunt vicia extinguuntur. Nam frustra foris agit bellum, qui intus habet periculum.

Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cauendam. Nam sæpe accuratius præparata, sine gulæ concupiscentia degustantur: & sæpe abiecta, & vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque fit, vt non sit in culpa ciborum qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur.

Quatuor sunt genera distinctionum in gulæ appetitu, id est: quid, quando, quantum, & quomodo appetatur. Quid ad rem ipsam pertinet, quæ appetitur. Quādo, si ante legitimum tempus quid appetatur. Quantum vero, ad immoderationem refertur. Quomodo ad impatientiam festinationis ascribitur.

Nullus hominum tam importunus exactor est, quam venter: qui quotidianam refectionem, quotidiana fames exactione adimplet. Cum cæteris enim vitiis, & si interdum nascimur, interdum tamen cum eis non morimur: cum isto autem & nascimur, cum isto & morimur.

Plerunque voluptas vescendi ita sub obtentu necessitatis * subrepit, vt dum putatur seruiri necessitati, voluptatis desiderio seruiatur: nec facile discernitur verum quod accipiatur gulæ, an indigentiæ deputetur.

De Ebrietate.

CAP. XLIII.

ESca * crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, * flammam libidinis.

Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat: Vnde etiam & malum non sentitur, quod per ebrietatem cōmittitur. Verum est, quod iuxta Prophetam dicitur: *Fornicatio, & ebrietas auferunt cor.* Fornicatio enim sicut in Salmone infatuat sapientem. Ebrietas sicut in Loth sensum rationis captiuat. Vnde in Prouerbiis: *Potentes*, inquit, *qui in vinum sunt, vinum non bibant: ne cum biberint, obliuiscantur sapientiam.*

Plerisque laus est multum bibere, & non inebriari. Audiant hi aduersum se dicentem Prophetam: *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum; & viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

Vino multo deditos, & luxuriosè viuentes. Esaias sic arguit dicens: *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam; & potandum vsque ad vesperum, vt vino æstuetis.* De talibus & alio loco dicitur: *Væ tibi ciuitas, cuius rex iuuenis est, & cuius principes mane comedunt.*

Multi enim à mane vsque ad solis occubitum ebrietati & gulæ voluptatibus deseruiunt, nec intelligunt cur nati sunt: sed consuetudine beluina detenti, luxuriæ tantum tota die epulisque insertiunt.

Clamat Iohel Propheta his qui ebrietati seruiunt; dicens: *Expergiscimini ebrii & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine.* Quo testimonio non ait tantum: *Flete omnes qui bibitis vinum*, vt bibere omnino non liceat; sed adiecit, *in dulcedine*: quod ad voluptuosam pertinet & prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere, Apostolus, dicens: *Vino modico vtere.*

Non solum ex vino inebriantur homines, sed etiam ex cæteris potandi generibus, quę vario modo conficiuntur. Vnde & Nazaræis, qui se sanctificabant Domino, præceptum est vinum & ciceram non bibere. Vtraque enim statum mentis euertunt & ebrios faciunt: luxuriam quoque carnis vtraque æqualiter gignunt.

Quidam continentes sicut panem cum pondere edūnt, ita & aquam cum mensura sumunt: asserentes ad castimoniam carnis, etiam aquæ abstinentiam conuenire.

De Abstinentia.

CAP. XLIV.

HOc est perfectum & rationabile ieiunium, quando noster homo exterior ieiunat, & interior orat: facilius per ieiunium oratio penetrat cœlum. Tunc enim homo spiritalis efficitur, Angelis cōiungitur, Deoque liberius copulatur.

Per ieiunium etiam occulta mysteriorum cælestium reuelantur, diuinique sacramenti arcana panduntur. Sic namque Daniel, Angelo reuelante, mysteriorum sacramenta cognoscere meruit. Hæc enim virtus & Angelorum manifestationes & eorum annunciationes ostendit.

Ieiunia fortia telā sunt aduersus tentamenta dæmoniorum. Cito enim per abstinentiam deuincuntur. Vide etiam Dominus & Saluator noster eorum incursus ieiuniis, & orationibus præmonet superare, dicens: *Hoc genus non eiicitur nisi per orationem & ieiunium.* Immundi enim spiritus ibi se magis iniiciunt, vbi plus viderint escam & potum.

Sancti quam diu in huius seculi vita * habitant desiderio superni roris corpus suum aridum potant, Vnde & Psalmista: *Sitiuit*, inquit, *anima mea, quam multipliciter tibi caro mea.* Caro enim tunc Deum sitit, quando per ieiunium abstinet & arescit. Abstinentia & viuificat & occidit: viuificat animam, corpus necat.

Sæpe abstinentia simulate agitur, ieiuniaque per hypocrisim exercentur. Quidam enim * mira media corpus suum * laniant, *exterminantes* sicut ait * Euangelista, *facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes.* Ore tamque pallescunt, corpore atteruntur, cordis alta suspiria ducunt, Ante mortem quoque mortiferis se suppliciis tradunt: tantumque miserilaboris exercitium, non pro Dei amore sed pro sola humanę laudis admiratione fectantur.

E

Oseæ. 4. 3. Reg. 21. Geneſ. 19. Prouer. 31.

Esai. 5.

Esai. 5.

Eccleſ. 10.

Ioel. c. 1. F

Num. 6.

G

Greg. l. Mo. 30. c. 9. Daniel. 10.

Matth. 17.

inhabitāt Psal. 62. H

Gr. l. Mor. 8. ca. 26. Matth. 6. dira. macerant. Euangelium.

A

Quidam incredibiliter abstinent, vt hominibus cursolis Sancti appareant: sed hoc bonum abstinentiæ talibus non est virtus reputanda, sed vitium: quia bono male vruntur.

Ieiunium & eleemosynam absconditio esse amant, vt solus Deus qui inspicit omnia, meritum operum bonorum rependat. Nam qui ea sub populari manifestatione faciunt, nequaquam à Deo iustificantur: quia iuxta sermonem Euangelicum, mercedem suam ab hominibus * recipiunt.

Ieiunia cum bonis operibus Deo acceptabilia sunt. Qui autem à cibis abstinent, & prauè agunt, dæmones imitantur: quibus esca non est, & nequitia semper est. Ille enim bene abstinet à cibis, qui & à * malis actibus, & à mundi ieiunat ambitionibus.

* Qui execrationis studio, non abstinentiæ voto ab escis carnium se suspendunt, hi potius execrandi sunt: quia Dei creaturam vsibus humanis concessam reiiciunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihilque esse iudicatur immundum, Paulo testante Apostolo: *Omnia munda mundis*: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia.

Spernitur ieiunium quod in vespertum deliciosa repletione ciborum reficitur. Neque enim reputanda est abstinentia, vbi fuerit saturitas ventris subsecuta.

Spernitur ieiunium quod in vesperum delitiis compensatur, dicente Esaia Propheta: *Ecce in die ieiunii vestri inuenitur voluntas vestra*; voluntas enim delitiæ intelliguntur. Sicut enim repetitio debiti, & lites, & contentio & percussio: ita & delitiæ improbantur à Propheta in ieiunio.

Tota enim die epulas in cogitatione tuminat, qui ad explendam gulam vespere sibi delitias præparat.

Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius grauatur * caro pondere inediæ, * malum agat postea, nec bene facere incipiat: & quæ addicitur, vt vsu mali careat, simul & boni officium, dum plus premitur, perdat. Solicita igitur discretione carnis est moderanda materies, scilicet ne aut integre extinguatur, aut immoderate laxetur.

Infirmitate carnis nimia præualente, ad perfectionem pertingere nemo potest. Nam quamuis Sanctitatis amorem quisque habeat: ex equi tamen non valet operis meritum, cui intentione cordis deseruire * conatur.

Corporis debilitas nimia etiam vires animæ frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere: nec valet quicquam boni pet imbecillitatem perficere.

Ne quid nimis. Nam quicquid cum modo & temperamento fit, salutare est: quicquid autē nimis & vltra modum est, pernicioſum * sit, studium quę suum in contrarium vertit. In omni ergo opere modum & temperamentum oportet habere. Nam omne quod excedit, periculosum est, sicut aqua, quæ si nimios imbres præbeat, non solum nullum vsum adhibet, sed etiam periculum exhibet.

NOTÆ

ET EMENDATIONES

In Librum Secundum

SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

NVLLVS *autem magis sapiens.*] Hæc sententia & sequens quæ incipit, *excelsior est*, non extant in Gottico Toletano, verum in reliquis M. ff. & in editis inueniuntur, quapropter retinendas censeo, præsertim cum desumptæ videantur ex D. Grego. *li.15. Moral. c.25. & ex lib.13 c.14.*

Propheta] Ierem. 10. *Et si Stultus factus est omnis homo à scientia*, in editione vulgata non est, *sua*, neq; apud septuaginta ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. verum apud Hebræos est, *à scientia sua*, & ita vertit D. Hieron. Ierem. c.10. quamuis cap.51 *à scientia* tantum.

Primum est.] Ex D. Grego. fere ad verbum hæc sententia & sequens *lib.18. Moral. c.25.*

Sapientia scriba in tempore otii.] Locus est *Eccle* 38. vbi in editione vulgata sic est: *Sapientia scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu sapientiam percipiet.* Dictio, *scriba*, non est verbum imperandi, sed genitiuus, vt constat ex Græcis, σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς. Et Complut. editio ita habet: *Sapientia scribæ in opportunitate otii*, scilicet consistit aut comparatur. Sunt qui *sapientiam* legant, & tunc, *scriba*, est nominatiuus, ita vt sit sensus, scribæ, hoc est legis doctores, sapientiam percipient in tempore, quo vacui & liberi sunt ab operibus seruilibus, & illiberalibus, totis, se veritatis speculationi tradentes, sed hæc interpretatio licet à doctis probetur, Græcæ editioni non conuenit. Isidorus locum desumpsit ex D. Grego. *lib.16. Moral. c.25. Nullus quippe* (inquit) *eam plane recipiet, nisi qui ab omni se abstrahere actionum carnalium fluctuatione contendit: Vnde & alius dicitur: Sapientiam scribæ in tempore otii, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam.*

Vnde Dominus.] Sensum de scriptura sumit & non verba. Locus est Lucæ 12. *Ille autem seruus*, &c.

Nihil prodesse homini scire.] In vno C.M. est, *nihil prodesse omne scire*, quæ lectio non displicet.

CAP. II.

Confessione oris.] In omnibus editis erat, *confessionis oris*, male sed in omnibus M. ff *confessione oris*: quam lectionem probo, sic est apud Paul. ad Rom. 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit.*

CAP. III.

Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam.] Omnes cc M. ff. habent, *Si tradidero corpus meum vt ardeam*, sic habet Cyprianus *de vnitate Eccle.* & Cassianus *collat.1 de Monach. dis.c.6.* Locus est apud Paul. 1. ad Corinth. c.13. Græce ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου.

CAP. V.

Perditio ex te tua Israel, in me auxilium tuum.] Oseæ 13. vulgata editio sic habet: *Perditio tua Israel: tantummodo in me auxilium tuum.* in Septuaginta est: *Corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur*: quem sensum D. Hieron. *in Oseam* interpretatur.

Hominis meritum.] Ex D. Gregor. *lib.moral.18.c.25* fere ad verbum, illud autem de Iatrone adnotandum propter fratricidium fuisse in supplicium actum.

Sic & obdurare dicitur Deus hominem.] Exod. 4. ad Mosem dicitur de Pharaone: *Ego obdurabo cor eius* Gregor. *Moral.11. cap 5. Obdurare*, (inquit) *quippe per iustitiam dicitur Deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit.* & Homi. 1 in Ezech. exponens illud, *Ego indurabo cor Pharaonis*, sic ait.: *Non enim cor peccantis Dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat.*

CAP. VI.

Datur ei quod sit malus qui vult esse bonus.] Gottus & alii cc. M. ff. *datur ei, qui vult esse bonus*: alius, *nec vult, nec datur ei, vt sit bonus.* Tota sententia desumitur ex D. Grego. *lib.29. Moral. c.32.*

CAP. VII.

De conuersis] Conuersi in vniuersum vocantur omnes, qui in monastica vita Deo militant, vt est apud Pammachium *in Regula*, & apud Cass. *li. 4. de institutis renuntiantium, c.1.* Renunciantes vocantur conuersi, nunc in monasticis ordinibus laici appellantur conuersi.

Vae his] Eccle. 2. Gregorius *li 5. expos. in pri. regulam. ca.13.* interpretatur locum, *Sensi. mentium*, inquit, *perdunt, qui bona, qua incboant, non consummant.*

Ante venturi exitus diem] Id probat Gregorius *lib. Moral. 5. c.8. & lib 9. c.vlt.*

In freno & chamo] Locus est Psal. 31. vbi ita legitur: *In chamo & freno maxillas eorum constringe.* sic Septuag. legunt & Basilius & Theodoretus, per chamum & frenum disciplinam intelligentes. *Chamus* Græcis est genus vinculi, κημὸς sunt qui vertant, *lupato & freno*: verum in psalterio Isidoriano est, *in freno & chamo.*

CAP. IX.

Ante conuersionem] Tota hæc sententia desumpta est ex Greg. Homil 2. in Euangel. Lucæ 18. de cæco illuminato, exponente illud mystice. *Et qui praibant increpabant eum vt taceret.*

CAP. X.

Fraus & desidia] De desidia & fraude fuse disserit Grego. *li. Moral 9. c 17.* ex quo loco tota hæc sententia deducitur.

Valet interdum] Est apud Gratianum Dist. 81. in editis, & in Decreto Gregoriano, *est pro anima salute.* In Gotticis omnibus M. ff. *est pro animæ salute.*

CAP. XI.

Mores inchoantium] Gottus c. & multi alii ex M. ff. sic habent: *Nam catera perfectorum exempla mores inchoantium perficere ad bene viuendum. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum*, &c. vnus c. legit: *Nam certa* Illud vero, *nisi perfectorum informetur exemplis patrum*, in nullo c. M.s. est. Verum retinui lectionem excusi cod. eo quod sensus est dilucidior, & auctoritate Gregorii nixus, in quo *li.25. Moral. c.7.* sic est: *Nam quasi quadam fomenta igni dare est, in exercitatione charitatis, vel exempla patrum, vel præcepta Dominica ministrare.*

Quia ea legendo] Alludit ad illud Gregorii lib.24. Moral. *c.6. viua lectio est, vita bonorum.*

CAP. XII.

Respexit, commota est & contremuit terra] Ex duobus psalmis. Psal. 103. *Qui respicit terram, & facit eam tremere.* & Ps. 17. *Commota est & contremuit terra*, & Psal. 76. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, Commota est, & contremuit terra.* In psalterio Isidoriano, in hoc loco psal. 76. sic est: *Illuxerunt fulgura tua orbi terræ, vidit & commota est terra.*

CAP. XIII.

Seipsum nosse hominem] Gottus & alii M. ff. habent, *seipsum nosse homo*, obiter obseruandum est, ad intelligentiam diuinæ scripturæ & huius loci, quod vox *homo* in diuinis literis multis modis sumitur, aliquando pro natura, aliquando pro culpa aliquando pro fragilitate. Pro natura humana Genes. 2. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, Proculpa, Psalm. 81. *Vos autem sicut homines moriemini*, hoc est, sicut inobedientes peccatores, & 1. ad Corinth. 3. *Cum sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Pro fragilitate. Ierem. 17. *Maledictus, homo qui spem suam ponit in homine*, ac si aperte dicat, in infirmitate, & fragili fundamento innititur. Et Esai. 31. *Ægyptus homo & non Deus.* Homo etiam vocatur, qui humana sapit, vt adnotauit Gregorius *libro 24. Moral. capite 6.* & adducit illud. 1. ad Corinth. capite 3. *Nonne homines estis?* vocatur & qui carnis illecebris & concupiscentiæ ardore vincitur, Ezech. 24. *Vos autem grex pascuæ meæ homines estis*; Et Esai. 2. *Incurvauit se homo, & humiliatus est vir.* Inde homines carnales, *iumenta* vocantur, & affectus bestiarum illis tribuuntur. Ioel. 1. *Computruerunt iumenta in stercore suo.* Et illud Ierem. *Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat.* & Ezech. 23. *Vt carnes asinorum carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum*, vt Dauidicum illud exprimatur psal. 48. *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis.*

Quod prauus est] In omnibus excusis erat *quod parum* est, verum consentientibus omnibus c. M. ff. posui, *quod prauus est.*

Ne iudicatur à Deo] Ex illo Pauli: *Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

Ille pœnitentiam] Est apud Gratianum *de pœn. dist. 5. cap. 9.* Et in Decreto Gregoriano sic habetur: *Ille pœnitentiam digne agit, qui quæ commisit sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat, nam qui plangit peccatum & iterum admittit peccatum, quasi si quis lauet latrem crudum, quia quante magis lauerit, tanto magis lutum facit.* Huius Canonis lectionem à viris doctiss. magno studio, & accurata diligentia perspectam, in summo loco habeo, Tamen ponam aliorum codicum lectiones, vt doctus lector intelligat, me quoque in emendatione huius libri omnem curam, & studium adhibuisse. Sunt apud me duo ex verendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca sanctæ & augustæ ecclesiæ Tolerane, scriptus æra DCCCCXIII. alter ex insigni Collegio Ouetensia apud Salmanticam antiquior, vterque literis Longobardis in pergamino scriptus, qui sic habent: *Ille pœnitentiam digne agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat, nam qui plangit peccatum & iterum committit peccatum, quasi si quis lauet latrem crudum, quem quanto magis ubluerit, tanto amplius lutum facit.*

Alius C. admittat.

Me oportet operari] Paulo aliter est in editione vulgata Ioan. 9.

Et Propheta] Locus est *Ierem.* 12. quem Hieronymus de captiuitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur.

Tunc autem videbitur.] Gottus vocem, *autem*, reiicit, & Greg. li. Moral. 18. c. 7. *Modo* (inquit) *enim non videtur, & prope est, tunc videbitur, & prope non erit.*

Curabant contritionem] Locus est *Ierem. 6.* & tota sententia videtur ex D. Hieronymo desumpta ibidem.

CAP. XIV.

In innocentiam boni finis] In excusis erat, *per innocentiam boni finis*, pro quo posui, *in innocentiam*, consentientibus omnibus M. ff. & D. Greg. li 17. *Moral. ca.* 11. ex quo loco desumitur hæc sententia; *Asini ergo* (inquit) *primogenita, quæ immutare, est immunda vita primordia in innocentia simplicitatem convertere.*

CAP. XV.

Consilio immundorum] Gotthus Eccl. Tolet. habet, *consilium immundorum spirituum, hoc est*: vt & C. Ouetensis. Sententia deducitur ex Gregorio li. Moral. 9. c. 25. *Contra bonos* (inquit) *consilium maligni spiritus ineunt.*

CAP. XVI.

Irrisor est non pœnitens] Habetur apud Gratianum *de pœnit. dist. 3. c. 11.* & apud Mag. *in 4. Dist. 14.* tamen in vtroque C. perantiquo Gottico, est, *effectum pœnitentiæ non habere, & stenda iterum non admittere.*

CAP. XVIII.

Multi vitam sine crimine habere possunt sine peccato non possunt.] Peccatum hic vocat, quod non est capitale scelus, crimen vero; quod peccati ad mortem dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11. c. 10. *Omnis*, inquit, *qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo est, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.* Et iterum: *Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.* Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantum criminibus dici, a quibus quisquis se abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem debere pronunciat, *Qui scit*, inquiens, *fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabit ei vitam peccanti, non ad mortem: est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis.* Cæterum de illis quæ pronunciantur non esse ad mortem, a quib. etiam hi qui fideliter in Christo deseruunt, quantaliber semetipsos circumspectione custodiant, immunes esse non possunt: ira dicitur: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est*, & iterum, *Si dixerimus; quia non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis*, Impossibile namque est, quemliber sanctorum, non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem, per ignorantiam, per obtusionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere, quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen accreprehensione non carent.

In eum qui deliquit] Erat in excus. *in reum*, verum ex C. Gottho & aliis M. ff. posui *in eum qui deliquit.* Alii, *in reum sine illo, qui deliquit.* Gotthici C. lectionem probo.

Ex paruis & minimis guttis] Posui, *ex paruis & minimis guttis*: vt est in vtroque C. Gotth. Similitudo est apud Greg. lib. 3. Past. cur. admonit 34. *Altos quippe gurgites fluminum parua sed innumera replent gutta pluuiarum.* In Toletano *ex paruis & minimis* intelligitur dispositiue: leuia disponunt ad mortalia.

CAP. XIX.

Quoniam charitatem] Locus est apud Paul. 2. ad Thess. 2. *eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent; ideo mittit illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.*

CAP. XX.

Clamor est] De clamore vide Gregorium *in expositione secundi psalm. pœnit.* in illud, *quoniam tacui, & in psalm. 71. & 3 libro Pastor. cura admonit. 10.* ibi clamorem libertatem peccandi vocat.

CAP. XXII.

Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant] Loquitur Isidorus de necessitate; quæ non reiicit voluntarium, cum duplex sit peccatum, absolutum & ex conditione. *Mag. li. 2. Dist. 36.*

CAP. XXIII.

Nisi diuina gratia manum iacentis apprehendat] Alludit ad illud Soerus Simonis febricitantis, Marc. 1. *Accedens*, (inquit) *eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuo dimisit eam febris.*

Cadere in puteum] Luc. 14. *cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati?* vide Aug. *de quæst. Euang. li 2. q 29.*

Propheta asserit] Locus est Esai 31. *Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filii Israel* Vbi Symmachus: *Agite pœnitentiam, qui profundo cœssistis, peccato, à Domino recessistis.* Ex Hieronymo.

CAP. XXV.

Vnum iniquitas] Sic Greg. li. Moral. 10. c. 11. *Omne peccatum aut sola cogitatione committitur, aut cogitatione simul, & opere perpetratur.* Iniquitas ergo in manu est, culpa in opere.

Sicut vipera] Iob. 20. *Occidet eum lingua viperæ.* vbi Gregorius li. 15. Moral. c. 9. *Viperæ autem cum conceperint, filii earum in ventre saeuiunt: Qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt, Vnde & vipera eo quod viperiat nominatur. Vipera itaque sic nascitur vt violenter exeat, & cum matris sua extinctione producatur.* Quod vero falsum sit viperarum fœtus viscera parentis perfodere docet Aristoteles li. 5. de Hist. animal. c. 39. *Vipera* inquit, *parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, & singulos diebus singulos parit, plusquam viginti. Et euenit interdum, quod qui in vtero sunt, abrosis membranis, prorumpant.* Hæc Aristoteles: quod & adnotauit Albertus Magnus *li. 23. eo. loco*, Plinius *li. 10. Natur. Hist. c. 62.* eadem. Sed addit: *Itaque cæteri tarditati impatientes prærumpunt latera, occisa parente.*

Bonisque contra obiectis cogitationibus, turpes] in M. ff. ita est: *bonisque, contra obiectis cogitationes turpes à se repellit.* Sic habet S. Nicolaus Martyr in sententiis: *Cogitationes prauas, aliis cogitationibus bonis depellè.*

CAP. XXVII.

Oculus hominis] Alludit ad illud Matth. 6. *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Quem locum de cordis intentione interpretatur Greg. li. Mor. 28. c. 6. *vnde bene in Euangelio veritas dicit*: Lucerna corporis tui est oculus tuus, &c. *Quid nomine oculi exprimitur, nisi opus suæ prauenientis cordis intentio? qua prius quasi se in actione exerceat, hoc ipsa quod appetit, conrepræhendat. Et quid appellatione corporis designatur, nisi vnaquæque actio, qua intentionem suam, quasi intuentem oculi, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus: quia per bona intentionis radium merita illustrantur actionum. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: Quia*

t. Ioan. 3. Ioann. 5.

A

si recte intendimus, per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiam si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: quia cum pervertitur intentione quid vel rectum agitur, et si splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicii obscuratur. Ita etiam interpretatur Chrysost. *homil. 2. in Matth. & Augustin. de sermon. Domini, & contra mendacium c. 7.* Theologi discrimen statuunt inter finem, voluntatem, & intentionem: *de quo Magister libr. 2. dist. 39.*

Si ergo intentio eius bona est.] Ambrosius idem, sed Paulo aliter lib. 1. offic. c. 30. *Affectus tuus operi tuo nomen imponit.*

CAP. XXVIII.

Omnes cognationes] In excusis, *cognationes* quod abstuli, & reposui *cognationes*, ex Ieremiæ cap. 1. *Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Atque ita constanter legunt Hieronymus & cæteri neoterici interpretes, Septuaginta autem non habent *cognationes*, sed tantum, *Ecce ego conuocabo omnia regna ab Aquilone.* ἰδοὺ ἐγὼ συναγάγω πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βορρᾶ.

CAP. XXIX.

B

Recte ex sententia dicitur.] Alludit ad illud sapient 7. *Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia* Quem locum Gregorius interpretatur lib Moral. 23 c. 10. *Vnde bene quidam sapiens dixit*, Mihi autem dei Deus hæc dicere ex sententia: *sententia quippe ex sensu vocata est. Et recta quæ intelligit, non ex sola scientia, sed ex sententia dicere, sed sentiendo desiderat experiri, quod dicit.*

Qui bonum] Tota hæc sententia erat in excusis, non autem in M. ff. vnde in margine posui.

Quadrimoda est dicendi ratio] Ita est apud Gregor. *lib. 24. Moral. cap. 13.* Verum Hieronymus omnem loquendi rationem his terminis circumscripsit c. 4. ad Ephesios. *Quattes vero*, inquit, *loquimur aut non in tempore, aut importuno loco, aut non vt conuenit audientibus, toties sermo malus procedit de ore nostro, ad destructionem eorum, qui audierunt,* Quæ sententia habetur 22. *quæst 5. cap. Quoties.*

Item quadrimoda est dicendi ratio] In omnibus excusis erat, *scribendi*, sed non bene. Nam locus est apud Gregor. libr. Moral. 8. cap. 22. *Vis quippe summa loquentium quadrifaria qualitate distinguitur. Nam sunt nonnulli quos sentiendi simul ac dicendi amplitudo dilatat: & sunt nonnulli, quos sentiendi simul & dicendi inopia angustat. Sunt nonnulli qui efficacium dicendi habent, sed acumen sentiendi non habent. Et sunt nonnulli, qui acumine sentiendi subtiles sunt, sed ex inopia loquutionis obmutescunt.*

Corde bene loquitur] Alludit ad illud Lucæ 6. *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum: ex abundantia enim cordis os loquitur.*

CAP. XXX.

C

Mendaces] Locus Hieronymi est epistola ad Iulianum Diaconum. *Antiquus sermo est: Mendaces facimus, vt nec vera dicentibus credatur.*

Culpa leuioris. Augustinus octo genera mendaciorum enumerat lib. de mend. cap. 14. septimumque esse ait, *quod nulli obest, & prodest alicui, veluti si nolit hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur.* Et Concilio Toletano 8. c. 2. duo ponuntur genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen omnino non tunc sine culpa, cum aut iocamur, aut, vt proximis prosimus, mentimur.

Dum præstare aliena carni nituntur.] Intelligevitam, quod est apud Gregorium libr 18 cap. 4. Moral. quod hic deficit.

Sequenti merccde] Verba Gregorii sensum huius sententiæ explicant lib. Moral. 18. c. 4. *Nam si qualibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis hæc facillime abstergitur, quam mater boni operis pietas comitatur?*

Sicut bene sibi confcius] Similitudo hæc deducta est ex Paulo ad Galat 6. *Opus enim suum* (inquit) *probet vnusquisque, & sic in semetipso gloriam habebit, & non in alio.*

CAP. XXXI.

D

A malo est] Augustinus in Commentariis super epistolam ad Galat. 1. cap. 1. sic hunc Matthæi locum interpretatur. *Quamuis* inquit, *iuramentum amplius sit, quam* est est, non non, *& ideo à malo sit, non tamen à malo tuo. sed infirmitatis, aut incredulitatis eorum, qui non aliter mouentur ad fidem.*

Non est obseruandum] 22. q. 4. ubi: *Quo malum*: aliqui mss. ff. habent, *cum malo incaute*: verum in Gothico Eccles. Tolet. *quo incaute*, & in Conciliorum codicibus.

Mutatio est] Editi libb. *permutatio* M ff. *mutatio*: Quorum lectionem sequor. Nam sic habet Augustinus in Psal. 109. *Pœnitentia mutatio rerum significatur.*

CAP. XXXII.

Ab Allophylis] Ambros. lib. 1. Offic. c. 29. *Aduersarios suos Hebræi* Allophylos, *id est alienigenas Latino appellant vocabulo.* Hoc nomine dicti sunt Palæstini, qui *Philistæi* ϕ. in π. mutato, auctore D. Hieronymo.

E

CAP. XXXIV.

Qui ad tempus egit.] Actorum 15. Nam Paulus Gentiles ad Euangelii libertatem venientes circumcidi prohibuit, & tamen Lystra & Iconium transiens, Timotheum, qui gentili patre natus fuerat, circumcidit. Greg. *lib Moral. 28. cap. 6.*

CAP. XXXIIX.

De superbia] De superbia eleganter disserit Ioannes Cassianus Eremita lib. 1. 2. c. 1. his verbis: *Octauum quod extremum, aduersus spiritum superbia nobis certamen est. Qui morbus licet vltimus sit in conflictu vitiorum, atque in ordine ponatur extremus originaliter & tempore primus est, fauissima & superioribus cunctis immanior bestia, perfectos maxime tentans, & propemodum iam positos in consummatione virtutum morsu diriore pascens.*

Hoc est superbia spiritus] Glossa ordinaria: *pascet ventus*, id est, *inanis fiducia.* Quod in excusis ad marginem est: *superbus spiritus*, id vero M. ff. nostri cc. non agnoscunt.

CAP. XXXIX.

F

Stimuli carnis] Paulus 2. ad Corint. 12. *Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ, vt me colaphizet.* De hoc stimulo Pauli variæ sunt Sanctorum sententiæ. Gregor. libr. 33. Moral. cap. 11. *Paulum*, inquit, *post tot reuelationum sublimia, stimulus, carnis agitabat.* Et infra: *Tentatio illa non vorago vitiorum, sed custodia meritorum fuit.*

Accingite lumbos] Locus Esaiæ cap. 32. sic in editione vulgata est: *accingite lumbos vestros, super vbera plangite.* Septuaginta. ἀδελφώσασθε σύνκλειτοι ὀσφύας ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τῶ μαστῶ κόπτεσθε. Id est, *accingimini saccis lumbos vestros, & super vbera plangite*, quem locum, vt instituto suo accommodaret, decurtauit.

CAP. XL.

Illud enim bonum, hoc optimum] Paulus 1. ad Corinth. cap. 7. *Igitur qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, & qui non iungit, melius facit.* Ambros. *lib. 1. de viduis.*

Non iussa] Ibidem Paulus. *Vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* Matth. 19. de Eunuchis propter regnum cœlorum castratis dixit: *Qui potest capere capiat.*

Pulchritudo castitatis] Triplex est castitas, coniugalis, vidualis, & virginalis. Ambros. *lib. 1. de viduis.* Idem epistola ad Syagrium castitatem in sacerdotibus in primis esse debere affirmat *lib. de Patriarch.*

Ruina adulterii accipitur de contemptu matrimonij.] Sic erat in omnibus excusis, verum corrupte in M. ff. varie legitur, C. Gott. *Ruina adulterii excipitur destinatione matrimonii.* Alius vero: *Excipitur copula matrimonii* Alius: *Conditione matrimonij* Alius denique *Doctrina matrimonii* Lectionem Gott. codicis germanam esse arbitror. Lego itaque *Ruina adulterii excipitur destinatione matrimonij.* Est apud me liber Sententiarum Isidori Hispanice versus quem nactus sum ex insigni bibliotheca augusti cœnobii D. Laurentio sacri (quod Philippi II. Regis inuictissimi, & clementissimi Domini nostri opus, si quid in rebus mortalium durabile perpetuumque esset, immortalitatem quandam promittit) eius auctor locum hunc sic expressit: *Otro si la cayda del adulterio se escusa con el casamiento.* Idem est apud Paulum 1. ad Corinth. 7.

G

CAP. XLII.

Nam vt Philosophi dixerunt.] Hinc illud Catonis Maioris apud Ciceronem in libello de senectute: *Tantum cibi & potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur*: Alioqui, vt recte confirmat Theognis πολλὰ τοι καὶ ἀλγεα λυγρὰ γίγνεται ἀνδράσιν οὕνεκα μήτιες ἐσθλαὶ οὐκ ἔχουν ἐνθάδε. Quorum versuum, hæc fere sententia est: *longe plures nimia cibi potusque ingurgitatione quam fame periisse.* Bene itidem Theopompus libr. 5. Philipp. τὰ ἰδίων πολλὰ, καὶ κρέα φαγεῖν τοὺς, μὴ λοιμικοὺς ἐξαιρεῖ, καὶ τοὺς ψυχὰς ποιεῖ τοῦ σώματος.

H

Multa, inquit, *edere carnibus vesci rationis vim tollit, animosque efficit tardiores.* Merito itaque laudantur Platonicæ illæ cœnæ apud Athenæum *lib.* 10. & apud Cicer. *lib. 5. Tusculana.* propterea quod non tam præsenti quam postero die iucundæ essent.

Nam Graci] Hinc illud quod ex Theopompo iam retuli. Porro locus hic esse videtur ex Hieronymo, *Epistola ad Nepotianum de vita Clericorum*, iis enim hoc pacto: *Pulchre dicitur apud Græcos, & nescio an apud nos æque resonet: pinguis venter non gignit mentem tenuem.* Græcus senarius huiusmodi est. παχεῖα γαστὴρ, λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

Quatuor sunt genera.] Totius sententiæ summa, deducta est ex Gregor. *lib. Moral. 30. cap. 13.* Verum is quintum genus addit: *Sciendum*, inquit, *præterea est, quia quinque nos modis gula vitium tentat,*

tentat, &c. Cassianus *libr. quinto cap.* 23. tria tantum genera enumerat. *Triplex*, ait, *natura est gastrimargiæ: una, quæ canonicam refectionis horam præuenire compellit, alia quæ tantummodo ventris ingluuie, & saturitate quarumlibet escarum: tertia, quæ accuratioribus epulis, & esculentioribus oblectatur.* Vide eundem latius ibidem.

Nullus homini tam importunus exactor.] Pulchrè Seneca in epistolis: *Ventèr præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor: parvo dimittitur, si modo das illi quod debes.*

Cap. XLIII.

Esca crapulam, potus ebrietatem generat.] Sic intelligo illud Augustini lib confess. 10. cap. 31. *Ebrietas longe est à me: misereberis, ne appropinquet seruo tuo. Crapula verò nonnunquam subrepit seruo tuo: misereberis, vt longe fiat à me.* Aristoteles *problem. sect.* 3. *text.* 17. Crapulam aperte ex vino esse testatur. Addit præterea: *Est enim crapula fervor quidam, & desinens inflammatio, quæ plus conflictat, quam temulentia, quod mentem illa quatit & alienat: crapula autem, monte sibi constante, dolorem admouet.*

Fornicatio & ebrietas] Oseæ 4. *Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor.*

Sicut in Salomon] In excusis est: *sicut ait Salomon* vetum malè. Goth. C. *Fornicatio enim sicut in Salomon, infatuat sapientem: Ebrietas sicut in Loth, sensum rationis raptimat. Vnde in Proverbiis, &c.* Est enim explicatio verborum Oseæ: *Fornicatio & ebrietas auferunt cor:* Fornicatio nempe, vt in Salomone, ebrietas vt in Loth. Præterea non extat in Prouerbiis hæc sententia.

Væ tibi ciuitas, cuius Rex iuuenis est, & cuius principes mane comedunt. Eccles. 10. vbi Septuaginta hoc modo. οὐαί σοι πόλις, ἡ ὁ βασιλεύς σου νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντες σου ἐν πρωΐᾳ ἐσθίουσι. Id est, *væ tibi ciuitas, cuius Rex tuus iunior, & Principes tui in hora matutina comedunt.* In vulgata editione ita est: *Væ tibi terra, cuius Rex puer est, & cuius principes mane comedunt.* Quam versionem etiam Gregorius sequitur *lib.* 16. *Moral cap* 15.

Voluntas vestra] In excusis erat, *voluptas vestra perperam.* Hieronymus, *voluntas vestra:* Septuaginta, vt idem auctor est, *voluntates vestræ.*

INCIPIT LIBER TERTIVS.

De Flagellis.

CAP. I.

Greg. lib 9. Mor. c. 17. sic. vindex. *Ierem. 29.*

DIVINAE Sapientiæ subtilitas, sicut interius, vt testis scrutatur conscientias, * ita exterius, vt * iudex, irrogat pœnas, vt verum sit testimonium Prophetæ: *Quia ipse est testis & index.* Miserere Domine misero Iudoro indigna agenti, & digna patienti, assidue peccanti & tua flagella quotidie iustinenti!

Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hic hominem per flagella à peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat. Electus enim Dei, doloribus huius vitæ atteritur: vt * perfectionem vitæ futuræ lucretur.

B *Greg. l. 18. Mo. c. 12.* perfectio. *Greg. l. 26. Mor. c. 18.*

Nequaquam Deus delinquenti parcit, quoniam peccatorem aut flagello temporali ad purgationem ferit, aut iudicio æterno puniendum relinquit, aut ipse in se homo pœnitendo punit quod male admisit.

Gre. l. Mor. 8. ca 42. ideoq; hic iust. timere debet. *Greg li 26. Mor. c. 18.*

Iusto temporalia flagella ad æterna proficiunt gaudia: * ideoque iustus in pœnis gaudere debet, & impius in prosperitatibus * timere.

par. et. C

Neque iusto neque reprobo Deus misericordiam & iustitiam subtrahit. Nam & bonos hic per afflictionem iudicat, & illic remunerat per miserationem: & malos hic remunerat per temporalem clementiam, & illic punit per æternam iustitiam.

In hac enim vita Deus parcit impiis, & tamen non parcit electis, non tamen * parcit impiis.

Periculosa est securitas in hac vita malorum, & bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post mortem ducitur cruciandus: iustus vero dormit post laborem securus.

Non tantum de corpalibus passionibus, sed etiam de spiritualibus oportet intelligi: vt quanto quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tanto se in fine remunerari speret.

Gr. 26. Mo. c. 18. & li. 12. ca. 15. Gr. l. 7. ep. ef iff 32. & l. 18. Mor. c. 12. *Amos 3.* Plus à Deo ciripitur flagello qui à Deo diligitur. Amos Propheta. *Hebra. 12. Greg. li. 33. Mo. c. 23.* D

Sæpe occulto Dei iudicio extra flagelli correptionem sunt reprobi in hoc mundo, dumque multa damnabilia commisisse videantur, despecti tamen à Deo nullo mendationis verbere feriuntur.

tertuhitur. Flagellis stimuhsq.. *Greg. l. 26. Mor. c. 18. 1. Petri. 4.* Propheta.

* Plus corripitur flagello qui à Deo diligitur, si peccauerit, dicente * Propheta: *Tantummodo vos cognoui ex omnibus nationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem* enim *diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recepit.*

Valde necessarium est iustum in hac vita & vitiis tentari & verberari flagello, vt dum vitiis pulsatur, de virtutibus non superbiat. Dum vero aut animi, aut carnis dolore atteritur, à mundi amore * retrahatur: tentari autem oportet iustum, sed tentatione plagæ, non tentatione luxuriæ.

Durius circa suos electos in hac vita Deus agit, vt dū fortioribus * flagelli stimulis feriuntur, nulla oblectamenta præsentis vitæ delectent: sed cœlestem patriam vbi certa requies expectatur, indesinenter desiderent.

Electos vitę istius aduersitate probari, vt secundum * Petrum, *iudicium à domo Dei incipiat:* dum in hac vita electos suos Deus iudicii flagello castigat.

De gemina percussione Dei.

CAP. II.

GEmina est percussio diuina: Vna in bonam partem, qua percutimur in carne, vt emendemur. Altera, ex qua vulneramur in conscientia ex charitate, vt Deum ardentius diligamus.

Ambros. li. 5. Hexaem. Luc. 22. Genes. 18.

Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum. Ad vindictam, sicut facta Sodomorum, cum se descensurum & visurum testatur.

Greg. li. 21. Mora. c. 4. Exo. 7. 8. 9. 10. 11. F *Luc. 16. Iob. 2.*

Trimoda ratione Deus quos voluerit, percutit: id est ad damnationem reprobos, ad purgationem quos errare videt electos, ad propagandam meritorum gloriam iustos. Primo namque modo Ægyptus cæsa est ad damnationem. Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem. Tertio modo percussus est Iob ad probationem.

1. ad Cor. 12. supra li. 2. c. 39 sent. 11. 1. ad Cor. 5. Vide Greg. l. Mor. 33. cap. 17. Greg. l. 33. Mor. c. 23. Ex Greg. li. M. 18. c. 12. Apocal. 3. punit.

Flagellatur homo plerunque à Deo ante peccatum ne malus sit, vt Paulus, qui Sathanæ Angelo instigante carnis tolerabat stimulos. Flagellatur etiam & post peccatum, vt corrigatur, sicut ille in Apostolo qui traditus est Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus esset.

Non tamen iuste murmurat etiam qui nescit cur vapulat. Nam Deus ideo plerunque iustum flagellat, ne de iustitia superbiens cadat.

In hac vita Deus tanto magis studet vt parcat, quanto magis expectando flagellat: sed alios feriendo corrigit, alios vero feriēdo interficit. Feriēdo namq; corrigit de quib. dicit: *Ego quos amo arguo & castigo.* Feriendo * perimit, quos incorrigibiliter delinquēres aspicit, quoiq; nō iam sub disciplina, vt filios pater, sed districta damnatione, vt hostes * & aduersarios percutit. De quibus dicit: *Flagello inimici percussi te castigatione crudeli.* Et iterū: *Quid clamas ad me super contritione tua? insanabilis est dolor tuus.* Vnde vnusquisque festinet, & timeat ne simul feriatur vita eius cum culpa. Flagellum namque tunc * delet culpam, cum murauerit vitam. Nam cuius mores non mutat, actiones non expiat.

aduersarius. *Ierem. 30* G diluit. *Ierem. ibi.*

Omnis diuina percussio, aut purgatio vitæ præsentis est, aut initium pœnæ sequentis. Nam quibusdam flagella * ab hac vita, inchoant, & in æterna percussione perdurant. Vnde per Moysen Dominus dicit: *Ignis exarsit in ira mea, & ardebit * vsque ad inferos deorsum.* Ⓖ pol. 10 ℣ pa vsq; ad ultimos cōsu

Ex Gre. li. Mor. 18. cap. 13. in. Deutero. vsque ad inferni nouissima. *Greg. l. Mo. 18. c. 13. Nahum 1. Iude.*

A quibusdam dici solet: non iudicat Deus bis in idipsum, quia non attendunt illud, quod alias scriptum est: Iesus populum de terra Ægypti liberans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Quamuis enim si vna culpa bis non percutitur, vna tamē percussio intelligitur, quæ hic cœpta illic perficitur, vt in his qui omnino non corriguntur, præcedentium percussio flagellorum, sequentium sit initium tormentorum. Hinc est ꝙ in Psalmo scribitur: *Operiantur sicut diploide confusione sua.* Diplois enim duplex vestimentum est, quo figuraliter induuntur, qui & temporali pœna, & æterna damnantur. Vnde & Hieremias ait, *Contritio per contritionem*, id est: gemina damnatio, & hic & in futuro seculo. Et idem alibi, *Duplici contritione contere eos*, id est gemina pœna, præsenti scilicet, & futura.

1. Cor. 2. ad Co

Psal. 108. Ex Greg. l. Mor. ca. 33. H *Ierem. 4. Ierem. 17.*

Quibusdam secreto Dei iudicio hic male est, illic bene, scilicet, vt dum hic castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberentur: Quibusdam vero hic bene est, illic male: sicut diuiti illi accidit, qui hic potentiæ claritate conspicuus, post mortem gehennę incendiis traditur cruciandus. Porro quibusdam, & hic male est, quia corrigi nolentes, flagellari in hac vita incipiunt, & in ęterna percussione damnantur.

Ex Greg. l. Mor 5. c. 1.

Luca. 16.

In

A

Ierem. 2.

Ex Gregor. lib. 9. Mora. cap. 24. 6.

Esa. 40.

B

Ex Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13. Esse nonnullos eius qualitatis.

Psalm. 105.

Ierem. 10.

salutis.

C

Acto. 9.

1. Cor. 11.

2. ad Cor. 12

D

Ex Gregor. lib. 6. Mor. c. 17.

Greg. li. 32. Moral. c. 3.

Greg. li. 32. Mora. c. 26

In tanto quosdam immergi desperationis profundo, vt nec per flagella valeant emendari. De quibus recte per Prophetam Dominus dicit: *Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt.*

Plerunque iustus plangit, quia nescit vtrum pro omnibus suis peccatis præsentia patiatur flagella, an pro vno tantum; & nescit quæ sit culpa illa, pro qua meruit eiusmodi pati supplicia, & pro ipso ambiguo maxime in mœrore.

Quamuis flagella præsentia iustum à peccatis absoluunt, adhuc tamen sub metu vindictæ turbatur: ne instantes ei plagæ non sufficiant ad purganda delicta. Proinde ergo, dum præsentia patitur, & futura pertimescit: quodammodo, sicut ait Propheta, pro suis peccatis duplicia recipit.

De infirmitate carnis.

Cap. III.

Sunt nonnulli huius qualitatis homines qui nesciant corrigi, nisi alios viderint flagellari: sicque proficiunt comparatione malorum, dum sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

Quosdam Deus videns nolle proprio voto corrigi, aduersitatum tangit stimulis. Quosdam etiam præciens multum peccare posse, in salutem flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent; vt eis vtilius sit frangi languoribus ad salutem animæ; quam manere incolumes ad damnationem.

Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum. In bonum enim accipitur, sicut est illud: *Visita nos in salutari tuo.* In malum vero, iuxta illud: *In tempore visitationis suæ peribunt.*

Tribus ex causis infirmitates accidunt corpori, id est: ex peccato, ex tentatione, & ex intemperantiæ passione: sed hvic tantum nouissimæ humana potest medicina succurrere: illis vero sola pietas diuinæ misericordiæ.

Qui valentiores sunt & sani, vtile est illis infirmari, & non peccare: ne per vigorem *sanitatis, illicitis sordidentur cupiditatum. & luxuriæ desiderijs.

Duritia, quæ mentem premit, nec sentitur, vtiliter mutatur in carne, vt sentiatur, atque intellecta emendetur. Nam citius vulnera carnis sentiuntur, quam animæ; ideoque per carnis flagella errantes citius corriguntur. Hoc quippe indicant, in Pauli oculis squamæ infidelitatis, quæ dū mutatæ sunt per increpationem in oculis carnis, confestim resoluta est duritia mentis.

Est pernitiosa sanitas, quæ ad inobedientiam hominem perducit. Est & salubris infirmitas, quæ per diuinam correptionem mentem à duritia frangit.

Languor animæ, id est, peccatorum infirmitas pernitiosa est, de qua etiam Apostolus ait: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?* Nam infirmitatem carnis vtilem esse idem Apostolus approbat dicens: *Quando infirmor, tunc fortior sum.*

De tolerantia diuinæ correptionis.

Cap. IV.

Murmurare in flagellis Dei peccator homo non debet; quia maxime per hoc quod corripitur, emendatur. Vnusquisque autem tunc leuius portat quod patitur, si sua discusserit mala, pro quibus illi infertur retributio iusta.

Discat non murmurare qui mala patitur, etiam si ignorat cur mala patiatur: & per hoc iuste se pati arbitretur, per quod ab illo iudicatur, cuius nunquam iniusta iudicia sunt. Qui flagella sustinet, & contra Deum murmurat, iustitiam iudicantis accusat. Qui vero se cognoscit à iusto iudice pati quod sustinet, etiam si pro quo patitur ignoret, per hoc iam iustificatur, per quod & seipsum accusat, & Dei iustitiam laudat.

Dum ex rebus prosperis vtilia iustus exempla præstat hominibus, necesse est cum iterum & aduersantibus tangi, quatenus eius patientia comprobetur; vt denuo fortitudinis documenta ex eo sumant hi, qui prosperitatis eius temperantiam agnouerunt.

Qui passionibus animæ insidiante aduersario cruciatur: non idcirco se credat alienari à Christo, quia talia patitur; sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet, si dum hæc patitur laudet Deum potius, *quam accuset.

Ad magnam vtilitatem diuino iudicio mens iusti diuersis passionum tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæque culpæ quod *talibus dignus sit, deputauerit: hoc quod ex passione tolerat, ei pro virtutibus *deputabitur: quia & diuinam agnoscit iustitiam, & suam intelligit culpam.

De tentationibus diaboli.

Cap. V.

Multis calamitatum tentationibus mens iusti in hac vita pulsatur: vnde & optat ab hoc seculo funditus euelli, quo & ærumnis careat, & fixam illic securitatem inueniat.

Inter eas pœnas, quas iustus *in corpore patitur, atque eas, quas mente per fraudem diaboli tolerat, multum interest. Nam grauius fert quas interius luget, quam eas, quas exterius sustinet. Has enim & loco euitant & tempore: illas nec loco nec tempore potest euitare.

Diabolus non amplius tentat electos, quam Dei voluntas permittit. Tentando autem Sanctorum profectui seruit, & si nolens: vtilitati tamen Sanctorum seruit diabolus, quando eos tentationibus suis non *decipit, sed potius erudit. Nam tentationes quas ille ad humanum interitum mouet, interdum *Christus ad exercitium virtutum salubri vtilitate conuertit.

Insidiæ diaboli, atque astutiæ, quamuis huc atque illuc quærentes quem deuorent diffundantur, à potestate tamen diuina non egrediuntur, ne tantum noceant, quantum malitiose contendunt. Nam *quomodo Sanctorum virtus tanta tolerare *posset, si superna dispensatio, pro moderamine, nequitiam dæmonum non *refrenaret? Et licet diabolus tentationem iustis semper inferre cupiat, tamen si à Deo potestatem non acceperit, nullatenus adipisci potest quod appetit. Vnde & omnis voluntas diaboli iniusta est, & tamen permittente Deo omnis potestas iusta. Ex se enim tentare quoslibet iniuste appetit, sed eos qui tentandi sunt, & prout tentandi sunt, non nisi tentari Deus iuste permittit. Vnde etiam in libris Regū de diabolo scriptum est: quia *spiritus Domini malus irruebat in Saul.* Vbi iuste quæritur, si *Domini* cur *malus*? si *malus*, cur *Domini* dicatur? Sed* duobus verbis comprehensa est & Dei potestas iusta, & diaboli voluntas iniusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem Dominus per acceptam iustissimam potestatem.

Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiæ fomenta succendit, nisi vbi prius prauę cogitationis delectationes aspexerit: *quæ si à nobis spernuntur, sine dubio ille confusus abscedit: statimque franguntur iacula concupiscentiæ eius, contemptæque iacent, & sine luce faces illius.

Solicite hostis insidias intelligere pariter & cauere Dei seruum oportet; Sicque innocentia vitæ existere simplicem, vt tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati non miscet, iuxta Prophetam columba est seducta non habens cor. Sed ideo columba, quia simplex; ideo autem cor non habens quia ignara prudentiæ est.

Sæpe fraus Satanæ Sanctorum cordibus aperiatur, quando per speciem boni Angelum se simulàs lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic & verba fallacis doctrinæ Deus Sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interius cognoscant, ac solicite caueant.

E

non

Greg. lib. 32 Moral. c. 3. Talia pati dignus sit reputauerit. Reputabitur.

F

Greg. lib. 9. Mora. c. 17.

Greg. ibid. Hic iustus alius C. Quisque iustus.

Greg. li. 33. Mora. c. 18. & 19.

Deiicit. Spiritus Sanctus.

1. Petri. 5.

Greg. li 10 Mora. c. 34

G

Quando. Potuisset. Reprimeret.

Greg. lib. 2 Moral. c. 10

1. Reg. c. 16

Quotus his verbis.

Quasi à nobis spernimus.

H

Greg. lib. 1. Moral. c. 2.

Oseas. 7.

Greg. li Moral. 33. c. 26

Discretio Sanctorum tanta esse debet, vt inter bonum & malum præditi ratione dijudicent, ne eos diabolus per speciem boni fallat. Hæc est enim percunctatio Iosue dicentis: *Noster es, an aduersariorum?* Propter hoc & Hieremiæ dicitur: *Si separaueris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Tunc enim bene de se iudicant Sancti,* quando ab eis Deus fallacia dæmonum tentamenta facit* intelligi.

Multi decipiuntur à Diabolo, & ignorant se esse deceptos, Oseæ Prophetæ testimonio declarante: *Comederunt, inquit, alienum robur eius, & ipse ignorauit.* Alieni namq; maligni spiritus significantur, qui virtutes mentis comedunt; sed hoc corda negligentium non intelligunt.

Tanquam inermis diabolus vincitur, quando aperta iniquitate hominem deprauare conatur: armatus vero incedit, dum per speciem sanctitatis & virtutis, ea quę sancta sunt* destruit, sed tanquam sint virtutes, quæ sunt vitia sectatur ac diligit.

In oculis carnalium diabolus terribilis est, in electorum oculis, terror eius vilis est. Ab incredulis vt leo timetur: à fortibus in fide vt vermis contemnitur, atque ad momentum ostensus repellitur.

Qui suggestiones diaboli non recipit, in eius insidias minime transit. Nam facile in consequenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respuantur. Diabolus enim serpens est lubricus, cuius si capiti, id est, primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

Tentationum diabolicarum initia fragilia sunt, quæ si non caueantur, sed per vsum in consuetudinem transeant, in nouissimis fortiter conualescunt: ita vt aut nunquam, aut cum difficultate vincantur.

*Cum in tota vita diabolus hominem præuaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est quod in principio contra protoplastum serpenti est dictum: *Et tu insidiaberis calcaneo eius*: quia nimirum hominem, quem diabolus in cursu præteritæ vitæ non decepit, in nouissimis supplantare disponit. Proinde quamuis quisque sit iustus, nunquam necesse est vt sit in hac vita securus: sed semper humilis caueat, semperque ne in fine corruat solicitus* perhorrescat.

Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei vero seruis molitur tentamenta contraria, exemplo Domini, qui se post baptismum passus est à diabolo tentari.

Diabolus Sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando persequitur. Nam quia non in eis intrinsecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui intrinsecus amisit dominium, exterius commouet bellum.

Tunc contra eum quem possidet diabolus acrius sæuit, quando se virtute diuina ab eo expellendum cognoscit. Vnde immundus spiritus tunc discerpsit grauius puerum in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est. Quod factum & ad Iob verba respicit, vbi in nouissimis Behemoth caudam suam quasi cedrus astringit.

Plus contra eos diabolus diuersis tentationibus insistit qui possunt & aliis sua vtilitate prodesse: vt dum illi impediuntur, non proficiant qui docendi sunt.

Maligni spiritus hoc quod intra nos mundare cupimus, sine intermissione tentat iterum sordidare. Sancti autem eorum insidias præsago spiritu præcognoscunt, & quicquid in semetipsis terrenum sentiunt, indefinenter operibus sanctis atque virtutis exhauriunt, vt de intimis puri inueniantur.

Eodem blandimento decipiuntur nunc per diabolum homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Mulcis enim vitiorum præstigijs mentes reproborum* tentando deludit. Nunc enim promissis decipit, nunc rebus transitoriis quasi necessarijs illicit: nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi leuia & transitoria suggerit; quatenus miserorum corda in cupiditatem lasciuiamque dissoluat, secumque ad tartara ducat.

Argumenta machinationum, malorumque cogitationum semina, quæ in cordibus hominum diabolus fundit: ita sæpe vndique captam implicant mentem, vt ex qua parte euadere quisque tentauerit, sine periculo exire non possit: veluti si iures hoc facere, quod si feceris pecces: si non feceris: reus periurij fis. In tanto ergo mali discrimine, vt euadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt vt maiora vitentur.

Diabolus quando decipere quemquam quærit, prius naturam vniuscuiusq; intendit, & inde se applicat, vnde aptum hominem ad peccandum inspexerit.

Ex ea parte diabolus homines tentant, qua eos pro excrescente humore facile inclinari ad vitia conspicit: vt secundum humoris* consperſionem adhibeat & tentationem. Lege Balaam qui in figura diaboli contra populum dei, & ex ea parte præcipit pernicioſos prætendere ſõqueos, ex qua sensit eos facilius esse lapsuros. Nam & quia aquam alicubi deducit, non eam per aliam partem mittit, nisi vbi impetum eius intenderit.

Nullus culpam non existimet quam ex* consperſione propria sustinet: sed quantum valet contra id quod tolerat, pugnet. Nam si* consperſioni cedit, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

Ideo diabolus in sacris eloquijs *Behemoth*, id est, animal dicitur: quia de cœlis lapsus ad terras cecidit, iuxta Psalmistam, iumentis insipientibus comparatus. Ideo *Leuiatham*, id est serpens de aquis dicitur: quia in huius seculi mari volubili versatur astutia. *Aut* vero propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et recte tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aërem quasi auis pro carcere meruit: Behemoth terram, quia vt animal brutum in imis delectatur: serpens, eo quod in huius seculi mari insana iacterur fluctuatione. Exinde enim quod per membra sua diabolus operatur, fortitur vocabula: ita vt quod singuli agunt incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? vnde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat: Vnde *Serpens* est, hoc est cupiditatis ac nocendi malitia. Quam autem nec sic decipit, insidiatur ei, vnde auis est: hoc est superbiæ ruina. Vndique enim dolos præparat, quousque inueniat viam, per quam incautum decipiat.

Aliud est intrare mentem cuiusquam diabolum, aliud vero inhabitare. Nam & in cordibus Sanctorum diabolus ingreditur, dum* malam suggestionem insinuat: sed non habitat in eis, quia in suo corpore, non eos transducit. Qui vero in corpore eius sunt, ipsos inhabitat, quia ipsi sunt templum eius. Et si subrepat* mentibus electorum diabolus, non autem in eis requiescit, sicut in cordibus reproborum: nam calore fidei mox excitatur vt exeat* ab eis.

Nonnulli quos iam auido ore diabolus deuorarat, rursus diuini iudicij occulta miseratione ab eius ore eripiuntur, & salutari restituuntur. Nam sæpe multos antiquus hostis luxuriæ voragine immersos tenuit, potentia diuina per pœnitentiam ab eius faucibus traxit.

Quomodo bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam, dum alibi scriptum sit de illo, *Fœnum sicut bos comedet?* nisi quod in oculis Dei fœnum sunt, qui electus cibus secundum homines esse videntur. Ac per hæc qui de bonorum numero pereunt, apud homines electi apud Deum fœnum existunt.

Eum diabolus iam deglutisse dicitur, quem iam perfecto scelere deuorasse videtur. Eum vero quem non deglutiuit operis perfectione, sed tentationum illecebris mordet; vt deuoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Vnde & Paulus habet stimulos carnis quibus humilietur, non habet peccandi perfectionem qua deglutiatur.

Os diaboli verba eius sunt. Verba vero eius inspirationes occultæ sunt, quibus corda hominum alloquens occultis vrit cupiditatibus.

Quidam ob incorrigibilem iniquitatem, quia sponte non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur, vt arripiendi eos dæmones corporaliter habeant potestatem, terroribusque eorum afflicti humilientur, pœniteant & saluentur. Sicut & Apostolus Corinthijs scribens dicit: *Tradere huiusmodi hominem Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini.* Vtile est enim

quosdam

A
Augustin. lib. 3. c. 22. Iosue 3. versu. 15.
Quam o[mnes] [in]telligere *Gre. li. Mo[ral.] c. 34. [in] c. 7.*
Greg. lib. 6. Mor. cal. c. 4
[illegible] de [illegible] [illegible] [illegible]

quosdam peccantes, vt in anima saluentur, Sathanæ corpora aliter deputari: quatenus ex præsenti correptione futurũ iudicium timeant, & de cætero delinquere caueãt. Quidam autem potestate dæmonum ad emendationem deputantur: quidam vero despecti ad solam perditionem traduntur.

Vacat. Nunquam * cessat diabolus aduersus hominem iustum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat, aut dolores corporis suscitat. Hinc est quod Apostolus ait: *Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Sathanæ qui me colaphizet.* 2. ad Cor. 12.

Sæpe mentem iusti varijs vexationum doloribus vis dæmonum cruciat: vnde & interdum vsque ad desperationis angustiam coarctatur. Permanenti autem in Dei amore animæ, & ipsa talis angustia ad meritum proficit. Nam siue in animo, siue in corpore per instinctum immundorum spirituum quælibet aduersa iustus patiatur, ex Dei vtique permissu id patitur. Quod si hoc ipsum ad Dei gloriã humilis referat, & dicat quod pro corporis passione Iob dixit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus?* Iste qui sic loquitur, non separatur à Deo, sed coniungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

Vitæ æternæ. Multa iustus aduersa in anima patitur instigatione dæmonum, sed talibus tentamentis perire * à vita æterna non potest: quia pius Dominus ad damnationem culpæ non reputat, quod de suæ maiestatis permissu, nolens qui patitur, portat. Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi vero violenter adijcimur, & si facinus * aut flagitium non est: miseria tamen, & pro flagitio & facinore est. Sed qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso proculdubio caret facinore.

Ad.

De Tentamentis somniorum.

Cap. VI.

Greg. li. Moral. 8. c. 18. PLerunque dæmones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, vt formidulos & timidos faciunt. Aliquoties etiam, ex desperatione peccatorum, mentem conuersi per soporem conturbant, horridaque gehennæ supplicia immittunt. Nonnunquam autem & aperta impugnatione grassantes, humana corpora verberant, quodquod tamen, Deo permittente, malis fit ad vindictam, iustis ad tolerantiæ gloriam.

Ex Gregor. ibidem. Plerunque immundi spiritus eos, quos incumbere in seculi amore conspiciunt, dormientes quædam vana spei prosperitate illudunt. Quosdam vero, quos formidare aliqua aduersa præsentiunt, dormientes inani terrore concutiunt. Sicque miserorum corda varijs illusionibus intentantes modo vana prosperitate demulcent, modo inani formidine terrent.

Qui autem nullis aut raris conscij sunt delictis, aut nunquam, aut raro terroribus fatigantur nocturnis, sed pacato somno quiescentes, interdum etiam per soporem quędam arcana & mystica contuentur ac vident. Qui vero corda sua grauioribus vitijs polluerunt, conscientiæ pauore illusi, species tremendas aspiciunt. Fallax enim imago mentes miserorum diuersis illudit imaginibus: & quos vigilantes in vitia traxit, dormientes fatigat, vt nunquam securos requiescere sinat.

Nonnunquam etiam electorum mentes horrendis imaginibus somniorum spiritus immundi terrificare conantur: & quos vigilantes vitijs tentant nec superant, acriter dormientes impugnant.

Sancti autem & si ad momentum huiusmodi visionibus commoueantur: mox tamen euigilantes illusionum vanitates despiciunt, intentionemque suam protinus ad Deum conuertunt.

Greg. ibid. Diuersæ sunt qualitates somniorum. Quædam enim ex saturitate seu inanitione occurrunt, quæ etiam per experientiam nota sunt: quædam vero ex propria cogitatione oriuntur. Nam sæpe quæ in die cogitamus, in noctibus recognoscimus.

Greg. ibid. Ecclesi. 34. Nonnullæ autem visiones spirituum immundorum fiunt illusione, Salomone probante: *Multos* (inquit) *errare fecerunt somnia & illusiones vanæ.* Porro quædam iusto fiunt modo, id est supernæ reuelationis mysterio, sicut legitur in lege de Ioseph filio Iacob: qui * per somnia fratribus præferendus dicitur: Vel sicut in Euangelio de Ioseph sponso Mariæ: qui vt fugeret cum puero in Ægyptum somnio admonetur. Nonnunquam etiam & permixte accidunt visiones, id est cogitatione simul & illusione: atq; item cogitatione & reuelatione, Danielc dicente. *Tu* inquit, *rex cogitare cœpisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria ostendit tibi quæ futura sunt:* * Et inde sæpe ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu reuelantur dum requiescimus. Genes. 37. Somnio. Matth. 2. Daniel. 2. Etenim.

Quamuis nonnulla vera sint somnia, facile tamen credi eis non opus est; quia diuersis imaginationum qualitatibus oriuntur, & vnde veniant raro consideratur. Tam facile igitur somnijs fides adhibenda non est, ne forte sathanas in Angelum lucis se transformans quemlibet incautum fallat, & aliqua erroris fraude decipiat.

Nonnunquam dæmones deceptoria fraude ita quosdam curiosos obseruant, eisq; illudunt, vt quædam somnia non aliter eueniant, quam ostenduntur. Vt enim in multis fallant, interdum & vera pronuntiant. Sed quamuis ita accidant, contemnenda sunt, ne forte de illusione procedant, recolentes testimonium scripturæ dicentis: *Si dixerint vobis, & ita euenerit, non credatis.* Matth. 23.

In c. Episcopi 26. q. 5. Somnia similia sunt augurijs, & qui ea intendunt reuera augurari noscuntur. Non esse vera somnia quæ cogitans animus die noctuq; sibi imaginatur. Mentes enim nostræ nonnunquam ipsæ sibi somnia fingunt.

Sæpe dum piora mala per tristem memoriam ad mentem reducuntur, per hæc gehennæ vindictam in nobis ipsis recolendo imaginamur. Huiusmodi mentis imaginationes, quæ aut de præteritis admissis, aut de futuris supplicijs memoria * vigilantibus fiunt, & per visiones somniaque occurrunt, cogitationum mentes concutiunt. Nam vna vi memoriæ fiunt vtraq;, siue vigilantibus, siue dormientibus nobis.

Nobis vigilant. Tenui admonitione, horribili fragore etiam per quietem concutimur: & quam grauia sunt quæ commisimus, & quam dura quæ pertimescimus, mentis aspectu etiam in somnio contemplamur.

Grat. D. 6. c. Non est ibo part. 9. c. 112. Est. Est. Animo. Non * esse peccatum quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur: sed tunc * esse peccatum, si antequã illudamur, cogitationis affectibus præueniamur. Luxuriæ quippe imagines, quas in veritate gessimus, sæpe dormientibus in * anima apparent, sed innoxie, si non concupiscendo occurrant.

Qui nocturna illusione polluitur, quamuis esse extra memoriam turpium cogitationum sese perfentiat inquinatum: tamen hoc vt tenteretur culpæ suæ tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

De Oratione.

Cap. VII.

August. lib. de saluari hus docum. c. 28. HOc est remedium eius qui vitiorum tentamentis æstuat, vt quotiens quolibet tangitur vitio, toties ad orationem se conuertat: quia frequens oratio, vitiorum impugnationem extinguit.

Tam perseueranter intendere oportet animum nostrum orando atque psallendo, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obstrepunt sensibus, fortissima intentione superemus: ac tandiu insistere, quousque persistendo vincamus. Nam negligentes orationes, nec ab ipso homine impetrare valent quod volunt.

Quando quisque orat, sanctum ad se spiritum aduocat. At vbi aduenerit, confestim tentamenta dæmonum,

A qui se mentibus humanis immergunt, præsentiam eius ferre non sustinentes effugiunt.

Greg. li. Moral. 22. c. 18 & August. Psalm. 118. Oratio cordis est, non labiorum. Neq; enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit. Quod si tacite cor oret, & vox sileat: quamuis homines lateat, Deū latere non potest, qui conscientiæ præsens est. Melius est autem cum silentio orare corde sine sono vocis, quam solis verbis, sine intuitu mentis.

Greg. li Moral, l. 6. c. 17 Nunquam est sine gemitu orandum: nam peccatorum recordatio, mœrorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, & magis reos nos tunc esse cognoscimus. Ideoque cum Deo assistimus, gemere & flere debemus, reminiscentes, quam grauia sunt scelera quæ commisimus, quamq; dira inferni supplicia quæ timemus.

Greg. ibid. Mens qualem se in oratione offert, talem post orationem se conseruet. Nam nihil proficit oratio, si denuo committitur, vnde iam iterum venia postuletur. Ille enim precis desideratum effectum sine dubio percipit, qui quod orando ablui postulat, delinquendo non iterat.

B Mens nostra cœlestis est, & tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta est enim ad bonum in sua natura, in aliena vero turbatur.

Aug. lib de Sal. document. c. 18. & de oratione Dominica. ii. nim. Pura est oratio quam in suo tempore seculi non interueniunt curæ: longe autem est à Deo animus, qui in oratione cogitationibus seculi fuerit occupatus. Tūc* ergo veraciter oramus, quando aliunde nō cogitamus. Sed valde pauci sunt qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdam sint, difficile tamen est vt semper sint.

Greg. ibid. Mens quæ ante orationem vacans à Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum, quas nuper agitauit occurrunt, aditumque precis obstruunt: ne se mens libera ad cœleste desiderium erigat.

Purgandus est primum animus, atque à temporalium rerum cogitationibus segregandus, vt pura acies cordis ad Deum vere & simpliciter dirigatur. Nam reuera tunc impetranda diuina munera credimus, quando simplici affectu assistimus, cum oramus.

C Multis modis interrumpitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cuiuscumque orantis animo. Tunc autem magis Diabolus cogitationes curarum secularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

Greg. li 10. Moral. c. 18 Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quis valeat postulata: hoc est, si aut quisque adhuc mala committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum dum quisque à semetipso abstulerit, protinus securus studio orationis incumbit, & ad ea quæ impetrare precibus cupit, mentem libere erigit.

Greg. li. Moral. 9. c. 9. Matth. 5. Qui læditur non desistat orare pro se lædentibus: alioquin iuxta Domini sententiam peccat, qui pro inimicis non orat.

Greg. lib. 10 Mor. a. c. 17. Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eo sit: ita nihil proficit oratio illius, cuius adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore.

Tantus debet esse orantis erga Deum affectus, vt non desperet precis effectum. Inaniter autem oramus, si spei fiduciam non habemus. *Petat* ergo vt Apostolus ait, *vnusquisq; in fide nihil hæsitans: nam qui dubitat, similis est vndæ maris, quæ à vento fertur atq; dispergitur.*

Iacob. 1. D

Greg. li. Moral, 10. c. 17 Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animus sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in præceptis Dei pigritat, & peccandi recordatione delectatur.

Quia præceptis Dei auertitur, quod in oratione postulat accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum quod poscit, cuius legi non obedit. Si enim id quod Deus præcipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus.

Prouer. 28. Nam sicut scriptum est: *Qui auertit aurem suam ne audiat legem, oratio eius execrabilis erit.*

Ex Gregor Multum apud Deum vtraque sibi necessario commendantur, vt oratione operatio, & opere fulciatur oratio. Vnde etiam Hieremias ait: *Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum.* Cor enim cum manibus leuat, qui orationem cum opere subleuat. Nam quicunque orat, & non operatur, cor leuat, & manus non leuat. Quisquis vero operatur, & non orat: leuat manus & cor non leuat. Sed quia operari necesse est & orare, bene iuxta Prophetam vtrumq; dictum est: *Leuemus corda nostra cum manibus ad Dominum*, ne de negligentia mandatorum corde reprehendamur, dum salutem nostram obtinere aut sola oratione, aut sola operatione contendimus.

Postquam bonum opus agimus lachrimæ orationum fundantur, vt meritum actionis, humilitas impetret precis.

Luc. 18. Culpabiliter manus ad Deum expandit, qui facta sua orando iactanter prodit, sicut Pharisæus in templo iactanter, orabat, se seque magis quam Deum de operibus iustis laudari volebat.

Psalm. 118. August. in eundem. Quorundam oratio in peccatum conuertitur, sicut de Iuda proditore scribitur. Qui enim iactanter orat, laudem appetendo humanam, non solum eius oratio non delet peccatum, sed etiam ipsa vertitur in peccatum. Sicut Iudæi & Hæretici, qui licet ieiunare & orare videantur, eorum tamen oratio non delet peccatum: nec ad purgationis proficit meritum, sed mutatur potius in peccatum. F

Ideo interdum oratio electorum in pressuris eorum differtur, vt impiorum peruersitas augeatur, Verum dum iusti temporaliter audiuntur, pro eorum fit salute, qui eos affligunt: vt dum illis temporali remedio subueniatur, prauorum oculi, ad conuersionem aperiantur. Vnde & trium puerorum frigidus ignis fuit, vt Nabuchodonosor Deum verum agnosceret. Sicut & Prophetain Psalmis ait: *Propter inimicos meos eripe me.*

Greg. li. Moral. 26. c. 15 *Dan. 3.* *Psal. 68.*

Proinde tardius exaudiuntur quorundam orationes, vt dum differuntur, fortius excitati maioribus præmijs cumulentur: exemplo frumentarum & repressione mercium, in quibus quanto tardius sata semina exeunt, tanto ad frugem cumularius crescunt.

Quoties orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus: vt hoc ipsum quod differtur, diuinæ reputetur iustitiæ, & nostræ culpæ.

G Interdum quod perseueranter orantes non cito exaudimur, vtilitatis nostræ est, non aduersitatis. Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem.

Multi orantes non exaudiuntur, quia prouidendo illis Deus meliora quam petunt reseruat: sicut contingere solet paruulis, qui ne in scholis vapulent, Deum exorant: Sed non datur illis postulationis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam contingit electis. Deprecantur enim Deum pro nonnullis vitæ huius commodis vel aduersis. Prouidentia vero diuina temporaliter eorum desiderio consulit: quia meliora illis in æternum promittit.

Greg. lib. 8. Mora. c. 29 Oratio priuatis locis opportunius funditur, magisque obtentu impetrat, dum Deo tantum teste depromitur.

Matth. 6. Proprium autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus, quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare.

Matth. 6. H Non in multiloquio exaudiuntur homines à Deo, quasi plurimis eum verbis conentur, inflectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura syncerague orantis intentio.

August. in Psal. 148. Hieronym. in Psa. 146 Ad Ephes. 5 & Coloss. 3. 1. ad Co. 14 Bonum est corde semper orare, bonum etiam & sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere, sine cordis intentione: sed sicut ait Apostolus: *Cantantes in cordibus vestris*, hoc est non solum voce, sed & corde psallentes. Vnde & alibi: *Psallam spiritu, psallam & mente.*

Ambros. August. Basilius super Psalm. Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studijs delectamur. Psallendi enim vtilitas tristia corda consolatur, grationes mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamenta inuitat. Nam quāuis

dura

dura sint carnalium corda, statim psalmi dulcedo insonuerit, ad affectum pietatis animum eorum inflectit.

Dum christianum non vocis modulatio, sed tantum verba diuina, quæ ibi dicuntur debeant commouere: nescio tamen quo pacto modulatione canentis maior nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur, qui cantus suauitate commoti sua crimina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lachrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suauissima.

Oratio in præsenti tantum vita pro remedio peccatorum effunditur: psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua Domine in *Psalm. 83.* [redacted] sæculorum laudabunt te. Cuius operis ministerium quicunque fideliter intentaque mente exequitur quodammodo Angelis sociatur.

De Lectione.

Cap. VIII.

ORationibus mundamur, lectionibus instruimur: vtrumque bonum est si liceat, si non liceat, melius est orare quam legere.

Ex August. ad verbū serm. 1. 2. de tempore. to. 10. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter & legere. Nam cum oramus, cum Deo loquimur: cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.

Omnis profectus ex lectione & meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus: quæ autem didicimus, meditationibus conseruamus.

Ex August. ad verbum ibid. Geminum confert donum lectio sanctarum scripturarum: siue quia intellectum mentis erudit, seu quod à mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Excitati enim sæpe illius sermone, subtrahimur à desiderio vitæ mundanæ, atque accensi in amore sapientiæ: tanto vana spes mortalitatis huius nobis vilescit, quanto amplius legendo spes æterna claruerit.

Aug. lib. de doct. Christ. c. 12. 14. Geminum est lectionis studium: primum, quomodo scripturæ intelligantur: secundum, qua vtilitate vel dignitate dicantur. Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum, quæ legit, deinde consequenter idoneus ad proferendum quæ didicit.

August. in Psalm. 112. Implendū Lector strenuus potius ad *agendum quæ legit, quam ad sciendum erit promptissimus. Minor enim pœna est, nescire quid appetas: quam ea quæ noueris, non implere: Sicut enim legendo scire concupiscimus: sic sciendo recta quæ dicimus implere debemus.

Lex Dei & præmium habet & pœnam legentibus eam. Præmium his, qui eam bene viuendo custodiunt: pœnam vero eis, qui eam male viuendo contemnunt.

Greg. lib. 8. Moral. c. 29 *Psalm. 108* *Matth. 6.* *Matth. 6.* Omnis qui à præceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei præcepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur: quia id quod non agit memoratur, & teste conscientia interius accusatur. Vnde & Dauid Propheta deprecatur, dicens: *Tunc non confundar dum respicio in omnia mandata tua.* Grauiter namque vnusquisque confunditur, quando mandata Dei vel legendo, vel audiendo respicit, quæ viuendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur: quia non impleuit opere, quod diuina didicit iussione.

De assiduitate legendi.

Cap. IX.

Diuinæ alius C. sanctæ. Prouerb. 4. NEmo potest sensum scripturæ* sacræ cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: *Ama illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.*

Aug. lib. 2. de doctr. Christ. c. 9. Quanto quisque magis in sacris eloquijs assiduus fuerit, tanto ex eis vberiorem intelligētiam capit: sicut terra quæ quanto amplius excolitur, tanto vberius fructificat.

Quanto amplius ad quamlibet artem homo conscendit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in lege scribitur: Moyses ascendit in montem, & Dominus descendit. *Exod. 19.*

Verum est de otio spiritali, quod ille tantum secreta diuinorum *scrutatur mandatorum: qui ab actione terrenæ curæ euacuauerit animum, & sedula familiaritate scripturis sanctis inhæserit. Nam sicut cæcus, & videns potest quidem vterque ambulare, sed non consimili libertate, dum cæcus pergens *quo non vidit, offendat: videns vero offendicula cauet, & quo sit pergendum agnoscat: sic & qui nubilo terrenæ curæ fuscatur, si tentet, Dei scrutari mysteria non valet: quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdem efficere valet, qui se se de exterioribus seculi curis abstrahit, & totum se in scripturarum moditatione* defigit. *Gregor. lib. Moral. 23. c. 20. & 21.* Scrutabitur. Quos.

Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium: & quod legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam vero amorem sciendi habent, sed tarditate sensus præpediuntur: qui tamen assidua lectione capiunt quod ingenioſi per desidiam non nouerunt. De sig. Illūplus metuit diabolus quē assiduè legere viderit. F

Ingenium tardius & si non per naturam per assiduitatem tamen lectionis augmentatur. Nam quamuis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam *adhibet. Auget.

Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione tamen boni studij præmium percipit: ita qui præstitum sibi ex Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnatione reus existit: quia donum, quod accepit, despicit, & per desidiam delinquit.

Quidam Dei iudicio donum scientiæ, quod negligunt, accipiunt: vt durius de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideo quod scire cupiunt difficulter inueniunt, vt pro maximo exercitio laboris, maximum præmium habeant retributionis.

De doctrina sine gratia. G

Cap. X.

DOctrina sine adiuuante Dei gratia, quamuis infundatur auribus, ad cor, nunquam descendit, foris quidem perstrepit, sed interius nil proficit. Tunc autem Dei sermo infusus auribus ad cordis intima peruenit, quando Dei gratia mentem interius, vt intelligat, tangit.

Sicut enim quosdam flamma charitatis suæ Deus illuminat, vt vitaliter sapiant: ita quosdam frigidos torpentesq; deserit, vt sine sensu persistant.

Plerique *acumine intelligendi viuaces existunt, sed loquendi inopia angustantur. Quidam vero in vtrisque pollent: quia & sciendi copiam, & dicendi efficaciam habent. In acum.

De superbis Lectoribus. H

Cap. XI.

PLerique scientia accepta scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem vtuntur: dum *& ipsa scientia extolluntur, & ibi peccant, vbi peccata mundare debuerant. *Totum caput est apud Gregor. lib. 20 Moral. c. 9.* Ex.

Nunquam consequuntur legendo perfectam scientiam arrogantes. Nam quamuis sapientes in superficie videantur, medullitus tamen veritatis arcana non tangunt: quia superbiæ nube præpediuntur. Semper enim superbi legunt, quærunt, & nunquam inueniunt.

Diuinæ legis penetralia humilibus, & bene ad Deum intrantibus patent: prauis autem atque superbis clauduntur. Nam quamuis diuina eloquia in lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt, atque occulta.

Dum sermo Dei fidelibus lux sit, reprobis autem ac su-

perbis quodammodo tenebrescit: & vnde illi illuminantur, inde isti excæcantur.

De carnalibus Lectoribus & hæreticis.

Cap. XII.

Percurrit. Hominis.

NEquaquam legem intelligit, qui carnaliter verba legis * percipit: sed is qui eam sensu interioris * intelligentiæ prospicit. Nam qui ad literam legis intendunt, eius occulta penetrare non possunt.

Esai. 28.

Multi enim non intelligendo spiritaliter scripturas, nec eas recte sentiendo in hæresim diuoluti sunt, atque in multis erroribus defluxerunt.

In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: *liga testimonium, signa legem in discipulis meis*, ne eam, aut Iudæus intelligat, aut hæreticus, quia non est Christi discipulus. Vnitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequantur; de qui idem Dominus dicit, *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem * inter vos habueritis.*

Gre. li. Mo ral. 20. c. 8. Ioan. 13.

B

Scripturas hæretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem prauæ intelligentiæ ducunt: neque semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas peruertè ad errorem proprium pertrahunt.

Adimice: Greg. lib. 20 Moral. c. 10

Doctores errorum prauis persuasionibus, ita per argumenta fraudulentiæ illigant auditores suos, vt eos quasi in labyrinthum implicent, à quo exire vix valeant.

Greg. lib. 5. Mora. c. 11.

Tanta est hæreticorum calliditas, vt falsa veris, malaq; bonis permisceant, salutaribusq; rebus plerunque erroris sui virus interserant, quo facilius possint prauitatem peruersi dogmatis sub specie * persuadere veritatis.

Suadere.

Plerunque sub nomine catholicorum doctorum hæretici sua dicta conscribunt, vt indubitanter lecta credantur. Nonnunquam etiam blasphemias suas latenti dolo in libris nostrorum doctorum inserunt, doctrinamq; veram adulterando corrumpunt: scilicet ve ladicendo quæ impia sunt, vel auferendo quæ pia sunt.

1. ad Th. c. 1

C

Caute meditanda, cautoque sensu probanda sunt quæ leguntur, vt iuxta Apostolica monita, & tenemus quæ recta sunt, & refutemus quæ contraria veritati existunt. Sicque in bonis instruamur, vtà malis illæsi permaneamus.

De libris gentilium.

Cap. XIII.

Nota hæc sententia deest in Mss

POëtæ ideo in libris suis Venerem impudicam, Martemque adulterum, Deum appellare voluerunt, vt persuaderent mentibus hominum, quasi Deum imitari malum: vt dum libidinosa persuasione eorum flagitia confidenter committunt, non quasi homines peritos, sed quasi cœlestes Deos imitari videantur.

Grat. D. 37 c. Ideo prohibetur. Luo part. 4 c. 164.

Ideo prohibetur Christianus figmenta legere poëtarum, quia per oblectamenta inanium fabularum mentem excitant, ad incentiua libidinum. Non enim solum thura offerendo, dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.

D

Quidam plus meditari delectantur gentilium dicta, propter tumentem, & ornatum sermonem: quam scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis proficere, & inanescere in diuinis? Caduca sequi figmenta, & cœlestia fastidire mysteria? cauendi sunt igitur tales libri, & propter amorem Sanctarum scripturarum vitandi.

2. Cor. 4.

Gentilium dicta exterius verborum eloquentia nitent: interius vacua virtutis sapientia manet. eloquentia autem sacra exterius incomptaverbis apparent: intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Vnde & Apostolus: *Habemus*, inquit, *thesaurum istum in vasis fictilibus.*

Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiæ & veritatis, repositum in verborum vilissimis vasculis.

Ideo libri sancti simplici sermone conscripti sunt, vt non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur. Nam si dialectici acuminis versuria, aut rethoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquetiæ humanæ argumentis consistere: nec quenquam crederemus ad fidem diuino inspiramine prouocari, sed potius verborum caliditate seduci.

1. Cor. 2.

E

Omnis sæcularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac per se loquentiæ tumorem attollens per doctrinam simplicem & humilem Christi euacuata est, sicut scriptum est: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?*

1. Cor. 1.

Fastidiosis atque loquacibus scripturæ sanctæ minus propter sermonem simplicem placent, Gentili enim eloquentiæ comparata videtur illis indigna. Quod humili mysteria eius intendant, confestim aduertunt, quam excelsa, quæ in illis desiciunt.

Amb. epistola 5. ad Sabinum in prin.

In lectione non vera, sed veritas est amanda. Sæpe autem reperitur simplicitas veridica, & falsitas composita: quæ hominem suis erroribus illicit, & per linguæ ornamenta laqueos dulces aspergit.

F

Nil aliud agit amor mundanæ scientiæ, nisi extollere laudibus hominem. Nam quanto maiora fuerint literaturæ studia: tanto animus arrogantiæ fastu inflatus maiore intumescit iactantia. Vnde & bene Psalmista ait: *Quia non cognoui literaturam, introibo in potentias Domini.*

Psalm. 70.

Simpliciorib. literis non est præponendus fucus grammaticæ artis. Meliores sunt enim communes literæ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legentium pertinentes: illæ vero nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

Meliores esse grammaticos, quam hæreticos. Hæretici enim leniferos succos hominibus persuadēdo propinant: Grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam dum fuerit ad meliores vsus assumpta.

De Collatione.

Cap. XIV.

CVm sit vtilis ad instruendum lectio, adhibita tamen collatione maiorem intelligentiam præbet. Melius est enim conferre, quam legere.

G

Collatio autem docibilitatem facit. Nam propositis interrogationibus cunctatio rerum excluditur, & sæpe obiectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo cito perspicitur.

Pro aliqua euidenti ostensione

Multum prosunt in collatione figuræ, Res enim, quæ minus per se aduertuntur, per comparationem rerum facile capiuntur. Nam sæpe sub specie alia, spiritales causas scripturæ diuinæ insinuant; & nisi * per aliquam euidentem ostensionem, vix apparent occulta legis mysteria.

2. ad Tim. 2. Quid Titum 3. Etenim orirunturhæreses, &c.

Sicut instruere solet collatio, ita contētio destruit. Hæc enim relicto sensu veritatis, lites generat, & pugnādo verbis etiam in Deum blasphemiam ingerit. Inde & hæreses & schismata, quibus subuertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas.

H

Contentiosorum est studium, non pro veritate, sed pro appetitu laudis certare, tantaque est in his peruersitas, vt veritati cedere nesciant, ipsamque rectam doctrinam euacuare contendant.

In disputatione infidelium cauenda est propositionum artificiosa subtilitas, quæ callidis obiectionibus retia tendit. ita enim versutis assertionibus prauorum disputatio innodatur, vt recta esse simulent, quæ peruersa persuadent.

Lectio memoriæ auxilio eget. Quod si fuerit naturaliter tardior, frequenti tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

Hæc sententia in Gott. C. deest.

Sæpe prolixa lectio longitudinis causa memoriam legentis obliterat. Quod si breuis sit, submotoq; libro, sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, & ea quæ lecta sunt recolendo memoria minime excidunt.

Acceptabilior est sensibus lectio tacita, quam aperta.

amplius

amplius enim intellectus instruitur, quando vox legentis quiescit, & silentio lingua mouetur. Nam clare legendo, & corpus lassatur, & vocis acumen obtunditur.

De contemplatione & actione.

CAP. XV.

Greg. lib. 5. in 1. Reg. c. 15.

ACtiua vita innocentia est operum bonorum: contemplatiua, speculatio supernorum. illa communis multorum est: ista vero paucorum.

Actiua vita mundanis rebus bene vritur, contemplatiua vero mundo renuncians, soli Deo viuere delectatur.

Greg lib. 6. Moral. c. 28

Qui prius in actiua vita proficit, ad contemplationem bene conscendit. Merito enim in ista sustollitur, qui in illa vtilis inuenitur.

Ibid. c. 27.

Quicunque adhuc temporalem gloriam, aut carnalem affectat concupiscentiam, à contemplatione prohibetur, vt positus in actualis vitæ operatione purgetur. In ista enim prius per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, vt in illa impura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conuersus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, vt prius in actiuæ vitæ operatione versetur.

B

Greg. lib. 2 sup. Ezech. homil. 14. Genes. 29.

Exemplum enim actiuæ, & contemplatiuæ vitæ de Iacob sume; qui dum Rachel, hoc est ad visum principium destinaret, quæ contemplationem significat: Lya illi, hoc est laboriosa vita supponitur, quæ actiuam demonstrat.

Ex Gregor. lib. 6. Mor. c. 24.

Sicut sepultus ab omni negotio terreno priuatur: ita & contemplatione vacans ab omni occupatione actuali auertitur. Et sicut actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur: ita ab actione sæculi recedentes eos vita actiua in se quasi sepeliendo suscipit; ac per hoc vitæ mundanæ actiua vita, & vitæ actiuæ contemplatiua sepulchrum est.

Greg. ibid.

Viri Sancti, sicut à secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis: ita rursus ab actionis manifesto ad secretum contemplationis intimæ reuertuntur, vt intus Deum laudent vbi acceperunt, vnde & foris ad eius gloriam operantur.

C

Greg. lib. 9. Moral. c. 23

Sicut aquilæ moris est semper oculum in radium solis infigere nec deflectere nisi escæ solius obtentu: ita & Sancti à contemplatione ad actualem vitam interdum reflectuntur considerantes illa summa sic esse vtilia, vt tamen ista humilia sint paululum nostræ indigentiæ necessaria.

Greg. li. Moral. 10. c. 18 In actiua vita.

*In actiuæ vitæ genere humana intentio perseueranter incidit: in contemplatione autem se se per interualla resumit, quia contemplandi diuturnitate lassatur.

Greg. ibid. Ezech. 1.

Visio animalium in Ezechiele, quæ ibant, & non reuertebantur pertinent ad vitæ actiuæ perseuerantiam: & iterum ea animalia, quæ ibant, & reuertebantur: pertinent ad contemplatiuæ vitæ mensuram: in qua dum quisque intenderit, sua reuerberatus infirmitate reflectitur: atque iterum renouata intentione, ad ea vnde descenderat rursus erigitur. Quod fieri in actiua vita non potest, de qua si quisque deflectat, vel ad modicum statim vitiorum excipitur *fluxu.

Luxu.

D

Greg. li. Moral. 6. 26. Matth. 5. In hominis mente docebitur. Euellit. Actualis.

Oculus dexter scandalizans quem euelli Dominus præcepit, vita contemplatiua est. Duo oculi in facie, actiua vita & contemplatiua *in homine. Qui igitur per contemplationem *ceciderit in errorem, melius est si *euellat contemplationis oculum, seruans sibi vnum vitæ *actiuæ obtutum, vt sit vtilius illi per simplicem actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam.

Ima.

Sæpe mens ad summa ab imis erigitur: & sæpe à summis ad infima pondere carnis reclinata reflectitur.

Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, & ad contemplationis fastigium eleuat. Multosque à contemplatione iusto iudicio deserit, & lapsos in terrenis operibus derelinquit.

De contemptoribus mundi.

CAP. XVI.

Greg. li. Moral. 5. c. 1.

EA, quæ sæculi amatoribus chara sunt, Sancti velut aduersa refugiunt: plusque aduersitatibus mundi gaudent, quam prosperitatibus delectantur.

Alienos esse à Deo, quibus hoc sæculum ad omne commodum prosperatur. Seruis autem Dei cuncta huius mundi contraria sunt: vt dum ista aduersa sentiunt, ad cœleste desiderium ardentius excitentur.

Magna apud Deum refulget gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam reuera necesse est, vt quem mundus odit, diligatur à Deo.

Greg. 8. Moral. c. 41. Ad Heb. 11 1. Petri. 2. Matth. 17. Marc. 9. Luc. 9.

Sanctos viros in hoc sæculo legimus peregrinos esse & hospites vnde & reprehenditur Petrus, quod tabernaculum in monte figere cogitauit, quia Sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria & domus in cœlo est.

Sancti viri ideo contemnere cupiunt mundum, & *motum mentis ad superna reuocare: vt ibi se recolligant, vnde defluxerant, & inde se subtrahant, vbi dispersi sunt.

F Nutum.

Iusti, qui rebus, honoribusque, ac vitæ blandimentis renunciant proinde se ab omni terrena possessione mortificant, vt Deo viuant: ideoque sæculi huius blanditias calcant, vt validiores ad vitam illam de huius vitæ mortificatione consurgant. Cuncta quippe temporalia, quasi herbæ virentes aresunt, & transeunt: ideoq; pro æternis rebus, quæ nunquam aresunt, recte ista Dei seruus contemnit, quia in eis stabilitatem non aspicit.

Qui post renunciationem mundi ad supernam patriam Sanctis desiderijs inhiat, ab hac terrena intentione, quasi quibusdam pennis, subleuatus erigitur, & in quo lapsus erat, per gemitum conspicit, & vbi peruenerit, cum gaudio magno intendit. Qui vero à contemplationis requie reflexus, in curis huius sæculi incidit, si ad memoriam sui reuertatur, protinus ingemiscit: quantumque fuerint tranquilla, quæ perdidit, & quam confusa sint in quibus cecidit, ex ipsa laboris sui difficultate cognoscit. Quid enim in hac vita laboriosius, quam terrenis desiderijs æstuare? Aut quid hic securius, quam huius sæculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis eius curis & solicitudinibus conturbantur. Qui autem eum oderunt, nec sequntur: internæ quietis tranquillitate fruentes, futuræ pacis requiem, quam illic expectant, hic quodammodo habere iam inchoant.

G

De Sanctis qui se à consortio sæculi separant.

CAP. XVII.

Omnia in sensu fere ex Greg. lib 30. c. 23. & sequentib. vide etiam Cass. coll. 3. c. 6.

SAncti viri funditus sæculo renunciantes, ita huic mundo moriuntur, vt soli Deo viuere delectentur: quantoque ab huius sæculi conuersatione se subtrahunt, tanto internæ mentis acie præsentiam Dei & Angelicæ societatis frequentiam contemplantur.

H

Malorum tam praua sunt opera manifesta, vt hi qui supernam patriam desiderant, non solum mores eorum, sed & consortia fugiant. Quidam etiam corporaliter separari desiderant ab iniquis, vt eorum non inuoluantur delictis. Nonnulli & si non corporali discessu, spiritali tamen ab eis intentione recedunt: qui etsi communes sunt conuersatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet sæpe in medio carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est, vt quis inter sæculi voluptates positus à vitijs maneat illibatus, in quibus & si non cito implicetur, aliquando tamen attrahitur. Neque enim diu tutus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

Greg. ibid. Amoris.

Via sine offendiculo, vita monachi, sine cupiditatis & *timoris impedimento. Dum enim quisque à consortio

A

Obligeo sententem ne cruciat sententem. *Greg. ibid.* Qui huic excus. *Iob* 39. monachus sæculo. *Cassiod. collat.* 17. *c.* 6.

mundi abstrahitur, nec cupiditas eum * obligat, nec sententem cruciat.

Bonum est corporaliter remotum esse à mundo, sed multo est melius voluntate, vtrunque vero perfectum. Ille ergo perfectus est, * qui à sæculo & corpore & corde disiunctus est.

Onager, vt ait Iob, *contemnit ciuitatem*, & * monachi communem secularium ciuium conuersationem. Hi aduersa vitæ nostræ appetunt prospera contemnunt, vt dum ab eis hæc vita desicitur futura inueniatur.

De præceptis altioribus monachorum.

CAP. XVIII.

B

Gregor. Homil. 32. *in Euang.* Voluptatibus. Quisque.

ALia sunt præcepta quæ dantur fidelibus communem vitam in sæculo agentibus: atque alia sæculo huic renuntiantibus. Illis enim dicitur vt sua omnia bene gerant: istis vt sua omnia derelinquant. Illi præceptis generalibus astringuntur: isti præcepta generalia perfectius viuendo transcendunt.

Ad perfectum non sufficit, nisi vt abnegatis omnibus suis etiam se ipsum quisque abneget, sed quid est seipsum abnegare, nisi * voluntatibus propriis renunciare? Vt qui superbus erat, sit humilis, qui iracundus, esse studeat mansuetus. Nam si ita * quis renuntiet quæ possidet omnibus, vt suis non renuntiet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renunciat omnibus rebus suis, sua abneget: qui vero renunciat moribus prauis, semetipsum scilicet abnegat. Vnde & Dominus: *Qui vult*, inquit, *post me venire, abneget semetipsum.*

Matth. 16. *& Luc.* 9.

De professione monachorum.

CAP. XIX.

C

Alliget se opere.

QVi non rigida intentione monachi professionem sectantur, quanto superni amoris propositum dissolute appetunt: tanto procliuius ad mundi amorem denuo reducuntur. Nam professio non perfecta præsentis vitæ repetit desideria: in quibus & si nondum monachus * alliget opere, iam tamen alligat cogitationis amore. Longe quippe à Deo est animus, cui hæc adhuc vita dulcis est. Iste enim quid de supernis appetat, quidue de infimis fugiat, nescit. Nam sicut scriptum est: *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem.*

Eccles. 1.

Quant. enim.

Iacob. 4.

Matth. 5. *Luc.* 6.

*Quantum quisque potuerit superna scire, quæ appetat, tanto de infimis acrius quibus inhæret dolere debet. Propter hoc enim & Iacobus Apostolus dicit: *Miseri estote, lugete & plorate: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem.* Hinc etiam Dominus: *Beati*, inquit, *qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Et rursus: *Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.*

Qui ad hoc conuersionem sanctitatis prætendit, vt alijs quandoque præesse desideret, iste non discipulus Christi, sed prauitatis sectator existit: quia non pro Deo, sed pro sæculi honore portare studet crucis Christi laborem.

D

De humilitate monachi vel opere.

CAP. XX.

Obedientia.

SVmma virtus monachi * humilitas, summum vitium eius superbia est. Tunc autem se quisque monachum iudicet, quando se minimum existimauerit, etiam cum maiora virtutum opera gesserit.

Qui mundum deseruit, & tamen virtutes præceptorum sine cordis humilitate sequuntur: isti quasi de excelso grauius corruunt, quia deterius per virtutis elationem deijciuntur, quam per vitia elabi potuerunt.

Omnis Dei seruus de suis meritis non debet extolli, dum posse videat ex inferioribus sibi prælatiores alios fieri. Nouerit autem omnis sanctus se alterius non præponere sanctitati. Semper enim Dei serui conscientia humilis esse debet, & tristis: scilicet vt per humilitatem non superbiat, & per humilem mœrorem cor ad lasciuiam non dissoluat.

E

Pertineat.

Dei seruus dum bonum aliquod opus agit, vtrum ei ad boni remunerationem * pertinet quæ facit, incertus est: ne forte discussione cœlestis iudicis reus pensetur, & in his quæ Dei sunt negligenter, aut superbe aliquid operasse inueniatur. Idcoque pro hoc ipso tristis mœrensque efficitur, atque indesinenter turbatur, reminiscens proculdubio scriptum esse: *Maledictus qui facit opus Dei negligenter.* Nam veraciter condemnamur, si per torporem ea, quæ bona sunt, agimus.

Ierem. 48.

Dei seruum sine intermissione legere, orare, & operari oportet: ne forte mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas: animum autem vacantem cito præoccupat. Contuere Salomonem per otium multis fornicationibus inuolutum: & per fornicationis vitium vsq; in idololatriam lapsum.

Augustad frat in Eremo serm. 17 *tom.* 10. *Reg.* 3. *c.* 11.

F

De monachis qui curis sæculi occupantur.

CAP. XXI.

Timore.

HI qui pro Dei * amore sæculo renuntiant, & tamen curis rerum familiarium implicantur: quanto se rerum studijs occupant, tanto à charitate diuina seipsos * separant. Qui simul & terrenis parere curis, & diuinis * exerceri student: vtrunque complecti simul non valent. Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse: & duobus seruientem dominis, * vtrisque placere, difficile est.

Subtrahũt

Exerceri mandatis &c. *Matth.* 6. Vni.

Nisi prius à secretioribus cordis expellatur importuna secularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus * iacet, nequaquam resurgit. Nam dum se per innumeras sæculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit.

Iacet mortua.

Arguitur eorum tepor, qui Deo vacare volentes, & mundo renunciant, & curas proprias aspernantur, sed dum propinquorum vtilitates procurant, à Dei amore se separant.

Vir spiritalis ita prodesse debet suæ propinquitati, vt dum illis gratiam carnis præstare studet: ipse à spiritali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum amore parentum non solum terrenis curis, sed etiam forensibus iurgijs * inuoluti fuerunt: pro suorum temporali salute animas suas * perdiderunt.

Gre. li. Moral. 7. *c.* 18.

G

Interdum ordinata discretio est, dum negatur * parenti quod præstatur extraneo: vt noueris non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. * Parentibus enim carnaliter præstatur, quod extraneis pie impenditur.

Inuoluuntur. Perdunt. Proximo. Proximis.

Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed eius carnales affectus odio habere debemus: ita nec parentes odio à nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quæ nobis ab itinere recto præpediunt: dum tamen Dominus ita præcepit à nobis parentes * odire, sicut & animas nostras.

Luc. 12.

Odisse.

Figuram sanctorum virorum renuntiantium sæculo vaccas designasse allophilorum arcam Dei gestantes. Nam sicut illæ pignorum affectibus à recto itinere minime digressæ sunt: ita & vir sanctus mundo renuncians, parentelæ obtentu non debet à bono impediri proposito.

Greg. lib. 7 *Moral. c.* 18 1. *Reg.* 6.

H

De his qui à Deo mundi amore præpediuntur.

CAP. XXII.

Oblectamentis.

MVLTI cupiunt conuolare ad gratiam Dei, sed timent carere * oblectamento mundi. Prouocat quidem eos amor Christi, sed reuocat cupiditas sæculi. Qui proinde obliuiscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

Quæcunque mens procellis vanitatũ mundi huius inuolueris,

A

uolueris, lignum conscende crucis, vt à mari, id est tempestate huius seculi libereris. Nam nullus te à lacu mortis humanæ saluabit, * nisi cruce Christi eleueris.

Nisi Christus seruauerit. alias eruerit.

Qui seculo renunciare disposuit transgressionis reatu astringitur, si votum mutauerit. Atrociter enim in discussione diuini iudicij arguendi sunt, qui quod professione spoponderant, implere opere contemperunt.

Mirabiliter comparatur similitudo à voluptatibus mundi * conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus seculi, ei qui dormitans exurgere * conatur, & sopore somni deprimitur. Ille enim ad bonum nouit redire, & voluptatum fascibus non finitur: Iste melius eligit vigilare, sed soporis torpore tenetur.

Conantis. Cogitur. excus.

B

A bono in deterius lapsos supra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporem mentis ab igne charitatis Dei extincti sunt: & per mundi appetitum à luce supernæ illuminationis priuati nigredine peccatorum fuscantur.

Quidam intentionem bonæ operationis metu extinguūt inopiæ, nec permittuntur infirma mente desiderata perficere: & cum indigere in mundo metuunt, à gloria superna semetipsos abscindunt.

Multis consiliorum argumentis insidiatur eis diabolus in acquirendo plurima, qui in paucis & modicis nouerant esse contenti. Opponit igitur in eorum mentes * futuras filiorum egestates, persuadet habere plurima, vnde sibi egenisque sufficiat: quatenus his blandimentis intentionem bonæ deuotionis subuertat, atque in terrenis lucris deceptam mentem reducat.

Futuram egestatem

Multis argumentis insidiatur diabolus eis, qui renunciant seculo, vt eius se iterum amore substernant. Grauius autem illos in concupiscentijs seculi ferit, quos post renunciationem ad mundi amorem reduxerit. Et maxime per cenodoxiam subijcit sibi diabolus monachum: vt quem per seculi amorem retinere non potuit; ab humilitatis culmine subtrahat, & superbiæ tumore sibi subditum faciat.

Dei seruus semper fallentis diaboli præuidere debet insidias, & magis in bonis operibus cordis debet adhibere cautelam; ne per vanam gloriam perdat semetipsum, ac pereat, cunctaque bona amittat, quæ recte agendo obtinuerat.

C

De Iactantia.

CAP. XXIII.

TAM in factis, quam in dictis * cauenda est iactantia: flenda tamen est ruina, qua sibi quisque magis, quam Deo placere, & laudem ab hominibus comparare studeat.

Cauendā esse iactantiam.

Vanus & erroris est animus plenus, famam appetere, & ad capiendam terrenam laudem studium dare. Circunspice temetipsum homo, nihilque tibi arroges de his quæ in te sunt præter peccatum. Non declinat ad dexteram qui non sibi sed Deo tribuit bona quæ agit: neque ad sinistram se vertit, qui de diuina indulgentia peccandi licentiam non præsumit. Hoc est quod Propheta ait: *hæc via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes.*

Greg. lib. 16 Moral. c. 16

Deut. 17.

Verum est quod natura expetit delectari in laudibus: sed tunc recte, si in Deo, non in se quisq; laudetur, sicut scriptum est: In domino laudabitur anima mea.

D

August. in Psal. 33. Psal. 33. Augu. lib. Conf. 9 c. 38

Sæpe vanam gloriam contemnendo in aliud genus elationis inciditur, dum in se quis gloriatur, pro eo quod contemnat ab hominibus laudem.

Quibusdam concessum est * tantum bene agere, & fructum boni operis non habere, quod ipsi sibi auferunt per studium humanæ iactantiæ.

Tantundē

Semper suam aspiciant fæditatem, qui vanæ gloriæ fauores diligunt, & perdidisse bonum opus doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.

Amator vanæ gloriæ vnde possit semper laudari agere non quiescit: & subinde illi vires vanitatis prauus appetitus auget.

Greg. lib. 8. Mora. c. 36

Boni operis inchoatio, non debet * cito palam ad hominum cognitionem venire: ne dum boni inchoatio humanis oculis referatur, à virtute perfectionis inanescat * intentio sanctitatis. Ante maturitatis enim tempus, messes florentes cito pereunt; germinaq; inutilia fiunt.

E

Citius.

Ceptio. Alius C. inceptio.

Greg. ibid. 4. Reg. 20.

Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum dominio dæmonum subijciuntur immundorum, sicut Ezechias Rex, qui diuitias suas Chaldæis per iactantiam prodidit, & propterea perituras per Prophetam audiuit: vt significaret Dei seruum suas, dum vanæ gloriæ studio prodiderit, perdere, & statim dæmones suorum operum dominos facere, sicut ille per ostentationem Chaldæos rerum suarum dominos fecit.

Optima est illa discretio, vt & nota sint opera nostra ad Dei * augendam: & occulta pro elatione vitanda humana. Ille autem debet publicare bonum, quod agit, qui perfecta humilitate fundatus, nulla iam elatione contingitur. Nam qui se intelligit adhuc amore laudis pulsari facta bona in occulto agat, ne forte quod egerit perdat.

Gregor. ibi. c. 18. Agendam excus.

Interdum viri sancti dum cupiunt funditus suam mutabilitatem corrigere, aliquando tumore tanguntur elationis suę consilij actionis iustitiæ: sed ab huius subreptionis malo humilitatis compunctione purgantur.

F

Viri Sancti nonnunquam quosdam de se audientes instruunt, & tamen in his alta se consideratione custodiunt: ne dum alios à terrena intentione erigunt, ipsi in terrenæ laudis appetitu demergantur.

Quidam per incautam virtutum iactantiam relabuntur ad vitia, & quidam dum vitiorum * impulsum frequenter plangunt, de ipsa infirmitate per humilitatem validius conualescunt.

Impulsu.

Plerunque vtile est arrogantibus deseri à Deo quatenus suæ infirmitatis consciį ad humilitatem redeant, & humiles post casum existant.

Nonnulli falsa opinione arrogantiæ se esse perfectos existimant, dum non sint qui ab ortis tentationibus * innotescant.

Innotescunt.

Tanto quisque fit veritati vicinior, quanto se esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim humilitatis est, quæ Deo hominem iungit.

G

Oculi Alta de se.

Sicut solis radius dum conspicitur, acies * oculorum heberatur: sic & qui immoderate * altiora scrutatur, ab intentione vero obtunditur.

Sicut aquila ex alto ad escas collabitur: sic homo de alto bonæ conuersationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

De Hypocrisi.

CAP. XXIV.

HYpocrita verba Sanctorum habet, vitam non habet: * & quos per sermonem doctrinæ genuerit, non fouet exemplis sed deserit, quia quos verbo ædificat, vita & moribus destruit.

Greg. li. Moral. 31. c. 6. & 7. Quia. *Est hoc caput fere ad verbum ex Aug. li. de ciui. tu vitiorum & virtutum. Greg. lib. 15 Mor. c. 2 & lib. 18 ca. 4.*

Hypocritæ simulatores dicuntur, qui iusti nō esse quærunt, sed tantum videri cupiunt. Hi mala agunt, & bona profitentur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem vero, mali existunt.

H

Aug. vbi supra. Aug. ibid.

Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari, simulatio vero & hipocrisis non committitur, nisi à male astutis per calliditatem, valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obijcere.

Honoretur. *Matth. 23. Luc. 11.*

Sancti non solum gloriam supra modum suum omnino appetunt: sed etiam hoc ipsum videri refugiunt, quod esse meruerunt. Hypocritæ autem malitiæ suæ occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiæ sanctitate se vestiunt, vt * venerentur. Quibus bene diuina voce dicitur: *Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum.* Ita & vos quidem foris apparetis hominibus iusti, intus vero pleni estis auaritia & iniquitate.

Au. vbi sup.

Dupliciter damnantur hypocritæ, siue pro occulta iniquitate, siue pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur,

damnantur, quia iniqui sunt: ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

Aug. ibid. Non semper latent hypocritæ, nam etsi in principio sui quidam non pareant, prius tamen quam vita eorum finiatur, quam simulare vixerint, deteguntur. Omne enim syncerum permanet: nam quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt.

Aug. ibid Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt, dum possint, & in occultis agere vnde iustificentur. Hi enim meliores sunt hypocritis, eo quod mali sint in aperto, & in occulto boni. Hypocritæ vero in occulto mali sunt, & bonos se palam ostendunt.

Aug. ibid & Greg. li. 8 Mora. c. 27 Proverb 9 Hypocritam iustus arguere prohibetur, ne deterior castigatus existat dicente Salomone, *Noli arguere derisorem, ne oderit te.*

De Inuidia.

Cap. XXV.

Gregor lib Mor. 5 c. 34 par. 3. cura Past. admonet. 41. Ex Gregor. lib. Mor. 29. c. 3. Sapi. 2. Iob. 41. Greg. ibid. Liuor alieni boni suum punit authorem. Nam vnde bonus proficit, inde inuidus contabescit.

Homines prauæ viuentes sicut de bonorum lapsibus gratulantur: ita de eorum rectè factis, bonisque perseuerantia confunduntur.

Inuidus membrum est diaboli, cuius inuidia mors introiuit in orbem terrarum, sicut & superbus membrum est diaboli, de quo scriptum est: *Omne sublime videt.* Et: *ipse est rex, super omnes filios superbiæ.*

Nulla est virtus, quæ non habeat contrarium inuidiæ malum, sola miseria caret inuidia, quia nemo inuidet misero, cui re vera non liuor obijcitur, sed sola misericordia adhibetur.

Multi, & bonos imitari nolunt, & de bonorum profectibus inuidiæ liuore tabescunt. Quo fit vt ne illi corrigantur à malo suo, sed per inuidentiam deteriorentur, * vt bonos à recto studio quantum in ipsis est, si potuerint, deprauare conentur.

Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur: sed quem sint finem habituri maxime cogitent.

Iob 1. Hoc omnis inuidus alienis virtutibus præstat, quod B. Iob Sathan præstitit. Nam dum æmulatur prosperitatibus * commouit aduersa, sed dum credidit eum diabolus posse prosterni; inde eius aucta sunt merita, atq; inde claruerunt probabiliora patientiæ documenta.

Greg. lib. 6. Mora. c. 16. Genes. 19. Ita requirunt inuidi aditum malæ famæ, per quam bonorum vitam maculent, sicut quærebant ostium Sodomitæ, quo domum Loth nocturi introirent. Illi vero cæcitate erroris percussi, parietes videbant. Non aliter inuidi videndo velut parietem virtutes dissimulant, vitia vero perquirunt, per quæ eorum conscientiam vrant.

De Simulatione.

Cap. XXVI.

Psal. 10. & Aug. ibid. Fraudulentiæ genus in modum pharetræ subtiliter insidiarum sagittas celat, vt falsam faciat securitatem, decipiatque callide eum contra quem molitur occulte.

Cauendus est inimicus qui manifestus est, sed magis ille qui videri non potest. Facile enim vincimus, quæ videmus, quæ autem non videmus, difficile à nobis expellimus.

Raro nocetur homo ab extraneis, si sui eum non lædent. Magis enim insidijs nostrorum, quam aliorum periclitamur.

Latent sæpe venena circumlita melle verborum: & tandiu deceptor * bonitatem simulat quousque fallendo decipiat.

De Odio.

Cap. XXVII.

Psalm. 138. Non homines sed eorum vitia odio habenda sunt. Flebiliter autem deplorandi sunt, qui odio in fratrem tabescunt: & contra alios perniciosum animi dolum seruant.

A regno Dei se separant, qui semetipsos à charitate dissociant.

Sicut mater ecclesia prauè ab hominibus hæreticis premitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur: ita & singuli nostrum quoscunque inimicos sustinemus, reuertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

Cito est ignoscendum cuiquam, dum veniam postulat.

Matth. 6. Non posse peccata remitti ei qui in se peccanti debita non remittit. Formam enim nobis indulgentiæ Deus ex merito conditionis nostræ imposuit, dum ita orare nos præcipit: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Iustum est enim Dei iudicium, tantumq; peccatori à se indulgeri ostendit, quantum alteruter vnusquisq; in se offenso indulget.

Quidam de suis fidentes meritis pigre in se delinquentibus veniam præstant. sed nihil proficit esse illibatum à culpa, qui non est paratus ad veniam: dum potius hæc magna sit culpa, quando tardius relaxantur fraterna delicta.

Qui fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat. Fruſtra enim propitiari sibi Deum quærit, qui cito placari in proximum negligit.

De Dilectione.

Cap. XXVIII.

Duo sunt erga dilectionem proximi conseruanda, vnum ne malum quis inferat, alterum vt bonum impendat. Primum vt caueat lædere sequenter vt discat præstare.

Amicitia est animorum societas. Hæc quippe à duobus incipit. Nam minus quam inter duos dilectio esse non poterit.

Aug. lib. de Amicitia c. 2. to. 4. & lib. 4. Confess. 6. Antiqui dixerunt de societate duorum, vnam esse animam in duobus corporibus, propter vim scilicet amoris, sicut in actibus Apostolorum legimus: *Erat illis cor vnum, & anima vna.* Non quia multa corpora, vnam habebant animã; sed quia vinculo, & igne charitatis coniuncti, vnum omnes generaliter sine dissensione sapiebant.

Aug. lib. de amic. modo eius est. Amicitia & prosperas res dulciores esse facit, & aduersas communione temperat, leuioresque reddit, quia dum in tribulatione amici consolario adiungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur.

Tunc vere amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. Qui vero pro se amicum diligit, insipienter eum amplectitur. Multum in terra demersus est, qui carnaliter hominem moriturum plus diligit quam oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum, quam pro Deo amat. Quantum ergo bonus est, qui pro Deo fratrem diligit, tanto pernicioſor, qui eum pro seipso amplectitur.

Plerunque diligit in alio homo quod odit in se, vt pote in infantibus. Amamus enim quandam eorum ignauiam, & tamen odimus, quia ignaui esse nolumus. Sic lapides equos & cætera quælibet diligimus, sed tamen nolumus hoc esse, etiam si possimus.

De Amicis fictis.

Cap. XXIX.

Cito per aduersa fraudulentus paret amicus: nam in prosperitate incerta est amicitia, nec scitur vtrum persona, an fælicitas diligatur.

Sæpe

A

Sæpe per simulationem amicitia colitur, vt qui non potuit aperte decipere, decipiat fraudulenter.

Tunc quisque magis sit pietatis iustitiæque diuinæ contrarius, quando despicit amicum aliqua aduersitate percussum. Qua in re, & sibi occasionem mercedis tollit, & erga percussionem proximi crudelis existit: veluti actum est * in Lazarum vlcerosum diuitemque superbum. Per aduersa igitur, & prospera comprobatur, si vtique vere diligatur Deus & proximus: quia dum aduersa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit quem se diligere simulauit.

Inter.

Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur, vbicunq; enim se verterit tempus, illa firma est.

Rari sunt amici, qui vsque ad finem existant chari. Nam multos à charitate, aut aduersitas temporis, aut contentio quælibet actionis auertit.

Sæpe per honores quorundam mutantur & mores: & quos ante conglutinatos charitate habuerunt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos habere despiciunt.

B

De amicitia ex munere orta.

CAP. XXX.

INter veros amicos amicitia ex beneuolentia oritur, inter fictos beneficio adiungitur.

Non sunt fideles in amicitia quos munus, non gratia copulat. Nam cito deserunt, nisi semper acceperint. Dilectio enim, quæ munere glutinatur, eodem suspenso dissoluitur. Illa vera est amicitia quæ nihil quærit ex rebus amici, nisi solam beneuolentiam, scilicet vt gratis amet amantem.

Sic.

Plerunque amicitia ex necessitate vel indigentia nascitur: vt * sit per quem quisque quod desiderat, consequatur. Ille autem eam veraciter quærit, qui nihil legendo eam appetit. Nam illa ex inopia breuis est, & fucata, ista pura atque perpetua.

C

De concordia malorum.

CAP. XXXI.

AMicitia in rebus tantum bonis habenda est: nam qui ea in malo vtuntur non sibi amici, sed inimici existunt.

Concordiam malorum contrariam esse bonorum. Et sicut optandum est, vt boni pacem habeant cum inuicem: sic optandum est, vt mali inuicem sint discordes. Vnanimitatem quippe malorum bonorum esse contrariam Paulus Apostolus probat, qui malos contra se diuidit, quos in necem suam concordasse conspexit. Inde & in lege mare rubrum, hoc est concordia malorum hominum diuiditur, vt electorum via tendens ad beatitudinem non impediatur. Impeditur autem iter bonorum si mare, hoc est, vnitas non diuidatur iniquorum.

Actor. 23. Exod. 14.

De correptione fraterna.

CAP. XXXII.

D

NOn debet vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus seruit. Improbum est enim arguere quenquam in alio, quod adhuc * deprehendit in semetipso.

Reprehendit.

Qui veraciter fraternam vult corripere, ac sanare infirmitatem, talem se præstare fraternæ vtilitati studeat, vt eum quem corripere cupit, humili corde admoneat: & hoc faciens ex compassione quasi communis periculi, ne forte & ipse subijciatur tentationi.

Greg. li. Moral. 23. c. 14

Sicut viri spirituales alieni peccati emendationem expectant, ita proterui delinquentibus deridendo insultant, & quantum in ipsis est, eos insanabiles putant: nec inclinant cor ad compatiendi misericordiam, sed superbientes detestantur, atque blasphemant.

Nonnunquam accidit, vt inter amicos aliqua redargutionis enutrita discordia, maiorem postea charitatem parturiat; vt potè dum corriguntur ea, quæ displicere in amico videntur, & hoc quidem primum non sine quadam æmulatione admonitus suscipit, sed correptus postmodum gratias agit. At contra multi pro * parua læsione vim charitatis rescindunt, & ab amore Dilectionis se se perenniter trahunt.

Prima.

Plerique correptionem suam officium charitatis existimant. Plerique vero hoc ipsum quod ex charitate corripiuntur, ad iniuriam contumeliæ trahunt. Vnde * euenit vt ex eo deteriores efficiantur, per quod emendari obediendo potuerunt.

Greg. lib. 10 Moral. c. 3.

Occurrit.

Saluberiter accipiunt iusti, quoties de suis excessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas eorum, qui se gessisse accusant, quæ non admiserunt. Qui vero sine arrogantia bona facta sua pronunciat, proculdubio nequaquam peccat.

Greg. lib. 1. sup. Ezech. Homil. 7.

Est quorundam excusatio peruersorum, qui dum pro suis facinoribus arguuntur, verba iustorum pro censura declinanda obijciunt: seruantes se diuino iudicio, quo puniendi sunt durius, dum temporaliter contemnunt iudicari sese ab hominibus.

F

Iniquis molesta est veritas, & amara disciplina iustitiæ: nec delectantur nisi placentia propriæ imbecillitatis: iniustitiæ fœcundi, & steriles veritatis: cæci ad contuendam lucem, & oculari ad tenebrarum aspiciendum errorem.

Male.

Corda reproborum lubrica sunt ad * malum consentiendum & fluxa: ad bonum vero consentiendum durissima.

Probat Salomon, & iusti emendationem correpti, & stulti obstinationem admoniti, dicens: *Doce iustum, & festinabit accipere.* De stulto autem ait: *Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam.*

Greg. li. Moral. 10. c. 3. Prouer. 9.

Nonnullos tantæ esse prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, corripientium vitam falsa criminatione detractant: & ad sui sceleris solatium vsurpant, si vel falso compererint, quod ad infamiam bonorum obijciant, sicut est illud ex Salomone: *Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam.* Væ autem illi, qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrahere famæ.

Eccles. 11.

G

Plerique mali similes sibi in malum defendunt, & patrocinio suo prauos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne vnde displicent emendentur: adijcientes in se aliena delicta, vt non tantum de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.

De Præpositis ecclesiæ.

CAP. XXXIV.

VIr ecclesiasticus, & crucifigi mundo per mortificationem propriæ carnis debet: & dispensationem ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate peruenerit, nolens quidem sed humilis gubernandam suscipiat.

Greg. lib. 20 Past. par. 2. c. 5. & 6. & li. 5. Moral. c. 2.

Multis * intercipit Sathanas fraudibus, eos qui vitæ, & sensus vtilitate præstantes, præesse, & prodesse alijs nolunt: & dum eis regimen animarum imponitur renuunt, consultius arbitrantes otiosam vitam agere, quam lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, vt dum illos à Pastorali officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

Intercicit.

H

Sancti viri nequaquam occupationum secularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi super impositas gemunt. Et quamuis illas per meliorem intentionem sugiant, tamen per subditam mentem portant. Quas quidem summopere si liceat vitare festinant: sed timentes occultam dispensationem Dei suscipiunt quod refugiunt, exercent, quod vitare nosscuntur. Intrant enim ad cor, & ibi consulunt quid velit occulta voluntas Dei: seseque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscen-

Greg. li. Moral. 5. cu. 3.

tes,

tes, humiliant ceruicem cordis iugo diuinæ dispensationis.

De indignis præpositis.

Cap. XXXIV.

NOn sunt promouendi ad regimen ecclesiæ, qui adhuc vitijs subiacent. Hinc est quod præceptum est Dauid non ædificare visibile templum, quia sanguinum vir: belli frequentia esset. Qua figura illi spiritaliter admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum ædificent: hoc est ecclesiam docere præsumant.

Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subiectis tramite vitæ melioris præire. Neq; enim quisquam ad hoc tantum præficitur, vt subditorum culpas corrigat, & ipse vitijs seruiat.

Qui non se dignum ad episcopatum existimat, locum eius, qui dignus est non præoccupet. Nam tam Sanctum est sacerdotij nomen, vt nulla vitiorum nota maculari se sinat. Grauius enim condemnabitur, qui indignus suscipit quod non meretur.

Qui regimen sacerdotij contendit appetere, ante se discutiat, si vita honori sit congrua: quod si non discrepat, humiliter ad id quod vocatur, accedat: Reatum quippe culpæ geminat, si quispiam cum culpa ad sacerdotale culmen aspirat. Heu me* miserum inexplicabilibus nodis astrictum, si enim susceptum regimen ecclesiastici ordinis retineam, criminis conscius timore concutior: si vero deseram, ne deterior sit culpa susceptum gregem relinquere amplius formido: vndique miser metuo, & in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

Vniuscuiusque casus tanto maioris est criminis, quanto priusquam caderet maioris erat virtutis. Præcedentium namque magnitudo virtutum, crescit ad cumulum sequentium delictorum.

Plerique Sacerdotes suę magis vtilitatis causa, quam gregis præesse desiderant: nec vt prosint, præsules fieri cupiunt, sed magis vt diuites fiant, & honorentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, non pro pastorali regimine, sed pro solius honoris ambitione, atque abiecto opere veritatis, solam nominis appetunt dignitatem.

Dum mali sacerdotes Deo ignoranti non fiant, tamen ignorantur à Deo ipso per Prophetam testantem: Principes extiterunt, sed non cognoui, sed hoc nescire Dei reprobare est. Nam Deus omnia nouit.

De indoctis præpositis.

Cap. XXXV.

SIcut iniqui, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur: ita indocti, & imperiti, à tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis vitam bonorum corrumpunt: isti vero sua ignauia iniquos corrigere nesciunt.* Quomodo docere potuerunt, quod ipsi non didicerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe præsulum, vitæ non congruit subiectorum. Cæcus enim si cæco ducatum præbuerit, ambo in foueam cadunt.

Sacerdotes indoctos per Esaiam Prophetam Dominus improbat, dicens: *ipsi*, inquit, *pastores ignorabunt intelligentiam.* Et iterum: Speculatores cæci omnes, id est imperiti Episcopi, *nescierunt*, inquit, *vniuersi: canes muti non valentes latrare*, hoc est, plebes commissas non valentes resistendo malis per verbum doctrinæ defendere.

De doctrina, & exemplis præpositorum.

Cap. XXXVI.

TAm doctrina quam vita clarere debet Ecclesiasticus doctor. Nam doctrina sine vita arrogantem reddit: vita sine doctrina, inutilem facit.

Sacerdotis prædicatio operibus confirmanda est, ita vt quod docet verbo, instruat exẽplo. Vera* est illa doctrina quam viuẽdi sequitur forma. Nam nihil turpius est, quam si bonum quod quisq; sermone prædicat, explere opere negligat. Tunc enim vtiliter prædicatio profertur, quando efficaciter adimpletur.

Vnus quis* prædicator, & bonæ actionis, & bonæ prædicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum: sed præcedat iustus bene agere, vt sequenter possit bene docere.

Omnis vtilis doctor plebibus subiectis, ita se præstare debet, atq; insistere doctrinæ, vt quanto claret verbo, tanto clarescat & merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere: non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonam actionem, & vitæ auctoritatem: videlicet ne libertatem* perderet prædicãdi, si bene doceret & male viueret. Vnde & Dominus: *Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cœlorum.* Vides quod authoritate magisterij caret, qui quod docet* non facit.

Sicut in numismate metallum, figura & põdus inquiritur: ita in omni doctore Ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo viuat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum, per pondus humilitas designatur. Qui* vero ab his tribus discrepauerit non metallum, sed terra erit.

De his qui bene docent, & male viuunt.

Cap. XXXVII.

INterdum doctoris vitio etiam ipsa vera doctrina vilescit: quia dum non viuit sicut docet, ipsam quam prædicat veritatem contemptibilem facit.

Arcus peruersus est lingua magistrorum docentium bene, & viuentium male. Et ideo quasi ex peruerso arcu sagittam emittunt dum suam prauam vitam propriæ linguæ ictu confodiunt.

Qui diuina prædicant, & ex eiusdem prædicationis dignitate viuere minus curant; habentes verbum Dei in ore, & in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam Ariolum, qui corruens opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinæ.

Qui bene docet, & male viuit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit alijs, ipse tamen sibi manet insensualis.

Qui bene docet, & male vitiit, quod docet bene, viuentibus proficit: quod vero male viuit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si digne agit, vt sacerdotem decet, ininisterium eius, & ipsi & alijs vtile est: indigne aũt viuens, alijs quidem vtilis est loquendo: se autem interficit prauę viuẽdo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium eius est: quod vero viuit in eo, id est sacrum* ministerium, alienum est.

Qui bene docet, & male viuit, æquatur cereo, qui bonam quidem lucem præstat: se vero in malis suis consumere videtur, atque extinguere.

Qui bene docet, & male viuit, videtur bonum malo coniungere: lucem tenebris commiscere: veritatem mendacio mutare.

De exemplis prauorum sacerdotum.

Cap. XXXVIII.

SÆpe per quos iustitia docetur, per ipsos peccati morbus irrepit, & mors ad* plebem pertransit, scilicet vel dum mala docent, vel dum praua faciunt.

Plerique sacerdotes, & clerici praue viuentes forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunque exemplo malæ conuersationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

Ex carnalium præpositorum exemplo, plerunque fit vita deterior subditorum, & plebis merito fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant,

non

A

1. Paral. 17 Ita interpretatur Greg. in Explicat. 3. Psalmi mill. huc: Tunc acceptabis sacrif.

Hæc sententia in omnibus Mss. deest.

B

Mss. Isidorum est in quibusdã Mss.

C

Greg. par. 1 Pastor. curæ c. 1. Osea. 8 2. &

Greg. par. 1 Past. cur. c1 Matth. 5.

Quo. eum

Esai. 56.

D

Ignoraue runt.

E

Est enim.

Doctor,

Gre. li. Moral. 23. c. 13 2. ad Ti. 4.

Præberet peccandi excus. Matth. 5.

Implere negligit. Videntur hæc ex Cass. F collat. 1. ca. 20. deprobabili. trapezita.

Ergo.

Exod.

Gre. li. Mo ra. 27. c. 26 Psalm. 77.

Greg. ibid. c. 23

Num. 24. G

Minister. quod est vitæ alien.

H

Plebes.

non ædificent. Ex merito enim plebis nonnunquam Episcopi deprauantur, quatenus procliuius corruant, qui sequantur.

Capite languente cætera corporis membra inficiuntur. Vnde & scriptum est: *Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas.* Caput enim languidum, est doctor agens peccatum, cuius malum ad corpus * peruenit, dū eo vel peccante vel praue docente pestifer languor ad * plebem subditam transit.

Deteriores sunt qui sine doctrina sine exemplis, vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui subtantias aliorum prædiaque diripiunt. Hi enim ea quæ extra nos sunt, sed tamen nostra auferunt: corruptores vero morum proprie nos ipsos * diripiunt, quoniam diuitiæ * iustorum mores eorum sunt. Multum ergo distant damna morum à damnis temporalium rerum: dum ista extra nos sunt, mores vero in nobis.

De præpositis carnalibus.

CAP XXXIX.

PROVIDENTIA pletunq; diuini consilii ordinantur præpositi mundana & exteriora sectantes: vt dū temporalibus rebus se totos impendunt spirituales tutionem viram contemplationis exerceant: quia duræ sunt quiete viuere * volentium sarcinæ curarum Episcopalium. Prouidet sæpe Deus curis deditos secularibus ad susceptionem regiminis: vt dum hi exteriora sine tædio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruant. Dei ergo ordinationem accusant à quo institiuntur, qui episcopos condemnant: dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex diuini enim tabernaculi dispositione ob iniurias mundi ferendas, & turbines quosdam instituti Episcopos secularibus curis insistentes: vt hi qui interius superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberius hoc, quod amant, intendant. Non est itaque iudicandus à plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi, sui fuisse meriti peruersi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur à Deo vita rectorum. Exemplo Dauid * peccant ad comparationem principum, qui ex merito plebis præuaricantur.

Sententia damnantur Cham filii Noe, qui suorum præpositorum culpas in publico produnt: sicut Cham qui patris pudenda nō operuit, sed detidenda monstrauit. Habituri sunt Sem meritū & Iaphet, qui reuerenter operiunt, quæ partes suos excessisse cognoscunt: si tamē patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui præpositos suos peruerse iudicant, dum terrenis studiis eos plus viderint esse intentos, si vel parum iam ipsi de spiritualibus * cognouerunt.

Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam iudicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas, & nummulariorū mensas propitio euertit flagello, & proiecit à templo, vel etiam sicut dicit Psalmista: *Deus stetit in synagoga deorum in medio autem deos* * *discernit.*

Quod si à fide exorbitauerit, rector tunc erit arguendus à subditis: pro moribus vero * reprobis tolerandus magis, quam distringendus à plebe est.

De iracundis Doctoribus.

CAP. XL.

IRacundi doctores per rabiem furoris, disciplinę modū ad immanitatē crudelitatis conuertunt: & vnde emendare * subditos poterant, inde potius vulnerant.

Ideo sine mensura vlciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor eius dispersum in rerū curis, non colligitur in amorem vnius deitatis. Mens enim soluta in diuersis cathena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem occasionem mouetur.

De Superbis Doctoribus.

CAP. XLI.

BOnus * doctor, & in humilitate seruat disciplinam, & per disciplinam non incurrit superbiam.

Elati autem pastores * plebem tyrannice premunt, non regunt: quique non Dei sed suam gloriam à subditis exigunt.

Multi sunt qui in verbo doctrinæ non humiles sed arrogantes existunt: qui & ipsa recta, quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annunciant.

Multi sunt, qui non ex * consultu ædificandi, sed ex tumore superbiendi docent: nec vt prosint sapientes sunt, sed vt sapientes videantur docere studeant.

Est imitatio praua arrogantium sacerdotum, per quā imitantur sanctos rigore disciplinæ, & sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi seueritate, sed formam humilitatis præstare nequeunt: vt magis terribiles, quam mites aspiciantur.

Superbi doctores vulnerare potius, quam emendare norunt Salomone testante, qui ait: in ore stulti virga superbiæ: quia increpando rigide feriunt, & compati humiliter nesciunt.

Bene alieni peccati curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione, & humili conscientia facit. Cæterum qui delinquentem superbo vel odioso animō corripit, non emendat sed percutit. Quidquid enim poteruus vel indignatus animus protulerit, obiurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

De humilitate præpositorum.

CAP. XLII.

QVi præficitur ad regimen, taliter erga disciplinam subiectorū præstare se debet, vtnon solum authoritate verum etiā humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissoluatur vita subditorum in vitiis: atque ita authoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis, seueritas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quod sancti cum * magna constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario, libere transgressores iustitiæ increpabant.

Aliquando subditis non oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum iudicantur à nobis, nostra vero Deus iudicat.

Agnoscat Episcopus se esse * conseruum plebis non dominum verum: hoc charitas, non conditio exigit.

De Doctrinæ discretione.

CAP. XLIII.

NOn omnibus vna eademque doctrina est adhibenda: sed pro qualitate morum, diuersa exhortatio erit doctorum. Nam quosdam increpatio dura, quosdam vero exhortatio corrigit blanda.

Sicut periti medici ad varios corporis morbos, diuerso medicamine seruiunt; ita vt iuxta vulnerum varietates medicina diuersa sit: sic & doctor ecclesiæ, singulis quibusque hominibus congruum doctrinæ remedium adhibebit, & quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu, ac professione annunciabit.

Non omnibus ea quæ clausa sunt, aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere nō possunt, quibus si indiscrete manifestentur, statim aut detrahūt, aut negligunt.

* Prima prudentiæ virtus est, eam quā docere oportet æstimare personam. Rudibus populis seu carnalibus, plana, atq; cōmunia, non summa atque ardua prædicanda sunt: ne immensitate doctrinæ opprimantur potiūs quam eruditiantur. Vnde & Paulus Apostolus ait:

A

non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cœlestibus, nec terrena conuenit prædicare, sed mediocriter, vt vitia eorum moresque desiderant edoceri.

Greg. l. 31. Mor. c. 15.

Coruus dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibis alit, sed tantundem attēdit donec paterno colore nigrescant, & sic illos frequenti cibo reficit: ita & ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos quos docet, viderit ad suam similitudinem pœnitentiæ confessione nigrescere, & nitore * seculi depositio lamentationis habitū de peccati recordatione inducere: vt pote adhuc exterioribus hoc est carnalibus, nō aperit intelligentiæ spiritalis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipiant contemnere, quam venerari mandata cœlestia.

seculari.

Aliter est agendum erga eos, qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque aliter cum his, qui nobis commissi non sunt: qui si iusti sunt, venerandi sunt: si vero delinquunt, pro sola charitate, vt locus est, corripiendi sunt: non tamen cum ea seueritate sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

B

Greg. ibid. 2. ad Tim. 2.

Prius docendi sunt seniores plebis, vt per eos infra positi facilius doceantur. Vnde & Apostolus: *Hæc*, inquit, *commenda hominibus fidelibus, qui idonei sunt, & alios docere.*

Gre. 3. par. cur. Past. admonit. 18.

Ingenitum boni doctoris est incipere à laudibus eorum, quos salubriter obiurgatos corrigere cupit, sicut Apostolus ad Corinthios facit, quos à laudibus inchoat, & increpationibus probat. Sed erant apud Corinthios, qui & laude & increpatione digni essent. Ille vero indiscrete loquitur, qui sic vtraque omnibus loquitur, vt omnibus vtraque conuenire videantur.

De Silentio doctorum.

CAP XLIV.

Gre. l. Mor. 30. c 35. doctoris excus. & aliquot m. if.

C

PRo malo merito plebis aufertur doctrina prædicationis. Pro bono merito audientis tribuitur sermo * doctori.

In potestate diuina consistit, cui velit Deus doctrinæ verbum dare, vel cui auferre: & hoc aut pro dicentis, aut pro audientis fit merito, vt modo pro culpa plebis auferatur sermo doctoris: modo vero pro vtilitate audientis tribuatur. Nam & bonus docet bonum, & malus malum, & bonus malum & malus bonum: quod tamen fit iuxta meritum populorum.

Greg. ibid Eccles. 3.

Non omnia tempora congruunt doctrinæ, secundū Salomonis sententiā dicentis: Tempus tacendi & tempus loquendi. Non quidem per timorem, sed per discretionem, propter malorum incorrigibilem iniquitatem, nonnunquam electos oportet à doctrina cessare.

Interdum doctores ecclesiæ calore charitatis ardentes conticescunt à docendo, quia non est qui audiat, testante Propheta, qui ait: Ciuitates austri clausæ sunt, & non est qui aperiat.

Ierem. 13.

Qui docendi accepit officium interdum ad tempus facta proximi taceat, quæ statim corrigere nequaquam existimat. Nam si corrigere potest, & dissimulat, verum est quod consensum alieni erroris habeat.

D

Plerique Sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere disponunt: sed calorem spiritus feruoris, quo aguntur, ferre non sustinentes, iterum in increpationem prosiliunt iniquorum.

De Præbenda Sacerdotali protectione in plebe.

CAP. XLV.

Ex Greg. epistola ad Ioan. Constant. Li. indict. 9 Esa 40. vide Gregor. super Ezech. Hom. 11.

QVibus docendi forma commissa est, multum subeunt periculi, si contra dicentibus veritati resistere noluerint: dum Propheta doctorem ecclesiæ instruat, ad summum vsque iustitiæ peruenire, cum dicit: *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion*, scilicet vt ita præemineat merito, sicut & gradu. Sequenter, ne forte debeat à docendo timore restringi, audiat: *Exalta in fortitudine vocem tuam, & noli timere.* Vnde & Hieremiæ ita Dominus ait: *Accinge lumbos tuos, & surge: loquere ad eos, ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum.* Vnde apparet, quia & non timere, donum Dei est.

E

Ier. c. 10.

Qui personam potentis accipit, & veritatem loqui * pertimescit, grauius culpæ multetur sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, & habentur rei, qui à bono opere, vel à iustitiæ prædicatione, rei alicuius formidine, aut potestate terrente auertuntur. Sed heu, proh dolor, inde metuunt, quia vel amore rerum secularium implicantur, vel quia aliquo facinoris * onere confunduntur.

pauescit grauiori multantur culpæ sententia.

Multi præsules ecclesiarum timentes ne amicitiam secularium perdant, & molestiam odiorum incurrant, peccantes non arguunt, & corripere paupertum oppressores verentur: * non pertimescentes, quod de veritate sint reddituri rationem, pro eo quod conticescunt de plebibus sibi commissis.

opere. Greg. l. 29. Mor. c. 4. & part. 2. Past. cura. c. 4. nec pertimescunt de seueri-

F

tate reddendæ rationis. Ioann. 10.

Quando à potentibus pauperes opprimuntur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt: nec verentur cuiusquam inimicitiarum molestias, sed oppressores pauperum palam arguunt, increpant, excommunicant: minusque metuunt eorum nocendi insidias, etiam si nocere valeant: bonus enim pastor animam suam ponit pro ouibus.

Ioan. ibid.

Sicut peruigil pastor contra bestias, oues custodire solet: ita & Dei sacerdos super gregem Christi sollicitus esse debet, ne inimicus vastet, ne persecutor infestet: ne potentioris cuiusquam cupiditas vitam pauperum inquietet. Praui autem pastores non habent curam de ouibus, sed sicut legitur in Euangelio de mercenariis, vident lupum venientem & fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent, & malis resistere * metuunt.

met de quibus si tacuerint pro eorum iniquitate condemnabuntur.

De Disciplina sacerdotum in his qui delinquunt.

CAP. XLVI.

Ezec. 3. & ibid. Greg. Homil. 11. & part. 2. cura Past. ca. 6. 1. Reg. 2.

G

SAcerdotes pro populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant, testante Domino ad Propheram: *Speculatorem dedi te domui Israel. Si non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua mala, ille in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requiram.* Sic enim Heli sacerdos pro filiorum iniquitate damnatus est: & licet eos delinquentes admonuerit, sed tamen non vt oportebat, redarguit.

Sacerdotes exquirere debent peccata populorum, & sagaci sollicitudine vnumquemque probare, iuxta testimonium Domini ad Hieremiam loquentis: *probatorem*, inquit, *dedi te in populo meo robustum, & scies & probabis vias eorum.*

Ierem. 6.

Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subiectorum, vt emendatos lucri facere possint. Sicut autem peccatorem conuenit arguere: ita iustum non exulcerari.

Sacerdotes curam debent habere de his qui pereunt, vt eorum redargutione, aut corrigantur à peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab ecclesia separentur.

H

Atrociter arguuntur, qui decipiendo peccantes non solum non arguunt pro peccato, sed etiā adulanter decipiunt, dicente Propheta: *Et erunt qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur præcipitati.*

Esai. 9.

Atrociter iterum arguuntur, qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt, & spernunt: nec alterius deli ctū tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Esaiam Dominus comminans dicit: *Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die.* Inde est quod & Apostolus omnibus omnia factus est, non imitatione erroris, sed compassionis miseratione: scilicet vt ita vitia aliena fleret quemadmodum si tali & ipse implicaretur errore.

Esai. 65. 1. ad Cor. 9.

A

Ierem. 9. interfect. filios &c.

actione,

quali sorte viuere. *Ierem. 23.*

Gregor. li. Mor. 26. c. 39.

B

Ex Greg. li. 12. epistol. Petro sub. Sicilia.

Vtilius excus. Greg. habet melius. erga delinquentem. salutem verbo increpationis asperg. duris.

C

Matth. 4.

Qui enim.

Matth. 7.

D

Greg. lib. Moral. 21. c. 11. & Aug. quæstin. l. 19. de ciuit. Dei c. 15.

Boni Pastores populi debent delicta deflere, & totos se planctibus tradere, imitantes Hieremiam Propheram dicentem: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo die ac nocte * interfectos populi mei ?* Tamquam propria igitur delicta plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non * accusatione commissi.

Nonnulli præsules gregis quosdam pro peccato à communione eiiciunt, vt pœniteant, sed * qualiter post viuere debeãt, ad melius exhortando non visitant. Quibus congrue sermo diuinus increpans comminatur: *Pastores qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, e iecistis & non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum.*

Bonorum studia sacerdotum, multa diligentia etiam parua plebis facta perquirunt, vt dum in minimis subditorum peccatis se acerimos præstant, de maioribus malis cautos sibi subiectosque ac solicitos faciant.

Sicut medici, morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros vero nẽ irrepant, medicinæ obiecto quadã præscientia antecedunt: ita & doctores boni, si ea quæ male acta sunt, resecant: vt ea quæ admitti possunt ne perpetrentur, doctrina sua succurrente præueniant.

Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acrius necesse est, vt arguatur. Cum dolore enim abscindenda sunt, quæ leniter sanari non possunt.

Qui admonitus secrete de peccato corrigi negligit, publice arguendus est, vt vulnus quod occulte sanari nescit, manifeste debeat emendari.

Manifesta peccata nõ sunt occulta correptione purganda. Palam enim sunt arguendi, qui palam nocent: vt dum aperta obiurgatione sanantur, hi, qui eos imitando delinquerant, corrigantur.

Dum vnus corripitur, plurimi emendantur. * Necesse est enim vt pro multorum saluatione vnus condemnetur, quam per vnius licentiam multi perclitentur.

Ita * cõtra delinquentes sermo est proferendus, sicut eius qui corripitur expostulat salus, Quod si opus est aliquam medicamenti * asperitatem verborum predicatione aspergere, lenitatem tamen corde opus est retinere.

Doctores nonnunquam * durius feriunt increpationibus subditos: qui tamen à charitate eorum, quos corripiunt, non recedunt.

Sæpe ecclesiæ censura, arrogantibus videtur esse superbia: & quod à bonis pie fit, crudeliter fieri putatur à prauis: quia non discernunt recto oculo, quod à bonis recto fit animõ.

Notandum est vehementer ab omni pontifice, vt tãto cautius erga commissos agat, quanto durius à Christo iudicari formidat. nam sicut scriptum est. In qua mensura mensi fueritis in ipsa remetietur vobis.

Quotidie namque omnes delinquimus, & in multis erroribus labimur,

* Qui in nostris delictis clementes sumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquam debemus. Multi aliorum vitia cernunt, sua non aspiciũt. Et cum ipsi maximis criminibus obnoxii teneantur, minora peccata fratribus non dimittunt.

Hypocritæ trabem in oculo suo consistentem non sentiunt, & hærentem festucam in lumine fratris intendunt.

Facilius reprehendimus vitia aliena, quam nostra. Nam sæpe quæ peruersa in aliis iudicamus, in nobis nocibilia esse nimis sentimus & quod in aliis reprehendimus, agere ipsi non erubescimus.

Facilius vitia vniuscuiusque quam virtutes intendimus: nec quid boni quisque gesserit agnoscere cupimus, sed quid mali egerit perscrutamur.

De Subditis.

CAP. XLVII.

PRopter peccatum primi hominis humano generi pœna diuinitus illata est seruitutis, ita vt quibus aspicit non congruete libertatẽ, his miserecordius irroget seruitutem. Et licet peccatum humanæ originis per baptismi gratiam cunctis fidelibus dimissum sit, tamen æquus Deus ideo discreuit hominibus vitam, alios seruos constituens, alios dominos: vt licentia male agendi seruorum, potestate dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset qui à malis quempiam prohiberet? Inde & in gentibus principes regesque electi sunt, vt terrore suo populos à malo coercerent, atque ad recte viuendum legibus subderent.

Quantum ad rationem attinet, non est personarũ acceptio apud Deum, qui mundi elegit ignobilia, & contemptibilia, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret; ne glorietur omnis caro, hoc est carnalis potentia coram illo. Vnus enim Dominus æqualiter & Dominis fert consultum & seruis.

Melior est subiecta seruitus, quã elata libertas. Multi enim inueniuntur Deo libere seruientes sub dominis constituitur flagitiosis, qui & si subiecti sunt illis corpore, prælati tamen sunt mente.

E

1. ad Cor. 1.

F

Ex Greg. l. Moral. 24. c. 30. 1. ad Thess. c. 2.

vti licita.

efficitur.

Est ad Greg. li. 33. Mor. c. 19. & habetur Distin. 13. C. Nerui.

G

difficilioribus vitiis.

facilitate;

Qui intra seculum bene temporaliter imperat. regimen, & lumina lapillorũ & nud. *Greg. li. 11. Moral. c. 9.* regendo.

transferũt.

H

Eccle. 32. Quibus congrue per Ecclesiasten dicitur.

De Prælatis.

CAP. XLVIII.

VIr iustus aut omni potestate seculari exuitur, aut si aliqua cingitur, non sub illa curuatur, vt superbus tumeat: sed eam sibi subiicit, vt humilior innotescat. Probatur autem hoc Apostolico exemplo, qui data sibi potestate, etiam ne ad hoc vsus est quod licebat, sed dum posset, * vt illicita abnuit: seseque vt paruulum in medio eorum, quibus præerat ostendit.

Qui in appetendis honoribus seculi, aut prosperitatibus mundi instanti desudat labore, & hic & in futuro vacuus inuenitur à requie: tantoq; sarcinis peccatorum grauabitur, quanto à bonis operibus * extitit alienus.

Quanto quisque amplius secularis honoris dignitate sublimatur; tanto gratius curarum ponderibus aggrauatur: eisq; magis mente & cogitatione subiicitur, quibus sublimitatis gradu præponitur. Nam vt quidam patrum ait: *Omne quod supereminet plus mœroribus afficitur quam honoribus gaudet.*

Quanto quisque curis mundi maioribus occupatur, tanto * facilius vitiis premitur. Si enim vix valet peccata animus deuitare quietus, quanto, minus occupatione seculari deuinctus?

Non statim vtile est omne potestatis insigne, sed tunc vere est vtile, si bene geratur. Tunc autem bene geritur, quando subiectis prodest, quibus terreno honore præfertur. Potestas bona est, quando Deo donante est, vt malum timore coerceat, non vt temere malum committat. Nihil autem peius est quam per potestatem, peccandi libertatem habere: nihilque infelicius male agendi * felicitate.

* Qui in hoc seculo bene imperat, sine fine in perpetuum regnat: & de gloria seculi huius ad æternam transmeat gloriam. Qui vero praue * regnum exercent, post vestem fulgentem, * lapillorumque nitorem, & nudi & miseri ad infernum torquendi descendunt.

Reges à recte * agendo vocati sunt, & ideo sicut recte faciendo regium nomen obtinetur, ita peccando amittitur. Nam & viros sanctos proinde reges vocari in sactris eloquiis inuenimus, eo quod recte agant, sensusque proprios bene regant, & motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Recte enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos quam subiectos bene regendo modificare nouerunt.

Quidam ipsum nomen regiminis ad immanitatem * transtulerunt crudelitatis: dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur, tantoque se tumore cordis extollunt, vt cunctos subditos in sui comparatione despiciant: eosque, quibus præesse contingit, non agnoscant. * Quos congrue Ecclesiastes admonet dicens: *Ducem te constituerunt: noli extolli, sed esto illis quasi vnus ex ipsis.*

Dum mundi reges sublimiores se cæteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant: nec regni gloriam,

A intendant. curebunt. huius tẽporis gloria. *ad Rom.13.* Cum. *Osee.13.* de quibusdam potestatibus. sed quasi me, &c. propitius malam concedit iratus. *Greg. Mor. 25.c 20.* iniqui. *Iob. 34.* malo.

qua in hoc seculo sublimantur aspiciant, sed opus quod secum ad inferos portent, * attendant. Si ergo * amissuri sunt huius temporis gloriam, illa agant, quæ post finem sine fine possideant.

* Dum Apostolus dicat: *Non est potestas nisi à Deo*: quomodo Dominus per Prophetam * de quorundam principatu dicit: *Ipsi regnauerunt, sed non ex me*? Qui diceret, non me propitio, * sed me irato. Vnde & inferius per eundem Prophetam addidit: *Dabo*, inquit, *tibi regem in furore meo*. Quo manifestius elucet, bonam malamque potestatem à Deo ordinari: sed bonam * propitio, malam irato.

Reges quando boni sunt, muneris est Dei, quando vero * mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium, disponitur vita rectorum, testante Iob: *Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi.* Irascente enim Deo talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Nonnunquam pro * malitia plebis etiam reges mutantur, & qui ante videbantur esse boni, accepto regno fiunt mali.

De Iustitia Principum.

CAP. XLIX.

B maiori celsitudine. *2. Reg.c.6. Gre. l. Mor. 27.ca.26.*

QVi recte vtitur regni potestate, ita se præstare omnibus debet, vt quanto * magis honoris celsitudine claret, tanto semetipsum mente humiliet: proponens sibi exemplum humilitatis Dauid, qui de suis meritis non tumuit, sed humiliter sese deijciens dixit: Vilis incedo, vilior apparebo ante Deum, qui elegit me.

Qui recte vtitur regni potestate, formam iustitiæ factis magis quam verbis instituit. Iste nulla prosperitate erigitur, nulla aduersitate turbatur: non innititur propriis viribus, nec à Domino recedit cor eius: regni fastigio humili præsidet animo: nõ eum delectat iniquitas, non inflammat cupiditas: sine defraudatione alicuius ex paupere diuitem facit: & quod iusta potestate à populis extorquere poterat, sæpe * misericordiæ clementia donat.

misericordi.

Dedit Deus principibus præsulatum pro regimine populorum, & illis eos præesse voluit cum quibus vna est eis nascendi moriendique conditio. Prodesse ergo debet populis principatui, non nocere: nec dominando premere, sed condescendendo consulere: vt vere sit vtile hoc potestatis insigne, & dono Dei pro tuitione vtantur membrorum Christi. Membra quippe Christi, fideles sunt populi, quos dum ea potestate, quam accipiunt, optime regunt, bonam vtique vicissitudinem Deo largitori rependunt.

C egredi à veritate.

Bonus rex facilius ad iustitiam à delicto regreditur, quam de iustitia ad delictum transfertur: vt noueris hic esse casum, illic propositum. In proposito eius esse debet, numquam * deuiare à veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere.

De Patientia principum.

CAP. L.

D impendit.

PLerunque princeps iustus, etiam malorum errores dissimulare nouit: non quod iniquitati eorum consentiat, sed quod aptum tempus correctionis expectet, quando eorum vitia vel emendare valeat vel punire.

Multi aduersus principes coniurationis crimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos male machinari permittit, istos non deserit. De illorum malo, bene istis facit, dum culpas quas illi faciunt, isti mira patientia indulgent.

Reddere malum pro malo, vicissitudo iustitiæ est: sed qui clementiam addit iustitiæ, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis * impartit.

De delictis principum siue exemplis.

E

CAP. LI.

DIfficile est principem regredi ad melius si fuerit vitiis implicatus. Populi enim peccãtes iudicem metuunt, & à malo suo legibus coercentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metuque gehennæ coerceantur: libere in præceps prorumpunt, & per abruptum licentiæ, in omne facinus vitiorum labuntur.

Quanto quisque in superiori constitutus est loco, tãto in maiori versatur periculo: & quanto splendoris honore excelsior, tanto si delinquat peccator est maior. *Potentes* enim *potenter tormenta patientur.* Cui etenim plus committitur, plus ab eo exigitur, etiam cum vsura pœnarum. *Sapient. 6.*

Reges vitam subditorum facile exemplis suis vel ædificant, vel subuertunt: ideoque principem non * decet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati eius impunita licentia. Nam rex qui ruit in vitiis, cito viam ostendit erroris, sicut legitur de Hieroboam qui peccauit, & peccare fecit Israel. Illis namque ascribitur, quidquid exemplo eius à subditis perpetratur. oportet.

Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur: ita facile multi praua eorum exempla sectantur. Plerique autem apud iniquos principes, necessitate magis quam voto mali existunt, dum imperiis eorum obediunt. Nonnulli autẽ sicut prompti sunt sequi reges in malum: sic pigri sunt imitari illos in bonum. *4. Reg. 13.*

F

Sæpe vnde mali reges peccant, inde boni iustificantur, dum præcedentium cupiditatem, & malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant, si quod illi diripuerunt, isti retentant.

Cuius peccatum quisque sequitur, necesse est, vt eius pœnam consequatur. Neque enim impar erit supplicio, cuius erroris quisque par est ac vitio.

Quod Principes legibus teneantur.

CAP. LII.

G *Apud Gra. D.9.c.Iustum est.* neque in se posse damnare iura quæ in

IVstum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando & ipse illis reuerentiam præbet.

Principes legibus teneri suis * nec in se conuenit frustrare iura, quæ in subiectis constituunt, Iusta est enim vocis eorum authoritas, si quod populis prohibent, sibi licere non patiantur.

Sub regiminis eorum disciplina, sæculi potestates subiectæ sunt: & quamuis culmine regni sunt præditi, vinculo tamen fidei tenentur astricti: vt & fidem Christi suis legibus prædicent, & ipsam fidei prædicationem moribus bonis conseruent.

disciplina.

*De * Potestate principum in ecclesia.*

CAP. LIII.

apud Grat. in c. Principes 32. q. 5. concil. Parisi. 1. c. 2. & Aquin. part. 3. c. 1. imperet.

PRincipes sæculi nonnunquam intra Ecclesiam potestatis adeptæ culmina tenentes vt per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Cæterum intra Ecclesiam potestates necessariæ non essent, nisi vt quod nõ præualet sacerdos efficere per doctrinę sermonem, potestas hoc * impleat per disciplinæ terrorem.

G

Sepe per regnum terrenum cœleste regnum proficit, vt qui intra Ecclesiam positi contra fidem, & disciplinã ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur: ipsamque disciplinam, quam Ecclesiæ humilitas exercere non præualet, ceruicibus superborum potestas principalis imponat: & vt * veneratione mereatur, virtute potestatis * impartiat.

veneration nem mereantur. impertiat.

Cognoscant principes sæculi Deo debere se rationem reddere propter ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt. Nam siue augeatur pax, & disciplina Ecclesiæ per fideles principes, siue soluatur: ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit.

De Iudicibus.

CAP. LIV.

AD delictum pertinet principum, qui prauos iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus præferunt. Nam sicut populi delictum est, quando principes mali sunt, sic principis est peccatum, quando iudices iniqui existunt.

Bonus iudex sicut nocere cuilibet nescit, ita prodesse omnibus * nouit. Aliis enim præstat censuram iustitiæ, aliis bonitatem: iudicia sine personarum acceptione suscipit, non infirmat iustitiam auaritiæ flamma, nec studet auferre alteri, quod * cupiat sibi.

Deber.

Placeat.

Distribuunt.

Boni iudices iustitiam ad solam obtinendam salutem æternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis * destruunt: vt dum de iusto iudicio temporalia lucra non aperuerunt, præmio æterno ditentur.

Omnis qui recte iudicat, statêram in manu gestat, & in vtroque penso iustitiam & misericordiam pottat: Sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam * peccantis temperat pœnam: vt iusto libramine, quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.

B Peccati.

Qui Dei iudicia oculis suis præponit, semper timens tremensque in omni negotio reformidat ne de iustitiæ tramite deuians cadat: & vnde non iustificatur, inde potius condemnetur.

De prauis Iudicibus.

CAP. LV.

NEminem stultorum vel improborum oporret iudicem esse. Nam stultus per ignauiam ignorat iustitiam: improbus autem per cupiditatem corrumpit ipsam, quam didicit veritatem.

Gratius lacerantur pauperes à prauis iudicibus, quam à cruentissimis hostibus. Nullus enim prædo tam cupidus est in alienis, quam iudex iniquus in suis.

C

Latrones in accessis faucibus, ac latebrosis latentes insidias ponunt, isti palam rapacitatis auaritia sæuiunt.

Hostes in alienorum tantum sanguinem intendunt, iudices quasi crudelissimi carnifices ciuium oppressione sua subiectorum vitam extinguunt. Qui destruant multi sunt, rari sunt autem qui populos legum moderatione regant.

Plerumque & boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horum figura, vt ait quidam, tanquam Scylla pingitur, atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus caninis, accincta, & circumdata. Non aliter quibusdam potestatibus accidit, vt ipsorum humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

Sæpe iudices praui cupiditatis causa, aut differunt, aut peruertunt iudicia: nec finiunt cœpta partium negocia quousque marsupia eorum qui causantur exhauriant. Quando enim iudicant, non causam, sed dona considerant: & sicut negligentes sunt in discussione * causarum, sic eorum damno soliciti sunt.

Causantium.

D *Soph. 3. Georg. lib. 5. expos. in 1. Reg. 6.2.*

Iudices praui iuxta Prophetæ verbum, *quasi lupi vespere, non relinquunt in mane*: hoc est, de præsentis vitæ tantum commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vespe rum, futura vero mane accipitur. Et bene ait, *quasi lupi*, quia luporum more cuncta detripiunt, & vix pauca pauperibus derelinquunt.

De Verbosis & elatis Iudicibus.

CAP. LVI.

VErbosi iudices, & elati, vt sapientes videantur, non discutiunt causas, sed afferunt: sicque conturbant iudicii ordinem, dum non suo contenti officio, aliena præsumunt.

Quidam dum iudicare incipiunt, irascuntur, ipsamque iudicii sententiam in insaniam vertunt. De quibus recte per Propheram dicitur. Qui conuertunt in furorem iudicium. Qui enim iratus iudicat in furore iudicium mutat, cum ante profert sententiam, quam cognoscat.

Furor in iudice inuestigationem veri non valet attingere, quia mens eius turbata furore ab * inuestigatione alienatur iustitiæ.

Scrutatione.

Iracundus iudex iudicii examen plene * considerare non valet: quia caligine furoris non videt. Qui autem repulso furore discutit, facilius ad contuendam veritatem mentis serenitate consurgit, & sine vlla perturbatione ad æquitatis intelligentiam peruenit.

Contueri.

De Iudicibus qui acceptione personarum, & causa amicorum subuertunt iudicium.

CAP. LVII.

NOn est persona in iudicio consideranda, sed causa, sic enim scriptum est: *Non accipias personam in iudicio.* Et iterum: *Non misereberis pauperis in iudicio.* Qui enim consanguinitatis, vel amicitiæ fauore, siue inimicitiarum odio iudicium peruertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur.

F *Aug. tract. 30. in Ioan. ad illud. Nolite iudicare secundã faciem sed rectum iudicium iudicare c. 7. Leuit. 19. Deut. 1. & 15. Prou 24. Eccles. 42.* De muneribus.

Iniqui iudices errant in veritate sententiæ, dum intendant in qualitatem personæ, & exulcerant sæpe iustos, dum improbe defendunt iniquos: qui autem recte præsidere studet, nec partem palpare nouit, nec cohibere à iustitia didicit.

* *Quibus rebus peruertitur iudicium.*

CAP. LVIII.

QVi recte iudicat, & præmium inde remunerationis exspectat, fraudem in Deum perpetrat: quia iustitiam, quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ * vendit.

Vendidit.

* Bonis male vtuntur, qui iuste pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiæ defensio, sed amor * pecuniæ prouocat. Quibus si spes nummi subtrahitur, confestim à iustitiæ defensione recedunt.

Bono.

G Præmii.

Acceptio munerum præuaricatio veritatis est. Vnde & pro iusto dicitur: *Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit.*

Esa. 33.

Diues muneribus cito corrumpit iudicem. Pauper autem dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur.

Grat. 11. q. 3 & Burch. lib. 16. c. 28.

Cito violatur auro iustitia, nullamque reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris, amor lucri, quam æquitas iudicii.

Tres sunt munerum acceptiones, quibus contra iustitiam humana vanitas militat, id est, fauor amicitiarum, adulatio laudis, & corporalis acceptio muneris. Facilius autem peruertitur animus, rei corporeæ munere, quam gratiæ, laudisque fauore.

Ex Greger. Homil. 4. in Euang.

Quatuor modis peruertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio, & amore. Timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui paue scimus. Cupiditate, dum præmio muneris alicuius corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet * aduersa molimur. Amore, dum amico, vel propinquis * complacere contendimus. His enim quatuor causis, sæpe æquitas violatur, sæpe innocentia læditur.

H Aduersarium. Præstare.

De Falso teste.

CAP. LIX.

ET si mendacium gratis dicitur, quanto magis si venale quæritur? Neque enim deerit multiplex conuentus fallorum, si tantum præsentia sit numorum.

Testis

A *Secundo.*

Testis falsidicus, tribus est personis obnoxius. Primum Deo, quem periurando contemnit, & * sequenter iudici, quem mentiendo fallit: postremo innocenti, quem falso testimonio lædit.

Fraudulentia cito reprehen. cum mēdacium falsidic. sibi conuenit.

Testibus fallis coniunctis tarde mendacii falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine iudicantis cito manifestantur. Nam sicut in vnitate prauorum grandis est fortitudo: ita in separatione maior infirmitas.

* De fraudulentia cito reprehenditur, mendacium falsidicorum enim testimonium sibi non conuenit. Vnum pene crimen habent, & qui falsitatem promit, & qui supprimit veritatem: quia ille obesse vult, & iste prodesse non vult.

Impedit: animo tamen nihil damni (a Iudice) infert.

Peior est testis, qui lædit, quam qui præstare nolit. Nam ille malignus est, iste inutilis.

B Iniquus testis, quamuis sua falsitate, corpori, rebusque * officiat, animæ tamen nihil obest: immo maximum lucrum confert, si impetitus æquanimiter tulerit. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui aduersus innocentem falsum testimonium, vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert: sed & is, qui cito aurem criminibus præbet.

Vocem & deest: sermonem. Iust. homi nu.

Qui metu potestatis veritatem occultat, eiusdem veritatis tacūdiam sibi cœlitus prouocat: quia plus pertimescit hominem, quam diuinam trepidat indignationem. Beatus cuius testimonio innocens ab scelere obiecto purgatur impius, cuius proditione etiam iniquus perimitur. Neq; enim decet Christianum morti obnoxium, prodere, & ad effundendum sanguinem infelicium * voce testificationis præbere sermonem. Semo enim * iusti, tantum ad ministerium debet esse salutis: ira vero indignationis, & tribulationis & immissiones per angelos malos.

De causidicis.

CAP. LX.

C NEgotiorum forensium sectatores, propter proximi dilectionem, seculare negotium deterere debent, aut certe manente proximi charitate negotium sequantur terrenum. Sed quia pertractum est, vt inter iurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, vt perseueret dilectio.

Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum se lacerant: iurgiaque causarum ad iniurias suas commutant.

De oppressoribus pauperum.

CAP. LXI.

PAuperum oppressores tunc se sciant grauiori dignos sententia quando prævaluerint his, quibus nocere voluerunt. Nam tanto atrocius futuro supplicio condemnandi sunt, quanto hic fortius contra miserorum vitam inualuerint.

D *Esai. 47.*

Audiant iudices, & qui præsunt, populis, quia pro temporalibus molestiis, quas plebibus ingerunt, æterno incendio crematuntur, testante Domino per Esaiam Prophetam. *Iratus*, inquit, *sum super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in pulueré sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repente miseria, quam nescis.*

Greg. libr. 20. Moral. cap. 21.

Magis mala facientibus, * quam patientibus dolere debemus. Illi enim praua faciendo in malum proficiunt: isti patiendo, à malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in aliis multa operatur bona.

Quam mala patient.

Malignantium hominum voluntas nequaquam potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum, quod concupiscunt, perficiunt: ipse dicitur facere, q permittit. Inde est quod scriptum est per Prophetam: *Si erit malum quod Dominus non fecit?* Verumtamen quod iniqui * mala expetunt voluntate, idcirco Deus perficiendi dat potestatem per suam bonam voluntatem: quia de nostro malo, ipse multa bona operatur.

E *Ex voluntate quæ runt.*

Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt: quo noueris sic Deo subiecta esse omnia, * vt ipsi, qui eius dispositioni aduersantur, eius impleant voluntatem.

Vt & ipsi.

Propterea in hac vita boni iudicantur à malis, vt iterum in illa vita mali iudicētur à bonis, siue vt etiam si hic bonis temporalis afflictio, & illic æterna re muneratio.

Esai. 10.

Idcirco sunt necessarii mali, vt quoties boni offendunt flagellentur ab illis. Hinc est, quod Assur *virgam furoris* sui testetur Dominus: sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit: vt Deus per illos in eos sæuiat, quos flagellando emendare desiderat. Sed ille iustissima voluntate, illi vero sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetam de eodem Assur dicitur: *ipse autem non sic arbitratur, sed ad conterendum paratum est cor eius.*

F Atrocem super eos diuinum furorem venturum, qui existunt persecutores, & violenti fidelibus. Consolando enim per Prophetam Deus suos ita iudicare permittit aduersarios: *Eos*, inquit, *qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi à musto sanguine suo inebriabuntur.*

Esa. 49.

Habet aliquem vsum, & malorum iniquitas, quod electos Dei suis * moribus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit, iustorum autem non perit, sed proficit, dum eos mali per tribulationis exercitium, ad præsentem odiendam vitam, & futuram desiderandam erudiunt.

Moribus.

Interdum enim prodest peruersorum prauitas vtilitati iustorum, dum eos malitia sua erudiunt: & ad regna cœlorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplo Israeliticæ plebis, quæ tunc durius agebatur in Ægypto, quando oportebat eam per Moysen ad terram repromissionis vocari: & ex malis quæ in Ægypto patiebatur discedere, & ad promissam patriam festinare.

Greg. lib. 26 Moral. c. 9.

Exod. 3.

Iniqui dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum aduersa * ostentant, nec vincunt, tandem de suæ peruersitatis insania confunduntur.

G *Ostendūt.*

Stulti contra bonos studium nocendi semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, iactanter de suis meritis gloriantur, & bonorum atq; iustorum afflictionibus detrahunt: dumque eis aduersa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi conuertuntur.

Quidam simplicium, nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes iuxta Prophetam: *Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, & inique agunt?* Qui * enim hoc dicunt, non mirentur quod prauorum hominum temporalem, & caducam felicitatem aspiciunt; sed magis nouissima eorum intendant, quanta illis post hæc, æterna supplicia præparentur, dicente Propheta: *Ducunt in bonis dies suos, & * subito ad inferna descendunt.*

Ierem. 12.

Ergo.

Iob. 21. Greg. lib. 15 Moral. c. 19.

In punćto vulgata editio.

De tribulatione Iustorum.

CAP. LXII.

H IVstus in aduersis probari se cognoscat, non deiici.

Greg. lib. 31. Moral. c. 23 Idem lib. Moral. 5. c. 1.

Viri Sancti plus formidant prospera, quam aduersa: quia Dei seruos prospera deiciunt, aduersa verò erudiūt. Ideoq; Sancti viri constantia, ita portare * debet aduersa, vt frangi non * queat.

Debeat. Queant.

Tunc magis sunt Dei oculi super iustos, quando eos affligi ab iniquis prouidentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

Idem li. 20. Moral. c. 21.

Omnes vitæ huius tribulationes aquis comparantur prætereuntibus: propterea, * quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeriter transit.

Ex Greg. li. Moral. 19 cap. 4. Quid quidquid.

Qui

Qui vitæ futuræ præmia diligenter excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimiter portat: quoniam ex illius dulcedine, huius amaritudinem temperat: & ex æternitate illius, breuitatem huius despicit transitoriam.

Grauari diuerso malo temporali, pro vtilitate * iustorum est, quia cum dolore grauantur, cupiditatis & luxuriæ, vitiorumq; cæterorum mala non appetunt.

Plus prodesse saluti tentationes seculi, quam prosperitates constat: nam ex prosperitate in deterius itur, ex tentationis vero dolore in melius proficitur.

Vnusquisq; ad * tētationes animum præparare debet. Minus enim dum speratur tentatio, grauat: dure autem premit, si non sperata, aduenerit.

Sapientis est contra omnia aduersa ante meditari: nec inuenire casus debet, quem non consilia eius præueniat.

De Amatoribus mundi.

Cap. LXIII.

MVndi amatores non solum ex eo rei sunt, quod infima pro summis appetunt: verum etiam, & miseri per * hoc, quod graui ærumna ad ipsa desiderata pertingunt.

Grauius torquetur impius, mundi aggerando commoda, quam iustus tolerando aduersa. Qui enim bona mundi diligit, velit nolit timoris & doloris pœnæ succumbit. Quique plusquam oportet res transitorias diligunt, maiorem sibi ingerunt dolorem * rei ablatæ, quam amorem parturiebant possessæ. Cum graui enim dolore amittuntur, quæ cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus, quæ minus possidendo diligimus.

Sciant sæculi lucra sectantes, quanto sint vana vel aduersa quæ diligunt, quæ etiam neç in hoc sęculo sine contritione graui conquirunt, & pro quibus in futuro supplicio pœnas dabunt.

His qui in voluntate desideriorum secularium persistunt, bene per testimonium Prophetæ dicitur: *Factus est Ephraim panis subcinericius, qui non reuertatur*: id est, ita obruuntur cæcitate secularis amoris, vt nunquam resipiscant ad * Deum amorem retorquere * mentis.

Mulris mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim seculi diligunt, & tamen ipsa quæ diligunt, minime consequuntur: in vtroque vacui, quia & futura perdunt, & præsentia non acquirunt.

Egestas est electorum quod peregrinantur à bonis sempiternis, & in hoc exilio diutius remorantur. Egestas est reproborum, quod abundant vitiis, & virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt. Quod probatur per Apocalypsim Ioannis, qui contra huius mundi amatores sic ait: *Dicis quod diues sum ego & * locuples, & nullus egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus.*

Gloriæ temporalis sequaces, & si nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interius tamen vacui sunt elatione superbiæ: sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur.

Ob hoc reprobi exterius vt * calami nitidi: interius vero vacui. Electi vero exterius quasi arborum cortices fœdi, interius vero solidi.

Qui pretioso cultu incedũt, audiant Prophetã, quem admodum deretatur eorum corporalia ornamenta: & quos successus habeat cultus secularis compositus, & ornatus: hoc est pro suaui odore, fœtorem: & pro zona, funiculum, & cætera.

Legant Prophetam diuites quorum spes opulentia est, & audiant eum dicentem: *Væ qui opulenti estis!* Quanto enim quisque potentia maior est, tanto magis liber est ad peccandum. Nam patrimonium grande, grandis tentatio est.

Plus venerantur homines in hoc seculo pro temporali potentia, quam pro sanctitatis reuerentia. Suscipiunt enim quod magis sunt diuites, & quod homines sunt, omnino despiciunt.

Sunt quidam iusti qui sine læsione cuiusquam suis rebus vtuntur. Item sunt quidam diuites humiles, quos non inflat superbia rerum: voluti plerique fuerunt Sancti veteris testamenti, qui & affluebant diuitiis, & tñ humilitate pollebant. At contra, quosdam superbos diuites, rerum copia facit elatos, quorum nõ sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimẽ in rebus non est, * sed in vsu agentis.

Est & elatio pauperum, quos nec diuitiæ eleuant, & voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem, plusquam superbi diuites condemnantur.

Securus vult esse diues, pauper esse non vult. Sed quomodo erit diues quietus, quẽ suis stimulis res ipsæ ne careantur, semper faciunt inquietum: Et ideo eligit cupiditas, inquietum esse timidum diuitem: quã securum pauco sumptu contentum esse, & pauperem.

Bonis bene vtuntur, qui diuitiis sibi concessis in rebus salutaribus perfruuntur. Bonis male vtuntur, qui aut iuste pro temporali lucro iudicant, aut aliquid pro vanæ gloriæ appetitu faciunt. Malis male vtuntur, qui noxias cogitationes, operib. prauis perficiunt. Bene malis vtuntur, qui luxuriã carnis cõiugali honestare restringũt. Sed sicut malo bene vti, bonũ est: sic bono bene vti melius est. Et sicut bono male vti malum est: sic malo male vti pessimũ est.

De diuitiis & eleemosynis.

Cap. LXIV.

GRauiter in Deum delinquũt, qui diuitiis à Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in vsibus prauis vtuntur.

Nesciunt impartire pauperibus, oppressis subuenire despiciunt: & inde magis augent delicta vnde redimere noluerunt.

Hoc habet tantum bonum possessio præsentium rerum si vitam reficiat miserorum: præter hoc tentatio est mundi lucrum: tantoq; maiora supplicia in futurum dabunt, quanto & ipsa maiora sunt: *Potentes enim potenter tormenta patiuntur.*

Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus: quia, aut nos illas moriendo deserimus, aut illæ nos viuentes deserunt.

Pro diuersitate vsus, alii de rebus mundanis pereunt, quas cupidius rapiunt: alii vero saluantur dum in eorum pulchritudine, conditoris pulcherrimam prouidentiam laudantes mirantur: vel dum pro misericordiæ operibus ex eis cœlestia bona mereantur.

Misericordia à compatiendo alienæ miserię vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui praue viuendo in se misericors non est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus erit?

Nulla scelera eleemosynis posse redimi, si in peccatis voluntarie quis permanserit. * Tunc autem fructus eleemosynarum indulgentiã consequitur, quando ab scelerũ opere desinitur. Verum est q̃ peccata omnia misericordię operib. expurgantur, sed si iam caueat peccare qui misericordiam impartitur. Cæterũ nulla est delicti venia, quando sic procedit misericordia, vt eam sequantur peccata.

Non est eleemosyna, quæ gloriæ magis causa, quam misericordiæ impartitur intuitu.

Quali enim intentione ab vno quoq; largitur, taliter & apud Deum recipitur. Qui ergo hic de bono opere laudem præsentem appetit, spem perdit, & gloriam mercedis in futuro non recipit.

Dum causa iactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum misericordiæ opus in peccatum conuertitur.

In tantũ eleemosynarum opera peccata extingunt, atq; in tantum ad regnum seculi futuri proficiunt, vt etiam iudex cælestis in futuro iudicio veniẽs, in dextera cõsistentibus dicat: *Esurui & dedistis mihi mãducare, sitiui & dedistis mihi*

A
Idem lib. 5. Moral. c. 29
Eorum est quod vitæ illius mala perferunt: quia dum dolore &c. Alius C. pro quod habet: qui. *Eccl. 2.* Tentationem.
B
Pro
Ex Gregor. li. Moral. 1. c. 4 & 31. c. 10.
Res
C
Oseæ. 7. Greg. lib. Mor. 11. c. 7. Ad Dei amorem. Mentes
Idem lib. 5. Moral. c. 2.
Ex eodem lib. Moral. 34. c. 2. in illud. Iob. Nacies eorũ præcedet e. gestus. c. 41.
Apocal. 3. Locupletæ Greg. & vulg. *Gregor. lib. Moral c. 4.*
Calamus.
D
Esa. 3.
Amos. 6.
E
Greg. li. Moral. c. 26.
Greg. li. Moral. c. 18.
F
G
Sapient. 6.
Ex Gregor. Moral. 18. c. 9.
Augustl. lib. de mor. eccl. c. 27. Greg. li. 19. c. 20.
Greg. lib. 12 Mor. c. 24.
H
Matt. 25.

A

ibi bibere; hospes eram & collegistis me; nudus eram, & coope-
ruistis me. Quibus etiam bene promittit dicens: *Venite benedicti patris mei, percipite præparatum vobis regnum.* His autem quos nulla præcedentia eleemosynarum facta sequuntur, æterni iudicis voce sic dicitur: *Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare: Sitivi & non dedistis mihi bibere.* Quibus iuste dicitur: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.*

Gregor. lib. Past. cura. part. 3. c. 22. Luc. 18.

Qui hic misericordiam non impartit, illic pietatis fructum non inuenit: exemplo ardentis diuitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hic tenuissima negare studuit. Quid tribui subtilius, quid districtius petere poterat Guttam aquæ ardens petiit, qui micas panis negauit. Sero diues oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem iacentem ante ianuas videre despexit.

Ex August. li. 3 Enchir. ad Laur. c. 72.

Non solum qui esurienti, & sitienti, & nudo officium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur: sed & qui inimicum diligit, & qui lugenti affectum compassionis, & consolationis impartit, * aut errantem fratrem charitative corrigendo, ad viam veritatis reuocat, aut in quibusliber necessitatibus consilium * dat, eleemosynam proculdubio facit. Nam & doctrinæ vel disciplinæ bonum eleemosyna est, & misericordia carnali eminentior est.

B

hęc vsque: aut in &c. in nullo sunt M.S Adhibet.

Quicunque non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde commiserari oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciem præferat, is tamen qui simpliciter impartit, fructum misericordiæ non amittit.

Ex August. de vera & falsa pœnitentia. Catechis. cons. tom 9. Obtendere. Matt. 10.

Quantumuis quis sit egens, nullus tamen vnde tribuat indigenti excusationem inopiæ potest * prætendere, quando ex præcepto saluatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamur indigenti præbere. Nam si aliud non habentes, idipsum benigne tribuamus, mercedem proculdubio non amittimus. Cæterum si amplius possumus, & egestatem simulando minus largimur: non egentem, sed Deum fallimus: cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

Greg. li. 22. Moral. c. 12. & Aug. homil. 6. ex 10. Duæ sunt eleemosynæ, &c.

Duæ sunt eleemosynæ, vna corporalis, scilicet egenti dare quicquid poteris. A tera spiritalis, dimittere à quo læsus extiteris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo quod se per impartias, etsi non pecuniam saltem vel gratiam.

C

Greg Past. cur. part. 3. c. 22. 2. ad Cor. 9.

Non est eleemosyna cum murmuratione præbenda, ne comitante tristitia, merces pereat dispensata. Tunc autem bene tribuitur, quando cum mentis hilaritate præbetur. Vnde & Apostolus: *Hilarem,* inquit, *datorem diligit Deus.* Metuendum est itaque ne pauper, aut cum tædio, nostra oblata suscipiat, aut ne omnino prætermissus mœrens, tristisque recedat.

Greg. vbi sup. Eccl. 34.

De rapinis alienis eleemosynam facere, non est officium miserationis, sed emolumentum magnum scelleris. Vnde & Salomon: *Qui offert,* inquit, *sacrificium de rapina pauperum, tanquam si qui victimet filium in conspectu patris sui.* Qui enim iniuste tollit, iuste nunquam distribuit: nec bene alteri præbet, quod ab alio male extorquet.

Res

Magnum scelus est, * rem pauperum præstare diuitibus: & de sumptibus inopum, acquirere fauores potentum, arenti terræ aquam tollere, & flumina, quæ non indigent, rrigare.

D

Gregor. vbi sup.

Nonnunquam largitas diuitum prodiga, non ad vtilitatem, sed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad ædificationem docent audientium, sed ad suæ gloriæ exaggerandum cothurnum.

Superba

Reprehensibilis est * superflua effusio largitatis. Nam qui modum seruat, auarus nulli est, sed omnibus largus est.

Plurimis

Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus: largiri enim debet quantum oportet, vtte-
nendo mensuram in * vno, sufficiat
pluribus.

** Quod tantum in vita est licitum operari bonum.*

Cap. LXV.

E

De breuitate huius vitæ.

TAntum enim in hac vita est licitum operari bonum: illic namque non iam operatio exspectatur, sed retributio meritorum.

Ex Gregor. li. 8 Moral. c. 12.

Hæc vita impiis longa & grata est, in oculis autem iustorum amara & breuis. Et licet vita ista breuis sit, mora tamen sibi fieri creditur, quia quãrumlibet breue sit temporis spatium, tametsi viuenti parum est, amanti proculdubio longum est.

Greg. lib. 2. in Ezech. hom. 10.

Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed de eius fine considerat, quam sit breuis & misera satis vtiliter pensat. Vita enim præsens, quia ipsis suis incrementis deficit, breuis est: suo enim augmento perit, dum id quod videtur in futuro proficere, in præterito deficit Item ex ipso esse breuis vita præsens ostenditur, ex eo quod non permanet sed finitur. Tela enim consummatur filis, & vita hominis expletur diebus singulis.

Greg. lib. 7. Moral. c. 20 & 8. c. 11.

Quod diu in hac vita viuitur, quæritur vtrum augmentum an rectius detrimentum dicatur. Sed quomodo possit recte dici augmentum quod per dimensiones ætatum, ad mortis tendit detrimentum?

F

Ad verbũ ex Greg. l. 8. c. 11. Mor.

Qui vitam lõgam quæris ad eam tende vitam pro qua Christianus es id est, ad æternam: non ad istam de qua ad erudiendum te, descendit vita æterna: id est Christus verbum carni coniunctum. Hæc est enim vita vitalis, nam ista mortalis est.

Greg. li. 11. Mor. c. 27.

Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam vere tunc viuere quisque creditur, si secundum seculum moriens, in solo Deo viuere delectetur.

Tardius

De mora vitæ istius, tædium patitur iustus, eo quod ad desideratam patriam * tarde perueniat: & vitæ præsentis * ærumnam segnius amittat.

Ærumnas ferius.

G

De exitu.

Cap. LXVI.

Dispositione. Pro longo tolerant experimento.

QVamuis Sancti ab huius vitæ ærumnis liberari se cupiant, cito volentes exire de corpore, Dei * tamen dispensatione plerunque diu in hac vita versantur: vt * per longa tolerantiæ experimenta, solidius eorum patientia roboretur.

Horæ. H

Multi odio vitam habent, & tamen mori timent: quod plerisque in angustia contingere solet: sicque contrario affectu, & viuendi habent tædium, & moriendi metum.

Gregor. lib. Mor. 14 & 5 N. titur.

Solicite debet vnusquisque viuere, & semper terminum vitæ suæ considerare, vt de contemplatione illius, animus se semper ad alta sustollat, & huius seculi blanditias cum timore caueat. Scriptum est enim: *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.*

Iob 21. Greg. 15. Mor. c. 19.

Venturi exitus * ignorantia incerta est, & dum mori quis non existimat, tollitur. Vnde vnusquisque festinet, ne in iniquitatibus suis rapiatur, simulque finiatur vita cum culpa. Nam incentor diabolus, eos quos viuentes accendit ad vitia, subito morientes pertrahere * molitur ad tormenta.

Ex Greg. 18 Moral. c. 18.

Sæpe diuites in hac fallaci vita, dum de potentiæ gloria vel rerum abundantia gesti unt, ab his repente, hora qua nesciunt, improuiso exitu rapiuntur; atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incendiis deputantur. De quibus bene per Prophetam dicitur: *ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.*

Iniquus moriens, qui imitatione sua multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos à culpa reuocat terrore tormenti. Quod etiam Psalmista testatur di-

cens:

A

cens: *Lætabitur iustus cum viderit vindictam impiorum, manus suas lauabit in sanguine peccatorum.* In peccatorum enim morientium sanguine* iusti lauant manus: quia dum eorum pœna conspicitur conspicientis vita mundatur. Cuius enim talis crudelis exitus cum cernitur, non solum qui viderit refugit, sed alios etiam ab imitatione illius, quanta valuerit exhortatione compescit.

Psal 57. lauantur manus.

Greg.li.24 c.17.

In exitu vitæ animæ electorum nimio terrentur metu, incerti vtrum ad præmium, an ad supplicium transeant.

Ibid c.18. fine hilarescunt.

Quidam autem electi in fine suo purgantur à leuibus quibusdam peccatis: quidam vero in ipso* exitu suo hilarescunt, ex æternorum contemplatione bonorum.

Ibid.

Quamuis enim quis in hac vita sit iustus, tamen dum ex corpore isto egreditur pertimescit, ne dignus supplicio sit. Nullus est enim homo absque peccato: nec aliquis potest de Dei esse securus iudicio, cum etiam & de otiosis verbis reddenda sit ratio.

Finem iustorum optimum, vocatio tranquilla commendat, vt ex eo intelligantur Sanctorum habere consortium Angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

Prauos autem homines apostatæ Angeli excipiunt morientes, vt eis sint ipsi tortores in pœnis, qui fuerunt suasores in vitiis.

Et si pietas pro defunctis fidelibus flere iubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit: non quos cœlestis aula Christi lætificandos includit.

Hic est Christianæ miserationis affectus, vt pro vno quoque mortuo sacrificiũ Deo offeratur, Inde est quod scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam.

E

NOTÆ
ET EMENDATIONES
In Librum Tertium
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

DIVINAE *sapientiæ*] Ex Gregor. ad verbum *libr. 9. Moral. c.* 17. Et in comprobationem testimonii Ieremiæ: *Ego sum testis, & iudex, affert* illud Esaiæ 24. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.*

Propheta] Ierem. 29. Apud Ieremiam sic habetur: *Ego sum iudex, & testis.* Et Greg. *lib 9. Moral. ca.* 17. Codex cœnobii de la Oliua in Regno Nauarræ legit: *Ego sum testis, & iudex* Septuaginta ὡς ἐγὼ μάρ τυς φησι. *Et ego testis dicit Dominus.*

Miserere Domine miserò Isidoro] In cod. Gotth. hæc non habentur. Codex cœnobii de la Oliua, *indigno Isidoro.*

Orbonata] Greg. *lib. 7. Moral. ca.* 6 exponens illud Iob: *Hæc mihi consolatio est, vt affligens me dolore, non parcat: Ideo,* inquit, *hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum ferat: Ideo me hic seriat non parcendo, vt in perpetuum parcat.*

Electus enim Dei] Greg. li. 26. Moral c. 18. *Electorum namque est, hic conteri, vt ad præmia debeant æterna hæreditatis erudiri.*

Nequaquam Deus] Vide Greg. *li* 26. *Moral. ca.* 18. vbi differit cur quædam à Domino hic feriantur, & quædam seruentur inulta.

Quod male admisit] Gotthus & reliqui M. ff. addunt post hæc verba: proinde est quod Deus delinquenti non parcit.

In pœna gaudere] Greg. li 8. Moral c 41. de iustis: *gaudent despici, nec dolent sene cessitatibus affligi.* Idem August. *serm.* 105. *de tempore*, & Greg. *li* 5. *Moral. c.* 1.

Neque iusto neque reprobo &c.] Ex multis locis Gregorii *li.* 5. *Moral. c.* 1. *& 26. c.* 18. *& li.* 18. *c.* 7 *& c.* 12.

Vt secundum Petrum] C. de la Oliua *vt secundum Prophetam* Locus est Petri 1 ca 4. *Tempus est* inquit, *vt incipiat iudicium à domo Dei.* Hunc locum explicat Isidorus *supra lib. 1. c.* 20. *senten.* 1. & Augustinus super psalm. 93. *Tempus est*, inquit, *vt incipiat iudicium à domo Dei, id est, tempus est, vt modo iudicentur, qui pertinent ad domum Dei, si flagellantur filij Dei, quid debent sperare serui nequissimi?* Venerabilis Beda *in Psal.* 9. explicat Petri locum, de occulto & iusto iudicio, quod in præsenti ad purgationem exerceatur in domo Dei, id est, in infidelibus. Greg. *lib. 26. Moral. c.* 18. vt Isidorus locum interpretatur.

CAP. II.

Qua percutimur in carne, vt emendemur, altera ex qua.] Omnes CC. M. ff. sic habent: *qua percutimur carne, vt emendemur: altera, qua vulneramur, &c.*

Gemino amore.] Ambrosius quomodo respiciat Deus super iustos & peccatores, libro super *Beati immaculati*, & lib 1. de Apologia Dauid, & li. 5.

Sicut Petrum.] Respexit enim illum oculis gratiæ, non corporis, cum ex Matthæo, & Marco constet Christum tunc fuisse in atrio interiore domꝰ. Petrũ verò in atrio deorsũ foris. *Ex Aug. c. 6.*

Sicut dum facta Sodomorum.] Genes. 18. *Dixit Dominus, descendam & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerit.*

Trimoda ratione.] Quinque modis flagella contingunt, teste Beda, *in Matthæum*, & Augustino, *in sermone de gratia*, vel Iustis vt per patientiam merita augeantur, vt Iob: vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet: vt Paulo 2 *ad Corinth.* 12. vel ad corrigenda peccata, vt Mariæ Lepra *Num.* 12 vel ad gloriam Dei, vt de cæco nato *Ioann.* 9. vel ad iudicium pœnæ: vt Herodi *Act.* 12. Quæ omnia hic complectitur Isidorus.

Ad damnationem] Greg. li. 7. *Mora. c.* 10. exponens illud Ezech. 11. *Tollam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.*

Ad purgationem] Idem *lib* 21. *cap.* 4 vbi probat quod iusti, dum temporaliter flagellantur, probantur: reprobi verò qui in laboribus hominum modo non sunt, æterno anathemate condemnantur. *& li* 16. *c.* 16. *& li* 11. *c.* 21.

Ægyptus casa est ad damnationem. Hier. *in Nahum. cap.* 7. exponens illud: *Non consurget duplex tribulatio*, vel, *non vindicabit bis Deus in ipsam* videtur sentire Ægyptios non flagello damnationis, sed purgationis punitos. Sic enim ir quit: *Quod si vobis videtur crudelis, rigidus & seruentus, quod in diluuio genus deleuit humanum, super Sodomam & Gomorram igne pluit, Ægyptios submerserit fluctibus, Israelitarum cadauera prostrauerit in eremo, scitote ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret.* Quem locum Magister sententi. *li.* 4. *dist.* 15. ini elligendum censet, non promiscue de omnibus, sed de illis tantum, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt.

Iob ad probationem.] De Iob quod de gente Idumæa duxerit genus, probat Aug *li* 18. *de Ciuit. Dei c.* 47. *& de tentatione Abrahæ & Tobiæ, & Iob in li. quæst. veteris & noui test. li.* 2. *q* 99. De eius tentatione Psal. 100. *Accepit*, inquit, *à Deo tentandum non opprimendum, purgandum non euertendum, aut forte nec purgandum, sed probandum.* Eius laudes commemorat Gregorius *li.* 28. *Moral c.* 1. & exponens illud: *In omnibus his non peccauit Iob labiis suis, nec stultum quid contra Deum loquutus est.* & li. 2. *c.* 19.

Vt Paulus.] 2 ad Corinth. 12. *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satan, vt me colaphizet*, vbi Græce, ὁ τῆ ὑπερβολῆ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκὶ ἄγγελος σατανᾶ ἵνα με κολαφίζῃ. Quo in loco, σκόλοψ, est stimulus, per carnem, siue in carne: qui stimulus quomodo hic intelligendus sit, non bene inter interpreres constat. Alii libidinis affectum & motum accipiunt, vt Isidorus li. 2. sentent. c. 19. sent 11. *Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satana angelo, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant.* Idem videtur sentire Greg. in hoc loco. Alii, vt refert. Hieroymus, *comment. in epistolam ad Galatas*, corporis aduersam valetudinem, quod capitis dolore solitus sit frangi & molestari: atque ita etiam Theophylactus. Thomas Aquinas, quod fuerit iliaco morbo obnoxius. Ambrosius stimulum appellat infectationem malorum hominum, & afflictionem ab inimicis illatam. In qua sententiâ est Theodoretus: probat vero ex sequentibus, non esse stimulum carnis corporis infirmitatem. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis. in necessitatibus, in persequutionibus, & angustiis pro Christo.* Ego existimo carnis stimulum intelligi contradictiones & molestias à Iudæis illatas (qui erant cognati eius secundum carnem) ne Euangelii doctrina incrementum susciperet, de quorum persequutione, sic ait ad Thessal. c. 2. *Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant, vt impleant peccata sua semper, prauenit enim ira Dei super illos vsque in finem.*

Tunc delet culpam.] *Tunc diluit culpam*, habent M. ff. & Greg. li. 18 Moral. c 12. *Flagellum*, inquit, *tunc diluet culpam cum mutauerit vitam.*

Ab hac vita inchoant.] Aliqui M. ff habent, *in hac vita inchoant*: melius: *ab hac vita* Sic est apud Greg. loco supra adducto: *His flagella ab hac vita inchoant & in æterna percussione perdurant.*

Vnde per Moysem.] Deuter. 32. sic habet vulgata editio latina nostra: *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima* Isidorꝰ legit, vt Gregor. li. 18. c. 22. *vsq; ad inferos deorsũ.*

A quibusdam dici solet.] Ex Greg ad verbum *li.* 18. *c.* 12.

Iesus populum.] Iud. epist. 1. *Quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundo eos qui non crediderunt perdidit.* Explanat hunc locum Iudæ. Greg. *li.* 10. *Moral. c.* 33.

Hinc est quod in Psalm.] Psal. 108. locus ad verbum ex Gregor. li. Moral 10. c. 33.

Ait Propheta] est apud Esai. c 40. *Suscepit de manu Domini duplicia pro omnib. peccatis suis.* Et 1 etc. 17. *duplici contritione contero eos.*

CAP. III.

Sunt nonnulli huius qualitatis.] Fere omnes CC. M. ff. *Esse nonnullos eiusdem qualitatis homines.* Codex vnus papyraceus perantiquus: *esse nonnullos eius qualitatis homines.* Locus apud Greg. lib. 18. Moral. cap 13.

Corporis infirmitate] Theodoretus *q in Genes.* exillis verbis: *& ideo custodiuit te ne peccares in me*, colligit, Abimelech Regem Garare ne peccaret in Sarram consilio Dei infirmitate percussum.

Visi-

Athanas. q. 139. Alexandrum æratiũ fabrũ & vocat stimulum carnis vide locũ.

Visitatio Dei.]Pulcre Isidorus complexus est *visitationis* in diuinis literis significationem, nam & in malam & in bonam partem visitatur, in bonam vt illud Lucæ 19. *Non cognouit tempus visitationis suæ.* Et Oseæ 4. *Non visitabo super filias vestras cum fornicata fuerint.* Exod. 5. *Visitando visitaui vos, & vidi afflictiones vestras.* Et alia multa loca in sacris literis occurrunt, in quibus visitare & visitatio demonstrat Dei curam erga genus humanum eiusq; prouidentiam, misericordiam, & beneficia hominibus exhibita. Significat etiam, visitare, præstare Deum quod promisit, vt in illo Genes. 21. *Dominus visitauit Saram*, & Lucæ 1. *Visitauit & fecit redemptionem populo suo.* In malum etiam nonnunquam sumitur, pro eo quod est, punire, castigare, vindicare scelera aduersus diuinam maiestatem commissa. Sic Exod. 31. *Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum.* Et Esai. 10. *Visitabo super fructum magnitudinis cordis Regis Assur.* & 13. *Visitabo super orbem malu.* Et Psalm. 88. *Visitabo in virga iniquitates eorum.* Vbi voces illæ, *in virga supplicij*, incrementum denotant. Et Oseæ 1. *Quoniam adhuc modicum, visitabo sanguinem Iezrahel.* Et Psal. 78. Visitationes denotant iustitiam: *Visitationes Domini rectæ lætificantes corda.* Visitationes, enim septuaginta verterunt ἐπισκοπήν.

Ex peccato.]Vt est illud Pauli 1. ad Corinth. 11. *Propter quod imbecilles & infirmi, & dormiunt multi.*

Qui valentiores sunt & sani. Hoc probat Augustinus *super Ioannem Tract.* 7.

Ne per vigorem sanitatis.]*Vigorem salutis*, est in omnibus M.ss.

In Pauli oculis.] Actor. 9. Hunc locum fere similiter interpretatur ad motes Gregor. *libr.* 33. *Moral cap.* 31. Et Ambros. lib. super *Beatis immaculati. Simul oculus* inquit, *corporis animæque sanatus.*

CAP. IV.

Non ideirco se.] *Si ideirco se*, habet codex Toletan. & cœnobii dela Oliua in Nauarra. Cæteri cum editis consentiunt: quam lectionem probo.

Laudet Deum potius quam accuset.] Gotthus & alius papyraceus Malacitanus correctus habent: *Laudet Deum potius, non accuset.* Cæteri M.ss consentiunt cum editis: quæ lectio non displicet.

Ad magnam vtilitatem.] Totius sententiæ sensus desumptus est ex Greg. *li.* 32. *c.* 3.

Quod talibus dignus sit deputauerit.]C. Toletan. Latinus habet. *quod talia pati dignus sit, reputauerit.* Cum eo consentiunt duo CC. Malacitanus, & alius. Cæteri vt in editis.

CAP. V.

Vnde & Optat.] Vt est illud Pauli Phil. 1. *Desiderium habens dissolui & esse cum Christo.* Et rursus: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius.* Et illud Dauid *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est.*

Nam grauius fert.] Sic habet Gregorius: *cum flagella exterius tolerat, illud est grauius, quod de tentatione aduersarii in intimis portat.*

Diabolus non amplius tentat electos.] *Non amplius electos tentat Diabolus*, M. ss. De potentia Diaboli, & eius voluntate nocendi electis, recte dixit Greg. li. 2 Moral cap. 10. *Satana voluntas semper iniqua est, sed nunquam potestas iniusta: quia à semetipso voluntatem habet, à Domino potestatem.* Vnde Aug. super Ioan. tract. 7 c. 1. *Diabolus non tentat nisi permissus, aut missus.*

Tentationibus suis non decipit.] *Deycit* M.ss. recte excusi.

Vnde & omnis voluntas.] Ad verbum ex Greg. *li.* 2. *Moral. c.* 10. & legendum: *voluntas*, non *voluptas*, vt est in multis M.ss.

Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum.] sic legendum, non *inceptor*, vt habent aliquot CC M.ss. Ex Ambros. li. super *Beati immaculati* de Diabolo. *Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in ludum introiuit.* Immissor autem dixit, quia voluntate nostra vitia amplectimur. Neque ille immittit nisi homo fenestram immissioni aperiat. Vnde Aug. *Non enim diabolus cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit.* Homil. 12. tom. 10. Nec obstat illud, quod est apud Ioann. 13 *Cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes.* Non enim intrasset vt ait Augustinus *super Psal* 136. nisi locum dedisset. Vnde locus interpretandus de ea missione quæ allicit & impellit suggerendo, non de ea quæ efficit imperando. Locus Ioannis Græce est τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης ἵνα αὐτὸν παραδῷ est etiam nominis ratio habenda: Nam aliud est *mittere*, aliud *immittere.*

Vt tamen oporteat.]Sic Euangelica exhortatio habet: *Simplices vt columbæ, prudentes vt serpentes.* Et illud Pauli ad Rom. 16. *Volo vos sapientes esse in bono, simplices autem in malo.* Item illud 1. ad Corinth. 14. *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parui estote.*

Iuxta Prophetam.] Oseæ 7. sic interpretatur Hieronym. in Oseam, *Columba, lactata, siue insipiens & insensata.* Septuaginta ἄφρων.

Discretio.] Tota hæc sententia cum testimoniis ex Iosue 5. & Ierem. 15. ex Gregor. est concinnata libr. Moral. 33. cap. 28. & c 22.

Multi decipiuntur à diabolo.] Ex Gregor. libr. 34. Moral. cap. 2. vbi locum Oseæ interpretatur & alienos in scriptura intelligi affirmat angelos apostatas Oseæ autem 7. vulgata editio habet: *& ipse nescius.*

Quando aperta iniquitate.] Sic legunt plerique M.ss. quam lectionem probo, non vt excusi, *de aperta*, Cum Gregor. *libr.* 6. *Moral. cap.* 4. ita habeat (ex quo loco desumpta est sententia hæc) *Antiquus namque hostis, quasi inermis vincitur, cum mala aperta suggerens humanæ menti, bona omnia simul destruere conatur.*

Ea quæ sancta sunt destruit.] *Ea quæ sancta sunt destruit, quando & qui decipitur, sua detrimenta non sentit, sed tanquam sint virtutes* &c. habent omnes M.ss.

In oculis carnalium.] Diabolus *mirmicoleon* dicitur à Septuaginta pro eo quod scriptum est apud Iob: *Tygris periit, eo quod non haberet prædam. Est enim*, inquit Gregor. lib. 5. Moral. cap. 17. *formica & leo: aliisque leo est, aliis formica.* Vide locum.

Diabolus enim serpens est lubricus.]Coluber lubricus & tortuosus appellatur in sacris literis. Iob. 26. *Eduxisti est coluber tortuosus*, & Isai. 27. *Leuiathan serpentem, vectem tortuosum.* Tota sententia est apud Greg. li 17. Moral. c. 18.

Cutus capiti.] Videtur alludere ad illud Geneseos: *Ipsa conteret caput tuum*, quo docetur caput esse conterendum serpentis, hoc est primum diaboli incursum, quo intendit, vt animus deditionem faciat, esse propulsandum.

Et tu insidiaberis calcaneo eius.]Genes. 3. Greg. *li.* 1. *Moral. cap.* 38. Calcaneum finem actionis interpretatur exponens locum Psal. 55. *Ipse calcaneum meum obseruabant.* Et in locum Geneseos:

Dei vero seruis.]Alexander primus epist. 2. *Nam sicut leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, sic diabolus non cessat circuire, & quærere, quos ex fidelibus perdat, & maxime illos, quos ardentiores in seruitio saluatoris, eique familiares inuenerit.*

Non tentando possidet &c.] Gregor. *libr.* 3. *Moral. cap.* 6. interpretatur illud Esai. 45. *Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras.*

Tunc contra eos.]Est apud Greg. *li.* 33. *Moral. c.* 18. vbi exponit illud Iob. 40 *Behemoth caudam suam quasi cedrus adstringet*, hoc est mouebit & agitabit, velut cedrus agitatur à vento, velarriget membrum, veluti cedrus arrecta & ingens.

Argumenta machinationum.] Totam hanc sententiam fere versat Greg. *libr.* 33. *Moral. ca* 18 & 19. & 20. vbi exponit illud Iob: *nervi testiculorum eius perplexi sunt.*

Nullus culpam non existimet &c.]C. Gotthus, *Nullus culpam existimet ex qua passionem propriam sustinet.* Alius codex perantiquus: *Nullus culpam non existimet quam ex compassione propria sustinet.* Et statim addit omissis reliquis: *Nam si compassioni credit* &c. Cæteri vt in editis.

Ideo diabolus in sacris eloquiis Behemoth.] Tota hæc sententia deducitur ex Greg. li. 33. Moral. c. 20. vbi quæritur cur diabolus *Behemoth* bestia quadrupes, cur *Leuiathan* serpens in aquis, qui hamo capitur, dicatur. Quorum nominum rationem hic Isidorus ex Gregorio reddit, inter nomina autem diaboli quæ varia & multa occurrunt in diuinis libris, hæc tria *Behemoth*, *Leuiathan*, & *Auis*, potissima sunt. Dicitur etiam *Leo, Baal, Aquilo, Latro, Sathan, Cauda, Basiliscus, Belial, malus, tentator, canis, impius, admirsarius, alienus, lupus, exactor, aspis, homicida, nequissimus, malignus, praus, asper, lucifer, clibanus, fortis, potestas tenebrarum, catulus leonis, princeps potestatis, Deus huius sæculi. Leo rugiens, apostata, & præuaricator, absque iugo, filius Belial*, vt adnotauit Hieronymus. Esai. 28 Et ita interpretatur illud. Psal 17. *torrentes iniquitatis conturbauerunt me*, ideest, impetuosæ incursiones dæmonis, *Behemoth* autem plurale est apud Hebræos (vt hoc obiter annotem) idem quod bestiæ eo quod vnum animal cum sit ex multarum bestiarum magnitudine & immanitate est coagmentatum, est que animal terrestre, vastum, & eximiæ magnitudinis: de eo dicitur Iob. 40. *Behemoth quem fecisti cum fænum quasi bos comedet.* Iuxta nonnullos, est elephas.

Ideo Leuiathan.]Leuiathan dixerunt antiqui, teste Hieronymo *li 6. in Esai c.* 14. esse patrem diaboli, quam sententiam ipse refellit significatque draconem: Vide illud Ezech. 32. *Leoni gentium assimilatus est, & draconi qui est in mari* Aquila pro dracone posuit Leuiathan auctore Hieronymo similiter Psal. 90. dum dicitur, *Conculcabis leonem & draconem*, Ie gitur, *Leuiathan.* Vocatur hic cetus magnus, de quo quoda Christo capiendus fit, mystico in Iob sermone narratur. Est igitur Leuiathan pisces maximus ingens, Iob. 40. *An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?* Septuaginta ibi pro Leuiathan posuerunt cetum & draconem, sicut & in illo Iob. c. 3. *qui parati sunt suscitare Leuiathan*, vertunt illi cetum, alibi draconem interpretantur, vt Psalm. 103. *Draco iste quem formasti ad illudendum.* De creatione Leuiathan & Henoch habetur Esdræ 4. c. 6.

In sacris eloquiis.]Iob. 3. & 40. Esai. 6. & 27.

Aues propterea nominatur.]Daniel. 7. & Esai. 51. & illud Euangelii *volucres cæli.*

Ex eo enim quod per membra sua.]*Exinde enim, quod per membra sua* habent excusi Greg. li. 33. Moral. c. 20. ex quo est hæc sententia: *ex ipso* inquit, *suarum actionum nomine vocatur, cum inimicum, draco, vel auis dicitur.*

Quomodo bonorum interitum.] Similis est interrogatio apud Greg. *li.* 32. *Moral. c.* 10. *in fine*, & apud Iulianum Archiepiscopum Toletanum sanctiss. *in Antikeimenon li. ex Iob. interrog.* 132.

Quasi in maxilla mandit.] Tota sententia ex Gregor. duin

A

interpretatur illud Iob, *Armilla perforabis maxillam eius.* libr. Moral. 31. cap. 4 o. & cap. 17.

Os diaboli.] Ex Gregor. dum illud Iob explanat c. 41. *Et flamma de ore eius egredietur*, li. 33. Moral. c 41.

Sathanæ corporaliter deputari.] Locum Pauli 1. ad Corinth. 5. Isidorus interpretatur de corporali traditione, vt Hieronymus & Gregor. *lib.* 33. *Moral. c.* 11. Et Anselmus, cum aliis sanctis patres de separatione a Christi corpore, spiritalisque traditione in Sathanæ potestatem intelligant. Vterque sensus ecclesiasticæ excommunicationis vim atque auctoritatem probat, eamque esse pœnam grauissimam & maxime formidandam, cum ab Ecclesia eiciat hominem, diabolique mancipium efficiat, & a communi sacramentali virtute reddat alienum: vnde illud Pelagii PP. ad Anglicæ Episcopum: *Apostolicæ auctoritatis exemplo dicit. inus, errantium, & in errorem mutantium, spiritus tradendos esse Satanæ, vt blasphemare dediscant.* & Viban. PP. *c. Notandum. 24. q. 3.* Caiphanus *lib. 2. cap. 16.* Pauli locum intelligit de eo qui ab oratione fuspenditur. Origenes tamen *Homil. 2. ad ca. 2. Iudicum*, (quas quia B. Hieronymus Latinas fecit, ei tribuuntur) explicat etiam hunc locum de excommunicatione ecclesiastica, & dupliciter hominem Sathanæ tradi ostendit excommunicationis vinculis irretitum. Sic & Augustinus *de verbis Apostoli Serm. 68. Omnis*, inquit, *Christianus, dilectissimi, qui à Sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur. Quomodo? scilicet quia extra ecclesiam diabolus est: sicut in* Ecclesia Christus, ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab Ecclesiastica communione remouetur.

B

CAP. VI.

Plerumque dæmones.] Gregor. *lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 48.* sex modis docet somnia animam tangere, primo ventris plenitudine, secundo inanitate, tertio illusione, quarto illusione simul & cogitatione, quinto reuelatione: sexto cogitatione simul & reuelatione. Augustinus *in lib. de diuinatione per somnum*, multa de somniis, quæ dæmones immittunt, tradit. Sex autem illos Gregorii modos hic noster Isidorus complexus est.

Supplicia immittunt.] *Supplicia minantur*, præter M. ff. aliquot etiam excusi habent. Legendum puto, *supplicia immittunt*. Est enim Augustini phrasis, lib. de diuinatione per somnium cap. 3. *Accipiunt enim sæpe potestatem, & morbos immittere.*

Humana corpora verberant.] Alludit forte ad verbera Hieronymi ob Ciceronis & poetarum lectionem accepta, qui iuuenes, humiliæ scapulas, & plagas sensisse se post somnium ait, *ad Eustochium, de custodienda virginitate, & in Apologia ad Rufinum.*

C

Plerumque.] Ex Gregor. *lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 1. Dialog. ca. 49.* Affert de quodam diuite cui diabolus per somnium longa vitæ spatia promisit: qui cum multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis collegisset, repente defunctus est.

Qui autem.] Sententia est Aristotelis 1. *lib. Ethic cap. vltimo*, virtutis præditos per quietem meliora habere theoremata, quam improbos. Vnde etiam *Ecclesiastic. 34* somnia male facientium vanitatem vocat sapiens.

Interdum etiam per soporem &c.] Somnia bona immitti à Deo pulchre demonstratur Ecclesiastici 34. *Et sicut parturientis cor tuum phantasias patitur: nisi ab altissimo fuerit immissa visitatio, ne dederis illis cor tuum.* Sic Salomon in somnis cælitus didinam accepit sapientiam 3. Reg. c. 3. *Intelligauit Salomon & intellexit, quod esset somnium.* Aliqui hoc somnium non fuisse naturale, sed prophetiæ dicunt, vt stillud Num. 12. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad eum.* In somno tamen Prophetiæ vis non ligatur, & exercitium liberi arbitrii, sed libertum manet. Prophetæ similiter dormiendo erudiebantur à Deo, & de arcanis & mysticis docebantur, vt Ioseph. Nam dormiente homine intellectus eius potest in Deum ferri, cuius munus est percipere & iudicare. Vnde dum dormit de his quæ antea considerauit aliquid percipit, & ratiocinatur, & argumentorum nodos dissoluit. Sic Augustinus *de cura pro mortuis agenda cap. 12.* narrat Eulogio discipulo suo: qui dum Rhetoricos Ciceronis libros Carthagini interpretaretur, in quendam locum offendit obscurum, quo non intellecto, vix potuit dormire solicitus, qua nocte somniauit sibi exponere virum est quod non intelligebat. Hinc etiam orum habent venerearum rerum somnia, quæ non contingunt nisi antea vigilantes de illis animi vel tentantur vel cogitant, vt tradit Augustinus *libr. 12. super Genes. cap 15.* Aliquando vero intellectus mouetur in somno illustratione alicuius superioris & nobilioris subiti mutæ, ad cuius eruditionem & disciplinam intellectus quiescent sese promptior & habilior, propter sensuum & cogitationum, & phantasiarum affluentem quietem, cum his tempestatibus libera, tota sibi sola fit. Cantic. *Ego dormio, cor meum vigilat.* & Iob 38. *Per somnium in visione nocturna quando sopor solet occupare homines, & dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina.* Thomas Aquinas 2. *q 95. Art. 6.* Ad causas internas animi & corporis, quæ ex Dei reuelatione, & cœlestium influxu dimanant, & ad externas, quæ ex vigilia & humoris copia oriuntur, omnem somniorum rationem retulit. Similiter Hippocrates *lib. de insomniis.*

D

Nonnunquam etiam.] Sic ait de se Augustinus *lib. 10. Confess. cap. 30.* Vigilanti illi occurrere imagines rerum, illecebrarum carentes viribus, quæ tamen in somnis usque ad consensionem animam trahebant.

Diuersæ sunt qualitates.] sententia hæc, & septima, est apud Gregor. *lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 18.* sex somniorum causas distinguit, vt supra diximus.

Nam sæpe quæ in die cogitauimus.] Diurnæ actiones sæpe repræsentantur in somnis, vt tradit Hippocrates, qui etiam existimat huiusmodi somnia corporis sanitatem indicare. Simile est Africani illud Somnium apud Ciceronem, cui earum rerum species obiiciuntur per quietem, de quibus pridie sermonem habuerat.

Salomone probante.] Eccles. 34. ita legitur: *Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illa.* Gregorius tamen *li. 8. Moral. c. 18.* vt Isidorus legit.

Quamuis nonnulla vera sint.] Augustinus *lib. 22. de Ciuitate c. 22.* de falsitate somniorum & difficultate ea discernendi, & quo pacto animam miseram, sensumque perturbent, differit. Plinius *lib. 11. natur histor. cap. 75.* quærit, Vtrumne sint aliqua præfecta animi quiescentis, quaque fiant ratione: & alia, quæ illic vide. Et *lib. 7. cap. 50.* de Publio Cornelio Rufo, qui dormiens oculorum visum amisit, cum id sibi accidere somniaret. Melancholicos magis vera somniare ait Aristoteles *lib. de somn. & vigil.* Clemens Alexand. *lib. 2. Pædag. c. 9.* ait, ea quæ sunt vera somnia reputari sobriæ animæ cogitata.

E

Si dixerint vobis.] Apud Matthæum. c. 23 sic est: *Tunc si quis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic, nolite credere.* Idem *Marc. 13. & Luc. 17.*

Somnia similia sunt auguriis.] Artem augurandi per somnia non reiicit Hippocrates *lib. de somniis apotel. 2. & 3.* Aristotel. *lib. de somno & vigil.* somnia reducit ad causas, figua, & accidentia. Plin. *lib. 37. natural. historiam c. 10.* de lapide cumetrite ait, quod capiti suppositus, visa nocturna oraculi modo reddat. Idem facit Amphictionem interpretationis ostentorum & somniorum primum auctorem. libr. 7. cap. 56. dixit de lauro suppositu puluino quod somnia vera faciat. Ab Ecclesia somniorum interpretes damnantur *concil. 2. Ancyran. c. 23. & in cap. Episcopi. 26. q. 5.*

F

Mentes etiam nostræ. Plinius *lib. 28. cap. 8.* à Democrito traditum scribit simstrum Chamæleontis atmum qualiter somnia quæ velis & quibus velis amittantur referre.

Sed tunc est peccatum.] Gratian. *sed tunc est peccatum in animo.* Sic etiam Goth. & alii CC. M. ff. Sensus huius sententiæ desumitur ex Grego. *in Epistol. ad August. Anglorum Episcopum, & habetur D. 8. c. Testamentum.*

Fletibus tergant.] De pollutionibus, & earum diuersitate, & causis differit doctissime Thomas Aquinas in opusculis *de puritate conscientiæ & officio sacerdotis.*

G

CAP. VII.

Frequens oratio.] Idem Augustin. *lib. de salutaribus documentis c. 2.* Epistol. 1. Petri *c. 4. Estote itaque prudentes, vigilate, in orationibus.*

Oratio cordis est non labiorum.] Id Gregor. probat *libr. 22. Moral. cap. 18.* dum exponit illud Iob: *Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum omnipotens audiat.* Neque tamen reiicit hoc loco Isidorus vocalem orationem. Nam cum duplex in Ecclesia sit oratio, communis & priuata, communis sit in persona totius Ecclesiæ, & ideo est vocalis, & alta voce prolata. Probat id forma orandi a Christo Apostolis præscripta Matth. 6. *Orantes nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* Et infra: *Sic ergo vos orabitis: Pater noster*: quo in loco orationem haud dubie in voce constituit. Et Luc. 11. apparet, quod Dominus voce oraret. *Et factum est*, inquit Euangelista, *dum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis suis ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos, & ait illis: cum oratis dicite: Pater noster Dum oratis*, inquit, *dicite*: quod omnino voce fit. Hinc *in Concil. Toletan. tertio, c. 2.* præcipitur in omnibus Ecclesiis Symbolum fidei recitandum, priusque orationem Dominicam voce clara prædicandam, quo fides vera manifesta sit, & testimonium habeat: & ad Christi corpus & sanguinem præliandum pectora populorum fide purificata accedant. Et *Concil. Tolet. 4. c. 9.* Orationem Dominicam quotidie dicendam esse in publico aut priuato officio decernitur, idque probatur auctoritate Cypriani, Hilarii, Augustini. Et *Concil. Gerundens. can. 10.* dicitur, post matutinas & vespertinas preces orationem Dominicam proferendam. Hæc omnia & alia complura, quæ à viris doctissimis collecta sunt ad orationem publicam adstruendam spectant, cuius ratio atque natura requirit vt sit vocalis. Et inde ortum habuit Ecclesiæ Cantus, quem Paulus probat ad Ephes. 5. *Loquentes*, inquit, *vobismetipsis in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* & ad Colos. 3. Idem Actorum etiam 6. *media nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum, & audiebant eos, qui in custodia erant.* Hanc antiquam in Ecclesia cantus consuetudinem, præter multa testimonia Sanctorum Dionysii, Tertulliani, & vsus Antiphonarum & Responsorium, & Hymnorum, eorumque modula-

H

dulationem Nicephorus Apostolis tribuit *lib.* 18. *ca.* 51. Sunt etiam Concilиorum loca insignia, *vt Toletan.* 4. *ca.* 14. *&* 15. *& Turon.* 2. *sub Pelagio primo & Laodic. sub Liberio ca.* 59. vbi statuitur quæ psallere & legere in Ecclesia conueniat, *& Can.* 15. psalmistarum officium præscribitur. Atque hactenus de communi seu publica oratione, in qua excolenda multum laborarunt Hilarius, Gregorius, Ambrosius, & Isidorus. Oratio vero priuata & singularis potest esse sine voce, de qua loquuntur sancti quum orationem cordis laudant, & Cyprianus *in expositione orationis Dominicæ*, & August. *psal.* 118. & Gregor. *lib. Moral. c.* 18. Quamuis vox cordi adiuncta excitat, & promouet plurimum interiorem animi affectum, vt qui habitat intus in pectore ipse sit & in voce, & totus homo animo & corpore Deo seruiat, &, vt inquit Cyprianus, *diuinis oculis placeat, & habitu corporis & modo vocis: dum Deo reddit labiorum vitulos*, vt ait Oseas, & affectum amoremque animo conceptum, ex quadam redundantia, voce exprimat. Vnde Paulus corde credit, & ore confitetur: & Dauid Psal. 15. *Lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea*, Et Iob: *Conceptum sermonem tenere quis potest?* Multæ sunt commoditates, & vtilitates animi, quæ ex perfecta oratione vocali homini proueniunt. Verum si ab ea seiungas cordis affectum & intentionem, solumque sit volubilis & vaga oratio, atque verbosa, longe præstat ea quæ corde tantum fit, quod probat Cyprianus *de oratione Dominica*, dum ait, Non passim oportere ventilare preces nostras in conditis vocibus, nec petitionem commendandam modeste Deo, tumultuosa loquacitate iactare. Quia Deus non vocis, sed cordis auditor est Et Augustin. libr. de verbis Domini serm. 18. *Ne strepentes*, inquit, *sinus vocibus, & muri moribus.* & Serm. 2. de oratione: *Melius est orare corde, sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis.* Et Hieron. cuius verba habentur *de Consecrat. d.* 5. *c. non mediocriter.*

Nunquam est sine gemitu orandum.] Lacrymosa oratio multum valet apud Deum. Gregor. *libr.* 10. *Moral. c.* 17. Ambros. multis in locis lib. super *Beati immaculati, & psal* 37. & Cyprian. egregie *Epist. ad Clerum & plebem de precando Deum in fine.*

Mens quatenus se &c.] Ex Gregor. *ibid.* Et in hoc sensu interpretor illud Eccles. 7. *Ne iteres verbum in ore tuo.*

Pura est oratio.] August. *lib. de salutaribus documentis*, hinc merito ait cap. 28. *Hoc, mi frater, sinde in tua oratione, vt orationem puram offeras Domino Christo*, &c.

Quando aliud de non cogitamus. Paul. 1. ad Corinth. 14. *Orabo spiritu, orabo mente.* Vigilia etiam in oratione requiritur. Hinc Marc. 13. *Videte, vigilate, & orate.* Et Luc. 21. *Vigilate itaque omni tempore orantes.* Et 1. ad Thess 5. *Sine intermissione orate.* Et 1. ad Timoth. 2. *Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione.* Hinc etiam Hieronymus ad Rusticum de viuendi forma, *Vigilet sensus, nec vagis cogitationibus patens corpus pariterque animus tendat ad Dominum* &c.

Sed valde pauci sunt.] Probat id Augustinus in enarratione Psalmi 85. exponens illud. *Quia tu Domine suauis es, ac mitis:* & adducit illud 2. Reg. *Quoniam inueni Domine cor meum, vt orarem ad te.*

Mens quæ ante orationem.] Ex Gregor. homil. 8 in Ezechiel. *Accenditur ad compunctionem animus sed earum rerum quas egimus*, &c. Et lib. 10. Moral. c. 17.

Purgandus est primum animus.] Id tradit August. *Psal.* 33. Nam oratio, vt inquit Bernardus, duas alas habet, contemptum mundi, & carnis afflictiones, *Serm 3. de Epiphania.*

Duobus modis.] Est apud Gregor. huius sententiæ fensus *lib.* 10. *Moral. cap.* 18. Verum August. Serm. 2. de oratione, *Tribus*, inquit, *modis orationes impediuntur, aut cum quis à Deo petit, quod sua saluti resistit, aut cum orat, & ab iniquitate non cessat, aut si delinquenti in se debita non relaxat. Quod triplex malum dum à se vnusquisque studiosius abstraxerit securiùs studio orationi incumbat*, &c. Gregor. ita: *Tunc igitur vere sine macula faciem leuamus, cum nec non prohibita mala committimus, nec ea quæ in nos à proximis commissa sunt ex proprio zelo retinemus. Grauis namque mens nostra orationis suæ tempore confusione deprimitur, si hanc aut sua adhuc operatio inquinat, aut aliena malitia seruatus dolor accusat.* Existimo itaque Isidorum ex Augustino, potius quam ex Gregorio hanc sententiam hausisse.

Iuxta Domini sententiam.] Sic enim habetur Matth. 5. *Orate pro persequentibus & calumniantibus vos.* Et Luc. 6. Pro inimicis itaque orare in orationibus communibus quis ex necessitate tenetur, & esset peccatum inimicos excipere, Thom. 2. 2. *q.* 83. *art.* 8. Specialius autem pro illis orare est perfectionis opus. Id probat Augustinus *lib.* 3. *de verbis Domini, Serm.* 16. loquens de vtilitate inimicorum, & Ambros. *Psa.* 38. exponens illud: *pro eo, vt diligerent me, detrahebant mihi: Ego autem orabam.* Sic Gregor. *in Epistola ad Vercellensem Episcopum, lib.* 10. *Epistolarum, epist.* 82. *Euangelij plenitudo*, inquit, *pro calumniantibus & persequentibus nos iubet orare, vt peccatis eorum veniam postulemus*, &c.

Sicut nullum.] Gregorius *lib. Moral.* 10. *c.* 17. idem ait sed aliis verbis: *Menti namque, vt gladius figitur, & mucrone illius ipsa visceratum occulta perforantur. Qui scilicet à transfixo corde si prius non educitur, nihil in precibus diuinæ opis obtinetur.*

Petat ergo vt Apostolus ait.] Est apud Iacobum cap. 1. *Postulet*, inquit, *in fide, nihil hæsitans, qui enim hæsitat similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.*

Qui à præceptis Dei auertitur.] Oratio peccatoris damnatur multis in sacræ scripturæ locis, psal. 16. *Auribus percipe orationem meam non in labiis dolosis*, Psal. 65. *Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus*, & Psalm. 144. *Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate.* Eccles. 7. *Ante orationem prepara animam tuam: noli esse quasi homo, qui tentat Deum.* Et Eccles. 5. *Qui diligis Deum exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur.* Prouerb. 1. *Tunc inuocabunt me, & non exaudiam eos*, & cap. 59. Et Ierem. Thren. 3. *Nos iniqueegimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcirco inexorabilis es*, Ezechielis 8. *Cum clamauerint ad aures meas voce magna non exaudiam eos.* Et Oseæ 7. *Ve eis quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia peccauerunt in me.* Et subdit: *Non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis.* Præcepta orandi traduntur à Christo Domino nostro. Matth. 6. *Quum oratis*, &c. & 13. Et Lucæ 11. & 20. Et Paulus ad Philipp. 4. *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Iacob 4. *Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, vt in concupiscentiis vestris insumatis.* Sic Augustinus multis in locis orationem peccatoris infæcundam, & inexaudibilem dicit, præsertim *libro de vera innocentia c.* 33. *& in epist. ad Prob. c.* 13. & Ambrosius, quod orantis affectus debeat esse purus, & quietus, & vacuus ab omni onere delictorum, *libro super* Beati immaculati *& lib.* 1. *de Cain & Abel cap.* 9. Cyprianus *de oratione Dominica.* Extat etiam grauis epistola Gregorii Magni ad Theodoricum Francorum Regem *de clericis Simoniacis*, vbi ait: *Maior ergo metuenda est locis illis calamitas, vbi tales intercessores ad locum regiminis adducuntur, qui Dei magis in se iracundiam prouocant, quam per semetipsos placare debeant.* Idem c. 6. præfat. in Iob. exponens illud, *Victima impiorum abominabiles Deo sunt*: & habetur. *c. grauibus* 1. *q.* 7. Bernard. *super Cantica sermon.* 63. explicans illud: *Oratio iusti penetrat cœlos.* Si igitur ita est, quod orationes hominis peccatoris Deus non audiat, quo pacto intelligendus erit Augustinus *tractat.* 44. *in Ioannem*, ad illud c. 9. *Scimus quia peccatores Deus non audit, illud*, inquit, *verbum est: Caci adhuc inuenti, id est nondum perfecte illuminati. Nam si peccatores Deus non exaudit, frustra publicanus dixisset: Domine propitius esto mihi peccatori.* Idem Chrysostomus *Homil.* 18 *in opere imperfecto*, exponens illud: *Omnis qui petit accipit, siue iustus*, inquit, *siue peccator.* Sic hæc loca diserepantia concilianda sunt & interpretanda: peccatorem in peccatum lapsum absque affectu peccati relinquendi clamantem Deus non audit, at peccatorem humilem ex bono desiderio naturæ petentem, & Deo se prosternentem Deus exaudit, vt inquit Thomas Aquinas 22. *q.* 83. Hoc vero non ex iustitia fit, quia hoc peccator non meretur, sed ex pura misericordia. Obseruandæ vero sunt in hac peccatoris petitione quatuor leges, prima vt pro se petat: secunda vt necessaria ad salutem: tertia, vt pie, id est ad pietatem spectans: quarta, vt perseueranter petat. Ac nunc oratio erit impetratoria, licet non meritoria. Hæc de peccatoris oratione adnotanda duxi, quia ad totius capitis intelligentiam maxime conducunt.

Multum apud Deum.] Ad verbum ex Gregorio *lib. Moral.* 18. *c.* 3.

Sicut Pharisæus.] Habetur simile exemplum apud Cyprianum *de oratione Dominica.* Est autem oratio Pharisæi apud Luc. *c.* 18.

Quorum oratio in peccatum conuertitur.] Sic scriptum est psal. 108. de impio: *Oratio eius fiat in peccatum.* Vbi Hieronymus sic ait: *Pœnitentia Iudæ peius peccatum factum est. Quomodo peius peccatum est pœnitentia Iudæ iuit & suspendio perijt, & qui proditor Domini factus est, hic interemptor sui extitit, Pro clementia Domini hoc dico: quia magis ex hoc offendit Dominum, quia se suspendit, quam quod Dominum prodidit. Oportebat orationem ipsius esse in pœnitentiam, & versa est in peccatum? Vides hæreticum orantem, vides Iudæum, vides Manichæum: licet ieiunent, licet orent, tamen oratio ipsorum vertitur in peccatum.* Hæc Hieronymus: quæ omnia pauculis verbis additis & immutatis sua fecit Leo Magnus: Eadem Grego. homil. 27. in Euangel.

Ideo interdum oratio.] Ex Gregor. *libr. Moral.* 26. *cap.* 15.

Trium puerorum frigidus ignis fuit.] Ex August. *in expositione psal.* 68. *concione* 2. Habetur historia *Daniel* 3. Quod fuerit ille ignis frigidus apparet ex scripturæ contextu. *Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & sociis eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace, & fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem: & non tetigit eos omnino ignis, neque contristauit, nec quicquam molestiæ intulit.* Et infra dicitur, quod calor ignis non transiit per eos. Nicolaus Lyranus versat hanc quæstionem hoc loco an ignis ille fuerit actiuus, estque in ea sententia, vt existimet ignem hunc habuisse quidem ignis formam & naturam, sed combutendi & agendi actum fuisse virtute diuina cohibitum.

Oratio priuatis locis.] Loquitur de priuata oratione, de qua Christus Dominus Apostolos docuit Matth. 6. *Tu autem cum oraueris, intra cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: Et pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.* Cyprianus *de oratione Dominica*, causam reddit, quare Christus orationi silentium & secretum indixerit. *Magisterio*, ait, *suo Dominus secreto orare nos præcipit, in abditis & semotis locis, in cubilibus ipsis, quod magis conuenit fidei nostræ: vt sciamus Deum vbique esse præsentem, audire omnes, & videre, & maiestatis suæ plenitudine in abdita quoque & occulta penetrare.* Hæc Cyprian. Vnde etiam Augustin. in psal. 141.

Proprium est hypocritarum.] Sic scriptum est Matth. 6. *Cum oratis non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus.*

Bonum est.] Oratio abscondita & abdita ad cordis salutem spectat: hymnorum & psalmorum cantus ad Christi crucifixi gloriam & honorem, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Vade qui cantum Ecclesiasticum de medio tollunt, Christi magnificam gloriam obscurant, dulce curarum leuamen euertunt, ordinis Ecclesiastici hierarchiam confundunt, pulchritudinem ornatumque admirabilem Christi sponsæ fœdant: demum lucem quasi è mundo tollere nituntur qui Choros ecclesiasticos ab Ecclesia abesse contendunt, sicut enim luce hac naturali cuncta splendorem, pulchritudinem, ordinem, vtramque suscipiunt, quæ in hac mundana machina continentur, sic chorijs ecclesiasticis omnia Ecclesiæ munia illustrantur, augentur, ampliũcantur, & in debito officio conseruantur. Quapropter Sancti, & antiqui patres in statuendis, componendis, ordinandisque ecclesiasticis officiis multum diuque insudarunt.

Sicut orationibus regimur.] De psalmorum laude multa Basilius *homil. 1 super Psalm.* Plura Ambrosius: & Augustinus, *Totius Ecclesiæ* (inquit hic in præfat. psalmorum) *vox una psalmus solemnitates decorat: psalmus tristitiam, qua propter Deum est, emollit psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas mouet: psalmus Angelorum opus est, exercitium cœlestium spirituale thymiama.* Hæc inter alia adnotare libuit, vt intelligas veram sapientiam à Patribus superioribus sæculorum ad inferiores fuisse deriuatam, omniaque eorum sententijs, velut firmissimis radicibus, niti. Basilius homil. 1 in psalmos. *Vox est*, inquit, *Ecclesiæ psalmus. Hic dies festos illustriores reddit, ac perfundit gaudio: quum tristitiam aliquam operetur, sed quæ secundum Deum est, è corde lapideo ciet lachrymas: Psalmus opus est angelorum cœlestis illius reipublicæ in communi proposita functio, spirituale thymiama*, &c. Et quæ sequuntur pene omnia ad verbum vertit Augustinus. Ambrosius etiam laudes psalmorum doctissime commemorat in *Præfatione in Psalmos*, à quibus has sententias de psalmis Isidorus accepit.

CAP. VIII.

Lectionibus instruimur.] Timotheum Paulus erudit: *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Lectio enim frequens* (inquit Ambrosius li. 1. super *Beatus vir*) *nec intermissione aliqua destituta, doctrinæ munus operatur.* Augustinus etiam *serm. 112. de tempore tom. 10.* erudite de lectione scripturarum disserit.

Melius est orare quam legere.] Orationem etiam præponit lectioni Hieronymus ad Eutrian.

Qui vult cum Deo.] Ex Augustino ad verbum *Serm. 112. de tempore.* Et ex eodem loco Sententia quarta est.

Nam cum oramus Deo loquimur. Gotthus C. Nam cum oramus ipsi, cum Deo loquimur: sic que Augustinus.

Geminum est lectionis studium.] Id docet Augustinus lib. *De doctrina Christiana 4. cap. 4.* Officium doctoris diuinæ scripturæ deinguens, vbi distinguit inter sapienter dicere & eloquenter, & tria illa eloquentis munera, docere, delectare, flectere, ad scripturarum lectionem detorquet. ibidem ca. 12. *Docere*, inquit, *est necessitas, delectare suauitas, flectere victoria.* Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docendo. Quod hic Isidorus dixit: qua vtilitate & dignitate dicatur, vtilitas ad delectationem, dignitas ad victoriam spectat.

Lector strenuus.] Id Augustinus passim docet, præsertim *psal 11. Et libro de opere Monachorum in fine ca. 17.*

Ad agendum.] *Ad implendum*, habet C. Gotthus Hier. comm. in Mich cap. 2. *Tunc scriptura profunt legenti, si quod legitur, opere compleatur.* Idque idem laudat in Marcella vidua in eius Epitaphio ad Principiam.

Corde suo reprehensus confunditur.] Hieronymus ad Principiam in Epitaphio Marcellæ viduæ: *Erubescit enim quamuis præclaram doctrinam, quam non pia reprehendit conscientia.*

Vnde David.] Psal. 118. *Tunc non confundar, cum prospexero in omnibus mandatis tuis* Sic habet editio Latina. Aug. in enarratione conc. 4. in hunc psal. *Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua.* Paginus ita: *Tunc non pudore afficiar, cum respexero ad omnia præcepta tua.* Et quæ futuri temporis, *cum prospexero*, id est, cum intelligam, & comprehendam, cur illa imperaueris, Nam paucis datum est vt omnium Dei præceptorum teneant rationes, & causas, eorumque mandata diligenter exequantur.

CAP. IX.

Sicut scriptum est: Ama illam & exaltabit te.] Prouerb. 4. *Arripe illam, & exaltabit te, glorificaberis ab ea cum eam fueris amplexata.* Prius dixerat, *Dilige eam, & conseruabit te.* De assiduitate & perseuerantia legendi sacras Scripturas multa traduntur à patribus, in primis à Cypriano in fine de spectaculis, & Augustino. *li. 2. de* Doctrina Christiana ca. 5. *Erit diuinarum scripturarum solertissimus indagator.* Quod habetur d. 19. Et in sermone mirabili 38 ad fratres in eremo De laudibus Scripturæ & diligenti iosius lectione. Ambrosius lib. super *Beati immaculati*, in via assidue legendum esse docet: *Beatus*, inquit, *qui in lege Domini die ac nocte meditatur. Sed qui meditatur in lege, eruditur in lege, & quem lex erudierit, Dominus erudit. qui locutus est legem.* Et epistola 3. ad Sabinum, de eius studio. Hieronymus etiam ad Demetriadem in fine: *Ama scripturas sanctas, & amabit te sapientia: Dilige eam, & seruabit te: Honora illam, & amplexabitur te.* Ex quo loco videtur desumpta esse hæc sententia,

Cum eam fueris amplexatus.] In multis CC. M. ſſ. deest hoc.

Quanto quisq; Aug.]*li. 2 de Doctrina Christ. ca. 9* solertius & diligentius in libris sacris præcepta viuendi & regulas credendi esse inuestigandas docet.

Sicut in lege scribitur] Exod. 19. & c. 34. Et videtur desumpta sententia ex Greg. *li. 5 Moral. c. 25. & 26.*

Qui ab actione terrena cura] 1. ad Corinth. 2. *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est* & Et infra *animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus: spiritualia autem iudicat omnia.* Nos autem *sensum Christi habemus.* Augustinus in enarratione Psalm. 118. exponens illud, *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini: Beati qui seruantur testimonia eius in toto corde, exquirunt eum.* Gregorius etiam idem oprime, & ab eo sententiam deductam existimo, *libr. Moral. 23. c. 20. & 21.*

Nam sicut cæcus & videns.] Simile exemplum est apud Augustinum *serm. 112.*

Defigit.] Gotth. C. addit: *illum plus metuit diabolus quem assidue legere videbit.* Quam lectionem in nullo alio M. s. Iuuenio ex tredecim antiquissimis, quos ad emendationem huius operis iussu Philippi II. Regis Catholici & piissimi ex omnibus Bibliothecis Hispaniæ nactus sum.

Quidam habent intelligentia ingenium.] Augustinus *lib. de spiritu & anima ca. 11.* definit ingenium esse vim animæ, siue intentionem, qua se extendit anima, & exercet ad incognitorum cognitionem.

CAP. X.

Doctrina siue adiuuante Dei gratia.] D. Hilarius *in psalm. 125* in principio docet doctissime, non esse sensu nostro scripturas Sanctas accipiendas, vt hæretici faciunt, sed eius dono atque ope intelligendas, qui dixit. *Accipite spiritum sanctum: & aperiti scripturarum absrusa, & recondita sensa.* Docet idem D. Hieronymus *epistola ad Paulinum in fine.* Vnde Cyprianus *de vnitate Ecclesiæ in medio*, eos corruptores Euangelii nominat, dum depingit hæreticorum mores elegantissime, & vt D Hieronymus de ipso ait, *ad Paulinum, in fine*, instar fontis purissimi, dulcis incedit & placidus.

Quamuis infundatur auribus.] Videtur exponere illud Psalmi. 118. *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.*

CAP. XI.

Nunquam consequitur legendo.] Totum hoc caput desumptum est à Gregor. li. Moral 20 c. 9. dum exponit illud Iob: *Qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate & miseria.*

Semper enim superbi legunt, quærunt & numquam inueniunt.] Sic Gregorius lib. 20. Moral. ca. 9. *Quo plus appetunt, plus amittunt.*

Inde isti excæcantur. Aug. serm. de tempore 30. de Iudæis ita ait: *Apud Iudæos solas diuinæ literas remansuras, quibus gentes instruerentur, illi excæcarentur.*

CAP. XII.

Nequaquam legem intelligit. &c.] Diuinæ legis intellectus exterior verborum carnalis à Doctoribus dicitur, ex eo, quod est apud Paulum ad Colossi. c. 2. de seductoribus scriptum: *Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput.* Inde est apud Aug. frequens *carnaliter intelligere, & terrena, carnalisque institia*, præterim in expositione epist. ad Galatas ca. 3. & in expositione psalm. 10. *spiritualiter*, inquit, *legem intelligentibus sacramentum est libertatis, carnaliter autem sentientibus, si Iudæi sunt iugum est seruitutis. si Pagani aut hæretici velamen est excitatis?* Similiter Hieronymus ad Algasiam quæst. *Frustra inflatur Iudæus, & rimet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum delira menta perquirens, non tenens caput.*

Sensu interioris intelligentia.] Vt est illud à Cœlestino PP. Gallarum sacerdotibus inhibitum, qui amicti palliis, & lumbis præcincti, in Ecclesia ministrabant, vt illud Domini præceptum, sint *lumbi vestri præcincti*, ad verbum implerent. epist. 2. ad Episcopos Galliæ. *Qui credunt*, inquit, *se sanctæ scripturæ fidem non per spiritum, sed per literam complexuros.* &c. Et hoc non solum de lege diuina, sed etiam de ciuili dictum est.

In hære-

A

In hæresim deuoluti sunt.] Vide Hebionitis tradit August. lib. de hæret. ad Quodvultdeum.

Liga testimonium] In excusis: *signa.* Male, ita enim Esaias 8. *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.* Hunc locum interpretatur Eusebius Cæsariens. lib. 7. c. 3. Demonstrat Euang. & Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 9. de cessatione legis Mosaycæ, quasi dicat inquit: *Claude legem Moysis, & aperi legem Christi Apostolis & discipulis traditam.*

Dominus dicit.] Ioann. 13. *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem,* & ita est in Cod. Seguntino.

Scripturas hæretici,] Legitimum scripturæ sensum & verum corrumpere, proprium, hæreticorum est: vt D. Petrus de Epistolis Pauli dicit Epistol. 2. c. 3. *In quibus,* inquit, *sunt difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* Idque etiam annotauit D. Gregor. *lib. Moral.* 20. *c.* 9. Augustinus item in psal. 48. con. 1. *Omnia,* inquit, *diuina eloquia salubria sunt bene intelligentibus, periculosa vero iis, qui ea volunt ad sui cordis peruersitatem detorquere potius quam suum cor ad eorum rectitudinem corrigere.* Hinc Hieronym. illud: *De sensu est hæresis, non de scriptura.* Idem Vincentius Lyrinensis, monachus in aureo libello aduersus hæreses. Vnde de vero sensu scripturæ tradendo ac retinendo multa in *Constitut. D. Clementis* inserta sunt. *Conc. etiam Constantinop. 6. ca.* 2. Idem probatur. Idem *in Conc. Later. 1. sub Martino* 1. *aduersus Paulum Const. Epis.* sic decretum est: *Si quis non confitetur secundum Sanctos patres proprie & vere, & omnia quæ tradita sunt & prædicata, Sancta & Apostolica Dei Ecclesia, ab ipsis Sanctis patribus, & probabilibus & viuentibus quinq; Concilius, vsque ad vnum apicem verbo & mente, sit condemnatus.* Et in *altero Lateranensi sub Iulio* 2. & *Leone* 10. *sess.* 10. sub Leone: *Mandamusque omnibus, qui prædicandi onus sustinent, quique in futurum sustinebunt, vt Euangelicam veritatem, & sanctam scripturam iuxta declarationem, & interpretationem doctorum quos Ecclesia Dei vel vsus diuturnus approbauit, legendoque hactenus recepit, & in posterum recipiet, prædicent, & explanent: nec quicquam eis proprio sensu contrarium vel dissonũ adiciant, sed illic semper insistant, quæ ab ipsis sacra scriptura verbis rite ac sane, & præfatorum interpretationibus intellectu non discordant:* Quam regulam sancti Patres spiritu sancto afflati nouissimo vniuersali Concilio Tridentino rursus, ad coercenda petulantia huius temporis hæreticorum ingenia, tradiderunt Sess. 4. Aug. *lib.* 12. *Conf. cap.* 25. docet, quomodo is sit sensus scripturæ qui sit omnis Doctorum Ecclesiæ, communisque sententia, sit Dei sententia.

B

Plerumque sub nomine Catholicorum hæretici sua dicta conscribunt.] Familiare est hæreticis pestilens suum virus, non solum nomine, & auctoritate doctissimorum tegere, verum etiam venenata vesaniæ suæ pocula sub Apostolorum titulo in sipientibus propinare, quo dulcius faciliusque ab eis hauriantur. Hinc Pauli nomine Thessalonicensibus epistola mittitur, sicut ipse innuit 2. ad Thess 2. *Neque per epistolam, tanquam per nos missam.* Hinc etiam pseudepigrapha illa *Liber Seth filii Noe, Scriptura Cham, Euangelium Petri, Thomæ, Matthiæ.* Hinc *Pauli raptus, Salomonis incantationes,* & huius generis infinita alia, vt tradit Eusseb. *lib.* 3. *histor. Eccl. c.* 19. & *Concil. Nicen.* 2. Prisillianus etiam & Dictinius, hæretici Scripturas sub nomine prophetarum, Apostolorum, & Patriarcharum publicarunt. Conc. Bracar. Nicephorus etiam *lib.* 16. *hist. eccl. c.* 28. asserit Apollinaris hæretici libellos Athanasio, Gregorio, & Iulio attributos, sic & Epiphanio Cypri Episcopo Ibæ epistolam falso impositum, vt est *in conc. Niceno* 2. Et Augustino articuli falso impositi. Prosper ad obiect. Vincent. c. 15. Nostris etiam exulceratissimis temporibus, Oecolampadii volumen aduersus Sacramentum Eucharistiæ, Bertramio presbytero ad Carolum Magnum adscribitur: Carolostadii opus aduersus imagines ipsi Carolo Magno. Caluini quidam liber Alcuino Caroli M. præceptori: vt docte adnotauit Sixtus in Bibliotheca sua.

C

Doctrinamque veram adulterando corrumpunt.] Sic Clementis, Dionysii, Origenis, Athanasii & aliorum nobilium Doctorum scripta depravata ab hæreticis fuere, vt Pamphylius Martyr. Euseb. Cæsariens. Didymus, Ruffinus, & alii tradunt. Concilia etiam eidem iniuriæ fuerunt obnoxia, vt ex sexto general. Conc. Constan. act 14. constat. An vero Origenis libri ab hæreticis (vt hoc obiter moneam) corrupti fuerint, longam Picus Mirandulanus disputationem texit. Contra eos pono qui flagitium hoc admittere non verentur, & falsos pro vetis libros obtrudere audent, ita in Const. Apost statuitur: *Si quis falso inscriptos libros tanquam sacros in Ecclesia ad populi & cleri corruptionem publicauerit, deponitor.*

D

Iuxta Apostolica monita.] Sic habet Apostolus 1. ad Thess. c. 5. *Prophetias nolite spernere: omnia autem probate.*

CAP. XIII.

Ideo prohibentur.] Citatur in Collectis Gratiani dist. 37. *Ideo prohibetur.* In tota illa dist. fœcularium librorum agitur ex decreto Conc. Carth. 4. c. 16. & Hier. & Rabano, & Beda, & Clemente.

Figmenta legere poetarum.] Paulinus Epist. 7. *Negant Camenis nec patent Apollini dicata Christi pectora.* De electione Episcoporum & Sacerdotum, & quomodo iuxta Apostoli sententiam attendere debeant lectioni, exhortationi, & doctrinæ, est in Collectis Gratiani D. 36. c. *Qui Ecclesiasticis disciplinis:* & si quis vult ex Sozymo *in epistol. 1. ad Hesychium:* & Orig. *homil. 6. ad cap.* 8. *Leuit.* Et Greg *lib* 9. *Regist. epist.* 48. Desiderium Episcopum reprehendit quod Grammaticam quibusdam exponeret, quia in vno se ore tum Iouis laudibus Christi laudes non capiunt. Non omnia tamen poetarum figmenta protinus Christianis interdicuntur, sed ea duntaxat, quæ libidinis fomenta excitant. Nam vt S. Ambros. docet. *lib. 3. de fide S. Trinitatis, in principio tom.* 2. etiam in diuinis scripturis poetarum inueniuntur colores, & similitudines, & versiculi poetarum diuinis libris inserti sunt. Nam & *gigantes, & vallem Titanum* prophetici sermonis series non refugit; & Esaias *Syrenas, & filias passerum* dixit Ieremias. Vnde Aug. *lib.* 2. *de Ciuit. Dei c.* 8. improbat quidem studium tragœdiarum, & comœdiarum, & poeticarum fabularum, sed earum duntaxat, quæ verborum obscenitate compositæ sunt, Puerisque earum lectionem interdicit. Idque non solum ipse atque alii laudati Patres, verum etiam Gentiles, qui virtutum leges tradunt, inter quos est Plato *lib. de legibus,* & alii. Vide Aug. ipsum *lib* 14. *de Ciuit. Dei.*

E

Non in sapientia verbi.] Sic Paulus 1. ad Corinth. 2. *Non in persuabilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.*

Arrogantia fastu inflatus.] Alludit ad illud Pauli: *Scientia inflat, charitas ædificat.*

F

Vnde bene Psalmista ait.] Psal. 70. vbi Basilius probat Symmachi versionem: *Quoniam adnumerare nequeo, ingrediar in potentia Domini: quoniam politius erat illud: Os meum annunciabit iustitiam tuam. Hæc autem promissio, quia maior est viribus humanis subiecit: quoniam connumerare nequeo: tales enim scripturas non est natura mea assequuta: Attamen ingrediar in potentias Domini, vt humanæ naturæ imbecillitatem possibilem reddam.* Idem Theodoretus. Augustinus, quod alii CC. habent, *negotiationem* & de litteratura hæreticorum, & negotiatione exponit. *Sunt,* inquit, *qui de omnibus litteris tam sacris, quam profanis interpretentur, vt est illud Esai.* 29. Nescio litteras, *quasi dicat non satis intelligę scripturas sacras; neque mysteria, quæ in eorum sensu abdita latent incognita. Litteraturam vocat legem Moysi in cortice & littera: cognoscere interpretatur approbare. Quasi dicat non approbaui literam occidentem: intraui in potentia, viuificante spiritu filij Dei recolendas, atque annumerandas. Satis mihi erit meditari, & dicere aliis, Deum omnia posse, & tota ratio facti mihi erit potentia facientis.*

G

Meliores esse grammaticos quam hæreticos.] Grammaticos hic vocat Aristarchos illos, qui sibi de omni doctrina iudicium vendicabant, censores doctrinæ, & styli, quærum & inanem tumorem reprehendit Aug. lib de catechizand. rudibus c. 9. *Sedulo monendi sunt scholastici, vt humiliter induti Christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum vitia, quam verborum amplius deuitare.* Et habetur d. 38. vnde de sensu & intelligentia diuinarum litterarum, non de Grammatica tertiadum docet *libr.* 2. *Doctrinæ Christ. c.* 13. Rursus vtile esse Grammaticorum tropos prænoscere ad intelligentiam litteralis scripturæ sensus docet *libr.* 3. *c.* 29. Et d. 37. fuse suo nomine Hieronymus in 1. cap. epist. ad Tit. *Siquis,* inquit, *artem nouerit Grammaticam, vel Dialecticam, vt recte loquendi rationem habeat, & inter falsa & vera dinidicet, non improbamus: Geometria & Arithmetica & Musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare: Grammaticorum autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores vsus assumpta.* Clemens Alexan. Strom. 1. ex sententia Eupolemi tradit Moysem primum fuisse sapientem, & Grammaticam primo tradidisse Iudæis, & Phœnices à Iudæis accepisse. Idem Basilius homilia [illegible] *tus vitæ.*

CAP. XIV.

Melius est enim conferre, quam legere.] Aug. lib. 2. Soliloquiorum, non alia ratione melius veritatem quæri posse affirmat; quã interrogando & respondendo. Et lib. 1. Academ. quæst. disp 1. c. 3. *Veritatis sola inquisitio perfectum sapientiæ munus est.*

Multum prosunt in collatione figuræ.] Augustin. tradit disputandi nonnam lib. de vtilitate credendi ad Honoratum, *Separatis,* inquit, *angis locorum communium, pes cum re, causa cum causa, ratio cum ratione confligat.*

H

Lites generant.] Sic Paulus 2. ad Tim. 2: *Stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generat lites.* Et ad Titum fere idem c. 3. *Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & vanæ:* vbi quæstiones multas, ineruditas, appellat, Ambr. auctore, quę ex contentione fiunt, & sine vllo fructu disciplinæ Christianæ.

CAP. XV.

Actiua vita.] De vita actiua, & contemplatiua passim Gregorius agit, sed præsertim lib. 2. super Ezech Homil. 14. Et lib. 5. exposit. in Regum cap. 15. illud: *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritui Dei seruimus.* Ad Philipp. 2. Vita actiua & contemplatiua mirifice depingitur ab Augustino præsertim super Ioan. tract. vlt. *Dues itaque vitas sibi diuinitus præditas & commendatas nouit Ecclesia quarum vna est in fide, altera est in specie. Vna in tempore peregrinationis, altera in æternitate mansionis: vna in labore, altera in requie, vna in via, altera in patria: vna in opere actionis, altera in mercede contemplationis: vna declinat à malo, & facit bonum, altera nullum habet, à quo declinet, finalem magnum habet, quo perfruatur bonum.* Et lib 2. de verbis Domini serm. 26. & 27. Idem fere Basilius in *Regularibus honestiarum prooemio,* vbi fuse hanc materiam tractat Clemens etiam Alexandrinus *li. Strom. 6.* veritatem in cognitione, & actionem partitur. Et de excellentia vitæ contemplatiuæ

Et Prosper etiam tres libros de vita contemplatiua composuit, & discrimen vtriusque vitæ illustrauit, potissimum lib. 1. c. 12.

Et licet conuersus.] Conuersus is dicitur, qui sæculo renuncians sequitur in vita perfecta Christum. Vnde Laici qui sæculo renunciarunt, in religione *Conversi* appellantur. Est enim in illis conuersio quædam cordis versio. Impositum illis nomen videtur ab illo Ezech. 33. quod Augustinus lib. de vera & falsa pœnitentia ita citat: *Quacunque hora peccator ingemuerit, & conuersus fuerit, vita viuet.* Addit tq; Aug. *dixit.* Conuersum, *non tantum versum, vita viuet. Versum quidem puto, qui dolet de crimine conuersum, qui dolet de animi eius quam exposuimus varietate. Vertitur à peccato, qui iam vult dimittere peccatum. Conuertitur qui iam totus & omnino vertitur, qui iam non tantum pœnas non timet, sed ad bonum Domini contendere festinat. Quæ conuersio si contigerit alicui, etiam in fine, desperandum non est de eius remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam tuta conuersio, timendum est de pœnitente sero.*

Viri Sanctissimi, &c.] Ex Gregor. lib. 6. Moral. ca. 24. Est etiam lib. 6. Epistolarum epist. 169. ad Cyriacum Episcopum. Et habetur 8. q. 1. c. in scripturis.

CAP. XVI.

De tribus vocationum generibus ab homine à Deo, & ex necessitate differit Phanutius Antonii discipulus *apud Cass. col. 3. c. 3.* & similiter de tribus abrenunciationum modis *eadem col. c. 6. ac toto pene libro.* Ambros. *De fuga sæculi*, pie omnes ad mundi contemptum adhortatur

Legimus peregrinos esse & hospites.] Paulus 11. ad Hebræos: Quia peregrini & hospites sunt super terram. Et 1. Petri 2. Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos.

Iustiqui rebus.] In hac sententia triplicem abrenuntiationem complectitur Isidor. de qua Cassian. collat. 3 c. 6. vt supra retuli.

Quasi herbæ vertentes.] Allusum ad illud Esaiæ: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri.*

CAP. XVII.

Onager, vt ait Iob, contemnit ciuitatem.] Est apud Iob. cap. 39. *Contemnit*, inquit, *multitudinem ciuitatis, & clamorem exactoris non audit*: quem locum, eodem quo Isidorus modo Gregor. interpretatur, & Cass. coll. 17. c. 6.

CAP. XIX.

Qui apponit scientiam.] In vulgata edit. est, *qui addit scientiam, addit & laborem.* Alii tamen legunt, *dolorem*, vt hic noster Isidor. rectius. Ita enim Græce est, ὁ προσθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἀλγηδόνα.

Hinc etiam Dominus.] In duobus CC. Seguntino, & Toletano est: *Hinc etiam Dominus dixit ad eos, qui pro hoc sæculo conueruntur, vt honorem Sacerdotalem adipiscantur: Væ vobis qui videtis, quoniam flebitis.*

CAP. XX.

Maledictus qui facit opus Dei negligenter.] Vulgata editio Ierem. 48. *Maledictus homo, qui facit opus Dei fraudulenter.* Quomodo etiam legit Cassian. *col. 21. de remissione Quinquagesimæ c. 22.*

CAP. XXII.

Mirabiliter comparatur similitudo.] Tota hæc sententia antea depravatissima M. ll. ope nostraque diligentia est restituta.

Et maxime per cenodoxiam.] Græcorum *cenodoxia* Latinis est *vanagloria.* Cassianus voce ea frequenter vtitur. Et lib. 11. de spiritu cenodoxiæ, vanam siue inanem gloriam vocat. Est apud Paulum etiam huius vocis vsus ad Philip. 2. *Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam.* Nam Græce ita legitur μηδὲν κατ' ἐριθείαν μηδὲ κενοδοξίαν.

CAP. XXIII.

Flenda tamen est ruina.] Gotthus C. Toletan. *Cauendam esse ruinam, flenda est tamen ruina, sibi quemquam magis quam Domino placere, & laudem ab hominibus comparare.*

Non debet citò.] Pleriq; CC. *citius* leguntquam lectionem non improbo. Sic enim est apud Gregor. lib. Moral. c. 8. 35. *Idcirco innotescere citius non debet.*

Qua de homine iungit.] In Gotthicis duobus & aliis quibusdam CC. hæc verba adduntur: *iactantia oculos, quibus Deus videri poterat claudit.* In nullo tamen excuso sunt neque in aliquot M. ll. verumtamen à Gregorio esse videntur lib. 24. Moral. cap. 28. *Sic quippe in mente*, inquit, *superbia, sicut in oculis caligo generatur.*

CAP. XXIV.

Totum hoc caput ad verbum ex Augustino est, *De conflictu vitiorum & virtutum*, modo eius est libellus. Nam ab aliis Gregorio adiudicatur. In Posidii certe siue (vt alii legunt) Possidonii Indice, de libris Augustini facto, qui apud me antiquissimus est, ex Bibliotheca Toletanæ ecclesiæ, nulla huius mentio inuenitur.

Hypocrita simulatores dicuntur.] Hypocrita hoc sonat Latinis, quod *simulator.* Gregor. lib. 8 cap. 4. in illud Iob cap. 27. *Quæ enim est spes hypocritæ Hypocrita* (inquit) *Latina lingua dicitur simulator: ostius esse non appetit, sed videri.* Augustin. *lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 3.* eleganter vt omnia: *Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatris fabulis.* Vocatur ab eodem fictus.

Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari.] Ex hac sententia aperte colligo illud quod sæpe mihi persuasi, non solum à D. Gregorio Sententias esse desumptas, sed etiam ab aliis Patribus maxime vero à D. Augustino: nam tota hæc sententia est apud ipsum libello enim *De conflictu vitiorum & virtutum* sic habetur: *Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari. Simulatio autem & hypocrisis non communiuntur nisi à male astutis, per callidiratem valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obycere. Sancti non solum gloriam supra modum omnino non appetunt, sed hoc ipsum videri refugiunt, quod esse merentur, &c.* Ex quo, siue Augustini, siue Gregorii, loco totum hoc Caput compositum est. Eadem etiam fere dicuntur à Gregorio libr. 26. Moral. c. 28. vbi explanat illud Iob c. 36. *Simulatores & callidi provocant iram Dei. Cum simulatores diceret*, inquit, *apte subiunxit: & callidi: Quia nisi ingenio calleant, quod videri appetunt, congrue simulare non possunt. Sunt enim nonnulla vitia, quæ etiam à sensu tardioribus facile perpetrantur, &c.* Et in fine. *Hæc itaque simplicibus minime congruunt: quia si congruunt, iam simplices non sunt.* Et lib. 18. Moral. cap. 4. *Refugiunt videri, quod sunt, & ante oculos hominum, super inducta quadam innocentiæ honestate se vestiunt, vnde recte per Euangelium voce nostri Redemptoris increpantur: cum eis dicitur: Væ vobis hypocritæ: quia similes facti estis sepulcris dealbatis: quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus verò sunt plena ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Ita & vos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus vero pleni estis anuaritia & iniquitate.* Vnde constat D. Gregorium etiam à D. Augustino sententias accepisse Isidorum porro nostrum ab vtroque.

CAP. XXV.

Fraudulenter] Tota sententia alludit ad illud psalm. 10. *Quia ecce peccatores intenderunt arcum paranerunt sagittas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Vbi legit Augustinus *in obscura luna rectos corde.* Et philosophatur ibi de Lunæ lumine, an habeat à se quod dimidia pars lucida, dimidia obscura sit, sicuti si dimidia pars pilæ sit candida, dimidia nigra: an vero à Sole illustretur. Alius locus psalmi est ad quem hic Isidorus alluisse videri potest. Is est psalm. 6. *Quia exacuerunt vt gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaram, vt sagittent in occultis immaculatum.* Vbi Augustinus idem fere quod Isidorus habet.

CAP. XXXII.

Bona in malum.] Vulgata editio habet: *Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculam*: Est vero locus apud Salomonem Ecclesiasticii. 11.

CAP. XXXIII.

Otiosum vitam agere. Alludit forte ad illud Augustini ad Eudoxiam Epist. 81 de his qui blandiente desidia regimen Ecclesiæ respuunt. *Nec vestrum otium*, inquit, *necessitatibus Ecclesiæ præponatis.* Idem habet contra Faustum lib. 32. c. 10. *Qui electus*, inquit, *ab Ecclesia ministerium Euangelizandi renuit, ab Ecclesia ipsa merito digneque contemnitur.* Idem Gregorius lib. 6. Epist. epist. ad Cyriacum Episcopum. *Si is qui valet, omnipotentis Dei oues remisit pascere, ostendit se pastorem summum minime amare.* Vide Gregor. etiam Pastor. curæ part. 1. c. 5. De his qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutum possunt, sed quietem propriam sectando refugiunt.

CAP. XXXVI.

Arcus peruersus.] Exponit illud psalm. 77. *Conuersi sunt in arcum prauum*: Vbi Gregor. lib. Moral. 27. cap. 26. *peuersum.* Ex quo etiam Isidorus huius sententiæ sensum & verba accepit.

Qui bene docet & male vivit aquatur cereo.] Sic est in plerisque M. ll. *Qui bene docet, & male vivit, videtur ut cereus, alios dum bona exponit, ducem præstare, se vero malis suis consumere atque extinguere.*

CAP. XXXVIII.

Deteriores sunt qui sine doctrinis sine exemplis.] Locus erat in excusis depravatus, *qui sine doctrina, sine exemplis*, quem nos ex fide M. ll. emendauimus.

CAP. XXXIX.

Prouidentia] Hæc sententia non facile intelligitur nisi legas Gregorium lib. Moral. 25. cap. 22. vnde desumpta est & velut in compendium redacta.

CAP. XLIII.

Coruus.] Aristoteles libr. 6. de hist. animal. cap. 5. & Gregor. lib. 30. Moral. cap. 15. vbi exponit illud Iob. cap. *Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, clamant vagantes, eo quod non habeant cibos? Et illud psal. 146. Qui dat iumentis escam ipsorum & pullis coruorum inuocantibus eum: affirmant eos diuinitus*

nutriri

nutriri, dum veluti nothi & degeneres, ob albicantes plumas à parentibus negliguntur, ferunt præterea miscrarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, prouida Dei benignitate sustentari. Idem Chrysostomus, Euthymius, alii.

CAP. XLIV.

Tribuit *sermo Doctori.*] Sic rectè plerique M. ff. Gregor. lib. Moral. 30 c. 35. Vnde hæc sententia desumitur: *Sæpe verbum pro gratia tribuitur auditoris, & sæpe propter auditoris culpam subtrahitur sermo doctori.*

CAP. XLVIII.

Probatur *autem hoc Apostolico exemplo.*] Paulus ad 1. Thessl. cap. 2. sic inquit: *Non quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum possimus onerì esse, vt Christi Apostoli, Sed facti sumus in medio vestrum paruuli,* Qui locus etiam à Gregor. eodem modo interpretatur. lib. Moral. 24. c 30.

Nam vt quidam patrum ait.] Est apud Gregor. *lib. 33. Moral. cap. 19.* & affertur *d. 13. cap. Nerui.* Et ibi non est *supereminet*, sed *omne quod hic eminet.*

Viros sanctos proinde Reges vocari in sacris eloquijs.] Hinc illud Petri 1. cap. 2. & Lucæ 19. *Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates*: parábolas etiam quæ sunt de Regibus, de iustis fere hominibus interpretatur Gregor. *libr. Moral. 11. cap. 9.* exponens illud Iob 12. *baltheum Regum dissoluit, qui membrorum suorum motus bene regere sciunt, non immerito Reges vocantur.*

Rectè igitur Reges illi vocabantur.]Hoc Augustin. in psalm: 75. pie explicat in illud: *terribilis apud Reges terræ: Esto Rex terræ*, inquit, *& erit tibi terribilis Deus. Quomodo, inquies, ero Rex terræ? Rege terram, & eris Rex terræ. Noli ergo auiditati imperandi ponere tibi ante oculos prouincias latissimas, qua tua regna diffundas: terram quam portas rege. Audi Apostolum regentem: Non sic pugillator quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.*

CAP. LII.

Neque *in se conuenit frustrare iura.*] Plerique M. ff. *Neque in se posse damnare iura, qua in subiectu constituunt.* Apud Gratian. D. 9. cap. *Iustum est.* in Decreto Gregoriano recens correcto: *Nec in se consensit posse damnare iura qua in subiectis constituunt.*

CAP. LIII.

Et *venerationem mereatur.*] Est apud Gratianum 23. quæst. 5. cap. Principes vbi in Decreto correcto legitur: *& vt venerationem mereatur.* Quam lectionem in scholijs ex concilio Parisiensi sub Ludouico & Lothario lib. 2. cap. 2. CC. Gothi perantiqui habent: *vt venerationem mereatur virtute potestatis impertiat.*

CAP. LV.

Vt *ait quidam tanquam Scyllæ pingitur.*] Scyllæ rapacitatem, cui rapaces iudicium ille quisquis est comparat. Virgil. 6. Eclog. his verbis indicat:

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Deprehensos nautas canibus lacerasse marinis

Vide Seruium in eo loco de duplici Scylla: & Virgilium ipsum de Ciri ad Messalam & Fulgentium in mythologicis.

Iuxta propheta verbum] Locus est Sophoniæ 3. *Iudices eius lupi, vespere non relinquebant in mane.* Atque ita legunt M. ff.

CAP. LXII.

Aquis *comparantur &c.*] Aquæ significatio multiplex est in diuinis literis, vt constat ex Gregor. libr. Moral. 19. cap. 4. Vnde desumpta est hæc sententia, ad illud Iob 29. *Et aquæ appendit mensuras: Aqua* inquit, *in scriptura sacra aliquando Spiritum Sanctum, aliquando scientiam sacram, aliquando scientiam prauam, aliquando tribulationem, aliquando defluentes populos, aliquando mentes bonorum fidei prædicamenta sequentium designare solet.* Augustin. c. 62. in prima Canonica Ioannis homil. 6. *Nonne aquæ multa significant quibusdam locis spiritum sanctum &c.* & lib. diuersarum quæstionum ad Orof. q. 51. significatur præter alia nomine aquæ omnis potius ipse quæst. in Exod. & lib. loquutionum Exodi.

CAP. LXIII.

Abundant *vitiis, & virtutibus vacuantur.*] Alii CC. *abundant diuitijs*, male & præter sententiam Isidori, D. etiam Gregorius, vnde hæc transcripta sunt, lib. 34 Moral. cap. 2. ita habet: *Vnde & egestas eorum proprie dicitur, quia dum replentur vitijs, virtutum diuitijs vacuantur.*

Sicut calami.] Tota hæc sententia cum sequenti ex Gregor. est, lib. Moral. 33. c. 4. vbi calamum vel arundinem, fitorem gloriæ temporalis significare demonstrat.

CAP. LXIV.

Misericordia *à compatiendo.*]Augustlib de mor. Eccles. ca. 27. *Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat condolentis alieno malo.* Et lib. 9. de ciuitat. Dei cap. 9. damnat Stoicorum disciplinam, eo quod non animus dolore & tristitia pro afflicto afficiatur: Quod etiam irridet Cicero pro Murena.

Aut errantem fratrem charitatiue corrigendo ad viam veritatis reuocet.]In nullo M. ff. hæc apparent. Vide August. lib. 3. Enchir. ad Laurent. cap. 72.

Dimittere à quo læsus exiterit.] Alii codices, *dimittere ei, à quo læsus exiterit*: quæ lectio germana est. ita enim Augustinus homil. 6. tom. 10. Duæ sunt eleemosynæ, vna cordis, alia pecuniæ: eleemosyna cordis est, dimittere ei à quo læsus.

Vnde Salomon qui offert.]In vulgata edit. Eccles. 34. *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum; quasi qui victimat filium in conspectu patris.* D. Gregor. libr. past. curæ part. 3 cap. 22. aliter affert hoc testimonium: *Qui immolat*, inquit, *sacrificium de substantia pauperu quasi qui &c.* Isidorus itaque pro *substantia pauperum* dixit *de rapina pauperum.* Quod vnde hauserit dubium est, Græce sane legitur ἐκ χρημάτων πενήτων, id est, *ex diuitijs*, siue *facultatibus pauperum.*

CAP. LXVI.

Iusti *lauant manus.*] *Lauantur manus.* M. ff. atque ita Gregor. libr. 18. Moral. capit. 13. vnde hæc est sententia ad verbum.

FINIS.

S. ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, EPISTOLÆ ALIQVOT.

Libris ſancti Iſidori de Eccleſiaſticis officiis Epiſtolam eius, de iiſdem tractantem, quam ad Ludifredum (alias Leudefredum) Cordubenſem Epiſcopum ſcripſit, ſubiunximus, non tamen integram, ſed qualem in decreto Gratiani, diſt. 25. Perlectis. *& apud Iuonem Carnotenſem Epiſcopum,* parte ſexta ſui decreti, cap. 20. *atque etiam in codicibus m.s. legimus. Nuperrime autem poſtremam partem, quæ deſiderabatur, nacti hanc modo lectori apponimus, abſque priorum repetitione: quæ (ſi libuerit)* ſupra pagina 413. *inueniet.*

AD eum (ſcilicet Theſaurarium) venient de parrochiis pro chriſmate. Cereos & oblationes altaris ipſe accipit à populo. Ipſe colligit per Eccleſias cereos in feſtiuitatibus. Ad eum pertinent ornamenta & veſtimenta altaris: & quicquid in vſu templi eſt, ſub eius ordinatione exiſtit, Vela & ornamenta baſilicarum, quæ in vrbe ſunt, & non habent presbyterum, ipſe cuſtodit. De candeliis autem & cereolis quotidianis quicquid ſupereſt in Baſilicis, Baſilicarius per ſingulos menſes huic deportat. Ex quibus Theſaurarius dat quartam Baſilicario. Tres reliquas patres diuident æqualiter ſibi cum Primicerio, & Presbytero, qui Miſſam celebrat in eadem Baſilica.

Ad œconomum pertinet ſeparatio Baſilicarum atque conſtructio, actiones Eccleſiæ in iudiciis, vel in proferendo, vel in reſpondendo, tributa quoque acceptio, & rationes eorum quæ inferuntur. Cura & agrorum, & culturę vinearum, cauſæ poſſeſſionum, & ſeruitialium ſtipendia clericorum, viduarum & deuotarum pauperum: diſpenſatio veſtimenti, & victus domeſticorum clericorum, ſeruitialium quoque & artificum: quæ omnia cum iuſſu & arbitrio ſui Epiſcopi ab eo implentur.

Hæc ſunt, quæ vel à maioribus per officiorum ordines diſtributa ſunt, vel conſuetudine Eccleſiarum in vnum quemque ſeruata, nec aliquid ex his noſtri iudicii deputes: niſi quod aut ratio docuit, aut vetuſtatis antiquitas ſauxit.

Patrem autem monaſterii vnde innotuiſtis, illum præferri oportet, quem ſancta vita & probitas morum commendat: quique dum ſubiectus extitit, fraus in illo non fuit: Huic iuſte gratia cumulatur, dicente Domino, *Quia in pauca fuiſti fidelis, in multa te conſtituam.* Qui vero adhuc ſub regimine poſitus improbe vixit, & fratribus fraudem facere non pertimuit: hic prælatus licenter ac libere maiora & deteriora committet, dum ſe in poteſtate & libertate aſpexerit. De talibus enim dicit Apoſtolus: *Sed vos iniuriam facitis, & hoc fratribus. An neſcitis, quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt?* Sed nobis ſufficiat, iſta dicere tibi: quod Deo dignum exiſtimas adimple. Poſt hæc autem precari tuam ſanctitatem non deſino, vt pro me interceſſor apud Dominum exiſtas: vt quia meo vitio lapſus ſum, per te remiſſionem conſequar peccatorum.

Matt. 25.

1. Cor. 6.

In Chriſto chariſſimo & dilectiſſimo filio, Braulioni Archidiacono Iſidorus.

DVm amici litteras, chariſſime fili, ſuſcipis, eas pro amico amplecti non moreris. ipſa eſt enim ſecunda inter abſentes conſolatio, vt ſi non eſt præſens qui diligitur, pro eo litteræ amplexentur. Direximus tibi annulum propter noſtrum animum, & pallium pro amicitiarum noſtrarum amictu, vnde antiquitas hoc traxit vocabulum. Ora igitur pro me, inſpiret tibi Dominus, vt merear adhuc in vita videre te & quem mœſtificaſti abeundo, aliquando iterum lætifices te præſentando, Quaternionem regularum per Maurentionem Primiclerium direximus. De cætero autem opto tuam ſemper cognoſcere ſalutem, dilectiſſime mi domine, & chariſſime fili.

Domino meo & Dei ſeruo Braulioni Epiſcopo, Iſidorus.

OMni deſiderio deſiderani nunc videre faciem tuam, & vtinam aliquando impleret Deus votum meum antequam moriar. Ad præſens autem deprecor, vt commendes me Deo orationibus tuis, & vt in hac vita ſpem meam impleat, & in futura beatitudinis tuæ conſortium mihi concedat. (Et manu ſua.) Ora pro nobis beatiſſime Domine & frater.

Dominis meis & Dei ſeruis, Helladio, cæteriſque, qui cum eo ſunt coadunati, Epiſcopis, Iſidorus.

De ſacerdote in vitium carnis lapſo.

AFficimur lacrymis, compungimur ſtimulis peccatorum noſtrorum, cum ruinam fratris agnoſcimus quia ſicut de ſalute lætitia, ita de periculo animę gemitus eſt. Cognouimus enim Cordubenſis Eccleſiæ ſacerdotem in pontificali culmine carnali labe dilapſum, & de altitudine honoris in profundo flagitiorum ſtenda ruina demerſum: & quia vobis ſollicitudo paſtoralis incumbit, veſtroque iudicio delinquentium errores diſcutiendos cenſura diuina diſpoſuit, dicens: *Sacerdotes ſtabunt in iudiciis meis, & iudicabunt inter ſanctum & polluti-* *Ezech. 44.*
tum. Hanc igitur vocem Domini cognoſcentes, cum effuſione lacrymarum veſtram ſanctitatem depoſcimus: vt idem lapſus ſancto cœtui veſtro preſentatus, agnito à vobis confeſſionis eloquio, ſynodali ſententia à gradu ſacerdotii deponatur. Melius eſt illi, vt temporaliter iu-

dicetur

A

dicetur à vobis, quam æterno damnetur iudicio. Leuior est illi præsentis temporis ignominia, quam futura gehennę tormenta. Sciat enim se amisisse nomen & officium sacerdotis, qui meritum perdidit sanctitatis. Qua propter iudicii vestri decreto pœnitentiæ perpetim flagitia perpetrata lamentatione deploret: plágat sacerdotii cultum, quem male viuendo perdidit: lugeat animæ suę statum, quem tanto putredinis cœno coinquinauit: fortasse porriget illi manum quandoque Spiritus sanctus, vt per dignam satisfactionem mereatur peccatorum remissionem. Pro me quoq; deprecor, sanctissimi Sacerdotes, vt pietatem diuinam exorare dignemini, vt immemor malorum meorum, quibus & ipse conlapsus sum, à peccatorum vinculo, quibus huc vsque sum colligatus, dissoluat, & fructum indulgentiæ vestris meritis tribuat.

Dilecto in Christo filio Claudio Duci, Isidorus.

B

1 *Quod Romano pontifici primum, deinde cæteris Prælatis obediendum sit.*
2 *Quod Spiritus sanctus à Patre & Filio procedat.*
3 *Nequis cum hæreticis disputet, nisi sit in sacris litteris admodum probatus.*
4 *Postremo hortatur eum ad fidem & doctrinam sancti Leandri retinendam.*

Ad hunc Claudium scribit Greg. li. 7. Regist. ep. 124.

CAtholicæ strenuitatis tuæ suscipiens schedulas, Domini nostri Iesu Christi omnipotentiam conlaudamus, qui de prosperis tuis successibus & triumphis, Ecclesiæ sanctæ suæ misericorditer in præsenti de inimicis triumphare largitur. Te quidem me piis vigente petitionibus, tuis inquisitionibus respondere, lætor in Domino: quia ea, quæ sunt de fide Catholica, sollicite perquiris. Ad id ergo, quod obiecisti primo prætermissis plurimis rationibus, tibi rationabiliter ac simpliciter respondemus. Sic nos scimus præesse Ecclesiæ Christi, quatenus Romano Pontifici reuerenter, humiliter & deuote, tanquam Dei Vicario, præ cæteris Ecclesiæ Prælatis, specialius nos fateamur debitam in omnibus obedientiam exhibere. Contra quod quemquam procaciter venientem tanquam hæreticum à consortio fidelium omnino decernimus alienum. Hoc vero non ex electione proprii arbitrii, sed potius auctoritate Spiritus sancti habemus firmum, ratumque credimus & tenemus. Si vero (quod absit) infidelis sit non manifeste, in nullo læditur obedientia nostra, nisi præceperit contra fidem. Præterea prauis Prælatis obediendum in iussionibus bonis Dominus præcipit, vbi dicit: *Quod dicunt facite*, eorum praua opera præcipit euitanda, cum subiungit: *Quod autem faciunt, nolite facere.* In dubiis etiam præceptis, prauis Prælatis obediendum est, quamdiu eos Ecclesia tolerauerit: nisi ex manifesta Prælati infamatione in præcepto iuste possit hæresis suspicio prouenire. De similibus quoque illaqueationibus idem videtur. In præceptis manifeste malis nullatenus est obediendum, etiam bonis Prælatis: quia quandoque Deus occultat maiori, quod reuelat minori. Item nobis insinuare curasti quorumdam Græcorum obiectionem, quod in Nicæna vel Constantinopolitana Synodo, sub anathemate prohibitum legitur in symbolo, & in illo sancti Athanasii de fide Catholica diminuere, vel addere aliquid: atque ideo quidam ex Græcis Latinos proterue nituntur reprehendere, quod in professione sanctæ fidei Deo corde, & ore decantent: *qui ex Patre Filioque procedit*: cum in prædictis conciliis fuerit positum, *ex Patre procedit*, & sancta Romana Ecclesia, ex Patre Filioque Spiritum sanctum procedere approbat, atque credit. Quæ supradicta prohibitio, si subtiliter & recte perspicitur omnis ambiguitas remouetur: cum enim addere seu diminuere prohibuit, de re contraria intellexit, cui sententiæ illud Apostoli congruit. *Si quis vobis aliud euangelizauerit, præter id, quod accepistis à nobis, anathema sit.* Et Ioannes Apostolus ait: *Si quis venerit ad vos vltam doctrinam afferens, non eum recipiatis, neque ei aue dixeritis.* Cum dixit *aliam doctrinam* hæresim præcauendo, absque ambiguitate de doctrinæ contrarietate nobis voluit demonstrare. Plura quidem alia prædicauerunt Apostoli. Martyres, & Ecclesiæ Orthodoxi Doctores, sed quia non contraria, prohibitio Apostolica huiusmodi non intelligitur contraire, eo quod sint ad vnum veritatis finem tendentia. Cum ergo de similibus idem constet esse iudicium, patet proculdubio prædictarum sententiarum prohibitiones de contrarietate hæresum esse recipiendas. Spiritum vero sanctum esse Patris & Filii, & à Patre & à Filio mitti, atque procedere ab vtroque, sanctæ scripturæ testimoniis clarius demonstremus. Apostoli verba sunt hæc: *Si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis*, & cetera. Et alibi. *Misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra.* Ecce manifeste patet Apostolicis verbis Spiritum sanctum esse Dei Patris suscitantis à morte, & Dei Filii suscitati, qui non tres Dii, sed vnus est credendus & adorandus, sicut Moyses testatur. *Audi*, inquit, *Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* A Patre Spiritum sanctum mitti Dominus in Euangelio loquitur, dicens: *Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* Et quod mittatur à Filio, ipsa, veritas dicit: *Cum venerit Paracletus quem ego vobis mittam à Patre.* His itaque plenarie declaratur sancti Spiritus missionem à Patre esse & à Filio. A Patre nempe Spiritus sanctus procedere ostenditur, cum dicitur: *Spiritus veritatis, qui à Patre procedit*: à Filio vero, cum post resurrectionem suam insufflauit, & discipulis suis dixit: *Accipite Spiritum sanctum.* Isaias etiam in persona Patris dicit: *Spiritus à facie mea egredietur.* Dei Patris verbum vel facies Vnigenitus eius est: homo enim per faciem à nobis agnoscitur, & Deus Pater per Filium innotuit mundo, vnde Filius ait: *Pater manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi.* Et illud: *Notum feci eis nomen tuum, & notum faciam.* Pollumus ad hæc latius probanda plura inducere: sed forsitan, cui non sufficiunt ista, multa non proderunt ad salutem, quia animalis homo non percipit ea, quæ Dei spiritus sunt, arbitrans esse stultitiam, quæ dicuntur, & quia profecto hoc ex contemptu ignorantiæ prouenit, ignorans ignorabitur. Dum autem sanctæ Trinitatis personas loquendo distinguimus summopere curemus, ne individuam ac simplicissimam essentiam vnius Dei diuidere videamur. Sed quid sit illud ineffabile *Patris generare*: illud etiam inæstimabile *Filii nasci generari, vel exire*: atque illud incomprehensibile *Spiritus sancti à Patre & Filio mitti vel procedere*, & cætera, quæ huiusmodi de personarum varietate dicuntur, si non capimus mente, capiamus fide, vt salui esse perpetuo mereamur. Ecce breuitate, qua valui, tuis inquisitionibus satisfeci. Sed quod subiecisti, habere te hæreticos cum quibus assidue disputas, & quos ad fidem Catholicam studes reuocare, laudamus zelum, sed audaciam reprehendimus. Dicit namque scriptura diuina: *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Caue igitur, dilectissime fili, vt quia Deus triumphalibus trophæis armorum strenuitate prostratis inimicis te fecit victoriosum, hæreticis suasionibus ignominiose ne victus succumbas: te etenim laborante eos ab errore mortis eruere, ipsi inuigilant, te in præcipitium erroris demergere, à quorum confabulatione, vel solatio quemliber Christicolam, tanquam a lethifero veneno, sub obtestatione diuini iudicii præcipimus abstinere: nisi fuerit in diuinis præceptis experientia operum probatus, & sacris eruditus scripturis. Testamur igitur coram Deo, monemus, & quicquid possumus hortando præcipimus, vt quam citius eos zelum Dei legis exercens, nisi Catholicam professi fuerint veritatem, à te repellas, atque dicta eorum & obiectiones nobis scribendo mittere non moreris. Deo teste fraternitatem dilectionis tuæ in visceribus Iesu Christi amplectimur charius: & singula, quantum Deus dederit, ad salutem animæ, & tui corporis honestatem determinabimus, sacris ea fulciendo auctoritatibus, vt falsitas veritati cedat,

Matt. 23.

Galat. 1.

1. Ioan. 1.

Rom. 8.

Gal. 4.

Deuit. 4.

Ioan. 14.

Ioan. 20.

Esa. 57.

Eccl. 13.

& Ecclesiæ Christi gloria roboretur: & crescat. Memento communis nostri doctoris Leandri, & eius fidem atque doctrinam pro viribus imitare: vt in præsenti bonis perfrui, & in futuro cœlestium bonorum participationem valeas adipisci. *Amen.* Ora pro me: donet Dominus, vt animæ, corporis, fidei, & honoris tibi seruata integritate, mereat te videre de cætero, mi Domine, charissime fili.

Dilecto filio in Christo, Redempto, Archidiacono, Isidorus.

1 *Quod Christus sit totus in vtraque sacramenti specie.*
2 *Quod non in fermentato pane, sed in azymo sit conficiendus.*
3 *Vt calix sit metallicus, non ligneus aut fictilis.*
4 *Vt corporale, cui sacra hostia superponitur, sit de panno puro lineo, & non serico aut tincto.*

MVltis non modo Ecclesiasticis, verum etiam huius perituri regni præpeditus negotus, prout optamus, tuæ charitatis quæstionibus ad præsens satisfacere non valemus. Verum, quia impellente charitate omnibus sumus debitores: ex parte qua valeo pareo dilectioni tuę, ad inquisita compendiose respondere patatus. Innotuisti quippe nobis in animo tibi versari scrupulum, eo quod Orientalis Christi Ecclesia ex fermentato pane, Occidentalis ex azymo sacratissimi corporis sacramentum conficere consueuit: & quia ipsi Orientales, Latinos super hoc reprehendere non verentur. Illud etiam animo tuo insedit, quod illi sericos pannos, nos autem lineos, quos corporalia dicimus, ad ornamenta tanti sacrificii exhibemus. Scias itaque eorum iam dictis consuetudinibus minime nos opponere reprehensionis obstaculum, quamdiu eas Romana Ecclesia duxerit tolerandas, maxime cum non sint de essentia, siue substantia sacramenti. De substantia sacramenti sunt verba Dei à sacerdote in sacro prolata ministerio, scilicet, *Hoc est corpus meum*, panisque fumenti & vinum, cui consuenit aqua adhiberi: quia vtrumque de latere Christi, videlicet, sanguis & aqua profluxit. Cætera vero pertinent ad decorem sacramenti, futurorum exemplum, ad nostram & eorum humiliationem, atque in Dei laude exercitationem. Et cum prædictorum facta fuerit consecratio, non, vt quidam putant indocti, sub panis specie sola caro Christi, & in calice tantummodo sumitur sanguis: sed in vtroque Deus & homo, in corpore glorificato totus, & integer Christus, integer Christus in calice, panis visus, qui de cælo descendit, totus est in vtroque. Ipse est panis, qui reficit, non deficit, panis, qui totus à singulis sumitur, & in nulla sub parte minuitur, visibilis Angelis, fide non dubia creditur à nobis miraculose & inuisibiliter totus in sumentibus singulis, & integra sui essentia visibiliter totus semper regnat in cælis. Quia vero Orientales Romanorum siue nostras consuetudines impudenter obtrectando reprehensionis abolitione impugnare nituntur: ad arma diuini oraculi concurrentes, nos quantum potuerimus eadem defendere veritate præuia insurgemus. Dominus enim noster Iesus Christus, quando discipulis corporis sui mysterium agendum tradidit, non legitur accepisse panem fermentatum, vel azymum, sed accepit panem & dedit discipulis suis dicens: *Hoc est corpus meum: hoc facite quotiescumque sumitis, in meam commemorationem.* Legitur tamen præcepisse Dominum Moysi, vt Pascha cum azymis panibus & lactucis agrestibus manderetur, & apud quemcunque Hebræorum fermentatus panis per septem dies Paschæ inueniri posset, occideretur. Dominus igitur noster Pascha secundum Legem celebrauit, & in cœna suum corpus sub panis, & vini specie discipulis edendum tradidit, & eis eundem conficiendi tradidit potestatem, atque panem azymum, cum quo Pascha agebatur, obtulit. Similiter sacratissimum corpus eius non legitur pannis sericis, vel laneis, sed mundis linteaminibus in sepultura inuolutum fuisse. Ergo, cuius mysterium passionis, & sepultu-

Matth. 26.

Exod. 12.

ræ, eum quotidie immolando, geritur in altare, à tramite recto deuiare non possunt, qui in pane azymo, vino, & aqua, additis, & mundis sanctisque linteaminibus, secundum consuetudinem Ecclesiæ Romanæ corporis, & sanguinis Domini, sacrosanctum sacrificium studeant conficere. Videtur etiam Dominus nobis fauere in Exodo dicens. *Non immolabis (inquit) super fermento sanguinem hostiæ meæ.* Quod etiam de vase agitur ligneo, fictili, vel metallino, quo agitur immolatio sacrificii, quia nullus Euangelistarum expresse ostendit, cuiusmodi fuerit, ad Legis videtur recurrendum potius auctoritatem: quia in ministerio tabernaculi aut domus Dei nulla vasa sacræ vnctionis oleo delibuta leguntur lignea vel fictilia, sed magis ex metallo erant. Dominus etiam quæque de melioribus sibi offerri præcepit, & Tabernaculum testimonii cum maxima diligentia auri & argenti mira pulchritudine adornare. De Salmonico templo quid? Re vera idem. Quod si ceremonialia illa quæ vmbra erant veritatis futuræ, quibus pecudum carnes immolabantur, vel sanguis, tanto voluit Deus decore perfrui: quanto magis sacrum altare, sanctumque vas, in quo ipsa veritas, scilicet vnigenitus Deus, quotidie Deo Patri offertur, quanto honore, reuerentia, gloria & decore debent studio & diligentia adornari? Liquide patet tã inæstimabile sacrificiũ in vase luteo, vel ligneo, nisi necessitate vrgente vel cogẽte inopia offerre turpe, acvile, præsumptuosum esse & temerarium, q̃ potest iusto examine reprobari. Sed forsan obiicis: pannum sericum pretiosiorem esse lineo, & idcirco magis diuinis vsibus aptum. Ad quod nos in vtroque testamento dicimus, candorem vestium maxime approbari, eo quod in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter cæteras virtutes Deo esse gratiosiorem: ad quam peruenire cupienti charitati vestræ, vt pateat clarius, sacræ scripturæ testimoniis ostendamus. Dicit enim *Omni tempore sint vestimenta tua candida.* & Domini sacerdotes Ephod lineo excellentiæ caussa erant superinduti: Euangelium etiam in transfigutatione Dominica quod apparuerint vestimenta Domini tanquam nix, euidenter testatur. Et in Apocalypsi, qui in conspectu non stabant, & qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, & quam plurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur, cum in sericis magis ex eadem obfuscati videatur? Mentis autem munditiam nullatenus esse intelligas, vbi infidelitas viget: non enim est conuentio Christi ad Belial. De incongruitate vero Grammaticæ loquutionis, quæ in veteri Testamento reputatur vel nouo, respondemus: verba cælestis oraculi non subiacent Prisciani regulis, vel Donati, quamuis sit analogia scienda, vsus præ omnibus æmulandus est. Dummodo scientia à veritate non discrepet, à sanctorum Patrum vestigiis nullatenus recedendum. Lucide habes, fili charissime, in quam partem tui animi intellectum debeas inclinare, atque tui cordis scrupulum super hoc omnino deponere. Diligenter per omnia inspice, & reperies sanctæ Romanæ Ecclesię consuetudines à diuinis auctoritatibus in nullo aliquatenus deuiare. Pro me ad Dominum orare quæso digneris.

Hoc prohibitum habes de conf. dist. 1. Consulto.

Candor vestium in sacris commendatus. Eccles. 9. Exo. 28. & 1. Reg. 2. Matth. 17. Apoc. 7.

2. *Cor. 6.*

Domino, charissimo & virtutibus inclyto Eugenio Episcopo Toletano, Isidorus.

VEstræ sanctitatis litteras per nuncium susciptens Verecundum rerum omnium conditori grates impendimus, quod Ecclesiæ sanctæ suæ, mentis & corporis vestri valetudinem conseruare dignatur, atque ad inquisita pro modulo parati satisfacere, exoramus orationum vestrarum suffragiis ab ærumnis opprimentibus à Domino subleuari. Verum quod in quibusdam quæstionibus venerabilis vestra fraternitas, licet vos non ignoremus peritos, me compulit respondere: maioris sententiæ innodatio, nisi ex dispensationis articu-

A

lo, à minori nequaquam valeat enodari, sed potius ab inferiori prolata, à superiore iure mediante cassetur, Orthodoxi quidem Patres Spiritus sancti auctoritate freuia sanxerunt: aliter autem quolibet adstruente, sicut est vestræ prudentiæ cognitum, prauum subuertetur, scilicet gloriatio securis contra eum, qui secat in ea. Quod vero de pacilitate agitur Apostolorum: Petrus præeminet cæteris, qui à Domino audire meruit, *Tu vocaberis Cephas, tu es Petrus,* & cetera, & non ab alio aliquo, sed ab ipso Dei & virginis filio honorem Pontificatus in Christi Ecclesia primus suscepit. Cui etiam post resurrectionem filii Dei ab eodem dictum est: *Pasce agnos meos,* agnorum nomine Ecclesiarum Prælatos notans. Cuius dignitas potestatis, etsi ad omnes Catholicarum Episcopos est transfusa, specialius tamen Romano Antistiti singulari quodam priuilegio, velut capiti, cæteris membris celsior permanet in æternum. Qui igitur debitam ei non exhibet reuerenter obedientiam, à capite seiunctus, Acephalorum schismati se reddit obnoxium: quod sicut illud sancti Athanasij de fide sanctæ Trinitatis, sancta Ecclesia approbat, & custodit, quasi sit fidei Catholicæ articulus. Quod nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, saluus esse non poterit. Hæc vestræ dulcissimæ charitati breuiter præliban̄i considerans illud Philosophi, pauca sufficere sapienti.

Isai. 10.

Ioan. 21.

E

Extant sex aliæ SS. Isidori & Braulionis epistolæ: quarum quinque ante libros Originum, & sextam ante Synonyma posuimus: vt materiei, de qua tractabant, viciniores essent.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, REGVLA MONACHORVM.

PRÆFATIO.

PLVRA sunt præcepta vel institutamaiorum, quæ à sanctis Patribus sparsim prolata reperiuntur, quæque etiam nonnulli latius vel obscurius posteritati composita tradiderunt: ad quorum exemplum nos hæc pauca vobis eligere ausi sumus, vsi sermone plebeio, vel rustico, vt quam facillime intelligatis, quo ordine professionis vestræ votum retineatis. Præterea quisquis vestrum illam vniuersam veterum disciplinam contendit appetere, pergat in quantum placet, & arduum illum limitem, atque angustum leuigato cursu incedat. Qui vero tanta iussa priorum explere nequierit, in huius limite disciplinæ gressus constituat, nec vltro declinandum disponat: ne dum declinatus appetit inferiora, tam vitam, quam nomen monachi perdat. Quapropter sicut illa præcepta priorum perfectum monachum reddunt ac summum: ita faciunt ista vel vltimum. Illa custodiant perfecti, ista sequantur post peccatum conuersi.

CAPITA REGVLÆ MONACHORVM.

1 *De Monasterio.*
2 *De eligendo Abbate.*
3 *De Monachis.*
4 *De Conuersis.*
5 *De opere Monachorum.*
6 *De officio.*
7 *De collatione.*
8 *De cibicibus.*
9 *De mensis.*
10 *De feriis.*
11 *De ieiunio.*
12 *De habitu Monachorum.*
13 *De stramentis.*
14 *De delinquentibus.*
15 *De sæpius peccante.*
16 *De culpa indulgenda, vel culpati correctione.*
17 *De delictis.*
18 *De excommunicatione.*
19 *De familiari vita.*
20 *Quia ad quem pertineat.*
21 *De infirmis.*
22 *De hospitibus.*
23 *De profectione.*
24 *De defunctis.*

De Monasterio, CAP. I.

PRIMIS, fratres charissimi, monasterium vestrum [a] miram conclauis diligentiam habeat, vt firmitatem custodiæ munimenta clausturorum exhibeant: inimicus enim noster diabolus, sicut leo rugiens, circuit ore patenti quærens vnumquemque nostrum, quę 1. Pet. 5. deuoret. Monasterii autem munitio tantum ianuam extrinsecus habeat, vnumque posticum, per quem eatur ad hortum. Villa sane lõge remota debet esse à monasterio: ne vicinius posita aut labis inferat periculum, aut famam inficiat dignitatis. Cellulæ fratribus iuxta Ecclesiam constituantur: vt possint properare quantocyus ad officium. Locus autem ægrotantium remotus erit à basilica, vel cellulis fratrum: vt nulla inquietudine, vel clamoribus impediantur. Cellarium monachorum iuxta * cœnaculum esse oportet, vt secus positum sine mora mensis ministerium præbeatur. Hortulus sane intra monasterium sit inclusus: quatenus, dum intus monachi operantur, nulla occasione exterius euagentur.

* id est, refectorium.

a *Iustin. constit. nouell. 133. c. 1. in fine,* ἔτι δὲ ἀκριβῶς θεσπίζω περιφερόμενον τὸ μοναστήριον ὥστε μηδεμίαν ἔξοδον ἀλλαχόθεν πλὴν ἢ διὰ τῶν πυλίδων εἶναι.

a *De eligendo Abbate,* CAP. II.

ABbas interea eligendus est in institutione sanctæ vitæ duratus, atque inspectus patientiæ & humilitatis experimentis: qui etiam per exercitium vitam laboriosam tolerans, ac transcendens ætatẽ adolescentiæ iuuentute sua senectutem tetigerit: cui etiam maiores non dedignentur parere, obedientes ei tam pro ætate, quam etiam pro morum probitate. Iste enim se imitandum in cunctis operum exemplis exhibebit: neque enim aliquid imperasse cuique licebit, quod ipse non fecerit. Singulos autem hortamentis mutuis excitabit, ad' loquens cunctos, exhortans, vel ædificans in eis si quid eorum vitæ pro vnicuiusque gradu prodesse perspexerit. Circa omnes quoque seruans iustitiam, contra nullum liuore odii inardescens, omnes ex corde amplectens, nullum Conuersum despiciens, paratus etiam quorundam infirmitati compati misericordia, Apostolum sequens, qui dicit: *Facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat pullos suos.* 1. Thess. 2.

a *Hoc caput penultimum est in codice Gotthico Oueten.*

De Monachis, CAP. III.

MOnachis autem summopere studendum est, vt Apostolicam vitam tenentes, sicut in vnum constituti esse noscuntur, ita cor habeant vnum: nihil sibi proprium vendicantes, nec quantulumcumque amorem rei priuatæ habentes, sed iuxta exemplum Apostolicum, omnia communia habentes, in præceptis Christi fideliter permanendo proficiant. Patri honorem debitum referentes, erga seniores obedientiam, erga æquales incitamenta virtutum, erga minores boni exempli magisterium conseruabunt. Nemo cæteris se iudicans meliorem, sed inferiorem se omnibus deputans, tanto humilitate clarescat, quanto plus cæteris culmine virtutum coruscat. Abstineat se etiam à furore: & à detractione parcat monachus linguam. Indecenter quoque Iob. 39. Matth. Act. 4.

vel notabiliter non incedat; philargyriæ contagium, vt lethiferam pestem abhorreat: à turpibus verbis vel otiosis linguam auertat, atque inde sinenter cor mundum labiaque exhibeat. Affectus quoque animi turpes ab intentione cogitationis abstergat: per compunctionem cordis in studio se sanctę meditationis exerceat. Torporem somni atque pigritiam fugiat, vigiliisque & orationibus sine intermissione intendat. Gulæ concupiscentiam deprimat; atque abstinentiæ virtutibus semetipsum per studium domandarum libidinum affligat, domans seruitis carnem, quantum valetudo corporis sinat. Liuore quoque inuidię de fraternis profectibus nequaquam tabescat: sed quietus atque pacificus per amorem fraternę dilectionis de cunctorum gaudeat meritis, iracundiæ perturbationem reiiciens, & patienter omnia sustinens. Nulla tristitia, nullo temporali mœrore afficiatur: sed contra omnia aduersa interiori gaudio fretus, ipsam postremo vanæ gloriæ laudem procul à se abiiciat, & Deo tantum interius humili corde placere studeat: vt dum his virtutibus radiat, merito nomen suæ professionis retineat.

De conuersis, CAP. IV.

QVi renuncians sęculo ad monasterium venerit, non statim in cœtum deligendus est monachorum. Vitam enim vnicuique in hospitalitatis seruitium tribus mensibus considerare oportet, quibus peractis ad cœtum sanctæ congregationis accedet. Neque enim intus suscipi quemquam conuenit: nisi prius foris positus, eius humilitas, siue patientia comprobetur. Qui relicto sęculo ad militiam Christi pia & salubri humilitate conuertuntur, omnia sua primum, aut indigentibus diuidant, aut monasterio conferant. Tunc enim serui Christi liberum animum oi nin militiæ offerunt, quando à se spei sęcularis vincula cuncta præcidunt. Qui non rigida intentione conuertuntur, cito aut superbiæ morbo, aut vitio luxuriæ subduntur. Nequaquam ergo debent à repore inchoare, qui mundo renuntiant: ne per ipsum reporem rursus in amorem sęculi cadant. Omnis Conuersus non est recipiendus in monasterio, nisi prius ipse scripto se sponderit permansurum. Sicut enim ii, qui ad sęcularem promouentur militiam, in legionem non transeunt, nisi ante in tabulis conferantur: ita & ii, qui in spiritualibus castris cælesti militiæ sunt signandi, nisi prius professione verbi, aut scripti teneantur, in numerum societatemque seruorum Christi transire non possunt. Qui in monasterio prior ingreditur, primus erit in cunctis, gradu vel ordine. Nec quærendum est, si diues, aut pauper, seruus an liber, iuuenis an senex, rusticus an eruditus: in monachis enim nec ætas nec conditio quæritur, quia inter serui & liberi animam nulla est apud Deum differentia. Qui tamen iugo alienæ seruitutis adstrictus est, nisi Dominus vincula eius dissoluerit, nequaquam recipiendus est, scriptum est enim: *Qui dimisit onagrum, liberum? & vincula eius quis soluit?* Onager enim liber dimissus, monachus est sine dominatu & impedimento sęculi deseruiens, & à turbis remotus. Tunc enim libera seruitute Deo quisque famulatur: quando nullius carnalis conditionis pondere premitur. Vbi enim iam suaue iugum, & leue onus Christi est durum & graue est portare seruitium sęculi. Qui aliquid habentes in sęculo conuertuntur, non extollantur, si de suis fabultatibus quodcunque monasterio contulerunt: sed potius timeant, ne hic per superbiam eleuentur, & pereant. Quibus melius esset, si diuitias suas cum humilitate in sęculo fruerentur, quam vt iam pauperes effecti, de earum distributione elatione superbiæ extollantur. Hi, qui de paupertate in monasterio conuertuntur, non sunt despiciendi ab eis, qui sęculi diuitias reliquerunt: quia apud Deum vnius ordinis habentur omnes, qui conuertuntur ad Christum: neque enim differt, vtrum ex inopi vel seruili conditione ad seruitutem Dei quisque venerit, an ex generosa & locuplete vita: multi enim ex plebeio censu documentis virtutum eximiis enitentes, prælatiores nobilibus facti sunt, eosque virtutum excellentia præuenerunt: & qui erant conditione infimi, virtutis mérito effecti sunt primi sapientes. a Nam propterea *infirma mundi elegit Deus, vt confunderet fortes: & ignobilia mundi, & ea quæ non sunt, vt ea, quæ sunt, euacuaret: vt non glorietur omnis caro coram illo.* Qui ex paupertate ad monasterium veniunt, non extollantur in superbiam: quia se ibi æquales aspiciunt iis, qui aliquid in sęculo videbantur: neque enim dignum est, vt vbi diuites cellitudine deposita sęculari ad humilitatem descendunt, ibi pauperes elatione mentis superbi efficiantur: quia oportet, vt deposita arrogantia humiliter sapiant, suæque paupertatis & inopiæ memores semper existant.

a Nam propterea. *cod. testimonio est vsus lib. 2. de off. cap. 15.*

De opere Monachorum, CAP. V.

MOnachus semper operetur manibus suis, ita vt quibuslibet variis opificum artibus, laboribusque studium suum impendat, sequens Apostolum, qui dicit: *Neque panem gratis manducauimus, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes:* & iterum, *Qui non vult laborare, non manducet.* Per otium enim libidines, & noxiarum cogitationum nutrimenta concrescunt: per laboris vero exercitium vitia nihilominus * elabuntur. Nequaquam debet monachus dedignari verlari in opere aliquo, monasterii vsibus necessario. Nam Patriarchæ greges pauerunt, & Gentiles Philosophi sutores, & sartores fuerunt: & Ioseph iustus, cui Virgo Maria desponsata extitit, * faber ferrarius fuit, Siquidem & Petrus Princeps Apostolorum piscatoris officium gessit: & omnes Apostoli corporale opus faciebant, vnde vitam corporis sustentabant. Si igitur tantæ auctoritatis homines laboribus, & operibus etiam rusticanis inseruierunt: quanto magis monachi, quos oportet non solum vitæ suæ necessaria propriis manibus exhibere, sed etiam indigentiam aliorum laboribus suis reficere? Qui viribus corporis & integritate salutis consistunt, in opere otiosi sunt, dupliciter peccare noscuntur: quia non solum non laborant, sed etiam alios vitiant, & ad imitationem suam inuitant. Propterea enim quisque conuertitur, vt Deo seruiens laboris habeat curam: non vt otio deditus inertia pigritiaque pascatur. Qui si volunt lectioni vacare, vt non operentur: ipsi lectioni contumaces existunt, quia non faciunt, quod ibi legitur: ibi enim scriptum est, *Operantes suum panem manducent.* Et iterum: *Ipsi enim scitis, quomodo oportet imitari nos: quia non inquieti fuimus inter vos, neque panem gratis ab aliquo manducauimus, sed in labore & fatigatione die ac nocte operantes, ne quem vestrum grauaremus.* Qui per infirmitatem corporis operari non possunt, humanius clementiusque tractandi sunt. Qui vero sani sunt, & fallunt, procul dubio dolendi atque lugendi sunt: quia non corpore, sed, quod peius est, mente ægroti sunt: qui etsi humanis oculis conuinci non possunt, Deum tamen latere non possunt. Tales igitur aut ferendi sunt, si ægritudo latet: aut distringendi, si sanitas pareat. Monachi operantes meditari, aut psallere debent: a vt carminis verbique Dei delectatione consolentur ipsum laborem. Si enim sęculares opifices inter ipsos labores amatoria turpia cantare non desinunt, atque ita ora sua in cantibus & fabulis implicant, vt ab opere manus non subtrahant: quanto magis serui Christi: qui sic manibus operari debent, vt semper laudem Dei in ore habeant, & linguis eius Psalmis & Hymnis inseruiant? Laborandum est enim corpore animi fixa in Deum intentione: Sicque manus in opere implicanda est, vt mens non auertatur à Deo. Propriis autem temporibus oportet operari monachum; & propriis orationi, lectionique in cumbere. Horas enim debet habere monachus

1 Cor. 1.

2. Thess. 3.

al. euellitur.

Fabrum fuisse legimus. Matth 13. Marci. 6. sed ferrariũ, nefario vitiam legentium cum dolabra depingitur.

2. Thess. 3.

Idem lib. 2. offic. 15.

chus congruas ad singula officia deputatas. Patres autem annui temporis suis quibusque operibus taliter deputantur. Aestate enim à mane vsque ad horam tertiam laborare oportet: à tertia autem vsque ad sextam lectioni vacare: dehinc vsque ad nonam requiescere: post nonam autem vsque ad tempus vespertinum iterum operari. Alio autem tempore, id est, autumno & hyeme, siue vere à mane vsque ad tertiam legendum. Post celebrationem tertiæ vsque ad nonam laborandum est: post refectionem autem nonæ, aut operari oportet, aut legere, aut sono vocis aliquid meditari. Quæcumque autem operantur monachi manibus suis, præposito deferant, præpositus autem principi monachorum. Nihil operis apud fratrem remaneat, ne sollicitudinis eius curam mentem ab intentione contemplationis auertat. Horti olera vel apparatus ciborum propriis sibi manibus fratres exerceant: ædificiorum autem constructio, vel cultus agrorum, ad opus seruorum pertinebunt. Nullus monachus amore priuati operis illigetur: sed omnes in communi laborantes patribus sine obmurmuratione obtemperare debent: ne forte murmurando pereant, sicut perierunt, qui in deserto murmuraverunt. Si enim paruulis adhuc in lege, & rudibus nequaquam indultum est: quanto magis iis, qui perfectionis legem perceperunt, non parcet, si talia gesserint?

B 1. Cor. 10.

a Vt carminis. *lib. 2. de off. c. 15* canunt autem psalmos manibus operantes, & ipsum laborem, tanquam diuino celamate consolantur.

De officio, Cap. VI.

In psallendis autem officiis ista erit discretio: dato enim legitimis temporibus signo ad horas canonicas, a festina cum properatione, omnes ad chorum occurrant: nullique ante expletum officium licebit egredi, præter eum, quem necessitas naturæ compluerit. Recitantibus autem monachis; b post consummationem singulorum psalmorum prostrati omnes humi pariter adorabunt, celeriterque surgentes psalmos sequentes incipiant, eodemque modo per singula officia faciant. Quando celebrantur psalmorum spiritualia sacramenta, refugiat monachus risus vel fabulas: sed hoc meditetur corde, quod psallitur ore. In tertia sexta, vel nona, tres psalmi dicendi sunt, responsorium vnum, lectiones ex veteri nouoque Testamento, c duæ deinde laudes, hymnus atque oratio. In vespertinis autem officiis, d primo lucernarium, deinde Psalmi duo, responsorius vnus, & laudes, hymnus atque oratio dicenda est. Post vespertinum autem congregatis fratribus, oportet vel aliquid meditari, vel de aliquibus diuinæ lectionis quæstionibus disputare, conferendo pie & salubriter. Tantumque meditando disputandoque immotati, quoad vsque completorii tempus possit occurrere. Ante somnum autem, sicut mos est, peracto completorio, valedictis inuicem fratribus, cum omni cautela, silentio requiescendum est: vsque quo ad vigilias consurgatur. In quotidianis vero officiis vigiliarum primum tres Psalmi canonici recitandi sunt, e deinde tres Missæ Psalmorum, quarta Canticorum, quinta matutinorum officiorum. In Dominicis vero diebus, vel festiuitatibus Martyrum, solemnitatis causa singulæ superadiiciendæ sunt missæ. Verum in vigiliis recitandis aderit vsque in matutinis psallendi canendique consuetudo: vt vtroque modo seruorum Dei mentes diuersitatis oblectamento exerceantur, & ad laudem Dei sine fastidio affluentius excitentur. Post vigilias autem vsque ad matutinum requiescendum, aut aliquid perlegendum erit. Post matutinum autem aut operandum aliqui; d aut legendum. Lectiones autem ex nouo aut veteri Testamento tempore officii quotidianis diebus recitentur. Sabbato autem die atque Dominico, ex nouo tantum pronuncientur. Monachus autem corporis sanitate consistens, si vigiliis, vel quotidianis officiis defuerit, perdat communionem, si sanitas patet.

a Festina cum properatione. *idem li. 2. de off. c. 1. Conuenerunt autem omnes frequenter nocte ac die festina cum properatione ad oratio-nem.*

b Post consummationem. *Vid. Cass. li. 2. c. 7.*

c Duæ deinde laudes. *Hoc est* Alleluia, *vt constat ex libr. 1. de off. c. 15.*

d Primo lucernarium. *Vid. ann in. Cass.*

e Deinde tres missæ. *Vid. ann. in Cass.*

De collatione, Cap. VII.

Adie audiendum in collatione Patrem tribus in hebdomada vicibus fratres post celebrationem tertiæ, dato signo, ad collectam conueniant: audiant docentem seniorem, instruentem cunctos salutaribus præceptis. Audiant Patrem studio summo & silentio, intentionem animorum suorum suspiriis & gemitibus demonstrantes. Ipsa quoque collatio erit, vel pro corrigendis vitiis instruendisque moribus, vel pro reliquis caussis ad vtilitatem cœnobii pertinentibus. Quod si talia desunt, pro consuetudine tamen disciplinæ, nequaquam erit omittenda collatio, sed in præfinitis diebus, cunctis pariter congregatis, præcepta Patrum regularia recensenda sunt: vt qui necdum didicerunt, percipiant quod sequantur: qui vero didicerunt, frequenti memoria admoniti, sollicite custodiant, quod nouerunt. Sedentes autem omnes in collatione tacebunt: nisi forte quem auctoritas Patris præceperit, vt loquatur.

a Ad audiendum in coll. Patrem. *Ead. 2. de off. c. 15.*

De codicibus, Cap. VIII.

Omnes codices custos sacrarii habeat deputatos, à quo singulos singuli fratres accipiant, quos prudenter lectos, vel habitos, semper post vesperam reddant. Prima autem hora codices singulis diebus * petantur: qui vero tardius postulat, nequaquam accipiat. De his autem quæstionibus, quæ leguntur, nec forte intelliguntur, vnusquisque fratrum aut in collatione, aut post vesperam Abbatem interroget, & recitata in loco lectione, ab eo expositionem suscipiat, ita vt, dum vni exponitur, cæteri audiant. Gentilium libros vel hæreticorum volumina monachus legere caueat; melius est enim eorum perniciosa dogmata ignorare, quam per experientiam in aliquem laqueum erroris incurrere.

al. expetantur.

De mensis, Cap. IX.

Tempore, quo refectionis debitum soluitur, clausura monasterii obserentur, nec vllus extraneus interesse præsumat: ne quietem fraternam præsentia sua impediat. Refectionis tempore dato signo pariter omnes concurrant. Qui autem ad mensam tardius venerit, aut pœnitentiam agat, ieiunus ad suum opus vel cubile recurrat. Nemo autem ad vescendum ibit, antequam ad vocandum omnes vox signi solita insonuerit. Refectorium pariter vnum erit: ad singulas mensas deni conuescentes resideant: reliqua turba paruulorum adsistent. Tempore conuescentium fratrum, omnes disciplinæ gerant silentium, Apostolo obtemperantes, qui dicit: *Cum silentio operantes suum panem manducent.* Vnus tamen in medio residens benedictione accepta de scripturis aliquid legat, cæteri vescentes tacebunt, lectiones attentissime audientes: vt sicut illis corporalis cibus refectionem carnis præstat, ita mentem eorum spiritualis reficiat. Nullus ad mensas clamor excitetur: solitantum Præposito sollicitudo maneat in his, quæ sunt vescentibus necessaria. Abbas, citra languoris necessitatem, cibos in conspectu pariter cum fratribus sumat: nec aliud, quam cæteri, nec cultius, quam quæ in communi consistunt, præparari sibi quidpiam expetat: sicque fit, vt, dum præsens est, omnia diligentius administrentur: & dum communia sunt, salubriter &

2. Thess. 3

cum

cum charitate sumantur. Æqualia quippe erunt mensura omnium fercula, similibusque alimentis cuncti reficiendi sunt fratres. Quidquid præsens refectio dederit, omnes sine murmuratione percipiant: nec id desiderent, quod edendi voluntas appetat, sed quod naturæ necessitas quærit. Scriptum est enim: *Carnis curam ne feceritis in desiderio.* Per omnem autem hebdomadam fratres viles olerum cibos, aac pallentia habeant legumina. Diebus vero sanctis inducant cum oleribus leuissimarum carnium alimenta. Non erit vsque ad satietatem reficiendum corpus, ne forte intereat animus: nam ex plenitudine ventris cito excitatur luxuria carnis. Qui autem appetitum edacitatis reprimit, sine dubio lasciuiæ motus restringit. Tanta cum discretione reficiendum est corpus, vt nec nimia abstinentia debilitetur: nec superflua edacitate ad lasciuiam moueatur. In vtroque ergo temperantia adhibenda est: scilicet, vt & vitia carnis non prævaleant, & vis ad ministeriũ bonæ operationis sufficiat. Quicumque ad mensam residens à carnibus vel vino abstinere voluerit, non est prohibendus: abstinentia enim non prohibetur, sed potius conlaudatur: tantum ne ex contemptu creatura Dei humanis concessa vsibus execretur. b Nullum esui furtiua contaminatio polluat, aut impudens, vel priuatus extra communem mensam appetitus: excommunicationis enim sententiæ subiacebit, qui vel occulte vel extra ordinariam mensam aliquid degustauerit. Ante refectionis tempus nullus vesci audeat, præter eum, qui ægrotat: qui enim tempus edendi anteceserit, subsequentibus pœnis abstinentiæ subiacebit. Sitienti, aut cuiuspiam defectum patienti ante edendi tempus consulendum est, Abbate, vel Præposito ordinante, non tamen palam, ne forte sitire, vel esurire alios cogat. Hebdomadarius solus cibos degustet, nec quis id alius audeat, nec sub occasione degustandi, gulæ vel gutturi satisfaciat. Laici ministri mensis monachorum nullatenus intererunt: nec enim poterit illis mensæ communis esse locus, quibus diuersus est propositus. Monachi cum à mensa surrexerint, ad orationem omnes concurrant. Quod mensæ redundauerit, omni cura seruatum egentibus dispensetur. In refectione monachorum à diebus Pentecostes vsque ad autumni principium tota æstas interdiana prandia inuitet, reliquum tempus suspendat prandia: cœna tantum apponatur. In vtriusque temporibus refectio mensæ tribus erit pulmentis, olerum scilicet, & leguminum, &, si quid tertium fuerit, id est pomorum. Ternis quoque poculis fraterna refici enda est sitis. In obseruatione autem Quadragesimali, sicut fieri solet post exemptum ieiunium, pane solo & aqua contenti omnes erunt, à vino quoque & oleo abstinebunt.

a Pallentia legumina. 2. *de off. cap.* 12. Antiqui pridie quam cantandum erat, cibis abstinebant, pallentia tantum legumina caussa vocis sumebant, vnde vulgo cantores fabarii dicti sunt.

b Nullum furtiua contaminatio. *Cass. libr. 4. cap. 16. inter monachorum delicta numerat extraordinariam, aut furtiuam refectionem.*

De feriis.

Cap. X.

Hæ sunt feriæ monachorum, in quibus ieiunia conquiescunt. In primis venerabilis dies Dominicus nomini Christi dicatus. Qui, sicut propter mysterium resurrectionis eius solennis est, ita & apud omnes seruos eius celebritatem conuiuii votiuo gaudio retinebit. Item à primo die Paschæ vsque ad Pentecosten, quinquaginta scilicet quotidianis diebus, ieiunium à sanctis Patribus dissolutum est: propter resurrectionem videlicet Christi, & aduentum Spiritus sancti: vt hi dies non in figura laboris, quod Quadragesimæ tempus significat, sed in quiete lætitiæ laxatis ieiuniis celebrentur. Placuit etiam Patribus à die natalis Domini vsque ad diem Circumcisionis sollemne tempus efficere, licentiamque vescendi habere. Non aliter & dies Epiphaniorum veteri regula reficiendi indulgentiam consequuta est: siquidem & dum quisque frattrum * conuerterentur, aut ex aliis monasteriis fratres visitandi gratia occurrunt, pro charitate adimplenda interrumpuntur ieiunia. Præter hæc alia temporalibere, libenterque cultui ieiuniorum inseruiant. Si qui autem monachorum prædictis temporibus ieiunare disponunt, nequaquam prohibendi sunt: nam & multi antiquorum Patrum his diebus in eremo abstinuisse, nec aliquando ieiunia soluisse leguntur, nisi tantum diebus Dominicis propter resurrectionem Christi.

E *al.* conuenerit.

De ieiunio.

Cap. XI.

Ieiuniorum autem hos dies potissime veteres elegerunt. Primum ieiunium Quadragesimæ quotidianum, in quo maior abstinentiæ obseruantia manebit in monachis: quando non solum à prandiis, sed etiam à vino & oleo abstinent. Secundum ieiunium inter dianum post Pentecosten alia die inchoatum vsque ad æquinoctium autumnale protenditur, ternis scilicet diebus per singulas hebdomadas propter æstuos solis ardores, ieiunium celebratur. Tertium sequitur quotidianum ieiunium, ab octauo Calendas Octobris, vsque ad natalem Dominicum, in quo quotidiana ieiunia nequaquam soluuntur. Quartum item quotidianum ieiunium post diem Circumcisionis exoritur, peragiturque vsque ad solemnia Paschæ. Hi autem qui vetustate corporis consumpti, aut teneræ ætatis fragilitate detenti sunt, non sunt quotidianis ieiuniis exercendi: ne aut senescens ætas antequam moriatur, deficiat: aut crescens priusquam proficiat, cadat: & ante intereat, quam bonum facere discat.

F

De habitu Monachorum.

Cap. XII.

Cultus vestium, vel indumentorum insignes monacho deponendi. Munitus debet esse monachus non delicatus. Sicut autem non oportet in monacho esse notabilis habitus: ita nec satis abiectus. Nam preciosa vestis animum ad lasciuiam pertrahit: nimis vilis aut dolorem cordis parit, aut morbum vanæ gloriæ contrahit. Vestimenta non erunt æqualiter distribuenda omnibus, sed cum discretione, prout cuiusque ætas gradusque expostulat: ita enim Apostolos fecisse legimus, sicut scriptum est: *Erant illis omnia communia: & dispartiebatur vnicuique prout opus erat.* Vnius cuiusque fratris supplementum, vel indigentia inspiciatur: vt qui habent, contenti sint: & qui non habent, accipiant. Nam habenti non dabitur, vt sit, vnde egentibus distribuatur. Porro linteo non oportet monachum indui: orario, birris, planetis non est fas vti, neque indumentis vel calciamentis, quibus generaliter cætera monasteria abutuntur. Ternis autem tunicis, & binis palliis, & singulis cucullis contenti erunt serui Christi, quibus superadiicietur melotes pellicea, mapula, manicæ quoque, b pedules & caligæ. His tantum contenti erunt, nihil præterea aliud præsumentes. Pedules autem vtentur in monasterio, quamdiu hyemis coegerit violentia: siue dum fratres gradiuntur in itinere, vel proficiscuntur ad vrbem. Monachi autem in monasterio palliis semper operiantur: vt pro honestate tecti incedant, & pro ministerio operis expediti discurrant. Sane si quis forte pallium non habet, humeris mapulam superponat. Nullus monachorum vultus curam gerat, per quem lasciuiæ, & petulantiæ crimen incurrat: non est enim mente castus, cuius aut corporis cultus, aut impudicas extat incessus. Nullus monachorum comam nutrire debet: nam qui hoc imitatur, etsi ipsi hoc ad decipiendum homines per speciem simulationis non faciant, alios tamen scandalizant, ponentes offendiculum infirmis, & sanctum propositum vsque ad blasphemiam perducentes. Tondere debet ergo ille quando &

G

Act. 4.

H

omnes, immo & simul, ac pariter omnes. Nam reprehensibile est, diuersum habere cultum, vbi non est diuersum propositum.

a Birris, planetis. *Vid. annot. in Cassian.*

b Pedules & caligæ. *S. Benedictus in Regul. cap.* 55. indumenta pedum pedules & caligas. *Smaragd.* Pedules modo dicimus calceos, caligas nos subtalares, vel soccos vocamus.

De Stramentis.

CAP. XIII.

ABbatem cum fratrib. pariter in congregatione commorari oportet: vt communis conuersatio & testimonium bonæ vitæ, & reuerentiam præbeat disciplinæ. Fratres quoq; omnes, si possibile est, in vno conclaui cõmorari decet. Quod si difficile fuerit, certe vel decem, quibus vnus est præponendus decanus, quasi rector & custos. Speciosam, vel variam supellectilem monachum habere non licet, cuius stratus erit storia, & stragulũ pelles lanatæ duæ, a galnapis quoque & facistergium, geminusque ad caput puluillus. Per singulos menses Abbas, siue Præpositus lectulos conctorum perspiciat, nequid indigeant fratres, nec superfluum habeant. Nocte, dum ad dormiendum vadunt, seu postquam quiescitur, vnus alteri nemo loquatur. Duobus in vno lecto iacere non licet. In nocturnis tenebris nemo loquatur fratri, cui obuiat Lux autem nocte dormientium locum illuminet: vt depulsis tenebris testimonium pateat singularis quietis. Stratus monachi in nulla turpi cogitatione versetur, sed in sola contemplatione Dei. Accubans & requiem corporis & quietem habeat cordis, cogitationesque prauas à se repellat, bonasque amplectens, turpes à se reiiciat: nam animi motus imaginibus suis agitatur: & qualis vigilantis cogitatio fuerit, talis & imago per soporem occurrit. Qui nocturna illusione polluitur, publicare hoc Patri monasterii non moretur, culpæque suæ merito hoc tribuat, & occulto pœnitentiam agat: sciens quia nisi præcessisset in eo luxus animi turpia cogitantis, non sequerentur sordidæ, atque immundæ pollutiones. Quem enim præuenit cogitatio illicita, tentatio illum cito fœdat immunda. Qui nocturno delusus phantasmate fuerit, tempore officii in Sacratio stabit: nec audebit eadem die Ecclesiam introire antequam lit lotus, & aquis & lacrymis. In Lege quippe qui somno nocturno polluebatur, egredi iubebatur è castris, nec regredi, prius quam ad vesperam lauaretur. Et si illi in carnali populo ita faciebant, quid spiritualis seruus Christi facere debet: qui magis contaminationem suam debet respicere, & longe ab altario positus mente, & corpore pertimescere, atq; in figura aquæ pœnitentiæ lacrymas adhibere, vt non solum aquis, sed etiam fletibus studeat, quod forte per culpam occultam immunda contaminatio polluit: Qui fornicationis tentamentis exæstuat, oret indesinenter, atq; abstineat, nec erubescat confiteri libidinis æstum, quo vritur: quia vitium detectum cito curatur, latens vero quanto amplius occultatum fuerit, tanto magis profundius serpit, quod reuera qui publicare negligit, curari minime cupit.

Dent. 23.

a Galnapis quoque. *Smaragd. ad cap. 55. Regul. S. Bened. Lena (inquit) species vestis est, quam nos tonxam dicimus, alii vero galnapem vocant, legitur quoque vox galnapis sine interpretatione 19. etymolog. cap. 26.*

De delinquentibus.

CAP. XIV.

SI quis in aliquo leui delicto titubans oberrauerit, semel atque iterum admonendus est: qui, si post secundam admonitionem nequaquam fuerit emendatus, congrua animaduersione coerceatur. Peccantem autem nullus occultet: criminis enim est consentio, post secundam admonitionem celare quempiam peccantem.

De sæpius peccante. CAP. XV.

SI quis sæpius peccantem viderit, prius hoc vni vel duobus demonstret fratribus, quorum testimonio possit conuinci. Si negauerit, qui deliquit: peccatum palam cõmissum palam est arguendum: vt dum manifeste peccans emendatur, ii, qui eum in malo imitari sunt, corrigantur. Sicut autem vnius delicto sæpe multi pereunt: ita vnius emendatione plerunque multi saluantur.

De culpa indulgenda, vel culpati correctione.

CAP. XVI.

QVi vero in fratrem peccauerit, si statim reminiscens ad veniam poscendam fuerit inclinatus, percipiat ab eo indulgẽtiam, cui ignoscitur intulisse iniuriam. Qui autem non petit, aut non ex animo poscit: in collationem deductus iuxta excessum iniuriæ congruæ subiaceat disciplinæ. Qui sibi inuicem cõuicia obiiciunt, si iterum inuicem sibi celeriter laxando ignoscunt, hi ab alio iudicandi non sunt: quia pariter sibi veniam dare festinauerunt: si tamẽ excedere in semetipsos frequentius non præsumãt. Qui sponte culpam confitetur quã gessit, veniã promereri debet, quã expetet. Orentur igitur pro eo, eiq; cõfestim, si leuis culpa est, postulata indulgẽtia præbeatur. Qui pro graui vitio sæpe excõmunicatus emẽdari neglexerit, tamdiu damnationi subiaceat, quousq; vitia inolita deponat: vt quẽ semel in lata animaduersio non coercuit, frequẽs seueritas censeat emendandũ. Quamuis frequẽtium grauiorumque vitiorum voragine sit quisquam immersus, non tamẽ est à monasterio proiiciendus, sed iuxta qualitatem coercendus: ne forte qui poterat per diuturnã pœnitudinẽ emendari, dũ proiicitur, ore diaboli deuoretur.

De delictis. CAP. XVII.

DElicta autem aut grauia sunt, aut leuia. Leuioris culpæ reus est: qui otiosus esse dilexit, qui ad officium, vel ad collationem, vel ad mensam tardius venerit, qui in choro horis riserit, fabulisve vacauerit: q relicto officio, vel opere extra ne cessitatis causam foras discesserit: q torporem aut somnũ amauerit: qui sæpius iurauerit, qui multiloquus fuerit: qui ministeriũ cuiuslibet operis iniunctũ sibi sine benedictione susceperit, aut perfecto opere benedictionem minime postulauerit: qui iniunctum opus negligenter, vel tardius expleuerit: qui casu aliquid fregerit: qui damnũ rei paruæ intulerit: qui codice negligenter vsus fuerit: a qui alicubi ad momentum secesserit: qui occulte ab aliquo litteras, vel quodlibet munus acceperit: vel epistolam suscipiens sine Abbatis consensu rescripserit: vel quẽlibet parentũ, seu secularium sine iussu Senioris, aut viderit, aut cum eis loquutus fuerit: qui seniori inobediens fuerit: b qui cõtumaciter Seniori respõderit: qui erga Seniorẽ linguam non represserit: qui lasciuus in lingua fuerit: qui inhoneste incesserit: qui iocauerit: qui satis riserit: c qui cũ excommunicato locutus fuerit, oraverit aut comederit: qui illusionẽ nocturnam Patri nõ patefecerit. Hæc igitur & his similia triduana excõmunicatione emẽdanda sunt. Grauiori autẽ culpæ obnoxius est, si temulentus quisq; sit, si discors, si turpiloquus, si fœminarũ familiaris, si feminãs discordias, si iracundus, si altæ & erectæ cervicis, si mẽte tumidus, vel iactãti incessu inmoderatus, si detractor, si susurro, vel inuidus, si præsumptor rei peculiaris, d si pecuniæ cõtagio implicitus, si aliquid præter regulariẽ dispensationẽ superfluũ possidens, si fraudator rei acceptæ, aut cõmissæ sibi, aut minus cõmissæ. Inter hæc, si de rebus secũ allatis exulerit, vel de iis p inobedientiam murmuraverit, si falsum dixerit, si contentiones vel rixas amauerit, si manifestũ cõuicium fratri intulerit, si personã innocentẽ falso crimine maculauerit, si cõtumaci animo Seniorem despexerit, si rancorem aduersus fratrẽ tenuerit, si peccãti in se & postea supplicanti veniã non concesserit, si cũ paruulis iocauerit, riserit, vel eos osculatus fuerit, si cum altero in vno lecto iacuerit, si rei maioris damnum intulerit, si furatus fuerit, si piurauerit, si extrà cõmunem mẽsam priuatim vel furtim quippiam sumpserit, si alicubi extra consultum Præpositi, vel Abbatis discedens medio die, vel amplius cõmoratus fuerit, si, vt otiosus sit,

falsam

falsam infirmitatem prætenderit. Hæc & his similia iuxta arbitrium Patris diuturna excommunicatione purganda sunt, & flagellis emendanda: vt qui grauius peccasse noscuntur, acriori seueritate coerceantur: consideratis tamen personis, qui sint humiles, qui ve superbi.

a *Cassi. lib. 4. cap. 16.* Si ad punctum temporis vspiam secesserit; *& paulo post:* si epistolam cuiusque suscipere, si referibere sine Abbate suo tentauerit.
b *Cassian. ibid.* Si superfluo, si durius, si contumacius responderit.
c *Cassi.* Si grauerit cum eo, qui est ab oratione suspensus.
d *Cassi.* Philargyriæ contagio affectus, atque possessio rerum superfluarum.

De excommunicatione.

Cap. XVIII.

SAtisfactio delinquentium hæc est. In officio fratribus constitutis, peracto pœnitentiæ tempore, vocatus is, qui excommunicatus est, soluet statim cingulum [a] humique extra chorum prostratus iacebit agens pœnitentiam, quousque expleatur celebritas. Cumque iussus fuerit ab Abbate de solo surgere, ingredienſque in chorum, data oratione pro eo ab Abbate, & respondentibus cunctis amen, surgat, atque ab omnibus pro negligentia veniam poscat, adepturus indulgentiam post huius emendatoriæ satisfactionis censuram. In minori vero ætate constituti non sunt coercendi sententia excommunicationis, sed pro qualitate negligentiæ congruis affligendi sunt plagis: vt quos ætatis infirmitas à culpa non reuocat, flagelli disciplina compescat. Excommunicati autem ab iis locis, quibus fuerint constituti ante pœnitentiæ tempus expletum prohibeantur progredi. Ad excommunicatum nulli licebit ingredi citra imperium Senioris. [b] Cum excommunicato neque orare, neque loqui cuilibet licebit. Cum excommunicato nulli penitus vesci liceat, ne ipsi quidem, qui alimenta victui præbet. Si excommunicatio biduana fuerit, excommunicato nihil alimenti præbendum est: certe si plurimorum dierum illata fuerit communionis suspensio, sola panis & aquæ in vespertinum erit adhibenda refectio. Excommunicatis præter hyemis violentiam [c] cubile humus erit, stratum, siue storia: amictus autem, tegmen rasum, aut certe cilicium: calciamentum, aut Sparteæ, aut quodlibet genus solearum. Excommunicandi potestatem habeant Pater monasterii, siue Præpositus: reliqui autem excessus monachorum in collectam Abbati vel Præposito deferentur, vt is, qui deliquisse cognoscitur, competenti seueritate coerceatur.

xi. 9. 3. *Cui excommunicato.*

a Humique extra chorum prostratus. *Ex Goth. Cassi. lib. 4. c. 16.* cunctis in synaxi fratribus congregatis, tamdiu prostratus in terra veniam postulabit, donec orationum consummetur solemnitas, impetraturus eam, cum iussus fuerit Abbatis iudicio de solo surgere.
b *Smaragdus c 26.* Hinc Isidorus ait: Cum excommunicato neque orare, neque loqui cuiquam licebit, cum excommunicato nulli penitus vesci licet, ne ipsi quidem, qui alimentum victui præbet,
c Cubile humus. *Smaragd.* Lectus eorum aut nuda humus, aut certe storia, id est, matta super humum.

De familiari vita.

Cap. XIX.

MOnachi in communi viuentes nihil peculiare sibi facere audeant: neque in suis cellulis quidquam quod ad victum, vel habitum, vel ad quamlibet rem aliam pertineat, sine regulari dispensatione Abbatis possidere præsumant. In Pentecoste autem, quæ est dies remissionis, omnes fratres sub diuina professione seallegent, nihil peculiare apud conscientiam suam habere. Si quod à parentibus, vel extraneis munus cuilibet monacho fuerit directum, in conuentum, fratrum redactum sit: vt cui necesse erit, præbeatur. Monachus enim quidquid acquirit, non sibi, sed monasterio acquirit. Nullus peculiariter separatam sibi ad habitandum cellulam expetat, in qua priuatim à cœtu remotus viuat, præter eum, qui fortasse morbo vel ætate defessus, & hoc ex consulto Patris monasterii prometuetur. Cæteri vero, quib. nec languor, nec senectus inest, in sancta societate communem vitam & conuersationem retinebunt. Nullus separatam cellulam à cœtu remotus sibi expetet, in qua sub studio recluſionis, aut instanti otio, aut latenti vitio seruiatur, & maxime vanæ gloriæ aut mundialis opinionis famæ. Nam plerique proinde recluſi latere volunt, vt pateant: vt qui viles erant, aut ignorabantur foris positi, sciantur atque honorentur inclusi. Nam reuera omnis, qui propter vitæ quietem à turbis discedit, quanto magis à publico separatur, tanto minus latet. Oporter ergo tales in sancta societate commorari, atque sub testimonio vitam suam transigere: vt si quid in eis vitiorum est, dum non celatur, curetur: si quid vero virtutum, ad imitamentum proficiat aliorum, dum humilitatis eorum exempla alii contuentes, eruditur. Non est præsumendum sine conscientia Abbatis, egenis vel quibuslibet conferre de eo, quod regulari dispensatione noscitur monachus possidere: nec cum alio fratre quippiam commutare, nisi Abbas vel Præpositus illi iusserit, vlli licebit: nec habebit quisquam præter illa, quæ communi monasterii lege concessa sunt de rebus monasterii. Abbati, vel monacho monasterii seruum non licebit facere liberum, qui enim nihil proprium habet, libertatem rei alienæ dare non debet. Nam sicut seculi leges sanxerunt, non potest alienari possessio, nisi à proprio domino: ita & omne, quod in monasterio in nummo ingreditur, sub testimonio seniorum accipiendum. Eadem pecunia in tribus partibus diuidenda est: quarum erit vna pro infirmis & senibus, & pro aliquo coemendo in diebus sanctis cultius ad victum fratrum, alia pro egenis: tertia pro vestimentis fratrum & puerorum, vel quibusque ad necessitatem monasterii coemendis. Quas tres partes custos sacrarii percipiat: ac præcipiente Abbate sub testimonio Præpositi, vel seniorum de singulis partibus pro suis necessariis causis expendat.

Quid ad quem pertineat.

Cap. XX.

AD Præpositum autem pertinet sollicitudo monachorum, actio causarum, cura possessionum, satio agrorum, plantatio & cultura vinearum, diligentia legum, constructio ædificiorum, opus carpentariorum, siue fabrorum. Ad custodem sacrarii pertinet cura vel custodia templi, signum quoque dandi in vespertinis nocturnis officiis, vel vestes fuere, ac vasa sacrorum, codices quoq; instrumentaque cuncta, oleum in vsum sacratii, ceram ad luminaria. Iste à vestiario monasterii suscipiet acus: etiam & fila diuersa pro consuendis vestibus fratrum habebit, & omnibus, vt necesse est, ministrabit. Ad hunc quoque pertinebit aurum atque argentum, cæteraque fracta ætis, ferrique metalla, ordinatio quoque linteariorum, fullonum, calcearioriorum, atque sartorum. Ad ianitorem pertinebit cura hospitum, denunciatio aduenientium, custodia exteriorum clauſtrorum. Ad eum, qui cellario præponitur, pertinebit sollicitudo eorum, quæ in promptuario sunt. Iste præbet hebdomadariis quidquid necessarium est victui monachorum, hospitum, & infirmorum. Isto præsente dispensantur ea quæ mẽsis deferenda sunt: is etiam quidquid residuum fuerit, pro pauperum vsibus conseruabit. Huic quoque hebdomadarius explera hebdomada vasa sibi tradita exhibebit, ad perspiciendum vtique si negligentius habita sunt, & ad denuo succedentem hebdomadarium coram isto tradentur. Ad hunc quoque pertinent horrea, greges ouium, & porcorum, lana & linum, de *area sollicitudo, cibaria administrandi pistoribus, iumentis, bobus, & auibus, industria quoque calciamentorum, cura pastorum, seu piscatorum. Ad hebdomadarium pertinet cura ferculorum, administratio mensarum, signum dandi in diurnis officiis, siue in

al. arca.

collatione, vel in collecta post solis occubitum. Ad hortulanum quoq; pertinebit munitio custodiaque hortorum, alucaria apum, cura seminum diuersorum, ac denunciatio quid & quando oporteat in hortis seri, siue plantari. Ars autem pistoria ad laicos pertinebit: ipsi enim triticum purgant, ipsi * ex more molant. Massam tantumdem monachi conficiant, & panem sibi proprijs manibus ipsi faciant. Porro pro hospitibus, vel infirmis laici faciant panes. Instrumentorum, & ferramentorum custodia, ad vnum quem Pater monachorum elegerit, pertinebit: qui ea operantibus distribuat, receptaque custodiat. Et licet hæc cuncta specialiter singulis maneāt distributa: omnia tamen à Patre ordinata ad curam Præpositi pertinebunt. Ad custodiendam autem in vrbe cellam, vnus senior & grauissimus monachorum cum duobus paruulis monachis constituendus est, ibique, si culpa caret, cōuenit eum perpetim perdurare. Porro cura nutriendorum paruulorum pertinebit ad virum, quem elegerit Pater, sanctum sapientemque, atq; ætate grauem, informantem paruulos non solum studiis litterarum, sed etiam documentis magisterioque virtutum. Cura peregrinorum, vel pauperum eleemosyna pertinebit ad eum, cui dispēsationis potestas commissa est. Iste quod habet, tribuat & communicet, in quantum potest, non ex tristitia aut necessitate: *Hilarem enim datorem diligit Deus.*

al. ex more.

2. *Cor.* 9.

De infirmis.

Cap. XXI.

CVra infirmorum sanæ sanctæque conuersationis viro committenda est, qui pro eis sollicitudinem ferre possit, magnaq; cum industria præsto faciat, quidquid imbecillitas eorum expoſcit. Ipse autē sicæ grotis deseruiet, vt de sumptibus eorum vesci non præsumat. Ægrotis delicatiorā sunt præbenda alimenta, quousq; ad incolumitatem perueniant. Postquam salutem receperint, ad vsum pristinum reuertentur. Infirmi autem, pro eo quod delicatius agantur, fortiores inde nequaquā scandalizentur. Qui enim sani sunt, infirmos tolerare debent: qui autem infirmi sunt, sanos & laborantes anteponendos sibi non dubitent. Nullum oportet, vel veram corporis infirmitatem celare, vel falsam prætendere. Sed qui possunt, Deo gratias agant, & operentur: qui vero non possunt, manifestent suos languores, humaniusque tractentur. Sub prætextu infirmitatis nihil peculiare habendum est: ne lateat libido cupiditatis sub languoris specie. Lauacra nulli monacho adeunda studio lauandi corporis: nisi tantummodo propter necessitatem languoris, & nocturnam pollutionem. Nec differendum est propter medelam, si expedit: nec murmurandum est si fiat: quia non fit pro appetitu voluptatis, sed pro remedio tantum salutis.

De hospitibus.

Cap. XXII.

ADuenientibus hospitibus prompta, atque alacris susceptio est adhibenda, scientes ob hoc in nouissimo consequi retributionem. Sicut enim Dominus dicit: *Qui vos recipit, me recipit: & qui me recipit, recipit illum, qui misit me. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: & qui potum dederit vni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantùm in nomine meo, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Et licet omnibus hospitalitatis bonum cum gratia oporteat referri: vberior tamen monachis deferenda est honorificentia hospitalitatis. Præbeantur eis habitacula, lauentur eorum pedes, vt præceptum Dominicum impleatur: congruis etiam sumptibus eisdem humanitatis gratia præbeatur.

Matt. 10.

De profectione.

Cap. XXIII.

NVllus monachus inconsulto Abbate audeat vspiam progredi, nec aliquid præsumere sine imperio eius, seu Præpositi. Si quando Abbas, vel Præpositus alicubi proficiscuntur, ille ferat fratrum sollicitudinem, qui est Præpositus secundus in ordine. Nullus propinquum, vel extraneum, hospitem, vel monachum, familiarem, seu parentem videre absque imperio Senioris, neq; sine iussu Abbatis quisquam accipere epistolam, vel dare cuiquam præsumat. Quando fratres foras proficiscūtur, vel redeūt, congregatis omnibus in Ecclesia, benedictionem accipiant. Eodemque modo hebdomadarius, vel quilibet rerum dispensatores: sed dum pro necessitate aliqua monasterii diriguntur, duo fratres spirituales, ac probatissimi eligantur. Adolescentuli autem, vel nuper conuersi à tali ministerio remouendi sunt: ne aut infirma ætas carnis desiderio polluatur, aut rudis conuersatio ad seculi desiderium reuertatur. Monachus, dum ad aliquod monasterium mittetur visitandum, quamdiu cum eis fuerit, ad quos destinatus est, ita eum ibi oportet viuere, sicut reliquum cœtum Sanctorum videt, propter scandalum scilicet, & perturbationem infirmorum.

De defunctis.

Cap. XXIV.

TRanseuntibus de hac luce fratribus, antequam sepeliantur, pro dimittendis eorum peccatis, sacrificium Domino offeratur. Corpora fratrum vno sepelienda sunt loco: vt quos viuentes charitatis tenuit vnitas, morientes vnus locus amplectatur. Pro spiritibus defunctorum altera die post Pentecosten sacrificium Domino offeratur: vt beatæ vitæ participes facti, purgatiores corpora sua in die resurrectionis accipiant. Hęc igitur ô serui Dei, & milites Christi, contemptores mundi, ita vobis custodienda volumus, vt maiora præcepta potius seruetis. Suscipite igitur inter illa & hanc admonitionem nostram, humili corde custodientes quæ dicimus, libēter sumentes quod dispensamus: quatenus & vobis de fructu operis sit gloria, & nobis pro ipsa admonitione postulata proueniat venia. Deus autem omnipotens custodiat vos in omnibus bonis, & quomodo cœpit, sic & confirmet gratiam suam in vobis.

Amen.

S. ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, DE CONFLICTV VITIORVM ET VIRTVTVM, LIBER.

VNC librum varijs auctoribus tributum legimus. Nam inter opera ſancti Leonis Papæ Lutetiæ anno Domini 1511. *impreſſa legitur, non autem in nouis editionibus. Apud D. Auguſtinum quoque tomo nono extat. Sed neutrius eſſe beneiudicarunt Louanienſes Theologi: maxime propter aſſutam ei quandam epiſtolam de monacho à dæmone vexato, & epilogum commemorantem ſanctum Benedictum his Doctoribus longe poſteriorem. In operibus ſancti Ambroſij Romæ anno Chriſti* 1585. *impreſſis, hic liber ad Simplicianum directus habetur: ſed ad tomi quinti partem poſteriorem, cum alijs libris, de quorum auctoribus non certo conſtat, relegatus, & quidem abſque Epiſtola & epilogo præfatis. Nos autem optimi viri Sigiberti Gemblacenſis teſtimonium ſequuti, credimus eum eſſe Sancti Iſidori, ob ſtylum modumque Dialogi cum Synonimis congruentem, & quod, ipſis etiam Hiſpanis referentibus, multi codices M. S. nomen eius præferant. Vnde & hunc librum inter eius opera Madriti Anno Domini* 1599. *impreſſa ponere non dubitarunt.*

APOSTOLICA vox clamat per orbem atque in procinctu fidei poſitis, ne ſecuritate torpeant, dicit: *Omnes, qui pie volunt viuere in Chriſto Ieſu perſecutionem patientur.* Et ecce, quia Chriſtianitas etiam in ſuis principibus iam feli gioſa, iamq; fidelis eſt, deſunt pie viuentibus in Chriſto Ieſu vincula, verbera, flagella, carceres, equulei, cruces, & ſi qua ſunt diuerſorum genera tormentorum: quomodo ergo verum erit, quod per Apoſtolum ſonuit, vt omnes pie viuentes perſequutionem patiantur: an forte nemo pacis tempore vult pie viuere in Chriſto Ieſu, & ideo deſunt iſta? Quis hoc vel deſipiens dixerit? In hac ergo Apoſtoli ſententia non ſpecialis quorundam ſed generalis omnium perſequutio debet intelligi. Et quidem ſunt multi intra ſinum matris Eccleſiæ conſtituti, qui pie viuentes in Chriſto, contumelijs afficiuntur, opprobrijs, iniurijs, deriſionibuſque laceſſuntur. Iſta vere eſt illa generalis perſequutio, quam Apoſtolus omnes pie viuentes in Chriſto, pati deſcripſit. Non facile dixerim: cum ſint quidam religioſi, quibus nemo prauorum audeat in faciem derogare. Alia ergo intelligenda eſt, quę immanior & magis noxia eſt, quam non mortalis intorquet ſeueritas, ſed vitiorum gignitaduerſitas. Dum enim contra humilitatem ſuperbia, contra veram religionem ſimulatio, contra ſubiectionem pugnat contemptus, contra Domini timorem inanis gloria, contra fraternam congratulationem inuidia, contra dilectionem odium, contra libertatem iuſtæ correptionis detractio, contra patientiam ira militat, contra manſuetudinem protercia, contra ſatisfactionem tumor, contra ſpiritualegaudium ſeculi triſtitia, contra virtutis exercitium torpor veligna uia, contra firmam ſtabilitatem diſſoluta vagatio, contra ſpei fiduciam deſperatio, contra mundi contemptum cupiditas, contra miſericordiam obduratio, contra innocentiam fraus vel furtum, contra veritatem fallacia atque mendacium, contra ciborum parſimoniam ventris ingluies, contra moderatum mœrorem inepta lætitia, contra diſcretam taciturnitatem multiloquium, contra carnis integritatem immunditia atq; luxuria, contra cordis munditiam ſpiritualis fornicatio, contra amorem patriæ cæleſtis, appetitus ſeculi præſentis opponens ſemet immergit: quid aliud quam crudelis pie viuentium perſequutio aduerſus conglobatas virtutum acies deſeruit? O quam dirus, ô quam amarus eſt ſuperbiæ congreſſus, quæ Angelos de cælo proiecit, homines de Paradiſo eliminauit; cuius exercitus atque armorum conflictus, vitia ſunt, quæ breuiter comprehenſa tetigimus! Sed videamus, qualiter caſtra cæli, & inferni dimicent: arma Chriſti, & diaboli colliſa decertent.

2. *Tim.* 3.

Dicit Superbia.

CErte multis imo etiam pene omnibus meliores verbo, ſcientia, diuitiis, honoribus, & cunctis, quæ vel carnalibus, vel ſpiritualibus ſuppetunt, chariſmatibus. Cunctos ergo deſpice, cunctis temetipſum ſuperiorem oſtende.

Humilitas vero reſpondet:

MEmento, *quia puluis es, quia cinis es*, quia putredo, & vermis es, quia & ſi aliquid es, niſi tanto te humilies, quanto magnus es, perdes omnino quod es. Nunquid tu altior quam primus Angelus? nunquid tu ſplendidior in terra, quam Luciſer in cælo? Quod ſi ille de tanta ſublimitate per ſuperbiam cecidit: quomodo tu ad cæleſtem celſitudinem ſuperbiens de imis conſcendes, qui illa, quamdiu hic vixis, conditione teneris, de qua per quendam ſapientem dicitur, *Corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem?* Quam denſiſſimis putamus in terra ſuperbiæ tenebris lutum noſtrum inuolui, ſi potuit in cælo ſtella, quæ mane oriebatur, lucis ſuæ globos amittere? Audi ergo potius lucem veritatis dicentem: *Qui ſequitur me* (inquit) *non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ* In quo autem ipſa eſſet ſequenda, alibi præmonuit dicens: *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris.* Audi tumor ſuperbiæ, audi dicentem ad hæc humilitatis magiſtrum: *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat, exaltabitur*, & illud,

Gen. 3. *Eccl.* 3. *Sap.* 9. *Eſa.* 14. *Ioan.* 8. *Matt.* 11. *Luc.* 14.

Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos: Audi quid etiam de illa Apostolus dicat, qui te ad sectandam humilitatem inuitat. Ait enim: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo: humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.* Si ergo tanta humilitate se deprimit diuina maiestas: quomodo superbire in aliquo debet humana infirmitas?

Philip. 2.

Inanis gloria dicit.

AGe bonum, quod vales: ostende cunctis bonum, quod agis: vt bonus dicaris, vt sanctus & venerabilis ab omnibus prædiceris: vt tanquam Dei electus noscaris: vt nemo te contemnat, nemo te despiciat, sed vniuersi debitum tibi honorem persoluant.

Timor Domini respondet:

SI quid boni alicquando agis, non pro transitoriis, sed pro æternis id honoribus age. Absconde quod facis, in quantum potes: quod si ex toto non vales, fit in corde tuo occultandi voluntas, & non erit de ostentatione vlla temeritas: nec culminis erit aliquando manifestare, quod semper vis celatum habere. Sic denique duas Redemptoris sententias, sibi quasi contrarias, videberis adimplesse, quibus dicitur, *Faciente te eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua: sed eleemosyna tua sit in abscondito, & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*, &: *Videant vestra opera bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.* Caue prorsus, ne illa sententia tibi conueniat, qua de hypocritis dicitur: Omnia opera sua faciunt, vt beatificentur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Attende tibi in cunctis, quæ agis, ne cenodoxiæ elatione pulsatus, cum his qui etiam de miraculorum signis gloriabantur, audias: *Videbam Satanam sicut fulgur descendentem de cælo*, sed time: nam scriptum est, *Timor Domini gloria & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium, & longitudinem dierum. Timenti Dominum bene erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur*, & infra: *Radix sapientiæ timere Dominum, & rami illius longitudo dierum.*

Matt. 6.

Luc. 10.

Eccl. 1.

Simulatio suggerit:

QVia nihil boni in abscondito facis, ne à cunctis cognitus detesteris, finge te foris, quod intus esse non apperis.

Vera religio respondet:

NEquaquam omnino id agas, sed magis satage bonus fieri, quod non es: nam ostendere hominibus, quod non es, quid aliud, quam damnatio est? Memor esto itaque quod dicitur, *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, qui mundatis, quod deforis est calicis, & paropsidis, intus autem pleni estis rapina, & immunditia* Pharisæe ecce munda prius quod intus est calicis, & paropsidis: vt fiat mundum, quod deforis est. Itemque illud, quod in Euangelio inculcando repetitur: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.* Nec & vos deforis quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate: nec non & illud, quod de talibus scriptum est, *Venient ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.*

Matt. 23.

Matt. 7.

Elatio obycit:

QValis es tu, vt peioribus obtemperes? deterioribus famulatum exhibeas? Te magis, quam illos decuerat imperare, qui tibi non possunt ingenio, vel industria, aut viribus coæquari. Obtempera igitur imperio Dei, & non sit tibi vlterius cura de aliquo.

Beata autem submissio respondet:

SI Dei obtemperandum est imperio, humano subdi necesse est magisterio: ipse enim dicit. *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit.* Ita (inquit) oportet, sed si talis qui imperat, esset: non est talis, per quē Deus imperet. Sed Apost. contra, *Non est potestas, nisi à Deo*: quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Itaque *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*: quales enim esse debeant hi, qui imperāt, non est à subditis discutiendum. Et quidem primis Ecclesiæ pastoribus Dominus dicit: *Scitis, quia reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem exercent inter eos, benefici vocantur: vos autem non sic, sed qui vult in vobis esse maior, erit omnium seruus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam pro multis.* Sed tamen quia non omnes tales futuros præuidit, subiectorum omnium personas in discipulis assumens, præmonuit dicens: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, quæcunq; dixerint vobis, facite: quæ autem faciunt, facere nolite.*

Luc. 10.

Rom. 13. a.

Matt. 20. Luc. 22.

Matt. 23.

Inuidia dicit:

IN quo illo, vel illis minor es? cur ergo eis vel æqualis, vel superior non es? quanta vales, q̄ ipsi non valent? Nō ergo tibi aut superiores, aut etiam æquales esse debent.

Fraterna congratulatio respondet:

SI cæteros virtutibus antecellis, tutius in loco infimo, quam in summo temetipsum conseruas: sæpe enim de alto peior fit ruina. Quod si tibi, vt asseris, quidē superiores, vel æquales sunt, quid te lædit? quid tibi nocet? caue prorsus, ne dum aliis locū inuides cessitudinis, illum imiteris, de quo scriptum retines: *Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum*: imitantur autem illum qui sunt ex parte illius.

Sap. 2. d

Odium dicit:

ABsit, vt illum ames, quem in omnibus contrarium habes: qui tibi derogat, qui tibi insultat, qui te conuiciis exasperat, qui tibi peccata tua improperat, qui te dictis, operibus, atq; honoribus semper præire festinat. Nisi enim tibi inuideret, nequaquam se ita præferret.

Dilectio respondet:

NVnquid, quia hæc, quæ narras odio habenda sunt in homine, propterea non est amāda Dei imago in homine? sicut Christus, qui in cruce positus inimicos suos dilexit, & ante crucis tormentum admonuit dicens: *Diligite inimicos vestros, & benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos: vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est*: & sicut per Salomonem, & Apostolos dicitur: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.* Cui sententiæ Apost. ex proprio subiunxit dicens: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Quod cōtra de his, qui fratres odisse noscuntur, per Ioānem dicitur: *Qui odit fratrē suum, homicida est*: &. *Scitis, quia omnis homicida non habet vitā æternam in se manentem.* Et rursum, *Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, & in tenebris est vsq; adhuc, & nescit quo eat: quoniam tenebræ obcæcauerunt oculos eius.* At (inquis) sufficit mihi quod amātes me diligo. Sed Dominus è contrario: *Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt?* Quid tu ad hæc obiicere vales? Certe, qui odit fratrem suum, manet in morte: & qui diligit, in Deo manet, & Deus in eo. Omnem ergo amaritudinē fellis euome, & quoquo pacto valueris, charitatis dulcedinē sume: nihil enim suauius, nihil illa beatius est, *Deus* (inquit Ioannes) *charitas est.* Et egregius prædicator: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Vnde neque immerito delictorum facinora tegere dicitur: sicut scriptum est, *Vniuersa delicta operit charitas.*

Matt. 5.

Prou 25. Rom. 12.

Ibidem

1. Ioan. 3.

1. Ioan. 2.

Matt. 5.

Ioan. 4. Rom. 5.

Prou. 10. & 1. Pet. 4.

Detractio dicit:

QVis poterit sustinere? quis silentio tegere quanta ille, vel ille praua committit, nisi forte qui consentit?

Libertas iustæ correptionis respondet:

NEc tacenda sunt mala proximi, nec consentienda: sed charitate fraterna in faciem proximus est redarguendus, non autem occulte detrahendus. Quod si obiicitur, idcirco fratrem coram oculis increpare nolle, ne exasperatus non correptione proficiat, sed magis ex correptione scandalum sumat: occurrit scriptura diuina, & versa vice, hoc magis scandalum esse denunciat, dicens. Sedens aduersus fratrem tuum * detrahebas: & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum. Maius enim scandalum sumit, qui sibi detrahentem intelligit: quam qui corripientem sustinet. Et quia nonnunquam errata delinquentium ad tempus silentio tegenda sunt, vt aptiori tempore corrigantur, subiungitur: Hæc fecisti, & tacui. Ne autem ex hoc discreto silentio detractores sibi plauderent, qui, dum semper occulte derogare malunt, nunquam in apertam increpationem prosiliunt: adhuc subinfertur, Existimasti inique quod ero tibi similis, ac si diceretur: iniquum est cogitare vt inde detractori similis appaream: vnde ad tempus reticens, nec derogans, locum apertæ correptionis exspecto, vnde & protinus subditur. Arguam te & statuam contra faciem tuam, veluti diceretur, non in occulto, vt est tua consuetudo, sed in aperto, vt est mea sollicitudo aptum corripiendi tempus exspectans peccatorem arguam: & eius delicta contra faciem illius statuam. At (inquis) non odi, sed amo, quem ita in absconditis diiudicans reprehendo. Immo magis hunc odis, & non diligis: vnde detrahis, & non corrigis. Quam sit autem detestanda obtrectatio proximi, plenisq; in locis scriptura diuina testatur: vnde est illud: Detrahentem aduersus proximum suum occulte, hunc persequebar. & illud: Qui detrahit fratri detrahit legi, illudq;. Qui detrahit fratri, eradicabitur: necnon & illud Apostoli Pauli: Videte, ne dum inuicem mordetis, ab inuicem consumamini.

Ira dicit:

QVæ contra aguntur, æquanimiter ferri non possunt, immo patienter tolerare peccatum est: quia si non eis cum magna exasperatione resistitur, contra te deinceps sine mensura cumulabuntur.

Patientia respondet:

SI passio redemptoris ad mentem reducitur, nihil tam durum est, quod non æquo animo toleretur. *Christus* enim (vt ait Petrus) *passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius.* Ipse autem dicit, *Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Si me persequuti sunt, & vos persequentur.* Sed quanta sunt in comparatione passionum illius, quæ patimur? Ille enim opprobria, irrisiones, contumelias, alapas, sputa, flagella, spineam corronam, crucemque sustinuit: & nos miseri ad nostram confusionem vno sermone fatigamur, vno verbo deiicimur. Et quid agimus de eo, quod dicitur: *Si non compatimur, nec coregnabimus?* Quapropter retundendi sunt iræ stimuli, & eius metuenda damnatio: vnde scriptum legimus: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo, racha, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis.* Ibi tamen remedium inuenitur ex eo, quod subditur: *Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & valde prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum.* Ac si apte diceretur, Nec in corde tacitam precem effundas, nisi prius offensū proximū satisfaciēdo, ad lenitatis mansuetudinē perducas: munus.n. nostrum est oratio nostra altare vero nostrum, est cor. Ille autem, qui hoc facere, quoties inter duos sine causa ira fuerit excitata, studuerit: promissam damnationem nequaquam incurret. Sed sunt multi qui petenti sibi veniam delicta non remittunt: contra quos illa Domini sententia venit, qua dicitur: *Si non dimiseritis hominibus peccata eorum de cordibus vestris, nec pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra.* Plura sunt (inquis) quæ committit, & me sæpius offendit. Ad hæc non ego, sed Dominus respondet. Nam cum Petrus ad eum diceret: *Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsq; septies?* & ille ad eum inquit: *Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.* Quam multi autem sunt, qui suas iniurias tarde relaxant, Dei vero citius indulgent? sitque nonnunquam, vt occasione Domini iniurias vindicandi, suas vindicent irati. Quid quoque de illis dicendum est, qui furore cæcitatis vsque ad verba prodeunt maledictionis: nisi hoc quod Apostolus ait, *Neque maledici regnum Dei possidebunt?* Quod Iacobus exaggerando detestans ait: *Linguam nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero.* In ipsa benedicimus Deum, & Patrem, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt: ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri, nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? hac de causa alibi etiam dicitur: *Mors & vita in manibus linguæ.*

Protervia dicit:

NVnquid stultis, nunquid insensatis, ac brutis animalibus lenia verba, & non magis aspertima (vt tales decet) dum delinquunt, obiicienda sunt?

Mansuetudo respondet:

NOn tua in his persuasio, sed Apostoli sequenda est præceptio: qui de hac sententia dilectum discipulum admonet dicens. *Seniorem ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem, iuuenes, vt fratres, anus, vt matres, adolescentulas, vt sorores in omni castitate.* Et rursum: *Seruum* (inquit) *Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati.* Rursumque: *Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina.* Quod videlicet malum proteruiæ deterius adhuc subditis, quam prælatis nocet: sæpius enim contingit vt leniter, ac cum charitatis dulcedine prolatam correptionem spernant: & contra humilitatis verba, despectionis emittant iacula. Vnde scriptum est: *Qui arguit derisorem, ipse sibi facit iniuriam.* E contra de illo, qui per increpationem proficit dicitur, *Argue sapientem, & amabit te.*

Tumor dicit:

TEstem habes Deum in cœlis: non tibi sit cura, quid de te suspicentur homines in terris.

Humilis satisfactio respondet:

NOn est danda detrahendi occasio, nec susurrandi suspicio: sed si sunt, quæ corrigantur, manifestanda: aut certe si desunt, humili protestatione neganda: quia & Apostolus admonet, nullam occasionem dare diabolo maledicti gratia. Quod & in illis detestatus est, qui Christiano nomine censiti in idolio ad comedendum recumbebant: & quamquam idolum pro nihilo ducentes, immolata, quasi innoxios cibos, sumerent, infirmas tamen fratrum conscientias per hoc factum ad nefandos idolorum ritus trahebant.

Tristitia dicit:

QVid habes, vnde gaudeas, cum tanta mala de proximis portas? Perpende, cum quo mœrore omnes intuendi sunt, qui in tanto contra te amaritudinis felle versantur?

Spirituale gaudium respondet:

GEminam esse tristitiam noui, immo duas esse tristitias noui: vnam scilicet quæ salutem, alteram quæ perniciem operatur; vnam, quæ ad pœnitentiam trahit, alteram, quæ ad perditionem perducit. Tu quidem vna ex illis esse cognosceris, sed omnino quæ mortem operaris: non est igitur in his contristandum, quæ suades: sed contra magis gaudendum in his, quæ necdum intelligis: quia & dator gaudii perennis dixit: *Cum persequuti vos fuerint homines, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter nomen meum, gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra copiosa est in cælis.* Memento, quia nostræ

religionis culmina Apostoli, *ibant gaudentes à conspectu Concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Nullus ergo mœroris locus esse debet, vbi tanta lætitia succedit.

Torpor, & ignauia dicunt:

SI lectioni continuato studio semper insistis, oculorum caliginem incurris, si indesinenter lacrymas fundis, ipsos etiam oculos amittis, si protelatis vigiliis Psalmorum censum persoluis, insaniam capitis acquiris, si quotidiano te conficis labore, ad opus spirituale quando consurges.

Exercitium virtutum:

QVID tibi adhuc proferenda tam longa temporum promittit spatia? nunquid scis, si crastina vines die? immo etiam si vel vnam horam in hac vita facias? an forte mente excidit, quod Saluator in Euangelio dicit: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam,* quapropter discute torporis inertiam, semperque memento, quia regnum cœlorum non tepidi, non molles, non desides, sed violenti atque feruentes diripiunt.

Dissoluta vagatio dicit:

SI Deum esse vbique credis, cur vnum singulariter locum, quo tanta mala perpetrantur, custodis, & ad alia potius non transis?

Firma stabilitas dicit:

Si ita est, vt asseris, quia vbique Deum esse fateris: ergo nec iste locus deserendus est, quem fugere appetis, quia & in ipso Deus est. At, inquis, meliorem inquiro, meliorem inuenio: sed respondeo, nunquid meliorem aut etiam talem inuenies, qualem diabolum & hominem perdidisse cognoscis? memor esto itaque, quia primus Angelus de cælo ruit, & primus homo de paradiso expulsus ad æternam huius seculi peruenit. Attende quia Lot exercitio malorum probatus inter Sodomitas sanctus fuit: in monte vero securitate torpens inebriatus cum filiabus peccauit. Quod videlicet vagationis tædiũ adhuc alteram speciem reddit: dum quotidiam etiam in vno loco perseuerantes à spiritualibus retrahens, vel terrenis negotijs implicare, vel rebus vilissimis satagit occupare contra dicta Apostoli perpetrans, qui ait: *Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus: vt ei placeat, cui se probauit.* Et rursum: *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.*

Desperatio dicit:

QVæ & quanta commisisti? quam grauia crimina? quam innumera delicta? & tamen in melius necdum vitam mutasti, necdum conuersationem vtiliter correxisti: ecce enim (vt certis) mala semper consuetudine obligatus teneris, conaris exurgere, sed peccatorum oneribus prægranatus relaberis. Quid ergo agendum est, quando de præteritis certa damnatio imminet: de præsentibus emendatio nulla succurrit: nisi vt admittantur rerum temporalium voluptates, dum consequi nequeunt futuri seculi oblectationes.

Spei fiducia respondet:

SI de criminibus agitur & delictis, ecce Dauid adulterio reus simul & homicidio inferni faucibus Domini misericordia describitur liberatus. Ecce Manasses omnium peccatorum nefandissimus, impurissimus ac sordidissimus, illecebrosissimus quoq; per pœnitentiam tamen de morte ad vitam rediit. Ecce Maria Magdalene innumeris peccatorum sordibus inquinata, ad fontem pietatis anxia currens, dominique vestigia lacrymis rigans, capillis detergens: deosculans quoque, & lambens, vnguentoq; vngens ablui promeruit. Ecce Petrus negationis suæ vinculis astrictus, amarissimis lacrymis infidelitatis nodos resoluit. Ecce simul seditione, & effusione fraterni sanguinis latro obnoxius vnius horæ momento, vnaque confessionis voce de cruce ad Paradisum transit. Ecce Saulus Ecclesiam Dei persequens multos pro nomine Christi perimens, & vt ita dixerim, martyrum cruore totum se inficiens, Apostolus factus, in vas electionis est commutatus. Vbi ergo tot tantaque præcedunt exempla, dent locum desperationis mala colloquia: cum etiam scriptum sit. *In quocunque die conuersus peccator ingemuerit, saluus erit.* Et rursum, *Nolo mortem impij, dicit Dominus.* De conuersatione in melius necdum mutata, quid aliud respondeam? nisi vt quod heri quisque non egit, hodie agat, dum adhuc viuere licet, nec differat de die in diem, dum nescit, si vel vnam correctionis habeat diem, semperque pro viribus desuper acceptis prauæ consuetudini resistens dicat mane & vespere: *Nunc cœpi, hæc est mutatio dexteræ excelsi.*

Cupiditas dicit:

VAlde sine culpa es, quod quædam habenda concupiscis, quia non multiplicari appetis, sed egere pertimescis, & quod male alius retinet, ipse melius expendis.

Mundi contemptus respondet:

ISta nec apud homines seculares sine periculo, vel offensione procurantur: quia quanto quisque amplius habere cœperit, tanto amplius habere concupiscit: fitque vt modũ in concupiscẽdo non habeat, dũ innumeris huius seculi curis deseruire festinat. Vt enim ait scriptura: *Auarus pecunijs non implebitur.* Quæ nimirum auaritia, quam sit detestanda Paulus indicat, dicens: *Et auaritia, quæ est idolorum seruitus.* Quam sit noxia, idem exponens ait: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa & nociua, quæ immergunt homines in interitum & perditionem.* Quam sit detestanda, quidam sapiens denunciat, cum dicit: *Auaro nihil est scelestius.* Quam sit noxia, Iacobus aperit, dicens. *Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miserijs, quæ aduenient vobis, diuitiæ vestræ putrefactæ sunt: vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum, & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, sicut ignis.* Sed nec Redemptor noster præterire voluit cupiditatis malum, quã noxium esset: ait enim: *Difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt.* Et rursum: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuites in regnum cœlorum intrare.* Si igitur secularibus viris ita est periculosa cupiditatis industria: quanto magis illis periculosior est, qui iam habitu & conuersatione seculares esse desierunt, qui totum, quod viuunt, Deo deuouerunt? Ad quos specialiter Redemptoris transeunt verba, quibus destrui possit morbus auaritiæ; *Nolite* (inquit) *solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut quo operiamini: hæc enim omnia gentes inquirunt. Quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis.* O quam beata, ô quam secura, ô quam amplectenda sententia! Nullus in hac vita securus est, vt ille, qui nihil præter Christum appetit, possidere cuncta, quæ sunt necessaria, sub hac sponsione probatur habere, sicut Paulus ditissimus pauper dicebat: *Tanquam nihil habentes & omnia possidentes.* Omnia itaq; non superflua, sed tantũ necessaria ipso confirmante æ dicente: *Habentes victum & vestitum, his contenti simus.* Dicis forte, ideo à sanctis, religiosisque viris plura habenda sunt, vt melius ab ipsis, quam à popularibus, erogentur Christi pauperibus. Et ego consentio, sed prælatis, non autem subditis: quos maxime illud mulieris Lot exemplum deterret, quæ dum post tergum à Sodomis exiens respexit, in statuam salis conuersa spiritum efflauit. Vnde & Christus tale quid præcauendum denunciat dicens: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno cælorum.* Hinc Petrus ait: *Melius illi esset non cognoscere viam iustitiæ: quam post cognitionem retrorsum conuerti ab eo, quod est illis traditum, sancto mandato.* Continget enim eis illud veri Prouerbij: *Canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti.* Qui nimirum auaritiæ morbus, nunquam melius compescitur, nisi cum dies mortis sine obliuione meditatus, & cum qualis post modicum in sepulchro futurus sit homo, consideratur: Hoc certe fixum manebat in illius memoria, qui dicebat: *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Hæc ab illius non recesserant corde, qui dicebat: *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum*

non

non peccabis. Quid tunc rogo, quid tunc diuitiæ conseruatæ proderunt? audi quid dicit Iob: *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc.* Et Apostolus: *Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus.*

Obduratio dicit:

SI ea, quæ possides, egentibus tribuis, vnde subiectos absque pecunia nutris?

Misericordia respondet:

SI Apostoli modum in hac parte tenueris, vtrumq; perlicere valebis: hinc enim idem ipse ad Corinthios ait: *Si voluntas prompta est, ex hoc, quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet; non enim vt alijs sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum: vt fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit, & qui modicum, non minorauit.* Hinc quidam iustus prolem dilectam admonet dicens: *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si autem exiguum, & hoc ipsum libenter impertire.* Hinc quoque incarnata Veritas dicit: *Verumtamen, quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Audite obdurata præcordia! *Iudicium sine misericordia ei, qui non facit misericordiam.* Quo contra per Prophetam Dominus admonet, dicens: *Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris.* Memento, quid purpurato diuiti contigerit, qui non ideo damnatus est, quod aliena abstulerit, sed quod egenti pauperi sua non tribuerit: vnde in inferno positus ad petenda minima peruenit, quia hic parua negauit. Memento etiam, quid ad sinistram positis iudex cœli dicturus sit? *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius.* Et rursum: *Esurijui, & non dedistis mihi manducare, &c.* quæ ibi terribiliter enumerantur.

Furtum, & fraus, quamquam gradus diuersos habeant loquutionis, vnum est tamen, quod dicunt.

Furtum dicit:

SI aliena non tollis, ex proprio diues, vel sufficiens esse non vales.

Fraus dicit:

SI cuncta, quæ tibi prælatus seruanda commisit, illibata consignas, & nec modicum quid seruandum existimas: vnde vel propriis vtilitatibus consulas, vel amicis & commilitonibus placeas, non habebis.

Sed innocentia ad vtraque respondet.

MElius est esse pauperem, & insufficientem, nullique ex dato placere, quam aliquem lædere furto vel fraude. Qui enim aliena quolibet modo iniuste præripit, ipse sibi regni cœlestis aditum claudit: vnde & prædicator egregius quosdam redarguit dicens: *Omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos: quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* Atque inter cætera subiungit: *Neq; fures, neq; rapaces regnum Dei possidebunt.*

Fallacia atque *mendacium*, & ipsa vnum dicunt: fallacia autem fit ingenio, mendacium vero simplici verbo, cum in non dando aliquem lædere quærit.

Fallacia dicit:

QVid in petendo moras innectis? non habeo, quod tibi tribuere possim. Celans vtique in corde quod habet, vel quod sibi conferuet, vel quod aliis (si voluntas ineſt) tribuat.

Mendacium dicit:

OMnino quod postulas, non habeo, licet non artificioso ingenio, sicut fallacia: sed simplici negationis verbo frustratur petentem.

Sed veritas ad vtraque respondet:

NEc artificioso ingenio, nec simplici verbo oportet decipere quemquã: quia quolibet modo mentiatur quis, *os, quod mentitur, occidit animam:* & omnibus mendacibus pars illorum erit in stagno ignis ardentis sulphure.

Dicit ventris ingluuies:

ADesum Deus omnia munda condidit, & qui saturari cibo respuit, quid aliud quam muneri concesso contradicit?

Sed ciborum parsimonia respondet:

VNum horum, quod dicis, verum est, ne enim homo fame moreretur, omnia ad esum Deus munda creauit: sed ne comedendi mensuram excederet, abstinentiam imperauit. Nam inter cætera sua mala, saturitate, maxime panis, Sodoma periit: Domino attestante, qui ad Ierusalem per Prophetam loquitur dicens: *Hæc est iniquitas sororis tuæ Sodomæ, saturitas panis.* Quapropter licut æget ad medicinam, sic ad sumendas dapes debet quisq; accedere: nequaquam scilicet in illis voluptatem appetens, sed necessitati succurrens. Hinc incarnata Veritas per Euangelium ait: *Attendite, ne grauentur corda vestra crapula, & ebrietate.* Contra de insatiabili Iudæorum voracitate Apostolus dicit. *Multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi: quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt.* Et rursum: *Esca ventri, & venter escis; Deus autem, & hunc & has destruet.* Ille autem plene hoc vitium superat, qui in sumendis dapibus, non solum parsimoniam tenet, vt scilicet refectionem semper esuries imperet: verumetiam accuratiores simul, & lautiores epulas, excepta corporis infirmitate, & hospitum susceptione contemnit.

Dicit inepta lætitia:

VT quid animi gaudium intus abscondis? egredere in publicum lætus, dic aliquid foris vnde, vel tu, vel proximi rideant, fac eos lætos tua lætitia.

Moderatus mœror respondet:

VNde tibi est tanta lætitia? nunquid iam diabolum vicisti? nunquid iam inferni pœnas vicisti? nunquid iam de exilio ad patriam venisti? nunquid iam de tua electione securitatem accepisti? An forte in oblionem venit, quod Dominus dicit: *Mundus gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium?* An forte memoria excessit, quod idem alibi dicit: *Væ vobis, qui nunc ridetis, quia plorabitis & flebitis?* quodque per Salomonem dicitur: *Risus dolore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat.* & è contra per Euangelium: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Rursumque per Salomonem: *Nescit homo vtrum amore, an odio dignus sit: sed omnia reseruantur in futurum incerta.* Comprime ergo inanem lætitiam, qui necdum euasisti pœnalem ærumnam. Nonne apud omnes insanus iudicatur is, qui in carceris tenebris reclusus gaudere conatur.

Multiloquium dicit:

NOn reus ille tenebitur, qui plura quidem, sed bona loqui, sed ille qui saltem rara, sed mala dicere probatur.

Cui discreta taciturnitas respondet:

VErum est, quod dicis: sed dum multi bona proferre videntur, sæpe contingit, vt à bonis loquutio inchoata, ad aliquid prauum deriuetur. Hoc ipsum sacra scriptura pronunciante, quia *in multiloquio peccatum non deerit.* Et si forte inter innumera verba declinantur criminosa: sed nunquid declinari poterunt inutilia atque otiosa, de quibus vtique ratio erit in futuro reddenda? Tenendus ergo est modus in loquendo, & ab ipsis nonnunquam vtilibus verbis parcendum; sicut beatus Psalmista legitur fecisse, dicit enim, *Humiliatus sum, & silui à bonis.*

Immunditia dicit:

NOn est grande facinus, sine concubitu maris & fœminæ, vel propriis vel alterius inquinari manibus.

Carnis integritas respondet:

NOn sic ait Apostolus. Quid ergo ait? *Neque immundi,* (inquit) *regnum Dei possidebunt.* 1. Corin. 6.

Luxuria dicit:

CVrte in voluptate tua modo non dilatas, cum, quid te sequatur, ignoras? Acceptum tempus in deliderijs perdere non debes: quia quam citius pertranseat nescis. Si enim Deus misereri hominem in voluptate coitus noluisset: in ipso humani generis exordio, masculum & fœminam non fecisset.

Castitas illibata respondet:

NOlo ignorare te fingas, quid post hanc vitam recipias: si enim pie & caste vixeris, sine fine gaudebis; si vero impie & luxuriose, æternis incendiis subiacebis. Inde autem eo castius viuere debes, quo citius tempus acceptum pertranseat, ignorare te dicis. Quod vero in exordio generis humani, ad hoc masculum & fœminam Deum creasse profiteris, vt mutuis amplexibus se miscere deberent, omnino verissime dicis: sed quia nubendi licentia quibusdam tribuitur, hoc est, qui virginitatem, vel castimoniam vidualem nequaquam professi sunt; quibusdam aũt nõ tribuitur, id est, qui virgines vel continentes esse decreuerunt: fornicatio vero, quia nulli impune conceditur, non attendis. An cõtemnendum putas quod Apostolus lubricis dicit, *Fugite fornicationem, omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Quod si hoc parui pendendum existimas: audi quod postmodum in sempiternum deplores & gemas: *Neque adulteri* (inquit) *neque fornicarii, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt.* O quam parua est concubitus hora, qua perditur vita æterna! quod ergo emolumentum affert corpori? quodve tribuit lucrum, quod tacito animam ducit ad tartarum? 1. Corin. 6.

Item spiritualis fornicatio dicit:

NVnquid damnandum aliquid agit is, qui in corde libidini consentit, & ad opus libidinis non pertransit?

Sed munditia cordis respondet:

OMnino delinquit, qui animæ castimoniam non custodit. Vnde & auctor munditiæ in Euangelio dicit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Vnde & per beatum Iob dicitur: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarent quidem de virgine.* Quam enim partem haberet Deus in me desuper, & hæreditatem Omnipotens de excelsis? Nisi enim auctori nostro cogitatio pauri consensus displiceret, nequaquam per Isaiam diceret: *Auferte malum cogitationũ vestrarum ab oculis meis.* & in Euangelio Pharisæis: *Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Sed nec Apostolus diceret: *Cogitationum inter se inuicem accusantium, aut etiam defendentium in die qua iudicabit Dominus occulta hominum, secundum Euangelium meum, per Iesum Christum.* Matth. 5. Iob 31. Esa. 1. Matth. 9. Rom. 2.

Appetitus seculi præsentis dicit:

QVid pulchrius, quid honestius, quid venustius, quidve potest esse delectabilius, quam quod in præsenti vita quotidie cernimus? ô quam mirabilis cæli camera in aëre iucundo, in lumine solis, in augmento lunæ, atq; defectu, in varietate stellarum & cursu! Quam oblectabilis terra in nemorum floribus, in fructuum suauitatibus, in pratorum riuorumq; amœnitatibus, in segetum culmis luxuriantibus, in vinearum foliis, & botris plenis palmitibus, in vmbris syluarum, & planis exitibus, in equorum & canum cursibus, in ceruorum, & capreatum saltibus, in accipitrum volatibus, in pauonum, columbarum, turturumque & omnigenarum auium vocibus, pennis, & collis, & in domorum pictis muris, & laquearibus, in organorum, omniumque musicorum instrumentorum tinnulis cantibus: in mulierum venustis aspectibus, earumque superciliis, & crinibus, oculis, & genis, gutture, & labiis, naso, manibus, atque extrinsecus adhibitis auro, & gemmis distinctis monilibus, postremo innumeris cæli & terræ, atq; maris varietatibus, necnon & vtilitatibus, & si qua sunt alia, quæ modo non recolit sensus!

Amor patriæ cœlestis respondet:

SI te ista delectant, quæ sub cælo sunt: cur non magis delectant ea quæ super cælos sunt? Si carcer ita pulcher est: patria ciuitas, domus qualis est? Si talia sunt ea, quæ colunt peregrini qualia sunt quæ possident filii? Si mortales & miseri in hac vita taliter sunt remunerati: immortales & beati qualiter sunt in illa vita ditandi? Quapropter recedat amor præsentis seculi, in quo nullus ita nascitur, vt non moriatur; & succedat amor seculi futuri, in quo sic omnes viuificantur, vt deinceps non moriantur; vbi nulla aduersitas turbat, nulla necessitas angustat, nulla molestia inquietat; sed perennis lætitia regnat. Si quæris, quid ibi sit, vbi tanta & talis beatitudo persistit: aliter dici non potest, nisi quicquid boni est, ibi est: & quicquid mali est, ibi nusq̃ est. Quod (inquis) bonũ est illud? q̃d me interrogas? A Prophera & Apostolo definitũ est: *q. oculus* (inquiunt) *non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se.* Ad hanc felicitatem multis seculi diuitiis constipatus Dauid anhelabat, cum diceret: *Quid enim mihi est in cælo: & à te quid volui super terram?* multis regalibus dapibus abundans dicebat: *Satiabor, dum manifestabitur gloria tua: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* rursumq;, *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est.* Hinc Paulus: *Cupio dissolui, & esse cum Christo,* multo enim melius. Esai. 64. 2. Corin. 2. Psal. 72. Psal. 16. Psal. 41. Psal. 119. Philip. 1.

His ita decursis, quamquam multa prætermiserim, tamen, vt mihi videtur, hostis nostri fortia castra monstraui: quæ pie viuentes in Christo Iesu non desinunt impugnare. Sed necdum his contentus diabolus, ad alia conuertitur argumenta: dum quibusdam in somniis sæpius vera pronunciat, vt eos quandoque ad falsitatem pertrahat: cum dormientes ante horam, vel tempus suscitat, vt eos vigiliarum tempore somno grauissimo deprimat: cum psallentes, atq; orantes, sibilis stridentibus, latratibus diuersis, & inconditis vocibus, iactis etiam lapidibus, vel stercoribus perturbat; vt eos quolibet pacto à spiritualibus operibus retrahens inanes efficiat. Tu autem, homo Dei, vigilanti studio attende, quæ dico, ipso adiuuante, qui viuit, & regnat in secula seculorum, Amen.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, EXPOSITIO IN CANTICVM CANTICORVM SALOMONIS.

Osculetur me osculo oris sui.

ANGAT me dulcedine præsentiæ suæ, quem sæpius à Prophetis promissum audiui.

Quia meliora sunt vbera tua vino.

Dulcedo Euangelicæ doctrinæ austeritate Legali melior est.

Fragrantia vnguentis optimis.

Donis Spiritus sancti, à chrisma Christus, id est, ab vnctione vnctus; quod nomen cum gratia sancti Spiritus in baptismo effunditur in omnes fideles.

Ideo adolescentulæ dilexerunt te.

Electorum animæ gratia baptismatis renouatæ.

Vox Ecclesiæ.

Trahe me post te.

Vt ascendentem in cœlos sequar.

Introduxit me Rex in cellaria sua.

Fide in gaudia cœlestis patriæ interna.

Exultabimus, & lætabimur in te, memores vberum tuorum super vinum.

In te, non in nobis: memores per omnia fidei gratiam, super Legis esse doctrinam.

Recti diligunt te.

Nullus te diligit, nisi rectus: & nullus est rectus, nisi qui te diligit.

Nigra sum, sed formosa filiæ Ierusalem.

Vox Ecclesiæ de suis pressuris. Nigra in pressuris persecutionum, sed formosa in decore virtutum.

Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.

In tentatione obscurata dæmonum, formosa in mortificando desideria carnalia.

Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decoloravit me sol.

Nolite mirari, si hominibus despecta sim foris ob tentationum æstus.

Filij matris meæ pugnauerunt contra me: posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodiui.

Acerbitas filiorum Synagogæ me fecit vineam Ierosolymis non custodire, sed multarum esse vinearum, id est, Ecclesiarum per orbem custodem.

Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie: ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

Indica mihi pastorem meum, quem tota mente diligo, & in quibus pascua, & requiem habeat: ne æstu tentationum turbata, per sodalium, id est, hæreticorum conuenticula eum quærere incipiam.

Vox sponsi.

Si ignoras te, ô pulchra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.

Si ignoras te sub huiusmodi tentationum conditione mihi esse sponsatam, egredere à meo conspectu, & varios errantium actus sequere.

Et pasce hœdos tuos iuxta tabernacula pastorum.

Id est, perditos nutri auditores, secuta insipientiam doctrinas magistrorum.

Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea.

Sicut priorem populum de Ægyptio liberaui timore, sic te, sponsa mea, si in me confideris, liberabo manibus minis.

Pulchræ sunt genæ tuæ, sicut turturis.

Tanta te verecundiæ salutaris virtute decoraui, vt castitatem promissæ mihi fidei nulla doctorum prauorum seductione corrumpas.

Collum tuum sicut monilia: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

In collo doctores designantur. In monilibus opera exprimuntur: quia ea, quæ verbo docent, operibus ostendunt. In murenulis scriptura sacra ostenditur: quæ auro spiritualium sensuum fulget interius, & argento cœlestis eloquii nitet exterius.

Vox Ecclesiæ.

Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

Rege Christo in beatitudine cœlestis secreti quiescente, sanctorum virtus magnæ nobis gratiam suauitatis administrat.

Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.

Mors dilecti mei, quam pro mea salute subiit, semper in mea memoria commorabitur.

Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis En-gaddi.

Qui fuit fasciculus myrrhæ in amaritudine passionis, ipse est botrus cypri in dulcedine resurrectionis. Myrrha tristificat, vinum lætificat. In vineis En-gaddi, propter charismata diuina, quæ post resurrectionem largius est in baptismo suis participibus. En-gaddi, fons, hœdi, baptismum significat.

Vox Christi.

Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es.

Pulchra in simplicitate cordis, & munditia operum.

Oculi tui columbarum.

Quia sensus tui spirituali sunt intelligentia præditi.

Vox Ecclesiæ.

Ecce tu pulcher es, dilecte mi, ecce tu vulcher es.

Tu solus naturaliter pulcher, ego ex te pulchra.

Lectulus noster floridus.

Pax sanctæ Ecclesiæ & virtutibus sanctis florescit, & spirituali prole multiplicatur.

Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Tigna, & laquearia doctores sunt in sancta Ecclesia, propter munimen, & decorem. Cedrina, & cypressina, propter eximias virtutes eorum, & odorem bonæ vitæ.

Cap. II.

Ego flos campi, & lilium conuallium.

Ego decus mundi, & gloria humilium.

Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

Tu requiem quæris, & laudas lectulum: recordare, quod candidior tribulationum aculeis efficeris, & maior est fructus prædicationis, quam quietis.

Vox Ecclesiæ.

Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios.

Sicut malus, visu, odore, gustu antecellit ligna syluestria: sic Christus antecellit omnes sanctos, qui filii Dei dicuntur, sed gratia, ille solus natura.

Sub vmbra illius, quem desideraueram sedi.

Eodem protegente, quem semper adesse quæsiui, quiesco & securа permaneo.

Et fructus eius dulcis gutturi meo.

Quia gratiæ suæ cœlestis dulcedine me refecit.

Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.

Cella vinaria, Ecclesia debet intelligi: in cuius vnitate solùmodo Spiritus sanctus dari solet, & accipi. Cuius gratia, hoc loco vini nomine designatur. In qua cella ordinata charitas est, vt quisque Deum toto corde, plusquam seipsum, diligat.

Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo.

Consolamini me exemplis, seu incipientium, seu terminantium viam salutis, dum adhuc in huius peregrinationis tædio amore supernæ visionis langueſco.

Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

In læua Christi temporalia eius bona, in dextera, perpetuæ vitæ beatitudo designatur: quia hic per spem mentem roborat, & illic per remunerationem glorificat.

Vox sponsi.

Adiuro vos, filiæ Ierusalem, per capreas, ceruosq; camporum, ne suscitetis, nec euigilare faciatis dilectam, quoadusq; ipsa velit.

Contestor pacificas fidelium animas, per suas quamque virtutes, quæ per munda & ruminantia animalia signatæ sunt, ne pia fratrum studia aliqua importunitate impediant: sed sic quisque de proximi profectu, sicut de suo gaudeat.

Vox sponsæ.

Vox dilecti mei.

Subauditur, hæc est, quem audiui adiurantem filias Ierusalem, ne me in eius amplexu quiescentem suscitarent.

Ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles.

Tales enim saltus fecit dilectus meus. De cœlo venit in vterum, de vtero in præsepium, de præsepio in crucem, de cruce in sepulcrum, de sepulcro rediit in cœlum. Istæ, qui eleuatus est super omnes montes, & colles, id est, sanctorum altitudines.

Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloq; ceruorum.

In assumptione carnis, & humilitate capreæ: in varietate virtutum, & innocentia hinnulo ceruorum Christus comparatur, id est, Patriarcharum.

En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

Indutus pariete nostræ mortalitatis latuit, sed prospiciens ad nos per cancellos & fenestras, miracula fecit: vt ex miraculis appareret Deus, qui ex passionibus latuit.

En dilectus meus loquitur mihi.

Ad prædicandum me hortatur, dicens.

Vox Christi.

Surge, propera, amica mea, formosa mea & veni.

Surge de stratu quietis, in quo tuimet solius curam agere quæris: propera tu, & veni ad impendendam etiam proximis curam salutis, per studium sedulę prædicationis.

Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit.

Iam frigus infidelitatis, & imber iniquitatis recesserunt: quæ totum orbem vsque ad tempus Dominicæ incarnationis tegebant.

Flores apparuerunt in terra nostra.

Id est, initia fidei, & iustitiæ floruerunt in mundo crescente Ecclesia.

Tempus putationis aduenit.

Id est, vt amputatis inutilib. vanæ religionis sarmentis, futuro fidei fructui præparentur corda hominum.

Vox turturis audita est in terra nostra.

Id est, Christi Saluatoris nostri dicentis: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.

Ficus protulit grossos suos.

Veteris Legis præcepta ceciderunt.

Vineæ florentes dederunt odorem.

Id est, Euangelicus populus, seu vites florentes sanctæ conuersationis odorem longe, lateq; dederunt.

Vox sponsi.

Surge, propera amica mea, speciosa mea, & veni: columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.

O sponsa & amica, cui tanta obtuli bona, surge, & veni: accingere ad certamen, vnde æternam quietem accipies. Columba mea, per infusionem sancti Spiritus. In foraminibus petræ, id est, vulneribus, quæ pro salute sponsæ sponsus accepit. In cauerna maceriæ, id est, custodia virtutum cœlestium.

Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis.

Vox videlicet laudis, vel prædicationis.

Vox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Illius namq; vox Domino dulcis est, cui dulce vel verbum Domini annunciare, vel ipsi Domino laudes resonare. Et illa fides decora est, quæ ex operibus ornata aduersa pati non metuit.

Vox aduersus hæreticos.

Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas.

Id est, vincite hæreticos, & schismaticos prauos fide, & dolosos verbo, qui dente prauæ doctrinæ rudes fidelium mentes lacerare solent.

Nam vinea nostra floruit.

Id est, late electorum plebes germinant.

Vox Ecclesiæ.

Dilectus meus mihi, & ego illi.

Id est, Solus mihi dilectus, & solus adiutor mihi est; Et ego illi sola sum dilecta, quia nullus alius recte diligit Christum, niti vnica Ecclesia, & nulla alia ab eo diligitur.

Qui pascitur inter lilia.

Id est, Munditia fidei, & candore virtutum.

Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.

Donec venturi seculi lux oriatur æterna, & vmbræ, id est, errores præsentis vitæ transeant.

Reuertere, similis esto capreæ, hinnuloq; ceruorum super montes Bether.

Obsecro, dilecte mi, vt sæpius dulcedine visitationis tuæ reuertaris ad me, qui carne, quam de Patriarcharum origine sumpsisti, super omnes altitudines cœlestium montium ascendisti, vt laborem peregrinationis meę speculatione æternæ patriæ releues.

Cap. III.

Vox Ecclesiæ de gentibus.

In lectulo meo per noctes quæsiui, quem diligit anima mea: quæsiui, & non inueni.

Iam dudum, inquit, multo studio quæsiui Dominum: sed quia adhuc illecebris carnis meæ subdita fui, & tenebris ignorantiæ obcæcata, non inueni lumen veritatis, id est, Dominum.

Surgam, & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram, quem diligit anima mea, quæsiui illum, & non inueni.

Proposui animo meo surgere de lectulo carnalium voluptatum, terras, ac maria circuire, & Philosophorum audire magisteria: sed nec sic inueni illum.

Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Num quem diligit, anima mea vidistis?

Vigiles sunt, qui custodiunt Ecclesiam Apostoli, & doctores, qui gentilitatem veritatis indagine sollicita inuenerunt.

Paululum, cum pertransissem eos, inueni, quem diligit anima mea.

Dum me illorum magisterio tradidi, mox lumen veritatis, quod quæsiui, inueni.

Tenui illum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Teneo illum firma fide, donec in fine seculi per officium prædicationis introducam illum in domum, & in cubile Synagogæ, quæ me genuit in Domino, & sit vnum ouile, & vnus pastor.

Vox Christi.

Adiuro vos filiæ Ierusalem, &c.

Ideo hunc versum repetit sponsus, ne minorem Ecclesiæ de gentibus congregatæ, quam de Iudæis habere sollicitudinem putaretur: sed vt sit de vtrisque vna sponsa, & illa dilectissima.

Synagoga de Ecclesia dicit.

Quæ est ista, quæ ascendit per desertum?

Miratur Synagoga, quomodo gentium populus nullo circuncisionis mysterio emendatus, nulla Prophetarum admonitione eruditus, subito ab infimis voluptatibus per desertum idololatriæ, & gentilitatis, ad alta virtutum culmina, & sponsi amplexus ascendisset.

Sicut virgula fumi ex aromatibus.

Igne amoris accensa omni nisu virtutum ad cœlestia tendit.

Myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarii.

Ex mortificatione carnalium voluptatum, & puritate orationum, & omnium virtutum odore.

Ecce lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.

Lectulus Salomonis est conuersatio Sanctorum: sexaginta fortes, prædicatores sunt sancti, & fortissimi bellatores, qui mundo corde digni sunt Dominum videre.

Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi.

Tenent enim gladium spiritus, quod est verbum Dei, qui, quod ore docent, opere complent.

Vnusquisque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

Nocturni timores sunt in die tentationis occultæ. Ensis prædicatoris, est custodia vigilans, carnis concupiscentias premens: ne verbum prædicationis immunditia vitæ maculet.

Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani.

Ferculum Salomonis est sancta Ecclesia, quæ credentes ad æternæ beatitudinis epulas leuat, quæ de fortibus animo, quasi de lignis imputribilibus, constructa est.

Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum.

Columnæ argenteæ sunt doctores eloquii luce fulgentes. Reclinatorium aureum est, spes perpetuæ quietis fidelibus promissa.

Ascensum purpureum.

Quid est ascensus purpureus? nisi martyrum sanguis, & passio Redemptoris nostri: quia non ascenditur ad epulas vitæ, nisi per mysterium passionis Christi.

Media charitate constrauit propter filias Ierusalem.

Omnis enim, qui charitatem habet Dei, & proximi, ad hanc requiem & ad has epulas lætus perueniet. Hæc omnia ornamenta Ecclesiæ præstitit Christus, ob nimiam charitatem, qua dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis.

Vox Ecclesiæ de Christo.

Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomonem.

Egredimini mente & actu, de turbulenti mundi conuersatione: vt regem pacis valeatis videre.

In diademate, quo coronauit eum mater sua.

Videte Dominum Christum in humanitate, quam de Virgine matre susceptam, in maiestatis Paternæ dextera collocauit.

In die desponsationis illius.

Id est, in tempore incarnationis illius, quo ad copulandam sibi Ecclesiæ sponsam ex virginali vtero processit.

In die lætitiæ cordis eius.

Id est, redemptionis humani generis, quæ fuit dies lætitiæ Christi.

Cap. IV.

Vox sponsi.

Quam pulchra es amica mea? quam pulchra es?

Pulchram dicit Ecclesiam, & pulchram repetit: quia hanc & actione, & prædicatione vidit esse laudabilem.

Oculi tui columbarum.

Sensus tui spiritualium sunt rerum contemplatione excellentes, ac veserandi.

Absque eo, quod intrinsecus latet.

Magna est gloria quippe aperti operis, sed longe incomparabilior æternæ retributionis, quæ necdum videri potest.

Capilli tui, sicut greges caprarum.

Possunt in capillis populi fideles accipi, qui maximum decus sua numerositate præbent Ecclesiæ.

Quæ ascenderunt de monte Galaad.

Galaad aceruus testimonii interpretatur, qui bene conuenit adunatæ multitudini Sanctorum.

Dentes tui, sicut greges tonsarum.

In capillis fragiliores, in dentibus vero perfectiores quique ad regendam Ecclesiam apti designantur.

Quæ ascenderunt de lauacro.

Id est, fonte sacri baptismatis, qui & tonsi, & loti sunt, hoc est, nudati renuntiando seculo, & vitæ lauacro mundati.

Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.

Non est, qui fœtus boni operis in eis non agat.

Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.

Vitta coccinea doctrina veritatis intelligitur. Labia sponsæ cocco assimilantur: quia Dominici sanguinis, quo redempta est, pretium prædicare non cessat Ecclesia: vel quia prædicatio sancta ardore charitatis flammescit.

Sicut cortex mali Punici, gena tua.

In genis verecundia, in malo Punico passio Christi exprimitur. Habet ergo ruborem in genis sponsa mali Punici, cum sacramentum Dominicæ crucis verbis fatetur, & factis probat.

Sicut turris Dauid collum tuum.

Turris Ecclesia est, collum prædicatores: quorum fides & constantia in eadem ciuitate firma est, & vndique inexpugnabilis.

Quæ ædificata est cum propugnaculis.

Propugnacula autem eius ciuitatis, scripturarum sanctarum munimina sunt, vel Patrum præcedentium.

Mille clypei pendent ex ea.

Quia, quot in diuinis libris præcepta sunt, tot sunt pectoris nostri munimina, quibus contra insidias omnes defendimur.

Omnis armatura fortium.

Omnis instructio est vel operationis, vel doctrinæ cœlestis, per quam non soluin cuadimus, sed etiam superamus.

Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli: qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.

Duo vbera, duo sunt populi, ex circuncisione venientes & gentilitate: qui per humilitatem quidem paruos se intelligunt, & peccatores, sed charitate currentes omnia obstacula mundi transeunt. Qui pascuntur in liliis, hoc est, candidissimis Sanctorum patrum exemplis: donec præsentis mortalitatis vmbras æterno die aspirante transeamus.

Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.

In myrrha mortificatio carnis, in thure deuotio orationis exprimitur: quasi diceret sponsus: frequentabo eos, & pia propitius illustratione glorificabo, quos in passionis, siue orationis virtute sublimes esse perspicio.

Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano.

Libanus candor interpretatur, id est, anima bonis actibus candidata, quam tertio hortatur sponsus, vt veniat. Primo viuens in carne per bona opera. Secundo absoluta carne ad percipiendam vitam beatam. Tertio recepto corpore ad fruenda post resurrectionem gaudia perfecta.

Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

Leones propter superbiam, pardi propter crudelitatem maligni sunt spiritus. Montes vero Amana, superba infidelium corda, vbi immundi spiritus sedem habent, designant. Dum sancti prædicatores tales ad viam salutis conuertunt, coronantur de capite, & vertice montium, id est, principibus superborum, quia de labore certaminis crescit corona gloriæ.

Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum.

In vulneratione cordis magnitudo amoris Christi in Ecclesia intelligitur.

In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.

In vnitate sancta doctorum, id est, oculorum, & vnitate sancta plebis, id est, capillorum.

Quam pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa.

Item in mammarum nomine sancti doctores designantur, propter consolationem infirmorum, & parulorum sustentationem, quæ lacte exprimitur.

Pulchriora sunt vbera tua vino.

Suauitas gratiæ pulchrior est austeritate Legis.

Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.

Fama suauissima diffusæ per totum orbem fidei, latior est, quam veteris Legis & patrum in ea, quæ in sola Iudæa coangustabatur.

Fauus distillans labia tua, sponsa.

Fauus, mel in cera est. Mel autem in cera spiritualis est diuinorum sensus in litera mel stillans: quia multiplices sensus pene singulæ sententiæ habent: labia, spiritus sunt doctorum, qui multifarios sensus sacris literis inesse pandunt.

Mel, & lac sub lingua tua.

In lacte eruditio parulorum: in melle perfectior doctrina fortiorum signatur: sub lingua, id est, in meditatione cordis.

Et odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris.

Vestimenta Ecclesiæ opera sunt eius, quæ odori thuris comparantur: quia cuncta, quæ sancta pro Domino agit Ecclesia, orationum pro ea vicem reddunt.

Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus: fons signatus.

Hortus conclusus Ecclesia est: quia multifaria spiritualium operum germina gignit. Fons est, quia doctrina salutari redundat: conclusus, quia Domini protectione munita persistit: signatus, sermone fidei.

Emissiones tuæ paradisus malorum Punicorum, cum pomorum fructibus.

Per irrigationem sacri baptismatis sancta Ecclesia Paradisum ex se emisit malorum Punicorum, id est, sanctorum Martyrum: cum pomorum fructibus, id est, cum sanctarum virtutum fructu.

Cypri cum nardo, nardus & crocus.

Cyprus arbor aromatica est, significatq; cœlestis gratiæ benedictionem. Nardus Dominicæ Passionis typum: crocus charitatis feruorem exprimit. Coniungitur cyprus nardo, cum diuina gratia confortat nos pro Christo pati. Idem nardus croco coniungitur, cum charitate Christi mortem libenter suscipimus.

Fistula, & cinnamonum cum vniuersis lignis Libani.

Fistula, quæ & *casia*, arbor aromatica est, sed modica, & ideo spiritu humiles designat. Item cinnamonum, qui seipsos despiciunt, signat. Quæ & ipsa est breuis arbor, sed odorifera, & dulcis. Sed humilitas magnam habet laudem & dulcedinem apud Dominum.

Cum vniuersis lignis Libani.

Sicut fistula & cinnamonum humiles Sanctorum cogitationes signant: ligna Libani, sublimes eorum actiones demonstrant. Myrrha & aloë arbores sunt aromaticæ, quæ continentiam carnis exprimunt.

Cum omnibus primis vnguentis.

Id est, charismatibus virtutum excellentioribus; & pulchra est coniunctio harum arborum: quia dum carnem à lasciuia refrænamus, consequens est, vt maiora spiritus dona percipiamus.

Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.

Vtrumque Ecclesia: & fons est hortorum, quia spirituales gignit fructus: & puteus aquarum viuentium, quæ impetu fluunt de Libano, propter occulta mysteria, quæ sanctis propter reuelationem sancti Spiritus solis panduntur: aquarum viuentium, propter eloquia diuina, quæ de inuisibilibus diuinæ gratiæ procedunt thesauris: de Libano, de ipsa Ecclesia dicit, quæ & candida est per munditiam fidei, & alta per virtutem gloriæ.

Vox sponsi.

Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum.

In Aquilone enim aduersa mundi, in Austro blandimenta designantur: qua gemina impugnatione probatur Ecclesia. Consurge, permittentis vox, non imperantis.

Et fluant aromata illius.

Id est, virtutum constantiam miro odore dispergat.

Cap. V.

Veniat dilectus meus in hortum suum.

Veniat Dominus in Ecclesiam suam, vt eam ipse conseruet immaculatam vbique, & fidei fruge fœcundet.

Et comedat fructum pomorum suorum.

Et libenter accipiat, gratanterque inspiciat opera seruorum suorum.

Vox Christi.

Veni in hortum meum, soror mea sponsa.

Veni (inquit) sæpissime in Ecclesiam meam, & venio, vt corrigam, adiuuem, & confirmem.

Messui myrrham meam cum aromatibus meis.

Per myrrham passio, vel mortificatio: per aromata omnes virtutes exprimuntur. Metit myrrham cum aromatibus: quando martyres cum cæteris electis ad maturitatem præmiorum perducit.

Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo.

In fauo & vino prædicatores: in melle & lacte auditores intelliguntur, & vtrosque internus iudex approbat, & remunerat.

Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

Amici, faciendo quæ præcipio, obsecro, ita factis Sanctorum, quasi epulis præcipuis, præcordia vestra replete.

Ego dormio.

Donante gratia Dei in pace præsentis vitæ cum colo.

Et cor meum vigilat.

Quo tranquillitas ab incursibus externis quiesco, eo altius intus video, quam bonus est Deus.

Vox dilecti mei pulsantis.

Pulsat ostium cordis, cum Dominus nos ad profectū virtutum excitat. Aperi mihi, id est, cor pande mihi, soror mea. Amica mea, quia arcanorum meorum conscia. Columba mea, quia spiritus mei dono illustrata. Immaculata mea, quia sola aspectu meo digna.

Quia

A *Quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.*

Caput Christi Deus. Cincinni sunt fidelium collectiones. In rore & guttis noctium frigens charitas in multis ostenditur, quam in Domino, & proximis habere debuerunt. Ideo necessario excitat Dominus fideles quosque ad prædicationis studium, cui prouocata ad laborem docendi respondet Ecclesia.

Vox Ecclesiæ.

Exspoliaui me tunica mea, quomodo induar illa?

Ac si aperte dicat, deserui negotia secularia tui causa, quomodo repetam illa?

Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Iam secretæ compunctionis fletibus ablui cogitationes terrenas: quomodo mundi sordibus iterum polluar? quia prædicationis officium, sine occupatione seculari vix esse potest.

B *Dilectus meus misit manum suam per foramen.*

Manum quippe suam dilectus per foramen misit, cum nos Dominus occulta inuisibiliter compunctione ad opus virtutum accendit: nobisque in memoriam reuocat, quomodo, & quanta de sinu Patris descendens pro nobis est passus.

Et venter meus intremuit ad tactum eius.

Hæc recolens intimâ conscientiâ sponsa, tota expauescit: & pigritiam quietis accusans, ad laborem prædicationis festinat: vnde sequitur.

Surrexi, vt aperirem dilecto meo.

Id est, verbum Domini prædicarem.

Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.

In manibus enim opera, in digitis discretio signatur. In myrrha continentia & passiones: quæ tunc probatissima est, cum solummodo pro charitate Dei, & proximi vel continentia fit, vel passiones fiunt.

Pessulum ostii mei aperui dilecto meo.

Pessulum dilecto aperit, qui templum sui pectoris diuina visitatione & inhabitatione dignum fecerit.

C *Ille declinauerat, atque transierat.*

Quia nulli in hac vita plena visio Dei, sicut in futuro, conceditur: ideo transire dicitur dilectus, id est, in futurum se videndum, & perfruendum plenius ostendit.

Anima mea liquefacta est, vt dilectus locutus est.

Quanto suauius, inquit, vocem, atque viciniam dilecti mei accepi, tanto sublimius, quidquid in me frigidum erat, charitate incaluit: & quidquid rigidum erat, liquefactum est.

Quæsiui, & non inueni illum.

Quia donum compunctionis, & dulcedinis intimæ, non in arbitrio est volentis, sed in miseratione donantis: ideo non semper habent illum æqualiter: quia non ita se offert Deus in exilio laborantibus, quomodo in patria regnantibus.

Inuenerunt me vigiles, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

D Custodes ciuitatis, id est, Ecclesiæ, sancti sunt doctores, qui sedula prædicatione circumeunt corda singulorum, & spiculis cœlestis amoris vulnerant, &, vt magis ardeant, inflammescunt, & vetustæ conuersationis turamen eis subtrahunt.

Adiuro vos, filiæ Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuntietis ei, quia amore langueo.

Merito languet sponsa, cum gladio verbi Dei percussa terrenum exuit amictum: & filias Ierusalem, id est, Deo dignas animas adiurat, vt sui amoris magnitudinem ad Dominum referant: & pro eius videnda gloria supernum sibi poscant auxilium.

Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?

Obsecro te, quia sic adiurasti me, vt amore, quo te langescere dicis, me quoque per verbum prædicationis facias ardescere: & mihi ostendas, qualis sit dilectus tuus ex ea parte, qua possit diligi, non timeri: quia perfecta E charitas foras mittit timorem.

Vox Ecclesiæ de Christo.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus.

Candidus, quia sine peccato: rubicundus sanguine passionis Christus: qui solus mediator Dei & hominum.

Caput eius aurum optimum.

Caput Christi Deus, qui solus bonus, & optimus.

Coma eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corvus.

Comæ, cæteruæ sunt Sanctorum, quæ Deo fideli famulatu adhærent. Elatæ, vel electæ palmæ, propter caput Christi: nigræ ob pressuras.

Oculi eius, quasi columbæ super riuulos aquarum.

Oculi eius doctores sunt, per quos Ecclesia videt, quæ recta sunt: qui bene columbæ propter simplicitatem, & riuulis aquarū propter charismata diuina, comparantur.

Quæ lacte sunt lotæ, & residentiuxta fluenta plenissima.

Lacte lotas dicit, id est, gratia diuina, & dulcissima mūdatas: & residentiuxta fluenta plenissima, id est, omnium donorum spiritualium abundantia. Potest in riuulis veteris Legis eruditio, & per fluenta plenissima perfectio Euangelicæ doctrinæ signari: quia sancti prædicatores de thesauris suis proferunt noua & vetera. F

Genæ illius, sicut areolæ aromatum consitæ à pigmentariis. Labia eius lilia distillantia myrrham primam.

In genis Saluatoris nostri, & modesta pietas simul, & seueritas exprimitur. Areolis aromatum, virtutes & dulcedo, & fama designantur. Consitæ à pigmentariis Prophetis & Apostolis: his futuræ incarnationis eius arcana, illis facta narrantibus. Labia eius verba sunt doctrinæ eius. Lilia, quia claritatem cœlestis regni promittunt. Distillantia myrrham primam, quia per contemptum voluptatum præsentium, ad hanc perueniendum esse prædicant.

Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis.

Manus, id est, opera, quia quæ verbis docuit factis impleuit. Tornatiles, quia in se omnem regulam iustitiæ tenent. Vnde dicit, Oportet me omnem iustitiam adimplere. Sunt & manus aureæ, quia omnia, quæ in homine gessit, diuitias gloriæ perfecit. Plenæ hyacinthis: quia ad spem nos cœlestium, atque amorem excitant: quia hyacinthus aurei coloris gemma est. G

Venter eius eburneus, distinctus sapphiris.

Venter dilecti fragilitatem humanitatis eius designat. Eburneus decorem castitatis. Sapphirus sublimitas est cœlestium virtutum. Distinctus sapphiris: quia partim humana fragilitas esurie, tentatione, fatigatione, morte: partim diuina celsitudo miraculis, resurrectione, & ascensione gloriæ intelligitur.

Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas.

Crurum vocabulo itinera incarnationis Christi insinuantur: quæ columnis marmoreis propter firmitatem, & rectitudinem comparantur. Fundatæ super bases aureas: quia quicquid de eo, vel per eum gestum est, omnia diuinæ prouisionis consilio ante tempora secularia dispositaH sunt.

Species eius vt Libani, electus vt cedri.

Vt Libanus celsitudine & gratia arborum alios montes, sic Dominus Christus omnes Sanctos meritorum celsitudine & gratia virtutum antecellit. Electus vt cedri. Sicut alias arbores, quæ in Libano nascuntur, cedri superant dignitate sua: ita Christus omnes qui in Ecclesia ad vitam nascuntur, sua transcendit gloria.

Guttur illius suauissimum.

In gutture interna dulcedo verborum illius memoratur, quam qui sapit, non esurit.

Et totus desiderabilis.

Quid amplius quæris? Totus desiderabilis est: quia totus Deus, & totus homo, in quem desiderant & angeli prospicere, Deus in maiestate Patris: homo in virginitate matris. In illo creator, in hac saluator.

Talis est dilectus meus: & ipse est amicus meus.

Quanto deuotius quisque diligit Dominum, tanto familiarius habet amicum Dominum. Et talem necesse est, vt intelligas eum, si vis eum amicum habere.

Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum?

Vox Synagogæ, pro decore enim carminis variantur personæ colloquentium. Sed tantum Christi Ecclesia, quia sponsæ vocabulo exprimitur, designatur pulcherrima mulierum. Pulchræ sunt singulæ Ecclesiæ sanctorum: sed pulcherrima vniuersitas totius sanctæ Ecclesiæ per totum orbem.

Quo declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum?

Qui aliquando in terra corporali specie versatus est, dic quo declinauit ille, vt sequamur illum tecum?

Cap. VI.

Vox Ecclesiæ.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum.

Quasi dixisset, illuc descendit in hortum, id est, ecclesiam suam: vt eam fontæ gloriæ suæ, quasi aream aromatum irrigaret: vt virtutum floribus germinaret.

Vt pascatur in hortis, & lilia colligat.

Ego dilecto meo locum habitationis præparo in me, & ipse mihi apud se: qui semper inter sancta desideria mentium castarum pascitur. Hactenus sanctæ Ecclesiæ vox est quærentis ac laudantis: nunc, quid quæsitus respondeat, subinfertur.

Pulchra es amica mea: suauis & decora sicut Ierusalem.

Sanctam Ecclesiam suam amicam dicit, quia eius vitæ desiderium visioni iam pacis intimæ assimilatur.

Terribilis, vt castrorum acies ordinata.

Id est, charitate vnita, & compacta, vt nullus locus hosti per malum discordiæ aperiatur: quia solummodo in vnitate pacis terribiles sumus hosti.

Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.

Id est, oculis mentis tuæ noli quærere in tuæ peregrinationis itinere, perfecte me cognoscere, quia fieri non potest: quia quo intentius agnoscere quæris, eo certius incomprehensibilem intelliges: & non quæras in via præmium, quod in patria reseruatur.

Capilli tui, sicut greges caprarum, &c.

Qui versiculi prius positi sunt: sed repetitio, firmitatis est indicium. In capillis populi, in dentibus doctores, in gemellis fœtibus præcepta charitatis intelliguntur.

Sicut cortex mali Punici, sic gena tua absque occultis tuis.

Genæ sanctæ Ecclesiæ spirituales sunt Patres: qui virtutibus sunt mirabiles, & moribus venerabiles, & in Christi cruce gloriari non erubescentes. Et hæc magna sunt valde, quæ videntur in ea: sed multo maiora, quæ non videntur, & in futuro reseruantur.

Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus.

Reginæ sunt, quæ amore sponsi, & cœlestis præmii intuitu, per prædicationem veritatis, & sacri baptismatis fontem, sobolem æterno regi spiritualem generant. Cõcubinæ sunt, quæ carnali solummodo commodo Christum prædicando, vel baptizando docent: & ideo illæ perfectione senarii numeri, per denarium, propter decalogum designantur. Adolescentulæ sunt animæ super Christo renatæ: quarum summa propter multitudinem ciuium cœlestium numerum transcendit.

Vna est columba mea, perfecta mea.

Sancta videlicet, & vniuersalis per totum orbem Ecclesia.

Vna est matri suæ, electa genitrici suæ.

Matri suæ, id est, cœlesti Ierusalem: quæ est mater omnium nostrum. Vnde ad nos gratia Spiritus sancti descendit, per quam nascimur Deo.

Viderunt illam filiæ, & beatissimam prædicauerunt.

Quas prius dixit adolescentulas, nunc filias nominat: antiqui omnes Catholicam laudant Ecclesiam.

Vox Synagogæ mirantis Ecclesiæ decorem subinfertur.

Quæ est ista quæ progreditur, quasi aurora consurgens?

Progreditur Ecclesia, quasi aurora: quia iam ortus veri luminis mundo post tenebras longæ ignorantiæ monstratur.

Pulchra, vt Luna.

Quia sole iustitiæ illustrata, noctem mundi illuminat.

Electa, vt sol.

Quia imaginem sui conditoris in omni iustitia, sanctitate, & veritate portat.

Terribilis, vt castrorum acies ordinata.

Terribilis aëris potestatibus, in vnitate charitatis, fidei & spei.

Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.

Hortus etenim nucum, est Ecclesia præsens. Vbi nostras conscientias alterutrũ minime videmus: sed fracta testa corporis apparebit internæ dulcedinis fructus. Poma conuallium, fructus est humilitatis. Descendit sancta Ecclesia per doctores sanctos ad eos, qui proficiunt ad fructus bonos, quive adhuc indigent doctrinæ irrigatione.

Et inspicerem, si floruisset vinea: germinassent mala punica.

Inspicerem, si virtutum studia floruissent: & si qui ad exemplum Dominicæ passionis præparati essent suum fundere sanguinem.

Vox Synagogæ.

Nescii, anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab.

Nescii dona gratiæ spiritualis in te sponsa: sed anima mea conturbauit me, propter introductionem Euangelicæ quadrigæ, qua Aminadab (qui interpretatur populi mei spontaneus) id est, Christus, per totum vehitur mundum. Cui Ecclesia consolando mox respondet.

Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, vt intueamur te.

Noli turbata esse: sed reuertere ad agnitionem tui Redemptoris, qui tibi toties in Prophetis & Lege promissus est. Reuertere puritate fidei: reuertere operum perfectione, ô Sulamitis, id est, captiua, iam à vinculis infidelitatis: reuertere ad tuum Redemptorem, vt saluetis.

Cap. VII.

Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum?

Tu doles Synagogam obduratam: prope est tempus, quod choros bellantium aduersus malignos spiritus, & laudantium Dominum videbis in ea.

Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis?

Nunc laudes Ecclesiæ ab ipso sponso proferuntur: & primo operum constantia, & mortificatio voluptatum laudatur in ea: quia filia principis, id est, Christi, ob gratiam baptismi.

Iunctura femorum tuorum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.

Duorum concordia populorum spirituali prole fœcundorum in iunctura femorum designatur: quia sicut monile fabricatur manu artificis, sic est ineffabili largitate conditoris nostri firmata. In monili bona opera exprimuntur.

Vmbilicus tuus, crater tornatilis, nunquam indigens poculo.

Vmbilicus, id est, fragilitas infirmitatis nostræ, crater: cum conscientia mortalitatis atque infirmitatis nostræ admoniti, calicem verbi salutaris prompta mente proximis propinare satagimus.

Venter tuus sicut acerus tritici vallatus liliis, &c.

Acervus tritici vallatus liliis est, cum abundantia boni operis sola spe perpetuæ lucis colligitur. In ventre me-

moria:

A

moria: in tritico multiplicatio boni operis: in liliis castitas exprimitur. Item in tritico panis, & in cratere potus, quæ pauperibus dantur, exprimuntur.

Duo hubera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreæ.

De duobus huberibus superius dictum est. Duo hubera, doctores sunt vtriusque populi. In gemellis duo testamenta sunt. Gemelli, propter vnam concordiam.

Collum tuum, sicut turris eburnea.

Item in collo doctores designati sunt, qui turri eburneæ propter firmitatem, & pulchritudinem comparantur. Qui ciuitati Dei & robur præstant & decus.

Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.

Item oculi, Ecclesiæ doctores, propter nutrimentum. Et recte piscinæ comparantur: quia fluenta doctrinæ suis auditoribus præbere non cessant. Hesebon cingulum mœroris interpretatur; quia Sancti pro vana lætitia carnis cingulo abstinentiæ constringuntur: & bene in porta multitudinis, ob abundantiam populorum concurrentium per portam fidei in Ecclesiam.

B

Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.

Item in naso, verbi Dei dispensatores causa discretionis designantur. Turris, quia eminentissimum locum tenet in ecclesia, quæ respicit contra Damascum: id est, sanguinarium, & impium (quia Damascus sanguinem bibens interpretatur) significat carnales, & crudeles, contra quos sancti Doctores, in turri Libani, id est, firmitate Ecclesiæ semper vigilant.

Caput tuum, vt Carmelus, & comæ capitis tui, sicut purpura regis iuncta canalibus.

In capite mens designatur: in comis cogitationes. Et sicut capite membra, ita cogitationes mente reguntur. In Carmelo, id est, sublimibus & passione Christi: quæ nomine purpuræ exprimitur, versantur. Canales, præcordia Sanctorum, in quibus alligantur tales cogitationes.

Quam pulchra es, & quam decora charissima, in deliciis.

Pulchra fide, & opere decora, charissima in deliciis, id est, spiritualibus virtutibus.

C

Statura tua assimilata est palmæ.

Id est, rectitudo operationis bonæ semper ad victoriam tendit.

Et hubera tua botris.

Huberibus doctores Ecclesiæ propter lac primæ eruditionis comparantur: & botris æquantur propter mysteria dulcissima æternitatis.

Dixi, Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt hubera tua, sicut botri vineæ.

Apte enim victoriosissima crux palmæ comparatur: in quam Christus ascendens apprehendit fructus eius id est, dona, quæ largitus est sanctæ Ecclesiæ: quæ ex illo tempore botros vineæ germinauit, id est, sanctos doctores: qui maiori scientia, & gratia propter crucem, & resurrectionem Saluatoris abundant.

Odor oris tui, sicut malorum: guttur tuum, sicut vinum optimum.

In gutture vox præsentis doctrinæ, in odore fama absentis demonstratur. Et ideo vino illa, propter fragrantiam virtutum: hæc malis, ob suauitatem absentis famæ, comparatur.

D

Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum.

Rapuit enim sponsa verbum ex ore sponsi: quia ille vino optimo eam comparuit, & subiecit: Dignum dilecto meo, id est, tanta sublimitas est Euangelicæ prædicationis, quod ipse dilectus primus per hanc in carne apparens, mundo iter cœleste aperuit. Labiisque & dentibus, id est, Apostolis, prædicatoribusq; maximis dedit ad meditandum.

Ego dilecto meo.

Et non alteri, cui totam curam seruitutis, & dilectionis impendo.

Et ad me conuersio eius.

Me solam diligit, & adiuuat, ne deficiam in via.

Egrediamur in agrum, commoremur in villis: mane surgamus ad vineas: videamus, si floruit vinea: si flores fructus parturiunt: si floruerunt mala punica.

E

Quia nullatenus Ecclesia, vel ad bene operandum egrediendo procedere, vel in exercitio bonæ operationis persistendo commorari, vel saltem ad propositum bene agendi assurgere, vel animos auditorum suorum, quantum profecerint, discernere sufficit: nisi gratia Dei adiuta, qui dixit: Ecce ego vobiscum sum, &c. Item in agro Christiani, in vineis ecclesiæ, in floribus fides, in fructibus virtutes, in malis punicis martyrium designatur. In his enim singulis sponsa dilecti sui præsentiam quærit.

Ibi dabo tibi hubera mea.

Id est, paruulorum meorum pædagogos: quia in his omnibus proficiunt doctores sancti.

Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris.

Mandragora propter multimoda medicaminum genera, Sanctorum virtutibus comparatur: portæ Ecclesiæ doctores sunt sancti. In huiusmodi portis mandragoræ dederunt odorem, cum spiritualis quisque ex se virtutum famam longe, lateque spargunt.

F

Omnia poma noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi.

Poma noua & vetera, præcepta sunt, siue promissa noui Testamenti, & veteris: quia omnia ad eius gratiam refert Ecclesia.

CAP. VIII.

QVis mihi det te fratrem meum sugentem hubera matris meæ, vt inueniam te foris?

Vox ista est antiqua iustorum optantium aduentum Christi in carne. Sugentem hubera matris meæ, id est, in Synagoga nasci, ac nutriri iuxta humanæ conditionis naturam. Et inueniam te foris. Intus erat dilectus, dum in principio erat verbum: foris, dum verbum caro factum est.

Ibi deosculer te.

Id est, facie ad faciem videbo, & os ad os loquar.

Et iam me nemo despiciat.

G

Ante aduentum Christi intra angustias Iudææ tantum fuit Ecclesia: post Ascensionem in toto mundo dilatata fuit, & venerabilis.

Apprehendam te.

Id est, prompta ac fideli deuotione excipiam venientem.

Et ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, ibi me docebis.

Peracta carnis dispensatione, reducentem lætis ducam in domum matris meæ luminibus. In domum matris meæ, vbi cœlestis Ierusalem mater nostra. Ibi me docebis potiora sperare dona, quam in lege habuissem.

Et dabo tibi poculum ex vino condito:

Id est, feruentem amorem variis virtutum pigmentis ornatum.

Et mustum malorum granatorum meorum.

Id est, glorioſum sanctorum martyrum triumphum: qui feruentissima charitate perferunt flammas, per quas ad te transire non dubitant.

H

Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Læua carnis Christi dona designat: & dextera futura sanctorum cum Christo gaudia exprimit.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum.

Vox Synagogæ mirantis, quomodo de deserto gentilitas in amplexus subito sponsi ascendisset. Deliciis affluens, id est, omnium bonorum pulchritudine. Innixa super dilectum, omnia, quæ habet ad gratiam dilecti referens. Suum, quem mihi soli mittendum putabam.

Sub arbore malo suscitauite.

Sub arbore crucis à perpetua morte reuocaui te: vt Apostolos, & cæteros electos ex Iudæa.

Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

Id est, maior plebs, Christum negando, & Barabbam eligendo, reprobata est.

Pone me, vt signaculum super cor tuum: vt signaculum super brachium tuum.

Vt digito ob memoriam cuiuslibet rei signum aliquod ligamus. Per cor cogitatio, & per brachium designatur operatio. Si me velis habere sponsum, intus charitas fide non ficta sit, & foris operatio deuota.

Quia fortis est, vt mors, dilectio, dura sicut infernus æmulatio.

Fortis est vsque ad mortem mea dilectio in te, ô Synagoga: sed tua æmulatio dura in me fuit, sicut infernus. Sed verte æmulationem in dilectionem, & eris mihi sponso sponsa.

Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum.

Dilectionis lampades corda sunt fidelium: Ignis, propter feruorem cordis: Flammarum, propter operationis efficaciam.

Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.

Aquas multas, & flumina, tentationum dicit incursus, quæ visibiliter, seu inuisibiliter animas fidelium impugnare non desinunt, quibus charitas non cedit.

Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

Sancti vere totius domus suæ substantiam pro dilectionis magnitudine, quasi nihil despiciebant.

Soror nostra parua est, & hubera non habet.

Prima nascentis Ecclesiæ de gentibus tempora designat: quando adhuc & parua fuit numero, & minus idonea prædicare verbum Dei, quasi sponsus Synagogæ dixisset de ea.

Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?

Ac si aperte dicat, parua quidem numero est Ecclesia gentium, & necdum verbi ministerium subire sufficit. Quid ergo tibi videtur, ô Synagoga, de sorore faciendum nostra, quando alloquenda est, id est, per verbi ministerium ducenda in fidem? Synagoga tacente, ipse sponsus, quid fieri debeat, respondet.

Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea.

Ac si diceret, si aliquos habet in se fortes fide, ingenio claros, vel philosophia instructos, addamus illis propugnacula argentea: id est, scientiam diuinarum scripturarum, vt eo facilius possint tutari infirmos, atq; indoctos.

Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.

Si sunt simplices, tamen docendi studio inhiantes, proponamus illis priorum exempla iustorum: quo certius, & efficacius docendi opus implere possint, Cedri virtutes Sanctorum: & Tabulæ latitudinem charitatis designant. Ad hæc ipsa respondet Ecclesia.

Ego murus, & hubera mea quasi turris.

Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens, ego de viuis compacta sum lapidibus, & glutino charitatis adunata, & super fundamentum immobile ædificata. Hubera, id est, doctores fortissimi, ceu turris: qui & paruulos nutrire sciunt: & omnia maligni expellere: & hoc mihi accidit ex eo tempore, quo Christus me reconciliauit, & per eum pacem reperi.

Vineæ fuit pacifico meo in ea, quæ habet populos.

Vinea, id est, Catholica Ecclesia fructu abundans fidei fuit pacifico, id est, Christo, quia omnia pacificauit in cœlis, & in terris, in ea congregatione, quæ multos populos possidet ex toto orbe, non in Iudæa solum. Traditur ea custodibus Prophetis, vel Apostolis, vel Angelicis potestatibus & dignitatibus.

Vir autem pro fructu.

Id est, retributione æterna huius vineæ.

Affert mille argenteos.

Id est, pro acquisitione regni cœlestis, qui est fructus vineæ, cuncta, quæ mundi sunt, reliquit. Millenarius numerus pro perfectione ponitur. Id est, qui omnia reliquit. Argentei pro omni pecunia accipiuntur.

Vinea mea coram me.

Vox sponsi. Verumtamen, etsi te aliis commendem custodibus, tamen te semper in mea habeo præsentia, videns, & remunerans laboris tui deuotionē in omnibus.

Mille tui pacifici.

Mille tui, subauditur, argentei. Quasi dixisset, qui amore meo cuncta sua dimittit. In pace erit. quia omnem substantiam suam, quæ millenario designatur, pro charitate Dei amittit.

Et ducenti (id est argentei) *hii qui custodiunt fructus eius.*

Qui sunt Doctores sancti, qui omnia mundi dimittunt, & in verbo prædicationis laborare non cessant: hi duplici remuneratione, quæ ducentenario designatur, donantur apud me.

Quæ habitas in hortis, amici auscultant.

Quia locutio nostra finienda est, hoc vltimum vale à me audito. Semper habita in hortis virtutum: & scito, quia amici, id est, Angelici spiritus, & animæ Sanctorum semper te considerant, & tuo gaudent aspectu.

Fac me audire vocem tuam.

Id est, vox prædicationis tuæ, dum vales, semper audiatur à me.

Sponsa respondet.

Fuge dilecte mi.

Ac si aperte dicat: quoniam in carne apparens præcepta mihi, ac dona vitæ cœlestis conferre dignatus es: nunc his peractis reuertere in sinum Patris, ô mi dilecte.

Assimilare caprea, hinnuloque ceruorum super montes aromatum.

Et hoc mihi sit solatium, quia continua visione te nequeo cernere, saltem crebra visitatione me consolari memento.

SANCTI
ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, DE VIRIS ILLVSTRIBVS, LIBER.

PRÆFATIO.

QVAMVIS superius plurimi veterum tractatorum inter Græcos & Latinos scriptores, doctissimi annotentur: tamen reor ipse etiam paucorum memoriam facere, quorum lectionem recolo me attigisse. Pagin. 355.

1 *Sixtus Papa Romanus*
2 *Macrobius Diaconus*
3 *Philastrius Episcopus Brixiensis.*
4 *Theodorus Episc. Mopsuestenus.*
5 *Osius Episc. Cordubensis.*
6 *Toranius Ruffinus Presb. Aquileiensis.*
7 *Verecundus Episc. Africanus.*
8 *Victorinus Episcopus.*
9 *Itatius Episcopus Gallaciæ.*
10 *Eusebius Episc. Dorolitanus.*
11 *Cerealis Episc. Castellanensis, in Africa.*
12 *Ferrandus Diaconus Carthaginiensis.*
13 *Petrus Episc. Ilerdensis.*
14 *Marcellinus Presbyter.*
15 *Itacius Clarus Episc. Hispanus,*
16 *Siricius Pont. Romanus.*
17 *Paulinus presbyter Mediolanensis, postea Episc. Nolanus.*
18 *Proba, uxor Adelphi.*
19 *Ioannes Chrysostomus Episc. Constantinop.*
20 *Sedulius presbyter.*
21 *Possidius Episc. Africanus.*
22 *Primasius Episc. Africanus.*
23 *Proterius Episc. Alexandrinus.*
24 *Paschasinus Episc. Siculiensis.*
25 *Iulianus Pomerius.*
26 *Eugipius Abbas Lucullanensis.*
27 *Fulgentius Episc. Ruspensis in Africa.*
28 *Eucherius Episc. Lugdun. Franciæ.*
29 *Hilarius Episc. Arelatensis.*
30 *Apringius Episc. Pacen. in Hisp.*
31 *Iustinianus Imperator.*
32 *Facundus Episc. Hermianensis.*
33 *Iustinianus Episc. Valentinus.*
34 *Iustus Episcop. Urgellitanus.*
35 *Martinus Episc. Dumiensis.*
36 *Auitus Episc. Viennensis.*
37 *Dracontius.*
38 *Victor Episc. Tunensis.*
39 *Ioannes Episc. Constantinopolitanus.*
40 *Gregorius Papa Romanus.*
41 *Leander Episc. Hispalensis.*
42 *Lucinianus Episc. Carthaginien.*
43 *Severus Episc. Malacitanus.*
44 *Ioannes Episc. Gerundensis.*
45 *Eutropius Episc. Valentinus.*
46 *Maximus Episc. Cæsaraugustan.*

CAP. I.

SIXTVS [a] Episcopus Romanæ vrbis & Martyr, composuit ad instar Salomonis librum Prouerbiorum, tam breui eloquio, vt in singulis versiculis singulæ explicentur sententiæ. [b] Cui quidem opusculo hæretici quædam contra ecclesiasticam fidem inseruerunt, quo facilius sub nomine tanti Martyris peruersorum dogmatum reciperetur assertio. Sed is qui Catholicum se meminit, probando legat: & ea quæ veritati contraria non sunt, recipiat. Quidam autem putant eundem librum ab hæreticis, [c] non à Sixto fuisse dictatum. Refellit autem hanc opinionem beatissimus Augustinus, qui in quodam opere suo, ab eodem Martyre, hoc opus compositum esse fatetur.

a *Vel primus anno Christi 117. vel secundus an. 257. Hic, & qui sequuntur tredecim vsque ad Marcellinum, ex vnico exemplari Fontis sancti, apud Galliæum Caurensis diœcesis descripti sunt. In reliquis libris desiderabantur, qui ab Osio incipiebant, & ex ipso, & Marcellino vnum fecerant caput.*
b *Sententias esse Xysti Philosophi, non Martyris, ait Hieron. ad Ctesiph. 1. tom. & 18. Eccles. & 1. lib. in Iouin. in quo deceptus Ruffinus, & retractat. Aug.*
c *Ab hæreticis sit Gelasius 15. distinct.*

CAP. II.

MACROBIVS [a] Diaconus studium sancti Cypriani, ingeniumq; sequutus, complexus est congrua ex vtroque testamento aduersus versutias hæreticorum capitula, de scilicet Dei Patris maiestate, & Filij Dei aduentu, eius Incarnatione, siue Passione, Resurrectione, & Ascensione in cælos, parique modo, & de electione gentium, & reprobatione Iudæorum. Deinde subiecit etiam cætera ad vtilitatem vitæ, & disciplinæ religionis pertinentia, omnia hæc in centum distincta capitulis.

a *Apud Gennadium dicitur presbyter Asiæ, hæreticus, Donatianus, siue Montensis.*

CAP. III.

PHILASTRIVS Brixiensis Episcopus, hic [a] longe ante beatissimum Augustinum edidit librum de hæresibus, singulas quasque demonstrans siue quæ in populo Iu-

dærorum ante Incarnationem Christi, fuerunt, quas viginti octo enumerat, siue quæ post Domini Aduentum Saluatoris, aduersus Catholicam fidem exortæ sunt, quas idem centum viginti octo esse describit, sicut de eo idem vir magnæ gloriæ [b] Auguſt. & Doctor clariſſimus meminit.

[a] *Anno Chriſti 380.*

[b] *Auguſt. ad Quoduult Deum de hæreſibus.*

CAP. IV.

THeodorus [a] *Mopſueſtenæ vrbis Epiſcopus*, ita clare copioſeque ſcientiæ doctrina refulſiſſe refertur, vt prædicaretur (ſi referre fas eſt) mille voluminum ſummam in Græco conſcripſiſſe, aduerſus omnium hæreticorum errores. [b] Hunc Acephalorum Epiſcopi in præiudicio Chalcedonenſis Concilij, Iuſtiniano Principe compellente, damnare poſt mortem cum Iba, & Theodoreto Epiſcopis cenſuerunt. Dum conſtet, eum laudabilium virorum teſtimonijs clariſſimæ eccleſiæ Doctorem fuiſſe: vixit vſque ad Imperium ſenioris Leonis.

[a] *Etiam laudatur à Theodoreto, Sozomeno & Euagrio, ſed damnatur à ſynodo Conſtantinop. 5. & à Gregorio lib. 6. epiſt. 195.*

[b] *Iſidorus aliquot locis huius libri, nempe agens de Theodoro, Iuſtiniano imperatore, Facundo, & Victore Tunnenſi, quin & lib. 8. Etym. cap. 1. & in Chronico, loquens de Iuſtiniano, aliquibus videri poteſt non ſatis fuiſſe æquus Concilio quinto Œcumenico Conſtantinopolitano. Res tota ſic geſta eſt. Theodoretus Cyrenſis Epiſcopus, cuius multa habemus doctiſſima opera, & Ibas Epiſcopus Edeſſenus, anno Chriſti 448. in Concilio hæretico Epheſino ſecundo (factione Dioſcori Epiſcopi Alexandrini qui fuit hæreticus Eutichianiſta) abſentes damnati ſunt, ſuiſque eccleſiis pulſi. Vide Euagrium lib. 1. hiſt. eccleſ. cap. 10. Cauſa eſt addita, quod Theodoretus aduerſus duodecim anathematа Cyrilli ſcripſiſſet: Ibas vero ad Mayin Perſam Epiſtolam haud Catholicam miſiſſet. Deinde anno 451. in Chalcedonenſi Synodo generali ſub Leone Papa Romano illa ſecunda Epheſina ſynodus abrogata, & Theodoretus atque Ibas Epiſcopi eccleſiis ſuis reſtituti ſunt. Euagr. lib. 2. c. 4. & lib. 2. c. vlt. Inde magnæ Tragœdiæ orta prouincia & Imperatoribus ipſis diuerſa ſentientibus de recipienda ſynodo Chalcedonenſi, quæ in hac ipſa Euagrio, & Liberato Carthaginienſi, atque Paulo Diacono leges. Donec tandem in quinta Synodo generali Conſtantinopoli habita ſub Vigilio Papa, & Iuſtin. Imperatore anno 553. damnata ſunt ſcripta Theodoreti aduerſus Cyrillum & Iba Edeſſeni epiſtola ad Marin. Theodorique Mopſueſteni Epiſcopi opera, quæ in ea epiſtola valde laudabantur. Hæc quidem grauiter à multis accepta ſunt, quaſi in ea Chalcedonenſi Synodi auctoritas improbaretur. Euag. lib. 4. c. 37. Legentes enim in Chalcedonenſi Synodo illos eccleſiis ſuis reſtitutos, ſimul illorum opera approbata fuiſſe exiſtimarunt. At diſtinguere auctores ab operibus valde oportuerat, vt docet Iuſtinianus Imp. in fidei ſuæ profeſſione, & Proclus Conſtantinopolitanus in epiſtola quæ in iſta Synodo Conſtantinopolitana recitatur. Inde poſtea diutinæ contentiones in eccleſia viguerunt, de recipienda hac Synodo Conſtantinopolitana. Cuius defenſores ad aduerſa parte per calumniam vocabantur hæretici Acephali, & impugnatores trium capitulorum Synodi Chalcedonenſis. Itaque Ægyptus, & Africa, vt Liberatus, & Victor Tunnenſis, nondum editus, teſtantur: Illyricum quoque, vt eſt apud Paulum Diaconum Aquileien. l. 18. Romani Pontificibus hoc concilium Conſtantinopolitanum probantibus aliquandiu reſtiterunt. Auſi etiam ſunt bi duo nuſquam, Africani Liberatus Carthaginienſis, & Victor Tunnenſis Vigilio Papa imponere: illum opera Theodoræ Auguſtæ eorum vtrum capitulorum defenſorem extitiſſe. Quæ calumnia ex tribus Vigilio epiſtolis qua in quinta Synodo recitantur, facile conuincitur, & ex iis quæ Patres in ſexta Synodo falſo de Vigilio conficta queruntur. Hiſpaniam porro in Africanorum aliquando fuiſſe ſententia ſuſpicor ex tam multis verbis Iſidori ad defenſionem trium capitulorum inclinantibus. Niſi forte Iſidorus hæc verba ex fide Victoris Tunnenſis Chronico hæreſis, quo auctore libens vtitur, vel certe ſeruato Iſidorum, & Hiſpanos peruenire potuit Conſtantinopolitanæ Synodi approbatio à Romanis Pontificibus Vigilio, Pelagio & Gregorio in primis facta. Erat vtrum ignorare aliquanto tempore Hiſpania eius Synodi auctoritatem potuerit, in qua nullus adeſſe Vigilium Papam Romanum audiuiſſet. Hinc factum puto, vt Iſidorus ſexto lib. Etymol. c. 16. poſt quatuor Synodos generales huius quintæ Conſtantinopolitanæ iam pridem habita non meminerit, quam tamen Papa Gregorius eius æquales cæteris quatuor prioribus parem eſſe auctoritate definiuit. Plura lege in ipſo Gregorio de huius ſynodi deſcriptoribus trium capitulorum, nempe 2. lib. Regiſtri, Epiſtol. 36. & indictione 11. Epiſtol. 10. & lib. 3. epiſt. 4. Nam vtiarum fuiſſe exemplar Synodi Chalcedonenſis à Conſtantinopolitanis, ait Gregorius 5. lib. Regiſt. epiſt. 14. & liber 7. ep. 52. Indictione 2.*

[c] *Ann. Chriſti 457. At Theodoretus ait, ſub Theodoſio iuniore.*

CAP. V.

OSius Cordubenſis eccleſiæ ciuitatis Hiſpaniarum Epiſcopus eloquentiæ viribus exercitatus, Scripſit ad ſororem ſuam de laude virginitatis epiſtolam pulchro ac diſerto comptam eloquio: compoſuitque & aliud opus de interpretatione veſtium ſacerdotalium, quæ ſunt in Veteri Teſtamento, egregio quidem ſenſu, & ingenio elaboratum. In [a] Sardicenſi etiam concilio, quamplurimas edidit ipſe ſententias. Hic autem poſt longum ſenium vetuſtatis, id eſt, poſt centeſimum primum annum in ipſo iam limine vitæ à fidei limitibus ſubruens, ſerpentis iaculo concidit. Nam accerſitus à Conſtantio principe, miniſque perterritus, metuens, ne ſenex & diues damna rerum, vel exilium pateretur, illico Arianæ impietati conſenſit, & vocabulum homouſion, quod ſimul cum Patribus ſanctis cæteris eccleſiis ſequendum tradiderat, arreptus impietatis furore damnauit: [b] cuius quidem vitam, vt meruit, confeſtim exitus crudelis finiuit.

[a] *Anno Chriſti 347.*

[b] *Vide infra in Marcellino.*

CAP. VI.

TOranius [a] *Ruffinus* ſcripſit ad quendam Paulinum presbyterum de benedictionibus Patriarcharum triplici intelligentia librum ſatis ſuccinctum, & clara breuitate compoſitum. Hic autem iuxta myſticum ſenſum, ea quæ de Dan filio Iacob ſcripta ſunt, non recte de Domino noſtro interpretatur, dum proculdubio ad Antichriſtum eadem pertinere ſanctorum Patrum probet aſſertio.

[a] *Meminit Gennadius, vide Geliſ. diſt. 15.*

CAP. VII.

VErecundus [a] Africanus Epiſcopus ſtudijs liberalium literarum diſertus edidit carmine dactylo duos modicos breueſque libellos, quorum primum de reſurrectione, & iudicio ſcripſit, alterum vero de pœnitentia, in quo lamentabili carmine propria delicta deplorat.

[a] *Anno Chriſti 552. Verecundus quidam Iuncenſis Epiſcopus in prouincia Africa Byzacena defenſor trium capitulorum, anno ante habitam Synodum Conſtantinopolit. quintam generalem iuſſu Iuſtiniani Imperatoris exul Chalcedone moritur. Hæc Victor Tunnenſis narrat. Puto autem omnino hunc fuiſſe de quo loquitur Iſidorus. Vidi porro huius Verecundi, ipſum libellū de pœnitentia hexametru ſcriptum, cuius hoc eſt initium.* Quis mihi mœſta dabit lacrymoſis imbribus ora. *Is liber Gothicis literis deſcriptus fuit olim Eccleſiæ Ouetenſis, poſtea apud Michaelem Ruyzum Azagrium amicum meum, Rodolphi Imperatoris Secretarium.*

CAP. VIII.

VIctorinus [a] Epiſcopus compoſuit & ipſe verſibus duo opuſcula admodum breuia: vnum aduerſus Manichæos reprobantes Veteris Teſtamenti Deum, veramque incarnationem Chriſti contradicentes, alium autem aduerſus [b] Marcioniſtas, qui duo principia, id eſt, duos Deos fingunt: vnum malum iuſtum creaturarum conditorem, & retributorem factorum: alterum bonum, animarum ſuſceptorem, & indultorem criminum.

[a] *Victorini duo referuntur à Hieronymo, vnus Epiſcopus Pitabion. Martyr: alter Rhetor Afer. Alij quoque duo à Gennadio, vnus Rethor, & Poeta Maſſilienſis, qui commentaria in Geneſin verſibus ſcripſerit, quæ ad nos vſque peruenerint, & poſtremus Aquitanus. Ego opus Victorini aduerſus Manichæos. & Marcioniſtas, quod ab Iſidoro refertur, non vidi, neque vſquam ſcio exſtare, ſed puto fuiſſe illius Maſſilienſis Poetæ, nam Epiſcopum fuiſſe non meminit Gennadius.*

[b] *Vide Auguſt. de Hæreſ. lib. 1. cap. 21. & Irenæum lib. 1. cap. 28.*

CAP. IX.

IAcius [a] prouinciæ Gallæciæ Epiſcopus, ſequutus Chronicam Euſebij Cæſarien. Epiſcopi, ſiue Hieronymi presbyteri, quæ vſque hodie in Valentis Auguſti imperium edita declaratur, dehinc ab anno primo Theodoſij Auguſti, vſq; in annum imperij Leonis octauum ſubiunctam ſequitur hiſtoriam, in qua magis Barbararum gentium bella crudelia narrat, quæ premebant Hiſpaniam. Deceſſit ſub Leone Principe, vltima iam pene ſenectute, ſicut etiam præfationis ſuæ demonſtratur indicio.

[a] *Anno Chriſti 481.*

Idacios siue Iacios, duos ponit Isidorus, quos quia falso in vnum multi etiam nostrates confundunt, facturus rem gratam videbor, si Idacios omnes distinguam. Reperio enim quinque hoc nomine Hispanos, qui ad tres redigi posse videntur. Vide Scholion de Idacio tribus. Primus est Iacius (sic enim hic scribitur in vetustis omnibus codicibus) cognomento Clarus, Episcopus Ossonobensis, relegatus ob eadem Priscillianistarum Vrsacio, anno fere Christi 390. de quo Sulpitius Severus in historia ecclesiastica, Hieronymus, & Isidorus. Is scripsit contra Priscillianum vt ait Isidorus, sed non extat. Secundus Idacius Episcopus Emeritensis ijsdem temporibus cum superiore, persequitor quoque Priscilliani, ex eodem Sulpitio Severo. Vterque vero subscribit in Synodo Caesaraugustana. Tertius Idacius, siue Iacius (nam vtroque modo scriptum reperio) Episcopus Lamecensis in Gallacia audor Chronici nondum editi, quod manuscriptum habeo. Is se conuersum ait anno Christi 417. scripsisse vero, vsque ad obitum annum Leonis, ait Isidorus, nempe annum 481. Sigebertus ait vsque ad annum 490. Trithemius primum cum tertio confundit. Poterat & videri quartus Idacius Clarus, cuius opus extat aduersus Varidamum Arrianum. Sed is, vt puto, idem est cum primo Ossonobensi exule. Potuit enim dum peregrinaretur, opus Varidami videre Neapoli vrbe Campaniae, quod de se ipse narrat. Quartum etiam adderet aliquis illum Idacium Episcopum, qui cum Turibio Asturicensi Concilium celebrauit aduersus Priscillianistas, iussu Leonis Papae, anno 447. vt est in Epistola Leonis ad Turibium, & in altera epistola ipsius Turibij ad Idacium & Ceponiū, quam habeo manuscriptam. Sed hic Idacius ex comparatione temporis, & Gallacia prouincia potuit esse idem cum tertio illo Lamecensi Chronographo.

Cap. X.

EVsebius Borolitanæ vrbis Episcopus, hic in cœtu [a] Chalcedonensis Concilij contra Dioscorum hæreticum Alexandrinæ vrbis Episcopum librum obtulit, ac præsenti Synodo omnes Dioscori errores, & blasphemias recitauit. Hūc enim ac sanctum Flavianum Constantinopolitanum Episcopum idem Dioscorus in [b] Ephesina secunda Synodo excommunicationis sententia deiecerat, eo quod pro orthodoxa fide contra hæresin repugnarent. Vnde postea idem Eusebius in [c] Chalcedonensi Synodo innumerabilium malorum eius crimina, vel blasphemias detegens, damnationis eius sententiam super eum à sancto Concilio imprecatur, scilicet, vt quod iuste ille alijs intulerat, in eo iuste retorqueretur.

[a] *Actione 3. Concil. Chalced.*
[b] *Anno Christi 448.*
[c] *Anno 451.*

Cap. XI.

CErealis Castellanensis ecclesiæ Episcopus. Hic dum apud Carthaginiensem Africæ prouinciæ vrbem venisset, de fide sanctæ Trinitatis cum Maximiano Ammonitarum Episcopo, concertatus est, respondens propositionibus eius, non eloquiorum argumentis, sed de testimonijs sanctarum scripturarum. [a] Extat hoc ipsum eiusdem opusculum nouem & decem responsionum capitulis præsignatum.

[a] *Extat cum aliis in haeresiologia.*

Cap. XII.

FErrandus Carthaginiensis ecclesiæ Diaconus, multum in sacris scripturis floruisse asseritur, multaque cum beato Fulgentio propositiones alternis epistolis habuisse narratur. Iste ad Pelagium, & Anatolium Romanos Diaconos consulentes eum, vtrū liceat quenquam damnare post mortem, edidit [a] rescriptum, vbi inter alia sic loquutus est, dicens: [b] Quid prodest dormientibus Ecclesiam perturbare? Si quis adhuc in corpore mortis huius accusatus & damnatus, antequam inerereretur absolui, de ecclesia raptus est, absolui non potest humano iudicio. Si quis accusatus & absolutus in pace Catholicæ ecclesiæ transiuit ad Deum, condemnari non potest vlterius humano iudicio. Si quis accusatus ante diem sacri examinis, repentina vocatione præuentus est, intra sinum matris ecclesiæ constitutus, diuino intelligendus est iudicio reseruari, & de hoc nullus homo potest manifestam proferre sententiam, cui si Deus indulgentiam dedit, nihil nocet nostra seueritas, sed si supplicium præparauit, nihil prodest nostra benignitas.

[a] *Editus est Romae ab Achille Statio.*
[b] *Idem scripsit Pontianus Episcopus Afer ad Iustinianum Imp.*
[c] *Contra definit Concil. 5. Constantinopol. act. 5. de Theodoro Mopsuesteno, vide 24. quaest. 2.*

Cap. XIII.

PEtrus Ilerdensis Hispaniarum ecclesiæ Episcopus, edidit diuersis solemnitatibus congruentes orationes, & missas eleganti sensu, & aperto sermone.

Cap. XIV.

MArcellinus [a] Italiæ presbyter, scripsit Theodosio minori Arcadioq; Imperatoribus opusculum vnum: in quo retexit gesta Episcoporum, qui ad destructionem homousion Arimini [b] conuenerunt: quique ita totum mundum perfidia impij dogmatis turbauerunt, vt vix pauci Antistites existerent, qui in inuiolabili fidei cultu perseuerarent. Exponit quoque de Arrio, dum ad Synodum pergeret cum Alexandro disputaturus, qualiter cōuersus in via ad necessariam causam, viscera eius fuissent diffusa. De fine quoque Osij [c] Cordubensis vrbis Episcopi, qui meta Imperatoris fidem præuaricatus, perfidiæ assertor & impietatis effectus fuerat assequitor, sic talia profert: Nam post impiam, inquit, Osij præuaricationem, dum sanctus Gregorius Eliberitanus Episcopus in Cordubensi vrbe iuxta imperiale decretum fuisset adductus, ac minime vellet illi communicare, commotus Osius dicit Clementino Constantij præfecto Vicario, vt mitteret eum in exilium. At ille inquit: Non audeo Episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab Episcopatu deieceris. Vt autem vidit sanctus Gregorius: quod Osius vellet ferre sententiam, appellat Christum totis fidei suæ viscеribus, exclamans ita: Christe Deus, qui venturus es iudicare viuos & mortuos, ne patiaris hodie humanam proferri sententiam aduersus me minimum seruum tuum, qui pro fide nominis tui, vt reus assistens spectaculum factus sum: sed tu ipse, quæso, in causa tua hodie iudica, ipse sententiam proferre dignare per vltionem. Non ego, quasi metuens exilium, fugere cupio, cum mihi pro tuo nomine nullum supplicium graue sit: sed vt multi præuaricationis errore liberentur, cum præsentem viderint vltionem. His dictis, ecce repente Osius residens fastu quasi regalis Imperij, cum sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter & ceruicem, ac de sessu in terram elisditur, atque illico expirauit. Tunc admirantibus cunctis etiam Clementinus ille Gentilis expauit, & licet esset iudex; tamen timens ne in se simili supplicio iudicaretur, prostrauit se ad pedes sancti viri obsecrans, vt sibi parceret, qui in eum diuinæ legis ignorantia peccasset, & non tam proprio arbitrio, quam mandantis imperio. Inde est, quod solus Gregorius ex numero [d] vindicantium integram fidem, nec in fugam versus est, nec passus est exilium, vnusquisque enim timuit de illo vlterius iudicare.

[a] *Huius meminit Gennadius in Faustino presbytero.*
[b] *Anno 359.*
[c] *Marcellini historia de Osii Cordubensis morte ijsdem verbis, sed paulo fusior extat in codice Gothico bibliothecae Complutensis ad finem Isidori de Viris illustribus, sine nomine auctoris Marcellini. Porro Osius nobilissimus olim confessor, & doctissimus, ab Augustino, & Athanasio laudatus, Constantino Imperatori etiam per literas familiaris (vt est in Cod. Theodos. titul. de sacrosanctis ecclesijs) quique in Concilijs Eliberitano, Nicaeno & Sardicensi, cum magna sui laude fuerat Catholicorum propugnator, tandem senio delirans, in Syrmiensi Synodo ad Arrianos defecit. De quo vide etiam Hilarium, lib. de Synodis. Athanasium lib. de vnitate Trinitatis: Sulpitij Seueri historiam, & Honorium Augustodunen. lib. de scriptoribus eccles.*
[d] *Vindicat Martyres apud Optatum, lib. 1.*

Cap. XV.

IAcius Hispaniarū Episcopus, cognomento, & eloquio Clarus, scripsit quendā librum sub Apologetici specie, in quo detestanda [a] Priscilliani dogmata & maleficiorum eius artes, libidinumque eius probra demonstrat: ostendens Marcum quendam Memphiticum Magicæ artis scientissimum, discipulum fuisse [b] Mamis, & Priscilliani

magistrum

magistrum. Hic autem cum Vrsatio Episcopo ob necem eiusdem Prisciliani, cuius accusatores extiterant, Ecclesiæ communione priuatus, exilio condemnatur, ibique die vltimo fungitur, Theodosio maiore, & Valentiniano regnantibus.

a *Vide Epiphan. lib. 1 cap. 34. & Iren. lib. 1. c. 8. & 9.*
b *De Mane Cyrillus cateches. 6. & Epiphan. lib. 2. cap. 661.*

Cap. XVI.

Stricius a clarissimus Pontifex & Romanæ sedis antistes scripsit b decretale opusculum directum ad c Eumerium Tarraconensem Episcopum. In quo inter alias ecclesiasticas disciplinas, constituit hæreticorum baptisma nequaquam ab ecclesia rescindendum. Reperimus & d aliam eius epistolam ad diuersos Episcopos missam, in qua condemnat Iouinianum hæreticum, atque Auxentium, cæterosque eorundem sequaces, Præfuit Romæ annos quatuordecim. Obijt Theodosio & Valentiniano regnantibus.

a *Anno 385.*
b *Extant epistolæ.*
c *Eumerius semper vocatur in v. c. non Himerius.*
d *De qua vide Ambros. epist. 8. & 81.*

Cap. XVII.

Paulinus a presbyter explicuit in benedictionibus Patriarcharum triplici intelligentiæ genere librum satis succincta breuitate compositum. b Idem etiam, petente Augustino, conscripsit Ambrosij vitam signis florentem atque doctrinis, & meritis Apostolorum non imparem. Siquidem & Constantius Episcopus Germani vitam contexuit: obitumque Paulini Oranius edidit.

a *Anno 410. fuit Episcopus Nolanus.*
b *Paulinus hic est Episcopus Nolanus, de quo multa mentio apud Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Gregorium, & Gennadium. Frustra enim multi, nostra ætate Honorium Augustudunensem sequuti Paulinos duos faciunt, vnum Nolanum Episcopum, alterum presbyterum Mediolanensem auctorem vitæ sancti Ambrosii. Cum ipse Paulinus in epistola ad Alypium scribat, scilicet in Hispania ordinatus fuerit presbyter a Lapso Episcopo Barcinonensi, tamen beneficio sancti Ambrosii assequutum esse, vt, vbicunque terrarum degeret, Ambrosij presbyter diceretur. Porro huiusmodi vitæ, quas ab Isidoro commemorantur, nempe Ambrosij Mediolanensis Germani Antissiodorensis, & Paulini Nolani Episcoporum editæ à Paulino Constantio, & Oranio extant in vetustissimo exemplari ecclesiæ Toletanæ, & feruntur impressæ apud Laurentium Surium.*

Cap. XVIII.

Proba, a vxor Adelphij Proconsulis, fœmina, idcirco inter viros ecclesiasticos posita sola, pro eo quod in laude Christi versata est, componés b centonem de Christo Virgilianis coaptatum versiculis. Cuius quidem non mitamur studium, sed laudamus ingenium. c Quod tamen opusculum inter apocryphas scripturas inseritur.

a *Anno Christi 410. exat cognomine Falconia Valeria.*
b *Meminit Hieron. ad Paulinum.*
c *Apocryphum vocat Gelasius, dist. 15.*

Cap. XIX.

Joannes a sanctissimus Constantinopolitanæ sedis Episcopus, cognomento Chrysostomus: cuius oratio & plurimum cordis compunctionem & magnam suauiloquentiam tribuit, condidit Græco eloquio multa & præclara opuscula. E quibus vtitur Latinitas duobus eius de lapsis libellis, scriptis ad quendam Theodorum lamentis, & exhortationibus plenis, vt poterit illum à bona conuersatione deiectum. Et quia monachi vitam cum eo in vno eodemque monasterio exercuerat, ideo conuersationis ibi factæ eum in libris ipsis admonuit, prouocans eum ad propositum, atque ostendens, nulli peccatori vel impio, si ad pœnitentiam redeat, desperandum. Legimus eiusdem & librum alium, cuius prænotatio est: Neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso. Ad personam quoque cuiusdam nobilissimæ matronæ Gregoriæ reperitur opus eius insigne de conuersatione vitæ, & institutione morum, siue de compugnantia virtutum & vitiorum. Est etiam, & alius liber eiusdem apud Latinos de compunctione cordis. Alter quoque scriptus ad quendam Eutropium, cum palatio pulsus ad altarium confugisset. Multos præterea composuit diuersosque tractatus, quos enumerare perlongum est. Cuius quidem studij, etsi non omnia, tamen quam plurima eloquentiæ eius fluenta de Græco in Latinum sermonem translata sunt. Hic autem b decimo tertio anno Episcopatus sui discordia Theophili Alexandrini Episcopi oppressus. Fauentes Episcopi nostri Arcadio Imperatori damnauerunt eum innocentem, atque ab Episcopatu c deiectum Pontum in exilium retruserunt. d Corpus trigesimo quinto anno, die functionis ab exilio Constantinopolim reuocatur, etiam in Apostolorum ecclesia sepelitur.

a *Anno 398.*
b *Forte anno 7. nam annos 6. sedisse constat ex Marcellino, & Niceph. Constantia.*
c *Deinde anno Christi 404. ex Marcellino mortuus exul, anno 407. ex Paulo Diac.*
d *Hæc adduntur in vno exemplari.*

Cap. XX.

Sedulius a presbyter edidit b tres libros, dactylico Heroico metro compositos, quorum primus signa, & virtutes veteris Testamenti potentissime resonat, reliqui vero gestorum Christi Sacramenta vel miracula intonant.

a *Anno 430.*
b *Laudat Gelasius dist. 15.*

Cap. XXI.

Possidius a Africanæ prouinciæ Episcopus. Hic stylo persequutus est vitam Sancti Augustini, cui etiam operi subiecit indiculum scriptorum eius, enumerans, quæ ta idem beatissimus Doctor scripsit, vbi plusquam quadringentorum librorum volumina supputantur. Homiliarum vero, & epistolarum, quæstionumque infinitus modus est, vt pene vix possit quisquam articulo suo aliena tanta scribere, quanta ille proprio labore composuit.

a *Ita v. c. nam Possidonius fuit Episcopus Calamensis in Numidia, in 7. Concil. Carthag. anno 418. extat.*

Cap. XXII.

Primasius a Africanus Episcopus, composuit sermone scholastico de hæresibus tres libros directos ad b Fortunatum Episcopum, explicans in eis quod olim beatissimus Augustinus in libro hæreseon imperfectum, morte interueniente, reliquerat. In primo namque ostendens quid hæreticum faciat: in secundo, & tertio, digerens quid hæreticum demonstret.

a *Anno 553.*
b *Prouincia Byzacena dicitur in 5. Concil. Constantinop. collat. 2.*
c *Extant eius comment. in Apocal.*

Cap. XXIII.

Proterius a Alexandrinæ Ecclesiæ antistes scripsit epistolas ad Leonem Romanæ sedis Episcopum de festiuitate Paschali. Hunc autem Leonis Augusti temporibus Dioscori hæretici successores, auctore Timotheo, seditione facta crudelissime peremerunt, ipsumque Timotheum sibi pro Alexandrino Episcopo statuerunt.

a *Nicephorus lib. 15. cap. 15. Liberatus c. 16. anno 457.*

Cap. XXIV.

Paschasinus Siciliensis Episcopus, edidit vnam a epistolam Paschalem ad Leonem supradictum Papam directam, in qua refert Paschalis mysterij miraculum his verbis: Est, inquit, possessio, quæ appellatur Meltinas, in montibus arduis ac syluis densissimis constituta, illic perparua atque vili opere constructa Ecclesia est, b in cuius baptisterio nocte sacrosancta Paschali baptizandi hora, cum nullus canalis sit, vel fistula nec aqua omnino vicina, fons exsese repletur: pauciique, qui fuerint, conse-

cratis,

cratis, cum deductorium nullum sit, vt venerat aqua, ex fese discedit: Claruit sub Theodosio Iuniore Arcadij Imperat. filio.

a *Anno 445. scripta est epistola. Extat cum epistolis Leonis, tom. 1. Concil. contigit anno 417. Paschasinus hic Lilybetanus Episcopus fuit, legatus Leonis Papæ in Concil. Chalcedonico, anno 451.*

b *Simile miraculum in Hispania, anno 583. ex Gregor. Turonen. libr. 10. cap. 22. & Sigeberto.*

Cap. XXV.

Iulianus a quidam b Gallus, cognomento Pomerius, hic octo libros de animæ natura in Dialogi morem conscripsit. Horum primus continet, quid sit anima, vel qualiter credatur ad Dei imaginem facta. In secundo loquitur, vtrum anima corporea, an incorporea sit. In tertio disserit, primo homini vnde anima sit facta. In quarto vtrum noua anima sine peccato fiat: an peccatum primi hominis ex illo propagata originaliter trahat. In quinto describit, quæ sit facultas animæ. In sexto eloquitur, vnde sit illa discordia, qua carni spiritus, vel caro spiritui aduersatur. In septimo autem scribit de differentia vitarum & mortium, vel resurrectione carnis & animæ, siue de morte carnis, ac de eius resurrectione. In octauo loquitur de his, quæ in fine mundi futura sunt, vel de quæstionibus, quæ solent de resurrectione proponi, siue de finibus bonorum, atque malorum. Hic tamen in secundo eiusdem operis libro, Tertulliani erroribus consentiens, animam corpoream esse dixit, quibusdam hoc fallacibus argumentis adstruere contendens. Edidit etiam vnum libellum de virginibus instituendis, alios quoque tres de futuræ vitæ contemplatione, vel actuali conuersatione, necnon de vitijs, atque virtutibus.

a *Anno 450.*

b *Maurum ait fuisse Gennadius. Falso ergo confundunt quinam Pomerium cum Iuliano Episcopo Toletano, qui obijt anno 690.*

Cap. XXVI.

Eugipius a Abbas Lucullanensis oppidi, Neapoli Campaniæ. Hic ad quendam Paschasium Diaconum libellum de vita sancti monachi Seuerini transmissum breui stylo composuit. Scripsit & regulam monachis consistentibus in monasterio sancti Seuerini, quam eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit. Claruit post consulatum b Importuni Iunioris Anastasio Imperatore regnante.

a *Extat vita apud Surium. De Seuerino Gregor. lib. 7. epist. 84. Paul. Diaco. lib. 1. cap. 12.*

b *Importunus cos. Anno Christi 509. ad Eugipium extat epist. Fulgentij Ruspensis. Eugipium seruidisse, ait Cassiodor. lib. 1. diuin. inst.*

Cap. XXVII.

Fulgentius a Afer Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, in confessione fidei clarus, in scripturis diuinis copiosissime eruditus, in loquendo quoque dulcis, in docendo ac differendo subtilis, scripsit multa. E quibus legimus, de gratia Dei & libero arbitrio libros responsionum septem, in quibus Fausto Galliæ Regiensis vrbis Episcopo Pelagianæ prauitati consentienti respondens, obnititur eius profundam destruere calliditatē. Legimus & eiusdem librum de sancta Trinitate ad Felicem directum Notarium. Librum quoque regulæ veræ fidei, & alium de Sacramento Incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Extant & duo eiusdem libri de veritate prædestinationis ad Episcopos missi, in quibus demonstratur: quod gratia Dei in bonis voluntatem humanam præuenit, & quod Deus quosdam prædestinationis suæ munere iustificans prælegit, quosdam vero in suis reprobis moribus occulto quodam iudicio derelinquit. Est & liber altercationis eius, quo de fide cum Thrasamundo rege idem beatus Fulgentius disputauit. Ad Ferrandum quoque Ecclesiæ Carthaginiens. Diaconum vnum de interrogatis quæstionibus scripsit libellum. Inter hæc composuit multos tractatus, quibus sacerdotes in Ecclesiis vtrentur. Plurima quoque ferūntur ingenij eius monumenta. Hæc tantum ex pretiosis doctrinæ eius floribus carpsimus. Sors melior, cui delitias omnium librorum eius præstiterit Dominus. Claruit sub Thrasamundo rege Vvandalorum Anastasio Imperatore regnante.

a *Anno 500.*

Cap. XXVIII.

Eucherius a Franciæ Episcopus, elegans sententijs, ornatus in verbis, edidit ad Hilarium Arelatensem antistitem eremi deserta petentē vnum opusculum de laude eiusdem eremi luculentissimum, & dulci sermone dictatum, in quo opere laudamus Doctorem, & si pauca, tamen pulchra dicentem. b Breuitas, vt ait quidam, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet.

a *Anno 450. Lugdunensis Episcopus fuit apud Gennadium, & Marcellinum.*

b *Ciceronis sunt verba.*

Cap. XXIX.

Hilarius a Arelatensis Episcopus scripsit vitam parentis, & prædecessoris sui sanctissimi ac venerabilis Honorati Episcopi, suaui ac præclaro prædicatā eloquio.

a *Anno 432.*

Cap. XXX.

Apringius a Ecclesiæ Pacensis Hispaniarum Episcopus, disertus lingua, & scientia eruditus, interpretatus est Apocalypsin Ioannis Apostoli subtili sensu atque illustri sermone melius pene, quam veteres Ecclesiastici viri exposuisse videntur. Scripsit & nonnulla quæ tamen ad notitiā nostræ lectionis minime peruenerunt. Claruit temporibus Theudis principis Gotthorum.

a *Anno Christi 540. Apringij nomine multorum manibus circumfertur opus ingens manuscriptum in Apocalypsin. Sed ego, cum viderem codicem ipsum Gotthicum Legionensem scriptum æra millesima octaua, animaduerti inde auctoris nomē non cōstare, sed editū opus in gratiam cuiusdam Eterij. Quin & in præfatione ille auctor ait, se collegisse sua ex libris Victorini, Isidori, & Apringij. Vt manifesto constet non esse illum Apringium cuius Isidorus meminit.*

Cap. XXXI.

Iustinianus a Imperator, quosdam libros de Incarnatione Domini edidit, quos etiam per diuersas prouincias misit. Condidit quoque & rescriptum contra b Illyricianam Synodum & aduersus Africanos Episcopos Chalcedonensis Synodi defensores peruerso studio: in quo tria capitula damnare contendit, id est, c Theodori Mopsuesteni Episcopi dicta, siue rescripta Theodoreti, & Epistolam, quæ dicitur Ibæ Edesseni Episcopi.

Anno 553.

a *Sumpta hæc ex Liberato, & Victore Tunnensi.*

b *Illyriciana anno 549. Damnat etiam Iustinianus in fidei sua professione, quæ extat 1. tom. Concil.*

c *Vide Scholion de Theodoro sup. Mopsuesteno ad calcem quartum,*

Cap. XXXII.

Facundus a Afer, Hermianensis Ecclesiæ Episcopus, duodecim libros pro defensione trium capitulorum scripsit, quorum stylo elicuit: præfata tria capitula in præscriptione Apostolicæ fidei, & Chalcedonensis Synodi impugnatione, fuisse damnata. Id est, epistolam Ibæ Edesseni Episcopi ad Marim Persam directam, & Theodorum Mopsuestenum Episcopum, & Theodoreti Cyri Episcopi dicta. b Claruit post consulatum Basilj, anno decimo regnante Iustiniano Imperatore.

a *Sumpta ex Victore Tunnensi.*

b *Anno Christi 551.*

Cap. XXXIII.

Iustinianus de Hispania, Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, ex quatuor fratribus Episcopis eadem matre progenitis vnus, scripsit librū responsionum ad quendā Rusticum de interrogatis quæstionibus: quarum prima responsio est de Spiritu sancto: secunda est contra Bonosianos, qui Christum adoptiuum filium, & non proprium dicunt: tertia responsio est de baptismo Christi quod iterare non licet: quarta responsio est de distinctione baptismi Ioannis,

& Christi: quinta responsio est, quia Filius sicut Pater inuisibilis sit. Floruit in Hispanijs temporibus Theudis Principis Gothorum.

Anno 531.

Cap. XXXIV.

Iustus Vrgellitanæ Ecclesiæ Hispaniarum Episcopus, & frater prædicti Iustiniani, [a] edidit libellum expositionis in Cantica Canticorum, totum valde breuiter atque aperte per allegoriam sensum discutiens. Huius quoque fratres [b] Nebridius, & Elpidius quædam scripsisse feruntur, è quibus, quia incogniti sumus, magis reticenda fatemur.

a *Extat.*

b *Nebridius Episcopus Egarensis subscribit in 2. Concil. Tolet. anno Christi 527. & in Concil. Tarrac. anno 516.*

Cap. XXXV.

Martinus [a] Dumiensis monasterij sanctissimus Pontifex, ex Orientis partibus nauigans, in Gallæciam venit, ibique conuersis ab Arriana impietate ad fidem Catholicam Sueuorum populis, regulam fidei & sanctæ religionis constituit; Ecclesias confirmauit, monasteria condidit, copiosaque præcepta piæ institutionis composuit. Cuius quidem ego ipse legi librum de differentijs quatuor virtutum, & aliud volumen epistolarum, in quibus hortatur vitæ emendationem & conuersationem fidei, orationis instantiam, & eleemosynarum distributionem & super omnia cultum virtutum omnium & pietatem. Floruit, regnante Theodemiro Rege Suevorum, temporibus illis, quibus Iustinianus in republica, & Athanagildus in Hispanijs imperium tenuerunt.

a *Martinus Episcopus Dumiensis, natione Pannonius fuit, vt ex Gregorij Turonensis historia constat. & ex ipsius Martini epitaphio ab ipso composito, quod ex vetusto libro descriptum habemus. Eius hoc est initium.*

Pannonijs genitus transcendens æquora vasta
Gallæciæ in gremium diuinis nutibus actus, &c.

Fundauit monasterium Dumiense in Gallæcia, vt dicitur in decimo Concil. Toletani quæ subscribit Martinus Episcopus in Concil. primo Bracar. anno Christi 561. inde factus Archiepiscopus Bracaren. subscribit in secundo Concil. Bracar. anno 562. præfuit vero his Ecclesijs annos triginta ex Gregorio Turonens. in Chron. & lib. primo de Miraculis Martini Turonensis cap. 11. & Aimoino lib. 3. cap. 39. Extat aliqua opuscula feruntur impressa: plura nos habemus nondum edita.

Cap. XXXVI.

Avitus [a] Viennensis Episcopus, scientia secularium literarum doctissimus, edidit quinque [b] libellos heroico metro compositos, quorum primus est de origine mundi, secundus de originali peccato, tertius de essentia Dei, quartus de diluuio mundi, quintus de transitu maris rubri. Scripsit & ad Fuscinam sororem de laude virginitatis librum vnum pulcherrimo compositum carmine, & eleganti epigrammate coaptatum.

a *Anno Christi 490. vide Gregor. Turonens. Sigebertum, & Adonem.*

b *Extant impressa.*

Cap. XXXVII.

Ratontius composuit heroicis versibus [a] Hexameron creationis mundi, & luculenter quidem composuit & scripsit.

a *Extat impress. vide infra in Eugenio 3.*

Cap. XXXVIII.

Victor [a] Tunnensis Ecclesiæ Africanus Episcopus. Hic à principio mundi vsque ad primum Iustini Iunioris imperij annum breuem per Consules annuos bellicarum, Ecclesiasticarumque rerum nobilissimam promulgauit historiam, laude & notatione illustrem, ac memoria dignissimâ. Hic pro defensione trium capitulorum à Iustiniano Augusto Ecclesia sua pulsus, exilio in Ægyptum transportatur. Inde rursum Constantinopolim vocatus, dum Iustiniano Imperatori & Eutychio Constantinopolitanæ vrbis Episcopo obtrectatoribus eorumdem trium capitulorum resisteret, rursus in monasterio eiusdem ciuitatis custodiendus mittitur, atque in eadem damnatione (vt dicunt) permanens, moritur.

a *Victoris Tunnensis Episcopi habeo Chronicon manuscriptum, in quo, post Eusebium, Hieronymum, & Prosperum, tempora prosequitur à consulatu XVIII. Theodosij Iuniores, id est, anno Christi 444. vsque ad annum primum Iustini Iunioris, id est Christi 567. Ibi suum deplorat exilium, quo mihi valde dignus fuisse videtur. Restituit enim Vigilij Papæ Iustiani Imp. & Synodi Constantinopolit. decreta; duo tria capitula, de quibus supra diximus mordicus defendit. Hic apud Isidorum lib. 5 Etymolog. cap. 38. falso Turonensis scribitur, ab alijs Tunnensis, Trithemio Cummenensis, sed ipse sic in vetusto codice Tunnensem vocat. Puto esse oppidum Africæ Proconsularis, quod Tunis Polybio & Straboni vocatur, Tunisense Plinio, Liuio autem Tunes Tunetis inflectitur. Nobile his temporibus ob expeditionem Caroli Quinti Cæsaris. Huius Victoris meminerunt etiam Aldo Viennensis & Otho Frisingen. lib. 5. c. 4.*

Cap. XXXIX.

Ioannes sanctæ memoriæ Constantinopolitanus Episcopus, natione Cappadox, ad quem beatus Gregorius librum regulæ pastoralis scripsit, vir [a] inæstimabilis abstinentiæ, & eleemosynis tantum largissimus, vt zelo auaritiæ aduersus eum Imperator Mauritius permotus, vrbe paupères pellendos ediceret. Hic Græco eloquio edidit de sacramento Baptismatis rescriptum ad bonæ recordationis dominum nostrum & prædecessorem Leandrum Episcopum, in quo nihil proprium ponit, sed tantummodo antiquorum Patrum replicat de trina mersione sententias. Claruit temporibus Mauritij Principis, defunctusque est Augusto eodem regnante.

a *Ieiunator vocatur à Niceph. Constantinop.*

Cap. XL.

Gregorius Papa Romanæ sedis Apostolicæ Præsul, compunctione timoris Dei plenus, & humanitate summus, tantoque per gratiam Spiritus sancti scientiæ lumine prædituς, vt non modo illi in præsentibus temporibus quisquam Doctorum, sed nec in præteritis quidem par fuerit vnquam. Hic in exordio Episcopatus edidit librum regulæ pastoralis, directum ad Ioannem Constantinopolitanæ sedis Episcopum. In quo docet, qualis quisque ad officium regiminis veniat, vel qualiter, dum venerit, viuere, vel docere subiectos studeat. Idem etiam, efflagitante Leandro Episcopo, librum beati Iob mystico ac morali sensu disseruit, totamque eius propheticam historiam triginta quinque voluminibus largo eloquentiæ fonte explicuit. In quibus quidem quanta mysteria sacramentorum aperiantur, quantaque sint in amorem vitæ æternæ præcepta, vel quanta clareant ornamenta verborum, nemo sapiens explicare valebit, etiam si omnes artus eius vertantur in linguas. Scripsit etiam [b] & quasdam epistolas ad prædictum Leandrum, è quibus via in eisdem libris Iob, titulo præfationis adnectitur: e altera eloquitur de mersione Baptismatis, in qua inter cætera ita scriptum est: Reprehensibile, inquit, esse nullatenus potest, infantem in Baptismate mergere, vel semel, vel ter, quando in tribus mersionibus personarum Trinitas, & in vna potest diuinitatis singularitas designari. Fertur tamen idem sanctissimus vir, & alios libros morales scripsisse, totumque textum quatuor [d] Euangelium sermocinando in populis exposuisse, incognitum scilicet nobis opus. Felix tamen, & nimium felix, qui omnia studiorum eius potuit cognoscere. Floruit autem Mauritio Augusto Imperatore: obijt in ipso exordio Phocatis Romani Principis.

a *Ita l. lib. Regist. epist. 4. non ergo ad Ioannem Rauennatem, vt in impress.*

b *Et alia lib. 4. Regist. epist. 46. c. 90. & lib. 7. epist. 125.*

c *Primo lib. Regist. epist. 41.*

d *Extant homil. 40. in Euangelia.*

Anno Christi 604.

Cap. XLI.

Leander genitus patre Seueriano Carthaginiensis prouinciæ, [a] professione monachus, & ex monacho Hispalensis

A

spalensis Ecclesiæ prouinciæ Bethicæ constitutus Episcopus, vir suauis eloquio, ingenio præstantissimus vita quoque etiam atque doctrina clarissimus, vt & fide eius atque industria populi gentis Gotthorum b ab Arriana insania ad fidem Catholicam reuerterentur. Hic namque in exilii sui peregrinatione composuit duos aduersus hæreticorum dogmata libros, eruditione Sacrarum scripturarum ditissimos, in quibus vehementi stylo Arrianæ impietatis confodit atque deregit prauitatem: ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat Catholica Ecclesia, vel quantum distat ab eis religione, vel fidei sacramentis. Extat & aliud laudabile eius opusculum aduersus instituta Arrianorum, in quo, propositis eorum dictis, suas responsiones opponit. Præterea edidit vnum ad Florentinam sororem c de institutione virginum, & contemptu mundi libellum, titulorum distinctionibus prænotatum. Siquidem & in Ecclesiasticis officiis idem non parum laborauit studio: in toto enim Psalterio duplici editione orationes conscripsit: in sacrificio quoque laudibus, atque Psalmis multa dulci sono composuit. Scripsit & epistolas multas: ad Papam

B

Gregorium de baptismo vnam, alteram ad fratrem, in qua præmonet, cuique mortem nõ esse timendam. Ad cæteros quoque Episcopos plurimas promulgauit familiares epistolas, & si non satis splendidas verbis, acutas tamen sententiis. d Floruit sub Reccaredo viro religioso ac Principe glorioso, cuius etiam temporibus mirabili obitu e vitæ terminum clausit.

a *Falso Lucas Tudensis & alij addunt,* Duce.
b *In Concil. 3. Toletan. ann. 589. Greg. 3. dialog. cap. 31. & Gregor. Turon.*
c *Lib. de Virgin extat Quet.*
d *Anno Christi 600.*
e *Leander Hispalensis quo anno fuerit mortuus, ambigunt nostri historici. Itaque libet in gratiam nostri Isidori, qui & illius germanus, & successor in Ecclesia Hispalensi fuit, annum mortis Leandri certo constituere. Ego, Leandrum anno Christi 600. mortuum, colligo ex his coniecturis. Primum quod illum, aut Isidorus frater, vita functum tempore Reccaredi Regis, quem Regem constat obiisse anno Christi 600. Nam successisse Reccaredo Liuuam Regem æra 659. id est Christi 601. tradit Isidorus libro de Gotthis. Non vero mortuum Leandrum ante istum annum 600. ex eo liquet, quod Gregorius Papa ad Leandrum Hispalensem scribit 7. lib. Regist. epist. 125: Indictione 2., anno nono sui Pontificatus, nempe anno Christi 599. Ita constabit summa annorum Episcopatus Isidori, qui fratri Leandro successit; vt diximus. Præfuit enim Isidorus suæ Ecclesiæ Hispalensi prope quadraginta annos, auctore sancto Ildefonso. Cum vero certissimum sit Isidorum mortuum anno Christi 636. id quod paulo post in Isidoro confirmabimus. Si quis retrocedat, facile & mortem Leandri, & initium Isidori reperiat: vereque illud de quadraginta prope annis ab Ildefonso dictum cognoscet.*

C

CAP. XLII.

Lvcinianus a Carthaginis Spartariæ Episcop⁹, in scripturis doctus: cuius quidem multas epistolas legimus, de sacramento denique baptismatis vnam & ad Eutropium Abbatem (qui postea Valentiæ Episcopus fuit) plutimas. Reliqua vero industriæ, & laboris eius ad nostram notitiam minime venerunt. b Claruit temporibus Mauricii Augusti: occubuit Constantinopoli, veneno (vt ferunt) extinctus ab æmulis, sed vt scriptum est, iustus quacumque morte præoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.

D

a *Lucinianum siue Licinianum (vtroque enim modo scriptum reperio) quidam ex nostris nuper tradiderunt Carthagine translatum fuisse ad Episcopatum Valentinum; non satis intellectis verbis Isidori, qui non Lucinianum, sed Eutropium ait fuisse Episcopum Valentinum, ad quem scripserit Lucinianus multas epistolas. Huius Luciniani epistola ad Papam Gregorium edita est cum ipsis Moralibus. Ego vero præterea habeo & huius Luciniani, atque Seueri eius collegæ doctissimam epistolam manuscriptam ad Epiphanium Diaconum, vbi Angelos probat esse incorporeos, & alteram ad Vincentium, non Cæsar augustanum, sed Ebusitanæ insula Episcopum credentem epistolas quasdam de cælo cecidisse.*
b *Circa ann. 590. Sapient. 4.*

E

CAP. XLIII.

Seuerus Malacitanæ sedis antistes, collega & socius Luciniani Episcopi, edidit libellum vnum aduersus a Vincentium Cæsaraugustanæ vrbis Episcopum, qui ex Catholico ad Arrianam prauitatem fuerat deuolutus. Est & alius eiusdem de virginitate ad sororem libellus, quidicitur annulus: cuius quidem fatemur cognouisse titulum, ignorare eloquium. b Claruit temporibus prædicti Imperatoris, quo etiam regnante vitam finiuit.

a *De Vincentio Isidorus lib. de Gotthis in Leouigildo.*
b *Anno 590.*

F

CAP. XLIV.

Ioannes a Gerundensis Ecclesiæ Episcopus natiuitate Gotthus, prouinciæ Lusitaniæ Scalabi natus. Hic, cũ esset adolescens, Constantinopolim petrexit, ibique Græca & Latina eruditione munitus, post decem & septem annos in Hispanias reuersus est, eodem tempore, quo, incitãte Leouigildo rege, Arriana seruebãt insania. Hunc supradictus rex, cum ad nefandæ hæresis crudelitatem compelleret, & hic omnino resisteret, exilio trusus, & Barcinonem relegatus, per decem annos multas insidias & persequutiones ab Arrianis perpessus est. Qui postea cõdidit monasterium quod nomine Biclaro dicitur, vbi, congregata monachorum societate, scripsit regulam ipsi monasterio profuturam, sed & cunctis Deum timentibus satis necessariam. Addidit in libro Chronicorum ab anno primo Iustini Iuniotis principatus, vsq; in annum octauum Mauricii Principis Romanorum, & quartum Reccaredi regis annum, historico compositoque sermone valde vtilem historiam: & multa alia scribere dicitur, quæ ad nostram notitiam non peruenerunt.

a *Ioannis Biclarensis Abbatis Chronicon, cuius Isidorus meminit, habeo descriptum ex vetustissimo libro Gotthico. Hic autor, vt de se ipse ait, Victoris Tunensis Chronicon vlterius perduxit ab anno Christi 566. vsque ad 590. vbi nostrorum Regum Leouigildi & Reccaredi historiam per singulos Imperatorum annos doctissime persequitur.*

G

CAP. XLV.

Evtropius a Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, dum adhuc in monasterio b Seruitano degeret, & pater esset monachorum scripsit ad Papam Lucinianum, cuius supra fecimus mentionem, valde vtilem epistolam, in qua petit ab eodem, quare baptizatis infantibus chrisma, post hæc vnctio, tribuatur. Scripsit & ad Petrum Episcopum c Ircauicensem, de districtione monachorum salubri sermone compositam epistolam, & valde Monachis necessariam.

a *Penes Eutropium Abbatem Seruitanum, & Leandrum Episcopum fuit summa Concilii tertij Toletani. ait Ioan. Biclar. ann. 589.*
b *De Seruitano Ildefonsus in Donato.*
c *Forte Ercauicem.*

H

CAP. XLVI.

Maximus a Cæsaraugustanæ ciuitatis Episcopus, multa versu prosaque componere dicitur. Scripsit & breui stylo historiolam de iis, quæ temporibus Gotthorum in Hispaniis acta sunt, historico & composito sermone, sed & multa alia scribere dicitur, quæ necdum legi.

a *Subscribit in tribus Concil. m. s. Barcinonensis, Tolet. & Egarens. anno 599. 610. 614. Itaque Isidorus scribit hunc librum vsque ad annum 610.*

DIVI ILDEFONSI TOLETANÆ SEDIS EPISCOPI, DE VIRORVM ILLVSTRIVM SCRIPTIS.

PRÆFATIO.

al. Illdefonſi, cum aſpiratione.

Vitam eius à Iuliano Pomerio, eiuſdem ſedis pontifice editã, habes apud Surĩ tomo 1. de Sanctis, die 23. Ianuarii.

VIRORVM *adnotationem illorum, quorum edictis atque doctrinis ſancta Eccleſia toto terrarum orbe diffuſa illuſtratur in bonis, atque defenditur ex aduerſis, mox poſt Aſcenſionem Chriſti ab Apoſtolorum exordio, vir beatus atque doctiſſimus Hieronymus presbyter plene dicitur adnotaſſe: qui ſingulatim nomina eorum, ſeriem temporum, monumenta librorum, diuerſitates opuſculorum, in laudabilem neceſſariamque memoriam vſque ad ſeipſum ſtylo euidenti conſcribens, & innoteſcendo monſtrauit, & retexendo poſteris commendauit. Hunc ſequutus Gennadius, renotationis ordinem textu ſimili percurrit. Deinceps vir prudentiſſimus, Hiſpalenſis ſedis Iſidorus Epiſcopus, eodem ductu quoſque viros optimos reperit in adnotationem ſubiunxit. Siquidem non omnia perſcrutatus abſceſſit. Poſt hunc in noſtris partibus incuria cunctos inuaſit: ita vt quædam vetuſta antiquitas operiret, & quamplurima noua neglectus obliuionis abſconderet. Aſt ego procul valde impar, & his quos adnotatio retinet, & illis quos renotatio delectauit, indignuſque ſatis, & abſque ſubſtantia totius boni operis ſucceſſorque ſanctæ memoriæ alterius Eugenij factus in ſede illa glorioſa Toletanæ Vrbis (quam non ex hominum immenſo concentu glorioſam dico, cum hanc & glorioſorum illuſtret præſentia Principum, ſed ex hoc, quod coram timentibus Dominum iniquis atque iuſtis habetur locus terribilis, omnique veneratione ſublimis) conatus ſum, & ſi non elegans ſtudium, vel obſequium voluntatis bonæ illorum miſcere memoriæ glorioſæ ſedis: ne incurrerem ex ſilentio damnum, ſi tam glorioſæ ſedis, tamque glorioſorum virorum clareſcentem memoriæ lucem, tenebroſa nube ſilentij contexiſſem. Fertur namque ex antiquitate veteri, quod potuiſſe fieri cernitur exemplo temporis noui. Nam Montanus ſedis eiuſdem beatiſſimus Præſul, vt à ſe coniugalis conuerſationis infamiam propulſaret, tamdiu adſumptos veſte candentes narratur tenuiſſe carbones, donec Domino conſecrans oblationem, totius per ſemetipſum compleret miſſæ celebritatem. Quo ſacrificio expleto, prunarum ignis cum decore veſtis adeo in concordiam venit: vt nec veſtis vim extingueret ignis, nec vis ignis ſtatum læderet veſtis. Rurſum cum Helladio Epiſcopo ſedis eius, Iuſtus Diaconus faſtu ſuperbiæ inſultaret, poſt mortem quidem ſui Pontificis, vixit Epiſcopus, & ipſe tabefactus, ſed in reprobum verſus ſenſum, ob intemperantiam morum à miniſtris altaris ſui dormiens, ſtrangulatus laqueo expirauit. Item cum ſucceſſori eius Iuſto Epiſcopo Gerontius presbyter, Principis oblectamine fotus, contemptum aduerſitatemque deferret, tam repentino motu vim perdidit intellectus, vt multis medicorum curationibus acto quicquid in medelam fieret, totum in peſtis augmentum creſceret. Sicque perinualuit commotio mentis, vt vſque ad obitum ſuum horror eſſet homini, eius vel participatio viſionis, vel colloquium oris. Adhuc etiam ſucceſſori in locum eius Eugenio priori Lucidius Diaconus ſuus, cum innexus amicitiæ ſeculari, violenter honorem presbyterii, & quædam prædia extorſiſſet, tam in reprobum ſenſum, tamque in languoris ſupereminentem peruenit ſtatum: vt cum viuere recuſaret, tam mori eſſet quod viueret, quam viuere, quod mori vellet. Horum ergo bonorum ſtudiis prouocatus, quæque vetera antiquorum relatu reperi, quæque noua exhibitione temporis didici, orſu linguæ, quo potui ſubnotaui: vt illorum bonæ memoriæ iungar, à quibus praua operatione diſiungor. Et qui cum illis in templo Dei non infero doctrinæ copiam, offerentium commendem fideli obſequela memoriam, obſecrans omnes, vt me diuinæ ingerant pietati. Quare illos humanæ memoriæ ex qua labi poterant, tenaciter commendaui. Sane beatiſſimum Gregorium ſanctæ memoriæ Iſidorus adnotauerat:*

Idem refertur infra cap. 3.

ſed quia non tantum de operibus eius dixit, quantum nos ſumus experti, ideo renotationem illius ſubmouentes, quæque de illo nouimus ſtylo pleniore notamus.

I Gregorius Papa Romanus.
II Asturius Episcopus Toletanus.
III Montanus Episcopus Toletanus.
IV Donatus Monachus Afer.
V Auraſius Episcopus Toletanus.
VI Ioannes Episcopus Cæsarauguſt.
VII Helladius Episcopus Toletanus.
VIII Iuſtus Episcopus Toletanus.
IX Isidorus Episcopus Hiſpalenſis.
X Nonnitus Episcopus Girundenſis.
XI Conantius Episcopus Palentinus.
XII Braulio Episcopus Cæsarauguſt.
XIII Eugenius Episcopus Toletanus.
XIV Eugenius alter Episc. Toletanus.

CAP. I.

GRegorius [a] Papa Romanæ ſedis & Apoſtolicæ, Præſul, compunctione timoris Dei plenus; & humilitate ſummus, tantoque per gratiam Spiritus ſancti ſcientiæ lumine præditus; vt non modo illi præſentium temporum quiſquam, ſed nec in præteritis quidem par fuerit vnquam. Ita enim cunctorum meritorum claruit perfectione ſublimis: vt excluſis omnibus illuſtrium virorum comparationibus, nihil illi ſimile demonſtrer antiquitas: Vicit enim ſanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, ſapientia Auguſtinum. Hic namque in exordio Epiſcopatus ſui edidit librum *Regulæ Paſtoralis*, directum ad Ioannem [b] Conſtantinopolitanæ ſedis Epiſcopum: in quo docet qualis quiſque ad officium regiminis veniat, vel qualis quiſque ad officium regiminis veniat vel qualiter dū venerit viuere vel docere ſubiectos ſtudeat. Scripſit præterea, exceptis opuſculis de quibus Iſidorus beatæ memoriæ mentionem facit, idem excellentiſſimus Doctor, & alios libros *Morales*, videlicet *ſuper Ezechielem Prophetam Homelias viginti duas* in libris duobus compactas: in quibus multa de diuinis ſcripturis myſtico ac morali ſenſu luculente nec non, & facundo ſermone diſſeruit. *Super librum Salomonis*, cui titulus eſt *Canticum Canticorum*, quammire ſcribens, morali ſenſu opus omne exponendo percurrit. *De vitis Patrum* per Italiam commorantium edidit etiam libros quatuor, quos volumine vno compegit, quem quidem codicem *Dialogorum* maluit appellari. In quibus libris, quanta diuinitatis lateant ſacramenta, & in amore cæleſtis patriæ mira documenta, ſtudioſus poteſt facile cognoſcere lector. Extant & ipſius ad diuerſos epiſtolæ plurimæ limato quidem, & claro ſtylo digeſtæ: quas qui perlegerit, liquido aduerter, & in eo ad Deum rectam fuiſſe intentionem, & ad animarum zelum omni vigilantia, & cura extitiſſe ſolertem. Has itaque vno volumine artans, in libris duodecim diſtinxit, *Regiſtrum* nominandum eſſe decreuit. Fertur & alia opuſcula edidiſſe egregia; ſed ad manus noſtras nondum peruenerunt. Feliciſſimus tamen & nimium felix, cui dedit Deus ſtudiorum eius omnia perpendere dicta. Floruit namque vir iſte ſublimis ac beatiſſimus doctor, & Præſul Mauritio Auguſto regnante.

a *Gregorii Papæ vita quam ſe ſcripſiſſe Ildefonſus ait, in omnibus deſiderabatur exemplaribꝰ. Ildefonſi, præter vnum illud monaſterii Fontis ſancti, vnde nos bonam partem libelli Iſidori de viris illuſtribus ſumpſimus.*

b *Ita Iſidorus, licet in impreſſis*, Rauennatem.

CAP. II.

ASturius [a] poſt [b] Audentium in Toletana vrbe, ſedis metropolis prouinciæ Carthaginis Pontifex ſucceſſor obuenit, vir egregius, adſignans opera virtutū plus exemplo viuendi, quam calamo ſcribentis. Hic & ſacerdotio beatus, & miraculo dignus: quia quibus iungeretur in cælo, eorum terreno reperire membra meruit in ſepulchro. Nam cum ſedis ſuæ ſacerdotio fungeretur, diuina dicitur reuelatione commonitus, Complutenſi ſepultos municipio, quod ab vrbe eius ferme ſexageſimo milliario ſitum eſt, [c] Dei Martyres perſcrutari. Qui concitus adcurrens, quos & tellus aggeris, & obliuio temporis preſſerat, in lucem, & gloriam terrenæ cognitionis prouehendos inuenit. Quibus reper tis, redire in ſedem renuens, ſeruitute ſimul & aſſiduitate ſanctis innexus, diem clauſit extremum. Cuius tamen ſedem, donec vixit, nemo adiit. Inde, vt antiquitas fert, in Toleto ſacerdos nonus, & in Compluto agnoſcitur primus.

a *Aſturius, forte qui in 1. Concil. Tolet.*

b *Audacii Epiſcopi Hiſpani meminit Gennadius.*

c *Sanctos Iuſtum & Paſtorem paſſos ſub Datiano, de quibus Prudentius.*

CAP. III.

MOntanus poſt Celſum primę ſedis prouinciæ Carthaginis, Toletanæ vrbis cathedram tenuit: homo & virtute ſpiritus nitens, & eloquii opportunitate decorus, regimen honoris retentauit ac diſpoſuit, condigno cæleſtique iure ſimul & ordine. Scripſit epiſtolas duas Eccleſiaſticæ vtilitatis diſciplina confertas, è quibus vnam Palentinæ habitatoribus, in qua presbyteros chriſma conficere, Epiſcopoſque alienæ diœceſis alterius territorii eccleſias conſecrare, magna perhibetur prohibere auctoritate, ſacrarum litterarum teſtimoniis affirmans, idipſum fieri penitus non licere. Amatores quo que Priſcillianæ ſectæ, licet non operarentur eadem, quia tamen memoriam eius amore retinerent, abdicat & exprobrat, commemorans quod in libris beatiſſimi Turibii Epiſcopi ad Leonem Papam miſſis, eadem Priſcillianorum hæreſis detecta, conuicta, atque decenter maneat abdicata. Aliam vero epiſtolam ad [a] Turibium religioſum; in qua collaudans eum, quod culturam deſtruxerit idolorum: committit ei ſacerdotalis auctoritatem vigoris, per quam presbyteros chriſma conficere, & Epiſcopos alienæ ſortis alterius diœceſis eccleſias conſecrare magna compeſcat inuectione. Hic vir antiquiſſima fidelique relatione narratur, ad exprobrationem infamiæ tamdiu prunas tenuiſſe in veſtimento ardentes, donec coram ſedis ſuæ ſacro altari totius Miſſæ celebritatem per ſemetipſum expleret. Peractis autem ſollemnibus, nec prunæ igneim, nec veſtis inuentā eſt amiſiſſe decorem. Tunc Deo relatis gratiarum actionibus, per ſimplicem naturam ignis conuicta eſt, & fallacia deteſtabilis accuſantis, & innocentia beatiſſima ſacerdotis. Glorioſus habitus fuit [b] temporibus Amalarici regis: annis nouem Pontificatus tenuit dignitatem.

idem ſuprà in præfatione.

a *Is Turibius, ad quem Montanus ſcribit, monachus fuit Palentinus, valde diuerſus à ſancto Turibio Aſturicenſi Epiſcopo, cuius corpus Lebanæ apud Aſturet colitur. Eſt & tertius Turibius notarius Romanæ ſedis, cuius mentio fit primo Concilio Bracarenſi.*

b *Et ita ſubſcribit Montanus in 2. Concil Tolet. anno 5. Amalarici.*

CAP. IV.

DOnatus [a] & profeſſione, & opere monachus, cuiuſdam eremitæ ferturin Africa extitiſſe diſcipulus. Hic violentias barbararum gentium imminere conſpiciens, atque oulis diſſipationem, & gregis monachorum pericula pertimeſcens, ferme cum ſeptuaginta monachis, copioſiſque librorum codicibus nauali vehiculo in Hiſpaniam commeauit. Cui ab illuſtri religioſaque fœmina Minicea, ſubſidiis acrerum opibus miniſtratis, [b] Siruitanum monaſterium viſus eſt conſtruxiſſe. Iſte priorin Hiſpaniam monaſticæ obſeruantiæ vſum & regulam dicitur adduxiſſe: tam viuens virtutum exemplis nobilis, quam defunctus memoriæ claritate ſublimis. Hic in præſenti luce ſubſiſtens, & in crypta ſepulchri quieſcens, ſignis quibuſdam proditur effulgere ſalutis: vnde & monumentum eius honorabiliter colere perhibentur incolæ regionis.

a *Donatum mirabilium operatorem vocat Ioan. Biclar. ann. 572.*

b *De Siruitano Iſidorus in Eutropio.*

CAP. V.

AVraſius Toletanæ eccleſiæ Pontifex, Metropolis vrbis, poſt Adelphium in loco aſciſcitur ſacerdotis, vir bonus, regiminis auctoritate præclarus, domeſticis rebus bene diſpoſitus, aduerſitatibus inſixis conſtanter erectus, qui quanto extitit temperatior manſuetis, tanto fortior ſemper fuit inuentus aduerſis. Plus illi intētio

in defensione veritatis, quam in scribendi exercitio mansit. Vnde perfectissimis viris compar habetur, quia, quæ de verbo illorum prædicatio seminauit, defensionis huius custodia præmuniuit. Vixit in sacerdotio temporibus Vvitterici, Gundemari, & exordiis Sisebuti regum, annis ferme duodecim.

CAP. VI.

Iomnes a in Pontificatu b Maximum sequutus, ecclesiæ Cæsaraugustanę sedem ascendit, primo Pater monachorum, & ex hoc Præsul factus in regimine populorum: vir in sacris litteris eruditus, plus verbis intendens docere, quam scripris, tam largus & hilaris dato, quam hilaris & vultu. Vnctionem namque Spiritus Dei, qua foouebatur interius, tam largitate muneris, quam habitudine vultus adeo præferebat: vt & datum gratia commendaret, & non datum gratia excusaret. In Ecclesiasticis officiis quædam eleganter, & sono, & oratione composuit. Annotauit inter hæc inquirendæ Paschalis sollemnitatis tam subtile, atque vtile argumentum: vt lectori & breuitas contracta, & veritas placeat patefacta. Duodecim annis tenuit sedem honoris adeptus vitam gaudio, ad quam anhelauit desiderabili voto. Substitit in sacerdotio temporibus Sisebuti, & Suinthilani regum.

a *Ioannes frater Braulionis infra c. 12.*
b *De Maximo Isidorus de viris illustribus c. 46.*

CAP. VII.

Helladius, post Aurasium, sedis eius adeptus est locũ. Hic, cum regiæ aulæ illustrissimus, publicarumque rector existeret rerum, sub seculari habitu monachi votum pariter explebat, & opus. Nam ad monasterium nostrum (illud, Agaliense dico, cuius me susceptio monachum tenuit, quod munere Dei perennisque ac patentis sanctitatis decore, & opinabile cunctis, & palam est totis) quam sæpe discursantium negotiorum ductus itinere peruenirent, remota clientum seculique pompa decoris, adeo monachorum peculiaritatibus inhærebat: vt turmis iunctus eorum, stipularum fasciculos adchibanum deportaret. Cumque inter decorem insolentiamque seculi, solitudinis & amaret & sectaretur arcana: celeri fuga, relictis omnibus quæ esse nouerat mundi, petit sanctum monasterium, quod frequentauerat voto, venit permansurus optabili vsu. Ibi factus monachis Pater, meritis studiisque sanctis, & vitam monachorum debite rexit, & statum monasterii totius, communis rei diuitiis cumulauit. Ex hoc fessis pene senio artubus, ad Pontificatus apicem euocatur: & quia vocaretur vi coactus, pariter & ignotus, illic maiora virtutum exempla, quam monachus dedit. Quia statum mundi, quem contempsit virtute, magna perhibetur rexisse discretione: miserationes, eleemosynarumque copias tam largiter egenis intulisse probatur, ac si de illius stomacho putasset inopum & artus descendere, & viscera confoueri. Scribere tenuit: quin quod scribendum fuit, quotidianę operationis pagina demonstrauit. Me ad monasterium rediens memoratum, vltimo vitæ tuæ tempore Leuitam fecit. Senex obiit, decem & octo annis sacrum regimen tenuit. Temporibus Sisebuti, Suinthiliani, & exordiis Sisenandi regum beatus habitus fuit: qui post beatior gloriam cælestis regni bona plenus senectute promeruit.

CAP. VIII.

Iustus Helladii discipulus, illique successor innexus est: vir habitudine corporis, ingenioque mentis decorus atque subtilis, ab infantia monachus, ab Helladio ad virtutem monasticæ institutionis affatim educatus, pariter & instructus, in Agaliensi monasterio tertius post illum rector est factus. In Pontificatu autem mox illi successor inductus, vir ingenio acer, & eloquio sufficiens, magna spe profuturus, nisi hunc ante longæuam vitam dies abstulisset extrema. Scripsit ad Richilanem Agaliensis monasterii Patrem epistolam, debita & sufficienti prosequutione constructam: in qua patenter adstruit susceptum gregem relinquere penitus non debere. Extitit rector annis tribus, a tempore Sisenandi obiit, qui rex post hunc die nonadecima defunctus abscessit.

a *Subscribit in 4. Concil. Tolet. an. 3. Sisenandi.*

CAP. IX.

Isidorus post Leandrum fratrem, Hispalensis sedis prouinciæ Beticæ cathedrã tenuit, vir decore simul & ingenio pollens. Nam tantæ incunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit: vt vberitas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes: ex quo audita bis qui audisset, non nisi repetita sæpius commẽdaret. Scripsit opera, & eximia, & non partua: id est, *librum De genere Officiorum, librum Proœmiorum, librum de ortu & obitu Patrum, librum Lamentationis, quem ipse Synonymorum vocauit, libellos duos ad Florentinam sororem, contra nequitiam Iudæorum, librum De natura rerum ad Sisebutum principem, librum Differentiarum, librum Sententiarum.* Collegit etiam de diuersis auctoribus quod ipse cognominat, *secretorum expositiones sacramentorum.* quibus in vnum congestis, idem liber dicitur *Quæstionum.* Scripsit quoque in vltimo ad pertitionem Braulionis Cæsaraugustani Episcopi, *librum Etymologiarum:* quem cum multis annis conatetur perficere, in eius opere diem extremum visus est concluisse. Floruit temporibus Reccaredi Liuuanis, Vvitterici, Gundemari, Sisebuthi, Suinthilani, & Sisenandi regum, annis fere quadraginta tenens Pontificatus honorem, insignemque doctrinæ sanctæ gloriam pariter & decorem.

CAP. X.

Nonnitus post a Ioannem in Gerundensi sede Pontifex accessit, vir professione monachus, simplicitate perspicuus, actibus sanctus, non hominum diutina deliberatione, sed Dei per homines celeri definitione in Pontificatum adsciitus: adhærens iustanter obsequiis sepulchri sancti b Felicis martyris. Rexit Ecclesiam Dei meritorum exemplis amplius, quam verborum edictis. Hic & in corpore degens, & in sepulchro quiescens, fertur saluationis operari virtutes. Substitit temporibus Suinthiliani & Sisenandi regum.

a *Ioannem Biclarensem Abbatem, de quo Isidorus c. 44.*
b *Felix Gerundensis martyr, de quo Prudentius in 18. Marty. & Eulogius.*

CAP. XI.

Conantius a post Murilanem b Ecclesiæ Palentinæ sedem adeptus est, vir tam pondere mentis quam habitudine speciei grauis communi eloquio facundus, & gratis, Ecclesiasticorum officiorum ordinibus intentus, & prouidus: nam melodias soni multas nouitier edidit. Orationum quoque libellum de omnium decenter cõscripsit proprietate Psalmorum. c Vixit in Pontificatu amplius triginta annos, dignus habitus fuit ab vltimo tempore Vvitterici per tempora Gundemari, Sisebuthi, Suinthilani, Sisenandi, & Chintilæ regum.

a *Conant. in Concil. Tolet. 456.*
b *Murila subscribit in 3. Concil. Tolet. Episcopus Palentinus non Amalensis, vt in impress.*
c *Itaque moritur circa annum 638.*

CAP. XII.

Braulio a fratet Ioannis in Cæsaraugusta decedentis adeptus est locum, vir sicut germanitate coniunctus, ita non b minimum ingenio minoratus. Clarus & iste habitus canoribus, & quibusdam opusculis. Scripsit c vitam Æmiliani cuiusdam monachi, qui & memoriã huius, & virtutem illius sancti viri suo tenore commendat pariter, & illustrat. Habuit sacerdotium ferme viginti annis: quibus expletis clausit diem vitæ præsentis. d Durauit in regimine temporibus Sisenandi, Chintilæ, Tulganis, & Chindasuinthi regum.

a *Ad quem scribit Isidorus.*
b *al.* nimium.
c *Extat manuscripta.*
d *Itaque moritur circa annum 645.*

Cap. XIII.

Eugenius a discipulus Helladii conlector, & consors Iusti, Pontifex post Iustū accedit, ab infantia monachus, ab Helladio cum Iusto pariter sacris in monasterio institutionibus eruditus. Hunc secum Helladius à monasterio tulit ad Pontificatū tractus: qui rursus ab eo clericalibus institutus ordinibus, sedis eius post illū tertius rector accessit. Et bonū meritū senis, qui duobus discipulis sanctisque filiis Ecclesiæ Dei hæreditatē meruit relinqueret gubernandam. Idem Eugenius moribus incessuq; grauis, ingenio callens. Nam numeros, statum, incrementa, decrementaque, cursus, recursusque lunarū tanta peritia nouit: vt considerationes disputationis eius auditorem, & in stuporem verterent, & in desiderabilem doctrinam inducerent. Vixit in sacerdotio fere vndecim annis, regnantibus Chintila Tulgane & Chindasuintho regibus.

a *Eugenios Archiepiscopos Toletanos videntur Gothi cognouisse duos tantum. Itaque secundum, siue alterum vocant Ildefonsum, Iulianum, & Felix illum, quem nos tertium. Temporis etiam vetustate obliuione obruerat Eugenium primum Martyrem à Dionysio Areopagita Toletanis missum, de quo meminis Iduinus Abbas, & sancti Gerardi vita, & concors denique Ecclesia Parisiorum atque Toletanorum. Anno tandem Christi 1148. Raimundus Archiepiscopus Toletanus ad Concilium Remense profectus in Eugenii monumentum Toletā incidit, & rei gesta historiam sepulchrique locum nostris primus nunciauit. Nuper autem Philippus secundus Rex Hispaniarum religiosissimus, huius S. Eugenii Martyris corpus ex Gallia ad se allatum anno 1565. celeberrima pompa excepit, & Ecclesiæ donauit Toletanæ. Dracontius porro Poeta cuius hic fit mentio, iam diu fertur impressus, non tamen vt fuerat ab Eugenio emendatus: sed hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruyzii Azagrii, cuius supra mentionem feci.*

Cap. XIV.

ITem *Eugenius alter post* Eugenium Pontifex subrogatur. Hic cum Ecclesiæ regiæ clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga vrbem Cæsaraugustanam petens, illic Martyrum sepulcris inhæsit, ibiq; studia sapientiæ, & propositum monachi decenter incoluit: vnde principali violentia reductus, atq; in Pontificatum adscitus, vitam plus virtutum meritis, quam viribus egit. Fuit namque corpore tenuis, paruus robore, sed valide feruescens, spiritus virtute studiorū bonorum vim persequens, cantus pessimis vsibus vitiatos, melodiæ cognitione correxit, officiorum omissos ordines, curaque discreuit. Scripsit de sancta Trinitate libellum, & eloquio nitidum, & rei veritate perspicuum, qui Lybiæ, & orientis partibus missi quantocyus poterat, nisi procellis resultantia freta incertū pauidis iter viatoribus distulissent. Scripsit & duos libellos, vnū diuersi carminis metro, aliū diuersi operis prosa, cōcretos, qui ad multorū industriā, eius ex hoc tenacissimā memoriam, * Libellos quoq; a Dracontii de creatione mundi conscriptos, quos antiquitas protulerat vitiatos, ea, quæ incōuenientia reperit, subtrahendo, immutando, vel meliora coniiciendo, ita in pulchritudinis formā coegit: vt pulchriores de artificio corrigentis, quā de manu processisse videantur auctoris. Et quia de die septimo idē Dracontius omnino reticendo, semiplenū opus visus est reliquisse: iste & sex dierum recapitulationē singulis versiculis renouauit, & de die septimo, quæ illi visa sunt, eleganter dicta subiunxit: Clarius habitus fuit temporibus Chindasuinthi, & Recessuinthi regū, fere duodecim annis tenens dignitatē simul, & gloriā sacerdotis: sicque post lucis mundialis occasum, in Basilica S. Leocadiæ tenet habitationē sepulchrum.

Liber vnus eius de creatione mundi habetur to. 8. Bibliothecæ Patrum.

a *De Dracontio Isido. cap. 37.*

Hactenus Ildefonsus,

Hinc a *Iulianus,*

ILdefonsus. memoria sui temporis clarus, & irriguis eloquentiæ fluminibus exornans secula ætatis nostræ, nouissime Toletanæ sedis ascitus in cathedrā, Præsul post secundum Eugenium in sacerdotium consecratur, vir tanta laude dignissimus, quanta & virtutum gratia numerosus. Fuit denique timoris Dei instantia præditus, religione compunctus, compunctione profusus, incessu grauis, honestate laudabilis patientia singularis, secreti tacitus, sapientia summus, disserendi ingenio clarus, eloquendi facultate præcipuus, linguæ flumine copiosus, tantoque eloquentię cothurno celeber habitus, vt disputationum eius profusa oratio dum porrecte dirigitur, merito non homo, sed Deus per hominem affatim eloqui crederetur. Hic igitur sub rudimentis adhuc infantiæ degens, diuino tactus spiritu, vita delectatus est monachorum, contemtisque parentum rerumque mundanarum affectibus, Agaliense monasterium petiit: cuius fugā rabido furore insequens pater, vno tantum maceriæ impeditus est obice, quo & furentis est delusa quæsitio, & fugientis saluata deuotio. Nempe parentis furor dum percitus interiora prætenderet, latibulum quo hic vir oculebatur, reliquit. Sicque præterita incurata petransiit: & in anteriotibus quæ præterita inquisiuit, Armata deinde manu Agaliensem cellam impetens gladio, dum quæsitum non inuenit, rediens in proprium vt perditum deplorauit. Percognita igitur præfatus virabsentia parentali, Agaliense illico monasterium adiit: monachumque se in eo multis fere annis decenter exhibuit. Cœnobium quoque virginū in Deibiensi villula constituxit, ac propriis opibus decorauit. Rector deinde effectus Agaliensis Cœnobii, monachorū mores exercuit, rem discreuit, vitamq; seruauit. Principali post hæc violentia Toletum reducitur: atque inibi post decessoris sui obitum, Pontifex subrogatur, Scripsit sane quā plurimos libros luculentiori sermone potissimos, quos idem in tot partibus censuit diuidendos, id est librum Prosopopœiæ imbecillitatis propriæ, libellum de virginitate Sanctæ Matię contra tres infideles, opusculum de proprietate personarum Patris, & Filii, & Spiritus sancti, opusculum annotationum actionis diurnæ, opusculum annotationū in sacris, librum de cognitione baptismi vnum, & de progressu spiritualis deserti alium. Quod totū primæ partis voluit volumini connectendum. Partis quoq; secundæ liber epistolarū est, in quo diuersis scribens, ænigmaticis formulis egit, personasq; interdum induxit. In quo etiā aquibusdam luculentiora scriptorū responsa promeruit. Partem sane tertiā Missarū esse volunt, hymnorum, atq; Sermonum. Vlterioris denique partis liber est quartus versibus prosaq; concretus, in quo epitaphia, & quædā sunt epigrāmata annotata. Scripsit autem & alia multa, quæ variis rerum ac molestiarū occupationibus impeditus, aliqua cœpta, aliqua semiplena reliquit. Adscitus autē in Pontificatum nono glorioſi Recessuinthi Principis anno, nouem annis, & duobus fere mēsibus, clarus habitus fuit vitæ meritis, & retentatione regiminis: expletoq; octauo decimo prædicti Principis anno, sequenti die decimo Kalendas Februarii, domicilio carnis exuitur, atq; in Ecclesia beatæ Leocadiæ b tumulatur, ad pedes sui conditus decessoris, cum quo creditur æterno frui receptaculo claritatis.

a *Iulianus Archiepiscopus Toletanus, de quo infra. Felici hæc etiam tribuntur in aliquibus codicibus.*

b *Nunc corpus est Zamorę,*

Hactenus Iulianus.

Hinc a *Felix.*

IVlianus discipulus Eugenii secundi, Carthaginis prouinciæ Metropolitanus, post beatæ memoriæ Quiticum, quarto in loco præceptorem sum sequens, vrbis regię pontificale culmen adeptus est: cuius videlicet ciuitatis propriis ciuis extitit, atque in eiusdem vrbis principali Ecclesia sacrosancti baptismatis fluentis est lotus, & illic ab ipsis rudimentis infantiæ enutritus. Denique dum ad puerilis formæ deuenisset ætatem, sanctæ memoriæ collegæ sui b Gudilanis Leuitę ita sociali vinculo est innexus, & individuæ charitatis vnione coniunctus: vt & ambos inuiolabilis charitas vnum esse o-

A

Act. 4.

B

C

D

Catalogus librorum Iuliani Episcopi Toletani.

E

F

G

H

iteri deret, & vnitas in ambobus præfixa non duas animas, sed vnam his inesse monstraret. Tanta itaque erat inter eos adepta vnanimitatis cõmunio, vt secundũ Actuum Apostolorum historiam, in duobus corporibus vnũ cor tantũ putaretur, & anima vna: sistebant quippe in consilio prouidi, in definitione vni, in laudabili operatione concordes. Quicq; diuino afflante Spiritu theoreticæ, i. contẽplatiuæ quietis delectati sunt perfrui bono, & monasticæ institutionis constringi repagulo. Sed quia alicer in superni numinis fuit iudicio, eorum est nihilominus frustrata deuotio. Quãquam tamen minime peregissent desiderati itineris cursum, non tamen desierunt à piæ deuotionis studio. Et dum sibi mallent tantũ prodesse per fugam, cœperunt postmodũ proximorum salute votis gliscentibus niti. Erant enim in subditis docendis operosę virtutis, in profectu eorũ desiderabiles, in seruitute Dei feruentes, in desiderio decoris domus Domini strenui, in seniorũ obedientia præsto, atque si fieri posset, vt omnium emolumentum obtinerent virtutum, animis feruentioribus studebant. Igitur diuinorum iudiciorũ dispensatione, sanctæ recordationis Gudila Diaconus, sexto idus Septembris funestæ mortis euentu, anno octauo Vvanbanis Principis sub digna cõfessione Dei clausit supremũ curriculum: cuius corpusculum in monasterio S. Felicis, quod est Cabensi in villula dedicatũ, dilectissimi socii sui exhibitione honorifice requieseit humatum. Post eius itaque discessum aliquantula intercapedine tẽporum, post sanctæ memoriæ Quirici, idem egregius Iulianus præfatæ vrbis est vnctus primatu: tanto laudis titulo prædicandus, quanto diuersarum virtutum ope suffultus, suis temporibus mirifice cõposuit Ecclesiam Dei. Quinimo vt ex quo tẽpore claruisse cœperit, per hunc extrinũ, & telam staminę piæ relationis pandã. Post decessoris sui obitũ diuinæ memoriæ Ildefonsi, à c decimo septimo ferme anno Receseuinthi Principis, necnon & per omne Vvanbanis Imperii tempus, vsq; ad tertiũ regni gloriosissimi Egicanis regis annum, in Leuitici presbyterii, ac Põtificatus honore cõsistens, celebre nomen obtinuit. Fuit enim vir timore Domini plenus, prudentia summus, cõsilio cautus, discretionis bono præcipuus, eleemosynis nimiũ deditus, in relcuatione miserorũ promptissimus, in sustectu oppressorũ deuotus, in interueniẽdo discretus, in negotiis dirimendis strenuus, in protuendis iudiciis æquus, in sententia parcus, in vindicatione iustitię singularis, in disceptatione laudabilis, in oratione iugis, in diuinarum laudum exolutione mirabilis. Quodsi forsan in officiis diuinis, quicquã, vt solet, difficultatis occurreret, ad corrigendũ facilimus, pro sacris luminibus vehemẽter admonitus in defensione omniũ Ecclesiarum eximius, in regendis subditis peruigil, in cõpimendis superbis erectus, in sustentatione humilium apparatus, debita auctoritate munificus, amplectẽdæ humilitatis bono opimus, ac generaliter vniuersa morum probitate conspicuus, in pietate affluens, vt nõ esset, cui in angustiis constituto non subuenire vellet: ita vnius charitatis exuberans, vt non à se boni quidpiã cuiq; postulanti ex charitate præstare desisteret. Sic deniqsse Deo charum maluit exhibere in omnibus, & præstabilẽ hominibus cunctis ostendere: vt & illi vsque quaq; placeret, & hominibus propter Deũ, si fieri potest, deuota satisfaceret mente. Tanto nobilium præcedentiũ virorũ dignis meritis coæquans, quanto ab eis in nullo virtutum corpore extitit infimus. Ecclesiasticos itaque bene habitos ordines in sui regiminis sede sollicitiori cura seruauit, vitiatos vtiliter iub correxit: minus habitos prudenti dispositione instituit, ac de officiis quamplurima dulciflua sono cõposuit. At nunc, quoniã sancti Spiritus vberrate repletus. & irrigui fontis affluentia prædituss fulsit: summam librorum eius, quos per eũ Deus ad vtilitatem Ecclesiæ suæ deprõsit, isthinc lector addisce. Cõscripsit etenim librum Prognosticorum futuri seculi, ad beatæ memoriæ Idalium Episcopum directum, habentem in capite epistolam, quæ ipsi est directa, & orationẽ. Cuius codicis opus discretũ in tribus libris habetur. Ex quibus, primus de origine mortis humanæ est editus: secundus de animabus defunctorũ, quemodo sese habeant ante suorũ corporum resurrectionẽ: tertius de suprema corporũ resurrectione. Item librum responsionum ad quem supra directum, in defensionẽ canonum & legum, quibus prohibentur Christiana mancipia dominis infidelibus deseruire. Itẽ Apologeticum fidei, quod Benedicto Romanæ vrbis Papæ directum est. Item aliud Apologeticum de tribus capitulis, de quibus Romanæ vrbis Præsul frustra visus est dubitasse. Itẽ libellum De remediis blasphemiæ, cum epistola ad Adriathum Abbatem Item librum De sextæ ætatis cõprobatione, qui habet in capite orationẽ, & epistolam ad Dominum Eruigium Regem. Et tamen idem codex tribus libris distinctus. Nam primus eorum habet: Veteris Testamenti quamplurima documenta: quibus absq; aliqua supputatione annorum, Christus Dei filius nõ nascelturus, sed iã natus patule declaratur. Secundi verò series libri decurrit per ostensam Apostolorum doctrinam: quæ dilucide monstrat, Christũ in plenitudine tẽporis de Maria virgine natũ, non in annis à principio mundi collectis. Tertij quoque libri excursus sextam ætatem in qua Christus natus est, haudubie adesse veris documentis ostendit. In quo quinque præteritæ ætates seculi non in annis, sed præfixo generationũ limite, distinguũtur. Itẽ liberum carminum diuersorum, in quo sunt hymni, epitaphia, atq; de diuersis caussis epigrammata numerosa: Item librum plurimarum epistolarum. Item librum sermonum, in quo est opusculum modicum de vindicatione domus Dei, & eorum qui ad eam confugiunt. Itẽ librum de contrariis, quod Græce ἀντικειμένων vòluit titulo adnotari: qui in duobus diuisus est libris, ex quibus primus differtiones continet Veteris Testamenti, secundus Noui. Itẽ librum hictoriæ, de eo quod Vvanbæ Principis tempore Galliis extitit gestum. Item librum sententiarum, ex decade Psalmorum Beati Augustini breuiter summatimq; collectum. Item excerpta de libris sancti Augustini contra Iulianum hæreticum collecta. Item libellum de diuinis iudiciis, ex sacris voluminibus collectum, in cuius principio est epistola ad Dominum Eruigium. cõmitatus sui tempore, pro eodem libello directa. Item librum responsorum, contra eos qui confugientes ad Ecclesiam persequuntur. Item librum Missarum de toto circulo anni, in quatuor partes diuisum: in quibus aliquas veruſtatis incuria vitiatas ac semiplenas emendauit atq; compleuit, aliquas vero ex toto cõposuit. Item librum orationum de festiuitatibus, quas Toletana Ecclesia per totum circulum anni est solita cẽlebrare, partim stylo sui ingenii depõptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, studiose correctum in vnam congessit, atque Ecclesiæ Dei vsibus ob amorem reliquit sanctæ religionis. Præsulatus autem honorem, & sacerdotii dignitatem annis decẽ obtinuit 5 mense vno, diebus septem. Quique etiam ineuitabilis mortis præuentus occasu, anno tertio d Egicanis Principis pridie nonas Martii, æra septingentesima vigesimaoctaua, diem vitæ clausit extremum, ac sic in basilica gloriosissimæ sanctæ Leocadiæ virginis sorte sepulchrali est tumulatus.

a *Felix Archiepiscopus Toletanus.*

b *Gudila in Concil. Tolet. 12.*

c *18. dicitur in Ildefonso.*

d *Iuliani Archiepiscopi Toletani feruntur iam aliquot opera typis excusa; nempe Prognosticon ad Idalium Barcinonensem Episcopum, & de sexta ætatis comprobatione ad Eruigium Regem Gothorum: quanquam hoc falso inscribitur contra Iudæos. Sed illud multo minus ferendum, quod aliqui hunc nostrum vocent Pomerium cum ille Pomerius, cuius Gennadius, & Isidorus meminere, longe sit nostro antiquior, & sæpe ab ipso citetur. Reddamus quoq; nostro Iuliano Toletano, ut vero auctori, librum ἀντικειμένων sine contrariorum, qui hactenus sine nomine auctoris fertur cum Iunilio Africano. Eum nos Iuliani esse deprehendimus, admonitis verbis Felicis, & multis locis, quæ ex libro ἀντικειμένων Iuliani citat Sanson Aëbas libro aduersus Hesigesium Episcopum Malacitanum, quod opus scriptum anno Christi 884. legi in Bibliotheca Ecclesiæ Toletanæ. Habeo & historiam à Iuliano editam de rebellione Pauli Ducis Narbonensis in Vvanbam Regem Gothorum. Eum librum cum aliis veteribus cogito, volente Deo, in lucem dare.*

NOTÆ

NOTÆ VIRORVM DOCTORVM IN QVOSDAM LIBROS DIVI ISIDORI, HISPALENSIS EPISCOPI;

per Ioannem Grialum collectæ,
& auctæ.

Et primo in libros Originum, siue Etymologiarum.

IN CAPVT PRIMVM LIBRI PRIMI.

DIsciplina à dis. *Verba sunt D Augustini. Solilog. c. 2.*

Qua dicitur plen. *Plenivis in disciplina nulla est, nom.* plina *productio est sola verbi. Sed vt huiusmodi notationum lusus, etymologiarum vera, ac syncera appellatione commendari se minime postulant, ita qui hæc sic etiam, quasi inepta, aut inania prorsus fastidiose respuat, nihilum ipse dubius sit prater æquumque & bonum.*

Quod artis præcept. *Artis pro arctis antiquos scripsisse constat. Nam Valerius Probus artus pro angustis, & artus pro membris inflexione sola distinguit. Festus*, Artifices quod apte opera inter se artent, qua ex causa etiam artes appellatæ sunt.

Alii dicunt. *Donatus in Andr. & Serv. in artem secundum Donati. Varro lib. 4.* Nonnulla *(inquit)* nominatim vtraque lingua habent radices: vt arbores, quæ in confinio natæ in vtroque agro serpunt.

Inter art. & dif. *Eodem modo distinguit artem à scientia Arist.*

In Cap. II.

Numerorum causas. *Ita Gothici recte, al* casus.

Mensuras. *Soli duo Tarraconenses habent* mensuras terræ. *Reliqua ea vox abest. Quod si non tam etymon, quam rem ipsam, quæ magis communis est, spectes, nam incommode illam reiiciemus.* Est *(inquit lib. 2. c. 25.)* Geometria mensura magnitudinis immobilis, atq; formarum, *cum lib. 3. c. 16 verbum hominis rationem reddiderit.*

In Cap. III.

Quas librarii. *Aug. lib. 2. de ord. c. 12. cum de litteris ageret, hæc habet:* Ergo vtilitas numerandi magna necessitate animadversa est. Quibus duabus repertis nata illa librariorum, & calculonum professio, velut quædam Grammaticæ infantia, quam Varro litterationem vocat.

Signa verb. *Hieron. de nom. ep. 34.* Et linguæ celeritatem præcederent signa verborum. *Et ep. 47.* signa, ac furta verborum.

Verba introducunt. *Absunt hæc à quibusd. Gothi libris.*

Litteræ autem quasi legiteræ. *Neque hoc legitur in vllo Gothicor. Est tamen apud Priscianum, & Sergium.*

Apud illos Alph. *Ex Epiph lib. de ponderib.*

Vt Iosse matrem. *Verba sunt Hieron. ad Saphron. c. 3.*

Hebræorum litt. *Eadem traduntur de inuentor. litterarum septuarijs quibusdam, quos Crinitus refert lib. 17. de honest. disciplin.*

Vnde cum Heb. *Ex Hieron. prolog. Galeato.*

Inachi filia. *Secutus est Isidorii Augustinum 18. de ciuit. cap. 3. Augustinus Ouidium Metamorph. 1. quod etiam Græcorum aliquos sensisse Suidas in collectaneis testatur.*

Apud Ægept. *Nihil necesse est Græcarum litterarum mentionem fieri in Gothicis codicibus visuntur, huc proferri. Satis esse debebit, ex iis Antonium Aug. Petrum Chaconem, & Vulcanium eodem modo coniecisse. Cum præsertim Herodoti verba quæ subscribam ex lib. 2. dubitandi nullum relinquant locum.* Αἰγύπτιοι δὲ φωνέουσι γεγράμμενα, ἀπὸ τὰ δεξιὰ ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ ἰθέα· τὰ δὲ δεξιὰ ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ σκολιὸν Vid. Clem. Alex. στρωμ. 5.

Cadmus Agenoris. *Plinius lib. 7. c. 56. Sed neque cum Plinio, neque cum Georgio Cedreno satis conuenit Isidoro in hac litterarum assignatione.*

His Palamedes adiecit tres η χ. ω. *Malim è Seruio Æn. 2. & 9. χ. Plinius quoque eadem tres huic assignat, quartam addens ξ.*

Post quem Simonides Melicus. *Quatuor item à Simonide Melico adiectas vult Plinius, è quo sunt hæc, ζ. η. ψ. ω. P. Chacon cum dissentire Isidorum à Plinio in numero videret, & in codicibus Gothicis partim miles tres, partim similiter tres reperisset, itemque apud Suidam, & Eustathium Simonidem δια τὸ τῶν μελικῶν appellatum: existimabat legendum Simonides Melicertes.*

Y littera. *è Serv. Æn. 6 in illud:* latet arbore opaca, &c.

T figuram demonstrans Dominicæ Crucis. *Recte doctissimi viri putant, propterea apud Latinos Missæ canonem ab hac littera incipere. Hieron. ad Ezech. cap. 9.* Antiquis Hebræorum litteris, quibus hodie vtuntur Samaritani, extrema thau littera Crucis habet similitudinem. *Hac Hieronymus. Quod non perinde apparet in Samaritanorum alphabeto, quod circumfertur. Ambros. lib. de Abrah. c. 2.* Et cum trecentis decem & octo viris adeptis victoriam. Numerauit *(inquit)* trecentos decem & octo, vt scias non quantitatem numeri sed meritum electionis expressum: eos enim adfecisse quos dignos numero fidelium indicauit, qui in Domini nostri Iesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ littera Græca significat decem & octo autem summam ιη exprimit. *Vocem ipsam thau signum interpretati sunt LXX. Crucem Caninius haud malus auctor in institutionibus linguæ Syriacæ.*

in frontes virorum. *Ita omnino legendum ex Gothicis, & ex LXX. quibus τὰ μέτωπα Vulgat. super frontes.*

Reliquas vero super duas. *Ex Tertull. lib. de monogam.*

numeros ad litteras non computant. *Dubitandum non fuit de hac lectione Gothicorum omnium codicum, mirumque in eo hæsisse viros eruditissimos.*

sed sola verba componunt. *Post hæc in plerisque libris subduntur ista.* Excepto aliq. quæ numeros figura demonstrant, vt, I. pro vno, C. pro centum, D. pro quingentis, L. pro quinquaginta, M. pro mille V. pro quinque & X. littera quæ & in figura Crucem, & in numero decem demonstrat. *Et quibus tamen in Vet. Longobard. Garsiæ Loaisæ V. Cl. & in Rom. Cod. tantum hæc leguntur:* Excepto I. quæ vnum, & X. litteta quæ & in figura Crucem significat, & in numero decem demonstrat. *Quæ omnia aliena esse constat. Nostri enim libri, quin nactis sint nihil aliquo, qui notarum nullam præmiserit, quæ litteræ speciem præberet, haud dubium est. Primum quia quæ nunc videntur, aut etiam litteræ non sunt: ea sine controuersia litteræ olim non fuerunt; sed numerorum tantum notæ: factaque sunt ex litteris nota D. inde quia quæ mille assignatur littera, siue a est T. in Gothicis omnes libri præferunt, ea Latini nunquam sunt vsi. Sed CIↃ sive ∞. Scio tamen ipsum T Gothorum ex I Latina nota, & linea imposita, scribentium vitio contunctim fluxisse, quod hæc quoque nota I. Romani mille significabant, idque Isidorum ignorasse non sit verisimile. Præterea cum paulo ante T figuram Dominicæ Crucis demonstrauerit, nunc X soli id tribuere cum T quoque meminisset, non oportuit. Et T quidem figuram crucis esse, etiam Lucianus vult cum Σ in T inuehi facit. De X nihil (quod sciam) ab vllo Latinorum proditum. Adde quod hæc eadem de X. quæ in quibusdam Gothicis sequenti capite repetuntur, ab aliis, atque ab impressis omnibus libris absunt. Postremo neque id esset numeros ad litteras computare. Id quod vidisse etiam videtur qui quis hunc locum sibi acceßione multauit. Non enim excepit litteras illas, quod ad eas numeri computarentur, sed quod figura numeres demonstrarent. Alioqui quomodo vnus ad I. aut centum ad C. aut quinque ad V. aut decem ad X. aut vlla omnino ex hic exceptis ad numeros computabitur?*

In Cap. IV.

Carmentis autem. *E Serv. Æn. 8.*

Communes aut liberales. *Hoc est litteræ dicuntur tum notæ, & signa vocum quæ scribuntur, & leguntur, tum res ipsa, & disciplina, quæ scriptura continentur. Ita sequenti capite Grammaticam appellabit originem liberalium litterarum. Nam quod artium eo loco quidam habent codices, interpretatio plane fuit litterarum: in plerisque n. & vetustioribus litterarum legitur. Itemque libro 14. cap. 4. & libro 3. de summ. bon. cap. 13.* Meliores sunt *(inquit)* communes litteræ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legentium pertinentes. *Eodem etiam pertinere videtur quod infra cap. 9. verba quædam Grammaticorum esse dixit, alia Rhetorum. Sic hodie Hispani loquimur. cum litteratos dicimus, non illos qui legendi scribendique periti sunt (quod antiqui scire litteras appellabant) sed eos potius qui maiores disciplinas probe callent.*

Vocales sunt. *Aug. lib. 2. de ordin. c. 12.* Animaduertit oris sonos alios esse, qui moderato varie hiatu, quasi enodati, ac simplices faucibus sine vlla collisione defluerent, alios diuerso pressu oris, tenere tamen aliquem sonum, extremos autem, qui, nisi adiunctis sibi primis, erumpere non valerent, itaque has litteras hoc ordine quo positæ sunt vocales, seminocales, & mutas nominauit.

Semiuocales quod quiddam semis de v. h. *Serg. in art. primam Donati.* Quod semis quiddam habeant vocis. *Idem elegantibus versibus expressit Terentianus. Nobu vero valde probatur tota in re Priscianus.* Vocales dicuntur *(inquit)* quod per se voces perficiunt, vel sine quibus vox litteralis proferri non potest. Semiuocales appellatæ quod plenam vocem non habent, vt semideos, & semiuiros dicimus, non qui dimidiam partem habent deorum, vel virorum, sed qui pleni Dei, vel viri non sunt. Mutæ ad comparationem benesonantium sunt dictæ, velut informis dicitur, non qui caret forma, sed qui male est formatus, sic mutæ, non quod omnino carent voce dicuntur: sed quod habent partem vocis exiguam.

Ab E quippe vocali incip. *Id à mutis ipsas distinguit, quia (vt ait Priscianus) litteræ plus sonant cum eis vocalis præponitur, quam cum postponitur. præponitur autem seminocalibus, postponitur mutis.*

Si enim eis extremũ vocalis detraxeris sonum incl lit.m.f. *Male quosdam hæc habuere verba, ita vt vel delenda, vel alio, id est ad seminocales, transferenda censuerint. Si enim mutæ (inquiunt) dictæ, quia nisi subiectis vocalibus nequaquam erumpunt, quomodo illis detractis inclusum murmur sonabit? Quibus ita respondum sit: Vix potuisse commodius loqui Isidorum. Non enim editum, aut prolatum sed inclusum. ac nè sonum quidem, sed murmur dixit. Quod autem sonabit addiditant voce destitutus est, qua melius, quod volebat, enunciaret, aut certe periculum non fuit, ne non satis quòd vellet ostenderet, cum non prolatum sed inclusum murmur id, quidquid est appellasset. Esse autem id aliquid negari non potest, cum paullo post dicat, mutas à suo sono incipere, & in vocalem desinere, est igitur aliquid à quo incipiant, antequam ad vocalem perueniant.*

Sonæ semisonæ & insonæ. *Ex Victorini Grammatica.*

Inter vocales autem I. & V. *Omnia ex Donato.*

Varias habent significationes *Assignationes legebat Chacon.*

Consonantes habentur. *Nigidius apud Agell. lib. 19. c. vlt.* Si quis putat præire V. in his verbis Valerius, Vennonius, Volusius: aut I in his Iampridem, iecur, iocum, iocundum, errabit, quod hæ litteræ cum præeunt, ne vocales quidem sunt.

V. quoque littera. *à Sergio.*

Eadem & digamm. *Cuius figuram quidam F rectum esse volunt (quæ nomini conuenit) alij inuersum Ⅎ qualu in marmoribus etiam cernitur. Sed hanc inuersam figuram à Claudio inuentam opinor. Cum digammon ipsum multo ante Claudium Varro vsurpauerit. Videturque Claudius obtinere potuisse, vt atate sua ea figura in vsu esset, at posterioribus seculis antiqua restituta est. Quare apud Priscianum, & Donatum perpetuo F rectum pro digammo scribitur.*

Deficiunt *id enim est liquescere. Graci inde ῥεμμικὸν, & Terentianus idem exprimens, vdas litteras nominat.*

Et à metro excluduntur. *Nam cum tempus consonantes (vt ait Terentianus) diuidant vnum duæ, tamen liquida muta subdita partem temporis non ministrabit. Vt idem Terentianus elegantissime docet.*

Si mediam vocalis habet, quam consona & vda
Excipiunt, nequeunt geminæ vexare priorem.
caussam reddit.

Nam mediam nil vda iuuat quæ subdita currit.

Reliquæ M. & N. apud Gr. liq. *Sic etiam plerique alii. Contra Sergius.* Si liquidæ *(inquit)* sibi præponantur, liquidarum iura deperdunt, vt Mnestheus.

Vnde & legitimæ. *Sic Gothici omnes libri. Sed vulgatam lectionem* vnde & Latinæ *retinebat Chacon ex Donati verbis.* Vnde fit, vt quidam putent Latinas litteras non plures esse quam XVII.

Illa ratione scilicet quod ab e. voc. *Recte rationem reddit Isidorus cur tantum XVII. litteræ Latinæ, siue legitimæ sint, omissisque vocalibus de quibus controuersia esse nulla poterat. Nam consonantes (inquit) aut ab e incipiunt, & in suum sonum desinunt, quales sunt omnine seminocales sex. f l m. n. r. s: aut contra à suo sono incipiunt, & in e desinunt, quales sunt mutæ totidem b. c. d. g. p. t. Vid. Donat. Artem primam c. 2. & Serg. c 6.*

Vnde & à plerisque aspirat p. e. n. l. *Ex Hieron. in nominibus Hebr. ex Dinter.*

K litteram Saluius Iulius Iulianus. *Al. Sallustius. Saluii Rhetoru meminit Plinius in epistolis, & Suetonius in Vespasiano. Sed ante hunc Kaisones Fabii fuerunt, cuius prænominis nota K fuit, vt apparet ex fastis. Item Kalare, & Kalendæ in omnibus veteribus libris.*

Ideo superuacua. *Ita Hieronym. Donatus, Priscianus, & Terentianus Sergius tamen: K. inquit & Q. quæ nonnullis superfluæ videntur, hanc habent rationem, vt K. tunc præponatur quando eam A sequitur. Q. antiqui quoties V sequebatur præponebant. Eadem fere Diomedes, nisi quod K non nisi A breui præponi vult.*

Q. litteram nec Græci. *ex Hier. in nominibus ex Iesu Nau.*

X. littera. *Constat ante Augusti tempora X. litteram in vsu fuisse, ex antiquissimis numinis, & columna Rostrata Duillii ante 1800. annos posita, & ex æneis legum tabulis Augusto longe superioribus ac postremo ex Ciceronis, qui in Oratore ad Brut.* Quomodo *(inquit)* Vester axilla ab ala factum est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è maxillis, taxillis, vexillo, paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. *Eandem tamen Nigidium repudiasse, neque vnquam ea in libris suis vsum, sed antiquitatem secutum fuisse, refert Victorinus in arte Grammatica. Quæ hoc loco sequuntur.* Et digne hoc tempore quo Xhristi nomen innotuit, quod per eam quæ Crucis signum figurat scriptitatur. *Ea licet in Gothicis quibusdam legantur, quia in melioribus codicibus & in editis nulla sunt, & Isidori eruditione non sunt satis digna, minime recepimus.*

Vnicuique litteræ tria. *Ex Donat. & Sergio.*

Notatis oris sonis. *Verba Augustini 2. de ordin. cap. 12.*

Potestatem natura dedit. *Tot enim figuris ad notandos sonos opus fuit. Sed placebat Chaconi Toletanus codex in quo non sunt hæc verba. Quod mihi quoque valde probatur, nam neque in Goth. Ouet. collegii sunt, neque vbi sint collocanda consentiunt libri, sed alius alio ea reiicit.*

In Cap. V.

Recte loque. *In editionibus veteribus additur scribendique ratio, id non est in Gothicis: est vero apud Victorinum.*

Liberalium litterarum. *Ita veteres cod. non artium, & supra litteras in communes & liberales diuisit.*

Oratio q. oris ratio *Eodem modo luserunt in hac voce Hier. in ep. 139. ad Cyprian. Victorinus, & alii.*

Nam orare est loqui. *Verba Seruii Æn. X.*

In Cap. VI.

In complexum istarum cadunt. *Vel eas coniungentes, vel præpositæ, vel interiectæ, vnde & nomina acceperunt.*

In Cap. VII.

Nomen quasi notam. *Ita Boethius, & Priscianus. E Graco ὄνομα tractum putant alii. Not ex noscimen nomen ab scissum putamus, vt ex noscibilis nobilis.*

Hæc in XXVIII. *XXVII. Sergius. Isidorus ipse XXVII. percenset, vt deesse videatur aliquid.*

Principalia q. primam pos. *Vtroque. n. nomine vocantur & principalia, & primæ positionis.*

Diminutiua scholasticulus. *Eodem exemplo vtuntur Donatus, & Charisius.*

Sono dimin. *à Sergio.*

Tota Latina. *Ex Donato.*

Quæ dicuntur ad aliquid aliqualiter. *Ita legendum ex Sergio, coniungendaque manuscriptorum, & impressorum librorum lectio, in illis enim qualiter, in his aliter legitur.*

Actualia. *Hæc neque apud Donatum neque apud Sergium leguntur.*

Loci à loco. *Ne hæc quidem, sed reliquit numeri, & ordinis species quæ apud illos sunt, ita XXVIII. species constabunt.*

Verbis similia. *Aliquid hoc loco à Sergio desiderare possis. Sic. n. ille Art. 2. c. 2.* Sunt etiam participiis similia, vt demens. Nam sic est demens quasi legens, sed demens nomen est, quia recipit comparationem, id est dementior: legens vero participium quia non recipit similiter comparationem. Sunt etiam Verbo similia, vt contemplator, sed cum casum acceperint nomina sunt, vt contemplator huius contemplatoris facit. Cum autem tempus habuerint verba, vt Maro dixit: Contemplator aquas dulces. *Ergo casum ex Sergio posuimus. Vbi comparationem habebant libri omnes. Nam comparationem recipere de Participialibus non de Verbis similibus dixerat Sergius.*

Secunda pars nom. *Quam primam dixerit, nisi appellatiuorum, nulla est: præcessit enim, hæ omnes species à nominum appellatione descendunt.*

Sed sensus tantum peritia. *Aut sensum pro intellectus arbitrio posuit, aut male libri omnes sensus tantum peritia. Nam si neque natura, neque oculis discernitur genus, quomodo sensus peritia discernetur? Itaque suspecta habebat hac verba Chacon. Mirum ni vsus tantum peritia Isidorus scripsit. Qui Seruium legerit de hac scriptura non admodum dubitabit. Eius verba sunt in art. 2. ca. 5.* Inter epicœnum, & commune hoc interest: quod in communi articulari secernimus sexum, vt hic canis: in epicœno vero vnus articularis sumitur, & vtrumque sexum intelligimus, vt hæc aquila, eum autem sumemus articularem quem auctoritas dederit. Nam cum naturaliter non possumus in epicœnis sexum deprehendere, debemus auctoritate firmari. *Sexus peritia quod in vno Rom. c. legitur absurdum omnino videtur.*

Diptota vt Iuppiter. *Duobus in casibus Iuppiter dici etiam Charisius ait, & Sergius. Varietates duas habere nemo dixerit, nam ne accentum quidem variat Iuppiter in vocatiuo & nominatiuo. Ergo varietatem à casu cum Sergio distinxit.*

Monoptota. *Hæc Sergius aptota appellari mauult.*

In Cap. VIII.

Pro vice nominis. *Sic infra c. 36.* Antonomasia pro vice nominis ponitur. *Donatus, Sergius, & Beda.* Pro nomine ponitur. *Posset legi,* Pro nomine, id est vice nominis *vt eod. c. 36.* Antonomasia, est pro nomine id est vice nominis posita.

Finita eo quòd dif. c. p. *Seruius ad art. Donat.*

Quæ tria & articuli n. *Sergius. Hæc nonnulli etiam pronomina articularia vocant. eo quod more Græcor. cum nominibus declinãtur.*

Infini-

Infinita septem. *Quæ nomina ab aliis dicuntur. Sed cum Isidoro faciunt Charisius, Diomed. Seru. & D. Aug.*

In Cap. IX.

Verbum quod verberat. *E Seru. ad art. Don. sed impiobat Quintil. l. 1. c. 5. Quæ de perfecta forma loquuntur in impressis, à Longobardicis quibusdam recte aberant.*

Lectitario, i legere volo. *Sic Longobard. & Seruius*: Vna meditatiua forma est, quæ non agere nos aliquid, sed adhuc velle agere ostendit, vt est lecturio: significat enim non lego, sed legere volo.

Coniunctiuus. *Seruius.* Ideo dictus est coniunctiuus, quia in loquendo, cum solus elocutionem implere non possit, coniungit sibi indicatiuum.

non sonant Latine. Latina *m. ff.* non sunt Latina *paulo post ex Donat.*

Quia deponunt futuri temporis participium à passiua significatione. Deponens (*ait Charisius*) per antiphrasim dicitur, id est è contrario, quod verbum litterea finium deponere eam non potest. *Idem totidem verbis Diomedes. Ergo videtis modo hæc Isidori verba sunt accipienda: vt cum verbum deponens reliquas voces à passiua significatione deposuerit, hoc est, dixerit: futurum in dus à patiendi significatione dispellere nunquam queat. Nam sequendus, vtendus, & si qua huiusmodi reperiuntur, passiuam significationem retinent. Aut*, deponunt, *abiiciunt, neque recipiunt futurum in dus propter passiuam significationem, vt gloriandus in vsu plane non est. Commininus apud eund. Charisium* Trahuntur participia à Communi (*inquit*) quatuor, præsens, & præteritum, & duo futura vadans, vadaturus, vadatus, vadandus. A deponentia: præsens, præteritum & futurum, vluctans, luctatus, luctaturus.

In Cap. X.

Totum caput è Sergio.

In Cap. XII.

Subiunctiuæ. *Ita appellat eas Donatus.*

regique hominique Deo. *Hemistichium Inuenci de Magis.*

Expletiuæ. *Etiam Donatus, & Diomedes.* saltem *in expletiuis numerant.*

Caussales eo quod aliquid cogunt fac. *Recte emendauit Chacon, cum libri partim cogitem partim cogicent habeant. Sergius.* Inter caussales, & rationales hoc interest, quod tunc vtimur caussalibus, quando de caussa loquimur: tunc rationalibus quando de ratione. Caussa est quæ nos compellit (alimpingit) ad aliquid faciendum: ratio: qua vtimur in faciendo.

In Cap. XIII.

Accusatiuæ autem & Ablatiuæ. *Ita appellantur à Seruio & Serg.*

Loquelares. *Ita appellantur à Probo, Seru. Donat, Diomed. Charis. Festo in Am. & Bed. de arte metr.*

In Cap. XVI.

Interiectiones: *Omnia ferè verba Aug. lib. 1. de Serm. Domini in mont. c. 9.*

Ab exultante vah. *Diomedes.* Exultantem significat euax. *Item Donatus. & Bed.* Lætantis euax. *Augustinus tamen.* Cum delectamur vah, (*inquit*) dicimus.

In Cap. XV.

Omnia è Donato.

In Cap. XVI.

ἀπὸ τοῦ εὐλαβεῖσθαι. Ita Serg. Diomed. Charis.

Nam vnam vocalem pro syllaba abusiue *Donatum videtur notasse qui vocalem longam, syllabam dici proprie voluit. Eius enim verba sunt.* Syllaba est comprehensio litterarum, vel vnius vocalis enunciatio temporum capax. Nam abusiue etiam vocalem brevem syllabam vocamus

Dionysius Lintius. *Vel Lindius potius, cuius Strabo, & Suidas meminere. Is Pompeij ætate Grammaticam Romæ docuit.*

In Cap. XVII.

Pedes sunt, qui certis. *Elegantissimè Terentianus*: Vna longa non valebit edere ex se pedem. Ictibus quia fit duobus non gemello tempore. *Sergius quoque* necesse est pedem vnumquemque in se habere certum cum temporibus numerum syllabarum.

Frequentabatur. *Postea in Romano cod. hæc leguntur.* Siue Pyrrhichius dicitur *ἀπὸ τοῦ πυρός* id est, igne, celerius enim, sicut ignis, pes iste decurrit. Hinc est illud Virgilianum. Ardentes Tyrii, id est, festinantes. *Eadem sunt in recentioribus editionibus. Recta tamen prior etymologia: Terentianus. πυῤῥίχιος* idem vocatur, quippe & apta Pyrrhichiæ.

Spondæus dictus, quia tractim. *Est enim σπονδεῖν lente mouere, vnde spondæos stabiles dixit Horatius. Et Cicero*, Etsi enim hebetior est, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non exiguum dignitatis gradum. *Vel potius ἀπὸ τῆς σπονδῆς, id est, libationis, vnde ἐπισπένδειν* etiam dicitur, *quod eo sacerdotes ad aras progredientes vterentur, vt eius festa gravitas tum incestis vocibus officeret, ne ad illorum aures perueniret. Terentianus.*

Qui, quod in templis canorus à sono vocis malæ auribus libantis obstat, & faucr, *ἀπὸ τοῦ βάσκειν* est.

Et quibibiu longus in sacris canebant, spondiales dicebantur, quorum meminit Plutarchus.

Tribrachus, qui & chotius. *Et trochæus dicitur. Quintilian. lib 9. c. 4.* Tres breues choræum, quem tribrachyn dici volunt. *Terentianus, cum de iambo egisset.*

Nec minus currit trochæus lege versa temporum;
Syllaba longus priore parcior nouissima.

χόειν idem nuncupatur à magistris plurimis.

Idem.

Nam solet longam trochæus soluere in duas breues,
Vnde & appellant trochæum, quem vocamus *τέτρασχυν*.

Anapæstus. *Longobardicos secuti sumus, qui in hanc lectionem consentiunt. Altera etymologia, quæ in aliis libris manuscriptis, & in editis legitur:* Anapæstus dicitur repercussus (Græci enim *ἀνάπαιστον* repercussionem dicunt, qui ideo dicitur repercussus, eo quod repercutiatur à dactylo, est enim illi contrarius) *è Diomede iampridem est. Quibus verbis illud etiam subiungitur in sex libris.* Illud autem minandum est, in his duobus pedibus, quod anapæstus suscipit qualitatem nominis: nam ex contrarietate sequenti in contrarietatem ponitur, eo quod breuitas in se præcurrit: ille vero, qui in contrario ponitur, non de eo sumit vocabulum, sed de qualitate syllabarum. *Non prorsus absurde (sicut Diomedes tanti sit) sic enim ordinat Terentianus pedes, vt ab anapæsto incipiat, & omnino breuiores semper præponat. Sed quis non videt, hæc etymologia recepta, vt anapæstus quasi repercussus dicatur, nihilominus hunc, quum dactylum nomen sumere de qualitate syllabarum? non quo repercutiatur à Dactylo, sed quod duæ syllabæ breues repercutiuntur, & obtundantur à sequenti longa.*

Iunctuam vnam *Articulum iuncturam dixit.*

Antibacchius vel Palimbacchius quia iteratus. *Romanus codex cum Donato*: quia contrarius, *hi antibacchium, negiri palimbacchium interpretati sunt.*

ad celeuma canentium. *Calcantium volebat Chacon ex Teren. 25.* Celeuma quasi calcantium. *Et Hieron. Is. 16.* Nequaquam in vindemia lætus vindemiatur celeuma contabit. *Et Ierem. 48. & 51. Canendum alij edidere haud male.*

Sed hi non sunt pedes. *Cicero in oratore* Iam pæan, quod plures habeat syllabas, quam tres, nūmerus à quibusdam non pes habetur, *Sed quod σύζυγίας* declinationes *dixit* coniugationes *forte legendum.*

Accidunt vnicuique pedi arsis. *è Sergio. vide Terentianum.*

Sesquim enim dimid. *sit Longobard. libri. Cicero in Oratore*: Vt necesse sit partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem, ita fit, vt æqualis dactylus, duplex iambus, sesquiplex pæan. *Vid. Serg. art. 1. c. 5. & Quintil. lib. 9. c. 4.*

Partimur ergo in æquia *Omnia ex Donato vsque ad Fest. omnes.*

Epitrita partitione. *Augustinus sesquitertiam nominat, alij super tertiam epitritam Diomedes, Donatus, & Terentianus.*

synalœphan sequitur Virgil. *Seruius Æn. 5. ad illud*, Genua labant. Proceleumaticus (*inquit*) est, quem is tempore ponit Virgilius, vt cogi possit in dactylum. *Quod alibi etiam repetit. Id fit si i, & u. consonantes fiant: sed in vetere capella ecleg 3 etiam ante vj in vnum idque consonans cognitabenda, cum tamen i, in medio nisi inter duas vocales consonans esse non possit.*

Ex vna autem longa duæ breues f. ex duabus autem b. *Terentianus.*

Nam non ita est vt longa dissolubilis,
Breues vicissim contrahi in longam valeat,
Quia solida findi magnitudo non vetat:
Diuisa iungi rursum in vnum non queunt.

Metra pedibus accidunt. *Donatus.* Accidunt vnicuique pedis arsis, & thesis, numerus syllabarum, tempus, resolutio, figura, metrum: *De quibus omnibus iam egit Isidorus: Sergius* Metrum, quod ex spondæo spondicum, ex trochæo trochaicum, ex iambo iambicum nuncupatur. *Ac τὸ nuncupatur addendum putabat Isidoro Chacon; ita fore integram omnia.*

In Cap. XVIII.

Vt Romanus. *Ita legendum ex Tarraconensibus libris, vel Cothegus ex Donat. vt congruat exemplum. non Metellus, vt est in reliquis libris. Nam distinxit paullo ante nisi aliter longam, à positione longa.*

Grauis accentus c. v. a. p. p. i. d. v. cum vtrisque nunquam. *Nunquam enim plus vna acuta in ead. voce, vt ait Quintilianus: sed grauis poni in vna dictione non solum cum acuto, sed etiam cum circumflexo potest.*

Accentus autem reperti sunt. *Atqui Donatus & Sergius vnde hæc sumpta sunt, contra barbie. & disiungi sæpe accentum legendi, vel distinguendi, vel pronunciandi ratione, vel discernendæ ambiguitatis necessitate dicunt: & vtrumque verum esse, nemo negarit.*

In Cap. XIX.

Figuræ accentuum. *Omnia ex Donato.*

Quoru

Quorum duorum accentuum figuram Latini ipsam litteram H. *Ita quidem Donatus, & Sergius. Sed A. Augustinus etiam Græcos prius littera ipsa H pro aspiratione vsos dicit. Habere enim se Græcos nummos in quibus scriptum sit HHRAKA. Idque etiam Athenæum lib. 9. c. 19. & Priscianum in lib. de ponderibus testari. A quibus ne capella quidem verba prorsus abhorrent.* H aspirationis notam Græci diuiserunt. *Quod si vocem* Latini, *tollas, quæ à Romano codice abest, non minus commoda erit scriptura.* Quorum duorum accentuum figuram ex ipsa littera aspirationis fecerunt. *Græci scilicet.*

In Cap. XX.

Et tamen respirare oportet. *Hanc respirationem Donatus, & Sergius media distinctionis tribuunt.*

In Cap. XXI.

Asteriscus. *De Asterisco & obelo Augustin. 18. de ciuit. cap. 42. & Hieronym. in præfat. Paralipom. & in lob & epist. 135. ad Suniam. & Vrtel. Reperiuntur quæ adhuc in libris & asterisci, & obeli diuersa aliquantulum figura.*

Obelus superne appunctus. *Placet A. Augustino sic pingi, vt est in Pandectis Florent.*

Limniscus. *De vocis notione vid. Veget. de re veterinar. Mirum vero Hipolimniscum ab Isidoro prætermissum (nam prætermissum non dubito, cum omnes XXVI notas quas proposuit, explicarit) cum constet quatuor omnino notis in hexaplis, aut octaplis vsum fuisse Origenem, asterisco, obelo, limnisco, & hypolimnisco. Est vero hypolimniscus ex Epiphanio virgula iacens punctum subtus habens, quo indicatur ab altero tantum lxx. pari, sensum eisdem verbis redditum: figura fuit:* ——

Antigraphus. *Duplici figura pingitur in Gothicis hæc tantum.*

Asteriscus cum obelo. *Hunc A. Augustinus ita pingi vult.*

Positura. *Cum reliqua omnia Græca sint, suspectum posituræ nomen videri possit.*

Antisigma. *Vid. Laert in Platone.*

Antisigma cum puncto. *In Laertio A. Augustini hæc erat figura.* ⊆

Diple. *Cicero lib. VIII. Ep. ad Att. ep. 2.* Vibulii res gestæ sunt adhuc maximæ, id ex Pompeii litteris cognosces, in quibus animaduertito illum locum vbi erit διπλῆ. *De figura consentiunt omnia præter eodicem Laertii A. Augustino quo hæc eruntur, mendose, vt ipse etiam putabat.*

Diple ἀστέρισμον. *Legere meminit Suidas, sed nihil de eo præter nomen.*

Diple ἀφορισμένη. *Sic. Anton. Augu. ex Cæsaraug. C. Gotthic. CC.*

Quæ Zenodotus. *Primus hic (vt ait Suidas) Homeri corrector fuit. Bibliothecæ Alexandrinæ præfectus, & filiorum Ptolemæi magister.*

Diple auersa. *Placet Cæsaraug. libri figura itemque auersa cum obelo, & superne obelato.*

Quoties Strophe. *De Strophis & antistrophis vide Pindari interpretem, ad Olymp. & Hephæstionis enchiridion & Fortunatianum de metris Horatianis. Qui ita ait.* In cantionibus lyricis legitime scripsis, hoc est monostrophis hæc tria inueniri necesse est, strophen, antistrophen, epodon. Nam circuire aram dextra strophen vocabant, redire à sinistra antistrophen, post cum in conspectu Dei confitentes cantici reliqua peragebant, epodon.

Nosse tibi fluxas Phrygiæ res. *Quo loco Seruius* status *(inquit)* relatiuus est.

ζήτημον. *Quod est vsui.*

Φ & ϱ. *Cum in veteribus libris frontis legeretur, non difficile fuit coniectura, φρονὶς legendum, qua vox curam significat, & sollicitudinem.*

Coronis. *Varie in libris pingitur, à quibus diuersa est Hephæstionis nota, sed placet Carion apud Aristophanem.* κορωνὶς ἡ ἐν ῥᾳδίᾳ κεῖται μετὰ τοῦ τέλους τῆς ῥήσεως.

In Cap. XXII.

Vulgates notas Ennius primus. *Posteriorem intelligo, qui de literis, & syllabis duos libros scripsit, vt ait Sueton in proœm. lib. de illustrib. Gramm.*

Romæ primus Tull. Tiro. *Verba Hieronymi in Chronic. Euseb. Sed quomam modo primus, si Ennius quoque primus? Nondum hæc concinnarat Isidorus.*

Post cum Vipsanius. *Confirmauit coniicitur. in A. Augustini codice Oxoniensis collegy, in quo Vipsanius deserte scriptum est. Quod vero Agrippa, qui ex Vipsania gente fuit, libertum hunc fuisse idem suspicabatur, non assentior. Neque enim arbitror liberto patronum id nomen dedisse quod ipse respueret. Vid. Senec. in declamat.*

Et Aquila libertus Mæcen. *Notas à Mæcenate ipso excogitatas, sed dictas ab Aquila narrat Dion lib. 55.*

Contractu omnium. *Sueton. de Valer. Probi.* Multaque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, & adnotare curauit.

In Cap. XXIII.

Per supinam III. litteram. *Cum plerique omnes libri m. litteram habeant probissime coniecit A. Augustinus III. scribendum, quo tertia littera significatur. Nam per C conuersam in hunc modum ↄ Catiam significabant, eoque prænomine mulieres omnes vtebantur. Plutarch. in problem & Boerh. in Top. Quod autem per supinam III. literam dicit Isidorus, Romanus Codex hanc notam habet ↄ quæ est etiam in Gotth. Ou.*

Per P v verso capite pupilla. *Ita Valerius Prob.*

Nouitii Imperatores. *Iustinianus in præfat. quæ Pandectis, & Codici prefixa est. Obierat autem Iustinianus anno à Christo nato* IↃLXV.

In Cap. XXIV.

In breuiculis. *Ruffinus inuect. 2.* Siquis accepto breuiculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inspicere, quanti ex militibus supersint, quanti in bello ceciderint, & requirens qui inspicere missus est propriam notam, &c.

T nota i. e. v. superstitem signif. *Ita apud P. Diaconum quamuis V. nota viuum solere significari sciamus. Nam quod V. ferale vocat Ausonius, alia ratio est, vt adnotauit eruditiss. vir.*

Cum autem impuritiam. *Al. pueritiam. al. imperitiam. Ergo* λαγεῖν λαλεῖν, *aut etiam lallare qua puerorum, & imperitorum sunt, per λ significari quidam suspicantur. Alii non λ, sed γ litteram Pythagoræ substituunt puerorum arari conuenientem. Qui impuritiam malunt,* λαγβάζειν *aut aliud obscœnum verbum ex Aristophane in Concionatricibus intelligunt.*

In Cap. XXV.

Pro z. autem l. red. ad dupl. aa. *Suetonius in August. Pro x. autem ad duplex aa. opinor, quia Augusti tempore extrema littera fuit x. Isidori vero z. vt supra vidimus c. 3. & 4.*

In Cap. XXVI.

Nutu gladiorum. *Sic est in Longobard. libro viri clariss. G. Loisæ, cum in reliquis omnibus motu non perinde eleganter legatur.*

Ennius de quad. impud. *Nauium pro Ennio reponendum admonuit vir eruditus ex Festo. Sunt autem versus ex Tarentilla Nævij quos Gab. Faernius Trochaicos quinque esse dicebat, sed duos mendose scriptos, illa verba* in choro *tollenda esse vel potius ante scribenda, quasi dicta essent à poeta in choro.*

Quasi pila ludens datatim dat se & communem facit,
Alium tenet, alii nutat. ——
Alibi manus est occupata, alii peruellit pedem,
Alii dat anulum spectandum à labris, alium inuocat,
Cum alio cantat, attamen aliis dat (de) digito litteras.

Licuit eidem secundum versum ex Festo in Adnictat ita supplere.

Alii adnutat, alii adnictat, alium amat, alium tenet. *Sed operæ pretium erit eosdem senarios sælos ab alio audire.*

Quasi in foro pila
Ludens datatim dat se, & communem facit,
Alium tenet, alii adnictat, alibi manus
Est occupata, alt alii percellit pedem,
Alii dat anulum spectandum de labris,
Alium inuocat, cumque alio cantat, attamen
Aliis dat digito litteras.

Vid. coniecturanea in Varronem.

In Cap. XXVII.

Cum autem præp. *Ex Velij Longi libello de orthograph.*

Exul, addito l. *Quia saluum esse dictionibus suum initium debet, ait Terentius Scaurus.*

Exultat. *E margine hæc adscita putabat Chacon, continent enim sententiam præcedenti contrariam è Placidi glossis desumptam. Nos Isidoro id nihil obesse putamus: illius n. non tam hos de verb. iudicare, quam pluribus è locis diuersa corrogare studium fuit. Ead. fuit Velij Long. opinio in lib. de orthog. Porro in antiquissimis legum tabulis in æs incisis, maxsumus, proxsumus, dixserint, faxsit, deduxsit, exsigatur, huiusmodique alia multa visuntur.*

Formosus sine n. *Scaurus.* Non mediocriter peccant qui formoso n litteram adsumunt, non magis necessariam quam gloriosо. *Quidam ex apicibus vocalibus longis impositis n. contraxisse plurimas voces contendunt, vt formosus, thesaurum, mesam, quoties, viciſimum, A. Augustinus antiquiorem censebat hanc scripturam quam vsum apicum, extare enim Genuæam tabulam ante Ciceronis ætatem incisam, in qua sit* VICENSVMVM. *Idemque de thensauro, thensa, mensa. & reliquis existimabat. Apices addere vocalibus longis non ita antiquum fuisse, licet sit vetus Quintiliano teste. Nam antiquiores longas vocales duplicare solitos, vt Feelix pro Felix, Vaala, pro Vala, qua in nummis leguntur.* Quod autem formosus à formo ducit idem repetit lib. x. & lib. XIX. c. 7. & XX. c. 11.

Gnatus quia facit generatus. *Eod. modo loquitur paullo post:* Sat. per t. quia integrum facit satis.

Aspiratur & consonantibus. *Cicer. in Orator.* Quia ego ipse cum scirem maiores, ita locutos, vt nusquam nisi in vocalibus aspiratione vterentur, loquebar ita vt pulcros, Cetegos, Cartaginem dicerem.

Vt Troiia, Maiia. *Ita Ciceronum solitum scribere tradit Veliut. Quo respexisse videtur Terentianus.* Atque i geminum scribere nos iubent magistri.

H. Quoties a sequebatur. *a breue vt diximus ex Diomed. ad c. 4.*

Maximus an maximus. *Vel. Longus.* Vt iam in ambigitatem cadat, verum peri quædam debeant dici an per u, vt est optu-

mus, maximus. In quibus adnotandum antiquum sermonem plenioris sonus fuisse, &, vt ait Cicero, rusticanum, atque illis placuisse per u talia scribere & enunciare. Errauere autem Grammatici, qui putauerunt superlatiua per u enunciari, vt enim concedamus illis in optimo, in maximo, in pulcherrimo, in iustissimo. Quid facient in his nominibus in quibus æque manet eadem quæstio superlationis: subiata manubiæ, an manibiæ, lubido, an libido. Nos vero postquam exilitas sermonis delectari cœpit, vsque ei, litteræ castigauimus illam pinguitudinem: non tamen vt plene i litteram enunciaremus. Et contendam quosdam alia nomina per u scribere, qui antiquorum voluntates sequuntur Nec tamen sic enuncient, quomodo scribant. *Vid. Quintil libr. 1. c. 3. & Gn. Cornutii librum de Orthog. apud Cassiodor. Vnde hæc tralata sunt.*

Nolo n. nec volo. *Ne pro non dixisse antiquos probat Festus. Idque frequens apud Plautum. Terentius quoque* nisi tu ne vis, *dixit.*

Os fi vultum aut ossum significat. *Ita constanter VV. CC. nec mirum ossum dixisse hoc loco Isidorum necessitate pene coactum. Cum osso Agellium multo ante vsum tradat Charisius. De loco vero Terentii in Eunucho credo ego Faerno, illud addens, si ossum apud Terentium legeretur, neque Varronem, neque Charisium, qui id non probant, fuisse dissimulaturos.*

Si persona. *Vt sit accusatiuus pronominis articularis, hos.*

Pene quod est coniunct. per e. *In Pandectis Florentinis per & perpetuo scribi aiebat A. Augustinus.*

Quotidie per q. *Sed iam euanuisse dicit Quintilianus. Velius.* Per q. quotidie magis dicunt, quam per c. cotidie cum & dicatur melius, & scribatur: non enim est quotidie à quoto dictum, sed à continenti die cotidie tractum.

Tamtiũ, & quamti. *Vid. apud Cassiod. de Orthograph. Gn. Cornutum, & Caselium.*

Væ interiectio. *Eodem modo Agellius lib. 5. c. 12.* Sed mirum (inquit) quod in compositione a deperditur, quoniam ve syllaba in illis breuis est, vt in vetus, vecors.

Ita & Xrisma *Ita VV. CC. si Latine placuit tibi hæc Xrisma, Xrisma scribi: ob id opinor, vt retineretur Crucis figura, qua de re supra c. 3 & 4.*

Sicilicum superpõneb. *Sic Victorinus in libro de Orthog. qui extare id signum ætate sua multis in libris testatur. Fuit autem notæ huiusmodi SER' A SEL' A* Sicilicum dictum (*ait Festus*) quod semunciam secet. *Id nunc nullum apparere in antiquis marmoribus aut libris miramur, cum in Duilly titulo CLASES, NVMEI. in nummis PILIPVS: sine vlla sicilici nota visantur.*

In Cap. XXVIII.

Omnia ex Quinctil. lib. 1. cap. 5. & Sergii arte secunda c. de casib. sed ita coniungantur, vt neque interdum cohæreant, neque auctoribus è quibus sumpta sunt satis respondeant.

Analogia Latinę similium comparatio. *Ferri poterat nisi apud Quinctilianum similium comparatio alio sensu acciperetur. Est n. apud illum Analogiæ pars, hic genus ipsum. Sergius melius similium rationem dixit.*

Cuius hæc vis vt quod dub. &c. *Verba sunt Quinctil.*

Differentiunt casu: facit n. lupi, leporis. *Non casu sed genere differre voluit Sergius: quia non vt lupus lupa. ita lepus lepa faceret.*

Item ex comparatione positiuor. *Donatus in art. secund.* In his regulis analogia vel ex collatione positiuor. nominum, vel ex diminutione cognoscitur.

Ex positione declinationem, & ex dim. g: *Consentiunt VV. CC in hanc scripturam.*

In Cap. XXIX.

Vt reges à recte agendo. *Al.* à regendo. *Vtrumque ex codicib. & ex aliis Isidori locis confirmari potest. Vid. lib. 3. de summ. bon. c. 48. & Eucher. lib. 15. c. 38. & Iuon. part. 16. c. 39. & infr. lib. 12. c. 3.*

In Cap. XXX.

Hanc Philosophi Aduerbum. *Al. aduerbium, Græcis ἐπίρρημα. Vnde natum ἐπὶ ῥῆμα. Glossas initio dictas ipsa verba vel obscura vel peregrina ex Aristotele, Galeno, Polluce, Suida, & Quinctiliano nouimus: posteriores interpretationes ipsis verbis additas eodem nomine vocarunt. Nimis tamen anguste loqui videtur Isidorus, cum vnius verbi rem non tantum verbo explanari præcipit, vt si pluribus verbis explicetur glossam fore negét. Quod etiam repetit lib. 2. c. 30.*

In Cap. XXXI.

Differentia est. *Ex Victorin. & Boeth. lib. 1. de diffinit. c. 28: Perperamque eadem lib. 2. c. 30.*

In Cap. XXXII.

Vnaquæque n. gens. *Eadem inf. lib. 9. c. 1.*

Inter barbarismum, & barbarolexin. *Barbarolexin quoque nominat Charisius, Barbaralexin Donatus, & Diomedes.*

Labdacism. *Vid. Martian. Capell.*

Nam vnum l. largius, duo exilius. *Contra videbatur, vnum exilius, pro largius proferenda. Sed vetant libri omnes. Erit igitur (vt opinor) huiusmodi Isidori sententia: vt quemadmodum vocales duæ cum in diphthongum conueniunt, non plene singulæ proferuntur, sed ita coeunt, vt confuso sono aliquid vnicuique deperat, neutraque illarum plene exaudiatur. ita duplex ll. in media dictione exilius profertur, quam simplex. Neque id (si arguari licet) præter rationem accidit Nam prius l. obtunditur cum in sequens illiditur: quam plagam accipiens, alteram vicissim sequenti infligit, nam cum eo coalescens auferit illi quòd geminacalis erat proprium, vt à vocali inciperet. Ita vtrumque languescit, prius posteriore suipartę, priore posterius. Labdacismos quoque nostri qui mollius loqui student sæpe admittunt. Neque Hebræi hos delirias non agnouere, veluti cum in* חדלה & בורלו *daghes decorum appingunt.*

Collisio est. *Collisionis supra non meminerat, at meminit Donatus.*

In Cap. XXXIII.

Verba non recte coniuncta. *Ex Aug 2. de doctrin. Christi. c. 13.* è Cilicib. *Ex Diomede.*

Si præpositiones aduerbiis applicemus. *Ita VV. CC. recte, vt si dicas de longe.* Non. Omnes artem secuti negant aduerbiis præpositionem addi oportere, sed authoritas veterum præponi debet. De subito &c.

In Cap. XXXIV.

Gramineo in campo. *Quod aduertit Seru. ſ. Æn.*

Cacephaton. *Quod Isidorus incomposite senans, Seruius Cacephaton in sermone, Donatus cacephaton in composita dictione vocat.*

Mala n. compositio. *Verba Seruii ad Dorica castra Æneid. 2.*

Tautologia idemloquium. *Ita paulo ante macrologia longiloquium, & c. 36. allegoriam aliudloquium interpretatur.*

Amphibolia. *Ita VV. CC. & ita à Charisio nominatur, rectius quam à Diomede, & Donato amphibologia.*

In Cap. XXXV.

Paragoge vt magis pro mage. *Iisdem exemplis vsitur Donatus, at Charisio Apocopes exemplum est mage pro magis.*

Adiunctarum vocalib. *Sat erat collisionem vocalium dicere. Sed si quid addendum fuit, tolerabilior Romani codicis scriptura visa est, in quo* adiunctas, *quam nostrorum vbi* iuncta *vel* adiuncta *legitur.*

Metaplasmus est, qui in vno sermone. *Totus locus è Seru. Æn. 5. ad illud* Vrbis opus, triplici pubes quem Dardana versu. *Verùmque tamen mendosus, quem restituit ex veteri editione Chacon.*

In Cap. XXXVI.

Per varias distinctionum formas. *Ita plerique ex Longob, malè in aliis dictionum. Nam distinctionum & ad nomen schematis, & ad rem ipsam de qua agitur multo est aptius.*

Apud Grammaticos ista inueniuntur. *Necessaria ex Donato, & Charisio addebat Chacon.*

Vertitur œnephoris fund. *Citatur à Nonio in sententia ex Lucil. lib. 3. Satyr:*

Syllepsis est in dissim. cl. *Donatus.* Item Syllepsis est in dissimil. clausulis, quando dictio singularis verbo plurali adiungitur. *Charis.* Syllepsis est cum singularis dictio plurali verbo concluditur.

Quodam ambitu copulata. *Mendose apud Donatum, Eod.* habitu copulandi. *legitur.*

Marcus Dama. *è Pers. Satyr. V.*

Antitheton. *Hæc vsque ad finem capitis neque Donati sunt neque Charisii, & in Rom. codic. plures aliis figuris leguntur, vt ha quoque aliena videri possint.*

In Cap. XXXVII.

ad non propriam similitudinem. *Ferri potest vulgatæ scripturæ* à similitudine, *vt sit quod Charisius dixit propter similitudinem. Nam ex eo videntur hæc. Sed cum idem Charisius metonymiam definiat:* Dictionem translatam à propria significatione ad aliam proximitatem: *vtroui modo legi licebit. Et Donatus,* ad impropriam similitudinem.

XIII. vsu trad. *Ita Beda XII. Donatus, & Charis.*

Tu Neptune pat. *Citatur ex Claudian. à D. August. lib 3. de doctr. Chr. Varroni quidam, Albinouano tribuebat A. Augustinus.*

Inq. manus chart. *Pers. Satyr. 3. Quod vero sequitur:* Nam per manum verbă, &c. *aut aliena sunt, vt alia quoque vsum est, aut forte legendum,* nam per manum, chartam, & aiundinem litteræ significatæ sunt.

Vinum precamur. *Seru. Aeneid. 1. ad* --Crateras magnos ſt. c. v. c. Tropus est Synechdoche, vt Cererem pro frumento dicimus. Sic Plautus: vinum precamur, nam hic Deus præsens adest.

Antonomasia. *Donatus.* Antonomasia est significatio vice nominis posita, *&c. vsque ad* Achilli.

Quib. duob. trop. *Ex Donat. Charisius quoque inisse,* est dictio vocabulo adiecta, aut ornandi, aut destruendi, aut indicandi caussa.

Interponimus sententiam. *Donatus.* Interposita formatio diuersæ sententiæ.

Ordo talis, &c. *Seruii ad eum Virgilii locum.*

Vt voluntas loq. non fall. *Quinctil. lib* 8. Monere satis est, mentiri hyperbolen, neque ita vt mendacio fallere velit.

Allegoria. *Amb. lib. de Abraham.* Allegoria est, cum aliud geri-

tur

A

tur, & aliud figuratur. *Cic. 3. de Orat.* Aliud dicitur, & aliud intelligendum est.

Ironia. *Charisius.* Ironia est oratio pronunciationis grauitate in contrarium deducens sensum verborum.

Antiphrasis. *Hieronymus Bonos. ep.* 100. An ideo tibi bellus videris, quia fausto vocaris nomine, quasi non & lucus ideo dicatur, quod minime luceat, & parcæ quod nequaquam parcant, & Eumenides furiæ quod non sint benignæ, & vulgo Æthiopes vocentur argentei.

Charientism. *Ex Donat. & Charis.*

Paroemia. *Ex Donat. Charisius.* Paroemia est vulgatis rei vsurpatio cum aliqua diuersitate, vt cocta numerabimus exta, cum significet ex euentu sciemus. Et contra stimulum calces, id est, rei contrariæ resistere. *Quæ sit sententia huius prouerbii in Actu Apost. & apud Terentium nemo nescit.*

Aiunt enim rustici. *Non rusticos sed physicos id confirmare scriptoribus ad eclog. 9. Vid. Donat. in Adelph.*

Sarcasmos. *è Seruio Æn. 2. ad verba Pyrrhi.* Referes ergo hæc *Et eclog 3. ad illud.* Qui Bauium non odit.

Tam fortiter perit apud Hipp. Scip. *Q. Metellum Scipionem, opinor intelligit. Qui cum antea P. Cornelius Scipio diceretur, postea adeptione Q. Metelli Pij, dictus est Q. Cæcilius Metellus Scipio. Hic, vt refert Appianus, cum in classem Cæsaris incidisset, neque effugere posset, gladio perfossus in mare se præcipitauit.*

B

In Cap. XXXVIII.

Prosum n. antiqui productum d. e r. *Glossar.* Prosa, pex tunica, παξὸν ἱμάτιον. *Vid. Fest. Prosum autem, an prorsum dicas, nihil refert nisi quod illud antiquius) recte aduertit vir eruditiss.*

Pherecydes Syrius. *Apuleius lib. 2. Florid.* Pherecydes Syro insula oriundus, qui primus versuum nexu repudiato, conscribere ausus est passis verbis, soluto loquutu, libera oratione. *Meminit huius Plinius libr. 5. c. 29. & libr. 7. c. 56. Strab. libr. 10. & Eustath.* Οὗτος ὁ καὶ ἰλλιὰς: Νῦσος ἡ συρὴ κεκλίσκεται ἐξ ἧς φησιν (inquit) Φερεκύδης. *Quod vero sequitur apud eund.* βασυλλάει &c. *corruptum est ex βάθει ἡσυχ. Vid. Laert.*

In Cap. XXXIX.

Qui ne longius prouolu. *&c. vsque ad*, numerus dicitur. *Augustini sunt verba, 2. de ordin c. 14. Videnda. idem 3. de Mus. c. 1.*

Carmen vocatur. *è Seruio Æn. 3.*

Vnde hodie -catminare. *Veitur eo verbo non semel Plinius vt lib. 9. c. 38.*

Quia gaminos feriunt. *Terent.* Sed ter feritur hinc trimetros dicitur.

Tosque longos. *Cicero 2. de legib.* Heroicis versibus, quos longos appellat Ennius.

C

Notades genere Creten. *De quo Suid. & Athenæus lib. 14.*

Nomen solum obtin. *Quamus Lyricis heroum quoque facta canerentur.*

Siquidem Iob. *Hieron. in præf. ad Iob.*

Longe ante Pherecydem. *Duo fuere Pherecydæ. Atheniensi antiquiorem fuisse Syrium (de quo cap. 37.) vult Strabo. Contra Suidas, nisi mendum in hoc hæret.*

Hecateus Milesius. *Strab. li. 1.* πρώτους δὲ ἡ ποιητικὴ κρατυναῦσα παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον ὃ δὴ δοκήσιον. ἔστι οὐκοῦν μιμήσεως λύσαντες τὸν μέτρον, τ' ὀνόματ' ἐφιλοξένησε τὰ ποιητικὰ συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον, ὁ Φερεκύδης, ὁ ἑκαταῖος, &c.

Res relicta sit. *Ita V. C. Rom. relegata, vel religata nostri, nos duas voces, res relicta, alienas putamus. Horatius in art.*

Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor,

Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.

Transeunte in Græciam Xerxe *è Serv. ad Eclog. 1.*

Choiumque agrestem Dianæ. *f Agrestis, vel vs est in Rom. C. Agrestis Dianæ Agrestis meminit Paulus. lib. 7.*

Prima Mnemia Timothoe. *Italorique CC. al. Memmia, Emmia, aut Inemia & Cymothoe. Qua de re amplius quærendum. Nam Timotheens vestigium nullum. Mnemia vero an pars nominis sit, an μνησεία, id est, monumenta reliquerit, id quoque in medio relinquimus.*

D

Quæ cantantur à Scholasticis. *Augustin. in ps 44.* Solent dici à Scholasticis carmina quædam vxorem deducentib. quæ vocantur epithalamia, quidquid ibi cantatur, in honorem cantatur sponsi, & sponsæ. *Quod autem ad Scholastici nomen attinet. Hieronym in catalog. de Serapione.* Serapion qui ob elegantiam ingenii nomen Scholastici meruit.

E

Clausulas autem Lyrici appellant. *Sic Terent. paulo ante pentametrum clausulam heroici dixit.*

Centones *Tertullianus lib. de præscriptionib.* Cum de secularib. quoq; scripturis exemplum præsto sit eiusmodi facilitatis,* quouis hodie ex Virgilio fabula in totum aliam componi, materia secundum versus, versibus secundum materiam concinnatis. Denique Ossidius Geta Medeam tragœdiam ex Virgilio plenissime expressit. Meus quidam propinquus ex eod. poeta inter cætera stili sui otia pinacem Ceberis explicuit. Homericentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum farciunt corpus.

Proba vxor Adelphi. *Proba Falconia, cuius & Hieronymus meminit, & cento quidam circumfertur.*

Et quidam Pomponius. *Al. Pomponius.*

In Cap. XL.

Alemæon Crotoniensis. *Pythagoræ discipulus.*

Aut Æsop. aut Lybisticæ. *Arist Rethor 2. de exemplo.* τούτων ἢ ὧν μὲν παραβολὴ ἐν λόγοις οἷον οἱ Αἰσώπειοι, ἢ λυβικοί. *Hesyc.* λυβικοὶ λόγοι, παροιμίαι τινὲς φησὶ λύβην εὑρεῖν τὰς λόγους τάττες. *Vide Theon. progymnasm.* F

Vulcan. claud. *è Serv. Æn. 8.*

Prima leo, postr. drac. *Lucretij versus lib. 5.*

Casib. inflexis. *Qui Longobardicos characteres norint, vel cruribus vel cursib. admittant, propter similitudinem, a, & u, r, & s, cum præsertim cussibus sit in libro Salmant. in Romano vero, casibus subiacens inflexus.*

Sic & Demosth. *In Olynthiacis.*

In Cap. XLI.

Historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν *è Serv. Æn. 1.*

Hæc disciplina ad Grammaticam pertinet. *Aug. lib. 2. de ordin. c. 12.* Quia Grammatica ipso nomine profiteri se litteras clamat, vnde etiam Latine litteratura dicitur, factum est, vt quidquid dignum memoria litteris mandaretur, ad eam necessario pertineret.

In Cap. XLII.

Primus historicus. *Primus in historia Roman. C. quam scripturam confirmare videtur Silien. Gotth. mendum* historiam. *sic Martial.* Crispus Romana primus in historia.

In Cap. XLIII.

Historiæ gentium non imped, legent. &c. *Vide Augustin. 2. de doct. Christ. c. 28.* G

In Cap. XLIV.

Genus historiæ tripl. *Vid. Agel. lib. 5. c. 18.*

Nam quod Latini Diarium, Græci Ephemerid. *Agell.* Id eorum est qui Diarium scribunt, quam Græci Ephemerida vocant.

In commentariis acta sunt. *Conficiebantur ex actis primum commentariis, deinde ex commentariis annales vel historia texebatur. Isidorus ex actis commentarios, ex commentariis annales, ex annalibus historiam confici vult, eiusque dicit historiam, cuius opera ex annalibus historia sit composita, aut certe annales plures in volumen vnum redacti.*

Inrer historiam autem, & annal. *Seruius Æn. 1. ad verba.* Et vocet annales. Historia est eorum temporum quæ vel vidimus, vel videri potuimus. dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. i. videre. Annales vero sunt eorum annorum & temporum quæ ætas nostra non nouit, vnde Liuius ex annalib. & historia constat.

Sallustius ex historia: Liuius. Euseb. *Ita Goth. Quæ collig. probissime: cum in reliquis omnib. historia lib. legatur. Videntur apud Seruium voces* Sallustius ex historia *deesse. Et plane in Sallust. ezarem inciderint non modo reliquæ historiæ, quas à M. Æmilio Lepido, & Q. Luiatio Catulo Coss. orsus est, sed etiam Iugurthinum bellum, quod P. Scipione Nasica consulatu cœpit. Huius autem rei sit penes auctorem, hoc est Seruium, fides: non. n. probatur doctissimis viris hæc differentia Beroaldi. Vide de Seruii commentariis censuram.* H

Inrer historiam, argum. & fab. *è Serv. Aen. 1. ad verba:* reuocato à sanguine Teucri. *Qui locus emendari & suppleri ex hoc potest, possume enim affectus est.*

I

NOTÆ IN LIBRVM SECVNDVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

RHETORICA est bene dicendi scientia. *Hæc tantum verba huius loci propria esse duco. Quæ præterea leguntur in plerisque libris.* In ciuilib. quæstionib. necessaria ad persuadendum iusta & bona, eloquentiæ copia in rer, personarumque negotio. *Neque eadem sunt in omnibus & priora quidem importata huc sunt è capite 2. libri 1. postrema vero.* In rer. personarumque negotio. *à Gothicis omnibus cc. absunt, adscripsimus ergo tantum quæ in melioribus libris leguntur.*

Dicta autem ἀπὸ τοῦ ἠητορίζειν. *Ita VV. CC. neque id abnuit interpretatio.*

In Cap. II.

A Gorgia, Aristot. Hermag. *Quoniam hi præcipue artem hanc excoluerant, quamuis alij prima fundamenta iecerint, vt Empedocles, Tisias & Corax.*

Quinctiliano. *Et Titiano addunt quidam libri, non tamen melioris notæ. Rectèque irrepsisse putabat Chacon ex vltimis syllabis Quinctiliani librarior. vitio repetitis. De Titiano Hieron. in chronic.* Titianus vir eloquens præfecturam prætorii apud Gallias administrat. *Et Serv. Aen.* 10. Titianus & Caluus qui rhemata de Virgilio elicuerunt, & deformauerunt ad dicendi vsum.

Nam membranis rerentis q. adh. *Respexisse videtur ad Cicer. verba Tusc.* 1. Sed nescio quomodo dum lego assentior: cum posui librum, assensio omnis elabitur.

In Cap. III.

Artifice spectantur. *Al. expectantur. f. exoperantur.*

In Cap. IV.

Liberarique. *Reijciebat hæc Chacon. Sed frequens apud Isidorum coniunctionum, disiunctionumque vicissitudo.*

In Cap. V.

Græci autem statum à content. *Ita Herodia. & Hermagoras. Præferre videtur Isidorus nostram vocem Græca φάσους.*

Relatio criminis comparatio. *Compensatio in plerisque libris, qua de re Capella.* Comparatio (*inquit*) quam compensationem nouiores posteriorib. perhiberi. *Sed comparatio est apud Ciceronem, vnde hæc sunt. Et infra comparatio definitur, consentientibus omnibus libris.*

Qualitas est. *Videtur abundare hæ voces ex Cic. 1. de inuent. legendumque.* Dum qualis sit res quæritur, quia de vi, & de genere negotii, &c.

Assumptiua. *Post assumptiuam videtur desiderari absoluta. Dixerat enim ex iuridiciali assumptiuam, & absolutam oriri. Quam Cicero definit.* Quæ ipsa in se iuris, & iniuriæ continet quæstionem.

Quod nos ad pœnit. *Vide d. 50. in capite, & seq.*

Secundum Rhetoricos Tullii. *Libros de inu.*

In Cap. VI.

Omnia ex eod. lib. 1. de inuent.

In Cap. VII.

Beniuolum. *Ita scribi præcipit Isidorus ipse libr. 10. non benevolum.*

In Cap. VIII.

Ex eod. Ciceronis loco.

In Cap. IX.

Confirmationis extrema concl. *Confirmationem syllogismo addidit Ciceronem secutus, exemplo tamen nonnisi syllogismi simplicis est vsus.*

Licet Apostolus. *Verba sunt Hieronymi ad Paul. Vrbicam ep. 155. mutasse Isidorum vocem Apost. in Philosophum credebat Chacon. redisseque rursus vel ex scribentium errore, vtraque voce per compendium scripta, vel alicuius, qui eam ex Hieronymo accersiuit, supervacua diligentia.*

siue inter sermocinantes. *Victorinus.* in quacunque contentione verbor.

Ratiocinatio. *Eod. modo Cassiodorus. Breuius Fortunatianus.* Ratiocinatio est, qua aliquid approbamus.

Attigraphi. *Eadem voce vtuntur Donatus, & Seruius, ad artem Donati. Constatque ex D. Aug ep. 59. huiusmodi Græcolatinas voces illa ætate vsurpatas esse, quamuis Quinctiliano inuisas. Idem ab Augustino & Fortunatiano technica dicuntur.*

Enthymematum membra. *Fusius hæc Isidorus quam Fortunatianus.*

Cic. *Philip.* 2. quor. exempla imitere eorum exitus non perhorrescere?

Quæ argumentata. *Ex Ouet. Colleg. Gotth. reliqui* quę argumenta.

Ex sola assumptione. *Suppleuimus hic quædam ex Tarraconensib. libris & Cassiodoro auctore Ant. Augustino.*

Sequitur Epicherem. *Ex lib. 1. de inuent.*

B lator; & executior Rhetoricus Syllogismus. *Sic paulo ante epicherema latiorem syllogismum dixit,* latior executio *volebat A. Augustinus ex Fortunatiano.*

& quarta concluſ. *Vox* quarta *ex Gotthicis reposita est.*

In Cap. X.

Lex est. *Lib. 5 c. 10. & d. 2. c. 2.*

Reperuntur eadem lib. 5. c. 3. 10. 19. & seq. *Vid. Grat. d. 1.*

Institutio æquit. *Omne autem ius legib. & morib. constat lib. 5 cap. 3. & dis. 1. c. 2.*

de morib. tracta tantundem. *Sic o. l.* tantummodo. *Grat.*

Ratio commendat. *Tertull. lib. de corona milit.* Consuetudo etiam in ciuili lib. reb. pro lege susciputur, cum deficit lex. Nec differscriptura an ratione consistat, quando & legem ratio commendet.

Factæ autem sunt leges. *Ex Aug. ep. 56.*

vita moderatur humana. Moderatur *passim vt l. 15. D. de negot. gest.* Pro qualitate personar. & actio formatur, & condemnatio moderatur.

in captionem contineat. *Paul. lib. 3. sentent. c. 33.* Ne quis in captionem verbor. in cauendo incidat.

In Cap. XII.

egredientes Afric. *Ex Plin. & Solin. mendose libri omnes ingredientes.*

Catasceuæ. proderit. *Post hæc verba adduntur in Gothicis ali quot.* Vt gradus omnes constituamus, honestum, vtile, verisimile, possibile, consentaneum, vel ex diuerso inhonestum, inutile, parum veri simile, impossibile, contrarium. *Quæ, quia neque satis cum superioribus cohærent, neq; sunt in vetustiorib. libris, recipienda non putauimus, licet quibusd. probarentur.*

In Cap. XIII.

Prosopop. *Hæc & Ethopœia maiores visa sunt, quam vt cum figuris reliquis connumerandæ essent, propterea eas in progymnasmatis posuit.*

In Cap. XIV.

diuersa ratio ducenda. *Ex Gotth. Ou. Al. oratio dicenda.*

In Cap. XV.

neque ineſt ei aliqua certa circumſt. *Al.* Neque in thesi aliqua circunſt. *eod. sensu.*

Vnde quasi pars cauſſæ, e. p. *Cic. in Top.* Itaque propositum pars cauſſæ eſt.

In Cap. XVI.

Nisi id quod dicat, & facere dicat. *Rom. C.* Nisi id quod dicat & fecerit. *F. nisi id quod decerat fecerit. Al.* Nisi id quod dicat. & facere dicat. *Quam scripturam vna mutata littera recepimus.*

In Cap. XVII.

nihil. agitur, vt agit. *Si o. l. actales fu nt cauſſar. pleraque in demonstratiuo genere.*

In Cap. XVIII.

Instruitur. *Prothesis in Gotthica scriptura frequens, instruitur, pro struitur, nec minus frequens aphæresis Spania pro Hispania. Spalensis pro Hispal. storia pro historia.*

morem requirunt. *Ead. verba apud Fab.* Nunc pro requirunt *in Miloniana,* minime vident, *vulgo legimus. Cum alii quoque requirunt in m. s. libb. legisse se affirment.*

In Cap. XIX.

quæ structura. *Al. instructura ex vsitata prothesi.*

In Cap. XX.

Altitudinem suggerit. *Sic C. Romanus: nostri omnes altitudinem imaginis, suggessine imaginis, sine imaginationi potius legas, nobis probari neutrum potuit.*

In Cap. XXI.

Vi atque ingratis coactus. Coactus τῷ ingratiis. *interpretationem esse quis dubitet? ergo expungi sine fraude poterat.*

Bina & bina. sept. δύο δύο ἐν κατάκλασι τῶν ὑδάτων. *Et ita quidam vulg. edit libri m.* s duo, duo, vnum contra vnum.

Principum, dignitas, &c. *Ex oratione pro Ligario.*

Pro inconsiderato fortem, pro liberali dilig. Pro confidente fortem pro illiberali diligentem rei familiaris? *dixit Rutilius citans idem exemplum ex Hyperide. Eod. vtitur Fabius lib. 9. c. 3. Alterum autem Paradiastolès exemplum apud Rutilium Fabius Synœciosi aptauit, cum oppositæ figuræ videantur, illa enim res, quæ videntur eadem disiungit, Synœciosis contra diuersa coniungit.*

Atanaclisis. *Antaclasim vocat Rutilius, nisi mendum in eo. Quinctilianus speciem esse dicit paronomasiæ.*

Quærebatur quidam. *Proculeium appellans hunc Fabius & Rutilius.*

Exoche * Quis eos appellauit. *Videtur hoc loco deesse tum definitio Exoches cum suo exemplo, tum etiam alterius figuræ nomen; cuius exemplum sit quod è Miloniana affertur. Hanc A. Augustinus Symplocen fuisse ait, vtramque è Seruio, & Aquila Rom. supplere non erit difficile.*

D sententia est dict. Imp. *Idem super cap. 11.*

Quæ tamen ne non intellecta. *Verba Seruii ad v. 1.* sequere Italiam vent. *Aen. 4.*

Aliæ derogatiuæ. *al.* denegatiuæ.

Quis furor. *Petron. in Satyr.* Quis furor, exclamat, pacem conuertit in arma?

Habebis frigore messes. *Febrim potius ex Seru. & Virg. vita. Sed hæc verba è margine inserta verissime, indicabat Chacon.*

Pappæ viuere non lic. &c. *Verba sunt Hieronymi in ep. ad Rust. 4.*

sanabilis. *medicabilis apud Ouid.*

Vt quondam Creta. *Ex Aeneid. 5.*

Sunt & amphidox. *Vid. Aug. de Rhetor. c. 10.*

Procatalepses. *Prolepsin Fabius, & præsumptionem vocat.*

A

Cenonesis. *Hanc Rufinianus Anaccœnosin, Fabius communicationem nominat.*

Caluus in Vatinium. *Conſtat à Caluo Vatinium accuſatum. Catullus.*

Riſi neſcio quem modo in corona,
Qui, cum mirifice Vatiniana
Meus crimina Caluus explicaſſet.
Occidi, occid *Ex Milonian.*

Metathesis *Hypotypoſin Rufinianus & reliqui vocant. P. Nunneſius recte nominatam ab Iſid. Metathesin aiebat, quod per eam traducuntur iudicum animi ab eo quod adeſt, ad præteritum, aut conſequens.*

Epanalepsis. *Cicero Reditum, Quinctilianus ἀφοδον vocat.*

Characteriſmus. *Vid Rutilium, apud quem mendoſe Chreſteriſmus.*

Epithrochaſmus cum plures ſenſ. *Duas figuras videtur confundere Epithrochaſmum, & Synathrœſmum. Nam coaceruare plures ſenſus commune Epitrochaſmo cum Synathrœſmo: cum quadam feſtinatione decurrere, Epitrochaſmi poſitus eſt. Exemplum ex III. Catilinaria magis eſt Synathrœſmi: non enim vita, bona, fortunæ, coniuges, liberi plurimum inter ſe diſtantia, quod erat Epitrochaſmi fortaſſe proprium. Volunt enim Aquila & Numenius eſſe πολυδιεσιμον. Ergo cum in veterib. editionibus Epitrochaſmus ſit, Litriſmus, Lintriſmus, & Syntriſmus in manuſcriptis, vtramque figuram ab Iſidoro definitam putamus non admodum diſſimilibus verbis, vnde vnius definitionem, alterius exemplum, vtriuſque tantum nomina librarior. inſcitia reliquerit. Quomodo peccatum ab iiſdem paulo ante aduertit A. Auguſtinus in Exoche, & Symploce. Vid. Rutil. Aquil. & Fab. lib. 8. Vulcanius Athrœſmos fecit (credo) ex Litriſmos.*

Diaſyrmos. *Cuius exempla plura apud Aquilam, & Rufinian.*

Paracthesis. *Cui Apœthoſis (de qua paulo ante) reſpondet.*

Synchoreſis. *Diſceſſimus aliquantulum à libris, nam in excuſis ſynaroſis, in manuſc. ſyneroſis. Quia inuenimus συγχώρησιν, id eſt permiſſionem ab Ariſtide, Quinctiliano in Muſicis inter figuras Rhetoricas numerari.*

In Cap. XXII.

Hoc initium tertii libri in Tarrac. CC.

ad diſcernendas rer. c. *Al. ad diſſerendas, Sed diſcernendas legendum eſtendunt verba ſequentia.* Docet quemadmodum diſputando vera, & falſa diiudicentur.

In ſuis dictionib. *Id eſt diſputationib.*

Poſt hos Ariſt *Caſſiodor.* Qua quidem veterès ſunt vſi plurimum, tamen ad artis non redegere normam. Primus fere Ariſtoteles eorum quidem, qui in aliquo ſunt pretio, ad regulas quaſdam huius diſciplinæ argumenta perduxit.

Et Dialecticam nuncupauit. *Non ille quidem totam artem, ſed eam ſolam partem, quæ probabiliter differit, vt obſeruatum eſt ab antiquis Peripateticis Alexand. Boeth. & aliis.*

In Cap. XXIII.

in ix. diſcipl. lib. *Legitur totum hoc ca. apud Caſſiod. ſed vtrobique legendum nono aduertit A. Aug. citari enim ab Agellio, Acroneo & Non. Varronis, tertium, quintum & octauum diſciplinar. libro quamuis nonum diſciplinar. libris ferri quoque poſſit, ſi nouem nona diſciplinas ſed ad libros referatur.*

Quod in manu hom. pugn. *Id multo ante Varronem Zeno Stoicus dixerat, vt refert non vno in loco Cicero.*

frequenter & populos *frequentes & populos apud Caſſiod.*

In Cap. XXIV.

ſcientia & opinatione. *Ex Lact. lib. 3. cap. 3.*

Nam Græci φιλον amorem. *Fama torem.*

contemplata ratione. *S. O. L. contemplatus volebat A. Aug.*

Pro qua noſtri Theoricam. *Ex Hieron. ep. ad Paulam Vrbicam. Vel ex Orig. homil. 1 in Cant.*

eaque mente ſolummodo. *Ex eod. Orig. hom.*

Quia nihil generatur in vita contra naturam. *Orig. hom. in Cant.* Naturalis dicitur vbi vniuſcuiuſque natura diſcutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, ſed vnumquodque iis vſibus deputatur, in quos à creatore productum eſt. *Duæ voces* contra naturam, *abſunt à m. ſ. libris, pro quib. confuſum legitur in excuſis & apud Caſsiodor.*

D

In Cap. XXV.

Tranſtulit Victorin. *Boeth. Dialog. 1.* Rogo vt mihi explices id quod Victorinus orator ſui temporis fere doctiſſimus à Porphyrio per ὀνομωνίαν, i. per introductionem, in Ariſtotelis categorias dicitur tranſtuliſſe.

In Cap. XXVI.

Pleraq. ex Ariſt. categoriis Boeth. interp.

Nam birrus & tunic. *Idem Capella. quod autem veſtis genus birrus, vid li. 19. c. 24. & in Caſſian. annot.*

E

Categoriar. ſpecies. *Caſſiod.* Quidquid loquimur, aut cogitamus, in aliqua horum ſpecie inuenitur.

Ex his nouem accid. *Ex Aug. li. de Categoriis.*

Hoc opus in entre legend. *Cic. in Hortenſ. apud Non.* Magna animi contentio adhibenda eſt explicando Ariſtotelem ſi legeris.

In Cap. XXVII.

De Perihermeniis. *Ita VV. CC. & paulopoſt* Præfatio Perihermeniarum.

calamum in mente ting. *De vniuerſis Ariſtotelis ſcriptis Suidas.* Αριστοτέλης τῆς φύσεως χαμαιμετρ δὲ ἐν τὸν κάλαμον ἐπιβεβύκως εἰς νοῦ.

Hæc omnia. *Additaſunt hæc ex m. ſ. qua etiam ſunt apud Caſſiodorum nonnihil immutata.*

In Cap. XXVIII.

Vid. Caſſiod. Capell. & Apulei. de ſyllogiſm. categor. ſiue Perihermenias.

error decipiendi. *al. deuincendi al. dediticiendi.*

Qui conducit συναγει *Quod autem in exemplis propoſitionis loco aſſumptio collocatur, neque id de ſyllogiſmi vi quidquam minuit, neque ſine Græcor. & Arabum exemplo fit.*

per reflexionem ἀνακυκλοφορίαν, *vulgo conuerſionem.*

Hinc ad Dialecticas. *Caſſiod.* Hinc ad pulcherrimas definitionum ſpecies accedamus, quæ tanta dignitate præcellunt, vt poſſit iure dici ornamenta orationum & quædam lumina. *Vnde ex iudiciorum tria verba iure dicit orationum non dubitauimus facere. Cum præſertim in m. Taracon. libris multo hæc peius affecta deprehenderimus. Senſus autem hor. verbor hic erit, vt & illuſtrandis ſententiis, & enodandis dictionibus has definitiones dicat ſubſeruire.*

F

In Cap. XXIX.

Non qualis ſit. *Deerat negatio in omnib. li. Boeth. de definit. cap. 4.* Ergo definitio quæ eſt Philoſophorum propria in reb. exprimendis explicat, quid ſit, non qualis ſit, quemadmodum membris ſuis conſtare debeat, exponemus.

riſus diſciplinæque cap. *Male o. l.* ſenſus diſciplinæque cap. *Cum ſupra ca. 26.* riſus capax *ſit. Itemque apud Boeth.*

& oneroſi--in libidinem pronus. *Ex Boeth.*

Quam Græci ὦ ἀνάλυσιν. *Ex eod. li. 3. in Top.*

qua fluctus eludit. *Eluderet quoque legitur apud Cicer. Idq; probat A. Auguſtinus & Gothi. CC. confirmant. Alluderet malunt Lambinus, & Vrſinus.*

Vndecima κατ' ἀναίρεσιν *Boeth.* κατ' ἀναίρεσιν *Porro quæ reſtant, reſtituta ſunt omnia ex Boethio.*

Vt ſi quæratur quid ſit triens. t. c. b. d. v. a. *Probe A. Auguſtinus, cum in pleriſq. m. ſ. legeretur.* Vt ſi quæratur quid ſit theſis? reſpondeatur, cui vis deeſt vt ſit aſſis, *quod exemplum è muſica petitum ſeriquoquomodo poterat. Sed non eſt, vt Iſidorus & Boethio tam longe diſceſſerit, cuius exemplum eſt, item vti apud Caſſiodorum:* Vt ſi quæratur quid ſit quadrans reſpondeatur, cui dodrans deeſt vt ſit aſſis *Aſſis autem recto caſu, non eſt quo d quenquam apud Iſidorum offendat.*

G

Quintadecima κατ' ὑπολαμβανον *Boethio*, ὑπαυδὲς.

In Cap. XXX.

Gloria eſt laus recte fact. *Ex Orat. pro Marcella.*

A partib. *conſentiunt li. o. At Caſſiod.* A partib. ſic, vt puta ſi oculus videt, non ideo totum corpus videt.

quem in iſto maiali. *Ita legendum apud Cic. in Piſoniana, non vt vulgo animali, quod aduertit etiam Lamb. eſt vero maialis porcus caſtratus.*

Nam inceptio eſt amentium, haud amant. *Indulſit hoc ſibi, vt in etymologiis ſolet, vt amentem & amantem coniugata diceret. Idem exemplum apud Caſſiodorum. Neque vero diſplicebat A. Auguſtino Gothicor. CC. ſcriptura: amentium, aut amantium.*

Is igitur non modo de tali. *Hæc paulo aliter apud Cic. pro Deiotaro.*

H

Sed quando aliquid ſpecialiter prob. *Boeth. li. 6. in Top. Cic. ad locum de cauſſ.* Communis quippe oratorib. ac Philoſophis locus hic eſſe perſpicitur, qui eſt à cauſſis, his naturas rer. (quod eſt Philoſophiæ proprium) illis (quod oratoriæ facultatis eſt) facta probantibus.

In Cap. XXXI.

Quod iuxta Ciceronem aduerſum vocatur. *Mendoſe diuerſum in libris omnib. Neque tamen diſſimulandum quod Boethius dicere eſt auſus* Ciceronem non tam propriis nominibus quam notioribus vſum fuiſſe. Nam quæ contraria (*inquit*) nominat, oppoſita verius dicentur, quæ aduerſa dicuntur, contrariorum melius ſuſcipiunt nomen.

Niſi vtrumque ei vocabulum creet. *Id eſt, niſi medium ex extremis nomen accipiat.*

NOTÆ IN LIBRVM TERTIVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. II.

NVMERI disciplinæ. *Eod. mod. apud Boeth.*

diffusius esse dispositam. *Ex Gothicis al. compositam.*

In Cap. III.

non numerum τὸ *volunt additum in excusis, abest à Gothicis, & quidem huiusmodi præcisa locutiones per infinita verba frequentes in hoc opere.*

Quatuor à figura quadrata. *Immo figura quadrata à quatuor: quatuor vero à Græco τέτρας. Mutant enim sæpe illi* τ. *in* π. *vt* πὶν Θ. *pro* τὸν Θ. *& contra quos nos quoque non raro imitamur.*

In multis. n. nominib. *& Serv. ad Eclog. 2. Alias, serpillumque, &c.*

Centum verò à cantho. *Cantus & circulus est oculorum, & ferrum quo lignorum rotunditas in rotis arctatur, & stringitur, vt ait Hieronym. ad Ezech. cap. 20. canthos. n.* κ *loco legendum, non (vt habet Restini editio) conthos.*

Milia quæ Græci mutata lit. *Quod in excusis libris additur i. l. p. r. hoc est, id est, l pro r. in manuscriptis non est. itaque licebit vel à μυρία, vel à χιλία milia dicta putare.*

In Cap. IV.

Ratio numeri. *Augustini sunt verba lib. 11. de ciuit. c. 30.*

noti huius artis. *i. periti. sic in vetustioribus lib. & apud Bed. qui caput hoc in librum suum de computo transtulit. Eod. modo Braulio in vita Isidori.* Quod opus (id est, etymolog.) omnimoda philosophiæ conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinar. humanarumque rer. scientia merito erit.

Adime seculo computum. *Al. adime seculo calculi comp. sed vocem calculi neque Beda, neque antiquiores libri agnoscunt.*

nec differri potest. *Ita o. l. m. vt differri sit distingui. nisi quod in quibusdam numero multitudinis nec differri possunt a c. q. c. nescimus rationem.*

In Cap. V.

Impariter impar. *Ead. diuisione vtitur Capella, quamuis hoc membrum Boethius omiserit, neque sit hoc loco in Gothicis, nisi quod paulo post explicat Isidorus quid sit impariter impar.*

sed etiam alieno numero. *Alio numero C. Rom. & Boeth.*

Alii diminuti. *Al. diminuiui.*

& longè à duodenario numero excedunt. *Hoc est duodenarium longe excedunt, quomodo & mox, & alias etiam loquitur.*

Longe à denario minorem. *Serv. in artem Donati.* Comparatiuus gradus tribus casib. iungitur: ablatiuo, septimo, & nominatiuo interposita particula quam, ablatiuo, vt doctior ab illo. *Quam loquendi rationem ipse etiam vsurpat, vt Æn. 1. ad verba,* dederatque abeuntibus heros, heros (*ait*) vir fortis, semideus, plus ab homine habens. *& infra cap. 47.* dum Sol est superior à Luna.

In partes redacti. *Al reducti.*

Sunt autem perfecti, &c. *Omnia ex Boeth. lib. 1. de Arithm. cap. 20.*

In Cap. VI.

Librarior. inscitia, & nominum similitudine pleraque in hoc capite male accepta fuerant. Nam definitionum quædam transposita, alia omissa, exempla mendosa. Quæ omnia vt minimo negotio, ita nullo cum periculo restituta sunt. Quare illud vnum admonuisse sufficiat: quos numeros Isidorus sub multiplicem superparticularem, submultiplicem superpartientem, aut submultiplicem superparticularem, submultiplicem sub superpartientem vocat, ijsdem quidem nominibus libr. 2. Geomet. à Boethio nominari, sed lib. 1. Arithm. c. 22. Multiplices sub superparticulares; & Multiplices sub superpartientes eòdem dici.

In Cap. VII.

Secundus superficialis. *Ita etiam paulo post. al superficiosus.*

Qui discretis monadib. *Ita apud Cassiod.*

Linea aut spatio aut solido dicitur continens. *Eodem modo Cassiod. disiunctione pro coniunctione vtens.*

Plano pede, id est, superficie. *Alio sensu dixit Vitruu lib. 6. c. 11. & lib. 7. c. 1. & 4.*

Solidus qui long. lat. & altitud. *Vox latitudine abest à nostris libris. Est tamen inf. c. 11. in definitione figuræ solidæ, & in Cod. Rom.*

In Cap. VII.

Secund. Geomet. *Hæc neque integra sunt, neque satis superioribus cohærent. Nam cum proposuisset differentiam inter Arithm. Geomet. & Music. ex inuentione medij rationemque Arithmetici medij inueniendi propositis extremis tradidisset, oportebat idem in Geometrico medio persequi, quod neque hoc loco præstat, neque inferius cap. 13. vbi eadem repetuntur.*

Secundum Musicam. *Neque hæc meliore sunt conditione nisi quod c. 22. alieno loco quæ huius propria erant, explicantur. Nam hic non rationem Musici medij inueniendi, sed definitionem proportionis Musicæ assignat, eamque non integram. Vid. Boeth. lib. 2. Arith. c. 34. & seqq & 50. & lib. 2. de Musc. c. 12. & 16.*

In Cap. X.

Quæ deinde longius prouecta. *Ex Plin. lib. 2. cap. 23.*

In Cap. XI.

quæ sunt iuxta Plat. *Probe hæc, quæ disiecta erant, in sedes suas reduxit Chacon.*

In Cap. XII.

Dianatheton grammon. *Hæc meliorum librorum scripturæ. Antonius Conarruuias & doctrinarum omnium & elegantiarum admirabili quadam scientia præstantissimus, Diacatheton grammon minima mutatione volebat. Fieri enim à Vitruuio & alijs de catheti lineis mentionem. Nec male post quadratum subijci rectangulum alteraparte longius per* κάθετος, *hoc est perpendiculares lineas productam. Id P. Nunnesio nequaquã probabatur. quod commune esset pluribus figuris. Nam & inter tragono, & trigono orthogonio esse lineas* κάθετος. *Ipse* Δ *& ἀντίθετον γεγραμμένον substituebat: esse. n. in quibusd. libris hanc figuram* Π *quam duo* Γ Γ *opposita coniunctaque redderent. A. Aug codicum scripturam retinens ἀνεθίνον sustensas interpretabatur. Sustensas namque videri eius figuræ lineas, quæ sit altera parte longior. Nobis propensior ad veritatem Conarruuiæ coniectura videbatur, quæ neque Chaconi displicebat. Nam Dianatheton vocem Geometræ aures non agnoscunt, & P. Nunnesii nimia arguta sententia est.*

Cubus *Adde quæ quadratis æqualibus continetur.*

Cylindrus. *De Cylindri definitione amplius deliberandum.*

In Cap. XIII.

Principia huius artis. *Cic. Academic. 4.* Non quæro in his initia illa mathematicorum: Punctum esse quod magnitudinem nullam habet. Extremitatem quasi libramentum in quo nulla omnino sit crassitudo. Lineamentum longitudinem latitudine carentem.

quia intra eas inuen. *Est enim punctus in circulo, linea in figuris planis superficies eiusque finis in solidis.*

In Cap. XIV.

Numeros autem *Repetuntur hæc ex cap. 8. quia caput 11. numerabilem magnitudinem partem Geometria fecerat.*

In Cap. XV.

ἀπὸ τῶ μῶδ. In CC. mira varietas, nos ex μῶνωσις quod proprius aberato μῶδ. fecimus, quod etymon Platoni placuit in Cratylo.

præterfluit in præter. *Aug. lib. 2. de ordin. c. 4.* Quoniam illud quod mens videt semper est præsens, sonus autem, quia sensibilis res est, præterfluit in præterirum tempus, imprimiturque memoriæ, rationabili mendacio iam poetis fauente ratione, quærendum ne quid propagini similiter inciderit, Iouis & memoriæ Musas filias esse confictum est.

In Cap. XVI.

Græci vero Pythagor. *Macrob. lib. 2. in Somn. Scip.*

Linum Theb. *Ex Euseb. in Chron.*

Zeth. & Amph. *Ex cod. & Serv. in Corydone.*

Vt. n. in veneratione diui. *Horat. Diuitum mensis, & amica templis.*

Et in funeribus threni. *Hinc Siticinium modus in xii. tabul. de quib. Agell. 2. c. 2. & Non. in Siticinis. Seruius Æn. 5.* Sciendum maioris ætatis funera ad tubam solere proferri, minoris vero ad tibias. *Vid. Fest. in Funebres tibiæ. Hebræos quoque tibias in funeribus adhibuisse, ostendunt Matthæi verba c. 9.* & vidisset tibicines, & turbam tumultuantem.

In conuiuiis circunf. *Ex Quinct. c. de Music.*

In Cap. XVII.

Itaque sine Mus. *ex cod. Quinctil.*

quæ requirit incursionem verb. *5. 6. l. Cassiod.* quæ in concursione verbor. diudicat. *Capell.* Quæ ad melos pertinet, harmonica dicitur, quæ ad numeros rhythmica, quæ ad verba metrica.

In Cap. XIX.

Nam aut voce. *Ex August. in Psal. 150. & 2. de doct. Christ. cap. 17. vnde sumpta hæc omnia.*

quod percutiendo canorum est. *Ex eod lib. 2. de ord. cap. 14.*

In Cap. XX.

Vox est aer sp. v. *Grammat, & Philosophor. (vt ait Lactantius) definitio, sed quæ ipsi tamen minime probatur lib. de opific. c. 15.*

Dura quoties in dur. m. percutitur f. *Al. durum m. percutit ferrum.*

Vinnola. *al. Vinnolata Festus.* Vinnulus molliter se gerens, & minime quid viriliter faciens. *Non.* Vinnolum, sensiloquum, illecebrum. Plaut. in Asin. oratione vinnula, venustula, *Glos.* Vinnulus Νωλιχὸς. *Vbi mendose* Vinnicus *legitur.*

A

In Cap. XXI.

Organum vocab. est general. Ex *Augustin. in ps.* 150.

Hoc autem cui folles adhibent. *Hydraulon appellari à Græcis putabat Chacon, de quo Vitruu. lib.* 10 *c.* 13. *& Tertull. lib. de anima. c. de animo. Plin. lib.* 7. *c.* 57. *& Heron. in neupmat. Alii Tyrrhenam tibiam appellari putant ex Polluce lib.* 4. *c.* 9. *De organis vulgarib. extant pulcherrimi versus apud Claudian. in libr. de Manlij Theod. consulatu.*

Tuba primum tibias excogitat. *Clem. Alex. strom.* 1. *Heirusc os tubam, & Phrygas tibiam ait excogitasse.*

Calamus. n. est prop. arb. *Non valde mirum si arundinem arborem dixit, quisquis fuit, unde hæc sumpta sunt. Cur à calendo, i. fundendo voces nomen deduxerit, id multo obscurius, nisi calando, hoc est vocando, legas. Nam canendo, quod est in plerisque Gothicis, mendosum putamus. Sed has origines quæ aut nimis alienæ, aut etiam absurdæ multis apud Isidorum videbantur, non negligendas esse, satis iam viri eruditi hac ætate sunt experti.*

Alii à Fauno. *Plin. lib.* 7. *cap.* 56.

ab Ide pastore. *Rom. C. ab uno pastore. Quod si vox mutilata ex Daphnide, quem Diod. lib.* 8. *Bucolici carminis auctorem facit, quod A. Augustino non displicebat?*

Nam Græce phos vox. *Visum est codicum simpliciorem scripturam sequi, si quid forte veri crepant. Nam idem aliquoties repetit Isidorus φως non longe aberat.*

Pandura. *Ab Assyrijs inuentam scribit Pollux lib.* 4. *Varr. lib.* 7.

B

Cur non à cithara, & psalterio, & pandura, dicam[e] citharicen, &c.

In Cap. XXII.

Citharæ vsus ab Apolline. *Bioni.*

Οἱ δὲ πλαγίαυλον ὁ Πὰν, ὡς αὐλὸν Ἀθήνα
Ὡς χέλυν Ἑρμῆν, κίθαριν ὃ ὡς ἀδὺς Ἀπόλλων.

Vt psalter. lyr. barb. *Vid. Athen. lib.* 14. *& Pollux.*

nervos in sonum strinxit. *Mendose libri o. in neruos sonum strinxit Tertull. lib. de coron. mil. c.* 8. Sed, & si nervos idem (Mercurius) in sonum strinxit, non negabo & hoc ingenium cum Sanctis fecisse.

In modum Δ *Cassiod. in Prolog. in ps.* Psalterium est (*vt Hieronymus ait*) in modum Δ litteræ formati ligni sonora concauitas.

Sed psalter. & citha. Ex *Augustin. in ps* 80.

Psalterio autem Hebræi decachord. *Nam apud alios nouem tantum chordas habuisse ait Athenæus.*

Cum regrediens Nilus. allicuisse. *Ex comment. Arat. in lyr. & Hygin. lib.* 2.

pars media symphoniæ. *Sic supra c.* 20. *Sambuca species est symphoniæ.*

Margaritum medium tympan. *Tympanium vocat Plin. lib.* 9. *cap.* 35.

Cymbala & acitabula. *Aug. in Ps* 150. Cymbala inuicem se tangunt, vt bene sonent, ideo à quibusdam labijs nostris comparantur.

Dicta autem cymbala, quia cum ballematijs. *Interdicitur ballematior. vsus in natalitijs Sanctor. Concil. Tolet. III. can. vltim. Ballematium vero ἀπὸ τῆ βαλίζειν, opinor, ductum. Est autem βαλίζειν, vt ait Suidas, πὰ κύμβαλα κτύπῳ, ᾧ ἀοὶς πώνικόν ἦχον ἐχρῶντο. Vnde nostrum quoque bailar.*

Vnde apud Amazonas. *Quas ad calamos arma tractasse ait Capella lib.* 9. *sed Isidor. magis videtur respexisse ad Virgilij carmen,* Regina in mediis patrio vocat agmina sistro. *Æn.* 8.

Symphonia. *Hieron. ad Damas. epist.* 146. Male quidam Latinor. Symphoniam putant esse genus organi, cum concors in Dei laudib. concentus hoc vocabulo significetur. Symphonia quippe consonantia exprimitur in Latino. *Qui locus Hieronymi Isidorum præcalidiorem non fugit, immiscuisse tamen consuetudinem, vt pro organi quodam genere illa ætate vsurparetur, apparet ex eius verbis: Symphonia vulgo appellatur.*

In Cap. XXIII.

id est, tertia de sex. *In scribendis numeris, Chaconi fumus assensi, vt verteremus adverbia quædam abscisa, qua in excusis & manuscr. leguntur, qua si quis malit, eiusmodi plura apud Volus. Marcianum inueniet.*

In Cap. XXIV.

Astronom. *Ead. sup. lib.* 2. *cap.* 25.

In Cap. XXIX.

D

Mundus est. *Hyginus (è quo multa Isidor. Astr. c.* 1. Mundus appellatur is, qui constat ex sole, & luna, & terra, & omnibus stellis.

quia semper in motu est. *Nempe quasi mouendus. Vid. libr.* 13. *cap.* 1.

In Cap. XXX.

Nam quemadmodum. *Virg. Georg.* 1. Mundus vt ad Scythiam Riphæasque arduus arces Consurgit, premitur Lybiæ deuexus in austros.

Caput autem. *Aristoteles tamen Australem verticem caput facit, secutus, vt quibusdam videtur, Homerum. Sed Philosophor. hac de re placita, vid. apud Plutarch.*

In Cap. XXXI.

E

vocatumque. *Ex Ambr.* 2. *Hexam. c.* 4.

ad speculandum. *Ex eod. lib.* 3. *c.* 22.

In Cap. XXXII.

Sphæra cœli est speci. *Hoc caput ex Hygin. Astronom. c.* 1. *& Ambros.* 1. *& 2. Hexam. & ex Somn. Scip. concinnatum est.*

Philosophi autem---arbitrantur. Ex *Ambros.* 2. *Hexam. cap.* 2. *Cicero.* Nouem tibi orbibus, vel potius globis connexa sunt omnia, &c.

In Cap. XXXIII.

Sphæræ motus duob. axib. *Id est, polis, quomodo alij quoque interdum loquuntur.*

appellatur que Boreus. *Sic etiam appellatur à Serv. Georg* 1.

& Austronotius. *Al. Austronotus. & Hygino Notius. sed in comment. in Arat. Austronotus, vt etiam inf. c.* 36. *& lib.* 13. *c.* 5.

& cum motu eius sidera in ea fix. *Augustin. de Gen. ad lit. lib.* 2. *cap.* 10.

In Cap. XXXVI.

Axis est septentrional. *Sic rursus lib.* 13. *c.* 5. *& Serv.* 2. *Æn.* Axis est, aut plaustrum septentrionale, aut pars septentrionis. *Debebat tamen vocem* septentrionalis *Chacon, à quo non dissentimus.*

Et dictus axis. *Quoniam cap.* 32. *axium, cardinum, & polorum meminerat, eorum nunc etymologias reddit.*

In Cap. XXXVII.

F

Poli sunt circuli. *Ead. inf. lib* 13. *cap.* 5.

In Cap. XXXIX.

Conuexum. *è Serv. eclog.* 4. *repetitur lib.* 13. *cap.* 5.

In Cap. XL.

Ianuæ. *lib.* 13. *cap.* 1.

In Cap. XLI.

vltima septentrion. *Vocem Lucani ima; vltimam interpretatur Isidorus. Alioqui quomodo ima pars septentrionalis, si (vt c.* 29. *dixit) mundus in septentrionalem plagam erigitur. Itaque laborat vir Virgilium cum Lucano conciliet. Idem vidit Seruius qui ad Virgilij versum.* Mundus vt ad Scythiam, iam, *inquit*, definitio est nostri climatis, id est, nostræ habitationis quæ à septentrione incipiens in Australi plaga desinit. *Minus videt qui bis in Isidoro ima pro vltima reponere conatus sit ad Lucanum solum respiciens.*

In Cap. XLII.

Climata cæli. *Ex Hieronym. in Ezech. cap.* 8.

tertius Catachoras. *Catagoras, cathocoras, cathagorius, & catacorius habent m. s. & Voces, id est, Aphrica absunt à Romano C. & forte à Cassiodoro huc allata, ille enim Tertius Aphricæ Capella, Tertius Dialexandrias quod ducitur per Cyrenai in Aphricam Carthaginem ab Austro adiacentem. Ex quo quidam, Tertius Cyrenæ in Aphricæ faciebat. Alius catacaras, catamiscaras interpretabatur, esse. n. Miscaram portum in Mauritania, Chacon superioribus verbis annectebat, à locis famosis κ' χώρας.*

In Cap. XLIV.

quod intra eum Arctor. *s. o. Goth. tum hic, tum lib.* 13. *c.* 6. *Hygin. lib.* 3. *c.* 1. *de polo Arctico,* quo vtræque Arcti nixæ vehuntur Arctico circulo inclusæ. *Neque vero Arcturi quod est in exesis dispicies. Nam idem Hyg. lib.* 1. *Astronom. (vnde hæc sumpta videntur)* qui circulus (*inquit*) Arcticus appellatur, quod intra eum Arcturi simulacra, vt inclusa perspiciuntur, quæ signa à nobis vrsarum specie ficta, Septentriones appellantur. *Et Arat. interp.* Duo sunt Arcturi quorum maiorem vocant Helicen. *& paulo post* Arcturus minor, &c.

Secundus circulus. *Verba Hygini lib.* 1. *de Astronom. ὁρισμικὸς. n.* Latine dicitur dies æquinox. *Quod si verbum ipsum redderemus, æquidialis potius nominaretur.* Quomodo antiquos locutos tradit Festus Iis verbis: æquidiale apud antiquos dictum est, quod nunc dicimus æquinoctiale, quia nox diei potius, quam dies nocti adnumerari debet. Græci quoque in hoc consentiunt ἰσημερίαν, id est, æquidiale dicentes. *Sed nos æquinoctium dicimus non æquidium. Graci à die, nos à nocte nomen facimus. Neque tamen dissimulabimus in omnibus libris legi. Hemerinos enim Latine dicitur dies atque nox, duobus exceptis Tarraconensibus, à quibus voces, atque nox, absunt. Chacon ita ἡμέρας. n. Latine dicitur dies, atque nox: voluisse namque Isidorum ἡμέρας appellatione diem noctemque contineri, quomodo etiam edidit Vulcanius. Hygin. lib.* 1. Deinde ducitur circulus æquinoctialis Græcis Hemerinos appellatus, ideo quod sol eum ad eum orbem peruenit æquinoctium conficit. Hoc circulo facto dimidia sphæræ pars constituta perspicitur.

In Cap. XLV.

Zodiacus. *Ita o. libri, quo sensu, non plane dixerim, aliter lib.* 13. *c.* 6. *Sed illa quoque vt aliena à Gothicis absunt.*

In Cap.

In Cap. XLVI.

quàm aliqui dicunt. *Metrodorus vt refert Plutarch.*
qua circuit sol. *Currit R. vt lib. 13. c. 5.*

In Cap. XLVII.

fortior est terra. *i. maior, vt c. seq. & sup. c. 6 fortiorem numerum non semel dixit.*

In Cap. XLVIII.

superior sit à luna. *De hac constructione diximus in c. 5. locus autem ex Hygin. lib. 4. c. de luna.*

In Cap. XLIX.

Sol dum igneus sit. *Ex comment. Arat. in fin.*
Cuius ignem dicunt philosophi. *Cleanthi eam opinionem tribuit Cicero 2. de nat. Deor. & 3.* Alii autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcib. alia marinis: eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe itemque brumali, ne longius discedat à cibo. *Lucretius quoq; desideribus lib. 5.*
Siue aliunde fluens alicunde exterinsecus aer.
Versat agens ignes: siue ipsi serpere possunt,
Quo cuiusque cibus vocat, atque inuitat eantes,
Flammea per cælum pascentes corpora passim.
Et solem ex ignibus ab humidis vaporibus collectis coagmentatum, nubemque quandam vsulantem esse, Xenophanes dicebat. Vid. Plutarch. Plin. & Arat. comment.

In Cap. L.

Solem perfeipsi. *Pleraque ex Hyg. lib. 4. c. de sole.*

In Cap. LI.

Ex ipso. n. temporum. *Verba Clem. VIII. Recogn.*
Sublimis attollitur *Reliqua quæ in excusis libris leguntur absunt à m. s. & allata huc sunt è c. 17. libri de natura rer. ad Sisebuth.*

In Cap. LII.

per incognitas sub terra vias. *Cognitas iam nostrorum hominum diligentia.*

In Cap. LIII.

Lunam quidam. *Ex Arat. comment.*
Alii è contra. *sensum quidem ex iisdem commentariis. sed verba ex Hieronymo mutuatus est, in Isaiæ c. 66.*

In Cap. LIV.

Secunda sectilis sexta iterum sectilis. *Al. vtrobique sextilis.*

In Cap. LVI.

Quæ ideo incid. *E Seruio Aen. 1. ad V. Hic canit errantem lunam.*

In Cap. LVIII.

Eclipsis. *Ex interprete Arat. prope fin.*

In Cap. LXIV.

per diuersos orbes cælestium Planetar. *Rom. C. cælestium polorum. ex quo parallelorum faciebat Chacon. Petro quæ restant ex Hygini sunt præfatione.*

In Cap. LXVI.

Pyrois. *Cum in omnibus libris esset Vesper, recte monuit Chacon permutandas esse litteras. Ita. n Martem vocari ab omnibus etiam ab Isid. c. 70. Vnde etiam corrigendus lib. 5. c. 30. Vid. Cic. 2. de nat. Deor. & Censor. c. 13. de die nat.*
Iuxta quod & pocta. *Lucan. lib. 10. apud quem non aui, sed anni legimus.*

In Cap. LXXI.

Luna dicta q. Lucina. *Cic.* Luna à lucendo nominata, eademque est Lucina.
per deriuationem à solis luce. *Cicer. in Somn.* Ex quibus illa quæ vltima cælo, vltima terris luce lucebat aliena.
Nam quod videmus e cælo. *Seru. Georg. 1.* Quod autem videmus è cælo stellas quasi labi ἀστέρων sunt ignis ætherei, quæ fiunt, &c.
Sidere q.e.n. considerando. *At Varro.* Sidera quæ insidunt atque ita significant aliquid in terris.
Arcturus sidus. *è Seru. Æn. 1.*
Hunc Latini ug. *Ex comm. Arat.*
vt gladio. *Aratus ξίφεως ἰφι παπτήνας. Cic.* & dextra retinens non cassum luminis ensem. *Varro tamen non ad ensem refert iugula etymon. Sic n. scribit.* Citius Orion patefit, huius signi caput dicitur è stellis tribus, quas infia duæ claræ quas appellant humeros, inter quæ quod videtur iugulum, vnde & iugula dicta.
Hyadas dict. *Æn. 1. Hyades dictæ ἀπὸ τῶ ὕειν Latine succulæ à succo, & Georg. 1. Hyades ἀπὸ τῶ ὕειν, à quo apparet esse quæ hoc loco confusa leguntur. Arati quoque interpres.* Hyades (*inquit*) appellantibus Græcis, quod nostri à similitudine cognominis vocabulum eis stellis propter succos impositum arbitrantur imperiti appellauere succidas. *Cic. 2. de nat. Deor.* Has Græci Hyadas vocitare consueuerunt à pluendo. ὕειν. n. est pluere, nostri imperite suculas, quasi à suibus essent non ab imbrib. nominatæ.
Pleiadas à pluralit. *Ex Arat. comment. Nam Seru. Georg. 1. ἀπὸ τῶ πλεῖν, i. nauigando, quod ortu suo primæ nauigationis tempus ostendat.*
Sirius propter flammæ candorem. *Qui siue pro Sirius hoc loco legerunt, (vt est in plerisque omnibus mann/c.) effecit eorum luminibus in canicula, & candore vocis similitudo, neque aduerterunt veteres candere esse, & splendere; Isidorumque qui antea* Canicula quæ & Sirius, *dixisset, nunc vtriusque nominis rationem reddere. Cum præsertim in Arat. commentariis vnde sunt hæc ita scriptum sit,* Sirium autem stellam vocatam putant propter flammæ candorem. *Postremo codicum varietas (nam in quibusdam sine, in aliis, aut, in aliis vel) ipsos satis vrguit, est vero proprie Sirius (vt ait Seru. Æn. 10.) stella in ore canis.*
Cometæ autem Latine crinitæ. *Seru. Æn. 10.* Cometæ Latine crinitæ appellantur, & Stoici dicunt has stellas esse vltra xxxii. quarum nomina, & effectus Auienus, qui Iambicis scripsit Virgilii fabulas memorat. *Sed Isid. forte vltra xxx. scripsit neglecto numeri humero.*
quod iubas luc. *è Ser. Aen. 4. It portis iubare exorta.*
Hesperus. *Seru. Aen. 1. & 3.*
Sed in aere fer. *Vt multis est visum. Vid Plin lib. 2.*
Nam interdum ad Aust. *Verba Seru. Georg. 1. ad auersum: Quot ignis cali Cyllen.*
Quorum nomina Græc. *Siue hæc ex Hygino siue è Cicerone sumpta sint, illud certum est, Phaetonta Isidoro non esse Saturnum, vt sibi constet. Nam cap 65. Phaetonta xii. annis circuitum explere dixit, Saturnum vero xxx. Itaque frustra in hoc doctissimus vir laborauit: Vid. Plutarch. 2. de plac. & Capell. 8. de planet. orb.*
Decepti n. & decipere vol. *Ex Aug. in Psal. 93.*
Sed & Taurum *Ex Arat. comm,*
Castorem. *Ex Hygin. Astr. lib. 2.*
ideo forthauer. *Al finxerunt.*
Aurigam etiam Erichthon, *Hyg. lib 2.*
Iouis cum filio. *Iouis in recto casu etiam visus est Arati interpres, & Petronius, notus etiam de Diis Ennianus versus:*
Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

NOTÆ IN LIBRVM QVARTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

MEDICINA *Cælium Aurelianum fere secutus est in hoc libro.*
cibus & potus, & tegumen. *Al. cibi & potus tegmen, & tegumen. Al. regimen, & tegmen, nos regimen ex varietate scriptura tegmen & tegumen irrepsisse putamus.*

In Cap. II.

Nomen autem medicinæ à modo. *Non tam de verbi loquio laborasse, quam occasionem in voce quæsisse videtur, vt reliqua inferret. Idem φιλοσοφότερον, quod & Plato, & Varro persæpe faciunt.*

In Cap. III.

Medicinæ autem artem. *Soran. in præfat. Isagoges.* Medicinam quidem inuenit Apollo, amplificauit Æsculapius, perfecit Hippocrates.
Reuocauit in lucem. *Plin. lib. 9. c. 1.* Tum vero eam reuocauit in lucem Hippocrates genitus in insula Coo imprimis clara, & valida, & Æsculapio dicata.
Asclepio patre. *Qui fuit sanguinis forte assi auctor vltimus. Nam ab Aesculapio nonus, decimusue fuisse dicitur Hippocrates filius vero Heraclide, & Phenereta.*

In Cap. IV.

itaque tres viri. *Vid. Cels. præfationem ad lib. de re medic.*
Empirica i. experientissima. *Potuit cum Plinio experimento fama dicere.*

In cap. V.

Sanguis ex Græc. Etymolog. ἀπὸ τῶ ζῆν, *siue ζῶ, quod est viuere.*

A

hoc est effusio fellis. *Cælius lib.3.acut.ar.c 19.* Choleram passionem aliunt quidam nominatam à fluore fellis, velut fell-fluam passionem, nam cholera fel appellant, cheam fluorem.

Sanguis Latine. *Hæc non omnes libri habent, sed verisimile est tentasse quoque Latinam etymologiam reddere, quam etiam repetit lib. xi.c.1.*

Phlegma autem quod sit frigid. *κρᾶσις ἀνάφλεγτον. Recte.n. Cælius lib.3.trad. c.1.* Multa *(inquit)* Medici contrariæ interpretationis vocabula sumpserunt, vt fella quæ Græci glyce vocant, velut dulcia cum sint amarissima. *Alioquin φλέγμα ab Homero κᾶῤῥημα appellari ait Pollux & cap.seq. Isidoro ipsi phlegmon inflammans est.*

In Cap. VI.

Pleuresis, phrencsis. *Pleuritis, phrenitis perpetuo apud Cælium.*

Febris a feruore. *Ita Varro apud Non.*

Est autem perturbatio cum exag. *Rom. C.* perturbatio mentis cum agitatione.

Cardiaca. *Cæl lib.2. acut.c.34.*

Lethargia. *Idem lib. 2. acut c.1.* Græci lethem oblitionem vocant, argian vacationem, quam corpori, atque animæ ingerit vis supradictæ passionis. *Quæ verba non ab Isidoro, qui notationes caparet, sed à librariis omissa credebat Chacon.*

Synanche. *Ex eod.lib.3.c.1.*

Apoplexia. *Ex cap.5.*

Quam passionem à corde nominatam, *id est, ortam, oriuntur enim nervi à corde secundum Aristotelem.*

maiorum contractio nervorum. *Cæl. lib. 3. cap. 6.* nervorum maiorum, quos *νεῦρα τόνια* vocant, leuis tensio. *In nostris tamen libris,* maior contractio, *mendose.*

Telum. *Serenus.* Est & vis morbi, quod telum commemoratur.

Cum subito furor insanus furit incitus ictu.

Hydrophobia. *Cæl. lib.3.c.9.*

An ex eius spuma. *Cum* aeris spuma *legeretur in omnibus fere libris, Rodericus Fonteius medicus doctissimus ex Ælian. lib.9. de hist. anim.* eius spuma *legendum admonuit, cuius coniecturam comprobarunt Meioradeu liber, & Conchensis Hispano sermone conscriptus, in quo,* ò de la spuma del caida en tierra. *Sed cum in reliquis omnib. libris* ex aeris spuma *legatur, Cæliusque, quem Isidorus plane sequitur, ex solius aspirationis odore ex rabido cane adducto quosdam in hanc passionem dicat deuenisse, cum venenosus aer adducitur, & vitali inseritur partibus, aeris quoque mentionem ab Isidoro factam verisimile nobis fit. A Augustinus vel oris, vel eius probabat.*

B

Et toto descend. *c p. Ex 5. Æn.*

Ipsa & inguinaria. *Vid. Paul. Diacon. de inguinaria nouæ Italiæ pestis ante Iustinianum.*

C

Quæ tanto acuta est. *Gotthicissimus frequens, nec Isid. fortasse, sed librariorum.*

In Cap. VII.

Cephalea *Cæl.lib.1. tard.c.1.* Cephalea à parte corporis quæ patitur passionem nomen accepit.

Scotoma. *Ex eod.c.2.*

pro lunæ cursu comicetur eos insania. *al per lunæ cursum comitentur eos insidia dæmonum. Vtraque scriptura retineri possit: vt prior lunationis (vt ita dixerim) posterior lunationis notatio sit.*

Ipse est morbus comitialis idem maior. *Fest. in prohibere comitia, & Cels.lib.3.*

& diuinus. *Sacer potius: cuius appellationis multas reddit causas Cælius Aurel.1. tard. cap.4. Petits tamen in plerisque libris pro diuino, diutinus legitur. Nisi verumque hoc subsequenti passioni, i. maniæ aptemus. Ea enim & diuinus morbus dicitur, & diutinus. Nam tardissima, vt Cæl.ait, passio est.*

D

Erat autem apud Rom. comitiorum dies sollemnis iij. Kal. Ianuar. In Kal. Ianuar. *omnes CC. Itaque expungebat hæc vt aliena, absurdaque Chacon. Non.n. Kal. Ianuar. comitia haberi, cum is dies non comitialis sed fastus esset. A. Augustinus in Kal. Ianuar. ante eas Kalend. quib. initium magistratus erat, interpretabatur. Anton. Conarruuias vocem in ex nota iii. factam aduertit. Idemque esse iii. Kal. Ianuar. quod tertio Ianuarii die, quo die (vt ait Cæsius in l. si cauitur. D. de verb. signif. pro salute Principis vota susciperentur, eaque totius pop. Rom. conuentus iam inde à Numa vsque celeberrimus, eodemque modo dixisse Plutarchum, Ciceronem tertio die Kalendarum natum, quem Cicero ipse iii. Non. appellet. Is dies & nuncupatio votor. & sollemnia Imperatorum, & præcipue vota, & sollemnia dicebatur. Sueton. in Aug. Capitolin. in Pertinac. Tacit. iv & xv. Annal. Tertull. in lib. de coron. Comitia autem non ea solum dici quæ ad legendos magistratus fierent, sed pro conuentu populi accipi solere manifestum est.*

Nam Græcor. vetustas. *Ex eod. Cæl. lib. c. 5. sed hæc confusa & perturbata sunt.*

Siue ab inanitate, quam Græci *κενεώνα. Ita interpretatur μάτεο & κενεῶνα Eustath. ιλ. λ. explicans vocem μαφίος. Ergo etiam apud Aurelian. inanitate pro iniquitate reponendum videri possit, subiicit enim:* Quam appellant manian, vel quod animum sine mentem vlera modum laxet, manon enim dimissum siue mollem appellant *Hispana quoque tralatio.* O es di ha ab inanitate: esto es de vaziamiento, ò de causa vazia, que los Griegos llamã manie. *Adde quod Isid lib. c.cap.28.* Alii, *inquit* putant mane vocari ab aere, quia manus id est, rarus est, atque perspicuus. *In eo vero quod superius Græci μανῆν dixisse dixit, Gotthicos libros sumus secuti.*

Typi sunt frigidæ febres. *Electiones sine illa (quæ abusiue appellantur ab herba quæ in aqua nascitur) quamuis erant in omn. libris, neque.n dubium, quin hæc nullo adducta sint consilio è libr.17. Quod vero forma, atque statutes è libris scripsimus, statutum malle at Chacon, vocari enim legem, siue pragmaticam apud Iustinianum νόμον. Nouell. Grac 165. 166. edictumque viii. τύπον πεφὶ μεταγνώσεως inscribi. Easdem quoque leges formas Latine dici in l. decernimus C. de Sacrosc. Eccles. A statutis ergo temporib & ea lege, quæ periodica febres seruant, τύπους appellatas.*

E

Coryza. quotiesinfluxio. *è Cæl.lib.2.c.7.*

In ossa ven. *In os ven.n.R.C.*

& pronocationem. *Ita Gott.o.alii* præfocationem. *Facilis lapsus ex digamma.*

Peripneumonia. *Hanc superiori capite inter acutas posuit, alios fortasse secutus: hic Cælium imitatur qui eam in tarde numerat:*

Tussis Græc. *Nempe βῆξ, quasi βῶξ, siue βίος Θ-, aut βέος.*

Apostema à collectione. *Collectionem vocant recentiores, quem Celsius abscessum nominat.*

Empye. *Cæl.lib.2. tard.c.14.* Item empyica passio, quod ex vomica collectionis interioris purulenta per tussiculam excludantur sputa.

F

Hydrops. *Cæl.lib.3.c.8.*

Nephritis. *Quæ etiam διαβήτης.*

Paralysis dicta à corp. imp. *Ita o.l.neq. deest, qui tueatur hanc lectionem esse. n. pensare ponderare. Laborare igitur suo pondere paralyticos, qui ægre suos artus (vt ait Seneca) moliantur. Nobis illud suspicari venit in mentem: ex librarior. compendiis natum esse vitium. Fuisse enim potuit, dissolutio corporis impensationem. Id est, dissolutio corporis impediens actionem.*

Cachexia. *Cæl.lib.3.c.6.*

Atrophia. *Idem lib.2.c.14. & lib.3.c.7.*

Sarcia. *Ita lib.o Cæl.polysarcia.*

Ischias. *Idem lib 5.c.1.*

Podagra. *Ibid. c.2.*

Diarrhœa. *Diarrhœa, & Satyriasis in acutis numerantur à Cælio.*

Fit autem antreced f. &c. *Verba sunt Cælii lib.4.c.6.*

Per leuiã intestin. *Al.lenia.*

In Cap. VIII.

circunscriptis p.f. aeris qualitatem habentibus. *Al.aeris. Sed reiiciebat hæc omnia, vt aliena, Chacon.*

Erisypelas. *Ab ἐρὶ voce augendi, & ὀπὸς, putrescere,* ἐρυσίπελας *vocari quidam volunt.*

cutis erubescit. *al cutes rubescunt.*

Verucæ aliud sunt. Satyriasis. *Editio antiqua, phthiriasis, M.S. omnes Satyriasis habent. Morbus vterque à verrucoso valde diuersus. Quamuis satyriasis nomine alia queque morbor. genera ab eo, de quo superiori capite dixit, significentur. Vt phthires, aut phthiriasis velimus, Eustathius facit, qui ι, λ, ϛ, ad verba οἱ μιλητον ἴσον φθεῖρα τῷ φθ-ἀκανθοφύλλῳ: φθεῖρ (inquit) σημαίνει τὴν πίτυν, ἢ τὰς κάρας τῆς πίτυ Θ-. Quodsi verum est, magna similitudo φθείρα, siue. Vt loquitur Didymus, φθείρας cum verrucis, Siquis satyriasis magis probat, Gotthicos codices auctores habeat.*

G

lepidi similis. *Id est squammæ. Cassius Felix:* Lepida species scabiei corticosa squammas in se ostendens Græce dictas lepidas, vnde nomen à Græco lepra accepit. *Scribon. larg. cap.133.* squamma æris, quam Græci λεπίδα vocant.

Icteron a cuiusd. animal. *Galen. ab ictide mustella agresti, Plinius ab ictero auicula. Gloss.* Aurugo ἰκτερὶς. *Hieron. Amos c.4.* יְרַקּוֹן id est, autugimem omnes icteron transtulerunt.

Regium. *Plin. lib.22. c.4.* Varro regium cogaominatum morbum arquatum tradit, quoniam mullo curetur.

Cancer. *Locus sumptus ex Aug. lib.22. de ciuit. cap.8. sed vlcus dicendus fuit potius, quam vulnus, cancer. si vere paulo post vulnus ab vlcere distinguit.*

Ordeolus ex vtroque conducta. *Libri A. Aug. ex vtraque parte conducta, id est, vt ipse interpretabatur, angusta, & quasi conclusa, vel circunducta.*

Oscedo. *Duo morbi confundi videntur,* Oscedo, *& quas Græci ὄφρυς vocant. Ergo hæc quidam ita distinguebat, Oscedo dicta ex languore oscitantium. Aphtha quib infantium ora exulcerantur.*

H

Papula q. pupula. *Al. quasi papilla. Pupulas veteres puellas dicebant laneas.*

Sanies autem & tabus. *è Seru. Æn 8. ad V. tormenti genus.*

In Cap. IX.

Meminimus enim & Isaiam. *Verba sunt Tertullian. in lib. de coron. milit.*

Dicta observatio legis, & vitæ. *Legis cur dixerit, haud ita obuiam. Sic apud Demosth.* διαγραφὴ ὑπαγορεύειν, *& apud Thucydidem* διαγράφειν *idem esse quod* πολιτεύεσθαι *obseruarunt ante nos alii.*

Cataportia. *Scrib. larg. c.87.* Catapotium, id est, medicamentum quod non diluitur, sed ita vt est, deuoratur.

Electarium. *Ita vocatur à Cæl.lib.3 acut. c.4. eclegma à Plin.lib. 20.c.14. & 22. quod sub lingua liquatur à Celso.*

Colyria ἀπὸ τῦ κωλύειν τὸν ῥέον. *Id est, à prohibenda fluxione.*

Pessaria. *Cels.lib.5. c.21.* Vt ea quæ fœminis subiiciunt πέσσους Græci vocant. *Inde* ποσσάριον *diminutiua vox. Isidorus vero pessaria quod pessum eant, dicta videtur existimasse.*

In Cap. X.

Dynamidia. *Sic appellarãt recentiores medici Galeni libros de simplicib.*

plicibus. medicament. seruntque hodie id nomen vetus eor. libror. interpretatio.

In Cap. XI.

Simile—Augistrum—Spatomele. *Harum vocum interpretationes desiunt. σμίλαξ vtique est in expurgandis vulneribus. Vnde σμιλάσμενος vocat Aristoph in Ranis quod abraditur. Inde etiam σμίλακες minuendæ forma. Augistrum medici nunc uncinum dicunt. Spatomele ad exploranda ulcera adhibetur. βάλανος etiam meminit Pollux ad idem opus.*

Guua. *Ita meliores CC. alii cum impress. antiq. Giuia. Vtramque lectionem defendunt viri doctissimi. Qui Guuia volunt, ex errore lectionis Græcæ vocis Giuiæ fluxisse dicunt. Græcis in οὐκία vel οὐκία cucurbita. permutari in. sæpe ει & υ. alteramque in alterius locum immigrare. Chacon qui Guua mallebat ex Cusa G. pro C. & v, pro F. diagmmo subeuntibus factum Guua existimabat. Vocari enim cucurbitas leues, quæ sine scarificatione adhibentur, à Græcis κύφας, & quidem non modo u. prof. in Gotthicis libris frequens: sed & lib. 19. cap. 19. in Codice Orientali pernetusto Gusia est vbi in reliquis omnibus Guuia instrumentum fabror. De cuphis porro sæpe Celius, vt lib. 4. c. 7.* Cucurbitæ apponendæ leues, quas Græci cuphas vocant, *& c. 8.* appositio cucurbitæ leuis quam Græci cuphan vocant. *Isidorum vero, qui cucurbitas omnes à Græcis cuphas vocari putaret, deceptum Celii lectione idem fatebatur.*

à fusipitio ventosa. *Satyricus.* Iamdudum caput hoc ventosa cucurbita quærit. *Et Theod. Priscianus lib. 2. c. 6.* His cucurbitæ ventosæ sunt imponendæ. *Celsus cucurbitas medicinales appellat.*

Pinsendis præfuit aruis. *Ita CC. 9. herbis tamen legit Hispanus interpres:* Varro dize, que Pilomino fue vn hombre en Italia que mejor molie y eruas, y mejor las amasaua que todos los otros. *Sed quia frumento pinsendo præfuisse ait Seruius initio libri ix. aruis ex libris retinuimus. vt aruis pro frumentis ponatur, vt apud Horat.* Ne percunctetis fundus meus optime Quincti, Aruo pascat herum, an baccis opulentet oliuæ, &c.

Coticula. *Al. citicula. A. Augustinus Cotyla. Plinius lib. 31. c. 9. de sale.* Ad hæc Hispanienſis eligitur, contraque suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur.

In Cap. XII.

ἀπὸ τῆς σπεύδειν. VV. CC. παρὰ τὸ σπεύδειν, σώκην, id est, obtritum. Al. id est optimum.

Telinum, cuius Iul. Cæs. *Ad libros de analog. hac refert Fuluius Vrsinus. Sed A. Augustinus non Cæsaris Dictatoris; sed Strabonis Tragici verba putabat, cuius Cicero meminit in Bruto, & Festus in Prophetas, quod senarius ipse prope integer nobis quoque persuadet. Integer autem fortasse fuit.* Corpusque suaui Telini vnguine vngimur. *Telini meminit etiam Tertull. in lib. de pall. & Athenæus lib. 15. c. 15.*

Nam quidam tradunt regium quend. puer. *è Serv. Aeneid. 1.*

Vt Cerotum Chalasticum. *Coniunctæ hæc legebat Chacon ex Marcell lib. de medic. c. 35.* Chalasticum Olympiacum cerotarium insigne. *& c. 25.* descriptio cerati Chalastici. *Apud Priscianum vero lib. 2. cum Chalastici fomenti, cataplasmatis, adiutorij, aqua, clysteris mentio fit, in his omnibus Chalastici vox laxandi vim habet. Martiatum vero ab inuentore dicunt appellatum, vt Marcellianum, de quo Martialis:*

Cuius olet toto pinguis coma Marcelliano,
Et splendent vulso brachia trita pilo.

NOTÆ IN LIBRVM QVINTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

MOYSES. genti Hebraicæ. *Ex Euseb. Chroni.*

Phoronæus Rex Græcis. *Qui fuit Argiuor. Rex II. vt ibid. tradit Euseb.*

Mercurius Trismeg. *Lact. lib. 1. cap. 16.*

Solon primus. *Ante Solonem scripserat leges Draco. Sed populus Atheniensis vti Soloni reip. initia accepta ferre solitus est.*

Lycurgus *Aug. 2 de ciuit c. 16.* Quamuis Lycurgus Lacedæmoniis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse confinxerit, quod prudenter Romani credere noluerunt, propterea non inde acceperunt.

Numa Pompil. *Virgil.* Nosco crines incanaque mentа Regis Romani primus qui legibus vrbem Fundabit. *Quamuis Romulum, & Tatium suis ante leges condidisse dicant Festus in Plorare. & Pompon. cap. 2. D. de orig. iur.*

Cum populus seditiosus magistr. *Ex lib. de Viris Illust. in Virginio: & seditiosus, legebat Chacon ex vetcribus quibusdam libris. Nondum enim fuisse seditiosos magistratus.*

P. Curiatius. *Ex Liuio, & Cassiod Al. Curiatius.*

Hi Decem vir. leg. c. e. s. *At non hi xij tab. auctores, sed hu fuscti excepto App. Claudio. Gratianus,* legum scribendar. causa.

Leges autem redigere. *Vade hoc sumpserit, incertum. à C. Tarracon. vno abest vox* Pompeius. *Vnde suspicabatur A. Aug C. primum scripeum fuisse, inde factum Consul, additumque ab aliquo* Pompeius *ex margine. Cum C. Ciceronem fortasse ostenderet. quem constat librum edidisse de iure ciuili in artem redigendo. Sed quod sequitur: non perseuerasse obtrectatorum metu, nescio an satis in Ciceronis personam cadat, cadit autem optime in Pompeium, cuius potentia inuidiosa, & suspecta erat.*

Deinde Cæs. *Suet. in Iulio.*

Nouæ à Constantin. Cæs. cœp. *A. Aug propter Theodosianos, inquit, constitut. quar. collectio ex Christianor. Principum constitutionibus constat. coque volumine Hispania vtebatur (non Iustiniani Codice) sumpto ex tribus Godicibus, in quibus leges Paganor. & Christianor. continentur.*

Postea Theodos. min. *Sic etiam Iuo part. 4. c. 170. decret. & lib. 2. tit. 12. c. 17. Panormia. Legitur etiam* iunior, *in quibus d. Gratiani & Isidori libris.*

In Cap. II.

Fas lex diuina. *è Serv. Georg. 1. ad V. Fas & iura sinunt.*

Transire per alienum. *Ita Gotth. CC. agrum addidit Gratianus.*

In Cap. III.

Ius generale. *è Serv. Æn. 1. ad V.* Iura dabat legesque viris.

Ius autem dict. quia iustum. *Vlp. c. 1. de iust & iur.* Est autem ius à iustitia appellatum, *& Paul. c. 11.* Ius autem pluribus modis dicitur, &c.

tracta tantundem. *Ita plerique CC. vnus Tarracon.* tracta tantum.

Consuetudo autem est i. q. m. c. *Ex Iuliano c. 32. D. de legibus Reliqua ex Tertull. lib. de corona milit.*

si ratione lex constat. *Ita apud Tertull. Al. consistat, vt lib. 2. c. 10. & apud Gratian.*

In Cap. IV.

liberor. susceptio. *Ita meliores CC. non successio. Male enim ante procreationem & educationem successio collocaretur.*

vel commodatæ restitutio. *Al. commendata pecunia. non perinde recte.*

Nam hoc. *Paul. c. 9. de iust.* Ius pluribus modis dicitur, vno modo cum id quod semper æquum & bonum est, ius dicitur; vt est naturale.

In Cap. V.

Ius ciuile. *Ex Cai. c. 9. de iust. & iur.*

vel ciuitas. *Ex c. omnis, de iust. & iur. D.*

humana diuinaque causa: diuina humanaque. *Gratianus. Est autem posita coniunctio pro disiunctione, quod neque Iurisconsultis insolens.*

In Cap. VI.

fœdera paces. *Sallust. in Iugurth.* leges iudicia. fœdera atque paces.

In Cap. VII.

stipendiorum modus. *Hinc duplicarij, quibus virtutis ergo stipendia duplicabantur, & are diruti, quibus detrahebantur ignominia causa. Vid. Fest. & Cicer. in Verr.*

In Cap. VIII.

Ex Vlp. c. 1. D. de iust. & iur.

In Cap. IX.

quo nulli tenentur nisi ciues Rom. *Hæc Romanor. erant propria propter multas iuris obseruationes, & sollemnitates Quiritum proprias. Alioqui legitimæ hæreditates, & tutela, & vsucapiones etiam apud Græcos erant Græcor. legibus. Sed Roma Græci peregrini erant, nisi qui ciues Romani fuerunt, & hæredes fieri non poterant, neque ab inuestato succedere ex iure Quirit. quo iure alij non tenentur nisi ciues Romani.*

decretionibus. *De quib inf. c. 4. & Vlp. in fragm.*

siue prudentum resp. *Disiunctio pro coniunctione, satis frequens in hoc opere.*

In Cap. X.

Lex est. *Sup. lib. 2. cap. 10.*

In Cap. XI.

Scita sunt. *Plebiscita. Grat. d. 2. c. 3.*

vel quod scisci, ita vti rogata fuit. *Vel quod exciscit vt & rogat, & fuit. Salm. & Compl. codices vetustissimi, non longe à recta scriptura. Alii quod scisciatur, & rogat. mendose: non enim plebs rogabat, sed ipsa potius rogabatur illa formula,* Velitis, iubeatis Quirites, *& in fine:* Hæc vti dixi, ita vos, Quirites, rogo. *Post rogationē*

plebis in suffragium vocabatur, bina singulis tabellæ ministrabantur: alteri A littera erat, inscripta, quæ antiquo, id est, antiqua probo, significabat: alteri V. R. id est, uti rogas. Est autem scisco, vt Festus interpretatur, iubeo, sententiam dico, vel suffragium fero. Quod si scisciatur & rogatur, vel sciscetur & rogatur legas, vt est in aliis libris, posterius priora erit interpretatio. Gloss. sciscit αυθηνίαζει.

In Cap. XII.

senatores populis. *Ita o. l. sed populi R. legebas Chacon. natus error ex similitudine ſ & ſ Gothicor. characterum: quorum prius ſ. posterius r. illis fuit.*

In Cap. XIV.

responsa Pauli. *Qui xxiij. libros Responsorum scripsit, ex quibus multa in Digestor. libris leguntur.*

institutiones iuris ciuil. *A responsis ad institutiones venisse dicebat A. Augustinus propter Caii institutiones cum Pauli sententiis ab Alarico editas post Codicem Theodosianum.*

In Cap. XV.

Consulares, Tribunitiæ. *Consulares leges vocabantur, quæ, Consule populum rogante, latæ erant. Tribunitiæ, quæ tribuno: quamuis hæc plebiscita proprie appellarentur. Sed sapius leges Cic. 3. de legibus,* Leges sunt veteres, neque ex consulares (si quid interesse arbitramini) sed Tribunitiæ. *Vid. Agell. lib. 10. c. 20.*

Suffecti consules. *Consules suffecti dicebantur, qui non Kalendis Ianuariis vt ordinarij, sed aliqua parte anni consulatum capiebant. Senec. lib. 3. de ira, c. 31.* Dedit mihi prætoram, sed consulatum speraueram, dedit duodecim fasces, sed non fecit ordinarium consulem: ademptam numerari voluit annum, sed deest mihi ad faceredotium, &c. *Ausonius in Gratiar. actione.* Sed consulatus ille cuiusmodi? ordinario suffectus, bimestri spatio interpositus, in sexta anni parte consumptus *Vid. Dion. lib. 48.*

Falcidius. *Locus ex Euseb. Chron.*

In Cap. XVI.

Satyra lex. *Nulla fuit lex quæ proprio nomine satyra vocaretur sed leges omnes quæ multa, eaque diuersa continebant, satyræ appellabantur, ducta similitudine siue ab ea lance quæ diuersis pomor. seu fruguin generibus referta deorum templis inferebatur, siue à cibo variis rebus condito. Inde quasi leges perpetuo valere & æternas esse volebant, in earum sanctionibus addebant, neve per satyram abrogato, aut derogato. hoc est, ne simulquis cum alio alterius legis capitibus de eis abrogandis ad pop. ferret. Cum enim turbulenti aut factiosi magistratus legem aliquam populo non iniucundam abrogare cupiebant, legum capita quædam æquissima & multitudini valde grata proponebant, interque ea vnum de illa alia lege abroganda inserebant. quo artificio circumuentus populus vtiles sæpe leges imprudens abrogabat. Vnde plures translationes fluxere. Nam quidquid confuse non seriato temporis, aut rerum ordine fiebat, per satyram fieri dicebatur. Gloss.* Satyra. λόμος: πολλὰ περιέχων. *Vid. Fest.*

Et quasi saturitate. *Saturam scilicet dicebant, & scribebant Isidori ætate.*

Vnde & satyram scribere. *Hæc aliena censemus cum Chacone.*

In Cap. XVIII.

quod in priuato feratur. *More suo pro in priuatum. nisi potius in priuatos legendum. Cic. 3. de legibus.* Maiores nostri in priuatos homines leges ferri noluerunt, id est enim priuilegium.

In Cap. XIX.

Repetuntur hæc capita ex lib. 1. cap. 10.

In Cap. XXIII.

sibi placitis alligat. vnde & alligati. *An inde nos alitados, & alianza, quasi alligatos & alligationem dicimus? An potius sibi placitos ex A. Augustini veteri libro recipimus, & allegat legimus, & allegationemque eosdem quoque non multum diuersa significatione allegados hodie vocamus? Deflexisse enim significationes ab antiquis infinitis in vocibus passim cernimus: nam ad antestationem respicere non sit verisimile.*

In Cap. XXIV.

Testamentum sanc. *Verba sunt Aug. in Psal. 82. & Hieronym. Habac. 1.*

quinque testium subscriptione firmatum. *Tot enim testes in testamento per æs & libram adhibebantur. Iustinianus vero, ait, iure ciuili signata testium necessaria non fuisse. sed iure tantum prætorio.*

Holographum testam. *Amb. in epist. ad Gal. c. 6.* Vbi holographa manus est, falsum dici non potest. *Idem holographon, siue holograph. l. grammaton testamentum apud Iustinianum dicitur, de quo Novell. 107. cap. 1.* βουλόμεθα εἰ τις χειρόγραφα ὑπογράψειεν ἢ κατὰξ τῶν αὐτοῦ παίδων βιβλίον ποιήσειεν ἢ διατάξειεν, πρότερον ἁμάρτυρος προγεγράφθαι τὸν χρόνον, εἶτα ἢ τὰ τῶν παίδων ὀνόματα οἰκείᾳ χειρὶ, ἢ πρέσβεσι τοῖς ὑγιαινουσι, εἰς δὲ γράφει κληρονόμους αὐτοὺς μὴ τοὺς συμβόλους τῶν ἀξιωθέντων σημειώσεως, ἀλλὰ δ' ὅλων χειρογράφων δηλωτέον.

γράμμα litteram. *Littera pro scriptura, vt apud incertum poetam.* Littera rem gestam loquitur, res ipsa medullam.

Nuncupatio hæc vt in his tabulis. *Vlpian. in fragm. Titul. xx* Nuncupatur testamentum in hunc modum: Tabulas testamenti testator tenens ita dicet: Hæc, vt in his tabulis cerisue scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium præbitote. *Sed quod Vlpianus addit, ita testor, omissum ab Isidoro, nihil mirum. Aut. n. Pomponius c. 120. de verbor. signif. in xij. tabul. legandi verbo etiam heredis institutionem contineri.*

Ius liberor. *Coniuges, quibus filii non essent, non poterant se inuicem heredes in vniuersum instituere, nisi ius liberor. à principe impetrassent. Vlpian. tit. xvi. quod confirmatur etiam verbis veteris interpretis Novell. Theodos. & Valent. de testament. qua posita est in calce Codicis Theodosiani.*

Codicillum *Seneca lib. de brevit. vitæ* Hoc quoque quærentibus remittamus: quis Romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit. Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabellæ, contextus caudex apud antiquos vocabatur. Vnde publicæ tabulæ codices dicuntur. & naues nunc quoque quæ ex antiqua consuetudine per Tyberim commeatus subuehunt caudicariæ vocantur. *Hinc codicilli, qui ex tabula cera illitis conficiebantur. Vt facile in sinu gestari possent. Itaque scriptura, qua quis voluntatem suam sine vlla solemnitate testatur.*

Cretio. *Vid. Vlp. tit. xxij.*

neque liberum illi est *Ius sine arbitrium intellige.*

cretio appellata est. *Varr. lib. 6* Creui valet constitui; itaque hæres, cum constituit se hæredem esse, dicitur cernere. & cum id fecit, creuisse.

Fideicommissi *Vlp. tit. xxv.* Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis sed precatiuis relinquitur.

Pactum dicitur. *Refert hæc verba Bernard. Papien. c. 11. de verb. sign. in 1. collect. Decretal. & Greg. IX. c. 11. eo. tit. Recte in VV. libris pactum à pago non à pango ducitur.*

Ritè autem esse non recte. *Non dissentit à Seruio, qui rite non recte solum, sed recte secundum ritum interpretatur.*

Chirographum—cautio. *Separata leguntur hæ voces in melioribus libris sine interpretatione, quæ sunt in editis ipsa se satis produnt. Cod. Neap. Chirographum cautio, id est, manus inscriptio.*

Emptio autem dicit. *Vel potius quod è meo tuum fiat. nisi quod hæc notatio est mutui apud Iustinianum.*

Nam antiquus nuptiar.—sicut habemus in iure. *Verba Seruii intrio lib. 1. Georg. vbi desunt fortasse hæc verba:* ne videretur vxor ancilla.

Conditiones proprie testium. *Ita scriptum in Gothico. & ita procedit notatio.*

veteres--agnoscebant. *Expungebat hæc Chacon.*

iuxta Paul. Iurid. *Lib. 5. sent. titu. 8. vid. infr. libro 10. Stipul.*

In Cap. XXV.

nec legata testamento aut possess. retenta. *Verba sunt Ciceronis in Topicis, quæ in vno tantum libro Ouet. Colleg. integra leguntur.*

Inde & hæres. *Al. inde & res.*

Iura autem sunt. *Ex August epist. 54. quæ referuntur à Greg. c 11. de verbor. signif. & 14. q. 4. c. quid dicam. & à Bernard. Pap. in 1. collect.*

Dummodo non angustiore quinque ped. *Negationem tollit A. August. ad leg. xii tab. c. 20.*

Commodatum. *Commodum li. 6. mendose.*

cum modo temp. *Id est, cum præfinitione temporis. Al. per commodum temp.*

Dictum precarium. q. p. a. *Prodactio verbi est arium vt in armario. Sed περιεργόλογον ita commode explicari quis neget?*

Dicta autem arra à re. *Immo ab arrabone præcise vocæ.*

vel in iure ceditur. *Quomodo iuris cessio fiat, docet Vlp. in fragm. & Caius citatus à Boethio in Top.*

Momentum--vt quam cito, quam statim. *Ita meliores libri.*

vel biennii. *Anni vel bienii Vlpianus plenius.*

Vt Cicero. *In Ligariana.*

In Cap. XXVI.

Flagitium. *Non.* Flagitium veteres vitium quod virgini inferatur dici voluerunt.

Vis priuata--Vis publica. *Ex Paul. lib. 5. sentent. tit. 26. ex quo legendum videbatur Chaconi antea populum, nunc iudicem vel regem appellantem, quod nobisquoque videtur, nisi ante populum Gothicismum esse manet.*

Dolus est mentis calliditas. *De dolo malo hæc Labeo, & Aquillius. Nam est etiam dolus bonus, vt videatur deesse vox malus.*

Calumnia à caluendo, id est, decipiendo. *Hinc in xii tabul. Si caluitur pedemve struit.*

Iniuria est iniust. *Verba Seruii Æn. 9. ad V.* cum Turni iniuria.

Seditio. *Citantur hæc à Non. ex Cic. vi. de Rep. in seditio.*

Sacrilegium. *Serv. Æn. 9.* legere furari, vnde & sacrilegi qui sacra furantur.

in idolor. cultu hæsit. *Ita interpretantur quidam illud Pauli ad Roman. 2.* qui abominaris idola sacrilegium facis.

Adulterium est illusio. *Abusio Ouet. & Neap. Fest.* Adulter, & adultera dicuntur, quia & ille ad alteram, & hæc ad alterum se conferuat.

Stuprum--- *Lacuna est in melioribus libris. in aliis quæ de raptu dicuntur pro interpretatione adhibentur.*

Raptus *è Serv. Æn. 4.*

Interneciui. *Sic in antiquissimis quibusque libris. Fest.* Internecium testamentum propter quod dominus eius necatus est. *Neque aliorum librorum scripturas, in quibus interniciei, interniciii, internicidii legitur, reiicimus. Internicidi etiam recipimus cum Iacobo Cuiac. Nam & Agell. internicinum morbum dixit.*

Furtum capitale. *Legib. xij. tab, vt ait Theophilus lib. 4. inst. tit. 1.* *Draconis vero leges etiam minima rei furem capitis damnabant. Plutarch. & Agell.*

Ante pœnam quadrupli. *At Cato in præf. lib. de re rust.* Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. *Vid. Agell. libr. 11. c. 18. qui hanc litem componit.*

In Cap. XXVII.

Malum autem tunc plenum--& impendet. *Planum & impedit legit interpres Hispanus, qui ita reddidit:* El mal entonce es llano quando es passado, è embarga al que sea dolor è miedo.

Est autem epitheton necessarium. *Pro necessi nomen est in plerisque libris, error natus ex scriptura compendio* nẽm, *quod est in libro Salmant.*

Octo genera pœnar. *ex Augusti. 21. de ciuit. c. 11. Cic. libr. 1. de Orat.* Vitia hominum, atque fraudes, damnis, vinculis, ignominiis, verberibus, exiliis, morte multantur. *Talionis tamen (quod sciam) non meminit Cicero, meminit Aug.*

Nexus--- *In VV. cc. lacuna est. alior. interpretatio ex Festi epitome sumpta videri possit, sed aliquanto etiam verius Festus ipse.*

Boia. *Fest.* Boiæ genus vinculorum tam ligneæ, quam ferreæ dicuntur.

numero tantum plurali. *At Virgil singulari dixit;* ruuntque effusi carcere currus.

Anguilla. *Plin. lib. 9. cap. 23.* Tenuissimum (murænis) tergus; contra anguillis crassius, eoque verberari solitos tradit Verrius prætextatos, & ob id dicit his multam non institutam.

Vectes--saxaque velluntur. Vehuntur *mallebat A. Augustus. sed velli, vehique saxa vectibus passim videmus.*

Sed hi ad pœnas legi n p. *Cur igitur hic commemorati? An quia Martyres vectibus cruciatos sæpe legimus?*

silenis. *Al. silanus.*

quia arcuato vulnere. *Verba sunt Hieronymi, siue Tertulliani potius. Vid. inf. lib. 12. c. 5.*

& fidiculæ--vt fides inueniatur. *Vel potius à fidium similitudine.*

Equuleus--quod extendat. *Al. extendatur.*

Latumia. *Euseb. in Chron.* Tarquinius superbus excogitabit vincula, taureas, fustes, latumias, catecres, compedes, catenas, exilia, metalla. *Nec tamen lautumia dicenda (vt quidam arbitrantur) quia Seneca lib. 5. controuer. ait,* Nec quemquam vestrum decipiat nomen ipsum latumiæ; minime laura res est. *Vid. Fest. Asson.*

ad verberandum aptum. *Aliena hæc censemus.*

Ignominium. *Sic meliores libri. Latium infamium, quæ vox sæpe in Concilio Toletan. legitur.*

Vt illitd est illust. fam. *Ex [illegible] pro Marcel.*

qua non aliud. *Sic in omnibus Gothicis, non quo ac meo iudicio haud male.*

Fama autem certi. *Totus locus ex Apolog. Tertull. c. 8.*

Vnde postliminium--patriæ. *Obelo hæc notauimus ac A. Aug. & Chacons sententia.*

Metallum--deputantur. *Neap. deportantur.*

Seruitus. *Ex Aug. 19 de ciuit. c. 15.*

Hæc est sola malor. *Cic. Philp. 2.* Seruitus malorum omnium postremum non modo bello, sed morte etiam repellendum.

In ipso quoque genere necis. *Ex Apolog. Tertull.*

& serpente. *Iuuenal. satyr. 8.* Cuius supplicio non debuit vna parati Simia, nec serpens vnus, nec culleus vnus. *Quæ de serpente, gallo, & simia in quibusdam libris leguntur, in meliorib. nulla sunt, præterquam in vno Salman. sane peruetusto, sed ibi quoque ad finem totius capitis reiecta: vt liquido appareat esse aliena. Huiusmodi accessionibus pessime multati sunt hi libri.*

In Cap. XXVIII.

Quæ his xij. capitibus de temporibus continentur, addicta huc sunt è libro Isidori de astris ad Sisebutum Regem; & eiusdem Chronico.

In Cap. XXX.

Interdianum. *Sic l. ô.*

Vocatus autem dies à part. mel. *è Serv. Æneid. 5. ad v.* Torquet medios nox humida curs.

secundum Athenienses à sexta hora dici. *Ex eod. Seruii loco qui Agellium citat, Agellius vero lib. 3. c. 2. ex Varrone diem apud Athenienses ab occasu solis dicit incipere. Quod affirmat etiam Macrob. lib. 1. & Censorin. c. 19. ergò vel Seruium vel Agellium emendari oportet. Isidorum secutus est Beda cap. 2. de ratione temporum. Quid si è supra per compendium scripta sexta lectores fecerunt cum? suprema Isidorus intellexisset: vel potius pro suprema sexta hora legerunt? Nam alio pacto quomodo hinc honeste abeamus nescio.*

id est gallor. cantus. *Hæ voces additæ ex C. Neap. vt quod sequitur.* Quor. vox, *&c. procederet.*

quor vox diei est *p. Ambros.* Hoc exeitatus Lucifer soluit polum caligine.

quando & mesonyct. afflat. *Et quia nostis melior pars acta, sol que ad nos iam flectitur, afflari radiis eius orbis hic dicitur. Affari autem magorum est verbum, qui, aduentante sole, simulacra nocturna aufugere credebant. Vnde Philostrat. lib. 3. de vit. Apollonii negat Achillis simulacrum gallicinum expectasse. Quo pertinet illud quoque Anchisæ.*

Iamque vale, torquet medios nox humida cursus,

Et me sæuus equis oriens afflauit anhel. *eodemque modo interpretatur Seruius illud Æn. 6.* Ecce autem primi sub lumina solis & ortus. *Vt lumina primi solis medium noctis intelligat.*

Stella Martis quæ Pyrois. *Chaconi assensi tamen hic, vt etiam supra lib. 3. ca. 70. cum in libris omnibus vtrobique vesper pro Pyroi legatur.*

Quem quidam Stilbonta. *Optime quoque coniecit idem Chacon, cum hic legatur.* Quem quidam candidum circulum dicunt, *candidum glossam fuisse τῆ ἀλόγῳ, vnde ab imperito lectore subla-tum Stilbonta, additum Circulum. Cum candidus circulus via lactea Isidoro sit lib. 3. c. 45. huius rei magnum argumentum, vocem* circulum *etiamnum à quibusdam libris abesse.*

Dicentes habere à sole spiritum. *Seru. Aen. xi. ad v.* Nil iam cælestibus vllis debentem. Superis debemus omnia donec viuimus, ideo, quia vt dicunt Physici, cum nasci cœperimus, fortimur à sole spiritum à luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, à Ioue desiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorem. *Vbi quod ad Iouem attinet, Seruius ex Isidoro videtur corrigendus. Cic. 2. de nat. deor.* His interiecta Iouis stella illustrat, & temperat. *Quem propterea in Somn. Scip. fulgorem salutarem appellat. Bed. c. 4. à Saturno tarditatem.*

Et Saturni nominauer. *Aug. 18. cont. Faust. cap. 5.* Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellauerunt.

Melius autem id vocab. *Ex Aug. in Psal. 93.*

Partes diei *è Serv. Aen. 2.*

Et dictum mane à mano. *è Serv. Aen. 1. ad v.* tenet ille immania saxa. *Varro lib. 5.* mane, quod tunc manat dies ab oriente: nisi potius, quod bonum antiqui dicebant manum. *Videtur item Serv. Aen. 3. ad v.* stant manibus aræ.

à manibus. *Macrob. li. 1. Saturn. c. 3.* Mane autem dictum, quod à locis inferioribus, id est, à manibus lucis exordium emergat. *Et in fin. lib. 8. inf.*

Suprema est post. *Varro.* Suprema summum diei, id à superima. Hoc tempus xii. tabulæ dicunt occasum esse solis.

Serum. *Al. Sero.*

Et quotidie non cotidie. *Vid. sup. lib. 1. c. 26.*

Cras quod est postea. *Deesse videtur aliquid. Et postera fortasse legendum.*

In antecessum id est prius. *Gloss.* in antecessum προχείρως *& apud Senec. in antecessum soluere, hoc est, antequam diei debiti cedat.*

In Cap. XXXI.

Nox dicta. *è Serv. Aen. 1. ad v.* ponto nox incubat atra. *Raba lib. 10. c. 6.* Nox dicta quod noceat aspectibus vel negotiis humanis, siue quod in ea fures, latrones que nocendi aliis occasionem nanciscantur? *Nisi potius à Graco νὺξ, vt ait Varro.*

consolaretur homines. *Al. omnes.*

Noctem autem fieri lumen. *Lucret. lib. 5.* At nox obruit ingenti caligine terras, Aut vbi de longo cursu sol extima cæli Impulit, atque suos efflauit languidus ignes Concussos itere, & labefactos aere multo: Aut quia sub terras cursum conuertere cogit, Vis eadem supera quæ terras pertulit orbem.

Noctis partes. *Ser. Aen. 2.* Sunt autem solidæ noctis partes secundum Varronem hæ, Vesperascit, conticinium, intempestum, gallicinium, lucifer.

Crepertum dubium. *Eleganter Ambros.* lætus dies hic transeat, Pudor sit vt diluculum, Fides velut meridies. Crepusculum meris nesciat. *Est autem crepertum Sabinum verbum, vt ait Varro.*

Intempestum--id est actu. *Omnia sunt Seruii Aen. 3. ad v.* nox intempesta tenebat.

Est autem aurora. *Ex eod. Aen. 11. Varro tamen lib. 5.* Aurora dicitur ante solis ortum ab eo quod igne solis tum aurea aer aurescit.

In Cap. XXXIII.

Ianuarius vel quia limes & ianua. *Hieronym. Ezech. 28.* Ianuarius dicitur eo quod apud Romanos anni sit ianua. *Sed limes non limen in omnibus libris legi, mirum.*

Februarius à Februo. *A die februato Varro. à Februo deo lustrationum Macrobius, à februo hoc est purgamento Censorinus. Seruium Georg. & Augustinum 18. contra Faust. c. 5. secutus est Isidorus.*

Idem appell. mensis nouor. *in sacris libris.*

Idem nonum vel ab indiciis. *Seru. Georg 1. ad V.* vere nouo. *al. ab initiis.*

Aprilis--q. Aphrodis. *Macrob. libr. 1. c. 12.* Secundum mensem

nominauit Aprilem quasi Aphrilem à spuma quam Græci vocant ἀφρον vnde Venus creditur orta.

Vel q. h.m. omnia aperiuntur in florem. *Quod Varroni placuit.*

Iulius vero & Aug. *Aug. 2. de doct. Chr. c. 11.*

à numero & imbre. *A numero tantum Varro, Augustinus, & Seruius. à quo hæc procul dubio sumpsit Isidorus. Sed hæc omnia additamentis plena. Quamuis scio Castiodorum ex imbribus quoque notationem confecisse.*

In Cap. XXXIV.

spatio æquali consistunt. *Ita nostri o. CC.* constat *Romani.*

Duo autem sunt. *e Serv. Georg. 1. ad v.* Humida solstitia. *At boni Latinitatis auctores æstivum solum solstitium agnoscunt, alterum non solstitium, sed brumam nominant.*

Et in duo hemisphæria. *Sic o. l. in duas ἡμισφαῖα volebat A. Aug.*

In Cap. XXXV.

à communionis temperam. *à communi temp. C. Rom.*

Hæc & curricula *è Ser. Æn. 8.*

Constat autem post fact. *è duobus Seruii locis Georg. 1. ad v.* Vere nouo. *& Georg. 2. ad v.* Non alios prima c. o. m.

Cuncta rumpuntur. *Al erumpunt, al prorumpunt.*

Æstus ab æstu. *Seru. Æn. 2. ad v.* Propiusque æstus incend. volu. æstus *(inquit)* calorem, vnde & æstas dicitur. *Vid. Varr. lib. 5.*

Autumnus à tempestate. *An tempestatem tempestiuitatem intelligit vt sit autumnus auctus annus detracta c. vt in sartor, sartor, autor. Fest.* Autumnum quidam dictum exisiimant, quod tum maxime augentur hominum opes.

Bruma q. βαρυς. *Varr. Fest. Serv. & Macrob.*

Vnde & imbrumari. *Al. imbrumati, item brumati, & brumatici quæ vox hodieque apud nos in vsu est.*

quibus fastidium est. *Quibus studium est, vnus Tarrac.*

quasi hyemeuerunt. *Ex C. Neap. & Ouet. al hybernus. Vt sit præceps hyems.*

Ex compugnantia contrarior. aerum. *Contrariarum rerum, Seruius Georg. 1. ad v.* Quid tempestates Autumni.

In Cap. XXXVI.

Annus est. *Totum caput vsque ad Æra constatum ex variis Seruij locis Æn. 1. 3 & 5.*

Æra singulor. annor. *Leguntur hæc in plerisque Eusebij codicibus: sed negabat exstare in antiquissimis Chacon. Porro de æra multa. Nos Nonio credimus ita scribenti:* Æra numeri nota. Lucil. lib. XXIX. Hæc est ratio peruersa æra, summa & subducta improbe. *M. Tullius in Hortensio apud eund. Non.* Quid tu, inquam, soles, cum rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam quæ ex his confecta sit non probare? *Vid. inf. lib. 6. c. 15.*

censum exegit. *Ita lib. 3. Tarrac. Neap. exagitato censu. & quidem apud Euseb. frequens: Censu Romæ agitato inuenta sunt hominum millia, &c.*

In Cap. XXXVII.

Et quinquennal. certam. *Euseb. in Chron.* Elii agunt quinquennale certamen, quatuor annis in medio expletis, quam Olympiadem Ipthus filius Praxonidis, siue Hæmodis primus constituit.

Lustrum vero. *Seru. Æn. 1. ad v.* vincit lustris lab. ætas. Lustris quinquennis, & bene Olympiadibus computat tempora, quia nondum vel Roma vel consules. Lustrum autem dictum, quod post quinquennium vnaquæque ciuitas lustrabatur. *Ergo verba illa,* adhuc n. consules, adhuc æra nondum erant, *quæ Virgilii interpretationi tantum seruiunt, nihil Isidoro detracta oberunt. Nam Isidorus Seruium legens, non videtur Maronis verba considerasse: propter Olympiadas, pro Olympiadibus vel loco Olympiadum interpretetur licet.*

Et numerus qui seprennis---gratiam Spiritus sancti. *Ex Hier. ad Am. cap. 5. & Ambros in apolog. Dauid. cap. 8.*

In Cap. XXXVIII.

Secula generationibus constant. *Secula sex generationibus constant, Cod. Neap. sed nullo (opinor) sensu.*

Hunc quidam. *Ex Hieronym. ad Gal. 2.*

Ætas *Seru. Georg 3.* Ætatem plerunque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro centum, pro quouis tempore. *Verba autem,* vt in annalibus. *Itemque* vt in homine, *aliena cum Chacone consemus.*

Et dicta ætas q. æuitas. *Nam & æuitas olim eadem fuit.*

quarum decursus---seculi cognoscatur. *Hæc non sunt in vetustioribus: sumpta tamen sunt ex Isidori Chronico.*

Victor Tununensis. *Ita legendum ex lib. de vir. illust. non (vt antea) Turonensis.*

NOTÆ IN LIBRVM SEXTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

EBræi autem. *Ex prolog. Galeato Hieronym. & præfatione in libros Reg. & Epiphan. lib. de pond.*

Hoc est Paralip. *Quæ post hæc verba adduntur in excusis, in m. s. nulla sunt, neque esse debent. Non n. Chronicon is liber dicitur est, quamuis id nomen aptissime illi conueniat, vt Hieron. ait.*

In Cap. II.

Pleraque ex Hieron. ep. ad Paulinum.

Hunc librum & Ruth. *Voces & Ruth. à plerisque aberant, sed reijciendo non fuerunt, cum idem dicat lib. 1. de offic. Eccl. c. 12.*

Principia autem & fin *Ex præf. Hier. ad lib. Iob.*

Titulus autem comprehendit. *Ex ep. ad Sophron.*

Auctores autem. *Ex eod. ep.*

in morem Rom. Flacc. *Ex præf. ad Chron. Euseb. & ad Iob.*

nunc Saphico nitrent. *Tument. apud Hieronym. tinent. Segunt. C. ex quo tinnunt quidam legebat.*

trimetro vel tetrametro. *Nihil de trimetro, aut tetrametro Hieronymus: sed* nunc semipede ingreditur. *Atque ita legi volebat Chacon. illud alterum glossema fuisse.*

Salomon. *Ex Hieronym ad cap. 1. Eccles. ista.*

vbi per epithalam. *Vid. Orig. homil. 1. in Cant. Hieronymo interp.*

eloquentia prosa. *Vt supra prosa oratione. Al. eloquentia prosa.*

quos nos lamenta v. eo quod tristitiæ rebus funetibusque. *Canebantur fortasse, vti nunc Iob verba, ita Isidori ætate, Ieremiæ lamentationes in officio defunctorum.*

Et ab vna tantum. *Ex ep. ad Paul. Urbic.*

Ezechiel & Daniel. *Idem refert 1. de Eccle. offic. ex Hebræorum traditione, qui hæc vaticinia, non ab ipsis vatibus scripta, sed ab aliis excepta animaduerant. Sed de Ezechiele dubitatum quidem videtur Hieronymi ætate. Contra Danielis librum refert idem scripsisse Porphyrium, confutatumque ab Eusch. Apollinario, & Methodio.*

Quia secundus, tertius, & quartus non habentur apud Hebr. *Quia Esdræ, Nehemiæque sermones in vnum volumen (vt ait Hier.) coarctant. Itaque neque secundum agnoscunt, at nobis Nehemias, idem secundus Esdræ inscribitur.*

Liber Sap. *Ex Hier. præf. cum in lib. Proæm. Iesu filio Sirach tribuat Augustinum secutus 17. de ciuit.*

Librum Ecclesiast.--- qui liber apud Latin. *Non mirum, si Isidori ætate Salomonis titulum præferrot, cum Hieronymus ita de eo:* Quem Hebraicum *(inquit)* reperi non Ecclesiasticum, vt apud Latinos, sed parabolas prænotatum. Cuiiuncti erant Ecclesiastes, & Cantica Canticor. vt similitudinem Salomonis non solum numero librorum, sed etiam materiarum genere coæquaret.

Et Prophetam in Gen. posui te. *Ex Lxx. πάντως. Vulg.* dedire.

Græci sermonis. *Ex Hier. epist. ad Damasum, 145. sed ibi Græcis Euangelium scripsisse dicitur, non in Græcia.*

& quæ promissa et. impleri. *Ex Neap. c. Al. in priori.*

Crura autem eor. rect. *Ex Lxx. Vulg.* Pedes eorum recti.

Paulus Apost. *Ead. lib. 1. de offic. c. 12. & Rab. 2. de instit. cler. c. 54.*

Ad Heb. *Ex Hieronymi catalog.*

In Cap. III.

Bibliothec. veteris testam. *Libri Sacri sæpe Bibliotheca appellantur Hieron. in Catalog.* Eusebius in scripturis diuinis studiosissimus, & Bibliothecæ diuinæ cum Pamphilo Martyre diligentissimus perueestigator. *Et in epist. ad Marcellam 141.* Beatus Pamphilus Martyr cum Demetrium Phalereum, & Pisistratum in sacræ Bibliothecæ studio vellet æquare. *Et Gratianus non semel Hieronymum in prologo Bibliothecæ citat.*

Apud Græcos autem. *Totus locus ex Agellii libr. 6. c. vlt. Vid. Athen. & Cicer. 3. deorat. Eustathius Aristarcho, & Zenodoto ad id vsum Pisistratum dicit. Plato in Hipparch. Pisistrati filium Hipparchum Homeri libros Athenas detulisse, eosque decantari in Panathenaicis ludis instituisse ait.*

Ptolemæus---omnis litterat. sag. *Verba Tertull. in Aplog. c. 18.*

septua-

septuaginta millia. *S. o. l.* septingenta millia. *Agell. & Marcellin. lib. 22.*

In Cap. IV.

& ab Eleaz. *Ex Hieron. in Chron.*

Siquidem sing. *Idem refert Aug. lib. 2. de doct. Christ. & libr. 18. de ciuit. c. 42. & Epiph. lib. de ponder. quæ de re nimis multa à nostris hoc tempore dicta sunt.*

& vulgatis. *Hæc verba non sunt Augustini.*

miro labore rep. *Ex Catalog. Hier in Origen. Reperit autem has editiones (vt ait Epiph.) in doliis, quinetiam vero in Actio littore ait Hier. in præf. ad hom. Orig. à se versas.*

Presbyter quoque. *Aug. 18. de ciuit. c. 43.*

Cuius interpretatio. *Ex eod. 2. de doct. Christ. quæ tamen non de Hieronymi interpretatione, sed de Itala dicuntur ab Augustino.*

atque, vtpote à Ch. int. v. *Hæc quidem libri non habent, neque libro 1. de offic. Eccles. leguntur, sunt tamen in vetustioribus.*

In Cap. V.

Æmil. Paul. *Videndum; num ad hoc satis sit; quod Plutarchus Æmilii abstinentiam laudans, narrat, libros Regis duntaxat filiis studia litterarum tractantibus concessisse, cum auri & argenti acerrimus, reliquamque prædam ne aspicere quidem voluerit.*

Deinde Lucull. *Cicer. in Lucull & 3. de finibus. Sed quod Lucullo Isidorus, Pompeio, qui Lucullo successit, bellumque confecit, tribuit Plin. lib. 7. c. 30.*

Primum autem Rom. *Plin. lib. 7. c. 30.* Marci Varronis in Bibliotheca, quæ prima in orbe ab Asinio Pollione de manubiis publicata Romæ est, vnius viuentis posita imago est. *Nam etsi reges illi multo ante Pollionem Bibliothecas instruxerant, non tamen fortasse publicarant, hoc est publicas fecerant.*

In Cap. VI.

Apud nos. *Ex epist. 141. ad Marcellam.*

In Cap. VII.

M. T. Varr. apud Græc. *Locus est ex Hieronymi libello, qui non extat, cius tamen eam partem, quæ ad hunc locum pertinet, refert Ruffin. invect. lib. 2.* M. Terentium Varronem miratur antiquitas, quod apud Latinos tàm innumerabiles libros scripserit. Græci Chalcenterum minis efferunt laudibus quod tantos libros compositerit, quantos quinis nostrum alienos suâ manu describere non possit. *Id cognomen fuit Didymo Alexandrino Grammatico, vt ait Hesychius in lib. de his qui in disciplinis claruerunt. Vid. Suid.*

sex mill. lib. *Ita Ruffin. in apolog. sed eum Hieronymus mendacii arguit, vixque tertiam partem ab Euseb. relatam affirmat. Idem tamen quod Ruffinus, tradidit Epiphanius.*

In cap. VIII.

Opusculorum. *Ex Hieron. præf. in homil. Orig. in Ezech. quæ repetit etiam Ruff. in invect.*

Sermo autem dict. *à Seru.*

Sententiam contrectando secum. *Ita A. Aug. cum. In o. l. sentiendi nullo sensu legeretur:* seu à contrectando secum. *Chacon.*

Commenta iuris, commenta Euang. *Commenta pro commentaria præcise scriptum putabat A. Augustinus. Sed retinet idem verbum hodie abscisum vulgaris sermo, vt suspicari possimus eod. modo Isidori ætate vsurpatum.*

Apologeticum. *Ex Lact. lib. 5. c. 4.*

Panegyric. *Ex eod. lib. 1. cap 15.*

Fastor. lib. — à fascibus dicti. *Significationi etymon aptauit, vt consueuit, alioqui à fando dici non ignorans.*

Vnde & 8b id. *Ex C. Neap. mendose reliqui Guid.*

Martius vates. *Vid. Lil. Gyrald. Dialog. 4. de poet. Latin.*

In dedolat. ex l. c. *Ex Hieronym. epist. ad Nicæam 42.*

In Cap. IX.

Ipsæ dant ingen. *Carmen est Dracontii lib. 2. de machin. mundi.* Cera dat ingenium pueris primordia sensus. Inde fit, vt præster littera, vel noceat.

sicut indicat Atta. *Cui cur Attæ cognomen hæserit, vid. Fest. in Attæ.*

In Cap. X.

Chartarum vsus. *Plin. lib. 13 c. 11.*

Augustæa regia. *regia, glossam putabat Chacon.*

Sexta Cornelliana. *De Corneliana nihil Plinius. Constat vero ex Dione & aliis Cornelium Gallum Ægypto fuisse præfectum ab Augusto.*

In Cap. XI.

pergameni Reges. *Eumenes Pergami rex membranas primus excogitauit.*

Vnde & Pergamenarum. *Verba sunt Hieronymi in ep. ad Chromat. 43.*

Hæc & membrana dic. *Et fœminino, & neutro genere. Gloss.* membranum μεμβ.

Purpurea vero. *Hieron. ad Eustoch. de custod. virg.* Inficiuntur membranæ colore purpureo, aurum liquefecit in literas. *Vnde liquefecit hic reponebat Chacon.*

In Cap. XII.

in ómentis eleph. *Hinc elephantini libri, nisi manus codices eboreos, aut tabulas eboreas significari, de quibus meminere Vlp. de leg. 2. c. 52. & Pompon. c. 2. de orig. iur:*

nouimus aerios. *Sic Goth. o. Basil. Zanchius atherios legit. aerios autem ex illorum opinione qui sidera non in orbibus fixa, sed per aera ferri existimarunt.*

In Cap. XIII.

ante vsum chartæ. *Ex Hieron ad Nicæam.*

In Cap. XIV.

Vnde apud nautas calare. *quo verbo nostri quoque Thrasones vtuntur, cum calar el sombrero, calar la visera, atque alia huius modi efficiunt. inde etiam dies intercalares dictos vult, quasi interpositos, inf. c. 17.*

quia sic scribebant antiqui sicut arat. terr. *Id Græci (vt ait Pausan. lib. 1. Ἀττικῶν) βουστροφηδὸν γράφειν dixere. (Versum autem vocabant rustici, cum sulco ad finem perducto, iterum eo reditur, vnde arationis initium est quod est versum peragere Plinio lib. 18. c. 19.*

Ad inferiora. *Al. ad inferiorem.*

Scheda *Charis. lib. 1.* Scida charta sine aspiratione à scindendo dicta est, sed etiam alii cum aspiratione schedam ex Græco ἀπὸ τῆς ἕξεως dictam putant.

In Cap. XV.

Hammonius. *Ex Hieronymi Catalogo, & præf. in Euang & præf. Euseb. ad canones Hammonii.*

Subdita est æra quærd. *Vel ex hoc loco apparet eram nihil esse aliud quam numeri notam. Nam quam Isidorus eram, Hieron. numerum dixit. & Victor Capuanus in præf. ad harmoniam Euangelicam Tatiani eadem de re.* Memoratos numeros prius curiosus lector si velit inspiciens facile ex nota numeri reperta comprobet lectione. *Vid. supra lib. 5. cap. 34.*

In Cap. XVI.

Canon autem. *Hoc caput ex alio Isidori volumine à Braulione, qui hoc opus interpolauit, in libros que digessit, accersitum videtur. Nam & concilior. acta hoc opere condita contineri inferius dicitur; & multa huius loci verba in ea præf. quæ inscribitur origo concilior. reperiuntur.*

Canones autem gen. *Citantur hæc à Grat. dis. 15. c. 1. & Iuone lib. 2. tit. 21. cap. 16. Panorm ex 18. cap. libr. 6. etymolog. eademque in Rabani margine ex 17.*

Deum Filium *Dei Filium Gratian.*

Constantinopoli. *Al. Constantinopolim.*

Tertia Synod. *Ante hæc verba Iuo. c. 20.* Hæc synodus acta est temporibus Damasi Papæ Romani, Cyrilli Hierosolymitani Episcopi Nectarii Constantinopolit. *sic n. legendum, non Nestorii.)*

Ostendens manere. *Gennad.* Sixtus vrbis Rom. episcopus decretum synodi aduersum Nestorium à se habitum volumine describens ad Orientis & Occidentis Ecclesias dedit, confirmans duabus in Christo manentibus perfectæ naturis, vnam Filii Dei credendam esse personam. *& rursus ead. fere in Leporio.*

Quarta synod. *Ante hæc verba Iuo cap 21.* Hæc synodus acta est temporib. Cælestini Papæ Romani, Iuuenalis Constantinop. Episcopi. *Vbi pro constantinopolitani, Hierosolymitani legendum admonuit A. August.*

Christum dominum. *Christum Deum alii libri; & Grat. Iuo, Raban.*

Confiteamur naturæ. *Addit post hæc verba solus Iuo.* Hæc synodus acta est temporibus Leonis Papæ Ro & Iuuenalis Hierosolymitani Episcopi, Anatolii Constantinopolitani. *Sic n. legendum non Athanasii.*

Quor. gesta in hoc opere. *Hæc omissa oportuit.*

Concilii nom. t. e. m. Rom. *à Seru. Aen. 6. ad v.* Nec vero h. l. c. d. *Quid autem esset Concilium ostendunt Lalij Felicis verba apud Agel. lib. 5. c. 27.* Qui non vniuersum populum sed partem aliquam adesse iubet, non comitia, sed concilium edicere debet. *Sic enim legendum docuit A. August. ex Cicerone, & Liuio.*

quasi communicilium. *Ita Rabanus:* quasi consilium *vetereslibri, vnus Salmant. ante 860 annos scriptus* quasi concilium. *quod ad hunc quidem locum attinet, mendose, rem totam attentius inspicienti, haud prorsus absurde. Nam* concilium *Isidori ætate solere scribi, mihi certe non fit dubium, nam & paulo post idem codex habet,* Vel concilium à societate, &c. *E qua scriptura duas ipse nationes confecit Vt conscilium, sit (neglecto s.) concilium, & hoc quasi communicilium, vel sit (neglecto c.) consilium, & hoc quasi considium ad l. literam transeunte, qua de re Festus.* Consilium vel à consulendo, vel quod in vnam rem plurium mentes confideant. *Fuisse autem hanc consilii scripturam in vsu testatur Plerius Valerianus li. 9 Aen. ad V.* Consilium summis r. d. r. h. *Hoc Gratiani correctores non viderunt; nulle tamen ve illorum sensus aque adiuuatur Nos antiquorum codicum scripturam repræsentauimus, quæ hoc animaduerso, & emendari & suppleri facile possit: vt nihil sit tam amplum quod desideretur.*

In Cap. XVII.

Paschalem cyclum Hyppolytus Episcopus. *Post vocē Episcopus lacuna, est in cod. Neap. Hieronymus in Catalogo, negat se reperire*

potuisse cuius urbis Episcopus fuerit. Gelasius Papa Metropolis Arabum Episcopus facit (fortasse) cuius enim urbis subscripsit in concilio nonnunquam legitur. Zonaras, & Nicephorus Portus Romæ Episcopum fuisse tradunt. Reperta Romæ est ante annos xx. illius marmorea statua sedentis, legiturque cyclus hic Paschalis in lateribus sedis cum Catalogo operum illius, non tamen integro, quia lapsa ea parte fractus.

Theophilus. *Ex Catalogo Gennadii.*

Victorius. *Ita omnino legendum ex Bed lib. 6. de ratione temp. ca. 48. & ex Gennadio cuius verba sunt* : Victorius homo Aquitanicus imitatus a S. Hilario urbis Romæ Episcopo, composuit Paschalem cursum. (*Al. recursum*) indagatione cautissima, post quatuor priores, qui composuerant, id est, Hippolytum, Eusebium, Theophilum, Prosperum. *Victorius quoque legitur in vet. ms. libris Salmant. & Complut.*

per quinquies decem nouies. *Per quinquies decies nouies Neap.*

quoto Kal vel luna. *Concil. Bracar. 2. c. 9. quoto Kalendar. die vel quota luna.*

carmina simplici formitate facta cyclica. *Alii cyclia cum Rhano: sine id carminis genus arte quadam fieret, vt ait Aristophanis interpres in Anibus Nam & κίκλιον poematis quidam Homerum auctorem fuisse voluerunt, vt ait Phipon. ad libr. 1. ἀκλ. siue inscitia potius fieret, vt vult Acron ad Carmen Horat Nec sic incipies vt scriptor Cyclicus olim. Vnde Cyclici à plerisque Græcis triuiales & circumforanei poetæ dicuntur.*

Hinc & laterculum dictum. *Sic in melioribus libris, & recte consilium Tolet. iv. cui Isidorus interfuit, c. 4.* Solet in Hispaniis de sollemnitate Paschali varietas existere prædicationis, diuersa enim obseruantia laterculor. Paschalis festiuitatis errorem interdum parimus. *& Cedrenus. ὁ παρ' ἐλπιν ουτῶ κλιβ@ λαυίκιλλον παρὰ Ρωμαίοις ἐτος. & Hieronym. in Ezech. c. 4.* Pro latere qui Græce dicitur genere fœminino, ἡ πλιθ@, Symmachus manifestius interpretatus est πλινθεῖον, quem nos laterculum, & abacum appellare possumus.

Ianum annor. *Tertull. de resurrect. carn.* Ordo temporum sternitur.

Post cuius expletionem. *Quæ ante hæc in impressis sunt.* A conditione mundi vsque ad hunc nouissimum cycli annum computantur anni 592. *à manuscriptis vetustioribus absunt. neque in reliquis idem numerus legitur sed vel 5900 vel 5911. vel 5921.*

Paschæ autem vocab. *Ex Aug. epistol ad Ianuar. 119. Vid. Hier. ad Matth. 26.*

Eo quod populus de Ægypt. *Immo quod Angelus percutiens postes agni sanguine illitos cede abstinens pratergressus sit. Vt Hier. loco citat. & Philo. sed hæc Augustini sunt.*

Cuius nox ideo primigil dicitur. *Ex Lact li. 7. c. 19.*

Quæ circa eum attenti. *Absunt hæc ab optimo cod. Tolet.*

primus mensis. *Expunximus vt nouorum, nam neque apud Aug. est, neque esse debet. Vid. Exod 12.*

Qui xii tantum lunas. *Al hoantiones.*

quia bissexies. *Ita scribi placuit A. Augustino, vt sexies semissem significaret, quod voluit Isidorus. Atqui certum est, bissextum appellari quod bis sexto Kal. Mart. dicamus, quod ipse statim subdit.*

Id facit. *Quæ post hæc leguntur in quibusdam m. s. eius Gothicis vt in Oniensi & Casaraug. recipienda non putauimus, ea sunt:* Quia tres dies sine auctore sole transierunt initio conditionis dierum. Inde quarta pars assis per annum crescit, & quarto anno diem integrum reddit. Inde Ægyptii inuentores huius artis ob exaltationes siderum auctore sole dici in quarta feria condito, vnum diem in quartum annum adiecerunt in honorem solis & lunæ.

quod nequeat annus subintroduci. *Al. annum subintroducere.*

In Cap. XVIII.

ab follo. i. firmo. *Vid Fest.*

Pascha felt. *De his tribus festiuitatibus vid. Hieron. ad Zach. cap. 1.*

Epiph. *Qui dies à Græcis baptismo Christi dicatus est, sed quid pretiosius hoc die sit factum (ait S. Maximus) nouerit ille, qui fecit.*

Neomen. *Ex Hieronym. epist. ad Sunniam.*

Encæn. *Ex Aug. tract. 18. in Ioann.*

Capitilauium. *Vid. lib. 1. de off. c. 27. & Rab. lib. 2. c. 35.*

Hoc autem die Symb. Comp. *Qui dicantur competentes, infr. lib. 7. c. vltim.*

Atque in n.a.v.c.t.d. *Addita sunt hæc ex veteribus libris, quæ in editis non erant: in quibus autem manuscriptis deerant, lacuna tantundem patebat.*

Qui dies non Iud. suam. *Verba Aug. epist. 119. c. 13.* resurrectio autem. *Ibid.*

In Cap. XIX.

Officium autem ab est. *Ex Amb. 1. offic. c. 8.*

à stella vespere. *Virg.* Denique quid vesper serus vehat, *& alias sæpe.*

Missa. *Ambrosium, Leonem, aliosque patres sequitur. De Missa etymo. multa Claud. Sanct. in præf. ad Liturg.*

Alii chorum à concord. *Ex Aug. in ps. 8.*

Latine Sincinnium. *Fest.* Sincinnium cantionem solitariam. *Agellius lib. 20. c. 2.* Qui rectius locuti sunt, Sincinnistas litterâ n gemina dixerunt. Sincinnium, n. genus veteris cantionis fuit. *& paulo post.* Accius poeta Sincinnistas appellari ait nebulosa nomine, quod Sincinnium cur diceretur, ei obscurum esset. *Sed quoniam assam vocem Asconius, & Nonius solam interpretatur: asscinium, vt assipondium dictum suspicabatur Chacon.* Sicinium *apud Rabanum.*

Vel saltationes classium. *Ita vetustiores libri. al. psaltationes plausuum. Neap. Ludicrum cantilenæ vel plausuum sine voce saltationes.*

Responsorios. *Vel responsoria, vtroque n. modo loquitur in lib. de offi. & in regul. monach. c. de off.*

Canticum est vox. *Ex Hilar. in prolog. ps.*

Psalmus autem. *Ex Aug. in ps. 4.*

Nam canticum psal. *Ex eod. Hilario vel Ruff.*

Primus succentoris. *Permutari volebat hæc Chacon, vt esset primus incentoris locus, ex Varr. 1. de re rust. cap. 2.*

Vt dextra tibia alia, quam sinistra, ita tamen vt sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adiicias (inquam) pastorum vitam esse incentiuam, agricolæ succentiuam. *Sed Ecclesiar. morem secutum Isidorus, in quibus qui cantum incipit succentor dicitur. verisimilius est Cod. Neap.* infimus succentoris.

Diapsalma quidam Hebræum esse volunt. *Neque hoc (opinor) quisquam ante Isidorum, neque Isidorus ipse profecto dixit, qui toties apud Hieronymum legerat, quod in Hebræo est* סלה *sela, id LXX. Theodotionem, & Aquilam διάψαλμα, Quinctam vero editionem, semper reddidisse. Vid. epist. ad Marcell. 138.*

Quidam vero. *Ex Aug. in ps. 4.*

Canticum laudantium. *Canticum laudes Aug. in ps. 39.*

Proprie autem hymnus. *Ex eod. in ps. 72.*

Alleluia laus Dei. *Ex Amb in ps. 118. Nam Hieronymus laudate Deum interpretatur, vt vocis ratio exposcit, ep. 137.*

Osianna. *Ex Hier. ep. ad Damas. 145.*

Fertum. *Fest.* Ferctum (al. fertum) genus libi dictum quod crebrius ad sacra ferebatur. *Glossæ quædam Latinæ Bibliothecæ Vaticanæ.* fertores ferto libantes.

Dona propriè diuina. *Sic Goth. al. Dei.*

Immolatio quod in mole. *A. Augustinus in mola.*

Et libauit de sanguine vitæ. *Ecclesiastici c. 50.*

Sicut & quidam poetæ. *Virg. Æn. 7.*

Hostiæ apud vet. *& Serv. Æn. 1.*

Holocaustum, *Ex Hieron. in Ezech. c. 45.*

Holon n. Græc. *Ex August. in ps. 64.*

Cærimoniæ. *Serv. Æn. 4.* Sane sciendum orgia apud Græcos dici omnia sacra, sicut apud Latinos cærimoniæ dicuntur. *De etym. vid. Fest.*

Sacramentum est in aliqua celebrat. *Ex August. ep. 119. in principio.*

Baptismus Græcè. *Vid. Tertull. lib. de Baptis.*

Quæ ascendit de albata, *Ita LXX. λελουμένην. & Ambros. Serm 19. in ps. 118. vulg.* Quæ ascendit de deserto deliciis affluens.

Cognominatione. *f. connominatione, petius apud Rabanum cognitione.*

Inuocato n Deo. *Ex Tertull.*

Chrisma. *Ex eod*

Et ea quæ non dicitur fuisse peccatrix. *S. o. l. Sed non videtur legisse hæc Rabanus.*

Tunc enim ille Paracl. *Verba sunt Tertull.*

Symbolum. *Ex Ruffin Symbol.*

Orare est petere. *Ex Serv. Æn. 3.*

Interposita orat. *anteposita Chaconis codex.*

Ascendit celeriter. *Locus ex Aug. in ps.*

Ieiunium autem & statio. *Sic Cass. lib. 5. de instit. Cœnob. c. 24.* Per Ægypti monasteria tanta cordis alacritate susciebantur, vt absque legitimis ieiuniis quartæ, & sextæ feriæ, quocumque pergebamus, quotidiana statio solueretur.

Statio de militari exemplo. *Tertull. in lib. de orat. in fin.* Si statio de militari exemplo nomen accepit (nam & militia Dei sumus) vtique nulla lætitia siue tristitia obueniens castris stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius tristitia solicitius administrabit disciplinam.

Vade & milites. *Ex eod. in lib. de ieiun.*

Vtrieiunium quarti. *Verba Zachariæ cap. 8. vid. Hieron. ibid. & Isid. 1. offic. c. 37.*

quam Xerophag. *Quæ voce sæpe vtuntur Tert. Hier. & Cassian.*

Quasi punitentia. *al. quasi punientia. Idem 2. de off. c. 16.* Pœnitentia nomen sumpsit à pœna.

Ex hoc ergo Græco vocab. *Tertull. lib. de pœnit.* Is actus qui Græco vocabulo magis exprimitur, & frequentatur, exomologesis est, qua delictum Domino nostro confitemur, non quidem vt ignaro, sed quatenus satisfactio confessioni disponitur, confessionis pœnitentia Deus mitigatur.

Itaque exomolog. prostern & humilif. h.d est. *Verba Tert. ibid.*

Sed nunc iam vtrumque vocab. *Id vnde natum sit ex Concil. Agathen. constat. Sic in Concil. Tolet. 17. c. 6 cum titulus sit de diebus ieiuniar. per totos xij. menses celebrandis, in canone tamen dicitur, vt exomologesis votu gliscentibus celebretur.*

Nam feriæ aut legitimæ. *Verba sunt Serui Æn. 1. ad v.* templis indicit honorem.

NOTÆ IN LIBRVM SEPTIMVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

In Cap. I.

RIMVM apud Heb. *Ex Hieronym. ep.* 136. opprimitur. *Al premitur.*
quasi Δὸς, *à Serv. Æn.* 12. *Ad V.* Dina Deam.
Deus autem prop. e. nil. *Ex Hieronym. ep. ad Amand.* 147.
Quinctum Helion. *Vnde quidam Græcos* ἥλιον *fecisse putant.*
Hoc nomen--mors non habet. *Falsò citatur hic locus à Magistr. sent. li.* 1. *d.* 8. *c.* 1. *ex Hieron. ep. ad Damasum, cum sit potius conflatus ex Augustini & Greg. variis locis, prima pars vsque ad* non sint, *ex Aug.* 8. *de ciuit. c.* 11.
Quod. n. dicitur fuit. *Ex eod. in lib. de Symbolo. c.* 4. *& in Psal.* 101. *ex quo ni* dicitur *deleri bus hoc loco sine fraude posset.*
Deus autem esse tantum non. *ex Greg.* 4. *Moral. c.* 27. *al.* 32.
Solus. n. *Ex eod.* 18. *Moral. c.* 27. *al.* 32.
Viuit Deus quia est. *Ex eod. li c.* 3. *al.* 1.
Octauum יה. *Ex Hieron. ep.* 136.
Nonum. *Ex ad. ep. & ex* 142. *& in quæst. in ca.* 17. *Gen.* Nec mirandum *(inquit)* quare cum apud Græcos, & nos a littera videatur addita, nos ה litteram additam dixerimus. Idioma. n. linguæ illius est per ה quidem scribere, sed per a legere, sicut è contrario a litteram sæpe per e pronunciant.
Nam omnis mutabil. *Ex Greg.* 12. *Moral. c.* 17. *è quo sunt fere huius c. reliqua.*
Sicut in homine cuius aliud. *Ex* 18 *Moral. cap.* 27. *al.* 34. excepto hoc quod relati. *Ex Aug.* 11. *de ciuit. c.* 10
ab humanis mentibus. *Ex Greg.* 32 *c.* 5. *al.* 6.
Nam & facies Dei. *Ex eod. in li.* 1. *Reg. c.* 10.
Nam & in proph. *Amos* 2.

In Cap. II.

Præceptum. n. fuerat Iud. *Ex Lact. li.* 4. *c.* 7. *Gotthor. quoque Reges à Pontificibus Toletanis inungi solitos tradunt historia*
Et sicut nunc Regibus in dum. puerp *Hinc purpura regum apud Virg. & purpurei tyranni apud Horat.*
Non est autem Saluatoris. *Lact. ibi.* Nam Christus non proprium nomen est, sed nunc ut potestatis & regni.
Dum. n. dicitur Christus. *Ex Hier. in Matth.* 16.
Latine autem Saluat. *Ex Lact* 4. *c.* 12.
Etymologiam. n. *Ex Hier. in Matth. c.* 1.
Quod verbum Latina lingua ante non hab. *Qui enim σωτῆρα seruatoris voce satis se expressisse credunt, valde errant. Cic. act.* 11. *in Verr.* Itaque eum non solum patronum istius insulæ, sed etiam Soterem inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, vt Latine vno verbo exprimi non possit. Is est nimirum Soter, qui salutem dedit.
Verbum autem. *Vid. li. de Patris & Filii vnitate inter Hilarii opera, è cuius fine istorum quædam desumpta*
Mediator. *Ex Lact. ibid.*
Angelus. *Ex Tertull. li. de Trinitat.*
Quia veniens humilis. *Nomina tamen absolutus, quem (si quid id ad nostra hæc) etiam apud Ciceronem reperiri non tacuit Budæus in comment. ling. Græcæ.*
Serpens. *Vid. Greg. Nyss. in vita Moys.*
Idem & vermis. *Propter vermem, qui è cinerib. Phœnicis existit, de quo Clem. Rom. in constit. li.* 5. *c.* 6. *& carnem quod Phœnicis titulo cum Lactantii operibus circumferatur, & Epiph. in Anchorato. Nam quod bombycem intellexerit quamuis eo verme & noctior, & fortasse verior resurrectionis species constet, tamen non sit verisimile.*

In Cap. III.

De vnita eius pl. *Al vnitatis.*
Cum. n. vnus Euangelista. *Luc. c.* 11.
Alius. *Matth. c.* 12.
Vt natura--ipso felle caret. *Verba sunt Tertull. in li. de baptism. & ita etiam cum plerisque loquitur D. Th.* 3. *p.* 9 39. *art.* 6. *non quod felli prorsus careat, sed quia fellis quam minimum habeat, vt ait Arist. li.* 3. *de part.*
quanti ad crinem purp. coloris. *Purpureum capillum, & purpuream comam Virgilius, & Tibullus dixere. & Solamen ait.* 7. Comæ capitis tui, sicut purpura regis iuncta canalibus. *Sed cur hoc loco crinis mentio sit iniecta, alii dixerint.*

In Cap. IV.

Sed alius quidem non aliud. *Ex Aug.* 11. *de ciuit. c.* 10.

In Cap. V.

Angelorum autem vocab. *Ex Greg. hom.* 34. *in Euang.*
Quibus ideo pictorum. *Ex Hier. Is.* 6.
Nomen autem ordines *Ex Greg. ead. hom.*
Nam quia Arch--cognouisset. *Ex* 4. *Moral. c.* 27. *al.* 31.
Quidam autem Archang. *Ex ead. hom.*
Gabriel--Michael--*Ex Greg. & Hier. in Daniel. c.* 8.
Potestates. *Ex Greg. ibid.*
in Latinum ard. *Ita Gregorius, comburentes Hieronymus.*
Nam quia Angeli & locis. *Ex Greg.* 4. *Mor. c.* 27.
Præsunt enim auspiciis operum omnium. *Al. hominum. Neap. c.*
præsunt. n. vt aspiciant opera hominum.
Veteris & Noui Testam. *Hier. Isai.* 6. *& Orig hom.* 1. *in Is.*
Eorum testimonio. *His voces reiiciebat Chacon, quod apud Hieronym. non essent.*
Quia de fab. *Hier. ibid.*

In Cap. VI.

Plerique. *Omnia fere ex Hieronymo.*
à cadendo. n. n. s. calamit. *Victor. li. de Orthog. & Ter. Scaurus.*
Calamitas antea dicebatur cadamitas
Vnde etymolog. *Ex Hier. q. in Gen. c.* 4.
Idem & lamentatio. *Hieronymus:* Cain possessio vel acquisitio, Cainam lamentatio, vel possessio eorum. *Vt mirum non sit, si quemadmodum Cainam possessio, ita è conuerso Cain lamentatio sit Isidoro.*
Quidam enim eum cum patre. *Ex q. in c.*
Ægyptiorum lingua Cham *Vel Ham ex q. ad c.* 9.
Thara exploratio ascensionis *In nominibus ex Gen.* Thara exploratoris odoris, siue exploratio ascensionis, vel pastio.
Chetura thymiama. *Hier.* Chetura thymiama offerens, vel copulata, aut iuncta.
Esau rubrum. *Idem in Abd.*
Zelpha os hians. *Hier. os fluens.*
Pharao nomen est non hom. *Ex tod Isai. c.* 30.
Pharao denudans eum. *In nominibus ex Act.* Pharao denudans eum, siue dissipator eius. *Idem in nomin. ep. ad Heb.*
Mambres mare pelliceum. *Sic o. l. & apud Hieron. sed cum idem Hieronymus Mambre perspicuum interpretetur: lambres mare pellucidum, recta fortasse scriptura fuerit, vt & maris, & perspicui ratio constet aliqua. Nam & apud Paul.* 2. *ad Timoth.* 3. Ἰαμβρῆς legitur: *& ita appellatur à Palladio in vita Macarii Alexand. & Euseb. li.* 9. *de prep. c.* 3.
Othoniel. *In Nom. ex Iesu Nau.* Othoniel responsio Dei, *vel reuelatio Dei, vel tempus mei Dei, vel signum Dei.*
Aoth. *In nom. ex eod.*
Hesebon. *In nom. ex Num.* cogitatio, siue cinguli mœroris.
Noemi. *Ex ep. ad Eurtam non longe à fine.*
Tribus nominibus *Ex comm. Eccles. c.* 1.
Absalon patris pax. *Non ex Hieronymo qui patrem pacis interpretatur, sed ex Greg. in prolog. ps.* VII. *præmit. (si modo id opus Gregorij esse credimus) sic. n.* Absalon patris pax interpretatur: non quod ei pax vlla cum patre fuerit: sed quia quantæ pacis & patientiæ extitit, in eius peruersitate pater ostendit.
Ochozias. *In nom. ex Matth.*
Ioas piratis. *Ita m s. a. quod vero apud Hieronymum legitur in nom. ex lib. Iudic.* Ioas sperans, siue temporalis, vel Domini robur. *Spirans eo loco reponendum putamus. Vna est enim etymologia spirans siue temporalis ductia à verbo* אשי *desperauit, quæ in ש autem, aut temporalem optime cadit. Quod vero Domini robur additur, alia ratio est.* יה *enim Dominus, &* עזר *fortis siue* עזרי *fortitudo. Ista, mos nomina Hebræa confundendi, stilo quod aliter olim scripta, suo quod Latina scriptura, & pronunciatione eadem fiant, non infrequens Hieronymo. Cum tamen diuersa interpretatione rationem nonnunquam reddat. sæpe etiam reddere negligat, quod ipse fatetur in præf. ad lib. de nom. Heb. & initio huius capitis adiuerit Isidorus.*
Ozias autem ipse est qui *Verba Hieronymi in Isa. c.* 1.
Ipse est qui illicit. *Idem in Amos c.* 1. *apud quem indebitum sibi sacerd.*
Amon. *In nominibus ex Matth.* Amon fidelis vel nutritius, si tamen ab Aleph littera exordium habet, quod si ex Á inscribitur, onustus interpretatur.
Iosias. *In nomin ex Matth.*
Sedechias. *In nom. ex li.* 3. *Reg & in Ezech. c.* 2.
Ieroboam. *In Am, cap.* 1. Ieroboam iudicatio, siue causa populi δημοσία λαῶν. licet quidam per ε Græcam litteram legentes diuisionem populi suspicentur.
Iezabel. *In nom. ex Apoc.*
Iehu. *In nom. ex* 3. *Regum.*
Ioatha robustus. *Rom. c. Iathar ambustus. Hieronymus*, Etham robustus. *Ioatham vero & Ioachaz (qui in nonnullis codicibus leguntur) interpretationes, paullo ante posita. Vt tota de re amplius quærendum videatur.*
Zorobabel *in Agg. c.* 1.

In Cap. XVII.

Quorundam. *Omnia fere ex quæstionibus in Gen.*
Abraham pater vid. *Ex nominibus apud Matth.*

A

Postea appellatus est Abraham. *Ex quæst. ad c.* 17.

Sciendum autem. *Ad c.* 17. *Falso autem pro Salomone Samuelem quidam substituunt. Vid. Paralip* 1. *c.* 22.

Israel vir videns Deum. *Ita quidem in nominib. & in Is.* 1. *Sed enim interpretationem improbat in quæst. cap.* 32. *vbi* Princeps cum Deo *interpretatur. Idemque rursus in comment. in Ioel.* εὐθύτατος θεὸς, i. rectissimum Dei.

Ruben. *Ad c.* 29.

Simeon. *Ibidem.*

Issachar. *Ad c.* 30.

Nephthalim. *Ibid.*

Hunc Pharaon. *Ad c.* 41.

Beniamin. *Ad c.* 35.

Manasses--Ephraim. *Ad c.* 14.

In Cap. VIII.

Prophetæ in vet. Test. *Ex prolog. Biblioth.*

idem & fort. *Ex ep.* 61. *ad Pammach.*

Nathan. *In nom. ex Luc.*

Isaias Salus Domini. *in nominibus ex Act.* Salutare Domini, *in nom. ex ep. ad Rom.* Saluator Domini *in cap.* 1. *Isai. ex sua sententia.*

B

Saluator est enim. *Ex præf. in vnd. Isai.*

Hic & defider. *Ex ep. ad Eustoch. de vustod. Virg.*

Ioel *In præf Malach.* Ioel qui interpretatur Dominus Deus. *In nominibus Ioel.* incipiens, vel est Deus, vel Dei. *In præf. in Ioelem,* Ioel θεοῦ ἀρχὴ ἢ ἀρχόμενος, i. incipiens.

Amos--quia iam auulsi. *Excomm. in c.* 1.

Nahum gemens. *Ita legendum apud Hieron. in nom. ex ep. Barnab. non* germen. *ex c. Toletan. nam reliqui mendose* germen.

Habacuc. *Ex prolog. commentarior.*

Micheas--quo de Helia dicitur. *Ioh.* 38.

Sophon. *In c.* 1.

Abdias *In c.* 1.

Ionas--ipse est Amathi, &c. *Ex præf. in Ion.*

Aggæus. *Ex prolog. Biblioth.*

Annnia *Ex nom. ex Ierem. & Daniele.*

Misael quæ palus Domini. *Ex nom. ex Daniele. Mendose ergo cc. omnes* qui populus Domini--*In nomin. ex Exod.* Misael, tactus Dei, siue quis interrogauit.

Misach. *Ibid.*

Ethan rob. siue ascensus. *Ita etiam apud Hieronym. accensus malebat A. Auguſt.*

Quosd. n. inhærentes. *Ex Aug. in Psal.* 38.

Olda. *Ex nom.* 3. Reg.

Alii tria gen.--moderatur. *Omnia ex Aug. cont. Adimant. cap. vltim.*

C

In Cap. XI.

Cephas---quod in capite. *Græcam etymologiam Anacleti III. Dionysii Areopag. & Optati Milevitani exemplo reddidit, cum Syrum verbum esse constet, idque statim idem testetur. Cuius rei exempla, rationemque non inelegantem, vid. apud Turrian. lib.* 2. *cont. Magdeburg. c.* 3.

Scipsum nomen in Petro Syr. *Vid. Hieronym. Matth.* 6. *& in nomin. ex eod.*

Simon--audiens. *Hieron.* Simon quippe obediens dicitur.

Sermon autem Græc. *In nom. ex Act.*

Iacobus. *In cap. Matth.* 10.

Boanerges. ibid. Sed in Dan 1. Filii Zebedæi appellati sunt filii tonitrui, quod non (vt plerique putant) boanerges: sed emendatius legitur beneraham. *& in Is.* 62. *& in nom. ex Ioann.*

Quia Maria vxor Alph. *ex eod. aduers. Heluid.*

Philipp. os lampadæ. *In nom. ex Act.* lampadæ. *In nom. ex Luc.* E

Os lampadis, vel os manuum.

Simon Chananæus Iudas Iacob *In Matth* 10.

Quem Ecclesiast. *Ibid. est autem historia Eusseb. lib.* 1. *c.* 12. *vlt.*

Marcus Excelsi. Mand. *Sepe hoc repetit Hieronymus. Sed in nom. ep. ad Colos.* Marcus sublimis mandato, siue amarus, vel certe attritus, atque limatus.

In Cap. X.

Maria illumin. *In Nomin. ex Matth.* Mariam plerique æstimant interpretari illuminant meisti, vel illuminatrix, vel smyrna maris. Sed mihi nequaquam videtur: Melius est autem, vt dicamus sonare eam stellam maris, siue amarum mare. Sciendum quoque quod Maria sermone Syro Domina nuncupatur.

Pontius declinans consilium. *Ita Gotth. cc. & apud Hieron.* concilium. *impressi, reliqua huius c. ex eod. Hieron.*

In Cap. XI.

Duo sunt autem martyrii gen. *Ex Greg.* 3. *Dialog. cap.* 29.

In Cap. XII.

Clerus & Clericus. *Ex Aug. in Ps.* 67.

Vel quia Dominum partem. *Al.* Domini partem, *Vtrumque retulit in lib. offi.*

Psalmist lect. *Psalmista, siue lector Rab. lib.* 1. *c.* 4. *Non est autem Psalmista ordinis aut gradus proprium nomen. Sed ordinis nomine aliquando censori fatetur D. Th. in addit. q.* 37. *ar.* 2. F

Ordo Episcop. quadrip. *Sic Rab. Grat. & veteres libri. Sed idem Rab. lib.* 1. *c.* 5. Tripertitus est, id est, in Patriarchis, Archiepiscopis, qui & Metropolitani sunt & in Episcopis.

Quia primum i. Apostol. *Sic Rab. & vetus Gratiani libr. cum Gothicus libris.*

Metropolitani autem. *Hæc parenthesi includimus, vel quia aliena fortasse sunt, vt censebat Chacon, cum veriorem interpretationem Rabanus retineat, qui omnia hæc ex Isidoro sumpsit, vel vt quæ sequuntur:* Singulis n. prouinciis, *&c. Archiepiscopis aptentur ex sententia Antonii Augustini. Cui duo vetetes libri fauent, in quibus post hæc omnia Metropolitani etymon hoc qualecumque est collocatum. Sic etiam est Episcopor. tripertitus ordo.*

Episcop. vocab. *Ex Aug.* 19. *de ciuit. c.* 19.

Nam maiorum. *è Seru. Aen.* 3. *ad V.* Rex Anius.

Vates à vi ment *à viendis versib. Varr. lib.* 6.

Sanctificando *Eod. modo lib.* 9 *c.* 3.

Flaminis. *è Serv. Aen.* 8. *Vid Fest. & Varr.*

Vnde & apud vet. idem Episcopis. *Ex Hier. ep.* 83. *ad Ocean.*

Qui licet sint sacerd. *Ex Innoc. l. ep. 1. c.* 3.

Sicut in Sacerdote consec. *Ex ep. ad Rustic. Narb. de sept. gradib. Eccle. quæ cum Hieronymi operibus circunfertur.* Hi apud Heb. Nathinæi. *Al. Nathanæi. Vid.* 2. *off. Eccles. c.* 10. *& Raban.* G

Duo genera--respondit. *Ex Aug. in Psal.* 87.

Quando Euang. *Ex Hieronym. ep. aduers. Vigilant.*

Super energ. *Vid.* 2. *offi. Eccl. cap.* 13. *& d.* 25. *c.* 27.

Ipsi enim tenent cl. *Ex d. ep. ad Rust. Narb.*

In Cap. XIII.

Plura autem sunt gen. monach. *Ex Hieronym. ep. ad Eustoch.* 22.

Cœnob. enim. *Ex Cassian. collat.* 18. *cap.* 10. *& c.* 4. *& seq.*

In Cap. XIV.

Doxa gloria. *Opinio potius, vt reliqua conueniant.*

Competens vocatur. *Ex Aug. serm. ad Competentes. Hieronymus ad Pammach. ep.* 61. An non tu potius scindis Ecclesiam, qui præcepisti Bethlehem presbyteris, ne Competentibus nostris in Pascha baptismum traderent?

D

NOTÆ IN LIBRVM OCTAVVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

H

In Cap. I.

E Synagoga. *Ex Aug. in ps.* 81.

In Cap. II.

Dogma à putando. *Nempe dictum à δοκεῖν.*

Religio. *Aug. lib.* 1 *Retract. c.* 13. Ad vnum Deum tendentes & ciuni religantes animas nostras, vnde religio dicta creditur. In his verbis meis ratio quæ reddita est, vnde fit dicta religio plus mihi placuit. Nam non inficior aliam huius nominis originem exposuisse Latini sermonis auctores, quod inde sit appellata religio, quod relegatur, quod verbum compositum est à legendo, id est eligendo, vt ita Lactium videatur religo, sicut eligo. *Sed postrema Augustini verba reticenda putamus, vt vnale cohærentia & adicita ab aliquo qui integrum locum descripserit. non animaduertens, id etymon iccirum fuisse Isidorum, quod maxime probaretur Augusto & Lactantio lib. . cap. 28. qui etiam aduersus Cic. notationem pluribus verbis disputat. quamuis hoc altero etiam vtatur Aug. lib.* 10. *de ciuit. c.* 4. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis, hunc eligentes, vel potius religentes (amiseramus enim negligentes) hunc ergo religentes, vnde religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendamus. *Restat tertia notatio ex Cic.* 2. *de nat. deor.* Qui omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, vt elegantes ex eligendo. *Vt religio sit vel à religando, vel religendo, vel relegendo.*

Si omnino fiat quod dic. *Ex Cic.* 1. *de offic.*

Quod sit pes. *Recte de spe, quæ virtus sit. Nam spem sub dolam qui reposcere, spe, quasi sine pede interpretatur, vnde in nummis veterib. non fixa, sed in altitudinem, erectus pedib fingitur. Aliis spes à πίπτειν, est.*

Omnis autem dilect. *Aug.* 14. *de ciuit. c.* 7.

In Cap. III.

Hæresis Græc. *Ex Hieron. ad Gal.* 5. *& ad Tit.* 3.

Inde ergo hær.--vocabitur. *Ex Tertul. in præscript. apud quem pro* indulgere, inducere, *ex hoc loco reponas licet. Nam ex voce paulo post, alibique sæpius vtitur.*

Supereſſit.

Superstit. *Verba Seruij Aen. 8. ad V.* Vana superstitio, *&c. est vero Lucretij locus ad quem respexit lib 1.*

Humana ante oculos fœde cum vita iaceret,
In terris oppressa graui sub religione.
Quæ caput à cœli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans.

Melius Balbus apud Cic. 2. de Nat. Deor.

In Cap. IV.

Iudæi *Euseb. lib. 4 hist. Eccles. cap. 21. ex Hegesippo septem fuisse refert Hebræorum sectas, quarum nomina hæc sunt. Essæi, Galilæi, Hemerobaptistæ, Masbothæi, Samaritæ, Sadducæi, Pharisæi. Iustin. contra Tryph.* ὥσπερ γὰρ Ἰουδαίους ἀπὸ ἐξηῦθεν ἐξεστὼς ὁμολογήσειεν εἶναι τὰς Σαδδουκαίους, ἢ τοὺς ἰερεῖς αἱρέσεις τῶ μεσιτῶν, τῶ χαλκιδέων, Ἐλκησαιῶν, τῶ θεμεστιανῶν, βαπτιστῶν, *&c.*

Pharisæi--Sadducæi *Ex Hieronym. Matth. 22. & Isid. 19.*

Essæni. *Vel Essæi ex Euseb. Comenit autem quod Hieronymus lib. 2. adu. Iouin. ex Iosepho de his refert. quod ab uxoribus, vino & carnibus abstinerent, & quotidianum ieiunium verterent in naturam.*

Masbothæi. *Hoc eorum proprium fuisse nomen, præter Eusebij verba, quæ indicauimus, hæresis ipsa Sabbatizandi in præsertim qui Hebraïs litteris attigerunt satis ostendat.*

Meristæi. *Meristæ C. Rom. De Essenis Epiph. in prolog.* ἰχθῦς γεγονότες ἐπὶ τὸν νόμον, τὰς τῶ πλοίης τῶ μετὰ πολῦ ἀφορισθέντας ἀπεβάλοντο.

Hemerobaptist. *Epiph. lib. ca. 17. Retinens hunc morem interiorem vestium identidem laudandarum Festi Mauri.*

In Cap. V.

Valentiniani-- Platonicæ sectatore. *Ita C. Neap recte Tertull.* Vbi nunc Marcion Stoicæ studiosus? vbi Valentinus Platonicæ sectator?

Apellitæ. *Ex eod. Vid. Epiph. & Iren.*

Quidam. *Ex Aug. de hæres. ad Quodvuld. & Gennadij catalogo pleraque. Vid. 24. q 3.*

Nicolaitæ. *Aug.* Qui cum de zelo pulchertimæ coniugis culparetur, velut purgandi ie causa, permisisse fertur, vt qui vellet ea vteretur, quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet vsus indifferens fœminar.

Ophitæ. *Ex Tertull. præscript. à quo nonnihil discrepat Isidorus, quod ille serpentem ait fuisse virtutem, qua generi humano scientiam bonor. & malor. contribuit quare vocem virtutis reiiciebat Chacon. Vid. Epiph. Philastr. Augustt.*

Sed hominem in phantasia apparuisse. *At Tertull. ita de Apelle.* Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neq ie in substantia veri corporis, vt Euangelium docet. *Ex in lib. de carne Christi, & in lib. de resurr. separatim profitetur se disputare aduersus Marcionem, qui veritatem carnis Christo tollebat, vanitatem phantasmatis inducens, & contra Apellem, qui solidum corpus & carnem recipiebat, non tamen natam sed de sideribus & substantijs superioribus tractam. Itaque negabat hunc locum integrum esse Chacon. cui assentimur.*

Archontiaci--opera Archangelor. *Archonton legebat Chacon. Nam & Augustinus principis interpretatur.*

Caiani. *Vid. notat. in Grat.*

Angelici. *Vid. Epiph. Augustt. & Theod. ad Colossc. 2. & concil. Laodic. c. 35.*

Marcionistæ--à quo duo princip. *Augustinum sequitur. Nam Epiphanius tria principia ab his inducta refert.*

Tatiani-- qui & Encratitæ. *Ita legend. ex Aug. Epiph. & veteribus lib. non Encratita. Nam quamuis Isido. carnium tantum meminerit, constat eos vino, carne, & nuptiis abstinuisse.*

Cathari--viduas si nup. *Verba Aug. in lib. de agon. Chr. c. 31.*

Hermog--quos Apost. improb. *Ex Tertull. præscript.*

Manich.-- qui vocatus est Manes. *Al.* Manis. *apud Aug.* Manin.

Anthropomorph. *Ex Hieron. aduersus errores Ioann. Hierosolymitan.*

Hieracitæ. *Etiam Hilarius Hieracham auctorem appellat lib. 6. de Trin.*

Nouatiani à Nouatiano. *Ita legendum ex Hiero. Catalogo, non Nouato, quamuis hic primus auctor sectæ fuerit. Hos cum Catharis (de quib. paulo ante) non est necesse eosd. fuisse. Sed aliquid commune habuisse.*

Ebionitæ. *Eusebius li. 3. hist. c. 27. Ruffino interprete:* Ebionæi solum esse hominem putant, & per profectum vitæ ac virtutis virum iustum effectum. *Et paulo post.* Vnde comperenter Ebionitæ pro paupertate intelligentiæ appellati sunt. *Horum meminit sæpe Hieronym. & Tertull. in præscript.*

Hi semiudæi. *Ita appellas Ebionem ad Gal. 3. Hieronym.*

Et ita tenent Euang. *Ex eod. in Is. c. 1.*

Aduersus quos ad Gal. *Ex Tertull. præscript. ita pauciss. verba tribus ex locis contexta.*

Photinian. *Hieron. de. vir. illust. & Niceph. lib. 9. c. 3. 1. mendose apud Damascenum Smyrnensis pro Syrmien. legitur.*

Æriani-- dicunt nullum imputari peccatum in fide manentium. *Quorum furorem renouauit Lutherus.*

Origeniani -- vsque ad filium. *Ex Hieronymi apolog. Reliqua ex Aug. xi. de ciu. c. 23.*

Antidicomaritæ. *Qui & Antidicomarianita ab Epiphanio, & Augustino dicuntur.*

Donatistæ--decepit. *Verba Hier. in Catalogo.*

Circumcelliones. *Hi (vt ait Aug. in ps. 82.) Agonistrios se nominabant, quod pro Christo cum dæmonio certarent. Et vere Circumcelliones dici, qui circumcellas vagarentur, nulloque in loco consistentes sedes quotidie mutarent. In Ouet. Gotth. Tarrac. & Rom.* Circiliones. *Eosdem Aug. Montenses. Philast. circuitores appellat. Sed cum* cotopitæ, coropitæ, catropitæ, catotopitsci *(tot enim aut pluribus modis hoc nomen in libris vet. legitur)* Catopitæ *A. Aug. probatur. Illor. enim fuit non tantum se ipsos vario genere mortis interimere, sed aliis quoque in deserta locis insidiari, vt quos possent in eundem furorem incitarent. sibi vt mortem afferrent. Id ni effecissent, ipsi in illos sæuiebant, necessosque pro martyribus colebant. Biothanati dicuntur à Philastro.*

Bonosiaci. *Hi apud Augustt. non sunt, & fortasse ab aliquo huc inducti: cuius rei magnum argumentum, quod ante Circumcelliones leguntur, eosque à Donatistis contra Isidori verba mentemque separant. Nam Circumcelliones Donatistas esse, non Bonosiacos manifestum est. Bonosiacos vero Photinianis adnumerat Innoc. l. in ep. ad Laurent. Senen.*

Luciferiani. *Prima verba Augu. sunt in lib. de Hæresib. reliqua ex lib. de Agon. Chr. c. 30. Sed voces illæ* auctore suo *quæ Augustt. non sunt, reiici poterant. Fuit autem Lucifer Caralitan. Episco. Caralis vero Sardiniæ vrbs nobilis. Huius extat adhuc liber. Vid. Hier. lib. de vir. illust. & Niceph. lib. 10. c. 17.*

Nyctages. *Sine Nyssiges, vel Nyctazontes à dormitando. Vid. lib. de off. c. de noctur. vig.*

Aceph--Hi trium Chalcedon. capitulor. *Cur hæc tria capitula Chalcedonensia appellet, cum sint in quinta Synodo tractata, cur item eorundem capitulorum D. Isidorus aut debeat aut non debeat defensor videri, vide annot. Segobricen. Antistitis ad cap. 4. lib. de Vir. illustrib.*

Theodosiani & Gaganitæ. *Illa corrupticole, hi phantasiastæ dicuntur in Breuiario Liberati, quar. appellationum variones explicat D. Thom. Quodlib. 4. Vid. notat. in Gratian. & Euag. & Anastasium Bibliothecar. quor. dicta sumpta sunt ex Petri Theophanis libro qui in Vatican. asseruatur.*

Agnoitæ, & Tritheitæ. *Græ lib. Regist. 8. ep. 35. & 42. & Niceph. lib. 18. cap 49. qui Agnoitarum Themistium sub Valente, Tritheitarum Ioann. Philoponum sub Phoca, nobiles Peripateticos duces extitisse refert.*

Aliæ Christi diuinitatem. *Quos Græci* θεοπασχίτας *vocant.*

Aliæ liberationem omnium. *Ita omnino legendum ex tribus Codicib. Tolet. Salm. & Rom. & ex Aug. indice præfixo ad lib. de hæresib. & opere ipso. Sic n. in indic.* liberationem omnium apud inferos factam Christi descensione credentes. *In opere vero.* Alia descendente ad inferos Christo credidisse incredulos, & omnes inde existimat liberatos.

Aliæ nudis pedib. *Non quod id nefas sit, sed quia ipsi nefas aliter ambulare putent.*

In Cap. VI.

Nomen Philosoph. *Ex Aug. 8. de ciuit. c. 2. & Cic. Tusc. 5.*

Iidem autem phi. triph. *Aug. ibid.*

Habentes quidem nomina--Academici. *Verba Tertullian. in Apologet.*

quam Pœcilen stoan. *Ita veteres libri Pisanaction impressi. Et quidem vtroque modo constat eam porticum appellatam. Laert. in Zen.* ἀνακλίμενον ὃ ἐν τῆ ποικίλη φῶς, τῆ δὲ πεσσοστατεῖω καλεμένη, διὰ τὸ τὰς γραφὰς τὰς Πολυγνότα ποικίλη, *&c. Nisi* πεσσοστατεῖω *ex Pluta. in Cimone mauis, cuius verba sunt.* ὃ δὲ τῶτο φασὶ ὁ πεσσοστατεῖω τότε καλεμένη, ποικίλη δὲ ὕστερον, *&c.*

Arcesilaus Cyrenaicus. *Vel quod voluptati deditus, vel quod Cyrenen. nauigaris, ibique Demetrium adolescentem perdite adamarit. Nam constat Prytaneum fuisse. Vid. Laert.*

Cuius sectator fuit Democritus. *Non Arcesilai, quem constat Democrito longe posteriorem fuisse, sed secta vel opinionis. Ergo* τὸ fuit *fuerat interpretare.*

Cynici ab immunditia impudentiæ. *Impudenti Anton. Augustinus.*

Quia se volutas. *Aug. in ps. 73. in excusis Venetiis anno* 1493. Et forte qui dicit cum mortuus fuero, nihil ero, & litteras didicit, & ab Epicuro didicit, hoc nescio quo delirio Philosopho, vel potius amatore vanitatis, non sapientiæ, quem ipsi etiam Philosophi porcum nominauerunt, quia voluptatem corporis summum bonum dixit. *Horatius,* cum rideremoles Epicuri de grege porcum.

Gymnasium, *Idem inf. lib. 18. c. 17.*

commeantem & lucidum. *Cic. 1. de nat. Deor.* Nam Pythagoras qui censuit Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem, *Et Minutius in Octauio* Pythagoræ Deus est animus per vniuersam naturam rerum commeans & intentus. *Lucidum fortasse appellauit. quia apud Ciceronem non intentum sed nitentem legerat.*

Inuentum. n. solummodo. *Tertull. in apologet.* Inuentum enim solummodo Deum, non vt inuenerunt, disputauerunt. *Isid. exposuerunt. Vulg.* glorificauerunt. δόξα *n. & gloria est, & opinio.*

& inexcitatum. *Tertull.* inexcitum.

Ignis cum de mundo. *Id est, cœlo vt sup. lib. 3. cap. 63.*

Hi philosophor. errores. *Omnia vsque ad finem, ex Tertull. præscript. ex quo aliqua correximus non repugnantibus libris m. s.*

A

Inde Æones, & forma nescio qua inde apud Arium trinitas nominis. & apud Valentinum.

Platonicus furor. *Non discessimus à veterib. lib. quorum magnus hoc loco consensus. Chacon ita ex Tertull. Inde Aeon. e. f. n. q. & trinitas hominis apud Valentinum, Platonicus fuerat. Nos vero nominis retinuimus. Nam quamuis vtrumq. in Valent. cadat, quia tria hominum genera induxit: ψυχικὸν, πνευματικὸν, & σαρκικὸν. vt est in lib. contra Valentinianos, tamen si Arrium cum Valentino copulauit Isidorus Aeonem primum trinomium fuisse suspicemur, ita. n. eod. in libro præscr.* sed & cum genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoscitur, apud quem Aeon ille nescio qui nouî & non vnius nominis generat è sua charitate sensum, & veritatem, &c.

In Cap. VII.

Duo sunt autem genera Comicor. *Successisse poetas Satyricos in locum veteris comœdiæ, cuius licentia lege compressa sit, notum ex Horatio: sed aut hos nouos Comicos, aut Plautum & Terentium veteres dictos, aut Attium, vel Accium Comicum fuisse, quis credat? neque mihi dubium quin aut hæc altera, aut valde deprauata sint.*

Satyrici autem dict. *Vid. quæ sup. lib. 5. de leg. Satyr.*

Quidam autem poetæ. *Aug. lib. 18. de ciuit. c. 14.*

Officium autem poetæ. *Verba Lact li. 1. c. 11.*

Vnde & Lucam è *Seru. Aen. 5. ad V.* Matre dea monst. viam.

Apud poetas. *Ex eod. Eclog. 3.*

B

In Cap. VIII.

Σιὸς *Ex Lact. lib. 1. c. 6. & Seru. Aen. 3.*

Quæ ante Troi. *è Solin. c. 8.*

Herophila. *Vel Herephile. Sed magna omnino in Sibyllar. nominibus confusio. Nam Demophilen Amaltheam, Cumanamque easd. cum Herophila facit ex Varrone Lactantius. Vid. Suid. & Viu. ad li. de ciuit.*

Samia quæ Phemonoe. *Samia à Suida ex Eratosthene Phyto vocatur. Phemonoe vero Delphica fuisse videtur. Pausan. in Phocaic. de Delphico oraculo.* μαντικὴ δ' ἐπιεσῶν εἰς φημόνοην δέξαι ἰὼ ἰὼ· ἀρχὴ μαντικῆς ἡ φημόνη τεθεσπώτη, καὶ πρώτη τελέσμα τόδε φανεῖ. *Et Strab. lib. 9.* πρώτην δὲ φημόνην φασὶ γενέσθαι πυθίαν. *Lucanus quoque Phemonoen Delphis facit Appio responsa dantem.*

In quib. erant decreta, *è Seru. Aen. 6. ad V.* Hic ego nam que tuas fortes. *Sed remedia non decreta apud Seru. Secreta volebat Chacon.*

In Cap. IX.

Magor. primus. *Au. 1. de ciuit. c. 14.*

De quo Arist. *Ex Plin. lib. 30 c. 1. Sed Plinius Hermippum non Aristotelem citare videtur. Lapsus in eo. quod Plinij verba de Aristotele non præcedentibus (vt debuit) sed subsequentibus attexuit Isidorus.*

C

ex traditione Angelor. malor. *Ex Lact. lib. 2. c. 16. & Tertull. in Apolog.* eadem officia dependuit, & qui astrologos, & aruspices & augures, & magos de Cæsarum capite consultant, quas artes, vt ab Angelis defertoribus proditas, & à Deo interdictas, ne cauſis quidem suis adhibent Christiani.

Fertur & quæd.-- conuerteb. *Ex Augustin. 18. de ciuit. c. 17.*

Nobilis ille poeta. *Eiusd.*

si credere fas est. *Problema à nostris Theologis multum vexatum. Vid. Hieron. Is. 7. Cyrill. l. 6. de Adorat. Aug. ad Simplician & D. Th. non vno in loco.*

Prudentius quoq. *Lib. contra Symmach.*

Magi sunt qui vulgo maleſ. *Verba Hieron. Daniel. 1. cad. Augu. 21. de ciuit. c. 9. & Lact. l. 2 c. 17.*

Incantata periit Excantata *apud Lucan Horat quoq.* Quæ fidera excantata voce Thessala, Lunamque cælo deripit.

audent ventilare. *Etiam Quintilianus præstigiatores ventilatores vocat.*

Hi etiam sang.--mortuor. *Ex Hieron. Dan. 2.*

ad quos suscitand. *è Seru. Aen. 6. ad V.* Præterea iacet exan.

est. n. hydrom. *Ex Augu. 7. de ciuit. c. vlt.*

etiam inferos perhib. fecisse. *Ex eod.*

à Persis allatum Varro dicit Diuinationis, &c. *Secuti sumus Augustinum, non veteres libros, quorum hæc scriptura* à Persis fertur allatum. Varro dicit diuinationis, &c. *Illud enim ex Augustino constat: hoc de Varrone non audemus affirmare. Forma autem per infinita verba loquendi frequens Isidoro, vt antea annotauimus.*

D

Incantatores. *Ex Hiero. Dan 2.*

Aruſpices. *Donat. in Phorm.* Aruſpices harugarum inspector. i. hostiar. *ergo verba illa,* Dies enim & horas --intendunt, *è margine adicita credimus. Cum Isidorus scripsisset.* Aruſpices harugarum *(vel harugarum ex Festo)* inspectores. Hi extra inspic &c.

Nam auſpicia sunt quæ iter facientes obſeru. *Horat.* Cui si vitiosa libido fecerit auſpicium, cras ferramenta Theanum Tolenis fabri. *Sed exemplor. plena sunt omnia.*

Augurium q. auigerium. *Seru. Aen. 5.*

Pythones. *Al. Pythonisse.*

Genethliaci. *Augu. 2. de doct. Christ. c. 22. & Hiero. Dan. 2.*

iidem stellar. interp. *Ex Tertull. de idololat.*

Cuius artis scient. *Ex eod.*

Saliſatores. *Al. Salitores. Gloss.* Salisatio πηλὸς. *extat libellus Melampodis Argyry* περὶ πηλῶν. *Vid. Iustin. Martyr. in respons. ad orthodox. interrog. 19. Male Calius, & Vitues Saliatores vocant.*

E

Ad hæc omnia pertinent. *Ex Auguſtin. 2. de doctrin. Christ. cap. 20.*

ſiue in præcant. ſiue in char. *Vid. D. Thom. 3. cont. gent. c. 103.*

Quidam Tages. *Ex Cic. 2. de diuin. Columel.* Hinc caput Ascadici nudum cute fertur aſelli Tyrrehnus fixiſſe Tages in limite rutis.

ex oris *f. exarans, vel ex aruis.*

In Cap. X.

Pagani dicti. *Athenæus in pagos diuisas ostendunt pagor. ipsor. nomina, Areopagus, Cronopagus, & alia. Sed melius Festius.* Pagani dicti à pagis, pagi dicti à fontib. quod eadem aqua vterentur. nam πηγαὶ lingua Dorica fontes.

In Cap. XI.

Apud Ægypt. Is. *Ex Lact. l. c. 15.*

Apud Mauros Iuba. *Qui in captiuitate ex Barbaro doctissimus factus scripsit historiam. Minutius Fel. in Octauo. Appian. & Plutarch.*

Ab actibus. *è Seru. Æn. 4. ad v.* Sacra Iouî Stig.

Simulacra finx. *Ex Lact.*

Latinus sermo sit in Hebr. *Est* צלם *zelem imago, vel simulachrum.*

F

Prometheus simul. *Ex Lact. lib. 2. c. 10.*

Cecrops sub quo. *Integer locus ex Euseb. Chron.*

Ex Mineruæ appell. *Nam Minerua a* φρὴ

Quæ quantum ad relig. *Alioquin in* λατρείᾳ & λατρεύειν *latior seruiendi significatio.*

idos enim Græc. *Ex Tertull. de idol.*

Dæmones. *Ex Lact. 2. c. 14. & Seru. Aen. 3.*

Ineſt enim illis cognit. *ex Augu. 2. de Gen. ad lit. cap. 17.*

Ante transſg. *Ex eod. l. 3. c. 10.*

Diabol. Hebrai. *ηγουμένων. Ex Hieronym. ad Ephes. 6.*

Sed & ille Antichriſt. *Ex Tertull. præscript.*

Quod nomen apud Assyr. *è Seru. Aen. 1. ad v.* qua Belus & omnes à Belo. ſ.

Vnde & ling. Puu. *Ex Hieronym. in Ezech. 23.* idolum Baal, ſiue Bel. & vt apertius dicam Belis, Assyriorum religio est consecrata à Nino Belis filio in honorem patris, quem cum Saturno eundem facit. *Is. 46.*

Idolum fuit Moabitar, *Ex eod. li. de locis Hebr. in voce Fogor. & Osee 9. & Seru. Georg. 4. ad V.* Helleſpontiaci seruitur. P.

Beelzebub. *Hieron. Eccles. 10. & Matth. 10. Idem Græcis ἀπόμυιος, i muſcarum depulsor. quod muſcas ab Olympo abegerit trans Alpheum: siue is Iuppiter, vt Pausanias velle videtur, siue Hercules fuerit.*

Behemoth. *Verba Greg. 32. Mor. c. 10.*

Leuiath. *Ex Greg. 33. c. 13.*

G

Quæd. autem nomina Deor. *Cic. de natura Deor.*

Hunc Latini à Satur. *Ex Aug. 7. de ciuit. c. 19.*

Vnde & cum Græc. *è Seru. Aen. 3.*

vel eo quod semen. *Ex Aug. 7. de ciuit. c. 19.*

modo Danaes per im. *Ex eod. 18. c. 13.*

Ianum dicunt. *Ex 7. de ciuit. c. 8.*

Neptun. *è c. 16.*

& dict. Vulc. *è Seru. Aen. ad 8. V.* Haud seeus ignipotens.

Vnde etiam Homer. *ix. α, & ibi Eustath.*

Idcirco autem. *Ex eod. Seruij loco.*

sed quasi claudus. *Aug. 20. contra Faust.*

Pluton. Latine Dieſpiter. *è Lact. l. c. 14.*

H

ſiue Ditis pater. *Ditis recto casu etiam alii vſi: Patron.* Has inter sedes Ditis pater extulit ora.

Quem alii Orcum quasi receptorem mort. *Au. 7. de ciuit. c. 3.* Quid de veritate? Quid de felicitate? quas cum dea haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti, & Orco, vni effectori mortium, alteri receptori.

Liberum à liberamento. *Ibid. c. 2.*

à monte Indiæ Nyſ. *è Serv. Aen. 6. ad V.* Liber agens celso Nyſæ d. v. t.

Nam ideo Mercurius. *Ex eod. l. Au. c. 14.*

Vnde & velox *è Seru. Aen. 4 & Aug.*

Triſmeg. *Ex Lact. lib. de ira. c. 11. & lib. 1. c. 6.*

vt sit Mars, maris ars. *Vt sit Mars mus c. o. sed non fuit difficilis conjectura.*

Item Marrem dicunt effect. mort. *ex Auguſt.*

Hunc & adult. &c. *Aug. 20. contra Faust. c. 9.* Venerem Vulcani vxorem & Martis adulteram, quia belligerantib. inconguna eſt.

Mars autem apud Thrac. Gradiuus. *Non quod apud Thraces Gradiui nomen sit: sed quia idē est illis τῷ Θεῷ· ὡσπερ, qui Romanis Gradiuus. Fuerunt enim (vt ait Ser. Aen. 1. & 5.) Romæ duo Martis templa: alterum intra vrbem Quirini, quasi custodis, & tranquilli alterum extra vrbem via Appia prope portam, quasi bellatoris, & Gradiui.*

Apollinem quamuis. *Aug. c. 16.*

qui aduerſus Iouem non fecit. *Hiſpaniſmus hazer por alguno, o contra alguno, non fuit cur bellum adderent impreſſi libri, quod in m. ſ. non eſt.*

Dianam quoque. *Ex Aug. c. 16.*
Quia ead. Iuna. *è Serv. Aen. 3. ad v.* Sacra mari colit. *apud quem hoc modo se* Iuno *pro* Iuna *legitur.*
subluſtri ſplender amict. *Carmen Prudentij 1. contrà Symmach.*
Cererem. *Ex Aug. c. 24.*
Veſtem quod herb. *è Serv. Aen. 1. ad v.* Cana fides & Veſta.
quod ſimulacrum eius cum clau. *Ex eod. Aen. 10. ad v.* Alma patens Idæa.
quod tympana. *Ex Auguſt.*
quod curru vehitur. *è Serv. Aen. 3. ad v.* & iuncti currum dominæ ſubi.
& ideo ære, quod terram antiq. *Lucret. lib. 5.* Er prior æris erat quam ferri cognitus vſus. Quo facilis magis eſt natura & copia maior, Ære ſolum terræ tractabant, æreque belli Miſcebant fluctus, & vulnera vaſta ſerebant.
Eand. Veſtam, & ign. *Auguſt. 4. de ciuit & Serv. Æn. 1.*
ex Æma Vulcanoque. *Ita apud Serv. Alioquin Vulcanij legerem, cum inf. lib. 14. de Æolis inſulis, eadem & Vulcania vocantur, quod & ipſæ ſicut Aetna ardeant.*
& ideo virginem. *Lact. 1. c. 12.*
pro purgationibus fœminat. *Ex 7. de ciuit. c. 2. & 3.*
ignem n.--gignuntur. *Verba Serui Geor. 2.*
Minerua--id eſt, fœmina. *An potius ſine fœmina. Orth. n. è Iouis cerebro, vnde & ἀμητώρ. ergo* Ἀθήνη *quaſi* ἄνευ θηλέως, *vel certe* ἀθήλη.
Inuentricem multor. ingenior. *Aug. 18. de ciuit. c. 8.* Minerua multor. ſine operum inuentrix.
In cuius pect *è Serv. Aen. 8. ad v.* connexoſque angues.
Hæc Minerua--innoruit. *Verba Aug. ibid.*
vel ἀπὸ τοῦ πίνω. occiderit. *Verba Serui Aen. 1.*
Venerem exinde dic. *Ex Aug. 6. de ciuit. c. 9.*
ἀφροδίτην. *Serv. Aen. 5. ad v.* Vnde genus ducis.
Ideo autem Venerem. *Ex eod. Aen. 8. ad v.* Accepit ſolitam flammam.
Nam quod Satur.--- creatur. *Verba eiuſdem Georg. 2. ad v.* Ruſticus & curuo Sat.
Cupidinem. *Ex eod. Aen. 1. ad v.* Ergo his aligerum. *Vide Propert. eleg.* Quicumque ille fuit puerum qui pinxit Amorem.
ſagitta. *Ex Auguſt. 20. contra Fauſt. c. 9.*
Pan dicunt. *è Serv. eclog. 2.*
Villoſus eſt; quia rellus conueſtita eſt, & agitur ventis. *Horum nihil apud Seruium (è quo ſunt reliqua) & varie leguntur in m. ſ. quare ſuſpecta ea habebat Chacon.*
Iſis Ing. Ægypt. *è Serv. Aen. 8. ad v.* Regina in mediis p. v. a. f.
Serap. *Verba Aug. 18. de ciuit. c. 5.*
quem centum antiſt. *è Solin. 35.*
Sibi in eremo Iud. *Lact. lib. 4. c. 10.*
velut ἀπὸ τῆς φωνῆς. *è Serv. Aen. 7.*
Gentum. *ex Aug. 7. de ciuit. c. 13.*
à fando igitur fat. *Ex eod. 5. de ciuit. c. 9. & Serv. eclog. 4.*
quod niſi hoc nomen. *Ex eod. Aug.*
Tria autem fat. *Ex 20. contra Fauſt. c. 9.*
necentis. *Ita conſtanter Gothici libri hic, & paulopoſt ſeruata analogia, non* nentis. *Siue ſecunda ſit coniugationis, ſiue tertia, vt apud Tibull.* Stamina quæ ducunt, quæque futura neunt.
Parcas *è Serv. eclog. 4.*
quaſi deam quand *Ex Lact. lib. 3. c. 17.*
Vnde & cæcæ. *Ex 4. de ciuit. c. 18.*
Ipſas autem dicunt Muſ. *è Serv. eclog. 8.*
Nymphas quippe mont. *Ex eod Aen. 1. ad v.* Hinc atque hinc glomerantur Oreades. *& eclog. 10.*
campor. Hamadryad; *Serv.* quæ cum ſyluis naſcuntur Hamadryades.
Heroas--defunctor. *Ex Aug. 10. de ciuit. c. 21.*
Penates--colebant *è Serv. Aen. 2.*
Penates dicti. *Arnob. lib. 3.* Varro qui ſunt intorſus, atque in intimis penetralib. Deos (Penates) eſſe cenſet.
Manes. *è ſerv. Aen. 3. ad v.* Stant manib. atæ.
Apuleius autem ait. *Non eſt integer locus. Nam cum cætera ex Apuleio ſint, (quæ etiam ab Auguſtino citatur 9. de ciuit. cap. 9. in lib. de deo Socrat.) tamen hoc ex Seruio eſt potius, vt manes & ὠφ-ρος-ων dictos ſcribat.*
Quarum natura. *Ex Hieron. in præf. Hebraic. quæſt.*
Piloſi qui Græce Panitæ. *Gregor. 7. Moral. c. 15.* Quinam alii piloſi appellatione figurantur, niſi hi quos Græci Panas, Latini Incubos vocant? *Ita enim emendatiores Gregorij libri, non Faunos, cum tamen vtrumque ſit verum, & Panas & Faunos dictos. Sed Paniſci hoc loco putamus legendum, non Panitæ.*
Inui ab ineundo. *è Serv. Aen. 6. ad V.* Pomerium Caſtrumque Inui.
Sæpe enim imptobi. *Verbà Auguſtin. 15. de ciuitè. cap. 23.*
Hunc Romani Faunum Ficarium. *Hieron. Iſ. 13.* Piloſi, vel Incubones vel Satyros, Sylueſtres quoſdam homines, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Item Eutrop. lib. 12.* Sylueſtres homines quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Idem Fatuus Fatuelis videtur cum Fauno Ficario, quantum è Seruij loco citato coniecerè licet.*

NOTÆ IN LIBRVM NONVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

NAtionum omnium nation.--in litteris ſacris. *Ex Aug. 16. de ciuit. 11.*
qua vſi ſint omnes Græciæ ductores. *Vel certe elegantiores, vel Græciam pro Hellade acceptè, de cuius terminis vid. Euſtath. ιλ. π. ad vi Χάλκιον & Φίλιον ἴσον δὲ ἐπιδεῖ οἰκία νεῶν. Hieronymus quoque in quæſt. Heb. Iones qui Atticis ſunt affines, olimque iidem fuerunt, Græcos ἀπαθῶς appellat.* De Ionib. *(inquit)* id eſt, de Græcis naſcuntur Eliſæi, qui vocantur Æoles.
Dorica quam habent Ægyptii. *Alexandrini.*
& Siculi. *mendoſe Syri in ol.*
Latinas autem linguas quatuor eſſe. *In quo ſi quid vitij eſt, id Iſidorus præſtare non debuit, auctor magis quærendus.*
Ex qua fuerunt XII. tab. *Non quod ſub Regib ſcripta, ſed quòd illorum fortaſſe lingua, quò plus auctoritatis haberent antiquiora verba, quod ſæ quoque feciſſe profitetur Cicero 2. de legib.* Sunt certa verba legum, Quincte, neque ita priſca vt in veteribus his, ſacratiſque legib. &c.
quæ Enn.--effuderunt. *Ex C. N. ſed cum ſcripta ſua; abſit ab omnibus noſtris, non diſplicet lectio à Vulcan. indicatà ex V. C.* effuſcerunt.
Syrus & Chald. vicin. *Ex Ambroſ. 1. Hexam. c. 8. & Baſil. homil. 1.*
Quidam autem arb. *Verba Hieronym ad Daniel. cap. 1.*
animalibus brutis deterior. *Ex duobus Tarrac. & Raban.*

In Cap. II.

Gentes autem à quibus. *Aug. 16. de ciuit. c. 6.* Ex illis igitur tribus hominib. Noe filiis, ſeptuaginta tres, vel potius, vt ratio declarata eſt, &c. *Nempe cap. 3. declararat.*
Huius Traconitid. *Ex Hier. in quæſt. Heb. è quo ſunt pleraque huius cap.*
Arcananii ſiue Curiæ. *Mendoſe apud Hieronym.* Cariæ pro Curiæ. *Stephanus.* Α' κερανία χώρα κειμένη πρὸ Κιλικίας πρὸς ἀκρωτήριον ὃ καλοῦσι καλλίστου οἱ μὲν κερκούριοι Κιλίκων, οἱ δ' ἀκεσσόπολις ἀκεσσάνης. *Quod autem Hieronymus, & Iſidorus Curetas cum Arcananib. confundunt, idem ab aliis quoque factum narrat Strabo.*
Qui ab Euphrate. *Idem inf. lib. 14. c. 13. Vid. Hieron. q. in c. 25. Gen.*
Edom filius Eſau. *Quod Gen. 36. legitur:* Hæ ſunt generationes Eſau patris Edom. *Idumæor. intellige. Ipſe enim Eſau eſt Edom, vt eo loco dicitur, filium eius nominis nullum habuit niſi Idumæos, quos ſemper Edom, nunquam Idumæa nomine niſi in Græca tralatione nuncupari, ait Hieronymus ad Ezec. c. 25. Et quidem in antiquiſſimis Bibliorth. Vaticanæ Bibliis:* αὐτοὶ ὄντες γένους ἦσαν πατρὸς τῶν Ἰδουμαίων, *hodie legi affirmabat Chacon. Euſebius quoque in Chron. (ondeſumpta hæc videntur.)* Primus *(inquit)* Eſau, qui & Edom, à quo gens Idumæorum. *Vt legi hoc loco ſine fraude poſſit.* Edom qui & Eſau, *vel potius,* Edom, i. Eſau.
Chanaam à quo Afr. *Hier. Gen. 10.* De Chanaan primus natus eſt Sidon, à quo vrbs in Phœnicia Sidon vocatur. Deinde Araceus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolin, *&c. Vbi de Afris mentio nulla. Potuit tamen Iſidorus ad Didonis migrationem reſpicere.*
Fili Chus. *Ex Hier. ibid.*
Filii Meſraim. *Videntur deeſſe nomina poſita apud Hieronym.* Meſraim genuit Ludim, & Anamim, & Labaim, & Nephthuim. Et Phetroſim, & Chaſloim, &c.
A quo Edeſſa Syriæ-Cœles. *Verba Hieronymi, à quo vocem Edeſſa ſuppleuimus.*
Magog. à quo quidam arb. *Verba ſunt Hieronymi, qui videtur notare Ambroſium, qui lib. 2. de fid. Gog Gothos dixerat.*
Licet quidam. *Hieron. in Geneſ. Idem Ezech. 38.* Hebræi Italos ſuſpicantur. *& Iſa. 66.* Tubal, ſiue Tobel aut Italia interpretatur; aut Iberia.
Aſchanaz à quo Sarmatæ. *Supplenda videntur apud Hieronym. vocat.* à quo Sarmatæ, *& legendum ex Ioſeph.* Aſchanaxas Aſchinaz, quos Græci Rheginos vocant.
Filii Iauan. *Hier. q. in c. 10.* De Ionib. id eſt, de Græcis naſcuntur Eliſæi, qui nominantur Æolides.
Vſq; ad Ocean. Britan. *Quod Hieron.* vſq; ad Gadita *dixit.*
Nam multar. gent.--appareat *Verba Aug. 16. de ciuit. c. 11.*
Gangaridæ--Hyrcani *è Serv. Georg 3. & Aen. 7.*
Fuerunt n. cor. exul.--obtinuerunt. *Iuſtini verba lib. 41.*
Aſſyr. ab Aſſur. *Ex Hier. Iſ. 19.*
Namque Iaſon. *Ex Iuſt. lib. 42.*
Cùius fuit prinign. *Ex eod.*

Ibique Mediam. *Iustinus.* Medeam *lib 42. sic.* Postmodum Iasonis Medus æmulus virtutis eius in honorem matris Medeam vrbem condidit.

Sed inueniimus in Gen. *Minime quidem in Genesi, sed apud Hieron. in Gen. vt pro* inuenimus Hieronymus *cum Chacone legendum credamus.*

Perſæ autem *Ex Hieronym. ad Isa. 21.*

Sabæi dicti *è Seru. Æn. 1. ad verba.* centumque Sabæo Thure. *At supra à Saba filio Chus Sabæos deduxerat.*

Quos autem veteres Assyr. *è Hier. in Isa. c. 19.*

Hebræi vocati ab Heber. *Ita Hier. Gen. 10. Ab Abraham deduci enixe contendit. ad cap 3 epist. ad Phil Ambrosius.*

Nam Patriarch. Heb *Ex Euseb. chronic.*

Iudæis autem scisl' *Hieron Ion. 1. & aliis in locis.*

Samaritanor gens—Item Phœnix Cadm. *Ex Euseb. Chron.*

Hi peramplum hab. *Hieron. ad Isa. 21.*

Philistæi ipsi sunt. *Ex Hiero. ad Ezech. 25. apud quem* à gente sua, *quod hic* à ciuitate sua.

Ægyptii ab Ægypt. *Ex Euseb. Chron.*

Armenius ex Thessal. *Iustin. lib. 42.*

Limes ex Pers. *Plin. & Solin. c. 52.*

Gens antiquiss' *Ex Iustin lib. 2. in princip.*

Nam sic Liuius arg *Seru. Æn. 6. ad V.* Egregium forma iuuenem: Pro quo ære graui donatus est, id est, massas. Nam sic & Liuius argentum graue dicit, id est, massis.

Has Titianus deletæ sunt. *è Seru. Æn. 1. ad V.* Ducit Amazonidũ, &c. *& Æn. 11. ad vers.* At medias inter cædes exultat Amazon.

In parte Asiaticę. *Verba illa* ab assiduis niuib.. *Itemque* id est, picta, *aliena ducebat Chacon. neq; ea sunt apud Solin. è quo sunt reliqua.*

Deinde pernicib. eq. *Verba sunt Hieron. ep 30.*

Dardanus & Iasius. *Ser. Æn. 7. ad V.* Dardanus Ideas. *Et Euseb. in Chron.*

parta Victoria, *Al.* peracta. *Ex Iustin. lib. 25. & Hiero. in ep ad Gal quæ repetuntur lib. 14. c. 3.*

Nam Græci propie. Thessaliè *Seru. Æn. 2. ad V.* Eruerint Danai. *Plin lib 7 c. 4.* Hellas eadem Thessalia, & Dryopis semper à regib. cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus a quo Græci, ibi Hellen, à quo Hellenes. *ibi (fortasse) Thessalus à quo Thessalia, ne Isidori fides derogemus.*

Argę Ægialo. *Euseb. in Chron.*

Visi sunt vt aues *Ergo Pelasgi quasi πλαιγοὶ, id est, ciconia.*

Primos. n. eos Varro. *Serv. Æn. 8.* Hi primi Italiam tenuisse perhibentur.

Myrmidones fuer. *è Seru. Æn. 2. ad V.* Myrmidonum, Dolopumque.

successit Cranaus. *Ex Euseb. Chron.*

Ion vir fortis. *Ex eod.*

Epirotæ à Pyrrho. *Iustin lib. 17 & 18.*

& Ellopes filius. *Seru. Æn. 2. ad illud* Dorica castra: fane Dorus Neptuni filius fuit, vnde Dori originem duxerunt, *neque Ellopes aut Ellopis meminit.*

Hi diu persecuerantes in bello *Refert hæc ex Ephoro Strabo lib 6. cuius etiam meminit Lactantius libro 1. c. 20.* sic iuuenes ante dimissi cum virginib. ex quib. sunt Parthenii nati. *Eusebius in Chronico.* Parthenitas *Ephorus* Parthenias. *Seru. Æn. 3 & Georg. 4.* Parthenitas *vocat. Male ergo in plerisque codicib.* Spartani *propius à vera scriptura Gott. Ouet. colleg* Spartenti.

Spartanos vero. *Eus. in Chr.* Ea quæ de Sparta memorantur, quos Palepharus scribit, cum proximarum essent regionum aduenæ fuisse Cadmum constitisse, & propter repentinos quasi de terra coortus ex omni parte confluentes, Spartos vocatos. *Vid. Agell. lib. 17. c. 3 & Isid inf. de Phalanto Parthenior. duce.*

Iſtiot.. qui missi. *Ab Aretha rege. Iustin. li 32.*

Romani.-Quirites. Thuſci *è Seruii diuersis locis.*

Vmbri.-tempore aquoſæ clad. *Solin. c. 8. Plin. li. 3 c 14.*

Dicta a comite Liberi Marsya. *Silius li 8* Sed populus nomen potuit metuentior hospes. Cum fugeret Phrygios terras, æquor, Marsya Crenos, &c. *Plinius tamen lib. 7. c. 1. à Marsa Circes filia.*

Marsos autem Græci *Seru. Æn. 7. ad v* Oscorumque manus, *i. tas scribit.* Capuenses, dicit, qui antea Osci appellati sunt, quod illic plerumq; abundarent serpentes. *Sed, cur hos cum Vmbris postea habitare dicat. Isid. cum à Capuensib. longissime distent, quærendum.*

Dici autem Gotth. *Verba sunt Iustini li 33 Carmen vero S. Paulini.*

De quibus quidam. *Idem Paulin.*

Sicut & populi hab. t. lem. *Seru. Georg 4 ad verba,* prope flumina Mellæ.

Vt Tolerates. *Mira varietas in libris, dum singula nomina multos modos scribuntur, vt Tolerates, Tolorates, Dolerates, Olarates, Colonates. Item Amsinari, Samsi, Vari, Amisi, Vari, Amisinani item Quasi, Quadui: Item Tungri, Turingi, Vngri, Mungrii, Item Bructeri, Brutoni, Bruteri, Brusteri: Item Camasi, Clamasii, Chasuasi, Chamani: Item Blangiani, Blanciani: Item Tubantes, Abantes. Nobis Tolosates cum Rhenan li 1. German. ver placent. Itemque Angruari, Quasi, Tungrii, Marcomani: Bructeri, Chamani, Vangiones, Tubantes. ex Tacito. Quamuis pro Chamanis Clamosi in Panegyrico Nazarii ad Constantin. Aug. mendose (vt credo) legatur. Eadem Antonio Aug. probabantur, nisi quod pro Tolosatib. Tenderos, longeuus ab scriptura discedens ex Tacito substituebat.*

Galli à candore. *Hier. in prowm. li. 2. in ep ad Gal. ex Lactantio, è cuius verbis Sibylla pro Virgilii nomine in quosd. nostros codices irrepsit*

Gallos natura feroces, atque acriores. *è Serv. Æn. 6. ad v* Principio cælum, ac terras, *quo tamen loco non acriores, sed pigriores ingenii legitur. Et Iulius Firmic. li. 1. cap. 1 & Hilar. (vt refert loco citato Hieronymus)* Gallos stolidos vocant.

Vacca oppidum iuxta Pyren. *A. Augustinus Iacca legendum existimabat. Nam & Strabo li. 3 de gentib. inter Pyrenem, & Idubedam montes Iaccetanor agens, Iaccetanam nobilissimam prædicat, vbi nunc Iacca vrbs. Itaque delebat idem quæ sequuntur verba, vt aliena, abesse. n. à duob. cc. Carmen vero è Virgilii Æneid. libro 4.* Lateque vagantes Vaccæi, *mendosum, sed eodem modo legitur apud Hieron. in ep. ad Dardan.*

Quos Cn. Pompei-nomen accep. *Ex Hieronym. aduers. Vigilant. hodieque Comange dicitur.*

Ab Hispalo Hispali. *Ab Hispano Hispani. Iustin. li. 44. & C. Neap.*

Galleci. *Ex eod. Iustin. Sed illa apud eum non sunt:* Vnde & naturali ingenio callent.

Inde Galleciam profectus. *Multa omissa sunt non ab Isidoro, vt Chacon quidem censebat, sed à librario, qua petes è Iustino.*

Cantabri-à vocabulo vrbis. *Cuius & annales nostri sæpe meminere, & ruina hodie visuntur.*

Afri appellati *Omnia ex Hieron q. in Gen. c. 25.*

Pœni-a Phœnicib. *Serv. Æn. 1.* Pœni *ὡπὸ τοῦ φοίνικος* est, quasi Phœnicii.

Africam-habuere Libyes *Ex Sallust. in Iugurth.*

Massyla. *Vid. Serv. ibidem.*

His nomen Gaulo. *è Solin, sed cur Æthiopiæ proximat An quia solimus stat im de Æthiopia?*

Extremi, qui scui. *è Serv. ad eclog. 8.* quasi sæui.

Chus n.ling. Heb *è Hieron. de nominib. Heb.*

Hi quondam, &c. *Verba Hier. in li. de loc. Hebraic.*

Troglodiræ gens. *ἀπὸ τῆς σπήλυγγος, id est, cauerna, quod in spelunc. habitent. Solin. c 34. sed Isidori notatio magis Trogoditis respondet, id est, via voratoribus. Plinius quoque li. 6. c. 29.* Gentes Troglodytarum idem Iuba tradit Therothoas á velocitate dictos miræ velocitatis. *Neque tamen propterea Trogoditas ab Isid. nominatos putarim, cum præsertim Troglodyta in omnib. cc. legatur: sed Iustisse in voce, vt solet, liberius.*

Pamphag. *Verba Solin. c 33.*

Ichthyophag. *Ex eod. c. 57.*

Anthropophag. *Ex eod. c. 53.*

Antipodes. *Ex Aug. 16. de ciuit. c. 9. qui Lactantium secutus est, quadam etiam verba è Seruio Aen 6. ad illud,* Noctes atque dies p. a. D. *Hos omnes atas nostra coarguit ad Antipodas ipsos penetrans. Sed Seruius non de Antipod. sed de inferis ac terra centro loquitur.*

Titanas. *Ex Lactant li. 5. c. 6.*

Quos ferunt fabul. *Serv. Aen. 6.* Hic genus antiquum Troiæ.

In Cap. III.

Denique in illius fine huius initium fuit. *Nam quo tempore Sardanapalus vltimus Assyriorum Rex ab Arbace Medo victus igni se tradidit, Romulus & Remus nati sunt, quantum ex Eusebio colligere licet.*

Reges à regendo. *Ex Aug. ad ps. 44.*

Sicut enim sacerdos à sanctificando. *Ex eodem, vt etiam sup. li. 7. c. 12.*

Rex eris, si recte facies. *Horatius.*

Nam cum Romani regum superbam dominationem. *Ex Aug. 15. de ciuit. c. 12. qui hæc ex Sallust. Catilin. apud quem etiam* superbam dominationem *(non vt vulgo in superbiam dominationemque) in antiquiss' libro legi adebat Chacon.*

Regnauerunt autem annis CCCCLXIV. *Totidem numerat Hieronymus in præf. ad Aggæum, & Euseb. in Chron. Mendose libri nostri* CCCCLXVII. *facili librarior. lapsu.*

Sicut procurator curatoris. *Vid. c sequ.*

Dictatores nono anno. *Euseb. (sic Hieronymus potius) in Chro.* Nono *(inquit)* anno post exactos reges nouæ dignitas est creata. Dictatura scilicet. *In quo Liuium secutus videtur Cassiodorus octauo anno post exactos Reges, de qua discordia Fasti inspiciendi, Aut. August. non nisi duodecimo. Nostri omnes libri magno consensu* quinto anno *retinent, error fortasse natus ex nota* IIX. *vel* XII.

Hi quinquennii-renebant. *Hæc censorib. aptanda videntur, de quibus cap seq. Nam dictatura semestris fuit.*

Et dicti Dictat. *Varr. li. 5.* Hinc in manipulis castrensib. dicta ducib. Hinc dictata in ludo Hinc Dictator magister populi. *Cic. 3 de legib.* Ast quando duellum grauius discordiæ ciuium poscunt, Dictator esto, ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idemque iuris quod duo consules tenero. Ifque aui finistra dictus populi magister esto. *Dictus vero Dictator, quod à consule diceretur.*

Cæsarum autem. *Imperatorum, alioquin ante Cæsarem Dictatorem Cæsar. Iuliorum cognomen fuit. Euseb. in Chron.* Iulius Cæsar apud Romanos singulare obtinuit imperium, à quo Cæsares Romani principes appellati.

Quod cæso matris. *è Seru. Aen. 1. V.* Nascetur p. t. o Cæsar. *Quam verum (cum vixerit Aurelius Cæsaris mater diu viso Cæsare) Seruius viderit.*

Qui. n. ex secto. *Plin. li. 7.* Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut Scipio Africanus prior natus, primusque Cæsarum à cæso matris vtero dictus, qua de caussa Cæsones appellati. *Vid. Fest.*

Verba vero eo quod comati essent, *aliena cum Chacone duximus.*

Solet. n. fieri, *è Serv. Æn. 12. ad v.* Murranum hic atauos.

Augustus--eo quod augerent. *Suetonius ab auctu, vel ab auium gestu, gustuve. Ouidius utrumque indicauit Fast. 1.* Hinc & augurium dependet origine verbi. Et quodcunque hinc Iuppiter auget opē.

Postea vero dum lud. spect. *Sueton. c. 53.*

Vt omen declinauit. *Verissime vestitui hunc locum A. Conarruuias, cum in libris, vt homo legeretur. Neque Isidoriano codici à quo hæ voces absunt tantum credo quantum huic emendationi. Sueton.* Domini appellationem vt maledictum; & opprobrium semper exhorruit. *Quod autem sequitur*, quæ nata est de sorore Iul. Cæsaris, *verba sunt Seruij initio Æneid.*

Nam apud veteres *è Serv. Aen. 4. & 7. & August. 5. de ciuit. c. 19.* Sed ne tyranni non pessimi atque improbi reges, sed veteri nomine fortes dicti existimentur. *Vnde ait Virgil.* Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Princeps & dignitatis mod. *Serv. Aen. 5. ad v.* Cum princeps medioque Gyas, &c.

Dictus autem princeps. *Ex Aug. li. de Grammat.*

Dux dictus. *Ex 18. de ciuit. c. 45.*

Patritii inde vocati. *De nouo Patritior. genere quod erat Iustiniani tempore, A. Augustinus.*

Præfecti. *De præfectis prætorio.*

Prætores iidem qui & præfecti. *Veteres prætores intelligo, hoc est magistratum, qua ratione Prætores Consules dicebantur, & prætorium, & porta prætoria. Quod vero* quasi præpositores; *melius cum Varrone* quasi præitores *dixisset.*

Præsides. *Glossar.* Præses ἡγεμών.

Giliarchæ. *Ex Hieronym. Isai. 2.*

Miles--quia mille erat ante in numero vno. *Cohortes numeros appellari solitas à Latinis tradit Sozomen. tripart. hist. li. 1. c. 7. Varro tamen li. 4.* Milites quod trium millium legio primo fiebat; ac singulæ tribus Tat. Ramn. Lucer. millia singula mittebant.

ex populo. *Ex plebe.*

Romanæ autem militiæ. *è Serv. Aen. 7. ad v.* Ante vrbem puerj, &c.

Seruos sane nunquam militasse. *Ex eodem Aen. 9. ad v.* vetitisque ad Troiam niterat armis.

Desertores. *Vid. Idefortorum. § 3. D. de re milit. & Quinctil. li. 7 c. 7.*

Optiones--nam optare elig. *è Serv. Fest.* Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur accensus, is adiutor dabatur Centurioni à Tribuno milit. vt quem vellet eligeret, vnde & nomen sortitus est.

Excubiæ autem diurn. *Ex eod. Aen. 9.*

Dicta autem castra. *Ex eod. Aen. 3. ad v.* nos castra mouemus.

quasi molestia. *Al. molestia, quib. faues Conchen. vernaculus.* la mõ'l tia *& Rabanus. Festus quoque* Militem Ælius à mollitia per antiphrasim dictum putat, eo quod nihil molle, sed asperum quid reddat.

Macedonum phalanx. *è Serv. Aen. 2.* Et iam Argiua phalanx.

Gallorum caterua. *Veget. li. 3. c. 2.*

Legio autem habet 1x. *Serv. Aen. 11. ad v.* Volscor, ediec manipliis: Signiferi, *inquit*, quia secundum antiquum morem in legione erant triginta. Legio autem habebat septem cohortes. sexaginta centurias. *Putemus autem apud Serv. vitiosa vi i pro xii. scriptum. Nam apud Isidor. omnia constant, quipaulo post cohortem quingentis militib. constare dicit. Licet (vt ait ibidem Seruius)* in his reb. accessu temporis ducum varietas semper mutauerit militiæ disciplinam. *Agell. li. 16. c. 17.* in legione, sunt centuriæ 1x. manipuli xxx. cohortes x. *Vegetius quoque li. 2. c. 6.* Sciendum est autem in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate præcedit.

Turma--& fiebat turma. *Conciunasse videtur hac (quæ nunc integra non esse nemo non videt) è Seruio & Varrone, ita vt vtriusque aliquid resteret. Ergo scripturam quæ in libris omnibus erat relinquentes, amborum verba proponemus. Serv. Aen. 9.* Trecentum scutati omnes: Romani, inquit, equites primo trecenti fuerunt; de singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus. *Varro li. 4.* Turma refma Ein Vabiit, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnens. & Lucer fiebant: itaque primi singularum decuriar. decuriones dicti. *Chacon, reliquis reiectis, hac tantum ex Seruio retinere volebat*: Romani equites primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis decem dabantur. Cohors, &c.

Nodus proprie est densa. *è Serv. Aen. 10. ad illud*: Abantem oppositum interimit pugnæ nodumque moramque. *Quod autem sequitur.* Nodus autem dictus pro difficultate, *alia verbi apud Seruium notio est, non ratio prioris, vt videtur existimasse Isidorus, qui Seruii commentaria sine Virgilij carminibus fortasse insiciebat.*

Et ipsa coitio in vnum. *verb. Aug. in lib. de ordi. c. 18.*

Alæ autem equites. *Veget. li. 2. c. 1. & Agell. 16. c. 4.*

Agmen. *Serv. Aen. 1. & 9.* Agmen proprie est exercitus ambulans, quidquid fuerit ad quodcunque dicitur.

In Cap. IV.

Populus est cœtus. *Aberat à libris vox cœtus, quam restituimus ex Augu. 19. de ciuit. ca 21. & 24. qui hac verba à libris Cic. de rep citat.*

Populus vero. *Quot hic monstra è Græcis characteribus? sed proxime accedis ad lectionem, quam posuimus. Ouet. colleg. Gott. Vide num quid ad hæc πολυ. συμμικτα. Hieronymi Nahum 3. ad illud*, Bruchus expansus est.

Græce autem populus. *è Serv. Georg. 1. ad v.* Vnde homines nati durum genus.

In senatoribus, mill. & plebib. *Aliena hæc ducimus.*

Quæ tamen tribus nunc multipl. *Var. li. 4.* Centuria primo à centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen, vt tribus multiplicatæ idem tenent nomen. *Ead. ex eod. Varrone refert Columella li. 5. c. 1. à quo verius fortasse sit Isidorum sumpsisse. Nam Varronis libros de ling. Lati. non putabat ab Isidoro lectos Chacon.*

Alii à finendo. *Verba sunt Seruii Æn. 5. ad v.* & partibus dat iura vocatis. *Sed quis hæc, obsecro, in Isidoro non rideat in Seruio fusiciunt iidem.*

Parres autem. *Serv. ibid.*

remp. habebant. *Ita Goth. cc. alii* alebant.

Patres conscripti, *Hæc vnde sint quærendum. Dionys.* οἱ μετέχοντες πατρικῆς ἐξουσίας ἀφορισθέντες, ἢ μίσους ἕνεκα πατρικὴ ἐνέγραψεν τῆς βουλῆς, ἐκλογικὸν ἢ τέτοιον ὄνομα. *Neque tamen sic satis placere possunt, neque si ex aureis ærea fabulas facias, adducemur, vt hæc non adulterina sint.*

Primi ordinis *è Placidi glossis, è quo* Senatorum; *vocem dicebat Chacon.*

Iudices dicti. *inf. li. 18. c. 15. & Grat. 23 q. 2. ca. 11. & Greg. c. 10. de verb signif.*

Proceres--vnde & capit trab. *è Ser. Aen. 1. ad v.* Post alii proceres.

Tribuni--decimo sexto. *Mendose omnes libri* sexto *Ascon. in Cornelianam?* Tanta in illis virtus fuit, vt anno xvi. post reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi restituerent, duos Tribunos crearent, *& Pompon. c. 2. de origin. iur.* Anno fere xvii. post reges exactos Pop. Rom. Tribunos sibi in monte sacro creauit.

At contra nunc quidam. *Oportet hæc alicuius antiqui scriptoris verba fuisse, nam Isidori ætate Tribuni non erant.*

Numerarii. *Extat edictum Egicæ Regis in Concil. Tolet. 16. vbi Numerarii muneris mentio fit.*

Qui summam non intulit; vel cutiam non particip. *Qua de re ita Chacon: Qui decurio fiebat, is pro introitu præstitutam summam inferebat, neque, antequam eam inferret, curialis erat, vbi vero de more nihil inferebatur, non antea curialis dicebatur, quam cum aliis curiam ingressus de rebus publicis consultaret. Vid. Plin. li. x. ep. 113. Ant. Augustinus: Duplex, aiebat, Decurionum genus ostendit: alterum honorariorum, qui pecunia data honorem assequuntur, sed munera abstinent: alterum ordinariorum, qui Decurionum munus exercent; id enim esse curiam participare.*

Duumuirales *Augustin. in li. de grammat.* Dumuir, quasi duorum hominum vir. *Male vero explent quidam libri lacunam quæ est in Gothicis omnib.*

Collegiati. *De collegiis dicuntur aliqua in titu. de iure immun. li. 1. Digest. sed quæ ad hunc locum illustrandum non sint satis.*

Villicus--significat *Hieronymi verba in 9. c. ad Algas. Vnde prõeconomo villicum, & dispensatorem reddidisse videtur Cicero in œconomic. Xenoph. Nam & in Hortens. (vt refert Non.) dispensatoris voce est vsus.* Quid tu, inquam, soles cum rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam, quæ ex his confecta sit, non probare?

Actores--procuratores. *Iurisconsulti Actorem præsentis esse dicunt, procuratorem absentis, tutorem procuratorum constituere non posse, actorem posse.*

quasi propter curatores *Hæc aliena existimamus.*

Nam sola vrbs Roma, cætera oppid. *Si quando vero Romani historici oppidi mentionem faciunt, nihil præterea addentes, oppidum Palatinum intelligunt, vbi primum fuit Roma condita, quam Ennius quadratam vocauit.* & quibus exiterat Romæ regnare quadratæ.

Serui--quod hi qui. *Verba Augustin. 19 de ciuit. cap 15.*

liberror. filii apud antiq. *Suet. in Claud. c 24.* Appium Cæcum Censorem generis sui proauctore libertin. filios in senatum allegisse docuit, ignarus temporibus Appii, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.

alapa percussos circumageb. *Nam vindicta serui caput percutere faciemque palma tergumue festuca verberare mos fuit. Vertebantur quoque & circumagebantur à dominis. Hinc Persius:* Heu steriles veri, quib. vna Quiritem Vertigo facit.

Ex his quidam postea à dominis manumiss. *Aug. in epist. ad Gal.* Stigmata dicuntur notæ quædam pœnarum seruilium, vt si quis verbi gratia seruus in compedibus fuerit propter noxiam, id est, propter culpam, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicatur: & ideò in iure manumiss. inferiotis est ordinis.

Latini liberti ante Rom. cond. *De Latinis libertis ex lege Iulia Norbana, ex Vlpiani Titulo, Caiaque & Iustiniani institutioni-*

A

bus satis constat. Cum quibus hæc nequaquam congruunt. Itaque negligebat ista A. Augustinus & auersabatur. Nam quid illud? Ante Rom. cond. apud Latinos fiebant? Quid postremum? Hu primum aditus erat in vrbe Rom. commorari. &c. Sed quia veri aliquid interlucetur, vt quod per epistolam fierent, quod testamenti factionem non haberent, suffurari se dicebat Chucon: Latinos libertos ab Isidoro dictos, qui eo iure essent, quo liberti facti quondam à Latinis populis ante Rom. conditam. Quod quidem ad Latinor. libertorum etymon aliquid conferre, nemo negarit. Sed quomodo tam longe Isidorus resexit? ergo amplius quærendum.

Cæteris autem libertis prohib. *Hoc (inquit) A. August. nemo vnquam dixit. Expellebantur tamen vrbe nonnunquam Latini ciues, si commitia impedirent.*

In Cap. V.

Soluit enim tributum auctoris. *Id est, eius, qui illum hæredem instituit.*

Patratio. n. rei ven. consumm. *Patrare obscœnum verbum fuisse ostendit Quintil. lib. 8. c. 3.* ductare *(inquit)* exercitum, & patrare bellum apud Sallustium dicta sanctè, & antique ridentur à nobis. *Et Gloss.* patrat. πρᾶξε ἄστυ κακὸν φάτις, ὡς ἐπ' ἀληθεῖ. *atque hoc trium antiquis scriptorib. Catullo, Persio, & aliis.*

B Lucretius, & bene parta patrant *Optime restituit Lucretio simul & Isidoro sua verba ex paululum deformata scriptura nostrorum codicum Antonius Conarrusius.*

Crementum sem. *Idem repetit lib. XI. c. 1. Placid. gloss.* excrementum quod expuimus vel excreamus habetur. Item semen virile, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur.

Mater enim quasi materia. *Non vocis, quam Græcam esse non ignorabat, sed συμφωνίαν notatio.*

Materfam. inde voc. *è Serv. Æn. XI. ad v.* Tyrrhena per oppida matres. *Vid. Boeth. ad Topic. Cic.*

Matrona--mater nati *Vel nascituri etiam ex Agellio, & ex ipso Isidoro, qui infr. c. 7.* quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest.

filius--filia. *Quasi familius, ne hæc quidem reiicienda.*

Femure enim genus. *Silan. Gotth.* femor enim, *haud dubium quin e, cum altero sequeretur, omissum sit à librario. Legendum ergo femure vel femore, quando vtroque modo constat veteres locutos.*

Suboles, eo quod sit subsitc. *Ergo suboles, non soboles, ex hac quoque notatione scribendum apparet.*

Idem & minimus à monade. *Vid. li. seq. litt. M.*

Quatuor modis. *Ex Aug. li. contra Adimant. c. 5. & 1. Retract. c. 22.*

Vt Fabius Æmilius, vel Scipio Paulus. *Vel Fabius Æmilianus, Scipio Paulinus.*

C Posthumus eo quod post humat. *E Serv. Æn. 6. ad v.* tua posthuma proles: *Sed A. Augustin. & Iacob. Cuiacius* posthumus *scribi volunt, vt sit sola productio verbi post, vt in postremus. quorum sententiam admisant antiqui nummi.*

Nothus. *Serv. Æn. 7. ad v.* suppostæ de matre nothos: Nothos, *inquit*, materno ignobiles genere. *Est autem nomen Græcum, nam Latine quomodo dicatur non est.*

quia mulierem naturam veteres spor. *Plutarch. in Problem.* Διὰ τί τὸν ἕτερον λόγον ἰσὸ ἀποστερῶ, τὸν δὲ Σαβῖνε φασὶ τὸ γενικὸν ἐμβάλλειν σπέρμα.

cosil. & Fauonios *Var. 2. de re rust.* in fœtura res in credibilis est in Hispania, sed est vera. Quod in Lusitania ad Oceanum in ea regione, vbi est oppidum Olyssippo. in monte Tagro quædam è vento concipiunt certo tempore equæ, vt hic gallinæ quoque solent, quarum ova ὑπηνέμια appellant. *Vt igitur ova ὑπηνέμια, sta equos Fauonios, nam Fauonio flante concipiebant equa, vt ait Plin li. 4. c. 22.*

Nepos autem vtriusque sex--admissum. *è Serv. Æn. 12. ad v.* Pauperque domus.

Minores autem--vocabulum. *Ex eod. Æn. 8.*

Hoc loco adiectus erat in quibusdam libris titulus integer de gradibus cognat. ex Institut. Iustiniani. Sed quoniam in antiquioribus libris non erat, & alia Isidori nomine eadem de re à Burchardo referuntur li. 7. c. 28. & ab Ivone lib. 7. tit. 12. Panormia, & parte 9. c. 64. Decret. & à Gratiano 35. q. 5. c. 6. quæ etiam leguntur in legib. Gothor. & apud Iul. Paul. lib. 4. Sentent. Tit. 11. de gradib. nec illa Iustiniani admissimus, & hæc (siquidem Isidori sunt) quibus ex locis peti possint, indicare sat habuimus.

D

In Cap. VI.

Fratres dicti. *Fest.* Frater à Græco dictus est φρήτωρ, vel quod sit fere alter.

Germani d. c. g. m. non (v. m. d.) de eod. germine. *Vides à votis vel oratione, significationem deerrare, vt aliud fuerit τὸ συμφυόμενον ἔνυδρον commenisci necesse. Saltem vt res magis pateferet, fraterque à germano distingueretur. Sunt autem Seruii verba Æn. 5. ad v.* Hæc germana Eryx. Germanus est secundum Varronem in libris de gradibus de eadem genitrice manans, non (vt multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat, secundum quem bene nunc Eryceen Buteæ, & Veneris filium Æneæ dicit fuisse germanum. *At Cornel. Fronto.* Frater aut ex alia matre, aut ex alio fratre potest esse: germanus ex iisd. parentibus sit, necesse est. *Iustinianus vero lib. 3. instit. c. 2.* Itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur, nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. *Sed hos quoque germanos vocari aduertit Cuiacius.*

Nam vterus tantum mulieris. *à Serv. Æn. 2. ad v.* vterumque a m. c.

Quatuor autem modis fratres. *Et Hieron. aduers. Heluid.*

Soror quod sola cum frat. *Antistius Labeo apud Agellium.* Sõror, quod quasi seorsim nascitur, separaturque ab ea domo in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur.

Consubrini. *Et subrini, & consubrini per u perpetuo leguntur in antiquissimis libris.*

Thius. *Gloss.* θεῖος ὁ τοῦ πατρὸς πατρός, patruus, θεῖος ὁ τῆς μητρός, auunculus. *Cutus nominis non inelegantem rationem reddit Simplic. in Epictet. quod cum liberi parentes quasi θεοὶ, id est, dii sint, eosque deos nominare numinis metu vereamur, eius tamen honoris & pietatis signum aliquod in Thio remanserit. Vid. Stob. c. 42. & 77.*

Gener--ad augendum genus. *è Seruio Æn. XI. ad v.* generumque adsciuerit vrbi.

Priuignus *Duæ notationes: vel quod priuo, hoc est, proprio patre, vel quod prius genitus, de posteriore Paulus apud Festum.* Priuignus dictus quod antequam mater secundo nuberet est progenitus, prienim antiqui pro præ dixerunt. *Vulgo astenado.*

Stemmata dicuntur. *l. stemmata. D. de gradib. Sunt autem in antiquissimus quibusque libris duo hæc tantum stemmata descripta.*

F Hæc consanguinitas--fugientem. *ex 15 de ciuit. cap 16.*

Ideo autem vsque ad sext. *Cur vsque ad sextum, cum intra quartum nunc hæserit, vid. Rabanū epist. ad Humbert. Episcopum.*

In Cap. VII.

& à mare maritus. Et à matre marit. *Gothici mendose, vt videtur.*

Cæterum spondere prop. velle est. *Vnde sponte. Vid. Var. lib. 5. & Agell. li. 4. c. 4.*

Proci à procando. *è Seruio.*

Pronuba dicta, quod nubentibus præest. *è Serv. ad v.* pronuba Iuno, *Æn. 4. Festus.* Pronubæ adhibentur nuptis, quæ semel nupserunt matrimonii perpetuitatem auspicantes.

Coniuges, &c. *Omnia ex August. lib. 1. de nupt. & con cup. cap. 11.*

Nuptæ. *Ead. lib. 2. de offi. c. 19.*

Vxores quasi vnxores--Moris. n. erat. *è Serv. Æn. 4. ad v.* Coniugis antiq. m. q. h. c.

Quæ ideo vetabantur limina calcare. *Elegans ratio. Seruius vero ex Varrone:* ideo, *ait*, nuptas limen non tangere, ne à facilegio inchoarent, si deposituræ virginitatem calcent rem Vestæ consecratam. *ad eclog. VIII.*

matrona. *Sup. c 5.*

Vidua vocata quod cum viro duo fuerint. *Quasi dicat, nunc vna sit: ita enim videtur retineri posse veterum librorum scriptura. Quidam ex Rabano ita legebat, quod cum à viro diuisa fuerit, circa consortium alterius viri non adhæserit.*

Item vidua dicta quod sola sit. *Quasi sine duitate, vt enim Labeo ait,* Vidua sic dicta quasi vecors vesanus, qui sine corde aut sanitate est. *Aut verius fortasse quasi valde diuisa, nam ve augere solet, vt in vehemens, vesticus. iduere autem dividere, aut findere, quo videtur respexisse. Horatius.* Idus tibi sunt agendæ, Qui dies mensem Veneris marinæ Findit Aprilem.

Fratris vxor fratrissa. *Festus.* Frattia vxor frattis. *Non.* Frattiæ appellantur fratrum inter se vxores.

Leuir--glos.---Ianitrices. *Modestin. in l. non facile D. de gradibus.* Viri frater leuir Is apud Græcos δαὴρ appellatur. Viri soror glos. dicitur apud Græcos γάλως duorum fratrum vxores ianitrices dicuntur apud Græcos εἰνατέρες. *Gloss.* Ianitrices, δὺο ἀδελφῶν γυναῖκες.

Matrimonium est nobilium. *A. Augu. Cur nobilium? an quia ciuium tantum erat Romanor. vel quia auspicato fiebat, & plebeiorum nulla erant antiqua auspicia, vt est apud Liuium?*

vel ἀπὸ τοῦ ὑμὴν. *Donat. in Adelph. ad v.* Missa hæc face Hymenæum, &c Alii quod ὑμὴν dicatur membrana quædam, qua est munita Virginitas.

Diuortium à flex. viar. *Seru. Æn. 9. ad v.* Obiiciunt equites sese ad diuortia nota. Diuortia inquit, diuerticula viæ militaris.

Fribolum est *Vlpian. in l. cum hic Statius. §. diuortium. D. de don. inter vir. & vx.* Quod si diuortium, inquit, non intercesserit, sed fribusculum, profecto valebit donatio, si fribusculum quisuit.

Propriæ enim friuola. *Fest.* Friuola sunt propriæ vasa fictilia quassa, vnde dicta sunt verba friuola, quæ minus sunt fide subnixa.

In eligendo marit. *Ead. li. 2. de offi. c. 9. Nisi quod pro sapientia orationem illic posuit. Vt hic quoque in enumeratione.*

H Item in eligenda vxore quatuor. *In officiis vero,* In fœminis tria spectabantur, si generosa, si bene morata esset, si pulchra. *Et Donat. in Phorm. Actu 1. Scen. 2.* Quatuor sunt, quæ in sponsis quæruntur, forma, probitas, dos, nobilitas. *Sed quid in officiis seruus sit, cum dotem, siue diuitias omisit (si modo omisit) non est obscurum.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, PER LITERAS ALPHABETI DISCURRENTEM.

A.

Icet origo. *Ante hæc verba in omnibus libris editis leguntur ista*: Origo quorundam nominum, id est, vnde veniant, non pene omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratia operi interiecimus: *quæ in m.ſ. quibuſdam non ſunt: in aliis (vt in Salm. & Sil. Goth.) tum diuerſo charactere, tum etiam interiecto hoc titulo* (De quibusdam vocabulis hominum) *ab hoc initio ſeparantur.*

Auctorem fœminino genere dici non posse. *Charisius.* Auctor siquidem proprie a dicitur, quod augeret & generaret, & auctricem dicemus, quod pariter augere possit, cum vero ad auctoritatem referatur, pro communi accipiendum. *Ead. Ser. Æn.* XIII. *ad v.* Auctor ego audendi. *Sed hic locus non est integer. Nam in curſore alia ratio eſt.*

Alumnus--sed melius ramen qui nutrit. *Ita veteres libri. Et ita fortaſſe viſum Nonio conſuetudine repugnante: ſic. n. ille.* alumnos quos alas, vel educes, vel eos qui aluntur consuetudo dici vult. *Quaſi aliud ratio expoſceret.*

Amasius eo quod sit pronus ad amorem. *Iulianus Rhetor apud Agellium li.19 c.9.* Audite ac discite nostros quoque antiquiores, quos nominatis poetas amasios, ac Venerios fuisse.

Æmulus. *à Serv. Æn.5. & 6. quod autem & amabilis, additur ab Iſid. idem dixerat Heſiodus.* ἐν ἀρχῇ μὲν τὸν ἐπὶ κακῷ ἐρίζοντα ἔπαινε βροτῶν, ὅστις ἀμείνων ἐστίν ὁ δὲ κακὸν ἐπαινέσεις νεμέσα.

Æquitas ab æqualitate. *Ex Auguſt. de quant. anim. c.9.*

Auarus. *Hieronymi verba Eccleſ.5.*

Anceps. *Aug lib. de Gramm.*

Astrosus. *Retinet vulgaris lingua eand. vocem.*

Atratus. *Atramus VV. CC.*

Aduena. *Ambr. in pſ.38.* Aduena qui aliunde venit: Accola qui ad tempus colit.

Assiduus. *Chariſ.* assiduus quidam per d, scribunt, quasi sit à sedendo figuratum: sed errant. Nam cum à Seru. Tullio populus esset in quinque classes diuisus, vt tributim prout quisque possideret inferret, ditiores, qui asses dabant assidui dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos qui frequenter adsunt, assiduos ab assib. dixerunt. *Hinc Agellius aſſiduum in* XII. *tab. & pro locupleti & facile minus faciente dictum ait ab aſſib. Caper ab abſidendo deduxit. legimus autem* ad ærarii expensam, *ex C Rom. Nam reliqui* ad ærarium expensum *nullo ſenſu, niſi ærariam expenſam manus*

Attonitus. *Serv. Aen.* 3. Attonitus, stupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis & sonitus dant stuporem.

Abactus q. ſ. a. à, r. *Feſtus.* Abacti magistratus dicebantur, qui coacti deposuerunt imperium.

Alius de mult. *è Serv. Aen. XI.*

B.

Beatus q. bene auctus. *Caſſiod. inpſ.* 1. Beatus sicut nobis maiorum eradidit auctoritas, dicitur quasi bene aptus, cui omnia desiderata succedunt.

Et nihil vult male. *Ita Goth. libri & Auguſt. 13. de Trinit. non male.*

Eumque optimum qui peccat minimum. *Hor.* Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, Qui minimis vrgetur.

Nam beneuolentia absurdum sonat. *Et quia minus coaleſcunt partes altera manente integra, & violentia per ſe abſurda vox Latinis auribus, & quia minor vox i, quam e, vt ait Halicarnaſſeus, cui rei in componendis dictionib. ſtudemus, vt minus grauis ſit plurium dictionum coniunctio. At etas hac beneuolentiam vſurpauit.*

Bucco. *Gloſſ.* Buccones πτωχοπαῖγνι ἐκκλησιαστ. *Apulei. Apolog.2.* Macie prorsus vt Buccones videbuntur.

Baburrus. *Gloſ.* Baburra ἀφρων, ὁ ἀπὸ βαβύρας.

Biothanatari. *Seruius Aen. 4. ad v.* Omnibus vmbra locis adesto. Dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam. *Vox frequens Iulio Firmico, Caſſiano, Tertull.*

C.

Cæles. *Aug. lib. de Gramm.* Præſes, diues, hæres, cæles, cælites qui iter sibi faciunt ad cælum. *Celite quoq; in ſingulari vſus Ouid. lib. 5. de Ponto.* Quod tamen potui de cælite Brute recenti, Vestra procul posito carmen in ora dedi.

Cælebs. *Quinct. lib. 1. c. 5.* Ingeniose Caius visus est dicere cælibes veluti cælites, quod onere grauissimo carent. *Et Hieron. 2. contra Iouin.* Cælibes, quod cælo digui sint, inditum nomen.

qualia sunt numina in cælo. *Verba Aug. loco citato.*

quasi cælo beatus *al. Cælo aptus.*

Consultus *è Serv. Aen. 3. ad v.* Inconsulti abeunt.

Callidum pro astute docto. *Hor.* Callidus huic signo ponebam millia centum.

Calumniator--à caluendo. *Caius cap. 23. de verbor. ſignif.* Si caluitur, & moretur, & frustretur. Inde & calumniatores appellati, quia per fraudem & vexationem alios vexarent litib. Inde & cauillatio dicta est.

Compilator. *Feſt.* Compilare est cogere in vnum, & condere. f. contundere. *Idem tamen,* Pilare & compilare sunt qui Græca originis- Græci, n. fures πεφίλασι.

Carnifex. *Donat. in Hecyr.* Caro proprie dicitur mortuor. vnde carnifices dicti, quod carnes ex homine faciant.

Cruciatus. *Petronius.* Itaque cruciati illius parentes, vt viderunt custodiam laxatam, detraxere noctem pendenteni.

ficut dissors. *Aug. lib. de Gram* Dissors dicitur dissimilis sortis.

Clientes, *è Seru Aen 6. ad v.* Pulsatusue parens, à. f. i. clienti.

Colomis. *Vnde inuolumis à columna vel columine. Donat. in Phorm.* Columen culmen, an columen columna? *Vitruu. lib. 4. c. 20.* Columen in summo fastigio culminis, vnde & columnæ dicuntur.

Caupo pessimus. *Hieronym. Iſa. 1:* Hæretici qttoque Euangelicam veritatem corrumpunt praua intelligentia, & sunt caupones pessimi facientes de vino aquam.

Clodus--Curuus- Crispus. *Aliqui libri recentiores has lacunas explent. Sed ita, vt referre non ſit operæpretium.*

Collegiatus. *De collegiatu Titulus eſt lib. XI. Cod.*

D.

Dives ab ære. *Aliqui Goth.* ab habere.

Decorus--à decem. *Seg.* à decendo.

Deliburus. *Ex Don. in Phorm. ad illud:* si re deliburum gaudio te dedo.

Desperati--consuetudo autem erat. *Seruii sunt hæc non Desperati, ſed Depoſiti vocem interpretantis, Aen. 12. ad v.* Ille vt depositi p. ſ. p. *Quæ ſi non ſatis apta ſunt, minus mirum, cum Iſidorus Seruii commentarius ſine Virgilii carminib. vſus ſit: vt Chacon optime coniecit, & ex aliis huius operis locis manifeſto apparet.*

Depretiatus. *Vtuntur hac voce antiquus Biblior. interpres, Tertull. & alii Eccleſiaſtici ſcriptores.*

Dirus præparcus & teter. *Haud abſurde: opponitur enim diro comis. Cicero in Catone Maiore.* Quanta in vno comitas, in altero dirtas? *Reliqua è Seru. Aen. 2. & 6.*

Dehiscens. *Eutrop. Æn. 1. ad illud,* his vnda dehiscens.

Delirus--dirigunt sulcos in quos omnis seges decurrit. *Sulcos pro porcis poſuit, vel liris nam in ſulcos non ſeges decurrit, ſed aqua ex liris. Vid Varron. & Columell.*

Degulator. *Apul. apolog. 2.* Quæ tamen omnia in paucis annis ita hic degulator studiose in ventrem condidit, &c. *Idem* Degulo. *dicitur ab Aug. in lib. de Gram.*

E.

Enormis. *Anormis quibuſd. placuerat quod in Goth. Ænormis: in aliquo etiam Anormus, ſed non conuenit interpretatio. Anormis. n. qui ſine norma. Hor.* Rusticus anormis sapiens, crassaque Minerua. *Enormis extra normam, illud abſurdius quod ſupra in A, Enormis & Elatus & Heros: quia in libris Æros, Ænormis, Ælatus.*

Eruditus. *Vid. Caſſiod. in pſ. 2.*

Exsul *è Seru. Æn. 3.*

Nam exulare dicitur. *Ex eod. Æn XI.*

Extorris. *Ex eod. Æn. 4. ad v.* Finib eztorris, complexu auulsus Iuli.

Exterminator. *Non vna hic ſpecies Gracor. characterum: ſed ἐξοῦλος & manuſcripti nihil habent ἀφανισθὲ aliquid omnes. Ergo quod præferre libri videbantur, ἀφωνης viuæ ſcriptiſſimo: neque ἀφανισθὲ, quod A. Auguſt probabatur, reiicimus.*

Exilis--siue sine illis. *Vid. Feſt. vel. Seruium potius.*

Exanimis. *à Serv. Aen. 1 ad v.* Exanimumque aurè c. n. A.

Nam antiqui dicebant. *Ex eod. Aen. 5. ad v.* Si nondum exosus ad vnum.

Effœta. *Ex eod. Aen. 3. ad v.* Frigentque effœtæ in corpore vites.

F.

Fœnerator autem Latin. *Ex Aug. in pſ. 36.*

Felix. *Seru. Aen. 1.* Felix dicitur, & qui habet felicitatem, & facit esse felicem.

Formosus--*Formum. n. veteres calidum. Ita legendum inf. lib. 19. c. 7. in Forcipe, & apud Seru. (cuius hæc ſunt verba Aen. 8.) non formum, & apud Non. in Fauno. Vid. Feſt. in Forcipe--Forma. & Formucalus. & Donat. in Phorm. act. 1. ſc. 2. ad verba.* Hæc formam extingueret.

Fœdus *Feſt.* Fœdum antiqui dicebant pro hœdo, solus pro holere, fostem pro hoste, fostiam pro hostia.

A

Hunc veteres in graui signif. *Seru. Aen.* 2. Fœdum tam apud Virgilium, quam apud Sallustium non turpe significat, sed crudele.

Formidolosus, cum sit timid. *è Seru. Aen.* 4.

Fatuus. *Ex eod. Aen.* 7. *ad v.* Hunc Fatuo, & nymph. *g. l. M. At Iustin. li.* 43. Fauno fuit vxor nomine Fatua, quæ assiduo diuino spiritu impleta, velut per furorem futura prænonebat. Vndeadhuc qui inspirari solent, fatui dicuntur. *Ipse quoque Faunus, vt supra è Seruio retulimus, Fatuus Fatuelis dicebatur.*

Fictor--lenit. *al.* lenit.

Fur. *Vid. Agell. li.* 11. *c.* 8.

Factiosus--cum vero gratiosum ac pet. *Gloss.* Factio πάγμα. *Suet. in Nerone:* quinque millia iuuenum elegit, qui diuisi in factiones plausuum genera condiscerent: *& Plaut in Aul.* istas magnas factiones, dotes dapsiles nihil morot. *Inde factiosi, potentes, & gratiosi in factionibus.*

Fœmellarius. *aberat hæc vox à plerisque Goth. erat in Ouet.*

Furcifer. *Ex Donat. Vid. Gloss. in* Furcifer σταυροκόμιστος. *&c.*

G.

Gratiosus. *Agell. li. 9. c.* 12. Gratiosus & qui adhibet gratiam, & qui admittit.

Ganeo-tanquam in oecul. & sub tert. *Fest.* Ganeum locum abditum, ac velut sub terra dixerunt. *Donat. in Adelp.* Veteres ganeum mererricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γαῖς, τὸ κάτω ὑπὸ τὴν γῆν, quod ipsa sit in terra, non vt cœnacula superius, vnde & taberna, quasi trabena à validioribus dicta trabibus quibus superiora suspensa sunt.

B

Glutto. *Aug. in li. de Gramm.* Heluo, qui & Glutto. *Fest.* Inglauies à gula dicta. Hinc & inglauiosus, & glutto, & gulo.

H.

Heros. *Idem sup. li.* 1. *c.a.* 19. Heroes appellantur viri quasi aerei, & cælo digni, propter sapientiam & fortitudinem. *Vid. Seru. Æn.* 1. *& Aug.* 10 *de ciuit. c.* 21. *à quibus longe diuersus it Socrates in Crasylo Aeros in libris W in A scribitur.*

Humilis--humo acclinis. *Ita Gothici omnes:*

Honestus q honoris status. *al. q honor stans.*

Hypocrita. *Ex Aug. Serm.* 1. *inser. vi. post Quinquag.*

I.

Interpres *Seru. Æneid.* 10. *ad v.* Tertius ille h. diuumq; interp. Asylas. Interpres, medium est, nam & Deor. interpretator & hominum, qui diuinas indicat mentes, interpres vocatur.

Innox. *Gloss.* Innox ἀδικῶν.

Iracund. Vr n. flamma. *Sæpe hoc repetit. Hebraice* אוּר *lux.*

Incentor quia praua. *Succentor quia praua. &c. Neap. C. cui scriptura magis conuenit interpretatio suggerendi & succendendi.*

C

Illaudabilis. *è Seru. Georg.* 3. *Sed hæc interpretatio non illaudabilem, sed illaudatum respicit. Id vnde tam sæpe nascatur antea admonimus.*

Inter impium autem & iniquum *Hier. contra Pelag.* Omnis impius iniquus est, & peccator, nec reciprocatur, &c.

Inuidiosus est q. a. a p. i. *Agell. li 9. c.* 12.

Nam & frendere. *Fest.*

Inglorius. *Seru. Æn.* 10. Inglorius sine triumphis, immemor gloriæ.

Inueteraror. *Ita v. o. Danielis tamen* 13. Inueterate dierum malor.

Immanis. *Fest* Immanis, ferus, siue magnus. *Gloss.* Immanis, μεγας ἄγριος. *Vid. Seru. & Non.*

Immunis. *Gloss.* Immunes ἀπλεῖς, ἀνύπαροι ἐλευθερωτοι.

Olfecille. n. veteres. *Idem inf. lib.* 11. *c.* 1. *Terent.* An non sex totis mensibus prius olfecissem, quam ille quidquam cœperet?

Ignarus autem duo, *è Seru Aen.* 1. *& 6.*

Inconsultus. *Vid Sup. consultus.*

Inops. *è Seru. Aen.* 6 *ad v.* Inops inhumataque turba est.

Indigena. *ex eod. Aen.* 8.

Internicida. *Fest. in* Internicium testamentum, *&* internectio. *vide Cuiac. observ.*

D

Incincta. *Eandem vocem nostri vsurpant.*

Inuestis, id est, sine veste. *Hactenus recte, hoc est sine pube auctorib. Seru. Macrob. Non. Quod sequitur non admodum cohæret.* nondum n. habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis. *Itaque hoc additiuum, einsque qui illud sine veste non intellexerat, auxeratque damno interpretationem, accersens hæc verba è li.* 19. *c.* 29.

L.

Lætus à latitudine. *Varro li.* 5. lætari ab eo quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum.

Locuples. *Vid. Non. in* Pecuniosus.

Pusillanimis vehementer insip. *Ex* LXX. *editione, pro quo Vulg.* qui autem impatiens exaltat stultitiam suam *Prou.* 14.

Labens interdum velox. *è Seru. Aeneid.* 2. *ad v.* Totiam lab. ann.

Latro. *Vid Var. li* 6.

Luridus, à loro. *Recte Var.* Lorica à loris, quod de loro crudo pectoralia faciebant. Lutidi autem huiusmodi coloris sunt. *Festus* Luridi supra modum pallidi.

Luscitiosus, qui vesp. nihil vid. *At festus contra,* Luscitio vitium oculorum, quod clarius vesperi quam mane cernit. *Vid. Fulg. Plac.*

E

Luscos coclites. *è Seru. Aen.* 8.

M.

Misericors *Ex Greg. Moral. li.* 20. *c.* 23. *al* 24.

Mactus magis auct. *è Seru. Aen.* 9.

Mansuetus. *Vid. Cassiod in ps.* 24.

Modestus. *Ex Ambros. li.* 1. *Off. c.* 18.

Mutus--vocalem. n. sp. *Ex Lactan. libro de opific. c.* 11.

Magister--nam steron Græc. statio. *Gloss.* στερὸς Robustus, grauis, stabilis. Σταῖος ὑπομονητὴ. Statio. *Vid. Fest. in* Magistrare *&* Magisteria.

Miser--secundum Cic. *è Seru. Aen.* 4. *ad v.* miseri post fata Sichæi.

Mœstus naturaliter tristis. *è Seru. ad v.* mœstum mittit Ony ten. *Aen.* 12. mœstum, naturaliter tristem, seuerum, quem Græci ἀηδῆ dicunt.

Vnde & mœstus *f. metus. Vid. Seru. Aen.* 1. ad mœstumque timorem.

Amicor. charor. suspecti sunt. *Ital. o. Gothicismus.*

à malo autem peior, à bono det. *è Seru. Georg.* 4. *ad v.* Deterior qui visus.

F

quando furiose. *Al furore.*

Mulcator. *Donat. in Hecy. sc.* 1. Nam proprie Mulciber dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat. *& in Adelph. scen.* 2. Ipsum dominum, atque omnem familiam mulcauit. *Ita enim legi in veteribus libris admonuit Gab. Faernus. Quæ autem de mulso, Plinii videntur li.* 2. *c.* 94.

Mancus--manu ancus. *Festus:* Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet, vt porrigi non possit. *Gloss.* Ancus, mancus, κυκλὸς, κοιλὸς.

Moribundus--morienti similis. *è Seru. Aen.* 10.

N.

Nemo, id est, ne homo. *Vel nec homo, Seru. & Fest.*

Nihili. *Festus.* Hilum putant esse quod grano fabæ adhæret, ex quo nihil, & nihilum.

Nequam--nequitiam. *Vid. Varr. in extremo libro nono, & Agell. li.* 7. *c.* 11. vt ait Monatius. *f. Munatius vel Matius potius, cuius Mimiambi laudantur à Terentiano.* Numatius *in c. Tarracon.*

Nefarius non dignus farre. *Non.* Nefarii proprietatem lib. 1. de vita. pop. Rom. Varro patefecit, à farre quod adoreum est, quo scelerati vti non debeant. *Ascon.* Nefarium quod sacra polluit farre pio solita celebrari ergo nefarii sacrilegi.

Nuntius. *Seru. Aen. 6. ad v.* Verus mihi nuntius ergo. Sane qui nuntiat genere tantum dicitur masculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam masculino.

G

Nugas autem Heb. *Ex Hieron. Sophon.* 3. Est autem vox Hebræa נִרְגֵי. *Charisli* 1. Nugas licet indeclinabile sit, tamen commune trium generum, hic, & hæc, & hoc nugas. *& paulopost.* Neutralia indeclinabilia sunt, vt nugas, quod est commune trium generum.

Nepos à genere quodam scorp. *Gloss.* Nepa σκόρπιος. *Non.* Nam vere nepa scorpius dicitur. *Aliter Festus de nepotis etymo, & Isidorus ipse li* 9.

O.

Orat. *At Fest.* Oratores ex Græco quasi ἀγορητὴς dicti, quod missi ad reges, nationesque deos solerent ἀγορᾶς τῆς, id est, testari.

Ospes. *Hospes. Recte abest à quatuor Tarr. ec. hac vox.*

Obscenus. *Varro li.* 6. Obscenum turpe, quod nisi in scena palam dici non debet.

Obtunsus. *Lobtusus--obclusior. Al. obdurior. Vtroque. n. modo legi admittunt characteres Gothici.*

Oblectator. *Fest. in verbo* lacit.

Obtrectator--obstringillando. *Vel obstrigillando potius, vt apud Varr. de re rust. c.* 20.

H

P.

Patiens dictus à pauiendo. *Festus:* Obpuiat verberar, à pauiendo, id est, feriendo. Vnde pueri quod coercentur, vnde & pauimenta. *Nimirum quod Græcis παίειν ferire, & pulsare. Nam & paimenta pro pauimenta legi in antiqua inscriptione affirmat vir eruditissimus.*

Perfectus. *Seruius Aen.* 11. *ad v.* ô fama ingens ingentior arm. Alia illa nomina sunt, in quibus est dubitatio, vtrum comparentur, vt est perfectus, quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus.

Præsul--quia præest solicitud. *Paul. ad Rom.* 12. qui præest in sollicitudine *Dictus autem præsul à præsiliendo (vt ait Phocas) sic enim inter Salios primus appellabatur, quod tripudium auspicaretur, Inde Lucilius:* Præsul vt antruat, inde & volgus redantruat olli. *Hic est præsultor quem Glossarium vetus τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀγοραζόμενον interpretatur.*

Pædagog. qui paruulis assign. *Ex Hieron. ad Gal.* 3.

Pecuniosos *ex eod. Eccles.* 5.

Peruicax. *Donat. in Hecyr.* Peruicax perseuerans cum quadam vi, *& paulo post*, pertinax per vim agens.

Antiquin. vicium. *Onet*, vicam. *Vitiose optitor.*

Pernix à pernitendo *è Seru. Georg.* 3.

Alii pernicem velocem *Ex eod. Aen.* 11.

Nam pernicitas ped. *Ex eod. Aen.* 4.

Pertinax, q. pertinens. *Quasi pertendens Varro lib.* 4.

Procax. *è Seru. Aen.* 1.

Præscript. ordinem signif. *Præscriptiones appellant Iurisconsulti exceptiones, illas præsertim quæ longi temporis obiectione actionem excludunt. Cuius nominis origo fortasse, quod earum formula præscripta esset aut in edicto Prætorum, aut in actionum formulis. Sic etiam præscriptus verbis actio.*

Procinctus. *Vid. Fest.*

Præcinctus. *Ex August. in Ps. 92.*

Prædo. *è Seru. Aen.* 10.

Pirateæ ab incendio. *At Græcis πυρφόροι, non πυρφόροι. Hesich. πυρφόρος κακοῦργος.*

Periurus in verb. r. non habet. *Imo & nomen ipsum in vetustiss. Cod. Salm.* Peiurus *bis sine r, scribitur. Sunt autem hæc Seruii Aen.* 2.

Præuaricator. *Plin lib.* 8. *c.* 19. Arator nisi incuruus præuaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque cæditur vbi inuentum est. *Quod autem à vario deduxisse Cicero videtur in Partitionibus cum dicit*: Præuaricationis nomen significat, eum qui in contrariis caussis, quasi varie esse positus videatur: *Non prorsus diuersa notatio est, nam & varium à varo fortasse descendit. Quanquam id exigere iniquum est, cum præsertim* Quid enim tam præuarium *in quibusdã libris legatur.*

Parracida. *Ita Gotthici libr non parricida.*

Publicanus. *Cuius c.* 16. *de verb. sign.* eum qui vectigal pop. Rom. conductum habet, publicanum appellamus.

Pellex apud Græc. *Vid. Fest. Agell. & Paul. c.* 144. *D. de verb. sign.*

Pauidus--haber enim cordis pulsc. *Respexisse videtur ad Virgilii verba*, corda pauor pulsans.

Petulcus. *è Seru. Georg.* 4. *ad v.* hœdique petulci.

R.

Religiosus ait Cic. 2. *de nat. deor.*

Rationator. *Sicin Gotthic. eaque scriptura Charoni placebat. Nam ratiocinator alius est.*

Vir magnus, *Magus volebat A. Augustinus.*

Nam retractare. *è Seru. Aen.* 7. *ad v.* Mos erat Hesperio in Latio.

Repens autem. *Ex eod. Aen.* 12.

Reus, à re de qua obnoxius. *Cic.* 2. *de orat.* Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quarum de re disceptatur.

S.

Sanctus. *Vid. Seru. Aen.* 12. *ad v.* qui fœdera fulmine sancit. *aut ad verba Paulipotius respexit*: Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.

Sincerus. *è Seru. Georg.* 4.

Speciosus. *è Seru. Aen.* 1. *quamuis alias formosum non à forma, sed à formo ducat Isidorus.*

Solers. *Donat. in Eunuch.*

Superstitiosos ait Cic. 1. *de nat. deor.*

Sodalis. *Tres etymologia indicantur à Festo, vt sodales sint vel ex suo edentes: vel vna sedentes; quasi sedales; vel suadentes, quarum duas priores posuit Isidorus.*

Socii. *Quasi in eod. socco insistentes.*

Stultas est qui per stupor. *è Seruio Aen.* 11. *ad v.* Quis metus? d. n. d. semper inertes.

Segnis, id est, sine igne. *è Seru. Aen.* 1. *Hunc locum disiunctione sola restituimus.*

Suasor d. i. i. s. trahens. *Al.* suasor à suadendo, quem vult decipere. *Vtraque scriptura Gotthicor. libror.*

Scrupulosus. *è Seru. Aen.* 6.

Sacrilegus. *Ex eod. eclog.* 8.

Sæuus. *Ex eod. Aen.* 3. *ad v.* Sæuæque amplector limina portæ. *Gloss.* σκαιὸς Sæuus, & Sæuum ἀριστερὸν χοῦς, *& Non. in* obscænauit.

Scorta. *Vid. Fest. & epitom.*

Scelerosus--Plus est autem scelerosus. *Donat. in Eunuch.* Scelerosus proprie auctor est sceleris, sceleratus in quo scelus sit constitutum, vel commissum.

Scurra *Vid Fest. & Scalig.*

Stipulatori--stipulat. n. promittere. *Festo Gotth. o Gloss* ἐπερωτῶμαι, promitto, spondeo stipulor. *Item* ἐπερωτῶ, consulto, interrogo, stipulo. *seu mauis* stipulor. *Nam stipulor commune, vt ait Priscianus lib.* 5. *citans ad id Suetonium lib.* 8. *Prætorum. Festus in* stipe: Stipem esse nummum signatum, testimonio est & id quod datur stipendium militi, & cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *vel (vt edidit Ful. Vrsinus)* Stipem dicebant pecuniam signatam, quod stiparetur: ideo stipulari dicitur is, qui interrogatus spondet. *Ergo cum stipulari commune sit, interrogationemque & sponsionem contineat: recte quoque cad. Gloss.* ἐπερώτησις interrogatio, stipulatio. Et Stipulatio, ἐγγυοδοσία, *itemque* ἐγγυοδοσία fatisdatio. *Satisdatio autem, & ἐγγυοδόται promittentes sunt, non interrogantis. Hac propterea pluribus, quia A. Aug. stipulari rogare esse volebat non promittere, & stipulatorem eum qui rogaret, nullo modo qui promitteret.*

Salus à sale. *Quod corruptionem prohibeat.*

Sequester. *Seru. Aen.* 11. *ad v.* pace sequestra: media (*inquit*) nam sequester est medius inter duos altercantes apud quem aliquid ad tempus ponitur. *Gloss.* Sequester μεσίτης, ἐγγυητής, συνέγγυος, παραφύλαξ. *Vid. Agell. lib.* 20. *c.* 10. *& Iurisconsultorum libros.*

Sepulrus. *è Seru. Aen.* 6. *ad v.* custode sepulto.

Saio. *Gotthor. vox, quam & nos retinemus; & sæpe legitur in Gothicis legibus & membranis, & apud Cassiodorum. In concilio vero Emeritensi c.* 8 *mendose* Salomonem *pro* Saionem *habent aliqui codices. Illud adnotandum, I. consonans eo modo prolatum à Gothis, quo à nobis gi & ge. Idque non modo scriptura ipsa sagio, quæ in quibusdam libris est, & Germanus sager eadem significatione, sed notatio quoque Isidori satis demonstrat.*

T.

Testes. *Sup. lib.* 5. *c.* 11.

Tetricus. *è Seru. Aen.* 7. *ad v.* Qui Tetricæ horr. cautes.

Interdum & pertinax. *Eleganter vtrumque coniunxit Plautus.* Quid ais, tenaxne eius pater? Ph. immo ædepol pertinax.

Toruus, terribilis. *è Seru. Aen.* 12. *ad v.* vna tortus Abas, *eos d. nos nostri tortos dicimus.*

Turbidus. *è Seru. Aen.* 4.

Timidus--id est, à sanguine. *Hoc est, fit propter sanguinem.* Nam timor sangui. *&c. quæ sunt Seruii verba Aeneid.* 3.

V.

Vir à virtute. *Physica, non Grammatica, hoc est, non vocis, sed rei ipsius origo, qua de re in præfatione huius libri. Nam virtus potius à viro, vir à vi, quod maior in eo vis, quam in fœmina, nominatus, vt ait Lactantius in lib. de opif. cap.* 12. *eandem rationem sequitur paulo post in vero & veritate.*

Viridis vi, & succ. pl. q. virudis. *Varro.* Viridis à vi quadam humoris, quæ si exaruit, moritur.

Villis à villa, &c. *Hæc non leguntur in vetustioribus libris.*

Vecors. *Festus* Vecors turbati, ac mali cordis. *At Labeo*: Vecors sine corde. Vesanus sine sanitate.

Vexatus. *è Seru. eclog.* 6.

Vector. *Ex eod. Aen.* 4. *ad v.* Nescius, illa fuga, &c.

Quatuor sunt venatorum officia. *Vestigatorum munus vox ipsa ostendit satis. Alia duo expressit Virgilius vno versu*: Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt. *Pressorum officium ex eleganti alæ, saltusque indagine cingunt. Significat enim interdum verbi premendi significatione constabit. Significat enim interdum fugientem insequi, atq; ita vrgere, vt prope prendas: nos ir al alcance dicimus*: Hanc fugerent Graii, premeret Troiana iuuentus. *Aen.* 1. & 2. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus, Insequitur, iam, iamque manu tenet, & premit hasta.

NOTÆ IN LIBRVM VNDECIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

ATVRA dicta est. *Verba sunt Seruii Georg.* 1. *ad verba* quippe solo natura subest.

Hanc quidem. *Ex Lact. libr.* 2 *cap.* 1.

Hominem de humo terræ. *Ita vetustissimi quique libri, secutusque est (vt solet) LXX. interp.*

Nam proprie homo ab hum. *Hieron. Iob.* 2.

Græce autem ἄνθρωπος *Ex eod. Lactan. loco.*

veluti pecora. *è Sallustio in Catilin.*

Duplex est autem homo *Ex Hieron. Ezech.* 14.

Anima autem Gentilib. *Ita Goth. cc. vid. Lact. de opif. c.* 17.

Euangelista pronuntiat. *Ioann. c.* 10.

Emisit sp. *Ioan.* 17. tradidit sp. *Matthæus* emisit. *Sed eod. modo auctor libri de sp. & anim.*

Vel pro eo quod spiret. *Ead. in lib. de spiritu & anim. c.* 34. *quod opus non esse Hugonis de S. Vict. hæc itaque alia in codicibus nostris Hugone antiquioribus satis ostendunt.*

Animum

A

Animum idem esse quod animam. *Ex Lact. de opif. cap* 18.

Sed anima vitæ, animus consilii. *è Serv. Æn.* 10. *ad v.* Sanguisque animusque seq. *sunt qui in eod. lib. de Spir. & an.*

Dum ergo viuit--acceq. *In eod. lib. de Sp. c.* 34.

Crementum, *è Placidi glossis vt sup. lib.* 9. *c.* 5.

Caro autem ex quatuor elem. *Ita GC. O.* corpus: *scribebat Chacon ex Lact. & Hieronym. non recte, nisi* corpora nostra *ex Lact. vel* corpora humana *ex Hier scribas. Siquidem carnis nomine satim dicturus est, vitam contineri, corporis non item. Neque obstat, quod carnem & totam & partem videtur facere, dum subdit*, nam terra in carne est, *id enim ita dicitur, vt quasi manifestum & euidens ponatur, quo cæteris elementis minus aliquanto notas sedes assignare pergat.*

Nam terra in carn. *Lact. lib.* 2. *c.* 12.

Caro autem & corp. *Ex Hieronym. ep. ad Pammach. aduers. error. Ioann. Hierosolymitan.*

Sensus dict. *Eod. lib. de Spirit.*

Vnde & præsenti. *Sup. lib.* 10. *litt. P.*

Visum autem fieri quid. *Prioris opinionis auctor Aristoteles, alteriùs Empedocles, & Plato quos Galenus secutus est.*

per tenues vias. *Al. Venas.*

B

Visus dictus quod vi iacior. *Itaque Græci, cum aliorum sensuum verbis gignendi casum tribuant, videndi verbo, quod efficientia plus habeat, accusatiuum dedere, quo Platonis opinio adiuuari putatur.*

Quod voces hauriat. *Ex Lact. c* 8. *lib. de opif.*

Nam tactu probamus. *Amb. de Hexam. c.* 9. Plerumque n. tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

Prima pars corp. cap datumque illi hoc nom. *Lact. de opif. cap.* 5. In summo vero caput collocauit, datumque illi hoc nomen, vt quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nerui.

Atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. *Amb, ibid.* Viciniores oculi sunt cerebro, vnde omnis manat vsus vigendi.

per defectionem. *Nempe à caluendo, vt calumnia, & cauillatio, teste Caio cap.* 233. *de verb. signif. Gloss.* Caluor ἐξαπατῶ.

Et neutraliter pronunciatur. *Id est, non tantum fœminino genere Gloss.* Caluarium, κρανίον. *Item*, Caluaria, κρανίον.

Capilli q. capitis pili. *Aug. Dialect. c.* 6.

sicut & pilum d. a pila. *Varro à pinsendo Seruius à Pilumno ducit.*

Cæsaries virorum est. *Verba Seruij Æn.* 8. *ad v.* Namque ipsa decoram Cæsariem.

Virum n. tonsum. *Amb. de Cæsare:* Alium sexum crinita, alium tonsa decet.

Comæ. *Verba sunt Seruij Æn.* 5. *ad v.* tonsa coma pressa corona.

C

Nam comas Græci caimos. *Ita plerique omnes Gothici libri. Nam* culmos *Salmanticenses eodem referri potest ex charactérum affinitate. Alior. libror. monstra, qualia fere occurrunt quoties è sermone Græco aliquid petitur, non est operæ pretium proferre.*

Græci mallon. *Gloss.* μαλλὸς cirra, villus.

Facies. &c. *Amb. ibid.* Quid sine capite est homo? cum totus in capite sit, cum caput videris, hominem agnoscis.

Frons. *Ex Lact. c.* 8. *& Amb. loco cit.*

Oculi voc. *Ex eod. Lact.*

Physici dicunt. *Verba Sernii Æn.* 4. *ad v.* Dat somnos adimitque, &c.

Volucres autem quidam. *Lib.* 17. *c.* 10. Volui appellati, quod sint volubiles, & rotundi, ab aliis Θόλοι *& bulbi: ab Isidoro perpetuo cum consentientibus omnibus libris. Al.* à similitudine valuæ. *Addit Varr. c* Valuuli folliculi fabæ.

Palpebræ *è Serv. Æn.* 4. *ad v.* sinum lacrymis impl. obortis *Et Lact. c.* 10. *de opif.*

Munitæ sunt autem. *Ex Cic.* 2. *de natur. deor. vel ex Amb. loco cit.*

Supercilia. *Amb.* Frontem geminæ rupes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendant.

& sudorem c. d. depell. *Ciceronis sunt verba.*

Vox n. repercussa. *Amb, ibid.*

Pinnula summa pars. *Gloss.* Summa auricula. πτερύγιον.

Pinnum n. *Sic lib.* 17 *c.* 7. *& lib* 19 *c.* 19

D

Nares--nare non desinit. *Ita C. R. & Lact. cap.* 11. *nostri mendose* manare.

Quia nos ab odore admon. *Ex Don. in Adelph.*

Pirulam. *Hanc* σφαῖραν *Græci, pinnulas* πτερύγια, *interfinium* ἐμφὰν *appellant. Hoc idem interfinium imbricem vocauit Arnobius. Septum voluisse videtur Lactantius, cum dixit* ; Velut pariete per medium ducto interseptit, atque diuisit. *Theophil. lib.* 3. ἀφῆι τὸ κεντρικὸν πᾶσι τοῖς ἰατροῖς διαφράγματος τοῦ ποιητικοῦ κλέος ἢ τέλειν.

Vel quia indeingred. *Sic in Euang.* quia inde eras transiturus. *Sed illuc vel illac ex libris Tarr. legere etiam licet.*

Alii virot. labra. *Quos reprehendit Seru. in Corydone.*

A ligando cibo. *Lact.* Itaque Varro à ligando cibo putat linguæ nomen impositum.

Sicut n. plectrum. *Ex Hieronymo in Epitaph. Paula.*

Columellos. *Et Varro* 2. *de re rust. columellares appellari dicit.*

Dentium autem num. *Solini verba c.* 4.

Gingiuæ *Lact. c.* 10.

Palatum nostrum sicut cælum. *Cicer. de Epicuro.* Sed dum palato quid sit optimum iudicat, cæli palatium, vt ait Ennius, non suspexit. E

Arteriæ. *Confundit. asperam arteriam cum reliquis, quæ per corpus diffusa vtilitatem spirituum continent, aptátque Græca voci Latinam notationem iure suo.*

Toles Gallica ling. *Idem scribit Festus. Gloss.* Tolæ Tolia πυελίσκια, & Tufillæ πυελίσκια. Tofillas *non tonsillas legit in Corn. Celsi manuscriptu libru lib.* 6. *cap.* 10. *aiebat Chacon, & Tonsilla Festo palus dolatus est.*

Gurgulio à gutture. *Vid. Lact. & Serv. Georg.* 1.

Rumen. *Et Fest.*

Sublingium. *Gloss.* Sublingua. ὑπόγλωσσον.

rigidum & teres. *Lactantii verba.*

Quasi capitolium *f. capitulum, vel (vt Isidorus loquitur) capitellum Idem namque collo caput, quod columna capitulum.*

Primus Hortен. *Ex Quintil. lib.* 8. *cap.* 3. *quamus & Varro idem referat lib.* 7. *& 9 quo allusit Cic. act. V. in Verr.* Tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine ceruiculam iactaturum?

Nam pluraliter contum. *Interpunctione sola factum est, ne sibi ipse aduersaretur hoc loco Isidorus.* F

Ola. *Al. aula.*

In brachiis. n. tori lacert. *Ex Lact. Ambrosius quoque:* Succedunt brachia, & validi lacertor. tori.

Et dicti tori. *Quia torum Seruius à tortis herbis dictum scribit: Isidorus brachiorum, toros à tortis visceribus dictos, voluit.*

Cubitos. *Horat.* Languidus in cubitum sese conuina reponat.

Vlna. *è Serv. Georg.* 3.

Alæ, subbrachia. *Nos quoque sobacos dicimus.*

Oscilla--mouere *è Serv. Georg.* 2. *Vid. Fest. Macrob. Higin. Arati interp. Ouid. in Fast.*

Manus. *Ex Ambros. loco cit.*

Vade manupretium. *Al.* manuspretium, *vt apud Vlp. c.* 13. *de verb. signif.*

Fidei testis. *Serv. Æn.* 3. *ad v.* Dixerat, & genua amplexus: Physici dicunt, esse conseratas numinibus singulas partes corporis, aurem memoriæ, frontem Genio, dextram Fidei.

Siue quod fieri finat. *è Serv. Æn.* 2. *vid. Fest. in* finistræ aues, & finistrum.

Digiti. *Ex Lact.*

Secundus salutaris. *Ita vocatur à Sueton. in Aug. hodieque Romæ, cum se matronæ salutant, indicem ori admouent. Idemque faciunt in publicis precibus viri, cum Christum salutant.*

Idem & medicinalis *Macrob. & Agell. quod ab eo finistra manus digito vernus quidam tenuissimus ad cor vsque pertinent: ergo is est potius medicinalis, quam dexter.*

De quo Nigidius caput collo vellitur, &c. *Non in* coxendibus. Coxendicas coxas; Lucil. caput collo sustentatur, truncus sustinetur à coxendicibus. *Quare totum hoc* coxis, & genib. cruribusque *ex vna voce coxendicibus non intellecta factum suspicamur. Sed penarius autem siue Lucilii, siue Nigidii sic sustentari posse:* Caput a collo sustentatur, truncus à coxendicibus. *Si in coxendice penultimam producas. Aut vt fenarius ex Isidoro fiat*, caput collo vehitur, truncus coxendicis, vel coxendicibus. G

Proin de mamillæ est. *è Serv. Æneid. XI. & Fest. in voce* Papillæ.

quia lacte vberta. *Ead. voce vsus Agell. lib.* 8. *c.* 14.

Lac vim nom. à col. *Idem reperit lib.* 20. *c.* 2.

κοπὴ n. Græce. *Ita A. August. Cum in omnibus libris, cutis enim Græce, nullo sensu legeretur. At Festo cutis est* δέρμα τῶν σώματος, *quomodo libenter hoc loco legeremus, nisi incisionem interpretaretur Isidorus.*

Aruina. *Serv. Æn.* 7. Secundum Suetonium aruina est durum pingue, quod est inter cutem, & viscus.

Compago. *Ita plerique Goth. Al.* compagia.

Vertibula--Cartilagines. *Lact. c.* 5. *de offibus.* Summas eorum partes crassioribus nodis conglobauit, vt & substringi neruis facilius, & verti possent, vnde sunt vertibula nominata, eos nodos firmiter solidatos leui quodam operculo texit, quod dicitur cartilago, scilicet vt sine attritu & sensu doloris aliquo flecterentur. H

Est n. læua pars corp. *Hinc interior sinistra à Seruio dicitur. Isi. Æn.* 5. *ad v.* dum proram ad saxa suburget Interiori. *Interior id est sinisterior, interpretatur. Item Æn.* 5. *ad v.* Vrbem designat aratro: quem Cato in Originibus morem dicit fuisse. Condituri enim ciuitates taurum in dextra, vaccam intrinsecus iungebant. *Atque ita interpretatur etiam Asconius locum apud Ciceronem de Aspendio cytharista omnia intus canente. Vnde illustratur etiam Catulli locus:* Marrucine Asini manu sinistra Non belle veteris in loco, atque vino, Tollis lintea negligentiorum. *Ergo & latus tegere sinistrum ire significat, eiusque est qui leuum possit latus fodere; quod de nomenclatore dixit Horatius. Scimus quid tota de re viro eruditissimo placeat: de quo illud dicam. Seruio cur hac de re tantopere fauiret, non fuisse, cum Catoni & Asconio eadem opera succensere posset.*

Dextro lateri habil-- accommodatior. *Verba Solini extremo cap.* 5.

Dorsum. *Nempe quasi durum sursum. At Fest.* Dorsum dictum, quod ea pars corporis de ea sit deorsum.

Terga. *Ex Lact. c.* 10.

inter-

Interscapilium. *Al.* interscapulum, aut interscapilium. Interscapilium *apud Cal. lib. 3. c. 2. atque ita reponendum in gloss. vbi legitur,* interscapulum μεταφρενον.

Sacra spina. *Hieron. in Ecclesiaste* 12. florem amygdali quem nos pro canis posuimus, quidam sacram spinam interpretantur: quod decrescentibus natium carnibus, spina crescat & floreat. *Cæl.* 4. *tard. c.* 3. Spina sacra dicitur os sacrum, quod Græci quoque vocant ἱερὸν ὀστέον.

Ideoque ex hostia. *Menander οἱ δὲ τὴν ὀσφὺν ἄνεφγον δι' ὧν ἔφωντες.*

Renes *Ex Lact. c.* 14.

Lumbi. *Ex Greg. verbis homil.* 13. *notationem qualemcumque confecit.*

Ex eo n. inf. *Ex Lact. c.* 10.

Quod est longao. *Gloss.* longao. κωλίτεφον. *Apud Celium tum longus, tum longano, apud Arnobij & Varr. manuscriptos libros* longano. *apud Veget. lib.* 1. *cap.* 42. *de veterinaria* longanon intestinum.

Nates. *Ex Lact. c.* 13.

Viscus est pellis *Goth. Fiscus per Digammon.*

Nam à genis genua. *Ead. repetit in libro differ. & in Cantic. expositione.*

Qui alternis motibus. *Lactantii verba nonnihil detorta.*

Plantæ. *Lact. ibid.*

Calcis prima p plantæ. *Calcis rectus, vt lancis lib.* 20. *c.* 4 *sed vtrumque librariorum putamus erratum.*

Solum dicitur. *Seruii verba Aen.* 7. *ad v.* & Cereale solum.

Viscera. *Ex eod. Aen.* 1.

A viseo quod est inter cut. & carn. *Seru. Aen.* 6. *vbi* inter ossa & carnem.

Quod ideo pulm. *Ex Ambros. 6. c.* 9.

Sinistra plus sanguinem. *Ita optimi quique libri, recte opinor. quamuis paulo insolentior constructio videri possit.*

Præcordia. *è Seru. Aen.* 7. *ad V.* Huic Dea cæruleum v. d. c. anguem.

Quibus sensus percipitur. *Ex Aristotelis sententia. Nam cerebro id tribuunt medici.*

Atque riui. *Ex Lact. c.* 7.

Sanguis. *Sup. li.* 4 *c.* 3.

Sanguis non est integer. *è Seru. Aen.* 2. *ad v.* Vos ô quibus integer ævi sanguis.

Inde genas lacerare. *Pleniora hæc apud Seru. Æn.* 12. *ad v.* roseas laniata genas, *& Aen.* 6. *ad v.* Purpureas sup. vest. *& ad v.* Purpureos spargam flores. *Cautum tamen lege* XII. *tab.* Mulier faciem ne carpito.

Græci enim pulmonem πλεύμονα vocant. πλεύμων est *Atticus, aliis* πνεύμων. *Alcæus apud Plutarch.* τὶς δὲ πλεύμονας εἶπε.

Cordis flabellum. *Ventilabrum cordis dixit auctor lib. de spir. & anim. c.* 33.

Iecur eo quod ignis. *Vt sit quasi iacens vr. nam vr Isidoro ignis non vno in loco.*

Fibræ iecoris sunt. *è Seru. Aen.* 10. *ad v.* Cui pecudum fibræ.

Sicut extremæ partes foliorum intyb. *Seru. Georg.* 1. *ad v.* amaris intyba fibris: fibris autem abusiue, quod radices intyborum hac atque illac decurrunt, vt fibræ per iecur, id est venæ quædam, & nerui. *Vnde hæc male affecta sunt?* filiorum *legebat Chacon. Sed quid simile cum linguis eminentibus.*

Nam splene ridemus. *Ex eod. Aen.* 8. *ad v.* Exarserat atro felle dolor.

Omentum membranum. *Gloss.* Omentum. ἐπίπλοις. Membranum ὑμὴν.

τυφλὸν ἔντερον. *Fundulum vocat Varro, & ieiunium hilum.*

Venter. *è Seru. Aen.* 2. *ad v.* Vertumque a.m.c.

Ab vtraque in duas. *Ex Lact.* 12.

Aqualiculus autem proprie porci est, h. a. v. transl. *Referuntur eadem hæc verba à veteri Persii interprete.*

Semen receptum, &c. *Verba sunt Hieronymi in ep. ad Pammach. contr. errores Ioann. Hierosolymit.*

Ferrum rubigo. *è Solin. c.* 4. *Plin. lib.* 7. *c.* 15.

Germinabile. *Generabile, Gothico & Rab.*

Primum autem aiunt cor. *Ex Lact. c.* 12.

Alii fœtus. *Ex eod. c.* 11.

Nasci autem. *c.* 12.

Quædam decoris. *c.* 10.

In Cap. II.

Gradus ætat. *Vid. Seru Aen.* 5. *Ambros. ep.* 49. *Philon. de mundi opific.*

ad gignendum adulta. *Non sunt hæc in quibusdam codicibus.*

Quincta senioris ætas -- nondum senectus. *Seru. Aen.* 5. Tum senior tales: Secundum Varronem, iunior, & senior comparatiui sunt per diminutionem, &c. *Item Aen.* 6. *ad v.* Iam senior: Aut pro positiuo posuit, aut senior est virens senex, vt iunior intra iuuenem est, quam rem à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. *Ita vero distinguit seniores à senibus Varro apud Censorinum de die natali, vt seniores vocari dicat à* XLV. *vsque ad* LX. *annum, quod tum primum senescere incipiat corpus, post sexagesimum vero senio iam laboret.*

Quem Græci πρεσβύτλιον. *Ex Aug. de Gent contra Manich. lib.* 1. *c.* 23.

Puer à puritate. *Varro apud Censorin. Pueri, quod sint puri, id est, impubres.*

Hi sunt ephebi, i. à Phœbo. *Iramo ab Hebe,*

Adolescentuli leues. *Al. lenes.*

Puella est paruula q. pulla. *Fest.* Pullus Iouis dicebatur. Q. Fabius cui cognomen Eburno fuit, propter candorem, quod eius natis fulmine icta erat. Antiqui autem puerum, quem amabant pullum eius dicebant.

Hi autem vere pupilli -- quam ab eis nomen acciperent. *Prænomen (intellige) quod ante pubertatem non accipiebatur. Nam gentis vel familiæ nomen lustrico die accipiebant. auctorib. Fest. Macrob. & Plutarch. in problem. Et Iulius Paris (seu Probus) in epitom. lib.* X. *Val. Max.* Pueris, non prius quam togam virilem sumerent, puellis, non antequam nuberent, prænomina imponi, Q. Scæuola auctor est. *Et postea.* Publii, qui prius pupilli facti erant, quam prænomina haberent. Alii omnis causa ex pube. *Vid. A. August. in nov. 1. collect. decretal. c.* 7. *de despons. impub. & c.* 3. *eo. tit.* Greg. IX.

Et dictæ puerperæ. *Hieronym. in Ierem c* 4. Puerpera interpretatur, quæ primos parit fœtus. *At Donatus in And.* Omnis quæ peperit puerpera, quæ primum ἀφιστόκως. *Paulus c.* 163 *de verb. sign.* Puerperas appellant recentes ex partu.

Vir. *Ex Lact. c.* 12.

Virgo à viridiore ætate. *è Seru. Eclog.* 3. *ad v.* Bis venit ad mulctram.

Virago. *Ex eod. Aen.* 12. *ad v.* Iuturna virago.

Alii Græca etymologia. *An quasi φιλανορίαν?*

minus significat à positiuo. *Verba sunt Donati in prolog. Hecyr.*

Nam Physici dicunt. *è Seru Georg.* 2. *ad v.* Frigidus obstitetit circum præc. f.

Nam si commune esset nomen, cur Terentius diceret senem mulierem? *Assentior Chaconi, qui hæc putabat aliena, eiusque, cui Isidori sententia displiceret, itaque obiiceret. Nisi commune esse nomen, &c. Sed frustra laborat Donatus (quem Isidorus sequitur) vt senem neget nomen esse commune Papinius siue Pomponius apud Varronem lib.* 6.

Ridiculum est, cum te casca tua dicit amica.

Fili Potoni sesquisenex puerum.

Dic tu illam pusam: sic fiet, Mutua muli,

Nam vere pusa tu, tua amica senex. *Et Tibullus.*

Hanc animo gaudente vident iuuenesque senesque,

Commemorant merito tot mala ferre senem.

Senectus autem. *Ex Hieronym. præf. ad lib.* 2 *in Amos.*

Nam duo sunt. *è. Seru. Georg.* 2. *ad v.* subeunt morbi tristisq; senectus.

Funus. *Ex eo. Aen.* 1. *ad v.* noctem flammis funalia. *Vid. ead. lib.* 10. *c.* 10.

Cadauer. *Ex eod. Aen.* 6. *ad v.* belloque caduci.

Quod dum portatur. *Ex eod. Aen.* 2. *ad v.* patrios fædasti f. v.

Sepultus. *Ex eod. Aen.* 3. *ad v.* parce sepulto.

In Cap. III.

Portenta. *Ex Aug.* 21. *de ciuit cap* 8.

Nam portenta. *Cic.* 2 *de diuin.* quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, monstra, prodigia dicuntur.

Xerxi quippe lepus. *Lepus scripsimus ex Herodoto in Polyhymnia, & Valer. Max. de prodig. cum* vulpes *inuersis litteris in omnibus* CC. *legeretur.*

Quantus fuit Tityon. Cui rota nouem per iugera corpus Porrigitur. *Aen.* 6.

Homero testante. ἐδυσσ.

Vel cynodontes. *è Solon.* 4.

Alia priuimetia. *Ita Rabanus, neque compositio Latinæ vocis suspecta esse debet, quando neque epitegium respuit. Quinctilianus Hoμοιώσεις vocat Agell. lib.* 9. *c.* 4.

Hermaphroditæ. *Mirum Hermaphroditæ, non Hermaphroditi in omnib. libris legi, cum dicat Aug.* 16. *de ciuit. c* 8. *consuetudinem loquendi præualuisse vt à meliore, hoc est à masculino sexu appellaretur.* Nam nemo (*inquit*) vnquam aut Androgynas, aut Hermaphroditas nuncupauit: *equus tamen Hermaphroditas dixit Plin. lib.* 11. *c.* 49.

Hi dexteram mamillam. *è Plin.* 8. *c.* 2.

Falso autem opinantur. *Sumpta sunt hæc ex* 3. *de ciuit. cap.* 4. *fuit vero opinio quæ hic exploditur grauissimorum auctorum, Clementis Alexandrini, Iustini Martyris, Cypriani, Ambrosii, Lactantij. Augustinus quæstionem proposuit, quid ipse sentiret, non pronunciauit.*

Cynocephali. *Augustini verba sunt* 16. *de ciuit. cap.* 8. *Vid. Aelian. & Plin.*

Gigantes -- qui eos gigenas. *Sic Callimach. in lauacro Pallad. & Gloss.* Terrigenæ, γηγενεῖς.

Hi & agriophagitæ. *Plin* 6. *cap.* 36. *Solinus agriophagos vocat,*

Blemmyas. *Plin.* 5. *c.* 8. *Solin. c.* 34.

Alio sine ceruicibus. *Ex Plin.* 7. *c.* 2, *Vid. Aug.* 16. *de ciuit. c.* 8. *& Agell. lib.* 9. *c.* 4.

In vltim. autem orient. *Ex Solin. c.* 32.

Artabatytæ. *Ita in Plinij emendatioribus libris: apud Solinum* Arthabathitæ.

Satyri. *Ex Hieronym. in vita Paulieremitæ.*

Dicuntur & quidam syluestres. *Vid. lib.* 8. *c. vltim.*

A

Faunos ficarios. Fatuos ficarios. *C. Card. Sirleti, & Complut. Goth. & Iere. 50 Hieronym.* cum fatuis ficatiis.

Quosinde Sciopodas. *Plin. lib. 7. cap. 2. Aug. 16. de ciuit. cap. 8. Agell 9. c. 4.*

Antipodes in Lib. *Androphagi in Scythia legebat Chacon ex Pli. 7. cap. 2.*

Quimacrobii nuncupantur octo ped. *Optime restituis hunc locum Chacon, cum n. XII. legatur in omnibus libris, deprehendit librariorum fuisse erratum qui XII. pro IX. scripsissent. Nam horum corpora cubitorum quinûm, & binor. palmorum facit Plinius ex Onesicrito. Porro quinos cubitos, qui singuli se quispedibus constent, & binos palmos, qui semipedem conficiant, octo esse pedes, non duodecim.*

Qui Pygmæos. *Ex 16 de ciuit. c 8.*

Triplici forma proditum. *Al. praditum. Sed proditum retinimus ex Iustino lib. 44.* Porro Geryonem ipsum non triplicis naturæ vt fabulis proditur fuisse.

E

Gorgones quoque è *Serv. Aen. 6.*

Sirenes. *Ex eod. Aen 5.*

Scyllam quoque. *Locos adumbratus ex Iustini lib. 4.*

Quem quidem ideo dictum Cerber. *è Serv. Aen. 6. ad v.* Custodem in v. p.

Quæ Latine excetra. *Ex eodem Aen. 6. ad v.* Bellua Iernæ.

Huius mentionem facit Ambrosius. *Libro 1. de fid. cap. 4.*

Fingunt & chim. *Ex eod. Servij loco.*

Onocentaur. *Hiero. Is. c. 14.* Porro centauri nomen ex asinis, centaurisque compositum. *At Isidorus hominis pro Centauri videtur scripsisse.*

In Cap. VI.

& siue magicis artibus. *Omnia fere ex Aug. 18. de ciuitate c. 16. & sequentibus.*

NOTÆ IN LIBRVM DVODECIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

CAP. I.

Mnibus animantibus Adam. *Ex Tertull. libr. de virg. veland.*

sed illa lingua, quæ ante diluu. *Sup. lib. 9. c. 1.*

Quadrupedia vocata. *Ex Aug. 3. de Gen. ad lit. cap. 11.*

Pecus. *è Serv. ad v.* ignauum fucos pecus. *Aen. 1.*

B

Proprie autem pecorum, &c. *Ex August. 3. de Gen ad lit.*

nam bos carpenta. *Ex Hieron. in Is. c. 1.*

Quod sint apta armis. *è Serv. ad v.* bellum hæc arm. min. *Aen. 3. Itemque Georg. 3.* Seu quis Olympiacæ.

Alii armenta tantum. *è Serv. loco proxime citato.*

Quis ab oblatione. *Cur non ab is? Sæpe gaudet ad rerũ vel naturas, vel vsus, magis quã ad voces reflicere, quod non semel monuimus.*

Ex his quasdam bidentes. *Vid. Serv. ad v.* mactant lætis de more bidentes. *Aeneid. 4 & Agell. lib. 16. & Fest. in* bidental.

Vertex vel à viribus. *A natura versa Varro.*

Aries vel ἀπὸ τοῦ ἀείρω id est, à Marte. *Varro.* Aries, quod eum dicebant ares, veteres, nostri aruiga.

Agn--ἀπὸ τοῦ ἁγνὸς, quasi pium. *Pium fortasse ex Festo. Glossar.* agnus ἁγνίσιον, siue ἀρνεῖος, & ἀγνὸς καθαρὸς, & castus. *Varro tamen, quod pecori ouili agnatus sit Latina origine agnum dictum vult.*

Vt si in magno grege errauet. *Ex Ambros. Hexaem. 6. c. 4.*

Hœdi ab edendo. *Fœdum pro hœdo dixisse antiquos, tradit Festus, atque id grammon pro V. & contra Gotthos confudisse scribere ex Isidori codicibus satis constat. Nam & paullo post Cinyni, pro Cinyphii & tragelaus, pro tragelaphi scribitur in omnibus nostris. Erit ergo hœdus, vel fœdus quasi vedus, vel vescus (licet enim nobis hæc de rebus cum grauissimis auctoribus interdum arguitari.) idque secutum fuisse Isidorum, ratio quam subiicit, satis videtur ostendere, ea est:* parui enim pinguissimi sunt, & saporis iucundi. *Voces quoque illas* vnde & edere, *quas alii expungendas censuerant, nos (cum in omnibus libris legantur) libenter retinemus, scribimusque* vnde & ederæ *Festus in hederam vel quod hæreat, vel quod edat, vel quod edita petat, dictam existimat.*

C

Nam hirci sunt oculorum anguli. *è Serv. ad eclog. 3. hirquot autem, an hircos pro eodem scribas, nihil refert, vt recte mones Pierius Valerianus.*

maiores--à fluuio Cinyphe in Libya. *Vnde Theocrit. Idil. 3. τὸν λιπαρὸν κἀπόκωπα Φιλόξενον ἐκ τᾶς κραγέλας.*

Vnde eas crepas. *Festus.* Capræ dictæ, vel quod omne virgultum carpant, siue à crepitu crurũ, vnde & crepas eas prisci dixerũt. quas Græci pro eo quod acutissime videant. *Origen. homil. 2. in Cant. interprete Hier.* Caprea *(inquit)* i. dorcas acutissime videt.

Vnde & meridiana pars. *Ex Greg. 30. Moral. ca. 9. al. 16.*

Cerui dicti. *è Serv. ad v.* tres littore ceruos. *Aen. 1.*

Hi serpentum inimici. *Ex Orig. homil. 2. in Cant. & Serv. ad eclog. 8. & Plin. lib. 8. c. 32.*

D

Dictamnum. *Siue Dictamum (vtraque enim scriptura suos auctores habet) è Solin. cap. 22.*

Si quando immensa flumina. *è Greg. 30. Moral. c 10. al. 9.*

Tragelaphi. *Solin. c. 22. & Plin. lib. 8. c. 33.*

Innuli. *Ita scriptum in Gotthicis, & in codicibus Horatianis lib. 1. ode 23.* Vitas inuleo me similis Chloe. *quos secuti sunt Cantenus, Lambin & Hartung. ergo alii er fortasse scribendus Innulus τοῦ ἐς, quam hinnulus ἀπὸ τοῦ ἵππος, ἡ ὄνος.*

Lepus quasi leuip. *Varr. 3. de re rust. cap. 12.* Lucius Ælius putabat dictum leporem à celeritudine, quod lenipes esset, ego arbitror à Græco vocabulo antiquo, quod eum Æoles Bœotihi λέπορα appellabant. *Vide Agell. & Quintil. lib. 1. c. 6.*

Vnde & Græci pro cursu λαχεῖν. *vt sit ἀπὸ τοῦ λαὸν ἄγειν, est enim λὰν intensiuus particula. Alij ἀπὸ τοῦ λᾶν, id est, cernendo, quod patentibus oculis dormiat.*

Cuniculi--quasi canículi. *Gracis id magis in promptu fuit ἀπὸ τοῦ κυνὸς κύκλος ducere, ita enim Polyb. lib. 12. & Aelian. de hist. animal. lib. 13. cap. 15. eos appellant. nisi quod vereque Hispanam vocem esse dicit. At Varro lib. 3. de re rust. cap. 1.* Tertii *(inquit)* generis est, quod in Hispania nascitur, simile nostro leporii, sed humile, quem cuniculum appellant. Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, vbi lateant in agris. *Varronem sequitur Plin lib. 8. c. 55. Videre licet in Hadriani numismate Hispaniam ramum ilicis manu tenentem, ad cuius pedes cuniculus.*

Sus--quod pascua subig. *Non ineleganter, si rem spectes, sed Graca est vox ὗς.*

F

Porcus q. spurcus *Nisi Græcum esse manu cum Varrone.*

Aper à feritate. *Varro.* Apri à locis asperis, nisi à Græcis, quod his κάπρος.

Iuuencus. *Ex Varr. lib. 4.*

vel qua apud Gentiles *è Serv. ad v.* Cœlicolum regi mactabam in littore taurum, *Aen. 3. & Aen. 5. ad v.* statuam ante aras aurata fronte iuuencum. *Vide Macrob. de Virgilii versu,* Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Indicis tauris. *Plin. lib. 8. c. 21. & Solin.*

Hunc latini trihonem. *Varro lib. 6. & August. lib. 2. cap. 21.*

Bonum in sociis exima pietas. *Ambrosii verba sunt in orat. de morte Syri fratris,* bos bouem requirit, sequenon torum putat, & frequenti mugitu pium testatur affectum, si forte defecerit, cum quo ducere collo aratra consueuerat. *Basil. in orat. in Martyr. Iulit. ἡ πόσε εἶδεν ἐγκαθεύδοντες ἐπὶ φάτνης βακτηρίᾳ τὸν συνόμωμον, ἢ ὁμοζύγα τελέσουσαν. Virgil.* It tristis arator mœrentem abiungens fraterna morte iuuencum.

Vacca--ex qualitate mobil. nom. *Donatus in arte secund.* Sunt *(inquit)* genera nominum fixa, sunt mobilia: fixa sunt, quæ in alterum genus flecti non possunt, vt pater, mater, soror. Mobilia autem: aut propria sunt, & duo genera ex se faciunt, vt Caius, Caia, Marcus, Marcia, aut appellatiua, & tria genera faciunt, vt bonus bona bonum.

Vitulus *è Serv. eclog. 2.*

Bubali adeo indomit. *Ex Hieron. ad Am. c. 6. & Solin. c. 23.*

G

Ex eis gẽtula fiant. *è Solin. 23. vide Cæsar. 6. de bell. Gall. Plin. lib. 8. cap. 15. & Serv. ad v.* Siluestres vri assid. *Georg. 2.*

Græci γάμους. *Etymologicum Gracum.* Κάμηλος τὸ ζῶον, ὅτι γάμους πρῶτον κάμει τὸ θρέψαν, ὡς οἱ κάμηλοι. ἱστορεῖται δὲ παρὰ τὸ κάμπτειν τὰς μηρούς· ὃν τὸ πρῶτον ἄκμασε τὰς ὠνὰς. *Sed melius Varro lib. 4.* Camelus cum suo nomine Syriaco in Latium venit. *Est n. Syris gemal, Hebrais gamal.*

camur enim. *è Serv. Georg. 3.* camuris, curuis, *at Fest.* Camera, & camuri boues à Græco κάμπτω.

Nam Arabici. *è Solin. cap. 52. Sed Bactrianis hoc tribuit Plin. lib. 8 cap 18.*

Dromeda. *vel Dromedarii Nam dromeda--practse, crede, scriptum in Gotthicis pro dromedarii.*

Centum enim & amplius mill. *Ex Hieron. in Isidor. cap. 21.*

Ruminatio dicta est à ruma. *è Serv. ad eclog. 6. vel à rumine: vt legunt editi. Festus.* Rumen est pars colli, quã esca deuoratur. *Varroni, Nonio, & Glossar* Ruma est mamma.

In deserto vagantes. *Solin. & Plin. lib. 8. c. 3.*

Nascentibus masculis zelant. *Eodem modo loquitur Orosius in hist. præfat.* Non eos, quos infectantur, oderunt, sed his, quos amant, zelant.

H

Minor autem asellus agro. *Pessume in editis quibusdam;* onagro. *Sunt enim Palladii verba lib. 4. cap. 14. idem Columell. lib. 8. c. 1.*

Caballus. *Respexit ad Virgilium:* At duplex agitur per lumbos spina cauatq; Tellutem, & solido grauiter sonat vngula cornu.

Voce accensi ad cursum prouocantur. *Verior hæc lectio, quam quæ apud Solinum est,* Nonnulli etiam accensis facibus ad cursum prouocantur.

Aliqui etiam proprios. *Solin* Aliqui inuenti sunt, qui non nisi primos dominos recognoscerent, obliti mansuetudinis, si quando mutassent consuetæ seruitia.

Interfectis vel morientibus domin. *Nota sunt Homeri, & Virgilii de Achillis, & Pallantis equis carmina.*

Solent etiam euent. *Plin. li. 8. c. 42.*

In generos eq. quatuor. *Pallad. li. 4 c. 13.* in admissatio quatuor spectantur: forma, color, mer tum, pulchritudo.

Venter subſtrictus. *Vox* ventor *nulla erat in libris. ſed cum conſtanter* ſubſtrictus, *non dubitauimus quin hæc eſſet vera ſcriptura, quam indicauit Chacon ex Columell. li. 6. ca. 29. Palladii vero locum mendoſum cum eod. Chacone credimus, & ex Iſidoro ſupplendum.*

Nares patulæ. *Quæ ſi anguſtæ ſint, diſcindi ſolent, ne longo curſu incaleſcentes ſuffocentur, vt ait Theophil. li. 4. de homin. fabric.*

Vngulæ. ſoliditate fixa rot. *Pallad.* vngularum ſolida & fixa rotunditas.

Motus autem equi in auribus intellig. *Solin. cap. 30.* Motus equi in auribus intelligitur, animos leonum frons, & cauda indicat.

Color hic præcipue ſpect. *Ex Pallad. li. 4. Varro apud Non.* Equi colore diſpares, ita nati, hic badius, iſte giluus, ille murinus. *Vid. Agell. libro 2. cap. 26. & libr. 3. cap. 9. & Aeliat. libro 2. pareg. capite 1.*

Ipſe eſt ſpadix. *è Seru. Georg. 3. quos bayos, & datilados Hiſpani dicimus.*

Glaucus eſt veluti pictos ocul. *Seru.* Glauci felineis oculis, id eſt, ſplendore perfuſis.

Nam veteres Glaucum alb. *Nam glaucum albo cæruleum diluit. Vnde & Virg.* Populus, & glauca canentia fronde ſalicta. *Sed idem de glauco paullo aliter li. 19. c. 28. Eſt tamen in tribus Gothicis lacuna:* nam glaucum--veteres dicunt.

Giluus mellinus color, *è Seru.*

Canus dictus qui ex candido, & nigro. *Tileſius in li. de coloribus:* Naſcitur equus nonnunquam canus, atque albineus, non idem, qui & candidus, aut albus. ſed huius non expers. *hos noſtri tordillos dicunt.*

Petili appellantur. *Feſtus.* Petilam ſuram vngulam equi albam dici, ait Scæuola. *In gloſſario quoque, vbi* Perfilis μακρόσκελης *legitur.* Petilis μακρόσκελης *puto legendum, citat ex Plauto Non. hunc verſum, in* Perilis, *& in* fronte. Nam coloratam frontem habet petilis. *Atqui ipſe tenuem & exilem ex ſua libidine, vt ſolet, interpretatur.*

qui frontem albam calidi. *Gloſſar.* Callidus, λεύκωμα τῶν Θ. *Habent tamen plerique libri* calidi. *Sed calidus probabat A. Aug.*

Gauranem dicunt. *Retinent eandem vocem Itali, vna littera mutata, nam ſauro dicunt.*

Myrteus eſt preſſus in purpura. *Preſſum quoque in coloribus equorum numerat Palladius, ſed quid apud eum preſſus, apud Seru. profeſſus murteum, hoc loco preſſus in purpura valeat, nondum ſatis conſtitit. Opinor tamen preſſi voce ſignificari denſiorem (vt ita dixerim) colorem, ducta ſimilitudine ab vuis, quæ quo magis pedibus, vel prælo premuntur, minus liquida, & vel ex albis rutila, vel ex rubris ſubnigra vina reddunt.*

Doſſinus. *An quia Varro doſſuarios vocat aſinos oneribus ferendis aptos? & Gloſſ.* Dorſuaria, Νωτοφόρα. *Hunc colorem murinum dicunt Pallad. & Columella.*

Quem vulgo buricum. *Hieron. in Eccleſ. 10.* Dignitate prælati vias publicas mannis terunt, quos vulgo buricos vocant. *& ad Pammachium.* Feruentes buricos mannos. *Paulin. ad Sen.* macro, & viliore aſellis burico ſedentem. *& Gloſſar.* Mannis, βωμίτης. *At Porphyrio.* Manni, *ait*, equi dicuntur puſilli, quos vulgo burdos vocant, *& Aero.* Mannus burdo, *Illmiores equos, iſtos hodie exiguos aſellos burricos dicimus.*

Veredos. *Verba ſunt Feſti, in quo ex Iſidoro reſtituenda vox*, veredos. *Procop. li. 2 de bello Perſic.* ὁ δὲ ἵππος τῶν δημοσίων ἱππέων ἀρθῶν, ὃν δὴ βερέδους καλοῦσι Ῥωμαῖοι. *Iulian. Anteceſſor in epitom. Nouell. Iuſtiniani, Nouell. 130. quod Græce eſt,* τῶν δημοσίων ἵππων ἀφαιρῶν. *veredorum curſum reddidit.*

Præliis & oneribus, Honoribus. *quidam libri.*

Mulus μύλον piſtrinum, *& μύλη mola. ergo editorum ſcripturam retinuimus, nam mendoſe Gothici omnes, Mulus a. a. G. t. v. b. Græcum enim hoc, vel quod iugo, &c. Niſi Iſidorus mulum vocem eſſe Græcam putauit, molam tantum Latinam. Sed quarendus auctor non inelegantis ſenarii, quem nemo olfecit: Tardas molendo ducat in gyrum molas.*

Iudæi aſſerunt quod Ana abnep. *Ex Hieron. q. in Geneſ. ca. 36. id Paphlagonibus tribuit Homerus* ιλ. β.

Nam talis fœtus. *Ex eod. li. in c. 30. Gen.*

Hanc enim fœminarum dicunt eſſe naturam. *Verba Hieronymi ibid.*

Burdo ex eq. & aſ. *Varro 2. de re ruſt. c. 8.* ex equa & aſino fit mulus, contra ex equo, & aſina hinnus *Gloſſar.* ἡμίονος Θ. ἐξ ἵππου καὶ ὄνου ἡμιόνη. Mulus. Burdo ἡμίονος Θ. ἐξ ἵππου καὶ ὄνου ἡμιόνη.

Hybridæ ex apris, & porcis. *Plin. li. 8. c. 53. Atron tamen ad Saty. 7. li. 1.* tractum *(inquit)* ab aquila, quæ ex aquila & vulture naſcitur, ſine à canibus, qui naſcuntur ex venatico, & gregario.

Tityrus. *Seru. eclog. 1.* Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire conſueuit.

Muſmo. *Ex Gothicis, & muſmones dicuntur ab Strabone libr. 5.* muſmones *à Seru. Georg. 3. ad v.* vdiſque aries in gurgite vill. *Nonius.* Muſmones aſini, muli, aut equi breues.

In Cap. II.

Beſtiar.--ſerpentib. *Ex Aug. 3. de Gen. ad lit. c. 17.*

feræ appellatæ. *è Seru. ad v.* pinguiſque ferinæ. *Aen. 1.*

leæna. *Ex eod. ad v.* catuli or. oblita leæna. *Georg. 3.*

vt autem leæna dicatur. *Ex eod. Aen 12. Lucretius:* Irritata leæ iaciebant corpora ſaltu.

Leo autem Græce, Latine rex. *De hoc loco An. Auguſtinus. in veteri (inquit) libro Græco poſt Orionis etymologicon eſt:* Λέων, ἀφ' τοῦ λείπειν, ἤγουν νικᾶν.

animos eorum frons, & cauda *Solin. c. 30.*

Cum genuerint. *Verba ſunt Origenis homil. 17. in Gen.*

Circa hominem leonum naturam. *Seru. ad v.* Tum demum mouet arma leo. *Aen. 12.* Hæc enim leonum natura eſt, vt niſi laceſſiti, iraſci nequeant.

Captiuos obuios repatriare. *Solin.* cum multi captiuor. aliquot leonibus obuiis, intacti repatriauerint.

Tigris. *Ex Plin. li. 8. ca. 18. & Solin. Etiam apud Armenios tigrim ſagittam ſignificare ait Varro.*

Siue quod omnium animalium amicus *Huic etymo fauent, quæ Plin. li. 8. c. 17. & Aelian. 6. de hiſt. animal. referunt, Vulgo* panthera, *quod tota fera ſit, dicta putatur.*

πᾶν. n. omne dicitur. *Aut aliquid deeſt (quod viſum eſt A. Aug) aut hoc potius ſuperfluum inepti alicuius, qui id ſolum noſſet, interpretis gloſſema.*

Minutis orbiculis. *Solin. c. 21.* minutis orbiculis ſuperpictæ, ita vt oculatis ex fuluo circulis, vel cærula, vel alba diſtinguatur tergi ſupellex.

Nam Plin. dicit. *è Seru. Georg 2. ad v.* Sæua leonum Semina. *Locus vero Plin. li. 8. c. 16.*

Pardus ſecundum poſt pantheram. *è Solin. ibid.*

Vt mulus & burdo. *Ex trib. codicib. A. Aug.*

Idem & Monoceron. *Ex Greg. li. 31. Moral. c. 10. al. 13. Plinius alium à Monocerote Rhinocerotem eſſe vult, li. 8. c. 20 & 21. hunc Roma ſæpe viſum, illum negat viuum poſſe capi. Idem refert Solinus.* Viuus, *inquit*, non venit in hominum poteſtatem. *& in Balearico codice additur hoc loco.* Ferrut tantam habere ferocitatem, vt captus ſtatim moriatur.

pedum quatuor. *Sic etiam Solin. ſed Plin.* cubitorum duorum, *cubiti vnius Creſias in Indicis apud Photium: ſeſquicubiti Aelian. li. 4. c. 52. de aſinis Indicis. Eſt etiam in eius cornu coloris magna varietas apud eoſdem. Videtur autem Plinius eundem monocerotem exiſtimaſſe cum aſino Indico. negat enim li. 11. ca. 46. aliud eſſe animal vnicorne præter aſinum Indicum, & Orygem. Sumpſitque idex Ariſt. li. 2. cap. 1. de hiſtor. animal. De certamine Rhinocerotis cum elephante, vid. Plin. Solin. Aelian. Diod. Strab. Agatharchid. in libr. de mari rubro.*

Græcis n. mons λόφος. *In Gothicis* elepho, *nulla ſententia, vt fere in Græcis vocibus accidit. A. Aug ſecutiſumus coniecturam non admodum dubiam. Alius ex aliis origines, aut notationes elephantis afferre nihil attinet.*

Roſtrum autem Promuſcis. *Ex Ambr. 9. Hex. cap. 5.*

& eſt angui ſimilis. *Lucretius* -- anguimanos elefantos India quorum Millibus è multis vallo munitur eburno.

Hos boues Lucas. *Varr. li. 6. & Plin. 8. c. 6. Lucret. li. 5.* Inde boues Lucas turrito corpore terros--Anguimanos belli docuerunt volnera Pœni--Sufferre, &c.

Gregatim incedunt *Ex Plin. 8. c. 5. Solin.* Oberrant agminatim.

Motu quo valent ſaltant. *Solin.* Solis exortus motibus quibus poſſunt ſaltant.

Viuunt ann. ccc. *Eſt in Græco etymologic. ea de re hemiſtichium.*

Glyphs vocatur quod ſit. *Non etymon reddit, vt neque Seruius è quo ſunt hæc in eclog 8.*

Cameleon--dictus autem. *Poſt hæc verba lacuna eſt in Gothico.*

Camelopardus. *Camelopardalu dicitur à Plinio, & Solin. Vid. Varr. libr. 4.*

Lynx dictus. *Goth. lynces, vt ſup. li. 11. calcis pro calx.*
Λυγκεῖων. *Dioſcorid. Plin. Solin. Aelianus.*

Lynces dicit Plin. *è Seru. ad v.* Degere more feræ. *Aen 4.*

Caſtores à Caſtrand. *è Seru. ad v.* viroſaque Ponti Caſtorea, *Georg. 1.*

Viſus q. orſus. *Varro.* Viſi Lucana origo.

Vnde eſt illud, ſic formatling. *Carmen Dracontij, de quo paullo poſt.*

Lycos Græce. *Eſt n. λύσσα rabies, & λυσσᾶν, rabie furere. vetus Orionis liber:* Λύκος Θ. ἀφ' τοῦ κακῶς λίαν λύειν τὴν περσόνην.

De quo ruſtici. *Idem ſup. li. 1. c. 36. Vid. Plin 8. c. 28. Solin. in ca. de Ital. Ambroſ. 6. Hexaem. c. 4.*

Lupi dieb. xii. coeunt. *è Solin. c. 8. aut Plin. li 8. cap. 22 Ariſt. non coire, ſed parere omnes diebus anni duodecim refert. quod ipſe fabuloſum putat li. 6. c. 35. de hiſt. animal. Duodecim dies parturire Aelianus ait li. 4. ca. 4. de animalibus, his verbis:* ἡ δὲ λύκαινα οἱ λύκοι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τούτων, ἀλλὰ οὐ μέρος τοῦ ἐνιαυτοῦ, ᾧ νῦν τοσοῦτος χρὸς ὢν τὴν λατρικὴν ἐξ Ἕλλου ἐξ Ὑπερβορέων ἐπῆλθεν Ἀπόλλωνι Θεοδώρῳ Gaza interpretatio confirmatur verbis Antigoni mirabilium narrationum c. 61. φασὶν γὰρ αὐτὸς ὑπομένειν τὸν ιβ τῷ ὄντι τίκτειν. Sed eſt, qui putet xii. dies tantum in vtero ferre, cui opinioni occaſionem præbuit vetus quædam Ariſtotelis κρυπτὴ τόδε interpretatio. Lege Pier. Valerian. lib. 11. hieroglyph. in lupo, & properantia.

lupos Æthiop. *Sol. c. de Aethiop.* Æthiopia mittit Lycaonem, lupus eſt cerui ciubatus, & tot modis varius, vt nullum illi colorem dicant abeſſe.

quidam à canore latratus. *Varro li 4.* Catulus à ſagaci ſenſu, &

acuto. Hinc canis, nisi quod tuba, & cornu signum cum dant, canel dicitur, quod hic item & nocticulus in custodia, & venandi signum voce dat, canis dictus. *Vel pro* nocticulus, neictaculus *quidam legunt.*

Soli nomina sua recognosce. *Ex Plin. & Solin.*

Catuli abusiue. *è Seru. Georg. 3.*

Lycisci *è Seru. eclog. 3.*

Solent & Indi. *Ex Plin. 8. c. 4. & Solin.*

Vulpes dicta *Varro.* Volpes, vt Ælius dicebat, quod volat pedibus.

& nunquam rectis itineribus *Ex Greg. 19. Moral. c. 1.*

Simiæ. *e Seru. eclog. 10.*

rugis turpiter follicantibus. *Vsitá est eadem voce Apulei li. 9.* quales illi mulieris, vel catherii debiles circa præsepium capita deterti, contruncabant moles palearum cernice carioſa vulnerum pus nedum follicantes nares languidulas. *& Hier. in ep. ad Eustoch. de custod. virgin.* Si pes laxa pelle non folleat, *& paullo post*, laxæ manicæ, caligæ follicantes.

quod multa in eis similitud. *Enn.* Simia quam similis turpissima bestia nobis.

Noua luna. *è Solin. vid. Arist. & Plin.*

B quam quidam ἔφεσιν. *Chaonia coniectura, vt ad eandam non ad simiam referatur. Ad lectionem Vulcanii addas licet ex nostris alias non minus ineptas* Clunam, cram, diuram, cuuram.

Sphinges, Callitrices--leontophonos. *Ex Solin.*

Histrix animal in Africa. *Ita Plin. 8. cap. 35. at Solin. in Æthiopia ea. 33.*

Enhydros. *Solin. Plin. Amm. Marcellin. lib. 22. hist. Diodor. Sicul. & Plutarch. in li. Vtrum terrestria aquatilib. prudentiora.*

exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo. *Pro his verbis in veteribus libris sola hæc leguntur, & sit moritur. Vid. Plin. & Solin.*

Ichneumon, quod odore. ἰχνεύω, *hoc est, vestigatorem, siue indagatorem interpretantur Herodot. Nicander & Hesychius.*

De quo Dracontius prædicit. *Al. præcidit. Dracontius opus sex dierum carmine composuit, Athanagildo regnante, quod poema Eugenius III. Tolet. antistes sub Cindasuintho, & Recceswintho, & emendauit, & septimi diei versibus auxit. hunc librum Gothicis Chaualleribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagræ nunc seruat.*

aduersus aspidem pugnat. *Plin. 8. c. 24.*

Alii dicunt quod catat, id est, acute videt. *Varroli. 6.* cata, acutá. hoc. n. verbo Sabini dicunt. quare Catus Ælius Sextus non, vt aiunt, sapiens, sed acutus, simul cata dicta, accipienda, acute dicta.

C Vnde & à Græcis venit catus. *à Seru. ad v.* instant ardentes Tyrii, *Aen. 1.*

Furo à furuo. *Hodie à nobis huron. idem cum Plinii (vt opinor) viuerra.*

Melo. *Quem Georg. Agricola in lib. de subterran. animalibus, & (nisi fallor Plin. li. 8 c. 38.) melem appellant. Sine, vt scriptum est in Varrone edito à P. Victorio melem. Georg Alexand. in priscar. vocum enarratione, quæ in libris veterum de re rustica sunt:* Meles (inquit) animal autib. inimicum, puto esse id, quod vulgus fouinum, & maturelum appellant, alii taxum dicunt.

In Cap. III.

quidquid vero ex eo trahitur. *Voces quæ à mure ducuntur.*

Nam mus terra. *Idem repetit li. 20. c. 3.*

his in plenilunio. *Cic in libr. de diuinat.* museulorum iecuscula bruna dicuntur augeri. *Item Plin. li. 11. c. 37.* Murium iecuscula fibræ ad numerum lunæ in mense congruere dicuntur.

Antiqui Soricem. *è Seru. Georg. 2. & 3.*

Mustella dicta. *è Seru. in illud-* at non hoc telum, *Æn. 9. Vid. Fest. in* Arma *&* Tela. *& Cai c 233. de verb signif.*

alterum in domibus obtrans. *Quam Græci* ἀσπάλακα γαλῆν, *illam* ἀγρίαν γαλῆν *dicunt.*

Ore concipere, aure effund. *Contra duo CC. Tarrac.* aure concipere, ore effundere. *quod magis probabat A. Aug.*

Musfaranus *Dua hic lacuna in Gothicis, vno Ouetense excepto, in quo,* Musfaranus *cuius m. a. p. in aliis vel interimitur, vel mutatur: vt suspecta prorsus mihi sit interpretatio* μυγαλῆ *dicitur à Dioscoride. Glossar.* μυγαλῆ musfaranus *Salm. C.* Musfaraneus, vel musfatanea.

D Est in Sardin. *è Solin. 10.*

Talpa--quam Græci. *Ex Hier in Isa. c. 2. Glossar.* Talpa. *de φάλαξ Gothici* ἀσφάλαγξ *(non ἀσπάλαγξ, vt Hieronymus) habent.*

Glires crescere. *Verba Seru. Æn. 12. in princip.*

teuiuisfunt. *Post hæc verba adscriptum est in Balearico de qua quidam Tota mihi dormitur hyems, & pingitur illo tempore ſnm, me nil nisi somnus alit.*

Heritius. *Ex Ambr. Hexaem. 6.*

Hic retro ambulat. *Plin. verb li. 19 c. xiii.*

formica dicta. *è Ser. Æn. 4* Sane *(inquit)* formica dicta est ab eo, quod ore ferat micas. Vox Farris, *nihil ad etymon, sed hallucinatus est Isidorus, qui commentaria Seruii sine versib. Poeta habuerit, vide Seru.*

Dum pluit ei. *Al.* dum pluit super eius frumentum: totum eiicit, *hoc est, exponit soli.*

Dicuntur in Æthiopia. *ex Sol. c. 43.* E

Formicoleon. *è Greg. 5. Moral. c. 16. nisi quod apud eum myrmicoleon.*

In Cap. IV.

pro geniis focorum. *è Seru. Æn. 5.*

vel quod in lubricos. *Ex Lact. c. 8. de opif.*

vor venena, quot genera *Verba Tertull. in li. aduers. Gnost. ca. nisi quod illic,* ingenia, *hic* genera.

qui sæpe ab speluncis. *Ex Aug. in ps. 148.*

ore paru.--& linguam exerit. *Vide Solin. c. 33. de Æthiop. Dictus autem draco ἀπὸ τοῦ δέρκεσθαι, id est, videndo. Cernit. n. acutissime Macro. 1. Satu. & Fest. in* Dracones.

nec elephas tutus est. *Lucan li. 9.* Nec tuus spatio est elephas *sunt. n. dracones quoque ipsi ingentes, Diodor. li. 4. traduntque quidam in desertis, ac feris locis, serpentes, qui cum Elephantis propter aquas pugnat, magnitudine, numeroque admirabiles esse, &c. Plin. 8. c. 11.*

Basilicus. *Et Hieron. in Isa. 14. & ep. 83. ad Ocean. quadam tamen ex Plin. 8. & Solin.*

Reguli--hydrophobos faciunt. *Verba sunt Hieronymi ep. cit. ad Ocean.*

Sibilus idem qui & Regul. *Idem esse animal Sibilum, Regulum, & Basiliscum suspicor. De Regulo aperte in Glossario,* Σαπλικὸς ὄφις Regulus--*& postea* βασιλίσκος Regulus. *De Sibilo Basilisci Plinius, Iunius, & Lucanus.* F

Vipera. *è Seru.* --aut mala tactu vipera delitur. *Georg. 3. idem Greg. 15. Moral. c. 9 Sed quam commode citetur à Seruio Lucani carmen, Isidorus non examinauit. Dicta est tamen vipera, quasi vivipara, quod non ouum, sed animal viuum pariat. Vide Arist. lib. 1. de hist. an.*

ingemerit. *Ita habent Gothici, non intumuerit.*

Fertur autem quod masculus. *Herodot. Nicand. Plin.*

fertur autem aspis. *Ex Aug. in Ps. 57.*

Dispas quæ Latine Situla. *Siticula malim. Gloss.* Siticula διψάς. *de dipsade Solin. c. 30. & Ælian. li. 6. cap. 50.*

Hypnalis. *Vide Solin.*

Hæmorthois. *Lucan. li. 9.* Impressit dentibus Hæmorrhois aspera Tullo Magnanimo iuueni miratorique Catonis, Vtque solet patiter toris se effundere signis Corycii pressura croci, sic omnia membra Emisere simul rutilum pro sanguine virus. *Vide Solin. & Dioscor.*

extuberatum. *è Solin 30. ex quo loco (quoniam neque ipse est integer) nihil hic mutamus.*

Seps tabificus. *Respexit ad Lucani carmen li. 9.* Ossaque dissoluens cum corpore tabificus seps. *Vide Nicand. Schol. & Dioscorid. li. 2. c. 70.* G

Ceraستes. *è Solin 30. Ex quo sollicitata animalia, auci, intelligi oportet.*

Scytale. *Ex eod. c. Videtur autem Isidorus ἀπὸ τοῦ σκύζου ducere, cum alii ἀπὸ τῆς σκυτάλης, hoc est, teretis virga. Nota fuit Scytale Laconica, qua Sparta utebatur resp. nu intercepta littera intelligerentur. Dioscorid. li. 7. Amphisbænam Scytalem vocat, interpres Cæciliam.*

Et grauis in geminum vergens. *Etiam legitur surgens apud Lucan. quomodo legisse videtur Solinus, qui consurgere in geminum caput dixit. Vid. Nicand. in theriaci.*

Enhydris. *Ex Plin. 31. c. 7.*

Hydros aquatil. *Verba Festi ex Bod.*

eo quod fimo bouis. *Plin. li. 28. c. 18. Bouis sanat simum bibulum, vnde & nomen traxere.*

In Lerna plaude. *è Seru. ad v.* bellua Lernæ *Æn. 6.* Chelydros. *Verba sunt Seruii ad v.* Galbaneoque agitare graues nidore chelydros. *Georg. 3 Quæ autem in omnibus libris sequebantur post hæc Lucani verba:* Semper. n. directus, *&c. conchri vt aptaremus, auctor nobis fuit A. August. Id, quin rectum sit, dubitaturum credo neminem.*

Natrix. *Male in omnibus libris* Rinatrix, *etiam in Lucani versu hunc, quod anguilla simillimus sit, edentibus exitio sæpe fuisse ferunt*

Cenchris. *Ita dictus, quod eius macula millio, quod Græci κέγχρος dicunt, similes sint.*

Parias. *παρὰ τὸ παρφυσᾶσθαι, ἀπὸ ἕξεως τῆς παρείας (ait Græcus etymologiſt.) hoc est, ab inflatis maxillis. Hunc Æsculapii anguem vult esse Ælian. li. 3. c. 11.* H

Boas. *è Solin. c. 8.*

Iaculus. *Ex eod. cap. 30.*

Sirenis. *Plin. lib. 10. cap. 49.*

Ammodytes. *Ita proculdubio legendum, dictusq. Ammodytes ἀπὸ τοῦ δύειν τὸν δι' ἄμμου. Vt autem hic Ophites pro Ammodyte subiret, carmen Lucani fecit. in quo vox vtraque corrupta erat, sed Animodytes magis, nam in admotus mutatus. serpentis speciem prorsus exhærat. Gloss.* Marenarius, Ammodytes.

Seps exigua. *Hæc cur repetenda fuerint, non video.*

Cæcula. *Glossarium,* Cæca. *Columella li. 6. ca. 17.* Cæcilia.

Solipunga. *Mira varietas in hac voce tum in codicibus Isidori, tum apud alios etiam auctores. Nam est* Salpiga, Salpuga, Solipuga, Salpinga, Scalpiga, Scalpsa, *apud Solin.* solifuga, *in Gloss.* Solipaga ἑλκυστὴς μιᾶς ὥρας. *Plin. libro 29. est & genus formicarum venenatum, non fere in Italia, Solipugas Cicero appellat, Salpugas Batica.*

Vt non

Vt non mirum sit sulpigæ nomen vetinuisse plerosque libros Gotthicos. Festus. Solipunga genus bestiolæ maleficæ, quod actius, concitatiusque fit feruore solis, vnde etiam nomen traxit. *Lucanus vero* Quis calcare tuas metuat sulpuga tenebras? *Al.* solpuga latebras.

Salamandra vocata, quod contra incendia. *Id(Plinius inquit)si verum esset, iam esset experta Roma. Sed nunquam ego credam de etymologia cogitasse Isidorum in his verbis.*

Hic autem scorpionib. *è Plin.29.c.4.*

Sunt & alia genera. *Ex Solino. Sed Ammodytes pretermitti potuit, nam de eo iam dixerat. At hæc in aduersariis ferri possunt.*

Venenum autem. *è Seru. Aeneid.1.ad v.* fallasque veneno.

animam exiget. *CC.4.Tarracon. & Raban.*

Dicit autem Plin. *Ex eod.ad v.* tumidum caput abdidit alte. *Georg.3.*

Vnde & totum corpus. *Ex Aug. in ps.57.*

Anguibus vniuersis. *è Solin.30.*

Nullam autem anim. *è Seru. ad v.* linguis vibrantibus *Aen.2.*

Serpentum vda. *è Seru. ad v.* vdo sublapsa veneno. *Aen.7.*

Pythagoras dicit. *Ex eod. Aen.5.ad v.* Geniumne loci, famulumne p. *Aen.5. Vid. Plin.10.c.66. Plutarch. in Clem. & Aelian.li.1. c.53. & Ouid.15. Metam.*

Feruntautem quos serpens homin. nud. *Ex ep. ad Præsidium de cereo Paschali. apud Hier. to.9.*

In Cap. V.

Vermis est anim. *Aug. in ps.21.* Vermis de carne sine concubitu nascitur.

In sua arte. *Ita Gotthici. al.* In suo labore.

Scorpio--vermibus, non serpentib. *è Solin.30.*

arcuato vulnere. *Hieron. aduers. Vigilant.* Scripsit Tertullianus scorpiacum rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffudit. *Itemque in prolog. Iosue.*

Proprium autem. *Plin. 29.c.4.*

Multipes. *δύναξ & vocatur à Græcis. Vid. Galen. li.11. de simp. medicam. facult.*

Plautus. *In Cistellar.* Imitatur nequam bestiam, & damnificam Phi. Quamnam amabo? La--Inuoluulum, quæ in pampini folio intorta implicat se.

Nec adiolat. vt locusta. *ex Hier. ad Am. c.4.*

Hos nos termites dicimus. *Seru. ad illud.*--Aut tempestiuam syluis euertere pinum. Nam tempore importuno cæsæ arbores termites faciunt: ita enim ligni vermes vocantur.

Hemicranius. *Chacon. cum Marcellus(inquit)li. 2. de medicam. ita scribat,* Hemicranium flatim curant vermes terreni, pari numero sinistra lecti, *vereor ne Isidorus hemicranium vermem inde eduxerit, quamuis eod. nomine morbum, & medicinam vocari nihil prohibet.*

Ascaridæ. *Tipulas reddit pro Ascaridis Gaza. Hesychius* Ἀσκαρίδες, ζῶα *& σκόλικες, de his medicor. libri consulendi.*

Cossi. *Vid. Fest. & Plin. de Cossis.*

Tarmus. *Fest.* Tarmes genus vermiculi carnem exedens. *Sed pro termite quoque accipi ostendunt exempla quæ ad hunc Festi locum aff. vt Scalig.*

Ricinus. *Glossar.* Riginus κρότων, *& postea* κρότων φθεὶς ricinus. *vtitur hac voce Columella in moribus canum li.7.c.13.*

Vsia. *Quoniam s.ab r. vix distinguitur in Gotthicis characteribus. vriam, quam vsiam, magis probabat A. Aug.*

Cimex de similitudine cuiusdam herbæ. *An Hyperici? quando nomen ἀέρας commune vtrique.*

In Cap. VI.

Reptilia. *Ex Ambr. Hexaem.5.c.1.*

Et spatiosum. *Vox* manibus, *quæ est in editis abest à Gotthicis, vt etiam à* LXX. *quos Isidorus sequitur, vt dubium non sit, quin ex Hieronymo manarit in editionem vulgatam. Nos vocem Hebraam exprimimus, cum* braços de mar *dicimus* LXX. *satis habuerunt δέξυχορον dicere.*

Piscium vero postea. *Ambr.5.Hexaem.c.2.*

Nigri meruli. *Negat Varro merulum dici, sed ter legitur in Gloss.*

Et turdi albouarii. *Aluouarii quoque legitur in aliquib. Isidori, & Ambrosii libris. De turdorum colorib. Aristotele, Athenæus & Massario in iis quæ de pisc. ab Plin.*

A colore, vt Vmbræ. *Huius pisc. Varro meminit lib.IV. & Græci σκιαίνας vocant. Plin.32.c.11. & Ouid. in Halieutico. Glossar.* σκιὼ ἰχθύς.

Et aurata. *Chrysophris Ouidio.*

A figura vt Orbis. *Orchis apud Plin.32.cap.2. cuius hæc sunt, vtrum verius, alii iudicent.*

Musculus, quod sit balenæ masculus. *Reipotiùs, quam vocis etymon,* magnum. n. amicitiæ exemplum balena & musculus. *Ait Plin.li.9.c.vltimo.*

Hinc & musculi cochlearum. *Plin. 9.c.35.*

Cetæ dictæ κῆτος, ὁ πελάγη. *è Seru. Aeneid.5. sed vsum Isidorum Seruii commentarius sine Virgilii verbis hic quoque locus indicat. Nam quod sequitur,* hoc est ob immanitatem, *è Seruio se putauit describere, quasi ille cete immania interpretatus esset, cum* immania cete *verba sint Virgilii, Neque in hac ceti etymologia defendenda laborandum censeo, quamuis alias quoque res, vt naues, propter magnitudines cete dici, non ignoro. Reliqua sunt ex Ambr.5. Hex. cap.9.*

Phocas. *Quod* Bocas, *manuscripti quidam habent, è digammo fluxit.*

Delphines. *Quod vocabulum sequuntur, non Delphin, sed Simon, vel(vt in aliis Solini libris scribitur)Sinomon est, c.18.*

Est & Delphin. gen. in Nilo. *Solin.c.35. de Aegypto.* Hi delphines crocodilos studio alliciunt ad natandum, demersisque astu fraudulento tenera ventrium subter natantes secant, & interimunt.

Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli. *Et nos Sollos vulgo dicimus. Lubenterque assentimur iis, qui Siluros eosdem esse existimant.*

Thynni--hi ingrediuntur. *Pontum intellige è Solin. cap.18. apud quem* ingrediuntur, *legitur in manuscr. non* illabuntur. *Vid. Arist.8. de hist. anim. c.13. & Plin.9.c.15.*

Quod dextris oculis acutius. *Ita Arist. Plinius & Solinus. Contra Plutarch. in libro, Vtra prudentiora animalia terrest. an. aquatil. acutius thynnos oculo sinistro cernere existimat.*

Gladius. *è Plin.32.c.2.*

Traduntdecem cancris. *Ex eod.c.5.*

Aranea. *Plin.li.9.c.48.* Pestiferum *(inquit)* in aquis animal araneus, spinæ in dorso aculeo noxius, *etymologia è re vtcumque voci aptata, nam de ferendo (quod ad vocem attinet) ne cogitasse quidem Isidorum credimus.*

Crocodilus à croceo colore. *Refle, si verum est, quod P. Martyr in li.3. de legatione ad Sultanum narrat, comperisse se è nautis, flauos, esse crocodilos. Sed Eustath. & etymolog. Græcum, quod crocum fugiat, vnde in apiariis crocum spargitur, sed hoc de terrestri, de marino quod* τὰς κρόκας, *hoc est littora timeat.*

Animal quadrupes *è Solin.c.35.*

Longitudine plerumque xx. cubitor. XVIII. *Plin. & Herodot.*

Vt quamuis fortium ictus lap. *Solin.* Victus quouis tormento adactos tergore repercutiat. *Vid. Arist. Herodot. Plin.*

Hippopotam. *è Solin. ibid.*

Pagrum. *Strabo libr.17.* Φαγρέα, ὃν τὸ φάγρον καλοῦσι. *Gloss.* φάγρος ἰχθύς dentatus.

Dentix. *Sius Dentex.* Dentices pisces *Columell.8 c.18.*

Lepus à similitudine ca. *Aelian.li.16.c.19. Magni maris leporem omni parte ad terreni similitudinem accedere præter pilos, ait. At Plinius 9. capite.48.* Lepus in nostro mari ossa infirmis, colore tantum lepori similis. *Quare à similitudine coloris legebat Chacon.*

Denique reti circundatus. *Ex Plin.*

Mullus quod mollis. *An quod Plin. ait nullum si lepore vescatur teneriorem, & ingratiorem, vilioremque fieri? Non defendo, siquidem hæc Isidori sunt: de etymol. vid. Plin. 9. cap.17. & infr.19. cap. vltim.*

Libidinem inhibeat. *Quod Echineidi tribuit Plin.li 32.c.10.*

Oculor. autem aciem hebetari. *Sic Plin eodem li.c.7.*

Piscem olent. *Compl Gotth.* horrent, *hoc si attentius inspicias, lepori, non mullo tribuit idem li.32.cap.1. sed aliter.* Homines *(inquit)* quib. impactus est, piscem olent.

Mullus in vino--affert. *Ex eod.li.c.10.*

Græci. n album λάρον. *Secuti sumus Vulcan & Ant. Aug. quamuis γλαῦκον pro γλαυκὸν, quod in Gotthicis est, non reiiciamus. Virg.* populus, & glauca canentia fronde salicta.

Thymallus. *Ambr.5.Hex.c.2 elegantissimus locus.*

Scarus. *Ex eodem. neque necesse est escarum scripsisse Isidorum, vt etymon conueniat, illud multo durius, quod ait Plinius, adeo littoribus Italiæ ignotum, vt nec nomen Latinum habeat: raros certe satis indicat Horatii versus.* Non me Lucrina iuuerint Conchylia, Magis ve Rhombus, aut Scari, Si quos Eois intonata fluctibus Hyems ad hoc vertat mare.

Sed auersum caudæ ictibus. *Plin.32.ca.2.*

Nam sparus telum. *è Seru. ad v.* Agrestis armat sparus. *Aen.11.*

Australis pisces. *Sæpe monuimus non contulisse Isidorum Seruii commentaria cum Virgilii verbis, ideoque declinasse interdum à Seruii mente. Hoc igitur loco cum pisces marinos captaret, cælestes inscius in idem rete conclusit. Ergo deleri hæc iubebat Chacon: locus Seruii ad carmen,* Aut eadem fidus fugiens vbi piscis aquosi. *Georg.4.*

Hamia. *Ita scribendum ex Plutarch. li. vtra prudentior animal. qui ab ἅμα dici vult, id est simul, quod gregatim hi pisces ire edant.*

Echneis. *Plin.32.c.1.*

Vranoscopus. *Qui Anthias, Callyonymusque à quibusdam putatur. Plin.32.c.7.*

Miluago--tempestates mutari. *Plin. ibid. tempestates mutari c.7. Trebius Niger auctor est. Est autem in libris veteribus,* Milago, *non Miluago.*

Squarus. *Plin.32.c.11. & c.vlt.* Rhina, quem Squatum vocamus, *licet li.9. eund. squatinam vocet. Gloss.* squatus, ῥίνα ἐν ὠκεανῷ. *Angli quoque hodie scate appellant.*

Ciuitas Syræ quæ nunc Tyr. *è Seru. ad v.* Sarrano dormiat ostro. *Georg.2. Fest.* Sarra Tyros Insula, quæ nunc Epiros, i. continens.

Sardas, Sardinas. *Veteres CC.* Sarras *fortasse non male, solet. n. ex duplici r. alterum in d. nonraro mutari: sed* Sarda *hodie nomen etiam in vulgari lingua retinent.*

Aphorus. Ita scripsisse Isidorum etymologia indicat, sed Aphros vectum erat ex Arist. li. 4. de hist. ca. 15. Athenæus quoque lib. 7. τὸν ἁλίπλοον γόνον, ὃν ἡμεῖς μὲν ἄφρυν, ἄλκαι δὲ ἀφρίνι ὀνομάζουσιν, οἱ δὲ ἄφρον.

Erunt autem. è Plin. 9. c. 3

Anguilla vin. Ex eod. li 32. c 10.

Draco marinus. Eundem hunc videtur cum scorpione facere. Vid. Plin. li. 2. c. vltim.

Murænæ eo quod compliceat se in circulos. Num ad murænulas aureas, quæ sunt in Salomonis canticis respexit, quas prieres pisce Murænæ esse voluit, eadem ratione, qua sparum telum pisce quoque Sparo priorem antea dixerat? Porro μυραινα. sive σμυραινα (nam vtroque modo efferitur) à verbo μύρω, id est fluo dicta est, vt Eustathius putat.

Hanc fœminino genere. Ex Plin. 32. c. 2.

Narrat Plin. ex Indico mar. Li. 32. c. 1. Sed Antico, sive Antiaco pro Indico legendum credo: nam de eo loquitur illic. Plinius. Nisi deleri hæc manus de Ant. Aug. sententia.

Sepib. intercluſa - concipit. Verba Plin. li. 9 c. 51.

Æthiopes videri. Ex Plin. 33. c. 10.

Lulligulo--euolare ex aqua. Varro, Loligo quod subuolat, littera commutata, primo voligo.

Conchæ. & concleæ. Al. cochlea.

Omnium. n. clauſorum maris animal. Verba Palladii li. vlt. cap. 6.

Inter quæ margaritiferæ. Plin. 32. c. vlt.

Quæ celoc--& inf. vnde & celoe. Etiam ceeloe, beeelse, ocoele, & coeleæ legitur. Ocelli, vel ocellati placebat A. Aug. (sed etymon cali non convenit.) Varro in Marcipor. apud Nonium: altera exorat patrem libram Ocellatorum, altera virum semodium Margaritarum. Suet. in Aug. ocellatis nucibusque ludit. Etymon autem ocellatorum ex oculorum similitudine. Nam & Athenæus li. 83. ca. 8. margaritas bis ocellis piscium magnis comparat.

In quat. carne pretioſus calculus ſolidatur. Ambr. v. Hex. cap. 11. Vnde etiam oſtreis pretioſiſſimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne ſolidauerit.

Murex. è Serv. ad v. Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi. Aen. 4.

Conchyl. è Vitruv li. 7 ca. 13. Ead. repetuntur li. 19. c. 28.

inimica oſtreis. Plutarch. dicto iam li. & Amb. V. Hex. c. 8. De polypo hæc eadem Plin. 9. c. 30.

Oſtrea autem neutro. Vid. Serv. ad v. oſtriferi fauces tentantur Abydi. Georg. 1. & Non. ſed ex iis locis quos citant contra potius exiſtimare licet promiſcue vtroque genere vſurpaſſe Latinos.

quotum lacte concipiunt Oſtreæ. Ita Gotth. o. Oſtrea tamen, ſi ſibi conſtare, aut Seruium ſequi vellet, dixiſſet debuit. Plin. 9. c. 5. nupet compertum eſt in oſtrearijs humorem in iis foetificum modo lactis effluere.

Vngues. è Plin. (ſunt autem quatuor genera.) Item è Plin.

Teſtudo. Sunt autem quatuor gen. Item è Plin.

Echinus. Ambroſ. 6. Hex. c. 4. Echinus iſte terremus, quim vulgo Hericium vocant. Gloſſar. Ericius ἰχθὺς, ἰχθῦς Erinacius.

Circa genitales. Ex Ambr. V. Hex. c. 10

Et ſonos vocis importun. Ex Origen. hom. 4. in Exod.

Quædam Ruberæ. Plin. 32. c. 5.

Aliæ Calamitæ. Idem c. 10.

Mutæ, & ſine voce. Plin. 32. c. 6.

Agredulæ. Ex Gotth. alii, Agridulæ.

Spongia à fingere. Sphingiam pro ſpongia ſcripſiſſe aliquos indicat Chariſius. Spongia (inquit) fine h. dicenda eſt. Nam Græce ψιλῶς dicitur ἀπὸ τοῦ σπογγίζω. Quin etiam Graci vel ἀπὸ τοῦ σπᾶν τὸ ὑγρὸν, vel ἀπὸ τοῦ φυσίου τὸ πολὺ ὕδωρ, hoc eſt vel ab attrahendo, vel exprimendo humore deducunt. Notum illud Suet. in Veſpaſ. procuratoribus illum ſuis pro ſpongijs vti, quod quaſi ſiccos madefaceret, & exprimeret humentes. Vt autem ab effingendo traheret Iſidorus, Seruius facit, qui fingere tergere interpretatur Aen. 8. adducto ad id Ciceronis loco è Sextian. Quæ de generibus ſpongiar. referuntur, ex Ariſt. ſumpta videntur li. 5. de hiſt. c. 16. & Plin. li 9. c. 45.

Animal autem eſſe docetur. Prin 31. c. vlt.

Alia quæ ſtant fixa. Ariſt. li. 4. de hiſt. c. 6.

Moliſſimum genus earum Penniciſli. Verba ſunt Plinii, ſed in codice vetuſtiſſimo Plinii Eccl. Toletano non penniciſlis, ſed penniciſlis legitur hoc modo, Moliſſimum genus carnis penniciſlis oculorum tumores leuat. Ita fortaſſe nullum ſpongiarum genus penniciſlius à Plinio dictum fuerit: ſcio tamen Feſtum ita ſcribere, Penniculi ſpongiæ longæ, propter ſimilitudinem caudarum appellatæ.

Animalium omnium in aq. viu. nem. 144. Idem numerus in codice Plin. Eccleſiæ Tolet. in vulgatis 176. Hieronymus in Ezech. cap. 47 ex Oppiano, & alijs, qui ἁλιευτικὰ ſcripſere, refert. 153. eſſe piſcium genera, eaque omnia capta fuiſſe vult ab Apoſtolis Ioann. 21.

Maſculi commixtione ſuſcepta. Al. ſuſceptione concepta.

Quæ iidem inſequentes. Ariſt 6. de hiſt. anim. ca. 15. de cuis piſcium, Gaza interprete. Nec vero hæc omnia fœcunda ſunt, ſed ea quibus editis, mas ſemen aſperſerit genitale. Sub partu enim mas inſequens ſemen ouis aſpergit, & quæ eo affantur, iis piſciculi enaſcuntur.

In Cap. VII.

Vnum nomen auium--pſittacus. Omnia ex Ambr 5. Hex. cap. 14. præter exempla, quæ ab Iſidoro quoque omiſſa putabat Chacon.

Vt Garamantes. De quibus Nicephorus li. 9.

Aliæ Enchoriæ. Ex voce encuriæ, aut encoriæ, incolæ librarii non omnino abſurde fecerant. Baſilius à quo Ambroſius, ἐγχώριαι.

Neque. n. omnis Indiæ. è Plin. 33. c. 11.

Nam vnde volare, inde & ambulare. è Serv. ad Paſcentes illæ tantum prodire volando. Aen. 6.

Et homo paruus, pullo. Vt ſupra ex Feſto oſtendimus.

Tanti enim contuitus. Ex Hier. in Abd. c. 1.

Nam & contra radios. Ex Ambroſ. 5. Hex. c. 18. & in pſ. 118.

Harum quaſ dicunt. Ambroſ. c. 20.

Vultures autem. Idem in oratione de obit Theodoſ.

Bradypus apud Græcos. Facilè fuit lapſus ex hac voce in Gradipes, quæ in pleriſque CC. legitur. Plin. 10. cap. 22. Proximæ ſunt quas Hiſpania aues tardas appellat, Græcia otidas.

Ordine litterato. è Serv. Aen. 1. ad v. Cœtu cinxere polum. Reliqua è Solin. c. de Thracia.

Quem ſonum oris potuis. è Solin. 35. & Ambr. V. Hex. c. 16.

ſocietatis comites. Sic paulopoſt columbam caſtitatis comitem dicet.

Olor autem dictus. Olorem Latinam vocem ſtatim faciet, ſed è Græca duri, nihil vetat: niſi aliena hæc eſſe cum Chacone mauis.

Cygnus. Aliquanto durior notatio.

Olores autem Latine. è Seruio ad v. Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem. Aen. 11.

Nautæ bonam prognoſin. è Serv. Aen. 1. ad v. Aſpice bis ſenos læt.

Sicut Æmilius ait. Æmilius Macer in ornithogonia. & ita legendum cenſebat Chacon apud Nonium in Profecta, non Licinius. Nam quamus vtriuſque Plinius meminerit, tamen cum de auib usagit Aemilium citat, qui citatur etiam à Non. in luculentiſs, ita Serv, Aen. 1 ad v Ignauum fucos pecus à præſepib. arcent.

Struthio. Ex Greg. 31. Moral. ad Iob. c. 39.

Quodque auſa volare Ardea. è Lucan. 5. locus vero è Serv. Georg. 1. & Aen. 7.

Formidat. Ex Ambr. Hex. 5. c. 13.

Tantalum vocant. Videndum, num potius Taurum. Nam ardeam ſtellarem ita appellat Ariſtoteles. Quod bonis mugitum voce imitetur. cuius meminit etiam Plin. li. 10. c. 42.

Phœnix auis dicta. Plin. li. 13. c. 4. à phœnice, id eſt, palma.

Cinnamitigus. Plin. 10 ca. 33. & Sol. c. 46. idem eſt cum cinnamomo. Sed cinnamomum vnicum ſcribunt Graci: atque ita ſcribi præcipit apud Latinos Neſtor antiquus Gramm.

Pſittacus. è Solin. c. 55.

Halcyon quaſi auis Oceana. Gotthici, Cyaneæ.

Pelicanus--fluminis. Verba Aug. in pſ. 101.

Nam Canopus Ægyptus dicitur. Nam Pellæus Canopus mallem, vt magis etymon reſponderet Virg il. Georg. Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi. 4. Et tamen libr. 19. cap. 5. Nam Canopæa Ægyptus eſt.

Stymphalides aues ab Stymphadib. inſulis. CC. Gotth. Stromphalidæ aues ab Strophadibus inſulis. Vitioſum vtrumque. Nam neque Stymphades inſula ulla (vt opinor) dicuntur, neque Stromphalidæ aues. Eſt autem Stymphalus Arcadiæ palus, item & in Epiro Strophades inſulæ, & vtrobique auis, quarum illæ confixiſſe ſagitis Hercules, has abegiſſe Zethus, & Calais Borea filii memorantur: de illa Lucret. 5. vncique timendæ, Vnguibus Arcadiæ volucres Stymphala colentes--de hac Virg. 3. Aen. Strophades Graio ſtant nomine dictæ Inſulæ Ionio in magno, quas dira Celeno, Harpyæq. &c.

Diomedeas aues. Locus pluribus ex auctorib. concinnatus è Serv. ad v. Nunc etiam horribili viſu p. ſeq. Aen. 11. Aug. 18. de ciuit. cap. 16. Solin. c. 9. Plin. & Ouidio.

Memnonides. Plin. 10. c. 26. Solin. c. 43. Albert. Magn. 23. de animal. Ouid. 13 Metam. Terque rogum luſtrat, & conſonus exit in curas Tet plangor.

Herciniæ aues. è Solin 32.

Quamuis nox obtenta denſis tenebris. Virg. Georg. 1. Semper & & obtenta denſantur nocte tenebræ.

Onocrotalon--quorum duo genera. Ex Hier. in Soph. 2. Eſt auis hæc voraciſſima, propterea Martial. turpe Rauennatis guttur Onocrotali. Vid. Nebriſſ. in li. de L. locis.

Ibis auis Nili. Plin. 8. c. 27. Aelian. 2. c 35.

Hæc ſerpentum ouis. è Solin. c. 45.

Meropis--eoſ & gaulos Sic vocant Itali, nos auciarucos.

Quam monedulæ committend. Committebant legitur apud Cicer. Vid Plin. li. 10. c. 29.

Veſpertilio. Ex Ambr. Hexaem. 5 c 14.

Animal murium ſimile. Verba Hieron. in Iſa. ca.

Luſcinia. Ex Ambr. Hexaem 5. c. 11. Diuerſa tamen origo placuit Varroni. luſciola, aut luſcinia (inquit) quod luctuoſe canere exiſtimatur, atque eſſe ex Attica Progne in luctu facta auis.

mat. e. a. c. & mæutinis A cædula vocibus inſtat, vocibus inſtat & aſſiduas iacit ore querelas. i. de diuinatione ex iiſd. prognoſt. Quintus frater.

Vlula auis. è Serv. eclog. 8.

Cum enim clamat. Seruius hæc de bubone, non de vlula Aen. 1.

Hanc autem insula Cretensè *Solin. c. 16.*

Nam exorto splendore. *Ambr. 5. hex. c. 24.*

Noctua autem non est bubo. *è Serv. Æn. 12.*

Nycticorax ipsa est noctua. *Hieronym. epist. 135. ad Sunniam,* quia noctem amat. *Aug. in ps. 101.*

est n. auis lucifuga *è Serv. Georg. 1. ad v.* Ne quietquam ferose. noct.

& solem videre non pat. *De Vespertilione dixit Hieronym. Is. 2.*

Strix. *Vid. Fest. sed quod vulgo Animas dicit referri. hinc quidam nutrices amas à nostris vocari putant. alij vero non Latinam vocem, sed è Germania à Gothis aduectam existimant. Sed, quæ Hebræam dixerit, minùs credo, fallet.*

Coruus—fertur hæc auis. *è Gregor. 30. Moral. cap. 9. Al. 15.*

Oculum petit. *Catull. de Comitio—.* Non equidem dubito, quin primum inimica bonorum—Lingua execta ouido in data vulturio.—Effossos oculos voret atro gutture coruus.—Intestina canes, cætera membra lupi.

significationibus augere. *Ita solus Vulcan. reliqui agere.*

Picæ q. poeticæ. *Vel ad Persium respexit—*Comos poetas, & poetridas picas—*aut ad fabulam de Pieridibus in picas mutatis.*

Pica loquax. *Carmen Martialis.*

In quacumque arbore nidificauer. *Ex Plin. 10. cap. 18.*

ifte est picus Martius. *è Serv. ad v.* Aurea percus. virga, *Æn. 7.*

Pauo—vt putredinem vix sentiat. *Ex Aug. 21. de ciuit. c. 4.*

de quo quidam. *Martialis.*

à Phaside insula Græciæ. *Fluuio potius, aut urbe.*

consumi. *Aurum scilicet, Plin. 29. cap. 4.* Si auro liquescenti gallinar membra misceantur, consumunt id in se, ita hoc venenum auri est.

Iste vigilias noctis. *Ex Ambros. Hex. 5. c. 13.*

Nullum animal. *è Serv. Æn. 8.*

Fulica dicta, eo quod caro eius leporem sapiat. *Fuliginem, credo, aut uliginem sapit sed quorsum illud lagos, n. lepus dicitur, mirum, ni glossema est.*

Est enim auis stagnens. *Ex August. in ps. 103.*

maritimo q. s. d. p. *Ex Ambros. c. 13.*

mergis ab assid. *Ita est in Goth. & apud Ambros. reliqua ex Virg. Georg 1.*

siquis vos accipit. *Ex Greg. 33. Moral. c. 11. al. 16.*

Fertur autem accipiter. *Ex Ambros. c. 18.*

Capys. *Serv. ad Carmen—*Et capys hinc nomen Campanæ ducitur vrbi. constat *(inquit)* Capuam à Thuscis conditam viso falconis augurio, qui Thusca lingua Capys dicitur. *& Fest. in* Capuam.

rapacissimus, &c. *Verba Hieronymi ad Zachar. c. 5.*

Turtur auis pudica. *Hieron. 1. contra Iouinian.* Turtur auis pudicissima *& Orig. hom. 2. in Cant. Hiero. interprete* turtur semper in montium iugis, & arborum verticib. commoratur.

ac sine felle. *Quod minimum fellis habeat vt diximus supra. vid. Arist. 2. de hist. anim. c. 15.*

quas vulgo Titos. *Serv. eclog. 1.* Columbæ quas vulgus tetas vocat.

Perdix de voce nomen habet. *Est enim ψιθύρισμα, flagitium (vt ait Plautus) crepando facere, honeste Statius*—quique refert iungens iterata vocabula perdix. *Hieron tamen (oratorie credo, vt causa seruaret) à perdendo perdicem nominatam dixit ep. 48.*

adeo autem fraudulenta. *Ex Ambros. 6. c. 3. & Hier. ad Ierem. 17. & ep. 48.*

Ortygometra. *è Solino.*

Vpupa. *Ex Hier. in Zacha. c. 25. vsque ad* commotaus.

Tucos quos Hispaniculos. *Inuerso ordine in libris omnibus legerim cum Chacone, Cuculos quos Hispani cucos.*

Merula—q. mera volans. *Sic Varro, & Festus: sed improbat Quintilian. li. 1. c. 5.*

hæc cum in omnibus locis nig. *è Solin.*

à diris quoque auibus. *Ita est in Gothicis recte. Solin.* minime certe à diris auibus impetuntur, neque vnquam prædæ sunt, vt sæ ctæ.

hyemis enim consin. *Ambros. 5. Hex. c. 14.*

Furfurio. *Siue Farfario, vtrumque enim lectionem admittunt & Gothici characteres, & ipsa notatio. Varro 3. de re rust.* Diebus xx. antequam quis tollere vult tudos, largius dat cibum, quòd plus ponit, & fartè subtiliore incipit alere.

Carduelis. *è Serv. Georg. 3. ad v.* litteraque Halcyonem resonant, achalantida dumi.

Oscines. *Ex Festo.*

Quæ si aduersæ sunt Inebræ. *Fest.* Inebriæ aues, quæ in auguriis aliquid fieri prohibent, & prorsus omnia inebra appellantur, quæ tardant, vel morantur agentem. *Gloss.* Enibra *Ennius.* Inebra ὄρνεον μαντικὸν πτηνόν. Ember picus ὄρνις πτηνός. Enibrum ὀρνεογνώμονικὸν πτηνόν.

Præpetes. *Vid. Serv. ad v.* Præpetis omina pennæ. *Æn. 3. Agell. li 6. c. 6. & Fest.*

auguriantur. *Ita V. c. 1 auguria faciunt.*

Sed fidem non habet. *Hoc est, ea auguria certa, & rata non sunt, mendosè omnes libri.* sed fides hoc *vel* hæc non habet: *Rabanus*, sed fides Chuifli hoc non habet, *quasi minus superiora fides Christi damnet.*

Omnium autem genera voluer. *Ex Lactant. de opific. c. 3.*

Vnde & vua. *è Serv. eclog. 10.*

Quorum vim. *Ex Plin. 29. c. 3.*

In Cap. VIII.

Apes dictæ. *è Serv. Georg. 4. ad carmen.* Aut illæ pedib. connexæ.

Nam postea & ped. *Ex eod. ad v.* Trunca pedum primo.

generandi mellis officium. *Ex Lact. lib. 3. c. 10.*

Nam pro his creandis. *Serv. ad v.* cæsisque iuuencis.

proprie tamen apes. *Ex eod. ad v.* Ignauum fucos, *Æn. 1.*

Coestros Græci appellant. *Castros impressi libri, Chacon Oestros legebat, cum coestros in libris omnibus sit, alienasque esse illas voces (dicti quod castra ducant.) Cur enim Græca voci Latinum etymon aptaret, quod peruersissimum esse Seruius, & Charisius dicunt. Sumpta enim esse hæc è Palladio lib. 6. c. 10.* Hoc mense incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant sed Græci οἴστρους appellant, & necati iubent. *Eadem prope Columella lib. 6. cap. 10. Sed cum rursus paulo post de œstris sermo sit, Coestros hoc loco mouere religio fuit.*

Fucus ape mai. crabr. min. *Verba Æmilii Macri apud Serv. loco cit.*

Tauri vocantur scarab. *Ex Plin. 30. c. 5.*

Bupresti. *Ex eod. li. c. 4.*

Hæc in Italia apud Rhegin. *è Solin. c. 8.*

Culex ab aculeo. *Non dubito, quin ex Aug. in ps. 148.* quis dedit aculeum culici, vt sanguinem sugat? quam tenuis fistula est, qua sorbet?

Cyniphes. *Aug. 3. de Trinit. c. 7.* Cyniphes musculæ sunt breuissimæ, qua tertia plaga superbus populus Ægyptiorum exercebatur. *Græcè κυνῶπες, κώνωπες, & κνίπες ab Ælio dicuntur.*

Oestrum autem Græcum. *Verba Seruii Georg. 3. ad v.* Oestrum Graii vertere vocantes.

Bisiones. *al. bibones. Afranii senariis nihil elegantius.*

Gurgul. *è Serv. Geor. 1.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM TERTIVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

VNDVS est cælum, & terra. *Ex Augustin. tract. 2. in Ioan.*

quod in sempiterno motu. *Idem etymon. secutus videtur Festus cum dixit*, Mundus appellatur cælum, & terra, mare & aer. Mundus etiam dicitur ornatus muliebris, quia non est alius, quam quod moueri potest *Varro vero, & Plinius ab absoluta perfectaque elegantia mundum ex Graecor. imitatione dictum volunt, & Cicer. de Vnin* vt hunc varietate distinctum bene Græci κόσμον, nos lucentem Mundum nominaremus.

Nihil enim Mundo pulchrius o.c.a. *Verba Hier in Ion. c.1.*

Quatuor autem esse constat clim. *eod. modo loquitur Hieronymus in nom. Heb. ex Exod. & in quæst. in Genes. c.13.* Quatuor *(inquit)* climata mundi posuit, Orientem, & Occidentem, Septentrionem, & Meridiem. *Vid. Serv. Georg. 1. ad v.* Mundus vt ad Scythiam, Riphæasque arduus arces.

Meridies. *Eodem modo supra lib. 3. cap. 41. & lib. 5. cap. 31.*

Cardines mundi. *Supra lib. 3. c. 37.*

In Cap. II.

Atomos philosophi *Vid. Plutarch. 1. de placit. philos. c. 3. & Stob. eclog. phys. c. 17. & Serv. in Sileno.*

Sic & in litteris. *Serg. in art. Donati.*

In Cap. III.

HYlen. *Ex Aug. 20. contra Faust. c. 14.*

ex eius derivatione vocabulum accep. *Nempe vt elementa sint quasi hylementa.*

Hanc hylen Græci. *Serv. Aen. 8. ad v.* Aruor. pecorisque Deo.

Græci autem elem. στοιχεῖα. *Ambros. Hex. 3. cap. 4.* Vnde & Græce συγκεῖσθαι dicuntur, quod sibi conueniant, & concinant.

In Cap. IV.

Cælum vocatum. *Ex Ambros. 2. Hex. cap. 4. alii calum quasi κοῖλον, id est, cauum.*

Anas autem à hiatu ora celando. *Absunt hæc à CC. Rom.*

Hoc autem Græce ἐφήμερος. *Ex Ambros. 5. Hex. cap. 22. Auctor vero libri de mundo ad Alexand. quod super τὰ ὄρη, id est, montes sit.*

Lucretius. *lib. 4.* Sunt etiam quæ sponte sua gignuntur, & ipsa Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aer.

& nos in consuetudinem *Ex Aug. de agone Christ. cap. 3.*

In Cap. V.

Æther *Repetitur hoc caput ex lib. 3. cap. 32. 36. 38. & 45.*

Sunt æther est. *Verba Serui i ad v.* lucidus æthra, *Aen. 2.*

Horum alter est Septentrionalis. *Ex commentariis Arati in fine.*

In Cap. VI.

Eo quod intra ipsum Arctorum signa. *Hæc quoque ex lib. 3. c. 43.*

Arctum, *quod est in editis non displicet (quamuis* Arctorum *sit in Gothici, sunt n. verba Hygini lib. 2. astronom. vt illic notauimus.*

Zodiacus circulus est. *Lacuna est in Gothicis quibusdã post hæc verba & hic, & in lib. 3. quam impleri nolim, cum vtrobique dissideant inter se codices, qui eam explent.*

In Cap. VII.

quam cætera elementa. *Assentior Chaconi, cui adulterina videntur hæc voces.*

longum per inane secutus. *Non sunt hæc apud Maronem. Ergo legis ille bic, vel ex Sileno* - magnum per inane coacta, *vel ex* XII. *Æn.* - vacuum per inane volutus.

nam commotus ventos, &c. *Verba sunt Aug. 3 de Genes. ad lit. c. 10.*

nubes dictæ. *è Serv. ad v.* arsuraſque comas obnubit amictu.

Vnde & neptunus. *Arnob. 3. aduers. Gent. quod aqua nubat terram putabat Chaco Isidorum scripsisse: vnde & Neptunus, quod nubat terram: & mare* Neptuni, *tegat, & nubat glossas fuisse alienas.*

nubes autem aeris densitas. *Ex eod. Aen. 5.* atque in nubem cogitur aer.

In Cap. VIII.

nam tonus, sonus. *Tonitruum à Cacina tonum dictum refert Seneca lib. 2. natural. quæst. & à præcisis quidem tonitruum statu sua non nisi tonitrua pluraliter efferri.*

Ita vt cælum discidisse. Discessisse *quoque & decidisse legitur, quæ ego scripturarum vt nullam prorsus reiicio, ita discidisse libentius amplector, vt se discidisse intelligas, vt sæpe alias. nam & discindi legit Romanus codex, & discisse alii mendose. & præscindit vel* perscindit *potius, quod sequitur, ter vsurpauit eadem in re Lucretius, quem imitatur hoc loco Isidorus, & exemplum de vesicula disploſa magis discidisse videtur postulare. Quod vero ad discessisse attinet, non semel in libris de diuinatione discessus cali legitur.*

Quod mirari quis non debeat, cum vesicula. *Lucret. lib. 6.* Nec mirum cum plena animæ vesicula parua, Sæpe ita dat pariter sonitum disploſa repente.

Fulgetra vocatur. *al. fulgetrum. Sed fulgetra omnino legendum ex Serv. Aen. 8. ad v.* fulgores nunc terrificos ignemque, metumque. *Vulcanius* fulgor *edidit.*

In Cap. IX.

Fulgere enim ferire. *Fest.* fulgere prisci pro ferire dicebant, vnde fulgur dictum est.

Fulmina autem. *è Serv. ad v.* iaculata è nubibus ignem. *Aen. 1.*

Nam omnium rerum coll. - arborum. *Verba Serui i Aen. 1. ad illud,* vnde imber, & ignes.

quia subtilioribus elementis. *Respexit ad Lucretii carmina li. 2.* Quare fulmineus multo penetralior ignis, Quam noster fluat è tedis terrestribus ortus. Dicere enim possis cælestis fulminis ignem, Subtilem magis è paruis constare figuris.

In Cap. X.

Dictus Iris q. aeris. *Graci ab εἴρειν, id est, dicere, quod sit decor. nuntia. Seruius Irin. quasi εἰρήνην interpretatur, quod vt Mercurius ad concordiam, ita Iris ad discordiam plerumque mittatur.*

Ex aduerso radium solis accip. *è Serv. ad v.* Mille trah. v. a. f. c. Æn. 4.

Nascuntur enim de terræ & maris anhel. *Verba sunt Serv. Æn. 1. ad v.* Vnde imber, & ignes. *Lucretii vero locus quia à Seruio citatur, ex libro 6.* Confimili ratione ex omnibus amnibus humor, &c.

Sunt autem nimbi. *è Serv. ad v.* Nimbor. in patriam *Æn. 1.*

dicta à Græco vocabulo ὄμβος.

Vnde & Lucretius. *Eod. modo legitur Lucretii versus apud Seruium, è quo sunt hæc paulo aliter in Lucretianis libris:* Et qui quatuor ex rebus posse omnia rentur. Exigni, terra atque anima procrescere, & imbri.

Vrere vero & ad frigus. *Vide Serv.* ad penetrabile frigus adurat. *Georg. 1. Recte aduertit Chacon Seruium ab Isidoro sine Virgilii carminibus lectum hoc loco, vt sæpe alias, illi fraudi fuisse. Nam vno sermone duo (inquit Seruius) diuersa concluſit, quia verbum adurat & ad potentiam Solis, & ad frigus Maro retulit.*

Nihil autem sunt tenebræ - dicuntur. *Verba Augustin. in 1. de Genes. contra Manich. c. 4.*

& ex motu ventorum. *Serv. eclog. v. ad vers.* Sine sub incertas Zephyris motantibus vmbras.

Vbi quoquo loco. *Ita Salm. vetustissimus:* vbique quo loco. *Compluit.*

In Cap. XI.

Ventus *De ventorum nominib. Agell. lib. 2. c. 22.*

Norbus quod interdum corrumpat. *Est enim vulnus corrumpere. vnde Horatius de illegitimis filiis.* fœcunda culpæ secula nuptias primum inquinauere, & genus, & domos.

Ipse est Libonotus. *Seneca.* A Meridiano axe Furonotus est, deinde Norus, Latine Auster, deinde Libonodus, qui apud nos sine nomine est.

Caurus quem plerique Argesten. *Idem 3. natur. quæst.* A solstitiali Occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur, quia Cori violenta vis, & in vnam partem rapax, Argestes vero mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus.

Circius. - hunc Hispani Gallecum. *Al. Gallicum, & è parte Gallia, sed mendose. nam Galleci nomen nos hodie retinemus.*

Etesiæ autem flabra Aquilonis. *Lucret. li. 6.* Etesia flabra Aquiloum Nubila coniciunt.

εἰσιανὰς. *Propius aberat ἔτας, & ἐτησίους, sed Hyginum secutus est, in cuius veterib. libris εἰσιανὰς legebatur, vt apparet ex Ioan. Baptista Pio ad Lucretii verba li. 5.* Inde loci sequitur calor aridus. *nunc melius ἔτας.*

Vnde & Lucret. aerias auras. *lib. 1.* - & aerias auras roremque liquorum. *& lib. 4.* Aeriis quoniam vicinum tangitur auris.

Altanus. *Seruius ad* - cum venti posuere, omnisque repente resedit. Flatus omnis *(inquit)* & qui ripæ est, & qui pelagi, qui Altanus vocatur. *& Plin. lib 2. c. 43.* Namque è fluminibus, ac niuibus, & è mari videmus, & quidem tranquillo, & alios quos vocant Altanos è terra consurgere, qui quidem cum è mari redeunt, Tropei vocantur, si pergunt, Apogæi.

quia magnitudine sua multis oritur dieb. *Quomodo hæc verba, quæ sunt è Serv. ad v.* Nimbosus Orion, *Æn. 1. hunc loco aptentur: amplius quærendum.*

Verno autem, & autumno. *Ex eod. ad 1. Georg.* Quid tempestates autumni, & fidera dicam?

Fragor à fractar. *Ex eod. ad.* -- fridus fragor.
procella. *Ex eod. Aen.* 1. *ad illud.* creberque procellis.
Procellæ aut de flum. *Ex eod. Aen* 5. *ad verba*, Tres Eriçi vitul.
aliis Austri. *Virg. Aen.* 8. -rutuli tres ignes, & aliis Austri.

In Cap. XII.

Aquarum elementum. *Ex Plin.* 31 *c.* 1. *ex quo legendum videtur*, & cœ parum fit i. e. p. a. rapiunt eos.
peccata abluunt. *Ambros.* 3. *Hexaem. c.* 5. *Reliqua è Plin. l.* 14. *c.* 22.

In Cap. XIII.

Albulæ aquæ. *Plin.* 31. *c.* 2.
In Italia fons Cicer. *ibid.*
Velut oleo nitescunt. *è Solin. c.* 43.
Zamæ. *Vid. Vitruu. li.* 8 *c.* 3. *Item de Clitorio, ex quo* Arcadiæ *pro* Italiæ *fortasse legendum.*
in Chio. *Ex Plin. ibid.*
Linus fons Arcad. Linus *scripsimus ex Plin. nam codices non vno modo, sed lechinus, lecinus, lethinus, lechinus. Etiam Plinii vetustus liber Ecclesiæ Toleti.* Leuinus *habet.*
In Sicilia fontes duæ. *è Solin. c.* 11.
In Thessalia. *In Bœotia Solin. c.* 12. *ex Varrone. Plin. in Hestiæotide, quæ pars est Thessaliæ.*
Clitumnus -- qui maximos boues. *Virg. Georg.* 2. Hinc albi Clitumne greges, & maxima tautus Victima -- *Silius lib.* 8. & lauat ingentem perfundens flumine sacro -- Clitumnus taurum. *Ergo & albos, & maximos Clitumnus tauros generat.*
Reatin. paludib. *Verba Plinii lib.* 31. *c.* 2.
in Asphaltite. *Iosephus* 5. *de bello Iudaic. c.* 5. *Hegesipp lib.* 4. *ca.* 18. *Plin.* 5. *cap.* 16. *Solin. c.* 48. *nihil in eo mergi posse, quod & Plin. dixerat lib.* 2. *c.* 103.
in Indiis Siden. Siderin. *Codex Tolet. de Silia id prodidit Strab. li.* 15. ὁ τῆς ἀφανοῦς σελίνου πόας ἀγὼν, ὃν ἡ μάλιν ἐστεφάνει. *Nunnesius* Σιλαν *legit ex Antigoni historia & epitome Strabonis.* nos Siden *ex Gothicis libris, & Plin.* 31. *c.* 2.
Apuscedamo -- Marsyæ fons -- in Achaia. *ex eodem Plin.*
Gelonium Stagnum *è Solin c.* 11.
fons est in Africa. *è Solin.* 40.
in Troglod. *Ex Plin.*
Oculis medetur. *ex Solin.* 20.
in Epiro. *Plin.* 2. *c.* 103. *& Sol. c.* 12.
apud Garamant. *Plin. ibid & Sol. c.* 42.
cum per venas talentes. *Vid. Vitruu. lib* 8. *c.* 3.

In Cap. XIV.

Omnis enim congregatio. *Ex Aug.* 1. *de Genes. contra Manich. c.* 12.
Ideo autem mare incrementum non capere. *Totus locus expressus è Lucret.* 6. Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor, &c.
Maris autem certum, non esse coloremi. *è Seruio ad v.* fluctusque atros Aquilone secabat. *Aen.* 5. luculentum *vero ex Seruio, & vno Rom. codice, quam* lutulentum *è nostris Gothicis mAliimus, vt luculentum à luce sit. Vid. Agell. lib* 2. *c. vltim.*

In Cap. XV.

Siue à celeritate. *è Solin. cap.* 26. *de Hispan.*

In Cap. XVI.

Mare magnum. *Non Oceanus, sed mare Mediterraneum, vt sæpe in sacris libris, vt in Num. à c.* 34. *& in lib. Iosue.*
qui in Hispaniis perfunditur Hispanias perfundit. *Solinus.*
quod mare ex multitudine flumin. *Refert hoc è Sallustio Seru. Aen.* 11. *atque ita esse facile credet, qui apud Plinium leges Danubium* 120. *amnibus, quorum dimidia pars sit nauigabilis, receptis illyricum alluere, deinde in Pontum influere aduentis sex aliis vastis fluminibus, quamuis idem Plin lib.* 6. *c.* 17. *Caspio mari id tribuat.*
nebulosumque & breuius. *è Mela lib* 1. *c.* 19.
Vnde & Ponticum. *Vel à Pontos breui nauigio, vel* ἀπὸ τοῦ πόντου, *id est, angusto æstu.*
alias belluas maiores non pat. *è Solino.*
Sicut autem terra dum vna sit. *Ex Ambros.* 3. *Hex. cap.* 3.
Nam Ibericum, & Asiat *Solinus*, causas nominum non vniformis dedit ratio, nam Ibericum, & Asiaticum, &c.
Nam inter Tenedum, & Chium *Ex Sol. c.* 4. 17. *vel legendum ex Plinii emendatioribus libris Tenum, & Cium lib.* 4. *c.* 11. *nam ha in Cycladibus numerantur ab ipso, & Strabone.*
Sic & Carpath -- posita. *è Seru. ad v.* Carpathium Libycumque Sec. *Aen.* 5.
Ion quippe dux fuit. *Euseb. in Chron.* Ion vir fortis ex suo nomine Athenienses Iones vocauit.
& sciendum Ionicum sinum. *è Seru. ad* -- Insulæ Ionio in magno. *Aen* 3.
à moribus accolarum. *è Solin.*
nam Myrtoum mare. *è Seru. Georg* 3. *in princip.*
Ægyptium autem pelagus Asiæ datur. *Ita Solinus, & Mela: at Ptolemæus de Asia*, ea (*inquit*) Ægypti pars, quæ vltra Nilum est, ad Asiam pertinere omnes affirmant.
Venerunt in partes. *Solinus*, venerunt in partes partium.

Vnde & plagia quod sit inportuosa. *Seru. ad v.* Statio male-fida carinis. Statio (*inquit*) est quam plagia dicunt. *& nos playa vocamus.*

In Cap. XVII.

qui Oceano. *Qui ad sinum refertur, non ad mare.*
rubrum autem mare vocatur. *Vid. Solin.*
circunstat pelago. *f. e. l.*
minium-acutissimum. *f. acceptissimum.*
adesum est. *Ita Gotth. al.* adhæsum est.

In Cap. XVIII.

Fretum Siciliæ, *è Seru. Aen.* 3. Hæc loca vi quondam vast &c.
Scyllam accolæ. *Citat hæc è Sallustio Seruius ad v.* - dextrum Scyllæ latus. *Aen.* 3.
Vbi laniata naufragia. f. e. *Affert hæc eadem verba Pronto antiquus Grammaticus probans emergere se dixisse Sallustium.*
erigit fluctus. *Respexit ad Virgilii verba Aen.* 3. forbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras Erigit alternos.
Syrtes autem sunt arenosa. *è Seru. ad v.* sæuisque vadis immittite Syrtis. *Aen.* 10.
Syrtes autem Sallust. *In Iugurth.*
& appropinquanti vadoso mari hæreant. *Omnia scilicet, Gothicos secuti sumus, nam editi* appropinquantes *habent*, appropinquantia *fortasse rectius erat.*
Vada vero. *è Seru. Aen.* 1. in breuia, & Syrtes.

In Cap. XIX.

Lacus Asphalti. *Hegesipp lib* 4. *c.* 18. *& Iosiph. 4. de bello Iud.*
Nisi quæ bituminæ illustratur. *Iustin. li* 36. Neq; materiam vllam sustinet, nisi quæ alumine illinitur. *Euseb. in Chron.* bitumine illita- *sed cum* illustratur *sit in Gothicis omnibus, suspicor Isidorum incrustatur scripsisse.*
lucernam accensam. *Verba Hieronymi in epist. ad Dardan.*
Hoc & mare salinarum. *Vere lib. de locis Heb*
Longitudo stadiis quingentis octoginta. *Hegesippum potius, è quo sunt hæc, & Iosephum secuti sumus, vnde hausit Hegesippus, quam Isidorianos libros, in quibus* septingentis octoginta *constanter legitur.*
Genesar. *Ex Hegesipp. lib.* 3. *c.* 26. *Sed, vt ibi es latus in Iudæa constituret, Solinus fecit. Nam reliqui eundem Genesar, vel Genesareth. cum Tiberiade faciunt. Hieron. ad Dardan.* lacum Genesareth, quæ nunc Tiberias appellatur. *Beda ad lac. c.* 5. stagnum Genesareth idem dicunt esse, quod mare Galileæ, vel mare Tiberiadis. *Neque Iosephus, nisi lacuum duorum, meminit.*
Auram non vent. s. d. f. i. excreans. *Non putani vi excreans reiiciendum, quamuis* excitans *apud Hegesippum, & Bed legatur.*
Benacus -- tempestates imitatur marinas. *Virg. Georg.* 2. teque Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino. *Quo loco vid Seru.*
Auernus autem lacus *è Seru. ad.* - Diuinosque lacus, & Auerna sonantia syluis. *Aen.* 3.

In Cap. XX.

Abyssus profund. *Ex Aug. in ps* 12.
Nam omnes aquæ ad matricem Abyssum. *Ex Hieronym. in Eccles* 1. *hanc matricem abyssum, Tartarum vocat Plato in Phædone.*
aerias vndas, id est, motus *Nemini unquam dubitandum de hac lectione, elegantissime vndæ rationem explicat Isidorus. Virg.* qua plurimus vndam fumus agit, *Aen.* 8. *& alto loco.* Et iuuat vndantem buxo spectare Cythorum.
Latex, proprie liquor. *è Seru. ad v.* - laticemque Lyæum *Aen.* 1. *sed vox fontis apud illum non est.*
Gurta est, quæ stat. *Hieron. in Chronic. ann. Domini* 50 Palæmon (*inquit*) insignis Grammaticus quondam interrogatus, quid inter guttam, & stillam interesset: gutta (*inquit*) stat, stilla cadit
Hinc & stillicidium. *è Seru. ad* - Stiriaque impexis ind. horr. b. *sed Stiriam Græcam esse vocem Seruius non dicit. quare si Græcum est, expungi iubebat Chacon. Glossarium* stiria. *è τῦ ὑδατ & κρέμω quasi* κρύσταλλος.

In Cap. XXI.

Torrens. *è Seru. ad* - montano flumine torrens. *Aen.* 2.
De quo Pacuuius. *Recte Chacon delet voces*, de quo: *non enim de torrente Pacuuius, sed de sole, cuius versus ideo adducitur, vt ostendatur torrere esse idem, quod arescere. Integer Pacuuii versus legitur apud Festum in voce* torrens flammeo vapore torrens terræ frutum exusserit, *quod de sole dictum esse constat ex Varrone* 1. *de re rust. sed sine Varro Pacuuii verba referre voluit. sine sensum tantum, placet nobis Chacon, cui adiecta videntur in Varrone voces illa*, aut nox, aut frigore.
Vnde & Nilus dictus. *è Seru. ad v.* pingui flumine Nilus, *Aen* 9.
Nam ante Nilus Melo. *Ex eod. Aen* 4. *ad v.* Nubila, iamque volans apicem, & latera ardua cernit.
De quo in meridiem versus *è Solin. c. de Ægypto: ex quo pro* Ægypto, Ægyptio mari, *& pro* terro luctantibus, tn arcto luctantibus, *videri possit in Isidoro reponendum.*

Phison, id est, caterua. *Ex Hiero de locu Heb.*

Quia quindecim fluminib. *Totidem numerantur ab Arrian. li. 5. de Alexand. vnde viginti vero à Plinio li. 6. c. 18. libri 0.* quia decem, *sed plane repetit è syllabe similitudo librarios decepit.*

A rege Gange. *Gangem quoque regem appellant Suidas & Plutarch. in li. de fluminib. male libri 0.* rege Gangato.

Exaltari. *Etiam in manuscripto Solino* exaltati, *non exundare, vt in excuso legitur.*

Nam Hebraice Ephrata fertilitas. *Ita scribo ex Hier. non Euphrata, quæ vox apud Hebræos nulla est. Sed* פרת *perath, id est, Euphrates,* ר *peri, hoc est fructu.*

Sallustius autem certissimus. *Hier. in li. de locis Heb.* Porro Sallustius auctor certissimus asserit, tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. *Ergo aliter legit Isidorus cum Hieronymi locum. Vid. Vibii Sequest. librum de flum. & quidam diuersos vtriusque fontes prodidit Strabo.*

Qui dum fit fluuius Persarum, dicitur tamen contra Or. *Hoc de Gange, non de Hydaspe cecinit Lucanus li. 3.* Mouet & Eoos bellorum fama recessus, Qua colitur Ganges, qui toto solus in orbe, Ostia nascenti contraria soluere Phœbo - Audet & aduersum fluctus impellit in Eurum. *Quæ leguntur in impressis libris Lucani carmina, in Gothicus nulla sunt.*

Araris fluuius German. è *Seru. Eclog. 1. quod autem in editis, & quibusd. manusc. est:* Currit n. per Parthiam, & Assyriam, *expungi maluimus (deerant enim in plerisque manuscriptis) quam Tigri aptare, quod fecit Vulcanius.*

A rege Bactro. *Iosephus non Bactrum, sed Cetrum filium Aram Bactrianorum primum auctorem facit.*

Adeo vt reges è *Solin. c. de Cilicia.*

Vnde & cum Alexander. *Meminit pontis Curtius li. 5. inundationis non meminit. Idem tentatum à Xerxe refert Seruius ad* — pontem indignatus Araxis. *Æn. 8.*

Hic breuib. interuallis — mare. è *Solin. c. 25.*

qui vocatur Orontes. *Sic est in Gothicis Hegesipp. li. 3. c. 5.*

Iordani: Iudææ fluu. *Hier. in li. de locis Heb.*

Phratis. *Verba sunt Ambrosii 2. Hexaem. c. 3. erat autem in omnib. libris Enthis, ni restituisset Chacon, illicato Ambrosii loco.*

Vndę & nuncupatur. *Delemus hæc cum Chacone.*

Cydnus è *Solin.*

Hylas fluuius Asiæ. *Vid. Solin. c. de Bithynia. & Plin. li. 5. c. 32.*

Hermus. *Plin. li. 5. c. 29* à Smyrna Hermus amnis campos facit, & nomini suo adoptat. *Sed hæc à Solino potius.*

A quo Smyrna vocata est. *An quia Plinius* & nomini *(inquit)* suo adoptat. *At idem Plinius ex Herodoto ab Smyrna Amazone Smyrnam vrbem appellatam dicit.*

Inachus - dedit. *Verba sunt Solini c. de Græcia.*

Amnem sinu dirigit. Digerit *VV. CC. vnus Rom.* Atinem sinum.

Augetur autem - defertur. è *Solin. C. de Italia.*

Quod niuib albus sit. *Aliena videntur Chaconi.*

Ipse autem est Tybris. è *Seru. ad v.* Tuque ô Tybri, tu ô genitor cum flumine sancto. *Æn. 8.*

Danubius à nubium copia. *De Danubii etymo vid. Steph. qui prius ὑγρόον, hoc est, ὑδάτων, & felicem, deinde δάνουβιν aut δάνουναν ab aduersa fortuna appellatum à Scythu refert.*

Et occidentalib. partib. Barbar. *Paulo aliter Ambros. 2. hex. c. 3.* Danubius de Occidentalibus partib. Barbarorum, atque Romanos intersecans populos, donec Ponto ipse condatur.

Qui rapido concit. curs. *Ex Amb. nisi quod apud illum* non mediocre fertur nauigantium periculum.

Qui à iugo Alpium. *Ex eod.*

Durius. *Dorius quidam libri.*

Tagum - Carthago Hisp. nuncup. *Quod à Tago rege, ex fictio Berosi, dictus fertur, nihilo certius duco.*

Eo quod ibi lanæ. *Plin. li. 8. c. 48.*

Græci. n βαῦν vel βάϐον, *Gothicis* bytin.

In Cap. XXII.

Toto orbe contecto. *Pleraque huius capitis ex Orosii li. 1. Hæc ex c. 13.*

Concretos sæpe & cau. *Oros.* scabros sæpe, & cauatos.

Secundum diluu. *Oros. c. 7.*

Tertium. *Idem c. 9. qui ex Iustin. li. 2. desumpsit.*

Qui post Cecropem regnauit. Athenis *addit Oros.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-QVARTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

ERRA est in medio. *Hyginus li. 1. de astron. c. vlti.* Terra media mundi regione collocata, omnib. partib. æquali dilidens interuallo, centrum obtinet sphæræ.

Quæ singulari numero totum orb. è *Seru. Aen. 6. ad v.* medioque ex hoste recepi - *Itemque ad v.* tot maria intrani.

Eadem & arua. *Varr. lib. 4.* arnum, & arationes ab arando.

Proprie autem terra. *Ex Ambros. lib. 3. Hexaem. ca. 4. apud quem vox* aquæ *non legitur.*

Cuius motum alii dicunt, &c. Vsque ad concutiunt è *Seru. Georg. 1. ad v.* qua vi maria alta tumescant. *Sed quod Sallustius hic à Seruio etiam citatur, mihi non sit verisimile hemistichium cum integro hexametro à Sallustio scriptum.* Venti per caua terræ Præcipitati, rupti aliquot montes tumulique sedere *Itaque auctor alius quærendus eorum verborum, pro* genitalem *vero* generalem *habebant Isidoriani omnes libri.*

Et eas concutere sicut vas, vt dicit Lucretius. *l. 6.* Vt vas in terra non quit constare, nisi humor Destitit in dubio fluctu iactarier intus.

Terræ quoque hiatus. Vsque ad fin. è *Seru. Æn. 8. ad v.* Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens.

In Cap. II.

Quia inter vtramque ab Oceano Mare magnum ingreditur. *Aperte hic Mare magnum Mediterraneum dicitur.*

In Cap. III.

Pene iungatur. Iungant. *Gothici.*

Hæc à meridiano mari porrecta. *Ex Solin c. 55.*

Tylon quoque. *De qua inf. c. 6. Vide Theophrast. Plin. Sol.*

Habet & fluuios. *Ex eod. Sol. è quo Indum pro Nidam, & Hypasin pro Hypanim prosumus.*

Ecclis portitur. *Solini verba.*

Sunt iu ea Arachos - Arbin. *Ex Orosii l. 1. c. 2.*

A Septentrione Hircan. falum. *Ex Sol. cap. 59. de Parthia. ita n. legit Camertes. & ita est in manuscriptis Eccl. Toletan. nisi Hircanij saltus manus, cuius non semel meminit Solinus, & Hircan. &c. Hircania Syluæ meminit Isid. sup. l. 9. ca. 2.*

Ex quib. Media. *Ex Sol. ibid.*

Qui ipsorum lingua Eldic. è *Seru. Æn. 1. ad vers.* Per tot ducta viros. &c.

Incipit à Septent. *Ex Oros. li. 1. c. 2.*

Hoc n. significare interp. *Ex Sol. c. 36.*

Ipsa est Sabb. *Ioseph. l. 1. antiq.*

Hæc autem angusto - Arabicus. *Ex Oros. l. 1. c. 2.*

Hæc ab Orient. Nabathæis. *Ex eod. cap.*

A vocabuli Comagenæ vrbis. *Vetus cod. Rom.* à vocabulo, quo vrbs nuncupata quæ quondam, &c. *Ergo Comagena ea vrbs, non Comage vocabatur. In Ethici quoque cosmographia inter famosa (sic. n. appellat ipse) Orientalis Oceani oppida, Comagena numeratur.*

A Septentrione Armenia. *Sic veteres libri, non Cappadocia. idque & Ptolemæus tabul. 6. Asie confirmat, & Iuuenal. Satyr. 6. Armenios, & Comagenos haruspices coniungens.*

Phœnix Cadmi frater. *Sup. l. 9. c. 2. ex Euseb. Chro.*

Initium longitudines - regiones totius. *Ex Hegesipp. li. 3. c. 6.* Aquis illustris. *Ex Sol. c. 33.*

Vnde secundum elem. - polliceretur. *Hæc Hegesipp. d. c. 6. de Samaria.*

Samaria. *Ex Hieron. in Os. c. 14.*

A vico cui nomen est Eleas. *Hegesipp. ibid.*

Galilæa - quod gignat candidiores. *Etymon. Græcum, cum vox sit Hebræa.*

Hæc autem dup. - fœcunda. *ibid. Hegesipp.*

Vbertima nunc autem def. *Ex Hegesipp. l. 4. c. 18. Sol. c. 35. & August. l. 21. de ciu. c. 5.*

Nabathæa. *Sup. li. 9. c. 2. & Hieron. in quæst. Heb. ad Genes. c. 25.*

Ægyptus - accepit. *Sup. l. 9. c. 2. & Euseb. in Chro.*

Hæc ab Oriente. *Ex Oros. l. 1. c. 2.*

A meridie. *Sol. c. 33.*

Vnde & ferax - terrarum. *Ex Hegesipp l. 4. c. 27.*

Hæc à Scythico Oc. *Totus locus ex Sol. c. 33 è quo voces duæ* commercia abnuentes *suppleuimus. cum* cæter. gentium *legatur in VV. CC. non* cæteras gentib. *vt quidam edidere.*

Partes eius, quæ pone. *al.* pronæ. *al.* planæ. *vid. Sol. & Plin. l. 6. c. 16.*

A dextra Orient. - vagantes. *Ex Oros. l. 1. c. 2.*

Scythiæ plures - rarus est. *Ex Sol. c. 20.*

Moschorum, Phasidem. Arax. *Sol.* Heniochorum montes Araxem. Moschorum, Phasidem fundunt. *Isid. li. 0.* Oscorum.

Hircania dicta à sylu Hir. *Idem sup. l. 9. c. 2. ex Seru. Æn. 7.*

Est autem Sylu. asp. *Sol. c. 21.*

Albania à colore populi. *F. capilli.*

Hæc ab orient. *Ex Oros. l. 1. c. 2.*

Vsque ad Mæotides paludes. *Vsque ad Tanaim fluuium & Mæotides. Oros.*

Vt tauros premant, leones peri *Sol. c. 25.* Apud Albanos nati canes feris omnib. anteponuntur, frangunt tauros, leones perimunt, *ex quo* frangant *malebat Chacon.*

Armenia nuncupata. *Supra lib. 9. c. 2. & Iustinus lib. 42.*

Hæc in c. Syr.-- Cyprum. *Ex Oros. lib. 1 c. 2. Orosius ex Sallustio, quem citat Serv. Æn. xi. ad v.* Quales Threïciæ cum fulmina Thermodo.

Terra eius a. a. n. equor. *Ex Solin. c. 57.*

Asia minor--mare. *Ex Oros. lib. 1. cap. 2. apud quem* Cappadocia attingitur *non* cingitur *vt in Isidoriana lib.*

Nam prius Bebrycia. *Solin. c. 44.*

Ipsa est & maior Phrygia. *Ex Serv Æen 5. ad* Bebrycia ven. A. d. g. f. *apud quem Sallust.* Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata ipsa est & maior Phrygia.

Hannibal--animam expirauit. Expulit *Sol. c. 44:* exhalauit *Margarin. Virg.* l xi. confixi exprimant animas.

Galatia. *è Solin. cap. 43. aut ex Hieron. in loc. Hebr. ex Act.*

Nam Galli. *Ex Iust lib. 25. & lib. de locis Heb. ex Act. Apost. inter Hieron. opera.*

Phrygia--Æsopi f. *Sic veteres lib. & Messalla Corvin. in lib. de progenie Augusti.*

Hæc & Dardaniæ. *è Serv. Aen. 2.*

De quo Homerus ait, &c. *Verba Eusebij in Chronic.*

Hic n. profectus de Corito. *è Serv. Aen. 3. ad versum* 170. Cöritum terrasque req. *& Virg. Aen. 7 de Dardano* Hinc illum Corici Tyrrhena ab sede profectum.

Troadi superiecta. *è Solin. c. 41. de Asia minore.*

Huius regio Troia. *è Serv. Georg. 3. ad v.*-- Trosq. parens, & Troiæ Cy. a.

Minor vero Ilium. *Ex d. lib. de locis Heb. Act.*

Cariam. *è Sol. c. 43.*

Loca Italiæ occup. *è Serv. & impres. veteres lib. 6.* Galliæ.

A Lydo Regis fratre. *Vocem* Regis *delebat Chacon. videntur autem hæc è Servio sumpta Aen. VIII. ad* Vrbis Ægyllinæ sedes, vbi Lydia quondam.

Meles fluu. *Sic ver. lib. de quo superiori lib. vid. Plin. li. 5. c. 29.*

Ciliciam à Cilic. *è Solin. c. de Cilic.*

Matrem vrb h. Tarson, hanc Cydn. &c *Ex Solino. Nam Inuerso ordine hæc leguntur in codicib. Isid. & in d. lib. de locis Heb. ex Act. Apost.*

Ibi est mons Chimera. *Ex Solin. cap. 42. de Lycia. ex quo* Vesuius *hit legendum fuit, non* Vesulus *vt est in manuscriptis. vid. Serv. Aen. XI. ad v.* Multos Vesulus quem p. a. *& Georg. 2. ad v.* Talem diues arat Capua, & vicina Veseuo.

In Cap. IV.

Iouis. *Ita c. c. vt ante quoque adnotauimus.*

Ifte autem est Agenor Libyæ fil. *Apollodorus de Agenore,* λιβυης δε παιδα, & γιγνονται παιδες, Σιδυμος, αγηνωρ, & βηλος.

mari magno coniungitur. Contingitur. *Chac.*

Prima Europæ reg. *Ex Oros. li. 1. c. 2.*

terra diues virot. *al.* virium. Virorum. *Sol. c. 23.*

& immanibus frequens. Frequens ex *Sol. repositimus.*

Gignit aues. *Ex Sol. ib.*

Bisontas quoque feras, & Vros, atque Alces. *Sol. ib. Plin. l. 8. c. 15. Cæsar. li. 6. de bell. Gall. Ser. Georg. 2.*

Callaicum quoq. *Callaim Plin. li. 37. c. 8.*

Prouinciarum autem *Ex Oros. ib*

Prima est Mœsia. *Mœsia, an Mysia verior scriptura sit, nondum satis constitui. Nam Isidori, & Solini, cuius hæc sunt, Codices variant, apud Orosium Mœsia perpetuo. Serv. Georg. 1. ad*-- nullo cantum se Mœsia cultu, Mœsia, *inquit*, ciuitas Phrygiæ, Mysia prouincia est. *Verum, rem ipsam si spectes, Mysiam minore periculo scripseris. Constat enim Mysiam à Geographis, & in Asia, & in Europa collocari. Quinetiam apud Virgilium (si Pierio credimus) vt* Mœsia *legatur, inuictis manuscriptis libris, Seruii auctoritas fecit. Sed origo à mœsibus tracta Mœsiam, sine Mesiam potius ab Isidoro dictam arguit, quod Chacon quoq. magis placebat. Nam quod μὺς & aut μὺσὸς apud Lydos auctoribus Eustathio ad Dionys. Afrum, & Hesychio, significat, nihil ad Isidorum.*

Hæc autem ab Oriente ostiis Danub. *Ex Oros. l. 1. c. 2.*

Huic ab Oriente Propontis. *Ex Oros. ib.*

Adhæret autem ab Oriente- clauditur. *Ex eod. Post hæc verba leguntur in quibusdam Gotthicus ista,* Illyrica regio iuxta Adriaticum mare, in qua Dardani sedes habent, ipsa est & Dardania à Dardano rege cognominata, homines ex Troiana prosapia in mores barbaros efferati. *quæ fortasse reiicienda non sint. Vid. Plin. l. 4. c. 1. & Sol. c. 8.*

Epirus à Pyrrho--extincti. *è serv. plenaq. Aen. 3. ad v.* patrio Andromachen iterum cessisse marito. *apud quem in Impressis à Rob. Steph* positum à fratre Chacone, *legitur. De qua lectatione alii iudicabunt.*

Hellas dicta à rege. *Ex Eusebii Chron. & Serv. eclog. 2. ad v.*-- Acteo Aracynthо.

Nam Cranaus indigena, &c. *Verba sunt Eusebii.*

Ipsa est & vera Græcia. *Hæc omnia carptim sumpta è Sol. c. de Græcia.*

materliberal.-nobilius. *Ex Aug. 18. de ciuit. c. 9.* Vbi nati sunt Apol. & Herc. *At Sol. c. 13. de Thebis.* Vrbs ista numinibus apud se ortis gloriatur, vt perhibent, qui sacris carminibus Herculem, & Liberum celebrant, *è quo pro* Apolline Liberum *substituebat Chacon inuitis omnibus li.*

eadem est & Aonia. *è Serv. eclog. 10. ad v* Aonia Aganippe.

cuius à tergo Pieria est. *Ita Solin. c. de Thessalia. sed paulo aliter Plin. li. 4. c. 8.*

De quibus fertur quod hi prim. *Vir. Georg. 2.* Fræna Pelettonii Lapythæ gyrosq. dedere, *& Serv.*

Macedo Deucal. *è Sol. c. de Macedonia.*

est autem confin. Mysiæ. *Ex Oros. li. 1. c. 2.*

& regio. *è Sol.*

qui excellerit vertice tantus. *Ex eod. c. de Thessalia.*

Achaia ab Ach. *Ex Chron. Eusebij.*

Cassiopas Insulas. *Oros lib. 1. c. 2.* ab Attico, & Oceasu Cephaleniam, & Cassiopam insulas, à Septentrione sinum Corinthium; ab Aquilone angustum terræ dorium, quo Macedoniæ coniungitur, vel potius Atticæ, qui locus Isthmos vocatur, vbi est Corinthus.

Arcadia vero sinus--vt platani folium. *Confusa sunt hæc -- Arcadia in sinu est Peloponesi, id est, in medio ipsius, Peloponsus vero, vt platani folium, extenditur.*

quam Arcas Iou. &c. *Ex Chron. Eus.*

Pannonia. *Ex Oros ibid.*

Viro fortis. *Ita veter. lib. & Solin. c. de Gallia.*

ab Euro Istriam. *A meridie mallemus.*

Italia-- magna Græcia. *Serv. Aen. 1. ad v* Seu vos Hesperiam magnam, &c μεγαλη ἑλλας appellata est; quia à Tarento vsq. ad Cumas omnes ciuitates Græci condiderunt. *vid. Iustin. li. 20.*

cuius situs longitudine ampl. *è Sol. c. de Italia.* procerirate ampliter. quam latitudine.

à Cucio in Eutum-finitur. *Ex Oros.*

quæ hac ratione discernuntur, &c. *è Serv. Aen. 1. ad v.* est locus Hesperiam. *& lib. 3.* ab Hespero (*inquit*) Hispaniæ rege; vel à stella, quam intuentur petentes Italiam.

Vmbria vero pars Thusciæ. *Ex eod. Aen. 12.*

Vmbria vero dicitur vt hift. *è Sol. c. 8.*

Hetruria pars Italiæ. *è Serv. Aen. 11.* Hetruscique duces, & 21. ad terram Hesp. venies.

Apulia vbi Brundus. quam Atroli. *verba sunt Iustini lib. 12.*

Belgis. *Belgium dicitur à Cæsare.*

Aquitania. *Ex Oros.*

Hispania. *Ex Iustin. lib. 44.*

ipsa est & vera Hesperia. *è Serv. Aen. 1. ad vers.* Est locus Hesp

Duæ sunt Hispan. *Ex Oros.*

In Cap. V.

Libya, quod inde Libs flat. *è Serv. Aen. 1. ad*-- Ventutum excid. Libyæ.

Alii aiunt Epaphum. *Hyginus in fabula c. 149. & Placidus ad Thebaid. 4.*

Alii dicunt Africam. *Hieronym. in quæst. in Gen. ad ca. 25.*

De quo supra *Lib. 9. c. 2.*

Byzacium. Byzacium *legitur in antiquissimis libris, & marmoribus & apud Stephanum. Veram tamen scripturam* Byzacium *existimabat Chacon ex vetustis Vaticanis codicib. lib. 1. de re rust. c. 44. & Plin. lib. 5. c. 4 & lib. 17 c 5 & lib. 18. c. 10 & Aug. in ps. 36. concione 2. quam etiam vulgati Isidori libri, & plerique ex Gothicis retinent.*

Mauritaniam Sitifensem Mauritan. Ting. *Quod Cæsariensem addunt quidam libri, tresque Mauritanias videntur ex Oroso facere: nihil est, quod moremur, quando ex eod. & Isidoro paulopost Cæsariensem, & Sitifensem, vel etiam Sitifensem, & Tingitanam ex Concil. Carthag. VII. constat esse coniunctas, vt Cæsariensis alteutrius quasi appendix sit. Ita tamen vt pro Tingitana in Concilijs sæpe ponatur.*

Libya Cyren.--perrendentes. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

Theuchira. *Mendose ol. Ceutria. Vid. Ptolemæi tabul. 4.*

Oea, Sabratæ, Leptis magn. *Sol. c. 30.* Achæi Tripolim lingua sui signant de trium vrbium numero Taphræ, Abio ani, Leptis magnæ. *Nostri codices partim* Octabrate *partim* Oea Tabrace *partim* Oea Sabrete *Sol. l. 3.* -- Sabrata. tum Tyrium vulgus, Sartanique Leptis Acaq. Trinactrios Afris permista Colonos. *Vbi Oeaque ex Isidoro lubentius legerim.*

patens passuum duc *è Solin. c. 30.*

Zeugis vbi Carthago magna. *Verba sunt Oros.*

Numidia ab incolis passim vag. *Sallu. 8. in Iugurth.* & quia fæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca petierant, semetipsi Numidas appellauere. *Idem Plin. lib. 5. ca. 3. paulo tamen aliter Festus.*

Habenis ab ortu syrt. min. *Oros. ib.*

Hipponem. Reg. & Rusicem. *Idem Oros.*

vtræq. igitur. *Oros.*

qui discernit inter fœcund. terram. *Oros.* qui diuidit inter viuam terram, & iacentes arenas vsque ad Oceanum.

Hæc vltima Africæ--peterrantes. Ex *Oroso. illa tamen*, exurg à montibus septem, *Solini sunt c. de Mauritania.*

à Septentrione fretum Gaditanum *Orosius*, à Septentrione mare nostrum, & fretum Gaditanum.

à meridie Gaulalum gentes. *Orosius*, à meridie Autololum gentes, quas nunc Gaulales vocant.

Garam. reg. *è Solin.*

qui riget cal. *Ita Gotthici*, stiget. *Sol.*

deni-

denique vim ſp.h.c. *Verba ſunt Solini, cap. de India.*
nam quidquid eius eſt ſub Merid. card. *è Solin. c. de Æthiop.*
Antipotes fabul. *Sequitur Lactantium, & Augu.*
Tertam autem ſignificare prædixim. *Sup. c. 1 ex Seru. Aen. 6.*
Territorium vocatum. *Seru. Æn. 5. ad* -- Vrbem deſignat aratto Vnde & territorium dictum quaſi terribouium, tritum bobus, & aratto. *Sed territorium retinuimus ex Goth. lib. niſi territerium manu ex Vulcanii editione,* aut terricaurium.

In Cap. VI.

Britannia Oceani inſula, &c. *Hegeſipp. 5. c. 15.* quid attexam Britannias interfuſo mari, toto orbe diuiſas? *& Oroſ. lib. 1. c. 2.* Britannia Oceani inſula.
Hæc in auerſa Gall. *Oroſ. ibid.* & quoniam Oceanus habet inſulas, quas Britanniam, & Hiberniam vocant, quæ in auerſa Galliarum parte ad proſpectum Hiſpaniæ ſitæ ſunt.
circuitus eius- plurimus. *Ex Sol. c. de Britannia.*
Thanatos. *Solin. Athanatis.*
à Britannia æſtuatio tenui ſep. *è Sol. ibid. è quo reſtitutus eſt hic locus, mendoſus in omnibus libris.*
Thyle vltima inſula Oceani. *Locus è Seru. Georg. 1. ad v.* tibi ſeruiat vlt. Thule, *& è Sol. c. de Britannia ſumptus Horum verba apponemus, ex his qui volet, medicinam faciet.* Thule (*ait Seru.*) inſula eſt Oceani inter Septentrionalem & Occidentalem plagam vltra Britanniam, & Hiberniam & Orchadas. Eſt autem inſula in Oceano vltima, in qua cum ſol in Cancro eſt, perpetui dies ſine nocte eſſe dicuntur. *Solinus,* Multæ & aliæ circum Britanniam inſulæ, è quibus Thule vltima, in qua æſtiuo ſoliſtitio ſole de Cancri ſydere faciente tranſitum, non pene nulla brumali ſoliſtitio, perinde nullus dies, vt ortus iunctus ſit occaſui. Vltra Thulem accepimus nigrum eſſe & concretum mare. *Chacon ita legebat, inter Sept. & Occ. plagam, in qua cum brumale ſolſtitium ſol facit, nullus dies eſt, vnde pigrum, & concretum eſt vltra mare. Sed à ſole Thulem nomen habere dicit, non vt Thule (opinor) ſed vt vltima, propter cauſſam à Seruio & Solino relatam, dicatur.*
quorum vig. def *Ex Oroſ. ibid.*
Scotia, eadem & Hibern. *Ex eod quamuis non prorſus eadem.*
illic nullus anguis. *Ex Solin. vid. Beda in Anglobiſt.*
in qua Herculis column. -- imminuitur. *Ex Oroſ.*
à continenti terra c x x paſſus. c x l. *emendarat Chacon ex Solini manuſcriptis libris, vbi ſeptingentis pedibus legitur, non paſſib. vt in vulgatis. Sed vetant codices, reſq. ipſa Iſid. Gadeb. ipſis vicino, vt par fuit ſatu explorata.*
in lingua Gadit. *Eſt quoq.* גדר *ghadar Hebræus ſepire, ex Solin. c. de Hiſpania.*
Fortunatæ -- caſil. eſſe Paradiſum. *Seru. Æn. 5. ad* -- Elyſumq. colo ſecundum Philoſophos, Elyſium eſt inſulæ fortunatæ.
Sitæ ſunt autem. *è Solin. c. vlt.*
Gorgades. *Ita v. libri, & Plinii, & Solini manuſcripti.*
Cl. yſe, & Argyr. *Solin Plin & Mela.*
Sexcentis viginti quinq. millibus. *vocem,* ſtadiorum *ex Solino, Plinio, & Chacone auctorib. expunximus.*
Tylos -- ferens omni tempore fol. *al. virens o. t. ſ.*
Ipſa eſt & Paphos. *Hoc non referri ad Cyprum inſulam, ſed ad vrbem in ea, quæ olim Cypros dicebatur, & Paphos, nicbat Chacon.*
ibi enim prima huius metall. inuent. *Plin libr. 8. cap. 56. & libr. 34. cap. 2.*
Hæc primum à temperie cæli. *è Solin. c. 17.*
Prima etiam rem. *Ex eod.*
iura fixit. *Solinus,* iura iunxit. *Vid Plato in Minoe.*
Ceruis eget. *Ex Solin. Plin. lib. 8. c. 58.* mirabilius in ead. inſula (Creta) ceruos præterquam in Cydoniatarum regione non eſſe.
Phalangos autem. *Sic v. l. Solin.* Phalangium aranei genus eſt, à noſtris quæras, nulla vis eſt, ſi poteſtatem, ictum hominem venenum interficit.
Abydos inſula. *Abydos neq. inſula, neq. in Europa eſt, ſed vt ait Solinus de Helleſponte loquens.* Abydos Aſiæ eſt, & Seſtos Europæ. *Seru. ad v.* fauces tentantur Abydi. *Georg. 1.* Seſtos, & Abydos ciuitates ſunt Helleſponti, quæ anguſto, & periculoſo mari ſegregantur. *Nos hæc aliis concinnanda relinquimus.*
Coos. *Solinus,* Multæ quidem inſulæ obiacent Atticæ continenti, ſed ſuburbanæ ferme ſunt: Salamis, Sunium, Cos, Ceos, &c. *Quæ, vt Varro teſtis eſt, ſubtilioris veſtu amicula arte lanificæ ſcientia prima in ornatum fœminarum dedit. In Solin. manuſc. eccleſiæ Toler libro,* Ceos. Cos, *legitur: & quidem iampridem quæſtius eſt Hermolaus Barb. harum vocum affinitate ſæpe peccatum à libra. iis in bonis auctorib. Ita vt iam prope vſu capta ſint à Coo, quæ Ceos erant fortaſſe propria, ſed lanificium fuerit Plino auctore vtriq. commune. Hippocrates tamen communis eſſe non potuit, quem fuiſſe conſtat Coi. Sed Coos Hippocratis patria non obiacet Atticæ in mari Ægeo, ſed Rhodo in Icario pelago.*
Cycl ades -- quas inde Cycl. aut *è Solin.*
quidam vero non quod in orb. *Vid. Seru. Æn. 3. ad v.* Sacra mari colitur ried.
Rhodos Cycladum prim. *Ex Oroſ.*
roſæ capitulum *al. capitolium, al. capulum, al. capulum, f. cohiuum, vel coiuum; Gloſſ. coitum* κάλυξ ῥόδου μεμυκώς.
Tenedos. *Ex Oroſ.*
Nam Tenes iſte dicta eſt. *è Seru. Æn. 2. ad v.* Tenedos notiſſima fama.
Sic Cicero. *Verr. 3.*
Carpathos. *Ex Oroſ.*
Contra Ægyp. a. q. C. m. *Acro in Hor.*
eſt n inter Ægyptum, & Rhod. *è Seru. Æn. 3.*
Cytherea. *Ex Oroſ. & Solin. licebit etiam Cytheram appellare. Stephanus,* Κύθηρος, ὁ ὁ νῆσος Φοινίκης, ὁ ἡ γένος κυθηρεία. *Seru. Æn. 1. ad illud,* At Cytheræa nouas artes Cytherea ab inſula (*inquit*) quæ plurali tantum numero dicitur, vt ſunt alta Cythera. *Æn. 10.*
Icaria vna de Cycladib. *Solinus,* de Sporadibus eſt Icaros *Sed Cycladas quoque Sporadas feciſſe videtur Virgilius, cum dixit.* Sparſaſq. per æquor Cycladas.
Naxos inſula ante Dionyſias dicta. *Sol.* Naxos Dionyſias prius quam Naxos dicta, vel quod hoſpita Libero patri, vel quod fertilitate vitium vincat cæteras. *Quare autem Naxos dicta ſit Diod. Sicul. li. 6, illud vero,* quaſi Dionaxon, *adulterinum duco.*
Melos. *è Solin.*
De qua Virg. nimeamq. Paron. *Æn. 3.*
Syri. n. matrichen. *Ead. leguntur in libell. de locis Heb. ex Act. Apoſt. inter Hieronymi opera.*
Trinacria -- quod Latine Triquetra. *Plin & Solin triquetra, ſed* triquadram, *ſcripſiſſe Iſidorum veriſimile eſt ex etymologia, & ex Quinctiliano qui lib. 1. c. 5.* Etymologia (*inquit*) nonnunquam barbara ab emendaris conatur diſcernere vt cum triquetram dici Siciliam, an triquadram oporteat, &c.
Hæc ab Italiæ exig. free. *Ex Iuſtin. li. 4. in princip.*
Fuit autem quondam patria *Ex Oroſ. li 2. c. 4.*
primum eſt inuenta Comœdia. *è Sol.*
Gignit & ſales Agreg. *Ex eod. idem inf. lib. 16 c. 2.*
& per anguſtiam ſciſſum. *Idem ſup. l. 13. c. 18.*
Virg. Tapſumq. iacentem. *vbi Seru.* inſula non longe à Syracuſis fluctib. pene par.
Aeolia Hippotæ fil. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Æoliam venit. Hiera quod ſit collib. emin. *Sine quod ieiũ hoc eſt, ſacrum pro magno vſurpant, ita vti nos, Graci ſiue vt ait Solin. quod ſit Vulcano præcipue ſacra.*
Ephæſtias. *Hæc in editione Margarini non eſt, & quidem ſine ea numerus conſtat. Sol. & Plin ſeptem tantum eſſe dicunt.*
In fronte Narbon prou. *Oroſ. l. 1. c. 2.*
in Orientem, quam in Occidentem Iatior. *locus eſt ex li. 2. hiſt. Salluſtij citatus ab Agell. lib. 13. c. 28. cui ex Iſidoro addi hæc poſſunt.*
Ferme patibus lateribus, quæ in Meridiem, & Septentrionem vertunt. *Corrigendus idem apud Non. in* Facies. *Voces alsem.* ante commercium, *Chaconi ſuſpectæ erant.*
Sed ſoliſug *ſup l. 12. c. 3.*
niſi herba. *Ex Iſidoro emendandus Seruij locus eclog. 8. vn de ſunt hæc.*
Fontes habet. *Ex Sol.*
Ligur mulier. *Citat hæc Priſc. lib. 6, ex Salluſtij lib. 2. hiſt.* Sed ipſi ferunt taurum ex grege, quem prope littora regebat Corſa nomine Ligur mulier, *ex quo intelligitur totum hunc locum eſſe Salluſtii.*
Diuiditur autem à Sardin. *Oroſ. ib.*
Eboſus. *Oroſ. ibid. Cæterum de etymo,* quod non procul à Zanio, *amplius quærendum, ſiue* Zanio *ſiue* Dianio *legas.*
Baleares inſulæ duæ ſ. Aproſiades, & Gymnaſides, *ſ. Aphrodiſiades, ſic dictæ quod (vt ait Ariſtot. li.* περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων) *apud hos maiori in pretio fœmina ſint, quam viri. De Gymnaſiis Plin. l. 3. c. 5.* Baleares funda bellicoſas Græci Gymnaſias dixere. *Diodor. Siculus lib. 6. c. 1. Gymnaſias dictas ait, quod æſtate nudi, quaſi paleſtrica incedant.*
βάλειν. Græc. *eod. mod. inf. lib. 18. c. 10.*
vnde balliſta, quaſi miſſ. & fundibalum. *Ita veteres lib. hic, & l. 18. c. 10. & apud Aug. in pſ. 54 & Veget. l. 1 c. 16.* Teretes lapides de funda, vel de fuſtibalo *& lib. 2. c. 15.* funditores, qui ad fundas, vel fuſtibalos. *& li. 3. c. 4.* fuſtibalus fuſtis eſt longus. *quare* fundibalum *omnino legendum, non* fundibulum.

In Cap. VII.

Sic Salluſtius de Sardin. *Qui citatur (ſuperiori capite diximus) ab Agellio, & Non. ex lib. 2. hiſt.*
Sigæum prom. -- σιγὴ *è Seru. Aen. 2. ad illud.* Sigæa igni freta lata reluc. *vbi codex Seruii Vaticanus* q. d. σιγή.
vt perſequi nauig. *Seruius Æn. 5. ad illud,* -- Maleæque ſequacibus vndis. ſequaces, *inquit,* id eſt, perſecutrices.
Pelorum prom. *Ex eod. Aene. 3. ad illud,* rareſcent clauſtra Pelori. *illud tamen reſpiciens Aquilonem, Oroſ. eſt l. 1. c. 2.*
Pachynum. *Item è Seru Aen. 3. ad v.* proiectaque ſaxa Pachyni, *& voces,* pinguis *&, aliena videbantur Chaconi, neq. immerito.*
Lilybæum. *Ex Oroſ. ibid.*
Borion prom. *Solin. c. 30.* Borion promontorium quod Aquilone cæditur, Græci aduenæ ſic vocauerunt. *Quæ vero ſequuntur de Hippone, Rhegio poſtea dicto, ſunt quidem ex eod. Solino, ſed non erant huius loci, tantum abeſt, vt ſuperioribus fuerint annectenda.*

In

In Cap. VIII.

Crocasim. *Al. Grauasum. Vid. Plin. lib. 6. c. 18. & Solin. c. 52.*

Libanus--dictus à thure. *Est. n. Hebraïs* לבונה *lebona, thus.*

Ararath. *Ex Hieron. de locis Hebraïc. Gen c. 8.*

Acrocerauii. *è Serv. Aen. 2. ad v.* vicina Ceraunia iuxta. *& Georg. 1. ad v.* alta Ceraunia telo Deiicit.

Riphæi montes. *è Serv. Georg. 3. ad illud,* -- Gens effrena virum Riphæo t. curo.

De quo Virgilius, nubes excessit Olympus. *Apud Maronem hæc nusquam sunt.*

Olympus quasi ololamp. *Ex eod. Aen. 4. ad illud,* Ipse Deum tibi m. c. d. Olympo.

Quasi cælum. *Hoc Isidori profecto non est.*

Annos--qui ab eo LXXVI. mill. *Ita Solin. c. 21.*

Parnasus. *Serv. Aen.* 10. Parnasus mons est Thessaliæ iuxta Bœotiam, qui in duo finditur iuga, Citheronem Liberi, & Helicona Apollinis, & Musarum. *item que li.* 7. Cyrrha autem & Nysa vrbes sunt sub eisdem iugis sitæ.

post bella Hispaniæ. *è Serv. Aen.* 10. *ad v.* exitium magn. a. Alpes imm. ap.

Vnde & gehenna. *Hoc quam vim habeat nescio.*

Solorius. *Vid. Plin. lib. 3. c. 1.*

De quo Lucanus. *Lib.* 1.

Nam Gallorum lingua Alpes m. a. *è Serv. Aen. 4. ad illud,* Alpini Boreæ n. h. n. f. i. *At Festus* Album quod nos dicimus, à Græco quod est ἄλφος est appellatum--Sabini tamen Alpum dixerunt. Vnde credi potest nomen Alpium à candore nitium vocitatum.

Item tumulus terra congesta. *Deesse videtur aliquid: Serv. Aen. 3. ad v.* Forte fuit iuxta tumulus &c. Hoc sermone (*inquit*) & cohlem, & sepulcrum fuisse significat.

χῶμα. n. *Vid. sup. lib. 12. in voce* Camel. *& inf. li. 20. c. 11. in* Cama.

Solum est, quod sustinet. *è Serv. Aen. 7. ad v.* Cereale solum. *Locus vero ab Isid. citatus Aen. 5.*

Fauces sunt. *è Serv.* vt binias armato obsidam milite fauces, *Aen.* 11.

Confrages. *Festus* Confluges loca dicuntur, in quæ vndique confluunt venti *Nonius.* Confluges loca in quæ diuersi confluunt riui.

Scabra sunt loca s. a. *è Serv. ad v.* Scabra rubigine, *Georg. 1. sed vox,* loca *apud eum non legitur.*

Lustra. *Idem Aen. 1. ad v.* Lustrabunt, conuexa pol. d. s. p. Lustra & feratum cubilia, & lupanaria per contrarium dicimus, quia parum illustrantur.

Lucus. *Idem ad v. Lucus in vrbe fuit summ. - Aen.* 1. Lucus autem dicitur, quod non luceat, non quod fiat ibi lumina caussa religionis.

Auiaria. *Idem Georg.* 2. Auiaria secreta nemora, quæ aues frequentant.

Amœna loca Varro. *Hic Varrine, & Varro, alter alterius sedem occupauerat, vt constat ex Festo, & Serv. Aen. 6. ad v.* amœna vireta: *& Aen. 5. ad* Tartara habent--sed amœna piorum.

Aprica loca. *è Serv. Aen. 6.* Trans ponem fugat, & terris immittit. apricis.

& lubricum dicitur non quòd labitur, *Quod quidem ad locum attinet: alioqui lubricum dicitur, & quod labitur, & in quo labimur. Serv. Aen.* 2. lubricum dicitur, quod labitur, dum tenetur, vt pisces: & in quo labimur, vt esse opposuit Salio per lubrica surgens. *& Isidorus ipse lib.* x. lubricus, ab eo quod labitur: *Quare nihil hic opus vlla correctione: consentientib. præsertim libris omnib. tantum qua de re sit sermo, attendisse oportuit.*

Æstiua. *è Serv. Geor.* 3.

Naualia *Ex eod. Aen.* 11.

Hoc & Textrinum. *Serv. Aen. 2. ad v.* Ædificant, sectaque intexunt abiete costas. Translatio (*inquit*) à nauibus, vt Cicero, nauem tibi ædificatam esse Messanæ, Item intexunt vt--Bisdenas Italo texamus robore naues. *ad hanc videtur textrini notionem respexisse Cicero lib. 4. act. 2. in Verrem dicens.* Insula, iudices, Melita est latis lato à Sicilia mari periculosoque disiuncta, in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit, quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. *Ludens scilicet in voce ambigua.*

Satio est *è Serv. Aen.* 2.

Importunum est. *Serv. Aen.* 11. Importunum autem est, quod caret portu, id est, quiete, vbi nullus est portus.

Portus autem locus ab acc. v. r. *Hæc ex margine assumpta credo. Sunt autem Virgilii verb. Aen.* 3. Portus ab accessu ventorum immotus. *Nec minus illa quæ sequuntur quæ sunt ex* 3. *Geor.* Et stabula à ventis hiberno opponere soli.

à baiulandis mercibus Baias. *Baiarum vero, quæ prope Cumas alia est ratio, dicta. n. à Baio Vlyssis socio illic sepulto, vt ait Serv. Aen. 3. ad v.* Huc vbi delatus Cumæam accesseris vrbem. Silius---docet ille repentes.--Vnde ferant nomen Baiæ, comitemque dedisse Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.

Littus est terr. a. e. m. v. *Et quidem Seruius modo littus definit terram aquæ vicinam, modo terram mari vicinam, quod vtrumque inclusit Isidorus.*

quia fluctu eliditur. *al. eluditur.*

vel quod aqua alluitur. *al. adliditur.*

Cic. qua fluctus eludit. *al. elidit. de quo lib. 2. c. 30. Non est autem Ciceronis definitio, sed Aquilij.*

In Cap. IX.

Specus--qua perspici p. *Nempe ab aspiciendo dicitur. De genere, & declinatione huius nominis vide Ser. ad verba Virg. Aen.* 6. Hic specus horrendum. *& Priscian. li.* 6.

Speleæ Græce Ipelunc. Lat. *è Serv. eclog.* 10.

quæ Græci. χαμεύνια *Galen* πεπλάνις δὲ ἀπὸ τῆ πλάνησθαι μόνον ἢ τὴν εἰσαγωγὴν ἢ ἔλαβε γίνεται καὶ ἵππος ἢ τοῦ χαμαιεύειν, ὅτε μὴ σῴζοις χωλεύει.

Profundum propric. *è Serv. Aen.* 2.

maria ac terras cælumque profun. verba Virg. *Aen.* 1.

Barathrum imm. a. m. *è Serv. Aen.* 3. obsidet, atque imo Barathri, &c.

Ereb. *Ex eod. Aen.* 4.

Styx. ἀπὸ τῆ στυγεῖν. *Ex Serv. Aen.* 6.

Cocytus. *Serv. Aen.* 6. Cocytus fluuius inferorum dictus ἀπὸ τῆ κωκύειν, id est, lugere.

Tartarus. *Ex eod. Aeneid.* 6. *ad illud.* Tum Tartarus ipse. Bis pater, &c.

Gehennæ. *Ex Hieron. in Matth.* 2. 10.

infernus--perhibetur. *Ex Aug. li.* 12. *de Genes. ad litt. c.* 34.

vnde & in Græca ling. orig. n. -quod nihil suaue. *Nempe* ἀΐδης *quasi* ἀϊδής.

Sicut autem cor animal. *Ex Hieron. in Ion. c.* 2. *qui locus restituendus ex hoc loco.*

Ita Infernus in medio terræ. *Serv. ad v.* telluris parta subire *Aen.* 6.

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM QVINTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

EAuctorib.--errorem. *è Serv. Aen. 7. ad illud,* Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis.

In Naid. condidit. *In o. l. permutatis litteris ex* Naid India *euanescat.* LXX. ἐβόλη δὲ καὶ ἀπὸ τῆ σῴζω σῶσαι τοὺς υἱοὺς Ναὶδ κατέναντι τῶ ὕδατος. *Et Ioseph. lib. 1. Antiq. cap* 4. πολλὰ δὲ ἐπελθὼν γῆν ὑφ' ἑαυτῷ τῆς γυναικὸς κατὰ ναῖδα πόπον ἀπὸ τοῦ κολάσεως. *Quod autem eo loco Hieronymus dicit, nihil ad Isidorum, qui* LXX. *vt solet, secutus est. Adde quod idem Hieronymus in lib. de locis Heb.* Naid, terra (*inquit*) in qua habitauit Cain, *Nisi* Edem *pro* India *cum Chaldæo manu.*

Primus post dil. *Ex Oros. li. 2. c. 6.*

Iudæi Affer. *Ex Hieron. lib. de locis Heb.*

Quæ postea à Salomone Hierosolym. *Idem dixit Euseb. li. 9. de Præp. euang.*

Quæ Heb. speculatio. *S. o. l.* speculam *Hieronymus.*

Dionys---condidit *Ex Eusebii Chron.*

Medus autem Egei filius. *Et Medea, vt ait Diodor. li.* 5.

Perseus Danaes. *Cum libri* Athei, Athe, Audiæ & Audiæ *habeant, cur ipse sibi Isidorus non auxiliaretur, qui paulo post Tarsum Ciliciæ à Perseo Danaes prole ædificatam dicit. Vid. Hygin fabul* 275.

A quo & Persida. *Russinus in translatione Iosephi Susan. Persidæ metropolim vocat.*

Ctesiphontem. *Plin lib. 6. c.* 26.

Susis oppidum. *Hæc vrbs & Susis & Susa, & Susa à Hieronymo dicitur, Daniel c. 8. & 9. de qua Plin. lib. 6. c. 27.* Menonis patrem *habent Gothici quos vidimus, non* fratrem *vt impressi.*

Carra. *Ex Hier. de locis Heb.*

Ipse construxit & Chalanne. *Quam eandem esse cum Ctesiphonte ait Hieronym. in quæst. in Genes. & in Am. c. 6. videnda. idem in locis Hebraicis.*

Philadelph. *Ex eod. lib.*

Ipse quoq; Laodiciam. *Euseb. in Chron.* Seleucus Antiochiam, Seleuciam, Laodiciam, Apamiam, Edissam Berœam, & Pellam vrbes condidit.

Damascus. *Ex Hieron. in quæst. in Genes.*

Gaza. *Ex eod. in locis Heb. & in Ezech. c.* 40.

Dor. *Ex Hieron. in epitaph. Paul. & Sed locum Hieron. in palimpsesto relictum ab Isid. Braulio non expoliuit.*

Vbi saxum ostenditur. *Ex Sol. c* 47. *ex quo restituitur est hic locus.*

A

Iericho *Ex Hier. de locis Heb.*

Sichem, ipſa eſt nunc Neap. *Hier. ibid. & in epitaph. Paulæ.*

Bethel. *Ex l. de locis Heb.*

Bethlehem, &c. *Hier. in prol. in Am.* Sex millib. abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mundi genuit Saluatorem. *Et in epitaph. Paulæ.* Salue Bethlehem domus panis, in qua natus eſt ille panis, qui de cælo deſcendit.

Chebron. *quomodo etiam ſcribit Hieronym. al.* Hebron.

Ipſa eſt & Mambre. *Ex q. in Gen. c. 35.*

Samariam, &c. *Vid. Hieronym. in Iſai. c. 36.*

Tyrus. *Vid. idem in c. 33.*

Phœnices. *Ex Inſtin. lib. 8.*

Quorum à piſcium copia. *Vidi ego nummos Gadib. quæ Phœnicum Colonia fuit, repertos, quorum vna in parte Hercules Sidoniorum, dein, in altera duo piſces inerant.*

Carthadam nominauit. *è Solin. c 40. & Carthaginem à Cartha dictam ait etiam Serv. Aen. 4. ad illud,* Carthago, aut antiqua Tyros.

Carthago autem antea Byrſa. *è Serv. ibid. Virgilius Aen. 1.* Mercatique ſolum facti de Byrſam.

Memphin--regnatet. *Verba ſunt Euſebij in Chronico.*

Nam hanc vrbem. *Ex Hieron. in Iſa. c. 19.*

Tanis. *Ex eod. in Iſ. c. 3.*

Heliopolis. *Ex eod. in lib. de locis Heb. in* On.

B

Sicut LXX. interp. *Sic in illi Ex. 1.* ᾠκοδόμησαν (*ait filius Iſr.*) πόλεις ἀχυρὰς τῷ Φαραὼ, ναὶ τὴν Πιθὼ, καὶ Ραμασσῆ, ἣν ἐστὶν Ἡλιὸς πόλις. *Sed verba hæc, & ἣν ἐστὶν Ἡλιὸς πόλις, neque in Hebræa, neque in Latinis libris leguntur.*

Perophres. *Sic etiam Hieronymus. Vulgat.* Putiphares. *Quam varietatem Hebraica ſcriptura vocalibus deſtituta ſæpe creat.*

Vrbem Alexan. *Ex Hegeſipp. lib. 4. c. 27. Vid. Strab. lib. 17.*

Hæc eſt vrbs Ægypti, &c. *Hieronym. in epitaph. Paulæ.* & vrbem No, quæ poſtea verſa eſt in Alexandriam.

Quæ inter Ægyptias vrbes num. port. *Ex Solin. c. de Ægypt. 45.*

Cæſaream Cappadociæ. *Poſt hæc verba lacuna eſt in meliorib. lib. ineptiſſime à recentiore ib. expleta.*

Quidam locus Indiæ Tharſis vocatur. *Ita proculdubio legendum, non* Tharſus *Hieron. If. 66.* Tharſis lingua Hebræa mare appellatur, &, vt aiunt, Indiæ regio eſt, licet Ioſephus littera commutata Taſſum putet nuncupari pro Tharſis, vrbem Ciliciæ, ad quam ionas de Ioppe fugiens ire cupiebat. *Rurſuſque epiſt. 133. reprehendit Ioſephum, quod Taſſum, & Tharſin eandem eſſe putet.*

Amazones Ephesum. *è Solin.*

Smyrna vocata. *Idem ſup. lib. 13. c. 21.*

Amphitus & Tilchius. *Plin lib. 6. c. 5. Ammian. lib. 22. & Solin.* Circius *verò qui in plerisque libris eſt,* ex Tilcius, *quod etiam in codice Plinii Eccleſiæ Toletanæ legitur, fluxit.*

Nicomedia à Nicomede. *Euſeb. in Chron.* Nicomedes rex Bithyniæ Attalum vrbem amplians Nicomedium nuncupauit.

C

Bithynia cond. *Idem Euſeb.* Bithynia condita à Phœnice, quæ prius Mariandyna vocabatur.

Conſtantinopolim. *Ex Oroſ. lib. 7. c. 28 totidem fere verbis.*

Condita prim im à Pauſinia. *Ex Inſtin. lib. 9.*

Vel quod tantum pateat. *Vid. Plin. lib. 4. c. 11. Solin. & Capell. Neq; tamen adhuc de etymologia liquebit.*

Vel quod ſit receptaculum, &c. *Ex Inſtin. lib. 9.*

Hinc Amphyction--dedit. *Ex eod. lib. 2.*

Quia & litteræ--habuerunt. *Ex eod.*

condidit Corinthus Oreſtis filius. *Strabo conditam ait à Siſypho, & Coreyram primo vocatam, deinde Ephyren ab Ephyre Oceani filia, poſtremo euerſam, & inſtauratam à Corinthio Oreſtis filio.*

Ipſam autem eſſe Spartam, &c. *Ex Oroſ. lib. 1. c. vltim.*

Achaia ab Achæo. *Ex Euſeb. Chronic.*

Peloplque a Ar. Peloponeſum. *Euſeb.* Pelops apud Argos regnauit annos LIII. à quo Peloponeſus vocata.

Cecrops. *Sic c. l. Sol.* Cecropus *malim, cuius filii Lindum, Talyſon, & Camiron condidere. Λινδος δὲ* (*ait Stephanus*) πόλις ὑπὸ τῶν υἱέων τοῦ Κέκροπος, ἣν ἔκτισαν οἱ ἐξ αὐτοῦ παῖδες. *Vid. Strab. lib. 14. & Dod. l. lib. 11.*

D

Carpathus Coum. *Hæc integra non ſunt, ſupplevi autem ex Diodoro, & Stephano, ſi fieri id.* Carpathum locus, Merops Coum.

Dardanus e Dardanum. *Ex Euſeb. Chron.*

Theſſalonicam Theſſalus. *Theſſalum velim; nam Theſſalonicam à Caſſandro conditam, ait Stephanus.*

Brundiſium. *Βρεντέσιον, hoc eſt, cervum ſignificare auctor Hesychius. Et Βρεντέσιον, vt ait Stephanus, ſine ἔχ. πάνυ, vt eſt apud Strabonem, caput cervi à Meſſapiis dicebatur.*

In Italia autem à Iano Ianicul. *è Solin. c. de Italia.*

Ab Hercu. C. Pompeia. Pompeii *apud Solin. ibid.* Pompeia *apud Strabon. lib. 5.*

Caputam Capys *Seruius Aen. 1. ad illud,* Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi. Ille quidem dicit a Capy dictam eſſe Campaniam, ſed Liuius vult à locis e mpeſtribus dictam, in quibus ſita eſt.

Galli quidam ineſtina diſcordia. *Ex Liuii lib. 5.*

Vocatum autem Mediol. ab eo quod ibi ſus. *Claudianus de nuptiis Honorii:* Iam Ligurum terris ſpumanti pectore Triton Apturerit, laſſoſque freris extenderat orbes, Continuo ſublime vo. Iis ad mœnia Gallis Cõdita lanigeræ ſus oſtentãti a pellẽ peruenit. *Viſitur etiam nunc ſus marmorea in Mediol. curia. al.* media lanea.

Manto Tireſiæ filia. *è Serv. Aen. 10. ad illud,* Fatidicæ Mantûs, & T. famnis. E

Et Mantua dicta quod inanes tuetur. *Sic veteres lib. & vere fortaſſe. Nam lib. 4. maniam morbum ab inanitate dictam dixit,* quam Græci μανίαν vocant, *& mane quaſi μανὸν, id eſt, rarum & vacuum. Id autem pulchre conuenit cum hiſtoria de Mantone fatidica eo confugiente,* manes *ſiquis malit, moleſti non erimus.*

Phalantus Taras. *Vid. Serv. Aeneid. 3.* Hic genus Herculei ſi vera eſt fama Tarenti.

Cum Cyrus. *Eadem Ammian. Marcell. lib. XV.*

Atque in vltimos conſiderunt. *Ex Iuſtin. lib. 43.*

Hos Varro triling. *e. a. ex Hier. prolog. lib 2. in epiſt. ad Galat.*

Cæſaraugusta--ſepulturis. *Abeſt totum hoc à libro Card. Sirleti, & uno ex Toletanis.*

Saguntum. *Ex Hieronym. lib 2. in ep. ad Galat.*

Emeritam Cæſar. Auguſt. *Dion. lib 53.*

Quo loco ſicut hiſtoriog. *Plin. lib. 4. c. 22.* Excurrit deinde in altum vaſto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellauere, alii Magnum, multi Olyſſiponenſe ab oppido terras, maria, cælum diſtermnans. *Eadem prope Solinus, & Capella, quæ nimis arctauit Iſidorus.*

Hiſpalis--eo quod in ſolo paluſt. *Nihilo certiora proferunt alii.*

Septa oppid.--*Septem montium fratrum meminere Plin lib. 5. c. 2. & Capella--Ptolemæus quoque* ἑπτάλοφος *eos vocat.*

F

Et Lixis. *Hæc à Solino quoque* Lix, *à Plinio* Lixos, *ab aliis,* Lixa *dicitur.*

Ioſium. *è Solin. cap. de Mauritania.*

Cyrene regina f. lib. *Seruius Aeneid. 4.* Cyrene, & Barce reginæ fuerunt, quæ ſingulis dederunt ciuitatib. nomina.

In Cap. II.

Ciuitas eſt. *Aug. 15. de ciu. c. 8.* Ciuitas nihil aliud eſt, quam hominum multitudo aliquo ſocietatis vinculo colligata.

Vel ab vrbo. *Varr. lib. 4.*

Optauitque locum. *Virg. Aen. 1.* Pars optare locum tecto, & concludere ſulco. *Idem lib. 3.* Optauitque locum regno, nondum Ilium arces: *hæc coniunxit Iſid.*

Cato, qui vrbem *Hunc locum innuere videtur Seruius lib. 5. Aen. ad illud* vrbem deſignat aratro. *Vidend. Varr. lib. 4. de ling. Lat.*

Vrbs autem aratro cond. aratro euert. *Actor ad locum Hor.* Condendis, atque euertendis ciuitatib. hæc conſuetudo fuit, vt aratro fierent, *& Cauſ tit. de vſufruct.* Carthagini euertæ aratrum impreſſum air.

Vicus à vicinit. b. Ita imp. ab ipſis tantum habitationib. *Gotth. Placuit editor ſcriptura, quia paulo poſt ipſas habitationes vicos dici affirmat.*

Teres eſt aliquid rotund. *Seru. Aen. 6.* Teres eſt rotundum aliquid cum proceritate. *Et eclog. 8.* Teres eſt oblongum, & rotundum, vt columna. G

Nam quamuis quadratæ. *Locus ex Lucret. libro 4.* Quadrataſque procul turres cum cernimus vrbis, Propterea fit vti videantur ſæpe rotundæ Angulus obtuſus, &c.

Porta dicitur, qua poteſt, &c. *Seru. Aen. 1.* Omnis exitus porta dicitur, quaſi qua poteſt vel importari, vel exportari aliquid.

Plateæ. *Aug. in pſ. 118. Serm. 10.*

Imboli *Sic, vel. libri pro eo legendam* emboli *& ſubuolamina. ſignificarique illa, qua Aſconius in Diuinat.* prouolatitia tabulata, *dixit. Notum quid ἔμβολος ſit apud Græcos.*

Forus eſt exercendarum litium locus. *Qui Iſidorum de genere huius nominis audacter accuſarunt, ipſi ſe deridendos præbuerunt. Charriſius lib. 1.* Forum neutro genere dicimus locum reb. agendis deſtinatum, aut eum commercium ſignificamus. Lucil. quum illa fora itant, Maſculine autem tabulata nanium, & ſemper pluraliter, quamuis Gellius fora nanium neutraliter dixerit, & Lucilius negotiorum forum maſculine extulerit, lib. 3. Forus olim ornatus lacernis. *Et Valerius. in lib. de orthogr.* Forus ſtatus tam in foro, quam innani, & torculari. *Quod vero ad etymol. attinet, quoniam ſemel toto hoc de genere diximus, tantum monebo, ne has quidem contemnendas videri: nam cur non forum à fando, ſine ἀπὸ τοῦ φάω, cum ἀγορὰ ἀπὸ τοῦ ἀγοράζειν? In Phoronei vero mentione diligens quadam negligentia eſt communis Iſidoro cum aliis grauiſſimis auctorib.* H

Roſtra vocantur. *Ita etiam lib. 18. c. 15.*

Sedeat ad diſcutiendum. *al.* ad diſpurandum. *f.* ad diſceptandum. *vt lib. 9. c. 4. & lib. 18. c. 15.* Iudex dictus, quod iure diſcepret.

Nam quæcunque rutiſſima. *Varro libro 4.* Arx ab arcendo, quod is locus munitiſſimus vrbis, à quo facillime poſſet hoſtis prohiberi.

Circum Roman. *Repetuntur hæc lib. 18. c. 28.*

Theatrum ἀπὸ τῆς θεωρίας. *è Serv. Aen. 5. ad illud:* mediaque in valle theatri.

Labyrinthus. *è Serv. Aen. 5. ad illud. Vt quondam* Creta fertur labyrinthus in alta. *Vid. Plin. lib. 36 c. 11.*

Phatus. *Ex Hegeſipp. lib. 4. c. 27. & Plin. lib. 36. c. 12. & Solin. c. 45*

Nam Alexandria fall. &c. *è Solin. c. 33. al. 35.*

Romæ 175. *Apparet hanc esse columnam Antonini, quam* LXXVI. *pedes altam affirmat Philander ad Vitruu. lib. 9. c. 2.*

Balneis--tollat. *Ex Auguſt. l. 9. confeſſ. c. 12.*

Aſſeribus, & tab. *al. axibus.*

Vbi merces nauium. *Reſpexiſſe ad Ambroſii verba in Luc. c. 5. o; ſtendunt illa verba* nauarum emolumenta.

Carcer, à quo prohibemur exire. *Seruius Æn. 1.* Carcer eſt vnde cumq; prohibemur exire, dictus quaſi arcer, ab arcendo. *Sed libro 3. Georg. ad illud*, ruuntque effuſi carcere currus, *vbi in vulgatis legitur*, qui ab arcendo dicti ſunt. *Vaticanus eo index habet*, quia coercendo d. *ſ. vt emendandus videtur Seru. ex iſid Varro quoque libro 4.* Carcer à coercendo quod exire prohibentur.

In Cap. III.

Habitatio ab hab. *à Seru. Eclog. 2. niſi quod more ſuo aliquid mutauit.*

Nam δόμος Græci tecta d. *Verba ſunt Hieron. in c. 6. Daniel. Vid & ep. ad Sun. & Fret.*

Aula domus regia. *Au. in quæſt. ſup. Exod. prope fin.* Quam Græci vocant αὐλὴν noſtri aulam vocauerunt. Sed iam non atrium iſto nomine, ſed domus regia ſignificatur in lingua Latina. *Et in Græca, vt ait Athenæus lib. 5. Menandrum, & Diphilum citans.*

Atrium magna æd. ſiue ampliior, & ſpatioſa dom. *Aug. in pſ. 133.* Attia, ampliora ſpatia domus intelliguntur.

Atrium eo quod addantur ei trés porticus. *Aug in q. in Exod.* Ibi erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat ſpatium atrii. *Et in pſ. 135.* Habebat atrium decem columnas, non tamen recto ordine diſpoſitas, ſed ſicut oſtendimus, tanquam triporticum.

Aliis atrum q. ab igne, &c. *à Seru. Aen. ad illud*, Vocemq. per ampla volutant Attia. *Lychno autem ſcripſimus ex Cod. Rom. al.* ligno, *al.* lignis.

Cùm. n. rapiæ fuiſſent à Rom. Sab. *Vid. Liu. libr. 1. & Feſt. in* Talaſſio. *ſed cum* Talamo ni *in noſtris lib. legeretur*, Talaſſioni *è Seru. reposuimus, nam & Talaſſium, & Talaſſionem illum vocat.*

Triclinium eſt Cœnaculum. *Recte Iſidorus. Non recte Aen. 1. ad illud.* Aurea compoſuit ſponda. *Seru. qui ei rare eos dicat, qui triclíniam vocant, ipſum baſilicam, aut cœnationem. Cicero 2. de Orat. Seru.* Galba cum iudicis L. Scribonio Liboni Tribuno pleb. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo: Quando tándem, Galba, de triclinio tuo exibis? cum tu *(inquit)* de cubiculo alieno. *Et ad Att. li. 13. ep. 50.* Cum ſecundis Saturnalib. ad Philippum veſperi veniſſet, villa ita completa militibus erit, vt vix triclinium, vbi cœnaturus ipſe Cæſar eſſet, vacaret. *& Vitruuius lib. 6. c. 5.* Triclinior. quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudo fieri debet. *Et Sueton. in Tiberio.* Ac Miſeni cinis fauilla, & carbonibus ad ſalefaciendum triclinium illatus.

Cella dicta q. n. o. *Seru. Aen. ad illud* - Diſtendunt nectare cellas, vel à celando *(inquit)* vnde cellas appellauerunt.

Hoſpitium ſermo Græcus eſt. *An quia ἀνὴρ pro domo vſurpant? Vide illud κλὴ ὑπὸ κῶ πομπεῖον ἀνὴρ.*

Inde & meratum. *Vegetius li. 2 c. 7. metatores ait dictos, qui diuerſoriorum, & hoſpitiorum deſignant loca.*

Menius colleg. Craſſi. *Feſtus.* Meniana ædificia à Menio ſunt appella ta. Is. n. primus vltra columnas extendit tigna, quo ampliarentur ſuperiora: *& Aſcon. in Diuinat. de columna Menia.* Menius cum domum ſuam venderet Catoni, & Flacco Cenſoribus, vt ibi baſilica ædificaretur, exceperat ius ſibi vnius columnæ; ſuper quam tectũ proiceret ex prouolantibus tabulatis *Ergo vocem* tabulata *hoc loco ſuperioribus annectendam cenſebat Chacon.*

Cum Hieroſolymam--peregrinorum. *Ex Hegeſipp. lib. 1. cap. 6. Vid Ioſeph. 1. de bell. Iud. c. 2. & lib. 13. Antiq. ca. 15.*

Vbi autem ægrotantes, &c. *Hieronym. in ep. ad Oceanum, de Fabiola*, Prima *(inquit)* omnium νοσηλεῖον inſtituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, & conſumpta languoribus & inedia miſericor. membra foueret.

In Cap. IV.

Quia ſanctor. compar--procellam. *Ex Hieron in ep. ad Gal. c. 1.* Sic leges ſanctæ, & muri *Sic Gothici libri, recte, cap. 1. D. de rer. diuiſione:* Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ. *& in c.* ſanctum. *eodem tit.* in muncipiis quoque muros eſſe ſanctos, Sabinum recte reſpondiſſe Caſſius refert. *Et Zonar. to. 2.* σὺν τοῖς πυλῶν ὑμνοῦσι τὰ τείχη.

Penetralia. *Seru. Aene. 6.* Penetralia ſecreta templorum.

Oratorium--accepit. *Ex Au. ep. 109. ad monachos.*

Sed & locus deſignatus ad Orientem. *Sic o. l.* Deſignatus augurio, *vel* ad augurium *legebat Chacon. Feſtus* Teſca loca augurio deſignata. *Varro libro 6.* In terris dictum templum locus auguriis, aut auſpiciis cauſſa quibuſdam verbis finitus, &c. *Vid. Seru. eclog. 8. & Liu. l. 1. de Numa inauguratione.*

Vnde & quando templum conſtrueb. *Ex Vitruu. l. 4. c. 5.*

Delubra veteres dic. *Seru. Aen 2.* Alii dicunt delubrum eſſe locum ante templum, vbi aqua curit, à diluendo, *& lib. 4.* Delubrum dictum, propter lacum, in quo manus abluuntur.

Fons autem in delub.--corporaliter. *Omnia repetuntur l. Offic. 2. cap. 24.*

Quartus ſimilis filio hominis. *Tertull. l. 4. contra Marcionem*, Hic erit viſus Babylonio Regi in fornace cum martyribus ſuis quartus, tanquam filius hominis. *Et rurſus.* Proſpice igitur & tu cum rege Babylonio fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis. *Vt ſuſpicari liceat, totum locum è Tertul. libro aliquo, qui non extet, deſumptum.*

Alii aras dicunt à precat. *Seruius Æn. 2. ad illud*, ne quicquam altaria circum.

Analogium. *In regula S. Benedicti c. 9.* Super analogium leguntur tres lectiones.

In Cap. V.

Sacrarium--conſueuerunt. *Verba Seru. Aen. 12. ad illud*, Et diti ſacraria Ditis.

Donatia. *Ex eodem Georg. 3. ad illud*--alta ad donaria currus.

Inter Prompt uar.--longe. *Ex eodem. Aen. 1. ad*--cura penum ſtruere.

Vnde Enthecam. *Vtuntur hac voce ſæpe ſcriptores Eccleſiaſtici. Caſſian. lib. de inſtit monach. c. 4.* Cumque totam enthecam cœnobii ſuam eſſe credat ſubſtantiam. *Gelaſ. 12. q. 2 c.* vobis enim ſiquis forte ſub annua remanebit expenſa electo idoneo ab vtraque parte cuſtode credatur enthecis:

In Cap. VI.

Ergaſtula-vbi deputantur noxii. *Vid. Lipſ. elect 2. c. 15.*

Vnde & apud veteres--ſaxo. *è Seru. Aen. 1. ad illud*, - Et torrere p. ſ. e. ſ. ſ.

à pinſendis granis. A findendis granis. *Goth. o. & mox*, findebant, *pro* pinſebant: *ſed Seruium & editionem veterem ſumus ſecuti.*

Cliuum. n. aſcenſum dicim. *Feſtus.* Cliuia auſpicia dicebant, quæ aliquid fieri prohibebant, omnia n. difficilia cliuia vocabant, vnde & cliui loca ardua.

Furnus à farrꝛe. *à furuo Porphyrion.*

Forus eſt locus vbi vꝛa. *Victorinus in fine l. de orthograph.* Fortis autem ſtatus tam in foro, quam in nauí, & toreulari. *Columell. li. 12. c. 18.* Tum lacus vinarii, & torcularia, & fora, omnia quæ vaſa, ſi vicinum eſt mare, aqua marina, ſin minus, dulci eluenda ſunt. *De relinquis fori ſignificationibus, vid. Feſt.*

In Cap. VII.

Aditus ab adeund. *Seru. Aen. 6. ad illud.* Quo lati ducunt aditus. Cum ab aliquo arcemur ingreſſu, id oſtium dicitur ab obſtando, cum ingredimur; aditus ab adeundo.

Veſtibulum. *Seru. Aen. 6. ad illud*-- veſtibulum ante ipſum. Veſtibulum *(inquit)* vt Varrò dicit, etymologiæ non habet proprietatem, ſed fit pro captu ingenii. Nam veſtibulum, vt ſupra diximus, dictum ab eo quod ianuam veſtiat. Alii dicunt à Veſta dictum per imminutionem. Nam Veſtæ limen eſt conſecratum. Alii dicunt ab eo, quod nullus illic ſtet. In limine enim ſolus eſt tranſitus, quomodo velanus dicitur non ſanus, ſic veſtibulum, quaſi non ſtabulum.

à Iano, cui Gentiles omnem introit. *Ipſe apud Ouid. lib. 1. Faſt.* Præſideo foribus cæli cum mitibus horis, Et reddit officio Iuppiter ipſe meo.

Vnde Lucanus. *Lib. 1.*

Cætera intra ianuam. *Seru. Aen. 1. ad illud*, foribus cardo ſtridebat ahenis. Ianua eſt primus domus ingreſſus, dicta, quia Iano conſecratum eſt omne principium. Cætera intra ianuam oſtia vocantur generaliter, ſiue valuæ ſint, ſiue fores, quamuis vſus iſta corruperit.

Oſtium-ab obſtando. *è Ser. Aen. 6. ad illud*, quo lati ducunt aditus.

ſed fores dicuntur. *Seru. Aen. 1. loco citato* Foꝛes *(inquit)* proprie dicuntur, quæ foras aperiuntur, ſicut apud veteres fuit. Valuæ autem ſunt, vt dicit Varro, quæ reuoluuntur, & ſe velant.

Feneſtræ. *è Seru. Geor: 4. ad illud.* Quatuor à ventis obliqua luce feneſtras. *Sed Seruius non feneſtras tantum*, ſed obliqua luce feneſtras, *interpretatus eſt, quod non aduertit Iſidorus, qui commentaria Seruij ſine Virgilii verſibus, vt ſæpe diximus, legebat.*

Card. *Seru. Aen. 1. loco cit.* Cardo dictus, quaſi cor ianuæ, quo mouetur--*& eód l. ad illud*, haud tanto ceſſabit cardine rer. vt ſit, *inquit*, de prouerbio tractum, reſ in cardine eſt.

Poſtes, & Antes *Feſtus* Antes, ſunt extremi ordines vinearum, vnde etiam nomen trahunt antæ, quæ ſunt latera oſtiorum. *Vid. Seru. Georg. 2. ad illud*, iam canit extremos effœtus vinitor antes.

In Cap. VIII.

Cæmentum-quod craſſo lap. *Sic o. l.* quod cæſo lap. *malim.*

Culmina. *è Seru. eclog. 1.*

Laquearia ſunt. *Repetitur totus hic locus auctior etiam aliquanto, quam hic in optimis libris legitur, infra l. 19. c. 11.*

Principaliter autem laquearium. *Verba ſunt Seruij ad v.* pendently chni laquearibus aureis *Aen 1.*

Teſtudo eſt camera--connexum *è Seru. Aen. 1. ad. v.* mediaque teſtudine templi.

Ipſi & fornices. *Idem Æn. 6. ad illud*--atque aduerſo, fornice portas. Fornice (*inquit*) arcu. Cicero vidit ad ipſum fornicem Fabianum.

Pauimenta originem colores. *Plin. lib. 36. cap. 25.* Pauimenta originem apud Græcos habent elaborata arte picturæ rationi donec lithoſtrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Soſus, qui Pergami ſtrauit, quam vocant Aſarotonæon, quo iam purgamenta cœnæ in pauimento quæque euerri ſolent, veluti relicta fecerat prauis è teſtulis tinctis in varios colores.

Vocata autem pauim.--quod pauiantur, id eſt, cæd. *Videtur reſpicere ad Virgilij verba*, corda pauor pulſans. *Æn. 5. vid. ſup li. 10. in voce*, Patiens. *Repetitur totus hic locus inf. lib. 19. c. 10.*

Baſes autem nomen petræ eſt f.f. Baſaltes, *aut* Baſanites. *Nam Plin. l. 36. c. 7.* inuenit eadem Ægyptus in Aethiopia, quem vocant Baſaltem ferrei coloris, atque duritiæ. *quem locum ſumens Iſidorus lib. 16. c.* Baſanitem *ſcribit non* Baſaltem. *Plinius quoque eod. l. c. 12.* Medici (*inquit*) ad mortaria prætulere Baſanitem, hic enim lapis nihil ex ſeſe remittit.

Columnæ. *Ead. inf. l. 19. c. 10.*

tertia pars altitudinis. *Adde templi, vel delubri ex Vitruu. li. 4. c. 7. & Plin. l. 36. c. 23.*

aut amplius. *Haud quidem Plinio auctore. Propterea deleri hæc voces volebat Chacon.*

Capitella. *Vtitur hac voce D. Au. & alii.*

Sane canalem melius genere fœmin. *Verba ſunt Seruii Georg. 3. quæ etiam repetuntur inf. l. 19. cap. 10. Vid. Non Marcell.*

In Cap. IX.

Nam valli f.f. q. v. m. *Verba Seruii ſunt ad v.* ferro quis ſcinderé vallum. *Æn. 9.*

Agger eſt. *eiuſdem ad v.* foſſas aggere complent. *Æn 9.*

Agger prop.--dicimus. *Eiuſd. Æn. 10. ad v.* Aggeribus murorum.

quibus vineæ aliquæ clauduntur. *Idem Georg. 2. ad v.* Iam canit extremos effœtus vini orantes. Antes (*inquit*) alii extremos vinearum ordines accipiunt, alii macerias, quibus vineta claudun tur.

Formatum, ſiue formatium. *Ex l 35. c. 14. Plinii, qui emendandus eſt ex hoc loco Iſidori. Retinemus nos hodie idem nomen, nam formatium Hiſpani hormigon dicimus.*

Caulæ, &c. *è Seu. Aen. 9. ad illud v.* cum fremit ad caulas.

In Cap. XI.

Prius quiſque in dom. f. f. *Verba ſunt Seru. ad v.* ſedibus hunc referante ſuis. *Aen. 6.*

Poſtea veritum eſt legibus. *Idem Aen. 11. ad illud*, Vbique remittunt. Ante, *inquit*, homines in ciuitate ſepeliebantur; quod poſtea, Duillio Conſule, Senatus prohibuit, & lege cauit nequis in vrbe ſepeliretur.

Monumentum. *Ex eod. extremo lib XII.*

Vxor eius &c. *Locus expreſſus ex Hieronym. l. 1. aduer. Iouin.*

Pyramis. *è Sol. c. 35 al. 45. Non ergo Iſidoro obeſſe debent, quæ de vmbris dicuntur.*

Tali autem ad f. *Vid. Amm. Marcellin l. 22.*

Apud maiores enim potent. *Seru. Aen. 11. ad illud*, fuit ingens monte ſub alto. Apud maiores, Nobiles aut ſub montibus, aut in domibus ſepeliebantur. Vnde natum eſt vt ſuper cadauera, aut pyramides fierent, aut in gentes locarent ut columnæ.

In Cap. XII.

quibus poſſint homines tueri. *Tueri dixit paſſiue, vt Vitruuius, & alii.*

Hanc ruſtici capannam. *Ita hodie Itali, & noſtri tabanna.*

Teſqua, quidam putant eſſe tuguria *Sic o. libri Sabinum verbum ait eſſe Acrone.*

quidam loca præcupta, &c. *Gloſſ.* Teſqua ſiue Teſqua [illegible] Magalia ædif. Num. &c *Verba ſunt Salluſtii in Iugurth. de magalib. q. ex idem ſunt quod magalia, vt ait Seruius.*

& magalia dicta q magaria, &c. *è Seru. Aen. 1. ad illud*, miratur in Æ in. q. Nouam *addidit Iſidorus, forte eſſe lingua Punica magis ſciens.*

In Cap. XIII.

Ager Latine, &c. *Ita Varro l. 4 ſed reprehenditur à Quinctiliano.*

Poſſeſſiones, &c. *Omnia è Feſto in* Poſſeſſiones.

Fundus dictus *Seru. Georg. 2.* Fundus dictus ab eo quod ſit ter omnium fundamentum.

Omnis ager. *Seru. in princip. Georg. ex Varron.*

Seges eſt. *Seru. ibidem.*

Arciſinius ager, &c. *Frontinus de agror. qualitate* Ager eſt arciſinius, qui nulla menſura continetur: ſin tuc ſecundum antiquam obſeruationem fluminibus, foſſis, montibus, viis, arboribus, antemiſſis aquarum diuortiis, &c. *ergo pro voce* vnde, viarum *fortaſſe legendum hoc loco.*

Noualis ager. *Verba ſunt Seru. Georg. 1.*

Vliginoſus. *Eiuſdem ad illud*,--dulcique vligine læta. *Geor. 1.*

Inde & ſubſecini & item ſubſecina. *Videnda. Siculus Flacc. & Frontinus c. de qualitate agrorum. quod vero attinet ad centuriæ nomen, melius omnino Varro qui à centum iugeribus diſtam ait, quam Flaccus qui à centum hominibus vtriuſque verba apponemus, ſed Varronis ita vti emendata ſunt à Chacone.* Syllis igitur cum Romani (*inquit*) agrum ex hoſte captum victori populo per bina iugera partiti ſunt, centenis hominibus ducenta iugera dederunt, & ex hoc facto centuria iuſte appellata. *Varro l. de re ruſt. cap. 10.* Iugeri pars minima dicitur ſcrupulum, id eſt, decem pedes in longitudinem, & latitudinem quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt, in ſubſecivum eſſe vnciam agri aut ſextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt, id habet, ſcrupula CCLXXVIII. quantum as antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat. Bina iugera, quæ à Romulo primum diuiſa dicebantur viritim, quod hæredem ſequerentur, hæredium appellarunt. hæc poſtea à centum centuria dicta. *Ac, ne quid in ratione vocis requiras, idem l. 5. de Lingua Latin.* Centuria primo à centum iugeribus dicta, poſt duplicata retinuit nomen vt tribus multiplicatæ idem tenent nomen. *Feſtus quoque*: Centuria in agris ducena iugera ſignificat. *Vid. not. ad Varr. à Fulu. Vrſin. editas.*

Pratum--ab eo quod ſit protinus parat. *Ita Varro.* Prata dicta ab eo, quod ſine opere parata.

Paludes dictæ à Pale. *Varr.* Palus, paullulum aquæ in altitudinem, & palam latius diffuſæ.

In Cap. XIV.

Fines dicti eo q. a. funiculis. *Diximus ſæpe de hoc genere notationum.*

Limites appellati a. v. tranſuerſi. *Hyginus de limitibus conſtituend.* Limites appellati à limo, id eſt, antiquo verbo tranſuerſi. Nam & limum dictum eo quod purpuram tranſuerſam habet. *Item limina oſtiorum, Seru. Aen. 12. ad illud*, Velati limo (ſic etiam legit eo loco Seruius,) & verbena tempora vincti. Limus veſtis eſt qua ab vmbilico vſque ad pedes regnntur pudenda poparum. Hæc autem veſtis habet in extremo ſui purpuram limam, id eſt, flexuoſam. Vnde & nomen accepit. Nam limum, obliquum dicimus.

& agr. intentio. *Sic v. cc.* intentio, *productio.*

quia & septentrio. *Ita Salmant. vetuſtiſſimus.*

Arca--Triſinium. *Vid Higin. de limitibus agror. & Sicul. Flacc. de condit. agr. Gloſſar.* Arcæ, [illegible]

In Cap. XV.

Menſura--finitur. *Verba ſunt Boethij in Geometricis cá. 1.*

Orbem in partes. *Gotth. cc.* in partibus. *vt apud Boethium.*

Digitus eſt pars minim. agreſt. menſ. *Ex Frontino.*

Inde vncia habens digitum, & trientem. *Ita emendauit. Chacon optime, cum in omnibus libris eſſet*, vncia habens digitos tres. *Frontinus lib. 1. de aquæductibus.* Eſt, *inquit*, digitus, vt conuenit, ſextadecima pars pedis. vncia duodecima. *& paulopoſt*: vnciæ ergo modulus habet diametri digitum vnum, trientem digiti.

Palmus autem quatuor dig. *Non videtur hic lectus integer, nam propoſuit omnes, quæ in hominis corpore reperiuntur, menſuras: palmos, pedes, cubitos. gradus, paſſus, neque tamen omnes explicat. Explerí hæc ita poſſent*: Palmus autem quatuor digitos habet, pes ſexdecim, cubitus ſeſquipedem, gradus duos pedes & ſemipedem, paſſus pedes quinque.

Actus minimus, &c. *Quæ reſtant omnia vſque ad finem capitis è Columella ſunt l. 5. c. 1.*

Hunc Bætici Arapennem. *Sic fortaſſe legit Iſidorus, qui ab arando nomen deduxit: ſed apud Columellam etiam in manuſcriptis libris* Arepennem. *in legibus Gotthicis lib. 8. c. 4. l. 25. & l. 3. l.* ſi inter Atipennem. *Gloſſarium vero*, Arpendia [illegible] Aruipendium [illegible]

Agnam vocant. *Acnuam ſe reperiſſe in veteribus Columella, & Varronu libris teſtatur Victorius ad Varr. l. 1. de re ruſt. c. 10. & Col. l 5 cap. 1.* Acnam *Vtrobique etiam in vet. cod. legit Chacon. g. in c.* [illegible] *mutato. quare* agnam *ex cc Gotth. retinere viſum eſt.*

In agreſtib. a p. c. quadratum iuſtum Candetum vocant. *Columella*: In aggreſtibus autem pedum cc. quod aratores Cadetum nominant *Sed* Candetum *habent Iſidoriani omnes codices.*

In Cap. XVI.

Nos milliaria, Galli leuc &c. *Hieron in Ioel. c. 3.* Nec mirum, ſi vnaquæque gens certa viarum ſpatia ſuis appeller nominibus: cum & Latini mille paſſus vocent, & Galli leucas, & Perſæ parasangas & reſtes vniuerſa Germania, atque in ſingulis nominibus diuerſa menſura ſit. *paullo poſt*: Ægyptii [illegible] à vehiculor. incurſu impulſu. *Complut. Gotth.*

Nam duo actus capit. duo, *ad vehicula referendum. Seruius Ae. 4. ad illud.* Conueſtant calle anguſto, via eſt actus dimidium, qua poteſt ire vehiculum. Nam actus duo carpenta capit propter euntium, & venientium vehiculorum occurſum.

Omnis autem via aut pub. *Ex Vlp. c.* Prætor. §. via D. ne quid in loco publico.

Agger eſt media. *à Seru. Aen 5. ad illud*, Qualis ſæp. viæ d. 1. aggere 15.

Quam historici viam militarem dicunt. *Ex eodem Æneid. 12. ad illud*, Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus.

Iter est via. *Vid. c. 1. D. de seruit. rustic. prædi.*

Semita itineris dimid. *Seruius Æn. 4. ad illud.* Conuectant calle angusto, semita est semis via, vnde & semita dicta. *& Varro lib. 4.* qua ibant, ab itu iter appellarunt: qua angustè semita, vt semiter dictum.

Callis. *Seru. ibid.* Callis semita est tenuior callo pecudum prædurata.

eadem diuerticula -- à latere viæ. *Seru, Æn. 9. ad illud*: Obiiciunt alii sese ad diuortia nota. diuerticula sunt semitæ transuersæ, quæ sunt à latere viæ militaris. *Male ergo libri omnes*, alteræ viæ.

Compita. *Idem Georg. 2. ad*-- pagos, & compita circum, id est, per quadriuia, quæ compita appellantur, abeo, quod multæ viæ in vnam confluant.

Ambitus i. v. æ. l. *Festi sunt verba Varro lib. 4.* Ambitus circumitus ab eoque XII. tabular. interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt. Puto autem legem his verbis fuisse conceptam. Ambitus parietis sestertius pes esto. *Voluisius Metianus lib. de ponderibus.* Lex etiam (*inquit*) XII. tabul. argumento est, in qua duo pedes, & semis sestertius pes vocatur.

Vestigia. *Seru. Aeneid. 11. ad illud.* -- Vestigia plantis insiterat: Signa pedum primis plantis expresserat, nam hæc sunt vestigia, imagines pedum. *Illud autem*, primis *non aduertit Isidorus Virgilij esse, non Seruij. Deleuisset plane, nihil enim ad verbi interpretationem.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-SEXTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

PVLVIS -- quod v. v. pellatur. *Al.* pulsetur. *Sed videndum, quid voluerit Plinius, cum lib 35. cap. 13. dixit*, Quis enim satis meretur pessimam (terræ) partem ideoque pulueream appellatam.

limus vocatus, quod leuis sit. *Mirum fugisse Isidorum verba Tertulliani in lib. de anima*: Quid aliud limus, quam liquor opimus? *Illud vero magis mirum, cum tum multa huiusmodi Apud grauissimos auctores legantur, quosdam qui sibi videntur cati, in solum Isidorum fauire.*

Vligo. *Vid. præced. lib. c. 13.*

Argilla ab Argis. *Hesych. & Suid. ἄργιλλος· λεῦκη γῆ καθαρά interpretantur.*

Cietà Cimolia. *Ex Plin. lib. 35. c. 17. Vid. Strab. lib. 10.*

Terra Samia. *Ex eod. lib. c. 16. & c. 12.*

Puluis Puteolan. *Ex eod. c. 13.*

sicut argilla igne in lap. vert. *Respexit ad historiam de Dibutade Sicyonio apud Plin.*

Vt enim ignis est. *Ita Hieronym. in q. in Genes. c. 11.* vt Chasdem; id est, in igne Chaldæorum.

Huius genera quatuor, *è Plin. lib. 35. cap. 15. ex quo quædam sunt à nobis restituta.*

In Cap. II.

Bitumen in Iudæa. *Locus ex Hegesipp. lib. 4. cap. 18.*

In Syria autem limus est. *Plinius*: & bituminis vicina natura est, alibi limus, alibi terra, limus è Iudææ lacu, vt diximus emergens, terra in Syria circa Sidonem oppidum maritimum Spillantur vtraque & in densitatem coeunt.

Græci Piſſasphalton, *vel* Asphaltopissam, *vt quidem legitur apud* LXX. *Exod. 2. in manusc. Vatic.* ᾗ κατέχεαν αὐτὸ ἀσφαλτοπίσσῃ.

Natura eius ardens, e. i. c. *Hæc non de bitumine, sed de naphtha Plinius: & fortasse aliena sunt.*

& nequaquam ferro rump. *Hegesipp.* Hærere sibi fertur bitumen, vt ferro haudquaquam, vel aliqua præacuta metalli specie recidatur, &c.

est autem salsugò rett. *Plin. 35. cap. 15.*

fugit n. ignem. *Ex eodem lib. 31. c. 9.*

Nam ex aq. mar. *Ex cap. 7.*

sunt & montes natiui. *Ex eod. cap. Sustulimus hinc vocem* mâius, *quæ sola ex integra Plinij sententia de vectigalibus, vel remanserat, vel irrepserat.*

Purpureus. *Solin. c. de Sicil.* purpureum salem Ætna mittit.

Nihil n. virilius, &c. *Ex cap. 9.*

Multo larg. l. multoque grat. *Ex cap. 7. Virg. Georg. 3.* Hinc & ämant fluuios magis, & magis vbera tendunt, Et salis occultum referunt in lacte saporem.

Nitrum. *è c. 10. Sozomen. lib. 6. Eccl. hist. c. 30. de Scithi regione Ægypti*: istum locum appellant Nitriam, propterea quod est pagus finitimus, in quo nitrum colligunt. *Meminit quoque Nitriæ Cassian. collat. 6. c. 1. & Hieronym. Prou. c. 25.*

de quo quidam. *Martial. apud quem*: dicor & Aphr.

Olim in Hispania è put. *Ex Plin lib 34. c. 12.*

in similitudinem vitrei acin. *Ex eod.*

Tantam autem vim. *Verba sunt Plinii ibid.*

In Cap. III.

Lapis mobilis est. *Ita proculdubio legendum repugnantib. omnib. libris, non* mollis, *sequitur enim*, Saxa hærent.

Scopulus à saxo enim, &c. *verba sunt Seruij Aen. 1. ad illud*, Scopuloque infixit ac.

Spelunca Latine, est autem rupis cau. *Idem ad illud*, sub rupe cauata, periphrasis est (*inquit*) spelancæ.

Crepido -- quod sit abrupti saxi altitudo. *Verba sunt Seruii Aen. 10. ad illud*, Forte ratis celsi coniuncta crepidine fixi *quæ præterea sequuntur in editis, non Isidori sunt, sed eius qui plura, quam oporteret, è Seruio descripsit.*

similis muricibus viuis. *Seru. Aen. 5. ad v.* acuto murice remi. Murex saxi acumen eminens per tranquillitatem, *& Nonius.*

Echo saxum est. *Fit quidem in saxis sapius echo sed saxum ipsam dictam nollem.*

Echo autem Græce. Latine imago. *Nam quod ἠχὼ Græca vox, Latine sit imago, si verbum verbo reddas. Sed quia Latini imaginem vocis appellant, quam Græci vocant ἠχὼ. Virg. Georg. 3.* -- aut vbi concaua pulsu Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. *Horatius*: redderet laudes tibi Vaticani Montis imago *& alibi*: cuius recinit iocosa nomen imago: *ergo non recte quidam ἠχὼ ediderè.*

Calculus est. *Seru. ad v.* dumosis calculus aruis. *Georg. 2.* Calculus est lapis brevis terræ admixtus. Dictus calculus, quod sine molestia sui breuitate calcetur.

& omni puritate leniſſimus. *f.* & omni parte læuissimus. *Idem inf. li. 18. cap. 62.* Calculi vocati, quod leues sint, & rotundi.

cui contrarius scrupul. *Vid. Seru. ad*--Scrupea tuta lacu *Aen. 6:*

Cos. *Vid. sup.*

Ex his aliæ aq. &c. *Ex Plin. lib. 36. cap 22.*

Pumex. *Ex eod. c. 21.*

Rudos. *Eod. lib. 19. cap. 10. Vid. Vitruu. lib. 7. cap. 1. & Palad. lib. 1. cap. 6.*

Omnium autem opt. è lap. specul. *è Plin lib. 39. c. 24.*

Calx viua. *Hæc, & quæ restant omnia repetuntur lib. 19. c. 10.*

Nam lapis lapidi non potest adhærere coniunctus. *Ex Aug. lib. 5. de ciuit. c. 27.*

Calx è lapide albo. *Plin. lib. 36. c. 23. Palad. lib. 1. c. 10. Vitruu. lib. 2. c. 5.*

Arena ab arid. *Seru. Aen. 1. ad v.* potiuntur Troes arena: Quæritur, *inquit*, habeat ne hoc nomen aspirationem, & Varro hic desinit, hab ariditate dicitur, non habet, si ab hærendo, vt in fabricis videmus, habet: melior tamen est superior etymologia. *Contra Charisius*: Harena dicitur, quod hæreat, & arena quod areat, gratius tamen cum aspiratione sonat.

Huius probatio, si manu compt. *è Palad lib. 1. cap. 10.*

In Cap. IV.

Magnes lapis Indicus. *Plin. libro 36. cap. 16.* Magnes appellatus est ab inuentore, vt auctor est Nicander, in Ida cum pecus, &c. *Quæ lectio si vera est, & vox* indicus *expungenda erit, &* Ida, *non* Inata, *deinde scribere oportebit. Sed quoniam illa de Magnete Nicandri carmina non extant, & varietas etiam in Plinii codicibus est, vt Hermolaus aduertit, nihil mutandum duximus. non quin Ida magis probemus (nam & fabula pastorali aptior est* Ida) *sed quia* Indica legisse Isidorum apud Plinium credimus. *Quod vero Serapion Arabs, & Marbodæus poeta Gallus Indicum lapidem Magnetem vocant, haud magni refert. Lucretio etiam, quam Nicandro de etymologia magis assentior ita scribenti?*

Magneta vocant patrio de nomine Graii,

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.

Nam adeo apprehendit ferrum, vt annul. cat. *Ex Aug. 21. de ciuit. c. 4. & Plin. lib. 34. c. 14.*

Vt refert beatiſſ. Augustin. *Ibid.*

Vnde factum est vt in templo q. *Idem c. 6. & Ruffi. Eccles. hist. lib. 11. & Plin. ibid. & Suid. in*-- μαγνῆς.

Est quippe alius in Æthiop. *Ex Plin. 36. c. 16.*

Omnis autem Magnes. *Ex Dioscor. lib. 5. c. 148.*

In Gagates -- In Cilicia. *Dioscor. lib. 5. c. 146.* γενᾶται ἡ ὑγιεινοτέρα καὶ ἡ τὰ πόλλα ἀσφυστὶ εἰς θάλασσαν ὀχουμένη. ἐστὶ δὲ τοιοῦτον τὸ λεγόμενον πλαγίαν πόλιν. Καλεῖται δὲ ὁ τόπος, ὑφ' οὗ φέρεται. Pli-

A

mus tamen lib. 36. cap. 19. Gagates lapis nomen habet loci, & amnis Gagis Lyciæ.

Niger planus, πλακώδης: videtur legisse Plinius apud Dioscoridem, μηκεπλακώδης legitur: id est crustaceus.

Fictilia, &c Ex Plin. ibid.

Asbestos. Ex Ang. lib. 21. c. 5. & 6.

Pyrites. Ex eod. c. 5.

Est & alius Pyrites vulgar. Ex Plin. 36. c. 16.

Selenites. Ex Augustin. ibid.

Dionysias. Ex Aad. inf. c. 11. ex Solin. cap. 50. & Plin. 37. cap. 10.

Thracius- in Equitia. Sic o. l. Sed Scythia credo legendum: ita b. de eo Dioscorides li 5 χιονῶται μὲν οἱ ἀνωθεν τὸ πολυμεγεθες λεγόμενον πόντῳ. Nam quod Equitia inpróor & sit, de qua Strabo li. 11. non satis placet.

Phrygius lapis. Ex Plin. 36. c. 19.

Syrius lapis. è Plin. 36. cap. 17. sed quod apud eum è Scyro insula vulgo legitur, adverendum. Syro quoque in manuscrip. Plinianis codicibus reperiri.

Arabicus similis est eburi sine vll. mac. è Dioscorid. lib. 5. c. 149. sed verba sumpta sunt è Plin. qui lib. 36 cap. 21 Arabus (inquit) lapis ebori similis. Et c 20. de Hæmatite tertium genus Arabici facit, simili duritie, vix reddentis succum ad cotem, aquariam aliquando croco similem. Et posterior hæc pars addita ex margine videbatur Chaconi tam hoc loco, quam sequenti capite.

B

Iudaicus lapis. Dioscorides lib. 5. c. 155. ὁ δὲ Ἰουδαϊκὸς λίθος γεννᾶται μὲν ἐν τῇ Συρίᾳ περὶ Ἱεροσόλυμα Ἰουδαίων ἔθνος, ἐφεύρεται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ πλησίον Πέτρας τῆς Ἀραβικῆς. Verba autem Isidori è veteri illius interprete sunt, apud quem pro scripturis, scriptulis legebat Chacon, sic enim γράμμασι interpretabantur antiqui, quod vero modulatis iidem vertit, ὡς δὲ τόνε legisse videtur.

Samius. Ex Plin. 36. c. 21. & Dioscor. 5. c. 173.

Memphites Ex Plin. lib 36. c. 7. & Dioscor. 158.

Sarcophagus. Plin. 36. c. 17.

Nascitur autem in Troad. Ex Plin. ibid. Quæ autem post vocem corpora in plerisque omnibus libris sequuntur, mitiores autem serandis corporibus nec absumendis, recte exposuit Vulcanius, sunt, ut Plinii verba non iam de Sarcophago, sed de Chernite loquentis.

Hæmatites. Ex eod. cap. 20. & Dioscorid. Videnda etiam Georg. Agricol. lib. 5. de natura fossilium.

Androdamas. Ex Plin. 36. c 20.

Schistos. è Dioscor. lib. 5. c. 145.

Amiantos. Ex eod. c. 156.

Si vestis ex eo fuerit contexta. Al. contacta: sed contexta legendum ex Dioscorid. lib. 5. c. 93.

Ostracites l. c. t. l. Verba sunt Dioscoridis lib 5. cap. 156. ὀστρακίτης ἐμφερὴς ἰσχάδος κακκάβης τὸν τύπον. Quod autem paulo post de Ostracite agit ex Plinio, mirum ni mendoso Dioscoridis codice usus Batrachites hoc loco legit. qui autem Boitry chitem hic legi volunt, nugas agunt.

C

Galactites. è Dioscor. c. 50.

Obsidius. è Plin. 36. c. 26.

Mitridax. è Solin. cap. 50. idem à Plinio mitrax dicitur li. 37. ca. 10 collocatur autem ab Isidoro inf. cap. 10. inter gemmas.

Ærites ex Plin. 36. c 21.

Alligati partus celeritatem. Plinii verba referemus, si quis hæc forte ex illo sarciat ea sunt. Æritæ omnes grauidis adalligati mulierib. vel quadrupedib. in pelliculis sacrificatorum animalium, continent partus, non nisi parturiant, remouendi, alioqui vuluæ excidunt. Sed nisi parturientibus auferantur, omnino non pariunt. Nos Goth. codicum scripturam repræsentauimus.

Phengites. Ex eod. c. 22.

Chernites. Ex eod. c. 17. Vid. Theoph. lib. de lapidib.

Ostracites. Ex eod. c. 19.

Meltites. Ex eod. c. 19. & Dioscor. c. 151.

Smytis- gemmæ reruntur. Tunduntur Goth.

Chrysites colore similis Ochræ. Ita legendum etiam apud Plin. 37. c. 10. Porro Ochra Attica meminit Dioscorides lib 5. c. 62.

Hammites. Ex eod. Plin. lib. 27. c. 10.

Thyites gignitur in Æthiop. Præclare hunc locum restituit Chacon ex Dioscoride lib. 5. c. 154 cuius verba apposuisse sufficiet: λίθος ὁ καλούμενος θύιτης γεννᾶται μὲν ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ, ἐστὶ δὲ κάτοχλος, ἰκτερίζων, ὃν ἡ τῷ ἀνθεῖ ὀφθαλμὸς φανεὶς θῇ, ἀποδάκνων φοβοῦσι. Gothicorum autem librorum scriptura hæc est. Vi gignitur in Æthiop.

D

Coranus albus est, durior quePario. Plin. li. 36. c. 18. è diuerso albos Coranos, durioresque Pario. Ita n. legendum Plinii locum, & meliores codices ostendunt, & hæc Isidori verba satis confirmant.

Molotius. Ita VV. CC. Sed Morochthius puto scribendum ex Dioscor.

Tusculanus. è Plin. 36 c. 18.

Sabinus. Ex Plin. ibid Neque est cur corrector quispiam Gabinum hic pro Sabino è Tacito substituat, propter sequentia verba, quia sumpta quoque sunt è Plinio, neque de Gabino, aut etiam Sabino lapide dicta.

Est & quidam virid. lap. Ex eod. c. 22.

Lapides quoque medicinal. mortarior. Ephes. Chalazius- Thebaicus- Basanites- Speculatis. Omnia ex eod. cap. carptim sumpta.

In Cap. V.

E

V. Post lapidum col. Ex Plinii lib. 36. à c. 5. usque ad 8.

Marmorum colores & gen. Ex cap. 7.

Basalris. Basanites libri o sed Basaltes apud Plin. cuius sunt hæc verba. De Basanite superiori capite egit.

Alabastrites. è cap. 8.

Parius c. c. Lychnites cognom. è c. 5.

Lygdinus. è c. 8. Nec male hunc locum à nobis restitutum putamus. Similitudo vocum lychnit. & lygdin. suspectam vtramque reddiderat. Ita alterutra tantum in Isidorianis libris remanserat, cum amba sint necessaria.

Coralyticus. Ex eod. c.

Thebaic. Ex eod. vocem Africæ addidimus prorsus necessariam.

Ex quibus Thasius. Hanc lectionem veteres quoque libri confirmant, nam in plerisque Itasius, in aliis aperte legitur Thasius. Vid. Plin. c. 6. qui locus medicina quoque eget.

Lesbius liuid. paul. Philostratus in lib. de vitis Sophist. de Lesbio lapide κεντρῖτις (inquit) ὁ λίθος, τῇ μέλας.

Numidium- ad cotem succ. dimitt. croc. Expungebat hæc Chacon, item vt capite superiori.

Non crustis (tantum) sed in massam & lim. vsum apt. Vox (tantum) quæ desiderabatur ex Plinio, ineptam sententiam reddebat, aptarum etiam, quam aptum malim.

F

Lucull.- nascitur in Chio insula. In Nili insula Plinius.

Est & Lunensis- Lacuna est in melioribus lib. deinde Thephria diuersum genus marmoris.

Ebur à barro. è Serv. Æn. 1. ad v. Quale manus addunt ebori decus.

In Cap. VI.

Primord. ear. à rup. Caucas. Ex præfatione Plinii in lib. 37.

Omne enim quod rar. &c. Ex Hieronym. in Is. c. 13.

In Cap. VII.

Omnium gemmar. Pleraque ex Plin. lib. 37.

Cui veteres tertiam tribuunt dignitatem. Quin verba illa, quæ in omnibus libris leguntur post margaritas, & vniones aliena sint, nemo dubitabit, qui quartum, & quintum caput Plinii inspexerit, vnde hæc sunt. Quid autem illum quisquis fuit, in errorem impulerit, haud obscurum est. Legerat videlicet capite 31. lib. 9. apud Plinium hæc verba. Principium, culmen que omnium rerum pretii margaritæ tenent. In quibus vniones numerantur, locum vnde hæc Isidorus hausit, ille non considerarat, ita enim Plinius c. 4. Maximum in rebus humanis, non solum inter gemmas pretium habet Adamus, & in fine, Proximum apud nos Indicis, Arabicisque Margaritis pretium est, & initio cap. 5. Tertia auctoritas Smaragnis perhibetur.

Satis viride amarum. Ita Gothici libri. al. Smaragdum.

G

Nullis n gemmis, vel herbis maior quam huic aufteritas Gemmis, vel herbis, abest ab omnibus Romanis libris. Porro sumi à colorib. & saporib. mutuo nomina satis constat. & Plin. lib 33. c. 6. in floridos, & austeros colores diuidit, nos quoque nostrum amarillo ab amaro, non alia ratione duximus.

Colliguntur n. in commissuris faxorum. In commissuras legas oportet, si Plinium defensum vis, qui ex Theophrasti lib. de lapidibus hæc vertit, εἰς ἓξ εἰς τὰ λιθοκόλλητα. Quid autem λιθοκόλλητα sint, non est obscurum. Sed commissuris legit plane Solinus, qui, Alii (inquit) minus n obiles in commissuris faxorum, vel in metallis ærariis apparent.

Quamuis natura imbuantur. Verba sunt Solin. cap. 25. eadem apertius Plin. Qui non omnino virides nascuntur, vino & oleo meliores fiunt. Est itaque imbui, inficì, apud Hor. Quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu. Et Virgil. illius aram Sæpe tenet nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Sanguineis punctis obhorret. Ex Plin. c. 8.

Chrysoprasius. Ex eod. c.

Quem quidam Beryllo t. g. d. Ex c. 5.

H

Ias quippe vir de pina gemma dicitur. Hac Vulcanius non habuit, nobis retinuisse satis est. Scio πίνναν Græcis esse gemmam. De Ias quærendum.

Volunt autem quidam. Vid. Plin. c. 9.

Callaica, Callais Plin. & Solin.

Nihil iucundius aurum decet. è Solin. 35.

Vnde & appellata. Quia καλὸν pulchrum.

Germania. Ita Solin Carmania Plinius.

Molochites. Ex Plin. c. 8. & Solin. c. 35.

Heliotrop. Ex c. 10.

Sagda. Ex eod. c. & Solin. 50.

Myrrhites. Ex Solin. c. 40. & Plin. ibid.

Aromatites rep. Ex eod. Plin. 9.

Melichloros. Ex c. 11.

Choaspides. Ex cap. 10.

In Cap. VIII.

Corallium- vocitatur. Curalium perpetuo apud Plinium, vt etiam apud Theophr. sunt autem hæc ex lib. 32. c. 2.

Venæ eius candidæ. Sic veteres libri, al. Baccæ vt Plin.

Hunc Magi fulminibus. Repetuntur hæc c. 14. Plin. 37. c. 10. Gorgonia nihil aliud est, quam curalium, nominis caussa, quod in duritiam lapidis muratur, emollit maria. fulminib. & Typhoni resistere affirmant.

Sardius dict. *Ex* 37. *c.* 7.
Onyx. *Ex c.* 6.
Hæmatites. *Ex c.* 10.
Succinus. *Ex c.* 2.
Quoniam Sol vocitatus sit Elector. *Homerus* lib. 9. ὃς ἐφ' πασιν ἀνάσσει καὶ πᾶσιν ἐπιτροπεύει ἄνασσε Παμφάεσσιν ἔπ' ἠλακάτῃ ἐσθλὴ ἐπικεκλῆσθαι.
Rigore, vel tepore. *Plinius* tepore auctumnali. *Eodem modo legendum apud Solinum, non* tempore auctumnali *contendit Hermolaus Barbarus.*
Quocumque autem modo libeat, tinguitur, &c. *Ex c.* 3.
Lyncurius. *Ex c.* 2. *& Solin. c.* 8.

In Cap. IX.

Amethystus. *Ex Plin.* 37. *c.* 4.
Hyacinthus. *Solin c.* 33.
Quidam autem eorum. *Ex c.* 53.
Chelidonia. *Ex Plin. c.* 10.
Cyanea. *Ex Solin. c.* 20. *& Plin. c.* 9.

In Cap. X.

Margarita. *Ex Plinio li.* 9. *c.* 35. *& li.* 37. *c.* 9. 10. *&* 11. *& Solin. c.* 50.
Nascitur in Perside. *Plin. vero c.* 10 nascique putatur in Arabia.

In Cap. XI.

Achates. *Ex Plin.* 37. *c.* 10. *&* 11. *& Solin. c* 50.
Plurimis in locis *Quam multa Isidoro hæc efferint exposteris, vel præposteris potius auctoribus hîc locus satis ostendit. Cum enim ea quæ in omnibus libris, post hæc verba sequuntur,* Est autem nigra, habens in medio circulos nigros, & albos, iunctos, & variatos similis Hæmatiti: *neque apud Plinium, neq; apud Solinum reperiremus, neque Achati plane conuenirent, incidit tandem Chacon in veteres quasdam glossas non admodum sane bellas, in quibus ita erat:* Achates dicit Isidorus etymolog. 16. gemma est reperta primum in Silicia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Et Pappias addit, quod habet in medio circulos nigros, & albos iunctos, & variatos. Et Hugutio dicit, quod reddit homines gratiosos.
Ægyptil. nig. rad. cerul. fac. *Plin.* Ægyptillam Iachus intelligit per albam Sardam, nigraque vena transeunte, vulgus autem in nigra radice cæruleam facit. *Considerandum vter ex altero restituendus.*
Habet venas aerii color. ærei. *Gotth. o.* auri *legitur apud Plin.*
è summo ochiæ. *Al.* summo cereum. *Al.* summo croceum.
Dionysios. *Ex Solin.* 50.

In Cap. XII.

Orca. Orca *vel* Olea *Gotthici libri.*
Nomen habet ex patria. *Adiecta hæc putamus.*
Nunc auratis. Atris *Plin.*
In Germania. Carmania *Plin.*
vnde & nomen sumpsi. *Hæc quoque aliena putabat Chacon.*

In Cap. XIII.

Quod si nix glaeie durat. *Ita Plin. c* 2. *& Augustin. in ps.* 147. *Solinus vero c.* 25. Putant *(inquit)* glaciem coire, & in crystallum corporari, sed frustrà: nam si ita foret, neque Alabanda Asiæ, neq; Cyprus insula hanc materiam procrearet, quibus regionib. incitatissimus calor est. *Sed nostrum non est has lites componere.*
Hic autem dissidet cum magn. *è Solin. c. de India.*
Vnum, quod Germania mittit. *Al.* Carmania. *Vid. Plin. li* 3. *c.* 9. *& Solin. c.* 33 *de Scandinauia. Vtrum horum secutus sit Isidorus; non liquet.*
Ceraunium alterum Hisp. *Solin. cap. de Hisp.* Lusitanum littus pollet gemma Ceraunio plurimum, quod etiam Indicis præferunt, huius color est è Pyropo; qualitas ignì probatur; quem si sine detrimento sui perferat, aduersus vim fulgurum creditur opitulari. *Ex quo loco quidam legebat,* qualitas videtur igni, *vt videri sit, quod Solinus dixit probari.*
Iris. *Hæc partim è Solino, partim è Plin.* quod in Arabia, & sexangulato, *è Solino, reliqua ex Plinio.*
In proximos parietes emittit: *Mendose libri omnes* imitatur. *Plinius.* ciaculatur.
A lectoria. *Ex Plin.* 37. *c.* 10.

In Cap. XIV.

Omnium *Ex Plinio* 37. *& Solin.*
Quantum numero stillarum, stellarum *apud Plin.*
Lychnites. *Ex Solin. c.* 65.
Non ingemmescit. *Sic VV. CC. Plinius* gemmescit.
Chrysoprasus. *In Solini manuscr. exemplari ca. de Æthiop. sic legitur.* Vbi hyacinthus, ibi & Chrysoprasus apparet, quem lapidem lux eclat, produnt tenebræ: hæc enim in eo diuersitas, vt nocte igneus sit, die pallidus. *Quæ omnia Chrysolampi tribuunt Plin. & Isidorus c. se. & Solini edita exemplaria. Ergo deleri hæc tuto poterant.*
Phlogites. *Ita dicitur à Solino, à Plinio* Phlegontis:
Syrrites. *Ex Plin. c.* 10. *aut potius ex Solin. c.* 8.

In Cap. XV.

Chrysopis. *Sic etiam dicitur ab aliis.* Chrysophis *à Plinio.*
Chrysolithus cum martii coloris similitudine. *Non dubito, quin ad Hieron. Isidorus respexerit, ille enim Daniel.* 10. Pro Chrysolito *(inquit)* qui vnus est ex XII. lapidib. qui ponitur in Logio Pontificis, LXX. interpretes mare appellauerunt.
Chrysolampis. *Al.* Chrysolampsis.
Ammochrysus. *Ex Solin.*
Melichrysis. *Plin. c.* 9. Sunt & Melichrysi, veluti per aurum syncero melle translucente.
Nisi quod augere aurum trâditur. Agere aurum *legebat A. Covarruuias, vt agere sit, quod Plinius dixit,* trahere, *vel* iungere.
Argyrites habens stigmata. *Stemmata, Gotthici.*
Quadrata semper tesseris. *Plin.* quadrata semper tesselis similis.
Sideritis. *è Solin. Plinius quoque c.* 10 Sideritis ferro similis, litigijs illata discordias facit.
Zmilaces. *Ex Plinio & Solin.*
Glossopet. *Diuersa ab his tradit Plinius. Verum hæc è Solino sunt.*
Ætites aquilæ. *Plinius.* Ætites à colore aquilæ candicante cauda.
Lycophthalmus. *Ex Plin. c* 11.
Ananchitide. *Plin.* Ananchitide in hydromantia dicunt euocari imagines deorum.
Chelonites. *De Chelonia hæc prodit Plinius.*
Brontia. *Plinius c.* 10. Brontiâ capitib. testudinem similis, & cum tonitruis cadens, vt putant, fulminis ictu restinguit. *Idem voluit Isidorus.*
Pontica--stillas aureas. Stellas aureas *Solinus*--Stellas atras *Plin.*
Dicunt per eas interrogari d. e. effig. *Hæc vnde sint, non constat.*
In quibusd. gemma. gener. veras à falsis discr. *Ex Plin. c.* 12.
Quæ ternis glutinantur gemmis. *Ex Plin. ibid.*

In Cap. XVI.

Vitrum, *Vid. Plin. li.* 36. *c.* 26.
Cuius arenæ de torrente fluctu sordib. eluuntur. *Aperta sententia. Hoc est cuius arenas torrens fluctus sordibus eluit. Nec est cur in ea ingenios videamur, quamuis paullo aliter eadem enunciauerit Plin.*
Noui liquoris. *Al.* Nobilis liquoris.
Sed & aliis mixturis hanc art. stud. *Assentior Chaconi, qui adulterina ista censebat.*
Speculis aptior. *Plinius,* sequacior.
Fertur autem sub Tib. *Vid. Plin & Dio. li.* 57.
Deinde Marculum. *Al.* Martulum.

In Cap. XVII.

Aurum ab aura. *è Seru. Æneid. 6. ad illud,* Disc olor vnde auri p. r. aura refulsit inde *tamen habent constanter Gotth. in versu Maronis.*
Hinc & aurarii dicti, q. f. sp. v. *Verba sunt Seruii ibidem, nisi quod apud illum* aurati, & fauor *legitur. Sed idem Seruius eod. ad lib. ad illud,* gaudens populariib. auris. Auris *(inquit)* fauoribus. vnde & aurarii dicuntur fautores.
Obryzum autem dictum quod obrad. *De hoc notationum genere semel monuisse fuit satis. Sed occasione fortasse sumpsit ex verbis Hier. ad Ierem. c.* 10 Septem *(inquit)* nominib. apud Hebræos appellatur aurum. Quorum vnum Ophaz dicitur, quod nos dicere possumus Obryzum, *vt splendeat in superficie idolorum. Et in ep. ad Principiam,* Ophir genus auri à loco Indiæ, vel à colore, nomine indito.
Græci κίπφον. *Vt de hac scriptura minus dubitari possit:* Citron. *Latinis litteris scriptum est in Gotth. Ouid. colleg. & in Silien. Est autem κίπφος fulvium.*
Bractea--ἀπὸ τῦ ἔξ ἐμπτὸς quæ est διαφεροντολὶς crepitandi: ἢ ἀπὸ τῦ βραχέος quod est ὀλίγου. *Ne de hac quidem lectione, quantumuis in codicib. deformata, dubitare licet.*
De cotio. n pecud. n. i. *Cassiod. li.* 7. *variar.* ex Pecunia enim à pecudis tergo nominata. Gallis auctoribus, sine aliquo adhuc signo, ad metalla translata est. *Vid Suid. in ἀργύριον.*
Omne. n. patrimon. ap. antiq. *è Seru. Eclog* 1. *ad illud,* Nec cura peculi.
Modo vero pecuniosus. *Hier. Ecclesiast.* Porro Tullius pecuniosos primitus dictos refert, qui plura habuisse peculia, id est pecora designantur, ita. n. antiquitus appellabant, paullatim autem per abusionem nomen ad aliud deuolutum est.
Tributa. *Ita Varro li.* 4.
Sic autem--nominarunt. *Verba Seruii Æn.* 5. *ad illud:* tres equitum numero turmæ, &c.
Quia nominib. princip. *Repetuntur hæc inf. c.* 24.
Nummi autem à Numa. *Ex Epiph. li. de ponderibus idem refert Suid. in voce δόκιμον ex Tranquillo.*
Quod & Graue dicitur. i. massa. *Seru. Æneid. 6. ad illud:* Egregium forma iuuenem, &c.
Dum enim quacumque ex caussa ardent sylvæ, &c. Vsque ad finem c. *Totus locus adumbratus ex Lucretii li.* 5. Quidquid id est, quacumque ex caussa flammeus ardor Horribili son &c.
Cuiuscumque stricturæ. *Sic Virgil. Aen.* 7. stricturas Caly-

bum *dixit. Est autem strictura, vt ait eo loco Seruius,* Terra ferri in massam coacta.

In Cap. XIX.

Cui mirum in modum illud ineſt. *Huius rei meminere Plin. & Auguſtinus lib.21. de ciuit.cap.7.*

Sine hoc neque argentum, neque. *Vitruuius lib.7.cap.8.*

Potui autem datum interſ p.c. *è Dioſcorid.*

In Cap. XX.

Apud antiquos autem prior æris. *Lucretius lib.5.* Et prior æris erat, quam ferri cognitus vſus *ex quo ſunt omnia vſque ad*, nullo denique honore. *Reliqua huius capitis è Plinij l.3.*

vſus eris. *è Plin.c.3. & ſeq. vſq. ad 9. è quo extremo ſunt pleraque huius loci verba.*

Cyprium æs. *Ex c.2.4. & 10.*

Autichalcum, quod & ſplendorem aur. & dur. ær. poſſ. *Verba ſunt Seru. Æneid.11. ad illud,* Ipſe dehinc auro ſqualentem, alboque orichalcho-*de etymolog. vid. Feſt.*

Fit autem ex ære, &c. *Quærendus huius medicaminis auctor, neq. n. hæc ex Plin.*

Nam dum hanc ciuitatem Hannibal. *μνημονικὸν ἀμφίσημον. Non enim Corinthum Hannibal, ſed C. Mumius Conſul cepit ann. ab Vrb. cond. 120 c 111.*

B Coronarium Regulare--Pyropum-- Campanum. *è cap.8.*

Aes omni frigore mel. *è c.9.*

Aes rubiginem celerius trahit. *Plinius:* æra exterſa rubiginem celerius trahunt, quam neglecta, niſi oleo perungantur, &c. *ergo deeſſe hic videtur aliquid.*

Æruginem quoq. creat. Nam laminæ æreæ. *Hoc de ceruſſa Plin. cap.18.* atque ita diſtillantibus. *Al.* diſtillantes.

In Cap. XXI.

Vnde & abuſiue. &c. *è Seru. Georg. 1. ad illud:* At Chalybes nudi ferrum.

Ferri vſus poſt alia metall. rep. *Lucretius.* Inde minutatim proceſſit ferreus enſis, Verſaque in opprobrium ſpecies eſt falcis aheneæ.

Ferri autem metall. p. vbique rep. *è Plin.34.c.14. à quo ſunt fere, quæ reſtant.*

Cæteris enim admiſcetur mollior complexus. *Sic etiam interpungendus locus Plinij.*

culturæ terræ conueniens. *Hæc vtrum Plinio Iſidorus, an Iſidoro alius adiecerit, non dixerim.*

à ſtringendo apte vocabulo impoſito. *Sic o.l.* ab ſtringenda acie v. imp. *Plin. vter ex altero reſtituendus, alij viderint. Mihi Iſidori auor. cc. lecto non diſplicet. Seru. Æen.8.* ſtrictura eſt terra ferri in maſſam coacta. *nihil de acie.*

Sicut Bilb. *aliquid deeſſe videtur. Vid. Plin.*

Oleo delectatiot. *S.o.libr.* delicatior *apud Pl.*

à ferro ſanguis hum. ſ.v. *Verba ſunt Pl.*

ferrum accenſum. *Ex c 15.*

C Scoria *Ex Hieronym. in Ezech.12.*

Rubigine autem car. ſ. *Ex Pl.ibid.*

In Cap. XXII.

Huius genera ſunt nig. *è Pl.34.c.16.*

India neque plumbum. *è c.17.*

In Cap. XXIII.

Stanni etymologia--crematur. *Totus locus cõcinnatus ex verbis Hieronymi in Zachar. cap.4. ex quibus, quæ ad etymologiam attinet retuliſſe ſufficiet.* lapis *(inquit)* id eſt, maſſa, qui apud Heb. הבריל ſcribitur, id eſt, ſtanneus, *ἐτυμολογεῖται δὲ παρὰ τὸ χωρίζειν*, id eſt ſeparans; & ſecernens, vt quomodo ſtannum mixta, & adulterata, &c.

Stannum illitum-- conficitur. *Ex Plin.34.c.17.*

In Cap. XXIV.

Sol enim à poetis Elector. *è Pl.37.c.2.*

Deſæcatius eſt enim hoc metall. *è Seru. Georg. 3, ad illud,* Purior electro.

D Huius tria genera. *Ex cod. Æen.8. ad carmen,* Quod fieri ſ.l.v.p. electro. *& Seru. verba examinanda aliis relinquimus.*

electrum, quod eſt naturale, &c. *Ex Pl.33.c.4.*

In Cap. XXV.

Ponderum, ac menſurarum iuuat. *Rhemn. Palemon.* Pondera Pæoniis veterum memorata libellis Neſſe iuuat.

ſicut ſcriptum eſt. *Sapien.11.*

Cunctis corporeis rebus pon. n. *Palemon.* Pondus rebus natura locauit Corporeis, elementa ſuum regit omnia pondus.

Primus Phidon. *Ex Euſeb. Chron. Strabo quoque à Phidone ſignata, ſi cæptum argentum ex Ephoro refert.*

& centenaria pondera. *Veuntur hac voce Vitruu. l.7.c.8.* Si ſuper id lapidis centenarii pondus imponatur. *& Pl lib.7.c.20.* Fuſius Saltius duo centenaria pondera poſſit, totidem manibus, & ducenaria duo humeris contia ſcalas ferebat. *Exſtant Romæ centenarii huiuſmodi lapides multi è duriſſima ſilice, nonnulli etiam antiquiſſimis litteris inſcripti. Id centumpondium vocat Cato de re ruſt. c.13. his verbis:* Centumpondium incertum vnum, & pondera certa, *niſi* incretum, & creta *cum Chacone mauis legere, vt incretum ſit ex Feſto indiuiſum.*

examen eſt filum. *è Seru. Æen.12.* Iupiter ipſe duas æquato examine lances.

Campana. *Eadem apud nos Romana dicitur.*

Chalcus minima pars ponderis. *Octaua pars oboli Pollucis l.9. & Cleopatræ in fragmento quod extat: decima, Pl.l.21.c.vltim. Diodoro apud Suidam ſexta: Dioſcoridi tertia: vt fruſtra appareat diuerſi ponderis Chalcos.*

Scripulus:. *Sic meliores libri: ſcriptulum, & ſcribulum legitur in aliorum auctorum veteriſſimis cc. vt ab ſcribendo ducta vox videatur ad ſimilitudinem Græci nominis γράμμα.*

Drachma-- tribus conſtans ſcripulis. *Fannius:* In ſcripuliſque tribus drachmam quo pondere doctis Argenti facilis ſignatur nummus Athenis.

Ab initio vero--formam. *Ex Epiph. l. de pond. & menſ.*

Sextula - quod his ſex v. c. *Fannius.* Sextula quæ ferrur, nam ſex his vncia conſtat.

vulgus aurum ſolidum. *Non ſolum vulgus, ſed Apuleius etiam lib.10* centumque ſolidos aureos offerens pretium.

Sextula bis aſſumpta duellam. *Fannius.* Sextula cum dulpa eſt, veteres dixere duellam.

F Quadrantem ſimiliter Hebræi Codratem. *Ita quidem velle videtur Hieronymus in nominibus Hebraic. ex Matth. ſed Hieronymus ſæpe, quod ſcit, neſcit, in eo libro, vt etiam Iſidorus in hoc. Nam Græcas, & Latinas voces, quaſi Hebraæ eſſent, interpretatus eſt.*

& vocata quadrans, quod vnciæ quart. p. *Epiph. l. de pond. & menſ.* Siclus, qui & quadrans dicitur, quarta pars eſt vnciæ, dimidium ſtateris, habens drachmas duas. *Sed deceptus eſt in Latina voce Græcus homo, Iſidorumque ibidem labi fecit. Non enim quadrans vncia, ſed aſsis eſt quarta pars. Neque eo configere poteſt Iſidorus, vt dicat, aſſes vnciales factos. Nam Pl. teſte, ſemunciales facti, deinceps in eo ſtatu manſerunt, vt etiam in iis, qui nunc infinito numero extant, videmus.*

Sicel--vnciæ pondus. *Verba quidem ſunt Hieronymi in quæſt. in Geneſ. c.23. Verum præter Ioſephum (qui li.3. antiq.c.9. tradit, ſiclum pendere quatuor drachmas Atticas, hoc eſt ſemunciam) ipſe Hieronymus ſui oblitus in Ezechi. cap.4.* Siclus *(inquit)* id eſt, ſtater, quatuor drachmas habet, drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt. *Hoc Iſidorum non vidiſſe, mirum eſt.*

Apud Latinos autem, & Græcos. *Ex Epiph.*

Conſtat autem drachmis VIII.-- menſibus annus. *Fannius,* Vncia ſit drachmis bis quatuor, vnde putandum, Grammata dicta, quod hæc viginti quatuor in ſe Vncia habet, tot enim formis vox noſtra notatur. Horis quot mundus peragit noctemque diemque Vnaque in libra pars eſt, quæ menſis in anno,

G quod ſunt filiq. &c. *Ita plerique Gott. vt tamen à quibuſdam abſit hæc ſumma.*

Talentum ſummum eſſe pond. perh. *Idem in Talento:* Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis. Nam nihil his oboloue minus maiuſve talento.

Cuius varium apud diuerſas gentes. *Seruius Æen.5. ad illud,* Argenti, auriq. talenta. Talentum *(inquit)* ſecundum varias gentes, varium pondus eſt, ſed apud Romanos talentum eſt LXX. libræ, ſicut Plautus oſtendit in Moſtellaria, qui ait, duo talenta eſſe CXL. libras. *Sed recte meo iudicio Chacon. Si talentum, ait, ſex millia drachmarum continet, vt Fannius affirmat, libra vero drachmas XCVI. efficitur profecto, vt talentum libras Romanas LXII. tantum appendat, non LXX. vt apud Seruium legitur. neque Plauti locus aliud ſuadet. Quare cum Iſidori codices LXII. lib. & CXLIV. libras conſtanter habeant, non dubito quin LXII. & CXXIV. de doctiſſimi viri ſententia hoc loco legendum ſit. atque ita Seruium ſcripſiſſe cum eodem exiſtimamus, vt pro LX & XX. librariorum vitio LXX. & XL. irrepſerint.*

Medium LXXII. *Scribo.* LXII.

Summum CXX. *De quo Vitruuius loquitur libro 10.c.21. cum ait:* Habentem pondus talentum quatuor millium, quod ſit quadringenta octoginta millia pondo.

In Cap. XXVI.

H Vnde & metiri pedes horar. *Vide Pallad. in fine ſingulor. menſium.*

qui etiam quibuſdam Cuatus. *Al. caſatus. al. caulacus. al. cauſatus. Cuatum quidem Arabes hanc menſuram vocant. Sed placet Chacon qui Cuatum probat, ſed ex margine hæc adſcita exiſtimat, hanum nihil moror.*

Acetabulum XV. drachmas append. *Ita Pl. Iſidoriani libri XII.* drach. app. *Error ex ſimilitudine notarum v. & n. Rhemn. de cyathis: Bisquinq. hunc faciunt drachmæ, ſi appendere tentes, Oxybaphus fiet, ſi quinque addantur adillas.*

Cotyla-- habens cyathos ſex. *Rhemn.* At cotyle cyathos bis ternos vna receptat.

& hemina ſex tarii. *Idem:* At cotylas, quas, ſi placet dixiſſe licebit Heminas, recipit geminas Sextarius vnus, Qui quater aſſumptus fit Graio nomine Chœnix *& Epiphanius:* Cotyla dimidium

Sexta-

Sextarii est. Appellata est Cotyla ab eo quod Sextarius in duas partes secetur.

quinquies complicatus Quinarem, siue Gomor facit. *Cum paullo post Gomor dicatur esse modiorum* XV. *modius vero sextarios* XVI. *aut secundum Isidorum hoc capite* XVII. *contineat, quomodo sibi Isidorus constet, non video. Sed abfuisse hos libris summam manum scimus, & alienas illis infinita prope accessisse, tertio quoque verbo cernimus.*

Nam Congius ter metitur Sextariis. *Sic infr.* eo quod quinque modiis metiatur, *passim dixit. & Iureconsult. ca.* 35. §. *penult. D. de contrab. empt. & c.* 36. *D. locati.*

à quo & Sextarii nomen ded. *Rhemn.* A quo Sextarii nomen fecisse priores, Crediderim.

Congiarium autem spec. *Ex Epiph. apud quem mendose legitur apud Hebræos.*

Modius seruatur. *Omnia ex Epiphan.*

Sacum genus est mensu-- capiens. *Ex Hieronym. in Matth* 13.

Cuius nomen ex Heb. &. *Hac, & quæ restant vsque ad finem capitis ex Epiphanio sunt, in quibus si quid vitij est, id nos non præstamus, sed Isidorum satis tectum tanto auctore ducimus.*

In Cap. XXVII.

Ponderis signa-- vt à veteribus. *Fannius.* Hæc de mensuris, quarum si signa requiris, Ex ipsis veterum poteris cognoscere chartis. *Vid Galen. Dioscorid. Paul.*

Gammæ autem. *Non dissimile nota Neapolitani codicis.*

Si o Latinum. *Paulus, non o, sed v. adiungit.*

T Latinum in fine lambd. hab. *Huius nota figura, & desinitio facit, vt uncia notam, quæ est in Neapol. C. magis probemus.*

Chi Græc. *seu potius*, Xv. *Græcum. Sic enim Chœnix notari solet.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-SEPTIMVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

RERVM rusticarum-- complexus est. *Hæc fere ex Columell. lib.* 1. *cap.* 1.

Mago quoque Carthaginens. in XXVIII. *Ita Varr. lib.* 1. *de re rust. c.* 1.

Nec minus studium habuer. *Columell.* Nec minorem laudem meruerunt.

Iulius Atticus. *Qui de vitibus tantum scripsit. De quo Plin. in India lib.* 15. *&* 17.

Aemilianus *Palladius Rutilius Taurus Aemilianus, vir Illustris.* siue Columella. *Distinctionem pro coniunctione more suo posuit.*

Primum ad arati. b. iussisse fer. *Ex Aug.* 18. *de ciuit. cap.* 6.

Quidam autem Osirim q. Tript. è *Seru. Georg.* 1. Vacique puer monstrator aratri.

& hic quæstio est. *Ex eodem ad illud*, Prima Ceres fert.

quidam nomine Sterculius. *Ex Lact. lib.* 1. *c.* 20. *idem* Sterces, *&* Stercutus *vocatur apud Aug.* 18. *de ciuit. cap.* 15. Sterculius *apud Macrob. lib.* 1. *Saturn.*

Cuius ara à Pico. *Macrobius, à Iano Vici patre.*

In Cap. II.

Cultura agri est. ar. interm. *Seru. ad Georg. initium.* Pinguis autem efficit terras cinis, intermissio arandi, incensio stipularum stercoratio, vnde etiam lætas ait. Nam fimus, qui per agros iacitur, vulgo lætamen vocatur.

per quod ager inutilem hum. exud. *Virgil.* atque exudat inutilis humor.

Duplex autem est aratio. è *Seruio ad v.* Vere nouo *Georg.* 1.

& dictus fimus, quod f. mus id est, stercus. *Mus terram interpretatus est supra lib.* 2. *cap.* 3. *sed hæc aliena putabat Chacon. & recte. nam & verba Seruii, quæ retulimus, ab Isidoro fideliter descripta credo: & fimi etymologia Rabanus non meminit. dicitur etiam hodie ab Italis stercus lætame.*

Grandes glebas. *Festus.* Occare, & occatorem Verrius putat dictum ab occædendo, quod cædat grandes globos terræ, cum Cicero venustissime dicat ab occæcando fruges satas. *Vbi glebas, non globos, ex hoc loco legendum, sed prior etymologia vsus est Varro lib.* 1. *de re rust. cap* 31. vineas nouellas fodere, aut arare, & postea occare id est comminuere, ne sit gleba. *Gloss.* Occat, βωλοκοπεῖ.

In Cap. III.

Prima Ceres cœpit vti frugib. in Græcia. *Aug.* 18. *de ciuit. cap.* 6 Regnante autem Argo sui vti cœpit frugibus Græcia, & habere segetes in agricultura delatis aliunde seminibus.

Frumenta sunt prop. q. arist. hab. è *Seru. Georg.* 1. *ad v.* siliqua quasi legumen.

Fruges autem reliqua. *At Seru. Aeneid.* 1. *ad v.* Frugesque recept. Errant (*inquit*) qui discernunt frumenta à frugibus.

Nam frumen dicitur summa pars gulæ. *Seruius verobique.*

Apud antiq.-- molendi. è *Seru. Aen.* 2. *ad illud*, & torrere p. f. & frang. faxo.

Adoreum tritici genus. *Festus.* Ador farris genus edor quondam appellatum, ab edendo, vel quod adduratur, vt fiat tostum, vnde in sacrificio mola salsa efficitur.

quod idem vulgo semen dicitur. *Plinius de Zea li.* 18. *cap.* 8. Est & hæc Italiæ in Campania, maximeque semen appellatur.

Nam vbi propter aq. aliamue caus. è *Columell. lib.* 2. *cap.* 6.

Alica Græcum nomen est. *Latinum putat Festus:* Alica (*inquit*) dicitur, quod alit corpus *Charisius vero li.* 1. Alicam sine adspiratione dictam, Verrius tradit, & sic multi dixerunt. Lucilius XV. Nemo est halicarius posterior te. cum adspiratione dixit. *ergo sub iudicelis est.*

Alicastrum simile est alicæ *Columell. ibidem.* Semen trimestre, quod dicitur alicastrum, idq. ponderi, & bonitate est præcipuum.

Horum tria gener. *Ex eod. c* 9. *nisi quod ad duo genera species omnes ordei retulit.*

scandula. *Al.* scandalia. *f.* scandia. *sic enim apud nos appellatur.*

Centenum. *Quod à Plinio* Secale *dicitur lib.* 18. *cap.* 6.

spicam demat.-eminent. è *Seru. Georg.* 2. *ad illud*, Spicea iam campis, &c.

Arista appell. *Ex eod. Æneid.* 7. *ad illud* : cursu læsisset aristas.

Culmus. *Idem Georg.* 1. *ad v.* culmumq. leu. stipulasque: Culmus dicitur ipse calamus, stipulæ vero folia quæ ambiunt culmum.

Hæc super spicam, &c. *Ambros. li. Hexaem.* 3. *c.* 8. Tum super ipsam spicam vallum struitur, vt quasi quadam in arce prætendat, ne auium minorum morsibus spica suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur *Expressit autem Ambros. locum Cicer. ex lib. de senect.*

Stipulæ sunt folia. è *Seru. & Ambros. ibid.*

Cuius natura ex contrar. tantum est frigid. &c *Augustin. lib.* 21. *de ciuit. cap.* 7. De palea sic frigente, vt fluescere niuem non sinat, sic calente, vt matuescere poma compellat.

In Cap. IV.

Legumina à legendo-- vereres enim maliora quæque leg. *Seru. Georg* 1. *ad illud*, Maxima quæq. manu legeret: Hinc, *inquit*, quidam volunt dictum legumen.

siue quod m. leg. n. f. r. *Ex eod. ad v.* Siliqua quassante legumen. *Varro lib.* 1. *de re rust. cap.* 23. *decimere*: hoc enim quoque legumen, vt cætera, quæ velluntur è terra, non subsecantur, quæ quod ita leguntur, legumina dicta.

Primum. n. homin. hoc leg. vsi sunt. *Plin. lib.* 8. *c.* 12. Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus honor fabæ, quippe ex qua tentatus sit etiam panis.

vel quod adhæret humi. *Al.* humida. *Alij lentem, quasi lenem dictam volunt ex verbis Plinii:* Inuenio apud auctores æquanimitatem fieri vescentibus ea.

sed falselus, & cicer Græc. *Cur cicer Græcum nomen dixerit, quærendum.*

sed faselus, vile genus. Vilemque faselum, *dixit Virg. reliqua Seru. ibidem.*

Lupinus. Græcum & ipsum. ἀπὸ τῆς λύπης, *dictus lupinus, eoque etiam videtur respexisse Virgilius.*

quo eam Xerxes rex Persi. *Serv. Georg.* 1. *ad illud*, Tunc te quoque Medica putres Accipiunt sulci. Hæc autem herba à Medis translata est in Græciam, quo tempore eam inuaserunt. *Plin. lib.* 18. *cap.* 16. A Medis auecta per bella Persarum, quæ Darius intulit. *Sed cur Xerxem pro Dario substituerit Isidorus, id anxie perfligandum non putauimus.*

Hæc semel seritur.-recidi. *Ex Columell. l.* 2. *c.* 11.

vicia dicta. *Seruius ad verba Virgilii ab Isidoro citata:* Mire tenues ait. Nam vicia vix ad triplicem perueuit fructum, cum alii leg. p. h. felicissimum, & fertilem. *ex his verbis Isidorus notationem qualemcumque confecit. Sed placet Varronis nobis etymologia lib.* 1. *c.* 31. vitia dicta à vinciendo, quod item capreolos habet, vt vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad scapum lupini, aliumue quem, vt hæreat, id solet vincire.

Nam pis aurum dicitur. *f. nam inde, Pisaurum dicitur. Serv. Aen.* 6. *ad illud*, Aspice Torq. & retentem signa. Camill. Nam Pisaurum (*inquit*) dicitur quod illic aurum pensatum est. *Sed reiiciebat hæc Chacon, vt adulterina.*

Tauros tamen pingues eff. *Virgil. eclog.* 3. Eheuquam pingui macer est mihi taurus in etuo.

In Cap.

In Cap. V.

Vitis d. q. vim habeat citius radicandi. *à vita scilicet, vel vi.*

Est enim earum natura flex.-string. *Ambros. lib. 3. Hexaem. cap. 12. de vite* Deinde quia natura flexibilis *(sive, vt est in veteri libro; fluxilis)* & caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita clauiculis, quidquid comprehenderit, stringit.

Labrusca-terræ. *è Serv. Eclog 5.*

Codex d. q. caudex. *Serv. Georg. 2.* Quin & caudicibus sectis. Caudicib. potuit pro codicib. sicut caulem, pro colem, fauricem pro forice dicimus.

Malleolus -præbeat. *è Columell. lib. 3. c. 6.*

Spadonis. *Ex eod. lib. c. 10.*

Sagittam præfert *è cap. 17.*

Summitates vitium. *Ita Serv. Georg. 2. ad* -- neue flagella Summa pete. *Et Varro lib. 1. c. 31.*

Palmes, &c. quod nomen παρὰ τὸ πάλλεσθαι dicitur. *Charisius lib. 3.* Sunt quædam verba quæ παρώνυμα appellantur, quæ à primitiui verbi declinatione, & mutatione, & adiectione capiunt.

πρωτότυπον, quod dicitur principale. *Idem lib. 1. cap. de Analogia,* Nomina quædam sunt principalia, quæ Plinius secundus eodem libro, faciendi appellat, vt aqua, ex quibus possessiua nascuntur, quæ patiendi vocat, vt aqualis.

Pampinus, est folium, &c. *Ex Ambros lib. 3. Hexaem. cap. 12.*

Capreoli quod capiant arbores. *Varr. lib. 1. cap. 31.* Ex altera parte caprea dicta, quod pariat capreolum. Is est coliculus viteus, intortus, vt cincinnus, is enim vites vt teneat, serpit ad locum capiundum. Ex quo à capiendo capreolus dictus. *Verius tamen, capreolum à nobu propter teneritudinem dictum ita vti à Græcis ὑποτροπὴ id est vituli, dicuntur rami nouelli.*

Ventos, ac turbines contemnere. *Ita omnino legendum ex veteribus lib. respexitque ad Virgilij verba. Georg. 2. eiusmodi de re* Viribus eniti quarum; & contemnere ventos Assuescant.

Et sine lapsu periculor. *Lapsis periculorum libb. omnes. pediculorum quidam reponunt, quod pediculi & fructuum, & foliorum dicantur. Quib. Plinius repugnat lib. XV. cap. 28.* Dependent *(inquit)* alia pediculis vt pyra, alia racemis vt vuæ, & palma, alia & pediculis, & racemis vt ederæ, sambuci. *Quid si lapsus periculor. dixit Isidorus,* vt Catullus casus alios periculos. *sine lapsus periculo volebat Chacon.*

Corymbi, sunt annuli. *Item inf. cap. 9.* Corymbis, quos annulos vocamus, *nisi forte* Corymni *legendum. Hesych.* κορύμνια κόσμος τῆς γυναικείας κεφαλῆς. *Nam quod masculino genere enunciauit Isidorus, haud magni referre arbitror.*

Succique & pinguedinis. *Al. succique pinguedine.*

Nam humidum est, quod extinsecus. *è Serv. Eclog 10.*

Racemus est Botrionis pats. *Ex eod. Georg. 2. ad illud:* Et turpes autibus prædam ferr vua racemos.

Suburbanæ vuæ. *è Columell. libro 3. c. 2. Vid. etiam Plin. lib. 14. c 3.*

Præcoquæ. *Serv.* Præciæ, quasi præcoquæ, quod ante alias sole coquantur.

Lageos. *Serv. ad* -tenuisque lageos: Lageos est, quæ Latine Leporaria dicitur.

Dactyli. *Plin. Dactylides.*

Stephanitæ. *Idem:* & coronario naturæ lusu Stephanites acinos foliis intercurrantibus.

Aminea q. sine minio. *è Servio ad illud,* Sunt & Amineæ vit. *Georg. 2. vbi multa Pierius de voce, & de vini genere.*

Aminea lanata. *Ita dicitur à Columella, & Plinio.*

Nobilitate Amineam sequitur. *Hæc de Nomentanis Columella quas tamen cum Rubellianis, & Facenis ipse & Plinius coniungunt.*

Apianæ, &c *è Columell.*

Argitis-- Visula materiam breuem. *è Columella, è quo Visulam suum in locum restituimus, quæ hic nulla erat. Nisi sequis vulgatam lectionem secutus Vastam pro visula malit legere, vt hæc omnia de Argite dicantur: sed accidisse hic credo quod in Inerticula, quæ statim sequitur. Quod cum sine in Isidoro, sive apud Columellam, vox materiæ in Argite, præcederet, in Visulam materiam breuem sequeretur, librarii sequentia verba deseribrent, quæ de Argite interponenda fuerant, cum nomine ipso Visula omiserent. Itaque sic fortasse locus integer legendus.* Argitis Græcula vitis generis albi, fertilis vastis mat[illegible]is, & vuis exuberat. Visulæ breuem materiam & latum folium, &c.

Inerticula -- hebes Ex *Columell. ibid. è quo Amethystion. reposuimus inuitis omnibus libris. Nam vox* amaracion, *quæ hic vulgo legitur, ex Heluinaceis vuis, de quibus agit statim Columella, huc compulsam, aiebat Chacon.*

Marcotiæ. *è Serv. ad v.* sunt & Marcotides albæ, *Georg. 2.*

Heluolæ. Heluenaceas *vocat Plinius, nos vulgo* hebenes.

Tertius locus -- fluens. *Huic tertio loco locus hic nullus est. Itaque expungendum censeo.*

Vitisfionia, &c. *vitisfionia nomen ignotum. De Spionia Columella:* At Spionia dapsilis musto, & amplitudine magis vuarum quam numero fertilis.

Syriaca. *Plin.* est & nigra Aminæa, cui Syriacæ nomen imponunt.

Oblaqueare- appellant. *Ex Pallad. lib. 2. cap. 1. Video oblaqueare apud auctores dere rust. passim scribi. Sed cur Goth. libror. scriptura displiceat, in quibus omnibus oblaqueare. Si Oblaqueare est lacum circum facere.*

Propagines à propagari i. protend. *Serv. Æn. 4. ad. illud,* Genus alto à sanguine Teueri Proderet modo *(inquit)* protenderet. i. propagaret.

In Cap. VI.

Arbustum locum -- salictum. *Verba sunt Seruii Eclog. 3.*

Sylua dicta q. xylua *F. xyla, dicta autem Sylua à τῆς ὕλης. i. pro aspiratione succedente.*

Auiaria. *è Serv. Georg 2. ad illud.*--rubent auiaria baccis.

Recidiua. *è duobus Seruii locis Aen 4. ad.*-- recidiua manu P. v. *& Aen. 10. ad illud,* Dum Latium Teucri, recidiuaque Pergama quærunt.

Insitio d. cum fisso trunco--immittitur. *Ex eodem Georg. 2. ad illud.*--arbutus horrida. *Vbi fisso, non infixo ex hoc loco, & manuscrip. Seruii lib. legendum est.*

Plantæ--Plantaria--transfer *Ex eod. ibid.*

Nam Physici dicunt, &c. *Ex eod. Aen. 4.*

Corticem veteres Corucem. *Corium libenter legerim ex vestigiis quantumuis lubricis. Tarraconen. codicu.* Truncus est statura arboris insistens radice, veteres quorum voce vocabatur,

Liber. *è Serv. Eclog. 10.*

Virgultum, quia ex virga. *Al.* quia hæc virga.

Et idcirco in eahos sustinent illigaros. *Vt in Mercurii caduceo videmus.*

Reges, ac magistri. *Magistri vel puerorum: vel magistratus: sic n. alibi Isidorus vsurpat.*

Flagella dicuntur. *è Serv. vbi sup. c. 5.*

Cymas--q. comas. *Item inf. c. 10.* cyma quasi coma.

A frumine, i. eminent g. p. *è Serv. Aeneid. 1.-ad v.* frugesque receptas.

Vnde & lucinium. *F. Lychnus, vel ellychnium.*

Fomes est assula. *Dicitur à nobis hodie vulgo astilla. Sed Festus:* Fomites sunt assulæ ex arboribus dum cæduntur excussæ. Optius adustas iam vites vocari existimat fomites.

Torris lignum aduslum. *Hieronym. in Zachar. cap. 5.* Cur quasi torrem, quem vulgo titionem vocant. Iesum conatis obruere, qui de Babylonica captiuitate, quasi semiustus cuasit;

Quisquiliæ. *Festus.* Quisquiliæ, putant dici, quidquid ex arboribus minutis furculorum cadit, velut quidquid cadit.

In Cap. VII.

Palma dicta quia man. vict. *Ambros. 3. Hexaem. c. 13.* Laurus, & palma ad insigne victoriæ: lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est.

Ex nomine auis illius *Contra Plinium lib. 13. cap. 3. ex arbore nomen auii inditum putari ait.*

Qui & Nicolai. *à Nicolao Peripatetico, cuius consuetudine delectabatur Augustus: sed causam non vno modo referunt Plinius, Plutarchus, Athenæus, & Suidas.*

Alii Nucales quos Græci Caryotas. *Sic Plin.* καρυώτιδας *vocat Dioscor. lib. 1. c. 149.*

Hanc arborem δάνυν G. v q. n. d. viriditatem. *Respexisse quidam putabat ad Hegesippum, qui lib. 3. c. 5. prope Antiochiam lucum esse ait, qui, quod semper vireat, Daphne sit appellatus.*

Sola quoque hæc arbor fulm. *Plin. lib 14. cap. vltim.* Fulmine sola non icitur.

Malum à Græcis dictum. *Sic sub. lib. 12. cap. 1.* Melo, quod sit rotundissimo membro.

Malum Matianum à loco. *Aliter Plin. lib. 15. c. 14. sed idem Plinius Matij quoque oppidi meminit lib. 6. c. 4.*

Cydonium conficiut. *Vid. Pallad. in Octob.*

Fit quoque ex ea vinum. *De quo Dioscor. lib. 5. c. 28.*

Melimellum. *Plin. lib. 5 cap. 14.* Mustea à celeritate mitescendi, quæ nunc melimela dicuntur à sapore melleo.

Vnde & quidam. *Martial. lib. 13. epig. 24.*

Idem & malogranatum. *Plin. 13. c. 19.* aliqui granatum appellant.

Quod intra corticis rotunditatem gran. contin. mult. *Ex Hieronym. Agg. vlt.*

Flores malor. à Græc app ἄνθια. *è Dioscorid. libro 1. c. 153.*

Latini Caducum. *Aurelian. li 5. tard. ca. 2.* Mali punici caduco, quod Latini ampullacium vocant. *Sic n. legendum existimo apud Aurelianum à forma ampullæ. Nam idem lib. 4. c. 3. Ampullagium vocari scribit. Ego vtrobiq; cum ampullacium Chacone malo. Malem quoque dixisse Isidorus mali Punici caducum ampullacium à Latinis vocari.*

Agrestium autem malor. flores Græci Balaustium, &c. *è Dioscorid. c. 155.* ἀπὸ βαλαυστίου. *Balaustij meminit Plin. 26. c. 3. & Arnob. lib. 6 aduers. gent.*

Negant Medici. *Id vno verbo complexus est Dioscorides* ἀκαφον *dicens.*

Trium generum. *Pallad lib. vlt. c. 6.* Genera eorum hæc, Duracina, Præcoqua, Persica, Armenica.

Quod eam arborem primus in Ægypto, &c. *Plin. lib. 15. c. 12.*

Horum aliud præcox. *Quod à nobis albercoq. voce non prorsus immutata dicitur.*

Medica, &c. *Verba sunt Solini c. de Media.*

Hanc Græci κεδρόμηλον *Ita dicitur à Dioſc. lib. 1. c. 167. quamuis ſint* ſuſpectam *quibuſdam hanc vocem, qui* κεγχρόμηλον *malunt. Illud verò ſciendum à Nicandri interprete* νεφρίζων *dici, quod à nobis nauranium.*

Hæc arbor omni fer. - poſita. *è Serv. Georg. 2.*

Quæ vulgo--faba Syriaca. *è Serv. ſed lotos à Plinio faba Græca, ab Athenæo faba Ægyptiaca vocatur. De Mella nihil conſperi.*

Maiorem pipere. *Ita Dioſcorides.*

Alii à multitudine enixi fruct. nixam. *In margine codic. Rom. S. Petri hæc addita reperiſſe, ſed eadem manu nitebat Chacon.* Hanc arborem Romani vocant prunum, Hiſpani nixum, Vandali, & Gotthi, & Sueni, & Celtiberi ceruleam. *Retinent hodie veſtigia huius vocis Luſitani & Galleci, qui pruna omnia, ameixas, ſiue ameixas dicunt: & apud Aurelian. li. 4. Tard. c. 8.* Pro, decoctione nuxarum, aut glycirrhizæ. *nixarum ego legerim: quod autem myxa pro nixa legendum quidam contendunt, ex Paulo Ægin. li. 7.* μύξα δ' ἐνίοτε καὶ τὸ μυρέψιον καλοῦσι τὸν τῶν καρυΐνων, δυνάμεως παραπλησίαν, *confirmat, quod de Gallecis diximus. Nam m. in locum n. aut etiam contrà in multis vocibus ſucceſſiſſe, paſſim videmus.*

Hæc arbor ſola gummi. *Ex Dioſc. li. 1. c. 175.*

Quo & medici, & ſcriptores. *Plin. li. 13. ca. 11.* Vtiliſſimum pictoribus & medicis, *ſed nihil muto.*

Ela omeli ſuauis. *Verba ſunt Dioſc. li. 1. c. 37. ſed de oleo, non de arbore. Plinius li. 16. ca. 7.* Sponte naſcitur in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant, manat ex arboribus pingue, craſſius melle, reſina tenuius, ſapore dulci. *Et li 23. c. 4.* elæomeli, quod in Syria ex ipſis oleis manare diximus: *& arbor fortaſſe eodem nomine appellata eſt.*

Epimelis. *Gensu meſpili, vt ait Dioſc. li. 1. c. 171. Vid. Macrob lib. 3. ca. 19.*

Meloſos. *Solin. c. 40.* & arbor eſt melops *(al. melopos)* Ex qua profluit lentus humor, quem ammoniacum nominamus. *à Plinio metopium dicitur, & Dioſc. li. 5. c. 98. agnoſcit.*

Meſpila--quod pilulæ. *al. pirula.*

Pyrus q. in ligu ſp. deformata. *Sic Gotth. cæ. alii,* formata.

Cruſtumia ſunt pyr.-nominata *è Serv. Georg. 2.*

Poma pyri iument. *Ex Plin. li. 23. c. 7.*

Ceraſus--appellatum eſt. *è Serv. Georg. 2.*

Hinc & caricæ à copia nomen. *Eſt Caria ficuum fertiliſſima auctore Strabone, ſed hæc adiecta credo ab aliquo, cui carica ſarcinam ſignificaret, quod Hiſpani ex ea voce targa, Itali carico feciſſent.*

Priuſquam eos Pythagoras exercit. *Ex Plin. lib. 23. ca. 7. Sed hoc Dromio cuidam tribuit Pauſanias in Heliac. poſteriorib. cui Pythagoras Rheginus ſictor ſtatuam fecit, & quidem id à Laertio omiſſum, qui Pythagoræ pugilis meminit, valde miror: vt Plin. deceptus videri poſſit.*

Tauros quoque ferociſſimos. *Ita Plutarch. li. 6.* συμποσιακῶν. *Id non niſi de caprifico refert Plinius.*

Fructus eius velut virguleti. *Ex c. Rom. ſed arbuti, quam virguleti malluimus.*

Eſt u. morus ſylueſtris fructus afferens. *Hieron. Am. c. 7. ad illud: vellicans ſycomoros,* &c. Nobis autem, quia ſolitudo in qua morabatur Amos, nullam huiuſcemodi gignit arborem, magis videtur ruboſ dicere, qui afferunt mora, ac paſtorum famem, & penuriam conſolantur.

Huius folia ſuperiacta ſcrip. *Verba ſunt Ambroſ. lib. 5. Hexaem. ca. 8.*

Inglandem vocant q. Iouis gland. *à Serv. Eclog. 8.*

Nuces autem generaliter dicuntur. *è Serv. Eclog. 2.*

Quæ Latine nux long. *Serv. ad illud, cum ſe nux plurima: plurima (inquit)* id eſt, longa.

Hanc alii nuciclam. *Al. nucellam, nucedam, nuculam.*

Auellanæ ab Auellano Camp. opp. cognom. *è Serv. Georg. 2. ad illud,* Plautis & duræ corylj, &c.

Hæc à Græcis Pontic. *Sic Macrob li. 3. c. 18. ſed Athenæus libr. 2.* Caſtaneam nucem Ponticam vocat.

Quod fructus eius gemin. &c. *Cum Gracum vocem diuiſſet, tuum putauit in etymologia ludere. Niſi hæc aliena eſſe mauis. Nam Caſtoris, i. fibri meminiſſe (quod quidam credidit) ego minimè puto.*

Simul vt exciſa fuer. t. s. exp. c. *Verba ſunt Ambroſii Hex. lib. 3. ca. 13.*

Suberies. *Legitur hæc vox apud Feſt. in* Sturæ.

Quaſi ſubedies. *F. ſuedies.*

Æſculus ab eſca. *Serv. ad--Æſculus imprimis. Georg. 2.* Æſculus arbor eſt glandifera, quæ licet ab eſu dicta ſit, tamen per æ, ſcribitur. Sicut cælatum, licet à celo, celas habeat deriuationem.

Phagus. *Ex eod. Eclog. 1.*

Xyliglycon. *Eandem alii vel* ξυλάτραγος, *vel* κραῦλον *vocant.*

Huius arboris pomo ſucc. exp acatia. *De Acatia Dioſc. li. 1. cap. 134. ſed apud illum arbor eſt, ſiue ſpina potius inſtar arboris, è cuius ſiliquis ſuccus exprimitur. Et apud Plinium nihil commune ſiliquis cum acatia. Ergo deeſſe hic credo aliquid.*

Piſtacia. *Vid. Dioſcorid. li. 1. c. 178 & Plin. 25. c. 22.*

Pinum. n. antiqui acutum nom. *Idem ſup. lib. 11. cap. 1. & lib. 19. ca. 19.*

Græci πίτυν. *Ex Ambr. Hex. 3. ca. 3.*

Pinus creditur prodeſſe cunct. &. *Ex Pallad. in Novemb. vi Theophr. li. 3. de cauſ. plant. cap. 15. cum Plinius contra exiſtimaſſe videatur li. 17. c. 12.*

Cuius natura expers eſt terreni humoris. *Vitruu. li. 2. ca. 9.* Abies pluuimum habens aeris, & ignis, minimumque humoris, & terrenis leuioribus naturæ partib. comparata, non eſt ponderoſa.

Quaſi κεκουφισμένος ὑγρὸς ὑγρὸν, &c. *è Serv. ad v.* Procumbunt picææ. *Æn. 6. ex quo hæc Cedris inelius aptarentur: de qua ſtatim.*

Vnde in templis propter diut. *Ex Ambroſ. 3. Hex. ca. 13. & in fin. pſ. 118.*

Huius ligni reſina Cedrea. *Vid. Vitruu. li. 2. c. 9.*

Cypariſſus Græc. dicitur, quod capitis eius. *Serv. Æneid. 3. ad v.* Aeriæ quercus, aut coniferæ Cypariſſi: Conus dicitur fructus cupreſſi, & ipſa κωνοειδὴς eſt. Nam à rotunditate in acumen leuatur.

Antiqui cypreſſi ramos. *Ex eod. Æn. 6. ad v.* ferales ante cupreſſus.

Iuniperus Græce. *Iuniperus Latina eſt vox. Nam Græce* ἀρκεύθος *dicitur.*

Adeo vt ſi prunè eius, &c. *Ex Hier. epiſt. ad Fabiolam. 126. manſione 16.*

Iuniperus autem alia paru. &c *Ita Dioſc. li. 1. c. 104.*

Ebenus in Ind. & Aethiop. *è Serv. ad v.* Sola India nigrum fert ebenum, *Georg. 2.*

Sed Indicum maculos--ſuluis. *è Dioſc. li. 1. c. 130.*

Eſt autem Mareotica palus in India. *Servius ad v. Mareotid. alb. Georg. 2.* Ægyptiæ *(inquit)* Mareotis enim Ægypti pars eſt. *& ad--*ſola India nigrum fert ebenum: Atqui in Aegypto naſcitur, ſed Indiam omnem plagam Aethiopiæ accepimus.

Lucanus. *Lib. 10.*

Sicut legitur de quere. Mambr. &c. *Hier. in loc. Hebraic:* Quercus Abraham, quę eſt Mambre vſque ad Conſtantii. *(Al. Conſtantii.)* Regis imperium monſtrabatur, & mauſoleum eius in præſentiarum cernitur.

Huius fructus gallia. *à Dioſcor. li. 1. c. 127.*

Lucernarum tantum vſib. neceſſaria. *Ex Plin li. 16. c. 7.*

Taxus venenata arb. *è Serv. Eclog. 9.*

Iyreos autem dicit Parthicos. *Verba ſunt Serui eo loco.*

Robur autem general. *Seruius Aen 12. ad v.* In medioque foco, & D. c. a. Gramineas: Robur, omne lignum cum ſit & ſpecies:

Larix eni hoc cognom. *Ex Vitruu li 2. c. 9.*

Ex qua tabulæ regulis affix. *Ex Pallad. in Nouembri tit. 15.*

Generat etiam reſinam. *Electrum vocat Dioſc. li. 1. c. 114.*

Salix dicta *è Serv. Eclog. 1.*

Arbor leuis, vt hab. v. *Ex Ambr. li. Hex. 3. c. 13.*

Vti quis illud in poculo hauſerit lib. careat. *Ex Hier. Iſai. c. 5. vid. Plin. 26. c. 26.*

Sed & fœmin. infœc facit. *Ex Dioſc. li. 1. c. 137. At Plinius ſterilitatis medicamen fœminis eſſe ait.*

Populus autem, ſalix, & til. *Ex Vitruu. li. 2. c. 9. & Pallad. in Nouembri tit. 15.*

Vimen--quod vim habeat. *Immo quaſi vincimen.*

Natura enim eius talis eſt, demergat *Ex Hil. in pſ. 136.*

Hæc arbor--concitari *Ex Hier. Iſ. 17. dicuntur autem hæc de ſyluestri myrtea, non de ſatiua. Nam duo ſunt genera. Vid. Plin. Theoph. Ambroſ.*

Medicorum autem libri, &c. *è Serv. Georg. 2. ad v.* ſolido Paph. de robore myrtus.

Huius fructus--gignitur. *Ex Dioſcorid. libro 1. c. 90 & 91.*

Terebinthus *Ex eod. c. ſequenti.*

Et ſecuratę materiæ--ſcribe in buxo. *Ex Ambr. li. Hex. 3. c. 3. locus autem ſcripturæ Iſa. c. 36.*

Rhododendrum *Dioſc. li 4. ca. 8.* Nerium aliqui Rhododaphnem, alii Rhododendron vocant. *Vid. Plin. li. 16 c. 2. A nobis adelfa dicitur.*

Turbiſcus *Græci Thym.*

Cicuta autem eſt--nodoſ. *è Serv. Eclog. 2.*

Dicta quod lateat. *Inf. c. 9.* Cicuta propter quòd in Thyrſo geniculato nodos habeat occultos, vt canna, ſicut dicitur foſſa cæca; quæ occulta eſt.

Sambucus. *Gothici libri,* Sabucus.

Sentix dicta à ſicu. *Luſit verbis Virgilii:* Per loca ſenta ſitu *Aen. 6.*

Lactyma oleaſtro *Ex Dioſc.*

Olea autem ipſa arb. fruct. oliu. &c. *è Serv.* Sed truncis oleæ melius. *Georg. 2.*

Orchades. *Orchades etiam legi in vetuſtis Virgilii libris, non vt vulgo, Orchites, admonuit Pierius.*

Radiolę. *Virg.* Orchites, & radii, & atriata pauſia bacea: *Radiolum vocat Colum. li. 12. c. 47. vt diſtinguat (credo) à Radio maiore. De quo Cato c. 6.* In agro Craſſo, & caldo oleam conditiuam, Radium maiorem Salentinam Orchitem.

Liciniæ. *Licinię meminit Plin. li. 15. c. 2.*

Et dicta Pauſia. *è Serv.*

Cruſtumia item, *&* Volema. *Pyrorum genera. hæc ſunt, propterea inter oleas poſita, quod Iſidorus (vt diximus) Seruii commentarii ſiue Virgilii carminib. eſt uſus, id illi fraudi ſæpe fuit. Qui Seruii locum inſpexerit, id ita eſſe facile comperiet.*

Colymbades apellatæ. *è Plin. Columell. Athen. lacunam facilè expleas.*

Olea eſt arbor, vnde deriuato eſt oleum *Verbà ſunt Seruii.*

Sera

Sed quod ex alb. f. o. c v. Hiſpanum à Græcis ἀμφακίνου, &c. *Plin. li. 12. c. 7.* Omphacion ex olea adhuc alba expreſſa deter.ª ex duparatur priuſquam cibo matura ſit, iam tum colorem mutans, differentia, quod hoc viride eſt, illud candidum. *Porro de Hiſpano Galenus li. 6. de ſimpl. medicam.* Si oleum *(inquit)* guſtatum ſtricti quidpiam præferat, frigidum cenſetur, quale eſt quod ab Iberia aduehitur, quod Hiſpanum, hoc eſt, Hiſpanicum nominant. *Meminit quoque Hiſpani olei Aurelianus ſæpe, vt li 3. tard. c. 2.*

Amurca--ab emergendo. *Seru.* Amurca per c. ſcribitur, & per g. pronunciatur.

Prima eſt reſina terebinth. &c. è *Dioſcorid. li. 1. c. 91. 92. & 95.*

Hinc à Græcis appellatur Clonia. *Mendoſe ergo apud Dioſcoridem cap. 95. πίσσα ἡ μὲν ὑγρὰ ἡ ὑπὸ κώνου καλουμένη. Cum legendum ſit* κλώνου.

Proſpabilis ſplendens, lenis, & munda. *Dioſcorid.* ἱερὰ δὲ ἡ καλὴ ἡ γλαβέσα, καὶ λεία, καὶ καθαρά.

Creandarum arborum--natura. è *Seru. Georg. 2. ad v.* Princip. arboribus.

Omnia poma--ligno compoſito. *Ex eod. Æn. 2. ad v.* foliis oleaſter amaris: *in eo quadam emendanda ex Iſid.*

In Cap. VIII.

Aromata ſunt quæque. ſ. Od India. *Quæque id eſt, quacunque.* ramis ad aceris qualitatem, &c. è *Solin. c. 46.*

Cum frangitur intus pingue. è *Dioſc. li. 1. c. 82.*

Et appellatur apud nos maſcul. *Ex Plin. li. 12. c. 14.*

Adulteratur autem admixt. è *Dioſcorid. ibid.*

Tus autem ſine aſp. è *Seru. ad v.* molles ſua tura Sab. *Georg. 2.*

Myrrha Arab. arb. alt. ad. q. c. è *Solin.*

Similes ſpinæ quam ἄκανθον vocant. *Seru. Georg. 2.* Acanthus arbor eſt in Ægypto ſemper frondens, ἀκανθὼδης dicta, quia ſpinis plena eſt.

Vnde & nomen accepit. *Nam myrrha è voce Hebræa fluxit: vt item Cinnamomum, Nardus, Crocus: Agallochus, ſiue Aloe auctore Hieronymo.*

Gutta eius ſponte man. è *Solin.*

Myrrha autem Troglodytica. è *Dioſcorid. li. ca.* 180. *ſed ſinu fortaſſe legendum pro* inſula.

Storax arbor Arab. *Donatus in Adelph. ſc. 1,* Storax *(inquit)* ab odore. *Eadem vox legitur apud Solinum,* Styrax *apud Plin. & alios.*

Similis malo Cydonio. è *Dioſc. c. 80. Plinius 12. c. 25. Cotoneo malo ſimilem.*

Bdellium. *Vid. Dioſc. c.* 81.

Æqualiter cerea. *Id eſt, vndique cerea. Plinius* eſſe autem debet translucidum ſimile ceræ.

Maſtix. è *Dioſcorid. c.* 91.

Candoris ceræ Punicæ. *Tyrrhena cera Dioſc. ſed hoc fortaſſe è Plinio, qui ceram Punicam candidiſſimam fieri dicit.*

Piperis--ſimilitudinem. è *Solin. c. de Indiâ.*

Cuius quidem diuerſus eſt fructus. *Ex eod.*

Vnde & nomen traxiſſe creditur. *An quia, cum Græcis ὄλυς ſit area, ara pro area in gloſſis legit ſiue Iſidorus, ſiue, quod magis credo, qui hæc illi adiecit.*

Nam quod in craſſ.-eximium è *Solin c. 43. Vid. Theophr. li. 9. de hiſt plant. c 5.*

Frutex eius botroſum ſem. è *Dioſc. li. 1. c. 14.*

Coſtus. *Ex eod. c. 12.*

Calamus aromatic. è *ea.* 17.

Balſami arbor. è *Solin. c. 48.*

F. liis ſimilis rutæ. s. a. s. q. m. è *Dioſcorid. c. 18.*

Arbor autem balſamum. è *Seru. Georg. 2.*

Opobalſamum, quod ideo cum adiectione ſignif. &c. *Ex Hegeſipp li. 4. c. 17.*

Eo quod percuſſus ferreis vng. *Ita quidam Dioſcor. & Theophraſtus. Melius Plinius: Ferro ladi vitalia odit, & Tacit. V. hiſs. ſi vim ferri adhibeas, pauent vulnus. Hegeſipp lib. 1.* Virgultiſque innaſcitur, quæ acuris lapidibus incidunt pueri agricolæ.

Balſama autem, ſi pura fuerint è *Seru. Georg. 2. ad illud,* Quid tibi odorato referam ſudantia ligna Balſama?

In Cap. IX.

Folium dictum, &c. è *Dioſcorid. li. 1. c. 11.*

Nardus. *Ex eod. c. 6.*

& in Syria. *Iſtria legerim ex Dioſcorid. c. 7.*

Coſtum *Ex c. 15.*

Crocum dictum ab oppid. è *Seru. Georg. 1. ad v.* Croceos vt Tmolus odores.

Optimum autem, &c. è *Dioſcorid.*

& cum carpitur manus inficiens *Dioſcorid.* βάπλον ἐυθὺς τὰς χεῖρας, *hoc eſt tingens humectatione manus.*

aut infuſum. *Dioſcorid.* ἐκθλιβόμενον, *id eſt dilutum.*

atque decoctum. *id eſt, defrutum. Dioſcorid.* ἢ τὸ τὴν ὀσμὴν ἐν ἑψήσει πυθόμενον. *qui indecoctum hic ſuffutuunt, quid decoquere ſit, non ſatis vident.*

Crocomagna. *Dioſcorid. c. 26. & Plin. li. 21. c. 20.*

Aſarum è *Dioſcorid. c. 9.*

foliis caſiæ ſimilibus. *Immo hederæ ſimilibus. Dioſcor.* εἴδεα ἔχων κισσώδεια. *& Plinius li. 12. c. 13.* hederæ foliis. *Ergo* κισσώδεια *pro* κισσοῦ *legiſſe videtur vetus Dioſcoridis interpres, quo eſt vſus Iſidorus.*

Plin. è *Dioſcor. c. 10. Plinius li. 12. c. 11.*

radix eſt iunci trianguli. *Hoc cauli tribuit Dioſcorid.* κυπείρου γονίαθεν.

atque vacuis locis. *Contra Dioſcorides,* ἐν τόποις ἐγχωρίοις, *id eſt, cultis, error ergo interpretis qui ἀγρίοις fortaſſe legit, aut* ὀρεσσίοις.

Irisillyrica. *E Dioſc. c. 1.*

Acorum. *Ex c. 2.*

acerrimi ſaporis, ſed odoris iucundi. *Vox ſaporis deerat in omnibus libris, quam è Dioſcor. repoſuimus. Ille enim:* ἡδυόσμου τὴν ὀσμὴν, τὴν δὲ γεῦσιν ὀξὺν καὶ ἀηδῆ. *Plinius quoque* guſtu acres, odore non ingratas.

Meu--*Vid. Dioſc. c. 3.*

Cardamomum--- *Idem c. 5 & li. 2. c. 185.*

Schœnus melior. *Vid. Dioſcorid. c. 6. qui primam laudem Nabathæo Schœno ſecundam Arabico tribuit, Libycum mutilum eſſe ait: Cætera conueniunt.*

flos ſchœnanthos. *Squinantos apud Pallad, in Octob, tit. 14. & apud Aurelianum non ſemel vendoſe, ſed ita fortaſſe tunc & proferebant, & ſcribebant.*

Epithymum. *Dioſcorid. li. 4. ca.* 179. ἐπίθυμον θύμου ἰὸν ἄνθος. *Vid. Plin. li. 26. c. 8.*

Sampſuchus. *Ita quoque ab Aureliano & Heſychio: ab aliis ſamſuchum effertur.*

vnde & nomen amaracus. è *Seruio Æneid. 1,* vbi mollis amaracus illum.

Hyacinth. *Seru. eclog. 3. & Ouid li. 10.*

eſt autem radice, & flore volui. *V. Dioſcorid li. 4. c. 63.*

Narciſſ *Ouid. li. 3.*

In candore retinet foliorum. *Florum potius, niſi folia florum intelligas, vt mox de liliis, ex Ambr. cuius dum candor ſit in foliis Dioſcor.* ἀνθοῦ λάθην.

quaſi liclia. *al. quaſi liglia.*

Cuius dum candor ſit in fol.--effulget. *Verba ſunt Ambr. Hex. 3. c. 8.*

viola propter vim odoris. *Doloris libri omnes præter Roma. mendoſe, vt apparet. Ambr.* In quibus neſcias, ſpecies ne amplius florum, an vis odora delectet.

Huius genera ſunt tria. *Quatuor retulit Dioſcor.* λάθυρος, μαλλίνον, κυανοῦν πορφυροῦν, *tria Plinius:* purpureum, luteum, album.

Acanthus. *Locus conflatus ex tribus Seruii locis, Georg. 2. Æn. 1. & eclog. 4.*

Hedera *Feſtus.* Hedera dicta quod hæreat, ſiue quod edita petat, vel quia id, cui adhæſerit, edat.

quod hœdis ſupra lactis abund. &c. *Columell. li. 7. ca. 6. de hœdis:* Qui vbi editi ſunt eodem modo, quo agni, educantur, niſi quod magis hœdor. laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt: Tum ſuper lactis abundantiam Samera, vel Cythiſus, aut Hedera præbenda.

Hederæ frigidæ terræ indices. *E Seruio Georg. 2.* Hederæ pandunt veſtigia nigræ.

album, & nigrum. *Quæ poſt hæc leguntur in quibuſdam editis, abſunt ab omnibus manuſc. Sunt vero Ambroſii verba, lib. 3. Hex. c. 9. quæ propterea hic adſcribemus: Hanc autem periti loquuntur eſcam eſſe, & alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento ſui corporis vim pabuli nocentis euitant--&c. vſque ad--ſalutem.*

Acone portus eſt Bithyniæ, qui prouentu malor. gr. è *Solin. c. 55.*

Nam toxica venena ex eo dict. *Plin. li. 16. c. 10.* Sunt & qui taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.

Euphorbium dict. *Etymologia, opinor, meminiſſe Iſidorus noluit, & hic vt ſæpe alias aliquid à Brauilone, vel potius à poſteris additum Plinius ab Euphorbo Iubæ regis medico nomen duxiſſe putat.*

Laſer herb. n. i. monte Oſcobagi. *Al. Oſabagi Quis vero hic mons, nos ad coniecturam euadere nunquam quiuimus.*

Cuius ſuccus dictus primum Lac Sirpicum *Solin. c. 40.* Dictum primum lac Sirpicum, quoniam manat in modum lactem, deinde vſu deriuante, laſer nominatum. *Columella vero libr. 6.* Radix, quam Silphion Græci vocant, vulgus noſtra conſuetudine laſerpitium appellant. *Et diuerſum fuiſſe laſerpitium, à ſirpe videtur. Plautus in Rudente:* Teque oro, & quæſo, ſi ſperas tibi hoc anno multum futurum ſirpe, & laſerpitium *Vid. Plin. li. 19. c. 3.*

Aloe herb. a. ſ *Dioſcorid. li. 3. c. 25*

Panaces è *Dioſc. li. 3. c. 55.*

Hanc quidam latinot. Pulegium. *Plin. li. 20. c. 14.*

Mandragora dicta quod *Ne hic quidem de verisloquio cogitauit.*

vnde & eam Latini malum terræ. *Dioſcorid.* Ῥιζαῖον μῆλα καλοῦσι δὲ μῆλα τὰ ῥίζια.

Hanc poetæ anthropormophion. *Quos imitatus eſt Columella:* Quamuis ſemihominis vellano gramine ſœta Mandragoræ pariat flores, mœſtamque cicutam.

Cuius cortex vino mixt. è *Dioſc. li. 4. c. 76.*

mala generans in ſimilitudinem prunorum. *Dioſc.* μῆλα ἔοικε ἰμαφεῖ, *id eſt ſorborum.*

Papauer. *Dioſc. li. 4. c. 65.*

ſuccus quem opion vocant. *Sic Plin. li. 20 cap. 18. Dioſcorid.* τὸν ὄπιον.

Dicta autem colocynthis quod ſ. f. r. *Neque hic eſt, quod in*

etymologia moreris. Dioscorid. καρπὸς ἀκρέως ὁμοιῶ σφαίρᾳ μεσηπυκὸς σχοινώδης.

Centaurium. *è Dioscor.3.c.9.& Plin.25.c.6.*

Dracontea. *Ex eod.li.2.c.196.*

Chelidonia. *Ex eod.li.2.c.211.*

Heliotrop. *Vid.Dioscor.li.4.c.193.& Plin.li. 22.c.21.*

hæc & Verrucaria. *Vid. Plin.*

Pentaphyllon *è Dioscor.li.4. c.42.*

Hyssopus herba purgand. pulm.&c. *Ex Aug.in ps.50.*

Reubarbarum. *Vid.Dioscor.li.3.c.2.*

quor.ora ferata. *Dioscor. Vid.alii.*

quem vulgus Stingum. *f.scincum. Vid.Dioscor.li.3.ca.* 135. *& Plin. li.28.c.28.*

Artemisia. *Plin.lib.25. c.7.*

Chamæmelos. *Dioscor.3.c.154.*

Paon. *Idem c.*157. *& Plin.27.c.4.*

qui mirum in modum ob sap.&c. Ob lætitiam, *ita enim reddidit Plinius.* (εὐφροσύνην) *quæ est apud Dioscor.*

Anoglossos. *Dioscor.2.c.153.*

Herpyllus. *Vid.Serv.eclog.2.*

Aristoloch. *Plin.25.c.8.& Dioscor.3.c.4.& 5.*

Erigeron. *è Dioscor.4.c. 97.*

Psyllion. *Ex Dioscor.& Plin.*

Hierobotanæ. *Vid.Plin.25.c.9.& 22.c.2.& Dioscor.*

Remediis, ac legationibus. *Ligamentis libri omnes male, Plin lib.* 22.c.2. Quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis fuere, & in sacris legationibus verbenæ.

Paliurus *è Serv.eclog.5.*

Struthios. *è Dioscor.& Plin.*

Pulegium apud Ind.p.pretiosius. *Verba sunt Hieron.epist. 83. ad Euagrium.*

habet autem virtutem therm. &c. *Ex Dioscor.li.3.c. 56 sed absunt hæc à veteribus lib.*

Absinthium. *è Dioscor.*

Symphytum. *Ex eod.*

Polypodium. *Ex eod.*

Nascitur in teneris petrarum terris. *Id est, in muscosis petris. Si ita licet interpretari verba Dios.* φύεται ὲν πέτραις ὑφὺς ἰχμάδος. *Sed malim ego cum Chacone legere, nascitur in teneris petrar. siue in terris quercub. vicinis.*

Polion. *è Dioscor. Multa hic in editis, quæ absunt à manuscr. Gothicis.*

Scammonea. *Ex eod.*

Daucus f. thyrsobi palmi. *Dioscor.li.3 cap.76.* τὸ δὲ μῆκος ἀπιθαμῆς. *Quod autem ἀπιθαμαῖον, bipalmem verterit vetus eius interpres, mirari desinet, qui idem faciebat Plinium animadverterit li. 27.c. 4. Nam quod Dioscorides de agerato dixit:* ὑφίεται ἐπὶ φρυγανώδους ἀπιθαμίδος, *ipse reddidit,* Ageraton ferulacea est duorum palmorum altitudine. *Scio eundem Plinium ἀπιθαμὴν varie interpretari: Aliquando palmum, ut li.12.c.19.& li. 22.ca. 21.& li.26.c.7.& 8.ex Dioscor.& Theophrasto Nonnunquam etiam semipedem, ut li. 34. c.4.ex Theop. li.de hist.plant.2.c.8.& li.20.c.8. & li. 27.c.vlt. Interdum vero cubitum, ut li. 22.c.8.& li.26.c.8.de hyperico oleraceo frutice, tenui, cubit ali. Aliu autem locu recte vertit dodrantem, ut lib.7. c.2. aut duodecim digitos. ut li 8.c.21. nisi forte hi omnes loci corrupti apud Plinium, non haud multum distantibus, & pro bipalmem, tripalmem, pro* IV. *digitos,* XII. *digitos, & pro tenui cubitali semicubitali, & pro semipede semicubitum apud illum legas.*

Iappa dicta quod habeat caulem ingentem. *Ἀπὸ τοῦ λαπίζειν, quod est insolenter se gerere: Vid.Plin.li.27.c.5.*

Rubia ἐρυθρόδανον. *Dioscor li 3.c.160.*

Anchusa. *Idem li.4.c. 25.*

Trifolium per singulas adnationes. *Adnata vocat Plinius li.27. c.11 quas Dioscorid.* πτερυφυάδας. *Al.adnodat-ones.*

Althea *Dioscor.li.3.c.163.* ἀλθαία δὲ ἰσχυρὸν κολλᾶσι μαλάχης ἐκτὸς ἀρχῆς ὄζῳ. *Pallad.in Octob.tit.14.Althee, hoc est, hibisci folia. Dicitur hodie à nostris malua uisco.*

Origanum quod Latine colina. *Al colerina. al. colena, forsasse conyla(quæ auctore Dioscoride, origani siluestris est species) scribendum fuit: sed neque vox est Latina, neque etymologia colorandi conuenit, sed mendis, & additamentis scatent omnia.*

Tithymalum. *Hoc quartum genus tithymali apud Plin li. 26.c.8. quod heliotropion appellari ait. Etymologiam aptauit heliotropi significationi suo more Isidorus.*

Strychnos quæ Latine herba salutaris. *Plin li. 22. ca.*31. Et nihil esse corporis malorum, cui non salutare sit Strychnos, Xenocrates prædicat. *Vid. Dioscor.li. 4.c.69.*

Polygonos *Dioscor.li.4.c.4. Plin.26.c. vlt.* Polygonus potamenses ciet. *Alii vero sanguinem sistere tradidere.*

Ros marinus *è Disc.li.3.c.87. Sed quod aspera dixit folia.* πτερυγώσης, *legisse videtur interpres, non πτυχίτης, vt vulgo legitur.*

quam Græci Calamintham. *Vid.Dioscorid.li.3.c.42. & 43.*

Genicularis h. Lob scorpion. *Id mentastro tribuit Plin.li.20.c.14. iisdem verbis, neque de polygonato(quod sciam) quisquam id prodidit. Ac neque Isidorus quidem, nisi valde fallor.*

Agaricum radix. *Ita quidem Galenus, atque alii existimauere, sed compertum est truncis adnasci fungi instar. Hic vasta lacuna in Gothicis,*

Asphodelos albucum. *al.* albutium. *Gloss.* albucinum. *Dioscorid.* λεῖριον αὐτόφυτον τίμιον δὲ τὸ ἐπιμήκειον ὃ καὶ ἄωρα χρῆ.

Scylla quod nocens sit. *Est. n.* σκύλλειν *vexare, quo respexit fortasse Virgilius, cum de Scylla dixit eclog.6.* Dulichias vexasse rates.

De qua superstitio gentilium. *Ex Dioscorid.libr. 2. & Plin 21, ca.17.*

Staphisagria in locis amœnis. *Hæc tantum verba leguntur in Gothicis CC. quæ præterea leguntur in editis addita sunt ab aliqua Æsculapii filio, ex Dioscorid. Auicenna & Auerroe.*

Asplenum. *Vid.Dioscor.3.c.151.& Plin.27.c.5.*

nascitur in humidis petris. *Quæ post hæc leguntur in editis, non sunt in manusc. addita tamen sunt è Dioscorid.& Plin.*

Volubilis. *Apta scriptura etymologia, Plinius, & alii bulbum, Græci* βολβὸν *dicunt.*

Stœchas. *Ex Dioscor.3.c.31.*

cuius radix, aut succus si vino, &c. *è Dioscor.2.c.194. Plin 25. cap.9.* Narrant ebrietatem repræsentari addita in vinum.

Ampelos leuce, siue Bryonia *Ex eod.li.4.c.154.*

Amphelos melæna. *Ex eod.c.*185.

Buphtalmas. *Ex eod.li.3.ca.*156.

foliis coriandri. *Fœniculi, Plinius & Dioscorides.*

Phlomos. *De qua paulo ante. Vid. Dioscor.4.c.*104.

Ferula vocata à medulla. *Nempe quasi fœcens bilum.*

Huius succus galbanum est. *Non etiamsi libet, sed* τῇ θηκῇ ὁμοιούμενα, *vt ait Dioscorides, id est, ferulæ cuiusdam, quæ in Syria nascitur.*

Papyrus. *Vid.Plin.& Dioscor.*

Scirpus è quo tegetes texuntur. *Plin. 21. ca.* 18. *& Festus in* Scirpus.

Fucus. *è Serv.Georg.4.*

dicta quia mentitur alienum colorem. *More fuci illius qui apem simulat.*

Carex. *è Serv. eclog.3.*

Spartum ab asperitate. *Etymologiam nihil moror.*

Vnde illud Græci ὀρεόφυν. *Ita interpretatur* ὀρεόφυτον *Hieronym. ep.19.*

licet omnis herba gramen--cum sit & species, *Verba Seruii Æn.12.*

Filix vna scissa folia gignit replicat. *Dioscor.li.4.c.*188. *& Plin.27. c.9. Notandus vero Gothicis mss. nam folia singulari numero non semel vtitur. Sed hæc librariorum vitio magis putamus accidisse, quam Isidori.*

In Cap. X.

Hortus nom.q.si.a,o *Festus.* Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possent orirentur. *Vel Long.* Hortus quoq. non desiderabat aspirationem, quod ibi herbæ oriantur, id est, nascantur, sed tamen à consuetudine accepit.

Nam cum alia terras, &c. *è Seruio Georg. 4. ad--*Hellespontiaci s.t.p.

quoddam genus olerum caulis. *Brassica, Pallad. in Febr. Tit. 24.*

Cyma d quasi coma. *Immo quasi κῦμα, hoc est fœtus auctoribus Theophr. li.7. de hist plant. & Galeno 2. de facult. elem.c. 58. Vtuntur hac voce Celsus, Columel. & Plin.*

Malua-eo quod molliendi. *Plin.li.20.c.21.*

Cuius succo. *Ex eod. Dioscor.li.2.*

Scorpiosib. creditur. afferre. *è Plin.li.20.c.4.*

Rapa d. à rapiendo *Immo à Græca voce ῥάφυ siue ῥάπυ. rapum neutro genere enuntiat Columella.*

nam rapa in alio solo, *vt Palladius inquit li.8.ca. 2. & Columella li.2.c.10.*

eo quod totus deorsum nitatur *Ex eod. Palladio in Ianuario titul.14.*

cuius semine macer, &c. *Ex Plin.20.c.4.*

Si quidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. *Hæc si tollas, melius cohærebunt cætera. sed aliquid deesse crede. Plinius 19. ca. 5. de raphanis.* Vtilissimi in cibis hyberno tempore existimantur, idemque dentibus semper inimici quoniam atterant: ebora cerre poliunt.

Nam contra venena radices--apponi *è Seruio Georg.2. ad illud,* Auxilium venit, ac membris agit atra venena.

Lactuca-exuberet. *Verba sunt Pallad. in Ian. tit.14.*

seu quia lacte nutrient, fœm. *Vid. Dioscor.li.2.*

hæc in viris ven. vf. *Ita quoddam lactuca genus Eunuchium dictum refert Plinius li.19.c. 8.*

quam Sarraliam. *Nos cerraia dicimus.*

Intubum Græcum nomen est. *Romanum esse testantur Dioscorides, & Galenus.*

Ascalonia nuncup ex vna vrb. Pal. *Ita Plin li.19.c.6.*

Allium dictum quod oleat. *Vel quod halet, vt alii volunt.*

Vlpicum *Vid. Columell. li. 11. & Plin.19. cap. 6. De etymologia non liquet.*

Phaselus. *Cicero in Verr.* Phaselis illa, quam cepit P. Seruilius, non fuerat vrbs antea Cilicum, atque prædonum. Lycii, illam Græci homines incolebant

qui dulces nasci perhibentur si lacte mellito. *Si lacte, & mulso Pallad. li.4.c.9.*

Nasturtium sapor app.&c. *Plin 19.c.8.* Nasturtium nomen accepit à narium tormento.

Vnde & esca vulgo dicitur. *à nobis yesca.*

Armoraca. *Pall. ad li. 11. c. 11.* Armotacam feremus, nam hæc agrestis est raphanus. *Non est vero Armoracia eadem cum lapsana: de illa Dioſc li. 2. c. 138. de hac c. 142. ſoliu tamen ſimiles eſſe ait.*

Carduus, succus eius alopecias cutat. *Plin. 21. ca.* 23. Antequam floreat contusus, atque expressus illito succo alopecias replet.

In Cap. XI.

Cuius radices. *è Dioſcorid. li* 3.

Oleoſelimon. *Oreoſelimon malim ex Plinio, aut etiam helioſelinon, quod paluſtre eſt, aut certe elaoſelinon.*

Feniculum quod acuat vil. *Quaſi phanoculum è Græca, & Latina voce.*

Cuius virtus trad. *è Plin. 20. c. 23.*

Ligusticum. *Ex eod. li. 19. c. 8. & Dioſc. li. 3.*

Cuius semen nutrit. *è Dioſc. li 3. c. 71.*

Canos etiam ex cotiando infici. *Id non niſi de hyperico prodidit Plinius li. 26. c. 15. quod etiam corion (vt ipſe ait) vocatur, ſed Dioſcorides id hyperici genus κόρεον nominat.*

Ruta dicta quod ſit ferū. *An à rutendo, an potius à ſono quem ſeruens humor reddere ſolet: Non opinor neque de etymologia cogitauit, ſed ad Plinium, & Dioſcoridem reſpexit, quorum vterque ferentem rutæ naturam tribuit.*

Hanc venenis repugnare muſtellæ. *ē Plinio 20. c. 13.*

Inula', quam ruſtici Alam. *Quod nomen Hiſpani retinemus. de Inula vid. Plin. li. 19. c. 5.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM OCTAVVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

PRimus bella intulit Ninus. *Ex Iuſtino, aut forte ſi etiam è Trogo, aliquanto enim hæc ampliora, quam apud Iuſtinum, neque eius modi, vt ab Iſidoro' aucta videantur.*

Non ſolum nautum commeatus--vaſtantibus. *Verba ſunt Oroſii li. 6. c. 4.*

Nam ſeditio. *Eadem ſup. li 1. in S.*

Cicero docet. *Philippica* 8.

Tumultus quaſi tumor multus. *è Seru. Aen. 2. ad v.* gemitu miſeroque tumultu.

vt Cannenſis. Trebienſis. Termenſis *CC o. mendoſe.*

Alii per antiphraſim. *è Seru. ibid.*

vnde & prela premitur. *Ex eod. Georg. 2.*

Alii fœdera--porca. *Ex eod. Aen. 9.*

In Cap. II.

Non eſt auem iucunda victoria--deportaſſe. *Seru. Æn. 11. ad illud,* Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine. *niſi quod apud illum* indicanda victoria *legitur.*

præcedit autem Victoria. *Id eſt, Victoria ſtatua curru inuecta.*

Trophæum--ab exultatione. *è Seru. Aen. 1.* Ipſum te Lauſe trophæum.

Namque & purpuream, & palmatam togam. *Diuerſa Purpurea à Palmata. Feſtus.* Picta, quæ nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata eſt, eratque ſine pictura. *& ibidem:* Tunica autem palmata à latitudine clauorum dicebatur, quæ nunc à genere picturæ appellatur *Liuius libr. 30* Maſiniſſa rogat picta, & palmata tunica donatus. *& li. 31.* Maſiniſſæ dona miſſa, vaſa aurea, toga purpurea.

Inde & colore ruſſo pectin. *Seru. ecleg. 10* Pan facie rubea pingitur propter ætheris ſimilitudinem. Æther autem eſt Iupiter, vnde etiam triumphantes habebat omnia Iouis inſignia, ſceptrum palmatam togam, faciem quoque de rubrica illinunt inſtar coloris ætherei.

Quod vero à carnifice contingebantur. *Non temere carnificem dixit, quem alii ſeruum publicum. Nam eodem reſpexiſſe Plinium puto, li. 28. c. 4.* Similis medicina linguæ, vt ſit exorata à tergo fortuna, gloriæ carnifex. *Ab eo ſeruo ſuggerebatur triumphanti (vt ait Tertullianus in Apologetico c. 33.)* Reſpice poſt te, hominem eſſe te memento.

pro perſonarum qualit. &c. *Supra li. 5. c. 7. Sed hoc loco ab antiquioribus Gothicis ab ſunt hæc.*

Spolia autem à paliis. *In quibuſdam Gothicis perpetuo legitur* expolia, *ita melius procedit notatio, in vetuſtioribus tamen* ſpolia.

In Cap. III.

Nam dum idem Iouis - comitaretur. *è Seru. Aen. 11. ad illud,* pedibus Iouis armiger vncis.

Vexillum--diminutione. *Ex eod. initio li. 8.*

ſub Romulo autem. *Idem Aen. 11 ad v.* diſiectique d. d. q. manipli: Manipli autem dicti ſunt ſignifer, quia ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus haſtis fœni manipulos alligabant, & hos pro ſignis gerebant. Vnde hoc nomen remanſit.

In Cap. IV.

Huius clangor buccinum dicitur. *Eſt fortaſſe hoc aliquid. Plinius de apib. li. 11. c.* 10 Noctu quies in matutinum, donec vna excitet gemino, aut triplici bombo, vt buccino aliquo. *Hieronymus quoq; buccino otis ſui, eodem ſenſu dixiſſe videri poſſit. Quamuis buccinam pro buccina etiam vſurpetur.*

Tubam Tyrrheni p. inuen. *è Seru. li. 8. ad locum ab Iſid. citatum.*

Tuba autem dicta q. tofa *al.* toua. *Inde nos genus quoddam lapidis tofacei, & quod ſungoſum eſt* ſofo *dicimus. Digamma namque frequens in Gothicis probo, & v.*

Nam buccina inſonans--ſonitum. *è Seru. Aen. 11.* Bello dat ſig. r. c. Buccina

Cuius ſonitus varius--receptui. *Ex eod. Aen. 9. ad v.* ſigna ſequentum.

Nam receptus--dicuntur. *Ex eod. Aen. 11. ad v.* Planities i. i. tutique receptus.

Claſſica ſunt cornua. *Idem Aen. 7.* Claſſicum dicimus & tubam ipſam, & ſonum, *& eod. li. ad Hortina claſſes.* Hortini equites, qui & claſſes dicuntur, vnde & eorum tubas claſſica dicimus, &c. *Vid. Aſcon. in Diuinat.*

Apud Amazonas, &c. *è Seru. Aen. 8. ad-* Regina in m. p. v. a. ſiſtro.

In Cap. V.

Arma generalit. &c. *Ser. Aen. 1. ad v.* Arma virum, tabulæq. Arma dicuntur cunctarum artium inſtrumenta.

Arma autem proprie dicta ſ. eo quod arm. *Ex eod. Aen. 4.* Etigi & arma viri, &c.

In Cap. VI.

Muero non tantum gladii eſt. *è Seru. Aen. 11. ad v.* alto ſtat vulnere muero.

Machæra-framea--ſpatha. *Aug. in pſ. 149.* Framea appellatur, quam vulgo ſpatham dicunt. Sunt enim gladii ex vna parte acuti, ipſi ſunt macheræ, ipſæ frameæ, etiam ſpathæ appellantur. *Sed legendum fortaſſe apud Auguſtinum* ex vtraq. parte *non* ex vna.

Idem & Clunabulum. *Feſtus:* Clunaclum cultrum ſanguinarium dictum, vel quia clunes hoſtiarum diuidat, vel quia ad clunes dependeat.

In Cap. VII.

Virgil. ferrataſque trudes. *S. o. l trudes etiam legi in antiquis quibuſd. ec apud Virgilium admonuit Pierius.*

Venabula d. q. v. h. v. q. v. e. q. excipiabilia. *Seru. Aen. 4.* Retia r. p. l. venabula f. venabula ob hoc dicta quod ſint apta venatui, quaſi expiabula. *Puto tamen Seruium ita ſcripſiſſe:* Venabula ob hoc dicta quod ſint apta venatui, vel quia venientem excipiunt, vnde & excipia *(vel excipula)* quaſi excipiabilia, aut excipiabula, aut excipere habilia. *Glo.* excipulum σκάφος, σκάφιον. *Item* σκάφος excceptorium. Excipeculum κεφάρα κεφάρα exemplum *(leg. exciplum)* arpago.

Lancea *Hiſpanienſis vox, auctore Varrone apud Agell. li. 15. c. 30.*

Amentum. *è Seru. Aen. 9 ad v.* amentaque torquent.

Claua eſt qualis fuit Herculis. *Feſtus.* Claua teli genus, quo Hercules vtebatur.

Et eſt cubito ſemis facta in longitudine. *Seruius Aeneid. 7. ad v.* teretes ſunt achides illis Telæ: Achides ſunt tela quædam antiqua adeo, vt neque vſquam commemorentur in bello Legitur tamen, quod ſint clauæ cubito ſemis factæ, eminentib. hinc, & hinc acuminib. &c.

Hæc & Cateia quem Lucilius Calam. *Pro Lucilio Horatius erat in o. libris mendoſe: Seruius initio VI. Aeneid.* Vallum autem dicebant calas: ſic Lucilius: Scinde calam, vt caleas, id eſt, ô puer, frange fuſtes, & fac focum.

Hiſpani, & Galli Theutonos. *Ii fortaſſe, quos vulgo chucones dicimus.*

Phalarica telum ingens--iaculari potuiſſe. *è Seru. Aen. 9. ad v.* Contorta phalarica.

Pila. *Seruius Aen. 7. ad v. Pila manuſ. q. g. i. b d.* Pilum proprie eſt haſta Romana, vt geſſa Gallorum, ſariſſæ Macedonum.

Telum--poteſt. *è Seru. Aen. 8. ad v.* Deſuper Alcides telis premit.

Quanquam abuſiue dicatur & gladius. *Seru. Aen. 9.* At non hoc telum: Hoc loco telum gladium dixit à longitudine, vnde & muſtella dicitur, quaſi mus longus. *vid. l.* Si calumur. *de verb. ſignif.*

Proprie autem cuspis, posterior pars hastæ. *Seruius Aen.* 10. *ad v.* Vibranti culpis medium transuerberat ictu: Sane cuspidem abusiue pro hastæ mucrone posuit.

In Cap. VIII.

Scorpio. *Vegetius li.4.c.* 22. Scorpiones dicebantur, quas nunc manuballistas vocant, ideo sic nuncupati, quod paruis, subtilibusque spiculis inferant mortem.

virus qua figit, infundit. *Tertull. aduersʃ. Gnoſtic.* Vnde & bellicam machinam terractu tela vegerantem de scorpio nominant. Id spiculum, & fistula est, patula tenuitate in vulnus, & virus, qua figit, effundit.

In Cap. IX.

Pharetra sagittar. thec. & Coriti prop. *Seru. Aen.* 10. *ad v.* Coritiq. leues: Coriti proprie sunt acuum thecæ, dicuntur etiam sagittarum, quas & pharetras vocamus.

Dolones-præferant ligni. *Ex eod. Aen. 7. ad v.* Scæuoque gl. b. dolones.

Acutus morbus. *Sic supra li.4.c.6.*

In Cap. X.

emittantur. *Quæ poſt hæc verba in editis quibuſd. leguntur uſque ad Balliſtæ, in manuſcriptis nulla ſunt: ſunt tamen ſup. li.* 14. *c.6. è Seru. Georg.* 1.

Inde & Fundibalus. *Vid. c.6. li.* 4.

Contra Balliſtam testudo valet, ſcribes, n. fit arm. *Seru. li.* 9. *ad v.* Accelerant acta p. testudine Volſci: Testudo est scutorum connexio cuiuata in testudinis modum.

In Cap. XI.

Aricti-facile cedunt. *Ex Hegeſipp. li.* 3. *c* 11.

Muſculus -quaſi murusculus. *Muſculos à marinis belluis, quæ balenis auxilio ſunt, dictos putat Vegetius libro 4. c.* 25.

In Cap. XII.

Clypeus est scutum maius. *Seru. non ſemel.*

ἀπὸ τῆς κλάσεως. *Ex eod. Aen. 7. ad v.* nec clypei currusue sonant, *Sed uerius ἀπὸ τῆς γλύφεως id eſt, ab ſculpendo dictum. Cauſſam reddit Plin* 35 *c.* 3. Scutis enim qualib. ad Troiam pugnatum est, continebantur imagines. Vnde & nomen habuere clypeorum, non vt peruersa Grammaticorum subtilitas voluit à cluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto cuiusque qui fuerit vlus illo, &c.

Clypeus autem peditum. *è Seru. ad v.* Tercentum scutati omnes. *Aen.* 9.

Ancile--ab omni parte reciſum. *Ita etiam Varro.* aut quaſi ἀμφίκυκλος *addit Seru. Aen.* 8.)id est, vndique labium habens. *Vid. Plutarch. in num.*

Pelta. *è Seru. Aen* 1. ad lunatis agmina peltis.

Cetra--Hiſpani. *Ex eod. Aen.* 7.

Parma, leuia arma. *Seruius Aen.* 10. *ad illud,* Transit & parmam mucro leuia arma minacis: parmam, id est, leuia arma, non clypeum.

Est & testudo scutorum connexi. *Vid ſup. c.* 10.

In Cap. XIII.

Lorica- quod loris carear, ſolis. n. circulis ferreis. *Non dubito, quin Iſidorus apud Seruium legerit Aen. li.* 10. loricam esse proprie tegmen de loro factum, quo maiores in bello vti conſueuerant: *ſed loricæ poſterioribus notationem aptauit, quæ conſerta ſunt hamis, vt ait Virgilius. Varro libro* 4. Loricæ à loris, quod de corio crudo pectoralia faciebant, postea succeduerunt Galli à ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.

Squama est lorica ferrea, &c. *Seru. Aen.* 9. Nec duplici squama lorica fid & au. Squama sunt loricarum catenæ, in modum Squamæ compoſitæ. Sane & ſquama, ſplendorem ſignificat, ſi à piſcib. veniat, & ſordes, ſi à ſquallore.

De ciliciis autem poliuntur loricæ. *è Serv. Georg. 3. ad illud,* Vſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis.

In Cap. XIV.

Apex est q. in ſumm. gal. &c. *Seruius Aen.* 12. *ad v.* apicem tamen incita ſummum Hasta tulit: galeæ eminentiam, quam Græci conum vocant, in qua eminent criſtæ. *& li.* 10. Apex coni altitudo.

In Cap. XV.

Forus. *Poterat duci cœna ſine iſtu, ſed Braulioni aliter viſum. Vid. ſup. lib.* 15. *c.* 2.

Diſectneret agri aruis. *vulgo apud Virgil.*

Iudex dictus. *Ead. ſup. li.* 9. *c.* 4.

Testes antiquitus ſuperſtites dicebantur. *Melius omnino Iſidorus, quam Seruius, qui Aen.* 3 *ad illud:* Superatne & veſcitur aura? Superſtes (*inquit*) præſentem ſignificat. *Feſtus:* Superſtites testes præſentes ſignificat, cuius rei teſtimonium est, quod ſuperſtitibus præſentib. it, inter quos controuerſia est, vindicias ſumere iubentur. Plautus in Artemone. Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adest ſuperſtes. *Quem locum ita legebat Chacon:* Superſtites præſentes, testes præſentes ſignificat. *Quam lectionem & Plauti verba, & hic Iſidori locus ſatis confirmant: Ciceronis vero verba in Muræn. ita emendabat.* Carmen compoſitum est, cum cæteris reb. abſurdum, tum vero nullo vſu vtriſque ſuperſtitib. præſentib. (ſumite vindicias) ite viam. Et vtriſque. *Actore & reo interpretabatur:* ſumite vindicias, *è Feſto ſupplebat.*

In Cap. XVI.

Quæ non per ſemetipſa iniquinant. *Tertullianus lib. de ſpectaculis. c. vlt.* Retulimus ſupra de locorum conditione, quod non per ſemetipſa nos inquinent, ſed per ea, quæ illic geruntur,

Lydii ex Aſia transſucnæ-Liberi patris. *è Tertull. ib. c.* 2.

originis macula--accepit. *Ex eod. loco.*

In Cap. XVII.

Ex conſilii decreto tunc Archon Hippomenes. *Auctor quærendus.*

In Cap. XXI.

arrepto lapide procul ferire. *al.* Arreptos lapides procul ferre.

In Cap. XXIII.

cominus certantes innitent. *Ita VV. CG. Gotth. vnus Rom.* inniteruntur.

In Cap. XXIV.

Palæſtram autem--ſortis. *Seru. ab v.* Corporaq. ag. nud. prædura palæſtra *Georg.* 2. Palæſtra autem dicta est vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est, à luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, hoc est à motu venæ, nam ductu ſorte luctabantur. *Hic locus peſſume affectus erat in omnibus Iſidorianis libris.*

In Cap. XXVII.

Nam res equeſtris--Hippion vocant. *è Tertull. c.* 6. *de circo.*

Circenſes autem ludi, &c. *è Seru. initio* 3. *Georg. & Aen.* 8. *ad v.* magnis Circenſib. actis.

In Cap. XXVIII.

Circus Soli--in aperto habent *è Tertull. c.* 5. *de loco.*

Hunc Romani dictum put. *Sup. li.* 15. *c.* 2.

Græci, vero, &c. *è Tertul. ibid.*

In Cap. XXIX.

Qua honori Caſtoris--erubeſcunt. *Tertul. ibid.*

Ad cauſſas mundi referri. *Seruius ad v.* Centum quadriiugos ag. a. f. currus. id est, vnius (*inquit*) diei exhibebo Circenſes. Quia, vt Varro dicit in libris de gente pop. Romani, olim xxv. miſſus iebant, quorum quatuor & viginti pro numero horarum erant, ſed vigeſimus quintus ærarius dicebatur, eo quod de collatione populi exhibebatur. *Adde duodecim hoſtias, quæ* x 11. *cali ſigna, & ſeptem metas, qua planetus* v 11. *referebant. Fiebant autem Circenſes hoc ordine: Quadriga, biga, aut triga quatuor ſorte ductæ è quatuor factionibus, Praſina, Roſea, Alba, & Veneta, in carcer. conſtituebantur. Deinde mappa à magiſtratu, qui ludis præſidebat, miſſa, hoc eſt, ſigno dato, quadrigæ carceribus emiſſæ ſeptem ſpatia, ſive curricula circa metas conficiebant, victoreque coronato, miſſus vnus peractus erat. Idem in reliquis viginti quatuor miſſis fiebat: cum autem in ſingulis quadrigæ quatuor currerent, recte Virgilius* centum quadriiugos agitabo ad flumina currus. *Vid. Sueton. in Domit. Senec. li.* 4. *epiſt.* 30. *Ouid. in Halieutic. Arnob.* 7. *contra gentes. Agell. li* 3. *c.* 3.

In Cap. XXXI.

Obeliſcum Meſpres, Meſſeres & Meſſeres. *habent manuſc. Plinii manuſcr. libri.* Meſtres & Meſtires. *Excuſi* Meſpheem. *Euſeb. in Chronico* Mephres. *Ioſephus* Mephes. *De Pherone Seſoſtridis filio narrat hæc Herodotus li.* 2.

In Cap. XXXII.

In circo. *è Seru. Aen.* 1. *ad v.* vinclis & carcere frænat.

In Cap. XXXIII.

Nam haurit ferit, vt, lat, h a. *Verba ſunt Seru. Georg.* 3. *ad v.* Exultantiaque haurit Corda pauor pulſans.

Agitator. i. v. a. agendo. *Ex eod. ad v.* Tardi coſtas agitator aſell. *Georg.* 1.

Nam Praſinus terræ, &c. *è Tertull. c. 6. de arte circi.*

In Cap. XXXIV.

Ex eod. Tertull. loco.

In Cap. XXXV.

Carrum q. curuum. *al.* q. curſum. *al.* q. currum.

Primus Clyſtheres Sicyon. *Pauſan. in Phocaicis.*

Latini funarios *Funales vocat Suetonius in Tiberio.*

In Cap. XXXVI.

Et Heſpero. *Abſunt hæc duæ voces ab antiquioribus Gotth.*

Inde patefacit r. r. c. c. *Citatur hic verſus à quibuſdam ex Sidonio.*

In Cap. XXXVII.

Quorum finis est circta. *Sic eſt in optimis libris Neap. & Gotthicis quibuſd. rectiſſime. Seneca libro* 19. *epiſt.* 109. Deinde transit ad ea, quæ conſuetudo ſeculi mutauit, tanquam quod ait Cicero, quoniam ſumus ab ipſa calce eius interpellatione reuocati, hanc

quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. *Gloss.* Creta λάκκος. *Candida calce Lucret.* Tu mihi currenti præscripta ad candida calcis.

In Cap. XXXIX.

Desultores. *Hygi. fabula* 80. Vnde Romani seruant institutum cum desultorem mittunt, vnus duos equos habet, pileum in capite * equo in equum transilit, quod ille sua, & fratris vice fungatur. *Cassiod. l.3. Var.* equi desultatorii, per quos Circensium ministri missus denunciant exituros, luciferi præcursoris velocitates imitantur.

In Cap. XLI.

Circa causs. *Vid. Tertull. c.6. de arte circi.*

Torum. n. ill. Diab. & Angeli eius repleuerunt. *Tertull. c. de loco* torum seculum Satanas, & Angeli eius repleuerant.

In Cap. XLII.

Theatrum. *De theatro sup. l.15. c.2.*

ἀπὸ τῆς θεωρίας, è Serv. Aen.1. ad v. mediaque in valle theatri.

Idem & postibulum. *Vid. Tertull. c. de theatro.*

Idem & lupanar. *Ex Aug. 18. de ciuit. c.21. & Lact.*

propter vulgati corporis vilitatem. *Lact. l. 1. c. 20.* Fuit enim Fausculi vxor, & propter vulgati corporis vilitatem lupa inter pastores, i. meretrix nuncupata est, vnde etiam lupanar dicitur.

In Cap. XLIII.

Quod pulpitum Orchestra vocabatur *Improprie.*

Nam aperte distinguit Orchestram à pulpito Vitruuius l.5. c.6. & scena pulpito, pulpitum altius erat orchestra: & apud Romanos senatorib. & honoratorib. viris loca erant in orchestra designata in pulpito non item. Sed orchestra nomine pulpitum quoque continetur, non contra Graci autem pulpitum θυμέλην dicebant, de qua mox Isidorus.

Dicta autem scena. *Seruius ad v.* Sylvis scena coruscis: scena, inumbratio. Dicta scena *ἀπὸ τῆς σκιᾶς* i. vmbra. Nam apud antiquos theatralis scena parietem non habuit, sed de frondib. vmbracula quia quærebant: postea tabulata componere cœperunt in modum parietis.

In Cap. XLIX.

Nam habebant suum auctorem. *F. actorem.*

In Cap. L.

Saltatores. *è Festo in*--Salios, *nisi quod ille non Varronem, sed Polemonem citat auctorem.*

In Cap LI.

Est plane *Omnia è Tertull. c. de artib. scenicis: sed* lyris *retinuimus ex nostris codicib. vbi apud Tertull.* litteris *legitur.*

In Cap. LIV.

ferebat rete, quod iaculum appellabatur. *Et vno verbo reteiaculum: sed de retiario, secutore, & aliis gladiatorum generib. scripsit nuper eruditissimus vir. Vid. Fest. in Retiario.*

Cuspide insequente. *Ita manusc. omnes*, insequentem *volebat Chacon*, insistentem *alii.*

In Cap. LVII.

Velites autem--sunt à volitatione. *Fest. in Aduolitato:* Velites dicuntur expediti milites, quasi volites, i. volantes.

Siue à ciuitate Hetruscor. quæ Veles. *Sic Goth. cc. al.* Veletes.

In Cap. LX.

à quodam milite nomine Alea. *Auctor quærendus.*

In Cap. LXI.

Pyrgus. *Vasculum in turricula figuram conformatum, ex quo tali in aleum conijciebantur. neque dolus in iaciendis manu subesse posset. Turriculam vocat Martialis.*

In Cap. LXII.

quia sine molestia, sui breuitate calcetur. *Sup. l.16. c.6. è Serv. Geor.2.*

In Cap. LXIV.

Quidam autem--physiologice per allegor. *Vid. Eustath. Iliad. α. ad illud: ποτὶ οἶσι ἄκρῃ πίσεϊ ἔρεῶν ἔυ ῥεῖ ὕπερθεν.*

In Cap. LXV.

Trionem suppum. *Graece ὕπνον. Vid. Fest.*

Quartionem planum. *Immo prorsum opinor, qui & Aristotel.* ἑξῆς. *Supino enim pronus opponitur, non planus:*

In Cap. LXVI.

Vt puta senionem. *Qui & Venus, & Cous dicebatur, quoties ita quatuor tales cadebant, vt nullus cum alio congrueret. Ar. l.2. de Ca.* ἐὰν ᾖ κυβεύων χαλεπὸν ἢ τὸ ποδικὸν, ἢ τὸ ποδικὸς, οἷον ποδικὸς ἀστραγάλους κύων βάλλειν ἀμήχανον, ἀλλὰ ἕνα, ἢ δύο μάλιστα.

In Cap. LXVII.

Vnde & egentes homines Inciti dicuntur. *Nonius:* Incitas, egestas dicitur.

In Cap. LXIX.

Trigonaria. *Martialis li.14. epig.*46. Pila trigonalis: Si me nobilib. scis expulsare sinistris, Sum tua, si nescis, rustice, redde pilam.

Suram dicitur dare. *Plutarch. in Cicerone de Cornel. Lentulo, Catilinæ socio, cognomento Sura,* ὡς ἐλλόγιμος πάνυ, καὶ κυβευτικὸς καὶ λέγειν μὴ ἄπειρος δύνασθαι, παρέχειν ὑπὸ κνήμην ὥσπερ πάνυ εὐθυμουμένοις παῖδας, ὅταν ὦν τῷ σφαιρίζειν ἀμβλύνωσιν.

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-NONVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

ARtifex gener. nom. *Vt Græci τέκτων.*

Nauclerus. *Qui & nauicularius, & magister nauis à Iureconsultis dicitur. qui nauem habet propriam, vel conductam, cuius obuentiones, & redditus omnes accipit. At Isidoro inf. c.19. Nauicularius, nauium est fabricator, sicut carpentarius carpenti.*

In contributione sunt. *Contributionis vox apud Iureconsultos frequens. v. tit. de leg. Rhod. de iact.*

Gubernio, qui & gubernat. *Gloss. Guber.* (*mutila credo voce*) κυβερνήτης. *Gubernium pro gubernatore dixisse Laberium in Ana Peranna ait Agellius l.16 cap.7. Legitur quoque archigubernius, siue etiam archigubernus l.36 Dig. tit. 1. c 46. Item guberna pro gubernaculo, dixit Lucretius:* Disiectare solet magnum mare, transtra, gubernacula. *& Lucilius apud Non.* Proras despoliate & detrudite gubernacula.

Nauita pro naut. *è Serv. Georg. 1. & Aen. 6. sic Græci* νάυτης, *&* ναύκληρος.

quomodo tubex. *f.* quomodo & obex, *de cuius genere vid. Serv.*

Epibatæ. *Inde* ἐμβατηρία, *naues vectoriæ. Dicuntur etiam epibatæ, qui tutelæ caussa adsumuntur. Vid. Poll.*

eo quod nauum rect. *Ita libri Goth. rectè. Assignat autem nauo suam etiam etymologiam (vt nauus sit, qui nouit) quam probam, nihil moror. Interpretantur quidem Glossaria eodem modo nauium.* Nauus εἰδήμων Nauus ἔμπειρος, δύσεφὴς, δεινός.

Lydii primum nauem. *Sumptum videtur ex Histro Graco scriptore, quem Latinum à Hieronymo factum quidam existimant.*

Rates prim. *Plin lib.7. c.56.* Naue primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, ante ratib. nauigabatur inuentis in mari rubro.

Ratariæ. *De quib. Agell. meminit lib.10. c.25. Sed ratiarias appellari quidam malunt.*

Rates abusiu.--inuicem trab. *è Serv. Aen. 1. ad illud:* Dissecitq. rat.

quam Græci durcon. *al:* durchonem. *Recte fortasse hæc, absunt à Segunt. libro. Sed amplius quarendum. Est. n. is codex sæpe aliæ mutilus.*

Liburnæ. *Videntur hæc quoque ex Histro. Sed vt apud illum Liburnia pro Libya, ita hic Liburniis pro Libyis substituerim. Vid. Appian. in bell. Illyr. Lucian* ὑπὲρ τοῦ ἰδιώτου. *& Veget. l.4.*

propter scopulos ne feriantur. *Hister.* Nam ipsæ rostratæ in altum erectæ, quasi cacumen syrteum eminentiorem à puppi, in fronte rostra habent propter scopulos, ne forte, cum tantam vim discurrentium, & properantium habeant, aut feriantur, aut collidantur.

Classis dicta--portant. *è Seruio Aeneid. 1.* Pallasne exurer. classi.

Scapha, quæ & catascop. *Vid. Veget. lib. 4. cap. 37. & Agell.*

lib.10.c.25. apud quem cataſcopum forma diminutiua. Cataſcopus apud Hirtium lib. de bell. Afric.

Paro nattigium piratar. aprum. *Id eſt, inſtructum, & quaſi paratum, captat enim huiuſmodi notationes. Niſi mauis aptum Gothico compendio pro apertum ſcriptum fuiſſe. Idenim. & ſtuctigeri ἐπίθετον in Ciceronis verſu comprobat. & aperta, quæ à Græcis ἀφράκτα dicuntur, nauigia, tectis opponuntur. Liuius lib.36.* Liuius præfectus Romanæ claſſis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab ſociis eius oræ conuenire iuſſerat, apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, &c.

quas Græci Celetes. *Sui. κέλης ὁ μόνῳ ἵππῳ τέτυ φερόμενος: & paulo poſt. κέλης εἶδος πλοιαρίου μικροῦ. & Thucydides interpres, μικρὸν πλοιάριον ὑφ' ἑνὸς ἐρεσσόμενον ἀπὸ μείζονος τῶν κέλητος ἵππων, ᾗ εἰς ἀνὴρ ἐπικρατεῖ.*

Actuariæ. Dictæ quod cito agi poſſint, *ait Nonius.*

Hippagogus. *Hippaginem Latine appellari tradit Feſtus.*

Pontonium. *Vox diminutiua. Nam pontones principaliter dicuntur.*

Hinc & traiectus. *Seru. Aen.5.* traiecto in fune columbam: traiecto *(inquit)* extento. vnde tranſenna dicitur extentus funis. *Quæ, quomodo huic loco aptari poſſint, non queo ſatis diſpicere.*

& Caupillus. *al.* Caupolus. *Agellio lib 10.c.25.* Capulica.

Portemia. *S.o.l. & ita Iſidorum ſcripſiſſe arguit etymologia. Eſt tamen vox Græca, eademque Diodoro Siculo nunc πορθμεῖα, nunc πορθμὸς dicuntur.*

Trabariæ. *Feſtus.* Trabica nauis, quod ſit trabib. confixa.

Hæ & caudicæ. *Et caudicaria, vel cadicaria. Non. Feſt. Agell. Nam ve trabs proprie duo ligna compacta, teſte Feſto, ita candex plurium tabularum contextus, vt ait Senec. lib. de brenitat. vit.*

In Cap. II.

Cumba. *Vulgo gumba.*

Fori. *Hæc vtcumque contexta è Seruio, nonnihil etiam auctа At Charif.* Fori ſunt in nauibus, quibus nautæ ſedentes remigant, ἀπὸ λιὰ.

Columbaria. *Vid. Philand. in Vitruu. lib. 4.c.2.*

Agea viæ ſunt. *Feſt.* Agea via in naui eſt, dicta, quod in ea maxima quæq. res agi ſoleat.

quæ Virgilius iuga app. *Aen.* 6. Inde alias animas, quæ per iuga longa ſedebant, *vbi Seru.* Iuga Græce dixit, ζύγα enim dicunt. quæ tranſtra nominamus.

Tonſæ remi. *Seru. Aen.7.* in lento luctantur marmore tonſæ.

Palmula. *Vid. Feſt. & Seru. Aen.5 eadem ratione Graci πάλον, & palmam manus, & remorum latitudinem dixere, vt ait Aelius Dionyſius apud Euſtath. ἀδυσ. 1. ad illud: πάλοισι μὲν πᾶσι, &c.*

Antemnæ autem dictæ, &c. *Seru. Aen.7. idem prope Feſtus in voce* amnenſes. *Sed illi non de nauium parte, ſed de vrbibus prope amnem ſitis loquuntur.*

Cornua. *Ex eod. Aen.5. ad illud,* Cornua velatarum obu. antemn.

Malus arb. *Ex eod. Aen.5. niſi quod* malis *apud illum, non malloluis, legitur.*

Cinna lucida. *Quod Catullo hic verſus tribuitur ex Nonio potuit eſſe communis.*

Trochleæ quaſi Φ littera. *Quaſi Θ littera legit Philander apud Vitrun. trochleas etiam Athenæus in nauium armamentis numerauit in Hieronis naue. Gloſſ.* trochleæ ἐπιξύλιδες.

Clauus. *Clauum fuiſſem gubernaculi interpretatur Seruius Æn. 5.*

Proticulus. *Sic etiam Feſt. & Non. niſi quod apud hos* porticulus *dicitur. Iſidoro fauent Gloſſ. in quib.* porticulus κελλόφωλος.

apud Græcos aſpirationem non habet. *è Seru. Aen. 1. ad illud,* vnco non alligat anchora morſu.

Pons ſcal. *Ex eod. Aen.10.* Pontibus exponit.

In Cap. III.

Vela Græci ἄρμενα. *Homerum) vt ait Euſtathius) ſecuti. nam τὸν ipſa multo eſt latior, ita vt inſtrumenta omnia, neque nautica ſolum, ſed quauis alia complectatur, dicta(vt ait etymologiſtes) παρὰ τὸ ἁρμόζω, τὸ ἁρμόζω, ἅρμα ἡμιονον, ἢ ἓν συνεχὲς ἅρμενον.*

Genera velor. *Vid. Poll. Heſych. Suid. qui tamen artemonis non meminere.*

Artemon ditig. pot. nauis. *Recte. Vid. Chryſoſtom. Act.* 27.

Pes extremus angulus veli. *At Seruius Aen.5. ad illud:* Vna omnes fecere pedem, podiam *(inquit)* id eſt, funem, quo tenditur velum. *Interpres quoq. Apollonii lib. 2. funes, quibus vela aut vertuntur, aut laxantur πόδας vocat. Vnde apud Lucan. li.5.* obliquat læuo pede carbaſa, *id eſt, ſiniſtro fune. Porro de Mendico Feſtus* : Mendicum dici putant, velum, quod in prora ponitur.

In Cap. IV.

Funes dicti q.a. in vſum lum. *ἀπὸ τῦ φαίνειν ductum funem vult, non opinor. ſed locum Seruii, vnde hæc ſunt, non ſatis animaduerſum.*

Rudentes. *Seru. Aen.1.* ſtridorque rudentum, proprie *(inquit)* nam ſtridor in funibus eſt.

Cucurbas. *Sic plerique Gotth. al.* curcubas. *Vid. Feſt. in Spira.*

Spiræ autem ab ſpiro. *Mirum ni notationi cauſſam præbuit Pacuuij verſus:* Quid ceſſatis ſocii eiicere ſpiras ſparteas, *cum potius ſpira ab σπείρω ὁμῶς hoc eſt, in orbem conuoluo ducatur.*

ſi veli ſiniſtrum. *In veli ſiniſtrum legit Lilius Girald.*

Remuleus. *Vid. Feſt. in* Remulco, *&* Promulco.

Struppi vincula--quib. remi ad ſcalmos alligantur. *Vitruu. li 10.* Etiam remi circa ſcalmos ſtrophis religati. *vbi*, ſtruppis *legunt eruditiores: ſed multo peruerſius ſtuppis pro ſtruppis apud Agell. li. 3. legitur. Vocabantur etiam ſtruppi teſte Feſto,* in puluinarib. faſciculi de verbenis facti, qui pro deorum capitibus ponebantur.

Catapirates. *Sic lego codicibus vetuſtiſſ. Rom. Compl. Salm. & On. ita etiam poſtulante tentandi interpretatione. Alios, qui Cataproraten volunt, magis audiendos, quam auſcultandos cenſeo, vid. Feſt. in* Rodus.

In Cap. V.

Retes vocatæ. *Sico. manuſc. Chariſius quoque retes vocat, & Gl.* reres angulares.

Nam proprie plagas--partem. *è Seru. Aen.4. ad illud:* Retia rara, plagæ.

eadem & iaculum. Retiaculum. *Seruius, & ita hoc loco legit Turnebus aduerſar. lib.18. cap.26. Sed nihil muto. Nam Iſidorus ſup. lib.18. cap 54.* Retiarius *(inquit)* ab armaturæ genere in gladiatorio contra alterum pugnantem occulte ferebat rete, quod iaculum dicitur.

Tragum. *S. o. l.* trahum *malim, vt etymologia poſtulat, &* trahæ *plauſtri genus eſt apud Virgil.*

Hinc eſt, quod incaſſum. *è Seru. Georg.3.*

In Cap. VI.

Faber à faciendo ferrum. *Hoc idem ſecutus in regula monachorum fabrum ferrarium dixit fuiſſe Ioſeph, adſenſus fortaſſe Leandro fratri in libr. de inſtitut. Virgin. c. 33. Nec mirum cum Hilarius & Beda idem exiſtimarint. Ambroſius vero, & ferrarium, & lignarium fabrum illum feciſſe videtur: ſic enim ſcribit lib.3. in Luc.* Pater Chriſti igne operatur, & ſpiritu, & tanquam bonus animæ faber vitia noſtra circumdolat, cito ſecurim admouens arboribus inſecundis, &c. frigida mentium ſpiritus igne molliire.

propter operis ſcilicet firmitatem. *Ferrarius fabri ſibi generale nomen proprium fecit.*

in fabror. autem foro. *Eadem ſupra lib. 8. c.11.*

lapides nig.--candiſ. *Ex Au. l.21. de ciuit. c. 7.*

Sæpe viri prodeſt *Ex Plin. l.36. c.vlt.*

Habet quoq. & al-am in ſe diuerſitatem ignis--eruct. *Tert. Apolog. c.48.* Nouerunt & philoſophi diuerſitatem arcani, & publici ignis, ita longe alius eſt qui vſui humano, alius qui iudicio Dei apparet, ſiue de cœlo fulmina ſtringens, ſiue de terra per veratices montiu m eructans.

Caminus: eſt fornax. *è Seru. Aen 3.*

pruna. *Ex eod. Aen.11.*

qui dum interiiſſe cred. *è Plin. l.36.c.vlt. & lib.33. c. 5.*

In Cap. VII.

à cudendo dict. *Sic Seru. Aen.6. & Non. in* ſtricturis.

vnde & trudes--dictus. *non ſunt hæc in Rom. Cod.*

Martellus. *Recentiores libri* Marcellus. *Vid. Capr. Grammat.*

Nam fortuum--creat. *è Seru. Aen.8 ad illud,* verſantque tenaci forcipe maſſam *Vid ſup. l.10. in formoſus.*

Cælum. *Seru. Aen.1.* Cælataq. in auro-cælata *(inquit)* inſculpta. Nam cælū dicitur ferrū ipſum, vnde operantur argentarii. *& Iſid. inf. li.20. ca.4. cælata vaſa à cælo vocata, quod eſt genus ferramenti, quod vulgo ciliorem appellant: ergo cilium ex cilone vulgari voce in noſtros codices irrepſit. Idem ferramentum celte dicitur Iob c.19. & in paruetuſta, & facetiſſima Sertij parabili, apud Salonem Dalmatiæ vrbem inſcriptione, quam non pigebit adſcribere.* Iuuat vobiſcum loqui, ac ore meo pendulos detinere. Saxum hoc vos vocat. Quid inquam? viuus aſſiſtetui prudens, imprudens, mortuus item vos fallo. Nam non vos vocat, quod vacat ore, verum is, cuius cinis hic latet. Olim quom potuit, nunc huc vos vocari voluit, valuitque hoc. Hæc olim ſua voluntas volentes vos legere hoc ſcriptum, Vah. quid loquor. immo ſculptum. Quam ægre veritas adhuc ſe mecum conciliat. Nam neque hic attamentum, vel papyrus, aut membrana vlla adhuc, ſed malleolo, & celte litteratus ſilex.

In Cap. VIII.

Machiones à machinis. *Machinæ dicuntur hoc loco tabulata, quibus inſiſtunt, qui opus faciunt. Plin. lib.35.c.10. de Amulio pictore.* Paucis horis pingebat i dq. cum grauitate. quod ſemper togatus, quanquam in machinis.

In Cap. X.

Nam intinctio ferri in aqua ſtructura eſt. *Mendoſe V. CC.* inſtructura. *Mos enim frequens librarior. Gothicorum in iis, quæ ab ſcribunt, vel addere, vel detrahere etiam i. vt in ſtoria pro hiſtoria, Spania pro Hiſpania. Hæc vero eo pertinent omnia, vt conſtructio ſit, quaſi conſtrictio, & inſtructio quaſi inſtrictio, ſeu potius ſtructura, quaſi ſtrictura, de qua ſup. l.16.c.21.*

Inſtauratio vero quod rep. *è Seru. Aen.2 ad v.* Inſtar. mon eq.

A

Lapides in structuris apti. *è Pallad. li. 1. cap. 10. Qua de genere lapidum Plin. lib. 36. ca. 22. Sed videndum an Isidoro cum illo satis conueniat.*

Vapore tamen diffilit. *Ex Plin. Plin ex Vitruuio qui li. 2. c. 7.* Tiburtina *(inquit)* omnia fufferunt, fed ab igne non poffunt effe tuta, fimulq; funt ab eo tacta diffiliunt.

Tophus ædificiis inutilis. *Hæc quoque defcripfit Plinius ex eod. Vitruuii loco, Sed is locus in vulgatus Plinii libris valde deprauatus eft, in Eccleſia Tolet. codice ſic legitur.* In reliqua multitudine lapidum tophus ædificiis inutilis eſt *Quod vero ſequitur in eo*, mortalitate, mollitie, *malo ex Iſido.* mortalitate & mollitie. *Poſtremo pro* exercetur, *habitu maris*, exeſtuat *mauult A. Couar. Sed* ex æſtu *ferri poteſt ex Iſidoro.*

ferit ur. *Plin.* fricatur vento, & verberatur imbri. *Salm. On. Complin. verueſtiſſ.* ferit ur. *Valentinus* friatur, *conſentit q. cum Vitruuio.*

Piperinus--durus, atque fortiſſimus. *Haud ita durus Roma. Sed duriſſimus atque fortiſſimus Toleti, vbi multa ex eo columna, atq. arcus in arce, & alias ædificiis viſuntur.*

Molaris parietibus vtilis. *Plin. li 36. ca. 23 de calce* Vtilior è molari, quia eſt quædam pinguior natura eius.

Sphungia. *De hac voce vid. ſup. li 12. c 6.*

lapis creatus. *al.* concretus. *Concreſcit nunc Tiburi ex Anienis aqua.*

Albi contra vetuſt. *è Plin.*

ex iis formæ fiunt in quib. æ. f. *Ex Plin. & Vitruu.*

æra funduntur. *Ex Vitruu. li. 2. ca. 7. Mendoſe Gotth.* arena funduntur.

Globus *Globoſus legerim ex Plin.*

Hunc æſtate exhiberi. *Sic libri noſtri conſtanter legunt*, eximi, *ex Plinio, & Vitruuio malim.*

Fictilium oper. pariet. &c. *Hæc adumbrata ex Plin. li. 35. c. 12. ſed quomodo in hunc locum venerint, alius coniecerit.*

calx viu. *Ead. ſup. li. 16. c. 3.*

Gypſum cognatum calci. *è Plin. 36. c. 3.*

eſt u. inſignis--g. atiſſimus. *Ex eod. c. 24.*

Arena. *Vid. ſup. li. 16. c. 3.*

Huius probatio. *è Pallad. li. 1. c. 10.*

Antiqua ratio erat column. *Totus locus è Plin & Vitruu.*

Baſes. *Vid. ſup. li. 15. c. 8.*

Capitella. Capitula. *Vitruuius. Vtraq. vocem vſurpat Plinius.*

Oſtracus. *Oſtraceum malim ex Plin. c. 25. & Vitruu. li. 6. c. 4*

Rudus. *Sup. li. 16. c. 3.*

Sane canalem. *Sup. li. 15. c. 8.*

quibus eſt vncia, & quinaria *Vid. Plin. 31. c. 6. & Vitruu. 8. c. 6. & Frontin. de aquæduct. lib.*

& cæteri modi cuiq. *al* cuiuſq. *al* & cæteri modi cuiq cauſſæ. *Chacon*, & cæteri quiq. moduli. *vel* & cæteri modi vſque ad centum *Perſequitur n. Frontinus modulos à quinaria, vſque ad centenariam.*

B

C

In Cap. XII.

Laquearia, *Legitur integrum caput ſup. li. 15. c. 8.*

In Cap. XIII.

Quis autem marmora ſecand. *è Plin. li. 36. At nunc ſerra non è ferro, ſed ex ære fit. Laudaturque imprimis ad id opus Tolutana arena.*

In Cap. XIV.

elaborata arte pict. *Eadem ſup. li. 15. c. 8.*

In Cap. XVI.

Picturam autem Ægypt. *è Plin. 35. ca. 6.*

In Cap. XVII.

Coloris aut naſc. *Ex eod.*

Sinopide, aut ſandyce. *Diſiunctio pro coniunctione. vid. Plin.*

Minium primi. *Plin. 33. c. 7. & Vitruu. 7. cap. 8.*

Cuius pigmenti. Hiſpan. *Iuſt. lib. 43.* Galleciæ portio Amphilochi dicuntur, regio cum æris, & plumbi vbertima, tum minio, quod etiam vicino fluminis nomen dedit.

D

Huius diſtillatio argent. liq. gign. *è Plin. 33. cap. 8.*

Cinnabaris à drac. & barr. *Sup. li. 8. c. 11. Plin. 33. c. 7 Solin. c. 38.*

Optima autem in Lib. Cirenen. *At Vitruu. 7. ca. 7.* Creta vitidis plumbis in locis naſcitur, ſed optima Smyrnæ. *ergo quærendum, vnde hæc ſint.*

Chryſocolla. *è Plin. li. 33. c. 5. & Dioſcorid. lib. 5. c. 4.*

Sandaracha. *è Plin 35 c. 5.*

Arſenicum. *Ex eod. 33. c. 4. & 8. & Dioſc. lib. 5. c. 55.*

Ochra & ipſa. *omnia è Plin. 35. cap. 6.*

Fit quoque ex ochra exuſta rub. *Sic legitur Plinii locus in Tolet. Cod.* Naſcitur autem in ferrariis metallis ochra. ex ea fit exuſta rubrica. *quam lectionem confirmat hic Iſidori locus. & Dioſcorid. de fabrili rubrica γίνεται πυρωθεῖσα ἡ ὠχρα. & Theophr. lib. de Lapidib. γίνεται δὲ ἐκ τῆς ὠχρᾶς, ἀλλὰ κάλλιον, apud quem menduſe paulopost λιπὼν pro καυθὲν, & πολὺν pro πάλιν legitur.*

Cæruleum temperare. *in Cod. Seg. continenter legitur*, Venetum cæruleo temperare. *quod ferri poterat ex Vitruu. li. 7. c. 11. Sed meliores libri* Venetum *habent ſine interpretatione.*

In Italia ex arena. *Puteolis vt Vitruu. & Plin. tradidere.*

E

Veſtoriani. *Sic vitruu. li. 7. c. 11. Male vulgo apud Plin. Neſtoriani. Nam & in Codice Plin. Toletano Veſtoriani diſerte ſcriptum eſt.*

Purpuriſſum. *Ex Plin. li. 35. ca. 6. è quo, ſi quid deeſſe videatur, ſupplendum eſt.*

Adhuc in vaſe. *Abeno in vaſe legebat A. Couarru. ex Plin.*

Iudicum. *Ex eod. li. 3. c. 6.*

Lacuſculo ædificata. *Plin.* propter quod officinas etiam ædificauere. *Vitruu. li. 6. c. 10.* Ædificatur locus, vti Laconicum, & eius præfurnium magna diligentia comprimitur, ne flamma extra diſſipetur. *Porro lacuſculi voce etiam Columella eſt vſus libr. 12. capite 50.*

Huic pictores. *Ita Plinius. Teſtores Vitruuius li. 7, c. 10.*

Sunt qui vini fæcem. *è Plin. 33. c. 3.*

Sed & ſarmentum. *è Vitruu.*

Vſta. *è Plin. 33. c. 6.*

Nam & ſi glebam ſilis boni. *è Plin mendoſe. namque in libris omnib.* ſilicis boni *hoc loco legitur.*

Melinum dictum. *è Vitruu. 7. c. 7. & Plin. 35. c. 6.*

Annulare-Vitreis gemmis. Ex vulgi *(addit Plinius)* annulis, vnde & annulare dictum. *Qua verba numquam profecto Iſidorus omiſiſſet, etymologias tractans, niſi huic operi ſumma ab fuiſſet manus.*

Ceruſſa. *Ex eod. 34. c. vlt. & Vitruu. 7. c. 12.*

Poſt dies autem XXX. per dies X. *Plinius.*

Hæc obſeruantia. *è Vitruu. 7. c. 12. vid. Plin. 34. cap. 11. & Dioſc. 5. ca. 47.*

F

Chalcanthum. *Nulla eſt interpretatio in optima nota libris. In vno tantum Ouet. Colleg. Gothico legunt eadem fere verba quæ in editis. quæ (ſicut tanti fuerint)* Chalcus *pro* Calcis. *ſiue, vt eſt in Gothico* Chalcitis & Anthos *pro* Thymum. *legat. quamuis Thymum florem etiam interpretetur Iſid. ſup. li. 17. c. 9. ſed quid Chalcantho cum Thymo? Sed neque cum aruginе, niſi ſola apud Græcos (vt ait Plin.) cognatio nominis.*

In Cap. XVIII.

Norma à Græco vocab. γνώμων.

Componitur autem id erit Norma. *Sumpta videntur è Vitruu. li. 9. c. 2. At exemplum hic non perinde exactum, quamuis non longe diſtet. Nam ſi pedes duos, hoc eſt, latus vnum in vncias redigas, eaſq; quadres, efficient vincias 576. Rurſuſque altero ſimili addito, conficient ambo vncias quadratas 1152. Quadratum vero tertij lateris, quod eſt duorum pedum, & dextantis, hoc eſt vnciarum 34. continebit vncias quadratas 1156. Superabit ergo duo quadrata reliquorum laterum vnciis quatuor.*

G

Cacuminib. *Ita Onion. Valent. cum Vitruuio. Reliqui* acuminib.

Perpendiculum. *Perpendiculum (ait Aſcon.)* linea latetum æqualitatem à ſummo ad imum latitudine probans.

Denique in fab.--ruunt conſt. *Totus locus expreſſus ex eleganteiſſimis Lucretii verſib. li. 4.* Denique vt in fabrica ſi prauæ eſt regula prima, Normaque, &c.

Martellus. *Sic Goth. o. Gloſſ.* Martellus σφῦρα. *al.* Marcellus. *Item Gloſſ.* Marculum σφῦραν σιδηρᾶν & Matculus Malleolus, & Malleus Σφῦρα σιδηρᾶ ἢ ξύλινον.

Hærent n. parietib. ſcalæ. *Verba ſunt Virgilii, adſtruendæ etymologiæ non ſatis aptæ, ſed immigraſſe pluto è margine.*

quia numero tant. plur. *è Serv. Aen. 2. At iuriſconſultus ſingulari eſt vſus, c. Sit prius. D. de furt. & Hier. in quæſt. in Gen.*

In Cap. XIX.

Sarcitector. *Sic plerique omnes libri, & congruere videtur etymologiæ, neque eam vocem non probat vir grauiſſimus Iacobus Cuiacius. Vnus tantum codex Salmantic. imprimis vetuſtus, Architector habet, ſed de architecto dixerat c. 8.*

Lignum. Græca etymolog. *At Varro* ab legendo *(inquit)* ligna, quod ea caduca legebantur in agro, quibus in focum vterentur.

Tigna. n. iuncta. *Feſtus:* Trabs proprie dicitur, duo ligna compacta.

Trabes. n. ſunt eum ſunt dolat. *è Ser. Aen. 9. ad v.* Has ego Dard. Sane notandum, trabes, niſi iam cæſæ ſint, & compoſitæ, non dici.

Tholus. *Ex eod. Aen. item 9.* ſuſpendiue Tholo. *Gloſſ.* Tholus θόλος.

H

Cuplæ. *al.* clopæ. *Cupolam vocant hodie Itali dimidiam teſtudinis partem. Vitruuius hemiſphærium.*

Agrantes——*Al.* agantes. *Al.* conantes. *ſed ita, vt hæ voces ſuperiori ſententiæ annectantur*, luctantium more agentes vel conantes *Atlantes eſſe legendum, deinde lacunam relinquendam exiſtimabat Chacon. Vitruuius enim lib. 6. c. 10.* Si qua *(inquit)* virili figura ſigna murulos, aut coronas ſuſtinent, noſtri telamones appellant, cuius rationis, quid ita, aut quare, ex hiſtoriis non inueniuntur, Græci vero eos Atlantes vocant. Atlas. n. hiſtorice formatur ſuſtinens mundum. *Hæc ille eius vero rei rationem ita reddit Seruius Aen. 1.* Ennius dicit Nilum Melonem vocari, Atlantem vero Telamonem. *Priſcos enim illos Romanos, qui Græca verba emendate enunciare non poſſent, pro Atlas mons proferre ſolitos Telamon. Nam in gloſſar. ſic legitur* ἄγλαστος: *vbi forte ſcribendum* ἄτλαντος.

Asseres ab asse dict. Ab asso *legerim est n. Nonio assa vox sola vox humana, nullo præterea admixto sono. Festus aliter.* Asseres quod assideant parieti, trabibusque. *Alii asseres quasi axeres dictos putant antiqua declinatione axer, axeris, vt puluer, pulueris.*

Scindulæ. *Ita quoq. apud Raban. Eadem apud alios auctores scandulas videmus nominari. Manserit fortasse incorrupta apud Isidorum vox.*

Epigri claui sunt. *Epiri dicuntur apud August. li. 15. de ciuit. c. 27. vnde hæc sumpta puto.* Nisi forte (*inquit*) &c. lignum vero ligno per subscudines, epiros, clauos, & gluten bituminis non potest adhærere, vt fabricaretur arca. *& fortasse vox* clauos *glossa est τῶ* epiros, *situe* epigros *male legere.*

Nam secare sectari, & sequi. *Seru. Æn.* 10. Quam quisq. secat spem. secat (*inquit*) sequitur.

Perdix quidam. *è Seru. Georg. 1. Vid. Ouid. Metamorph. 8.*

Exulatus abiit. *Eodem modo Victor. libro 2. de persec. Vvandal.* fratrem vero Theodoricum nudum, atque destitutum similiter exulauit.

Circinus dictus. *Elegantissime descripsit Ouidius circinum.* Primus & ex vno duo ferrea brachia nodo iunxit, vt æquali spatio distantibus illis Altera pars staret, pars altera duceret orbem.

Item securis q. semicuris. *è Seru. Æn. 1. ad illud,* Remo cum f. Quir.

Bipennis dicitur, quod ex vtraque part. *Ita Non* in bipenni.

Vade & auium pennæ, quia acut. *Quinctil. l. 1. c. 6.* Ne mireatur, cur ex scamno fiat scabellum, aut à penna, quod est acutum securis, securis vtrinq. habens aciem bipennis: ne illorum sequatur errorem, qui, quia à pennis (Al. pinnis) duab. hoc esse nomen existimant, pinnas, (Al. pennas) auium dici volunt.

Et ecce nomen quod seruauit antiq. *Seru. Aen. 2.* Correpta dura bipenni, hoc (*inquit*) nomen seruauit antiquitatem, quia veteres pennas dicebant, non pinnas.

Dextralis. *Vtitur hac voce Victor. l. 1. de persec. Vvandal.* Vbi forte venerabilis aulæ clausas repererant portas, certatim ictibus dextralium aditum referabant.

Ex auersa part. *Ex Palladi. li. 1. c. vltim.*

à verme ligni, qui vocatur terebra. *Termitem vocauit supra li. 12. c. 5.*

Tarartrum. *Vulgo taladro.*

Gantherium. *Gloss.* cantherius *πρόβατον μηχανικόν.*

Galla——*A plerisq. libris abest. Fuerit fortasse terebra Gallica, qua bibrequi dicitur.*

Guuia----*Retinet idem nomen hodie apud nos.*

In Cap. XX.

Mineruam quand. *Al.* quidam.

Hanc primum lanif. *Seru. Æn. 6.* Bellatrix non ill. c. c. u. Mineruæ, & armorum (*inquit*) dea est, & lanificii.

Oliuæ quoque. *Virg. Geor. 1.* oleæque Minerua Inuentrix.

Non n. Minerua iftar.--vniuersa. *è Seru. Eclog. 2.*

In Cap. XXI.

Octo. *Totum hoc caput sumptum è Hieronymi ep. ad Fabiolam 128. de veste sacerdotali. Oct. quidem vestimenta sacerdotalia numerantur bis in Exod. at in Leuit septem (omittuntur. n. femoralia) cuius rei causam reddit Hieronym.*

Poderis. *Hebraice* בתנת *chethoneth.*

Pileum. *Heb.* ביצנפת *mixnepheth.*

Galeriam voc. *Hieron. galerum.*

אפד *Superindumentum, erat enim. absunt hæc ab Ouet. colleg. Gothico.*

Logium. *Heb.* חשן *choſen.*

Petalum. *Heb.* ציץ זהב *xiz zaab.*

Badim. ברימ *Et magis proprio nomine* מכנסי *michneſi.*

In Cap. XXII.

Perizoma. succinctorium. *Id quale fuerit vid. apud Au. l. 5. contra Iulian.*

Hæc & campest.--operiunt. *Verba sunt Aug. 14. de ciuit. c. 17. Horatius.* Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Talaris tunic. *è Hieron. ad Ezech. c. 9.*

Sicut pectoralis. *Græce ἐξωμίς, quod (vt ait Agell. l. 12.) substricta, & breuis esset, ac citra humerum desineret.*

Manicleata. *S. o. l. Rabanus* Manucleata. *Ego* manuleata *lego, sic enim dicitur apud Plaut. in Pseud. & Sueton. in Caligul. Manicatis tunicis dixit Cicer. in 1. Catilin. Gloss.* Manulea χειρίδες.

Quam Chirodoton. *Ita Agell. l. 7. c. 12. quod χειρίδωσας, hoc est manicas longas habeat. Eadem macrochereas vestes à Lampridio in Alexando appellari puto.*

Dalmatica tunica. *Eam Romanis in vsu fuisse constat ex Lampri. in Heliogabalo, quem ait dalmaticatum in publico post cœnam sæpe visum. Vt aut Diaconorum inter sacrificandum vestis esset, instituit Syluester.*

Russata. *Russus, si Thylesio credimus, Latina quidem vox, sed aratorum magis, quam oratorum.*

Repertam à Laced. *Ita Philostrat. in epistolis.*

Solebant. n. prid. *Plutarch. in Fabio, Bruto, & Pompeio.*

Hyacinthina vest. aer. col. *Hieron. ad Fabiol.* Hyacinthus aeri tribuitur propter coloris similitudinem.

Molochinia quæ malu. stamin. *Melius. cr. do, Nonius:* Molochinum à Græco, color est floris similis malvæ.

Holoporphyr. *Primum trabea genus ex tribus, de quib. Seru. Æn. 7.* ipsi Quirinali trab.

Byssina ex quodam genere lini. *Al.* ligni. *Male, quamuis non desit, qui eam lectionem veram esse contendat, ex verbis Philostrati l. 2. de vit. Apol.* Byssum autem ex arbore nasci ferunt, quæ altitudine populos æquet, foliis autem salici similis est. *Num idcirco verum est è ligno grossiori vestes confici? Rursus de Bysso inf. c. 27.*

Mena——Masticina——*Vid. inf. c* 28.

Recta. *Ex Festo in* Recta, *&* Regillis.

Segmentata. *Vid Seru. Aen. 1. ad v.* Colloq. monile.

Lcuidensis. *Nihil moror varias aliorum apud Cicer. ep. 12. l. 9. sine scripturas, sine coniecturas.*

Citrosa. *Festus:* citrosa vestis à similitudine citri.

Nævius pulchramque ex a. v. q c. *Vid Macrob. Saturn. 3. c. 19.*

Velensis. *Al.* Velenensis. *Quid si* Melensis *à Melo vna ex Cycladib. aut Melitensis cuius meminit Cicer. l. 2. in Verr.* Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ plurimam vestem, Melitensem plurimam, stragulam, &c.

Exotica. *Nonius:* exoticum aduentitium. Plaut. Mostell. non omnes possunt olere vnguenta exotica.

Polymita multi col *Plin.* Plurimis vero liciis texere, quæ polymita appellant Alexandria instituit.

Eadem & Phryg. *è Seru. Aen. 3. vel Plin l. 8. c.* 48.

Trilicis. *S o l.* Trilex, *aut* Trilix *malim. Sed frequens in hoc operi huiusmodi obliquus pro recto, vt calcis pro calx.*

Et bilex. *Virg. Aen. 12.* rumpitque infixa bilicem loricam, *Gloss.* Bilex *δίπτυκτος θώραξ.*

Ralla, quæ vulgo rasil. *At Nonius:* Ralla vestis, dicta à raritate. Plaut. Epid. Tunicam rallam, tunicam spissam.

Interpola. *Martianus c. 45. D. de contrah. empt.* Labeo libro posteriorum scribit: si vestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit.

Panuria. *Sic annum Baucidem Persius panutiam dixit.*

Colobium--vrebantur. *è Seru. Aen. 9* & tunicæ manic. e. h. t. m. *Vid. annot at. in Cassian.*

Lebitonarium *Hieron. in præf. ad Regul. S. Pachomij:* Nihil habent (monachi) in cellulis, præter psathium, & duo lebitonaria, quod Ægyptiis monachis genus est vestimenti sine manicis. *Suid.* λεβιτωνάριον χιτὼν μοναχικός.

Lumbare. *Vid. Hieronym. ad Ierem. c. 13. & in præm. comm. in Ose.*

Limus est vestis. *è Seru. Aen. 12.* Velati lino (al. limo) & verb. t. c.

Armelausa. *Vtitur hac voce Paulinus.*

Tubrucos. *Al. Tubricos. al Tubraicos.*

Tubraici--peruenient. *Absunt hæc à Valent. & omitti sine fraude poterant.*

In Cap. XXIII.

Vt Parthis Sarabara. *Sic Communis editio Græcor. (quam sequi solet Isid.) Dan. 3.* τῷ περιβόλῳ αὐτῶν σὺν ἀναβολεῦσι. *Aquila vero, Theodot. & Hieron Sarabulla, melius. Syriace enim* סרבל *Sarbal.*

Gallis lenæ. *Ita Strab. l. 4. de Helueticor. & Aruernor. vestitu.*

Germanis Rhenones, *Cæsar lib. 4. de bell. Gall.*

Rhenones à Rheno G. f. *Alii* ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, *id est, ouib. Seru. G. 3.* Vt Sallustius dicit in historiis vestes de pellib. rhenones vocantur.

Mastruca. Vestis Sarda. *Ita Tarræ. Simanc. Hist al. Melior ad Plures tamen è Gothicis* Mastruga vestis Germanica: *quæ lectio (nisi obstaret locus à Cicerone citatus) ferri poterat. Prudentius.* Tentauit Getieus nuper delere tyrannus Italiam patrio veniens iuratus ab Istro, Has arces æquare solo tecta aurea flammis Soluere, mastrucis precores vestire togatos.

Dinoscuntur gentes ita habit. & ling. *Reflexisse videtur ad Virgilii verba:* Incedunt victæ longo ordine gentes Quam variæ lin. habitu tam vestis, & armis.

Brach. & crur. linament. *Al.* liniamentis. *Vsurpat eam vocem Plinius.*

Hortent & male tecti. *Heteromalis tecti, legitequidam lib. 1. rer. German. id est, vestimentis altera parte villosis: recte opinor.*

Aliqua sibi propria q. insig. vend. *Tertull. libro de veland. virg.* Debebant & ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Gryphantum aut strobulos barbarorum, aut cicadas Athenienſium, aut cirros Germanorum, aut stigmata Britonum.

In viris tonsi capilli. Vir si comam nutriat ignominia est illi. *1. ad Corinth.*

In Cap. XXIV.

Est autem pallium purum. *Toga pura dicebatur, quæ sine purpura erat, purum pallium qui dixerit, non video. Itaque τὸ* purum *delebat Chacon. Nam pura vestimenta alio sensu dicuntur à Festo, & à Seru. in fragmentis.*

Mensura tog. iust. si sex vln. *Horat. in Epod.* Videsne sactam metientæ te viam Cum bis ter vlnarum toga, Vt ora vertat huc & illuc, &c.

Toga autem palm. *Seru. Eclog.* 10. Sanguineis ebuli bacc. Palmata toga, qua vtebantur illi, qui palmam merebantur.

Ipſa vocatur & toga pict. *Vid. Feſt. in* Picta.

Cinctus Gabin. *Vid. Seru Æn.* 7. Ipſe Quirinali trabea, cinctuq. Gabino. *Quod autem* poſtfocus *dixit, ſic in Gloſſ.* Poſtfocus ὄπισθεν, ἢ ἐμπροσθεν antifocus.

Aut cingebantur prætores. *Conſules vtebantur dicere.*

Trabea erat tog ſp. &c. *Seru. Aen.* 7. Trabea toga eſt augurum de cocco, & purpura.

Hanc primus Romul. *Plin. l. 9. cap.* 39 Purpuræ vſum Romæ ſem per fuiſſe video. ſed Romulo in trabea.

Transbearet. *Ita Goth. rc. alii*, tranſucheret.

Et circumtextum. *Seruius.* Velamen (*circumtextum intellige*) eo dem ſignificat. *Non vt velamen appoſitio ſit tũ circumtextum (quod putauit quidam) ſed vt velamen ſit circumtextum croceo acantho. Nam circumtextum participium eſt: nihilo minus quam pictum, cum idem verſus paullo poſt apud Maronem nonnihil mutatus repetitur:* Pallamq. & pictum croceo velamen acantho. *Quamuis etiam circumtextum ſubſtantiue vel veſtis genus ſit, vel potius veſtimenti pars. Varro lib.* 4. Amictus eſt dictum amiectum, id eſt circumiectum, à quo etiã quod veſtes ſe inuoluunt, circũiectum appellant, & quod amictui habent purpuram circum, vocant circumtextum.

Diplois. *Seru. Aen.* 5. Hæc ſatus duplicem e.h.r.a. id eſt abollam, quæ duplex eſt, ſicut chlamys. *Hor.*

Contra quem duplici panno ſapientia velat.

Eſt autem veſtis militaris. *Perturſe hæc diploidi in omnibus libris tribui, quis non videat?*

Togis depoſitis Quirites ad ſaga: *Additur in quibuſd.* fuerunt *in aliis vel* fuerunt, *vel* fugerunt, *vel* conuerſi fuerunt. *Nempe adulterina omnia. Ergo ſolennia verba illa fuere intumultu*, Togis depoſitis, Quirites, ad ſaga. *Vel etiam* Togis depoſitis, Quirites, ite ad ſaga: *Quod potius vror. Nam illud* ite *quod poſt*, Quirites, *ſequebatur à libraviis eandem ſyllabam (vt fit) non repetentibus, omiſſum: frequens apud Ciceronem ire, & redire ad ſaga. itemque ſaga ſumere, & togas deponere. Vid. Philipp.* 5. 6. 8. & 14.

Pænula eſt pallium cum ſinu. long. *Satis id confirmant Ciceron. verba in Miloniana:* Quid inuis promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, tholeda impeditus, vxore pene conſtrictus eſſet? *Quin & pænula quoque ipſa ſtricta, & anguſta fuit & Grammatic. & Rhetorum Tacit. de cauſſis corrupt. eloq.* Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attuliſſe pænulas iſtas, quibus aſtricti, & velut incluſi cum iudicib. fabulamur?

Lacerna--quo olim ſoli milit. *Proper.* Texitur hæc caſtris quarta lacerna tuis.

Inde autem lacernæ, quaſi amput. ca. *Feſtus in* lacerare: lacerna quod minor capitio ſit.

Mantum Hiſpan. *Pollux: μαντὸν, ἱματίον τι τῷ καλυβδίῳ φρυγικὸν ἢ λιτὸν. Ergo ſuſiorem agnouit hanc veſtem Pollux, quam Iſidorus, ſi notationem recipimus.*

Prætexta puerile pall. *Reſte, ſed fuit etiam prætexta magiſtratuum. Vid Feſt. & Baſſ.*

Planeta--birrus--Melores. *Vid annot. in Caſſian. quod autem in omnibus libris legitur* birrum bibrum dicunt *mendum puto. Nam βίρρον apud Suidam dicitur, & in Gloſſ.* βίρρον birrus.

De pelliculis melonum. *Immo μήλων, id eſt, ouium, quamuis melonis animalis ſupra meminerit lib.* 12. *c.* 1.

In Cap. XXV.

Regillum. *Vid. Feſt. & Non.*

Peplum. *Seru. Æneid.* 1. Peplum proprie eſt palla picta fœminea Minervæ conſecrata. Hodie tamen abuſuntur hoc nomine.

Palla eſt quadrum pal. *Forte ſſe è Tertulliano, qui quadrangulum deſcribit pallium. Niſi aliena hæc eſſe dicamus. Nam Seruius è quo ſunt reliqua, Aeneid.* xi. Palla (*inquit*) proprie eſt muliebris veſtis deducta vſque ad veſtigia. *Tibull.* Fuſa ſed ad teneros lutea palla pedes.

Et palla dicta ἀπὸ τῦ πάλλειν. *Idem Aen.* 1. Ferre iubet pallam ſa. q. r. ſignificat tunicæ pallium, quod ſecundum Varronem palla dicta eſt ab irrugatione, & mobilitate, quæ eſt circa finem huiuſmodi veſtium. *At idem Varro in libris de ling. Lat.* palla (*inquit*) quod palam ſit, quemadmodum intuſum quod intus.

Eadem & Ricinium. *Seru. Aen.* 1. *ad illud*, gentemque tog. Ricinius dicitur ab eo quod poſt tergum reiicitur, quod vulgo Mauore dicitur. *De Mauore vid. Non in* Ricinio. *Iſidor.* 2. *offic. & Annotat. in Caſſian.*

Hoc apud veter. *Apud Romanos toga meretricum, & deprehenſarum veſtis fuit, vid. Horat. interp.* 1. *ſermon. ſaty.* 1. *De amiculo amplius quærendum.*

Therſitrum. *Totus locus ex Hieron. Iſ. c.* 3. *qui mutilus eſt in Gothicis.*

Anaboladium. *Ex eodem Ambroſ. quoq. libro de Bened. patriarch. c.* 4. *id quod Gen.* 49. *apud* LXX *eſt* ἀναβολὰν anaboladium *legit*, & ſanguinem vuæ anaboladium ſuum.

In Cap. XXVI.

Stragulam veſt. *Sic Gothici omnes non* ſtragulatam.

Ludices. *Ludices apud Martial. in apophoret. vid. ſup. l.* 18. *c.* 42. *de proſtibulis theatri.*

Galnapis—— *Iſidorus in Regul. cap. de ſtratu monach.* Monachi ſtratuserit ſtoria, & ſtoragulum, pelles delanatæ, galnapis quoque, & faciſtergium, geminuſq. ad caput puluillus. *Videndum etiam, num Varronis* gaunacuma: *ſine (vt alii volunt)* gaunace, *huc pertineat. Nam* γαυνάκαι *in* γαλάσπαι *abiiſſe, non admodum miror. Sunt autem* γαυνάκαι (*vt ait Heſychius*) ῥεγόμενα ἢ πεπεβολαία ἐπιβλήματα.

Fulera ſunt. Fulera, ſponda lectorum, quibus fulcimur, *ait Ser. Aen.* 6.

Culcitæ--quod calcentur. *Ita Varr. lib.* 4.

Sipla tapeta. *S. o. l. atque vt ita legamus, ſuadet notatio*, quaſi ſimpla: *Sed pſila malim. & quia amphitapis pſila opponuntur, & quia apud Non. Lucilii verſus ita legitur.* Pſilæ at q. amphitapæ villis ingentibus molles. *Niſi ſiquis ſibi perſuadeat Lucilium quoque permutaſſe lit teras, dum Romanis auribus tantiſper ſeruit, quod nihil neceſſe eſt.*

Mantelia--olim terg. man. *Seru. Georg.* 4. *Mantelia quib. manus terguntur. Varro:* Mantelium, quaſi manuterium. *Feſtus:* Mantelia, quod manu tractentur.

Mappæ quaſi manuppæ. *Sic Gothici libri: vnus ex aliis* manupiæ: *Rabanus* manubiæ. *Quam ſcripturam doctiſſimi quidam viri ita amplectebantur, vt quouis pignore veram eſſe contenderent. Reſpexiſſe enim in notatione Iſidorum ad Sanctæ manubias (ſic enim ab eo appellari volunt) ſordidas illas è conuiuiis prædas, quas rides facere carmine Martiale:* Dulci placenta ſordidam linguit mappam, Illic & vuæ collocantur ollares, &c. *Mihi quidem ob multa non ſit veriſimile. Atqui ipſis commentum placebat.*

Sabanum. *Vtitur hac voce ſæpius Theodorus Priſcianus medicus, & Victor. lib.* 3. Ea ſabana baiulabat, quibus eum dudum ſuſcipiens de fonte texerat.

Aulæa vela pict. *Seru. Aen.* 1. Cum venit aulæis--aulæis (*inquit*) velis pictis.

Ideo--aulæa--inuenta ſunt. *Ex eod. Georg.* 3. Purpurea int. t. aulæa B.

Corrinæ, ſunt aulæa de pellib. *Mirum diſceſſiſſe à Seru. qui Aen.* 3. Cortina (*inquit*) locus vnde oraculum exit, vel quia Apollinis tripus corio Pythonis textus eſt, vel, quia ibi ſunt certa reſponſa, quaſi certina, vel, quod eſt verius, quia ibi cor varis tenetur. *Auditq. lib.* 6. aut certe ſecundum Græc. etymologiam ὅτι πάντα ἐγκυρεῖ τοῖς θεοῖς. *Sed illa ex alio genere.*

Cilicia. *Solin. c.* 46. Ipſa autem tentoria cilicia ſunt, ita nuncupant velamenta de capratum pilis texta.

In Cap. XXVII.

Græci linarion. *Immo* λίνεος *potius.* λινέαμα *vetita in Pamphilia. Euſtath. od. ε.*

Hæc ſecundum antiq. orthog. *è Ser. Aen.* 5.

Vnde ſtippatores--componunt. *Ex eod. Aen.* 3. Stippantq. carinis.

Qui natib. *al.* vallib. *f.* naualib.

Tomentum. *Al.* Tumentum.

Byſſum--papatem vocant. *Abſunt hæc à Gothico Toletan.*

Quod Græci papatem. *Eſt. n.* παπᾶς ἄκρως λάνου ἐξανθοῦμενος, *vt ait Euſtath. Feſtus quoque* Pappi, carduorum flores.

Fibrinum. *Sup. c.* 22.

Aranea. *Sup. lib.* 12. *c.* 5.

Sericum *è Seru. Georg.* 2. *ad v.* Velleraque vt foliis d. t. Seres.

Placirum. *Vel plathium potius, vt ſit* ἀπὸ τῦ πλήσσω, *quod eſt impleo, & ſtipo.*

Et quaſi craſſedo. *Vulgo, ſeda cadarca.*

In Cap. XXVIII.

Coccum Græci. *Frequentius apud* LXX. κόκκινον, *quam* κόκκον: *vbi Hieronym. nunc vermiculum redit, nunc coccum, vel coccinum relinquit.* φοινικοῦν *vero ruburum interpretari ſolet.*

Conchylium--clicitur. *Ex Vitruu. l.* 7. *c.* 13.

Purpura--à puritate luc. *Reſpexit fortaſſe ad Virgilii verba Aen.* 1. lumenq. iuuentæ Purpureum *Nam purpura* πάσσημος *quin ſit, ne ipſe quidem videtur ambigere.*

Ferrugo eſt color--in Hiſpan. *Seru. Georg.* 1. Cum caput obſcura nitidum ferruginè texit: Ferrugo eſt purpura nigrior. Hiſpana. alibi, & ferrugine clarus libera, *vbi* Hiſpana *Gloſſ. fuit vocal* libera. *Ipſe. n. ſeruius in loco à ſe ex Aen.* 9. *citato Hiberam ferruginem, non Hiſpanam, ſed Ponticam intelligi vult. Fuerunt ergo Iſidori ætate quadam (vt nunc ſunt omnia) Seruii exemplaria corrupta.*

Glaucus eſt color ferrug. *Sup. in equor. colorib.* l. 12. *ca.* 1.

Elbum. *Sup. l.* 12. *c.* 5.

Luteus. *è Seru. Eclog.* 4.

Menum. *Al.* melum. *Al.* melium *forte* melinum, *de quo alibi.*

In Cap. XXIX.

Tela pro longitudine. ἀπὸ τῦ τηλοῦ *ſcilicet.*

Inſula. *Gloſ.* Inſubula ἄκρον, τὸ αὐτόθι, *& alibi:* ἀκρώτηριον ὕψος ὑδαίνων ἀνωμάλως. *Lucretius l.* 5. Inſilia, ac fuſi, radii, ſcapique ſonantes. *vbi inſubula quidam legunt, nec ſyllaba productionem curant. Hieronymus liciatorium vocat Paralip. l.* 1.

Alibrum q. i. e. librantur. *Gottici liberantur, id eſt, ſoluuntur.*

Calon enim Græci lign. *Ita Seru. non semel. Vid. Æn. 6. initium. Et Festum:* Calones calcei ex ligno facti.

Nam Latine quasill.--aurum. *Verba sunt Seru. Ecl. 4.*

Mataxa. *Vulgo madexa. Gloss.* Mataxa, σαγή, & Mataxa ἅμαξα. *vitiatur ea voce Vitruuius lib. 7. c. 3. & Martianus lib 39. D. de pign. & hypothec. Vnde metaxarii apud Iustinian. li. 8. C. eod tit.*

Gubellum. *Al.* Lubellum. *Al.* Lubellum. *Al.* Globiellum. *Hispani* ouillo, *atque etiam apud quosdam* Iouillo.

Panulæ, vel panuclæ. *Absunt à Gothicis duo posteriora verba. Vid eruditorum viror. notas ad Varronis verba lib. 4.* Panus Græcum, panuclum dictum à panno, & voluendo filo.

In Cap. XXX.

Huius principium à Libero. *Vid. Athen. li. 15 c. 5.*

Sicut erat in sacerd. Gentilib. *Vt in flaminibus. Nam flamines dicti quasi filamines, vt ait Festus. Et in legatis. Liuius lib. 1.* Legatus, vbi ad fines eorum venit, vnde res repeturntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iuppiter, &c. *Quod autem lineus etiam coronas ait fuisse ex Virgilii versu,* Velati lino & verbena tempora vincti. *Aen. 12. inutile ad Seruio, Capro, & Hyginio facit, qui limo legi eo loco malunt.*

Nomen coronæ. *Fest.* corona, cum videatur à choro dici, caret tamen aspiratione.

Imperatores Romani, & Reg. *Vid. Plin. Agell. & Tertull. de coron. milit.*

Sed Regesrectius. *Xenoph. li. 8. Paed.* ὁ κύριος ἐφ' ἅμαξαν ἐβίβασε καὶ ἔδωκεν ἄγειν τὴν πάλην. *Et Hesych.* πάλη· ἡ λεγομένη κυβέρνησις, τινὲς δὲ οἱ πέρσαι βασιλεῖς φασὶ λέγειν τὸ ἄρθρον, οἱ δὲ ἐγκαμπὴ τῶν κεκλιμένη.

Athenienses cicadas. *Dicti propterea τεττιγοφόροι.*

Insula. *è Seru. Aen. 10. vid. Fest.*

Apex. *Ex Fest.*

Nam virgul. *Seru. Aen. 2.* fundere lumen apex.

Galerum. *Idem Aeneid. 7.* Galerus, genus est pilei, quod Frontone genere neutro dicit hoc galerum. *Al.* galerium. *Al.* galearium. *Fest.* Galearia à galearum similitudine dicta.

Cydaris. *Ex Hieronym. ad Zachar. c. 3. & Ezech. 21.*

In Cap. XXXI.

Diadema. *Citantur à Festo ex Canone hac verba in Rusco:* Mulieres operta as auro, purpuraque ars * inhærer diadema, coronas aureas, &c. *Sed quia Hieronymus ad Ezech. c. 12. & alii diadema non matronarum, sed regii capitus insigne esse dicunt, anadema hic legebat vir doctissimus ex Lucretio lib. 5.* fiunt anademata mitræ. *Cuius post a perstudiosum fuisse Isidorum constat ex plurib. huius operis locis.*

Nam & lumen quod circa Angelorum capit. *Seru. Aen. 10.* Hæc vbi dicta d. c. s. p. a. Misit agens hyemem nimbo succincta p. a. nimbo succincta, nubibus (*inquit*) quia præmisit agens hyemem, quod nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa corpus deorum.

Capitulum. *Capitol. leg. Varro libro 4.* Item texta fasciola, qua capillum in capite colligarent, dictum capitalia capite, quod facerdotulæ etiam nunc in capite solent habere. *& Festus:* Capital, linteum quoddam, quo in sacrificiis vtebantur.

Mitra est pileum. *Seru. Aen. 4.* Mitra incurvum pileum, de quo pendebar & baccarum tegmen.

Sed Pileum vir.--fœm. *è Seru. Aen. 9.*

Ricula est mitra Virg cap. *Vid. Varr. Fest Non.*

Tænia vittarum extrem. *è Ser. Aen. 7.* fit longæ tænia vittæ.

Retiolum--retineat crines. *Reticulum dicit Varro lib. 4.*

Discriminalia. *Discriminale dicit Hieronym. Isai. ca. 3. quod Varroni, & Nonio est discerniculum, id est, acus, qua capillos à media fronte (vt ait Nonius) disseparat. Quod in glossariis discrimen dici existimo. est enim inter ornamenta:* discrimen διάφραγμα.

Nam discriminare diuidere est. *Virg. Aen 11.* & late discriminat agros.

Antiæ sunt cincinni. *Festus:* Antiæ muliebres capilli demissi in frontem appellati ex Græco videntur, quod enim nos contra, illi ἀντὶ dicunt. *Cur ab aurib. ducat Isidorus, non video. Vtitur hac voce Tertull. in lib. de pall.*

Acus, dissipentur capilli. *Verba Hieronymi Isai. c. 3.*

Quibus pretiosa grana lapidum dependent. *Sic Tertull. lib. de cultu fœminar.* Vt ex illis ad ferrum nati corporis grana nescio quæ penderent.

Inaurium vsus in Græcia. *Al.* harum vsus. *Vtrumque (vt puto) è margine.*

Pueri tantum dextera. *Tertull. in pallio de Achilla:* aurem quoque foraru effœminatus.

Monile ornatum ex gemmis *Ex Hieronym. Ezech. 16.*

Hoc etiam Serpentum. *Sic Gothi. & Pollux. li. 6.* ἀφεῖς inter ornamenta fœminarum numerat. *Al.* serpentum, *& Græci quoquo ἐχεντῶν, & Festus:* Serpula serpserit ait *(idem)* Messalla serpens irrepserit.

Nonnulli hoc & segmen. *è Seru. Aeneid. 1. colloq.* monile Baecat.

Plerumque autem & per monile omn. ornam. *è Hieron Isai. 3.*

Muræna--contexitur. *Ex eod. epist. 15. ad Marcell. de laud. Asellæ.*

Hæc interd.--virgulis. *Ex eod. Isa. 3.*

Dextræ, communes. *Lego.* Dextralia, communia. *Quod enim* LXX. παμδέξια *Hieronymus* dextralia *vertit, quæ Ambrosius, itemque Iul. Capitol. in Maximino,* dextrocheria *vocant.*

Armillæ autem prop. vitor. *Vid. Fest.*

Vitiolæ diceb. *Legunter in Pandectis sæpe viriolæ, & in Gloss.* viriolæ, ψέλια. *Est autem viriola diminutium à viria. qua voce vitiatur Ambrosius lib. de Abrah. Patriarch. cap. 9.* Has (*inquit*) inanes habebat, quæ non grauarent aures: has virias, quæ manum non materiali auro ornarent; sed spiritali actu leuarent. *Et Tertull. de Pall.* vtique sicut vestigia cæstuum vitia occupauit.

Fibulæ. *De his inf. c. 32.*

Lunulæ. *Ex Hieron. Isai. 3. vox etiam Plauto nota.*

Specula--Perisceelides. *Ex eod.*

In Cap. XXXII.

Primus Prometh. *Plin. in proœmio lib. 37 sed idem lib. 33. c. 1. fabulosa hæc indicauerat.*

circumdediſſe. *V. cc.* circundasse.

qua consuetudine homines *Ex Hygin. lib. 2. cap. de sagitt.*

Annuli autem per dim. *Varro lib. 5.* Tempus à bruma ad brumam dum sol redit, vocatur annus. quod vt paruuli circuli annuli: sic magni circites diebantur ann. Sunt autem circites (*vt ait Festus*) circuli ex ære facti.

Apud Romanos annuli de publ. *Iis tantum. qui legati ad exteras gentes ituri essent, ait Plin. lib. 33. c. 1.*

Nam dignitate præcip *Hæc vnde sint, quærendum.*

Annulo aureo lib. vtcb. atg. libert. ferui ferreo. *aureo tamen non (opinor) liberi omnes, nisi senatores, aut equites neque ferreo serui soli; sed etiam milites.*

Annunc præ auro--læue est membrum. *Verba sunt Tertull. in Apologetico.*

Vngulus est gemmat. *Plin.* Quanquam & de nomine ipso ambigi video, Græci à digitis appellauere. Apud nos prisci vngulum vocabant.

*Samothracius aur. sed c. fere. *Plinius:* Nec non & seruitia iam ferrum auro cingunt, alia per sese mero auro decorant, cuius licentiæ origo nomine ipso in Samothrace id instrumtum declarat.

quam olim Thynnam vocabant. *Ita Acronod. 3. lib. 3.*

Flaccus lugente. *Versus Flacci, vt erant in Gothi. libris, inemendatos reliquimus, quos licebit vel ex Alciato ita legere.* lucentes mea vita, nec smaragdos Berillos mihi nec nitentes, nec præcand &c *Vel integros potius minimo periculo, commodissima sensu, Ant. Couarr. auctore, ita:* Lugenti, mea vita, nec smaragdos, Berillos mihi mitte, nec nitentes. Non mi candida, &c. *Nam post vocem mihi, omisisse librarios mitto propter similitudinem, qua aliquanto etiam est maior in Gothicis characteribus, mihi sane fit valde verisimile. Et vt* Flaccc *alienum esse, quis non videat? Vetat autem sibi pretiosos lapides lugenti mitti, quod eorum (vt alter Flaccus ait) vsus dolentem non queat delinire.*

In Cap. XXXIII.

Cinctus est lata zona. *Varro:* cinctus, & cingulum à cingendo, alterum viris, alterum mulieribus attributum.

Cinctę autem iuuenes, &c. *Ead supra de perizomate cap. 22.*

Balteus. *Varro:* Balteum quod cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum.

vnde & balteus--dependent. *è Seru. Æn 5.*

de quo ait Cinna. *Sol. id hemistichium apud Catullum legimus in Nuptiis Pelei, sed fuisse illi commune cum Cinna, vt sunt nonnulla Maroni cum Catullo, & Lucretio, quid vetat? Itaque nihil muto.*

lactantes. *Al.* luctantes.

& Prudentius, nomen hoc gemm. ἀπὸ τοῦ στρόφου *hymn. 4. & Tertull. strophium pro capitu ornamento posuit in extremo lib. de coron. milit.* Quid caput strophiolo, aut dracontatio damnas diademati destinatum

linus. *Sup. c. 22.*

Catulum. *Ita omnes Gothici, præter vnum Salmanticem in quo* Catulum. *Neutrum reuicimus. Plautus in Epidic.* Intuiatam, paragiatam catulam, ac crocotulam. *quæ verba eadem citantur à Varr. lib. 4. At de catulo Festus:* Catulus genus quoddam vinculi, qui interdum canis appellatur. *& Plautus:* Catulo vt accubes ferreo.

Fibula Græcum. *Pro* θλῖσσαι *Æoles* φλῖσσαι dicebant.

Suffibulum Subligabulum. *Hæc separatim sine interpretatione legi malim, vt in quibusd. libris ponuntur: quam vt alterum alterius sit glossa, quod fieri potuisse audent quidam suspicari ex verbis Varronis lib. 5.* eo præter virgines Vestales, & sacerdotem publicum, introeatur nemo. Is cum ear, suffibulum haud habeat scriptum id dicitur, vt à suffiendo, subligaculum. *Vid. Fest.*

Redimiculum. *Totus locus expressus est ex Ioan. Cassian. lib. de instit. monach. c. 6.*

quamuis nunc non brach. sed ten. *Gestant hodie hos duplices resticulas laneas Monachi, qui S. Bernardi instituta sectantur.*

Fascia est--arctatur. *Ex Hieronym. ep. 47. de vitaad. Fusc. contub.*

Limbus. *è Seru. Aeneid. 4.*

In Cap. XXXIV.

quas Græci calopodas. *Al.* quod Græci calopodion. *Vtrumque Latini formas. Horat.* Scalpra, & formas non sutor. *Vbi Acron etiam formas Græco vocal vocabulo interpretatur.*

Crepidæ Græci. *Et vox ipsa Græca. Agell. lib. 13. c. 21.* Omnia fermè genus, quibus plantarum calces tantum infimæ teguntur, cætera prope nuda, & teretibus habenis iuncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca crepidulas.

Calceis Reges vrebantur. *Deest fortasse auratis, vel gemmatis. Nam huiusmodi calceis, & Gothorum reges, & imperatorum quosdam vsos scimus. Plinius lib. 37. c. 2. de Caligula:* Super omnia muliebria soccos induebat è margaritis. *Et Lamprid. de Heliogab.* Habuit in calceamentis gemmas, & quidem scalptas, quod risum omnibus mouit, quasi possent scalpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant.

Ocreæ quod crur. *Varro*: Ocrea quod opponebatur ob crus. *Longe aliter Festus ex Ateio philologo. Ocrim montem confragosum à veteribus dictum, inde ocreas dictas, quod sint inæqualiter tuberatæ.*

Cothurnus. *Est etiam cothurnus (vt ait Seru. Æn. 1.) calcei species venatorii, quo etiam sura vincitur, & aptus vtrique pedi. propterea singulari numero dixisse Maronem:* Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Baxeæ calciamenta comœd. *Tertull.* Si philosophus in purpura, cur non & in baxea (al. baxa) Tyria calciare, nisi aurum minime Græcatos decet. *& Apuleius lib. 2. de asin.* palmeis baxeis indutum.

sicut subtolares q. s. t. s. *Sic Omen. Ouet. Salm. Silien. Gotthici. al.* subtulares.

Obstrigilli. Obstragula *vocat Plinius calceorum vincula lib. 9. cap. 35. de margaritis:* quin & pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed & totis soccalis addunt.

Mullei. *Vid. Fest.*

Dicti autem à colore rubro, qualis est mulli piscis. *Nisi potius pisces de calceis nominati. Plin. lib. 9. c. 17.* Nomen his Fenestella à colore mulleorum calceamentorum datum putat.

Soleæ. *Vid. Agellii verba dudum ad* Crepidas *citata.*

Soleæ materiales. *Materiarias dixisse Plinius vt lib. 7. cap. 56.*

Caligulæ. *Al.* Galigulæ.

Cernui *Festus* Cernuus calciamenti genus. *& fortasse huc referri posset versus Lucilij à Nonio citatus:* Cernuus extemplo plantas conuestit honestas. *quanquam & pro inclinato intelligi possit, vt vult Nonius.*

quos nos folleatos *Hieronym. in epist. ad Eustoch.* Apud hos affectata sunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior. *Et paullo ante:* omnis his cura de vestibus. si bene oleant, si pes laxa pelle non folleat.

Sola caligis. *Sic manusc. o. Meminit clauorum caligarium Plin. lib. 9. c. 17.*

Perones. *Seru. Æneid. 7.* Perones rusticum calceamentum. *Vid. Fest. Mulleos.*

Sculponeæ. *Cato de re rust.* Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. *Vid. etiam Non.*

NOTÆ IN LIBRVM VIGESIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

OQVINAE apparatum Apicius. *De quo Senec. ad Albinam matrem, c. 10.*

Torus à torris herb. *Seru. Æn. 2.*

Stibadium à stipidib. dictum. *Quibus adclinati edebant.* Stipio. *Iamien habent libri de meliore nota.*

quasi ad cibitum. *Al.* ad cubitum. *Chacon* ad cibatum.

Conuiuium apud Græcos è *Hieron. in Isai. cap. 1.*

In Cap. II.

Alimonium alendi cura. *Varro 1. de re rust. cap. 8.* Vbi natura humida ibi altius vitis artollenda, quod in parco & alimonio vinum, non vt in calice, quærit aquam sed solem.

Dapes regũ sunt. è *Seru. Æn. 1. ad v.* Qui dapib. mens. on. & p. p.

Satiritas à satura. *Vid. Fest. in Satura.*

Iantaculum. *Ita meliores libri, & apud Festum in Silatum. Itemque in abbreuiatoris Pauli manuscripto libro, non vt in vulgatis* ientaculum.

Vnde est illud ducis. *Leonida Spartanor. ducis. apud Instin. & Cicer. Tusc. 1.*

Merenda cib. q. d. d. sum. *Non.* Merenda, cibus qui post meridiem datur. *Gloss.* Merenda ἄριστον δειλινόν. *Calpurnius:* Sæpe cum venerit hora merendæ.

Item merendare, quasi meridie edere. *Ne hoc quidem auctore caret. Fest.* Merendam antiqui dicebant pro prandio, quod scilicet medio die caperetur. *Tamen adhuc eadem de re aliter cap. sequenti Isidorus.*

Annona tractum, &c. *Nihilo melius Suid. in voce* Νόννος. δεκάτη ὁ παρ' αὐτοῖς μετρούμενος, οἱ δὲ ἐνιαύσιος, ὡς οἱ δὲ ἀπὸ τῶν νόννων διὰ τὸ ἄφθονος.

Apud veteres n. solitum erat in propatulo. *Valer. lib. 2. c. 1. & Macrob. lib. 3. c. 17.*

quam Vesperna antiqui dicebant. *Fest.* Cœna apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium: Vesperna, quam nunc cœnam appellamus. *Item in* Vesperna. Vesperna apud Plautum cœna intelligitur.

In vtu enim non erant prandia è *Seru. Æn. 4. ad v.* Nunc ead. labente die c. q.

Fermentarius. *Ita plerique Goth. vt Clibanitius. & Focatius.*

Rubidus recoctus, & rubefactus. *Festus*: Rubidus apud Plautum panis vocatur parum coctus, *sed locus è Casina ab eo citatus Isidoro potius fauet.*

ipse est & Focatius. *Vulgo hogaza.*

Sphungia panis aqua diutius malaxatus. *Ita meliores libri, & malaxandi vox citatur à Zanch. ex Varrone.*

Dulcia. *Al Dulciamina, haud male. Hieronymus in vita S. Fabiani.* Qui ante fores conuiui egredientibus fratribus erogat dulciamina, in tribuendo meditetur aliquid de scripturis. Hinc dulciarii *Glossar.* γλυκειροπώλαι, Dulciarius. *Et* πλακουντοπώλης, Placentarius Dulciarius.

Crusta est super. p. *De crusto, & crusta, vid. Seru. Georg. 3. & Æn 7. & Varr. lib. 4. Hoc autem loco tantum retinuimus, quæ in vetustioribus libris inuenimus.*

Crudum quod sit cruent. *Seru. Æn. 10.* crudum per costas exigat ensem, crudelem, cruentum.

Sed & multi temporis coctum. è *Seru. Æn. 11. ad v.* Solidum nodis, & robore cocto.

Assumque assum. *Recte, quamuis Varroni*: Assum quod ab igni assideat. *dictum p. aceat.*

elixum—lixa. n aqua. *Nonnius*: Elixum quidquid ex aqua mollitur, nam lixam aquam veteres dixerunt.

Lardum, eo quod in dom. rep. *At Macrob. li. 7. c. 8.* Lardum, quasi longe aridum, opinor, vocamus.

Taxea. *Hinc fortasse apud nos tocino, atque etiam tassajo.*

Offa—cuius diminutiu. ofella. *Seru. Æn. 6.* Melle soporatam, & medicatis frugib. offam. Hinc est diminutio ofella, sed f. non geminat, in diminutione enim multa mutantur.

Nunc offa est latrantium. *In Placidi glossis*: Offa latrantium est, diminutuum ofellam facit, quæ si in os canis iaciatur, satiatus illico compescitur, & silescit.

Pulpa dicta, quia cum pulte. Nam pulte *(ait Plinius lib. 17. c. 8.)* non pane vixisse longo tempore. Romanos manifestum est, quoniam inde pulmentaria hodieque dicuntur.

Pulpa est caro sine pinguedine—glutinosa. *Eadem sup. lib. 11. cap. 1.*

Minutal. *Iuuen. Satyr. 14.* Hesternum solitus medio seruare minutal. Septembri.

Afratum. *Al.* Afrotum. *Africia etiam apud Arnob. lib. 7. genus libi esse videtur. aut certe pultis.*

Martiũa. *Ex hoc loco, opinor, Martifrium retulit in lexicon suum Alfonsus quidam Palentinus, (cui quantum tribuendum sit, alii viderint) illud constat multa eum ex Isidoro descripsisse. Is ergo*: Martifrium genus *(inquit)* condimenti ex piscib. *vt videri alicui posset Martyphrium Græca vox, est enim ὄψον piscis, de quo Athenæus lib. 7.*

Isocen.-Isicia. *Arnob. li. 7.* Quid sibi hæc volunt apexabo, isicia, filicernium, longauo è quæ sunt numina, & farciminum genera hirquino alia de sanguine commistis, alia inculcata pulmonib.

vt ponderibus arguatur. *Seri nihil remanere.*

Colostrum lac nouum. *Seru. eclog. 2.* Hoc vero laudabile est, quod quis habeat lac nouum, id est, colostrum, quod neutri generis est.

Lacte nutrimur, viuimus sang. *Idem Aen. 3.* animamque sepulcro Condimus, lacte corpus nutritur post animæ coniunctionem, & anima sine sanguine nunquam est.

Antea mella de rore erant. *Ex eod. initio Georg. 4.*

Siquidem huc vsque Ind. è *Dioscor. lib. 2.*

Sardum autem amar *Ex eod.*

aiunt Medici. prodesse. *Ex Hieronym. epist. 10. ad Furiam de viduitate seruanda.*

In Cap. III.

Aqua. quod superficies eius æqualis. *Ita Varro.* Aqua, quod æqua summa.

Apud veteres Rom.—dieb. è *Seru. Aeneid. 1. ad v.* Primaque libato f. t. a. g.

mer-

meridiem appellari--quod purum. *Idem sup. lib. 3. cap. 42. & 5. c. 30. & 13. c. 1.*

Nam mus, terra est. *Ita etiam lib. 12. c. 3.*

Roseum. *Rosete vocant nostri.*

Aminеum--album est. *è Serv. Georg. 2. ad v.* Sunt & Aminеæ vires.

Colatum vas prop. *Serv. Georg. 2. ad v.* tu spisso vimine qualos. Colaque prelor. qualos per quos vinum destillat, qui & ipsi a colando dicti sunt.

Gazetum. *Sidon Apollinar.* Vina mihi non sunt Gazetica, Chia, Falerna.

Infertum, *Sic omnes libri. Sed inferium legebat vir doctissimus, cuius meminere Festus & Arnob. lib. 7. & Cato c. 34. Deferto, vel farto, vid. sup. lib. 6. c. 19.*

Spurcum quod offerri non licet. *è Fest.*

Honorarium. *Frumenti quoque honorarij meminit Cicero in Pisoniana.*

Crucium vinum, *Festus:* Crucium, quod cruciat: vnde Lucilius vinum in suaue crucium dixit.

& accidum q. aquidum. *Quæ post hæc leguntur in editis, interpretationem eorum, quæ paulopost nuda relicta est, putabat Chacon: cui assensi sumus.*

Lactatum est potio è lacte. *Plin. lib. 33. c. 2. mutauit lactatu pinguescere dixit.*

Oenomeli. *Vid. Pallad in Octob.*

Saccatum liq. est aq. f. v. a. sacco expressus. *Non deest, qui duo vinigenera hoc loco confusa putet, itaque legat:* Saccatum sacco expressum. Fæcatum, liquor est aquæ fæci vini admixtus. *Nam saccato negant aquam admisceri. & Facati meminere Cato, & Plinius.*

Lorea. *Est vilis potus seruis aptus, quia aqua lauantur uuæ in torculari post expressum vinum. His enim verbis aliunde euocatis explerі hanc lacunam placebat Chaconi.*

Fæcula-vtilis stomacho. *Horat. lib. 2. Satyr. 8.* qualia lassum pertellunt stomachum, siser, halec, fecula, Coa-

passum. *Ex Pallad. in Octob. c. 19.*

Defrutum, Carenum, sapa. *Ex eodem cap. 18. apud quem à defraudando, non à deferendo leyssе videtur Isidorus.*

sicera est omnis pot. *Ex Hieronymo epist. 2. ad Nepotian. itaque non insеite apud Tertull. pro* שבר *ebriamen legitur.*

aqua pinguior, quasi succus colatur. *Hieron.* aqua pingior coloratur.

Cerusia--Cælia. *Hispaniensis vox. Plinius lib. 22. cap. vlt.* ex iisdem fiunt & potus Zethum in Ægypto, Cælia, & Ceria in Hispania, Ceruisia, & plura genera in Gallia.

In Cap. IV.

Fictilia vasa in Samo insula. *Ex Plin. lib. 35 c. 12.*

Postea inuentum & rubricam addere. *Plinius:* Dibutadis inuentum est, rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere.

Antiquiorem autem fuisse. *Ex eod.*

Apud veteres--sicut ad vina. *Plin.* etiam fictilib. vasis ad vina excogitaris, & ad aquas.

ad aquas amphoris. *Ita Pollux lib. 10. c. 5. & Hesych. vnde etiam interpres vulgat. edit.* καδίσκων, *amphoram aqua reddidit. Amphoris vina quoque seruari, nihil notius. Horat.* Pateis deripere horreo. Cessantem bibuli Consulis amphoram. *Et,* amphoræ fumum bibere institutæ Consule Tullo.

Aretina vasa. *De quib. Martial. lib. 14. epigr. 98.*

quæ Samia appellatur. *Quoniam de Samiis paulo ante dixerat, Samnia hic quidam reponebat. Samnites enim non longe à Roma.*

quod vulgo cilionem. *Al.* cilicionem. *Sinzel. à nobis dicitur.*

Chrysendeta. *Vasa argentea aureis crustis illigata, aut Baysius.*

Anaglypha. *Serv. Æneid. 5.* atque aspera signis, id est, sculpta *(inquit)* anaglypha.

vnde & scutella. *Et scutula Martialis,* & leues scutulas, causaque lances.

Messorium. Missorium *C. Ouet. Colleg.*

Gabatu. *Martial.*- Transcurrunt gabatæ, volantque lances.

Apophoreta. *Vt videantur non tantum munera, aut reliquiæ, quæ è conuiuiis tollerentur, sed vasa quoque apophoreta nominata.*

idem & Sulzica. *Cuius vocis vestigium albi nullum vidimus.*

Veterum distichon. *Mart. lib. 3. epig. 141.*

Trifceles τριωβελὸς.

In Cap. V.

Nam Latine hæc cratera--argenti. *E Serv. Æn. 1.*

fiebant autem primum connexionibus virgulton. *Quæ fortasse craterra dicebantur, de quibus Nonius.*

Cymbia--nauis. *è Serv. Æn. 5.*

Amystis. *Inde ἀμυστὶ πίνειν dicunt Græci uno haustu labris non clausis bibere Horat.* Neu multi Damalis meri Bassum Threicia vincat amystide.

Baccea. *Al.* Bacchia. *Vulgo bazia.*

Calathi. *Virgil, Eclog. 5.* Vina nouum fundam calathis Ariusia nectar.

Scalæ. *Quibus (credo) quasi per gradus aqua crepitans desiliret, qualia nunc hodie fictilia, & vitrea vasa fiunt.*

In Cap. VI.

Vertitur Oenophor. fund. *Diximus lib. 1. citari hunc versum à Nonio in* sententia *ex Lucil. lib. 3. Satyr.*

Phialeæ à Græco vocab. *An quasi φιάλαι ἄνοι, hoc est phialarum cullei. Nos vulgo fiascos dicimus.*

Sicula. *Mira hic in libris varietas.* siсula, sciсula, singula, sigula. *Item paullopost* illi ficile, illi scicile. Sicula *tamen,* & ficile *in plerisque libris.*

Situla. *Festus:* Nanum Græci vas aquarium dicunt humile, & concauum, quod vulgo vocant situlum barbatum. Vnde nani pumiliones appellantur, &c.

Græci cadum. *non enim vas ullius generis vas.*

Catinum vas fictile. *Vid. Varr lib. 4. & lib 1. de re rust. c. 43.*

Orca est amphor. *Vocem esse Hispaniensem innuit Varro 1. de re rust. cap. 13.* Orcæ in Hispania seruore musti ruptæ, necnon & dolia in Italia.

Scyphus in quo manus lauamus. *Plutarch. in Anton.* παιδαρίῳ δὲ εἰς δεῖπνον σκύφον ὕδατος ἐμβάλλοντι κοπτικῷ, *&c. Potorium quoque fuisse vas, nemo ignorat.*

Sicut Cilicises *Al.* Silicisses. Silicenses, Silises, Silicienses.

Mulgarium vas. *Quod Mulctra, & mulctrale, vel mulctrare. Sed Georg. 3.* More pecorum Niuea implebunt mulgaria vaccæ, *in codicibus antiquissimis legi admonuit Pierius, & eadem voce vsum ante Valgium.* Sed nos ante casam tepidi mulgaria lactis.

Peluis. *Varr. lib. 4.* Peluis à pedum lauatione, vt pedeluis.

& camaras expressis ad superiora aquis emundant. *Erant enim camera signis albario opere aliquantum eminentibus ornata, aut lacunaribus distincta, ea cum sordidata erant siphonibus emundabantur, quia propter altitudinem adiri alio pacto non poterant.*

In Cap. VII.

Hemicadium. *Pollux lib. 10. c. 20.*

Scotea. *Festus sine Paulus in voce Scorta.* Omnia namque ex pellibus facta scorta appellantur.

Lenticula. *Hieron. Abachuc. 3.* Lenticula vas fictile sic vocatur, id est, φιάλη, *& lenticulam à lentis forma dictam indicat Apuleius lib 2. florid.* ampullam olearium, quam gestabat lenticulari forma, tereti ambitu, pressula rotunditate. *Aquarium quoque vas vtrumque fuisse videtur. Nam Reg. 1. cap. 26. vbi Dauid è Saulis tabernaculo hastam & φιάλη ὕδατος antiqua tralatio (quam citat Lucifer Caralitanus libr. 1. pro Athanasio)* lentem aquæ *reddit.*

In Cap. VIII.

Cocula *Fest.* Cocula vasa ænea coctionib. apta. Alii dicunt ligna minuta quibus facile decoquantur obsonia.

Lebetes ærei sunt. *Serv. Æn. 3. ad v.* Dodoneosque lebetas, ollas æreas dixit.

Mola, vt mala pomor. *Nempe μῆλον & μῶλον confudit.*

Rotabulum. *f. o. l. Festus* Rutabulum est, quo rustici in prorumendo igne panis coquendi g ata vtuntur. *Sed quod ad etymologiam attinet, nihil refert rotabulum, an rutabulum scribas, cum inf. cap. 12. rotam à ruendo trahat. Glos.* Rotabulum σανιδίας.

In Cap. IX.

Gazophylacium-mittuntur. *Verba Aug. in Psal. 63.*

Gaza. n. ling Persi. *è Serv. Æn. 1. & 5.*

Arca ab arcend. *Varro.* Arca quod arceantur fures ab ea clausa.

hinc & arciuum. δεσμεῖον *vocant Græci, vid. Suid.*

Sitarciæ nautar. sunt. *Apuleius lib. 2. de asin.* Hæc enim sitarcia nauigium Veneris indiget sola. *Sed extenditur ad alios, vt Reg. 1. c. 9.* panes defecerunt de Sitarciis nostris.

fiscus facculus. dicuntur. *Ex August. in Psal. 146.*

Canistrum--alii Græcum asserunt. *Non male. Nam κανοῦν aut etiam κανοῦς auctore Polluce dicitur.*

Cophinus vas ex virgulis *Al.* virgultis.

Dictus autem cophinus q. couus. *Notatio nata ex scriptura Gouinus per digamon.*

Cotbes--quia curuatis virg. *Nisi δὲν ἔχειν mauis, de quo Pollux lib. 10. c. 24.*

Sporta, vel quod ex sparto. *Secunda interpretatio, quæ priorem reformat, abest à quibusdam veteribus libris. Alia vero, qua in editis leguntur de fructice sparto, allata huc sunt, è lib. 17. cap 9.*

In Cap. X.

Ab igni colendo culinam antiq. appel focum. *Mendose Codices omnes:* Ab ighi colendo, & ligna. *Varro apud Nonium lib. 1. de vita pop. Rom.* Qua fine sit antica, & postica: in postica parte erat culina dicta ab eo, quod ibi colebant ignem. *Nescio dubium quin Nonii verba hæc sint:* Colinam veteres coquinam dixerunt, non vt nunc vulgus putat: culinam *scilicet. Nihil enim aliud propositum illi, quam vt testimonio euincat, colinam dixisse veteres, non culinam. Erat item* culigna *(vt ait Festus)* vas potorium. *Sed cur per gn. culigna vas potorium potius, quam culina focus scribitur, si Varronis etymologia credimus? Ego ita existimo culinæ ve-*

rum pri-

A

rum priscumq. nomen extitisse, dictamque culinam eam domus partem, quia, vt ait Varro, postica esset) à posteriore parte animalis, sed mutasse priorem vocalem veteres honestati seruientes, idque Varronem ipsum vt dixisse ferioque dissimulasse, texisse etiam elegantinotatione eam fœditatem, quæ verecundiores aures posset offendere, alioque mentes abduxisse. Iuncum eam re magis philosophi, quam Grammatici officio. Quod Isidorus quoque persæpe facit. Ita verum quoque reperietur, quod volvit Nonius, culinam dixisse veteres. Illud magis reconditum, quod culinam vocari ait Festus, locum, in quo epulæ in funere comburuntur.

Sterili non quidquam frigore gigni è *Lucan.* 4.

Varro autem--quod foueant. *Et Festus & Ouidius Fast.* 6. At focus a flammis, & quod fouet omnia dictus.

Lucerna à lychno-non staret versus. è *Serv. Æn.* 1. *ad v.* dependent lychni laq. aur.

De quo quidam. *Martial.* 14 *epig* 42. Hic tibi nocturnos præstabit cereus ignes. Subducta est puero namque lucerna tuo. *Neque tamen Isidorianor. codicum consensio mutare nos quidquam sinit, cum hæc quoque ferri possint.*

Candela--lacunaria. *Leguntur hæc in aliquib. Gothicis, sed absunt à meliorib.*

Funalia--funera dicuntur è *Serv. ibid.*

Quod sint σκολιὰ, hoc est intorti. *Vnde vulgo,* antorchas.

Funalia c.a.v.c.ſt. h. aut vnc. Funus (*ait Don. in And.*) à funalib. dictum est, & vncis vel cuneis candelabror. quibus delibuti funes, aut cerei fomites infiguntur.

Lampas -quod lambentis motum. *Respexit (credo) ad Virgilij verba,* lambere flamma comas. *Cum alioqui vocem esse Græcam constaret.*

B

Pyra--solet. è *Serv. Æn.* 6. aramq. sepuleri.

Sed pyra est ipsa ling. coog --exustum vocant *Ex eod. Aen.* 11. *ad v.* constituere pyras.

Pharus est turris, &c. *End sup. lib.* 15. *ca.* 2. *ex Hegesipp. Plin. & Solin.*

ὁ, & φᾶρος, λέγεται potius.

In Cap. X I.

Lectiçæ à lectis herb. Lectica quod legebant, vnde eam facerent, stramenta, atque herbas *ait Varro Festus:* lectus dictus vel à collectis foliis ad cubitandum, &c.

Græci n. χαμαὶ breue dicunt. *Idem l* 12. *c.* 1. Camelis causſa nomen dedit seu quod quando onerantur, vt breuiores, & humiliores fiant, accubant, quia Græci χαμαὶ humile, & breue dicunt.

Grabatum Græcum. κραβάτον.

Spingæ in quib. sunt ſpingaræ. *Spingæ ſpingatæ legebat Chacon. Videndum an ab ſphingis de quib. l.* 12. *c.* 2. Sphingæ villoſæ sunt comis.

Punicani lecti. *De quib. Cic. pro Muræn. & Valer. lib.* 9. *c.* 3. *& Senec ep.* 96.

Rutilius Rufus de vita Scip. *Cuius Appianus meminit in lib. de b. ll. Hiſp.* ὁ δὲ ῥωτίλιος ῥοῦφος συγγράφει τὸν βίον τὸν τοῦ σκιπίωνος. *Cic. in Bruto.* Memoria teneo Smyrnæ ex P. Rutilio Rufo audiuiſſe, cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, vt ex s.c. P. Scipio, & D. Brutus (vt opinor) cos. de re atroci magnaq quærerent, &c.

C

Spondà autem exterior pars lecti. *Recte Nam quod Cæſar à Dolabella (vt ait Sueton. in Iulio) interior ſpondæ regia lectica dictus ſit, maledictum vehementius facit.*

Geniales lecti. *End ſup. li.* 8. *c. vltimo.*

Gnabula- eniti. è *Serv. Eclog.* 4.

Pherectum vicinus capulo. *Ex eod. Aen.* 11. *quæreillud quod ſuper capita hominum feratur, aliena ducebat Chacon neque id mihi dubium, cum præſertim addat Seruius.* & dictus capulus quod corpus capiat. *Feſtus quoque* Capulum à capiendo.

Scamna--Scabell. *Varro lib.* 4. quo ſimplici ſcanſione ſcandebant in lectum non altum, ſcabellum: in altiorem, ſcamnum.

Scanſilia--in ſedib. hærent. *Al.* in ædib. hærent.

Viri diſcumbere cœper.--mulieres ſedere. *Valer. Max. lib.* 2. *c.* 1. fœminæ cum viris cubantibus ſedentes cœnitabant.

Cathedræ doctorum. *Caſſiod. in pſa.* Cathedra proprie doctor. datur.

Solium--dicta eſt è *duob. Seruij locis. Aen.* 1. *& 7.*

Tripodes ſcamnelli. *Sic apud Vitru. l.* 3. *c.* 3 *& l.* 5. *cap.* 9. *in vulgatis tamen exemplarib.* ſcamilli, *qui in aliis* ſcabelli, & ſcamnuli.

In Cap. X II.

D

Carpentum--q carrum pompatic *Ouid.* Nam prius Auſonias matres carpenta vehebant: Hæc quoque ab Euandri dicta parente recor. *Vt ſit Carpentum, quaſi Carmentum, à Carmenta Euandri matre.*

Plauſtrum q. pilaſtrum. *Varro:* Plauſtrum, quod ex omni parte palam eſt, vel potius à palando hoc eſt extendendo.

Caracutum. *Gotth. Ouez. colleg* carrucium. *Idem à noſtris carrioche dicitur.*

Capſum. *Vtitur hac voce Feſtus in Ploxemo. Gloſſ.* Capſum κιβώτιον.

Pilentum. è *Serv. Aen.* 8.

Baſterna. *Meminit huius etiam Hieron. If.* 66.

In Cap. XIII.

E

Fuſtes dicti q.--ſtent. *Sup. l.* 5. *cap.* 27. Fuſtes quod præfixi in foſſis ſtent.

Veſtes. *Eadem l.* 5. *c.* 26.

Forfices ſecundum etymolog. *Vel. Longus in libro de orthograp.* Sed quæſtio eſt in loquendo: vt forcipes, & forpices, & arceſſo, & accerſo. His enim minimum erit dignoſcere quomodo dicantur. Proinde ac dixero, ſcribes mihi, quibus tamen adnotauimus veteres per tranſmutationem ſyllabæ forcipes dixiſſe. Nam & Virgilius, verſantque tenaci forcipe maſſam. Forcipes dicimus ab eo quod formum capiant, id eſt, calidum.

Calamiſtrum. è *Serv. Aen.* 12. *ad v.* crines vibratos calido ferro.

Catenatum. *Quod nos* caudado.

In Cap. XIV.

Vomer--ſeu ab euomendo. tert. *Varro:* Aratrum quod arauit terram, cius ferrum vomer, quod vomit eo plus terram.

Sumitque per dentimenta ſulgorem. *f nitorem. reſpexit fortaſſe ad Virgilij verba,* & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.

Burs--cauda bouis. è *Serv. Geor.* 1.

Dentale. *Ex eodem, niſi quod illic* inducitur, *non* includitur.

Falx eſt. *Pallad. l.* 1. *c.* 9. Falces putatorias quib. in arbore vtuntur, & vite.

Quod hac primum milites. *Vocem* milites *reiiciebat Chacon tanquam è Martialis verſu acceptam, cum Palladius, cuius hæc ſunt, militum non meminerit. Ill. n.* Item (*inquit*) falciculas breuiſſimas, quibus filicem ſolemus abſcindere. *Falcis vero vocem è Syriaca Palea fluxiſſe eruditiſsimus vir exiſtimat.*

F

Vnde eſt illud: Pax me certa. *Martial. in apophor.*

Hi & Runcones. *Pallad. ibid.* Runcones quib. vepreta perſequimur.

Raſtra. è *Serv. Georg.* 1.

Scudicia. *Quam nos fortaſſe* eſcoda *vocamus.*

Sarculi vel ſimpl. vel b corn. *Ex Pallad ibid.*

Paſtinum——refodiuntur. è *Columell. l.* 3 *c.* 18.

Cylindrus lap. è *Serv.*

Tribula. *Ex eodem.*

Pala. *Vtuntur hac voce Tertull. Cypr. Hieron. & Aug.*

Fucillæ. è *Serv. Georg.* 2.

Teſſeræ ſunt quibus frum. num. deſign. *Serv. Georg.* 1. aut numeros imprimit acerrus, id eſt, aut characteres facit, quibus pecora ſignantur, aut teſſeras quibus frumentorum numerus deſignatur. Nam numeros pro litteris poſuit, quibus numeri continentur.

Trapetum, mola olear. *Ex eod. Georg.* 2.

Prælum. *Ex eod.*

Qualus. *Ex eod.*

Ilicum. *Aut hic* ſiſcellum, *aut apud Columell. l.* 12. *c.* 38. ſiſcelum, *legas.*

In Cap. XV.

Rota *Vid. Vitruu. li.* 10. *c.* 11.

G

Hauſtra. *Noa* Hauſtra proprie rotarum dicuntur, ſicuti Græce ἄντλια.

In tranſuerſa pertica. *Al.* parte.

Telonem hortulani vocant. *Ita ſcripſiſſe Iſidorum arguit etymologia, ſed tollenonem dixiſſe debuit. Feſtus:* Toleno genus machinæ, qua trahitur aqua, altera rampartem prægrauante pondere, dictus à tollendo. *Vtuntur hac voce Liuius, Plin. Vegetius.*

Vnde & muſtella q. mus longus. *Verba ſunt Seru.*

Hama--- *Ferramentum aduncum ad coercenda incendia. Plin. ep.* 250. Ea lioqui nullus vſquam in publico ſipo, nulla hama, nullum denique inſtrumentum ad incendia compeſcenda. *Et Paul. c.* 3. *D. de off. præf. vig.* Sciendum eſt autem præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere, & coerrare calciatum cum hamis, & dolabris, *Et Vlp. cap.* 12. *D. de fund. inſt.*

In Cap. X VI.

Phaler. Græcus ſerm. è *Serv. Aen.* 9.

Hinc & faba freſſa. *Feſt.* Frendere eſt frangere, vnde eſt faba freſſa, vnde & dentibus dicimus frendere *Gloſſ.* Faba frenſa.

Lupata. è *Serv. Georg.* 3.

Hæc & retinacula. *reſpexit ad Maronis verba,* & fruſtra retinacula tendens. *Georg.* 1.

H

Antella--Poſtella. *Lege* Antillena *& Poſtillena inuitis libris omnibus. Nam vitium proculdubio natum ex notationib. Gloſſ.* Antillena *exiſtimo* Poſtilena *vero etiam legitur in Caſina Plauti.*

Cingulum hom.--cingulis. è *Serv. Aen.* 9.

Caballus ſagmarius--mula ſagmaria. *Eod. modo legendum apud Serv. Aen.* 1. *ad illud* ſertiſq. recentib. halant. *non* ſagmarius. *Vid. Suid. in* σάγμα.

NOTÆ IN LIBRVM SECVNDVM, DE DIFFERENTIIS SPIRITALIBVS.

Differentia I.

IN Domino filium. *Vnde hi occasionem sumpsisse potuerint, indicat Augustinus 2. de Trinit. cap.* 10.

II.

Tria quidem nomina. *Nihil hic periculi à Sabellio. Iam enim dixerat: in personis esse discretionem, & extrema verba huius capitis sunt:* Trinitatem in personis distinguere impium est: *& capite sequenti cur tam laboraret in discretione Personarum, si cum Sabellio consentiret, nihil fuit. Sed hæc multo plura, quam opus est in re minime dubia. Ita tamen veteres Patres interdum locutos ostendunt D. Eucherii verba immerito ipsi ab hominibus minime malis adempta. Non enim tollenda, sed explicanda fuerunt, aut ex Aug. qui serm.* 192. *ita ait:* Non enim nomina tantummodo, sed nominum etiam proprietates, id est, personas confitemur. *& 11. de Ciuit. c.* 10. Neque vero sola est ista nominis Trinitas, siue substantia personarum, sicut Sabelliani hæretici putauerunt: *aut etiam ex Gregorio Theologo, qui, ne in id incideret,* non personarum nomine, sed nominum personas vere constare *dixit:* neque verbum *(inquit)* sine re velut sonum vocis accipimus, sed tria nomina, & tres personas vnius essentiæ, vnius maiestatis, atque potentiæ credimus.

VII.

Iam vero. *Pleraque ex Augustini serm. 2. de Trinit.*

XI.

Quod originaliter secundum materiæ substantiam processerunt, ex Gregor. 32. Moral. c. 9.

XII.

Peperit me mater mea. Ita apud Gregor. lib. 7. Reg. c. 53. & lib. 12. cap. 10.

XIII.

Quæ sentiunt & intelligunt, & immortalia sunt. Eodem modo Augustinus 8. de Ciuit. cap. 6. vel vitam, quæ nutritorio subsidio non indiget, sed tantum continet, sentit, intelligitque qualis est in Angelis.

XIV.

Corpore aerei. Aug. de diuinat. dæmon. cap. 3. Dæmonum ea est natura, vt aerei corporis sensu terrenum corporis sensum facile præcedant.

Denuo alii ad gloriam, &c. hæc non sunt in manuscriptis libris.

XV.

Eadem sententia apud Greg. 4. Moral. c. 9. & 20.

XVI.

Adde & aliud--confiteri possumus. Hæc in vno tantum libro leguntur.

XVII.

Hæc eadem pleniora Etymolog. lib. 11. cap. 1. vbi indicati loci, è quibus sumpta sunt: locum Augustini de cerebri ventriculis lib. 7. de Genes. ad litter. c. 18.

XVIII.

Hæc differentia in vno tantum m. s. legitur.

XX.

A puritate. Non. Puertitia, id est, puritas. *Varro rer. vmdiuinarum lib. 1.* Quæ pueritia est infrequens polluta.

quia nondum lanug. Fest. Puer, impubes tantum dicitur.

quasi pulla. Pullum est ætatis nouellæ, *ait Non.*

puerilitate. Ita codex Hisp. Varro de liber. educand. Velim, me Hercules, ipse vsu magno puerilitatis formulam audire.

al. puerili ætate.

XXII.

Rationale est, Verba sunt Aug. 2. de ordin. c. 11.

XXV.

Intelligibile esse--sentiuntur, verba Aug. 8. de Ciuit. c. 16.

XXXI.

Vid. Cassian. lib. de concupisc. carn. & spirit. c. 11. & seq.

XXXII.

Liberum arbitrium, quod primus homo perdiderat. Eodem modo Augustinus in Enchirid. cap. 30. Nam libero arbitrio male vtens homo, & se perdidit, & ipsum. *Quæ quomodo accipienda sint, ex ipso Augustino, satis constat, & ex Isidoro qui paulo post ita subiicit:* Ante gratiæ donum liberum quidem est in homine arbitrium, sed non bonum, quia sine gratiæ adiutorio manet infirmum.

XXXIII.

Nam præcepta legalia, &c. è Greg. 28. Moral. ca. 9.

NOTÆ IN LIBRVM DE NATVRA RERVM.

IN PRAEFATIONEM.

DE natura rer. *Ex cod. Gotth. Ouet. Brauilone,& Sigeberto in Isidori vita, atque etiam ex Beda, qui Isidori exemplo libros suos* de Natura rer. *inscripsit, cum alias* de Astronomia, *vel* de Mundo, *vel* de Naturis rer. *liber hic inscribatur.*

A me tibi efflagitas suffraganda. *Id est, supplenda, vt lib. 1. sent. cap. 10. de Angelis:* mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio creatoris *Hoc est, supplet, compensat mutabilitatis infirmam conditionem, & natura debili subsidio est. Gloss.* suffrago, βοηθεῖ *Itemque* βοηθῶ adiuuo, suffrago, subuenio, opitulor.

Ego autem satisfacere studio animoque tuo decursa priorum monumenta non demoror. *Hoc est: ego opera non parco, quominus euoluendis priorum scriptorum monumentis, ex ipsis studio animoque tuo satisfaciam.*

In Cap. I.

DE dieb. *Ex Ouet. & lib. 5. Etymolog. al.* De die.

Dies est--suprema. *Sunt hæc eadem paullo pleniora in Etymolog.*

Chaldæi ab exortu. Secundum Persas ab ortu Solis. *in Etymol.* Babylonii Sole exorto, *Agell. li. 3. cap. 2. & Macrobius (è quo sunt huius capitis pleraque) 1. Saturn. cap. 3.*

Ægyptii ex initio noct. Secundum Ægyptios ab occasu Solis, *in Etymol. ex Seru. 5. Aen.*

De tenebris lumen clarescere. *Ita m. S. Gotth. & Augustin. lib. 1. Quæst. Euang. c. 7.* Splendescere *vulg. cap. 4. epist. 2. ad Cor.*

Fasti sunt, in quib. ius fatur. *Macrob. lib. 1. c. 16.* Fasti sunt in quibus licet Prætori fari tria verba sollemnia, do, dico, addico, *Hæ contrarii sunt Nefasti. Nefasti sunt Ouidii versus.*

Illic Nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi

Atri dies sunt, qui & Communes *Macrob. ibid.* Dies autem postridianos ad omnia maiores nostri cauendos putarũt, quos etiam atros velut infaustis appellatione damnarunt, eosdem tamen nonnulli communes ad emendationem nominis vocitauerunt. *Oui 1. Fast.*

Vel cæ Ausonias Iunonis cura Kalendas,
Ibibus alba Ioui grandior agna cadit.
Non autem cæsa Deo caret, omnibus vtilis,
Ne fallare, cane, proximus ater erit:
Omen ab euentu est, illis nam Roma diebus
Marte sub aduerso tristitia damna tulit.

Iusti--Prœliares *Macrob. cap. 17.* Prœliares ab Iustis non segregauerim. Siquidem Iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum russi coloris, in arce positũ est. Prœliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere. *Festus.* Iusti dies dicebantur triginta, cum exercitus imperatus, & vexillum in arce positum esset. *Aliud genus iustorum* xxx. *dierum refert Agell. lib.* xx. *cap.* 1. Confecti, inquit, æris ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent, eosque dies Decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi intersitionem quandam, & cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure posset. Post deinde nisi dissoluerent, &c.

Intercalares sunt dies quinque, qui iuxta Ægyptios. *Macrob. cap. 15.* Tunc Horus: Dies hic, inquit, intercalaris, antequam quintus annus incipiat, inserendus, cum Aegypti matris artium ratione consentit. Sed in illorum mentib. explicandis videtur operosius, quos tricenum dier. omnes habent, Eo quod expliciti xii. mentibus, id est, ccclx. diebus exactis, tunc inter Augustum & Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus constit.

Et incipiunt ix. Kalend. Septemb. *Hoc pugnare videtur cum Macrobii verbis recitatis. Nam Horus exactis* ccclx. *diebus reliquos quinque annexisse dixit: Isidorus vero vltimo mensi nondum expleto interponi, eadem ratione qua nos Februario diem vnum bissextilem interiicimus.*

Solstitiales dies sunt. *Solstitij nomine Brumam quoque more suo comprehendit, & ita inf. cap.* 8. Solstitia duo sunt.

In Cap. II.

Vmbra terræ. *Ambros. 4. Hexaem. cap. 3.* Est enim *Nox*, vt peritiores probarunt, qui nobis ætate vel munere præcucurrerunt, vmbra terræ. *Et paullo post.* Vnde liquet, quod noctem faciat vmbra terrarum. *Indicat autem Basilium.*

Quam datam ad quietem corporis. *Ambros. l. 1. c. 10.* Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicuius vel operis functionem.

Nox à nocendo. *Vt in Etymolog. ex Atteio, Capitone, & aliis:*

Noctis partes. *Vid. Etymolog. lib. 5.*

Crepusculum. *Non.* Crepera res proprie dicitur dubia. Vnde & crepusculum, dicitur dubia lux.

In Cap. III.

Apud Hebræos autem septem anni sunt. *Non quin apud illos dierum etiam hebdomas sit. Vt Leuit. 12.* Sin autem fœminam peperetit, immunda erit duab. hebdomadibus.

Quæ solt magnitudine proxima. *Vt spectantibus quidem propter propinquitatem videtur, cum sit aliquot siderum omnium minima. Cicer in Somn. Scip.* Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus, & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat ea minima, quæ vltima cælo, citima terris luce lucebat aliena.

Ab stella Martis quæ Pyrois. *Mendose in omnib. lib. Vesper pro Pyrois inuersis litteris. Vt etiam l. 3. Etymol.*

Quam quidam candidum circulum. *Stilbonta potius. Vid. not. ad cap. 28. li. 5. Etymolog.*

Ab stella Saturni quæ septimo cælo locata: *Mendose lib. 6.* sexto cælo, *vti etiam in pleriſq. li Etymol.*

A Mercurio, linguam & sapientiam: ingenium & linguam. *in Etymolog. ex Seru.*

Ex Marte feruorem: à Marte sanguinem. *ibid.*

Ex Saturno tarditatem: à Saturno humorem. *ibid.*

In Cap. IV.

Siue à noua ad nouam cursus: Cuius, &c. *Omiserant librarij vocem* cursus *similitudine sequentis vocis,* Cuius, *decepti. Quam nos ex etymologijs restituimus. Sic enim illic cap.* 31. Vnde & apud Hebræos, menses legitimi non ex Solis circulo, sed ex Lunæ cursu enumerantur, qui est de noua ad nouam.

Antiqui definierunt: quandiu Luna Zodiacum circulum perducitur. *Verba sunt Hygini extremo libro quarto.*

Antiqui autem Gentiles mensib. nomina quædam ex diis--à sacris Lupercorum appellauerunt. *Totus locus sumptus ex Aug. l. 18. contra Faust. c. 5. paucis quibusd. inuersis. Videnda etiam Macrob. l. 1. Satur. c. 12.*

October, Nouember, December, ex numero imbrium atque veris. *Nihil huiusmodi apud Augustinum, sed à numero, vel à numerorum ordine. Ergo lusisse Isidorum in notatione: an potius hæc illi adiecta cum P. Chacone, putabimus? Quod item suspicari eadem caussa licet de verbis illis.* Sed specialiter Ianuarius appellatur, eo quod ianua sit anni atque principium. *Nam huius notationis neque Augustinus, neque Macrobius meminit.*

Plerique Ancum Sabinor. Regem. *Num a, qui Sabinus fuerat, ex filia, nepotem: quo respexit Catullus in Hymno Dianæ.*

Sis, quocunq. tibi placet
Sancta nomine Romulique,
Anciq; vt solita es, bona
Sospites ope gentem.

Quod mirum non vidisse virum eruditissimum, qui veram scripturam ex libris antiquis restituit. Non enim Romanos tantum indicare voluit Catullus, cum Romuliq. Anciq *dixit: sed Romanos, qui paternum genus ad Romulum, maternum vero ad Ancum, hoc est, ad Sabinos referrent.*

Duodecim menses fuisse anni etiam ante diluuium. *Hoc ita esse nihil verat, id tamen non satis proba locus ex Geneſi adductus*

cum præsertim ibi decimi tantum mensis fiat mentio; non (vt est in Isidorianis libris) vndecimi. Id accidit, quia apud Ixx. interpretes vbi nunc τὸ δωδέκατον μηνὶ legitur, τὸ δωδέκατον μὴν in aliis exemplaribus legebatur.

Calendas autem à colendo dictas. *Quod in Etymologijs non de suo, sed de aliorum sententia pronunciauit. Constat autem à calendo hoc est vocando nominatas. Vid. Macrob.*

Vel ab Idulio. *Al.* Edulio. *Sed placet* Idulio. *Nam sacrum qui oui singulis idib. Iduli agna fiebat, Idulium dictum ait Festus in* Sacra via. *Immo Idulis (inquies) agna, & Idulium ab idibus ipsis potius dicta. Quasi id mirum, aut nouum Isidoro, priora quæ sint è posterioribus ducere, dum de verisque magu liqueant? Sic enim apud illum quatuor à figura quadrata, & testis à testamento, & ieiunium à ieiunio intestino, & sexcenta huiusmodi. Sed videnda alia elegantissima notationes Iduum apud Macrobium.*

Nonæ à nundinis. *Nihil Nonis cum nundinis. Immo, quod aliquando nundinæ in Nonas incidebant, cautum, ait Macrobius, quemodo nundinæ in Nonas ne incurrerent.*

Apud Ægyptios autem principia mens. &c. *Cur id faciant è Macrobii verbis 6. 1. relatu constabit.*

In Cap. V.

Vid. Palladii horologium.

In Cap. VI.

Annus est circuitus solis ac reditus. *Macrob. li. 1. in Somn. c. 6.* Anfractum Solis ac reditum annum vocans: anfractum propter Zodiaci ambitum, reditum, quia eadem signa per annos singulos certa lege meritur.

Alij ab æquinoctio vetno, vt Hebræi. *Posi Moysen, nam antea ab aliis mmo putabant.*

Alii à Solstitio, vt Græci. *Non dixit à quo Solstitio. Atqui constat Græcis duo anni fuisse initia, eaque à duobus solstitijs ducta. Vnum naturale à Bruma, quo respexisse putatur Terentius in Phormione:* Aruspex vetuit ante Brumam aliquid nouæ incipere. *Alterum ciuile, quia τὸν ἐνιαυτὸν μὴ ἡλιακὸν τροπαῖς, 6. de legib. vocat Plato. idque propter Olympicum certamen quod proximo post Solstitium æstiuum plenilunio celebrabatur. De hoc posteriori initio locutum Isidorum potius reor. Nam & hoc solum solstitium veteres appellauere.*

Sed à Milesio quodam Philosopho. *Laert. in Thalete, & Plutarch. 2. de placitis Philosophor. Sed quis hunc annum naturalem appellauit? Lunaris, igitur, legendum: ne id quidem satis placet.*

Quem annum antiqui sexcentesimo anno. *Cur ita ediderimus repugnantibus omnibus libris, ratio reddenda est. Nam in impress. & manuscriptis vetustioribus vt in Ouet. Gotth.* vicesimo, *in aliopertusto* xx. anno *legitur. Hunc rationem qui expedire non quiuerunt, vndecimo secerunt, vt est in aliis duob. recentioribus manuscriptis Valent. & Malacitan. Annum scilicet magnum cum decemnouenali Lunæ cyclo nullo neque exemplo, neque ratione confundentes. Nam neque quisquam ita locutus est, neque in eo Lunari circulo sidera omnia, sed Luna sol ad ordinem suum redit. Ita sane (inquies) sed quid vicesimo, vel vndecimo cum sexcentesimo, aut cur sexcentesimo recta scriptura putabitur? Beda, qui huius libri plurima in suos de Natur. rer. & ratione temporum transtulit, cap. 9. libri de ratione temp. prioris editionis, ita scribit.* Annus magnus est, dum omnia sidera, certis cursibus exactis, ad locum suum reuertuntur, quem sexcentis annis solarib. Iosephus dicit impleti. Item lib. de Natura rer. posterioris edit. c. 35. Annus magnus est, cum omnia simul errantia sidera ad sua quæque loca, quæ simul habuere, recurrunt. De quo Iosephus in primo antiquitatum libro, cum longæuitatem primorum hominum describeret, ita meminit: Nullus autem ad vitam modernam, & annorum breuitatem, quibus nunc viuimus, vitam comparans antiquorum, puret falsa, quæ de illis sunt dicta: & eo quod nunc vita tanto non ducatur tempore credat, neque illos ad vitæ illius longitudinem peruenisse. Illi namque, cum essent religiosi, & ab ipso Deo facti, cumq; eis pabula opportuniora ad manus tempus existerent præparata, tantorum annorum curriculis ritè viuebant: deinde propter virtutes, & gloriosas vtilitates, quas iugiter perscrutabantur, id est, Astrologiam, & Geometricam, Deus eis amplius viuendi spatium condonauit, quæ nunc haud edisere potuissent, nisi sexcentis viuerent annis, per tot enim annorum curricula, magnus annus impletur. *Varietatem autem hanc peperit anceps lectori scriptura huiusmodi:* vic o. *è qua vel vicesimo, vel sexcentesimo cuiuis prompti facere. Non est autem hic annus ille magnus vere vertens Platonicus, de quo Cicero in Somn. Scip. in illo enim sidera omnino omnia, in hoc vero errantia tantum ad loca, vnde profecta sunt, simul reuertuntur. Atque hunc etiam annum magnum definit li 5. Etymol.* Qui fit omnib. planetis in eundem locum recurrentibus post annos solstitiales plurimos. *Et Balbus apud Ciceronem li. 2. de natura deor.* Quorum ex disparib. motionib. magnum annum Mathematici nominauerunt. Qui tunc efficitur, cum Solis, & Lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem, confectis omnium spatiis, est facta conuersio. *Quod autem antiquorum nomine vnum Iosephum intellexerit Isidorus, more suo fecit. Sed ne longius abeamus, eodem modo cap. 4. præcedenti, de Hygino dixit.* Mensem autem antiqui definierunt quandiu Luna Zodiacum circulum perducitur.

Solstitialis annus. *Verba sunt Ambrosij li. 4. c. 5.*

Annus Iubilæus. *Dequo Leuit. 25.*

Olympias. *Olympias quarto anno exacto, quinto inito, agebatur: Lustrum quinto expleto condebatur. Quare quinquennes Olympiades, & quinquennia lustra apud auctores reperiri nihil mirum. Vid. 5. Etymol. c. 36.*

Indictiones Romani inuenerunt. *Quæ initia & causas alij retulere, qui de emend. temporum scripserunt.*

Dicta autem Æra. *Ead. li. 5. Etymolog.*

In Cap. VII.

Sicut ait Ambrosius. *Cuius sunt huius capitis pleraque libr. 4. ca. 5.*

Iuxta Hebræos integer annus. *Ita quidem apud Danielem loco citato. Alias Hebræis idem significat tempus quod reliquis gentib.*

Quorum temporum hæc sunt principia. *Vulgus ternos menses singulis anni temporibus assignat. Astrologi ex Zodiaci signis æstatem, & hyemem à solstitio & bruma: ver & autumnum ab æquinoctijs auspicantur. Medici temperiei rationem solam ducentes, duplo fere maiora hyemem, & æstatem, quam ver & autumnum faciunt. Hia enim ver aquinoctio incipit, Aprilis prope finem desinit: Autumnus nondum exacto Augusto incipit. Nouembrie initio ferme terminatur Isidoro alia ratio placuit. Nam æquinoctium solstitioque, & brumæ singulos menses præponens, anni tempora distinguit, quæ tamen ratio Bedæ non probata est li. de Natur. rer. 2. edi. c. 34.*

In Cap. VIII.

Hyemale viii. Calend. Ianuar. *Nunc ex Calendario Gregoriano* xi. *Calen. Ianuar.*

Quo sol stat. *Non quod Sol vnquam stet, sed quod sistat cursum non vlterius descendens, sed regrediens. Quod idem de æstiuo (quod solum solstitium appellarunt antiquiores) intelligendum. Neque enim vlterius Sol ascendit.*

Alterum æstiuum viii. Calend. Iul. *Nunc* xi. *Calend. Iul.*

Vernale viii. Calend. April. *Nunc* xiii. *Calend. April. Autumnale vero Calen. Octob.*

In Cap. IX.

Quia sicut ille ex quatuor elem. *Hæc magis expoliuit li. 1. Sentent. ca. 11.*

Nam quemadmodum etigitur mundus. *Virgil. 1. Georg.*

Mundus vt ad Scythiam Riphæasque arduus arces
Consurgit premitur Libyæ deuexus in Austros.

In Cap. X.

Quas Græci Zonas vocant. Quas Græci parallelos id est, Zonas vocant. *Libri omnes. Mendose, vt apparet ex 3. Etymol c. 43. & li. 13. c. 6. vbi cum bis eadem repetantur, tamen hæ duæ voces,* Parallelos, id est, *non leguntur. Eas quisquis addidit, parum Græcam vocem, existimauit Zonam, legeratque apud Plinium li. 6 ca. 33.* Plura sunt segmenta mundi, quæ nostri circulos appellauere, Græci παραλλήλους.

Qua Solis valido nunquam rota feruet igni. *Ex iis qui fragmenta Poetarum edidere. Veterum tamen librorum scripturas referemus, si quis forte melius coniiciat.* Quam solis valido nunquam vt auffera à igne. *Ouet.* Quam Solis valido nunquam aut auffera igne. *Toletan. Malacitan. & Valen.* Quam Solis valido nunquam vis auxerat igne. *Impress. vnde quis fortasse fecerat.* Quas Solis valido nunquam vis vsserit igne. *vel,* Qua Solis validos nunquam vis afferat ignes. *Nam illud auxerat ex 4 Ferat. duob. digammis scripto confectum putamus. Vel etiam,* Quas solis valido nunquam vis affiet ab igni.

Sed æquinoctialis circulus inhabitabilis: *Primus Auicenna habitationi commodissimum dixit, quod veapse compertum est.*

At contra Septentrionalis & Australis circuli sibi coniuncti. *Sibi. id. est, æquinoctiali coniuncti, & proximi. Alioqui inter se longe distantes.*

In Cap. XI.

Iugabiles qualitates. *Ita Ouet.* Iugales *reliqui & Ambr.*

Per quendam chorum concordi societate conueniunt. Per quendam chorum concordiæ societatisque. *Ambrosius.*

Vnde & Græce στοιχεῖα. *Mendose libri omnes* ηοιχεῖα. *Nam præterquam quod apud Ambrosium & Basilium* στοιχεῖα, *etiam 13. Etymol. c. 3.* Græci autem elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia, & communione quadam conueniant.

In Cap. XII.

Ambrosius in libris cælatum vocatur. *Lib. 1. c. 4.*

Huius enim esse subtilem — sicut fumum. *Lib. 1. cap. 6. sunt verba Isaiæ, c. 51. ex* lxx. *interpret.* ὡς καπνὸς ὡς κνωδὴ ἐτήκετο.

Cous, *vel* Couus, *vel* Cohus. *Varro lib. 4.* Sub iugo medio Couum, quod bura extrema addita oppillarur, vocatur Couum à Couo. *Festus.* Cohum, lorum, quo temo buris cum iugo colligatur, à cohibendo dictum. Gohum Poetæ cælum dixerunt à

Chao, ex quo putabant cælum esse formatum. *Ego à cohibendo hoc quoque ductum arbitror. Quod etiam luisse videtur Isidorus dicens:* Cohum, quod cælum continet.

Posi ex cælestib. circulis cacumina—dictus est. *Hyginus li. 1.* Huius autem *(de axe loquens)* cacumina, quibus maxime sphæra nititur, Poli appellantur, quorum alter ad Aquilonem spectans Boreus: alter ad positus Austro Notius est dictus. *Nihil tamen in Isidoro mutauimus. Nam & Australem, & Notium, & Austronotum, vel Austronotium hunc polum dici constat. Terrâ vero oppositum dixit Isidorus, quod obiectu terræ (vt ait Arati interpres) à nobis non videatur. Vid. li. 3. Etymol. & li. 13.*

Atque ardens esse dixerunt. *In hu fuit etiam Plato, qui cælum, astraq. ignea esse scripsit. Sed (vt interpretatur Galenus) non hoc igne qui vrendi vim habeat, sed alio qui luminis tantum sit particeps. Antiquorum rationem refutauit Aristoteles: ita tamen, vt Basilio, & Ambrosio, (quos hic noster auctores habet) suam ipse probare non potuerit.*

Eius incendium temperent. *Idem c. seq. ex Ambr.*

Sphæram autem confirmant. *Hygini li 1. initio.*

Quod careat indicio angulor. *Ita o l. Forte* incisione angulor. *Cicero.* Nihil incisum angulis.

Quod in se cæteras. In se stellarum. *Lib. o Mendose.*

Tanta autem polus celeritate, &c. *Eadem li. 3. Etymol. c. 34.*

In Cap. XIII.

Cuius quidem cæli naturam Deus aquis temperauit. *Ibid. c. 5.*

In Cap. XIV.

Vt inter orbem cæli: & supra orbem, *adit Ambrosium.*

In Cap. XV.

Nos autem credimus cum sicut habere virt.—extirit. *Eiusd. lib. 4. ca. 3.*

Igneus est enim Sol—rorantem. *Arati interpres.* Sol interea, dum igneus sit, præ nimio motu conuersionis suæ amplius incalesceret. Cuius ignem dicunt Philosophi aqua nutriri, & è contrario elemento virtutem luminis, & caloris accipere, vnde videmus eum sæpius madidum, atque rorantem.

In quo euidens—sumpserit. *Verba sunt Ambrosii loco citato.*

In Cap. XVI.

Hunc autem ampliorem, quam terram. *Offlus malorem terra, ait Macrob. li. 1. in Somn. Scip. c. 20. Vid. Plut. lib. 2. de placit. Philos.*

Lunam minorem.—maiorem futurum. *Verba sunt Hygini, li. 4. c. de Luna. Sed corrigendus ex Isidoro Hyginus.*

In Cap. XVII.

Dicunt antiqui Aratus & Hyginus. *Arati interpres c. penult. Et Hygin. li. 4. cap. de Sole. Cuius sunt hæc omnia verba:* Solem per seipsum moueri, *vsque ad illa*, nequaquam per seipsum fixum voluti, sed ipsum per se moueri. *Nisi quod ea, quæ illi sine cunctatione pronunciant, ea Isidorus ipsis tribuens veluti addubitans profert.*

Qui postquam ardentem tinxerit Oceano rotam. *Mirum, si hæc Lucretii sunt.*

Cui ideo Deus—consumeret. *Verba sunt Ambrosii, lib. 2. ca. 3.*

Sed vt Clemens ait, diuersos accepit cursus.-annus inducitur. *Verba sunt Clementis, li. 8. Recognitionum.*

In Cap. XVIII.

Augustinus in ps. x. *Et li. 3. de Genes. c. 15.*

Si enim suo lumine veteretur—exilem fieri. *Verba sunt Hygini ca. de Luna.*

Sicut enim Luna deficit.—coronatur. *Ambrosii sunt verba li. 4. c. 8.*

Larga roris. *Amb. li. 4. c. 7.*

Item sicut septem formas *Ead. li. 3. Etymol. totidemque species assignat Lunæ Clemens li. 6. Strom. ex Seleuco Mathematico. Ex quo & Isidori ipsius mente hæc nos species tum hic, tum etiam in Etymologijs reformauimus. Septimum autem, non sextilem ex veterib. libris appellamus dimidium, vel semissem.*

In Cap. XIX.

Lunam per alios ortus—potius quam stare. *Verba sunt Hygini omnia, licet non continenter apud eum legantur.*

Terris autem vicina Luna—percurrit. *Verba sunt interpretis Arati, numero dierum Lunæ tantum mutato.*

Itaque Luna per trienos—celebrato. *Verba sunt Ambrosii li 4. ca. 5.*

Nam & defectui—feruntur. *Ambr. c. 7.*

In Cap. XX.

Solem sapientes dicunt -transmittit. *Totus locus ex Hygini li. 4. ca. de Luna.*

Si foramen aeris, &c. *Quod Anaximandro placuit. Plutarch. l. de placit. c. 20. & 24.*

In Cap. XXI.

Pleraque ex eod. Hygin. c. de Luna.

Nam dicunt Stoici *ita. m. s. o.* historici *impress.* Hyginus Et si nonnulli dixerunt in Solis cursu cuenire, vt cum peruenerit ad eum locum, vbi occidere dicatur: ibi montium magnitudine à nobis lumen auerti Solis, & ita noctem videri. Quod si ita sit, mirum eclipsim Solis verius, quam noctem dicimus.

Figuraliter autem. *Ex Aug. in ps. x.*

In Cap. XXII.

Stellæ quidem cum mundo feruntur. *Id probat* Hyginus *ibid. Vid. li. 3. Etymol. à c. 60. vsque ad 70.*

In Cap. XXIII.

Inde à Gentilib. Venus dicta. *Non dicta est Venus, quod plus lucis habeat, sed Lucifer. Ita enim 3. Etymolog.* quod inter omnia sidera lucis plus ferat.

Ita & hæc vmbram facit. *Plinius li. 2. c. 8. de Venere.* claritatis quidem tantæ, vt vnius huius stellæ radiis vmbræ reddantur.

Quarto circulo Sol. *Ciceronem sequitur. Nam Plato secundo circulo collocabat. Vid. Macrob. li. 1. in Somn. Scip. c. 19.*

Porro quinto circulo Pytois. *Mendose libri omnes hoc quoque loco Vesper pro Pyroïs habebant.*

Non quod ipsa errent. *Cic. 2. de nat. Deor.* Errantia appellantur, cum omnium minime errent.

In Sole enim, & Luna omnib. notitia est ortus & occasus. *Itaque Isidoro non videntur errantes. Vt neq. Arato quinque tantum numeranti.*

Nam, quæ per bis sex signorum labier orbem
Quinque solent stellæ.

Nam Luna octo annis. *Ita m. s. o. etiam li. 3. Etymol. prater Malacitanum, in quo* xix. annis *recentiore manu videtur hoc loco repositum. Hoc fortasse octennium illud, de quo Plutarch. extremo libr. 2. de Placitis.*

In Cap. XXIV.

Stellas omnes non habere lumen *Macrobius li. 1. in Somn. ca. 19 Lunam vnam alieno lumine, cæteras omnes stellas suo lucere, ait.*

In Cap. XXV.

Falsa autem opinio. *E Serv. 1. Georg. ad v.*

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis.
Præcipites cælo labi.

In Cap. XXVI.

Arcturus est ille quem Latini Septentrionem. *Hæc eadem in 3. Etymologiar. de arcto aliquanto aptius dicuntur. Sed hoc loco Arctum & Bootem sive Arctophylacem, & Arcturum, qua propinqua sunt, confudit, vt ipse paullo post fatetur.*

Hanc spectant præcipue, qui nauigare noscuntur. *Vtrauis vrsa vtuntur nullo periculo nauta, quod vtraq. polo proxima exiguum circulum describat. Ita Ouidius.*

Esse duas Arctos, quarum Cynosura vocatur
Sidoniis, Elicen Graia catina notat.

Pleiades. *ead. 3 Etymol.*

Ab eo quod septem sunt. *Clem. Strom. 6. septem esse serio affirmat, & Basil in c. 3. Isai. septem, ait, apparere, quamuis parvas, & glomeratas, & Ouid. Fast. 4.*

Quæ septem dici, sex tamen esse solent.
Cic. ex Arato.

Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur vero sex vndiq. paruæ.
At non interisse putari conuenit vnam,
Sed frustra temere à vulgo ratione sine vlla
Septem dicier, vt veteres statuere poetæ,
Æterno cunctas æuo qui nomine dignant,
Alcyone. Meropeq. Celeno. Taygeteq.
Electre. Steropeq. simul sanctissima Maia.

Orion stella est. *Asterisco notauimus locum, quem facile explere possis, vel ex tertio Etymol. vel ex Arati interprete, à quo Isidorus hæc mutuatus est. Sic enim ille.* Orion qui & incola dicitur, ante tauri vestigia fulget, & dicitur Orion, ab vrina, id est, ab inundantia aquarum. Tempore enim hyemis habet ortum, cum mare, & terras tempestatib. turbat. Hunc Romani Iugulam vocant, eo quod sit armatus, vt gladius, stellarum luce terribilis, &c.

Hic Orion gladius *Ita impress. pessime multo mendose.*

Hic autem Orion à gladio dictus est.

Lucifer stella nitens. *Plura hic leguntur in quibusd. libris, à tertio Etymologiar. huc accita, neq. enim in vetustioribus reperiuntur.*

Cometes. *Totidem fere 3. Etymol.*

Sirius quippe appellatur propter flammæ candorem. *Rectissime, vt ne suspicio quidem vlla resetes de emendatione loci libri 3. Etymolog. Arati interpres,* Sirium autem stellam vocatam putant, propter flammæ candorem.

In Cap. XXVII.

Vt ait S. Augustinus. *Extremo libro secundo de Genes. ad litteram.*

Quæ-

Quærendum quid futuræ sint in tefurr. *Legunt hæc in m.s.o. quæ videntur sumpta è lib.x.de ciuit.c 29.*

In Cap. XXVIII.

Ambrosium in libro Hexaemeron. *quarto c.3*

Ad eum locum peruenerit, vbi occidere dicitur, ibi montium magnitudine à nobis sepultatur. *Non sunt hæc Ambrosii, sed Hygini verba superius c.21. à nobis relata.*

Sicq. terræ obiectu à Septentrionali parte obumbratur aer. *Voces à Septentrionali parte, addidit Isido. quæ aptius collocarentur sic:* Obumbratur aer à Septentrionali parte, *ne obijci terra videretur à Septentrionali parte.*

In Cap. XXIX.

Tonitrua. *Amb.li.2.c.4.* Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Vnde & de tonitrib. quæ concepto intra sinum nubium spiritu, cum se vehementer eruperuerus eliserit magno concrepant sonitu, ait scriptura: firmans tonitrua. *Suspicor autem verba hæc Isidori:* & in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur: *desiderari apud Ambrosium, restituendaque ex hoc loco: ante illa verba* ait scriptura, *vt parenthesi includantur, totusque locus ita legatur.* Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Ideo & firmamentum dicitur, quod non sit inualidum neque remissum. Vnde & de tonitribus (quæ concepto intra sinum nubium spiritu, cum se vehementer eruperuerus eliserit, magno concrepant sonitu, & in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras immittitur) ait scriptura.

In Cap. XXX.

Aiunt naturalium scrutatores--peruenias sonitus. *Concinnauit hæc ex Lucretii versibus hisce lib.6.*

Fulgit item nubes, ignis cum semina multa
Excussere suo concursu, ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum: nam tunc quoque lumen
Exilit, & claras scintillas dissupat ignis.
Sed tonitrum sit vti post auribus accipiamus
Fulgere: quam cernant oculi, quia semper ad aures
Tardius aduenit, quam visum, quæ moueant res.
Id licet hinc etiam cognoscere, cædere siquem
Aucipiti videas ferro procul arboris auctum.
Ante fit, vt cernas ictum, quam plaga per aures
Det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus ante,
Quam tonitrum accipimus, patiter qui mittitur igni
Eiusdem caussa & concursu natus eodem.

Vnde & Virgilius. Non alias cælo ceciderunt p. sereno Fulgura. *Ad qua verba Seruius:* Omen est (inquit) & in eo quod sereno cælo fulgura missa sunt, & in eo quod plura missa sunt.

Post fulminis autem iact. *Ex eod. Lucretii loco.*

Lucretius autem dicit. *Lib.2 his verbis.*

Perfacile est iam animi ratione exoluere nobis:
Quare fulmineus multo penetralior ignis,
Quam noster fluat è terris terrestrib. ortus.
Dicere enim possis, cælestem fulminis ignem,
Subtilem magis è paruis constare figuris,
Atque adeo transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic, è ligais ortus tedaque creatus.
Fulgura montes. *Ita omnes libri, vt & Horatiani quidam.*

In Cap. XXXI.

Clemens Roman.——species eius formatur. *Sunt hæc li 8. Recognitionum, sed apparet Isidorum alia interpretatione vsum, ac dubitari posse, an ea quæ circunfertur Raffini sit.*

Quadricolor enim est. *Tricolorem vult esse Aristoteles, Isidorum secutus est Beda.*

In Cap. XXXII.

Vid. lib.xiij. Etymolog.c.7.

In Cap. XXXIII.

Instar medicinalis cucurbitæ. *Ex Ambros. li 2.c.3.*

In Cap. XXXIV.

Ait Ambros.--nix funditur. lib.2 c.4.

In Cap. XXXVI.

Approbante Lucretio: Ventus n.s.v.e.n.p.a. *Versus ex lib. 6. quæ sententia fuit quoq. Anaximandri & Stoicor, quos reprehendit Aristoteles.*

Clemens autem eo quod montes--incanduerint. *Verba sunt Clementis.*

In Cap. XXXVII.

Primus ventor. cardinal. *Quatuor, quos hic cardinales vocat li.13. Etymolog. principales appellat. Nam cardinales illic duos tantum nominat Septentrionem & Austrum, neque à Septentrione illic, sed ab Oriente incipit. Vid. Plin. li.2 ca.27.*

Libonotus. *Mendose libri o. etiam Beda,* Euronotus. *idem enim Euronotus, qui & Euroauster.*

In Propontide iracidas. *Ita m.s.o. tiracidas impress. nisi forte Thraseiss qui supra idem cum Circio.*

Aura & altanus *Vid. Seru. & Plin. li.2.c.14. Versus qui de his ventis in excusis libris corruptissimi feruntur, à manusc. absunt, in Ouetensi Gott separati ab hoc opere leguntur prope integri, quos, quia non prorsus inelegantes, & antiquiores Isidoro visi sunt, proponendos putauimus: sunt autem hi:*

Versus de ventis.

Quatuor à quadro consurgunt limine venti.
Hos circumgemini dextra lævaq. iugantur:
Atq. ita bisseno circundant flamine mundum.
Primus Aparctias, alto qui spirat ab axe:
Huic nomen nostra è lingua Septentrio fixit.
Circius huic dexter gelido circumtonat antro:
Thrasciam Graii propria dixere loquela.
Huic lævus Boreus glaciali turbine mugit.
Frigidus hic Aquilo nostris vocitatur in oris.
At Subsolanus flat rectus Solis ab ortu:
Græcus Apeliotem apto quem nomine signat.
Huic at Vulturnus dextra de parte leuatur:
Attica Cæciam Graiis quem littora signant.
Nubifero flatu leuigatas irrigat auras
Dorica quem simili designat nomine lingua
At Notus è medio Solis dat flamina cursu:
Austrum rite vocant, quia nubila flatib. haurit.
Euronotus cui dexter adest, quem, nomine mixto,
Euroaustrum Latia dixerunt voce Latini.
Libonotus lævum calidis adtaminat oris:
Æstib. immensis ardens Austro africus hic est.
Solis ab occasu Zephyri tuba florea feruat,
Ex Itala nomen cui fixum est voce Fauoni.
Huic dextram tangit dictus lips Attide linguai
Africus hic propria veniens regione vocatur.
At tu Core fremis Zephyri de paite sinistra:
Argestes Graio vocitarunt ore Camœnæ.

In Cap. XXXVIII.

Tranquillus in pratis sic dicit *al.* Tranquillis in portis, *al.* Tranquillis in prætis. *al.* Tranquillus in paires. *Legerem* Tranquillo in porta sic difces. *nisi Tranquillius cap. de veteris meminisses, & quosdam Græcorum libros suos λειμῶνα, hoc est, prata inscripsisse diceret in Præfatione Plinius.*

Dum de parte Aquilonis fulg. *Virgil.*

At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq. Zephyriq. tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis.

Nigidius quoq.---carebunt. *Verba sunt interpretis Arati è quo sunt multa restituta, nam mendosissima in omnib. libris erant. Sed eadem longe elegantius Maro.* Luna reuertentes cum primum colligit ignes: Si nigrum obscuro, &c.

Si cornua eius tecta fuerint nebula. *Ita m.s.o.* terra fuerint *apud Arati interpretem.*

Si Aquilonium cornu Lunæ sit correctius, Aquilonem imminere. Item si cornu Australe sit erectus. *Ita constanter omnes libri & apud Arati interpr. Cur autem Luna, vel erecta, vel prona videri soleat. Vid. Bed c.24. lib. de natur. rer. edit. 2.*

Si Sol in ortu suo maculosus--tempestatem significat. *Verba sunt eius d. interpretis.*

Rubeat in occasu. *Voces* in occasu *deerant in omnib. nostris libris.*

Sincerus fere. *Vox* fere *non est in Arati interprete, legitur vero in omnib. nostris libris.*

In Cap. XXXIX.

Quidam dixerunt. *Clementem significat lib.8. Recogn. cuius hæc sunt verba.* Quando pro peccatis--& cætera animantia.

Item alii aiunt: pestifera semina ret. *Operæpretium, quib ex verbis Lucretii, quæ restant huius capitis, conflarit, inspicere. Is igitur ita lib.6.*

---Primum multarum semina rerum
Esse, supra docui, quæ sint vitalia nobis,
Et contra quæ sint morbo mortiq. necesse est
Multa volare ea quom casu sunt forte coorta,
Et perturbarunt cælum: sit morbidus aer.
Atq. ea vis omnis morborum pestilitasq.
Aut extrinsecus, vt nubes, nebulæq. superne
Per cælum veniunt, aut ipsa sæpe coorta
De terra surgunt: vbi putrorem humida nacta est
Intempestiuis pluuiisq. & solib. icta.
Nonne vides etiam cæli nouitate & aquarum,
Tentari procul à patria quicunq. domoq.
Aduenium, ideo quia longe discrepat aer.
---Et paulo post,
Proinde vbi se cælum, quod nobis forte alienum est,
Commouet, atq. aer inimicus serpere cœpit:
Vt nebula, ac nubes paulatim repit, & omne,
Qua graditur conturbat, & immutare coactat.
Fit quoq. vt in nostrum, quom venit denique cælum
Corrumpat. reddatq. sui simile, atq. alienum.
Hæc igitur subito clades noua, pestilitasq.

Aut in aquas cadit, aut fruges perfidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudumq; cibatus,
Aut etiam sūspensa manet vis aere in ipso.
Et quom spirantes mistas hinc ducimus auras.
Illa quoq; in corpus pariter sorbere necesse est.

In Cap. XL.

Quidam aiunt in profundis Oceani esse quosd. meatus. *Plato in Phædone.*

Effluent maria, nunc retrahente reducant. *Effluant m. n. r. reducantur. Ita enim paulo post retrorsum trahi, & refundi dicet, nisi a Lucretio referri mauis.*

Quidam autem volunt cum augmento Lunari refundatur. *Verba sunt Ambrosii lib. 4. in fine capitu septimi.*

Alii Oceani vndis ali dixerunt tidera. *Vide sup cap. 15.*

In Cap. XLI.

Clemens Episcopus dicit. *li. 8. Recognit.*

Adde etiam quod venti rapiunt. *Lucretius.* Prætetea magnam Sol partem detrahit æstu--*Et mox.*

Tum porro venti magnam quoq; tollere partem
Humoris possunt, &c.
Lacus, multasq; lacunas *Lucretii verbia lusisse videturi*
Multosq; lacus, multasq; lacunas.

In Cap. XLII.

Rursus Ambrosius--impotabile sit. *lib. 2. c. 3.*

Ac ventorum flatib. *Hæc verba non sunt Ambrosii: sed velut ex præcedenti cap reperita.*

Quod etiam Solis ratione. *Hoc est solertia, & iudicio, & discernendi quadam vi. Ita enim Ambrosius:* quod ex solis quadam diiudicatione fieri perhibetur.

In Cap. XLIII.

Totius capitis sententia sumpta è Lucretii ead. de re elegantissimis versib. lib. 6. Nilus in æstate crescit, &c. *Sed verba Lucretii (quib. libenter uti soler) hoc loco dedita opera fugisse videtur.*

In Cap. XLIV.

Sic dicit Ambrosius. *li. 1. cap. 8.*

In Cap. XLV.

Huius quoq; capitis sententia è sexto Lucretii sumpta.

Quærentis vi viam euadendi. *Omiserant librarii illud* vi. *sequentis alterius syllaba* vi *similitudine delusi. Notum illud:* fit via vi.

Vnde & Sallust. Venti (inquit) per cauas terr. *Citantur eadem verba initio 14. etymolog. & à Serv. Georg. 2. ad v.* Vnde tremor terris.

Mortq. vndæ. *Lucretius.*
Fit quoq. vbi magnas in aquæ vastasq. lacunas,
Gleba vetustate è terræ prouolui tur ingens,
Vtiacteturaqua, & fluctu quoq. terra vacillet.

In Cap. XLVI.

Iustinus. *initio libri quarti. Vnde sunt hæc omnia usque ad allegorica.*

GOTTHORVM HISPANIÆ REGVM CATALOGVS.

Regum chronico Gotthorum (quod superius pagina 274. habetur) visum est hic addere prætermissum catalogum huius gentis ex Isidoro & Iuliano (quem Vulsam alii crediderunt) & ex Conciliis vetustis non sine labore collectum: & alterum quoque Catalogum veterum Archiepiscoporum Toletanorum ex Gothico codice Monasterii sancti Aemiliani in primis descriptum, ad historiæ Gothicæ, & libri S. Aldefonsi de Viris Illustribus intelligentiam.

Æra.	Anno Christi.	REGES VVISEGOTTHORVM in Hispania.
407	369	Athanaricus regnauit ann. 13.
420	382	Alaricus ann. 28.
449	411	Liuua, ann. 2.
454	416	Reccaredus, ann. 15. mens. 1. dies 10.
454	416	Liuuigildus, ann. 18.
457	419	Liuua. ann. 1.
490	452	Athanagildus, ann. 15. mens. 6.
491	453	Agila ann. 5. mens. 3.
504	466	Theudiselus, ann. 1. mens. 5. dies 15.
521	483	Theudis, ann. 17. mens. 5.
544	506	
549	511	
561	525	Amalaricus, ann. 5.
vel	vel	Theudericus, ann. 15.
564	526	Gesaleicus, ann. 4.
569	531	Alaricus, ann. 25.
586	548	Euricus, ann. 17.
587	549	Theudericus, an. 15.
592	554	Turismundus, ann. 1.
605	567	Theudoretus, ann. 33.
606	568	VVallia, ann. 3.
614	586	Sigericus.
639	601	Athaulfus, ann. 6.
641	603	Witericus, ann. 6. mens. 10.
648	610	Gundemarus, ann. 1. mens. 10. dies 15.
650	612	Sisebutus, ann. 8. mens. 6 dies 16.
659	621	Reccaredus, mens. 4.
659	621	Suinthila, ann. 10.
669	631	Sisenandus, ann 3. mens. 11. dies 16.
674	636	Chintila, ann. 3. mens. 8. dies 9.
678	640	Tulga, ann. 2. mens. 4.
680	642	Chindasuinthus, ann. 6. mens. 8. dies 10.
687	649	Recceſuinthus, ann. 23 mens. 6. dies 11.
710	672	Wamba, ann. 8. mens. 1. dies 14.
718	680	Ervigius, annos 6, mens. 10.
725	687	Egica, ann. 15.
739	701	Witiza, ann. 10.
749	711	Rudericus, ann. 1. *Alii aiunt 3.*
750	712	Mauri invadunt Hispaniam.

ARCHIEPISCOPI TOLETANI VETERES collecti potissimum ex libello S. Ildefonsi de Viris illustribus, & Catalogis veteribus Ecclesiæ Toletanæ, & codice Gothico monasterii sancti Æmiliani.

Æra.	Anno Christi.		
	circa	S. Eugenius.	*Missus à S. Dionysio, & Martyr Parisiis.*
156	112	Melantius.	*In Concilio Eliberitano.*
350	312		
	circa		
363	325	1. Pelagius.	*Hinc numerat S. Ildefonsus & Catalogus S. Æmil. forte à pâte Constantini.*
		2. Patrunus.	
		3. Turibius.	
		4. Quintus.	
		5. Vincentius.	
		6. Paulatus.	
		7. Natalis.	
		8 Audentius.	*De quo Gennadius: octauum vocat Ildefonsus.*
443	450	9. Asturius.	*Subscribit, ut puto, in primo Concil. Tolet. Reperit Complati reliquias SS. Iusti & Pastoris: ex Ildef.*
		10. Iscius.	
		11. Martinus.	
		12. Castinus.	
		13. Campeius.	
		14. Sinticio.	
		15. Praumatus.	
		16. Petrus.	*Hîc aliqui Hectorem inserunt ex Concilii Tarraconensis vetusto codice.*
		17. Celsus.	
565	527	18. Montanus.	*Annos 5. ex Ildef. Subscribit in 2. Concil. Tolet.*
		19. Iulianus.	
		20. Bacauda.	
		21. Petrus	
627	589	22. Euphimius.	*Subscribit in 3. Concil. Tolet.*
		23. Exuperius.	
635	597	24. Adelphius.	*Subscribit in quodam Concil. Tolet. Ann. 12. Reccaredi.*
		25 Conantius.	
641	603	26. Aurasius.	*Ann. 12. ex Ildef.*
653	615	27. Helladius.	*Ann. 18. ex Ildef.*
671	633	28. Iustus.	*Ann. 3. ex Ildef. Subscribit in 4. Concil. Tolet.*
674	636	29. Eugenius.	*Ann. 11. ex Ildef. Subscribit in Concil. Tolet. 5 6. 7.*
685	647	30. Eugenius alter.	*Ann. 12. ex Ildef. Subscribit in Concil. Toletan. 8. 9. 10. magister S. Iuliani, à quo sæpe citatur.*
697	659	31. S. Ildefonsus.	*Ann. 9 mens. 2. ex Iuliano, sanctitate & scriptis clarissimus.*
706	668	32. Quiricus.	*Subscribit in Concil. 11. Tolet.*
719	681	33. S. Iulianus.	*Ann. 10. mens. 1. dies 7. ex Felice. Subscribit in Concil. Tolet 12. 13. 14. 15.*
729	691	34. Sisebertus.	*Depositus in Concil. Tolet. 16.*
731	693	35. Felix.	*Subscribit in Concil. Tolet. 16.*
	circa		
738	700	36. Guntericus.	
750	712	37. Sinderedus.	*Romam Sarracenorum tempore fugiens, subscribit in Concil. Rom. sub Greg. II.*

HINC SEQVENTES EPISCOPI SVB IVGO SARRACENORUM.

Æra.	Anno Christi.		
	circa		
778	740	Sunieredus.	*Hîc Oppâ intrusâ, & Vrbanus functus munere absentis Episcopi.*
798	760	Concordius.	
813	775	Cixila.	*Scribit vitam S. Ildef. & ad illum scribit Adrianus Papa.*
812	784	Elipandus.	*Eius opinio damnata in Conc. Francofordien. ann. 794.*
858	820	Gumesindus.	
888	850	Wistremirus.	*De quo & meminit S. Eulogius Cordubens. hoc tempore.*
		Bonitus.	
988.	950	Ioannes.	*Obiisse ara 994. dicitur in codice S. Æmiliani.*
			Hinc caret Toletana Episc. donec Sarracenorum iugo liberatur ann. 1085.

NOTÆ IN LIBRVM PRO OEMIORVM.

IN PRAEFATIONEM.

VAm in canone. *Hoc libro caſtigando ſeptem exemplaribus vtebamur: tria Hiſpali adducta erant, duo carthacea, tertium in membranis. In duobus carthaceis legitur:* quam in canone ſacro. *Verum dictio ſacro redundare viſa eſt. & Hieronymus vbique in canone tantum ait, vt in prologo Galeato huc verbi:* Igitur ſapientia, quæ vulgo Salomonis inſcribitur, & Ieſu filii Sirach liber, & Iudith & Thobias & Paſtor, non ſunt in canone. *Aug. li. 2. de doctrina Chriſt. c. 8* Totus autem canon ſcripturarum in quo iſtam conſiderationem verſandam dicimus, his libris continetur. *Erat enim morbus receptum, vt fere in Conciliis canon edereturr, omnes diuinas ſcripturas comprehendens: Ab eo canone libri canonici vocabantur, Quemadmodum è contrario apocryphi libri, id eſt, abſconditi. Illi iuniores quorum lectione, cum prohibiti eſſent, quaſi abſconditi vſui: quorum eorum lectione, cum prohibiti eſſent, quaſi abſconditi vſui: qu

In Deuteronomium.

Populo dicta. *Septimancenſis, & Tarraconenſis legunt*, populo data. *Et aliqui dare dicere eſt, vt apud Virgilium*, da Tityre nobis.

&c. da, non indebita poſco.

Et contrà attigere pro audire ſumitur Aeneid.1.

Qua facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.

Nonnulli autem Hebræorum, quatuor tantùm libros computant Legis. *Fuiſſe qui negarent Deuteronomium à Moſe tranſcriptum eſſe, Nicolaus de Lyra, ad primum Deuteronomii cap. initio docet, his argumentis: quod initio libri dicitur: Hæc ſunt verba, quæ loquutus eſt Moyſes, non ſcripſit, quod dicat, quæ loquutus eſt trans Iordanem: quem ſimilium nunquam Moyſes trans miſit, quod in fine Moſis deſcribatur mors. Quæ argumenta refellere opus non eſt. & eam tamen opinionem ab antiquis Hebræis deriuatam arbitror. Nam recentiores Iudæi quinque libros Legi, & omnes à Moſe conſcriptos eſſe conſtanter affirmant. Num Deuteron. cap. 31. ver. 9. dicitur.* Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filiis Leui, & *turſus ver. 24.* Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis, &c.

In Lib. 1. Regum.

Heli quoq; ſacerdotium in Samuel myſtice fuiſſe translatum. *Hæc eſt Aug. ſententia lib. 17. de Ciuit. Dei ca. 4. vbi ait.* Nam Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in Dei miniſterium Samuel, ſimul officio ſuſtictus ſacerdotis, & Iudicis, & Saule abiecto, Rex Dauid fundatus in regnum, hoc quod dico figuratè tenuerunt: nempe veteris Teſtamenti in nouum commutationem. *quod Iſidorus illo aduerbio, myſtice, ſignificare voluit. Hieronymus 1. contra Iouinia, ex illis verbis pſal. 98. ver 6.* Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius, *colligit, Samuelem non ſacerdotem, ſed Leuitam tantum fuiſſe. Quæ ſententia eruditis magis probatur. Qui enim eſſet ſacerdos, præſertim ſummus, cum non eſſet de poſteritate Aaronis? Idem epiſt. ad Paulinū, qua inſtar eſt generalis præfationis in ſacros libros, ſacerdotij mutationem non ab Heli in Samuelem, ſed ab Abiatar in Sadoch factam eſſe, competenter ait, eaque re legis veteris in nouam tranſitionem ſignificari affirmat.*

In Paralipomenon.

Paralipomenon apud Hebræos ſub vnius libri volumine continetur. *Hæc ex Hieronymo ſumpta ſunt præfatione altera in libros Paralipomenōn. Illud de ſuo auctor addidit*, in duabus deciſus eſt partibus, *caſuum permutatione vt ſæpe conſueuit. Paulo inferius, vbi nos legimus* explicata ſunt, *duo carthaeei* explera ſunt. *Verum noſtram lectionem veriorem eſſe, tùm ex plurium codicum fide, tum ex ea Hieron. præfatione intelligitur, tametſi ſententia non diſcrepet, vtrouis modo legatur.*

Namq. ab exordio mund. incipiens, &c. *Locum obelo confiximus, quamuis trium codicum lectione ſubnixum, qui neque in annorum numero, neque in generationum conueniebant. Nos de annorum, ratione non magnopere laborāmus, cùm in ea re, vt in qua maxime ſcriptores varient. Euſeb. ab initio mundi vſque ad Hieroſolyma excidium ſub Nabuchodonoſor annos numerat 4616. Hebræi in Sederholam 3338. Nos, cum in ea re nonnihil opere eſſet conſumptum, annos inueniebamus 3390. Atque hac de annorum ratione. Quod verò ſeptuaginta duæ generationes, ſeu progenies ab exordio mundi vſque ad excidium Hieroſolymæ fuiſſe ait ſuſpicor lectionem eſſe vitiatam; & quinquaginta duas generationes poni debere: nempe quot in Luca, quotque ab Hebræis ex veteri Teſtamento ab Adamo ad illud tempus numerantur.*

In Pſalmos.

Decem enim Prophetæ ſunt, qui eos diuerſo tempore ſcripſerunt. *Sententia eſt Hieronymi, non omnes Pſalmos à Dauide fuiſſe editos, epiſtola ad Cyprianum, & epiſtola ad Sophronium, & prima contra Rufinum. Cum Hieronymo omnes Hebræi conueniunt. Auguſtinus eſt initio commentar. in pſalmos, & 17. de Ciuitate Dei, capit. 14. Cæteri ferme Græci, & Latini expoſitores, omnū Pſalmos à Dauide fuiſſe editos tuentur. De re hac nihil in præſentia ſtatuo. Nomina ſane Prophetarum à quibus Iſidorus pſalmos eſſe compoſitos ait, in omnibus exemplaribus corruptiſſimè poſita erant. Nos veram lectionem reſtituimus, tum ex codicum inter ſe collatione, tum ex prim. Paral. 6. ver. 22. in filiis Cora denarius prophetarum numerus complectur. Eſdras, Aggæus, & Zacharias ſub dubio ab Iſidoro inter auctores Pſalmorum numerantur, coniectura tàm verborum, tum 6. etymologiarum capit 2. vbi cum de re eadem agatur, eorum nomina prætermittuntur. Rabbi Iſaac Haramæ in Cantic. præfatione decem quidem Pſalmorum auctores numera, longè tamen aliter quam Iſidorus, nempe, Adam, Melchiſedech, Abraham, Moſem, Heman, & Idithum, & tres filios Core, quā ad Iudæorum fabulas ablegamus. Porrò præcipua auctoritate & eruditione viri, Eſdram non tantum vt Hieron. epiſt. ad Sophronium ait, pſalmos omnes in vnum volumen collegiſſe affirmant. ſed etiam pro certo ponunt, ab eodem primum pſalmum fuiſſe compoſitum, vt eſſet inſtar præfationis in vniuerſum opus, prouocaretque lectorem ad diuinæ legis lectionem.*

De iis autem quaſi ſine titulis ſunt. *Sententia eſt cum Hebræorum, tum Hieron. epiſtola ad Cyprianum, ex argumento contendentis, vndecim omnino pſalmos Moyſem auctorem habere, à Pſalmo octuageſimo nono, vbi eius nomen præfertur, cum decem pſalmi ſequentes ſine titulo ſint apud Hebræos.*

In libros Salomonis.

Triūm generum diſciplinas compoſuit. *Sic ſentit Hieronymus initio commentariorum in Eccleſ. & epiſtola ad Paulam Vrbicam, niſi quod pro* theodicen, *quam ponit Iſidorus, Hieronymus priori loco Theologiam, poſteriori Logicam poſuit. Vtramque lectionem conuenire videtur Iſidorus ipſe 2. etymol. c. 24. cum ait* in his quippe tribus generibus philoſophiæ etiam eloquia diuina conſiſtunt. Nam aut de natura diſputare ſolent, vt in Geneſi, & Eccleſiaſte: aut de moribus, vt in Prouerbiis, & in omnibus pæne libris: aut in logica, pro qua noſtri Theologiam ſibi vendicant, vt in Cantic. Canticor. & in Euangeliis.

Apud Hebræos hanc fuiſſe obſeruationem. *Sic Hieronymus ad Paulinum de Geneſi, & principio atque ſine Ezechielis, & Origenes homil. 1. in Cantica, totidem ferme verbis, quot Iſidorus in hunc modum:* Aiunt enim obſeruari etiam apud Hebræos, quod niſi quis ad ætatem perfectam, maturamq. peruenerit, libellulli hunc, nè quidem in manibus tenere permittatur. Sed & illud ab eis accepimus cuſtodiri, quandoquidem moris eſt apud eos, omnes ſcripturas à doctoribus & ſapientibus tradi pueris ſimul & eas quas δευτερώσεις appellant. Ad vltimum quatuor iſta referuari, id eſt, principium Geneſis, in quo mundi creatura deſcribitur: & Ezechielis, &c. *Porrò ætas perfecta 30. annorum erat, vt ait Hieronymus loco citato. & δευτερώσεις vt ipſe Hieronymus docet epiſtola ad Algaſiam, q. 10. & in Ezech. c. 36. Iudaica traditiones, & fabulæ rabbinicæ primo inſtit. Apoſt. c. 7. Clemens traditiones ſenſorum vocat. δόγματα. Epiphan. hæreſ. 33. contra Ptolemæitas, apud Hebræos quatuor libris comprehenſus eſſe ait. Noſtra ætate Thalmud Babylonicum in Miſna, & Ghemara diſtributum eſt auctore Eliazar Hiſchi. Miſna autem, & deuteroſis, quod vis vtriuſque nominis declarat, repetitionem ſignificantia, idem ſunt, ac proprie ſignificant præcepta, vel expoſitionem Legis, quæ poſt Moyſem ab Hebræis inuenta ſunt, qua ratione inter Moyſis libros Deuteronium hoc nomen habet, quod ſit velut repetitio præcedentium librorum. & quaſi ſecunda Lex, vt ipſis Iſidori verbis vtamur.*

In Sapientiæ lib.

Liber Sapientiæ, qui vocatur Panaretōn. *Sic legit Tarraconenſis. In alis codicibus vox* Panaretōn *corrupta erat, niſi quod in on, omnes terminabant. Ea verò ex Hieron. prologo in Salomonis opera, errore quodam ſumpta ab Iſidoro ſunt. Certum, inquit Hieronymus, &* Panæretos Ieſu filii Sirach liber, & alius pſeudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inſcribitur. *Quod ergo Hieronymus de Eccleſiaſtico dixit, Iſidorus ad Sapientia librum tranſtulit, non eadem prorſus verè. Nam Panaretos, qua voce Hieronymus eſt vſus, eximium, ac præcipuum ſignificat; ab ἀρετὴ, Panaretum autem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, quaſi virtutum omnium apotheca. Rabanus prolog. in Eccleſiaſt. Iſid. etymon ſequutus, non ſignendi cauſa, vt ipſi, ſed nominandi, neque de Sapientia libro; ſed Eccleſiaſtico, propter excellentiam, inquit, virtutum ſuarum Panaretos, id eſt, omnium virtutum capax appellatur.*

In Eſaiam.

Totum mundum volucri celeritate diſcurrunt. *Hiſtoricus eſt, pro:* Per totum mundum.

Excidum vallis Sion. *Sic conſtanter legebant omnia exemplaria præter vnum Laurentianum, cui, quòd receptis eſſet deſertum, non multum fidei tribuebamus, in quo* excidium vallis viſionis; *legebatur. Iſai. 22. Vers. 1. Hier. & vulgata,* Onus vallis viſionis *legunt Septuaginta interpretes,* ὄρασις τῆς φάραγγος σιών, *id eſt,* verbum vallis Sion, *quo loco ſuſpicor Hebraicam lectionem, vt in pleriſque aliis locis, ab antiquo eſſe mutatam, & pro* גיא חזיון *vt habent codices Hebraici hoc tempore, & Hiero. ſeptuaginta legiſſe* הציון גיא *facili inter ſe litterarum permutatione, lectio commutari potuit; ſententia non diſtimilis eſt, cum Rabbi Salomo, & Rabbi Dauid Kimhi commentariis ad eum locum contendant, vatem de valle Sion, atque Hieroſolyma eſſe loquutum.*

Prophetarum autem annis ferme LXX. *Quot annis ſinguli Prophetæ vaticinati ſint: haud promptum eſt explicare. In Euſebii Chronico, niſi locus eſt vitiatus, ab initio vaticinii Iſaiæ, vſque ad ebrietatem centum ferme anni elabuntur. Neque minor eſt difficultas in Ieremia, quem Iſidorus annis 72. & tribus menſibus prophetaſſe ait, & ſuſpicor vehementer locum eſſe corruptum. Nam Hieronym. comment. ad 1 cius Prophetæ cap. vno, & quadraginta annis vaticinatum eſſe ait præter illud tempus quando duxit in Aegyptum, ex Euſebii Chronico ab initio Ieremiæ Prophetiæ vſque ad euerſam Ieruſalem colligantur anni 45.*

In Ieremiam.

Diminutionem vaſis prioris. *Diminutionem pro comminutione dixit, iuxta illud Terentii.* Diminuam ego caput tuum hodie, niſi abis.

In Danielem.

Et Belis draconisque fabulas ponit. *Pleriq; codices pro fabulis*, fabulam *legebant. Hieronymus tamen prologo in Danielem, unde hæc Isidorus est mutuatus, Susannæ historiam negat, hymnum trium puerorum, Belu & draconis fabulas in Hebræo esse. Eodem modo loquitur proœmio commentariorum ad eundem Prophetam, neque vocu insolentia moueri quis debet, vt credat, Hieronymi, & Isidori testimonio Danielis vaticinium ea parte falsi accusari. Nam fabula, quia à fando dicitur, vt sit Varr. 5. de lingua Latina, est res passim vulgata, siue vera, siue falsa ait. Itaque passim ea vox in vtramque partem accipitur. Origenes homil. 1. in Genes.* Hic iam (*inquit*) refertur famosissima illa fabula Loth. *Euseb. 3. hist. Ecclesiast. c. 23.* Audi fabulam, & non fabulam, sed rem gestam de Ioanne Apostolo. *Hier. ad Philip. p. 2.* longum est, *inquit*, si vellem Samsonis fabulam ad Christi trahere sacramentum.

In Oseæ.

In Christo vltimo tempore credituros. *Archaismus est, pro in Christum: vt Aeneid. 2.* Talis in hoste fuit Priamo. *Simili libertate dicendi superius dixit*, transmigratum *pro transmigrasse*, inuisi sunt, *pro inuiderunt, & alia, quorum inire rationem, longum esset.*

In Amos.

Annuncians in hominibus Christum. *Sic quatuor codices correctiores, tres alii legebant*, annuncians in hominibus Christum suum, *vt est in ipso contextu Septuaginta interpretum, & vt legit Aug. 18. de ciuit. Dei, c 28. Totus locus ex Amos 4. ver. 13. desumptus est, vbi vulgata editio habet*: Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium suum, *nimirum vt docet Hier. comment. ad eum locum, vbi eius, & nostro tempore Hebræi legunt* בחשחר *Septuaginta legerunt* בשיחו *atque ea fuit varia interpretationis occasio.*

In Abdiam.

Prophetauit autem sub Iosia. *Locus est implicatissimus. Hebræi, vt Hieronymus ait, initio in eundem Prophetam, sentiunt: hunc esse Abdiam illum, qui Achab tempore, Prophetas pauit in speculibus. Dorotheus in Synopsi eundem tertium ducem quinquagenarium ad Eliam missum ait. Verumque Isidorus ipse sequitur de vita & morte Sanctor. Hæc si vera sunt non Oziæ tempore vaticinatus est, sed Iosaphat, vt habent codices Septimancenses, Laurentianus, & Hispalenses in membranis. Hieronymo in Oseæ c. 1. Oseas, Isaias, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michæas σύγχρονοι fuerunt. Cum hac opinione conuenit lectio, quæ est in duobus chartaceis Hispalensibus, nempe sub Oziæ esse vaticinatum. Isidorus ipse Abdiam Michææ coætaneum, Michæam Sophoniæ facit. Sophonias sub Iosia vaticinatus est, quo tempore Ieremias. Itaque codices Tarraconenses & Parisiensis Prophetam hunc sub Iosia vaticinatum esse aiunt. Hanc nos lectionem sequuti sumus, tametsi de Ioele ait paulo superius.* Prophetauit autem sub Ioatham Rege Iuda quando & Michæas. *Nisi hoc etiam forte assis loco*, Ioatham *legendum sit* Iosia.

In Ionam.

Prophetauit autem sub Ozia 4. *Regum 14. ver. 15. Ieroboam filii Ioas Regis Israel, qui fuit æqualis Oziæ ætate Ionam vixisse constat. Falluntur enim qui Ionam eum puerum fuisse aiunt, quem Elias ad vitam reuocauit 4. Reg. 4. Tametsi Dorotheus, Hieronymi, magnorumque aliorum virorum auctoritate nitentur.*

In Michæam.

Prophetauit autem sub Iosia, quando & Sophonias. *Alii codices legunt*, sub Ozia. *Neutrum placet, malleni* sub Ezechia: *propter locum Ier. 26. ver. 18.* Michæas de Morasthi fuit Propheta in diebus Ezechiæ Regis Iuda. *Ipse initio suæ prophetiæ ait.* Verbum quod factum est ad Michæam Morasthitem, in diebus Ioatham, Achaz, & Ezechiæ, Regum Iuda. *Fortassis ad Iosiæ regnum peruenit, quando Sophoniam vaticinatum esse constat, quem Isidorus Michææ æqualem facit, Michæam Ioeli, & Abdiæ.*

In Nahum.

Nahum, qui est consolator. *Sic Septimancenses, at Tarraconenses, & Hispalenses in membranis.* consolatus, *quæ lectio haud contemnenda est. Porro in Seder-holam Hebræi asserunt, Iobel, Nahum, & Habacuc vaticinatos esse Manassis tempore, & quoniam improbus erat, subtrieuisse eius nomen. Hieronymus prologo in duodecim Prophetas: In quibus autem, ait, tempus non profertur in titulo, sub illis eos Regibus prophetasse, sub quibus, & hi, qui ante eos habent titulos prophetauerant. Quam opinionem, vnde desumpsit Hieronymus, non inuenio. Isidorus sane vaticinijs Nahum, & Habacuc nulla tempora designauit.*

In Malachiam.

Suas despiciunt, & aliarum amore nectuntur. *Duo Hispalenses, post hæc verba addunt*: Hunc autem Malachiam Hebræi Esdram intelligunt sacerdotem. Nam & complura, quæ in hac prophetia scribuntur, in eius volumine continentur. *Quæ verba tametsi Hier. præfatio in hunc Prophetam, & Aug. 20. de ciuit. c. 25. auctoritate defendi poterant, tanquam male assuta loco mouimus, reiecimusque in hunc locum.*

In quatuor Euangelistas.

Matthæus itaque. *Hæc verba, vsque ad illud*, Etin principio fuisse annunciauit. *In duobus Hispalensibus tantum erant, & suspecta fidei esse visa sunt, quocirca obelo sunt iugulata, quemadmodum totus ille locus de epistola B. Petri, cui initium est*: In prima autem epistola, *vsque ad extremum Proterea nonnulla alia verba toto opere obelo notata sunt, de quibus vt propria mentio fieret, & singulorum ratio redderetur, non iudicauimus fore necessarium.*

Reliqui vero Græci sermonis eloquio ediderunt. *Hæc multo commodior opinio est, omnes Euangelistas præter Matthæum Græce scripsisse, quam qua nuper prodiit. Marcum Latine scripsisse, nullo satis idoneo argumento fundata.*

In epistolas Pauli.

Ad Thessalonicenses ad Hebræos. *Hebræos non ponit in numero Ecclesiarum; quoniam ad eos scribit, vt paulo inferius ait, qui à fide recesserunt.*

In epistolas B. Ioannis.

Primam Ioannis epistolam ad Parthos scriptam esse Hyginus in sua epistola decretali, & Augustinus 2. quæst. Euangel. q. 39. affirmant. Cassiodorus lib. de diuin. lectio. ca. 14. ait: Epistola Petri ad Gentes, Iudæ, Iacobi & Ioannis ad Parthos.

NOTAE IN LIBROS ISIDORI
SVPER VETVS TESTAMENTVM.
Et primo in Genesim.

In Cap. I.

REATVRA cæli & terræ. *Veterem interpretem imitatus est, quod enim vulgatus*: Istæ sunt generationes cæli & terræ: *ille reddens verba* LXX. *interpretum*: αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς: Hic est liber creaturæ cæli & terræ, *dixit.*

In principio fecit. Ex LXX. creauit *Valent. & Comp. ex vulg.*

Ego principium qui & loquor. Quod & loquor *Aug. cuius sunt hæc li. 1. de Gen. contra Manich. c. 2. eodemque modo apud Ambrosium initio operis Hexaem.*

Spirituales carnales. *Ex Aug. 13 confess. c. 12.*

Terra autem erat inanis & vacua. *Ita quidem libri omnes manuscripti, & excusi, etiam apud Eucherium & Bedam: sed explicatio, siue allegoria non adhibetur his verbis, sed illa potius, quæ sunt ex* LXX. Terra autem erat inuisibilis & incomposita. *Augustinus loco proxime citato*: quia & apud nos in Christo suo fecit Deus cælum & terram, spirituales, & carnales Ecclesiæ suæ, & terra nostra, antequam acciperet formam doctrinæ, inuisibilis erat, & incomposita, & ignorantiæ tenebris tegebatur, &c.

In Cap. II.

Prima die, *vsque ad*, appatere voluit. *Aug. 1. de Gen. contra Manich. c. 25.*

Deinde secunda die, *vsque ad*, superiores & inferiores. *Carptim ex eius d. 13. confess. c. 15. & ex 1. contra Manich. c. eit.*

Post hæc die tertio, *vsque ad*, valido robore iusti iudicii. *Ex eod. li confess. c. 17.*

Protectionis vmbraculum. *Ita Augustinus. & sic est apud Bedam.*

Deinde quarto die. *Ex 13. conf. c. 18. & 1. de Gen. cont. Manich. c. 25. & Orig. hom. 1. in Gen.*

Scripturæ sanctæ cohærentes. Appareamus sicut luminaria in mundo cohærentes firmamento scripturæ tuæ. *Aug. 13. conf. ca. 18. est autem apud Euch. & Bedam* demonstrantes, *apud Aug. tamen*, ministrantes.

Tenebras paruulor. *Verba sunt eiusd. Aug. c. 19.* prauorum, *tamen habent plerique mss.*

Quia prædicatores. *Idem c. 16.* transeunt prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam, scriptura vero tua vsque in finem seculi super populos extenditur.

In Cap. III.

Pecorumque ferarum quoque & repentium. *Ita Bed. & impress. ex veteri tralatione, alii aliter ex vulg.*

Post

Poſt illorum, *vſque ad*, ſperat homo quietem. *Verba ſunt Aug. 1. de Gen. cont. Manich. c. 25.*

Quo ſignificatur vita beata. *Eiuſd. li. 2. c. 9.*

Diuiſus in quatuor partes vert. *Eiuſd. c. 10.*

Deinde quid in figuram ſeculi, *&c. Reliqua huius capitis contexta ſunt ex eiuſdem verbis li. 1. de Geneſ. contra Manich. ca. 23. ordine tantum mutato.*

Sex dieb. *vſque ad*, non habet veſperam. *Verba ſunt Auguſtini 12. contra Fauſt. c. 8.*

Terrena curioſitate: tenebroſa curioſitate. *Aug.*

Concipiendam. *ex Aug.* concupiſcendam, *Euch. & manuſcripti mendoſe.*

Sed ſpiritualis, *vſque ad*, poteſt. *emendatus eſt hic locus ex Aug. & Beda.*

Huius diei nom. ſecundum Prophetiam. *hæ duæ voces*, ſecundum prophetiam, *non ſunt apud Aug. à quo ſunt reliqua libr. 2. de Gen. cont. Manich. cap. 3. leguntur tamen in omnibus libris, & apud Euch. & Bedam.*

Nubem carnis noſtræ: nubilum carnis noſtræ. *Aug.* nebulam *apud Bedam.*

Homo non erat, *vſque ad*, ſignificabatur. *ex eod. li. Aug. c. 24.*

Paradiſus Eccleſia eſt. *ex eod. li. c. 14.*

Quæ erant in Eccleſia proditura: profutura, *apud Bedam.*

Quamobrem relinq. *vſq ad*, corpus eſſe poſſemus. *ex eod. Auguſtini li. c. 24. vel ex 12. contra Fauſt. c 8. vtrobiq. enim eadem leguntur, atq. vtrumque locum ſibi propoſuiſſe videtur Iſid. Legitur vero tam apud Aug. quam apud Paulum* propter hoc, *non* quamobrem.

Iam dehinc præceptum, *vſque ad*, mihi feciſtis, *eiuſd. Aug. ſunt verba c. 25. li. 2. cont. Manich.*

In Cap. IV.

Omni ligno paradiſi, *vſque ad*, experiamur & malum, *ex eod. Aug. loco. Quod autem Aug. dixerat, ne vellemus ſuperbire de natura noſtra, Iſidorus interpretatus eſt de natura vrbis tri noſtri, quod & ſuperius fecerat.*

Serpens autem, *vſque ad*, aſtutia. *ex ca. 24. eiuſd. li. 2. contra Manich.*

Sed quid eſt quod per mulierem, *vſque ad*, tenetur conſcientia. *Ex Aug. c. 14.*

Seduci ad peccandum: deduci ad conſenſum peccati. *Aug.*

Cæterum iuxta metaphoram, *vſq. ad*, demonſtrare. *ex c. 25.*

Nulli enim loquacius, atq. ſubtilius: loquacius atque iactantius. *Aug.*

Suam dignoſcentiam: eam dignoſcentiam, *Auguſtinus.*

Contra hunc ſerp. *vſque ad*, non Chriſtus, *ex c. 26.*

Sic hæreticor. curioſa cupiditas calliditas, *Valent.* ſuperba & curioſa cupiditas. *Aug. c 28.*

Sic & omnes hæretici, *vſq. ad*, obſcurent. *ex c. 25.*

In Cap. V.

Foliis fici, *vſque ad*, mentiuntur, *ex ca. 15. eſt autem* foliis, fici *apud Auguſtinum:* foliis ficus, *apud Ambroſium.*

Et bene ad auram poſt meridiem. *Quis non videat magis congruere allegoriam, ſi ad veſperam ex LXX. legas cum Aug. c. 16.*

Lux illa fermentior: lux illa interior *Aug.*

Nomine pectoris, *vſque ad*, vult decipere, *ex c. 17.*

Et terram manducabis, *vſque ad*, pœnam iudicii *ex c. 18.*

Semen Diaboli, *vſque ad* reſiſtitur, *ex eod. c.*

Ipſa caput, *vſque ad* decipere in finem tendit. *Aug* Et ideo obſeruat ipſe plantam mulieris, vt ſi quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat. Et illa obſeruat caput eius, vt eum in initio mala ſuaſionis excludat.

De pœna autem mulieris, *vſque ad*, vire iubebit *ex c. 19.*

Poſt hæc vocatur Heua, *vſque ad*, patrem & matrem, *ex 12. contra Fauſt. c. 8. Atque huius loci eſſe verba hæc, fruſtraq. capite quarto. in quibuſd. m. ſ. legi, cum hic repetenda eſſent, & res ipſa indicat, & Aug. 1. de Gen. cont. Manich. c. 21. ita ſcribens:* Quem autem non moueat, quod poſt peccatum, & ſententiam iudicis vocat Adam mulierem ſuam vitam, quia viuorum ipſa ſit mater, poſteaquam meruit mortem, &c.

Vocatur dehinc mater viuor. *vſque ad*, ſignificantur: *eiuſdem ſunt verba 2. de Gen. cont. Manich. c. 21.*

Sic tamen dimittitur, *vſque ad*, recuperatiũ, *ex c. 22.*

Abſtractæ voluptates: attracta phantaſmata. *c. 27. Aug.*

Quæ carnaliter viuentem, *ita o. l.* quæ carnaliter mentientem, *Aug. ibid. quia tunicas pellicens mentiendi libidinem interpretatus fuerat. ita q. nihil mutamus.*

Qui ſi aliquando, *vſque ad*, charitas eſt, *totus locus concinnatus ex verbis c. 23.*

In Cap. VI.

Natiuitates duor. filiorum, *vſque ad* plantatus paradiſus. *deſumpta ſunt omnia ex Auguſtino 12. contra Fauſt. c. 9. & quatuor ſequentibus, vnde ſunt quædam emendata.*

Ex innocentia grata: gratiæ, *Aug.* ex innocentiæ gratia, *impreſſ.*

Anteponitur. *Poſt hæc verba interiiciuntur quædam in codic. Vat. & Compl. quæ aliena eſſe locus Auguſtini interruptus, & alii libri manuſcripti à quib. abſunt. ſatis oſtendunt: & ſi quid in eis ſani eſt, paulo poſt repetitur. Quæ tamen hic referri nihil obſtabit.*

Iſte autem filius Cain, qui vocatur Enoch, in cuius nomine condita eſt ciuitas, interpretatur dedicatio: impiorum enim dedicatio in hac vita fundata eſt. Enoch autem iuſtus ab Adam ſeptimus & ipſe dedicatio item dicitur. Sed translatus oſtendit iuſtos (per quod ipſe eſt ſeptimus) in fine, hoc eſt in ſeptimo milleſimo annorum ab hac dedicatione terrenæ ciuitatis abituros. *De qua ſententia paulo poſt hoc eodem c. & in expoſitionibus Exo. c. 29. importune repetita, quid ſentiamus, mox dicemus.*

Eidemque peccatori ei denique *Auguſtinus facili lapſu.*

Cum enim ſacramento acceptori: cum eo accepto *Auguſtinus.*

Reſpondetur Amen. *Ita reſpondebatur in vtriuſque ſpeciei communione Ambroſ. de corpore libr. 4. de ſacram.* Dicit tibi ſacerdos: Corpus Chriſti, & tu dicis: Amen. Hoc eſt verum quod confitetur lingua, teneat affectus.

Deinde cum diuiſſet, *vſque ad*, reuelata eſt. *Multa hæc abſunt à veterib. lib. Vul. & Comp. cum ſint Aug. & leguntur in excuſſ., & reliquis m. ſ.*

Maior eſt iniquitas mea q. v. v. m. *Mirum, non vidiſſe, quiſquis vulgatam editionem ſuffecit: non cohærere quæ ſequuntur verba:* Hanc dicit maiorem cauſſam: *legendum ergo:* Maior eſt cauſſa mea, *ex LXX. & Aug. Idem paulo poſt coniunxit vtramq. interpretationem, cum dicit:* Vere inde vagus, & profugus, gemit & tremit: *cum Aug. tantum verba LXX. interpretum retulerit:* Vere inde gemit & tremit, ne regno etiam terreno, *&c.*

Amiſſo regno gemit. & corporalem mortem tremit. *Oportuit me hanc memorem eſſe. Quorſum enim* gemit. & tremit? *ſi hæc verba explicanda nuſquam ſibi propoſuit? Id tamen prouiſum apud Euch.*

Siue vt LXX tranſtulerunt. *Hoc reſte: vidit enim non reſpondere reliqua verbis vulg. ed. Vid. Hieron epiſt. 125. ad Damaſ. q. 1.*

Et ædificauit Cain ciuitatem, *ex Aug. 15. de ciuit. c. 17. & ſeq & Greg. 6. Moral. c. 4. & li. 16. c. 5.*

Iſte filius, *vſque ad*, ſperatur, *Auguſtini ſunt verba.*

Cum genuiſſe filios filiaſque dicatur. *Hæc verba deerant in omnibus libris, poſtrema ſunt autem ex Aug. c. 17. & Euchyrio.*

Quo ſignificatur, *vſque ad*, prouenium, *verba ſunt Auguſt. ibid.*

Enos filius eius interpretatur homo: Enos autem ſic interpretatur homo, vt hoc nomine non poſſe fœminam nuncupari, periti linguæ illius aſſeuerent, *ait Aug. li. 15. de ciuit. c. 7.*

Hic autem Enoch ſept. *vſque ad*, formatur, *verba ſunt eiuſdem 12. cont. Fauſt. c. 14.*

Tranſactis enim, *vſq. ad*, perpetuæ immortalitatis. *Hæc neque eadem ſunt in omnibus libris, & in Val. & Compl. ita in hoc capite ponuntur. Ego vero Iſidori hæc eſſe neutiquam puto. Nam neque Auguſt. de his ætatib. ſepties agens eas annor. numero vllo, ſextam præſertim, definit: neq. Greg. aut etiam Origenes. Neque veriſimile eſt Iſid. longius progreſſum, cum li. 1. ſent. c. 31. ita ſcribat:* Iudicii diem nouit Chriſtus, ſed in Euangelio dicere, & ſcire diſcipulos ſuos noluit. *Itaq. hanc annor. circumſcriptionem importune hoc loco & ad Exod. ca 29. in 3. præcepto & li. 2. aduer. Iudæos cap. 15. repetitam Iſidori eſſe nunquam ego crediderim. Huius rei magnum etiam iudicium, quod apud Euchyrium, & in Codic. Olim nihil horum viſitur. Ambroſ. ad Luc. c. 9. ita ſcribit.* Sed Matthæus & Marcus poſt dies ſex aſſumptos hos eſſe memorarunt. De quo poſſemus dicere poſt ſex millia annorum, Mille enim anni in conſpectu Dei, tanquam dies vna. Sed plures, quam ſex millia computantur annorum. Sed malumus ſex dies per ſymbolum intelligere, quod ſex diebus mundi opera ſunt creata, vt per tempus opera, per opera mundum intelligamus. *Elegantiſſime vero D. Aug 18. de ciuit. c. 53.* Omnium *(inquit)* de hac re calculantium digitos reſoluit, & quieſcere iubet illeſque dicit: Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate. *& li. 1. de Geneſ. contra Manich. ca. 24.* Senectus vero, ſicut in nobis, nullo ſtatuto annorum tempore definitur, ſed poſt quinq. illas ætates quantum quiſq. vixerit, ſenecturi deputaturiſue & in iſta ætate ſeculi non apparent generationes, vt etiam occultus ſit vltimus dies, quem veluti ter Dominus latere oportere demonſtrauit.

Quod autem per Seth, *vſque ad*, voluptas interp. *eiuſdem lib. 15. de ciuit. c. 20.*

In Cap. VII.

Noe per aquam, *vſque ad*, per litteram. *Hæc omnia paucis, quæ notabimus, exceptis, ſunt Auguſtini verba ex li. 12. contra Fauſt. à ca. 14. vſque ad 24. è quo ſunt nonnulla reſtituta.*

Vi magnæ fortitud. vi magna, *apud Auguſtinum.*

In quinque per Proph. *ita in pleriſque m. ſ. & apud Eucher.* in quinta *apud Aug. & Bedam, & in Val. & Compl.*

Corporis enim longitudo, *vſque ad*, altus à terra. *Hæc non ſunt apud Auguſtinum. Sunt tamen in o. l. & apud Euchyrium.*

Item quòd arca collecta ad vnum cub. *ex c. 16.*

Conſummantur: conſummamur *Aug.*

Quod cuncta animalium genera. *ex c. 15.*

In Eccleſia & ſacramentis. In Eccleſiæ ſacramentis. *Aug.*

Cæteri

Quod per ſeptem dies. *ex c.17.*
Quia in ſpe futur. quiet. *Ita Aug. Euch. Bed. Val. al.* in ſpecie.
Quod Noe quingentor. *c.18.*
Et quod viceſimus & ſept. *ex c.19.*
Quadratos: & conquadratos, *Aug.*
Arca ſedit, *ita Auguſtin.* reſedit, *Eucher. Val.* ſedit *Ambroſ.*
Qua perfecti requieſcunt. Ibi quoq. &c. *eod. modo legendus & interpungendus hic Auguſtini locus, qui mendoſus circunfertur ex emendatione Louanienſi.*
Vt nulla gens: vt nullatenus, *apud Bed. & Palent.*
Quod poſt dies quadrag. *ex c.20.*
Conſociatur Eccleſiæ, *ita Auguſt. Bed. & cc.* ſatiatur. *Val. mendoſe.*
Cur ſexcenteſimo. *è cap.21.*
Siccaſſe terram *ita Auguſt. & plerique lib.* ſiccata eſſe. *Val.*
Cur animalia, *vſque ad*, ad implendam terram, *hæc abſunt à Val. & pleriſq. ſunt tamen apud Aug.*
Habeat tanquam effuſionem, *ita Aug.* habeant *lib. 6. quod ferri poteſt, vt ad ipſos non ad vitam referatur. Quid ſi legas?* Sed abeat tanquam effuſione per confeſſionem.

In Cap. VIII.

B Iam vero illud. *Ex cap.23.*
Iudæis ſcandalum, *vſque ad*, vnde ſint nati. *Hæc ex Auguſt. deſcribere maluimus adſtipulantibus impreſſis libris, quam ex veteribus aliquantum imminuta ponere.*
Sem vero & Iapheth, *vſque ad*, proſpectat futurum. *Ex 16. de Ciuit. c.2.*
Medius autem frater, *vſque ad* per litteram. *Ex 12. cont. Fauſt. c.23.*
Poſt hæc benedicuntur Prophetæ. *Ex cap.24. Quod autem hæc à manuſcriptis noſtris omnibus abſint, initium benedictionis repetitum ſ. felliſſe putamus librarios.*
Cham porro, quam opus eorum? *Ex 16. de ciuit. cap.2.*
Hæreticorum ſeruere præcordia. *Ita apud Auguſt.* primordia, *in libris noſtris.*
Benedictis, *vſque*, maledicto. *Verba ſunt Aug. ibid.*
Ex quibus ſeptuaginta duæ gentes. *Vid. not. ad c.2. lib.9. Etym.*

In Cap. IX.

Primus poſt diluuium, *vſque ad* confuſio. *Hieronym. trad. in Gen. c.10.*
Quod autem dicitur venator, *vſque ad* ſuperbia. *Verba ſunt Aug. 16. de Ciuit c 4.*
Eo autem tempore, *vſque ad*, lingua remanſit. *Eiuſd. cap.11.*

In Cap. X.

C Quis autem alius, *vſque ad*, ingentibus. *Auguſtini ſunt verba 12. cont. Fauſt c.25.*
Duæ autem promiſſiones, *vſque ad*, cognationes tertæ. *Eiuſd. 16. de ciuit. c.16.*
Egreſſus Abrah. *vſque ad*, tertæ ipſius. *Eiuſdem 16. de ciuit, c. 18.*
Ædificauit altare, *vſque ad*, ſanguine. *Eiuſd. c.19.*
Quum tamen Pharao, *vſque ad*, reſtituit. *Eiuſd. 22. cont. Fauſt. c 33.*
Reuerſo rixabantur. *Eiuſ c 20.*
Permanſit, *vſque ad*, Mambre. Et manſit in alto eiuſdem terræ loco, id eſt, iuxta quercum Mambre. *Aug. c.22.*

In Cap. XI.

Deinde à quinque regibus, *vſque ad*, vernaculos. *Aug ibid.*
Cuius figura per τ litteram. *Id repetit aliquoties Aug. & Greg. Vid. inf. Iud. 7.*
Habentis præputium. *Aliquot m ſ. & imp. haud male.*

In Cap. XII.

Nomen autem ipſum Melchiſedech Rex pacis, vel Rex iuſtitiæ *Vox Melchiſedech regem tantum iuſtitiæ ſignificat. Sed quia idem Rex erat Salem. Salem autem pacem ſignificat, non abſurde vtrumque coniunxit.*
D Per vaccam, *vſque ad*, Abrahæ promittuntur. *Aug. li.16. de ciuit. c.24.*
Significat multos. *Ita manuſcripti omnes recte. Aug.* Quod autem illis conſedit Abraham, ſignificat etiam inter illas carnalium diuiſiones veros vſque in finem ſeculi perſeueraturos fideles. *Mendoſe ergo in excuſis* nullos.

In Cap. XIII.

Hic iam declaratur, *vſque ad*, reſonent nouitatem. *è cap.16.*
Maſculus qui non circuncid. *vſque ad*, ipſe peccauit. *è cap.27.*

In Cap. XIV.

Languore. *Complut. & apud Eucher.*
Riſus autem Saræ non eſt dubitatio. *At Ambroſ. ep.30. li.4.* Sara *(inquit)* quia riſit, incredulitatis coarguta eſt. *Et Aug. 16. de ciuit. c.11.* Quod riſus ille etiam ſi gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit.

In Cap. XV.

E Illud vero not. quod Loth, *vſque ad*, ſalutis aliena. *Verba ſunt Greg. Paſtoral. 3 p. c.28.*

In Cap. XVI.

Totum caput. *è lib. 22. contra Fauſt.*
Tacuit Saram, *vſque ad*, marito. *è cap.33.*
Quis tunc, *vſque ad*, adimpletus. *è c.38.*
Honor honori. *Auguſt.*
Correptam. *Al.* Correctam.
Cum autem, *vſque ad*, qui in cœlis eſt. *è c.39.*
Quod autem Eccleſia, *vſque ad*, illorum eſt. *è c.40.*
Capacius. *Aug. & Bed. al.* Cautius.

In Cap. XVII.

Filium Dei. *Idem li.1. aduerſus Iudæos c.1. & 3.*

In Cap. XVIII.

Ligna portauit. *Quæ poſt hæc leguntur in impreſſis*, Quis alius in Iſaac, qui lignum ſibi portabat ad victimam, niſi Chriſtum Ieſum, qui crucem ſibi ad paſſionem ipſe portauit? *Et paullo poſt*, Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, niſi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur? *Sunt quidem verba Auguſtini 12 contra Fauſtum, cap.25. ſed recte abſunt à manuſcriptis melioris notæ. Neque enim ſunt huius loci: & Iſidorus hæc dere paullo poſt eadem prope dicet.*
Age nunc videam, *vſque ad*, perſonam Dei patris. *Hæc atque alia carptim è ſermone Auguſt. 71. de tempore.* F
Erit eum Iſaac, *vſque ad*, locum ſacrificii. *Ex eod. ſerm.*
Cornua in manibus eius ſunt. *Ita in Cod. vetuſtiſſimo Vaticana Bibliotheca,* κέρατα ἐν χερσὶ αὐτοῦ ὑπάρχει. *Habac. 3.*
Peracto igitur ſacrificio, *vſque ad*, dominabitur gentium. *Verba ſunt Aug. ſerm. 72. de tempore.*

In Cap. XIX.

Quid vult, *vſque ad* Deum cæli. *Verba ſunt Aug. 16. de ciuit. c.33.*
Quæ tamen cameli dorſo, *vſque ad*, confunditur. *Gregorii verba li.1. Moral. c.7.*
Quod vero inclinato, *vſq. ad*, & regno. *Eiuſd. li.35. c.11.*

In Cap. XX.

Totum caput. *è 16. de ciuit è.34.*

In Cap. XXI.

Totum caput. *è li.22. cont. Fauſt. c.46.*

In Cap. XXII.

Omnia, *vſq. ad*, commutauit. *Ex hom.13. Orig. in Gen.*
In iſtum torrentem Gerara. In iſtam terram Gerar. *imp.* in iſtam G
vallem Gerara *Ruffinus.*
Hos cum vellet. Quam cum vellet, *Ruffinus, vt ad intelligentiam referatur.*
Iſaac apud alienig. *vſque ad*, ingerunt. *Verba ſunt Greg. 31. Moral. c 13.*
Ab exhaurienda cordis terra. *Ita Gregor.* ad exhaurienda cordis interna. *Val. Comp. & apud Euch.* cordis terrena, *imp.*
Studioſius cor fodere. *Ita apud Greg. al.* confodere, *& pro* moleſtas *Val* congeſtas.
Cogitationes ingerunt. *Ita Greg.* immergunt *li.o. & apud Euch.*

In Cap. XXIII.

Primogenita autem ipſa veſtis erat ſacerdotalis. *ex Hieronym. Hebraicis traditionib. in hunc locum.*
Hieronymus replicauit. *epiſt.125. q.3.* explicauit. *apud Bedam.*
Ecclodor, *vſque ad*, ſaluus erit. *verba ſunt Aug. 16. de ciuit. c.37. nonnullis tamen immutatis.*
Multitudinem frumenti, πλήθος σίτου τὸ οἶνον LXX. abundantiam, *dixit vielg. ſed mirum apud Ambroſium, li. de Iacob,* abundantiam, *legi, enim* multitudinem, *apud Auguſtinum legamus. Nam ead. tralatione videntur ambo vſi.*
Quam colligit. *ita Aug. & imp.* quæ colligit *m. ſ. o mendoſe, colligitur enim multitudo communione Euchariſtiæ.* Omnes enim vnum ſumus, qui de vno pane, & vno calice participamus. H
Filii matri eius. *ex vulg.* patris. *Auguſt. ex Septuaginta.*
Ex ore populi Patrem ignorantis, *ex impreſſ. & Auguſtin.* ex ore Patris, *m. ſ.*
Repetente maiore. *ex Aug. & impreſſ.* petente, *m. ſ.*
Sed neque maiorem, *vſque ad*, ſaluus erit, *verba ſunt Hieronymi, ibid.*
Seruus populi minoris. *al.* ſeruies populo minori.

In Cap. XXIV.

Somnus iſte Iacob, *vſque ad*, temperanter annuncient. *Hæc ex li.12. contra Fauſt. c.26. vel ſerm.79. de tempore, nam eadem vtrobique.*

In Cap. XXV.

Nunc autem quid rer. figurauerint. *omnia vſque ad Victorini interpretationem, ſunt Aug. li.22. contra Fauſt. à cap.51. vſque ad 58.*

Neque

Neque enim se quisque conuertit: *ita Augustin.* submittit, *Val.*

Aliud amans in conuersatione. *ita lib. 9.* in conuersione, *Aug.*

Seculi noctem: noctes, *Aug.*

Lia inopinata, *Augustin.* Liæ inopinatæ, apud *Eucher. & m.s.*

Misericors; & mundicors; *ita Augustin. eleganter, al.* mundi cordis.

Ad vnum ergo tendendum, sed propter hoc multa fer. *l. ex Augustin.* ad vnum ergo tenendum multa f. *l. Apud Eucher.*

Atque patiendi, *ex Augustin.*

Ad eam virtutem, *ex Aug. al.* vitam.

Vtcunque, cogitandi, *ex Augustin. & Euch. absunt hæ duæ voces à m.s. 9.*

Suscipere filios: liberos, *Aug.*

Est vero quidam Liæ fœtus, *ex Aug.* affectus, *m.s.*

Agendo ac suadendo, *ac.* sudando, *Euch.*

Feruntur amplexum. *ita Aug.* fruuntur amplexibus. *Valent. Eucher.*

Defugere officiosum laborem, *ex Augustin. & imp.* fugere officii laborem, *m.s. non ita eleganter.*

Filios generent fidei, *Aug & imp.* filios generent Dei, *m.s.*

A populis, *Aug.* ab Apostolis, *m.s.*

Ad ministerium regendæ plebis: ad misericordiam, *Augustin. & imp.*

Quo se conuert. *Aug. al.* quæse.

In Cap. XXVI.

Laban quippe, *vsq; ad*, accidit mihi. *Verba sunt Gregor. lib. 30. Moral. c. 16.*

In Cap. XXVII.

Et ecce vir luctabatur cum illo, *vsque ad*, claudicauerunt--à semitis suis. *ex 16. de ciuitat. capit. 39. Vid. item Sermon. 80. de tempore.*

Subtract. fib. viribus. *ex Psal. al.* tractis sibi neruis.

In Cap. XXVIII.

Sed quid sibi velit, *vsque ad*, gaudet etiam in delictis. *Verba sunt Greg. Pastor. part. 3. admonitione 30.*

Humiliatur. *Greg.* ad se ducitur. *f. addicitur: sic enim alibi loquitur, vt ostendimus ad c. 19. expositi. Deuteron.*

In Cap. XXIX.

Iam dehinc, *vsque ad*, fatebuntur. *Verba sunt Aug. lib. 22. contra Faust. à cap. 83. vsq; ad 87.*

Sæuus ante Deum: nequam, *Vulg.* πονηρὸς LXX. malignus vel sæuus *apud Bedam*: malignus & fœuus ante Dominum. *Augustin. Hebraice* רַע.

Quam non adiutæ, *ex Augustin. & impress.* quam non habitæ, *m.s.*

Et huic adularentur, *ex Augustin. & m.s.* & hunc adorarent, *apud Bedam.*

Veniendum erat Christo vero Saluatori Domino nostro. *ex Augustin. & impress.* Veniendum erat ad Christum verum Saluatorem Dominum nostrum, *m.s.*

Cui repositum erat. *rei inuisa verba* LXX. *quibus vtitur Augustin. & inferius hîc repetuntur, quod non aduertit qui vulg. ed. verba substituit.*

Herodis minoris: Herodis terrarchæ, *Aug. & impress.*

Ad portam Henam vel Henaim, *Reliquerunt* LXX. *vocem Hebræam* Henaim, *quæ oculos vel fontes significat. Pro qua vulg.* in huio reddidit. *Vid. Hier. trad. Heb. in cap. 38. Geneseos.*

Post vero iam publicatis: iam publicis, *Aug.*

Quod ostenderit. *ita m.s.* Quod extenderit, *apud Bedam.*

In Cap. XXX.

Obiurgato, *vsque ad*, contemnunt, *verba sunt Ambros. c. 2. de Ioseph.*

Polimitam, *vsq; ad*, virtutum diuersitate. *Ambros. cap. 3.*

Dehinc Iacob, *vsq; ad*, offenderet regnum. *Ambr. c. 3.*

Dixit Iacob, *vsq; ad*, filium meum. *Ambr. c. 8.*

Vidit Ioseph, *vsq; ad.* a plurimis videretur. *Ambr. c. 10.*

Sed quid sibi vult, *vsq; ad*, prædicauit. *Ambr. c. 11.*

Quinq; autem stolas, *vsq; ad*, viuificatur. *Ambr. c. 13.*

Vocatur ergo, *vsq; ad*, salutis fieret, *Ambr. c. 14.*

Distulit sanitatem. *ex Ambros. al.* diffulit cæcitatem. *eodem sensu.*

Vid. Augustin. 16. de ciuit. cap. 42. Et quidem leguntur hæ benedictionum interpretationes in appendicibus operum Augustini. Sed mirum, vnde essent; non olfecisse Louanienses: Hieronymo vero illas tribuisse, magis etiam mirum.

In Cap. XXXI.

Secundum mysticam intellig. *vsq; ad.* primogenitus meus. *Ruffini verba sunt, siue manus Origenis.*

Etenim iuxta quod primogenitis debebatur. *Vid. sup. not. ad cap. 23.*

Principium doloris mei. κεφαλὴ πόνου μου, Aquila & vulg. ἀρχὴ τέκνων μου, Principium filiorum meorum, LXX.

Quomodo autem ipse sit principium dolorum. *Quæ sequuntur: nisi, cum Deo Patri, &c. Verba sunt Ruffini siue Origenis, quæ tamen non videtur interpretatio* ℣ principium dolorum. *Sed verborum* LXX. Durus portari, durus & temerarius. σκληρὸς φέρεσθαι ὁ κληρὸς αὐτοῦ.

Non sicut Iudæi. *Ex Ambr. c. 2. de bened. Patriarch.*

Per Symeon & Leui, *vsq; ad*, anima mea. *Ex Ruff.*

Per hunc Iudam verus confess. &c. *Ex Ambr. c. 4.*

Ipsum laudant fratres; *vsq; ad*, cohæredes eius. *Ex Aug. 12. cont. Faust. c. 42.*

Fratres per gratiam, *vsq; ad*, Dominus per natur. *Ambr. ibidem: quadam tamen verba mutata, vt cuiuis patet, pro subiungam.*

Id est, ascendens in crucem. *Aug. 16. de ciuit. c. 41.* Ipsum genus mortis, hoc est, sublimitas crucis, in vno verbo intelligitur, quod ait ascendisti.

Manifestissime, *vsq; ad*, tradidit. *Aug. ibid.*

Siue quando in sepulcro, *vsq; ad*, quiesc. *Ambr.*

Sed quare vt leo, *vsq; ad*, potestatem habeo. *Aug. ibid.*

Physici autem, *vsq; ad*, tetenderit, *Verba sunt Ruffini.*

Vnde & sic adiung. *vsq; ad*, suscitabo illud. *Ex 16. de ciuit. cap. 43.*

Probant hoc historiæ, *vsque ad*, pullum suum. *Ex 12. cont. Faust. cap. 42.*

Lauabit in vino, *vsq; ad*, vestimentum. *Carptim ex Ambr.*

Nos quippe Christus, *vsq; ad*, botrus in ligno pep. *Ex 12. cont. Faust. c. 42.*

Sed aqua nos abl. *vsq; ad*, sang. redemit. *Ambr. ibid.*

Oculi Christi Apostoli. *Ruffin. ibid.*

Nomine autem lactis. *Hæc interpretatio communis Ruffino cum Ambros. & Augustin.*

Zabulon, *vsq; ad*, peruenit. *Ex Ambr. c. 5.*

Legitur etiam in Euang. *vsq; ad*, lucem magnam. *Ex Ruffino.*

Hic accubans, *vsq; ad*, libenter portat. *Verba Greg. 1. Moral c. 7.*

Dan, *vsq; ad*, designati volunt. *Verba sunt Ruffini.*

De tribu Dan, *vsq; ad*, fideliter Christum. *Gregorij verba 31. Moral. c. 10.*

Demonstrat aperte Moyses, &c. *Ambrosij hæc sunt quibusdam additis c. 8. de bened. Patriarch. locus vero Moysis Deut. 33.*

Aser, *vsque ad*, viuet in æternum. *Ex Ambr.*

Benedictionibus vberum siue duor. testam. *vsque ad*, sanctificauit te. *Ex eod. Ambr.*

Benedictionibus vberum, & vuluæ. *Sunt hæc ex Ambrosio. Sed deest hic alterum membrum: ille enim vbera matri tribuens, vuluam, sinum, cor, intimum quoddam paternæ charitatis, naturæque secretum. in qua semper Filius sit, & de quo tanquam ex genitali aluo procedat, interpretatur.*

De quo pareo. *ita Ambr.* De qua patet, *lib. 9. mendose.*

Benjamin Lup. rap. *vsq; ad*, ante non fecit. *Omnia sunt ex Greg. 18. Moral. c. 11. & Ruffino.*

NOTÆ IN EXODVM.

In Cap. II.

MOrtuo Ioseph, *vsq; ad*, Ecclesia attulisset. *Origen. homil. 1. in Exod.* Sed sustulisset *habent libri nostri omnes*, attulisset, *Ruffinus.*

In Cap. V.

In vasculo typico. *al.* thibi. & thebæ, *non male. Græce vnum* Θιβὶς, & θίβη, *at q; etiam* Θιβῆ. *De qua voce. Augustin. in locutionibus.* Quid sit thibin, ideo difficile est nosse: quia neq; Græcus interpres ex Hebræo, neq; Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed transtulit vt inuenit. *Eam difficultatem sustulere Hieronymus, Ruffinus, & Græcus Scholiastes, sed siue* תֵּרְבָּת thibath, *Hebraica, siue Ægyptiaca potius fuerit vox: Græce postea in vsu fuisse constat ex Athenæo.*

In Cap. VI.

Interea Moyses. *Totum caput è 22. cont. Faust. cap. 90.*

In Cap. VII.

Deinde dum pasceret, *vsque ad*, concremabatur. *Ex Greg. homil. 7. in Ezech.*

Ambrosius de Ruth lib. 3. de side c. 5. Designabatur futurus ex Iudæis, ex quibus Christus secundum carnem, qui proximi sui, hoc est, populi mortui semen doctrinæ cælestis semine suscitaret. Cui calciamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ præ-

scripta legis spiritualia defectebant. Non Moyses sponsus: illi enim dicitur: solue calceamentum pedum tuorum, vt Domino suo eedat, &c.

In Cap. XI.

Quæ est via trium dierum, *vsq; ad*, sacrificium laudis. *Orig. Exod. 4. hom. 3.*

Abominationes Ægyptiorum, *vsq; ad*, placere procurant. *Greg. 10. Moral. c. 16.*

In Cap. XIV.

Dehinc inferuntur plagæ. *Quæ de decem plagis dicuntur, præter pauca quædam sumpta sunt ex hom. 4. Orig. in c. 7. Exod. quæ leguntur etiam apud Aug. serm. 87. de tempore.*

Musca enim nimis insolens, *vsq; ad*, feriuntur. *Greger. verba 18. Moral. c. 25.*

Alio quoq; sensu, *vsq; ad*, locustæ. *Greg. 33. Moral. c. 27.*

In Cap. XXI.

Egresso populo. *Ex hom. 7. Orig. in cap. 15. vel serm. Augusti. 91. de tempore.*

In Cap. XXII.

Cum ergo par lignum, *vsq; ad*, agnosceret. *Verba sunt Origen. ibidem.*

In Cap. XXIII.

Murmurat, *vsq; ad*, super mel & fauum, *sententia ex eod. Origen. verba diuersa.*

Sed quid est quod sexta, *vsq; ad*, vermis efficitur, *ex eod. loco.*

In Cap. XXIV.

Post Manna, *vsq; ad*, sitim suam, *ex eod.*

In Cap. XXV.

Post hæc Moyses. *ex eod.*

In Cap. XXVI.

Deuicto autem Amalech, *vsq; ad*, complentur. *Orig. homil. 11. in cap. 17.*

In Cap. XXVII.

Successit vtique, *vsq; ad*, sensibus aperit, *verba sunt Gregor. Moral. cap. 27.*

In Cap. XXVIII.

Quod autem legem daturus, *vsq; ad*, obscurat. *Verba Gregor. 6. Moral. cap. 17.*

In Cap. XXIX.

In hoc præcepto, *vsq; ad*, sed cum illo. *Hæc tantum legebantur in Val. & Comp. quæ propterea recepimus, quia sunt Aug. verba epist. 119. ad Ianuar. c. 11.*

Creatura enim, *vsq; ad*, Deitui, *hæc in solo Val. quæ sunt item Augusti. verba.*

Tertio præcepto Legis, *omnia ex Epist. Augusti. citata ad Ianuar. c. 11. & seq.*

In ex dict. opere sex millium annor. operatio continetur. *Quid de his verbis sentiremus, diximus ad cap. 7. Genes. adulterina plane esse, neq; reperiri vsquam huiusmodi quidquam in codice Oliuensi, neq; apud Aug. vnde sunt reliqua.*

Inter hæc igitur omnia, *vsque ad*, vt sonant, *hæc tantum leguntur in Val. & Comp. sunt tamen Augusti. verba c. 12. Epist. 119. ad Ianuar.*

In Cap. XXXI.

Quod autem additur, *vsque ad*, fide solidamus. *Greg. 3. Moral. cap. 15.*

In Cap. XXXVI.

Verum quod dixit, *vsque ad*, morte perpetua. *Gregor. 17. Moral. cap. 11.*

In Cap. XXXVII.

Descendens, *vsque ad*, absorptus est, *Verba Augusti. 12. cont. Faust. cap. 93.*

Nunc autem, *vsque ad*, idolorum seruitus, *ex 12. cont. Faust. c. 92.*

In Cap. XXXIX.

Sola enim sibi integre nota est Trinitas, & humanitati susceptæ quæ tertia, est in Trinitate persona *Hoc est, non qua humanitas est, sed qua subsistit in vna ex tribus personis. Sunt autem hæc (quantum coniicimus, Græci alicuius scriptoris verba. Nam repetuntur paululum immutata, vtpote ex diuersa interpretatione, lib. 1. sententiarum, cap. 3. illic enim:* Sola (*inquit*) Trinitas sibi integre nota est, & humanitas à Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona. *Vtrumque vero in idem recidit. Ob id namque Trinitas humanitati ipsi suscepta integre nota est, quia humanitatis suscepta nomine Verbum ipsum suscipiens simul intelligimus. Ac propterea humanitas à Christo susceptа ab alio integre nosci non potest, quia homo ille Deus est, Valetque ad hoc communicatio (quam vocamus) idiomatum. Nam, vt ipse lib. 1. sententiarum, cap. 6. ait:* Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, nequaquam alter in humanitate, alter in Deitate est, sed in vtraque natura idem vnus est. *Vox autem tertia, ordinem hoc loco non magis significat, quam cum binarium numerum senario tertiam partem dicimus, aut cum doctus Poeta in epithalamio cecinit:*

Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est;
Tertia pars patri data, pars data tertia matri,
Tertia sola tua est: noli pugnare duobus.

Quin etiam Isidorus ipse alibi quoque eadem de Trinitate eodem modo loquitur. Nam lib. 1. aduers. Iudæos capit. 4. Cuius Trinitatis (*inquit*) sacramentum, & Aggæus Propheta ita aperuit ex persona Domini, dicens: Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus quiloquitur, ecce Spiritus eius. Post hæc de tertia persona, id est, de Filio ita subiecit: quia ecce ego commouebo cælum & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. *Et paulo post.* Et nunc Dominus, qui misit me, & Spiritus eius: ecce duæ personæ, Dominus, & Spiritus eius, qui mittunt, & tertia persona eiusdem Domini qui mittitur. *Bis itaque Filium tertiam personam, hoc est, vnam à tribus dixit. Quo sensu liceat dicere: In Trinitate diuina tertia persona Pater, tertia Filius, tertia Spiritus Sanctus. Sed, cum in hac Trinitate nihil prius sit aut posterius, nostra tamen aures, quasi ordinem in diuinis ex processionibus requirentes, tam id refugiunt, vt aque has dicendi formas non tam vsurpamus, quam sobrie interpretamur. Quod vero humanitatem personam quibusdam facere videtur, si non attendunt, prouocabulum qui, qua, quod, cum inter diuersi generis duo nomina ponitur, non tantum præcedenti, sed sequenti etiam aptari solere notissimo Sallustij exemplo.* Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. *Quomodo Isidorus quoque ipse loqui interdum gaudet, vt lib. 2. sententiarum capit. 15.* Inimicos Dei persequuntur tenebræ, qui intelliguntur dæmones. *Ita est enim in omnibus manuscriptis, mendose vero in excussis, qua intelliguntur damones. Quare lib. 1. sent. cum posset dicere:* Sola Trinitas sibi integre nota est, & humanitas à Christo susceptа, qui tertia est in Trinitate persona (*id enim volebat*) noluit tamen ad præcedentem Christum prouocabulum respicere, sed ad personam subsequentem. *Quod fecit item hoc loco, cum tamen humanitatis susceptæ nomine filium ipsum (vt diximus) suscipientem concepit. Neque est quod de scripturæ veritate aut hic aut lib. 1. sentent. quisquam dubitet. Nam vt hic octo, ita illic sedecim manuscripti libri, tam Longobardici, quam nostri characteribus scripti, omnes omnino cum edita consentiunt.*

In Cap. XL.

Ecclesia Christi significatur, *vel etiam mens nostra ex Origene: ita enim ille homil. 10. in Numeros:* Et arca aurea, in qua sunt tabulæ Testamenti (vt opinor) non aliud, quam mens nostra esse declaratur, in qua Legem Dei debemus habere descriptam. Hæc autem mens aurea debet esse, hoc est pura, & pretiosa, in qua Legem Dei descriptam semper habeamus, sicut Apostolus dicit, scriptam non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. *Ambr. vero carnem Saluatoris esse voluit in c. 9. Epist. ad Hebræos. Vid. not. c. seq.*

Corona aurea per circuitum. *Nihil hic de corona aurea Gregorius, cuius sunt reliqua in Pastorali part. 2. cap. 10. Et quidem eadem hæc paulo alter & septuaginta, & eorum Latinus interpres reddidere. Pro his enim apud Augusti. in quæstionibus in Exodum hæc verba leguntur.* Cymatia aurea tortilia in circuitu. *Sed in hoc opere è variis auctoribus contexto non allegoriæ modo, sed Sacræ etiam scripturæ translationes permiscentur, quamuis Gregorium hoc loco vulgatæ editione vsum vel vetustes solis satis indicent, pro quibus interpres ille gestatoria vel supportatoria reddidit.*

Denunciant. *ex Bed. & impress. denuncient, ut. s. o. & Gregor. mendose opinor.*

In Cap. XLI.

Vnam quoque auream intelligimus carnem Christi, &c. *Hæc quidem ex Ambrosio sumpta videntur, nisi quod ille arcam, noster vero vnam Saluatoris carnem esse vult: ita enim Ambrosius loco citato.* Arcam Testamenti: hæc est caro Saluatoris, in qua erat vrna aurea, habens Manna diuinitatis, & virga Aaron, quæ floruit in sacerdotio Christi, & tabulæ duorum Testamentorum.

Idem ipse Christus insinuatur. *Ita Gregorius homil. 6. in Ezech.* Quid enim per propitiatorium nisi redemptor humani generis designatur? *atque eodem modo Ambrosius.* Apte autem propitiatorium super arcam positum esse dicitur, quia ipse mediatori Dei & hominum à Deo Patre donatum est, vt esset propitiatio pro peccatis nostris, &c. *Cur vero super arcam, & tota omnino de re elegantissime Augusti. q. 105.* In arca poni iussa sunt, Lex & Manna, & virga Aaron: in Lege præcepta sunt, virga potestatem significat, Manna gratiam, quia nisi cum gratia non est potestas præcepta faciendi. Verumtamen quia Lex à quouis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium est desuper, ad hoc enim opus est, vt propitius fit Deus, & ideo desuper ponitur, quia superexaltat misericordia iudicium.

Alii eadem duo Cherubim. *Greg. homilia citata.*

Testante Propheta in medio duorum animalium cognosce-

ris. *Inseruit testimonium ex Habacuc Gregorij allegoria. Citauitque illud (quod ei commodum fuit) non ex vulgata, sed ex septuaginta editione. Pro his enim verbis Hieron.* In medio annorum notum facies, *vertit. Non solum autem Hebraea diuersis punctis notata vtramque interpretationem recipiunt, sed Ecclesia vtraque etiam in diuinis officiis vtitur.*

In Cap. XLIV.

Spiritus sancti gestabat imaginem. *Ambros.* Candelabra vero dona Spiritus sancti sunt, quæ in Ecclesiis lucent intelligentibus, per eum, super quem requieuit Spiritus sapientiæ, & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris Domini. *Hier. & Zachar. c.* 4. Candelabrum (*inquit*) solidum aureum (Hebræi) Legem; id est, νόμον interpretantur. Lampadem autem, id est, flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem; Christum, qui caput Legis sit, & omnem mundum illuminet. Septem lucernas super candelabrum, septem gratias Spiritus sancti. *Hæc quidem de Hebraorum sensu se dicere profitetur. Ipse vero de Ecclesiasticorum virorum commentariis subdit:* Candelabrum aureum de auro purissimo Ecclesiam intelligunt, quæ in scripturis sanctis sensum ac mentem; magis quam verba perquirit.

In Cap. XLVI.

Vnde coniunctæ bases binæ significant. *ex Orig. hom.* 9. *in c.* 8.

Quod vero, *vsque ad*, remissionis est, *verba Augusti.* 15. *de ciuit. cap.* 20.

In Cap. XLVIII.

Sed & quidquid inculcum, *vsque ad*, irrigatus. *Greg sunt verba* 30. *Moral. c.* 6. *Vid. etiam Origen. hom.* 13. *in c.* 25.

In Cap. LI.

Mala autem Punica, *vsque ad*, meritorum tenet, *Greg. Past. 2. p. c.* 4. *& 1. Regist. epist.* 24.

Hæc autem tintinnabula, *vsque ad*, nunquam sileant. *Orig. homil.* 9. *in c.* 28.

Primo enim quod Aaron, *vsque ad*, vniras fidei designetur. *Ex Greg. lib.* 1. *Regist. ep.* 24.

NOTÆ IN LEVITICVM.

In Cap. I.

OS autem, *vsque ad*, ambulamus. *Verba sunt Orig. cap.* 1. *hom.* 2.

In Cap. II.

Totum caput. *Ex* 22. *cont. Faust. c.* 17.

Sacrandos. *Ita m. s. o.* congregandos. *Bed. & imp.* consecrandos. *Aug.*

Ad sacratium. *Ex Aug. & Bed. al.* sacrorum. *Mendose.*

Religiosa prædicamenta. *Ex Aug. al.* religiosa sacramenta.

Sacrilegia imitamenta. *Ex Aug. & Bed. al.* Imitati sunt Pagani.

In Cap. VII.

Totum caput. *è Greg.* 32. *Moral. c.* 4.

In Cap. IX.

Et alio loco & cætera, *vsque ad finem capitis absunt à Beda, & lentino, & plerisque aliis:* pa

In Cap. XIII.

Integrum caput è Greg. Pastoral. 1. *part. c.* 11.

NOTÆ IN NVMEROS.

In Cap. I.

ATalogus autem mansionum. *Pleraque omnia ex Hieronym. epist.* 127. *ad Eustochium, & Ambrosij lib de mansionibus.*

Vbi venit Iethro. *Vid Orig. homil.* 11. *in cap.* 18. *Exodi.*

Interpretatur rubus. *At Hier.* interpretatur autem Sinai rubi, non vnus, vt supra in solitudine Sin, sed plures, vt ibi principium sit, hic perfectio; ibi latius numerus, hic multiplex. *Aliud est enim vnam aliud omnes gratias possidere. Sed operæpretium erit additamentum ex margine referre, quæ enim legerat:* interpretatur rufus *dicammon deceptus (quod pro u. & b. in his codicibus sæpe reperitur) is addidit,* rufus, ex sanguine Christi redempta Ecclesia: *vt est in lib. Valent.*

Ibi fabricatur, &c. *Omnia vsq; ad finem mansionis sunt Ambrosij.*

In Cap. III.

Oritur passione: oritur colluuie, *Ambr.*

In Cap. VI.

Charitas omnes pilos carnis, *vsque ad*, reddit, *verba sunt Greg. 5. Moral. cap.* 24. *ex quo* fruticantibus, *legimus, non* fructificantibus, *vt erat in m. s. o.* excrescentibus, *Ambr.*

In Cap. VII.

Ad procinctum fidei: ad prælium fidei, *Ambr.*

In Cap. IX.

Ex Hieronymi & Ambros. verbis tota conflata est.

Qui sunt inquinar. carnium. *Ita lib. o. & Ambr.* quæ sunt poetarum carmina. *Hier.*

Aliquin si post perceptum Angelicum Manna, &c. Paulo aliter Ambros. Aliquin si post præcepta, Angelicam escam, Mannaque cæcælestis vitæ, siue doctrinæ, rursus carnes Ægyptias, &c.

Votabimus nauleam: nauseam mentis. *Val. sed Hieronymus vocem* mentis *non habet.*

In Cap. X.

Siue atria. *Ita omnino legendum ex Hieron. mansione* 14. *& hoc loco. illic enim,* hazeroth in atria vertitur: *hic vero,* post sepulcra concupiscentia, & vestibula. *Mendose ergo lib. plerique* antra *habent. Nempe antrum sepulcro affine vitium est.*

In Cap. XI.

Gigantum impetum, *ita Hieron. Val. Compl. Palentin. Guad. al.* gigantam populum.

Virens siccitas conseruatur. *ita Num.* 17. *& apud Hier.* consecratur, *lib. o. mendose.*

Piacularis aspersio. *Ita Hieron.* peculiaris. *li. o. mendose.*

Duodecim exploratores. *ex Ambros. & Augustin. sermon.* 100. *de tempore.*

In Cap. XIII.

Sequitur excidium. *ex Ambros.*

Expenderunt. *al.* exceperunt.

In Cap. XIV.

Deinde Aaron sanctus in ruinâ mortis populum trahi spectans. *Hæc alio atque alio modo in vetustis libris leguntur, eadem tamen sententia. nos codicem Palentin. secuti sumus, quem fideliorem reliquis experti sumus.*

In Cap. XVI.

Vitula rufa caro est Saluatoris. *Vid. Aug. q.* 32. *in Num.*

De cœtu Sanctor. *al.* de regno Sanct. *al.* de regno cœlorum. *Vulg.* de medio Ecclesiæ. LXX. ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς.

Sexta decima. *Ex Hieron. cum reliquis omnibus.*

Vicesima quarta mansio est in Thare, quam nonnulli vertunt in malitiam, siue pastutam. *Verba sunt Hieronymi, sed hanc interpretationem reiicientis. Cum autem allegoria verba, quæ sequuntur:* Quod vel ad præpositos Ecclesiarum, &c. *ex eadem sunt, manifestum est deesse interpretationem quam ipse probat, ab aliorum scilicet, vel deputatoris. Propterea asteriscō locum notauimus, quem explere sibi quinis facile ex Hier. possit.*

Vicesimanona. Viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculi. *Ex* LXX. *voce* seruti *addita. Sed miror, cur interpres Latinus editionis* LXX. *pro* χειροπέδαις vinculis, *Hieronymus pro Mosaroth* manicis *reddiderit: vt ille non Græca sed Hebraea vocis rationem habuisse, Hieron. contra Septuaginta interpretibus præter morem subseruisse videatur.*

Vicesima nona. Vel certe concisio. *Hier.* vel certe (quod nos verius arbitramur) κοπετός, id est, concisio.

Tricesima tertia mansio. Cades autem sancta, *mendose lib. o.* Sin autem sanctam. *Vid. Hier.*

In Cap. XVII.

In hac mansione propter aquas, *vsque ad*, sapientia est, *omnia sunt Augustini. ver.* 16. *contra Faust. c.* 16. *& 17.*

In Cap. XX.

Quod vero Æneus, *vsque ad*, esse solet. *ex Augustin. sermon.* 101. *de tempore.*

In Cap. XI.

In his regibus, *vsque ad*, omnes confunduntur, *verba Augustin. in Psal* 134.

Quæ vertitur in contemptum palatarum. *Recte nostri libri, mendose apud Hieronymum* Piagarum. *Sunt autem palata massæ de recentibus ficubus. Vid. Ambros. hoc loco, & Hieronym. in nominibus de Numer.*

In Cap. XXIII.

Quæ eſt enim hæc aſina, *vſque ad*, ſubſtrauit, *verba ſunt Gregor. lib. 1. Moral. cap. 7. quæ hoc loco (adiecta voce* pœnitentiæ, *mutatoque* renitens *in* retineus) *ſenſum nullum reddebant.*

Sed iſta Angelum, *vſque ad*, erumpetet. *Ambr. lib. 9. comment. in Luc. cap. 19.* Nec deſpicias aſinam quoque iſtam, quondam Angelum Dei vidit, quam homo videre non potuit. Et vidit, & deſuit, & locuta eſt. Vt agnoſceres poſterioribus temporibus ſub aduentu magni Angeli gentiles illis, ante aſinos locuturos.

Plerumque enim caro, *vſq; ad*, non mentem mutauit. *verba ſunt Gregorij Paſtoral. 3. part. admonit. 13.*

In Cap. XXIV.

Sed Phinees, *vſque ad*, populus ceſſeratur. *ex Hieron. quibuſdam interiectis.*

In Cap. XXVI.

Nec Legis plebs, nec fœmineus ſexus, *Hieron.*

In Cap. XXVII.

Qui a quos mundi implicamenta, *vſque ad*, deſiderans, *verba ſunt Greg. 27. Moral. c. 7.*

NOTÆ IN DEVTERONOMIVM.

In Cap. II.

Porro quod veſtis, *vſque ad*, durauit. Porro quod veſtimenta, aut calceamenta filior. Iſrael per tot annos in eremo indertta, & abſoluta manſerunt, nullaque vetuſtate conſumpta ſunt: *Vel. & Compl. Reliqui & Beda, vt edidimus.*

In Cap. IV.

Quando ingreſſi fueritis, *vſque ad*, comedatur, *omnia ſunt Greg. verba 8. Moral. c. 29.*

In Cap. V.

Non operaberis, *vſque ad*, latent. *Totum item caput ex eod. Greg. capite.*

Vt ſi quid forte. *ex Beda.* vt quidquid forte, *Greg. & m. ſ.*

In Cap. VI.

Non arabis, *vſque ad*, obſiſtas, *ex eod. lib. 1. Moral. c. 7.*

Bouem quippe & aſin. *vſque ad*, comites facit, *verba ſunt Aug. 6. contr. Fauſt. c. 9.*

In Cap. IX.

Non induces veſtem, *vſque ad*, malitiæ. *Gregor. verba 8. Moral. cap. 31.*

Lineis veſtibus. *vſque ad*, moribus. *Auguſtini verba 6. cont. Fauſt. c. 9. ea ſunt nonnulla reſtituta.*

In Cap. X.

Non accipies, &c. *Totum caput è Gregor. 33. Moral. cap. 11. nonnullis verbis immutatis, retenta tamen ſententia.*

In Cap. XI.

Non abominaberis. *è Caſſ. collat. 5. c. 19.*

In Cap. XII.

Non habebis in ſacculo, *vſq; ad*, in conſpectu eius. *è Caſſ. collat. 21. cap. 22.*

Pondus magnum, *vſque ad*, compedietur. *Admonenda diſpunctio in diuerſa ab ea, quam ſecuti ſunt correctores edit. LXX.*

In Cap. XIII.

Non ſtabit aduerſus alterum vnus teſt. *Vid. Auguſtin. 16. contr. Fauſt. c. 13.*

In Cap. XIV.

Illud vero quod vxorem, *vſque ad*, decorem amittit. *Verba ſunt Aug. 32. cont. Fauſt. c. 20.*

In Cap. XV.

Homo formidoloſus. *è Caſſ. lib. 7. c. 15.*

In Cap. XVI.

Cum introduxerit te Dominus, &c. *Ex Caſſian. collat. 5. c. 26. & ſeq. carptim collectum caput hoc.*

Quam poſſeſſurus ingrederis. *Ita Caſſ. vulg. & LXX. εἰσπορεύῃ.* Ingredieris, *m. ſ. o.*

Ludicra. *Ita Caſſ. al.* ludibria.

Homicidia. homicidium *Caſſ.*

Aliaque complura. *Caſſ. paulo ſuperius.*

Septem principalibus vitiis. octo *Caſſ. ſed cur Iſid. immutauerit, ſatis apparet.*

Quod autem hæ peſtes robuſt. *Caſſ. paulo poſt.*

Quod vero inſtar. pernicioſarum gentium. *Caſſ. c. 23.*

Spiritus retinebat, retentabat, *Caſſ.*

Humilitas honeſtabit, *ex Caſſ.* Incipiet excolere humilitas, *m. ſ. o. mendoſe.* Dixerat enim ante incipiet excolere fortitudo.

Id eſt, affectus. *ex Caſſ.* effectus *m. ſ.*

In Cap. XVII.

Illud vero, quod cum ad Abraham. *Ex eadem coll. cap. 22.*

Vel impia gentium. Gentilium, *Caſſ.*

In Cap. XIX.

Illud autem quid ſignif. *Totum caput è Greg. 10. Moral. c. 5.*

Pluſquam debuit addicit. *Ita habent, & Gregoriani omnes libri, & Iſidoriani, tum hic, tum lib. 2 ſentent. c. 4.* Omnis quippe iuſtus ſpe, & formidine niteſt: quia nunc illum ad gaudium ſpes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ addicit. *& capit. 44.* Non eſt corpori adhibenda immoderata abſtinentia, ne dum amplius graſtatur caro pondere inediæ, malum agat poſtea, nec beneſacere incipiat: & quæ addicitur, vt vſu mali careat, ſimul & boni officium, dum plus premitur, perdat. *Et lib. 3. cap. 5.* Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi vero violenter addicimur, etſi facinus, aut flagitium non eſt, miſeria tamen & pro flagitio, & facinore eſt. *Eſt autem addicere (auctore Feſto) damnare, aut (quod ad Iſidorum & Gregorium attinet) quod nos vulgari lingua dicimus appremiar.*

Culpæ reatum non expetit. Vindictam de culpæ reatu non expetit, *Gregorius.*

In Cap. XX.

Si fuerit inter vos hom. *vſque ad*, ardoris gaudet. *Omnia ſunt Gregorij verba lib. 9. Moral. c. 31.*

Ex bonor. ſe æſtimatione. *Ita Greg. al.* exiſtimatione.

Erga ſocietatem bonorum. *Ita Greg. al.* Erga ſocietatis bonum.

poſt aquæ quippe, lauationem. *Ita Greg. al.* poſt aquam quippe.

In Cap. XXI.

Iubetur præterea, &c. *Ex Greg. lib. 30. Moral. c. 13.*

NOTÆ IN IOSVÆ.

In Cap. I.

Defunctus, *vſque ad*, defuncta eſt Lex. *Orig. hom. 1.*

In Cap. II.

Tranſit deinde populus Iordan. *Orig. hom. 4.*

In Cap. III.

Tranſit deinde populus Iordan. *Orig. hom. 4.*

In Cap. IV.

Duæ ſemis tribus. *Orig. verba ploraque hom. 3.*

Hæreditate Legis potiti ſunt. *Non gratia Euangelica. Vid. Orig.*

In Cap. VI.

Poſt Iordanem. *Ex Orig. hom. 5.*

In Cap. VII.

Circumdatur poſt hæc Iericho. *Orig. homil. 6.*

In Cap. VIII.

Furatur. *Orig. homil. 7.*

Linguam auream. *Omnino legendum ex LXX. non* regulam, *ex vulg. neque aliter procedit allegoria, qua tota eſt Origenis. Mirum hoc non vidiſſe, quiſquis hæc olim in pejus reformauit.*

In Cap. IX.

Superatis ergo hoſtibus. *Orig. ſunt verba omnia, non tamen continenter poſita hom. 9.*

In Cap. X.

Ex eadem homil. Orig.

Æternæ benedictionis amore, *Ita apud Origenem recte.* Beatitudinis amore, *Val. & Comp.*

Condiſcere. Diſcernere *dixit ſive Ruffinus ſive Hieron.* Conducere *codex Valent.*

In Cap. XI.

Ex homil. 10. Orig.

In Cap.

In Cap. XII.

Ex hom. 11.

In Cap. XIV.

Totum caput ex hom. 3. *&* *hom.* 17.

In Cap. XV.

Ex hom. 21. *in c.* 26. *Num. & hom.* 17. *in Iesu Naue.*

In Cap. XVI.

Ex ead. homil. 17.

In Cap. XVIII.

Illud autem, *vsque ad*, subigit. *Omnia sunt Gregorij verba lib.* 4. *Moral. cap.* 22.

Hæ sunt gentes. *Tractat etiam hunc locum elegantissime Cass. collat.* 2. *c.* 6. *&* *coll.* 13. *c.* 14.

NOTÆ IN IVDICVM LIBRVM.

In Cap. I.

EX *Orig. hom.* 3.

In Cap. II.

Ex Orig. homil. 5.

In Cap. III.

Ex Origen. homil. 8. *&* *August. sermon.* 108. *de temp.*

Pro redemptionis nostræ religione à populis deferendum. Pro religione populi deferendam. *August. à quo videntur abesse duæ voces* redemptionenostra, religiose à populis deferendum, *Bed. & Val. non male.*

In Cap. IV.

Ex iisdem locis, præter ea, quæ notata sunt.

Quid ergo vellus, *vsque ad* vacua est. *ex* 12. *contra Faust. c.* 32.

Illa vacua est. vacuata est, *Aug.*

Infructuoso cultu: infruct. æstu, *Aug.*

Id est, in Iudæa, *additæ sunt hæ voces ex Augustin. quæ desrant in m.s.*

Imber ille: meatusque suos sont ille diuinus in corda gentium deriuauit, *Aug.*

Et omnibus charismatibus: charismate, *Valent.* At vero Iudæi prophetas suos & consiliarios perdiderunt, *Aug.*

In Cap. V.

Totum caput è Greg. lib. 30. *Moral. c.* 17.

Quid hoc est, *quæ ante hæc leguntur in impressis sunt quidem Greg. verba cap.* 16. *Sed ideo recepta non sunt, quia & sententiam interrumpunt, & à manuscriptis libris absunt, neque dubium, quin è margine accita sint.*

Non de vitio repell. *ita Greg. & apud Bed.* non de iudicio, *m.s.*

In Cap. VI.

Hoc caput sumptum putamus è sermone aliquo D. Augustin. qui non extat, id indicat recapitulatio subiecta (quæ solet ille plurimum vti) ab iis verbis pariter deuorabit: quæ tamen recapitulatio apud Bedam non legitur, & nos eam valere iussimus, quamuis in plerisque m.s. legeretur, repugnat enim legi, quam sibi ipse in his commentariis breuitatis præscripsit Isidorus, eadem vno in capite bis referre.

In Cap. VII.

Vid. August. 1. *de ciuit. cap.* 21.

In Cap. VIII.

Sed quis primum, *vsque ad*, munimenta præbent, *Aug.* 12. *cont. Faust. c.* 32.

Ex ore leonis occisi fauus extractus: in ore leonis occisi faus extructus, *Aug.*

In semetipso Samson, *vsque ad* prostrauit. *Gregor.* 29. *Moral. cap.* 7.

Sed quid est quod Samson, *vsque ad*, amittunt. *Gregor.* 7. *Moral. cap.* 13.

Quod vero excalciatæ. *Vid. sup. Exod.* 7.

NOTÆ IN REG. I.

In Cap. I.

Leguntur hæ expositiones aliquanto etiam pleniores apud Eucherium, è quo & Beda sunt aliqua correcta, ita tamen vt multo plura apud vtrumque possint è nostris emendari.

Nam ab ipso exordio, *vsque ad*, figurauit, *verba sunt Aug.* 12. *contra Faust. cap.* 33.

Mater quoque, *vsque ad*, in Deo salutari meo, *ex eod. lib.* 17. *de ciuit. c.* 4.

Et fœtosa in filiis: multa in filiis, *apud August. & Eucher. &* LXX. ἡ πολλὰ ἐν τέκνοις.

Dicat ergo, *& paulo post*, dicat. *ex Aug.* dicit *lib.* 6. *mendose.*

Miserum me, *ita plerique m.s.* miserum se, *Val.* miserrimos, *Beda.*

In Cap. II.

Nam post Samuelem, &c. *vsque ad finem capitis omnia sunt ex Aug. loco proxime citato. Legitur autem apud Euch. integra tantici explanatio citato Aug. adhibitaque excusatione, cur* LXX. *interpretum translatione vsus fuerit.*

In Cap. III.

Ad tuitionem suam, ad stationem suam, *apud Euch. & Bed.*

Hæc pœna signum videtur, *al.* hac pœna significatum videtur.

Et claritas humanis vt flos fœni, *ex veteri Interp.*

In Cap. VI.

Mutauit os suum in Sacerdotio. In sacrificio *Pal.*

Et procidebat. *Quæ. interiecta sunt ante hæc verba in Valent. & Compl. quæ cum à reliquis omnibus & ab Eucherio, & Beda abessent, neq; cohærerent cum præcedentibus, & sequentibus, recipienda non fuerunt.*

Non tantum saliuæ attendantur, *Ex Euch. al.* Non tanquam saliuæ offendant: non tanquam saliuam attendas. *Compl.*

In Cap. XX.

Augustinus Simplicianо, *Lib.* 2. *q.* 3. *& ad Dulcitium q.* 6.

Malignus Spiritus. Immundus Spiritus. *August. & Euch. quamuis maligni ibidem posteà vocentur.*

Repagulis vel. *Hæc voces non sunt apud Aug. aut Euch.*

Quolibet enim modo fecerit hoc ille, factum est: ita & modus quo Samueli factum est, vt excitaretur, similiter latet. *Ita omnino legendus hic locus etiam apud Augustinum manuss., vt τὸ* factum est, *quod semel tantum, sed non eodem in loco apud vtrumque positum erat, apud vtrumque repetatur, ac ne alter alteri subsidio sit.*

Non conturbat. Non perturbat. *Apud Aug. & Euch.*

Illa quoque figmenta. *Ita apud Aug. in q. ad Dulcitium,* Ille quoque effigies, *apud eund. in lib. ad Simplician.*

Transfiguratse in Angelum. *Ita Aug. ad Simplic.* transfigurat se velut Angelum, *ad Dulcit.*

Etiam per infimos, infernosq; Spiritus aliquem ver. cogn. *vtrobiq; August.* per infimos, supremosq; spiritus, *apud Euch.*

Oculioribus mysteriis, *Ita Aug. ad Dulcit.* Imperiis, *ad Simpl. & apud Euch.*

Hæc sunt, quæ tunc de Pythonissa, *Sed vide, quæ addidit posteà ad Dulcitium scribens in fine quæstionis.*

In Cap. XXI.

Quicunque potentes. *Inter hæc leguntur in Val. plurima Gregorij verba è lib.* 4. *Moral. c.* 4. *de montium maledictione, quæ recte absunt ab aliis libris & à Beda. Nam plane non cohærent.*

NOTÆ IN REGVM II.

In Cap. I.

Totum caput è Greg. 7. *Moral. c.* 16.

Qui adhuc actibus carnalibus incubat. *Ita lib.* 6. incumbit, *apud Gregorium.*

In Cap. II.

Totum caput ex Aug. lib. 22. *cont. Faust. c.* 87.

In Cap. III.

Corporis & sanguinis sui figuram. *Hoc est corporis & sanguinis sui sacramentum. Puto autem verba esse Graci alicuius Patris.*

Quia pater habuit pacem, quam ille non habuit *Verba sunt Augustini in Psal.* 2. *Gregorius vero in Prolog.* VII. *Psal. pœnitential.* Absalon autem partis pax interpretatur, non quod ei pax vlla cum patre fuerit, sed quia quantæ pacis, & patientiæ extitit, eius peruersitate pater ostendit. *Hieronymus vero & Eucherius non patris pacem, sed patrem pacie interpretantur. Idem Etymolog.* 7. *c.* 6. *patris pacem per antiphrasin dictum putat.*

In Cap. IV.

In animis illor. bibam. *ὁ ψυχὰς αὐτῶν οἱ πίονται* LXX. *Ex quibus sunt etiam alia huius loci verba, &* animarum periculum bibam? *Dixit vulg. interpr.*

In Cap. V.

Quem voce mactauit. *Ita m.s.o.* voce prostrauit, *Eucherius non perinde eleganter: sequitur enim:* & in suum corpus trahiciens quodammodo manducauit.

In Cap. VI.

Tamen vsque ad excellentiam diuinæ Trinitatis nequaquam attingunt. *Diuersa est apud Eucherium allegoria.*

NOTÆ IN REGVM III.

In Cap. I.

IN quo quidem, *vsque ad*, pacificus. *Verba sunt Augustini, de ciuit. Dei, c. 8.*

In Cap. II.

Nam quod ædificauit, *vsque ad*, estis vos. *Aug. ibid.*
Quod vero eadem domus, *vsque ad*, veniamus. *Verba sunt Greg. 34. Moral. c. 20.*

In Cap. IV.

Vid. Augustin. serm. 200. de temp.

In Cap. VI.

Iam porro. *Totum caput ex Aug. 22. contra Faust. c. 88.*

In Cap. VII.

Ex Augustin. 12. contr. Faust. cap. 33.

In Cap. VIII.

Iam ipsa in Babylonia transmig. *Totum prope caput ex 12. contr. Faust. à cap. 34. vsque ad 36.*

NOTÆ IN REGVM IV.

In Cap. I.

NEc principem pœnitentiæ. *Italico. & Beda.* Nec principem indulgentiæ largitorem, *apud Eucherium, quæ scriptura videtur alterius interpretatio.*

In Cap. III.

Vid. Aug. 12. cont. Faust. c. 35. & serm. 204. de temp.

In Cap. IV.

Ex eod. Aug. lib. cont. Faust. & serm. 206.

In Cap. V.

Ex eod. Augustin. capite, & sermone 210.

In Cap. VI.

Decumbentem, &c. *Ita omnino legendum ex Cassiano, cuius sunt verba collat. 17. cap. 25. quomodo etiam lib. 7. c. 2. de Ochozia idem dixit:* Decumbenti Regi exposita vestis qualitate compertus est.

In Cap. VIII.

Iam ipsa in Babyloniam transmigra. *Totum caput ex 12. cont. Faust. cap. 36.*

NOTÆ IN CAP. I. ESDRÆ.

Totum hoc caput est D. Augustin. 12. cont. Faust. cap. 36.

IN CAP. DE MACHABÆIS.

QVis poterit omnia, *vsque ad*, figuræ nostræ fuerunt: *ex eodem lib. cap. 37.*

NOTÆ IN ALLEGORIAS SACRÆ SCRIPTVRÆ, SEV VETERIS AC noui Testamenti.

Et primo, in Allegorias veteris Testamenti.

ADam figuram gestauit Christi. *Hæc allegoria est Apostoli 1. ad Corinth. cap. 15. sic enim ait:* Factus est primus homo Adam in animam viuentem: nouissimus Adam in Spiritum viuificantem. *Et quidem Genes. cap. 2. legimus factum esse primum hominem in animam viuentem, hoc est, efficaciter operantem, cui membra corporis seruiant, cuiusque voluntati ac efficacia ausultent, vt exponit B. Chrysost. Atq. vt scribit Theodoret. non vocauit secundum Adam spiritum viuentem, sed viuificantem. Omnibus enim vitam largitur. Talem autem Deus hominem creauit, quo per rationem ac intelligentiam omnibus esset animalibus præstantior, qua mentem huiusmodi nen habent, vt luculenter scribit B. Aug. 12. de ciuit. c. 23.*

Ira sexta mundi ætate. *Perfectio senario numero comprehenditur, propterea Deus sex diebus mundum perfecit, vt docet B. Augustin. lib. 11. de ciuit. Dei, cap. 30. tamsi autem cur extremo, id est, sexto die conditus fuerit homo, vt scribit elegantèr Gregor. Niss. lib. primo de homine, cap. 2. fuit, Quoniam decebat, vt veluti quoddam regni domicilium futuro regi Deo essi ret, & deinde hominem animo quidem immortali, corpore vero mortali traditum in mundum introduceret, vt miraculorum mundi, horum spectator, horum Dominus esset, & Deo quidem frueretur per diuiniorem naturam, bonis vero, quæ in terra sunt per sensum vteretur simílem, & terrenum. Eadem fere scribit Damas. lib. 2. cap. 11. secundum autem Adam, id est, Christum Dominum nostrum sexta ætate, quæ à B. Ioanne Baptista ad mundi vsque occasum, & interitu pertinet, natum esse ait Eucher. in capite primo Genes. Deinde, vt inquit, B. Hieronym. in Amos cap. 5. omnes labores & molestiæ septimo numero conquiescent: sicuti requieuit Deus die septimo ab omni opere, quod patrarat Genes. 2. Quæ requies & septima dies sanctificatio, & benedictio post opera sua valde bona, vt notat Iunilius, designat, quod & nos singuli post opera bona, quæ in nobis Deus operatur, ad requiem tendimus vitæ cœlestis, quæ quia sempiterna est, merito idem dies septimus vesperam habuisse non traditur.*

Per mysterium lauacri. *Hanc allegoriam docuit etiam & illustrem fecit Apostolus: nam cum Genes. 2. scriptum sit:* Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormisset tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, &c. *Sacramentum hoc magnum esse in Christo & Ecclesia scripsit, Ephes. cap. 5. Nam, vt præclare ait Prosper in lib. de Promissionibus, & prædictionibus Dei,* hoc est magnum sacramentum, quod promissum sperauit Adam, & futurum prænidit: formandam scilicet Ecclesiam ex latere Christi in cruce pendentis. *Vide Theophylactus enarrans verba illa B. Ioannis cap. 19.* Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea eius latus aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua, *sic ait:* Non simpliciter hæc fiunt: sed quia Ecclesia per hæc duo & fit, & consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem & corpus pascimur. *De quo vberius scribit B. Aug. 12. cont. Faustum Manichæum.*

Abel pastor ouium. *In hac allegoria plenior est lectio in m. s. quam in impress. lib. nam citatur testimonium B. Ioan. c. 10. quod valde ad rem facit. Fuisse autem pastorem Abel declarat 4. cap. Genes. qui primus mortalium omnium fuit clarus virginitate, martyrio, & sacerdotio, quibus ornamentis Dominum expressit auctore B. Augustin. in lib. de mirabilibus sacræ script. qui venturus rector fidelium populorum propterea dicitur, quod tandem futurus pastor sit vnius ouilis, id est, Iudæorum & gentium ad Rom. 11. & Ioan. 10.*

Cain frater eius ætate maior. *Et si Philo Episcopus sine caussa putat geminos fratres fuisse. Est autem imprimis pulchra hæc allegoria. Occiditur enim Abel pastor ouium à fratre maiore, occiditur Christus pastor & caput populi minoris natu à Iudæorum populo natu maiore, Abel in campo, Christus in Caluariæ loco, occiditur autem vterque post sacrificium, vterque diabolo funesta inuidiæ facibus parricidarum animos incendente. Et quidem sanguis Abel Deum ad iustam vindictam suo clamore prouocauit, itaque Cain vagus & profugus erat in terra, vel στένων, & τρέμων, id est, gemens & tremens, vt verterunt LXX. sed longe melius clamat sanguis Christi propter caussas, quas exponit egregie B. Augustin. cont. Faust. Manichæum, vbi ornatissime hanc explicat allegoriam: cuius meminit B. Ambr. in lib. 1. de Cain & Abel.*

Enoch. *non* Enos *legendum esse perspicuum est. B. autem Augustin. in lib. 15. de ciuitate Dei, vel non fuisse Enoch primogenitum Cain (nam & Iudas fuit quartus filius Iacob, à quo tamen Iudæa nomina ta est, & Iudæi) vel longe post intervallo temporis post quam natus est, conditam esse de illius nomine ciuitatem existimat, cum iam scilicet tam numerosum esset genus humanum, vt ciuitas posset ædificari, quæ nihil aliud est, quam hominum multitudo aliquo societatis nomine colligata. B. autem Chrysost. cum Gen. 4. scriptum sit: ædificatam esse ciuitatem à Cain, qui vocauit nomen eius ex nomine filij sui Enoch, non dissimiliter ait q. B. Isidorus ait: vide quomodo paullatim deteriores fiunt. Quippe hominibus factis mortalibus studium fuit, vt immortalem suam memoriam facerent, partim ex filiis, quos generabant, partim ex locis, quibus filiorum nomina imponebant. Hæc omnia recte quis diceret peccatorum & ruinæ primæ monumenta, quæ à pristina gloria exciderunt.*

Seth, qui resurrectio interpretatur. *Diuine litteræ, vt notauit etiam B. Hieron. in quæst. nominis Seth Etymologiam tradunt in verbis:* vocauitque nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. *Itaque Seth proprie Ios, id est, positio dicitur, à verbo* שית *Soth, id est, posuit, sed quia*

quodam-

quodammodo susciatus est Abel in fratre Seth, nam parentum luctum temperauit, & talis erat futurus (vt ait Eusebius) vt impleret Abel sanctitatem, ideo Lxx. *sic conuerterunt* ἐξανέστη γὰρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον, *id est*, suscitauit enim mihi Deus semen alterum, *quocirca B. Chrysostom. sic ait*, Vide vtbi diligentiam, non dixit dedit mihi Deus, sed excitauit mihi Deus. Vide quomodo obscure nobis hoc verbo resurrectionis exordia hic ostendit. *Hoc sequutus B. Isidorus* Seth, *inquit*, qui resurrectio interpretatur. *Nec enim tam respexit ad verbi Hebraici etymologiam, quam ad arcanum eius sensum, sicuti fecerunt* Lxx. *quod postea Rupertus secutus est. Denique B. Aug. hanc ipsam allegoriam his verbis illustrauit in lib. 15. de Ciuit. Dei.* Ex duobus, *inquit*, illis hominibus, Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi, & vita eius ex mortuis figuratur.

Enos filius eius. *Libri m. s. sic habent*: Enos filius eius, qui cœpit inuocare nomen Domini. *Quod conuenit cum nostra ex Hebræo versione. At libri impressi habent hoc modo*, Enos filius eius, qui spe inuocauit nomen Domini. *Quæ lectio congruit cum interpretatione* Lxx. *qui hoc modo sunt interpretati*, ὅτε ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ, *id est*, hic sperauit inuocare nomen Domini Dei. *Itaque Græci scriptores, & B. Augustin. qui hac versione vtebantur, huius loci arcanum sensum similiter atque B. Isidorus prodiderunt. Nam Gregor. Nazianz. sic ait*: Præclara res est fides, spes, charitas, tria hæc. Et de fide testimonium attulit Abraham, qui iustus est habitus propter fidem: De spe Enos, qui primus sperauit inuocare nomen Domini. *Et apertius B. Augustin. in libr. de ciuit. Dei* 15. *inquit*, Quid sibi hoc vult, sperauit inuocare, nisi quia prophetia est exorturum populum, qui secundum electionem gratiæ inuocaret nomen Domini Dei? *Sic B. Augustin. qui hanc causam esse putat, vt huic proprie tribuatur, quod piorum omnium fuerat commune. Sunt tamen qui putent eius tempore instituratum fuisse Dei cultum, ritumque cœpisse Deum cæremonijs colendi, vt scribit Lypomanus. Quidam autem celebres Græci scriptores propter ignorationem linguæ Hebraicæ existimarunt reddi etymologiam nominis Enos, cum dicitur* hic sperauit, &c. *Cum Enos, quod notauit B. Hier. homo vel vir dicatur, sicut Adam homo dicitur.*

Lamech seculi huius figuram tenuit. *Multa concurrerunt in Lamech Caini nepotem (erant enim qui filium Mathusalæ accipiunt) & in eius liberos, quæ vitam humanam deprauarent, vt notat præclare B. Hier. Nam ipse sanguinarius, & homicida primus vnam carnem in duas diuisit vxores, & eius liberi ea reperierunt, quæ animos hominum vel ad voluptatem, vel ad crudelitatem inflammarent. Non est autem certum vnumne, atque eum Cain, an duos occiderit. Illud certum est, dixisse ipsum duabus vxoribus suis, de se expectandam vindictam septuagies septies. Cuius loci arcanum sensum sic Damasc. scripsit B. Hieronym.* Quæritur quæ sint 77. vindictæ, quæ in Lamech exoluendæ sunt. Aiunt ab Adam vsque ad Christum generationes 77. lege Lucam Euangelistam, & inuenies, ita esse, vt dicitur. *Et paulo post.* Lamech peccatum, id est, totius mundi, atque sanguinis, qui effusus est, Christi soluetur aduentu, qui tulit peccata mundi. *Idem postea Nicolaus Pontific. Lothario regi scripsit, & Aleuinus secutus est.*

Henoch, qui fuit septimus ab Adam. *De Henoch scriptum est Gen. 5.* Ambulauitque cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. Lxx. *postremum hanc partem sic verterunt*, καὶ μετετέθη αὐτὸν ὁ θεός, *id est, quia transtulit illum Deus. Vnde Apostolus ad Hebr. 11. hac ipsa* Lxx. *verba citauit. B. Chrysostom. & Theodoret. putant curiosum esse inquirere, quo Deus transtulerit Henoch, & num vsque ad tempus præsens viuat. Sed virumque docet Spiritus sanctus eccles. 44. his verbis.* Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. *Notandum autem est, Enoch quidem filium Cain, de cuius nomine prima ciuitas appellata est, improbos significare, qui (vt recte ait Strabus) in præsenti vita suæ spei radicem figunt*: Henoch vero hunc, qui fuit septimus ab Adam, qui tanquam sexta die, sexta ætate seculi per Christi aduentum ad sanctitatem formatur, *eos significat, qui septima ætate in vitam immortalem transferentur, vt alibi ait idem. Ifid. exposuit etiam hanc eandem allegoriam B. Aug. in lib. 15. de ciuit. Dei, c. 19.*

Noe, qui interpretatur requies, נח requies interpretatur, *B. Hieron. ab eo igitur, quod omnia opera retro quieuerunt per diluuium, appellatus est requies. Similiter B. Chrysostom. sic appellatum puerum inquit, vt ex interpretatione vocabuli omnes discerent generalem interitum imminere, vt vel timore castigati arcerentur, & virtutem amplecterentur. Sed, vt recte scribit Cajetanus. Si Lamech verba stetymologium nominis Noe exponentis perpendantur, de agriculturæ labore videtur esse sermo, ait enim*, iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus. *In quibus tamen verbis fuberat prophetia de ecclesia & de Christo. Illud constat à Spiritu sancto per B. Petrum epist. 1. c. 3. hanc allegoriam insignem & illustrem esse factam.*

Sem vero. *Genes. 9. ait* Noe, Benedictus Dominus Deus Sem. *Quibus verbis pater Noe Sem pietatem prædixit propter veri Dei cultum apud eius posteros permansurum, vt præclare scribit Theodoret. Liquet igitur Noe vaticinatum fuisse, nam Abraham, & Patriarcha ac denique salus, & decus generis humani Christus Iesus ex Sem orti sunt.*

Iapheth figuratur populum gentium, *Genes. 9. dixit Noe*: dilatet Deus Iapheth & habitet in tabernaculis Sem. *In quibus verbis recondita est egregia hæc allegoria. Nam vt scribit B. Hieronymus*, De Sem Hebræi, de Iapheth populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium à latitudine, quæ Iapheth dicitur nomen accepit. Quod autem ait: & habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetarat, qui in eruditione & scientia scripturarum electo Israel versamur. *Et vt recte inquit B. Augustin.* in Ecclesiis Christi habitat gentium latitudo, & gentes fruuntur iis, quæ Iudæis parata erant, *vt in 9. c. Genes. scribit etiam B. Chrysostomus.*

Cham Iudæorum. *Huius loci allegoriam, id est altiorem sensum luculenter declarat B. Augustinus contra Faustum Manich. lib. 12. & 12. de ciuit. Dei, c. 2.*

Nemrod gigas. *De Nemrod legimus Genes.* 10. Chus genuit Nemrod. Ipse cœpit esse potens in terra, & erat robustus venator coram Domino, *pro* גִּבּוֹר *Gibbor*, Lxx. *verterunt* γίγας *gigas: Noster vero interpres* potens *vertit, & paulo post* robustus. *Venator autem ideo dicitur, quod raptu viueret, & crudelis esset tyrannus. Cuius imperij initium fuit Babylon, quæ mundum, qui totus in maligno positus est, significat, ideo Apocalyp. 18. vocatur habitatio dæmoniorum. De Nimrod autem legendus est B. Chrysost. in Gen. & B. Aug. in 16. lib. de ciuit. Dei. c. 3.*

Heber, in cuius familia. *in lib. m. s. est* vnitas fidei, *rectius quam in impressis*, fides vnitatis. *Ab Heber autem magis, quam ab Abraham Hebræus dictus esse, qui Hebraam linguam conseruarunt, existimat B. Aug. in loco supradicto. In quo populo ciuitas Dei in sanctis peregrinata est, & in omnibus sacramento adumbrata. Ideo autem non est lingua sua amissione mulctatus, quod expers fuerit criminis turrim ædificantium, quæ ab euentu Babel appellata est. Gen. 11.*

Melchisedech, qui de fructibus. *In lib. imp. est*, vel sacerdotium: *sed melius in m. s.* & sacerdotium. *Cum sacerdotium Christi, & regnum significauerit Melchisedech, de quo scriptum est Genes.* 14. At vero Melchisedech rex Salem proferens panem, & vinum, (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixit ei, *scilicet Abram. Et quamuis Hebræi, & quidam alij putent aliter, multo tamen rectius sentiunt, qui affirmant Melchisedech sacrificium Deo pro Abrahæ nobili victoria obtulisse.* הוֹצִיא enim *hoc est*, proferens, vel offerens, *verbum est*, quod vsurpatur *sæpe in sacrificando. Itaque noster interpres pulchre vertit id quod sequitur.* Et ipse sacerdos Dei altissimi. Erat enim sacerdos Dei altissimi. *Nam sæpe &, similiter pro enim. Refert autem B. Hier. in longa, & erudita epist. quam scripsit Euagrio, constanter esse Hebræorum opinionem, Melchisedech fuisse Sem filium Noe. Et addit illum panē, & vino puro simplicique sacrificio Christi dedicasse sacramentum. Nobilitauit autem hanc allegoriam Apostol. ad Hebræos. cap. 7. & illud psal.* 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

Abraham Dei patris gestauit typum. *Similiter exposuit hanc allegoriam Origenes in 22. Gen. & B. Augustin. lib. 12. contra Faustum, & serm. 71.*

Tres Angeli. *B. Augustin. in serm. de tempore 68. sic ait*, in eo quod tres vidit Abraham Trinitatis mysterium intellexit. Quod autem quasi vnum adorauit, in tribus personis vnum esse Deum cognouit. *Idem scribit B. Hilar. in 4. & 5. libr. de Trinitat. & B. Gregor. in hom. 18.*

Duas autem vxores. *Hinc allegoria magnam auctoritatem dedit Apostolus, qui vbirem gestam exposuisset, de duabus vxoribus Abram, spiritu sancto afflatus adiecit: illa esse per allegoriam dicta, id est, aliud esse gestum, aliud figuratum, vt ait B. Ambr. qui vna cum Ruperto perspicue totam allegoriam exponit.*

Esau hispidus. *Emendate scriptum est in lib. m. s.* Impia persecutione sanguineus, *vitiose autem in imp.* Impia persecutione sanguinis. *Porro Esau, quod totus in morem pellis hispidus natus sit. Gen. 25. Seir est appellatus. Nam cur Edom vocatus sit, diserte verbis docent sacræ litteræ, Gen. cap. eodem. Dixit enim fratri Iacob*, da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum, quam ob causam vocatum est nomen eius Edom. *Sed rufus etiam natus est, ad quod alludit allegoria. Itaque falluntur, qui hinc nomen Edom sortitum esse putant. Eucherius autem & Rupertus similiter scribunt Esau Iudæorum populum præsignasse, qui Dominum, & Prophetas occiderunt. 1. Thes. 2.*

Iacob autem. *Hanc allegoriam tractat etiam B. Augustin. in lib. 16. de Ciuit. Dei. c. 37.*

Vir, qui cum Iacob. *Cum Angelus in specie humana luctaretur cum Iacob* 32. *Gen.* videretque quod eum superare non posset, tetigit nerum femoris eius, & statim emarcuit. Et benedixit ei in eodem loco. *Quocirca præclare inquit B. Aug. in libr. 16. de Ciuit. Dei cap. 39.* Erat vnus, atque idem benedictus Iacob, & claudus, benedictus in eis, qui ex eodem populo in Christum crediderunt, atque in infidelibus claudus, de quibus prædictum est, & claudicauerunt à semitis suis. *Causam autem huius luctæ fuisse ait Theod. Vt timenti fratrem Esau fiduciam iniceret, qui etiam se superari ab illo passus est. Ac si diceret, Me vicisti, & hominem vinces.*

Vxor Lot. *Idem significatum esse arcano sensu, cum vxor Lot versa est in statuam salis, scribit Orig. in 5. c. Iob.* immo Dominus *Luc. 17. hoc testatus est cum ait*, mementote vxoris Lot. *quo loco Theophyl.* Præclare (*inquit*) ad exemplum posteritatis, quasi columnæ inscriptum fuisse malum, quod illa perpessa est. Iosephus quidem, qui tam multis seculis fuit posterior, se hanc statuam vidisse affirmat. Salis autem propterea fuit, aut quoniam prudentiæ symbolum sal est, & ciborum condimentum, mortalium

hoc exemplo condirentur affectus, & mores ad prudentiam formarentur, quæ elucet in diuinis præceptis custodiendis, quæ si seruasset vxor Lot, non pœnæ sed profectus sui posteritati exemplum reliquisset.

Consequenter Lot. *In lib. impr. vitiose scriptum est*: qui etiam, *pro*: qui ea, *quod est in m. s. hanc autem perobscuram allegoriam sic perspicue tradit B. Aug. pro sua excellenti scientia.* Lot, (*ait lib. 22. cont. Faust.*) futuræ legis videtur gestasse personam, quam quidam ex illo procreati, & sub lege positi, male intelligendo quodammodo inebriantes, atque non legitime vtendo, infidelitatis opera patiunt, *de toto autem facto eius, & filiarum idem scribit eruditissime in eodem libro.*

Ruben primogenitus. *Emendate est in lib. m. s.* desponderat, *vitiose autem in impr.* fponderat. *Idem autem Ruben, id est, visionis filius a matre Lia est appellatus, vt filij nomine admoneretur, se Dei beneficio, qui eius angorem vidérat, illum genuisse, cum à viro despiceretur, vnde nomine etymologiam interpretans dixit*, vidit Dominus humilitatem meam. *Gen.* 29.

Simeon scribas designat. *Iacob grauissimis verbis increpauit filios Simeon, & Leui Gen. 49. quod contra fœderu religionem in cede Sichimitarum fuit crudelissime bachati ob iniurum Dinæ oblatum à Sichem. In quibus verbis spiritus sanctus instinctu pronunciauit sanctus senex illustrem prophetiam contra scribas, & sacerdotes, qui communi sententia Dominum occiderunt. Illi enim ex Simeon, hi ex Leui orti sunt, vt ait Cyrill. & Orig. vtc supradictum. Sunt autem aliquot verba ex ipso vaticinio replicata in hac allegoria.*

Illachar Ecclesiæ typum tenuit. *Mendose sequitur in lib. imp.* qui subiecit, *emendate autem in m. s.* quæ subiecit.

Zabulon. *Non minus gratia in vsu est in hoc loco.* Quæ secus fluctus huius vitæ inhabitantes *Legendum enim est*, inhabitans, *vt habent m. s. exemplaria. Exponit hanc allegoriam præclare B. Ambros. de benedict. Patriarchar. tom. 5.*

Nephthalim. *De Nephthali dixit pater Iacob Genes.* 49. Nephthali cernuus emissus dans eloquia pulchritudinis. *Vbi Eucherius de Apostolis, & Euangeli prædicatoribus arcano sensu intelligi hoc ait, qui est cernuus quod velocis cursu ad cælestia contendant, & delatibilis animorum virulentos quodammodo extrahant & necent, rectissime comparantur Marc. 16.*

Dan Antichristum significat. *In lib. impr. est*, in huius mundi deliciis, *sed luculentius in m. s.* in huius mundi delicijs, & diuitijs. *Pulchre, & copiose exposuit hanc ipsam allegoriam B. Greg. 31. Mor. c. 18. Theodoretus etiam quæst. 109. in Gen. ait, spiritum sanctum hoc de Antichristo prænunciasse, quæ à Patriarcha Iacob de Dan dicta sint. Idem etiam sentit B. Ambr. in lib. de benedict. Patriarch. c. 7. vbi Antichristum de tribu Dan futurum scribit.*

Gad Christum demonstrat. *Tam in lib. imp. quam in m. s. est*, præliandum se nuncias, *sortè sunt error librariorum, pro* præliaturum. *Eucher. inquit, Gad ante & retro accinctum ad præliandum Christi Domini personam exprimere, qui ante, & retro contra Antichristum præliabitur gladio verbi Dei, de quo gladio mentio fit psal. 44. & Matt. 10. Addit etiam B. Ambros. Moysen explicuisse Deut. 33. hanc Prophetiam euidenter esse de Christo.*

Aser eundem demonstrat. *De Aser dixit pater Iacob.* Aser panis pinguis, & præbebit delicias regibus, *quod vaticinium similiter de sacro sancta Eucharistia intellegit B. Ambr. in lib. de benedict. Patriarch. c. 9. & Eucher. cum Ruperto in 49. c. Gen.*

Benjamin Pauli Apostoli. *In lib. impr. est*: qui & minimus Apostolorum: *sed plenius in m. s.* quia & nouissimus & minimus, *&c. Et quidem minimum Apostolorum se ipse appellat 1. Cor. 15. & nouissimum. De Benjamin autem sic dixit pater Iacob Gen.* 49. Benjamin lupus rapax mane comedet prædam, & vespere diuidet spolia. *Quæ verba quod ad mysticum sensum pertinet, de Paulo Apostolo manifestissimam prophetiam esse scribit B. Hieronym. in quæst. Hebr. quod in adolescentia sua persecutus Ecclesiam, in senectute prædicator Euangelij fuerit. Copiose autem imprimis, & ornate de hoc ipso differit B. Ambros. de benedict. Patriarch. c. 12. fusse autem Paulum de tribu Benjamin constat ex c. 3. epist. ad Philip.*

Manasses priotis populi. *Connexa est hæc allegoria cum sequenti, in qua mendum est in lib. imp.* præpositus est maior pro maiori. *Breuiter autem B. Cyrillus has allegorias complexus est his verbis*, præfertur Ephraim Manasse, hoc est, gentes Iudæis, qui aduersus seruatorem impie egerunt, atque nouissimi fiunt primi, & primi nouissimi. *Ducit etiam B. Ambros. ex etymologia nominum argumentum hoc modo de benedict. Patriarch. c.* Manasses ex oblitione Latina interpretatione significatur, eo quod populus Iudæorum oblitus est Deum suum, qui fecit eum. Ephraim autem fœcunditatem fidei interpretatione nominis pollicetur, quod proprium est populi innocentis, qui corpus est Christi augens partem & Deum proprium non derelinquens.

Thamar Ecclesiæ. *Sapienter docet B. Aug. in lib 22. cont. Faust. cur de quibusdam malis operibus hominum in scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significentur. Ibidem etiam docet typum Ecclesiæ gessisse Thamar.*

Dina filia Iacob. *Eleganter enarrat hanc allegoriam B. Greg. lib. de cura past. p. 3. c. 30. de mente, qua sua studia negligens ad liones alienas curat.*

Eliud vero. *Pulchre ponitur ante oculos arrogantia Elihud. c. 32. Iob, & quam inflatus, atq; ira percitus inuectus sit in amicos suos, & in sanctum virum Iob.*

Pharao figuram. *Opera carnis, de quibus Apostolus agit c. 4. ad Gal. comparat cum luto, & lateribus, de quibus fit mentio Exod. 1. hanc autem allegoriam copiose persequitur. B. Aug. in serm. 84. de temp. & 85. & B. Cyrillus in supradict. c. Exod.*

Maria soror Moysi. *Cur cum Aaron socius fuerit peccati sola Maria lepra affecta sit, causas exponit Theodoret. in q. Num. q. 23.*

Vxor Moysi Æthiopissa. *B Augustin. in lib. quæst. super Num. q. 20. recte sentit solam fuisse Moysi vxorem Sepporam Madianitidem filiam Iethro, cæterum eam vocari Æthiopissam, quod Madianitæ aliquando appellentur Æthiopes in sacris litteris vt 2. Paralip. 14. cum Iosaphat bellum gessit contra illos. Idem scribit Theodoretus in q. 22. in eundem lib. Num. confutata opinione, vel potius fabula Iosephi & Apollinarii. Causa ergo conuitii fuit, quod alienigenam Moyses duxisset vxorem, Aaron autem Israelitidem. Hanc autem ipsam allegoriam præclare exponit B. Aug. in serm. 85. de temp. & Theodor. in q. 4. in lib. Exod.*

Amalech designat. *Res gesta narratur Exod. 17. Est autem Amalechites regio in deserto ad meridiem Iudææ trans urbem Petram, vt scribit B. Hier. de loc. Hebraicis. Amalech. porro nepos Esau nominis, & generis auctor fuit huius gentis. Gen. 36. Tractat autem nobilem hanc allegoriam B. Aug. in ser. 93. de tempore, vbi ait Moysem ipsa elevatione manuum mysterium crucis ostendisse. Et vt erudite ait Theodoretus in quæst. 34. in Exod. quemadmodum cum famulus Domini manus tenderet, cadebat Amalech: ita Domino manus tendente in cruce Diaboli castra ingulata sunt.*

Sehon quoque *hic quoque correctiora sunt exemplaria m. s. quæ sic habent*: ipse est Og rex Balan. *Nam in lib. impr. est*, ipse est rex Basan. *Virag autem hac allegoria ex etymologia præcipue nominum Sehon, & Og oria est.*

Septuaginta duo viri seniores. *In m. s. lib. sic scriptus est locus hic*: Septuaginta duo viri seniores super quos cecidit spiritus Dei, septuaginta duas nationum linguas, *cum in libr. impr. vtrobique duo desiderentur. Et quidem fuisse septuaginta duos illos viros, quos diuinus afflauit spiritus numeratis Eldad, & Medad perspicuum est legenti c. 11. lib. Num. Totidem etiam fuisse gentes, qua ex tribus filijs Noe orte sunt docet diligenter B. Aug. in lib. 16. de Ciuit. Dei, c. 3. computatis gentibus, quæ numerantur Gen. 10. & sane hac de causa existimatur Dominus 72. discipulos elegisse Luc. 10. quos significabant 72. palmæ repertæ in Elim. Exod. 15. vt notat Theophylact. in dictum c. Luca.*

Dathan & Abiron. *Principes seditionis contra Moysen & Aaron extiterunt Core & Dathan atque Abiron, cum Hon, aliique ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ Num. 16. Et quidam quod Core seditionem mouerit, minus fortasse mirum, erat enim ex tribu Leuitica: de cæteris vero tribus seditionis principibus eam rationem affert Theodor. in q. 33. in Num. quod cum orti essent ex Ruben primogenito, illi sacerdotium adhuc competere existimabant. Notandum autem est in Theodoreto perperam poni Eliab, pro Hon filio eius.*

Balaam, qui cadens. *Hanc egregiam allegoriam noster Isidorus à B. Gregor. cuius fuit studiosissimus, mutuatus est. Is enim lib. 25. c. 14. in 34. c. Iob sic ait.* Vnde etiam de Balaam scriptum est, qui cadens apertos habet oculos, cadens quippe in opere, apertos tenuit oculos in contemplatione. Ita ergo hi etiam oculos aperientes in fide, & nõ videntes in opere, intra ecclesiam positi pia specie, extra ecclesiam positi sunt impia conuersatione.

Iesu Naue. *Iosue filium Num, quem* Lxx. *Iesum filium Naue vocat, virum insigni animi fortitudine: Moyses & viuus habuit ministrum, & morienti imperii successorem. Eius primum mentio fit Exod. 17. Cum nobilem pugnam iniuit cum Amalech, in qua etiam victor fuit. Quocirca præclare ait Origenes in illum ipsum locum.* Vsque ad hunc locum beati nominis Iesu nusquam facta est mentio, hic primum vocabuli huius splendor effulsit. *Idem cum vndecim socios terram promissam explorauit, & Iudæos fractos meitu ac debilitatos confirmauit, Num. 13. Quo loco Osee, id est, seruator appellatur, id quod notauit in q. 25. in Num. Postremo populo Dei post demissum vnum & triginta reges, in terram promissam introducto, illum dimisit. Et cum nomine tum reliquis præclarissime gestis Christi Iesu Saluatoris nostri imaginem expressit.*

Raab. *Nam Iericho, id est, Luna mundum significat, qui totus in maligno positus est 1. Ioan. cap. vlt. A cuius exitio Christi sanguine liberamur.*

Gedeon. *De littera T. Græca sermo est. Hanc autem allegoriam egregie tractat B. Aug. his verbis in q. 37. in li. Iud. numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis propter litteram T. Græcam, qua iste numerus significatur, per quos etiam gentes magis in crucifixum credituras præfiguratum est, quod littera Græca est. Vnde Græcorum nomine Apostolus, omnes gentes significat, cum dicit: Iudæo primum & Græco. Quod in linguis gentium Græca ita excellat, vt per illam omnes decenter significentur.*

Iephte. *B. Hieron. ait, in vouendo illum fuisse stultum, & in reddendo impium. In eadem sententia est B. Thomas. Sed B. Aug. q. 49. in lib. Iud. quæstionem hanc magnam esse ait. & ad iudicandum difficillimam, de qua ipse copiose in primis & erudite disserit. Vtcunque sit, certum est de quibusdam malis operibus hominum in scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significari, id quod erudite probat idem B. Aug. in lib. 12. cont. Faustum.*

Samuel vero. *Samuelem non fuisse sacerdotem, sed Leuitam multi existimant: ortus enim est ex Abiahar filio Core. 1. Paral. 6. cum sacerdotes necesse fuerit originem ducere ex Aaron. Atque id videtur innuere psal. 98. hu verbis*: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius: *de Samuele autem ait*, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. *At B.*

Aug.

Aug. hoc ipso loco affirmat sacerdotem, & quidem magnum fuisse Samuelem. Et 2. lib. retr. c. 43. ait: Samuelis patrem non fuisse quidem sacerdotem, reperiri tamen in filijs Aaron.

Vidua ad quam mittitur Elias. *Duæ has allegorias de Elia & Christo tractat præclare B. Aug. in serm. 101. de tempore, qui sermo est 2. in Dom. 3. de Trinitate.*

Puer qui per stultitiam. *Rectius est in lib. 83. qui puerili stultitia, quam in impr.* qui per stultitiam. *Id quod docent hæc verba B. Aug. quæ ab ille mutuatus est noster Isidorus: ait enim in lib. 12. contra Faust.* Eliszo pueros insultantes & clamantes, calue, calue, bestię comedũt: puerili stultitia deridentes Christũ in loco Caluariæ crucifixum, inuasiã dæmonibus pereupt. *Superiorem autem, de eodem Eliszo & Domino allegoriam exponit B. Ambr. in epist. vlt. lib. 4.*

Naaman Syrus. *Exponit hanc allegoriam B. Aug. in ser. 108. de tempore, vbi egregie ait: Audiuit Naaman puellam, & venit ad Eliszum, audiuit populus gentium prophetiam, & venit ad Christum. Naaman veniens ad Eliszum sanatur à lepra, & populus gentiũ veniens ad Christum ab omni peccatorum lepra purgatur.*

Oseas. *Hanc allegoriam illustrauit, & multis similibus exemplis locupletauit B. Hier. in prœm ad Pammach. in Oseam Prophet.*

Habacuc. *Ait B. Hieron in prœm. in Ioelem, περιλαμβάνων, id est, amplexans siue amplexatio, siue luctans. Atque, vt idem ait in prœm. in Habacuc, vel ex eo quod amabilis Domino est, vocatur amplexatio, vel quod in certamen & luctam, & vt ita dicam, amplexum. cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomẽ. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem vocare iustitia. Ibidem Græcos & Latinos notat, quod apud eos corrupte nomen ἀμβακοὺκ, id est, Habacum legeretur, qui apud Hebræos dicitur* חבקוק *Habacuc.*

Sophonias. *Nomen Sophoniæ inquit B Hier. in 1. c. eiusdem prophetæ,* alij speculam, alij arcanum Domini transtulerunt.

Aggæus & Zacharias. *Causam dedit huic allegoriæ, quod bi duo prophetæ secundo anno Darij regis Persarum filii Hiſtaſpis, cum septuagesimus annus vastitatis templi, quem prædixerat Ieremias esse completus, Iudæos ad templi instaurationem mirifice incitauerunt.*

Princeps coquorum. *Hæc allegoria cum* LXX. *versione congruit. Id enim quod Hebraice dictum est de Nabuzardam,* 4. *Reg. cap. vltim.* רב טבחים *rab tabbahim. Noster interpres vertit princeps exercitus:* LXX. *vero* ἀρχιμάγειρος, *id est, princeps coquorum. Causam huius varietatis docte exponit Lyppomanus in exten.* 37. *Gen. B. quidem Hieronym. in quæst. Heb. sic ait: in plerisque locis archimagiros, id est, coquorum principes, pro magistris exercitus scripturæ cõmemorat,* ἀρχιμαγείρους quippe Græce interpretatur occidere *B. etiam Augustinus in quæst. in Gen. sic scribit:* nolunt quidam præpositum coquorum interpretari, qui Græce ἀρχιμάγειρος dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi. Nam sic appellatus est ille, quem Nabuchodonozor misit, penes quem potius inuenitur primatus fuisse militiæ.

NOTÆ IN ALLEG. NOVI TESTAMENTI.

IOannes autem. *He primæ quinq; allegoriæ sumptæ sunt ex 1. c. Ezech. quo loco B. Hieronym. erudite disserit de hoc argumento, quod vberius tractat in prœmio in commentarios super Matth. Congruunt autem cum vaticinio Ezechielis ea, quæ de eisdem animalibus scribit B. Ioan. Apocal. cap. 4.*

Septuaginta duo. *Mundum peragi 24. horis perinde est, ac si diceret, motu primi cæli (empyreum excipio) 24. horis inferiores omnes cælestes orbes circumagi.*

Ille vero. *B. Chrysost. in c. 7. Matth. tractat hanc allegoriam, & tres causas reddit, cur imperii homines cum arena conferantur. Quod steriles sint, & infœcundi: quod in varias opiniones distracti non cohæreant inter se, & quod sint innumerabiles sicut arena, Apoc. 20. B. autem Hieronymus proprie putat hoc hæreticis conuenire.*

Leprosus. *Hanc allegoriam videtur à B. Isidoro, Beda sumpsisse, qui fuit eius imprimis studiosus, & centum annis posterior.*

Notat autem B. Augustinus, Centurionem, cum iam Iudæa Romanorum præsidio teneretur, Gentilem fuisse: quem ait B. Hieronym. principem extitisse gentium creditarum.

Scriba repudiatus. *B. Hieronymus ait, scribam repudiatum, quod signorum videns magnitudinem sequi voluerit Saluatorem, vt lucra ex operum miraculis quæreret, hoc idem desiderasse, quod & Simon Magus à Petro emere voluerat.*

Paralyticus. *Correctiores sunt lib. M. S. qui habent:* anima vitiis dissoluta, *quam impr. in quibus est,* anima vitijs defolata: *nam alludit ad etymologiam Græcæ vocis. Paralyticus enim dictus est, quod paralysi laboret, qui morbus sic est Græcis appellatus, quod nerues laxet & dissoluat,* λύει τὸ νεῦρον λύων, *quod est dissoluere, ita Tertullianus proprie & eleganter dixit in Apologia de Christo, paralyticos restringere, pro sanare.*

Archisynagogi filia. *Recte autem scribit B. Chrysost. fœminam non esse ausam coram ad Dominum accedere, quod ex lege præscripto immunda esset. Nobilitatum autem est diuinum illud miraculum plane diuino miraculo & lectu dignissimo, quod narrat Eusseb. li. 7. hist. eccl. c. 14.*

Mulier quæ fermentum abscondit. *Ilychius lib. 1. in Leuit. c. 2. sic ait: abscondit in farina sata tria, ecclesiam significans, quæ in Trinitatis verbo fermentat theologiæ mysteria. Hanc allegoriam interpretans B. Hieronymus præmisit, nonnullam parabolas & dubiam ænigmatum intelligentiam, ad auctoritatem dogmatum proficere. Sed fortasse alius auctor recte reprehenditur, qui non ad animum pietate informandum, sed ad stabiliendum sanctæ Trinitatis mysterium, hanc adhibuit allegoriam, contra quam docet B. Augustinus in epistola ad Vincen. Donat. Illud obiter notandum est, satum, eius apud Hebr. respondet nomen* סאה *Seach (neq; enim Hebraicum aut Græcum, sed Syrum nomen est) genus fuisse mensuræ, quæ continebat tertiam partem ephi. Et quidem B. Hieronym. aliquando satum vertit. Vt Gen. c. 18. vbi etiam fit mentio trium satorum. Sic enim Abraham ait Saræ, accelera tria sata similæ commisce: nonnunquam vero modium, vt 4. Reg. 7.* cras modius similæ stratere vno, & duo modij hordei vno. *Hic enim habent Hebræa seach, id est, satum. Itaq; fortasse quis miretur, cur idem Hier. enarrans hanc parabolam Matt. 13. scripserit. Satum genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modium capiens. Quod proculdubio sumpsit ex Iosepho, qui lib. 9. antiq. c. 4. ait, satum fere modium vnum & semis Italicum. Sed ne viro summe docto nota inuratur, dicendum erit, non eundem fuisse modium, sed alium atque alium pro regionum varietate. Probabiliter autem suspicatur Iansenius c. 57. præclari operis, quod concordiam Euangelicam appellauit, ideo Dominum trium satorum farina in hac parabola meminisse, quod mos fortasse fuerit in Iudæa, vt tantundem panis in vsum familiæ semel conficeretur. Id quod congruit cum loco prædicto Gen. 17. & aliquot aliis sacræ Scripturæ locis. Si quis autem rationem diligenter inuerit, inueniet ephi, siue sata tria, paulo plus capere, quam capiunt in Hispania celemini 10.*

Rex qui fecit. *Tractat B. Georg. in hom. diserte, vt solet, hanc allegoriam. sed securius dici putat, regem patrem regi filio nuptias fecisse, cum ei per incarnationis mysterium sanctæ ecclesiam sociauit in vtero virginis, sicut in thalamo. Et causa est, quia ex duabus personis fieri solet nuptiarum coniunctio, nefarium est autem in Christo duas credere personas.*

Alii in primo seruo. *D. Gregorium significat, cuius sunt in primis studiosus, is enim ad hunc modum tractat præsentem allegoriam.*

Homo qui descendebat. *Per paradisum cælestem, vt error vitetur, Ierusalem ciuitas pacis illa cælestis intelligenda est, à cuius beatitudine lapsus est Adam, miser factus per peccatum. Descendit autem in Iericho, id est, in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna, quam significat Iericho. Adam enim qui diuino præcepto obtemperans, diuino etiam beneficio fuisset immortalis, illo violato, mortis miseriam, & plurimas alias acerbitates merito perpessus est. Sic enim exponit hanc allegoriam B. Aug. in lib. de q. Euang.*

Diues, qui inducebatur purpura & bysso, significat. *Theophylact. eruditus in primis scriptor non dubitauit affirmare diuitis & Lazari, nõ quidem historiam, sed fictam esse parabolam, quæ narratur à Domino, cui tamen nomen Lazari perspicue repugnat. Nam egregie ait B. Chrysost. in hom. in Luc. de patre & duob. filijs, in parabola non sunt dicenda nomina. Parabolæ enim sunt illæ, in quibus exemplũ ponitur & tacentur nomina. Præclare etiã Origenes c. 1. in Iob, inquit, necessario nominii Iob mentionem fecit Moyses, qui libri auctor est, ne si hominem solum diceret, argumentum aliquod fingere existimaretur. Eadem sententia est de diuite & Lazaro, Amb. Cyrilli, Damasci, atq; Euthymii, qui etiã ait, diuitis quidem nomen silentio fuisse præteritum ab Euangelistis, tanquam odio digni, scriptum est enim ps. 15. non accipiam nomina eorum per labia mea: mendici vero nomen memoriæ proditum, tanquam amore digni. Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum, quod per id tempus diues ille fuerit Nineuitis appellatus, & mendicus ille Lazarus. Hæc Euthym. Quod si, vt in plerisq; omnibus, sic etiam in hoc Theophyl. Chrysostom. virum excellenti doctrina & sanctitate esse imitatus, ne ille à communi sententia nunquam desciuisset.*

NOTÆ IN LIBRVM DE VITA ET MORTE SANCTORVM.

In Cap. V.

VNcesse aiunt. *Hieron. epist. ad Euagrium. Isidorus 15. lib. etymolog. c. 1.*

In Cap. VI.

Captiuum. *Parentem, id est, cognatum vel consanguineum, vt infr. c. 9.*

In Cap. VII.

Pœnitentes scilicet Abimelech, & Ochozach, & Phicol. Genes. 26.

In Cap. VIII.

Innocentem habitans domum. *al.* Innocens habitans domi. *vel*, Innocenter.

In Cap. XXIV.

Isidorus cum Ambrosio & Aug. putat eundem Iob & Ioab Gen. 36. aliter Hieron. in Hebr. q. & q 36. in Gen.

Filium religionis animans. *al.* fidei loricæ armatur.

Accepit. *al.* Excepit.

In Cap. XXV.

Nomen esse Ægyptiacum Moyses aiunt Philo, Iosephus, & Auen Ezra.

In Cap. XXXI.

In ciuitate Sebul. *al.* Inter Saraa & Esthaol, *Iud. 16.*

In Cap XXXVI.

Amelmoth, Abel Meula. *3. Reg. 19.* Abel Muth. *in Epiphanio.* Abel Buel *in Dorotheo.*

Sebastopoli Samariæ, *ait Epiphanius.*

In Cap. XXXVII.

Hebræi asserunt Amos patrem Isaiæ fuisse fratrem Amasiæ regis Iudæ, de quo 4. Reg. 14.

Origen. in Isaiam, & Hieron.

Obstruxerat, *ait Hieron.*

In Cap. XXXVIII.

Aspidum. *Hieron.* crocodilorum, *ait Epiphan. & Doroth.*

In Cap. XL.

Daniel. *Vid. Epiph. Hieron. Ioseph.*

In Cap. XLI.

Belemoth. *etiam Epiphan. & Doroth.*

al. Quasi quereus, quæ est in Silo, cum ex semetipsa.

In Cap. LXXII.

Assentimur iis, qui verbum scripsit *alienum censent. Reliqua ex illa, quæ Hieronymi catalogo à Græcis adiecta sunt sumpta videntur.*

al. Marmarica, *vel* Archis Marmaricæ, *vel* Achimarmarica.

In Cap. LXXVIII.

In editione Madritia additur ex Dorotheo, Sepultus est autem Betytho Armeniæ vrbe.

NOTÆ IN LIBRVM DE NATIVITATE DOMINI, PASSIONE, Resurrectione, regno, atq; iudicio.

In Cap. I.

QVEM vos desiderastis. *Locus est Malachiæ 3. ver. 1. exterum in vulgata legitur*: Quem vos vultis, *& septuaginta diuersum ab ipsis sensum. Commodius autem, & significantius* רצה *verbis Hebraicis desiderandi vocem exprimitur, & patres non volebant modo, sed oppido quam ardenter Christi redemptoris aduentum cupiebant, ab eo verbo nomen* מרצה *deductum, non voluntatem absolute significat, sed beneplacitum, cupiditatem, desiderium. Quod Græci τῆς εὐδοκίας voce significare consueuerunt. Arg. Isaiæ 58. ver. 3. vbi id nomen positum est, & nos legimus*: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra: *Mozarabes legunt*: Ecce in die ieiunii vestri inuenitur voluptas.

Ipse est enim filius qui semper à Patre missus, visibiliter apparebat hominibus. *Nimirum Isido. in ea sententia est, qua antiquorum patrum commixtus fuit, ab ipso mundi exordio, quoties se Deus humana effigie videndum præbuit hominibus. Non patrem, nō spiritum sanctum, sed Dei Filium apparuisse. Sic sentiunt Tertull. 2. lib. contra Marcionem, Clemens Alexandrinus libr. 1. Pædag. cap. 7. Irenæus libr. 4. contra hæreses Valentini cap. 17. Euseb. hist. ecclesiastica in vtio. Hilarius 12. de Trinit. Basilius 1. contra Eunomium. Itaque Dei filius Adamo loquutus est, quod Thargum etiam Ierosolymitanum cum Gen. 3. ait*: וקרא ברבורא דיי אלוהים לאדם : *Hoc est*, vocauit verbum Dei, Deus Adam. *Ipse Cam increpauit, Abrahamo apparuit, cum Iacob luctatus est. Quod Syrmiensis congregatio c. 13. his verbis credendum præcepit*: Si quis contra Iacob non filium tanquam hominem luctatum fuisse sed ingentem, aut Patrem eius dixerit: anathema sit. *Præterea cum Moyse trubo loquutus est, filios Israel eduxit ex Ægypto, esaiæ legendi in eremo. Quod ipsum Cassianus lib. 4. de Incarnat. duobus testimoniis confirmat: tumirum Iudæ c. 1. ver. 5.* Scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundo eos qui nō credidere, deinde perdidit, Angelos vero, &c. *Et Pauli 1. ad Cor. 10. ver. 9.* Neq; tentemus Christum sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt.

In Cap. II.

Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius. *Locus est desumptus ex psalm. 71. vers. 17. & prior* a *quidem verba tuxta exemplum vulgatam, posteriora autem ex Psalterio Romano desumpta sunt, quo frequens vtitur Isidorus. Erat enim Gotthorum tempore in omnibus Hispaniæ ecclesiis eius Psalterii vsus, vt Breuiarium Mozarabicum argumento est. non paucis tamen immutatis, ab ipso, vt arbitror, Isidoro. Nam in eius vita à Braulione scripta (duobus certe vetustis codicibus) scriptum inuenio, quartam eum Psalterii translationem edidisse, nimirum post tres illas famosas, quas D. Hieronymus adornauit auctore Sigeberto. Hoc Isidori Psalterium, quo Mozarabes vtuntur, nos deinde Hispanicum, Romani & Gallici comparatione vocabimus. Ex his omnibus psalteriis toto hoc opere ab Isidoro testimonia adducuntur: prout commodius erat, aut promptius memoria suggerebat. Sed & reliquis diuinarum scripturarum libris promiscue Hieronymi versione, & antiqua vulgata Latina editione vtitur, vtrorq; enim eius ætate circumferebatur, vt Gregor. docet initio Moralium: & ipsemet Isidorus indicat lib. 6. etymologiarum, c. 4. sæpe etiam vt hoc loco fecit, ex variis interpretationibus vnum testimonium conflexit.*

In Cap. III.

Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quis est igitur iste Deus vnctus à Deo? *Vides argumenti vim positam in gemmatione vocis Deus, vt priori loco sit in vocatiuo, & referatur ad Christum: posteriori in nominatiuo, & referatur ad Patrem.*

Isai. 45. ver. 1.

In persona Cyri Christus est prophetatus. *Contendit Isidorus verba Isaiæ c. 45. ver. 1.* Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, *non de Cyro intelligenda esse, sed sub Cyri nomine, de Christo tantum, cum absurdum videretur Cyrum superstitiosi Deorum seruientem, Christum Dominum, & Deum nuncupari. Nam verbatim, quæ sequuntur*: qui voco nomen tuum Deus Israel, *ad ipsum de quo proxime loquutus erat, & quem Christum vocauerat, referenda, ipse equidem Isidorus iudicabat. Deinde: quod in translatione septuaginta interpretum non legitur* hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, *sed*, hæc dicit Dominus Christo meo Domino. *Quemodo Lactantius lib. 4. diuin. instit. cap. 12. hoc testimonium citauit. Verum Hieronymus commentariis ad eum Isaiæ locum, censet eam lectionem, quam Isidorus ait in septuaginta fuisse, vitiosam esse, legendum q, Græce, vt modo legitur* τῷ κυρίῳ μου τῷ κύρῳ *uitios autem adiectione litteræ pro* κυρίῳ, *id est, Cyro, nonnullos legisse* κυρίῳ, *id est, Domino. Itaque Hieronymum plerique alii expositores, id Isaiæ vaticinium, non nisi de Cyro intelligendum putant. Quinetiam Iosephus lib. 11. antiquit. cap. 1. Cyrum eo vaticinio additum affirmat, Iudæos in patriam remisisse. Isidoro fauent Hebraici expositores antiqui, qui locum hunc de vero Messia intelligendum esse iudicarunt. Ego vero de vtroque locum intelligi posse contendo: de Cyro iuxta historiam, de Christo allegoricè.*

Quod in persona spec aliter Christi Domini nostri accipitur. *Fortasse* [illegible] *spec aliter legendum est. Nam eodem litterarum compendio vtrum q, adiecti tum scribi solet.*

Ad cuius imaginem conditus homo creditur. *Imaginem hoc loco Ipsorites personaliter sumit, intelligitq; hominem fuisse conditum ad*

exemplar

exemplar Dei, & imaginem, quæ est Filius, sequutus in eo Ambros. libr. 6. Hexameron cap. 7. Euseb. 11. præparation. Euangelic. cap. 12. Procopium ad cap. 2. Genes. Tametsi eam sententiam Augustin. quidem 3. de Genes. ad litteram cap. 19. impugnandam susceperit. Cyrillus etiam libr. 1. contra Iulianum, nugatoriam vocare non dubitauit. Fortassis eo tempore ea positione Ariani ad erroris præsidium separandaque Trinitatis personas abutebantur : alioqui nihil periculi est. Theologi quidem certe recentiores hominem ad imaginem totius Trinitatis conditum esse intelligunt, atque imaginis vocem iis verbis non imagineminDeo, sed potius in nobis impressam significare contendunt, vt perinde sit : Faciamus hominem ad imaginem nostram, ac si diceret, qui sit imago nostri ad nostræ essentiæ exemplar expressa & conformata. Quod vero ad lectionem spectat proximis verbis, vbi non posuimus : nisi ad eius cui vna imago cum Deo est, *tres codices legebant*, cuius vna imago cum Deo est. *Et Tarracon. maior* : Cuius imago cum Deo est.

In qua sententia nemo dubitat secundam esse personam *In verbis illis Genes. 19. ver. 24.* Pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham ignem, & sulphur à Domino. *Vocis Domini geminationem Isidor. ad primam, & secundam Trinitatis personas refert, quod ante eum fecerant Euseb. lib. 1. Ecclesiast. hist. cap. 1. Irenæus lib. 3. cap. 6. Basil. 5. contra Eunomium. Marcellinus Pontifex ad Salomonem Episcopum. Hier. ad Osee cap. 1.*

In Cap. V.

In libro quippe secundo Regum. *In Hispalensi & Tarraconensi minori legebatur*, in libro quoque primo Regum. *Quæ fortassis germana Isidori lectio est. Nam vt Iunilius docet lib. de partib. diuinæ legis cap. 12. & Hieronym. in prologo Galeato, Hebræi duos tantum libros Regum computant, nempe Samuelis librum, quo primus & secundus comprehenditur, & librum Regum, qui continet tertium & quartum, atque hanc computandi rationem Isidorus ipse sequutus est, lib. 6. etymolog. cap. 1. Verum quoniam alij codices discrepant, & Isidorus ipse in libro prooemiorum, quatuor libros Regum facit, diuersam lectionem præferendam iudicauimus, tanquam vulgatæ editioni & communi vsui magis consentaneam.*

Psal. 147. Mittit verbum. *al.* Mittet *& melius.*

Nam quid ter Sanctus indicat? nisi eiusdem trinæ Omnipotentiæ gloria demonstrata est, in deitate trium personarum significatio. *Hoc loco maxime variabant exemplaria. Hispalense legit* : Nisi eiusdem trinæ Omnipotentiæ gloriam, quæ demonstrata est, in deitate trium personarum sanctificationem. *Tarraconense minus* : Nisi eiusdem Trinæ Omnipotentiæ gloria demonstrata est, in Dei ramen trium personarum significationem. *In altero excus. legitur* : Nisi einsdem trinæ Omnipotentiæ gloriam quæ demonstrata est, in deitate trium personarum sanctificationem. *Ex Parisiensi, & Tarraconensi maiori lectio, quam posuimus desumpta est. Suspicor legendum* : Nam quid ter sanctus indicat? nisi eiusdem trinæ omnipotentiæ gloria demonstrata est, in deitate trium personarum significata.

In Cap. VI.

Minuisti eum paulo minus ab Angelis. *Tarraconensis maior*: Minuisti eum paulo minus à Deo. *Nimirum in Hebraico psalmo 8. ver. 7. legitur* : Minuisti eum paulo minus ab Elohim. *Quæ dictio sæpe Deum, aliquando etiam Angelos significat, vnde vtrique interpretationi locus. Septuaginta dixerunt.* Minuisti eum paulo minus ab Angelis. *Quod Paulus sequutus est ad Hebræor. 2. ver. 7. Hieronautem in sua interpretatione dixit* : Minuisti eum paulo minus à Deo.

Rursum futuram eius in carne natiuitatem ostendens, subiecit, dicens : & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ. *Locus est ex psal. 109. vers. 4. In quo miror Isidorum, cum adduxisset illa verba.* Ex vtero ante luciferum genui te, *adiecisse tanquam sequentia.* & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ, *cum sit potius eiusdem loci diuersa interpretatio, ex versione Hieronymi. Eodem memoriæ lapsu in ferius cap. 20. vtramque interpretationem coniunxit, vbi ait*: Ante luciferum genui te, & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ.

Ad Sion autem dicetur, vir & vir natus est in ea, &c. *Locus est ex psalm. 86. ver. 5. iuxta versionem Hieronymi. Codices Gothici Romani Psalterij interpretationem secuti, legunt*, Mater Sion dicet, homo, & homo factus est in ea, & ipse fundauit eam excelsus. *Et fortassis hæc erat Isidori germana lectio.*

In Cap. VII.

Nam Iosue quidem, qui Naue filius nominabatur. *Sic Tarraconensis maior, & excusi legunt. At lectio in Hispalensi, & Tarraconensi minori habet*, Nam Auses quidam. *& Num. 13. ver 17. vbi nos legimus*: Vocauitque Osee יְהוֹשֻׁעַ filium Nun Iosue. *Septuaginta dixerunt, ἐπωνόμασε Μωυσῆς τὸν Ἀυσῆ υἱὸν Naυὴ Ἰησοῦν. Hanc septuaginta interpretationem sequutus est Isidorus. Totus vero locus, ac vero magna cap. 6. pars, desumpta est ex Tertulliano, libro contra Iudæos, vbi ait* : Dum Moysi successor destinaretur. Auses filius Naue, transfertur certe de priſtino nomine, incipit vocari Iesus, &c. *Vnde colligimus etiam paulo inferius legendum*: Qua nihil dulcius, *potiusquam*. Qua nihil est dulcius. *Tametsi hæc lectio in Tarraconensi minori, & Hispalensi erat.*

Deo salutari, id est, Iesu patri nostro. *Vocem Latinam per Hebraicam reddidit, id tantum indicare volens, vbi in Latina versione, vox salutare, vel salus invenitur, in Hebraico respondere nomen Iesu. Atque hoc ipsum sequutus proximo testimonio, quod ex psal. 149. ver. 4. desumptum est. Vbi nos legimus*: Exaltauit mansuetos in salutem, *ipse Hieronymi interpretationem sequutus dixit*, & exaltauit mansuetos in Iesu. *Sequens demq; testimonium ex Habacuc. 3. ver. 18.* Ego gaudebo in Domino, & exultabo in Deo Iesu meo. *in Hispalensi tantum codice adiectum inuenitur.*

De quo semine per Isaiam facta fuerat ei à Domino repromissio. *Legendum* per Iliae, *codice Tarraconensi maiori. Et paulo inferius delenda vox* eundem.

Nec dux de femoribus eius. *Sic quinque codices. Iulianus 1. contra Iudæos, Hilarius in psalmum 59. nempe Septuaginta dixerunt ἐκ τῶν μηρῶν ἀυτῆ, id est*, ex femoribus eius, *quam lectionem sequuti sumus. Licet Hispalensis, & Tarraconensis minor, vt est in nostra vulgata legebant*, Nec dux de femore eius. *Tertull. & ipse contra Iudæos*, de femoribus *legit.*

Mentientes nescio quem regem ex genere Iudæ, in extremis Orientis partibus. *Hunc locum ferme eodem verbis transtulit Iulianus Toletanus Archiepisc. in suum opus contra Iudæos, vbi libro primo sic ait*: An forte adhuc in impudicæ frontis pertinacia perdurantes illud obiicitis, quod patentes vestri solent mentientes proponere, esse hodie nescio quem regem, ex genere Iudæ: qui in extremis Orientis partibus, videat ut regnum tenere? *Et alia multa in eandem sententiam. Et quidem Iudæos magno numero in Oriente intra montes Caspios inclusos contineri, non ipsi solum fabulantur, (nam extat de hac re liber Hebraice, qui Baldad Suhites nuncupatur) sed etiam Prosper fuit persuasum lib. de promissionibus parte vltima, c. 9. vbi ait* : Hic ostenditur quod ex Iudæis de tribu Dan, quæ hodie quoq; in Persida est, veniet Antichristus. *Hanc Iudæorum opinionem Porchetus tangit prima par. Victo. cont. Iudæos cap. 1.*

Iurauit Dominus, *Psal. 131. ver. 11. in Gothicis* : Iurauit Dominus Dauid in veritate, & non frustrauit eum, de fructu ventris tui ponam super sedem meam, *quomodo in Psalterio Hispanico legitur. Et fortassis ita etiam legit Isidorus.*

In Cap. VIII.

Signaculum crucis exprimit in frontibus eorum. *Hoc refertur siue ad sacramentum confirmationis, cum puerorum frontes chrismate signantur, seu ad consuetudinem, qua singuli fideles consueuerunt frontes signo crucis munire. De qua Tertull. lib. 2. ad vxorem. Cyprian. li. 2. contra Iudæos c. 21. dixit, quod in hoc signo salus sit omnibus, qui in frontibus notantur.*

Petra autem deserti Ruth significat. *Hic locus ex Hieronym. desumptus est, ad c. 16. Isaiæ initio, vbi ait* : De petra deserti, hoc est, Ruth, quæ mariti morte viduata, de Booz genuit Obed, & de Obed Iesse, & de Iesse Dauid & de Dauid Christum. *Codex noster habet.* Et de Dauid stirpe natus est Christus. *Sed hæc propter auctoritatem Hieron.* Et de Dauid stirpe Christum, præferenda.

In Cap. IX.

In Hebræo non virginem sed iuuenculam, &c. *Non constitut hoc loco de voce Halma, qua vtitur Isaias 7. cap. disputare, cum liceat Hieronymum ad eum locum videre, atq; Galat. lib. 7. de arcanis Catholicæ veritatis c. 15.*

Sequitur & dicit: priusquam cognoscat puer, &c. *Isidorus siue memoria hallucinante, siue data opera, à 7. c. Isaiæ repente ad 8. transiit, explicat & illud verbum*: Priusquam cognoscat puer, *id est, priusquam cognoscere faciat: se habere patrem Deum, matrem virginem subtiliter sane, neq; abhorrens à diuinarum litterarum vsu, Hier. ad ea verba. & Aug. de tempore serm. 32. facile se expediunt, explicantes: Antequam puer sciat vocare patrem, & matrem, id est, antequam homo fiat.*

Sine manibus abscisus implens omnem terram. *Hispalensis interponit quædam verba, sic enim ait*: sine manibus complectentium concisus, id est, de virgine solo Spiritu sancto cooperante, sine virilis commissione seminis ortus, implens omnem terram.

In Cap. X.

Et tu Beth-lehem domus Ephrata & nunquid parvula es in millibus Iuda? *Sic legebant duo codices Gothici, sic etiam Iulianus lib. 1. contra Iudæos, præterquam quod genere masculino dixit* : Nunquid parvulus es? *Hier. in ipsa versione Septuaginta habet*, nequaquam minima es, vt sis in millibus Iuda. *Cyprian. 2. cont. Iudæos c. 11. eundem Michæa locum sic refert* : non exiguæ es, vt constituaris in millibus Iuda. *Ipsemet Isidor. lib. 2. c. 3.* Et tu, *inquit*, Bethlehem domus Ephrata, non es minima in millibus Iuda. *In quam lectionem eo sane loco omnes codices consentiebant, cum in hoc, de quo agimus, plurique affirmative legant* : Parvula es, siue parvulus es. *Tarraconensis minor tantum habebat*, Parvulus non es. *Libet autem suspicari Hebraicos Michææ codices à Iudæis esse vitiatos: & Septuaginta olim atque veteres lotii esse, vt est in Matthæo cum negatione legisse, tametsi quidam nostra ætate in conantur Matthæi verba cum Michææ loco conciliare, vt dicant hoc modo Hebraica interpretanda. Et tu Beth-lehem Ephrata,*

partim

A

tarum (supple est tibi, vt sis in millibus Iuda. Nimirum vocem, Zabir Hebraicum, pro qua alii parula seu parvulus reddiderunt, hi neutro genere sumi malunt, quod si recipiatur facile Matthæus cum Micheæ conciliabitur. Hebraica propter eos, qui eam linguam callent, subjicimus.

ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה

Deus ab Africo veniet. *Locus est Habacuc 3. ver. 2. sic Augustin. lib. de Pastor. cap. 15. & 16. dixit:* Deus ab Africo veniet, & Dominus de monte umbroso. *Quæ lectio in omnibus Isidori codicibus erat, præterquam in Hispalensi, qui legit, vt est in editione vulgata.* Deus ab Austro veniet. *Nos aliorum codicum auctoritatem sequuti sumus.*

In Cap. XI.

Diuinus ille Balaam. *Vox diuinus, accepta est. Iosephus lib. 4. antiq. c. 6. Balaam in magnorum & diuinorum virum numero ponere non dubitat, cui tam frequenter Deus loqueretur, per quem Israelitis bene dixit, & qui futura tam aperte vaticinatus est. Antiquorum Patrum opinio refellit. Iustini q. 2. Chrys. homil. 21. in Genesim, Basilij epist. 80. Aug. serm. 103. Hu accedit asinarum litterarum auctoritas, cum Iosue 13. ver. 22. vocetur ariolus in Hebraico.*

In Cap. XII.

B

De quibus Magi venientes. *Remigius in Matthæum c. 2. varias de Magis fuisse opiniones ait, à quibusdam Chaldæos putari, ab aliis Persas, à nonnullis Balaam nepotes, quosdam ex vltimis terræ finibus venisse affirmare. Isid. hoc capite Magos, Persas facit. Nempe ea gentes astrorum cognitionem primùm dedita erant, vnde Genethliaci Chaldæi vulgo dicebantur, vt ex Gellio constat lib. 14. cap. 1. ab Helimaide prima Persidis regione Magi Helimæi vocabantur. Vnde illud Astorum 13. ver. 8. Resistebat autem illis Elymas magus, sic enim interpretatur nomen eius. An vero hi Reges Magi dicti fuerint à sapientia, vt Origenes indicat tract. 5. in Matthæum, & eo nomine reprehenditur à Theophil. 2. lib. Paschali, an vero à damnatis artibus, vt Iustinus cõtra Tryphonem, & Basilius de Christi ortu arbitrantur, magna quæstio est, neq; instituta breuitatis, Hier. Dan. 2. cum in illa verba:* Præcepit Rex, vt conuocarentur arioli, *ait: Magos esse qui de singulis philosophantur, indicat ea voce non semper damnatas artes significari. Quod vero adiecit:* Nam & Magos Reges habuit Orient. *Ea verba ex Tertull. desumpta sunt libro contra Iudæ. & 3. contra Marcionem. Cicer. 1. de diuinat.* Nec quisquam, *ait,* Rex Persarum potest esse, qui non ante Magorum disciplinam, scientiamque perceperit. *Magos autem, qui ad Christum venerunt, fuisse Reges, Cyprian. serm. de baptis. Christi. Athanas. q. 1. Hieron. in psal. 71. Augustin. serm. 43. ad fratres in erem. Christiani Druth. ad cap. 2. Matthæi docent.*

In Cap. XIV.

Sanctus Isaias sic indicat dicens: Dicite filiæ Sion. *Illa verba,* Dicite filiæ Sion: *sunt quidem in Isaia c. 62. ver. 11. quæ sequuntur:* Ecce Rex tuus venit tibi, *ex Zach. 9. ver. 9. desumpta sunt. Ilidor. autem vtrasq; tanquam Isaiæ addixit. Nec, mirum quando Marci 1. cap. ver. 2. Isaiæ nomine citatur testimonium, cuius prima pars:* Ecce ego mitto Angelum meum, ante faciem tuam, &c. *ex Malachia 3. cap. ver. 8. desumpta est. Tametsi (quod Porphyrius reprehendit, vt refert Hieron. y. ad 3. caput Matthæi. & quidam alii aiunt commiscisci, memoria fuisse lapsos Euangelistas) agnoscere nefas est. Cyprianus 2. contra Iudæos, cap. 28. totum hunc locum tanquam Zachariæ citat his verbis:* Quod ipse sit Rex in æternum regnaturus, apud Zachariam (*sepple habetur*) dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi, iustus, & saluans, mitis, sedens super asinum Dominum. *Vnde tria suspicabar: primum, Isidorum non Isaiam, sed Zachariam posuisse: & alibi in variis locum fuisse mutatum, deinde legendum* iustus & saluans, *vbi Hispalenses, & Tarraconenses minor, vt est in nostra vulgata, legunt:* iustus & saluator, *demum non* asinum indomitum, *legendum, sed* dominum, *vt dixit Cyprianus, nempe* ὀνοζύγιον, *quæ vox est in septuaginta Interpretibus. Antiqui subiugalem dixerunt, nisi forte Isidorus ad verba sequentia respexit, pullum nouum, vel suum asinarum, vt asinum indomitum diceret.*

D

In Cap. XVI.

Et Hieremias in libro Baruch. *Cum Baruch fuerit amanuensis Ieremiæ passim eius vaticinium, tanquam Ieremiæ citatur. Sic Augustinus oratione contra Iudæos, Paganos, & Arrianos cap. 13. Illa verba Baruch 3. ver. 38.* Post hæc in terris visus est. Ieremiæ nomine adducit, *idem facit lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 33. Sic Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagog. cap. 10. Basilius 4. contra Euno. Cassiodorus in psal. 81. sexta Synodus actio. 8. similes ex Baruch locos tanquam Ieremiæ citant, quam vnam causam fuisse puto, cur in catalogo diuinarum scripturarum à Patribus olim, & concilijs nulla de Baruch vaticinio propria mentio extet.*

In Cap. XVIII.

Omnes canes cæci. *Hispalensis & Tarraconensis minor legebant:* Omnes canes muti, *vt est in vulgata editione Isaiæ 56. ver. 10. Nos priorem lectionem sequuti sumus: quod inferius dicat:* At vero isti cæci canes, pastorem suum non videntes, &c. *Quæ autem ex Hilario verba subiiciuntur, nullibi sunt, quod sciam in eius operibus.*

E

Facti sunt mihi in sagittam reciprocam. *Hæc verba non inueniuntur in sacris libris, quibus hoc equidem tempore Ecclesia vtitur. Nimirum Isidorus editione Latina vtebatur diuersa à nostra, vnaque ex illis, quas innumeras fuisse, Augustin. 2. de doctrin. Christ. cap. 11. affirmat. Vnde multi diuinarum scripturarum loci in communi vsu, & aniquorum Patrum scriptis relicti sunt, qui modo non inueniuntur, isdem certe verbis, quale est illud:* Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos. *Atque illud:* Non ædificabis mihi domum, quia vir sanguinis es. Tentatio est vita hominis super terram. Maledictus, qui opus Dei facit negligenter. *& Ambrosius 1. de officijs cap. 31. & Prouerb. cap. 21. ver. 1. adducit illa verba:* Quia talia te oportet præparare, *quæ in nostra vulgata non sunt. Atque innumera alia, quorum pars maxima, ne in Græcis quidem septuaginta interpretum codicibus extant. Verum, vt ad Isidorum redeamus, suspicor ea verba ex Osee cap. 7. ver. 16. desumpta, vbi dicitur:* reuersi sunt, vt essent absq; iugo: facti sunt, quasi arcus dolosus.

In Cap. XIX.

Quod appretiatus sum ab eis. *Locus est Zacharie 11. ver. 12. vbi in vulgata legitur:* quo appretiatus sum ab eis, *quæ commodior lectio videbatur. Verum in nullo codice inuenta est, & ipse Hieronymi textus, qui adiumentus est ipsius commentarius in Prophetas, habet,* quod appretiatus sum.

F

In Cap. XXIV.

Testis falsus non erit impunitus, pro eo quod vendidit argento iustum. *Huius testimonij prior pars sumpta est ex Prouerb. 9. cap. ver. 5. Posterior ex Amos 2. ver. 6. vtramque Isidorus Isaiæ tribuit, nisi omnes codices sint vitiati, quod non videtur, cum cap. 25. eadem verba, eodem Isaiæ nomine referantur. Vbi etiam verba illa:* Si inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, &c. *quæ sunt ex Malachia 3. ver. 13. Zachariæ nomine per errorem adducuntur. Simili memoriæ lapsu cap. 29. huius libri, tanquam Ieremiæ citat illa verba:* Posui scapulas meas ad flagella, & maxillas meas ad palmas. *Quilocus ex Isaia 50. c. ver. 6. desumptus est. Nam vbi in vulgata legimus,* Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus; *quæ verba iam Isidorus citauerat, Septuaginta legebant:* Dorsum meum dedi ad flagella, & genas meas ad alapas. *A Cypriano sane 2. contra Iudæos c. 12. & Lactan. lib. 4. diuinarum inst. c. 18. Isaiæ nomine adducuntur. Iam quod capite 31. huius libri Isidorus illa verba:* Spinis peccatorum suorum circumdedit me populus hic: *tanquam Ieremiæ adducit, eorum vestigium nullibi potui inuenire, quemadmodum quod à Lactantio eiusdem Ieremiæ nomine adducitur de Christo lib. 4. c. 8.* Beatus, qui erat antequam nasceretur, *& c. 12. illud ex Salomone:* Infirmatus est veterus virginis, & accepit fortem, & grauata est, & facta est in multa miseratione mater virgo. *Vbi minutias?*

G

C

In Cap. XXXII.

Quis enim Regum potestatis insignia, &c. *Hæc Tertull. contra Iudæos sic ait:* Quis omnino Regum insigne potestatis suæ, in humero præfert: & nõ aut in capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate vsus nouæ? *forte assit legendum in Tertull. ex Isidoro.* aut aliqua proprietate vestis nouæ.

Al. super humeros.

Genes. 22. ver. 6.

Ligna ipse sibi portauit. *Tarraconensis maior.* Ligna ipse portauit. *Tertullianus tamen contra Iudæos sic ait:* Iraque in primis Isaac, cum à Patre hostia duceretur, lignumque ipse sibi portans, &c. *Itaque ea lectio placuit.*

H

In Cap. XXXIII.

Mittamus lignum in panem eius. *Locus est Ieremiæ 11. ver. 19.* in quo omnium Ecclesiarum consensus est, *vt Hieronymi verbis vtar,* sub persona Ieremiæ de Christo hæc dici. *Cyprianus lib. 2. contra Iudæos cap. 14. Lactant. lib. 4. cap. 18. Tertullianus contra Iudæos: nisi quod legit:* Mittamus panem eius in lignum. *Omnes sane ad Christum referunt, in cuius corpus, quod vere panis & vita est, lignum est missum, cum cruci affixus est. Iustinus contra Tryphonem, à Iudæis olim hunc locum de ipsorum codicibus expunctum affirmat in odium Christi.*

Dominus regnauit à ligno. *Locus est ex Psalmo 95. ver. 9. Nam vbi modo legimus:* Dicite in gentibus quia Dominus regnauit: *olim legebatur.* Dominus regnauit à ligno. *Iudæi autem hunc locum sicut superiorem abstulerunt, vt Iustinus ait contra Tryphonem, quoniam maxime omnium premebat. Extatque in Psalterio Romano, & Hispanico locus integer hoc modo:* dicite in nationibus quia Dominus regnauit à ligno. *Vnde Fortunatus Episcopus in hymno de cruce dixit:* Impleta sunt, quæ concinit Dauid fidelis carmine, Dicens in nationibus Regna-

uit à ligno. Deus. *Simili audacia, idem Iustinus ait, Iudæos ex sacris libris abstulisse, illa verba:* Hoc Pascha Saluator noster est, & refugium nostrum, cogitate, & ascendat in cor vestrum: quoniam habemus humiliare eum in ligno, & post hæc reparabimus in eum, ne deseratur hic locus in æternum tempus, dicit, Dominus Deus virtutum: *quæ verba à Lactantio quidem adducuntur l. 4. c. 18. In sacris lib. ne vestigium quidem eorum extat, ac ne ab Isidoro quidem tuto hoc opere citantur.*

In Cap. XXXIV.

Foderunt manus meas & pedes meos. *Psal. 21. ver. 18. vbi Christi Redemptoris crucitatus sigillatim recensentur. Verum hunc etiam locum Iudæorum perfidia depranauit. Et pro* Foderunt manus meas *legunt ipsi Hebraice:* Sicut leo manus meas. *Sane Isaac, quamuis Iudaus genere, eo libello, in quo pro Hebraicorum codicum fide disputat, hunc locum esse depranatum confitetur.*

In Cap. XXXVI.

Erat enim tunica, ex omni parte contexta. *Locus est Ioann. 19. ver. 23. Sed in Taraconensi minori tantum, vox inconsutilis additur, in aliis omnibus deest. In editione vulgata legimus:* Erat enim tunica inconsutilis, desuper contexta per totum; *Græca discrepant, ὑφ' ὅλου ἐξ ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου Isidorus, vbi vulgata dixit,* per totum: omni ex parte *posuit. Genus autem vestimenti de quo ibi mentio fit, à Festo Pomp. vocatur tunica recta, vbi ait:* Recta appellantur vestimenta virilia, quæ patres liberis suis conficienda curant dominis caussa, ita vsurpata, quod à stantibus & in altitudinem texuntur. *Hanc Græci ὀρθοστάδιον χιτῶνα, vocant. Cuius formam Nonnus explicat in eum Euangelii locum, his duobus versibus.*

ὅσσε δ' ὑπ' ὀφρύσι κεῖτο· τὸ γὰρ ῥέπε φορτὸς ἐρεθὴ
ἀβρὸν ἀφ' ὑψικόμοιο σὺν ἀγκῶνι κάρηνον εἰς στῆθος λήγων.

Isidorus l. 19. Etymologiarum cap. 22. Recta, *inquit,* dicitur vestis, quasi sursum versus, stantesque texunt. *Itaque Isidorus & Festus sursum versus texi rectam tunicam dicunt, Euangelium, & Nonnus à superiori parte incohari, nimirum deorsum versus. Et fortassis vtroque modo id genus vestimenti texebatur.*

In Cap. XXXIX.

Ne corrumpas tituli inscriptionem, *Titulus est Psal. 56. neque in Græco tamen, ac ne in editione quidem vulgata, sed in vno tantum Psalterio Hispanico, hæc verba reperio:* In finem ne corrumpas Dauid in tituli inscriptione. *Augustinus comment. ad eum psalmum:* Ne corrumpas ipsi Dauid in tituli inscriptionem. *Commentarius, qua Hieronymi nomine circumferuntur:* Ipsi Dauid in tituli inscriptionem, ne disperdas, hoc est, ne corrumpas tituli inscriptionem: *quæ sunt verba Isidor.* Hebraica *sic habent.* אל תשחת לדויד *hoc est,* ne corrumpas Dauid Michtam, *qua dictio à nonnullis in aurea significatione sumitur. Septuaginta & antiqui patres, tituli inscriptionem significare putarunt, & ad Christi crucem retulerunt. Paginius in suæ versione intactam reliquit, opinionum varietatem veritus.*

In Cap. XLI.

Id est sacrificium pro peccatis nostris. *Hæc verba in vno tantum Tarraconensi minori erant. Quod vero sequitur:* Quare autem pro nobis passus est: *existimo aduersationem pro illatiua sumi, quod vitium Hispanis familiare est.*

In Cap. XLII.

Deus noster, Deus saluos faciet nos, & Domini mors; & Domini exitus mortis. *Ex Psal. 63. ver. 22. voce* mortis, *ex Taraconensi minori adiecta, in qua tantum erat. Cuius testimonii priora quidem verba:* Deus noster, Deus saluos faciet nos, *in vno Psalterio Hispanico inuenit, posteriora hoc modo in eodem Psalterio legebantur,* & Domini Dei exitus mortis. *Et fortassis ita legendum erat in Isidoro sed codices omnes discrepabant.*

In Cap. XLV.

Legendum Viderunt in quem confixerunt. *Zachar. 12. ver. 10. vbi Septuaginta dixerunt:* Aspicient ad me pro eo, quod insultauerunt. *Ioannes Euang. cap 19. ver. 37. dixit:* Videbunt in quem transfixerunt. *Porro in consequentibus verbis, vbi nos posuimus,* Vtique hominem quem crucifixerunt, *vterq. Tarraconensis legit,* Vtique homicidem; quem confixerunt. *Hispalensis:* Vtique hominem, quem crucifixerunt.

In Cap. XLVI.

Flumina aquæ viuentis egredientur de ventre illius. *Ioan. 7. ver. 38. sic legimus:* Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius, &c. *Quo tamen ex loco scriptura diuina hoc testimonium desumptum sit, non satis constat. Hieronymus prologis, in Pentateuchum, & Paralipom. absque loci designatione, in Hebræo tantum inueniri ait. Quidam putant desumptum ex Prouerb. 5. cap. ver. 16. vbi dicitur:* derimentur fontes tui foras. *Verum eo loco codices Septuaginta ab Hebraicis non discrepant. Chrysost. ad eum Ioan. locum censet nullibi extare in veteri Testamento, sed citari ex libro aliquo, qui non extat.*

In Cap. XLVII.

Collocauerunt me in obscuris. *Psal. 142. ver. 4. caterum in Psalteriis omnibus, singulari numero legitur:* collocauit me in obscuris. *Isidorus, vt puto, cum hos numeros alternari sæpe videret, locum legit numero multitudinis, quomodo in textu magis fluebat.*

In Cap. LI.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno. *Psal. 14. ver. 10. quæ verba à Petro, Actor. 2. ver. 31. de Christi resurrectione citantur.*

Ego dormiui, & requieui, & resurrexi, quia Dominus suscitauit me. *Ex Psal. 3. ver. 6. iuxta Psalterium Hispanicum, quod sæpe non à Gallicano tantum, sed etiam à Romano discrepat, vt superius dictum est.*

In Cap. LIV.

Idem locus in Orientis partibus est. *Non tantum locus, vnde Christus ascendit, in Orientis partibus est: sed etiam facie ad Orientem conuersa in cælum ascendit, vt vestigia pedum indicant, quæ ad hunc vsque diem loco impressa cernuntur. De quibus Seuerus Sulpitius li. 2. histor. & Paulinus epist. 10. scribunt: vnde traditio ad Orientalem cæli partem, conuersa facie orandi, atq. templa ædificandi, vt docet Basilius l. de Spiritu sancto ca. 27. Contra in cruce pendens, faciem ad occasum conuersam habuit, vt Sedulius lib. 5. Carminum auctor est, vbi ait.*

Quattuor inde plagas quadrati colligit orbis.

In Cap. LIX.

Nonne hic est qui humiles subleuauit. *Ezech. 21. Ver. 26. nisi quod in linguis omnibus genere fœminino legitur:* Nonne hæc est, quæ humiles subleuauit. *Verum Hier. comment. ad eum locum, ea verba nihilominus de extremo iudicio explicat.*

Isa. 42. ver. 13.

Sicut pariens loquar. *Isai. 42. 13. Hispalensis legit* Parturiens loquar. *Tarracon minor.* Pariens loquar. *Quæ vera lectio est.*

Credo enim quod redemptor meus viuit. *Locus est Io. 19. ver. 25. quo Hieron. ad Pammachium affirmat, nullum apertius in veteri Testamento extare; ad futuram corporum resurrectionem comprobandam.*

NOTÆ IN LIBRVM DE VOCATIONE GENTIVM.

In Cap. II.

Bauditu auris obaudiuit mihi *Ps. 17. vers. 44. Sed in Psalterio Gallico est.* In auditu auris obediuit mihi.

Et post alia leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit. *Verba quæ præcesserant, nimirum,* in die illa erit radix Iesse, &c. *leguntur Isai. 11. ver. 12. quæ consequuntur* leuabit signum in nationibus, &c. *ex cap. 5. ver. 26. desumpta sunt. Isidorus memoriæ lapsu, & loci similitudine deceptus, quæ priora erant, quasi posteriora, & consequentia citauit.*

In Cap. III.

Dic ciuitatibus Iudæ, nolite timere *al.* Noli timere. vt ad prophetam, non ad ciuitates referatur.

Sicut & Isaias ait: donec plenitudo, &c. *Illa equidem verba* donec plenitudo Gentium introeat. *Pauli sunt ad Roman. 11. ver. 16. quæ sententia cum Isai. 59. ver. 20. iis verbis contineatur.* veniet ex Sion, &c. *Isidor. Isaiæ verba in Pauli commutauit.*

Quasi in nouissimo conuersurus. *Id est, conuertendus Isidorus enim suo more actiuis vtitur pro passiuis.*

In Cap. V.

Aures eius aggraua & oculos. Eius claude, *desideratur, & addi debet.*

In Cap. VIII.

Quia posuisti ciuitatem in tumultum. *Alii legendum asserunt*, in tumulum.

In Cap. XIV.

Fœdus nouum, non secundum pactum, &c. *Ieremiæ 31. ver. 31. vt Hieronymus vertit, & vt est in editione vulgata. Multò autem commodius* LXX. *disponam, inquiunt*, domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum, non iecundum Testamentum, *id Hebraica dictio Berith significat. Sic antiqui patres hunc locum retulerunt, Cyprianus* 1. *contra Iudæos c.* 1. *Augustinus li.* 18. *de ciuitate Dei c.* 33. *Sic Paulus ad Hebræos* 8. *ver.* 8. *Quinpotius ex propria Testamenti ratione, colligit, Christum, qui nouum Testamentum nuncupauit, necessarioui esset validum, fore moriturum cap.* 9. *ver.* 16. Testamentum, *inquit*, in mortuis confirmatum est: alioqui nondum valet, dum viuit, qui testatus est.

Et non quidem foris in lapideis diptychis, sed intrinsecus in tabulis cordis. *Erant autem διπτυχα proprie, tabulæ Ecclesiasticæ quibus Episcoporum nomina scribebantur, vt constat ex D. Gregorii vita li.* 4. *c.* 12. *& Theodor. li* 5. *historia ca.* 34. *&* 35. *erantque geminæ, vt nomen ipsum declarat, in altera viuorum nomina erant, defunctorum in altera, cuius rei in Missali Mozarabum & Græcorum liturgiis expressa vestigia extant. Dum enim sacris operantur duo catalogi referuntur viuorum, & defunctorum Pontificum, id διπτυχα significant. Isidorus tamen hoc loco vocem traduxit ad legis mandata significanda, quoniam duabus etiam tabulis descripta, & à Moyse veteri populo tradita sunt.*

In Cap. XV.

Horum dierum Sabathum, septimi millesimi anni tempus, ac requies futuri regni ac seculi est *Tarraconensis*: Septimi millesimi anni tempus, requies futuri regnum seculi est. *Fuit opinio Iudæorum li, Sanhedrin c. Helith, & li. Hauoda sara, c. Libne, mundum sex millia annorum fore duraturum, in septimo requiem fore. His argumentis: quoniam sex diebus conditus est mundus, mille anni apud Deum tanquam dies vna sunt, Ps.* 89. *ver.* 4. *Aleph, littera qua millenarii numeri nota est, in primo Gen. versu sexies ponitur. Enoch septima ab Adamo proles viuus translatus est. Hanc opinionem Patres antiquissimi sequuti sunt, Irenæus li.* 5. *extremo. Lactantius li.* 7. *c.* 14. *Tertull. Victorinus, Apollinarius. Eam Epiphanius hæresi* 77. *impugnat. Papias Ioannis Apostoli discipulus, in errorem induxit: ita se ex Apostolorum ore accepisse confirmans, auctore Eusebio li.* 3. *historia c.* 39. *Quæ enim tanta auctoritati resistere? Hanc sententiam Isidorus tangere, ac vero sequi hoc loco videri possit. Sed longe aliter est. Tantum contendit Iudæorum argumento respondere Sabbathi observationem inducentium, quod in decalogo esset præceptum: ad mysticas eam significationes traducens, ac requiem futuri seculi significare contendens, Aug. exemplo li.* 22. *de ciuit. Dei c. vltimo. Iulianus sane primum librum contra Iudæos ea opinione conuellenda consumit.*

In Cap. XVII.

Item ipse, qui supra. *Etiam hoc libro, hallucinante memoria, alii pro aliis libris citantur, vti hoc loco testimonium Osee* 8 *ver.* 12. *Ieremiæ nomine: inferius c.* 22. *extremo illud*: quia mei oblitus es ecce ego annunciabo iustitiam tuam, *ex Isaia c.* 57. *ver.* 12. *eiusdem Ieremiæ nomine adducitur.*

In Cap. XX.

Scribe legem dupliciter, & tripliciter in corde tuo. *Prouerb.* 22. *ver.* 20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus, & scientia. *Septuaginta*: describe eam tibi ipsi tripliciter, in consilium & cogitationem, *quod nisi ex hoc loco, nescio, vnde ea verba desumi potuerunt. Nimirum Isidorus diuersa editione vsus est. Quod præterea, quæ dicta sunt, declarat locus Habacuc* 3. *ver. vltimo ab Isidoro adductus, superiori li. c.* 35. *nam vbi alii omnes legunt*: vt vineam in Cantico eius, *sue victor in Psalmis canentem, Isidor. legit*: vt vincam in claritate eius.

In Cap. XXVI.

Thau quippe littera speciem crucis demonstrat. *Intellige de veteribus Hebræorum characteribus, nunc enim alia forma est. Hieronymus ad ea verba quæ hoc loco ab Isidoro adducuntur ex Ezechielis* 9. *c. Et* vt ad nostra, *inquit*, veniamus, antiquis Hebræorum litteris quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema, Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur. &c. *Porro ab Esdra veteres characteres Hebræorum fuisse immutatos, Hieronymus ipse testis est in prologo Galeato.*

NOTÆ IN ECCLESIAST.

OFFIC. LIB. I.

In Cap. I.

Vius & in gentibus & in Iudæis prærogatiua est dignitas potestatis. *Ita vterq. m. s. quod ferri posse video. Sic enim apud Ciceronem*, prærogatiua centuria & prærogatiuum omen comitiorum, *& apud Cyprianum li.* 5. *ep.* 13. prærogatiua communicatio *legitur. Sed vereor, ne vox* dignitas *interpretatio fuerit* prærogatiua, *alienaq. sit Ambr. li. de Noe & arc. ca.* 24. Hæc prærogatiua potestatis in cæteris animantib. videtur hominib attributa & in superiorib. partib. *Et in lib. de Incarn. Dominic. sacra. c.* 19. Vident igitur in verbis prærogatiuum quandam potestatis esse: *Nisi quis* prærogatiuam dignitatis, & potestatis *malit. quod est aliquanto plenius.* Neq. solis sacerdotib. prærogatiua est dignitatis, *ait auctor libri de cardinalib. operib. Christi apud Cyprianum*

Ecclesia autem. &c. *Omnia vsq. ad finem capitis sunt verba Cyrylli Ierosolymitani Cateches.* 18. *ex veteri interpretatione.*

In Cap. II.

Prudentia peritus. *Ita vterq. m. s.* prudentiam peritus *impress.* Attia. *al.* Alatia.

In Cap. III.

Chorus ab imag. fact. *Idem li.* 6 *etymolog. c. vlt. At Plato* 2. *de legib. ἀπο τῦ χαιρειν chorum duci malut.*

Apud Iudæos non minus à decem. *Honos est in eo habitus Decalogi. Nam & psalterio propterea decachordo sunt vsi, cum apud alios nouem tantum chordis constitisse dicat Athenæus Solaque decem instrumenta agnoscunt recentiores Hebræi ad hymnor. modulat. o. em. Quod autem non minus à decem dixit, eodem modo locutus est li.* 1 *etymol. c.* 3. *& sæpe alias, neq. id sine exemplo, vt eo loco offensum est.*

In Cap. IV.

Canticum autem est vox hom. *Ruffinus, siue Hilarius) in prologo psalmor.* Psalmus est cum cessante voce, pulsus tantum organi canentis auditur. Canticum est, cum cantantium chorus libertate sua vtens, neque in consonum organi adstrictus obsequium, hymnio canoræ tantum vocis exultat Psalmus autem cantici est, cum organo præcinente. subsequens & æmula organò vox chori cantantis auditur, modum psalterii vocis imitata. Canticum vero psalmi est, cum choro ante cantante, humanæ cantationis hymno artis organi consonantis aptatur, vocisque modulis præcinentis pari psalterio suauitate modulatur.

In Cap. V.

Cantorum princeps. *Ex Roman. edit.* cunctorum princeps *Gotth.*

Ad affectum pietatis exurgat. In effectum pietatis assurgat; *apud August.*

In Cap. VI.

Hymnos primum eund. Dauid. *Nam librum psalmorum eun' hymnor. & Soliloquiorum vocari ait Ruffinus.*

In hymn. & psal. *vsque ad*, exempl. *Leguntur hæc Concil.* 4. *Tolet. c.* 12. *& apud Gratian. de consec. d.* 1. *c.* de hymn.

Quia eius tempore in Eccles. Mediolan. *Augustinus* IX. *confess. c.* 6. & 7. Non longe cœperat Mediolanensis Ecclesia hoc genus consolationis, & exhortationis celebrare magno studio fratrum concinentium vocibus & cordib. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, &c.

Carmina autem quæcunq. in laudem Dei dicuntur. *Canuntur mallem. Id enim omnino exigit hymni ratio, Ruffino & Augustin. auctoribus, sic enim ille:* Hymni sunt cantus laudem Dei continentes. Si sit laus, & non sit Dei, non est hymnus. Si sit laus Dei, & non canterur, non est hymnus. Oportet ergo, vt si sit hymnus, habeat hæc tria, & laudem, & Dei, & canticum. *Eadem Aug in ps.* 72. *sotiadem, aut pluribus etiam verbis. Quæ etiam relata sunt in* VI. *etymolog.*

In Cap. VII.

Antiphonas Græci. *Vid. Paulin. Sigebert. & Rodulph. apud Pamelium li.* 1 *Liturg.*

In Cap.

In Cap. VIII.

Responsoria ab Italis. *Idem 6. etymolog. nisi quod illic* Responsorios *dicit, vt in regul. monach. c. 6. de Officio.*

Chorus consonando. *Nempe idem- respondendo. Sic enim in etymologiis,* quod vno canente chorus id respondeat.

In Cap. IX.

De libro iuris cælestis. *Laborauimus, vt verba auctori suo redderemus. Nam, quin Isidoro antiquiora sint, non dubitamus. Tertulliani, aut Cypriani visa sunt aliquando. Nunc magis adducimur, vt Augustini esse credamus. Is enim epist. 118. ad Ianuarium c. 4.* Non enim mihi, *inquit*, de libro Dei hæc recitaturus est. *Nam proximum videtur, vt Christus Dominus de iuris cælestis libro recitet.*

In Cap. X.

Cum lectio legitur facto silentio *Ambr. in pref psalt.* Quantum laboratur in Ecclesia, vt fiat silentium cum lectiones leguntur?

In Cap. XI.

Testamentum autem dicitur, quia idoneis testibus. *Verecundior notatio, quam si Testamentum à testatoris monumento, aut testes à testamento deduxissei, quod vtrumque facit 5. etymol.*

Post hæc versuum octo libri. *Quinque tantum priores recenset Cyrill. Catech. 4. & Sapientiam Hebraice scriptam reperisse se negat Hieronymus. At Isidorus non sua, sed aliena, nunc suis, nunc aliorum verbis se tradere in his libris præfert. Dicet autem paulo post ex Sapientis cuiusdam testimonio, librum hunc ab Hebræis aliquando receptum, postea reiectum.*

Quoniam LXXII. linguæ. *Clem. Alexand. Stromat. li. 1. Ab Ephoro & scriptoribus aliis LXXV. tum gentes, tum linguas prodi, ex Moysi verbis,* Erant autem omnes animæ ex Iacob LXXV. quæ descenderunt in Ægyptum. *Sed linguas dialectosve videri LXXII. plane fuisse, vt nostra tradunt scripturæ. Quod se etiam colligere tradunt Hebræi, è familiar. numero. totidem namque censeri Genes. c. 10.*

In Cap. XII.

Et Samuelis primam partem. *Idem sensit Diodorus, qui Samuelis 9. verba illa,* Nam videntem vocabat populus, qui nunc propheta dicitur, *non ipsius Samuelis, sed eius, qui Samuelis scripta collegit, verba fuisse vult. Isidoro sat fuit monuisse nemo se de suo, sed de Hebræor. sensu, & traditione loqui.*

Malachim totum edidit Ieremias. *Nihilo id certius.*

Psalterium vero scripserunt decem, *ii scilicet quorum nomina in Psalmor. titulis præscribuntur. Id vero persuadere alicui fortasse possent, nisi Adamo, & Melchisedecho suos etiam psalmos assignarent, illi nonagesimum primum, hic centesimum nonum.*

Viri synagogæ sapientes scripserunt Ezech. & Hest. *Fabella Iudaor.*

Primam post Esdram. *Quæ de LXX. interpretum editione refert, vsque ad verbum inuenirentur, leguntur in Cyrilli Catechesi 4. Ea denique Iustinus, Irenæus, Augustinus, Philo, atque alii prodidere. Sed rident Hieronymus quæ de cellulis referuntur. Neque huic, neque illis nostror. Theologorum studia defunt. Nec minore contentione de ea quoq. re dissident, omnes ne veteris Testamenti, an soli quinque Moysi libri ab illis sint conuersi.*

Vt meminit S. Augustinus. *Li. 2. de doct. Christ. c. 11. idem in nouo Testamento accidisse ait Hieronymus ep. 123. ad Damasum, tot pene fuisse exemplaria, quot codices.*

Ad Hebræos autem epist. *Ex Hieronymi catalogo. At nunc dubitandi nullus relictus locus post concilior. sequentium decreta. Quæ de Petri, Iacobi, & Ioannis epistolis dicuntur, ex eodem sunt catalogo. De apocalypsi, quoniam etiam ante Hieronymi ætatem recepta fuerat neg; exisse videtur Isidorus eos, qui illam suo tempore non reciperent, contra quos est Concilii Toletani IV. canon 16.*

In Cap. XIII.

Laudes. *Quid Laudes appellat, & ipse satis superq. declarat, & cuiusex concilio IV. Tolet. magis adhuc constare poterit. Vt mirum sit tam manifesta in luce quantas sibi ipse tenebras offuderit, qui magno negotio contenderit, vt hæc plurium capitum inuerso ordine, post caput de matutinis collocaret. Cum neque quid Laudes, neque quid Matutina preces apud Isidorum sit, possit vlla ratione discipere. At de Matutinis suo loco. Laudes hoc loco canticum Alleluia dicitur, quod in aliis regionibus, (vt nunc vbique fit) ante Euangelii lectionem, in Hispania post Euangelium decantari ea Synodus præcipit can. 2. & 11.*

In Africanis autem regionib. *Ex ep. 119. Aug. ad Ianuarium ca. 15. & 17.* Actionem nostram non esse futuram, *vsque ad*, laudabunt te. *Verba sunt Augustini c. 15.*

In Cap. XIV.

Offertoria quæ in sacrificio. honore canuntur. *Gentiles quoque in libationibus grauiores quosdam sonos adhibuisse, qui magnam partem spondaicis pedib. constarent, vnde nomen huic pedi datum, qui & Pontificius propterea dictus est, notum ex Terentiani versib.*

Qui quod in templis canorus à sono vocis malæ.

Aurib. libantis obstat, & fauet, *ἀνάκλασις* est.

Eam vicem vbi canerent organaque desunt, tintinnabulor. rota antiquo iam vsu præstant.

In Cap. XV.

Cuius celebrationem. *Traditam à Petro, quem ad consecrationis verba quidam tres orationes, alii solam Dominicam initio adhibuisse dicunt. Auctæ deinde aliæ ab aliis tum preces, tum cæremoniæ, vt videmus in Patrum liturgiis. Nam & illud Pauli 1. ad Corinth. 11* Cætera autem cum venero disponam, *ad id refert Aug. epist. 118. c. 6. Isidorus ordinem, qui ætate sua in Concil. Tolet. IV. iussus est per omnem Hispaniam, & Gallitiam obseruari, tantum refert. Quitamen ordo non idem prorsus retinetur in Mozarabo Missali, quod aduertit etiam Iacobus Pamelius.*

Quinta deinde infertur illatio. *Pensiones vt à Græcis εἰσφοραὶ, ita à nostris illationes dictæ, constat è Cassiodor. lib. 12. ep 16. quomodo illationis voce vsa est etiam Synodus Tolet. VII. can. 4.* Ne ergo fiat de cætero, quod constat hactenus inordinate præsumptum, non amplius, quam duos solidos vnusquisque episcopor. prætaræ prouinciæ per singulas diœceses suæ basilicas Synodum Btacarensem annua illatione sibi expetent conferri. *Mediaque videtur inter exactionem & oblationem. situe inter pensionem & munus illatio. Vt enim Imperatores pensionis tributiorem appellationem, illationis nomine mitigarunt, sta Ecclesiastici viri submissius se loqui putauerunt, si quæ alius dona & munera vocant, illationem appellarent. Id quod etiam debitum seruitutis non vno in loco dicitur. Hinc illud in Canone offerimus præclaræ maiestati tuæ de tuis donis ac datis. Nimium videbatur offerimus, ni subiceretur de tuis donis ac datis. Sed (vt ego quidem existimo) dicebatur illatio, tum panis, & vinum antequam offerentur, tum formula ipsa precationis quam inferebantur. Erat ergo illatio, tum id, quod inferebatur, ex quo erat oblatio facienda, tum precatio ipsa, qua inferebatur, vt fieret, ex illatione oblatio.*

In qua oratione, vt Patres scripser. septem petitiones. *Singulis petitionibus* Amen, *respondetur quarta excepta,* Panem nost. q. d. n. hodie, *cui respondetur,* quia tu es Deus.

In Cap. XVII.

Benedictio. *Singulis prope Missis benedictiones proprie assignantur in Mozarabo Missali. Est autem hæc è Dominic. VII post Pentecost.*

Illuminet Dominus faciem, &c. *Ita Gothi. codex ex septuaginta interpretatione: in excusis libris vulgata edit. verba substituta sunt.*

In Cap. XVIII.

Vid. Cypr. ep. 3. li. 2. de sacramento Dominici calicis.

Quod non mane, *vsque ad*, vesperam mundi, *Cypriani verba sunt.*

Proinde non communicauerunt ieiuni Apostoli. *Vid. cap. 54.* liquido *de consec d. 2.*

Calix Dominicus, *vsque ad*, adunatus. *Omnia sunt Cypriani verba.*

Dicunt aliqui nisi aliquo interuen. peccato. *Vid. c. 13 de consd. 2.* Quotidie.

Hoc est enim indigne accipere. *Aug. ep. 118.*

Cæterum si non sunt tanta peccata. *Hilarii sive Augustini verba relata à Gratiano de consd. 2. c.* si non sunt.

Relegamus libros Regnor. *vsque ad*, accedere possit. *Verba sunt Hier. in c. 1. epist. ad Tit.*

Defunctor. animæ, &c. *vsque ad fin. c. verba sunt Augustini Enchirid ad Laur. c. 110.*

In Cap. XIX.

Vid. Cypriani librum de Orat. Dominic. & Tertulliani de ieiunio.

In Cap. XX.

Vt tempus ipsum vesp. *vsq; ad*, seculi. *Cypriani sunt verba epist. citata.*

In Cap. XXI.

Integrum caput ex epistol. de obseruatione vigiliarum, *36. apud Hier. to. 9.*

In Cap. XXII.

Pleraq. ex eadem epistola carpsim hinc inde sumpta.

Hoc namq. tempore vastator Angel. *ex Hieron. Matth. 25.*

Audientib. cunctis vinctis. *vox* cunctis, *non est apud Hier. neque Act. 16. & fortasse liberarior. partim* vinctis, *partim* cunctis *scribentium vitio vtrumque tandem inoleuit.*

Nyctages, *aut etiam* nyctages, *vel* nyctazontes. *ead. 8. etymol. c. 5.*

In Cap. XXIII.

Matutinæ preces hic dicuntur ea, quas nos Laudes dicimus, vt constat ex Cassian. lib. 3. de instit. cœnob. ca. 3. 4. & 8. Sequebatur vigilias Missa post galli cantum, inde ea quas nos Laudes, Cassianus matutinam sollemnitatem no[illegible] 4. & 6. in qua canebatur ps. 148. Laudate Dominum de cæ[illegible]um sequentib. Nouella (vt ipse vocat) tunc sollemnitati, quæ à nobis prima dicitur deputati erant psalmi, 50. Miserere mei Deus secund. 62. Deus Deus meus ad te de luce vig.

& 89. Domine refugium factus. *Ita videntur Ecclesiæ Occidentalis Laudes vtranque illos, id est, Matutinam antiquam sollemnitatem, & nouellam atque amplius aliquid continere. Nam nouella, hoc est, Prima psalmi alij sunt assignati.*

In Cap. XXIV.

Omnia fere ex epist. August. ad Ianua. 119. cap. 10.

Sabbathum autem dat *vsque ad*, interpretatur. *ex ead. epist. cap. 10. Editio Madritia facit hic nouum caput.*

Dies tamen Dominicus, *vsque ad*, successit, *ex c. 13.*

Apparet autem, *vsque ad*, datum est, *ex eiusdem sermone 251.*

Sabbatum autem dies septim. &c. *è serm 91. quæ sunt eadem Origenis homil. 7. in Exod. c. 15.*

In Cap. XXVI.

Cassian. collat. 10.

Epistolæ quoque Pontif. Alexandrini: peracto eo die, *ait Cassianus.*

In Cap. XXVII.

Asellum sedisse perhibetur, *& mox*, quem sedendo. *Ita etiam Ambrosius*, Pullus sedetur asinæ.

Cr[illegible]tinianum vocant. *Aug. ep. 118. c. 7.* Si autem quæris, cur etiam lauandi mos ortus sit, nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quod baptizandor. corpora per obseruationem Quadragesimæ sordidata cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauarentur. *Hanc autem diem, quæ in Hispania Dominica, vt videtur, Palmarum fuit, in Africa fuisse Feriam V. in cœna Domini, ex hoc Augustini loco apparet: subdit enim.* Ifum autem diem potius ad hoc electum, quo cœna Dominica anniuersarie celebratur, &c. *Qui mos adeo in Africa inualuerat, vt de lotione pedum, quæ in eundem diem incurrebat, vel tollenda prorsus, vel certe in alium diem reiicienda, propterea cogitauerint. Sic enim Augustinus ep. 119. ad Ianuar. c. 18.* Delauandis vero pedibus cum Dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam venerat, commendauerit (sicut ipse consequenter exposuit) quæsitum est, quo nam tempore potissimum, res tanta etiam facto doceretur, & illud tempus occurrit, quo ipsa commendatio religiosius inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramentum Baptismi viderentur pertinere: multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre non dubitauerunt. Aliqui autem, vt hoc sacratiore tempore commendarent, & à Baptismi sacramento distinguerent, vel diem tertium octauarum, quia ternarius numerus in multis sacramentis maxime excellit, vel etiam ipsum octauum, vt hoc facerent, elegerunt.

In Cap. XXVIII.

Propter humilitatis formam commend. *August. ibid.*

In Cap. XXIX.

Docet autem Apostolus, *vsque ad*, profundum. *Verba sunt Ruffini in Symbolo.*

Cuius latitudo, *vsque ad*, describitur. *Communia hæc sunt Ruffino cum Augustino 2. de doct. Chr. c. 42. & in lib. de grat. Vet. & Nou. Testam.*

Dicitur enim homini, &c. *Omnia sunt vsque ad fin. capitis Augustini verba ep. cit ad Ianuar. c. 14.*

In Cap. XXXI.

Cuius quidem Paschalis resurr. *Omnia vsque ad finem ex ep. citata Augustini ad Ianuar. descripta sunt.*

In Cap. XXXIII.

Pleraque ex ead. Augustini ad Ianuar. epistola.

In Cap. XXXIV.

Totum caput ex lib. 20. Aug. contra Faust. Manich. c. 21.

In Cap. XXXV.

Encænia quippe Fest. *Ex Aug. Tract. 48. in Ioann.*

In Cap XXXV.

Primum enim ieiunium Quadrag. *vsque ad*, viuendum. *Verba sunt August. ad Ianuar. c. 15.*

A quatuor ventis delimatur. *Ita m. s. vterque & apud August. & Hieronymum tom. 9. ep. 21. nam* describitur, *quod in excusis libris est, & apud Raban. lib. 2. de inst. cler. c. 20 proculdubio interpretatio fuit eius, qui* deliniatur *legerat: vt ali in edit. Rom.* delimatur *autem, vel purgatur interpretor, vel potius deuehitur. & obliquatur, vt* delimatur *& erigitur, ἀνίσῳ sint. Est enim limum transuersum, & obliquum. Erit ergo* delimatur, *quod Virgilius dixit* deuexus premitur.

Mundus vt ad Scythiam Riphæasque arduus arces
Consurgit premitur Libyæ deuexus in Austros.

Sed Maro de cælo, Augustinus de terra orbe locutus est. Declinatur *probari alicui posset, ita enim in lib. de Natura rer. ad Sisebuth. Regem c. 9.* Nam quemadmodum erigitur mundus in Septentrionalem plagam, ita declinatur in Australem, *nisi Augustinus, cuius hæc sunt, obstaret.*

Lege enim Mosaica, *vsque ad*, dedicarent. *è Cassian. collat. 21. cap. 25.*

Triginta sex dier. Triginta sex semis. *Cassianus.*

Subtractis enim à Quadragesima diebus Dominicis. Si dies Dominici, & Sabbatha subtrahuntur *Cassianus. Sed quia in Occidentalibus ciuitatibus, & maxime in vrbe Sabbathis ieiunabatur, vt idem ait lib. 3. c. 10. propterea Isidorus Sabbatha non subtraxit, nec semis addidit, aut rationem aliam iniit, non enim ἀναζεῦξις hæc exigebat.*

Cuius quidem Quadragesimæ legib. *vsque ad*, dedicarent. *Ex ead. collat. c. 29.*

Velut decimas Domino dedicarent. *Ita Cassianus & Gotthicus*, vt decimas *excussi libri.*

Hoc ieiunium à plerisque ex auctoritate Euangelii post Domini Ascensionem completur. *Id vetat Thomas apud Cassianum collat. 21. cap. 20 ex Apostolicor. virorum traditione.*

In Cap. XXXVIII.

Quatèr in die, & quater in nocte. *Absunt hæc à LXX. interpretum editione emendata. Voces autem* in nocte *etiam à vulg. & Hebraica veritate.*

In Cap. XL.

Refertur à Possidio Augustini tractatus de Kalendis Ianuarii. Vnde hæc fortasse sumpta. Hav. Kalendar. in eandem hanc sententiam meminere Concil. Turon. II. c. 13. & 16. & Tolet. IV. c. 10. Est etiam canon 1. Antisiodor. Non licet Kalendis Ianuarii Ceruolo, aut Ceruolę facere, vel strenas diabolicas obseruare. *Vid. August. ser. 215. de temp. & append. tom 9. tract. 20. Ambros. serm. de Circuncis. Petr. Chrysolog. serm. de Kalend. Ianuar. S. Maxim. homil. de Circuncis. siue de Kalend. Ianuar. Alcuinus lib. de diuin. offic. cap. 4.* Hæ (*inquit*) Kalendæ secundum dementiam Gentilium, potius cauendæ sunt dicendæ, quam Kalendæ.

In Cap. XLII.

Post Patcha autem, vsque ad Pentecost. *Referuntur hæc à Gratiano d. 76. cap. 10.*

In Cap. XLIII.

Totum caput ex epist. Augustin. 118. ad Ianuar. cap. 1. & 2.

In Cap. XLIV.

Vid. cap. Ab exordio *d. 35. & Hieronym. 1. contra Iouinianum.*

NOTÆ IN ECCLESIAST.
OFFIC. LIB. II.

In Cap. I.

Id. Ep. Hieronymi ad Nepotian.

In Cap. II.

Hisigitur lege cauetur. *Totius huius capitis verbis Concilium Moguntiacum canonem 10. sanxit.*

Occupationes lucror. *Ita quidem Goth. & Concil. Mog. sed non displicet alterius m. s. scriptura*, aucupationes lucror.

Per ambitionem non subeant ad honorum gradus, per ambitionem non subuchant: *idem m. s. non tamen modo* pro subuehant, subuehantur *legas, est enim sub[illegible] loco humilis in excelsum vehi Virg.* Nec non ad templum, sun[illegible]que ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua.

Non infrænilingua. Effræni *idem m. s.*

Gestu incedant. Gressu *impres.*

In Cap. III.

Hoc quoque capite ead. Synodus est vsa legem ferens de vagis eluricis c. 22.

In Cap. IV.

Quod vero detonso supersus capite. *Vid. c.* Duo sunt genera 12. *q. 1 ex Hieronymo.*

In Cap. V.

Sacerdotum nomine hoc loco, vt sæpe alias, Episcopi soli veniunt.

Initium quidem Sacerdotii, &c. *Ex Anacleti ep. 2. ad episcopos Italiæ.*

Quatuor autem sunt genera Apostolor. *Ex Hieron. in cap. 1. ep. ad Galat.*

Quod

Quod vero vnius matrimon. v. g. *Vid. d. 3. cap.* ſi quis, & 28. *q.* 3.

Porro quod Epiſcopus non ab vno. *c.* Archiepiſcopus, *& ſeqq. d.* 66. *& Ruffini hiſtor. c.* 6. *in Nicæna Synodi canonibus.*

Ideoque ab omnibus conuenientibus *Vid.* 64. *diſtinct.*

Puter ſe non tam miniſterium humili *Ex Hieronym. in cap.* 1. *ep. ad Tit.*

Nunc vero ſæpe cernimus, *vſque ad*, dignitatem. *Ex eod. loco.*

Cum neque Moyſes. *Ex eod.*

Interdum autem. *Vid. c.* audactet. 8. *q.* 1. *ex Origene vel Hier. potius.*

Quod autem is, qui poſt baptiſmum aliquo mortali peccato correptus. *Quod eiuſmodi ſit (ait Gratianus d.* 25. *c.* primum) *vt ex eo ſit perpetua infamia. Ita enim ille Hieronymi verba in c.* 1. *ep. ad Titum, vnde hæc ſumpta ſunt, interpretatur, quæ referemus, ne cui hæc duriora videantur.* Primum itaque ſiue crimine iubetur eſſe Epiſcopus, quod puto alio verbo ad Timotheum irreprehenſibilem nominarum. Non quod tantum tempore, quo ordinandus eſt, ſine [illegible]o ſit crimine: & præteritas maculas noua conuerſatione diluerit: ſed quod ex eo tempore, quo in Chriſtum renatus eſt, nulla peccati conſcientia remordeatur. Quomodo enim poteſt præſes Eccleſiæ auferre malum de medio eius, qui in delicto ſimili corruit? aut qua libertate corripere peccantem poteſt, cum tacitus ſibi ipſe reſpondeat, eadem admiſiſſe, quæ corripit? *Legitur autem* corruptus *in Gotth. & in ed. Rom. ſed* correptus, *magis videtur ex Gratiani ſenſu. Molliſſe enim videtur Iſidorus Hieronymi verba, cum non quolib. crimine, &* correptum, *quaſi deprehenſum eſſe voluit.*

Quapropter quia lex pecc. *vſque ad*, occupare. *Verba ſunt Hieronymi ibidem.*

Nam cum qua fronte, *vſq. ad*, recta ſunt. *Eiuſd. ſunt.*

Cui etiam ſcientia ſcript. *vſq. ad*, peruertere. *eiuſd. ibidem.*

In quo etiam hoſpitalitas, *vſque ad*, inhumanus. *Hieronym. ibid.*

Erit quoque illi iuxta Apoſtol. *Ibidem & 1. contra Iouinian.*

In Cap. VI.

Quæ de corepiſc. dicit è Concil. Antioch. cap. 10. *ſumpta videri poſſunt. Vid. Leon. ep.* 88. *& can. Nican.* 54. Hi propter inſolentiam (*ait Gratianus c. Corepiſc. d.* 68. ab Eccleſia prohibiti ſunt.

In Cap. VII.

Exordium ſumpſit à filiis Aaron. *Anaclet. ep.* 2. *& Hieronym. ad Nepotian. ep.* 2.

His enim ſicut Epiſcopis, *vſq. ad*, prædicandi. *Carptim hæc ſumpta ex ep. ad Ruſtic. Narbonen. Hieronym. tom.* 9. *ita vt quædam reſecuiſſe conſulto videatur, vt confirmandi & benedicendi officia. Quod autem aquare Epiſcopi presbyteros videtur, nos ſumma ratione non defendemus, quam quæ tuetur ipſe ſeſe, non referenda eſſe ad culpæ ſuæ titulum, de quibus teſtificatio adhibetur auctorum. Sunt autem verba quibus plus aquo presbyteris tribuiſſe videtur, non Iſidori, ſed Hieron. Cuius mens atque animus ſi fuiſſe videretur, vt Epiſcopor. faſtum, & inſolentiam comprimeret, atque retunderet, non vt presbyteros illis pares faceret. Vt ex collatis eius pluribus locis collegere iampridem doctiſſimi viri. In quib. Franc. Turrianum lib.* 8. *conſt. c.* 36. *Maria. Reatin. in ep. ad Euagr. Caſ. Baro. Annal. tom.* 2. *ann.* 58. *Nam quid Iſido. ſenſerit de Epiſcop. offic. ſatis conſtat ex c.* perlectis. *d.* 25. *& ex c. vlt. huius operis de* chriſmate.

Nam Paulus. *Ex Hier. ep. ad Euagr. & comm. ad Tit.*

Presbyteros autem merito, *vſque ad fin. Verba ſunt Hieronymi in cap.* 3. *Iſai. quorum pleraque leguntur etiam in Anacleti ep.* 2.

In Cap. VIII.

Pleraque ex ep. citata ad Ruſtic. Narbonen.

In Cap. X.

Vid. cit. ep. ad Ruſtic.

In Cap. XII.

Veteres lamina pectori impoſita. *Hoc de Nerone prodidit Plinius lib.* 34. *cap.* 18. Nero (quoniam ita diis placuit) princeps, lamina pectori impoſita ſub ea cantica exclamans, alendis vocibus demonſtrauit tationem.

In Cap. XIII.

Quos Eſdras actores templi. *Quid exorciſtis cum actoribus templi? Hoc opinor: corpora noſtra templa ſunt Spiritus ſancti. In ea cum immigrat nequam ſpiritus, iam tum ædibus (vt Comici verbis loquar) vitium datur. Atque eo nonnunquam res redit, vt non videantur ædes ſarciri poſſe, quin tota perpetua ruant. Exemplo eſſe poſſunt, & is, quem reſtituere in Apoſtoli, quæ mutum, ſurdii, eacum? Dominus ipſe ſanauit ac refecit. Idigitur Exorciſtar. munus, eas vti ædes reficiant, ſartas tectaſque reddant. Eſt vero Poeta locus, quem indicauit, ſupra quam dici poſſit elegans ad hanc ſimilitudinem illuſtrandam, atque dilatandam.*

In editione Madritia ſequebatur caput 14. *de Acolythis: ſed illud addendum minime cenſuimus: quoniam in codicibus impreſſis Colonia* 1568. *& Lutetia* 1580. *atque etiam in noſtro m. ſ. inuenitur. Extat autem integrum lib.* 7. *Etymol. c.* 12.

In Cap. XV.

Quantum pertinet ad auctor. *vſque ad*, Iordan. *Ex Hieron. ep.* 13. *ad Paulin.*

Reliqua vero teterrima atque omnimodis euitanda. *Caſſian. coll.* 18. *c.* 4. Tria ſunt in Ægypto genera monachor. quorum duo ſunt optima, tertium vero tepidum atque omnimodis euitandum.

Primum genus, *vſque ad*, cor vnum. *Ex eod. Caſſ. c.* 5.

Secundum gen. *è c.* 6. *& Hier. ep.* 22. *ad Euſtoch.*

Quartum genus, *vſque ad*, quam curari. *è c.* 8 *eiuſd. collat.*

Quintum genus eſt Circumcellionum. *Circumcellones dictos (ait Auguſtinus) aduerſus Gaudentium, quod victus ſui cauſſa villas ruſticanas circuirent.*

Sextum gen. *Ex ead. collat. c.* 7. *&* 10.

Sicut ait de ipſis Hieronymus. *Ep.* 22. *ad Euſtoch.*

In Cap. XVI.

Horum duntaxat dignitate ſeruata. *Offendit quoſdam hic locus, qui non aduertere de pœnitentia publica loqui Iſidorum. Sunt autem verba Felicis III. ep.* 1. *c.* 1. *Vid. Gratian. d* 50. *cap.* Confirmandum. *cum ſequentib.*

In Cap. XVII.

Tam ſancti propoſiti. *Verba Caſſiani, cuius ſunt quæ ſequuntur, niſi Hieronymi eſſe, vel communia vtriuſque mauis.*

Cum & ipſa vniuerſa. *Aug. ſerm.* 23. *de verb. Domini ſecundum Matth.* Tota Eccleſia quæ conſtat ex virginib. & pueris & maritatis, & vxoratis, vno nomine virgo eſt appellata. Vnde hoc probamus? Apoſtolum audi dicentem, non ſolis ſanctimonialibus, ſed vniuerſæ potius Eccleſiæ Dei: Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. *& Tertull. libr. de monog.* Et coniungent vos in Eccleſia virgine vnius Chriſti ſponſa. *Ambroſius quoque in hortatione ad virginitatem.* Virgo eſt Eccleſia, quam ſtuduit Apoſtolus virginem caſtam exhibere Chriſto.

Sic tamen laudetur virginitas, ne nuptiæ condemnentur. *Hoc ſæpe repetit Hieronymus.*

Ante aduentum quippe Chriſti coniugia placuere. *Ex Tertul liano, vnde eadem quoque hauſit Hieronym.*

Et niſi fallor vaius eiuſdemque Dei, *vſque ad*, indulſerat. *Verba ſunt Tertull. in exhortatione ad caſtitatem.*

Et iterum ſi acceperis vxorem, *vſque ad*, proſtrati ſunt. *Verba ſunt ex commentariis in ep. ad Corinth. Hieron. adſcriptis.*

Per Iſaiam Prophetam ſe daturum. *Quem locum tractat elegantiſſime Baſilius in lib. de virginitate.*

Meliorem multo. *Vulg.* melius à filiis, & filiabus.

In gradibus enim vel officiis, *vſque ad*, oſtendat. *Tertull. in lib. de virginib. veland.* potuit dignius honorari aliqua prærogatiua vitilis gradus, aut officii? &c. *E quo loco ſunt verba fere quæ reſtant huius capitis.*

Notabilis vel inſignis. *More ſuo diſiunctione pro coniunctione vtitur. Nam Tertullianus* notabilis & inſignis *dixit.*

Honorem ſanctificati corporis. Honorem ſanctitatis, *Tertullianus.*

In Cap. XVIII.

Anna quæ Dominum cognouit infantem. *Tertull. in libr. de ieiunio aduerſus Pſychicos* Anna propheris filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnouit, & multa ſuper eo prædicauit expectantibus redemptionem Iſrael.

Felix ergo virgo quia intacta, &c. *Hauſere iſta non Iſidorus modo, ſed Hieronymus quoque è Tertulliano, cuius ſunt, libr.* 1. *ad vxorem hæc verba.* Quanti & vidua ipſa, cuius aſſertor Dominus diſputabit? Non tantum virginibus datum opinor, licet in illis integritas ſolida, & tota ſanctitas de proximo viſura ſit faciem Dei. Tamen vidua habet aliquid operoſius, quia facile eſt non appetere quod neſcias, & auerſari quod deſideraueris nunquam. Glorioſior continentia quæ ius ſuum ſentit, quæ quid viderit, nouit. Poterit virgo felicior haberi, at vidua laborioſior: illa quod bonum ſemper habuit: iſta quod bonum ſibi inuenit, in illa gratia, in iſta virtus coronatur, &c.

Quæ poſt vnius coniugii torum interceptum *vſque ad*, renunciat. *Ita vterque m. ſ. probiſſime, quos ſequi non eſt anſus, qui cuius hæc eſſent, non aſſecerat. Sunt autem eiuſdem Tertulliani initio exhortationis ad caſtitatem.* Tertius gradus ſupereſt monogamiæ, cum poſt matrimonium vnum interceptum exinde ſexui renunciatur. *Ergo vox* virili *turpiter addita fuerat, quæ etiam legitur in edit. Rom.*

Vtique ſicut Tabitha, *vſque ad*, viuendi. *Ex commentariis in epiſtolam ad Timotheum Hieronymo adſcriptis.*

Vtique vt ipſe earum inceſſ. *vſq. ad*, dignitatem. *Ex Hieronymo ad Tit.* 2.

Nam ſolent, *vſque ad*, ex otio. *Verba ſunt eiuſd. ibid.*

Simul autem, *vſq. ad*, quæ non oportet. *Ex commentariis in ep. ad Timoth. citat.*

In Cap. XIX.

Vnam de coſtis eius mutuatus vir in fœm. fecit. *Tertull. in lib. de monogam.* Vnam fœminam maſculo Deus finxit, vna

A coſta eius decerpta: & vtique ex pluribus, &c. *quæ eadem in exhortatione dixerat, totumq; locum Hieronymus ſibi aduerſus Iouinianum aptauit.*

Item ſecundum ſpirituales nupt. *Idem in exhortatione:* At cum Apoſtolus in Eccleſiam & Chriſtum interpretatur, erunt duo in carne vna, ſecundum ſpirituales nuptias Eccleſiæ & Chriſti, vnus Chriſtus, & vna eius Eccleſia: agnoſcere debemus, duplicatam & exaggeratam eſſe nobis vnius matrimonii, tam ſecundum generis fundamentum, quam ſecundum Chriſti firmamentum.

Numerus autem matrimonii. *vſq. ad*, figurentur. *Verba Tertul. ibid. & Hieronymi 1. contra Iouinian.*

Secundas autem nupt. *vſq. ad*, non eſt religionis, ſed criminis. *Dicuntur hæc ex Hieronymi ſenſu, non qui digamos, aut etiam octogamos (vt ipſius verbis vtar) damnet: ſed qui cælibatū & viduitatē coniugio longe antiſtare velit. Cuius verba aliquanto etiam liberiora, quam hæc ſunt, retulit quoque Gratianus 31. q. 1 c.* quomodo.

Quod vero iiſdem virginibus legitime nubentibus vniuiræ. *Tertull. in exhort.* Mogonamia apud Ethnicos in ſummo honore eſt, vt & virginibus legitime nubentibus vniuira pronuba adhibeatur, etſi auſpicii initium eſt, tamen boni auſpicium eſt. *Ita enim Tertulliani vatio explenda eſt ex hoc loco. Quod non vidiſſe, qui in eo emendando laborarunt, neque interrupta & pendenti ſententia quidquam deſiderare, valde miror.*

Quod vero eædem fœminæ, *vſque ad*, peruenient. *Legitur totus hic prope locus apud Grat. 30. q 5. c.* fœminæ.

B Vnde & Rebecca, *vſque ad*, velauit. *Ex Tertull. lib. de virginibus veland. eadem etiam apud Ambroſ. in ſiue lib. 1. de Abraham.*

A Leuita vno vinculo copulantur. *Aliter hæc apud Gratianum, nos codic. noſtros ſumus ſecuti.*

Quod imprimis anulus. Quod in primis negotiis anulus. *Apud Gratianum,*

Antiquitus. *Tertul. Apologet. c. 6.* cum aurum nulla norat, præter vnico digito, quem ſponſus oppigneraſſe pronubo anulo.

Penes Iſrael autem, *vſque ad*, maturitate. *Verba ſunt Tertull. in libro de virginib. veland.*

Apud veteres. *Vid. etymolog li. 9. c. 7.*

Vt ait quidam ſapiens. *Theophr. apud Hieron. 1. contra Iouinian.*

Nam & ipſe dor. rab. *Auguſtin. lib. de morib. Manichæor.* Nuptiæ autem, vt ipſæ nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum fœminam matemq. coniungunt. *atq. ead. ſerm. 3. Do. 22. poſt Trinit.*

Quando ergo quiſque luxurioſe amplius viuit, *vſq. ad*, maculant. *Auguſt. ibidem:* Sed dicis peccatum quidem eſt, ſed tamen parcum eſt. Nec nos dicimus, qui capitale peccatum eſt, ſed tamen ſi frequentius exerceatur, & iciuniis, vel eleemoſynis non redimatur, nimis immundam animam facit. *Vid. Hieronym. 1. contra Iouin. & Grat. 13. q. 4.* origo. *& Fulgent. ep. 1.*

Solum vt ait Hieronymus. *In Matth. c. 19. quæ verba citantur à Gratiano 32. q. 1. c.* Dixit Dominus.

C Stultus & impius. *Ita Gotth. & Hieronymus.* Stultus & inſipiens. *Vulg. edit.*

Quid ergo ſi ſterilis, *vſq. ad*, habenda. *Ex eodem Hieron. loco.*

Vt ait Lactantius. *Lib. 6. c. 23.*

Seruanda igitur fides, *vſque ad*, ſequitur Chriſtum. *Ex Aug. c. 3. de decem chord. citat. 32. q. 6. c.* Non mœchaberis.

Horratur idem Apoſtolus, &c. *vſque ad finem. Verba ſunt Hieronymi ad Titum. 2.*

In Cap. XXII.

Tradunt enim his verbis: quod poſt aſcenſ. *vſque ad*, iudicium poſſuere. *Verba ſunt Ruffini in præfat. ad Symbolum.* E

Eſt enim breue verbum fidei, &c. *Ex eodem paullo ſuperius, vbi Cyprianus in oratione Dominica.*

In Cap. XXIII.

Hominem ſuſcepiſſe. *Frequens apud Patres locutio: Auguſt. li. ſingulari de Gen. ad litteram, in ipſa fidei explicatione.* Cum ipſa ineffabilis, incommutabiliſque Dei ſapientia plenum totumque hominem ſuſcipere dignatus eſt, *& in quotidiano hymno.* Tu ad liberandum ſuſcepturus hominem non horruiſti virginis vterum.

Diuinam humanamque ſubſtantiam. *Neq; minus vſurpata eſt ſubſtantia pro natura. Vt teſtimonia aſſ.re, abutentis otio ſit.*

Et quod animæ incerta ſit origo. *Cunctationem ſuam ſapiſſime fatetur Auguſt vt ep. 157. ad Optatum.* Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in ſe ipſuris canonicis reperi. *Et l. 1. Retract. c. 1.* Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt ſit in corpore: vtrum de illo vno ſit, qui primum creatus eſt, quando factus eſt homo in animam viuam: an ſemperita fiant ſinguli ſinguiæ, nec tunc ſciebam, nec adhuc ſcio. *Eod. modo. haſit Iſidorus cum Fulgentio, cuius verba refert lib. 1. differen. cap. 26. ita vt neutram in partem vterque inclinare auſus ſit, cum nondum quidquam definitum eſſet. Sed idem quid ſenſerit ſatis expreſſit poſtea l. 1. ſent. ca. 14. his verbis.* Animam non eſſe partem diuinæ ſubſtantiæ vel naturæ, neque eſſe eam priuſquam corpori miſceatur, ſed tunc eam creari, quando corpus creatur, cui admiſceri, videtur. *Eadem Greg. ep. 53. ad Secundinum li. 7.* F

Ideoq. incorporea quod ad imaginem Dei creata ſit. *Eadem ratione eſt vſus li. 1. ſent. loco citato. Sed cum hæc ſit ſcriptura codicis vtriuſque manuſcripti: corpoream tamen fecerant impreſſi libri, etiam (quod mirum ſit) Romani. Atque eo magis mirum, quod eodem volumine hic ipſe locus cum tota regula fidei integer ſincerusq. in Rabano eſt editus.*

De pietate morum. *Hæc non ſatis integra videntur:*

Nec humanæ voluntatis arbitrio boni quidquam deputandum. *Hæc abſurdam ſententiam redderent, ſi ſeparatim legerentur: ſed annectenda ſunt ſequentib. verbis,* ſed ſecundum propoſitum voluntatis Dei omnem numerum electorum acquiri. *Vt ſit ſenſus, ad prædeſtinationem nihil conferre arbitrium noſtrum, ſed ſoli diuinæ voluntati & gratiæ vocationem & electionem aſſignandam. Ita facile metu liberamur eos, quos hic locus male habebat.*

In Cap. XXIV.

Baptizauit Moyſes, *vſq. ad*, ad cælum eleuare. *Omnia ex oratione Gregorii Nazianzeni εἰς τὰ ἅγια φῶτα.*

Baptiſmus enim aquæ eſt, *vſque ad*, habitat corporaliter. *Ex epiſtola ad Ruſticum Narbonen. de ſeptem gradib. Eccleſ. Hieron. tom. 9.*

Paruuli alio profitente, *vſque ad*, reſpondeat. *Refertur à Grat. De conſ. d. 4. c. 74.* G

Vnde conſtat baptiſma, *vſque ad*, euocetur. *Eadem d. c. 19.*

Habet enim hæreticus baptiſm. *Vid. Auguſtin. 2. contra Parmenian. c. 3. & ex eod. c.* Quamuis. *de conſ. diſt. 4.*

In Cap. XXVII.

Innocentius ſcribit. *Ad Decentium. Vid. c.* Manus. *de conſ. d. 5.*

NOTAE IN LIBROS SENTENTIARVM GARCIAE Loaiſæ Hiſpani, habentur poſt textum in ſingulis libris.

LIRER GLOSSARVM EX VARIIS GLOSSARIIS QVÆ SVB ISIDORI NOMINE CIRCVMferuntur, collectus.

A.

ABse, ſpontaneus.
Abaia, infama domus.
Abadir, lapis.
Abartenum, inhoneſtum.
Abaſo, infirma domus, quaſi ſine baſe.
Abgrego, ſegrego.
Abiutes, ablutium loca cœnoſa.
Aboris, ſcan daloſus.
Abrigeum, ſplendor auri.
Abrogans, humilis.
Abrogat, ablegat.
Abſternit, abiicit, repellit.
Acceptа, genus nauis.
Acclibanum, obliquum.
Accuculia, acutus, ſolers.
Achateon, velum maximum in medium nauis.
Acia, ala.
Acieres, genus ſecuris.
Acinari, tricari, in paruo morari.
Acro amata, auditio lyrarum vel tibiarum.
Aculus, miniſterialis domus regiæ.
Acus, calamiſtratorium.
Acrozymus panis, leniter fermentatus.
Aucula, aculus, ſolers, agagula.
Adaſia, onis, maior nata.
Adfiliatio, pene Naturæ imitatio.
Adfrutabulum, vaſculum.
Adlicula, genus veſtis.
Adluuiis, locis cœnoſis.
Adoptarius puer, ex adoptato natus.
Adorea, libamenta.
Adpectoret, adplicet ad pectus.
Adpetulantia procacitate.
Adplanat, hoſtit, æquat.
Adrummauit, rumores adtulit.
Adſecla, domeſticus familiæ, agaſo.
Adſeclæ, domeſtici pediſſequi, lenones.
Adſella, ſella quadriiugis.
Adſuetula, agaſo.
Adraminat, vſurpat.
Ægret, accidiatur.
Ænudus, tumidus, inflatus.
Ænigma, figura ſiue typus, vel ſpecies.
Aequilatium, æquatio.
Affoſtrata, reditus.
Agabo, qui negotia præcedit.
Agagola, lenocinator, pantomimus.
Agagula, lenocinator.
Agaron, miniſter, officialis.
Agaſo, miniſter, officialis.
Agginantes, explicantes.
Agiæ, glandolæ.
Agonei, victimæ.
Agonia, hoſtia.
Agrarius.
Alacrimonia, lætitia.
Albanæ, plurali numero, nuces priſtinæ.
Albuna, mater matuta.
Alebra, bona quibus alimur.
Alegmina, partes extorum, quæ proſegmina dicuntur.
Alia, tranata.
Alibre, alimentum.
Aliſtrare, humectare.
Allex, pollex, in pede.
Alliger, Gallus.
Allobroga, gallus rufus.
Allutes & Allutia, loca cœnoſa.
Alluuium, ruina riparum ex aqua.
Alnum, lignum, i. vernum.
Alopecia, paſſio ſtricturæ.
Alopus, qui propter mercedem alapas patitur.
Altar, altare.
Altăr. *Prud.* Alrar & impoſitum.
Altilis, paſta, ab alendo.
Amaſco, amare cupio.
Ambro deuorator, conſumtor patrimoniorum, decoctor, luxurioſus, profuſus.
Ambus, malcus.
Ambuſilla, venter.
Amfariam, per amborum partes.
Amfibulum bitrum, villoſum.
Amfiſcii, biumbres.
Amuſſis, regula, fabrica, qua tabulæ diriguntur.
Anclabeo, vel auricabeo, i. lex Londobardorum.
Anclena, inſtrumentum ferreum forte.
Anconiſcus, incaſtrare.
Ancuba, ſuccuba.
Ancyromagus, genus nauigii.
Angaria, Auianus, qui agrum locat, & angariam accipiat.
Anger ſpatharius, qui angit, i. ſtringit ſpatham.
Angia, ferrum buculæ ſcuti.
Angores, moleſtias.
Angræ, interualla arborum, vel conualles.
Anguilla, eſt qua coercentur in ſcholis pueri, quę vulgo Scutica dicitur.
Anguipedes, Gigantes.
Anhelabundus, fatigatus
Anilia, amentia, fatuitas.
Animæquus, patiens animo.
Annet, fulget.
Anſile ſcuti bucula intus, quæ ab intus tenetur.
Antela, antilena, ſicut Poſtela, poſtilena.
Antemalorum, præteritorum malorum.
Antepedes, obſequia amicorum.
Antia, ferrum in ſcuto.
Antibiblium, pignus Codicis, librorum.
Antiblium, pignus librorum, Codex pro codice.
Antigerio. valde.

Antigerium, quemadmodum, imprimis.
Antigraphus, Cancellarius.
Antipelargosin dicunt Græci talionem.
Antilia, rota exhauritoria.
Anxiferis, mœstis.
Apertularius, effractor.
Apicioſus, caluus, caluaſter.
Apicire, ligare. Apicitus, ligatus.
Apiſmergis, loca calentia aparum.
Apochryſarius, miniſter Romanæ Eccleſiæ.
Appia, æſtiua, cadens, temperata.
Applare, cochlear.
Apſum, vellus lanæ.
Aqualium, ſumma pars capitis.
Aquaticus, hydrus.
Arbiterium, collectio arbitrorum multorum, i. ipſa conſenſio.
Arcarius, diſpenſator, actor.
Architriclinius, maior domui.
Artices, ſagittarii.
Arcubius, qui cubat in arce.
Arculis, circulis.
Ardalio, gluto, vorax, manduco.
Arenacia, ſicca.
Ariæ, mortuorum puluinaria.
Ariolator, cocio, ὁ μεταβολεύς.
Arnelaus, ſcapulare monachorum.
Armillum, crater, vas vinarium.
Areptitius, ariolus, furioſus.
Artemo, inſtrumentum arietis.
Artificina, in qua artes exercentur.
Artiplicem, duplicem, doloſum.
Artuarim, membratim.
Aruinulis, adipibus.
Arula, craticula.
Aſciculus, aſciola, dolabra.
Aſcios, exumbres.
Aſpita, ruina.
Aſſecla, buccellarius.
Aſſecula, buccellarius homo.
Aſſentaneum conſentiens.
Aſtarium, vbi venduntur bona proſcriptorum.
Aſtraba, tabella vbi pedes requieſcunt.
Aſtroſus, malo fydere natus.
Aſtroſus, lunaticus.
Atanulum, genus vaſis.
Atta, qui primis, plantis ambulat.
Attaminat, inquinat.
Attanabo, genus vaſis.
Attibernalis, vicinus.
Aucella, ortygometra.
Aucones, incantatores vel vicini.
Auctare, conſtringere.
Auctionarius, qui emit.
Auctoramentum, ipſa res vocatur venditionis.
Auctoratio, venditio. Nam ſub auctoratione ſunt gladiatores, qui ſe vendunt.
Augumentum, profectus.
Auguſta, vxor Imperatoris.
Aularius, aulicus, Palatinus.
Aunicula, auctio minor ſupra fundum.
Aureax, equus ſolliarius.
Auricularius, auſcultator.
Aurorans, illuminans.
Auruginoſus, arcuatus.
Auteritas, antiquitas.
Auxinium, Romanum, Latinum.

B

BAbiger, ſtultus.
Babigera, ſtulta.
Baburrus, ſtultus.
Baccal, in quo mortui deferuntur.
Baccapulus, in quo mortui deferuntur.
Baccarium, vas aquarium.
Baccatum margaritatum.
Bacchanal, ſacrarium Liberi Patris.
Bacerus, barefactus.
Baen, eſt lamina auri ab aure ad aurem, qua familiares regum vtebantur. Ornamentum colli ex auro & gemmis, quod alio nomine torques poteſt dici.
Bagario, orceoli genus.
Balaſtrum, balneum.
Baldioſus effabilis.
Balio, manus, palma.
Balteat, cingit.
Bamber, arena.
Bambis, aranea.
Banadola, lectus quo in itinere ferture. In alio Gloſ. Baniola.
Barbarica opera, de auro.
Barbarica opera ſubtiliter ornata.
Barbaſtereli, duribuccius.
Barbatus, operarius intimidus.
Barbuſtinus homo, qui fert barbam plenam proriſinis.
Barcande, concaærea.
Barciæ, barbari
Bargines, fortes in bello.
Barria, regula, norma, rubrica.
Barrigenæ, peregrinæ.
Barto, genus organi.
Baruo, barunculus.
Baſilides, palatinus homo, ἀπὸ τῆς βασιλίδος, i. de aula regia.
Baſſarum, terræ hiatus.
Baſſus, craſſus.
Baſſus, pinguis, obeſus.
Baſterna, tecta manualis.
Batioca, patera.
Batinius, ruſticus, agricolanus.
Batis, nomen ſerpentis.
Batus, genus holeris.
Baucatem, gellonem.
Bellicerpa, quoddam genus ludorum cum armatis.
Belluus, moribus beſtiarum.
Belues, egeſtas, quia ſolet contingere per vaſtationem.
Bene linguatus, eloquens.
Beſtemiæ, Trojæ.
Beſtiarius, venator beſtiarum.
Beſtiones tiraces.
Bibitor, potator.
Bibleis, duplicibus linteis.
Bibliothecarius, qui codices ſecat.
Bibuſcus, morſus beſtiarum.
Bidellium, aqua ex veſicis de vlmo confecta, proficit ad vulnera in corpore medenda.
Bidens, anchora.
Bifax, duos habens obtutus.
Bigera, veſtis guſa, vel villata.
Billa, iumentum, aſinus.
Billuus, morbus beſtiarum.
Bimaritus, iterum maritus.
Biplex, duplex.
Biplicitas, duplicitas, alterplicitas.
Birrus, rufus.
Biſtimiæ, Trullæ.
Bitidum, informe.
Biuira, ſecundo coniux.
Blandioſus, affabilis.
Blato, cubicularius, hoſpitalarius.
Blenones, puditi hircorius.
Blini, tetri.
Blitea, ſtulta.
Bobinatores, inconſtantes.
Boeter, verum, veranum.
Boia, torques damnatorum.
Bolonæ ipſi cetarii, qui diuerſa genera piſcium emunt.
Bombum, ſorbellum.

Bombycinare, purpuram facere.
Bombycinatores, purpuram facientes.
Bona cauduca, quibus nemo succedat hæres.
Bona caduca, rēs damnatorum.
Bortanea, tecta manualis.
Bostar, locus vbi stant boues.
Boteonem, iuuenem.
Botriones, latices.
Brantia vel Branzia, tentis auri lamina.
Brasbrat, lucubro.
Breuigerulus, qui breue gerit.
Bri . . . . . de tesseris.
Britanium, marmoricum.
Britaniaca, flos qui in sinua nascitur.
Broia, vulua marina.
Bromosa, immunda.
Brummalia, resinosa pluuia.
Brumosus, annosus, resinosus.
Brunda, solida.
Brustum, materiæ genus.
Brutus, gurdus.
Bubis, barba.
Bucco, garrulus, quod cæteros oris loquacitate non sensu superet, rusticus, stultus.
Bucinaria, voces.
Buceta, pascua.
Bucita, pascua, vbi cientur boues.
Bucula, pascua.
Buda, historia.
Buda, ornamenta regalia vel camelorum.
Bullæ, stramenta regalium camelorum.
Bullum, baculum pastoris.
Burbalia, intestina.
Burga, cloaca.
Burgones, caulas.
Burgos, castra.
Bursa, cloaca.
Bustantes, sepelientes.
Busticeta, sepulcra in agro.
Bustuarius, qui corpora comburit humana.
Butis, stella Commetes, quæ quasi comas habet.
Butum, imbutum, imbuendum.
Buuinare, sanguine inquinare mulieris menstruæ.

C

CAballarius, alaris.
Caballus, cabo equus.
Cabo, caballus, sonipes equus.
Cadax, claudus qui sæpe cadit.
Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defuncto aliquo, cui non est qui succedat.
Cæca vestigia, ratione carentia.
Cadurda, labra pudendi muliebris, vel sponda lecti.
Cæruleus, bestia marina.
Cærulus, viriatus.
Calabri, versus obscœni.
Calabris, ventis siccis.
Calator, minister sacrorum.
Calces, Gallicæ militum.
Calcitio, rusticus, eo quod dure calceat. *Plaut.*
Clamat, si quid videt ad se ire calcitionem.
Caldicum, foris deambulatorium, quod & Petibulum dicitur, & iterum.
Calestra genus mitræ.
Caletra vbi vespæ nutriuntur.
Callas fabrorum foramina.
Calles, viæ tritæ pecorum vestigiis.
Calliculàrium medium æstatis vel hyemis.
Callithrix, simul producta barba.
Callorus, malitiosus.
Calones, galearii militum.
Calonica.
Calpes, galeæ militum.
Caluitio, memor.
Calutor, minister sacrorum.
Camasus, amsimallus.
Campiones, gladiatores, pugnatores.
campsar, flectit.
Canaua, camea, post cœnaculum.
Cancellat, concidit, batuit.
Cancer, forceps.
Candes, vasa fictilia.
candomina.
canier, leuo.
cantabulum, Scabulum.
cantricula, fucus.
caparcus, pistor.
capite census, coronam qui in capite gerit.
capite census, taxatio possessionis.
caplum, funis.
caprioli, botriones, latices.
capsis, Galea de corio.
captentula, captio.
captura, deceptio, vel locus piscosus: & vbi sedet actuarius, qui balneare exigit.
carabus, parua scapha ex vimine & corio.
cardudum, membrum fœminæ.
carinantes, inludentes.
carissa, lena vetus & litigiosa: ancilla dolosa, fallax.
carrio, diuido.
cartilagini, lardo bradone.
casona, acus qua mulier scalpit caput.
casorum, vetustum.
cassatur, castratur.
cassiculum, rete, iaculum.
cassidilis, pera, marsupium.
castiferum, qui flagellum portat.
castipulum, mensa quadrata.
castorinum, vebrinum.
catadocta, multorum cantica.
catamaiti, ergastulum.
catamontem, cæli aspectum.
cataplus, aduentus nauis.
catasta Eculeum, genus pœnæ.
catasta, lectus ferreus.
carax, claudus, coxus.
cateruatius, qui in cateruas populi est.
catoma in, ergastulum.
catricula, fucus.
cauillator, mandator, calumniator.
caules, cancelli tribunalis, vbi sunt aduocati.
caupilus, Nauicula breuis.
caupulus, nauis.
cauriones, festa officia.
causarius, litis amator.
causarius, reus.
cautos, sacerdos.
cautumne, citanæ.
cecua, noctua.
cecuma, noctua.
censitores, agrimensores.
ceptio, commercio.
cerachi, nauium funes.
cerealis, qui ad sacra stat.
cerniculi, catamites recrementorum.
cernuare, præcipitare.
cernulus, in capite ruens.
ceruida, lignum super quod ducitur tarantatura.
cessiosus, qui sæpe cedit.
cessit, nupsit.
cetes, oues, aues.
charaxatis, scriptis.
choraula, princeps chori ludorum, quo nomine potest dici totus chorus.
choreis, ballationibus.
ciccum, mali granati membrana.
cidones, puerorum amatores.
cilindrum, semicolumnium.
Cima, cocumula.
cinnes, cinni.

Circat, circumuenit.
Circellio, monachus per cellas vagans. *Augustinus.*
Circiliones, falsi anachoretæ.
Circio, pars inter Aquilonem & Occidentem.
Circitorum, circantium.
Circulator, qui fumat.
Cirrus, cirritus, cirritudo.
Citaxus, similis taxo.
Citeræ, cautumniæ.
Citix, pirata.
Citiça, ciuem facit.
Ciuitare, ciuitatem colere, vel ciuem facere.
Clacindex, concha.
Clamnum, clarissimum.
Clanculare, occultare, palliare, subacellare.
Clanculat, celat, abscondit.
Claredines, claritudines.
Claudire, claudicare.
Clauia, borda.
Clauosum, inæquale.
Clibanarii, quasi tunici ferrei.
Clingit, eludit.
Clipei, vbi imagines proponuntur.
Clitellæ, cretellæ.
Cliuior, nobilior.
Cloaca, burca.
Cloes, pluuia vel nauigium.
Cnios, tortiones, indecentes.
Coactores, argentarii.
Coarcuatio, concameratio, coniunctio arcuum.
Cocio, arilator.
Cocistro, prægustator cocinæ.
Cocula, ligna arida, vel vasa ærea.
Cognitor, à cognoscenda caussa dictus, vel executor, dilator curiosus.
Cohibentia, conclusio.
Cohibuli, concordes, coniuncti.
Colifarius, bos operarius.
Colimbus, locus vbi mundantur vestimenta.
Colitor, dominus fundi.
Collegarius, vnus ex collegis.
Collianorum, publicanorum vel impiorum.
Collybum, κόλλυβον.
Colume, sanum.
Columes, saluos.
Comat, frondet.
Comitare, loqui in conuentu, eundo, redeundo, ambulando.
Comites, socii.
Comitiæ dicuntur rempora bonorum, quando dant honores, i. vbi milites sunt.
Comixius, verbosus, loquax.
Comma, breuis dictio.
Commanipularis, conscius, collega.
Commatibus, disciplinis.
Commaticus, versificator.
Comminando, intentando.
Commolunt, dentibus comprimunt.
Commulcare, complodere.
Commulcat, conculcat.
Communicarium, partiarium.
Commodia, hostiaria.
Complex, qui in vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum, ad bonum vero nunquam dicitur.
Concibiones, quædam stellę quę per Astrologiam concipientibus aptantur.
Conciliabulum, vbi plures sui iuris sedent.
Conclassare, conclamare.
Conclassare, coniungere classes.
Concubium, pellicatus.
Condiarium, æratium.
Conditura, impensa.
Condones, gladiatores.
Confarreatio, consacrorum communicatio.
Confarreatus, consociatus.
Conferentia, collatio.
Conferiatus, sociatus.
Confervi, cognoui, comperi.
Confida, dubitator.
Conflatim, copulatim, contexte.
Conforaneus, vnius fori.
Confragmentum, simul rugosum, vt mons.
Coniecit iaculum, augmentauit.
Coniuoli, concordes, iuncti.
Connixa, partu liberata.
Consæpe, vt adsolet.
Consipit, saporem habet.
Consponsores, alterutri fidem dicentes.
Contra fœdus, contra pactum.
Contribules, consanguinei, quasi ex eadem tribu.
Contribuni, consanguinei, parentes.
Contumia, contumelia.
Coraula, iocularius.
corimbata, nauis.
Corugio, puer. est ludus, quando prouerbia dicunt. *Alibi igitur*: coragium pars est in ludis quando prouerbia dicuntur.
Coruscatio, vibrat hyems.
Cracat, cracerrat.
cracentes, graciles.
Cracerat, cracat.
Crea, stercus, spurcitia, vnde Excreare dicimus, spurcitias eiicere.
Creagras, tridentes.
Crebo, nis, porca, terra inter duos sulcos eminens.
Creditaria, cameraria.
Creditarius.
Crematum, collybum.
Cremutium holocaustum.
Creporem ferri, sonum catenæ.
Crepundiis, initiis.
Cretellæ, clitellæ.
Cristatus, honestus, decens.
cruminat, ruminat.
Crustaria taberna, à vasis crustatis.
Cubio, masculus.
cucier, Pontícum sacerdos.
Culina, latrina, secessum.
culit, vehementer percussit
Culleus, tunica ex spartho in modum crumenæ facta, quælinebatur à populo pice & bitumine, in qua includebantur parricidæ cum simia, serpente, & gallo insuta mittebatur in mare: & contendentibus inter se animantibus, homo maioribus pœnis afficiebatur.
Culpapiabunt, peccatum soluent.
Cuma, poma syluestria.
Cumerus, vrbanus.
Cuppes, fastidiosus, cupidus.
Curagulus, i. curiosus, curaculus, curiosus.
Curcilla, oppilago.
Curio, sanguis.
Curustus, magnus.
Cusire, consuere.

D.

DAlmata, vestis sacerdotalis candida, cum clauis purpureis.
Dalum, minimum velum nauis.
Damnatitius, dedititius.
Damus, fœnerator.
Datitius, Latinum non est, sed Dedititius is est. si Barbarus dedat se Romanis, dedititius is est.
Datiua, donatiua.
Decalco, dealbo.
Decentarius, promptus, paratus, ingeniosus.
Decluere, decorari.
Decardo, occupatio.
Delticus, literatus doctor.
Demundiuat, omnibus notum facit.

Depe-

Depalata, manifestata.
Depanare, dilacerare.
Deplicare, decedere, deuitare.
Depubis, porcus fugens. q....a setis.
Derarar, torpet, frigidum est.
Desiduus, ignauus, impiger.
Desolanus, subsolano.
Destitudo, destructio.
Destricare, consummare.
Detectus agitur modo, i. probatio fit tironum.
Deuibiæ vigiliæ. vulgo paleæ mulieris.
Deuirginat, corrumpit.
Deuoratores, ambrones.
Deuoto, accuso.
Dextralia, brachialia.
Dialapis, constitutum Imperatorum.
Diale, diurnum meridiale.
ex Diametro annus sumptus, hoc est, non à principio signiferi, sed à medio.
Diaria, cibus vnius diei.
Diaria, quotidiana salaria.
Diatim, de die in diem.
Dictatorius. Ex dictatore.
Didatim, diuisim.
Diditum, percrebatum, diuulgatum.
Diennium, biennium.
Diescit, dies fit.
Diet, nunc dies fit.
Diffarreatio, dissolutio inter virum & fœminam.
Differentior, eminentior.
Diffitiscit, dissoluitur.
Dilargus, multum donans.
Dimus, bimus.
Dinidor, malus odor.
Diplomatarius, duplicator.
Diplomum, gubernatum.
Diprycha, tabellæ quas ferimus.
Dique, denique.
Diribere, dinumerare.
Diribitorium, locus contubernii.
Discipulati, edocti.
Discussor, examinator.
Disdonat, diuersa donat.
Disgrex, segregus.
Dispeccatis, decoriatis.
Displacidus, morosus.
Dispunctores, qui dona militibus erogant.
Dispungere, donare.
Dissultores, singulares.
Distatio, occupatio.
Distrigare, consummare.
Diuale, diuinum.
Diuersiclinia, heteroclita.
Diuomerat, aperuerat.
Diuus, Imperator qui post mortem Dei nomen accepit.
Doctitat, frequenter docet.
Dolumen, belubrum.
Dorsennus, persona parasitorum.
Dosius vel Dosinus, equus asinini pili.
Dramea, postframearum.
Draquiti, manus inuidi.
Drusus, patiens, rigidus.
Dualis, diuisa fœmina.
Duellio, rebellis.
Durica castra, Stationes nauium.
Dusius, dæmon.

B

Ecitum, periculum.
Ecloga, pars carminis.
Econes, sacerdotes rustici.
Eda basterna.
Edentat, dentes excludit.
Edilitius, qui ex ædile est scriba.
Editius, custos ædis.
Eduli, voratores, degulantes
Effatui, vaniloqui sine effectu.
Efficabilis, in omnibus expeditus.
Effœminatorium, domus meretricum.
Egeator, hortator nauis, à mari Egeo.
Egeria, noxia.
Egestio, nocens.
Egestuosus, mendicus.
Egones, sacerdotes rusticorum.
Egrex, eximius, eminens.
Egrotatitius, qui frequenter ægrotat.
Elegiis, criminibus vel carminibus malis.
Elogium, narratio numerantis, vel ordo criminum.
Elogium, responsum aliquod, vbi ratio redditur, tamquam si dicat aliquis de quoque, Exhæredabo eum, quare? quia mihi insolens fuit.
Elogium, textum malorum dictorum, quod Notoriam dicunt.
Emacitas, emendi auiditas.
Emanceps, famulus à seruitute liberatus.
Emedium, vehiculum.
Ementum, excogitatio.
Eminiscitur, in memoriam reducit.
Emissarius, percussor.
Emissarius, sanguinarius.
Enica, adultera, mœcha.
Enigma, obscuriloquium.
Enormare, cui addi minus nihil potest.
Enulum, caldarium.
Ephebion, locus constuprationis puerorum imbecillium.
Epibaræ laici.
Epigri. claui quibus lignum ligno adhæret.
Epimenia, xenia, quæ dantur per singulos menses.
Epulatitius, qui epulis dat operam.
Equotus, vita priuatus.
Ereptoria, adimenda, reddenda.
Ergastulum, carcer, vel locus vbi damnati marmora secant, vel aliquid operantur, quod Latine Talentum dicitur, sub priuata custodia, vbi non sunt tenebræ.
Ergit, circat.
Erranei, errantes.
Error, varicinatio.
Erugat, planum facit.
Eruli, domini.
Escit, lentus.
Esculentia, pinguedo.
Etica, proprietas.
Eticon, proprium.
Euadatur, reposcit, flagitat.
Eubo, oleo.
Euiscerat, excomedit.
Euitaneus, qui in æuo durat.
Exadituat, excludit ab aditis.
Exapla, exempla.
Excastratus, excoliatus.
Excauet, præcauet.
Excellare, cum vxore esse.
Exceptoria, cisterna.
Excilare, cum vxore esse in libertate.
Excipulum, venabulum.
Exdorsuandum, iudicandum.
Ex enim valde.
Exfretat, nauigat.
Exibus, piriguedo.
Exilta, erronum marinus.
Eximequi, proxenetæ.
Eximietas, sublimitas.
Exippitare, rare oscitare.
Exminutuare, pauperem facere.
Exundar, repluit.
Exodium, cantio in theatris ludicra & scurrilis.
Exornis, immanis.

Expalmare, depellere.
Expatta, partu vacua.
Expartoa, patula aqua.
Experti, extranei, extra partem notitiæ.
Expilatores, alienæ hæreditatis surreptores.
Expotata, hausta.
Exprodita exclusa.
Expudoratus, impudicus.
Expuncta, fibras pectorum.
Exsumptuauit, pauperauit.
Extensio, regio.
Externauit, extraneum fecit.
Extestinum, extraneum.
Extispices, aruspices.
Extracautus, foris versos.
Extraculas, foris versos.
Extremis, extremus.
Extruncis, arbor truncata.
Exuito, depello, cuito.
Exundantibus, repluentibus.
Exundat, prorogat.

F

FAbarii, Cantores.
Fabarius, cantor.
Fabulo, fabulas componens.
Fabulones, fabularum inuentores.
Falangarius, vt gladius.
Falcarius, gladiator falcem gerens.
Falcitat, putat, secat, æstimat.
Falcones, qui pollices pedis intra curuos habent.
Falsatus sum, deceptus, sum.
Falsosum, circumuentosum, deceptosum.
Famis, contusio faucis.
Famulosus, seruiens.
Fanculum, feniculum.
Faria, verba multa.
Farrago, τράφις.
Fascemina, clausibilis vallatio circa castra.
Fascinat, grauat.
Fasculum, discutu.
Fautor, piscator, fautor.
Fauonium, odium lene, & sine causa velut à vento collectum.
Fecundispices, fertiles deæ.
Felatum, curuatum.
Fellebrem, adhuc lætum viuentem.
Fellirat, fugit.
Femellarius, feminis deditus, quem antiqui Mulierarium vocant.
Fensus, iratus.
Feriferus, furens.
Feronia, dea agrorum.
Fertores, ferto libantes.
Ferula, palmatoria, volaria.
Festalis, dies solemnis.
Festilia, dies festi.
Ficarius, Faunus.
Ficatum, quod Græci συκωτὸν vocant.
Ficte habet, cauillat.
Fictura, sectura.
Filiaster, priuignus, qui ante natus est.
Finctus fuerit, apicem obtinuit dignitatis, & dicitur fluminalis.
Fiscella forma, vbi casei exprimuntur.
Fiscellus, mollis casei appetitor.
Fiscos, siccos grossos.
Fistulor, sibilo.
Flabarius, custos porcorum.
Flabri, flabulosi, ventosi, perfecti.
Flabrum, perfectum.
Flamineum, Babylonicum.
Flamitor, incendor.
Flauus, genus vestis.
Flegua, Martis filia.
Folonitia, vanitas.
Forago, trames diuersi coloris.
Forceps, fabricæ corruptæ forfices dicuntur.
Foria, latrina, secessus.
Foris facio, offendo, nec eo.
Formastrum, opus pistorium.
Fractillum, ad frangendum piper.
Fractior, difficilior.
Fragus, recuruatio poplitis, quæ & Suffraginatio.
Fraternus, fratris filius.
Fratruelis, materteræ filius.
Frea, æ, vel mundiana de patente suo relicta.
Freatat, regit, coercet.
Frigiones, genus vestimenti.
Frigium, mitra. Constantin. Imp. Frigium candido splendore eius sactatissimo capiti imposuimus.
Fritellum, stillicidium stercoris in sterquilinium.
Fudibulum, traiectorium.
Fuginat, adulando impedit, laudando decipit.
Fulcralia, lecti ornamenta.
Fulguratores, rustici aruspices.
Fulina, culina.
Fulinare, coquinare.
Fullo, decorator.
Fungitur, soluit.
Fanus imaginarium, dicitur tumulus sine cadauere, i. inane sepulcrum.
Furabula, tenebræ.
Furfuraculum, tenebræ.
Futis, quoddam vas in templo Vestæ, vbi reponebantur quædam sacrificia.
Furo, ἐλέγχω.

G

GAbarus, insulsus, barbarus, vnde Gabares mortuorum.
Gaberina, arca.
Galbares, mortuorum condita corpora.
Galenum, vas vinarium Romani antiqui dixerunt Calenum vinum.
Galera, stricta glutino.
Galeros, calamancos.
Galerum, pileum pastorale, quod deiunco fit.
Galgulus, baca, σταφίν.
Galluit, peribit.
Gallarius, cerdo.
Ganzia, occulta loca & subterranea.
Gannaca, gansapa.
Gaunatrices duorum fratrum vxores.
Gellonem, baucalem.
Gemina, peristromata.
Gemini, aquigeni.
Gemmades, i. mulieres lucæ dominicæ, lingua Gallica.
Gemmatum, baccatum.
Genialis lectus, quod nuptiarum die sternatur.
Geniatus, genialis, gratus.
Genubium, intrinum, interiorem, domesticum.
Gessiæ, diuitiæ.
Gestiuncula, res minuta.
Gesum, asta, iaculum, ζολίς.
Geta, Gotthus.
Getagè, garrit, Gotthice loquitur.
Geti, Gotthi.
Geminarium, lauacrum.
Girgillus, rota hauritoria.
Gisma, angulus.
Gissium, labium terminus, finitio.
Glaucia, viridis.
Glebo, rusticus, arator.
Glirium, torpentem, stupidum.
Gliris, somnolentus.
Glis, gliris, humus tenax.
Gnabar, natus, genteratus, filius, creatus vel enixus, lingua Gallica.

Gna-

Gnauat, fortiter exequitur.
Gorriones, cum errore ſonantes.
Grandias, offas carnis.
Graſſus, ſetoſus, piloſus.
Gremia, ſiccamina lignorum.
Grippus, Superbus, Ceruicoſus.
Grumulus, ager tractus.
Guloſus, tabernio, popinator.
Gumba, cuneus, cripa.
Gumma, tegorium.
Gurdus, lentus, inutilis.
Guttur, glutum.
Gutturnia, gutturis inflatio.
Guua, Ventuoſa.

H

HAmatores, piſcatores.
Hapſum, vellus lanæ.
Hareolus, iucundus.
Harpyiæ, virgines volaticæ.
Hauſe, ſine circuitu.
Hauſtrum, rota, hauritorium, qui & Girgillus.
Hebira, Lorica.
Hemoſus, odium.
Herbitium, locus in quo herbæ naſcuntur.
Herculaneus, Eunuchus.
Hercule, ſaluum.
Herenicas, antiquas.
Herma, proditus, caſtratus.
Herniæ, caſtratio.
Hernia, ratio.
Heti folia quatuor fuere de exemplari.
Hidrinis, ſerpentinis.
Hilo, Aquilo.
Hippitare, oſcitare, badare.
Hirigis, funibus.
Hirnia, ramex.
Hiſcire, deſinere.
Holitor, horticola.
Hormula, ſtatua ſine manibus.
Horripilatur, horret.
Hortilio, horti cuſtos.
Hoſtit, æquat, adplanat.
Hoſtitor, ianitor, portitor.

I

IAcentia, ſubciua, reliqua.
Iactuarius, qui frequenter iacturam patitur, id eſt, damnum.
Ianitrices, duorum fratrum vxores.
Ibalia, matris habentia.
Icium, quaſi exitus nullo remanente.
Ignitarius, ignem continens.
Ignitior, ignitus.
Illis fas, licet.
Imbulus, ab ambulando, ambulatorium.
Immadeſcit, bibendo totus infunditur.
Immo hercule, imo ſaluo.
Immorſus, ieiunus.
Impartes, expertes, ſine parte.
Impetibile, improbum, ſæuum.
Impliſceret, implicaret.
Inabſtinentes, impatientes.
In ante diem, in ipſo die.
Inaſta, ſancta, pulchra, clara ſplendida.
Incæniare, ſtupere, ceſſare.
Incenis. *Plaut. Caſtina.* Incenem ex ædibus.
Incentiua, aculei vitiorum.
Incippat, illudit.
Incitæ, vltima conditio fortunarum.
Inclinis, incumbens.
In coma, menſura militum.
Inconceſſum ſemen, illicitas nuptias.
Incuba, qui res alienas tenet.
Indoles, ſpes in puero.
Indubiæ, indumentum.
Indubias, belli interuallum, id eſt, pax bello manente.
Indubies, pax bellum manens.
Indutiarii, veſtiarii.
Inducit, charaxat.
Induſtriare, decere.
Ineſis, ſegnis, piger.
Infula, ſacerdotalis vitta, & adminiſtratio iudicialis.
Infaria, non fatua, falſa aut fatuum efficit.
Infelicare, affligere.
Infiduciare, impignerare.
Inforare, in foro placitare.
Infulat, propitiat.
Ingraminat, in gramina rumpit.
Iniuum, iniuriam, vel contrarium.
Iniux, bos, nondum iugo iunctus.
Initiabunt, nomen dabunt.
Inlethales, immortales.
In lugiem, in luctus.
In palam, aperte.
In popularis, inuſitata.
Inficiale, ius.
Inſtitæ, grauatæ, reſticulæ.
Intellonem, folles lucernarum.
Interamnia chorda, qua frequentius eſt interamnē
Interlectus, interfedatus, varie per interualla fuſcatus.
Internecies, mors, iactura.
Interpolis, veſtis quæ ex veruſta fit quaſi noua.
Interuallum, medium inter foſſam & murum.
Inuentria, facilis ad inueniendum res.
Iociſta, qui verbum iocatur.
Iuguuium, ſeruitus, captiuitas.
Ipparius, aurigarius.
Iſtre, tecte.
Iugit miluus, cum vocem emittit.
Iulca, fiſſilia.
Iunceum, lectile.
Iuraticus, ſcholaſticus, legiſperitus.
Iuris, iuramen.
Iuſſorianem, præceptio.
Iutia, lactare.
Iuuenestres, fortes viri.

K

KÆre Cæſar, amicos.
Kai, cancellæ.
Kaii, cancelli.
Kalones, Gallicæ militum.
Kaniſer, ſenex.
Kapax, memorioſus.
Karibs, furca pœnalis, alias Kalibs.
Kartulum, quo mortui afferuntur, alibi:
Katulum, in quo mortui deferuntur, inueſtitum, detritum ſeu lintea.
Kuppedinarius, voluptarius.

L

LAberna, ferramentum latronum, vel graſſatorum, vel furum.
Laberna, gladiator.
Laberna, latro, aut qui filios alienos ſeducit.
Labina, labrum inferius.
Lacatiſſimus, laqueus, decipula.
Lacinioſum, pannoſum laceratum.
Lactena, malleum.
Lamiro, blandus.
Lampium, pulpitum, analogium.
Lancibus, miſſoriis.
Laniſtra, lanarius.
Largens, domeſticus.
Larna, raſorium.

Latrorum, genus nauis, sed latrociniorum.
Latos, nauis.
Latrunciat, per naues pugnat.
Lauritia, aqua farina consperſa.
Laxamina, habenæ.
Lecator, gulosus.
Lecticalis, qui lectulos facit.
Lectiſtidium, ſtatio lecti.
Lectrum, analogium, ſuper quo legitur.
Ledo, maris æſtuatio.
Leno, locator, mediator.
Lenocinatur, turpi adulatione famulatur.
Lenociniis. *Donatus*: Pronunciabat autem cum ſuauitate cum lenociniis miris.
Lenocinium, lecacitas.
Lentandus, flectendus.
Lentulus, paruus lecator.
Leuiſata, tunica militaris.
Leuitonarium, Colobarium, lineum, ſine manicis.
Libarorium, coxale.
Libitina, vnde mortui tolluntur.
Licereris, centurio.
Liciani, prophetæ.
Licini candelæ, lucernæ vel cicindilia.
Licitator, gladiator, apparitor, occisor, cui multa licent.
Lictas, negotiator.
Limbo, alibi prouenit.
Limbus, nauis piratica, vel clauus in veſte regia, ſiue ipſa veſtis.
Limfaticus, quod aquam timeat, quem Græci ὑδροφόβον dicunt.
Liniarius, retiarius.
Limina portarum, loca mortuorum.
Liminum, ſeruitium mortiferum, captiuitas.
Limula, larua.
Linarius, retiarius.
Linguiſcilimus, ferrum quo virgæ & frutices reciduntur.
Linguitri, ſulcis trifariam diuiſis.
Linitia, retia.
Lintres, naiculæ modicæ in Nilo.
Litarius, gladiator.
Lix, cipis.
Lixabundus ambulat, qui voluptatis cauſa ambulat.
Lixeaquum quæ per milites ambulant, antiqui lixum dixerunt.
Lixiones, aquarum portitores.
Locar, locus apud vrbem Romam.
Lubrica, vallum, immo foſſa.
Lubricum, lutum cum labina.
Lucar, vectigal, erogatio, quæ fiebat in lucis.
Lucerna, genus cocullæ.
Ludarius, locus deceptorius, vbi quis cito labitur.
Ludices, meretrices.
Luecula, parua lues.
Lugues, Lugdinenſes.
Luitio, iuris verbum.
Luma, ſagum quadrum.
Lumbare, ſubligar.
Lumbones, cingula circa lumbos.
Lumentum, nitrum.
Luna ſemenſtris, Luna medii menſis.
Lunatica, quod fit plenilunio.
Lupal. lupanar.
Luſores, falſi teſtes.
Luſtramentum, fœtor, putor, oleum, fœtulentia.
Luſtro, vagatur.
Lurore, colore luteo.

M

Macere fallio, locus circumueniendi.
Mænit, ſtruit, ædificat.
Mafortes, operimentum capitum mulierum.
Magiſter ludi, calculo.
Maia, media, obſtetrix.
Maialis, porcus pingnis, quod Deæ Maiæ ſacrificabatur, quaſi matri Mercurii.
Maiarium, pomarium.
Malce, popino, qui amat in popinas ire.
Manda, deceptio, fraus.
Mandones, ambrones, tardeliones.
Mandratur, cauillatur.
Mandus, veſtis virginalis.
Maniæ, formidinum imagines.
Manifex, manum dans.
Manipulum, qui auxilium dat in bello.
Manius, burceus.
Mannulus, caballus buricus.
Manſionarius, oſtiarius.
Manticulare, fraudare vel decipere.
Manucalis, ſporta.
Manua, manipuli.
Manuale, liber ad gerendum aptus, qui enchiridion dicitur.
Manuale, orarium.
Manubla, iteratio doctrinæ.
Manubiare, vigilare, pernoctare.
Manutius, magnas manus habens.
Mappa, gauſape, tegilla, expiarium.
Marſiculus, qui cito mouetur ad iram. *Plautus*. Quid is, homo marſicule?
Maſortia, marſupium.
Maſticina, crocea.
Mataponrum, metabula matris.
Matricularius, pauper, inops.
Matum eſt, humectum eſt, emollitum, infectum.
Meatim, meo more.
Mediaſtinus, balneator.
Mediaſtinus, in media auctione poſitus.
Mempanis, torporibus.
Meraria, popina.
Mercedarius, qui dat mercedem pro labore ſibi impenſo.
Mercedonius, qui ſoluit mercedem.
Mercurius, lapidum congeries in cacumine collium.
Mergi, corui marini, fuſtes, ſerræ.
Mergoræ, ſitulæ quibus aqua de puteo trahitur.
Meritoria, loca tabernaculorum.
Meſillus, paruus mos.
Meſopicatum, medium picatum.
Metabulum, proſpera nauigatio.
Metaplum.
Metatores, manſionum præparatores.
Metreta, amfora dimidia.
Militaris, opinatus i. vetus miles.
Millum, collare canis.
Minarius, morio, ſtultus, malus.
Mincius, Ericius.
Miniculo, auxilio.
Minicus, eritius.
Miridicus, mira dicens.
Mirione, fantaſiarum inanium numeratorum.
Miriones, miratores.
Miſſilius, qui miſſilia exhibet.
Momar, Siculus, ſtultus, qui cito mouetur ad iram. *Plaut.* Quid tu, ô Momar Sicule homo præſumis?
Momentanea, duabus lancibus & vno in medio ſtilo æqualiter conſtat. Eſt trutina modica pecuniæ.
Momentum, ſtilus quo Momentaria inclinatur.
Monacoſmum, quod ab vno iumento ducitur genus vehiculi.
Monopolium, ſtatio vbi vna res venditur.
Monopticus, mimus . . . .
Monotonus, rigidus.
Moratores, aduocati.
Morificando, moram faciendo.
Muginatur, cauſatur.
Mulcat, percutit.

Mullitiones ardianum ferretum ſiue conſtitutionis.
Muloſus, cauiculus ruſticus.
Mulſitanter, leniter.
Muna, munera quæ militibus dantur.
Mundialis, homo mundi ſtatu.
Munia, officia ſaluationis vel munera.
Munifer, qui munera fert.
Munificentia, publicum opus.
Munitoria, prætinctoria.
Munitoria, ſuccinctoria.
Munuſcularius, *Auguſt. de Ciuit. Dei. c. 7.*
Murcinarius, mutilus.
Murgiſo, callidus murmurator.
Murilegus, catus.
Murrat, murmurat.
Murrire, clamare, proprie murium.
Muſarum, diuinantium.
Muſcarde ſunt cuſmorinum.
Muſcipula, captentula.
Muſcipulator, deceptor, alter plex.
Muſculus, parua nauis.
Muſea, nidi ſoricum.
Muſiæ, nidi iſuricum.
Muſiarius, qui per muſia quærit.
Muſtricola, machina ad ſtringendos mures.
Mutelus, poſt Ruffus, ante Rubrum.

N

NAbita, nancta.
Nagare, vacillare, huc & illuc fluctuare.
Nardum piſticum, chriſma ſine impoſtura.
Narici, bruti.
Nario, ſubſannans.
Naſale, ornamentum equorum.
Natinari, negotiari.
Naucupes, ad eundem acutum habens pedem.
Nauficus, nauis factor.
Nauregus, nauaretius.
Nauricus, nauis princeps.
Nebris Dianæ, corium Dianæ quæ cum ceruo pingitur.
Nec nocte, nec ſimulate. *Perſ.* ---- Nec nocte pater plorabit.
Necolatum, ſtultum & elanguentem.
Nefandarius.
Nefrenditium, annuale tributum, quod certo tempore ruſtici dominis, vel diſcipuli doctoribus afferre ſolent, duntaxat ſit carneum, vt porcellus.
Neruicus, neruicoſus, fortis.
Netorſum, fuſum, fuſile.
Nibarus, ſplendidus.
Nibita, aqua ex nubibus facta.
Nicolaum, ſtultum.
Nicolaus, dactylus.
Nictit canis, quum acute gannit.
Nihil cenſi, nihil iudicati.
Niniticus, nimius, eximius, immanis.
Nioſus, garrulus.
Ninnarius, cuius vxor mœchatur & tacet.
Nitellæ, neutrones, parunitores, deminuti.
Nitura, genitura.
Nixe, munite.
Nomicolæ, tubercula, quæ ſub mento capræ ſunt.
Nominoſus, famoſus, celeber.
Nonnula, rete ad capiendas aues.
Non putatiuum, non eſt dubium.
Norax, peccator, criminoſus.
Notarius, ſcriptor, charaxarius.
Noxilis, nocens.
Nugigerulus, turpis nuncius.
Nugiparus, qui parit nugas.
Nullatenus, nulla ratione.
Numida, qui vendidit herbas, vel qui alit pecora ad vendendum.
Numeria, dea numeri.
Nuptant, nubunt.
Nuptorium, domus & locus nubentium.
Nutinare, corpus, ingenium, genitura.

O

OBfibulare, concludere, circundare.
Obicula, paruus obex.
Obilat, limpidat.
Oblogat, increpat.
Obſillas, marſus.
Obſolitatus, pollutus, inquinatus.
Obtundit, obcæcat.
Obtunſa, ſtulta vel ſtolida.
Obtunſus, obcæcatus.
Obuallum, vndique munitum.
Occa, raſtrum.
Occamen, contiſio.
Occentare, male ominari.
Occiſtrio, Tabernarius.
Oes, inſania.
Offendices, nodi quibus libri ſignantur.
Offex, impeditor.
Officialis, ſacrorum miniſter.
Officiperdi, qui ſui laboris non habeant remunerationem. Catoni quoque dicuntur Officiperdi.
Ogit, moritur.
Olacitas, fœtulentia, olor.
Olax, olidus.
Olerare, olera plantare.
Olographa, omnem rem propriam.
Olouitreum, totum vitreum.
Omentum, mappa ventris.
Perſolatio, cluis à perſolis dictum.
Opinatores, exiſtimatores, vel arte militares.
Opinax, manifeſtus.
Opinoſa ingentia certamina.
Oppilago, curcilla.
Oppito, ſoſpito, valde ſaluto.
Orcinus, morte manumiſſus.
Ordinarius miles, qui in integro ordine eſt vel numero.
Orge, occide.
Oricus, loquax, qui magnum os habet.
Originarii, vernaculi.
Oripta, amens, turba hominum.
Oriſpex orarum inſpector.
Ouiſpex, ouium inſpector.

P

PAbo, vehiculum vnius rotæ cum b.
Pabulator, paſtor, qui bubus pabula præbet.
Pabulator, parer qui præbet pabula.
Pactario, plantario.
Paculum, ſacculum, paſcolum.
Pagæ, memoriæ ſine idolis.
Paganitius, vt occultus.
Pagit aut palum agit, aut citharam tangit.
Pagula, frena.
Pagus, collegium, curiæ.
Παλαιὸς μωρὸς νέον φρόνιμον ἐποίει.
Palax, doloſus, fallax.
Palla, latubres.
Palmoſus, victotioſus.
Palpones, qui ducunt cæcos.
Palteum, murum vel faſtigium.
Paludatis, mantuatis.
Pamæum, veſtis paſtoralis.
Panarium excipulum.
Panchra, rapina.
Pandex, qui ſemper pandit ora ad potandum.
Panegyricis, laudabilibus.
Panegyricus, laus in promptu dicta.

Panera, rapina.
Pangitare, laudare.
Panora, rapina.
Panſa, qui ambibat pedibus in diuerſa tendentibus.
Pantapola, ſimpliciarius.
Pappas, pædagogus, qui ſequitur ſtudentes.
Parapſides, ſuffutoria.
Parapſis, granata vel caruñis.
Particus, negotiator, qui partes vendit, qui inſtitor, & agomanus dicitur, eo quod in diuerſa manus agat.
Partiliter, diuiſe, per partes diſtribute.
Paſtam, pt æclaram.
Paſtoforium, atrium templi, aut ſacrarium.
Paſtorium, aluiale tempti vel ſaſurium.
Patago, genus mortui.
Paterculatius, à paterculo.
Patibulum, res patens.
Patrauit, patrem fecit.
Patres patriæ.
Patreus, vitricus.
Paxmatum, panis ſubcineritius.
Pecuoſus, qui multa pecora habet.
Pedana, æ, pedales nouus, qui caligæ aſſuitur.
Pegaſo, homo iocularis.
Pelagus, prælubium.
Pelops, qui habet vxorem & amicam.
Pencina, lacinia vel ſtola.
Penita, aula regia.
Pennum, bis acutum.
Percartapſere, valde diuidere.
Percataprät, valde tædet.
Peripſima, media planta pedis.
Pero, calciamenta piloſa.
Perſolenter, aſſidue.
Perula, extrema pars naſi.
Peſſimus, verboſus.
Peſtincius, violentius.
Peſtinuncium, qui peſtem nunciat.
Peſtiliter, demiſſe, diuiſe.
Petitius, qui frequenter petit.
Petulus, equus qui habet albos pedes.
Phaculla, perna, petaſo, petaſunculus.
Phago cibus: vnde φάγος ἡμερινὸς, ἄρτος καὶ τυρὸς καὶ οἶνος in vita monachorum.
Phylacteria, carmina.
Pictatium, epiſtola brenis & modica.
Pictiuncula, membrana.
Pictiones, qui vendentes vincere in pictura.
Pigella, artopta, genus vaſis.
Pilaſca, vas vinarium ex corio.
Pilax, murilegus, catus.
Pileum, calamaucum.
Pilicrepus, qui pila ludit.
Pililudius, qui polotello ludit.
Pilliones, portitores mortuorum.
Pilumen, quicquid in pila tunditur.
Pindæ, pinnæ dicte ſunt à pendendo, ſed vſus obtinuit, vt pinnæ dicantur.
Pinnirapi ſectatores, gladiatores, quod pinnas rapiunt.
Pipilare, reſonare.
Pipiunculus, accipiter, acceptor.
Pipuli, conuitio plorati.
Piſſago, pix liquida.
Piſſeima, ſpeculor.
Pitigmata, cauſiæ.
Placor, tranquillitas.
Plautos auribus gracili corpore.
Pluria, dilucida.
Plauſtrit, quod plauſtro ſonat.
Plebeſcere, plebem alloqui.
Plebiſcitari, plebem imitari.
Plebiſcitat, plebem alloquitur.
Plemina, cum in manibus & pedibus clauſi ſulci ſunt.
Plotei, proprii.
Plumbum in oculis, macula coloris plumbei.
Podiarius, inter mimos.
Polingon, vbi cadauera ponuntur. *Græcum.*
Polluctare, conſectare.
Poloſe, alte.
Poloſus, altus.
Pomarium, mollis & liquidus cibus ex pomis.
Poneprope, iuxta & propter.
Popina, meraria, ctuſtaria.
Porrum, baſum.
Portemia, nauicula.
Portitorium, porticulum, baculus lixarum.
Poſitiones, ædificia.
Poſtifices, iudices.
Poſtilio, poſtulatio.
Poſtmurium, inſertorium.
Poſtpridie, hodie.
Poſtulatitius, ille qui poſtulat.
Poſtumus, vltimus, nouiſsimus.
Præclues, valde clarus & inclytus.
Prædarius, præbens auxilium.
Prælubium, pelagus.
Prærogator, diſpenſator.
Prætenta, antepoſita.
Prætoriola, domuncula in naui.
Prandeum genus zonatum.
Pranſorium, promulſarium.
Prima portá, primum locum vel græciá expoſio.
Prima terra, littore.
Primiurgius, caballarius, quod primus eſt militiæ in virgines.
Priuignus, vulgo ante natus.
Procapibus, proximis.
Procapis, proximus.
Prociuimus, probauimus.
Proculprocul, longe longius.
Proculum, abominatio.
Proculus, qui patre longe peregrinante naſcitur, vel longe à patre natus.
Prodactis, conſumptis.
Profecta ſunt promouerunt.
Proficiens, antepoſitus, prouectus.
Prolicere, emanare effluere. *Varro.* Demum vbi prolicuit dulcis vnda.
Polumum, locus ſacrorum.
Promptria, cubilia.
Promurale, murus ante murum.
Pronefas, antefas, contralicentia.
Pronefas, pluſquam nec dicendum, vel quam inlicitum.
Pronefas ſcelus, incontinentia.
Pronoſtra, antenoſtra.
Propagando, protelando.
Propala, vendenda proponens.
Propedat, impedit, cohibet.
Proprii, legati matri muneribus.
Propolæ, tabernarii.
Propos, valde potens.
Propoſcit, petit.
Propudorio, contreſſio.
Profatrix, genitrix.
Protelat, differt, prolongat.
Proxeneta, homo præcurrens quodcunque negotium.
Proxeneta, quaſi inter emptorem & venditorem, vel ante ambulo.
Prurientes auribus, qui libenter deſiderant de alio malia liquid audire.
Pubeta, vel pubeda, adoleſcens.
Pugillones pugillatores.
Pulpidinem, colophia.
Pulpitum, analogium, lectrum.
Puluicinare, pluitare, ſæpe pluere.
Puluincetia, area mortuorum.

Puni-

Punicani, lecti parui.
Purpurilla, locus extra portam quo purpurea veste vterentur.
Purpureal, sedes prætoris.
Puticuli, quo cadauera proiiciuntur.

Q

QVadras, duo minuta.
Quæstuarius, qui quæstu corporis viuit.
Quæstuosus. πόρνης
Quantocyus, quanto velocius.
Querelantem, querelas afferentem.
Quinquatria, ambitus quinque porticorum.

R

RAllum, rasorium.
Randum, arbitrandum.
Raticent, patricent.
Ratiscunt, adæstimauerunt.
Rator, iudex.
Rauit, rauie loquitur.
Reburrus, hispidus.
Receptor, actor concordiæ medius.
Recidua, ex ruinis renascentia.
Recitabulum, vbi recitatur.
Recognatus, filius patris.
Rectitas, iustitia, æquitas & veritas.
Redandruare, gratiam referre.
Redhibere, reddere.
Redimiæ, res à prædonibus redemptæ.
Redimicula, vittæ quibus mitra ligatur.
Redubias, reliquias.
Reducta, concaua, depressa.
Redulus, strues lignorum ardentium.
Refrontat, repellit à fronte.
Regillus, regulus.
Regimonium, gubernationem.
Remasculata, virili virtute resumpta.
Remilicines, remoratrices.
Remillo, repando, pronullo.
Remillus, repandus.
Remotum.
Rendis, requies otiosa.
Reparriat, ad patriam redit.
Repelta, lapis excelsus.
Repignerat, pignus recipit.
Repluentibus, exabundantibus.
Replum, species mulieris.
Retanda, purganda.
Retica ligna, quibus ligna sublimantur.
Reuidare, reuerti, redire, repedare.
Reuma, effusio maris, quando accessione maris in fossis colligitur & remanet aqua.
Rimidia, crepido.
Rinas, naues vel massa.
Roga, eleemosyna.
Rogatarius, petitor.
Ructa vel frumen in homine, tumen in bestia: pars gutturis gurgulioni proxima.
Rues, ruina.
Ruffatus, sanguine cruentus.
Rumare, tumores adferre.
Runa, pugna,
Runata, præliata.
Rupa, ex vtraque parte acuta.
Rupinas, abrupta montium.
Ruspantur, perquirunt anxie.

S

SAbarium, atrium templi. *Chal.*
Sabbatini aranearum.
Sacra, non idoneus artis suæ professor.
Safarium, atrium templi.
Saga, nomen gemmæ.
Salattarius, portator armorum.
Salmentum, salsamentum.
Sambuciarius, ipse qui dicit.
Sambucistria, quæ citharista canit.
Sambucistrio, saltator.
Sambucus, saltator.
Samelubro, artificio.
Samica, puluis.
Sancenistat, lætatur, triumphat.
Sappappa, quasi sarculo.
Sarapia, rapinæ.
Sarcitator, qui tecta resarcit.
Sardius, sacella, loca sacra.
Sarge, idoneus, quælibet ars, alias Sarga, non ideoneus cuiuslibet artis professor.
Sario, sarculo.
Sauium, osculum vxorioſum.
Saures, sorices.
Scabra, pumicia aspra.
Scæuitas, iniquitas.
Scamellum, simfoniaci.
Scammata, arenæ, vbi athletæ luctant.
Scana, arborum densitas nimia.
Scansuæ, ferrum per quod equus scandit.
Scapolum, fustis longus.
Scapus, certus numerus tomorum cartæ scriptæ.
Scaturrio, lepra.
Scatus, impetigo, sicca scabies.
Sceptoriæ, cisternæ.
Scillæ, saxa latentia in mari.
Scinthiæ, næuus, macula.
Scipios, virga ante triumphantes delata.
Scipiones, virgæ consulum.
Scispadum, impatum.
Scolaces, quod nos funalia dicimus, eo quod sint scoliæ, hoc est, intorti. Hos Romani funes & funalia nominabant.
Sconna, sponsus.
Scordalus, ferox.
Scordiscum, corium crudum.
Scordiscum, scortum.
Scorics, stulti, stolidi, fatui.
Scorio, stultus, fatuus.
Screa, pituita.
Sctiba ædilitius, qui ex ædile est, sic vocatur ex ædilitate,
Scribula, epistola.
Scripula, epistola. Scripula, sollicitator.
Scrutinium, quod infantes scrutantur.
Scrutitum, pellica.
Scrutulus, ventriculus fartus.
Scurra, parasitus, buccellarius.
Scurra, qui incopriatur.
Sebra, vetusta.
Sector, vsurpator, vel bonorum vindicta.
Securicularius, qui secures fert.
Secus, malum.
Semestria, liber in quo actiones sex mensium continentur.
Semiermis, sine armis.
Semiiustus, dimidium iusti.
Semiuecors, minimus à vecorde.
Sennumia, tristitia.
Sententia, ἀπόφασις.
Sentes, sententia firma, & indubitata responsio. ὄπφώνημα.
Sentio, sententia.
Sentitare, in animo sensim diiudicare.
Separ, seorsum à parte.
Sepia, incaustum. *Persius.*
Sequela, exemplum.
Seruitium, multitudo seruorum, & ingenuorum obsequium.
Sextertiarius, ipse qui erogat.
Sica, cluniculus, machæra, splendona.

Sica, genus ramorum est, simile Vidubii. Hoc maxime vruntur, qui apud Italos latrocinia exercent.
Silo, naso inciso, vel reducto.
Simfoniaci, cantatores musici.
Simplagium, minus rete.
Simpulator, amicus sponsi assiduus cum eo in conuiuio.
Simpulator, conuiua.
Simultum, vermis in cornu arietis.
Singultim, qui loquitur per gluttuos.
Sinum, vas in quo butirum conficitur.
Sirascula, vas aquatium.
Stringina, restrictio vrinæ.
Sispes, sospes, sanus.
Solerare, id est, solidare, à solus, soleris, i. solidum.
Sonticus, verax.
Sortillator, degulator.
Sortinidus, qui luder per sortem.
Sosii, duo fratres, qui bonos libros emebant, & eos postea præparando multum lucrabantur in vendendo.
Spargana, initiarum, infantia.
Spolaria, exteriores balnearum cellulæ.
Sputarium, sputum.
Stagnare, secernere metalla mista.
Stamio, partus.
Starer, duo didragma.
Stellionatus, crimen cum vna res duobus venditur.
Strenaces, pauidi.
Strica, tunica.
Stigia, tunica.
Stigina, ornamenta regia.
Stigium, genus vestimenti.
Stilinquadrum, id est, quadrum.
Stlataris, vestis piratica.
Stranaces, cupidi.
Strigio, mimarius scenicus.
Strofarius, strofosus, impostor, fraudator.
Stultomalus, stultus malus.
Subcensia, fomenta.
Subcenturiatus dicitur, qui in numero priore quasi per centuriæ suæ vicem succedat.
Subcilium, malus interpres.
Subcus, subcutaneus, subcirratus, intercus, intercutaneus, intercutatus, subtercus, subtercutaneus.
Subtestia, infirmitas, tristitia.
Subtestis, infirmus, tristis.
Submeles, qui in lectulo mingit, meies.
Subses, qui subtus sedet.
Sububeres, infantes qui adhuc sunt sub vbere.
Suffraginatus, fractis auribus, vel substitutus in locum succidentis.
Sugrudia, fundamenta.
Sugrundaria, sepulcra.
Sultor, cultor.
Sumptuatius, qui erogat sumptus.
Supedium, refugium.
Supera nauis.
Superaria, vestis quæ superinduitur.
Supparant, supplent.
Suppararia, vestis quæ superinduitur.
Supes, supumpis, hoc est, supinis pedibus.
Suprema, quando sol supprimitur.
Surcetur, irascitur.
Surus, musculus brachiorum.
Surus, furculus.
Susses, qui habilis ad subsistendum.
Saturrio, semilosus, bilinguis.
Surcla, corrigia, quæ tenditur sub cauda equi.
Sutrium, locus vbi fauntur species aliquæ.

T

TAbæ, muriæ.
Tabernio.
Tagax, furunculus.
Talax, scaurus.
Talitius, colafus in talo.
Tallus, calculus, tabula.
Tam nefas, tam detestabile factum.
Tames, cruor, sanguis.
Tarmus, vermes in carne.
Tartarium, horribile.
Tautones, palpebræ.
in aliis Tegellaria venefica.
Tegora, tegus, coria, vel posteriora iumentorum.
Telonem, quasi omnium titorum fiscalis conductio.
Tenilis, qui potest tenere.
Terimentum, nutrimentum.
Terrale, genus vestis.
Terrigi ponæ, quæ terra capiunt, id est, piscinæ, quas & lacus iustici vocant.
Testinium, opportunum.
Tocha flauus vel vestis.
Tiaries, portitores signorum.
Tinctorium, gladius.
Tironatum, rudimem.
Tironicare, militare.
Titiensis clangor, id est, sonitus cum tumultu.
Tocus, calculus dictus est compito solo pilis quod sibi componunt, calx enim lapis est, calculus diminutiuum.
Togillatim, singillatim.
Togipurium, toga pura.
Tollerunt, genuerunt.
Tongillatim, sigillatim.
Tongilliatim loqui prauis verbis, à Tongilio Parasito qui in hoc inuenerat risus aucupium, vt salutatus conuicio responderet, & maledicentem salutaret blandissime.
Tragum, genus piscatoriæ.
Tragum, inter legumina.
Tragum, verticulum.
Trictilia, vbi pendent vaciæ.
Trimitat, polturna.
Tritile, quod teri potest.
Trochus, rota ludentum.
Trotinus, sectæ genus arduum.
Tuber, siti subterranei.
Tucetum, bula condita apud Gallos Alpinos.
Tugallaria, maleficia, eo quod supra regulas sacrificent.
Tuligetum, carpitum.
Tullia, media vel regia.
Tuore, visu.
Turturilla, ita dictus locus in quo corruptelę fiebant, quod ibi turturi opera daretur, i. panem.
Tuspollem manna, vel genus pigmenti.

V

VAbra, callidus, artificiosus.
Vabrum, varium, multiforme.
Vadatur, promittit, pollicetur, fide dicit.
Vadimonia, iudicia, vnde apud iudicem per fideiussorem vadere liceat.
Vadimonium facit fideiussorem dat.
Vaginatus exagitatus.
Vagitatur, violenter flet.
Vagurrit, per otium vagatur.
Valgis, foras versi tumentibus.
Valitant, valent.
Vallemac pia, inhonestæ cantationes & carmina iocaque turpia.
Vani parentes, inanes, mendaces, inutiles, pellaces.
Varam tibiam ianam, perticæ duæ sunt inter se colligatæ, quæ asserem sustinent. Vnde prou. Vibia varam sequitur
Ventriloqui, præcantatores.
Varicat, diuertit, ambulat.
Varicauit, ambulauit.
Vascillum, parvum vas. *Macrob.* Soluens radiis in aqua subiecta vascillo.

Vatia, diuersis plantis.
Vefaba, parua faba.
Vehigelorum, genus fluuialium nauium apud Gallos.
Veneripeta, luxuriosus.
Ventilia, matis exæstuatio, quæ ad litus venit. *Varro*: Venilia, vnda quæ ad littus venit. Salacia, quæ ad mare redit.
Vepra, callidus, testificator diuersipellis.
Verax, sonticus fidelis.
Verbosus, nugator pessimus.
Verbotenus, verbi gratia.
Vernacellus, qui suscitat per dies festos.
Vespeliones, fossarii, qui mortuos sepeliunt.
Vespertilio, serotinus.
Vespillo sepulcrorum violator.
Vestiæ, balbæ.
Vestiarium, erogatorium.
Vestiplica, fœmina quæ vestes plicat.
Vestis ludiaria, histrionica, tonis.
Veteratricem, i. callidam, incircumscribendam.
Vexilla, impetus fortis carrorum.
Victimo, immolo.
Vidubium, qui duos maritos amisit.
Viduium, viduitas.
Villaturia, territoria.
Viocurus, & statim Cestifer.
Virginal, membra virginis, in quo habitat.
Virgobretus, nomen magistratus.
Viria, vitiola, brachiales.
Viriosus, austerus.
Virops, quæ iam opus habeat viro.
Visor, videntes.
Viticus, actor, exactor villæ pensionum, insularius
Vitricus, patricus.
Vnca manu, stricta manu μυλλή.
Vnicuba, vnius viri vxor.
Vnorum multorum.
Votificantibus, dona libantibus.
Vtensilia, viatici sumptus.
Vultuosus, tristis.

Z

ZAnga, pellis. *Acto.* Nigris medium impediit crus Pellibus.

Finis Operum omnium quæ extant Beati Isidori Hispalensis Episcopi.

INDEX

LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVI VEL CITANTVR TOTO HOC OPERE, VEL ETIAM EXPLICANTVR.

GENESIS.

IN principio fecit Deus cælum & terram, & spiritus Domini ferebatur super aquas 283. b.336.b
Factum est vespere & mane dies vnus 40.c
Fiat firmamentum, & vocatum est firmamentum cælum 58.a.418.a
Et vocauit terram aridam 18.g
Et congregationes aquarum vocauit maria 115.f
Et sint in signa, & tempora, & dies, & annos 248.g
Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram 368.d 369.a.418.g.419.g
Et creauit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creauit illum 386.d.423.g
Et benedixit eos dicēs: Crescite & multiplicamini 84.f.407.d.408.e
2. Complenitque Deus die septimo opus suum quod fecerat 385.c
Ista generationes cæli & terræ, quando creatæ sunt, die quo creauit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur super terram. Nondum enim pluerat, &c. 423.b
Et creauit Deus hominem de limo terræ 94.d
Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile 85.f
Et formauit eam in mulierem 99.d
Erunt duo in carne vna 294.f
3. Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus 106.f
Terram maledicta 419.a
In tristitia aberis cæteaneo eius 458.b
In dolore & in mœrore paries filios tuos 408.b
Conuersio tua ad virum tuum, & ipse tui dominabitur 409.e
Terra es, & in terram ibis 419.b
Ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis 369.a
4. Adam vero cognouit vxorem suam, quæ concepit & peperit Cain. Rursumque peperit fratrem eius Abel 287.c.408.e
Fuit autem Abel pastor ouium, & Cain agricola ibid.
5. Item Euæ genuit Cainam, Cainam autem genuit Malalehel, &c. 288.e
Ille requiescere nos faciet ab omnibus operibus eius 58.e
8. Aqua autem imminuebatur vsque ad decimum mensem 247.g
9. Crescite & multiplicamini 407.e.408.e
11. Et erat omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus erat 423.g
Et vocauit nomen eius Ismael, quia exaudiuit eam Deus 58.g
12. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, &c. 291.b
17. Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te 60.b
Dabo tibi ex Sara filium, & benedicam ei, & erit in gentes: sed & reges populorum erunt ex eo 58.g
Circumcidetur in vobis omne masculinum 292.c
18. Deinde apparuit Dominus Abrahæ in conualle Mambre, &c. ibi. e
19. Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino 386.e
22. Ne inicias manum tuam super puerum 61.e
Nunc cognoui quod times Deum 371.e
24. Pone manum sub femore meo, & iura per Deum cæli 370.c
27. Iuste vocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me ecce secundo 60.c
28. Vere hæc domus Dei est, & porta cæli 127.e
29. Quia vidit Deus humilitatem meam 60.c
Nunc mecum erit vir meus, quia peperi ei tres filios ibid
Nunc super hoc confitebor Domino ib.
30. Iudicauit me Dominus, & exaudiens dedit mihi filium ibid.d
Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea ibidem
Beata ego, & beatificant me mulieres ib.e
Dedit Deus mercedem meam ibid.d
Habitabit mecum vir meus ib.
31. Et dixit Angelus Dei: Ego sum Deus cui vnxisti titulum, & vouisti votum 346.e
32. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea 60.c
42. Est frumentum in Aegypto 301.g
45. Datæ sunt ei triginta argentei, cum quinque stolis optimis 302.a
49. Recubans dormiuit vt leo, & vt catulus leonis, quis suscitauit eum? 376.a
Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est expectatio gentium 300.c 370.d.380.b

EXODVS.

3. EGo sum qui sum, & dices filiis Israel, Qui est misit me ad vos 53.g
4. Israel primogenitus filius meus 296.c
8. Hic digitus Dei est 59.b.307.d
12. Os eius non comminuetis 308.a.376.d
15. Cantemus domino, gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare 308.e.392.d
16. Sex diebus colligetis manna: in die autem sexto duplum colligetis 396.f
19. Moyses ascendit in montem, & Dominus descendit 491.e
20. Non assumes nomen domini Dei tui in vanum 310.a
Memento vt diem Sabbati sanctifices ibid.b.385.e
Honora patrem tuum & matrem tuam 310.c
Non mœchaberis. Non occides. Non furtum facies. Non falsum testimonium dices. Non concupisces vxorem proximi tui ib.c.d
Non concupisces vxorem proximi tui, &c. ibid.d
Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus ibi.g
23. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præcedat, & custodiat te in via, & introducat ad locum quem parauí 367.g
Attende illi, & ne inobediens fueris ei. est enim nomen meum in illo 369.d
30. Sume tibi aromata prima, & oleum de oliueto, faciesque vnctionis oleum sanctum, vnguentum compositum, & vnges eo eo, &c. 388.g
34. Si inueni gratiam apud te, ostende mihi teipsum manifeste 312.b
Cum transiero, posteriora mea videbis ib.c.

LEVITICVS.

OMne quod habet diuisam vngulam, & ruminat in pecoribus, comedetis 317.a
12. Mulier quæ concepit semen, & peperit masculum, septem diebus est immunda, &c. ibid.e
13. Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quidpiam, &c. ib.f
22. Homo qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus, quam de ouibus animal immaculatum offerat, vt acceptabile sit. Omnis macula non erit in eo 319.g
23. Loquere filiis Israel, dicens, Decima die septimi mensis dies expiationis vocabitur, & sanctus erit vobis, & humiliabitis animas vestras in ieiunio, &c. 399.d
24. Oculum pro oculo, & dentem pro dente 39.f
26. Ponam cælum vobis æreum, & terram ferream 383.g

NVMERI.

6. SIc benedices populum meum, & benedicam illos 394.g
10. Fac tibi duas tubas argenteas ductiles 321.g
Cum concisæ clangor increpuerit, mouebuntur castra ibidem
18. Ego hæreditas eorum 401.c
19. Præcipe filiis Israel, vt adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum, tradetisque eam Eleazaro sacerdoti, quæ ducta extra castra immolabitur in conspectu omnium. Et intinget digitum Eleazar, &c. 323.b
24. Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israel 372.b
25. Numerabis tibi septem hebdomadas annorum 369.g

DEVTERONOMIVM.

6. AVdi Israel, dominus Deus tuus, Deus unus est 57.b.66.b. 369.c.409.g.421.e.487.e
13. Si dixerint vobis, & ita euenerit, non credatis 459.f
16. Initio hordeaceæ messis, facietis vobis hebdomadas septem 399.g
19. Si quis abierit cum amico suo simpliciter ad syluam, ad ligna cædenda, & lignum securis, &c. 329.g
Non stabit aduersus alterum unus testis, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum 428.d
20. Homo formidolosus & corde pauido non egredietur ad bellum. Vadat & reuertatur ad domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorum, sicut & ipse timore perterritus est ib.f
21. Si exieris ad bellum contra inimicos tuos, & videris mulierem decora specie, &c. 329.d
23. Non abominaberis Aegyptium 328.b
Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus somnio sit, egredietur, &c. 329.b.494.c
25. Non alligabis os bouis triturantis 327.e
Non habebis in sæculo diuersa pondera, maius & minus: nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis erit. tibi uerus, ut multo viuas tempore super terram 328.b
28. Erit cælum super te æreum, & terra sub te ferrea 383.g
Dabit dominus pluuiam terræ tuæ, & cinis de cælo descendet super te, donec tradat te & deleat ibidem
Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, & timebis die ac nocte, & non credes vitæ tuæ 375.b
30. In nouissimis diebus, circuncidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui 386.a
32. Expectetur sicut ros eloquium meum, & descendant sicut ros verba mea 338.b
Ignis exarsit in ira mea, & ardebit usq; ad inferos deorsum 456.g
Vua eorum uua fellis, & botrus amaritudinis ipsis 375.g
Ego sum, & non est alius Deus præter me 185.b
33. Qui dicunt patri suo & matri, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos: hi testamentum Dei, & præcepta eius seruauerunt 338.f

IOSVE.

1. POst mortem Moysi, loquitur Dominus ad Iosue dicens: Moyses seruus meus mortuus est, surge, & transi Iordanem, tu & omnis populus, in terram quam ego dabo filiis Israel 330.e
5. Nostrer estan aduersariorum? 458.a

IVDICVM.

1. HAbitauit Chananæus in medio Ephraim tributarius 333.c
3. Hæ sunt gentes quas Dominus dereliquit, ut eruditet in eis Israelem ibid.d
4. Debora prophetes uxor Epidoth, iudicabit populum in illo tempore: & sedebat sub palma inter Rama & Bethel in monte Ephraim, ascendebantque ad eam filii Israel in omne iudicium ibid.g
14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo 11.d

RVTH.

1. Quocunque porrexeris, pergam 59.d

LIBER I. REGVM.

2. IPse iudicat extrema terræ 407.b
Hæc dicit Dominus Deus Israel: Dixi, domus tua & domus patris tui permanebunt coram me, vsque in æternum, & nunc dicit Dominus, Nequaquam, sed glorificantes me glorificabo, & qui me spernit, spernetur 402.d
3. Et sermo Domini pretiosus erat in Israel 137.g
Oculi eius caligauerant, nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur 245.e
11. Spiritus Domini malus irruebat in Saul 457.g

LIBER II. REGVM.

1. QVomodo non timuisti manum tuam inicere in Christum Domini? 339.a
7. Postquam dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis, & stabiliam regnum illius 370.f
11. Eo tempore quo solent reges ad bella procedere 247.a
23. Dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Iacob 386.e

LIBER III. REGVM.

FEcit rex Salomon ducenta scuta de auro puro, & trecentas pultes ex auro probato 158
17. Factus est sermo Domini ad Heliam dicens: Surge, & vade in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi. Præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt pascat te, &c. 386.g
Nunc cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est 61.b

LIBER IV. REGVM.

9. ET erunt carnes Iezabel, sicut stercus super faciem terræ 59.b

I. PARALIP.

17. ET factum est verbum Domini ad Nathan, dicens: Vade, & dic seruo meo Dauid. Hæc dicit Dominus. Adnuncio tibi quod ædificaturus sis tibi domum Dominus, &c. 370.e

II. ESDRAE.

9. POstquam enim redierunt filii Israel in Hierusalem, & fecerunt sibi tabernaculorum lætitiam magnam, de hinc conuenerunt in ieiunio & saccis, & humus super eos, &c. 400.a

TOBIAS.

4. SI multum tibi fuerit, abundanter tribue: si autem exiguum, & hoc ipsum libenter impertire 501.d

IOB.

1. VIr erat in terra Hus, nomine Iob 73.d
Nudus egressus sum de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc 501.a
2. Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non suscipiamus? 419.d
3. Pereat dies, in qua natus sum 45.b
Quia non clausit portas ventris, qui portauit me 371.b
5. Beatus homo qui corripitur à Deo 330.c
9. Innocentem & impium ipse consumit 425.b
10. Propter superbiam quasi leænam capies me, reuersusque mirabiliter me crucias 441.e
16. Exprobrantes & conspuentes percusserunt maxillam meam, saturati sunt pœnis meis 374.f
Confregit me, & posuit me quasi in signum. Circumdederunt me lanceæ suæ, conuulnerauit lumbos meos. Conscidit me vulnere super vulnus 376.d
19. Credo enim quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum 378.f
21. Ducunt in bonis dies suos, & subito ad inferna descendunt 474.g. 476.h
25. Homo putredo, & filius hominis vermis 500.b
26. Suspendit terram in nihilo 258.b
27. Tollet eum ventus vrens 257.a
28. Vniuersorum finem ipse considerat 400.b
Sapientiam Dei patris vnde inuenies? latet enim ab oculis hominum, & à volucribus cæli abscondita est 386.b
31. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet Deus in me desuper, & hæreditatem omnipotens de excelsis? 502.c
33. Spiritus Domini fecit me, & spiraculum omnipotentis vitificauit me 386.g 420.f
37. Subito aer cogitat imbribus & ventus transiens fugauit eos 258.b
38. Quis est iste inuoluens sententias? 61.a
Nunquid coniungere vales micantes stellas, Pleiades, & gyrum Arcturi poteris dissipare? 255.a
Et vesperum super filios hominum prodire facis 395.b
Qui tanquam vesper consurgit super filios terræ, vt cæca nocti succedat carnalium corda offuscet 255.e
39. Quis dimisit onagrum, libertum? & vincula eius quis soluit? 249.c
40. Sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus 448.b
41. Cor eius indurabitur quasi lapis 307.b
Cum sublenuatus fuerit, timebunt Angeli, & exterriti purgabuntur 416.a
Omne sublime videt, & ipse est rex super omnes filios superbiæ 466.b
Idcirco ego me reprehendo & ago pœnitentiam in fauilla & cinere 45.b.400.f

LIBER PSALMORVM.

1. TAnquam puluis quem proiicit ventus à facie terræ 134.g
2. QVare fremuerunt Gentes, & populi meditati sunt inania? 373.f
Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ 367.c.380.b
3. Ergo dormiui, & quieui. & resurrexi, quoniam Dominus suscepit me 283.a.377.a
Dentes peccatorum contriuisti 311.b
4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine 308.a.379.b
In pace dormiam & requiescam, quoniam tu Domine singulariter in spe constituisti me 377.a
5. Perdes eos qui loquuntur mendacium 445.d
8. Minuisti eum paulominus ab Angelis 369.
11. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum 301.d.338.f
12. Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero 288.b
15. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei 333.a.401.c
Deus à dextris, ne commouear 288.b

Caro mea requiescet in spe, quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem 303.g.370.b.376.b

16. *Satiabur dum manifestabitur gloria tua* 502.f

17. *Ascendit super Cherubin & volauit, volauit super pennas ventorum* 377.e

Populus quem non cognoui seruiuit mihi 300.e.380.b.382.c

Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterauerunt & claudicauerunt à semitis suis 381.g.382.c

18. *Cali enarrant gloriam Dei* 251.c

Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum 377.d.378.b

Et in omnem terram exiuit sonus eorum 301.g.325.e.344.g

Tanquam sponsus procedens de thalamo suo 371.b.377.e

Dulciora super mel & fauum 309.b

20. *Quoniam pones eos dorsum* 338.e

21. *Ego autem sum vermis, & non homo* 309.c

Circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me 373.f

Foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi vero considerauerunt & conspexerunt me 295.a.375.d.421.f

Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem 373.f

Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium 304.d 379.b

Adnuntiabitur Domino generatio ventura, & adnunciabunt cæli iustitias eius populo, qui nascetur què fecit Dominus 387.a

23. *Tollite portas principes vestras, & elenamini porta æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens. Dominus potens in prælio* 53.f.334.b.377.e

26. *Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die malorum* 313.b

Insurrexerunt in me testes iniqui & mentita est iniquitas sibi 374.d

Credo videre bona Domini in terra viuentium 302.d

Viriliter agite, & confortetur cor vestrum 299.b

28. *Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum* 324.b

Vox Domini confringentis cedros 344.b

29. *Conuertisti luctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, & accinxisti me lætitia, vt cantet tibi gloria mea, & & non compungar* 347.b

30. *Excidit tanquam mortuus à corde* 133.a

31. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata* 299.b.319.d.410.b

Quoniam tacui, inueterauerunt omnia ossa mea, dum clamarem tota die 443.f

Conuersus sum in ærumna, dum configitur spina ib.

Dixi, pronunciabo aduersum me iniustitias meas Domino ibid.

In fræno & camo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te 438.e

32. *Verbo Domini cæli firmati sunt, Spiritu oris eius, omnis virtus eorum* 386.b

Dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt 421.c

33. *Semper laus eius in ore meo* 394.b

In Domino laudabitur anima mea 465.d

Emittit Angelum Dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos, & diripietur ab aduersariis 383.f

34. *Congregata sunt in me flagella, & ignorani* 374.f

35. *In lumine tuo videbimus lumen* 38.b

Manus peccatorum non moueat me 288.b

37. *Ego ad flagella paratus sum* 374.f

38. *Humiliatus sum, & silui à bonis* 501.b

39. *In capite libri scriptum est de me, vt faciam voluntatem tuam, quia dixit Deus, & fecit Deus* 369.a

40. *Ego dixi, Domine miserere mei: sana animam meam, quia peccaui tibi* 287.e

Qui edebat panes meos, ampliauit aduersum me supplantationem 373.b

Tu autem Domine, miserere mei, & resuscita me, & retribuam illis. Nunquid qui dormit, non adiicies vt resurgam? 377.a

41. *Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* 502.f

Abyssus abyssum inuocat, in voce cataractarum tuarum 444.b

44. *Eructauit cor meum verbum bonum* 367.c

Speciosus forma præ filijs hominum: diffusa est gratia in labijs tuis 285.b.301.c.304.e

Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui, &c. 372.c

Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis 318.e

In vestitu deaurato, circumamicta varietate 341.b

Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui 299.a.379.c

Et adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites terræ 423.d

46. *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam tuam Dominus in cælo parauit sedem suam, & regnum eius omnium dominabitur* 377.g

47. *Deus manifeste veniet, Deus noster: & non silebit* 378.e

48. *Inclinabo ad similitudinem aurem meam, aperiam in Psalterio ænigmata mea* 387.b

49. *Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit* 375.a

Aduocabit cælos sursum, & terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos eius, qui ordinent testamentum eius super sacrificia, & adnunciabunt cæli iustitias eius, quoniam Deus iudex est 378.c

Sedens aduersus fratrem detrahebas: & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum 499.a

Existimasti inique, quod ero tibi similis ibid.

50. *Et peccatum meum contra me est semper* 443.f

Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris 374.b

In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis peperit me mater mea 187.a

Asperges me hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor 375.g 376.f.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus 311.e.318.b

54. *Tu vero homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos* 373.b

56. *Ne corrumpas tituli inscriptionem* 375.g

57. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam impiorum, manus suas lauabit in sanguine peccatorum* 477.a

61. *Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia* 72.a

62. *Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter & caro mea* 450.b

In matutinis meditabor in te: quia fuisti adiutor meus 396.c

65. *Ne dederis in motum pedes meos* 288.b

* *Transiuimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium* 378.c

67. *Currus Dei decem millium* 301.e

Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus 377.e.398.e

Deus noster Deus saluos faciet nos, & Domini mors, & Domini exitus 376.b

Viderunt ingressus tui Deus, ingressus Dei mei regis 377.f

Æthiopia præueniet manus eius Deo 381.d

Regna terræ cantate Deo, psallite Domino, psallite Deo, qui ascendit super cælos cælorum ad Orientem 377.f

68. *Propter inimicos meos eripe me* 460.f

Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto 375.f.303.e 421.c

Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua 322.e

Super dolorem vulnerum meorum addiderunt 376.e

70. *Quia non cognoui litteraturam, introibo in potentias Domini* 462.f

Donec adnunciem brachium tuum generationi omni quæ ventura est: potentiam tuam & iustitiam tuam Deus 387.a

71. *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec extollatur luna* 378.a

Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent 372.c

Adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes seruient ei 300.b. 367.d

Et dabitur ei de auro Arabiæ 372.c

Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius, & benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes seruient ei 370.c.380.b

Expectetur sicut pluuia sermo meus, & effundet super terram imbrem 387.g

72. *Quid enim mihi est in cælo: & à te quid volui super terram?* 502.f

73. *Vt quid auertis faciem tuam, & dexteram tuam de medio sinu tuo?* 306.f

Deus autem rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ 378.f

75. *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis* 396.a

76. *Nunc cœpi, hæc est mutatio dexteræ excelsi* 500.e

Resbuxit, & commota est, & contremuit terra 440.b

Implebitur gloria mea omnis terra 344.e

77. *Attendite populemeus in legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei* 387.b

Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio 383.c.387.b

Immissiones per angelos malos 441.d

78. *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt* 442.b

79. *Qui sedes super Cherubim* 57.b

80. *Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestræ* 50.g

Manus eius in cophino seruierunt 176.a

81. *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit* 469.c

Ego dixi, dij estis 57.b

83. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te* 391.c.491.a

Ambulabunt de virtute in virtutem, & videbitur Deus deorum in Sion 373.b

Aduersum te testamentum disposuerunt 37.b
84. *Vt inhabitet gloria in terra nostra, misericordia & veritas occurrerunt sibi, iustitia & pax complexæ sunt se, veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit, &c.* 371.e
85. *Quis similis tibi in dijs Domine* 285.h
86. *Commemorabor superbiæ Babylonis scientibus me: Ecce, Palæstina & Tyrus cum Æthiopia, iste natus est ibi* 381.a
Et vir natus est in ea, & ipse fundauit eam excelsus 369.f
87. *Vita mea in inferno adpropinquabit: æstimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber* 376.g
88. *Quis enim æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios Dei* 344.b.
Tu vero distulisti Christum tuum 370.g
Memorare quæ mea substantia 418.a
89. *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies vna* 385.f
90. *Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem* 287.a
91. *Iustus vt palma florebit, & sicut Cedrus, quæ est in Libano, multiplicabitur* 344.g
94. *Venite, exultemus in Domino, iubilemus Deo salutari Iesu patre nostro* 370.c
95. *Dicite in nationibus, Dominus regnauit à ligno* 389.b
97. *Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit Notum fecit Dominus salutare suum ante conspectum Gentium, reuelauit iustitiam suam* 379.c
100. *Detrahentem aduersus proximum suum occulto, hunc persequebar* 449.b
101. *In conueniendo populos in vnum, & regna, vt seruiant Domino* 379.c
Anni tui non deficient 54.f
102. *Ipse fecit figmentum nostrum* 187.e.418.a
103. *Qui ambulat super pennas ventorum* 57.e
Qui fundauit terram super aquas 259.a
Vt exhilaret faciem in oleo 316.b
Hoc mare magnum & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus 107.d
104. *Nolite tangere Christos meos* 412.a
105. *Visita nos in saluari tuo* 457.b
108. *Pro eo quod eos diligebam, aduersabantur mihi: ego autem orabam pro eis* 375.b
Commotione moueantur filij eius, & mendicent 426.a
Operiantur sicut diploide confusione sua 456.g
109. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis* 302.b.386.e. 371.e.377.g
Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum 302.b 377.g
Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus Sanctorum ex vtero ante luciferum genui te 367.c.369.f.389.d
Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech 45.b. 291.f.314.b.380.c.394.b
110. *Confessio & magnificentia opus eius* 437.e
112. *Excelsus super omnes gentes Dominus, supra cælos gloria eius* 53.f
113. *Cælum cæli Domino* 54.b
115. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis* 324.b
116. *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua* 312.e
118. *Mirabilia testimonia tua* 284.g
In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi 314.b
Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo 322.f. 324.a.333.a
Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustitiæ tuæ 396.b
Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua ibid.c
Tunc non confundar, dum respicio in omnia mandata tua 491.e
119. *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est* 302.f
120. *Non dormitabit, neque obdormiet, qui custodit Israel* 383.f
125. *Tunc dicent inter gentes, magnificabit Dominus facere cum illis, magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes* 387.a
126. *Surgite postquam sederitis* 289.b
Et filij excussorum 304.c
Prolongauerunt iniquitates suas, Dominus iustus concidet ceruices peccatorum 443.e
Et non dixerunt qui præteribant, benedictio Domini super vos 324.d
131. *Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob* 336.c
Si ascendero in lectum stratus mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob 396.a
Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum 370.e
De fructu ventris tui ponam super sedem tuam 286.b.370.e
Viduam eius benedicens benedicam 345.e
133. *Ecce quam bonum & quam iocundum, habitare fratres in vnum* 323.b
138. *Si ascendero in cælum, tu ibi es* 54.f
140. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo Domine, eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum* 375.c. 395.b
142. *Collocauerunt me in obscuris, sicut mortuos seculi* 376.f
146. *Qui numerat multitudinem stellarum* 254.d
147. *Mittit verbum suum, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ* 386.b
148. *Laudate eum Sol & Luna: laudate eum omnes stellæ & lumen* 300.b
Laudate Deum cæli calorum 251.b
149. *Quia placet sibi Dominus in populo suo, & exaltauit mansuetos in Iesu* 370.c

PROVERBIORVM.

3. *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam; & qui tenuerit eam, beatus* 283.g
4. *Ama illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus* 491.d
5. *Crinibus peccatorum suorum vnusquisque constringitur* 406.g
8. *Necdum erant abyssi, & ego iam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes gravi mole constiterant, ante colles ego parturiebar: adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege & gyro vallabat abyssos, quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram, cuncta componens* 386.a.
9. *Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, miscuit vinum suum, &c.* 64.c. 313.a 389.e
Venite, edite de meis panibus 313.a
Qui arguit derisorem, ipse sibi facit iniuriam 499.f
Noli arguere derisorem, ne odierit te 486.a 499.f
Argue sapientem, & amabit te ibid.
Doce iustum, & festinabit accipere 487.f
Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior 286.e
10. *Vniuersa delicta operit charitas* 498.b
In multiloquio peccatum non deerit 501.b
13. *Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.* 7.a
14. *In ore stulti virga superbiæ* 469.a
Risus dolore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat 501.g
18. *Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit* 441.a
Mors & vita in manibus linguæ 499.e
Qui nidulcrum tenet stultus & impius est 409.d
19. *Testis falsus non erit impunitus* 373.g.374.d
20. *Abominatio est Domino pondus duplex, & statera dolosa non est bonum in conspectu eius* 318.c
Gloria senum canities 405.g
25. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius* 498.g
26. *Canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti* 500.b
Qui fodit foueam proximo suo, ipse incidit in eam 341.e
28. *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: Qui confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur* 2.5.f
30. *Quis ascendit in cælum, atque descendit? quis colligauit aquas, quasi in vestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomen est eius, aut quod nomen filij eius, si nosti?* 367.d
31. *Potentes, qui in acumine sunt, vinum non bibant: ne cum biberint, obliuiscantur sapientiæ* 321.e 450.e
Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus 302.d
Stragulatam vestem fecit sibi 189.d

ECCLESIASTES.

1. *Gyrans gyrando vadet spiritus, & in circulos suos reuertetur* 235.g
Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur 238.f
Qui apponit scientiam, apponit & dolorem 464.e
3. *Tempus amplexandi & tempus longe fieri ab amplexibus* 407.b
Tempus tacendi, & tempus loquendi 470.c
4. *Funis triplex non rumpitur* 333.d
5. *Auarus pecuniis non implebitur* 100.f
6. *Quid plus habet sapiens à stulto, nisi quod illuc pergit, vbi vita est?* 425.c.
8. *Vidi impios sepultos, qui cum adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum* 438.f
9. *Nescit homo vtrum amore, an odio dignus sit: sed omnia reseruantur in futurum incerta* 101.g
Omni tempore sint vestimenta tua candida 488.f
11. *Illi septem, & illi octo* 396.f

CANTICA.

1. *Speciosa gena tua sicut turturis* 316.d
Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento 177.a
Frater meus vt botrus Cypri 322.f
2. *Ego sum flos campi, & lilium conuallium* 323.b
Ecce, hic saliens super montes, transiliens super colles 377.f

3. *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?* 52.b
Exite & videte filiæ Hierusalem regem in corona, qua coronauit eum mater eius 374.g
4. *Dentes eius, velut grex detonsarum* 300.e
Hortus conclusus soror mea 285.f
5. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha* 375.d
O pulchra inter mulieres 293.f
6. *Vna est enim columba mea, perfecta mea* 295.a
7. *In ianuis nostris omnia bona, noua & vetera frater meus, seruaui tibi* 387.g
8. *Valida est, vt mors, dilectio* 437.a

SAPIENTIA.

1. *Os quod mentitur, occidit animam* 445.d, 501.e
2. *Dixerunt inter se impij, Comprehendamus iustum quia inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat* 374.b.393.g
Si verus est filius Dei, suscipiet illum, & liberabit de manu contrariorum Vt sciamus reuerentiam eius, & probemus patientiam ipsius, morte turpissima condemnemus eum ibid.
Contumelijs & tormentis interrogemus eum, vt sciamus reuerentiam illius, & probemus patientiam ipsius. Morte turpissima condemnemus eum 376.c
Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum: imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius 498.f
4. *Canities hominum prudentia est* 403.g
5. *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos* 417.d
6. *Potentes enim potenter tormenta patientur* 403.a.472.e.475.g
9. *Corpus corruptibile aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem* 419.e.497.b
10. *Tu me elegisti regem in populo tuo, & dixisti ædificare templum in nomine sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ* 393.f
11. *Omnia in mensura, & numero, & pondere fecisti* 23.e
16. *Creatura exardescit tormentum, aduersus iniustos; & lenior est ad beneficiendum his qui in Deo confidunt* 417.d

ECCLESIASTI CVS.

1. *Timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium, & longitudinem dierum. Timenti Dominum bene erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur* 498.b
Radix sapientiæ, timere Dominum, & rami illius longitudo dierum ibid.c
2. *Væ his qui sustinentiam perdiderunt* 483.b
3. *Quanto magnus es, humilia te in omnibus* 497.b
7. *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis* 273.g.476.g.500.b
11. *Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam* 467.f
13. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea* 287.g
18. *Qui vivit in æternum, creauit omnia simul* 186.b
Quis enim sufficit narrare opera illius, aut quis inuestigabit magnalia eius? 259.a
19. *Qui verba mala non reprimit, ad noxia cito transit* 232.b
20. *Nihil est scelestius quam amare pecuniam: hic enim animam suam venalem facit, quoniam in vita sua proiecit intima sua* 449.g
24. *Qui non perfecit primo scire sapientiam, & infirmior non inuestigauit illam* 332.g
Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo sperantes in Deum 376.g
33. *Contra malum bonum, & contra mortem vita: sic contra pium peccator, & sic intuere in omnia opera altissimi, bina & bina, vnum contra vnum* 17.b
34. *Multos errare fecerunt somnia & illusiones vanæ* 459.e
Qui offert sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet filium in conspectu patris sui 476.c
38. *Sapientiam scribe in tempore otij, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam* 436.b
42. *Non accipias personam in iudicio* 473.e
50. *Porrexit manum suam in libationem, & libauit de sanguine uuæ, & fudit in fundamentum altaris odorem diuinum excelso principi. Tunc exclamauerunt filij Aaron in tubis ductilibus, & fonuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Domino* 51.g.394.c

ISAIAS.

1. *Audite cæli, & auribus percipe terra, quia Dominus locutus est* 373.d
Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me 343.f.373.d
Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus meus me non intellexit 373.d
Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas 469.a
Terra vestra deserta, ciuitates succensæ igni, regionem vestram in conspectu vestro alieni deuorabunt, & desolabitur sicut in vastitate hostili 383.b
Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes facti essemus 370.c
Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. 386.d
Neomenias & sabbata vestra odiuit anima mea. 310.b
385.e
Laboraui sustinens, si multiplicaueritis orationes, non audiam, manus vestræ sanguine plenæ sunt 388.e
Lauamini, mundi estote 376.f.388.b
Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis 443.g.502.c
Quiescite agere peruerse, discite bene facere 447.a
Etsi peccata vestra fuerint sicut coccinum, tanquam nix dealbabuntur 297.e
2. *Et erit in nouissimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent* 379.b
Venite, ascendamus ad montem Domini 323.g.379.b
Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini 381.b
De Sion egredietur lex, & Verbum Domini de Hierusalem, & iudicabit gentes, & arguet populos multos vsque in longinquum 387.a
3. *Auferet Dominus ab Iuda, & ab Hierusalem validum & fortem, iudicem & Prophetam, sapientem de architectis, &c.* 387.d
Ruit Hierusalem, & Iudas concidit, quia lingua eorum contra Dominum 374.d.383.d
Et peccata sua quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt 442.f
Væ animæ ipsorum 302.g
5. *Plantauit vineam electam, & expectauit vt faceret vuas, fecit autem spinas* 374.g
Et nunc ostendam vobis quid facturus sim vineæ meæ. Auferam maceriam eius 383.f
Mandabo nubibus desuper, ne pluant super eam imbrem 334.e
Vinea Domini Sabaoth, domus est Israel 303.c
Expectaui vt faceret iudicium, fecerunt autem iniquitatem, & non iustitiam, sed clamorem 374.e
Væ qui coniungit is domum ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci. Numquid solꝰ vos habitabitis in media terra? 449.f
Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperum, vt vino æstuetis 450.e
Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino, & descendent fortes eius & sublimes, gloriosique eius ad eum 449.f
Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum claustri peccatum 443.e
Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes 444.f
Væ qui potentes estis ad bibendum vinum & viri fortes ad miscendam ebrietatem 450.e
Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum 386.d
Leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ 380.c
6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum* 60.f.61.e.369.c
Et duabus alis volabant, & clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum 369.c
Audite audientes, & nolite intelligere, & videre visionem, & nolite cognoscere, excæca cor populi huius, &c. 381.f.382.c
Auditione audietis, & non intelligetis: & cernentes videbitis, & non scietis: Incrassatum est enim cor populi huius 373.d. 387.d
7. *Pete tibi signum à Domino Deo tuo, in profundum inferni, siue in excelsum supra, &c.* 371.c
Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, & duas oues: & præ vbertate lactis, comedet butyrum 380.g
8. *Et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terræ, ô Emanuel* 371.e
Liga testimonium, signa legem in discipulis meis 378.g.462.a
9. *Terra Zabulon & terra Neptalim, via maris trans Iordanem Galilæa* 303.f
Gentium populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis 380.d
Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian 334.g
Paruulus natus est nobis, filius datus est nobis, &c. 99.b.302.b. 369.e.375.a
Principatus eius super humeros eius 315.b.375.c
Multiplicabitur eius imperium, & pacis eius non erit finis 378.e
Et erunt qui beatificant populum istum, sedacentes: & qui beatificamini, præcipitati 470.b

10. Gloriatio securis contra eum, qui secat ea 489.a
Reliquiæ salua fient 338.a
Consummationem & eleuationem Dominus Deus exercituum faciet in medio orbis terræ 378.f.
Verbum breuiatum faciet Dominus super terram 410.d
11. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet 323.b.370.b
Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: & replebit eum spiritus timoris Domini 371.a
In die illa, radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum Gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum 370.g 376.g.380.c
Et eleuabit signum in nationibus 389.b
12. Haurietis aquas cum gaudio de fontibus Saluatoris 387.b
13. Et dispergam omnem terram, & visitabo super orbem malum 423.e
Ecce, ego suscitabo super eos Medos ibid.
14. Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? 255.e. 424.a
Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis 303.g
Semen pessimum præparate filios vestros occisioni, in iniquitate patrum 374.e
Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcabo eum 423.e
Hoc est consilium quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus eius extenta super vniuersas gentes ibid.
15. Ponam enim super his qui fugerint de Moab, leonem & de reliquiis terræ 371.b
16. Emitte agnum dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion ibid.
18. In tempore illo, deferetur munus Domino exercituum à populo diuerso & dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit alius 372.b.
19. Et concurrere faciam Ægyptios aduersus Ægyptios, regnum aduersus regnum 421.f
22. Ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes comedere carnes, & bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini 450.b
25. Domine Deus meus es tu, & exaltabo te: confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, & cogitationes antiquas fideles, Amen. Quia posuisti ciuitatem, &c. 383.a.384.b
26. In die illa cantabitur canticum istud in terra Iacob. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, saluator ponetur in ea murus & antemurale: aperite portas, &c. 382.b
De nocte vigilat spiritus meus ad te Deus, quia lux præcepta tua sunt per terram 396.b
28. Ecce mitto in fundamentis Sion lapidem pretiosum, electum, angularem: & qui crediderit in eum, non confundetur 371.g
Abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum, super vniuersam terram: Attendite & audite eloquium meum 422.g
29. Et erunt sermones libri huius sicut sermones libri signati, quem, &c. 378.g.387.d.e
Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me 298.a
Qui peccare faciebant homines in verbo, & declinauerunt frustra à iusto 382.d
30. Nunc ergo ingressus scribe in buxo 149.g
Hæc via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes 465.c
Auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachii sui ostendet, in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis. Allidet in turbine & in lapide grandinis 378.d
32. Accingite lumbos vestros super vbera vestra plangite 448.d
Super humum populi mei spinæ, & vepres ascenderunt: quanto magis super omnes domos gaudii ciuitatis exultationis? domus enim dimissa est, &c. 384.a
33. Nunc exurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, & nunc sublimabor 377.a.f
Concipietis errorem & parietis, spiritus vester vt ignis vorabit vos ibid.a
Non transibit per eam trieris magna 162.e
34. Ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eis eam in mensura, vsque in æternum possidebunt eam 441.e
35. Ecce, Deus noster ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet claudus quasi cerous, & planæ erit lingua mutorum 372.h
40. Ego sum vox clamantis in deserto 45.b.337.a
Omnis caro fœnum, & claritas hominis vt flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit 338.f
Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem: dic ciuitatibus Iuda, Nolite timere, &c. 381.c.470.d
Quis mensus est pugillo aquas, & cælum palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ? 369.h
41. Non clamabit, neque audiet quis in plateis vocem eius, calamum quassatum non conteret, & lignum fumigans non extinguet, sed in veritate proferet iudicium, &c. 372.g
Prius ad Sion dicet, ecce adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo, & vidi, & non erat 382.g
42. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit neque accipiet personam, nec audietur foris vox eius 369.b.374.b.380.e.382.g. 420.e
Arundinem quassatam non conteret 374.g
Hæc dicit Dominus Deus, creans cælos, & extendens eos, firmans terram, & quæ germinant ex ea, dans flatum populo qui est super eam, & spiritum, &c. 380.c
Quæ prima fuerunt ecce venerunt, noua quoque ego adnuncio, antequam oriantur, audita vobis faciam 384.g
Dominus sicut fortis egredietur, & sicut vir præliator. Suscitabit zelum, vociferabitur, & clamabit super inimicos suos confortabitur 378.e
Tacui, silui, nunquid semper tacebo? 375.a
Educam cæcos in viam quam nesciunt: in semitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam. Ponam tenebras, &c. 380.d
Effudit Dominus super populum furorem indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit, & succendit eum, & non intellexit 383.d
43. Educ foris populum cæcum, & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt: omnes gentes congregare sunt simul, & collecta sunt tribus. Quis in vobis annunciet istud, &c. 382.b
Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce, ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificauit me bestia agri, &c. 384.g.386.b
44. Puer meus es tu Israel, ecce deleti, vt nubem, iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua: conuertere ad me, & redimam te 423.c
45. Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius adprehendi dexteram vt subiiciam ante faciem eius gentes & dorsa regum vertam, & aperiam ante eum ianuas, & porta non claudentur. Ego ante te ibo, &c. 386.e
Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras 416.e
Ego Dominus creans mala 66.c
Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul 285.a. 371.f
Viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculis 324.b
Ego sum Deus, & præter me non est alius 369.c
46. Audite me duro corde qui longe estis à iustitia. Prope facio iustitiam meam: non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Hierusalem gloriam meam 382.d.
47. Iratus fui super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in puluere, sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repens miseria, quam nescies 474.d
48. Ego primus, ego nouissimus: manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cælos 369.a
Accedite ad me, & audite hoc: Non à principio in abscondito loquutus sum ex tempore, antequam fieret ibi eram: & nunc Dominus misit me, & spiritus eius 420.f.
49. Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiuata: & isthæc quis enutriuit? 324.b
Eos qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi à musto, sanguine suo inebriabuntur 474.f
50. Quis est hic liber repudii matris vestræ, quod diuisi eam? 318.f. 383.b
Non sum contumax, neque contradico, corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus 374.f
51. Attendite ad me populi mei, & tribus mea audite, quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est iustus meus, egressus est saluator meus 380.d.38..b
Conjurge sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? 378.e
Firmauit cælum sicut fumum 371.c
52. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum 373.b
Quam speciosi pedes eorum qui annunciant pacem, qui annunciant bona! 328.f
Vox speculatorum tuorum leuauerunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt 372.c
Gaudete & laudate simul deserta Hierusalem, quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem 380.e
Parauit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium Gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri 16.
Mundamini qui fertis vasa Domini 401.c
Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur & eleuabitur, & sublimis erit valde, &c. 372.d.377.f.380.e
Inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum 373.b
53. Quis credidit auditui nostro: & brachium Domini cui reuelatum est? &c. 372.e.382.b
Non est species ei neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus: & desideratimus eum despectum, & nouissimum virorum, &c. 373.d

Pro iniquitatibus populi sui, ductus est ad mortem, & dabit impios pro sepultura eius. Vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus propter scelera nostra, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, unusquisque in viam suam declinauit, & Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum 376.a

Oblatus est quia ipse voluit 374.a

Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum 374.b.376.b.383.b

In humilitate iudicium eius sublatum est, generationem eius quis enarrabit? 386.b 371.g

Dabo impios pro sepultura eius, & diuites pro morte eius 376.f. 383.c

Pro eo quod tradidit in mortem animam suam, videbit semen longaeuum: & voluntas Domini in manu eius dirigetur 374.a

Ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus orauit 375.b

54. *Lætare sterilis Hierusalem, quæ non paruisti rumpe & clama, quæ non parturis: quoniam plures filij deserte, magis quam eius quæ habet virum* 293.a.379.f

55. *Omnes sitientes venite ad aquas* 387.b

Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus: ecce, gentem quam nesciebas, &c. 380.f

Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est 440.f

Eris Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur 376.f.389.b

56. *Hæc dicit Dominus Eunuchis: Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum: & nomen melius à filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit* 449.a

Speculatores eius cæci omnes 319.b.468.d

Omnes canes muti, nescientes latrare 373.f

Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam 468.d

57. *Quia mei oblitus es, ecce, ego adnunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi* 387.f.422.a

Spiritus à facie mea egredietur 487.f

Et dimisi eum, & reduxi eum, & reddidi ei consolationem 441.e

58. *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam* 404.e

Ecce, in die ieunii uestri inuenitur voluptas uestra 451.b

Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris 501.b

60. *Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino adnunciantes* 372.b

61. *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum* ibid.c.& h.

Prædicare annum Domini acceptabilem 248.c

In semine tuo benedicentur omnes gentes 370.c

62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor iustus eius, & saluator eius, ut lampas accendatur. Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum* 373.c

Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi, iustus & saluans, pauper: sedens super asinum indomitum 372.d.381.a

63. *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? quare rubrum est vestimentum tuum, tanquam calcantium in torculari? Torcular calcaui solus* 374.b

Dies ultionis in corde meo 425.b

Ipse redemit eos, & portauit eos, & leuabit eos cunctis diebus seculi. Ipsi autem ad iracundiam, &c. 383.b

Induisti cor nostrum ne timeremus te 441.e

64. *Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se* 502.f

Ecce, tu iratus es, & nos peccauimus, in ipsis fuimus semper 442.f

65. *Quæsierunt me qui ante non interrogabant: inuenerunt me qui non quæsierunt. Dixi: ecce ego, ecce ego, &c.* 382.e

Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem, qui ambulant vias non bonas ibid.c

Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die 470.h

Educam de Iacob, semen: & de Iuda possidentem montes meos 470.c

Et erunt campestria, in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo, &c. 382.e

Hæc dicit Dominus Deus: Ecce, serui mei comedent, & vos esurietis: serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce, serui mei lætabuntur, & vos confundemini, &c. 389.f

Et dimittetur nomen vestrum in iuramentum electis meis: vos autem interficiet, & seruos suos vocauit, &c. 383.a.389.f

Et vocabo seruos meos nomine alio 285.g 389.f.

Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos? 498.a

Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: qui macTat pecus, quasi qui excerebrat canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat Idolo 386.e

Vox Domini reddentis retributionem inimicis suis 367.g

Veniam, ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient & videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum 377.c.379.g.389.b

Et erit mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato: & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit Dominus 385.f

HIEREMIAS.

1. *Priusquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua, sanctificaui te* 302.f

Et Prophetam in gentibus posui te 45.b

Constitui te super gentes & regna 60.g

Omnes cogitationes eorum ab Aquilone venient, & ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem 444.d

Accinge lumbos tuos, & surge: loquere ad eos, ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum 470.e

2. *Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus, & tenentes legem, nescierunt me, & pastores prauaricati sunt in me. Propterea adhuc iudicio contendam vobiscum, ait Dominus, & cum filiis vestris disponam* 374.e

Quare ergo est factus in prædam? Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam: posuerunt terram eius in solitudinem, & ciuitates eius exustæ sunt, & non est qui habitet in eis ibid.

Ego te plantaui vineam electam, quomodo facta es in amaritudinem vitis aliena? 375.f

Silaueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus 135.g

Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt 417.a

3. *Auersatrix Israel, & prauaricatrix Iuda* 294.g

Conuertimini filii reuertentes, dicit Dominus: quia ego vir vester & adsumam vos, unum de ciuitate & duos de cognatione, &c. 380.g

Et congregabuntur omnes gentes in nomine Domini in Hierusalem, & non ambulabunt post prauitatem cordis sui 379.g

4. *Hæc dicit Dominus viro Iuda & Hierusalem: Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas, circumcidimini Domino Deo vestro, & auferte præputia, &c.* 386.h

Iurauit Dominus in veritate, & in iudicio, & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt 379.g

Contritio super contritionem vocata est 456.b

5. *Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt suscipere disciplinam* 418.e

Ascendite muros eius, & dissipate, auferte propagines eius: quia non sunt Domini 383.d

Prauaricatione prauaricata est in me domus Iuda, ait Dominus. Negauerunt me, & dixerunt: Non est ipse 372.c.382.b.383.d

Audite populus stultus, & sine corde: oculis sunt illis, & non videbunt: aures sunt illis, & non audient, &c. 382.c

Dabo vobis pluuiam temporaneam, & serotinam, & utroque imbre vos irrigabo 387.g.

6. *Curant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax, pax, & non est pax* 440.g

Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audite gentes 379.g

Vt quid mihi thus de Saba offertis, & calamum suauem olentem de terra longinqua? Holocaustomata vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi, &c. 386.e

Probatorem dedi te in populo meo robusto, vt sciat probare vias eorum 470.g

Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos 384.d

7. *Holocaustomata vestra, & victimas vestras comedite ipsi, quia non sum loquutus patribus vestris, &c.* 386.e

Periit, fides ablata est de ore eorum 436.f

8. *Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, lex Domini nobiscum est?* 382.d

A Dan auditus est fremitus equorum eius 303.g

9. *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei?* 471.a

* *Quis dabit me in solitudine diuersorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis* 382.f.484.e

Docuerunt linguam suam loqui mendacium, &, vt inique agerent, laborauerunt 421.b

Omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel, incircumcisus est corde 386.c

10. *Stultus factus est omnis homo à scientia sua* 436.b

In tempore visitationis suæ peribunt 457.b

Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet & dirigat gressus suos 437.d

11. *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas?* 423.b

Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam, & non cognoui quia super me cogitauerunt consilia, dicentes: Mit-

tamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium 375.b
12. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui prævaricantur, & iniquè agunt? 474.g
Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius 374.a. & d. 383.b
13. Trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petræ abscondit, & postea sectum reperit 168.b
Date Domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat. 440.e
Ciuitates Austri clausæ sunt, & non est qui aperiat: translata est omnis Iudæa translmigratione perfecta 384.d.470.c
Si immutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas 373.e
14. Domine fac propter nomen tuum, quia multæ sunt auersiones nostræ. Tibi enim peccauimus expectatio Israel, saluator eius in tempore tribulationis. Quare, &c. 372.g.382.f
15. Si steterit Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: eice illos à facie mea, & egredientur 387.f. 422.a
Exterrita est quæ peperit, & adflicta est anima eius. Occidet ei Sol, cum adhuc modius dies esset: confusa est & maledicta. Reliquias eorum in gladio dabo 376.c
Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris 331.e 458.a
16. Ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos 377.c
Et mittam venatores, & venabuntur eos de montibus, & de collib. & de cauernis petrarum ibid.
Domine fortitudo mea, ad te gentes venient ab extremis terræ, & dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri 379.g
17. Peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino 373.b
Duplici contritione contere eos 456.h
Custodite animas vestras & nolite portare pondera in die sabbati, nec infeuatis per portas Hierusalem, & nolite eiicere onera de domibus vestris in die sabbati 385.f
18. Quia oblitus est mei populus meus frustra libantes, & impingentes in viis suis, & in semitis Israel, vt ambularent per eas in itinere non trito. &c 384.d
19. Et conteres lagunculam in oculis eorum, qui bibunt tecum: & dices ad eos. Hæc dicit Dominus exercituum: sic conteram populum istum, & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non poterit vltra restaurari ibid.e
22. Oranes pastores tuos pascit ventus 447.f
23. Pastores qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, eiecistis & non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum 471.a
Et suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis, saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster 370.g.380.h.381.e
30. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum Conteram iugum meum de collo tuo, & vincula illius diiumpam: & non dominabuntur eis alieni, sed seruient Domino suo: & Dauid regi suo, quem suscitabit eis 380.h
Fla gello inimici percussit te castigatione crudeli 456.f
Quid clamas ad me super contritione tua? insanabilis est dolor tuus ibid.
In nouissimo dierum cognoscetis ea 381.g
31. Inebriaui animam lassam, & omnem animam esurientem saturaui. Ideo quasi de somno suscitatus sum, & vidi, & somnus meus dulcis est mihi 376.b.
36. Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia verba quæ locutus sum tibi aduersum Israel & Iudam, & aduersus omnem gentem} si forte, &c. 400.b
48. Maledictus qui facit opus Dei negligenter 464.e
51. Iurauit Dominus exercituum per animam suam 54.e.415.e

THREN.

1. FActi sunt filii mei perditi, quoniam inualuit inimicus. 383.d
2. Super quem aperuistis os vestrum, & aduersus quem laxastis linguas vestras? 374.d
Quos educaui & nutriui, inimicus meus consumpsit 383.d.
3. Concluſit viam meam lapidibus quadris, circumædificauit aduersum me, vt non egrediar 376.g
Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ ibid.e
Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis 374.f
Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum 460.e
Lapsa est in lacum mea vita, & posuerunt lapidem super me 376.g
4. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris 374.a.
5. Patres nostri peccauerunt, & non sunt, nos autem iniquitates eorum exoluimus ibid.e

BARVCH.

3. HIc est Deus noster, & non æstimabitur alius ab eo, qui inuenit omnem viam prudentiæ, & ostendit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Postea in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est 373.b

EZECHIEL.

1. APerti sunt cæli, & vidi visiones Dei 60.f
3. Speculatorem dedi te domui Israel. Si non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua, ille in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requiram 61.b.470.g
9. Et vocauit virum qui indutus erat lineis, & armentarium scriptoris habebat in lumbis suis, &c. 389.a
Transi per mediam Ierusalem, & signa thau in fronte virorum gementium & dolentium 1.b.335.b 389.a
12. Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum & non vident, & aures ad audiendum, & non audiunt 737.d
15. Tu fili hominis, sume tibi gladium acutum, & duces per caput tuum & barbam 401.g
16. Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis, notas fac Hierusalem abominationes suas, & dices: Hæc dicit Dominus, Hierusalem radix tua, &c. 388.f
Hæc fuit iniquitas Sodomorum, superbia saturitas panis, & abundantia. 449.g.505.a
Confundere, ô Iuda, & porta ignominiam tuam 245.c
Et tu, & filia tua reuertimini ad antiquitatem vestram, ibid.
18. In quocumque die conuersus peccator ingemuerit, saluus erit 500.e
20. Dedi eis præcepta non bona 191.b 385.d
21. Gladius exacutus est, & limatus, vt cædat victimas. Exacutus ei, qui moues sceptrum filii mei. Succidisti lignum, & dedi eum ad laniandum, vt teneatur manu 389.b
Hæc dicit Dominus Deus, Aufer cidarim, tolle coronam. Nonne hic est qui humiles subleuabit, & sublimes humiliabit? Iniquitatem autem ponam eam. Et hoc non factum est, donec veniat cuius est iudicium, & tradam ei 378.b
26. Porro cum dedero gloriam in terra viuentium 384.b
28. Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti 47.g.
Omnis lapis pretiosus operimentum tuum: Sardius, Topazius, & Iaspis, Chrysolitus, & Onix, Berillus, Sapphirus; & Carbunculus, & Smaragdus 418.b
31. Cedri non fuerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem illius: omne lignum paradisi non est assimilatum illi, quoniam speciosorem fecit eum Deus 417.f
34. Non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat 286.g
36. Tollam vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram, & effundam super vos aquam mundam, &c. 381.b.388.g
Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum 310.f
37. Factus est sermo Domini ad me dicens: Et tu fili hominis, sume tibi lignum vnum, & scribe super illud Iuda & filiorum Israel socios eius 389.c
Rex vnus erit, omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, nec polluentur vltra in diis suis, & saluos eos faciam, &c. 381.e
38. Post dies multos visitaberis, & nouissimo annorum venies ibid.h
44. Conuerti me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa. Et dixit Dominus ad me, Porta hæc clausa erit, non aperietur: & vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus ingressurus est per eam, eritque clausa 371.g
Sacerdotes stabunt in iudiciis meis, & iudicabunt inter sanctum & pollutum 486.h.
47. Conuerti me ad portam domus Domini, & ecce aqua egrediebatur subter limen domus ad Orientem: facies enim domus respiciebat ad Orientem, &c. 388.b
Cum egrederetur vir ab Orientem, ecce, aqua redundantes à latere dextro 376.e

DANIEL.

2. TV rex cogitare cœpisti in stratu tuo, quid esset futurum post hæc, & qui revelat mysteria, ostendit tibi quæ futura sunt 459.g.
Vidi lapidem de monte abscissum sine manibus præcidentium: & cum venisset in terram, repleuit orbem terræ 371.g
Ipse est lapis de monte abscissus sine manibus 283.e
In diebus illis, suscitauit Dominus cæli regem, qui in æternum non commonebitur: & regnum eius populo alteri non dabitur. Percutiet & conteret vniuersa regna, & ipsum stabit in æternum 377.b
3. Ecce, video viros quatuor solutos, & ambulantes in medio ignis,

& nihil corruptionis in eis est, & species quarti, similis filio Dei 367.d
Et sarabara eorum non sunt immutata 168.c
Millia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei 57.g
Tempus & tempora & dimidium 248.h
Aspiciebam in visu noctis, & ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum pervenit 377.d & h.381.b
Et in conspectu filiorum obtulerunt eum, & dedit ei potestatem & regnum: & omnis populus tribus & lingua ipsi servient 377.b. & e
9. Daniel aduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomadæ abbreviatæ sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam, ut consumetur, &c. 369.g
Scito & animaduerte ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem. 376.b
Et occidetur Christus, & civitatem & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli, statuta desolatio 369.b
Post hebdomadas septuaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est 384.c
Et civitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo 383.f
Panem desiderii non comedi 449.g
Ego veni ut nuncuarem tibi: sed princeps regni Persarum restitit mihi 58.a.418.d
Clausi sunt, signatique sermones usque ad tempus consummationis: quousque addiscant multi, & impleatur visio, ut cognoscant omnia hæc 387.c
Non est qui me adiuuet, nisi Michael princeps vester 418.d

OSEE.

1. ET erit in loco, vbi dicetur ei, Non populus meus dicetur ei, non filii Dei viuentis. Et congregabuntur filii Iuda, & filii Israel pariter, &c. 382.a
2. Iudicate matrem vestram: iudicate quoniam ipsa non est uxor mea, nec ego vir eius 383.b
Cessare faciam omne gaudium eius, & sabbatha eius 385.e
In die illa vocabit me vir meus, non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim, &c. ibid.b
Et miserebor eius qui fuit sine misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu. Et ipse dicit, Deus meus es tu. Et erit in loco vbi dictum est: Et non plebs mea vos vbi vocabuntur filii Dei viui 379.g
3. Sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus 370.e 381.e
4. Noli assimilari matrem tuam. Factus est populus meus tanquam non habens scientiam 246.b
Fornicatio & ebrietas auferunt eor 450.e
5. Ego, ego cupiam & vadam, tollam & non est qui eruat 376.b
6. Venite & reuertamur ad Dominum: quia ipse cepit, & sanabit nos. Viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius 377.b
Quasi diluculum præparatus est egressus eius ib.
7. Factus est Ephraim panis subcinericius, qui non reuertatur 475.c
Comederunt alieni robur eius, & ipse ignorauit 458.a
Væ eis, quoniam recesserunt à me, vastabuntur, quia prævaricati sunt in me. Ego redemi eos, &c 374.c.383.b
8. Principes extiterunt, sed non cognoui 468.c
Scribam multiplices leges meas, quæ velut aliena computatæ sunt: hostias afferent, immolabunt carnes, & comedent, Dominus autem non suscipiet eas 386.f
9 Non libabunt Domino vinum, nec placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium: omnes qui comedent eum, contaminabuntur, non introibunt in domum Domini ibid.
11. Ex Ægypto vocaui filium meum 301.g
13. Parditio ex te tua Israel, tantum in me auxilium tuum 437.d
De manu mortis liberabo eos, de morte redimam illos 376.b
Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus inferne 307.b.378.b

IOEL.

1. RElidium eruca comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo 446.c
Expergiscimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine 450.f
Interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio 586.f
2. Erit post hæc, effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt: sed & super seruos meos & ancillas in diebus illis effundam de spiritu meo 378.a. 420.g
Et erit, omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit 394.f
3. Exurgam, & ascendent omnes gentes in vallem Iosaphat: ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu 378.f
Distillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini, &c. 387.b

AMOS.

2. PRo eo quod vendiderit pro argento iustum 373.g.374.d
3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus nationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras 456.c
Si erit malum, quod Dominus non fecit 474.e
Non faciet Dominus quicquam, nisi reuelauerit seruis suis prophetis 6.b
4. Præpara te in occursum Domini Dei tui Israel, quia ecce ego firmans tonitruum & creans spiritum & adnuncians hominibus Christum suum 381.b.
5. Audite verbum hoc, quod ego leuo super vos planctum Domus Israel cecidit, non adiiciet vt resurgat 384.c
Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ 236.c
6. Væ qui opulenti estis 475.d
7. Vocabit Dominus iudicium ad ignem, & deuorabit abyssum multam, & comedet partem domus 426.a
Ecce, ego ponam trullam in medio populi Israël, non adiiciam vltra inducere eum 384.f
8. Venit finis super populum meum Israel, non adiiciam, vt pertranseam per eum, & stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus. Multi morientur, in omni loco proiicietur silentium ibid.
Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die lucis 376.c
9. Ædificauit Dominus in cælo ascensum, & pollicitationem in terra firmauit 377.f

ABDIAS.

1. EXtranei ingrediebantur per portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem 444.c

IONAS.

2. EXaudiuit me de ventre inferni 107.f

MICHEAS.

4. IN tempore illo, saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo, &c. 381.g
5. Et tu Bethleem domus Eufratæ parvulus es in millibus Iuda, ex te enim egredietur, qui sit dominator in Israel, & egressus eius à diebus æternitatis 372.a 381.b
6. Audite quæ Dominus loquitur: Surge & contende iudicio aduersus montes, & audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ, &c. 374.b
Audite colles iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia iudicium Domini cum populo suo, & cum Israel disiudicatur, dicens: Populemeus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi? 378.e
7. Secundum diem egressionis tuæ de terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. Videbunt gentes, & confundentur: manus suas ponent super os suum, Dominum Deum nostrum sanctificabunt, & timebunt, &c. 388.a

NAHVM.

1. DEus in tempestate & turbine via eius 257.b
Quam speciosi pedes eorum qui annunciant pacem, qui annunciant bona! 328.f
Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem 61.a
Inimicos Dei persequuntur tenebræ 441.d

HABACVC.

2. ITa Dominus loquitur, Scribe visum aperte, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum, &c. 380.f
3. Domine audiui auditum tuum, & timui 373.b
Deus ab Africo veniet 295.a.372.a
Cornua in manibus eius 375.c
In medio duorum animalium cognoscaris 373.b.375.c.ibid.h
Cum conturbata fuerit anima mea in ira, misericordiæ tuæ memor eris 375.b

SOPHONIAS.

1. DIsperdam homines à facie terræ, & eos qui auertuntur post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum 442.b
2. Hæc est ciuitas gloriosa, habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me non est alia amplius, &c. 384.c
3. Iudices praui quasi lupi vespere, non relinquunt in mane 475.d
Quia tunc reddam populis labium electum, vt vocent omnes in nomine

mine Domini, & seruiant ei humero uno 379.g
Nugas, qui à lege recesserunt 91.e
In tempore illo, saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo. Et ponam eos in laudem, &c. 381.g

AGGAEVS.

2. VEniet desideratus cunctis gentibus 59.f.339.f
Spiritus meus erit in medio vestri 387.a.380.f

ZACHARIAS.

1. ET ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, & alius angelus egrediebatur, in occursum eius, & dixit ad eum: Curre, & loquere ad puerum istum dicens, Absque muro habitabitur Hierusalem 57.d
Hæc dicit Dominus exercituum, Post gloriam misit me ad Gentes, quæ exspoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi eius. Quia ecce leuabo manum meam super eos, & erunt præda his qui seruiebant sibi: & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me 386.f
3. *Et ostendit mihi Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, & sathan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei, & dixit Dominus ad sathan, Increpet Dominus in te qui elegit Hierusalem* 51.d
6. *Angelus angelum mittit, & quæcunque annunciare debent, præcipit* 418.b
8. *Hæc dicit Dominus exercituum, Vsque quo veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis? & vadant habitatores, vnus ad alterum dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, &c.* 380.a
9. *Dicite filiæ Sion: ecce, rex tuus venit tibi, iustus & saluans, pauper, sedens super asinum indomitum* 381.a.&c.
Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua 376.e
11. *Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam triginta argenteos* 373.g
12. *Effundam super domum Dauid, & super habitantibus Hierusalem spiritum gratiæ & precum* 378.b
Et adspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doloris solet in morte primogeniti 375.e.376.e.378.e
13. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatorum & menstruatæ* 388.a.422.b
14. *Et erit, in die illa exibunt aquæ viuæ de Hierusalem, medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum. In die illa erit Dominus vnus, & nomen vnum, & reuertetur omnis terra vsque ad desertum* 388.a

MALACHIAS.

1. IAcob dilexi, Esau autem odio habui 190.g
Vos autem sacerdotes qui polluistis nomen meum, & dixistis, In quo polluimus eum? 403.a
Non est vltra mihi voluntas in vobis, dicit Dominus. Ab ortu enim Solis vsque ad occasum, &c. 381.g.386.f
2. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem exquirunt de ore eius, quia angelus Domini est* 245.a
3. *Veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, angelus testamenti, quem vos desideratis* 363.f
Si adfiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis, in quo configimus te? Me vos configitis gens tota 375.d
Si inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, & dixistis, quid locuti sumus contra te 374.d
4. *Vobis autem credentibus iustitia Sol orietur, & sanitas in pennis eius* 252.c.&g.336.a
Ecce ego mittam vobis Eliam, qui conuertat corda patrum in filios 294.c.381.f

I. MACHABÆORVM.

2. ET nolebant Iudæi in die sabbati vindicare se de alienigenis 385.d

EXPLICIT VETVS TESTAMENTVM.

SEQVVNTVR LOCI EX NOVO TESTAMENTO AVT CITATI AVT EXPLICATI.

MATTHÆVS.

1.
Iber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham 45.g
Ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim, & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim, à transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim 320.e
Vocabitur nomen eius Iesus, id est, Saluator, quia ipse saluum faciet populum suum 54.b
3. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domino* 45.b.337.a
Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui 736. 411.a
4. *Venite post me, & faciam vos piscatores hominum* 377.c
5. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* 330.e
Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur 56.c.464.c. 501.g
Cum persecuti vos fuerint homines, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter nomen meum, gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra copiosa est in cælis 499.b
Non potest ciuitas abscondi supra montem posita 324.f
Non veni legem soluere, sed implere 312.a
Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cælorum 468.e
Qui irascetur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo, racha, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis 499.c
Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum ibid.c.d507.c
Dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo 332.a.448.c.502.c
Quicunque dimiserit vxorem suam excepta fornicationis causa, & aliam duxerit, mœchatur 409.c
Diligite inimicos vestros, & benefacite his qui oderunt vos, & orate pro per sequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filii patris vestri, qui in cælis est 498.g
Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt 498.h
Estote perfecti, sicut pater vester qui in cælis est 281.c
6. *Faciente te eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, sed eleemosyna tua sit in abscondito, & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* 498.6
Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris 466.f
Si non dimiseritis hominibus peccata eorum, de cordibus vestris, nec pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra 499.d
Nolite solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut quo operiamini: hæc enim omnia gentes inquirunt. Quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis 500.g
7. *In qua mensura mensus fueris, remetietur tibi* 233.b
Ne dederitis sanctum canib. neque mittatis margaritas ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis 318.g
Pulsate, & aperietur vobis 321.a
Venient ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces 498.d
A fructibus eorum cognoscetis eos 290.g
Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, pacifici, qui estis 340.g.420.b.426.8.&c seq.
8. *Quid nobis & tibi Fili Dei venisti ante tempus perdere nos* 420.c
9. *Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris* 499.c
Tunc lugebunt filii sponsi, cum ablatus ab eis fuerit sponsus 56.c
Venient autem dies, cum auferetur ab illis sponsus 399.g
10. *Estote simplices sicut columbæ* 56.f
Non estis vos qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis 416.g
Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit 438.d
Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? 499.c
Non veni pacem mittere in terram, sed gladium 304.b
Qui vos recipit, me recipit. & qui me recipit, recipit illum, qui misit me 496.e
11. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris* 288.g.385.g.497.b
12. *Arundinem quassatam non conteret* 374.g
In spiritu Dei eiicio dæmonia 56.f
Qui peccauerit in Spiritu sancto, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro 318.b.395.e
Vnusquisque redditurus est rationem sermonum suorum 232.a
Sic erit filius hominis in corde terræ 126.e
13. *Auditione audietis, & non intelligetis, & cernentes videbitis, & non scietis. Incrassatum est enim cor populi huius* 373.d 387.d
Inimicus homo hoc fecit 424.a
Fermentum, quod tollens mulier, commiscuit farinæ satis tribus donec fermentatum est totum 321.a
Simile est regnum cælorum patri familias, qui profert de thesauro suo noua & vetera 387.g
15. *Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est primum mandatum* 310.c
Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me 298.a
Ex corde exeunt cogitationes malæ 444.a
Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel 301.a. 410.b
16. *Si facto vespere, rubicundum fuerit cælum, mane serenum erit* 258
Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum 61.b.312.c.402.b
Si quis vult venire post me, tollat crucem suam & sequatur me 312.c.335.a 464.b
Secundum quod quis operatus fuerit, ita recipiet 346.d
17. *Hoc genus dæmoniorum non eiicitur nisi per orationem & ieiunium* 450.g
Quia multi iusti & prophetæ cupierunt videre quæ videtis 304.g
18. *In ore duorum aut trium testium stat omne verbum* 37.g
Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? Dixit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies 499.e
Non solum septies, sed etiam septuagies septies 288.e
19. *Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, & aliam duxerit, mœchatur* 409.c
Si sic est hominis causa cum vxore, non expedit nubere. Qui potest capere capiat 407.e
Sunt spadones, qui sic nati sunt, sunt aliqui qui ab hominibus facti sunt: & sunt qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum 407.f
20. *Erunt nouissimi primi, & primi nouissimi* 300.g
Multi sunt vocati, pauci vero electi 326.a
Scitis quia reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem exercent inter vos benefici vocantur: vos autem non sic, sed qui vult in vobis esse maior, erit omnium seruus: sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam pro multis 498.e
21. *Dicite filiæ Sion, ecce, rex tuus venit tibi, iustus & saluans, pauper, sedens super asinum indomitum* 381.a
Præcedent vos meretrices in regno cælorum 330.f
Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti voluntatem meam 296.d
22. *Multi sunt vocati, pauci vero electi* 326.a
23 *Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi* 498.e
Quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite. 298.b. 487.c. 498.c
Ne vocabis patrem in terra: vnus est enim pater vester qui in cælis est 293.b
Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod foris est calicis & paropsidis, intus autem pleni estis rapina & immunditia 489.c
Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum 465.b.498.d
24. *Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio* 292.b
Veniet in tuba angeli 501.f
De die autem illa, & hora, nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi Pater solus 273.g
Beati illi serui, quos tum venerit Dominus, inueneris vigilantes 396.b
25. *Amen dico vobis, Nescio vos* 449.b
Vigilate, quia nescitis diem neque horam 500.a
Quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam 486.c

Statuet oues ad dexteram 297.c
Esurui, & dedistis mihi manducare, sitiui & dedistis mihi bibere, hospes eram, & collegistis me, nudus, & operuistis me 475.b. *& seq.*
Hospes fui, & suscepistis me 403.d
Quod fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis 286.b
Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius 501.b
26. *Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur* 397.d
Accepit Iesus panem & calicem, & benedicens dedit eis 394.b
Hoc est corpus meum: hoc facite quotiescumque sumitis in meam commemorationem 488.d
Hic est sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effundetur 314.g
27. *Consilium fecerunt vt Iesum morti traderent* 302.f.g
Innocens ego sum à sanguine huius iusti 62.f
Sanguis eius super nos & super filios nostros 290.g.294.b.299.g. 373.e
Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos, &c. 62.d
28. *Corrupti sunt vt dicerent, quia dormientibus nobis venerunt discipuli eius, & abstulerunt eum* 340.e
Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti 52.b.388.a.411.e.ibid.g
Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi 332.f.420.e

MARCVS.

1. *Parate viam Domino* 301.f
8. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me* 322.e.335.a
10. *Difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuites in regnum cælorum intrare* 500.f
Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, & baptismo quo ego baptizor, baptizari 411.c
12. *Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est* 183.b
15. *Latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei* 10.a

LVCAS.

1. *Fuit in diebus Herodis regis Iudæ sacerdos quidam nomine Zacharias* 45.b
Maria inuenisti gratiam ante conspectum Domini, & accepisti in vtero, & paries filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Hic enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum 336.d.e
2. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis* 344.e.418.f
3. *Ego sum vox clamantis in deserto* 337.a
Ecce securis ad radicem arborum posita est 346.c
Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui 411.e
4. *Euangelizare pauperibus misit me, & vocare annum Domini acceptum, & diem propitiationis* 315.e
6. *Cum exprobrauerint vos homines, beati eritis* 325.d
Cum perfugauerint vos homines, & dixerint omne malum aduersum vos, mentien es propter nomen meum, gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra copiosa est in cælis 499.b
Væ vobis, qui nunc ridetis, quia plorabitis & flebitis 464.c.501.g
9. *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* 464.b
Nemo ponens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei 293.c.500.b
10. *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit* 498.e
Videbam Satanam sicut fulgur descendentem de cælo 498.b
11. *Domine, doce nos orare* 393.a
Pater noster qui es in cælis 394.a
Pulsate, & aperietur vobis 321.a
In digito Dei eicio dæmonia 56.f.309.g
Qui mecum non colligit, spargit 64.c.289.c
Beneditus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti 304.f
Verumtamen, quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis 501.b
12. *Seruus sciens voluntatem domini sui & non faciens, digne plagis vapulabit multis* 436.c
Ignem veni mittere in terram 307.g.311.f.316.b.334.c
13. *Non noui vos, discedite à me operarii iniquitatis* 340.g
14. *Omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur* 497.b
17. *Mementote vxoris Loth* 293.d
18. *Putas veniens Filius hominis inueniet fidem super terram* 285.c
Ieiunio bis in Sabbato 52.b
21. *Attendite, ne grauentur corda vestra crapula, & ebrietate* 501.f
Væ prægnantibus & nutrientibus 407.d
22. *Scitis, quia reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem exercent inter eos, benefici vocantur: vos autem non sic, sed qui vult in vobis esse maior, erit omnium seruus: sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam pro multis* 498.e
22. *Et inter iniquos deputatus est* 371.e
23. *Crucifige, crucifige* 302.g
Hodie mecum eris in paradiso 186.b
24. *Et perduxit eos trans Bethaniam, & eleuabit manus super eos, & benedixit eos* 402.e

IOANNES.

1. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* 63.e
Et mundus per ipsum factus est 112.f
Deum nemo vidit vnquam 32.c
Ego quidem baptizo in aqua, medius autem vestrum stat quem vos nescitis, ipse baptizabit vos in Spiritu sancto & igni 411.e
Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti 306.d
Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi 307.b.316.d
Super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam, hic est filius meus 316.d.410.g
Ecce vere Israelita, in quo dolus non est 404.c
2. *Soluite hoc templum, & in triduo suscitabo illud* 503.b
3. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei* 411.f
Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam 307.b.325.a
Qui habet sponsam, sponsus est 337.a
Amicus autem sponsi est qui stat, & audit eum, & lætatur propter vocem sponsi ibidem
4. *Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam: quam qui biberit, non sitiet in æternum* 343.e
Deus charitas est 498.b
6. *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus* 436.g
Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita 338.e
Nisi manducaueritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis 395.d
Qui manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo 389.e
Si quis non manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam 286.b.287.b
Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis diabolus est 424.a
7. *Ego sum fons aquæ viuæ: qui sitit, veniat & bibat* 294.e.387.b
Si quis sitit, veniat ad me, & bibat 56.g
Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius 56.g. 376.e.f
Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum 56.g
8. *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ* 457.b
Ego sum principium, qui & loquor vobis 283.b
Abraham gaudens vt diem meum videret, vidit, & gauisus est 292.g. 373.e
Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? 345.b
9. *Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est: venit autem nox, quando nemo potest operari* 440.e
10. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & nemo eam tollet à me, sed ego pono eam* 186.f.189.f.303.a
Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursus potestatem habeo sumendi eam 94.e
Facta sunt Encænia Hierosolymis 399.c
Ego & Pater vnum sumus 55.a.&.g.66.b
11. *Osanna, Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel* 50.g
Nisi cecidisset granum frumenti in terram, & mortuum fuisset, non vtique fructum dedisset 305.g
13. *Cum vidisset Iesus, quod venit hora eius, vt transiret de mundo ad Patrem* 49.b 398.b
Præcinctus linteo, lauit pedes discipulorum suorum 92.c
In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem inter vos habueritis 462.b
14. *Ego sum via, veritas & vita* 300.b
Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit 55.d
Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia 4[illegible]
Pacem meam relinquo vobis 34[illegible]
Quoniam Pater maior me est 55.g
15. *Ego sum vitis vera* 303.c.316.e
Si me persecuti sunt, & vos persequentur 34[illegible]
16. *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet ad vos* 186.a
Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem Spiritus veritatis, qui à Patre procedit: ille de meo accipiet, & annunciabit vobis omnia 56.b.332.b
Et quæ ventura sunt annunciabit vobis 56.b
Mundus gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium 501.g
Ego à Patre exiui, & veni in mundum 55.c.286.a
Gaudete, quia vici mundum 336.c
17. *Pater manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi*

Notum feci eis nomen tuum, & notum faciam 487.f
Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus 420.f
Ego seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, custodiui 285.g
Volo, vt vbi sum ego, & ipsi sint mecum 426.e
19. *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris* 302.g
Nos non habemus regem nisi Cæsarem 300.b.373.e.383.e
Noli scribere, Rex Iudæorum. Et respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi 375.g
Non scindamus eam, sed mittamus sortem cuius sit. Erat enim tunica omni parte contexta 375.f
Et inclinato capite emisit spiritum 94.e
Os eius non comminuetis 308.a.376.d
20. *Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, ad Deum meum, & Deum vestrum* 318.d
Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Et hoc cum dixisset, insufflauit, & ait eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt 411.g.487.f
21. *Simon Ioannis diligis me?* 61.b
Pasce agnos meos 489.a

ACTORVM.

1. NOn est vestrum scire tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate 273.g
Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum 398.e
2. *Descendente Spiritu sancto super eos, inflammati sunt, ita vt linguis omnium gentium Dei magnalia loquerentur* 398.f
4. *Collecti sunt enim in hac ciuitate, aduersus sanctum Filium tuum, quem vnxisti* 54.g
Erat illis cor vnum & anima vna 466.g
Erant illis omnia communia, & distribuebatur vnicuique prout opus erat 490.b.493.g
5. *Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati* 500.a
6. *Conuocantes autem duodecim Apostoli multitudinem discipulorum dixerunt: Non placet nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Considerate ex vobis viros boni testimonij septem plenos Spiritu sancto & sapientia, &c.* 404.a
8. *Cum audissent qui erant Hierosolymis Apostoli, quia recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad illos Petrum & Ioannem. Qui cum venissent, orauerunt pro eis, &c.* 412.b
Factum est autem vt dum Apollo esset Corinthi, Paulus peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, ibique cum inuenisset quosdam discipulos, &c. 412.b
9. *Saule, Saule, quid me persequeris?* 61.e.f.344.a
10. *Macta & manduca* 290.c.311.g
12. *Ego sum vir Iudæus, natus Tarso Ciliciæ* 128.a
Non est Petrus, sed Angelus eius est 418.d
13. *Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus ad quod elegi eos* 402.e
14. *Oportet nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei* 227.e
15. *Fide purificans corda eorum* 386.b
20. *Videte gregem, in quo vos Spiritus sanctus Episcopos ordinauit* 403.g

AD ROMANOS.

1. QVi factus est ex semine Dauid secundum carnem 285.f
Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo 64.c.421.f
Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum 311.f
2. *Secundum quod quis operatus fuerit, ita recipiet* 346.d
Cogitationum inter se inuicem accusantium, aut etiam defendentium, in die qua iudicabit Dominus occulta hominum, secundum Euangelium meum, per Iesum Christum 501.e
Qui prædicas non furandum, furaris 298.a
3. *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius* 312.g
Testimonium habens ex lege & Prophetis 309.e
4. *Mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram* 398.a
5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis* 289.a.498.b
Adam qui est forma futuri 287.b
6. *Qui resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur* 396.f
7. *Mortua viro, quibus velit nuptiis libera est* 345.e
Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati 321.f
8. *Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, &c.* 487.a
Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis 483.g
In quo clamamus, Abba pater 63.g
Hæredes Dei sumus, cohæredes autem Christi 319.f
Condigna passiones huius temporis non sunt ad id quod æternum supra mundum est 227.e
Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus 186.c
Quos enim prædestinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit 300.f
Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum 319.e
Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat 404.f
9. *Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula* 185.g
Iacob dilexi, Esau autem odio habui 190.g
Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? 174.f
Verbum breuiatum faciet Dominus super terram 410.d
10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem* 325.a.b
Quam speciosi pedes qui annunciant pacem 59.e
11. *Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ sunt* 338.a.b.345.d
Cæcitas exparte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret 294.g.302.e
Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? 415.a
12. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius* 498.g
Noli vinci à malo, sed vince in bono malum ibid.
13. *Non est potestas nisi à Deo: quæ autem sunt à Deo ordinata sunt* 498.e
Plenitudo enim legis charitas est 64.f.287.c. 340.a
Carnis curam ne feceritis in desideriis 493.a
14. *Qui infirmus est, olera manducet* 400.b
15. *Nam si in spiritalibus facti sunt participes, debent & in carnalibus ministrare eis* 284.e

I. CORINTH.

1. NVnquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? 328.e
Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? 462.e
Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt 341.c
Christus enim crucifixus, Iudæis scandalum est, gentibus autem stultitia 55.f.324.f
Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: & non glorietur omnis caro coram Deo 306.h & seq.406.d.491.e
2. *Neque enim iudicaui scire me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum* 302.a
Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent 55.h.341.e
Quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit 323.b
Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum: quia spiritus omnia scrutatur, & ea quæ sunt alta Dei 313.b
Loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus & virtute 327.a
Spiritalis quisque effectus iudicat omnia, ipse autem à nemine iudicatur 282.e
3. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* 470.a
Lac vobis potum dedi non escam: nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis 292.b
Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus 52.b
Templum Dei sanctum est, quod estis vos 343.b.344.d
4. *Imitatores mei estote* 284.d
5. *Tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit* 458.b
6. *Omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos, quare non magis fraudem patimini?* 501.c
Sed vos iniuriam facitis, & hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? 486.d
Neque maledici regnum Dei possidebunt 499.e
Neque immundi regnum Dei possidebunt 502.a
Iam abluti estis in sanguine Christi & passione eius 323.e
Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hunc & hanc destruet 400.b.449.b.501.f
Fugite fornicationem: omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat 502.b
7. *Et propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat* 449.c
Abstinete vos ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum 409.a

Qui se non continet, nubat: melius est enim nubere quam uri, &c. 85.f.407.e
Præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere 409.c
De virginibus præceptum Domini non habeo: sed consilium do, tanquam & ipse scientiam Dei habens, existimo ergo hoc bonum opus esse, &c. 407.e
Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi 408.f
Tempus item collectum est 407.d
Præterit enim figura huius mundi 249.f.324.d
Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quomodo placeat uxori 407.h. & seq. 408.f
8. *Nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia* 57.b.185.g
9. *Non alligabis os bouis triturantis* 327.e
Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est ut carnalia metamus 327.e.333.b
10. *Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra, Petra autem erat Christus* 309.c 324.f.334.b
Quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo 316.a
Omnia hæc in figura contingebant illis 347.f
Si quis autem vobis dixerit, hoc immolatitium est idolis, nolite manducare 317.d
Caput enim viri, Christus est 317.f
Caput enim mulieris, vir est 408.b
Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum 409.e.f
Vir si comam nutriat, ignominia est 406.g
Probet se homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat 424.g
Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit 395.c
12. *Quoniam cum gentes essetis* 69.d
Diuisiones donationum sunt, idem autem spiritus: diuisiones operationum sunt, idem vero Deus 185.g
Diuisa charismata & dona Spiritus sancti gratia distributa 322.f
In omnibus ipse est operatus 346.e
Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult 56.f
Numquid omnes habent donationes sanationum? 405.c
13. *Si linguis hominum loquar & Angelorum* 73.b.c
Si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest 436.b
Sine lingua cessabunt 73.c
Nunc videmus per speculum & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem 313.g
14. *Psallam spiritu, psallam & mente* 460.b
Lingua in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus 424.e
15. *Ego sum minimus Apostolorum omnium* 62.a

II. CORINTH.

2. *Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo Iesu, & odorem iustitiæ suæ manifestat per nos in omni loco* 313.f
3. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* 310.f
Cum transieris ad Christum, auferetur velamen 401.b
4. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* 462.d
Si qua noua in Christo creatura, vetera transierunt, & ecce facta sunt noua 44.d.391.a
5. *Cum peccatum non cognouisset, ipse pro nobis peccatum factus est* 376.a
6. *Ecce nunc tempus acceptabile* 248.c
Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes 500.g
Cor nostrum dilatatum est 389.a
Non enim est conuentio Christi ad Belial. 488.f
8. *Si voluntas prompta est, ex hoc quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet, non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat: ut & illorum abundantia vestræ inopia sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est, Qui multum non abundauit, & qui modicum, non minorauit* 501.a
9. *Nihil ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus* 316.b.345.e.476.c.496.b
11. *Desponsi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* 318.f
Metuo, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic sensus vestri corrumpantur 286.d
Sustinetis enim si quis deuorat, si quis accipit 111.b.327.h
Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? 457.c
12. *Datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ, qui me colaphizet* 459.a
Quando infirmor, tunc fortior sum 457.c

AD GALATAS.

1. *Si quis vobis aliud euangelizauerit, præter id quod accepistis à nobis, anathema sit* 487.d
2. *Iacobus & Ioannes dextras dederunt mihi* 96.d
4. *Misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra* 487.e
Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera 299.g
5. *Videte, ne dum inuicem mordetis, ab inuicem consumamini* 499.b
Fructus autem Spiritus, est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, continentia 286.b.c

AD EPHESIOS.

3. *Mihi minimo omnium Sanctorum* 62.b
4. *Studentes seruare unitatem spiritus in vinculo pacis* 289.d 340.a.343.c
Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus 277.e.578.a
Resurrectio mortuorum in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est 425.a
Et clamor auferatur à vobis cum omni malitia 442.g
5. *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* 284.a
Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam 314.b
Hoc autem dico in Christo & in Ecclesia 286.a.293.g
6. *Et calceati pedes in præparatione Euangelii pacis* 59.e 328.f

AD PHILIPP.

1. *Siue per occasionem, siue per veritatem Christus adnuncietur, in hoc gaudeo & gaudebo* 277.a.298.b
Cupio dissolui & esse cum Christo, multo enim melius 502.f
2. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, ut homo: humiliauit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* 286.a.498.b
Et dedit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum 301.e
4. *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum* 312.b
Nulla Ecclesia mihi communicauerit in ratione dati & accepti 327.e

AD COLOSSENSES.

Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus 311.g
Et auaritia, quæ est idolorum seruitus 299.a.500.f

I. THESSALONIC.

2. *Facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat pullos suos* 490.g
5. *Rogamus vos, fratres, ut cognoscatis eos qui in vobis laborant, & præsunt vobis in Domino* 284.d
Sine intermissione orate 32.f.500.e

II. THESSALONIC.

1. *Qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur* 47.b
2. *Quoniam charitatem veritatis Dei non receperunt, ut salui fierent, ideo misit illis Deus spiritum erroris* 442.e
3. *Operantes suum panem manducent. Ipsi enim scitis, quomodo oportet imitari nos: quia non inquieti fuimus inter vos, neque panem gratis ab aliquo manducauimus, sed in labore & fatigatione die ac nocte operantes, ne quem vestrum grauaremus* 491.f.492.b

I. TIMOTH.

1. *Bona est lex, si quis ea legitime utatur* 293.b
2. *Volo ergo primo omnium fieri deprecationes & orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in sublimitate sunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & charitate* 346.g.b
Vir non est seductus, mulier autem seducta in prauaricatione fuit 431.b. & seq.
3. *Vnius uxoris virum* 401.f
Oportet etiam testimonium habere bonum ab his qui foris sunt 298.b
Diaconi similiter pudici, non bilingues, non multo vino dediti, non turpe lucrum sectantes 404.c
Ecclesia Dei viui, quæ est columna & firmamentum veritatis 64.c
4. *Discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum* 317.b

5. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem, iuuenes, vt fratres, anus, vt matres, adolescentulas, vt sorores in omni castitate 499.f
Vidua quæ in deliciis est, viuens mortua est 408.d.e
Vidua eligitur non minus annorum sexaginta, vnius vxor viri 408.b
Cum enim luxuriata fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem quia primam fidem irritam fecerunt 408.d
Simul autem & otiosæ discunt circumire domos, loquentes quæ non oportet 408.e
Nullam occasionem dare diabolo, maledicti gratia 499.g
Non alligabis os bouis triturantis 327.e
Dignus est operarius mercede sua ibi.f
Manus cito nemini imposueris 402.g
Vino modico vtere 450.f
6. Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus 501.a
Habentes victum & vestitum, his contenti simus 328.b.508.g
Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa nociua, quæ immergunt homines in interitum & perditionem 500.f
Radix omnium malorum cupiditas est: quam quidam appetentes, errauerunt à fide 449.e
Qui solus habet immortalitatem 54.a
7. Qui cum vxore est, sollicitus est quomodo placeat vxori, & diuisus est 328.g.h

II. TIMOTH.

2. HÆc commenda hominibus fidelibus, qui idonei sunt & alios docere 470.b
Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat cui se probauit 328.b.500.c
Si non compatimur, nec conregnabimus 499.c
Seruum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati 499.f
3. Sicut Ioannes & Mambres restiterunt Moysi, sic & hi resistunt veritati 307.d
Omnes qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur 341.a.497.b
4. Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina 499.f

AD TITVM.

1. HVius rei gratia reliqui te Creta, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, quemadmodum ego tibi disposui 401.f
Iam omnia munda mundis, inquinatis autem & infidelibus nihil mundum, sed polluta sunt eorum & mens, & conscientia 317.d. 451.a
2. Anus similiter in habitu sancto 408.c

AD HEBRÆOS.

1. NOnne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis? 418.d
5. Perfectorum autem est solidus cibus 303.d
9. Testamentum in mortuis confirmatur 37.b
11. Sine fide nemo potest placere Deo: omne enim quod non est ex fide, peccatum est 436.e

IACOBI EPISTOLA.

1. VIr duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis 328.g
Timor, qui custos est beatitudinis, vt altum non sapiat 323.b
2. Iudicium sine misericordia ei, qui non facit misericordiam 501.b
Fides sine operibus mortua est 191.f
3. Linguam nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus Deum, & Patrem, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? 499.e
4. Miseri estote, lugete & plorate, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem 462.c
Qui detrahit fratri, detrahit legi 499.b
Scienti bonum, & non facienti, peccatum est 436.c
5. Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miseriis, quæ aduenient vobis, diuitiæ vestræ putrefactæ sunt: vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginauit & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, sicut ignis 500.f

I. PETRI.

1. INquem desiderant angeli Deum conspicere 418.e
Omnis caro fœnum, & claritas hominis vt flos fœni, Aruit fœnum, & flos cecidit 338.f
2. Vt sitis lapides viui, coædificati in templum Dei 310.g.314.d.332.a
Plebs sancta, regale sacerdotium 338.b.401.b.412.a
Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius 499.c
4. Vniuersa delicta operit charitas 498.b
5. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 323.b
Tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret 490.d

II. PETRI.

2. COrreptionem habuit sua vesania subiugale mutum, quod in hominis voce loquens, Prophetæ insipientiam redarguit 325.f
Melius illis esset non cognoscere viam iustitiæ: quam post cognitionem retrorsum conuerti ab eo, quod est illis traditum, sancto mandato 500.b

I. IOANNIS.

1. SI dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est 442.b
2. Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum 51.d
Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, & in tenebris est vsque adhuc, & nescit quo eat: quoniam tenebræ obcæcauerunt oculos eius 498.g
3. Qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis, quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem 498.g

II. IOANNIS.

1. SIquis venerit ad vos aliam doctrinam afferens, non eum recipiatis, neque ei auem dixeritis 487.e

IVDÆ EPISTOLA.

IEsus populum de terra Ægypti liberans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit 252.c
Prophetauit de his septimus ab Adam, Enoch dicens: Ecce venit Dominus, &c. 261.c

APOCALYPSIS.

1. APocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis 46.c
2. Memor esto vnde cecideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac 245.e
Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum 65.c
Qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed Synagoga Satanæ 335.f
Habes tenentes doctrinam Balaam, & Iezabel 422.c
Qui vincit, dabo ei stellam matutinam 255.e
3. Dicis, quod diues sum & locuples & nullius egeo, & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus 475.c
Ego, quos amo, arguo, & castigo 456.f
5. Nemo inuentus est dignus, neque in cælo, neque in terra, neque infra terram aperire librum, nisi leo de tribu Iuda 285.b
Et illi quidem viginti quatuor seniores procidunt ante agnum, habentes singuli citharas & phialas aureas plenas incensi, quæ sunt orationes Sanctorum 314.f
7. Stantes ante thronum, & in conspectu agni, amicti stolis albis 488.f
12. Proiectus est accusator fratrum nostrorum, quia accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac nocte 69.b
16. Vide ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum: Deum adora 399.b
17. Aquæ, quas vidisti, populi sunt & gentes 306.g
22. Ego sum alpha & omega 2.a.55.d
Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida & matutina 255.e

Finis Indicis locorum omnium sacræ Scripturæ.

INDEX

RERVM ET VERBORVM COPIOSISSIMVS, QVÆ TOTO HOC OPERE B. ISIDORI HISPALENSIS Episcopi exponuntur.

A

Alitera Græcorum, mysterio plena, 2. a. quare in omnibus gentibus prior. 2. f. nota militaris quid designabat. 7. c. ponderis signum 144. g

Aaron, cur mons fortitudinis interpretetur. 58. b. ipse & Moyses intrantes ad Pharaonem, & viam trium dierum petentes, producere in desertо populum Israel, & ibi sacrificare Domino Deo, quid mystice notent. 306. g. significat illum de quo dicitur, *Tu es Sacerdos in æternum*, &c. 314. h currens obuiam quassationi cum thuribulo, lethalemque plagam obiectu sui, quasi quidam murus excludens, quem designet. 323. a. eius vita & mors. 324. g. 361. g significat Christum. 349. c. in præfiguratione baptismi, aquis ablutus est. 388. e. fuit sacerdotii initium 402. a

Abacuc cur interpretetur, amplexans. 61. a. quid contineat eius propheria. 281. b. luctator fortis, populus est fidelis. 350. f. eius vita & mors 363. g

Abanem quid dicatur in veteri lege 167. c

Abarim contra faciem montis Nabo, quid mystice significet 325 d

Abba, Syrum nomen, quid in Latinum significet 63. g

Abbas eligendus qualis esse debeat. 490 g. eius officium 495. g

Abdias cur interpretetur, seruus Domini. 61 b. inter omnes Prophetas breuior verborum numero, sed gratia mysteriorum æqualis. 280. h. significat omnes fidei prædicatores. 350. e. vita & mors 363. f

Abdon, dux Hebræorum 264. b

abducere, perducere & deducere in quo distinguantur ab inuicem 182. a. 195 a

Abel, cur luctus, seu vanitas, interpretetur. 85. c. figura Christi Domini & Saluatoris nostri. 287. f. pastor ouium, Christi tenuit typum. 384. b. vita & mors eius 359 g

Abesan dux Hebræorum 264. a

Abia rex ibid. f

abiectio Iesu Christi Domini nostri prænunciatur in veteri Testamento, contra Iudæorum incredulitatem 372. f. g

abietis etymon & natura 149. a

abiicere & proiicere discrepant inter se 194. g

Abimelech dux Hebræorum. 161. h. filius ancillæ, typum tenet Antichristi. 333. f. 336. b. noluit dare de panibus propositionis Dauidi ac pueris eius, & quare 395. d

Abiron, Chore, & Dathan, quos mystice præfigurauerint. 322. h. 349. d

ablatiuæ præpositiones quid 4. f

ablatiuus casus quid 3. f

ablutio Aaron & filiorum eius, à Moyse facta, quid mystice designet 359. c 388. d

abnegare semetipsum est voluntati propriæ renunciare 464 b

quomodo Abraham dicatur iustificatus ex fide & operibus, à Paulo & Iacobo. 19. g 262. f. de terra sua exiens, & de cognatione sua quid significet. 291. b. habens victoriam de quinque regibus. ibid. d. peregrinum eius semen futurum quid denoret. 292. c. & seq. triplicem habet figuram in semetipso. ibid. f. per eius senectam quid significetur. 294. f. quod Ceturam duxit vxorem. 295. c. Dei Patris gestauit typum. 348. c. vita & mors illius. 360. b. quare presbyter fuit appellatus 403. g

Abram seu Abraham, cur pater videns, & pater multarum gentium, interpretetur 60. b

Absalon, cur patris pax interpretetur, & quid mystice figurauerit 59. f. 343. g

abscedit & discedit quomodo discrepent inter se 194. g

abscondere se in medio ligni qui dicantur 286. g

absconditum & absconsum in quo distinguantur 194. c

absida Græco sermone, quomodo Latine interpretetur 132. c

absinthium quid, & vbi nascatur 153. a

Abstinentia sæpe simulate agitur, ieiuniaque per hypocrisim exercentur 450. h

abstracta quantitas quid sit, & eius species 18. b

abydos insula vbi posita sit & vnde dicta 124. a

Academici vnde sic cognominati, eorumque sectæ & opinionis quis fuerit auctor 67. c

acanthus quid, & vbi reperiatur 151. g

accentus quid, vnde dicti, eorum species, vsus, inuentio, & figura 5. g 6. b

acceptio munerum præuaricatio veritatis est 473. g

accersire & arcessire quomodo distinguantur 181. d

accidentia quid sint 19. g

accipere aliquando dicimus auferre 327 h

accipiter auis ab accipiendo dicitur, & quare, eiusque impietas circa pullos suos qualis. 111. b. Iudæis in cibo prohibitus quid designet 317. c

accubare inter terminos quid sit 303. e

inter accubuit & reenbuit quæ sit differentia 194. d

accusatio Christi per testes falsos facta prænunciatur in veteri Testamento 374. c. d

accusatiuæ præpositiones quid 4. f

accusatiuus casus quid 3 f

Acephali hæretici vnde sic dicti, & quæ fuerit eorum hæresis 66. g

acerbum & immaturum qui differant 195. c

inter acerbum & acerbum quid intersit 181. c 196. d

acetum bibere qui dicantur 321. d

acetum & fel, quibus potatus est Christus, præfigurantur in veteri Testamento 375 f

Achaia quid, eius situs, & nominis ratio etymologica 111. g

Achaam quis edustruxerit 128. c

Achaz per pœnitentiam ærbitus pendentem euasit iram. 234 d. regnat 265. c

Achiæ vita, & mors 363. h. 364. a

Achis, qui interpretatur, quomodo est? quid rei mysticæ præ se ferat 341 B

Achor, qui de Hierico anathemate concupiuit, significat necquam Christianum 331. g 349. f

acitabulus, mensuræ species, quid sit 144. a

Acolythi qui sint, & quod eorum officium 63. c. 415. b

aconitum vnde nominis ducat originem 151. h

acori descriptio ibid. e

Acrocerauni montes vnde nomen acceperint, & vbi siti sint 125. d

actibus malis contra nos amplius cælestem iracundiam nequaquam prouocare debemus 441. e

actiua vita quomodo à contemplatiua differat, & quid ad contemplatiuam conferat 463. a. & seq.

actiuum genus verborum quid 4. c

actores templi sub Esdra, sunt illi quos exorcistas appellamus 405. a. b

actualia nomina quæ 3. d

actualis philosophiæ diuisio quæ 18 g

actuariæ naues quæ dicantur 162. g

actus plures definiuntur. 134. a. boni si addantur virginitati, Angelicam vitam hominibus, & cæli mores exhibent in terris 405. h

Actuum Apostolorum historia à quo scripta fuerit, & quid contineat 281 f

acyrologia quid sit 9 c

ad aliquid numerus quis sit 24. b

quod Adæ non inueniebatur adiutor similis eius, quid significet 285. g

Adam 261. a. quomodo explicetur. 58. c. quare figuram Christi gestauit 348. b. vita & mors. 359. c & seq. an simul creatus est cum Eua. 418. h. an ad imaginem Dei ibid.

Adamas quid, eius virtus quæ, & in quo dissideat cum magnete lapide 119 g

Adamiani à quo ita vocati, eorumque hæresis quæ fuerit 65 c

Addo

Addo vita, & mors 365.a
ad forum ire, & in forum distinctæ sunt significationis 195.g
aditus quid, & vnde dicatur 131.h
aditus archæ à latere quid mystice significet 289.g
aditus & ostium qua in re differant 196.b
adiuro & abiuro differunt ibid.g
adludere & allidere distinguuntur 194.h
admissa quisque sic defleat, vt iterum flenda non cõmittat 441.g
adnisum, innixum, subnixum, & obnixum inter se differunt 194.f
adnunciatur, nunciatur, & denunciatur qua in re differant 195.a
adolescentia, quæ est tertia hominis ætas, quid sit, & ad quem vsque annum protendatur 98.h
adolescere, inolescere & exolescere in quo differant inter se 182.c.195.a
Adonai, nomen Dei, quid significet 53.g
Adrianus Imperator 269.c
adtendere & intendere discrepant inter se 195.a
aduena & conuena discrepant ibid.b
Aduentus Domini nostri Iesu Christi, sextum seculum 285.b
Aduentus Dauid ad Achimelech sacerdotem 341.a
Aduentus filii, tempusque illius certissime ostenditur sacræ scripturæ testimonio 365 g. secundus itidem prænunciatur à Prophetis 378.c
aduerbium quid & vnde dictum 4.d
aduersum & aduersus quomodo differant 181.d.195.b
adultera mulier, quæ offertur à Iudæis Domino lapidanda, quid designet 354.a
adulterium facit specialiter, qui præter suam ad alteram accedit. 310.c. antequam perpetretur in opere iam exstat in cogitatione. 448.h. quomodo in significatione à fornicatione distinguatur 194.d
aduocatum, inuocatum & euocatum quomodo inter se differant 181.h.195.a
Ædificatio & instauratio quomodo differant 164.c
Ædificatio templi à Salomone facta Christum significat 344.c
Ædificiorum partes quot. 164.d. instrumenta quæ 166.d.&e
Æger & ægrotus in quo differant 180.g.169.à
Ægritudo & ægrotatio distinctæ sunt significationis 195.a
Ægrotorum cura in monasterio cui committenda sit 496.b
Ægypti euersio quid significet 279.h
Ægyptii vnde sic dicti, & cur ex Hebraica lingua affligentes, interpretentur. 74.f. Nilo veruntur pro pluuiis 238.g
Ægyptiorum literas quis inuenit. 1.f. annus cum bissexto & sine bissexto vnde incipiat 248.g
Ægyptium non abominaberis, quid significet 328.a
Ægyptius occisus quid mystici portendat 306.b
Ægyptius puer Amalechitę in itinere lassatus, & à Dauide inuentus, ciboque refectus, quid demonstret 342.a
Ægyptus, quæ prius Ærea, vnde dicta, vbi posita, eiusque summa fœcunditas 120.b
Ælius Pertinax Imperator 269 g
Æmathites lapis quis & vnde dicatur, & vbi nascatur 136.g
Æneas 264.b
Æneus serpens Christum designat 324.h
Ænigma species allegoriæ, quid, eius tamen cum ipsa Allegoria discrimen quodnam sit 11.d
in ænigmate & similitudine sentiuntur omnia legis 387.b
Æoliæ insulæ Siciliæ (quæ & Vulcaniæ) quare ita dictæ, & quot sint 124.f
Æquales numeri qui dicantur 24.b
æquinoctia duo sunt, & quæ. 249.e
æquinoctium quid sit, vnde dictum, & eius duæ species 41.d.e
æquitas iustitiæ Dei cur ita nominetur 415.c
æquinoca quæ dicantur 19.d
æquora & maria in quo discrepent 195.h
æquum & iustum diffident inter se 196.a
aer quid sit, vnde nomen acceperit, & ad quam materiam, cælestemne an terrenam pertineat. 113. g. tenuis, ex quo nubes fiunt, quid mystice significet 256.e
æra singulorum annorum à quo constituta est, & quare sic appellata. 41.h. quid sit, & vnde dicatur 248.g
ærarium qua ex causa sit ita dictum, & quis olim esset illius vsus 131.e.141.f
æris ars reperta 261.d
æs quid sit, vnde dicatur, & quis fuerit illius vsus 141.a
Æsopicæ fabulæ quænam sint 13.g
æstus quid significet per allegoriam 149.d
æstiua, sunt loca vmbrosa, quibus per æstatem vitant pecora solis ardorem 126.b
æstus ad Oceanum pertinet, & quid sit 118.e
ætas quot modis proprie dicatur 42.b. gruum, quomodo prodatur. 109.f. prima seculi. 260.h secunda. 261.g tertia. 262.f. quarta. 264.b. quinta. 265.h. sexta 267.d
ætate perfectis ad quid proficiat baptismus 411.f
ætates primæ singulis annorum hebdomadibus terminantur, propter simplicem vitam. 158.f. mundi sex, earumque distinctio per differentias mysticas 284.h
ætatis gradus in homine sex sunt, & qui 98.h
Æternitas Christi confirmatur testimoniis veteris Testamenti, contra Iudæos 367.h.& seq.
Æther quid sit 133.c
Æthiopa vnde dicta, vbi sita, & quibus præcipue abundare feratur 123.a
æthites lapides vbi reperiantur, eorumque proprietas quæ 136.h
cur Æthna mons exigue & sulphure dictus sit. 125. f. de hoc monte Iustini verba historici valde memoranda 259.c
Ætiani à quo nominati, & eorum hæresis quæ fuerit 66.a
Ætiologia quid sit 18.a
æuum & seculum distinctæ sunt significationis 196.a
Afer, Africus, & Africanus, significatione distinguuntur 195.h
affectiones quatuor sunt, quibus mens iusti salubri tædio pungitur 440.b
Afficere & adficere quomodo differant 181.g.195.b
affirmatio Dialecticis quid dicatur 19.h
afflictio populi Israelitici per Pharaonem facta 305.h
aforus piscículus hamo capi non potest, & quare 108.d
Africa vbi sita sit & vnde nominata 122.e
Africus ventus, à propria regione vocatur, & quare 114.g. 257.e
Agar infantem in humeros suos imponens quid designet 294.b
agere & pati apud Dialecticos, quid 19.f
agere causam & dicere qui differant 185.c 195.h
agere bonum nihil prodest ei, cui malum est admixtum 447.a
Aggæus cur in Latinum, festiuus & lætus, resonet. 61.c. figuram gestauit Sanctorum 35 o.f. eius vita, & mors 363.g
Aggeris definitio duplex 132.g.134.c
Agila Gothorum rex 276.b
agna actiuæ vitæ innocentiam figurat 316.f
Agni (antea Hunni) qui dicantur 74.h
Agnomen quid sit 3.a
agnoscere & cognoscere differunt 195.h
Agnus cur ita dicatur, ratione Græci vocabuli & Latini. 101.g. de quibus oblatus, Christum, propter innocentiam, mystico sensu figurat 316.d
Agones quid, & eorum species 159.b
agredulæ sunt ranæ paruæ in sicco vel agris commorantes 109.a
agri denominatio duplex, diuisioque quadrifaria. 133.c.& seqq. plures illius species 133.d.e
Agrippinus comes Narbonam tradit Theudorico Gothorum regi 275.e
Aiax natione Galata effectus apostata & Arrianus 278.a
τῷ Αἰπολεγίων diffinitio quæ sit inter philosophos 21.d
Alabandicus terræ suæ nomine nuncupatur, cui vsui applicetur. 137.d
Alabandina vnde nominis causam habeat 140.b
Alabastrites, marmoris genus, vbi reperiatur, & ad quem vsum olim daretur 137.c
cur alæ sub brachia, ascillæ, & subhirci sint appellatæ. 96.c. quid & vnde vocatæ 109.e
Alani qui populi sint, & vnde sic appellentur 75.g 272.a
Alaricus Christianus Gothorum rex 274.g
Alaricus alter Gothorum rex 275.f
alatum quid, & vbi reperiatur 151.d
Alba condita 264.b
Albam vrbem longam quis ædificauerit, & vnde sic cognominata fuerit 128.d
Albani qui dicantur, & vnde nomen sortiti sint 74.h
Albaniæ nomen quid dederit, & quis sit illius situs 120.d
inter albentem & albescentem quid intersit. 195.c
Albulæ aquæ vulneribus medentur. 115.c
albuginem in oculo habere quis facerdos dicatur 319.c
albus & candidus in quo inuicem differant 179.e.195.b
Alemon, Crotoniensis primus fabularum inuentor 12.g
Aleam quis inuenerit 161.c
Alemani qui populi sint, & vnde sic vocentur. 75.g
Alexander Macedo Hierosolymam capit, & templum ingressus Deo hostias immolat 266.d
Alexandrinam vrbem quis condiderit, & vbi sita sit 127.h
quid Alexandro portenderit & significauerit monstrum ex muliere creatum 100.a
Alga vbi nascatur, & quare sic vocetur 154.a
alienos esse à Deo, quibus hoc seculum ad omne commodum prosperatur 463.c
Alimoniam iuuenes & senes cur capiant 172.f
aliquando non oportet animo esse humiliores subiectis 469.f
Alites quæ vocentur, & quando inhibæ aut præpetes dicantur ab auguribus 111.g
Alitum carnes quid præfigurauerint 308.h
alius & alter in quo discrepent 179.h.195.h
allegoria, tropus, quid, atque eius species 11.g
Alleluia & amen quid, & quare in qualibet lingua non mutentur. 51.e. quid significet, & quando cantetur in Africanis regionib. aut in Hispaniis: ac demum quare post consummatam psalmorum siue lectionem prædicationem 394.a.b
alloqui, obloqui, eloqui, differunt 194.g
alluuium quid sit 126.b
alluuium & colluuium quomodo differant 195.c
cur Alnus appelletur quod alatur amne 149.d
Aloa quid, vnde dicatur, & vbi nascatur 150.h
Alogi, hæretici, qui dicantur. 65.f

Αλέφαν, eius vsus & figura 7.a
Alopecia quid sit, & quare ita appellata 33.h
Alpes aeriæ cur dicantur 125.e
Altanus quid sit, & vnde dicatur 114.h
Altare de terra Deo facere, est Incarnationem mediatoris sperare, 310.f.g
Altaria & aræ in quo differant 184.h
Altiora immediate scrutans, ab intentione veri obtunditur, 465.g
Altitudo montium, speculatio est perfectorum 293.e
quomodo altitudo insit in Deo 414.f
Altum, excelsum, sublime, & arduum qua ratione differant, 194.f. 184.a
Aluminis definitio & etymon 135.c
Alus, quod vertitur fermentum, quid mystice denotet, 321.a
Aluus quid sit, vnde dicatur, & in quo differat a ventre & vtero, 195.c.98.c.188.d
Amalaricus Gothorum rex 276.a
Amalech pugna quid præfiguraverit, explicatur 309.d
Amalech designat diaboli figuram 349.d
qui Amalechitam sequi non valuit, dux Dauid efficitur, & quare 342.b
Amare & diligere ratione aliqua distinguuntur 194.g
Amathi Hebræis quid significet 61.b
Amatoribus seculi quæ chara sunt, Sancti vt aduersa fugiunt, 463.e
Amazias regnat 265.b
Amazones vnde sic olim nominatæ fuerint 74.g.h.264.a
Ambiguitas, alia legalis causarum status species, quid sit 14.f
Ambrosii verba de cœli etymologia 251.c
Ambrosius Mediolanensis Episcopus 271.g
Amburere, comburere, & sepelire significatione discrepant, 195.g
Amiantos lapis cur ita fuerit appellatus a veteribus 136.g
Amici Iob typum tenuerunt hæreticorum 349.c
Amicitia est animorum societas, 466.g. & prosperas res dulciores facit, & aduersas communione temperat. ibid.
quæ certa est, nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur, 467.a. beneuolentia, & non beneficio colenda, ibid.b
plerumque vel ex necessitate, vel indigentia nascitur, ibid.
tantum in rebus bonis habenda est ibid.c
Amicorum discordia plerumque nunquam postea maiorem charitatem parturit ibid.d.e
Amiculum antiquitus signum erat meretriciæ vestis, nunc in Hispania honestatis 169.c
Amicum qui despicit aduersitate percussum diuinæ iustitiæ sit contrarius 467.a
Amicus vere amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur 466.g
fraudulentus cito per aduersa patet, ibid.a
quomodo differat a socio in significatione 194.b
Aminea lagana cur ita dicta 146.f
Amio saxatilis quid sit, & cur ita vocetur 108.b
Ammochrysus quid sit, & vbi reperiatur 140.d
Ammon cur filius populi mei interpretetur 58.g
ab eo quæ gentes ortæ, 73.e. regnat 265.c
Ammonius Alexandriæ Episcopus 48.c
Amnis quid & vnde dicatur 117.d
Amnites lapis vbi inueniatur 137.a
Amœna loca quare ita appellentur 126.a
Amomum quid, vnde dictum, & vbi nascatur 150.h
Amor nimius apud antiquos fœmineus vocabatur 99.c
Amor, dilectio, & charitas in quo differant inter se 191.h
Amor patriæ cœlestis cum appetitu seculi præsentis collactatur, 502.c.e.f
inter Amorem & cupidinem quid interfit 194.b
Amos cur interpretetur, populus auulsus, 60.h. pastor & rusticus Christi est typus, 350.c. eius vita, & mors, 363.e
vaticinauit in Samaria & Hierusalem, tria & quatuor scelera gentium, sub totius mundi figura describens 289.g
Ἀμπελῶν λευκὴ ὁ μέλαινα, cur ita nuncupentur 153.g
Ἀμφίβια piscium genera quædam quæ sint, & vnde dicta, 107.d
Amphibologia quid sit, & quibus etiam modis fiat 9.d.e
Amphibrachus pes, cur sic appellatus 5.b
Amphimacrus pes, vnde ita dictus ibid.
Amphionis fabula 263.f
Amphitheatrum vocatum est, quod ex duobus sit theatris compositum, & quare 130.a
cur ludus gladiatorius etiam appelletur 161.a
Amphora quid & vnde dicatur 144.d
Amygdala quid sit, & cur eam alii nucidam vocent 148.f
Ana abnepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecit primus ascendi, vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur 103.b
Anachoritæ qui sint, & eorum vita 63.g.405.f
Anadiplosis, species schematis, quid sit 10.a.17.a
Analogia quid sit, & quot modis eius comparatio colligatur, 8.c
κατὰ Ἀναλογίαν diffinitio, apud Philosophos quæ dicatur, 21.d
Anamnesis quid sit 18.a
Anapæstus quare sic dictus 5.b
Anaphora, species schematis, quid 10.a
Anas auis vnde nomen acceperit 111.a
Anasceue quid sit, eiusque diuisio 15.h
Anastasius Imperator 272.f
Anastrophe quid dicatur 11.a
de Anathemate Hiericо fraudans, in tabernaculo suo absconderе quis dicatur 331.g.& seq.
Anchora superior & inferior, eius vsus & figura quæ 7.a
Anchusa quid, & cui rei apta sit 153.c
Anciromacus cur ita appelletur 162.c
Ancyritani canonis locus cap. 19. qui agit de lapsu sacerdotis & reparatione, explicatur 245.b
Andeca priuat Eburicum regno Sueuorum 278.c
Andreas frater Petri carne, & cohærtes gratiæ, quid Hebraico sermone & Græco significet, 62.b.
eius vita, & mors 365.d
Androdamantus lapis vnde nomen traxerit, vbi reperiatur, & eius proprietas quæ 136.g
Androdamas vnde nomen habere dicatur, ex Magorum sententia, & quo loco nascatur 140.c
Angeli nomen cur Spiritui sancto detur 56.b
Angeli quid, vnde ita dicti, quot eorum ordines, & cur illis pectorum licentia pennas faciat 57.c
Angeli tres venientes ad Abraham, diuinam insinuant Trinitatem 348.e
Angeli & animæ immortales sunt, sed immutabiles non sunt, 414.b. natura sua mutabiles sunt, 417.e. ante omnem creaturam facti sunt, ibid.f. cur lux & sapientia dicantur, ibid. ab Angelis in potestate distant, 418.b. in verbo Dei cognoscunt omnia, antequam in re fiant. ibid.c. mali quamuis sanctitatem, non tamen angelicæ creaturæ viuacem sensum amiserunt. ibid. boni semper in Deo gaudent, non in se. ibid.b. mali ad ministerium vindictæ, boni ad ministerium salutis deputati sunt, ibid.c. cum apparent de superno aere corpora sumunt, ibid.d. non solum singulis gentibus, sed etiam singulis hominibus præpositi creduntur, ibid.
an videant Deum, ibid.e.
principium habent, vt & anima, non tamen & finem, 419.c
Angelica conditio quomodo differat a conditione hominis, 417.g
Angelici hæretici qui vocentur 65.c
Angelis ipsis decessio, accessio ve temporum non est, 416.a
cur Angelorum ordines priuatis nominibus appellentur, & vnicuique eorum officia sint iniuncta 57.h
Angelorum spiritus interdum intelliguntur per ventos, & quare 257.a
Angelorum nomen officii non naturæ est 417.c
Angelorum nouem esse ordines 418.a
inter Angelos, dæmones, & homines quæ statuatur differentia, 187.c.d
Angelus, ad cuius descensum mouebatur aqua, quinque porticibus cincta, Christus est 351.a
Angelus se adorari prohibet in Apocalypsi. 399.a
Anguibus vniuersis hebes visus est 106.f
Anguillæ vino necatæ, qui ex eo biberint, tædium vini habent. 108.d
Anguis, vocabulum omnium serpentium vnde deriuetur 105.c
Anguis, serpens, & draco in quo differant 195.f
Angulus dictus quod duos parietes in vnum iungat 132.c
quomodo anima mori dicatur 54.a
vnde nomen acceperit, 94.d
quæ ignea est, fugit venenum frigidum 106.f
Anima, animus & spiritus quomodo distinguantur, 183.c. 189.b.c.d.e.195.c. & f
quot sint partes illius 189.g
cur Anima paruuli incircuncisi pereat, dum ipse pactum Dei irritum non fecit, 292.e
sponsa vidua, repudiata & meretrix, quænam sit 318.f
est vita corporis, & vita animæ Deus 419.b
non est pars diuinæ substantiæ, nec prius est quam corpori misceatur, ibid.c
non est homo, sed corpus, ibid.b
quomodo mutabilis ibid.d
natura sua multum splendoris habet ibid.
Animæ in æruminis præsentis seculi se esse dolentis planctus, rationisque leni plenæ moderamine consolatio explicatur, 216.d.& seqq. quid septuaginta illæ significent mystice, quæ cum Iacob introierunt in Ægyptum, 305.f.g.
electorum, quasi quidam expoliti lapides deferuntur 344.d
eius omnes virtutes edacitatis vitio destruuntur 450.b
cur per quatuor Animalia, quatuor Euangelistæ significentur, 64.a
cur Animalia videantur Varroni elementa 112.f
Animalia & animantia differunt 195.f
Animalium, quæ Euangelistis tribuuntur, mystica significatio, 282.b
Animalium vel pecudum mors inter Ægyptios pro quinta plaga, quid significet 307.f
Animalium, quæ a sacrificio reiiciebantur, enumeratio, eiusque mystica intelligentia 319.g
Animam viuam producere quando dicamur 284.c.d

Animantibus quis nomina dederit, 101.d
quæ in illis bigenera dicantur 103.d
Animum ventri seruire, noxium 449.h
Animus & anima in quo differant. 945.c. ille longe est à Deo, qui in oratione cogitationibus fæculi est occupatus, 460.h. quomodo præparandus ante orationem, ibid. qualem se in oratione offert, talem post orationem se conseruet, ibid.a
cœlestis est ibid.
Anna cur gratia eius interpretetur, 94.f
cuius rei typus fuerit mysticus 337.c.349.g
Anna prima vidua, quæ Dominum cognouit infantem 408.b
Annales, aliud genus historiæ, quid dicantur 13.c
Anni plures significationes explicantur. 248.c. singularum stellarum qui sint, 254.c. quingenti Noe & sexcenti quid significent, 289.c. septem, qui in septem spicis plenis & alii septem, qui in totidem sterilibus & ieiunis, quid significent 301.d
Anniuersarius dies Paschalis cur nõ redeat ad eundem diem anni, sicut dies quo creditur Dominus natus 398.d
ab Anno vicesimo annumerantur populi, qui ad prœlium eliguntur, & quare 321.e
Annuit & abnuit in quo discrepent 195.f
Annuli signaculum secretorum ostendunt 314.b
Annus quid sit, vnde dictus, & quomodo apud Ægyptios indicabatur, 41.g. eius partes quæ, ibid. communis, embolismus, & bissextilis quis dicatur, & vnde nomen sumpsit, 50. b.c. & d
Anser vnde nomen sumpserit, & quanta sit illius vigilantia, 111.a
Antanaclasis quid sit 17.c
Antarcticus cœli circulus cur ita appelletur 28.h.113.f
Ante & antea quid differant 194.d
ab Antecedentibus argumentum quod 21.g
Antegradario stellarum quid 30.d
Antes & postes quid significent, & vnde vocabulum deriuetur, 132. b
Anthropomorphitæ cur ita dicti fuerint, & quæ illorum hæresis 65.h
Antibacchius pes, cur sic dictus 5.b
Antichristus proprie quis dicatur, ciusque signa & proprietates, 70.a.424.c. vesperæ nomine significatus, & quare, 255.d. antequam appareat, virtutes ab Ecclesia & signa cessabunt, 424.c
Antidicomarianitæ cur ita dicti, & eorũ hæresis quæ fuerit, 66.c
Antigraphus quid, & eius figura 6.c
κατ' Ἀντίλεξιν, species diffinitionis apud Philosophos, quid, 21.b
Antimetabole quid dicatur, 17.c
Antiochium quis construxerit 127.b.128.a
de Antiocho rege & Machabæorum martyrio consummato, 347.c.f
Antiphona quid sit, & quæ sit inter eam & responsorium differentia 51.c
Antiphonas qui primum composuerint 392.g.h.
Antiphrasis, allegoriæ species, quid sit, eiusq; eum Ironia discrimen, 11.c.d
Antipodes in Lybia quid sint 100.f
Antiquitas ipsa creauit errorem 126.g
Antisigma, eius vsus & figura 6.f
Antispastus cur ita dictus 5.c
Antistes, sacerdos dictus vnde 63.b
Antithesis, species metaplasmi, quid. 9.f
Antitheta, quæ & contraposita, quid 17.b
Antitheton, species schematis, quid 10.c
Antoninus Pius Imperator 269.c
Antoninus minor Imperator. ibid.f
Antoninus Caracalla, ibid.h
Antonius monachus 271.b
Antonomasia quid, & quot modis fiat 10.g
Antopodosis quid 17.c
Antracites cur ita vocatus, & illius proprietas quæ sit, 140.a
Anulare quid, & quomodo fiat 166.c
Anuli vnde originem traxerint, quomodo eos primum gestare cœperint homines, qui apud Romanos, quot & à quibus portabantur, eorumque species quædam 171.c.d.e
Anulus qui datur Episcopo, dum cõsecratur, quid indicet, 402.g cur in primis à sponso sponsæ detur, quarto digito inferatur, & antiquitus non amplius vno daretur 409.a
Aod dux Hebræorum 263.f
Apaetesis quid sit 18.a
Apellitæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis, 65.d
cur Apenninus mons dictus sit quasi alpes Pœninæ 125.c
Apes quid sint, vnde dicantur & nascantur 111.h.112.a
Apex quid sit, & vnde dicatur, 170.e.
qualis fuerit vsus apud veteres 8.c
κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, species quædam diffinitionis apud Philosophos, quid 21.c
Aphæresis, species metaplasmi, quid sit, 9.f
in quo differat à syncope & apocope 180.b
Aphronitrum quid sit, vbi inueniatur, & quodnam optimum putetur 135.f
Apianarum vuarum proprietas & etymon 164.f
Apicius coquinæ apparatum primus composuit, & in eo absumptis bonis morte voluntaria periit 172.d
Apis, taurus Serapi consecratus apud Ægyptios 71.h
Apocalypsis diui Ioannis summa 282.f.g.h
Apocope, species metaplasmi, quid 9.f
in quo differat ab aphæresi 180.b
Apocrypha quæ dicantur 46.c
Apodyterium quid sit, nominisque ratio etymologica 130.c
Apogeum est constructum sub terris ædificium ibid.g
Apollinaristæ à quo nomen sumpserint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.c
Apollo quid, & cur Titan, Phœbus, & Pythius cognominetur, 71. a.263. f
Apologeticum quid sit 47.b
Apoplexia quid sit, & vnde vocabulum traxerit 36.h
Aposiopesis quid sit 17.h
Apostatæ qui vocentur 69.d
Apostema quid sit 33.e
Apostoli quid sint, & cur ita appellati, 61.g. omnes totius Ecclesiæ portant typum, & quare, 351.b. cur non communicauerunt ieiunii, contra vero nunc Ecclesia, 395.a quare religiosa solennitate Dominicũ diem sanxerunt, 396.d
Apostolorum eloquia per pluuias significantur, & quare 360.a missio post resurrectionem Christi, ad prædicandum Gentibus Euangelium, prænuntiatur in veteri Testamento, 377. la genera quatuor 402.d
Apostolici qui dicantur 65.e
Apostrophos quid sit, & eius figura 6.b
Apotheca Græcis, Latinis horrea, quænam dicantur 131.f
Apparet & paret in quo discrepent 195.b
Appellatiua nomina quid sint, & quot eorum species 3.a
Appetitus seculi præsentis colluctatur cum amore patriæ cœlestis 502.c.& seqq.
Appius Cæcus primus solutam orationem apud Latinos exercuit 11.g
Aprica loca quæ dicantur, & vnde 126.a
Apricum & opacum quomodo significatione distinguantur, 195.d
Aprilis mensis vnde nomen acceperit 41.c
Aprugius Ecclesiæ Pacensis Hispaniarum Episcopus, 356.g.515.f
Aptum & vtile in quo differant 194.b
Apud & penes significatione diffident 195.g
Apulia est vbi Brundusium situm est 122.b
Aqua vnde fit dicta, eius varii effectus & diuersitas 115.b.c
Aqua baptismatis prædicatur 280.a
Aqua & sanguis manans è latere Christi præfigurantur in veteri Testamento, 376.e. baptismatis gemina figura 411.c
Aqua & vnda distinctæ sunt significationis 195.h
cur Aquæ nomine sanctus Spiritus appelletur 56.g
quomodo Aquæ dicantur esse super cœlos, 252.a. inferiores falsæ in vnum collectæ à Deo in die tertia creationis, quid mystice indicent, 284.b. conuersæ in sanguinem à Moyse, quid denotent mystice, 306.g.
quid Ægyptiæ, 307.c.
quid amaræ in dulcedinem conuersæ, 308.f.g.
effusio à Dauide facta, quam bibere oblatam noluit, quid mystice figuret 343.h
Hiericho steriles & malignæ ab Elisæo sanatæ, quid figuraliter repræsentent 345.h
Aquæ & fons baptismatis à Prophetis prænuntiantur, 387.h. 388.a. b
cur de Hierusalem exire ibid.
post Aquam, occumbente Sole, ad castra reuerti quis dicatur, 330.a
Aquarii hæretici quare sic appellati 65.f
Aquarius, & Pisces, cur inter signa cœlestia constituti sint, 31.e
Aquatum & aquosum distinguuntur 195.d
Aquila ab acumine oculorũ vocata, & quanti sit contuitus, 109.e
cur hoc nomine appelletur filius Dei 186.e
Iudæis in cibo prohibita quid designet 317.c
cur Aquilæ in signis bellicis portatæ fuerint 156.e
Aquilo (idem & Boreas) cur ita dicatur 114.g.257.a
Aquitaniæ quid nomen dederit 122.c
Ara & altare vnde dicantur 131.d
Arabia quid sit, & quare facta, beata à Latinis, εὐδαίμων vero à Græcis, atque etiam Saba sit appellata 119.f
Arabici cur ita appellati, & eorum hæresis quæ fuerit 66.c
Arabicus lapis quid, & eius proprietas 136.f
Aram filii qui, & quænam gentes ab illis extractæ 73.d
Aranea vermis aeris vnde sic denominetur 106.h
genus piscis vnde dicatur 107.g
Araxis quid dicatur 117.g
Arath mons est Armeniæ, in quo arcam historiæ post diluuium resedisse testantur 125.d
Araxis amnis Armeniæ, cur ita nominetur 117.g
Arbe, locus sepulchri Adam, nomen à numero sumpsit 359.d
Arbiter & iudex qua in re differant 195.b
Arbitrii nostri non est præuenire cogitationes malæ suggestionis. est tamen in nobis ne diutius in animo hæreant 443.h

Arbitrium quid sit, & quomodo differat à gratia, 190.e
proprium voluntatis 285.g. 286.c
liberum sine gratia diuina nihil boni poteſt 437.d
Arbor & arbuſta quid, & nominis ratio etymologica 147.a
quot modis naſcatur 150.c
cur Arbores vitam habere dicantur 94.c
Arbos & arbor qua ratione differant 195.d
Arca diluuii, 265.e. Teſtamenti, 264.b. Noe, figura Eccleſiæ, 288.g. cur de ea coniuncti exeant, qui diſiuncti intrauerunt, 290.b. quam de lignis imputribilibus Moyſes fabricauit, Eccleſiam Chriſti ſignificat, 312.c. quod ea tranſeunte Iordanem per ſacerdotes & Leuitas deducitur turba, ſicque ſtante aqua fluminis in cumulum, Dei populus iter incedit innoxium, quid ſignificetur, 330.g. & ſeq. ab alienigenis capta, indicabat Teſtamentum Dei tranſiturum ad gentes, 338.c.d. quæ conſtructa fuit à Noe, cur bicamerata & tricamerata fieri iubetur 387.c
Arcadia, quæ & Sicyonia, quid ſit, & vnde nomen acceperit, 121.g
Arcadius Imperator 272.a
Arcadum ſacrificium Deo ſuo Lycæo, quale 68.e
cur Arcæ tectum aperitur ſexcenteſimo & vno anno vitæ Noe, 290.a
Arces quid & vnde dicantur 130.a
Archangeli quid ſint, vnde dicantur, & eorum officium 57.d
Archeſilaus Cyrenaicus Philoſophus ſectam Academicorum reperit 67.c
Archidiaconi officium & partes 413.d
Archiepiſcopus quid ſit 63.a
Archiſynagogæ filia quam figuram habuerit 351.f
Architriclinus Moyſes intelligitur 354.a
Archontiaci hæretici quam male ſenſerint de creatione mundi, 65.c
Arcticus circulus, cur ita dictus 28.g. 113.f
Arctos quid dicatur 30.f
Arcturus quid ſit, & vnde ſic appelletur 30.g
eius myſtica ſignificatio 255.b
Arcus cœleſtis, qui & Iris, vnde nomen acceperit, quomodo formetur, quando appareat, vnde varios colores trahat, & quæ ſit eius myſtica ſignificatio 114.b. 223.c.d
nunquam niſi de Sole reſplendet 290.c
Arcus, qui & fornices, cur ita nominentur 132.d
Ardea auis vnde ſic dicta, & quid ſignificet cum altius volat, 109.h
Area ſicca, & vellus compluturn, & poſtea compluta area ſicco vellere, quid myſtice ſignificet 334.d.e
Areæ definitio & denominatio 133.e.f
Arelatum quis condiderit 128.g
Arena vnde nomen habuerit, & quomodo probanda ſit, 136.b. 165.a
Argenteos triginta à Chriſto accipit, quicunque prædicat Trinitatem, ſiue Chriſti crucem 302.a
Argenti, auri & æris genera tria ſunt, 141.g.h. illius, quod viuum dicitur ſeu liquidum, ratio etymologica, origo & virtus, ibid. & ſeq.
Argentum & aurum Ægyptiis ſublatum quid præfigurauerint, 308.b
Argilla cur ab Argis vocata, 211.a.
vnde teſtæ vocabulum ſuſceperit 174.f
Argitis Græcula vitis quæ 146.g
Argonautæ 263.g
Arguere & coarguere in quo diſtinguantur 181.g
Argumenta effecta quæ appellentur, & quod illa ſint 21.f
Argumenti & hiſtoriæ differentia 13.d
Argumentorũ, quæ in eo ipſo de quo agitur hærent, diuiſio, 21.e
Argumentum vnde dictum 47.d
in quo differat ab argumentatione 194.c
Argyre & Chryſe inſulæ vbi ſitæ ſint, & quare ita nominatæ, 123.g
Ariana hæreſis, 270.h. per totam Africam intromittitur, 277.c
Ariani hæreſis quæ, & vbi condemnata 48.f. 66.b
Ariani accedunt ad altare Domini per gradus 310.b
Arius, Marcion & Baſilides fraudati ſunt Hierico. 331.h
Arida ab aquis ſegregata à Deo in die tertia creationis, quid ſpiritualiter ſignificet 284.b
Aries, ſignum cœleſte, cur primus conſtitutus, & ita appellatus, 31.b
Aries inſtrumentum bellicum 158.a
Aries, cur à Marte vel ara deductum nomen habeat, 101.g
in vepribus hærens, dum Abraham vellet filium ſuum, ex Dei mandato, ſacrificare, crucem ſignificat 295.a
Arioli qui appellentur 68.h
Ariſmodus rex Suenorum 275.f
Ariſtolochia vnde dicatur, quotuplex ſit, & quæ eius proprietas, 152.g
Ariſtoteles Peripateticæ ſectæ auctor fuit 67.d. 266.c
Arithmetica quid ſit, & à quo inuenta 18.h. 23.c. 192.d. 265.h
quomodo differat à Geometria & Muſica 24.g
Arma quid proprie ſignificent, quotuplicia ſint, & vnde nominis ſui ducant originem. 156.h. à quo inuenta 262.c
Arma, armamenta & tela in quo differant 195.c. 184.a
Armarium & armamentarium in quo differant 131.e
quod armatorum ſexcenta millia de Ægypto numerentur egreſſa, & ex ipſis non ſint amplius quam duo tantum in terram repromiſſionis ingreſſi, quid ſignificetur 326.a
Armenia, vbi ſita ſit, quis ei nomen dederit, & quotuplex, 74.g. 120.e
Armenii 273.a
Armenta quæ ſint, vnde dicantur, & in quo diſtent à grege, 101.f
Armi & humeri quid ſint, & in quo differant 96.b
per Armillas, præpoſitorum valde laborantium opera demonſtrantur 314.c
Aromata quid ſint, nominiſque etymologia duplex 150.d
Arphaxad, filius Sem. 261.h
Arra quid ſit, & quomodo differat à pignore 38.c
Arrogans & abrogans in quo differant 194.b
Arrogantes nunquam legendo perfectam ſcientiam conſequuntur 491.h
Ars vnde dicitur, 8.g. omnis ſæculi huius, ſtrenuos amatores habet, & ad exequendum promptiſſimos; illa vero diuini timoris pleroſque ſectatores languidos, tepidos, & pigritiæ inertia congelatos, 439.d. piſtoria in monaſterio ad quos pertineat. 496.a. qua ratione diſtinguatur ab artificio, quoad ſignificationem 194.c
Arſenicum, quod & auripigmentum, vbi inueniatur optimum, 166.a
Arſes Ochi filius 266.c
Arſis quid ſit 26.d
Artaba apud Ægyptios eſt menſuræ quoddam genus, 144.c
Artabatitæ in Æthiopia qui dicantur 100.f
Artaxerxes qui & Longimanus 266.b
Artaxerxes alter ibid.
inter Artem & diſciplinam quodnam ſit diſcrimen 1.c
ad Artem quanto quiſque conſcendit, tanto magis ad eum ars ipſa deſcendit 491.c
Artemiſia herba Dianæ conſecrata 152.f
Arteriæ cur ita vocatæ ſint 96.a
Articulata vox quæ 4.f
Articuli & pronomen in quo differant 3.h
Artium liberalium diſciplinæ quot & quæ ſint 1.c
Artoteritæ vnde ſic dicti, & quæ fuerit eorum hæreſis 65.f
Artus quid, vnde dicantur, & in quo differant ab articulis, 96.g
Aruina in corpore humano quid ſit ibid.
Arundo quid & vnde dicatur 149.g
Arundo & hirundo quomodo differant 182.c
Aſa regnat 264.f
Aſbeſton Arcadiæ lapis, quare ab igne ſortitus ſit nomen, 136.d
Aſcendentes & deſcendentes ſcalam qui ſint 297.a.b
Aſcenſio Chriſti in cœlum prænuntiatur à Prophetis in veteri Teſtamento 377.d
Aſcenſio cœlorum promiſſa eſt Sanctis in carne poſt reſurrectionem 426.e
Aſcenſionis Dominicæ ſolemnitas cur celebretur, & per reuolutum circulum annorum 398.c
Aſcia quid ſit & vnde nominis originem ſumpſerit 167.a
Aſclepiades Medicus phreneticum quendam per ſymphoniam ſanitati reſtituit 35.c
Aſer cur beatus, interpretetur 60.c
Aſer, cuius nomen ſignificat diuitias, idem Chriſtus eſt: & quomodo eius panis pinguis factus eſſe dicatur. 304.c. 349.a. 361.a
Aſia in qua orbis parte ſit diſpoſita & vnde ſic appellata 119.a.
minor quid 120.f
Aſina ad vitem alligata quid denotet 303.c
Aſina Balaam loquens dum videt angelum, quid præfiguraverit 325.f
Aſini primogenita oue mutare, quid ſit 311.d
in Aſino & boue ſimul arare quis dicatur 327.d
cur Aſinus & aſellus ſint à ſedendo dicti, 102.e
quando requiem, & terram optimam videre dicatur, 303.c
Aſiongaber, quod tranſfertur in ligna viri, cuius rei figuram gerat 324.d
Aſper & ferox quomodo differant 179.b
Aſphaltites lacus quid ſit, quæ eius longitudo, variaque eius nomina & etymologiæ 116.g
Aſpicere, ſuſpicere, inſpicere, proſpicere, deſpicere, intueri, videre, ſpectare & viſere, quomodo differant inter ſe, 179.h. 194.h
Aſpiratio quid eſt 2.c
Aſpis vnde ſic vocata, eius diuerſa genera & ſpecies, diſparesque effectus ad nocendum 105.f
Aſſumptiua quid ſit 14.e
Aſſyriæ nomen quis dederit, vbi poſita ſit, & quibus potiſſimum abundet 119.d
Aſſyrii quid & vnde dicti 74.c
Aſſyriorum regnum in Medos transfertur 265.b
apud Aſſyrios artes magicæ copioſæ ſunt 68.d
Aſteriſcus quid, vnde dictus, eius vſus, ſpecies duæ, atq; figuræ, 6.f
Aſtiſinus, ſpecies allegoriæ, contrarius Sarcaſmo, quid ſit 11.e
in Aſtra & ſydera, quid interſit 184.f
Aſtrion quid ſit & vnde nomen ac originem ſumpſerit 193.h
Aſtrologi vnde ſic dicti 69.a

Astrologia quid sit, 193.e.f. à quo reperta 163.a
Astrologiæ & astronomiæ differentia quæ 27.f
Astrologiæ numerus inuestigatus 265.f
Astronomia quid sit, à quibus inuenta, quis potissimum de ea scripsit, eius cum astrologia differentia, & ratio circa quam versatur 172. 18.h.27.f.per totam.
Astures qui sint & vnde dicti 76.c
in Gotthorum ditionem reducuntur 277.a
Asturius sedis metropolis prouincia Carthaginis pontifex, 519.d
Athalia regnat 264.h
Athanagildus Gotthorum rex 276.b
Athenaricus Gotthorum rex 274.c
Athanasius 271.b
Athaulfas Gotthus Italiæ regno præficitur 275.a
Athenæ conditæ 363.b
Athenas in Hellade quis condiderit 728.b
cur Athlas dicatur cœlum sustinuisse 125.c.125.f
Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus 125.e
Ἀθροισμὸς quid sit 18.a
Atomi Philosophis quid sint, vnde dicantur, & in quibus rebus considerentur & qualiter 112.h
Atramentum quomodo fiat 166.b
Atrium quid sit, & cur ita nuncupetur 130.c
Athropia quid sit, & vnde nomen acceperit 33.f
Auaritia gemina discernitur pœna. 193.b. ipsa, & pecuniarum amor, omnium vitiorum pessima 449.c
quam sit detestanda & noxia, explicatur 500.c.f
Auaritiæ crimen significatur per lepram floreſcentem toto corpore, & cooperientem omnem pelliculam corporis à capite vsque ad pedes, & quare 318.a
Aurus & cupidus qui differant 194.b
Audax & temerarius inuicem diſſident 195.g
Audire & exaudire significatione distant 195.a
Auellanæ vnde sint cognominatæ, & cur à Græcis ponticæ appellentur 148.g
inter Auem & voluctem interest 195.c
Auena & habena qua ratione diſſideant inter se ibid.
Auernus lacus Campaniæ cur ita vocetur 117.a
Aues sicut specie differunt, ita & naturæ diuersitate 109.c
nominis origo, & cur alites & volucres dicantur, ibid.d
quædam à sono vocis sunt compositæ, ibid.e
quæ sint in illis augurioru spècies 111.g
Auferre Deus dicitur homini donum aliquod, quod homo non habuit 437.g
Auferre, adimere & eripere diuerſe sunt significationis, 195.h
Augures qui dicantur 68.h
Auguriorum species in auibus quæ 111.g
Augusteum & Tiberium marmor vbi primum repertum fuerit, & in quo differat ab ophite 137.c
Augustinus ardentior carnis amator, fit ex Manichæo, mundi probatus magister 234.d. Episcopus 272.a
cur Augustus pilam in signo constituerit 156.f
Augustus mensis vnde nomen acceperit 41.c
cur Auis nomine vocetur diabolus 458.e.f
Auitus Episcopus scientia secularium literarum & doctrinarum clarus 357.c.516.c
Aula quomodo definiatur 130.c
Aura vnde dicatur 114.h
Auraſius Toletanæ Ecclesiæ pontifex 519.h
Aurelianus Imperator 270.e.f
Aurelius Antoninus Imperator ibid.b
Aures quid & vnde dicantur, 95.f
sermoni malo occludantur, 229.e.220.h.232.a
Aureum & auratum quomodo discrepent inter se 195.f
Aurichalcum quid sit, & cur ita cognominetur 142.b
Auriga quis proprie dicatur 159.g
Aurora quid sit & vnde nomen sumpserit 41.a
cur Autum sit ab aura denominatum 141.d
eius tria genera 141.g
Auspicia quid, & quot eorum genera 68.h
inter Auspicia & augurio quæ differentia statuatur 194.c
Auster vnde dicatur, & cur à Græcis νότος nominetur, 114.f.257.e
Australis piscis cur ita nominetur 108.b
Austroafricus (qui & Libanotus) quare ita vocetur 114.f
inter Austrum & ostrum quæ differentia 195.f
Autores historiarum qui, 13.b. Rhetoricæ artis, ibid.h
Mulicæ 25.g
Auxilium, præsidium, & subsidium quomodo differant, 180.e
Axes quibus cœlum voluitur duo sunt 251.c
Axis cœli quid, & vnde dictus 113.d.28.c
Azariæ ortus, & mors 364.a
Azarias regnat 265.b
Azyma Iudæorum quid mystice præfiguraverit 308.c
in Azymo pane conficiendus est Christus, non in fermentato, 488.a

B.

BAbel turris, 262.a
Babylonia vnde nomen accipiat, eiusque nobilitas, 119.f
Babylon vrbs Mesopotamiæ à quo primum fundata, dehinc ampliata, & vnde vocabulum sumpserit, 126.h
Babyloniæ ruina quid significet 279.g
Babyloniæ transmigratio, quintum seculum 285.a
Bacchius pes cur ita vocatus 5.b
Bactriæ regioni proprium vocabulum quis dederit, 120.c
Bactriani qui dicantur, & vnde nomen sint sortiti 74.b
Bactrum oppidum à quo constructum & cognominatum; 127.b
Bactrus fluuius Orientis vnde nomen acceperit, 117.g
cur Bacchus denominetur à Baccho 177.a
Baculus Eliseï per seruum missus super mortuum, quid mysterii habeat 346.b.350.b.c
cur Baculus datur Episcopo, dum consecratur 402.f
Badius equus quid, & quare sic nominatus 102.h
Bala, ancilla Rachel, interpretatur inueterata 298.a
Balaam asina loquens dum videt angelum, quid præsignaverit, 225.f
mors eius 326.c
Balaam, qui cadens apertos oculos habet, quorum typum tenuerit 349.c
Balanitæ vitæ vnde nomen sumpserint 146.g
Balanites duo sunt genera 140.c
Balcares insulæ Hispaniæ duæ sunt, vbi primum inuenta est funda, qua lapides emittuntur 125.a
Balneæ quid, & cur ita dictæ 107.c
Balnea & loca curſorum & athletarum gymnasia sunt, & quare. 129.h
Balineum & balneum differunt significatione 197.b
Balista quid & vnde cognominetur 157.h
Balsamum quid & vnde ortum, eiusque proprietas 151.a
in quo differat ab opobalsamo 197.c
Baltea & baltei quomodo differant 181.b
Baptismus quid sit, & quare per aquam datur 51.b.c
eius purificatio per Circumcisionem indicatur, 386.b.c. in remissionem peccatorum cunctis fuit repromissus, 387.h.& seq.
tria eius genera. 411.c. quis eo sanctificetur, ibid.d.e.
ad quid proficiat perfectis ætate, & paruulis. ibid.f.
non est hominis meritum, sed Christi, ibid.h.
Baptizare non licet clericis nec priuatis sine gradu. ibid.g
Barach, quod interpretatur coruscatio, formam gerit prioris populi 333.h
Bararum nimiæ altitudinis nomen est, & vnde deducatur 126.c
Barba tanquam vultus confert dinoscentiam, 187.g. in ea lepram portare qui dicantur 317.g
in ea virtus offenditur 341.d
inter Barbam & barbas quod discrimen 197.b
inter Barbarismum & solœcismum differens significatio est, ibidem
Barbarismus quid, vnde dictus, quomodo à Barbarolexi differat, & quibus modis fiat 8.g.& 9.c
Barbarolexis & Barbarismus in quo differant. ibid.8.g
Barca est, quæ cuncta nauis commettia ad litus portat, 162.f
Βαρέα quid sit, & eius figura, 6.b.
Barnabæ vita, & mors, 366.e. corpus repertum 272.e
Barnabas & Paulus latriæ cultum sibi exhiberi vetuerunt, 399.b.
Barnaba quid lingua sua resonet, 62.f.. designat Antichristum, 354.c
Bartholomæi Apostoli vita, & mors 365.h
Basanites, marmoris genus, vbi inueniatur 137.c
Bases quid significent, 132.e.
per argenteas Prophetæ signantur 365.h
Basilicæ cur prius vocabantur regum habitacula, nunc vero diuina templa 131.c
Basilides, Atius & Marcion fraudati sunt Hierico. 331.h
Basilidiani hæretici vnde sic appellati, eorumq; hæresis quæ fuerit, 65.c
cur Basiliscus Græce, Latine interpretetur regulus 105.c
Bassos & bassus significatione diſſentiunt 197.c
Batin, siue feminalia, in veteri lege quod dicerentur 167.d
Batrachites lapis quis dicatur 136.g
Batus, genus mensuræ, vnde vocabulum sumat, & quot constet sextariis 144.d
Beatis non prosunt suffragia, & quare 412.g
ad Beatitudinem veram non peruenitur, nisi per fidem 436.d
Beatus discrepat à felice, honesto, & fortunato 197.b
Beelfegor quid dicatur & vnde 70.b
Beelzebud quomodo interpretetur, & quid sit. ibid
Behemoth cur Hebræis animal sonet, & Leuiathan dicatur, ibidem, b.& c. cur & diabolus sic nominetur 458.e
Belsidolum Babylonicum, vnde sic cognominetur 70.a.& b
Belial quid sit, & quomodo interpretetur ibid.h
Belisarius magister militum 277.e.f
Bella instituta 262.c
Bellerophontis fabula 263.f
Bellum quis primus intulerit, quot sint illius genera, vnde deductum habeat nomen, quomodo differat à pugna, acie, prælio, duello, & in eo quot agantur, 197.c.155.f.g.h. 156.a. b.183.h.184.b
Benacus, lacus Italiæ in Venetia, de quo fluuius nascitur Mincius 117.a

Bene sibi conscius non metuit alienæ linguæ mendacium 445.c
Benedicendi iuxta montem Garizim incedentes, quid figuraliter indicent 332.b
Benedictiones quæ fiunt in populo à sacerdotibus, vnde traxerint originem suam 394.g
Benciaacam, quod transfertur in filios necessitatis seu stridoris, de quibus intelligatur 324.b
Benjamin, qui interpretatur filius dextræ, vel filius doloris mei, mystice designat Paulum Apostolum, & terrestrem Hierusalem, 60.e.299.f.301.h.364.h.349.a.361.a. quid est quod mane comedisse dicatur, 304.g.h. quomodo sub eius figura populus Iudæorum lupus mane comedens prædam, & vespere spolia diuidens prophetetur 381.h
Benignitas in quo distinguatur à bonitate 197.a
Berenice à quo sit nominata & ædificata 128.a
Berillus in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, 137.h
Bersabee, quæ interpretatur puteus satietatis, siue puteus septimus, quid mystice declaret 343.b.c
Bessi qui, & cur ita appellati 75.b.
Bestiæ triformis fabula quid significet 12.h
Bestiarum vocabulum quibus proprie conueniat 103.d
Bethel vrbs Samariæ vnde acceperit nomen, à quo condita fuerit, & cur vocata Bethauen. 127.c
Bethleem Iudæ ciuitas Dauid vnde nomen habuerit, & quis eam condiderit. ibidem. prænuntiatur à Prophetis fore locus natiuitatis Iesu Christi 371.h
Betis fluuius (qui & Beticæ prouinciæ nomen dedit) vnde sic appelletur 118.d
Bibere & ebibere in quo differant, 181.b. & potare, 197.b
Bibiones, qui & mustiones, quid sint 112.c
Bibliotheca quid sit, & vnde dicatur 131.f
Bibliothecas qui primi instituerint 46.d.e
Bidella quæ melior dicatur, Indica an Arabica 150.f
Bidentes vnde ita vocentur 101.f
cur Bigas Lunæ iungant antiqui 160.c
Bigeneri in animantibus quæ dicantur 103.d
Biremes naues quæ dicantur 162.g
Bithinia Asiæ minoris prouincia, vbi sita sit, à quo cognominata, & alia eius nomina 120.f.128.b
Bitumen quid sit, vbi nascatur, eius natura & vsus 135.c
significat dilectionis ardorem 289.a
Biturica vua quid, & vnde dicatur 146.g
Bizanzenæ regionis descriptio, nominisque ratio etymologica, 122.f
Blattæ à colore nuncupatæ sunt, & lucifugæ dicuntur, & quare 112.b
Boa morbus quid, & quomodo ei remedietur 106.a
Boas anguis Italiæ immensa mole, vnde nomen acceperit, ibid.b
Bœotia, quæ & Aonia, qua ex causa sic dicta sit 121.e
Bombyx frondium vermis, cur hoc nomine appelletur 107.a
Boni a malis separantur magno post mortem interuallo, vt sint concordes, discordes vero mali, optandum est 467.c
Bonorum exempla multum prosunt ad correctionem mortalium 439.e
Bonosiani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis 66.d
Bonum quod agimus, quomodo sit Dei, & quomodo nostrum, 190.f
Bonum est propria delicta semper habere ante oculos 443.f
Bonum agere nihil prodest ei, cui malum est admixtum 447.a
Bootes quid sit 255.b
quod Booz iungitur Ruth, quid significet 337.b.349.g
Borio promontorium Numidiæ cur ita appelletur 125.b
Botrax, lacerti genus, vnde dicatur 106.d
Botrus vuæ, quem in ligno de tenta repromissionis duo aduexere vectores, quid significet 322.c.f
in Boue & asino simul arare quis dicatur 327.d
Boues arei duodecim in templo positi à Salomonis, duodecim Apostolos designant 344.f
Bonis generositas quomodo cognoscatur, eiusque in sociis eximia pietas 102.c
Βραχυσκελής, morbus chronicus, quid 33.d
Brachia vnde nominentur 96.b
cur Brachium appelletur filius Dei 186.d
Βραχὺς, quid, & eius figura 6.b
Bragarensis ciuitas diruta 275.d
Braulio frater Ioannis in Cæsarauguſta decedentis adeptus est locum 520.g
Brenes syllabæ quæ 4.g
Britannia Oceani insula vbi sita sit, & vnde cognominata, 123.d
Britones qui & vnde dicantur 76.a
Brunduſium quis construxerit, & vnde nomen acceperit 128.d
Brutus vsus est literarum notis, vt occultum quid significaret, 7.d
Bubo quid, vnde compositum nomen habeat, & quid apud augures portendere dicatur 110.c
Bubphthalmos quid sit, & vbi nascatur 153.h
Buccina quid sit, vnde dicatur, & quorum proprie signum fuerit, 156.f
inter Buccinam & buccinum quid differentiæ statuatur 197.b
Bucolicum carmen quid, cur sic dictum, eiusque antiquitas, 12.d
Buglossos cur ita vocata 152.g
Bupresti, animal in Italia paruum, vnde nomen habeat 112.a
Burdegalis vnde nomen acceperit 128.g
Burgundiones qui sint, & vnde nominis sui originem habuerint, 75.h.79.c
Bustum, rogus & pyra quomodo differant 176.c
Butyrum, vberrimum & pinguissimum Euangeliorum est testimonium 292.g.h
Buxus vnde nominis traxerit originem 149.g
Byssus immaculatæ carnis incorruptionem, & splendidissimum sanctimoniæ candorem ostendit 314.c.315.c.

C.

Cacemphaton quid dicatur 9.c
Cachexia vnde sumpsit nomen & productionem 33.f
Cacosyntheton quid sit 9.d
Cadauer quid sit, & vnde dicatur 99.g
Cadmus 263.c
cur Caduceatores legati pacis dicantur secundum Liuium, 70.g
Cadus Græca amphora est continens vrnas tres 144.d
Cæci duo iuxta viam sedentes quid significent 351.c
Cæcitudo & cæcitas inter se quid differant 181.c
Cæcula serpens cur ita dicta 106.c
Cæcus sacerdos quis dicatur 319.b
Cæcus sedens secus viam, populum demonstrat gentilem qui à natiuitate talis erat quid designet 354.b
Cœlum quid sit, vnde dicatur, cur οὐρανὸς à Græcis, & in Scripturis sanctis firmamentum appelletur 28.a.113.c
quæ sit illius natura, & partes 251.c
vtrum vnum an plures sint, ibid.h
quomodo ab æthere distinguatur 197.c
Cæruleum & cerulum in quo differant 183.d.198.c
Cæsaraugusta Tarraconensis Hispaniæ oppidum à quo situm & nominatum 128.h
Cæsar Augustus vsus est literarum notis, vt secretiora quælibet designaret 7.d
Cæsaream Cappadociæ quis ædificauerit 128.a
quis Mauritaniæ 229.a
Cæsaries quorum proprie esse dicatur, & vnde nomen acceperit, 95.b
inter Cæteros & alios distinctio quæ adscribatur 198.b
Cain figura Iudæorum, 287.d.e. qui Abel occidit in campo, priorem significat populum, qui interfecit Christum in Caluariæ loco 348.c
Cainam filius Enos 261.b
Cainiani hæretici qui sint 65.c
Caiphas cur interpretetur inuestigator aut sagax, aut vomens ore 62.e
Caius Caligula Imperator 288.a
Caius Iulius Cæsar Imperator 267.b
Calamie (quæ & Seleucia) à quo constructa 127.b
Calamisthium & calamistrati qui dicantur 177.b
Calamus aromaticus vbi reperiatur 151.a
Chalcedonensis synodus quot Episcoporum fuerit, sub quo Imperatore, & contra quem congregata. 48.g
Calciamentorum plures species exponuntur, nominumque singulorum etymologiæ 171.g.h
Calcis, prima pars plantæ, vnde ita nominetur 97.f
Calcofanus nigra est gemma, quæ lapidi illisa æris tinnitum reddit 140.c
Calculi cur ita vocati 161.g
Calculus quid sit, & vnde gignatur 33.g.136.a
Calcus quid sit, & vnde sic nominetur 143.d
Caligo quid sit, & vnde dicatur 114.d
Caisto Lycaonis filia, inter astra collocata, & Arctos dicta, 31.f
Calix aureus Babylonis 280.b
cur Calix Dominicus vino aquæ mixtus offeratur, 395.b
debet esse metallicus, non ligneus aut fictilis, & quare 488.a
Callaica quid, & vbi nascatur 138.b
Callidus & versutus in quo discrepent inter se 197.f
Callis & semitæ differentia 134.d
inter Caluum & caluatum quid diffidii in significatione 198.f
Calx viua dicta, & quare: natura eius & vsus qualis, 136.b. 164.h
Cameleon quale sit animal, vnde ita appelletur, vbi nascatur, & quare pardus etiam vocetur 104.a
Camelum manducare veretum, quid significet 57.b
Camelus vnde nomen & originem habeat 102.d
Cameræ quid & vnde dicantur 132.c
Campana in pondere quid sit, & vnde nominis causam deducat, 143.d
Campania habet terras hyeme atque æstate vernantes 122.b
Campanum æs vnde dicatur, & quis sit illius vsus 142.d
Campus quid sit, & vnde dicatur 125.g
Canalis vnde denominetur 132.f
Cancer, signum cœleste, cur ita sit appellatus 31.c

Cancer, morbus qui in corporis superficie videtur, quid sit, 34.c
Cancri conchæ suat crura habentes, ostreis inimici, eorumque genera duo 108.g.
Candelabrum angeli doctrina sacerdotalis, vel honor potestatis quem gestat intelligitur, 245.c. quod vidit Zacharias, cum lucernis septem, & duabus oliuis ad dextram & ad sinistram ipsius positis, quid significet, 281.c.
illud septem calamorum quid præfiguret, 313.a.& seq.314.c
Canes cæci nescientes latrare, Iudæi intelliguntur 373.f
Canicula, quæ & Sirius, quid, & cur ita vocetur 30.h
Canis vnde nomen fortitus sit, eiusque natura sagacissima, 104.d
conuersus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum 441.f
Canities, quæ in senibus gloria dicitur, quid sit 403.a
Canones Euangeliorum à quibus & quare facti, & quot sint, 48.c.d.
conciliorum vero quo tempore cœperunt ibid.e
Cantare & canere differunt 197.h
Cantarida vermis terrenus, eiusque effectus & vtilitas 107.a
Cantica canticorum quid contineant, & cur apud Hebræos ea legere non omnibus permitteretur, sed tantum viro iam perfectæ scientiæ, & roboratæ fidei 379.d.e.f
Canticum glorificationis a populo Israelitico decantatum post transitum maris rubri, quid mystice demonstret, 308.e
illud Moyses primus inuexit, & quare 326.a
Cantor quis dicatur & eius duo genera in arte musica 63.e
Cantores quondam fabarii dicti 26.d
Cantus quid dicatur 26.d
inter Capillatum & capillosum quæ sit differentia 198.e
Capilli vnde sic dicti, eorumque vtilitas 95.a
inter Capillos & capillamenta quod apponatur in significatione diffidium 198.c
Capillus Veneris vbi nascatur, eiusque triplex nominis etymologia, 153.c
Capere & decipere in quo differant 185.c
inter Capio & capesso, quod in significatione diffidium 198.a
in Capite lepram portantes qui sint 317.f
Capite languente cætera corporis membra inficiuntur 469.a
Capitilauium, dies Palmarum quondam appellata, & quare, 397.c
Capitolia cur ita appellentur 132.e
Capitolium Romæ vnde nominis sui originem traxerit, 130.a
Cappadociam quis nominauerit, & vbi sita sit 120.e
Capta contemplatiuam vitam significat 316.f
Capti & captæ quid sint, variorumque nominum quibus appellantur etymologiæ ratio 101.h
Capricorni figura cur inter signa cœlestia assumpta est 31.c
Captifici etymon duplex 148.e
Captioli in vite quid, & cur ita dicti 146.e
Captiuam duxisse captiuitatẽ Christus quomodo dicatur, 377.c.f
Captiuitas Iudæorum æterna ab Esaia prænuntiatur 384.a
Captuam quis condiderit & nominauerit 128.e
Caput Itala lingua est illa auis quam falconem vocamus, & vnde sic appelletur 111.b
Caput quid, cur illi hoc nomen datum sit, eiusque partes omnes declarantur 95.a.& seqq.
Catabus, nauigii genus, quid. 162.g
Carbo & pruna in quo differant 164.a
Carbunculus cur ita dictus, vbi nascatur, & quot sint eius genera, 33.a.140.a
Carcer quid sit & vnde dicatur, 180.d
numero singulari, & carceres, plurali, differunt 39.d
cur Carceres dixerint antiqui locum in Circo vnde emittebantur equi 159.g
Carchedonius vbi nascatur, & eius proprietas 140.b
Cardiace, morbus, quid: & vnde vocabulum sumpsit 36.g.
Cardines cœli quid, & vnde ita dicti 28.d
Cardines mundi quid, & quot sint 111.g
cur Cardo ἀπὸ τῆς κεφάλης denominetur, & quid significet, 132.b
Carduelis, Græcis ἀκανθὶς, vnde nomen acceperit 111.f
Cardui natura & potentia quæ 154.g
Caries cur hoc nomine nominetur 147.f
Carinus filius Cari Imperat. 270.g
Carmen quid sit, & vnde dictum 12.a
Carmentis nympha literarum Latinarum inuentrix 2.b.264.a
Carminum quinque millia Salomonis, quid mystice designent, 344.g
Carnales fidem non pro virtute animi, sed pro commodo quærunt temporali 436.g
in Carne & cute lepram portare qui dicantur 317.g
quinam in viua carne ibid.h
contra Carnis concupiscentias & voluptates quod sit remedium, 219.b
Carnis prudentia quando moriatur 324.g
Carnis integritas cum immunditia colluctatur 501.h.502.a
Carnium vsus vel piscium 400.g
Caro quid sit, vnde dicatur, quibus constet, eiusque cum corpore differentia, 94.f.g.189.e. quod omnis, præter arcam, quam terra sustentabat, diluuio consumpta sit, quid significet, 289.e. sancta Christi, insinuatur per virgam Aaron, quæ post siccitatem floruit, 323.a.b. per vitulam rufam, super quam non est iugum impositum. ibid.e. per spelunca in qua latebat Dauid fugiens à facie Saul. 341. d. nostra, per asinum Balaam bene intelligitur, 325.f. non esse subiecta animæ, nec vitium rationi, si animus non est subditus conditori, 417.d tunc Deum sitit, quãdo per ieiunium abstinet & arescit, 450.b
Carpasia nauis vnde dicatur 162.e
Carpathos, vna ex Cycladibus, vbi posita sit, & cur ita vocata, 124.c
Carpocratiani à quo sic appellati, & eorum hæresis 69.d
Carra ciuitas Mesopotamiæ à quibus condita 127.b
Carta vnde nomen sumpsit, eius vsus & genera 47.a
Carthadam (quæ Carthago sermone verso dicta est) quis fundauerit 127.g
Carthaginem Spartariam qui construxerint 128.h
Carthaginense concilium 272.c
Carthago 264.e.277.c
Cartilagines quid, & vnde dicantur 97.a
Carus Imperator 270.g
Casæ definitio 133.b
Casdæi, qui nunc Chaldæi, vnde sic appellati 74.d
Cassia quid sit, vbi nascatur, & eius virtus quæ 150.h
inter Cassidem & galeam diuersitas est quædam significationis, 198.d
cur Castanea à Græco κάστανον denominetur 148.g
Castella, vici & pagi quid sint 129.e
Castimonia & castitas quomodo differant 181.f
Castitas securitas est mentis, & sanitas corporis 449.h
inter Castitatem & continentiam quid interfit 197.e
Castitatis fructus & vtilitas quæ 121.f.128.g
conflictus cum luxuria 502.a
Castoris testiculi ad quid apti sint 104.b
Castros, volatilia minuta, quid Græci appellent 112.a
Casus vnde dicti 3.f
Casus cuiusque tanto periculosior est, quanto prius altior fuerat, 468.b
Catachresis, ex tropis vnus, quid sit 10.e
Catalogus virorum fortium texitur in figura Sanctorum, 344.b
Cataphrygii vnde sic nominati, & quæ fuerit illorum hæresis, 65.g
Catarrus quid, & quando βεγγὼς appelletur, quando autem φλὲγμα. 33.d
Cataseeue quid sit, & circa quæ versetur 15.h
Catechumeni qui dicebantur antiquitus 64.a.409.g
Categoriæ siue prædicamenta quid, earum instrumenta, & species, 19.d. vnde ita dictæ ibid.g
Cathari quare sic dicti, & quæ fuerit illorum hæresis 65.g
Cathmus Agenoris filius, quas literas Græcas à Phœnice in Græciam attulit 1.g
Cato philosophus 267.a
cur Catulus appelletur filius Dei 186.e
Catulus leonis eum natus fuerit, tribus diebus & tribus noctibus dormit 303.a
Caucasus mons quo in loco positus sit, & vnde nuncupatus, 125.c
in Cauda serpentis est seculi finis, & quare 306.f
Cauerna regni, corda sunt infidelium 371.b
Caularum definitio & denominatio 132.g
Causa quid sit, & vnde nomen habeat. 158.d
in quo differat à ratione 184.f.198.f
Causæ veteres, quas Græci κρύφια dicunt, vnde procedant 36.f
Causales coniunctiones quæ 4.e
Causarum genera quot & quæ sint, 14.a. qui & quot earum status, ibid.d. quot modi ibid.h
à Causis argumentum quando fieri dicatur 21.g
Cautes quid, & vnde appellatæ 136.a
Cauum & cauatum in quo distinguantur 197.g
Cecrops primus simulachra reperit, aras statuit, victimas immolauit 69.f
Cedri nomine celsitudo gloriæ in electis accipitur 344.g
Cedrus quid sit, vnde dicatur, & vbi nascatur 149.a
Cehelata interpretatur Ecclesia, & quare 323.g
Celia quid dicatur & vnde, quomodo & vbi potissimum fiat, 174.d
Cella, cubiculum, cubile, secessus, diuersorium 130.g
Cella monasterii in vrbe custodienda cui tradatur 496.a
Cella vinaria, Ecclesia intelligitur 504.b
Cellarii & promptuarii differentia 131.f
Cellario monasterii præpositus, eiusque officium 495.g
Celones naues quæ dicantur 162.f
Cenchris, serpens in flexuosus, quæ semper iter rectũ efficit, 106.b
inter Censorem & censualem quod in significatione discrimen apponatur 198.b
Centauri quid, & vnde sic dicti 101.b
Centauriæ varia nomina & ratio 152.e
Centenarium, ponderis genus, quid sit 143.g.
Centones apud Grammaticos quid sint 12.f
Centrupeda serpens, à multitudine pedum dicitur 106.c
Centuriæ definitio 134.b
Centurio fidem gentium significat 381.d

Cephalea, capitis passio, vnde sic appellata 33.b
Ceræ vsus apud Græcos & Latinos qui olim fuerit 47.d
per ceratam, digne aduentus Antichristi asseritur 303.h
Ceraſtes serpens quid sit, & cur ita appelletur 105.c
Cerasus quid, & vnde dicatur 148.d
Cerates, oboli pars, vnde dicatur 143.d
Ceraunii montes Epiri, à crebris dicti sunt fulminibus 125.c
Cerauniorum genera quot, nominis ratio etymologica, & proprietas 339.g.h
Ceraunium, eius vsus & figura 6.h
Cerberi fabula 263.f
Cerberus tria capita habens quid significet 101.a
Cerdoniani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 65.f
Cerealis Caſtellanenſis Eccleſiæ Epiſcopus 513.c
Ceres quid, vnde dicatur, & quare Opis etiam nomine designetur 71.b
Cerimoniæ apud Latinos & Iudæos quid, & vnde ita dictæ 51.h
Cerinthiani à quo sic dicti fuerint, & eorum hæresis 65.d
Cerui vnde dicantur, & eorum variæ proprietates breuiter notatæ 102.a
Cereuiſia quid sit, nominiſque ratio etymologica 174.d
Ceruix, pars colli altera, vnde dicatur 96.b
Ceruſſa quomodo fiat 166.d
Ceſpites in arbore quid sint 147.c
Cetura hæreticos mystice significat 295.e
Ceurilas dux Gothici exercitus 275.e
Chalcantum vnde dicatur, vbi & quomodo fiat, proprietatſque illius quæ 135.f
Chalcoſmaragdus cur ita cognominetur, & vbi naſcatur 137.h
Cham filii & nepotes quot, & quæ gentes ab illis ortæ sint 73.c. filius Noe 261. e. deridens nuditatem patris sui, est figura impiorum Indæorum 290. d. hæreticorum ibid. f. Iudæorum designat imaginem, qui Christi carnem atque mortem deriſerunt 348.d
Chamædrys cur ita appellata 152.f
Chamæleon herba cur viſcaragó Latine appelletur 253.c
Chamæmelon cur ita nuncupata 252.f
Καμαπίτης cur ita dicta, & cucurbitularis à Latinis 253.f
Chanaam filii vndecim, ex quo Chananæorum decem gentes, & quæ illæ sint 73.g
Chanaan filius Cham, poſteritatem indicat Iudæorum 348.d
Chananæa mulier Eccleſiæ ex gentibus gerit figuram 351.d
Chananæi vnde sic dicti fuerint 73.e.& seq.
Chananæus, gentilis videlicet populus, vitium signat 333.c
Characteres dicendi apud Poetas tres sunt, & qui 68.b
Characteriſmus quid sit 18.a
Charientiſmos, Allegoriæ species, quid sit 11.e
Chariſteum viride, nomen habet ab aſpectu, & quare 137.e
Charitas quid, & in quibus conſistat 64. e. f. quomodo differat à fide & ſpe, simulque cum illis in huius vitæ tempore copuletur 191.g. qua in re etiam discrepet ab amore & dilectione ibid. h. virtutum omnium obtinet principatum 436. h. in dilectione Dei, & proximi conſtat 437.a
fine Charitate nemo ad beatitudinem peruenire poteſt ibid.a
cur Charitatis nomen tribuatur Spiritui ſancto 56.c
Charladrius Iudæis in cibo prohibitus quid designet 317.c
Charybdis quid sit, & cur ita vocetur 116.f
Χειμερινὸς, sine hyemalis aut brumalis, cœli circulus, cur ita appelletur 28.h
Chelidonia cur ita vocata 152.c
Chelidoniacus gladius quid dicatur 157.b
Chelydres serpens (qui & cherſydros) quid sit & vnde dicatur 106.a
Cherubin quid, & vnde dicantur 57.g. à dexteris & à ſiniſtris Arcæ poſiti, quid designent 312.g
Childebertus Francorum rex 276.a
Chimæra quid sit 101.a
Chimæra mons, qui noctuꝛnis æſtibus ignem exhalat 121.a
Chios insula cum Syriâ linguâ sic appelletur 124.d
Chiron Centaurus cur inter aſtra dinumeratus est 31.f. quidam eius nominis medicinam iumentorum inuenit 34.g
Chlamydis abſciſſio, regni est ademptio 341.g
Chlamys quid & vnde dicatur 168.f
Choaſpis fluuius Perſarum cur sit ita appellatus 117.g
Chore, Dathan, & Abiron, quos mystice præfiguauerint 322.h. 349.d
Choriambus pes, cur ita dictus 5.c
Chorus quid & vnde dictus 51.b
Chorus inſtrumentum muſicæ 263.g
Chorus vnde initium & nomen acceperit 392.d
Chria quid sit, & eius cum ſententia diſcrimen 15.g.17.d
Chriſma quid & vnde eius inſtitutio 52.c
Chriſma quo omnes perungerentur, habetur prænunciatum in Exodo 388.g.h 411.h
Chriſti incarnatio pacem inter homines & Angelos fecit 418.f
Chriſti diſcipulus non est, qui ſanctitatis conuerſionem ad hoc prætendit, vt aliis quandoque præſit 464.f
Chriſtiani vnde sic appellati, & cur Nazareni dicerentur 63.h. 392.b. afflicti 270 g.& 271.b.ibi.a.274.c.276.d.277.c.d.& seq.
Chriſtianus primus inter Imperatores Philippus 270.c.d
Chriſtianus sit Conſtantinus imperator ibidem h
Chriſtianus figmenta poetarum legere non debet 462.c
cum Chriſto victuri tranſiturus, qui pœnituiſſe mala perperrata probantur 234.d.& seq.
Chriſtum interficere, est tollere nomen Chriſti 340.c
Chriſtus vnde dictus sit, nominumque plurimorum, quibus ipſe appellatur, explicatio 54.f.& seq. cur vilibus ſignificationibus figuretur 55. f. g. h. cur nunc vnigenitus, nunc primogenitus, nunc frater, nunc Dominus dicatur, nomineturque Verbum, principium, dextera, brachium, virtus, ſapientia, imago, ſplendor, figura, mediator, agnus, ſacerdos, petra, lapis angularis, homo, leo, catulus, aquila, 186. b.c. & seq. in quo nobis actiuam vitam & contemplatiuam ſignificarit, 191.c. quomodo dicatur ſuſceptio & ſaluatio peccatoris, & in alio aliquo non ſit ſalus, 240. g. quare ſol appelletur, 252. c. quomodo eclipſin paſſus dicatur, 253. g quare Luciferi nomine ſignificetur, 255.c. Deus & homo, probatur 285. g. h. quomodo dicatur reliquiſſe partem & matrem ibid. 286.a. eſt altitudo noſtra 289.b. ſacerdos æternus 291.f. rex pacis & iuſtitiæ, ibid.h. dies octauus 292. d. verus Iſaac 294. g. 295. g. h. verus Iacob 296. b. 298 g.h. ſcala. 297. b. lapis purco ſuperpoſitus ibid. c. virus Ioſeph 300. g. & seq. quare recubuit vt leo, & velut catulus leonis, in paſſione ſua 302. h. & seq. & ante & retro præſiari contra Antichriſtum ſcribitur 304. b. nec ipſe ſine lege, nec lex ſine Chriſto eſſe poterit 322. f. quomodo mutauit os ſuum in ſacerdotio & in præceptis 341.b.c. à Cedro ad hyſſopum diſputat 344. h. à Deo genitus confirmatur 367.c. ante ſecula ibid.h. Deus & Dominus eſt 386.b.c. & seq. cum patre genitus eſt 369. c.d. Filius Dei, Deus homo factus eſt ibidem d. & seq. cur in carne venit ibid.h. ex ſemine Abrahæ fuiſſe probatur 370. c. de tribu Iuda ibid.d. de ſtirpe Dauid ibid.e. & seq. de virgine, ſine virili coitu, genitus eſt 371.c. & seq. lapis de monte abſciſſus, ſine manibus præcidentium ibid. g. in Bethlehem natus eſt ibid.h. quo oleo vnctus fuerit 372. e. pauper & abiectus in primo aduentu ſuo venit ibid d. & seq. ſigna & virtutes fecit ibid.h. idem Deus in corpore ab hominibus videndus 373. h. & seq. non agnoſcendus erat à Iudæis, qui aduerſus eum congregatur ibid.e. & f. ſponte pro nobis ſemetipſum tradidit 374.a. flagellatus, arundine percuſſus in capite, ſpinis coronatus, veſte coccinea indutus ibid. f. in cruce ſuſpenſus, manibus que ac pedibus clauis cruci adfixus, & inter duos latrones poſitus 375. in cruce pendens, Patrem pro inimicis ſuis deprecatus eſt ibid. h. pro noſtris, non pro ſuis peccatis. crucifixus eſt 376. a. Sepulturæ traditur. In infernum deſcendit, De quo, quos voluit, liberauit. Tertia die reſurrexit. In cœlum aſcendit. Sedet ad dextram Patris ibid. f. ibid. g. ibid. h. 377. b. ibid. d. ibi. g. quomodo dicatur captiuam duxiſſe captiuitatem ibid. e. g. brachium Dei eſt 378. d. in carne iudex Gentium adnunciatur 380. e. ſub perſona Dauid, ſuper vtramque Gentem prædicatur regnaturus ibid. g. Iudæam deſeruit, tranſiuitque ad Gentes 382. f. precibus Deum deprecari nobis compoſuit & conſtituit 392. h. quo fuerit baptiſmo baptizatus 411. c. quomodo agnus, leo aut ſerpens eſſe dicatur 415. e. in forma ſerui, ſeruus, & in eadem hominum Dominus 419. h. vnus & idem in humanitate & deitate eſt ibid. quomodo à Patre & Virgine marre differat 420. a. cur in inferno deſcendit ibid. e. in cœlum aſcendens abeſt carne, ſed præſens eſt maieſtate ibid. non tantum à Patre, ſed etiam à Spiritu ſancto miſſus eſt ibid. f. via eſt 422. d. nouit diem iudicii, quamuis diſcipulos ſcire noluit 425. b. totus eſt in vtraque ſacramenti ſpecie 488. a. non eſt in fermentato pane, ſed in azymo conficiendus ibid. d. ſaltus eius quales fuerint 504. c. hinnulo ceruorum comparatur ibid. d. vox turturis dicitur ead. e.
χρόνια, morbus, quid, & vnde ſic appelletur 32.f
Chronici morbi qui dicantur 33.b
CPryſe & Argyre inſulæ vbi ſitæ sint, & quare ita nominatæ 123.g
Chryſelectrus quæ gemma dicatur 140.d
Chryſtes lapis vbi reperiatur 137.a
Chryſoberillus cur ita dictus sit, & vbi naſcatur 138.a
Chryſocolla quid sit, vbi naſcatur, & quæ eius natura 140.e.105.h
Chryſolampis vnde nomen & originem trahat 140.d
Chryſolytus quid, & vbi naſcatur ibidem
Chryſophis quid sit ibidem
Chryſopraſſus quid sit 138.a
Chus quare Æthiops, Hebraice interpretetur 58.f
Cibandus est venter, vt contineat animam, non vt corrumpat 450.a
qui Cibi pueris & iuuenibus, qui vero perfectę ætatis viris proprii sint 173.f
Ciborum diſcretio apud Iudæos, & quare: eiuſque ſignificatio myſtica 316.h.& seq.
Ciborum fomite libidinis ignes increſcunt 450.a
Ciborum non qualitatem, ſed cupiditatem eſſe cauendam ibidem h.
Ciborum parſimoniæ cum ventris ingluuie conflictus 501.e
Cicadæ vnde naſcantur, & vbi plurimum inueniantur 112.b
in Cicatrice ſanati vlceris & vſtionis, lepram portare qui dicantur 317.h
Cicendula, ſcarabæorum genus, cur ita appelletur 112.b

Cicero 267.a
Ciceronis opinio de Deo quæ fuerit 67.f
Ciconiæ vocantur à soue quo crepitant, earumque exitia in filios, & pullorum in eas pietas quæ 109.g
Cienta cur ita dicta, eiusque proprietas & virtus 153.d
Cidarim super caput pontificis & auream laminam, splendorem diuinitatis intelligimus 314.h
Cilia quid sint & vnde dicantur 95.c
Cilicia vbi sita sit, & vnde nomen traxerit 120.h
Cilindrus quid sit 25.c
Cimicia cur ita dicta, & vbi nascatur 152.h
Cinamomum quid, vnde dicatur, vbi nascatur, & quod melius existimetur 150.h
Cingulorum species quædam explicantur, nominumque singulorum ratio etymologica datur 171.e.f.g
Cingulum summi sacerdotis quid figurauerit 315.a
Cinnabaris quid sit & quomodo fiat 165.h
Circe maga famosissima 68.e
Circenses ludi quare fuerint instituti, & vnde ita nuncupati 159.c.d
Circiuus cur ita vocetur, & quis primus vsum illius inuenerit 166.h
Circius ventus vnde dicatur, & cur eum Hispani Gallicum appellent 114.g.257.a
Circularis numerus quis vocetur 24.g
Circulus lacteus quid sit, & vnde nomen habuerit 113.c
cur Circum Romani dictum purent à circuitu equorum 130.e
Circum, circa, & circiter quomodo distinguantur 181.f.197.g.h.196.f
Circumcelliones cur ita cognominati, & eorũ hæresis quæ 66.d
Circumcelliones, monachorum genus terrimum 405.g
Circumcisio datur Abrahæ in signum 292.c. quid figuraliter typiceque designet 331.c.& seq.
Circumcisionis causa, eiusque consummatio in Christi aduentu 385.h.& seq.
Circumluuium quid sit 126.b
Circumpedes & antepedes qua ratione dissideant in significatione 197.h
Circumtextum, pallii quoddam genus, cur ita dictum sit 168.h
Circus quid, cur ita appellatus, cui principaliter consecratus, & quæ eius ornamenta fuerint 159.d.e
Citharæ reperror, quis fuerit, illius forma & species 26.h
Cito ignoscendum est ei qui veniam petit 466.e
Citocratia cur ita vocetur 153.b
Ciues, qui noluerunt hominem nobilem regnare, Iudæi intelliguntur 353.g
Ciuile & ciuicum quomodo in significatione dignoscantur 198.f
Ciuitas quid sit, vnde dicatur, & in quo differat ab vrbe 129.1.b.c.& d.c. prima ante diluuium 261.b
Cizici fons amorem Veneris tollit 115.c
Clamor Iudæorum Pilato, vt Christus crucifigeretur, in veteri Testamento prænunciatur 374.d
Clamor & clangor distinguuntur 197.f
Classica quid sint & vnde dicantur 156.h
Classis vnde deducat nomen 162.e
Claudi in Euangelio qui intelligantur 351.c
Claudius Imperator 268.b.274.b
Claudius alter Imperator 270.e
Claudius dux Gothici exercitus 276.f
Claudus sacerdos quis dicatur 319.b
Clausulæ apud Lyricos quid sint 12.f
Clausum & obturatum quomodo distinguantur 183.a
Cleopatra quod genus aspidis sibi applicuit 105.g. fratris coniunx 267.a. ipsum occidendum curat ibidem b.
Clerici qui dicantur, vnde sic appellentur, illorum genera quot, & regulæ quibus ipsi subiiciuntur 61.g.401.c.d.& seq.
in Clericis tonsura, cuius rei signum sit ibid.f
nec Clericis, nec priuatis sine gradu baptizare non licet 411.g
cur Clericorum hæreditatem & possessionem, se dici voluit Deus 333.a
Clibanus, fornax à cliuo dictus, & quare 151.g
Climata cœli quot sint 28.f
Climax quid sit, & cur cathena dicatur à nonnullis 17.a
Clitorii lacus in Italia effectus 115.c
Cloacas quis primum fecisse dicatur, & cur ita sint vocatæ 129.g
inter Clypeum & clupeum quid discriminis inueniatur in significatione 198.d
Clypeus quid, vnde nomen acceperit, & eius species variæ, nominumque ratio etymologica 158.b
Coccus bis tinctus, charitatem demonstrat quæ pro perfectione sui bis tingitur 314.c.315.c. d. figura sacri sanguinis 323.e.330.f. 331.f.
Cochlear, mensuræ pars minima, quid sit 143.h
Cochleæ altæ & rotundæ turres, cur quasi cycleæ dicantur 130.c
inter Coclearium & cocleare quid interſit 198.e
Cocytus quid, & vnde nomen acceperit 126.c
Codex quid, & vnde dicatur 48.a
Codicillum quid sit, & vnde sic dictum 37.d
Codices omnes cultos sacratis habeat sibi deputatos 492.f
Cœna quid, & vnde vocata 127.h. Dominica quid, & eius vsus in Ecclesia 51.a. est quinta feria vltimæ hebdomadis Quadragesimæ 397.c
Cœnaculum dictum est à communione vescendi, & quare 130.f
Cœnobitę qui dicantur 63 f.405.d.in quo differant à monachis. 406.a
Cœnobium quid sit, ratioque etymologica vocabuli 131.b
Cœnobium & monasterium in quo differant, ex Cassiano 406.a
Cogitatio ex causa vocabulum sortita est 419.g
Cogitationes breues virandæ sunt 121.d.228.f. noſtræ malæ nos occidunt 443.g. malæ suggestiones præuenire non est nostri arbitrii, est tamen in nobis ne diutius in animo hæreant ibid. h. curarum secularium ingerit diabolus, quando orantem inspexerit 460.c
Cognatus, affinis & propinquus qua ratione distinguantur adinuicem 198.b
Cognitio perfecta Trinitatis designatur per tricenarium numerum Gedeonis 335.a. vnde dicatur 419.f
inter Cognitorem & procuratorem quid differentiæ in significatione constituatur 198.e
Cognomen & cognomentum quid 3.a
inter Cognoscimus & agnoscimus, quod sit in significatione discrimen 198.f
Cohortis ratio etymologica duplex 132.f
Coliuthiani à quo nomen sumpserint, & quæ fuerit illorum hæresis 66.c
Collatio quando & quomodo facienda 492.e
Collectio vel ratiocinatio legalis quid sit 14.f
Collectiuum, enthymematis memorum quintum, quid sit 15.c
Colles quid, & vnde nomen acceperint 125.g
Collisio quid sit 9.f
in Collo, monilibus, & murenulis quid exprimatur 503.f
Collum quid sit, vnde dicatur, & eius partes duæ 96.b
inter Collum & ceruicem quæ distinctio apponatur in significatione 198.c
Colocynthis quid & vnde dicatur 152.c
Colon, quid & media distinctio, quid 6.c.16.c
Coloni, quibus vinea locatur, populus est Israel 352. d. quos Dominus vineæ perdit, populi Iudæorum ibid.
Colonia quid, & vnde dicatur 129.d
Colores vnde sint ita denominati: qui nascantur, & qui fiant 165. f.g.h.166.a.b.c.d.
Coluber vnde nomen sortitus sit 105.c
Columba emissa, quæ non inuenta requie, reuersa est, quid significet 290.a. dimissa autem & non reuersa quid ibid.
quomodo Columbæ pulcherrimæ generari possint 103. c. quid sint, vnde nomen acceperint, & quare Veneriæ ab antiquis dictæ fuerint 111.c
inter Columen & incolumem quid differentiæ 198.b
Columna ignis & nubis quid præfiguraverit 308.d
Columnæ quid, eorumque genera quot 132.c. quatuor tabernaculi, eatum bases & capitula quid prænotent mystice 313.c. 314.d
Columnarum rotundarum genera quot 165.a
Comæ quid sint & vnde dicantur 95.b
Cometes cur ita dictus, & quid significet eius apparitio 11.a.255.c
Comitialis morbus quis dicatur, & cur ita appelletur 33.c
Comœdi seu Comici poëtæ quinam sint, vnde dicantur, eorum differentia à Tragœdis, & genera duo 67.d.160.f
Comma, quod & subdistinctio, quid 6.c.16.e
Commentaria quid & vnde dicta 47.b
Commentarii & commentaria quomodo differant 181.c.197.g
Commodare, & mutuo dare, & accommodare in quo differant 182.f.198.a
Commodus Imperator 269.f
Commonere, admonere & monere in quo differant inter se 181.h
Commune genus nominum quid 3.e. item & pronominum 4.c
Communes coniunctiones quæ 4.e. syllabæ quæ item ibid.g
Communio corporis & sanguinis nihil prodest iis, qui scelerate viuunt in Ecclesia 423.a.b
Comositas & comatus quomodo distinguantur 181.c
Compagia, quæ capita sunt ossium, vnde sic dicta 96.h
Comparatio nominis quid sit, & quot eius gradus 3.e
Comparatio criminis apud Rhetores quidnam dicatur 14.e
à Comparatione quando ducitur argumentum 21.h
Comparatiui gradus definitio 3.e
Compassio habenda est de proximo 223.a.b.229.d
Competentes qui sint, & quare sic appellentur 410.a
Compita quid sint, & cur ita appellentur 129.e.134.e
de Cõpitis celebrandis in Patrũ etiam inuenimus exemplis 396.a
Compluuium quare ita appelletur 132.e
Compositi numeri qui dicantur 23.g
Comprehensio siue captura Christi prænunciatur in veteri Testamento 374.a
Compromissio facta Gentibus à Prophetis prænunciatur 379.g
inter Comptum & compositum quid discrepantiæ in significatione statuatur 198.c
Compunctio cordis quid 440.a.duplex ibid.
Constantius post Maximianem Ecclesiæ Palearinæ sedem adeptus est 520.g

Concentus diuersorum sonorum rationabilis, moderatusque concordi varietate, compactam ordinatæ Ecclesiæ insinuat vnitatem 339.f
Concessio quid sit 14.e
Conchæ & cochleæ piscis genus quid sint, earumque multa genera 108.f
inter Concidit, & concîdit differentia statuitur 98.d
Concilia præcipua quot & quæ sint 4.e. vnde tractum hoc nomen 48.e.f.g.h
Conciliorum discors sententia ex illius auctoritate conciliandæ est, quæ antiquior & potior fuerit 363.a.b
Conclusio inductionis quid sit 15.b
Concordia malorum contraria est concordiæ bonorum 467.c
Concubina Gedeonis Synagogam significat, quæ nouissimis temporibus Antichristo est creditura 335.e.f
Concupiscentia corporis & Spiritus quid, & quomodo differant 190.b
Confessio quid sit 531.b. Christiana, regulam fidei continens 410. e. quam facit homo, non est humanæ virtutis 437.c
Confessionis fructus qui sint 241. d. 219. c. 228. a. 230. c. 232.c
Confinges quid sint, & vnde dicantur 115.h
Confusa vox, quæ 4.f
Congiarium quid sit 144.a
Congius quid sit & vnde nominis originem traxerit ibid.
Congratulationis fraternæ conflictus aduersus inuidiæ insultus 499.b.& seq.
Congregatio ex Gentibus ipsa est Ecclesia 379.d.f.g
Coniecturalis status causarum quid 14.d
Coniugatio in verbo quid sit 4.c
à Coniugatis argumentum quod dicatur 21.f
Coniugatis abstinendum est à coitu, plurimisque diebus orationi vacare, & sic deinde ad Christi corpus accedere 395.d
Coniugatorum lex naturæ à seculo est 408.e
Coniugia, & pôtestates per se bonæ sunt, per ea vero quæ certa ea sunt, mala existunt 449.c
Coniugii honorabilis & immaculati fructus 408.f
Coniunctæ præpositiones quæ 4.f
Coniunctio quid & vnde dicta: eius omnes species 4.c
Coniunctiuus modus quid 4.b
Conon quid sit apud Geometras 25.e
Conscientia bona quam vtilis Christiano 224. f.g.230.b
Conscientiam qualem quisque habeat, talem & iudicem habebit 425.c
Conscribere, exscribere, transcribere, inscribere, describere, adscribere, in quo differant 182.b.198.a.
à Consequentibus argumentum quando ducatur 21.g
Consequi & assequi quomodo differant 182.d.198.a
Consideratio suipsius in confessione & pœnitentia, necessaria est 228.e.231.h
Consilium & sententia in quo discrepent 185.d
Consortium mulierum vitandum 229.a
Consonantes quid sint, vnde sic dictæ, earumque diuisio 2.c
Constans Imperator 271.h
Constantia mentis in infirmitatibus vtilis 222.f 229.c
Constantinopolis vrbs Thraciæ, quæ primum Byzantium vocata est, à quo instituta fuerit 128.b
Constantinopolitana synodus quot Episcoporũ fuerit, quo tempore, & quare congregata 48.f.271.g
Constantinus Imperator 270.h
Constantinus Imperator ibidem b.274.c
Constitutio vel edictum quid 36.f
Constructio ædificiorum quid sit, & quibus constet 194.d
inter Construere & destruere quod ponatur discrimen 198.a
inter consuere, suere, vel adsuere, quæ statuatur differentia ibid.
Consuescere, insuescere & adsuescere in quo differant inter se 182.b.198.a
Consuetudo quid sit, & cur ita dicta 15. f. 36. b. peccandi pessima est 443.b.& seq.
Consuetudo & ritus, quâ differentiâ distinguantur 198.d
Consuetudinem prauam vincere difficile est 219.a.224.h
Consulares & Tribunitiæ leges quæ sint 36.f
Contegi spelunca quid sit 341.c
Contemptus mundi insurgit in cupiditatem, multis vallatus rationibus 500.e.& seq.
Conticere, obticere & reticere qui differant 184.c
Continens numerus quis sit 24.f
Continens, quem Græci ἔγκρατον vocant, quid sit 126.c
Continentia hominem Deo proximum facit, & vbi ista manet, ibi & Deus manet 121.a. datur à Deo 448.h
Contingere, accidere & euenire quomodo inter se discrepent 180.g.197.h
Contradictio apud Dialecticos quomodo definiatur 20.a
à Contrariis argumentum quod dicatur 21.g
Controuersia tripartita quid sit & quotuplex 14.g
Conuersatio Christianorum qualis, & cum quibus esse debet 229.g.h.231.h
Conuersio cuiusque profectus triplex 438.c
Conuersus conducit loci mutatio 439.c
Conuersio peccatoris & confessio quam vtilis sit & necessaria 219.c.227.h.241. d. mulieris ad virum suum cui dominabitur ipsius, quid mystice significet 287.a. Gentium, futura per venatores Apostolos, prænũciatur à Prophetis 377.c. veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat, vt fieret 471.a. nostra quando placeat Deo 438. b. omnis noua adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem ibid.h
Conuersionis ad Deum trimodum genus est ibid.f
omnis Conuersus ante ex fletu inchoet peccatorum, & sic transeat ad desiderium supernorum ibid. & seq.
Conuexa quid sint, & vnde nomen acceperint 28.d.113.e
Conuincibile, enthymematis primum membrum, quid sit 15.c
aduersus Conuitia linguæ, fortiendo adhibenda patientiæ 445.a
Conuiuium quid sit, vnde dicatur, eiusq; modus quotuplex 172.e
Coos insula adiacens prouinciæ Atticæ, arte lanificii prima in ornamento fœminarum inclaruit 124.a
Copiæ & copia in quo discrepent 181.f
Copula coniugalis gignit curam mundi 407.h
Copulatiuæ coniunctiones quæ 4.c
Coquimella arbor quid & vnde dicta 148.b
Cor vnde dicatur, cur pulmoni sit vicinum, eiusque duæ arteriæ 37.g
Coralliticus vbi reperiatur 137.d
Coram & palam qua ratione differant 197.g
Coranus lapis quis 137.a
Cordæ vnde dictæ, & quis eas excogitauit 27.a
Corde, ore, & factis loquimur 444.h.& seq.
Cordis hebetudo ex peccatis 219.g
Coredulus, genus volatilis, dicitur quasi cor edens 110.d
Corepiscopi quare instituti 403.c
Coriandri seminis proprietas quæ 155.a
Corimbi in vire quid sint 146.c
Corinthium, quod est omnium commixtio metallorum, quomodo primum fuerit factum 142.c
Corintheus vbi repertus sit, & quis illius vsus 137.c
Corinthium in Achaia quis construxerit 128.c.263.b
Coriscos oppidum vbi sit positum 120.h
Corium & pellis vnde dicantur, & in quo differant 96.f
Coriza, chronicus morbus, quid 33.d
Cornelius primus, cur Scipio sit appellatus 156.d
Cornix quid, & qualia sint eius auspicia 110.f
Cornua quatuor, quæ vidit Zachatias in visione, quid significent 281.c
Cornua & corna in quo differant 198.e
Corona oculi quid sit, & cur ita appelletur 95.d
Corona quid sit, cur ita vocetur, in capite regum posita quid significet, & à quo cœperit 170.d.e. spineæ illa Christi prænunciatur in veteri Testamento 374.g
Corona & tiara exprimuntur in capite clericorum 401.g.h
Caronarium quid sit & vnde cognominatum 142.c
Corporale, cui sacra Hostia superponitur, debet esse de puro lineo, & non serico aut tincto 488.a.
Corporalia nomina quæ 3.a
Corporatio filii Dei probatur testimonio Scripturæ 369.f
in Corpore quomodo sint atomi considerandi 112.h
Corporis humani ratio, in singulorum membrorum differentias, diffinitur 187.e.f.g.h.i. 188. a.b.c.d. e. qui eius vtilitatem plus facit, quam gratiam prædicationis, in sinistra tubam atque in dextera lagenam tenet 335. d.e. ipsius debilitas nimia etiam animæ vires frangit 451.e
Corpus quid sit, vnde dicatur, & in quo differat à carne 94.f. 198. c. compositionis illius vtilitas varia 98. g. sacrosanctum illud Iesu Christi, corruptionem non vidisse in morte, prænunciatur etiam in veteri Testamento 376.h
Correptionem suam plerique officium charitatis esse existimant, plerique contra 467.e
Correptionis iustæ libertas, aduersus detractionem insurgit 498. h.499.a.& seq.
qui Corrigere potest, & dissimulat, alieno errori consentit 407.c
qui Corrigi nolunt, illi corrigentium vitæ detrahunt 467.f
Corrigere vitia aliena non debet, qui vitiis seruit ibid.d
Corripere, obiurgare, & castigare quomodo in significatione distinguantur 197.h
dum Corripitur vnus, plurimi emendantur, sicut per vnius licentiam plurimi periclitantur 471.b
Corsicæ insulæ quis exordium & nomen dederit 124.h
Cortex vnde dicatur, & quomodo eam veteres vocarint 147.d
Corus (antea Caurus) quid sit, & cur ita appellerur 114. g. 257.c
Corus, mẽsuræ genus, quid sit, nominisq; ratio etymologica 144.e
Corvus vnde nomen sumpserit, & quæ sit illius natura erga pullos suos editos 110.f. quipost dies quadraginta emissus, nec reuersus, aut a quis vtique intercept.s, aut aliquo supernatante cadauere illectus, quid denotet 289.h. Iudæis in cibo prohibitus quid designet 317.c. dum suos pullos videt albi coloris, non nutrit 470.a
Cos vnde nomen acceperit, & quot sint eius species 136.a
Costæ vnde appellari dicantur a quibusdam 97.a.& c.97.c
Costum quid sit & quotuplex 151.c
Cotula hemina quid sit, & vnde nominis causam habeat 144.a
Coturnices vnde sic vocatæ, & cur eas Græci ὄρτυγας appellẽt 111.d
Coum quis ædificauerit 128.c

Crabones, minuta volatilia, vnde nomen & originem trahant 112.a
Cras & craſtinum quomodo differant 197.c
inter Craſſum, graſſum & obeſum quid interſit 198.c
Creatura non ſpecies à Deo viſa & laudata 416.g
inter Creationem mundi & formationem eius quæ ſit differentia 186.g
Creationis mundi myſtica expoſitio 284.b
Creator ex creaturis cognoſcitur, & quomodo 415.a
Creatura bonum eſt, ſed nõ ſummum 474.b. cur in principio valde bona ſingulariter dicta ſit 416.h. nulla mala eſt 417.a
Credendum pactiones duæ ſunt 411.c
Crepido quid, & vnde nuncupata 135.h
Creſcit Sanctorum gloria, dum debita damnentur impii pœna 426.c
Creta inſula, quæ primum Macaroneſum, vbi poſita ſit, vnde dicta, & quibus potiſſimum claruerit 123.h
Creta, Cimolia candida eſt, eiuſque duæ ſpecies 135.a
Cretenſis inſula noctuam non habet, & ſi veniat aliunde, ſtatim moritur 110.f
Cretio quid ſit, & cur ita appelletur 37.c
Crimen in rebus non eſt, ſed in vſu agentis 475.c
Crimina in lege conſtituta quæ 38.f
inter Criminatorem & criminantem quid differentiæ ſtatuatur 197.f
Crines quorum ſint proprie, & vnde dicantur 95.b
Criſtallus quid, vbi gignatur, quæ cauſa nominis eius vis & vſus 139.f.g
Crocodilus quid, vnde dicitur, vbi gignitur 107.h
Crocus vnde nomen acceperit, & quis optimus exiſtimetur 151.c.d
Crucem ferre & mori, mortificare ſeipſum eſt 436.g
Crucis lignum, in quo crucifixus eſt Chriſtus, prænunciatur in veteri Teſtamento 375.d. & ſeq. figura, quæ fidelium frontes ad tutelam ſalutis ſignat, per Ezechielem prophetam legitur demonſtrata. 389. a. de duobus lignis compoſita, prænunciatur ab eodem ibid. c. latitudo, longitudo, altitudo & profundum quid ſit 397.f
Cruor quid ſit, vnde dicatur, & quomodo diſtinguatur à ſanguine 97.h.179.f.213.b
Crura quid & vnde dicantur 97.f
Crura Chriſti non fracta, prænunciantur in veteri Teſtamento 376.d
Crux & patibulum quid, & in quo differant inter ſe 39.h
Crux Chriſti inuenitur 270.h
Cruſtæ quid ſint, & quomodo fiant 165.d
Cryphia quid, eius vſus & figura 6.f
Creſiphontem vrbem qui condiderint 127.a
Cubus quomodo definatur 25.d
quomodo Cucumeres naſcantur dulces 154.f
Culeus, ſupplicii genus, quid ſit 39.h
Culex ab aculeo dicitur, & quare 112.c
Culmina vnde dicta ſint 132.c
omnis Culpa fletu reſoluitur, ſi renouata morum prauitate, tranſacta malitia non reputatur 240.d. cito corrigitur, quæ cito cognoſcitur 443.c
Cultus, quo Martyres colimus, quis ſit 399.a
Cumana Sibylla nomine Amaltheæ, vnde ita fuerit appellata, eiuſque vaticinia 68.c
Cuniculi quid, & cur ita appellati 102.b
inter Cunctos & omnes quæ diſcrepantia 198.b
Cupere & ambire diſtinctæ ſunt inter ſe ſignificationis 197.h
quomodo Cupiditas, gaudium, dolor, & metus non perfecta vitia, ſed media nuncupentur 192. h. omnium malorum mater eſt 449.e.& ſeq.
qui Cupiditatis deſiderio exæſtuant, ſtatu diabolicæ inſpirationis vruntur ibid.f.9.
Cupiditatis & auaritiæ cum mundi contemptu conflictus 500.c. & ſeq.
Cupido quid ſit, cur alatus, puer, ſagittamq; & facem ferens pingatur 71.f
Cura & diligentia quomodo differant 183.c
Cura paruulorum in monaſterio nutriendorum, peregrinorum, vel pauperum, etiam infirmorum, cui demandari debeat 496.a.b
Curatio morborum quoruplex ſit 34.f
Curia quare ita vocetur 129.h
Curioſitas circa quæ verſetur potiſſimum, & quare fugienda 225. d.255.d.225.230.f.232.b
Currus quadrigarum olim qui fuerint 159.h
inter Curulem & Curialem differentia 198.b
Cuſtodes ſacrarii qui ſint, eorum officium & cur ab anno quinquageſimo eligantur 404.d
Cuſtodia aurium & oris vtilis Chriſtiano 224.a.229.f. 232.a
Cuſtos ſacrarii quid debet facere in monaſterio 495.g
Cutis quid ſit, vnde dicatur, & cur etiam pellis appelletur 96.f
Cyathi pondus quot dragmis conſtet 144.a
Cycladas inſulæ vbi poſitæ, vnde nomen illis indicum, & quot numero ſint 124.a
Cyclaminus vnde nominis ortum & originem habuerit, & quæ ſit virtus radicis ac etiam ſuccі illius 153.g
Cycli Paſchalis authores qui fuerint, & vnde nomen ſumpſit 48.h
Cyclopes monſtri genus, vbi inueniantur, & cur ita nuncupentur 100.c
Cydnus amnis Ciliciæ, à Tauro monte progrediens, vnde acceperit nomen 117.h
Cygnus vnde dicatur, & cur ſuauiter canere perhibeatur 109.g.
Iudæis in cibo prohibitus quid deſignet 317.c
Cymbala & acitabula quid & vnde dicta 27.c
Cynici philoſophi quare ſic appellati, eorumque ridicula opinio 67.d
Cyniphes muſcæ minutiſſimæ, quibus populus ſuperbus Ægyptiorum tertiâ plagâ cæſus eſt 112.c
Cynocephali, monſtra genitium, vnde ita appellati 110.c
Cynomolgus Arabiæ auis cur ita appelletur 110.a
Cypreſſus vnde nominis etymon acceperit, eiuſque vtilitas & virtus 149.c
Cyprianus ex Mago ſacerdos & martyr 234.d. Epiſcopus 270.d
Cyprus inſula vbi ſita & quibus maxime famoſa extiterit 123.g
Cyrenem vrbem quis ædificauerit 129.b
in Cyri perſona Chriſtus eſt prophetatus 386.c
Cyrillus Alexandrinæ vrbis Epiſcopus 49.a.272.b
Cythara condita 263.f
Cytharæ Danidis virtus, figura crucis Chriſti 339.f
tranquillitas locutionis Euangelicæ 340.d
Cytherea inſula quid, vbi ſita & vnde vocata 324.c

D.

DAci qui populi fuerint, & vnde ſic cognominati 75.f
Dactylus vnde dictus, & quid ſit 5.b
Dædali fabula 263.f
Dæmones quid, vnde dicantur, & quæ ſit illorum qualitas 69. g. & h
inter Dæmones angelos & homines quæ ſtatuatur differentia 187. c. quomodo verum aliquando prænuncient 342. e. cum luxurioſis & ſuperbis maiorem familiaritatem habent 448.a
Dæmoniacus, quem Dominus in regione Geneſarenorum à legione curauit, quid myſterii porter 351.e
Dæmonum habens, mutus & cœcus, quos myſtice indicet ibid.f
Dagon ruina atque fractura, cum primum Arca in eius templo poſita eſt, quid præfiguret 338.d.e
Dalila, quæ Samſon verticem decaluauit, Synagogam ſignificat 349.g
Dalmatiæ quid nomen dederit, eiuſque ſitus quis ſit 121.d
Damaſcus Syriæ vrbs à quo condita & nuncupata 127. b. quid myſtice ſignificet 279.h
Damnatis non proſunt ſuffragia, & quare 412.f
Damnatorum pœna duplex eſt 425.f
Damnum diſpendium, iactura & detrimentum quomodo dignoſcantur in ſignificatione 182.b.199.h
Damula quid & vnde dicta 102.b
Dan cur iudicium, interpretetur 60.d
Dan ſiat coluber in via, ceraſtes in ſemita, &c. de quibus prædici dicantur 303.g. Antichriſtum ſignificat 349.a.360.h
Danani (hi & Argiui poſtea ſunt cognominati) qui & vnde dicantur 75.b
Daniel cur iudicium Dei, vel defideriorum vir, interpretetur. 960.b. quid myſtice ſignificet, & quæ ſit illius prophetia 280 e. vitam cælibem tenens, quid deſignet 350.c. eius vita, & mors 363.b.c.d
Danubius Germaniæ fluuius (qui & Iſter) vnde & ortum & nomina accipiat 118.b
Daphne cur interpretur pulſatio 321.a
Dardaniam quis ædificauerit 128.c
Darius 266.a.b.c
Δαιμόνια quid, & eius figura 6.b
Dathan, Chore & Abiron, quos myſtice præfigurauerint 322.h. 349.d
Datiuus caſus quid. 3.f
Dauid propheta primus hymnos cecinit 12. d. 392. e. g. à ſpiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit 26. a. 35.e. cur manu fortis, in Latinum vertatur 59. f. ſtupri culpam homicidiique pœnitentia redemit 234. d. qui interpretatur manu fortis, ſiue deſiderabilis, quomodo prophetice Chriſtum ſignificauerit 339. f. g. 349. h. eius certamen cum Golia 339. g. quod alienigenarum præputia attulit, & ſic denuò filiæ Saul nuptiis habuit, quid denotet 340. b. c. eius aduentus Achimelech ſacerdotem 341. a. fuga ad regem Achis ibid. b. quod dormienti Sauli haſtam tulit ibid. g. quod ei interdicitur ne domus Dei ab eo ædificetur 343. a. peccatum eius quomodo conſiderandum ibid. e. quid denotet dum fugit à facie filii ſui Abſalon aduerſum ſe bellantis ibid. f. quid ſitis eius, & aquæ effuſio quam bibere oblatam noluit ibid. g. h. eius vita, & mors 362.c
Debbora dux Hebræorum 263.f
Debilitas nimia corporis etiam animæ vires frangit 451.c

Debitores duo significant vtrumque populum, Iudæorum & Gentium 352.f
Debora cur apis vel loquax interpretetur 59. c. in prophetiæ forma accipienda est 333. g. Ecclesiæ typum portat 349.g
cur Decalogus datus sit in tabulis lapideis 310.a.ibid.f
Decem maiorum natu benedictio, quid mystice ostendat 337.b
Decem tribus à templo separatæ, & duæ relictæ, post mortem Salomonis, quid indicent 345.d
Decem gradus domus Ezechiæ, in quibus vmbra descendere consuerat, temporum ordines sunt 346.e
inter Decentem, speciosum & formosum quid discriminis inueniatur 199.g
in Decimis Domino offerendis denarius numerus perfectionem significat 311.c
Decipere & diripere in quo secernantur 184.f
Decius Imperator 270.d
Decline & declinè qui differant 181.c
Decursus aquarum seu quarumlibet rerum quid sit 117.d
Decus & decor quomodo differant 180.d.199.g
Deduco, & diduco quomodo differant 199.f
Deductiua pronomina quæ 4.a
inter Defensorem & vltorem quid intersit 199.c
inter Deformem, informem & turpem quid differentiæ constituatur ,ibid. g
pro Defunctis fidelibus flere etsi pietas iubeat, fides tamen vetat 477.e
quomodo Defunctorum animæ releuentur pietate suorum viuentium 395.c
Defunctus quid & vnde dicatur 99.h.à pœna absolui potest diuersis modis 41..d
Dei nominum decem, quibus vocatur apud Hebræos, explicatio 53. 54. eius dilectio in tribus rebus exprimitur 192. a. ex eius voluntate veniunt omnia quæ accidunt homini, & pro peccatis suis 218. d. e. eius nomen inuocari cœptum 261. b. eius immortalitas, eius est incommutabilitas 414. b. essentia quomodo sciri dicatur ibid. h. os, vnigenitus eius est 415. f. vestigia quæ ibid. g. seruus nulla aduersitate frangitur 424. b. dilectio morti comparatur 437. a. præcepta qui contemnit, Deum non diligit ibid. iram, dum viuimus, vitare possumus 442. f. visitatio nec semper in bonum, nec semper in malum sumitur 457. b. seruum sine intermissione legere, orare & operari oportet 464.e
Deitas Christi confirmatur testimoniis veteris Testamenti, contra Iudæos 386.c. & seq.
Deliberatiuum genus quid, vnde ita appellatum, atque eius genera 114.b
Delicta Iudæorum dimitti non posse dicit Esaias, nisi abluti baptismo fuerint 388. e. propria semper habere ante oculos, bonum est 443. f. monachorum qualia sint, eorumque pœnæ 494. f. & seq.
Delictum, iniustitia, & peccatum quomodo differant inter se 100. a
Delinquentem Deus de præterito damnat, si bonus ex malo fuerit extremo repertus 234.c
Delinquentes monachi quomodo tractandi 494.d
Delos insula quo loco posita, vnde cognominata, & cur etiam Ortygia dicta 124.b
Delphica Sibylla vnde sit dicta, & eius vaticinia quæ 68.c
Delphines vnde certum habeant vocabulum, & quando tempestates in mari significent 107.f
Delphis constructum templum 263.d
Delubra quid antiquitus fuerint, quid nunc sint, & quare ita appellentur 131.c
Deluit & diluit, quam differentiam in significatione recipiant 199.e
Demens, delirus, & amens qua ratione distinguantur 179.c.199.d
Dementia & amentia differunt & quomodo 199.e
Demitto & dimitto qua ratione distinguantur 184.h
Democritus Archesilai Cyrenaici sectator, eiusque dictum 67.g
Democritus artem magicam ampliauit 68.d
Democritus philosophus 266.b
Demonstratiua nomina quæ 3.h
Demonstratiuum genus quid, vnde dictum, & eius duæ species 14.b
Demosthenes primus orator 266.c
Demosthenis fabula aduersus Philippum 13.a
Denarii numeri figura Christi crucem demonstrat 293.c
Denominatiua in categoriis quæ vocentur 19.d
Dentes vnde dicti, eorum diuisio & numerus qualis 95.g.& h
Dentes prædicatores sancti sunt 303.d
in Deo cur essentia dicta est 186.b
Deo omnia manifesta sunt, nec quicquam illi est occultum 224. e.230.b
Deo cuncta patent, hominibus vero latent 438.a
à Deo alienos esse, quibus hoc seculum ad omne commodum prosperatur 463.c
inter Deos se transtulit Caius Caligula 268.a
Deponens genus verborum quid 4.c
Deportare, adoptare, comportare, & exportare quomodo abinuicem distinguantur 182.c.199.f
Depositio sacerdotis in vitium carnis lapsi, quam sit necessaria 486.g.& seq.
Deprecatio, concessionis vna species, quid dicatur 14.f
Derelictio Iudæorum futura per Christum, eiusque transitus ad Gentes, prænunciatur à Prophetis in veteri Testamento 382.f
Derigere & dirigere quomodo distinguantur in significatione 199.f
Deriuatiua nomina quæ 3.h
Descendentes & ascendentes scalam, qui sint 297.b
Descensio Christi in infernum in veteri Testamento præfiguratur; in qua quos voluit, liberauit 376.g.h
Deserta quid & vnde dicta 126.a
Desperare veniam nullus debet, etiamsi circa finem vitæ ad pœnitentiam conuertatur 441.b
Desperatio auget peccatum, & peior est omni peccato 219.e
Desperationis conflictus cum spei fiducia 500.c
Desultores olim qui nominati 169.b
Deteriores sunt qui vitam & mores corrumpunt, quam qui fortunas diripiunt 469.a
Detractio circa quæ versetur, & quomodo fugienda 224.b.c.229. h.232.b
Detractionis cum libertate iustæ correptionis conflictus 498. h. & seq.
Deuia quid & vnde dicta 126.a
Deuium, auium, iatium, & pervium quid differant 184.g
Deum se appellari iussit Domitianus 268.g.
ad Deum quomodo conuerti debeamus 438.f.g
ad Deum non per locorum spatia, sed per affectum bonum; vel malum itur, vel ab eo receditur 441.a
inter Deum & diuum quid intersit 199.h
cur Deus dicatur ineffabilis 53. h. quomodo dicatur zelari, irasci, aut dolere 54. b. quâ linguâ locutus fuerit in creatione mundi, quave postea hominum auribus insonuerit 73. a. b. vult interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia 100.a
Deus & Dominus quomodo in sacra scriptura discernantur 185.f. cur iustus & pius esse, delinquentique non parcere dicatur 239. h. non condidit omnia ex nihilo, sed quædam ex nihilo, quædam vero ex aliquo 186. h. semper hic vulneret, quos ad salutem parat perpetuam 227. c. quomodo dicatur deambulare in nobis, ad auram post meridiem 286. f. cur in rubo, & non in alio ligno, apparuisse dicatur Moysi 306. d. cur sitiente populo iubet Moysi vt ostendat ei petram de qua bibat 309. c. cur legem daturus in igne & fumo descendit ibid. h. cur voluit se dici hæreditatem & possessionem clericorum 333. a. summum bonum est 414. b. opus & non consilium mutat ibid. c. non est aliud à sua pulchritudine aut magnitudine ibid. simplex quomodo dicendus ibid. cœlum & terram implet, non ab iis contineatur, sed vt ea contineat ibid. d. cum sit vnus, vbique tamen est totus ibid. quomodo in omnibus & extra omnia ibid. d. f. quomodo perfectus ibid. f. non est localis, & tamen localiter in Sanctis suis ambulat ibid. quomodo quantitatem aut qualitatem habere dicatur ibid. nostro tantum loquendi vsu zelare, aut dolere, aut moueri dicitur 54. c. quomodo infirmitati humanæ consulat. ibid. pro creatione mundi non est mutatus 416. c. cur voluit facere mundum subito, quem ante non fecit ibid. cur mala esse permiserit 417. b. in corde respicit fidem 436. f. interdum nobis peccantibus sua dona non distrahit 437. c. dicitur auferre ab homine donum, quod non habuit, id est, quod accipere non meruit ibid. g. virtutes Sanctorum nobis ad imitandum proponit 439. f. vnumquemque de suo fine, non de vita præterita iudicat 441. e. nonnullos ita despicit, vt deplorare mala sua non possint, etiamsi velint ibid. quem deserit, dæmones suscipiunt ibid. d. pareit impiis in hac vita, & non pareit electis, non tamen parcet impiis 456. b. quem diligit plus corripit, si peccauerit ibid. c. d. & c. respicit gemino more, vel ad veniam, vel ad vindictam ibid. e. tribus modis quos voluerit percutit ibid. plerumque flagellat hominem ante peccatum, ne malus sit ibid. f
in Deuteronomio quæ enarrentur 278.g
quod Deuteronomium vndecim diebus à Moyse scribitur, quid significetur 326.g
cur Dextera à dando dicatur 96.d
Dextera & dextra quomodo distinguantur 184.g
cur Dextra appelletur Filius Dei 186.c
pro Dextra & pro sinistra habere quidnam dicimur 335.d
Dextera Patris, ad quam Filius sedere creditur, qualis sit 398.e
Dextera & læua Christi quid designent 504.b
Dextralia, opera bona & dextra commemorant 314.b
Diaboli omnis voluntas iniusta est, potestas tamen omnis iusta 457.g. esca electa bonorum interitus 458.g. os verba eius sunt; & verba, inspirationes occultæ ibid.h
Diabolum intrare in mentem alicuius, & inhabitare, sunt diuersa ibid.f
cur Diabolus Hebraice dicatur deorsum fluens, Græce autem criminator seu calumniator 69. h. sub Lucifer nomine significatur 255. c. non inconuenienter dealbatio accipitur 299.a. ante omnem creationem angelorum creatus est 417. f. inter ange-

los principatum habuit ibid. prius de cœlo cecidisse creditur, quam homo conderetur ibid. g. quare non petit veniam ibid. h. illusus est morte Domini, quasi auis 420. d. cum homine per superbiam cecidit ibid. tanto erit crudelior, quanto propius finis mundi est 424. g. præcipitandus est cunctis videntibus 426. a. non amplius tentat electos, quam Dei voluntas permittit 457. f. non est immissor, sed incensor potius vitiorum ibid. g. Sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando perfequitur 458. h. tum acrius sæuit, cum se virtute diuina expellendum cognouerit ibid. eodem modo hîc homines decipit, quo primos parentes in paradiso ibid. d. cur appelletur auis, & Behemoth ibid. e. cur animal, aut serpens, aut alius esse dicatur ibid. f. nunquam cessat aduersus hominem iustum 459. a. quomodo homines in somno vexare soleat ibi. c. cogitationes curarum secularium ingerit, quando orantem inspexerit 460. c

Diaconorum ordo à Leui tribu accepit exordium 403. h. institutio in nouo Testamento 404. a. cur septenario numero ibid. officium ibid. b. c 413. c

Diadema quid sit, & vnde nomen acceperit 170. f

Diæresis, species metaplasmi, quid 9. f

Dialectica quid & vnde dicta: cur Rhetoricam sequitur, eiusque cum ipsa discrimen quod statuitur 18. b. c. d. 192. e

Dialyton, vel Asyndeton, species schematis, quid dicatur 10. c

Diana quid, vnde ita dicta, & cur Lucina, Triuia, ac Latonia nominetur 71. a. b

Dianatheron grammaton quid 25. d

κατὰ Διαφορὰν, species diffinitionis apud Philosophos, quæ 21. b

Diapsalma quid, eiusque cũ psalma & sympsalma differentia 51. b

Diastema, harmonicæ species quædam quid 26. c

Diastole quid sit, & quomodo pingatur 6. b

Diasyrmos quid sit 18. a

Dibongad cur fortiter intellecta tentatio, interpretetur 325. g

Dicendi genera tria, & quæ 16. d

Dicendi ratio quadrimoda 444. g

Dicere & memorare in quo discernantur 199. f

Dictamni potentia & virtus 152. b

Dido 264. c

Dies gemine appellari solet. spatia illius & partes quot, vnde initium incipiat, quid prophetice significet, eius plures species & nomina 40. b. c. d. 246. g. h. 247. a

Dies eitrici qui dicantur à medicis 34. h

Dies sexta, ista est sexta ætas mundi, in qua nunc sumus 309. b.

Dies Sabbathi Paschalis, medius inter mortem Christi & Resurrectionem, quid significet 397. h

Dies prior factus angeli sunt 416. f

Diœsis quæ est harmonicæ species, quid dicatur 26. c

Differentia quid sit 8. f. & g

à Differentia argumentum quid 21. g

Diffinitio legalis quid dicatur 14. f

Diffinitio Philosophorũ quid sit, & eius diuisio 20. h. & 21, per totã

Diffinitiuus causarum status quid dicatur 14. d

Digamia quinta generatione à Cain profecta, egregie annotatur 288. d.

Digiti vnde sint ita appellati eorum numerus & nomina 96. d. & e

Digiti tres apud Esaiam, sanctam Trinitatem indicant 369. b

cur Digitus Dei dicatur Spiritus sanctus 56. c

Digitus est minima omnium pars agrestium mensurarum 133. g

Diligentium quid fuisse dicantur, & cur pro talibus habiti 69. d. c

Dilator & delator in quo differant 181. d. 199. h

Dilectio, amor, & charitas quomodo inter sese differant, & circa quæ illa versetur 191. h

Dilectio Dei morti comparatur 437. a

circa dilectionem proximi duo sunt consideranda 466. f

Dilectionis consilium aduersus odium, etiam erga inimicos nostros 498. f. g. h

Diligere & delegere in quo discrepent 182. f

Diluuium quid sit vnde dicatur, & quoties fuerit factum 118. c. d. & e. vniuersale 261. e. in Thessalia 263. b. factum post septem dies, ex quo ingressus est Noe in Archam, quid mystice denoret 289. c

Dimidium & dimidiatũ quomodo discrepẽt inter se 184. h. 199. e

Diminuti numeri qui dicantur 24. a

Diminutiua nomina quæ 3. b

Dina, cur in captiuam, interpretetur 59. a. egressa vt videret mulieres regionis, & à Sichem violata, quid significet 299. e. f. synagogam vel animam significat 349. b

Dionysii Stoici de Deo opinio quæ fuerit 67. c

Dionysius lapis quis, & cur ita vocetur 136. e

Dioscoriam Colchorum vrbem quis ædificauerit 128. a

Diple, eius species, vsus, & figura 6. f

Diplois quid, cur ita dicta, & vbi primum illius vsus cœpit 168. h

Dipsas serpens magnæ exiguitatis & veneni 106. c

Diptota nomina quæ. 3. g

Directum & derectum quod discrimen habeant in significatione 199. c. 200. a

Dirus & atrox qua ratione differentię inter se dignoscantur 199. d

Discedere, abscedere, secedere, & decedere, quomodo discernantur significatione 199. f

Discernere & secernere qua ratione dignoscantur ibid. e

Disciplina vnde dicta 1. b. nulla potest esse pfecta sine musica 25. h

Disciplinæ Gentilium nihil mundum habent, & quare 329. f

inter Disciplinam & artem quæ differentia, ex Platonis & Aristotelis sententia 1. c

Discordia angelorum & hominum ante aduentum Christi 418. f

Discretio ordinaria interdum est, dum negatur parenti, quod præstatur extraneo 464. g

Discretus numerus quis dicatur 24. f

Discretus, discretus, & discretus quomodo differant 181. c. 199. c

Disiunctiuæ coniunctiones quæ 4. c

inter Disparem & imparem quid discriminis inueniatur 199. f

Dispensator prodigus, quem Dominus à villicatione remoueri præcipit, quo exemplo nobis proponitur 353. c

Dispensator non debet esse prodigus 476. d

Dispersio Iudæorum, propter peccatum, quod in Christo præuaricati sunt, prænunciatur à Prophetis 383. b. & seq.

Dispondæus, ditrochæus & diiambus pedes, vnde sic dicti 5. b

Dispositio ædificiorum quid sit 164. d

Dispositio supernæ distributionis mira est in prædestinatione 438. a

Distichon quid sit 12. c

Distinctio & subdistinctio quomodo distinguantur in significatione 199. c

Diu hic viuere, vtrum augmentum an detrimentum sit dicendum 476. f

Diuersorium Episcopi cunctorum debet esse receptaculum 403. d

Diuertit & diuortit quid discriminis habeant inter se in significatione 199. c.

Dines honestus, & locuples, quâ differentiâ in significatione dignoscantur 179. d. 199. c. h

Dines, cuius vberes fructus ager attulit, quid significet 353. b. item qui induebatur purpura ibid. e

Dines securus esse non vult, pauper vult 475. c

Diuina percussio omnis aut est emendatio præsentis vitæ, aut initium pœnæ sequentis 476. g

Diuinalis philosophia quæ 18. h

Diuinationis genera quot sint 68. g

Diuini vnde sint ita cognominati ibid. quibus Diuinitas Christi ostenditur, ad gaudium demonstratur 425. c

Diuisi & disperse qui dicantur 302. g

Diuisio & pugna in hominis anima, pœna peccati est 419. a

Diuites, qui bene aut male vtantur bonis 475. e. f. grauiter Deum offendunt, qui diuitiis male vtuntur ibid.

Diuortia siue diuerticula quid sint 134. d

Diutinum & diuturnum in quo distinguantur 182. g. 199. d

Do & cedo quomodo differant 199. h

Doctor Ecclesiasticus doctrina & vita clarus esse debet 468. d. bonus, humilitate seruat disciplinam, & per eam non incurrit superbiam contra malos 469. e

Doctores, qui bene docent, & male viuunt, sunt tanquam ags tumiens 468. g. per quos iustitia docetur, ipsi sæpius grauius peccant ibid. h. iracundi, disciplinæ modum ad immanitatem crudelitatis conuertunt 469. d. superbi, vulnerare potius quam sanare norunt ibid. e. boni, debent prius laudare, quam corrigere eos, qui corrigendi sunt 470. b

Doctoris prædicatio operibus confirmanda est 468. d. eius vitio vera doctrina sæpe vilescit 468. f

Doctrina impertienda est omnibus ab eo qui eam acquisierit 225. c. 230. c. 232. e. vera sæpe vilescit vitio doctoris 468. vna eademque non est omnibus adhibenda 469. h. prædicationis aufertur pro malo merito plebis 470. b. & seq.

Doctrinæ Euãgelicæ dulcedo austeritate Legali melior est 503. b

Doctrinalis philosophia quæ, & eius diuisio 18. h

cuius Doctrinam quisque sequitur, eius & filius dicitur 422. b

Doctus pariter, & indoctus moriuntur, sed morte carnis, non pœna damnationis 425. c

in Doech Idumæo Iudæ proditoris persona consistit 341. b

Dolones quid, & cur à dolo dicti sint 157. g

Dolor, metus, gaudium, & cupiditas, quomodo non perfecta vitia sed media nuncupẽtur 192. h. omnibus cõmunia sunt 218. a

Dolus, dolor, infidiæ, & fraudes quomodo in significatione cognoscantur 199. d. 200. a

Dominatio Christi prænunciatur à Propheta 380. b

Dominationes quid sint, & quare ita nuncupatæ 57. g

quales Domini esse debeãt erga subditos suos 225. f. 230. f. 232. g

Dominicus dies quomodo successit in locum sabbathi Iudaici 51. a. à quibus institutus, & cur ita appellatus 396. d. eius prærogatiuæ ibid. f. eur eo die semper est reficiendum 400. e

Dominium & dominatus in quo differant 182. h

Domin⁹ apparẽs Moysi in rubo qd mystice significet 306. c. & seq.

Domitianus Imperator 268. g

inter Domum & hospitium quid differentiæ apponatur 199. g

Domus quid, & ratio etymologica nominis 130. c

Dona & munera quomodo differant 51. f. 180. a. 181. g. 200. a

Dona salutaris baptismi in quo consistant 411. d

omnia Dona non modo probis, sed etiam improbis, distribuit Spiritus sanctus 420. f. & seq.

Dona sua interdum non distrahit Deus nobis peccantibus 437. c

Dona Dei dantur plerisq; perseuerantia vero doni nõ datur ibi. g

Donaria in templo quæ dicantur, 131. e. diuersa data ad constructionem tabernaculi quid mystice designent 314.a
Donatio quid, vnde dicta, & eius species quædam, 37.f.g
Donatistæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis, 66.c
Donatus & professione, & opere monachus, 519.g
Donis Dei multis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognoscimus, 437.f.g
in Donorum diuisione, diuersi percipiunt diuersa Dei munera, 438.a
cur Donum vocetur Spiritus sanctus, 56.d
Dor, quæ & Cæsarea nuncupata, quid sit, 127.c
Dori qui sint & à quo ita fuerint denominati, 75.c
Dorsum quid dicatur, & vnde sic nominetur, 97.a
Dorsum Dagonis solum inuentum, quid significet, 338.e
Draco quid sit, vnde dicatur, eius natura qualis, & vbi nascatur, 105.d. quid marinus, 108.d
inter Draconem & traconem quod notetur in significatione differentia, 199.h
Dracontea herba cur ita vocata, 152.c
Dracontites vbi reperiatur, & vnde nomen habeat, 140.b.c
Dracontius, 357.c. 516.d
Draconum signa qui primi portauerint, 156.e
Dragma quid sit, 143.e
Dromada quid sit, & vnde sic appelletur, 102.c
Dromones quid, & vnde dicantur, 162.e
Dulce & suaue quomodo distinguantur, 183.g
Duo, bina, & ambo quomodo discernantur, 184.d. 199.g
Duo in lecto, & in agro, qui intelligantur, 352.g
Dupli pedes qui sint, 5.e
Duritia cordis obdormitio est, 341.h. vtiliter mutatur in carne, vt sentiatur, atque intellecta emendetur 457.c
Dictamnus herba in Creta nascitur, 124.a
Disenteria quid sit, & quomodo fiat, 33.h

E.

E Latinum cuius ponderis signum sit, 144.f
Ebenus quid sit, vbi nascatur, & quis præstantior existimetur, 149.b
Ester historia, 278.c. 266.c
Eber Redemptorem nostrum insinuat, 348.d
Ebionitæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis, 66.a
Ebolus insula Hispaniæ vnde dicta, 125.a
Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat, 450.d. in quo differet ab ebriositate, 200.g
Ebrius & ebriosus discrepant significatione, 201.c
Ebron ciuitas Iudææ, cur Arbe & Mambre vocata, & à quibus condita, 127.c
Ebrona interpretatur transitus, & significat mystice mundum, 324.c
Eburicus Sueuorum rex, 278.e
Ecclesia quid sit, vnde dicatur, cur Catholica, & tamen septem scribatur à Duo Ioanne, 64.c.d. 392.b.c. quare Sion & Hierusalem appelletur, 64.d. vbi primum, & à quo fundata, ibid. Lunæ nomine nuncupatur, & quare, 253. b. quando eclypsim pati dicatur, ibid. g. congregat vel bipartitam multitudinem ex omnibus gentibus, vel tripartitam, 289. c. sancta est Domino Iesu Christo in occulto vxori, 293. g. & seq. cur post consummatam psalmorum siue lectionum prædicationem, Alleluia in fine cantet, 394. b. cur instituerit ieiunium Calendarum Ianuariarum, 400.c. doctrinis est propagata, prauitatis hæreticæ causa, 421.f. cur Catholica dicatur, ibidem sola habet baptismum ad salutem 422.h. cur ea miracula non faciat, quæ sub Apostolis faciebat, 424.d. nigra & formosa dicitur, 503.c
Ecclesiæ vnitas declaratur per mala punica in inferioribus vestis summi sacerdotis posita, 315. a. gemina est pulchritudo, & geminæ tribulationes, 421.e. sapientia & patientia exercetur, ibi. f. data est illi virtus operum, 424. d. ad illius regimen non sunt promouendi, qui vitiis subiacent, 468.a
Ecclesiam Dominus in Petra ædificat, & quare, 306.b
Ecclesiastes quid contineat, 279.d
Ecclesiasticus Salomonis quid describat, & cur ita sit appellatus, ibid.f
Echeneis paruus & semipedalis piscículus, ab effectu suo circa naues dicitur, 108.c
Echinus piscis vnde nomen sortiatur, ibid.h
Eclypsis, vitium Grammaticum, quid sit, 9.d.& f
Eclypsis solis & Lunæ quid sit, 29.g.h. quomodo fiat, & mystica interpretatio vtriusque, 253.f.g
Ectasis species metaplasmi, quid, 9.f
Edessus lapis cui vsui aptus sit, 137.b
Edictum seu constitutio quid, 36.f
Edissam vrbem Mesopotamiæ, quæ anuæ lare cognominata, quis condiderit, 127.b
ab Edon quæ gentes ortæ sint, 73.c
ab Effectis argumentum quid sit, 21.h
Efferunt, & eferunt quam sortiantur inter se differentiam, 201.a
Efnæi inter Iudæos qui dicebantur, 65.a
inter Egestatem & paupertatem quid dissidii sit, 200.h
Egredi de Sanctis quis dicatur, 318.h
Eleie, Dei nomen, quid significet, 53.g.
Eli, Eloi, Eloe, & Elion, Dei nomina, quid significent, 53.c.f
Elationis cum beata submissione conflictus, 498.h. 489.a
Elbolæ vitæ quæ, & vnde appellatæ, 146.h
Electi quomodo in errorem sint mittendi in aduentu Antichristi, 424.f. meritu purgabuntur, 426.a
Electorum animæ, quasi quidam expoliti lapides deferuntur, 344.d
Electos non amplius tentat diabolus, quam Dei voluntas permittit, 457.f
Electria vbi inueniantur & ad quid prosint, 140.a
Electrum vnde dicatur, quotuplex sit, & quæ illius natura, 143.b
Eleemosyna quam sit Christiano necessaria, 226.f. 231.c. 233.d. illa vere non est, quæ gloriæ magis gratia quam misericordia impartitur, 475. g. multis modis fit, 476. a. vna corporalis spiritualis altera, ibid. b. de rapinis fieri non debet, ibid.c
Eleemosynæ opera peccata extinguunt, 475.b
Eleemosynis nulla peccata redimuntur si in peccatis quis voluntarie permanserit, ibid.g
Elegiacum carmen quid sit, vnde dictum, & à quo inuentum, 12.c
Elementa vnde facta sint, cur ea στοιχεῖα Græci nuncupent, 213.a
Elementorum omnium decor in pulchro & apto consistit, 416.h
Elephantes quid, vnde ita appellati, vbi nascantur, quandiu viuant & fœtus portent, & cur eos Romani boues Lucanos vocarint, 103.h
Elephantiasis quid sit, & vnde deriuatum habeat nomen, 34.b.
Eleuatio manuum Christi in cruce, quare sacrificium vespertinum appelletur, 375.c
Elisæus aquas Hiericо steriles & malignas sanans, quid figuraliter repræsentet, 345.h. salus Dei interpretatus, figuram Christi gessit, 346.a. 350.b. eius vita, & mors, 262.f.g. 364.b
Elleborum Græcis, & Latinis veratrum, quare dicatur, 151.h
καθ' Ἑλλειπτικὴν παλιλλογισμὸν γένους, diffinitionis species quædam apud Philosophos, quæ dicatur, 21.c
in Elocutione quæ requirantur, 16.c
Eloquens & loquax quomodo differant 200.f
Eloquentia artificiola quibus constat partibus, 14.a
forensis, canina est facundia, 474.c
Eloquentiæ & sapientiæ differentia quæ sit, 192.c
Eluidiani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis, 66.c
Emanuel quid significet ex Hebræo in Latinum, & cur ita Christus est appellatus, 54.h
Emere & redimere qua ratione discrepare videantur, 200.h
Emericus Sueuorum rex, 277.f
Emeritam quis ædificauerit, & cur ita vocata fuerit, 128.h
Eminus & cominus in quo dissideant, 185.c
Emites lapis quis dicatur, 137.a
Emittit & admittit quomodo discernantur, 200.h
Ἐμπτύσματα quid sit, 33.c
En & em, in quo differant, 201.c
Energia quid sit, 16.g 17.g
Encœnia quid, & quo tempore celebrabantur à Iudæis 50.g
Encæniorum festiuitas (quæ est templi dedicatio) perantiqua, 399.c
Enhydros bestiola vnde nuncupata, & cur à Græcis γέσμων vocata, 104.g. 106.a
Enhydros gemmæ species cur ab aqua nomen acceperit, 140.a
Ennius primus Poeta Latinus, 266.g
Ἐνυπρόβλεπτον, apud Philosophos species diffinitionis, quid sit, 20.h
Enoch cur dedicatio interpretatur, 58.d. filius Iared nonnulla scripsisse fertur, & quos filios genuerit, 261.c.d. septimus ab Adam qui placuit Deo, 288. f. significat septimam requiem futuræ resurrectionis, 348.c. eius vita, mors, & sepultura, 359.c
Enoch ciuitas à quo condita, 126.h. 288.c
Enos cur homo vel vir, interpretetur, 58.d. filius Seth, 261.b. cœpit innocare nomen Domini, 288.e. declarat in spe viuentem Ecclesiam, 348.c
Enos filius Cain, significat impios in hac tantum vita fundatos, ibid.
Ensis Caucasceis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitat mare, 117.h
Ensis & gladius quomodo in sua significatione ad inuicem dignoscantur, 201.b
Ethymema quid sit, & eius membra quinque, 15.b
Enunciatio apud Dialecticos quomodo definiatur, 20.a
Epacta quid, & eius vsus, 50.d
Epactarum dies sunt vndecim, & eorum vsus, 247.a
καθ' Ἐπαγὼν diffinitio, quæ sit, apud Philosophos, 21.d
Epanados, quæ & regressio dicitur, quid sit 17.b
Epanalepsis, species schematis, quid, 10.b 17.h
Epanaphora, species item schematis, quid sit, 10.a
Epangelia, quid sit, 18.b
Ἐπακτικὸν, morbus chronicus, quid sit, 33.f
Epenthesis, quid sit, 9.c

Epithemeris, genus historiæ, quid sit, 13.c
Ephesina prima synodus quot Episcoporum fuerit, quo tempore & contra quem congregata, 48.g
Ephesum in Asia quis construxerit, 128.a
Ephod in veteri lege quid diceretur, 167.c
Ephraim cur interpretetur augmentum, 60.f. gentium figuram gestauit, 349.a.361.a.b
Epichirema quid sit, 15.c. eius quinq; sunt modi, ibid.d.e
Epicœnum genus nominum quid, 3.c
Epicuri philosophi vnde dicti, eorumq; opinio, 67.d. eorundem opinio de Deo, ibid.f
Epigramma quid, & vnde dicatur, 12.f
Epilepsia quid, vnde vocabulum, sumpserit, quomodo fiat, varia eius nomina, & rationes, 33.c
Epipata quid appelletur Græco sermone, 162.d
Epiphania quid sit, eiusque duæ species, 50.f
Epiphaniæ diem cur festiua solennitate viri Apostolici signauerunt, 397.a. quot ex causis ita fuit appellatus, ibid. eodem die quo Natiuitas Domini apud Græcos celebratur, ibid.b
Epiro quis nomen dederit, eiusq; pars Chaonia, quæ ante Molossia, cur ita sit appellata, 121.d
Epirus Thraciæ vibs a quo condita fuerit & cognominata, 128.b
Episcopatus vocabulum vnde deductum sit, 63.a. nomen est operis, non honoris, 402.c
Episcoporum ordo quotuplex sit, 62.h
cur Episcopus non ab vno, sed a cunctis, comprouincialibus Episcopis ordinatur, 402.f. eius officium & partes, 403.c.413.d
Epistilia quid & vnde dicta, 132.e
Epistylarophe, species metaplasmi, quid, 9.f
Epitaphium quid, & vnde dictum, 12.c
Epithalamium quid, cur ita dictum, & à quibus primum vsurpatum, ibid.b
Epithera nomina, quæ & adiectiua vel supposita appellantur, quid, 3.d
Epitheto, tropus, quid: & quomodo ab antonomasia differat, 10.g
Epitriti vnde sic dicti pedes, 5.c.d
Epitrope quid sit, 17.g
Epizeuxis, species schematis, quid, 10.a
Epodon quid, & cur ita dictum, 12.f
Epulæ simplices in duo necessaria diuiduntur, & in duo superflua, 172.f
Equæ quomodo generosos concipere possint equos, 103.c
Equestris ludus quid, 161.c
Equi vnde dicti, illorum varia proprietas quæ, quot in generosis requirantur, eorumq; tria genera, 102.f.g.h.103.b.c
Equi, rufus, niger, & albus, quos vidit Zacharias in visione, quid designent, 281.c
inter Equirem, equestrem, & sequestrem quid diffidii in significatione inueniatur, 201.a
cur Equites singulares currere dicerentur antiquitus, 160.b
quomodo Equorum colores circa causas elementorum iunxerint Gentiles, ibid.c
Equorum ornamenta quæ, nominumque singulis inditorum ratio etymologica, 177.g.& h
Erebus inferorum profunditas atq; processus, 126.c
Eremitæ qui dicantur, & quæ illorum vita, 63.g.405.c
Eremus & desertum quam differentiam inter se sortiantur, 201.c
Ergasterium quid sit, 131.g
Ergastula quid sint, nominisq; ratio etymologica, ibid.
Erichthonius inter cœli astra collocatus est, & quare, 31.f
Erimanthus ab Erimanto monte dimissus, 118.a
Erinus fluuius Asiæ, qui Smyrnæos secat campos, fluctibus aureis & arenis plenus est, ibid.
Erisypelas, qui & sacer ignis, quid, 34.a
Ermineton quid sit, 140.c
de Erroris auctore etahitur à quibusdã & nomẽ & culpa, 422.b.c
Eruca frondium vernis oleribus vel pampinis inuolata, 107.b
Erucæ species quot, & earum quanta, 154.g
Eruere & diruere in quo discrepent, 183.f
Erutum vnde traxerit vocabulum, & quam sit tantis vtile, 146.b
Erythræa Sibylla vnde sic ita appellata, & quæ fuerint eius vaticinia, 68.d
Esaias formam Euangelistarum & Apostolorum expressit, 350.d
eius vita, & mors, 362.g. & seq.
Esau cur ita appellerur, & quare etiam Edom & Seir. 58.h. fratus Iacob, 262.g. torus rufus & hispidus quid designet, 296.c.348.f
quomodo Esca diaboli sit bonorum interitus, 458.g
Escarus pisces cur ita appelletur, & quam ingeniosus sit, 108.b
Escendere, ascendere & conscendere quomodo differant, 183.c
Esdræ vita, & mors, 364.d. coegit in vno volumine omnes Psalmos, 279.d. quæ sit eius prophetia, 281.g
Esdras bibliothecam veteris Testamenti diuino afflatus Spiritu reparauit, 46.d
Essentia Dei quomodo sciri dicatur, 414.h
inter Essentiam & substantiam quod statuatur discrimen, 186.b
Estiæ quid sint, & vnde illis nomen sit inditum, 114.h.258.g
Etham, quod fortitudo siue perfectio interpretatur, quid mystice designet, 320.f
Ethica quid sit, à quo primum instituta, & eius diuisio ac distributio, 18.c.f.192.e
Ethicorum philosophorum diuisio, 67.b
Ethopœia quid dicatur, 16.b.17.g
Etymologia quid, eius vsus & cognitio quam necessaria, quibus & quot modis fiat, 8.c
Eu & heus qui differant, 201.b
Eua cur vita, siue calamitas, siue væ vita, interpretetur, 58.c. vocatur vita & mater viuorũ, 286.b.287.a.b. signat Ecclesiã factã per mysteriũ lauacri, quod de latere moriẽtis Christi, pfluxit, 348.b
Euangelii & legis differentia quæ sit, 190.h
Euangelistæ sub quatuor animalium vultibus figuraliter exprimuntur Iesum Christum, 351.a
Euangelium Matthæi stylo Barnabæ scriptum, 272.e
Euangelium etsi quadrifarium, vnum est tamen, 282.a
an Eucharistia sit quotidie accipienda, 395.c
Eucherii Episcopi elegãs sententiis, ornatus in verbis, 356.f.g.515.c
inter Euentum & euenta quid discriminis reperiatur in significatione, 200.g
Eugenius discipulus Helladii conlector, & consors, Iusti, Pontifex post Iustum accedit, 521.a
Eugenius alter post Eugenium Pontifex subrogatur, ibid.b
Eugipius Abbas, 356.a.515.c
S. Eulalia etiam martyrio coronata Emeritam seruat 275.c
Euphonia, quæ est harmonicæ species, quid sit, 26.c
Euphorbiũ cur ita vocatũ, vbi nascatur, & quanta sit eius vis, 152.a
Euphrates, fluuius Mesopotamiæ cur sit ita appellatus, 117.f
Euridicus Gothorum rex, 275.f
Euripides tragœdiarum scriptor, 266.b
Euroauster quare sic nuncupetur, 114.f.257.c
Europa quid, vbi sita, vnde dicta, eiusque plures prouinciæ, 121.a
Eusebius Cæsariensis, 46.g.48.h
Eusebius Borolitanæ vrbis Episcopus, 513.b
Eutropius Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, 358.f.517.f
Eutyches hæresis quæ, vbi & quando condemnata, 48.g
Eutychiani à quo nomen & originem traxerint, & quæ fuerit illorum hæresis, 66.f
Examen in poudere quid dicatur, 143.d
Exanimus, inanimus, & exanimatus qua ratione adinuicem distinguantur, 179.f. 201.b
Excommunicatio inter monachos quomodo exercenda, 495.b
inter Execrationem & iurationẽ quod statuatur discrimen, 201.c
Exempla aliorum prodesse nobis debent ad peccata fugienda, 217.h 219.d. 227.h. bonorum, multum possunt ad correctionem mortalium, 439.e. Sanctorum, quibus ædificatur homo: varias faciunt consectari virtutes, ibid.h
Exemplabile, enthymematis membrum quartum, quid sit, 15.c
Exemplum & similitudo in quo discrepent, 183.h
inter Exercitatum & exercitum quæ statuatur differentia, 200.g
Exercitium virtutũ rationib. insurgit interpone & ignauia, 500.a
Exercitus quod modis dicatur, 156.d
Exilium quid sit, vnde sumpserit nomen, eiusq; diuisio, 300.g
Exire a facie Dei quid sit, 288.b. de terra nostra, 291.b
Existimare & arbitrari in quo discernantur, 200.h
Exodus quid contineat 278.g
Exomologesis duplex significatio, 53.a.b. quid à letaniis differat, ibid.b.c
Exorcismus quid sit, eius forma, & vsus, 52.h.409.g
Exorcistæ qui dicantur, & quod sit eorũ officiũ, 63.f.405.a.b.413.b
Exosus & odiosus qua ratione distinguantur, 200.g
Experiẽtia & scientia quomodo in significatione dignoscãtur, ib.h
Expers & expertus in quo differant, 200.g
inter Expertum & experrectum quid discriminis in significatione apponatur, 201.c
Expletiuæ coniunctiones quæ, 4.c
Exploratores duodecim missi ad explorandam terram vberẽ, qui terruerunt populum, ne crederent posse accipere terram a Domino repromissam, quos designent, 322.d.349.e. quid duo missi à Iesu Naue in Hiericò, 330.f.349.f
Exprobrare & opprobrare quomodo distinguantur, 181.d
Exsequimur, persequimur, & prosequimur quam inter se recipiant differentiam, 201.a
Exspectare & spectare quam habeant inter se differentiam, ibid.
Extemplo & illico in quo distent adinuicem, ibid.
inter Externum & hesternum quæ sit differentia, 200.f
Extinctum & testinctum quomodo dignoscantur inter se in sua significatione, 201.a
Extrinsecus petitum argumentum quid sit, 21.h
Exstruere, instruere, adstruere, construere & struere quomodo differant, 182.e
Exuuiæ & spolia in quo differant, 201.b
Ezechias regnat, 265. d. quare quindecim annos ad vitam auctos accepit, 346.d. quid significat, quod diuitias suas Chaldæis prodens appetitu ostentationes, eas perituras per Prophetam audiuit, ibid.f.g
cur Ezechiel per quatuor animalia quatuor Euangelistas significauit, 46.a. Christi imaginem gestauit, 280.c.350.e. eius vita, & mors, 363.b

F.

F Latinum quod pondus significet, 124.f
Faba Græca etymologia vnde vocata, quot eius species, & quæ fresa dicta, 146.a

Fabrorum ferrariorum instrumenta, nominumque etymologiæ, 164.b.e. Ignariorum species quædam, 166.f

Fabulæ quid, vnde dictæ, cur inductę earum species & vsus, 12.g.h. differentia eius cum historia, 13.g

in Faciem cadere, quid sit, 304.a

Faciem meam videre non poteris, quidnam significet, 312.b

Facies cœli gemina, & quæ, 28.e

Facies vnd: dicatur, & quomodo differat à vultu, 95.b.187.g

Facies Dei in scripturis sacris, non caro, sed diuina cognitio intelligitur 312.b

Facies monstruosæ quæ in vltimo Orientis inueniuntur, 100.c

inter Facinus & flagitium quodnam statuatur discrimen, 201.h

pro Factis diuinis plerumq; dicta ponuntur, & quare 421.c

Facundus Ermianensis Ecclesiæ Episcopus, 356.h.515.g

Fagus & eiculus cur ita vocatæ credantur, 148.g

Faicidia lex quid statuat 36.g

Faleg cur diuino, interpreteretur 58.f

Fallaciæ cum veritate conflictus, 501.d

Fallax & mendax qua ratione differant, 201.g

inter Falsitatem & mendacium est discrimen, 202.b

inter Falsum & fictum dissidium est in significatione, ibid.

Fama, nomen medium, quid sit, & vnde dicatur, 39.f

inter Famam & gloriam quæ differentia, 202.b

Familiaritas vitæ Monachorum, 495.d

Famosus & infamis quomodo differant, 201.f

inter Famulari & obsequi quod statuatur discrimen, 202.d

Fana dicta sunt à Faunis, quibus templa error Gentilium construebat 131.c

inter Fantasiam & fantasma quod ponatur discrimen in significatione, 202.a

inter Farctum & partum quæ differentia, 202.f

Fari, loqui, fermocinari, & narrare quomodo inter se discrepent 179.g

Farus quid sit, & eius vsus qualis, 176.d

Fasellum, leguminis genus, quid sit, 146.a

Fastorum libri quid & vnde dicti, 47.b

inter Fastos, & fastos dies quodnam reperiatur esse discrimen, 202.h

inter Fatemur & confitemur quod statuatur in significatione discrimen, 202.e

Fatum quid, vnde dicatur, & quotuplex sit, 72.a.b. quæ statuatur differentia in significatione inter fatum & fortunam, 202.b

Fauces quid, & vnde dicantur, 96.a

Fauni vnde sint ita cognominati, 71.h

Faunilla dicitur, quod per ignem effecta sit, 134.h

Fauonius, cur ita nuncupetur, 114.f.257.e

Faunus ex ore leonis occisi extra actus, quid significet, 336.e

Febris quid, & vnde dicta, 36.f

Februarius mensis vnde nomen acceperit, 41.b

Fecinia vua quæ, & vnde sic cognominetur 146.f

inter Fecisti (&, nunquid fecisti?) differentia est 202.e

cur Fel ita sit appellatum, 98.b

Fel & acetum, quibus potatus est Christus, prænunciantur in veteri Testamento, 375.f

Fenestrarum definitio, vocabulique ratio etymologica duplex, 132.a

Feræ quæ sint, & cur ita appellentur, 103.d

Ferarum pugna quæ, 161.d

inter Feras & bestias differentia quæ sit, 202.h

Feriæ monachorum, in quibus ieiunia conquiescunt, quænam sint, 493.d

Ferocitas & feritas in quo dissideant, 201.g

Ferox & ferus in quo differant, 201.g

Ferrandus Carthaginiensis Ecclesiæ Diaconus, 513.c

Ferri ars reperta, 261.d

Ferrum vnde dictum, vsus illius, vbi reperiatur, differentiæ plurimæ, & quomodo acuatur, 142.e.f.g. in aquam lapsum, & ad lignum reflexus, quid mysterii præ se ferat 347.c

inter Fertilem & fructuosum quid differentiæ reperiatur, 202.e

Ferula herba quid, & vnde cognominata, 153.h

inter Festum, fatigatum & lassum quæ reperiatur differentia, 202.f

cur Festiuitates, diuersaq; in honorem Martyrum tempora, à viris prudentibus instituta sunt, 399.c.d

inter Festos dies & solemnes quodnam in significatione notetur dissidium, 203.a

Fibræ in iecore quid sint, & vnde ita appellentur, 98.b

Ficedulæ dictæ sunt quod ficos magis edant, 111.f

Fictilia vasa vnde dicantur, quid sint, vbi primum inuenta, & eorum vsus, 174.f.g

cur Ficus à fœcunditate vocetur, quæ fœcundior dicatur, & eius proprietas, 148.d

cur Ficus, oliua & viris super ligna regnare noluerunt, 335.h

Fide tantum multi Christiani sunt, opere non sunt, 436.g

Fidei & operum differentia quæ, & quomodo à spe & charitate distinguatur, 191.f.g. & h. Christianæ totius regula Catholica, 416.e. eius symbolum & oratio Dominica, paruulis pro tota lege sunt habenda, 422.g

an pro Fidelibus flendum sit, 477.c

Fidem Christi susceperunt Armenii, 273.a. fragilem & imbecillem animæ, pallida lepra denotat, 318.c. eam in corde respicit Deus, 436.f

Fides quid sit, & vnde vocabulum sumpserit, 64.e. qualis esse debeat in homine, 121.b.c. prima est in confessione, 284.c. non vi, sed ratione, atque exemplis suadetur, 436.e. sine operibus vana est, ibid.f. decora quæ dicatur, 504.f

Fiducia in quo differat à confidentia, 185, a.202.b

Fidus & fidelis in quo distinguantur, 181.f. 201.f

Fieri necesse esse, & fieri posse quid differentiæ habeant, 416.d

Figura consideratur in nominibus, 3.f. item & in pedibus, 5.g. & in accentibus, 6.b

cur Figura appelletur Filius Dei, 186.d

Figura & forma differunt, 202.i

Figuræ planæ in Geometria quæ & quot sint, 25.c

Filia Pharaonis, quæ descendens ad lauacrum fluminis, collegit infantem Moysen, quid significet, 306.a.349.c

Filia Archisynagogæ quam figuram habuerit, 351.f

quinque Filiæ Salphaad, iudicio Dei hæreditatem accipientes inter fratres suos, quid figurent, 326.b

quando Filii nascantur similes patribus aut matribus, vel patribus & matribus simul, 98.f

Filii Aaron, qui imponentes altari ignem alienum, ab igne diuino exusti sunt, quos significauerint, 316.g.h

Filii Ruben & Gad circa Iordanem possessionem accipientes, & in repromissionis terra hæreditatem habere nolentes, quos præfigurent, 326.c.d

Filii Israel sacerdotis, qui capta à gentibus Arca perempti sunt, quid significent, 338 c.e.seqq.349.b

duo Filii Iesse missi ad operandum vineam, duorum populorum typum demonstrant, 332.c

Filii Iudæorum in nouissimis temporibus in Christo credituri sunt, 381.c

Filii Dei perfecta natiuitas nec cœpit esse, nec desit, 419.b

cur Filius Dei nunc æqualis, nunc minor Patre esse dicatur, appelleturq; Verbum, principium, dextera, brachium, virtus, sapientia, imago, splendor, figura, mediator, agnus, facerdos, Petra, lapis angularis, homo, leo, catulus, aquila. 185.186.415.e.b. in quo nobis vitam actiuam & contemplatiuam significauerit, 191. e.f. Angelus etiam nominatur, 367.f

Filius iunior Gedeonis, figura est residui populi Israel, 335.g

Filius nouissime missus, quem eiectum coloni extra vineam occiderunt, Christus est, 352.d

Fines agrorum vnde sic vocentur, 133.f

Finita pronomina quæ & quot, 3.g

Finitum genus quæstionum quid sit, 16.c

inter Firmum & valentem quæ discrepantia significationis notetur, 202.f

Fistula à quibus sit inuenta & vnde sic dicta 26.g

Fistulæ aquarum sunt dictæ, quod aquas fundant atque emittant, 132.f

Fixuræ clauorum, in manibus & pedibus Christi, prænunciantur in veteri Testamento, 375.d

Flagella in arboribus quæ dicantur, & vnde, 147.a

Flagellatio Iesu Christi prænunciatur in veteri Testamento, contra incredulitatem Iudæorum, 374.f

Flauus, furuus, & fuluus qua in re differant inter se, 182.g

Flecti & deflecti quam habeant differentiam, 202.e

Flemma & plemma in quo differant, 181.e

inter Flere & plorare quænam statuatur distinctio, 202.d

Flogites quid sit & vbi nascatur, 140.c

Flomos quid sit, & vnde dicatur, 153.d. & h

Flores cur ita nominentur, & quotuplex in his gratia notetur 147.e

Floriani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.c

inter Florida & floruienta quod discrimen, 202.h

Fluctuo & fluctuor quomodo differant, 183.b

Fluit & defluit, in quo differant, 202.e

Flumen quid sit, eiusque duo genera, 117.c

Flumen, fluuius, amnis & torrens quomodo differat, 179.c.202.g

Fluuius quid sit, & vnde dicatur, 117.c

Fluuius de paradiso exiens, imaginem portat Christi, 258.f

Focus quid sit, & vnde habeat deductum vocabulum, 176.b

Fodere & effodere quam inter se sortiantur differentiam, 202.d

Fœdus Testamenti noui commune est Iudæis & Gentibus, 385.b. 387.b

inter Fœdus & pacem quæ sit differentia, 202.g

cur Fœmina sub viri potestate constituat, 84.g. cur à partibus femorum, vel ab ignea vi dicta putetur, 99.c. in progenie Cain rantum progenita, quid significet, 288.d

cur Fœminæ velentur, dum matrimonium, 408.h

Fœminalia summi sacerdotis quid ostendant, 315.a

in Fœminis eligendis tria apud veteres spectabantur, 409.b

Fœmora & fœmina quæ sint, & cur ita appellentur, 97.d.e.99.e

Fœtus quid & cur ita nominetur, 98.f

Folia librorum quare ita appellentur, & quæ sint eorum partes, 48.b

Foliis sici se contegere quinam dicantur, 286.f

Folium, herbæ genus, quid, & cur ita appellatum, 151.b
Fons Ciceronis in Italia oculorum vulnera curabat, 115.c
Fons quid sit & vnde dicatur, 117.d. in delubris quid sit, eiusq; septem gradus, 131.c
Fons aquæ euanuit Barbæ Ariani, 272.f
Fons & aquæ baptismatis à Prophetis prænunciantur, 387.h.& seqq.
Fons baptismi origo omnium gloriarum est, eiusque septem sunt gradus, 411.d
Fontes duodecim, & septuaginta palmæ quid significent, 308.g & seq.
Fontium & fluuiorum aquæ, quibus, variis morbis ac indispositionibus corporum medetur, 115.c.d.e.f
Fores & valuæ quomodo discrepent inter se, 132.a
Forficum vt diuersa significatio, ita etiam etymon. 177.b
Formæ verborum quid, 4.b
Formatum siue formatium in Africa vel Hispania quid sit 132.g
Formica vnde nomen habeat, eiusq; solertia multa, 105.b
cur Formicoleon, quasi formicæ leo dicatur, ibid.c
Formido, pauor, metus & timor quomodo significatione diuersantur, 201.g
Formulæ categoricorum syllogismorum & modi quot & qui sint, 20.b.c.d.e.f.g
Fornicatio trimodo genere discernitur, 193. b. aduersus eam remedium, 219.b.121.g
Fornicatio carnis adulterium est, fornicatio animæ seruitus idolorum, 448.f
inter Fornicationem & adulterium quid intersit, 203.b
Fornicationis spiritualis conflictus cum munditia cordis, 502.b.c
Fors & fortuna quomodo dissideant, 185.d
Fortitudo quid sit, & circa quæ potissimum versetur, 18.f.192.g
Fortuna quid, vnde dicta, cur cæca appellata, eiusq; cum fato discrimen, 72.b.f. in quo differat à fœlicitate, 185.b
Fortunatæ insulæ vbi positæ sint, & quare vocabulo suo significent omnia fere bona, quasi fœlices & beatæ fructuũ vbertate, 123.f
cur Forum prorostra vocetur, 158.d
Forus quid sit, & vnde sic nominetur, 129.h. plures eius species, 131.h
Fotiniani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis, 66.a
Fragor à fractarum rerum nominatus est sonitus, & quare, 115.a
Fragrat & flagrat in quo significatione mutua discernantur, 202.c.203.b
Framea quid dicatur, 157.a
inter Frameam & machæram quæ statuatur differentia, 202.f
Franci cur ita cognominati fuerint, 76.a
Frata Sueuorum rex, 277.h
Frater iustus vxorem fratris ad hoc ducere, vt non sibi, sed illi soboles suscitaret, quid mystice significet, 328.c
Frater & germanus quomodo differant, 202.c
qui Fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat, 466.f
Fratres septem, qui vni mulieri nupserunt, & sine filiis mortui sunt homines infideles intelliguntur, 352.f
Fraudis cum innocentia conflictus, 501.c
Fraus & desidia in omni bono opere sunt formidanda, 439.c
Fraxinus vnde nominis sui acceperit, etymon. 149.g
inter Fremere & frendere distinctio est, 202.c
Fremor & fremitus quomodo differant, 182.g
Frenusculi, morbus in superficie corporis veniens, quid sint, 34.d
Frequentatiua verborum forma quæ, 4.b
Fretum Siciliæ (quod Rhegium dicitur) quidnam sit, & vnde ita vocati scriptis tradat Sallustius, 116.c
Fridigernus Gothorum rex, 274.d
inter Frondeum & frondosum quidnam intersit, 202.c
Fructus quorum proprie dicantur, & vnde nomen acceperint, 147.c
inter Frui & vti quæ distinctio est, 202.c
Frumarius & Remismundus disputant de potestate regni Sueuorum, 277.h
inter Frumenta & fruges quæ à Grammaticis detur differentia, 202.h
cur Furtex breuis sit appellatus, 147.b
Fucus, minutum volatile, vnde nomen suum acceperit, 112.a
Fucus, herbæ genus, cur ita dictus, 154.a
inter Fugiunt & diffugiunt quæ ponatur differentia, 202.e
Fulgentii incerta de animæ origine adscribitur sententia 189.g.h
Fulgentius Afer Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, 356.e 515.a
inter Fulgera & fulmina quæ statuatur differentia, 202.d
Fullica quid sit, & vnde dicatur, 111.a
Fulmen ex quibus fiat, eiusq; nomina varia, & vniuscuiusque illorum ratio, 114.a
Fulmen, fulgor & fulgur qua significationis differentia distinguantur, 203.a
vnde Fulmina generentur, & vtrum illa præcedant an tonitrua, 256.a
Funalia apud veteres quid, 176.b
Fundamentum, quod & cementum, cur ita appelletur, 132.b
Fundus quid & vnde dicatur, 133.c
Funebre, funereum, & funestum quomodo discernantur, 202.c
Fungi & defungi quomodo significatione distinguantur, 182.c
Funium genera quibus naues variæ pro rei necessitate constringuntur, 163.d
Funus quid sit, & vnde dicatur. 99.g
inter Furatum & furtatum quid intersit, 203.b
cur Furfurio sic appelletur, 111.f
Furiæ, quid & quot sint, & vnde nomen sumpserint, 72.c
Furiatus & furiosus quomodo dissidiant inter se, 201.g
Furiosus, furens, & iratus qua ratione inter se dissideant, ibid.
Furnus per deriuationem à farre denominatus, & quare, 131.g
Furor & insania in quo differant, 179.h
Furti cum innocentia conflictus, 501.c
Furunculus, morbus qui in corporis superficie apparet, quid sit, vnde sic dictus, & cur ἀνθραξ à Græcis vocetur, 34.c
Fustes, quod rustici palos appellant, vnde dicantur. 177.a

G

Græcum literæ o Latine adiunctum cuius ponderis signum sit, 144.f
Gabaonitæ quid figuraliter ostendant, & præfigurent, 332.d
Gabriel quid significet, & quando mittatur à Deo. 57.c
Gad & Ruben filii circa Iordanem possessionem accipientes, & in repromissionis terra hæreditatem habere nolentes, quos præfigurent, 326.c
Gad Christum typico mysterio demonstrat, 349.a.361.a
Gades vbi sita sit, & quare, septa, Tyriorum lingua, qui eam occuparunt, interpretetur, 123.c
Gades vrbem in Oceano quis condiderit, 127.g.129.a
Gadgad, quod interpretatur nuncius, siue accinctio, vel consilio, quid significet, 324.c
Gagates lapis cur ita dictus, vbi inueniatur, & quæ sit illius proprietas, 136.g
Gaianitæ & Theodosiani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis, 66.g
Galaad quomodo Latino sermone interpretetur, & quid mystice designet, 505.f
Galatæ qui sint, & vnde nominis sui trahant denominationem, 75.a
Galatia cur à priscis Gallorum gentibus fuerit ita nuncupata, 120.f
Galatas grandium & candorem & figuram adamantinæ duritiæ habet, 139.g
Galbanum quid & vbi crescat, 152.a
Galenus Medicus, 269.c
Galerius Imperator, 270.h
Galfilas Episcopus Gothicas literas adinuenit 274.d
Galgala, quod interpretatur reuelatio, quid significet mystice, 331.d
Galilæa regio Palæstinæ, cur ita vocata, & quotuplex sit, 120.a
Galilæi xviij. super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, quid denotent, 353.c
Gallactites lapis quis, & quare sic appelletur, 136.g
Galli vnde sint ita cognominati, & cur Senones seu Xenones dicti, 76.b
Gallia à candore populi nuncupata est, & quare, 122.b
Gallicii qui sint, & vnde sic appellati, 67.c
Galliertus Imperator, 270.e
inter Gallum, Gallicum, & Gallicanum quid differentiæ inueniatur, 204.b
Gallus à castratione est vocatus, & quare. 110.a
Gallus Imperator, 270.d
Gangaridæ quid, & vnde sic appellati, 74.b
Ganges, fluuius Orientis anguillas tricenis pedibus gignit, 108.d quem Physon Scriptura sacra nominat, quid sit, & vnde nomina traxerit, 117.e
Garamantis regionis situs & etymon. 123.a
Garrire & loqui in quo differant, 204.a
Gath acinctus, personam Domini exprimit, 304.a. cur beneinterpretetur latrunculus, ibid.b
Gaudii spiritualis consilium aduersus tristitiam, 499.g.h
quomodo Gaudium, cupiditas, metus, & dolor non perfecta vitia, sed media nuncupentur, 192.h. non aliter copiosum est coram Deo & Angelis de eo qui à periculo liberatur, quam de eo, qui nunquam nouit peccati periculum, 441. b. f. quid differminis sit inter gaudium & lætitiam, 203.h
Gazam oppidum Palæstinæ qui condiderint, & cur sit vocata, 127.c
Gedeon cur experimentum iniquitatis eorum, interpretetur, 59.c. dux Hebræorum, 263. g. figuram gestabat Christi, 334. b quid præsium eius cum trecentis designet, ibid.f. & seq. 349.f. eius vita, & mors, 361.h
Gehenna quid sit & vnde nomen deductum habeat, 126.c
Gehennæ ignis ad aliquid lumẽ habet, & aliquid non habet, 425.f
Geisericus rex Wandalorum ex Catholico apostata factus, 277.b
quando gelu maiori stringitur terra, tunc nox est ferena, 114.c
Geminatum, iunctum & duplicatum quomodo differant, 181.b
Gemini duo in vtero Thamar, duos populos figurauerunt, 349.b
Gemmæ quid, vnde natæ sint, quot earum genera, & quare sic vocentur, 137.f. g. aliquæ ab animalibus cognominatæ, 140.f

Genæ quid sint, & cur ita appellentur, 95.c. cur à genibus dictæ sint, 187. h. cur illæ sponsi Ecclesiæ dicantur sicut areolæ aromatum confitæ à pigmentariis, 507. f. quid illæ Sponsæ designent, 508.c.

Genera nominum quid & quot sint, 3. f. pronominum, Ibidem g. h.

Generalia nomina quæ, ibid. b.

Genetar & parturit differunt, 204. b

Generatio Christi à Deo Patre, testimoniis veteris Testamenti contra Iudæos, confirmatur, 367. b. & seqq. de virgine, sine virili coitu, 371. c.

à Genere argumentum quid sit, 21. f.

Generosus & nobilis quomodo differant 179. c

Genesar lacus quid sit, vnde dicatur, eiusque proprietas 116. h.

Genesis quid complectatur 278. g.

Genethliaci (qui vulgo Mathematici vocantur) qui sint, & circa quid versetur eorum ars. 69. a

Genistæi qui fuerint inter Iudæos, 69. a

Genitalia quid, vnde dicantur, cur pudenda & inhonesta etiam vocentur, 97. c. d. fœminea, portæ dicuntur, & quare, 371. h

Genitor & pater qua ratione inter se distinguantur 204. b

Genitiuus casus quid 3. f.

Genius, & geniales lecti vnde dicebantur, 72. a

Gens quid & vnde dicta: in quot fuerit diuisa terra, & quæ illæ gentes, 73. c. d

inter Gentem, gentes & genus quid differentiæ constituatur, 204. a

Gentes ita habitu dinoscuntur, sicut & lingua discordes, sibiq; etiam propria quasi insignia in corpore vindicant, 168. d. septuaginta duæ, ex quibus, 261. e. septem, quas Dominus tradidit Israeli, sunt septem principalia vitia, quæ & maioris numeri esse dicuntur, 378. b. eas ad vnius viri Dei cultum vocandas esse, prænunciatur in veteri Testamento, 379. h. & seqq. singulæ præpositos Angelos habere creduntur 418. d.

Gentiana vnde nomen sumpserit & vbinam loci nascatur, 152. c.

Gentiles (Græce Ethnici) qui & vnde & dicantur, 69. c. cur ex septem stellis nomina diebus dederint, 247. c. non dissimiles animalibus extiterunt, 422. d.

Gentilium societas idololatriæ deditorum per vitulum combustum significatur, 311. f.

Genus nomina quæ, 3. d.

Genua quid, & vnde dicantur, 97. c. cur non flectantur in oratione, in diebus Pentecostes, 398. h.

cur Gens à gignendo dictum sit, 73. c. quomodo à gente differat. 184. b

Geometria quit sit. 18. h. 192. d. f. à quibus inuenta, quæ sint eius diuisio, figuræ & numeri, 25. b. c. & seq.

Geon fluuius (qui & apud Ægyptios Nilus dicitur) vnde nomen acceperit. 117. d

Gerere & ferre significatione distant, 204. a

Gerion rex Hispaniæ cur triplici forma proditus feratur 100. g

inter Germanam & sororem quid differat, 204. b

Germania Europæ regio vbi sita, cur ita appelletur, in quibus maxime fœcundet, & quotuplex sit, 121. b

Germanicæ gentes quænam sint, & vnde sic denominatæ, 75. g

Germanus & frater quomodo distinguantur, 185. c

Germen quid dicatur & vnde 147. c

Geselicus Gothorum rex, 275. h

Getulia Africæ pars mediterranea est, 122. g

Gibbosus sacerdos quis dicatur 319. b

Gigantes monstra gentium, quid & vnde dicantur 100. d

Gilimer Wandalorum rex, 277. c

Gingiuæ vnde sint ita appellatæ, & cur factæ, 95. h

Gipsum quid sit, & quod omnium optimum, 136. b

Gladiatorum genera quot & quæ, 161. b

Gladius quid proprie appelletur, & vnde, 157. a

Glaucus piscis æstate raro appatet, nisi tantum in nubilo 108. a

Globæ definitio & etymon, 134. h

Gloria inanis quadripartitam habet iactantiam, 193. c. fugienda Christiano, 232. c. illa Christi in Prophetis ac doctoribus refulgens, sub arcus cœlestis nomine significatur, 256. d. illa Domini Dei nostri, qua impletum est templum tempore dedicationis, intelligitur Christus, cuius fide repletus est vniuersus mundus, 344. e. eius conflictus cum timore Domini, 498. a

Gloriam vanam contemnendo sæpe in aliud vitium inciditur 465. d

Glorificatio Moysis quid mystici portendat, 312. d

Glossa quid sit, 8. f

Glosso Petra quid & vnde cognominata, eiusque potestas, 140. f

Glycyrriza vnde dicatur, & quare ἐλικρὸν appellatur 152. c

Gnoitæ & Tritheitæ, hæretici à quibus exorti, cur ita appellati, & quæ fuerit eorum hæresis, 66. g

Gnostici quare sic dicti, & eorum hæresis quæ fuerit 651. c

Golias diabolum significat 340. a. 350. b

Gomor quid sit, 144. c

Gongrus piscium genus, quid sit, 108. e

Gordianus Imperator, 270. c

Gorgias primus rhetor, 166. b

Gorgades insulæ vbi sitæ sint, & cur ita appellentur, 123. f

Gorgones quid sint, 100. g

Gorgonis fabula, 263. f

Gothi qui populi fuerint, & à quo originem sortiti sint. 75. f. Græciam, Macedoniam, Asiam, Pontumque depopulantur, 270. c. 274. b. c. ex Christianis Catholicis Arriani fiunt, 271. f. Italiam deprædantur, 272. a. Romam capiunt, ibidem b. in Hispaniam transeunt, ibidem. mutua cæde vastantur, 273. b. ad fidem conuertuntur, ibidem. regionem Sarmatarum aggrediuntur, 274. c. inter se diuisi, ibid. d. ab Hunnis expulsi, ibidem. Romanis se tradunt, ibidem. f. Christianis in templa profugis parcunt, ibid. h. legum institutа habere scriptis quando cœperint, 275. f. ad cultum rectæ fidei reuocantur, 276. f

Gotthicæ literæ reperiæ, 271. f

Gothorum regnum antiquissimum, 274. h

Graculus, loquacissimum auis genus & vocibus importunum, 110. g

quæ Gradipes apud Græcos vocatur auis, apud nos turda, & qua re, 109. f

Gradus decem domus Ezechiæ, in quibus vmbra descendere consueuerat, temporum ordines sunt 348. e

Græce linguæ excellentia, eiusq; varietas in quot discernitur partibus, 72. h

Græcæ literæ inuentæ 263. f

Græcarum literarum inuentores qui, 1. f. g

Græci (hi & Thessali) à quo sint ita cognominati, 75. a. primum Antiphonas composuerunt, 392. g

Græcia segetes habere cœpit 263. a

Græciæ quis nomen dederit, & quot sint eius prouinciæ, 121. c

Græcorum regnum incipit, 262. g

apud Græcos omnes literæ verba componunt & numeros faciunt, 2. a. apud illos Epiphania eodem die quo natiuitas Domini celebratur, 397. a

Græcum, Græcanicum, & Græcense in quo dissideant, 204. b

Gramen quid sit, & vnde cognominetur, 154. b

Grammaticæ primordia quæ sint, 1. d. quid sit & vnde dicatur: quare ars appelletur, 2. g. eius diuisio, ibid.

Grande & maximum qua ratione dissideant inter se, 204. c

Grando vnde nomen accipiat & etiam nascatur; eiusque significantia mystica, 114. c. 256. g

Grates & gratiæ in quo differant, 180. h. 203. h

cur Gratia, Spiritus sanctus nuncupetur, 56. a. quid sit, & quomodo differat ab arbitrio, 190. c. cur lacte significetur, 340. a. superna, hominis meritum, non vt veniat inueuit, sed postquam venerit, facit, 437. d. spiritualis non omnibus distribuitur, sed tantummodo electis donatur, ibid. e. per eius viam, defunctus absolui potest dupliciter, 412. d

Gratianus Imperator 271. g

Grauatur & ingrauatur qua ratione adinuicem dissideant, 204. a

Graue, græuidum, & ponderosum in quo differant, 183. c. 204. a

Grauitas, quæ est quinta hominis ætas, quid sit, & quo tempore incipiat & finiatur, 98. h. distinctæ est significationis cum grauitudine, 204. a

Gregorius Papa Romanæ sedis Apostolicæ præsul, 357. e. f. 519. a. b. 510. f. g.

Grillus vnde nomen habeat, eiusq; natura & proprietas 105. b

Grues vnde nomen sumpserint, earum ordo in properando & excubiæ, 109. f

Gryphes vbi nascantur, eiusq; pulchra descriptio, 104. a

Gubernator & nauta significatione maxime differunt, 204. b

Gubernio quare ideo dicatur quasi cohibernator, 162. c

Gulæ concupiscentia in quinque modis distinguitur, 193. a. in eius appetitu quatuor sunt genera distinctionum, 450. c

Gundamundus Wandalorum rex, 277. d

Gundemarus Gothorum rex, 276. h

Gundericus primus rex Wandalorum, 276. b

Gurges in flumine quid sit, 117. d

Gutgulio quis, & vnde dicatur, 96. a. 112. c

Gutta & stilla quomodo differant, 181. a

in Guttis noctium & rore quid denotetur 507. a

Gymnasium quid apud Athenas, & vnde cognominatum, 129. h

Gymnicus ludus quid sit, 158. h. illius genera quot & quæ ibid.

Gymnosophistæ qui dicebantur & vnde, 67. c

Gynæcium cur sit ita appellatum. 131. g

H.

H Literam Græcam quis adiecerit alphabeto, 1. g. an apud Latinos pro litera habeatur, 2. c. eius figura vnde, 6. b. ponderis signum, 144. f

Habitacula Leuitis data ab Iesu pet omnes tribus, quid denotent mystici, 333. b

Habitus, ex categoriis vna, quid, 19. f. meretricius confessio peccatorum est, 300. c. monachorum quis esse debeat, 493. f. g

Hæmoptisis, morbus chronicus, quid, 33. c

Hæreses medicorum quod & quæ sint, 36. c

Hæresis quid sit, & vnde dicatur, 64. f.g. eius species variæ, 66. h. in quo dicatur differre à schismate, 204.c

Hæretici qui dicendi, & quam ob causam hæresis sit, 421.g. quare immundi dicantur, 317.b. leprosi, 111.d. f. figurantur per Samariam, 280. f. per serpentem qui Euam seduxit, 286. d. an rebaptizandi, qui in Patris, & Filii, & Spiritus sancti attestatione docentur baptizati, 411.g. ingenti studio mendacia sua discunt, & labore vehementi, ne ad vnitatem Ecclesiæ veniant, decertant, 421. g. h. bona opera illis non prosunt, 422.a. non habent Deum in suis conuentibus, ibidem, baptismum solum imaginaria ostentatione faciunt, ibidem, d. e. illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicii testimonium datur, ibidem, cum illis non est cuiquam disputandum, nisi si in sacris literis admodum probatus, 487.b

Hæreticus & paganus quomodo differant, 422.b

Halcyon pelagi volucris dicta est quasi ales Oceana, & quare, 110.b

Halec, piscículus ad liquorem salsamentorum idoneus 108.c

Harada, quod vertitur in miraculum, quid mystice notet, 323. g.h

Harmonica, pars prima musicæ, quid: eiusque diuisio, 25.h.26. per totam ool.

Hasta quid, vnde dicatur, quæ sint eius species, nominumq; etymologiæ, 157.c

Hastula in arboribus quid sit, vnde vocabuli etymologiam acceperit, 147.f

Hauritur & exhauritur differunt, 204.f

Hebdomada quid sit, & quot constet feriis, 247.c

Hebdomadæ in sacris eloquiis, septem annis terminantur, 369.g

Hebdomadarius monasterii, eiusque munus obeundum quale, 495.h

Heber cur transitus, interpretetur, 58. f. filius Sala, 262. a. domus illius Ecclesiæ typus, 291.a

Hebræi cur interpretentur, transitores, 64.h. vnde nomen acceperint, 74.c. eorum captiuitas, 265.h

Hebræus sex annis seruiens, & septimo anno dimissus, quid typice mysticeq; figuret, 511.a

Hebraica lingua omnium linguarum ac literarum mater, 1.f

Hebræ proprietas quæ, & etymologia, 151.h

Helena rapta. 264.a

Heli sacerdos dux Hebræorum, ibidem, de sella cadens & moriens quid designet, quando ei nunciatum est, captam fuisse arcam Domini, 338.c. reprobatus, abiectionem sacerdotii veteris Testamenti præfigurauit, 349.h

Heliæ raptus, & miracula, 265.a. cur interpretemur, Dominus Deus, vel fortis Dominus, 50. f. eius facta mirabilia, quid mysterii præ se tulerint, explicatur, 345.d.350. b. eius vita, & mors, 362. c. 364. a. quomodo mittendus dicitur ante finem mundi ad conuersionem Iudæorum, 381.f

Helim, quod vertitur arietes fortes, quid mystice declaret, 320.h

Heliopolis quomodo Latine interpretetur, & quis eam ædificarit, 127.h

Heliotropium quid sit, vnde causa nominis, vbi nascatur, & quæ sint eius proprietates. 138.b.152.d

Helisæi virtutes, 265. a. cur Interpretetur Domini salus, 60.g

Helud doctorem superbum & arrogantem demonstrat, 349.c

Helladius, post Auraium, sedis adeptus est locum, 520.b

Hellæ sororis Phryxi fabula, 263.f

Hellas quid sit, vbi posita, vnde ita dicta, & cur Attica terra vocata, 121.d

Helmon-Deblataim cur vertitur in contemptum plantarum siue opprobriorum, 325.d

Hemerobaptistæ inter Iudæos qui dicebantur, 65.b

Hemina, mensuræ species, quid sit 144.a

Hemisphærium supra terras, & sub terra quid denotet, 22.g

Hemorrois aspis quare ita nuncupetur, 105.g

Hephestitis quid, vbi nascatur, & quomodo proberur, 144.f

Her, interpretatur pellicius,

Heraclitæ à quo sic cognominati, & illorum hæresis, 65.b

Heraclius Imperator, 273.a

Herbidum & herbosus significatione maxime distinguuntur, 149.g

Herbidum à pastoribus vocatum quid, inter Herbosum & herbidum, quæ sturuatur differentia, 182.d

Herminæ aues quare ita dictæ, & quantum illarum pennæ emicent, 110.c

Hercules agonem Olympicum instituit, 264.a

Herculis magister, 263.g

Hermafroditæ qui sint, & vnde sic cognominentur, 100.d

Hermes Trimegistus cur ita appelletur, & capite canino fingatur, 70.g

Hermogeniani à quo nomen & originem traxerint, & quæ fuerit illorum hæresis, 65.g

Herodes, qui infautum necem intulit, diaboli formam expressit, 351.c

Herodes & Pilatus quid demonstrent mystice, 354.d

Herodotus historiarum scriptor, 266.b

Heroes qui dicantur, & vnde nomen traxerint, 72.c

Heroicum carmen quodnam sit dictum, eius antiquitas, & cur Pythium vocatum, 12.b

Hesebon quomodo interpretetur, & quid mystice designet, 509.a

Hesmona, Latine festinationem sonans, quid præfigurauerit, 324.a

Hesperidum insulæ vbi sitæ sint, & vnde sic appellatæ, 123.f

Hester typum Ecclesiæ gestat, 350.g. eius vita, & mors, 364.d.e

Hesternum & externum quomodo inter se differant, 181.b

Hetruria pars Italiæ vnde sic appelletur, & cur Etruria, Tyrrhenia-que sit nominata, 122.c

Hexaptora nomina quid, 3.f

Hiberia regio Asiæ est, in qua herbæ tinctura vsiles nascuntur, 120.a

Hidaspes fluuius in Oriente vnde nomen acceperit, 117.f

Hieta botane cur ita à Græcis denominetur, 152.h

Hieremiæ Prophetia quid contineat, 280.a

Hierico ciuitas, mundus sine est, 330.f.331.f

Hierosolyma vbi sita sit, 119.h. diruta propter interfectionem Iacobi Alphæi, 366.h

Hierusalem à quo condita, eiusque varia nomina, & ratio etymologica, 127.a. eius subuersio, propter quod Iudæi negauerunt Christum, prænunciatur à Prophetis, 383.d. & seqq. ruina perpetua, 384. a. cur de ipsa, aquæ baptismatis exire dicantur, 388.a

Hilarius, 271.b.356.g.515.e

Hildiris Wandalorum rex, 277.c

Himerinus cœli circulus cur ita appelletur, 28.c

Hinnuli, cœruorum filii, cur ab innucre sint cognominati, 102.b

Hinnulo cœruorum comparatur Christus, 504.d

Hippagogæ naues quæ dicantur, 162.g

Hippocentauri fabula, & quid designet, 12.h.263.f

Hippolyti martyris verba de benedictione in Iacob, 296.d. & seqq.

Hippolytus Episcopus cycli Paschalis primus auctor, 48.h

Hipponem quis fundauerit, 127.g

cur Hippopotamus sic appelletur, 107.h

Hiras, interpretatur fratris mei visio, 300.d

Hircaniæ quid & vnde sic nuncupata, 120.d

Hirci duo, duorum populorum figuram aperta ratione demonstrant, 319.e

Hircus quid sit, & vnde deductum nomen habeat, 101.g

Hirmos, species schematis, quid, 10.c

Hirudo quid sit, & vnde dicatur, 111.c

Hispalis à quo constructa & nominata fuerit, 129.a

Hispani (qui & Iberi) vnde ita fuerint cognominati, 76.c

Hispania, quæ & Iberia, vbi sita, vnde dicta, quibus rebus fœcunda, eiusq; prouinciæ sex, 122.c

inter Hispanum & Hispaniensem quid statuatur differit, 183.c

Historia quid, vnde dicta, eius auctores, vtilitas & genera, 13. b.& seq. eius scriptor primus, 265.h

Histriones qui fuerint, & quare sic nomen adepti sint, 160.g

Hodie, & hoc die, quomodo inter se distinguantur, 294.e

Hœdus bene in sacrificio offertur, & quare, 316.e

Holocaustum quid & vnde dictum, 51.c

Homerus poeta, 264.c

Homicida quis dicatur, 510.d

inter Hominem & pecus quæ sit differentia, 187.e. Deus flagellat eum plerumque ante peccatum, ne malus sit, 456.f. auditus iustum nunquam vacat diabolus, 459.a

Homines stulti sunt frigidioris sanguinis, prudentes vero calidi, 99. c. inter eos, angelos & dæmones quæ statuatur differentia, 187. c. quidam ruminare dicantur, & vngulam findere, 327. a. omnes, angelos habere, probatur, 418. d. decipiuntur hic eodem blandimento, quo primi parentes in paradiso, 458.d. quomodo eos verare soleat diabolus in somno, 459. c. non sunt odio habendi, sed eorum vita, 466.e

Homini necesse est, punire peccatum, vt æternum non incurrat supplicium, 240. a. nullus ei tam importunus est exactor, quam veniet, 450. c. raro ei nocetur ab extraneis, si sui eum, non lædant, 466.d

quæ supra Hominis intelligentiam sint, scrutanda non sunt, 436. b. eius meritum, superna gratia non vt veniæ inuenit, sed postquam venerit facit, 437.d. profectus, Dei donum est, ibidem, ipsius oculus intentio est eius optatis, & qualis est intentio, tale & opus, 444.b,e

Hominum differentiæ duæ, vel ordines in iudicio, 425.e

Homo Latinis vnde dicatur, & cur à Græcis ἄνθρωπος appelletur, 94.d. eius formatio in vtero qualis, 98.f. debet in pœna se accusare, & iustitiam Dei laudare, 218.c. quid illi faciendum, quando metuit diem iudicii, 220.a. cur mundus appelletur, 249 f. factus tanquam lux in paradiso, quid significet, 284.h. signa sabbato colligens, & à populo necatus, cuius rei typum præ se ferat, 322.g.349.e. insanus à subingali muco corripitur, & quando, 225.f. formidolosus & corde pauido non egredietur ad bellum, quid designet, 328.f.g. prudens, qui ædificauit domum suam supra Petram, quid indicet: & qui super arenam, 351.c.d. manum habens aridam quid denotet, ibid.g. de quo

immundus spiritus exit, & rursus eum occupat, ib. qui seminauit in ag o suo granum sinapis, & absconditum thesaurum in agro reperit, ib. qui vineam plantauit, 352.c. non habens vestem nuptialem in accubitu, ibid. c. peregre proficiscens, qui tradidit bona seruis suis, ib. g. qui descendens ab Hierusalem in Hierico, incidit in latrones, 353. a. qui arborē fici in vinea sua plantauit, ibid. c. qui media nocte postulabat ab amico tres panes ibid. b. habens duos filios, ibidem. d. nobilis, qui in longinquam abijt regionem, accipere sibi regnum, ead. g. quomodo factus ad imaginem Dei, 415. c. f. quomodo alter mundus esse dicatur, 416. b. e. cum creseere videtur, atq; etiam mundus, vterque minuitur, ibid omnium rerum naturam continet, 418. g. propter peccatum traditus est diabolo, 419. a. non virtute aut sensu corporis, sed ratione, cæteris animantibus præstat, ibid. e. potest omnia fugere præter eor suum, 444. b. qui male agit, quantumuis humana iudicia subterfugiat, iudicium tamen conscientia sua subterfugere non potest, ibid. flagellatur plerumq; à Deo ante & post peccatum, 456. f. diligit plerumq; in alio, quod odit in seipso 466. h

Homonima nomina quæ 3. c

Homoptoton, species schematis, qui dicatur 10. b

Homoteleuton, species schematis, quid sit ibid. c

an Honor pristinus restauretur per pœnitentiæ satisfactionem 245. c

Honora patrem tuum, & matrem tuam, cur mandatum primum appelletur in Euangelio 310. c

per Honores quorundam sæpe mutantur & mores 467. a

qui Honores appetit sæculi, & hic, & in futuro vacuus inuenitur à requie 471. f

Honoris ducatum suscipere non debet, qui nescit subiectis tramite meliorisvitæ præire 468. a

Honorius Imperator 272. a

Honustus & oneratus qua ratione in significatione differepent inter se 204. f

Hora tertia, sexta & nona, quas Daniel & tres pueri supplicationibus deuouerunt, quid declarent 395. f

cur horologium ideo dicatur appellatū, quod ibi horas legamus, 177. b

Hotoscopi qui dicantur 69. b

cur Hortorum fons, & puteus aquarum viuentium appelletur ecclesia 506. c. f

Hortulanus monasterij, eiusque officium 496. a

cur Hortus conclusus, & fons signatus, dicatur Ecclesia ibid. c. d. quid ille nucum significet 508. e

Hospitalitas monachis commendatur 496. c

Hospitium sermone Græco quid significet 130. g

Hostia & victima quid, vnde dicta, & in quo differant inter se, 51. g. & h

Hostiarum diuersitas imaginem passionis Christi præferebat 315. g & seq.

Humanitas Christi filii Dei, testimoniis veteris Testamenti comprobatur, contra Iudæos 369. d. & seq.

Humeri & armi qui, & in quo distinguantur 96. b

Humidum & vmidum quomodo differant 180. a

Humilitas Christiana in quibus maxime consistat, & eius vtilitas quanta, 222. b. c. d. 229. b. & c. ipsa, est summa virtus monachi: summum vitium, superbia, 464. c. d. & seq. in quo sequēda, eiusque vtilitas 497. h

Humores in corpore humano quot & quæ sint 36. d. e

inter hunc diem, & hanc diem, quæ statuatur differentia 204. e

Hunnericus Wandalorum rex 277. d

per Hyacinthum, spes cælestium præmiorum ostenditur 314. c 315. a

Hyacinthus quid & vnde nomen habuerit 111. f

Hyades curita dictæ, & quare eas suculas Latini appellent 30. g

Hydra quid sit, et & vnde dicta sit 101. a. 106. a

Hydromantia quid sit, & eius auctores qui fuerint 68. g

Hydropicus, quem Dominus curauit, quid demonstret 353. d

Hydrops quid & vnde dicatur 33. f

Hyems quare bruma dicatur, 41. f. allegorice quid significet 249. d

Hymnos qui primi cecinisse ac cecinisse dicantur, quique post eos in illis potissimum claruerint 12. d. 392. f. g

Hymnus quid proprie dicatur 51. d

Hyosquiamos cur à Latinis calicularis vocetur, eiusque vis & potentia 152. e

Hypallage, species schematis, quid sit 10. d

Hyperbaton quid sit, eiusque species 11. a

Hyperbole, tropus vnus ex omnibus, quid sit ibid. b

Hyperborei montes Scythiæ cur ita vocati 125. d

Hyphe quid sit apud Rhetores 18. b

Hypocrita verba Sanctorum habet, vitam non habet 465. g

Hypocritæ simulatores dicuntur, qui iusti non esse quærunt, sed tantum videri cupiunt, ib. duplicitet damnantur, ib. f. non semper latent, quam quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt, 466. a in occulto mali sunt, & bonos se palam ostendunt ib.

Hypocritam iustus arguere prohibetur ibid.

Hypodiaconi seu subdiaconi qui dicantur, & eorum officium, 63. d. 404. d. e. 413. c

Hypozeuxis, species schematis, quid sit 9. h

Hyssopus quid & vbi nascatur, 152. d. signat humilitatem Christi, 344. h. qua circundata fuit spongia aceto plena, præfiguratus in veteri Testamento 375. g

Hysteron proteron, tropus, quid 11. a

I.

Iliteræ Latinorum, numerum designat, 2. a. varias habet significationes apud Grammaticos, ib. c. inter duas vocales pro dupla habetur, 7. g. ponderis signum 144. f

Iaceo & iacio differunt 205. d

Iacob, filius Isaac, 262. g. cur interpretetur supplantator, 69. b. contra naturam, colorum similitudines procurauit, 103. c. cur pro Rachel seruiuit, & supponitur ei Lia maior, 297. c. 298. g. eius luctacum Angelo, 299. c. mittit filium suum Ioseph ad fratres. vt de eis solicitudinem gereret, 301. a. omnes, quos de liberis & ancillis genuit, æquales honore filios & hæredes constituit. & quare, 305. a. Christum demonstrat, siue populum Gentium, 348. f. eius vita, & mors 360. d

Iacobus frater Domini scripsit vnam epistolam 282. e

Iacobus Zebedæi vnde ita cognominetur 62. b. eius vita, & mors 365. d

Iacobus Alphæi vnde sic cognominetur, & quis ipse fuerit, 62. c. e. eius vita, & mors 365. h

Iactamur & fatigamur, distinguuntur significatione 205. d

Iactantia tam in dictis, quam in factis est cauenda 465. c

Iaculos serpens volans 106. b

Iahel alienigena, in cuius manu victoria facta est, figuram tenet, Ecclesiæ ex gentibus congregatæ 334. a. 349. g

Iair dux Hebræorum 264. a

Iambus quid & vnde sic appellatus 5. a

Iamnes, cur marinus, siue vbi est signum eius, interpretetur 59. b

Ianiculum in Italia quis condiderit 128. d

Ianitor monasterii, & eius officium 495. g

Ianua, ostiū, fores, valuæ & portæ in quo differant inter se 205. d

Ianuæ cæli quot sint 28. c. 112. g

Ianuæ definitio, rarioque etymologica vocabuli 132. a

Ianuarius mensis vnde nomen acceperit 41. b

Ianus vnde sic dictus, cur bifrons & quadrifrons pingatur 70. e

Iaphet gentium pater, cur latitudo interpretetur, 58. f. 290. f. eius filii & nepotes qui, quæ ve gentes ab illis ortæ sint, 73. h. figurauit populum gentium, qui versatur in Ecclesiis Itacelitarum, 348. d

Iared filius Malaleel 261. c

Iaspis quid sit, & quomodo de Græco in Latinum interpretetur 138. a

Iberus amnis est qui quondam totius Hispaniæ nomē dedit 118. e

Ibis auis Nili fluminis, quibus vescatur cibis 110. d

Icari fabula 263. b

Icaria insula vbi sita & vnde cognominata 124. c

Icon, ὁμοιώσεως species, quid dicatur 11. f

Icon lapidis species, quid sit, & vnde nomen acceperit 136. a

Icosium Cæsariensis Mauritaniæ oppidum à quo constructum & cognominatum 129. b

Icteris, morbus qui in corporis superficie apparet, quid sit, eiusque diuersa nomina, & causæ 34. c

Ideus dactylus ferrei coloris vnde nomen & originem ducat 140. e

Idilion quid 11. f

Idithum liugua Hebraica quid significet 61. d

per Idola, auaritia designatur, 299. a. quod ea destruere admonetur populus in terra sancta, & vt nullus de prioribus habitatoribus seruetur, quid indicet 326. d

Idololatria quid sit & vnde dicatur 69. f

Idolum siue simulacrum apud Hebræos Ismael dicitur ibid.

Idus cur à Romanis instituta, & sic appellatæ 41. d

Ieabarin significat Sanctos, per illud seculum ad alias mansiones transire festinantes 325. b

Iecur, voluptatis & concupiscentiæ sedes, iuxta Physicos, vnde nomen habuerit 98. a

Ieiunantibus occulta mysteria cælestium reuelantur 450. g

Ieiunat bene, qui à malis actibus, & mundi abstinet ambitionibus 451. a

Ieiunia fortia tela sunt aduersus tentamenta dæmoniorum, 450. g. monachorum quæ sint 493. e

Ieiunium quid sit, vnde nomen sumpserit, & in quo differat à statione, 52. g. quale esse debeat, & quæ sit illius vtilitas, 121. g. 228. h. quid illud Moysi diebus quadraginta, mystice præfiguraverit, 312. a. & seq. vnde illud Pentecostes sumpserit exordium, 399. g. septimi mensis quale, ibid. h. Calend. Nouembrium, diuina auctoritate initiatum vel iustitutum, 400. b. Calendarum Ianuariarum propter errorem gentilitatis ab Ecclesia institutum, ibidem. c. est perfectum, quando exterior homo ieiunat, & interior orat, 450. g. vnificat animā, & occidit corpus, ibid. h. ipsum & eiserorum vita in abscondito fieri amant, 451. a. cum bonis operib. Deo acceptabile est, ib. a. sperniturillud, quod vespere denicis compensatur, ibid. b. & seq. immoderatum esse non debet ibid. e

Ieiunii triduani consuetudo vnde sumpta 400. d

Ieiuniorum tempora secundum Scripturas sactas quatuor sunt, & quæ, 399.d. & seq. alia item in Ecclesia accepta, 400.e.f
Ientaculum quid & vnde dicatur 172.g
in Iephte prænunciabatur Dominus Iesus Christus & Saluator noster, 336.c. 349.g. eius vita, & mors 362.a
Ieremias primus threnos versu composuit super vrbem Hierusalem & populum, quando captiuus ductus est, 12.c. cur interpretetur, excelsus Domini, 60.g. in verbis & passionibus suis, mortem & passionem figurauit Domini Saluatoris, 350.e. eius vita, & mors 363.a
Ierico à quibus condita tradatur, & nomen habuisse 127.d
Ieroboam cur iudicatio siue causa populi, vel diuisio, Latine reddatur 59.h
Ieroboam seruus, & Roboam filius Salomonis, quibus Israel in duas partes diuisus est, quid mysterij præ se ferant, 350.a
Ierusalem condita 261.g
Iesu Naue principatus quid denotet, 330.e. quod iubetur circumcidere secundo, 331.c. imaginem Saluatoris expressit 349.f
Iesus sacerdos magnus, figuram gerebat Christi 350.f
Iesus quid significet, eiusq; nominis etymologia, 54.h. natus, 267.d. passus ib.h
Ietro socer Moysi, deuicto Amalech, adducens Sephoram, & vtrumq; filium ex vtroq; populo procreatum, quid præfigurauerit 309.c
Iezabel cur fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem, aut sterquilinium, interpretetur 59.h
Iguauiæ & torporis consideratus cum exercitio virturum 500.a
Ignem alienum incendere qui dicantur 316.h
Ignis nomine cur Spiritus sanctus intelligatur, 56.f. quare dicatur esse mundi animus, ex Varronis sententia, 67.f. cur ille fulminis, vim habeat maiorem quam noster, 114.a. eius proprietates in genere, & vsus varij, 163.h. in sacrificio id significabat, velut absorbens mortem victoria, 316.a. gehennæ ignis, partim lumen habet, partim non habet. 425.f. quomodo in significatione discrepet à foco 205.d
inter Ignominiam & infamiam quæ statuatur diffentia, ibidem.c
Ildefonsus Toletanæ sedis ascitus in cathedram, Præsul post secundum Eugenium in sacerdotium confecratur 521.d
Ileos, morbus acutus, quid, & cur ita appellatus 33.a
cur Ilex ab electo vocata sit 148.g
Ilium Græco sermone cur ita appellatum sit 97.c
Ilium in Phrygia quis ædificauerit 128.a
Illatio inductionis quid sit 15.b
inter Illicem & ilicem quod diffidium inueniatur quoad significationem 205.f
Illius similis, & illi similis quomodo differant ib.c
Imagines appellati solent nominibus earum rerum quarum imagines sunt 342.d
Imago à sensibus corporis remota, suæ speciei similitudinem relinquit in memoria 419.g
Imber, nimbus & pluuia in quo discrepent inter se, 179.f. pro doctrina accipitur Testamentorum 387.g
Imbres & ad nubes & ad pluuias pertinent, & cur ita appellentur 114.b
Imbuli quid, & vnde vocabuli originem habuerint 129.g
Immemor & ignarus qua ratione differant in significatione 205.a
Immensitas diuinæ magnitudinis qualis sit 414.f
Immolare & mactare in quo differant 183.f
Immolatio & libatio quid sint 51.g
Immortalitas Dei, est eius incommutabilitas 414.b
Immunditiæ cum carnis integritate maximus conflictus 501.h. & seq.
Impar numerus in quibus diuidatur 23.f.g.& h
Impendere, & impendere discrepantis sunt inter se significationis 205.e
Imperatiuus modus quid 4.b
Imperiti sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt 444.c
Impetiginem in corpore quis sacerdos dicatur habere 319.c
Impetigo, morbus qui in superficie corporis apparet, quid sit 34.a
quod impiorum progenies ciuitatem in ipsa mundi origine construxerit, quid significet 288.c
Impius gemina punitur sententia, 425.d. grauius torqueturaggerendo commoda, quam iustus tolerando aduersa, 475.b. in quo differat à peccatore 205.b
inter imprecari & deprecari quid differentiæ inueniatur in significatione ibid.f
Impurus & impudicus in quo dissideant 205.a
Imus & infimus quomodo distinguantur 183.c
Inachus Achaiæ amnis, Argolicos irrigans campos, vnde nomen acceperit 118.a
Inæquales pedes qui sint 5.c
Inæquales numeri qui appellentur 24.b
Inaures, subditorum obedientiam exprimunt 314.c
Inter incantatorem, magum, aruspicem & maleficum quid interfit 204.h
Incantatores qui dicantur 68.h
Incarnatio Filij Dei, sine vitili coitu, de virgine facta prænunciatur, 371.c. & seq. quæ fuit eius causa, 396.g. pacem inter homines & angelos fecit 418.f
Incensum compositum ex quatuor odoratissimis generibus, quid mystice designet 314.f
Incestus Ruben quid significet 299.c
Inchoantibus præmium promittitur, sed perseuerantibus datur 438.b
Inchoatio pacis Sanctorum est in hac vita, sed non perfectio 425.a
Inchoatiua forma verborum quæ 4.b
Incola, accola, aduena, & inquilinus in quo differant 181.b. 205.f
Inconuenientis species quæ sint 15.h
Incorporalia nomina quæ 3.b
Incredeli & dilectione frigentes per niues significantur 256.g
Incusare & accusare quomodo dissideant inter se 205.c
Indiæ nomen quis dederit, qua in parte orbis sit posita, eiusque fœcunditas 119.c
Indicatiuus modus quid 4.b
Indifferentia quædam in Ecclesiis recepta, quomodo obseruanda sint 400.f
Indigena & indigens qua ratione distinguantur 205.f
Indocti, & imperiti à sacerdotali officio prohibentur ibid.
inter indoctum & indocilem quid differentiæ in significatione inueniatur 205.a
Inductio, pars Syllogismi, quid sit, & eius membra tria. 15.b
Indulgentia peccatorum, vbi, quando, vel qualibus datur 438.b
Indurato veniens de diuina iustitia, præcedentium peccatorum pœna 442.c
Indus fluuius Orientis est, qui à rubro mari accipitur 117.f
Iners & segnis quomodo differant 205.a
Inerticulæ, quam Græci amaracion vocant, quæ, & cur ita appellata 146.g
inter Infamem & famosum differentia quæ 180.d
Infans quis dicatur, & vnde ita appelletur 99.a
Infantes opere non autem cogitatione sunt innoxii, 419.f. in materno vtero cum matre baptizari non possunt, & quare 423.a
Infantia, prima hominis ætas, quo tempore incipiat & finiatur 98.h
inter infantiam, pueritiam & reliquas ætates, quæ sit differentia 188.c
Infantuli pro solo originali peccato luunt in inferno pœnas, si renouati per lauacrum non fuerint 422.h
Infernus quid & vnde dicatur 116.c
inter inferum & infernum quæ statuatur differentia 204.g
Inficere & officere in quo discrepent 180.g. 205.c
Infidelitas aut incredulitas plurimorum ex Iudæis futura prænunciatur à Prophetis 382.b
Infinita pronomina quæ & quot 3.g
Infinitiuus modus quid, & quare impersonalis dicitur 4.b
Infinitum genus quæstionum quid sit 16.c
Infirmitates triplici de causa accidunt corpori 457.b
Infula quid sit, & qualis erat antiquitus 170.c
Inhonestum tractatur in duobus 15.h
Inimicus omnis est cauendus, sed maxime is qui videri non potest 466.d.
iniqui, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur 468.c
inter iniquitatem & peccatum quæ sit differentia secundum Ambrosium & Hieronymum 205.b
iniquitates omnes & maledictiones quinam dicantur accipere 319.f
Initium & principium in quo dissideant 185.c. 204.g
Iniustitia quanti sit ponderis, vel quanti fulgoris radio iustitia clareat, quomodo perpendi potest 438.c
Inluuies & ingluuies quomodo differant 181.h
Innocens & innoxius quomodo differant 179.c
Innocentiæ cum furto & fraude conflictus 438.c
Innoxius & innocuus in quo differant 205.a
Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus de hac vita 449.f.
Inquirere & quærere diuersæ sunt significationis 205.c
Insanus & insaniens quomodo discrepent inter se 205.a
Insidiæ diaboli à potestate diuina non egrediuntur 457.f
Insitio arborum quæ dicatur 147.c
inter insitum & insertum quid discriminis reperiatur 205.f
Inspectatiua Philosophia quid sit, eiusque diuisio 18.g
Instauratio & ædificatio in quo differant. 164.c
Instrumentorum rusticorum nomina & etymologiæ. 177.c.d.e.
Instrumentorum & ferramentorum totius monasterii custodia ad quem pertineat. 496.a
Intelligentiæ gradus per quos homo progreditur ad intelligendum Deum creatorem, per ipsam creaturam. 415.a.b
Intelligibilia & sensibilia quomodo distinguantur secundum veteres. 189.a

Intercalares dies quid sint, à quo tempore incipiant, & quo finiantur, 247.a. quis eos instituerit ibid.g
Intercilium quid sit 95.c
Interficere Christum, est tollere nomen Christi 340.c
Interiectio quid sit 4.f
Interscapilium quid sit, & cur ita appellatum 97.b
cur Intestina longis nexibus in circulorum ordinata sint modum, & ita appellentur 98. b. 188.d
Intus & intro quomodo differant 179.b
Inuenire & reperire distinctæ sunt significationis 205.c
Inuestigationem veri multorum est quærere, sed paucorum est inuenire 436.b
Inuidia duplici afficitur flamma, 193.c. cur fugiẽda homini Christiano 223.c.& seq.
Inuidiæ conflictus cum fraterna congratulatione 498.f
Inuidus & inuidiosus quomodo inter se differant 184.g.205.c
Inuidus sicut & superbus, membrum est diaboli 466.b
Inuisibilitas Dei quomodo intelligatur 5.c.b
Ioachim regnat 265.f
cur D. Ioannes incipiat suum Euangelium à Verbo, 46.a. cur interpretetur Domini gratia, &c. 62.b. missus in exilium, 268.g. reuocatus ab exilio, ibid.h. requieuit, ib. 269. tres scripsit Epistolas, & quid in illis contineatur, 282. f. formam habuit legis, 351.c. eius vita, & mors, 364.f.& 365.c. baptismus eius qualis fuerit 411.c
Ioannes sanctissimus Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopus, cognomento Chrysostomus 355.g. 514.c
Ioannes sanctæ memoriæ Constantinopolitanus Episcopus, natione Cappadox 357.c.516.f
Ioannes Cæsaraugustanæ Ecclesiæ sedem ascendit 520.a
Ioannes Gerundensis Ecclesiæ Episcopus 517.e
Ioas regnat 265.a
Ioathan cur interpretetur, est perfectus, 59.g. regnat, 265.c. figura est Sanctorum 336.b
Iob cur in Latinum vertatur, dolens 59. a. eius liber quid complectatur, 279. b. in factis dictisque suis personam exprimit Redemptoris 349.b. eius vita, & mors 361.b
Ioel interpretatur, Dominus Deus, siue incipiens Deo, vel fuit Dei 60.h. eius prophetia quid contineat, 280.f. quid indicet mystice, 350.e. eius vita, & mors 363.d
Ionas cur interpretetur, columba siue dolens, 61.b. tam sermone quam naufragio suo passionem Christi, mortemque eius vel resurrectionem figurat, 280.h. 359. f. eius vita, & mors, 363.f. quomodo Ionathas filius Saulis illuminatus fuisse oculis dicatur, qui antea videbat 399.b
Ionici pedes vnde sic appellentur 5.c
Ioppe oppidum Palæstinæ maritimum à quo conditum 127.d
Ioram regnat 264.g
Iordanis fluuius Iudææ vnde sic nominetur 117.h 189.f
Iosaphat regnat 264.g
Ioseph vnde ita dictus, & cur Cephanet à Pharaone appellatus, 60 c. Christum Dominũ figurauit, 300.g. 304.d. 349.a. 351.b. quid significet, quod eo mortuo creuerunt filii Israel, 305.g. eius vita, & mors 360.f
Iosias cur, vbi est incensum Domini, interpretetur, 59.g. qui celebrauit Pascha, & de templo Domini idola multa depulit, significat Christum 350.d
Iosue cur saluator interpretetur, 59.c. eius percunctatio dicentis ad Angelum, *Noster es, an aduersariorum?* discretionem Sanctorum infinuat, 331.e. forte diuidit populis terram repromissionis, 332.f. eius vita, & mors 361.g
Iotacismus, species barbarismi, eiusq; definitio 9.a
Iouinianus Imperator 271.e
Iouinianistæ à quo originem & nomen traxerint, & eorum hæresis quæ fuerit 66.c
Ἰππόποδες in Scythia quid 100.g
Ira & iracundia quomodo differant 179.g
Iræ cum patientia conflictus 499.b.c
Iram Dei mereri & prouocare quid sit, 442.f. dum viuimus, vitare possumus ibid.
Iratus & iracundus differunt in significatione 205.c
Irenæus Episcopus Lugdunensis 269.f
Iris gemmæ species vbi nascatur, & quare sic appellẽtur 139.h
Irus Illyrica quid & cur sic cognominetur 151.c
Ironia, species Allegoriæ, quid dicatur, 11.c. quid & apud Rhetores 8.a
Irritor est, & non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet 441.f
Isaac cur interpretetur, risus, 60. b. quid denotet mystice, 295.b.& seq. quod cum Rebecca lusit, ibid. f. quod apud alienam gentem puteos fodisse describitur, ibid. g. h. ipse cum Ismahel duos populos ex vtroq; testamento procedentes significant, 348.f. eius vita, & mors 360.d
Isachar cur interpretetur, merces, 60.c. quid rei significet, 303.e. 348.h. 360.h
Isagoga quid sit, vnde dicatur, & quis eius vsus, 19. per totam.
Isaias cur interpretetur, saluator Domini, 60. g. quomodo factus sit Propheta 279.g
Hauria ex itu loci perhibetur cognominata, & quare 120.h
Ἰσχάς: vnde dicatur & producatur 33.g
Iscitides lapis quis & vbi inueniatur 136.g
ἰσημερινός, tertius cæli circulus, qui à Latinis æquinoctialis, cur ita vocetur 113.f
Isidorus post Leandrum frattem, Hispalensis sedis prouinciæ Ethicæ cathedram tenuit 520.c
Isis Ægyptiorum regina Osiri fuit inuentrix, 27. c. vnde dicta 71. g
ab Ismael quæ ortæ gentes 73.c
Ismahel & Isaac duos populos ex vtroque testamento procedentes significant 348.f
Ismitus lapis quis 137.a
Isopleuros apud Geometras quid sit 25.d
Israel cur interpretetur, vir videns Deum, 60. c. reseruatis gentilibus, erudiri quando dicatur 333.d
Israelitæ quid sint, & à quo nomen sortiti 74.c
Istriam Ister amnis vocauit, qui eius tetram influit 121.b
Istrorum gens vnde nomen & originem traxerit 75.c
Itacius Hispaniarum Episcopus, cognomento & eloquio elatus, 355.d. 512.h. 513.h
Itali vnde nomen & originem sortiti sint, eorum varia nomina, & ratio etymologiæ, 73. c. primi Responsoria inuenerunt 392. h
Italia vnde sic dicta, eius situs, in quibus præcipue abundet, cur Saturnia vocata, & Hesperia vna cum Hispania 121.b
Italus & Italicus quomodo differant 184.f
Iter & itinera diuersam habent significationem 134.d
Iter piorum impeditur, si vnitas iniquorum non diuidatur 467.c
Itinera Incarnationis Christi erutum vocabulo insinuantur 507. g
Iubere & imperare in quo differant 205.c
Iubileus, Hebraicus & sermo & numerus, quid sit 42.a
Iudæ epistola quid contineat 282.f
Iudæa (quæ prius Chanaan) quid sit, eius longitudo & latitudo, & vnde nomen sumpserit 119.h
Iudæi cur confessores, interpretentur 64. h. literas cœperunt habere, 263.d. in Hispania ad fidem conuertuntur, ibid. ad fidem Christianam vi permouentur, 277. a. quomodo diei possunt custodes Christi, 287. f. non amiserunt signum legis & circumcisionis suæ, 288.b. in filiis damnationis suæ pœnam transmiserunt, 290.g. ruminant quidem verba legis, sed vngulam non findunt, 317.a. malunt aduentum Christi ignorare quam nosse, negare quam credere, 367.c. eum non erant agniturí, 373. d. nõ agnoscentes, aduersus eum congregati sunt, ib. e. posteritatem suam damnauerunt, 374. e. quomodo dolebunt Christum à se crucifixum, 378.e. cur mysteria religionis Christianæ legentes, ipsi non intelligant, 378.g. 387.c.d. in nouissimis temporibus filii eorum in Christo credituri sunt, 381.c.& seq. debellati atque dispersi, propter peccatum, quod in Christo præuaricati sunt, 383.b.& seq. iuxta spem suam nunquam reparabuntur, 384. d. quid significat quod in cibo damnantur, 386. h. testamentum legis non intelligunt, nisi in Christum crediderint, 387.d.e. vnde nomen acceperint 391.b
Iudæis in Creta apparuit diabolus 272.c
Iudæorum multi perempti & venundati, 268. c. seruitus quæ nam sit 290.f
Iudaicus lapis quid sit 136.f
Iudas cur interpretetur, confessio, 60. c. quid denoret eius visio, 270.g. dormiens cum Thamar nuru sua, cuius rei typus fuerit, 299.& seqq. Christum significat 348.h. 360.g
Iudas Iacobi, etiam Lebbæus & Thaddæus dictus, 62.g. in Mesopotamia, atq; in interioribus Ponti euangelizans 366.a
Iudas Iscariotes vnde ita vocetur, 62.d. subito malignus effectus omne bonum perdidit, quod dudum beate peregit, 234. e. eius persona intelligitur per Dooch Idumæum, 341. a. per Absalon filium Dauidis, 343.f. eius peccatum à Hieremia prænunciatur 373. h
cur Iudex ita appellerur, 158.e. qualis esse debeat in iustitia reddenda, 226.a. 230.g.h.& seqq. in manu flateram gestare debet, 473.a. nec stultus, nec improbus esse debet, ibid. b. furiosus verum non attingit, ibid.e. non à paupere, sed à diuite facile corrumpitur, ibidem giniquus, qui viduam assidue deprecantem exaudiuit, quid demonstret, 353. f.
Iudicat recte, qui præmium non ab homine, sed à Deo expectat, 473. a
Iudicem Christum de cælis venturum, & quod ei omne iudicium dedit Pater, prænunciatur à Prophetis veteris Testamenti 378.b
Iudices prauos præferre, principum est delictum, 473. a. prauimagis lacerant pauperes, quam crudelissimi hostes, 473.b. bonipleriumque prauos ministros habent, ibid.c. prauitantum de præsentis vitæ commodis, non etiam de futuris cogitant, ib.c. d quidam irascentes iudicii sententiam in fœuitiam verterunt, ib. facilius perduntur munere, quã gratiæ aut laudis fauore, ib.g.h pro molestiis quas plebi inferũt, æterno incendio cremabuntur 474.c
Iudicia duo sub duobus coloribus arcus cælestis significantur, 256 d. Iudicia in Græcia instituta 262.h
Iudiciale genus quid sit, & vnde sic appellatum 14.b
Iudicialis causarum status quid sit, ib.e. Iudici diem nouit Christus, quamuis discipulos scire noluit, 423. b. in die illius multi, ex iis perite possunt, qui nunc electi esse videntur 426.a

in Iudicto quot personæ quærantur, 158. e. non persona, sed causa consideranda 473. e.f
Iudicium Salomonis, inter duas mulieres de pietate certantes, Christi figura fuit, 345. a. contra Christum datum, prænunciatur in veteri Testamento, 374. b. vltimum, vbinam locorum futurum sit, 378. f. diuinum geminum est, 425. d. quod in hominis potestate consistit, conuertionis est gratia, 438. c. humanum, timore, cupiditate, odio, auramore peruertitur, 473. g. inter illud & iustitiam, quæ sit in significatione differentia 204. g
Iudicum historia non parua mysteriorum indicat sacramenta 279. a. 333. f
Iudith typum Ecclesiæ gestat, 350. g eius vita, & mors, 364. c. vidua admirabilis 408. b
Iuga montium quare sic appellentur 125. g
Iulianus Imperator 271. b
Iulianus cognomento Pomerius 356. c. 515. a
Iulianus discipulus Eugenij secundi, Carthaginis prouinciæ Metropolitanus 521. h
Iulius mensis vnde nomen habuerit 41. c
Iumenta quæ, & vnde sic appellentur 101. f
Iunctura femorum sicut monilia, quare designent duorum populorum concordiam 508. g
Iuniperi etymologia duplex 149. b
Iunius mensis vnde nomen acceperit 41. c
Iuno quid, vnde dicta, & cur Iouis & soror & coniux appelletur 71. d
Iupiter quis fuerit & vnde sic nominetur 70. d
Iuramentum Christianorum quale esse debeat, 224. c. 230. b. proferre quid sit, 316. f. non est obtestandum, quo malum incaute promittitur, 445. g. Dei, quid sit ibid.
Iurandi vsum dum facimus, periurij crimen incurrimus, ibidem. f
Iuris notæ antiquæ, quas nouitij Imperatores abolendas sanxerunt, 7. b. c. species definitæ, 36. b. c. & seqq.
Ius, leges & mores in quo differant inter se ibid. b
Iusti Iudicis nomine intelliguntur, noctis vetor peccatores 284. a
Iustinianus Imperator, 277. e. f. 356. h. 515. g.
Iustinianus Ecclesiæ Valensis Episcopus 357. a. 515. b
Iustinus maior Imperator 272. g
Iustinus minor Imperator 373. a
Iustitia quid sit, 18. f. iustis ad examen districti iudicis non est secura, 425. b. nostra, apud Deum peccatum est, ibid. per quos ipsa docetur, sæpius per ipsos grauius peccatur 468. h
Iustitiæ partes quæ sint, 192. f. quædam illius pars est, suam iniquitatem abscondere, & de ea erubescere, 442. g. ætatum omnium, distinguuntur per suas differentias 284. g. h
Iustus quisque esse incipit, cum seipsum accusat 440. c
Iustus Urgellitanæ Ecclesiæ Episcopus, 357. b. 516. a
Iustus Helladij discipulus, illique successor innexus est 520. d
Iuuat & iubat quomodo differant 205. f
Iuuenis filius viduæ, a Domino extra portas suscitatus, quid significet 353. a
Iuuenta & iuuentus dissimilis sunt significationis 205. e
Iuuentus, quæ est quarta hominis ætas, quid sit, & quo tempore finiatur 98. h

K.

K litera apud Latinos inuentor quis fuerit; cur superuacua dicatur, 2. e. qualis sit eius vsus, 7. h. ponderis signum 144. g
Kalendæ cur à Romanis institutæ, & vnde sic appellatæ 41. d
Kalendaria quæ dicantur 33. c
Kam cur calidus, fuerit interpretatus 58. e
Kanaan, filius Kam, cur motus eorum, interpretetur ib. g
Kœnosis quid sit 17. g
Κοφινὶς, eius vsus & figura 7. a
Κόσκινον, eius vsus & figura 6. h

L.

L litera interdum pro d, vsurpatur 7. h
Λ, Græcum per medium fuil Latinum adiunctum habens, quod genus ponderis demonstret 144. f
Laban interpretatur dealbatio, 297. c. 299. e. legis & diaboli habuit typum 348. f
inter Labar & Iuuat quid interfit 206. g
Labdacismus, species barbarismi, eiusque definitio 9. a
Labia quid sint, vnde dicantur, & in quo à labris differant, 95. g. 181. c. 188. a. 206. c. cur illa Sponsæ cocco assimilentur, 505. g. cur illa Christi, dicantur lilia destillantia myrrham primam 507. f
Labores iustorum maximum fructum habent in eis, quos regno Dei generant 297. g
Labrusca quid & vnde sic appelletur 146. c
Labyna vnde nomen habeat 134. h
Labyrinthus quid sit, & quod fuerint excellentissimi antiquitus 130. a
Lac quid sit, vnde dicatur, eiusque natura & proprietas, 96. f. prisce legis figuram habuit 292. h. 303. d
Lacedæmones vnde sic appellati sint, & cur Spartani dicti 75. d
Lacedæmoniorum regnum 264. c
Lacertus reptilis genus, eiusque plura genera, 106. c
Iudæis prohibitus in cibo, quid designet 317. b
Lacrymæ pœnitentium apud Deum pro baptismate reputantur, 407. a. 411. c. quomodo ad pœnitentiam perfectam requirantur 240. c. d
Lactans & lactens significatione discernuntur 206. e
Lacteus circulus, siue via lactea, quid, & vnde sic dicatur 29. a
Lacus quid sit, & vnde nomen habuerit 16. g. 131. h
Lacuum & stagnorum aquæ, quibus variis morbis atq; indispositionibus corporum medentur 115. b. c
Lætari & gratulari in quo differant 182. d
Lætitia & exsultatio quomodo discrepent 206. c
Lætitiæ ineptæ cum moderato mœrore conflictus 501. f
Lætus Neptensis ciuitatis Episcopus 277. d.
Læua siue sinistra vnde dicantur, 96. d. in Christo quid designent 504. b. 509. h
in Lagenis fragilitas corporum designatur 335. b. c
Lamech cur persecutionis interpretetur, 58. e. filius Mathusalem, 261 d. seculi huius figuram tenuit 348. c
Lamiæ quid & vnde dictæ 72. c
Lampades ignis atque flammarum quid designent, 310. a. in illis claritas miraculorum designatur 335. b
Lanarum plures species, nominumque singulorum ratio etymologica 169. f. g
Lancea, qua latus Christi percussum est, in veteri Testamento præfiguratur 376. d
Languor animæ perniciosus est 457. c
Laniare, lacerare & lancinare qui differant 181. a
Lanificii vsum quis inuenerit 167. c
inter Lapides & marmora differentia quæ, 137. b. qui in structuris apti dicantur, nominumque ratio etymologica, 164. e. secti qui sint, de quibus prohiber Dominus Deus sibi fieri altare, 310. g. pretiosi, confessores, Apostoli, sacerdotes, omnesque iusti, 314. c. quid significarint duo illi smaragdini in superh. umerali ad dextram & læuam positi, 315. b. duodecim illi quid significent, quos de medio fluminis sustulerunt filii Israel, transeuntes Iordanem, 331. b. quinam sint illi ex quibus Deo altare ædificatur, 332. a. quinque, quos tulit Dauid, quinque libros Moysis significant 339. h
Lapidis etymon & natura 136. e
cur Lapis angularis, appelletur Filius Dei, 186. e. habens septem oculos, quem vidit Zacharias in visione, quid figurauerit, 281. c. adiutorij, medietas est Saluatoris, 338. g. de monte abscissus, sine manibus præcidentium, de Christo prænunciatur, 371. g. ad ostium monumenti Christi positus, à Hieremia prænunciatur 376. f
Lapithæ populi qui fuerint, & vnde nomen ac originem acceperint 75. a
Lappa vnde ita dicta, & cur à Græcis φιλάνθρωπος vocetur 153. c
Laqueatia, quæ & lucanaria, quid, & cur ita denominentur, 132. c 165. c
Laqueatorum pugna quæ 161. c
Largitas & largitio quomodo differant 182. c. 206. c
Larici quis nomen dederit 149. c
Laruæ quid sint 72. d
Lasciuus & petulans qua ratione in significatione distent inter se, 206. c
Laser vnde dicatur & vbi inueniatur 152. a
Lateres & laterculi quare sic appellati 132. f
Latex quid & vnde dicatur 117. b
Latinæ linguæ quot & quæ fuerint, 72. h. literæ repertæ, 264. a
Latine loqui quis dicatur 16. c
Latinorum primus rex 263. f
quomodo Latitudo insit in Deo 414. f
Latium, quis condiderit, & vnde vocabulum traxerit 128. d
Latria vnum Deum colimus, non autem sanctos Martyres, & quare 399. b
inter Latronem & furem quæ differentia statuatur 206. f
Latrones duo in cruce pendentes cum Christo, populum exprimunt Iudæorum ac Gentium, 354. c. præfiguranturin veteri Testamento 375. c
Latus quid sit & vnde dicatur 97. a
Laudabilis & laudandus in quo dissideant 206. b
Laudis ordo, in genere demonstratiuo, tribus modis distinguitur, 14. b. contemptus circa quæ versetur, eiusque vtilitas quanta, 229. g. 232. c
Lauiniam vrbem quis construxerit 128. d
Lauus, quæ laudea antiquitus, vnde dicta, & cur eã Græci δάφνην vocent 147. f
Laus & laudatio quomodo in significatione differantur, 206. d
Lazarus cur interpretetur, adiutus, 62. c. tridianus de monumento suscitatus quid mystice declaret 354. c
Leander genitus patre Seueriano, Carthaginensis prouinciæ Hispaniæ, professione Monachus, & ex monacho Hispalensis Ecclesiæ prouinciæ Beticæ constitutus Episcopus 357. g. 516. h

Lebna,

Lebna, Latine vertitur in laterem, quos præfiguret 323.f
Lectica rum seu sellarum plures species, nominumq; singulis indi-torum etymologiæ 176.c
Lectio diuinarum scripturarum quam sit vtilis, 222.c. 229.b. eius vsus in Ecclesia, vnde, atq; vtilitas, 393. a. sanctarum scripturarum, geminum fructum confert, 491. b. eget auxilio memoriæ, 462.h. in ea, non verba, sed veritas est amanda, ibid. tacita acceptabilior est sensibus quam aperta ibid.
Lector in Ecclesia quis dicatur, & qualis esse debeat, 404.c. & seq. eius officium, 413. b. qui strenuus est, potius ad agendum quæ legit, quam ad sciendum promptus 461.c
Lectulus Salomonis quid sit 505.c
Legalis causarum status partes quænam sint 176.c
inter Legatum & oratorem quid interfit 180.c
inter Legem & Euangelium quæ statuatur differentia, 109.b. sine gratia eam operari non posse, quomodo Dauid ostenderit, 339.h
Legere & lectitare discrepant 206.c
Leges à quibus inuentæ fuerint, atq; in libros redactæ, & earum differentia cum iure & moribus, 35.h. 36.a. quæ sit earum vis, 36.h. in Græcia institutæ, 262.h
Leges, iura, & mores, in quo differant 184.g. 206.f
Legis contrariæ status quid, 14.f. omnia sentiuntur in similitudine & ænigmate 387.b
Leguminum plurima sunt genera, & quæ 146.a
Leminæ in Lybia quid sint 100.c
Lentigo quid & vnde dicta 34.a
Lentiscus cur sic appelletur, & vbi melior nascatur 149.f
Leo cur inter signa cœlestia fuerit constitutus, 31.d. quid proprie significet, eius genus trifarium, proprietatesque variæ & notatu dignæ, 103.d.e. cur ita appelletur Filius Dei, 186.e. maior cum Leone minore imperat 272.d
Leopardus ex quibus nascatur 103.g
Lepra quid, vnde nomen sumpsit, quomodo in corpore hominis dignoscitur, & in quo differat à scabie, 34.b. doctrina est falsa, 317.f. quænam mundari omnino non potest 318.b
Leprosi decem, qui mundantur à Domino, significant hæreticos, 351.f
quod Leprosis iubetur vt exeant de castris, & sedeant foris, donec inundetur lepra eorum, de quibus interpretetur 318.f
Leprosus, quem Christus descendens de monte primum curauit, quid denotet 351.d
Leprum quis construxerit 127.g
Lepus quid & vnde dictus, 102.b. Iudæis prohibitus quid designet 317.b
Letaniæ quid, & earum ab exomologesi differentia 53.b
Lethargus quid, & vnde nomen habeat 36.g
Lethum & mors quomodo differant inter se in significatione 206.c
Leui & Symeon fratres, vasa iniquitatis bellantia, Scribas & sacerdotes Iudaici populi significant, 302.f. & author & figura est principium sacerdotum, qui Christum crucifixerunt, 248.g 360 g.h
Leuiathan, qui & Behemoth, cur additamentum eorum interpretetur, 70.c. cur ita appelletur diabolus 458.e
Leuitæ vnde sic dicti, 63.c. ab anno vicesimo & quinto, tabernaculo seruientes, & quinquagenario vasorum custodes facti, quid mystici designent, 321.f. quod nõ acceperunt hæreditatem terræ, quid significetur 333.a
in Leuitico quæ describantur 278.g
quod Leuitis habitacula ab Iesu per omnes tribus decernantur, quid significetur 333.b
Leuuigildus Gothorum rex 276.c.278.e
Lex quid sit, & quomodo à morib. differat, 51.h. cur in duabus tabulis scripta sit, 310.e. quare de Sion, & Verbum de Hierusalem exisse dicantur, 379.d. dupliciter sentitur, & tripliciter scribitur, 387.c.d. naturæ & Dei seruatur, si mulier marito subiecta est, 409.f. est via per quam itur ad Christum, 422.d. diuina triplici sentienda est modo, 425.d. Dei, præmium habet, & pœnam legentibus eam 491.c
Lia cur laboriosa, interpretetur, 58.h. lippa oculis, sed fœcunda, activam vitam monstrabat, 191.d. quomodo inopinata nobis coniungitur pro Rachel, 297.f. ad eam per primogenitum filium itur, 298.c. Synagogæ figuram habuit 348.f
Libanus mons Phœnicum altissimus, cuius meminerunt Prophetæ, vnde dictus sit, 125.c. qui candor interpretatur, quid designet, 306.a. 507.h. quid ligna eius 506.e
inter Libat & immolat quod diffidium inueniatur in significatione 206.b
Liber quid antiquitus, & quid nunc dicatur 48.a
Liber (qui & Lyæus & Διόνυσος appellatur) vnde sic dictus, & cui coronam viream & cornu habeat 70.f
Liber quid dicatur in arbore 147.d
Liberatio patrum ab inferis facta à Christo Domino nostro, post mortem & sepulturam suam, ab Osea prænunciatur 376.h
Liberi & filij quomodo inter se differant 183.g
Libertas & liberalitas in quo differant 206.b
Libertatem habere peccandi per potestatem, pessimum 471.d.e
Libidinis ignes ciborum fomite increscunt 450.a
Libido tunc magis quæritur, dum videtur, 448.e
proxima est ventri, sicut loco, ita vitio 450.a
Libido & liuido quomodo in significatione secernantur abinuicem 206.d
Libra, signum cæleste, cur ita dicta 31.e
Librarij qui dicebantur antiquitus, & eorum instrumenta, 48.b
cur Libri Testamentorum septuaginta duo fuerint 392.b
in Libris sanctis quare quædam obscura, quædam aperta reperiantur 421.b
cur Librorum capita Phœniceo colore describantur, 1.g. veteris & noui Testamenti authores, & nominum ratio 44.45.&46
Libros qui primum Romam aduexerint 46.f
Liburnæ naues quæ, & vnde dictæ 162.e
inter Ligat & legat quid differentiæ in significatione reperiatur 206.g
Ligna cur ita sint appellata, 147.f. Sethim imputribilia, omnes Sanctos mente incorruptos designant, 314.c. quid pomifera, 327.b. quando illa succidere simpliciter dicamur, 329.g.
Lignũ vnde nomen atque originem accipiat, & eius quæ sit proprietas 140.b
Lignum cur Græca etymologia sic vocetur, 166.f. vitæ, scientiæque boni ac mali, quid mystice significet, 284.g. 285.g. in pane missum, quid significet 375.b
Lilibæum promontorium Siciliæ vnde nomen traxerit 125.b
Limax vermis limi dictus, & quare 167.c
Limbus, qui cymba & caupolus, quid 162.g
inter Limen & limitem quid differt 206.g
Limina ostiorum vnde sic cognominata 107.b
cur Limites antiquo vocabulo transfluerint fuerint appellati, & quot sint in agris 133.f
Limniscus quid, & eius figura 6.c
Linus vestis genus quid sit, & cur ita vocetur 168.b
Linealis numerus quis dicatur 24.g
Linguæ factæ quot & quæ sint, 72.g. vnde linguæ impositum sit nomen 95.g
Linguatum confusio quid denotet 291.a
Linostima veste indui quid sit 327.g
Linus musicus 263.c
Lippus sacerdos quis dicatur 319.b
inter Litem & rixam quod sit discrimen 206.g
quomodo in Litera atomi sint intelligendi 113.a
Literæ quid, vnde sic dictæ, & quot sint, tam apud Hebræos, quam Græcos & Latinos, 1.f. & seq. quinque apud Græcos mysticæ, 1.h. vniuscuiusq; accidentia quot & quæ 2.f
Literarum Latinarum inuentio cui datur: diuisio & modus, 2.c. numerus 3.d. notę ad secreta designanda, 7.d.e. cognatio in quibusdam, 7.f. per totum caput.
Literas Ægyptiacas quis inuenit, 2.c. quis Græcas 1.g
Lithostrota quæ dicantur 165.d
Litigiosus & litigator quomodo differant 206.c
Litorius dux Romanæ militiæ 275.b
Litus quid & vnde dicatur 126.b
Liuba Gothorum rex 276.c. ibid.
Liuor alieni boni suum punit authorem 466.b
Lixis ciuitatis auctor quis fuerit 129.a
Loci nomina quæ 5.d
inter Locum religiosum & sacrum quod discrimen inueniatur, 206.f
Locus communis quomodo differat à demonstratiuo vituperationis genere, 14.c. ex prædicamentis vnum, quid vocetur, 19.c
Locusta, Græcis hastago dicta & quare 112.b
Locustarum octauo in verbere super Ægyptiis mystica significatio quæ 307.g
Logica quid sit, à quo inuenta, in quot diuisa, & vnde dicta, 18.f. 192.c
Logicon, seu rationale, quid esset in veteri lege 167.d
Longæ syllabæ quæ 4.g
Longitudo apud Geometras quid sit, 25.c. quomodo insit in Deo 414.f
Longobardi quare sint ita nominati 75.g. 273.a.b
Loquelares præpositiones quæ 4.f
Loqui, obloqui, alloqui & eloqui quomodo abinuicẽ distinguantur 182.f
Loth cur declinans, interpretetur, 58.g. solus euadens ex incendio Sodomæ quid designet, 293.b. quando filiæ concubuerunt cum eo, ibidem c. ipse, vxor eius & filiæ duæ cuius rei typum habuerint, 348.g. eius vita 360.c
Lubricus locus quis dicatur & vnde 126.a
Lucæ Euangelistæ, & Apostolicæ conscriptoris historiæ vita, & mors 366.c.e
cur Lucanus in numero poetarum non ponatur, 68.b. interficitur 268.c
cur D. Lucas incipiat suum Euangelium ab his verbis, *Fuit in diebus Herodis*, 45.h. cur interpretetur, ipse consurgens siue eleuans 62.d
Lucidum & lucibile distinguuntur significatione, 210.a

Lucifer quid, vnde sic appellatus, & cur iubar dicitur, 132. b. 71.a.
eius significatio mystica duplex 255.d.e
Luciferiani à quo nomen sumpserint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.d
Lucinianus Carthaginis Spartanæ Episcopus 358.a. 517.c
Lucretius 267.a
Lucta Iacob cum Angelo sacramentum Dominicum præfigurat 299.c
Luculleum marmor vbi nascatur, & vnde nomen acceperit 137.c
Lucus quid sit & vnde dicatur 125.h. 147.b
Lucrinus lacus Campaniæ cur ita vocetur 117.a
Ludibrium in quo differat à ludicro 187.b
Ludorum origo quæ fuerit 158.g
Lulliginum multitudo vbi inueniatur 108.e
Lumbare, quod & renale, vestis genus quod dicatur, & qui eo vtantur 168.b
Lumbi quid & vnde dicantur 97.b
Luminaria firmamento legis infixa quæ sint 284.b. ibid.h
Lunæ magnitudo qualis, vnde habeat lumen, eius forma, interlunium, cursus, & vicinitas ad terras, 29.b. ibid.c. & seq. an minor sit Sole, vnde habeat lumen suum, quid mystice significet, 252.d. & 253.b. qualis sit eius cursus ib.c
Lupinum, leguminis genus, quid 146.b
Lupus quid sit, & vnde deciuatum dicatur 104.c
piscis genus quid 108.a
Luscinia auis, quasi lucinia dicta, & quare: eadem & acredula 110.c
Lustra, vnde & lupanaria lustra, quid sint, 125.h. producte, & lustra correpte quomodo differant 179.b
Lustrum quid & vnde dictum 42.a
Lutum vnde sit ita vocatum 134.h
Luxuriæ prima materies est saturitas panis conflictus cum castitate 502.a
cum Luxuriosis & superbis dæmones maiorem familiaritatem habent 448.c
Luxuriosus quis dicatur 21.b
Luxuriosus & prodigus in quo discrepent 206.c
Lybiæ terræ quid nomen dederit, 122.d. quæ Cyrenensis dicta sit ibid.e
Lybisticæ fabulæ quænam sint 12.g
Lycia vbi sita sit, & vnde nuncupata 120.h
Lycisci quid dicantur ex Plinio 104.b
Lycurgus 265.a
Lydia quid, vnde ita dicta, & quare Mœonia ac Tyrrhenia fuerit nuncupata 120.g
inter Lympham & Nympham quid dissideat 206.g
Lynx quid sit, propriæque vrinæ ipsius quæ 164.b
Lyra vnde dicta, & quis fuerit eius inuentor 27.b
Lyrici poëtæ vnde sint dicti 67.h

M.

Mgræcum, superposito N Latino, quod ponderis genus designet 144.g
Macedones (qui & Emaci alias nuncupantur) vnde sint ita appellati 75.c
Macedoniani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis 66.c
Macedoniæ, quæ prius Emathia, quis nomen dederit; & eius situs 121.g
Macedonij hæresis quæ, vbi & quando condemnata 48.g
cur Macellum ita vocetur 130.d
Macelorh, quod in cœtu vertitur, Ecclesiam designat, & quare 323.h
Macelles sunt parietes longi, quibus vineæ aliquæ clauduntur 132.g
Machabæi septem gloriosissime coronati sub Antiocho, significant Ecclesiam septiformem 347.c. 351.c. 364.c
Machabæorum libri inter diuinorum voluminum historias annumerantur ab Ecclesia 281.g
Machil in veteri lege quid diceretur 167.c
Macrinus Imperator 270.a
Macrobii Diaconi scripta 511.g.h
Μακρόβιοι in India quid 100.g
Macrologia quid dicatur 9.c
Μακρὸς quid sit, & eius figura 6.b
Madian, quod interpretatur de iudicio, quid figuraliter demonstret 334.h
Mæander amnis Asiæ flexuosus, cur ita appelletur 118.a
Mœnia & ædificia qui differant 184.c
Magaliorum descriptio, & denominatio vocabuli 133.b
Magi qui dicantur, 68.f. figurauerunt gentium populum, legem fidei cognituram, 351.c. munera oblaturi Christo Domino, prænunciantur à Prophetis 372.a.b
Magicæ artes à quibus initium habuerint 68.f.g
Magis & potius differre dicuntur 607.a
Magnes lapis vnde dictus, vbi & quomodo repertus, ciusq; virtus 130.c
Magnitudines rationales & irrationales in Geometria q̃ sint, 25.c
Magnus & grandis qua ratione distent inter se 207.d
Maior & minor numerus quis dicatur 24.b
Maius mensis vnde nomen acceperit 41.c
Mala punica in inferioribus vestis posita summi sacerdotis, Ecclesiæ vnitatem declarant 315.a
Mala facientibus magis dolere debemus, quam patientibus 474.d
Malæ quid sint, & cur ita appellentur 95.e
Malachias cur interpretetur angelus Domini, 61.c. quo tempore & quid prophetauerit 281.f
Malachim quid contineat 279.b
Malaleel filius Cainam 261.e
Maledicendi, qui iuxta montem Ebal incedunt, quid figuraliter indicent 332.b.c
Malcum promontorium Græciæ vnde nomen acceperit 125.b
Mali cur dona Dei ad damnationem accipiant, 437.f. quod tales sumus, interdum necessitate potius quam voluntate existimus, 443.b. necessarij sunt, vt quoties boni offendunt, flagellentur ab illis, 474.c. sibi similes defendunt in malum 467.g
inter Malitiam & malignitatem significationis differentia est 207.d
Malleolus quid sit, & cur ita cognominatus 146.c
Malogranata & malogranatum quomodo discrepantur inter se 207.g
Maluæ virtus & proprietas 154.c
Malum cur sic appellatum sit, eius species plurimæ, nominumque ratio etymologica, 121.c. 147.h. 148.a. vnum, bona multa perdit, illud facere iussus, non acquiescas, 22.e. à diabolo non est creatum, sed inuentum, & quomodo, 417.a. non est natura, quia nocet ibid.
cur Mammæ fœminis datæ sint 188.c
in Mammarum nomine, quare sancti doctores intelligantur, 506.c
inter Mammas & vbera quid intersit 181.g
Mammillæ, mammæ, & vbera in quo differant 207.f
Manasses cur obliuiosus interpretetur, 59.g. 60.f. Dominum pœnitentia placans regno restituitur, 234.d. regnat, 265.c. qui interpretatur obliuio, typum gessit Iudæorum, 302.h. 361.b. per pœnitentiam de morte ad vitam rediit 500.d
Mandatorum Dei decem numero, summa 310.e
Mandibulæ, quid sint 95.f
Mandragora vnde dicatur, quot sint eius species, & cur ἀνθρωπόμορφος appelletur, 152.b. Sanctorum virtutibus comparatur, & quare 509.e
Mandragorica poma quid figurent 298.b
Manes quid, & vnde dicti sint 72.d
Mania quid & vnde dicta 33.c
Manichæi à quo sic appellati, & quæ fuerit illorum hæresis 65.g
Manna datum populo, manifestato lumine fidei, quid præfiguraverit 308.h. & seq.
Mansuetudinis consilium aduersus proteruiam 499.f
inter Mansuetum & modestum quod sit discrimen 207.c
Mantuæ nomen & originem quid dederit 128.f
quando Manum suam per foramen mittere dicatur Dilectus Sponsæ 507.f
Manus impositio cur fiat, 51.a. cur sit dicta quasi totius corporis munus, 96.c. illa Moysi in sinum missa quid significet, 306.f. cõsecratæ summi sacerdotis quid designent, 318.d. super sacerdotibus ordinandis, antiqua institutio est, 402.c. 412.a. cur illæ Sponsi, dicantur tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis, 508.c
Mara, quod amaritudo interpretatur, quid mystice significet, 320.g
Marathonius campus opinione quondam prælii cruentissimus, vbi positus sit 121.e
Marcellinus Italiæ presbyter 523.c
Marcion, Arrius, & Basilides fœdati sunt Hietico 331.h
Marcioniſtæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 65.f
Marcus quare interpretetur, excelsus mandato, 62.d. cur incipiat suum Euangelium per hæc verba, *Vox clamantis in deserto*, &c. 45.h. eius vita, & mors 268.b. 366.c
Mare quid sit, vnde nomen acceperit, cur æquor appelletur, & incrementum non capiat, cum omnia flumina & omnes fontes recipiat, & falsum habeat aquam 115.f.g. 258.f
Mare & maria in qua significatione discrepent inter se 207.g
Marcoticæ vuæ quæ sint, & vnde sic denominatæ 146.g
Margaritiferæ, quæ & ceteæ, pisces genus, quid sit, & vnde dicatur 108.f
Margo quid sit & vnde cognominetur 126.b
Maria soror Aaron lepra percussa, cuius fuit figura mysterii, 245.f. 332.b. mors eius 324.c
Maria soror Mosis, Synagogæ speciem prætulit 349.c
cur Maria interpretetur illuminatrix siue stella matis, & domina, 62.e. rectissime per terram non operatam intelligitur, 285.e. bene infinuatur per virgam Aaron, quæ post siccitatem floruit, 323.a. Ecclesiam significat, 351.b. eius vita, & mors, 364.g. vere terra est, quæ dedit fructum suum, 371.f. virgo ante partum, & post partum ibid.g

Maria, soror Matthæ, demonstrat Ecclesiam 353.b
Maria Magdalene ablui promeruit per pœnitentiam 500.d
Maris rubri diuisio quid præfigurarit 308.e
Maritimus & marinus quomodo inter se differant 181.a
in Maritis eligendis quatuor apud veteres spectabantur, 85.f. 469.b
Marmora & lapides inter se differunt, eorum colores & genera, 137.b
Mars, Deus belli, cur ita appelletur, & Gradiuus Græcis: cur etiam adulter dicatur, & nudo pectore stans pingatur 70.h
Marsi qui populi dicantur, vnde fuerint ita vocati, & cur eos Græci Tuscos appellent 75.f
Martha & Maria vitæ actiuæ & contemplatiuæ exemplaria fuerunt, 191.d. significat Ecclesiam in hac vita, Christum in corde excipientem 353.b
Martianus Imperator 272.c
Martinus monasterii Dumiensis Episcopus, 278.a 357.b. 516.b
Martius mensis vnde nomen acceperit, & cur nouorum mensis appelletur & Nouember 41.b
Martyres quid & cur ita dicti: Martyrii vero genera quot sint, 62.g
cur sub Orionis nomine significentur 255.d
Martyrum locus Martyrum, cur Græca deriuatione sic nominetur, 131.d. quomodo adeundum 437.f
cur Martyrum festiuitates antiqui patres in veneratione mysterio celebrari sanxerunt 399.a
Marubium vbi nascatur, & cur ita nuncupetur 153.a
cur per Masculum & fœminam spiritales & obedientes in Ecclesia significentur 284.c
Masdras Sueuorum rex 277.h
Masdrus rex Sueuorum 275.c
Massagetæ qui, & vnde nomen originemque traxerint 74.g
Massiliam quis fundauerit 128.g
Mastix quid sit, & vbi melior reperiatur 450.f
Mastruga quid & cur ita appellata 168.d
cur Materia dicitur omne lignum 166.f
Materies ex qua factus est mundus, origine non tempore res ex se factas præcessit, 416.d
quomodo informis vocata, ibid.
Mathias cur interpretetur donatus 62.d
de septuaginta duobus discipulis vnus, & pro Iuda Iscarioth duodecimus inter Apostolos subrogatus 366.a
Mathusalem cur mortuus est, interpretetur, 58.d.
filius Enoch, 261.d. vixisse dicitur post diluuium, ibid.
in Matre quando contaminamur 318.e
Matrimonium cur dicatur esse sacramentum 499.c
Matrix quid sit, vnde dicatur, & quod eius officium 98.d
Matthæus quid soner Hebraice, & quare Leui dictus 62.c
cur incipiat suum Euangelium per hæc verba, *Liber generationis*, &c. 45.g
ex publicano venit Euangelista 234.c
Apostolus, 268.a. eius vita, & mors 365.h
Matrona & materfamilias quomodo dissideant inter se 408.a
Maturinorum antiquitas & authoritas 396.c
Mauritania cur ita nuncupata, quotuplex sit, nominumque ratio etymologica 122.g.h
Mausolea quid, & quare sic dicta 133.a
Maximinus Imperator 270.b
Maximus Cæsaraugustanæ ciuitatis Episcopus 378.f.517.g
Mecanica quid sit 191.e
Medi à quo cognominati dicantur 74.c.265.b
Media nomina quæ 3.b
Media quid sit, vnde dicatur & quotuplex 119.e
Mediam vbem quis construxerit 127.a
cur Mediator appelletur filius Dei 186.d
Medica vnde nomen acceperit 146.b.148.b
Medicamenta ex propriis causis habent vocabula 34.f.g
Medicina, à quid, vnde nomen habuit, & qui fuerint illius inuentores, 36.a.192.e. quare inter cæteras artes liberales non censeatur, 35.d. inuenta, 263.g
Medicorum libri & instrumenta quæ 34.h.& seq.
Medimna quid sit & quare sic dicta 144.d
Mediolanum quare sic denominatum, & à quo fundatum fuerit 128.f
Meditativa forma verborum quæ 4.b
Mediterraneum mare quid dicatur, vnde nomen acceperit, eiusque sinus, & varia à proximis regionibus nomina 115.h
Medium terræ vbi sit 378.f
Medullæ vnde sint ita appellatæ 96.h
Mel vnde nomen habeat, 172.a
in Dei sacrificio cur non offeretur, 316.a
in cera, spiritualis est diuinorum sensus 506.c
Melancholia quid, & vnde sui nominis originem sumpsit, 36.c. 53.c
Melantes lapis cur ita vocetur 137.a
Melanurus piscis genus vnde nominis originem traxerit, 108.a
Melchisedech cur rex iustus, interpretetur, 58.g. typus & figura Christi, 291.e. rex pacis, vel rex iustitiæ interpretatur, ibidem.g. regnum Christi præfiguravit, 348.e.
eius vita, & mors, 360.a. figuratio est sacrificii quod fit in panis & vini sacramento 389.d.394.g.h
Melchisedechiani qui dicantur hæretici 65.e
Melectrifis gemma vnde sit ita appellata 140.c
Melinum vnde ita dictum, & quare eo nouo tantum pictores, 166.c
Mella arbor quid sit, & cur ita cognominata 141.g
Melos ex numero Cycladum, vna omnium insularum rotundissima 124.d
Melotes, quæ etiam pera vocatur, quid sit, & vnde nomen acceperit 169.a
Melorius lapis vbi inueniatur 137.a
Memnonides aues Ægyptiæ vnde sint ita appellatæ 119.c
inter Memorare & commemorare quid differentiæ statuatur, 207.c
Memoria, mens, & cogitatio quomodo differant inter se, 189.a
est rerum omnium thesaurus 419.g
inter Memoriosum & memorem quod discrimen inueniatur in significatione 207.c
Memphis ciuitas Ægypti à quo fuerit ædificata 127.g.262.h
Memphitis lapis vnde vocetur, eiusque proprietas quæ 136.e
Menander comicus 266.e.f
Menandriani hæretici vnde sic nuncupati, & quæ fuerit eorum hæresis 65.b
Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus iis credatur 445.b.c
Mendacii species quot sint, 15.h. cum veritate conflictus, 501.d
Mendacium Christiano summopere fugiendum, nec casu nec studio falsum loqui debet, 224.c.230.a
peius est, illud non nunquam meditari, quam loqui 445.c
Mendicus vlcerosus demonstrat Gentilem populum 353.e
inter Mendum & mendacium quod dissidium in significatione reperiatur 207.c
Mens quid sit, & vnde dicatur, 94.e. collocata est in capitis arce, tanquam in cœlo Deus, 187.f. quomodo differat à ratione, 189.a. bona ad malum, nec præmiis, nec terrore vincitur, 445.f
non potest esse libera ad contemplandum Deum, quæ desideriis mundi inhiat 449.d
Mensa pacis & fidei Ecclesiæ typus 313.a
Mensæ ad refectionem corporalem monachorum quales esse debeant 492.g.& seq.
cur Menses positi sint ab antiquis in Lunæ cursu, anni vero in Solis motu 255.d.e
Mensis quid, & vnde nomen vnicuique datum sit 41.a.254.d
concordantia eorum 248.c
Menstrua quid sint, vnde dicantur, cur muliebria vocentur, & eorum effectus varii admodum & diuersi 98.e
Mensuræ definitio 133.h.143.h
duplices, & pondera diuersa prohibentur 328.b.c
inter Mentientem & fallentem quid differentiæ constituatur, 207.h
Mentum vnde sic cognominetur 96.a
Mercatum à commertio est nominatum, & quare 130.d
Mercurius fistulæ, chordarum & lyræ inuentor, 26.g.h.
ob magicæ artis peritiam à Prudentio commendatur, 68.f
primus præstigium inuenit 69.b. cur Latine, sermo; Græce, ἑρμῆς, interpretetur; & furti magister, ac virgam tenere dicatur, 70.g. Atlantis nepos, 263.b
Mercurius alter 263.h.
Merenda quid sit, & vnde dicatur 172.h.173.h
Mereo & mereor qua ratione distinguantur 183.d
Meretur & mœret, in quo maxime discrepent 207.b
Mergus vnde nomen sumpserit, & quomodo tempestatem præuideat 111.a
Meridies pars mundi, vnde nomen habeat 112.g
Meristæ inter Iudæos quare sic dicti 65.b
Meritum hominis, superna gratia non vt veniat inuenit, sed postquam venerit, facit 437.d
Meropes parentes suos recondere atque alere dicuntur 110.d
Mersare & mergere quomodo inter se dissideant significatione, 185. c
Meruit & promeruit in quo differant inter se 207.d
Merula vnde nomen acceperit 111.f
Merum quid appelletur, & vnde nomen acceperit 173.h
Mesapiæ vrbi quis dederit originem 128.f
Mesia quid sit, vbi posita, & vnde nomitis originem acceperit, 121.c
Mesopotamia Græcam etymologiam possidet, & quare 119.e
Mespila quid & vnde dicatur 148.c
Metalepsis, tropus ex omnibus vnus, quid dicatur, 10.f
Metallum vnde nomen acceperit, & quot sint eius genera, 141.d
quomodo in notitiam venerit 141.g
Metangismonitæ cur ita sint appellati, & quæ fuerit eorum hæresis 66.c
Metaphora, vnus ex tropis, quid sit, & quot modis fiat, 10.d
περὶ Μεταφορᾶς, diffinitionis species apud Philosophos, quæ dicatur 21.c
Metaplasmus quid, & eius species, 5.e
inter barbarismum & figuras statuitur ibid.
Metarum appellatione in Circo quid designarent antiqui, 159.f

Metathesis, species metaplasmi, quid sit, 9.e
apud Rhetores quid 17.h
Metheha, quod transfertur in dulcedinem, quid mystice declaret, 324.a
quando Mecit myrrham Christus 506.g
Metonymia quid sit, & quibus modis fiat 10.f
Metra quid sint, & quænam his maxime comprehendantur, 13.h. & seq.
Metreta, & metrum, vnde ipsa nomen accepit, quid sit, 144.b
Metropolitani vnde ita dicti 63.a
Metus, timor, & pauor quomodo discrepent inter se 180.d
quomodo Metus, cupiditas, gaudium, & dolor non perfecta vitia, sed media nuncupentur 192.h
Mi & mihi diuersam inter se habent significationem, 207.c
Michael quam significationem habeat, & quando mittatur a Deo 57.e
Micheas cur interpretetur, quis hic, vel quis iste? 61.a
quid & quo tempore prophetauerit, 281.a
Milago vnde sic appelletur, & quid designet quoties cernitur extra aquam volitans 198.c
Milites quatuor, qui quatuor partes sibi de Iesu vestimentis fecerunt, præfiguraverunt quatuor partes mundi 354.e
Mille argenteï quid designent 510.c
Miluus quid sit, & vnde nomen acceperit, 111.b
Iudæis in cibo prohibitus quid designet 317.c
Mimi vnde dicti sint Græca appellatione 160.g
Minerua quid interpretetur, cur de capite Iouis nata perhibeatur, in pectore caput Gorgonis depictum habeat, Tritoniaque & Pallas cognominetur 71.d.&seq.
cur lanificii vsum monstrasse dicatur, etsi id verum non sit, 167.b
in specie virginali apparuit 262.h
Mineus fluuius Galliciæ nomen à colore pigmenti sumpsit, & quare 118.c
Minima neglecta ad maiora trahunt, 232.a
Minium vbi inueniatur maxime 165.g
Minotauri fabula 264.a
Minus quam finita pronomina quæ, 3.g. &quot 61.a
Mioparo quid sit, & qui isto potissimum nauigii genere vtantur, 162.f
Miracula Sanctorum in fulminibus accipiuntur, 256.b
varia aduentus Christi repræsentantur in veteri Testamento, 372.h
non pro fidelibus, sed pro incredulis fiunt, 424.c.d
Miramur & admiramur in quo dissideant 207.c
Mitiræ quid nomen dederit, & vbi illa ortum suum capiat, 149.f
Miro Sueuorum rex 278.e
Mirtus vnde dicta, & ad quid apta putetur 149.f
inter Misetandum & miserabilem quæ differentia inueniatur, 207.c
Misereamur & misereſcimus quomodo inter se discrepent, 207.e
Misereri & miserari in quo differant 180.b
Miseria huius vitæ, & futuræ infelicitatis, in quo discrepet. 425.g
sola, caret inuidia 466.a.b
Misericordia rigorem iustitiæ temperat 226.a.230.h.233.b
Misericordiæ conflictus cum obduratione 501.a
qui Misericordiam hic non impertit, illic pietatis fructum non inuenit, 476.a
inter ipsam & miserationem quid interſit 207.b
inter Miserum & miserum quod discrimen constituatur, ibid.c
Missa quid sit, 51.b. à quo primum instituta, & quid eius orationes contineant 394.c.d.& seq.
cur Missæ mortuorum celebrentur pro paruulis defunctis, 412.g
Mna quid sit 143.f
Mnemia Timotoe prima apud Gentiles hymnos fecit 12.d
Moab cur ex patre, interpretetur, 58.g. ab eo quæ gentes ortæ, 73.c. in eius vastitate quid contineatur 279.g
Modi verbotum quid, 4.a. quot sint causarum apud Rhetores, 14.h. categoricorum syllogismorum quot & qui sint, 20.b. c. & 21. per totam.
Modius quid sit, vnde dicatur, quid ve causam numeri, quo ipse constat, dederit 144.c
Mœnia quid sint, & vnde sic cognominentur 129.f.& seq.
Mœniana, quæ & solatia dicta sunt, qua ex causa sic vocentur, 130.g
Mœroris modesti conflictus cum inepta lætitia 501.f
Mola superior & inferior ita sibi necessario iunguntur, vt vna sine altera inutiliter habeatur 328.a
Molentes duæ quid significent 352.g
Molochites quid, vbi nascatur, & vnde nomen acceperit, 238.a
Molossus vnde sic dictus 5.a
Monachi summa virtus, humilitas: summum vitium, superbia est, 464.d. & seq.490.g. opera eorum quæ, 491.e.f.
quid facere debeant defunctis fratribus 496.f
Monachorum autores qui fuerint, & quot eorum genera, 405.d
quomodo differant à Cœnobitis, 406.a
qualiter se gerere debeant. ibid.& seq.
Monachus quid, & eius genera quæ sint 63.g
Monaptota nomina quæ 3.g
Monasteria primum condita 270.d
Monasterium quid sit 131.b
Monasterium & cœnobium, ex Cassiano, quomodo differant, 406.a
quale esse debeat 490.d.& seq.
Monasticæ obseruantiæ vsum & regulam, quis primus in Hispaniam adduxerit 519.g
Monedula auis, dicitur quasi monetula, & quare 110.d
Monemus, admonemus, & commonemus quomodo discrepent, 207.c
Moneta quare sic appelletur 141.g
Monile & munile diuersam inter se patiuntur significationem, 207.h
Monimenta historiæ cur ita appellentur 13.b
Monoceratus vnde sic appelletur 102.b
Monogamus, vnde ita dictus 85.c
Monostichon quid sit 12.f
Mons præparatus super verticem montium Christus est, & quare 380.a
Monstra quid sint, vnde dicantur, eorumque varia portenta & significationes 100.a
Monstrare & demonstrare in quo differant abinuicem 179.d
Montani quare sic cognominati, & illorum hæresis 65.h
Montanus Toletanæ vrbis cathedram tenuit 519.e
Montes & colles in quo secernantur abinuicem 207.g
Montium Amana quænam mystica significatio 506.b
Monumentum Christi vere spelunca erat, in quam noster Dauid fugit à facie Saul 341.f
Mora peccandi immanitatem facit sceleris 443.e
inter Moram & tarditatem quid distet 207.c
Morbi nomine quid designetur, & vnde nascatur 36.d
Morbonæi inter Iudæos qui dicebantur 65.a
Mores, ius & leges quid inter se differant 36.b
in homine, non natura, damnantur 319.b
Mors vnde sic appellerur, & eius tria genera 99.f
Christi spontanea pro nobis, prænuntiatur in veteri Testamento, 374.a. pro nostris, non pro suis peccatis 376.a.b
Morsus serpentum mortiferus exaltato & respecto æneo serpente sanatus, quid significet 345.a
Morte Domini illusus est diabolus, quasi auis 420.d
inter Mortem Domini & nostram quid interſit 186.f
Morticinia veteris legis sacrificia sunt 386.d
Mortuus & emortuus in quo distent 208.a
Morus vnde vocabuli originem ceperit 148.h
Mos quid sit 15.f
Moseroth, quod interpretatur vincula, siue disciplina, quid denotet mystici 324.a
Motacisnus, species barbarismi, eiusque definitio 8.h
Moyses cur interpretetur, sumptus ex aqua, 59.b. ad ripam fluminis repertus, mystice Dominum Iesum significat, 306.a quod discalciari iubetur vt Dominum videret in rubo, quid notet, ibid.d. quid significet dum intrat ad Pharaonem, petens viam trium dierum producere in deserto populum Israel, & ibi sacrificare Domino Deo. 306.g. ascendens ad Dominum, & Dominus descendens ad eum, quid præfiguraverit, explicatur, 309.f. petram percutiens, & de Dei virtute dubitans, quid præfiguraverit, 324.e. eius mors in monte Abarim, 325.d.330.c.349.c. eius vita, & mors 361.d. primus Canticum inuexit, & quare 390.d
in sacerdotio suo figuram Christi faciebat 402.d
Mugilis piscis genus, eiusque agilitas maxima 108.a
Muliebre & mulieratum quomodo differant 182.e
Mulier non pro corruptela integritatis, sed pro sola maturitate ætatis nominatur, 188.h. quod comederit de fructu vetito prius quam vir, quid denotet, 286.f. quæ in Ioseph oculos iniecit, vt adulterium cum ea perpetraret, typus est Synagogæ, 301.b. quæ peperit masculum post septimum diem se purificans, quæ vero fœminam, post bis septem dies, quid mystice præfiguret, 317.e. capta in bello, cui pili radendi, quid mystice declaret, 329.d.& seq. Chananæa Ecclesiæ ex gentibus gerit figuram, 351.d. quid illa quæ fermentum abscondit in satis tribus, ibid.e. quæ perditam reperit drachmam, ibid.d. quæ xviij. annos infirmitatem habens, à Domino curata est, 353.d. Samaritana quinque viris subiecta, 354.a. adultera, quæ offertur à Iudæis Domino lapidanda, ibid. quæ vnguento caput Domini vnxit, ibid.b. prius solatio quam coniugio fuit, 480.e. vbi melius viuit quam vir, caput deorsum pendet domus 409.e
cur in Muliere minor sit virtus quam in homine, qui vir ideo appellatur *Mulier cur minor virtute dicatur* 229.a 99.c
Mulieres duæ in alis suis leuantes amphoram, massamque plumbi, siue volumen volans, quid significent 281.c
duæ de pietate certantes ante Salomonem, Synagogam & veram Ecclesiam repræsentant, 345.c
quæ Apostolis Domini resurrectionem annuntiant, quid figurauerint 354.e
Multatio, pœna, & supplicium diuersam habent significationem 207.d
Multiloquii cum discreta taciturnitate conflictus 501.g
Multipes vermis terrenus vnde, & vbi ortum accipiat 107.a
Multiplex numerus quis dicatur 24.c

inter Multitudinem & numerum significatio diuersa statuitur, 207.c
Mulus vnde nomen & originem traxerit 103.b
piscis marini genus 108.a
Mundatio nostra nobis sine sanguine Christi nulla est 320.a
Munditiæ conflictus cum spirituali fornicatione 502.b
Mundus quid sit, vnde nomen acceperit, quot sint eius climata & plagæ, & quomodo eius formatio demonstretur, 27.h. & seq. 112.f. & seq. quid proprie mysticeque significet, eius partes quot sint, & earum natura atque commixtio, 240.f. & seq. fabricatus est ad instar Ecclesiæ, 252.g
quomodo considerandus sit, & quomodo factus à Deo, 416.b. & seq.
mulus est mortuus, ipsi tamen non sunt mortui mundo. 475.c
Munera semper veritatem præuaticant, 225.h.230.h.233.a.
Munerum acceptio præuaricatio veritatis est 473.c
Municeps & municipalis significatione maxime discernuntur, 207.c
Municipium quid, & vnde denominationem accipiat 119.d
Munus & donum diuersam inter se habent significationem, 207.d
Muræna vnde dicatur, à quo concipiatur, & quomodo à piscatoribus capiatur 108.d.
Murena, ornamenti species in capite mulieris, quid sit 171.a
Murex cochlea maris, quæ & conchilium, vnde sic nominetur, 108.f
Muri Babylonis 262.e
Muri Hierico ad tubarum sonitum cadentes quid demonstrent mystice 331.f
Murices quid, & vnde cognominatæ, 136.a
Murmurare in flagellis Dei peccator non debet 457.d
Mus loquens muri, apud Horatium, quid denoter, 12.h.
pusillum animal, vnde sic nominetur 104.g
Musæ vnde sic appellatæ 25.f
Musaraneum quid sit, & vbi inueniatur potissimum 105.a
Muscæ quid significent, quibus quarta plaga percutiuntur Ægyptii, 307.c
Musculi sunt cochleæ maris, à quorum lacte concipiunt ostreæ, 108.g
Musica quid sit, vnde dicta eius inuentores, vis, partes, diuisio & numeri, 18.h.25.f.26.27. per totam pag. quibus consteterit, 192.e. repeta, 261.d
Musio cur ita appelletur, & captus etiam dicatur à quibusdam, 104.g
Mustella quid sit, eiusque duo genera 104.h
Iudæis prohibita in cibo, quid significet 317.b
Mustum quid sit, & quare ita denominatum 173.h
malorum granatorum quid significet 509.g
Mutabile & immutabile quidnam dicatur 414.b
Mutæ, quare sic dictæ 2.b
Muti in Euangelio qui intelligantur 351.c
Mutuum dare & commodare quomodo distinguantur inter se, 207.e
Mycenas Lacedæmonia à quo condita fuerit 128.c
Myrmidones qui fuit, & vnde cognominati 75.b
Myrrha quid & vnde dicatur 150.e
Myrrha & thus quid mystice designent 506.a.
aloes ibid.e
Myrrhæ fasciculus in amaritudine Passionis, ipse est botrus cypri in dulcedine Resurrectionis 503.g
Myrrhites quid, vnde dicta, vbi reperiatur, eiusque proprietates quæ 138.c
Myrtidas lapis Euphratis sole repercussus coloribus micat variis, 136.h

N.

N, Latinum cuius ponderis signum sit 144.f
Naaman Syrus significat populum ex gentibus maculis delictorum pollutum 350.c
à Nabaioth quæ gentes ortæ 73.c
Nabathea vbi sita sit & vnde cognominata 120.a
Nabuchodonosor cur prophetæ lagunculæ angustæ, siue prophetans, aut sessio in agnitione angustiæ, interpretetur, 60.a
typus diaboli fuit 350.g
Nachor filius Seruch 261.c.d
Nani vel pygmæi, portentuosi 100.b
Narbonam quis construxerit 128.g
Narcissus vnde sibi habeat nomen impositum 151.g
Nardo cyprus quando coniungi dicatur, & croco Nardus, 506.d
Nardus quid sit & quotuplex 151.c
Nares quid sint, & vnde nomen sortitæ fuerint 95.
Narium tria sunt officia 188.a
Nasci & renasci in quo differant 182.a.208.e
Naso partus, grandi & torto facerdos quis dicatur 319.b
in Naso, verbi Dei dispensatores causa discretionis designantur, 509.a
cur Natalis dies Domini à patribus votiuæ solennitatis institutus est 396.g
Nates vnde dicantur, & cur in eis sit caro conglobata 97.c
Nathan prophetæ vita, & mors 353.h
Nathanael cur donum Dei interpretetur 62.c
Natiuitas duorum filiorum Adam similitudinem habet duorum populorum, 287.d
Samson per angelum annuntiata, cuius rei typũ teneat, 311.d.
Domini nostri Iesu Christi in Bethlehem fore præmunciatam in veteri Testamento 308.f
æterna, 315.a. perfecta, nec cœpit esse nec desinit 419.b
non Natiuitate solum, sed etiam imitatione filii dei posse fieri vocari 422.b
inter Natiuitatem Christi & nostram quid differimus tam in 186.e.f
Natrix, serpens aquam veneno inficiens 106.b
inter Natum & ignatum quæ differentia, 58.a
cur Natura dicta sit ab eo quod nasci aliquid faciat, & pro habita 94.c
Natura mali nulla est, & quare 417.a
Naturalis philosophia quæ dicatur 18.g
Naualia sunt loca vbi naues fabricantur 126.a
Nauclerus quid sit, & cur ita dictus 162.c
cur Nause, Iesus postea cognominatus est 370.b
Nauis vnde dicta putetur, qui fuerint primi illius inuentores, partes quæ, earumque nominum etymologiæ, 162.d. & seq.
Naum cur interpretetur, germen siue consolator, quid prophetauerit 61.a
281.b
Natura & nauita in quo differant inter se 208.c
Naxos insula vbi sita sit, & quare à Dionysio dicta, quasi Dionaxos 124.c
Nazaræi hæretici qui dicantur 65.d
Nazatæorum nomine quinam intelligantur, 321.b. & seq.
Ne & næ in quo diffideant 208.e
Ne quid nimis 451.c
Nebula quid & vnde dicatur, 114.d
implens domum Dei, propter quam non poterant sacerdotes ministrare, quid præfigurauerit 344.f
Necessitas & necessitudo in quo differant 183.a.208.d
Necessitas mali vertenda est in voluntatem boni 443.a
Necromantici qui dicantur, & vnde nomen habuerint, 63.g
Neemias cur interpretetur consolator à Domino 61.c
Nefandum & nefarium qua in re differant 180.h
inter Nefastos dies & fastos dies quæ sit differentia 203.a
Negamus & abnegamus quomodo distinguantur 208.d
Negatio Dialecticorum quid 20.a
Negotialis causarum status quid 14.c
Negotium quid, vnde dicatur, & quomodo à negotiatione differat 158.d
Nembroth cur tyrannus, interpretetur 58.f
cur diabolo comparatur, & venator dicitur 290.c.348.d
Nemo & nullus differre dicuntur 208.c
Nemus quid sit, & cur à numinibus nuncupetur, 147.b
quando non plantare dicamur iuxta altare Dei, secundum præceptum 327.a
Neomenia quid apud Hebræos, & vnde dicatur 50.g
Nephthalim cur de conuersatione siue comparatione nomen acceperit, 60.d
qui interpretatur dilatatio, Apostolos & prædicatores sanctos significat, 304.b
quare ceruus emissus dicatur, ibid.e
exprimit omnes sanctos prædicatores 348.h.361.a
Neptunus quid sit, & vnde dictus 70.c
Nequiequam & nequaquam in quo discrepent 183.f
Nero Imperator 268.c
Nerua Imperator 268.h
cur Nerui Græca & Latina deriuatione sint ita dicti 96.g
Nescire & ignorare in quo discrepent inter se 180.c
Nescire simpliciter ad ignorationem, noluisse autem scire, ad contumaciam superbiam pertinet 442.a.b
Nestorii hæresis quæ, vbi & quando condemnata fuerit 48.g
Nestoriani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.f
Neuter & neutralis significatione discernuntur 208.f
Neutrum genus nominum quid, 5.c
pronominum quid item 4.c
Nicæna synodus quo tempore congregata, quot Episcoporum, & contra quam hæresim 48.f
Nicænum Concilium 270.h
Nicolaitæ vnde sic dicti, & quæ fuerit illorum hæresis 63.c
Nicomedia à quo ædificata fuerit 128.b
Nicopolim quis ædificauerit 128.f
Nicticorax quid & vnde dicatur 110.f
Nigro & migro in quo differant 208.f
Nihil & nihili distinctæ sunt significationis 208.d
Nilo pro pluuiis vtuntur Ægyptii 258.g
Nimbus quid sit & vnde dicatur 114.b
Nimbus, ornamentum capitis in muliere, quid sit 170.f
Niniue, Gentium significat speciem 281.a
Ninus 262.e
Nisum vrbem ex suo nomine iuxta Indum fluuium cõdidit Dionysius, qui & Liber pater 127.a
Nitrum vnde sumpsit vocabulum, & quæ sit eius natura 135.c

Nix vnde fiat, eiusque significatio mystica, 114.c.256.g
Nixus, & nisus in quo differant 180.h.182.h
Noctu & nocte in quo inter se differant 179.g
Noctua vnde dicatur, & quid inter illam & bubonem interfit, 111.c
Iudæis in cibo interdicta, quid designet 317.c
Noe cur requies, interpretetur, 58.c. filius Lamech, 261.d
per omnia omnesque actus eius Christum significat, 288.g. 348.c
eius vita, & mors 359.h
Noemi cui consolatam interpretari possimus 59.d
Noema filia Lamech, voluptas interpretatur 268.g
Noetani a quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis, 66.b
Nomen quid & vnde dictum, eiusque species 3.a.b.& seq.
apud Dialecticos quid sit 20.d
Nomen, prænomen, cognomen, & agnomen quomodo differnantur inter se 208.e
Nomina & numina significatione secernuntur ibid.f
Nominativus casus quid 3.f
Nominum omnium etymologiæ quare non reperiuntur, 8.e. quorundam de Deo substantialiter dictorum explicatio, 53. 54. etiam quorundam origo & etymon ordine alphabetico explicatur, a pag.85.g. vsque ad 94.
Non mœchaberis, & *Non concupisces*, cur duo præcepta sint, 310.c.d
Non alligabis os bovis triturantis, quid significet 327.c
Nonæ cur a Romanis institutæ, & ita denominatæ 41.c
Nonnitus post Ioannem in Gerundensi sede pontifex accessit, 52.c.f
Νεφηφωνίον dicitur locus in quo ægrotantes de plateis colliguntur 130.h
Notæ sententiarum quid sint, earum vsus & authores, iuris, militiæ, literarum & digitorum 6.d.7.a. per totam.
Notarii qui nunc dicuntur 7.b
Notha nomina quæ, & cur ita dicta 3.b
Notus quid sit, & eius magna celeritas 251.g
Nouacula quid, & cur ita appelletur 177.a
Nouatiani a quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis 65.h
Nox quid sit, vnde dicatur, quomodo fiat, quot modis accipiatur in scripturis, & quot partes habeat, 42.& seq.247.b.255.g. cur per nigrum in passione Christi ducitur, 49.b
cur Nubentes a sacerdotibus benedicantur, & post benedictionem inuicem vinculo copulentur 408.h.& seq.
Nubere, enubere & denubere in quo differant 182.h
Nubes vnde dicantur, quomodo fiant, earum effectus, & quid mystice significent 113.g.114.a.256.e
Nudum & nudatum discrepantis sunt inter se significationis, 208.d
Nullus & nemo quomodo differant 179.a
Num & nunc in quo differant inter se 208.c
Numerus quid sit 3.f
Numerabilis magnitudo in Geometria quidnam sit 25.c
Numerianus Imperator 270.g
quomodo in Numeris atomi sint intelligendi 113.a
in Numerorum libro quæ enumerentur 278.g
Numerus arithmeticus quid, vnde nomen sumpsit vnusquisque, eius varius vsus, diuino & subdiuisio, 23.&24.
Numidia vbi sit posita, vnde dicta, eius proprietas quæ, & vrbes præcipuæ 122.g
Numidicum marmor quid, & cui vsui applicetur 137.c
Numisma quid sit, vnde dicatur, & quot in eo requirantur, 141.g
cur primus Nummus ἀφ' οὗ sit nuncupatus, ibid.
argenteus, oris confessionem designat 338.b
Nuntiare, denuntiare, renuntiare & adnuntiare quomodo distinguantur 182.a
Nuncupatio quid sit 37.d
Nuptialia bona tria sunt 409.c
Nuptiæ peccatum non sunt, sed per sollicitudinem mundi, qui nubunt legem Dei seruare vix possunt, 407.c
certæ quænam sint *Nuptiæ vnde dictæ sint* 409.b
Nutrire & nutricare qua in re differant 180.h
Nux vnde dicta, & cur iuglandem etiam Latini vocent 148.f
Nyctages vnde sic dicti, & eorum hæresis quæ fuerit 66.f.396.c
Νυκτάλωψ, morbus qui in superficie corporis venit, quid sit, 34.a
Nymphæ quid, vnde dictæ, & earum genera quæ sint 72.c.

O.

Ω, Literam Græcam, quis adiecit alphabeto, eius mysterium, 1.h ibid.
Obdurationis cum misericordia conflictus 501.a
Obedientia subditorum erga dominos suos siue prælatos, qualis esse debeat 230.f.232.g
Obeliscus qua de causa à Mesphre rege Ægypti primum factus fuerit 159.f
Obeliſmene versa & aduersa quid, & eius figura 6.g.& h
Obelus quid sit, vnde dicatur, & quis eius vsus, & figura, ibid.
inter Obesse & officere quid intersit, 209.a
Obitus serpens vnde dicta 106.c
Obiurgatio partis Ioseph, & quid significet 301.a
Oblationum principalium quatuor genera, earumque mystica significatio, 316.c.& seq.
diuersa genera 326.b
Oblitum & oblitum differunt 209.c
cur Obeli sex characterem non habeant quo demonstrentur, 144.f
per Oboth, quod vertitur in Magos siue Pythones, quid mystice demonstretur 325.b
Obryzum aurum cur ita appellatum 141.c
Obscuritas in docendo vitanda, 225.b.230.c.232.f
quod Obscurum est aut dubium, conferendo cito perspicitur, 462.g
Obseruantia magna circa cordis custodiam est adhibenda. 444.a
in quo differat ab obseruantia quoad significationem, 208.h
Obsianus lapis quid, & vbi nascatur 141.c
Obsius lapis quis, & vbi nascatur, quis vsus illius 136.h
Obtrectatio proximi quam detestanda 499.b
inter Occasionem & opportunitatem quæ statuatur differentia, 208.h
Occidens pars mundi cur ita vocetur 112.g
inter Occidit & occidit quid dissideat 209.b
Occipitium quid sit, & cur ita dictum 95.a
Oceanus quid sit, quare sic vocetur, eiusque diuersa à proximis regionibus vocabula, 115.g.& seq.
eius proprietates quædam 258.d
Ochozias regnat 265.a
Oera vbi inueniatur & quomodo fiat 166.a
Octauius Augustus Imperator 267.c
Oculi vnde vocati, cur inter omnes sensus, viciniores animæ existant, & iidem lumina dicantur, 95.c
in arbore quid sint 167.c
Ecclesiæ qui sint, & quare columbis super riuulos aquarum comparentur 507.e
cur piscinæ in Hesebon 509.a
Oculus vt seipsum non videt, sic nec animus, 419.c
hominis, intentio est eius operis, & qualis est intentio, tale & opus 444.c
dexter scandalizans, vita contemplatiua: duo oculi in facie, vita actiua, & contemplatiua in homine sunt 463.c
Odii cum dilectione conflictus 498.f
Od Ilamites, interpretatur testimonium in aqua 390.c
Odorum & vnguentorum genera quæ, & ratio vocabulorum, 35.b.& seq.
inter Odorum, odorabile, & odoriferum discrepantia est in significatione 209.b
ad Œconomum Ecclesiæ quæ pertineant 486.b
Œstrum Græcis, quomodo à Latinis appelletur 112.c
Offerre & inferre significatione distinguuntur 209.c
Offertoria cantare, perantiquum. 394.c
inter Officere & inficere quod dissidium sit in significatione, 209.a
Officia tertiæ, sextæ & nonæ, Trinitatis mysterium subindicant, 395.f
vnde vespertinum traxerit originem, ibid.c
diuinorum genera plurima, nominumque omnium, quibus appellantur, ratio etymologica, 51.a.& seqq.
quomodo celebrari debeant 492.b
Og rex Basan diabolum designat, & quare, 324.b.349.d
Olea & oliua in quo differant 180.a.209.b
Oleaster quid sit, vnde ducat nominis etymon, eiusque lacryma duplex 149.h
Oleomella cur ita appelletur, & vbi nascatur 147.h
Olera quid, vnde dicantur, eorumque species quamplurimæ, cum nominum ratione etymologica, 154. b. per totam paginam.
inter Olet & redolet quid dissidii 209.a
Oleum quod de arboribus oliuarum sumendum Dominus præcipit, quid significet 313.a.b
in sacrificio Deo oblatum quid item 316.b
quo Christus vngendus esset, prænuntiatur à Prophetis, 372.b
Oliua, olea & oleum quid, & vnde dicantur, fructusque illius diuersi, 149.h.& seq.
cur ipsa, & ficus & vitis, super ligna regnare noluerunt, 335.h
Olor quis quæ sit, cur ita appelletur, & in quibus plurimum partibus aduoler 109.h
Olympias quid sit & vnde dicatur 41.h
Olympicus Agon 264.a
Olympo Macedoniæ monti vnde datum sit nomen 125.d
Olympus Arrianus miraculo combustus 272.f
Omentum quid sit, quod ἐπίπλοον Græci vocant 98.c
Ὁμιλίαι quid, & eius species 11.f
Omne genus nominum quid 3.c
inter Omne & totum quid differentiæ in significatione reperiatur, 184.c.209.a
Omnes, cuncti & vniuersi quomodo differant 180.c
quomodo Omnipotentia Deo tribuatur 53.h
quomodo considerandæ 414.d

Omnis qui secundum Deum sapiens est, beatus est, 436.c
qui supereminet, plus mœroribus afficitur, quam honoribus gaudet 469.e
Onager quid sit, & vnde dicatur 102.c
Onocentaurus vnde sic vocetur 101.b
Onocratalon Græcis quid, eiusque duo genera 110.d
Onomatopœia quid sit 10.h
Onus maris deserti quid mystice significet 279.h
Opaca loca dicuntur, quasi operta cœlo, aprico contraria, 126.a
inter Operam & opera quidnam differentiæ, quoad significationem, apponatur 209.c
Operarii in primogenito bouis quid sit 327.b
Operarii hora prima, tertia, sexta, nona, & vltima conducti, qui intelligantur 352.b.c
Operire, adoperire, & inoperire in quo differant inter se, 183.a
Operis boni inchoatio non debet cito propalari 465.e
Operum & fidei differentia quæ, & quomodo ea profint operantibus 191.& seq.
Ophitæ hæretici qui dicantur 64.d
Ophites, marmoris genus, vnde sic vocetur 136.c
Ophni, filius Heli, cur discalciatus, interpretetur 59.c
Oppidum quid sit, vnde habuerit originem & nomen, 129.c. & seq.
Oppositorum genera quot, eorumque omnium diuisio, subdiuisio, & definitiones, 22. per totam.
Oppressores pauperum tanto acrius condemnabuntur, quanto fortius miseros oppresserunt 474.c
Optandum est, vt boni sint concordes, discordes vero mali, 467.c
Optatiuus modus quid 4.b
Opus Dei ab initio est, iustos ex iniquis efficere, & dignos ex indignis formare, 242.e. illud autem, & non consilium, apud Deum credimus mutari, 414.c. manuale monachorum quomodo disponi debeat, 406.b.491.f.& seq. inter illud & operationem quod discrimen inueniatur, 208.h
Opuscula rum genera quot & quæ sint 47.a
Oracula quid, & vnde dicta 131.b
inter illa & delubra, quod sit in significatione discrimen, 209.b
Orandum cum gemitu 460.a
Orantes mulei cur interdum non exaudiantur 460.g
Orantis qualis debet esse affectus erga Deum 460.c
multiplex eius sermo non conciliat eum Deo, sed pura sinceraque intentio 460.h
inter Orare, precari, & exorare quid distet 180.c.209.a
Oratio quid, & vnde dicta sit, 2.g. quot eius partes, ibid.h. apud Rhetores quot, 14.g. quomodo definiatur apud Dialecticos, 20.a. ad Deum quid, quibus constet, an sit in ea obseruatio quarundam horarum, eius alæ duæ, atque vilitas, 52. e.121.f.g.229.g. pro correptione vltæ, flenda semper peccata, 239.b.c.& seq. contra insidias diaboli, 244.g.& seq. Christi in cruce pendentis, pro inimicis suis facta, prænuntiatur in veteri Testamento, 375.h. Dominica, & fidei symbolum paruulis pro tota lege sunt habenda, 424.c. frequens vitiorum impugnationem extinguit, 459.b. cordis est, non labiorum, ibid.c. quæ pura sit, ibid.d. duobus modis impeditur, ibid. opere, & opus orationi, fulcienda, ibid.e. quando in peccatum conuertitur, 460.c. electorum, interdum in pressuris eorum differtur, & quare, ibid.f priuatis locis opportunius fundituri. ibid.h. in præsenti rantum vita pro remedio peccatorum, effunditur 461.a
quomodo à psalmis differat ibid.
quomodo item à lectione ibid.
Orationes quæ in Missa dicuntur, quid contineant 394.d
Orationis Dominicæ breuis expositio ibid.e
Orator quis sit, & quæ in eo requirantur 14.a
Oratorium quid, & vnde dicatur 131.b
Orbis quid sit, vnde dicatur, quot & quæ sint eius partes, 118.h
inter Orbum & cæcum quod statuatur in significatione discrimen 209.b
Orchades insulæ quot sint, & vbi positæ 123.e
Orcistra quid in scena diceretur 160.f
Ordeolus, morbus qui in corporis superficie videtur, quid sit, & vnde nomen acceperit 34.c
Ordines temporum præfiguratur per decem gradus domus Ezechiæ, in quibus vmbra descendere consueuerat 346.a
Organica, pars secunda musicæ, quid sit, eiusque diuisio, & seq. 26.b.
Organum quid sit 26.f
Orions pars mundi, quare sic nuncupetur 112.g
Origenes 111.d.269.h.270.b
Origeniani à quo sic dicti, & quæ fuerit illorum hæresis 66.b
Orion quid, & vnde dictum hoc astrum, 30.g
eius mystica significatio 255.c.d
Oris officium quotuplex sit 188.a
Ornamenta capitis virorum & fœminarum quæ, singulorumque ratio etymologica 170.d.& seq.
Ὀρθοτονία Ὄρος, diffinitionis species apud Philosophos, quæ dicatur 21.d
Orontes fluuius Syriæ iuxta Antiochiæ muros decurrens, vnde dictus sit 117.g
Orpheo data lyra 213.g
Orthodoxus quid & vnde dicatur 64.c
Orthogonium quid sit 25.d
Orthographia quid sit, & vnde dicta 7.c
Ortigometra auis quid sit 111.d
Ortus solis iustitiæ figuraliter significatur 279.h
Os quare ita sit appellatum 95.g
custodiendum est à turpiloquio pariter & ab otioso sermone, 224.a.229.f.232.b
illud diaboli, verba eius sunt 458.h
Oscedo, morbus qui in superficie corporis videtur, quid & vnde dicta 34.d
Oscines aues quæ dicantur 111.g
inter Osculum & pacem quæ differentia 208.h
Osianna, siue Osanna quid significet 51.f
Osius Cordubensis ciuitatis Episcopus 355.b.512.d.513.f
Ossa quid, & vnde sic cognominentur 96.h
Ossifragus quid sit, & vnde nomen acceperit 111.b
Ostenta quomodo à portentis differant 100.a
à prodigio & monstro 184.c
Ostentabile, enthymematis membrum secundum, quid sit, 15.c.d
Ostia ab ingressu & exitu fluminis dicta sunt in mari 126.a
Ostiarii quid, & quod sit eorum officium 63.c.405.a.413.b
Ostium definitio, ratioque nominis etymologica 132.a
Ostium vrbem quis condiderit 128.c
Ostium portæ, initium est fidei, 341.c
eius cum hostia in significatione differentia quæ 209.c
Ostracites lapis cur ita vocatus, & quis sit huius vsus 135.a
item & gemmæ species 140.f
Ostracus, pauimentum testaceum, vnde dicatur 132.d
Ostrea vnde sit dicta, & quomodo concipiat 108.g
Ostrum quid sit, & quo in loco optimum crescat 168.h
Othoniel dux Hebræorum 263.c
Oua vnde habeant nominis originem, & eorum vis quanta sit, 111.h
cur honori Castoris & Pollucis ascribantur 159.c
Ouan, interpretatur mœror eorum 30.a
Oues duæ, & vacca vna quid designent 380.h
illæ & pastores, quos vidit Iacob, quid denotent 297.b
Ouis quid sit, & vnde dicatur 101.f
Οὐρανὸς Græcis, cur palatum nominetur 96.a
Οὐσιώδης, diffinitio apud Philosophos, quid sit, 20.h
Ὀξεῖα, accentus, quid sit, & eius figura, 6.a
morbus, quid item 36.f
Oxifalus quot dragmis constet 144.a
Ozeas cur interpretetur, saluator aut saluans, 60.h
in duodecim Prophetis primus, eiusque prophetia quid contineat, 280.f. Christi demonstrat figuram, 550.c
eius vita, & mors 363.d
Ozias rex regnum indicat Iudæorum 350.c

P.

PAchinum promontorium Siciliæ ab aeris crassitudine dictum est, & quare 124.c
Pactiones credentium duæ sunt 411.c
Pactolus fluuius Asiæ, arenas aureas trahens, quem pro aurato fluore alii Chrysoroam vocant 118.a
Pactum & placitum quid sint, & quomodo inter se discrepent, 37.f
Padus Italiæ fluuius à iugis Alpium fusus vnde ortum & nomen habuerit, & cur à Græcis Eridanus cognominetur, ibid.b. & seq.
Pæones pedes quid, & vnde ita dicti 5.c
Pæonia herba, quam glycysiden vocant, vnde nominum ducat originem 152.f
Pagani vnde sic fuerint cognominati 69.c
Pagrum ostreis in mari alit dicitur 107.h
Palæ in dorso quid sint, & vnde dicantur 97.b
Palæstina vnde nomen acceperit, & vbi posita sit 119.g
Palæstra quid sit, & vnde nominis origo deducatur 159.b
Palam & coram quomodo differant 179.d
Palamedes Græcis literis, H, X, & Ω, adiecit 1.g
Palatium à Palante principe Arcadum nominatum est, & quare 130.c
Palaturi vnde dicatur, & cur illud Græci Οὐρανὸν appellent, 95.h
Paliurus herba quid, & eius virtus 152.h
Palla quid sit, & cur ita vocetur 169.b
Pallida lepra imbecillem & fragilem fidem animæ denotat, 317.h
Pallium quid sit, & vnde nomen habuerit 168.f
superhumerale illud summi sacerdotis quid designauerit, 317.b
Palma quid, vnde dicta, in quo distinguatur à pugno & palmo, vbi nascatur, cur a Græcis φοινικὸς dicatur, eiusque fructus dactyli, 96.d.147.f.g.183.a
crucem designat, in quam Christus ascendit 509.c
Palmarum dies vnde sic dictus, quare celebretur, Capitilauium, appelletur, & in eo symbolum confitentibus tradatur, 30.g. 395.b
Palmarum ictus, quos Christus sustinuit, prænuntiantur in veteri Testamento 374.f

Palmes in vite quid ſit & vnde nomen acceperit 146.d
Palpebræ quid, vnde dictæ, & cur vallo capillorum munitæ ſint, 95.d
Paludamentum quid & vnde dictum 168.g
cur Paludes a Pale paſtorali idea dictæ ſint 133.f
Palumbes quid ſint, & vnde nomen ſortitæ fuerint 111.c
Pamphilus martyr 46.g
inter Pampineum & pampinoſum quod ſit in ſignificatione diffidium 210.c
Pampinus in vite quid dicatur, nominiſque ratio etymologica, 146.d
Pan Græcis, Latinis Syluanus, quid ſit, eius deſcriptio explicatur, 71.g
Pandorius, à quo ſic appellatus 26.g
Panegyricum quid & à quibus ortum 47.b
Panes azymi, aut ſubcinericii cur dicantur 292.h
quid illi alienigenæ, a ſacrificio reiecti, myſtice deſignent, 320.a
Panis quid ſit, vnde nomen acceperit, eiuſque ſpecies quædam explicantur, 172.h. & 173.a. cur ipſe, & vinum, corpus & ſanguinem Ieſu Chriſti nuncupentur 395.a
Pannonia quid, vbi poſita, & vnde nuncupata 121.g
Panormus obſidetur 277.c
Panorii apud Scythiam qui & vnde dicantur 100.f
Panther quænam ſit beſtia, deſcribitur, cur ita appelletur, & ſe-mel omnino parturiat 103.f
Paphum quis ædificauerit 128.c
Papiliones, auis minuta, quid ſint 112.b
Papiliones (tentorii genus) cur ita dicti 132.h
Papillæ quid ſint, cur ita appellentur, & quomodo à mammilla differant 96.f
Par numerus in quibus diuidatur 23.f.& 24. per totam columnam.
Parabola, ſpecies ὁμοιώσεως, quid ſit 11.f
Parabolæ & problemata quid 47.c.d
earum tria millia à Salomone dicta, quid myſterii præ ſe ferant 344.g
Paracletus, cur Spiritus ſanctus dicatur 56.c
Paradiaſtole quid 17.c
Paradigma, tertia ὁμοιώσεως ſpecies, quid dicatur, & quot modis fiat 11.f
Paradiſorum duorum differentia quæ ſit 186.h
Paradiſus (qui & Eden Hebraice dicitur) cur ita appelletur, eiuſque deſcriptio 119.b
quid eius quatuor flumina, myſtice ſignificent, 284.d.e.285.f
malorum autem Punicorum quid ſit 506.d
Paradoxon quid ſit 17.g
Paragoge, ſpecies metaplaſmi, quomodo definiatur 9.f
Paragraphus quid ſit, eius vſus & figura 6.f
Paralipomenon libri duo apud nos quid contineant 279.b
Paralyſis quid, vnde dicatur procedere 33.f
Paralyticus iacens in lectulo, anima eſt vitiis deſolata in corpore ſuo 351.c
Paranomaſia, ſpecies ſchematis, quid 10.b
Paraſceue, id eſt, ſexta ſabbati, cur in feſtiuitate habeatur, 397.d
Parathecis quid ſit 18.b
Parcæ vnde dicantur, & quot ſint 72.b
Pardus ſecundus poſt pantherem eſt 103.g
cur Parentes creatores vocantur 94.f
Parentheſis quid ſit 11.a
Parias, ſerpens qui ſemper in cauda ambulat, & ſulcum facere videtur 106.b
Paries ita nuncupatur, quia ſemper duo ſunt pares, vel à fronte vel à latere 132.c
Parietes templi interius ligno contecti, myſterium Dominicæ crucis indicant 344.c
Parietinas dicimus quaſi parietum ruinas, & quare 132.c
Parius marmoris genus, vbi naſcatur, & cui vſui aptus ſit, 137.d
Parnaſſus mons Theſſaliæ quare ſic nuncupatus fuerit 123.e
Paro quid & vnde dicatur 162.f
Parœmia, ſpecies allegoriæ, quid 11.e
Paromaton, ſpecies ſchematis, quid dicatur 10.c
Paros inſula, quæ prius Minoia, quibus rebus maxime claruerit, 124.d
Parotides quid ſint, vnde fiant & ita nominentur 34.a
Parrhœtia quid dicatur 17.h
Parricida & paricida ſignificatione diſtant inter ſe 210.f
Parſimonia quam neceſſaria ſit homini Chriſtiano 121.g
eius quoad cibos, cum ventris ingluuie, conflictus, 501.e
Parſipolim vrbem quis fundauerit 127.a
inter Partem & partim diſtinctio ſignificationis ſtatuitur, 210.h
Parthenios quis conſtituerit 128.g
Parthenopia vnde ſic appellata ibid.
Parthi vnde originem & nomen ſuum traxerint 74.c
Parthia, quæ eſt ab Indiæ finibus vſque ad Meſoporamiam, cur ita vocetur 119.c.d
Participialia nomina quæ 3.c
Participium quid & vnde dictum 4.d
Partus immunditia in veteri lege, quid myſtice præfiguret, 317.c
cur Paruuli incircumciſi anima pereat, dum ipſe pactum Dei irritum non fecit 292.c
Paruuli, illudentes Eliſæo, Iudæorum habuere perſonam, 346.a.b.350.b. ad quid illis proficiat baptiſmus, 411.f. cur peccato originali carentes per baptiſmum, & nec dum propitium habentes delictum, à beſtiis pœniſque cæteris laniantur, 424.c
Paruulorum animæ nexu peccati originalis ſunt aſtrictæ, 190.b
Paſcha quo die celebraretur apud Iudæos, quo autem in Eccleſia Chriſtiana ex Synodo Nicæna, & quomodo, 49.h. illius feſtiuitatis varia obſeruantia ex orem gignit, 50.a. Hebræorum quid deſignet, 307.h. & ſeq. ſecundi menſis, cuius rei typus, 321.c. cur celebretur, vnde vocabuli ducat rationem, 398.a
cur in tertia hebdomada Lunæ 398.b
Paſchaſinus Sicilienſis Epiſcopus 356.b.514.h
Paſci inter lilia quid ſit 504.g
Paſſeres, minuta volatilia, vnde ſint ita vocati 111.c
Iudæis in cibo interdicti quid deſignent 317.c
Paſſio & propaſſio in quo ſignificatione diſſideant, ex Hieronymo, 209.g
Paſſionem Chriſti quonam modo legimus 290.e
quo vero eam adnuntiamus aut exhonoramus, 290.g
eius partita ratio 397.e
Paſſiones acutæ in homine, quas Græci ἐξάψεις vocant, vnde naſcantur 36.f
Paſſuum genus verborum quid 4.c
Paſſus & expertus quomodo diſcrepent inter ſe 184.b
Paſtores porcorum fugientes quid deſignent 351.c
Patens & patulum in quo ſecernantur abinuicem 210.a
Pater monaſterii quis eligi debeat 486.c
Paterfamilias proferens de theſauro ſuo noua & vetera, Chriſtus eſt, 351.g.
item qui operarios ad vineam conducit 352.c
Paterniani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæreſis, 66.e
Patibulum & crux in quo differant 39.h
Patientia in Chriſtiano maxime requiritur, circa quæ verſetur, & quæ ſit eius vtilitas, 222.h.223.a.229.c
eius cum ira conflictus 231.c.499.c.d
qua ratione diſtet à tolerantia quoad ſignificationem, 209.e
in Patre quando contaminamur 318.e
Patriæ nomina quæ 3.e
Patriarcha cur Græca linqua ſummus pater, interpretetur, 63.a
Patriciani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæreſis 66.c
Patrimonium grande, grandis tentatio eſt 475.d
Patris & Filii & Spiritus ſancti perſona quomodo ſecernatur, 185.h
inter Patrium & Paternum quid diſſideat 210.c
Patrius & paternus quomodo differant 180.f
Patrocinium in artibus ſcenicis, quod 160.h
Patronymica nomina quæ 3.d
Patrum veteris Teſtamenti baptiſmus 411.b.c
Patulum & patens quomodo differant 181.a
Pauimentorum definitio & vocabuli deriuatio 132.d
Pauliani à quo nomen & originem traxerint, & quæ fuerit illorum hæreſis 65.g
Paulinus presbyter 355.f.514.b
D. Paulus, cur primum Saulus ſit appellatus, deinde Pauli nomine donatus, quod interpretatur mirabilis ſiue electus, 62.a. ex infido fidelis factus, cunctis caret criminibus quæ impie geſſerat olim, 234.c
eius ſcripta omnia quæ ſint, & quid contineant, 282.c
qui affligeret filios Eccleſiæ perſecutionis ſuæ tempore, prophetatur in perſona Benjamin, 299.f.301.b.304.h
eius vita, mors, & ſepultura, 365.b. & ſeq.
ipſe, & Barnabas latriæ cultum ſibi reddi vetuerunt 399.b
Pauo nomen de ſono vocis habet, carnemque duriſſimam, 119.h
Pauperes quidam ſunt clari, quos non diuitiæ eleuant, ſed ſola voluntas in iis ſuperba eſt 475.e
inter Pauperiem & paupertatem quid differentiæ in ſignificatione repertiatur 181.d.210.c
Paupertas Chriſti Domini noſtri prænuntiatur in veteri Teſtamento, contra Iudæorum incredulitatem, 372.b.c
Pauperum oppreſſores tanto acrius condemnabuntur, quanto fortios miſeros opteſſerunt 474.c.d
eorum rem præſtare diuitibus magnum ſcelus eſt 476.e
Pax habenda eſt & diligenda a Chriſtiano 229.d.231.g
ſanctæ Eccleſiæ, & virtutibus ſanctis floreſcit, & ſpirituali prole multiplicatur 503.h
Paxillum portare ſub balteo, quid ſit 330.b
Peccamus, quando voluntate, aut cupiditate deſtectimus, vbi violenter impellimur, & ſi flagitium non eſt, miſeria tamen eſt 459.b
Peccans non eſt coquendus in lacte matris ſuæ 328.c
Peccans monachus ſæpius quomodo ſit tractandus 494.a
quod Peccantes ſæpe, in manu hoſtili tradantur, quid ſignificetur 333.f

Peccata est ad mortem ire, desperate est in infernum descendere 441.a
Peccare manifeste, maior est culpa quam occulte 442.f
Peccare crimen est, peccatum vero prædicate clamor est ibid.g
non Peccare amore dilectionis Dei, aliud est, quam timore supplicii ibid.h
Peccata erant minoris culpæ sub veteri Testamento, & quare 424.c.d. quædam veniunt de ira Dei 442.f. non possunt ei remitti, qui in se peccanti debita non remittit 466.f. manifesta non sunt occulta correctione purganda 471.b
Peccati recordatio apud iustum facit fœdium animæ 443.f. seruo Dei quanta esse debet ibid. causa illius duplex ibid.g
de Peccato securitatem habere pœnitentem nunquam oportet, & quare 240.b.c
Peccato mortali corruptus post baptismum ad sacerdotium non promouetur, & quare 401.h
Peccator omnis in pœnitentia duplicem fletum habere debet 400.d. omnis superbus est 447.c.f
Peccator & immundus differunt 209.f
Peccatores, & iniqui ministerium sacerdotale assequi prohibentur 468.c
Peccatoris ad Deum conuersio 228.c
Peccatorum triplicem formam indicat numerus trium millium interfectorum 311.g.h
Peccatum Dauidis mysticam præ se fert interpretationem 343.a.b. duobus modis committitur 441.g.h. quatuor modis committitur in corde, & totidem in opere ibid. tribus modis geritur ibid. tanto maius, quanto maior qui peccat habetur 442.d. sæpe alterius peccati causa est ibid.e. non solum facere, & diligere grauissimum est. 442.h. cauere melius est, quam emendare 443.a. antequam admittatur, grauius pertimescitur, & quomodo committatur ibid. non esse, quando nocturnis imaginibus illudimur, sed si antequam illudamur. cogitationis affectibus præueniamur 459.g. ob illud primi hominis, humano genere pœna est illata seruituris 458.c. quicunque sequitur illud alterius, necesse est, vt & eius pœnam consequatur 472.f
Peccatur aliquando vtiliter in minimis vitiis, vt maiora vtilius cauentur 446.c
Pecoris nomen quibus proprie animalibus accommodari solet: & quæ sit differentia inter pecora & pecudes 101.d. & seqq. 179.d
Pectoris & ventris nomine quid significetur in maledictione facta serpenti qui Euam seduxit 286.g
Pectus quare sit ita vocatum 96.c
in Pecudibus ac iumentis quis sit annus robustissimus 99.c
Peculium quid & vnde dictum 38.a
Pecuniæ proprietas, origo & etymon 141.e. cur illa qua adpretiatus & venundatus est Christus, merces eius dicatur 373.g. illa monasterii in tribus partibus diuidenda est 495.f. eius amor, & auaritia, omnium vitiorum pessimum est 449.d
inter Pecus & hominem quæ sit differentia 187.e
Pede fracto vel manu sacerdos, quis dicatur 319.b
Pedes quid, vnde dicti, quot sint, & eorum species 4.b. 97.e. eorum accidentia 5.d
cur Pedites pede currere dicerentur, nudipede & recto spatio 160.c
Pelagiani à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.f
Pelagius hæreticus aduersus Christi gratiam, erroris sui dogmata prædicat 272.b
Pelagus quid sit, & vnde dicatur 116.c
Pelasgi cur ita fuerint appellati 75.b
Pelles, quæ brachiis Esau circundatæ sunt, quid mystice significent 296.f.g
Pellicanus auis Ægyptia vnde nomen acceperit 110.b
Pellis & corium in quo differant, & vnde dicantur 96.f
Peloponesum vrbem quis condiderit 128.c
Pelorides, piscium genus, vnde dicti sint 108.g
Pelorum, promontorium Siciliæ, vnde nomen habuerit 125.b
Penates quid, & vnde dicerentur 72.d
inter Pendent & pendunt quid intersit 210.h
Pene & penem in quo distent a binuicem ibid.
Penetrale & penetrabile quomodo discernantur inter se 210.a
Penetralia quid, & cur ita cognominentur 131.b
Pennæ acumen in duo diuisum quid mystice significet 48.b
Pennæ vnde nomen suum acceperint 109.e
Pentaphyllon, Latinis quinque folium, quidnam sit 152.d
Pentapolis regio in confinio Arabiæ & Palæstinæ sita, vnde nomen acceperit 120.a
Pentaptota nomina quæ 3.g
Pentecoste quid apud Hebræos & Christianos, & vnde vocabulum sumpsit 50.e. eius festiuitas vnde cœperit exordium 398.f
Pephim quid sit 165.b
Per se numerus quis dicatur 24.b
Percunctatio Iobæ dicentis ad Angelum, *Noster es an aduersariorum?* discretionem Sanctorum insinuat 331.e
Percunctatio & interrogatio in quo significatione distent, ex Augustino 209.h
percussio diuina gemina est 456.f
Percussus & percussus quomodo differant 210.f
Perdix, auis dolosa & immunda dicitur, & quare 111.c
Perfecta forma verborum quæ 4.b
Perfectio in Deo quomodo intelligenda 54.c.d. ad summam cunctorum bonorum, in Spiritu sancto consistit 332.h
Perfectum & consummatum in quo differant inter se 209.h
Perfectus numerus quis dicatur 24.a
Perfidiæ duritia, torpore malitiæ frigida per grandinem significatur 256.g
Pergamenum, quod & membrana, quid sit, quomodo fiebat, & eius genera 47.f
Perihermenias liber Aristotelis quid contineat, & eius vtilitas 20.a
Periodus, quæ & vltima distinctio, quid 6.c.16.c
Peripatetici vnde sic dicti, & quis eorum sectam instituerit 76.d
Periphrasis, tropus, quid, & quotuplex 10.h
Peripneumonia, morbus acutus, quid sit 36.h. morbus chronicus, quid 33.c
Περιστερωμένη quid sit, & eius figura 6.b
Perissologia quid sit 9.c
Peritus, prudens, callidus, & facundus quomodo distinguantur 209.f
Periurare non potest, qui iurare non appetit 445.f
Periurii crimen incurrimus, dum iurandi vsum facimus ibidem
Perizomatum, primum vestimenti genus, quod & campestria nuncupatur 167.e.f
Persæ vnde sic dicantur cognominati 74.d. Syriam & Ægyptum Romanis auferunt 273.c
quæ sit illa Persecutio, quam Apostolus omnes pie viuentes in Christo pati describit 497.b.c
Persecutor ad purgandum ventrem speluncam ingrediens quid designet 341.f
Perseuerantia in confessione & in pœnitentia requiritur 121.a. 228.f. à pertinacia significatione distinguitur 209.g
Perseus & Andromeda inter signa cælestia habiti sunt 31.f
Persida vbi posita sit & vnde dicta 119.e
Persius poëta 268.b
Pertinacia definitio, vocabulique deriuatio 133.h
Pertinacia & constantia quomodo abinuicem distinguantur 181.d
Perturbatio ab Antichristo in Sanctis futura, per pauorem qui irruit in Abraham significatur 292.b
Peruersorum prauitas aliquando prodest viris iustis 474.f.
Pessulum dilecto aperire quis dicatur 507.d
Pestilentia, morbus acutus, quid: vnde sic nominata: quomodo gignatur: eius varia nomina & causæ 33.a. 258.b. in quo differat a peste 209.g
Petalum in veteri lege quid diceretur 167.d
Petitionum orationis Dominicæ expositio 394.e
inter Petiuit & expetiuit quæ statuatur differentia 210.b
cur Petra, appelletur Filius Dei 186.c. quid illa, quæ virga percussa est à Moyse, præfiguauerit, explicatur 309.c. ipsa etiam, humilis fortitudo; mons, eminens magnitudo esse declaratur 324.f
Petrus Apostolus cur à petra nomen accepit 61.g. cur Cephas & Simon Bariona dictus 61.h. fide lapsus, rursus pœnitendo resurgit 234.d. contra Simonem Magum Romam pergit 268.b. eius epistolæ duæ canonicæ quid contineant 282.d. personam Ecclesiæ gestat 351.b. eius vita, & mors 364.h. primus sacerdotalis ordinem cœpit post Christum 402.c. præeminet cæteris Apostolis. Romanus autem Antistes cæteris Episcopis 489.a. negationis suæ vinculis adstrictus, amarissimis lachrymis, infidelitatis suæ nodos resoluit 500.d
Petrus Ilerdensis Hispaniarum Ecclesiæ Episcopus 513.e
Peusis quid sit 18.b
Phaëtontis incendium 263.b
Phaleg filius Heber 262.c
Pharao, nomen non hominis sed honoris, cur in Latinum vertatur, denegans eum 59.b. vult vxorem Abrahæ accipere 291.c. iubens masculos occidi, & fœminas viuere, quid denotet mystici 306.a. eius obduratio mystice quid designet 307.b. figuram habuit diaboli 349.c
Phares cur diuisio, interpretetur 59.a. quid denotet 300.g
Pharetra & feretrum etymologiam communem habent 157.g
Pharisæi cur interpretentur ex Hebræo in Latinum, diuisi, eorumque cum Saducæis contrarietas 65.a
Pharisæus orans in templo, Iudæorum est populus 353.g
Pharus quid sit, vnde cognominetur, & quis sit illius vsus 130.b
Phasianus vnde nomen acceperit 110.h
Phengites Cappadociæ lapis quis 136.h
Pherecides primus apud Græcos soluta oratione scripsit 11.g. quo tempore claruit 128.d
Phiettro quid, eius vsus & figura 6.h
Phihairoth, quod os nobilium interpretatur, quid mystice designet 320.g
Philadelphiam vrbem Arabiæ quis condiderit 127.b
Philastrius Brixiensis Episcopus 511.h
Philippi vita, & mors 365.g
Philippus inter Imperatores Christo primus credidit 270.c.d

Philistæi siue Palæstini vnde sic appellentur, & quare allophyli dicantur 74.f
Philistinim contritio quid demonstret 279.g
Philistium vrbem qui fundauerint 127.c
Philosophia quid sit, quibus consstet, vnde dicatur, eius diuisio & subdiuisio 18. d. & 19. per totam & circa quid vnaquæque partium Illius, versetur 18. d. 19. per totam 192.c
Philosophus quis proprie dicatur: vnde exortum est hoc nomen: eiusque triplex diuisio 67.a. & seq.
Phinees cur os patens, seu os mutum, interpretetur 59.c. ibid.c zelatus, vt Domini furorem placaret, Zambrim & seorum, Madianitidem pugione transfigens, quid mystice figuret 325. h. 349.c. eius vita, & mors 361.h
Phinon interpretatur os, & quare 325.a
Φλεγμονὴ quid, & vnde dicta 36.g
Phocas Imperator 273.c
Phœnices Græcarum literarum inuentores, vnde dicti 1.g 74.c
Phœnix auis Arabiæ vnde nomen acceperit 110.a
Φρένησις quid sit, & vnde sic appellata 36.g
Phreneticus sanitati restitutus per musicam 35.c
Phrygia quid sit, quotuplex, & vnde nomen acceperit 120.g
Phrygius lapis ex loco traxit vocabulum, eius natura & proprietas ij. & 130.e.f
Phryxi fabula 236.f
Phthisis quid, & cur ita vocata 33.c
Physica quid, eius author primus quis fuerit, & in quot partes distribuatur 18. e. ad eam disciplinæ septem pertinent 192.d
Physici cur Theologi dicti, eorumque de Deo varia opinio 67.c
Piacæ quasi poeticæ dicuntur, & quare 110.g
Pictauium quis ædificauerit 128.g
Picturi quid sit, vnde denominata, & qui primi eam excogitauerint 165.c
Picus vnde nomen acceperit, & quidnam diuinum habere dicatur 10.g. regna 263.f
Pietas & affectio quomodo in significatione discrepent inter se 209.c
inter Pignera & pignora discrepantia est in significatione 210.d
Pignero & pigneror qui differant 183.d
Pignus quid, & in quo differat ab arrha 38.c
Pigritia & torpor discrepant 209.g
Pila quid & eius species 161.h
Pilatus cur interpretetur, os malleatoris 62. f. ipse & Herodes quid mystice declarent 354.d
Pilcum in veteri lege quid diceretur 167.c
Pili & pilæ inuentor quis fuerit 35.a
cur Pilogonus herba a Latinis sanguinaria vocetur 153.c
per Pilos caprarum dura pœnitentiæ afflictio designatur 314.c
Pinnula pars auris vnde hic dicta 95.f
Pindarus insignis tragœdiarum scriptor 266.b
Pinnæ, pennæ, & pennum in quo discrepent inter se significatione 210.g
Pinus quid, vnde dicta, & eius vtilitas quæ sit 148.h
Piorum iter impeditur, si vanitas iniquorum non diuidatur 467.c
Piper vbi nascatur, fructusque eius quam sit diuersus 150.g
Pirus cur ita vocetur 148.c.
Pisa vnde cognominata 146.b
Pisanactia Athenis quid 67.b
Piscator & piscatorius significatione distinguuntur 210.g
Piscibus nomina imposita quando, a quo, & ex quibus petita sint rebus 107. e. eorum diuisio & creatio 109. b. c. eorum vsus vel etiam carnium 400.g.h
Pisistratus primus apud Græcos bibliothecam instituit 46.e
Pistrinum, quasi pilistrinum, & quare 131.g
Pix vnde vocetur & quomodo probetur 150.c
Plagæ decem Ægyptiacæ quid spiritualiter significent 307. d. & seq.
Planetæ stellæ quare sic dictæ 30.c.31.a.261.a. & seq. illarum positio quænam sit ibid.
Plantæ quid sint, & vnde nomen acceperint 97. e. quomodo à plantariis distinguantur significatione 147.c.210.f
Plastice quid dicatur 165.e
Platani nomen & forma quæ 149.c
Plateæ perpetuæ ac latiores ciuitatum viæ, vnde vocabuli originem traxerint 129.g
Plato Logicam adinuenit 18.e. eius de Deo opinio quæ fuerit 69. c qua floruit ætate 266.c
Platonici à quo sic appellati, eorumque opinio 67.c. opinio illorum de Deo ibid.d
inter Plebem & populum quod discrimen inueniatur 210.c
Pleiades quid sint, cur eas Latini Virgilias appellent, earumque mystica interpretatio 255.c.d
Plenitudo & plenitas in quo differant 185.a
Pleonasmos quid sit 9.c
Pleuritis, morbus acutus quid sit 36.g
Ploratus, planctus & fletus significatione dissident 209.g
Pluma dicitur quasi piluma, & quare 109.e
Plumbum vnde dicatur, duo eius genera, vbi inueniatur, & nigri origo duplex 142.h.& seq.
inter Plures & pluris quæ differentia 210.b
Pluto, Dispiter alias, Orcus & Charon dictus est 70.f
Pluuia in sanctis scripturis, verba sunt Euangelii siue legis 338.h
Pluuiæ vnde fiant & nascantur: quid mystice significent 114.b. 256.f.g
Poculum ex vino condito quid desinet 509.g
Podagra vnde sic dicta 33.g
Poderis quid & vnde dicatur 166.c
Pœna mulieris, *In dolore paries filios*, quid significet 287.a.in posteriora eorum qui arcam Dei captiuauerunt, cuius rei signum sit 338.e
Pœnæ in legibus constituræ quænam sint 39. b. & seq. temporalium cum æternis comparatio 218.c. 227.c. inter eas, quas iustus in corpore patitur, atque eas, quas mente per fraudem diaboli multum interest 457.f
cur Pœnitentes barbam nutriant 406. f. cur in cilicio & cinere ibid.g. quinam veri sint ibid.
Pœnitentia quid sit, & quæ vere perfecta dicatur 52. h. inanis est, quam frequens culpa coinquinat 220. h. 228. c. ad eam exhortatio 233. 234. cur à punitione nomen acceperit, quasi dicatur punitentia 240. b. perfectæ fructus quis ibid. eius amaritudo suauior est, quam dulcedo luxuriosæ vitæ in præterito, quare 339. g. eius definitio 406. f. eius remedium fideiter alligat in spe indulgentiæ Ecclesia Catholica ibid. h. duplex est ibid. eam quis digne agit 440. e. eius tantum in hac vita patet libertas ibid.f
Poëtis & poëma quid 12.c
Poëtæ vnde sint dicti ex Tranquillo, eorum species, officium & characteres 67.g 68.a.b
Ποιότης, species diffinitionis apud Philosophos, quid 21.a
Poli cælestes qui & quot sint, & cur ita appellati 28. c.d. 113.d
Polios, Latine Omnimorbia, cur ita dicta, & vbi inueniatur 153.b
Polliceri & promittere in quo distent 179.a.210.a
Pollutum extra castra exire, quid sit 330.a
Polypodion quid sit, & vbi crescat 153.a
Polyptoton, species schematis, quid dicatur 10.c
Polysyntheton, species schematis, quid ibid.
Poma matura & immatura quæ dicantur 147. f. quando illa, quæ germinant, immunda existimamus, nostrisque cibis non aptamus 327.b. conuallium, fructus est hemilitatis 508. e. noua & vetera quid 509.f
Pomarium & pometum distinctæ sunt significationis 180. g. 183. a. 210.f
Pomelida quid sit, nominisque etymologia 148.c
Pompeiam in Campania quis ædificauerit 128.d
inter Pompeii porticum, Pompeiam, & Pompeianam quid interfit 210.g
Pompilius quo tempore Romanis præfuit 265.c
Pomponius quidam centones in Christi honorem composuit 12.c
Pondera & mensuræ inuentæ 263.f. diuersa, & mensuræ duplices, prohibentur 328. b. c. illa portare in sabbatho quis dicatur 385.f
Ponderosus sacerdos quis vocetur 319.c
Pondus quis primum adinuenit, & vnde ducta sit nominis causa 143.c. signorum illius characteres & formæ 144.e.f. & seq.
Pontica gemma quid sit eiusque potestas 140.h
Pontifex quis dicatur 63.b. inter eum & vatem quod sit significationis discrimen 210.c
Pontifices apud Roman. à quo primum instituti 265.c
Pontifici Romano primum, deinde cæteris Prælatis obediendum est 487.b.c
Pontius cur, declinans, interpretetur 62.f
Pontonium, nauigii genus, quid 162.g
Poplites & suffragines in quo distinguantur 583.b
Populi duo, & duæ gentes sunt inter nos 296. c. cur Eunuchi appellentur 301.c
inter Populum & populos quid diffidii 210.c.& plebem 210.g
Populus de vituli sanguine septies digito sacerdotis aspersus, quid designet mystici 319.c
Populus arbor, cur sic dicta, & quotuplex sit 149.c
Porcam Betici quomodo dehniant 128.c
Porci marini, vulgo vocantur suilli 107.g
in Porco sueque prohibita Iudæis quid designetur 317.b
Porci corporis Græcis, cur Latinis spiramenta appellentur 96.f
Portemia quid, vnde dicatur, & qui ea potissimum vtantur 162.g
Portenta quid sint, vnde sic nuncupentur, eorumque cum portentuosis differentia 99.h.& seq.
inter Portentum, portentosum, ostentum, & monstrum, quidnam differentiæ, quoad significationem attinet, apponatur 210.e.& f
Portentuosa quid, & quam varie existant 100.a.ibid.c
Porticus quid & vnde dicatur 132.a
Portitores duo, qui de terra promissionis, botrũ in ligno humeris gestauerunt, quã mystice expresserint significantiã 322.e 349.e
Portus (qui & baia veteribus) quid sit, & vnde nomen deprompserit 126.b

Poscere & exposcere differunt 210.a
Positiuus gradus quid 3.c
Positura quid, vnde dicta, eius species & vsus 6.c.d
Possessiones quid, & vnde dicantur 133.c
Possessiua pronomina quæ 38. & quot ibid.h.& 4.a
Possidonius Africanæ prouinciæ Episcopus 356.a.514.f
Post & pone differre dicuntur 210.a
Posteriora mea videbis, quid sit 312.b
Posteritas Iudæorum per ipsosmet damnata, prænunciatur in veteri Testamento 374.e
Postes & antes quid & vnde dicti 132.b
Postremus & posterior distinguuntur 210.h
inter Postulare & poscere quid interfit 128.b
Potentia & potentatus significatione distant 209.g
Potestas cum humilitate est suscipienda 226.c.231.a. angelica nulla est, præter illam quæ Filio Dei tribuitur 367.g. Christi æternæ in Gentibus, prænunciatur in veteri Testamento 380.d.per vniuersum mundum 381.c. per eam libertatem peccandi habere, pessimum 471.d. eius insigne non est vtile, nisi bene geratur ibid.e
Potestates quid & vnde sic appellentur 57.f.quatenus bonæ sint, & quatenus malæ 449.c
Potionum species plures, nominumque singulis inditorum etymologiæ 173.g.& seq.
Porus & aspectus, quam inimica sint homini 121.a.229.a
Præcepta quid sint, & qui primum ea instituerint 47.e.&d. cur legalia, comparatione meliorum, etiam non bona dicantur 191.b.illa Dei qui contemnit, Deum non diligit 437.a
Præceptorum veteris & noui Testamenti mirabilis differentia 384.b & seq.
Præceptum quod accepit figuraliter Christus, nos accipimus in illo 286.a. cunctis Gentibus datum, vt Christo filio Dei credant, præfiguratur & prænunciatur in veteri Testamento 380.b.c
Præcoquæ vuæ quæ vocentur 146.f
Præcordia quid & vnde dicantur 97.g
Præda, bectum, & compendium differunt 210.g
Prædestinatio gemina est, siue electorum ad requiem, siue reprobrorum ad mortem 437.e.f
Prædicatio doctoris operibus confirmanda est 468.d. eius doctrina aeferetur pro malo merito plebis 470.a.b. officium, sine occupatione secularis vix esse potest 507.a
Prædicatores verbi Dei sub nubium nomine significantur, & quare 256.d
Prædii denominatio duplex 133.a
inter Prægnantem & grauidam significationis differentia est 210.d
Prælatis prauis obediendum in iussionibus bonis, atque etiam in dubiis: bonis autem non, in præceptis manifeste malis 487.c
Præmeditatio in omnibus necessaria 230.d
Prænomen quid 3.a
Præparare & apparare in quo differant 183.b
Præpositi monasterio officium 495.g
Præpositio quid, & eius species 4.f
quando Præputia lignorum auferre dicamur 327.a.b
Præsidium, auxilium, & subsidium differunt 209.g
Præstigium vnde sic dictum, & quis illius fuerit inuentor 69.b
Prætexta quid sit, & cur ita vocata 169.g
Prætorium cur sic appelletur 129.h
Prænarrationis angelicæ, & humanæ naturæ, discretio quæ sit, cur ista redimitur, illa sine fine perit 187.d
Prandium quid proprie apud veteres dicebatur 172.g
Prasina oprima vbi generetur 165.h
vnde Prato Romani nomen indiderunt 133.e
Precari, imprecari, & deprecari quomodo distinguantur 185.b. 210.a
Preces à quo nobis compositæ & constitutæ fuerint 592.b.an pro animis defunctorum, omnibus prosint 395.e.f
Presbyter quis dicatur proprie: & cur ita vocentur sacerdotes 63.c. 98. H.
Presbyterorum ordo exordium sumpsit à filiis Aaron 403.f. cur seniores interpretentur ibid. sub nomine Episcoporum comprehendantur 403.g. eorum officium 413.e.d
Priamus rex 264.a
Primasius Africanus Episcopus 357.a.514.g
Primigenia pronomina quæ 3.h
Primitiæ frugum vel primogenitorum quæ spiritualiter intelligantur 311.c
Primogenita, ipsa vestis erat sacerdotalis 296.d
Primogenita Ægyptiorum delata pro decima plaga, quid designent 307.g
Primogenita ouium tondere quid sit 327.c
Primogeniti omnes ex stirpe Noe, sacerdotes 261.g
in Primogenitis qui figuraliter designentur 336.g
Primus & prior quomodo differant 187.c.201.b
Princeps coquorum, qui muros Hierusalem subuertit, quid significet 351.c. sacerdotum, qui scidit vestimentum suum in Dominipassione, quid significet 354. influs plerumque malorum errores dissimulat 472.b
Principalia nomina quæ 3.b
Principatus quid sint, & quare ita nuncupentur 57.f
Principatus Iesu Naue quid denotet 330.e
Principatus super humeros eius, quid notet 369.c.375.c
Principem redire ad melius est difficile, si fuerit vitiis implicatus 472.e. ipsum suis legibus obtemperare, iustum est 472.g
Principes gentium adorari coepti 262.c
apud Principes plerique necessitate magis quam voto mali existunt 472.f
Principium & initium in quo differant 180.f.210. cur hoc nomine designetur Filius Dei 168.c
Priscillianistæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.d
nec Priuatis, nec clericis sine gradu baptizare non licet 411.g
Proba vxor Adelphi proconsulis, centonem expressit 12.f. cur inter viros Ecclesiasticos apposita 355.g.514.c
Proceleumaticas quare sic vocetur 5.b
Procella quid sit, vnde fiat, & cur ita appelletur 115.a. in quo differat à tempestate 210.f
inter Procliuium & decliuium quid distet 210.c
Prodigiorum genera quatuor 210.c
Profanus, nefarius, & nefandus discrepant 209.f
Professio monachorum inconsulto Abbate fieri non debet 496.c.f
Profectus hominis donum est Dei 437.c
Profugus, exul, relegatus, & transfuga in quo distinguantur 184.a.210.d
Profuadum proprie & abusiue quid dicatur 120.c. quomodo inesse dicatur in Deo 414.f
quod Progenies ex Adam per Cain vndenario numero finitur, quid significet 288.f
Prohibere & inhibere inter se discrepant 184.c
Prolepsis, species schematis, quid sit 9.g
Prometheus simulacra hominum de luto finxisse perhibetur 69.f.263.b
Promissiones Dei factæ per Prophetas vere conuersis, confitentibus & pœnitentibus peccatoribus 241.d.e.& seq.
Promontorium quid sit 125.a
Promptuarii & cellarii differentia 131.f
Promurale quid, & vnde nomen sumpserit 129.b
Pronomen quid sit, & eius species 3.g.h
Pronunciatione quomodo fiat barbarismus 8.g.h
Properare & festinare discrepant inter se 210.b
Prophetæ quid, & vnde dicti: & quare videntes appellabantur 60.f.g.& seq. nullus eorum, vt Christus, mortuus resurrexit, & in cœlum ascendit 373.a
Prophetia de mutatione sacerdotii non est in Samuele completa, sed in Domino Iesu Christo adumbrata 338.a. cur rerum futurarum gesta præsentibus misceat rebus 421.c. eius genera quot sint 61.e
Propina quid sit, nominisque etymologia 130.d
Propinquus negans se posse nubere Ruth, Ioannis Baptistæ figuram ostendit 337.a
Propitiatorium quid sit, & cur ita nuncupatum 131.a. Arcæ superpositum, Christus 312.g
Propositio inductionis quid sit 15.b
Propugnacula quid, & vnde dicta 129.b. scripturarum sanctarum munimina sunt 505.h
Prosa quid sit, vnde dicta, & quis eam primus tam apud Græcos quam Latinos vsurpauit 11.g
Proserpina vnde sic appellata 71.b
Prosopopœia quid sit 16.a.18.b
Prosper Aquitanus 48.h
Proterius Alexandrinus antistes 356.b.514.g
Proteruiæ cum manuetudine conflictus 499.e.f
Prothesis quid sit 91.c
Protinus & protenus quid differant 184.g
Prouerbia Salomonis quid doceant 279.c
Prouinciæ ex causa vocabulum acceperunt 123.b
Prudentia quid sit, & quæ in illa veniant consideranda 18.f.192.f. in quo differat à sapientia 209.c
Pruina quid sit, & vnde nomen sortiatur 114.e
Pruna quid sit, vnde dicatur, & in quo differat à carbone 164.a
Psalmis vsum quis dederit; quomodo & cur in primitiua Ecclesia canebantur 392.e
Psalmista quis dicatur, & qualis esse debeat 63.d.404.h. eius officium 63.d.413.b
Psalmorum liber à quibus scriptus fuerit 279.c
Psalmus quid, & quæ in eo considerentur maxime 51.c. cur septimus decimus solus in libris Regum reperiatur conscriptus 344.a
Psalterium quid & vnde dictum, eiusque cum cythara differentia 27.a
Ψ, litera Græca, à quo adiecta alphabeto 1.c
Pustacus vbi potissimum nascatur, eiusque descriptio & natura 110.a
Πυλὴ quid, & eius figura 6.b
Ptolemais, à quo nuncupata & ædificata sit 128.a
Ptolemeus rex Alexandriæ, præcipuus Astronomiæ scriptor 27.c
omnis literaturæ sagacissimus 46.c

Ptolomæi 27.f.266.e. per totam pagiam
Puberes qui dicantur, & vnde sic nominentur 99.b
Publicanus orans in templo, Gentilis est populus 535.g
Pudens & verecundus differunt 209.f
Pudor & pudicitia quomodo differant ibid.c
Puer quot modis dicatur, & vnde nomen acceperit 99.d. Ægyptius Amalechitæ in itinere lassatus, & à Dauide iuuentus, ciboque refectus, quid demonstret 342.a. Abraham, imaginem prædicationis demonstrat 248.f. Elisæi, cum baculo ad resuscitandum illum mulieris missus, typum præfert legis ostendit 350.b.c. Centurionis, & filia Chananeæ mulieris quid demonstret 351.d
Pueri Isaac qui sint 295.h. tres illi in fornace ignis positi, prætulerunt figuram Sanctorum 350.g. eorum vita, & mors 384.c
Puericia, quæ est secunda hominis ætas, quid sit, & ad quem vsque annum protendatur 98.h. quomodo differat à pubertate 210.f
Puerperæ quæ dicantur, & vnde ita vocentur 99.b. quomodo distinguantur à puellis 210.c
Pugio (qui & clunabulum) quid sit, & vnde sic cognominetur 157.b
Pugna Amalech quid præfigurauerit 309.d
Pugnus quid, vnde dicatur, & in quo à palma distinguatur 96.d
cur Pulchram Ecclesiam repetat in Canticis Canticorum Sponsus 505.f
Pulegium apud Indos pipere pretiosius 153.a
Pulsatorium qui dicantur, & quomodo huius vocabuli significatio ad hominem & quadrupedes referatur 109.d. duo columbarum, vel turturum duo, duplicem pœnitentiæ nostræ gemitum demonstrant 316.g
Pulmentum quid sit, vnde dicatur 172.g
Pulmo quid, & vnde dicatur 98.b
Pulpa in corpore humano quid sit, cur ita dicta, & quare viscus à plerisque vocetur 96.g
Pulpitum vnde dicatur 331.d
quando Pulsare ostium cordis dicitur Dominus 506.h
Pulsus cur ita dictus: eius motus duplex 97.h
Puluereum & puluerulentum in quo differant 210.g
Puluis vnde nomen acceperit 134.g
Pumex cur ita vocetur, & quæ sit illius natura 136.b
Pupilla in oculo quid sit, & vnde dicatur 95.g
Pupillos non pro conditione, sed pro ætate puerili vocamus 99.b
Purgatio, concessionis species altera, quid sit 14.e
ad Purgationem peccatorum tria pertinent 323.e
Purificatio Iudaica defectura significatur 294.b
Purpura cruorem ac tolerantiam passionum declarat 314.b
Purpureus ascensus quid designet 505.d
Purpurissum quomodo fiat 166.b
Purpurites, marmoris genus, vnde ducat nominis causam 122.c
Puteolanus puluis vbi inueniatur, & quis sit illius vsus 135.a
Puteorum, quos fodit Isaac, mystica significantia 295.g. & h
Puteus quid sit & vnde nomen acceperit 117.d. cur aquarum viuentium, & fons hortorum appelletur Ecclesia 506.e
Puto, existimo, opinor, arbitror & suspicor in quo differant 184.d
Pyra vnde originem habuerint, & eorum forma 133.a.b
Pyra, rogus & bustum quomodo differant inter se 176.c. 184.a. 210.b
Pyra & pyrum distinguuntur significatione 210.g
Pyrenæus mons vbi positus sit, & quare à crebris fulminum ignibus nomen acceperit 125.f
Pyramis apud Geometras quid appelletur 25.e
Pyrethron cur ita sit appellatum 153.d
Pyrgus cur ita dictus 161.e
Pyrites quid sit, quotuplex, & quæ huius proprietas 136.e
Pyropum quid sit, & vnde nomen accepit 142.c
Pyrrichius vnde sic dictus 5.a
Pythagoras Samius Y, literam ad exemplum vitæ humanæ primus formauit 1.h. cur se philosophum, non autem sapientem, esse responderit 67.a. eius de Deo opinio quæ fuerit ibid. f. item & deserpentis creatione ex medulla hominis mortui, quæ in spina est 106.g. Arithmeticæ artis inuentor 265.h
Pythones vnde sint ita appellati 68.h
vtrum Pythonissa Samuelem de inferno euocauerit, an aliquam imaginariam illusionem fallacia demonum factam 341.b.c

Q

Q, litera Latina, cur dicta superuacua 2.e. eius vsus qualis 8.a
Quadragenario numero delinquentes cædimur, & quando 330.b. cur in illo numero vita laboriosa figuratur 399.e
Quadragesimæ ieiunium à veteribus libris cœpit ex ieiunio Moysi & Eliæ, & ex Euangelio 399.d.e. cur confine & contiguum est Dominicæ passionis ibid.
Quadraginta dies quadraginta noctes, quibus pluit in diluuio, quid significent 289.e
Quadraginta anni quid significent, quibus laboriose peractis, filii Israel ad reprobationis terram transierunt 326.g.h
Quadratum quacunque verteris, firmiter stat 288.h
Quadrigæ Aminadab quid designent 508.f
Quadrigarum origo quæ, cur Soli iungantur & rotis currere dicantur 159.g.h. & seq.
Quadrilatera figura quæ sit 25.d
Quadrupedia quæ, & vnde sic dicantur 101.e
Quæcunque velociter ad profectum tendunt, celeriter finiuntur 447.a
Quærere Deum, primum est scientiæ studium 436.b
Quæritur & quæritur distant inter se 211.g
Quæstionum genera quot sit 26.b.c
Qualitas vnus causarum status apud Rhetores quid sit 19.d. vna ex Categoriis, quid item 19.e. non illa ciborum, sed eorum cupiditas, est cauenda 450.b
Qualitates affectionum quatuor sunt, quibus mens iusti salubri tædio pungitur 440.b
Qualitatis & quantitatis nomina quæ 3.d
Qualitatum species pletumque sumuntur de corporibus ad Deum 415.d. & seq.
Quam dudum & iam dudum quomodo in significatione discrepent 211.f
Quantitas abstracta quid sit, & eius species 18.h. quid ea quæ vna ex categoriis dicitur 19.e. Solis eadem est omnibus, & Orientalibus, & Occidentalibus 252.c
Quantitatem aut qualitatem quomodo Deus habere dicatur 414.f
Quanto quisque in superiore loco constitutus est, tanto in maiore periculo est 472.c
Quatenus & quatinus quomodo differant 211.f
Quatuor Euangelistæ Iesum Christum, sub quatuor animalium vultibus figuraliter exprimunt 351.a
Quercus, siue quernus, cur sic appelletur, & quotuplex sit 149.c
Questus & quæstus quomodo distinguantur 211.f
Qui sibi loquentes iurare faciunt, grauiter delinquunt 445.f
Qui lædit, pro lædente orat 460.c
Qui aliis præest, non solum auctoritate, sed etiam humilitate clarescat 469.f
Qui docendi munus habent, multum periculi subeunt, si contradicentibus veritati resistere noluerint 470.c
Qui blande castigantur, & non corriguntur, acrius arguendi sunt 471.a.b
Qui in nostris delictis clementes sumus, ergo aliosrigidi esse non debemus ibid.c
Qui in hac seculo bene imperat, sine fine regnat ibid.e
Qui sibi nequam est, nulli bonus esse potest 475.g
Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt 474.e
Quindecim anni dati Ezechiæ regi vitam deprecanti à Domino Deo, quid sacramenti mysteriique contineant 346.d. 350.c
Quinquagenarius numerus semper ad pœnitentiam refertur 393.b. pertinet ad Spiritum sanctum 313.e. pœnitentiæ confessio est, qua declaratur remissio peccatorum 345.g
Quinque millia carmina Salomonis, quid mystice significent 344.g
Quinque illi in domo vna, ex quibus duo in tres, & tres in duos diuidantur, quid significent 355.b
per Quinque fratres Diuitis, Iudæi intelliguntur ibid.f
Quinque virgines sapientes, & quinque fatuæ, animas sanctas significant, & eas quæ non seruant intra conscientiam bonioperis testamentum 352.a
Quintanæ quid sint 129.g
Quipparum cur ita vocetur, & vbi inueniatur 141.c
Quisque dum ad cognitionem Dei accedit, magis se grauari impulsu vitiorum agnoscit 439.a
Quisquiliæ quid in arboribus dicantur 147.f
Quoniam & quia quomodo distideant inter se 211.f

R.

R, litera communionem habet cum S. 8.e
Raab meretrix typum tenet Ecclesiæ 330.f. 331.f
Rachel cur ouis, interpretetur 59.a. contemplatiuam vitam ostendit 191.d. propter eam non propter Liam, seruitur 197.e. ad eam per mandragorica poma perueniturr 298.b.& seq. quod ea fedendo idola cooperuit, quid significet 299.a. Ecclesiæ typum tenuit 348.g
Radagaisus Scytha Gothorum rex 274.f
Radix vnde nominis etymologiam recipiat 147.c
Radix Iesse quando stare dicatur in signum populorum 370.h
Ragades, quæ & hæmorroides, vnde sic dicantur 33.h
cur Rameſſe dicatur commotio vel tonitruum 320.f
Rami sunt qui de trunco manant 147.d
Ranæ vnde nomen sumpserint, earumque genera & species quæ sint 109.a. secunda plaga super Ægyptios, quid figuraliter indicent 307.c

Raphael quid noret, & quando mittatur à Deo 57.e
Raphani virtus & proprietas 154.d
Raphidim, quod interpretatur dissolutio fortium, vel remissio manuum, cuius rei typus fuerit 321.c
Rates quid proprie & abusiue 162.d
Ratio & ratiocinatio quomodo differant 212.a
Ratiocinatio vel collectio legalis quid sit 14. f. quid ea, quæ pars est alterà syllogismi 15.b
Rationale & rationabile differunt 189. a. 211.h
Rationale pectori summi sacerdotis superpositum, quaterno lapidum distinctum ordine, sermonem figurat Euangelicũ 315.b
Rationales coniunctiones quæ 4.c
Rationalis causarum status partes quæ 14.d
Raucedo, quæ & arteriasis, quid sit 33.c
Recapitulatio in sanctis scripturis quid sit 421.f
Recaredus Gothorum rex 278.e
Recens & nouum in quo secernantur 211.g
Residiua arborum quæ dicantur, & vnde 147.b
Reclinatorium aureum quid designet 505.d
Reconciliatio Christiana quid 53.a. nobis Christianis est maxime necessaria 231.g
Recordatio ardoris gehennæ ardorem excludit luxuriæ, sicut clauus clauum trudit 448.g
Rectiarius rex Sueuorum 275.d.277.h
Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam, nisi à fide defecerint 469.c.d
Redibidus & rediuiuus inter se discrepant 180.f
Rediminculum quid sit, & quare succinctorium, bracileque nuncupetur 171.f.g
Reges Christi nuncupati, & quare 412. a. agnoscant se esse mortales 471.f. bonos esse, munus Dei est; malos vero, scelerisest populi ibid. g. quanto honore sunt sublimiores, tanto mente humiliores esse debent ibid. prodesse populo, non obesse debent 472.b.e
Regillum est prælatum reginarum amiculum, vnde & appellatum 169.b
Regina Austri Salomonis sapientiam concupiscens, Ecclesiam figurauit 345. b. 350.a
Reginæ sexaginta in Ecclesia, concubinę octoginta, & adolescentulæ sine numero, quid designent 508.c
Regium nomen sicut rectè faciendo obtinetur, ita peccando amittitur 471.g
Regium & regale quomodo discrepent 212.a
Regius & rex in quo differant 179.g
Regnum Christi in cœlo & in terra æternum ac perpetuum fore prænunciatur à Prophetis 577. h. cæleste sæpe proficit perregnum terrenum 472.h
Regulæ quibus clerici subiiciuntur 401.c.d. locutionum sanctarum scripturarum septem sunt inter cæteras 421.e.f
Regulare æs, quod & ductile, quid sit, & quare sic nominetur 142. c
Regum librum quis scripserit 279.a
Rehu filius Phaleg 262.c
Relatio criminis apud Rhetores quid sit 14.c
Relatio, vnum ex prædicamentis, quid dicatur 19.e
Relatiua nomina quæ 3.h. pronomina quæ 3.g
Relictum & desertum quomodo differant 380.b
Religio vnde dicta sit, & quot in eius cultu ad colendum Deum in hominibus requirantur 64. e. eius aduersus simulationem conflictus 498.e.h. qua ratione discernatur à fide 211.h
Reliqui & cæteri quomodo differant 180.f
Remedium contra canis consupiscentias & voluptates quodnam sit 219.b
Remisinundus & Frumarius disputant regni Sueuorum potestatem 278.a
Remon Phares, quod Latine dicitur mali punici diuisio, significat Ecclesiam 323.f
Remotio criminis apud Rhetores quid dicatur 14.e
Remus qua ætate natus 265.e
Renes vnde sint nominati ex Varrone 97.b
Remuitæ, siue Sarrabaitæ, monachorum genus teterrimum atque neglectum 405.h
Renones quid, vnde dicti, & cur repti etiam vocati 168.d
Reprobatio Iudæorum prænunciatur in veteri Testamento 383.h
Repromissiones factæ Abrahæ quæ sint 291.b.291.h
Reptilia quæ dicantur & vnde 107. d. ipsa & volatilia facta in quinta die creationis, quid mystice significent 284. e. quæ inter illa & repentia differentia sit 212.a
à Repugnantibus argumentum quando ductum dicatur 21.g
Requies septima, in qua perfecti requiescunt, cum octaua resurrectione coniungitur 289.g
Rerum omnium gradus vel differentiæ quot sint 187.a.b
Res quæ dicantur, & vnde, apud iurisconsultos: & in quibus consistant 37.h.& 38.a
Resina quid sit, vnde dicta, quæ præstantiores habeantur, & vnde afferantur 150.b
Resolutio pedum quid sit 5.g
Responsa prudentium quæ dicantur 36.f
Responsorium quid, à quo inuentum, & eius cum antiphona discrimen 52.e.392.h
Resse, quod in frenos transfertur, quid significet 323.g
Resurrectio Christi tertia die, & missio Apostolorum post eam facta ad prædicandum Gentibus Euangelium, prænunciantur in veteri Testamento 378. a. quate triduana est 398.e
Rethma, quod transfertur sonitus sine iuniperus, quid mystice significet 321.b
Retiarius in gladiatorio ludo quis diceretur 161.b
Retium genera, nominumque ratio etymologica 163.g
Retrogradatio stellarum quid 30.d
Reubarbarum, siue reuponticum quid sit, & vnde dicatur 152.d
Reuma, chronicus morbus, quid sit 37.d
cur Reus à re qua petitur nuncupetur 158.f
Reus est quisque se iudice, qui vitia & necessitates & perpetrat 441.f
Rex Babylonius diaboli typum gerit 345.e. qui fecit nuptias filio suo, Deus Pater intelligitur 352.c. item iratus ille, qui misit exercitus suos, & perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit ibidem qui in hoc sæculo bene imperat, sine fine regnat 471. e. quasi vnus ex subiectis esse debet ibid.f
Rhamnus genus rubi 149.h. est typus Antichristi 336.a
Rhenus quid sit, & cur à Rhodani societate nomen acceperit 118. c
Rhetorica quid sit, vnde dicatur, & cur Grammaticæ arti coniuncta 13.g.192.e. quis eam primus Romæ docuit 267.a
Rhodanus Galliæ fluuius ab oppido Rhodo est cognominatus 118. c
Rhodiæ leges quæ sint, & vnde sic cognominatæ 36.g
Rhodos Cycladum prima ab Oriente, colossis maxime inclaruit 124.b
Rhodum in insula Rhodo quis ædificauerit 128.c
Riccila Sueuorum rex 277.g
Rinoceros, qui & monoceros, vnde dicatur, & quomodo capiatur 103.g
Riphæi montes in capite Germaniæ vnde sint nominati 125.d
Risus Satæ duplicem habet significantiam 293.a
Riui vnde nomen sortiantur 117.d
Riuuli aquarum & fluenta plenissima quid designent 507.f
Riuus, fons, torrens, & flumen quomodo in significatione secernantur abinuicem 212.a
Roboam cur latitudo populi, interpretetur 59. f. regnat 284.f. filius Salomonis, & Ieroboam seruus, quibus Israel in duas partes diuisus est, quid præ se ferant mysterii 350.a
Roccones deuincuntur 277.a
Rodandarum (corrupte vulgo Iotandum) quare sic nominetur, & eius virtus quæ 149.g
Rogus, pyra & bustum quomodo differant 176.c.184.a.201.c
Roma condita 265. c. falsis diis impletur ibid. f. capitur 277.d
Romæ origo diligenter non potest agnosci 126.g.128.e
Romani vnde sic nuncupati, eorum varia nomina & ratio etymologiæ 75.e
Romulus quando Romam condidit 265.e
in Rore & guttis noctium quid designetur 507.a
Ros vnde nomen habeat 114.c
Rosmarinum quid sit 153.e
Rostratæ naues cur ita vocentur 162.e
Ruben cur interpretetur visionis filius 60. c. incestum committens quid denotet 299. g. prioris populi ostendit personam 302. e. ipsius & Gad filii circa Iordanem possessionem accipientes, & in repromissionis terra hæreditatem habere nolentes, quos præfigurent 326. c. quid mystice præfiguraverit 348. g. 360.g
Rubia cur ita vocetur, & eius virtus quæ 153.c
Rubigo ferri, quæ & æruginis, quid sit, & quare ita appelletur 143.g
Rubiliana vua cur ita vocata 146. g
Rubor, robur, & robor, qua ratione distent inter se 212.a
Rubrica cur ità dicta, vbi nascatur, & quæ melior sit 165.g
Rubrum mare quare sic appelletur, eiusque duo sinus 116.d
Rudos artifices quid appellent 136.b
Ruina perpetua Hierusalem prænunciatur à Prophetis expressis verbis 384.a.& seq.
Rumen & ruminare quid 96.a.b
Rus quid sit, eiusque cum agro differentia 133.d
Russatæ vestis vsus quis fuerit & apud quos 167.f
Rusticitas rusticatio quomodo differant 212.h
Rusticus & rusticanus significatione dissident ibid.
Rutæ virtus & potentia quæ 155.a
Ruth cur festinans, interpretetur 59.d. eius liber quid contineat, & cur eum Hebræi ad Iudicum librum subiungant 279. a. habet typum Ecclesiæ 336. g.b.349.g
Rythmica, pars tertia musicæ, quid sit, eiusque diuisio 11.h.26.b. ibid.e.& seq.

S.

Sabæi quid & vnde dicti 74.d
Sabaoth, Dei nomen, quid significet 53.f
Sabbathum Hebræis quid dicatur 50. h. de eo tertium mandatum, pertinet ad Spiritum sanctum, cuius dono requies nobis sempiterna promittitur 310.b. eius obseruatio quomodo accipienda 385.b. cessatio eius prænunciatur in veteri Testamento ibid.d. Paschalis veneratio cur celebretur 397.g.h

Sabellani à quo ita cognominati, & eorum hæresis 66.b
Sacerdos vnde vocabulum sumpsit: & qui fuerint illi Gentilium 63.b. cur hoc nomine appelletur Filius Dei 186. e. in eius habitu aurum fulget, dum intellectu sapientiæ emicat 315. d. ingrediens primam partem tabernaculi quotidie, Sancta Sanctorum vero semel in anno, quid mystice significet ibid. e. ad mortuum non accedens, & in patre & matre non contaminatus 318. e. cœcus, claudus naso paruo, grandi & torto, pede fracto vel manu, gibbosus, lippus, & ponderosus quis dicatur 319 a.b. & seq. cur efficiatur à trigesimo anno, & vnius matrimonii virginalis 402. f. bonus super gregem Christi sollicitus esse debet. ficut bonus pastor super oues 470. f
Sacerdotes ex semine Abrahæ nati, fratres suos benedicebant 291. f. ipsis solis licitum est baptizare 421. g. plerique suæ vtilitatis magis causa, quam gregis, præesse cupiunt 468. b. pro populorum iniquitate damnantur, si eos, aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant 470. g. arguendi illi qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt ibid. h. boni qui sint, populi delicta debent deflere ibid.
Sacerdotii initium quod fuerit, tam in veteri quam in nouo Testamento 402. a. & seq. qui eius regimen contendit appetere, videat an eius vita honori sit congrua 468. a
Sacramenta profluunt ex dormitione Christi 285. h
Sacramentum quid sit, & vnde dictum, & quot sint 52. a. b. illud prophetiæ, in Christo Domino implerum est 340. f. corporis & sanguinis Domini præfiguratur in veteri Testamento 389. d. & seq. inter coniugatos cur dictum est 409. b
Sacrarium quid sit, & vnde nomen acceperit 131. e. f. & seq.
Sacrificiorum veteris reprobatio & abiectio prænunciatur etiam à Prophetis 386. c. d. & seq.
Sacrificium quid sit, & vnde vocabulum sumpsit 51. g. 52. a. quale esset illud, quod Arcades Deo suo Lycæo immolabant 68. e. quod à Christianis Deo offertur, primum Christus Dominus noster & Magister instituit 394. g. h. etiam pro defunctis offertur, & pro eis oratur 395. c. inter illud & hostiam quod discrimen in significatione inueniatur 213. a
Sacrum, religiosum, & sanctum quomodo distent inter se quoad significationem 212. c
Saddai Dei nomen, quid significet 53. h
Saducæi cur ex Hebræo in Latinum interpretentur iustificorumque cum Pharisæis contrarietas 65. a
Sæuus & crudelis qua ratione discernantur 184. b. 232. d
Sagda gemma prasini coloris apud Chaldæos, & quæ sit illius virtus 138. c
Sagittæ vnde dicantur, & qui illis primum vsi sint 157. f
Sagittam rustici quid vocent in vite 146. d
Sagontia capitur 276. h
Saguntum quid condiderint 128. h
Sal vbi fiat & nascatur, vnde nominis traxerit originem naturæque illius & colorum differentiæ quæ sint 135. d. e. & seq. cur in omnibus sacrificiis admisceri iubetur 316. b
Sala filius Arphaxad 262. a
Sala, concubina Iacob, significat legem veteris Testamenti 349. b
Salamandria, lacerti genus, venenique illius vis maxima 106. d
Sales in ministerio catechumenis dari, cur à patribus institutum 409. h
Salisatores qui vocentur, & circa quæ illorum ars versetur 69. b
Saliuæ decurrentes super barbam Dauid, quid mystice significent 341. c
Salix cur ita appellata, feminisque illius natura quæ 149. e
Salomona cur imaguncula interpretetur 321. a
Salomon edidit primum Epithalamium in laudem Ecclesiæ & Christi 12. e. cur ita appelletur, atque etiam Idida, & Coëleth 59. f. regnat 264. f. eius libri qui fuerint, & quid in illis contineatur 379. d. e. qui interpretatur pacificus, congruum rei per eum mystice significatæ nomen habuit 344. c. 315. a. in ædificatione templi quid figuraliter significauerit ibid. b. quid in disputatione à cedro vsque ad hyssopum 344. h. in iudicio inter duas mulieres de pietate certantes ibid. in huius persona mira excellentia & mira subuersio ibid. eius vita, & mors 362. d. e. typus fuit sacramenti corporis & sanguinis Domini 38. e. ipsius ferculum quid sit 505. d
Salphaad quinque filiæ, iudicio Dei hæreditatem accipientes, inter fratres suos, quid figurent 326. b
Salpinga serpens est quæ non videtur 106. e
Saltatio modulata in armis 263. b
Saltatores cur ita nominati fuerint 160. h
Saltus quid sint 125. h. Christi quales fuerint 504. c
Saltus quid, & cur hoc nomine vocetur 147. b
in quo Saluator noctis actiuam & contemplatiuam vitam significauerit 191. e
Salus & salubritas in quo differant 212. f
Salustius historiographus nascitur 267. a
Samaria quid sit, vbi posita & vnde sic appellata 119. h. quis eam construxerit, subuerterit & restaurauerit sub Augustæ nomine 127. f. figurat hæreticos 280. f
Samaritæ inter Iudæos qui dicebantur 65. b
Samaritana mulier quinque viris subiecta, Synagogam mystice signat 354. a
Samaritani à quo exordium sumpserint, & cur custodes, interpretentur 74. c
Samaritanus descendens, qui vulnera curauit, Christus est custos noster 353. a
Sambuca in musicis quid dicatur 26. g
Samia Sibylla, quæ & Samonota, vnde sic cognominata 68. c
Samius lapis vnde dicatur, & quis eius vsus 136. f
Samos insula sita in mari Ægeo, vbi reperta sunt prius fictilia vasa 124. d
Samson, cur sol eorum, vel solis fortitudo interpretetur 59. d. dux Hebræorum 264. b. habet quiddam in typum Christi gestum 336. & seq. 349. g. ad molam deputatus quid designet 336. g. eius vita, & mors 362. a
Samsucus (qui & Amaracus Latine) vnde nomen traxerit, & cui rei aptus sit 151. f
Samuel dux Hebræorum 364. c. eius in sacerdotium successio, Heli sacerdote reprobato, quid præfiguret 337. e. 349. b. vita, & mors 362. b. anima eius post mortem visa à Saule, & quomodo 342. d
Samum quis ædificauerit 128. c
Sancta Sanctorum quid & cur ita appellentur 131. a
cur Sancti sub nomine stellarum intelligantur 254. c. vnum corpus Christi sunt, & vna Ecclesia 286. a. cur colles dicantur, & etiam æterni 304. g. quomodo nulli hostium parcere, crudeles & humanum sanguinem sitientes dicantur 339. c. honorandi sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem: honorandi charitate, non seruitute 399. c. ex tempore resurrectionis Christi, statim vt de corpore exeunt, mox ad cælestem habitationem ascendunt 420. e. per patientiam gloriosi erunt tempore Antichristi, non autem per miracula 424. g. vt aduersa fugiunt, quæ amatoribus sæculi chara sunt 463. e. in hoc sæculo peregrini ibid. non appetunt curas occupationum secularium 467. h. plus formidant prospera, quam aduersa 474. h
de Sanctis egredi quis dicatur 318. h
Sanctitatis conuersationem qui ad hoc prætendit, vt aliis quandoque præsit, Christi discipulus non est 465. a
Sanctorum gloriosa crescit, dum debita damnentur impii pœna 426. e. ruinæ & reparationes quare scribantur 439. e. virtutes cur nobis à Deo proponantur ibid.
inter Sanctos nemo est immaculatus 220. f. omnes non tenendo possidet diabolus, sed tentando persequitur 458. c
Sanctum à sanguine hostiæ nuncupatum est, & quare 131. a
Sanctus, Sanctus, Sanctus, Trinitatem indicat 369. c
Sandaracha vbi inueniatur & crescat 165. h
Sandarisus vbi nascatur, eiusque pretium quantum 140. a
Sanguis quid sit, vnde nomen acceperit & in quo differat à sanie & cruore 36. e. 95. h. 179. f. 213. b. ille quo Moyses populum aspergit ac purificat, & tabernaculum testamenti, & omnia quæ in eo erant, quid mystice significet 297. h
Sanguis & aqua è latere Christi manans, in veteri Testamento præfigurantur 376. e. baptismatis gemina figura 411. c
Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quia sanguinem sugit 106. h
Sanies quid sit, vbi fiat, & quomodo à rabe, sanguine & cruore discrepet 34. d. & e. 179. f. 213. b
Sanitas quid dicatur, & vnde nomen suum traxit 36. d. illa est perniciosa, quæ hominem ad inobedientiam perducit 457. c
Sapere secundum carnem, mors est 288. a
Sapiens secundum Deum qui est, beatus est: & qui sapiens est secundum sæculum, stultus est secundum Deum 436. a. quomodo differat à prudente 212. c
Sapientem & stultum non sine scandalo quisque comites facit 327. e
cur Sapientia appelletur Filius Dei 186. c. d. circa quæ versetur, & quomodo differat à scientia siue prudentia 192. b. c. quærenda à Christiano homine, & ignorantia fugienda 225. b. 230. d. eius nominis liber, qui Panarethon vocatur, quid doceat 279. d. receptus est ab Hebræis inter canonicas scripturas 393. f. illa imperfecta est, quo tendas scire, & nescire iter, per quod expediat ire 422. e. quis illam Dei plene recipiat 436. c. omnis ex scientia & opinione consistit ibid. f
Sapit vere, qui recte & secundum Deum sapit 444. f. g
Sappho mulier poëta 265. f
Sarabara, vestimenti genus, quæ dicantur 168. c
Saraceni qui dicantur, & vnde nomen & originem sortiti sint 74. f
Sarai & Sara cur princeps mea, & princeps, interpretetur 58. g. illi promissus filius quid denotet 393. a. quid senectus, & sterilitas 294. f. quod ipsa Ismaëlem cum matre iubet expelli de domo, quid significet 294. a. in sepulchro duplici sepelitur 295. b
Sarcasmos, species Allegoriæ, quid dicatur 11. e
Sarcoma, morbus chronicus, quid sit 33. g
Sarcophagi denominatio 133. a
Sarcophagus lapis quare ita cognominetur, vbi inueniatur, eiusque proprietas quæ sit 136. f
Sardæ aut sardinæ, pisciculi genus, vnde sic appellentur 108. c
Sardanapalus sua sponte crematus 265. b
Sardiniæ insulæ quis nomen dederit, quo loco sita hæc sit, & quibus potissimum clarueric 124. g
Sardonices vix discerni potest 140. h

Sarmatæ quare sint ita appellati, 75.g
Sarrabaitæ, siue Rennuitæ, monachorum genus teterrimum atq; neglectum, 405.h
Sarracenorum regnum, 268.f
Sartor & sarcinator significatione discrepant, 213.f
Sata tria, vnde Sara panes subcinericios fecit, quid indicent, 292.h
Satanas cur Latine sonet idem quod aduersarius, transgressor, & tentator, 69.h. frausillius sæpe Sanctorum cordibus aperitur, 457.h
Societas & saturitas quomodo differant, 172.g.183.b.212.d
Satisfactio quid sit, 53.a.240.b
Satisfactionis humilis consilium aduersus tumorem, 499.g
Satum, genus mensuræ, ex Hebræo sermone tractum est & prouinciæ Palæstinæ proprium, 144.c
Saturcia, quæ Satyrion & Orchis, vnde nomina accipiat, 152.e
Saturitas panis prima luxuriæ materies, 449.g
Saturnia in Italia à quo condita fuerit, 128.d
Saturnus quid sit, vnde dicatur, cur Κρόνος à Græcis appelletur, cur Cæli patris abscidisse genitalia feratur & falcem teneat, 70.c 71.f
Satyra lex, quæ & vnde dicatur, 36.g
Satyri quid sint, 100.f
Σατυριασμὸς, chironicus morbus, quid dicatur, 33.h. eius cum verruca discrimen, 34.b
Satyrici poetæ qui dicantur, vnde sic cognominentur, & cur nudi pingantur, 68.a
Saninus lapis quis, 137.a
Saul cur petitio, interpretetur, 59.c. nascitur, 264.c. cur ab humero sursum supereminebat omnibus, 339.a. eius præsium aduersus Amalech, ibid.b. quod miserit in domum Dauid, vt eum interficeret, quid signet, 340.d. quod ipse & eius nuncii ad capiendum Dauid, prophetauerint, figurat nonnullos hæreticos, ibid.h. & Iudæorum personam, ibid. eius mors, ibid. ipse regni Iudaici insinuat repromissionem, 349.h
Saulus quid Hebraico sermone resonet, & cur Pauli nomen deinceps acceperit, 62.a
Saura, lacerti genus, 106.d
Saxa & lapides differunt, 213.e
cur Saxifragia sic ita vocata, 152.e
Saxones qui & vnde dicantur, 76.a
Scabiem tugem habere sacerdos quis dicatur, 319.c
Scabies & lepra quid, & in quo differant, 34.b
Scabra quid & vnde nominentur, 125.h
Scalæ, quam vidit Iacob, mystica interpretatio, 297.b.& seq.
Scammonia, quæ Latinis acridium, quid sit, & vnde probabilior veniat, 153.b
inter Scelestum, scelerum, & scelerosum quæ statuatur differentia, 180.f. 212.e
Scelus & facinus quomodo differant, 179.h
Scelus magnum est, rem pauperum præstare diuitibus, 476.c
Schemata quæ dicantur, & eorum species, 9.g
Scena quid sit, & cur ita appelletur, 160.e
Schesisonomaton, species schematis, quid sit, 10.b
Schinos quid, & vbi nascatur melius, 151.f
Schisma quando dicatur fieri, & vnde nomen acceperit, 64.g
Sciens & sciolus sign ficatione distinguuntur, 212.e
Scienti bonum, & non facienti, peccatum est illi, 436.e
Scientia perfecta quæ dicatur, & quomodo differat à sapientia, 192.b.c
Scinodontes quidi cantut, 100.b
Scinopegia, solemnitas Hebræorum, quid sit, vnde dicta, & quo tempore celebraretur, 50.f
Sciopodes, gens in Æthiopia, cur ita vocentur, 100.f
Scire multa, & recte viuere, vile est, 436.c
Scire non multa, sed bene viuere, beatum facit, ibid.a
Scire & nosse differre dicuntur, 212.g
Scita plebium quid sint, & vnde sic dicta, 36.e
Scitalis serpens cur ita dictus sit, & quanti feruoris, 105.h
Sclaui Græciam Romanis auferunt, 273.e
Scopuli etymon duplex, 135.h
Scorpio vermis terrenus quod animal dicatur, & vnde Græce vocetur, 107.a. piscis vnde dictus, 107.g. sagittæ nomen quid, 157.f
Scorpius & Sagittarius, signa cœlestia, 31.h
Scoti vnde nomen habeant, 76.a.b
Scotia, quæ & Iberna, vbi sita, & quare sic cognominata, 123.e
Scotoma, chronicus morbus, quid sit, & in quo differat à vertigine, 33.b
Scriba repudiatus, qui propter quæstum Dominum sequebatur, quid significet, 351.e
Scripto quomodo fiat barbarismus, 9.a
Scriptores sacrorum voluminum qui fuerint, 393.e. & sequentibus.
Scriptum & voluntas, legalis causarum status species, quid sit, 14.f
Scriptura & lectio significatione distant, 213.f. sacra communis est & paruulis, & perfectis, 421.b
Scripturæ diuinæ sunt firmamentum in Ecclesia, 284.a. sæpe ea, quæ futura sunt, quasi facta essent, narrât, & quare, 421.c. & seq.
Scripturam sacram qui primum ex Hebræo transtulerint, 46.d.e. & seq.
Scripturarum sanctarum altitudo, quasi montes pascuæ sunt, 421. & seq. earum munimina, vel Patrum præcedentium, sunt propugnacula Ecclesiæ 505.h
Scrupulus quoc filiquis constet, & vnde nominis causam traxerit 143.e
Scylla quid fuisse dicatur 300.h.116.f
Scymphes producti in tertia Ægyptiorum plaga quid figuraliter notent 306.c.d
Scyphus Ioseph inuentus in sacco Benjamin quid rei notet 301.h
Scythæ vnde sint ita appellati, 74.g. eorum regnum 262.c
Scythia quid sit & quanta, 120.c. inferior quid, & eius partes duæ 12.e.a
Secta quid sit, & vnde vocabuli sumpserit originem 64.g
Seculares viri nequaquam ad ministrandum Ecclesiæ assumuntur, & quare 402.g
Seculum quid & vnde nomen acceperit 42.b
cur Secures ante consules ferebantur 157.c
Securis vnde nomen acceperit, & cur penna seu dolabra veteribus diceretur, 167.a. quando manum fugere dicatur 329.g
Securitas negligentiam parit, & hæc incautum quemque reddit, 440.h
Secutor in gladiatorio ludo quis diceretur 161.b.c
Sedechias regnat, 265.f. quid ipse mystice designet 350.d
Sedes Christi ad dexteram Patris prædicitur & prænunciatur in veteri Testamento 377.g
inter Sedes & thronos quid differentiæ in significatione reperiatur 356.a.213.a
Sedulius presbyter 514.f
Seiuga maximus currus quare Ioui detur 160.a
Selenites vbi nascatur, & cur Latine lunaris interpretetur 136.c
Seleuciam Isauriæ quis ædificauerit 118.a
Seleucus Nicanor bibliothecam in Græciam retulit 46.e
Sellatum seu lecticarum plures species, nominumque singulis inditorum etymologiæ 176.e.f.& seq.
Sem cur ita nominatus fuerit, 58.c. hic & Melchisedech, 261.g. ipse & Iapheth, figura sunt duorum populorum, 290.d.e. Patriarcharum & Apostolorum Sem renuit typum 348.d
Semen hominis quid sit, 98.c. diaboli & mulieris quid significet, 186.h. illud Christi, de Abraham futurum, confirmatur testimonijs sacræ scripturæ 370.c
Semina quanto tardius exeunt, tanto ad frugem cumulatius crescunt 460.f
Semispatium, gladij genus, quid sit 157.b
Semita, callis, & trames, quomodo differant 134.d. 213.d.e
Semiuocales cur sic appellatæ 2.b
Sempiternum & perpetuum quomodo dissideant 212.b
Senatores Romani instituti 265.d
Senatusconsultum quid sit 36.f
Seneca præceptor Neronis interficitur 268.c
Senectus, sexta hominis ætas, quid sit, 99.a. eius & bona & mala, ibid.f. quomodo differat à senio 188.f.213.c
Seniores plebis prius docendi sunt, vt per eos infra positi facilius doceantur 470.b
Senium quid sit, cur ita appelletur, & in quo differat à senectute 99.a.188.f.213.c
Sensus corporis quot sint, cur ita fuerint appellati, & eorum propria natura 94.g.h
Sensus quotuplex sit, & quomodo differat à memoria, & intellectu 179.c.189.a.212.c
Sensus nostri & attestatio, sine scripturis sanctis testibus, non habent fidem 328.d
per sensus carnis morbus irrepit mentis 444.d
Sententia quid sit, eius cum chria differentia, & species, 15.g. 17.d. & e. à sentiendo dicitur 444.f
Sententiale, enthymematis membrum tertium, quid sit 15.c
per Seon regem Amorrhæorum, qui tentatio oculorum interpretatur diabolus significatur 325.b.349.d
Sepes munimenta locorum sunt, vnde & appellatæ 132.g
Sepher, quod pulchritudo interpretatur, cuius rei typum præferat 323.g
Sepia quid sit, & quanta sit vis eius atramenti 108.e
Seps exigua serpens, quæ non solum corpus, sed & ossa veneno consumit 106.c
Septem discrimina vocum, locus Virgilii, explicatur 23.a
Septem millia viri, de quibus dictum Heliæ, quod non curuauerunt genua ante Baal, quid significent 350.c
cur septem orationes dicuntur in Missa 394.f
September, October, Nouember & December, menses, vnde acceperint nomen 41.c
Septentrio pars mundi, vnde nomen acceperit, & cur vertex etiam dicatur, 112.g. ventus vnde nomen acceperit 114.g.257.a
Septimana, huius præsentis vitæ tempus videri potest 317.c
Septuaginta viri electi, super quos descendit spiritus sanctus, qui intelligantur 322.a 349.d
septuaginta anni captiuitatis, & Iesus sacerdos, quid figurauerint mystice 347.a
septuaginta duo discipuli significant illustrationem totius orbis per Euangelium Trinitatis, & cur bini mittuntur 351.b

S

Sepulcra concupiscentiæ quid nos edoceant, 321.h
Sepulcrum cur monumentum nuncupetur, 132. h. in quo differat à tumulo, monumento & bustio, 184.e.212.h
Sepultura Christi in veteri Testamento prænunciatur, 376.f
Sequi & consequi in quo differant, 180.e
Seraphin quid, & vnde sic dicti, 57. g. duo in Esaia quid denotent, 58.a
Serapis (qui & Sorapis) quid sit, & vnde dicatur, 71.h. 262. g
Serenum & tranquillum differunt, 213.d
Seres vnde nomen sortiti sint, 74.b
Seres, oppidum Orientis vbi positum sit, 120.b
Sermo, tractatus & verbum in quo differant, 47.b
Sermones vani in ore hominis Christiani esse non debent, 444.e. & seq.
Serpedo, morbus qui in superficie corporis viderur, quid sit, 34.a
Serpens quid proprie sit, & vnde nomen acceperit, 105.e. quæ eius natura, 106.e.f. & g. quod ipse per mulierem decepit, non per virum, quid denotet, 286. c. cur illius nomine intelligatur diabolus, 458. e. morsus eius mortiferus exaltato & respecto æneo serpente sanatus, quid significet, 325.h
Serræ circiniq; vsum quis inuenerit, 166.h
Seruch filius Rehu, 262.c
Serui Abraham dimissi & non perducti ad locum sacrificii, Iudæos significabant. 294.g. tempore fructuum missi & interfecti à colonis, Prophetæ intelliguntur, 352. d. missi vocare inuitatos, Apostoli & Prophetæ, ibid. c. quid illi talentorum, ibid.b
Seruire & inseruire distinctæ sunt significationis, 212.c
Seruitium & seruitus quomodo differant, 179.b.213.b
Seruitus Iudæorum quænam sit, 290. f. Iacob septem annorum, pro duabus vxoribus, huius vitæ præsentis tempus significat, 298.g subiecta melior est, quam elata libertas, 471.e
Seruo Deitanta recordatio esse debet peccati; vt ea quæ gessit, semper lacrymis confiteatur, 443.f
inter Seruum & famulum quid distet, 213.b
Seruus vxoris non potest seruire diuinæ militiæ, 328.g. qui mnam vnam accipiens, decem adquisiuit, quid significet: item qui ex vna quinque & qui vnam in sudario conseruauit, 353.g.h. quid ille principis sacerdotum, cuius dextra amputatur auricula, 554
Dei, nulla aduersitate frangitur, 424.b. multos habet conflictus ex recordatione, operum præteritorum, 439. b. sine intermissione legere, orare & operari debet, 464.e
Sesupli pedes quinam sint, 5.f
Seth cur resurrectio seu positio, interpretetur, 58. c. 288. c. quo tempore genuit Enos, 261. b. demonstrat Christum Iesum, 348.c
Sethiani hæretici qui sint, 65.e
Seueriani à quo sic nuncupati, & quæ fuerit eorum hæresis, ibid.f
Seuerus Malaciranæ sedis Antistes, 358.b.517.e
quod Sexcenta millia armatorum de numerentur egressa, & exipsis non sint amplius quam duo tantum in terram repromissionis ingressi, quid significetur, 326.a
Sextarius, mensuræ genus, quid sit, 144.a
Sibyllæ quæ dicantur generaliter, vnde sic nominentur, quot & quæ sint, 68.b.c.d.264.f.265.e
Sic & ita quomodo distinguantur, 184.c
Sica quid sit, & vnde illi nomen datum, 157.b
Sicel, qui Latino sermone siclus appellatur, quid sit, 143.f
Sicera quid sit, & cur ita appellata, 174.c
Siceram bibere, non vinum, qui dicantur, 321.d
Sichem Samariæ vrbs, quæ nunc Neopolis ciuitas Samaritanorum, à quo fuerit ædificata & cognominata, 127.d
Sicilia vnde cognominata. cur Trinacria dicta, eius descriptio & fœcunditas, 124.e. depræadatur, 277.e
Sicilici apud veteres vsus, 8.c
Sicyonii (hi Agialei & Arcades) qui populi fuerint, & vnde nomina traxerint, 73.b. eorum regnum finitur, 264.b
Siconiorus cur ita appellatur, 148.c
Sideritis quid, eiusque proprietas, 140.e
Sidones vnde nomen & originem traxisse dicantur, 74.f
Sienites vbi nascatur & cui vsui applicatus fuerit, 137.e
Sigæum promontorium quid & vnde dicatur, 125.a
Signa bellorum principalia quæ fuerint, & vnde nominis etymologiam receperint, 156.c
Signa & virtutes, quas fecit Christus, prænunciantur in veteri Testamento, contra Iudæorum incredulitatem, 332. h. eorum magnitudo fiet sub Antichristo, & quare, 424.f
Silentium Christi, dum pateretur, prænunciatur in veteri Testamento, 374.h
Silicon (corrupte Siliqua) vnde nomen accepit, 148.c
Siliqua quid sit, & vnde dicatur, 148.h
Simeon cur interpretetur, auditio Dei, 60.c, Scribas designat Iudæorum, 340.g.h. 360.g
Simiæ quid, vnde sic dictæ, earumq; genera quinq; 104.e
Similago oblata in sacrificio, quid significet. 316.e
inter Similem & simulantem quæ differentia, 213.f
à Simili argumentum quid, 21.f
Similianicius quid, & vbi nascatur, 140.f
inter Similitudinem & figuram quid distidii, 213.b
Simon Cananæus vnde sic cognominetur, & quis ipse fuerit, 62.c
Simon Cleophas, 269.b
Simoniani hæretici vnde sic dicti, & quæ fuerit eorum hæresis, 65.b
Simonides miles has literas, Ξ. Θ. Ψ, adieeit literis Græcis, 2.g. poeta Lyricus, post Ieremiam, apud Græcos threnos cecinit, 12.c
Simonis Zelotes vita & mors, 366.b
Simplices numeri qui dicantur, 23.g
Simplicitas in Deo quomodo est intelligenda, 54.e
Simul, similum, & semel in quo differant, 180.f.212.h
Simulacrorum vsus vnde exortus, à quo illa sint ita nuncupata, & à quibus etiam inuenta, 69.e.f
Simulare & dissimulare, ex Sallustio, quomodo distinguantur, 180 f. 212.g.213.c
Simulationis cum vera religione conflictus, 498.c
Sin interpretatur rubus, vel odium, & quare, 321.a. sancta per antiphrasim, 324.d
Sinai quod interpretatur rubus, quid mystice significet, 321.b
Sinistra seu læua vnde dicantur, 96.d
Sinopis vbi primum inuenta, vnde nomen acceperit, & quot eius species, 165.f.g
inter Sinum & gremium quodnam statuatur in significatione discrimen, 182.e.213.c
Sinus in mari quid sint, 116.d
Siphonis vsus apud Orientales, 175.d
Sirenæ quid fuisse fingantur, & quid vere sint, 100. h. serpentes in Arabia, 106.b
Sericius clarissimus Pontifex & Romanæ sedis Antistes, 355.f. 514.a
Sirtes quid sint, & vnde eas vocari dicat Sallustius, 116.f
Sisara typus diaboli fuit, Iahel autem Ecclesiæ, 349.f
Sisebutus Gothorum rex, 277.a
Sisinius lapis quis, 137.a
Sistere, & consistere, & assistere diuersæ sunt significationis, 212.h
Sistrum vnde dictum, & à quo inuentum, 27.c
Sicis Dauidis quid mystice præfiguret, 343.h
Situs, vnum ex prædicamentis, quid appelletur, 19.e
Sixtus Episcopus Romanæ vrbis & Martyr, 511.f
Smaragdini lapides duo in superhumerali summi sacerdotis ad dextram & lævam positi quid mystice significauerint, 315.b
Smaragdus quid sit, vnde nomen acceperit, & quot eius genera, 137.g
Smyrna à quo constructa sit, & quare ita cognominata, 128.a
Soccoth interpretatur tabernacula siue tentoria, & quare, 320.f
inter Socerum & socrum quod sit in significatione dissidium, 213.b
Societas non malorum sed bonorum amplectenda, 229.c. & h. 231.h
Socrates primus Ethicam instituit, 18.c. quo tempore claruit, 266.b
Socrus Petri febriens, significat Synagogam æstu carnalium desideriorum accensam, 351.e
Sodomam ardentem fugere quid sit, 293.d
Solis magnitudo quæ, natura, cursus, defectus, & iter. 29. a. & seq. cur puer pingitur, 71.a. quomodo dicatur calidæ esse naturæ, & eius nomine Christus appelletur, 252.b.c. an ex se moueatur cur necne, ibid.d. cursus eius vt varius est, ita varia multa efficit, cur ita appellatur, eo quod solus appareat, obscuratis cunctis syderibus, 254.d. eius defectus comprehensi, 265.f. nobis ille iustitiæ indesinenter assistit, nec deserit vnquam nos, nec festinat occumbere, 332.c
Solatium quid sit & vnde dicatur, 130.h
Solidum quid significet, & vnde ducat nominis originem, 153.e
Solidus numerus quis dicatur, 24.g
Sollicite debet quisque viuere, & semper terminum vitæ suæ considerare, 476.g
Solœcismus quid sit, vnde dicatur, quomodo apud Poetas appelletur, & quot modis fiat, 9.a, & seqq. in quo differat à barbarismo, 180.b
Solon leges Athenienſibus dedit, 265.g
Solstitium quid & vnde dictum, atque eius duo genera, 41. d. e. 249.e
Solum, inferior pars pedis, cur ita dictum, & quid item significet, 97.f. vnde nomen acceperit, 125.g.h
Solum, vnum, solitarium, & vnicum quomodo differant, 180.a
Solurius mons à singularitate dicitur, & quare, 125.f
Somniorum diuersæ species, & vnde, 459.d
Somnium illud Ioseph, per quod fratrum manipuli adorauerunt manipulum eius, quid designet, 300.h. nocturnum, est tentatio occulta, 329. h. à somno significatione secernitur, 213.c
Sono diminutiua nomina quæ, 3.b
inter Sonum & sonitum significationis differentia est, 213.c
Sophocles tragœdiarum scriptor, 266.b

Sophonias cur interpretetur, speculum aut arcanum Domini, 61. a. quo tempore, quid, & aduersus quos prophetauerit, 281.b. qui interpretatur speculator, vel absconditum Domini, quid mystice declaret, 350.f. eius vita, & mors 363.g
quod sopor Domini occupauerat milites Saul, quomodo intelligatur 339.e
sortilegi qui dicantur 69.b
spadones in vite quid & vnde dicti 146.d
sparta quid, & à quo condita fuerit 125.c
sparus, pisc. genus, vnde nomen acceperit 108.b
spasinus quid, & vnde sic nominatus 36.h
spata quid & vnde appelletur 157.b
spatia septem quadrigarum quid designent 160.b
spatium nullum corporaliter habent tempora 416.a
à specie argumentum quodnam dicatur 21.f
specialia nomina quæ 3.b
spectacula quid, & cur ita dicta 158.g
speculatoris lapis cur ita vocatus sit, & vbi reperiatur 137.b
specus, σπήλαιον Græce, quid sit, 126.a. quomodo differat ab antro 213.d
spelunca contegi quid sit 341.e
sperare & exspectare quomodo discernantur inter se 211.g
spes vnde dicta sit, & eius contrarium, desperatio, 64.f. quomodo à Fide & Charitate significatione differat, simulque in huius vitæ tempore hæ omnes copulentur, 191.g.h. æternæ contemplationis Dei, habens certam intelligentiam veritatis, ipsa est Rachel, 297.e. ipsa, & timor, superior & inferior mola, 327.g. vana est eorum, qui male agete non desinunt, 437.b. eius cum desperatione conflictus 500.c.d
sphæra quid sit, vnde nomen acceperit de eius situ, cursu & motu, 25.d.28.a.b.c. 113.d. cur nec principium nec terminum habere dicatur: & quæ sit eius perfectio 251.d.g
sphæricus numerus quis sit 24.g
spina dorsi, & sacra spina quid sint, & cur ita appellentur 97.b
spinæ iniquos & peccatores significant 295.a
spiracula, Græcis χαραυνέια, quid sint, & quare sic appellentur 126.c
spirare & exspirare discrepantis sunt inter se significationis 212.g
spiritales indiuidui sunt 292.a
cur spiritus sanctus Deus prædicetur, ita appelletur, procedens dicatur, quid inter procedentem eum & nascentem Filium interfit, nominumque aliorum quibus ipse vocatur explicatio, ratio & causæ, 56.a.b.& seqq. quare in columbæ specie venisse scribitur, ibid. f. in sacra scriptura septiformi operatione commendatur, ib. c. 289.d. quomodo Deus esse probetur, 386.f.& seq. missus super Apostolos post Ascensionem Christi, prænunciatur in lege Mosaica, & à Prophetis, 309.g. 378.a.b. quare dicatur superferri aquis, & quid id mystice indicet, 283.h. 416.e. illum in pignus accepit Ecclesia, 420.f. creator est sicut Pater & Verbum, ib. Patris & Filij est, & inde vnum sunt, ibid. omnia dona non modo probis, sed etiam improbis distribuit, ibid. cur Paracletus nuncupetur, ibidem. f. à Patre & Filio procedit, 487.b. & seq.
spiritus quid sit & vnde dicatur, 94.c. an sit anima, 189.c. ventorum quatuor principales sunt, & qui, 114.c. quomodo ille, quo correptus est, Saul, & malignus, & Domini spiritus appelletur 339.d
spirituum immundorum consilium quodnam sit 441.c
splen quid & vnde dicatur 98.b
cur splendor appelletur Filius Dei 186.d
splenion vbi crescat & cur ita vocetur 153.f
inter spolia & exuuias discrepantia est in significatione 213.c
spondæus quid & vnde dicatur 5.a
spongia, vel Fungia, piscis genus quale sit, eiusque species plures notantur 109.a
quomodo sponsa Christi dicatur habere ruborem mali punici in genis suis 505.g
sponsus cur à spondendo dictus sit, 85.a. per eum Christus intelligitur mystice, cuius nuptiæ cum Ecclesia celebrantur 353.h
spureus & spurius significatione secernuntur 212.c
squama quid sit, & cur ita vocetur 158.c
squamatus piscis quid 108.c
stabilitatis firmæ aduersus dissolutam vagationem cõsilium 500.b
stabularius, Apostoli sunt, vel successores eorum 363.a
stages primus aruspicinæ artem dedit Etruscis 69.c
stanni etymologia & vsus 143.a
stater quid sit, cur semuncia & semissis vocetur ibid.f
inter stationem, ieiunium, & porrum quidnam differentiæ apponatur 52.g.h. 213.c
statua Iouis in templo Hierosolymitano 268.a
status causarum apud Rhetores quid, & quotuplex sit, 14.a.& seq.
stellarum quid dicatur, 30.e. nullus est temporum in rebus, & quare, 416.a. quomodo à statura distinguatur 213.f
stella, quæ Magos perduxit ad locum natiuitatis Christi, prænunciatur in veteri Testamento, contra Iudæorum incredulitatem 372.a
stellæ quomodo differant à sideribus & astris, earum lumen, motus, cursus, interualla, numerus circularis, præcedentia vel integra latio, remotio vel retrogradatio, & nomina, 29.h. 30.31. 212.b. earum cursus qualis sit, vnde habeant lumen, earum mystica significatio, & quomodo labi dicantur 253.b. 254.255
stellio, lacerti genus, vnde nomen habeat inditum, 106.c. Iudæis in cibo prohibitus quid designet 317.c
sterilitas Saræ quid denotet 294.f
inter stillam & guttam Palæmon Grammaticus distinguit 213.c
cur stipendium sit à stipe pendenda nominatum 141.f
stipulatio & sacramentum quid sint, & vnde sic appellentur 37.g.h
stipulatio, restipulatio, adstipulatio, & constipulatio quomodo distinguantur 183.b
de stirpe Dauid futurus Christus prænunciatur, contra Iudæos 370.c
stœchas vnde nuncupetur 153.g
stœchades insulæ vbi positæ sint, & cur ita nominatæ 124.g
stoici vnde sint ita appellati, eorum opinio, & quis sectam primus instituerit, 67.b. eorum opinio de Deo ibid.f
stola quid sit, & cur ita vocetur, 169.b. illa Eliæ, fides & scripturæ sunt Hebræorum 206.b
cur stomachus os Græce vocetur 98.b
storax quid & vnde dicatur 150.f
stramenta monachorum qualia sint 433.g
strata quid, & à quibus originem acceperint 154.c
stratorum varia genera, eorum vsus, nominumque singulorum ratio etymologica 169.d.e.f
strenuos & exercitus differunt 215.f
strix nocturna auis cur ita vocetur, & vnde Amma vulgo dicta sit 110.f
strutio quid sit 109.h
strutius vbi nascatur, & cur herba lanaria à quibusdam vocetur 152.h
strychnos, herba salutaris & vna lupina appellatur, & quare 153.e
stultus, fatuus, & stupidus quomodo in significatione secernantur abinuicem 212.e
stuprum, incestus, & adulterium differunt ibid.d
stymphalidæ aues (quæ & Diomedeæ) vnde nomen acceperint: & quomodo dicantur iudicare inter suos & aduenas 113.b
styx cur à tristitia deducatur 126.c.d
suasoriæ distributio, eiusq; à deliberatiua discrimen 14.b
subdiaconi vnde exordium acceperint, quod sit eorum officium, & quomodo ordinentur 69.d. 404.d. 413.e
suberes quid sit, & cur ita appelletur 148.g
inter subnectitur & supponitur quæ differentia 212.h
subiunctiuæ coniunctiones quæ 4.e
sublinguium quid sit, & cur ita appelletur 96.b
submissionis consilium aduersus eiationem animi 498.d.e
submultiplex, superparticularis & superpartionalis numerus quis dicatur 24.d.e.f
substantia quid sit & vnde ita dicatur, 19.c.f.g. in quo differat ab essentia 185.g
subsuperparticularis numerus quis dicatur 22.c
subsuperpartiens numerus quis appelletur ibid.d
subter & subtus in quo discrepent 182.c. 212.f
suburbana sunt circumiecta ciuitatis ædificia, quasi sub vrbe 129.f
suburbanæ vuæ quæ, & vnde dicantur 146.e
successio Gentium, proiectis Iudæis, prænunciatur à Prophetis 382.g.h
succipere, suscipere, & suspicere significatione discriminantur 213.e
sucus qui dicantur, & vnde nominis sui originem traxerint, 75.h. Hispaniam occupant, 272.b. eorum regnum penè destructum, 275.e. 277.f. bisariè diuiduntur, ib. à fide recedunt 278.a
suffragia quatuor modis considerantur, & quomodo prosint defunctis, 412.d. vt valeant quæ requiruntur 10.c. & seq.
qui suggestiones diaboli non recipit, in eius insidias minime transit 458.b
sulamitis quid designet 508.f
sulphur vb. nascatur, cur ita vocatum sit, quot eius genera, & vis quanta 135.a
sumere & accipere in quo secernantur abinuicem 212.f
cur summitates virgultorum & fruticum flagella nuncupentur 146.d
sunamitidis filius mortuus humani generis figuram tenet 350.e
superbia trimodam habet differentiam, 193.c. regina principalium vitiorum, 249.f. 447.e. illa qui instantur, vento paleuntur, ib.f. ibi cadit, vbi nascitur, ib.g. summum vitium monachi: summa virtus, humilitas est, 464.d. eius cum humilitate conflictus, 497.g. ab arrogantia discrepat bifariam 212.d
cum superbis & luxuriosis dæmones maiorem familiaritatem habent 448.a.b
superbus sicut & inuidus, membrum est diaboli 466.b
supercilia quid, vnde sic appellentur, & quare pilis sint vestita 95.e
superficialis numerus quis appelletur 24.g
superficies quid sit, & cius fines 25.c
superflui numeri qui dicantur 23.h
superlatiuus gradus quid 5.c
superparticularis numerus quis sit 24.g
superpartiens numerus quis dicatur ibid.d
superstitio quæ, & vnde dicatur 64.b
supra & super quomodo differant 180.d. 212.f
supremi & suppremi in quo discrepent inter se ibid.

Sarculi à præcisione ferræ nuncupati 174.d
Surdi in Euangelio qui intelligantur 351.c
Surgere & exturgere dissimilis sunt significationis 212.h
Surrectio Christi & resurrectio nostra quomodo discrepent 186. f
Susanna figuram Ecclesiæ habet 350.g
Suscitatio mortui septies ofcitantis quid designet figuraliter, 346. c. 350. b. c
Susis quid, vnde nomen acceperit, & quis eam constituerit 127. a. b
Sydera quid, cur ita dicta, 30. f. vtrum animam habeant, 255. f. micantium turba, quæ prodijt in die quarta creationis, quid mysticè significet, 284. c. quomodo ab astris, stellis, & signis differant 212. b
Syllaba quid sit, vnde dicta, & eius species 4. g. h
Syllepsis, species schematis, quid sit, & quibus modis fiat 9. h
Syllogismorum categoricorum formulæ quot & quæ sint, 20. b. per totam.
Syllogismus quid apud Rhetores, & eius duo genera 15. a. & seq.
Sylua quid, & vnde nomen recipiat etymologiam, 147. b. ad illam cum amico quando imus 329. g
cur Symbolum Nicænum tempore sacrificij populo prædicetur, 394. f. quid sit illud, quod competentibus dabatur, 410. b. cur ita appellaretur, & membranis non scriberetur, sed cordibus retineretur, ib. c. illud fidei, & Dominica oratio, paruulis pro tota lege habenda sunt 422. g
Symeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia, Scribas & sacerdotes Iudaici populi significant 302. f
Symon leprosus, & Cyrenæus, gentilis est populus 354. b. & c
Symphonia, quæ est harmonicæ species, quid dicatur, 26. c. 27. c. per eam phreneticus sanitati restituitur 35. c
Symphyton cur ita dictum 153. a
Synæresis Rhetorum quid sit 18. b
Synagoga, Iudæorum est propriè, & quid interfit inter illam & ecclesiam, 64. d. eius reprobatio prænunciatur in veteri Testamento 383. h
Synalœphe, species metaplasmi, quid sit 9. f
Synanche, morbus, vnde dicatur 36. g
Syncope, species metaplasmi, quid 9. f
Synecdoche, tropus, quid dicatur, & quibus modis concipiatur 10. h
Synonima nomina quæ 3. c
Synonymia quid sit 17. b
Synthesis quid 11. b
Syra & sura distant ab inuicem in significatione 213. f
Syri quid & vnde dicti 74. d
Syria quid sit, qualis eius situs, & à quo nomen acceperit 119. f. g
Syriaca vitis cur ita vocetur 146. h
Syricum quid & vnde dicatur, eiusque cum serico differentia 165. g

T.

T litera Græca, mystica, 1. h. 289. a. 291. c. nota militaris, quid designabat, 7. c. ponderis signum 144. f
Tabernacolorum definitio & denominatio, 132. g. illud Abrahæ, typum Hierusalem habuit, 292. f. à Moyse, iussu Domini, fabricatum, per allegoriam ecclesia est in huius vitæ eremo constituta, 313. b. asperginiussum septies ex sanguine vitulæ rufæ, quid designet 323. c
Tabernæ quid, & vnde nomen acceperint 130. d
Tabitha, vidua insignis 408. c
per Tabulas deauratas doctores & Apostoli designantur 313. c
Tacere & silere in quo discrepent inter se 180. c
Taciturnitatis discretæ conflictus cum multiloquio 501. g
Tacitus Imperator 270. f
Tactus vnde nomen fortitus sit, & eius genera quot 94. h
cur Tabulæ duæ datæ sunt, & eæ quidem lapideæ 310. c
& c. iterum datæ quid signuent 311. h
Tagum fluuium Carthago Hispaniæ nuncupauit, & quare 118. c
Tohath pauor interpretatur, & quare 323. h
Talentum quid sit & quotuplex 143. g
Talio supplicij genus, quid sit, 39. f. eius pœna mystica 311. b
Talpa quid & vnde dicatur 105. a
Talus quid & vnde dicatur 97. f
Tanais Scythiæ fluuius vnde nomen acceperit 184. a
Tanis metropolis Ægypti à quo constructa 127. h
Tapinosis quid sit 9. d
Taprobana insula vbi sita sit 123. g
Tapsum insula quantum distet à Sicilia 824. f
inter Tardum, pigrum, iners tem & segnem distat 180. c
Tarentum quis condiderit & appellarit 128. g
Tarsum Ciliciæ quis ædificauerit ibid. h
Tarreio nomen quid dederit 126. d
Tarsarha d. citur bonitas, quæ est Christus 324. c
Tatiani, qui & Encratitæ, vnde ita dicti 65. c
Tauri vocantur scarabæi terrestres ceruo similes, 112. a. Indicorum descriptio 102. c
Taurus mons à plerisque idem vocatur qui & Caucasus 125. c
Tautologia quid sit 9. d
Taxus quid sit, & ad quos vsus applicetur 149. d
Tegulæ quod tegant ædes, & imbrices, quod accipiant imbres 232. c
Telia quid, & vnde vocetur 149. c
Telos insula est Indiæ, ferens omni tempore folia 123. g
Telum, morbus acutus, quid: & cur sic dictum à medicis 36. h
Temeritas & audacia quomodo abinuicem distinguantur, 181. h 214. d
Temperantia quid sit, 18. f. 192. g. à temperatione, & temperie quomodo distinguatur, 182. c. 214. d. circa quæ versetur 192. g
Tempestas aut pro tempore dicitur, aut ab statu cæli, 115. a. signa illius quæ sint 257. h
Templorum initia vnde, 262. c. 392. c. Salomonis altitudo ad fidem refertur, longitudo ad spem, latitudo ad charitatem, 344. c
Templum quid significet, vnde nomen acceperit, & quot sint eius partes 131. b
Tempora anni, quæ & curricula, quod sint, & vnde dicantur, 41. c. 95. b
Tempora quid, eorum diuisio & principium, 248. a. nullum spatium corporaliter habent, & quare, 416. a. in solo animo reperiuntur ibid. b
Temporalia, perpetua, & sempiterna quomodo secernantur, 419. c
in Tempore quomodo atomi sint intelligendi 112. h
Tempore & tempori quomodo significatione distinguantur, 214. f
Tempus, vnum ex prædicamentis, quid sit, 19. f. illud aduersus Filij Dei probatur & ostenditur testimonio sacræ Scripturæ, 369. f. g. non pertinet ad ea quæ supra cælos sunt 416. a
Tenebræ quid sint, & vnde nomen habeant, 114. d. super faciem abyssi, quid mystice significent, 283. h. factæ Ægyptijs nona plaga, quid designent, 307. g. factæ in Passione Christi, prænunciantur in veteri Testamento, 376. c. an ipsæ substantiam habere credantur 416. e
Tenedos vna ex Cycladibus ad Septentrionem sita, à Tene quodam nomen habuit, & quare 124. b
Tenere, sumere, & accipere quomodo inter se discrepent 179. a
Tentationum diabolicarum initia fragilia sunt, 458. b
Tentorium vnde habeat nomen 132. h
Terebones lignorum vermes vnde dicantur 107. b
Terentius Comicus 266. h
Terga quæ dicantur & vnde, 97. a. ipsa & tergora significatione distinguuntur 179. f. 214. c
cur Termini sint ita vocati, 133. g. quomodo à fine differant, 179. b
Ternarius numerus quid sit 24. f
Terra, quid singulari numero & plurali significet, eius prodiuersa ratione nomina, cur arida nuncupetur, & quomodo fiat illius motus, 118. g. in quo differat ab humo & tellure, 184. c. 214. c. quomodo super aerem fundata libratis credatur stare ponderibus, 258. b. vnde fiat illius motus, 259. a. quæ sit illius positio, ibid. f. cur primo germinauerit, deinde facta sint luminaria, 284. c. per eam non operatam, virgo Maria mater Domini intelligitur, 285. c. cur dicitur siccasse vigesimo & septimo die secundi mensis 290. b
Terraconem in Hispania qui ædificauerint 128. g
Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus, 475. g
Terrenum, terrestre, & terrosum in quo differant 214. f
Terrere & deterrere in quo discrepent 180. a
cur Terribilis dicatur Ecclesia, vt castrorum acies ordinata, 508. b
Tertullianistæ hæretici à quo nomen acceperint, & quæ fuerit illorum hæresis 66. f
Tesca, quæ & Tesqua, quid sint 133. b
Τετραγράμματον θεός, cur ita dicti quidam hæretici, & eorum hæresis quæ fuerit 66. f
Tesseræ cur ita vocatæ, & quo nomine etiam nuncupatæ, 161. f
Tessellæ quid, & vnde nomen habeant derivatum 132. e
Testamentum quid sit, eiusque variæ significationes, 37. b. vetus & nouum quid, vnde dictum, & vtriusque ordo ac series, 44. 45. a. noui veteris que plenitudo, in canone Catholicæ Ecclesiæ, 278. b. quod veteri euacuato carnaliter, nouum Testamentum Iudæis daturus est Deus, prænunciatur à Prophetis, 384. f. duo tradita, in veteri lege & Prophetis prænunciantur, 387. g. quare sub veteri peccata fuerint minoris culpæ 422. f
Testes quid antiquitus, quid nunc, quomodo considerentur quot sint eorum genera, & quot modis ipsi delinquant, 138. f. duo aut tres qui intelligantur, 328. d. falsi non deerunt, si præsentia fuerit nummorum, 473. h. falsis coniunctis tarde mendacii falsitas reperitur 474. a

Testiculi quid sint & vnde dicantur, 97.h. illi Castoris ad quid apti sint 104.b
Testimonium quid sit, eiusque diuisio & subdiuisio 21.h
Testis falsidicus tribus personis est obnoxius, Deo, iudici, & innocenti 474.a
Testium falsorum Christi accusatio prænunciatur in veteri Testamento 374.c
Testor, contestor, & obtestor discrepare dicuntur inter se, 214.c
Testudo vnde nomen acceperit, & quot eius sint genera, 108.h
pars ædificij, cuius sit proprie 132.d
Tetanus, morbus acutus, quis dicatur 36.h
Tetragrammaton, nomen Dei, quid significet 53.h
Tetraptota nomina quæ 3.f
Θ, litera Græca, à quo adiecta alphabeto, 1.g. eius significatio & deductio, ib. nota militaris, quid designabat 7.c
Thalamum qua ex causa vocatum ferant 130.f
Thales Milesius, vnus ex septem sapientibus, primus apud Græcos Physicam est perscrutatus, 18.c. quæ fuerit illius opinio de Deo 67.c. quo tempore claruit 265.f
Thamar cur amaritudo pro viris mortuis, & commutans, interpretetur, 59.a.299.h. deinde commutans, 300.c. typum Ecclesiæ gerit ex Gentibus euocatæ 300.c.349.b
Thanatos insula Oceani freto Gallico à Britannia est, & cur ita nominetur 123.d
Thare filius Nachor, 262.c. quod vertitur in malitiam siue pastum, quid typice demonstret 321.h
eur Theatrum à spectaculo nominetur, 130.a. quid sit & cur idem prostibulum & lupanar dictum fuerit 160.d
Thebaicus vbi inueniatur, & cui vsui detur 137.d
Thebas in Bœotia & Ægyptias quis construxerit 127. h. 128.a
Themelici qui fuerint, & cur ita nominati 160.c
Theodericus iunior Gothorum rex 275.h
Theodorus Mopsuestenæ vrbis Episcopus 412.a
Theodosiani & Gaianitæ à quo nomen acceperint, & quæ fuerit eorum hæresis 66.g
Theodosius Imperator 271.g
Theodosius minor 272.b.277.c
Theophilus Alexandrinus 48.h
Theophrastus philosophus 266.c
Θερεινὸς, siue tropicus circulus, quare ita appelletur 28.g
Theristrum quid sit, & cur ita vocetur 169.c
Thermæ appellatæ quod caleant, & quare 130.c
Thesaurarij officium & partes in Ecclesia 486.b
Thesaurus iuxta Græcam proprietatem quid sit 141.g
Thesis quomodo distinguatur ab anaskeue & cataskeue, 15.g
Thessalia quid sit & vnde cognominata 121.f
Thessalonicam quis ædificauerit 128.d
Thetica nomina vel possessiua quæ 3.d
Theudemirus Sueuorum rex 278.a
Theudis Gothorum rex 278.a
Theudiselus Gothorum rex 276.a
Theudoricus Gothorum rex ib.b
Thiara quid & à quo reperta, 170.c. apud veteres constituebatur in capite sacerdotum 401.g
Thobias priscæ legis imaginem tenuit, 350.g. filius vero eius, Dominus noster Iesu Christi, ib. eius vita & mors 364.b
Thomæ Didymi Apost. Christi vita, & mors 365.g
Thorax quid sit, cur arca seu ara dicatur, eiusque partes duæ, 96.c
Thraces à quo nomen & originem fortiti sint, 73.b. 75.d. subiiciuntur Romanis 266.h
Thraciæ quid nomen dederit, situs & amplitudo 121.c
Thracius lapis quis sit, & vbi inueniatur 136.e
Thuribulorum vsus: & quis eos primus composuit 12.c
Throni quid, & vnde sic nuncupati 57.g.f
Thus quid sit, vnde dicatur, quomodo probetur, & cur Libanum vocetur 150.d
Thusciæ pars Italiæ vnde dicatur 122.a.b
Thyle quid & vnde ducat nomen 123.d
Thynni nomen Græcum habent 107.g
Tiberinadem quis condiderit, 127.f. eius lacus quid sit, eiusq; proprietas 116.h
Tiberis Italiæ fluuius (anteà Albola dictus) vnde nomina acceperit 118.b
Tiberium & Augusteum marmor vbi primum repertum fuerit, & quomodo distinguatur ab Ophite 137.c
Tiberius Imperator 267.h
Tiberius alter 273.b
Tibiæ vbi primum inuentæ, & vnde ita sint appellatæ, 97.f 26.f.
Tigna & laquearia doctores sunt in sancta Ecclesia 503.h
Tilallus ex flore nomen accepit, & quare 108.b
Timens & timidus quomodo in significatione discrepent inter se 212.d
Timor Christianus in quibus potissimum consistat; & quis sit illius fructus 222.e.f.g
Timor & spes; inferior & superior mola 328.a
Timores nocturni qui dicantur 105.c
Timoris Domini conflictus aduersus inanem gloriam 498.a.b
Timothei Ephesiorum Episcopi sancti vita, & mors 306.f
Tinea vestimentorum vermis cur ita dicta, & vnde pertinax vocetur 107.b
Tingis ciuitatis auctor quis fuerit 129.a
Tintinnabula inter mala granata testimonia consonantia, quid significarint 315.a
Tintinnabulum vnde sic appellatum 27.c
Titi, Pauli discipuli, vita, & mors 366.f
Titimallum vnde vocabulum sumpserit 153.d.c
Tition in nouem iugeribus iacens, portentuosus fuit magnitudine 100.b
Titus Imperator 268.f
Tmesis, tropus, quid sit 11.b
περὶ τοῦ ὁρισμοῦ diffinitionem Philosophi quid vocent 21.d
Toga quid, vnde nomen habuerit, quæ palmata seu picta, candida cretataque diceretur, 168.f. quomodo distinguatur à tuga, 181.e
Toles Gallica lingua quid sint 9.a
Toletanum concilium quo tempore celebratum 276.a
Tonitrua vnde dicta, 113.h. quomodo fiat, 255.h. ipsa, grando & ignis super Ægyptijs discurrens pro septima plaga, quid denotent 307.f
Tonsuræ Ecclesiasticæ vsus à quibus exortus est: & cuius testignum sit in clericis 401.g.h
Tonus quid sit 26.d
Topazion quid sit, & vbi primum inuentum 138.a
Topica quid & cuius, quæ sit eorum diuisio, & vsus 21.e
Torauii Ruffini scripta 512.e
Torcular quare sic nuncupetur 131.g
Torpedo quid, vnde dicatur, quantaque sit vis eius 108.c
Torporis & ignauiæ conflictus cum exercitio virtutum 500.a
Torrens quid sit, & vnde dicatur 117.c
Torris, quem vulgus titionem appellat, quid sit 147.f
Torta panis, sacrificium ipsum Christianorum eleganter exprimit 338.b
Tota Græca nomina quæ, & tota Latina 3.b
Tottila Ostrogothorum rex 273.a
Trabariæ amnicæ naues quæ dicantur 162.g
Trabea, togæ species, quid, cur ita dicta, & quis primus illam inuenerit 168.g
Trabes & tigna qui differant 166.f
Tractatus, sermo, & verbum qua ratione abinuicem distinguantur 47.b
Τραγελάφους à Græcis nominati, quid sint 102.a
Tragoditæ qui sint, & quare sic nuncupentur 76.g
Tragœdi seu Tragici poetæ vnde sint ita appellati 67.h.160.f
Trahere iniquitatem vt funiculum quid sit 443.c
Traianus Imperator 269.a
Transformationes & commutationes quibus modis fiant, 101.b.c
Translatio, vnus causarum status, quomodo definiatur apud Rhetores ibid.
Translatiua constitutio quid 14.c
Transmigratio Babyloniæ, quintum seculum, 285.a. qui præfigurarit 346.g
Trasemundus Wandalorum rex 277.c
Tremulus & tremens quomodo distent inter se quoad significationem 214.d
Tria millia parabolarum à Salomone dictarum mystica interpretatio 344.g
Tribrachus vnde sic denominatus 5.a
de Tribu Iuda Christum futurum significatur per Prophetas, 370.d
Tribuere & attribuere qua ratione discernantur inuicem, 214.c
Tribulatio huius temporis finem habet, 217.h. quæ sit illius vtilitas 217.b.227.c
Tribulationes omnes huius vitæ aquis prætereuntibus comparantur, 474.h. plus prosunt quam prosperitates 475.a
Tribunal quid sit, & vnde dicatur 131.d
Tribunitiæ & consulares leges quæ dicantur 36.f
Tribus duæ semis, & nouem semis, quare ita dicantur, 332.g. decem à templo separatæ, & duæ relictæ, post mortem Salomonis quid indicent 345.d
Tributa quid & vnde sic appellata 141.f
Tricenarius numerus plenitudinem perfectionis declarat, 335.a
Triclinium quid sit, & qua ex causa sic appellatum, 130.f
Triduani ieiunii consuetudo vnde sumpta, 400.d
Triduum illud in quo venerunt Abraham & Isaac, ad locum immolationis, quid significet 294.e
Trieris nauis magna quam Græci dulconem vocant, 162.e
Trifinium vnde nomen acceperit 133.g
cur Trigas diis inferis iungant antiqui 160.a
Trinitas quid & quomodo intelligatur, in ea sunt appellatiua nomina ac propria, & quæ sit fides de ea apud Græcos, 56.h. inter illam

illam & vnitatem quæ ſtatuatur diſtinctio, 185. g. nos perficit quodammodo conquadratos, 289. f. confirmatur & probatur teſtimonijs vetertis Teſtamenti, 386. g & ſeq. illius qualiter perſona omiſſa in baptiſmo, nil agitur 411. e
Tripolitanæ prouinciæ ſitus, nominiſq; ratio 122. f
Triptolemi fabula 263. f
Triptota nomina quæ 3. g
Triſtitiæ tria ſunt genera, 193. e. conflictus cum ſpirituali gaudio, 499. g. in quo differat à mœſtitia 214. f
Tritheitæ & Gnoitæ à quibus exorti, cur ita appellati, & quæ fuerit eorum hæreſis 66. g
Triumphus quid ſit, vnde dicatur, in quo differat à trophæo, & quomodo fieret apud Romanos 156. b. c
Trochæus vnde dictus 5. a
Troiani (qui & Dardani) quid ſint, & vnde dicantur, 75 a. illorum bellum 264. a
Tropi Grammaticis quid ſint, & eorum ſpecies ex Donato, 10. d
Τροπικὸς ἄξονας, ſecundus cæli circulus, & Τροπικὸς χειμερινὸς, qui eſt quintus, à Latinis æquinoctialis & hyemalis, cur ita nuncupentur 113. f
Truncus in homine quid dicatur, 96. c. arboris quid item, 147. c
Trutina quid ſit, & quibus etiam nominibus appelletur, 143. c
Tuba à quibus inuenta primum, vſus eius qualis, vnde dicatur, & quomodo differat à tuſa & buccina, 26. f. 156. f. g. 181. e. quid denotent illæ duæ, quæ fieri iubentur Moyſi: & cur argenteæ & ductiles, 321. g. in ipſis clamor prædicationum deſignatur, 335. b
Tubal frater Iubal 261. d
Fuci, quos Hiſpani cuculos vocant, quid & vnde dicantur, 111. e
Tucor & tuor qui differant 185. b
Tugurij definitio & vſus 133. b
Tulit, abſtulit, & ſuſtulit differunt 214. e
Tullius Hoſtilius Romanorum rex 265. c
Tum & tunc quomodo in ſignificatione ſecernantur abinuicem, 179. g. 214. e
Tumidus & turgidus diffident 214. c
Tumoris cum humili ſatisfactione conflictus 499. g
Tumultus & bellum differunt 155. h. 214. e
Tumulus quid & vnde nomen traxerit, 125. g. 133. a
Tunica quid ſit, talaris & pectoralis quæ, & cur ita appellentur, 167. f. pellicea quid myſtice ſignificet, 287. c. polymita Ioſeph, quid figuret, 300. h. talaris ſummi ſacerdotis a capite vſque ad plantas demiſſa, quid deſignarit 315. a
Tunicæ ſerpentum quænam ſint, ratioque nominis etymologica, 106. g
Turbidus & turbulentus diſtant 214. f
Turbo quid ſit & vnde nomen acceperit 115. a
Turiſmodus rex Gothorum, Tendorici filius 275. c
Turres vnde vocentur, & cur ſemper procul videntibus rotundæ videantur 129. f
Turris ſuperbia huius mundi eſt, vel impia dogmata hæreticorum, 291. h. Eccleſia eſt, collum vero prædicatores, 505. h. 509. a
Turtur quid ſit, & vbi habitet & commoretur, 111. c. cum columba in ſacrificio oblatus, quid deſignet 316. d
Tuſci populi qui ſint, & cur ita appellati 75. e
Tuſculanus lapis vnde nominatus 137. a
Tuſſis quid ſit 33. c
Tuus & tus in quo ſignificatione diſſideant 214. f
Tygris quænam ſit beſtia, deſcribitur, & quare ſic dicta, 103. f. fluuius Meſopotamiæ cur ita vocetur 117. c
Tympanum quid & vnde ſic denominatum 27. b. c
Typhi, frigidæ febres, vnde ſic nominentur 33. d
Tyria ſiue Tyrus conſtructa 263. g
Tyrrheni primi tubæ inuentores 26. f
Tyrus vrbs quæ ſit & à quo condita 127. f

V.

V vocalis litera, apud Grammaticos varias habet ſignificationes, 2. c. d. cur digamma à Græcis vocetur ib.
Vacca vna, & duæ oues quid ſignificent 380. g
Vaccæ allophylorum arcam Dei geſtantes, fugam Sanctorum renunciantium ſeculo deſignat, qui nullum delicti iugum traxerunt 338. f
Vaccei populi qui ſint, & vnde ita appellati 76. b
Vada à Virgilio breuia, à Græcis βραχέα, dicta ſunt, & quid ſignificent 116. f
Vagationis diſſolutæ conflictus cum firma ſtabilitate, 500. b
inter Vagire, mugire, &c. quæ ſignificationis differentia eſt, 215. e
Valens Imperator, 271. b. igni combuſtus 274. d
Valentiniani à quo ſic dicti, eorumque hæreſis quæ fuerit, 65. d
Valentinianus Imperator 271. c. 277. c
Valentinianus alter Imperator ibid. g
Valerianus Imperator 270. c
Valetudo & infirmitas differunt 214. h
Valles & conualles quid ſint, 125. g. diſcrepant inter ſe quoad ſignificationem 215. d
Valli definitio & denominatio 132. f
Vallia Gothorum rex, ad pacem diuina prouidentia ordinatus, 275. a
inter Vallum & murum quodnam ſtatuatur in ſignificatione diſcrimen 215. e
cur Varro ignem mundi animum dixerit 67. f
Vas aureum in donaria Domini ſeparatum, diuinitatis intelligentiam notat 314. b
Vaſa plurimarum ſpecierum explicantur, nominumque etymologiæ traduntur, 174. e. 175. 176. per illa Tabernaculi, fidelium animæ deſignantur, 321. f. quid ſignificent illa Domini in Babylonem deportata, 347. e
Vaſcones vaſtantur 276. b
Vaſtitas & vaſtitudo quomodo diſtinguantur ſignificatione, 214. h
Vates vnde ſic dictus, & huius vocabuli ſignificatio multiplex, 63. b. 67. h
Vaticinia, vatum ſcripta, vnde dicta ſint ib.
Vbera duo Sponſæ, duo ſunt populi, 505. h. 509. a. doctores Eccleſiæ 509. c. 510. b
Ve & que diſcrepantis ſunt inter ſe officij 215. c
Vecors & veſanus quomodo in ſignificatione diſcrepent inter ſe, 214. h
Vectes de lignis Sethim quid ſignificent myſtice in Eccleſia Chriſti 312. c
Vehiculorum plura genera, eorumque etymologiæ 176. h
Vela cur ita dicta à Latinis à Græcis vero ἀφύσια, eorumque genera quæ ſint 163. c
Velamen interpoſitum inter faciem Moyſis, & aſpectum populi Iſrael, quid ſignificauerit 401. h
Velitum pugna quæ, & vnde ita ſint nominati 161. c
Vellus complutum, & area ſicca, & poſtea compluta area ſicco vellere, quid ſignificet myſtice 334. d. e
Velocitas, temeritas, & celeritas quomodo diſtinguantur inter ſe, 182. a. 214. h
Velum in medio tabernaculi extenſum, cuius exterior pars ab interiore ſeparatur, quid myſtice præſignauerit 313. g
Venæ quid & vnde dictæ ſint 97. h
Venena latent ſæpe circumlita melle verborum 466. d
Venenum vnde ſibi nomen acceperit, & quæ ſit illius natura, 106. e
Venetum ceruleum quomodo fiat in Italia 160. a
Veneunt & venduntur in quo differant 215. a
Veniam poſtulanti cito eſt ignoſcendum, 466. e. quare non petit diabolus 417. h
Venti vnde formentur, quæ ſint eorum nomina, & myſtica ſignificatio, 256. h. 257. an eorum ſpiritu aquæ erigantur, 258. e
Venter, aluus, & vterus quomodo inter ſe diſcrepent in ſignificatione, 98. c. cibandus eſt, vt contineat animam, non vt corrumpat, 450. a. eum qui nimis paſcunt, ſenſum mentis obtundunt, ibid. eius inguuies colluctatur cum ciborum parſimonia 501. e. eburneus ille Sponſi, diſtinctus ſapphiris, quid deſignet, 507. g. ſicut acetuus tritici valiatus 508. h
Ventriculi cerebri tres ſunt conſtituti in capite, & qui illi ſint, 187. g
Ventus quid, vnde dicatur, & eius vis quanta ſit 114. e
Venus quid & vnde dicatur, cur ἀφροδίτη Græci eam appellent, 71. e. f
Vulcanique vxorem dici exiſtiment poetæ, 71. e. f
Venuſtas in ædificijs quid ſit 165. c
Ver quid ſignificet per allegoriam 249. d
Vera ſæpe præmittit, qui falſa dicturus eſt 445. c
Verba diaboli ſunt eius inſpirationes occultæ 458. h
Verbalia nomina quæ 3. d
Verbera & flagella qua ratione diſcernantur 214. h
Verbis ſimilia nomina quæ 3. e
Verborum menſura qualis eſſe debeat, & quam vtilis Chriſtiano 224. b
Verbum quid apud Grammaticos, eius genera quot, & formæ, 4. a. b. c. apud Dialecticos quomodo definiatur, 10. a. quomodo ſignificatione diſtinguatur à tractatu & ſermone, 47. b. 215. a. cur hoc nomine intelligatur Filius Dei, 186. d. quare verbum Domini de Hieruſalem & lex de Sion exiiſſe dicantur, 380. a
Verecundus Africanus Epiſcopus 512. f
Vereor & reuereor quomodo abinuicem diſtinguantur, 183. g
Veretrum quid & vnde dicatur 97. d
Veritas de terra orta, Chriſtus eſt de fœmina ortus, 371. f. illi vicinior

vicinior tanto quisque fit, tanto se esse longius ab ea fuerit arbitratus, 465.f. molesta est iniquis, & amara disciplina iustitiæ, 467.f. qui eam metu occultat, diuinam prouocat, 474. b. e us conflictus cum fallacia & mendacio, 501.d.e
Vermes carnium qui sint, ratioque nominum etymologica, 107.b.c
Vermes ebulliunt, qui nunquam morientur, illis qui propter præsentem vitam & amorem seculi thesaurizant, 309.b
Vermis quid, vnde gignitur, eiusq; species plures, 106.h
Verrucæ & satiriasis differentia, 34.b
Versus vnde dicti sint, 11.h
Vertex quid sit, & vnde nomen habuerit, 95.a
Vertibulæ quid sint, & cur ita appellentur, 96.h
Vertigo quid sit, & qui differat a scoromate, 33.b
cur Veruex à viribus deduci putetur, 101.g
Verum multi inquirunt, sed pauci inueniunt, 436.b.c
cur Vesica dicatur quasi vas aquæ, 98.d
Vespasianus Imperator, 268.e
Vesperus quid sit, eiusque significatio mystica, 255.e
inter Vesperescit & vesperascit distinguitur, 215.e
Vespertilio quid sit, & quare pro tempore nomen accepit, 110.d.
Iudæis in cibo prohibitus quid designet, 317.c
Vespertinum officium ex veteri & nouo Testamento desumptum est, 395.g.h
Vesperus stella Occidentalis quare sic appellerur, 31.a
Vesta quid, vnde dicta, quomodo fingatur eius simulacrum, atque illius interpretatio, & cur ignis ac virgo esse putetur, 71.b.c
Vestiarius monasterii, eiusq; officium, 495.g
Vestibuli definitio, nominisq; ratio etymologica, 131.h
Vestigia serpentium qualia sint, 166.f. vermis, 107.c
Vestigii definitio & denominatio, 134.c
Vestimenta Christi diuisa prænunciantur in veteri Testamento, 375.f. Ecclesiæ, quid significent, & quare odori thuris comparentur, 506.c
Vestimentorum sacerdotalium in lege quot fuerint genera, nominumque singulorum ratio etymologica, 167.c. & seq.
Vestimentum sacerdotis non scissum quid designet, 318.e
Vestis plura genera, vnde nomen sumpserit & vsus, 167.168. & seq. colores varii & tincturæ explicantur, 169.h. & 170.a. quomodo distinguatur à vestimento, 180.a. quid præfigurabat illa Pontificis, & quatuor colores ex quibus ipsa constabat, 314.h. quid idem illa Israel, per tot annos in eremo nulla vetustate corrupta, 326.h. quis eam ex lana linoque contextam induere dicatur, 327.f. coccinea illa, qua indutus est Christus, prænunciatur in veteri Testamento, 374.g
Vetus antiquum & vetustum quomodo differant, 180.a.214.g
Via quomodo definiatur, denominetur & diuidatur, 134.c. quænam sit illa trium dierum, quæ nobis incedenda est, vt exuntes de Ægypto, peruenire possimus ad locum, in quo immolare debeamus, 306.h
Viarum mensuræ variæ, nominumque quibus appellantur ratio etymologica, 134.b
Vicia leguminis genus, cur ita vocata, 146.b
Vicinia & vicinitas quomodo differant, 183.c
Victor Turonensis Ecclesiæ Africanæ Episcopus, 357.d. 516.d
Victoria quid sit, vnde dicatur, & cur præcedat pompam, 156.b
Victorinus, 49.a. eius scripta, 512.g
Vicus, castella & pagi quid sint, 129. d. quæ statuatur differentia inter vicum, viam & plateam, 129.g. 215.d
Viola vnde nomen acceperit & quotuplex sit, 151.g
Videre, aspicere, & intueri significatione discernuntur, 215.a
Vidua, repudiata & meretrix non copulantur Christo, 318.f. ad quam mittitur Helias pascendus, Ecclesia est, 345.c. 350.b. afflicte deprecans iudicem, & quæ in gazophylacio duo iecit minuta, quid significent, 353.f.h
Viduæ insignes tam in veteri quam in nouo Testamento, & quales esse debeant, 408.b.& seq.
Vigiles, qui ciuitatem custodire dicuntur, quinam sint, 505.a 507.c
Vigiliarum deuotio antiqua est, familiare bonum omnibus Sanctis, 396.b
Villa vnde nomen acceperit, 133.c
Vimen cur ita vocetur, eiusq; natura quæ, 149.c.f
Vincentius Cæsaraugustanus, de Episcopo apostata factus, 276.c
inter Vinctum & victum quid distet, 215.c
Vindictæ septuaginta & septem statutæ in populo Iudæorum, 288.c
Vinea Domini Sabaoth, domus est Israel, 303.c
Vinum vnde sit ita appellatum, cur illud vetereς venenum dixerint, eiusque plures species, 173.g. cur sanguis Christi nuncupetur in sacramento altaris, 395.a
cur Vipera dicta sit ita, quod vi pariat, 105.f.g
inter Vipertinum & vipereum discrepantia est insignificatione, 215.a
Vir & masculus quomodo differant, 184.a. duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis, 328.g. in nobis, sensus rationalis intelligitur: caro autem quasi in typo mulieris accipitur, 336.f. quare ille sanguinum, templum Dei ædificare prohibeatur, 343. b. ilic qui cum Iacob luctam iniit Christi certamen cum populo Israel figurauit, 348.g. debet præcedere in omnibus bonis factis mulierem suam, & quare, 409.c. sanctus, debet vltro se offerre in agone pro certamine iustitiæ, 424.b. in hoc seculo peregrinus est, 463. c. & seq. non appetit curas occupationum sæcularium, 467. h. plus formidat prosperа quam aduersa, 474.h. qui sanctum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, 439.g. quomodo vir, homo, & virus differre dicantur, 215.b.& c
Virga quid sit, vnde nominis recipiat etymologiam, & quis illius vsus, 147. d. Moysis in serpentem conuersa, quid mysterii designet, 306. e. 307. a. illa Aaron, quæ ante fuit sicca, & post viridis, quid præfiguret, 312.g. 323. a. de radice Iesse, virgo est Maria, 370.h
Vires & virtutes qui differant, 183.c.h
Virgilius, 267.a
Virgines Vestales, 265.e
Virgines sapientes quinque, & totidem fatuæ animas sanctas, & eas quæ non seruant intra conscientiam coni operis testamentum, significant, 352. g. cur in benedictione velentur, 408.a. feliciores, sunt in vita æterna, 449. a. de suis meritis gloriantes, hypocritis compatantur, ibid.b
Virginitas quos authores habuerit, eiusq; commendatio, 407.c. nuptiis præferenda, 448.h. geminum bonum est, ibid. securitas mentis est, & sanitas corporis, 449.a. filabitur, nullatenus reparatur, ibid.
Virgo inter signa cœlestia cur fuerit constituta, 31.d
Virgo & Virago quæ vnde dicatur, 99.d. quain re differant, 215.c. carne, & non mente nullum præmium habet, ibid.b
Virgula æqualiter iacès vel geminata quod ponderis genus significet, & quid duæ à læua in dextram, 144.c.f
Virgultum quid, & vnde nominis ducat origine, 147.c. per filled agri & herbam regionis quid intelligatur, 285.d
Viri tres, qui venerunt ad ilicem Mambre, quid significent, 292.f
inter Viridia & virentia quæ differentia reperiatur, 215.d
cur Virtus appelletur Filius Dei, 186.d. qua quis male vtitur, interdum vitia gignit, 446.f. qualiter sine humilitate & charitate in virtio deputatur, 447. f. in quo differat à fortitudine, 214.g
Virtutes angelicæ quæ dicantur, 57. f. quænam sint illæ, quibus vitia diuinitus adiuuante gratia curantur, 193. f. occultæ quæ sint, 224.g. 230.c. illæ aduentus Christi repræsentantur, 372.h. ad eas difficile consurgimus, ad vitia sine labore dilabimur, 446.h. cur illæ Sanctorum nobis à Deo proponantur, 439.f. illarum exercitium rationibus insurgit in torporem & ignauiam 500.a
Vis, virtus & vires qua ratione distinguantur, 183.h. 184.b
inter Vis & bis quid intersit, 215.c
Viscera quid, & huius vocabuli diuersæ significationes, 97.g
Visio corporalis Christi, fore prænunciatur in veteri Testamento, contra Iudæorum incredulitatem, 373.b.& seq.
Visionum genera quot sint, 61.f
Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum, 457.b
Visus, qui à Philosophis humor vitreus appellatur, quomodo fiat, & vnde sic ita cognominatus, 94.g. cæteris sensibus præstantior & quanto cuiusque sensus organum superius est, tanto sensus ipse nobilior habetur, 419.c.& seq.
inter Visus & visos quod discrimen inueniatur, 215.c
Vita vnde dicta sit, & cur arboribus etiam tribuatur, 94. c. activa & contemplatiua in quo differant, 191. c. 463. a. duæ nobis in Christi corpore prædicantur, 297. d. cur laboriosa figuretur in quadragenario numero, 399. c. inter huius & futuræ miseriam multum interest, 425.g. multi possunt eam habere sine crimine, sine peccato non possunt, 442.b. quid ad contemplationem conferat, 463.a. & seq. in contemplatiua deflectere licet, non autem in activa, ibid. qui eam & mores corrumpunt, deteriores sunt, quam qui fortunas diripiunt, 469.a
Vitio apud Grammaticos quæ dicantur, & quot sint, 9.b literarum, verborum & sententiarum cauenda Oratori, quæ, 16.f.g. h. perfecta vel principalia, ex quibus vitiorum turba exoritur, quot sint, 139.a. septem principalia, eorumque ramusculi, 329. a. b. quædam species virtutum præ se ferunt, 446.f.& seq. sunt prius extirpanda, quam virtutes inserendæ, 447. a. aduersus illorum impetus contratiis virtutibus est pugnandum, ibidem c. & seq. ipsa per se mala sunt, coniugia vero & potestates per se quidem bona sunt: per ea vero quæ circa ea sunt, mala existunt, 449.c. illorum intentor diabolus potius quam immissor, 457. g. omnia possunt à simplicibus perpetrari, hypocrisis non potest, 465.g. aliena corripere non debet, qui vitiis seruit, 467.d
Viticella herba quare sic appellata, 153.g
Viticionia vitis quæ & vnde dicatur, 146.h
Vitis vnde sic denominata, & qui fuerint illius inuentores, ibidem c. quænam illi maxime conueniant, ib.h. in Græcia quando inuenta, 263. d. cur ipsa & oliua, & ficus super ligna regnare noluerunt, 335.b
Vitiũ natura non est: & dum vere à diabolo sit, non tamen creatum est, 417.b. illud ex vitio, sicut virtus ex virtute, gignitur, 446.c

Vitrum vnde dictum, illius origo quæ & temperamentum, 141.a

cur Vitta, qua inuicem copulantur nubentes, candido purpureoque colore permiscetur, 469.a.coccinea, doctrina veritatis intelligitur, 505.g

Vetterícus Rex Gothorum, strenuus in armorum arte, sed tamen expers victoriæ, 276.h

Vitulatrufa supra quam non est impositum iugum, caro est Saluatoris nostri, 323.b.c

Vitulus tener saginatus, domini Iesu Christi est corpus, 292.g. aureus igni combustus a Moyse, quid mystice præfigurauerit, 311.e. & seq. delectus ex armentis, Christum demonstrat ex Patriarcharum progenie descendentem, 316.c. pro peccato sacerdotis & totius populi emundatione oblatus, quid mystice narret, 319. c. & seq. septennis, quem Gedeon Deo immolauit, quid significet mystice, 334.d

Vituperationis ordo, in genere demonstratiuo, quis sit, 14.c

Viuere hic diu, vtrum augmentum, aut detrimentum sit dicendum, 476.f

quare *Viuit Deus*, in colloquio nostro dicamus, 53.g

inter Viuit & bibit quid discriminis in significatione reperiatur, 215.a

Viuus & viuens differunt, 182.a.215.c

Vlcera & vesicæ cum seruoribus sexto in verbere producte contra Ægyptios, quid significent, 307.f

Vlcisci & vindicare significatione secernuntur, 215.a

inter Vllam & ullam quod sit in significatione dissidium, 215.c

Vlmus vnde nomen acceperit, 149.d

Vlna quid sit, 96.c

Vlpianus Iurisperitus insignis, 270.b

Vltor & vindex in quo differant, 183.f

Vltra & citra significatione distinguuntur, 215.a

Vlua & tiphus vbi crescant, 154.a

Vlula auis vnde sit nominata, & quid apud augures, lamentans aut tacens ostendere feratur, 110.c

Vlysippon à quo condita & nuncupata fuerit, 127.a

Vmbilicus quid sit, & vnde nomen acceperit, 97.c

Vmbra est mobilis & certa, & ex Solis circuitu, & ex motu ventorum, 114.d

Vmbra legis quomodo arefacta dicatur, 281.a

Vmbri qui populi sint, & cur ita fuerint appellati, 75.e

Vmbriæ situs, & quid ei nomen dederit, 122.a

Vncia quid sint, vnde dicatur, & cur pro legitimo pondere habeatur, 143.f.g

Vnctio Christi futura prænunciatur à Prophetis, contra incredulitatem Iudæorum, 372.c

cur Vnctionis nomine Spiritus sanctus nominetur, 56.h

Vnde quid sit, & vnde sic denominetur, 117.b. distinctæ significationis est ab aqua, 180.c.215.d

Vndebotus Romanæ militiæ dux, 277.g

Vnguentorum & odorum genera quæ, & ratio nominum, 35.b

Vnguentum quo perungitur tabernaculum quid mystice significet, 314.f

Vngulam equi mordere, quid sit, 304.a

Vnigenitus Dei, os eius est, 415.f

Vnitas Ecclesiæ declaratur per mala punica in inferioribus vestis summi sacerdotis posita, 315.a. Deitatis probatur in Trinitate, 369.a

in Vnitate pacis solummodo terribiles sumus hosti, 508.b

Vniuoca quæ appellentur, 19.d

cur Vnus & vna, non vnus & multæ copulentur, 408.f

Vnus, solus, & vnicus in quo significationc differat, 215.b

Vocales literæ quid sint, & vnde sic dictæ, 2.b

Vocatio gentium ad vnius Dei veri cultum, prænunciatur in veteri Testamento, 339.b. & seq.

Vocativus casus quid, 3.f

Volatilia, reptilia que facta in quinta die creationis, quid mystice significent, 284.c

Volo, opto, & cupio in quo significatione dissideant, 215.a

Volucrum omnia genera bis nascuntur, & quomodo, 111.g

Volui oculorum quid sint, & vnde sic cognominentur, 95.d

Volumen quid & vnde dictum, 48.a. lapidi alligatum, quod proiicere in Euphratem iubetur Isaias, 280.b

Voluntas & voluptas quomodo distinguantur, 185.d.214.h. in qua posttremo quispiam vel actu fuerit inuentus, in hac iudicandus erit, 224.e. omnis diaboli iniusta est, potestas tamen omnis iusta, 457.g

Volusianus Imperator. 270.d

Volutabra cur ita appellata, 134.h

Votum & promissum factum à Christiano reddendum est, 224.c. 230.b.232.c

Vox quid, & eius species duæ, 4.f.26.c. dulcis Domino quæ dicantur, 504.f. qui differat à sono, 215.c

Vpupa quid sit cur à Græcis ita appelletur, sanguinisque illius effectus mirabilis, 111.e

Vranoscopas vocatur ab oculo quem in capite habet, 108.c

Vrbes quadraginta duæ quid significent, quas Leuitæ in possessionem accipiunt, 333.b

Vrbs quid sit, vnde dicatur, & in quo differat à ciuitate, 129.b. 215.b

Vri agrestes boues in Germania, eorumque descriptio, 102.d

Vris tribus modis dicitur, 108.c.h

Vrias, qui interpretatur lux mea Dei, quid figuraliter significet, 343.d.350.a

Vriel quid interpretetur, 57.f

Vrina vnde sic appelletur, & cur humor illius lotium dicatur, 98.d. quomodo illa lyncis in duritiam preciosi lapidis conuerti probetur, 104.b

Vrna quid proprie significet, & quod sint mensuræ genus, 144.d. aurea, caro Christi pura atq; sincera, 311.f

Vrsi duo Elisæi quid præfigurent, 346.a

Vrsus vnde ita vocetur, quæ sit eius natura atque proprietas, 152.f

Vter & vtrum in quo discernantur inter se, 215.b

Vterus quid sit, vnde dicatur, & in quo differat à ventre & aluo, 98.c

Vtica in Africa quis fundauerit, 177.g

Vua passa vesci qui dicantur, 321.d

Vuæ cur ita sint nominatæ, earumq; species plurimæ, & nominum causa etymologica, 146.c.& seq.

Wandali vnde nomen & originem sortiti sint, 75.g. Gallias aggrediuntur, 272.a. Hispanias occupant, ibid. b. 402.b. in Africam transeunt, 272.b. in Africa deleti, ibid. in Betica extincti, 275.a

Vuidum & humidum distinguuntur, 215.d

Vulcani claudi fabula quid denotet, 12.h

cur Vulcanus de acre in terras præcipitatus dicatur, de femore Iunonis natus, & claudus, 70.c

Vulnera mentis aperta cito exhalant, clausa, nimis exulcerant, 445.b

Vulnus, vlcus & plaga significatione dissident, 184.c.214.h

Vulpeculæ mustella loquens, apud Horatium, quid significet, 12.h

Vulpes vnde dicta, & eius proprietas quæ, 104.c. ex equa creata temporibus Xerxis regis, quid portenderit, 100.a, paruulæ, quæ demoliuntur vineas, hæreticos & schismaticos significant, 504.g

Vultur à volatu tardo nominata putatur, & quare, 109.f. Iudæis in cibo prohibitus quid designet, 317.c

Vulturnus cur ita appelletur, 114.f.257.b.e

Vultus vnde dicatur, & quomodo differat à facie, 95.b.187.g. 215.b

cur Vulua dicatur quasi valua ventri, 98.d

Vxor ducitur ob tres causas, quænam illæ sint, 85.f. in ea eligenda quor & quæ requirantur, ibid. illa Loth, eorum genus figurauit, qui per gratiam Dei vocati, retro respiciunt, & ad ea quæ reliquerant redire contendunt, 293.c. Iob, quæ eum ad maledicendum prouocat, carnalium prauitatem designat, 349.b. Mosis Æthiopissa, figurauit Ecclesiam ex gentibus Christo coniunctam, 349.c

Vxores quatuor Iacob, quarum duæ liberę, & duæ ancillæ fuerunt, quid rerum figurauerint, 297.c.& seq. plurimæ Gedeonis, multæ sunt nationes, quæ per fidem Christo adhæserunt, 335.c. multæ Dauidis & concubinæ, quid indicabant mystice, 343.c. duæ Abraham, duo Testamenta designant, 348.f

X.

X litera Græca à quo adiecta in alphabeto, 1. apud Latinos & numerum & crucem significat, ibid.h. 312.a. cur duplex dicta, 2.c. ponderis signum, 144.g

Xenodochia quis primus instituerit, & vnde originem suam vocabulum traxerit, 130.h

Xenophanes tragœdiarum inuentor, 263.h

Xerophagia quid & vnde dicta. 52.h

Xerxes, incensis Athenis, bibliothecam in Persas euexit, 46.c. eius temporibus vulpes ex equa creata quid portenderit, 100.a

Y.

Y litera à quo primum formata, eiusque, formationis explicatio, 1.g. quando apud Latinos in vsu esse cœpit, 2.c. quomodo & in quibus, 8.b

Ὑδροφοβία quid sit, vnde dicantur, quomodo fiat, 33.a

Ὑπσιλὸν quid sit, & eius figura, 6.b

Ὑπόδυον species diffinitionis apud Philosophos, quid sit, 21.a

Ὑποτυπωτική, diffinitionis species, quæ dicatur apud Philosophos. ibid.c

Ysis regina literarum Ægyptiacarum inuentrix, 1.g.

Z.

Z litera apud Latinos, quando in vſu eſſe cœpit, 2.e. quomodo Z, & in quibus, 8.b. ponderis ſignum, 144.c
Zabulon cur interpretetur, habitaculum, 60.d. in litore maris habitans, & in ſtatione nauium, quid deſignet, 303.f. Eccleſiam ſignificat, 348.h. 360.h
Zachæus Gentilis eſt populus, 353.g
Zacharias cur interpretetur ex Hebræo, memoria Domini, 60.b. e. eius viſiones explicantur, 281.c. quid myſtice ſignificet, 350.f. eius vita & mors, 364.b
Zamæ fons in Africa canoras voces facit, 115.c
Zambri cur ſtella laceſſiens, vel amaricans interpretetur, 59.c. per eum, & ſcortum Madianitidem quid intelligatur, 325.h. 349.c
Zara cur Oriens, interpretetur, 59.a. quid denotet myſtice, 300.g
Zelare quomodo dicatur Deus, 415.c
Zelpha, ancilla Liæ, interpretatur os hians, 298.a
Zelus & inuidia quomodo ſignificatione diſtinguantur, 215.h
Zeno primus ſectam Stoicorum inſtituit, 67.c. tempore claruit 266.c
Zepherinus Spiritus ſancti teſtimonio Romæ Epiſcopus ordinatur, 270.c
Zephirus Græco nomine, Latino vero Zetus in muſica maxime claruit, 25.c
Zeugis quid ſit, & vbi ſita, 122.f
Zeugma, ſpecies ſchematis, quid ſit, & quot modis fiat, 9.h
Zodiacus circulus quid ſit, 29.a
Zonæ cæli ſiue circuli quot ſint, 28.113.c.249.g
Zoroaſtes rex Bactrianorum primus magorum extitit, 68.d. 74.c
Zorobabel cur interpretetur iſte magiſter de Babylone, 60.a. typus eſt Domini Saluatoris, 360.f. eius vita, & mors 364.d.

Finis Indicis rerum omnium toto hoc Iſidori Hiſpalenſis, Epiſcopi volumine contentarum.

AD DEI OPT. MAX. GLORIAM.